

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΘΕΜΑ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ: «Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΥΒΟΙΑΣ (1.050 -27 π.Χ.)»



ΥΠ. ΔΙΔ.: Αλέξανδρος-Νεκτάριος Ίω. Βασιλείου-Δαμβέργης

ΕΠΟΠΤΕΥΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

Άθανάσιος Καλπαξής
Νικόλαος Σταμπολίδης
Παυλίνα Καραναστάση

Άφιερώνεται στους γονείς και δασκάλους μου
Ιωάννη Βασιλείου και Άλκηστη Δαμβέργη
και τη δασκάλα θεία μου Πηνελόπη Δαμβέργη
που μου μετέδωσαν την αγάπη και την έμπνευση
για την έρευνα και την γνώση.



Ιωάννης Βασιλείου και Άλκηστις Δαμβέργη



Πηνελόπη Δαμβέργη

*Οί δὲ ποτ' Αἰγαίοιο βαθύρροον οἶδμα πλέοντες
Χαῖρε κλυτὴ ποτὲ πατρὶς Ἑρέτρια
Χαίρετ' Ἀθῆναι γείτονες Εὐβοίης
Χαῖρε θάλασσα φίλη.*

Ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα Ἑρετριέως αἰχμαλώτου τοῦ 490 π.Χ. στὰ Ἐκβάτανα τῆς Μηδίας, πὺν διασώζει ὁ Ἀπολλώνιος Τυανεύς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΠΡΟΛΟΓΟΣ...σελ. 2

ΕΙΣΑΓΩΓΗ...σελ. 2

Α' ΜΕΡΟΣ: Γενική γεωφυσική περιγραφή τής νήσου Εύβοιας...σελ. 4

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ἡ θέση τής Εύβοιας.σελ. 4

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ὁ σχηματισμός τής νήσου Εύβοιας...σελ. 5

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Γεωλογική σύνθεση...σελ. 6

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ἀκτογραφία...σελ. 7

Ε' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Γεωμορφολογία –Περιγραφή τοῦ ἀναγλύφου...σελ. 10

ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ὑδρογραφία τής Εύβοιας...σελ. 13

Ζ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Κλίμα τής Εύβοιας...σελ. 14

Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Χλωρίδα, δάση, καλλιέργειες...σελ.14

Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Πανίδα, κτηνοτροφία...σελ. 15

Β' ΜΕΡΟΣ: Ἀναλυτική μελέτη τής οἰκιστικῆς ἐξελίξεως τής Εύβοιας καὶ τής γεωπολιτικῆς τῆς ὁργανώσεως κατὰ περιοχὴν...σελ. 16

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Μείζων περιοχή Α' : Περιοχὴ Λιχάδος-Αἰδηψοῦ - Ὠρεῶν -Ἰστιαίας...σελ.16

1) Μορφολογία τοῦ ἐδάφους – φυσικὰ ὅρια...σελ. 16

2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΑ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, ποὺ παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά...σελ.17

3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς περιοχῆς ΠΑ...σελ. 42

4) Γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΑ' (1.050 π.Χ. – 68 π.Χ.)...σελ. 70

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Μείζων περιοχή ΒΒ': Περιοχὴ Ἀγίας Ἄννας – Κηρίνου – Μαντουδίου - Προκοπίου - Λίμνης - Ροβιῶν...σελ.110

1) Μορφολογία τοῦ ἐδάφους – φυσικὰ ὅρια...σελ.110

2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΒΒ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, ποὺ παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά...σελ.111

3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς περιοχῆς ΒΒ' ...σελ. 116

4) Γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΒΒ' (1.050 π.Χ. – 27 π.Χ.)...σελ. 129

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Περιοχὴ ΠΓ': Περιοχὴ Ἀγίας Σοφίας – Λάμαρης - Μετοχίου Δίρφους...σελ. 141

Μορφολογία τοῦ ἐδάφους – φυσικὰ ὅρια καὶ ἀρχαῖες θέσεις...σελ. 141

Περιοχὴ ΠΔ': Περιοχὴ Πολιτικῶν - Ψαχνῶν - Τριάδας - Ν. Ἀρτάκης - Χαλκίδας - Βασιλικοῦ - Ἐρέτριας - Ἄμαρύνθου...σελ. 144

Περιοχὴ ΠΔΕΙ': Περιοχὴ Πολιτικῶν - Ψαχνῶν - Τριάδας - Ν. Ἀρτάκης - Χαλκίδας - Βασιλικοῦ...σελ. 144

1) Μορφολογία τοῦ ἐδάφους – φυσικὰ ὅρια...σελ. 144

2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΔΙ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, ποὺ παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά.

3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΔ' ...σελ. 167

4) Γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΔΕΙ' (1.050 π.Χ. – 68 π.Χ.)...σελ. 219

Περιοχὴ ΠΔΕΙΙ': Περιοχὴ Μαλακόντα-Ἐρετρίας-Ἄμαρύνθου-Γυμνοῦ...σελ. 281

1) Μορφολογία τοῦ ἐδάφους-Φυσικὰ ὅρια...σελ. 281

2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΔΙΙ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, ποὺ παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά.

3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς περιοχῆς ΠΔΕΙΙ' ...σελ. 312

4) Γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΔΙΙ (1.050 π.Χ. – 68 π.Χ.)...σελ. 361

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': Περιοχὴ ΠΕ': Περιοχὴ Ἀλιβερίου - Αὐλωναρίου – Κύμης – Δύστου -Ζαράκων...σελ. 397

1) Μορφολογία τοῦ ἐδάφους – φυσικὰ ὅρια...σελ. 397

2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΕ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, ποὺ παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά...σελ. 399

- 3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΕ': Περιοχὴ Ε': Περιοχὴ Ἀλιβερίου - Αὐλωναρίου - Κύμης - Δύστου - Ζαράκων...σελ. 416
- 4) Γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΕ' (1.050 π.Χ. - 68 π.Χ.)...σελ. 434
- Μείζων Περιοχὴ ΠΣΤ': Περιοχὴ Στύρων - Καρύστου...σελ. 468
- 1) Μορφολογία τοῦ ἐδάφους-Φυσικὰ ὄρια...σελ. 468
- 2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΣΤ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, ποὺ παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικὰ...σελ. 468
- 3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς περιοχῆς ΠΣΤ'...σελ. 485
- Περιοχὴ ΣΤΑ'...σελ. 485
- 4) Γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΣΤ' (1.050 π.Χ. - 27 π.Χ.)
- Γ' ΜΕΡΟΣ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ ΚΑΤΑ ΜΕΙΖΟΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΑ ΕΠΟΧΗ...σελ. 515
- Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ἐπισκόπηση ἀρχαίων θέσεων κατὰ μείζονα περιοχὴ ἀνὰ ἐποχὴ...σελ. 515
- Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ἐπισκόπηση τῆς γεωπολιτικῆς ὀργάνωσης τῆς νήσου Εὐβοίας ἀνὰ ἐποχὴ...σελ. 517
- α) Λόγος περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου ὡς ἐργαλείου μελέτης τῆς ἱστορίας γεωπολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς Εὐβοίας...σελ. 517
- β) Ἐπισκόπηση τῆς γεωπολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς ἀρχαίας Εὐβοίας ἀνὰ ἐποχὴ...σελ. 519
- Πολίτευμα, οἰκονομία καὶ κοινωνία στὶς ἀρχαῖες πόλεις τῆς Εὐβοίας...σελ. 536
- Ἡ ἴδρυση καὶ ἡ λειτουργία τοῦ κύριου ἐξωαστικοῦ ἱεροῦ τῶν πόλεων τῆς Εὐβοίας...σελ. 541
- ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Ἡ γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς ἀρχαίας Εὐβοίας (1050-27 π.Χ.)...σελ. 543
- ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ...σελ. 546
- ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ...σελ. 547
- ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ...σελ. 547
- ΑΡΧΑΙΕΣ ΠΗΓΕΣ...σελ. 570
- ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΥΒΟΙΑΣ ΑΝΑ ΜΕΙΖΟΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ...σελ. 572
- ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΜΥΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ, ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ, ΑΡΧΑΙΩΝ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ, ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΙΕΡΩΝ...σελ. 592
- ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΧΑΡΤΟΥ...σελ. 608
- ΧΑΡΤΗΣ 1:50.000 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ (Στὸ CD)
- ΧΑΡΤΗΣ 1:250.000 ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ
- Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΥΝΟΔΕΥΕΤΑΙ ΑΠΟ CD

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ολοκληρώνοντας την μελέτη μου θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω κατ' ἀρχὰς τοὺς καθηγητὲς τῆς τριμελοῦς τοῦ μεταπτυχιακοῦ α' κύκλου, τὸ ὁποῖο εἶχα ἐκπονήσει τὸ 2003 μὲ θέμα «Ἀρχαῖες θέσεις στὴν Εὐβοία», κυρίου Νικόλα Φαράκλα, κύριο ἐποπτεύοντα καθηγητὴ, Νικόλαο Χ. Σταμπολίδη καὶ Πέτρο Γ. Θέμελη, συνεποπτεύοντες, γιὰ τὴν ὁργάνωση τῆς ἐργασίας καὶ τὴν καθοδήγησή τους. Αὐτὴ ἡ μελέτη ἦταν καὶ ὁ πυρήνας τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς πὺ ἐκπόνησα στὴν συνέχεια, καθὼς συγκέντρωνε ὅλο τὸ δημοσιευμένο ἀρχαιολογικὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὴν Εὐβοία, τὸ ὁποῖο προέκυψε ἀπὸ τὶς ἐπιφανειακὲς ἐρευνες καὶ ἀναγνωρίσεις θέσεων, τὶς σωστικὲς καὶ συστηματικὲς ἀνασκαφὲς τῆς Ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τῶν ξένων ἀρχαιολογικῶν σχολῶν στὴν Ἑλλάδα (Ἀμερικανικῆς, Βρετανικῆς, Ἑλβετικῆς), καθὼς καὶ ἀπὸ παραδόσεις ἢ κατασχέσεις, ἀπὸ τὴν ἰδρύση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους μέχρι τὸ 2002.

Ἡ νέα μελέτη πὺ ἦταν τὸ ἀντικείμενο τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς πραγματοποιήθηκε μὲ βάσει τὸν σχεδιασμὸ πὺ προηγήθηκε σὲ στενὴ συνεργασία μὲ τὸν κύριο ἐποπτεύοντα καθηγητὴ, κύριο Ἀθανάσιο Καλπαξῆ, καθὼς καὶ μὲ τὴν καθοδήγησή καὶ τὶς παρατηρήσεις τῶν συνεποπτευόντων καθηγητῶν κυρίου Νικολάου Χ. Σταμπολίδη καὶ κυρίας Παυλίνας Καρανασάση. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κύρια ἐργαλεῖα τῆς ἐρευνας, δηλαδὴ τοὺς χάρτες 1:50.000 τῆς ΓΥΣ, τὰ ἀρχαῖα κείμενα ἀπὸ τὶς ἐπίσημες ἐκδόσεις (Oxford, Teubner, Les Belles Lettres) καὶ τὸ TLG, τὶς δημοσιευμένες ἐπιγραφὲς καὶ τὰ δημοσιευμένα εὐρήματα, προέβην σὲ ἐπὶ τόπου ἐπισκέψεις τῶν σημαντικότερων θέσεων καὶ τῶν ἔξι μειζόνων περιοχῶν, δηλαδὴ ὅλης τῆς νήσου Εὐβοίας καὶ τῶν μουσείων ὅπου ἐκτίθενται τὰ σημαντικότερα εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν (Αἰδηψοῦ, Χαλκίδας, Ἐρέτριας, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο, Ἐπιγραφικὸ μουσεῖο καὶ Νομισματικὸ μουσεῖο Ἀθηνῶν κ.λ.π.), καὶ μετεῖχα σὲ ἀνασκαφὲς τῆς Ἑλβετικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς στὴν Ἐρέτρια, καὶ εἰδικότερα στὸν ἐργαστηριακὸ χῶρο δίπλα τὸ Σεβαστεῖο καὶ Δ τῆς Οἰκίας μὲ τὰ Μωσαϊκά, ὅπως καὶ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου.

Ἐπὶ πλέον χρησιμοποίησα τὸ Google Earth γιὰ τὴν κατόπτευση τοῦ χῶρου ἀπὸ δορυφόρο, ἐξέτασα τὸ τμήμα τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Εὐβοίας κάνοντας παράκτια διαδρομὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας (ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Φθιώτιδας, τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς), τὸν Εὐβοικὸ κόλπο κάνοντας θαλάσσια ταξίδια μὲ φέρυ μπὸτ, ὅπου ἦταν ἀπαραίτητο (Ἀρκίτσα-Αἰδηψός, Ὠρωπὸς-Ἐρέτρια, Ῥαφήνα-Μαρμάρι), καὶ τὶς ἀνατολικὲς ἀκτὲς τῆς περιοχῆς τῆς Κύμης (Παραλία Κύμης-Σκύρος). Τέλος κατόπτευσα τὴν Εὐβοία (ἀπὸ τὴν Δίρφη μέχρι τὸ νότιο ἄκρο της) ἀπὸ ἀέρος, πραγματοποιώντας πτήση Θεσσαλονίκη-Ἡράκλειο Κρήτης μέρα ἡλιόλουστη τὸν Ἰανουάριο τοῦ 2009, μὲ ἀεροσκάφος τῆς Aigean Airlines, τὰ ἀεροσκάφη τῆς ὁποίας διαθέτουν μόνιτορ πὺ δείχνει τὴν θέση τοῦ ἀεροπλάνου στὸν χάρτη.

Εὐχαριστίες ἐκφράζω πρὸς τὴν τριμελῆ ἐπιτροπὴ τοῦ μεταπτυχιακοῦ α' κύκλου, τὴν τριμελῆ καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς ἑπταμελοῦς γιὰ τὴν καθοδήγησή, τὶς παρατηρήσεις καὶ τὶς συμβουλὲς τους, καὶ τοὺς καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης κο Κωνσταντῖνο Αποστολάκη καὶ κα Λουκία Ἀθανασάκη, καθηγητὲς κλασσικῆς φιλολογίας, κο Κωνσταντῖνο Μουστάκα, καθηγητὴ βυζαντινῆς ἱστορίας, κα Χριστίνα Τσιγωνάκη, καθηγήτρια βυζαντινῆς ἀρχαιολογίας, κα Κατερίνα Παναγοπούλου, καθηγήτρια ἀρχαίας ἱστορίας, κα Γεωργία Κατσιμαλῆ, καθηγήτρια γλωσσολογίας καὶ κα Μαρία Βενιέρη, καθηγήτρια φιλοσοφίας, πὺ ἦταν καθηγητὲς μου στὸ Πανεπιστήμιο Κρήτης, γιὰ τὴν πολλὴ καὶ συστηματικὴ ἐνθάρρυνσή τους κατὰ τὸ τελευταῖο ἰδιαιτέρως στάδιο τῆς μελέτης αὐτῆς.

Εὐχαριστίες ἐπίσης ἐκφράζω πρὸς τοὺς παλαιοὺς καθηγητὲς μου κα Ἀμφιρίτη Ἀλημπατέ, Ἐφη Γαβριήλ, Παναγιώτη Μιχαήλ καὶ Μαρία Φρυγανᾶ, καθηγητὲς φιλολόγους στὰ σχολεῖα Ἐρετρίας καὶ Βασιλικοῦ, κο Νικόλα Φαράκλα, καθηγητὴ κλασσικῆς ἀρχαιολογίας, κο Γεώργιο Βασίλαρο, καθηγητὴ κλασσικῆς φιλολογίας, κα Τόνια Κιουσοπούλου, καθηγήτρια βυζαντινῆς ἱστορίας, κο Δημήτριο Χατζόπουλο, κο Βασίλη Κάλφα καὶ κο Κωνσταντῖνο Ἀνδρουλιδάκη, καθὼς καὶ τοὺς μακαριστοὺς καθηγητὲς τῶν σχολικῶν, προπτυχιακῶν καὶ μεταπτυχιακῶν σπουδῶν μου Νικόλαο Γκριτζαλη, Στέλα Ὅκλαντ-Παπαδάκη, Ἄννα Ἀβραμῆα, Ἄννα Μίσιου καὶ Ἀντώνη Ἀστρινάκη γιὰ τὴν ἐμπνευση καὶ τὴν ἀγάπη πὺ μοῦ μετέδωσαν γιὰ τὴν ἐρευνα καὶ τὴν γνώση. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τοὺς γονεῖς μου Ἰωάννη Βασιλείου καὶ Ἄλκηστη Δαμβέργη, ὅπως καὶ τὴν θεία μου Πηνελόπη Δαμβέργη, τὸν Μενέλαο Τζανακάκη καὶ τὴν Χριστίνα Ταπακούδη, καὶ τὴν ἀρραβωνιαστικιά μου Μαρία-Ἐλένη Μάνου γιὰ τὴν πολύτιμη ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ συμπαράστασή τους ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος τῆς παρούσας μελέτης ἦταν νὰ μελετήσῃ τὴν κατάληψη τοῦ χώρου στὴν Εὐβοία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, συνδυάζοντας γεωγραφικὰ-τοπογραφικὰ δεδομένα, φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς μὲ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα γιὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν συγκρότηση καὶ ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν μορφωμάτων ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὴν Εὐβοία. Θελήσαμε δηλαδὴ νὰ ἐξετάσουμε κατὰ πόσον τὰ ὅσα μᾶς μεταφέρουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς γιὰ τὴν ἀναστάτωση καὶ τὶς μετακινήσεις πληθυσμῶν κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, τὸν Α' ἀποικισμό στὴν Μικρὰ Ἀσία, τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση κατὰ κώμας, τὸν Β' ἀποικισμό στὴν Δύση καὶ τὴν Χαλκιδική, τὴν συγκρότηση πόλεων κρατῶν ἀπὸ τὰ προγενέστερα φυλετικά, μικρὰ σὲ πληθυσμὸ καὶ ἐπικράτεια πολιτικὰ μορφώματα, τὸν Δηλάντιο πόλεμο καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐπηρέασε τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Χαλκίδα¹, ἐπιβεβαιώνονται ἀρχαιολογικῶς ἢ ὄχι καὶ μὲ ποιὸν τρόπο. Θελήσαμε ἐπίσης νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἐξέλιξη τῶν πόλεων κρατῶν αὐτῶν κατὰ τὴν ἀρχαῖκὴ ἐποχὴ μέχρι τοὺς περσικοὺς πολέμους, τὴν ἔνταξή τους στὴν Δηλιακὴ συμμαχία κατὰ τὴν Πεντηκονταετία καὶ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο μέχρι τὴν ἐπιτυχημένη ἀποστασία τοῦ 411 π.Χ. καὶ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, καθὼς καὶ τὶς ἀλλαγές ποὺ ἐπῆλθαν κατὰ τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ. μέχρι τὴν ἐπικράτηση τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τέλος προσπαθήσαμε νὰ κατανοήσουμε πῶς αὐτὲς οἱ πόλεις κράτη ἐπιβίωσαν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, σὲ ποιὸ βαθμὸ ἐπηρέασαν τὴν μορφὴ καὶ τὴν ὑπόστασή τους οἱ ἐπιθέσεις τοῦ ῥωμαιοπεργαμηνοῦ στόλου στὰ τέλη τοῦ 2^{ου} αἰῶνα π.Χ., οἱ μακεδονικοὶ πόλεμοι, ἡ σύγκρουση ἐπὶ ὑπάτου Μομμίου μὲ τὴν Ρώμη τὸ 146 π.Χ., οἱ μιθριδατικοὶ πόλεμοι καὶ ἐν τέλει ἡ ἔνταξή τους στὴν ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας².

Βασικὸ μᾶς ὄργανο ἦταν ὁ χάρτης τῆς ΓΥΣ 1: 50.000 (τὴν ἐπεξεργασία τοῦ ὁποῖου μὲ τὰ δεδομένα ποὺ ἔδωσε μεταφέραμε καὶ γιὰ λόγους πρακτικῶν στὸν χάρτη τῆς Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας 1: 250.000), ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὁποῖου μὲ ἐπιχρωματισμὸ ἀπέδωσε χρωματικῶς τὸ ἀνάγλυφο, δηλαδὴ τὴν μορφὴ καὶ τὰ γεωγραφικὰ στοιχεῖα τοῦ ἐδάφους, ἐπάνω στὸ ὁποῖο ὑπῆρξε ἀνθρώπινη κατοίκηση κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχαιότητα. Ἐφαρμόζοντας τὴν μέθοδο Δοξιάδη-Φαράκλα-Σακελλαρίου (ἢ ὁποία ἦδη ἐφαρμόστηκε μὲ ἐπιτυχία στὴν σειρὰ «Ἀρχαῖες ἑλληνικὲς πόλεις³», καθὼς καὶ σὲ μεταπτυχιακὲς ἐργασίες⁴ καὶ διδακτορικὲς διατριβές⁵ τοῦ τμήματος Ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης), ἀναζητήσαμε τὰ φυσικὰ ὄρια τῶν φυσικῶν περιοχῶν τῆς Εὐβοίας, μειζόνων καὶ ἐλασσόνων (ἢ ὑποπεροχῶν), διότι θεωρήσαμε ὅτι συνιστοῦσαν τὰ ἴδια πολιτικὰ ὄρια ἢ ἐπηρέαζαν τὰ πολιτικὰ ὄρια φυλετικῶν μορφωμάτων καὶ πόλεων κρατῶν ἀνὰ ἐποχὴ, τῶν ὁποίων οἱ οἰκισμοί, τὸ πολιτικὸ κέντρο καὶ οἱ κῶμες, καὶ ὁ παραγωγικὸς χώρος, δηλαδὴ ἡ ἐπικράτεια ὀριζόταν ἀπὸ αὐτά.

Ἀρχίζοντας τὴν ἐρευνα πρέπει νὰ ποῦμε πῶς ἐφαρμόστηκε ἡ μέθοδος στὴν συγκεκριμένη γεωγραφικὴ περιοχὴ. Κατ' ἀρχὰς ἔγινε μὴν πρώτη περιγραφή τῆς Εὐβοίας στὸ σύνολό της. Βάσει τοῦ ἀναγλύφου ἡ νῆσος διαιρέθηκε σὲ ἕξι μείζονες περιοχές, οἱ ὁποῖες διαιρέθηκαν σὲ μικρότερες περιοχές, καθεμίᾳ ἀπὸ τὶς ὁποῖες μελετήθηκε ἰδιαίτερως. Κατόπιν παρουσιάστηκαν ἐπιλεγμένες φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς ποὺ δίνουν πληροφορίες γιὰ τὴν μορφολογία τοῦ ἀναγλύφου, τὴν ὑπαρξη καὶ τὴν γεωγραφικὴ θέση ἀρχαίων πόλεων, κωμῶν, ἱερῶν κ.λ.π. Ὑστερα τοποθετήθηκαν καὶ ἐξετάστηκαν οἱ ἀρχαῖες θέσεις ποὺ ἀνήκουν σὲ καθεμίᾳ ἀπὸ αὐτές. Σὲ κάθε θέση ἔγινε φυσικὴ περιγραφή καὶ ἀκολούθησε ἔκθεση τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων, τῆς κεραμεικῆς καὶ ἄλλων εἰδῶν εὐρημάτων, καθὼς καὶ τῶν ἐπιγραφῶν (ἀναθηματικῶν, ψηφισματικῶν, ὄρων ἱερῶν, ἐπιτυμβίων κ.ἄ.). Ἐπεταὶ κριτικὴ ἐξέταση τῶν γραπτῶν πηγῶν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων, μὲ στόχο τὴν ἀναγνώριση τῆς θέσεως (πολιτικὸ κέντρο, κῶμη, ἱερό, φρούριο κ.λ.π.) καὶ τὴν ταύτισή της μὲ γνωστὴ ἀπὸ τὶς γραπτὲς πηγὲς θέση. Στὸ τέλος ἔγινε προσπάθεια γεωπολιτικῆς ὀργάνωσης μὲ τὸν προσδιορισμὸ τῶν πολιτικῶν ὀρίων τῶν ἐπικρατειῶν τῶν πόλεων ποὺ κάθε μείζων περιοχὴ περιελάμβανε, ὅπως αὐτὰ ἐπηρεάζονταν ἀπὸ τὰ φυσικὰ ὄρια κατὰ τὶς διάφορες περιόδους (Πρωτογεωμετρικὴ: 1.050 π.Χ. - 900 π.Χ., Γεωμετρικὴ: 900

¹ Φιλολογικὲς πηγὲς: βλ. σελ. 17-34, 110-116, 144-167, 281-312, 398-416, 469-485.

² Ἱστορικὲς πληροφορίες: βλ. σελ. Διον: 72-76, Ἀθηναὶ Διάδες: 79-80, Ἐλλοπία καὶ Αἰδηψός: 82-84, Ἰστιαία: 90-94, Ὀροβία: 129-130, Ἐλύμνιον: 132-133, Κήρινθος: 135-138, Διάκριοι: 140, Χαλκίς: 219-224, Παλαιὰ Ἐρέτρια: 271-274, Ἐρέτρια: 361-370, Τάμυνα ἢ Ταμύναι, 434 καὶ 442, Οἰχαλία: 446, Γρύγγαι: 448-450, Κύμη: 454, Δύστος: 463, Ζάρηξ: 465-466, Στύρα: 500, Κάρυστος: 505-509.

³ Ἀθηναϊκὸς Τεχνολογικὸς Ὅμιλος : Ἀθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς Ἀθήνα 1971-1973.

⁴ Φαράκλας καὶ ἄλλοι (1998).

⁵ Ξιφαράς (2002).

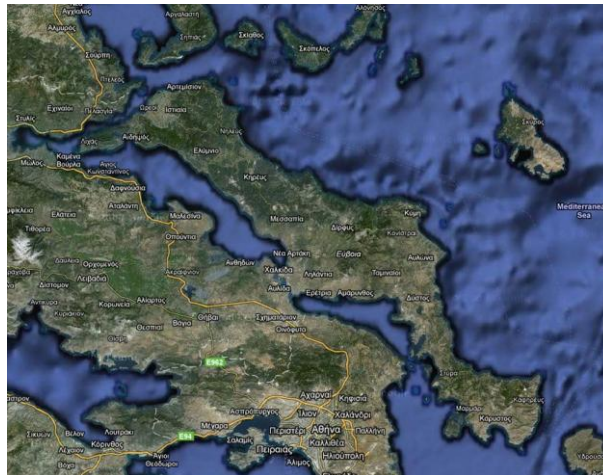
π.Χ. - 700 π.Χ., Αρχαϊκή: 700 π.Χ.-479 π.Χ., Κλασσική: 479 π.Χ. - 323 π.Χ., Ἑλληνιστική: 323 π.Χ. – 68 π.Χ.). Ἐπίσης γίνεται λόγος περὶ τῶν οικονομικῶν πόρων κάθε πόλεως.

Στὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μέρος τῆς ἐργασίας ἐξετάσαμε τὴν πυκνότητα καὶ τὴν κατανομή τῶν οἰκισμῶν κατὰ περιοχή καὶ κατὰ τὸ σύνολο ἀνὰ ἐποχὴ (ΠΓ, ΓΕ, ΑΡ, ΚΛ, ΕΛ, ΠΡΩ). Ἔτσι διαπιστώθηκε ἡ πύκνωση ἢ ἡ ἀραίωση, ἢ ἀνάπτυξη ἢ ἡ παρακμὴ τῶν οἰκιστικῶν κέντρων, τῶν πόλεων δηλαδή καὶ τῶν κωμῶν κάθε περιοχῆς ἀνὰ ἐποχὴν. Ἐπίσης κατέστη ἐφικτὸ νὰ παρακολουθήσουμε τὶς μεταβολές τῶν πολιτικῶν ὁρίων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἐπικρατειῶν τῶν ἀρχαίων πόλεων ἀνὰ ἐποχὴ συνολικὰ γιὰ ὅλη τὴν Εὐβοία, ὅπως προέκυψε ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ μελέτης τοῦ ἀναγλύφου, τῆς γενικότερης πολιτικῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας στὸ βαθμὸ πού ἐπηρέασε τὴν Εὐβοία, τῶν γραπτῶν πηγῶν, τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων, καὶ τῆς ἐρμηνείας τους, μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχοληθήκαμε στὸ προηγούμενο, δεύτερο μέρος τῆς ἐργασίας μας. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ὄχι μόνο κατέστη δυνατὸ νὰ παρακολουθήσουμε τὴν ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν μορφωμάτων τῆς Εὐβοίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τῶν πολιτικῶν τους κέντρων καὶ τῶν ἐπικρατειῶν τους, ἀλλὰ μπορέσαμε νὰ κατανοήσουμε καὶ τὶς ἱστορικὲς συνθήκες (ἱστορικὸ πλαίσιο καὶ αἷτια) πού ὀδήγησαν σὲ αὐτὴν τὴν ἐξέλιξή τους. Συνοδευτικοὶ πίνακες καὶ τὰ φύλλα χάρτου καταλλήλως ἐπεξεργασμένα, μὲ σημειωμένες τὶς ἀρχαίες θέσεις, συμβάλλουν στὴν πληρέστερη κατανόηση καὶ παρουσίαση τῆς οἰκιστικῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς πολιτικῆς ὁργανώσεως τῆς Εὐβοίας κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ἀρχαιότητος πού ἐξετάζουμε (1.050 π.Χ. – 27 π.Χ.)

Α' ΜΕΡΟΣ: Γενικὴ γεωφυσικὴ περιγραφή τῆς νήσου Εὐβοίας.

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ἡ θέση τῆς Εὐβοίας.

Ἡ Εὐβοία εἶναι μία ἐπιμήκης νήσος, ἡ ὁποία ἐκτείνεται παραλλήλως πρὸς τὴν Α. ἀκτὴ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας, ἀπὸ τὴν ὁποία τὴν χωρίζει ὁ Εὐβοϊκὸς κόλπος. Ἡ Εὐβοία ἐκτείνεται μεταξὺ τῶν παραλλήλων 39°03'Β καὶ 38°51'Β (γεωγραφικὸ πλάτος) καὶ τῶν μεσημβρινῶν 22°57'Α καὶ 24°42'Α (γεωγραφικὸ μῆκος).⁶



Νήσος Εὐβοία: φωτογραφία ἀπὸ δορυφόρο. (www.eyboiainfo.gr)

Ἡ Εὐβοία ὡς νήσος ἔχει σαφῆ γεωγραφικὰ ὅρια, τὶς ἀκτὲς της. Ἀπὸ δυσμᾶς βρέχεται ἀπὸ τὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο, ἀπὸ βορρᾶ ἀπὸ τὸν διάυλο τῶν Ὁρεῶν καὶ τὸν διάυλο Τρικεριῶν, ἐνῶ ἀπὸ ἀνατολὰς βρέχεται ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο πέλαγος. Ἡ ὄρεινὴ χώρα τῆς νήσου μὲ τὸ κατακερματισμένο ἀνάγλυφο, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εὐνόησε τὴν δημιουργία ἀνεξάρτητων οἰκιστικῶν μονάδων, οἱ ὁποῖες ἐξελίχθηκαν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα στὶς εὐβοϊκὲς πόλεις κράτη. Εἶναι ἡ δευτέρη σὲ μέγεθος νήσος τῆς Ἑλλάδας, ἡ τρίτη σὲ μέγεθος τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, καὶ συγκαταλέγεται ἀνάμεσα στὶς ἑπτὰ μεγαλύτερες νήσους τῆς Μεσογείου γενικῶς, καθὼς καλύπτει ἑκτασὴ 3.654 τ.χλμ². Τὸ μῆκος της (ΒΔ-ΝΑ ἄξονας) φθάνει τὰ 180 χλμ. (ἀπὸ τὸ ΒΔ ἄκρο, δηλαδή τὸ ἀκρωτήριο Κήναιον ἢ Λιχάδα, μέχρι τὸ ΝΑ ἄκρο της δηλαδή τὸ ἀκρωτήριο Καστρὶ Γεραιστοῦ⁸. Ἐξ αἰτίας τοῦ σχήματός της ἡ Εὐβοία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομάστηκε καὶ Μάκρις⁹. Τὸ πλάτος τῆς Εὐβοίας κυμαίνεται ἀπὸ 35 περίπου χλμ. στὸ κεντρικὸ τμήμα

⁶ Θεοδωρακάτος (1984), σελ.67.

⁷ Βρανόπουλος (1984), σελ. 61· Ὁ Geyer (1962), σελ. 19-20, ὑπολογίζει τὸ ἐμβαδόν της σὲ 3770 τ.χλμ.

⁸ Ὁ Στράβων ὑπολογίζει τὸ μῆκος τῆς Εὐβοίας «ἐπὶ χιλίους σχεδόν τι καὶ διακοσίους σταδίους» (Γεωγραφικά, 445).

⁹ Βρανόπουλος (1984), σελ. 61· ΜΣΕ (1979), σελ. 116

της (από την Χαλκίδα έως το ακρωτήριο Κύμης), μέχρι 6 περίπου χλμ. στο νότιο τμήμα της (μεταξύ του όρμου των Στύρων και του όρμου Καραλίδες¹⁰).

Περίπου στο μέσο των ΝΔ παραλίων της Εύβοιας, ανάμεσα σε αυτήν και τα παράλια της Βοιωτίας, σχηματίζεται ο πορθμός του Ευρίπου. Στο σημείο αυτό, που είναι και το στενότερο σημείο του Ευβοϊκού κόλπου, η Εύβοια απέχει από την Στερεά Ελλάδα μόλις 40 μ. Στο μέσο του πορθμού μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα υπήρχε ένα νησάκι, η ύπαρξη του οποίου ευνόησε την ζεύξη του πορθμού δια γέφυρας, η οποία είχε πραγματοποιηθεί ήδη από τους κλασσικούς χρόνους (για πρώτη φορά το 411 π.Χ., μετά την αποστασία από την Αθηναϊκή συμμαχία). Λόγω μάλιστα της θέσεώς της η Χαλκίδα είχε αναπτύξει στενές σχέσεις, οικονομικές και πολιτικές με τη Βοιωτία. Έξ αιτίας της επαφής τους με την θάλασσα οι Εύβοείς ανέπτυξαν πολύ πρώιμα έμπορικές σχέσεις με την Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο (ΑΙ Μίνα), ενώ πρωτοστάτησαν στον άποικισμό της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας κατά το β' ήμισυ του 8^{ου} αι. π.Χ. (Σε όλα τα ιστορικά γεγονότα θα αναφερθούμε στα επόμενα κεφάλαια, όπου θα εξετάσουμε την εξέλιξη των αρχαίων ευβοϊκών πολιτικών μορφωμάτων.)



Γεωφυσικός χάρτης της Ελλάδας. (www.1dimagdim.blogspot.com)

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ο σχηματισμός της νήσου Εύβοιας.

Ο σχηματισμός της νήσου Εύβοιας Ανάγεται στην Αλπική πτύχωση ή Αλπική ορογένεση, οποία συντελέστηκε σταδιακά πριν 65.000.000 – 26.000.000 χρόνια. Ο νότιος κλάδος της της Αλπικής πτυχώσεως αρχίζει από τις Διναρίδες οροσειρές κατά μήκος της Αδριατικής, συνεχίζει με τις Έλληνίδες οροσειρές (Πίνδος) και καταλήγει στις Ταυρίδες οροσειρές (νότια Μ. Ασία). Έτσι σχηματίζει ένα τόξο, στο νοτιότερο τμήμα του οποίου ανήκει η Κρήτη¹¹. Η διεύθυνση των Έλληνίδων οροσειρών είναι γενικά από ΒΔ προς ΝΑ. Η Ελλάδα, την οποία διασχίζουν, αποτελείται από ένα ήπειρωτικό κορμό και από πολυάριθμα νησιά που τον περιβάλλουν. Από τον κύριο κορμό αποχωρίστηκαν η Εύβοια και η Πελοπόννησος με τα αντίστοιχα βυθίσματα του Ευβοϊκού και του Κορινθιακού κόλπου. Η όλη μορφολογία της Ελλάδας συνδέεται με την βύθιση της Αιγίδας, η οποία συνέβη μέσα στα γενικότερα πλαίσια της συγκρούσεως της λιθοσφαιρικής πλάκας της Ευρασίας με εκείνη της Αφρικής¹². Η Εύβοια, όπως προαναφέραμε αποτελεί μέρος της απέναντι Στερεάς Ελλάδας, με την οποία έχει την ίδια γεωλογική σύσταση. Αποσπάσθηκε από αυτήν εξ αιτίας μιας σειράς όηγημάτων που οφείλονται σε σεισμικά και ήφαιστειογενή φαινόμενα¹³. Το επίμηκες αυτό βύθισμα δημιούργησε τον Βόρειο και τον

¹⁰ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 67-68.

¹¹ Ξιφαράς (2002), σελ. 15.

¹² ΕΕΕ, σελ.124· Δρανδάκης, σελ. 696.

¹³ Geyer (1962), σελ. 19-20.

Νότιο Ευβοϊκό κόλπο. Οί άκτες τής νήσου πρός τò Αιγαίο πέλαγος σχηματίστηκαν επίσης από ρήγματα, όπως φανερώνει ή παρουσία όγκων λάβας στο άνατολικό κεντρικό τμήμα τής.

Οί γεωλογικές διαδικασίες δέν έχουν οδήγησει άκόμη σε θέσεις ίσορροπίας, γεγονός πού εκδηλώνεται άρκετά συχνά με σεισμική δραστηριότητα¹⁴. Αρχαίες πηγές άναφέρουν σεισμούς πού έγιναν κατά τήν άρχαιότητα καθώς και τά έπακόλουθά τους¹⁵. Οί θερμές επίσης πηγές τής Αϊδηψού άποτελούν ήφαιστειογενές φαινόμενο, πού είναι άποτέλεσμα τών κινήσεων τών ρηγμάτων¹⁶. Οί άρχαιοί Έλληνες είχαν συνδέσει τήν σεισμική δραστηριότητα τής νήσου με τήν Τιτανομαχία και τήν Γιγαντομαχία, πού κατά τόν μύθο έλαβαν χώρα στα άπέναντι άπό τήν Εύβοια βουνά τής Στερεάς Ελλάδας, τήν Όρθρη δηλαδή, τò Πήλιο και τήν Όσσα, καθώς και στα Φλεγραία Πεδία τής Παλλήνης. «Κάτω άπό τόν τρόπο τής σεισμικής δραστηριότητας», παρατηρεί ό Φουριώτης, «έπλασαν τόν έσωτερικό τους κόσμο, καθόρισαν τις θρησκευτικές, ήθικές και ιστορικές τους αξίες, και έπλασαν τις παραδόσεις για τους θεούς, τους ήμίθεους και τους ήρωες».¹⁷

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Γεωλογική σύνθεση.

Η γεωλογική κατασκευή τής Εύβοιας άποτελείται άπό ποικίλα πετρώματα, τά όποια άνήκουν σε διάφορες γεωλογικές διαπλάσεις.

Παλαιοζωική περίοδος: Τά άρχαιότερα πετρώματα τής Εύβοιας συναντώνται στο Ν τμήμα τής νήσου και στα όρη Γαλτζάδες (Τελέθριον). Πρόκειται για κρυσταλλοειδή μεταμορφωμένα πετρώματα, δηλαδή μαρμαρυγίες, γνευσίους και σχιστολίθους, πού συνοδεύονται άπό λεπτινίτες και γλαυκοφανιτικούς σχίστες. Πάνω άπό αυτά ύπάρχει τò παχύ στρώμα τών μαρμάρων, τò όποιο άκολουθούν οί σχίστες τής περιοχής τού Άλιβερίου. Όλα τά παραπάνω στρώματα δημιουργήθηκαν κατά τόν παλαιοζωικό αιώνα και είναι άρχαιότερα άπό τήν δεβόνια διάπλαση. Νεότερα άπό αυτά είναι οί χαλαζιακοί σχιστόλιθοι, οί χονδρόκοκκοι ψαμμίτες και οί άρκόσες τών όρέων Γαλτζάδες ή Γαλατσάδες (Τελέθριον). Αυτά μάλλον σχηματίστηκαν κατά τήν δεβόνια περίοδο τού παλαιοζωικού αιώνα. Αυτά τά πετρώματα επικαλύπτονται άπό τους λευκού άσβεστολίθους τού Όλύμπου. Άκολουθούν στρώματα τής μέσης λιθανθρακοφόρου ύποπεριόδου (ψαμμίτες, γραουβάκες, σχίστες, φυλλίτες, κροκαλοπαγή και λατυποπαγή, μαύροι κερατόλιθοι κ.λ.π.), πού συναντώνται στη Σέτα και στη Στενή στην Κεντρική Εύβοια. Τά στρώματα αυτά διαδέχονται οί μαύροι άσβεστόλιθοι και οί σχιστόλιθοι τών όρέων Γαλτζάδες (Τελέθριον), τά όποια σχηματίστηκαν κατά τήν άνωτέρα λιθανθρακοφόρο περίοδο τού παλαιοζωικού αιώνα¹⁸.

Μεσοζωική περίοδος: Τά στρώματα τής μεσοζωικής περιόδου παρουσιάζονται σε όλη σχεδόν τήν έκταση τής νήσου. Περιλαμβάνουν χαλαζιακά κροκαλοπαγή πετρώματα (άρκόσες και μαρμαρυγούχους ψαμμίτες τής τριασίου περιόδου), κυρίως όμως άσβεστολίθους πού περιέχουν άπολιθώματα θαλασσίων ζώων τής τριασίου, κατωτέρας λιασίου, άνωτέρας ιουρασίου, κατωτέρας και άνωτέρας κρητιδικής περιόδου. Μεγάλες μάζες έκρηξιγενών μεσοζωικών πετρωμάτων (περιδοτίτες, πορφυρίτες κ.ά.) έχουν εισδύσει έντός τών προαναφερθέντων στρωσιγενών πετρωμάτων. Καινοζωική περίοδος: Στην Εύβοια παρουσιάζονται στρώματα πετρωμάτων τής τριτογενούς περιόδου τού καινοζωικού αιώνα. Όλα έκτός τού φλύσχου είναι λιμναία ή λιμνοθαλάσσια. Στη λεκάνη τής Κύμης συναντώνται στρώματα μαργών, άσβεστολίθων, ψαμμιτών, και άλλων πετρωμάτων, πού σχηματίστηκαν κατά τήν όλιγόκαινο ύποπερίοδο τής τριτογενούς περιόδου. Αυτά περικλείουν πλήθος άπολιθωμάτων φυτών και κοιτάσματα λιγνίτη. Επίσης παρουσιάζονται στρώματα τής μειοκαίνου και τής πλειοκαίνου ύποπεριόδου, όπως κροκαλοπαγή πετρώματα, μάργες, άμμοι, μαργαϊκοί άσβεστόλιθοι κ.ά. Τέτοια πετρώματα παρουσιάζονται στη βόρεια Εύβοια στην λεκάνη τών Γιδών, στην κεντρική Εύβοια στην περιοχή τών Ψαχνών, τού Άλιβερίου και τής Κύμης και άλλου. Νεότερα στρώματα τής ύποπεριόδου τού πλειοκαίνου και τού όλόκαινου παρουσιάζονται σε πολλά μέρη τής Εύβοιας. Κατά τήν πλειόκαινο

¹⁴ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 67-68· ΕΕΕ, σελ. 128-129· Fossey (1988), σελ. 4-6.

¹⁵ Θουκυδίδης ΙΙΙ, 89· Διόδωρος Σικελιώτης ΧΙΙ, 59· Αριστοτέλης, *Μετεωρολογικά*, ΙΙ, 8· Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 447, Seneca, *Quast. Nat.*, 17 και 25.

¹⁶ Γεωργαλάς, σελ. 696.

¹⁷ Φουριώτης (1970), σελ. 221-224 και ύποσημ. 191-203· Ησίοδος, *Θεογονία*, στ. 126 κ.έξ., στ. 623 κ.έξ· Εϋριπίδης, *Κύκλωψ* στ. 5-6, *Ηρακλής Μαινόμενος*, στ. 177, στ. 1191· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική βιβλιοθήκη*, ΙV, 15-18· *Σχόλια στον Πινδαρο: Νεμεόνικος* Ι, 100· Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, Ι, 1-44, ΙΙ, 106, 134-138· Νόννος, *Διονυσιακά*, XLV, 105-168· Όβίδιος, *Μεταμορφώσεις*, ΙΙΙ, στ. 576.

¹⁸ Γεωργαλάς, σελ. 696.

υποπερίοδο και πιθανώς κατά την τεταρτογενή περίοδο του καινοζωικού αιώνα υπήρξε ήφαιστειακή δράση στην Εύβοια. Ώξινες λάβες ανέβλυσαν από κάποιο μεγάλο ρήγμα και σχημάτισαν τον θόλο του Ώξυλίθου στην κεντρική Εύβοια. Έξ αιτίας αυτής της ποκίλης και πολύπλοκης γεωλογικής κατασκευής και της ανόδου των περιδοτικῶν εκρηξιγενῶν πετρωμάτων, στην Εύβοια συναντῶνται πολλά χρήσιμα ὄρυκτα και πετρώματα: α) λευκόλιθος στη Λίμνη, την Χαλκίδα, τὸ Πήλι, τὸ Μαντούδι, τὸ Αφράτι, β) Λιγνίτες στην Κύμη, τὸς Ἀνδρονιάνους, τὸ νησάκι τοῦ Πασᾶ, τὰ Ψαχνὰ και τὸ Ἀλιβέρι, γ) Χρωμίτης (χρωμιούχος Λειμωνίτης, δ) μάρμαρα, πρασινοπόφαια στην Ὀχη και στὰ Στύρα λευκοπράσινα με κίτρινες ἢ μελανοκιτρινωπές ταινίες. Καί στις δύο περιοχές γινόταν ἐξόρυξη μαρμαρῶν και τὴν ἀρχαιότητα¹⁹. Ἐπίσης γινόταν κατά τὴν ἀρχαιότητα ἐξόρυξη ὄρυκτοῦ κράματος χαλκοῦ και σιδήρου²⁰.

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ἀκτογραφία.

Ἡ ἀκτογραμμή τῆς Εύβοιας ἔχει μῆκος 678 χλμ. και παρουσιάζει ὅλα τὰ δείγματα τῶν ὄρημάτων ποὺ τὴν δημιούργησαν. Τὸ ἀκρωτήριο Λιχάδα (τὸ ὁποῖο ταυτίζεται με τὸ ἀρχαῖο Κήναιον) ἀποτελεῖ τὸ ἀκραῖο ΒΔ σημεῖο τῆς Εύβοιας. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ξεκινᾷ ὁ βόρειος Εὐβοϊκὸς κόλπος. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Λιχάδα σχηματίζεται ὁ διάυλος Κνημίδας, ὅπου εὐρίσκονται τὰ νησάκια Μονόλια, Λιχάδες και Στρογγύλη, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται κατάλοιπα τῆς ἠφαιστειακῆς δράσεως²¹. Στα Α. σχηματίζεται ὁ βαθὺς ὄρμος τῶν Γιάλτρων και τῆς Αἰδηψοῦ, ἐνῶ ἀνατολικότερα οἱ ἀνοικτοὶ ὄρμοι Μοναστηρίου, Λίμνης, Πολιτικῶν και Νέας Ἀρτάκης. Τὸ νοτιότερο ἄκρο τοῦ τελευταίου καταλήγει στη μικρὴ χερσόνησο ὅπου εἶναι κτισμένη ἡ Χαλκίδα και τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου. Ἡ εὐβοϊκὴ ἀκτὴ τοῦ Ν. Εὐβοϊκοῦ κόλπου, ἡ ὁποῖα ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου, παρουσιάζει μεγάλο διαμελισμὸ (ἰδιαίτερος ΝΑ τοῦ κόλπου τοῦ Ἀλιβερίου). ΝΑ τοῦ ὄρμου τοῦ Ἁγίου Στεφάνου στη Χαλκίδα (ΝΔ τοῦ ὁποῖου εὐρίσκεται τὸ νησάκι τοῦ Πασᾶ, ἢ Χιλιμόδιο) σχηματίζεται τὸ στενὸ τῆς Αὐλίδας, ἐνῶ ἀνατολικότερα ὁ ὄρμος Λευκαντίου. Ἀνατολικότερα, ΝΔ τῆς Ἐρετρίας, εὐρίσκονται τὰ νησάκια Πεζονήσι (Νησὶ τῶν Ὀνείρων), Κολοκύθι, Ἁγία Τριάδα και Ἀσπρονήσι.

Πιο ἀνατολικά εὐρίσκεται ὁ κόλπος Ἀλιβερίου. Ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Ἀλιβερίου μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Παξιμάδι στὸ ΝΔ ἄκρο τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου, ἡ ἀκτογραμμὴ ἀποκτᾷ πάλι διεύθυνση ΒΔ-ΝΑ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀλιβερίου εὐρίσκεται τὸ νησάκι Φιδονήσι ὁ ὄρμος Μπούφαλου με τὴν ὁμώνυμη νησίδα. Ἀκολουθεῖ ΝΑ ὁ βαθὺς ὄρμος Ἀλμυροπόταμου, στην εἴσοδο τοῦ ὁποῖου εὐρίσκονται τὸ νησὶ Καβαλλιανὴ και τὰ νησάκια Παραθερίστα και Δημάκος. Στὸ μυχὸ τοῦ ὄρμου τῶν Στύρων, παρὰ τὴν ἀκτὴ, εὐρίσκεται τὸ νησάκι Ἁγ. Δημητρίου. ΝΑ τοῦ ὄρμου Ἀλμυροπόταμου εὐρίσκεται ὁ ὄρμος τῶν Στύρων, ΒΔ ὄριο τοῦ ὁποῖου εἶναι τὸ ἀκρωτήριο Τηγάνι, ἐνῶ Ν-ΝΑ τὸ ἀκρωτήριο Στρογγυλό. ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Τηγάνι κείται τὸ ὁμώνυμο νησάκι. Ν τοῦ ὄρμου τῶν Στύρων και μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Στρογγυλό (ΒΔ) και Βίγλες (Ν), σχηματίζεται ὁ ὄρμος τοῦ Νημποριοῦ ἢ Ἀνημποριοῦ (< ἐμπόριον = ἐμπορικὸ λιμάνι). Στὸ μυχὸ τοῦ ὄρμου αὐτοῦ ὑπάρχει λιμάνι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο γινόταν ἡ μεταφορὰ τοῦ μαρμαροῦ ποὺ ἐξορύσσεται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Στύρων κατά τὴν ἀρχαιότητα. Δ τοῦ ἀκρωτηρίου Βίγλα εὐρίσκεται τὸ νησάκι Ἄκιο, ἐνῶ ΝΑ τὸ νησάκι Ἐλαφόνησος.

ΝΑ τοῦ Νημποριοῦ κείται ὁ ὄρμος Μαρμαρίου, μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Μαρμαρί και τοῦ στενοῦ τοῦ Ξηροῦ. Τὸ τελευταῖο σχηματίζεται μεταξὺ τῆς Εύβοιας και τῆς συστάδας τῶν νησιῶν Πεταλιοῖ. Ἡ συστάδα αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν Μεγαλόνησο τῶν Πεταλιῶν, τὸ Χερσονήσι, τὸ Τραγονήσι, τὴν Λαμπεροῦσα και ἀρκετὲς βραχονησίδες (Λουλούδι, Πράσο, Φούντι, Μακρονήσι, Αὐγὸ κ.ἄ.). Νοτιοανατολικότερα εὐρίσκεται τὸ ἀκρωτήριο Παξιμάδι, τὸ ὁποῖο συνιστᾷ τὸ ΝΔ ἄκρο τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου ποὺ κείται ἀνατολικότερα. ΝΑ ὄριο τοῦ παραπάνω ὄρμου ἀποτελεῖ τὸ ἀκρωτήριο Μανδήλι, τὸ ὁποῖο εἶναι και τὸ νοτιότατο σημεῖο τῆς νήσου Εύβοιας. Ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἡ ἀκτογραμμὴ στρέφεται ΒΑ. ΝΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Μανδήλι κείται τὸ νησάκι Μανδηλοῦ. ΒΑ τοῦ ἀκρωτηρίου Μανδήλι εὐρίσκεται ὁ ὄρμος Καστρί και ὁ ὄρμος Πλατανιστοῦ. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ ἀκτὲς ἀκολουθοῦν γενικὰ βόρεια κατεύθυνση μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Μερούθι, και συνεχίζουν με τὴν ἴδια γενικὰ κατεύθυνση μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Καφηρέας (κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Καφηρεὺς ἢ Καθηρεὺς) ποὺ σήμερα λέγεται και Κάβο Ντ' Ὀρο. Στὸ στενὸ ἀνάμεσα στὸ ἀκρωτήριο Καφηρέας και τῆς Ἄνδρου, ὅταν πνέουν βόρειοι ἄνεμοι ἐπικρατεῖ μεγάλη θαλασσοταραχὴ. Τὸ τοπωνύμιο Κάβο Ντ' Ὀρο (Cavo d' Oro = Χρυσὸ Ἀκρωτήριο), ποὺ χρησιμοποιεῖται ἐναλλακτικὰ ἀντὶ τοῦ Καφηρέας, ἀποτελεῖ σχῆμα κατ' εὐφημισμὸν. Ἀνατολικά τοῦ

¹⁹ Γεωργαλάς, σελ. 696· Βρανόπουλος (1984), σελ. 65.

²⁰ ΕΕ. τ. Β', σελ. 565.

²¹ Geyer (1962), σελ. 21.

ἀκρωτηρίου Καφηρέας εύρίσκεται ή νησίδα Ἀράπης. Ἀπό τὸ ἀκρωτήριο Καφηρέας ή ἀκτογραμμὴ στρέφεται πρὸς δυσμὰς μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Φιλάγρα καὶ τὸν ὁμώνυμο ὄρμος. Στὸ ΒΔ ἄκρο τοῦ ὄρμου Φιλάγρα εύρίσκεται τὸ ἀκρωτήριο Λετρά ΒΔ αὐτοῦ ὁ ὄρμος Καραλίδες. Ἀπὸ ἐκεῖ ή ἀκτογραμμὴ συνεχίζει Β-ΒΔ μέχρι τὸν ὄρμος τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (Πετριῶν) καὶ τὸ ἀκρωτήριο Πούντα στὸ Β ἄκρο του. Ἐντὸς τοῦ ὄρμου αὐτοῦ εύρίσκεται τὸ νησάκι Γκαμήλα. Βορειότερα εύρίσκεται ὁ ὄρμος Κάλαμος. Κατόπιν ή ἀκτογραμμὴ ἀκολουθεῖ Β κατεύθυνση μέχρι τὴν παραλία Κορασίδα τῆς Ἀχλαδερῆς, καὶ ἐν συνεχείᾳ στρέφεται ΒΑ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Ὀκτωνιά²². Ν τοῦ τελευταίου εύρίσκεται τὸ ὁμώνυμο νησάκι. Ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Ὀκτωνιά ή ἀκτογραμμὴ στρέφεται πρὸς ΒΔ-Β καὶ Α μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Κύμης. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Κύμης εύρίσκεται τὸ νησάκι Πρασούδα, ἐνῶ ΒΔ τὰ νησάκια Μικρὰ Νῆσος καὶ Μεγάλη Νῆσος.

Ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Κύμης ή ἀκτογραμμὴ στρέφεται πρὸς δυσμὰς. Δ τοῦ ἀκρωτηρίου Κύμης εύρίσκονται τὰ ἀκρωτήρια Ἀκρωτήρι καὶ Καλάμι, ὁ ὄρμος Πλατάνια, τὸ ἀκρωτήριο Ἀποθήκες καὶ ὁ ὄρμος Μετοχίου. Δ -ΒΔ τοῦ ὄρμου Μετοχίου εύρίσκονται τὰ νησάκια Χιλιαδονήσι καὶ Τρία Νησι, ἐνῶ ἀκολουθοῦν πρὸς Δ -ΒΔ τὸ ἀκρωτήριο Μέλισσα καὶ ὁ ὄρμος Λιμνιώνες. Ἡ ἀκτογραμμὴ διατηρεῖ ΒΔ κατεύθυνση μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Σαρακίτικο. Ἀκολουθοῦν πρὸς Δ ὁ ὄρμος Βλαχιᾶς, τὸ ἀκρωτήριο Χαλεπὸ καὶ ὁ ὄρμος Πηλίου. Στὸ Β ἄκρο τοῦ ὄρμου Πηλίου εύρίσκεται τὸ ἀκρωτήριο Δάγρι, ἐνῶ ΒΔ τοῦ τελευταίου εύρίσκεται ὁ ὄρμος Ἀτάλαντο. ΒΔ τοῦ ὄρμου Ἀτάλαντο κεῖται ὁ ὄρμος Μαντουδίου, στὸ Β ἄκρο τοῦ ὁποῖου εύρίσκεται τὸ ἀκρωτήριο Γερό. Α τοῦ ἀκρωτηρίου Γερό εύρίσκεται τὸ νησάκι Κατσούλια. Ἀκολουθεῖ πρὸς ΒΔ ὁ ὄρμος Πελέκι καὶ ὁ ὄρμος Ἁγίου Βασιλείου, ΒΔ ὄριο τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ τὸ ὁμώνυμο ἀκρωτήριο. Β τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγίου Βασιλείου κεῖται ὁ ὄρμος Λουτροῦ. ΒΔ ἀκολουθεῖ ὁ ὄρμος Βασιλικῶν, Δ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ ὁποῖου κεῖνται οἱ βραχονησίδες Λευκονήσια, ἐνῶ Α τοῦ βορείου ἄκρου του οἱ νησίδες Μυρμηγκονήσια. Ἡ ἀκτογραμμὴ συνεχίζει πρὸς ΒΔ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμίσιο. ΝΑ τοῦ Ἀρτεμίσίου εύρίσκεται ή νησίδα Ἁγιος Νικόλαος, ἐνῶ ΒΑ του οἱ νησίδες Ποντικονήσι καὶ Πρασονήσι. Μετὰ τὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμίσιο σχηματίζεται ὁ ὄρμος Γουβῶν καὶ ὁ ὄρμος τῶν Ὠρεῶν, στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ ὁποῖου κεῖται τὸ νησάκι Ἁγιος Σώστης. Ἡ ἀκτογραμμὴ ἀκολουθεῖ ΝΔ κατεύθυνση μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Βασιλίνας καὶ ἐν συνεχείᾳ στρέφεται Ν - ΝΔ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Λιχάδα. Ἀπὸ τὸ βορειοδυτικὸ ἄκρο τοῦ ὄρμου τῶν Ὠρεῶν (ἢ ἀπὸ λίγο βορειοδυτικότερα) μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Βασιλίνας, ή ἀκτογραμμὴ τῆς Εὐβοίας πλησιάζει τὶς ἀκτὲς τῆς Φθιώτιδας. Τὸ μεταξύ τους θαλάσσιο πέρασμα ὀνομάζεται Δίαυλος Ὠρεῶν²³.

Σημαντικὸ ζήτημα γιὰ τὴν ἱστορικὴ τοπογραφία τῆς Εὐβοίας εἶναι ή τοποθέτηση καὶ ταύτιση τῶν *Κοίλων τῆς Εὐβοίας*, ὅπου ναυάγησε ὁ περσικὸς στόλος ποῦ εἶχε σταλεῖ γιὰ νὰ περικυκλώσει τοὺς Ἕλληνες τὸ 480 π.Χ. μετὰ διαταγὴ τοῦ Ξέρξη, ἀφοῦ ὁ ἑλληνικὸς στόλος στὸ Ἀρτεμίσιο ἐμπόδιζε τὴν εἴσοδο τοῦ περσικοῦ στόν εὐβοϊκὸ κόλπο καὶ τὸ ἑλληνικὸ πεζικὸ ὑπὸ τὸν Λεωνίδα τὴν διάβαση τοῦ περσικοῦ ἀπὸ τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν. Ὁ Geyer σημειώνει ὅτι ή Β καὶ Α πλευρὰ τῆς Εὐβοίας εἶναι ἐκτεθειμένες στοὺς ἀνέμους καὶ σὲ αὐτὴν τὴν πλευρὰ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν τὰ *Κοῖλα*. Ὁ Στράβων²⁴ τὰ τοποθετεῖ μεταξὺ Αὐλίδας καὶ Γεραιστοῦ, στὴν Δυτικὴ ἀκτὴ, καὶ μὰ αὐτὸν συμφωνοῦν οἱ Valerius Maximus²⁵ καὶ Lucanus²⁶. Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἐρευνητὲς μετὰ αὐτὴν τὴν τοποθέτηση συμφωνεῖ ὁ Ross²⁷. Ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὅπως ὁ Εὐριπίδης²⁸, ὁ Δίων Χρυσόστομος²⁹, ὁ Φιλόστρατος³⁰, ὁ σχολιαστὴς τοῦ Εὐριπίδη³¹ καὶ ὁ Τζέτζης³² τοποθετοῦν τὰ *Κοῖλα* στὴν περιοχὴ τοῦ Καφηρέως. Ἀπὸ τὴν διήγηση τοῦ Ἡροδότου³³ καὶ τοῦ Τίτου Λίβιου³⁴ δὲν μποροῦμε νὰ ταυτίσουμε τὴν τοποθεσίᾳ. Ὅπως παραδίδει ὁ

²² Ὁ Kierpert (formae orb. Ant. XV) ταυτίζει τὸ ἀκρωτήριο Ὀκτωνιά μετὰ τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο (III, 14, 22 M) ἀκρωτήριο *Χερσόνησος*. Βλέπε Geyer (1962), σελ. 23.

²³ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 69-70· Δρανδάκης, σελ. 696· ΜΣΕ (1979), σελ. 117-118.

²⁴ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445.

²⁵ Valerius Maximus, I, 810.

²⁶ Lucanus, *Pharsal*, V, 194 καὶ ἐξῆς.

²⁷ Ross, *Königsreisen*, II, 119.

²⁸ Εὐριπίδης, *Τρωάδαι*, στ. 84, 90.

²⁹ Δίων Χρυσόστομος, *Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγός*, VII, 7.

³⁰ Φιλόστρατος, X, 11.

³¹ Σχόλια στὸν Εὐριπίδου *Ὀρέστης*, στ. 422.

³² Σχόλια στὴν Λυκόφρονος *Ἀλεξάνδρα*, στ. 384.

³³ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 7, 13, 14.

Geyer, ο Pflugk προσπάθησε να αποδείξει ότι τα Κοΐλα πρέπει να τοποθετηθούν μεταξύ Γεραιστοῦ και Καφηρέως. Ο Geyer θεωρεί ότι ἀφοῦ ὁ Λίβιος χαρακτηρίζει τὰ Κοΐλα *sinus euboicus*, δὲν μπορούμε νὰ τὰ περιορίσουμε στὴν ΝΑ παραλία, ὅπως εἶχε προτείνει ὁ Ραγκαβῆς, ἀλλὰ, συμφωνώντας μὲ τὸν Kierpert καὶ τὸν Bursian, τοποθετεῖ τὰ Κοΐλα στὶς ἀκτὲς τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τὴν Αὐλίδα μέχρι καὶ πέρα ἀπὸ τὸν Καφηρέα. Θεωρεῖ ἀμφίβολο ἂν ἐκτείνονταν μέχρι τὴν Ὀκτωνιά, (τὴν ὁποία ταυτίζει μὲ τὴν ἀρχαία Χερσόνησο), ὅπως φαίνεται νὰ πιστεύει ὁ Πτολεμαῖος, ἀφοῦ κάτι τέτοιο δὲν ἀποδεικνύεται³⁵. Ἡ δική μας θέση εἶναι ὅτι, ἐπειδὴ ἡ λέξη *Κοΐλα* ἀπὸ μόνη τῆς σημαίνει ἀπλῶς κολπώσεις τῆς ἀκτῆς, καὶ κολπώσεις παρουσιάζει ἢ ἀκτογραμμὴ τῆς Ν. Εὐβοίας καὶ στὴν Α καὶ στὴν Δ παραλία τῆς, δὲν μπορούμε νὰ τοποθετήσουμε τὰ *Κοΐλα* μόνο μὲ αὐτὸ τὸ κριτήριον. Δεδομένου ὅμως ὅτι τὰ πλοῖα τῶν Περσῶν ἀκολουθοῦσαν παράκτια πορεία (ἢ παράκτια ναυσιπλοῖα ἦταν προτιμητέα στὴν ἀρχαιότητα ὡς πιὸ ἀσφαλῆς), καὶ ὅτι ὁ νότιος Εὐβοϊκὸς κόλπος εἶναι κλειστὸς σχετικὰ καὶ δὲν εὐνοεῖ τὶς τρικυμίες, μᾶλλον πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὰ ἀρχαία *Κοΐλα* στὴν Α ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας πού εἶναι ἐκτεθειμένη στοὺς ἀνέμους τοῦ Αἰγαίου, ἀνάμεσα στὸν ὄρμο τῆς Κύμης καὶ στὸν Καφηρέα. Πῶς ὅμως θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ τοποθέτηση τοῦ Στράβωνα στὴν Δ ἀκτὴ; Πιστεύουμε ὅτι, ἀφοῦ *κοΐλα* σημαίνει κολπώσεις, πιθανῶς οἱ ἀρχαῖοι νὰ χαρακτηρίζαν ἔτσι καὶ ἄλλες περιοχὲς μὲ κολπώσεις στὴν Εὐβοία.

Ε' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Γεωμορφολογία –Περιγραφή τοῦ ἀναγλύφου.

Ἡ νῆσος Εὐβοία, ὅπως εἶπαμε, ἀποτελεῖ τὴν ἀνατολικὴ συνέχεια τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποσπᾶσθηκε ἐξ αἰτίας μιᾶς σειρᾶς ῥηγμάτων, τὰ ὁποία δημιούργησαν τὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο. Γι' αὐτὸ θεωρεῖται ὅτι δὲν διασχίζεται ἀπὸ μία αὐτοτελῆ ὄροσειρά, ἀλλὰ ὅτι τὰ βουνὰ τῆς ἀποτελοῦν τὶς τελικὲς ἀπολήξεις τῶν ὄροσειρῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας, οἱ ὁποῖες συνενώνονται. Ἔτσι σχηματίζεται μία περίπλοκη ὄρεινὴ χώρα³⁶.

Στὸ βόρειο τμῆμα τοῦ νησιοῦ ὑψώνονται τὰ βουνὰ Λιχάδα (739 μ.), πάνω στὴν ὁμώνυμη χερσόνησο, Τελέθριο (970 μ.), Γκαγκάνα (647 μ.) καὶ Ξηρὸ (991 μ.). Τὸ ὄρος Λιχάδα θεωρεῖται συνέχεια τῆς Ὀρθρου, πού εὐρίσκεται στὴν ἀπέναντι ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Θεωρεῖται ὅτι τὸ ὄρος Λιχάδα ἀποκόπηκε ἀπὸ τὴν ὄροσειρὰ τῆς Ὀρθρου ἐξ αἰτίας ῥήγματος, τὸ ὁποῖο ἔγινε στὴν περιοχὴ τοῦ σημερινοῦ διαύλου Ὠρεῶν. Μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι τὰ νησάκια Λιχάδες, Δ τοῦ ἀκρωτηρίου Λιχάδα, σχηματίσθηκαν ἀπὸ τὴν λάβα πού ἀνέβλυσε στὴν ἐπιφάνεια κατὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ ῥήγματος τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου. Τὰ ὄρη Τελέθριο καὶ Ξηρὸ μὲ τὰ μεταξὺ τους χαμηλότερα ὑψώματα, δημιουργοῦν μία ὄροσειρὰ μὲ κατεύθυνση Δ-Α, ἢ ὁποία ἀπομονώνει τὴν Β αὐτῶν κειμένη πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας, ἀπὸ τὴν ΝΑ αὐτῶν κειμένη πεδιάδα τοῦ Μαντουδίου. Ἡ λεκάνη τῆς Ἰστιαίας ἀποστραγγίζεται ΒΔ πρὸς τὸ διάυλο τῶν Ὠρεῶν καὶ διαρρέεται ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ξεριᾶ (ὁ ὁποῖος ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο Κάλλαντα³⁷). Τὴν περιοχὴ αὐτὴ θὰ ἐξετάσουμε ὡς: Περιοχὴ Α': Περιοχὴ Λιχάδας - Αἰδηψοῦ - Ὠρεῶν - Ἰστιαίας.

ΝΑ τοῦ Τελεθρίου ὑψώνεται τὸ ὄρος Κανδήλιο (1.245 μ.) μὲ διεύθυνση ΒΔ-ΝΑ, παράλληλα πρὸς τὴν ἀκτὴ, τὸ ὁποῖο ταυτίστηκε ἀπὸ τὸν Baumeister μὲ τὸ ἀρχαῖο *Μάκιστον* ὄρος γιὰ τὸ ὁποῖο μᾶς μιλοῦν οἱ ἀρχαῖες πηγές³⁸. Μὲ τὴν ταύτιση τοῦ Baumeister συμφωνοῦν οἱ Lolling, Partsch καὶ Bursian, ὅπως καὶ οἱ νεότεροι καὶ σύγχρονοι μελετητές³⁹. Χαμηλὴ ῥάχη πού συνδέει τὸ ὄρος Ξηρὸ μὲ τὸ ὄρος Κανδήλιο δημιουργεῖ τὴν λεκάνη τῶν Ῥοβιῶν, ἢ ὁποία ἀποστραγγίζεται στὸν Β Εὐβοϊκὸ κόλπο⁴⁰. Α τοῦ Κανδηλίου ὑψώνεται ἡ ὄροσειρὰ τῆς Δίρφους, ἢ ὁποία φθάνει Α ἕως τὴν λεκάνη τῆς Κύμης. Μία ἀσβεστολιθικὴ ῥάχη ἐνώνει τὸ ὄρος Κανδήλιο μὲ τὴν Δίρφη. Ἡ λεκάνη πού σχηματίζεται μεταξὺ τοῦ ὄρους Ξηροῦ, τοῦ ὄρους Κανδηλίου καὶ τοῦ ὄρους Δίρφους ἀποστραγγίζεται Α πρὸς τὸ Αἶγαῖο. Περιλαμβάνει τὴν πεδιάδα τοῦ Μαντουδίου καὶ διαρρέεται ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς *Νηλέα* καὶ *Κηρέα*. Οἱ δύο ποταμοὶ συμβάλουν καὶ ἐκβάλλουν στὸ Αἶγαῖο ὡς ἕνας ποταμὸς. (Ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο *Βούδωρο*.)

³⁴ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXI, 47: *et est sinus Euboicus, quem Coela vocant, suspectus nautis*. Ὁ μεταγενέστερος Ὁρόσιος ἐπίσης ἀναφέρεται (VI, 15, 11), ἀλλὰ χωρὶς ἄλλη διευκρίνιση.

³⁵ Geyer (1962), σελ. 26-27.

³⁶ Geyer (1962), σελ. 19-27 καὶ σημ. 3· ΜΣΕ (1970), σελ. 117 -118.

³⁷ Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 135-136· Geyer (1962), σελ. 20-22· Δρανδάκης, σελ. 696· ΜΣΕ (1979), σελ. 117· Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 67 -68.

³⁸ Αισχύλος, *Ἀγαμέμνων*, στ. 275-280: *πεῦκη τὸ χρυσοφεγγές ὡς τις ἥλιος σέλας παραγγείλασα μακίστου σκοπᾶς ἐκάς δὲ φρυκτοῦ φῶς ἐπ' Εὐρίπου ρόας, Μεσσαπίου φύλαξι σημαίνει μολόν*.

³⁹ Βλέπε Geyer (1962), σελ. 22 καὶ σημ. 8 σελ. 22, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

⁴⁰ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 69· ΜΣΕ (1979), σελ. 117· Δρανδάκης, σελ. 696.



Νήσος Εύβοια: Γεωφυσικός χάρτης. (https://encrypted-tbn2.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcS_xFfv9WsMc_R6TiBeMNRKLQS1WhM4owjJ6_TqpoaNvDgw--ADuQ)

Ἡ ἀσβεστολιθική ράχη, ἡ ὁποία συνδέει τὸ ὄρος Κανδήλιο Δ μετὴν ὄροσειρὰ τῆς Δίρφυος, χωρίζει τὴν λεκάνη τοῦ Μαντουδίου (κοιλάδα τῶν ποταμῶν *Νηλέως* καὶ *Κηρέως*) ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῆς Κεντρικῆς Εὐβοίας καὶ ταυτίστηκε μετὴν ἀρχαία Διακρία. Τὴν λεκάνη αὐτὴν θὰ ἐξετάσουμε ὡς: Περιοχὴ Β': Περιοχὴ Ἁγίας Ἄνας-Κηρίνου-Μαντουδίου-Προκοπίου-Λίμνης-Ροβιῶν⁴¹. Ἡ Δίρφυς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἀφιρωμένη στὴν Ἥρα⁴². Στὰ Β τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Δίρφυος σχηματίζεται μία στενὴ ἀπότομη λεκάνη, ἡ ὁποία ἀποστραγγίζεται Β πρὸς τὸ Αἰγαῖο. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ θὰ ἐξετασθεῖ ὡς: Περιοχὴ Γ': Περιοχὴ Ἀγ. Σοφίας - Μετοχίου⁴³. Ἡ ὄροσειρὰ τῆς Δίρφυος προεκτείνεται τοξοειδῶς πρὸς ΝΔ καὶ σχηματίζει τὸ ὄρος Ὀλυμπος καὶ ἄλλα χαμηλότερα ὑψώματα στὰ Δ-ΝΔ του. Ἐτσι δημιουργεῖται μία μεγάλη λεκάνη ἀπορροῆς πού ἀποστραγγίζεται στὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὴν πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν καὶ τὴν Χαλκίδα. Τὸ ὄρος Ὀλυμπος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἀφιερωμένο στὴν Ἄρτεμη, καὶ μαρτυρεῖται λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Ὀλυμπίας⁴⁴. Ἄλλη προέκταση τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Δίρφυος πρὸς Ν φθάνει μέχρι τὴν ἀκτὴς τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ κόλπου, σχηματίζοντας τὸ ὄρος Σερβούνι (775 μ.), τὸ ὁποῖο ταυτίστηκε μετὸ ἀρχαῖο *Κοτύλαιον*⁴⁵. Ἐτσι, ἀνάμεσα στὴ ράχη πού σχηματίζει ὁ Ὀλυμπος πρὸς Δ καὶ στὴ ράχη πού καταλήγει στὸ Σερβούνι πρὸς Α, δημιουργεῖται μία λεκάνη ἀπορροῆς πού ἀποστραγγίζεται Ν στὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο καὶ περιλαμβάνει μία ἐπιμήκη παράκτια πεδιάδα (ἀπὸ τὰ Ἀμπέλια, κοντὰ στὸ Βασιλικὸ, πρὸς Δ, ἕως τὴν Ἀμάρυνθο πρὸς Α. Αὐτὴ ἡ οὐσιαστικῶς ἐνιαία πεδιάδα ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μικρότερες πεδινὲς ζώνες. Πρόκειται γιὰ τὴν πεδιάδα τῶν Ἀμπελιῶν Δ (Δηλάντιο πεδίο) καὶ τὴν πεδιάδα τῆς Ἐρετρίας (ἐρετρικὴ πεδιάδα) Α. (Τὸ *Κοτύλαιον* ὄρος χωρίζει τὴν ἐρετρικὴ πεδιάδα ἀπὸ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀλιβερίου, δηλαδὴ τῶν ἀρχαίων Ταμνῶν⁴⁶.) Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ὑπάρχουν σαφῆ γεωγραφικὰ ὄρια ἀνάμεσα στὴν λεκάνη τῶν Ψαχνῶν-Χαλκίδας καὶ στὴν λεκάνη Βασιλικῶν-Ἐρετρίας Ἀμαρύνθου, θὰ ἐξετάσουμε καὶ τὴν δύο ὡς ἀνήκουσες σὲ μία ἐνιαία περιοχὴ. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ θὰ ἔχει φυσικὰ ὄρια ΒΔ τὸ ὄρος Κανδήλιο καὶ τὴν Διακρία, Β καὶ Δ τὴν ὄροσειρὰ τῆς Δίρφυος καὶ τὴν νότια προέκτασή της πού καταλήγει στὸ ὄρος Σερβούνι⁴⁷. Ἡ τελευταία

⁴¹ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 69· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 147-148· ΜΣΕ (1979), σελ. 117· Geyer (1962), σελ. 23· Δρανδάκης, σελ. 696-697.

⁴² Geyer (1962), σελ. 23.

⁴³ Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 163· ΜΣΕ (1979), σελ. 117.

⁴⁴ Στὴν Ἐρέτρια ἔχει βρεθεῖ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή: *Χρυσάλλης Σημίον Ἀρτέμιδι Ὀλυμπία*, βλ. ἄρ. 9. Παράβαλε Baumeister, σ. 42, σημ. 12

⁴⁵ Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφώντος*, 86-87: ἐπεὶ δὲ τάχιστα εἰς Ταμύνας παρήλθομεν καὶ τὸ Κοτύλαιον ὄρος ὑπερεβάλλομεν... Βλέπε ἐπίσης Στέφανος Βυζάντιος, *λ. Κοτύλαιον: ὄρος Εὐβοίας ἀνακειμένον Ἀρτέμιδι, ὡς φησὶν Ἀρχέμαχος ἐν Εὐβοϊκῶν β' Ἀρποκρατίων*, Ἡσύχιος, Σούδα *λ. Κοτύλαιον· Νόννος, Διονυσιακά*, XIII, 163.

⁴⁶ Geyer (1962), σελ. 22-27.

⁴⁷ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 67-69· Geyer (1962), σελ. 23· Δρανδάκης, σελ. 696-697.

κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἀφιερωμένη ἐπίσης στὴν Ἄρτεμη. Ἡ περιοχή αὐτὴ λοιπὸν θὰ ἐξετασθεῖ ὡς: Περιοχὴ Δ': Περιοχὴ Πολιτικῶν - Ψαχνῶν - Ν. Ἀρτάκης - Χαλκίδας - Βασιλικοῦ - Ἐρέτριας - Ἀμαρύνθου.

Ἡ Δίρφος φθάνει Α μέχρι τὴν Κύμη, ἐνῶ ἡ νότια προέκτασή της φθάνει στὸ Σερβούνη. Ν-ΝΑ τῆς Κύμης, παρὰ τὴν δυτικὴ ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας, σχηματίζεται μία λοφοσειρὰ. Αὐτὴ ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Ὀχθωνιά καὶ φθάνει μέχρι τὴν λίμνη τοῦ Δύστου, μὲ κατεύθυνση Β-Ν. Ἡ λοφοσειρὰ αὐτὴ προεκτείνεται νοτιότερα μὲ κατεύθυνση ΒΔ-ΝΑ μέχρι τὴν περιοχή τοῦ Ἄλμυροπόταμου (ὑψωμα 456 μ.). Μία ἀκόμη ράχη σχηματίζεται Ν τοῦ Αὐλωναρίου μὲ διεύθυνση Β-Ν, ἡ ὁποία φθάνει στὶς ἀκτὲς τοῦ Νότιου Εὐβοϊκοῦ κόλπου, καὶ συγκεκριμένα στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τοῦ κόλπου τοῦ Ἀλιβερίου, κοντὰ στὸ ἀκρωτήριο Ἀλιβερίου. Ἀπὸ τὸ σημεῖο στρέφεται ΝΑ, παρὰ τὴν ἀκτὴ, καὶ καταλήγει στὸ ὑψωμα Μεγάλου Βουνό (407 μ.), ὅπου ἐνώνεται μὲ τὴν ἀνατολικότερη ράχη. Ἡ λεκάνη Κύμης - Ὄξυλίθου - Αὐλωναρίου σχηματίζεται ἀνάμεσα στὴν ἀνατολικὴ κατάληξη τῆς Δίρφος καὶ στὴν ράχη ποὺ σχηματίζεται στὰ Α-ΝΑ παράλια τῆς Εὐβοίας, παρὰ τὴν ἀκτὴ. Χωρίζεται ἀπὸ τὴν λεκάνη τοῦ Ἀλιβερίου μὲ μία χαμηλὴ ὑδροκριτικὴ στὴν νότια πλευρὰ της. Ἡ λεκάνη Κύμης-Ὄξυλίθου-Αὐλωναρίου ἀποστραγγίζεται Β στὸν ὄρμο τῆς Κύμης. Ἡ λεκάνη τοῦ Ἀλιβερίου, ἡ ὁποία σχηματίζεται μεταξὺ τῆς Ν προεκτάσεως τῆς Δίρφος ποὺ καταλήγει στὸ Σερβούνη, τῆς ὑδροκριτικῆς ποὺ τὴν χωρίζει ἀπὸ τὴν λεκάνη Κύμης - Ὄξυλίθου - Αὐλωναρίου καὶ τῆς ράχους ποὺ σχηματίζεται παρὰ τὴν Α ἀκτὴ τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ κόλπου, ἀποστραγγίζεται Ν στὸν κόλπο τοῦ Ἀλιβερίου. Νοτιότερα σχηματίζεται ἡ λεκάνη τῆς λίμνης τοῦ Δύστου καὶ δύο μικρὲς λεκάνες νοτιότερα. Ἡ περιοχή ποὺ περιλαμβάνει τὶς ἀνωτέρω λεκάνες θὰ ἐξετασθεῖ ὡς: Περιοχὴ Ε': Περιοχὴ Ἀλιβερίου - Αὐλωναρίου - Κύμης - Δύστου - Ζαράκων⁴⁸.

ΝΑ τῆς περιοχῆς Κύμης - Ἀλιβερίου - Δύστου εὐρίσκεται ἡ περιοχή Στύρων - Καρύστου. Ὡς βόρειο φυσικὸ ὄριό της, ὅπως εἶπαμε, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἡ ὑδροκριτικὴ ποὺ διέρχεται ἀπὸ τὸ ὑψωμα Μεγάλου Βουνό, στὴν περιοχή τοῦ Ἄλμυροπόταμου. Ἡ περιοχή περιλαμβάνει μία ὄρεινὴ χώρα, στὸ νοτιότερο τμήμα τῆς ὁποίας δεσπόζει τὸ ὄρος Ὀχη⁴⁹. Σὲ αὐτὴν περιλαμβάνονται δύο λεκάνες. Ἡ βορειότερη εἶναι ἡ λεκάνη τῶν Στύρων, ποὺ ἀποστραγγίζεται στὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο καὶ περιλαμβάνει μία μικρὴ σὲ ἔκταση πεδινὴ ζώνη. Ἡ νοτιότερη εἶναι ἡ λεκάνη τῆς Καρύστου, ἡ ὁποία ἀποστραγγίζεται νότια στὸν ὄρμο τῆς Καρύστου καὶ περιλαμβάνει μία ἐπίσης μικρὴ σὲ ἔκταση πεδινὴ ζώνη⁵⁰. Πρὸς Ν δύο ράχες περικλείουν περικλείουν τὴν πεδιάδα τῆς Καρύστου καὶ καταλήγουν στὰ ἀκρωτήρια Γεραιστός (Μανδήλιο ἢ Κάβο Μαντέλο) καὶ Λευκὴ ἀκτὴ (Παξιμάδι). Ἄλλη προεξοχὴ σχηματίζει τὸ ἀκρωτήριο Καφηρέας (Καβοντόρος < Cavo d' Oro, ἢ Ξυλοφάγος)⁵¹. Τὴν περιοχή αὐτὴ θὰ ἐξετάσουμε ὡς: Περιοχὴ ΣΤ': Περιοχὴ Στύρων - Καρύστου. (Στὶς ἀρχαῖες πηγὲς γίνεται λόγος καὶ γιὰ ἄλλα ὄρη (Ὀφέλτας, Τρύχας, Νέδων, ἀλλὰ κατὰ τὸν Geyer δὲν μποροῦν νὰ ταυτισθοῦν. ἀναφέρει τὴν προσπάθεια τοῦ Baumeister νὰ ταυτίσει τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο ἀκρωτήριο Λέων⁵² μὲ τὸ τοπωνύμιο Νέδων ὡς παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος, κάτι ποὺ κατὰ Geyer καὶ κατ' ἐμᾶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀποδεκτό.⁵³)

Συνοψίζοντας, προκειμένου νὰ μελετήσουμε τὸ ἀνάγλυφο, τὴν κατάληψη τοῦ χώρου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐξετάζουμε (1.050 π.Χ.- 68 π.Χ.) καὶ τὴν διαμόρφωση καὶ ἐξέλιξη τῶν

⁴⁸ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 69· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 145-159· ΜΣΕ (1979), σελ. 117· Δρανδάκης, σελ. 697-699. Ὁ Geyer ταυτίζει τὸν λόφο Ν τοῦ Δύστου στὸ στενότερο σημεῖο ὑψ. 460 μ. μὲ τὸν ἀρχαῖο Ζάρακα, ἀφοῦ κατὰ τὸν Πλούταρχο (Φωκίων, 13) ἐδῶ τοποθετεῖται τὸ φρούριο Ζάρητρα καὶ τὸ πλησίον κείμενο σύγχρονο χωριὸ Ζάρκα διασώζει τὸ ἀρχαῖο τοπωνύμιο. Βλέπε σχετικὰ Geyer (1962), σελ. 23 καὶ 25-26. Γιὰ τὸν ἀρχαῖο Ζάρακα βλ. Λυκόφρων, Ἀλεξάνδρα, στ. 373· Τζέτζης, λ., *Μέγα ἐτυμολογικόν*, σελ. 408, 7.

⁴⁹ Στὸς νότιους πρόποδες τῆς Ὀχης βρισκόταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ πόλη Κάρυστος. Ὅπως ὁ Στράβων μαρτυρεῖ (*Γεωγραφικά*, X, 445-446): *Κάρυστος δὲ ἐστὶν ὑπὸ τῶ ὄρει τῆ Ὀχη... Ὀχη δὲ ἐκαλεῖτο ἡ νῆσος, καὶ ἐστὶν ὁμώνυμον αὐτῇ τὸ μέγιστον τῶν ἐνταῦθα ὄρων*. Βλέπε ἐπίσης Στέφανος Βυζάντιος λ. Ὀχη. Ἡ Ὀχη διέθετε πλούσια κοιτάσματα περιζήτητου μαρμάρου. Βλ. ἐπίσης Geyer (1962), σελ. 23-24.

⁵⁰ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 67-69· Geyer (1962), σελ. 23· Δρανδάκης, σελ. 696-697.

⁵¹ Geyer (1962), σελ. 23-24. Στὸν Καφηρέα ναυάγησε ὁ στόλος τῶν Ἀχαιῶν λόγῳ τοῦ τεχνάσματος τοῦ Ναυπλίου ποὺ πῆρε ἐκδίκηση γιὰ τὸν θάνατο τοῦ γιοῦ του Παλαμῆδη στὴν Τροία. Σχετικὰ μὲ τὸν μῦθο βλέπε: Ὀμηρος, *Ὀδύσεια*, γ, στ. 177· Στράβων, *Γεωγραφικά*, VIII, 369· Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, II, 23, 1· IV, 36, 6· Κλαύδιος Πτολεμαῖος, III, 14, 22, Εὐριπίδης, *Ἑλένη*, στ. 1129· *Τρωάδαι*, στ. 89· *Παλατινὴ Ἀνθολογία*, IX, 289· *Μέγα ἐτυμολογικόν*, σ. 481· Τζέτζης, σχόλια εἰς Λυκόφωνα, στ. 383, 902· Στέφανος Βυζάντιος, λ., Quintus Smyrn. VI, 524· XIV, 362, 468, 485· Statius Achil., I, 93· IV, 449· Ovidius, *Metamorphoses*, XIV, 472, 481· Vergilius, *Aeneis*, 260.

⁵² Κλαύδιος Πτολεμαῖος, III, 14, 22, 11.

⁵³ Geyer (1962), σελ. 26-27.

πολιτικῶν μορφωμάτων, θὰ χωρίσουμε τὴν νῆσο Εὐβοία σὲ ἕξι μείζονες περιοχές, σύμφωνα μὲ τὴν φυσικὴ διαίρεση: α) Μείζων περιοχή Α' : Περιοχὴ Λιχάδος - Αἰδηψοῦ - Ὠρεῶν - Ἰστιαίας, β) Μείζων περιοχή Β' : Περιοχὴ Ἁγίας Ἄννας - Κηρίνου - Μαντουδίου, Προκοπίου - Λίμνης - Ροβιῶν, γ) Μείζων περιοχή Γ' : Περιοχὴ Ἁγίας Σοφίας - Μετοχίου Δίρφους, δ) Μείζων περιοχή Δ' : Περιοχὴ Πολιτικῶν - Ψαχνῶν - Ν. Αρτάκης - Χαλκίδας, Βασιλικοῦ - Ἐρέτριας - Ἀμαρύνθου, ε) Μείζων περιοχή Ε' : Περιοχὴ Ἀλιβερίου - Αὐλωναρίου - Κύμης - Δύστου - Ζαράκων καὶ στ) Μείζων περιοχή ΣΤ' : Περιοχὴ Στύρων - Καρύστου. Στὴν ἐπεξεργασία τῶν δεδομένων πού θὰ ἀκολουθήσει οἱ μικρότερες περιοχές πού περιλαμβάνουν ἀριθμοῦνται μὲ ἑλληνικοὺς ἀριθμοὺς, μὲ κεφαλαία ψηφία (π.χ. ΠΑΑ', ΠΑΒ', κ.λ.π.).

ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ὑδρογραφία τῆς Εὐβοίας

Ἡ νῆσος Εὐβοία δέχεται ἀρκετὲς βροχοπτώσεις. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἔκτασή της εἶναι μικρὴ, τὰ νερὰ δὲν προλαβαίνουν νὰ σχηματίσουν ποταμοὺς, ἀλλὰ ἐκβάλλουν στὴ θάλασσα σχηματίζοντας μικροὺς χειμάρρους. Ἔτσι τὸ ὑδρογραφικὸ δίκτυο τῆς Εὐβοίας δὲν εἶναι ἰδιαίτερος πλούσιο. Οἱ πιὸ σημαντικοὶ ποταμοὶ τῆς Εὐβοίας⁵⁴ βρίσκονται στὸ βόρειο τμήμα της. Ὁ ποταμὸς Ξηριάς πού ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο *Κάλαντα*, πηγάζει ἀπὸ τὸ Ξηρὸ ὄρος, διαρρέει τὴν πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας καὶ χύνεται στὸ διάυλο Τρικερίου. Ὁ ποταμὸς Γερανιαῖς (πού ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο *Σελινούντα*⁵⁵) πηγάζει ἐπίσης ἀπὸ τὸ ὄρος Ξηρὸ (Ἀνάληψη καὶ Μακρολούκα) καὶ χύνεται Δ στὸ Βόρειο Εὐβοϊκὸ κόλπο, στὶς νότιες ὑπώρειες τοῦ Κανδηλίου ὄρους (πού ταυτίζεται μὲ τὸ ἀρχαῖο *Μάκιστον* ἢ *Μήκιστον* ὄρος), στὸν ὄρμο Μοναστηρίου. Στὸ ὄρος Ξηρὸ, ἐπίσης, σχηματίζεται τὸ ρεῦμα Σηπιάς, τὸ ὁποῖο χύνεται στὸ Β. Εὐβοϊκὸ κόλπο, στὸν ὄρμο τῆς Λίμνης. Ὁ ποταμὸς Νηλέας πηγάζει ἀπὸ τὸ ὄρος Ξηρὸ καὶ διαρρέει τὴν πεδιάδα τοῦ Μαντουδίου. κοντὰ στὴν Κηρίνο ἐνώνεται μὲ τὸν ποταμὸ Κηρέα, ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπὸ τὸ Κανδήλιο ὄρος. Ἀπὸ τὴν ἔνωσή τους σχηματίζεται σχηματίζεται ἕνας ποταμὸς (πού ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο *Βούδωρο*), ὁ ὁποῖος χύνεται Α στὸ Αἰγαῖο, στὸν ὄρμο Πελέκι. Ὁ Kierpert εἶχε ταυτίσει τὸν *Βούδωρο* μὲ τὸν Ν ῥέοντα Στριγγόλακα, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Geyer⁵⁶ δὲν εἶναι σημαντικὸς ποταμὸς, καὶ ὡς ἐκ τούτου, ὅπως καὶ ἐμεῖς πιστεύουμε, ἡ ταύτιση αὐτὴ πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ. Στὴν ἴδια περιοχή, ἀνατολικότερα τοῦ Βούδωρου, σχηματίζεται τὸ ρεῦμα Κυμάσι, τὸ ὁποῖο χύνεται στὸν ὄρμο Μαντουδίου.

Τὴν μεγάλη καὶ εὐφορὴ πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν διαρρέει ἕνα ρεῦμα πού πηγάζει ἀπὸ τὴν Δίρφη καὶ ἐκβάλλει Δ στὸ Βόρειο Εὐβοϊκὸ κόλπο, στὸν ὄρμο Πολιτικῶν. Πρόκειται γιὰ τὸν ποταμὸ Μεσάπιο. Ἀπὸ τὴν Δίρφη πηγάζει καὶ ὁ *Λήλας* ποταμὸς, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶναι ἀνεναὸς ποταμὸς, ἀλλὰ ἕνας μεγάλος χειμάρρος. Διαρρέει τὴν πεδιάδα τῶν Ἀμπελιῶν (ἢ ὁποῖα ταυτίζεται μὲ τὸ ἀρχαῖο *Ληλάντιον* πεδῖον) καὶ ἐκβάλλει ΝΔ στὸ στενὸ τῆς Αὐλίδας, στὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο. Τὴν ἐρετρικὴ πεδιάδα, κατὰ τὸν Στράβωνα, διέρρεε ὁ ποταμὸς *Ἐρασίνο*. Ἐνας ἄλλος ποταμὸς πού ὀνομαζόταν *Παρθένιος* καὶ *Ἰμβρασος*⁵⁷ πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας Παρθένου πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ πλησίον τοῦ χωριοῦ Παρθένι, πού θεωρεῖται ἐπιβίωση τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχαίου δήμου τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας *Παρθένιον*⁵⁸. Τὰ ὕδατα τῶν εὐβοϊκῶν ποταμῶν εἶναι λίγα, ἐνῶ σὲ περιόδους ἀνομβρίας μειώνονται περισσότερο. Ἡ μοναδικὴ λίμνη τῆς Εὐβοίας ἦταν ἡ λίμνη Δύστος ΝΑ τοῦ Ἀλιβερίου, ἢ ὁποῖα ἔχει σήμερα ἀποξηρανθεῖ. Πρὶν ἀποξηρανθεῖ εἶχε καὶ αὐτὴ, ὅπως καὶ οἱ ποταμοὶ τῆς Εὐβοίας, λίγα νερὰ, τὰ ὁποῖα σὲ περιόδους παρατεταμένης ἀνομβρίας σχεδὸν ἐξαφανίζονταν⁵⁹.

Ζ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Κλίμα τῆς Εὐβοίας.

Ἡ Εὐβοία, ἐπειδὴ εἶναι νησὶ καὶ περιβρέχεται ἀπὸ θάλασσα, ἔχει κλίμα εὐκρατο, μὲ ἥπιους χειμῶνες καὶ ὄρεσερὰ καλοκαίρια. Οἱ ΒΑ ἄνεμοι πού ἐπικρατοῦν στὸ Αἰγαῖο πέλαγος ἐμπλουτίζονται μὲ ὑδρατμούς, τοὺς ὁποῖους ἐναποθέτουν ὅταν προσκρούουν στὴν ὄροσειρὰ τῆς Δίρφους (καὶ στὶς προεκτάσεις της). Ἔτσι εἶναι πλέον ξηροὶ ὅταν φθάνουν στὸ Δ τμήμα τῆς Εὐβοίας. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο τὶς περισσότερες βροχοπτώσεις δέχεται τὸ Α τμήμα τῆς νήσου (1.000-1.400 χιλιοστόμετρα), τὸ ὁποῖο στὴν κεντρικὴ Εὐβοία εἶναι καὶ τὸ πιὸ ὀρεινὸ, ἐνῶ στὸ Δ τμήμα τῆς κεντρικῆς Εὐβοίας οἱ βροχοπτώσεις φθάνουν μόλις τὰ 432 χιλιοστόμετρα ἐτησίως. Στὴ Β Εὐβοία οἱ βροχοπτώσεις εἶναι ἐπίσης λίγες (περιοχὴ

⁵⁴ Geyer (1962), σελ. 27-30.

⁵⁵ Geyer (1962), σελ. 29.

⁵⁶ Geyer (1962), σελ. 27.

⁵⁷ Σχόλια στὸν Πινδάρου *Ὀλυμπιόνικον* VI, στ. 149. Γιὰ τὴν θέση του βλέπε: Rangabé (1852), σελ. 680· Bursian (1872), II, σελ. 425 Baumeister (1864), 16· Σταυρόπουλος (1895), στ. 151.

⁵⁸ Ἐπιγραφή ἐξ Ἐρετρίας, *ΑΕ*, 1887, σελ. 83.

⁵⁹ Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 69· ΜΣΕ (1979), σελ. 117-118· Δρανδάκης, σελ. 696.

Ίστιαίας: 718 χιλιοστόμετρα έτησίως), ενώ ακόμη πιό λίγες στη Νότια Εύβοια (περιοχή Καρύστου: 518 χιλιοστόμετρα)⁶⁰.

Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Χλωρίδα, δάση, καλλιέργειες.

Η Εύβοια, όπως αναφέραμε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου, καλύπτει έκταση 3.654 χλμ. Από αυτά, το 28,7% ανήκει σε πεδινές εκτάσεις, το 34,4% σε ήμιορεινές και το 36,9% σε όρεινές εκτάσεις. Μέχρι το 1984 το 28,8% του εδάφους της Εύβοιας καλυπτόταν από δάση. Σήμερα, εξ αιτίας πυρκαϊών έχουν μειωθεί. Πρόκειται για δάση χαλεπίου και αυστριακής πεύκης, καστανιών, βελανιδιών, πυξαριών και καρυδιών⁶¹. Η γεωργία είναι ανεπτυγμένη στις πεδιάδες της περιοχής της Χαλκίδας (Ψαχνών και Άμπελιών - Αηλαντίου πεδίου), της Ίστιαίας και της Κύμης. Το ½ περίπου της καλλιεργουμένης γης σήμερα χρησιμοποιείται για άροτραίες καλλιέργειες, το ¼ για δενδρώδεις καλλιέργειες και το υπόλοιπο για την καλλιέργεια άμπελιών και κηπευτικών. Τα είδη που καλλιεργούνται περισσότερο είναι τα σιτηρά (σιτάρι και κριθάρι) και τα όσπρια (φασόλια και ρεβύθια). Από τις δενδρώδεις καλλιέργειες περισσότερο διαδεδομένη είναι η καλλιέργεια της έλιās. Καλλιεργούνται επίσης έσπεριδοειδή, και στην περιοχή της κύμης σύκα. Η Εύβοια παρήγε κατά την αρχαιότητα λάδι, κρασί, σιτάρι, βρώμη, μήλα, κεράσια και κάθε είδους φρούτα, κάστανα και ρετινί. Ήταν ανεπτυγμένη ή μελισσοκομία και η κτηνοτροφία παράγοντας τυρί και κρέας. Ο Εύβοϊκός κόλπος ήταν πλούσιος σε ψάρια και όστρεα, όχι μόνο φαγώσιμα, αλλά και πορφύρας, που ήταν χρήσιμα στην βιοτεχνία⁶². Οί πληροφορίες που μās δίδουν τα αρχαία έλληνικά και τα λατινικά κείμενα είναι λίγες αλλά σημαντικές. Ο Ηρακλείδης ο Κρής λέγει ότι είναι «ή δέ χώρα πāsα έλαιόφυτος, αγαθή δέ και ή θάλασσα». Ο Αθήναιος αναφέρεται στο Εύβοϊκό κρασί⁶³, ενώ ο Έρμιππος σε «άπ' Εύβοίας άπιους και ίφια μήλα». Ο Μνησίθεος, ο Αθήναιος και ο Όρειβάσιος αναφέρονται στα εύβοϊκά κάστανα⁶⁴. Ο Βάρρων αναφέρεται στα σιτηρά και στην συντήρησή τους με χαλκιδική γη, για να μην προσβάλλονται από τους ποντικούς και τα σκουλήκια. χαρακτηρίζει την χώρα «έλαιόφυτον»⁶⁵. Ο Βάρρων επίσης αναφέρεται στην παραγωγή και στην έξαγωγή σύκων⁶⁶. Ο Αθήναιος αναφέρεται στην παραγωγή άχλαδιών, κάστανων, μήλων και οίνου⁶⁷.

Θ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Πανίδα, κτηνοτροφία.

Σήμερα έκτρέφονται στην Εύβοια πουλερικά, βοοειδή, αιγοπρόβατα και χοίροι. Οί αναφορές στην κτηνοτροφία κατά την αρχαιότητα είναι σπάνιες στις φιλολογικές πηγές⁶⁸. Ο Βάρρων αναφέρεται στην έκτροφή γερακιών στη Χαλκίδα⁶⁹. Αναφορά στην μακροχρόνια έκτροφή βοοειδών κατά την αρχαιότητα στην Εύβοια άποτελεί το όνομα της νήσου (εΰ+βους > Εύβοια). Η αγελάδα που θηλάζει το μωσχάρακι της συναντάται ως θέμα στα εύβοϊκά νομίσματα (π.χ. στα τετράδραχμα του Κοινού των Εύβοέων των αρχών του 4^{ου} π.Χ. αιώνα). Σημαντικός τομέας της οικονομίας των αρχαίων εύβοϊκών πόλεων ήταν και ή άλιεία. Ο Ηρακλείδης ο Ποντικός χαρακτηρίζει τον Εύβοϊκό κόλπο θάλασσα «αγαθήν» εξ αιτίας της άφθονίας των ψαριών της και των όστρέων πορφύρας, τα όποια χρησίμευαν ως πρώτη ύλη στη βιοτεχνία πορφύρας⁷⁰. Στην άφθονία των θαλασσινών και ειδικότερα των όστρέων πορφύρας του Εύβοϊκού κόλπου αναφέρεται επίσης ο Αθήναιος⁷¹, καθώς και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς⁷².

⁶⁰ Βρανόπουλος (1984), σελ. 66· Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 70· ΜΣΕ (1979), σελ. 70.

⁶¹ ΜΓΦΙ (1989), σελ. 14-17· Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 72· Δρανδάκης, σελ. 696-697. Τα στοιχεία που θα παρουσιάσουμε για την βλάστηση θα είναι σύμφωνα με τους χάρτες της ΓΥΣ, τους όποιους κάθε φορά χρησιμοποιούμε, και αν υπάρχουν νεότερα άσφαλη δεδομένα για την άλλαγή της χλωρίδας κάποιας περιοχής θα τα παραθέτουμε άκολούθως, μολονότι το γεγονός της πρόσφατης μεταβολής της χλωρίδας δεν είναι κάτι που έπηρεάζει την έργασία μας.

⁶² ΕΕ τ.Β', σελ. 565.

⁶³ Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, Α, 56.

⁶⁴ Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, Β, 43, Όρειβάσιος 7. Βλ. επίσης: Βρανόπουλος (1984), σελ. 66· Θεοδωρακάτος (1984), σελ. 70-72· ΜΣΕ (1979), σελ. 70· ΜΓΦΙ (1989), σελ. 14-17· Δρανδάκης, σελ. 696-697.

⁶⁵ Βρανόπουλος (1984), σελ. 65.

⁶⁶ Varro, *De agricultura*, 1, 4, 5-6.

⁶⁷ Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, Ι, 27f, Ι, 30f, ΙΙ, 54b.

⁶⁸ Άριστοτέλης, *Περί ζώων μοριών*, 677^α.

⁶⁹ Varro, *De agricultura*, 3,9,6.

⁷⁰ Heracleides, *Fragmenta Historicum Graecorum*, (έκδ. C. Müller).

⁷¹ Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, 3, 88f, 4,132c, 7, 228b και 330a.

⁷² Άριστοτέλης, *Περί τα ζωά ιστορία*, 5, 547α.

Β' ΜΕΡΟΣ: Αναλυτική μελέτη της οικιστικής εξέλιξης της Εύβοίας και της γεωπολιτικής της οργάνωσης κατά περιοχήν.

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Μείζων περιοχή Α' : Περιοχή Λιχάδος-Αϊδηψού - Ωρεών -Ίστιαίας.

1) Μορφολογία του εδάφους – φυσικά όρια.

Η περιοχή αυτή, όπως είπαμε βρίσκεται στο βορειότερο άκρο της νήσου και τα όριά της συμπίπτουν χονδρικά με τα όρια της άλλοτε επαρχίας Ίστιαίας. Από Ν βρέχεται από το Β. Εύβοϊκό κόλπο, από ΒΔ από το διάυλο Τρικεριού, από ΒΑ από το Αιγαίο πέλαγος, ενώ το χερσαίο φυσικό όριο προς Ν και ΝΑ συνιστούν οι όρεινοι όγκοι του *Τελέθριου όρους* [Προφήτης Ήλιος (918 μ.) και (730μ.)], και η επιμήκης καμπύλη ράχη που αποτελεί συνέχεια του προς ΒΑ και το συνδέει με το Ξηρόν Όρος⁷³ [Ποτισμένη (627μ.), Άγιος Κωνσταντίνος (722μ.), Ψηλή Ράχη (657μ.) και Αναφοσβάλα (507μ.)]. Τα όρη υψώνονται απότομα Α της Αϊδηψού και φθάνουν όμαλότερα ΒΑ στην περιοχή των Βασιλικών, λίγα χιλιόμετρα από την θάλασσα.

Οι διάφοροι όρεινοι σχηματισμοί στην περιοχή ΠΑ' σχηματίζουν ιδιαίτερες λεκάνες, μικρότερες και μεγαλύτερες. Τα φυσικά τους όρια συνιστούν ράχες, υψώματα και λόφοι που φθάνουν ως την θάλασσα αφήνοντας πολύ στενά περάσματα, η δέν επιτρέπουν καθόλου την διέλευση. Έτσι σχηματίζονται λεκάνες απομονωμένες από τις όμορες τους από πλευράς χερσαίας πρόσβασης και μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αϊ. η επικοινωνία ήταν ευκολότερη από την θάλασσα παρά από την ξηρά. Στο ΒΑ άκρο της Εύβοίας οι ετησίες, τα καλοκαιρινά μελέμια, καθιστούν την παράκτια ναυσιπλοΐα επικίνδυνη για τα μικρά σκάφη το καλοκαίρι⁷⁴.

Ειδικότερα παρακολουθούμε το φυσικό όριο από τις υπώρειες του Τελεθρίου προς την πλευρά του Εύβοϊκού κόλπου, 3 χλμ. ΒΔ του σύγχρονου πολιτικού ορίου της πρώην επαρχίας Ίστιαίας να διέρχεται Β-ΒΑ από την ράχη Αρκούδα (700-800 μ.), που καταλήγει στην κορυφή (918μ.) του Προφήτη Ήλια. Εν συνεχεία στρέφεται Α-ΝΑ ακολουθώντας την κορυφογραμμή μέχρι την άλλη κορυφή (969μ.), διέρχεται από την υδροκριτική 700-800 μ., την κορυφή Μύτικας (808 μ.), και κατόπιν ακολουθεί την υδροκριτική 700-800 μ. μέχρι την κορυφή Καλογήρου Στρούγγα (820 μ.). Εν συνεχεία στρέφεται ΒΑ, ακολουθώντας την ράχη Δενδράκια (559 μ.), την υδροκριτική 400-500 μ., και κατόπιν στρέφεται Α-ΒΑ διερχόμενο από τον Πρ. Ήλια (548 μ.) στους δυτικούς πρόποδες του Ξηρού Όρους, τις ράχες (579 μ.) και (500-600 μ.), μέχρι την κορυφή Ανάληψη (698 μ.).

Κατόπιν το φυσικό όριο στρέφεται Ν μέχρι την κορυφή Όχυρο (797 μ.), ακολουθεί την υδροκριτική 600-700 μ. και φθάνει ΒΑ στην κορυφή (730 μ.), στρέφεται Β-ΒΑ διερχόμενο διαδοχικά από την ράχη Πατερά (627 μ.), Άγ. Κωνσταντίνου (722 μ.), Ψηλή Ράχη (657 μ.), Τσόκανη (459 μ.), και από την χαμηλή ράχη Αχλάδες (100-200 μ.) καταλήγοντας στην ανατολική ακτή της Εύβοίας, στο σημείο ακριβώς που κατέληγε και το πολιτικό όριο της άλλοτε επαρχίας Ίστιαίας, στο νοτιοανατολικό άκρο του όρμου των Βασιλικών.

Όλη η περιοχή ΠΑ' είναι όρατη από τις κορυφές του Τελέθριου Βαλάντι (883 μ.), Προφήτης Ήλιος (969 μ.) και (918 μ.), αλλά και από τις κορυφές του Ξηρού Όχυρον (797 μ.) και Ανάληψη (698 μ.). Βασικό της περιοχής ΠΑ' είναι η ευρεία και εύφορη πεδιάδα Ωρεών-Ίστιαίας, που λόγω αυτής της γονιμότητας του εδάφους της και των καλλιεργείων που ευδοκίμουν εκεί, δικαιολογεί τον όμηρικό χαρακτηρισμό «πολυστάφυλος⁷⁵» και την έκστρατεία με σκοπό την κατάληψή της από τους Αθηναίους υπό τον Περικλή το 446 π.Χ.⁷⁶, με σκοπό την εξασφάλιση γρήγορου και εύκολου ανεφοδιασμού των Αθηνών σε σιτηρά.

Δυτικά ή χερσόνησος της Λιχάδας συνδέεται με το υπόλοιπο νησί με μία στενή λωρίδα γης, ή Ψηλορράχη (120 μ.) όμως, ακριβώς στον ισθμό, και η ράχη του Κορακόλιθου (327 μ.) ανατολικά, που σήμερα καλύπτεται από πυκνούς θάμνους, συνιστά φυσικό εμπόδιο, δυσχεραίνοντας την διάβαση από και προς αυτήν.

Δάση δρυών *Quercus Pubescens* περιβάλλουν το Τελέθριο, ενώ η πεδιάδα χωρίζεται από την ανατολική ακτή από ράχες που καλύπτονται από δάση πεύκης *Pinus Halepensis*, τα όποια ξεκινούν από

⁷³ ΕΕ, τ. Β', σελ. 1227.

⁷⁴ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 36· τών ιδίων (1974), σελ. 135-136.

⁷⁵ Όμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 537.

⁷⁶ Θουκυδίδης, *Ιστορία*, Ι, 114.

την θάλασσα και φθάνουν μέχρι το ύψομετρο τῶν 600 μ. ἐπάνω σὲ αὐτές. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὸν «δρυμὸν» ποὺ ἀναφέρει ὁ Στράβων⁷⁷ Ὁ Θεόφραστος ἀναφέρεται στὸ *Τελέθριον σύσκιον*⁷⁸. Τὸ Τελέθριο καὶ σήμερα ἔχει πλούσια βλάστηση σὲ βότανα καὶ ἱαματικά φυτὰ⁷⁹.

Λόγω τῆς μορφολογίας τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀρχαιολογικῶν θέσεων τῆς περιοχῆς ΠΑ' ἔχει ἐκφρασθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι τὸ δυτικὸ καὶ τὸ κεντρικὸ τμήμα ἦταν πιὸ πυκνοκατοικημένα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὸ ἀνατολικό⁸⁰. Ὡστόσο ἡ πυκνὴ βλάστηση σήμερα δυσχεραίνει τὴν ἐπιφανειακὴ ἔρευνα καὶ τὴν ἀνασκαφὴ, ἐνῶ συναντοῦμε ἀρκετὰ σύγχρονα χωριά σὲ κάθε μικρότερη λεκάνη τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς περιοχῆς ΠΑ' (Ασμήνιο, Πευκί, Ἀρτεμίσιο, Ἀγριοβότανο, Ἑλληνικά, Βασιλικά, Μηλιές, Ἀγδίνες), πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι καὶ αὐτές οἱ περιοχὲς μποροῦσαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐπιβίωση τῶν κοινοτήτων ποὺ ζοῦσαν σὲ αὐτές.

2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΑ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, ποὺ παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά.

α) Εἰσαγωγή

Ἡ περιοχὴ ποὺ κεῖται Β καὶ Δ τῶν ὀρέων Τελέθριου καὶ Ξηροῦ, τὴν ὁποία συμβατικά στὴν ἐργασία μας ὀνομάζουμε Περιοχὴ Α', κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἱστορικῆς ἀρχαιότητος περιελάμβανε τὶς ἐπικράτειες μιᾶς σειρᾶς πόλεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ σημαντικότερη καὶ ἰσχυρότερη ἦταν ἡ Ἰστιαία. Βεβαίως, εἶναι πολὺ πιθανὸ ἤδη ἀπὸ τὸν 5^ο αἰ. π.Χ. ἡ κυριαρχία τῆς Ἰστιαίας νὰ ἐπεκτάθηκε πέρα ἀπὸ τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς Περιοχῆς Α', κάτι ποὺ γνωρίζουμε ἀπὸ μεταγενέστερες πηγὲς ὅτι συνέβαινε ἀργότερα, περιλαμβάνοντας τὴν Ν κειμένην περιοχὴ (Περιοχὴ Β'). Ἡ περιοχὴ αὐτὴ, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, ὀρίζεται στὰ Ν-ΝΑ ἀπὸ τὴν κορυφογραμμὴ (Διακρία) ποὺ ἐνώνει τὸ ὄρος Τελέθριο, ποὺ κεῖται Δ, παρὰ τὶς ἀκτὲς τοῦ Β Εὐβοικοῦ κόλπου, μὲ τὴν ΝΑ κειμένη ὀροσειρὰ τῆς Δίρφους. Περιελάμβανε τὶς ἐπικράτειες πιθανότατα ἀνεξάρτητων ἀρχικῶν πόλεων (*Οροβία*⁸¹, *Ἐλύμνιον*⁸², *Αἶγαι*⁸³, *Κήρινθος*⁸⁴), οἱ ὁποῖες ἐξαρτήθηκαν πολιτικά ἀπὸ τὴν Ἰστιαία κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ ἢ καὶ νωρίτερα, καὶ συνόρευε Ν καὶ ΝΑ μὲ τὶς ἐπικράτειες τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Χαλκίδας⁸⁵.

β) Οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ (1.050 – 700 π.Χ.)

1) Ὅμηρος:

(β' ἡμισὺ 8^{οῦ} - ἀρχὲς 7^{οῦ} π.Χ. αἰ.)

α) Ἱστορικὴ προσέγγιση τοῦ κειμένου:

Οἱ πρῶτες ἀναφορὲς σὲ πόλεις τῆς Εὐβοίας βρίσκονται στὸν Ὅμηρο, καὶ συγκεκριμένα στὸν *Νεῶν Κατάλογον* τῆς Β ῥαψωδίας τῆς Ἰλιάδας, στ. 536–541. Ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδας καὶ τῆς Ὀδύσειας φαίνεται ὅτι δημιούργησε τὰ ἔπη του στὸ β' ἡμισὺ τοῦ 8^{οῦ} καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 7^{οῦ} π.Χ. αἰ.⁸⁶, μὲ θέμα τὸν Τρωϊκὸ πόλεμο καὶ τὴν ἐπιστροφή τῶν πολεμιστῶν στὶς πατρίδες τους, καὶ ὁ ἴδιος δηλώνει ὅτι ἀναφέρεται σὲ

⁷⁷ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446.

⁷⁸ Θεόφραστος, *Ἱστορία Φυτῶν*, 9, 20, 517.

⁷⁹ *ΕΕ*, τ. Γ', λ. Τελέθριον, σελ. 1569.

⁸⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36· τῶν ἰδίων (1974) σελ. 135-136.

⁸¹ Γιὰ τὴν πόλη *Οροβία* καὶ τὴν θέση τῆς βλέπε Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, III, 89· Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX· 405. Γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν Ἰστιαία βλέπε Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 445.

⁸² Σοφοκλῆς, ἀπόσπασμα 437· Ἀριστοφάνης, *Εἰρήνη*, στ. 1126· Σχόλια στὴν *Εἰρήνη*, στ. 1126· Αἴλιος Ἡρωδιανὸς *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*, τόμος 1, σελ. 364, 22· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), σελ. 269, 19.

⁸³ Γιὰ τὶς Αἶγες βλέπε Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 405. Ὑπάρχουν καὶ στὸν Ὅμηρο ἀναφορὲς σὲ πόλη *Αἶγαι* (*Ἰλιάς*, Ν, στ. 21, *Ὀδύσεια*, ε, στ. 381), ἀλλὰ δὲν εἶναι ξεκάθαρο ἂν πρόκειται γιὰ τὶς Αἶγες τῆς Εὐβοίας ἢ τὴν ὁμώνυμη πόλη τῆς πελοποννησιακῆς Αχαΐας.

⁸⁴ Γιὰ τὴν πόλη *Κήρινθος* βλέπε Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Β, στ. 538, Εὐστάθιος, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα*, σχόλια στὸ Β, στ. 538, 1, σελ. 431 καὶ Ἀνωνύμου Σχόλια στὸν Ὅμηρο στὸν ἴδιο στίχο· Θέογνις, *Ἐλεγείαι*, 1, στ. 791· Ἀπολλώνιος Ρόδιος, *Ἀργοναυτικά*, στ. 79· Νόννος, *Διονυσιακά*, 13, στ. 160· Σκύμνος Χίος, *Περιήγησις*, στ. 576· Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), σελ. 232, 3· Κλαύδιος Πτολεμαῖος, *Γεωγραφία*, 3, 14, 22, 18· Αἴλιος Ἡρωδιανὸς, *Περὶ καθολικῆς Προσωδίας*, 3, 1, 355, 30.

⁸⁵ Γενικά γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς ἀρχαίας Εὐβοίας βλ. Müller (1997), σελ. 322-324

⁸⁶ Lesky (1988), σελ. 77-80, ὅπου ἐκτίθεται ἡ ὅλη προβληματικὴ σχετικὰ μὲ τὴν χρονολογικὴ τοποθέτηση τοῦ ποιητῆ. Βλέπε ἐπίσης Easterling-Knox (2000), σελ. 77-79.

πολύ παλιές εποχές⁸⁷. Πολλά στοιχεία των Όμηρικων Έπων δείχνουν να προέρχονται από την Ύστερη Έποχή του Χαλκού, όπως το ποτήρι του Νέστορα⁸⁸, το διάζωμα από κύανον στην περιγραφή του ανακτόρου του Άλκινόου⁸⁹, ή εξαιρετη θέση της βασίλισσας Αρήτης⁹⁰ και το χοροστάσιο που έκανε ο Δαίδαλος για την Αριάδνη στην Κνωσό⁹¹, ο αναφερόμενος πλούτος των Θηβών της Αιγύπτου⁹², ή γνώση που ανάγεται στην εποχή πριν τις επιδρομές των λαών της θάλασσας, το δερμάτινο όδοντόφρακτο κράνος⁹³, τα άργυρόηλα ξίφη⁹⁴ και φάσγανα⁹⁵, ο χρυσός κρίκος της αιχμής του δόρατος του Έκτορα (πόρκης)⁹⁶, ή πυργόσχημη άσπίδα του Αϊαντα⁹⁷ κ.ά.

Λίγα είναι τα στοιχεία που πιστεύεται ότι μπορούν πιθανώς να χρονολογηθούν περίπου μετά το 900 π.Χ.⁹⁸, όπως το ζευγος άκοντίων που συγχωνεύτηκαν στην Ιλιάδα με το ένα μυκηναϊκό άκόντιο, ή χρήση μεγάλων τριπόδων ανάμεσα στα δώρα των Φαιάκων προς τον Όδυσσέα, τα φοινικικά πλοία που έμπορεύονται εύρύτατα στο Αιγαίο⁹⁹. Η χρονική απόσταση των ιστορούμενων γεγονότων γίνεται φανερή και από τον ρόλο που παίζουν τα μέταλλα. Στα έπη όλα τα όπλα είναι χάλκινα, με κάποιες εξαιρέσεις¹⁰⁰. Ο σιδήρος εμφανίζεται μεταξύ των επάθλων που άθλοθετεί ο Αχιλλέας στους επιτύμβιους άγώνες προς τιμήν του Πατρόκλου¹⁰¹. Ο ποιητής γνωρίζει τον τρόπο κατεργασίας του σιδήρου¹⁰², στοιχείο που ανήκει στην εποχή του και επιβεβαιώνεται από την μεταφορική¹⁰³ και παροιμιακή¹⁰⁴ χρήση της λέξεως¹⁰⁵.

Το έθιμο της καύσεως των νεκρών, και όχι ο ένταφιασμός σε μνημειακούς θολωτούς ή θαλαμοειδείς τάφους¹⁰⁶, ή ίππευτική τέχνη, τα συνθήματα με την σάλπιγγα, το βράσιμο του κρέατος, εμφανίζονται στην Ιλιάδα μόνο σε παρομοιώσεις, ή γνώση ναών και λατρευτικών αγαλμάτων, όπως παρουσιάζονται στο Ζ της Ιλιάδας, αλλά και ολόκληρη ή κοινωνική, πολιτική και πολιτική οργάνωση που παρουσιάζεται στα όμηρικά έπη, θεωρείται ότι προέρχεται από την εποχή και το περιβάλλον του ποιητή, δηλαδή από την ύστερη γεωμετρική εποχή και τις αρχές της αρχαϊκής¹⁰⁷.

Η έπική ποίηση του Όμηρου άποσιωπᾶ έντελῶς την μεγάλη άνατροπή που έφερε ή δωρική κυριαρχία, και σε όλες τις περιοχές της Πελοποννήσου υπάρχουν ισχυρά βασίλεια Αχαιών. Μόνο μία φορά στην Οδύσσεια αναφέρονται Δωριείς, χωρισμένοι σε τρεις φυλές¹⁰⁸. Έχει έκφρασθει ή άποψη ότι στην Ιλιάδα, όταν ή Ήρα προσφέρει στον Δία τις τρεις πιο αγαπημένες πόλεις της (Άργος, Λακεδαίμων, Μυκήναι) για να τις καταστρέψει, είναι δυνατόν ο ποιητής να είχε στο νοῦ του ιστορικά γεγονότα¹⁰⁹.

Ο ίδιος ο Τρωϊκός Πόλεμος συνδέεται συχνά με το στρώμα καταστροφής της Τροίας VIIA'. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι τα γεγονότα που άφηγείται ο Όμηρος έχουν πράγματι ένα ιστορικό πυρήνα, ο όποιος έφτασε περιβεβλημένος με το μανδύα του μύθου έως τον 8ο π.Χ. αιώνα μέσω της ραψωδικής

⁸⁷ Μεταξύ άλλων χωρίων *Ιλιάς*, Μ, στ. 447.

⁸⁸ *Ιλιάς*, Λ, στ. 632.

⁸⁹ *Οδύσσεια*, η, στ. 87.

⁹⁰ *Οδύσσεια*, η, στ. 64-72.

⁹¹ *Ιλιάς*, Σ, στ. 591.

⁹² *Ιλιάς*, Ι, στ. 381-384 και *Οδύσσεια*, δ, στ. 126-127.

⁹³ *Ιλιάς*, Κ, στ. 260-265.

⁹⁴ *Ιλιάς*, Β, στ. 45.

⁹⁵ *Ιλιάς*, Ξ, στ. 405.

⁹⁶ *Ιλιάς*, Ζ, στ. 320, Θ, στ. 495.

⁹⁷ *Ιλιάς*, Η, στ. 219, Λ, στ. 485, Ρ, στ. 128.

⁹⁸ Lesky (1988), σελ. 98-101.

⁹⁹ Easterling-Knox (2000), σελ. 77-78.

¹⁰⁰ Η σιδερένια κορώνη (ρόπαλο) του Αρείθου (*Ιλιάς*, Η, στ. 141) και ή αιχμή του βέλους του Πανδάρου (Δ, στ. 123).

¹⁰¹ *Ιλιάς*, Ψ, στ. 257-261, 834, 850.

¹⁰² *Ιλιάς*, Δ, στ. 123.

¹⁰³ *σιδήρειον ήτορ* (*Ιλιάς*, Ω, στ. 205, 521).

¹⁰⁴ *αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος* (*Οδύσσεια*, τ, στ. 13).

¹⁰⁵ Lesky (1988), σελ. 98-101.

¹⁰⁶ Mylonas (1948), σελ. 56 και έξής, του ίδιου (1953-54), σελ. 263 και έξής, του ίδιου (1961-62), σελ. 291 και έξής, Ανδρόνικος (1963), σελ. 249 και έξής.

¹⁰⁷ Lesky (1988), έ.ά.

¹⁰⁸ *Οδύσσεια*, τ, στ. 177.

¹⁰⁹ Lesky (1988), σελ. 97-98.

παράδοσης. Ωστόσο η κοινωνική και πολιτική οργάνωση που περιγράφεται στα Όμηρικά Έπη αντιστοιχεί με αυτήν του 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Είναι λοιπόν δύσκολο για τον ιστορικό και τον αρχαιολόγο να χρησιμοποιήσει τον Όμηρο ως πηγή, προκειμένου να κάνει συλλογισμούς, να συγκροτήσει επιχειρήματα και να εξαγάγει συμπεράσματα όταν μελετά τις ελληνικές κοινωνίες της Γεωμετρικής, της Πρωτογεωμετρικής και της Ύστερης έποχής του Χαλκού, καθώς τα όποια ιστορικά στοιχεία περιλαμβάνει ο όμηρικός κόσμος είναι άφ' ενός αναμειγμένα με τον μύθο, άφ' έτέρου προέρχονται από όλες τις παραπάνω περιόδους, αν υποθέσουμε ότι άφηγούνται ιστορικά γεγονότα που άναγονται στην παλαιότερη από αυτές. Ίσως όμως δέν πρέπει να απορρίψουμε την Ίλιάδα και την Οδύσεια από την έρευνά μας, άφου πραγματικά, σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά εύρήματα και τα τοπογραφικά δεδομένα, μπορούν να μάς βοηθήσουν να εξαγάγουμε συμπεράσματα για την γεωγραφική και πολιτική οργάνωση της Πρώιμης έποχής του Σιδήρου. Χρειάζεται όμως να καθορίσουμε τον τρόπο και την όπτική προσεγγίσεως του όμηρικού κειμένου¹¹⁰.

β) Οί αναφορές στις πόλεις και στην έθνολογική σύσταση της Εύβοίας κατά την πρωτογεωμετρική και γεωμετρική έποχή:

1) Ο Νεών Κατάλογος:

Ο Νεών Κατάλογος μάς μιλάει για τις εύβοϊκές πόλεις που κατά την όμηρική διήγηση, έλαβαν μέρος στον Τρωικό πόλεμο. Βάσει όσων είπαμε παραπάνω, δέν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για την συγκεκριμένη περίοδο στην όποία αντιστοιχούν οί αναφερόμενες από τον ποιητή όνομασίες πόλεων, οί όποιες θα έπρεπε να είναι προσέτι ισχυρές προκειμένου να είναι σε θέση να στείλουν στρατεύματα σε μία τέτοιου μεγέθους έκστρατεία. Μπορούμε όμως να θεωρήσουμε πιθανό κατ' άρχάς ότι αυτές οί πόλεις (με ότι κι αν σημαίνει έδω ή λέξη πόλις), ύπήρξαν κατά την διάρκεια αυτής της μεγάλης περιόδου, από την όποία προέρχονται τα στοιχεία του έπους που συγκροτούν τον όμηρικό κόσμο, από τα τέλη δηλαδή της έποχής του Χαλκού μέχρι τον 8^ο π.Χ. αιώνα. Οί αναφερόμενες από τον ποιητή εύβοϊκές πόλεις, βεβαίως, εξακολουθούν να ύφίστανται κατά την αρχαϊκή και κλασσική έποχή, μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια, έπομένως μπορούμε να έχουμε μεγαλύτερη βεβαιότητα για την τοποθέτηση και ταύτιση καθεμιάς από αυτές, τουλάχιστον σε ό,τι άφορα στον όγδοο, έβδομο και έκτο αιώνα π.Χ., αιώνες για τις όποιες οί πηγές είναι ελάχιστα.

Στην Ίλιάδα λοιπόν, στον Νεών Κατάλογον (στ. 536—544) αναφέρεται ότι στην Τρωϊκή έκστρατεία συμμετείχαν από την Εύβοια:

Οί δ' Εύβοιαν έχον μένεα πνεΐοντες Άβαντες, 536

Χαλκίδα τ' Εϊρέτριάν τε πολυστάφυλον θ' Ιστιαίαν

Κήρινθον τ' έφαλον Δίου τ' αίπυ πτολίεθρον,

οί τε Κάρυστον έχον ήδ' οί Στύρα ναιετάσκον,

των δ' αύθ' ήγεμόνευ' Ελεφήνωρ, όζος Άρηος, 540

Χαλκωδοντιάδης, μεγαθύμων αρχός Άβάντων.

τῷ δ' άμ' Άβαντες έποντο θοοί, όπισθεν κομόωντες,

αίχμηται μεμαῶτες όρεκτῆσιν μελίησι

θώρηκας ρήξειν δηϊων άμφι στήθεσσι. 544

Ο ποιητής κάνει λόγο για τους Άβαντες, οί όποιοι κατοικούν στην Εύβοια και κυριαρχούν σ' αυτήν. Το έκστρατευτικό σώμα άποτελείται από πολεμιστές που προέρχονται από έπτὰ εύβοϊκές πόλεις (Χαλκίδα, Ερέτρια, Ιστιαία, Κήρινθος, Δίον, Στύρα, Κάρυστος) και αρχηγός του είναι ο βασιλιάς της Χαλκίδας. Αυτές είναι γνωστές κατά την αρχαϊκή, κλασσική και έλληνιστική έποχή, όπως έπίσης και η γεωγραφική περιοχή όπου βρίσκονταν, είτε ως πολιτικά κέντρα (Δίον, Ιστιαία, Κήρινθος, Χαλκίδα, Ερέτρια, Κάρυστος) είτε ως έξαρτημένες κώμες (Στύρα¹¹¹). Παρατηρούμε ότι οί πόλεις δέν αναφέρονται

¹¹⁰ Ανεξάρτητα από τό αν και κατά πόσον ο Νεών Κατάλογος μπορεί να θεωρηθεί κείμενο αρχαιότερο του ύπολοίπου κειμένου που έγκιβωτίστηκε στην Ίλιάδα, η αν γράφηκε μαζί με τό υπόλοιπο έπος.

¹¹¹ Η πόλη Στύρα μέχρι τα χρόνια του Πελοποννησιακού πολέμου ήταν ανεξάρτητη πόλη. Στον τρίποδα των Πλαταιών αναγράφεται ως ανεξάρτητη πόλη, ή όποία συνέβαλε στους Περσικούς πολέμους. Κατά τό β' ήμισυ του 5^{ου} π.Χ. αιώνα τα Στύρα ησαν μέλος της Αθηναϊκής συμμαχίας όπως προκύπτει από τους καταλόγους των Έλληνοταμιών κατά τα

κατὰ γεωγραφική σειρά, ἀλλὰ προτάσσεται ἡ Χαλκίδα, ἡ πόλις τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος Ἐλεφήνορα, γιοῦ τοῦ Χαλκώδοντα, ἐνῶ ἀκολουθοῦν οἱ ὑπόλοιποι. Ἴσως λοιπὸν νὰ ἀναφέρονται οἱ πόλεις κατὰ σειρά σημασίας καὶ ἰσχύος καὶ ἴσως νὰ διαφαίνεται ἓνα εἶδος ἐπικυριαρχίας τῆς Χαλκίδας στὶς ἀβαντικές, κατὰ τὸ κείμενο, τότε εὐβοικὲς πόλεις, ὅπως πιστεύουν κάποιοι¹¹².

II) Ὁ Ληλάντιος πόλεμος καὶ ὁ δεῦτερος ἑλληνικὸς ἀποικισμός:

Τὸ σημαντικότερο ἴσως γεγονός πὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὶς πηγὲς ξεκίνησε πιθανῶς κατὰ τοὺς ὑστερογεωμετρικοὺς χρόνους καὶ συνεχίστηκε κατὰ τὸν 7^ο αἰ. π.Χ. καὶ ἦταν ὁ ἀναφερόμενος ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη καὶ ἄλλους ἀρχαίους συγγραφεῖς Ληλάντιος πόλεμος¹¹³. Ἡ ἔναρξη τοῦ Ληλαντίου πολέμου τοποθετεῖται χρονικὰ στὰ τέλη τῆς ὑστερογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Λίγο πρὶν τὸ 700 π.Χ. καταστρέφεται ἀπὸ φωτιά ὁ σημαντικὸς οἰκισμὸς καὶ πιθανῶς πολιτικὸ κέντρο στὸ Λευκαντί¹¹⁴, θέση πὸ ἀργότερα, κατὰ τὸν 6^ο π.Χ. αἰώνα, ἀνῆκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας, στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς. Ἐχει προηγηθεῖ ἡ ἴδρυση τῶν πρώτων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν στὴ δύση στὸ β' τέταρτο τοῦ ἴδιου αἰώνα (γύρω στὸ 775-760 π.Χ. ἰδρύθηκαν οἱ Πιθηκοῦσες, τὸ 757 π.Χ., κατὰ τὴν παραδοσιακὴ χρονολόγησις ἰδρύθηκε ἡ Νάξος, κατόπιν οἱ Λεοντίνοι, ἡ Κατάνη καὶ ἡ Κύμη γύρω στὸ 750 π.Χ. πὸν διαδέχθηκε τὶς Πιθηκοῦσες¹¹⁵. Ἀπὸ τὶς ἀποικίαις αὐτὲς μόνο στὴν πρώτη ἀναφέρεται ὅτι συμμετέσχε ἡ Ἐρέτρια¹¹⁶.) Ἐπομένως γιὰ κάποιον λόγο, πὸν πιθανῶς συνδέεται μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Ληλαντίου πολέμου, διεκόπη ἡ συνεργασία τῆς Χαλκίδας μὲ τὴν Ἐρέτρια στὴν ἴδρυση ἀποικιῶν στὴ Δύση.

Ἡ ἴδρυση τῶν εὐβοϊκῶν ἀποικιῶν στὴ Δύση προϋποθέτουν ὅτι οἱ μητροπόλεις Χαλκίδα καὶ Ἐρέτρια βρισκόνταν σὲ ἀκμὴ καὶ εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλη ἰσχύ, καὶ γιὰ νὰ συμβεῖ αὐτὸ θὰ πρέπει πιθανῶς νὰ μεσολάβησε διάστημα τουλάχιστον τριῶν γενεῶν. Ἐπομένως μποροῦμε ἴσως νὰ συμπεράνουμε ὅτι πιθανῶς γύρω στὰ μέσα τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰώνα οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις Χαλκίδα καὶ Ἐρέτρια, (ἴσως καὶ οἱ ὑπόλοιποι πὸν ἀναφέρει ὁ Ὀμηρὸς) ὑπῆρχαν ὡς διακριτὰ πολιτικὰ μορφώματα καὶ ἔφεραν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνικῆς, πολιτειακῆς, γεωπολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Οἱ εὐβοϊκὲς ἀποικίαις στὴν Δύση ὅσο καὶ οἱ μητροπόλεις τους στὴν Εὐβοία κατοικοῦνταν ἀπὸ Ἴωνες, μιλοῦσαν τὴν ἰωνικὴ διάλεκτο¹¹⁷ καὶ γενικὰ οἱ ἴδιοι θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους Ἴωνες. Ἴσως ὅμως οἱ Ἴωνες νὰ μετανάστευσαν στὴν βόρεια καὶ κεντρικὴ Εὐβοία¹¹⁸ ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ κατὰ τὸ διάστημα τῶν προηγούμενων αἰώνων πὸν ἀκολούθησαν μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, διάστημα κατὰ τὸ

ἔτη 450/449 π.Χ. (IG, I, 2, ἀρ. 263-282) ἕως 429/428 π.Χ. καὶ τὸν συνοδευτικὸν κατάλογο τοῦ ψηφίσματος τοῦ ἔτους 425/424 π.Χ. Μάλιστα μέχρι τὸ 425 π.Χ. πλήρωναν συμμαχικὸν φόρο 1200 δραχμῆς καὶ μετὰ τὸ ποσὸ διπλασιάστηκε. Κατὰ τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ., τὰ Στύρα εἶχαν χάσει τὴν ἀνεξαρτησίαν τους, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς καταλόγους πολιτῶν καὶ ἐφήβων τῆς Ἐρετρίας, οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου καὶ χρονολογοῦνται στὴν ἐποχὴ αὐτὴν (IG, IX, ἀρ. 240-247). Μὲ τὴν πόλιν Στύρα θὰ ἀσχοληθοῦμε ἀναλυτικῶς στὸ 6^ο κεφάλαιο τῆς ἐργασίας μας.

¹¹² Φουριώτης (1970), σελ. 235-237. Γιὰ ἄλλες ἀπόψεις βλέπε Geyer (1962), σελ. 36-38· Girard (1964), σελ. 19-23, ὅπου ἐκτίθενται οἱ σχετικοὶ μὲ τοὺς λαοὺς πὸν κατοίκησαν τὴν Εὐβοία μῦθοι.

¹¹³ Θουκυδίδη I, 15 καὶ σχόλια στὸ χωρίον αὐτό. Ἴσως σ' αὐτὸν ἀναφέρεται ὁ Ἀρχίλοχος (α' ἡμισὺ 7^{ου} π.Χ. αἰ.) στὸ ἀπόσπασμα 3 πὸν τὸ διασώζει καὶ ὁ Πλούταρχος (Θησεύς, 5). Ὁ θάνατος τοῦ βασιλιᾶ τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμαντα ἴσως σχετίζεται μὲ ἐχθροπραξίαις στὰ πλαίσια τοῦ Ληλαντίου πολέμου: Ἔργα καὶ ἡμέραι, στ. 650-657. Βλέπε ἐπίσης σχόλια στοὺς στίχους αὐτοὺς τοῦ Ἡσιόδου. Στὸν Ληλάντιον πόλεμον ἀναφέρεται ὁ Ἀρχέμαχος, ἀπόσπασμα 9, ὁ Στράβων, Γεωγραφικά, X, 448, ὁ Πλούταρχος, Τῶν ἐπτὰ σοφῶν συμπόσιον, 153-154, στὸ ἀπόσπασμα 84.

¹¹⁴ Popham-Sackett (1964-66), σελ. 91-182· BCH, τ. 91, 1967, σελ. 743-747· Popham-Sackett-Themelis (1979), σελ. 8-49· τῶν ἰδίων (1980)· AJA, 96, 1992. Βλέπε ἐπίσης Θέμελης (1979), σελ. 40-55· Desborough (1995), σελ. 214-230· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 116, 122. Γιὰ ἐρμηνεῖαι καὶ ταυτίσεις βλέπε ἐπίσης: Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000), σελ. 79-82· Auberson-Schefold (1973), σελ. 21-27· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)B', σελ. 10-11 καὶ 23-24· Bakhuizen (1976), σελ. 5-42.

¹¹⁵ Polignac (2000), σελ. 79-81, 129-130, 131-132· Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000), σελ. 44, 53, 84-85, 122 καὶ σημ. 336-340 στὴ σελ. 122. Γιὰ περαιτέρω βιβλιογραφία βλέπε παρακάτω σημ. 71.

¹¹⁶ Σκύμνος Χίος, Περιήγησις, στ. 566-576· Στράβων, Γεωγραφικά V, 4, 9· Πλούταρχος, Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά, 263d-360f.

¹¹⁷ Cassio (1984), σελ. 119-120, πιν. IV, Ridgway (1994-1995), 82, Powell (1991), 156, ἀρ. 5, 124-128, 163-167. Βλέπε ἐπίσης Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000), σελ. 122, καὶ σημ. 336 καὶ 337.

¹¹⁸ Ὁ Θουκυδίδη ἀναφέρει ὅτι ἡ Κάρυστος καὶ ἡ περιοχὴ τῆς κατὰ τὸν 5^ο π.Χ. αἰώνα κατοικεῖτο ἀπὸ Δρύοι (Ἱστορίαι, VII, 57,4.)

όποιο θεωρείται ότι υπήρξαν διαδοχικές μετακινήσεις πληθυσμών στον έλλαδικό χώρο και πραγματοποιήθηκε ο άποικισμός των παραλίων της Μικρᾶς Ἀσίας από έλληνικά φύλα¹¹⁹.

III) Ἡ πιθανή έθνολογική σύσταση τῆς Εὐβοίας κατά τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου:

Στοὺς μύθους ἀναφέρεται ὅτι στὴν Εὐβοία κατά τὴν έλληνική προϊστορία κατοικοῦσαν διάφοροι λαοί, ὅπως οἱ μυθικοὶ *Κουρήτες*¹²⁰, οἱ *Πελαγοί*¹²¹, οἱ *Περραιβοί*¹²², οἱ *Αἰολεῖς*¹²³, οἱ *Ἐλλοπες* ἢ *Ἐλλοπιεῖς*¹²⁴ καὶ *Δρύοπες*¹²⁵. Σ'αὐτοὺς πιστεύεται ὅτι ἐπικυριόρχησαν οἱ Ἄβαντες¹²⁶ στὴν ὕστερη χαλκοκρατία, ἔτσι ὥστε οἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας πὺ ἔλαβαν μέρος στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο νὰ παρουσιάζονται στὸν Ὅμηρο ἄβαντικές μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἐλεφήνορα, γιὸ τοῦ Χαλκῶδοντα, ὁ ὁποῖος μὲ τοὺς Ἄβαντες καὶ τὰ παιδιά τοῦ Θησέα Ἀκάμαντα καὶ Δημοφῶντα μάχεται καὶ σκοτώνεται στὴν Τροία.

Μὲ βάση ὅσα εἶπαμε παραπάνω, ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδας καὶ τῆς Ὀδύσσειας, πὺ γράφει στὸ δεύτερο ἡμῖσι τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα, παρ' ὅλο πὺ στὰ χρόνια του τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου -καὶ βεβαίως ἡ Ἀργολίδα- κατέχεται καὶ κατοικεῖται ἀπὸ Δωριεῖς, ἐκεῖνος ἐπιμένει νὰ ἀναφέρει ἰσχυρὰ βασιλεία Ἀχαιῶν. Τὴν ἐποχὴ ὅμως πὺ γράφει, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε πρῖν, ὁ Δηλάντιος πόλεμος μεταξὺ τῶν ἰωνικῶν πόλεων τῆς Εὐβοίας πιθανότατα βρίσκεται σὲ ἐξέλιξη. Δηλαδή ὄχι μόνο ἔχει ἀλλάξει ἡ έθνολογική σύσταση τῆς Εὐβοίας, ἀλλὰ καὶ ἔχουν οἱ δύο γειτονικές ἰωνικές πλέον πόλεις Ἐρέτρια καὶ Χαλκίδα ἀποκτήσει τέτοια ἰσχύ, ὥστε νὰ ἐμπλακοῦν σὲ ἓνα μεγάλο πόλεμο γιὰ τὴν κατοχὴ τῆς μεταξὺ τους πεδιάδας. Ἐκεῖνος ὅμως γνωρίζει μόνο *μένεα πνείοντας Ἄβαντας*, οἱ ὁποῖοι κυριαρχοῦν στὸ νησί. Ὅποια συμπεράσματα λοιπὸν θὰ μπορούσαμε νὰ ἐξαγάγουμε στὴν πρώτη περίπτωση εἶναι ἴσως πιθανὸ νὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν δεύτερη.

¹¹⁹ Σακελλαρίου (2005), σελ. 21-23· Μαζαράκης-Αἰνιᾶν (2005), σελ. 42-43.

¹²⁰ Γιὰ τοὺς Κουρήτες βλ. *Ἰλιάς*, Ζ, 215-221· Ι, στ. 529-530 καὶ Σχόλια Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης στὸ Ι, στ. 529-530· Ε, στ. 116-117· Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, Α, 4· Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1271B· Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, Ι, 57· V, 14· X, 34, 1· VIII, 24,9· Ἀπολλόδωρος, Ι, 57-64· Ἀρχέμαχος, ἀπόσπ. 8 Μ· Στράβων, *Γεωγραφικά*, 465 καὶ 472.

¹²¹ Ἡροδ., Δ, 145· Ε, 26· ΣΤ, 136· Πaus., Ζ, 2, 4· Στράβ. Ε, 221· Ὁμ. Ἰλ. Υ, 215· Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, 55, 56—57· Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, Β, 56· Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, Α', σελ. 21.

¹²² Οἱ Περραιβοὶ φαίνεται ὅτι εἶχαν διαπεραιωθεῖ στὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν Ἰστιαιώτιδα τῆς νότιας Θεσσαλίας, καὶ σὲ αὐτοὺς προφανῶς ὀφείλεται ἐτυμολογικὰ ἡ ὀνομασία τῆς Ἰστιαίας (*Ἰστιαία* < *Ἰστιαῖωτις*). Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Β, στ. 747-755· Πλούταρχος, *Αἴτια Ἑλληνικὰ καὶ Ρωμαϊκά*, 22· Σκύμνος, 578· Στράβων, *Γεωγραφικά*, 445-447 καὶ 582.

¹²³ Κατὰ τοὺς μύθους, ἐξήντα χρόνια μετὰ τὰ τρωϊκὰ οἱ Αἰολεῖς μὲ ἀρχηγὸ τὸν Πενθίλο, νόθο γιὸ τοῦ Ὀρέστη, ὅταν πέθανε ὁ πατέρας του στὴν Ἀρκαδία καὶ ἐγινε βασιλιάς ὁ ἀδελφός του Τισσαμενός, συνάθροισε ἀποίκους καὶ πέρασαν μὲσφ Θράκης στὴν Μικρὰ Ἀσία. Κάποιοι ὅμως ἀπὸ τὸν στρατὸ του, κατὰ τὸν μῦθο, παρέμειναν στὴν Εὐβοία. Βλ. σχετικὰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, 333, 402, 447, 582· Πλούταρχος, *Αἴτια Ἑλληνικὰ*, 22· Ἡθικά, 296· Πausanias, *Ἑλλάδος περιήγησις*, III, 2, 1-2. Σχετικὰ μὲ τὸν μῦθο τῶν παιδιῶν τῶν Αἰολέων στὴν Χαλκίδα πὺ πῆραν τὰ παιχνίδια τοῦ Αἰκλου μὲ ἀντάλλαγμα χῶμα ἀπὸ τὴν Εὐβοία καὶ τὸν *Παιδῶν τάφον* στὴν Χαλκίδα βλ. Πλούταρχος, *Αἴτια Ἑλληνικὰ*, 22.

¹²⁴ Οἱ Ἐλλοπες ἢ Ἐλλοπιεῖς, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Στράβων (*Γεωγραφικά* 445), εἶχαν γενάρχη τὸν Ἐλλοπα, γιὸ τοῦ Ἴωνα, δηλαδή ἦταν ἰωνικὸ φύλο. Σὲ ἄλλο ὅμως σημεῖο ὁ Στράβων (*Γεωγραφικά*, 228) ἀναφέρει ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Φιλόχορο, ὁ ὁποῖος τοὺς συνδέει μὲ τοὺς Σελλοὺς ἢ Ἐλλοὺς τῆς Δωδώνης. Σχετικὰ μὲ τοὺς Σελλοὺς ἢ Ἐλλοὺς τῆς Δωδώνης βλ. Ὁμήρου *Ἰλιάς*, Π, στ. 232-235· Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 1167 καὶ σχόλια. Βλ. ἐπίσης Φουριώτης (1970), σελ. 229.

¹²⁵ Οἱ Δρύοπες θεωροῦνται ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα έλληνικὰ φύλα, πὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἠπειρο καὶ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὶς νότιες πλαγιές τῆς Οἴτης, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Παρνασσοῦ. Κατὰ τὴν παράδοση, ὅταν ὁ βασιλιάς τοὺς Φύλας ἀσέβησε κατὰ τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν, ὁ Ἡρακλῆς μὲ Μαλλεῖς συμμάχους του τοῦ κήρυξε τὸν πόλεμο, τὸν σκότωσε καὶ αἰχμαλώτισε ἓνα μέρος τοὺς. Ὅσοι γλίτωσαν κατέφυγαν στὴν Εὐβοία, ὅπου ἴδρυσαν τίς πόλεις Κάροστο, Στύρα καὶ Δύστο, καὶ ἄλλοι πῆγαν στὴν Πελοπόννησο, ὅπου ὁ βασιλιάς Εὐρυσθέας τοὺς παραχώρησε ἓνα μέρος στὴν Ἀργολίδα, ὅπου ἴδρυσαν τὴν Ἀσίνη. Αὐτὸ πὺ φαίνεται ἀπὸ τὸν μῦθο εἶναι ὅτι υπῆρξε πιθανῶς μία ἀναγκαστικὴ ἐγκατάσταση τῶν Δρύοπων μετὰ ἀπὸ βίαιο ἐκτοπισμὸ τοὺς ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ χώρα κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Στὴν Εὐβοία ἡ διαπεραιώθηκαν μὲ πλοῖα ἀπὸ τὴν Ἀττική, ἢ ἂν πέρασαν ἀπὸ τὸν Εὐριπο κάποιον ἄλλο ἰσχυρότερο φύλο τοῦ ἐκτόπισε στὸν ἄγονο νότο. Βλ. Φουράρας (1970), σελ. 232-235. Βλ. Ἀπολλόδωρος, II, 153· Σκύμνος, 577· Διόδωρος Σικελιώτης, IV, 37· Πausanias, I, 5, 2· IV, 349,11· Ὀβίδιος, *Μεταμορφώσεις*, IX, 330 καὶ ἐξῆς. Ἀπὸ τίς θέσεις αὐτὲς δὲν μετακινήθηκαν οἱ Δρύοπες κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχαιότητα. Ἡ ὑπαρξὴ τοὺς εἶναι βέβαιη, ἀφοῦ βεβαιώνεται ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη καὶ τὸν Πausanias. Βλ. Θουκυδίδης VII, 57· Πausanias, IV, 34, 9.

¹²⁶ Γιὰ τοὺς Ἄβαντες καὶ τὸν *Ἐλεφήνορα Χαλκῶδοντιάδη* βλ. Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Β, στ. 536-541· Ἡσίοδος, ἀπ. 96, στ. 12-13· Καλλίμαχος, *Ἕγνοι*, IV, στ. 20· Στράβων, *Γεωγραφικά*, 445-446· 465· Πλίνιος, *Φυσικὴ ἱστορία*, IV, 64· Παπῖνος Στάτιος, IV, 8, 46· VII, 639, Νόννος, *Διονυσιακά*, XVIII, 166· Δίων Χρυσόστομος, VII, 4. Βλ. ἐπίσης: Φουριώτης (1970), σελ. 235-244.

Πιστεύουμε δηλαδή ότι η αναφορά του Όμηρου σε Άβαντες που κυριαρχούν στην Εύβοια είναι πιθανόν να ανάγεται στην εποχή του Χαλκού, όπως και η αναφορά του σε Αχαιούς που κατοικούν στην Πελοπόννησο και την ελέγχουν πολιτικά. Σε αυτήν την περίπτωση η πληροφορία αυτή μπορεί να τοποθετηθεί χρονολογικά πριν από τις μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών και τις εθνολογικές ανακατατάξεις που σημειώθηκαν στο τέλος της εποχής του Χαλκού και κατά τους πρώτους αιώνες της προώιμης εποχής του Σιδήρου.

IV) Πιθανές αναφορές στην κατάκτηση της Εύβοιας από Ίωνες της Αττικής και στην εγκατάστασή τους σε αυτήν:

Ο Στράβων, αναφερόμενος στους μύθους που σχετίζονται με τις ονομασίες και την κατοίκηση της Εύβοιας σημειώνει: *Οὐ μόνον δὲ Μάκρις ἐκλήθη ἡ νῆσος, ἀλλὰ καὶ Ἀβαντίς. Εὐβοίαν γοῦν εἰπῶν ὁ ποιητὴς τοὺς ἀπ' αὐτῆς Εὐβοέας οὐδέποτε εἶρηκεν, ἀλλ' Ἀβαντας ἀεί: (ἀκολουθοῦν οἱ στίχοι τῆς Ἰλιάδας 536 καὶ 542) φησὶ δ' Ἀριστοτέλης ἐξ Ἄβας τῆς Φωκικῆς Θρακίας ὀρμηθέντας ἐποικῆσαι τὴν νῆσον καὶ ἐπονομάσαι Ἀβαντας τοὺς ἔχοντας αὐτὴν· οἱ δ' ἀπὸ ἡρώος φασί, καθάπερ καὶ Εὐβοίαν ἀπὸ ἡρωϊνῆς. τάχα δ' ὡσπερ Βοοὸς ἀνὴρ λέγεται τι ἄντρον ἐν τῇ πρὸς Αἰγαῖον τετραμμένη παραλίᾳ, ὅπου τὴν Ἰώ φασί τεκεῖν τὸν Ἐπαφον, καὶ ἡ νῆσος ἀπὸ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἔσχε τοῦτο τὸ ὄνομα. καὶ Ὀχη δὲ ἐκαλεῖτο ἡ νῆσος, καὶ ἔστι ὁμώνυμον αὐτῇ τὸ μέγιστον τῶν ἐνταῦθα ὄρων¹²⁷.*

Ο Ψευδο-Σκύμνος, συγγραφέας τῶν ἀρχῶν τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰώνα, κάνει ἐπίσης λόγο γιὰ τὸ μυθολογικὸ παρελθὸν τῶν πόλεων τῆς Εὐβοίας, ἀναφερόμενος στὸν ἀποικισμό τῆς κεντρικῆς Εὐβοίας ἀπὸ τοὺς Ἴωνες τῆς Αττικῆς, οἱ ὅποιοι ἔκτισαν τὴν Χαλκίδα, τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν ἐναλίαν¹²⁸ Κήρινθο. Σημειώνει ἐπίσης ὅτι τὴν Ἰστιαία κατεῖχαν Περραιβοί, ἐνῶ τὴν Κάρυστο ἔκτισαν οἱ Δρύοπες: *...τὸν Ἐρεχθέως διαβάντα Πάνδωρον κτίσαι πόλιν μεγίστην τῶν ἐν αὐτῇ Χαλκίδα, Αἴκλον δ' Ἐρέτριαν, ὄντ' Ἀθηναῖον γένει, τὴν δ' ἐναλίαν Κήρινθον ὡσαύτως Κόθον, Δρύοπας δὲ τὴν Κάρυστον ὀνομασμένην· ἡ δ' Ἐστία γέγονε Περραιβῶν κτίσις¹²⁹...*

Δὲν μπορούμε ἀκριβῶς νὰ γνωρίζουμε τι ἀκριβῶς συνέβη, ἂν ὑπάρχει ἱστορικὸς πυρήνας στοὺς μύθους, οὔτε ποιὸν χαρακτήρα εἶχαν αὐτὲς οἱ μετακινήσεις πληθυσμῶν καὶ ποιὰν ἀκριβῶς πορεία ἀκολούθησαν. Ὑπάρχουν ὅμως κάποιοι μῦθοι ποὺ μιλοῦν γιὰ ἐποικισμό τῆς Εὐβοίας ἀπὸ Ἴωνες τῆς Αττικῆς, οἱ ὅποιοι διαδοχικὰ κατέκτησαν ὅλες τὶς πόλεις ποὺ προϋπήρχαν¹³⁰, στίς ὁποῖες προηγουμένως κατοικοῦσαν Ἀβαντες¹³¹, Αἰολεῖς, Ἐλλοπεῖς, Περραιβοὺς στὴ βόρεια καὶ Δρύοπες στὴ νότια Εὐβοία¹³²: *καὶ Ἐλλοπία δ' ὀνομάσθη ἀπὸ Ἐλλοπος τοῦ Ἴωνος· οἱ δὲ Αἴκλου καὶ Κόθου ἀδελφὸν φασί, ὅς καὶ τὴν Ἐλλοπίαν κτίσαι λέγεται, χωρίον ἐν τῇ Ὠρία καλουμένη τῆς Ἰστιαιωτίδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει, καὶ τὴν Ἰστιαίαν προσκτήσασθαι καὶ τὴν Περιάδα¹³³ καὶ Κήρινθον καὶ Αἰδηψὸν καὶ Ὀροβίας, ἐν ᾧ μαντεῖον ἦν ἀψευδέστατον· ἦν δὲ μαντεῖον τοῦ Σελινουντίου Απόλλωνος¹³⁴.*

¹²⁷ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445-446.

¹²⁸ Κήρινθος ἐναλία, δηλαδή αὐτὴ ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ νερό ≈ ἔφαλος (Όμηρος, *Ἰλιάς*, Β, στ. 538.)

¹²⁹ Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 572-578.

¹³⁰ Εὐριπίδης, *Ἴων*, στ. 57-64, Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445-446.

¹³¹ Οἱ Ἀβαντες φαίνεται ὅτι ἦταν πραγματικὸ φύλο, γιὰ τὸ ὁποῖο ματρυρεῖται ὅτι στὰ ἱστορικὰ χρόνια κατοικοῦσε τὴν περιοχὴ τῶν Κεραυνίων ὄρεων βλ. ἀπόσπασμα τοῦ Τιμαίου ποὺ διασώζουν τὰ σχόλια στὰ Ἀργοναυτικά τοῦ Ἀπολλωνίου Ροδίου, 4, στ. 1216, ἐκδ. Jacoby, ἀποσπ. 80, σχόλια στ. 1216, Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, V, 22, 3-4, Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*, τ. 3, 1, 19. Ὁ Στέφανος ὁ Γραμματικὸς στὰ *Ἐθνικά* (Ἐπιτομή) ἀναφέρεται σὲ Ἀμαντες, ἀπογόνους τῶν Ἀβάντων –κατὰ διαλεκτικὴ τροπὴ τοῦ β σὲ μ- ποὺ κατὰ τὴν ἐπική παράδοση ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν Τροία καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν μετέπειτα Ἀμαντία, Ἰλλυριῶν μοῖρα, πλησίον Ὠρικοῦ καὶ Κεκύρας, σελ. 82-83.

¹³² Γιὰ τοὺς Ἀβαντες βλέπε: Όμηρος, *Ἰλιάς*, Β, στ. 536–544· Ἡσίοδος, ἀπόσπασμα 204, στ. 52-54· ἀποσπ. 296, στ. 1-3· Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445· Εὐστάθιος καὶ *Σχόλια* στὴν Ἰλιάδα Β, στ. 36· Καλλίμαχος, *Ἕγμνοι*, IV, 20· Στέφανος Βυζάντιος καὶ Σουΐδας, λέξη: Ἀβαντίς, Plinius, *Nat. Historia*, IV, 64 κ.ἀ. Γιὰ τοὺς Αἰολεῖς βλέπε: Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 447· Πλούταρχος, *Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικὰ*, 263d-360f. Γιὰ τοὺς Ἐλλοπεῖς βλέπε: Στράβων, *Γεωγραφικά*, VII, 328. Γιὰ τοὺς Περραιβοὺς βλέπε: Πλούταρχος, *Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικὰ*· Σκύμνος Χίος, *Περιήγησις*, στ. 577· Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446. Γιὰ τοὺς Δρύοπες βλέπε: Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, VII, 57· Σκύμνος Χίος, *Περιήγησις*, στ. 576· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, IV, 37· Πausanias, *Ἑλλάδος περιήγησις*, IV, 34, 9 καὶ ἐξῆς.

¹³³ Διορθώνεται σὲ πεδιάδα.

¹³⁴ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445-446.

Υπάρχουν μάλιστα μῦθοι, πιθανότατα δικαιολογητικοί, πού ανάγουν τήν κτίση καί πολλά ἀπό τὰ ὀνόματα πόλεων (Ιστιαία, Ἐλλοπία, Ἐρέτρια), καί περιοχῶν τῆς Εὐβοίας σέ μυθικούς ἥρωες τῶν Ἀθηνῶν¹³⁵. Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ πόλη Διάδες Ἀθῆναι στήν περιοχή ΠΑ', κοντά στό Δίον καί τήν Ιστιαία, καί πιθανότατα, ὅπως θά δοῦμε, βρισκόταν ἀνάμεσά τους. Ὁ Στράβων θεωρεῖ τήν πόλη κτίσμα τῶν Ἀθηναίων¹³⁶. Ἡ πόλη φαίνεται ὅτι ὑφίσταται (ἀφοῦ περιλαμβάνεται στοὺς φορολογικούς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας) πρὶν τήν ἐκστρατεία τοῦ Περικλῆ τὸ 446 π.Χ. καί τήν ὑποταγή τῆς Εὐβοίας¹³⁷. Ἄν δὲν συμβαίνει κάτι ἄλλο, ἴσως νὰ ἀνάγεται ἡ ὀνομασία στήν κατοίκησή της ἀπὸ Ἴωνες, Ἀθηναίους ἀποίκους, ἀπὸ τοὺς προηγούμενους αἰῶνες.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ συλλογισμοὶ δὲν ἔχουν ἀπαραίτητα στόχο νὰ προσδιορίσουν τήν ἀκριβῆ ἐθνολογικὴ σύσταση τῆς Εὐβοίας κάθε περιόδου κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, κάτι ἐξαιρετικὰ δύσκολο καί ἐπίφοβο. Κυρίως, μέσα ἀπὸ τὶς πρώιμες πηγές ἢ τὶς διηγήσεις ἀπὸ ὕστερες πηγές πού ἀνάγονται σὲ ἄλλες πρώιμες πηγές ἢ διηγήσεις, πιστεύουμε ὅτι ἴσως μπορέσουμε (στό 4ο ὑποκεφάλαιο) νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὴν διαδοχὴ τῶν φάσεων τῶν διαφόρων ἀρχαιολογικῶν θέσεων (καί κυρίως τῶν πολιτικῶν κέντρων), καί σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ τοπογραφικὰ καί ἀρχαιολογικὰ δεδομένα νὰ ἐξαγάγουμε τὰ συμπεράσματά μας γιὰ τὴν κατάληψη τοῦ χώρου καί τὴν ὀργάνωσή του κατὰ τὴν ἐποχὴ πού ἐξετάζουμε, κυρίως κατὰ τὴν Πρωτογεωμετρικὴ, Γεωμετρικὴ καί Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ ὅπου τὰ δεδομένα εἶναι λιγότερα.

Στὴ συνέχεια οἱ ἀναφορὲς μας στὶς πηγές θά εἶναι κατὰ γεωγραφικὴ ἐνότητα καί θέση, καθὼς καί ταξινομημένες ἀνὰ ἐποχὴ στήν ὁποία πιθανῶς ἢ μὲ βεβαιότητα ἀναφέρονται, ἀφοῦ ἐν πολλοῖς εἶναι διάσπαρτες στὰ ἀρχαία κείμενα.

II) Ἀναφορὲς τῶν πηγῶν τῆς φιλολογικῆς παράδοσης καί τῶν ἐπιγραφῶν σὲ ἀρχαῖες θέσεις, πού παρατίθενται γεωγραφικὰ καί θεματικά.

Ἀκρωτήριο Κήναιον

1) Ὀμηρικὸς Ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα, στ. 218-219.

(α' ἡμισυ τοῦ 6ου αἰῶνα π.Χ.)

Στὸ ἀκρωτήριο Κήναιο ἀναφέρεται ὁ Ὀμηρικὸς Ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα. Ὁ ποιητὴς τοῦ ἀπευθυνόμενος στὸν Ἀπόλλωνα τοῦ λέει ὅτι ἀπὸ τὴν Ἰωλκὸν πέρασε ἀπέναντι στὸ Κήναιον: *τάχα δ' εἰς Ἰωλκὸν ἴκανες, Κηναίου τ' ἐπέβης ναυσικλείτης Εὐβοίης.*

2) **Αἰσχύλος, Πόντιος Γλαῦκος**, στὸ: Στράβων, *Γεωγραφικά* Χ, 447, Aeshylus, *Fragmenta*, ἀποσπ. 211 (Werner), Aeshylus, *Fragmenta*, ἀπόσπ. 25e, στ. 13-14, πάπυρος Ὀξυρύγχου 2255, 8^η τετραλογία, Α ἔργο, ἀπ. 12-13, στ. 13-14 (Rand). (Ἡ τραγωδία δὲν χρονολογεῖται ἀκριβῶς. Ὁ Αἰσχύλος συμμετεῖχε στοὺς δραματικούς ἀγῶνες στήν Ἀθήνα τὸ διάστημα 500-458 π.Χ.)

Ὁ Αἰσχύλος στήν χαμένη τραγωδία τοῦ Πόντιος Γλαῦκος, τῆς ὁποίας σώζεται ἓνα ἀπόσπασμα στὸν Στράβωνα καί σὲ παπύρους, περιγράφει γεωγραφικὰ τὴν περιοχὴ τοῦ ἀκρωτηρίου Κήναιον, ὅπου ἐξ αἰτίας σεισοῦ καταποντίστηκε ἡ πόλη Εὐβοία: *Εὐβοῖδα καμπτήν ἀμφὶ Κηναίου ἀκτὴν, κατ' αὐτὸ τύμβον ἀθλίου Λίχα*¹³⁸.

3) Βακχυλλίδης, *Διθύραμβος* 2, στ. 13-18.

(τέλη 6^{ου}-α' ἡμισυ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα)

Ὁ Βακχυλλίδης κάνει μία παρόμοια περιγραφή τοῦ ἀκρωτηρίου: *...λιπεῖν Οἰχαλίαν πυρὶ δαπτομέναν Ἀμφιτριωνιάδα θρασυμηδέα φῶθ', ἴκετο δ' ἀμφίκυμον ἀκτὰν· ἔνθ' ἀπὸ λαῖδος εὐρυνεφεῖ Κηναίω Ζηνὶ θύεν βαρναυχέας ἐννέα ταύρους...*

4) Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, III, 93, 1.

(β' ἡμισυ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ.)

Ὁ Θουκυδίδης περιγράφει, ἐπίσης, γεωγραφικὰ τὸ ἀκρωτήριο Κήναιον τῆς Εὐβοίας, ἀναφερόμενος στὰ γεγονότα τοῦ 426 π.Χ.: *...οἱ Λακεδαιμόνιοι γνώμην εἶχον τὴν ἀποικίαν ἐκπέμπειν, τοῖς τε Τραχινίοις βουλόμενοι καὶ τοῖς Δωριεῦσι τιμωρεῖν, καὶ ἅμα τοῦ πρὸς Ἀθηναίους πολέμου καλῶς αὐτοῖς ἐδόκει ἡ πόλις*

¹³⁵ Στράβων, *Γεωγραφικά* Χ, 446-447.

¹³⁶ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446.

¹³⁷ Βλέπε Geyer (1962), σελ. 110 καὶ σημ. 1 στήν σελ. 110.

¹³⁸ *New Pauly* (2005), τ. 7, σ. 517 λ. *Λίχας*.

καθίστασθαι... Οί τρεῖς Λακεδαιμόνιοι οἰκιστὲς ἐτείχισαν τὴν πόλιν ἐκ καινῆς, ἢ νῦν Ἡράκλεια καλεῖται, ἀπέχουσα Θερμοπυλῶν σταδίους μάλιστα τεσσαράκοντα, τῆς δὲ θαλάσσης εἴκοσι... δηλαδή στήν ἀρχαία Τράχυνα... οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τῆς πόλεως ταύτης ξυνοικιζομένης τὸ πρῶτον ἔδρισαν τε καὶ ἐνόμισαν ἐπὶ τῇ Εὐβοίᾳ μάλιστα καθίστασθαι, ὅτι βραχὺς ἐστὶν ὁ διάπλους πρὸς τὸ Κήναιον τῆς Εὐβοίας.

5) Σοφοκλῆς, *Τραχίνια*, στ. 752-756, 993.

(442 π.Χ.)

Στὴν τραγωδία *Τραχίνια* πού ἐδιδάχθησαν στὰ Μ. Διονύσια τὸ 442 π.Χ., σὲ ἀγγελικὲς ῥήσεις περιγράφεται ἡ εὐχαριστήρια θυσία τοῦ Ἡρακλῆ πρὸς τὸν Δία γιὰ τὴν ἄλωση τῆς πόλης Οἰχαλίας τοῦ Εὐρύτου. Ἡ θυσία λαμβάνει χώρα στὸ ἱερὸ τοῦ Διὸς στὸ ἀκρωτήριο Κήναιο, ἡ θέση τοῦ ὁποῦ περιγράφεται στὶς *Τραχίνιες*¹³⁹: «ἀκτὴ τις ἀμφίκλυστος Εὐβοίας ἄκρον, Κήναιον ἐστίν, ἐνθα πατρώω Δίβωμους ὀρίζει [Ἡρακλῆς] τεμενίαν τε φυλλάδα οὖν νιν τὰ πρῶτ' ἐσεῖδον ἄσμενος πόθω. Μέλλοντι δ' αὐτῶ πολυθύτους τεύχειν σφαγᾶς.» Ὁ Σχολιαστὴς συμπληρώνει: «τέμενος πολύφυλλον...τέλη θυσίας ἔγκαρπα δὲ τὰ θυμιάματα ἀπὸ ἀνθῶν ἢ καρπῶν»¹⁴⁰.

Ἄν καὶ τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται τὸ ἀπόσπασμα εἶναι ποιητικὸ, μποροῦμε νὰ ἀντλήσουμε ἱστορικὲς καὶ τοπογραφικὲς πληροφορίες, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς, ἀπευθυνόμενος στὸ Ἀθηναϊκὸ κοινὸ καὶ ἀναφερόμενος σὲ τόπο πού βρίσκεται στήν Ἑλλάδα καὶ εἶναι γνωστός στοὺς Ἀθηναίους, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ περιγράψει γεωγραφικὰ τὸ μέρος ὅπως ἦταν στήν πραγματικότητα στὰ μέσα τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰώνα, καὶ μάλιστα ἀφοῦ ἡ περιγραφή ταιριάζει μὲ τὸ ἀκρωτήριο πού σήμερα ὀνομάζεται Λιχάδα¹⁴¹.

6) Σκύλαξ Καρυανδεύς(ς), *Περίπλους*, 58.

(μέσα 4^{ου} αἰώνα π.Χ.)

Ὁ *Περίπλους*, πού ἀποτελεῖ περιγραφή τῆς Μεσογείου, τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς, πού ἡ παράδοση τῶν χειρογράφων ἀποδίδει στὸν Σκύλακα τὸν Καρυανδέα, ἀποτελεῖ σημαντικὴ πηγή μας, διότι ἀναφέρεται σὲ: ...ὅσα καὶ ὅποια ἔθνη ἕκαστα κατοικοῦν στὶς χώρες πού περιγράφει, ἐξῆς καὶ χώραι, καὶ λιμένες, καὶ ποταμοί, καὶ ὅσα μήκη τῶν πλῶν, καὶ αἱ νῆσοι αἱ ἑπτὰ αἱ οἰκούμεναι, καθ' ὅ,τι ἐκάστη κεῖται τῆς ἠπείρου.

Ι) Τὸ πρόβλημα τῆς χρονολόγησης τοῦ κειμένου.

Πρόβλημα ἀποτελεῖ ἡ χρονολόγηση τῆς πηγῆς, καθὼς καὶ ἡ ἀπόδοσή της σὲ συγγραφέα. Ὁ Ἡρόδοτος¹⁴² ἀναφέρει ὅτι ὁ Σκύλαξ ἔκανε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Δαρείου (521-485 π.Χ.) ἓνα ταξίδι ἀπὸ τὴν Ἰνδία στήν Ἐρυθρὰ θάλασσα στὸ τέλος τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰώνα¹⁴³. Τὰ Καρύανδα ἦταν μία πόλη τῆς Καρίας, πλησίον τῆς Ἀλικαρνασσοῦ¹⁴⁴, τὴν ὁποία ἀναφέρει μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ Στράβων¹⁴⁵. Ὑπῆρχε καὶ ἄλλος Σκύλαξ ἀπὸ τὰ Καρύανδα, ἐξερευνητὴς, μαθηματικὸς καὶ μουσικὸς, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Σουΐδα, ἔζησε ἐπὶ Δαρείου τοῦ Νόθου (423-404 π.Χ.)¹⁴⁶. Ἄν ὁ συγγραφέας τοῦ σωζόμενου ἔργου ἦταν ὁ ἀναφερόμενος ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο Σκύλαξ τοῦ 6^{ου} αἰώνα π.Χ, θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ γράφει σὲ ἰωνικὴ διάλεκτο, πού εἶχε ἐπικρατήσει στήν περιοχή τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, (ἢ ἰωνίζουσα). Τὸ κείμενο ὅμως αὐτὸ εἶναι γραμμένον σὲ ἀττικὴ διάλεκτο¹⁴⁷, ὅπου μάλιστα τὰ δύο -σσ- ἐναλλάσσονται μὲ τὰ δύο -ττ-, φαινόμενο πού ἀρχίζει νὰ συναντᾶται σὲ κείμενα τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα¹⁴⁸.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ στὶς ἱστορικὲς πληροφορίες πού δίνει τὸ κείμενο, περιγράφοντας τὰ παράλια τῆς Ἀττικῆς ἀναφέρει τὰ φρούρια τοῦ Σουνίου καὶ τοῦ Ραμνοῦντος, πού ξέρουμε ὅτι οἰκοδομήθηκαν πιθανότατα στὸ δεύτερο ἡμῖσι τοῦ 5^{ου} αἰώνα π.Χ. Ἀναφέρει τὴν Μεσσηνίαν ὡς πόλη τῆς Μεσσηνίας, ἡ

¹³⁹ Βλέπε ἐπίσης σχόλια (παλαιότερα) στοὺς στίχους 993. Βλ. σημ. 39.

¹⁴⁰ Σχόλια (παλαιότερα) στήν τραγωδία *Τραχίνια*, στ. 752-756.

¹⁴¹ Καὶ ἡ ὀνομασία αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἴδιο μῦθο, τὸν ὁποῖο πραγματεύεται ὁ Σοφοκλῆς στήν τραγωδία αὐτήν.

¹⁴² Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, IV, 44.

¹⁴³ Lesky (1988), σελ. 322.

¹⁴⁴ *Λεξικὸν Σουΐδα*, λ. Σκύλαξ Καρυανδεύς.

¹⁴⁵ Στράβων, *Γεωγραφικά*, XIV, 658, Στέφανος Βυζάντιος, *Λεξικὸν*, λ. Καρύανδα.

¹⁴⁶ Lesky (1988), σελ. 322.

¹⁴⁷ Ὁ τύπος εἴσω εἶναι κοινὸς τύπος τῆς ἰωνικῆς καὶ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἐνῶ ὁ ἀσυναίρετος τύπος Ὑδρόεντα (Περίπλους, 27) ἴσως ὀφείλεται σὲ ἐπίδραση τῆς ἐκφορᾶς τοῦ τοπωνυμίου ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως στὸν συγγραφέα. Στὴν περιγραφή τῆς Κρήτης χρησιμοποιεῖ τὸν συνηρημένο τύπο Ὀλοῦς, (Περίπλους, 47) ἀναφερόμενος στὸ λιμάνι αὐτό, ἐνῶ ὅταν ἀναφέρεται στὸ φρούριο τοῦ Ραμνοῦντος γράφει *Ραμνοῦς* (Περίπλους, 57).

¹⁴⁸ π.χ. Πλάτων, *Φαίδων*, 112 c, Ξενοφῶν, *Κύρου Ἀνάβασις*, 1, 1, 7.

όποια ιδρύθηκε μετά την μάχη τῶν Λεύκτρων (371 π.Χ.) τὰ ἔτη 370-369 π.Χ., καὶ ἡ χώρα τῆς ὀργανώθηκε ἀπὸ τὸν Ἑπαμεινώνδα. Αναφέρει ἐπίσης τὴν Ὀλυνθο ὡς πόλη, τὴν ὁποία ὅμως κατέστρεψε ὁ Φίλιππος τὸ 348 π.Χ., διαλύοντας τὸ Κοινὸ τῶν Χαλκιδέων, καὶ δὲν ἀνοικοδομήθηκε στὴν ἴδια θέση.

Ὡς ὄριο (γεωγραφικὸ μᾶλλον πού ὅμως πιθανῶς συμπίπτει μὲ τὸ πολιτικὸ) τῆς Μακεδονίας μὲ τὴν Θράκη ἀναφέρει τὸν ποταμὸ Στρυμόνα, περιλαμβάνοντας δηλαδὴ σὲ αὐτὴν ὅλες τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τὴν λίμνη Βόλβη. Πράγματι τὰ ἀνατολικά πολιτικὰ ὅρια τοῦ κράτους τοῦ Φιλίππου Β' μὲ τὸ βασίλειο τῆς Θράκης μέχρι τὸ 359 π.Χ., πρὶν τοὺς ἐπεκτατικοὺς πολέμους τῆς Μακεδονίας πρὸς Α, ἔφθαναν στὸ Στρυμόνα ποταμὸ. Τὰ ἐπόμενα χρόνια μέχρι τὸ 348 ἐνσωματώθηκαν οἱ περιοχὲς ἀνάμεσα στὸν Στρυμόνα καὶ στὸν Νέστο ποταμὸ, καὶ μὲ τὴν καταστροφὴ τῆς Ὀλύνθου τὸ 348 π.Χ. ὀλόκληρη ἡ Χαλκιδική.

Τὸ 342 π.Χ., ἐκθρονίστηκε ὁ βασιλιάς Κερσοβλέπτης καὶ ἡ ἐπικράτειά του ἐνσωματώθηκε στὴ Μακεδονία. Βλέπουμε ὅτι ὁ συγγραφέας περιγράφει τὰ ὅρια Μακεδονίας-Θράκης μὲ ἀκρίβεια ὅπως ἦταν τὸ διάστημα 359-348 π.Χ. Ἴσως ὅμως ἡ Θράκη, καὶ μετὰ τὴν ἐνσωμάτωσή της νὰ ἐθεωρεῖτο διακριτὴ γεωγραφικὰ περιοχὴ μέσα στὴν ἐπικράτεια τῆς Μακεδονίας. Περιγράφοντας ἐπίσης τὴν Βοιωτία ἀναφέρει τὴν Θήβα ὡς πόλη, μετὰ τῶν ἄλλων βοιωτικῶν πόλεων, ἡ ὁποία καταστράφηκε τὸ 336 π.Χ. ἀπὸ τὸν Αλέξανδρο, στοιχείο πού ἀποτελεῖ *terminus ante quem* γιὰ τὴν χρονολόγηση τοῦ κειμένου μας.

Ἀντίφαση ἀποτελεῖ ὅτι ἡ Ὀλυνθος ἐνσωματώθηκε στὸ κράτος τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β', ὁπότε, ἀφοῦ παρουσιάζεται στὸ κείμενο νὰ ἀνήκει στὴν Μακεδονία, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑφίσταται ὡς πόλις. Εἶναι πιθανὸν ὅμως ὁ συγγραφέας τοῦ κειμένου, καθὼς περιγράφει τὴν Ἑλλάδα κατὰ εὐρείες γεωγραφικὲς περιοχὲς, περιγράφοντας τὴν Μακεδονία, νὰ ἐντάσσει γεωγραφικὰ σὲ αὐτὴν τὶς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς, οἱ ὁποῖες βρισκόνταν στὰ παράλια τῆς. Γι' αὐτὸ παρουσιάζει τὴν Ὀλυνθο νὰ ὑφίσταται ἀλλὰ στὴν εὐρύτερη περιοχὴ, στὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία ὅμως παρουσιάζεται νὰ ἔχει τὰ πολιτικὰ ὅρια τοῦ 359-348 π.Χ. περίπου. Μὲ βάση αὐτὰ θὰ μπορούσαμε νὰ χρονολογήσουμε τὸ κείμενο στὸ διάστημα 359-348 π.Χ.¹⁴⁹

II) Τὸ πρόβλημα τῆς ἀποδόσεως τοῦ κειμένου σὲ συγγραφέα.

Σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε παραπάνω συγγραφέας τοῦ σωζόμενου κειμένου δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ Σκύλαξ ὁ ἀρχαιότερος. Θὰ μπορούσε ὅμως ὁ συγγραφέας του εἶναι ὁ νεώτερος Σκύλαξ, πού ἴσως ἦταν ἡλικιωμένος ὅταν τὸ ἔγραφε. Δὲν μπορούμε ὡστόσο νὰ τοῦ ἀποδώσουμε μὲ ἀσφάλεια τὸ κείμενο, ἐλλείψει περισσοτέρων στοιχείων γιὰ τὸν Σκύλακα τὸν Καρυανδέα τὸν νεότερο. Ὅποιος καὶ ἂν εἶναι ὁ συγγραφέας του, τὸ κείμενο μᾶς δίνει πληροφορίες πιθανότατα γιὰ τὴν Εὐβοία τῆς Ὑστερης Κλασσικῆς ἐποχῆς.

III) Τὸ χωρίο ὅπου περιγράφεται ἡ Εὐβοία.

Στὸ κεφάλαιο *Νῆσοι Κυκλάδες*, μετὰ τὴν Ἄνδρο περιγράφει συνοπτικὰ τὴν Εὐβοία: *Μετὰ δὲ Ἄνδρον, Εὐβοία νῆσος, αὕτη τετράπολις. Εἰσὶ δὲ ἐν αὐτῇ Κάρυστος, Ἐρετρία καὶ λιμὴν, Χαλκίς καὶ λιμὴν, Ἐστιαία καὶ λιμὴν. Ἡ δὲ Εὐβοία ἀπὸ Κηναίου Διὸς ἱεροῦ ἐπὶ Γεραιστόν, Ποσειδῶνος ἱερὸν, ἔχει στάδια αὐτῶν. Τὸ δὲ πλάτος στενὴ ἐστὶν ἡ Εὐβοία. Ἐν δὲ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει εἰσὶ νῆσοι αἶδε. Κατ' Ἐρέτριαν Σκύρος καὶ πόλις...*¹⁵⁰

Ὁ συγγραφέας τοῦ κειμένου ὑπολογίζει τὸ μῆκος τῆς Εὐβοίας σὲ 1350 στάδια, δηλαδὴ περίπου 250 χλμ (πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸ πραγματικὸ μῆκος τῆς πού εἶναι περίπου 180 χλμ), ἀνάμεσα σὲ δύο ἱερὰ πού βρισκόνταν στὸ βορειοδυτικὸ καὶ στὸ νοτιοανατολικὸ ἄκρο τῆς· τὸ ἱερὸ τοῦ Κηναίου Διὸς, στὸ ὀμώνυμο ἀκρωτήριο καὶ τὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνα στὴ Γεραιστό.

7) Στράβων, Γεωγραφικά, IX, 426.

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰῶνα π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰῶνα μ.Χ.)

Ὁ Στράβων γράφει: *Μετὰ δὲ Δαφνοῦντα Κηνήιδες χωρίον ἐρμυνὸν ὅσον σταδίους εἴκοσι πλεύσαντι· καθ' ὃ τὸ Κηναίον ἐκ τῆς Εὐβοίας ἀντίκειται ἄκρα βλέπουσα πρὸς ἐσπέραν καὶ τὸν Μαλιέα κόλπον, πορθμῶ διειργασμένη σχεδὸν εἰκοσασταδίων. ταῦτα δ' ἤδη τῶν Ἐπικνημιδίων ἐστὶ Λοκρῶν. ἐνταῦθα καὶ αἱ Λιχάδες καλούμεναι τρεῖς νῆσοι πρόκεινται ἀπὸ Λίχα τοῦνομα ἔχουσαι.*

¹⁴⁹ Γιὰ χρονολόγηση τοῦ κειμένου στὸ β' ἡμισὺ τοῦ 4^{ου} αἰῶνα βλ. Gisinger (1927), σελ. 635-646 καὶ Φαράκλας (2001), σελ. 7.

¹⁵⁰ Σκύλαξ Καρυανδέυς, *Περίπλους*, 58.

Ο Στράβων περιγράφει γεωγραφικά πολύ καλά την περιοχή. Το ακρωτήριο που «βλέπει» προς Δ και προς τὸν Μαλιακὸ κόλπο (γιὰ τὴν ἀκρίβεια ΝΔ), ἀπέναντι ἀπὸ τὶς ἀρχαίες Κνημίδες καὶ τὸ ὁμώνυμο ἀκρωτήριο, στὴν ἐπικράτεια τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Ἐπικνημιδίων Λοκρῶν, πού σήμερα ἀνήκει στὸν νομὸ Φθιώτιδας, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Λιχάδα. Μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Κνημίδα καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Λιχάδα (ἢ Κήναιο) βρίσκονται τὰ νησάκι Λιχάδες νῆσοι.

8) Κλαύδιος Πτολεμαῖος, *Γεωγραφία*, III, 14,2.

(2^ο μ.Χ. αἰώνας)

Ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, τοῦ ἀναφέρει ὅτι: *Νῆσοι δὲ παράκεινται τῇ Ἀχαΐᾳ ἐν μὲν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἢ Εὐβοία μεγάλη οὖσα, ἧς ἡ περιγραφή ἔχει οὕτως· Κήναιον ἄκρον νβ γ λη ιβ, Ἀταλάντη νησίον νβ λη, Αἰδηψος νβ γο λη γ ιβ, Χαλκίς παρὰ τὸν Εὐριπον νγ ς λη, Ἐρέτρια νγ γ λζ γ, Ἀμάρυνθος νδ ιβ λζ δ, Λέων ἄκρα νδ δ λζ γ, Καλὴ Ἀκτὴ νδ λζ, Κάρυστος νδ λζ γο, Γεραιστὸς λιμὴν νδ γο λζ δ, Καφηρεὺς ἄκρον νε λζ γ Κοῖλα Εὐβοίας νδ γ ιβ λζ γ, Χερσόνησος ἄκρα νδ λη ς, Βουδώρου ποταμοῦ ἐκβολαὶ νδ λη ς, Κήρινθος νγ γ λη ς, Ἀρτέμιδος ἰερόν νγ γο λη γ..*

Ξεκινᾷ δηλαδὴ τὴν περιγραφή τῶν παραλίων τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τὸ Κήναιον πρὸς ΝΑ, ἀκολουθώντας τὴν ἀκτογραμμὴ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου. Ὅταν φθάνει στὸ ἀκρ. ωτήριο Καφηρεὺς στρέφεται ΒΔ, ἀκολουθεῖ δηλαδὴ περιγράφει τὰ ἀνατολικά, πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου παραλία τῆς Εὐβοίας, καὶ σταματᾷ ὅταν φθάνει στὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμισιο, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὸν Ὠρεό¹⁵¹.

9) Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 63-64.

(1^ο αἰώνας μ.Χ.)

63. *Euboea et ipsa avolsa Boeotiae tam modico interfluyente Euripo ut ponte iungandur, ad meridiem promontoriis duobus, Geraesto ad Atticam vergente et ad Hellespontum Caphereo, insignis, a septentrione Cenaeo, nusquam latitudinem ultra XLM passuum extendit, nusquam intra MM contrahit, sed in longitudinem universae Boeotiae ab Attica ad Thessaliam usque praetenta in CL mil. pass., circuitu vero CCCLXV.* 64. *abest ab Helleponto parte Capherei CCXXV mil. passum, urbibus quondam Pyrra, Porthmo, Neso, Cerintho, Oreo, Dio, Aedipso, Ocha, Oechalia, nunc Chalcide, cuius ex adverso Aulis est, Geraesto, Eretria, Carysto, Oritano, Artemisio, fonte Arethusa, flumine Lelanto, aquisque calidis quae Ellopiae vocantur nobilis, notior tamen marmore Carystio. Antea vocitata est Chalcodontis aut Macris, ut Callidemus Chalkis aere ibi primum reperto, ut menaechmus Abantias, ut poetae vulgo Asopis.*

10) Ἡ ἐπιγραφή AE 1872, ἀρ. 417.

Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Κηναίου Διὸς βεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὸ ἀκρωτήριο Λιχάδα, ἡ ὁποία περιλαμβάνει συνθήκη μεταξὺ Ἐρέτριας καὶ Ἰσταίας. Σ' αὐτὴν ὀρίζεται ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ στηθεῖ: «ἐπὶ Κηναί, ἐν τῷ ἱερῷ»¹⁵².

Πόλη Δίον.

1) Ὅμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 538.

(β' ἡμισὺ 8^ο - ἀρχὲς 7^ο π.Χ. αἰ.)

Ἡ πρώτη ἀναφορὰ τῆς πόλεως Δίον βρίσκεται στὸν *Νεῶν Κατάλογον*: *Δίου τ' αἰπὺ πτολίεθρον.*

2) Κατάλογοι Ἑλληνοταμιῶν: *IG, I, 2, ἀρ. 262-264, 269, 270-271, 278-280*¹⁵³.

Ἡ πόλη ἀναφέρεται στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὸ διάστημα 451/450 π.Χ.- 432/431 π.Χ.

IG, I, 2, ἀρ. 262:	Διες	(451//450 π.Χ.)
[IG, I, 2, ἀρ. 263:	Διεες	(450//449 π.Χ.)
IG, I, 2, ἀρ. 264Q	[Δι]ες	(448/4477 π.Χ.)
IG, I, 2, ἀρ. 269:	Δ[ι] ες ἀπὸ Κεναίο	(433/432 π.Χ.)

¹⁵¹ Ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ συστηματικὴ περιγραφή τὴν παραθέσαμε ἐδῶ ὀλόκληρη. Θὰ ἐπανερχόμαστε στὸ κείμενο αὐτὸ σὲ κάθε θέση πού ἐρευνοῦμε στὴν πορεία τῆς μελέτης μας.

¹⁵² AE 1872, ἀρ. 417.

¹⁵³ Στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν ὑπάρχουν πολλὰ κενὰ πού ὀφείλονται στὸ ὅτι οἱ ψηφισματικὲς στήλες δὲν διατηροῦνται ἀκέραιες, ἢ ἔχει φθαρεῖ ἢ ἐπιφάνειά τους σὲ διάφορα σημεία. Ἔτσι ὑποθέτουμε ὅτι τὸ Δίον θὰ ἀναφερόταν καὶ στίς στήλες πού ἀνήκουν στὰ ἐνδιάμεσα χρόνια, ἀλλὰ λόγω φθορᾶς τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴν πόλη αὐτήν.

IG, I, 2, ἀρ. 270:	Δ]ιες ἀπὸ Κεν[αίο	(442/441 π.Χ.)
IG, I, 2, ἀρ. 271:	Διες ἀπὸ Κε[ναίο]	(441/440 π.Χ.)
IG, I, 2, ἀρ. 278:	[Διες ἀπὸ Κε]ν[αίο]	(434/433 π.Χ.)
IG, I, 2, ἀρ. 279:	Διες ἀπὸ Κεναί[ο]	(433/432 π.Χ.)
IG, I, 2, ἀρ. 280:	[Διες ἀπ]ὸ Κεναίο	(432/431 π.Χ.)

3) Ψήφισμα Περὶ Ἐστιαιέων, IG, I, 2, ἀρ. 41. (446/445 π.Χ.)

Πρόκειται γιὰ ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴν ἀνάληψη δικαστικοῦ ἀξιώματος, στὴν ἐγκατάσταση δικαστῶν στὴν Ἰστιαία καὶ στὶς γειτονικὲς πόλεις τῆς εὐρύτερης περιοχῆς:

... δικάζειν] δὲ τὸς αὐτοὺς (ἐνν. ἄνδρας ἐκ τῶν οἰκοντων) καὶ ἐν Δίο[ι καὶ ἐν Ἀθήναις Διαῖσιν ...

4) IG, I, 2, 71. (425/424 π.Χ.)

Φορολογικὸς κατάλογος ποῦ συνοδεύει ψήφισμα: τά[χσι]ς [φ]ό[ρο], [T] Διες

5) Στράβων, Γεωγραφικά, X, 446. (β' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα π.Χ.-α' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

Στὴν χερσόνησο τοῦ Κήναιου, κατὰ τὸν Στράβωνα, βρισκόταν τὸ Δῖον, ποῦ ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος καὶ ἄλλη μία πόλη ποῦ ὀνομαζόταν Ἀθῆναι Διάδες¹⁵⁴, καὶ οἱ δύο κοντὰ στὸν Ὠρεό: ἔστι δὲ ἐν τῷ Ὠρεῷ τοῦτω τό τε Κήναιον πλησίον καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ Δῖον καὶ Ἀθῆναι αἱ Διάδες, κτίσμα Ἀθηναίων, ὑπερκείμενον τοῦ ἐπὶ κῦνον πορθμοῦ· ἐκ δὲ τοῦ Δίου Κάναι τῆς Αἰολίδος ἀπωκίσθησαν· ταῦτά τε δὴ τὰ χωρία περὶ τὴν Ἰστιαίαν ἔστι καὶ ἔτι Κήρινθος πολεῖδιον ἐπὶ τῇ θαλάττῃ· ἐγγυὲς δὲ Βούδωρος ποταμὸς ὁμώνυμος τῷ κατὰ τὴν Σαλαμίνα ὄρει τῷ πρὸς τῇ Ἀττικῇ.

6) Στέφανος Βυζάντιος, Λεξικόν, λ. Δῖον. (6^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Ὁ Στέφανος Βυζάντιος ἐπίσης ἀναφέρει τὸ Δῖον ὡς πόλη τῆς Εὐβοίας: Δῖον. πόλις Εὐβοίας περὶ τὸ Κήναιον.

Πόλη Ἀθῆναι Διάδες.

1) Αἰσχύλος: Πόντιος Γλαῦκος, ἀπόσπασμα στο: Aeshylus, *Fragmenta*, Ἀνώνυμος, *Γένος Ἀράτου καὶ βίος*, σελ. 77, 3 (Maab). Aeshylus, *Fragmenta*, ἀπόσπ. 61 (Mette). (Ὁ Αἰσχύλος συμμετείχε στοὺς δραματικούς ἀγῶνες στὴν Ἀθήνα τὸ διάστημα 500-458 π.Χ.)

Στὴν πόλη Διάδες Ἀθῆναι ἀναφέρεται ὁ Αἰσχύλος σὲ ἀπόσπασμα τῆς τραγωδίας του Πόντιος Γλαῦκος ποῦ διασώζει ἀνώνυμος συγγραφέας, ὁ ὁποῖος ταυτόχρονα ἐπεξηγεῖ: καὶ πάλιν Ἀθῆναι μὲν εἰσὶ τῆς Ἀττικῆς, εἰσὶ δὲ καὶ τῆς Εὐβοίας Ἀθῆναι <αἱ Διάδες>, {δαιδαίς} ὧν μέμνηται ἐν Γλαύκῳ¹⁵⁵ Ποντίῳ Αἰσχύλος: ΓΛΑΥΚ. κάπειτ' Ἀθήνας Διάδας παρεκπερσῶν...¹⁵⁶

2) Ψήφισμα Περὶ Ἐστιαιέων, IG, I, 2, ἀρ. 41. (446/445 π.Χ.)

Βλ. πόλη Δῖον, πηγὴ ἀρ. 3.

3) Κατάλογοι Ἑλληνοταμιῶν: IG, I, 2, ἀρ. 263-264, 267-272, 279-280, 289. (450/449 π.Χ.- 416/415 π.Χ.)

Ἡ πόλη ἀναφέρεται στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας (Κατάλογοι Ἑλληνοταμιῶν) σὲ προευκλείδειο ἀλφάβητο ἀπὸ τὸ 450/449 καὶ ἐξῆς (450/449 π.Χ. 416/415 π.Χ.)

IG, I, 2, ἀρ. 263:	Ἀθελαι Διαδε[ς]
IG, I, 2, ἀρ. 264:	Ἀθελαιοι
IG, I, 2, ἀρ. 267:	Ἀθελαι Διαδ[ες]
IG, I, 2, ἀρ. 268:	Ἀθελαι Διάδες
IG, I, 2, ἀρ. 269:	Ἀθελαι Διάδες
IG, I, 2, ἀρ. 270:	[Ἀθελαι] Δι[άδες]
IG, I, 2, ἀρ. 271:	Ἀθελ[ναι Διάδες]

¹⁵⁴ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446.

¹⁵⁵ Γιὰ τὸν μῦθο τοῦ Γλαύκου βλέπε: Πλάτων, *Πολιτεία*, 611 b-d.

¹⁵⁶ Ἀνώνυμος, *Γένος Ἀράτου καὶ βίος*, σελ. 77, 3 (Maab). Aeshylus, *Fragmenta*, ἀπόσπ. σελ. 77, 3 (Maab).

IG, I, 2, ἀρ. 272:	[Ἀθελναι Διάδες]
IG, I, 2, ἀρ. 279:	Ἀθελνίται
IG, I, 2, ἀρ. 280:	[Ἀθελνίται]
IG, I, 2, ἀρ. 289:	Ἀθελνίται]

4) IG, I, 2, 71

(425/424 π.Χ.)

Πρόκειται γιὰ φορολογικὸ κατάλογο ποὺ συνοδεύει ψήφισμα:
τά[χσι]ς [φ]λό[ρο] T Ἀθελνίται

5) Ἐφορος (4^{ος} αἰώνας π.Χ.)¹⁵⁷ στὸ: Στέφανος Βυζάντιος, Ἐθνικὰ (Ἐπιτομή), 34, 19-21 (6^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Ὁ Στέφανος Βυζάντιος παραθέτει ἀπόσπασμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἐφόρου ποὺ περιλαμβάνει τὴν ἀπαρίθμηση τῶν πόλεων ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα Ἀθῆναι. ἀναφερόμενος στὴν ὀνομασία καὶ τὴν ἴδρυσή τῆς πόλεως Διάδες Ἀθῆναι γράφει: Ἀθῆναι...ἔκτη Εὐβοίας, Δίαντος κτίσμα, ὡς Ἐφορος τρίτη, Ἀβαντος δὲ γίνονται παῖδες Ἀλκων καὶ Δίας καὶ Ἀρέθουσα, ὧν ὁ μὲν Δίας κτίσας πόλιν οὕτως ἀπὸ τῆς πατρίδος ὠνόμασεν· ὁ πολίτης Ἀθηναῖος καὶ Ἀθηναϊκός· ταύτας δ' Ἀθήνας Διάδας λέγεσθαι.¹⁵⁸

6) Στράβων, Γεωγραφικά

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνας π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνας μ.Χ.)

Βλέπε Δίον πηγὴ 5.

Πόλη Ἐλλοπία.

1) IG, I, 2, ἀρ. 41. Ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, Περὶ τῶν Ἐστιαίων. (446/445 π.Χ.)

Πρόκειται γιὰ ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων σὲ προευκλείδειο ἀλφάβητο, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴν ἀνάληψη δικαστικοῦ ἀξιώματος καὶ στὴν ἐγκατάσταση δικαστῶν στὴν Ἰστιαία καὶ στὶς γειτονικὲς πόλεις τῆς εὐρύτερης περιοχῆς¹⁵⁹ μετὰ τὴν ἐπιτυχή ἐκστρατεία τοῦ Περικλῆ. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ὀρίζει τὸ ψήφισμα γιὰ τὸ Δίον καὶ πιθανὸν γιὰ τὴν πόλη Ἀθῆναι Διάδες, ἀναφέρεται στὴν ἐγκατάσταση ἄλλου δικαστῆ στὴν πόλη Ἐλλοπία γιὰ νὰ ἐκδικάζει τὶς ὑποθέσεις τῶν κατοίκων: [...καταστεσαι δὲ ἐν] Ἐλλοπία[ι ἡ]τερον δικαστῆν, τοτον δὲ τὰς δίκας δικάζειν ἡάσπερ ἡοι Ἐλλόπιο[ι ἡοι] ἐν Ἐλλοπίαι οἰ[κοντες] ἂν θέλοσι...]

2) Στράβων, Γεωγραφικά, X, 446.

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνας π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνας μ.Χ.)

Ὁ Στράβων, ἀναφερόμενος στὰ γεγονότα τοῦ 4^{ου} αἰώνας π.Χ. ποὺ προαναφέραμε, μαρτυρεῖ πόλη Ἐλλοπία, ἡ ὁποία βρισκόταν στὴν περιοχὴ Ὠρία τῆς Ἰστιαιώτιδας. Ἀναφερόμενος μάλιστα στὶς ὀνομασίες ποὺ εἶχε κατὰ τὸ παρελθὸν ἡ Εὐβοία, παρατηρεῖ ὅτι μία ἀπὸ αὐτὲς ἦταν Ἐλλοπία, καὶ σημειώνει: ...καὶ Ἐλλοπία δ' ὀνομάσθη ἀπὸ Ἐλλοπος τοῦ Ἴωνος¹⁶⁰. οἱ δὲ Αἴκλου καὶ Κόθου ἀδελφὸν φασιν, ὅς καὶ τὴν Ἐλλοπίαν κτίσαι λέγεται, χωρίον ἐν τῇ Ὠρία καλουμένη τῆς Ἰστιαιώτιδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει...μετώκησαν δ' εἰς τὴν Ἰστιαίαν οἱ Ἐλλοπιεῖς, καὶ ἠῆξησαν τὴν πόλιν Φιλιστίδου τοῦ τυράννου βιασαμένον μετὰ τὰ Λευκτρικά. Δημοσθένης δ' ὑπὸ Φιλίππου κατασταθῆναι τύραννόν φησι καὶ τῶν Ὠρειτῶν τὸν Φιλιστίδην· οὕτω γὰρ ὀνομάσθησαν ὕστερον οἱ Ἰστιαεῖς, καὶ ἡ πόλις ἀντὶ Ἰστιαίας Ὠρεός¹⁶¹.

Ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν μῦθο ποὺ παρουσιάζει τὸν ἀδελφὸ τοῦ Αἴκλου καὶ τοῦ Κόθου Ἐλλοπα ὡς ἴδρυτὴ τοῦ οἰκισμοῦ Ἐλλοπία, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὶς πηγὲς του, ὑφίστατο μέχρι τὴν μάχη τῶν Λευκτρῶν (371 π.Χ.). Ἡ Ἐλλοπία βρισκόταν στὴν Ὠρία, δηλαδὴ τὴν περιοχὴ τοῦ Ὠρεοῦ, κοντὰ στὸ ὄρος Τελέθριο, ἡ ὁποία

¹⁵⁷ Ephorus Historicus, Fragmenta, 2a, 70, F, ἀπόσπ. 24.

¹⁵⁸ Βλέπε καὶ Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσωδίας, τ. 3, 1, 330.

¹⁵⁹ Βλέπε ἐπίσης πόλη Δίον, πηγὴ ἀρ. 3.

¹⁶⁰ Πρόκειται μῦθο ποὺ συνδέει τὴν κατοικίηση τῆς Εὐβοίας μὲ τοὺς Ἴωνες καὶ τὴν κτίση τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἀπὸ αὐτοὺς. Ἄν περιέχει στοιχεῖα ἱστορικότητας καὶ πραγματικὰ ἀνάγεται στὴν πρῶτη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, τότε πιθανῶς σχετίζεται μὲ τὸν ἀποικισμό τῆς Εὐβοίας ἀπὸ Ἴωνες. Ἄν πάλι εἶναι νεότερη κατασκευή, τότε κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἀνάγεται στὸ β' ἡμισὺ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰώνας καὶ ὀφείλεται στοὺς Ἀθηναίους, ποὺ τὸν δημιούργησαν μετὰ τὸ 446 π.Χ. καὶ τὴν κατάληψη τῆς Ἰστιαίας, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν παρουσία τους. Συνδέοντας τὴν περιοχὴ μὲ τὸ μυθικὸ παρελθὸν τῶν Ἀθηνῶν μποροῦσαν νὰ ἐγείρουν ἀξιώσεις νομιμοποιώντας τοὺς ἑαυτοὺς ὡς κατόχους καὶ κυρίους τῆς περιοχῆς.

¹⁶¹ Στράβων, Γεωγραφικά, X, 445.

περιοχή με την σειρά της ήταν τμήμα της Ιστιαιώτιδας. Προφανώς η Έλλοπία ήταν τον 4^ο αιώνα μία κώμη της άμεσης περιοχής του Ώρεου, πολιτικού κέντρου της πόλεως-κράτους, που παλιότερα λεγόταν *Ιστιαία*, γι' αυτό και η επικράτεια της ονομάζεται μέχρι τα χρόνια του Στράβωνα *Ιστιαιώτις*.

Αΐδηψός.

1) Αριστοτέλης, Μετεωρολογικά, 366a (Bekker).

(4^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Η Αΐδηψός δεν αναφέρεται στα πρώιμα κείμενα. Η πρώτη αναφορά σε αυτήν γίνεται από τον φιλόσοφο Αριστοτέλη, ο οποίος προσπαθεί να ερμηνεύσει τις θερμές πηγές και την σύνδεσή τους με τους σεισμούς: *διό και περι Ελλησποντον και περι Αχαΐαν και Σικελίαν, και της Εύβοίας περι τούτους τούς τόπους· δοκεῖ γὰρ διαυλωνίζεῖν ὑπὸ γῆν ἢ θάλαττα· διό και τὰ θερμὰ τὰ περι Αΐδηψὸν ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας γέγονε. περι δὲ τούς εἰρημένους τόπους οἱ σεισμοὶ γίνονται μάλιστα διὰ τὴν στενότητα.*

2) Καλλίμαχος, Ὕμνοι, Ἐκάλη, ἀπόσπασμα 236.

(3^{ος} αιώνας π.Χ.)

Ο ποιητής Καλλίμαχος, του οποίου η λογοτεχνική παραγωγή χρονολογείται στο διάστημα 280-240 π.Χ. αναφέρεται σε: *Αΐδήψιον ἄορ.*

3) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446.

(β' ἡμισυ 1^{ου} αιώνα π.Χ.-α' ἡμισυ 1^{ου} αιώνα μ.Χ.)

Ο Στράβων, περιγράφοντας την Όπουντια Λοκρίδα γράφει: *ὁ δ' Ὀποῦς ἐστὶ μητρόπολις...ἀπέχει δὲ τῆς θαλάττης περι πεντεκαίδεκα σταδίους, τοῦ δ' ἐπινείου καὶ ἐξήκοντα. Κύνος δ' ἐστὶ τὸ ἐπίνειον, ἄκρα τερματίζουσα τὸν ὀπούντιον κόλπον ὄντα περι τετταράκοντα· μεταξὺ δὲ Ὀπούντος καὶ Κύνου πεδίον εὐδαιμον· κεῖται δὲ κατὰ Αΐδηψὸν τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμὰ τὰ Ἡρακλέους, πορθμῶ διειργόμενος σταδίων ἐξήκοντα καὶ ἑκατόν¹⁶².*

Γιὰ τις θερμές πηγές της Αΐδηψού μας πληροφορεῖ ὁ Στράβων καὶ στὸ πρῶτο βιβλίον τῶν Γεωγραφικῶν του, ἀναφέροντας ὡς πηγὴ του τὸν Δημήτριον Καλλατιανό. Πιὸ συγκεκριμένα, κάνει λόγο γιὰ σεισμὸ στὴν περιοχή τοῦ Κηναίου, ὁ ὁποῖος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργία παλιροσκόκου κύματος ποὺ ἐπληξε τις γύρω περιοχές, τὴν παύση τῆς ῥοῆς τῶν θερμῶν πηγῶν καὶ τὴν ἐκ νέου ἐκροή τους καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα στὴν Αΐδηψό: *Δημήτριος ὁ Καλλατιανὸς τοὺς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα γενομένους ποτὲ σεισμοὺς διηγούμενος τῶν τε Λιχάδων νήσων καὶ τοῦ Κηναίου τὰ πολλὰ καταδύναί φησι, τὰ τε θερμὰ τὰ ἐν Αΐδηψῶ καὶ Θερμοπύλαις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπισχεθέντα ἄλιν ῥυῆναι, τὰ δ' Αΐδηψῶ καὶ καθ' ἑτέρας ἀναρραγῆναι πηγὰς.¹⁶³*

4) Πλούταρχος, Βίοι Παράλληλοι, Σύλλας, 26, 3.

(περίπου 46-120 μ.Χ.)

Απόσπασμα επίσης του Στράβωνα που διασώζει ὁ Πλούταρχος ἀναφέρεται στὴν χρήση τῶν θερμῶν πηγῶν τῆς Αΐδηψού ἀπὸ τὸν Σύλλα (τελευταῖο τέταρτο 1^{ου} αιώνα π.Χ.): *Σύλλα δὲ διατρίβοντι περι τὰς Ἀθήνας ἄλγημα ναρκῶδες μετὰ βάρους εἰς τοὺς πόδας ἐνέπεσεν, ὃ φησιν ὁ Στράβων ποδάγρας ψελισμὸν εἶναι. διαπλεύσας οὖν εἰς Αΐδηψον ἐχρήτο τοῖς θερμοῖς ὕδασι, ῥαθυμῶν ἅμα καὶ συνδιημερεύων τοῖς περι τὸν Διόνυσον τεχνίταις.*

5) Τοῦ ἴδιου, Συμποσιακά, 667 b-c.

Επίσης στα Συμποσιακά ἀναφέρει ὅτι: *Τῆς Εὐβοίας ὁ Αΐδηψος, οὗ τὰ Θερμὰ χωρίον ἐστὶ...*

6) Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περι καθολικῆς προσφῶδιας, τ. 3, 1, 330.

(3^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Ο Αἴλιος Ἡρωδιανός, παραπέμποντας στὸν Στράβωνα γράφει: *Αΐδηψός πόλις Εὐβοίας. Στράβων ἐνάτω «κεῖται δὲ κατ' Αΐδηψός τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμὰ λουτρὰ Ἡρακλεους»*

7) Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Γεωγραφία, III, 14, 2.

(2^{ου} μ.Χ. αιώνας)

Βλέπε **Ἀκρωτήριο Κήναιον**, πηγὴ 8

8) IG, IX, V: Aedepsus, ἀρ. 1233-1241.

¹⁶² Στράβων, Γεωγραφικά, IX, 425.

¹⁶³ Στράβων, Γεωγραφικά, I, 3, 20. Βλέπε γιὰ τις θερμές πηγές καὶ Ἀθηναίους, Δειπνοσοφισταί, III, 3.

Επιγραφές της ύστερης ελληνιστικής και πρώιμης ρωμαϊκής εποχής από την Αϊδηψό, είτε είναι αναθηματικές και προέρχονται από βάσεις αγαλμάτων που αφιέρωσαν ιδιώτες τοῖς θεοῖς, είτε τις αφιέρωσε *Ἐστιαίων* ἢ *Αἰδηψίων* ἢ πόλις, είτε ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος *Ἰστιαίων*¹⁶⁴. Ὑπάρχουν καὶ μερικές ἐπιτύμβιες στήλες πού μαρτυροῦν τὸ τοπωνύμιο τῆς *Αἰδηψοῦ*¹⁶⁵.

9) Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά* (Ἐπιτομή), 34, 19-21.

(6^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Ἡ Αἰδηψὸς ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Στέφανο ὡς πόλις *Εὐβοίας... ὅπου τὰ θερμὰ λουτρὰ Ἡρακλέους*¹⁶⁶.

Πόλη *Ἰστιαία* ἢ *Ἐστιαία*.

ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχή.

1) Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Β, στ. 537.

(β' ἡμισυ 8^{ου} - ἀρχές 7^{ου} π.Χ. αἰ.)

Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἀβαντικῶν πόλεων τῆς Εὐβοίας τὴν *πολυστάφυλον Ἰστιαίαν*. Στὸ νοῦ τοῦ ποιητῆ κυριαρχεῖ τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς τῆς ἐπικράτειας τῆς *Ἰστιαίας*, δηλαδή ἡ ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένη καλλιέργεια τοῦ ἀμπελιοῦ:

Οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνεῖοντες Ἄβαντες, 536
Χαλκίδα τ' Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλον θ' Ἰστιαίαν

ΑΡ καὶ ΚΛ ἐποχή.

α) *Ἰστιαίων*τις χώρα καὶ ἀκρωτήριο *Ἀρτεμίσιον*.

1) Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 175, 1-2, 176, 1, 183, 1, 192, VIII, 15-23.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Γιὰ τὴν *Ἰστιαία* καὶ τὸ *Ἀρτεμίσιο* πού βρισκόταν στὴν ἐπικράτειά της ἐπόμενη χρονολογικὰ μετὰ τὸν Ὅμηρο φιλολογικὴ πηγή μας εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ Ἡρόδοτου. Ὁ Ἡρόδοτος γράφει στὸ β' καὶ στὸ γ' τέταρτο τοῦ 5^{ου} αἰώνα π.Χ. Ὡς ἱστορικὸς καὶ ἐθνογράφος ἀναφέρεται σὲ πολλές γεωγραφικὲς περιοχές, στοὺς λαοὺς πού τις κατοικοῦν, στὰ ἤθη καὶ στὸν πολιτισμὸ τους, ἀλλὰ εἰς ὅτι ἀφορᾷ στὴν Εὐβοία δὲν προβαίνει σὲ συστηματικὴ περιγραφή, ὅπως κάνει ἀργότερα ὁ Σκύμνος, ὁ Σκύλαξ, ὁ γεωγράφος Στράβων, ὁ περιηγητὴς Πausanias. Πρέπει λοιπὸν ἐδῶ νὰ ἀναφέρουμε ἐκεῖνα τὰ χωρία πού μᾶς παρέχουν γεωγραφικὲς πληροφορίες, ἐπιλέγοντάς τα ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν *Ἱστοριῶν*.

Στὸ Η βιβλίον τῶν *Ἱστοριῶν* ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει τὴν περσικὴ ἐκστρατεία τοῦ 480 π.Χ. Προκειμένου νὰ ἐμποδίσουν τὸ περσικὸ πεζικὸ οἱ Ἕλληνες ἔστειλαν τὸ πεζικὸ τους στὸ στενὸ τῶν *Θερμοπυλῶν*, κοντὰ στὴν *Τράχυνα*, ἐνῶ ὁ πολεμικὸς τους στόλος διαπλέοντας τὸν Βόρειο Εὐβοϊκὸ κόλπο πῆγε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἴσοδο τοῦ περσικοῦ στόλου σὲ αὐτὸν στὸ ἀκρωτήριο *Ἀρτεμίσιο*, τὸ ὁποῖο ἀνήκε στὴ χώρα τῆς *Ἰστιαίας*: *Ἡ νικῶσα δὲ γνώμη ἐγίνετο τὴν ἐν Θερμοπύλῃσι ἐσβολὴν φυλάξαι... ταύτην ἄν ἐβουλεύσαντο φυλάσσοντες τὴν ἐσβολὴν μὴ παρίεναι ἐς τὴν Ἑλλάδα τὸν βάρβαρον, τὸν δὲ ναυτικὸν στρατὸν πλέειν γῆς τῆς Ἰστιαϊώτιδος ἐπὶ Ἀρτεμίσιον*¹⁶⁷.

Ἐδῶ βεβαίως ἀναφέρεται στὸ ὁμώνυμο τοῦ ἱεροῦ, πλησίον κειμένου, ἀκρωτήριο καὶ ὄχι στὸ ἴδιο τὸ ἱερό. Συνεχίζει δίνοντας τὴν γεωγραφικὴ του θέση: *τοῦτο μὲν, τὸ Ἀρτεμίσιον, ἐκ τοῦ πελάγεος τοῦ Θρηκίου ἐξ εὐρέος συνάγεται ἐς στενὸν ἐόντα τὸν πόρον τὸν μεταξὺ νήσου τε Σκιάθου καὶ ἠπείρου Μαγνησίας· ἐκ δὲ τοῦ στενοῦ τῆς Εὐβοίης ἤδη τὸ Ἀρτεμίσιον δέχεται αἰγιαλός, ἐν δὲ Ἀρτέμιδος ἱερόν*¹⁶⁸. Ἐκεῖ στρατοπέδευσαν περιμένοντας τοὺς Πέρσες, μέχρι νὰ συμβεῖ ἡ ἐπίθεση στὰ τρία ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα: *ταῦτα οἱ Ἕλληνες οἱ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ στρατοπεδευόμενοι πνυθάνονται διὰ πυρσῶν ἐκ Σκιάθου. πυθόμενοι δὲ καὶ καταρρωδήσαντες ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου μετορμίζοντο ἐς Χαλκίδα, φυλάξοντες τὸν Εὐριπον, λείποντες δὲ ἡμεροσκόπους περὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς Εὐβοίης*¹⁶⁹, προφανῶς τοῦ *Τελεθρίου* καὶ τοῦ σημερινοῦ *Ξηροῦ ὄρους*. Στὶς φιλολογικὲς πηγὲς μαρτυρεῖται μόνον ἡ ὀνομασία *Τελέθριον*, ἐνῶ ἡ ὀνομασία *Ξηρόν* δὲν ἀπαντᾶται. Ἴσως στὴν ἀρχαιότητα *Τελέθριον* νὰ ὀνομαζόταν ὅλη ἡ ῥάχη πού σχηματίζουν οἱ δύο κορυφές.

¹⁶⁴ IG, IX, V: Aedepsus, ἀρ. 1233-1237.

¹⁶⁵ IG, IX, IV: Aedepsus, ἀρ. 1240-1241.

¹⁶⁶ Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (Ἐπιτομή), 45.

¹⁶⁷ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 175, 1-2. Γιὰ τὰ γεγονότα βλ. ἐπίσης Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XI, 4 καὶ ἐξῆς.

¹⁶⁸ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 176, 1.

¹⁶⁹ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 183, 1.

Όταν μετά από μερικές μέρες οί ήμεροσκοποί ἔδωσαν τὴν πληροφορία τῆς καταστροφῆς μεγάλου μέρους τοῦ περσικοῦ στόλου ἀπὸ κακοκαιρία, ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπέστρεψε στὸ Ἀρτεμίσιο, ὅπου: οἱ μὲν δὴ τὸ δεύτερον ἐλθόντες περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἐναυλόχεον¹⁷⁰. Τὴν πρώτη φορά στρατοπέδευσαν στὴν ἀμμώδη παραλία μπροστὰ στὸ ἱερό, ἢ ὁποία δὲν θὰ βρισκόταν κατ' ἀνάγκην ἀκριβῶς στὴν θέση τοῦ ἀκρωτηρίου, διότι τὸ ἱερό καὶ ἡ παραλία θὰ μπορούσε νὰ βρίσκεται στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ ἀκρωτηρίου. Τὴν δεύτερη φορά, καὶ ἀφοῦ οἱ Πέρσες εἶχαν εἰσέλθει στὸν σημερινὸ Δίαυλο Τρικερίου καὶ εἶχαν στρατοπεδεύσει στὴν ἀμμώδη παραλία τῆς Μαγνησίας, ἐπομένως θὰ ἐξερχόταν πρὸς ἀντιμετώπιση τοῦ ἀντιπάλου ἀπὸ τὸν σημερινὸ Δίαυλο Βόλου, πού κεῖται Δ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀρτεμίσιο, ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἴσως ναυλοχοῦσε δυτικότερα.

Μετὰ τὴν ἀμφίροση ναυμαχία¹⁷¹ καὶ τὶς ζημιὰς πού εἶχαν ὑποστῆ τα ἑλληνικὰ πλοῖα, οἱ Ἕλληνες ἀποφάσιαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν θέση, πρᾶγμα πού ἔκαναν μετὰ τὴν ἀναγγελία τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν. Ὁ Θεμιστοκλῆς χάραζε στοὺς βράχους τῶν πηγῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀρτεμίου τὶς ἐπιγραφές, οἱ ὁποῖες ἀπευθύνονταν στοὺς Ἴωνες τοῦ περσικοῦ στόλου, οἱ ὁποῖοι πραγματικὰ ἦλθαν τὴν ἐπόμενη μέρα στὸ Ἀρτεμίσιο καὶ τὶς διάβασαν: Ἀθηναίων δὲ νέας τὰς ἄριστα πλεούσας ἐπιλεξάμενος Θεμιστοκλῆς ἐπορεύετο περὶ τὰ πότιμα ὕδατα, ἐντάμνων ἐν τοῖς λίθοις γράμματα, τὰ Ἴωνες ἐπελθόντες τῇ ὑστεραίῃ ἡμέρῃ ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἐπελέξαντο¹⁷². Πρόκειται γιὰ τὶς πηγές στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀρτεμίου, κατὰ τὸ κείμενο, καὶ ὄχι γενικὰ γιὰ πηγές τῆς Ἰστιαιώτιδας.

Ἰστιαία (πολιτικὸ κέντρο).

1) Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VIII, 23.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Όταν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποχώρησε, οἱ Πέρσες ἔφτασαν στὸ Ἀρτεμίσιο, χωρὶς νὰ ξεκαθαρίζεται σὲ ποῖο σημεῖο ἀκριβῶς, σταμάτησαν γιὰ λίγο καὶ μετὰ πῆγαν μὲ τὰ πλοῖα τους στὴν Ἰστιαία: ...πᾶσα ἡ στρατιὴ ἔπλεε ἀλῆς ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον. ἐπισχόντες δὲ ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ μέχρι μέσον ἡμέρης, τὸ ἀπὸ τούτου ἔπλεον ἐς Ἰστιαίην. ἀπικόμενοι δὲ τὴν πόλιν ἔσχον τῶν Ἰστιαίων καὶ <τι>¹⁷³ τῆς Ἐλλοπίης μοίρης, γῆς δὲ τῆς Ἰστιαιώτιδος τὰς παραθαλασσίας κώμας πάσας ἐπέδραμον.¹⁷⁴

Οἱ Πέρσες, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τοῦ Ἡροδότου, κατέλαβαν τὴν πόλη τῆς Ἰστιαίας, δηλαδὴ τὸ πολιτικὸ κέντρο, ἓνα μέρος τῆς περιοχῆς τῆς Ἐλλοπίας¹⁷⁵ καὶ ὅλες τὶς παραθαλάσσιες κώμες τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἰστιαίας.



Σημερινὸ χωριὸ Ἀρτεμίσιο: στὸ βάθος ἡ χερσόνησος τῆς Μαγνησίας, ὅπου οἱ Ἀφέται.

¹⁷⁰ Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VII, 192.

¹⁷¹ Γιὰ τὰ γεγονότα βλ. ἐπίσης Διόδωρος Σικελιώτης, Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, XI, 12-13.

¹⁷² Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VIII, 15-22.

¹⁷³ Ἡ συμπλήρωση ἔγινε συνδυαστικὰ καὶ κατ'ἀναλογίαν πρὸς τό: Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VI, 101: οἱ δὲ Πέρσαι πλέοντες κατέσχον τὰς νέας <μοίρας> τῆς Ἐρετρικῆς χώρας κατὰ Ταμύνας¹⁷³ καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια, κατασχόντες δὲ ἐς ταῦτα τὰ χωρία αὐτίκα ἵππους τε ἐξεβάλλοντο καὶ παρεσκευάζοντο ὡς προσοισόμενοι τοῖσι ἐχθροῖσι.

¹⁷⁴ Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VIII, 23. Βλέπε ἐπίσης Διόδωρος Σικελιώτης, Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, XI, 14, 5.

¹⁷⁵ Θὰ ἐξετάσουμε παρακάτω τι ἀκριβῶς σήμαινε Ἐλλοπία καὶ τι Ἰστιαιώτις.

2) Θουκυδίδης, Ιστορίαι, Α, 114-115, αναφορά και στο Α, 23, και ΣΤ, 76, 84, Ζ, 57 και Η, 57.
(β' ήμισυ 5^{ου} αιώνα π.Χ.)

Η επόμενη χρονολογικά φιλολογική πηγή που αναφέρεται στην Ιστιαία είναι ο Θουκυδίδης. Αναφέρει ότι το 446 π.Χ. οι ευβοϊκές πόλεις επαναστάτησαν έναντι της Αθήνας, με στόχο να αποσχισθούν από την Αθηναϊκή συμμαχία. Τότε αθηναϊκό έκστρατευτικό σώμα με στρατηγό τον Περικλή πήγε στην Εύβοια¹⁷⁶, κατέλαβε την Ιστιαία¹⁷⁷, έδιωξε τους κατοίκους της (υποχρεώνοντάς τους να μετοικήσουν στην Μακεδονία¹⁷⁸), εγκατέστησε Αθηναίους κληρούχους¹⁷⁹ και υποχρέωσε όλες τις άλλες ευβοϊκές πόλεις να συνθηκολογήσουν, καθιστάμενες πάλι φόρου ύποτελεϊς:¹⁸⁰

...Εύβοια απέστη από Αθηναίων, και ές αυτήν διαβεβηκότος ήδη Περικλέους στρατιᾶ ἠγγέλθη αὐτῷ ὅτι Μέγαρο ἀφέστηκε καὶ Πελοποννήσιοι μέλλουσιν ἐσβαλεῖν ἐς τὴν Ἀττικὴν...ὁ δὲ Περικλῆς πάλιν κατὰ τάχος ἐκόμιζε τὴν στρατιάν ἐκ τῆς Εὐβοίας...καὶ Αθηναῖοι πάλιν ἐς Εὐβοίαν διαβάντες Περικλέους στρατηγούντος κατεστρέψαντο πᾶσαν, καὶ τὴν μὲν ἄλλην ὁμολογία κατεστήσαντο, Ἰστιαίᾳ δὲ ἐξοικίσαντες αὐτοὶ τὴν γῆν ἔσχον. ἀναχωρήσαντες δὲ ἀπ' Εὐβοίας οὐ πολλῶ ὕστερον σπονδὰς ἐποίησαντο πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ καὶ τοὺς ξυμμάχους τριακοντούτους.¹⁸¹

Η κατεχόμενη από Αθηναίους κληρούχους Ιστιαία θα παραμείνει σύμμαχη τῶν Αθηνῶν μέχρι τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐνῶ όλες οι ἄλλες ευβοϊκές πόλεις αποτινάσσουν τὴν αθηναϊκή κυριαρχία ἀποστατώντας τὸ 411 π.Χ.

3) Πλούταρχος, Βίοι Παράλληλοι, Περικλῆς, 23, 3-4

(περίπου 46-120 μ.Χ.)

Ὁ Πλούταρχος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὰ ἴδια γεγονότα, γράφει: *Εὐθὺς οὖν ἐπὶ τοὺς ἀφεστῶτας τραπόμενος καὶ διαβάς εἰς τὴν εὐβοίαν πεντήκοντα ναυσὶ καὶ πεντακισχιλίαις ὀπλίταις, κατεστρέψατο τὰς πόλεις, καὶ Χαλκιδέων μὲν τοὺς ἵπποβότας λεγομένους πλούτῳ καὶ δόξῃ διαφέροντας ἐξέβαλεν, Ἔστιαις δὲ πάντας ἀναστήσας ἐκ τῆς χώρας, Αθηναίους κατώκισε, μόνοις τούτοις ἀπαραιτήτως χρησάμενος, ὅτι ναῦν Ἀττικὴν αἰχμάλωτον λαβόντες ἀπέκτειναν τοὺς ἄνδρες. Αὕτη ἦταν ἡ πρόφασιν, ἢ ἐς τὸ φανερόν λεγομένη αἰτία, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Θουκυδίδης, ἀντίθετα μὲ τὴν ἀληθεστάτην πρόφασιν πού στήν παρούσα περίσταση ἦταν ὁ ἔλεγχος τῆς πλούσιας καὶ γόνιμης κοντινῆς στήν λεπτόγειον Ἀττικὴ πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας καὶ προφανῶς ὁ ἔλεγχος τῶν στενῶν (Δίαυλος Τρικερίου, Δίαυλος Κνημίδας) καὶ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου, πού ἐξασφάλιζε τὴν ἀσφαλὴ διέλευση τῶν ἐμπορικῶν πλοίων πού ἔρχονταν ἀπὸ τὸ βόρειο Αἰγαῖο καὶ τὸν Πόντο.*

Ὁ Πλούταρχος μᾶς δίνει τὴν πληροφορία ὅτι τὸ ἐκστρατευτικὸ σώμα τῶν Αθηναίων ἀπετελεῖτο ἀπὸ πενήντα πλοῖα καὶ πέντε χιλιάδες ἄνδρες, ἀναφέρει ὅτι οἱ Αθηναῖοι υποχρέωσαν τοὺς Χαλκιδεῖς ὀλιγαρχικοὺς Ἴπποβότες νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Χαλκίδα, πράγμα πού μᾶλλον προϋποθέτει τὴν παρουσία τοῦ αθηναϊκοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στήν ἴδια τὴν πόλη, ὅπου μᾶλλον ἔφθασαν ἀπὸ τὴν

¹⁷⁶ Στὸ κείμενο δὲν ξεκαθαρίζεται ἀπὸ ποῖο σημεῖο πέρασαν οἱ Αθηναῖοι στήν Εὐβοία καὶ πῶς ἔφθασαν στήν Ἰστιαία. Ἐπειδὴ ὅμως προτάσσεται τὸ γεγονὸς τῆς κατάληψης τῆς Ἰστιαίας, τὸ ὁποῖο συνετέλεσε στὸ νὰ συνθηκολογήσουν οἱ ὑπόλοιπες πόλεις, δεδομένου τοῦ ἔντονου ἀναγλύφου καὶ τῆς δύσκολης χερσαίας πρόσβασης τῆς βόρειας Εὐβοίας πρὸς τὴν κεντρικὴ Εὐβοία, ὅπου ἦταν ἡ ἐπικράτεια καὶ τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Χαλκίδας, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ Αθηναῖοι ἔκαναν ἀπόβαση στήν περιοχὴ τῆς Ἰστιαίας καὶ ἐν συνεχείᾳ κινήθηκαν μὲ τὰ πλοῖα τους πρὸς τις ἄλλες πόλεις τῆς Εὐβοίας νοτιότερα.

¹⁷⁷ Γιὰ τὴν Ἰστιαία βλέπε ἐπίσης: Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Β, στ. 537 καὶ Σχόλια στὸν στίχο 537· Ἡρόδοτος, *Ἰστορίαι*, VII, 176, 1· VII, 183, 1· VII, 192· VIII, 15-22· VIII, 23· Θουκυδίδης, *Ἰστορίαι*, I, 23, 114-115· ΣΤ, 76, 84· Ζ, 57 καὶ Η, 57· Θεόπομπος, ἀπόσπ. 387 (Jacoby)· Ἐφορος, ἀπόσπ. 232 (Jacoby)· Ἀριστοφάνης, *Εἰρήνη*, στ. 1046-1047· στ. 1125-1126, καὶ Σχόλια· Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1303b (Bekker)· Σκύμνος Χίος, *Περιήγησις*, στ. 598· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἰστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XI, 12-13· XV, 30, 1· Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445-446· XIII, 1, 36· Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι: Θεμιστοκλῆς*, 8, 3· Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσφῶδιᾶς*, τ. 3, 1, 88· *Περὶ παθῶν*, τ. σελ. 3, 2· σελ. 349, 425, 512, 893-894· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 283, 340· Ἴων, ἀπόσπ. 1 (Jacoby)· Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, VII, 4, 9 καὶ VII, 7, 9· Πολύαινος, *Στρατηγήματα*, II, 7, 1· Εὐστάθιος, *Υπομνήματα στήν Ὀμήρου Ἰλιάδα*, σελ. 430· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 283· Ἡσύχιος, *Λεξικόν*, λ. Ἐστίαια.

¹⁷⁸ ἔ.ἀ.

¹⁷⁸ Θεόπομπος (ἀπόσπ.) στὸν Στράβωνα, *Γεωγραφικά* X, 446.

¹⁷⁹ Βλέπε ἐπίσης: Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἰστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XII, 7 καὶ 22· Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι: Περικλῆς*, 23· Φιλόχορος, Σχόλια στὴς Νεφέλες τοῦ Ἀριστοφάνη, στ. 213· Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, II, 1, 3· Εὐστάθιος στὸν Διονύσιο Περιγητῆ 520· Φώτιος, *Λεξικόν*, II, 60.

¹⁸⁰ Θουκυδίδης, *Ἰστορίαι*, ΣΤ, 76, 84· Ζ, 57 καὶ Η, 57.

¹⁸¹ Θουκυδίδης, *Ἰστορίαι*, I, 114-115· ἀναφορὰ καὶ στὸ I, 23.

θάλασσα, χωρίς βεβαίως να μπορούμε να αποκλείσουμε την από ξηρά πορεία. Από εκείνη την χρονική στιγμή δεν αναφέρεται από τους συγγραφείς πού είναι εξωτερικοί παρατηρητές των γεγονότων ως πόλη ή Ιστιαία, αλλά ο Ωρεός, όπου κατοικούν οι Αθηναίοι κληροῦχοι, ἐλέγχοντας ὅλη τὴν Ἰστιαιώτιδα. Παρατηροῦμε ὅτι τὴν πόλη στὴν ὁποία ἐγκατέστησαν τοὺς κληροῦχους οἱ Αθηναῖοι τὸ 446 π.Χ., πού ὁ Θουκυδίδης στὸ Α βιβλίο του ὀνομάζει πόλη τῶν Ἰστιαίων, στὸ Η βιβλίο τὴν ἀποκαλεῖ Ωρεόν. Ὅμως οἱ ἴδιοι οἱ πολῖτες τῆς Ἰστιαίας κατὰ τὸν 3^ο π.Χ. αἰώνα ἐξακολουθοῦν νὰ αὐτοαποκαλοῦνται Ἰστιαεῖς, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ ψήφισμα ¹⁸²: ...εἰς τὴν πόλιν ἢ εἰς τὸ ἐμ[πόρ]ιο[ν ὃ ἔχει] ὁ δῆμος ἀπὸ Ἰστιαίων καὶ τῶν ἐνοικούντων...¹⁸³

4) IG, I, 2, ἀρ. 41. Ψήφισμα περὶ Ἰστιαίων.

(446/445 π.Χ.)

c 32 [---...8...]α[.]εν----
 [---;τοι δέμο]ι το[ι] Αθε[ναίον--]
 [---...6...]τὰς ἄλλας δ[ί]κας;---]
 35 [---...χρ]έματα ἔαι ἐπ---
 [---... ἐντελε εναι με---
 [---...] τει κυρία ἐκ[κλεσία--]
 --- δὲ χρεμάτων ἐσφο[ρᾶς----
 [---.]ν ἐὰμ μὲ λειστον----
 40 [---...] αὐτον ἀλλ[.]ελ---
 [---...7....]νιο-----
 κενό;
 [.....17.....] I/ [.....20.....]
 [.....16.....]ελι[.....20.....]
 [.....16.....]αμε[.....20.....]
 45 [.....11... δοκιμάζε[ν.....19.....]
 [.....17.....]ν[.....21.....]

 [.....11...]ια[.....26.....
 50 [... 7 ...]ος ho ἐν I/// [.....25.....]
 [. .]'''σι δόχσας τὰς h[.....24.....]
 [.] 'οσι δοκει ἐπὶ ἴσε[ι καὶ hoμῖαι;12.....]
 [h]ὸ ἄν δοκει αὐτοῖς μεδ[.....21.....]
 [.]φσεται ἐπὶ τεσι δίκη[σι.....19.....]
 55 [.] ho ἐχς ηεστιαίας ἐς τ[.....19..... ἐν]
 [h]εστιαίαι hόταμπερ τα[--- ἄλλ---- hoi ἐν h]
 [ε]στιαίαι πρὸς ἀλλέλος [.....16..... ἐὰν δ]
 [ἐ] μὲ παρ[ᾶ] τες βολες εὐρ[.....21.....]
 [.]ασει [. .] αὐνοντα μὲ [.....21.....]
 60 ἔ hiπ[ποις ἐ] ὄνοις ἔ οἰσ[ι.....20.....]
 [.]ραε [. 5 . .] ho βολόμε[νος... ..14..... ηεστ]
 ἰαν [καὶ] λαμβανέτο τ[ὸ τρίτον;· πρυτανεία δὲ τιθ]
 [έ]το το हाυτο μέρος. τὲν [δὲ δίκην .. 5 .. ἐς τὸ .. 5 . .]
 [τ]έριον hόταμπερ τὰς ἄ[λλας δίκας... 12.....]
 65 [.]δεμος ἔ ho ἄρχον ζεμ[ιο.....20.....]
 [.] hoi Αθένεσι γραφε [.....22.....]-
 [π]ερ τὰς ἄλλας δίκας. ἔ[στο δὲ τοι πορθμεύοντι ἐκ Χ]-
 [α]λκίδος ἐς Ὅροπὸν πρ[άττεσθαι τρες ὀβολός· ἐὰν δ]
 [έ] τις ἐχς Ὅροπο ἐς ηεστ[ία]ιαν ἔ ἐς Δῖον ἔ ἐκεῖθεν ἔ

¹⁸² Βλ. παρακάτω: ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχή: Ἰστιαιώτις, δῆμοι τῆς Ἰστιαιώτιδος, πολιτικὸ κέντρο., πηγή: 2) IG, IX, IV: Hestiaia-Oreus, ἀρ. 1186. Ψηφισματικὴ στήλη τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων χρονολογούμενη στὸ διάστημα 232-220 π.Χ.)

¹⁸³ Wilhelm, A. AM, XV, 114· Robinson, AJA, 9, 1905, 332,96· IG, IX, IV: Hestiaia-Oreus, ἀρ. 1186.

70 ς Ὀροπὸν πορθμεύει, πραττέσθο ηεπτ' ὀβολός· ἐὰν δ]-
 ἐ τις ἐκ Χαλκίδος ἐς ηε[στίαϊαν πορθμεύει πραττ]-
 ἔσθο τέτταρας ὀβολὸ[ς 21]
 [.] μὲν ἦοι πομπεύοντε[ς 18 πομ]-
 [π] εὐεται, τελέτο τὸ ἡέ[μισυ. ἐὰν δὲ ἦο πορθμεύον μὲ]
 75 [ἔθέλει ἄγεν τὸν πο[μπεύοντα . . . 7 . . . κατὰ τὰ γεγ]-
 [ρα]μμένα, . ΕΓ [. 29]

B pars postica

ἦο ἄρχον Ἀθεν-
 [. 44] ὄν ἔσαγογὲ ἔχ-
 [. 39] ἡαι Ἀθ]ένεσιν ἄρχαί
 80 [. 45] ΙΟΙ . . . ἸΟ
 lacuna
 [. 33] τ]ὰς δίκ[ας 14]
 [. 32] εἰαιεαδ[. 16]
 [. 31]]ας ἔναι πρ[. 16]
 [. 26] ἰόν]ος μενὸς κλε[σ. 15]
 85 [. 29] η]εστιαίας τ[. 16]
 [. 36]]ΣΙ [. 17]
 [. 41]]βΛΙ . ΗΕ / [. . . 6 . .]
 [. 33]]ο ἔχς Ἐστιαίας ἐσάγει τα[. . .]
 [. 28] Ἀθένεσιν] ἐς τὸ δικαστέριον [. . .]
 90 [. 16] ἔσαγόντων τὲν δίκ]ε]ν τοι αὐτοὶ μὲν ἦο ναυτοδ[ί]
 [καὶ 16] καὶ τ]ὸ δικαστέριον παρεχόντων πλ-
 [ἔρες ἢ ἕκαστος χιλίας δραχμέσιν εὐ]θυνέσθο. ἡαι δὲ πράχσες ὄντων
 [ἐν ηεστιαίαι τοὶ ἔχς Ἐστιαίας καθάπε]ρ Ἀθένεσι ἡαι παρὰ τὸν δικαστ-
 [ον 18] περὶ δὲ τὸν βι]άϊον καὶ ἀδικεμάτων τὰς δίκ[α]
 95[ς ἔναι πρὸς θεσμοθέτας, ἦο ἂν μέπο ηε πρ]οθεσμία ἐχσέκει. ἐὰν δὲ τι[ς κ]-
 [αταγνοσθεὶ τότε καὶ τιμθεθ]ε, δεδέσθο] ἦο ἡαλὸς ηεστιαίας ἡέοσπε[ρ]
 [ἂν ἐκτίσει. ἡελέσθαι δὲ τὸν ἄρχοντα ηεπ]τὰ ἄνδρας ἐκ τὸν οἰκόντων ἐ[ν]
 [ηεστιαίαι 7] τούτος δὲ δ]ιδόναι τὰς εὐθύνας ἐν ηεστ[ι]-
 [αίαι, λόγον τομ πραχθέντων ἐν τει βολει] τει ἐν ηεστιαίαι διδόντ[ας]
 100 [ατὰ ἔτος. δίκας δὲ τὸς ηεπτὰ δικάζεν κατ]ὰ δέμος ἐν ηεστιαίαι τρ[ίς το]
 [ἐνιαυτο ἡας ἂν τις δοναι θέλει. δικάζεν] δὲ τὸς αὐτὸς καὶ ἐν Δί]ο[ι καὶ ἐ]
 [ν Ἀθήναις ταῖς Διάσιν. κατασσεσ]αι δὲ ἐν] Ἐλλοπία[ι ἡέτερον δικαστὲν],
 [τοτον δὲ τὰς δίκας δικάζεν ἡάσπερ ἦο Ἐ]λλόπιο[ι ἦο] ἐν Ἐλλοπίαι οἰ[κ]
 [όντες ἂν θέλοσι. τότε δὲ νῦν ἐπιμελέσθο] ἦο ἄρχο[ν] ἦο Ἀθένεσι δ[ικαστ]-
 105[ὰς καθιστάμενος, τὸ δὲ λοιπὸν ἦο ἐν ηεστ]ιαίαι κυαμευσάντων [κατ' ἔτ]-
 [ος τὸς ηεπτὰ τὸς δίκας δικάσοντας ἐν ηεστ]ιαίαι καθότι ἂν το[ι δέμοι]
 [τον ἐν ηεστιαίαι οἰκόντων δοκει κατὰ ἔτος] ἐκ τὸν οἰκόντων [ἐν ηεστ]-
 [ιαία 26] δικάζ]εν δὲ τούτος τὰ [χσμβόλ]-
 [αία ὄσ' ἂν εἰ ἐντὸς δέκα δραχμον κυρίος ὄντας], τὰ δὲ ἡυπὲρ δ[έκα δραχμὰ]-
 110 [ς 35] β]ολὲν, λαχόν[. . . 9 . . .]...

Ἡ πολὺ κατεστραμμένη ἐπιγραφή σὲ προευκλείδειο ἀλφάβητο μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν τοποθέτηση Ἀθηναίων δικαστῶν στὴν Ἰστιαία καὶ τὴν Ἐλλοπία, ἡ ὁποία, ὅπως εἶδαμε καὶ στὸ VIII, 23 τοῦ Ἡροδότου ἦταν ἤδη ἀπὸ τὰ Περσικὰ μοῖρα τῆς ἰστιαιώτιδος. Οἱ ἀρχεὶ τῶν Ἀθηναίων ἀσκοῦν τὸν ἔλεγχον τῆς κατεχόμενης πόλης-κράτους.

Ἔρθεός.

1) Ἀριστοφάνης, *Εἰρήνη*, στ. 1046-1047, 1125-1126.

(421 π.Χ.)

Ο Αριστοφάνης ανέβασε την κωμωδία *Ειρήνη* το 421 π.Χ. Την άνοιξη του ίδιου έτους συνήφθη η *Νικίειος Ειρήνη*. Ο Αριστοφάνης αναφέρεται στον χρησμολόγο Ίεροκλή από τον Ώρεό, ο οποίος στο έργο, εμφανίζεται αμέσως μετά: Τρυγαίος: Οὐ μὰ Δί', ἀλλ' Ίεροκλῆς οὐτός γέ πού 'σθ' ὁ χρησμολόγος οὐξ Ὠρεοῦ¹⁸⁴. Καὶ παρακάτω πάλι ὁ Τρυγαῖος λέει: Ἦκουσας; Ὁ κόραξ οἶος ἦλθ' ἐξ Ὠρεοῦ. Οὐκ ἀποπετήσει πάλιν εἰς Ἐλύμνιον;¹⁸⁵ Ἦδη λοιπὸν ἡ πόλις ἀναφέρεται ὡς Ὠρεὸς καὶ ὄχι ὡς Ἐστίαια.

2) Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446.

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνα π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

Ὁ Στράβων, ἀναφερόμενος στὰ γεγονότα αὐτὰ γράφει: ἐνιοὶ δ' ὑπ' Ἀθηναίων ἀποικισθῆναι φασὶ τὴν Ἰστυαίαν ἀπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἰστυαίων, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ Ἐρετριέων τὴν Ἐρέτριαν... (χωρὶς νὰ ἀναφέρει τις πηγές του) καὶ συνεχίζει: Θεόπομπος¹⁸⁶ δὲ φησὶ Περικλέους χειρουμένου Εὐβοίαν τοὺς Ἰστυαίεις καθ' ὁμολογίας εἰς Μακεδονίαν μεταστῆναι, δισχιλίους δ' ἐξ Ἀθηνῶν ἐλθόντας (ἐποίκους δηλαδὴ) τὸν Ὠρεὸν οἰκῆσαι, δήμον ὄντα πρότερον τῶν Ἰστυαίων (τῆς Ἀττικῆς)¹⁸⁷.

3) Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, ἀναφορὰ Η, 95

(β' ἡμισὺ 5^{ου} αἰώνα π.Χ.)

Τὸ 411 π.Χ. ὅλες οἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας ἀποστατοῦν μετὰ τὸ ὀλιγαρχικὸ πραξικόπημα καὶ τὴν ἦττα τοῦ ἀθηναϊκοῦ ναυτικοῦ στὴ ναυμαχία ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἐρετρίας: Λακεδαιμόνιοι... Εὐβοίαν τε ἅπασαν ἀποστήσαντες πλὴν Ὠρεοῦ, (ταύτην δὲ αὐτοὶ Ἀθηναῖοι εἶχον) καὶ τὰλλα τὰ περὶ αὐτὴν καθίσταντο.¹⁸⁸ Δὲν μπορεῖ νὰ πρόκειται γιὰ ἄλλη πόλις ἢ ἐπικράτεια, ἀφοῦ στὸ ἐξῆς ἀναφέρεται ὡς πολιτικὸ κέντρο ὁ Ὠρεὸς¹⁸⁹ καὶ οἱ πολῖτες του Ὠρεῖται¹⁹⁰ ἢ Ἐστιαίεις¹⁹¹.

4) Ἀριστοτέλης, *Ἀθηναίων Πολιτεία*, 33, 1.

(4^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφερόμενος στὴν ἀποστασία τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχία τὸ 411 π.Χ., ἀναφέρει ὅτι μόνον ὁ Ὠρεὸς¹⁹² δὲν ἐξεγέρθηκε, πού ὅμως κατοικεῖτο καὶ ἐλεγχόταν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους κληροῦχος.

5) Σχόλια, (παλαιὰ καὶ νεώτερα) στὸν Θουκυδίδη, *Ἱστορίαι*, Α, 114.

Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Θουκυδίδη βεβαιώνει ὅτι ἡ ἴδια πόλις παλαιότερα λεγόταν Ἐστίαια καὶ στὰ χρόνια του Ὠρεός: Ἐστιαίαις: Ἐστίαια πόλις Εὐβοίας, ἣτις νῦν Ὠρεὸς καλεῖται. Τὸ ἴδιο λέει ὁ Στράβωνας¹⁹³ καὶ ὁ Πausanias¹⁹⁴.

¹⁸⁴ Αριστοφάνης, *Ειρήνη*, στ. 1046-1047.

¹⁸⁵ Αριστοφάνης, *Ειρήνη*, στ. 1125-1126.

¹⁸⁶ Θεόπομπος ὁ Χίος, ἱστορικὸς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, μαθητὴς τοῦ ῥήτορα Ἰσοκράτη, τὸ ἔργο τοῦ ὁποῦ ἀφοροῦσε στὸ διάστημα 411-394 π.Χ., ἀποτελώντας συνέχεια τοῦ Θουκυδίδη. Βλ. καὶ Easterling-Knox (2000), 1059-1060, Romilly (1988), σελ. 201 καὶ 208.

¹⁸⁷ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445, βλέπε ἐπίσης: Θεόπομπος, ἀπόσπ. 387 (Jacoby).

¹⁸⁸ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, Η, 95. Βλέπε ἐπίσης Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XIII, 47.

¹⁸⁹ Αριστοφάνης, *Ειρήνη*, στ. 1047· Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, V, 4, 56· Δημοσθένης, *Περὶ τῶν ἐν Χερσονήσῳ*, 8· Γ' Φιλιππικός, 33· *Περὶ τοῦ Στεφάνου*, 71· *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας*, 155· Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 100· Θεόπομπος, ἀπόσπ. 387 (Jacoby)· Φιλόχορος, ἀπόσπ. 159 (Jacoby)· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XIX, 75, 7· Ἐρμογένης, *Ῥητορικὴ*, II, 1 καὶ IV, 4· Χάραξ, ἀπόσπ. 31· Δίδυμος, *Περὶ Δημοσθένους Φιλιππικῶν*, Γ'· Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ παθῶν*, 3, 2, σελ. 327 καὶ 870· Πολύβιος, *Ἱστορίαι*, X, 43, 7· Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446· Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Περικλῆς, 23, 3-4· Δίων Κάσσιος, *Ῥωμαϊκὰ Ἱστορίαι*, XVII, 57, 57· Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, VII, 26, 4· Λιβάνιος, *Προγυμνάσματα*, IX, 3, 8· Τιβέριος, *Περὶ τῶν παρὰ Δημοσθένει σχημάτων*, 29, 33· Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, *Περὶ πρέσβων τεύχους Ῥωμαίων πρὸς Ἐθνικοὺς*, 235· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 709.

¹⁹⁰ Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, V, 4, 56-57· Δημοσθένης, Γ' Φιλιππικός, 12, 61, 63 καὶ 68· *Περὶ τῶν ἐν Χερσονήσῳ*, 59· Δ' Φιλιππικός, 61· *Κατ' Ἀριστοκράτους*, 213· Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 103-104· Θεόπομπος, ἀπόσπ. 387 (Jacoby)· Πολύβιος, *Ἱστορίαι*, XI, 5, 8· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XV, 30, 3-4· Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446· Απολλόδωρος Γραμματικὸς, ἀπόσπ. 146· Χάραξ, ἀπόσπ. 31· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά*, 709· Δίδυμος Γραμματικὸς, *Πάπυρος Βερολίνου* 9780, στήλη I, 16, τ. 1· Εὐστάθιος, *Υπομνήματα* στὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα, σελ. 431· Τιβέριος, *Περὶ τῶν παρὰ Δημοσθένει σχημάτων*, 36· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 709.

¹⁹¹ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XII, 7, 1· XV, 30, 3· Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, 15, 37· Εὐστάθιος, *Υπομνήματα* στὴν Ὀμήρου Ὀδύσειαν, I· Σχόλια στὸν Θουκυδίδη, 305· *Ἱστορίαι* VII, 57· Ἀθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, I, 34· Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ παθῶν*, 3, 2, σελ. 893· Φιλόχορος, ἀπόσπ. 118 (Jacoby)· Σχόλια στὴν Ἀριστοφάνη, στ. 213.

¹⁹² Βλ. Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, I, 114-115· ἀναφορὰ καὶ στὸ I, 23.

¹⁹³ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446.

6) Πausanías, Ελλάδος Περιήγησις, VII, 26, 4.

(2^{ος} αιώνας μ.Χ.)

Στὰ Αχαϊκὰ λοιπὸν ὁ Πausanías ἀναφέρει: κατ' ἐμὲ ἦσαν ἔτι οἱ Ὠρεὸν τὴν ἐν Εὐβοίᾳ τῷ ὀνόματι Ἑστιαίαν ἐκάλουν τῷ ἀρχαίῳ.

7) Ξενοφῶν, Ἑλληνικά, V, 4, 57.

(430-354 π.Χ.)

Τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ. στὸν Ὠρεὸ ὡς πολιτικὸ κέντρο τῆς περιοχῆς ἀναφέρονται ὁ Ξενοφώντας στὰ Ἑλληνικά¹⁹⁵ (ἐγκατάσταση σπαρτιατικῆς φρουρᾶς τὸ 377 π.Χ.): Μάλα δὲ πιεζόμενοι οἱ Θηβαῖοι σπάνει σίτου διὰ τὸ σιοῖν ἐτοῖν μὴ εἰληφέναι καρπὸν ἐκ τῆς γῆς, πέμπουσιν ἐπὶ διοῖν τριήροιν ἄνδρας εἰς Παγασὰς ἐπὶ σῖτον δέκα τάλαντα δόντες. Ἀλκέτας δὲ ὁ Λακεδαιμόνιος φυλάττων Ὠρεὸν, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι τὸν σῖτον συνεικονοῦντο, ἐπληρώσατο τρεῖς τριήρεις, ἐπιμεληθεὶς ὅπως μὴ ἐξαγγελθείη. ἐπεὶ δὲ ἀπήγετο ὁ σῖτος, λαμβάνει ὁ Ἀλκέτας τὸν τε σῖτον καὶ τὰς τριήρεις, καὶ τοὺς ἄνδρας ἐζώγρησεν οὐκ ἐλάττους ἢ τριακοσίους. τούτους δὲ εἶρξεν ἐν τῇ ἀκροπόλει, οὐπὲρ αὐτὸς ἐσκήνου. ἀκολουθοῦντος δὲ τινος τῶν Ὠειτῶν παιδός, ὡς ἔφασαν, μάλα καλοῦ τε κἀγαθοῦ, καταβαίνων ἐκ τῆς ἀκροπόλεως περὶ τοῦτον ἦν. καταγόντες δε οἱ αἰχμάλωτοι τὴν ἀμέλειαν, καταλαμβάνουσι τὴν ἀκρόπολιν, καὶ ἡ πόλις ἀφίσταται. ὥστ' εὐπόρως ἦδη οἱ Θηβαῖοι σῖτον παρεκομίζοντο.

8) Διόδωρος Σικελιώτης, Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, XV, 30, 1-4.

(1^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Στὰ γεγονότα ποὺ προηγήθηκαν καὶ σὲ αὐτὰ ποὺ ἀκολούθησαν τὴν σύναψη τῆς Β' Αθηναϊκῆς συμμαχίας (378 π.Χ.) ἀναφέρεται καὶ ὁ Διόδωρος Σικελιώτης¹⁹⁶, στηριγμένος σὲ παλαιότερες πηγές: ...πρῶται δὲ καὶ προθυμότατα συνεμάχησαν αἱ κατὰ τὴν εὐβοίαν οἰκοῦσαι (πόλεις) χωρὶς Ἑστιαίας· αὕτη γὰρ εὐεργετημένη <μὲν> ὑπὸ Λακεδαιμονίων μεγάλη, πεπολεμημένη δὲ δεινῶς ὑπὸ Αθηναίων, εὐλόγως μὲν πρὸς Αθηναίους ἀδιάλυτον ἐφύλαττε τὴν ἔχθραν, πρὸς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας βεβαίαν τὴν πίστιν διεφύλαττεν. οὐ μὴν ἀλλὰ τοῖς Αθηναίοις εἰς συμμαχίαν συνέβησαν ἑβδομήκοντα πόλεις καὶ μετέσχον ἐπ' ἴσης τοῦ κοινοῦ συνεδρίου· διὸ καὶ τοῖς Αθηναίοις αἰεὶ μᾶλλον τῆς δυνάμεως ἀξιομένης, τοῖς δὲ Λακεδαιμονίοις ταπεινουμένης, ἐφάμιλλον τὴν ἰσχὺν τῶν πόλεων συνέβαινε γίνεσθαι. οἱ δ' Αθηναῖοι τῶν πραγμάτων αὐτοῖς κατὰ νοῦν προχωροῦντων, δύναμιν ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Εὐβοίαν τὴν παραφυλάξουσα μὲν τοὺς συμμαχοὺς, καταπολεμήσουσα δὲ τοὺς ἐναντίους. κατὰ δὲ τὴν Εὐβοίαν βραχὺ μὲν τούτων τῶν χρόνων Νεογένης τις ὄνομα μετ' Ἰάσονος τοῦ Φερραίου συλλέξας στρατιώτας κατελάβετο τὴν τε ἀκρόπολιν τῶν Ἑστιαίων, καὶ τύραννον ἑαυτὸν ἀπέδειξε ταύτης τῆς χώρας καὶ τῆς τῶν Ὠρειτῶν πόλεως...¹⁹⁷

Ὁ Νεογένης, κατὰ τὸ κείμενο, κατέλαβε κάποια ὄχυρωμένη θέση, πιθανῶς φυσικὰ ὄχυρῆ, ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς ἀκρόπολη τῶν Ἑστιαίων, ἢ ὁποῖα σαφῶς διακρίνεται ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Ὠρειτῶν, καὶ ἔχει μεγάλη στρατηγικὴ σημασία γιὰ τὸν στρατιωτικὸ καὶ πολιτικὸ ἔλεγχο τῆς χώρας τῶν Ἑστιαίων.

Στὴν συνέχεια, κατὰ τὸν Διόδωρο, ἄρχοντας δ' αὐτοῦ βιαίως καὶ ὑπερηφάνως Λακεδαιμόνιοι Θηριπίδην ἔστειλαν ἐπ' αὐτόν. ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεχειρεῖ λόγοις τὸν τύραννον ἐκχωρεῖν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως· ὡς δ' οὐ προσεῖχε, παρακαλέσας τοὺς ἐγχωρίους πρὸς τὴν ἐλευθερίαν <ἐξ>επολιόρκησε τὸ χωρίον καὶ τοῖς Ὠρείταις τὴν ἐλευθερίαν ἀποκατέστησεν, δι' ἣν αἰτίαν οἱ τὴν Ἑστιαίων χώραν οἰκοντες οἰκειῶς διετέθησαν πρὸς τοῦ Σπαρτιάτας, καὶ βεβαίως ἐτήρουν τὴν φιλίαν...¹⁹⁸

Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο, ἐπειδὴ ὁ Νεογένης δὲν πειθόταν μὲ τὰ λόγια νὰ παραδώσει τὴν ἀκρόπολη, ὁ Θηριπίδης μαζί μὲ τοὺς ἐντοπίους τὴν πολιόρκησαν καὶ τὴν κατέλαβαν. Ἔτσι χάρισε τὴν ἐλευθερία στοὺς κατοίκους τοῦ Ὠρεοῦ, δηλαδὴ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου ποὺ βρισκόταν κοντὰ στὴν ἀκρόπολη, καὶ γι' αὐτὸ εἶχαν εὐνοϊκὴ διάθεση ἀπέναντι στοὺς Λακεδαιμονίους οἱ κάτοικοι τῆς χώρας τῶν Ἑστιαίων.

¹⁹⁴ Πausanías, Ελλάδος Περιήγησις, VII, 26, 4.

¹⁹⁵ Ξενοφῶν, Ἑλληνικά, V, 4, 57.

¹⁹⁶ Στὸ 15^ο βιβλίον τῆς Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης ὁ Διόδωρος ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 386-361 π.Χ. Πηγές του θὰ ἀπετέλεσαν ὁ Θεόπομπος καὶ ὁ Ἐφορος, καὶ οἱ δύο ἱστορικοὶ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα.

¹⁹⁷ Διόδωρος Σικελιώτης, Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, XV, 30, 1-3.

¹⁹⁸ Διόδωρος Σικελιώτης, Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, XV, 30, 3-4.

Στόν Ωρεό ως πολιτικό κέντρο τῆς περιοχῆς τὸν 4^ο π.Χ. αἰώνα ἀναφέρεται ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ πολιτικός του ἀντίπαλος Αἰσχίνης.

9) Δημοσθένης

(4^ος αἰώνας π.Χ.)

Ὁ Δημοσθένης ἀναφέρεται στόν Ωρεό καὶ στοὺς Ωρεῖτες στόν *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας* (345 π.Χ.), στόν *Περὶ τῶν ἐν Χερσονήσῳ* λόγο του (341 π.Χ.), στόν *Γ' Φιλιππικό* (341 π.Χ.) σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ τυράννου Φιλισιδῆ ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β', καὶ στόν *Περὶ τοῦ Στεφάνου*¹⁹⁹.

10) Αἰσχίνης

(4^ος αἰώνας π.Χ.)

Καὶ ὁ Αἰσχίνης ἀναφέρεται στόν Ωρεό καὶ στοὺς Ωρεῖτες στόν *Κατὰ Κτησιφῶντος* λόγο του.²⁰⁰

ΥΚΛ ἐποχῆ, μέσα 4^ο αἰ. π.Χ. Εὐβοϊκὴ τετράπολις:

1) Σκύλαξ Καρυανδεύς(ς), *Περίπλους*, 58.

(μέσα 4^ο αἰώνα π.Χ.)

Ὁ Σκύλαξ, ἀναφέρει τέσσερις πόλεις στὴν Εὐβοία ἀπὸ ΝΑ πρὸς ΒΑ, κάνοντας μνεῖα μεταξὺ τῶν ἄλλων γιὰ τὴν πόλη Ἴστιαία πού διαθέτει λιμάνι: *Μετὰ δὲ Ἄνδρον, Εὐβοία νῆσος, αὕτη τετράπολις. Εἰσὶ δὲ ἐν αὐτῇ Κάρυστος, Ἐρετρία καὶ λιμὴν, Χαλκίς καὶ λιμὴν, Ἴστιαία καὶ λιμὴν*²⁰¹.

ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχῆ:

Ἰστιαιώτις, δῆμοι τῆς Ἰστιαιώτιδος, πολιτικὸ κέντρο.

1) IG, IX, IV: Hestiaia-Oreus, ἀρ. 1187. Ψηφισματικὴ στήλη τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων. (264/263 π.Χ.)

Στὰ χρόνια τοῦ Ἀντίγονου Γονατᾶ²⁰², καὶ συγκεκριμένα στὰ ἔτη 264/263 π.Χ.²⁰³ χρονολογεῖται ἀετωματικὴ ψηφισματικὴ στήλη πού βρέθηκε σὲ κάποιον σπῆτι τῶν Κάτω Ωρεῶν, ἡ ὁποία περιλαμβάνει προξενικὸ κατάλογο:

Ἀγαθῆ τύχη· ἐπ' ἀρχόντων Φύτωνος ἐκ Πρωτείου, Φιλοστράτου Εἰλυμνιέως, Εὐφραντίδου Διέως, Ἀριστομένου ἐξ Ἄνω Λόφο[υ], Φιλεταίρου ἐξ Ἰρίστου, Λύκωνος Εἰριέως, ἱεροθύτου Τιμησιθέου, τοῖσδε ἔδωκεν ὁ δῆμος προξενίαν αὐτοῖς καὶ ἐκγόνοις κατὰ τὸν νόμον· ἀκολουθεῖ ὁ κατάλογος τῶν προσώπων.

Παρατηροῦμε ὅτι ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων (ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ἱεροθύτη Τιμησιθέου) συνοδεύονται ἀπὸ ἐμπρόθετο ἐπιρρηματικὸ προσδιορισμὸ τῆς προέλευσης ἢ ἔθνικὸ ὄνομα πού λειτουργεῖ ὡς ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς τοῦ κυρίου ὀνόματος. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις δηλώνεται ὁ δῆμος τῆς ἰδιαίτερης καταγωγῆς τοῦ καθενός. Πληροφοροῦμαστε λοιπὸν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν (ἐξαρτημένες) κώμες τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας ἦταν τὸ Πρωτεῖον, τὸ Εἰλύμνιον²⁰⁴, τὸ Δίον, ὁ Ἄνω Λόφος, τὸ Ἰριστον ἢ ὁ Ἰριστος, τὰ Εἶρια ἢ Εἰρία²⁰⁵, πού μᾶλλον σημαίνει μαλλιά, ἔρια.

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὀνόματα γνωστὸ εἶναι μόνον ἐκεῖνο τοῦ Εἰλυμνίου, πού ἀποτελεῖ προφανῶς ἰωνικὸ τύπο τοῦ Ἐλυμνίου²⁰⁶, τὸ ὁποῖο ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν Εἰρήνη τοῦ Ἀριστοφάνη βρισκόταν μᾶλλον στὴν

¹⁹⁹ Δημοσθένης, *Περὶ τῶν ἐν Χερσονήσῳ*, 8, Γ' Φιλιππικός, 33, βλ. καὶ ἀναφορὰ τοῦ γεγονότος στόν Στράβωνα, *Γεωγραφικά*, X, 445, *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας*, 155, *Περὶ τοῦ Στεφάνου*, 71,

²⁰⁰ Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 94-96 καὶ 100.

²⁰¹ Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*, 58.

²⁰² 276-239 π.Χ.

²⁰³ Βρέθηκε στὸ σπῆτι τοῦ Χρήστου Βόρρη. *Bulletin de correspondance hellenique* XV, 1891, 412 κ.έξ.· Wilhelm, A., *AM*, XV, 1892, 111 κ.έξ.· Dittenberger (1892), 494· Bleckmann, *Inscr. zur griechische Staatenkd.*, 40. Ὁ Pomtow χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφή μᾶλλον πρὶν τὸ 232 π.Χ. Βλ. IG, IX, IV: Hestiaia-Oreus, ἀρ. 1187.

²⁰⁴ Ἰωνικὸς τύπος τοῦ Ἐλύμνιον. Τὸ Ἐλύμνιον ἦταν δῆμος τῆς Ἰστιαιώτιδος. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη στὴν κωμῶδια *Εἰρήνη* τὸ 421 π.Χ, σὲ σχέση μὲ τὸν Ωρεό καὶ τὴν κατοχὴ τῆς Ἰστιαιώτιδος ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. *Εἰρήνη*, στ. 1126: *Ἦκουσας; Ὁ κόραξ οἶος ἦλθ' ἐξ Ὀρεοῦ; Οὐκ ἀποπετήσει θάττον εἰς Ἐλύμνιον;* Χαρακτηρίζεται ἐπίσης ὡς νῆσος *Εὐβοίας*, πόλιν ἔχουσα, ἀπὸ τοὺς ἐξῆς συγγραφεῖς: Αἶλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*, 31, 364· Στέφανος Γραμματικός, *Ἐθνικά*, 269.

²⁰⁵ Καὶ αὐτὸ εἶναι ἰωνικὸς τύπος τοπωνυμίου πού ἔχει παραμείνει τὸν 3^ο αἰώνα π.Χ., παρὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς Ἀττικῆς, ὅπως βλέπουμε καὶ στὶς δύο ἐπιγραφές.

²⁰⁶ Ὁ Σχολιαστὴς τῆς Εἰρήνης τοῦ Ἀριστοφάνη (στ. 1126) σημειώνει: *Ἐλύμνιον: Καλλίστρατός φησι τόπον Εὐβοίας τὸ Ἐλύμνιον. Ἀπολλώνιος δὲ ναόν φησι εἶναι πλησίον Εὐβοίας. νυμφικὸν δ' αὐτὸ τινές φασιν, ὅτι ὁ Ζεὺς τῇ Ἥρᾳ ἐκεῖ συνεγένετο. μέμνηται καὶ Σοφοκλῆς (στὸ *σωζόμενον ἀπόσπασμα* ἀρ. 888). Ἐτυμολογικὰ ἡ λέξις Ἐλύμνιον ἔχει σχέση μὲ*

ἐπικράτειά τῆς Ἰστιαίας (χωρὶς νὰ γνωρίζουμε τὴν θέση τοῦ ἢ τὴν ἰδιαίτερη περιοχή ὅπου βρισκόταν), δηλαδὴ ἐντὸς τῶν πολιτικῶν ὁρίων τῆς ἤδη ἀπὸ τὸ 5^ο αἰώνα. Τὰ ὑπόλοιπα ὀνόματα κωμῶν/δήμων τῆς Ἰστιαιώτιδας χώρας ἀπλῶς ἀναφέρονται καὶ σὲ ἄλλες ἐπιγραφές πού θὰ δοῦμε παρακάτω, δὲν ὑπάρχει ὅμως καμία ἀναφορὰ στὴ θέση τους οὔτε ἄλλη ἀναφορὰ σὲ αὐτὰ στὴν φιλολογικὴ παράδοση, οὔτε γνωρίζουμε τὴν περιοχή ὅπου βρίσκονταν ἀπὸ ἄλλες πηγές π.χ. *in situ* ἐπιγραφές. Εἶναι πιθανὸν ὅμως ἡ ἐτυμολογία τους -ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀσφαλὲς κριτήριον- σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ τοπογραφικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα νὰ βοηθήσει στὴν πιθανὴ τοποθέτησή τους.

2) IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1186. Ψηφισματικὴ στήλη τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων. (232-220 π.Χ.)

Στὸν 3^ο π.Χ. αἰώνα, καὶ συγκεκριμένα στὸ διάστημα 232-220 π.Χ., ὅταν στὴ Μακεδονία βασιλεύαν ὁ γιὸς τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ Δημήτριος Β'²⁰⁷ καὶ Ἀντίγονος Δάσων²⁰⁸, χρονολογεῖται ἐπιγραφὴ ψηφισματικῆς στήλης πού βρέθηκε σὲ κάποιο σπίτι τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ὠρεοί. Περιέχει ἓνα προξενικὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Σινώπης, μὲ τὸ ὁποῖο παραχωρεῖ σὲ αὐτοὺς προνόμια. Παρουσιάζει ἐνδιαφέρον σχετικὰ μὲ τὸν τόπο πού βρέθηκε, τὸν τόπο καταγωγῆς τῶν ἀρχόντων καὶ τὸν τρόπο αὐτοαντίληψης καὶ αὐτοσυνειδησίας τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως-κράτους πού ἔλαβε τὶς συγκεκριμένους ἀποφάσεις:

Ἀγαθῆ τύχη· ἐπ' ἀρχόντων Κρατείου ἐκ Πίνου, Εὐφρονος ἀφ' Ἐρμάρου, Θεοξένου Ἀθηνίτου, [...]ου Ὀροβιέως, Ἐπιξένου Κεώνδου, Ἀντιδότου [...], ἱεροθύτου Ἀρχελάου.

Ἐδοξεν τῶι δήμωι· ἐπειδὴ Σινωπεῖς ἄποικοι [ὄντες Μιλησίων...] συν[αί]τιοι γεγένηται σωτηρίας [τῶν...] καὶ ὅτι Ἀρμοξένωι πολίτει ἡμετέρωι... [ἔδωκεν ;] ὁ δῆμος δωρεὰν τάλαντον περιποιούμενος τὴν εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἰστιαίων χάριν, καὶ τὴν προϋπάρχουσαν φιλίαν ταῖς πόλεσιν ἀνανεοῦνται... καὶ στὴ συνέχεια ὀρίζει: ...ορίσθαι ἐξ ἴσου τὰ τε δίκαια καὶ τὰ φιλάνθρωπα [...] τοῖς παραγενομένοις Σινωπέων καθάπερ τοῖς ἰδίοις πολίταις καὶ εἶναι ἀσφάλειαν καὶ ἀσυλίαν τοῖς ἀφικνουμένοις εἰς τὴν πόλιν ἢ εἰς τὸ ἐμ[πό]ριον ὃ ἔχει] ὁ δῆμος ἀπὸ Ἰστιαίων καὶ τῶν ἐνοικούντων...²⁰⁹

Ἡ ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων. Δυστυχῶς δὲν σώζεται τὸ κάτω τμήμα τῆς, ὅπου πιθανῶς ἀναγραφόταν ὁ τόπος πού ἔπρεπε νὰ στηθεῖ. Οἱ ἴδιοι λοιπὸν οἱ πολῖτες θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους Ἰστιαίους. Ἡ ὀνομασία ὡστόσο αὐτὴ χαρακτηρίζει τὸ σύνολο τῶν πολιτῶν τῆς ἐπικράτειας καὶ ὄχι μόνο τὸ πολιτικὸ κέντρο, τὸ ὁποῖο δὲν ἀναφέρεται. Μὲ αὐτὸ ὁ δῆμος τῶν Ἰστιαίων παρέχει ἀσφάλεια καὶ ἀσυλία στοὺς Σινωπεῖς πού φθάνουν εἰς τὴν πόλιν, δηλαδὴ στὸ πολιτικὸ κέντρο, καὶ στὸ ἐμπόριον πού ἔχει ἡ πόλη. Γίνεται δηλαδὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ πολιτικὸ κέντρο καὶ στὸ ἐπίγειό του. Ἡ ἐπιγραφὴ δίνει ἐπίσης πληροφορίες γιὰ τὸν δῆμο τῆς Ἰστιαιώτιδας ἀπὸ τὸ ὁποῖο καταγόταν κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρχόντες, εἴτε μὲ τὴν μορφή τοῦ ἐμπρόθετου ἐπιρρηματικοῦ προσδιορισμοῦ τῆς προέλευσης, εἴτε μὲ τὴν μορφή ἐθνικοῦ ὀνόματος ὡς ἐπιθετικοῦ προσδιορισμοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιξένου, πού προσδιορίζεται ἀπὸ γενικὴ τῆς πατρωνυμικῆς καταγωγῆς (γενικὴ κτητικὴ), καὶ τοῦ Ἀρχελάου πού προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ ἱερατικὸ ἀξίωμά του.

Οἱ δῆμοι λοιπὸν πού ἀναφέρονται ἐδῶ εἶναι: ὁ Πίν<ν>ος, (πίννα εἶναι ὀνομασία ὀστρακοειδοῦς²¹⁰, ἀλλὰ Πίννος εἶναι καὶ κύριον ὄνομα²¹¹), ὁ Ἐρμαρος ἢ τὸ Ἐρμαρον, πού παραπέμπει ἴσως στὴν ὀνομασία τῶν ἐρμαϊκῶν στηλῶν μεγάλου μεγέθους, κενῶν ἐσωτερικῶς, πού ἀναφέρονται ἀπὸ ὕστερες ῥωμαϊκὲς πηγές ὡς Ἀρμάρια καὶ Ἐρμάρια²¹², οἱ Ὀροβίεις²¹³. Πιθανότατα ὁ Ἐπίξενος Κεώνδου καταγόταν ἀπὸ τὸ ἄστυ. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς κῶμες γνωρίζουμε μόνο τὶς Ὀροβίεις, ἢ θέση τῶν ὁποίων προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν Στράβωνα ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἀθηδόνα τῆς Βοιωτίας, κοντὰ σὲ μία ἄλλη εὐβοϊκὴ κώμη, τὶς Αἰγές.

τὶς ξύλινες δοκοὺς ὀροφῆς: Ἡσυχίος, λ. *ἐλυμνίαι*: δοκοὶ ὀρόφιναι. Ἡ λέξη μαρτυρεῖται ἤδη στὴν μυκηναϊκὴ: e-tu-mi-ni-ja.

²⁰⁷ 239-229 π.Χ.

²⁰⁸ 229-220 π.Χ.

²⁰⁹ Wilhelm, A., *AM*, XV, 114· Robinson, *AJA*, 9, 1905, 332,96· IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1186.

²¹⁰ Ἀθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, I, 2, 64· II, 1, 12· *Ἐπιτομή* 2,1, 12.

²¹¹ Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Ἐπιμερισμοί*, Παρισινὸς Κώδικας, σελ. 109, 7· Ψευδο-Δημόκριτος, *Φυσικὰ καὶ Μυστικά*, Μαρκιανὸς κώδικας 299, 66· Μιχαήλος Απόστολος ὁ Βυζάντιος, *Συναγωγὴ παροιμιῶν*, 9, 50· Βασίλειος Θεολόγος, *Ὀμιλία πρὸς τοὺς πλουτούντας*, 4, 16, Φώτιος, *Λεξικόν*, λ. *πίννα*.

²¹² Καλλιέργης, *Μέγα Ἐτυμολογικόν*, 147, πού παραπέμπει στὸν Ψευδο-Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*.

²¹³ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 405.

Όμως η περιοχή αυτή της Εύβοίας βρίσκεται Ν της κορυφογραμμής που σχηματίζει το Τελέθριο με το Ξηρό, δηλαδή στην περιοχή που θα εξετάσουμε στην συνέχεια ως Περιοχή ΠΑΒ'. Έτσι πρέπει να έχουμε υπόψη μας όταν θα προσπαθήσουμε να κάνουμε πιθανές ταυτίσεις δήμων της Ιστιαιώτιδος χώρας, όπως συνάγεται από τα παραπάνω, ότι η τελευταία, τουλάχιστον από το τελευταίο τρίτο του 3^{ου} π.Χ. αιώνα, εκτεινόταν πέραν του Ν φυσικού ορίου της ΠΑΑ', έχοντας προφανώς προς Ν κοινά πολιτικά όρια με την Χαλκίδα, δηλαδή την κορυφογραμμή Κανδηλίου-Διακρίας-Δίρφους. Σε αυτά θα επανέλθουμε αργότερα.

Ο Πολύβιος²¹⁴ (2^{ος} αιώνας π.Χ.) και ο Τίτος Λίβιος²¹⁵ εξιστορούν την κατάληψη και άλωση του Ώρεου από τους Ρωμαίους (γύρω στο 208 π.Χ.) κατά τον Α' Μακεδονικό πόλεμο (215-205 π.Χ.), καθώς και την ανακατάληψή της από τον Φίλιππο Ε'.

3) Titus Livius, *Ab urbe condita*, 31, 46, 6-16.

(2ος αιώνας π.Χ.)

Ο Τίτος Λίβιος περιγράφοντας την πολιορκία δίνει σημαντικά στοιχεία για την τοπογραφία, την θέση και τις οχυρώσεις του Ώρεου: *Oreum diversi Romani et rex Attalus oppugnabant, Romani a maritima arce, regii adversus vallem inter duas iacentem arces, qua et muro intersaepta urbs est. Et ut loca diversa, sic dispari modo etiam oppugnabant...*

Στην συνέχεια δίνει την θέση των πολιορκητικών μηχανών και περιγράφει το σχέδιο επίθεσης των ρωμαϊκών και των περγαμηνών δυνάμεων: *Et iam, cum opera in effectu erant circa Oreum, tum praesidium quod intus erat labore adsiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque et vulneribus confectum. Muri quoque pars ariete incusso subruta multis iam locis prociderat, perque apertum ruina iter nocte Romani in arcem quae super portum est perruperunt. Attalus luce prima dato ab Romanis et ipse urbem invasit stratis magna ex parte muris: praesidium oppidanique in arcem alteram perfringere, unde biduo post deditio facta. Urbs regi, captiva corpora Romanis cessere.*

Σύμφωνα λοιπόν με την περιγραφή του Τίτου Λίβιου, στον Ώρεό υπήρχαν δύο ακροπόλεις, μία κτισμένη γύρω από το λιμάνι και μία στην ενδοχώρα, μεταξύ των οποίων υπήρχε μία κοιλάδα, όπου έκειτο ή πόλη. Και ή πόλη περιβαλλόταν από τείχος. Έπομένως οι δύο ακροπόλεις βρίσκονταν στα άκρα της οχυρώσεως της πόλεως. Οί συμμαχικές δυνάμεις χωρίστηκαν για να τις πολιορκήσουν· οί Ρωμαίοι πολιορκούσαν την ακρόπολη του λιμανιού και ό Άτταλος είχε πάρει θέση κοντά στο τείχος της πόλεως. Μάλιστα όταν μπήκαν οί Ρωμαίοι την νύχτα στην ακρόπολη πάνω από το λιμάνι, μετέδωσαν την είδηση με το πρώτο φως της επόμενης ημέρας δίνοντας το σύνθημα στον Άτταλο να έπιτεθει και αυτός, Άρα ανάμεσα στην μία και στην άλλη ακρόπολη υπήρχε απόσταση.

Πρόκειται δηλαδή για μία έκτεταμένη οχυρωμένη θέση, τον Ώρεό, που ήταν το πολιτικό κέντρο της Ιστιαιώτιδος χώρας. Η θέση αυτή κάλυπτε μεγάλη έκταση γης και πιθανώς είχε ενσωματώσει στα όριά της περισσότερες της μιάς θέσεις κατοικήσεως των προηγούμενων εποχών.

4) Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 572-578.

(τέλος του 2^{ου} π.Χ. αιώνα)

Πρός το τέλος του 2^{ου} π.Χ. αιώνα κυκλοφόρησε μία περιήγηση των ακτών της Ευρώπης και της Μαύρης θάλασσας σε λάμβους, ή οποία έσφαλμένα απέδιδετο στον Σκύμνο τον Χίο. Ο Σκύμνος έγραψε μία περιηγητική περιγραφή της Ευρώπης, της Ασίας και της Β. Αφρικής (Λιβύης) σε πεζό λόγο και τοποθετείται χρονικά χάρις σε μία προξενική έπιγραφή από τους Δελφούς του 185/184 π.Χ. στο πρώτο ήμισυ του 2^{ου} π.Χ. αιώνα. Ο σωζόμενος γεωγραφικός οδηγός χρονολογείται γύρω στο 100 π.Χ., και θεωρείται ότι δεν έχει καμία σχέση με τον Σκύμνο²¹⁶:

Τò Σούνιον κάμπαντι δ' από της Αττικής Εύβοια κείται νήσος, ή καλουμένη δια την φύσιν τò πρότερον, ως φασιν, Μάκρις, έπειτεν από της λεγομένης Ασωπίδος χρόνω λαβοῦσα τούνομι' Εύβοίας páλιν. Πρώτους δ' εν αυτή φασίν οίκησαι προτοῦ μιγάδας συνοίκους Λέλεγας· εκ της δ' Αττικής τόν Έρεχθέως διαβάντα Πάνδωρον κτίσαι πόλιν μεγίστην τών εν αυτή Χαλκίδα, Αϊκλον δ' Έρέτριαν, όντ' Αθηναϊον γένει, την δ' έναλίαν Κήρινθον ώσαύτως Κόθον, Δρύοπας δέ την Κάρυστον ώνομασμένην· ή δ' Έστίαια γέγονε Περραιβών κτίσις.²¹⁷

²¹⁴ Πολύβιος, *Ιστορίαι*, Χ, 40-44.

²¹⁵ Titus Livius, *Ab urbe condita*, 31, 46, 6-16.

²¹⁶ Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 572-578· Easterling-Knox (2000), σελ. 793-794· Πρώτη έκδοση του κειμένου: Müller, *Geographi Graeci Minores*, Παρίσι 1839.

²¹⁷ Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 572-578.

5) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445-446.(β' ήμισυ 1^{ου} αιώνα π.Χ.-α' ήμισυ 1^{ου} αιώνα μ.Χ.)

Ὁ Στράβων, μετὰ ἀπὸ τὴν διήγηση τῶν μύθων ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν Ἰστιαία καὶ τὸν Ὠρεό καὶ τῶν γεγονότων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, περιγράφει τὴν Ἰστιαία, ὅπως ἦταν στὴν ἐποχὴ του, προσπαθώντας νὰ ἐτυμολογήσει ἢ νὰ αἰτιολογήσει τὸ ὄνομα Ὠρεός:

Κεῖται δ' ὑπὸ τῷ τελεθρίῳ ὄρει ἐν τῷ Δρυμῶ καλουμένῳ παρὰ τὸν Κάλλαντα ποταμὸν ἐπὶ πέτρας ὑψηλῆς, ὥστε τάχα καὶ διὰ τοὺς Ἑλλοπιεῖς ὀρειοὺς εἶναι τοὺς προοικίσαντας ἐτέθη τοῦνομα τοῦτο τῇ πόλει· δοκεῖ δὲ καὶ ὁ Ὠρίων ἐνταῦθα τραφεῖς οὕτως ὀνομασθῆναι· ἐνιοὶ δὲ τοὺς Ὠρεῖτας πόλιν ἔχοντας ἰδίαν φασὶ πολεμουμένους ὑπὸ τῶν Ἑλλοπιέων μεταβῆναι καὶ συνοικίσει τοῖς Ἰστιαιεῦσι, μίαν δὲ γεννηθεῖσαν πόλιν ἀμφοτέροις χρῆσασθαι τοῖς ὀνόμασι, καθάπερ Λακεδαιμίων τε καὶ Σπάρτη ἢ αὐτῇ. εἴρηται δ' ὅτι καὶ ἐν Θετταλίᾳ Ἰστιαιωτικῇ ἀπὸ τῶν ἀνασπασθέντων ἐνθένδε ὑπὸ τῶν Περραιβῶν ἀνόμασται. Ἐπεὶ δ' ἡ Ἑλλοπία τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς Ἰστιαίας καὶ τοῦ Ὠρεοῦ προσηγάγετο ἡμᾶς ποιήσασθαι, τὰ συνεχῆ λέγωμεν τοῖς τόποις τούτοις· ἔστι δὲ ἐν τῷ Ὠρεῶ τούτῳ τό τε Κήναιον πλησίον καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ Δῖον καὶ Ἀθῆναι αἱ Διάδες, κτίσμα Ἀθηναίων, ὑπερκείμενον τοῦ ἐπὶ κῦνον πορθμοῦ...²¹⁸

6) Ἐπιγραφή IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1189.

α) Τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς.

Μία ἐπιγραφή, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὸν λόφο τοῦ σύγχρονου νεκροταφείου 500 μ. Β/ΒΑ τοῦ χωριοῦ Πευκί, ὅπου ἡ κοιμητηριακὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἀναφέρεται μᾶλλον σὲ ἀνακατασκευὴ ἢ ριζικὴ ἀνακαίνιση τοῦ ἱεροῦ τῆς Προσηώας Ἀρτέμιδος καὶ κατασκευὴ τοῦ ἀγάλματος, πιθανότατα μετὰ ἀπὸ κάποια καταστροφὴ ποὺ προηγήθηκε:

Ἀγαθῆι τύχηι. Ἰεροθύτου Δη-
μοκρίτου, οἶδε ἐπηγγείλα-
ντο καὶ εἰσήνεγκαν εἰς τὴν
ἐπανόρθωσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέ-
μιδος τῆς Προσηώας καὶ κα-
τασκευὴν τοῦ ἀγάλματος.
Ἐργαίνετος Παραμόνου ἀπ' Ἀμφιθόης
Θεοφάνης Ἡγησίου Ναπαῖος
Φύτων Ἀντιγένου Εἰρίστιος
Ἡρόθεος Ἡροθέου Χρεμμείδης
Ἀριστοφάνης Πύρρου ἐκ Πίννου
Ἀριστοφάνης Τίμωνος ἐκ Πίννου
Σώπατρος Δάμωνος Σημώνδης
Μάνιος Μένιος Μαάρκου Ρωμαῖος
Μενεκλῆς Μενεκλέους ἐξ Σιδουῦντος
Ἰσμηνίας Ἀθανίου ἐκ Τυδείας
Φιλων[ίδης] Ἀρίστωνος
Ἐρμόδωρος Λέοντος ἐκ Κύμβρου
Ἐπικράτης Δημητρίου Θύτης
Μενέδημος Μενεδῆμου Ποσειδίτης
Μελάντας Παραμόνου Κύμβρου
Κλέων Δάμωνος Σημώνδης
Ἀπολλόδωρος Ἀπολλοδώρου ἐκ Μαίωνων
Δάμων Μνησαγόρου Σημώνδης
Ἀντιφέρων Δημοκλέους ἐκ Κλειμακῶν
Καρπιάδης Κάρπου
Διδύμαρχος Τιμοκρίτου Ὀροβιεύς
Ἀγαθοκλέας Χαρίτωνος Ποσειδίτης
Νικόστρατος Ἀθανίου ἐκ Τυδήας
Μνησικράτης Δάμωνος Σημώνδης
Μηκίων Ξένωνος Μηκίστιος

²¹⁸ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445-446.

Φερένικος Μικίωνος Μηκίστιος
Πρόξενος Διονυσίου ἐξ Ἄνω Λόφου
Μάχης Φιλομήδου Παλληνίτης
Ἐμπεδόξενος Πολυκλέους Ἀκαϊδης
Φρυνίτας Δεινοκλέους ἐξ Σιδουῶντος
Εὐθυκράτης Πολυξένου Ὀροβιεύς
Πυθαγόρας Ἀντικράτου Παλληνεΐτης
Ξενοφάντος Λύκωνος Ποσειδ[ιδί]της
[Μικ]ίων Ἀντιγένοῦ [Εἰρίστιος]
[Ἀρι]στίων Αἰσχύ[λου.....]

Διαβάζοντας τὴν ἐπιγραφή παρατηροῦμε ὅτι, ἂν καὶ ἀρχίζει σὰν ψήφισμα μὲ τὴν στερεότυπη φράση *Ἀγαθῆι τύχη*, συνεχίζει ὡς ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ἀναγράφοντας ὅλα τὰ ὀνόματα αὐτῶν ποῦ ἀνέλαβαν τὴν ἀνακαίνιση τοῦ ἱεροῦ τῆς *Προσηώιας Ἀρτέμιδος* προσφέροντας χρήματα.

β) Οἱ ἀναφερόμενοι πολῖτες τῆς Ἰστιαιώτιδας καὶ οἱ δῆμοι καταγωγῆς τους.

Ἡ καταγωγή τῶν δωρητῶν δηλώνεται καὶ ἐδῶ μὲ ἐθνικὰ ὀνόματα, ὅπως *Ναπαῖος*, *Εἰρίστιος*, *Ὀροβιεύς*, *Ποσειδίτης*, *Παλληνεΐτης*, εἴτε μὲ ἐμπρόθετο ἐπιρρηματικὸ προσδιορισμὸ τῆς προέλευσης, π.χ. *ἀπ' Ἀμφιθόης*, *ἐκ Πίννου*, *ἐκ Κύμβρου*, *ἐκ Κλειμακῶν*.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ προσδιορισμοὶ φαίνεται νὰ δηλώνουν δῆμους τῆς Ἰστιαιώτιδας, κάποιοι ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι γνωστοί, π.χ. αἱ *Ὀροβίαι*²¹⁹ *Κλίμακα*²²⁰, ἐνῶ ἄλλοι ἀποτελοῦν ὀνόματα βουνῶν π.χ. *Μηκίστιος* ἀπὸ τὸ ὄρος *Μάκιστος* τῆς Εὐβοίας ποῦ μαρτυρεῖ ὁ Αἰσχύλος στὸν *Ἀγαμέμνονα* καὶ ὁ σχολιαστὴς του²²¹, ἢ συνδέονται πιθανότατα μὲ θέσεις ἱερῶν, ὅπως *Ποσειδῖον*. Κάποιους δῆμους τοὺς γνωρίζουμε ἀπὸ προξενικὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων, ὅπως ἐκείνους τοῦ *Πίννου*, τοῦ (*Ε*)*ἰρίστου*, τοῦ *Ἄνω Λόφου*.

Πόλεις ἢ θέσεις μὲ τὸ ὄνομα *Παλλήνη* μαρτυροῦνται σὲ πολλὰ μέρη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, π.χ. στὴν Ἀττικὴ²²², στὴν χερσόνησο τῆς Χαλκιδικῆς²²³, στὴν Θράκη²²⁴. Εἶναι πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε καὶ στὴν Ἰστιαιώτιδα κώμη μὲ τέτοιο ὄνομα, ὅπως ἄλλωστε καὶ *Σιδουῶς*, ποῦ ὅπως ξέρουμε ὑπῆρχε πόλη μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα κοντὰ στὴν Κόρινθο²²⁵. Ἄλλες κώμες ἔφεραν τὰ ὀνόματα τῆς *Νάπας* (νάπη ἢ νάπα σημαίνει δασώδης κοιλάδα ἢ φαράγγι), τῆς *Τυδείας* ἢ *Τυδήας* (ἂν εἶναι σωστὴ ἢ ἱστορικὴ ὀρθογραφία του ἴσως ἔχει σχέση μὲ τὸν *Τυδέα*, πατέρα τοῦ Διομήδη, ἴσως ὅμως νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν αἰολικὸ τύπο *τυῖδε*²²⁶ ποῦ εἶναι ἀντίστοιχος τὸν τύπο τοῦ ἀττικοῦ ἐπιρρηματος *τῆδε*= ἐδῶ, πρὸς τὰ ἐδῶ).

Ὁ δῆμος τοῦ *Κύμβρου* δὲν μπορεῖ νὰ ἐτυμολογηθεῖ εὐκλα. *Κίμβροι* ἦταν ὄνομα ἔθνους τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ποῦ ὅπως οἱ Τεύτονες ἔκαναν ἐπιδρομὲς στὰ ἐδάφη τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας²²⁷, ἴσως ὅμως νὰ ἔχει σχέση ἐτυμολογικὰ μὲ τὸ *κύμβη*, ποῦ σημαίνει κοῖλο ἀγγεῖο, ποτήρι, ἀλλὰ καὶ λέμβος, πλοιάριο²²⁸. Ἐπίσης *κύμβος* σημαίνει κοῖλος μυχός²²⁹. *Μαίονες*

²¹⁹ Γιὰ τὴν πόλη *Ὀροβίαι* καὶ τὴν θέση της βλέπε Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι* III, 89· Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 405. Γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν Ἰστιαία βλέπε Στράβων, *Γεωγραφικά*, X 445.

²²⁰ *Κλίμακα*: *χωρίον τῆς Εὐβοίας*. Ἡσύχιος, *Λεξικόν*, λ. *κλίμακα*.

²²¹ Αἰσχύλος, *Ἀγαμέμνων*, στ. 289 καὶ Σχολιαστῆς, στ. 289.

²²² Ἀρποκρατίων, *Λέξεις τῶν δέκα ῥητόρων*, 232, 18· Δείναρχος, *Κατὰ στεφάνου παρανόμων*, ἀπ. 6· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 498· Φώτιος, *Λεξικόν*, λ. *Παλληνεύς*, Σούδα, λ. *Παλληναῖος* καὶ *Παλληνεύς*, Σχετικὰ μὲ τὸν μῦθο τῆς Παλλήνης βλ. Φώτιος, *Λεξικόν*, κώδικας 186, 132b.

²²³ Φιλόχορος, ἀπ. 50 (Jacoby)· Σκύλαξ, *Περίπλους*, 66, 8· Ψευδο-Σκύμνος, *Περίηγησις*, 635· Ἀρποκρατίων, *Λέξεις τῶν δέκα ῥητόρων*, 202.

²²⁴ Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς, *Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιότης*, I, 47, 6· Στράβων, *Γεωγραφικά*, VII, 1, 25· Ἑλλάνικος Μυτιληναῖος, ἀπ. 31 (Jacoby)· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 54· Θεαγένης, ἀπ. 11.

²²⁵ Σκύλαξ, *Περίπλους*, 55, 5· Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσώδιας*, τ. 3,1, 243· Ψιανός, ἀπ. 47 (Jacoby)· Ἀθηναῖος, *Δειπνοσοφισταί*, II, 22, 19· Ἀπολλόδωρος Γραμματικὸς, ἀπ. 163· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 565.

²²⁶ Ἡσύχιος, *Λεξικόν*, λ. *τυδε*: *ἐνταῦθα*. Αἰολεῖς, *παράβαλε* Σαπφῶ, ἀπ. 96 [πόλλ] *λακ τυῖδε [ν]ῶν ἔχοισα*.

²²⁷ Πολύαινος, *Στρατηγήματα*, VIII, 10, 2· Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*: *Μάριος*, 15, 5, *Καῖσαρ*, 18, 1· Στράβων, *Γεωγραφικά*, V, 1, 8· Κλαύδιος Πτολεμαῖος, *Γεωγραφία*, II, 11, 7.

²²⁸ Ἀθηναῖος, *Δειπνοσοφισταί*, XI, 63 (Kaibel): *φησὶ δὲ Δίδυμος ὁ Γραμματικὸς ἐπίμηκες εἶναι τὸ ποτήριον καὶ στενὸν τῶ σχήματι, παρόμοιον πλοῖω ὃ καλεῖται κύμβη*.

ἦταν ἀρχαῖος λαὸς τῆς Μ. Ἀσίας²³⁰ καὶ ἑλληνικὸ κύριο ὄνομα, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ῥήμα *μαίωμα* πὸν σημαίνει προσπαθῶ, ἐπιδιώκω, ἀγωνίζομαι, μοχθῶ).

Ἡ *Ἀμφιθόη* ἦταν μία ἀπὸ τὶς Νηρηΐδες²³¹. Τὸ ἔθνικὸ ὄνομα *Σημώνδης* ἴσως παράγεται ἀπὸ τὴν λέξη *σῆμα* = τάφος ἢ νεκροταφεῖο. Τὸ ἔθνικὸ *Χρεμμειδης* μποροῦμε νὰ συνδέσουμε μὲ τὸ κύριο ὄνομα *Χρέμης*, -ητος, καὶ *Χρεμίας*, πὸν ἴσως ἔχουν ἑτυμολογικὴ σχέση μὲ τὸ ῥήμα *χρεμίζω*, *χρεμετίζω*, ἢ μὲ τὸ ποτάμιο ζῶο *χρέμης* ἢ *χρεμύς*²³², πὸν μοιάζει μὲ ἄλογο, πὸν προφανῶς εἶναι ὁ ἵπποκαμπος.

γ) Φιλολογικὴ μελέτη καὶ χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἡ ἐπιγραφή παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ τῆς Ἑλληνιστικῆς κοινῆς, ὅπως ἡ σύγχυση μεταξὺ σιγμολήκτων ὀνομάτων τρίτης κλίσεως μὲ ὀνόματα τῆς πρώτης κλίσεως πὸν στὴν ὀνομαστικὴ ἑνικοῦ ἔχουν ὁμόηχη κατάληξη, π.χ. *Ἀντιγένου* ἀντὶ *Ἀντιγένους*, ἢ δημιουργία ὀνομαστικῆς πρώτης κλίσεως ἀπὸ τὴν αἰτιατικὴ τῶν τριτοκλίτων ὀνομάτων σὲ -ας, π.χ. τὸν *Ἀγαθοκλέα* > ὁ *Ἀγαθοκλέας* κ.ἄ. Ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς ἐποχῆς ἀποτελεῖ ὁ ἰωτακισμὸς τῶν εἰ, π.χ. ἐκ *Κλειμακῶν* ἀντὶ ἐκ *Κλιμακῶν*²³³, καὶ τοῦ υ, πὸν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σύγχυση μὲ τὸ ι, π.χ. ἐκ *Κύμβρου* ἀντὶ ἐκ *Κίμβρου*. Μεταξὺ τῶν δωρητῶν ἐμφανίζεται καὶ ἓνας *Ῥωμαῖος*²³⁴, στοιχεῖο πὸν δηλώνει τὴν παρουσία Ῥωμαίων στὴν περιοχὴ. Μὲ βάση αὐτὰ ἡ ἐπιγραφή μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ μετὰ τὴν πολιορκία καὶ καταστροφὴ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου κατὰ τὸν Α' Μακεδονικὸ πόλεμο (215-205 π.Χ.), γύρω στὸ 208 π.Χ., ὅπως εἴπαμε παραπάνω.

δ) Σκέψεις ἐπάνω στὴν ἐρμηνεία τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν δωρητῶν λείπουν πολῖτες τῶν δήμων τοῦ *Εἰλυμνίου*, τῶν *Ἀθηνῶν Διάδων*, τοῦ *Πρωτείου*, ἐνῶ μόνο σὲ δύο δημότες δὲν ἀναφέρεται τόπος καταγωγῆς, πὸν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι τὸ πολιτικὸ κέντρο. Τὸ τέμενος τῆς *Ἀρτέμιδος Προσηῶς* ἦταν τὸ σημαντικότερο, ὅπως φαίνεται, ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς Ἰσθμίας. Ἡ ἀπόφαση ἀνοικοδόμησις ἢ ἐπισκευῆς ἑνὸς σημαντικοῦ ἱεροῦ, ἀστικοῦ, περιαστικοῦ ἢ ἐξωαστικοῦ, σὲ μία ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλη τῆς κλασσικῆς καὶ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, λαμβανόταν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου, ἀν εἶχε δημοκρατικὸ πολίτευμα, ἢ ἀπὸ ἀντίστοιχο θεσμό, ἦταν πάντως τὶς περισσότερες φορὲς στὴν δικαιοδοσίαν τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, τουλάχιστον ὅσο διατηροῦσε τὴν δυνατότητα νὰ λαμβάνει τέτοιες ἀποφάσεις. Ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρξε ἓνα ψήφισμα πὸν δὲν σώζεται καὶ περιελάμβανε τὴν ἀπόφαση ἐπισκευῆς τοῦ ἱεροῦ. Τὸ ψήφισμα αὐτὸ θὰ ἦταν στημένο στὴν ἀγορὰ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου. Ἀντ' αὐτοῦ σώζεται ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ἢ ὁποῖα ἀρχίζει ὅπως τὰ ψήφισματα, περιλαμβάνει μόνο τὸ ὄνομα τοῦ ἱερέα (*ἱεροθύτου*) *Δημοκρίτου*²³⁵, καὶ ἔχει τὸν χαρακτήρα *πάνδημης* εἰσφορᾶς.

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι προηγήθηκε πιθανῶς κάποια καταστροφὴ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος, χωρὶς νὰ προκύπτει μὲ βεβαιότητα ποῖα ἦταν τὰ αἴτια τῆς καταστροφῆς αὐτῆς. Σὲ ὅλα αὐτὰ θὰ ἐπανέλθουμε στὸ τέταρτο ὑποκεφάλαιο.

3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς περιοχῆς ΠΑ'

Περιοχὴ ΠΑΑ': Περιοχὴ Λιχάδας - Ἁγίου Γεωργίου Λιχάδας.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται γιὰ τὴν δυτικότερη περιοχὴ τῆς νήσου, πὸν ἀποστραγγίζεται Δ πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου καὶ Ν πρὸς τὸ διάυλο Κνημίδας. Εἶναι γενικὰ μία πεδινὴ λεκάνη ἐκτάσεως 15 περίπου τ.χμ., πὸν οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἰσομεγέθεις περίπου, μικρότερες λεκάνες· αὐτῆς τῆς Λιχάδας

²²⁹ Ἡσύχιος, *Λεξικόν*, λ. *κύμβος*.

²³⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, XII, 3, 20· Δίων Χρυσόστομος, *Περὶ φθόνου*, 77/78, 31.

²³¹ Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Σ στ. 37-49: *Θεαὶ δὲ μιν ἀμφαγέροντο πάσαι ὅσαι κατὰ βένθος ἄλως Νηρηΐδες ἦσαν. ἐνθ' ἄρ' ἔην Γλαύκη τε Θάλεια...καὶ Ἀμφιθόη καὶ Ἀγανῆ...*

²³² Ἡσύχιος, *Λεξικόν*, λ. *χρεμῖς: χρεμετίς. χρεμύς: ὁ ὄνισκος ἰχθύς*, προφανῶς ὁ ἵπποκαμπος.

Ὁρειβάσιος, *Φαρμακευτικαὶ συλλογαί*, 20, 17.

²³³ Ἡσύχιος, *Λεξικόν*, λ. *Κλίμακα: χωρίον Εὐβοίας*.

²³⁴ Τὸ πατρώνυμο τοῦ Μάνιου Μενίου *Μάρκος*, πὸν βρίσκεται σὲ γενικὴ *Μαάρκου*, εἶναι γραμμμένο μὲ δύο α. Προφανῶς, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα βρίσκεται σὲ φάση ὅπου χάνεται ἢ προσφῶδία, ἢ διαφορὰ προφορᾶς τῶν βραχέων καὶ τῶν μακρῶν φωνηέντων, ἢ λατινικὴ γλῶσσα τὴν διατηρεῖ. Ἔτσι ὁ Ἑλληνας γραφέας ἀκούει *ā* (*Μάρκου*) καὶ τὸ ἀποδίδει μὲ δύο α (=αἶ). Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ στοιχεῖο χρονολογήσεως τῆς ἐπιγραφῆς.

²³⁵ Στὰ ψήφισματα ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχόντων καὶ ὕστερα τοῦ ἱερέως τῆς *Ἀρτέμιδος Προσηῶς*.

καὶ ἐκεῖνης τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Βρέχεται Ν ἀπὸ τὸ Β. Εὐβοϊκὸ κὸλπο, Δ καὶ Β ἀπὸ τὸ διάυλο τῶν Ὠρεῶν. Ἡ ἀκτογραμμὴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ Α τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ὅπου καταλήγει τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο, πρὸς Δ-ΝΔ σχηματίζει μικροὺς ὄρους μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Λιχάδα, τὸ ὁποῖο ταυτίζεται²³⁶ μὲ τὸ ἀρχαῖο Κήναιον²³⁷. Κατόπιν στρέφεται Β-ΒΑ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Βασιλίνας καὶ ὕστερα ΝΑ, ὅπου σὲ 700 μ. περίπου συναντᾶ τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο πὺ σχηματίζουν οἱ ἀπότομες ΒΔ κλιτύες τοῦ ὄρους Λιχάδα.

Τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο πρὸς Α σχηματίζεται ἀπὸ τὴν ῥάχη Παλαιόκαστρο (232 μ.) καὶ (460 μ.), καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς ΝΑ ἀπὸ τὸν Πρ. Ἡλία (674 μ.). Κατόπιν συνεχίζει Α-ΝΑ περνώντας τὴν ὑδροκριτικὴ τῶν 500 μ., τὴν ῥάχη Τρουπητός (680 μ.), στρέφεται Ν διαμορφούμενο ἀπὸ τὸ ὕψωμα Παλαιοχώριον (420 μ.), καὶ κατερχόμενο τὶς νότιες κλιτύες τοῦ ὄρους Λιχάδα, τὸ ὁποῖο ταυτίζεται μὲ τὸ ἀρχαῖο Κήναιον ὄρος²³⁸, πὺ σ' αὐτὴν τὴν πλευρὰ του παρουσιάζουν μεγάλες κλίσεις, καταλήγει στὸν ὄρο 700 μ. Α τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Γεώργιος Λιχάδας, παρὰ τὴν θέση Καμάρα.

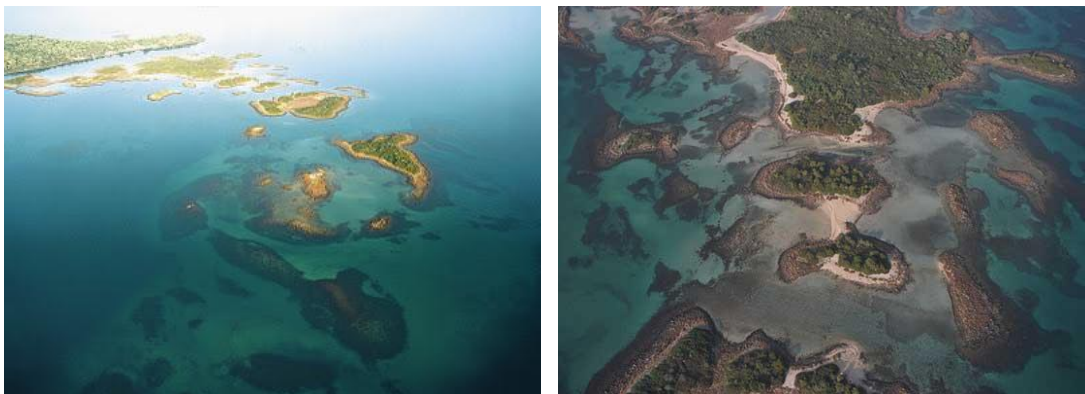
Τὸ ὕψωμα Κοτρῶνα (185 μ.), πὺ ἀποτελεῖ ΝΔ ἀπόληξη τοῦ ὄρους Λιχάδα, χωρίζει τὴν περιοχὴ ΠΑΑ' σὲ δύο μικρότερες λεκάνες. Τὸ δυτικότερο τμήμα τῆς βόρειας λεκάνης καὶ τὸ νοτιότερο τῆς νότιας καλύπτονται ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα, τὸ ὕψωμα Κοτρῶνα καλύπτεται ἀπὸ θάμνους καὶ ὅλο τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς περιοχῆς ΠΑΑ', πάνω ἀπὸ τὸ ὑψόμετρο τῶν 300 μ. ἀπὸ δάσος. Ἡ ἀκτὴ εἶναι γενικὰ ἀμμώδης. Στὸς περισσότερους ὄρους πὺ διαθέτει μποροῦν νὰ προσορμισθοῦν βάρκες ἢ φαροκάικα, ἐνῶ ὁ ὄρος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου διαθέτει ἀγκυροβόλιο.

β) Αρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΑ'.

Α1': Θέση ἀκρωτηρίου Κήναιον ἢ Λιχάδα

Α1α': Ἀκρωτήριο Κήναιον ἢ Λιχάδα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Επίπεδο προσχωσιγενὲς ἀκρωτήριο μᾶς παράκτιας ζώνης, τὸ δυτικότερο σημεῖο τῆς Εὐβοίας²³⁹. Στὰ Δ καὶ ΝΔ του βρίσκονται οἱ Λιχάδες νήσοι.



Νήσοι Λιχάδες. (φωτ. ἀριστερὰ ἀπὸ www.visitedipsos.gr καὶ δεξιὰ ἀπὸ www.otherside.gr)

ΙΙ) Αρχαιολογικὰ εὐρήματα: Πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου παρὰ τὴν ἀκτὴ, ὁ Jacobsen ἐντόπισε ὄστρακα ἀρχαῖκῆς καὶ πιθανῶς κλασσικῆς ἐποχῆς.²⁴⁰ Σὲ παρακείμενο οἰκόπεδο, βρέθηκαν ὄστρακα κλασσικῆς ἐποχῆς²⁴¹. Τὴν θέση ἐρεῦνησε καὶ ὁ Philippson²⁴². Ὁ Παπαβασιλείου στὶς ἀρχές τοῦ

²³⁶ Παπαβασιλείου (1912), σελ. 139-140· Παπαδάκης (1924), σελ. 480· Μπελλάρας (1940), σελ. 12-14· Philippson (1951), σελ. 551 καὶ *IG* XII 9, 188, 18-19· Geyer (1962), σελ. 21-22· Girard (1852), σελ.· Φουσάρας (1964), σελ. 92-93· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 37· τῶν ἰδίων, (1974) σελ. 136· Σάμψων (1975)Α', σελ. 155· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 178.

²³⁷ Ὀμηρικὸς ὕμνος *Εἰς Ἀπόλλωνα*, στ. 219· Βακχυλίδης, XV, στ. 16· Αἰσχύλος, *Πόντιος Γλαῦκος*, ἀποσπ. 30 στὸν Στράβωνα, *Γεωγραφικὰ Χ*, 447· Σοφοκλῆς, *Τραχίνια* στ. 237-238, 752-753, 993· Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, III 93· Στράβων, *Γεωγραφικὰ* 445-446· Διόδωρος Συκελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, IV 63· Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, II 157· Plinius, *Naturalis Historia*, IV 63· Κλαύδιος Πτολεμαῖος III 14 22 Μ· Pomponius Mela, II, 107· Σκύλαξ, *Περίπλους* 58· Ὀβίδιος, *Μεταμορφώσεις*, IX 136· Solin., XI, 24· Σενέκας, *Ἡρακλῆς* ΟΕΤ. 101, 787· Στέφανος Βυζάντιος, *Λεξικὸν λ. Δίων· Σουΐδας, Λεξικὸν, λ. Κήναιον· Ζωναρᾶς Λεξικὸν, λ. Κήναιον*.

²³⁸ ἔ.ἄ.

²³⁹ New Pauly (2003), τ. 3, σ. 101· Σκούρας (2003), σελ. 71· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 136.

²⁴⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 136.

²⁴¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 178.

²⁴² Philippson (1951), σελ. 551 καὶ *IG*, XII, 9, 188, 18-19.

20^{ου} αιώνας εντόπισε λείψανα οικοδομήματος, τὰ ὅποια ἐρμήνευσε ὡς θεμέλια ναοῦ, καὶ κυκλικὴ θεμελίωση πού θεωρήσε ὅτι ἀνήκε σὲ βωμό. Ὁ Παπαβασιλείου γνωρίζοντας τὸν μῦθο τῆς θυσίας τοῦ Ἡρακλέους στὸ ἀκρωτήριο²⁴³, γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Δία μετὰ τὴν ἄλωση τῆς πόλεως Οἰχαλίας τοῦ Εὐρύτου, ἀναζήτησε ἐδῶ τὰ λείψανα τοῦ ἱεροῦ πού θεωρήσε ὅτι ὑπῆρχε στὴ θέση αὐτὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ θὰ ἦταν ἀφιερωμένο στὸν Δία. Θεωρεῖ ὅτι τὰ εὐρήματα δὲν εἶναι «τῶν χρόνων τοῦ Ἡρακλέους» ἀλλὰ νεότερα, ὡστόσο δὲν τὰ χρονολογεῖ²⁴⁴.

Ὁ Παπαδάκης κατὰ τὰ ἔτη 1924-1926 ἀνέσκαψε στὴν θέση αὐτὴν περίβολο σχήματος πενταγώνου μὲ πύργους, πού σχετίζεται μὲ κεραμεικὴ ἑλληνιστικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς περιόδου²⁴⁵. Ὁ Σάμψων ἐρεῦνησε τὰ κτιριακὰ λείψανα πού ἀνέσκαψε ὁ Παπαδάκης καὶ 500 μ. Α ἐντόπισε διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ λίθινο ἐλαιοπιεστήριο.²⁴⁶ Στὰ ἴδια λείψανα ἀναφέρονται καὶ οἱ Κατάκης καὶ Νικολόπουλος²⁴⁷.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ὁ Παπαβασιλείου πίστευε, βασισμένος σὲ φιλολογικὲς πηγές, ὅτι τὸ ἀκρωτήριο Λιχάδα ταυτίζεται μὲ τὸ ἀρχαῖο *Κήναιον*, καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν ἐδῶ βρισκόταν τὸ ἱερό τοῦ *Κηναίου Διός*²⁴⁸. Ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ περιγράφεται στὶς Τραχίνιες²⁴⁹: «ἀκτὴ τις ἀμφίκλυστος Εὐβοίας ἄκρον, Κήναιον ἐστίν, ἔνθα πατρῶν Διὸς βωμὸς ὀρίζει [Ἡρακλῆς] τεμενίαν τε φυλλάδα οὖν νιν τὰ πρῶτ' ἐσεῖδον ἄσμενος πόθω. Μέλλοντι δ' αὐτῶ πολυθύτους τεύχειν σφαγᾶς.» Ὁ Σχολιαστὴς συμπληρώνει: «τέμενος πολὺφυλλον...τέλη θυσίας ἔγκαρπα δὲ τὰ θυμιάματα ἀπὸ ἀνθῶν ἢ καρπῶν». Ἡ ὑπαρξὴ του βεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πού περιλαμβάνει συνθήκη μεταξὺ Ἐρετρίας καὶ Ἰσταιίας, ὅπου ὀρίζεται ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ στηθεῖ: «ἐπὶ Κηναί, ἐν τῷ ἱερῷ»²⁵⁰.

A1β': Καστρί ἢ Παλαιὸ Καστρί Λιχάδας:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται γιὰ λόφο ὑψομέτρου 60 μ. καὶ διαστάσεων 30 X 20 μ. (ἐμβαδοῦ 600 τ.μ.) στὴν κορυφή, 4 χμ. Δ τοῦ χωριοῦ Λιχάδα παρὰ τὴν ἀκτὴ, Ν τοῦ ἀκρωτηρίου Βασιλίας. Εἶναι ὁρατὸς ἀπὸ τὴν θάλασσα καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς τοῦ ἀκρωτηρίου Λιχάδα ἢ Κήναιο²⁵¹.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὴν θέση αὐτὴ βρέθηκαν ποσότητες κατεστραμμένου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ, ἀναμειγμένου μὲ ποσότητες κεραμεικῆς. Ἀρχαῖα λείψανα διαπιστώθηκαν σὲ μεγάλη ἔκταση καὶ στὶς ὑπώρειες τοῦ λόφου καὶ στὸ μικρὸ «λεκανοπέδιο» Ν τοῦ λόφου²⁵². Στὰ ψηλότερα μέρη τοῦ λόφου διαπιστώθηκαν ἐπιφανειακὰ ΠΓ καὶ ΓΕ ὄστρακα²⁵³. Σωστικὴ ἀνασκαφὴ ἔφερε στὸ φῶς ΠΓ καὶ ΓΕ κεραμεικὴ (κυρίως ὄστρακα ἀπὸ σκύφους καὶ πρόχους)²⁵⁴.

Στὰ χαμηλότερα μέρη διαπιστώθηκαν ἐπιφανειακὰ ὄστρακα ΚΛ μέχρι ΡΩ, μία στέρνα καὶ λείψανα τοίχων κτισμένα μὲ ὀρθογώνιες πλίνθους στὴ Β πλευρᾶ²⁵⁵. Ἀποκαλύφθηκαν θεμέλια κτιρίων καὶ διαπιστώθηκε ὅτι τὰ ἀρχαῖα, κλασσικὰ καὶ ῥωμαϊκὰ στρώματα ἔχουν ὑποστῆ μεγάλη καταστροφὴ²⁵⁶.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ἡ θέση ἀναγνωρίζεται ὡς θέση οἰκισμοῦ ΠΓ-ΡΩ ἐποχῆς, καὶ ταυτίζεται εἴτε μὲ τὴν ἀρχαία πόλη *Δίων*²⁵⁷, τὴν ὅποια ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος²⁵⁸, ἢ ὅποια «εἶχε ὡς πολίχνης

²⁴³ Φουριώτης (1970), σελ. 277-279 (φιλολογικὲς πηγές) καὶ σημ. 531-535, σελ. 279, RE, τ. 21, λ. *Κήναιον*.

²⁴⁴ Παπαβασιλείου (1912), σελ. 139-140· τοῦ ἴδιου (1926), σελ. 554-555· Μπελλάρας (1940), σελ. 12-14.

²⁴⁵ Παπαδάκης (1924), σελ. 480· New Pauly (2003), τ. 3, σ. 101· .

²⁴⁶ Σάμψων (1975), σελ. 155.

²⁴⁷ Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 58.

²⁴⁸ Παπαβασιλείου (1912), σελ. 139-140· τοῦ ἴδιου (1926), σελ. 554-555.

²⁴⁹ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 752-756.

²⁵⁰ AE, 1872, ἀρ. 417.

²⁵¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137. Ἐπίσης: Σκούρας (2003), σελ. 128· Φουσιάρας (1965), σελ. 92.

²⁵² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 196-197.

²⁵³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137.

²⁵⁴ Πρόκειται γιὰ φάση κατοίκησης τῆς ἱστορικῆς ἀρχαιότητος πού διαδέχτηκε προϊστορικὴ φάση. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)A', σελ. 297· τῆς ἴδιας (1994)B', σελ. 101-137· Blackman (1999-2000), σελ. 62.

²⁵⁵ Σάμψων (1975), σελ. 155.

²⁵⁶ Λόγω ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων. Βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)A', σελ. 297.

²⁵⁷ Geyer (1962), σελ. 111-112· RE, λ. Δίων, τ. 5 σ. 833. Ἐπίσης βλ. New Pauly, τ. 4, σ. 468. Ἐπίσης: Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137· Φουριώτης (1970), σελ. 280-286· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)A', σελ. 297· τῆς ἴδιας (1995)BII, σελ. 14· τῆς ἴδιας (2010), σελ. 47-54· Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 58.

²⁵⁸ *Ιλιάς*, Β, στ. 538.

τις κώμες Κάναι²⁵⁹ καὶ Εὐβοία»²⁶⁰, εἴτε μὲ τὴν πόλη Διάδες Ἀθῆναι²⁶¹ ποὺ ἴδρυσε ὁ Περικλῆς, ἀφοῦ ἔδιωξε τοὺς Ἰστιαεῖς ἐγκαθιστώντας Ἀθηναίους κληρούχους. Οἱ μῆτρες ἐργαστηρίου μεταλλοτεχνίας ἀποτελοῦν ἐνδείξεις λειτουργίας τέτοιου ἐργαστηρίου στὸν χῶρο.

Α1γ': Λιχάδα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Περιοχὴ Λιχάδας.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀπὸ τὴν περιοχὴ προέρχονται ἰθυφαλλικὰ εἰδῶλια, τὰ ὁποῖα ἐρμηνεύονται ὡς δείγματα τοπικῆς λατρείας, ποὺ συνδέεται μὲ τὴν γονιμότητα τῆς γῆς²⁶².

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Εἶναι πιθανὸ τὰ εἰδῶλια αὐτὰ νὰ προέρχονται ἀπὸ ἱερό, ὅπου ὑπῆρχε λατρεία θεότητας ποὺ σχετιζόταν μὲ τὴν γονιμότητα (ἀνθρώπων, ζώων, γῆς), ἀλλὰ δὲν ἔχουμε περισσότερα στοιχεῖα οὔτε γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ λατρευομένου θεοῦ, οὔτε γιὰ τὴν θέση τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ.

Α1δ': Λιχαδονήσια:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται γιὰ περίπου δώδεκα νησιά, ἐκ τῶν ὁποίων τρία εἶναι μεγαλύτερα (Μονολιά καὶ Σπρογγυλή), τὰ ὁποῖα βρίσκονται Δ καὶ ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Λιχάδα ἢ Κήναιο.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Ἀναφέρονται ἀρχαῖα λείψανα στὸ χάρτη τοῦ Βρετανικοῦ Ναυαρχείου²⁶³.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Δὲν ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ὁ χαρακτήρας τῶν λειψάνων, οὔτε ἔχουν χρονολογηθεῖ.

Περιοχὴ ΠΑΒ': Περιοχὴ Γιάλτρων:

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια: Α τῆς περιοχῆς ΠΑΑ' βρίσκεται ἡ περιοχὴ ΠΑΒ'. Πρόκειται γιὰ τὴν λεκάνη τῶν Γιάλτρων ποὺ ἀποστραγγίζεται Ν πρὸς τὸν Βόρειο Εὐβοϊκὸ καὶ Α πρὸς τὸν ὄρμο τῶν Γιάλτρων. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς μικρότερες λεκάνες: μία Β, μία Α (τὴν κυρίως περιοχὴ τῶν Γιάλτρων) καὶ μία Ν τοῦ ὄρους Λιχάδα. Συνολικὰ καταλαμβάνει ἑκτασὴ περίπου 32 τ.χμ., ἐκ τῆς ὁποίας τὸ μεγαλύτερο τμῆμα καταλαμβάνει ἡ ἀνατολικότερη λεκάνη.

Ἡ ἀκτογραμμὴ, ἀπὸ τὸ σημεῖο 700 μ. Α τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ὅπου καταλήγει τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο μὲ τὴν περιοχὴ ΠΑΑ', διαγράφει καμπύλη πρὸς Α μέχρι τὸν ὄρμο τοῦ Γρεγολίμανου, καὶ στὴ συνέχεια Α-ΒΑ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο στὸ ΒΑ ἄκρο τοῦ ὄρους τῶν Λουτρῶν Γιάλτρων. Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀκτογραμμὴ κάμπτεται πρὸς Β καὶ μετὰ ΒΔ μέχρι τὸν οἰκισμὸ Ἅγιος Γεώργιος Γιάλτρων. Μὲ γενικὴ διεύθυνση πρὸς Δ καὶ κατόπιν πρὸς Β-ΒΑ ἡ ἀκτογραμμὴ συναντᾷ τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο μὲ τὴν Α κείμενες περιοχὲς ΠΑΔ' καὶ ΠΑΣΤ' στὸ στενότερο σημεῖο τῆς χερσονήσου ποὺ ἀποτελεῖ ἰσθμὸ. Χερσαῖο ὄριο ἀποτελεῖ ἡ χαμηλὴ ράχη Ψηλοράχη (110 μ.), ἡ ὁποία ὅμως μὲ προσανατολισμὸ Β-Ν ἀποτελεῖ φυσικὸ ἐμπόδιο ἐπάνω στὸν ἰσθμὸ, ἀφήνοντας στενὰ περάσματα στὴ βόρεια καὶ στὴ νότια ἀκτὴ. Ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο στὴ βόρεια ἀκτὴ, ὅπου καταλήγει ἡ Ψηλοράχη, ἡ ἀκτὴ ἔχει γενικὴ διεύθυνση πρὸς ΝΔ, μέχρι τὸ σημεῖο ὅπου καταλήγει ἡ πλατεῖα ράχη Μακρούκαμπος-Ἀνεμόμυλος. Στὸ σημεῖο αὐτό, ἀπὸ τὸ ὑψόμετρο τῶν 100 μ. μέχρι τὸ ἐπίπεδο τῆς θάλασσας ἡ βόρεια κλιτὺς τῆς ράχης πέφτει ἀπότομα στὴ θάλασσα, συνιστώντας ἔτσι φυσικὸ ὄριο μὲ τὴν Δ κείμενη περιοχὴ ΠΑΓ'. Στὴ βόρεια ἀκτὴ σχηματίζεται ὁ ὄρμος Κρυφὸ Λιμάνι, ποὺ ἀποτελεῖ ἀγκυροβόλιο γιὰ μικρὰ σκάφη καὶ βάρκες.

Τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο πρὸς Ν συνιστοῦν ἡ ράχη Ἀνεμόμυλος-Μακρούκαμπος (100-200 μ.), ἡ ράχη Γύφτισσα (20-300 μ.), ἡ κορυφὴ Κακὴ Πυκναριὰ (573 μ.), ἡ ὑδροκριτικὴ (480-500 μ.) καὶ ἡ κορυφὴ Ξεροσουβάλα (739 μ.). Κατόπιν στρέφεται πρὸς Δ-ΒΔ μέχρι τὸ σημεῖο ποὺ συναντᾷ τὸ φυσικὸ ὄριο μὲ τὴν περιοχὴ ΠΑΑ' στὴ ράχη Τρυπητὸς, τὸ ὁποῖο ἀκολουθεῖ πρὸς Ν μέχρι τὸ σημεῖο 700 μ. Α τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Λιχάδας.

²⁵⁹ Oldfather, RE, λ. Κάναι, VIII, 2, 1.

²⁶⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 297.

²⁶¹ Παπαβασιλείου (1912), σελ. 139-140· Φουριώτης (1970), σελ. 280-281, καὶ σημ. 542-547. Γιὰ τὴν πόλη Διάδες Ἀθῆναι βλέπε: Στράβων, Γεωγραφικὰ Χ, 5, C 446· Στέφανος Βυζάντιος στὴν λέξη Ἀθῆναι Διάδες. Παράβαλε Εὐσέβιος, *Εἰς Σύγγελλον*, 290, 8 (Dindorff),

²⁶² Πετρόκος (1960), σελ. 152· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Β', σελ. 72, βλ. καὶ σημ. 48.

²⁶³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137.

Η βορειότερη λεκάνη ΠΑΒΙ' χωρίζεται από την κυρίως λεκάνη τῶν Γιάλτρων από ἕνα πρόβολο τοῦ ὄρους Λιχάδα πρὸς ΒΑ, τοῦ ὁποῦ οἱ ὑπώρειες φθάνουν χαμηλὰ ὡς τὴν ἀκτὴ (θέση Κότσικος). Ἐτσι τὸ φυσικὸ ὄριο τῆς Ξεροσουβάλας ἀπὸ τὴν κορυφὴ (739 μ.) συνιστᾷ ἢ κορυφογραμμὴ πρὸς Α πὺ στρέφεται κατόπιν πρὸς ΒΑ, καὶ ἀκολουθῶντας τὶς ἀπότομες κλίσεις φθάνει μέχρι τὴν ἀκτὴ (θέση Κότσικος), ἀφήνοντας μίαν στενὴ λωρίδα γῆς, ἀπὸ ὅπου διέρχεται ἡ σύγχρονη ἀμαξιτὴ ὁδὸς (ἐπαρχιακὸ δίκτυο). Ἡ λεκάνη ΠΑΒΙ' ἔχει ἔκταση περίπου 12 τ.χμ. καὶ καλύπτεται σήμερα στὸ μεγαλύτερο μέρος της ἀπὸ θάμνους καὶ δάσος στὸ νοτιότερο τμήμα της.

Στὴ βορειότερη ἀπὸ τὶς τρεῖς λεκάνες δὲν ὑπάρχει σύγχρονος οἰκισμὸς. Τὴν ἀνθρώπινη παρουσιάδῃλῶνουν τὰ ἐρημοκκλήσια τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Σωτῆρος παρὰ τὴν ἀκτὴ στὸ μυχὸ τοῦ κόλπου Αἰδηψοῦ, καθὼς καὶ τὸ εἰκονοστάσι τῶν Ἁγίων Ταξιαρχῶν κοντὰ στὴν ἴδια ἀκτὴ, ἀκριβῶς στὸν ἰσθμὸ, στὸ φυσικὸ ὄριο μὲ τὶς περιοχὲς ΠΑΔ' καὶ ΠΑΣΤ'.

Ἡ ἀνατολικότερη λεκάνη ΠΑΒΙΙ' (Γιάλτρων-Ἀγ. Γεωργίου Γιάλτρων) συνορεύει ΒΔ μὲ τὴν προηγούμενη καὶ Δ-ΝΔ μὲ τὴν λεκάνη ΠΑΒΙΙΙ'. Καταλαμβάνει ἔκταση 12 περίπου τ.χμ. Τὸ φυσικὸ ὄριο παρακολουθοῦμε ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς Ξεροσουβάλας πρὸς Ν καὶ κατόπιν ΝΑ ὡς τὴν Χούνη (620 μ.), τὸ ὁποῖο ἀκολουθεῖ τὶς κλίσεις τοῦ ἐδάφους πρὸς Α μέχρι τὸ ὑψόμετρο τῶν 300 μ. Κατόπιν στρέφεται ΝΑ καὶ φθάνει στὴν ἀκτὴ 2 χμ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν Λουτρῶν Γιάλτρων. Περιλαμβάνει καλλιεργήσιμα ἐδάφη μὲ ὀπωροφόρα δένδρα καὶ ἐκτάσεις πὺ καλύπτονται ἀπὸ θάμνους καὶ δάσος. Διαρρέεται ἀπὸ τὰ ρέματα Κεραμᾶς καὶ Ἀνθρακόρρεμα, ἐνῶ ὑπάρχουν κρῆνες καὶ φρέατα. Δυτικὰ καλύπτεται ἀπὸ θάμνους καὶ νότια ἀπὸ δάσος.

Ἡ τρίτη ἀπὸ τὶς μικρότερες λεκάνες, ἡ δυτικότερη (ΠΑΒΙΙΙ')²⁶⁴, συνορεύει μὲ τὴν περιοχὴ ΠΑΒΙΙ' στὰ Α καὶ ΒΑ, μὲ τὴν περιοχὴ ΠΑΑ' στὰ Δ καὶ Β, καὶ γενικῶς τὸ βόρειο φυσικὸ ὄριο συνιστᾷ ἢ ράχη τῆς Ξεροσουβάλας. Καταλαμβάνει ἔκταση περίπου 11 τ.χμ. Τὸ νότιο τμήμα της καλύπτεται ἀπὸ δάσος, μὲ ἐξαίρεση μικρὲς παραθαλάσσιες ἐκτάσεις (Καμάρα στὰ Δ καὶ Νύσα στὰ Α). Τὸ βόρειο τμήμα της καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ὄρεινὸ ὄγκο τοῦ ὄρους Λιχάδα καὶ καλύπτεται ἀπὸ δάσος. Διαθέτει ἕνα μικρὸ ἀγκυροβόλιο σὲ ἕνα ἀπὸ τοὺς ὄρους της, τὸ Γρεγολίμανο.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΒ'.

Λεκάνη Γιάλτρων (Λεκάνη ΠΒΙΙ').

Α2α': Καστέλλι Γιάλτρων: Ἡ θέση ἀποκαλεῖται τοπικῶς Τούρλα ἢ Ἀθῆναι Διάδες.

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται γιὰ λόφο 10 χμ. πρὸς Α τῆς Λιχάδας, φυσικὰ ὄχυρὴ θέση στὸ ΝΑ ἄκρο τοῦ ὄρους Λιχάδα ἢ Κήναιο, Β τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Λιχάδας-Γιάλτρων, 1 χμ. Δ τῶν Λουτρῶν Γιάλτρων. Πάνω ἀπὸ μίαν στενὴ κοιλάδα ὑψώνεται ἀπότομα ἢ φυσικὴ ἀκρόπολη καὶ κλίνει μαλακὰ πρὸς τὴν ἀκτὴ. Ὑπάρχουν ἴχνη ὄφιοειδοῦς δρόμου πὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴν παραλία πρὸς τὴν κορυφὴ τοῦ λόφου. Ἡ φυσικὰ ὄχυρὴ θέση εἶναι ὄρατὴ ἀπὸ τὴν θέση Ἄλαι στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Λοκρίδας, τὴν θέση Παλαιοχώριον ΒΑ τῶν Ροβιῶν καὶ τὴν θέση Καστρί ἢ Καστριά ΒΔ τῆς Λίμνης²⁶⁵.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Ὁ λόφος ἦταν ὄχυρωμένος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Σῶζονται λείψανα τειχῶν καὶ κτιριῶν. Ἐπιφανειακῶς ἔχει ἐντοπισθεῖ κεραμεικὴ προϊστορικὴ²⁶⁶, ΠΓ, ΓΕ, ΚΛ, ΕΛ ἐποχῆς καὶ μεταγενέστερη²⁶⁷.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πιθανότατα ἢ φυσικὰ ὄχυρὴ, ὄχυρωμένη θέση τοῦ λόφου Καστέλλι Γιάλτρων εἶναι θέση σημαντικοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ, πὺ παρουσιάζει συνεχῆ κατοίκηση ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ μέχρι τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια. Στὴν περιοχὴ τοῦ Κηναίου τοποθετοῦνται ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς πηγὲς αἱ ἀρχαῖες πόλεις Δίον καὶ Ἀθῆναι Διάδες: Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τὸ « Δίου τ' αἰπὺ πτολίεθρον»²⁶⁸, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Στράβων ἀναφέρει: «Ἔστι δ' ἐν τῷ Ὠρεῷ τούτῳ τὸ τε Κήναιον πλησίον καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ Δίον καὶ Ἀθῆναι αἱ Διάδες, κτίσμα Ἀθηναίων, ὑπερκείμενον τοῦ ἐπὶ Κύνον πορθμοῦ· ἐκ δὲ τοῦ

²⁶⁴ Δὲν ἔχουν ἐντοπισθεῖ μέχρι στιγμῆς ἀρχαῖες θέσεις στὴν λεκάνη αὐτὴν.

²⁶⁵ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-38 καὶ σημ. 24 σελ. 38· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137-139. Βλ. ἐπίσης: Σκούρας (2003), σελ. 54-55.

²⁶⁶ Μεταξὺ τῶν προϊστορικῶν ὀστράκων ἐντοπίσθηκαν ἐπιφανειακῶς καὶ ὀστράκα ΓΕ I – ΓΕ II ἐποχῆς.

²⁶⁷ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-38 καὶ σημ. 24 σελ. 38· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137-139 καὶ σημ. 24· Συριόπουλος (1995), σελ. 1300.

²⁶⁸ Ὅμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 538.

Δίου Κάναι τῆς Αἰολίδος ἀπωκίσθησαν· ταῦτά τε τὰ χωρία περὶ τὴν Ἰστιαίαν ἐστι...»²⁶⁹. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος συμπληρώνει: «Δίον· πόλις Εὐβοίας περὶ τὸ Κήναιον»²⁷⁰.

A2β': Λουτρὰ Γιάλτρων:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση Α τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Καστελλίου Γιάλτρων παρὰ τὴν ἀκτὴν. Ἐδῶ ἀναβλύζουν θειοῦχες θερμὲς πηγές.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Ἀναφέρονται ἐρείπια ρωμαϊκῶν λουτρῶν καὶ τρία μαρμάρινα γλυπτὰ ποὺ τὸ 1940 μεταφέρθηκαν στὸ σχολεῖο τῆς Ἰστιαίας. (Στὴ θάλασσα τῶν Λουτρῶν Γιάλτρων βρέθηκε μία μελανόμορφη λήκυθος, ποὺ ὅμως ἴσως προέρχεται ἀπὸ ναυάγιο.)²⁷¹

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Οἱ θερμὲς πηγές γενικῶς στὴν περιοχὴ τῆς Αἰδηψοῦ ἀναφέρονται στὰ ἀρχαῖα κείμενα²⁷². Στὴ θέση αὐτὴν ὑπῆρχαν κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους βαλανεῖα.

A2γ': Ἡ ἔκταση ἀπὸ τὸ Καστέλλι Γιάλτρων μέχρι τὰ Γιάλτρα.

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται γιὰ τὴν πεδινὴ ἔκταση, συνολικοῦ ἐμβαδοῦ 2 τ.χμ., μεταξὺ Καστελλίου Γιάλτρων καὶ χωριοῦ Γιάλτρων.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Σὲ ὅλη τὴν παραπάνω ἔκταση ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐπιφανειακῶς ὄστρακα «ὄλων τῶν ἐποχῶν²⁷³» (προϊστορική καὶ ἱστορική ἀρχαιότητα).

III) Ἀναγνώριση τῆς θέσεως: Θεωρεῖται λόγῳ τῶν εὐρημάτων ὅτι στὴ θέση αὐτὴ ὑπῆρχε ἐκτεταμένη ἐγκατάσταση.

A2δ': Ἅγιος Νικόλαος Γιάλτρων:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση ποὺ βρίσκεται στὴν περιοχὴ τῶν Γιάλτρων.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Στὸν ἀγρὸ Τριαντ. Ἐλευθερίου βρέθηκε ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο ποὺ φέρει παράσταση γυμνοῦ ἀθλητῆ, 4^{οῦ} π.Χ. αἰ.²⁷⁴

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ἄν ἡ στήλη δὲν ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ ἄλλοῦ, πιθανῶς πρόκειται γιὰ χώρο νεκροταφείου 4^{οῦ} π.Χ. αἰ. Τὸ νεκροταφεῖο θὰ ἀνῆκε σὲ γειτονικὴ κώμη.

A2: Γιάλτρα: Ἄδιευκρίνιστα:

I) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀναφέρεται ὅτι στὸ σχολεῖο τῶν Ὠρεῶν κατὰ τὸ 1966 φυλάσσονταν τὰ ἐξῆς εὐρήματα ἀπὸ τὰ Γιάλτρα, ποὺ μᾶλλον προέρχονται ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ ἢ τὴν γύρω περιοχὴ: 1) μαρμάρινη ἐπιτύμβια στήλη τοῦ τέλους τοῦ 5^{οῦ} π.Χ. αἰ. ποὺ φέρει ἀνάγλυφη παράσταση ἀγοριοῦ ποὺ κρατᾷ στλεγγίδα καὶ ἀρύβαλλο, 2) μικροῦ μεγέθους κορμὸς Ἀρτέμιδος²⁷⁵.

II) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος προέρχεται πιθανώτατα ἀπὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς ποὺ βρισκόταν στὸ πολιτικὸ κέντρο, σὲ κάποια κώμη ἢ σὲ κάποιο ἄλλο σημεῖο τῆς ἐπικράτειας. Δὲν ἔχουμε περισσότερα στοιχεῖα γι' αὐτό. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη προφανῶς προέρχεται ἀπὸ χώρο νεκροταφείου 5^{οῦ} π.Χ. αἰ. τοῦ πολιτικοῦ κέντρου (Ἀθῆναι Διάδες, θέση **A2β'**) ἢ κάποιας κώμης τῆς ἐπικράτειας.

Ἀναγνώριση καὶ ταυτίσεις τῆς θέσεως A2':

Ἡ φυσικὰ ὀχυρὴ θέση τοῦ Καστελλιοῦ Γιάλτρων ἀναγνωρίζεται γενικὰ ὡς θέση οἰκισμοῦ, ἐνῶ ἡ κεραμεικὴ ποὺ ἐντοπίσθηκε ἐπιφανειακὰ σὲ ὅλη τὴν ἔκταση μέχρι τὰ Γιάλτρα μαρτυρεῖ «ἐκτεταμένη ἐγκατάσταση»²⁷⁶. Ὁ Geyer συμφωνεῖ μὲ τὸν Vischer²⁷⁷, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ στὸ Καστέλλι Γιάλτρων τὴν

²⁶⁹ Στράβων, *Γεωγραφικά* Χ, 6, 446.

²⁷⁰ Στὴ λέξη Δίον. Βλ. καὶ Φουριώτης (1970), σελ. 285-286 καὶ σημ. 580-586 σελ. 286.

²⁷¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 38· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 138-139.

²⁷² Βλ. Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 425, Γ· Χ, 445· Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 24· Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 21.

²⁷³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 38· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 138-139.

²⁷⁴ Χωρέμης (1970), σελ. 255.

²⁷⁵ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 40, σημ. 29· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 142, σημ. 29.

²⁷⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137.

²⁷⁷ Vischer, σελ. 659.

πόλη *Ἀθῆναι Διάδες*²⁷⁸, διαφωνώντας με τον Ulrichs²⁷⁹, ο οποίος συγχέει την πόλη Διον με την πόλη Διάδες, που θεωρεί ότι είναι μία και η αυτή, τοποθετώντας την σε άλλη θέση, και αναγνωρίζοντας στην θέση του καστελλίου Γιάλτρων την αρχαία Περιάδα. Ο Geyer πιστεύει ότι ὀρθῶς ο Ulrichs θεωρεί την θέση αυτήν θέση αρχαίας πόλεως (οίκισμοῦ και πολιτικοῦ κέντρου), ἀλλὰ πιστεύει ότι τὸ Περιάδα προέρχεται ἀπὸ παρανόηση τοῦ Στράβωνα²⁸⁰. Ἐκεῖ (κοντὰ στὸ χωριὸ Γιάλτρα) φαίνεται νὰ τοποθετεῖ και οἱ Oberummer²⁸¹ καὶ Φουριώτης²⁸² τὴν πόλη *Διάδες Ἀθῆναι*, (ἀν και ἡ διατύπωση «στὴ δυτικὴ παραλία τοῦ Κηναίου» μπερδεύει.)

Λεκάνη Χερσονησιου (Λεκάνη ΠΒ Γ')

A3: Χερσονήσι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση 10 χμ. ΒΔ τῆς Αἰδηψοῦ. Πρόκειται γιὰ λόφο ὑψ. 30 μ. περίπου, στὸ στενότερο σημεῖο τῆς χερσονήσου τοῦ Κηναίου, στὸν ἰσθμό, πού ἔχει ὄρατότητα πρὸς Β, στὸν πορθμὸ τῶν Ὠρεῶν, τὴν Φθιώτιδα καὶ τὸν Παγασητικὸ κόλπο. Σὲ κάθε πλευρὰ του ἔχει ἀμμώδη παραλία. Μὲ ἐξαίρεση τὸ κρουφολιμάνι 3 χμ. Δ τοῦ Χερσονησιου, δὲν ὑπάρχουν ἀλλὰ ἀγκυροβόλια ἢ ἀμμώδεις παραλίες ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ προσεγγίσουν σκάφη μεταξὺ Λιχάδας καὶ Χερσονησιου στὴ βόρεια ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας. Πρὸς Α τὸ πιὸ κοντινὸ ἀγκυροβόλιο εἶναι ὁ Ἀγιοκάμπος.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Ἀναφέρεται ὅτι ἕνας ἀρχαῖος τοῖχος διασχίζει τὸ ὕψωμα ἀνάμεσα στὶς δύο παραλίες καὶ ἴχνη κτισμάτων στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου. Στὸ Χερσονήσι οἱ Κατάκης καὶ Νικολόπουλος ἀναφέρουν τὴν ἀνεύρεση ΠΓ κεραμεικῆς²⁸³. Ὁ Davies βρῆκε ἕνα ἀνδρικό εἰδώλιο ΓΕ ἐποχῆς, πιθανὴ ἀρχαϊκὴ καὶ ἀσφαλὴ κλασσικὴ κεραμεικῆ²⁸⁴.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ὁ Davies ἀναγνωρίζει τὴν θέση ὡς μεγάλη κλασσικὴ ἐγκατάσταση καὶ πιστεύει ὅτι μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ με τὴν ἀρχαία πόλη *Ἐλύμνιον*²⁸⁵.

Περιοχὴ ΠΑΓ': Περιοχὴ ΒΔ τῆς περιοχῆς ΠΑΒ'.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Ἡ λεκάνη αὐτὴ βρίσκεται ΒΔ τῆς περιοχῆς ΠΑΒ' καὶ Β-ΒΑ τῆς περιοχῆς ΠΑΑ'. Πρόκειται γιὰ μίαν μικρὴ λεκάνη ἐκτάσεως 10 περίπου τ.χμ., πού ἀποστραγγίζεται πρὸς τὰ Β-ΒΔ, πρὸς τὴν πλευρὰ δηλαδὴ τοῦ διαύλου τῶν Ὠρεῶν. Τὸ Α φυσικὸ ὄριό της συμπίπτει με τὸ βόρειο ὄριο τῶν λεκανῶν ΠΑΒIII' καὶ ΠΑΑ', δηλαδὴ ἡ κορυφογραμμὴ τῆς Ξερσοῦβάλας. Καὶ στὰ δύο σημεῖα ὅπου τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο συναντᾷ τὴν ἀκτογραμμὴ (Παλαιόκαστρο καὶ Ἀνεμόμυλος) οἱ κλιτύες τῶν προβόλων αὐτῶν τοῦ ὄρους Λιχάδα πέφτουν ἀπότομα στὴ θάλασσα, ἐμποδίζοντας τὴν διέλευση. Ἡ ἀκτογραμμὴ ἀπὸ τὸ Παλαιόκαστρο μέχρι τὸ ἀκρωτήριο 2 χμ. ΒΑ-Β σχηματίζει ἕνα ὄρμο, ὅπου ὅμως οἱ κλιτύες τοῦ ὄρους Λιχάδα πέφτουν ἀπότομα στὴ θάλασσα καὶ δὲν ὑπάρχει ἀγκυροβόλιο οὔτε ἄλλο σημεῖο προσάραξης. Ἡ ἀκτογραμμὴ σχηματίζει ἕνα ὄρμισκο 2,5 χμ. Α, ὅπου τὸ εἰκονοστάσιο τοῦ Ἁγίου Βλασίου, (τὸ μόνον σημεῖο ἀνθρώπινης παρουσίας σήμερα), καὶ φθάνει ΒΑ μέχρι τὸ σημεῖο πού συναντᾷ τὸ φυσικὸ ὄριο με τὴν περιοχὴ ΠΑΒI'.

Τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς λεκάνης αὐτῆς καταλαμβάνει τὸ ὄρος Λιχάδα, ἐνῶ ἡ στενὴ παραλιακὴ ζώνη Β καλύπτεται ἀπὸ δάσος καὶ θάμνους.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΓ': Μέχρι στιγμῆς δὲν ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἀρχαῖες θέσεις στὴν λεκάνη ΠΑΓ'.

ΠΑΔ': Περιοχὴ Αἰδηψοῦ-Λουτρῶν Αἰδηψοῦ.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

²⁷⁸ Στράβωνος Γεωγραφικὰ Χ, 446· Στέφανος Βυζάντιος στὴν λέξη *Ἀθῆναι Διάδες*. Παράβαλε Εὐσέβιος, *Εἰς Σύγγελλον*, 290, 8 (Dindorff).

²⁷⁹ Ulrichs (1864), II, σελ. 236.

²⁸⁰ Geyer (1962), σελ. 109-111.

²⁸¹ Oberummer, *RE*, τ. II, σ. 2021-2022.

²⁸² Φουριώτης (1970), σελ. 280-281, καὶ σημ. 542-547.

²⁸³ Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 57.

²⁸⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 38-39· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 139· Philippson (1951), σελ. 571· Συριοπούλου (1995), σελ. 1364.

²⁸⁵ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 38-39· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 139 καὶ Davies, σελ. 242.

Η περιοχή αυτή, συνολικής έκτασης περίπου 22 τ.χμ., που είναι και η κυρίως περιοχή της Αϊδηψού, αποστραγγίζεται Ν-ΝΔ προς τὸν ὁμώνυμο ὄρμος καὶ πρὸς τὸν Βόρειο Εὐβοϊκὸ κόλπο. Τὸ φυσικὸ ὄριο μὲ τὴν περιοχή ΠΑΒ' πρὸς Δ συνιστᾶ ἡ Ψηλορράχη (110 μ.), ἡ ὁποία χωρίζει τὴν χερσόνησο τῆς Λιχάδας ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Εὐβοία. Παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο μὲ τὴν Β-ΒΑ κειμένη περιοχή ΠΑΣΤ', ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς Ψηλορράχης πρὸς Α, τὴν χαμηλὴ ὑδροκριτικὴ, τὴν κορυφογραμμὴ τῆς ράχης Κορακόλιθος (198 μ., 300 μ., 327 μ.), καὶ τῆς συνέχειάς της πρὸς Α, δηλαδὴ τοῦ ὑψώματος Μονοδένδρι (323 μ. καὶ 228 μ.), τὴν λοφοσειρὰ Κουτρουλές πρὸς Α-ΝΑ καὶ ὕστερα τὶς ΒΔ ὑψώρειες τοῦ Τελεθρίου [Λιναράκι (158 μ.), Πλατανιὰ (400-500 μ.), Α μέχρι τὸ ὑψόμετρο τῶν 700 μ. Κατόπιν στρέφεται Ν-ΝΔ μέχρι τὴν κορυφὴ Λόφος (657 μ.), καὶ στὴ συνέχεια Ν (νότιες κλιτύες τοῦ Τελεθρίου ὑδροκριτικὴ τῶν 520 μ.), ἀκολουθεῖ τὴν κορυφογραμμὴ του ὑψώματος Ράχες (609 μ.) καὶ (662 μ.) πρὸς Α καὶ τέλος πρὸς Ν-ΝΑ (νότιες κλιτύες ὑψώματος Ράχες) μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Σταυρός.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο ἐκεῖνο πρὸς ΒΔ ἡ ἀκτογραμμὴ δὲν σχηματίζει ὄρμους μέχρι τὰ Λουτρὰ Αϊδηψοῦ, ὅπου ὁ ὁμώνυμος ὄρμος, στὴ συνέχεια σχηματίζει τὸν κόλπο Αϊδηψοῦ στρεφόμενη Β-ΒΔ μέχρι τὴν παραλία τοῦ Ἁγ. Νικολάου Αϊδηψοῦ, που διαθέτει ἀγκυροβόλιο, ἀποτελώντας τὸ ἐπίγειο τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Αϊδηψός. Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀκτογραμμὴ στρέφεται πρὸς Δ, μέχρι τοὺς νότιους πρόποδες τῆς Ψηλορράχης στὸν ἰσθμὸ. Τὰ δύο φυσικὰ ἀγκυροβόλια εἶναι ἐκεῖνο τῆς παραλίας τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ στὴ δυτικὴ ἀκτὴ ἐκεῖνο τῶν Λουτρῶν Αϊδηψοῦ.

Ἡ λεκάνη αὐτὴ, ἡ μισὴ ἔκταση τῆς ὁποίας καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸ Τελεθριό Α καὶ ἀπὸ τὸν Κορακόλιθο Δ, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτο εἶναι καλυμμένο ἀπὸ δάσος δρυῶν καὶ ὁ δεῦτερος ἀπὸ θάμνους, διαθέτει παραγωγικὸ χῶρο ἀνάμεσά τους περίπου 8 τ.χμ., πού σήμερα καλύπτονται ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχαν μεταλλεῖα χαλκοῦ καὶ σιδήρου κοντὰ στὴν Αϊδηψό²⁸⁶.

A4α': Αϊδηψός (χωριό):

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ τῆς περιοχῆς ΠΑΔ', πού κεῖται 9 χμ. Α-ΝΑ τοῦ Χερσονησιοῦ.
- II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Κοντὰ στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ χωριοῦ ἀναφέρονται λείψανα ρωμαϊκῶν λουτρῶν, ἀρχαῖο κτίσμα μὲ θολωτὴ στέγη, μαρμάρινες ἐνεπίγραφες πλάκες²⁸⁷ καὶ ἰωνικὸ κιονόκρανο²⁸⁸.
- III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται ἴσως γιὰ θέση ὅπου ὑπῆρχε βαλανεῖο κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

A4β': Κουμπὶ Αϊδηψοῦ:

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση παραλιακὴ, λίγα χμ. ἀπὸ τὴν Αϊδηψό.
- II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Στὴν προϊστορικὴ αὐτὴ θέση τὰ μόνα εὐρήματα τῶν ἱστορικῶν χρόνων πού ἀναφέρονται εἶναι μαρμάρινες ἐνεπίγραφες στήλες, ἐντοιχισμένες στὸν ναῖσκο τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου²⁸⁹.
- III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ἴσως τὰ ἀναφερόμενα λείψανα προέρχονται ἀπὸ τὴν γύρω περιοχή καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν θέση ὅπου βρέθηκαν.

A4β': Β τῶν Λουτρῶν Αϊδηψοῦ:

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση στὴν παράκτια πεδιάδα Β τῆς πόλεως Λουτρῶν Αϊδηψοῦ.
- II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Ἀπὸ αὐτὴν τὴν θέση φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια στήλη πού φέρει ἀνάγλυφο ἐφήβου ἢ ἀθλητοῦ πού κρατᾶει σπλεγγίδα καὶ ἱμάτιον, χρονολογούμενη στὸν 4^ο αἰ. π.Χ. ²⁹⁰ Σὲ ἀγροικία ἀριστερὰ τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ πρὸς Χαλκίδα ἔχει βρεθεῖ μεγάλο βᾶθρο ἀγάλματος. Ἔχει ἐπίσης διαπιστωθεῖ ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο ρωμαϊκῶν χρόνων²⁹¹.
- III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται γιὰ χῶρο ἀρχαίου νεκροταφείου ΥΚΛ-ΡΩ ἐποχῆς.

²⁸⁶ Ἀριστοτέλης, *Μετεωρολογικὰ* II, 8.

²⁸⁷ *IG XII*, 9, 1234, 1235, 1240.

²⁸⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39, σημ.25· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 140, σημ. 25.

²⁸⁹ Παπαβασιλείου (1907), σελ. 15-18.

²⁹⁰ Παπαβασιλείου (1907), σελ. 14 καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 50.

²⁹¹ Δαβάρας (1965), σελ. 256.



Λουτρά Αΐδηψου: φωτ. ἀπὸ ἀνατολικά πρὸς δυτικά. Διακρίνεται ὁ ὄρμος τῆς Αΐδηψου-Γιάλτρων καὶ ἀπέναντι ἡ χερσόνησος τοῦ Κηναίου. Στὸς πρόποδες τοῦ βουνοῦ τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία πόλη *Διάδες Αθήναι*.

A4γ': Λουτρά Αΐδηψου:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Παραθαλάσσια σύγχρονη κωμόπολη, στὸ ΝΑ ἄκρο τοῦ ὄρμου Αΐδηψου. Στὴ θέση αὐτὴν ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα θερμὲς θειοῦχες πηγές, τὸ νερὸ τῶν ὁποίων εἶναι κατάλληλο γιὰ ἰαματικὰ λουτρά. Τόσο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅσο καὶ σήμερα, ὑπάρχουν ἐγκαταστάσεις ἰαματικῶν λουτρῶν. Οἱ θερμὲς πηγές σχετίζονται μὲ τὴν ἠφαιστειογενῆ φύση τοῦ ἐδάφους²⁹². Ὁ Στράβων ἀναφέρει ὅτι οἱ πηγές τῆς Αΐδηψου ἦταν ἀφιερωμένες στὸν Ἡρακλῆ²⁹³, χαρακτηρίζονται ὁμως ἀπὸ τὸν 5^ο π.Χ αἰῶνα καὶ ὡς *έλλοπικαι*²⁹⁴.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσεως: Ἔχει ἀνασκαφῆ τμῆμα τοῦ τείχους τῆς ἐλληνιστικῆς πόλεως, κατεσκευασμένο κατὰ τὸ ἰσοδομικὸ σύστημα. Τμῆματα τοῦ τείχους ἔχουν ἀνασκαφῆ καὶ σὲ ἄλλα οἰκόπεδα κοντὰ στὸ λιμάνι²⁹⁵. Κοντὰ στὸ λιμάνι ἔχουν ἀνασκαφῆ τοῖχοι κατεσκευασμένοι ἀπὸ μεγάλους λιθοπλίνθους πὺ σχετίζονται μὲ κλασσικὰ καὶ ἐλληνιστικὰ ὄστρακα²⁹⁶. Ἔχουν ἐπίσης ἀνασκαφῆ τμῆματα ῥωμαϊκῶν τοίχων, σχετιζόμενα μὲ κεραμεικὴ τῆς περιόδου²⁹⁷. Ἀρκετοὶ κεραμοσκεπεῖς τάφοι καὶ διεσκορπισμένο ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ ἔχουν ἐντοπισθεῖ στὸ βόρειο τμῆμα τῆς σύγχρονης κωμοπόλεως. Ὁ Σάμψων ἐκτιμᾷ ὅτι ἡ ἀρχαία πόλη ἐκτεινόταν στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τοὺς ἀναβαθμοὺς πὺ φθάνουν ὡς τὴν θάλασσα, ὅτι τὸ βόρειο ὄριό τῆς ἴσως ἦταν τὸ ρέμα πὺ διασχίζει τὸν σύγχρονο οἰκισμό, ἐνῶ τὰ νεκροταφεῖα ἐκτείνονται στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ²⁹⁸.

Ἔχουν κατὰ καιροὺς ἀνασκαφῆ ῥωμαϊκὰ κτίρια καὶ βαλανεῖα σὲ διάφορα σημεῖα τῆς κωμοπόλεως²⁹⁹. Σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ, τὸ ὁποῖο λειτούργησε μέχρι τὸν 2^ο μ.Χ. αἰ., βρέθηκαν πολλὲς ἐπιγραφές μὲ ψηφίσματα τῆς «βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἑστιάων» πρὸς διάφορους Ρωμαίους αὐτοκράτορες³⁰⁰. Ἐπιγραφές πὺ βρέθηκαν στὴν Αΐδηψὸ ἔχουν δημοσιευθεῖ στὸ IG³⁰¹.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς συμφωνοῦν ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν θέση τοῦ οἰκισμοῦ - λουτροπόλεως τῆς ἀρχαίας Αΐδηψου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν φύση τῆς θέσεως (θερμὲς πηγές) καὶ τὰ εὐρήματα. Ὁ Φουσάρας εἶχε συνδυάσει τὴν ὄνομασία *έλλοπια*

²⁹² Ἀριστοτέλους *Μετεωρολογικά*, II, 8.

²⁹³ Δαβάρας (1965), σελ. 256· Φουσάρας (1964), σελ. 93-94· Φουριώτης (1970), σελ. 281-282· Michaud (1970), σελ. 1094· Μπελλάρας (1940), σελ. 12-14· Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 425· X, 445.

²⁹⁴ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, V, III, 24· Plinius, *Naturalis Historia* IV, 21. Βλέπε ἐπίσης: Geyer (1962), σελ. 100-102.

²⁹⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 126 καὶ τῆς ἴδιας (1987), σελ. 201-3· French (1991-2), σελ. 333· τοῦ ἴδιου (1993-4), σελ. 38.

²⁹⁶ Tomlison (1995-6), σελ. 21.

²⁹⁷ AR 2000-2001, σελ. 61· Whitley (2003-2004), σελ. 413-414.

²⁹⁸ Σάμψων (1982), σελ. 175· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 197 (οἰκόπεδο 107, T. Πάλα).

²⁹⁹ Λιάγκουρας (1967), σελ. 260-2· Michaud (1970), σελ. 1094· Μπελλάρας (1940), σελ. 12-14, Στράβων Θ', 426· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 126· τῆς ἴδιας (1987), σελ. 201-203· French (1991-2), σελ. 333· τοῦ ἴδιου (1993-4), σελ. 38· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 307· Blackman (1998-1999), σελ. 58· τοῦ ἴδιου (2000-2001), σελ. 316. Ὁ Σύλλας εἶχε περάσει ἀπὸ τὴν λουτρόπολη γιὰ θεραπευτικοὺς σκοποὺς. Γιὰ τὰ εὐρήματα βλ. Χωρέμης (1973), σελ. 303· Σάμψων (1982), σελ. 175· Δαβάρας (1965), σελ. 256· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 16.

³⁰⁰ Χρονολογοῦνται στὰ χρόνια τοῦ Ἀδριανοῦ, Σεπτιμίου Σεβήρου, Αὐγούστου Κωνσταντίνου ἢ Καρακάλλα. Βλ. Παπαβασιλείου (1907), σελ. 1-18 καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)B', σελ. 16, 53 καὶ 95-96.

³⁰¹ IG, IX, Aedepsus, ἀρ. 1232 – 1241.

ύδατα με την αρχαία πόλη Έλλοπία, που τοποθετείται από τους αρχαίους συγγραφείς στην ευρύτερη περιοχή της Ίστιαίας³⁰².

A4' Αδιευκρίνιστα:

Από την Αϊδηψό προέρχεται το υπ' αριθμόν 34 άγαλμα του Μουσείου Χαλκίδας³⁰³.

Ο Ρήγας Φερραΐος είχε δημοσιεύσει στην χάρτα του ένα χαμένο σήμερα νόμισμα με την επιγραφή Αϊδηψίων³⁰⁴.

Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως A4':

Όπως προκύπτει από τις επιγραφές³⁰⁵ και τις αναφορές των αρχαίων συγγραφέων, αναγνωρίζουμε στη θέση αυτήν την θέση της αρχαίας Αϊδηψού, στο όνομα της οποίας γίνεται αναφορά κυρίως από συγγραφείς ΕΛ και ΡΩ περιόδου³⁰⁶. Ο αρχαίος οικισμός υφίσταται σίγουρα από την κλασική μέχρι την ρωμαϊκή εποχή στην περιοχή των αναβαθμών μέχρι το λιμάνι, και Β μέχρι το ρέμα, όπου θα έφθαναν τα όρια του. Τα όρια της ΕΛ Αϊδηψού είναι ακόμη πιο σαφή στα σημεία όπου έχει ανασκαφεί το τείχος αυτής της εποχής. Κατά την ρωμαϊκή εποχή κτίσθηκαν βαλανεΐα στην πόλη, όπου διοχετευόταν το θειούχο νερό των θερμών πηγών. Βόρεια βρίσκονται τα νεκροταφεία όλων των προαναφερεισών περιόδων.

Περιοχή ΠΑΕ': Περιοχή Ήλιων:

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

Α της περιοχής ΠΑΔ' βρίσκεται ή όμορή της όρεινη λεκάνη ΠΑΕ', όπου το χωριό Ήλια και ή σέ ύψομετρο 380 μ. μονή του Αγίου Γεωργίου, συνολικής έκτασεως 22 τ.χμ. Η λεκάνη σχηματίζεται στις νότιες κλιτύες του Τελεθρίου όρους και αποστραγγίζεται Ν στο Β. Ευβοϊκό κόλπο. Το φυσικό όριο προς Δ συμπίπτει με το ανατολικό φυσικό όριο της περιοχής ΠΑΔ' [άκρ. Σταυρός, Ράχη (662 μ.), Λόφος (657 μ.)]. Από την κορυφή Λόφος το φυσικό όριο προς Α και ΒΑ παρακολουθούμε από την ράχη ύψομέτρου 600-700 μ. και κατόπιν προς ΝΔ μέχρι την κορυφή Βαλάντι (883 μ.), όπου καταλήγει και το φυσικό όριο της ΒΔ κειμένης περιοχής ΠΑΣΤ'. Εν συνεχεία το φυσικό όριο παρακολουθούμε προς Β και κατόπιν Α [ράχη Ξερή (781 μ.) και (776 μ.), ύδροκριτική των 500-600 μ.] μέχρι την κορυφή του Τελεθρίου Τύμπανον (769 μ.). Κατόπιν σχηματίζεται από την ράχη Γούρνα Λιθάρια (772 μ.) και εν συνεχεία στρέφεται ΝΔ [Φούρνος (700-800 μ.)], μέχρι την κορυφή του Τελεθρίου Πρ. Ήλιος (918 μ.), μετά στρέφεται Ν-ΝΔ (απότομες νοτοδυτικές κλιτύες του Τελεθρίου) και καταλήγει στην ακτή του Β. Ευβοϊκού κόλπου, 3,5 χμ. περίπου ΝΑ του χωριού Ήλια.

Το φυσικό όριο της περιοχής ΠΑΕ' από την κορυφή Πρ. Ήλιος (918 μ.) μέχρι την ακτή συμπίπτει με εκείνο της μείζονος περιοχής ΠΑ' με την ΝΑ αυτής κειμένη μείζονα περιοχή ΠΙΒ' (Περιοχή Αγίας Άννας - Κηρίνθου - Μαντουδίου, Προκοπίου - Λίμνης - Ροβιών). Από εκεί ή άκτογραμμή συνιστά το φυσικό όριο προς Δ-ΒΔ μέχρι το άκρ. Σταυρός. Και στα δύο σημεία όπου το δυτικό και το ανατολικό φυσικό όριο συναντούν την ακτή, οι κλιτύες του Τελεθρίου γίνονται πολύ απότομες, σχεδόν μέχρι την ακτή, αφήνοντας μόνο μία στενή λωρίδα γης, από όπου διέρχεται ο σύγχρονος επαρχιακός οδικός άξονας, και συνιστούσε δίοδο επικοινωνίας κατά την αρχαιότητα.

Όπως είπαμε το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής αυτής καλύπτεται από τον όρεινό όγκο του Τελεθρίου, όμως όπωροφόρα δένδρα καλύπτουν μέχρι το ύψομετρο των 300 μ. το δυτικό και το κεντρικό τμήμα της λεκάνης. Το υπόλοιπο είναι καλυμμένο από δάσος. Δύο μεγάλες ρεματιές διαρρέουν την

³⁰² Φουσάρας (1964), σελ. 93-94. Σχετικά με τον Έλλοπα και την Έλλοπία βλέπε επίσης: Wellmann, RE, I. λ. Έλλοπία, Έλλωψ, τ. 5, 2, 1, σ. 2438 και Philippon, RE, τ. 5, 2, σ. 2437-2438..

³⁰³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)Β', σελ. 51 και 53.

³⁰⁴ Βρανόπουλος (1995), σελ. 73-4.

³⁰⁵ Παπαβασιλείου (1907), σελ. 1-18 και Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)Β', σελ. 16, 53 και 95-96· IG, IX, Aedepsus, αρ. 1232 - 1241.

³⁰⁶ Καλλίμαχος, άπ. 236, στ. 2· Αριστοτέλης, Μετεωρολογικά II, 8· Σχόλια Αλεξάνδρου Φιλ. στον Αριστοτέλη (δ.π.)· Δημήτριος, άπ. 2· Στράβων, Γεωγραφικά IX, 425· X, 445· Πλούταρχος Βίοι Παράλληλοι: Σύλλας, 26, 3· Συμποσιακά, IV, 612 c και έξης· Περὶ Φιλαδελφίας, 478a-492b· άποσπάσματα στο Jacoby F 2a, 81, F άπ. 65· Ήρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσωδίας, III, 1· Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί 3, 3· Φιλολογικές πηγές για την αρχαία Αϊδηψό: Βλ. Φουριώτης (1970), σελ. 281-282.

λεκάνη· αυτή που σχηματίζουν οι χείμαρροι Σαλαμιδόρεμα και Ξερακόρρεμα στα Α και ή ρεματιὰ τοῦ Ἡλιορέματος στο δυτικό τμήμα τῆς λεκάνης, τὸ ὁποῖο διασχίζει τὸ σύγχρονο χωριὸ Ἴηλια. Στὴν ἴδια ῥεματιὰ σὲ ὑψόμετρο 380 μ., στὴν περιοχή γενέσεως τοῦ Ἡλιορέματος, εἶναι κτισμένη ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Πηγὲς ὑπάρχουν τριγύρω στο μοναστήρι. Δυτικότερα εἶναι κτισμένο τὸ χωριὸ Πολύλοφο. Δὲν ὑπάρχει ἀσφαλὲς ἀγκυροβόλιο, καὶ τὸ μοναδικὸ σημεῖο προσόρμισης μικρῶν σκαφῶν εἶναι ἡ ἀκτὴ τοῦ χωριοῦ Ἴηλια, στο ΒΔ ἄκρο τοῦ ὄρμου Μοναστηρίου.



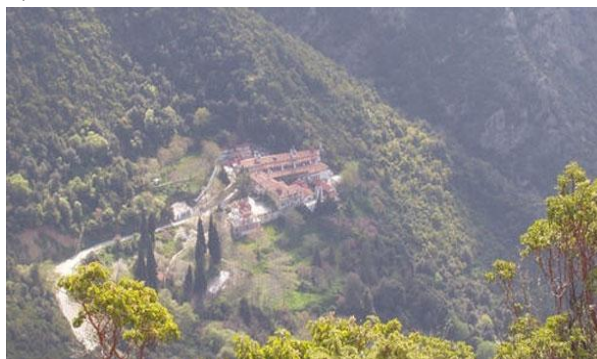
Ἡ λεκάνη τῶν Ἰηλίων. Δεξιὰ ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ (Evia Guide).

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΕ'.

A5': Ἴηλια: Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἡ μονὴ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου βρίσκεται 8 χμ. περίπου Α τῶν Λουτρῶν Αἰδηψοῦ σὲ ὑψόμετρο περίπου 380 μ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀρχαῖα λείψανα ἀναφέρονται κοντὰ στο μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἀπὸ τὸν Bursian³⁰⁷ καὶ τὸν Kirsten³⁰⁸.



Μοναστήρι Ἁγίου Γεωργίου Ἴηλια.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Τὰ ἀρχαῖα λείψανα συνδέονται³⁰⁹ μὲ τὴν παράδοση ὑπάρξεως ἱεροῦ καὶ μαντείου τοῦ *Σελινουντίου Ἀπόλλωνος*, τὸ ὁποῖον ὁ Στράβων³¹⁰ τοποθετεῖ στὶς Ὀροβίες.³¹¹ Οἱ πηγὲς κοντὰ στο μοναστήρι θὰ εὐνοοῦσαν τὴν ἴδρυση ἱεροῦ ἀφιερωμένου στὸν Ἀπόλλωνα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Περιοχὴ ΠΑΣΤ': Περιοχὴ Ἁγίου Αἰδηψοῦ.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν λεκάνη ἐκτάσεως περίπου 35 τ.χμ., ποὺ σχηματίζεται στὶς ΒΔ κλιτύες τοῦ Τελέθριου καὶ ἀποστραγγίζεται ΒΔ στο δίαυλο τῶν Ὠρεῶν.

Τὸ δυτικὸ ὄριό τῆς μὲ τὴν περιοχὴ ΠΑΒ' παρακολουθεῖται ἀπὸ τὴν Ψηλορράχη στὸν ἰσθμὸ πρὸς Β μέχρι μία μικρὴ χερσόνησο στὴ βόρεια ἀκτὴ. Ἡ ἀκτογραμμὴ πρὸς Α-ΒΑ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο τοῦ

³⁰⁷ Bursian (1858), σελ.151· Bursian (1872), II 421, σημ. 2.

³⁰⁸ Philippon (1951), I2, σελ. 572, σημ. 1.

³⁰⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39, σημ.25· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 140, σημ. 25.

³¹⁰ Στράβωνος *Γεωγραφικά*, IX, 405 καὶ X, 445.

³¹¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39, σημ. 25 καὶ σελ. 46-49· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 140, σημ. 25 καὶ σελ. 153-157· Geyer (1962), σελ. 106-107.

Αγιοκάμπου σχηματίζει δύο όρμους, στρέφεται κατόπιν ΒΑ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Νησιώτισσα καὶ στὴ συνέχεια ΝΑ μέχρι τὸ σημεῖο 500 μ. Δ τοῦ χωριοῦ Νέος Πύργος, ὅπου συναντᾶ τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο. Πρόκειται γιὰ θέση λοφώδη, ὅπου καταλήγουν οἱ ὑπώρειες τοῦ Τελεθρίου, κατεβαίνοντας μαλακὰ ὡς τὴν ἀκτὴ.

Ἀπὸ τὸ λόφο (82 μ.) παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο πρὸς ΝΑ [Βουλιθιάς (200 μ.), Κουλούρες (325 μ.), (448 μ.) Ν-ΝΑ τοῦ Παλιομονάστηρου, ὡς τὴν κορυφὴ Τριδένδρο (626 μ.). Κατόπιν διαμορφώνεται πρὸς Ν ἀπὸ τὴν ράχη τοῦ Τριδένδρου, καταλήγοντας στὴν κορυφὴ τοῦ Τελεθρίου Βαλάντι (883 μ.). Ἀπὸ τὸ Βαλάντι τὸ φυσικὸ ὄριο διαμορφώνεται πρὸς ΒΔ ἀπὸ τὶς κλιτύες τοῦ Τελεθρίου, τὴν χαμηλὴ ὑδροκριτικὴ, τὴν ράχη Κουτρουλές (100 μ.) στὰ Δ, τὴν ράχη Κορακόλιθος (300 μ. καὶ 327 μ.) καὶ καταλήγει Δ στὴν Ψηλορράχη, ὅπου συναντᾶ τὸ δυτικὸ χερσαῖο ὄριο. Συμπίπτει δηλαδὴ τὸ νότιο φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ΠΑΣΤ' μὲ τὸ βόρειο τῆς ΠΑΔ'.

Ἡ λεκάνη αὐτὴ διαθέτει μίᾳ μικρῆ πεδιάδα στὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς, ἐκτάσεως περίπου 10 τ.χμ., ἢ ὁποῖα καλύπτεται ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα καὶ καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις. Τὸ Α-ΝΑ τμήμα τῆς καταλαμβάνεται ἀπὸ τὶς ὑπώρειες τοῦ Τελεθρίου, πὺν καλύπτονται ἀπὸ δάσος καὶ τὸ δυτικὸ ἄκρο ἀπὸ θάμνους. Τὴν πεδιάδα διαρρέουν τὸ ρέμα Κρεμαστός στὰ Α, πὺν ἐκβάλλει 2 χμ. ΒΑ τοῦ Αγιοκάμπου, τὸ ρέμα τοῦ Ἁγίου στὸ κεντρικὸ τμήμα καὶ τὸ Κουκουλιόρεμα στὰ Δ. Κρήνες καὶ φρέατα ὑπάρχουν παντοῦ, καθὼς καὶ μίᾳ πηγὴ πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Βαρβάρας, 1 χμ. Δ τοῦ Ἁγίου. Τὸ μόνο ἀγκυροβόλιο εἶναι ἐκεῖνο τῆς παραλίας τοῦ Αγιοκάμπου.

β) Ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΣΤ'.

Α6': Ἅγιος Αἰδηψοῦ:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται γιὰ χωριὸ 6 περίπου χμ. Β-ΒΑ τῶν Λουτρῶν Αἰδηψοῦ.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Σὲ ἓνα κτῆμα³¹² βρέθηκαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κτιρίου, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ Σάμψων μετφέρθηκαν ἀπὸ ἀλλοῦ. Μέσα στὸ χωριὸ βρέθηκε κορινθιακὸ κιονόκρανο³¹³.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση καὶ ταυτίσεις τῆς θέσεως: Στὴν λεκάνη αὐτὴν δὲν ὑπάρχουν βέβαιες ἐνδείξεις κατοίκησης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἄρα δὲν μποροῦμε νὰ μιλήσουμε μετὰ βεβαιότητος γιὰ ἀρχαιολογικὲς θέσεις. Σίγουρα αὐτὴ ἢ λεκάνη θὰ ἀνήκε στὴν χώρα γειτονικῆς κώμης καὶ στὴν εὐρύτερη ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας.

Α6α': Νησιώτισσα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Ἀκρωτήριο 4 περίπου χμ, Β τοῦ Ἁγίου Αἰδηψοῦ.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Α τοῦ ἀκρωτηρίου, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ νησάκι Μοναστήριον, στὴν ἀκτὴ, ὑπάρχουν κατάλοιπα ἀρχαίου μώλου κτισμένου μὲ λιθοπλίνθους³¹⁴, τάφων καὶ ῥωμαϊκοῦ κτιρίου ἀριστερὰ τοῦ δρόμου πρὸς Ἅγιο Ἰωάννη³¹⁵. Σκωρία πὺν ἐπισημάνθηκε ἐδῶ ἐκτιμᾶται ὅτι μᾶλλον προέρχεται ἀπὸ βενετσιάνικα ὄρυχια μολύβδου³¹⁶.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Σίγουρα στὴν ἀκτὴ ὑπῆρχε ἀγκυροβόλιο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα³¹⁷. Ἡ θέση γειτνιάζει μὲ τὴν ἀμέσως Α κειμένη θέση τοῦ Νέου Πύργου, ὅπου τὰ νεκροταφεῖα ΚΛ-ΡΩ ἐποχῆς³¹⁸ Α κειμένου οἰκισμού.

Α6δ': Ἅγιοκάμπος: Μάρμαρα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή θέσεως: Τὸ χωριὸ Ἅγιοκάμπος βρίσκεται 3 περίπου χμ. Δ τοῦ Νέου Πύργου, 2 χμ. ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Νησιώτισσα, παρὰ τὴν ἀκτὴ. Ἡ θέση Μάρμαρα βρίσκεται σὲ ἀπόσταση 200-300 μ. ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ χωριοῦ.

³¹² Ἰδιοκτησία Δ. Μαρινᾶ.

³¹³ Στὴν αὐλὴ τοῦ Γ. Ἀλεξίου. Βλ. Σάμψων (1982), σ. 176 καὶ σύντομη ἀναφορὰ στὸ: Tomlison (1995-6), σελ. 21.

³¹⁴ Διαστάσεις λιθοπλίνθων: 0,75 X 0,30 X 0,30 μ.

³¹⁵ Pace-Pemier (1921), σελ. 273· Philippson (1951), σελ. 573-575 καὶ 542· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 41· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 143.

³¹⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 41· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 143.

³¹⁷ Ὁ λιμενοβραχίονας βέβαια δὲν χρονολογεῖται.

³¹⁸ Βλ. θέσεις Α6β1', σημ. 113-114, Α6γ1' σημ. 119-121 καὶ Α6γ3', σημ. 125.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έκεί σὲ ἕναν ἐλαιώνα ἐντοπίσθηκαν τμήματα λιθοπλίνθων, κεραμίδων καὶ κεραμεική. (Δὲν τὰ χρονολογεῖ ὁ Σάμψων)³¹⁹.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Τὰ στοιχεῖα δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν χρῆση τοῦ χώρου.

Περιοχὴ ΠΑΖ': Περιοχὴ Ἰστιαίας.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται γιὰ τὴν μεγάλη περιοχή Ἰστιαίας - Ὠρεῶν - Νέου Πύργου, ποὺ περιλαμβάνει καὶ ἄλλα μικρότερα χωριὰ ὅπως ὁ Ταξιάρχης, ἡ Καστανιώτισσα, οἱ Καματριάδες, τὰ Σήμια, τὸ Κυπαρίσσιον, ὁ Βουτᾶς, ἡ Μονοκαρυὰ καὶ ἡ Κάτω Μονοκαρυὰ, ὁ Ἅγιος Γεώργιος Ἰστιαίας καὶ ἡ Νέα Συνασός. Πρόκειται γιὰ μία μεγάλη λεκάνη ἐκτάσεως 145 τ.χμ. ποὺ διαρρέεται ἀπὸ τὸν Ξηροπόταμο καὶ ἀποστραγγίζεται ΒΔ στὸ δίαυλο τῶν Ὠρεῶν. Ὁ Ξηροπόταμος ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο *Κάλλαντα*³²⁰. (Φυσικὴ συνέχεια τῆς λεκάνης αὐτῆς εἶναι ἡ Δ κειμένη Περιοχὴ ΠΑΗ', ποὺ περιλαμβάνει τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Ξηροπόταμου, ὅπου τὰ χωριὰ Κρουονερίτης καὶ Μηλιές³²¹, ἐκτάσεως 40 τ.χμ., τὴν ὁποῖαν θὰ ἐξετάσουμε στὴν συνέχεια.)

Τὸ δυτικὸ ὄριο τῆς ΠΑΖ' συμπίπτει μὲ τὸ ἀνατολικὸ τῆς ΠΑΣΤ'. Τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο παρακολουθοῦμε ἀπὸ τὸν λόφο 500 μ. Α τοῦ Ἀγιοκάμπου ΝΑ ἕως τὴν κορυφὴ Βαλάντι (883 μ.), καὶ Α ὡς τὴν κορυφὴ τοῦ Πρ. Ἡλία (918 μ.), ποὺ τὴν χωρίζει ἀπὸ τὴν Ν κειμένη ΠΑΕ'. Κατόπιν διαμορφώνεται πρὸς Α-ΝΑ ἀπὸ τὴν κορυφογραμμὴ Πρ. Ἡλίας (969 μ.), Μύτικας (808 μ.), Καλογήρου Στρούγγα (821 μ.), καὶ στρεφόμενο πρὸς ΒΑ ἀπὸ τὰ Δενδράκια (559 μ.), τὴν ὑδροκριτικὴ τῶν 400 μ., τὸν Πρ. Ἡλία (548 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὴν κορυφὴ Ἀνάληψη (698 μ.) τοῦ Ξηροῦ ὄρους. Τὸ φυσικὸ ὄριο ἐδῶ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ χωρίζει τὴν μείζονα περιοχὴ ΠΑ' ἀπὸ τὴν ΠΒ'.

Ἀπὸ τὴν Ἀνάληψη στρέφεται ΒΔ 65-67, Διάσελο (644 μ.), ὑδροκριτικὴ 400-500 μ., ὕψωμα 579 μ., Μεγαλορράχη (491 μ. καὶ 427 μ.), μέχρι τὴν κοιλάδα τοῦ Ξηροπόταμου. Κατόπιν στρέφεται ΒΑ διαμορφούμενο ἀπὸ τὴν ράχη 1,5 χμ. Β τοῦ χωριοῦ Κάτω Μονοκαρυὰ (293 μ., 289 μ.) μέχρι τὴν ράχη Β τοῦ χωριοῦ Γαλατσώνα 353 μ.), ὕστερα ΒΔ καὶ ΝΔ ἀκολουθώντας τὴν ράχη Πετρονούχια (280 μ.) καὶ συνεχίζει ΒΔ [Παλιορράχη (184 μ.), λόφοι στὴ θέση Καρύδι], γιὰ νὰ καταλήξει στὴ βόρεια ἀκτὴ. Ἡ ἀκτογραμμὴ ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴν στρέφεται Δ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Κεφάλας, ΝΔ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Γαρᾶς στὸ ΒΑ ἄκρο τοῦ ὄρου τῶν Ὠρεῶν, στὸ ΝΔ ἄκρο τοῦ ὁποῖου βρίσκεται τὸ ἀκρωτήριο Ἅγιος Σώστης, ὅπου συναντᾶ τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο 500 μ. Δ τοῦ χωριοῦ Νέος Πύργος Ὠρεῶν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ξηροπόταμο πολλὰ ρέματα διαρρέουν τὸ σύνολο τῆς πεδιάδας. Ὑπάρχουν πολλὲς πηγές, κρήνες καὶ φρέατα. Οἱ καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις τῆς πεδιάδας τῆς Ἰστιαίας ὑπερβαίνουν τὰ 75 τ.χμ. Εἶναι καλυμμένες ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα, σιτοκαλλιέργειες καὶ ἄλλες καλλιέργειες δημητριακῶν, καθὼς καὶ διάφορες ἄλλες καλλιέργειες.

β) Αρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΖ'.

Α6β1': Νέος Πύργος Ὠρεῶν:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται γιὰ παραθαλάσσιο χωριὸ, τὸ ὁποῖο κεῖται 4 χμ. ΒΑ τοῦ Ἁγίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στὴν παραλία τοῦ χωριοῦ Νέος Πύργος Ὠρεῶν βρέθηκε μαρμάρινη γυναικεῖα κεφαλὴ, ἡ ὁποῖα προέρχεται ἀπὸ ἀνάγλυφο ποὺ πιθανῶς μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ.³²² καὶ τμῆμα μαρμάρινης λεκάνης περιορραντηρίου. Ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν προέρχονται πολλὲς ἐπιτύμβιες στήλες, ὀρισμένες ἀπὸ τὶς ὁποῖες φέρουν ἀνάγλυφες παραστάσεις. Ὅλες χρονολογοῦνται στὸν 4^ο π.Χ. αἰῶνα³²³.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται γιὰ χῶρο ἀρχαίου νεκροταφείου 4^{ου} π.Χ. αἰ. παρακειμένου οἰκισμοῦ.

³¹⁹ Σάμψων (1988-9), σελ. 164.

³²⁰ Στράβωνος *Γεωγραφικὰ Χ*, 446· T. Livius, *Ab Urbe condita*, XXVIII, 5 καὶ ἐξῆς.

³²¹ Στὸ χάρτη *Μηλέαι*.

³²² Χωρέμης (1970), σελ. 255.

³²³ Σάμψων (1976), σελ. 158-9.



Παραλία Νέου Πύργου Ωρεῶν. (www.diakopes.gr)

Α6β2' : Νέος Πύργος: Σταφίδες:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντά στο χωριό Νέος Πύργος.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Βρέθηκε κατά την άρση κτήματος λίθινο γλυπτό σύμπλεγμα παριστάνον άνδρα να παλεύει με λιοντάρι, πρώιμης αρχαϊκής εποχής (περὶ τὸ 700 π.Χ.). Διενεργήθηκε ανασκαφή, ἡ ὁποία ἀπεκάλυψε κρηπίδα κτιρίου πρώιμων αρχαϊκῶν χρόνων με ἡμικυκλικὸ βάθος, ὅπου πιθανῶς ἦταν στημένο τὸ γλυπτό, τὸ ὁποῖο παριστάνει τὸν Ἡρακλῆ νὰ παλεύει με τὸ λιοντάρι τῆς Νεμέας³²⁴. Συνολικῶς ἀνασκάφηκαν στρώματα ὑστερογεωμετρικῆς ἕως ὑστεροαρχαϊκῆς ἐποχῆς πὺ ἔδωσαν κεραμεικῆ³²⁵. Κοντὰ ἐντοπίσθηκε ἐπιφανειακῶς πλῆθος πλακῶν καὶ ὀστράκων, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται βέβαιες ἐνδείξεις ὑπάρξεως ἀρχαίου νεκροταφείου³²⁶.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται γιὰ τὴν θέση ἀρχαίου, πιθανότατα ἐξωαστικοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλῆ, τὸ ὁποῖο πιστεύεται ὅτι ἰδρύθηκε στοὺς ΓΕ χρόνους³²⁷. Ἡ θέση χρησιμοποιεῖται, πιθανῶς με τὴν ἴδια λειτουργία, ἀπὸ τὴν ὑστερὴ γεωμετρικὴ ἐποχὴ μέχρι τὴν ὑστεροαρχαϊκὴ ἐποχὴ. Δὲν εἶναι βέβαιο πότε καταστρέφεται καὶ πότε σταματᾷ ἡ χρῆση τοῦ ὡς ἱεροῦ. Πάντως ἡ ἄμεσα γειτνιαζουσα περιοχή σὲ κάποια ἐποχὴ χρησιμοποιεῖται ὡς νεκροταφεῖο.³²⁸

Α6γ' : Νέος Πύργος: Κολώνα καὶ κοντινὲς θέσεις:

Α6γ1' : Κολώνα:

I) Φυσική περιγραφή θέσεως: Πρόκειται γιὰ λοφώδη περιοχή πλησίον τοῦ χωριοῦ Νέος Πύργος.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐδῶ ἔχει διαπιστωθεῖ ὅτι βρίσκονται τὰ νεκροταφεῖα τῆς κλασσικῆς πόλεως τῶν Ωρεῶν. Συγκεκριμένα ἔχουν βρεθεῖ ὑστεροκλασσικοὶ τάφοι, ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες,³²⁹ ἐκ τῶν ὁποίων κάποιες φέρουν ἀνάγλυφη παράσταση³³⁰ καὶ κάποιες χρονολογοῦνται στὸν 3^ο π.Χ. αἰῶνα³³¹, καὶ τάφοι ὑστερων ρωμαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν χρόνων, γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ὁποίων ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ πῶρινες πλάκες καὶ στήλες πὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τοῦ 4^{ου} καὶ 3^{ου} π.Χ. αἰ.³³² Ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα ῥωμαϊκῆς ἀγροικίας³³³ καὶ ἄλλων κτιρίων, κεραμεικῆ ῥωμαϊκῶν χρόνων, καθὼς καὶ τμῆμα μυλόλιθου.

³²⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 180· τῆς ἴδιας (1995)ΒI', σελ. 25-6· Pariente (1993), σελ. 872· ἡμερήσιος τύπος τῆς 23^{ης}/10-28^{ης}/12^{ης} 1992· BCH 124, 2, 2000, σελ. 963· BCH 122, 1998, Χρον., σελ. 921· ΑΔ 50, 1995, Χρον., σελ. 316 καὶ Blackman (2001-2002), σελ. 56.

³²⁵ «Νέα» τῆς 23^{ης} -10-1992 καὶ «Αὐριανή» τῆς 24^{ης}-12-'92. Βλ. ἐπίσης French (1992-3), σελ. 40· Καλογεροπούλου (1996-7), σελ. 271-272 καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 308.

³²⁶ Κτήμα Χρ. Βαλλῆ. Βλ. Χωρέμης (1973), σελ. 303.

³²⁷ Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 57-59.

³²⁸ Βλ. σημ. 106-108.

³²⁹ Σάμψων (1976), σελ. 158-159· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1989), σελ. 162· Σάμψων (1982), σελ. 174. Βλ. ἐπίσης Pariente (1990), σελ. 807· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1293.

³³⁰ Χωρέμης (1973), σελ. 302-303· AAA, 5, 1972, σελ. 227 καὶ ἐξῆς· Χωρέμης (1970), σελ. 255.

³³¹ Mulliez (2009-2010), σελ. 86.

³³² Χωρέμης (1973), σελ. 302-3.

³³³ ΑΔ 37, Χρον. σελ. 174· AAA, 5, 1972, σελ. 227-230. Βλέπε ἐπίσης French (1990-91), σελ. 39.

Σε απόσταση 200μ. Δ της Κολώνας εντοπίστηκαν λείψανα κτιρίου κτισμένου με πωρολίθους και τμήμα περιρραντηρίου³³⁴.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Πρόκειται για χώρο αρχαίου νεκροταφείου παρακειμένου οικισμού, που χρησιμοποιείται από τον 4^ο π.Χ. αϊ. μέχρι τους ρωμαϊκούς³³⁵ χρόνους.

A6γ2': Κολώνα: Άλώνι:

I) Φυσική περιγραφή θέσεως: Πρόκειται για λόφο που απέχει 400 μ. από το λόφο Κολώνα, κοντά στο χωριό Ωρεοί.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στο λόφο ανασκάφηκε πήλινος ύδρευτικός αγωγός, που μετέφερε νερό στην αρχαία πόλη των Ωρεών³³⁶.

A6γ3': Κολώνα: Εικόνοστάσι:

I) Φυσική περιγραφή θέσεως: Θέση κοντά στην θέση Κολώνα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στη θέση αυτήν βρέθηκαν ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες ρωμαϊκής εποχής³³⁷.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Πρόκειται για χώρο νεκροταφείου που ήταν εν χρήσει κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως A6γ':

Στη θέση Κολώνα του χωριού Νέος Πύργος και στις κοντινές θέσεις γύρω από αυτήν, βρίσκεται ένα από τα νεκροταφεία παρακειμένου αρχαίου οικισμού, ο οποίος κείται Α (Ωρεοί, θέσεις Α6ε1'-Α6ι'). Η χρήση του νεκροταφείου, όπως προκύπτει από τα μέχρι στιγμής ευρήματα, αρχίζει στην ύστερη κλασική εποχή (4ος αιώνας π.Χ.) και συνεχίζεται ή χρήση τους μέχρι την ύστερη αρχαιότητα.



Ωρεοί και Νέος Πύργος. (Φωτ. από δορυφόρο google earth)

A6ε'-Α6ιβ': Ωρεοί:

A6ε1': Κάτω

Ωρεοί: ³³⁸

I) Φυσική περιγραφή θέσεως: Παραθαλάσσιο χωριό 1 περίπου χμ. ΒΑ του χωριού Νέος Πύργος.

³³⁴ Σάμψων (1982), σελ. 176. Βλ. και Pariente (1990), σελ. 807.

³³⁵ και χριστιανικούς χρόνους.

³³⁶ Σάμψων (1975)Α', σελ. 148· Cattling (1983-4), σελ. 17.

³³⁷ Σάμψων (1982), σελ. 174-175.

³³⁸ Έλληνιστικό βοτσαλωτό δάπεδο με παράσταση Τριώνος (3^ο π.Χ. αιώνα).

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έντός παραλιακού οικοπέδου έχουν εντοπισθεί τοίχοι που βρίσκονται μέσα σε αργιλώδη λάσπη και νερό, κεραμική 4^{ου} π.Χ. αϊ. και ρωμαϊκών χρόνων, καθώς και τοίχοι που προχωρούν μέσα στη θάλασσα. Οί ανασκαφείς εκτιμούν ότι οί τοίχοι αυτοί ανήκαν σε παράκτιο τεῖχος ἢ λιμενική εγκατάσταση³³⁹.

Στόν σύγχρονο οικισμό έχει ανασκαφεί ύστεροκλασσική οίκια και στόν ἴδιο χῶρο έχει ανεσκαφεί οίκια πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων με βοτσαλωτά δάπεδα³⁴⁰. Σε ἄλλο οικόπεδο διαπιστώθηκαν τοίχοι σημαντικού κτιρίου, τμήμα ἀρχαίας ὁδοῦ και στρώμα καταστροφῆς ἀρχῶν 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα³⁴¹. Σωστική ἀνασκαφή ἔφερε στό φῶς τμήμα ἀρχαίας ὁδοῦ, ἢ ὁποία φαίνεται ὅτι ὀδηγοῦσε ἀπό τήν ἀκρόπολη στό λιμάνι, καθώς και εγκατάσταση ΕΛ χρόνων³⁴². Σε ἄλλο οικόπεδο ἀνασκάφηκε τμήμα κεραμικοῦ ἐργαστηρίου με δύο κεραμευτικούς κλιβάνους και δύο φάσεις. Ἡ ἀρχαιότερη ἀνήκε στόν 3^ο π.Χ. αἰῶνα και ἡ δεύτερη στόν 2^ο με ἀρχές 1^{ου} π.Χ. αἰῶνα³⁴³. Ἐπίσης 100μ. Δ τῆς ἀκροπόλεως βρέθηκε κτιριακό συγκρότημα, ἀποχετευτικός ἀγωγός και κεραμική τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα³⁴⁴. Ἀκόμα, στή Β πλευρά τοῦ λιμανιοῦ βρέθηκε και ἀνεσῦρθηκε ἀπό τήν θάλασσα ἄγαλμα μαρμαρίνου ταύρου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς³⁴⁵.

Στήν θέση αὐτή ἔχουν εντοπισθεί ἢ βρεθεῖ σε ἀνασκαφές ἐπιτύμβιες στήλες 4^{ου} αἰ. π.Χ.³⁴⁶, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς³⁴⁷.

III) Αναγνώριση και ταύτιση τῆς θέσεως:

Πρόκειται για τήν θέση τοῦ ἐπινείου τῆς ἀρχαίας παρακειμένης πόλεως (λιμάνι και οἰκισμός). Ἡ θέση ἔχει δώσει εὐρήματα (παράκτιο τεῖχος ἢ λιμενική εγκατάσταση, λείψανα οἰκιῶν και κεραμική) που βεβαιώνουν χρήση τοῦ χώρου τουλάχιστον ἀπό τήν ΥΚΛ ἐποχή μέχρι τούς ρωμαϊκούς χρόνους. Ἀπό τήν ἐκτός τοῦ τεῖχους περιοχή, που ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς νεκροταφεῖο, προέρχονται οἱ ἐπιτύμβιες στήλες.

Α6ε2' : Μπάμιες:

I) Φυσική περιγραφή θέσεως: Θέση ἔξω ἀπό τούς Ὠρεούς.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐδῶ εντοπίστηκαν ἀρχαῖοι τοίχοι και κατά τὸ παρελθόν τάφοι³⁴⁸.

III) Αναγνώριση και ταύτιση τῆς θέσεως: Δέν ἐπαρκοῦν τὰ ἀρχαιολογικά εὐρήματα για νὰ βγάλουμε συμπεράσματα για τὸν χαρακτήρα και τήν χρήση του χώρου κατά τήν ἀρχαιότητα.

Α6στ1' : Σκεπαστή:

I) Φυσική περιγραφή θέσεως: Θέση πλησίον τῶν Ὠρεῶν.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Σε ἀπόσταση 1χλμ. ἀπό τήν θέση εντοπίστηκαν λείψανα ὀχυρώσεως και ἐγκαταστάσεως ὕστερης ἑλληνιστικῆς και ρωμαϊκῆς ἐποχῆς³⁴⁹.

III) Αναγνώριση και ταύτιση τῆς θέσεως: Ἡ θέση αὐτή βρίσκεται μέσα στα ὅρια τῆς πόλεως τῆς ΥΕΛ και ΡΩ ἐποχῆς.

³³⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 125.

³⁴⁰ Οικόπεδα Φ. Χρονοπούλου και Β. Παναγιωτοπούλου. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Α', σελ. 316, βλ. ἐπίσης BCH 124, 2, 2000, σελ. 963· Blackman (2000-2001), σελ. 63· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 306-7. Πλησίον τῶν οἰκιῶν 4^{ου} και 3^{ου} π.Χ. αἰ., ἐντός τῶν ἰδίων οἰκοπέδων, βρέθηκε λιθόκτιστη κατασκευή πρώιμων βυζαντινῶν χρόνων, ὅπου ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀρχιτεκτονικό ὑλικό τῶν οἰκιῶν αὐτῶν και ἐπιτύμβια στήλη 4^{ου} π.Χ. αἰ.

³⁴¹ Στό οικόπεδο Ε. Κατσούλα. Βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Α', σελ. 316 και τῆς ἰδίας (1996), σελ. 307. Ἐπίσης: Κατάκης (1997), σελ. 410-412.

³⁴² Στό οἰκ. Μιχελάκου. ΑΔ, τ. 52, 1997, Χρον., 410-418. Βλ. ἐπίσης: BCH, 2003, τ. 127, 2, σελ. 1021-1022.

³⁴³ Κατάκης (1997), σελ. 412-413. Πρόκειται για τὸ οικόπεδο Μ. Μιχελάκου (ΟΤ 12) που κείται Ν τοῦ οἰκοπέδου Ε. Κατσούλα ΟΤ 11). Στήν ἴδια ἀνασκαφή βρέθηκαν και νομίσματα Ἰσθιαίας (338- τέλος 3^{ου} αἰῶνα π.Χ., Κοινῶν τῶν Εὐβοέων 191-170 π.Χ., Αντιγόνου Γονατᾶ και Φιλίππου Ε'.

³⁴⁴ Catling (1987-8), σελ. 18. Ορα ΑΔ 34, Χρον., σελ. 180-1.

³⁴⁵ Ὁ ταῦρος στήθηκε σε βάθος στήν πλατεία τοῦ χωριοῦ και καλύφθηκε με κουβούκλιο. ΑΔ 21, 1966, Χρον., σελ. 232· Fraser (1968-9), σελ. 8 και Michaud (1970), σελ. 1094.

³⁴⁶ Σάμψων (1982), σ. 174-5.

³⁴⁷ και ἄλλες που δέν χρονολογοῦνται στις δημοσιεύσεις. French (1990-1), σ. 39. Βλ. ΑΔ 37, Χρον., σελ. 174.

³⁴⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 306-307.

³⁴⁹ ἔ.ἀ., σελ. 306-307.

Α6στ2' : Άνω Ωρεοί:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό που κείται Α τῶν Κάτω Ωρεῶν, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου πρὸς Ἰστιαία. Χωρίζεται ἀπὸ τοὺς Κάτω Ωρεοὺς ἀπὸ μία χαμηλὴ ῥάχη.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἴχει ἀνασκαφεῖ ἰσχυρὸς τοῖχος σχήματος Π, ὁ ὁποῖος ἀνήκει σὲ πύργο τῆς ὀχυρώσεως τοῦ ἀρχαίου οἰκισμού³⁵⁰. Ἐπίσης ἀνεσκάφη γωνιαῖο τμήμα κτιρίου μεγάλων διαστάσεων καὶ περιβόλου. Οἱ τοῖχοι εἶναι κατασκευασμένοι ἀπὸ μεγάλους πωρολίθους ὀρθογωνίου σχήματος³⁵¹.

Ἀρχαῖος τοῖχος καὶ πέντε ἐπιτύμβιες στήλες πού χρονολογοῦνται στὸ διάστημα 375-350 π.Χ. βρέθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ οἰκοπέδου ἐπὶ τοῦ χωματόδρομου πού καταλήγει στὸν κεντρικὸ ἀμαξιτὸ δρόμο³⁵². Ἀρχαῖο ὑλικὸ ἦταν ἐντοιχισμένο σὲ σύγχρονο κτίριο πού κατεδαφίσθηκε. Μεταξὺ ἄλλων βρέθηκε μικρὸ κιονόκρανο καὶ μία ἐπιτύμβια στήλη³⁵³ καὶ ἓνας ῥωμαϊκὸς τάφος³⁵⁴. Σὲ ἀπόσταση 200 μ. Ν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Κυριακῆς βρέθηκε ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη στήλη καὶ ἐπιφανειακῶς πολλὰ ὄστρακα³⁵⁵. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν θέση προέρχεται καὶ ὀστεοδόχο ἀγγεῖο³⁵⁶.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Στὴν θέση τῶν Ἄνω Ωρεῶν βρίσκεται ἓνα τμήμα τῆς ὀχυρώσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως, καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸ ἓνα τμήμα τῶν νεκροταφείων τῆς ΥΚΛ περιόδου.

Α6ζ' : Κάστρο Ωρεῶν:

I) Φυσική περιγραφή:

Ὁ λόφος Κάστρο Ωρεῶν κείται στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς νέας πόλεως τῶν Ωρεῶν. Ἴχει ὑψόμετρο 30 μ. περίπου καὶ καταλαμβάνει ἑκτασὴ 100 X 135 μ. Περιβάλλεται ἀπὸ ὀχύρωση βυζαντινῆς καὶ μεταγενέστερης ἐποχῆς³⁵⁷. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἔδειξε ὅτι τὸ Κάστρο εἶναι τενητὸς λόφος³⁵⁸, ὁ ὁποῖος δημιουργήθηκε λόγω τῆς συνεχοῦς κατοικίσεως, ἀπὸ τὴν ΠΕ ἐποχὴ μέχρι τὸν Μεσαίωνα³⁵⁹. Μία κατὰ τὰ φαινόμενα μεσαιωνικὴ τάφος χωρίζει τὸ Κάστρο ἀπὸ τὴν χαμηλότερη πεδιάδα πρὸς Ν, ἐνῶ ἀκόμη νοτιότερα ὑψώνεται ἓνας ἀκόμη λοφίσκος³⁶⁰.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐπὶ τῆς νότιας καὶ νοτιοανατολικῆς κλιτύος τοῦ λόφου, ὅπου ἔχουν γίνῃ ἀνασκαφὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, ἔχει βρεθεῖ κεραμικὴ πρωτογεωμετρικῆς, γεωμετρικῆς καὶ ἀνατολίζουσας περιόδου³⁶¹. Ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴν προέρχεται τμήμα ἐρμαϊκῆς στήλης μὲ ἐπιγραφή σὲ ἀρχαῖο ἀλφάβητο. Στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου βρίσκονται τὰ λείψανα τῶν μεσαιωνικῶν ὀχυρώσεων, ὅπου ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ κυβόλιθοι κλασσικῆς ἐποχῆς. Στὴν νότια πλευρὰ προεξέχουν τοῦ τείχους δύο ὀρθογώνιοι πύργοι σωζόμενου ὕψους 4μ. περίπου³⁶². Ἐπίσης ἀνεσκάφησαν τοῖχοι κλασσικῶν κτιρίων καὶ στρώματα καταστροφῆς 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰ. ΒΑ τοῦ λόφου βρέθηκε κλασσικὴ κεραμικὴ³⁶³.

Ἐπὶ τῆς νότιας καὶ νοτιοανατολικῆς κλιτύος τοῦ λόφου ἔχει βρεθεῖ κεραμικὴ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, μαρμαρίνη ψηφισματικὴ στήλη «Ἀριστοφάντου Μουτῶνος» πού

³⁵⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Α', σελ. 316· Blackman (2000-1), σελ. 61. Γιὰ παλαιότερα εὐρήματα βλ. Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202.

³⁵¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 297-8· Blackman (1999-2000), σελ. 59.

³⁵² Τουλούπα (1978), σελ. 130-131.

³⁵³ Οἰκόπεδο Κ. Ψαρροῦ. Τουλούπα (1978), σελ. 130-131.

³⁵⁴ Οἰκόπεδο Ἰ. Ἀγγελοπούλου. Βλ. σημ. 132.

³⁵⁵ Κατάκης (1999), σελ. 370-374. Βλ. ἐπίσης: BCH, τ. 128-129, τ. 2, 2, 2004-2005.

³⁵⁶ Στὸ οἰκόπεδο Κ. Κουρκουτσίδου βρέθηκε ἀρχαῖος τοῖχος καὶ πολλὰ ὄστρακα. Βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1989), σελ. 162· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1293.

³⁵⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 198.

³⁵⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σ. 140-143, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

³⁵⁹ Ὑπολογίζει ὁ ἀνασκαφέας τὸ ὕψος τοῦ τεχνητοῦ λόφου σὲ 15-20 μ.

³⁶⁰ Σάμψων (1973-4), σελ. 487.

³⁶¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 40· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σ. 141.

³⁶² Σάμψων (1973-4), σελ. 487-90· Συριοπούλος (1995), σελ. 1300 καὶ 1364· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39 καὶ σημ. 26 σελ. 39· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σ. 141 καὶ σημ. 25 σελ. 141.

³⁶³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 40, σημ. 29· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 142, σημ. 29.

³⁶⁴ Σάμψων (1973-4), σελ. 487-90.

χρονολογείται περί τὸ 300 π.Χ. καὶ κεραμικὴ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς³⁶⁴. ΒΑ τοῦ λόφου βρέθηκε ἐπίσης ῥωμαϊκὴ κεραμικὴ³⁶⁵.

Στὴ θέση Κάστρο 15 τάφοι κλασσικῆς, ἑλληνιστικῆς, ῥωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς σημειώνονται ἀπὸ τὸν Pace³⁶⁶. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ λόφου ἔχει βρεθεῖ κιβωτιόσχημος ῥωμαϊκὸς τάφος, ποὺ καλυπτόταν ἀπὸ δύο ἐπιτύμβιες στήλες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, καὶ ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ ἀρχαιότερου κτίσματος σὲ β' χρῆση³⁶⁷.

ΝΔ τοῦ παρεκκλησίου τῶν Ἀγ. Ἀναργύρων βρέθηκε πλάκα κατωφλίου ποὺ χρησίμευε ὡς κάλυμμα τάφου, ταφὴ βρέφους καὶ πολλὰ ὄστᾶ ἀπὸ κατεστραμμένους ἀπὸ ἀρχαιοκαπήλους τάφους. Ἡ περιοχή εἶναι κατάσπαρτη ἀπὸ ὄστρακα καὶ καλυπτήριες πλάκες. Πρόκειται περὶ ὑστεροῤῥωμαϊκοῦ νεκροταφείου, ὅπου ἔχει χρησιμοποιηθεῖ παλαιότερο ὑλικό³⁶⁸.

Στὴν Β πλευρὰ τοῦ Κάστρου, 200μ. ἀπὸ τοὺς πρόποδες, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ οἰκόπεδο Σπ. Μπακρατζῆ, παρὰ τὸν χωματόδρομο, βρέθηκε ἀνοιγμένη σαρκοφάγος καὶ ἀετωματικὴ στήλη³⁶⁹. Κατὰ καιροὺς ἔχουν παραδοθεῖ τμήματα ἐπιτυμβίων στηλῶν³⁷⁰.

Στοὺς λόφους Δ τοῦ Κάστρου ἔχουν βρεθεῖ γεωμετρικὰ καὶ κλασσικὰ ὄστρακα³⁷¹.



Κάστρο Ὀρεῶν (θέση ἀρχαίας Ἰστιαίας): Ἀποψη μὲ θέα πρὸς τὴν παραλία. (φωτ. www.allaroundevia.gr)

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως:

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν εὐρημάτων ἢ θέση Αβζ' ἀνήκει σὲ οἰκιστικὸ κέντρο, τὸ ὁποῖο ὑφίσταται ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ καθ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς ἱστορικῆς ἀρχαιότητος.

Κείμενα τῆς φιλολογικῆς παράδοσης τοποθετοῦν τὴν Ἰστιαία στὴν περιοχή αὐτὴ καὶ ἐπιγραφές ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν γύρω περιοχή καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς πρώην ἐπαρχίας Ἰστιαίας³⁷² μᾶς πληροφοροῦν ὅτι τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς πόλεως-κράτους Ἰστιαίας βρισκόταν στὴν θέση αὐτὴν. Ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς συμφωνοῦν μὲ τὴν ταύτιση αὐτὴν, καθὼς καθὼς σχετικὲς ἐπιγραφές³⁷³ καὶ εὐρήματα εἶχαν ἔρθει στὸ φῶς καὶ εἶχαν δημοσιευθεῖ ἤδη κατὰ τὸν 19^ο αἰώνα³⁷⁴.

³⁶⁴ Σάμψων (1973-4), σελ. 487-90· Συριόπουλος (1995), σελ. 1300 καὶ 1364· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39 καὶ σημ. 26 σελ. 39· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 141 καὶ σημ. 25 σελ. 141, καὶ σελ. 142-147.

³⁶⁵ Σάμψων (1973-4), σελ. 487-90.

³⁶⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 40· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 142.

³⁶⁷ Σάμψων (1982), σελ. 174.

³⁶⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 203.

³⁶⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1991), σελ. 923.

³⁷⁰ Χωρέμης (1973), σελ. 303.

³⁷¹ Σάμψων (1973-4), σ. 487-90· Συριόπουλος (1995), σ. 1364.

³⁷² IG, IV Hisiaia-Oreus, ἀρ. 1186-1231.

³⁷³ Βλ. σχετικὰ Geyer (1962), σελ. 98-99.

³⁷⁴ Geyer (1962), σελ. 94-100· Funaioli, RE, τ. 8, 2, 1, λ. Ἰστιαία· New Pauly, τ. 6, λ. Ἰστιαία, σ. 402· Φουριώτης (1970), σελ. 268-273· Φουσάρας (1974), σελ. 81-88· Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 58.

Μέχρι το 446 π.Χ. ή ισχυρότερη πόλη της μείζονος περιοχής ΠΑ', δηλαδή ή *Ιστιαία*³⁷⁵, της οποίας ή ύπαρξη μαρτυρείται ήδη στα όμηρικά έπη³⁷⁶, ένσωμάτωσε γειτονικές επικράτειες άλλων ασθενέστερων, αρχικά ανεξάρτητων πόλεων. Το έπισημότερο ίερό της *Ιστιαίας* ήταν αυτό του Διονύσου, όπου στήνονταν οί δημόσιες έπιγραφές, για την ακριβή θέση του όμως δεν έχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες³⁷⁷. Λόγω της άποστασίας των εύβοϊκών πόλεων από την Αθηναϊκή συμμαχία το 446 π.Χ., έγινε ή άθηναϊκή έκστρατεία υπό τον Περικλή το 445 π.Χ., ή οποία είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη της *Ιστιαίας* (του πολιτικού κέντρου) από τους Αθηναίους με έφοδο, την έξωση των κατοίκων της *Ιστιαίας* και την (προσωρινή) έγκατάστασή τους στην Μακεδονία και την έγκατάσταση στην επικράτειά της 1.000³⁷⁸ ή 2.000³⁷⁹ Αθηναίων κληρούχων³⁸⁰.

Η πόλη κατά την διάρκεια της άθηναϊκής κατοχής άπαγορεύεται να άνοικοδομηθεί, και πολιτικό κέντρο γίνεται ο *Ωρεός*, πρώην έξαρτημένη κώμη της επικράτειας της *Ιστιαίας*. Από τότε αρχίζει ή σύγχυση του όνόματος της πόλεως (*Ιστιαία-Ωρεός*) και του έθνικού (*Ιστιαίεις-Ωρείται*). Ως πολιτικό κέντρο αναφέρεται ο *Ωρεός*, ένω χρησιμοποιούνται από κοινού τα έθνικά *Ιστιαίεις* και *Ωρείται*³⁸¹, μέχρι το τέλος της αρχαιότητας.³⁸²

Περί της αρχαίας πόλεως *Ιστιαίας* ο Πausανίας λέει ότι ή ίδια πόλη λεγόταν παλαιότερα *Ιστιαία* και μετά *Ωρεός*. Ο Θεόπομπος λέει ότι ο *Ωρεός* ήταν δήμος της *Ιστιαίας*. Ο Στράβων τοποθετεί την *Ιστιαία* πλησίον του Κάλλαντα ποταμού στους πρόποδες του Τελέθριου όρους, από όπου ο ποταμός πηγάζει³⁸³.

Επί του λόφου φαίνεται ότι ήταν ο οικισμός, ο όποιος έκτεινόταν Δ, προς την πλευρά των Άνω *Ωρεών*, ένω Β, Α και Ν, έξω από τα όριά του ανά έποχήν ήταν τα νεκροταφεία.

Α6η': Ωρεοί: Ναός Αγ. Βασιλείου:

I) Φυσική περιγραφή: Έκκλησία των *Ωρεών*.

II) Αρχαιολογικά εύρήματα: Βρέθηκε έπιτύμβια ένεπίγραφή στήλη³⁸⁴.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Θέση που βρίσκεται πιθανώς πλησίον αρχαίου νεκροταφείου.

Α6θ': Ωρεοί: Καραμίχια:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση της περιοχής *Ωρεών*.

II) Αρχαιολογικά εύρήματα: Παραδόθηκαν δύο ένεπίγραφες μαρμάρινες πλίνθοι τέλους κλασσικής - αρχών έλληνιστικής περιόδου³⁸⁵.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Από όσα έχουν δημοσιευθεί δεν είναι σαφής ο χαρακτήρας της θέσεως.

³⁷⁵ Ηρόδοτος, *Ιστορία* VIII, 23· Θουκυδίδης, *Ιστορία* I, 114-115· VII, 57, 95· Ξενοφών, *Ελληνικά*, II, 2, 3· V, 4· Θεόπομπος άπ. 387 στον Στράβωνα, *Γεωγραφικά*, X, 445· Έφορος άπ. 232 στον Αίλιο Ηρώδιανό, *Περί καθολικής προσφάδίας*, II, 863, 17· Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1303b, V, 3· Θεμιστοκλέους 20^η Έπιστολή, 109· Σκύλαξ Καρυανδείς, *Περίπλους* 58· Σκύμνος Χιος, *Περιήγησις (Πρός βασιλέα Νικομήδη)* 578· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη* XI, 13,5· XII, 8· XV, 30· Φιλόχορος άπ. 118· Στράβων, *Γεωγραφικά* X, 445-446· Πολύαινος, *Στρατηγικά* II, 7, 1· Αντίγονος, *Ιστοριών Παραδόξων Συναγωγή*, II, 1.

³⁷⁶ Όμηρος, *Ιλιάς*, στ. 537.

³⁷⁷ Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 59.

³⁷⁸ Σύμφωνα με τον Έφορο στο: Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, XII, 7.

³⁷⁹ Σύμφωνα με τον Θεόπομπο στο: Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445.

³⁸⁰ Θουκυδίδης, *Ιστορία*, VII, 57.

³⁸¹ Ξενοφών, *Ελληνικά* V, 4· Αριστοτέλης, *Πολιτικά* V, 3· Δημοσθένης, *Κατ' Αριστοκράτους* 691· Αισχίνης, *Κατά Κτησιφώντος*, 35· Πολύβιος, *Ιστορία*, XI, 6· XVIII, 28, 30· Πausανίας, *Ελλάδος περιήγησις: Αχαϊκά* VIII· T. Livius XXVIII, 5· XXXI, 46.

³⁸² Περί *Ιστιαίας* και *Ωρεού* βλ. Φουσαράς (1964), σελ. 81-89· Φουριώτης (1970), σελ. 268-277· περί της *Ιστιαιώτιδας* βλ. Φουσαράς (1964), σελ. 89-97 και Φουριώτης (1970), σελ. 277-282.

³⁸³ Βλ. Βρανόπουλος (1995), σελ. 26-27. Για την αρχαία πόλη *Ιστιαία* βλέπε Φουριώτης (1970), σελ. 268-273, Θέμελης (1970), σελ. 371-394, Παπαϊωάννου (1935), όπου ιστορικά στοιχεία, πηγές (Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446) και άναφορά στα νομίσματα.

³⁸⁴ Ανδρειωμένου (1960), σελ. 152.

³⁸⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1988), σελ. 204.

Α6ι': Ωρεοί: Άγ. Δημήτριος:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση τής περιοχής Ωρεών.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα:

Ανασκάφηκαν ισχυροί τοίχοι κατεσκευασμένοι από μεγάλες πέτρες, καλώς λαξευμένες. Τά περισσότερα όστρακα τής ανασκαφής ανήκουν στην κλασσική και έλληνιστική περίοδο³⁸⁶.

III) Αναγνώριση και ταύτιση τής θέσεως: Τά εύρηματα φαίνεται ότι ανήκουν σε κάποιο σημαντικό κτίριο ή άλλη κατασκευή πού χρονολογείται στην προαναφερθείσα περίοδο όπου χρονολογούνται τά συνευρεθέντα όστρακα.

Α6ια': Ωρεοί: Άγ. Ιωάννης:

I) Φυσική περιγραφή: Συνοικισμός τών Ωρεών.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Σε μία βρύση του συνοικισμού έχει τοποθετηθεί μαρμαρίνη σαρκοφάγος ως λεκάνη περισυλλογής ύδατος³⁸⁷.

III) Αναγνώριση και ταύτιση τής θέσεως: Άγνωστη ή προέλευσή της.

Α6ιβ': Ωρεοί: Άγ. Μηνᾶς:

I) Φυσική περιγραφή: Λοφίσκος στην περιοχή τών Ωρεών.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Στην κορυφή του λόφου βρέθηκε ήμιτελής ρωμαϊκή σαρκοφάγος³⁸⁸.

III) Αναγνώριση και ταύτιση τής θέσεως: Δεν διευκρινίζεται αν υπάρχουν ένδείξεις ότι ή σαρκοφάγος βρέθηκε in situ.

Α6ιγ': Ωρεοί: Φραγκοκλησιά Ταξιάρχη:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος Δ του δρόμου πού οδηγεί από τους Ωρεούς στον Ταξιάρχη.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Από τó οικόπεδο Παπανδρέου προέρχεται σειρήνα ΕΛ έποχής, ή οποία κατά τόν έπιμελητή προέρχεται αναμφισβήτητα από ταφικό μνημείο. Επίσης στην Φραγκοκλησιά ταξιάρχη βρέθηκε έπιτύμβια στήλη με τήν βάση της και αρχιτεκτονικά συνευρήματα, πού φέρει μία έπιγραφή 4^{ου} αϊ. π.Χ. και μία ΡΩ χρόνων³⁸⁹.

III) Αναγνώριση και ταύτιση τών θέσεων: Αρχαίος τάφος. Πιθανή θέση αρχαίου νεκροταφείου.

Α6ιγ': Ωρεοί: Αγία Κυριακή:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντά στους Ωρεούς.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω βρέθηκε άνω τμήμα ένεπίγραφης στήλης με έπιγραφή Γλαυκίας Αριστογείτονος, ή οποία φέρει ανάγλυφο νέου άνδρα με ίχνη πολυχρωμίας³⁹⁰.

III) Αρχαίος τάφος. Πιθανή θέση αρχαίου νεκροταφείου.

Α6: Ωρεοί: Άδιευκρίνιστα:

Έξω από τους Ωρεούς βρέθηκαν σε διάφορες περιόδους κεραμική και τοίχοι ΚΛ-ΡΩ έποχής³⁹¹, αρχιτεκτονικά μέλη³⁹², αναθηματικό ανάγλυφο με παράσταση στήλης Διονύσου και έμπροσθεν αυτής Έρωτα, Αφροδίτης και μιᾶς τρίτης μορφής³⁹³, νομίσματα ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ έποχής³⁹⁴, τάφοι και έπιτύμβιες στήλες πού χρονολογούνται στην ΥΚΛ και ΡΩ έποχή³⁹⁵ και

³⁸⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σ. 161. Βλ. επίσης BCH 120, 3, 1996, σελ. 1293.

³⁸⁷ Σάμψων (1982), σελ. 174. Βλ. επίσης Pariente (1990), σελ. 807 και French (1990-1), σελ. 39.

³⁸⁸ Χωρέμης (1970), σελ. 255.

³⁸⁹ ΑΔ, τ. 123, 1999, Χρονικά, σελ. 787. Βλέπε επίσης: BCH 128-129, τ. 2, 2, 2004-2005, Χρονικά, σελ. 1538-1539.

³⁹⁰ ΑΔ, τ. 52, 1997, Χρονικά, σελ. 410-413. Βλέπε επίσης: BCH 127, τ. 2, 2003, Χρονικά, σελ. 1538-1539.

³⁹¹ κλασσικά, έλληνιστικά και ρωμαϊκά όστρακα, τοίχοι κλασσικής και έλληνιστικής περιόδου. Βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 197- τής ίδιας (1984), σελ. 125- Pariente (1991), σελ. 923 και French (1991-2), σελ. 34.

³⁹² τμήμα ιωνικού κιονοκράνου, από τις θέσεις Άγ. Ηλίας, Αγία Παρασκευή, Κολώνα και Αγία Κυριακή. Βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 213.

³⁹³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) Β', σελ. 72.

³⁹⁴ Ο Geyer (1962), σελ. 99, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις εκδόσεις συλλογών αρχαίων νομισμάτων του Eckhel, *Doctr. Numorum* II, 325, του Head, H.N., σελ. 308 και έξης, τόν κατάλογο Catalogue of greek coins: Central Greece, σελ. 125 και τó Revue numismatique, X, 164 παρατηρεί ότι τά παλαιότερα νομίσματα τής Ίστιαίας έφεραν στον έμπροσθότυπο τήν κεφαλή

τάφοι ύστερης ρωμαϊκής - πρώιμης χριστιανικής εποχής, όπου έχει χρησιμοποιηθεί ύλικό 4^{ου} και 3^{ου} π.Χ. αϊ.³⁹⁶. Τέλος, ο Παπαβασιλείου είχε δημοσιεύσει ένα επίγραμμα από την περιοχή των Ωρεών³⁹⁷.

A7' και A7α': Πόλη τῆς Ἰστιαίας καὶ περιοχή της:

I) Φυσική περιγραφή: Σύγχρονη πόλη στο κέντρο περίπου τῆς λεκάνης ΠΑΖ'. Ἐπί τουρκοκρατίας τὸ χωριὸ τὸ ὁποῖο διαδέχθηκε λεγόταν Ξηροχώρι. Βρίσκεται Δ τοῦ Ξηροπόταμου ἢ Ξηριά, τοῦ ποταμοῦ ποὺ διασχίζει τὴν πεδιάδα, ὁ ὁποῖος ταυτίστηκε μὲ τὸν ἀρχαῖο Κάλλαντα, σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Στράβωνα, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ Ξηροχώρι μετονομάστηκε σὲ Ἰστιαία³⁹⁸.



Ἡ πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας μὲ τὴν σύγχρονη ὁμώνυμη κωμόπολη (φωτ. www.voriaevia.net)

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐνδείξεις ὑπάρξεως σταδίου καὶ ἄλλων ἀρχαιοτήτων ὑπάρχουν στὸ κτῆμα Κ. Γεωργίου, στὸ 3^ο χμ. τῆς ὁδοῦ Ἰστιαίας-Ωρεών. Διάφορες θέσεις κατοικήσεως ἔχουν ἐπισημανθεῖ κατὰ καιροὺς σὲ ποικίλα σημεῖα τῆς περιοχῆς³⁹⁹. Δύο ἐπιτύμβιες στήλες κλασσικῆς ἐποχῆς ἔχουν δημοσιευθεῖ⁴⁰⁰.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Δὲν ὑπάρχουν βέβαιες ἐνδείξεις ὅτι ἡ θέση τῆς σημερινῆς πόλεως Ἰστιαίας εἶναι ἀρχαία θέση. Πρέπει νὰ διερευνηθεῖ ἡ θέση ὅπου ὑπάρχουν ἐνδείξεις σταδίου. Οἱ ἐπιτύμβιες στήλες ἴσως συνιστοῦν ἐνδείξεις ὑπάρξεως ἀρχαίου νεκροταφείου κλασσικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ ἴσως καὶ νὰ προέρχονται ἀπὸ τὰ ἀνατολικά νεκροταφεῖα τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ τοῦ Κάστρου Ωρεών (θέση Α6ζ').

τοῦ Διονύσου ἢ τῆς Ἀριάδνης μὲ κλῆμα, ἐνῶ στὸν ὀπισθότυπο Μαινάδα. Σὲ μεταγενέστερη κοπή ἐμφανίζεται στὸν ἐμπροσθότυπο ἡ νύμφη Ἰστιαία νὰ κάθεται σὲ πλώρη πλοίου. Βλ. ἐπίσης Φουριώτης (1970), σελ. 268-273 καὶ Βρανόπουλος (1995), σελ. 164.

Ο Σβορώνος βρήκε «Α τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ωρεών» νομίσματα τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως, βλ. Svoronos (1902), σελ. 318-328. Παραδόθηκε νόμισμα Μαγνήταν χρονολογούμενο στὸ διάστημα 197-146 π.Χ., βλ. Χωρέμης (1973), σελ. 303. Ἀκόμη 54 νομίσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων 1 ἀργυρὸ Ἰστιαίας καὶ 40 κλασσικὰ καὶ ῥωμαϊκὰ, προέρχονται ἀπὸ τὶς θέσεις Ἁγ. Ἡλίας, Ἁγία Παρασκευή, Κολώνα καὶ Ἁγία Κυριακή, βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 213. Κατὰ τὸ γ' τέταρτο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἕως τὴν ῥωμαιοκρατία ἡ ἀρχαία Ἰστιαία ἔκοβε δραχμῆς ποὺ ἔφεραν στὸν ἐμπροσθότυπο κεφαλὴ νύμφης Ἰστιαίας καὶ στὸν ὀπισθότυπο ἀγελάδα ἢ κλῆμα, ποὺ ἀργότερα ἀντικατεστάθη ἀπὸ ἀκρόπρωρο. Βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 84 καὶ 86.

³⁹⁵ Βρέθηκαν: κιβωτιόσχημος τάφος, βλ. Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152 καὶ παραδόθηκαν ἐπιτύμβιες ἐνεπίγραφες στήλες, στόμια πίθων, κεφαλὴ πῆλινου εἰδωλίου, βλ. Τουλούπα (1979), σελ. 174. Τμῆμα ἐπιτυμβίας στήλης ποὺ φέρει ἀνάγλυφο προέρχεται ἀπὸ τὶς θέσεις Ἁγ. Ἡλίας, Ἁγία Παρασκευή, Κολώνα καὶ Ἁγία Κυριακή, βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 213, ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι στοὺς Ωρεοὺς βρέθηκαν ἐπιτύμβες στήλες χρονολογούμενες στὸ β' τέταρτον τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ.³⁹⁵ καὶ ἀρχαία σαρκοφάγος³⁹⁵, βλ. Daux (1961), σ. 758-9, ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο, βλ. Catling (1972-3), σελ. 8, ἐπιτύμβια στήλη χρονολογούμενη γύρω στὸ 350 π.Χ., βλ. Michaud (1973), σελ. 364. Βλ. ἐπίσης AAA 5, 1997, σελ. 227-230.

³⁹⁶ Catling (1979-80), σ. 9. Βλέπε ΑΔ 28, Χρον., σελ. 302-3 καὶ ΑΡ 1972-3, σελ. 8.

³⁹⁷ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 22.

³⁹⁸ Βλ. Βρανόπουλος (1995), σελ. 26-27.

³⁹⁹ French (1991-2), σ. 34. Βλ. ΑΔ 39, Χρον., σελ. 127.

⁴⁰⁰ Ἡ μία φέρει ἀνάγλυφη παράσταση δύο μορφῶν, βλ. Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152, ἐνῶ ἡ ἄλλη παράσταση ἐφήβου ποὺ κρατᾷ σπλεγίδα καὶ ἀρύβαλλον καὶ χρονολογεῖται γύρω στὸ 430 π.Χ., βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 84 καὶ 86.

Α7β': Αγ. Γεώργιος Ίστιαίας:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό, 1,5 χμ. ΝΑ τῆς Ίστιαίας.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Σὲ ἀπόσταση 1χμ. ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Αγ. Νικολάου τοῦ χωρίου Αγ. Γεώργιος βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Αγ. Δημητρίου. Σὲ αὐτὴν ἔχουν ἐντοιχισθεῖ ἐπιτύμβιες στήλες προερχόμενες ἀπὸ παρακείμενο ἀρχαῖο νεκροταφεῖο⁴⁰¹. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκκλησία τοῦ Αγ. Νικολάου ὑπῆρχεν ἐπιτύμια στήλη ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία μεταφέρθηκε στοὺς Ὁρεοὺς⁴⁰². Στὸ κτῆμα Γεροστάθη, 500 μ. ΒΑ τοῦ Αγ. Γεωργίου, ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ίστιαίας-Χαλκίδας, βρέθηκε ἀρχαῖος τοῖχος. Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ προέρχονται 2 ἀκόμα ἐπιτύμβιες στήλες⁴⁰³.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ἡ θέση εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τοὺς Ὁρεοὺς. Ἦ πρόκειται γιὰ νεκροταφεῖο ἄλλου οἰκισμοῦ, ἢ οἱ ἐπιτύμβιες στήλες ἔχουν μεταφερθεῖ ἀπὸ ἄλλου.

Α7γ': Βιστρίτσα: Ἁγία Παρασκευή:

I) Φυσική περιγραφή: Πρόκειται γιὰ λόφο 1 χμ. Α τοῦ χωριοῦ Βιστρίτσα, δεξιὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς Ἀγριοβότανο.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐπισημάνθηκαν κλασσικὰ ὄστρακα ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς⁴⁰⁴.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται πιθανῶς γιὰ ἀρχαία θέση κλασσικῆς ἐποχῆς, ὅμως δὲν ἐπαρκοῦν τὰ δημοσιευμένα στοιχεῖα γιὰ περαιτέρω ἐκτιμήσεις.

Α7δ': Θέση 1-5χλμ. Δ τῆς Ίστιαίας:

I) Φυσική περιγραφή: Στὸν δρόμο πρὸς Ταξιάρχη, 2-3 χμ. ΒΔ τῆς Ίστιαίας.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὅτι ἓνα μηχανῆμα παρέσυρε μεγάλους δόμους ἕως τὴν θέση Δεξαμενὴ (ἀγρὸς Α. Ἰωαννίδη). Θεωρεῖ πιθανὸν ἡ Τουλούπα νὰ ὑπάρχει ἀρχαῖο θέατρο 1,5χλμ. Δ τῆς Ίστιαίας καὶ ἴσως λείψανα δημοσίων κτιρίων, στὰ ὁποῖα ἀνήκουν τὰ προαναφερθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Θεωρεῖ ἐπίσης πιθανὸ νὰ ταυτίζεται ἡ θέση αὐτὴ μὲ τὴν θέση τῆς ἀρχαίας πόλεως Ίστιαίας⁴⁰⁵.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ἄν βεβαιωθεῖ ἡ ὑπαρξὴ θεάτρου ἢ λείψανα δημοσίων κτηρίων, εἶναι πιθανὸ ἡ θέση νὰ ἀνήκει σὲ οἰκισμό, τέτοιου εἴδους κτίρια ὅμως μπορεῖ νὰ βρίσκονται καὶ σὲ ἓνα ἱερό⁴⁰⁶ πὺ βρῖσκεται ἐκτὸς τοῦ οἰκισμοῦ.

Α7ε': Αγ. Παντελεήμων:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον τῆς Ίστιαίας.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐπισημάνθηκαν ἐπιφανειακῶς ἀρχαῖα ὄστρακα⁴⁰⁷.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται πιθανότατα γιὰ ἀρχαῖα θέση. Δὲν ἔχουμε περισσότερα στοιχεῖα.

Α7στ': Πάλιουρας:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση τῆς περιοχῆς Ίστιαίας στὸν δρόμο πρὸς τὴν Μονὴ Ντουνιοῦς.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Στὸ οἰκόπεδο Τρ. Πυλαρινοῦ βρέθηκαν τμήματα κεραμίδων, ὄστρακα καὶ πέτρες. Ἰσως εἶναι λείψανα ἀρχαίων κτιρίων⁴⁰⁸.

III) Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται πιθανότατα γιὰ ἀρχαῖα θέση. Δὲν ἔχουμε περισσότερα στοιχεῖα.

Αζ': Καστανιώτισσα:

⁴⁰¹ Κατὰ τὴν ἐκτίμηση τοῦ Σάμψων.

⁴⁰² Σάμψων (1973-4), σελ. 493.

⁴⁰³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 152-3 καὶ Pariente (1990), σ. 807.

⁴⁰⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 41· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 143-144.

⁴⁰⁵ Τουλούπα (1978), σελ. 121.

⁴⁰⁶ Παράβαλε ἱερό τῶν Δελφῶν.

⁴⁰⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127.

⁴⁰⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127.

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό κείμενο 5 χμ. Ν τῆς Ἰστιαίας.

II) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Κοντὰ στὸ χωριό βρέθηκε ῥωμαϊκὸς τάφος.

III) Αναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀνήκει σὲ ἐκτεταμένο νεκροταφεῖον ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς⁴⁰⁹.

A7: Ποταμὸς Ξηριάς:

I) Φυσική περιγραφή: Διαρρέει τὴν μεγάλη λεκάνη τῆς Ἰστιαίας καὶ ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο *Κάλλαντα*⁴¹⁰.

II) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Μέσα σὲ μπάζα στὸν ποταμὸ βρέθηκε καὶ παραδόθηκε μαρμάρينو γυναικεῖο ἄγαλμα ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς⁴¹¹.

III) Αναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Τὸ ἄγαλμα μᾶλλον θὰ εἶχε μεταφερθεῖ μαζὶ μὲ τὰ μπάζα ἀπὸ ἀλλοῦ.

Περιοχὴ ΠΑΗ': Περιοχὴ Μηλιῶν-Κρουνερίτη.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται γιὰ τὴν ὄρεινὴ λεκάνη τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Ξηροπόταμου, ἡ ὁποία σχηματίζεται στὶς ΒΔ κλιτύες τοῦ ὄρους Ξηροῦ. Ἡ λεκάνη αὐτὴ ἔχει ἔκταση 40 τ.χμ. καὶ οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖ τὸ δυτικότερο τμήμα ἢ ἡ πρὸς Δ συνέχεια τῆς λεκάνης τῆς Ἰστιαίας.

Μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε ὡστόσο ὅτι ἀπομονώνεται ἀπὸ ἐκείνην ἀπὸ τὴν ράχη πού ξεκινᾷ 1 χμ. Β τοῦ χωριοῦ Κάτω Μονοκαρυὰ μὲ διεύθυνση ΝΔ-ΒΔ μὲ κορυφὴ 353 μ. Ἡ ράχη αὐτὴ ἀπομονώνει τὴν λεκάνη αὐτὴν ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπη πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας. Στὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο της συγκλίνει πρὸς τὶς ΒΔ ὑπώρειες τῆς μεγαλορράχης (491μ.) στὴν θέση λεκάνη. Τὸ φυσικὸ ὄριο κατόπιν στρέφεται ΝΑ ἀκολουθώντας τὴν ράχη αὐτὴν [(353 μ.), Στραβοκέφαλο (320 μ. καὶ 340 μ.)] μέχρι τὸ ὕψωμα Ἀετὸς (344 μ.). Ἐν συνεχείᾳ τὸ φυσικὸ ὄριο συνιστᾷ ἡ ὑδροκριτικὴ τῶν 260 μ. καὶ ἡ ράχη Βαμβάκια (377 μ.). Ἀκολουθώντας τὸ φυσικὸ ὄριο τὴν διεύθυνση τῆς ράχης στρέφεται ΝΑ, διέρχεται ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀγδίνες καὶ μὲ τὴν ἴδια διεύθυνση ἀκολουθεῖ τὴν κορυφογραμμὴ τῆς ράχης αὐτῆς ὡς τὴν Τούμπα (454 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὴν κορυφὴ Ψηλὴ Ράχη (657 μ.) τοῦ Ξηροῦ ὄρους, ὅπου συναντᾷ τὸ φυσικὸ ὄριο μὲ τὴν μείζονα περιοχὴ ΠΒ'.

Κατόπιν τὸ φυσικὸ ὄριο σχηματίζεται ἀπὸ τὴν κορυφογραμμὴ τοῦ Ξηροῦ ὄρους πρὸς Δ [Ἅγιος Κωνσταντῖνος (722 μ.)] καὶ ἐν συνεχείᾳ πρὸς ΝΔ [Ποτισμένη (627 μ.), Πατερὰ (628 μ.), Κοκκίδα (730 μ.), Ὀχυρὸν (797 μ.)]. Μετὰ στρέφεται Β, σχηματιζόμενο ἀπὸ τὴν ράχη μέχρι τὸ ὕψωμα Ἀνάληψη (698 μ.), τὸ Διάσελο (644 μ.), τὴν κορυφὴ 579 μ. καὶ τὴν Μεγαλορράχη 491 μ.) πρὸς ΒΔ καταλήγοντας στὴ θέση Λεκάνη κάτω ἀπὸ τὶς βορειοδυτικὲς ὑπώρειές της, ἀπὸ ὅπου περνᾷ ὁ ποταμὸς (πόρος), ὅπου καὶ συναντᾷ τὸ βορειοδυτικὸ φυσικὸ ὄριο.

Ἡ περιοχὴ ΠΑΗ' διαθέτει πηγές, κρῆνες καὶ φρέατα, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος της καλύπτεται ἀπὸ δάσος πεύκων (*Pinus Halepensis*), πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι, ἢ λόγω τῆς ἐλλείψεως παραγωγικοῦ χώρου ἢ λεκάνη αὐτὴ ἐξαρτᾶτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὴν μεγάλη, Α κειμένην περιοχὴ ΠΑΖ', τὴν λεκάνη τῆς Ἰστιαίας, ἂν πράγματι τὸ δάσος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶχε τὴν ἴδια ἔκταση, ἢ οἱ κάτοικοι ζοῦσαν ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΗ'.

A7η': Μηλιές⁴¹²: ὕψωμα Λαυρέντη:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριὸ κείμενο 12 περίπου χμ. Α τῆς Ἰστιαίας σὲ ὑψόμετρο 490-500 μ. Τὸ ὕψωμα Λαυρέντη βρίσκεται πλησίον τοῦ χωριοῦ Μηλιές, σὲ ιδιαίτερα ὄχυρὴ θέση, ἀπὸ ὅπου ἐλέγχει τὸ θαλάσσιο πέρασμα ἀπὸ Λιχάδα πρὸς Ἀρτεμίσιον, δηλαδὴ τὸν διάυλο Ὠρεῶν⁴¹³.

II) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Στὴν νότια καὶ νοτιοανατολικὴ πλευρὰ του διαπιστώθηκαν λείψανα ὄχυρῶσεων. Στὴν κορυφὴ του ὑπάρχει πλάτωμα, ἀλλὰ δὲν διακρίνονται ἴχνη κτιρίων. Στὴν

⁴⁰⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127.

⁴¹⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά* Χ, 446· Τ. Livius, *Ab Urbe condita*, XXVIII, 5 καὶ ἐξῆς· Βρανόπουλος (1995), σελ. 26-27· Φουριώτης (1970), σελ. 269 καὶ σημ. 485-486, σελ. 270 καὶ σημ. 488.

⁴¹¹ Σάμψων (1973-4), σελ. 493.

⁴¹² Στὸ χάρτη τῆς ΓΥΣ: *Μηλέαι*.

⁴¹³ Σκούρας (2003), σελ. 83-84, φωτ. 142.

δυτική πλευρά του υπάρχει αρχαίος λιθόστρωτος δρόμος που οδηγεί στην κορυφή του όχρωματος. Πολλές από τις σύγχρονες πεζούλες πατούν σε αρχαίους τοίχους⁴¹⁴. Κατά την ανευρεθείσα κεραμική (μελαμβραφή οστρακα 4^{ου} π.Χ. αι., ελληνιστικά, ρωμαϊκά και μεταγενέστερα).

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Στη θέση αυτή υπήρχε αρχαίο όχυρο ή όχυρωμένος οικισμός. Η θέση κατοικήθηκε από την κλασική εποχή μέχρι τον Μεσαίωνα⁴¹⁵.

Περιοχή ΠΑΘ': Περιοχή Ασμηνίου - Αρτεμισίου – Γερακιούς.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

Πρόκειται για την λεκάνη των χωριών Ασμηνίου, Αρτεμισίου, Γερακιούς, που όλα είναι κτισμένα στο δυτικό της ήμισυ. Η λεκάνη έχει έκταση περίπου 50 τ.χμ. και αποστραγγίζεται ΒΔ στο δίαυλο Τρικεριού. Διαρρέεται από ρέματα (Μαρμάκια, Βρύσας/Αμμουδιά, Τσόπας), με μεγαλύτερο εκείνο του Βρύσα, ο οποίος συγκεντρώνει τα νερά μικροτέρων χειμάρρων.

Η περιοχή ΠΑΘ', από τους λόφους 1 χμ. Δ του Ασμηνίου μέχρι την ράχη 353 μ. Β της Γαλατσώνας, έχει κοινά όρια με την περιοχή ΠΑΖ'. Το φυσικό όριο παρακολουθείται προς ΒΔ [Παλιορράχη (184 μ.)], στρέφεται ΒΑ [ράχη Πετρονύχια (280 μ.)], εν συνεχεία προς ΝΑ [ράχη Β της Γαλατσώνας], και μετά στρέφεται ΝΔ συμπιπτοντας με το ΒΑ φυσικό όρο της περιοχής ΠΑΗ' [Στραβοκέφαλο (320 και 340 μ.), 344 μ., υδροκριτική των 250 περίπου μ., ράχη Βαμβάκια (377 μ.), θέση χωριού Αγδίνες, Τούμπα (454 μ.), μέχρι την ΒΔ απόληξη της Ψηλής Ράχης σε ύψομετρο 500 μ.]. Μετά στρέφεται ΒΑ σχηματιζόμενο από την ράχη Τούρλα (522 μ. και 513 μ.), την υδροκριτική Α του χωριού Τσαπουργιά προς Β, τα Μικρά Ψαρά (300 μ. περίπου) και τα Μεγάλα Ψαρά (396 μ.), το 296 μ., την υδροκριτική των 200 μ. στο Κεφαλόβρυσσο, και προς ΒΑ από το ύψωμα Έλαφοχώρτια (257 μ.). Από εκεί στρέφεται Δ (υδροκριτική των 200 μ.) μέχρι τον Άνεμόμυλο (243 μ.) και την Χονδρορράχη (132 μ.) ΒΔ έως την βόρεια ακτή της Εύβοίας, 1 χμ. Α του όρμου Γουβες. Η ράχη υψώνεται απότομα επάνω από την ακτή και συνιστά φυσικό όριο με την Α κειμένη περιοχή ΠΑΙ'.

Από το σημείο αυτό ή ακτογραμμή προς ΝΔ σχηματίζει τον όρμο Γουβες και τον όρμο Πευκίου - Ασμηνίου, μέχρι το σημείο όπου βρίσκονται οι λόφοι παρά την ακτή 1 χμ. Δ του Ασμηνίου, όπου καταλήγει το ΝΔ φυσικό όριο της περιοχής.

Στο ανατολικό ήμισυ της λεκάνης σχηματίζεται ή στενή κοιλάδα του χειμάρρου Βρύσα. Συγκροτείται από τρεις ρεματιές που από ΒΑ, ΝΑ και ΝΔ συγκλίνουν προς τα ΒΔ, όπου ή έξοδος προς την παράκτια πεδιάδα. Στο σημείο αυτό συγκλίνουν ή ράχη Πελατικά (240 μ. περίπου) που ξεκινά Ν από το Στραβοκέφαλο (320 μ.) με την ράχη, ή οποία με γενική διεύθυνση ΒΑ-ΝΔ έρχεται από τον Άνεμόμυλο (243 μ.), συνέχεια του οποίου είναι ή ράχη Κολοβού (241 μ. και 208 μ.). Έτσι χωρίζεται ή μικρή λεκάνη του Βρύσα από την παράκτια πεδιάδα της περιοχής ΠΑΘ', συνιστώντας την ιδιαίτερη περιοχή της Τσαπουργιάς. Το χωριό Αγδίνες, όπως είπαμε, βρίσκεται ακριβώς στο όριο με την όρεινη περιοχή ΠΑΗ'.

Η όρεινη λεκάνη του Βρύσα καλύπτεται από δάση, με εξαίρεση μικρές περιοχές που καλύπτονται από όπωροφόρα δένδρα. Η παράκτια πεδιάδα, από το φυσικό όριο προς Α (Χονδρορράχη μέχρι το φυσικό όριο προς Δ, δηλαδή τον λόφο 1 χμ. Δ του Ασμηνίου), καλύπτεται από όπωροφόρα δένδρα και άλλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις συνολικού εμβαδού περίπου 10 τ.χμ. Και ή όρεινη νοτιοανατολική λεκάνη και ή παράκτια βορειοδυτική, οι οποίες συγκροτούν την περιοχή ΠΑΘ' διαθέτουν τρεχούμενα νερά. Η πρώτη διαθέτει αρκετές πηγές, ενώ ή δεύτερη κρήνες και φρέατα. Η ακτή της περιοχής ΠΑΘ' δεν διαθέτει σημαντικό άγκυροβόλιο, ωστόσο διαθέτει πολλές παραλίες όπου θα μπορούσαν να προσορμισθούν κατά την αρχαιότητα ποία, όπως ή παραλία του χωριού Πευκί.

β) Αρχαιολογικές θέσεις της περιοχής ΠΑΘ'.

Α8': Πευκί: Παραθαλάσσιο χωριό 9 περίπου χμ. ΒΑ της Ίστιαίας.

Α8α': Πευκί Γκέκα:

I) Φυσική περιγραφή: Η θέση Γκέκα κείται 700 μ. ΝΔ του λόφου του Αγ. Γεωργίου στο Πευκί.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έντοπίσθηκαν επιφανειακώς αρχαία οστρακα⁴¹⁶.

⁴¹⁴ Κατάκης-Νικολόπουλος (2008), σελ. 61.

⁴¹⁵ Σάμψων (1982), σελ. 175- Pariente (1990), σελ. 808. Βλ. επίσης French (1990-1), σελ. 39.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Πρόκειται για άρχαία θέση.

A8β': Πευκί: Σύγχρονο Νεκροταφείο:

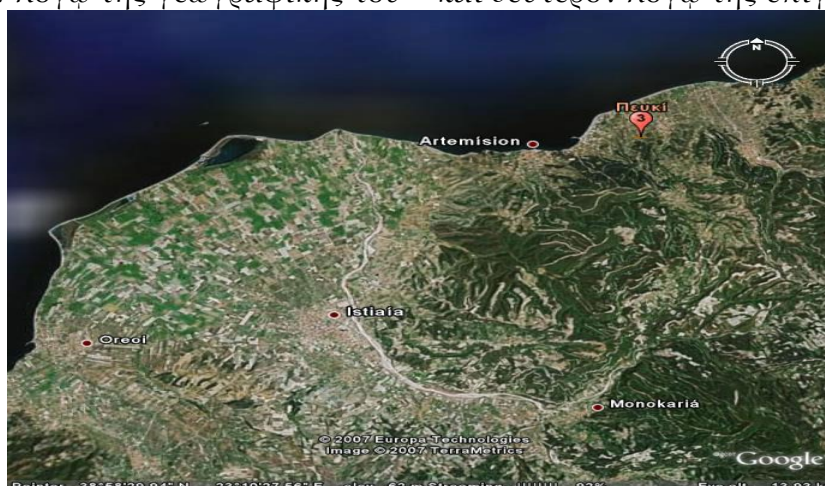
I) Φυσική περιγραφή: Βρίσκεται 500 μ. Β/ΒΑ του Πευκίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα:

Επί του λόφου του σύγχρονου νεκροταφείου του χωριού Πευκί, όπου ή κοιμητηριακή εκκλησία του Αγ. Γεωργίου, έχει διαπιστωθεί ή ύπαρξη μεγάλου κτιρίου⁴¹⁷, πού ίσως ταυτίζεται με τον ναό της Προσηώας Αρτέμιδος⁴¹⁸ και σχετίζεται με τὸ συγκρότημα πού ανέσκαψεν ὁ Lolling⁴¹⁹. Ἐπιγραφή πού βρέθηκε ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα στὸν χῶρο τοῦ νεκροταφείου (λόφος Ἁγ. Γεωργίου κοντὰ στὸ Κουρμπάτσι) καὶ περιλαμβάνει κατάλογο δημοτῶν τῆς πόλεως με τὶς εἰσφορὲς πού κατέβαλαν «εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Αρτέμιδος τῆς Προσηώας καὶ κατασκευὴν τοῦ ἀγάλματος⁴²⁰» ἐνισχύει τὴν πρόταση ταυτίσεως. Στὸν ἴδιο χῶρο ἀνεφάνη τμῆμα ἀρχαίου τοίχου⁴²¹. Στὴν εἴσοδον τῆς ἐκκλησίας ἐπισημάνθηκε τμῆμα μαρμάρινης στήλης⁴²².

Στὸν πλάτανο τῆς γέφυρας διαπιστώθηκε ἀρχαῖον οἰκοδομικὸ ὑλικό⁴²³. Στὸς πρόποδες τοῦ λόφου πρὸς τὴν θάλασσα (Β-ΒΔ) ἀποκαλύφθηκαν πρὸ ἐτῶν ἀρχαῖα κτίρια, τὰ ὁποῖα καταχώσθηκαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους⁴²⁴.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Ἡ θέση ταυτίζεται⁴²⁵ με τὴν θέση τοῦ ἱεροῦ τῆς Προσηώας Αρτέμιδος, πρῶτον λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς του⁴²⁶ καὶ δευτέρου λόγῳ τῆς ἐπιγραφῆς.



Περιοχὴ Ἀρτεμισίου-Πευκίου. Φωτογρ. ἀπὸ δορυφόρο (google earth)

A8γ': Πευκί: Λόφος Μουσκάτ:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος πλησίον τοῦ νεκροταφείου τοῦ Πευκίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Βρέθηκαν πολλὰ ὄστρακα κλασσικῆς ἐποχῆς καὶ λίθοι πού ἴσως ἀνήκαν σὲ ἀρχαῖα κτίρια ἐπὶ τῆς βορειοανατολικῆς κλιτύος τοῦ λόφου καὶ ἰδίως ΒΑ τοῦ νεκροταφείου⁴²⁷.

⁴¹⁶ Στὸ οἰκόπεδο Β. Βαλσάμη. Βλ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 214.

⁴¹⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 152-153.

⁴¹⁸ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 176.

⁴¹⁹ Βλ. *ΑΜ*, 8, 1883, σελ. 250 καὶ ἐξῆς.

⁴²⁰ *ΙΓ*, IX, 1966, ἀρ. 1189.

⁴²¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 299.

⁴²² Σάμψων (1988-9), σελ. 164.

⁴²³ ἔ.ἀ. σελ. 152-153.

⁴²⁴ Σάμψων (1988-9), σελ. 164.

⁴²⁵ Girard (1964), σελ. 89-90· Lolling (1883), σελ. 200-210· Geyer (1962), σελ. 104-105· Hirschfeld, *RE*, λ. *Ἀρτεμισιον*· Radke, *RE*, λ. *Προσηῶα Ἀρτεμις*· Müller (1997), σελ. 310-315· Κατάκης-Νικολόπουλος (2008), σελ. 59-60.

⁴²⁶ Βλ. σημ. 202-204. Γιὰ τὸ ἱερὸ τῆς Αρτέμιδος Προσηώας καὶ τὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμισιον βλ. Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 176, 183, 192· VIII, 8, 14, 16-23· Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι* III, 54· Θεμιστοκλέους 20^η ἐπιστολή· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XI, 12, 4· Πλούταρχος, *Παράλληλοι Βίοι*, Θεμιστοκλῆς, 8, 4· Πλούταρχος, *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας*, 854e-874c· Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, Λακωνικά (3), 16, 6· Ἀρποκρατίων, *Λεξικὸν τῶν δέκα ῥητόρων*, λ. *Ἀρτεμισιον*· Φουριώτης (1970), σελ. 277.

⁴²⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 152-153.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Πρόκειται για αρχαία θέση που κατοικείται στην ΚΛ εποχή.

Αναγνώριση και ταύτιση των θέσεων Α8β' και Α8γ':

Αν συνδυάσουμε τα εύρηματα των κοντινών θέσεων Α8β' και Α8γ' θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι η θέση κατοικείτο στα κλασσικά χρόνια και ότι στον χώρο του σύγχρονου νεκροταφείου βρισκόταν ένα σημαντικό κτίριο, ίσως ιερό. Αν πράγματι πρόκειται περί ιερού, πιθανώτατα πρόκειται για την θέση του ιερού της Προσεώς ή Προσηώς Αρτέμιδος. Δε γνωρίζουμε τίποτα νεότερο για τα κτίρια στους πρόποδες του λόφου. Ίσως όμως και να πρόκειται για οικισμό.

Α9': Ασμήνιο:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό Δ του Πευκίου. Λόφος Διβούνι. Επειδή στο σημείο αυτό του νησιού έχει γίνει σημαντική πρόσχωση στην παραλία, είναι πιθανόν ο χώρος να βρισκόταν πολύ κοντύτερα στη θάλασσα κατά την αρχαιότητα⁴²⁸.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Επί χαμηλού κωνικού λόφου Β της οδού που οδηγεί από το Ασμήνιο προς την Βιστρίτσα, ο οποίος καλείται Διβούνι, βρέθηκαν επιφανειακώς, μεταξύ άλλων, γεωμετρικά όστρακα⁴²⁹.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Πρόκειται για θέση κατοικήσεως ΓΕ εποχής. Ίσως να σχετίζεται με κάποιον οικισμό ή με κάποιο ιερό που βρισκόταν στην περιοχή.

Α10': Αρτεμίσιο: Χωριό Α του Πευκίου. Δεν έχουν προκύψει αρχαιολογικά εύρηματα.

Α11α': Γούβες: Παλαιόκαστρο:

I) Φυσική περιγραφή: Ο Θεοχάρης⁴³⁰ κάνει λόγο για ακρόπολη κοντά στο Αρτεμίσιο, αλλά δεν την ταυτίζει. Η θέση είναι γνωστή και ως Κάτω Κάστρο ή Καστρί, και σε μερικούς χάρτες ο όρμος που σχηματίζεται Β ονομάζεται Βολίκι. Πρόκειται για ένα λόφο ύψομέτρου 60 μ., που ύψώνεται πάνω από τις ακρογιαλιές που τον πλαισιώνουν Α και Δ. Κεϊται 4-5 χμ. Δ του χωριού Καστρί, στο βάθος μιας κοιλάδας που διαρρέεται από ένα χείμαρρο και καλύπτεται από δάσος. Ο λόφος πέφτει απότομα στη θάλασσα προς Β και Δ, και κλίνει ήπια προς Ν και Α, όπου έχουν εντοπισθεί όστρακα ΚΛ εποχής και μαρμάρινες πλίνθοι. Τα όστρακα και ίχνη τοίχων συνεχίζουν μέχρι την κορυφή του λόφου.

Η θέση εκτιμάται ότι δεν ήταν μεγάλη εγκατάσταση, αλλά ελέγχει δύο από τις ελάχιστες παραλίες όπου μπορούν πλοία να πλησιάσουν στην ακτή. ΒΑ του Παλαιόκαστρου, πέρα από την ανατολικότερη ακτή, η βλάστηση του δάσους και τα βράχια κάνουν την παραλία εξαιρετικά δυσπρόσιτη⁴³¹.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Επί των ανατολικών κλιτύων του λόφου έχουν εντοπισθεί όστρακα ΚΛ εποχής και μαρμάρινες πλίνθοι⁴³².

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως: Ίσως πρόκειται για οικισμό κλασσικής εποχής, δεν είναι όμως εκ των εύρημάτων απολύτως βέβαιο αυτό.

Α11β': Γούβες: Όρμος Κατσούμπρι και παραλία Πλατανάκι:

I) Φυσική περιγραφή: Στη θέση Κατσούμπρι ένα μικρό ρέμα κυλάει μέσα από καλλιεργήσιμη περιοχή περιτριγυρισμένη από δάσος και χύνεται στον μικρό όρμο, σε μία ιδιαίτερα έκτεθειμένη ακτή. Δίπλα κείται η παραλία Πλατανάκι.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έχουν επισημανθεί όστρακα ρωμαϊκής εποχής και ίχνη τοίχου στον όρμο Κατσούμπρι, Β του Παλαιόκαστρου Γουβών και της ίδιας εποχής όστρακα στην παραλία Πλατανάκι⁴³³.

⁴²⁸ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 36 και 41· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 144-145.

⁴²⁹ Sackett και άλλοι έ.ά. · Συριόπουλος (1995), σελ. 1364.

⁴³⁰ Θεοχάρης (1959), σ. 307.

⁴³¹ Περιγραφή IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, αρ. 1189.

⁴³² Sackett και άλλοι (1966), σελ. 36 και 41· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 144-145.

⁴³³ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 36 και 41· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 144-145.

III) Αναγνώριση και ταύτιση της θέσεως:

Στή θέση Κατσούμπρι υπάρχει ένας μικρός παραγωγικός χώρος, αλλά από τὰ εὐρήματα δὲν εἶναι σαφὴς ὁ χαρακτήρας τῆς θέσης.

Περιοχὴ ΠΑΙ': Περιοχὴ Ἀγριοβότανου - Ἑλληνικῶν.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια:

Πρόκειται γιὰ τὴν λεκάνη τῶν χωριῶν Ἀγριοβότανο (ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀρτεμίσιο) καὶ Ἑλληνικά, συνολικῆς ἐκτάσεως περίπου 24 τ.χμ., πού διαρρέεται ἀπὸ μικροὺς χειμάρρους καὶ ἀποστραγγίζεται Β πρὸς τὸν διάυλο Τρικερίου καὶ πρὸς ΒΑ πρὸς τὸ Αἰγαῖο.

Τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο πρὸς Δ συμπίπτει μὲ τὸ πρὸς Α φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ΠΑΘ' μέχρι τὴν Τούρλα [Χονδροράχη (120 μ.), Ἀνεμόμυλος 9243 μ., Ἐλαφοχώρτια (200 μ.), Μεγάλα Ψαρά (396 μ.) καὶ Μικρὰ Ψαρά (352 μ.), Τούρλα 9613 μ.]. Ἐπειτα τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται ΒΑ [χαμηλὴ ῥάχη, στὰ Ν τῆς ὁποίας σχηματίζεται τὸ μικρὸ ῥέμα, μέχρι τὴν Μεγάλη Λάκκα (120 μ.), στενὴ ὑδροκριτικὴ τῶν 100 μ.], Β-ΒΑ [Σπαλαθριά (201 μ.)], καὶ ἀπὸ τὶς βόρειες κλιτύες τοῦ ὑψώματος καταλήγει στὴν ἀκτὴ. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ ἀκτογραμμὴ πρὸς τὰ ΒΔ σχηματίζει ἓνα ὄρμιο Α τῆς χερσονήσου Ἅγιος Νικόλαος. (Δ τῆς χερσονήσου ὑπάρχουν δύο νησάκια.) Ἡ ἀκτὴ ἐν συνεχείᾳ μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμίσιο δὲν σχηματίζει κανένα ὄρμιο. Ἀπὸ ἐκεῖ στρέφεται Δ μέχρι τὸν ὄρμιο τοῦ Πλατανιά καὶ τὸν ἐπόμενο ὄρμιο (παρὰ τὴν ἀκτὴ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἐξωκκλήσιο τοῦ Ἁγ. Νικολάου), ὅπου καταλήγει τὸ δυτικὸ χερσαῖο ὄριο τῆς περιοχῆς ΠΑΙ'.

Καὶ ἡ λεκάνη αὐτὴ διαιρεῖται σὲ δύο μικρότερες ἀπὸ τὴν ῥάχη Ἐλαφοχώρτια (160 μ. περίπου) πού καταλήγει στὴν ἀκτὴ ἀφήνοντας μόνο ἓνα στενὸ πέρασμα, αὐτὴν τοῦ Ἀγριοβότανου Β καὶ ἐκείνην τῶν Ἑλληνικῶν ΝΑ. Ἡ πρώτη εἶναι καλυμμένη ἀπὸ δάσος, διαθέτει ὅμως ἓνα μικρὸ παραγωγικὸ χώρο 2 τ.χμ. μὲ ὀπωροφόρα δένδρα. Ἡ δευτέρη, ὅσον ἀφορᾷ στὴν βλάστηση, παρουσιάζει ἀνάλογη εἰκόνα. Εἶναι καλυμμένη ἀπὸ δάσος στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς καὶ ἔχει περίπου ἴσης ἐκτάσεως παραγωγικὸν χώρον μὲ τὴν προηγούμενη. Ἀμφότερες διαθέτουν ἀρκετὲς πηγὲς καὶ διαρρέονται ἀπὸ ῥέματα.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΙ'.

A12α': Ἀρτεμίσιο:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἀκρωτήριο στὸ βόρειο ἄκρο τῆς Εὐβοίας.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἐφορεία ἐναλίων ἀρχαιοτήτων μὲ τὸν καθηγητὴ Willard Baslcon ἐντόπισαν ὑποθαλάσσιες ἀρχαιολογικὲς θέσεις⁴³⁴.

A12β': Ἑλληνικά: Ἁγ. Νικόλαος, (Χερσονήσι) καὶ Καστραδάκι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρὸς Α τῶν Γουβῶν κεῖται τὸ χωρὸ Ἑλληνικά. ΒΑ τῶν Ἑλληνικῶν παρὰ τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας ὑπάρχει χερσονήσος ἡ ὁποία λέγεται Χερσονήσι.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Τὸ Χερσονήσι εἶναι φυσικὸ ὄχυρὸς βραχώδης λόφος, Ν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὑψομέτρου 25 μ. Ἐδῶ ἔχουν ἐπισημανθεῖ λείψανα τείχους πρὸς τὴν μεριὰ τῆς θάλασσας, τὸ ὁποῖο εἶναι κατεσκευασμένο ἀπὸ μεγάλους πωρολίθους καὶ ντόπιους λίθους. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χερσονήσου ἔχουν παρατηρηθεῖ καὶ ἄλλα λείψανα τοίχων καὶ ἄλλων κατασκευῶν, ὅπως π.χ. μιᾶς δεξαμενῆς ΚΛ-ΕΛ χρόνων⁴³⁵. Στὴ νότια πλευρὰ του ὑπάρχει μία στενὴ ἐπίπεδη ἔκταση ὅπου ἔχουν ἐπισημανθεῖ πολλὰ ἐξαιρετικῆς ποιότητος ὄστρακα ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς⁴³⁶. Ἀναφέρεται ἀκόμα ὅτι κατὰ τὴν διάνοιξη δρόμου καταστράφηκαν 6 τουλάχιστον κεραμοσκεπεῖς τάφοι⁴³⁷.

I) Φυσικὴ περιγραφή: Τὸ Καστραδάκι εἶναι τὸ χαμηλότερο (ὑψομέτρου 80 μ.) καὶ νοτιότερο ἐκ τῶν δύο ἀπότομων ὑψωμάτων, τὰ ὁποῖα βρίσκονται στὸ τμήμα τῆς πεδιάδας πρὸς τὴν θάλασσα, 1

⁴³⁴ Blackman (1998-9), σελ. 658.

⁴³⁵ Κατάκης (1997), σελ. 417-418· Βλ. ἐπίσης: BCH (2003), σελ. 1022 καὶ Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 60.

⁴³⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 42· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 145-146· Philippson (1951), σελ. 577-742.

⁴³⁷ Σκούρας (2003), σελ. 61-62.

χλμ. ΝΑ του Χερσονησιού. Καλύπτεται από πυκνή βλάστηση και τὸ διπλανὸ ἀπὸ ἀραιότερη βλάστηση πεύκων καὶ θάμνων⁴³⁸.

II) Αρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἴχνη ὀχυρώσεων πού φαίνονται πρωιμότερα τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, καὶ πιθανῶς χρονολογοῦνται στὸν 6^{ον} π.Χ. αἰώνα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐνταῦθα εὐρεθεῖσα κεραμεικὴ. Τμῆμα τοῦ τείχους πὸν σώζεται σὲ ὀρισμένα σημεῖα σὲ ὕψος μεγαλύτερο τῶν 3 μ. εἶναι κατεσκευασμένο μὲ μεγάλες λιθοπλίνθους (0,60 X 0,60 X 0,30 μ.)⁴³⁹. Στὰ χωράφια διακρίνονται λείψανα καὶ ἄλλων τοίχων⁴⁴⁰. Ανάμεσα στὸν λόφο καὶ τὴν ἀκτὴ ἐπισημάνθηκαν ἐπιφανειακῶς θραύσματα ὀξυπύθμενων ἀμφορέων ΚΛ –ΕΛ χρόνων καὶ πιθανολογεῖται ἡ ὑπαρξὴ κεραμικοῦ ἐργαστηρίου⁴⁴¹.

III) Αναγνώριση καὶ ταύτιση τῶν θέσεων: Πρόκειται γιὰ δύο φυσικὰ ὀχυρῆς, ὀχυρωμένες θέσεις (οἰκισμοὶ ἢ φρούρια) πὸν κατοικήθηκαν ἀπὸ τὴν ΑΡ ἕως τὴν ΕΛ ἐποχῆ. Ὁ Kirsten τοποθετεῖ ἐδῶ ἕνα δῆμο τῆς ἀρχαίας Ἰστιαίας⁴⁴². Οἱ Κατάκης-Νικολόπουλος χαρακτηρίζουν τὸ Καστραδάκι μικρῆς ἔκτασης ὀχυρὸ. Ἐκτιμοῦν μάλιστα ὅτι στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῶν Ἑλληνικῶν θὰ βρισκόταν ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους δῆμους τῆς Ἰστιαϊώτιδας, ἴσως τὸ Ποσειδίου⁴⁴³. Ὁ Σκούρας παρατηρεῖ ὅτι στοὺς μεσαιωνικοὺς χάρτες ἡ θέση ὀνομάζεται Nesso ἢ Neso καὶ ἀναφέρει ὅτι ὁ Γουναρόπουλος ταυτίζει τὴν θέση μὲ τὴν ἀρχαία Νύσσα πὸν μνημονεῖ ὁ Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος⁴⁴⁴.

Α12γ': Περιβολάκια.

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση Β τῶν Ἑλληνικῶν σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση, Δ τοῦ Χερσονησιού.

II) Αρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀναφέρονται λείψανα τοίχων ἀγροικίας καὶ ὄστρακα πὸν ὑποδηλώνουν κατοικίηση ἀπὸ τὴν ΚΛ ἕως τὴν ΥΡΩ ἐποχῆ⁴⁴⁵.

III) Αναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Ἴσως πρόκειται γιὰ θέση οἰκισμοῦ.

Περιοχὴ ΠΑΙΑ': Περιοχὴ Βασιλικῶν.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται γιὰ μία λεκάνη πὸν σχηματίζεται ΒΑ τοῦ ὄρους Ξηροῦ, συνολικοῦ ἐμβαδοῦ περίπου 20 τ.χμ., πὸν ἀποστραγγίζεται ΒΑ πρὸς τὸ Αἰγαῖο, στὸν ὄρμο τῶν Βασιλικῶν.

Τὸ βορειοδυτικὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο μέχρι τὴν Τούρλα συμπίπτει μὲ τὸ ΝΑ τῆς περιοχῆς ΠΑΙ' [Σπαλαθριάς (201 μ.), Μεγάλη Λάκκα (100 μ.), ῥάχη Β τοῦ Μικροῦ Ρέματος, Τούρλα 513 μ.)]. Ἀπὸ ἐκεῖ τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται πρὸς Ν μέχρι τὴν Ψηλὴ Ράχη (657 μ.) καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθεῖ τὸ φυσικὸ ὄριο τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΑ' πὸν τὴν χωρίζει ἀπὸ τὴν ΝΑ κειμένη περιοχὴ ΠΒ' [Ἀναφοσβάλα (507 μ.), Τσόκανη (459 μ.), Ἀχλάδες (100-200 μ.)] πὸν καταλήγει στὸν ὄρμο τῶν Βασιλικῶν. Στὸν ὄρμο αὐτὸν ἡ ἀκτογραμμὴ διαγράφει ἐλαφρὰ καμπύλη πρὸς ΒΑ μέχρι τὸν οἰκισμὸ Ψαροπούλι, κατόπιν στρέφεται Β-ΒΑ μέχρι τὸ ἀκρωτήριον ἀπέναντι ἀπὸ τὰ Μυρμηγκονήσια καὶ ΒΔ ὡς τὸ σημεῖο τῶν βορείων κλιτύων τοῦ Σπαλαθριά, ὅπου τὸ βορειοδυτικὸ φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς φθάνει στὴν ἀκτὴ.

Ἡ λεκάνη τῶν Βασιλικῶν διαθέτει περίπου 3,5 τ.χμ. παραγωγικὸ χῶρο, ὅπου ὑπάρχουν ὀπωροφόρα δένδρα. Ἡ ὑπόλοιπη ἔκταση καλύπτεται ἀπὸ δάσος κωνοφόρων καὶ θάμνους. Διαρρέεται ἀπὸ τὸ Μικρὸ ῥέμα καὶ τὸ ῥέμα Βόθανος, καὶ διαθέτει πηγές, κρήνες καὶ φρέατα.

Στὸν ὄρμο τῶν Βασιλικῶν μποροῦν νὰ προσορμίζονται μικρὰ πλοῖα, τὸ μόνο ὅμως σημαντικό ἀγκυροβόλιο σήμερα βρίσκεται στὸ νοτιοανατολικὸ ἄκρο του, 300 μ. περίπου ἀπὸ τὰ ὄρια μὲ τὴν μείζονα περιοχὴ ΠΒ'.

Περιοχὴ ΠΑΙΑ': Περιοχὴ Βασιλικῶν.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

⁴³⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 42· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 145-146· Philippson (1951), σελ. 577-742· Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 60.

⁴³⁹ Κατάκης (1997), σελ. 417-418· Βλ. ἐπίσης: BCH (2003), σελ. 1022 καὶ Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 59-60.

⁴⁴⁰ Σκούρας (2003), σελ. 61.

⁴⁴¹ Κατάκης (1997), σελ. 417-418.

⁴⁴² Philippson (1951), σελ. 577, 742.

⁴⁴³ Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 59-60.

⁴⁴⁴ Σκούρας (2003), σελ. 61.

⁴⁴⁵ Κατάκης (1997), σελ. 418· Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 59-60.

β) Αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΑΙ'.

A13α': Βασιλικά: Όρμος Ψαροπούλι:

I) Φυσική περιγραφή: Μερικά χιλιόμετρα ΝΑ των Ελληνικών βρίσκεται το χωριό Βασιλικά. ΒΑ τῶν Βασιλικῶν κείται ὁ ὄρμος Ψαροπούλι.

II) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Ὑπηρεσαν πληροφορίες περὶ ἀρχαίων ἐντὸς τῆς θάλασσας καὶ τὸ 1967 συνελήφθησαν τουρίστες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν βγάλει ἀμφορεῖς ἀπὸ τὴν θάλασσα⁴⁴⁶.

III) Αναγνώριση καὶ ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται περὶ ναυαγίου μᾶλλον.

A13β': Βασιλικά: Παλαιόκαστρον:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος πὺν κείται ΒΑ τῶν Βασιλικῶν, ὑψομέτρου 220 μ., ὠσειδοῦς σχήματος, μὲ διεύθυνση Β-Ν, πὺν φαίνεται ἀνάμεσα στὸ χωριὸ καὶ στὴ θάλασσα ἀπὸ δρόμο πὺν ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴν Ἀγ. Ἄννα στὸ Ἀγριοβότανο. Δεσπόζει στὴν παραλία πὺν ἐκτείνεται Ν ἀπὸ τὸ ὕψωμα Σπαλαθριάς ἕως τὸ ἀκρωτήριο Λεύκα. Πρὸς Α οἱ κλιτύες τοῦ λόφου πέφτουν ἀπότομα στὴ θάλασσα. Ἐκεῖ ὑπάρχουν πεῦκα, πλατάνι καὶ μία πηγή⁴⁴⁷.

II) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Ἐπὶ τοῦ λόφου (πρὸς Ν καὶ Α πρὸς τὴν πηγή) ὑπάρχουν ἀρχαῖοι τοῖχοι, οἰκοδομικὰ λείψανα καὶ πολλὰ κλασσικὰ ὄστρακα. Τὰ ὄστρακα εἶναι σκορπισμένα σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ λόφου⁴⁴⁸. Στὸ κτῆμα Κακαβάκη βρέθηκε ἀρχαῖος τοῖχος καὶ σπόνδυλος ἀρχαίου κίονα, καὶ στὸ κτῆμα Μιχαλοπούλου ἐπεξεργασμένες πέτρες καὶ ἀρχαῖα ὄστρακα⁴⁴⁹.

III) Ταυτίσεις τῶν θέσεων: Ἡ ἐγκατάσταση πὺν ὑπῆρχε ἐδῶ εἶχε ἔκταση περίπου 1 τ.χμ. Ὁ Kristen ταυτίζει τὴν θέση μὲ τὴν ἀρχαία πόλη Ποσειδίων⁴⁵⁰, πὺν ἦταν ἀνεξάρτητη τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ.

4) Γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΑ' (1.050 π.Χ. – 68 π.Χ.)

Στὰ προηγούμενα ὑποκεφάλαια ἀσχοληθήκαμε μὲ τὴν γεωγραφία, τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς καὶ τὶς ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΑ'. Τώρα, συνδυάζοντας τὰ ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα, θὰ προσπαθήσουμε νὰ ταυτίσουμε γεωγραφικὰ στοιχεῖα (ἀκρωτήρια, κόλπους, πεδιάδες, ὄρη, ποταμοὺς) καὶ ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς Εὐβοίας μὲ γνωστὲς ἀπὸ τὶς πηγὲς μας ὀνομασίες.

Χερσόνησος τοῦ Κήναιου: Περιοχὴ ΠΑΑ'-Γ':

Ἀκρωτήριο Κήναιον:

Τὸ ἀρχαῖο ἀκρωτήριο Κήναιον, ἀπὸ ὅπου πέρασε στὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν Ἰωλκὸ κατὰ τὸν ὀμηρικὸ ὕμνο ὁ Ἀπόλλωνας⁴⁵¹, πὺν περιγράφεται ἀπὸ τὸν Βακχυλλίδη ὡς ἀμφίκυμος ἀκτῆ⁴⁵² καὶ ἀπὸ τοὺς τραγικοὺς τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ. ὡς καμπτὴ ἀμφὶ Κήναιον ἀκτῆ⁴⁵³ ἢ ὡς ἀκτὴ ἀμφίκλυστος Εὐβοίας ἄκρον⁴⁵⁴, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἡ ἀπόσταση μὲχρι τὶς Θερμοπύλες καὶ τὴν ἐπικράτεια τῆς ἀρχαίας Τράχινας εἶναι μικρὴ, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θουκυδίδης (...ὅτι βραχὺς ὁ διάπλους πρὸς τὸ Κήναιον τῆς Εὐβοίας⁴⁵⁵), τὸ ἄκρο τῆς Εὐβοίας ἀπὸ ὅπου ὁ Σκύλαξ μετράει τὸ μῆκος τῆς νήσου μὲχρι τὴ Γεραιστό⁴⁵⁶, πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ ΒΔ ἄκρο τῆς Εὐβοίας, (θέση Α1α') δηλαδὴ τὸ σημερινὸ ἀκρωτήριο Κήναιο ἢ Λιχάδα.

Ἡ γεωγραφικὴ θέση αὐτὴ συμφωνεῖ ἀπόλυτα καὶ μὲ τὴν γεωγραφικὴ περιγραφή τοῦ Κήναιου πὺν δίνει ὁ Στράβων σὲ σχέση μὲ τὶς ΝΑ κείμενες ἀρχαῖες Κνημίδες καὶ τὸ ὀμώνυμο ἀκρωτήριο⁴⁵⁷. Πράγματι ὁ πορθμὸς πὺν χωρίζει τὰ δύο ἀκρωτήρια ἔχει πλάτος περίπου 20 στάδια, δηλαδὴ περίπου 4 χλμ. Ἀπὸ

⁴⁴⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

⁴⁴⁷ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 42-43· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 146.

⁴⁴⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σ. 36 καὶ 42· Philippson (1951), σ. 577.

⁴⁴⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 153.

⁴⁵⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 42· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 146· Philippson (1951), σελ. 577.

⁴⁵¹ Ὀμηρικὸς Ὑμνος *Εἰς Ἀπόλλωνα*, στ. 218-219.

⁴⁵² Στράβων, *Γεωγραφικά* Χ, 447, ἀποσπ. 211 (Werner), στ. 13-14, πάπυρος Ὁξυρύγχου 2255, ἀπ. 12-13.

⁴⁵³ Βακχυλλίδης, *Διθύραμβος* 2, στ. 13-18.

⁴⁵⁴ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 752-753. Βλ. ἐπίσης στ. 237-238, 993 καὶ σχόλια (παλαιότερα) στοὺς στίχους 752-756 καὶ 993.

⁴⁵⁵ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, III, 93, 1.

⁴⁵⁶ Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*, 58

⁴⁵⁷ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 426.

τὴν θέσιν τοῦ *Κηναίου* ξεκινᾷ ἡ περιγραφή τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ τὴν δυτικὴ ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τὸ Κήναιον μέχρι τὸν Καφηρέα καὶ συνεχίζει ἀκολουθώντας τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ στρεφόμενη ΒΔ μέχρι τὸ *Ἀρτέμιδος ἱερόν*, παραλείποντας, ὅπως εἶπαμε, τὸν *Ἵρσεό*⁴⁵⁸.

Στὸ ἀκρωτήριο *Κήναιον* ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἱστορικῆς ἀρχαιότητος ἱερόν τοῦ Διός. Τὸ ἱερόν ἴδρυσεν κατὰ τὸν μῦθον ὁ Ἡρακλῆς, ἐκπληρώνοντας ὑπόσχεσίν του πρὸς τὸν Δία, ἰδρύνοντας βωμὸν καὶ ὀρίζοντας τέμενος μέσα στὸ ἄλσος πού ὑπῆρχε ἐκεῖ: *ἐνθα πατρώω Διὶ βωμὸν ὀρίζει τεμενίαν τε φυλλάδα*⁴⁵⁹. Ἐκεῖ προσέφερε τὴν εὐχαριστήρια θυσία στὸν Δία γιὰ τὴν ἄλωση τῆς πόλεως Οἰχαλίας τοῦ Εὐρύτου. Ἔτσι ὁ Δίας στὸ ἱερόν του αὐτὸ λατρευόταν ὡς *Κηναῖος*, ἔλαβε δηλαδὴ τὸ προσωνύμιον ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Κήναιον, τοπωνύμιον πού, κατὰ τὸ μῦθον καὶ κατὰ τὶς πίστεις τῶν Ἑλλήνων τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, προὔπηρχε. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι εἶναι πιθανὸν τὸ τοπωνύμιον αὐτὸ νὰ προέρχεται ἐτυμολογικὰ ἀπὸ τὴν δεικτικὴ ἀντωνυμία *κῆνος*, (ὁ ἀντίστοιχος τῆς ἐκείνος στὴν ἀττικὴ διάλεκτο) πού εἶναι κοινὸς τύπος τῆς αἰολικῆς⁴⁶⁰ καὶ τῆς δωρικῆς⁴⁶¹ διαλέκτου. Καὶ ἐπειδὴ καμία πηγὴ δὲν ἀναφέρεται σὲ δωρικὴ ἐγκατάσταση στοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οὔτε παραδίδεται μῦθος γιὰ ἐγκατάσταση Δωριέων, ἀλλὰ ἀντίθετα πολλοὶ μῦθοι⁴⁶² μιλοῦν γιὰ κατοίκηση τῆς Εὐβοίας ἀπὸ πληθυσμοὺς πού προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἰσθμιαίτιδα περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας⁴⁶³, ἴσως ὁ τύπος *Κήναιον* εἶναι αἰολικὸς. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσιν θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ μαρτυρία τῆς κατοίκησης τῆς Εὐβοίας ἀπὸ Αἰολικῆς καταγωγῆς πληθυσμοὺς, (ἂν αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικὴ του ἐτυμολογία.).

Γιὰ τὸ εἶδος τῆς αἱματηρῆς θυσίας μᾶς πληροφορεῖ ὁ Βακχυλλίδης: *εὐρυνεφεῖ Κηναίω Ζηνὶ θύεν βαρναυχέας ἐννεὰ ταύρους*⁴⁶⁴. Ὁ Σοφοκλῆς ἀναφέρεται σὲ *πολυθύτους σφαγὰς*⁴⁶⁵ καὶ *τέλη ἔγκαρπα*⁴⁶⁶, ἐνῶ ὁ Σχολιαστὴς του συμπληρώνει ὅτι καὶ τὰ θυμιάματα ἐπίσης ἦσαν ἀπὸ ἄνθη καὶ καρπούς⁴⁶⁷. Βασισμένη στὴ μυθικὴ θυσία τοῦ Ἡρακλῆ⁴⁶⁸ εἶναι ἡ ὄνομασία τῶν νησιῶν πού βρῖσκονται Δ καὶ ΝΔ τοῦ ἀκρωτηρίου. Λέγονταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα *Λιχάδες*⁴⁶⁹ νῆσοι διότι ὑποτίθεται ὅτι σχηματίστηκαν ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Λίχα, τὸ ὁποῖο ἐκσφενδόνησε ὁ Ἡρακλῆς καὶ κόπηκε στὰ τρία⁴⁷⁰.

Ἡ ὑπαρξὴ λοιπὸν τοῦ ἱεροῦ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς πηγές πού ἀνήκουν στὸ διάστημα ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνα (Βακχυλλίδης) ἕως τὸ α' ἡμισιοῦ τοῦ 1^{ου} μ.Χ. αἰῶνα (Στράβων) καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἀπὸ τὴν εὕρεσιν λεκάνης περιρραντηρίου πού βρέθηκε στὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὄχυρωματικοῦ περιβόλου στὸ ἀκρωτήριο Λιχάδα καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν πού βρέθηκε *in situ* στὴν ἴδια θέσιν, ἡ ὁποία περιλαμβάνει συνθήκη μεταξὺ Ἑρετρίας καὶ Ἰσθμίας. Σ' αὐτὴν ὀρίζεται ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ στηθεῖ: «ἐπὶ Κηναί, ἐν τῷ ἱερῷ»⁴⁷¹, ὅπως εἶπαμε καὶ πρὶν στὸ κεφάλαιον μὲ τὶς γραπτὰς πηγές).

⁴⁵⁸ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, *Γεωγραφία*, III, 14, 2.

⁴⁵⁹ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 253-254.

⁴⁶⁰ Σαπφώ, ἀπόσπ. 26, στ. 3· ἀποσπ. 31, στ.1· ἀπόσπ. 62, στ. 4· ἀπόσπ. S 288, στ. 9· Ἀλκαῖος, ἀπόσπ. 68, 4· ἀπόσπ. 70, στ. 6· ἀπόσπ. 73, 7· ἀπόσπ. 129, 14· Ἀλκμάν, ἀπόσπ. 3, 1· ἀπόσπ. 3, 81 καὶ ἀπόσπ. 15, 1. Βλέπε ἐπίσης Ἀπολλώνιος Δύσκολος Ἀλεξανδρεὺς, *Περὶ ἀντωνυμίας*, II, 1,1, σελ. 58, 4.

⁴⁶¹ Θεόκριτος, *Εἰδύλλια: Ἀλλακάτα* (28), στ. 24· Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ ὀρθογραφίας*, 3, 2, Ψευδο-Ζωναράς, *Λεξικόν*, λέξη ἐκείνος.

⁴⁶² Πλούταρχος, *Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικὰ*, 296 d-e.

⁴⁶³ Ἑλλάνικος, ἀποσπ. 52 (Jacoby)· Ἀριστοτέλης, *Ἀποσπάσματα*, ἀπ. 497, 8, 44, πού διασώζει ὁ Ἀρποκρατίων: *τετραρχία: τετάρων μερῶν ὄντων τῆς Θετταλίας ἕκαστον μέρος τετράς ἐκαλεῖτο, καθά φησιν Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Θετταλικοῖς. ὄνομα δὲ φησιν εἶναι ταῖς τετράσι Θετταλιῶτιν Φθιωτῶτιν Πελασγιῶτιν Ἑστιαῶτιν. καὶ Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῇ κοινῇ Θετταλῶν πολιτείᾳ ἐπὶ Ἀλεῦα τοῦ πυρροῦ διηρῆσθαί φασιν εἰς δ' μοῖρας τὴν Θετταλίαν. Ὁ Στράβων μάλιστα περιγράφει μὲ ἀκρίβειαν τὴν κάθε μία γεωγραφικὴν περιοχὴν τῆς Θεσσαλίας: *Γεωγραφικά*, IX, 430. Βλ. ἐπίσης: Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 578· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, IV, 37, 2-3· Διονύσιος Ἀλικαρνασεύς, *Ῥωμαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, I, 18, 1· Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 5, 3 καὶ 20, Στέφανος Βυζάντιος, *Ἑθνικὰ* (ἐπιτομή), 283, 340· Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ παρωνυμίων*, 3,2, σελ. 894· *Περὶ ὀρθογραφίας*, 3,2, σελ. 512· Φώτιος, *Λεξικόν*, λ. *τετραρχία*.*

⁴⁶⁴ Βακχυλλίδης, *Διθύραμβος* 2, στ. 13-18.

⁴⁶⁵ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 756.

⁴⁶⁶ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 238.

⁴⁶⁷ Σχόλια (παλαιότερα) στὶς *Τραχίνιες* στ. 237-238.

⁴⁶⁸ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 253-254. καὶ Φουριώτης (1970), σελ. 277-279 (φιλολογικὲς πηγές), σημ. 531-535 σελ. 279.

⁴⁶⁹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 426: *ἐνταῦθα καὶ αἱ Λιχάδες καλούμεναι τρεῖς νῆσοι πρόκεινται (τοῦ Κηναίου) ἀπὸ Λίχα τοῦνομα ἔχουσαι*.

⁴⁷⁰ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 772-782.

⁴⁷¹ *ΑΕ* 1872, ἀρ. 417.

Τὰ ὄστρακα ἀρχαϊκῆς καὶ πιθανῶς κλασσικῆς ἐποχῆς⁴⁷² πού ἐντόπισε ὁ Jacobsen πλησίον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου παρὰ τὴν ἀκτὴ, καθὼς καὶ τὰ ὄστρακα κλασσικῆς ἐποχῆς⁴⁷³ πού βρέθηκαν σὲ παρακείμενο οἰκόπεδο⁴⁷⁴, πιθανῶς συνδέονται μὲ τὸ ἱερὸ τοῦ *Κηναίου Διός* καὶ φανερώνουν τὴν κατάληψη τοῦ χώρου κατὰ τὴν χρονικὴ περίοδο στὴν ὁποία ἀνήκουν. Τὰ λείψανα οἰκοδομήματος πού ἀνέσκαψε ὁ Παπαβασιλείου⁴⁷⁵ καὶ ἡ κυκλικὴ θεμελίωση πιθανῶς συνδέονται καὶ αὐτὰ μὲ τὸ ἱερό. Ἡ θέση λοιπὸν τοῦ ἱεροῦ ἐντοπίζεται στὸ χῶρο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου.

Ἡ θέση ἐξακολούθησε νὰ χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ, ὅπως δείχνει ἡ κεραμεικὴ πού ἦρθε στὸ φῶς κατὰ τὶς ἀνασκαφές τοῦ Παπαδάκη⁴⁷⁶. Ὁ περιβόλος ὁμως σχήματος πενταγώνου μὲ πύργους, λόγω τῶν διαστάσεων, τῆς κατασκευῆς καὶ τοῦ σχήματός του, ὁ ὁποῖος συνδέεται μὲ τὴν κεραμεικὴ αὐτὴ παραπέμπει σὲ ὄχυρωματικὸ ἔργο⁴⁷⁷. Ἡ παρουσία ὄχυρου σὲ αὐτὴ τὴν θέση κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ εἶναι δικαιολογημένη⁴⁷⁸ ἀπὸ πλευρᾶς ἐλέγχου τοῦ διαύλου Κημιίδος, τῶν στενῶν τοῦ Κύνου δηλαδή, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς προστασίας ἀπὸ ἀπόβαση ἐχθρικῶν δυνάμεων τῆς ἐπικράτειας τῆς πόλεως στὴν ὁποία ἀνήκε⁴⁷⁹, ἀνάλογα μὲ τὸ ποιὸς ἤλεγχε κάθε φορὰ τὴν ἐπικράτεια (Διεῖς, Ἐστιαεῖς, Μακεδόνες, Ῥωμαῖοι.)

Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη πού ἐντόπισε Σάμψων 500 μ. Α τῆς προηγούμενης θέσεως⁴⁸⁰ εἶναι πιθανὸν εἶτε νὰ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν θέση ἐκείνη, εἶτε, ἂν πράγματι βρέθηκαν *in situ*, νὰ ἀνήκουν σὲ κάποιον κτίσιον ἄλλης θέσεως, διακριτῆς ἀπὸ ἐκείνην τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου. Τὸ λίθινο ἐλαιοπιεστήριο πού βρῆκε ὁ Σάμψων στὴ θέση αὐτὴν μαρτυροῦν ἀνάλογη βιοτεχνικὴ δραστηριότητα στὸν χῶρο αὐτὸ (ἢ σὲ γειτονικὸ χῶρο ἀπὸ ὅπου ἴσως μεταφέρθηκε), ὁμως δὲν τὴν χρονολογεῖ.

Πόλεις Δίον καὶ Ἀθῆναι Διάδες: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση μὲ βάση τὶς πηγές:

Ἡ ἀρχαία πόλη Δίον πού μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ὡς μία ἀπὸ τὶς ἀβαντικὲς πόλεις πού ἔστειλαν στρατὸ στὴν Τροία ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Χαλκίδας Ἐλεφήνορα χαρακτηρίζεται στὸ ὁμηρικὸ κείμενο ὡς *Δίον τ' αἰπὺν πτολίεθρον*⁴⁸¹. Τὸ ἐπίθετο *αἰπύς*, *αἰπεῖα*, *αἰπὺν* σημαίνει ὑψηλὸς καὶ χρησιμοποιεῖται στὴν ἀρχαία γραμματεία κυριολεκτικὰ γιὰ νὰ δηλώσει ἕνα ὄρος⁴⁸², ἕνα τύμβο⁴⁸³, ἕνα τεῖχος⁴⁸⁴, ἕνα ἱερὸ πού βρίσκεται σὲ ψηλὸ σημεῖο⁴⁸⁵, τὸν οὐρανὸ⁴⁸⁶, καὶ μεταφορικὰ γιὰ νὰ δηλώσει τὸ μέγεθος, τὴν ἔνταση καὶ τὴν δυσκολία⁴⁸⁷.

Ὁ Ὅμηρος μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Δίου ὡς *αἰπὺν πτολίεθρον* πιθανότατα θέλει νὰ δηλώσει μία πόλη, ἢ ὁποία βρισκόταν σὲ φυσικὰ ὄχυρὴ θέση. Φαίνεται δηλαδή ὅτι κυριαρχεῖ στὴν σκέψη τοῦ ποιητῆ ἕνα ἀπὸ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ πολιτικοῦ κέντρου στὴν περίπτωσι τῆς πόλεως Δίου, ὅπως γίνεται καὶ στὴν περίπτωσι τῆς Κηρινθοῦ, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει *ἔφαλον*⁴⁸⁸, ἐνῶ στὴν περίπτωσι τῆς

⁴⁷² Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 136.

⁴⁷³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 178.

⁴⁷⁴ Βλ. ἐπίσης Philipsson (1951), σελ. 551 καὶ IG XII 9 188, 18-19.

⁴⁷⁵ Παπαβασιλείου (1912), σελ. 139-140, Μπελλάρας (1940), σελ. 12-14.

⁴⁷⁶ Παπαδάκης (1924), σελ. 480.

⁴⁷⁷ Οἱ θεμελιώσεις τοῦ περιβόλου ἔχουν πάχος 3 μ. Οἱ δύο ὄψεις εἶναι κατασκευασμένες μὲ καλῶς λαξευμένες ὀρθογώνιες λιθοπλίνθους καὶ στὸ ἐσωτερικὸ ὑπάρχει λιθολόγημα. Οἱ πύργοι στὶς γωνίες ἐνίσχυαν τὴν ἄμυνα τοῦ ὄχυρου. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου βρίσκεται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περιβόλου.

⁴⁷⁸ Ἀπὸ τὸ τελευταῖο τέταρτο 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἕως τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ὅποτε μὲ τὴν λήξη τῶν Μιθριδατικῶν πολέμων σταμάτησε κάθε ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων καὶ ὡς ἐκ τούτου κάθε ἐχθροπραξία. Ἡ λήξη τῶν ἐχθροπραξιῶν, βεβαίως, δὲν σημαίνει πῶς οἱ Ῥωμαῖοι θὰ ἔπαυαν νὰ χρησιμοποιοῦν ὄχυρα πού ἤλεγχαν τὶς θαλάσσιες καὶ τὶς χερσαῖες ὁδοὺς.

⁴⁷⁹ Πρόκειται γιὰ τὴν πόλη Δίον. Τὸ πολιτικὸ κέντρο βρισκόταν 2,5 -3 χλμ. βορειότερα στὴ θέση Α1β': Καστρὶ ἢ Παλαιὸ Καστρὶ Λιχάδας, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως μετὰ.

⁴⁸⁰ Σάμψων (1975), σελ. 155.

⁴⁸¹ Ὅμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 538.

⁴⁸² Ὅμηρος, *Ιλιάς*, Ε, στ. 367· Νικίας, *Ἐπιγράμματα*, XVI, 188: ὄρος Κυλλήνιον αἰπύ.

⁴⁸³ Ἀριστοτέλης, ἀπόσπ. 641, στ. 54: *Πενθεσιλείας αἰπὺν τύμβον Ἀμαζονίδος*.

⁴⁸⁴ Ὅμηρικοὶ Ὕμνοι, Ὕμνος εἰς Διμήτρα, στ. 271

⁴⁸⁵ Ἀπολλώνιος Ρόδιος, *Ἀργοναυτικά*, I, 2.

⁴⁸⁶ Βακχυλίδης, *Ἰδιαί*, 3, στ. 36: *αἰπὺν αἰθέρα, Σουῖδας, Λεξικόν, λ. διφρηλατῶν: ὦ τὸν αἰπὺν οὐρανὸν διφρηλατῶν ἤλιε.*

⁴⁸⁷ Ὅμηρος, *Ὀδύσεια*, α, στ. 11· Ἡσίοδος, *Θεογονία*, στ. 589, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 83, Πίνδαρος, *Ἰδιαί*, 10, στ. 42, Ἀπολλώνιος Ρόδιος, *Ἀργοναυτικά*, IV, 7,

⁴⁸⁸ Ὅμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 538.

Ίστιαίας κυριαρχεί στην σκέψη του τὸ βασικὸ γνῶρισμα τῆς ἐπικράτειας (*πολυστάφυλος*⁴⁸⁹). Ἡ πόλη πιθανότατα πήρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὴν σημαντικότερη ἴσως λατρεία στὴν περιοχὴ της, ἐκείνην τοῦ Διὸς⁴⁹⁰. Ἡ πόλη *Διάδες Ἀθῆναι* ἀναφέρονται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἀπόσπασμα χαμένης τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου Πόντιος Γλαῦκος πού, ὅπως εἶπαμε, διασώζει ἀνώνυμος συγγραφέας⁴⁹¹.

Στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας ἡ πόλη *Δίον* ἐμφανίζεται μεταξὺ τῶν ἄλλων εὐβοϊκῶν πόλεων ἀπὸ τὸ 451/450 π.Χ. καὶ ἐξῆς μέχρι τὸ 426/425⁴⁹². Ἡ πόλη Ἀθῆναι *Διάδες* ἀναφέρεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ ἔτος 450/449 π.Χ. καὶ ἐξῆς μέχρι τὸ ἔτος 425/424 π.Χ.⁴⁹³.

Ἐπομένως καὶ οἱ δύο αὐτὲς μικρὲς εὐβοϊκὲς πόλεις διατηροῦσαν τὴν αὐτονομία τους κατὰ τὸν 5^ο π.Χ. αἰῶνα. Εἶναι δηλαδὴ φόρου ὑποτελεῖς στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ παρουσιάζονται ὡς διακριτὲς πόλεις, ὡς διακριτὰ πολιτικὰ μορφώματα. Ὅπως δηλαδὴ συνάγεται ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές, δὲν ἔχουν μέχρι αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ἀπορροφηθεῖ ἀπὸ ἄλλη γειτονικὴ, ἰσχυρότερη ἀπὸ αὐτὲς πόλη. Ὁ Σκύλαξ, στὰ μέσα περίπου τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. χαρακτηρίζει τὴν Εὐβοία ὡς τετράπολιν, καὶ δὲν περιλαμβάνει στὶς τέσσερις αὐτὲς πόλεις ἐκεῖνες τοῦ *Δίου* καὶ τῶν *Ἀθηνῶν Διάδων*, ἀναφέροντας ὅμως τὸ ἱερὸ τοῦ *Κηναίου Διός*. Οἱ πόλεις πού ἀναφέρει εἶναι ἡ *Ἔστιαία*, ἡ *Χαλκίς*, ἡ *Ἐρέτρια* καὶ ἡ *Κάρυστος*⁴⁹⁴. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι τὸ *Δίον*, αἱ *Ἀθῆναι Διάδες* καὶ ἄλλες γειτονικὲς πόλεις στὸ διάστημα πού μεσολάβησε ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ γειτονικὴ Ἰστιαία. Ἐνσωματώθηκε δηλαδὴ ἡ ἐπικράτειά τους στὴν Ἰστιαιώτιδα χώρα καὶ τὸ πολιτικὸ κέντρο τους μετατράπηκε σὲ ἐξαρτημένη κώμη, σὲ δῆμο δηλαδὴ τῆς ἐπικράτειας.

Πότε μπορεῖ νὰ ἔγινε αὐτὸ δὲν μποροῦμε νὰ καθορίσουμε μὲ ἀκρίβεια. Τὸ *Δίον* καὶ αἱ *Διάδες Ἀθῆναι* μάλιστα ὑφίσταντο ὡς πόλεις καὶ μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἰστιαίας καὶ τῆς ἐπικράτειάς της ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὸ 446 π.Χ., ἀφοῦ φορολογούνταν ξεχωριστά. Προφανῶς ἡ ἐκδίωξη τῶν Ἰστιαίων ἀπὸ τὸν Περικλῆ καὶ ἡ ἐγκατάσταση Ἀθηναίων κληρῶν⁴⁹⁵ ἀφοροῦσε μόνο τοὺς πολίτες τῆς Ἰστιαίας καὶ τὴν Ἰστιαιώτιδα χώρα στὴν ἔκταση πού εἶχε μέχρι τὸ ἔτος αὐτό. Τὸ 411 π.Χ. ἐξεγέρθηκαν ὅλες οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἀποστατώντας ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, μετὰ τὴν ἥττα τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἐρέτριας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ὠρεό⁴⁹⁶, τὸ νέο δηλαδὴ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας. Ὅταν ὅμως γράφει ὁ Θουκυδίδης ὅτι *Λακεδαιμόνιοι ... Εὐβοιάν τε ἅπασαν ἀποστατήσαντες πλὴν Ὠρεοῦ μᾶλλον ἐννοεῖ τὶς μεγάλες πόλεις τῆς κεντρικῆς καὶ νότιας Εὐβοίας, καὶ ἴσως δὲν ἀποστάτησαν οἱ μικρὲς, γειτονικὲς στοὺς Ὠρεοὺς πόλεις, οἱ ὁποῖες ἦταν εὐκόλο νὰ δεχθοῦν ἐπίθεση ἀπὸ τὸν Ὠρεό, ὅταν θὰ ἀνέκαμπταν οἱ Ἀθηναῖοι.*

Κατὰ τὴν διάρκεια λοιπὸν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τὸ τέλος του τὸ 404 π.Χ. φαίνεται πῶς οἱ μικρὲς, πρῶην ὑποτελεῖς στοὺς Ἀθηναίους πόλεις, πού βρισκόνταν κοντὰ στὴν Ἰστιαία, ὑφίσταντο ὡς ἀνεξάρτητα πολιτικὰ μορφώματα. Οἱ δύο αὐτὲς πόλεις, μαζί μὲ τὴν Ἰστιαία, τὴν Χαλκίδα, τὴν Ἐρέτρια, καὶ τὴν Κάρυστο, ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν συμμάχων στὴν ψηφισματικὴ ἐπιγραφή τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων⁴⁹⁷, μὲ τὴν ὁποία ἰδρύθηκε ἡ Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία τὸ 378/377 π.Χ.

Ἐπομένως κάποια στιγμή ἀνάμεσα στὴν χρονολογία αὐτὴν καὶ στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., στὸ δεῦτερο δηλαδὴ τέταρτο του 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. φαίνεται νὰ ἐνσωματώθηκε τὸ *Δίον* καὶ αἱ *Ἀθῆναι Διάδες* στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας, στὴν Ἰστιαιώτιδα χώρα, ἂν βέβαια ὁ Σκύλαξ εἶναι ἀκριβῆς στὴν ἀναφορὰ του γιὰ εὐβοϊκὴ τετράπολη καὶ ἂν μιλώντας γιὰ τετράπολη δὲν ἀναφέρεται μόνο στὶς σημαντικότερες πόλεις τῆς Εὐβοίας.

⁴⁸⁹ Ὅμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 537.

⁴⁹⁰ Ὅπως εἶδαμε καὶ στὸ ὑποκεφάλαιο τῶν πηγῶν, ὁ Στέφανος Βυζάντιος καὶ ὁ Αἴλιος Ἡρωδιανὸς παραπέμποντας στὸν Ἔφορο, ἀποδίδουν τὴν ὀνομασία καὶ τὴν ἰδρυση τῆς πόλεως *Διάδες Ἀθῆναι* στὸν Δίαντα, γιὸ τοῦ Ἄβαντα. Ὡστόσο δὲν ἐξηγεῖ κανεὶς πού θὰ μπορούσε νὰ ὀφείλεται ἡ ὀνομασία Ἀθῆναι. Βλ. Στέφανος *Γραμματικός*, *Ἐθνικά* (Ἐπιτομή), 34, 19-21 καὶ Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσώδιας*, τ. 3,1, 330.

⁴⁹¹ Ἀνώνυμος, *Γένος Ἀράτου καὶ βίος*, σελ. 77, 3 (Maab), ἀπόσπ. 61 (Mette), παπυρ. ἀπόσπ. 31.

⁴⁹² *IG*, I, 2, ἀρ. 194 καὶ ἐξῆς.

⁴⁹³ *IG*, I, 2, ἀρ. 195 καὶ ἐξῆς, Nachmanson (1913), ἀρ. 11, σελ. 14-16. Βλ. ἐπίσης Geyer (1962), σελ. 109-111 καὶ σημ. 1 σελ. 111.

⁴⁹⁴ Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*, 58.

⁴⁹⁵ Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Α, 114-115· ἀναφορὰ καὶ στὸ Α, 23· ΣΤ, 76, 84· Ζ, 57 καὶ Η, 57· Θεόπομπος (ἀποσπ.) στὸν Στράβωνα, *Γεωγραφικά* Χ, 446. Βλέπε ἐπίσης: Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XII, 7 καὶ 22· Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι: Περικλῆς*, 23· Φιλόχορος, *Σχόλια* στὶς Νεφέλες τοῦ Ἀριστοφάνη, στ. 213· Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, II, 1, 3· Εὐστάθιος στὸν Διονύσιο Περηγητὴ 520· Φώτιος, *Λεξικόν*, II, 60.

⁴⁹⁶ Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, Η, 95· Ἀριστοτέλης, *Ἀθηναίων Πολιτεία*, 33, 1. Βλέπε ἐπίσης Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XIII, 47.

⁴⁹⁷ Nachmanson (1913), ἀρ. 30, σελ. 30-33.

Θεωρείται, επίσης, ότι μετά την αποστασία τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων τὸ 411 π.Χ. αὐτές, ἔκτος ἀπὸ τὸν Ὠρεὸ (Ἰστιαία), συγκρότησαν μία συνομοσπονδία, ἕνα κοινὸν τῶν *Εὐβοέων*, ἕνα δευτεροβάθμιο δηλαδή, εὐρύτερο πολιτικὸ μὲροφωμα⁴⁹⁸. Τὸ Κοινὸν τῶν *Εὐβοέων* ἐξακολούθησε νὰ ὑπάρχει μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνα, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ νομίσματα ποὺ χρονολογοῦνται τότε καὶ εἰκονίζουσι τὸν ἐμπροσθότυπο τὴν νύμφη Εὐβοία καὶ τὸν ὀπισθότυπο βόδι καὶ τὴν ἐπιγραφή *ΕΥΒ*⁴⁹⁹. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου, στὰ χρόνια τῶν διαδόχων, τὸ Κοινὸν τῶν *Εὐβοέων* ἀνασυγκροτήθηκε. Τὰ κοινὰ ῥύθμιζαν οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ πρόβουλοι, σύμφωνα μὲ ἐπιγραφικὰ καὶ φιλολογικὰ πηγὰς⁵⁰⁰, ἐνῶ κοινὴ ἐσοτὴ τῆς ἐνώσεως ἦταν τὰ Δημήτρια⁵⁰¹. (Τὸ Κοινὸν διαλύθηκε μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Χαλκίδας ἀπὸ τὸν Κλαύδιο Κέντωνα⁵⁰² τὸ 200 π.Χ. καὶ τῆς Ἐρέτριας ἀπὸ τὸν Λεύκιο Κόιντο Φλαμινίνο⁵⁰³ τὸ 198 π.Χ., ἀνασυστάθηκε ὁμως ἀπὸ τὸν Τίτο Κόιντο Φλαμινίνο τὸ 194 π.Χ., τὴν χρονιά ποὺ ἀπέσυρε τὶς ῥωμαϊκὰς φρουρὰς ἀπὸ τὴν Χαλκίδα τὴν Ἐρέτρια καὶ τὸν Ὠρεὸ⁵⁰⁴).

Ἡ ἐπιγραφή IG, IX, 4, ἀρ. 1187⁵⁰⁵, ποὺ ὅπως εἶδαμε ἀποτελεῖ προξενικὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων καὶ βρέθηκε στὸς Ὠρεοὺς, ἀναφέρει μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχόντων ἐκεῖνο τοῦ *Εὐφραντίδου Διέως*, ἐνῶ ἡ ἐπιγραφή IG, IX, 4, ἀρ. 1186⁵⁰⁶, ποὺ περιλαμβάνει ἐπίσης προξενικὸ ψήφισμα, ἀναφέρει μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχόντων⁵⁰⁷ (τοῦ ἔτους στὸ ὅποιο ἀνήκει τὸ ψήφισμα) ἐκεῖνο τοῦ *Θεοξένου Ἀθηνίτου*, προφανῶς ἀπὸ τὴν πόλη *Ἀθῆναι Διάδες*⁵⁰⁸. Ἡ πρώτη ἐπιγραφή, ὅπως ἀναφέραμε καὶ πρὶν, χρονολογεῖται στὰ ἔτη 264/263 ἢ ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν χρονολόγησι τοῦ Pomtow τὸ διάστημα 264/263 -232 π.Χ., ἐνῶ ἡ δευτέρη τὸ διάστημα 232-220 π.Χ., καὶ μαρτυροῦν ὅτι τὸ *Δίον* καὶ αἱ *Ἀθῆναι Διάδες* εἶχαν χάσει τὴν ἀνεξαρτησίαν τους, εἶχαν ἀπορροφηθεῖ καὶ συνενωθεῖ μὲ τὴν ἰσχυρότερη γειτονικὴ Ἰστιαία καὶ ἀποτελοῦσαν πλέον κατὰ τὸ β' τρίτο τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνα δήμους/κῶμες τῆς Ἰστιαϊώτιδος χώρας.

Στὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή IG, IX, IV: *Histiaia-Oreus*, ἀρ. 1189, ποὺ ἦταν στημένη στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Προσηῶας καὶ ἀναφέρεται σὲ ἀνακαίνισι ἢ ἀνακατασκευὴ τοῦ ἱεροῦ, δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα οὔτε *Διέως* οὔτε *Ἀθηνίτου*. Ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα ἄλλων δήμων, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τῶν Ὀροβίων, κῶμης ποὺ τοποθετεῖται Ν τοῦ Τελεθρίου⁵⁰⁹, ἀλλὰ δὲν πρόκειται γιὰ ἀναγκαστικὴ εἰσφορὰ, οὔτε ὁ κατάλογος εἶναι πλήρης κατάλογος τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων. Πρόκειται ὅπως εἶπαμε γιὰ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή πολιτῶν ποὺ ἤθελαν καὶ μπορούσαν νὰ συνεισφέρουν στὴν ἀνακαίνισι τοῦ ἱεροῦ.

Ἐπομένως τίποτα δὲν μᾶς ἐμποδίζει ἀπὸ τὸ νὰ πιστεύουμε ὅτι κατὰ τὸν 2^ο αἰῶνα π.Χ. καὶ ἀργότερα, ὅπου μπορούμε νὰ χρονολογήσουμε τὴν ἐπιγραφή⁵¹⁰, τὸ *Δίον*, ὅπως καὶ αἱ *Ἀθῆναι Διάδες*, ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἀποτελοῦν ἐξαρτημένες κῶμες τῆς πόλεως Ἰστιαίας, τμήματα δηλαδή τῆς Ἰστιαϊώτιδος χώρας. Αὐτὸ θὰ συνεχίστηκε καὶ μετὰ τὸ 146 π.Χ., ἀφοῦ μέχρι τὸ 27 π.Χ. ἡ νότια Ἑλλάδα

⁴⁹⁸ Βρανόπουλος (1995), σελ. 135. Νομισματικὰς ἐνδείξεις δείχνουν ὅτι κέντρο τοῦ κοινου ὑπῆρξε ἡ Ἐρέτρια. Βλ. Wallace (1956), σελ. 1 κ.έξ.

⁴⁹⁹ Kraay (1966), σελ. 372. Βλέπε ἐπίσης Βρανόπουλος (1995), σελ. 135.

⁵⁰⁰ Ἐπιγραφὰς Ἐρετρίας: IG, XII, 9, ἀρ. 208, 212, 217· ψήφισμα ποὺ διασώζει ὁ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων καὶ δογμάτων συναγωγή*, Μενέδημος, 17.

⁵⁰¹ Κουρουνώτης (1911), σελ. 1-9.

⁵⁰² Titus Livius, *Ab Urbe condita*, 33,23,1-3· Ζωναρᾶς, IX, 14, 15.

⁵⁰³ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, 31, 22, 8· 31, 24, 3.

⁵⁰⁴ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, 34, 51, 1-2· Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Τίτος, 12, 4

⁵⁰⁵ Βρέθηκε στὸ σπίτι τοῦ Χρηστοῦ Βόρη. Bulletin de correspondance hellenique XV, 1891, 412 κ.έξ., Wilhelm, A., AM, XV, 1892, 111 κ.έξ. Ἐπίσης Dittenberger (1892), 494· Blackman, *Inscr. z. grieh. Staatenkde.* 40. Ὁ Pomtow χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφή μᾶλλον πρὶν τὸ 232 π.Χ. Βλ. IG, IX, IV: *Histiaia-Oreus*, ἀρ. 1187.

⁵⁰⁶ Wilhelm, A. AM, XV, 114· Robinson, AJA, 9, 1905, 332,96· IG, IX, IV: *Histiaia-Oreus*, ἀρ. 1186.

⁵⁰⁷ Ἡ ἐπιγραφή προξενικοῦ ψηφίσματος IG, IX, IV: *Histiaia-Oreus*, ἀρ. 1186 τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων δὲν ἀναφέρει κανένα *Διέα* μετὰ τῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀπαραίτητο νὰ ὑπάρχει ὅπωςδήποτε *Διεύς* μετὰ τῶν ἀρχόντων.

⁵⁰⁸ Οἱ ἀρχοντες στὰ ψηφίσματα ἀναφέρονται μὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἐθνικὸ τους ποὺ τὸ συνοδεύει καὶ ἀποτελεῖ ἐπιθετικὸ προσδιορισμὸ αὐτοῦ, καὶ δὲν συνοδεύεται τὸ ὄνομά τους ἀπὸ γενικὴ τῆς πατρωνυμικῆς καταγωγῆς ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ ὑπόλοιπα ὀνόματα πολιτῶν καὶ ξένων ποὺ ἀναφέρονται κάθε φορὰ.

⁵⁰⁹ Στράβων, Γεωγραφικά, IX, 405.

⁵¹⁰ βλ. ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχὴ: *Ἰστιαϊώτις*, δήμοι τῆς Ἰστιαϊώτιδος, πολιτικὸ κέντρο. 6) Ἐπιγραφή IG, IX, IV: *Histiaia-Oreus*, ἀρ. 1189)

αναγνωριζόταν ως φόρου ύποτελης στην Ρώμη, διατηρώντας την δομή της πολιτικής της οργάνωσης υπό τον έλεγχο των Ρωμαίων.

Ο Στράβων, κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, γνωρίζει το Δίον της Εύβοίας και το τοποθετεί στην χερσόνησο του Κηναίου, ή οποία κείται πλησίον του Ωρεού: *ἔστι δὲ ἐν τῷ Ωρεῷ τούτῳ τὸ τε Κηναίων πλησίον καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ Δίον καὶ Ἀθηναίαι Διάδες, κτίσμα Ἀθηναίων, ὑπερκείμενον τοῦ ἐπὶ κύνον πορθμοῦ· ἐκ δὲ τοῦ Δίου Κάναι τῆς Αἰολίδος ἀπωκίσθησαν· ταῦτά τε δὴ τὰ χωρία περὶ τὴν Ἰστιαίαν ἔστι.* Προσθέτει ακόμα ότι στην χερσόνησο του Κηναίου βρίσκεται και η πόλη *Ἀθηναίαι Διάδες*, λέγοντας ότι είναι κτίσμα των Αθηναίων και δεσπόζει επάνω από τα στενά του πορθμού του Κύνου⁵¹¹.

Κατά την εποχή βέβαια που έζησε ο Στράβων (1^{ος} π.Χ. -1^{ος} μ.Χ. αιώνας) και συγκεκριμένα από το 27 π.Χ. και μετά, οι πόλεις που αναφέρει δεν είναι παρά οι οικισμοί που υφίστανται μαζί με την άμεση περιοχή τους. Όλη η Ελλάδα αποτελεί ρωμαϊκή επαρχία⁵¹² και από την γεωπολιτική οργάνωση των άλλων κρατών δεν έχει μείνει παρά μόνο ότι έχει να κάνει με τα γεωγραφικά όρια των λεκανών που προσδιορίζονται από το ανάγλυφο.

Που όμως βρισκόταν η θέση αυτών των δύο πόλεων του Κηναίου; Λέει ο Στράβων ότι στην περιοχή του Ωρεού βρίσκεται η χερσόνησος του Κηναίου, και αρχίζοντας την περιγραφή από το ακρωτήριο που κείται στο ΝΔ άκρο της χερσονήσου αναφέρει τις πόλεις που βρίσκονται επάνω στην χερσόνησο από Δ προς Α. Έπομένως πρώτα συναντά κανείς ερχόμενος από το ακρωτήριο την πόλη Δίον και ύστερα την πόλη *Διάδες Ἀθηναίαι*.

Σημαντική αρχαιολογική θέση στην χερσόνησο του Κηναίου (Λιχάδας) στο δυτικό τμήμα της είναι η θέση Α1β' (Καστρι ή Παλαιό Καστρι Λιχάδας) που βρίσκεται στην περιοχή ΠΑΑ' (περιοχή του χωριού Λιχάδα). Η δεύτερη σημαντική αρχαιολογική θέση είναι η θέση Α2α' (Καστέλλι Γιάλτρων), που βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα της χερσονήσου, στην περιοχή ΠΑΒ'. Έτσι μπορούμε να τοποθετήσουμε την πόλη Δίον⁵¹³ στην θέση Α1β' (Καστρι ή Παλαιό Καστρι Λιχάδας) και την πόλη *Ἀθηναίαι Διάδες*⁵¹⁴ στη θέση Α2α' (Καστέλλι Γιάλτρων).

Πόλη Δίον: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση των θέσεων:

Η περιοχή ΠΑΑ' (περιοχή του χωριού Λιχάδα), όπου κείται η θέση ουσιαστικά χωρίζεται σε δύο μικρότερες λεκάνες από μία λοφοσειρά, που ξεκινάει από τους πρόποδες του Κηναίου όρους και καταλήγει ΝΔ στην περιοχή του όμώνυμου ακρωτηρίου. Σε αυτήν ανήκει η φυσικά όχυρη θέση Λόφου Α1β' (Καστρι ή Παλαιό Καστρι Λιχάδας),⁵¹⁵ 4 χμ. Δ του χωριού Λιχάδα παρά την ακτή, Ν του ακρωτηρίου Βασιλίνας. Η θέση έχει ορατότητα προς την θάλασσα, ελέγχοντας οπτικά και τις δύο πλευρές του ακρωτηρίου, δηλαδή και ΒΑ προς την πλευρά του στενού θαλάσσιου περάσματος που δημιουργείται μεταξύ των ακρωτηρίων Βασιλίνας (στο βορειοδυτικό άκρο της περιοχής ΠΑΑ') και Τάπια της Φθιώτιδας και Α προς την πλευρά του Μαλιακού κόλπου, αλλά και Ν προς τον δίαυλο Κνημίδας και ΝΑ προς το Β. Εύβοϊκό κόλπο. Έλέγχει δηλαδή και τα δύο θαλάσσια περάσματα και σ' αυτό έγκειται η μεγάλη στρατηγική σημασία της θέσεως⁵¹⁶.

Στην κορυφή του λόφου, όπως είδαμε, διαπιστώθηκε ΠΓ και ΓΕ όστρακα⁵¹⁷ και σωστική ανασκαφή έφερε στο φως ΠΓ και ΓΕ κεραμική (κυρίως όστρακα από σκύφους και πρόχους)⁵¹⁸. Αποκαλύφθηκαν θεμέλια κτιρίων ποσότητες κατεστραμμένου οικοδομικού υλικού, αναμεμιγμένου με ποσότητες κεραμικής, που περιελάμβαναν αρχαϊκά, κλασσικά και ρωμαϊκά στρώματα⁵¹⁹. Στα χαμηλότερα μέρη διαπιστώθηκαν επιφανειακά όστρακα ΚΛ μέχρι ΡΩ, μία στέρνα και λείψανα τοίχων κτισμένα με

⁵¹¹ Και οι τρεις οικισμοί βρίσκονταν στην περιοχή της Ἰστιαίας, που διαχωρίζεται από την Κήρινθο και την περιοχή της.

⁵¹² Από το 148 π.Χ. έγινε ρωμαϊκή επαρχία ή Μακεδονία μαζί με την νότια Ἰλλυρία, την Ἡπειρο και την Θεσσαλία. Η νότια Ελλάδα ήταν φόρου ύποτελης στην Ρώμη και ανήκε στην δικαιοδοσία του ανθυπάτου της Μακεδονίας μέχρι την εποχή του Αυγούστου, όποτε το 27 π.Χ. έγινε ρωμαϊκή επαρχία με το όνομα Αχαΐα. Βλ. Wilcken (1962), σελ. 378.

⁵¹³ Όμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 538.

⁵¹⁴ Στράβων, *Γεωγραφικά* Χ, 5, C 446, Στέφανος Βυζάντιος στην λέξη *Ἀθηναίαι Διάδες*, παράβαλε Ευσέβιος, *Εἰς Σύγγελλον*, 290, 8 (Dindorff), Παπαβασιλείου (1912), σελ. 139-140, Φουριώτης (1970), σελ. 280-281, και σημ. 542-547.

⁵¹⁵ Ο λόφος έχει ύψόμετρο 60 μ. και διαστάσεις 30 X 20 μ. στην κορυφή (έμβαδόν 600 τ.μ.).

⁵¹⁶ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 36-7· των ίδιων (1974), σελ. 137.

⁵¹⁷ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 36-7· των ίδιων (1974), σελ. 137.

⁵¹⁸ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 297· της ίδιας (1994)Β', σελ. 101-137· Blackman (1999-2000), σελ. 62.

⁵¹⁹ Λόγω εκτελέσεως δημοσίων έργων. Βλ. Σαπουνά-Σακελλαράκη (1993), σελ. 196-197.

ὀρθογώνιες πλίνθους στὴ Β πλευρά⁵²⁰. Ἀρχαῖα λείψανα διαπιστώθηκαν σὲ μεγάλη ἔκταση καὶ στίς ὑπώρειες τοῦ λόφου καὶ στὸ μικρὸ «λεκανοπέδιο» Ν τοῦ λόφου⁵²¹. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα πρόκειται γιὰ θέση οἰκισμοῦ, ὁ ὁποῖος κατοικήθηκε συνεχῶς ἀπὸ τὴν ΠΓ ἕως τὴν ΡΩ ἐποχῇ.

Ἄν πραγματικὰ ἡ πληροφορία τοῦ Ὀμήρου γιὰ τὸ ἰσχυρὸ *Δίου αἰπὺ πτολίεθρον*⁵²² ἀνάγεται στὴν ὕστερη ἐποχῇ τοῦ Χαλκοῦ, ἐποχῇ κατὰ τὴν ὁποῖαν δὲν ἀναφέρεται ἄλλη πόλη στὴν περιοχὴ μεταξὺ Δίου καὶ Ἰστιαίας, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἐπικράτεια τοῦ Δίου θὰ ἐκτεινόταν Α, ἐλέγχοντας πιθανῶς τὴν λεκάνη τῶν Γιάλτρων ΠΑΒ', ὅπου ἡ ἀρχαία θέση Α2α' (Καστέλλι Γιάλτρων) μὲ λείψανα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ἐκεῖ θὰ μποροῦσε νὰ βρῆται μία ἀκόμη κώμη τῆς *Διάδος*, τῆς ἐπικράτεια τοῦ Δίου. Οἱ ἀνακατατάξεις πληθυσμῶν ποὺ ἀκολούθησαν κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχῇ ἔφεραν τοὺς Ἰῶνες στὴν περιοχῇ, οἱ ὁποῖοι ἀπώθησαν τοὺς Αἰολεῖς τοῦ Δίου δυτικότερα, ἰδρύοντας τὴν πόλη Ἀθῆναι μέσα στὴν ἄλλοτε Διάδα, τὴν ἄλλοτε ἐπικράτεια τοῦ Δίου. Γι' αὐτὸ καὶ πιθανῶς ὀνομάστηκαν *Ἀθῆναι Διάδες*. Λόγω ἴσως τοῦ Κηναίου ὄρους, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ φυσικὸ ὄριο καὶ τῆς ἐπάρκειας τῆς γῆς ποὺ εἶχαν στὴν κατοχὴ τους, δὲν προχώρησαν δυτικότερα. Οἱ Αἰολεῖς ἔνεκα τῆς *στενοχωρίας* ἔστειλαν ἓνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τους νὰ ἰδρύσει τὴν αἰολικὴ ἀποικία *Κάναι* στὴν Αἰολίδα τῆς Μ. Ἀσίας⁵²³.

Πόλη Δίον: Πολιτικὴ ὀργάνωση: Μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας.

Μετὰ τὴν διάλυση τῶν μυκηναϊκῶν βασιλείων στὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἀκολούθησαν μετακινήσεις πληθυσμιακῶν ομάδων ἐντὸς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ στὴν Μ. Ἀσία κατὰ τὸν 11^ο καὶ 10^ο π.Χ. αἰῶνα. Στὴν κεντρικὴ Ἑλλάδα, στὴν Ἀττικὴ, στὴν Πελοπόννησο κ.λ.π. συγκροτοῦνται μικρὰ κράτη ποὺ παρουσιάζουν φυλετικὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωση καὶ κατοίκηση κατὰ κῶμες.

Ἡ ἀνευρεθεῖσα κεραμικὴ ΠΓ, ΓΕ (στὴν κορυφῇ τοῦ λόφου), ΑΡΧ, ΚΛ, ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχῆς (στοὺς πρόποδες καὶ χαμηλότερα), καθὼς καὶ τὰ κτιριακὰ λείψανα στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου καὶ στὸ μικρὸ λεκανοπέδιο Ν αὐτοῦ δείχνουν τὴν θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου καθ' ὅλη τὴν μακρὰ αὐτὴ περίοδο.

Οἱ ἐκτάσεις τῆς λεκάνης ΠΑΑ' καὶ ἴσως τῆς Α κειμένης ΠΑΒ' θὰ ἀποτελοῦσαν τὴν ἐπικράτεια ἑνὸς ἢ μᾶλλον δύο γειτονικῶν φυλετικῶν κρατῶν. Κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ., ἂν πράγματι ὑπῆρξαν προηγουμένως περισσότεροι τοῦ ἑνὸς οἰκισμοὶ καὶ ἀντίστοιχα φυλετικὰ πολιτικὰ μορφώματα, θὰ συνενώθηκαν μὲ συνοικισμό καὶ θὰ ἀπέτελεσαν τὴν πόλη - κράτος τοῦ Δίου.

Κατὰ τὴν ΑΡΧ, ΚΛ ἡ ἐπικράτεια τῆς πόλης, λόγω τῶν φυσικῶν ὁρίων καὶ τῆς παρουσίας τῶν Ἀθηνῶν Διάδων Α, μᾶλλον δὲν παρουσίασε μεταβολή. Κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχῇ ἡ ἐπικράτεια ἐνσωματώθηκε στὴν Ἰστιαιώτιδα χώρα, μέχρι τὴν ἐνσωμάτωσή της στὴν ὤωμαϊκὴ Ἀχαΐα τὸ 27 π.Χ.

Πόλη Δίον: Κοινωνικὴ ὀργάνωση καὶ οἰκονομία:

Οἱ ἐκτάσεις τῆς λεκάνης ΠΑΑ' θὰ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ θρέψουν τὸν πληθυσμὸ ἑνὸς μικροῦ ἢ περισσότερων μικρῶν οἰκισμῶν ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπάρχουν στὴν περιοχῇ κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχῇ, οἱ κοινωνίες τῶν ὁποίων θὰ ἦταν ὀργανωμένες πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ὡς φυλετικὰ κράτη καὶ ἡ οἰκονομία τους θὰ στηριζόταν στὴν ἀγροτικὴ παραγωγή καὶ τὴν κτηνοτροφία. Ἐνδειξη γιὰ ἐνασχόληση μὲ τὴν θάλασσα ἀποτελεῖ ἡ ἴδρυση τῆς ἀποικίας *Κάναι* στὴν Αἰολίδα κατὰ τὸν α' ἀποικισμό.

Κατὰ τὴν ΑΡΧ, ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχῇ ἡ οἰκονομία πιθανῶς στηριζόταν κατὰ ἓνα μέρος στὸν ἀγροτικὴ παραγωγή, οἱ κάτοικοι ὅμως θὰ ἀσχολοῦνταν πιθανῶς μὲ τὴν ἀλιεία, τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν ναυτιλία, ἐλέγχοντας τὰ στενά. Γιὰ τὶς δραστηριότητες αὐτές ἐνδείξεις ἀποτελοῦν ἡ θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου καὶ πρῶμη ναυτιλιακὴ δραστηριότητα κατὰ τὸν α' ἀποικισμό.

Βέβαιον εἶναι ὅτι τὸν 5^ο αἰῶνα ἡ πόλη πληρώνει φόρο στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, γεγονός ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι εἶχε τὴν δυνατότητα τῆς συγκεντρώσεως τοῦ ποσοῦ, ποὺ κάθε χρόνο ἀναγράφεται στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν τὸ διάστημα 451/450 π.Χ.- 425/424 π.Χ.

⁵²⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σ. 36-7.

⁵²¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 196-197.

⁵²² Ὀμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 538.

⁵²³ Βλ. παρακάτω: «Πολίχνες» τοῦ Δίου *Κάναι* καὶ *Εὐβοία*: β) *Κάναι*. Ὅσα προτείνουμε ἀποτελοῦν προτάσεις ἐρμηνείας βασισμένες σὲ ἐνδείξεις κατοίκησης στὴν περιοχῇ Αἰολέων πρὶν τοὺς Ἰῶνες ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς πηγές καὶ τὰ πιθανὰ γλωσσικὰ διαλεκτικὰ κατάλοιπα.

Η εύρεση μητρών μεταλλοτεχνίας⁵²⁴ δυστυχώς δεν χρονολογούνται. Ωστόσο η λειτουργία εργαστηρίου μεταλλοτεχνίας προϋποθέτει εξειδίκευση, καταμερισμό εργασίας, πλεόνασμα του πρωτογενούς προϊόντος, οι διαχειριστές του οποίου, άτομα ή κοινότητες, θα είχαν την δυνατότητα να διαθέσουν για την αγορά μετάλλινων αντικειμένων, προϊόντων πολυτελείας. Οι τεχνίτες του εργαστηρίου αποτελούσαν ομάδα που απασχολείτο στον δευτερογενή τομέα της οικονομίας⁵²⁵.

Το κύριο έξωαστικό ιερό της πόλεως του Δίου:

Το κύριο έξωαστικό ιερό του Δίου είναι εκείνο του Διός Κηναίου. Η λατρεία του Διός είναι συνδεδεμένη με την μυθική θυσία του Ηρακλή. Η ύπαρξη του ιεροῦ μαρτυρείται από φιλολογικές πηγές⁵²⁶ και αρχαιολογικά εύρηματα⁵²⁷ στο διάστημα από την αρχαϊκή εποχή μέχρι τον 1^ο αιώνα μ.Χ. Για το είδος της αίματηρης θυσίας, όπως είπαμε, μάς πληροφορεί ο Βακχυλλίδης: *εὐρυνεφεῖ Κηναίω Ζηνὶ θύεν βαρναυχέας ἐννέα ταύρους*⁵²⁸. Ο Σοφοκλῆς ἀναφέρεται σὲ *πολυθύτους σφαγὰς*⁵²⁹ καὶ *τέλη ἔγκαρπα*⁵³⁰, ἐνῶ ὁ Σχολιαστὴς του συμπληρώνει ὅτι καὶ τὰ θυμιάματα ἐπίσης ἦταν ἀπὸ ἄνθη καὶ καρπούς⁵³¹. Ἡ χρήση τοῦ περιθραντηρίου συμπληρώνει ἐπίσης τὸ τυπικὸ τῆς λατρείας.

Τὸ έξωαστικὸ ἱερό μετὴν ἄσκηση τῆς λατρείας πρὸς τὸν θεὸ προστάτη τῆς ἐπικράτειας, σύμφωνα μετὸ ἐρμηνευτικὸ σχῆμα τοῦ Polignac⁵³², ἀποτελεῖ τόπο καθαγιασμοῦ τῆς ἀλληλεγγύης τοῦ κοινωνικοῦ σώματος καὶ ὡς ἐκ τούτου συμβάλλει στὴν κοινωνικὴ συνοχὴ⁵³³. Δηλώνει τὴν κυριαρχία καὶ τὸν ἔλεγχο τοῦ κοινωνικοῦ σώματος τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς ἐπικρατείας. Τὴν πολιτικὴ αὐτὴ ἐρμηνεία ἐνισχύει ἡ ὀπτικὴ ἐπαφὴ τοῦ ιεροῦ ἀπὸ τὴν πόλη⁵³⁴, πού συνδέεται μετὸν ὀπτικὸ ἔλεγχο τῆς ἐπικράτειας ἀπὸ τὸ πολιτικὸ κέντρο, κάτι πού εἶναι ἐφικτὸ καὶ στὴν περίπτωσή αὐτήν. Τὸ ψήφισμα πού βρέθηκε *in situ* (ὅπου ὀρίζεται ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ στηθεῖ ἐπὶ Κηναί, ἐν τῷ ἱερῷ⁵³⁵), φανερώνει μετὴν σειρὰ του τὸν πολιτικὸ χαρακτῆρα τοῦ ιεροῦ.

«Πολίχνης» τοῦ Δίου Κάναι καὶ Εὐβοία:

Γιὰ τὴν πόλη Διον ἀναφέρεται ὅτι «εἶχε ὡς πολίχνης τὶς κῶμες Κάναι καὶ Εὐβοία»⁵³⁶.

α) Εὐβοία:

Ἡ πόλη Εὐβοία ὑποτίθεται ὅτι ὑπῆρξε κάποτε κοντὰ στὸ ἀκρωτήριο Κήναιον, σύμφωνα μετὸ ὅσα πληροφορήθηκε ὁ Στράβων ἀπὸ τὴν χαμένη σήμερα τραγωδία τοῦ Αἰσχύλου Πόντιος Γλαῦκος καὶ καταποντίστηκε ἐξ αἰτίας σεισμοῦ. Αὐτὸ ὡστόσο δὲν προκύπτει ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀπόσπασμα πού παραθέτει ὁ Στράβων, οὔτε κατ' ἀνάγκη ἀπὸ τὰ σωζόμενα παπυρικὰ ἀποσπάσματα: *Εὐβοῖδα καμπτὴν ἀμφὶ Κηναίου ἀκτὴν, κατ' αὐτὸν τύμβον ἀθλίον Λίχα*.⁵³⁷ Τὸ συμπεραίνει ὁ Στράβων ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο κείμενο. Μᾶλλον τὸ *εὐβοῖδα* εἶναι ἐπίθετο, καὶ λειτουργεῖ ὡς ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς στὸ *ἀκτὴν*

⁵²⁴ Μαζαράκης-Αϊνιάν (2000). Περί τῆς θέσεως βλέπε ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Β', σελ. 131, σχ. 19^Α, πίν. 5.Βλ. σμ. 48.

⁵²⁵ Εἰφάρᾶς (2002), σελ. 38.

⁵²⁶ Π) Ἀναφορὴς τῶν πηγῶν τῆς φιλολογικῆς παράδοσης, τῶν παπυρικῶν κειμένων καὶ τῶν ἐπιγραφῶν σὲ ἀρχαῖες θέσεις. Ἀκρωτήριο Κήναιον: πηγές 1-9.

⁵²⁷ *AE* 1872, ἀρ. 417· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 136· Philippson (1951), σελ. 551 καὶ *IG* XII 9 188, 18-19· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 178.

⁵²⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-37· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 136.

⁵²⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 178.

⁵³⁰ Βλ. ἐπίσης Philippson (1951), σελ. 551 καὶ *IG* XII 9 188, 18-19.

⁵³¹ Βακχυλλίδης, *Διθύραμβος* 2, στ. 13-18.

⁵³² Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 756.

⁵³³ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 238.

⁵³⁴ Σχόλια (παλαιότερα) στὶς *Τραχίνιες* στ. 237-238.

⁵³⁵ Ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωσή τῶν ἱερῶν τοῦ Απόλλωνος στὶς Ἀμύκλες, τοῦ Ποσειδῶνος στὴν Ἴσθμια καὶ στὸ Σούνιο, τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας στὴν Ἀμάρυνθο, τοῦ Ἀσκληπιοῦ στὴν Ἐπίδαυρο, τῆς Ἀφαιῆς στὴν Αἶγινα, τοῦ Διὸς στὴν Νεμέα, τῆς Ἥρας στὸ Ἄργος καὶ στὴ Σάμο κ.λ.π. βλ. Polignac (2000), σελ. 67.

⁵³⁶ Polignac (2000), σελ. 71.

⁵³⁷ Polignac (2000), σελ. 63.

⁵³⁸ *AE* 1872, ἀρ. 417.

⁵³⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 297.

⁵⁴⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 447· Aeshylus, *Fragmenta*, ἀποσπ. 211 (Werner)· Aeshylus, *Fragmenta*, ἀπόσπ. 25e, στ. 13-14· πάπυρος Ὀξυρύνχου 2255, 8^η τετραλογία, Α ἔργο, ἀπ. 12-13, στ. 13-14 (Rand).

έννοώντας την εὐβοϊκή ἀκτή τοῦ Κηναίου. Ἄρα τὸ θαῦμα ποὺ παρουσιάζεται, κατὰ τὸ κείμενο συνέβη στὴν εὐβοΐδα καμπτὴν ἀκτὴν ἀμφὶ Κηναίου, κατ' αὐτὸν τύμβον ἀθλίου Λίχα.

Ἀκόμα ὅμως καὶ ἂν ἀπὸ ἄλλους μύθους ποὺ ὑπῆρχαν στὴν ἐποχὴ τοῦ Στράβωνα μαρτυρεῖτο ὁμώνυμη τῆς Εὐβοίας πόλη, ποὺ ὑπῆρξε κάποτε, στὰ μυθικὰ χρόνια, στὴν περιοχὴ τοῦ Κηναίου καὶ καταποντίστηκε, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο τῆς μελέτης μας. Ἀκόμα καὶ ἂν ὑπῆρχε ἱστορικός πυρῆνας στοὺς σχετικούς μύθους, δὲν μπορούμε νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ θέμα ἐλλείψει ἄλλων στοιχείων.

β) Κάναι:

Ὅμως ἡ πολίχνη Κάναι, ποὺ ἀναφέρεται ὡς κώμη τοῦ Δίου, δὲν ἦταν κώμη τῆς ἐπικρατείας της, ἀλλὰ πόλη, ἀποικία τοῦ Δίου στὴν Αἰολίδα τῆς Μ. Ἀσίας. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, ὅποτε ἔλαβε χώρα ὁ πρῶτος ἀποικισμός, εἶναι ἀλήθεια ὅτι μαρτυρεῖται ἄφιξη διαφορετικῶν ἑλληνικῶν φύλων σὲ κάποιες περιοχές, ἐνῶ ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθοῦσαν διαμάχες ποὺ διαρκοῦσαν πολλὰ χρόνια μεταξὺ αὐτῶν γιὰ τὴν ἐπικράτηση.

Στὴν περίπτωση τῆς Χίου, ὅταν ἦταν στὸ νησι βασιλείας ὁ Οἰνωπίων⁵³⁸ (ποὺ εἶχε ἔλθει ἀπὸ τὴν Κρήτη), γιὸς τοῦ Θησέα καὶ τῆς Ἀριάδνης κατὰ τὸν μῦθο, ἔφθασαν στὴ νῆσο Κᾶρες καὶ Ἄβαντες ἀπὸ τὴν Εὐβοία. Κατόπιν, μετὰ ἀπὸ χρῆσιν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἔφθασε ἀπὸ τὴν Ἰστιαία τῆς Εὐβοίας ὁ Ἄμφικλος, καὶ διαδέχθηκε κάποια χρόνια μετὰ τὸν Οἰνωπίωνα καὶ τὰ παιδιά του στὸ βασιλικὸ ἀξίωμα. Μετὰ ἀπὸ τρεῖς γενιές, βασίλευε ὁ τρίτος μετὰ τὸν Ἄμφικλο ἀπόγονός του Ἔκτωρ, ὁ ὁποῖος πολέμησε ἐναντίον Καρῶν καὶ Ἀβάντων ποὺ κατοικοῦσαν στὴν Χίο. Τοὺς Ἄβαντες σκότωσε στὶς μάχες, ἐνῶ τοὺς Κᾶρες τοὺς ἀνάγκασε νὰ φύγουν μετὰ ἀπὸ συνθήκη. Κατόπιν θυσίασε στὸ Πανιώνιο καὶ ἔλαβε ἀπὸ τὸ Κοινὸ τῶν Ἰώνων ἓνα τρίποδα ἐπὶ ἀνδραγαθία:

...ἀφίκοντο δὲ καὶ Κᾶρες ἐς τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς Οἰνωπίωνος βασιλείας καὶ Ἄβαντες ἐξ Εὐβοίας. Οἰνωπίωνος δὲ καὶ τῶν παίδων ἔλαβεν ὕστερον Ἄμφικλος τὴν ἀρχήν· ἀφίκετο δ' ἐξ Ἰστιαίας ὁ Ἄμφικλος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Ἔκτωρ δ' ἀπὸ Ἄμφικλου τετάρτη γενεᾷ· βασιλείαν γὰρ ἔσχε καὶ οὗτος· ἐπολέμησεν Ἀβάντων καὶ Καρῶν τοῖς οἰκοῦσιν ἐν τῇ νήσῳ, καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτεινεν ἐν ταῖς μάχαις, τοὺς δ' ἀπελθεῖν ἠνάγκασεν ὑποσπόνδους. γενομένης δ' ἀπαλλαγῆς πολέμου Χίοις, ἀφικέσθαι τῆνικαῦτα ἐς μνήμην Ἔκτορι ὡς σφᾶς καὶ Ἰωσι δέοι συνθύειν ἐς Πανιώνιον· τρίποδα δ' ἄθλον λαβεῖν αὐτὸν ἐπὶ ἀνδραγαθία παρὰ τοῦ κοινοῦ φησι τοῦ Ἰώνων. τῶσαῦτα εἰρηκότα ἐς Χίους Ἴωνα εὕρισκον.

Ὁ μῦθος ἀναφέρεται κατ' ἀρχὰς σὲ μετανάστευση Ἀβάντων ἀπὸ τὴν Εὐβοία στὴν Χίο, κάτι ποὺ, ἂν δεχθοῦμε ὅτι ἔχει ἱστορικὸ πυρῆνα, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ κατὰ τὶς μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμῶν καὶ τὶς ἐθνολογικὲς ἀνακατατάξεις ποὺ σημειώθηκαν στὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, μετὰ τὴν πίεση ποὺ δέχονταν ἀπὸ ἄλλα ἑλληνικὰ φύλα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν πιθανῶς καὶ οἱ Ἴωνες, οἱ ὁποῖοι περνώντας στὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ κατέκτησαν⁵³⁹ διαδοχικὰ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν βόρεια Εὐβοία πιθανῶς τὸ ἀργότερο μέχρι τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰῶνα.

Οἱ Κᾶρες καὶ οἱ Φοίνικες ἐπεκτάθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου καὶ κυρίως μετὰ τὸ 900 π.Χ. Ὁ Θουκυδίδης, προσπαθώντας νὰ μιλήσει γιὰ παλιότερες ἐποχές, ἐλέγχοντας κατὰ τὸ δυνατόν τὶς πηγές του λέει σχετικά ὅτι: ...καὶ οὐχ ἦσσαν ληστὰι ἦσαν οἱ νησιῶται, Κᾶρες τε ὄντες καὶ Φοίνικες· οὗτοι γὰρ δὴ τὰς πλείστας τῶν νήσων ᾤκησαν. μαρτύριον δέ... ἀναφέροντας στὴν συνέχεια τὴν κάθαρση τῆς Δήλου (Ρήνειας) ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους⁵⁴⁰.

Καὶ ὁ Διόδωρος Σικελιώτης συμπληρώνει ὅτι: ὁ δὲ Παδάμανθος... Οἰνωπίωνα δὲ τὸν Ἀριάδνης τῆς Μίνω υἱὸν κύριον τῆς Χίου κατέστησε. ταῦτα μὲν οὖν ἐπράχθη πρὸ τῶν Τρωικῶν· μετὰ δὲ τὴν Τροίαν ἀλώσιν Κᾶρες ἀξιεθέντες ἐπὶ πλέον ἐθαλασσοκράτησαν, καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων κρατήσαντες τινὰς μὲν ἰδία κατέσχον καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς κατοικοῦντας Κρήτας ἐξέβαλον, τινὰς δὲ κοινῇ μετὰ τῶν προενοικούντων

⁵³⁸ Πρόκειται γιὰ μῦθο ποὺ παραδίδει ὁ Πausanías. Πηγὴ του ἦταν ὁ ποιητὴς καὶ ἱστορικός Ἴων ἀπὸ τὴν Χίο, ποὺ ἔζησε τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ., τοῦ ὁποῖου τὸ ἱστορικὸ ἔργο ἀφοροῦσε στὴν ἴδρυση τῆς Χίου. Pausanías, *Ἑλλάδος Περιήγησις: Ἀχαϊκά* (VII), 4, 9· Ἴων, ἀπόσπασμα 3b, 392 F1 (Jacoby).

⁵³⁹ Ὅπως συμπεράναμε στὸ ὑποκεφάλαιο: β) Οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ (1.050–700 π.Χ.): I) Ὅμηρος: (β' ἡμισὺ 8^{ου} - ἀρχὲς 7^{ου} π.Χ. αἰ.)

⁵⁴⁰ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, A, 8, 1.

Κρητῶν κατώκησαν. ὕστερον δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀυξηθέντων συνέβη τὰς πλείους τῶν Κυκλάδων νήσων οἰκισθῆναι καὶ τοὺς βαρβάρους Κᾶρας ἐξ αὐτῶν ἐκπεσεῖν...⁵⁴¹

Στὰ χρόνια τοῦ Οἰνοπίωνα καὶ τῶν παιδιῶν του ἔφθασαν στὴν Χίο, σύμφωνα μὲ τὸν μῦθο, ἀποικοὶ ἀπὸ τὴν Ἰστιάια τῆς Εὐβοίας, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἀμφικλο μετὰ ἀπὸ χρησιμοδοσία τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ὅπως γινόταν σὲ κάθε ὀργανωμένη ἀποστολὴ ἀποικίας ἀπὸ πόλη. (Σίγουρα δὲν πῆρε χρησμὸ γιὰ νὰ μεταναστεύσει μόνος του.) Ἀργότερα, μετὰ ἀπὸ τέσσερις γενιές, περίπου ἑκατὸν εἰκοσι χρόνια, ὁ ἀπόγονος τοῦ Ἀμφίκλου Ἐκτορας συγκρούστηκε μὲ τοὺς Ἄβαντες καὶ τοὺς Κᾶρες τῆς Χίου, καὶ τοὺς πρώτους τοὺς ἐξόντωσε κατὰ τὶς ἐχθροπραξίες, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ὑποχρεώθηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν νῆσο ὑπόσπονδοι. Προφανῶς, ἂν ὑπάρχουν σὲ ὅλα αὐτὰ στοιχεῖα ἀλήθειας, ὅλα τὰ προηγούμενα τῆς συγκρούσεως χρόνια κατοικοῦσαν τουλάχιστον τέσσερα ἔθνη στὸ νησί τῆς Χίου: οἱ παλαιοὶ κάτοικοι ποὺ πιστευόταν ὅτι εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὴν Κρήτη, οἱ Κᾶρες, οἱ Ἄβαντες καὶ οἱ Ἴωνες ποὺ εἶχαν ἔρθει μὲ τὸν Ἀμφικλο.

Τὸ ὅτι ὁ ἀναφερόμενος ὡς οἰκιστὴς Ἀμφικλος καὶ τὸ ἔθνος ποὺ, κατὰ τὴν διήγηση, εἶχε ὀδηγήσει στὴν Χίο ἦταν Ἴωνες, ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι συνήψε συμμαχία ἀνάμεσα στὴν Χίο καὶ στὸ Κοινὸ τῶν Ἴωνων, τελώντας θυσία στὸ Πανιώνιο ἱερὸ τοῦ Ἐλικωνίου Ποσειδῶνος στὴ Μυκάλη, ἐνῶ ἔλαβε ἀπὸ τὶς ὀμόσπονδες ἰωνικὲς πόλεις τὸν τρίποδα ὡς βραβεῖο ἐπ' ἀνδραγαθία. Καὶ τὸ τελευταῖο γεγονός θὰ μπορούσε νὰ ἔχει λάβει χώραν μετὰ παγίωση τῆς κυριαρχίας τῶν Ἴωνων στὸ τμῆμα τῶν δυτικῶν παραλιῶν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τὴν Ἐφεσο μέχρι τὴν Μίλητο καὶ τὴν ἴδρυση τοῦ Πανιωνίου. Τὸ δῶρο ποὺ ἔλαβε, δηλαδὴ ὁ τρίποδας, πιθανότατα χάλκινος, παραπέμπει στὶς συνήθεις πρακτικὲς ἀνταλλαγῆς δῶρων ὡς ἐπιβεβαίωση φιλικῆς-συμμαχικῆς σχέσης τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα.

Αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε εἶναι ὅτι βλέπουμε Ἴωνες ἀπὸ τὴν Ἰστιάια νὰ στέλλουν ἀποίκους στὴν μετὰ τὴν ἐπικράτησή τους ἰωνικὴ Χίο, ἐνῶ καὶ τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα τῆς πόλεως παραπέμπει σὲ πληθυσμοὺς ποὺ εἶχαν ἔλθει στὴν Β. Εὐβοία ἀπὸ τὴν Ἰστιάιωτιδα τῆς Θεσσαλίας. Τὸ γεγονός ὅτι τὶς πόλεις τῆς περιοχῆς, τὶς ὁποῖες κατέκτησαν κατὰ τὴν πρόωμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου οἱ Ἴωνες, εἶχαν ἰδρῦσει θεσσαλικοὶ/αιολικοὶ πληθυσμοί, δείχνει καὶ τὸ ὅτι κατὰ τὴν παράδοση, τὸ Δῖον ἔστειλε ἀποίκους καὶ ἰδρῦσε τὴν ἀποικία Κάναι στὴν Αἰολίδα τῆς Μ. Ἀσίας:

...ἔστι δὲ ἐν τῷ Ὠρεῷ τούτῳ τό τε Κηναῖον πλησίον καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ Δῖον καὶ Ἀθῆναι αἱ Διάδες, κτίσμα Ἀθηναίων, ὑπερκείμενον τοῦ ἐπὶ κῦνον πορθμοῦ· ἐκ δὲ τοῦ Δίου Κάναι τῆς Αἰολίδος ἀπωκίσθησαν...⁵⁴² Καὶ ὅταν περιγράφει τὶς πόλεις τῆς Αἰολίδας γράφει: Κάναι δὲ πολίχνην Λοκρῶν τῶν ἐκ Κύνου κατὰ τὰ ἄκρα τῆς Λέσβου τὰ νοτιώτατα κείμενον ἐν τῇ Καναίᾳ· αὕτη δὲ μέχρι τῶν Ἀργινουσῶν διήκει καὶ τῆς ὑπερκειμένης ἄκρας, ἣν Αἰγὰ τινες ὀνομάζουσιν...⁵⁴³ Ὁ Στέφανος λέει ἐπίσης: Κάναι ... ἔστι καὶ πόλις τῆς Τρωάδος⁵⁴⁴. Ἡ θέση τῆς αἰολικῆς πόλεως εἶναι γνωστὴ κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ.

Ἀθῆναι Διάδες: πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων.

Ἡ δευτέρη σημαντικὴ ἀρχαιολογικὴ θέση τῆς χερσονήσου τοῦ Κηναίου εἶναι ἡ θέση Α2α' (Καστέλλι Γιάλτρων) καὶ βρίσκεται στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς χερσονήσου, στὴν περιοχὴ ΠΑΒ'. Πρόκειται γιὰ λόφο ποὺ βρίσκεται στὴν ἀπόληξη τῆς λοφοσειρᾶς ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν κορυφὴ 739 μ. τῆς Ξεροσουβάλας τοῦ Κηναίου ὄρους καὶ καταλήγει Α/ΝΑ στὴν ἀκτὴ. Καὶ αὕτη ἡ λοφοσειρὰ χωρίζει τὴν περιοχὴ σὲ δύο μικρότερες λεκάνες, τὴν περιοχὴ ΠΑΒΙΙ' ποὺ ἀποστραγγίζεται Α, δηλαδὴ τὴν περιοχὴ τῶν Γιάλτρων, καὶ τὴν περιοχὴ ΠΑΒΙ' ποὺ ἀποστραγγίζεται Ν. Ἡ φυσικὰ ὀχυρὴ θέση ποὺ δεσπόζει ἐπάνω ἀπὸ τὴν στενὴ κοιλάδα ποὺ σχηματίζεται στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου, κλίνοντας μαλακὰ πρὸς τὴν ἀκτὴ, ἐλέγχει ὀπτικὰ καὶ τὶς δύο περιοχές. Τὰ λείψανα τείχους καὶ κτιρίων καὶ ἡ κεραμικὴ ΠΓ, ΓΕ, ΚΛ, ΕΛ ἐποχῆς ὑποδεικνύει ὅτι πιθανότατα ἡ θέση ἀνήκει σὲ ἀρχαῖο οἰκισμὸ⁵⁴⁵.

Κοντὰ στὴν προηγούμενη θέση βρίσκεται ἡ θέση Α2β' στὰ Λουτρά Γιάλτρων, ὅπου ἀναβλύζουν θειοῦχες θερμοὶς πηγές⁵⁴⁶. Ἐκεῖ ὅμως ἀναφέρονται ἀρχαιολογικῶς μόνο λουτρά ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς⁵⁴⁷, καὶ

⁵⁴¹ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, V, 84, 3-4.

⁵⁴² Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446.

⁵⁴³ Στράβων, *Γεωγραφικά*, XIII, 1, 68. Βλ. ἐπίσης: Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*, 3,1, 328.

⁵⁴⁴ Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (Ἐπιτομή), 38 καὶ 358.

⁵⁴⁵ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-38 καὶ σημ. 24 σελ. 38· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137-139 καὶ σημ. 24· Συριόπουλος (1995), σελ. 1300.

⁵⁴⁶ Γιὰ τὶς θερμοὶς πηγές τῆς περιοχῆς τῆς Αἰδηψοῦ βλ. Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 425· X, 445· Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι* VIII, 24· Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 21.

φανερώνουν αυτήν την χρήση του χώρου κατά την εποχή αυτήν. Σε όλη όμως την πεδινή έκταση μεταξύ Καστελλίου Γιάλτρων και χωριού Γιάλτρων (Α2γ') έχουν όπως είπαμε, εντοπισθεί επιφανειακώς όστρακα «όλων τῶν ἐποχῶν⁵⁴⁸» (προϊστορικής και ιστορικής αρχαιότητας). Την θέση Α2δ' (Άγιος Νικόλαος Γιάλτρων) όπου βρέθηκε επιτύμβια στήλη 4ου αιώνα⁵⁴⁹ π.Χ. μπορούμε να αναγνωρίσουμε ως θέση νεκροταφείου κλασικής εποχής. Η ύπαρξη του κορμού της Αρτέμιδος υποδεικνύει την λατρεία της θεάς στην περιοχή, δεν γνωρίζουμε όμως τον ακριβή χώρο όπου θα ήταν στημένο το άγαλμα για να αναγνωρίσουμε σε αυτόν τον τόπο λατρείας της, καθώς το άγαλμα βρέθηκε πριν πολλά χρόνια –δεν αναφέρεται από ποιόν- και κατά το 1966 φυλασσόταν στο σχολείο της Ιστιαίας⁵⁵⁰.

Στην θέση Α2α' (Καστέλλι Γιάλτρων), που κατοικείται από τους χρόνους της ύστερης Χαλκοκρατίας μέχρι τα ρωμαϊκά χρόνια και αναγνωρίζεται γενικά ως «εκτεταμένη εγκατάσταση»⁵⁵¹ και ως θέση οικισμού, σύμφωνα με όσα είπαμε παραπάνω, πρέπει να τοποθετήσουμε την πόλη *Ἀθήναι Διάδες*⁵⁵², συμφωνώντας με τον Geyer, τον Vischer⁵⁵³ και τον Φουριώτη⁵⁵⁴. Θα συμφωνήσουμε με τον Geyer που πιστεύει ότι ο Ulrichs⁵⁵⁵ ναί μὲν αναγνωρίζει την θέση αυτήν ως θέση αρχαίας πόλεως (οικισμού και πολιτικού κέντρου), αλλά τοποθετεί εκεί την αρχαία *Περιάδα*. Πιστεύουμε και εμείς ότι ο τύπος *περιάδα* προέρχεται από παρανόηση του Στράβωνα⁵⁵⁶ ή λάθος κατά την παράδοση των χειρογράφων. και αναγνωρίζοντας στην θέση του καστελλίου Γιάλτρων την αρχαία *Περία*.

Ο Κύνος είναι ακρωτήριο που όριζει το ΒΔ άκρο του Όπουντίου κόλπου και επίνειο των Όπουντίων Λοκρών. Σύμφωνα με τον Πausανία: *...ὕπερ δὲ Γάμπολιν καὶ Ἄβας οἱ πόλιν τε Ὀπόεντα καὶ Ὀπουντίων ἐπίνειον νεμόμενοι Κύνον...*⁵⁵⁷. Ο Στράβων δίνει την θέση του Κύνου με ακρίβεια: *Κύνος δ' ἐστὶ τὸ ἐπίνειον, ἄκρα τερματίζουσα τὸν Ὀπουντίον κόλπον σταδίων ὄντα περὶ τετταράκοντα· μεταξύ δὲ Ὀπουντος καὶ Κύνου πεδίων εὐδαιμον· κεῖται δὲ κατὰ Αἰδηψὸν τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμὰ τὰ Ἡρακλέους, πορθμῶ διειργόμενος σταδίων ἐξήκοντα καὶ ἑκατόν...*⁵⁵⁸, δηλαδή πρόκειται για την σημερινή Αρκίτσα, που βρίσκεται στο ΒΔ άκρο του κόλπου της Αταλάντης. Τα θερμὰ τὰ Ἡρακλέους ταυτίζονται με τις θερμές πηγές Λουτρῶν Αἰδηψοῦ (θέση Α4γ' της περιοχής ΠΑΔ'), θέση που απέχει από τον Κύνον την μισή περίπου από την αναφερόμενη απόσταση, δηλαδή περίπου 80 στάδια. Προφανώς ο Στράβων σφάλει ή έχει γίνει λάθος στην παράδοση των χειρογράφων.

Στην πεδινή έκταση μεταξύ Καστελλίου Γιάλτρων και χωριού Γιάλτρων (Α2γ') πιθανώς βρίσκονταν τα νεκροταφεία της πόλεως *Διάδες Ἀθήναι*. Η θέση (Άγιος Νικόλαος Γιάλτρων), που βρίσκεται 2χλμ. ΒΔ της θέσεως Α2α' σε ύψόμετρο 200 μ., ίσως ανήκε σε νεκροταφείο κόμης που βρισκόταν κοντά στην θέση αυτήν (Α2δ'). Είναι δύσκολο να ανήκε στον οικισμό Α2α', διότι βρίσκεται μακριά από αυτόν, πίσω από χαμηλές ράχες και ρέματα.

A3: Χερσονήσι:

Η θέση αυτή βρίσκεται, όπως είδαμε 10 χμ. ΒΔ της Αἰδηψοῦ, στο ΒΑ άκρο της λεκάνης ΠΒΙ'. Πρόκειται για λόφο ύψ. 30 μ. περίπου στη μικρή χερσόνησο που ποτελεί βόρεια απόληξη της Ψηλορράχης (110 μ.). Η χαμηλή ράχη Ψηλορράχη (110 μ.), με προσανατολισμό Β-Ν, βρίσκεται στο στενότερο σημείο της χερσονήσου του Κηναίου, που την συνδέει με την υπόλοιπη Εύβοια και αποτελεί ισθμό. Αποτελεί το χερσαίο φυσικό όριο της περιοχής ΠΑΒ' με τις Α κείμενες περιοχές ΠΑΔ' και ΠΑΣΤ', φυσικό εμπόδιο επάνω στον ισθμό, αφήνοντας στενά περάσματα στη βόρεια και στη νότια ακτή.

⁵⁴⁷ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 38· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 138-139.

⁵⁴⁸ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 38· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 138-139.

⁵⁴⁹ Χωρέμης (1970), σελ. 255.

⁵⁵⁰ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 40, σημ. 29· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 142, σημ. 29.

⁵⁵¹ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 37· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 137.

⁵⁵² Στράβων, Γεωγραφικά Χ, 446· Στέφανος Βυζάντιος στην λέξη *Ἀθήναι Διάδες*· παράβαλε Ευσέβιος εις Σύγγελον, 290, 8 (Dindorff)· Παπαβασιλείου (1912), σελ. 139-140· Φουριώτης (1970), σελ. 280-281 και σημ. 542-547.

⁵⁵³ Vischer, σελ. 659.

⁵⁵⁴ Φουριώτης (1970), σελ. 280-281, και σημ. 542-547.

⁵⁵⁵ Ulrichs (1864), II, σελ. 236. Ο Ulrichs επίσης συγχέει την πόλη Διον με την πόλη Διάδες, που θεωρεί ότι είναι μία και η αυτή, τοποθετώντας την σε άλλη θέση.

⁵⁵⁶ Geyer (1962), σελ. 109-110.

⁵⁵⁷ Πausανίας, *Ελλάδος Περιήγησις, Φωκικά* (Χ), 1, 2.

⁵⁵⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 425.

Ἡ θέση Α3 Χερσονήσι ἔχει ὁρατότητα πρὸς Β, στὸν πορθμὸ τῶν Ὠρεῶν, τὴν Φθιώτιδα καὶ τὸν Παγασητικὸ κόλπο. Σὲ κάθε πλευρὰ του ἔχει ἀμμώδη παραλία. Ὁ τοῖχος πού διασχίζει τὸ ὕψωμα μπορεῖ νὰ ἀνήκει σὲ ὀχυρωματικὸ ἔργο, ἀφοῦ ἡ θέση βρίσκεται στὰ ὄρια τῆς περιοχῆς ΠΑΒ' μὲ τὶς Α κείμενες περιοχές, πού πιθανῶς ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἤλεγχε πολιτικὰ ἢ Ἰστιαία. Ἐπειδὴ δὲν ἔχουν γίνει συστηματικὲς ἀνασκαφές δὲν γνωρίζουμε τὸ χαρακτῆρα τῶν κτισμάτων, ἴχνη τῶν ὁποίων ἀναφέρονται στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου (μπορεῖ νὰ ἀνήκαν σὲ οἰκισμὸ-κώμη τῆς ἐπικράτειας, σὲ ἱερό, σὲ φρούριο κ.λ.π.) Ἡ θέση κατοικήθηκε πιθανῶς κατὰ τὴν ΓΕ-ΑΡΧ ἐποχὴ, καὶ σίγουρα κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ ἀνδρικό εἰδώλιο ΓΕ-ΑΡΧ ἐποχῆς καὶ τὴν ἐνταῦθα ἐυρεθεῖσα κεραμεικὴ⁵⁵⁹.

Ὁ Davies, ὅπως εἶπαμε, ἀναγνωρίζει τὴν θέση ὡς μεγάλη κλασσικὴ ἐγκατάσταση καὶ τὴν ταυτίζει μὲ τὴν ἀρχαία πόλη Ἐλύμνιον⁵⁶⁰. Ὁ Ἀριστοφάνης σατιρίζοντας τὴν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν στὴν *Εἰρήνη* συνδέει τὸν Ὠρεόν, τὸν ὁποῖο εἶχαν καταλάβει τὸ 446 π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸ *Ἐλύμνιον*: Ὁ Τρυγαῖος λέει: Ἦκουσας; Ὁ κόραξ οἶος ἦλθ' ἐξ Ὠρεοῦ. Οὐκ ἀποπετήσει πάλιν εἰς Ἐλύμνιον;⁵⁶¹ Ἐπομένως ἀνῆκε μᾶλλον στὴν ἐπικρατείᾳ του, δηλαδὴ στὴν Ἰστιαιώτιδα χώρα, πρᾶγμα πού συνέβαινε σίγουρα κατὰ τὸν 3^ο π.Χ. αἰῶνα, ὅπως δείχνει τὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων⁵⁶² (264/263 π.Χ.) Οἱ λεκάνες ΠΑΔ' καὶ ΠΑΣΤ' πού βρίσκονται Α τῆς λεκάνης τοῦ Χερσονησιοῦ, βρίσκονται πολὺ κοντὰ στὴν λεκάνη ΠΑΖ', δηλαδὴ τὴν λεκάνη τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς Ἰστιαίας, τὸ ὁποῖο μάλιστα βρίσκεται πολὺ κοντὰ τὸ δυτικὸ ἄκρο της, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν σημαντικὰ φυσικὰ ὄρια μεταξὺ τῶν λεκανῶν αὐτῶν. Ἐπομένως μᾶλλον τὰ φυσικὰ ὄρια τῶν ἐπικρατειῶν Ἰστιαίας καὶ Ἀθηνῶν Διάδων συνιστοῦσε ἡ Ψηλορράχη.

Ἡ κώμη (τῆς Ἰστιαιώτιδας) Ἐλύμνιον καμιά φορὰ ἀναφέρεται ὅτι βρίσκεται σὲ νησί⁵⁶³. Ἴσως τότε νὰ βρισκόταν κοντὰ στὴν θάλασσα, ἀλλὰ σὲ νησί δὲν βρισκόταν σίγουρα, διότι δὲν ὑπῆρχε τέτοιο στὴν περιοχὴ. Τὸ μόνο πού ἀποτελεῖ πιθανὴ ἔνδειξη γιὰ τὸ πού βρισκόταν τὸ Ἐλύμνιον εἶναι ἡ πολὺ πιθανὴ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος Ἐλύμνιον > Λίμνη, καθὼς στὴ θέση αὐτὴν δὲν ὑπάρχει οὔτε εἶναι πιθανὸν νὰ ὑπῆρξε ποτὲ κάποια λίμνη⁵⁶⁴. Πιθανότατα εἶναι πραγματικὴ ἐπιβίωση τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος Ἐλύμνιον, καθὼς πολλὰ ἀρχαία τοπωνύμια ἐπιβίωσαν παρεφθαρμένα μέχρι τὶς μέρες μας: Λιψός < Αἰδηψός, Ὠρέοι < Ὠρεός, Ροβιές < Ὀροβίαι, Ἀλέτρια < Ἐρέτρια, καὶ βεβαίως ὑπάρχουν καὶ ἐντυπωσιακὲς ἐπιβιώσεις σὲ ἀρχαϊκὴ μορφή ὅπως Κούμη < Κύμη, Στούρα < Στύρα.

Ἡ λεκάνη τῆς Λίμνης κεῖται ἀμέσως Ν-ΝΑ τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἰστιαίας, μετὰ τὴν συνεχόμενη λεκάνη τῶν Ροβίων καὶ ὑπάρχει πρόσβαση ἀπὸ τὴν πρώτη σὲ αὐτὲς ἀπὸ τὸ χαμηλότερο σημεῖο μεταξὺ Τελεθρίου καὶ Ξηροῦ ὄρους, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ὑδροκριτικὴ τῶν 500 μ. Ἐπομένως εἶναι πιθανὸν νὰ ταυτίζεται ἡ λεκάνη τῆς Λίμνης μὲ ἐκείνην τοῦ Ἐλυμνίου. Εἶναι λοιπὸν πιθανότερη αὐτὴ ἡ τοποθέτηση καὶ ταύτιση ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Davies. Θὰ ἐπανέλθουμε ὅμως σὲ αὐτὰ στὴν ἀποκατάσταση τῆς γεωπολιτικῆς ὁργάνωσης τῆς περιοχῆς ΠΒ'.

Πόλη Ἀθῆναι Διάδες: Πολιτικὴ ὁργάνωση: Μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας:

Ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Δίου ἡ φυσικὰ ὀχυρὴ θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου, πού δεσπόζει ἐπάνω ἀπὸ τὴν στενὴ κοιλάδα πού σχηματίζεται στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου, κλίνοντας μαλακὰ πρὸς τὴν ἀκτὴ, ἐλέγχει ὀπτικὰ καὶ τὶς δύο περιοχές ΠΑΒΙΙ' καὶ ΠΑΒΙΙΙ'. Τὰ λείψανα τειχῶν καὶ κτιρίων καὶ ἡ κεραμεικὴ ΠΠ, ΓΕ, ΚΛ, ΕΛ ἐποχῆς, καθὼς καὶ τὰ ἐρείπια ρωμαϊκῶν λουτρῶν καὶ τρία μαρμάρινα γλυπτὰ πού ἀναφέρονται⁵⁶⁵ δείχνουν τὴν κατοίκηση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου καθ' ὅλη τὴν μακρὰ αὐτὴ περίοδο.⁵⁶⁶ Στὴν λεκάνη ΠΑΒΙΙΙ' δὲν ἀναφέρονται ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, λείψανα κατοικήσεως τῆς

⁵⁵⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 38-39· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 139· Philippson (1951), σελ. 571· Συριόπουλος (1995), σελ. 1364.

⁵⁶⁰ Davies, σελ. 242.

⁵⁶¹ Ἀριστοφάνης, *Εἰρήνη*, στ. 1125-1126.

⁵⁶² IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1187. Ψηφισματικὴ στήλη ὅπου ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῆς Ἰστιαίας ὁ Φιλόστράτος *Εἰλυμνιεύς*.

⁵⁶³ Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσηδίας*, 3,1, σελ. 364.

⁵⁶⁴ Δὲν ὑπάρχουν ἀναφορὲς γιὰ λίμνη στὴν περιοχὴ αὐτὴν στὶς φιλολογικὲς πηγές οὔτε ἄλλα γαιολογικὰ στοιχεῖα πού νὰ βεβαιώνουν κάτι τέτοιο.

⁵⁶⁵ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 38· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 138-139.

⁵⁶⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36-38 καὶ σημ. 24 σελ. 38· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 137-139 καὶ σημ.24· Συριόπουλος (1995), σελ. 1300.

περιόδου πού ἐξετάζουμε, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ βρεθοῦν. Οἱ ἐκτάσεις τῆς περιοχῆς ΠΑΒ' καὶ θὰ ἀποτελοῦσαν τὴν ἐπικράτεια δύο τουλάχιστον φυλετικῶν κρατῶν κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχὴ μέχρι τὸν 8^ο αἰῶνα⁵⁶⁷. Κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ., πιθανότατα, τὰ φυλετικὰ πολιτικὰ μορφώματα, θὰ συνενώθηκαν μὲ συνοικισμό καὶ θὰ ἀπέτελεσαν τὴν πόλη - κράτος *Διάδες Ἀθῆναι*.

Κατὰ τὴν ΑΡΧ καὶ ΚΛ ἐποχὴ ἡ ἐπικράτεια τῆς πόλης, λόγω τῶν φυσικῶν ὁρίων καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Δίου Δ καὶ τῆς ἰσχυρῆς Ἰστιαίας Α, μᾶλλον δὲν παρουσίασε μεταβολή. Κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ ἡ ἐπικράτεια ἐνσωματώθηκε στὴν *Ἰστιαιώτιδα* χώρα, μέχρι τὴν ἐνσωμάτωσή της στὴν ῥωμαϊκὴ Ἀχαΐα τὸ 27 π.Χ.

Πόλη Ἀθῆναι Διάδες: Κοινωνικὴ ὀργάνωση καὶ οἰκονομία:

Οἱ ἐκτάσεις τῆς λεκάνης ΠΑΒΙ-III' θὰ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ θρέψουν τὸν πληθυσμὸ δύο ἢ περισσότερων μικρῶν οἰκισμῶν, πού θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπάρχουν στὴν περιοχή κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχὴ. Οἱ κοινωνίες τους θὰ ἦταν ὀργανωμένες πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ὡς φυλετικὰ κράτη καὶ ἡ οἰκονομία τους θὰ στηριζόταν στὴν ἀγροτικὴ παραγωγή καὶ τὴν κτηνοτροφία. Κατὰ τὴν ΑΡΧ, ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχὴ ἡ οἰκονομία πιθανῶς στηριζόταν κατὰ ἓνα μέρος στὸν ἀγροτικὴ παραγωγή, οἱ κάτοικοι ὅμως θὰ ἀσχολοῦνταν πιθανῶς μὲ τὴν ἀλιεία, τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν ναυτιλία, ἐλέγχοντας τὰ στενὰ τοῦ Κύνου, τὴν εἴσοδο δηλαδὴ τῶν πλοίων πού ἔρχονταν ἀπὸ τὸν Μαλιακὸ κόλπο, τὸν Παγασητικὸ κόλπο καὶ τὸ Αἰγαῖο στὸν Β. Εὐβοϊκὸ κόλπο. Γιὰ τὶς δραστηριότητες αὐτές ἐνδείξεις ἀποτελοῦν ἡ θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου.

Μὲ τὴν ἔνταξη τῆς πόλεως στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ τὴν ἐγκατάσταση ἀθηναϊκῶν φρουρῶν στὴν πόλη, τὸν ἀσφαλῆ θαλάσσιο αὐτὸ δρόμο, ἀπὸ ὅπου ἔφθαναν τὰ διάφορα ἐμπορεύματα καὶ ιδίως τὰ σιτηρὰ ἀπὸ τὸν Εὐξείνιο Πόντο καὶ ἀπὸ τὴν εὐφορὴ πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας (ἀπὸ τὸ 446 π.Χ.) στὴν Ἀθήνα, ἤλεγχαν οἱ Ἀθηναῖοι. Βέβαιο εἶναι ὅτι τὸν 5^ο αἰῶνα ἡ πόλη πληρώνει φόρο στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, γεγονός πού ἀποδεικνύει ὅτι εἶχε τὴν δυνατότητα τῆς συγκεντρώσεως τοῦ ποσοῦ, πού κάθε χρόνο ἀναγράφεται στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν τὸ διάστημα 450/449 καὶ ἐξῆς (450/449 π.Χ. 416/415 π.Χ.).

Πόλη Ἑλλοπία καὶ Αἰδηψός: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση μὲ βάση τὶς πηγές:

Πόλη Ἑλλοπία

Ἑλλοπία⁵⁶⁸ ὀνομαζόταν κατὰ τὸν 5^ο π.Χ. αἰῶνα κάποια κώμη⁵⁶⁹ τῆς *Ἰστιαιώτιδος* χώρας, γιὰ τὴν ὁποία μαρτυρεῖται ὅτι παλαιότερα ἦταν ἀνεξάρτητη πόλη⁵⁷⁰. Τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, *Περὶ τῶν Ἑστιαίων* (446/445 π.Χ.)⁵⁷¹ ἀναφέρεται, ὅπως εἶπαμε, στὴν ἀνάληψη δικαστικοῦ ἀξιώματος καὶ στὴν ἐγκατάσταση δικαστῶν στὴν Ἰστιαία καὶ στίς γειτονικὲς πόλεις τῆς εὐρύτερης περιοχῆς⁵⁷², μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκστρατεία τοῦ Περικλέη.

Συγκεκριμένα, μετὰ τὸν ὀρισμὸ ἀνάδειξης καὶ τοποθέτησης δικαστῆ στοῦ Δίου (καὶ πιθανὸν γιὰ τὴν πόλη *Ἀθῆναι Διάδες*), ἀναφέρεται στὴν ἐγκατάσταση ἄλλου δικαστῆ στὴν πόλη Ἑλλοπία γιὰ νὰ ἐκδικάζει τὶς ὑποθέσεις τῶν κατοίκων: [...καταστεσαι δὲ ἐν] Ἑλλοπία[ι ἡ]τερον δικα[στὲν, τοτον δὲ τὰς δίκας δικάζειν ἡσπερ ἡοι Ἑλλόπιο[ι ἡοι] ἐν Ἑλλοπίαι οἰ[κοντες ἂν θέλοσι...]. Οἱ πόλεις ἀναφέρονται πιθανότατα κατὰ γεωγραφικὴ σειρὰ καὶ ἔτσι ἡ Ἑλλοπία, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη πόλη, ἀφοῦ θὰ

⁵⁶⁷ Γιὰ τὴν ὑπόθεση κατάκτησης τῆς περιοχῆς ΠΑΒ' στὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἢ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, (πού πρὶν πιθανῶς κατοικεῖτο ἀπὸ Αἰολεῖς) ἀπὸ Ἴωνες τῆς Ἀττικῆς βλ. «Πολίχνες» τοῦ Δίου Κάναι καὶ Εὐβοία: β) Κάναι.

⁵⁶⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39- Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 140-143, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

⁵⁶⁹ Ὑπολογίζει ὁ ἀνασκαφέας τὸ ὕψος τοῦ τεχνητοῦ λόφου σὲ 15-20 μ.

⁵⁷⁰ Wellmann, RE, λ. Ἑλλωψ καὶ Philippson, RE, λ. Ἑλλοπία. Ὁ Girard (1964), σελ. 93-95 ταυτίζει τὴν περιοχή τῆς ἀρχαίας Ἑλλοπίας μὲ τὴν χερσόνησο τοῦ κηναίου καὶ τὴν περιοχή τῆς Αἰδηψοῦ.

⁵⁷¹ Ἡ ὀνομασία Ἑλλοπία, βεβαίως, ἐχρησιμοποιεῖτο γιὰ νὰ δηλώσει καὶ ὁλόκληρη τὴν Εὐβοία, κυρίως ἀπὸ ποιητές (Καλλιμάχος, Ὕμνος εἰς Δῆλον, στ. 20: ...καὶ Μάκρις Ἀβαντιάς Ἑλλοπιῶν... καὶ Νόννος, Διονυσιακά, XIII, στ. 66: ...Χαλκίς, ὀπισθοκόμων μητρόπολις Ἑλλοπιῶν...). Ὅμως τὸ συγκεκριμένο ψήφισμα ἀναφέρεται μόνο στίς πόλεις τοῦ Κηναίου καὶ στὴν Ἰστιαία, καὶ ὄχι σὲ ὅλη τὴν Εὐβοία

⁵⁷² Στράβων, Γεωγραφικά, X, 446.

⁵⁷¹ IG, I, 2, ἀρ. 41.

⁵⁷² Βλέπε ἐπίσης πόλη Δίον, πηγὴ ἀρ. 3.

ἔπρεπε νὰ ἀναφέρεται στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν καὶ νὰ φορολογεῖται ξεχωριστά, τοποθετεῖται ἀνάμεσα στὶς πόλεις τῆς χερσονήσου τοῦ Κηναίου καὶ στὴν Ἰστιαία.

Ὁ Στράβων ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἑλλοπία εἶχε κτισθεῖ ἀπὸ τὸν Ἑλλοπα, τὸν γιὸ τοῦ Ἴωνα καὶ ἀδελφὸ τοῦ Αἴκλου καὶ τοῦ Κόθου⁵⁷³: ...καὶ Ἑλλοπία δ' ὠνομάσθη ἀπὸ Ἑλλοπος τοῦ Ἴωνος⁵⁷⁴· οἱ δὲ Αἴκλου καὶ Κόθου ἀδελφόν φασιν, ὃς καὶ τὴν Ἑλλοπίαν κτίσαι λέγεται χωρίον ἐν τῇ Ὠρία καλουμένη τῆς Ἰστιαιώτιδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει, καὶ τὴν Ἰστιαίαν προσκτήσασθαι καὶ τὴν πεδιάδα καὶ Κήρινθον καὶ Αἰδηψὸν καὶ Ὀροβίας⁵⁷⁵ ...

Ἀναφερόμενος στὰ γεγονότα τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ., ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἑλλοπία ἦταν μέχρι τὴν μάχη τῶν Λεύκτρων (371 π.Χ.) ἢ καὶ λίγο ἀργότερα, μία μικρὴ κώμη κοντὰ στὸ Τελέθριο ὄρος ποὺ βρισκόταν στὴν περιοχὴ Ὠρία, δηλαδὴ στὴν ἰδιαίτερη περιοχὴ τοῦ Ὠρεοῦ, ἡ ὁποία περιοχὴ μὲ τὴν σειρὰ τῆς ἦταν τμῆμα τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας. Ὁ τύραννος Φιλιστίδης εἶχε, κατὰ τὸν Δημοσθένη⁵⁷⁶ καὶ τὸν Στράβωνα⁵⁷⁷, καταλάβει τὴν ἐξουσία στὸν Ὠρεὸ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Μακεδονίας καὶ ἐξανάγκασε τοὺς κατοίκους τῆς κώμης Ἑλλοπίας νὰ μετοικήσουν στὸν Ὠρεὸ, τὴν ἴδια πόλη ποὺ παλιότερα (δηλαδὴ μέχρι τὴν κατάληψή τῆς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὸ 446 π.Χ.) λεγόταν Ἰστιαία:

... τὴν Ἑλλοπίαν ... χωρίον ἐν τῇ Ὠρία καλουμένη τῆς Ἰστιαιώτιδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει.....μετώκησαν δ' εἰς τὴν Ἰστιαίαν οἱ Ἑλλοπιεῖς, καὶ ἠῤῥησαν τὴν πόλιν Φιλιστίδου τοῦ τυράννου βιασαμένου μετὰ τὰ Λευκτρικά. Δημοσθένης δ' ὑπὸ Φιλίππου κατασταθῆναι τύραννόν φησι καὶ τῶν Ὠρειτῶν τὸν Φιλιστίδην· οὕτω γὰρ ὠνομάσθησαν ὕστερον οἱ Ἰστιαεῖς, καὶ ἡ πόλις ἀντὶ Ἰστιαίας Ὠρεός⁵⁷⁸.

Ὁ Καλλιμάχος (τέλη 4^{ου}- β' ἡμισὺ 3^{ου} αἰώνα π.Χ.) ἀναφέρεται σὲ ὅλην τὴν Εὐβοία καὶ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς ὅταν γράφει Μάκρις Ἀβαντιάς Ἑλλοπιήων⁵⁷⁹, ἀποκαλώντας τοὺς Εὐβοεῖς συλλήβδην Ἑλλοπιῆς, μὲ τὴν εὐρεία ἔννοια γενίκευσης. Ὁ Καλλιμάχος, βεβαίως, ἀναφέρεται σὲ ἀρχαῖες ὀνομασίες, ποὺ ἀνήκουν σὲ ἓνα ἀπώτερο ἢ ἀπώτατο παρελθόν, ἀφοῦ ὑπὸ τῶν παλαιῶν Μάκρις ὠνομάσθη⁵⁸⁰ καὶ Ἀβαντίς ὅταν κατοικεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἀβαντες⁵⁸¹.

Ὁ σχολιαστὴς ὅμως τοῦ Καλλιμάχου, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ πληροφορίες τῆς ἐποχῆς του, σχολιάζει: Ἑλλοπιῆς· οἱ νῦν Ὠρεῖται, παρὰ Χαλκιδεῦσιν⁵⁸². Καὶ ἀφοῦ μᾶς λέει ὅτι οἱ Ὠρεῖται, ἔχουν κοινὰ ὄρια μὲ τὴν Χαλκίδα, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἐννοεῖ ὅτι ἡ Ἰστιαιώτις χώρα στὰ χρόνια του εἶχε κοινὰ ὄρια μὲ τὴν ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας. Τὰ πολιτικὰ ὄρια μὲ τῶν δύο ἐπικρατειῶν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ πρῶιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ (323 π.Χ.- 27 π.Χ.) συνέπιπταν μὲ τὴν Διακρίαν⁵⁸³, τὴν κορυφογραμμὴ δηλαδὴ ποὺ σχηματίζε τὸ ὄρος Κανδήλιο μὲ τὴν Δίρφη καὶ τὴν ὕδροκριτικὴ ποὺ βρισκόταν ἀνάμεσά τους. Αὐτὸ συνέβαινε ὅσο ὑπῆρχε ἡ γεωπολιτικὴ διαίρεση τῶν πόλεων-κρατῶν τῆς ἀρχαιότητος, δηλαδὴ μέχρι τὸ 27 π.Χ. Ἐπομένως πρέπει νὰ τοποθετήσουμε χρονικὰ τὸν σχολιαστὴ τοῦ Καλλιμάχου στὸ διάστημα 350-27 π.Χ.

Ὁ Εὐφορίων ὁ Χαλκιδεὺς (2^{ος} αἰώνας π.Χ.) ἔχει ἀκουστὰ κάποια Ἑλλοπία ποὺ ὑπῆρχε κάποτε στὴν Εὐβοία, δηλαδὴ μᾶλλον ἐννοεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον στὶς μέρες του: Ἑλλοπίης· [τῆς] Εὐβοίας, ὅτι ἐλέ- [γεται] τις Ἑλλοπία ἐν [τῇ] Εὐβοίᾳ ἀπὸ Ἑλλο-[πο]ς τοῦνομα λαβοῦσα...⁵⁸⁴

Ὁ Αἴλιος Ἡρωδιανὸς τὸν 3^ο αἰώνα μ.Χ. ἀναφερόμενος στὸν μυθικὸ Ἑλλοπα σχολιάζει ὅτι ἡ Ἑλλοπία, ἡ μικρὴ κώμη στὴν Εὐβοία πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ αὐτόν: Ἑλλοψ ὁ Ἴωνος, ἀφ' οὗ Ἑλλοπία

⁵⁷³ Κατὰ τὸν μῦθο ποὺ παραθέτει ὁ Στράβων: Ἐρέτρια...ἔπειθ' ἡ Χαλκίς... ἀμφότεραι δὲ πρὸ τῶν Τρωικῶν ὑπ' Ἀθηναίων ἐκτίσθαι λέγονται, καὶ μετὰ τὰ Τρωικὰ Αἴκλος καὶ Κόθος ἐξ Ἀθηνῶν ὀρμηθέντες ὁ μὲν τὴν Ἐρέτριαν ᾤκισε, Κόθος δὲ τὴν Χαλκίδα· καὶ τῶν Αἰολέων δὲ τινες ἀπὸ τῆς Πενθίλου στρατιάς κατέμειναν ἐν τῇ νήσῳ... (Γεωγραφικά, Χ, 446-447)

⁵⁷⁴ Πρόκειται μῦθο ποὺ συνδέει τὴν κατοίκηση τῆς Εὐβοίας μὲ τοὺς Ἴωνες καὶ τὴν κτίση τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἀπὸ αὐτοῦς. Ἄν περιέχει στοιχεῖα ἱστορικότητος καὶ πραγματικὰ ἀνάγεται στὴν πρῶιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, τότε πιθανῶς σχετίζεται μὲ τὸν ἀποικισμό τῆς Εὐβοίας ἀπὸ Ἴωνες.

⁵⁷⁵ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445.

⁵⁷⁶ Δημοσθένης, Γ' Φιλιππικός, 33· Περὶ τοῦ Στεφάνου, 71.

⁵⁷⁷ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446.

⁵⁷⁸ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445.

⁵⁷⁹ Καλλιμάχος, Ὑμνος εἰς Δῆλον, στ. 20: Μάκρις Ἀβαντιάς Ἑλλοπιήων...

⁵⁸⁰ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 444.

⁵⁸¹ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445.

⁵⁸² Σχόλια στὸν Καλλιμάχο, 4, 20b. Βλ. ἐπίσης: Ἡσύχιος, Λεξικόν, λ. Ἑλλοπιῆς.

⁵⁸³ Ἑτυμολογικὸν Μέγα κατ' ἀλφάβητον λεξικὸν τοῦ Καλλιέργη, λ. διακρία, σελ. 268· Ἰσαὰκ Τζέτζης, Γραμματικὸς, Εἰς τὸν Λυκόφρονα σχόλια (παλαιὰ καὶ νεότερα), 374, 9a-12.

⁵⁸⁴ Εὐφορίων, ἀπόσπ. 32.

χωρίον Εὐβοίας⁵⁸⁵. Καὶ ἀναφερόμενος στὸν Στράβωνα συμπληρώνει σχετικὰ μὲ τὰ γαιομορφολογικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπικράτειάς της: Τελέθριον ὄρος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Ἑλλοπίας⁵⁸⁶. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος τὸν 6^ο αἰώνα μ.Χ. παραπέμπει στὸν Τρύφωνα⁵⁸⁷, παρουσιάζοντας ἕνα πλήρη ὄρισμό στο ἄλμα Ἑλλοπία: Ἑλλοπία, χωρίον Εὐβοίας, καὶ αὐτὴ ἡ νῆσος, ἀπὸ Ἑλλοπος τοῦ Ἰωνος. τὸ ἐθνικὸ Ἑλλοπιεύς⁵⁸⁸.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ σχολιασμός ποὺ κάνει Ὁ Εὐστάθιος στοὺς στίχους τοῦ νεῶν καταλόγου στο Β τῆς Ἰλιάδας: ...ὅτι Ἰστιαία ὑστερον Ὠρεὸς καὶ οἱ Ἰστιαεῖς Ὠρεῖται. οἱ δὲ οὐ τοὺς αὐτοὺς ἐξ ἀρχῆς φασιν εἶναι, ἀλλὰ ἰδίᾳ ὄντας τοὺς Ὠρεῖτας συνοικῆσαι τοὺς Ἰστιαεῖς, καὶ γενηθεῖσαν μίαν πόλιν ἀμφοτέροις χρῆσθαι τοῖς ὀνόμασιν, ὡς Λακεδαίμων καὶ Σπάρτη ἢ αὐτῆ⁵⁸⁹... Δηλαδή ἀπὸ τὸν συνοικισμό Ἰστιαίας καὶ Ὠρεοῦ προέκυψε μίᾳ νέα πόλη ποὺ ὀνομαζόταν καὶ μὲ τὰ δύο ὀνόματα.

Συνεχίζοντας ὁμοῦ παρακάτω συγχέει τὴν Ἑλλοπία μὲ τὴν Κήρινθο: Ἡ δὲ Κήρινθος ἐκλήθη ποτὲ φασί, καὶ Ἑλλοπία ἀπὸ Ἑλλοπος, υἱοῦ Τιθωνοῦ· ποταμὸς δὲ περὶ αὐτὴν Βουδόρας καλούμενος ἢ Βούδαρος, φασίν, ὁμώνυμος ὄρει Σαλαμινίῳ. ἔφαλον δὲ ταύτην ὁ ποιητὴς λέγει, ὡς μὴ ἀπλῶς ἀρχίαλον, ἀλλ' ἐπ' αὐτῆς ὡς εἶπεῖν τῆς ἀλός· κατὰ γὰρ τοὺς παλαιούς ταύτης τὰ θεμέλια ὑπὸ θαλάσσης ἀλμίζεται. ὁ δὲ Στράβων πολειδίον Ἰστιαίων τὴν Κήρινθον λέγει, ἐπὶ τῇ θαλάσσει κείμενον⁵⁹⁰.

Ὁ Στράβων περιγράφει πολὺ καλὰ τὴν θέση τῆς Κηρίνθου παρὰ τὴν ἀκτὴ⁵⁹¹ ἔχοντας ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἄμεση περιοχὴ τοῦ Ὠρεοῦ/Ἰστιαίας, καὶ τὴν θέση τῆς Ἑλλοπίας στὴν περιοχὴ τῆς Ὠρίας πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει⁵⁹². Ὁ Εὐστάθιος δὲν ἔχει διαβάσει προσεκτικὰ τὸν Στράβωνα.

Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὰ παραπάνω ἢ Ἑλλοπία, ὁ οἰκισμός δηλαδή καὶ ὁ παραγωγικὸς χῶρος του, δηλαδή ἡ χώρα τῆς κώμης αὐτῆς τῆς Ἰστιαιώτιδας (κατὰ τὸν 5^ο αἰώνα π.Χ.), βρισκόταν Α τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου τοῦ Κηναίου σὲ ἄμεση γειτνίαση μὲ τὴν Ὠρία χώρα, ἀφοῦ μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴ μετοίκηση τῶν Ἑλλοπιέων στὸν Ὠρεὸ⁵⁹³ ἢ χώρα τῆς Ἑλλοπίας ἐνσωματώθηκε στὴν Ὠρία -ὄχι γενικὰ στὴν Ἰστιαιώτιδα χώρα-, στοὺς πρόποδες τοῦ Τελεθρίου ὄρους, τὸ ὁποῖο καταλαμβάνει μεγάλο τμῆμα τῆς χώρας της. Ποιὰ ὁμοῦ ἦταν ἡ θέση τῆς περιοχῆς τῆς Ἑλλοπίας; Ἀρκετὲς λεκάνες συνορεύουν μὲ τὴν λεκάνη ΠΑΖ', τὴν μεγάλην περιοχὴ ποὺ ἀποτελοῦσε τὴν ἰδιαίτερη λεκάνη τοῦ πολιτικοῦ κέντρου Ἰστιαίας/Ὠρεοῦ, περιλαμβάνοντας τὴν μεγάλην πεδιάδα.

Αἰδηψός:

Ἡ Αἰδηψός, ὅπως εἶπαμε, ἀναφέρεται πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν φιλόσοφο Ἀριστοτέλη τὸν 4^ο π.Χ. αἰώνα, ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ τὰ θερμὰ τὰ περὶ Αἰδηψόν⁵⁹⁴. Κατὰ τὸν 3^ο αἰώνα π.Χ. ἡ Αἰδηψὸς ὑφίσταται, ὅπως μαρτυρεῖ ἔμμεσα ὁ ποιητὴς Καλλιμάχος⁵⁹⁵. Ὁ Στράβων παραπέμποντας στὸν Δημήτριον Καλλατιανό, ἱστορικὸ τοῦ τέλους τοῦ 3^{ου} αἰώνα π.Χ. καὶ τοῦ α' ἡμίσεως τοῦ α' ἡμίσεως τοῦ 2^{ου} αἰώνα π.Χ. ἀναφέρει σεισμό, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποῖου στέρεψαν οἱ θερμὲς πηγὲς στὴν Αἰδηψὸ καὶ στὶς Θερμοπύ, καὶ μάλιστα στὴν Αἰδηψὸ ἀνέβλυσαν καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα: Δημήτριος δ' ὁ Καλλατιανὸς τοὺς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα γενομένους ποτὲ σεισμούς διηγούμενος τῶν τε Λιχάδων νήσων καὶ τοῦ Κηναίου τὰ πολλὰ καταδύναί φησι, τὰ τε θερμὰ τὰ ἐν Αἰδηψῷ καὶ Θερμοπύλαις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπισχεθέντα πάλιν ῥυῆναι, τὰ δ' ἐν Αἰδηψῷ καὶ καθ' ἑτέρας ἀναρραγῆναι πηγάς...⁵⁹⁶

Σὲ ἄλλο σημεῖο ὁ Στράβων, περιγράφοντας τὴν Ὀπούντια Λοκρίδα γράφει: ὁ δ' Ὀποῦς ἐστὶ μητρόπολις ... ἀπέχει δὲ τῆς θαλάττης περὶ πεντεκαίδεκα σταδίους, τοῦ δ' ἐπινείου καὶ ἐξήκοντα. Κύνος δ' ἐστὶ τὸ ἐπίνειον, ἄκρα τερματίζουσα τὸν Ὀπούντιον κόλπον ὄντα περὶ τετταράκοντα· μεταξὺ δὲ Ὀπούντος

⁵⁸⁵ Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*, 3,1, σελ. 246.

⁵⁸⁶ Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*, 3,1, σελ. 366.

⁵⁸⁷ Τρύφων, *Πραγματεία ΙΕ'*, ἀπ. 2.

⁵⁸⁸ Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), σελ. 269

⁵⁸⁹ Σχόλιο στ. 537: Εὐστάθιος, *Σχόλια εἰς Ὀμήρου Ἰλιάδα*, Β, στ. 536-545, σελ. 431-435.

⁵⁹⁰ Σχόλιο στ. 538: Εὐστάθιος, *Σχόλια εἰς Ὀμήρου Ἰλιάδα*, Β, στ. 536-545, σελ. 431-435.

⁵⁹¹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446.

⁵⁹² Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 445.

⁵⁹³ Τὸν Ὠρεὸ τοποθετοῦμε στὴν θέση Α6ε1': Κάτω Ὠρεοὶ καὶ τὴν Ἰστιαία στὴν γειτονικὴ θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν, τῆς περιοχῆς ΠΑΖ'. Βλ. παρακάτω Πόλεις Ἰστιαία καὶ Ὠρεός.

⁵⁹⁴ Ἀριστοτέλης, *Μετεωρολογικά*, 366a (Bekker).

⁵⁹⁵ Καλλιμάχος, *Ὑμνοι*, *Εκάλη*, ἀπόσπασμα 236.

⁵⁹⁶ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Ι, 20.

καὶ Κύνου πεδίων εὐδαιμον· κεῖται δὲ κατὰ Αἰδηψὸν τῆς Εὐβοίας, ὅπου τὰ θερμὰ τὰ Ἡρακλέους⁵⁹⁷, πορθμῶ διειργόμενος σταδίων ἐξήκοντα καὶ ἑκατόν⁵⁹⁸.

Ὁ Ὀποῦς⁵⁹⁹ τοποθετεῖται γύρω στὰ 8 χλμ. ΒΔ τῆς σημερινῆς κωμόπολης Αταλάντης, στὸν μυχὸ τοῦ ἀρχαίου Ὀπουντίου κόλπου. Τὸ ἐπίγειο τοῦ Ὀπουντος, ὁ Κῦνος, θεωρῶντας σωστῆ τὴν ἀπόσταση πού δίνει ὁ Στράβωνας, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ 8 χλμ. ΒΔ, στὸ ΒΔ ἄκρο τοῦ Ὀπουντίου κόλπου, δηλαδὴ κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ Λιβανάτες. Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν θέσεων κεῖται ἡ πεδιάδα τῆς Αταλάντης, τὸ εὐδαιμον πεδίων πού ἀναφέρει ὁ Στράβων, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν συγγραφέα κεῖται ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Αἰδηψὸ τῆς Εὐβοίας, ὅπου βρισκόνταν οἱ θερμὲς πηγὲς τοῦ Ἡρακλῆ. Ὁ Στράβων, βεβαίως, ὑπολογίζει τὴν ἀπόσταση Κύνου-Αἰδηψοῦ σὲ 160 στάδια, δηλαδὴ περίπου 30 χλμ. Στὴν πραγματικότητα ἡ ἀπόσταση εἶναι περίπου ἡμισὶ⁶⁰⁰.

Ὁ Σύλλας, ἐπίσης, κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Στράβωνα πού διασώζει ὁ Πλούταρχος ἔκανε χρῆση τῶν θερμῶν πηγῶν τῆς Αἰδηψοῦ (τελευταῖο τέταρτο 1^{ου} αἰώνα π.Χ.): διαπλεύσας οὖν (Σύλλας) εἰς Αἰδηψὸν ἐχρήτη τοῖς θερμοῖς ὕδασι, ῥαθυμῶν ἅμα καὶ συνδιημερεύων τοῖς περὶ τὸν Διόνυσον τεχνίταις.⁶⁰¹ Ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος (2^{ος} μ.Χ. αἰώνας) ἀναφέρει τὴν Αἰδηψὸ μετὰ τὸ Κήναιον ἄκρον καὶ τὸ νησίον Αταλάντη, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Χαλκίδα: Κήναιον ἄκρον νβ γ λη ιβ, Αταλάντη νησίον νβ λη, Αἰδηψος νβ γο λη γ ιβ, Χαλκίς παρὰ τὸν Εὐριπον⁶⁰².

Ἐπιγραφές τῆς ὕστερης ἑλληνιστικῆς καὶ πρώιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν Αἰδηψὸ, εἴτε εἶναι ἀναθηματικὲς καὶ προέρχονται ἀπὸ βάσεις ἀγαλμάτων πού ἀφιέρωσαν ἰδιώτες τοῖς θεοῖς, εἴτε τίς ἀφιέρωσε Ἑστιάων ἢ Αἰδηψίων ἢ πόλις, εἴτε ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος Ἰστιαίων⁶⁰³. Ὑπάρχουν καὶ μερικὲς ἐπιτύμβιες στήλες πού μαρτυροῦν τὸ τοπωνύμιο τῆς Αἰδηψοῦ⁶⁰⁴.

Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀναφορὲς στὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ τῆς Αἰδηψοῦ ἀπὸ τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ. μέχρι τοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες.

Πόλη Ἐλλοπία καὶ Αἰδηψός: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων:

Ἐλλοπία:

Ὅπως εἶπαμε, ὁ Στράβωνας γράφει γιὰ τὴν Ἐλλοπία ὅτι εἶχε κτισθεῖ ἀπὸ τὸν Ἐλλοπα, τὸν γιὸ τοῦ Ἴωνα καὶ ἀδελφὸ τοῦ Αἴκλου καὶ τοῦ Κόθου⁶⁰⁵: ...καὶ Ἐλλοπία δ' ὠνομάσθη ἀπὸ Ἐλλοπος τοῦ Ἴωνος⁶⁰⁶. οἱ δὲ Αἴκλου καὶ Κόθου ἀδελφόν φασιν, ὅς καὶ τὴν Ἐλλοπίαν κτίσαι λέγεται χωρίον ἐν τῇ Ὠρία καλουμένη τῆς Ἰστιαιώτιδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει, καὶ τὴν Ἰστιαίαν προσκτήσασθαι καὶ τὴν πεδιάδα καὶ Κήρινθον καὶ Αἰδηψὸν καὶ Ὀροβίας⁶⁰⁷ ... Ἄν ἡ παραδιδόμενη παράδοση ἔχει ἱστορικὸ πυρῆνα, ἀναφέρεται μᾶλλον στὴν κατάκτηση τῆς βόρειας Εὐβοίας ἀπὸ τοὺς Ἴωνες, ἡ ὁποία θὰ ἔλαβε χώρα κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου⁶⁰⁸.

Ὁ Στράβων τοποθετεῖ τὴν Ἐλλοπία (σύμφωνα μὲ τίς διηγήσεις τῶν συγχρόνων του, ἀφοῦ ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε πλέον) στὴν Ὠρεία περιοχὴ τῆς Ἰστιαιώτιδος, κοντὰ στὸ ὄρος Τελέθριον. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση πού μᾶς μεταφέρει, κάποτε οἱ Ἐλλοπιεῖς ἐνεπλάκησαν σὲ πόλεμο μὲ τοὺς Ὠρείτες, τῶν ὁποίων ἡ πόλη (δηλαδὴ τὸ πολιτικὸ κέντρο) βρισκόταν σὲ ὄρεινὴ θέση, κάτι πού καὶ τὸ ὄνομα τῶν

⁵⁹⁷ Βλ. ἐπίσης Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 34, 19-21, Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*, τ. 3, 1, σελ. 330.

⁵⁹⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 425.

⁵⁹⁹ Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, X, 1, 2, Παπαχατζῆς (1981), σελ. 27, σημ. 5 καὶ 6.

⁶⁰⁰ Βλ. ἐπίσης Geyer (1962), σελ. 100, σημ. 4.

⁶⁰¹ Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Σύλλας, 26, 3.

⁶⁰² Κλαύδιος Πτολεμαῖος, *Γεωγραφία*, III, 14,2.

⁶⁰³ IG, IX, V: Aedepsus, ἀρ. 1233-1237.

⁶⁰⁴ IG, IX, IV: Aedepsus, ἀρ. 1240-1241.

⁶⁰⁵ Κατὰ τὸν μῦθο πού παραθέτει ὁ Στράβων Ἐρέτρια...ἔπειθ' ἢ Χαλκίς... ἀμφότεραι δὲ πρὸ τῶν Τρωικῶν ὑπ' Ἀθηναίων ἐκτίσθαι λέγονται, καὶ μετὰ τὰ Τρωικὰ Αἴκλος καὶ Κόθος ἐξ Ἀθηνῶν ὀρμηθέντες ὁ μὲν τὴν Ἐρέτριαν ᾤκισε, Κόθος δὲ τὴν Χαλκίδα· καὶ τῶν Αἰολέων δὲ τινες ἀπὸ τῆς Πενθίλου στρατιᾶς κατέμειναν ἐν τῇ νήσῳ... (Γεωγραφικά, X, 446-447)

⁶⁰⁶ Πρόκειται μῦθο πού συνδέει τὴν κατοίκηση τῆς Εὐβοίας μὲ τοὺς Ἴωνες καὶ τὴν κτίση τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἀπὸ αὐτοῦς. Ἄν περιέχει στοιχεῖα ἱστορικότητας καὶ πραγματικὰ ἀνάγεται στὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, τότε πιθανῶς σχετίζεται μὲ τὸν ἀποικισμό τῆς Εὐβοίας ἀπὸ Ἴωνες.

⁶⁰⁷ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445.

⁶⁰⁸ «Πολίχνης» τοῦ Δίου Κάναι καὶ Εὐβοία: β) Κάναι.

Ωρειτῶν ὑποδεικνύει⁶⁰⁹, διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνην ποὺ γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς πηγὲς τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα καὶ ἑξῆς. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ὠρειῖται δὲν μποροῦσαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Ἑλλοπιεῖς, ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν τους καὶ συνοικίσθησαν μὲ τοὺς Ἰστιαεῖς: ἔνιοι δὲ τοὺς Ὠρειῖτας πόλιν ἔχοντας ἰδίαν φασὶ πολεμουμένους ὑπὸ τῶν Ἑλλοπιέων μεταβῆναι καὶ συνοικίσει τοῖς Ἰστιαεῦσι, μίαν δὲ γεννηθεῖσαν πόλιν ἀμφοτέροις χρήσασθαι τοῖς ὀνόμασι, καθάπερ Λακεδαίμων τε καὶ Σπάρτη ἢ αὐτῆ.⁶¹⁰

Ἡ θέση τοῦ Ὠρεοῦ, ὅπως ὑποδεικνύουν οἱ φιλολογικὲς πηγὲς καὶ τὰ εὐρήματα, ἦταν παραθαλάσσια καὶ μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν θέση Α6ε1': Κάτω Ὠρεοί⁶¹¹ (καὶ τὶς γύρω κοντινὲς θέσεις.) Ἀποτελοῦσε τὸ ἐπίγειο τῆς Ἰστιαίας, ἡ ὁποία βρισκόταν σὲ μικρὴ ἀπόσταση καὶ μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν⁶¹².

Ἀργότερα ἡ Ἑλλοπία ἐνσωματώθηκε στὴν Ἰστιαία - ἄγνωστο πότε. Πάντως κατὰ τὰ τέλη τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἡ Ἑλλοπία ἀποτελοῦσε διακριτὸ τμήμα, μοῖρην⁶¹³ τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ἡροδότου, ποὺ περιγράφει τὴν κατάληψη τοῦ πολιτικοῦ κέντρου πόλεως-κράτους Ἰστιαίας καὶ τμήματος τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας τὸ 480 π.Χ ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Ὁ Ἡρόδοτος περιγράφοντας τὶς ἐχθροπραξίες μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ περσικοῦ στόλου, γράφει ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀπὸ τὸ Ἄρτεμίσιο: πᾶσα ἡ στρατιὴ (τῶν Περσῶν) ἔπλεε ἀλλῆς ἐπὶ τὸ Ἄρτεμίσιον. ἐπισχόντες δὲ ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ μέχρι μέσου ἡμέρης, τὸ ἀπὸ τούτου ἔπλεον ἐς Ἰστιαίην. ἀπικόμενοι δὲ τὴν πόλιν ἔσχον τῶν Ἰστιαέων καὶ <τι>; τῆς Ἑλλοπίης μοίρης, γῆς δὲ τῆς Ἰστιαιώτιδος τὰς παραθαλάσσιαις κώμας πᾶσας ἐπέδραμον.⁶¹⁴

Οἱ Πέρσες δηλαδὴ ἔφτασαν στὴν περιοχὴ τοῦ ἀκρωτηρίου -ἄγνωστο σὲ ποιά ἀκριβῶς παραλία⁶¹⁵- τὸ πρῶτ, βγαίνοντας στὴν στεριά μέχρι τὸ μεσημέρι, καὶ στὴν συνέχεια ἔπλευσαν μὲ κατεύθυνση τὴν Ἰστιαία. Ὅταν ἔφθασαν ἔκαναν ἀπόβαση κατέλαβαν τὴν πόλιν τῶν Ἰστιαέων καὶ ἓνα μέρος τῆς χώρας τῆς Ἑλλοπίης, καὶ κατόπιν ἐπετέθησαν σὲ ὅλες τὶς παραθαλάσσιες κώμες τῆς Ἰστιαιώτιδος. Ἐπομένως οἱ Πέρσες, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς κινήσεις τους, δὲν ἐνδιαφέρονταν νὰ καταλάβουν τὸ ἐσωτερικὸ, τὴν ἐνδοχώρα τῆς Ἰστιαιώτιδος, ἀλλὰ νὰ περάσουν τὰ στενὰ ὑποτάσσοντας τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ποὺ συναντοῦσαν. Ἔτσι κατέλαβαν τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς πόλεως Ἰστιαίας καὶ τὴν κοντινὴ σὲ αὐτὸ παράκτια περιοχὴ.

Ὅμως κοντὰ τὴν Ἰστιαία μόνο μία παράκτια ὄμορη περιοχὴ ὑπάρχει, ἡ ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν χώρα τῆς Ἑλλοπίης, ἡ περιοχὴ ΠΑΣΤ'. Καὶ μάλιστα τὸ κείμενο λέει ὅτι οἱ Πέρσες κατέλαβαν μέρος τῆς περιοχῆς τῆς Ἑλλοπίης, ὄχι τὴν ἴδια τὴν κώμη Ἑλλοπία, ἡ ὁποία βρισκόταν στὴν

⁶⁰⁹ Ἐτυμολογεῖ δηλαδὴ τὸ ἔθνικὸ Ὠρειῖται καὶ τὸ τοπωνύμιον Ὠρεός ἀπὸ τὸ προσηγορικὸ ὄρος.

⁶¹⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446.

⁶¹¹ Βλ. παρακάτω: Πόλις Ὠρεός: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια. Πολιτικὴ ὀργάνωση.

⁶¹² Βλ. παρακάτω: Πόλις Ἰστιαία: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια. Πολιτικὴ ὀργάνωση.

⁶¹³ *μοῖρα* ἢ *μοῖρη* ἀρχικὰ σήμαινε ἓνα κομμάτι, ἓνα τμήμα, ἓνα μέρος τοῦ ὅλου. Μὲ αὐτὴν τὴν σημασία ἀπαντᾶται στὰ Ὀμηρικὰ Ἑπη: *Ἰλιάς*, Α, στ. 286· Θ, στ. 146· *Ὀδύσεια*, γ, στ. 66· θ, στ. 470· ο, στ. 140· τ, στ. 423· θ, στ. 280. Κατόπιν πῆρε τὴν σημασία τοῦ στρατιωτικοῦ τμήματος, δηλαδὴ ἑνὸς τμήματος τοῦ στρατοῦ: βλ. Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, II, 4, 31, IV, 3, 15, τὴν σημασία τοῦ τμήματος τοῦ κύκλου ἢ τῆς σφαιρῆς: βλ. Πολύαινος, *Μαθηματικὴ σύνταξις*, I, 1, σελ. 35. Ἐλαβε ἐπίσης τὴν σημασία τοῦ τμήματος γῆς, καὶ ὡς ἐκ τούτου τῆς ὑποδιαίρεσης μιᾶς γεωγραφικῆς περιοχῆς, τῆς ἐπικράτειας καὶ τοῦ τμήματος/μέρους τῆς ἐπικράτειας μιᾶς πόλεως: Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, II, στ. 66: *χώρης ὀλίγην ἔτι μοῖραν ἔχοντες Ἀργεῖοι, Τρώων δὲ πόλις ἐπὶ πᾶσα βέβηκε θάρσυνος, Θουκυδίδης, Ἱστορίαι*, I, 10, 2: *Πελοποννήσου αἱ πέντε μοῖραι Λακωνικῆ, Ἀρκαδικῆ, Ἀργολικῆ, Μεσσηνιακῆ καὶ τῆς Ἡλίδος, ἀποθανόντος δὲ Κρεσφόντου ἔσχον τὴν Μεσσηνιακὴν οἱ Λακεδαιμόνιοι*. Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, I, 82: *Τὰς γὰρ Θυρέας ταύτας εἰούσας τῆς Ἀργολίδος μοίρης ἀποταμόμενοι ἔσχον οἱ Λακεδαιμόνιοι*, *Θουκυδίδης, Ἱστορίαι*, II, 21, 3: *οἱ τε Ἀχαρνῆς οἰόμενοι παρὰ σφίσιν οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν εἶναι Ἀθηναίων...*, Ἐφορος (ἀπ. 25, 2^α, 70, F Jacoby) στὸν Στέφανο Βυζάντιο: *Λάμψος· μοῖρα τῆς Κλαζομενίων χώρας· Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσώδιας*, 3,1, σελ. 289: *Μακετία μοῖρα Μακεδονίας*, ἔ.ἀ., σελ. 295· *Ἀμυθαιονία μοῖρα τῆς Ἡλίδος*, ἔ.ἀ., 297: *Καμμινία μοῖρα Μακεδονίας*.

⁶¹⁴ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 23. Βλέπε ἐπίσης Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XI, 14, 5.

⁶¹⁵ Οἱ Πέρσες κατευθύνθηκαν μὲ τὰ πλοῖα τους στὴν περιοχὴ τοῦ Ἄρτεμίσου, ὅπου μέχρι τότε στρατοπέδευε ἡ ναυλοχοῦσε ὁ ἑλληνικὸς στόλος, προφανῶς γιὰ νὰ διαπιστώσουν ὅτι τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα εἶχαν πράγματι φύγει, ὥστε νὰ μπορέσουν στὴν συνέχεια νὰ περάσουν τὰ στενὰ. Βέβαιο εἶναι ὅτι βγήκαν σὲ παραλία τῆς Λεκάνης ΠΑΙ' ἢ τῆς Λεκάνης ΠΑΘ', Λεκάνες ποὺ συγκροτοῦν τὴν ἄμεση περιοχὴ τοῦ Ἄρτεμίσου. Βλ. παρακάτω: Πόλις Ἰστιαία: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια. Ἀκρωτήριο Ἄρτεμίσιον. Πολιτικὴ ὀργάνωση. Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς πόλεως Ἰστιαίας (θέση Α8β').

ένδοχώρα, πρὸς τῷ *Τελεθρίῳ ὄρει*⁶¹⁶. Ἡ χώρα τῆς Ἑλλοπίας θὰ περιελάμβανε καὶ τὴν Ν αὐτῆς κείμενη περιοχὴ ΠΑΔ', δηλαδή τὴν λεκάνη τῶν Λουτρῶν Αἰδηψοῦ, ὅπου τὰ Ἑλλόπια ὕδατα⁶¹⁷.

Ἡ θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς Ἑλλοπίας, πού θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν στὸ Α-ΝΑ τμήμα τῆς λεκάνης τῆς περιοχῆς ΠΑΣΤ', στοὺς πρόποδες τοῦ Τελεθρίου ὄρους, δὲν μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ. Τὰ μόνα εὐρήματα πού ἔχουν προκύψει εἶναι ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κτιρίου πού βρέθηκαν σὲ ἓνα τμήμα τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Αἰδηψοῦ, τὰ ὁποῖα ὅμως κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Σάμψων πού τὰ δημοσίευσε μεταφέρθηκαν ἀπὸ ἄλλοῦ⁶¹⁸. Τὸ κορινθιακὸ κιονόκρανο πού βρέθηκε μέσα στὸ χωριὸ δὲν ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ ἔνδειξη ὑπάρξεως ἀρχαίου οικισμοῦ στὴν θέση Α5: Ἅγιος Αἰδηψοῦ⁶¹⁹.

Τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν θέση Α6δ': Ἀγίοκαμπος: Μάρμαρα (τμήματα λιθοπλίνθων, κεραμίδων καὶ κεραμεικῆ) πού κεῖται κοντὰ στὴν θάλασσα, θὰ μπορούσαν νὰ ὑποδεικνύουν τὴν θέση κάποιας παραθαλάσσιας κώμης, ἀλλὰ δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ νὰ βεβαιώσουν τὸ εἶδος τῆς θέσεως. Ἡ θέση, ἐπίσης, Α6α': Νησιώτισσα, Α τοῦ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου 4 χλμ. Β τοῦ Ἁγίου Αἰδηψοῦ, ἴσως ἀνήκε σὲ παραθαλάσσια κώμη τῆς χώρας τῆς Ἑλλοπίας. Τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀρχαίου μώλου, τῶν τάφων καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κτιρίου στὸ δρόμο πρὸς Ἅγιο Ἰωάννη ὑποδεικνύουν ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε ἀγκυροβόλιο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, πιθανῶς σημαντικὸ λιμάνι τῆς Ἑλλοπίας.

Αἰδηψός:

Ἡ θέση τῆς ἀρχαίας Αἰδηψοῦ ταυτίστηκε μὲ τὴν θέση Α4γ': Λουτρὰ Αἰδηψοῦ καὶ Α4β': Β τῶν Λουτρῶν Αἰδηψοῦ λόγω τῶν θερμῶν θειούχων πηγῶν πού ῥέουν στὴν θέση ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα⁶²⁰, τῶν πολλῶν ῥωμαϊκῶν βαλανείων πού ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἐκεῖ⁶²¹, τῆς θέσεώς της ὅπως περιγράφεται ἀπὸ τὸν Στράβωνα⁶²² καὶ κυρίως ἀπὸ τὶς τιμητικὲς ἐπιγραφὲς πρὸς Ῥωμαίους αὐτοκράτορες πού ἀνήκουν στοὺς πρῶτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες, τὶς ὁποῖες ἀνάθεσε Αἰδηψίων ἢ πόλις⁶²³.

Ἡ λουτρόπολη φαίνεται ὅτι ἀρχίζει νὰ κατοικεῖται ἀπὸ τὴν ΚΛ ἐποχῆ, ὅπως δείχνουν οἱ τοῖχοι πού ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὸ λιμάνι καὶ σχετίζονται μὲ κλασσικὰ καὶ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα. Τὴν ἔκταση τῆς πόλεως κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχῆ δείχνει ἡ γραμμὴ τοῦ ἰσοδομικοῦ τείχους κοντὰ στὸ λιμάνι⁶²⁴. Φαίνεται ὅτι ἡ πόλη ἐκτεινόταν στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τοὺς ἀναβαθμοὺς πού φθάνουν ὡς τὴν θάλασσα, καὶ ἴσως βόρειο ὄριό της νὰ ἦταν τὸ ῥέμα πού διασχίζει τὸν σύγχρονο οἰκισμό. Οἱ κεραμοσκεπεῖς τάφοι καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ πού ἔχουν ἐντοπισθεῖ στὸ βόρειο τμήμα τῆς σύγχρονης κωμοπόλεως δείχνουν ὅτι τὰ νεκροταφεῖα τῆς ἀρχαίας Αἰδηψοῦ (ἀπὸ τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ. ἕως τὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια) ἐκτείνονταν στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ⁶²⁵.

Πόλη Ἑλλοπία καὶ Αἰδηψός: Πολιτικὴ ὀργάνωση: Μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας:

Ἄν πιστέψουμε στὴν ἀλήθεια τῆς παραδόσεως γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Ἑλλοπίας ἀπὸ τοὺς Ἴωνες τῆς Ἀττικῆς, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸ πολιτικὸ της κέντρο πιθανότατα στὴν περιοχὴ ΠΑΣΤ', στὶς δυτικὲς κλιτύες τοῦ Τελεθρίου ὄρους. Χώρα της ἦταν ἡ περιοχὴ αὐτή, καθὼς καὶ ἡ ὁμορῆ της περιοχὴ ΠΑΔ', ἀφοῦ μεταξὺ τους δὲν ὑφίστανται σημαντικὰ φυσικὰ ὄρια. Ὅλη αὐτὴ ἦταν ἡ χώρα τῆς Ἑλλοπίας.

⁶¹⁶ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 445.

⁶¹⁷ Plinius, *Natur. Hist.*, IV, 21.

⁶¹⁸ Ἰδιοκτησία Δ. Μαρινᾶ. Βλ. Σάμψων (1982), σελ. 176.

⁶¹⁹ Στὴν αὐλὴ τοῦ Γ. Ἀλεξίου. Σάμψων (1982), σελ. 176, βλ. ἐπίσης σύντομη ἀναφορὰ στὸ Tomlinson (1995-1996), σελ. 21.

⁶²⁰ Ἀριστοτέλης, *Μετεωρολογικά*, II, 8· Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 488· τοῦ ἴδιου, *Βίοι Παράλληλοι: Σύλλας*, 26, 3· τοῦ ἴδιου, *Συμποσιακά*, 667 b-c· Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446· Κλαύδιος Πτολεμαῖος, *Γεωγραφία*, III, 14, 2· Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσωδίας*, τ. 31, σελ. 330· Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 34, 19-21.

⁶²¹ Λιάγκουρας (1967), σελ. 260-2· Michaud (1970), σελ. 1094· Μπελλάρας (1940), σελ. 12-14· Στράβων Θ', 426· Girard (1964), σελ. 93-94· Φουριώτης (197), σελ. 281-282· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 126· τῆς ἴδιας (1987), σελ. 201-203· French (1991-2), σελ. 333· τοῦ ἴδιου (1993-4), σελ. 38· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 307· Blackman (1998-1999), σελ. 58· τοῦ ἴδιου (2000-2001), σελ. 316. Ὁ Σύλλας εἶχε περάσει ἀπὸ τὴν λουτρόπολιν διὰ θεραπευτικούς σκοπούς. Γιὰ τὰ εὐρήματα βλ. Χωρέμης (1973), σελ. 303· Σάμψων (1982), σελ. 175· Δαβάρας (1965), σελ. 256· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 16.

⁶²² Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 425, X, 446 καὶ I, 60. Ὁ Baumeister ὑπολόγισε τὴν παραδιδόμενη ἀπὸ τὸν Στράβωνα ἀπόσταση 160 σταδίων ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ἀκτὴ σὲ 100 στάδια. Βλ. Geyer (1962), σελ. 100-102.

⁶²³ IG, IX, V: Aedepsus, ἀρ. 1233-1241.

⁶²⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 126 καὶ τῆς ἴδιας (1987), σελ. 201-3· French (1991-2), σελ. 333· τοῦ ἴδιου (1993-4), σελ. 38.

⁶²⁵ Παπαβασιλείου (1907), σελ. 14· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 50· Δαβάρας (1965), σελ. 256· Σάμψων (1982), σελ. 175· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 197 (οἰκόπεδο 107, Τ. Πάλα).

Κατά την ΠΓ, ΠΓΕ και ΜΓΕ εποχή πρέπει να υποθέσουμε κατοίκηση κατά κώμες, και περίπου στο β' ήμισυ του 8^{ου} π.Χ. αιώνα συνοικισμό και συγκρότηση της πόλεως κράτους Έλλοπίας. Έπομένως πρέπει να τοποθετήσουμε μετά τον σχηματισμό των αυτών των πόλεων-κρατών τον αναφερόμενο πόλεμο Έλλοπίας-Ωρεού, που είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη του πολιτικού κέντρου του Ωρεού και τον συνοικισμό του με την Ιστιαία, κατά τους δύο επόμενους αιώνες της αρχαϊκής εποχής.

Η Έλλοπία φαίνεται ότι έχασε την ανεξαρτησία της σε μεταγενέστερο χρόνο κατά την αρχαϊκή εποχή- άγνωστο με ποιόν τρόπο- και απορροφήθηκε από την γειτονική Ιστιαία. Πάντως το 480 π.Χ. αποτελούσε μοίρη της Ιστιαιώτιδος χώρας. Η Έλλοπία που αναφέρεται στο ψήφισμα αποτελεί πλέον το 446 π.Χ. κώμη της Ιστιαιώτιδας χώρας, ή όποια στο σύνολό της ελεγχόταν από τους Αθηναίους. Στην επικράτεια της είχαν εγκατασταθεί από το 446 π.Χ. Αθηναίοι κληρούχοι. Αθηναϊκές φρουρές ήλεγχαν τις φόρου ύποτελείς γειτονικές πόλεις Διον, Αθήναι Διάδες, και έτσι κατά το ψήφισμα οι Αθηναίοι εγκατέστησαν δικαστές όπου ήθελαν⁶²⁶. Η αναφερόμενη Έλλοπία αποκλείεται να αποτελούσε πριν ο 446 π.Χ. ανεξάρτητη πόλη, αφού απουσιάζει από τους καταλόγους των Έλληνοταμιών (451/450 – 425/424 π.Χ.)⁶²⁷.

Ο Στράβων, όπως είδαμε, αναφερόμενος στα γεγονότα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. παραδίδει ότι η Έλλοπία ήταν μέχρι την μάχη των Λεύκτρων (371 π.Χ. ή και λίγο αργότερα,) μία μικρή κώμη κοντά στο Τελέθριο όρος στην περιοχή Ωρία, δηλαδή στην ιδιαίτερη περιοχή του Ωρεού, ή όποια με την σειρά της ήταν τμήμα της Ιστιαιώτιδος χώρας. Ο τύραννος Φιλιππίδης είχε καταλάβει την εξουσία στον Ωρεό με την βοήθεια του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας και εξανάγκασε τους κατοίκους της κώμης Έλλοπίας να μετοικήσουν στον Ωρεό⁶²⁸, την ίδια πόλη που παλιότερα (δηλαδή μέχρι την κατάληψή της από τους Αθηναίους το 446 π.Χ.) λεγόταν Ιστιαία:

... την Έλλοπίαν ... χωρίον ἐν τῇ Ωρία καλουμένη τῆς Ιστιαιώτιδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει.....μετώκησαν δ' εἰς τὴν Ιστιαίαν οἱ Έλλοπιεῖς, καὶ ἠῤῥξησαν τὴν πόλιν Φιλιππίδου τοῦ τυράννου βιασαμένον μετὰ τὰ Λευκτρικά. Δημοσθένης δ' ὑπὸ Φιλίππου κατασταθῆναι τύραννόν φησι καὶ τῶν Ωρειτῶν τὸν Φιλιππίδην· οὕτω γὰρ ἄνομάσθησαν ὕστερον οἱ Ιστιαίεῖς, καὶ ἡ πόλις ἀντὶ Ιστιαίας Ωρεός⁶²⁹.

Έτσι η θέση του παλαιού πολιτικού κέντρου της Έλλοπίας εγκαταλείφθηκε. Η ὁμορη της Ωρειάς περιοχή ΠΑΣΤ', δηλαδή η παλιά επικράτεια της Έλλοπίας ἐνοποιήθηκε αὐτήν. Έτσι Έλλοπιεῖς, Ωρειταὶ καὶ Ιστιαίεῖς κατέληξε να σημαίνουν τους κατοίκους της ίδιας περιοχής, με την διαφορά ότι όσο ὑφίστατο, ἔστω καὶ τυπικῶς, ἡ Έλλοπία ὡς πολιτικὸ μὲροφωμα πόλεως-κράτους, Ιστιαίεῖς ἐκαλοῦντο οἱ πολῖτες ὅλης τῆς ἐπικράτειας. Γι' αὐτὸ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Καλλιμάχου σχολιάζει ὅτι: ...Έλλοπιῆες· οἱ νῦν Ωρειταὶ, παρὰ Χαλκιδεῦσιν...⁶³⁰

Ἐνῶ λοιπὸν τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Έλλοπίας μετὰ τὴν μάχη τῶν Λεύκτρων ἐγκαταλείπεται, στὸ νότιο τμήμα τῆς ἐπικράτειάς της ἀπὸ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἀναπτύσσεται μία νέα κώμη, ἡ Αἰδηψός, γύρω ἀπὸ τὶς θερμὲς θειοῦχες ἰαματικὲς πηγές. Μέχρι τὸ 27 π.Χ. ὅλη ἡ ἐπικράτεια τῆς Ιστιαίας ἐλέγχεται ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες καὶ τοὺς Ῥωμαίους, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 27 π.Χ. παύει νὰ ὑφίσταται κάθε ἴχνος τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς πόλεως κράτους⁶³¹.

Πόλη Έλλοπία: Κοινωνική ὀργάνωση καὶ οἰκονομία.

Οἱ ἐκτάσεις τῶν λεκανῶν ΠΑΣΤ' καὶ ΠΑΔ' θὰ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ θρέψουν τὸν πληθυσμὸ τριῶν καὶ ἄνω μικρῶν οἰκισμῶν, πού θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπάρχουν στὴν περιοχή κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχή. Οἱ κοινωνίες τους θὰ ἦταν ὀργανωμένες πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ὡς φυλετικὰ κράτη καὶ ἡ οἰκονομία τους θὰ στηριζόταν στὴν ἀγροτικὴ παραγωγή καὶ τὴν κτηνοτροφία.

⁶²⁶ Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ψήφισμα, οἱ Αθηναῖοι, μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκστρατεία τοῦ Περικλῆ, ἤλεγχαν τοὺς διαύλους Τρικερίου, Ωρεῶν καὶ τὸν Βόρειο καὶ Νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο, πού ἦταν ἀσφαλῆς θαλάσσιος δρόμος μεταφορᾶς ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο καὶ τὸν Εὐξείνιο Πόντο πρὸς τὴν Ἀττικὴ. ἤλεγχαν ἐπίσης ὅλη τὴν Εὐβοία στρατιωτικῶς. Εἶχαν ἐγκαταστήσει κληρούχους καὶ ἐκμεταλλεύονταν τὴν πεδιάδα τῆς Ιστιαίας, ἡ ὅποια ἦταν ὁ κοντινότερος προμηθευτὴς τῶν Αθηνῶν σὲ σιτηρά.

⁶²⁷ IG, I, 2, ἀρ. 195.

⁶²⁸ Δημοσθένης, Γ' Φιλιππικός, 33· Περὶ τοῦ Στεφάνου, 71· Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446.

⁶²⁹ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445.

⁶³⁰ Γιὰ τὰ κοινὰ ὄρια Ιστιαίας καὶ Χαλκίδας βλέπε: Πόλη Έλλοπία καὶ Αἰδηψός: Πόλη Έλλοπία.

⁶³¹ Βλέπε: Πόλη Ιστιαία/Ωρεός: Πολιτικὴ ὀργάνωση.

Κατὰ τὴν ΑΡΧ, ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχὴ ἡ οἰκονομία πιθανῶς στηριζόταν κατὰ ἓνα μέρος στὸν ἀγροτικὴ παραγωγὴ, εἶναι πιθανὸν ὅμως ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ νὰ ἀσχολεῖτο μὲ τὴν θάλασσα (ἀλιεία, ναυτιλία, θαλάσσιο ἐμπόριο), ἐλέγχοντας τὰ στενά τοῦ Κύνου, τὴν εἰσοδο δηλαδὴ τῶν πλοίων ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὸν Μαλιακὸ κόλπο, τὸν Παγασητικὸ κόλπο καὶ τὸ Αἰγαῖο στὸν Β. Εὐβοϊκὸ κόλπο. Ἴσως μάλιστα τὸ πολιτικὸ κέντρο, ἡ θέσις τοῦ ὁποῖου δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ, νὰ βρισκόταν σὲ τέτοιο σημεῖο στὶς δυτικὲς κλιτύες τοῦ Τελεθρίου, ὥστε νὰ ἤλεγχε καὶ τίς δύο λεκάνες (ΠΑΣΤ' καὶ ΠΑΔ').

Στὸ τέλος τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἡ Ἐλλοπία ἀποτελοῦσε κώμη τῆς Ἰστιαίας καὶ τμήμα τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας. Μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἰστιαίας ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὸ 446 π.Χ. ἐγκαταστάθηκαν ἀθηναϊκὲς φρουρὲς καὶ κληροῦχοι στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας -ἐπομένως καὶ στὴν Ἐλλοπία- ποὺ καρποῦνταν τὰ γεωργικὰ προϊόντα καὶ ἀπέστελλαν ποσότητες ἀπὸ αὐτὰ καὶ στὴν Ἀθήνα. Τὸ λιμάνι τῆς Ἰστιαίας ἀπέκτησε ιδιαίτερη σημασία, ἀφοῦ ἦταν σταθμὸς γιὰ τὰ ἀθηναϊκὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὸν ἀσφαλῆ θαλάσσιο δρόμο μέσω τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου, ἀπὸ ὅπου ἔφθαναν τὰ διάφορα ἐμπορεύματα καὶ ἰδίως τὰ σιτηρὰ ἀπὸ τὸν Εὐξείνιο Πόντο. Δευτερεύουσα σημασία θὰ εἶχε τὸ λιμάνι τῆς θέσεως Α6α': Νησιώτισσα⁶³², δηλαδὴ τὸ κατ' ἐξοχὴν λιμάνι τῆς Ἐλλοπίας.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου συμπεραίνουμε ὅτι ἐπέστρεψαν οἱ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς Ἰστιαίας ἀπὸ τὴν Μακεδονία καὶ ὅτι, κατὰ συνέπειαν, τοὺς ἀποδόθηκε πίσω ἡ πόλις τους καὶ ἡ ἐπικρατεία τῆς⁶³³. Ἡ ἐπικυριαρχία τῶν Μακεδόνων μετὰ τὴν μάχη τῆς Χαιρωνείας καὶ τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ. μέχρι τὸ 27 π.Χ. εἶχε τὰ ἀνάλογα ἀποτελέσματα γιὰ τὴν Ἐλλοπία καὶ ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας. Ὡστόσο ἡ λουτρόπολις τῆς Αἰδηψοῦ συνεχῶς ἀναπτυσσόταν, φέρνοντας τὰ ἀνάλογα ἀποτελέσματα στὴν οἰκονομία τῆς περιοχῆς, μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ παρακμὴ τῆς συμπίπτει μὲ τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου⁶³⁴.

Ἱερὰ τῆς Ἐλλοπίας.

Ἡ μόνη λατρεία ποὺ μποροῦμε νὰ συναγάγουμε ὅτι ὑπῆρχε στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἐλλοπίας εἶναι αὐτὴ τοῦ Ἡρακλέους. Καὶ τοῦτο διότι γνωρίζουμε ὅτι οἱ θεορμές πηγὲς τῆς Αἰδηψοῦ, τὰ Ἐλλόπια ὕδατα, ἦταν ἀφιερωμένους στὸν Ἡρακλῆ⁶³⁵. Ἐκφράστηκε ἡ ἀποψη ὅτι τὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρακλῆ ἴσως κατεστράφη γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ τὸ δομικὸ του ὑλικὸ σὲ β' χρήσι⁶³⁶, ἂν καὶ δὲν ἔχει ταυτισθεῖ καμία θέσις μὲ ἱερὸ τοῦ Ἡρακλῆ.

Περιοχὴ ΠΑΕ': Περιοχὴ Ἡλίων.

Ἡ περιοχὴ αὐτὴ γειτνιάζει μὲ τὴν ΠΑΔ' καὶ πρέπει νὰ διερευνήσουμε ἂν μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ κάποια γνωστὴ ἀπὸ τίς πηγὲς κώμη ἢ ἱερὸ τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας. Ἡ μόνη θέσις στὴν λεκάνη αὐτὴν ὅπου ἔχουν ἀναφερθεῖ ἀρχαῖα λείψανα εἶναι ἡ θέσις Α5': Ἡλία: Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου (σὲ ὑψόμετρο περίπου 380 μ.). Τὰ ἀρχαῖα λείψανα⁶³⁷ συνδέονται⁶³⁸ μὲ τὴν παράδοση ὑπάρξεως ἱεροῦ καὶ μαντείου τοῦ Σελινουντίου Απόλλωνος, τὸ ὁποῖον ὁ Στράβων⁶³⁹ τοποθετεῖ στὶς Ὀροβίες.⁶⁴⁰ Οἱ πηγὲς κοντὰ στὸ μοναστήρι θὰ εὐνοοῦσαν τὴν ἴδρυσιν ἱεροῦ ἀφιερωμένου στὸν Απόλλωνα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. πρέπει πρῶτα ὅμως νὰ τοποθετήσουμε τίς ἀρχαῖες Ὀροβίες καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐξετάσουμε τὴν δυνατότητα νὰ ἀνήκε ἡ λεκάνη ΠΑΕ' στὴν ἐπικρατεία τῆς. Ἄς δοῦμε ὅμως προσεκτικὰ τί λέει ὁ Στράβωνας: ...Μετὰ δὲ Σαλγανέα Ἀνθηδῶν... μεταβαλεῖν⁶⁴¹.

⁶³² Pace-Pernier (1921), σελ. 273· Philippson (1951), σελ. 573-575 καὶ 542· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 41· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 143.

⁶³³ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XV, 30, 1-2. Βλ. ἐπίσης: Πόλις Ἰστιαία.

⁶³⁴ Κατάκης-Νικολόπουλος (2008), σελ. 61.

⁶³⁵ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 425· Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσηδίας*, τ. 3,1, σελ. 330· Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), 34, 19-21· Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 21. Βλ. ἐπίσης: Φουριώτης (1970), σελ. 281-282· Geyer (1962), σελ. 100-103.

⁶³⁶ Κατάκης-Νικολόπουλος (2008), σελ. 61.

⁶³⁷ Bursian (1858), σελ.151· Bursian (1872), II 421, σημ. 2.

⁶³⁸ Philippson (1951), I2, 572, σημ. 1.

⁶³⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39, σημ.25· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 140, σημ. 25.

⁶⁴⁰ Στράβωνος *Γεωγραφικά*, IX, 405 καὶ X, 445.

⁶⁴¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39, σημ. 25 καὶ σελ. 46-49· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 140, σημ. 25 καὶ σελ. 153-157· Geyer (1962), σελ. 106-107.

⁶⁴² Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 405.

Λέει λοιπόν ο Στράβωνας περιγράφοντας την βοιωτική ακτή του Βορείου Εύβοϊκού κόλπου ότι μετά τον Σαλαγανέα (όπου ο τύμβος του ομώνυμου Βοιωτού πλοηγού⁶⁴²) βρίσκεται η *Ανθηδών*, πόλη που διαθέτει λιμάνι. Στην χώρα της *Ανθηδόνας* βρισκόταν κατά τον Στράβωνα ήτο *Μεσσάπιον* όρος⁶⁴³, το οποίο μπορεί να ταυτισθεί με τον Κτυπά. Η θέση της αρχαίας *Ανθηδόνας* έχει εντοπισθεί 2 χλμ. ΒΔ της σύγχρονης κωμοπόλεως⁶⁴⁴. Ακολουθώντας πορεία προς ΒΔ σε μικρή σχετικά απόσταση, τοποθετεί την βοιωτική πόλη *Λάρυμνα*, όπου εξέβαλλε ο Κηφισός ποταμός. Η αρχαία *Λάρυμνα* τοποθετείται εκεί όπου βρίσκεται η σύγχρονη⁶⁴⁵. Τότε ο Κηφισός πρέπει να ταυτισθεί με τον ποταμό που διαρρέει την κοιλάδα της *Λάρυμνας* και εκβάλλει στον Β. Εύβοϊκό κόλπο.

Η βοιωτική πόλη *Αλαι* βρισκόταν έτι επέκεινα, δηλαδή ΒΔ σε μικρή απόσταση. *Αί Αλαι* τοποθετούνται στο ανατολικό άκρο του κόλπου της *Αταλάντης*, κοντά στο χωριό *Θεολόγος*⁶⁴⁶. Απέναντι από αυτήν την παραλία, στην Δ. εύβοϊκή ακτή, βρισκόταν *Αί Αιγαί*, όπου βρισκόταν το ιερό του *Αιγαίου Ποσειδῶνος*⁶⁴⁷. Από την *Ανθηδόνα* μέχρι τις *Αιγές* ή απόσταση ήταν 120 στάδια κατά τον Στράβωνα, ενώ από άλλους τόπους (*Λάρυμνα*, *Αλαι*) ήταν πολύ μικρότερη. Η απόσταση που δίνει ο Στράβωνας αντιστοιχεί περίπου σε 22,5 χλμ., και υπολογίζοντας από την θέση της αρχαίας *Ανθηδόνας* σε ευθεία πρέπει να τοποθετήσουμε τις *Αιγές* και το ιερό του *Ποσειδῶνος Αιγαίου* στην θέση περίπου της μονής *Γαλατάκη*, στις βορειοδυτικές υπώρειες του *Κανδηλίου* όρους, το οποίο θα μπορούσε κάλλιστα να είναι το αναφερόμενο: *κεῖται δ' ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ τὸ ἱερόν, ἦν δε ποτε καὶ πόλις...*⁶⁴⁸

Πλησίον τῶν *Αιγῶν* (ακολουθώντας μάλλον κατεύθυνση ΝΑ-ΒΔ) βρισκόταν *Αί Ὀροβίαι*, όπου ήταν το μαντεῖο του *Σελινουντίου Απόλλωνος*⁶⁴⁹. Το μόνο που γνωρίζουμε δηλαδή είναι ότι *Αί Ὀροβίαι* βρισκόταν ΒΔ τῶν *Αιγῶν*, στην δυτική παραλία της *Εύβοίας*. Λαμβάνοντας υπ' ὄψιν το ανάγλυφο, βλέπουμε ότι τρεῖς λεκάνες σχηματίζονται ΒΔ τῶν *Αιγῶν*: της *Λίμνης*, τῶν *Ῥοβιῶν* και τῶν *Ἡλίων*. (Α. της υδροκριτικής που χωρίζει την Δ. παραλία από το εσωτερικό της Β. *Εύβοίας* βρίσκεται η μεγάλη πεδιάδα της *Κηρίνου*.)

Αν θεωρήσουμε ισχυρό το ἐπιβίωμα της ἐπιβίωσης αρχαίων τοπωνυμίων στην *Εύβοια*⁶⁵⁰, τότε πρέπει να τοποθετήσουμε το *Ἐλύμνιον* στην λεκάνη της σημερινής *Λίμνης* και τις *Ὀροβίαις* στην λεκάνη τῶν *Ῥοβιῶν*. Ἔτσι θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε πιθανή την θέση του <ιεροῦ του *Σελινουντίου Απόλλωνος* στην λεκάνη τῶν *Ἡλίων*. Η λεκάνη αυτή θα ἐλεγχόταν από τις *Ὀροβίαις* σε ἐποχή παλαιότερη τῶν μέσων του 5^{ου} π.Χ. αἰώνα⁶⁵¹, όταν *Αί Ὀροβίαι* ἦσαν ἀνεξάρτητη πόλη.

Καμιά από αυτές τις πόλεις δὲν ἀναφέρεται στους καταλόγους τῶν *Ἑλληνοδικῶν*. Αυτό προφανῶς δείχνει ότι εἶχαν ἀπορροφηθεῖ νωρίτερα ἀπὸ ὁμορη ἰσχυρότερη πόλη, μάλλον ἀπὸ την *Ἰστιαία*. Την τελευταία ὑπόθεση ἐνισχύουν τὰ ἐξῆς: α) Ὁ *Ἀριστοφάνης* στην *Εἰρήνη* (στ. 1125-1126) ἀναφέρει τὸν *Ὠρεὸ* καὶ τὸ *Ἐλύμνιο* κατὰ τρόπο που δείχνει ότι στενὴ σχέση μεταξύ τους, ὑπονοώντας ότι ἀνήκαν στην ἴδια ἐπικράτεια, τὴν ἐπικράτεια τῆς πόλεως κράτους *Ἰστιαίας* που κατέλαβαν οἱ *Ἀθηναῖοι* τὸ 446 π.Χ., β) πούθενά δὲν ἀναφέρεται ότι ἡ ἐπικράτεια τῆς *Χαλκίδας* ἐκτεινόταν πέραν, δηλαδή Β. τῆς *Διακρίας* (*Κανδήλιον* – *Μεγάλη Βρύση* 525 μ. – *Δίρφυς*), κατὰ τὸν 2^ο π.Χ. αἰώνα *Ἐλύμνιον* καὶ *Ὀροβίαι* ἀποτελοῦν κῶμες τῆς *Ἰστιαιώτιδος*⁶⁵².

⁶⁴² Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 403.

⁶⁴³ Αξίζει να σημειώσουμε ότι το ὄνομα *Μεσσάπιον* μπορεί να ἐτυμολογῆται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *μέσος* + τὴν ρίζα **aqu-* που σημαίνει νερό (λατινικὰ *aqua*). Ὄντως ὁ *Κτυπᾶς* βρίσκεται ἀνάμεσα στην *λίμνη Ὑλίκη*, τὴν *Παραλίμνη* καὶ τὸν *Εύβοϊκὸν κόλπο*.

⁶⁴⁴ Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IX, 22, 5-6· Παπαχατζῆς (2004), σελ. 142-143.

⁶⁴⁵ Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IX, 23, 57· Παπαχατζῆς (2004), σελ. 156-158.

⁶⁴⁶ Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IX, 24, 3-5· Παπαχατζῆς (2004), σελ. 166-167.

⁶⁴⁷ Στράβων, *Γεωγραφικά*, 8, VII, 4.

⁶⁴⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 405,

⁶⁴⁹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445.

⁶⁵⁰ Πράγματι ἔχουν ἐπιβιώσει ὡς τις μέρες μας ἀρχαία τοπωνύμια παρηλλαγμένα, ὅπως: *Ληψός* < *Αἰδηψός*, *Ὠρέοι* < *Ὠρεός*, *Ῥοβίαις* < *Ὀροβίαι*, *Λίμνη* < *Ἐλύμνιον*, (δὲν ὑπάρχει στην λεκάνη *λίμνη*), *Ἐγριπος* < *Εὔριπος* (*Χαλκίδα*), *Ἀλέτρια* < *Ἐρέτρια*, καὶ μερικὲς ἐπιβιώσεις με ἐντυπωσιακὴ ἀρχαϊκὴ προφορά: *Κούμη* < *Κύμη*, *Στούρα* < *Στύρα*.

⁶⁵¹ Σὲ ὅλα αὐτὰ θὰ ἐπανέλθουμε ὅταν θὰ ἐξετάζουμε τις πόλεις/κῶμες αὐτές, που ἀνήκαν στην μείζονα περιοχή ΠΙΒ'.

⁶⁵² IG, IX, IV, ἀρ. 1186, 1187, 1189

Πόλη Ιστιαία: Ιστορική ανασύνθεση με βάση τις πηγές:

Για την Ιστιαία⁶⁵³ έχουμε πει ότι ο Όμηρος την αναφέρει ως άβαντική πόλη στον νεῶν κατάλογον⁶⁵⁴. Αν θεωρήσουμε ότι η πληροφορία αυτή, όπως και εκείνη για την εθνολογική σύσταση της Πελοποννήσου, ανάγεται στην ύστερη εποχή του Χαλκού, τότε πρέπει να θεωρήσουμε ότι η περιοχή τουλάχιστον μέχρι το 1100 π.Χ. και τις πληθυσμιακές ανακατατάξεις που ακολούθησαν κατοικείτο από Αιολείς Αχαιούς της νότιας Θεσσαλίας και Άβαντες.

Η παράδοση για τον Έλλοπα, γιό του Ίωνα, αδελφό του Αϊκλου και του Κόθου που έκτισαν την Ερέτρια και την Χαλκίδα μετά τα Τρωϊκά⁶⁵⁵, ο οποίος έκτισε την Έλλοπία πόλη, η οποία κατέκτησε την Ιστιαία και την μεγάλη πεδιάδα της, την Κήρινθο, την Αϊδηψό και τις Οροβίες⁶⁵⁶, ίσως να άπηχει την σταδιακή επέκταση των Ίωνων προς Β, οι οποίοι, έρχόμενοι από την Αττική, είχαν καταλάβει την Χαλκίδα και την Ερέτρια, δηλαδή το κεντρικό τμήμα της Εύβοιας. Όλα αυτά φαίνεται πιθανόν να τοποθετούνται χρονικά στον 11^ο και στον 10^ο αιώνα π.Χ. (ΠΓ εποχή), στην εποχή δηλαδή του άποικισμού, μέχρι τα μέσα ίσως του 8^{ου} π.Χ. αιώνα⁶⁵⁷.

Ίσως κατά τον 8^ο αιώνα η Ιστιαία συνοικίστηκε με γειτονικές κώμες και πήρε την μορφή της πόλεως κράτους. Λίγο αργότερα ίσως συνέβη ο πόλεμος μεταξύ Έλλοπίας και Ωρεού, ο οποίος ανάγκασε τους όρεινους Ωρειίτες να εγκαταλείψουν την πόλη τους και να συνοικισθούν σε μία πόλη με τους Ιστιαίους, κατοικώντας σε νέα παραθαλάσσια θέση κοντά στην Ιστιαία.

Γνωρίζουμε ότι ο Ωρεός ήταν παραθαλάσσιος οικισμός και λιμάνι, και ότι βρισκόταν τόσο κοντά στην Ιστιαία ώστε να αποτελούν ένα οικισμό, το πολιτικό κέντρο της πόλεως κράτους. Με δεδομένα την παράδοση για την παλιά θέση της πόλεως του Ωρεού, την ετυμολογία από το ὄρος και την αντίφαση της παραθαλάσσιας θέσης του Ωρεού με το σημαινόμενο του εθνικού Ωρείται και του τοπωνυμίου Ωρεός, πρέπει να υποθέσουμε ότι η θέση του Ωρεού και η επικράτειά του πρέπει να βρισκόταν ανάμεσα στην Ιστιαία και στην Έλλοπία.

Την Ιστιαία συναντούμε ξανά στο κείμενο του Ηροδότου, όταν αναφέρεται στις έχθροπραξίες του έλληνικού με τον περσικό στόλο στην περιοχή του Αρτεμισίου, στην κατάληψη και την καταστροφή της από τους Πέρσες το 480 π.Χ. Εκείνη την εποχή ο Ωρεός αποτελεί επίγειο της Ιστιαίας (αν και δεν αναφέρεται ως Ωρεός), έχοντας ενσωματωθεί ήδη και η Έλλοπία στην επικράτειά της, αφού εμφανίζεται στο κείμενο ως μοίρη της Ιστιαιώτιδος⁶⁵⁸. Οι Πέρσες έπετέθησαν και σε όλες τις παραθαλάσσιες κώμες της Ιστιαιώτιδας χώρας.

Η Ιστιαία καταλήφθηκε αργότερα, το 446 π.Χ. από τους Αθηναίους Περικλέους στρατηγούντος και οι πολίτες της εκδιώχθηκαν στην Μακεδονία⁶⁵⁹. Στο έτος 446 π.Χ. ανήκει και το ψήφισμα της βουλής και του δήμου των Αθηναίων, το οποίο ορίζει την τοποθέτηση δικαστών στις πόλεις της περιοχής⁶⁶⁰. Φαίνεται όμως ότι με το τέλος του πολέμου επέστρεψαν οι εξόριστοι Ιστιαίους από την Μακεδονία και ότι τους αποδόθηκε ο έλεγχος της πόλης τους, του πολιτικού κέντρου δηλαδή και της επικράτειας, διότι ο Ξενοφών⁶⁶¹ όπως είδαμε, αναφέρει άρνηση του Ωρεού/Ιστιαίας να συμμετάσχει στην Β' Αθηναϊκή συμμαχία το 378/377 π.Χ. Ο Διόδωρος Σικελιώτης⁶⁶² στηριγμένος σε παλαιότερες πηγές γράφει ότι: ...πρώται δὲ καὶ προθυμώτατα συνεμάχησαν αἱ κατὰ τὴν εὐβοϊαν οἰκοῦσαι (πόλεις) χωρὶς Ἑστιαίας· αὕτη γὰρ εὐεργετημένη <μὲν> ὑπὸ Λακεδαιμονίων μεγάλη, πεπολεμημένη δὲ δεινῶς ὑπὸ Ἀθηναίων, εὐλόγως μὲν πρὸς Ἀθηναίους ἀδιάλυτον ἐφύλαττε τὴν ἔχθραν, πρὸς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας βεβαίαν τὴν πίστιν διεφύλαττεν.

Μετά από κάποιο χρονικό διάστημα, ο Νεογένης με την υποστήριξη του τυράννου των Φερρών Ιάσονος κατέλαβε την ακρόπολη των Ἑστιαίων και ανεκήρυξε τον εαυτό του τύραννον: οὐ μὴν ἀλλὰ τοῖς

⁶⁵³ Funaioli RE, λ. Ἑστιαία-Ιστιαία· Φουριώτης (1970), σελ. 268-273· Girard (1974), σελ. 81-88.

⁶⁵⁴ Όμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 537.

⁶⁵⁵ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446-447.

⁶⁵⁶ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 445.

⁶⁵⁷ Βλ. πολίχνες του Δίου Κάναι και Εύβοια: β) Κάναι.

⁶⁵⁸ Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, VIII, 23.

⁶⁵⁹ Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, I, 114-115· Πλούταρχος, *Βίοι παράλληλοι: Περικλῆς*, 23, 3-4.

⁶⁶⁰ IG, I, 2, αρ. 41.

⁶⁶¹ Ξενοφών, *Έλληνικά*, V, 4, 57.

⁶⁶² Στο 15^ο βιβλίο της Ιστορικής Βιβλιοθήκης ο Διόδωρος αναφέρεται στα γεγονότα των ετών 386 - 361 π.Χ. Πηγές του θα απέτελεσαν ο Θεόπομπος και ο Έφορος, και οι δύο ιστορικοί του 4^{ου} π.Χ. αιώνα.

Ἀθηναίους εἰς συμμαχίαν συνέβησαν ἑβδομήκοντα πόλεις καὶ μετέσχον ἐπ' ἴσης τοῦ κοινοῦ συνεδρίου· κατὰ δὲ τὴν Εὐβοίαν βραχὺ μὲν τούτων τῶν χρόνων Νεογένης τις ὄνομα μετ' Ἰάσονος τοῦ Φερραίου συλλέξας στρατιώτας κατελάβετο τὴν τε ἀκρόπολιν τῶν Ἑσθιαίων, καὶ τύραννον ἑαυτὸν ἀπέδειξε ταύτης τῆς χώρας καὶ τῆς τῶν Ὠρειῶν πόλεως⁶⁶³.

Ἐπειδὴ ὁμως αὐτὸς κυβερνοῦσε βίαια καὶ ἀλαζονικά, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔστειλαν ἐναντίον του τὸν Θηριπίδη. Ἐκεῖνος προσπάθησε ἀρχικὰ νὰ μεταπεισῆι τὸν Νεογένη νὰ παραδώσῃ τὴν ἀκρόπολη, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μετεπειθετο, κάλεσε σὲ ἐξέγερση τοὺς Ὠρεῖτες καὶ τὴν κατέλαβε μὲ ἔφοδο: ἄρχοντας δ' αὐτοῦ βιαίως καὶ ὑπερηφάνως Λακεδαιμόνιοι Θηριπίδην ἔστειλαν ἐπ' αὐτόν. ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεχειρεῖ λόγους τὸν τύραννον ἐκχωρεῖν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως· ὡς δ' οὐ προσεῖχε, παρακαλέσας τοὺς ἐγχωρίους πρὸς τὴν ἐλευθερίαν <ἐξ>επολιόρκησε τὸ χωρίον καὶ τοῖς Ὠρεῖταις τὴν ἐλευθερίαν ἀποκατέστησεν, δι' ἣν αἰτίαν οἱ τὴν Ἑσθιαίων χώραν οἰκοῦντες οἰκείως διετέθησαν πρὸς τοῦ Σπαρτιάτας, καὶ βεβαίως ἐτήρουν τὴν φιλίαν...⁶⁶⁴

Μετὰ ἀπὸ κάποιο χρονικὸ διάστημα, ὅταν ὁ Λακεδαιμόνιος ναύαρχος Ἀλκέτας ναυλοχοῦσε στὸν Ὠρεό, συνέβη τὸ περιστατικὸ τῆς συλλήψεως τῶν Θηβαϊκῶν τριήρων. Τὰ πλοῖα εἶχαν σταλεῖ γιὰ νὰ ἀγοράσουν σιτάρι ἀπὸ τὶς Παγασές, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀγορὰ του ἡ σπαρτιατικὴ φρουρὰ τοῦ Ὠρεοῦ συνέλαβε τὰ πλοῖα μαζί μὲ τὸ σιτάρι καὶ γύρω στοὺς τριακόσιους ἄνδρες αἰχμαλώτους. Αὐτοὺς ὁ Ἀλκέτας φυλάκισε στὴν ἀκρόπολη, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος ἔμενε. Ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἀλκέτας κατέβηκε ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη, οἱ αἰχμαλῶτοι τὴν κατέλαβαν καὶ ἡ πόλη ἐπαναστάτησε⁶⁶⁵.

Ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὑπῆρχε διακριτὴ ὀχυρωμένη θέσις τὸν 4^ο αἰῶνα κοντὰ στὸν Ὠρεό ποῦ ὀνομαζόταν ἀκρόπολις⁶⁶⁶ ἢ ἀκρόπολις τῶν Ἑσθιαίων⁶⁶⁷ καὶ βρισκόταν σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὴν πόλιν τῶν Ὠρειῶν.

Ὁ Δημοσθένης ἀναφέρεται στὸν Ὠρεό καὶ στοὺς Ὠρεῖτες στὸν *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας* (345 π.Χ.), στὸν *Περὶ τῶν ἐν Χερσονήσῳ* λόγο του (341 π.Χ.), στὸν *Γ' Φιλιππικὸ* (341 π.Χ.) σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ τυράννου Φιλιππίδη ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β', καὶ στὸν *Περὶ τοῦ Στεφάνου*⁶⁶⁸, ὅπως καὶ ὁ *Αἰσχίνης* στὸν *Κατὰ Κτησιφώντος* λόγο του⁶⁶⁹. Μία ὁμως πόλη κυριαρχοῦσε στὴν περιοχὴ τὸ ἀργότερο ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., ἡ *Ἑστίαια*, ἡ ὁποία διέθετε λιμένα, σύμφωνα μὲ τὸν Σκύλακα τὸν Καρυανδέα, ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ εὐβοϊκὴ τετράπολη⁶⁷⁰. Ἡ *Ἑστίαια* λοιπὸν ἦταν ἡ ὀνομασία τῆς πόλεως κράτους, ἐνῶ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ πολιτικὸ κέντρο εἶχε ἐπικρατήσῃ ἡ ὀνομασία *Ὠρεός*. Ὡς ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἡ πόλη κράτος *Ἑστίαια/Ἰσθιαία* εἶχε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ κοινὰ σύνορα μὲ τὴν Χαλκίδα.

Ὅπως εἶπαμε, πιθανότατα μετὰ τὴν ἀποστασία τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων τὸ 411 π.Χ. αὐτές, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ὠρεό (*Ἰσθιαία*), συγκρότησαν μία συνομοσπονδία, ἓνα κοινὸν τῶν *Εὐβοέων*, ἓνα δευτεροβάθμιο δηλαδὴ, εὐρύτερο πολιτικὸ μόρφωμα⁶⁷¹. Τὸ *Κοινὸν τῶν Εὐβοέων* ἐξακολούθησε νὰ ὑπάρχει μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ νομίσματα ποῦ χρονολογοῦνται τότε καὶ εἰκονίζουσι στὸν ἐμπροσθότυπο τὴν νύμφη Εὐβοία καὶ στὸν ὀπισθότυπο βόδι καὶ τὴν ἐπιγραφή *ΕΥΒ*⁶⁷². Τὰ κοινὰ ῥύθμιζαν οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ πρόβουλοι, σύμφωνα μὲ ἐπιγραφικὰ καὶ φιλολογικὰ πηγὰς⁶⁷³, ἐνῶ κοινὴ ἐσορτὴ τῆς ἐνώσεως ἦταν τὰ Δημήτρια⁶⁷⁴.

Τὸ 341 π.Χ., ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴν σύμπραξη τῶν Χαλκιδέων κυρίευσαν τὸν Ὠρεό, σκότωσαν τὸν Φιλιππίδη καὶ κατέλαβαν κατόπιν τὴν Ἑρέτρια, ὁ Χαλκιδέος πολιτικὸς Καλλίας ἀναδιοργάνωσε τὸ *Κοινόν*. Σ' αὐτὸ ἐντάχθηκε ἡ Ἰσθιαία καὶ ἡ Ἑρέτρια, ἐνῶ ὁ Καλλίας συνεκάλεσε στὴν Χαλκίδα τὸ

⁶⁶³ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ βιβλιοθήκη*, XV, 30, 1-2.

⁶⁶⁴ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ βιβλιοθήκη*, XV, 30, 3-4.

⁶⁶⁵ Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, V, 4, 57.

⁶⁶⁶ Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, V, 4, 57.

⁶⁶⁷ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ βιβλιοθήκη*, XV, 30, 1-4.

⁶⁶⁸ Δημοσθένης, *Περὶ τῶν ἐν Χερσονήσῳ*, 8· *Γ' Φιλιππικὸς*, 33· βλ. καὶ ἀναφορὰ τοῦ γεγονότος στὸν Στράβωνα, *Γεωγραφικά*, X, 445· Δημοσθένης, *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας*, 155· *Περὶ τοῦ Στεφάνου*, 71,

⁶⁶⁹ Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφώντος*, 94-96 καὶ 100.

⁶⁷⁰ Σκύλαξ Καρυανδέας, *Περίπλους*, 58.

⁶⁷¹ Βρανόπουλος (1995), σελ. 135. Νομισματικὰ ἐνδείξεις δείχνουν ὅτι κέντρο τοῦ κοινοῦ ὑπῆρχε ἡ Ἑρέτρια. Βλ. Wallace (1956), σελ. 1 κ.ἐξ.

⁶⁷² Kraay (1966), σελ. 372. Βλέπε ἐπίσης Βρανόπουλος (1995), σελ. 135.

⁶⁷³ Ἐπιγραφὰς Ἑρέτριας: IG, XII, 9, ἀρ. 208, 212, 217, ψήφισμα ποῦ διασώζει ὁ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων καὶ δογμάτων συναγωγὴ*, Μενέδημος, 17.

⁶⁷⁴ Κουρουνιώτης (1911), σελ. 1-9.

λεγόμενο ευβοϊκό συνέδριο και οργάνωσε την όμοσπονδία κατά τὰ πρότυπα τοῦ παρελθόντος, ἔτσι ὥστε οἱ πόλεις κράτη-μέλη του νὰ διατηροῦν τὴν αὐτονομία τους και νὰ ἔχουν τὴν δυνατότητα ἀκόμη και νὰ συνάπτουν συνθηκὲς μόνες τους⁶⁷⁵. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλέξανδρου, στὰ χρόνια τῶν διαδόχων, τὸ Κοινὸν τῶν Εὐβοέων ἀνασυγκροτήθηκε.

Κατὰ τὰ ἔτη 267/266 π.Χ. ἕως 255/254 οἱ Εὐβοεῖς ἐκπρόσωποι στὴν δελφικὴ ἀμφικτυονία ἀναφέρονται ὡς Ἰστιαεῖς⁶⁷⁶. Στὰ χρόνια τοῦ Ἀντίγονου Γονατὰ (275-239 π.Χ.) και πρὸ συγκεκριμένα στὸ 264/263 π.Χ. χρονολογεῖται ἡ ψηφισματικὴ στήλη IG, IX, IV, ἀρ. 1187, ἡ ὁποία στὴν ἀρχὴ τοῦ προξενικοῦ ψηφίσματος πὸν περιέχει ἀναφέρει τοὺς ἀρχοντες τῆς πόλεως και τοὺς δήμους καταγωγῆς τους: Πρωτεῖον, Εἰλύμνιον, Δῖον, Ἄνω Λόφος, (Ε)ἶριστος ἢ (Ε)ἶριστον, Εἶρια. Στὸ διάστημα 232-220 π.Χ. (χρόνοι βασιλείας Δημητρίου Β' και Ἀντιγόνου Δώσωνος) χρονολογεῖται, ὅπως εἶδαμε, ἡ ψηφισματικὴ στήλη τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων πὸν διασώζει τὶς ὀνομασίες τῶν τόπων καταγωγῆς τῶν ἀρχόντων: Πίν(ν)ος, Ἐρμαρος ἢ Ἐρμαρον, Ἀθηναὶ Διάδες, Ὀροβῖαι και τὸ ἐθνικὸ Σημώνδης.

Τὸ συμπέρασμα πὸν βγάζουμε εἶναι ὅτι κατὰ τὸ 264/263 π.Χ. και μετὰ τὸ Δῖον, πιθανῶς ἀπὸ τότε και αἱ Ἀθηναὶ Διάδες, καθὼς και αἱ Ὀροβῖαι ἀποτελοῦσαν δήμους τῆς Ἰστιαϊτιδῆς χώρας, ὅπως οἱ ὑπόλοιποι δήμοι, ἔχοντας χάσει τὴν ἀνεξαρτησία τους, ἀφοῦ και ὁ Σκύλαξ μιλάει γιὰ εὐβοϊκὴ τετράπολη⁶⁷⁷.

Στὸ τέλος τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα οἱ Ῥωμαῖοι μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀνθύπατο Πόπλιο Σουλπίκιο Γάλβα, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου Ἀττάλου Α', κατέλαβαν μετὰ ἀπὸ πολιορκία τὸν Ὠρεὸ (πιθανῶς τὸ 207 π.Χ.)⁶⁷⁸. Οἱ κάτοικοί του, κατὰ τὸν Τίτο Λίβιο⁶⁷⁹, σφαγιάστηκαν ἢ αἰχμαλωτίστηκαν⁶⁸⁰. Ὁ Ἄτταλος πῆρε τὴν πόλη και οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς αἰχμαλώτους⁶⁸¹. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τοῦ Τίτου Λίβιου, στὸν Ὠρεὸ ὑπῆρχαν δύο ἀκροπόλεις, μία κτισμένη γύρω ἀπὸ τὸ λιμάνι και μία στὴν ἐνδοχώρα, μετὰ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε μία κοιλάδα, ὅπου ἔκειτο ἡ πόλη. Καὶ ἡ πόλη περιβαλλόταν ἀπὸ τεῖχος. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ μία ἐκτεταμένη ὀχυρωμένη θέση, τὸν Ὠρεὸ, πὸν ἦταν τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἰστιαϊτιδῆς χώρας. Ἡ θέση αὐτὴ κάλυπτε μεγάλη ἔκταση γῆς και πιθανῶς εἶχε ἐνσωματώσει στὰ ὄρια τῆς περισσότερες τῆς μιᾶς θέσεις κατοικήσεως τῶν προηγούμενων ἐποχῶν.

Τὸ πολιτικὸ κέντρο, λοιπὸν, πολιορκεῖται και καταστρέφεται τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἀπὸ τὸν Ἄτταλο Α' και τοὺς Ῥωμαῖους και στὴν συνέχεια περιέρχεται στὰ χέρια τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Μακεδονίας. Μετὰ τὴν ἦττα τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὶς Ῥωμαϊκὲς λεγεῶνες στὴν μάχη τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν τὸ 197 π.Χ., λίγο πρὶν τὰ Ἰσθμια τοῦ 196 π.Χ. ἡ Ῥωμαϊκὴ Σύγκλητος ὁ ὑπατος Τίτος Κόιντος Φλαμινῖνος, ὅπως παραδίδει ὁ Πολύβιος, κύρηξαν ὅλες τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἐλεύθερες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Δημητριάδα και τὴν Χαλκίδα πὸν πίστευε ὅτι κινδύνευαν ἀπὸ τὸν Ἀντίοχο τῆς Συρίας⁶⁸²: *Ἡ σύγκλητος ἢ Ῥωμαίων και Τίτος Κοῖντιος στρατηγὸς ὑπατος, καταπολεμήσαντες βασιλέα Φίλιππον και Μακεδόνας, ἀφῖαν ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους, ἀφορολογήτους, νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Φωκέας, Λοκρούς, Εὐβοεῖς, Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλοὺς, Περραιβοὺς*⁶⁸³.

Τὸ Κοινὸν διαλύθηκε μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Χαλκίδας ἀπὸ τὸν Κλαῦδιο Κέντωνα⁶⁸⁴ τὸ 200 π.Χ. και τῆς Ἐρέτριας ἀπὸ τὸν Λεύκιο Κόιντο Φλαμινῖνο⁶⁸⁵ τὸ 198 π.Χ., ἀνασυστάθηκε ὁμως ἀπὸ τὸν Τίτο Κόιντο Φλαμινῖνο τὸ 194 π.Χ., τὴν χρονία πὸν ἀπέσυρε τὶς Ῥωμαϊκὲς φρουρὲς ἀπὸ τὴν Χαλκίδα τὴν Ἐρέτρια και τὸν Ὠρεὸ⁶⁸⁶.

⁶⁷⁵ Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 94-96 και 100. Βλ. ἐπίσης Βρανόπουλος (1995), σελ. 121.

⁶⁷⁶ IG, XII, 9, παράρτημα II, *Fouilles de Delphes*, 3,5, σελ. 324-325· Wallace (1956), σελ. 29 κ.έξ.· Βρανόπουλος (1995), σελ. 136-137.

⁶⁷⁷ ἔ.ἀ.

⁶⁷⁸ Sage, E.T., *Livy, Ab Urbe condita*, σελ. 136, σημ. 1.

⁶⁷⁹ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, XXVIII, 6, 5-7.

⁶⁸⁰ Βλ. ἐπίσης Βρανόπουλος (1995), σελ. 142.

⁶⁸¹ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, XXXI, 46, 6-16.

⁶⁸² Πολύβιος, *Ἱστορίαι*, 18, 46.

⁶⁸³ Πολύβιος, *Ἱστορίαι*, 18, 47.

⁶⁸⁴ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, 33, 23, 1-3· Ζωναράς, IX, 14, 15.

⁶⁸⁵ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, 31, 22, 8-31, 24, 3.

⁶⁸⁶ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, 34, 51, 1-2· Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι, Τίτος*, 12, 4

Ἡ ἐπιγραφή⁶⁸⁷ ἀπὸ τὴν θέση Α8β': Πευκί: Σύγχρονο Νεκροταφεῖο, πὺθ θὰ μποροῦσε νὰ χρονολογηθεῖ γύρω στὰ τέλη τοῦ 3^{ου} αἰῶνα π.Χ., ἀναφέρει μεταξὺ τῶν δωρητῶν πὺθ συνεισέφεραν στὴν ἀνακατασκευὴ ἢ ῥιζικὴ ἀνακαίνιση τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Προσηώας ἕνα Ῥωμαῖο. Κάτι τέτοιο θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε συμβεῖ μετὰ τὴν πολιορκία τοῦ Ὁρεοῦ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους καὶ τὸν Ἄτταλο τὸ 207 π.Χ.

Ἀναφέρει ἐπίσης ἡ παραπάνω ἐπιγραφή ὡς τόπους καταγωγῆς τῶν δωρητῶν τοὺς δήμους: Ἀμφιθῆ, Νάπα, Εἰριστος ἢ Εἰριστον, Χρέμμης ἢ Χρεμμύς, Πίννος, Σῆμα (; < Σημώνδης), Σιδοῦς, Τυδεῖα, Κύμβρος⁶⁸⁸, Ποσειδῖον, Μαῖονες, Κλείμακα, Ὀροβία, Μῆκιστος, Ἄνω Λόφος, Παλλήνη, Ἄκαι (; < Ἀκαΐδης)⁶⁸⁹.

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Κορίνθου ἀπὸ τὸν Μόμμιο (146 π.Χ.) ἡ Εὐβοία εἶναι φόρου ὑποτελὴς στὴν Ῥώμη. Κατὰ τοὺς Μιθριδατικούς πολέμους (88-86 π.Χ.) οἱ Εὐβοϊκὲς πόλεις τάσσονται μὲ τὸ μέρος τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Πόντου Μιθριδάτη καὶ μετὰ τὴν ἥττα του ἀκολουθοῦν δηώσεις καὶ καταστροφές. τὴν νίκη τοῦ Ὀκταβιανοῦ στὸ Ἄκτιο μέχρι τὸ 27 π.Χ. πὺθ ὁ τελευταῖος ἐνσωματώνει διοικητικὰ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις στὸ Ῥωμαϊκὸ κράτος (Ἀχαΐα) δὲν πιστεύουμε ὅτι ὑπῆρξε μεταβολὴ τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἰσθμίας, καθὼς οὔτε μαρτυρεῖται, οὔτε ὑπῆρχε λόγος γιὰ κάτι τέτοιο.

Πόλη Ἰσθμία: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων:

α) Πολιτικὸ κέντρο:

Ὁ Geyer θεώρησε ὅτι Ἰσθμία καὶ Ὁρεὸς ἦταν μία καὶ ἡ αὐτὴ πόλη. Οἱ Lolling καὶ Baedekers εἶχαν τοποθετήσῃ τὸν Ὁρεὸ 50 λ. πορεία Δ τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ὁραῖοι ἢ Ὁρεοί. Οἱ Kierpert καὶ Baumeister εἶχαν ἀναζητήσῃ τὴν ἀρχικὴ θέση τοῦ Ὁρεοῦ, πρὶν δηλαδὴ τὸν συνοικισμό του μὲ τὴν Ἰσθμία στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ. Ὁ Geyer τοποθέτησε τὴν θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου Ἰσθμία-Ὁρεὸς στὴν θέση τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ὁρεοί.

Ἡ μοναδικὴ σημαντικὴ θέση τῆς περιοχῆς ΠΑΖ' ὅπου ἔχουν ἔρθῃ στὸ φῶς εὐρήματα συνεχοῦς κατοικήσεως ἀπὸ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ μέχρι τοὺς μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες εἶναι ἡ θέση Α6ζ': Κάστρο Ὁρεῶν καὶ οἱ γειτονικὲς τῆς θέσεις.

Ὁ λόφος Κάστρο Ὁρεῶν μὲ ὑψόμετρο 30μ. καὶ ἐμβαδὸν 100 X 135μ. βρίσκεται, ὅπως εἶπαμε, στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς σύγχρονης πόλεως τῶν Ὁρεῶν.⁶⁹⁰ Ἐδῶ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ὁ οἰκισμὸς τῆς ΠΓ, ΓΕ καὶ ΑΡ ἐποχῆς⁶⁹¹. Οἱ κυβόλιθοι τοῦ τείχους καὶ τὰ στρώματα καταστροφῆς ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀνεσκάφησαν κτίρια 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα δείχνουν ὅτι ἡ θέση συνέχισε νὰ κατοικεῖται κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ καὶ σχετίζονται μὲ τὰ γεγονότα καὶ τὶς ἐχθροπραξίες τῶν αἰῶνων αὐτῶν⁶⁹². Ἐπὶ τῆς νότιας καὶ νοτιοανατολικῆς κλιτύος τοῦ λόφου ἔχει βρεθεῖ κεραμεικὴ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, μαρμαρίνη ψηφισματικὴ στήλη «Ἀριστοφάντου Μουτῶνος» πὺθ χρονολογεῖται περὶ τὸ 300 π.Χ. καὶ κεραμεικὴ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς⁶⁹³. ΒΑ τοῦ λόφου βρέθηκε ἐπίσης ρωμαϊκὴ κεραμεικὴ⁶⁹⁴.

Τὰ νεκροταφεῖα τῆς ἀρχαίας Ἰσθμίας ἔχουν ἐντοπισθεῖ στὴ βόρεια, ἀνατολικὴ καὶ νότια πλευρὰ τοῦ λόφου. Κατὰ τὴν ΥΚΛ, ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχὴ ἐκτείνονταν ΝΔ στὴν θέση Α6γ1': Νέος Πύργος: Κολῶνα⁶⁹⁵ καὶ στὶς γειτονικὲς θέσεις: Α6γ3': Κολῶνα: Εἰκονοστάσι⁶⁹⁶ καὶ Α6β1': Νέος Πύργος Ὁρεῶν⁶⁹⁷ (παραλία). Στὸς λόφους Δ τοῦ Κάστρου ἔχουν βρεθεῖ ὄστρακα ΓΕ καὶ ΚΛ ἐποχῆς⁶⁹⁸.

⁶⁸⁷ IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1189.

⁶⁸⁸ Βλ. ἐπίσης: Geisau, RE, τ. XI, 2, 1, σ. 2474.

⁶⁸⁹ IG, IX, IV, ἀρ. 1189.

⁶⁹⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σ. 140-143, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

⁶⁹¹ Ἐπὶ τῆς Ν καὶ ΝΑ κλιτύος ἔχουν ἐντοπισθεῖ ΠΓ, ΓΕ καὶ ΑΡ ὄστρακα. Βλ. Σάμψων (1973-4), σελ. 487-90. Συριόπουλος (1995), σ. 1300 καὶ 1364· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39 καὶ σημ. 26· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 141 καὶ σημ. 25.

⁶⁹² Ἡ θέση Α6στ1': Σκεπαστὴ πλησίον τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ὁρεοί, ὅπου ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα ὀχυρώσεως καὶ ἐγκαταστάσεως ὕστερης ἑλληνιστικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, πιθανότατα ἀποτελοῦσε τμημα τῆς ἀρχαίας πόλεως.

⁶⁹³ Σάμψων (1973-4), σελ. 487-90. Συριόπουλος (1995), σελ. 1300 καὶ 1364· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39 καὶ σημ. 26 σελ. 39· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 141, καὶ σημ. 25 σελ. 141.

⁶⁹⁴ Σάμψων (1973-4), σελ. 487-90.

⁶⁹⁵ Κτῆμα Χρ. Βαλλῆ. Βλ. Χωρέμης (1973), σ. 303.

⁶⁹⁶ Σάμψων (1982), σελ. 174-175.

⁶⁹⁷ Σάμψων (1976), σ. 158-9.

⁶⁹⁸ Χωρέμης (1973), σελ. 303.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψιν τὸ ἀνάγλυφο, τὶς παλαιότερες τοποθετήσεις⁶⁹⁹ καὶ τὰ μέχρι σήμερα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα μποροῦμε νὰ συναγάγουμε τὰ ἑξῆς. Στὴν κοντινὴ παραθαλάσσια θέση Α6ε1': Κάτω Ὠρεοὶ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸ ἐπίγειο τῆς Ἰσθμίας, τὸν Ὠρεό, λόγω τῆς γεωγραφικῆς τοῦ θέσης (εἶναι τὸ πλησιέστερο στὴν θέση Κάστρο Ὠρεῶν λιμάνι) καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων. Οἱ τοῖχοι ποὺ ἀνεσκάφησαν σὲ παραλιακὸ οἰκόπεδο ἐκτιμᾶται ὅτι ἀνήκαν στὸ ἀρχαῖο λιμάνι⁷⁰⁰. Τὰ κτίρια καὶ ἡ κεραμεικὴ 4^{ου} καὶ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα, καθὼς καὶ ἡ οἰκία ΡΩ ἐποχῆς δείχνουν τὴν θέση τοῦ οἰκισμοῦ κατὰ τὴν ΥΚΛ, ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχῆ⁷⁰¹.

Φαίνεται ὅτι τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἰσθμίας βρισκόταν στὸ λόφο Κάστρο ἀπὸ τὴν ὑστερὴ ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ μέχρι τὸ 446 π.Χ. Μετὰ τὴν κατάληψή του ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους πιθανότατα οἱ πολιτικὲς καὶ δικαστικὲς λειτουργίες μεταφέρθηκαν στὸ ἐπίγειο τῆς Ἰσθμίας, δηλαδὴ στὸν Ὠρεό, ποὺ βρισκόταν πλησίον τῆς θέσεως τῆς Ἰσθμίας. Ἔτσι ἀπὸ τότε πολιτικὸ κέντρο τῆς πόλεως κράτους ἔγινε ὁ Ὠρεός⁷⁰², χωρὶς ὅμως νὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ παλαιὰ θέση τῆς Ἰσθμίας- δὲν προκύπτει κάτι τέτοιο ἀπὸ τὰ εὐρήματα- ἀλλὰ λόγω τῆς γεωμορφολογίας τῆς φυσικὰ ὄχυρῆς αὐτῆς θέσεως χρησιμοποιεῖτο ὡς ἀκρόπολη. Δηλαδὴ μετακινήθηκε ἡ θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου καὶ ἄλλαξε ἡ ὀνομασία του, ἀλλὰ οὐδέποτε ἔπαυσε ἡ παλαιὰ θέση τῆς Ἰσθμίας νὰ χαρακτηρίζεται ἀκρόπολη τῶν Ἰσθμιαίων. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ πολῖτες καὶ κάτοικοι τῆς ἐπικράτειας οὐδέποτε ἔπαυσαν νὰ αὐτοχαρακτηρίζονται ὡς Ἰσθμιαῖοι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ψηφίσματα ποὺ βρέθηκαν στοὺς Ὠρεοὺς ἀλλὰ καὶ στὴν Αἰδηψό⁷⁰³.

Ἡ περιοχὴ τῆς παλαιᾶς θέσεως τοῦ πολιτικοῦ κέντρου (*Ἰσθμία*) καὶ τοῦ ἐπινείου (*Ὠρεοῦ*), ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Λιβίου στὰ τέλη τοῦ 3^{ου} αἰῶνα π.Χ. εἶχε ἐνοποιηθεῖ. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ Τίτου Λιβίου, στὸν Ὠρεό ὑπῆρχαν δύο ἀκροπόλεις, μία κτισμένη γύρω ἀπὸ τὸ λιμάνι καὶ μία στὴν ἐνδοχώρα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε μία κοιλάδα, ὅπου ἔκειτο ἡ πόλη. Καὶ ἡ πόλη περιβαλλόταν ἀπὸ τείχος. Ἐπομένως οἱ δύο ἀκροπόλεις βρισκόνταν στὰ ἄκρα τῆς ὄχυρῶσεως τῆς πόλεως. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ μία ἐκτεταμένη ὄχυρωμένη θέση, τὸν Ὠρεό, ποὺ ἦταν τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἰσθμιαϊτίδας χώρας. Ἡ θέση αὐτὴ κάλυπτε μεγάλη ἐκταση γῆς καὶ πιθανῶς εἶχε ἐνσωματώσει στὰ ὄριά της περισσότερες τῆς μιᾶς θέσεις κατοικήσεως τῶν προηγουμένων ἐποχῶν. Β, Ν καὶ Α τοῦ τείχους διατάσσονταν τὰ νεκροταφεῖα.

Μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ 207 π.Χ. εἶναι ἄγνωστη ἡ τοπογραφικὴ καὶ πολεοδομικὴ ἐξέλιξη τῆς πόλεως, ὅμως ἐξακολουθοῦσε νὰ κατοικεῖται. Κεραμεικὴ ῥωμαϊκῶν χρόνων ἔχει βρεθεῖ στὴν θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν⁷⁰⁴, οἰκία μὲ βοτσαλωτὰ δάπεδα ἔχει ἀνασκαφεῖ στὴν θέση Α6ε1': Κάτω Ὠρεοί⁷⁰⁵, ἐνῶ ἐπιτύμβιες στήλες ἔχουν ἐντοπισθεῖ πλησίον τῆς θέσεως⁷⁰⁶. Στὴ θέση Α6γ1': Νέος Πύργος: Κολώνα ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα ῥωμαϊκῆς ἀγροικίας⁷⁰⁷ καὶ ἄλλων κτιρίων, καθὼς καὶ κεραμεικὴ, κοντὰ στὰ ἀρχαῖα νεκροταφεῖα, τὰ ὁποῖα βρίσκονται σὲ χρῆση κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ μέχρι τοὺς ΥΡΩ χρόνους⁷⁰⁸.

Οἱ Κατάκης καὶ Νικολόπουλος θεωροῦν ὅτι τὸ ἐπισημότερο ἱερὸ τῆς Ἰσθμίας ἦταν αὐτὸ τοῦ Διονύσου, ὅπου στήνονταν οἱ δημόσιες ἐπιγραφές, ἀλλὰ γιὰ τὴν θέση τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ δὲν ἔχουμε πληροφορίες⁷⁰⁹.

⁶⁹⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 39-40· Φουριώτης (1970), σελ. 268-273· Girard (1974), σελ. 81-88· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 140-143· Κατάκης-Νικολόπουλος (2008), σελ. 58.

⁷⁰⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σ. 125.

⁷⁰¹ Οἰκόπεδα Φ. Χρονοπούλου καὶ Β. Παναγιωτοπούλου. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Α', σελ. 316. Βλ. καὶ BCH 124, 2, 2000, σελ. 963· Blackman (2000-2001), σελ. 63· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σ. 306-7. Πλησίον τῶν οἰκιῶν 4^{ου} καὶ 3^{ου} π.Χ. αἰ., ἐντὸς τῶν ἰδίων οἰκοπέδων, βρέθηκε λιθόκτιστη κατασκευὴ πρωίμων βυζαντινῶν χρόνων, ὅπου ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν καὶ ἐπιτύμβια στήλη 4^{ου} π.Χ. αἰ. Στὸ οἰκόπεδο Ε. Κατσώλα. Βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Α', σελ. 316. Βλ. ἐπίσης: Catling (1987-8), σελ. 18· ΑΔ 34, Χρον., σελ. 180-1.

⁷⁰² IG, IX, V, ἀρ. 1186: ἀσυλίαν τοῖς ἀφικνουμένοις εἰς τὴν πόλιν ἢ εἰς τὸ ἐμπόριον ὃ ἔχει.

⁷⁰³ IG, IX, V, ἀρ. 1186· IG, IX, V, ἀρ. 1233-1237.

⁷⁰⁴ Σάμψων (1973-4), σ. 487-90.

⁷⁰⁵ Οἰκόπεδα Φ. Χρονοπούλου καὶ Β. Παναγιωτοπούλου. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Α', σελ. 316· Βλ. καὶ BCH 124, 2, 2000, σελ. 963· Blackman (2000-2001), σελ. 63· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 306-7. Πλησίον τῶν οἰκιῶν 4^{ου} καὶ 3^{ου} π.Χ. αἰ., ἐντὸς τῶν ἰδίων οἰκοπέδων, βρέθηκε λιθόκτιστη κατασκευὴ πρωίμων βυζαντινῶν χρόνων, ὅπου ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν καὶ ἐπιτύμβια στήλη 4^{ου} π.Χ. αἰ.

⁷⁰⁶ καὶ ἄλλες ποὺ δὲν χρονολογοῦνται στὶς δημοσιεύσεις. French (1990-1), σ. 39. Βλ. ΑΔ 37, Χρον., σελ. 174.

⁷⁰⁷ ΑΔ 37, Χρον. σελ. 174· AAA, 5, 1972, σελ. 227-230. Βλέπε καὶ French (1990-91), σελ. 39.

⁷⁰⁸ Χωρέμης (1973), σελ. 302-3.

⁷⁰⁹ Κατάκης-Νικολόπουλος (2010;), σελ. 59.

β) Ἐπικράτεια:

Ἡ μεγάλη πεδιάδα πού περιλαμβάνει ἡ περιοχή πού περιλαμβάνει ἡ περιοχή ΠΑΖ' ἔχει φυσικά ὄρια πρὸς Ν καὶ ΝΔ τὸ ὄρος *Τελέθριο*, ΝΑ καὶ Α τὸ ὄρος *Ξηρὸ* καὶ τὶς Β-ΒΔ ἀπολήξεις του, τὶς ῥάχες δηλαδή καὶ τὶς λοφοσειρὲς πού φτάνουν κοντὰ στὴν θάλασσα. Ἡ μεγάλη πεδιάδα διαρρέεται ἀπὸ τὸν ποταμὸ *Ξηριᾶ* ἢ *Ξηροπόταμο*⁷¹⁰, ἀέναο ποταμὸ, τοῦ ὁποῖου ἡ ῥοή κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες μειώνεται πολὺ ἀλλὰ δὲν σταματᾷ. Πηγάζει ἀπὸ τὸ ὄρος *Ξηρὸ* καὶ ἐκβάλλει στὸν δίαυλο *Τρικερίου*. Ἀφοῦ εἶναι ὁ μοναδικὸς ποταμὸς τῆς περιοχῆς δὲν μπορούμε παρὰ νὰ τὸν ταυτίσουμε μὲ τὸν ἀρχαῖο *Κάλλαντα* πού ἀναφέρει ὁ *Στράβων*, περιγράφοντας τὴν *Ἰστιαία/Ὠρεό*: *κεῖται δ' ὑπὸ τῷ Τελεθρίῳ ὄρει ἐν τῷ Δρυμῷ καλουμένῳ παρὰ τὸν Κάλλαντα ποταμὸν ἐπὶ πέτρας ὑψηλῆς*⁷¹¹.

Ἄς δοῦμε ποιὲς ἄλλες θέσεις παρουσιάζουν ἀρχαιολογικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν περίοδο πού ἐξετάζουμε, ἀνάμεσα στὸν ποταμὸ καὶ στὶς θέσεις Α6ε1': *Κάτω Ὠρεοί*, Α6ζ': *Κάστρο Ὠρεῶν Α6στ2'*: *Ἄνω Ὠρεοί*: *Στὴν θέση Α7β'*: *Ἅγιος Γεώργιος Ἰστιαίας* οἱ ἐπιτύμβιες στήλες πού ἦταν ἐντοιχισμένες στὶς ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγ. Δημητρίου καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ ἄλλες πού βρέθηκαν σὲ κοντινὲς θέσεις ἀνήκουν σὲ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο ΕΛ ἐποχῆς⁷¹². Ἐπειδὴ ἡ θέση εἶναι μακριὰ ἀπὸ τοὺς Ὠρεοὺς ἀρκετὰ χιλιόμετρα, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐκεῖ κοντὰ βρισκόταν καὶ ὁ οἰκισμὸς στὸν ὁποῖον ἀνήκε τὸ νεκροταφεῖο.

Στὴν θέση Α7γ': *Βιστρίτσα*: Ἁγ. Παρασκευή, τὰ ΚΛ ὄστρακα πού ἐπισημάνθηκαν ἐπιφανειακῶς ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς δείχνουν ὅτι πρόκειται γιὰ θέση τῆς ἐποχῆς στὴν ὁποῖαν ἀνήκουν⁷¹³. Σὲ δύο ἐπίσης θέσεις Δ τῆς σύγχρονης *Ἰστιαίας*⁷¹⁴ ἔχουν ἐπισημανθεῖ λείψανα σημαντικῶν ἀρχαίων κτιρίων. Στὸ κτῆμα Κ. Γεωργίου στὸ 3^ο χλμ. τῆς ὁδοῦ *Ἰστιαίας-Ὠρεῶν* ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὑπάρξεως ἀρχαίου σταδίου «καὶ ἄλλων ἀρχαιοτήτων» (θέση Α7α': *Ἰστιαία καὶ γύρω περιοχή τῆς*)⁷¹⁵. Σὲ γειτονικὴ θέση πιθανῶς Α τῆς προηγουμένης (πού ἴσως νὰ ταυτίζεται μὲ αὐτὴν) εἰκάζεται ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίου θεάτρου. Πρόκειται γιὰ τὴν θέση Α7δ', 1,5 χλμ. Δ τῆς σύγχρονης *Ἰστιαίας*⁷¹⁶. Τὰ λείψανα αὐτὰ τοποθετοῦνται Α τῶν θέσεων Α6στ2': *Ἄνω Ὠρεοί* καὶ Α6ζ': *Κάστρο Ὠρεῶν*, καὶ μπορεῖ νὰ ἀνήκουν σὲ ἓνα ἱερὸ ἢ σὲ ἓνα γυμνάσιο ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς ἀρχαίας *Ἰστιαίας*. Δὲν γνωρίζουμε ὅμως περισσότερα οὔτε γιὰ τὴν φύση τῶν εὐρημάτων οὔτε γιὰ τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποῖαν ἀνήκουν.

Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ μεγάλη πεδιάδα ἀποτελοῦσε κεντρικὸ τμῆμα τῆς ἐπικράτειας τῆς *Ἰστιαίας*. Ἡ θέση ὅμως πού ἀνήκει σὲ σημαντικὸ οἰκισμὸ καὶ παρουσιάζει συνέχεια στὴν κατοίκηση ἀπὸ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ *Χαλκοῦ* μέχρι τὴν ΡΩ ἐποχὴ εἶναι ἐκείνη τοῦ *Κάστρου Ὠρεῶν*: Α6ζ' καὶ οἱ γειτονικὲς τῆς. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ *Ἰστιαία* βρισκόταν σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν θάλασσα καὶ τὸ ἐπίνειό της, τὸν Ὠρεό, τόση μάλιστα ὥστε κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ νὰ παρουσιάζονται οἱ δύο θέσεις ἐνοποιημένες πλήρως⁷¹⁷, καθιστοῦν ἀδύνατη τὴν τοποθέτησή της στὸ κέντρο τῆς πεδιάδας, στὴν θέση δηλαδή τοῦ *Ξηροχωρίου/σύγχρονης Ἰστιαίας*. Μόνον σὲ θέσεις κοντινὲς στὶς ἐκβολὲς τοῦ *Ξηριᾶ* θὰ μπορούσε νὰ βρισκεται, ἀλλὰ δὲν ἔχουν προκύψει εὐρήματα σὲ ἐκείνη τὴν περιοχή.

Πῶς ὅμως θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ περιγραφή πού δίνει ὁ *Στράβωνας*; Ἡ πόλη, σύμφωνα μὲ αὐτὴν, βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὸ *Τελέθριο* ὄρος στὴν θέση *Δρυμὸς*. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τότε ἢ παλιότερα περιβαλλόταν ἢ γειτνίαζε μὲ δάσος (ἐν τῷ *Δρυμῷ*). Θὰ μπορούσε νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν θέση Α6ζ' καὶ τὶς γειτονικὲς τῆς, ἀφοῦ βρισκεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὶς βόρειες ὑπώρειες τοῦ *Τελεθρίου*, τὸ ὁποῖο καλύπτεται ἀπὸ δάση δρυῶν *Quercus Pubescens*⁷¹⁸.

Τὰ δάση αὐτὰ, σὲ παλαιότερες ἐποχές ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ *Στράβωνα*, θὰ μπορούσαν νὰ ἐκτείνονται βοριότερα καλύπτοντας ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἄμεσης περιοχῆς τοῦ πολιτικοῦ κέντρου, καὶ ἴσως πράγματι κατὰ τὴν ΠΡΩ ἐποχὴ νὰ ἔφταναν μέχρι ἐκεῖ, γειτνιάζοντας μὲ αὐτὴν ἢ περιβάλλοντάς την. Συγκρίνοντας πάντως τὰ σημερινὰ δεδομένα βλάστησης τῆς περιοχῆς μὲ ὅσα μπορούμε νὰ

⁷¹⁰ Ὁ Geyer (1962), σελ. 94-100 ταυτίζει τὸν *Ξηριᾶ* μὲ τὸν ἀρχαῖο *Κάλλαντα*.

⁷¹¹ *Στράβων*, *Γεωγραφικά*, Χ, 445-446.

⁷¹² Σάμψων (1973-4), σελ. 493· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 152-3 καὶ Pariente (1990), σελ. 807.

⁷¹³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 41· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 143-144.

⁷¹⁴ Σὲ *Ἰστιαία* μετονομάστηκε στὰ νεότερα χρόνια τὸ χωριὸ *Ξηροχώρι*, τὸ ὁποῖο ἔκειτο πλησίον τοῦ *Ξηροπόταμου*, στὰ Δ του, στὸ κέντρο περίπου τῆς μεγάλης λεκάνης ΠΑΖ' πού περιλαμβάνει τὴν εὐφορὴ πεδιάδα.

⁷¹⁵ French (1991-), σ. 34. Βλ. ΑΔ 39, Χρον., σελ. 127.

⁷¹⁶ Τουλούπα (1978), σελ. 121.

⁷¹⁷ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, XXXI, 43, 1-4.

⁷¹⁸ Βλ. Β' Μέρος: Α' Κεφάλαιο: 1) Μορφολογία τοῦ ἐδάφους-φυσικὰ ὄρια.

συμπεράνουμε από τις αρχαίες φιλολογικές πηγές, θα μπορούσαμε να εξαγάγουμε το συμπέρασμα ότι το δάσος της βόρειας πλευράς του Τελεθρίου πιθανότατα έκτεινόταν σε πολύ μεγαλύτερη έκταση προς Β κατά την αρχαιότητα.

Όταν ο Στράβωνας αναφέρει ότι η Ίστιαία/Ωρεός βρισκόταν *παρα τὸν Κάλλαντα ποταμὸν*, αὐτὸ δὲν σημαίνει ἀπαρατήτως ὅτι βρισκόταν ἀκριβῶς δίπλα στὸν ποταμὸ. Θὰ μπορούσε νὰ βρίσκεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση, ὅπως περίπου 5-7 χλμ. πὺ ἀπέχει ἡ θέση Α6ζ': Κάστρο Ωρεῶν ἀπὸ τὴν κοίτη τοῦ Ξηροπόταμου. Πέτρα ὑψηλὴ θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει τὴν φυσικὰ ὀχυρὴ θέση τοῦ λόφου τοῦ Κάστρου Ωρεῶν. Ἡ ἐπιβίωση τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας πόλεως ὡς ὄνομα τοῦ σύγχρονου χωριοῦ «Ωρέου» ἐνισχύει τὴν παραπάνω ταύτιση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς ἀρχαίας πόλεως-κράτους Ίστιαίας.

Ἰερά τῆς ἄμεσης περιοχῆς ΠΑΖ' τῆς Ίστιαίας.

Σὲ ἀπόσταση 200μ. Δ τῆς θέσεως Α6γ1': Νέος Πύργος: Κολώνα ἐντοπίσθηκαν λείψανα κτιρίου κτισμένου μὲ πωρολίθους καὶ τμήμα περιρραντηρίου, πὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀνήκουν σὲ ἀρχαῖο ἱερό⁷¹⁹. Δὲν εἴμαστε βέβαιοι ὅμως γιὰ τὴν χρήση τοῦ χώρου. Τὰ ἀναφερόμενα στοιχεῖα προέρχονται ἀπὸ ἐπιφανειακὴ ἔρευνα καὶ ὄχι ἀπὸ ἀνασκαφὴ. Σὲ σημεῖο ἐπίσης τῆς παραλίας τοῦ Ν. Πύργου Ωρεῶν (θέση Α6β') βρέθηκε γυναικεῖα καφαλὴ ἀναγλύφου (πιθανῶς τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ.) καὶ τμήμα μαρμάρινης λεκάνης περιρραντηρίου⁷²⁰. Δὲν ξέρουμε ἂν σχετίζονται μεταξύ τους, πάντως τὸ περιρραντήριον σχετίζεται μὲ τὴν λατρεία καὶ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ ἱεροῦ.

Στὴν θέση Σταφίδες Α τοῦ Ν. Πύργου (θέση Α6β2': Νέος Πύργος: Σταφίδες) τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς δείχνουν ὅτι ἡ θέση ἀνήκε σὲ ἱερό-ἡρώο τοῦ Ἡρακλέους. Τὸ γλυπτὸ ΠΑΡ σύμπλεγμα πὺ παριστάνει τὸν Ἡρακλῆ νὰ παλεύει μὲ τὸν λέοντα τῆς Νεμέας πιθανότατα ἦταν στημένο στὸ σύγχρονό του ἡμικυκλικὸ βᾶθρο. Τὸ ἡρώο στήθηκε περὶ τὸ 700 π.Χ. Τὰ ΥΓΕ στρώματα πὺ ἀνεσκάφησαν πιθανῶς σχετίζονται μὲ τὴν ἴδια (λατρευτικὴ) χρήση τοῦ χώρου κατὰ τὸ β' ἡμῖσις τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἀκόμα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ εὐρήματα, ἡ θέση ἐχρησιμοποιεῖτο σίγουρα μέχρι τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ⁷²¹, πιθανῶς μὲ τὴν ἴδια χρήση. Κοντὰ ἐντοπίσθηκε ἐπιφανειακῶς πλῆθος πλακῶν καὶ ὀστράκων, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται βέβαιες ἐνδείξεις ὑπάρξεως ἀρχαίου νεκροταφείου⁷²².

Δὲν εἶναι βέβαιο πότε κατεστράφη τὸ ἡρώο-ἱερό τοῦ Ν. Πύργου καὶ ποῖα εἶναι ἡ αἰτία καταστροφῆς του. Πάντως ἡ περιοχὴ δέχθηκε τὴν ἐπίθεση τῶν Περσῶν τὸ 480 π.Χ. πὺ ἐπέδραμον⁷²³ σὲ ὅλες τὶς παραθαλάσσιες κῶμες τῆς Ίστιαϊώτιδας χώρας⁷²⁴. Ἄν διαπιστωθεῖ ὅτι ἡ καταστροφὴ πὺ ὑπέστη δὲν εἶναι φυσικὴ ἀλλὰ ἀνθρωπογενῆς, ἴσως νὰ προκλήθηκε ἀπὸ τοὺς Πέρσες ἢ ἴσως νὰ εἶναι παλιότερη καὶ νὰ σχετίζεται μὲ τὶς ἐχθροπραξίες πὺ μαρτυροῦνται μεταξύ Ωρεοῦ καὶ Ἐλλοπίας, ὅταν καὶ οἱ δύο ἦταν ἀνεξάρτητες πόλεις.

Πὺ ὅμως θὰ μπορούσε νὰ βρίσκεται ἡ θέση τοῦ Ωρεοῦ πρὶν ἀπὸ τὸν συνοικισμό του μὲ τὴν Ίστιαία; Ἡ θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου καὶ ἡ ἐπικράτειά του θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν πιθανῶς μεταξύ Ἐλλοπίας καὶ Ίστιαίας, στὶς βόρειες ἢ δυτικὲς κλιτύες τοῦ Τελεθρίου ὄρους, στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς περιοχῆς ΠΑΖ' ἢ στὴν περιοχὴ ΠΑΣΤ'.

Πόλη Ίστιαία: Ἐπικράτεια: Λοιπὲς περιοχὲς.

Γιὰ νὰ ἔχουμε πλήρη εἰκόνα τῆς ἐπικράτειας τῆς Ίστιαίας, ὅπως τουλάχιστον συνεκροτεῖτο στὰ τέλη τῆς ΥΑΡ ἐποχῆς καὶ μετὰ, πρέπει νὰ συνεξετάσουμε τὶς ὁμορφες μὲ τὴν ΠΑΖ' περιοχὲς.

Α τῆς περιοχῆς ΠΑΖ' βρίσκεται ἡ περιοχὴ ΠΑΗ': Περιοχὴ Μηλιῶν – Κρουνερίτη. Πρόκειται γιὰ τὴν λεκάνη τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Ξηροπόταμου καὶ ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς περιοχῆς ΠΑΖ' πρὸς Α. Ἡ μοναδικὴ ἀρχαιολογικὴ θέση εἶναι ἡ θέση Α7η': Μηλιές: Ὑψωμα Λαυρέντη. Πρόκειται γιὰ ὑψωμα κοντὰ στὸ σύγχρονο χωριὸ Μηλιές σὲ ὑψόμετρο ἄνω τῶν 500μ., πὺ ἐλέγχει τὸ θαλάσσιο πέρασμα πὺ ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο στὸν Μαλιακὸ καὶ στὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο (Ἀρτεμῖσιο-διάυλος Τρικερίου-διάυλος Ωρεῶν) σὲ

⁷¹⁹ Σάμψων (1982), σελ. 176. Βλ. καὶ Pariente (1990), σελ. 807.

⁷²⁰ Χωρέμης (1970), σ. 255.

⁷²¹ Σάμψων (1976), σ. 158-9.

⁷²² Κτήμα Χρ. Βαλλῆ. Βλ. Χωρέμης (1973), σ. 303.

⁷²³ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 23.

⁷²⁴ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ βιβλιοθήκη*, XI, 14, 5.

όλο του τὸ μήκος. Ἐλέγχει ἐπίσης ὀπτικῶς τὴν πεδιάδα καὶ σχεδὸν ὅλες τὶς ὄμορες λεκάνες Β τοῦ Τελεθρίου καὶ τοῦ Ξηροῦ ὄρους.

Εἶναι μία φυσικὰ ὄχυρῃ, ὄχυρωμένη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θέση. Ὀχυρώσεις περιβάλλουν τὸ ὕψωμα καὶ δρόμος ὁδηγοῦσε στὴν κορυφή του, ὅπου ὑπῆρχε πλάτωμα. Ἡ ἐδῶ ἀνευρεθεῖσα κεραμεικὴ δείχνει ὅτι ἡ θέση κατοικεῖτο κατὰ τὴν ΥΚΛ, ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχῇ⁷²⁵.

Θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι πρόκειται ἀποκλειστικὰ γιὰ φρούριο πού ἤλεγχε τὸ θαλάσσιο πέρασμα καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ βορείου τμήματος τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἰστιαίας κατὰ τὴν ΥΚΛ-ΡΩ ἐποχῇ. Ἀνασκαφές στὴν κορυφή τοῦ ὕψωματος θὰ δώσουν σίγουρα στοιχεῖα. Πάντως, παρ' ὅλο πού ἡ λεκάνη εἶναι ὄρεινὴ καὶ ὁ παραγωγικὸς τῆς χῶρος περιορισμένος, θὰ μπορούσε νὰ ὑφίσταται ἐδῶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μία μικρὴ ὄρεινὴ κώμη πού οἱ κάτοικοί της θὰ ἀσχολοῦνταν κατὰ κύριο λόγο μὲ τὴν κτηνοτροφία, ἀφοῦ καὶ στὴν νεότερη καὶ σύγχρονη ἐποχῇ ὑπάρχει ἐδῶ τὸ χωριὸ Μηλιές (Μηλέαι στὸν χάρτη τῆς ΓΥΣ).

ΒΑ τῶν περιοχῶν ΠΑΖ' καὶ ΠΑΗ' κεῖται ἡ περιοχὴ ΠΑΘ': Περιοχὴ Ἀσμηνίου-Ἀρτεμισίου-Γερακίου. Στὸν λόφο τοῦ σύγχρονου νεκροταφείου τοῦ χωριοῦ Πευκί, ὅπου ἡ κοιμητηριακὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἔχει, ὅπως εἶπαμε, διαπιστωθεῖ παλιὰ ἡ ὑπαρξὴ μεγάλου ἀρχαίου κτιρίου⁷²⁶. Ἐπιγραφή πού βρέθηκε σὲ αὐτὴν τὴν θέση προέρχεται ἀπὸ τὸ τέμενος τῆς Ἀρτέμιδος Προσηῶας, γιὰ τὸ ὁποῖο μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἄλλες πηγές⁷²⁷. Στὸν πλάτανο τῆς γέφυρας διαπιστώθηκε ἀρχαῖον οἰκοδομικὸ ὑλικό⁷²⁸. Στους πρόποδες τοῦ λόφου πρὸς τὴν θάλασσα (Β-ΒΔ) ἀποκαλύφθηκαν πρὸ ἐτῶν ἀρχαῖα κτίρια, τὰ ὁποῖα καταχώσθηκαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους⁷²⁹.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφερόμενος στὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμισιον λέει: *τοῦτο μὲν, τὸ Ἀρτεμισιον, ἐκ τοῦ πελάγους τοῦ Θρηκίου ἐξ εὐρέος συνάγεται ἐς στεινὸν ἔοντα τὸν πόρον τὸν μεταξὺ νήσου τε Σκιάθου καὶ ἠπείρου Μαγνησίας· ἐκ δὲ τοῦ στεينوῦ τῆς Εὐβοίης ἤδη τὸ Ἀρτεμισιον δέχεται αἰγιαλός, ἐν δὲ Ἀρτέμιδος ἰερόν*⁷³⁰. Περιγράφει τὸ θαλάσσιο πέρασμα ἀνάμεσα στὴν Σκιάθο, τὴν Μαγνησία καὶ τὴν Εὐβοία, τὸ ὁποῖο ὁδηγεῖ στὸν Παγασητικὸ, τὸν Μαλιακὸ καὶ τὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο.

Περνώντας τὸ Ἀρτεμισιο αὐτὸς πού ἔρχεται, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο ἀπὸ Α, δηλαδὴ ἐκ τοῦ πελάγους τοῦ Θρηκίου, συναντᾷ μία ἀμμώδη παραλία, ὅπου βρισκόταν τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐκεῖ στρατοπέδευσαν οἱ Ἕλληνες ὅταν ἔφτασαν μὲ τὰ πλοῖα τους⁷³¹ γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδο τοῦ περσικοῦ στόλου στὰ στενὰ: *Ἡ νικῶσα δὲ γνώμη ἐγίνετο τὴν ἐν Θερμοπύλῃσι ἐσβολὴν φυλάξαι... ταύτην ἂν ἐβουλεύσαντο φυλάσσοντες τὴν ἐσβολὴν μὴ παριέναι ἐς τὴν Ἑλλάδα τὸν βάρβαρον, τὸν δὲ ναυτικὸν στρατὸν πλέειν γῆς τῆς Ἰστιαιώτιδος ἐπὶ Ἀρτεμισιον*⁷³². Ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ κείμενο, τὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμισιον καὶ ἡ περιοχὴ του ἀνῆκε στὴν Ἰστιαιώτιδα γῆν κατὰ τὸ 480 π.Χ. Ὅταν ἔφτασε ὁ περσικὸς στόλος τοῦ Ξέρξη, ἐπειδὴ δὲν μπορούσε νὰ εἰσέλθει στὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο, ἀγκυροβόλησε στους Ἀφέτες, στὴν νότια παραλία τῆς χερσονήσου τῆς Μαγνησίας⁷³³.

Ἡ ἀπόσταση τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τοὺς Ἀφέτες, τὴν ὁποία δίνει ὁ Ἡρόδοτος, παρατηρεῖ ὁ Geyer, συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀπόσταση τῆς χερσονήσου τῆς Μαγνησίας ἀπὸ τὸ Πευκί⁷³⁴. Ἡ περιγραφή τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ πού δίνει ὁ Ἡρόδοτος ἐπίσης συμφωνεῖ μὲ ἐκείνην πού παραδίδει ὁ Πλούταρχος καὶ μὲ τὰ τοπογραφικὰ δεδομένα τῶν ἀρχαιολογικῶν θέσεων Α8β': Πευκί: Σύγχρονο νεκροταφεῖο, Α8γ': Πευκί: Λόφος Μουσκάτ καὶ τὴν γύρω περιοχῇ. Λέει δηλαδὴ ὁ Πλούταρχος: *ἔστι δὲ τῆς Εὐβοίας τὸ Ἀρτεμισιον*

⁷²⁵ Σάμσων (1982), σελ. 175· Pariente (1990), σελ. 808. Βλ. ἐπίσης French (1990-1), σελ. 39.

⁷²⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 152-153. Βλ. ἐπίσης AM, 8, 1883, σελ. 250 καὶ ἐξῆς.

⁷²⁷ IG, IX, 1966, ἀρ. 1189.

⁷²⁸ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 176· Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, *Θεμιστοκλῆς*, 8. Βλ. ἐπίσης: Radke, Gerhard, RE, λ. Προσηῶα Ἀρτεμις, τ. XIII, σ. 846 καὶ Hirschfeld, N., RE, λ. Ἀρτεμισιον, τ. II, σ. 1443. Ἐπίσης: Ὁ Φουσαράς (1964), σελ. 89-90 ἀναφέρει ὅτι ὁ Girard ταυτίζει τὸ ἀρχαῖο ἀκρωτήριο Ἀρτεμισιο μὲ τὸ κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα λεγόμενο Ποντίκι, τὸ ὁποῖο μετὰ τὴν ταύτισή του μετονομάστηκε σὲ Ἀρτεμισιο.

⁷²⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 152-153.

⁷³⁰ Σάμψων (1988-9), σελ. 164.

⁷³¹ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 176, 1.

⁷³² Πρόκειται γιὰ ναυτικὸ στρατόπεδο (πρβλ. τὸ ναυτικὸ στρατόπεδο τῶν Ἀθηναίων στους *Αἰγὸς Ποταμούς* τὸ 405 π.Χ., βλ. Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, II, 1, 21-29) πού ἀντιδιαστέλλεται μὲ τὸ *ἐναυλόχεον* πού λέει σὲ ἄλλο σημεῖο ὁ Ἡρόδοτος ἀναφερόμενος σὲ ἄλλες κινήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου στὸ Ἀρτεμισιο τὸ 480 π.Χ., βλ. Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 192.

⁷³³ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 175, 1-2. Γιὰ τὰ γεγονότα βλ. ἐπίσης Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XI, 4 καὶ ἐξῆς.

⁷³⁴ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 8.

⁷³⁵ Geyer (1962), σελ. 104-105.

ὑπὲρ τὴν Ἰσθμιαίαν αἰγιαλὸς εἰς βορέαν ἀναπεπταμένος, ἀνταίρει δ' αὐτῶ μάλιστα τῆς ὑπὸ Φιλοκτήτη γενομένης χώρας Ὀλιζών. ἔχει δὲ ναὸν οὐ μέγαν Ἀρτέμιδος ἐπὶ κλησὶν Προσηώας, καὶ δένδρα περὶ αὐτὸν πέφυκε καὶ στῆλαι κύκλω λίθου λευκοῦ πεπηγάσιν· ὁ δὲ λίθος τῇ χειρὶ τριβόμενος καὶ χρῶαν καὶ ὀσμὴν κροκίζουσαν ἀναδίδωσιν. ἐν μιᾷ δὲ τῶν στηλῶν ἐλεγείον ἦν τότε γεγραμμένον

παντοδαπῶν ἀνδρῶν γενεὰς Ἀσίας ἀπὸ χώρας
παῖδες Ἀθηναίων τῶδ' ἐν πελάγει
ναυμαχία δαμάσαντες, ἐπεὶ στρατὸς ὤλετο Μήδων,
σήματα ταῦτ' ἔθεσαν παρθένῳ Ἀρτέμιδι.⁷³⁵

Τὸ ἱερὸ λοιπὸν βρισκόταν κοντὰ σὲ ἀμμώδη ἀκρογιαλιά τῆς Εὐβοίας, ἡ ὁποία ἔκειτο βόρεια τῆς Ἰσθμιαίας καὶ εἶχε προσανατολισμὸ πρὸς Β. Τὸ ἱερὸ βρισκόταν μέσα σὲ ἄλλος, στὰ χρόνια τοῦ Πλούταρχου εἶχε ἓνα μικρὸ ναὸ ἀφιερωμένο στὴν Ἄρτεμη Προσηώα, καὶ γύρω ἦταν τοποθετημένες κυκλικὰ στῆλες. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν στηλῶν εἶδε ὁ Πλούταρχος τὴν ἀναθηματικὴ στήλη τῶν Ἀθηναίων στὴν Ἄρτεμη μετὰ τὸ τέλος τῶν Περσικῶν πολέμων. Ἡ στήλη μὲ τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν⁷³⁶ πού βρέθηκε στὴν θέση Α8β' καὶ τὸ ἀνασκαφέν ἀπὸ τὸν Lolling κτίριο στὴν ἴδια θέση πιθανότατα σχετίζονται μὲ τὴν θέση τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Προσηώας⁷³⁷.

Ὁ Ἡρόδοτος παραδίδει ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς: Ἀθηναίων δὲ νέας τὰς ἄριστα πλεούσας ἐπιλεξάμενος Θεμιστοκλῆς ἐπορεύετο περὶ τὰ πότιμα ὕδατα, ἐντάμνων ἐν τοῖς λίθοισι γράμματα, τὰ Ἴωνες ἐπελθόντες τῇ ὑστεραίῃ ἡμέρῃ ἐπὶ τὸ Ἀρτεμισίον ἐπελέξαντο⁷³⁸. Οἱ Πέρσες τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ἔφτασαν μὲ τὸν στόλο τους στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ ἐν συνεχείᾳ προχώρησαν μὲ τὰ πλοῖα τους Δ-ΝΔ μέχρι τὴν Ἰσθμιαία, τὴν ὁποία κατέλαβαν, μαζὶ μὲ ἓνα μέρος τῆς Ἑλλοπίας, πραγματοποιοῦντας κατόπιν ἐπιδρομὲς στὶς παραθαλάσσιες κῶμες τῆς Ἰσθμιαϊώτιδος χώρας⁷³⁹.

Ὁ Πλούταρχος μᾶς δίνει περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ χάραγμα τῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὸν Θεμιστοκλῆ: παραπλέων δὲ τὴν χώραν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἥπερ κατάρσεις ἀναγκαίας καὶ καταφυγὰς ἐώρα τοῖς πολεμίοις, ἐνεχάραττε κατὰ τῶν λίθων ἐπιφανῆ γράμματα, τοὺς μὲν εὐρίσκων ἀπὸ τύχης, τοὺς δ' αὐτὸς ἰστὰς περὶ τὰ ναυλόγια καὶ τὰς ὑδρείας...⁷⁴⁰ Λέει δηλαδὴ ὅτι, καθὼς ὁ στόλος μετεκινεῖτο πρὸς Δ παραπλέοντας τὴν βόρεια ἀκτὴ τῆς Ἰσθμιαϊώτιδος, σὲ ὅποια παραλία ὁ Θεμιστοκλῆς πίστευε ὅτι τὰ περσικὰ πλοῖα θὰ σταματοῦσαν γιὰ ἀνεφοδιασμὸ, χάραζε τὶς ἐπιγραφὲς σὲ βράχους πού βρισκόνταν στὰ φυσικὰ ἀγκυροβόλια καὶ στὶς πηγές, εἴτε μετέφερε ἐκεῖνος λίθους, χάρασσε σὲ αὐτοὺς τὶς ἐπιγραφὲς καὶ τὶς ἔστηνε σὲ ἐκεῖνα τὰ σημεῖα. Μάλιστα τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων ἦταν μεγάλο, ὥστε νὰ γίνεται εὐκόλα αἰσθητὴ ἢ ὑπαρξὴ τῶν ἐπιγραφῶν.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ξεκίνησε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἀρτεμισίου καὶ ἐκινεῖτο πρὸς Δ, ἐπομένως πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι χάρασσε ἐπιγραφὲς ἓναν τέτοιο ἀριθμὸ θέσεων τῆς βόρειας παραλίας, ὥστε σὲ ἓναν τουλάχιστον ἀνεφοδιασμὸ τοῦ περσικοῦ στόλου νὰ γίνουν ἀντιληπτές ἀπὸ Ἕλληνες καὶ Πέρσες. Οἱ ἀναφερόμενες πηγές θὰ ἀντιστοιχοῦν σὲ κάποιες ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς παραλιακῆς ζώνης τῆς περιοχῆς ΠΑΘ' καὶ τοῦ ἀνατολοκοῦ τμήματος τῆς περιοχῆς ΠΑΖ', ὅπως καὶ τὰ ἀναφερόμενα ἀγκυροβόλια. Ὑπάρχουν ἀρκετὲς τέτοιες ἀμμώδεις παραλίες ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ προσορμισθοῦν ἀρχαῖα πλοῖα σὲ ὅλη τὴν βόρεια παραλία, ἀπὸ τὸ Ἀρτεμισίον μέχρι τὴν θέση τοῦ Ὠρεοῦ (θέση Α6ε1': Κάτω Ὠρεοὶ καὶ γύρω θέσεις.)

Στὴν θέση Α9': Ασμήνιο, Δ τοῦ Πευκίου, (λόφος Διβούνι), ὅπου θεωρεῖται ὅτι ἔχουν γίνεи σημαντικὲς προσχώσεις καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ βρισκόταν πολὺ κοντύτερα στὴν παραλία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα⁷⁴¹, τὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα πού ἐντοπίσθηκαν ἐπιφανειακῶς μαρτυροῦν τὴν κατοίκηση τῆς θέσεως κατὰ τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποίαν ἀνήκουν. Ἡ θέση ἴσως ἀνήκει σὲ κάποιον οἰκισμὸ πού ἴσως ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὸ ΒΑ ἄκρο τῆς πεδιάδας τῆς Ἰσθμιαίας.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ φυσικὰ ὀχυρὴ θέση: Α11α': Γοῦβες: Παλαιόκαστρο. Οἱ μαρμάρινες πλίνθοι καὶ τὰ ὄστρακα κλασσικῆς ἐποχῆς πού ἐντοπίσθηκαν ἐπὶ τοῦ λόφου Παλαιόκαστρο

⁷³⁵ Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Θεμιστοκλῆς, 8.

⁷³⁶ IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1189.

⁷³⁷ Lolling (1883), σελ. 7-23 καὶ 200-210 καὶ συνοδευτικὸς χάρτης. Βλέπε ἐπίσης: Κατάκης-Νικολόπουλος (2010), σελ. 59-60.

⁷³⁸ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 15-22.

⁷³⁹ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 23. Βλέπε ἐπίσης Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XI, 14, 5.

⁷⁴⁰ Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Θεμιστοκλῆς, 9.

⁷⁴¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 41· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 144-145.

μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ ὄχυρωμένου οἰκισμοῦ ἢ ὄχυροῦ κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ, πού ἤλεγχε τὶς δύο παραλίες Α καὶ Δ του, ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ προσορμισθοῦν πλοῖα⁷⁴². Ἀπὸ τὰ λίγα εὐρήματα στὴν θέση Α11β': Γοῦβαι: Ὅρμος Κατσούμπρι καὶ παραλία Πλατανάκι, πού κεῖται Β τοῦ Παλαιοκάστρου, προκύπτει ὅτι κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ κατοικεῖτο ἡ θέση, ἀλλὰ δὲν εἶναι σαφὴς ὁ χαρακτήρας της⁷⁴³.

Οἱ θέσεις Α12β1': Ἑλληνικά: Ἀγ. Νικόλαος: Χερσονήσι καὶ Α12β2': Ἑλληνικά: Ἀγ. Νικόλαος: Καστραδάκι τῆς περιοχῆς ΠΑΙ': Περιοχὴ Ἀγριοβότανου-Ἑλληνικῶν παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ὁ φυσικὰ ὄχυρὸς βραχώδης λόφος Ν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Νικολάου στὸ Χερσονήσι φαίνεται ὅτι φιλοξενοῦσε ἀρχαϊκὴ ἐγκατάσταση, ὅπως μαρτυροῦν τὰ πολλὰ ἐξαιρετικῆς ποιότητος ὄστρακα ΑΡ ἐποχῆς πού ἐπισημάνθηκαν ἐδῶ⁷⁴⁴. Ὁ ἐπίσης φυσικὰ ὄχυρὸς κοντινὸς λόφος Καστραδάκι φαίνεται ὅτι ἀνήκε σὲ ὄχυρὸ ἢ σὲ ὄχυρωμένο οἰκισμὸ ΑΡ ἐποχῆς, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαϊκοῦ, πιθανῶς, τείχους καὶ ἡ σύγχρονή του κεραμεικὴ⁷⁴⁵. Οἱ πρόσφατες ἐργασίες καθαρισμοῦ ἀπὸ τὴν βλάστηση καὶ ἡ ἀνασκαφὴ ἀπὸ τὴν ἐφορεία ἀρχαιοτήτων συντήρησαν καὶ ἀποκάλυψαν τμήμα τοῦ σημαντικοῦ ὄχυρωματικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν ἐπιμελητὴ ἦταν σὲ χρῆση ἀπὸ τὰ ΚΛ ἕως τὰ ΡΩ χρόνια⁷⁴⁶.

Καὶ οἱ δύο ἀρχαιολογικὲς θέσεις βρίσκονται στὸ κέντρο μιᾶς λεκάνης ἀπορροῆς πού σχηματίζεται στὶς βόρειες παρυφῆς τοῦ Ξηροῦ ὄρους, ἀποστραγγίζεται ΒΑ στὸ Αἰγαῖο, Α τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀρτεμίσιο καὶ διαρρέεται ἀπὸ ῥέματα. Ἡ λεκάνη καλύπτεται σὲ μεγάλη ἔκταση ἀπὸ δάσος σήμερα, ἐνῶ ὁ παραγωγικὸς τῆς χῶρος εἶναι μικρὸς (2 τ.χλμ.). Ἴσως ὅμως ὁ παραγωγικὸς χῶρος τῆς λεκάνης αὐτῆς νὰ ἦταν πολὺ μεγαλύτερος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καθὼς τὸ δάσος θὰ μπορούσε νὰ καλύπτει μικρότερες ἐκτάσεις γῆς. Ἡ θέση Α12γ': Περιβολάκια πού κεῖται Β τῶν Ἑλληνικῶν παρουσιάζει συνέχεια κατοίκησης ἀπὸ τὴν ΚΛ ἕως τὴν ΥΡΩ ἐποχὴ, καὶ θὰ μπορούσε νὰ ἀνήκει σὲ οἰκισμὸ⁷⁴⁷.

Ἡ λεκάνη Περιοχῆ ΠΑΙΑ': Περιοχὴ Βασιλικῶν, συνολικοῦ ἐμβαδοῦ περίπου 20 τ.χμ., ἡ ὁποία σχηματίζεται στὶς ΒΑ κλιτύες τοῦ Ξηροῦ ὄρους, διαθέτει ἐπαρκῆ παραγωγικὸ χῶρο (3,5 τ.χλμ.) γιὰ νὰ ζήσει μία μικρὴ κοινότητα (Ἡ ὑπόλοιπη ἔκταση καλύπτεται ἀπὸ δάσος κωνοφόρων καὶ θάμνους.) Διαρρέεται ἀπὸ ῥέματα πού σχηματίζονται στὶς κλιτύες καὶ τὶς παρυφῆς τοῦ ὄρους Ξηροῦ, καὶ διαθέτει πηγές, κρήνες καὶ φρέατα. Ἀποστραγγίζεται στὸν ὄρμο Βασιλικῶν, τὴν μεγάλου μήκους παραλία ὅπου θὰ μπορούσαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα νὰ προσορμίζονται πλοῖα.

Ὁ λόφος Παλαιόκαστρον ΒΑ τῶν Βασιλικῶν (θέση ΠΑΙΑ': 13β': Βασιλικά: Παλαιόκαστρον) δεσπόζει στὴν παραλία πού ἐκτείνεται Ν ἀπὸ τὸ ὑψωμα Σπαλαθριάς ἕως τὸ ἀκρωτήριο Λεύκα. Πρὸς Α οἱ κλιτύες τοῦ λόφου πέφτουν ἀπότομα στὴ θάλασσα. Ἐκεῖ ὑπάρχουν πεῦκα, πλατάνι καὶ μία πηγὴ⁷⁴⁸.

Ἡ θέση τῆς λεκάνης στὶς βορειοανατολικὲς κλιτύες τοῦ ὄρους Ξηροῦ καὶ τὰ φυσικὰ ὄρια μὲ τὴν ΒΔ κείμενη περιοχὴ ΠΑΙ' ὅπως καὶ μὲ τὴν Ν κείμενη μείζονα περιοχὴ ΠΒ' δείχνουν ὅτι ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἦταν κάπως ἀπομονωμένη ἀπὸ τὴν μεγάλη πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας (ΠΑΖ') καὶ ἀπὸ τὸ πολιτικὸ κέντρο (Ἰστιαία καὶ Ὠρεός). Ὁ Kristen ταυτίζει τὴν θέση μὲ τὴν ἀρχαία πόλη Ποσειδίων⁷⁴⁹. Τὸ Ποσειδίων μαρτυρεῖται κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ. σὲ ἓνα καὶ μοναδικὸ φορολογικὸ κατάλογο τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας πού συνοδεύει ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων τοῦ 425/424; π.Χ.⁷⁵⁰, καὶ πληρώνει ἓνα μικρὸ φόρο.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴν, ὅπως εἶπαμε, ἡ ἐπικράτεια καὶ τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἰστιαίας ἐλέγχονται καὶ κατοικοῦνται ἀπὸ Ἀθηναίους κληροῦχους. Αὐτὴ ἡ μικρὴ περιοχὴ θὰ μπορούσε σὲ παλιότερες ἐποχὲς ἢ καὶ κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ. νὰ ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητο πολιτικὸ μόρφωμα. Σὲ κανένα ἄλλο ὅμως κατάλογο τῶν Ἑλλανοδικῶν δὲν ἐμφανίζεται ὡς ἀνεξάρτητη πόλη, ὅπως π.χ. τὸ Δῖον ἢ αἱ Ἀθηναὶ Διάδες. Θὰ μπορούσε λοιπὸν νὰ ἀνήκει στὴν ἐπικράτεια

⁷⁴² Θεοχάρης (1959), σ. 307· ἐπιγραφή IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1189.

⁷⁴³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 41· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 144-145.

⁷⁴⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 42· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 145-146· Philippson (1951), σελ. 577-742.

⁷⁴⁵ ἔ.ἄ.

⁷⁴⁶ Ριτσώνης (2012), σελ. 53.

⁷⁴⁷ Κατάκης (1997), σελ. 417-418· τῶν ἰδίων (2010), σελ. 60. Ἀναφορὰ στὸ στὴ θέση Ἑλληνικά: Χερσονήσι ἔχουμε καὶ στὸν Σκούρα (2003), σελ. 61-62.

⁷⁴⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 42-43· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 146.

⁷⁴⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 36 καὶ 42· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 146· Philippson (1951), σελ. 577.

⁷⁵⁰ IG, I, 2, ἀρ.71.

της Ίστιαίας, στην οποία είναι πιθανόν να είχε ενσωματωθεί σε παλαιότερη εποχή. Πώς όμως δικαιολογείται να εμφανίζεται έστω και πολύ μετά το 446 π.Χ. ως ανεξάρτητη πόλη;

Πιστεύουμε ότι είναι πιθανόν να ανήκε πράγματι το Ποσειδίων κατά το 446 π.Χ. στην επικράτεια της Ίστιαίας, όμως οι Αθηναίοι ενδιαφέρονταν κατά κύριο λόγο για τον έλεγχο των στενών και της μεγάλης πεδιάδας της Ίστιαίας, από όπου τροφοδοτούσαν την Αθήνα με σιτηρά. Αυτή η απομονωμένη λεκάνη δεν φαίνεται πιθανό να εξυπηρετούσε ούτε τον έλεγχο των στενών, αφού κείται πολύ ΝΑ του ακρωτηρίου Αρτεμίσιο, ούτε η παραγωγικότητα του εδάφους της συγκεκριμένης λεκάνης ήταν σημαντική. Έπομένως, όταν ο Περικλής ανάγκασε τους Ίστιαίους να φύγουν και να παραμείνουν μέχρι το τέλος του πολέμου στην Μακεδονία⁷⁵¹, οί κάτοικοι αυτής περιοχής είναι πιθανόν να εξαιρέθηκαν.

Οί Ποσιδεΐται δεν πλήρωναν στην Αθηναϊκή συμμαχία κανονικά συμμαχικό φόρο, αφού δεν αποτελούσαν ανεξάρτητο πολιτικό μόρφωμα, αλλά το συγκεκριμένο έτος (ίσως και κάποια άλλα έτη που όμως δεν έχει σωθεί ανάλογη αναφορά λόγω φθοράς των επιγραφών) ή βουλή και ο δήμος των Αθηναίων αποφάσισαν να πληρώσουν οί Ποσειδίται ένα μικρό φόρο ως ύποτελης κοινότητα. Γι' αυτό συμπεριλαμβάνονται στον συγκεκριμένο κατάλογο. Η θέση, λοιπόν, και το τοπωνύμιο είναι πιθανόν να ταυτίζονται με βάση τον παραπάνω συλλογισμό.

Στα ΕΛ χρόνια το Ποσειδίων υφίστατο ως κώμη της Ίστιαϊώτιδος χώρας, τρεις μάλιστα δημότες προερχόμενοι από αυτό συνεισφέρουν στην ανακαίνιση του κύριου έξωαστικού ιερού της Ίστιαίας και στην κατασκευή του λατρευτικού αγάλματος της Αρτέμιδος Προσηῶας⁷⁵². Λόγω του σημεινόμενου του ονόματος του δήμου μπορούμε να υποθέσουμε ότι στην κώμη αυτήν υπήρχε ιερό του Ποσειδῶνος, από το οποίο πήρε το όνομά της, όπως το ακρωτήριο Αρτεμίσιο από το ιερό της Αρτέμιδος Προσηῶας. Δεν γνωρίζουμε όμως περισσότερα για την κώμη αυτήν.

Την κώμη Κλίμακαι μπορούμε να ταυτίσουμε, συμφωνώντας με τον Lolling⁷⁵³, με πιθανότητα με την θέση Κλιμάκι κοντά στο Σιδηρόκαστρο, το οποίο κείται στα άριστερά του δρόμου Χαλκίδας-Προκοπίου, στη θέση Κλεισούρα ή Εὐβοϊκὰ Τέμπη, αν θεωρήσουμε ότι επιβίωσε το αρχαίο τοπωνύμιο (Κλίμακαι > Κλιμάκιον > Κλιμάκιν > Κλιμάκι). Για τις άλλες ονομασίες κωμών της Ίστιαϊώτιδας που μαρτυρούνται στις επιγραφές από τους Ωρεούς και την θέση Α8β' όπου τοποθετούμε το ιερό της Αρτέμιδος Προσηῶας δεν έχουμε περισσότερα στοιχεία για να κάνουμε συγκεκριμένες πιθανές ταυτίσεις. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι κάποιες από τις αναφερόμενες ταυτίζονται πιθανότατα με κάποιες από τις θέσεις όπου υποθέτουμε πως υπήρχε αρχαίος οικισμός, όπως οί θέσεις Α7β': Άγιος Γεώργιος Ίστιαίας, ή θέση Α7γ': Βιστρίτσα: Άγ. Παρασκευή, Α7η': Μηλιές: Ύψωμα Λαυρέντη, οί θέσεις Α12β1': Έλληνικά: Άγ. Νικόλαος: Χερσονήσι και Α12β2': Έλληνικά: Άγ. Νικόλαος: Καστραδάκι.

Επίσης κάποιες από τις παραθαλάσσιες θέσεις ολόκληρης της ΠΑ' θα μπορούσαν να ταυτίζονται με τις αναφερόμενες κατά την ίδια εποχή θέσεις που ή ονομασία τους έχει έτυμολογική σχέση με την θάλασσα (Πίννος, Χρέμμης ή Χρεμύς, Αμφιθόη), αλλά αυτό δεν είναι βέβαιο. Όταν προκύψουν περισσότερα στοιχεία σχετικά με αυτές θα μπορούσαμε να κάνουμε ασφαλέστερες ταυτίσεις.

Πόλη Ίστιαία: Πολιτική οργάνωση: Μεταβολές της επικράτειας:

Μετά την διάλυση των μυκηναϊκών βασιλείων στο τέλος της εποχής του Χαλκού ακολούθησαν μετακινήσεις πληθυσμιακών ομάδων εντός του έλλαδικού χώρου, στα νησιά του Αιγαίου και στην Μ. Ασία κατά τον 11^ο και 10^ο π.Χ. αιώνα. Στην κεντρική Ελλάδα, στην Αττική, στην Πελοπόννησο κ.λ.π. συγκροτούνται μικρά κράτη που παρουσιάζουν φυλετική κοινωνική και πολιτική οργάνωση και κατοίκηση κατά κώμες.

Γνωρίζουμε από τις αρχαίες παραδόσεις που μπορούν να ανάγονται σε αυτά τα χρόνια ότι Ίωνες από την βόρεια Πελοπόννησο αναγκάστηκαν από τους Άχαιούς (που με την σειρά τους δέχονταν την

⁷⁵¹ Θουκυδίδης, *Ιστορία*, I, 23, 114-115· ΣΤ, 76, 84· Ζ, 57 και Η, 57· Έφορος, απόσπ. 232 (Jacoby)· Θεόπομπος (άποσπ.) στον Στράβωνα, *Γεωγραφικά*, Χ, 446, απόσπ. 387 (Jacoby).

⁷⁵² Επιγραφή IG, IX, IV: Histiaria-Oreus, αρ. 1189.

⁷⁵³ Geyer (1962), σελ. 99-100.

πίεση τῶν Δωριέων) νὰ μετακινηθοῦν στὴν Ἀττικὴ. Ἡ ἀδυναμία τῆς λεπτόγεω Ἀττικῆς νὰ θρέψει τοὺς πληθυσμοὺς τῶν Ἰωνῶν καὶ ἄλλοι πιθανῶς λόγοι ὀδήγησαν τοὺς Ἴωνες ἀφ' ἑνὸς στὴν κατάληψη καὶ στὸν ἀποικισμό τῆς Εὐβοίας, ἀφ' ἑτέρου στὴν ἴδρυση ἀποικιῶν στὶς Κυκλάδες καὶ στὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἐφέσου μέχρι τὴν περιοχὴ τῆς Μιλήτου (στὸ ἀπέναντι τμήμα τῶν μικρασιατικῶν παραλίων ἀπὸ τὴν Χίο μέχρι τὴν Σάμο).

ΠΓ ἐποχή: Ὅπως μποροῦμε νὰ συναγάγουμε μὲ πιθανότητα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ τὶς ἀρχαῖες παραδόσεις πού ἀνάγονται στὰ χρόνια τοῦ ἀποικισμοῦ οἱ Ἴωνες κατέλαβαν τὴν κεντρικὴ Εὐβοία (Χαλκίδα, Ἐρέτρια κ.ἄ. πιθανῶς πόλεις) ἀπὸ τοὺς Ἄβαντες καὶ τοὺς Αἰολεῖς, καὶ στὴν συνέχεια ἡ κυριαρχία τους ἐξαπλώθηκε στὴν βόρεια Εὐβοία. Ὁ Ἴωνας Ἐλλοψ ἴδρυσε τὴν ἰωνικὴ πόλη Ἐλλοπία στὴν περιοχὴ ΠΑΣΤ', κατὰ τὰ συμπεράσματά μας, ἢ ὁποῖα κατὰ τὴν παράδοση κατέλαβε τὴν γειτονικὴ πόλη Ἰστιαία καὶ τὴν πεδιάδα πού ἦταν ἡ φυσικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς ἐπικράτεια (περιοχὴ ΠΑΖ'), τὴν Αἰδηψὸ στὰ Ν καὶ τὶς Ὀροβίες στὰ ΝΑ. Ἰδρύθηκε ἐπίσης ἡ πόλη Ἀθῆναι Διάδες στὴν χερσόνησο τοῦ Κηναίου, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας μαρτυρεῖ καὶ τὸν τόπο καταγωγῆς τῶν ἐπὶλυδῶν Ἰωνῶν καὶ τὸν τόπο ἐγκαταστάσεώς τους (περιοχὴ τοῦ Δίου).

Κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ στὴν περιοχὴ ΠΑ' τῆς Εὐβοίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς θέσεις Α1β': Καστρὶ ἢ Παλαιὸ Καστρὶ Λιχάδας (Δίον) καὶ Α2α': Καστέλλι Γιάλτρων (Ἀθῆναι Διάδες), θέση πού κατοικεῖται στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς μεγάλης πεδιάδας Β τοῦ Τελεθρίου, ἢ ὁποῖα μάλιστα παρουσιάζει συνέχεια κατοίκησης ἀπὸ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ εἶναι ἡ θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν. Τὴν θέση αὐτὴν ταυτίζουμε μὲ θέση οἰκισμοῦ καὶ συγκεκριμένα μὲ τὴν θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς Ἰστιαίας. Ἡ φυσικὰ ὀχυρὴ θέση τῆς ἐξυπηρετοῦσε ἀμυντικούς σκοποὺς καὶ τὴν δυνατότητα ἐλέγχου τῶν γύρω κοντινῶν ἐκτάσεων τῆς ἐπικράτειας. Ἡ ἐπικράτεια τῆς πόλεως μποροῦσε νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἑκτασὴ τῆς πεδιάδας, εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅμως νὰ προκύψουν ΠΓ εὐρήματα καὶ σὲ διάφορες ἄλλες θέσεις μέσα σὲ αὐτὴν, πού θὰ δείχνουν κατοίκηση κατὰ κόμας καὶ πολιτικὰ μορφώματα ὁργανωμένα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ κατὰ τὸν φυλετικὸ τρόπο ὁργάνωσης.

Κατὰ τὸν 9^ο καὶ 8^ο π.Χ. αἰῶνα ἡ θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται, ἐπεκτείνεται ὅμως καὶ στοὺς λόφους Δ τοῦ Κάστρου. Ἡ ἐπίσης ΓΕ θέση Α6β2': Νέος Πύργος: Σταφίδες ἴσως ἀνήκει σὲ ἱερό, ἀφοῦ τὸ ΓΕ στρώμα διαδέχεται τὸ ΠΑΡ, στὸ ὁποῖο ἀνήκει τὸ ἱερό-ἠρώο τοῦ Ἡρακλῆ. Ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλῆ εἶναι κοινὴ καὶ συνηθισμένη στὶς πόλεις τῆς βόρειας Εὐβοίας λόγω τοῦ μύθου γιὰ τὴν εὐχαριστήρια πρὸς τὸν Δία θυσία τοῦ ἠρώα στὸ ἀκρωτήριο Κηναίων ἐπὶ τῆ ἀλώσει τῆς Οἰχαλίας τῆς πόλεως τοῦ Εὐρύτου. Τὸ ἱερό-ἠρώο τοῦ Ἡρακλῆ βρίσκεται στὴν παράκτια ζώνη τῆς πεδιάδας, κοντὰ στὴν θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν, καὶ προφανῶς ἀνήκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας.

ΓΕ ἐποχή: Κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ κατοικεῖται ἐπίσης ἡ θέση Α9': Ἀσμήνιο, ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὰ ὄστρακα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς πού διαπιστώθηκαν ἐπιφανειακῶς. Δὲν εἴμαστε βέβαιοι γιὰ τὸ εἶδος τῆς θέσεως, ἀλλὰ θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ ἀνήκει σὲ οἰκισμό. Ἄν συμβαίνει αὐτό, πρόκειται γιὰ ἕνα οἰκισμό στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς μεγάλης πεδιάδας, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπικράτεια θὰ περιελάμβανε ἴσως κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἕνα τμήμα τῆς. Κατὰ τὸν ὑποτιθέμενο συνοικισμό τῆς ΥΓΕ ἐποχῆς εἶναι πιθανὸν τὸ φυλετικὸ πολιτικὸ μὀρφωμα τοῦ ὁποῖου πολιτικὸ κέντρο ἦταν ἡ θέση Α9': Ἀσμήνιο νὰ συνοικίσθηκε μὲ τὴν Ἰστιαία, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν φυσικὰ ὄρια μεταξύ τους, παρὰ μόνο τὸ ποτάμι, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν συνιστᾷ φυσικὸ ἐμπόδιο. Ἔτσι πιθανὸ ἡ πεδιάδα ἐνοποιήθηκε ὡς πολιτικὴ ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας καὶ ἡ θέση Α9': Ἀσμήνιο ἔγινε κόμη τῆς.

Ὅταν ἐνσωματώθηκε τὸ πολιτικὸ μὀρφωμα ΠΑΘ' στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας καὶ μετεβλήθη σὲ ἐξαρτημένη κόμη τῆς, τὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος στὴν θέση Α8β': Πευκί: Σύγχρονο νεκροταφεῖο, ἂν ὑπῆρχε ἤδη, θὰ ἀνῆκε πλέον στὴν Ἰστιαία. Δὲν ξέρουμε πότε ξεκινᾷ ἡ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὰ μέχρι στιγμῆς δεδομένα. Ἄν ὅμως ἀπὸ νέα στοιχεῖα ἀποδειχθεῖ ὅτι τὸ ἱερό βρισκόταν ἐν χρήσει ἀπὸ τὴν ΥΤ ἐποχὴ, τότε εἶναι πιθανὸ καὶ ἡ ἐνσωμάτωση τοῦ πολιτικοῦ μὀρφώματος στὸ ὁποῖο ἀνῆκε ἀρχικὰ νὰ ἔγινε στὸ β' ἡμισυ τοῦ 8^{ου} αἰῶνα μὲ συνοικισμό στὰ πλαίσια τῆς ἰδρύσεως τῆς πόλεως κράτους Ἰστιαίας.

Ἀπὸ τὶς ἄλλες πόλεις μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἡ Ἐλλοπία ὑπῆρχε ἴσως κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ. Τὸ πολιτικὸ τῆς κέντρο πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὶς ΒΔ ὑψώξεις τοῦ Τελεθρίου καὶ ἡ ἐπικράτειά τῆς, ὅπως δείχνει ἡ φυσικὴ διαίρεση, πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν περιοχὴ ΠΑΣΤ' καὶ πιθανότατα ἐξ ἀρχῆς καὶ τὴν περιοχὴ ΠΑΔ', δηλαδὴ τὴν περιοχὴ τῆς Αἰδηψοῦ. Ἴσως δὲν ὑπῆρχε πολιτικὸ μὀρφωμα Αἰδηψὸς

κατά την ΠΓ-ΥΚΛ εποχή, ίσως όμως έτσι απέκαλειτο ή περιοχή όπου βρίσκονταν οι θερμές πηγές κοντά σε κάποιο ιερό-τόπο λατρείας του Ήρακλή, αφού ήταν αφιερωμένες σε αυτόν. Δεν μπορούμε όμως να χρονολογήσουμε τον μαρτυρούμενο πόλεμο μεταξύ αυτής και του Ωρεού. Πάντως μέχρι στιγμής δεν έχουν προκύψει εύρηματα στην θέση του Ωρεού μετά τον συνοικισμό του με την Ιστιαία παλαιότερα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα.

Στις άλλες περιοχές (ΠΑΕ', ΠΑΗ', ΠΑΙ' και ΠΑΙΑ') δεν έχουν βρεθεί λείψανα ΠΓ και ΓΕ εποχής, αλλά θα μπορούσαν να υπάρχουν κατά την ΠΓ περίοδο φυλετικά πολιτικά μορφώματα και κατά την ΓΕ περίοδο μικρές πόλεις-κράτη που με την πάροδο του χρόνου ενσωματώθηκαν στην Ιστιαία και απέτελεσαν δήμους της.

ΑΡ εποχή:

Η θέση της αρχαίας Ιστιαίας που ταυτίσαμε με την θέση Α6ζ': Κάστρο Ωρεών συνεχίζει να κατοικείται και πιθανότατα να αποτελεί το πολιτικό κέντρο της πόλεως κράτους Ιστιαίας, όπως δείχνει η πρωτοαρχαϊκή (ανατολίζουσα) κεραμική που ήρθε στο φως επί της νότιας και νοτοανατολικής κλιτύς του λόφου Κάστρο και το τμήμα ενεπίγραφης έρμαϊκής στήλης με επιγραφή σε αρχαϊκό αλφάβητο.

Άλλη σημαντική αρχαϊκή θέση της περιοχής ΠΑΖ' είναι, όπως είπαμε, η θέση Α6β2': Νέος Πύργος: Σταφίδες, όπου βρισκόταν το ιερό-ήρωο του Ήρακλή. Η θέση αυτή χρησιμοποιείται καθ' όλη την ΑΡ περίοδο, ως τόπος λατρείας κατά την ΠΑΡ που κατασκευάζεται το ήρωο, μέχρι την ΥΑΡ εποχή, όπως δείχνει η κεραμική. Επειδή όμως στον χώρο βρέθηκε και ΓΕ κεραμική εικάζεται ότι η ίδρυση του ιερού ίσως ανάγεται στην ΓΕ εποχή⁷⁵⁴.

Κοντά όμως στην παραπάνω θέση εντοπίστηκε επιφανειακά πλήθος πλακών και όστράκων που θεωρείται ότι ανήκουν σε νεκροταφείο. Δεν έχει γίνει όμως ανασκαφή και δεν χρονολογούνται τα εύρηματα αυτά⁷⁵⁵. Ως εκ τούτου δεν γνωρίζουμε ούτε την εποχή στην οποία ανήκει το νεκροταφείο (και επομένως και ο οικισμός στον οποίο ανήκε το νεκροταφείο αυτό), ούτε την έκταση της θέσεως του νεκροταφείου, ούτε αν έφτανε αυτό μέχρι την θέση του ήρωου, οπότε μπορεί να άλλαξε ή χρήση του χώρου από κάποια εποχή και μετά.

Αν όμως διαπιστωθεί ότι το ιερό-ήρωο του Ήρακλή ύφιστατο μέχρι τα ΥΑΡ χρόνια και καταστράφηκε από ανθρώπινη αιτία, ίσως θα μπορούσαμε να αποδώσουμε την καταστροφή στους Πέρσες το 480 π.Χ. Είναι άγνωστο, βεβαίως, γιατί δεν ανοικοδομήθηκε, μάς έρχεται όμως στο νου το ψήφισμα των Αθηναίων που απαγόρευε την οικοδόμηση των ιερών που είχαν καταστρέψει οι Πέρσες. Κατά το 480 π.Χ., όπως μάς πληροφορεί ο Ηρόδοτος, η Έλλοπία είχε χάσει την ανεξαρτησία της και ήταν πλέον μοίρη της Ιστιαιώτιδος.⁷⁵⁶

Στην περιοχή ΠΑΙ' κατά την ΑΡ εποχή υπήρχε ή φυσικά όχυρη όχυρωμένη θέση Α12β': Έλληνικά: Άγιος Νικόλαος: Καστραδάκι, που μπορεί να ανήκε σε όχυρωμένο οικισμό. Η θέση του στο τμήμα της πεδιάδας προς την θάλασσα υποδεικνύει ότι αυτή έπελέγη και επειδή ήταν φυσικά όχυρη και επειδή μπορούσε να ελέγχει την λεκάνη στην οποία ανήκει, που ήταν ή φυσική επικράτεια της κόμης ή της πόλης στην οποία ανήκε. Βορειότερα και κοντύτερα στην ακτή κατά την ΑΡ εποχή κατοικείτο ή θέση Α12β': Έλληνικά: Άγιος Νικόλαος: Χερσονήσι, όπως είδαμε, αλλά δεν έχει γίνει ανασκαφή για να κατανοήσουμε το είδος της θέσεως.

Κατά την αρχαϊκή εποχή ύφισταται, όπως πληροφορούμαστε από τον Ηρόδοτο, το Ίερό της Αρτέμιδος Προσηώας. Το ακρωτήριο Αρτεμίσιον προφανώς πήρε το όνομά του από το ιερό αυτό, το οποίο βρισκόταν στην περιοχή του. Επομένως τα Όρια της επικράτειας της Ιστιαίας κατά την ΥΑΡ εποχή σίγουρα περιελάμβαναν την περιοχή ΠΑΙ' και πιθανότατα την γειτονική ΠΑΙΑ'. Η περιοχή ΠΒ' Ν της περιοχής ΠΑ' περιελάμβανε τις λεκάνες των Οροβίων, του Έλυμνίου, των Αιγών και της Κηρίνθου. Από αυτές μόνο ή Κηρίνθος μαρτυρείται ότι ύφιστατο ως ανεξάρτητη πόλη-κράτος κατά την αρχαϊκή εποχή, μέχρι τα μέσα του 6^{ου} π.Χ. αιώνα.

Ο λυρικός ποιητής Θέογνις, αναφερόμενος σε πολιτικές ταραχές που συνδέονται με πολιτειακές μεταβολές γενικότερα στις πόλεις κράτη της Εύβοίας και όχι μόνο στην Κηρίνθο, γράφει: Οί μοι

⁷⁵⁴ Κατάκης-Νικολόπουλος (2008), σελ. 57.

⁷⁵⁵ Χωρέμης (1973), σελ. 303.

⁷⁵⁶ Ηρόδοτος, Ιστορίαι, VIII, 23. Βλέπε επίσης Διόδωρος Συκελιώτης, Ιστορική Βιβλιοθήκη, XI, 14, 5.

ἀνακλείης· ἀπὸ μὲν Κήρινθος ὄλωλεν, Ἀηλάντου δ' ἀγαθὸν κείρεται οἰνόπεδον, οἱ δ' ἀγαθοὶ φεύγουσιν, ὡς δὴ Κυψελιδέων Ζεὺς ὀλέσειε γένος.⁷⁵⁷

Στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοδικῶν τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας δὲν ἀναφέρεται καμία ἀπὸ τὶς παραπάνω ὡς ἀνεξάρτητη πόλη κράτος, παρὰ μόνον ἡ Ἰστιαία. (Οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἀναφέρονται σίγουρα ἀπὸ τὸ 452/1 ἢ τὸ 451/0 π.Χ. καὶ ἐξῆς.) Ἐπομένως ἡ Κήρινθος στὸ διάστημα ἀπὸ τὰ μέσα ἢ ἀπὸ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνα μέχρι τὸ β' τέταρτο τοῦ 5^{ου} πρέπει νὰ ἐντάχθηκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὶς ἄλλες πόλεις πὺ ἐνσωματώθηκαν στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας κατὰ τὸ ἴδιο διάστημα ἢ σὲ προγενέστερη ἐποχὴ (ἴσως κατὰ τὴν ΜΑΡ ἢ τὴν ΠΑΡ περίοδο, ἢ παλαιότερα)⁷⁵⁸.

ΚΛ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ ἡ ἐπικράτεια τῆς πόλεως Ἰστιαίας πρέπει νὰ περιελάμβανε ὅλες τὶς περιοχὲς πὺ περιελάμβανε καὶ στὸ τέλος τῆς ΑΡ ἐποχῆς, δηλαδὴ τὶς περιοχὲς ΠΑΕ' -ΠΑΙΑ' καὶ ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ'. Δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὶς φιλολογικὲς πηγὲς καὶ στὶς ἐπιγραφὲς πὺ νὰ παρουσιάζει κάποια ἀπὸ αὐτὲς ἀνεξάρτητη. Ἡ μόνη πὺ ἀναφέρεται εἶναι τὸ Ἐλύμιον ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη τὸ 421 π.Χ.⁷⁵⁹, σὲ στενὴ ὅμως σχέση μὲ τὸν Ὠρεό. Μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα μάλιστα χάνουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τους καὶ ἄλλες μικρότερες εὐβοϊκὲς πόλεις, οἱ ὁποῖες ὑφίσταντο κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα (Δίων, Ἀθηναὶ Διάδες, Γρύγχοι, Διακρεῖς ἀπὸ Χαλκιδέων.)

Τὸ πολιτικὸ κέντρο εἶναι ἡ Ἰστιαία, ὁ οἰκισμὸς δηλαδὴ στὴν φυσικὰ ὄχυρὴ θέσῃ Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν, ἐπίγειο τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Ὠρεός. Μέχρι τὸ 446 π.Χ. φαίνεται ὅτι οἱ ἀρχεῖς, οἱ ἐξουσίες (λειτουργίαι) τῆς πόλεως (ἐκτελεστική, νομοθετική, δικαστική) ἔδρευαν στὴν θέσῃ αὐτῇ. Ἐκεῖ θὰ βρισκόταν τὸ πρυτανεῖο, τὸ στρατηγεῖο, ἐκεῖ θὰ συνεδρίαζαν τὰ δικαστήρια καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἐκεῖ θὰ βρισκόταν τὸ ἱερὸ τοῦ πολέμου θεοῦ, προστάτου τῆς πόλεως.

Μετὰ τὴν ἐπιτυχημένη ἐκστρατεία τοῦ Περικλή τὸ 446 π.Χ., τὴν ἔξωση τῶν Ἰστιαέων καὶ τὴν ἔγκατάστασιν Ἀθηναίων κληρῶν, εἶναι πιθανὸ ὅτι ὅλες οἱ ἀρχεῖς τῆς πόλεως καὶ οἱ ἀντίστοιχες λειτουργίαι μεταφέρθηκαν στὸ λιμάνι. Αὐτὸ ἐξυπηρετοῦσε τοὺς Ἀθηναίους περισσότερο, καθὼς ἦταν εὐκολότερο νὰ συγκεντρώνονται τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ ἄλλα γεωργικὰ προϊόντα πὺ προορίζονταν γιὰ τὴν Ἀττικὴ στὸν Ὠρεό, νὰ φορτώνονται κατ' εὐθείαν στὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ νὰ ἀποπλέουν μὲ προορισμὸ τὸν Πειραιᾶ. Ἄλλος λόγος γιὰ τὴν μετακίνηση αὐτῆ ἦταν ὅτι στὸ λιμάνι κατέπλεαν τὰ πολεμικὰ πλοῖα γιὰ ἀνεφοδιασμὸ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινούσαν γιὰ περιπολίαι στὰ στενὰ καὶ γιὰ ἐκστρατεῖαι πὺ ἀποφάσιζε ἡ Ἀθήνα. Ἔτσι οἱ σύγχρονες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πηγὲς ἀναφέρονται στὸ πολιτικὸ κέντρο ὡς Ὠρεό⁷⁶⁰, ἀλλὰ στοὺς Ἀθηναίους κατοίκους του ὡς Ἰστιαίαις⁷⁶¹.

Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου, ὅποτε συμπεραίνουμε (ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς πόλεως) ὅτι ἐπέστρεψαν οἱ παλαιοὶ κάτοικοι ἀπὸ τὴν Μακεδονία, προφανῶς συνέχισε νὰ ἔδρευουν οἱ ἀρχεῖς τῆς πόλεως καὶ οἱ δημόσιαι λειτουργίαι στὸ ἐπίγειο, γι' αὐτὸ καὶ οἱ πηγὲς τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. καὶ οἱ μεταγενέστερες πὺ ἀναφέρονται στὰ ἴδια γεγονότα ἐξακολουθοῦν νὰ ἀναφέρονται σὲ Ὠρεό⁷⁶² καὶ Ὠρεῖταις⁷⁶³. Ἡ παλαιὰ θέσῃ τῆς Ἰστιαίας ὅμως ἐξακολούθησε νὰ κατοικεῖται, ὅπως δείχνουν οἱ πηγὲς καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, χρησιμοποιούμενη ὅμως ὡς ἀκρόπολη⁷⁶⁴.

Ὅπως ὅμως φαίνεται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Σκύλακος τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} αἰῶνα⁷⁶⁵, μία ἀπὸ τὶς πόλεις τῆς τετραπόλεως Εὐβοίας ἦταν ἡ Ἔστιαία, ἄρα δὲν εἶχε γενικευθεῖ ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ὠρεός ὥστε νὰ προσδιορίζει τὴν πόλιν ὡς πολιτικὸ μὸρφωμα, ἐνῶ καὶ ἀπὸ τὶς ψηφισματικὲς ἐπιγραφὲς τοῦ 3^{ου}

⁷⁵⁷ Θέογνις, βιβλίον Α, στ. 891-894.

⁷⁵⁸ Βλ. μείζων Περιοχὴ ΠΒ': Πόλις Κήρινθος: Πολιτικὴ ὀργάνωσις.

⁷⁵⁹ Ἀριστοφάνης, *Εἰρήνη*, στ. 1125-1126.

⁷⁶⁰ Ἀριστοφάνης, *Εἰρήνη*, στ. 1046-1047 καὶ στ. 1125-1126, Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, VIII, 95· Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, V, 4, 56.

⁷⁶¹ Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, VII, 57.

⁷⁶² Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, V, 4, 56· Δημοσθένης, *Περὶ τῶν ἐν Χερσονήσῳ*, 8· Γ' Φιλιππικός, 33· *Περὶ τοῦ Στεφάνου*, 71· *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας*, 155· Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφάντος*, 100· Θεόπομπος, ἀπόσιπ. 387 (Jacoby).

⁷⁶³ Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, V, 4, 56-57· Δημοσθένης, Γ' Φιλιππικός, 12, 61, 63 καὶ 68· *Περὶ τῶν ἐν Χερσονήσῳ*, 59· Δ' Φιλιππικός, 61· *Κατ' Ἀριστοκράτους*, 213· Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφάντος*, 103-104· Θεόπομπος, ἀπόσιπ. 387 (Jacoby)· Πολύβιος, *Ἱστορία*, XI, 5, 8· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XV, 30, 3-4.

⁷⁶⁴ Ξενοφῶν, *Ἑλληνικά*, V, 4, 56· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XV, 30, 3-4.

⁷⁶⁵ Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*,

αίωνα π.Χ.⁷⁶⁶ φαίνεται ότι ουδέποτε έπαυσαν οί ίδιοι οί πολίτες τής πόλεως-κράτους Ίστιαίας να αὐτοπροσδιορίζονται μὲ τὸ ἔθνικὸ Ίστιαεῖς.

Τὸ Δίον καὶ αἱ Διάδες Ἀθῆναι ὑφίσταντο ὡς ἀνεξάρτητες πόλεις φόρου ὑποτελεῖς στὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Οἱ δύο αὐτὲς πόλεις, μαζί μὲ τὴν Ίστιαία, τὴν Χαλκίδα, τὴν Ἐρέτρια, καὶ τὴν Κάρυστο, ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν συμμάχων στὴν ψηφισματικὴ ἐπιγραφή τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων⁷⁶⁷, μὲ τὴν ὁποία ἰδρύθηκε ἡ Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία τὸ 378/377 π.Χ. Ἐπομένως κάποια στιγμή ἀνάμεσα στὴν χρονολογία αὐτὴν καὶ στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ., στὸ δεῦτερο δηλαδὴ τέταρτο τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ. φαίνεται νὰ ἐνσωματώθηκε τὸ Δίον καὶ αἱ Ἀθῆναι Διάδες στὴν ἐπικράτεια τῆς Ίστιαίας, ἀφοῦ ὁ Σκύλαξ στὰ μέσα τοῦ αἰώνα αὐτοῦ κάνει λόγο γιὰ εὐβοϊκὴ τετράπολη.

Ἡ ἐπικράτεια θὰ περιελάμβανε ἐπίσης τὶς κῶμες τῆς Ἐλλοπίας (ΠΑΣΤ', ΠΑΔ'), τὴν περιοχὴ ΠΑΕ', τῆς μεγάλης πεδιάδας ΠΑΖ', τῆς ὄρεινῆς λεκάνης ΠΑΗ' (ἂν ἡ θέση Α7α': Μηλιές: Ὑψωμα Λαυρέντη ἀνήκει πράγματι σὲ ὄχυρωμένο οἰκισμό καὶ ὄχι σὲ φρούριο), τῆς περιοχῆς ΠΑΘ' μὲ τὴν πιθανὴ θέση ΚΛ οἰκισμοῦ Α11α' καὶ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Προσηφίας, τῆς περιοχῆς ΠΑΙ' (Α12γ': Περιβολάκια) καὶ τῆς περιοχῆς ΠΑΙΑ' μὲ πιθανὴ θέση οἰκισμοῦ τὴν θέση Α13β': Βασιδικά: Παλαιόκαστρο, ἢ ὁποία θὰ μπορούσε μὲ πιθανότητα νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ Ποσειδίων. Ἡ Ίστιαία θὰ περιελάμβανε καὶ τὴν Ν κείμενη ΠΑΕ' καθὼς καὶ ὅλες τὶς κῶμες τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ'

ΕΛ καὶ ΠΡΩ ἐποχή:

Κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ 3^{ου} αἰώνα δὲν μαρτυροῦνται οὔτε διαπιστώνονται μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας. Ἀντιθέτως ἀπὸ τὰ ψηφίσματα τοῦ δήμου τῶν Ἐστιαίων⁷⁶⁸ μαθαίνουμε ὅτι ἡ ἐπικράτεια τῆς Ίστιαίας ἐκτεινόταν γεωγραφικὰ ἀπὸ τὶς ἐξαρτημένες κῶμες Δίον καὶ Ἀθῆναι Διάδες μέχρι τὶς κῶμες Ὀροβίαι καὶ Ἐλύμιον. Ἡ Κήρινθος, παρ' ὅτι τὸ ἀργότερο ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰώνα πρέπει νὰ ἐξαρτᾶτο ἀπὸ τὴν Ίστιαία, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῆς ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν Ἑλλανοδικῶν, καὶ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι στὶς θέσεις Β3α': Κήρινθος: Κρύα Βρύση ἢ Πελέκι καὶ Β3β': Κήρινθος: Καστρί ἔχει διαπιστωθεῖ ἀρχαιολογικῶς κατοίκηση κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ, δὲν ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀναφερόμενων δήμων. Μάλιστα δὲν ἀναφέρεται ὡς τόπος καταγωγῆς κάποιου πολίτη τῆς Ίστιαίας οὔτε στὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Προσηφίας⁷⁶⁹. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ἐκεῖνοι τοῦ Πρωτείου, τοῦ Ἄνω Λόφου, τοῦ Ἰρίστου, τῶν Εἰρίων, τοῦ Πίννου, τοῦ Ἐρμάρου.

Ἡ μεγάλη πεδιάδα τῆς Κηρίνου σίγουρα καλλιεργεῖτο καὶ κατοικεῖτο κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ἀρχαιολογικὲς θέσεις ποὺ παρουσιάζουν εὐρήματα ΕΛ περιόδου (Β6: Λίμνη⁷⁷⁰, Β7β': Ροβιές: Ἀράκλη⁷⁷¹, Β7στ': Θέση ΝΑ τῶν Ροβίων⁷⁷², Β9': Προκόπιο: Κάστρο⁷⁷³, Β10α': Πήλιο: Καστρί καὶ Μεσοκοτρώνι⁷⁷⁴)⁷⁷⁵. Ἴσως λοιπὸν πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι, ἂν δὲν εἶναι τυχαία ἡ παράλειψη τοῦ ὀνόματος τῆς Κηρίνου ἢ δὲν ὀφείλεται σὲ ἄλλη αἰτία, ἴσως εἶχε ἐπικρατήσει ἄλλη ὀνομασία γιὰ τὴν Κηρίνο καὶ πιθανῶς κάποιες ἀπὸ τὶς ἀρχαιολογικὲς θέσεις ΕΛ ἐποχῆς ταυτίζονται μὲ γνωστὲς ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς ὀνομασίαις δήμων τῆς Ίστιαιώτιδας.

Τὸ πολιτικὸ κέντρο πολιορκεῖται καὶ καταστρέφεται τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰώνα ἀπὸ τὸν Ἄτταλο Α' καὶ τοὺς Ῥωμαίους καὶ στὴν συνέχεια περιέρχεται στὰ χέρια τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Μακεδονίας. Μετὰ τὴν ἦττα τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὶς Ῥωμαϊκὲς λεγεῶνες στὴν μάχη τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν τὸ 197 π.Χ., λίγο πρὶν τὰ Ἰσθμια τοῦ 196 π.Χ. ὁ ὑπάτος Τίτος Κόιντος Φλαμίνιος κύρηξε ὅλες τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἐλεύθερες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Δημητριάδα καὶ τὴν Χαλκίδα, ποὺ πίστευε ὅτι κινδύνευαν ἀπὸ τὸν Ἀντίοχο τῆς Συρίας.

⁷⁶⁶ IG, IX, IV, ἀρ. 1186-1187.

⁷⁶⁷ Nachmanson (1913), ἀρ. 30, σελ. 30-33.

⁷⁶⁸ IG, IX, IV, ἀρ. 1186-1187.

⁷⁶⁹ IG, IX, IV, ἀρ. 1189.

⁷⁷⁰ Ριτσώνης (1996-7), σελ. 207-230.

⁷⁷¹ Σάμψων (1973-4), σελ. 493, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

⁷⁷² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

⁷⁷³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 45-7. Βλέπε καὶ Hankey (1952), σελ. 93, σημ. 59· Philippson (1951), σελ. 589 καὶ 743, σημ. 24.

⁷⁷⁴ Βλ. καὶ Hankey (1952), 93· Philippson (1951), σελ. 589 καὶ 666.

⁷⁷⁵ Βλ. μείζων περιοχὴ ΠΒ'.

Όλη την επόμενη περίοδο μέχρι την καταστροφή της Κορίνθου από τον Μόμμιο (146 π.Χ.), τους Μιθριδατικούς πολέμους (87-86 π.Χ. που καταστρέφεται η Έρετρια από τον Σύλλα), την νίκη του Οκταβιανού στο Άκτιο μέχρι το 27 π.Χ. που ο τελευταίος ενσωματώνει διοικητικά τις ελληνικές πόλεις στο Ρωμαϊκό κράτος (Αχαΐα) δεν πιστεύουμε ότι υπήρξε μεταβολή της επικράτειας της Ιστιαίας, καθώς ούτε μαρτυρείται, ούτε υπήρχε λόγος για κάτι τέτοιο.

Πόλη Ιστιαία: Κοινωνική οργάνωση και οικονομία.

Η Ιστιαία όπως και τα υπόλοιπα πολιτικά μορφώματα της περιοχής ΠΑ' και ΠΒ' κατά την ΠΓ και ΓΕ εποχή, που ήταν οργανωμένα κατά τον φυλετικό τρόπο οργάνωσης, θα διέθεταν μικρή σε έκταση επικράτεια, και η οικονομία τους θα στηριζόταν κυρίως στην γεωργία και στην κτηνοτροφία. Πρώιμη ναυτιλιακή δραστηριότητα ή Ιστιαία θα ανέπτυξε κατά τον α' αποικισμό, ανάμνηση της οποίας αποτελεί ο μύθος ή διήγηση για τον Άμφικλο από την Ιστιαία⁷⁷⁶ που έφτασε στην Χίο επί Οίνοπιωνος, και για τον τρίτο απόγονό του Έκτορα που έδιωξε τους Κᾶρες και σκότωσε τους Άβαντες που είχαν έρθει από την Εύβοια πριν τον Άμφικλο και βεβαίως για την ένταξη της Χίου στο Πανιώνιον, λαμβάνοντας ένα τρίποδα *ἐπι ἀνδραγαθία*:

...ἀφίκοντο δὲ καὶ Κᾶρες ἐς τὴν νῆσον ἐπὶ τῆς Οἰνοπίωνος βασιλείας καὶ Ἀβαντες ἐξ Εὐβοίας. Οἰνοπίωνος δὲ καὶ τῶν παιδῶν ἔλαβεν ὕστερον Ἀμφίκλος τὴν ἀρχήν· ἀφίκετο δ' ἐξ Ἰστιαίας ὁ Ἀμφίκλος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ κατὰ μάντευμα ἐκ Δελφῶν. Ἐκτῶρ δ' ἀπὸ Ἀμφίκλου τετάρτη γενεᾷ· βασιλείαν γὰρ ἔσχε καὶ οὗτος· ἐπολέμησεν Ἀβάντων καὶ Καρῶν τοῖς οἰκοῦσιν ἐν τῇ νήσῳ, καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτεινεν ἐν ταῖς μάχαις, τοὺς δ' ἀπελθεῖν ἠνάγκασεν ὑποσπόνδους. γενομένης δ' ἀπαλλαγῆς πολέμου Χίοις, ἀφικέσθαι τηνικαῦτα ἐς μνήμην Ἐκτορι ὡς σφᾶς καὶ Ἰωσι δέοι συνθύειν ἐς Πανιώνιον· τρίποδα δ' ἄθλον λαβεῖν αὐτὸν ἐπὶ ἀνδραγαθία παρὰ τοῦ κοινῶ φησι τοῦ Ἰώνων. τσαῦτα εἰρηκότα ἐς Χίους Ἴωνα εὕρισκον.⁷⁷⁷

Η μετανάστευση τῶν Ἀβάντων ἀπὸ τὴν Εὐβοία στὴν Χίο, ἂν δεχθῶμε ὅτι ἔχει ἱστορικὸ πυρῆνα, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὶς μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμῶν καὶ τὶς ἐθνολογικὲς ἀνακατατάξεις ποὺ σημειώθηκαν στὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, μετὰ τὴν πίεση ποὺ δέχονταν ἀπὸ ἄλλα ἑλληνικὰ φύλα, μετὰ τῶν ὁποίων ἦταν πιθανῶς καὶ οἱ Ἴωνες, οἱ ὁποῖοι περνώντας στὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ κατέκτησαν⁷⁷⁸ διαδοχικὰ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν βόρεια Εὐβοία πιθανῶς τὸ ἀργότερο μέχρι τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰῶνα. Οἱ Κᾶρες καὶ οἱ Φοίνικες ἐπεκτάθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου καὶ κυρίως μετὰ τὸ 900 π.Χ.⁷⁷⁹

Κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ὅποτε πιθανολογοῦμε τοὺς συνοικισμοὺς γειτονικῶν φυλετικῶν κρατῶν καὶ τὴν γέννηση πόλεων-κρατῶν, ἡ ἐπικράτειά της θὰ μεγάλωσε καὶ προοδευτικὰ μέχρι τὸ τέλος τῆς ΑΡ ἐποχῆς συμπεριέλαβε ὄχι μόνο ὅλη τὴν πεδιάδα, ἀλλὰ καὶ γειτονικὲς ἐπικράτειες, ὅπως τῆς Ἑλλοπίας, πιθανῶς καὶ ἐκείνων τῶν λεκανῶν βρίσκονταν Ν της, δηλαδὴ τῶν Ὀροβιῶν, τοῦ Ἑλυμνίου τῶν Αἰγῶν καὶ φυσικὰ τὴν μεγάλη καὶ ἐπίσης πολὺ γόνιμη πεδιάδα τῆς Κηρίνθου. Τὸ εὐφορο ἔδαφος παρήγε σιτηρὰ, ἐλιές, σῦκα καὶ ὀνομαστό κρασί. Ὁ Ὀμηρος θεωρεῖ τὴν ἀμπελοκαλλιέργεια κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ἐπικράτειας τῆς Ιστιαίας. Ὁ Βάρρων (πολὺ ἀργότερα) ἀναφέρει τὴν συνήθεια στὴν Εὐβοία νὰ περνοῦν νῆμα μέσα ἀπὸ τὰ ὄριμα σῦκα, καὶ ὅταν ξεραίνονταν τὰ ἔδεναν σὲ ὄρμαθους καὶ τὰ ἐξήγαν. Ὁ ἐπίσης μεταγενέστερος Ἀθήναιος ἀναφέρεται στὰ ἀχλάδια, τὰ κάστανα καὶ τὰ μῆλα τῆς Εὐβοίας.

Οἱ *Ἰστιαιεῖς* θὰ ἀσχολοῦνταν πιθανότατα καὶ μὲ τὴν ἀλιεία, ἀφοῦ ὁ Ἀθήναιος μιλάει γιὰ ποικιλία θαλασσιῶν καὶ ὄστρεων. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δήμους τῆς Ἰστιαιώτιδος μάλιστα ὀνομαζόταν Πίννος (θαλάσσιο ὄστρεο). Σὲ ὅλο τὸν Εὐβοικὸ κόλπο υπῆρχαν ἄφθονα ὄστρεα πορφύρας, τὰ ὁποῖα παντοῦ στὴν Εὐβοία τὰ χρησιμοποιοῦσαν στὶς βιοτεχνίες βαφῆς ὑφασμάτων.

⁷⁷⁶ Βλ. «Πολίχνες» τοῦ Δίου Κάναι καὶ Εὐβοία: β) Κάναι.

⁷⁷⁷ Πρόκειται γιὰ μῦθο ποὺ παραδίδει ὁ Πausanίας. Πηγὴ τοῦ ἦταν ὁ ποιητὴς καὶ ἱστορικὸς Ἴων ἀπὸ τὴν Χίο, ποὺ ἔζησε τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ., τοῦ ὁποῖου τὸ ἱστορικὸ ἔργο ἀφοροῦσε στὴν ἴδρυση τῆς Χίου. Pausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*: *Ἀχαϊκά* (VII), 4, 9· Ἴων, ἀπόσπασμα 3b, 392 F1 (Jacoby).

⁷⁷⁸ ὅπως συμπεράναμε στὸ ὑποκεφάλαιο: β) Οἱ εὐβοικὲς πόλεις κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ (1.050–700 π.Χ.): I) Ὀμηρος: (β' ἡμισυ 8^{ου} - ἀρχὲς 7^{ου} π.Χ. αἰ.)

⁷⁷⁹ Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, Α, 8, 1.

Ο Δίων ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρεται στὴν χλωρίδα καὶ τὴν πανίδα τῆς νότιας Εὐβοίας. Ὁ βελανίδα⁷⁸⁰, κουκιά⁷⁸¹, κρασί⁷⁸², σοῦρβα, μούσμουλα, μῆλα χειμωνιάτικα, σταφύλια⁷⁸³, λάχανα καὶ ὀπωροφόρα δένδρα⁷⁸⁴), καὶ ποικιλία ζώων τοῦ δάσους (λαγούς⁷⁸⁵, ἀγριογούρουνα⁷⁸⁶, ἐλάφια⁷⁸⁷, ἀλλὰ ἐξημερωμένων (βόδια, ἄλογα, πρόβατα⁷⁸⁸, χοῖροι⁷⁸⁹). Ἀνάλογα προϊόντα πρέπει νὰ ὑποθέσουμε γιὰ τὴν πολὺ μεγαλύτερη σὲ ἔκταση πεδιάδα καὶ τὰ δάση τῆς Ἰστιαίας. Γιὰ τὴν βιοτεχνικὴ δραστηριότητα τῆς περιόδου γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ πού ἔχει ἔρθει στὸ φῶς σὲ διάφορες θέσεις τῆς ἐπικράτειας (Α6β2', Α6ζ'). Πιθανὴ ναυτιλιακὴ δραστηριότητα ἴσως νὰ μαρτυρεῖ ἡ ἴδρυση τῆς Ζάγκλης ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Ἰταλίας, τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν ὑπόλοιπη Εὐβοία στὸ τελευταῖο τρίτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα⁷⁹⁰: Ζάγκλη δὲ τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ Κύμης τῆς ἐν Ὀπικίᾳ Χαλκιδικῆς πόλεως ληστῶν ἀφικομένων ὠκίσθη, ὕστερον δὲ καὶ ἀπὸ Χαλκίδος καὶ τῆς ἄλλης Εὐβοίας πλήθος ἐλθὼν ξυγκατενεύμαντο τὴν γῆν· καὶ οἰκιστὰὶ Περιήρης καὶ Κραταιμένης ἐγένοντο αὐτῆς, ὁ μὲν ἀπὸ Κύμης, ὁ δὲ ἀπὸ Χαλκίδος.⁷⁹¹

Οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ τὴν ἀτυχή ἐκστρατεία Χαλκιδέων καὶ Βοιωτῶν στὴν Ἀττικὴ, τὴν κατάληψη τοῦ Ἀηλαντίου πεδίου καὶ τὴν ἐγκατάσταση Ἀθηναίων κληρούχων κατὰ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ (τὸ 506 π.Χ.)⁷⁹², ἐφήρμοσαν τὴν ἴδια τακτικὴ τὸ 446 π.Χ. στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας. Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ Εὐβοία ἦταν ἡ πιὸ κοντινὴ παραγωγικὴ περιοχὴ πού μποροῦσε νὰ τροφοδοτήσῃ μὲ ἀγροτικὰ προϊόντα καὶ ναυπηγήσιμη ξυλεία τὴν Ἀθήνα, ἰδίως σὲ περίπτωσι ἀνάγκης, ὅπως κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει ὅτι τὰ ἀγαθὰ μεταφέρονταν ἀπὸ τὴν Εὐβοία στὴν Ἀττικὴ μέσῳ Ὠρωποῦ καὶ Δεκελείας, καὶ ὅταν ὁ Ἄγις μὲ τὸν σπαρτιατικὸ στρατὸ κατέλαβε τὴν Δεκέλεια τὸ 413 π.Χ., ἀναγκαστικὰ ἢ μεταφορὰ γινόταν ἀπὸ θαλάσσης, παραπλέοντας τὸ Σούνιο, καὶ γι' αὐτὸ κατάστη πολὺ δαπανηρὴ: *Ἡ τε τῶν ἐπιτηδείων παρακομιδὴ ἐκ τῆς Εὐβοίας, πρότερον ἐκ τοῦ Ὠρωποῦ κατὰ γῆν ἐκ τῆς Δεκελείας θαῖσσαν οὔσα, περὶ Σούνιον κατὰ θάλασσαν πολυτελεῖς ἐγίγνετο...*⁷⁹³

Τὸ πόσο σημαντικὴ ἦταν γιὰ τὴν Ἀθήνα ἡ Εὐβοία κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς Εὐβοία φάνηκε ὅταν μετὰ τὴν ἥττα τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἀπὸ τὸν σπαρτιατικὸ ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἐρέτριας τὸ 411 π.Χ. ἀποστάτησε ὅλη ἡ Εὐβοία ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ὠρεό. Τὶς ἐκτιμήσεις τῶν Ἀθηναίων γιὰ τὴν συνέπεια αὐτῆς τῆς ναυμαχίας μᾶς μεταφέρει ὁ Θουκυδίδης: *Τοῖς δ' Ἀθηναίοις ὡς ἤλθε τὰ περὶ τὴν Εὐβοίαν γεγενημένα, ἔκπληξις μεγίστη τῶν πρὶν παρέστη. Οὔτε γὰρ ἡ ἐν τῇ Σικελίᾳ ξυμφορὰ, καίπερ μεγάλη τότε δόξασα εἶναι, οὔτε ἄλλο οὐδὲν πω οὕτως ἐφόβησεν.... Καὶ τὸ μέγιστον Εὐβοίαν ἀπωλωλέκεσαν, ἐξ ἧς πλείω ἢ τῆς Ἀττικῆς ὠφελοῦντο, πῶς οὐκ εἰκότως ἠθύμουν; Βεβαίως διατηροῦσαν στὴν κατοχὴ τους τὴν Ἰστιαία καὶ τὴν ἐπικράτεια τῆς, ὡστόσο, ὄχι μόνον ἢ μεταφορὰ ἐφοδίων ἦταν πλέον ἐπικίνδυνη μετὰ τὴν ἥττα στὴν ναυμαχία καὶ τὴν ἀποστασία τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος τῆς Σάμου, ἀλλὰ κινδύνευε καὶ ἡ ἴδια ἡ Ἀθήνα ἂν κατέπλεε στὸν Πειραιᾶ ὁ σπαρτιατικὸς στόλος.*

Ἡ Ἰστιαία ἀπηλλάγη τῶν Ἀθηναίων κληρούχων μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ ὅπως εἶδαμε ἀρνήθηκε νὰ λάβει μέρος στὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία τὸ 378 π.Χ., ἀλλὰ τὸ 341 π.Χ. ἐντάχθηκε στὸ κοινὸ τῶν Εὐβοέων. Ἡ οἰκονομία τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ΚΛ καὶ ΕΛ χρόνους μέχρι τὸ 27 π.Χ. πρέπει νὰ στηριζόταν στὴν ἀγροτικὴ παραγωγή τῶν δύο μεγάλων πεδιάδων τῆς (Ἰστιαίας καὶ Κηρίνου) καθὼς καὶ τῶν μικρότερων. Μαρτυρίες γιὰ τὰ προϊόντα τοῦ δευτερογενῆ τομέα τῆς οἰκονομίας παρέχει ἡ ντόπια κεραμεικὴ, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κτηρίων πού ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐπιφανειακὰ ἢ ἔχουν βρεθεῖ σὲ ἀνασκαφές, οἱ ἐπιτύμβιες στήλες κάποιες ἀπὸ τίς ὁποῖες φέρουν ἀνάγλυφες παραστάσεις καὶ τὰ ἀγάλματα.

⁷⁸⁰ Δίων Χρυσόστομος, *Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγός*, 246 R.

⁷⁸¹ ἔ.ἀ., 236 R.

⁷⁸² ἔ.ἀ., 241 R καὶ 244 R.

⁷⁸³ ἔ.ἀ. 247 R -248 R.

⁷⁸⁴ ἔ.ἀ. 243 R.

⁷⁸⁵ ἔ.ἀ. 244 R.

⁷⁸⁶ ἔ.ἀ. 246 R.

⁷⁸⁷ ἔ.ἀ. 220 R.

⁷⁸⁸ ἔ.ἀ. 224 R.

⁷⁸⁹ ἔ.ἀ. 246 R.

⁷⁹⁰ Στὸ ἱερό τῆς Ζάγκλης στὴν ἄκρη τοῦ φυσικοῦ μῶλου βρέθηκε κεραμεικὴ τοῦ τέλους τοῦ 8^{ου} αἰ. π.Χ. Βλ. Boardman (1996), σελ. 216, Ντουράντο (2006), σελ. 50.

⁷⁹¹ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VI, 4.

⁷⁹² Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, I, 61-62· V, 77, 4· Πausanίου, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, I, 28, 2.

⁷⁹³ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VII, 28, 1.

Πόλη Ιστιαία: Το κύριο έξωαστικό ιερό.

Το κύριο έξωαστικό ιερό της Ιστιαίας, το ιερό της κατ' έσοχην Ιστιαιώτιδος χώρας ήταν εκείνο της Προσηώας Αρτέμιδος⁷⁹⁴. Όπως είπαμε, αν ή θέση Α9': Ασημνίο που κατοικείται κατά την ΓΕ εποχή, (όπως διαπιστώνεται από τα όστρακα της εποχής αυτής που διαπιστώθηκαν επιφανειακά) ανήκει σε οικισμό, κατά τον υποτιθέμενο συνοικισμό της ΥΓΕ εποχής είναι πιθανόν το φυλετικό πολιτικό μόρφωμα του οποίου πολιτικό κέντρο ήταν ή θέση Α9': Ασημνίο να συνοικίσθηκε με την Ιστιαία και να έγινε κόμη της. Σ' αυτήν την περίπτωση ή πολιτική επικράτεια της Ιστιαίας περιέλαβε στα όριά της όλη την πεδιάδα. (Δεν ξέρουμε όμως πότε ξεκινά ή λειτουργία του ιερού από τα μέχρι στιγμής δεδομένα.)

Ο Polignac θεωρεί ότι το έξωαστικό ιερό που βρίσκεται στα όρια της έκτασης που έχει πλήρως εξανθρωπισθεί, καλλιεργηθεί και οργανωθεί, όροθετεί την πρόοδο του αγροτικού πολιτισμού της Ελλάδας του 9^{ου} και του 8^{ου} π.Χ. αιώνα, αντιπαραθέτοντάς τον προς τον κοντινό των βουνών, των δασών και της θάλασσας. Με την χωροταξική αυτήν διάκριση ίσως πράγματι έκφραζόταν ή αντίθεση αλλά και την συμπληρωματικότητα ανάμεσα στα δύο συστήματα αξιών και στους δύο κόσμους του έδω και του άλλου⁷⁹⁵. Η σχέση ισορροπίας ανάμεσά τους εξασφαλιζόταν με την επικοινωνία μεταξύ τους σύμφωνα με με διαδικασίες πρόσκαιρης μετάβασης από τον ένα στον άλλο κόσμο. Έτσι διασφαλιζόταν ή καλή λειτουργία και ή αναπαραγωγή της ανθρώπινης κοινωνίας, ή σταθερότητα και ή κυκλική κανονικότητα της ανθρώπινης ζωής που τοποθετείται σε ίση απόσταση από την φύση και τους θεούς. Η θυσία είναι το μέσο που διακονίζει τον σύνδεσμο ανάμεσα στον κόσμο των θεών και στον κόσμο των ανθρώπων και γενά την κοινωνική ζωή μέσω της μοιρασιάς και της λεκτικής επικοινωνίας⁷⁹⁶.

Το πολιτικό κέντρο της Ιστιαίας κατά την διάρκεια κάποιας χρονικής περιόδου της ΥΓ-ΑΡ εποχής βρισκόταν στο δυτικό άκρο της επικράτειας και το ιερό της Αρτέμιδος Προσηώας στο ανατολικό. Το προσωνύμιο της θεάς σίγουρα σημαίνει ότι το ιερό ήταν έστραμμένο στην Ανατολή. Όλοι όμως οι ναοί των αρχαίων Ελλήνων ήταν κατά κανόνα έστραμμένοι προς Α (αν δεν συνέτρεχε λόγος τοπογραφίας ή άλλος λόγος⁷⁹⁷). Επομένως, όταν έγινε ή συνένωση των μικρότερων επικρατειών και τα Α όρια της πολιτικής επικράτειας της Ιστιαίας βρίσκονταν στην περιοχή του ιερού της Αρτέμιδος, ίσως καθιερώθηκε το προσωνύμιο Προσηώα. Άλλωστε ή σημασία του θα έγινε μεγαλύτερη πλέον, αφού το έξωαστικό ιερό δηλώνει την κυριαρχία και τον έλεγχο του κοινωνικού σώματος στην επικράτεια της πόλεως⁷⁹⁸, ή οποία με την γέννηση της πόλεως κράτους αποκτά μεγάλη έκταση, εκτείνεται δε πλέον αρκετά μακριά από την θέση του πολιτικού κέντρου.

Η λατρεία της Αρτέμιδος έχει μία επί πλέον σημασία για την θέση του ιερού. Η θεά των δασών και του κυνηγίου είναι συνδεδεμένη με τελετές διαβάσεως από την έφηβεία στην ώριμότητα. Η ένταξη των έφήβων έλάμβανε χώρα σε σημαντικά ιερά της επικράτειας των αρχαίων έλληνικών πόλεων που βρίσκονταν στην άγρια φύση, έξω από τον χώρο του πολιτισμού, ή σε όριακή θέση ως προς τον οικισμό ή το πεδινό τμήμα της χώρας. Και τούτο διότι ή απομάκρυνση ήταν συνδεδεμένη με την συμβολική και πραγματική αλλαγή καταστάσεως που συνέβαινε στους έφήβους. Τα μέν κορίτσια εισέρχονταν στην ώριμη ηλικία με σκοπό τον γάμο και την τεκνοποιία, αφού ή Άτρεμη προστάτευε ένα μεγάλο φάσμα της ζωής τους από την παιδική ηλικία μέχρι την γέννηση των παιδιών. Το ίδιο συμβαίνει και με τα αγόρια. Η συμμετοχή τους στις τελετουργίες προς τιμήν του θεού, ό όρκος των έφήβων και ή στρατιωτική θητεία στα όρια της χώρας που συνιστούσε απομάκρυνση, σηματοδοτούσαν την μετάβαση από τήν κατάσταση του έφήβου σε εκείνην του ώριμου άνδρα, του πολίτη-πολεμιστή⁷⁹⁹.

⁷⁹⁴ Βλ. Πόλη Ιστιαία: Επικράτεια: Λοιπές περιοχές: ΠΑΘ': θέση Α8β': Πευκί: Σύγχρονο νεκροταφείο.

⁷⁹⁵ Έννοιες που διδαχθήκαμε από τον Νικόλα Φαράκλα για να εκφράσουν την διάκριση αφ' ενός του κόσμου των ανθρώπων, όπου κυριαρχεί ό πολιτισμός, αφ' έτέρου του κόσμου των θεών και της φύσης, με τους οποίους περιστασιακά έρχεται σε έπαφή ό άνθρωπος πολίτης κατά την έλληνική ιστορική αρχαιότητα.

⁷⁹⁶ Polignac (2000), σελ. 64-65.

⁷⁹⁷ Ο ναός της Προναίας Αθηνάς είναι στραμμένος προς Ν, προφανώς λόγω χώρου, αλλά ό βωμός ήταν τοποθετημένος Α. Βλ. Gruben (200), σελ. 105-112. Ο ναός του Έπικουρείου Απόλλωνος στις Βάσες της Φιγαλείας ήταν έστραμμένος Ν-Β, ό δεύτερος όμως χώρος του σηκού, το «άδυτο» διέθετε θύρα, μέσω της οποίας ήταν δυνατή ή όπτική έπαφή με την Ανατολή. Υποθέτουν ότι εκεί βρισκόταν το λατρευτικό άγαλμα, αλλά και ό αρχαϊκός ναός που βρισκόταν στην ίδια θέση είχε τον ίδιο προσανατολισμό. Βλ. Gruben (200), σελ. 136-143.

⁷⁹⁸ Polignac (2000), σελ. 67.

⁷⁹⁹ Polignac (2000), σελ. 92-97.

Ἡ Ἄρτεμη καὶ ὁ Ἀπόλλωνας ἦταν καὶ οἱ δύο συνδεδεμένοι μὲ τέτοιες ἔννοιες καὶ τελετουργίες. Ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ τῆς Προσηώας Ἀρτέμιδος στὴν ἄκρη τοῦ πευκοδάσους στοὺς βόρειους πρόποδες τοῦ Ἐηροῦ ὄρους (ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μπορεῖ νὰ λεγόταν ὄλο μαζί Τελέθριο) σίγουρα συνδέεται μὲ ὅσα προαναφέρθηκαν.

Τὸ ἱερό φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τὴν ΑΡ, τὴν ΚΛ, τὴν ΕΛ καὶ τὴν ΡΩ ἐποχή. Ἡ περιγραφή τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ ποὺ δίνει ὁ Ἡρόδοτος⁸⁰⁰ συμφωνεῖ μὲ ἐκείνην ποὺ παραδίδει ὁ Πλούταρχος⁸⁰¹ καὶ μὲ τὰ τοπογραφικὰ δεδομένα τῶν ἀρχαιολογικῶν θέσεων Α8β': Πευκί: Σύγχρονο νεκροταφεῖο, Α8γ': Πευκί: Λόφος Μουσκάτ καὶ τὴν γύρω περιοχὴ. Ἡ στήλη μὲ τὰ ὀνόματα τῶν δωρητῶν⁸⁰² κάνει λόγο γιὰ ἀνακαίνιση τοῦ ἱεροῦ καὶ κατασκευὴ τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος. Ἴσως προηγήθηκε καταστροφή ποὺ ὀφείλετο σὲ ἀνθρώπινα αἰτία ἢ σὲ φυσικὰ αἰτία. Ὁ Πλούταρχος κάνει μάλιστα λεπτομερῆ περιγραφή. Ἄν δὲν μεσολάβησε ἄλλη καταστροφή, ἴσως ὁ Πλούταρχος νὰ εἶδε τὸ ἱερό στὴν μορφή ποὺ εἶχε μετὰ τὴν ἀναφερόμενη ἀνακαίνιση: ἔστι δὲ τῆς Εὐβοίας τὸ Ἀρτεμίσιον ὑπὲρ τὴν Ἑστίαϊαν αἰγιαλὸς εἰς βορέαν ἀναπεπταμένος, ἀνταίρει δ' αὐτῶ μάλιστα τῆς ὑπὸ Φιλοκτῆτη γενομένης χώρας Ὀλιζῶν. ἔχει δὲ ναὸν οὐ μέγαν Ἀρτέμιδος ἐπὶ κλησιν Προσηώας, καὶ δένδρα περὶ αὐτὸν πέφυκε καὶ στήλαι κύκλω λίθου λευκοῦ πεπηγασιν· ὁ δὲ λίθος τῇ χειρὶ τριβόμενος καὶ χροῶν καὶ ὀσμὴν κροκίζουσαν ἀναδίδωσιν. ἐν μιᾷ δὲ τῶν στηλῶν ἐλεγείον ἦν τόδε γεγραμμένον

*παντοδαπῶν ἀνδρῶν γενεὰς Ἀσίας ἀπὸ χώρας
παῖδες Ἀθηναίων τῶδέ ποτ' ἐν πελάγει
ναυμαχία δαμάσαντες, ἐπεὶ στρατὸς ὤλετο Μήδων,
σήματα ταῦτ' ἔθεσαν παρθένῳ Ἀρτέμιδι.⁸⁰³*

Μεταξὺ λοιπὸν τῶν στηλῶν ποὺ ἦταν τοποθετημένες κυκλικά, εἶδε ὁ Πλούταρχος τὴν ἀναθηματικὴ στήλη τῶν Ἀθηναίων στὴν Ἄρτεμη μετὰ τὸ τέλος τῶν Περσικῶν πολέμων.

Ὅμως ἡ ἐπικράτεια τῆς πόλεως-κράτους Ἰστιαίας εἶχε καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἱερά, τὰ ὁποῖα βρισκόνταν στὰ κέντρα ἢ στὶς ἐπικράτειες τῶν ἄλλοτε ἀνεξάρτητων γειτονικῶν πολιτικῶν μορφωμάτων ποὺ ἐνσωμάτωσε σὲ αὐτήν. Εἶδαμε ἤδη τὸ ἱερό τοῦ Διὸς Κηναίου, τὸ ἱερό-ἥρώο τοῦ Ἡρακλῆ στὸν Ν. Πύργο, τὴν λατρεία τοῦ ἥρωα ποὺ ὑποθέτουμε ὅτι θὰ ὑπῆρχε καὶ στὴν Αἰδηψό, τὶς ἄλλες πιθανὲς θέσεις ἱερῶν. Τὰ ὑπόλοιπα ἱερά τῶν Ὀροβιῶν, τοῦ Ἐλυμνίου, τῶν Αἰγῶν κ.ἄ. θὰ τὰ ἐξετάσουμε στὴν ἐπόμενη περιοχὴ ΠΒ', ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τὸ ἀργότερο ἀπὸ τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ. καὶ μετὰ τὸ ἥμισυ τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἰστιαίας.

⁸⁰⁰ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VII, 176, 1.

⁸⁰¹ Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Θεμιστοκλῆς, 8.

⁸⁰² IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1189.

⁸⁰³ Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Θεμιστοκλῆς, 8.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Μείζων περιοχή ΠΒ': Περιοχή Αγίας Άννας – Κηρίνθου – Μαντουδίου - Προκοπίου - Λίμνης - Ροβιῶν.

1) Μορφολογία τοῦ ἐδάφους – φυσικὰ ὄρια.

Ἡ περιοχή αὐτή συνορεύει ΒΔ μετὴν περιοχή ΠΑ' καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς πρὸς Β εἶναι τὰ ΝΑ ὄρια τῆς περιοχῆς ΠΑ' (τὰ ὅποια συμπίπτουν χονδρικὰ μετὰ τὰ ὄρια τῆς ἄλλοτε ἐπαρχίας Ἰστιαίας). Ἀπὸ Δ ἡ περιοχή ΠΒ' βρέχεται ἀπὸ τὸ Β. Εὐβοϊκὸ κόλπο, ἀπὸ Α ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο πέλαγος, ἐνῶ τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο πρὸς Ν καὶ ΝΑ συνιστοῦν οἱ ὄρεινοι ὄγκοι τοῦ Κανδηλίου ὄρους καὶ ἡ ράχη πού ἀποτελεῖ συνέχειά του πρὸς Α καὶ τὸ συνδέει μετὴν Δίρφη.

Οἱ διάφοροι ὄρεινοι σχηματισμοὶ στὴν περιοχή ΠΒ' σχηματίζουν ἰδιαίτερες λεκάνες, μικρότερες καὶ μεγαλύτερες. Τὰ φυσικὰ τους ὄρια συνιστοῦν ράχες, ὑψώματα καὶ λόφοι. Τὶς νότιες ὑπώρειες τοῦ ὄρους Ξηροῦ μετὰ τὶς βόρειες ὑπώρειες τοῦ Κανδηλίου συνδέει μία ἐπιμήκης ράχη ὑψ. 300-400 μ., μετὰ διέθυνση ΒΔ-ΝΑ, ἡ ὅποια ἀπομονώνει τὶς παράκτιες περιοχὲς πού βρίσκονται Δ τῆς ἀπὸ τὴν μεγάλη πεδιάδα Μαντουδίου-Κηρίνθου. Ἔτσι Δ σχηματίζονται οἱ λεκάνες τῶν Ροβιῶν καὶ τῆς Λίμνης, ἐνῶ Α ἓνα σύστημα μικρότερων λεκανῶν πού σχηματίζονται στὰ ὄρεινὰ τμήματα τοῦ Ξηροῦ, τοῦ Κανδηλίου καὶ τῆς Δίρφης συμβάλλουν πρὸς τὴν λεκάνη τῆς πεδιάδας, ἡ ὅποια μετὴν σειρὰ τῆς ἀποστραγγίζεται Α στὸ Αἰγαῖο (ὄρμος Πελέκι).

Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ νότιο φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὶς ΒΔ ὑπώρειες τοῦ Κανδηλίου ὄρους, Ν τῆς μονῆς Γαλατάκη, πρὸς ΝΑ Μπαρδάκος (664 μ.), Κανδήλι (880 μ.), Σούληνον (850 μ.), Στρογγίτσα (1236 μ.), Κούρβελον (1224 μ.), Ρουπακιά (1207 μ.), Πυργάκι (1081 μ.), Ὀχυρόν (764 μ.), Ἐλάτη (853μ.). Κατόπιν παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο πρὸς Α Κέθρος (687 μ.), Κουτσούπι (663 μ.), (599 μ.), Κοτρῶνι (639 μ.), Βουλιὰ (633 μ.), Ροδιά (910 μ.), Κερασιά (1065 μ.). Μετὰ παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο πρὸς ΒΔ μέχρι τὴν κορυφή τῆς Δίρφης Βαλιλιώτη (1096 μ.), Κατάρι (1111 μ.), Πυξαριά (1326 μ.)

Ὅλη ἡ περιοχή ΠΒ' εἶναι ὄρατὴ ἀπὸ τὶς κορυφές τοῦ Ξηροῦ ὄρους, τοῦ Κανδηλίου καὶ τῆς Δίρφης. Βασικὸ γνῶρισμα τῆς περιοχῆς ΠΑ' εἶναι ἡ εὐρεία καὶ εὐφορη πεδιάδα Μαντουδίου-Κηρίνθου, ἡ ὅποια ἦταν καὶ ἡ ἐπικράτεια τῆς ἀρχαίας πόλεως-κράτους Κηρίνθου πρὶν τὴν ἐνσωμάτωσή της στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας.

Οἱ ἀπότομες πλαγιές καλύπτονται στὰ ψηλότερα μέρη μετὰ δάση ἀπὸ πεῦκα, βελανιδιές, κουμαριές, ἔλατα (*Abies cephalonica*, *Juniperus oxycedrus* καὶ *Foetidissima*). Τὰ πιὸ χαμηλὰ μέρη καλύπτονται ἀπὸ πλατάνια καὶ πιὸ κάτω ἀπὸ ἀγριοθάμνους μέχρι τὶς καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις τοῦ Προκοπίου (κτῆματα Ἀχμέταγα)⁸⁰⁴. ΒΑ τοῦ Προκοπίου οἱ μικρὲς κοιλάδες συγκλίνουν γιὰ νὰ σχηματίσουν τὴν μεγάλη εὐφορη πεδιάδα. Ἡ πεδιάδα τῆς Κηρίνθου διαρρέεται ἀπὸ τὸν Κηρέα καὶ τὸν Νηλέα ποταμό, οἱ ὅποιοι συμβάλλουν 1χμ. ΒΔ τοῦ Μαντουδίου γιὰ νὰ σχηματίσουν τὸν Βούδωρο ποταμό, ὁ ὅποιος ἐκβάλλει 3 περίπου χμ. Α στὸ Αἰγαῖο πέλαγος.

2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές πού ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΒ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, πού παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά:

α) Εἰσαγωγή

Ἡ περιοχή αὐτή, ὀρίζεται στὰ Β ἀπὸ τὸ Τελέθριο καὶ τὸ Ξηρὸ Ὅρος καὶ στὰ Ν-ΝΑ ἀπὸ τὴν κορυφογραμμὴ πού ἐνώνει τὸ ὄρος Κανδήλιο μετὰ Α κειμένη ὄροσειρὰ τῆς Δίρφης. Περιελάμβανε τὶς ἐπικράτειες πιθανότατα ἀνεξάρτητων ἀρχικὰ πόλεων (*Οροβίαι*⁸⁰⁵, *Ἐλύμνιοι*⁸⁰⁶, *Αἰγαί*⁸⁰⁷, *Κήρινθος*⁸⁰⁸), οἱ

⁸⁰⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), 43 καὶ 51· τῶν ἰδίων (1974) σελ. 147-148· Φουσάρας (1974), σελ. 80-81.

⁸⁰⁵ Γιὰ τὴν πόλη *Οροβίαι* καὶ τὴν θέση τῆς βλέπε Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, III, 89· Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 405. Γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν Ἰστιαία βλέπε. Στράβων, *Γεωγραφικά*, X 445.

⁸⁰⁶ Σοφοκλῆς, ἀπόσπασμα 437· Ἀριστοφάνης, *Εἰρήνη*, στ. 1126· Σχόλια στὴν *Εἰρήνη*, στ. 1126· Αἴλιος Ἡρωδιανὸς *Περὶ καθολικῆς προσώδιας*, τόμος 1, σελ. 364, 22· Στέφανος Γραμματικὸς, *Ἐθνικά* (ἐπιτομή), σελ. 269, 19.

⁸⁰⁷ Γιὰ τὶς Αἰγές βλέπε Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 405. Ὑπάρχουν καὶ στὸν Ὅμηρο ἀναφορὲς σὲ πόλη *Αἰγαί* (*Ἰλιάς* N, στ. 21, *Ὀδύσεια*, ε, στ. 381), ἀλλὰ δὲν εἶναι ξεκάθαρο ἂν πρόκειται γιὰ τὶς Αἰγές τῆς Εὐβοίας ἢ τὴν ὁμώνυμη πόλη τῆς πελοποννησιακῆς Ἀχαΐας.

⁸⁰⁸ Γιὰ τὴν πόλη *Κήρινθος* βλέπε Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Β στ. 538· Εὐστάθιος, *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὅμηρον Ἰλιάδα*, σχόλια στὸ Β, στ. 538, 1, σελ. 431 καὶ Ἀνωνύμου Σχόλια στὸν Ὅμηρο στὸν ἴδιο στίχο· Θέογνις, *Ἐλεγείαι*, 1, στ. 791· Ἀπολλώνιος Ρόδιος, *Ἀργοναυτικά*, στ. 79· Νόννος, *Διονυσιακά*, 13, στ. 160· Σκύμνος Χίος, *Περιήγησις*, στ. 576· Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446.

όποιες έξαρτήθηκαν πολιτικά από την Ίστιαία κατά την αρχαϊκή εποχή ή και νωρίτερα, και συνόρευε Ν και ΝΑ με τις επικράτειες τής Έρετρίας και τής Χαλκίδας. Είναι πολύ πιθανό ήδη από τον 5^ο αι. π.Χ. ή κυριαρχία τής Ίστιαίας νά επεκτάθηκε πέρα από τὰ φυσικά όρια τής Περιοχῆς Α', κάτι πού ξέρουμε από μεταγενέστερες πηγές ότι συνέβαινε αργότερα, περιλαμβάνοντας την Ν κείμενη περιοχή (Περιοχή Β').

β) Οί εὐβοϊκές πόλεις κατά την πρωτογεωμετρική και γεωμετρική εποχή (1.050 – 700 π.Χ.)

Οροβία:

1)Θουκυδίδης, Ίστορία, ΙΙΙ, 89.

(β' ήμισυ 5^{ου} αι. π.Χ.)

Ο Θουκυδίδης μᾶς πληροφορεῖ για ἕνα σεισμό, ό όποίος προκάλεσε παλιρροϊκό κύμα, τὸ όποιο ἔπληξε τήν πόλη τῶν Οροβιῶν και κατέκλυσε ἕνα μέρος τῆς πόλεως προκαλώντας τὸ θάνατο ὄσων κατοίκων δέν πρόλαβαν νά μετακινηθοῦν στα Ὑψηλότερα σημεία τῆς πόλεως.

Τοῦ δ' ἐπιγιγνομένου θέρουσ Πελοποννήσιοι και οἱ ξύμμαχοι μέχρι μὲν τοῦ ἰσθμοῦ ἦλθον ὡς ἐς τήν Ἀττικήν ἐσβαλοῦντες Ἀγιδος τοῦ Ἀρχιδάμου ἡγουμένου, Λακεδαιμονίων βασιλέως, σεισμῶν δὲ γενομένων πολλῶν ἀπετράποντο πάλιν και οὐκ ἐγένετο ἐσβολή. Καὶ περὶ τούτους τοὺς χρόνους, τῶν σεισμῶν κατεχόντων, τῆς Εὐβοίας ἐν Οροβίαις ἡ θάλασσα ἐπανελθοῦσα ἀπὸ τῆς τότε οὔσης γῆς και κυματωθεῖσα ἐπῆλθε τῆς πόλεως μέρος τι, και τὸ μὲν κατέκλυσε τὸ δ' ὑπενόστησε, και θάλασσα νῦν ἐστὶ πρότερον οὔσα γῆ-και ἀνθρώπους διέφθειρεν ὄσοι μὴ ἐδύναντο φθῆναι πρὸς τὰ μετέωρα ἀναδραμόντες.

2) IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1186. Ψηφισματικὴ στήλη τοῦ δήμου τῶν Ίστιαίων. (232-220 π.Χ.)

Στὸν 3^ο π.Χ. αἰώνα, και συγκεκριμένα στὸ διάστημα 232-220 π.Χ., ὅταν στὴ Μακεδονία βασίλευαν ὁ γιὸς τοῦ Αντίγονου Γονατᾶ Δημήτριος Β'⁸⁰⁹ και Αντίγονος Δώσων⁸¹⁰, χρονολογεῖται ἐπιγραφή ψηφισματικῆς στήλης πού βρέθηκε σὲ κάποιο σπίτι τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ὡρεοί. Περιέχει ἕνα προξενικὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ίστιαίων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Σινώπης, μὲ τὸ όποιο παραχωρεῖ σὲ αὐτοὺς προνόμια.

Ἀγαθῆι τύχηι· ἐπ' ἀρχόντων Κρατείου ἐκ Πίνου, Εὐφρονος ἀφ' Ἐρμάρου, Θεοξένου Ἀθηνίτου, [...]οῦ Οροβιέως, Ἐπιξένου Κεώνδου, Αντιδότου [...], ἱεροθύτου Ἀρχελάου.

Ἐδοξεν τῶι δήμωι· ἐπειδὴ Σινωπεῖς ἄποικοι [ὄντες Μιλησίων...] συν[αί]τιοι γεγένηται σωτηρίας [τῶν...] και ὅτι Ἀρμοξένωι πολίτει ἡμετέρωι... [ἔδωκεν ;] ὁ δήμος δωρεὰν τάλαντον περιποιούμενος τὴν εἰς τὸν δήμον τῶν Ίστιαίων χάριν, και τὴν προὔπαρχουσιν φιλίαν ταῖς πόλεσιν ἀνανεοῦνται... και στὴ συνέχεια ὀρίζει: ...ορίσθαι ἐξ ἴσου τὰ τε δίκαια και τὰ φιλάνθρωπα [...] τοῖς παραγενομένοις Σινωπέων καθάπερ τοῖς ἰδίους πολίταις και εἶναι ἀσφάλειαν και ἀσυλίαν τοῖς ἀφικνουμένοις εἰς τὴν πόλιν ἢ εἰς τὸ ἐμ[πόρ]ιο[ν ὃ ἔχει] ὁ δῆμος ἀπὸ Ίστιαίων και τῶν ἐνοικούντων...⁸¹¹

3) Ἐπιγραφή IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1189.

(Ἴσως μετὰ τὸ 200 π.Χ.)

Ἡ ἐπιγραφή, ἡ όποία προέρχεται ἀπὸ τὸν λόφο τοῦ σύγχρονου νεκροταφείου 500 μ. Β/ΒΑ τοῦ χωριοῦ Πευκί, ὅπου ἡ κοιμητηριακὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἀναφέρεται μᾶλλον σὲ ἀνακατασκευὴ ἢ ριζικὴ ἀνακαίνιση τοῦ ἱεροῦ τῆς Προσηώας Ἀρτέμιδος και κατασκευὴ τοῦ ἀγάλματος, πιθανότατα μετὰ ἀπὸ κάποια καταστροφὴ πού προηγήθηκε:

*Ἀγαθῆι τύχηι. Ἱεροθύτου Δη-
μοκρίτου, οἶδε ἐπηγγείλα-
ντο και εἰσήνεγκαν εἰς τὴν
ἐπανόρθωσιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέ-
μιδος τῆς Προσηώας και κα-
τασκευὴν τοῦ ἀγάλματος.*

Εργαίνετος Παραμόνου ἀπ' Ἀμφιθόης

Γραμματικός, Ἐθνικά (ἐπιτομή), σελ. 232, 3· Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Γεωγραφία, 3, 14, 22, 18· Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς Προσώδιας, 3, 1, 355, 30.

⁸⁰⁹ 239-229 π.Χ.

⁸¹⁰ 229-220 π.Χ.

⁸¹¹ Wilhelm, A. AM, XV, 114· Robinson, AJA, 9, 1905, 332,96· IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1186.

Θεοφάνης Ἡγησίῳ Ναπαῖος
 Φύτων Ἀντιγένοῦ Εἰρίστιος
 Ἡρόθεος Ἡροθέου Χρεμμείδης
 Ἀριστοφάνης Πύρρου ἐκ Πίννου
 Ἀριστοφάνης Τίμωνος ἐκ Πίννου
 Σώπατρος Δάμωνος Σημώνδης
 Μάνιος Μένιος Μαάρκου Ρωμαῖος
 Μενεκλῆς Μενεκλέου ἐξ Σιδουῦντος
 Ἰσμηνίας Ἀθανίου ἐκ Τυδείας
 Φιλων[ί]δης Ἀρίστωνος
 Ἐρμόδωρος Λέοντος ἐκ Κύμβρου
 Ἐπικράτης Δημητρίου Θύτης
 Μενέδημος Μενεδήμου Ποσειδίτης
 Μελάντας Παραμόνου Κύμβρου
 Κλέων Δάμωνος Σημώνδης
 Ἀπολλόδωρος Ἀπολλοδώρου ἐκ Μαιόνων
 Δάμων Μνησαγόρου Σημώνδης
 Ἀντιφέρων Δημοκλέου ἐκ Κλειμακῶν
 Καρπιάδης Κάρπου
 Διδύμαρχος Τιμοκρίτου Ὀροβιεύς
 Ἀγαθοκλέας Χαρίτωνος Ποσειδίτης
 Νικόστρατος Ἀθανίου ἐκ Τυδήας
 Μνησικράτης Δάμωνος Σημώνδης
 Μηκίων Ξένωνος Μηκίστιος
 Φερένικος Μικίωνος Μηκίστιος
 Πρόξενος Διονυσίου ἐξ Ἄνω Λόφου
 Μάχης Φιλομήδου Παλληνίτης
 Ἐμπεδόξενος Πολυκλέου Ἀκαΐδης
 Φρυνίτας Δεινοκλέου ἐξ Σιδουῦντος
 Εὐθυκράτης Πολυξένου Ὀροβιεύς
 Πυθαγόρας Ἀντικράτου Παλληνεΐτης
 Ξενοφάντος Λύκωνος Ποσει[δ]ίτης
 [Μικ]ίων Ἀντιγένοῦ [Εἰρίστιος]
 [Ἀριστίων Αἰσχύ[λου].....]

Ὀροβῖαι καὶ Αἰγαί:

1) Στράβων. Γεωγραφικά, IX, 404-405.

(β' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα π.Χ.-α' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

Ὁ Στράβωνας περιγράφοντας τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Βοιωτίας μιλάει γιὰ τὶς πόλεις τῆς Εὐβοίας ποὺ βρισκόνταν ἀπέναντι:

Μετὰ δὲ Σαλγανέα Ἀθηδῶν πόλις λιμένα ἔχουσα, ἐσχάτη τῆς Βοιωτικῆς παραλίας τῆς πρὸς Εὐβοίᾳ, καθάπερ καὶ ὁ ποιητὴς εἶρηκεν·

«Ἀθηδόνα τ' ἐσχατόωσαν.»

Εἰσὶ μέντοι ἐν προῖοντι μικρὸν πολίχνην δύο τῶν Βοιωτῶν, Λάρνυμνά τε, παρ' ἣν ὁ Κηφισσοῦς ἐκδίδωσι, καὶ ἔτι ἐπέκεινα Ἀλαί, ὁμώνυμοι τοῖς Ἀττικοῖς δήμοις. Κατὰ δὲ τὴν παραλίαν ταύτην κείσθαι φασὶν Αἰγὰς τὰς ἐν Εὐβοίᾳ, ἐν αἷς τὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἱερὸν τοῦ Αἰγαίου· ἐμνήσθημεν δ' αὐτοῦ καὶ πρότερον. Δίαιρμα δέστιν ἀπὸ μὲν τῆς Ἀθηδόνος εἰς Αἰγὰς ἑκατὸν εἴκοσι στάδιοι, ἀπὸ δὲ τῶν ἄλλων τόπων πολὺ ἐλάττους· κεῖται δ' ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦτὸ ἱερὸν, ἣν δὲ ποτε καὶ πόλις· ἐγγὺς δὲ τῶν [Αἰγῶν] καὶ αἱ Ὀρόβιαι. ἐν δὲ τῇ Ἀθηδονίᾳ Μεσσαπίον ὄρος ἐστὶν ἀπὸ Μεσσαπίου, ὃς εἰς τὴν Ἰαπυργίαν ἐλθὼν Μεσσαπίαν τὴν χώραν ἐκάλεσεν...

2) Στράβων. Γεωγραφικά, X, 445.

(β' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα π.Χ.-α' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

...καὶ Ἐλλοπία δ' ὠνομάσθη ἀπὸ Ἑλλοπος τοῦ Ἴωνος· οἱ δὲ Αἰκλον καὶ Κόθον ἀδελφόν φασιν, ὃς καὶ τὴν Ἐλλοπίαν κτίσαι λέγεται, χωρίον ἐν τῇ Ὠρείᾳ καλουμένη τῆς Ἰστιαιωτίδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει, καὶ τὴν

Ἰστίαϊαν προσκτήσασθαι καὶ τὴν πεδιάδα καὶ Κήρινθον καὶ Αἰδηψὸν καὶ Ὀροβίας, ἐν ᾧ μαντεῖον ἦν ἀψευδέστατον· ἦν δὲ μαντεῖον τοῦ Σελινουντίου Απόλλωνος.

3) Ἐπιγραφή ἱεροῦ Σελιναίου Απόλλωνος.

(1^{ος} αἰώνας π.Χ.)

[.....] A [...]
[..]ως Αἰολέω[ς] τοῦ Ἡρα-
κλείτου Αἰολεῦς Ἡρα-
κλείτου ἀνέθηκεν Ἀφρο-
δισίαν ἐλευθέραν τῷ Ἀ-
πόλλωνι τῷ Σελιναίῳ
ἱεράν λειτουργοῦσαν
τῷ θεῷ· ἀρχόντων πα-
ρῆν Ἐένων Ἀριστοκλέο
υς· ἀστυνόμων παρῆν
Ἀντικράτης Χάρητος·
μάρτυρες θεοὶ καὶ θύται.

Ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρεται σὲ ἀνάθεση ἀπελευθέρης δούλης στὸ ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος Σελιναίου⁸¹².

Ἑλύμνιον:

1) Ἀριστοφάνης, Εἰρήνη, στ. 1125-1126.

(421 π.Χ.)

Ὁ Ἀριστοφάνης ἀναφέρεται στὸν χρησμολόγο Ἴεροκλῆ καὶ γενικότερα στὰ γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ 421 π.Χ.

Ἦκουσας; Ὁ κόραξ οἶος ἦλθ' ἐξ Ὀρεοῦ. (1125)

Οὐκ ἀποπετήσει θᾶπτον εἰς Ἑλύμνιον;

2) Σχόλια στὸν Ἀριστοφάνη, Εἰρήνη, στ. 1125-1126.

Ἑλύμνιον: Καλλίστρατός φησι τόπον Εὐβοίας τὸ Ἑλύμνιον. Απολλώνιος δὲ ναὸν φησιν εἶναι πλησίον Εὐβοίας.

3) Ἀριστοτέλης, ἀπόσπασμα, 315.

(4^{ος} αἰ. π.Χ.)

...κατῶκισαν δὲ καὶ Κλεωνὰς Χαλκιδεῖς ἐν τῷ Ἄθῳ ἐξαναστάντας ἐξ Ἑλυμνίου, ὡς μὲν μυθολογοῦσιν ὑπὸ μῦθων, οἷον τὰ ἄλλα κατήσθιον αὐτῶν καὶ τὸν σίδηρον.

Ἡ πηγὴ ἀναφέρεται στὴν ἴδρυση τῆς ἀποικίας Κλεωναί ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Ἑλυμνίου στὸν Ἄθωνα κατὰ τὸν δεῦτερο ἀποικισμό (7^{ος} -8^{ος} π.Χ. αἰώνας.)

1) IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1187. Ψηφισματικὴ στήλη τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαιέων. (264/263 π.Χ.)

Στὰ χρόνια τοῦ Ἀντίγονου Γονατᾶ⁸¹³, καὶ συγκεκριμένα στὰ ἔτη 264/263 π.Χ.⁸¹⁴ εἶδαμε ὅτι χρονολογεῖται ἀετωματικὴ ψηφισματικὴ στήλη ποὺ βρέθηκε σὲ κάποιο σπῆτι τῶν Κάτω Ὀρεῶν, ἡ ὁποία περιλαμβάνει προξενικὸ κατάλογο: *Ἀγαθὴ τύχη· ἐπ' ἀρχόντων Φύτωνος ἐκ Πρωτείου, Φιλοστράτου Εἰλυμνιέως, Εὐφραντίδου Διέως, Ἀριστομένου ἐξ Ἄνω Λόφο[υ], Φιλεταίρου ἐξ Ἰρίστου, Λύκωνος Εἰριέως, ἱεροθύτου Τιμησιθέου, τοῖσδε ἔδωκεν ὁ δῆμος προξενίαν αὐτοῖς καὶ ἐκγόνοις κατὰ τὸν νόμον· Καὶ ἀκολουθεῖ ὁ κατάλογος τῶν προσώπων.*

4) Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσωδίας, 3,1, σελ. 364, 22.

(3^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Ἑλύμνιον νῆσος Εὐβοίας πόλιν ἔχουσα. λέγεται καὶ Ἑλυμνία

5) Στέφανος Βυζάντιος, Ἐθνικά, σελ. 269, 19.

(6^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Ἐπαναλαμβάνει: Ἑλύμνιον, νῆσος Εὐβοίας, πόλιν ἔχουσα. λέγεται καὶ Ἑλυμνία. τὸ ἔθνικόν Ἑλύμνιος ἢ Ἑλυμνιεύς.

⁸¹² Νικολόπουλος (2003-4)B', σελ. 9-18.

⁸¹³ 276-239 π.Χ.

⁸¹⁴ Βρέθηκε στὸ σπῆτι τοῦ Χρηστοῦ Βόρρη. Bulletin de correspondance hellenique XV, 1891, 412 κ.έξ.· Wilhelm, A., AM, XV, 1892, 111 κ.έξ.· Dittenberger (1892), 494· Blackmann, *Inscr. z. griech. Staadenkde.* 40. Ὁ Pomtow χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφή μᾶλλον πρὶν τὸ 232 π.Χ. Βλ. IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1187.

Κήρινθος:

1) Όμηρος, *Ιλιάς*, στ. 536-544.

(Γύρω στο 750 π.Χ.)

Στην *Ιλιάδα* στον *Νεῶν Κατάλογον* (στ. 536–544) αναφέρεται ότι στην Τρωϊκή έκστρατεία συμμετείχαν από την Εύβοια:

Οί δ' Εύβοιαν ἔχον μένεα πνεύοντες Ἄβαντες, 536
Χαλκίδα τ' Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλον θ' Ἰστιαίαν
Κήρινθον τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὺ πτολίεθρον,
οἳ τε Κάρυστον ἔχον ἠδ' οἳ Στύρα ναιετάασκον, 540
τῶν δ' αὐθ' ἡγεμόνευ' Ἐλεφήνωρ, ὄζος Ἄρηος,
Χαλκωδοντιάδης, μεγαθύμων ἀρχὸς Ἀβάντων.
τῷ δ' ἄμ' Ἄβαντες ἔποντο θοοί, ὄπισθεν κομόωντες,
αἰχμηταὶ μεμαῶτες ὀρεκτῆσιν μελίησι
θώρηκας ῥήξειν δηῖων ἀμφὶ στήθεσσι. 544

2) Σχόλια παλαιότερα στην *Ιλιάδα*:

Κήρινθος. Πόλις Εὐβοίας ἐπιθαλάσσιος. Ἐφαλον. Παραθαλάσσιον.

3) Θεόγνιδος, *Ἐλεγείαι*, βιβλίον 1, στ. 890-891.

(β' ἡμισυ 6^{ου} π.Χ. αἰ.)

Εἰρήνη καὶ πλοῦτος ἔχει πόλιν, ὄφρα μετ' ἄλλων (884)
κωμάζοιμι· κακοῦ δ' οὐκ ἔραμαι πολέμου. (885)
Μηδὲ λίην κήρυκος ἀν' οὓς ἔχε μακρὰ βοῶντος· (886)
οὐ γὰρ πατρώιας γῆς πέρι μαρνάμεθα.
ἀλλ' αἰσχρὸν παρεόντα καὶ ἠκυπόδων ἐπιβάντα
ἵππων μὴ πόλεμον δακρύνεντ' ἐσιδεῖν.
Οἳ μοι ἀναλκίης· ἀπὸ μὲν Κήρινθος ὄλωλεν, (890)
Ληλάντου δ' ἀγαθὸν κείρεται οἰνόπεδον·
οἳ δ' ἀγαθοὶ φεύγουσι, πόλιν δὲ κακοὶ διέπουσιν.
ὥς δὴ Κυψελιδῶν Ζεὺς ὀλέσειε γένος.

Ὁ ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς καὶ φρονημάτων Θεόγνις ἀναφέρεται σὲ ἀνατροπὲς ἀριστοκρατικῶν πολιτευμάτων τὸν 6^ο π.Χ. αἰῶνα στὴν Χαλκίδα, στὴν ὁποία ἀνήκε πλέον τὸ Ληλάντιο πεδίο, καὶ στὴν Κήρινθο, κατὰ τὴν διάρκειά πολιτικῶν ἐσωτερικῶν ἀναταραχῶν, πού εἶναι ἐπακόλουθα τῆς κρίσης τῆς ἀριστοκρατικῆς κοινωνίας τὸν αἰῶνα αὐτόν.

4) Ἀπολλώνιος Ῥόδιος, *Ἀργοναυτικά*, I, 77-81.

(3^{ος} αἰ. π.Χ.)

Αὐτὰρ ἀπ' Εὐβοίης Κάνθος κίε, τὸν ῥα Κάνηθος
πέμπεν Ἀβαντιάδης λεληημένον· οὐ μὲν ἔμελλε
νοστήσειν Κήρινθον ὑπότροπος, αἴσα γὰρ ἦεν
αὐτὸν ὁμῶς Μόψον τε δαήμονα μαντοσυνάων (80)
πλαγχθέντας Λιβύης ἐπὶ πείρασι δηωθῆναι.

Ὁ Ἀπολλώνιος ἀναφέρεται στὸν ἥρωα Κάνθο, τὸν ὁποῖο ἔστειλε στὴν Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία ὁ Ἀβαντιάδης Κάνθος. Φαίνεται ὅτι μυθολογικὲς παραδόσεις πού ἔφθναν μέχρι τὸν 3^ο αἰῶνα π.Χ. παρουσίαζαν τὴν Εὐβοία νὰ κατοικεῖται καὶ νὰ ἐξουσιάζεται ἀπὸ τοὺς Ἄβαντες μία-δυὸ γενιὲς πρὶν τὰ Τρωϊκά.

4) Στράβων. *Γεωγραφικά*, X, 445.

(β' ἡμισυ 1^{ου} αἰῶνα π.Χ.-α' ἡμισυ 1^{ου} αἰῶνα μ.Χ.)

...καὶ Ἐλλοπία δ' ὠνομάσθη ἀπὸ Ἑλλοπος τοῦ Ἴωνος· οἳ δὲ Αἰκλου καὶ Κόθου ἀδελφόν φασιν, ὃς καὶ τὴν Ἐλλοπιάν κτίσαι λέγεται, χωρίον ἐν τῇ Ὠρείᾳ καλουμένη τῆς Ἰστιαιώτιδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει, καὶ τὴν Ἰστιαίαν προσκτήσασθαι καὶ τὴν πεδιάδα καὶ Κήρινθον καὶ Αἰδηψὸν καὶ Ὀροβίας, ἐν ᾧ μαντεῖον ἦν ἀψευδέστατον· ἦν δὲ μαντεῖον τοῦ Σελινουντίου Ἀπόλλωνος· μετώκησαν δ' εἰς τὴν Ἰστιαίαν οἱ Ἐλλοπιεῖς, καὶ ἠῤῥησαν τὴν πόλιν Φιλιστίδου τοῦ τυράννου βιασαμένου μετὰ τὰ Λευκτρικά. Δημοσθένης δ' ὑπὸ

Φιλίππου κατασταθῆναι τύραννόν φησι καὶ τῶν Ὠρειτῶν τὸν Φιλισιτίδην· οὕτω γὰρ ὠνομάσθησαν ὕστερον οἱ Ἰστιαεῖς, καὶ ἡ πόλις ἀντὶ Ἰστιαίας Ὠρεός.

Ὁ Στράβων ἀναφέρεται σὲ παλαιῆς πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν ἵδρυση τῆς Ἑλλοπίας στὴν περιοχὴ τοῦ Τελεθρίου καὶ τὴν ἐπέκτασή της, καθὼς καὶ στὸν συνοικισμό της μὲ τὴν Ἰστιαία.

5) Ψευδο-Σκύμνος, Γεωγραφία, στ. 567-578.

(τέλος τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰώνα)

Τὸ Σούνιον κάμψαντι δ' ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς Εὐβοία κεῖται νῆσος, ἡ καλουμένη διὰ τὴν φύσιν τὸ πρότερον, ὡς φασιν, Μάκρις, ἔπειτα ἀπὸ τῆς λεγομένης Ἀσωπίδος χρόνω λαβοῦσα τοῦνομ' Εὐβοίας πάλιν. (570) Πρώτους δ' ἐν αὐτῇ φασὶν οἰκῆσαι προτοῦ μιγάδας συνοίκους Λέλεγας· ἐκ τῆς δ' Ἀττικῆς τὸν Ἐρεχθέως διαβάντα Πάνδωρον κτίσαι πόλιν μεγίστην τῶν ἐν αὐτῇ Χαλκίδα, Αἴκλον δ' Ἐρέτριαν, ὄντ' Ἀθηναῖον γένει, (575) τὴν δ' ἐναλίαν Κήρινθον ὡσαύτως Κόθον, Δρύοπας δὲ τὴν Κάρυστον ὠνομασμένην· ἡ δ' Ἐστίαια γέγονε Περραιβῶν κτίσις.

Ὁ Ψευδο-Σκύμνος ἀναφέρει ὅτι παλαιότερα τὴν Εὐβοία κατοικοῦσαν μιγάδες Λέλεγες, φύλο πού ἀναφέρεται γενικὰ νὰ κατοικεῖ στὸ Αἰγαῖο κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, καὶ ἐν συνεχείᾳ στὸν ἀποικισμό τῆς κεντρικῆς Εὐβοίας ἀπὸ Ἴωνες τῆς Ἀττικῆς. Οἱ τρεῖς γιοὶ τοῦ μυθικοῦ βασιλιᾶ τῶν Ἀθηνῶν Ἐρεχθέως, κατὰ τὴν παράδοση πού ἀκολουθεῖ ὁ συγγραφέας, Πάνδωρος, Αἴκλος καὶ Κόθος ἵδρυσαν ἀντιστοίχως τὴν Χαλκίδα, τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Κήρινθο. Τὰ ὀνόματα μάλιστα ἀναφέρονται καὶ μὲ λογικὴ σειρά ἀκολουθώντας φυσικὴ πορεία κατάκτησης ἀπὸ τὸν Εὐριπο μέχρι τὴν Ἐρέτρια στὰ Α, καθὼς καὶ μέχρι τὴν Κήρινθο στὰ ΒΑ. Τὴν Ἰστιαία ἵδρυσαν Περραιβοί⁸¹⁵, μαρτυρούμενο αἰολικὸ φύλο τῆς Ν Θεσσαλίας, ἐνῶ στὴν Κάρυστο καὶ στὴν περιοχὴ της κατοικοῦσαν Δρύοπες⁸¹⁶, ἄλλο ἑλληνικὸ φύλο πού μαρτυρεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης⁸¹⁷ καὶ ἀργότερα ὁ Πausanias⁸¹⁸.

7) Στράβων. Γεωγραφικά, Χ, 446.

(β' ἡμισυ 1^{ου} αἰ. π.Χ.-α' ἡμισυ 1^{ου} αἰ. μ.Χ.)

... ἔστι δ' ἐν τῷ Ὠρεῷ τούτῳ τὸ τε Κήναιον πλησίον καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ Δῖον καὶ Ἀθῆναι αἱ Διάδες, κτίσμα Ἀθηναίων, ὑπερκείμενον τοῦ ἐπὶ Κύνον πορθμοῦ· ἐκ δὲ τοῦ Δίου Κάναι τῆς Αἰολίδος ἀπωκίσθησαν· ταῦτά τε δὴ τὰ χωρία περὶ τὴν Ἰστιαίαν ἔστι καὶ ἔτι Κήρινθος πολεῖδιον ἐπὶ τῇ θαλάττῃ· ἐγγυὲς δὲ Βούδορος ποταμὸς ὁμώνυμος τῷ κατὰ τὴν Σαλαμίνα ὄρει τῷ πρὸς τῇ Ἀττικῇ.

8) Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Γεωγραφία, βιβλία 1-3.

(2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Νῆσοι δὲ παράκεινται τῇ Ἀχαΐᾳ ἐν μὲν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἡ Εὐβοία μεγάλη οὖσα, ἧς ἡ περιγραφή ἔχει οὕτως· Κήναιον ἄκρον νβ γ λη ιβ, Ἀταλάντη νησίον νβ λη, Αἰδηψος νβ γο λη γ ιβ, Χαλκίς παρὰ τὸν Εὐριπον νγ ς λη, Ἐρέτρια νγ γ λζ γ, Ἀμάρυνθος νδ ιβ λζ δ, Λέων ἄκρα νδ δ λζ γ, Καλὴ Ἀκτὴ νδ λζ, Κάρυστος νδ λζ γο, Γεραιστὸς λιμὴν νδ γο λζ δ, Καφηρεύς ἄκρον νε λζ γ Κοῖλα Εὐβοίας νδ γ ιβ λζ γ, Χερσόνησος ἄκρα νδ λη ς, Βουδώρον ποταμοῦ ἐκβολαὶ νδ λη ς, Κήρινθος νγ γ λη ς, Ἀρτέμιδος ἱερὸν νγ γο λη γ.

9) Θεόφραστος, Φυτῶν Ἱστορία, 7.

⁸¹⁵ Οἱ Περραιβοὶ φαίνεται ὅτι εἶχαν διαπεραιωθεῖ στὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν Ἰστιαίωτιδα τῆς νότιας Θεσσαλίας, καὶ σὲ αὐτοὺς προφανῶς ὀφείλεται ἐτυμολογικὰ ἡ ὀνομασία. Ὅμηρος, Ἰλιάς, Β, στ. 747-755· Πλουταρχος, Αἴτια Ἑλλην., 22· Σκύμνος, 578· Στράβων, Γεωγραφικά, 445-447 καὶ 582.

⁸¹⁶ Οἱ Δρύοπες θεωροῦνται ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἑλληνικὰ φύλα, πού προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἠπειρο καὶ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴς νότιες πλαγιές τῆς Οἴτης, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Παρνασσοῦ. Κατὰ τὴν παράδοση, ὅταν ὁ βασιλιάς τους Φύλας ἀσέβησε κατὰ τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν, ὁ Ἡρακλῆς μὲ Μαλλιεῖς συμμάχους του τοῦ κήρυξε τὸν πόλεμο, τὸν σκότωσε καὶ αἰχμαλώτισε ἕνα μέρος τους. Ὅσοι γλίτωσαν κατέφυγαν στὴν Εὐβοία, ὅπου ἵδρυσαν τὶς πόλεις Κάρυστο, Στύρα καὶ Δύστο, καὶ ἄλλοι πῆγαν στὴν Πελοπόννησο, ὅπου ὁ βασιλιάς Εὐρυσθέας τοὺς παραχώρησε ἕνα μέρος στὴν Ἀργολίδα, ὅπου ἵδρυσαν τὴν Ἀσίνη. Αὐτὸ πού φαίνεται ἀπὸ τὸν μῦθο εἶναι ὅτι ὑπῆρξε ἀναγκαστικὴ ἐγκατάσταση τῶν Δρυόπων μετὰ ἀπὸ βίαιο ἐκτοπισμὸ τους ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ χώρα πιθανῶς κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Στὴν Εὐβοία ἡ διαπεραιώθησαν μὲ πλοῖα ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ, ἢ ἂν πέρασαν ἀπὸ τὸν Εὐριπο κάποιον ἄλλο ἰσχυρότερο φύλο τοῦ ἐκτόπισε στὸν ἄγονο νότο. Βλ. καὶ Φουσάρας (1970), σελ. 232-235. Βλ. Ἀπολλόδωρος, II, 153· Σκύμνος, 577· Διόδωρος Σικελιώτης, IV, 37· Πausanias, I, 5, 2· IV, 349,11· Ὀβίδιος, Μεταμορφώσεις, IX, 330 καὶ ἐξῆς. Ἀπὸ τὶς θέσεις αὐτὲς δὲν μετακινήθηκαν οἱ Δρύοπες κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχαιότητα. Ἡ ὑπαρξὴ τους εἶναι βέβαιη, ἀφοῦ βεβαιώνεται ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη καὶ τὸν Πausanias.

⁸¹⁷ Θουκυδίδης, Ἱστορίαι, VII, 57.

⁸¹⁸ Πausanias, IV, 34, 9.

...Δοκεῖ δὲ καὶ γῆ τις εἶναι παρά τισιν ἢ διαπαττομένη συντηρεῖ τὸν πυρὸν, ὥσπερ ἦ τε ἐν Ὀλύμπῳ καὶ ἐν Κηρίνθῳ τῆς Εὐβοίας.

10) Ἀπολλώνιος, Παράδοξα, Θαυμασταὶ Ἱστορίαι, 34, 1.

Ὁ αὐτὸς φιλόσοφος· ἐν Ὀλύμπῳ καὶ Κηρίνθῳ γῆ μιγνυμένη, φησί, τῷ σίτῳ εὐγενέστερον ποιεῖ φαίνεσθαι τοῦτον.

Τρύχας:

1) Λυκόφρων, Ἀλεξάνδρα, στ. 373-376.

(3ος αἰ. π.Χ.)

Ὀφέλτα καὶ μύχουρε χοιράδων Ζάραξ
σπίλοι τε κατ Τρύχαντα καὶ τραχὺς Νέδων
καὶ πάντα Διρφωσοῖο καὶ Διακρίων (375)
γῳλειὰ καὶ Φόρκυνοσ οἰκητήριον...

2) Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσφωδίας, 3,1, 57, 20-21.

(3ος αἰ. μ.Χ.)

Τρύχας. Λυκόφρων γὰρ Τρύχας πόλιν Εὐβοίας μεταφράσας Τρύχαντα καλεῖ⁸¹⁹.

3) Στέφανος Βυζάντιος, Ἐθνικά, σελ. 639, 15-16.

(6^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Τρυῆαι, πόλις Εὐβοίας. Λυκόφρων δὲ μεταφράσας Τρύχαντα καλεῖ. τὸ ἐθνικὸν Τρυχεύς, τοῦ δὲ Τρύχαντος. Τρυχάντιος.

Διακριεῖς ἢ Διάκριοι:

1) Λυκόφρων, Ἀλεξάνδρα, στ. 373-376.

(3ος αἰ. π.Χ.)

Ὀφέλτα καὶ μύχουρε χοιράδων Ζάραξ
σπίλοι τε κατ Τρύχαντα καὶ τραχὺς Νέδων
καὶ πάντα Διρφωσοῖο καὶ Διακρίων (375)
γῳλειὰ καὶ Φόρκυνοσ οἰκητήριον...

2) Ἡσύχιος, Λεξικόν, Λ. Διακριεῖς.

Διακρεῖς· <οὐ> μόνον Εὐβοέων τινές, ἀλλὰ καὶ Ἀθηναίων· καὶ τόπος τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ χώρα Διακρία, ἢ ἀπὸ Πάρνηθος.

3) Μέγα ἐτυμολογικὸν τοῦ Καλλιέργη, λ. διακρία., σελ. 268, 3. διακρία, καὶ διακριεῖς, οἱ Εὐβοεῖς, ἀπὸ ὄρους τῆς Εὐβοίας. Εἴρηται, ὅτι ἐν τινι ὄρει τῆς Εὐβοίας.

3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρος περιοχῶν τῆς περιοχῆς ΠΒ'

Περιοχὴ ΠΒΑ': Περιοχὴ Ροβιῶν.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται γιὰ τὴν δυτικότερη λεκάνη τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ', που ἀποστραγγίζεται Δ πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Β. Εὐβοικοῦ κόλπου. Εἶναι γενικὰ μία ὄρεινὴ λεκάνη ἐκτάσεως 50 περίπου τ.χμ. Τὸ βόρειο φυσικὸ ὄριο τῆς λεκάνης συμπίπτει μὲ τὸ φυσικὸ ὄριο τῆς μείζονος περιοχῆς ἀπὸ τὴν ἀκτὴ (πλησίον ἐκκλησίας Ταξιαρχῶν) μέχρι τὴν κορυφὴ τοῦ Ξηροῦ Ὀχυρὸν (797 μ.), δηλαδὴ σχηματίζεται ἀπὸ τὰ ὑψώματα Ψηλὴ Ράχη, Πρ. Ἡλίας (969 μ.), Καλογήρου Στρούγκα (820 μ.), Δενδράκια (559 μ.), Ανάληψις (698 μ.) καὶ Ὀχυρὸν (797 μ.). Στὴ συνέχεια τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται Ν Μακρουλούκα (848 μ.), Ἀσπρόχωμα (855μ.), Καβαλάρης (927 μ.), Δαξοθιά (498 μ.), Πευκάκια (369 μ.), Πασχάλι (134 μ.), καὶ καταλήγει στὴν ἀκτὴ ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Γιαννιτσά.

Ἡ ἀκτογραμμὴ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ὅπου καταλήγει τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο, πρὸς ΒΔ δὲν σχηματίζει σημαντικοὺς ὄρους μέχρι τὸ ἐκκλησάκι τῶν Ταξιαρχῶν, ὅπου συναντᾶται τὸ βόρειο φυσικὸ ὄριο, παρὰ μόνον ΝΑ καὶ ΒΔ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀραχλὴ ΝΑ τῶν Ροβιῶν.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς λεκάνης πάνω ἀπὸ τὸ ὑψόμετρο τῶν 300 μ. καλύπτεται ἀπὸ δάσος καὶ θάμνους, ἀλλὰ ὅλη ἡ πεδινὴ ἔκταση γύρω ἀπὸ τὶς Ροβιές, καθὼς καὶ ΒΑ (κτῆμα Παπαδοπούλου) καὶ ΝΔ

819 Αἴλιος Ἡρωδιανός καὶ Ψευδο-Ἡρωδιανός, *Περὶ κλίσεως ὀνομάτων*, 3,2 σελ. 655.

ἀπὸ αὐτὲς καλύπτεται ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα. ἀπὸ δάσος. Ἡ ἀκτὴ εἶναι γενικὰ ἀμμώδης καὶ γενικὰ μποροῦν νὰ προσορμισθοῦν βάρκες ἢ ψαροκάικα, ἀλλὰ δὲν διαθέτει προστατευμένο ἀγκυροβόλιο.



Ἀριστερά: Ροβιές: ἡ λεκάνη τῶν Ροβιῶν ἀπὸ ΝΔ, μὲ φόντο τὸ ὄρος Τελέθριο καὶ Ξηρό. (evia guide)

Δεξιά: Ροβιές: ἡ λεκάνη καὶ τὸ χωριὸ μὲ φόντο τὴν ἀπέναντι ἀκτὴ τοῦ βόρειου εὐβοϊκοῦ, δηλαδὴ τῆς ἀρχαίας Λοκρίδας. (evia guide)

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒΑ'.

B1α': Ροβιές:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ 10χλμ. περίπου ΒΔ τῆς Λίμνης.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ ὑπάρχει φράγκικος πύργος, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔχουν βρεθεῖ γεωμετρικὰ ὄστρακα⁸²⁰. Στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου βρέθηκε πλίνθος, συμφυῆς μὲ τοὺς ἄκρους πόδες ἀγάλματος, καθὼς καὶ τμῆμα ἀρχαίου τοίχου⁸²¹. Ἐπίσης στὸ χωριὸ βρέθηκε καὶ παραδόθηκε βάση μελαμβροῦς ἀγγείου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα⁸²². Ἐπίσης στὸ κτῆμα Παπαδοπούλου στὴν παραλιάν τῶν Ροβιῶν, βρέθηκε πίθος, ἀκόσμητη σαρκοφάγος καὶ τεμάχια ὑδαταγωγῶν ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς⁸²³. Ἐκ τῆς περιοχῆς προέρχεται καὶ μαρμάρينو εἰδῶλιον νεαροῦ κοριτσιοῦ⁸²⁴.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Πιθανὴ θέση ἀρχαίου οἰκισμοῦ.

B1β': Ροβιές: Ἀράκλη:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Παραθαλάσσια θέση ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ τῶν Ροβιῶν.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκαν τοῖχοι κτιρίων καὶ κέραμοι ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς⁸²⁵.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

B1γ': Ροβιές:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Κατὰ τὴν ὁδὸν πρὸς Παλαιοχώριο.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐπισημάνθηκαν ἀρχαῖα ὄστρακα ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ⁸²⁶.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

B1δ' I: Ροβιές: Παλαιοχώριον:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Α κλιτὺς τοῦ λόφου τοῦ Παλαιοχωρίου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα:

⁸²⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46-7· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 153-157.

⁸²¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 197.

⁸²² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 214.

⁸²³ Χωρέμης (1971), σελ. 261.

⁸²⁴ Ἐφημερίδα *Ἐλεύθερος Τύπος* τῆς 14-9-1993. Βλέπε καὶ French (1993-4), σελ. 39.

⁸²⁵ Σάμψων (1973-4), σελ. 493.

⁸²⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

Ἐπὶ τῆς Α κλιτύος τοῦ λόφου τοῦ Παλαιοχωρίου, τὸ ὁποῖο βρίσκεται λίγα χλμ. ΒΑ τῶν Ροβιῶν, βρέθηκαν κλασσικὰ καὶ ῥωμαϊκὰ ὄστρακα.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

Β1δΠ': Ροβιές: Παλαιοχώριον:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Διασταύρωση τῶν μονοπατιῶν ἀπὸ τὰ Δαμιὰ (Α τοῦ Παλαιοχωρίου) καὶ τὸ Παλαιοχώριον πρὸς τὶς Ροβιές.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὴν διασταύρωση τῶν μονοπατιῶν ἀπὸ τὰ Δαμιὰ (Α τοῦ Παλαιοχωρίου) καὶ τὸ Παλαιοχώριον πρὸς Ροβιές βρέθηκαν κλασσικὰ καὶ ῥωμαϊκὰ ὄστρακα⁸²⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

Β1ε': Θέσις ΒΔ τοῦ Παλαιοχωρίου:

I) Φυσικὴ περιγραφή:

Κοντὰ στοὺς πρόποδες τοῦ ΒΔ τῶν Ροβιῶν κειμένου Τελεθρίου ὄρους, μία κοιλάδα καταλήγει σὲ πέρασμα, τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ πάνω ἀπὸ τὸ Τελέθριον, πρὸς τὴν περιοχὴ τῆς Αἰδηψοῦ καὶ τῶν Ὠρεῶν.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα:

Στὸ πέρασμα ἐντοπίσθηκαν κλασσικὰ καὶ ῥωμαϊκὰ ὄστρακα⁸²⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

Β1στ': Θέση ΝΑ τῶν Ροβιῶν:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Κατὰ τὴν ὁδὸ Ροβιῶν-Χρονίων (χωριὸ γύρω στὰ 7χλμ. ΝΑ τῶν Ροβιῶν), θέση ἀπέχουσα 5χλμ. περίπου ἀπὸ τὰ Χρόνια.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐντὸς κτημάτων ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ ἀρχαία ὄστρακα, κυρίως ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ λείψανα τοίχων⁸²⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

Β1ζ': Ροβιές: Ἄγ. Ἡλίας:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Λόφος κείμενος ΝΑ τῶν Ροβιῶν, στὰ ὄρια τῆς κοινότητος (1984) πρὸς τὴν Λίμνη.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου πρὸς τὴν θάλασσα ἔχουν ἐντοπισθεῖ πολλὰ ἴχνη ἀρχαίου οἰκισμοῦ. Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου ἔχουν ἐντοπισθεῖ μεγάλες ποσότητες κεραμίδων καὶ πετρῶν, ποὺ ἐρμηνεύονται πιθανότατα ὡς λείψανα τάφων⁸³⁰. Ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου τῆς οἰκογένειας Παπαδοπούλου Β τοῦ χωριοῦ ἐντοπίσθηκαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ἀρχαίων κτιρίων. Στὴ Ν ἄκρη τοῦ χωριοῦ ποὺ λέγεται Ἡράκλεις, 40μ. Δ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, ἔχει ἐντοπισθεῖ τοίχος ἀπὸ πωρολίθους. Στὴ γύρω περιοχὴ ὑπάρχουν διάσπαρτοι πωρολίθοι⁸³¹. Τὸ 1966 βρέθηκαν κλασσικὰ ὄστρακα καὶ κεραμοσκεπεῖς τάφοι ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς κοντὰ στὴ Β πλευρὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς Λίμνη⁸³².

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως:

Τὴ θέση τῆς ἀρχαίας πόλεως Ὀροβίαι τοποθετοῦν στὴ θέση τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ροβιές, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας πόλεως. Στὶς Ὀροβίες βρισκόταν τὸ ἱερὸ καὶ μαντεῖο τοῦ Απόλλωνος Σελινουντίου⁸³³. Τὸ 427 π.Χ. ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει ὅτι ἔγινε σεισμός, ὁ ὁποῖος κατέστρεψε τὴν πόλη⁸³⁴. Τότε, κατὰ τὸν Sackett καὶ ἄλλους, ἡ πόλη ἴσως μετακινήθηκε στὸν λόφο τοῦ Ἄγ. Ἡλίας⁸³⁵.

⁸²⁷ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46-7· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 155-156.

⁸²⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46-7· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 157.

⁸²⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

⁸³⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

⁸³¹ Σάμψων (1988-9), σ. 163.

⁸³² Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46-7· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 154. Βλέπε ἐπίσης French (1991-2), σελ. 34.

⁸³³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127· Βρανόπουλος (1995), σελ. 30.

⁸³⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46-7· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 154-155.

⁸³⁵ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445.

Περιοχή ΠΒΒ': Περιοχή Λίμνης.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

Πρόκειται για την όμορη της προηγούμενης λεκάνη προς Α, που αποστραγγίζεται και αυτή Δ προς την πλευρά του Β. Εύβοϊκού κόλπου. Είναι γενικά μία όρεινη λεκάνη έκτασως περίπου 60 τ.χμ. Το δυτικό φυσικό όριο είναι κοινό με την περιοχή ΠΒΑ' από την ακτή ΒΔ του ακρωτηρίου Γιαννιτσά μέχρι την κορυφή του Ξηρόν Όχυρον (797 μ.). Στη συνέχεια το βόρειο φυσικό όριο της λεκάνης συμπίπτει με το φυσικό όριο της μείζονος περιοχής μέχρι την Κοκίδα (730 μ.). Κατόπιν το φυσικό όριο στρέφεται ΝΑ μέχρι την κορυφή Ξηρόν Όρος (990 μ.) και Διολάτσι (856 μ.), και εν συνεχεία Ν Αρκούδα (600-620 μ.), Κατσούφλια (703 μ.), Νικολούτσος (490 μ.), ΝΑ Γουρνά, Μισοπέτρι (521 μ.), Κουτσίκας (468 μ.), Ψηλή Ράχη, Μαυρίσματα, (359 μ.), Χαρτοκόπι, (436 μ.), Μάραθιος, Κανδήλι (880 μ.). Από την βορειοδυτικότερη αυτή κορυφή του Κανδηλίου στρέφεται Δ Μπαρδάκος (664 μ.) και καταλήγει στην ακτή. Η άκτογραμμική σχηματίζει μόνο τον όρμο της Λίμνης.



Λίμνη: άποψη της λεκάνης της Λίμνης. (evia guide)

Το μεγαλύτερο μέρος της λεκάνης καλύπτεται από δάσος και θάμνους, αλλά ή μικρή πεδινή έκταση γύρω από τη Λίμνη και το ακρωτήριο Γιαννιτσά, καλύπτεται από όπωροφόρα δένδρα. από δάσος. Η ακτή είναι άμμώδης στη Λίμνη και στο ακρωτήριο Γιαννιτσά και μόνο σε αυτές τις θέσεις μπορούν να προσορμισθούν βάρκες ή ψαροκάικα.

β) Αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΒΒ'.

B2: Λίμνη:

I) Φυσική περιγραφή: Παραθαλάσσια κωμόπολη.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στη Ζωοδόχο Πηγή, εκκλησία της Λίμνης, έχει βρεθεί ψηφιδωτό δάπεδο που ανήκε σε συγκρότημα λουτρών ρωμαϊκής εποχής⁸³⁶. Σε απόσταση 2-3χλμ. ΝΔ του λόφου Μεσόπετρα, κοντά στη Δ ακτή της Εύβοιας έχουν προκύψει ευρήματα κλασικής και ρωμαϊκής εποχής⁸³⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Λουτρό ρωμαϊκής εποχής και αρχαία θέση.

B2α': Λίμνη: Χρόνια:

I) Φυσική περιγραφή: Σε απόσταση 5-6χλμ. ΒΔ της Λίμνης βρίσκεται το χωριό Χρόνια.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στο ψηλότερο σημείο του χωριού, 40μ. Α του δημόσιου δρόμου, υπάρχει μικρό πλάτωμα. Εκεί έχουν εντοπισθεί κεραμίδες, λαξευμένοι λίθοι και μελαμβαφή οστρακά έλληνιστικής εποχής⁸³⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Αρχαία θέση, όπου αρχαίο κτίριο.

B2β': Λίμνη: Καστριά:

⁸³⁶ Βρανόπουλος (1995), σελ. 30-1.

⁸³⁷ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 49-51. Sackett και άλλοι (1974), σελ. 158. Στο δημαρχείο της Λίμνης έχουν συγκεντρωθεί αρχαία αντικείμενα, μεταξύ των οποίων μαρμάρινο περιωραντήριο από το χωριό Μουρτιάδα και τμήμα επιτύμβιας ενεπίγραφης στήλης 4^{ου} π.Χ. αι. Βλέπε Σάμψων (1988-9), σελ. 163-4.

⁸³⁸ Σάμψων (1988-9), σελ. 163.

I) Φυσική περιγραφή: Σὲ ἀπόσταση 2χλμ. ΒΔ τοῦ λιμένος τῆς Λίμνης, ὑπάρχουν οἱ λόφοι Κασριά.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέα καὶ τῆς κορυφογραμμῆς ΒΔ ἔχουν βρεθεῖ ἐπιφανειακῶς ἀρχαῖκα καὶ κλασσικὰ ὄστρακα. Στὸ λόφο Καστρί πέρα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἀνδρέα καὶ δεξιὰ τοῦ μονοπατιοῦ πρὸς τὴν Παναγιά ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα ἀρχαίων τοίχων, μεγάλα κεραμίδια καὶ, κυρίως στὴν Β πλευρὰ τοῦ λόφου, γεωμετρικά, κλασσικά καὶ ῥωμαϊκὰ ὄστρακα⁸³⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως:

Ἡ Ἔ. Τουλούπα ταυτίζει τὸν λόφο μὲ τὴν ἀκρόπολη τοῦ ἀρχαίου Ἐλυμνίου, παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ὀνομασία τῆς σύγχρονης κωμοπόλεως καὶ τῆς περιοχῆς (Λίμνη)⁸⁴⁰.

B2γ': Λίμνη: Σταυρός ἢ Στενούρα:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση 2χλμ. ΒΑ τῆς Λίμνης, κοντὰ στὸ δρόμο πρὸς Στροφιλιά.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βρέθηκαν πολλὰ ὄστρακα διαφόρων περιόδων⁸⁴¹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

B2δ': Λίμνη: Παναγιά:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντὰ στὴ Λίμνη.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀνάμεσα στὰ Κασριά καὶ στὴν ἐκκλησία καὶ τὴν πηγὴ τῆς Παναγιάς ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία βρέθηκαν ὄστρακα καὶ κεραμίδια κλασσικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς⁸⁴².

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Προφανῶς πρόκειται γιὰ λείψανα κτιρίων.

B2ε': Λίμνη: Ἁγ. Γεώργιος:

I) Φυσική περιγραφή:

Πλησίον τῆς Λίμνης βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, κοντὰ σὲ μία πηγὴ. Σὲ ἀπόσταση 200 μ. Δ, πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα, βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα:

Σὲ ὅλη τὴν ἐπίπεδη ἔκταση γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ στοὺς πρόποδες τῶν γύρω λόφων ἐντοπίσθηκαν ἄφθονα κλασσικά καὶ ῥωμαϊκὰ ὄστρακα⁸⁴³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

B2στ': Λίμνη: Σκεπαστή:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον τῆς Λίμνης.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βρέθηκε ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια στήλη⁸⁴⁴.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἴσως πρόκειται γιὰ θέση ἀρχαίου νεκροταφείου, ἂν ἡ στήλη δὲν ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ ἄλλοῦ.

B2η': Λίμνη: Μονὴ Ἁγ. Νικολάου Γαλατάκη:

I) Φυσική περιγραφή: Ἡ μονὴ βρίσκεται 7χλμ. περίπου ΝΑ τῆς Λίμνης, στὶς ΒΔ ὑπώρειες τοῦ Κανδηλίου ὄρους.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Δὲν ὑπάρχουν εὐρήματα.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἐπειδὴ πολλές χριστιανικὲς λατρεῖες ἐγκαθιδρύθηκαν σὲ τόπους λατρείας τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ταυτίζεται ἀπὸ ὀρισμένους μελετητὲς μὲ τὴν θέση ὅπου ἦταν τὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος τῆς ἀρχαίας πόλεως Αἰγαί. Ἀπὸ κάποιους ἡ Λίμνη ταυτίζεται μὲ τὶς Αἰγές. Ὁ Philippson ταυτίζει τὴν Λίμνη μὲ τὸ Ἐλύμνιον καὶ τοποθετεῖ τὶς

⁸³⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 49-51· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 158-159. Βλέπε ἐπίσης Συριόπουλος (1995), σελ. 1364.

⁸⁴⁰ Τουλούπα (1978), σελ. 121.

⁸⁴¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127. Βλέπε ἐπίσης French (1991-2), σελ. 34.

⁸⁴² Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 49-51· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 159.

⁸⁴³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 49-51· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 160-161.

⁸⁴⁴ Τουλούπα (1978), σελ. 120-1.

Αιγές στα Πολιτικά-Καυκάλα. Ο Μπελλάρας⁸⁴⁵ συμφωνεί με την ταύτιση Λίμνης και Έλυμνίου, αλλά τοποθετεί τις Αιγές στο μοναστήρι του Αγίου Νικολάου Γαλατάκη⁸⁴⁶.



Μονή Αγίου Νικολάου Γαλατάκη. (evia guide και www.voriaevia.net)

B2Θ': Λίμνη: Κανδήλιον ὄρος, θέσις Χορτοκόπι:

I) Φυσική περιγραφή: ΝΑ τῆς μονῆς Γαλατάκη, στους πρόποδες τοῦ Κανδηλίου ὄρους, βρίσκεται ἡ θέση Χορτοκόπι.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐκεῖ βρέθηκε θησαυρὸς ἀργυρῶν εὐβοϊκῶν νομισμάτων 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος⁸⁴⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἐλλείπει συνενρημάτων πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὁ θησαυρὸς ἀπεκρύβη σὲ τυχαία θέση κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

B2: Λίμνη: Ἄδιευκρίνιστα:

I) Αρχαιολογικά εὐρήματα:

Στὸν ἀρχαιολογικὸ ὁδηγὸ Χαλκίδας δημοσιεύθηκε ἀκέφαλο ἄγαλμα ἐφήβου, ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀντίγραφο ἔργου τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος⁸⁴⁸. Τὸ ἴδιον ἄγαλμα ὁ Ἄ. Ριτσῶνης χρονολογεῖ στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 4^{ου} αἰῶνος π.Χ., τὸ ἀποκαθιστᾷ ὡς Ἡρακλῆ καὶ τὸ θεωρεῖ λατρευτικὸ. Θεωρεῖ ὅτι τὸ ἄγαλμα ἀκολουθεῖ τὸ ὕφος τοῦ Σκόπα καὶ πιστεύει ὅτι παραγγέλθηκε γιὰ νὰ στηθεῖ ἐντὸς τοῦ μαρτυρούμενου ἱεροῦ τοῦ Διός, ὅπου λατρευόταν καὶ ὁ Ἡρακλῆς, ἢ σὲ ἱερὸ τοῦ Ἡρακλέους⁸⁴⁹.

B2: Λίμνη: Αναγνώριση-ταύτιση:

Ἡ Σακελλαράκη τοποθετεῖ τὴν ἀρχαία πόλη Ἐλύμνιον στὴν θέση τῆς σύγχρονης Λίμνης⁸⁵⁰, χωρὶς ὅμως νὰ προβαίνει σὲ ἀκριβέστερη ταύτιση. Ὁ Βρανόπουλος, ἐπίσης, ἀναφέρει ὅτι στὴν περιοχὴ τῆς Λίμνης ἔχουν βρεθεῖ γεωμετρικά, ἀρχαῖα καὶ κλασσικά ὄστρακα⁸⁵¹, χωρὶς ὅμως νὰ προσδιορίζει τὸν ἀκριβῆ τόπο εὐρέσεως.

Στὴν περιοχὴ, κατὰ τὶς πηγές, ὑπῆρχαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δύο πόλεις: τὸ Ἐλύμνιον καὶ αἱ Αἰγαί. Στὸ Ἐλύμνιον ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχε ἱερὸ τοῦ Διός καὶ τῆς Ἥρας. Στὶς Αἰγές, κατὰ τὸν Στράβωνα, ὑπῆρχε ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος Αἰγαίου⁸⁵². Οἱ Αἰγές καταστράφηκαν ἀπὸ σεισμὸ πού ἔγινε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου⁸⁵³.

Ἡ θέση τῶν Αἰγῶν εἶχε ἀναζητηθεῖ στὴν περιοχὴ τῆς Λίμνης. Ὁ Βρανόπουλος πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ συγκεκριμένα στὴν περιοχὴ τῆς μονῆς Γαλατάκη, θεωρεῖ δὲ πιθανὸ νὰ

⁸⁴⁵ Μπελλάρας (1940), σ. 10-11. Βλέπε καὶ παρακάτω Β6:Λίμνη: Αναγνώριση-ταύτιση.

⁸⁴⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ 49-51· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 158.

⁸⁴⁷ Βρανόπουλος (1995), σελ. 30-1.

⁸⁴⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΓ', σελ. 90, 92-3.

⁸⁴⁹ Ριτσῶνης (1996-7), σελ. 207-230.

⁸⁵⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΓ', σελ. 14.

⁸⁵¹ Βρανόπουλος (1995), σελ. 30-1.

⁸⁵² Στράβων, *Γεωγραφικά*, 9, 405. Παράβαλε Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, 7, 25, 12· *Ὀδύσσεια*, ε, στ. 381.

⁸⁵³ Βρανόπουλος (1995), σελ. 30-1.

βρισκόταν τὸ ἱερό τοῦ Ποσειδῶνος ἀκριβῶς στὴν θέση τῆς μονῆς⁸⁵⁴. Ὁ Μπελλάρας ἀπορρίπτει τὴν ἄποψη πὸν εἶχε ἐκφρασθεῖ παλαιότερα, ὅτι δηλαδὴ Ἐλύμνιον καὶ Αἰγαί ἦταν μία καὶ ἡ αὐτὴ πόλη, θεωρεῖ ἀκριβῆ τὴν ἀπόσταση πὸν παραδίδει ὁ Στράβων ὅτι ἀπεῖχε τὸ ἱερό τοῦ Ποσειδῶνος Αἰγῶν ἀπὸ τὴν πόλη Ἄνθηδόνα πὸν βρισκόταν στὶς ἀκτὲς τῆς Βοιωτίας (120 στάδια-22,5-23χλμ.). Τοποθετεῖ λοιπὸν τὶς Αἰγῆς στὴν περιοχὴ τῆς μονῆς Γαλατάκη καὶ τὸ Ἐλύμνιον στὴν στενὴν περιοχὴ τῆς Λίμνης⁸⁵⁵.

Κατ' ἄλλους ἢ θέση Καστρὶ ταυτίζεται μὲ τὶς Αἰγῆς⁸⁵⁶. Ὁ Philippson ταυτίζει τὴ θέση Καστρὶ μὲ τὸ Ἐλύμνιον, καὶ τοποθετεῖ τὰς Αἰγῆς στὰ Πολιτικά (χωριὸ ΝΑ τοῦ Κανδηλίου ὄρους)⁸⁵⁷.

Περιοχὴ ΠΒΓ': Περιοχὴ Παππάδων-Κοτσικιᾶς.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνατολικότερη λεκάνη τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ', πὸν ἀποστραγγίζεται Β καὶ Α πρὸς τὸ Αἰγαῖο πέλαγος. Εἶναι γενικὰ μία ἡμιορεινὴ λεκάνη ἐκτάσεως 40 περίπου τ.χμ. Τὸ βόρειο φυσικὸ ὄριο τῆς λεκάνης συμπίπτει μὲ τὸ φυσικὸ ὄριο τῆς μείζονος περιοχῆς ἀπὸ τὴν ἀκτὴ (νότιο ἄκρο ὄριον Βασιλικῶν) μέχρι τὸ ὕψωμα τοῦ Ξηροῦ Ψηλῆ Ράχη (657 μ.), δηλαδὴ σχηματίζεται ἀπὸ τὰ ὕψωματα Ἀχλάδες (149 μ.), Τσόκανη (459 μ.), Αναφοσβάλα (507 μ.), Ψηλῆ Ράχη (657 μ.). Κατόπιν στρέφεται Α Λευκόλιθος (149 μ.) καὶ στὴν συνέχεια Ν-ΝΑ (456 μ.), Κολιτσάκι, Γοῦρνες (413 μ.), Πεντανέμι (411 μ.) καὶ μετὰ Α Ἑλληνικὸν (405 μ.), (395 μ.), Κορακολίθι καὶ καταλήγει στὴν ἀκτὴ Β τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἁγ. Βασιλείου.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς λεκάνης καλύπτεται ἀπὸ δάσος, καὶ διαρρέεται ἀπὸ τὰ ποτάμια Ἀχλαδόρεμα καὶ Ἀσπροπόταμος. Ἡ ἀκτογραμμὴ σχηματίζει ὄρους τόσο στὸ Β ὅσο καὶ στὸ Α τμήμα τῆς, μὲ σημαντικότερο ἓνα ὄριον στὴ Β ἀκτὴ καὶ τὸν ὄριον τοῦ Λουτροῦ. Ὑπάρχουν κάποια νησάκια κοντὰ στὴν ἀκτὴ κοντὰ στὴν παραλία Κοτσικιᾶς καὶ τὰ Λευκονήσια ΒΑ πιὸ ἀνοιχτὰ.

Περιοχὴ ΠΒΓ': Περιοχὴ Παππάδων-Κοτσικιᾶς.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒΓ'.

Β3: Παραλία Κοτσικιᾶς:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Λίγα χλμ. ΝΑ τῶν Βασιλικῶν βρίσκεται ἡ παραλία τῆς Κοτσικιᾶς (χωριὸ κείμενο ΝΔ), 9χλμ. Α τῆς ὁδοῦ Παπάδων-Ἁγίας Ἄννας κοντὰ στὸν ὄριον τοῦ Λουτροῦ στὶς Α ἀκτὲς τῆς νήσου.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκαν λείψανα τοίχων, ὄστρακα καὶ τμήματα κεράμων κλασσικῆς ἐποχῆς⁸⁵⁸, πὸν ἴσως ἀποτελοῦν λείψανα ἀθηναϊκοῦ ὄχυροῦ⁸⁵⁹.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Πιθανὴ θέση ἀθηναϊκοῦ ὄχυροῦ.

Περιοχὴ ΠΒΔ': Κερασιᾶς-Ἀμελάντων.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται λεκάνη τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ' ὅμορη καὶ ΝΔ κείμενη τῆς προηγουμένης, πὸν ἀποστραγγίζεται Ν πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς πεδιάδος τῆς Κηρίνου. Πρόκειται γιὰ τὴν λεκάνη τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Νηλέα ποταμοῦ καὶ τοῦ παραποτάμου του Παστρικοῦ. Εἶναι γενικὰ μία ὄρεινὴ λεκάνη ἐκτάσεως 60 περίπου τ.χμ. Τὸ βόρειο φυσικὸ ὄριο τῆς λεκάνης συμπίπτει μὲ τὸ φυσικὸ ὄριο τῆς μείζονος περιοχῆς ἀπὸ τὴν Ψηλῆ Ράχη (657 μ.) μέχρι τὴν Κοκκίδα (730 μ.). Κατόπιν τὸ φυσικὸ ὄριο εἶναι κοινὸ μὲ τὸ ΒΑ τῆς ΠΒΒ' μέχρι τὸ Διολάτσι (856 μ.) καὶ στὴν συνέχεια τὸ παρακολουθοῦμε ΝΑ Κόκκινη (657 μ.), Σάρα, Ψηλὸ Λιθάρι. Ἐν συνεχείᾳ στρέφεται Α καὶ μετὰ Β (240 μ.), Λυκότρυπα, (343 μ.), Βαλίτσα, Λιθάρια (426 μ.), (435 μ.), Πεντανέμι (411 μ.) καὶ κατόπιν ἀκολουθεῖ τὸ Δ ὄριον τῆς περιοχῆς ΠΒΓ' μέχρι τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ'. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς λεκάνης καλύπτεται ἀπὸ δάσος καὶ θάμνους.

⁸⁵⁴ Βρανόπουλος (1995), σελ. 30-1.

⁸⁵⁵ Μπελλάρας (1965), σελ. 73.

⁸⁵⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 49-51· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 157.

⁸⁵⁷ Philippson (1951), σελ. 743.

⁸⁵⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127. Βλέπε ἐπίσης BCH 61, 1966, σελ. 45.

⁸⁵⁹ Σάμψων (1973-4), σελ. 493. Βλέπε καὶ Touchais (1980), σελ. 659 καὶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 44-45.

β) Αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΒΔ': Δεν έχουν επισημανθεί αρχαιολογικές θέσεις στην περιοχή ΠΒΔ'.

Περιοχή ΠΒΕ': Κουρκουλιών-Κεχριών-Δάφνης.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

Πρόκειται λεκάνη της μείζονος περιοχής ΠΒ', όμορη εκείνης της Λίμνης, με την οποία συνορεύει Δ.Είναι γενικά μία όρεινη λεκάνη εκτάσεως 67 περίπου τ.χμ. που αποστραγγίζεται Α προς την πλευρά της πεδιάδας της Κηρίνθου. Με την περιοχή της Λίμνης έχει κοινά τὰ Δ όριά της Κερασίτσα (709μ.) μέχρι Κανδήλιον (880μ.). Το βόρειο φυσικό όριο της λεκάνης συμπίπτει με το φυσικό όριο της περιοχής ΠΒΔ' Κερασίτσα, Ψηλό Λιθάρι, (343μ.). Το Α φυσικό όριο παρακολουθούμε Ν του (343μ.) Λυκότροπα, Δενδράκια (187μ.), Τούρλα μέχρι την κοίτη του παραπόταμου του Νηλέα Δοκίμη και μετά Ν (167μ.), Πηγαδάκι, Μπουμπακάς (225μ.) μέχρι το Κανδήλιον (880μ.).

Η λεκάνη διαρρέεται από το Λιθαρόρρεμα, το Χαλικόρρεμα και το Ξηρόρρεμα που σχηματίζουν τον ποταμό Δοκίμη, και μαζί με τὰ ρέματα Βαθιά Χαράδρα και Άρχαγγελόρρεμα συμβάλουν στον Νηλέα ποταμό, του οποίου ο μέσος ροός διαρρέει την περιοχή. Ένα μεγάλο μέρος της λεκάνης καλύπτεται από δάσος.

β) Αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΒΕ'.

Β7α': Δάφνη (Μαντανικά): Κάστρο:

Ι) Φυσική περιγραφή: Η Δάφνη βρίσκεται σε μικρή απόσταση ΝΔ τῶν Κεχριῶν. Κατὰ την ὁδὸ Κηρίνθου-Λίμνης, Ν της ὁδοῦ, στὸ Δ ἄκρον τοῦ χωριοῦ της Δάφνης βρίσκεται ὁ λόφος Κάστρο.

ΙΙ) Αρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα ὀχυρώσεως καὶ ἐπιφανειακῶς πρωτογεωμετρικά, γεωμετρικά καὶ κλασσικά ὄστρακα⁸⁶⁰. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου Γ. Νικολάου, ἐπὶ τῆς Β κλιτύος τοῦ λόφου, τὸ 1961 βρέθηκε τάφος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, πού περιεῖχε τρεῖς ληκύθους. Στὸ χωριό, ἐπίσης, ὁ Powell εἶχε δεῖ ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφή στήλη⁸⁶¹.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ὀχυρωμένη θέση κατοικήσεως, πιθανῶς θέση οἰκισμοῦ.

Β7β': Δάφνη: Στεφανιού:

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέσις 1χλμ. Ν της Δάφνης. Ἐκεῖ βρίσκεται ὁ λόφος Μισοπέτρι.

ΙΙ) Αρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐκεῖ ἔχουν ἐντοπισθεῖ ὀψιανός πιθανῶς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου, τοῖχοι, ὄστρακα, κέραμοι καὶ γενικῶς λείψανα κτιριῶν κλασσικῆς ἐποχῆς⁸⁶².

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

Περιοχή ΠΒΣΤ': Περιοχή Ἁγ. Ἄννας-Στροφιλιᾶς-Σπαθαρίου.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

Πρόκειται γιὰ λεκάνη τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ', συνορεύει Β μετὴν ΠΒΓ', καὶ Δ μετὶς ΠΒΔ' καὶ ΠΒΕ' ἔχοντας κοινὰ ὅρια μετὰ αὐτές. Τὸ Α ὄριο παρακολουθοῦμε ἀπὸ τὸ Κανδήλιον (880 μ.) πρὸς Β Καλυβίτσα (220 μ.), Πηγαδάκι (180μ.), (167 μ.), (186 μ.), Λεβάχι (190 μ.), Δενδριά, Πανόραμα (286 μ.), Ψωνίσια, Ἑλληνικὸν (405 μ.), Πεντανέμι (411 μ.). Ἡ λεκάνη ἀποστραγγίζεται Α πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς πεδιάδας τῆς Κηρίνθου. Εἶναι γενικά μία ἡμιορεινὴ λεκάνη εκτάσεως 45 περίπου τ.χμ.

Ἡ λεκάνη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μικρότερες, μετὶ φυσικὸ ὄριο τὴν κοίτη τοῦ Νηλέα ποταμοῦ. ἡ Β διαρρέεται ἀπὸ τὸ ρέμα Κατουρλᾶς καὶ ἡ Ν ἀπὸ τὰ ρέματα Ξυνημιὰ καὶ Μακρύρρεμα πού συμβάλλουν στὸν Νηλέα. Ένα μεγάλο μέρος τῆς λεκάνης καλύπτεται ἀπὸ δάσος.

β) Αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΒΣΤ'.

Β4β': Ἁγία Ἄννα: Ταμπούρι:

Ι) Φυσική περιγραφή: Ὑψωμα Ταμπούρι, μετὰ τῆς παραλίας Ἀγκάλη καὶ τῆς Κηρίνθου.

ΙΙ) Αρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐπὶ τοῦ ὑψώματος Ταμπούρι, τὸ ὁποῖο κεῖται ἐντὸς πυκνοῦ δάσους, ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐκτεταμένες ἀρχαίες ὀχυρώσεις⁸⁶³.

⁸⁶⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46, 49-51· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 152-153 καὶ 161-162.

⁸⁶¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46. Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 152-153. Βλέπε ἐπίσης Powell (1899), 1, σελ. 42.

⁸⁶² Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46. Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 153. Βλέπε ἐπίσης Philippson (1951), σελ. 743.

III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Φρούριο ή οχυρωμένος οικισμός.



Η λεκάνη της Αγίας Άννας. (evia guide)

B4γ': Αγία Άννα: Παλαιόβρυση:

- I) Φυσική περιγραφή: Χωριό ΝΔ της Αγίας Άννας που βρίσκεται σε μικρή απόσταση από αυτήν.
II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Από εδώ προέρχεται αρχαία ἐνεπίγραφη στήλη⁸⁶⁴.
III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Αρχαία θέση.

B6α': Στροφιλιά:

- I) Φυσική περιγραφή: Χωριό εύρισκόμενο λίγα χλμ. ΒΔ της Κηρίνου.
II) Αρχαιολογικά ευρήματα: 1χλμ. Δ του χωριού έχει ἐντοπισθεῖ οχυρωμένος λόφος, όπου υπάρχουν ὄστρακα και τοῖχοι κλασσικῆς ἐποχῆς, καθώς και ῥωμαϊκά ὄστρακα⁸⁶⁵.
III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση οχυρωμένου οικισμού ή φρουρίου.

B6β': Στροφιλιά: Παλαιοχώρι:

- I) Φυσική περιγραφή: Θέση στην ὁποῖαν ὁδηγεῖ τὸ μονοπάτι ἀπὸ Στροφυλιὰ πρὸς Κεχριές (χωριὸ εύρισκόμενο λίγα χλμ. ΝΔ Στροφιλιᾶς).
II) Αρχαιολογικά ευρήματα:
III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Ἔχουν βρεθεῖ κλασσικά ὄστρακα⁸⁶⁶.

Περιοχή ΠΒΖ': Περιοχή Αγ. Βασιλείου-Ἀγκάλης-Ζωοδόχου Πηγῆς.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά ὄρια.

Πρόκειται γιὰ τὴν λεκάνη πὸν κείται Ν τῆς ΠΒΓ' και Α τῆς ΠΒΣΤ' μὲ τίς ὁποῖες ἔχει κοινὰ ὄρια. Τὸ Ν ὄριο παρακολουθοῦμε ἀπὸ τὸ (213 μ.) Ἀρίτσα, Πυργάκι, Ἀγριλιάς (57 μ) και καταλήγει στὸν ὄρμο Πελέκι. Εἶναι γενικὰ μία πεδινὴ λεκάνη ἐκτάσεως 16 περίπου τ.χμ. πὸν καλύπτεται κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπὸ ὀπωροφόρα δένδρα και κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπὸ δάσος. Διαρρέεται ἀπὸ μικρὰ ῥέματα και ἀποστραγγίζεται Α πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου.

Ἡ ἀκτογραμμὴ σχηματίζει τὸν ὄρμο τοῦ Αγ. Βασιλείου Ν τοῦ ὁμώνυμου ἀκρωτηρίου και τὸν ὄρμο Πελέκι, πὸν οὐσιαστικὰ εἶναι μία συνεχῆς ἀμμώδης παραλία. Ἡ ἀκτὴ εἶναι γενικὰ ἀμμώδης και γενικὰ μποροῦν νὰ προσορμισθοῦν βάρκες ἢ ψαροκάικα.

β) Αρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒΖ'.

B4α': Αγία Άννα: Αγ. Βασίλειος:

- I) Φυσική περιγραφή: Στὴν παραλία τῆς Αγίας Άννας (χωριὸ κειμένου Ν τῆς Κοτσικιάς), πὸν ὀνομάζεται Ἀγκάλη, ὑπάρχει μικρὴ χερσονήσος πὸν λέγεται Αγ. Βασίλειος (ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Αγ. Βασιλείου πὸν βρίσκεται ἐπὶ τῆς χερσονήσου).

⁸⁶³ ἔ.ἀ., σ. 493.

⁸⁶⁴ Τουλούπα (1978), σελ. 120.

⁸⁶⁵ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 46· Sackett και ἄλλοι (1974), σελ. 152.

⁸⁶⁶ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 46· Sackett και ἄλλοι (1974), σελ. 152.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Εκεί έχουν εντοπισθεί λείψανα αρχαίου οικισμού, περιβαλλομένου από οχυρωματικό τείχος. Έχουν επίσης βρεθεί μελαμβραφή άγγεϊα του 5^{ου} π.Χ. αιώνας, τμήμα χάλκινου άγγείου και σκωρίες εργαστηρίου μεταλλοτεχνίας.

III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Οχυρωμένος οικισμός 5^{ου} π.Χ. αιώνας. Ο οικισμός από την κεραμεική χρονολογείται στον 5^ο π.Χ. αιώνα και ταυτίζεται από τον Σάμψων με την αναφερόμενη από τον Λυκόφρονα αρχαία πόλη Τρύχας⁸⁶⁷.

Περιοχή ΠΒΗ': Περιοχή Κηρίνου-Μαντουδίου.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

Πρόκειται για την λεκάνη που κείται Ν της ΠΒΖ' και Α της ΠΒΣΤ' με τις οποίες έχει κοινά όρια. Το Ν όριο παρακολουθούμε από το Γεροβουνό (206 μ.), Φλώρος, στρέφεται ΒΑ στα ύψώματα κοντά στο Μαντούδι και καταλήγει στο Γεροβουνό (251 μ.) που αποτελεί το Ν φυσικό όριο του όρμου Πελέκι. Είναι γενικά μία πεδινή λεκάνη έκτασεως 36 περίπου τ.χμ. που καλύπτεται από καλλιεργήσιμες εκτάσεις και αποστραγγίζεται Α προς την πλευρά του Αιγαίου. Η λεκάνη διαρρέεται από τον Κηρέα και τον Νηλέα ποταμό, που συμβάλλουν σχηματίζοντας τον Βούδωρο. Ο Βούδωρος χύνεται στο Αιγαίο στον όρμο Πελέκι. Η ακτογραμμή σχηματίζει τον όρμο Πελέκι, που είναι μία συνεχής άμμώδης παραλία. Η ακτή είναι γενικά άμμώδης και γενικά μπορούν να προσορμισθούν βάρκες ή ψαροκάικα.

β) Αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΒΗ'.

B5α': Κήρινθος: Κρύα Βρύση ή Πελέκι:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση 5χλμ. περίπου ΝΑ της Αγ. Άννης, στο Ν πέρας παραλίας άμμώδους όπου εκβάλλει ο ποταμός Βούδωρος.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έχουν εντοπισθεί πολλά πρωτογεωμετρικά, γεωμετρικά, αρχαϊκά, κλασσικά και έλληνιστικά όστρακα. Πάνω στον λόφο είναι όρατά τα λείψανα κτιρίου τετραγωνικής κατόψως που ο Powell ταύτισε με την αγορά της αρχαίας Κηρίνου. Η θέση φαίνεται ότι εγκαταλείφθηκε πριν τα ρωμαϊκά χρόνια⁸⁶⁸. Στους άγρους Γ. Μαστροκώστα, Ν. Μουρκογιάννη και Νικολάου, βρέθηκαν λείψανα αρχαίων κτισμάτων, λύχνος και επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη 4^{ου} π.Χ. αιώνας⁸⁶⁹. Βρέθηκαν επίσης κεραμοσκεπείς τάφοι έλληνιστικής πιθανότατα εποχής⁸⁷⁰. Στο κτήμα Αβέρωφ βρέθηκε τμήμα άγωγού ύδατος και περισυνελέγησαν αρχαία όστρακα⁸⁷¹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ο Powell ταύτισε τα λείψανα του τετραγωνικής κατόψως κτιρίου επάνω στον λόφο με την αγορά της αρχαίας Κηρίνου.

B5β': Κήρινθος: Καστρί:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος Ν-ΝΔ της Κρύας Βρύσης.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Περιβάλλεται από τείχος του 5ου π.Χ. αιώνας μήκους 500μ. κατεστραμμένο σε αρκετά σημεία. Κατά μικρά διαστήματα βρέθηκαν θεμέλια τετράγωνων πύργων.⁸⁷² Επί της κορυφής βρέθηκαν λείψανα τοίχων αρχαίων κτιρίων. Λίγο κάτω από την κορυφή ανασκάφηκε κτίριο με φάσεις κλασσικής και έλληνιστικής εποχής. Έντος αυτού βρέθηκε κλασσική κεραμεική, μελαμβραφής 4ου αιώνας π.Χ. και Δυτικής Κλιτύς⁸⁷³.

Στην Δ πλευρά της ακροπόλεως ανασκάφηκε σύμπλεγμα δωματίων πρώιμης ή ύστερης γεωμετρικής περιόδου⁸⁷⁴. Έδώ βρέθηκε επίσης κεραμοσκεπής ακτέριστος τάφος, γεωμετρική και κλασσική κεραμεική, λιθόστρωτο και σκωρίες μετάλλου, τα όποια δέν χρονολογεί ο ανασκαφέας⁸⁷⁵.

⁸⁶⁷ Σάμψων (1973-4), σελ. 493.

⁸⁶⁸ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 43-44· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 148-149. Βλέπε επίσης Philippon (1951), σελ. 742, άρ. 19· Θεοχάρης (1959), σελ. 279-328· Boardman, J. BSA, 1957, σελ. 2 και άρ. 8. Βλέπε επίσης Catling (1975-6), σελ. 5 και AAA VII, 1975, σελ. 28-37.

⁸⁶⁹ Χωρέμης (1971), σελ. 261.

⁸⁷⁰ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1984), σελ. 124-125.

⁸⁷¹ Της ίδιας (1995), σελ. 307-308.

⁸⁷² Σάμψων (1973-4), σελ. 484-5.

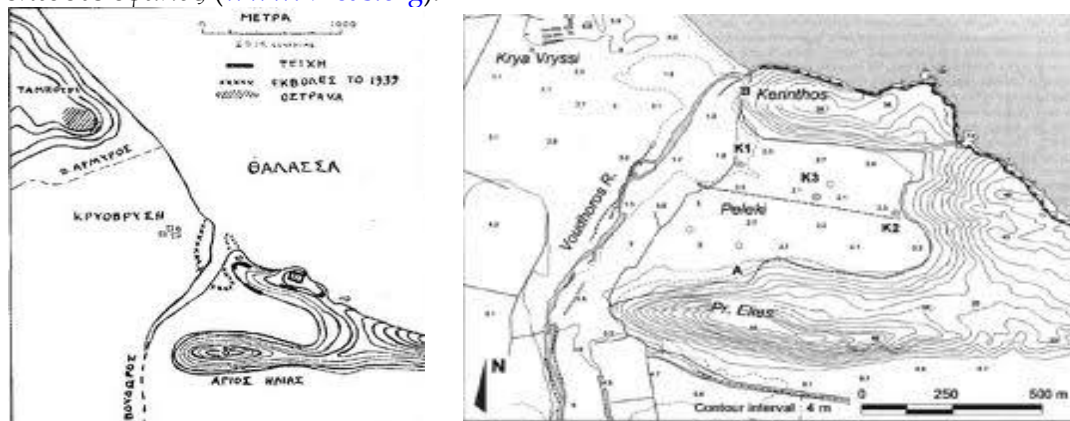
⁸⁷³ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 253. Βλέπε για περισσότερες πληροφορίες Σάμψων (1975)Α', σελ. 35-37.

⁸⁷⁴ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 253. Βλέπε για περισσότερες πληροφορίες Σάμψων (1975)Α', σελ. 35-37.

Ἐπὶ τῆς Β πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως ἀνασκάφηκε πάνω ἀπὸ τὸ προϊστορικό τεῖχος ἀρχαῖον κτίριο, πὸν δὲν μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ ἐπειδὴ ἡ στρωματογραφία βρέθηκε ταραγμένη, περιέχοντας πρωτογεωμετρική, γεωμετρική, ἀνατολίζουσα, ἀρχαϊκὴν καὶ κλασσικὴν κεραμεικὴ⁸⁷⁶. Τὸ 1996 διαπιστώθηκε γενικῶς ὅτι στὴν θέση αὐτὴ ὑπάρχουν λείψανα ἐκτεταμένης ἐγκαταστάσεως κυρίως ἑλληνιστικῶν χρόνων. Βρέθηκε ἐπίσης κεραμεικὴ καὶ ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια στήλη⁸⁷⁷. Ἀπὸ τὴν θέση Καστρί, πὸν φθάνει μέχρι τοὺς πρόποδες τοῦ λόφου τοῦ Προφήτη Ἡλία, προέρχεται καὶ μία ἐπιτύμβια στήλη ἐνεπίγραφη, πὸν φέρει ἀνάγλυφο, τὸ ὁποῖο παριστάνει κύλινδρο παπύρου καὶ στύλο⁸⁷⁸.



Ἀεροφωτογραφία θέσεως ἀρχαίας Κηρίνθου: ἀριστερὰ ὅπως εἶναι σήμερα μὲ τις προσχώσεις τοῦ Βούδαρου καὶ δεξιὰ μὲ ἠλεκτρονικὴ ἐπεξεργασία, ὅπου πραγματικὰ φαίνεται νὰ δικαιολογεῖ τὸ ὀμηρικό ἐπίθετο ἔφαλος (www.kireas.org).



Τοπογραφικὰ ἀρχαίας Κηρίνθου: ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ ἀπὸ www.kireas.org.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀπὸ ὅλους τοὺς μελετητὲς πὸν μᾶς δίνουν τὰ παραπάνω στοιχεῖα ἢ θέση συνδέεται μὲ τὴν ἀρχαίαν πόλη τῆς Κηρίνθου, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τουλάχιστον τὴν προϊστορική, πρωτογεωμετρική ἕως ἑλληνιστικὴ φάση τῆς. Ἡ Κηρίνθος ἀναφέρεται κατὰ πρῶτον στὸν «νεῶν κατάλογον» τῆς *Ἰλιάδος*⁸⁷⁹ καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἔφαλος. Τὴν ἀναφέρει ἐπίσης ὁ ποιητὴς Θεόγνις καὶ ὁ Στράβων τὴν τοποθετεῖ στὶς Α ἀκτὲς τῆς Εὐβοίας, ὅπου βρίσκεται ἡ πεδιάδα πὸν ῥεεῖ ὁ ποταμὸς Βούδαρος⁸⁸⁰.

Β5γ': Ἄγ. Ἡλίας:

I) Φυσικὴ περιγραφή:

Λόφος ΝΔ τῆς Κρούας Βρύσης, μὲ τὴν ὁποίας συνδέεται μὲ μία βραχῶδη κορυφογραμμὴ.

⁸⁷⁵ Σάμψων (1973-4), σελ. 484-5.

⁸⁷⁶ Σάμψων (1973-4), σελ. 484-5. Βλέπε ἐπίσης Συριοπούλου (1995), σελ. 1300 καὶ 1364.

⁸⁷⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 309. Βλ. ἐπίσης: Blackman 2001-2, σελ. 55.

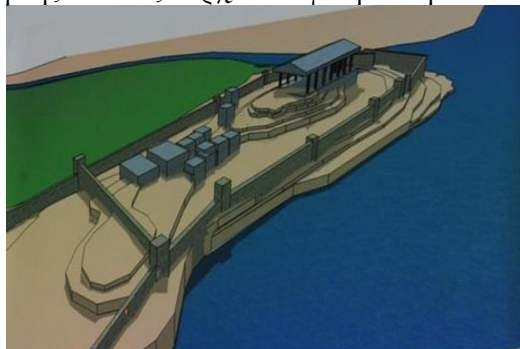
⁸⁷⁸ Βλέπε ΑΔ 26, 1971, σελ. 261.

⁸⁷⁹ *Ἰλιάς* Β, 539, Παράβαλε: Ἀπολλώνιος Ρόδιος, *Ἀργοναυτικά*, 1, 79.

⁸⁸⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, 10, 446. Σχετικὰ μὲ τις ἄλλες πηγὲς βλέπε καὶ Βρανόπουλος (1995), σελ. 29-30, Φουριώτης (1970), σελ. 282-5 καὶ Μπελλάρας (1940), σελ. 16-17. Πλησίον τῆς Κηρίνθου ὑπῆρχε ἡ πόλη *Τριχὴ* (Μελέτιος) ἢ *Τρύχας* (Λυκόφρων ὁ Χαλκιδεύς). Κατὰ τὸν Μελέτιο στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Κηρίνθου ὑπῆρχε καὶ ἡ πόλη *Μεθώνη*. Βρανόπουλος, 1995, σελ. 30.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω έχουν εντοπισθεί επιφανειακῶς ἀρχαϊκά, κλασσικά καὶ ῥωμαϊκά ὄστρακα⁸⁸¹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Αρχαιολογική θέση.



Ἀριστερά: τοπογραφικὸ σχέδιο τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Κηρίνθου τὸ 1845 τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου Vischer. Δεξιά: ἡ τρισδιάστατη ἠλεκτρονικὴ ἀναπαράσταση (ἀπὸ Kireas.org).

B8: Μαντούδι: Πελέκι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Λίγα χλμ. ΝΑ τῆς Κηρίνθου βρίσκεται τὸ χωριὸ Μαντούδι. Πλησίον τοῦ χωριοῦ βρίσκεται ἡ θέση Πελέκι.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα:

Ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴν προέρχεται μία μαρμάρινη ἐνεπίγραφη στήλη⁸⁸². Ἔχουν ἐπίσης ἐπισημανθεῖ ἐπιφανειακῶς γεωμετρικὰ ὄστρακα κοντὰ στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Βούδωρου⁸⁸³.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

Περιοχὴ ΠΒΘ': Κηρέως-Καλυβίων.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται λεκάνη τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ', ὄμορη τῆς ΠΒΗ' στὰ Β καὶ τῆς ΠΒΣΤ' στὰ Δ. Τὸ νότιο φυσικὸ ὄριο παρακολουθοῦμε πρὸς Α Κανδήλιον (880 μ.), Σούληνον (850 μ.), Στρογγίτσα (1236 μ.), Δρακοτούρα (1186 μ.). Στὴ συνέχεια τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται Β Λαγγοβούνι (505μ.), Ψηλὴ Ράχη (255 μ.), Χριστόδουλος (241 μ.), (230 μ.) καὶ καταλήγει Β στὰ φυσικὰ ὄρια μὲ τὴν περιοχὴ ΠΒΗ'. Ἡ λεκάνη ἔχει ἔκταση 45 περίπου τ.χμ. καὶ ἀποστραγγίζεται Β πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς πεδιάδας τῆς Κηρίνθου καὶ διαρρέεται ἀπὸ τὸν Κηρέα ποταμὸ. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς λεκάνης καλύπτεται ἀπὸ δάσος.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒΘ': Δὲν ἔχουν προκύψει ἀρχαιολογικὰ εύρηματα ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτὴν.

Περιοχὴ ΠΒΙ': Περιοχὴ Προκοπίου.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται λεκάνη τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΒ', ὄμορη τῆς ΠΒΗ' στὰ Β καὶ τῆς ΠΒΘ' στὰ Δ. Τὸ νότιο φυσικὸ ὄριο παρακολουθοῦμε πρὸς Α Δρακοτούρα (1186 μ.), Κούρβελον (1224 μ.), Ρουπάκι (1207 μ.), Πυργάκι (1081 μ.), Ὀχυρὸν (764 μ.), Ἐλάτη (868 μ.), (853 μ.), Κέθρος (687 μ.), Κατσούπι (663μ.), Περιβόλια, Κοτρώνι (639 μ.), Βουλιὰ (663 μ.), Ροδιὰ (910 μ.), Κερασιὰ (1065μ.). Στὴ συνέχεια τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται ΒΔ (1013 μ.), (1040 μ.), Πυξαρὰ (1236 μ.), (1326 μ.), (1352 μ.), Ἐλατάκια (1130 μ.), Μαυροβούνι (1042 μ.), Χονδρὴ Ράχη (504 μ.), Κουκουνάρα, Ξαθέρι (391 μ.), (375μ.), (339 μ.), Παλιόμαντρα (136 μ.), Ἐλαιώνας (196μ.), Χιονορράχη (350 μ.), Τούρνοιτη (258 μ.), Πέντε Ὅρνια (260 μ.) καὶ καταλήγει Β στὰ φυσικὰ ὄρια μὲ τὴν περιοχὴ ΠΒΗ', δηλαδὴ στὸν ὄρμο Μαντουδίου.

Ἡ λεκάνη ἔχει ἔκταση 180 περίπου τ.χμ., ἀποστραγγίζεται Β πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ διαρρέεται ἀπὸ τὸν ποταμὸ Κυμάσι, ὁ ὁποῖος ἐκβάλλει στὸν ὄρμο Μαντουδίου. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς λεκάνης καλύπτεται ἀπὸ δάσος.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒΙ'.

B9': Προκόπιο:

⁸⁸¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 43-44· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 154-155.

⁸⁸² Θουκυδίδης, *Ιστορίαι*, 3, 89. Βλέπε ἐπίσης Δαβάρας (1965), σελ. 256.

⁸⁸³ Συριόπουλος (1995), σελ. 1364 καὶ *AEM* 1980, σελ. 114, ἀρ. 24.

B9α': Προκόπιο: Κάστρο ή Καστρί:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος 2χλμ. Β τοῦ χωριοῦ Ν. Προκόπιο, τὸ ὁποῖο βρίσκεται περίπου 10χλμ. ΝΑ τοῦ Μαντουδίου.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Πρόκειται περὶ θέσεως κατοικήσεως κλασσικῆς, ἑλληνιστικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Κοντὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὸν λόφο Κάστρο ἢ Καστρί ἐντοπίστηκε τμήμα ὀχυρώσεων⁸⁸⁴. Ἔχουν βρεθεῖ τοῖχοι καὶ ὄστρακα 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, δύο ἀνάγλυφα, χρυσὸ δαχτυλίδι, πτολεμαϊκὰ νομίσματα, ὄστρακα κυλικῶν, ὀλπῶν, κυπέλλων, λεκανίδων, κρατήρων, ἀμφορέων, κεράμων καὶ λύχνων 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, καθὼς καὶ ἀκροκέραμος 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος⁸⁸⁵.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Θέση κατοίκησης κλασσικῆς, ἑλληνιστικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

B9β': Προκόπιο: Δαφνοῦσα:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον τοῦ Προκοπίου.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Βρέθηκαν δύο λήκυθοι ΚΛ ἐποχῆς⁸⁸⁶.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Θέση κατοίκησης ΚΛ ἐποχῆς.

Περιοχὴ ΠΒΙΑ': Περιοχὴ Πηλίου.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται γιὰ τὴν λεκάνη πὺλ κείται Α καὶ Β τῆς λεκάνης ΠΒΙΑ', μὲ τὴν ὁποία ἔχει κοινὰ τὰ δυτικὰ καὶ τὰ νότια φυσικὰ ὄρια. Τὸ Α ὄριο παρακολουθοῦμε Μαυροβούνη (1042 μ.), Πρίωνας (1093 μ.), Χιονορράχη (350 μ.), Τούρνοιτη (258 μ.), Πέντε ὄρνια (260 μ.) καὶ καταλήγει στὸν ὄρμος Μαντουδίου. Εἶναι γενικὰ μία πεδινὴ λεκάνη ἐκτάσεως 50 περίπου τ.χμ. πὺλ καλύπτεται δάσος στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς καὶ ἀποστραγγίζεται Β πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου. Ἡ λεκάνη διαρρέεται ἀπὸ τὸν Δαφνοπόταμό πὺλ χύνεται στὸ Αἰγαῖο.

Ἡ ἀκτογραμμὴ σχηματίζει τὸν ὄρμος Ἀτάλαντου τὸν ὄρμος Πηλίου, στὸ ΒΔ καὶ ΝΑ ἄκρο τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν τὰ ἀκρωτήρια Δάγρι καὶ Χαλεπό.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒΙΑ':

B10α': Πήλι (Πήλιον): Καστρί καὶ Μεσοκοτρῶνη:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Τὸ χωριὸ Πήλι βρίσκεται 13χλμ. ΒΑ τοῦ Προκοπίου. Πλησίον τοῦ Πηλίου ὑπάρχουν δύο λόφοι, καλούμενοι Καστρί καὶ Μεσοκοτρῶνη, ἀντιστοιχῶς.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐπὶ τοῦ λόφου Καστρί ἔχουν ἐντοπισθεῖ ὀχυρώσεις. Ὁ λόφος Μεσοκοτρῶνη κείται πλησίον τῆς θάλασσας. Καὶ ἐκ τῶν δύο θέσεων προέρχονται θραύσματα κεράμων, ἀρχαῖα ὄστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὄστρακα κλασσικῶν σκύφων καὶ ἑλληνιστικῶν πινακίων⁸⁸⁷.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῶν θέσεων: Ἀρχαῖες θέσεις. Θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ἡ θέση Καστρί θέση οἰκισμοῦ. Στὴν περιοχὴ τοῦ Πηλίου ὁ Philippson τοποθετεῖ τὴν ἀρχαία πόλη *Διάκριοι*⁸⁸⁸.

B10β': Πήλι: Ἐρειπωμένη μονή:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Νοτίως τοῦ ὄρμου τοῦ Πηλίου ὑπάρχει μία ἐρειπωμένη μονή.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐκεῖ ἔχουν βρεθεῖ ὄστρακα κλασσικῆς ἐποχῆς¹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

B10: Ἀδιευκρίνιστα: Ἡ Σακελλαράκη ἔχει δημοσιεύσει αἰχμὴ δόρατος, χωρὶς νὰ διευκρινίζει πὺλ βρέθηκε⁸⁸⁹.

⁸⁸⁴ Νικολόπουλος (1998), σελ. 366-368. Βλ. ἐπίσης Whitley (2004-5), σελ. 52.

⁸⁸⁵ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σ. 45-7, Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 151-152. Βλέπε κεῖ Hankey (1952), σελ. 93, σημ. 59, Philippson (1951), σελ. 589 καὶ 743, σημ. 24.

⁸⁸⁶ Κατάκης (2000), σελ. 425-426.

⁸⁸⁷ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 45- Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 151. Hankey (1952), 93, Philippson (1951), σελ. 589 καὶ 666.

⁸⁸⁸ Philippson (1951), σελ. 589 καὶ 666.

Περιοχή ΠΒΙΒ': Περιοχή Βλαχιάς.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

Πρόκειται για την λεκάνη που κείται ΒΑ τής ΠΒΙ' και Α τής ΠΒΙΑ' με τις οποίες έχει κοινά τὰ ΝΔ και Δ φυσικά όρια αντίστοιχως. Τὸ ΝΑ φυσικὸ ὄριο παρακολουθοῦμε πρὸς τὰ ΒΑ. Ἀπὸ τὴν κορυφὴ Πυξαριά τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται ΒΑ Γρουσάκια (1209μ.), Βασκαντήρα (1222μ.), Γερακοβούνι (1227μ.), Καλογερικὰ (1003μ.), Ἐλατος (745μ.) καὶ καταλήγει στὸ Αἰγαῖο Β τοῦ χωριοῦ Πηγάδια. Ἀπὸ τὴν Βόρεια πλευρὰ ἡ λεκάνη βρέχεται ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο.

Εἶναι γενικὰ μία λεκάνη ἐκτάσεως 40 περίπου τ.χμ. πὺν καλύπτεται κυρίως ἀπὸ δάσος καὶ ἀποστραγγίζεται Β πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου. Ἡ λεκάνη διαρρέεται ἀπὸ μικρὰ ρέματα πὺν χύνονται στὸν ὄρμο Βλαχιάς. Ἡ ἀκτογραμμὴ σχηματίζει τὸν ὄρμο Βλαχιάς.

β) Ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒΑ'.

Δὲν ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀρχαιολογικὲς θέσεις στὴν περιοχὴ ΠΒΙΒ'.

4) Γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΒ' (1.050 π.Χ. – 27 π.Χ.)

Στὰ προηγούμενα ὑποκεφάλαια ἀσχοληθήκαμε μετὰ τὴν γεωγραφία, τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς καὶ τὶς ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒ'. Τώρα, συνδυάζοντας τὰ ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα, θὰ προσπαθήσουμε νὰ ταυτίσουμε γεωγραφικὰ στοιχεῖα (ἀκρωτήρια, κόλπους, πεδιάδες, ὄρη, ποταμούς) καὶ ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς Εὐβοίας μετὰ γνωστὲς ἀπὸ τὶς πηγὲς μας ὀνομασίες.

Πόλη Ὀροβία: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση μετὰ βάση τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς:

Σὲ πρῶιμους χρόνους φαίνεται νὰ ἀνάγεται ἡ πληροφορία τοῦ Στράβωνα⁸⁹⁰ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Ἰστιαίας, τῆς Κηρίνθου, τῆς Αἰδηψοῦ καὶ τῶν Ὀροβίων ἀπὸ τὸν Ἑλλοπα, τὸν γιὸ τοῦ Ἴωνα, ὁ ὁποῖος στὴν Ὠρεία περιοχὴ τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας εἶχε κτίσει προηγουμένως τὴν πόλη Ἑλλοπία. Ἡ διήγηση πιθανῶς ἀπηχεῖ γεγονότα τῆς πρῶιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, ὅταν οἱ Ἴωνες, ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Εὐβοία πὺν εἶχαν προηγουμένως κατακτήσει ἀπὸ τοὺς παλαιότερους κατοίκους τῆς Ἄβαντες, ἐξαπλώνονταν πρὸς τὰ Β, ἀναγκάζοντας τοὺς παλαιότερους κατοίκους ἢ νὰ ὑποταγοῦν, ἢ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Εὐβοία ἀποικίζοντας τὴν Χίο καὶ ἄλλα ἴσως νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, καθὼς καὶ τὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴ ἀκτὴ.

Τὰ γεγονότα φαίνεται ὅτι ἀνάγονται στὰ χρόνια τοῦ πρῶτου ἀποικισμοῦ, μετὰ τὸ 1100 π.Χ. καὶ πρὶν τὸν 8^ο αἰῶνα, ὅποτε ἡ κατάσταση στὴν Εὐβοία ἔχει παγιωθεῖ, ἀφοῦ οἱ εὐρισκόμενες σὲ ἀκμὴ ἰωνικὲς πλέον πόλεις ἰδρύουν στὴν Ἰταλία τὶς πρῶτες ἑλληνικὲς ἀποικίες κατὰ τὸν δεῦτερο ἑλληνικὸ ἀποικισμό, ἐνῶ λίγο πρὶν τὰ τέλη τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα ξεσπᾷ ὁ Ληλάντιος πόλεμος μετὰξὺ Χαλκίδας καὶ Ἐρέτριας. Ἐπομένως οἱ Ὀροβίες ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τὴν ἰωνικὴν κατάκτηση, κατὰ τὴν πρῶιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, πιθανῶς καὶ κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ὕστερης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ διήγηση τοῦ Θουκυδίδου οἱ Ὀροβίες ὑπῆρχαν κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἀφοῦ τὸ 426 π.Χ. ἐπλήγησαν ἀπὸ παλιοροϊκὸ κύμα μετὰ ἀπὸ σεισμό. Τὸ κύμα κατέκλυσε ἓνα τμήμα τῆς πόλεως, καὶ ἀπὸ ἓνα μέρος ἀπὸ αὐτὸ ἀποσύρθηκαν τὰ νερά, ἐνῶ ἀπὸ κάποιον ἄλλο δὲν ἀποσύρθηκαν καὶ παρέμεινε βυθισμένο.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ψηφισματικὴ στήλη τοῦ δήμου τῶν Ἰστιαίων IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1186, ὅπου ἀναγραφόταν τὸ ὄνομα ἀρχοντος Ὀροβιέως καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Προσηώας IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1189, οἱ Ὀροβίες ὑφίστανται ὡς κώμη τῆς Ἰστιαιώτιδος χώρας κατὰ τὸν 3^ο αἰῶνα π.Χ.

Ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Στράβωνα⁸⁹¹ προκύπτει ὅτι οἱ Ὀροβίες, ὅπου τὸ ἱερὸ καὶ μαντεῖο τοῦ Σελινουντίου Ἀπόλλωνος⁸⁹², βρισκόνταν στὴν δυτικὴ παραλία τῆς Εὐβοίας, κοντὰ στὶς Αἰγές, οἱ ὁποῖες ἀπεῖχαν ἀπὸ τὴν βοιωτικὴ Ἀθηδόνα ἑκατὸν εἴκοσι στάδια, δηλαδὴ περίπου 22-23 χλμ. Σύμφωνα μετὰ τὴν ἀπόσταση πὺν δίνει ὁ Πausanias οἱ Αἰγές, ὅπου βρισκόταν τὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος Αἰγαίου, πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν στὴν θέση περίπου τῆς μονῆς Ἁγίου Νικολάου Γαλατάκη καὶ οἱ Ὀροβίες κάπου κοντὰ στὶς Αἰγές.

⁸⁸⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 72.

⁸⁹⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 445.

⁸⁹¹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 404-405.

⁸⁹² Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 445.

Ο Στράβωνας βεβαίως δίνει τις πληροφορίες αυτές όταν περιγράφει την ανατολική παραλία της Βοιωτίας, ενώ βρίσκεται σὲ αὐτὴν καὶ πληροφορεῖται γιὰ τὶς ἀπέναντι εὐβοϊκὲς θέσεις. Ἡ ἀπόσταση ἐπίσης πού δίνει εἶναι θαλάσσια ἀπόσταση, πράγμα πού σημαίνει ὅτι δὲν ξέρουμε ἂν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβής. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ μέτρηση κατὰ προσέγγιση καὶ ἐπομένως θὰ μπορούσαν οἱ Αἰγές νὰ τοποθετηθοῦν στὴ θέση περίπου τῆς μονῆς Γαλατάκη. Ἡ λέξη ἐγγύς ὡστόσο τοῦ κειμένου, ἢ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ περιγράψει τὴν ἀπόσταση τῶν Ὀροβιῶν ἀπὸ τὶς Αἰγές, χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ περιγράψει τὴν ἀπόσταση μεταξύ δύο θέσεων ἀπὸ μακριά. Ἐπομένως ἐγγύς μπορεῖ νὰ σημαίνει ἀρκετὰ χιλιόμετρα.

Ποῦ ὅμως βρισκόταν ἡ θέση τῶν Ὀροβιῶν; ΝΑ τῆς μονῆς Γαλατάκη βρίσκεται ἡ ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας⁸⁹³. Ἄρα πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε ΒΔ. Δύο λεκάνες βρίσκονται ἐγγύς τῆς μονῆς Γαλατάκη, ὅπου μπορούμε νὰ τοποθετήσουμε τὶς Αἰγές (ἂν καὶ δὲν ὑπάρχουν εὐρήματα⁸⁹⁴ πού θὰ ὑποστήριζαν τὴν τοποθέτηση), ἡ λεκάνη τῆς περιοχῆς ΠΒΑ', δηλαδή τῶν Ροβιῶν, ἢ ἐκεῖνη τῆς περιοχῆς ΠΒΒ', δηλαδή τῆς Λίμνης. Ἐπειδὴ ὅμως μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὰ σύγχρονα τοπωνύμια ἐπιβιώσεις τῶν ἀρχαίων (Ροβιές < Ὀροβίες, Λίμνη < Ἐλύμιον), ἐλλείψει ἐπιγραφῶν ἢ ἄλλων πιὸ διαφωτιστικῶν φιλολογικῶν πηγῶν μπορούμε νὰ τοποθετήσουμε στὸ Ἐλύμιον στὴν λεκάνη τῆς Λίμνης καὶ τὶς Ὀροβίες στὴν λεκάνη τῶν Ροβιῶν.

Ὀροβία: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση τῶν θέσεων:

Ἡ θέση τῆς ἀρχαίας πόλεως Ὀροβία, ὅπως εἶπαμε, τοποθετεῖται στὴ θέση τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ροβιές, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας πόλεως. Στὶς Ὀροβίες, πού ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Θουκυδίδη, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ τὴν καταστροφὴ τμήματος τῆς πόλεως καὶ τὸν κατακλυσμό της ἀπὸ παλιρροϊκὸ κύμα, ἡ πόλη ἦταν παραθαλάσσια. Σ' αὐτὴν βρισκόταν καὶ τὸ ἱερὸ καὶ μαντεῖο τοῦ Ἀπόλλωνος Σελιουντίου⁸⁹⁵, χωρὶς ὅμως οἱ γραπτὲς πηγές νὰ μᾶς ξεκαθαρίζουν ἂν ἦταν ἀστικό, περιαιστικό ἢ ἐξωαστικό ἱερό.

Τόσο στὴ θέση τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ροβιές (θέση Β1α: Ροβιές), ὅσο καὶ στὴν κοντινὴ Β1β': Ροβιές: Αράκλη, (καὶ ἴσως στὴν Β1γ': Ροβιές), διαπιστώνεται κατοίκηση κατὰ τὸν 4^ο π.Χ. αἰῶνα καὶ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ. Τὸ ἴδιο διαπιστώνεται καὶ στὴν κοντινὴ θέση Β1στ': Θέση ΝΑ τῶν Ροβιῶν. Τὰ ἀρχαία λείψανα καὶ ἡ θέση στὸ κέντρο τῆς παράκτιας πεδινῆς ζώνης τῆς λεκάνης ΠΒΑ' ἴσως ὑποδεικνύουν τὴν θέση οἰκισμοῦ. Δὲν παρουσιάζουν ὅμως μέχρι σήμερα λείψανα τοῦ 5^{ου} αἰῶνα. Τὸ 1966 βρέθηκαν κλασσικὰ ὄστρακα καὶ κεραμοσκεπεῖς τάφοι ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς κοντὰ στὴ Β πλευρὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς Λίμνη⁸⁹⁶.

Στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἡλία (θέση Β1ζ': Ροβιές: Ἁγ. Ἡλίας) πρὸς τὴν θάλασσα, ὅπως εἶπαμε, ἔχουν ἐντοπισθεῖ πολλὰ ἴχνη ἀρχαίου οἰκισμοῦ. Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου ἔχουν ἐντοπισθεῖ μεγάλες ποσότητες κεραμίδων καὶ πετρῶν, πού ἐρμηνεύονται πιθανότατα ὡς λείψανα τάφων⁸⁹⁷. Ἄν συμβαίνει αὐτὸ τὰ εὐρήματα αὐτὰ ὀριοθετοῦν τὸν χώρο τῶν νεκροταφείων ἐκτὸς τοῦ οἰκισμοῦ. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ τὸ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ἀρχαίων κτιρίων πού ἐντοπίστηκαν ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου τῆς οἰκογένειας Παπαδοπούλου Β τοῦ χωριοῦ, ὁ τοῖχος ἀπὸ πωρόλιθους στὴ Ν ἄκρη τοῦ χωριοῦ πού λέγεται Ἡράκλεις, 40μ. Δ τῆς δημοσίας καὶ οἱ διάσπαρτοι πωρόλιθοι πού ὑπάρχουν στὴ γύρω περιοχὴ⁸⁹⁸ δείχνουν τὴν θέση ἀρχαίου οἰκισμοῦ.

Μετὰ τὸν σεισμό τοῦ 427 π.Χ. πού ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης ὁ ὁποῖος κατέστρεψε τὴν πόλη⁸⁹⁹, ὁ οἰκισμὸς τῶν Ὀροβιῶν πού μέχρι τότε πιθανῶς βρισκόταν στὴν παραθαλάσσια θέση τῶν Ροβιῶν, τότε ἴσως μετακινήθηκε στὸν λόφο τοῦ Ἁγ. Ἡλία⁹⁰⁰.

⁸⁹³ Βλέπε Περιοχὴ ΠΔ1: Περιοχὴ Χαλκίδας.

⁸⁹⁴ Βλέπε Θέση Β2η': Λίμνη: Μονὴ Ἁγ. Νικολάου Γαλατάκη.

⁸⁹⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127, Βρανόπουλος (1995), σελ. 30.

⁸⁹⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46-7· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 154. Βλέπε ἐπίσης French (1991-2), σελ. 34.

⁸⁹⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

⁸⁹⁸ Σάμψων (1988-9), σελ. 163.

⁸⁹⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46-7· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 154-155.

⁹⁰⁰ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445.

Στην περιοχή του Παλαιοχωρίου, (θέσεις Β1δ'Ι: Ροβιές: Παλαιοχώριον, Β1δΙΙ': Ροβιές: Παλαιοχώριον, Β1ε': Θέσις ΒΔ του Παλαιοχωρίου) που βρίσκεται ΒΑ των Ροβιών σε 250 περίπου μ. ύψόμετρο, διαπιστώνονται λείψανα κατοίκησης κλασσικής και ρωμαϊκής εποχής. Εκεί θα μπορούσε να τοποθετηθεί κάποια κώμη ή κάποιο ιερό των Όροβιών.

Πόλη Όροβία: Πολιτική οργάνωση: Μεταβολές της επικράτειας:

Μετά την διάλυση των μυκηναϊκών βασιλείων στο τέλος της εποχής του Χαλκού ακολούθησαν μετακινήσεις πληθυσμιακών ομάδων εντός του ελλαδικού χώρου, στα νησιά του Αιγαίου και στην Μ. Ασία κατά τον 11^ο και 10^ο π.Χ. αιώνα. Στα χρόνια αυτά ή και στον 9^ο π.Χ. αιώνα τοποθετήσαμε την κατάληψη της βόρεια Εύβοιας από τους Ίωνες. Στην κεντρική Ελλάδα, στην Αττική, στην Πελοπόννησο κ.λ.π. συγκροτούνται μικρά κράτη που παρουσιάζουν φυλετική κοινωνική και πολιτική οργάνωση και κατοίκηση κατά κώμες. Αυτό θα συνέβη πιθανώς και με τις Όροβιές.

Κατά το β' ήμισυ του 8^{ου} αι. π.Χ. πιθανώς οι Όροβιές συγκροτήθηκαν σε πόλη-κράτος, δηλαδή οι οικισμοί και τα αντίστοιχα φυλετικά πολιτικά μορφώματα θα συνενώθηκαν με συνοικισμό και θα αποτέλεσαν την πόλη - κράτος Όροβία, που ή επικράτειά της περιελάμβανε την λεκάνη της περιοχής ΠΒΑ' και υφίσταται και κατά την αρχαϊκή εποχή. Ωστόσο δεν έχουμε μέχρι στιγμής λείψανα ΠΓ, ΓΕ και ΑΡ εποχής ούτε από την πιθανή θέση του πολιτικού κέντρου (**Β1α: Ροβιές**) ούτε από την ευρύτερη περιοχή.

Η άνευρεθείσα κεραμική ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ εποχής στις Ροβιές, τον Άγιο Ηλία, τις κοντινές θέσεις, το Παλαιοχώριον και την θέση Β1στ' καθώς και τα κτιριακά λείψανα δείχνουν την θέση του πολιτικού κέντρου κατά την περίοδο αυτήν.

Ούτε όμως οι κατάλογοι των Έλληνοταμιών παρουσιάζουν πόλη Όροβία, ούτε ή αναφορά της καταστροφής της από το παλιρροϊκό κύμα το 427 π.Χ. που μαρτυρεί ο Θουκυδίδης σημαίνει ότι υφίστατο ως πόλη κράτος. Μάλλον πρέπει να εξαγάγουμε το συμπέρασμα ότι στα μέσα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα ή επικράτεια των Όροβιών είχε ενσωματωθεί στην επικράτεια της Ιστιαίας, την οποία όμως κατέλαβαν στρατιωτικά οι Αθηναίοι, και έτσι δεν πλήρωνε φόρο. Το ίδιο πρέπει να συνέβαινε και με το Έλύμνιον, το οποίο όπως θα δούμε μπορεί να τοποθετηθεί στην γειτνιαζούσα Α λεκάνη. Η αναφορά στους Ωρεούς και στο Έλύμνιον από τον Αριστοφάνη στην *Ειρήνη*⁹⁰¹ το 421 π.Χ. δείχνει πιθανότατα ότι το Έλύμνιον είχε ενσωματωθεί στην επικράτεια της Ιστιαίας. Έπομένως ή *Ιστιαιώτις* χώρα σίγουρα πριν την στρατιωτική επέμβαση του Περικλή στην Ιστιαία, περιελάμβανε την λεκάνη της περιοχής ΠΒΑ' και εκείνην της περιοχής ΠΒΒ'.

Κατά την ΕΛ εποχή ή επικράτεια των Όροβιών παρέμεινε ενσωματωμένη στην Ιστιαιώτιδα χώρα, όπως φαίνεται από το ψήφισμα⁹⁰² και την αναθηματική επιγραφή για την αναστήλωση του ιερού της *Άρτέμιδος Προσηώας*⁹⁰³, αφού αναφέρονται ονόματα πολιτών που προέρχονται από αυτές, μέχρι την ενσωμάτωσή της στην ρωμαϊκή Αχαΐα το 27 π.Χ.

Πόλη Όροβία: Κοινωνική οργάνωση και οικονομία:

Οι εκτάσεις της λεκάνης ΠΒΑ' θα άρκουσαν για να θρέψουν τον πληθυσμό ενός μικρού ή περισσότερων μικρών οικισμών που θα μπορούσαν να υπάρχουν στην περιοχή κατά την ΠΓ και ΓΕ εποχή, οι κοινωνίες των οποίων θα ήταν οργανωμένες πολιτικά και κοινωνικά ως φυλετικά κράτη και ή οικονομία τους θα στηριζόταν στην αγροτική παραγωγή και την κτηνοτροφία.

Κατά την ΑΡΧ, ΚΛ και ΕΛ εποχή ή οικονομία πιθανώς στηριζόταν κατά ένα μέρος στον αγροτική παραγωγή, οι κάτοικοι όμως θα ασχολούνταν πιθανώς με την άλιεία, το εμπόριο και την ναυτιλία, αφού πρόκειται για παραθαλάσσιο οικισμό.

Βέβαιο είναι ότι τον 5^ο αιώνα ή πόλη Όροβία υφίσταται ως κώμη της Ιστιαιώτιδας, αφού δεν αναγράφεται στους καταλόγους των Έλληνοταμιών το διάστημα 451-424 π.Χ., και πιθανώς τέτοια παραμένει μέχρι την ενσωμάτωσή της στην ρωμαϊκή Αχαΐα.

⁹⁰¹ Αριστοφάνης, *Ειρήνη*, στ. 1125-1126.

⁹⁰² IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, αρ. 1186· IV: Histiaia-Oreus, αρ. 1189.

⁹⁰³ IG, IV: Histiaia-Oreus, αρ. 1189.

Η πλίνθος με τούς άκρους πόδες αγάλματος που βρέθηκε στην αυλή του σχολείου τών Ροβιων⁹⁰⁴ δυστυχώς δέν χρονολογείται. Ωστόσο μπορεί νά σημαίνει την λειτουργία έργαστηρίου γλυπτικής, γεγονός που προϋποθέτει έξειδίκευση, καταμερισμό έργασίας, πλεόνασμα του πρωτογενούς προϊόντος, οί διαχειριστές του όποιου, άτομα ή κοινότητες, θα είχαν την δυνατότητα νά διαθέσουν για την ίδρυση του αγάλματος. Οί τεχνίτες του έργαστηρίου αποτελούσαν ομάδα που άπασχολείτο στον δευτερογενή τομέα τής οικονομίας⁹⁰⁵.

Τό μαρτυρούμενο ιερό τής πόλεως τών Όροβιων:

Άπό τόν Στράβωνα⁹⁰⁶ πληροφορούμαστε την ύπαρξη ιεροῦ και μαντείου του Σελιουντίου Απόλλωνος στις Όροβίες. Δέν γνωρίζουμε όμως ούτε την ακριβή θέση του ούτε αν ήταν αστικό, περιαστικό ή έξωαστικό ιερό.

Πόλη Έλύμνιον: Ιστορική ανασύνθεση με βάση τις φιλολογικές και έπιγραφικές πηγές:

Τό Έλύμνιον δέν εμφανίζεται ως αναξάρτητη πόλη στους φορολογικούς καταλόγους τής Αθηναικής συμμαχίας μεταξύ τών άλλων εϋβοϊκών πόλεων από τό 451/450 π.Χ. και έξής μέχρι τό 425/424 π.Χ.⁹⁰⁷. Γνωρίζουμε ότι τό 446 π.Χ. ό Περικλής κατέλαβε στρατιωτικά την Ιστιαία και ανάγκασε τις υπόλοιπες εϋβοϊκές πόλεις νά γίνουν πάλι φόρου ύποτελείς τής Αθηναικής συμμαχίας. Η παλαιότερη χρονολογικά μαρτυρία για τό Έλύμνιον είναι αυτή από την κωμωδία του Αριστοφάνη *Ειρήνη*, ή όποία ανέβηκε τό 421 π.Χ. Όπως είπαμε, τό Έλύμνιον έδω παρουσιάζεται σέ στενή συνάφεια με τόν Ωρεό, άρα ή περιοχή του Έλυμνίου πρέπει νά ανήκε στην επικράτεια τής Ιστιαίας, ή όποία βρισκόταν υπό την κατοχή Αθηναίων κληρούχων.

Ο σχολιαστής του Αριστοφάνη⁹⁰⁸ αναφέρει τις μαρτυρίες δύο άλλων συγγραφέων. Σύμφωνα με αυτόν ό Καλλίστρατος λέει ότι τό Έλύμνιον είναι τόπος τής Εϋβοίας, ενώ ό Απόλλωνιος θεωρεί ότι είναι ναός κοντά στην Εϋβοία. Πολύ αργότερα ό Αϊλιος Ηρωδιανός επαναλαμβάνει τά περι νήσου: Έλύμνιον νήσος Εϋβοίας πόλιν έχουσα. λέγεται και Έλυμνία⁹⁰⁹, τό ίδιο και ό Στέφανος Βυζάντιος τόν 6ο αιώνα μ.Χ.: Έλύμνιον, νήσος Εϋβοίας, πόλιν έχουσα. λέγεται και Έλυμνία. τό έθνικόν Έλύμνιος ή Έλυμνιεύς⁹¹⁰.

Επαναλαμβάνει: Τό όνομα τής Λίμνης θεωρείται παραφθορά του Έλυμνίου, άφου λίμνη στην περιοχή δέν υπάρχει, αλλά αντίθετα ή λεκάνη της γειτνιάζει με την άμεση περιοχή τών Ωρεών-αρχαίας Ιστιαίας και την πεδιάδα τής Ιστιαίας. Σέ όλη την παραλία ή στα άνοιχτά τής σύγχρονης Λίμνης νησι όπου θα μπορούσε νά βρίσκεται ναός ή ή πόλη Έλύμνιον, όπως στην περίπτωση π.χ. τών Πιθηκουσσών, δέν υπάρχει. Έπομένως θα πρέπει νά θεωρήσουμε ότι έχει γίνει παρανόηση από τόν συγγραφέα και μάλλον γίνεται ουσιαστικά αναφορά στο γεγονός ότι τό Έλύμνιον ήταν παραθαλάσσιο.

Ο Αριστοτέλης⁹¹¹ αναφέρεται σέ αναγκαστική μετεγκατάσταση μάλλον, παρά σέ κανονικές συνθήκες ίδρυσης άποικίας, Εϋβοέων από τό Έλύμνιον στις Κλεωνές του Άθωνος, μετά από επίθεση μυγών, οί όποιες έτρωγαν όλα τά αγαθά τους ακόμα και τόν σίδηρο! Χωρίς νά μπορούμε νά αποκλείσουμε μία τέτοια επίθεση εντόμων, που στη διήγηση έμπεριέχει τό στοιχείο τής υπερβολής, όντως μπορεί νά έγινε μετεγκατάσταση ενός μέρους του πληθυσμού στις Κλεωνές. Τό έθνικόν Χαλκιδείς έδω σημαίνει Εϋβοείς, όχι πολίτες τής Χαλκίδας.

Ωστόσο ή θέση του πολιτικού κέντρου και ή περιοχή του (τό Έλύμνιον και ή χώρα του) δέν έπαυσαν νά κατοικούνται όπως προκύπτει από κείμενο του έπόμενου αιώνα. Στα χρόνια του Αντίγονου Γονατᾶ⁹¹², και συγκεκριμένα στα έτη 264/263 π.Χ.⁹¹³ είδαμε ότι χρονολογείται άετωματική ψηφισματική

⁹⁰⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 197.

⁹⁰⁵ Ξιφαράς (2002), σελ. 38.

⁹⁰⁶ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 445.

⁹⁰⁷ *IG*, I, 2, άρ. 195 και έξής· Nachmanson (1913), άρ. 11, σελ. 14-16. Βλ. επίσης Geyer (1962), σελ. 109-111 και σημ. 1 σελ. 111.

⁹⁰⁸ Σχόλια στον Αριστοφάνη, *Ειρήνη*, στ. 1125-1126.

⁹⁰⁹ Αϊλιος Ηρωδιανός, *Περί καθολικής προσωδίας*, 3,1, σελ. 364, 22.

⁹¹⁰ Στέφανος Βυζάντιος, *Έθνικά*, σελ. 269, 19.

⁹¹¹ Αριστοτέλης, *άπόσπασμα*, 315:...κατᾶκισαν δέ και Κλεωνάς Χαλκιδείς εν τῷ Άθω έξαναστάντας έξ Έλυμνίου, ως μὲν μυθολογοῦσιν υπό μυγών, οίον τά άλλα κατήσθιον αυτών και τόν σίδηρον.

⁹¹² 276-239 π.Χ.

στήλη που βρέθηκε σε κάποιο σπίτι των Κάτω Ωρεών, ή οποία περιλαμβάνει προξενικό κατάλογο. Μεταξύ των αρχόντων περιλαμβάνεται το όνομα του Φιλοστράτου *Είλυμνιεύς*.

Στον κατάλογο πολιτών της Ιστιαιώτιδας από την αναθηματική επιγραφή του τεμένου της Αρτέμιδος Προσηώας δεν περιλαμβάνεται Έλυμνιεύς, αλλά αυτό ίσως είναι θέμα τύχης. Αν όμως δεν είναι θέμα τύχης, δεδομένου ότι η επιγραφή χρονολογείται γύρω στο 200 π.Χ., λίγο μετά την κατάληψη του πολιτικού κέντρου της Ιστιαίας, δηλαδή του Ωρεού⁹¹⁴, από τους Ρωμαίους με επί κεφαλής τον ανθύπατο Πόπλιο Σουλπίκιο Γάλβα με την βοήθεια βασιλέως της Περγάμου Αττάλου Α', πιθανώς το 207 π.Χ.⁹¹⁵, ίσως να σημαίνει ότι παρακμάζει για κάποιο διάστημα. Όπως θα δούμε όμως το πολιτικό κέντρο κατοικείται κατά την ρωμαϊκή εποχή, καθώς έχουμε αρκετά αρχαιολογικά ευρήματα.

Πόλη Έλύμνιον: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση των θέσεων:

Πού όμως βρισκόταν το πολιτικό κέντρο του Έλυμνίου; Τόσο η στενή σχέση του με τον Ωρεό, πράγμα που τοποθετεί το Έλύμνιον κοντά σε αυτόν, όσο και η παρανόηση ότι ο ίδιος ο οικισμός ή ιερό που ανήκε σε αυτόν βρισκόταν σε νησί της Εύβοίας, τοποθετούν το Έλύμνιον σε παραθαλάσσια λεκάνη γειτονική του Ωρεού. Ο συνδυασμός των δεδομένων αυτών με την επιβίωση του αρχαίου ονόματος (Λίμνη) τοποθετούν το Έλύμνιον στην περιοχή ΠΒΒ': Περιοχή Λίμνης.

Σημαντική αρχαία θέση είναι η θέση Β2β': Λίμνη: Καστριά. Πρόκειται για μια έκτεταμένη θέση ανάμεσα στην εκκλησία του Αγίου Ανδρέα, την κορυφογραμμή ΒΔ, τα Καστριά και την Παναγιά. Τα γεωμετρικά όστρακα, αρχαϊκά, κλασικά και ρωμαϊκά όστρακα που προέρχονται από εδώ δείχνουν συνεχή κατοίκηση για πολλούς αιώνες, πράγμα που ίσως μαρτυρεί την σημασία της θέσεως. Η Τουλούπα ταυτίζει τον λόφο με την ακρόπολη του αρχαίου Έλυμνίου, αποδεχόμενη και το επιχείρημα της επιβιώσεως του αρχαίου ονόματος⁹¹⁶. Θα μπορούσε πραγματικά να πρόκειται για το οικιστικό και πολιτικό κέντρο του Έλυμνίου για τους λόγους που εξετάσαμε.

Άλλες κλασικές θέσεις είναι οι θέσεις Β2: Λίμνη, ΝΔ του λόφου Μεσόπετρα κοντά στην ακτή, Β2δ': Παναγιά, Β2ε': Λίμνη: Άγιος Γεώργιος, ενώ η θέση Β2θ': Λίμνη: Κανδήλιον: Χορτοκόπι όπου βρέθηκε ο θησαυρός των αργυρών εύβοϊκων νομισμάτων του 5^{ου} αιώνας δεν είναι βέβαιο αν είναι μόνο θέση απόκρυψης των νομισμάτων ή είχε και άλλη χρήση κατά την αρχαιότητα. Ύδαταγωγός ελληνιστικής εποχής βρέθηκε στην θέση Β1α': Λίμνη, ενώ κεραμική ελληνιστικής εποχής έχει προκύψει μόνο από την θέση Β2α': Λίμνη: Χρόνια.

Ρωμαϊκά ευρήματα έχουν προκύψει από Β1α': Λίμνη, Β2β': Καστριά, Β2δ': Παναγιά, και Β2ε': Λίμνη: Άγιος Γεώργιος, που δείχνουν κατοίκηση της περιοχής κατά την ρωμαϊκή εποχή, και έπομένως ύπαρξη του Έλυμνίου μέχρι το τέλος της περιόδου που εξετάζουμε.

Πόλη Έλύμνιον: Πολιτική οργάνωση: Μεταβολές της επικράτειας:

Μετά την διάλυση των μυκηναϊκών βασιλείων στο τέλος της εποχής του Χαλκού, στα χρόνια από τον 11^ο μέχρι τον 9^ο π.Χ. αιώνα τοποθετήσαμε την κατάληψη της βόρεια Εύβοιας από τους Ίωνες. Όπως στην κεντρική Ελλάδα, στην Αττική, στην Πελοπόννησο κ.λ.π. συγκροτούνται μικρά κράτη που παρουσιάζουν φυλετική κοινωνική και πολιτική οργάνωση και κατοίκηση κατά κώμες, αυτό θα συνέβη πιθανώς και με το Έλύμνιον.

Κατά το β' ήμισυ του 8^{ου} αι. π.Χ. πιθανώς το Έλύμνιον συγκροτήθηκε σε πόλη-κράτος, δηλαδή οι οικισμοί και τα αντίστοιχα φυλετικά πολιτικά μορφώματα θα συνενώθηκαν με συνοικισμό και θα αποτέλεσαν την πόλη - κράτος Έλύμνιον, που η επικράτειά της περιελάμβανε την λεκάνη της περιοχής ΠΒΒ' και υφίσταται και κατά την αρχαϊκή εποχή.

Σημαντική είναι η αρχαία θέση Β2β': Λίμνη: Καστριά ανάμεσα στην εκκλησία του Αγίου Ανδρέα, την κορυφογραμμή ΒΔ, τα Καστριά και την Παναγιά. Τα γεωμετρικά όστρακα, αρχαϊκά, κλασικά και

⁹¹³ Βρέθηκε στο σπίτι του Χρηστού Βόρη. *Bulletin de correspondance hellenique* XV, 1891, 412 κ.έξ.· Wilhelm, A., *AM*, XV, 1892, 111 κ.έξ.· Dittenberger (1892), 494· Bleckmann, *Inscr. z. griech. Staatenkde.* 40. Ο Pomtow χρονολογεί την επιγραφή μάλλον πριν το 232 π.Χ. Βλ. *IG*, IX, IV: Histiaia-Oreus, αρ. 1187.

⁹¹⁴ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, XXVIII, 6, 5-7· Titus Livius, *Ab Urbe condita*, XXXI, 46, 6-16. Βλ. επίσης Βρανόπουλος (1995), σελ. 142.

⁹¹⁵ Sage, E.T., *Livy, Ab Urbe condita*, σελ. 136, σημ. 1.

⁹¹⁶ Τουλούπα (1978), σελ. 121.

ῥωμαϊκὰ ὄστρακα πὸν προέρχονται ἀπὸ ἐδῶ δείχνουν συνεχῆ κατοίκηση γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, πράγμα πὸν ἴσως μαρτυρεῖ τὴν θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν. Οἱ ἄλλες θέσεις θὰ ἀνήκαν σὲ κῶμες ἢ κάποια ἴσως νὰ ἀνῆκε σὲ ἱερό.

Οἱ κατάλογοι τῶν Ἑλληνοταμιῶν δὲν παρουσιάζουν πόλη Ἐλύμνιον, ἐνῶ μόνο ὁ Ἀριστοφάνης τὴν ἀναφέρει σὲ στενὴ σχέση μὲ τὸν Ὠρεό. Μᾶλλον πρέπει νὰ ἐξαγάγουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι στὸ β' μισὸ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἢ ἐπικράτεια τοῦ Ἐλυμνίου εἶχε ἤδη ἐνσωματωθεῖ στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας, τὴν ὁποία ὅμως κατέλαβαν στρατιωτικὰ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἔτσι δὲν πλήρωνε φόρο. Ἐπομένως ἢ Ἰστιαιώτις χώρα σίγουρα πρὶν τὴν στρατιωτικὴν ἐπέμβαση τοῦ Περικλῆ στὴν Ἰστιαία, περιελάμβανε τὴν λεκάνη τῆς περιοχῆς ΠΒΒ' ὅπως καὶ ἐκείνην τῆς περιοχῆς ΠΒΑ'.

Κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ ἢ ἐπικράτεια τοῦ Ἐλυμνίου παρέμεινε ἐνσωματωμένη στὴν Ἰστιαιώτιδα χώρα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ψήφισμα πὸν χρονολογεῖται στὰ ἔτη 264/263 π.Χ.⁹¹⁷ πὸν περιλαμβάνει μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τὸ ὄνομα τοῦ Φιλοστράτου *Εἰλυμνιέως*, μέχρι τὴν ἐνσωμάτωσή στὴ ῥωμαϊκὴ Ἀχαΐα τὸ 27 π.Χ.

Πόλη Ἐλύμνιον: Κοινωνικὴ ὁργάνωση καὶ οἰκονομία:

Οἱ ἐκτάσεις τῆς λεκάνης ΠΒΒ' θὰ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ θρέψουν τὸν πληθυσμὸ ἑνὸς μικροῦ ἢ περισσότερων μικρῶν οἰκισμῶν πὸν θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπάρχουν στὴν περιοχὴ κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχὴ, οἱ κοινωνίες τῶν ὁποίων θὰ ἦταν ὁργανωμένες πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ὡς φυλετικὰ κράτη καὶ ἢ οἰκονομία τους θὰ στηριζόταν στὴν ἀγροτικὴ παραγωγή καὶ τὴν κτηνοτροφία.

Κατὰ τὴν ΑΡΧ, ΚΑ καὶ ΕΛ ἐποχὴ ἢ οἰκονομία πιθανῶς στηριζόταν κατὰ ἓνα μέρος στὸν ἀγροτικὴ παραγωγή, οἱ κάτοικοι ὅμως θὰ ἀσχολοῦνταν πιθανῶς μὲ τὴν ἀλιεία, τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν ναυτιλία, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ παραθαλάσσιο οἰκισμό. Βέβαιο εἶναι ὅτι τὸν 5^ο αἰῶνα ἢ πόλη Ἐλύμνιον ὑφίσταται ὡς κώμη τῆς Ἰστιαιώτιδας, ἀφοῦ δὲν ἀναγράφεται στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν τὸ διάστημα 451-424 π.Χ. ὡς ἀνεξάρτητη πόλη, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ 421 π.Χ. σὲ στενὴ σχέση μὲ τὸν Ὠρεό, καὶ πιθανῶς τέτοια παραμένει μέχρι τὴν ἐνσωμάτωσή της στὴν ῥωμαϊκὴ Ἀχαΐα.

Πόλη Ἐλύμνιον: Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς πόλεως τοῦ Ἐλυμνίου:

Ὁ Στράβωνας περιγράφοντας τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Βοιωτίας μιλάει γιὰ τὶς πόλεις τῆς Εὐβοίας πὸν βρίσκονταν ἀπέναντι⁹¹⁸. Λέει λοιπὸν ὅτι ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἀνθηδόνα στὴν εὐβοϊκὴ ἀκτὴ, σὲ ἀπόσταση ἑκατὸν εἴκοσι σταδίων, δηλαδὴ 22-23 χλμ., βρίσκονταν οἱ *Αἰγές*, ὅπου ἦταν τὸ ἱερὸ τοῦ *Ποσειδῶνος Αἰγαίου*. Τὸ ὄρος, κατὰ τὸν Στράβωνα βρισκόταν ἐπάνω σὲ ψηλὸ ὄρος, ἐνῶ παλαιότερα ὑπῆρχε καὶ πόλη *Αἰγαί*. Κοντὰ στὶς *Αἰγές* ἦταν καὶ οἱ *Ὀροβίες*.

Μετρῶντας τὴν ἀπόσταση στὸν χάρτη βλέπουμε ὅτι 22-23 χλμ Β-ΒΔ τῆς ἀρχαίας Ἀνθηδόνας βρίσκεται ἢ θέση τῆς μονῆς Ἁγίου Νικολάου Γαλατάκη στοὺς πρόποδες τοῦ Κανδηλίου ὄρους. Αὐτὴ ἢ θέση θὰ μποροῦσε νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν θέση τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος Αἰγαίου, ἂν καὶ δὲν ἔχουμε εὐρήματα, λόγω τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τὴν Ἀνθηδόνα, τῆς μορφολογίας τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς γειτνιασεως μὲ τὴν λεκάνη τῶν *Ὀροβίων*.

Ἡ ῥάχη ὅμως τοῦ Κανδηλίου ἀποτελεῖ φυσικὸ ὄριο, καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο δὲν ὑπάρχει ἄλλη λεκάνη στὴν πλευρὰ αὐτὴν πὸν νὰ ἔχει ἐξοδο πρὸς τὴν θάλασσα στὴν ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ ἀνήκει τὸ ἱερό. Ἐπομένως θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι κοντὰ στὸ ἱερό, στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τῆς λεκάνης ΠΒΒ' βρισκόταν σὲ ἐποχὴ παλαιότερη ἐκείνης τοῦ Παυσανία ἢ κώμη τοῦ Ἐλυμνίου πὸν ὀνομαζόταν *Αἰγαί*. Ὁ Μπελλάρας ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι στὸ Ἐλύμνιον ὑπῆρχε ἀρχαιότατος ναὸς τοῦ Δία καὶ τῆς Ἥρας⁹¹⁹.

Περιοχὴ ΠΒΓ': Ἀθηναϊκὸ ὄχυρό;

Ἡ μόνη ἀρχαία θέση τῆς λεκάνης αὐτῆς εἶναι ἐκείνη τῆς παραλίας Κοτσικιᾶς. Τὰ λείψανα τοίχων, τὰ κεραμίδια καὶ τὰ ὄστρακα κλασσικῆς ἐποχῆς⁹²⁰ ἐρμηνεύονται ὡς λείψανα ἀθηναϊκοῦ ὄχυρου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς⁹²¹.

⁹¹⁷ Βρέθηκε στὸ σπίτι τοῦ Χρηστοῦ Βόρρη. Bulletin de correspondance hellenique XV, 1891, 412 κ.έξ.· Wilhelm, A., AM, XV, 1892, 111 κ. ἐξ.· Dittenberger (1892), 494· Bleckmann, *Inscr. z. grieh. Staatenkde.* 40. Ὁ Pomtow χρονολογεῖ τὴν ἐπιγραφή μᾶλλον πρὶν τὸ 232 π.Χ. Βλ. IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1187.

⁹¹⁸ Στράβων. *Γεωγραφικά*, IX, 404-405.

⁹¹⁹ Μπελλάρας (1965), σελ. 71.

⁹²⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 127. Βλέπε BSA 61, 1966, σελ. 45.

Περιοχή ΠΓΕ': Αρχαία κώμη τῆς Κηρίνθου (Ιστιαιώτιδος).

Καὶ οἱ δύο ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς βρίσκονται στὸ Β ἥμισυ τῆς λεκάνης. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ θέση Β7α': Δάφνη (Μαντανικά): Κάστρο, καθὼς ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα ὀχυρώσεως καὶ ἐπιφανειακῶς πρωτογεωμετρικά, γεωμετρικά καὶ κλασσικά ὄστρακα⁹²².

Θὰ μπορούσε ἐδῶ νὰ εἶναι θέση ἀρχαίου οἰκισμοῦ, κώμης τῆς Κηρίνθου (Ιστιαιώτιδας). Τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τοῦ οἰκοπέδου Γ. Νικολάου, ἐπὶ τῆς Β κλιτύς τοῦ λόφου, (τὸ 1961 βρέθηκε τάφος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, πού περιεῖχε τρεῖς ληκύθους) καὶ ἡ ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη στήλη πού εἶχε δεῖ στὸ χωριὸ ὁ Powell⁹²³ δείχνουν τὶς θέσεις τῶν ἀρχαίων νεκροταφείων τοῦ οἰκισμοῦ αὐτοῦ.

Ἡ θέση Β7β': Δάφνη: Στεφανίου, 1χλμ. Ν τῆς Δάφνης, ὅπου βρίσκεται ὁ λόφος Μισοπέτρι, παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ἀπὸ πλευρᾶς πρώιμης κατοίκησης, ἂν πράγματι ὁ ὄψιανός πού βρέθηκε χρονολογεῖται στοὺς ΠΓ χρόνους. Ἡ θέση ξανακατοικεῖται στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ. Τὰ ὄστρακα, οἱ τοῖχοι, οἱ κέραμοι καὶ γενικῶς τὰ λείψανα κτιρίων κλασσικῆς ἐποχῆς⁹²⁴ πού ἔχουν βρεθεῖ ἐδῶ ὑποδεικνύουν τὴν θέση κάποιας κώμης ἴσως ἢ κάποιου ὀχυροῦ.

Περιοχή ΠΒΣΤ': Περιοχὴ δύο ἀρχαίων ὀχυρωμένων οἰκισμῶν ἢ φρουρίων.

Οἱ ἀρχαῖες ὀχυρώσεις ἐπὶ τοῦ ὑψώματος Ταμπούρι (Β4β': Ἁγία Ἄννα: Ταμπούρι) δείχνουν ὅτι πρόκειται γιὰ θέση φρουρίου ἢ ὀχυρωμένου οἰκισμοῦ. Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐνεπίγραφη στήλη⁹²⁵ ἀπὸ τὴν θέση Β4γ': Ἁγία Ἄννα: Παλαιόβρυση, δὲν εἶναι σαφὲς ἀπὸ τὴν δημοσίευση γιὰ τὴ στήλη πρόκειται. Ἄν προέρχεται ἀπὸ τὴν θέση αὐτήν, τότε πρόκειται περὶ ἀρχαίας θέσεως. Ἴσως ὅμως νὰ προέρχεται ἀπὸ διπλανὴ θέση.

Ἡ θέση Β6α': Στροφιλιὰ, λίγα χλμ. ΒΔ τῆς Κηρίνθου, ὅπου ἔχει ἐντοπισθεῖ ὀχυρωμένος λόφος, μὲ ὄστρακα καὶ τοῖχοι κλασσικῆς ἐποχῆς, καθὼς καὶ ῥωμαϊκὰ ὄστρακα⁹²⁶ εἶναι πιθανῶς θέση ὀχυρωμένου οἰκισμοῦ ἢ φρουρίου. Γιὰ τὴν θέση Β6β': Στροφιλιὰ: Παλαιοχώρι γνωρίζουμε μόνο ὅτι εἶναι θέση κατοίκησης κλασσικῆς ἐποχῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ πού ἔχει ἀνευρεθεῖ⁹²⁷.

Περιοχὴ ΠΒΖ': Περιοχὴ Ἀγ. Βασιλείου-Ἀγκάλης-Ζωοδόχου Πηγῆς.

Πόλη Τρύχας: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση μὲ βάση τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές:

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ ὀχυρωμένος οἰκισμὸς 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα στὴν μικρὴ χερσόνησο τοῦ Ἀγ. Βασιλείου (θέση Β4α': Ἁγία Ἄννα: Ἀγ. Βασίλειος) στὴν παραλία τῆς Ἁγίας Ἄννας (χωριοῦ κειμένου Ν τῆς Κοτσικιᾶς), πού ὀνομάζεται Ἀγκάλη. Ὁ οἰκισμὸς ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ χρονολογεῖται στὸν 5^{ον} π.Χ. αἰῶνα καὶ ταυτίζεται ἀπὸ τὸν Σάμψων μὲ τὴν ἀναφερόμενη ἀπὸ τὸν Λυκόφωνα ἀρχαία πόλη Τρύχας⁹²⁸.

Ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ὁ Αἴλιος Ἡρωδιανός⁹²⁹ καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος⁹³⁰ ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πόλη μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴν Εὐβοία, ὁ Λυκόφρων ὅμως στὴν τραγωδία του Ἀλεξάνδρα δίνει περισσότερα στοιχεῖα. Σύμφωνα μὲ τὴν Ἀλεξάνδρα-Κασσάνδρα τὰ πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν θὰ τσακιστοῦν στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας. Πέντε τοπωνύμια τῆς ἀκτῆς αὐτῆς ἀπαντοῦν στὸ κείμενο, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦνται γεωγραφικὰ ἀπὸ τὸν Ζάρακα (Ν. Εὐβοία) μέχρι τὴν Δίρφη καὶ βορειότερα: Ζάραξ, Τρύχας, Νέδων, Διρφωσός καὶ Διάκριοι.

Βεβαίως ἐπειδὴ τὸ κείμενο εἶναι ποιητικὸ, δὲν εἶναι ἀπαραίτητο τὰ τοπωνύμια νὰ βρίσκονται στὸ κείμενο κατὰ γεωγραφικὴ σειρὰ ἀπὸ ΝΑ πρὸς ΒΔ, ἀφοῦ ἓνα ζητούμενο γιὰ τὸν ποιητὴ εἶναι νὰ βγαίνει σωστὰ τὸ μέτρο. Γι' αὐτὸ ὁ Σάμψων τοποθετεῖ τὸν Τρύχαντα στὴν θέση

⁹²¹ Σάμψων (1973-4), σελ. 493. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1980), σελ. 659. Ἐπίσης καὶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 44-45.

⁹²² Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46, 49-51· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 153 καὶ 161-162.

⁹²³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46. Βλέπε ἐπίσης Powell (1899), 1, σελ. 42.

⁹²⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46. Βλέπε ἐπίσης Philippson (1951), σελ. 743.

⁹²⁵ Τουλούπα (1978), σελ. 120.

⁹²⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 152.

⁹²⁷ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 46· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 152.

⁹²⁸ Σάμψων (1973-4), σ. 493.

⁹²⁹ Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσφῶδιας*, 3, 1, 57, 20-21.

⁹³⁰ Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά*, σελ. 639, 15-16.

B4α': Αγία Άννα: Αγ. Βασίλειος, τοποθέτηση που είναι πιθανή, όσο πιθανή είναι και για Όποιαδήποτε άλλη παράκτια θέση από τον Ζάρακα μέχρι την Β. Εύβοια που εξετάζουμε.

Τρύχας: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση τῶν θέσεων:

Εἴτε ταυτίζεται ὁ οἰκισμὸς τῆς θέσης B4α': Αγία Άννα: Αγ. Βασίλειος μὲ τὸν ἀρχαῖο Τρύχαντα εἴτε ὄχι, σίγουρα ἦταν τὸ πολιτικὸ κέντρο μιᾶς μικρῆς ἐπικράτειας ποὺ ταυτίζεται μὲ τὴν περιοχὴ ΠΒΖ'. Σὲ περίπτωσι ποὺ ἐντοπιζόταν ΠΓ καὶ ΓΕ κεραμεικὴ τότε ἢ μικρὴ αὐτὴ πόλη θὰ προερχόταν ἀπὸ φυλετικὸ πολιτικὸ μόρφωμα τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου. Δὲν ἔχουν ὅμως ἐντοπισθεῖ λείψανα τῶν περιόδων αὐτῶν. Ἄν ἡ πόλη αὐτὴ κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἦταν ἀνεξάρτητη πόλις-κράτος, σίγουρα κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ εἶχε ἀπορροφηθεῖ ἀπὸ τὴν Ἰστιαία, ἀφοῦ οὔτε αὐτὴ οὔτε ἡ γειτονικὴ Κήρινθος, ποὺ κατὰ τὸν 6^ο αἰῶνα ἦταν ἀνεξάρτητη πόλις-κράτος, δὲν ἀναφέρονται στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας.

Πολιτικὴ ὀργάνωσι: Μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας:

Στις ψηφισματικὲς στήλες τοῦ 3^{ου} αἰῶνα⁹³¹, ὅπως καὶ στὸν κατάλογο πολιτῶν τῆς Ἰσθμιαίδας ἀπὸ τὸ τέμενος τῆς Ἀρτέμιδος Προσηῶας⁹³² δὲν παρουσιάζονται πολῖτες ἀπὸ τὸν Τρύχαντα ἢ τὴν γειτονικὴ Κήρινθο. Αὐτὸ ὅμως μπορεῖ νὰ εἶναι θέμα τύχης, ἀφοῦ ἡ Κήρινθος ὑφίστατο μέχρι τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνα⁹³³. Ὁλη ἡ πεδιάδα τῆς Κηρίνου, τὸ ἀργότερο μέχρι τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνα φαίνεται πὺς εἶχε ἐνσωματωθεῖ στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας, καὶ σ' αὐτὴν παρέμεινε μέχρι τὴν ἴδρυσή τῆς ῥωμαϊκῆς Ἀχαΐας τὸ 27 π.Χ.

Πόλι Τρύχας: Κοινωνικὴ ὀργάνωσι καὶ οἰκονομία:

Οἱ ἐκτάσεις τῆς λεκάνης ΠΒΖ' θὰ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ θρέψουν τὸν πληθυσμὸ ἐνὸς μικροῦ ἢ περισσότερων μικρῶν οἰκισμῶν ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπάρχουν στὴν περιοχὴ κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχῇ, οἱ κοινωνίες τῶν ὁποίων θὰ ἦταν ὀργανωμένες πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ὡς φυλετικὰ κράτη καὶ ἡ οἰκονομία τους θὰ στηριζόταν στὴν ἀγροτικὴ παραγωγὴ καὶ τὴν κτηνοτροφία. Δὲν ἔχουν ὅμως προκύψει εὐρήματα αὐτῶν τῶν ἐποχῶν στὴν λεκάνη αὐτὴν.

Κατὰ τὴν ΑΡΧ, ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχῇ ἡ οἰκονομία πιθανῶς στηριζόταν κατὰ ἓνα μέρος στὸν ἀγροτικὴ παραγωγὴ, οἱ κάτοικοι ὅμως θὰ ἀσχολοῦνταν πιθανῶς μὲ τὴν ἀλιεία, τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν ναυτιλία, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ παραθαλάσσιο οἰκισμὸ.

Βέβαιο εἶναι ὅτι τὸν 5^ο αἰῶνα ἡ πόλι Τρύχας ὑφίσταται ὡς κώμη τῆς Ἰσθμιαίδας, ἀφοῦ δὲν ἀναγράφεται στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν τὸ διάστημα 451-424 π.Χ. ὡς ἀνεξάρτητη πόλι καὶ πιθανῶς τέτοια παραμένει μέχρι τὴν ἐνσωμάτωσή τῆς στὴν ῥωμαϊκὴ Ἀχαΐα.

Τὸ τμήμα χάλκινου ἀγγείου καὶ οἱ σκωρίες ἐργαστηρίου μεταλλοτεχνίας σημαίνουν τὴν λειτουργία ἐργαστηρίου μεταλλοτεχνίας, γεγονὸς ποὺ προϋποθέτει ἐξειδίκευση, καταμερισμὸ ἐργασίας, πλεόνασμα τοῦ πρωτογενοῦς προϊόντος, οἱ διαχειριστὲς τοῦ ὁποίου, ἄτομα ἢ κοινότητες, θὰ εἶχαν τὴν δυνατότητα νὰ διαθέσουν γιὰ τὴν ἀγορὰ μετάλλινων ἀντικειμένων. Οἱ τεχνίτες τοῦ ἐργαστηρίου ἀποτελοῦσαν ὁμάδα ποὺ ἀπασχολεῖτο στὸν δευτερογενῆ τομέα τῆς οἰκονομίας⁹³⁴.

Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς πόλεως: Δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ κάποια λατρεία στὸν Τρύχαντα.

Πόλι Κήρινθος: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεσι μὲ βάση τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές:

Ἡ πρώτη ἀναφορὰ τῆς Κηρίνου εἶναι στὴν Ἰλιάδα, στὸν νεῶν κατάλογον. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὡς μία ἀπὸ τὶς ἀβαντικὲς πόλεις ποὺ ἔστειλε στρατὸ στὴν Τροία ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Χαλκίδας Ἐλεφήνορα, γιοῦ τοῦ Χαλκῶδοντα. Ἐδῶ ἡ Κήρινθος ἀναφέρεται ὡς ἐφαλος⁹³⁵, δηλαδὴ ὅτι βρισκόταν

⁹³¹ IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1186· IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1187.

⁹³² Ἐπιγραφή IG, IX, IV: Histiaia-Oreus, ἀρ. 1189.

⁹³³ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 445-446.

⁹³⁴ Ζιφαρᾶς (2002), σελ. 38.

⁹³⁵ Ὅμηρος, Ἰλιάς, στ. 536- 538: Οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνείνοντες Ἀβαντες, Χαλκίδα τ' Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλον θ' Ἰστιαίαν, Κήρινθον τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὸν πτολίεθρον...

«πάνω στην θάλασσα». Ο σχολιαστής παρατηρεί: *Κήρινθος. Πόλις Εύβοιας επιθαλάσσιος. Έφαλον. Παραθαλάσσιον.* Η έκφραση αυτή μπορεί να σημαίνει ότι η πόλη Κήρινθος ήταν κτισμένη δίπλα στην θάλασσα ή σε κάποια μικρή χερσόνησο. Πάντως η πληροφορία του Όμηρου, όπως εξηγήσαμε και στην επεξεργασία των πηγών της περιοχής ΠΑ', μπορεί να προέρχεται από την ύστερη εποχή του Χαλκού, ή μπορεί να ανάγεται το αργότερο στα μέσα του 8^{ου} αιώνα π.Χ.

Στα γεγονότα του α' αποικισμού ίσως αναφέρεται ή διήγηση για τον άρξοναυτη Κάνθο από την Κήρινθο, γιό του Κανήθου και έγγονο του Άβαντα, ο οποίος περιπλανήθηκε και πέθανε στις άκτες της Λιβύης, την οποία αναπαράγει ο Απολλώνιος Ρόδιος στα Άρξοναυτικά του⁹³⁶.

Στα Άρξοναυτικά ο πατέρας του Κάνθου ο Κάνηθος χαρακτηρίζεται Άβαντιάδης, γιός δηλαδή του Άβαντα. Γι' αυτό η διήγηση πρέπει να αναφέρεται στα χρόνια που η κεντρική και η βόρεια Εύβοια ήταν Άβαντικές, δηλαδή πριν την κατάληψή της από τους Ίωνες της Αττικής. Ο Στράβων όμως αναφέρεται πιθανότατα στην κατάληψή της από τους Ίωνες, όταν μιλάει για τον Έλλοπα, τον γιό του Ίωνα, ο οποίος κτίζει στην περιοχή του Ωρεού την πόλη Έλλοπία, ή οποία στην συνέχεια καταλαμβάνει την Ίστιαία, την Αϊδηψό, τις Οροβίες και την Κήρινθο.

Άλλη μυθική διήγηση που πιθανώς άπηχεϊ τα ίδια (ή ίσως παλαιότερα) γεγονότα βρίσκουμε στον Ψευδο-Σκύμνο. Σύμφωνα με αυτήν ο Πάνδωρος, ο γιός του Έρεχθέα, περνάει από την Αττική στην Εύβοια, όπου κατοικούσαν πριν μιγάδες σύνιοκοι Λέλεγες και κτίζει την Χαλκίδα. Στην συνέχεια ο Αϊκλος κτίζει την Έρέτρια και ο Κόθος την *έναλιαν Κήρινθον*⁹³⁷. Είναι πιθανώς μία ενδιαφέρουσα παραλλαγή του ίδιου μύθου που αναφέρει και ο Στράβωνας στα *Γεωγραφικά* του. Ο Στράβων αναφέρει ότι μετά τα *Τρωϊκά* Αϊκλος και Κόθος *έξ Αθηνών όρμηθέντες, ό μόν την Έρέτριαν ώκισε, Κόθος δέ την Χαλκίδα*⁹³⁸.

Αρχαιότερη χρονολογικά πηγή μας για την Κήρινθο είναι από το 1^ο βιβλίο έλεγείων του Θεόγνη. Ο άριστοκρατικής καταγωγής ποιητής Θεόγνης περιγράφει τις πολιτειακές μεταβολές που συνέβησαν στις πόλεις της κεντρικής Ελλάδος κατά το β' ήμισυ του 6^{ου} π.Χ. αιώνα και τις διαμάχες μεταξύ άριστοκρατικών και δήμου. Ο ίδιος ανέλαβε ένεργό δράση με το μέρος των άριστοκρατικών, και γι' αυτό έξορίστηκε από τα Μέγαρα⁹³⁹.

Γράφει λοιπόν ο Θεόγνης:

Οϊ μοι αναλκίης· από μόν Κήρινθος όλωλεν, (890)
Ληλάντου δ' αγαθόν κείρεται οινόπεδον·
οί δ' αγαθοί φεύγουσι, πόλιν δέ κακοί διέπουσιν.
*ώς δη Κυψελιδών Ζεύς όλέσειε γένος*⁹⁴⁰.

Οί στίχοι αναφέρονται, σύμφωνα με τον Κορρέ, στον πόλεμο μεταξύ Αθηναίων και Εύβοέων το 506 π.Χ. Μετά την εισβολή των Σπαρτιατών, των Βοιωτών και των Χαλκιδέων στην Αττική, ο Σπαρτιατικός στρατός άποσύρθηκε και άκολούθησε νίκη των Αθηναίων υπό τον Κυψελίδη Μιλτιάδη, αντίπαλο του Πεισιστράτου επί των Βοιωτών και στη συνέχεια επί των Χαλκιδέων. Άκολούθησε εκδίωξη των Ίπποβοτών Χαλκιδέων εύγενών κατάληψη από τους Αθηναίους του Ληλαντίου πεδίου, το οποίο μέχρι τότε ανήκε στην επικράτεια της Χαλκίδας, και έγκατάσταση σε αυτό τεσσάρων χιλιάδων Αθηναίων κληρούχων. Ο Θεόγνης λυπάται για την εκδίωξη των Ίπποβοτών και των την άνατροπή των άριστοκρατικών της Κήρινθου, και καταράται το γένος του νικητή Αθηναίου στρατηγού να καταστραφεί⁹⁴¹.

Η Κήρινθος ύπάρχει κατά τον 1π.Χ- 1μ.Χ. αιώνα, αφού την εποχή του Στράβωνα είναι *πολείδιον επί τη θαλάττη*. Κοντά της εκβάλλει ο ποταμός Βούδωρος⁹⁴². Την Κήρινθο αναφέρει και ο Κλαύδιος Πτολεμαϊός τον 2ο αιώνα μ.Χ. καθώς περιγράφει την άκτογραμμή από ΝΑ προς ΒΔ. Ο Πτολεμαϊός

⁹³⁶ Απολλώνιος Ρόδιος, *Άρξοναυτικά*, I, 77-81: *Αὐτὰρ ἀπ' Εὐβοίης Κάνθος κίε, τόν ῥα Κάνηθος πέμπεν Άβαντιάδης Λελημένον· οὐ μὲν ἔμελλε νοστήσειν Κήρινθον ὑπότροπος, αἴσα γὰρ ἦεν αὐτὸν ὁμῶς Μόψον τε δαίμονα μαντοσυνάνων πλαγχθέντας Λιβύης ἐπὶ πείρασι δηωθῆναι...* Βλ. επίσης Βρανόπουλος (1995) σελ. 73.

⁹³⁷ Ψευδο-Σκύμνος, *Γεωγραφία*, στ. 567-578.

⁹³⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445-446.

⁹³⁹ Κορρές (1949), σελ. 12

⁹⁴⁰ Θεόγνιδος, *Έλεγείαι*, βιβλίον 1, στ. 890-891.

⁹⁴¹ Βρανόπουλος (1995), σελ. 68-70, Κορρές, (1949), σελ. 12.

⁹⁴² Στράβων. *Γεωγραφικά*, X, 446.

λοιπόν τοποθετεί την Κήρινθο μετά το άκρωτήριο Χερσόνησος, τις έκβολές του ποταμού Βούδωρου και πριν το Αρτεμίσιο⁹⁴³.

Με βάση τα παραπάνω ή Κήρινθος πρέπει να τοποθετηθεί στην ανατολική ακτή της Εύβοίας, κοντά στις έκβολές του ποταμού Βούδωρου, τον οποίο σχηματίζουν καθώς ενώνονται ο Κηρέας και ο Νηλέας ποταμός.

Πόλη Κήρινθος: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση θέσεων:

Πού όμως θα μπορούσε να τοποθετηθεί ή αρχαία Κήρινθος; Δύο θέσεις παουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον: ή θέση Β5α': Κήρινθος: Κρύα Βρύση ή Πελέκι και ή θέση Β5β': Κήρινθος: Καστρί.

Η πρώτη θέση βρίσκεται 5χλμ. περίπου ΝΑ της Αγ. Άννης, στο Ν πέρας παραλίας αμμώδους όπου εκβάλλει ο ποταμός Βούδωρος. Τα πρωτογεωμετρικά, γεωμετρικά, αρχαϊκά, κλασσικά και έλληνιστικά όστρακα⁹⁴⁴ που έχουν έντοπισθει στις κλιτύες του λόφου δείχνουν συνεχή κατοίκηση από την πρώιμη έποχή του Σιδήρου. Πάνω στον λόφο φαίνεται ότι υπάρχει κάποιο σημαντικό τετραγωνικής κατόψεως κτίριο. Δυστυχώς όμως δεν έχει γίνει οργανωμένη ανασκαφή, και γι' αυτό δεν μπορούμε να πούμε περισσότερα.

Πάντως λαμβάνοντας υπ' όψιν την μορφολογία του εδάφους και την γεωγραφική θέση του λόφου θα μπορούσαμε να πούμε ότι θα ήταν δυνατό να ήταν θέση οικισμού, ίσως το οικιστικό και πολιτικό κέντρο της αρχαίας Κηρίνθου. Ο ύδρευτικός άγωγός που βρέθηκε στο κτήμα Άβέρωφ⁹⁴⁵ δείχνει την κατεύθυνση από όπου έρχόταν το νερό στον οικισμό. Στους άγρους γύρω από το λόφο τα λείψανα τάφων 4^{ου} π.Χ. αιώνα⁹⁴⁶ και ΕΛ πιθανότατα έποχής⁹⁴⁷ δείχνουν την θέση των νεκροταφείων του αρχαίου οικισμού. Δεν γνωρίζουμε την χρήση των κτιρίων, λείψανα των οποίων βρέθηκαν στους άγρους Γ. Μαστροκόστα, Ν. Μουρκογιάννη και Νικολάου.

Η δεύτερη θέση που βρίσκεται Ν-ΝΔ της Κρύας Βρύσης, είναι ένας λόφος που περιβάλλεται τείχος του 5ου π.Χ. αιώνα. Η πρωτογεωμετρική κεραμική που βρέθηκε επί της Β κλιτύς του λόφου, καθώς και ή γεωμετρική κεραμική που βρέθηκε στην ίδια θέση, το σύμπλεγμα δωματίων πρώιμης ή ύστερης γεωμετρικής περιόδου⁹⁴⁸ και ή λοιπή γεωμετρική κεραμική στην Δ πλευρά της άκροπόλεως δείχνουν κατοίκηση και εγκατάσταση ΠΓ και ΓΕ έποχής στην θέση αυτήν.

Η ανατολίζουσα και ή λοιπή αρχαϊκή κεραμική που βρέθηκε στην Β κλιτύς δείχνουν ότι ή θέση έξακολούθησε να κατοικείται κατά την ΑΡ έποχή. Τα κτίρια που βρίσκονται στην κορυφή, το κτίριο με φάσεις κλασσικής και έλληνιστικής έποχής και ή κλασσική κεραμική που βρέθηκε επί της Β και Δ κλιτύς του λόφου δηλώνουν ότι ή εγκατάσταση κατά την ΚΛ και ΕΛ έποχή έξακολούθησε να ύφίσταται, και μάλιστα εκ των εύρημάτων φαίνεται ότι ή εγκατάσταση κατά την ΕΛ έποχή ήταν εκτεταμένη⁹⁴⁹. Οι σκωρίες μετάλλου φανερώνουν την λειτουργία εργαστηρίου μεταλλουργίας⁹⁵⁰.

Η θέση Καστρί φθάνει μέχρι τους πρόποδες του λόφου του Προφήτη Ηλία. Από εδώ προέρχεται και μία επιτύμβια στήλη ενεπίγραφη, που φέρει ανάγλυφο, το οποίο παριστάνει κύλινδρο πατύρου και στύλο⁹⁵¹ και φανερώνει την θέση των νεκροταφείων.

Από όλους τους μελετητές που μās δίνουν τα παραπάνω στοιχεία, όπως είπαμε, ή θέση συνδέεται με την αρχαία πόλη της Κηρίνθου, εις ό,τι άφορα τουλάχιστον την προϊστορική, πρωτογεωμετρική έως έλληνιστική φάση της. Η Κήρινθος αναφέρεται κατά πρώτον στον «νεών κατάλογον» της *Ιλιάδος*⁹⁵² και χαρακτηρίζεται ως έφαλος. Την αναφέρει επίσης ο ποιητής Θεόγνις και ο Στράβων την τοποθετεί στις Α

⁹⁴³ Κλαύδιος Πτολεμαίος, *Γεωγραφία*, βιβλία 1-3.

⁹⁴⁴ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 43-44. Βλέπε επίσης Philippson (1951), σελ. 742, άρ. 19. Θεοχάρης (1959), σελ. 279-328. Boardman, J. BSA, 1957, σελ. 2 και άρ. 8. Βλέπε επίσης Catling (1975-6), σελ. 5 και AAA VII, 1975, σελ. 28-37.

⁹⁴⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995), σελ. 307-308.

⁹⁴⁶ Χωρέμης (1971), σελ. 261.

⁹⁴⁷ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1984), σελ. 124-125.

⁹⁴⁸ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 253. Βλέπε για περισσότερες πληροφορίες Σάμψων (1975)Α', σελ. 35-37.

⁹⁴⁹ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996), σελ. 309.

⁹⁵⁰ Σάμψων (1973-4), σελ. 484-5.

⁹⁵¹ Βλέπε ΑΔ 26, 1971, σελ. 261.

⁹⁵² *Ιλιάς* Β, 539, Παράβαλε: Απολλώνιος Ρόδιος, *Άργοναυτικά*, 1, 79.

ἀκτὲς τῆς Εὐβοίας, ὅπου βρίσκεται ἡ πεδιάδα πὺν ῥέει ὁ ποταμὸς Βούδωρος⁹⁵³. Ἡ ταύτιση εἶναι πάρα πολὺ πιθανή. Ἄν νέα εὐρήματα ἀπὸ τὴν προηγούμενη θέση Β5α': Κήρινθος: Κρύα Βρύση ἢ Πελέκι, πὺν εἶναι ἄλλωστε πολὺ κοντινὴ, δὲν ἀνατρέψουν τὴν ταύτιση αὐτὴν, τότε ἡ Κήρινθος πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν θέση Β5β': Κήρινθος: Καστρί.

Τὰ ἀρχαῖκά, κλασσικά καὶ ῥωμαϊκὰ ὄστρακα⁹⁵⁴ πὺν ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐπιφανειακῶς στὸν κοντινὸ τῶν προηγούμενων λόφο τοῦ Ἁγίου Ἡλία ΝΔ τῆς Κρύας Βρύσης, μὲ τὴν ὁποία συνδέεται μὲ μία βραχῶδη κορυφογραμμὴ (θέση Β5γ': Ἁγ. Ἡλίας) δείχνουν κατοίκηση κατὰ τὶς περιόδους αὐτές.

Ἐχουν ἐπίσης ἐπισημανθεῖ ἐπιφανειακῶς γεωμετρικά ὄστρακα κοντὰ στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Βούδωρου κοντὰ στὴ θέση Β8: Μαντούδι: Πελέκι⁹⁵⁵. Ἀπὸ τὴν ἴδια θέση προέρχεται μία μαρμάρινη ἐνεπίγραφη στήλη⁹⁵⁶.

Πόλη Κήρινθος: Πολιτικὴ ὀργάνωση: Μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας:

Μετὰ τὴν διάλυση τῶν μυκηναϊκῶν βασιλείων στὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ἀκολούθησαν μετακινήσεις πληθυσμιακῶν ὁμάδων ἐντὸς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ στὴν Μ. Ἀσία κατὰ τὸν 11^ο καὶ 10^ο π.Χ. αἰῶνα. Στὰ χρόνια αὐτὰ ἢ καὶ ἀργότερα στὸν 9^ο π.Χ. αἰῶνα τοποθετήσαμε τὴν κατάκτηση τῆς βόρεια Εὐβοίας ἀπὸ τοὺς Ἴωνες.

Κατὰ τὸ β' ἡμισὺ τοῦ 8^{ου} αἰ. π.Χ. πιθανῶς ἡ Κήρινθος συγκροτήθηκε σὲ πόλη-κράτος, δηλαδὴ οἱ οἰκισμοὶ καὶ τὰ ἀντίστοιχα φυλετικὰ πολιτικὰ μορφώματα θὰ συνενώθηκαν μὲ συνοικισμό καὶ θὰ ἀποτέλεσαν τὴν πόλη – κράτος Κήρινθος, πὺν ἡ ἐπικρατεία τῆς περιελάμβανε τὴν λεκάνη τῆς περιοχῆς ΠΒΗ' καὶ πιθανότατα τὶς γειτονικὲς λεκάνες ΠΒΕ', ΠΒΣΤ', ΠΒΘ', ΠΒΙ' καὶ ΠΒΙΑ' καὶ ὑφίσταται καὶ κατὰ τὴν ἀρχαῖκή ἐποχή. Οἱ διώξεις τῶν ἀριστοκρατικῶν πὺν περιγράφει ὁ Θεόγνις δὲν σημαίνει ὅτι εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφή τῆς Κηρίνθου, ἀφοῦ ὄλωλεν στὴν γλῶσσα τοῦ ἀριστοκράτη ποιητῆ μᾶλλον σημαίνει «ἔπεσε στὰ χέρια τῶν δημοκρατικῶν».

Οἱ κατάλογοι ὁμῶς τῶν Ἑλληνοταμιῶν δὲν παρουσιάζουν πόλη Κήρινθο, πρᾶγμα πὺν σημαίνει ὅτι ἀνάμεσα στὰ τέλη τοῦ 6^{ου} αἰῶνα καὶ στὰ μέσα τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἡ ἐπικρατεία τῆς Κηρίνθου εἶχε ἐνσωματωθεῖ στὴν ἐπικρατεία τῆς Ἰστιαίας.

Κατὰ τὴν ΥΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχή ἡ ἐπικρατεία τῆς Κηρίνθου πρέπει νὰ παρέμεινε ἐνσωματωμένη στὴν Ἰστιαιώτιδα χώρα, μέχρι τὴν ἐνσωμάτωσή τῆς στὴν ῥωμαϊκὴ Ἀχαΐα τὸ 27 π.Χ. Πάντως ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Στράβωνος ἡ Κήρινθος μέχρι τὴν ἐποχὴ τοῦ κατοικεῖται καὶ χαρακτηρίζεται ἀπὸ αὐτὸν *πολεῖδιον ἐπὶ τῇ θαλάττῃ*. Κεραμεικὴ ῥωμαϊκῶν χρόνων ἀπὸ τὴν θέση Β5γ': Ἅγιος Ἡλίας ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀνθρώπινη κατοίκηση τῆς περιοχῆς κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

Πόλη Κήρινθος: Κοινωνικὴ ὀργάνωση καὶ οἰκονομία:

Οἱ ἐκτάσεις τῆς λεκάνης ΠΒΗ' καὶ τῶν γειτονικῶν ΠΒΕ', ΠΒΣΤ', ΠΒΘ', ΠΒΙ' καὶ ΠΒΙΑ' θὰ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ θρέψουν τὸν πληθυσμὸ ἀρκετῶν μικρῶν οἰκισμῶν πὺν θὰ μπορούσαν νὰ ὑπάρχουν στὴν περιοχή κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχή, οἱ κοινωνίες τῶν ὁποίων θὰ ἦταν ὀργανωμένες πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ὡς φυλετικὰ κράτη καὶ ἡ οἰκονομία τους θὰ στηριζόταν στὴν ἀγροτικὴ παραγωγή καὶ τὴν κτηνοτροφία. Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ὁμῶς τῶν περιόδων αὐτῶν ἔχουμε μέχρι τώρα μόνο ἀπὸ τὶς θέσεις Β5α': Κήρινθος: Κρύα Βρύση ἢ Πελέκι καὶ ἡ θέση Β5β': Κήρινθος: Καστρί καὶ Β8: Μαντούδι: Πελέκι στὴν περιοχή ΠΒΗ' καὶ ἀπὸ τὴν θέση Β7α': Δάφνη (Μαντανικά): Κάστρο καὶ πιθανῶς ἀπὸ τὴν θέση Β7β': Δάφνη: Στεφανίου τῆς περιοχῆς ΠΒΕ'.

Κατὰ τὴν ΑΡΧ, ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχή ἡ οἰκονομία πιθανῶς στηριζόταν κατὰ ἓνα μέρος στὸν ἀγροτικὴ παραγωγή, οἱ κάτοικοι ὁμῶς θὰ ἀσχολοῦνταν πιθανῶς μὲ τὴν ἀλιεία, τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν ναυτιλία, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ παραθαλάσσιο οἰκισμό.

⁹⁵³ Στράβων, *Γεωγραφικά*, 10, 446. Σχετικὰ μὲ τὶς ἄλλες πηγὲς βλέπε καὶ Βρανόπουλος (1995), σελ. 29-30, Φουριώτης (1970), σελ. 282-5 καὶ Μπελλάρας (1940), σελ. 16-17. Πλησίον τῆς Κηρίνθου ὑπῆρχε ἡ πόλη *Τριχὴ* (Μελέτιος) ἢ *Τρύχας* (Λυκόφρων ὁ Χαλκιδεύς). Κατὰ τὸν Μελέτιο στὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς Κηρίνθου ὑπῆρχε καὶ ἡ πόλη *Μεθώνη*. Βρανόπουλος, 1995, σελ. 30.

⁹⁵⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 43-44· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 154-155.

⁹⁵⁵ Συριόπουλος (1995), σελ. 1364 καὶ ΑΕΜ 1980, σελ. 114, ἀρ. 24.

⁹⁵⁶ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, 3, 89. Βλέπε ἐπίσης Δαβάρας (1965), σελ. 256.

Βέβαιο είναι ότι τον 5^ο αιώνα η πόλη Κηρίνθος υφίσταται ως κόμη της Ιστιαιώτιδας, αφού δεν αναγράφεται στους καταλόγους των Έλληνοταμιών το διάστημα 451-424 π.Χ., και πιθανώς τέτοια παραμένει μέχρι την ένσωμάτωσή της στην ρωμαϊκή Αχαΐα.

Οί σκωρίες μετάλλου σημαίνουν την λειτουργία εργαστηρίου μεταλλοτεχνίας, γεγονός που προϋποθέτει έξειδίκευση, καταμερισμό εργασίας, πλεόνασμα του πρωτογενούς προϊόντος, οί διαχειριστές του όποιου, άτομα ή κοινότητες, θα είχαν την δυνατότητα να διαθέσουν για την αγορά μεταλλικών προϊόντων. Οί τεχνίτες του εργαστηρίου αποτελούσαν ομάδα που απασχολείτο στον δευτερογενή τομέα της οικονομίας⁹⁵⁷. Δεν έχουν ώστόσο δημοσιευθεί στοιχεία που να χρονολογούν τα κατάλοιπα του εργαστηρίου⁹⁵⁸.

Περιοχή ΠΒΙ': Περιοχή Προκοπίου.

Όπως προκύπτει από τα εύρηματα ή θέση Β9': Προκόπιο: Κάστρο κατοικείται κατά την κλασσική, την έλληνιστική και την ρωμαϊκή εποχή. Τα κλασσικά εύρηματα (τοιχοί και κεραμεική) δείχνουν ότι πιθανώς πρόκειται για κάποιον οικισμό, (σε άμεση γειτνίαση με την περιοχή της Κηρίνθου), που ήταν κόμη της Κηρίνθου μέχρι το τέλος του 6^{ου} αιώνα π.Χ. και κατά το α' ήμισυ του 5^{ου} αιώνα ένσωματώθηκε μαζί με όλη την χώρα της Κηρίνθου στην επικράτεια της Ιστιαίας.

Περιοχή ΠΒΙΑ': Περιοχή Πηλίου.

Διάκριοι: Ιστορική ανασύνθεση με βάση τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές:

Ο Λυκόφρων στην τραγωδία του Αλεξάνδρα αναφέρει την θέση Διάκριοι⁹⁵⁹, όπου όπως και στις υπόλοιπες θα τσακίζονταν τα πλοία των Αχαιών. Η θέση αυτή βρισκόταν λοιπόν στην Α ακτή της Εύβοίας και γειτνίαζε ίσως με τον Τρύχαντα, τον Νέδωνα και τον Διρφωσό. Οί Διάκριοι ή Διακρία, που πρέπει να ήταν κόμη της Κηρίνθου κατά την ύστερη γεωμετρική πιθανώς και την αρχαϊκή εποχή, και παλιότερα φυλετικό μόρφωμα, πήραν το όνομά τους από κάποιο όρος⁹⁶⁰, το όποιο ίσως λεγόταν Διάκρον. Αυτό το όρος θα μπορούσε να είναι κάποια χαμηλή προέκταση της Δίρφυος, κάποια δηλαδή χαμηλή κορυφή ή ύψωμα στους πρόποδες της Δίρφυος. Αν ο Διρφωσός πρέπει να αναζητηθεί στην έπομένη περιοχή ΠΠ', ή όποια περιλαμβάνει τις ανατολικές κλιτύες της Δίρφης (Διρφωσός < Δίρφυς), τότε οί Διάκριοι (> το έθνικό Διακριείς⁹⁶¹ ή Διακρείς) μπορούν να τοποθετηθούν στην περιοχή ΠΒΙΑ'.

Διάκριοι: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση θέσεων:

Το πολιτικό και οικιστικό κέντρο των Διακρίων ίσως ταυτίζεται με την όχυρωμένη θέση Β10α': Πήλι (Πήλιον): Καστρι και Μεσοκοτρώνι, όπου βρέθηκαν λείψανα κτιρίων (κέραμοι), κλασσικά και έλληνιστικά όστρακα⁹⁶², ή με την θέση Β10β': Πήλι: Έρειπωμένη μονή, όπου βρέθηκε κλασσική κεραμεική⁹⁶³. Στην περιοχή του Πηλίου ο Philippson τοποθετεί την αρχαία πόλη Διάκριοι⁹⁶⁴.

Διάκριοι: Πολιτική όργάνωση: Μεταβολές της επικράτειας:

Οί Διάκριοι θα πρέπει να ήταν αρχικά κάποιο φυλετικό μόρφωμα, το όποιο ος π.Χ. πιθανότατα με την γέννηση της πόλεως-κράτους Κηρίνθου έντάχθηκε στην επικράτειά της. Στην συνέχεια, κατά τα τέλη του 6^{ου} ή κατά το πρώτο ήμισυ του 5^{ου} αιώνα π.Χ. απορροφήθηκε μαζί με όλη την χώρα της Κηρίνθου από την Ιστιαία, της όποιας τα όρια έφθασαν μέχρι το Κανδήλιον όρος και την Δίρφη. (Δεν υφίσταται ως πόλις στους καταλόγους των Έλληνοταμιών.) Έτσι θα συνέχισε να υφίσταται κατά την έλληνιστική και ρωμαϊκή εποχή μέχρι το 27 π.Χ.

⁹⁵⁷ Ξιφαράς (2002), σελ. 38.

⁹⁵⁸ Αυτό θα μπορούσε να σημαίνει ότι θα ήταν δυνατό να είναι όποιοδήποτε εποχής, ακόμα και μεσαιωνικά.

⁹⁵⁹ Λυκόφρων, Αλεξάνδρα, στ. 373-376.

⁹⁶⁰ Καλλιέργης, Μέγα έτυμολογικόν, λ. διακρία, σελ. 268, 3.

⁹⁶¹ έ.ά. και Ήσύχιος, Λεξικόν, λ. Διακρείς.

⁹⁶² Sackett και άλλοι (1966), σελ. 45· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 151. Hankey (1952), 93· Philippson (1951), σελ. 589 και 666.

⁹⁶³ έ.ά.

⁹⁶⁴ Philippson (1951), σελ. 589 και 666.

Πόλη Διάκριοι: Κοινωνική οργάνωση και οικονομία:

Οί εκτάσεις της λεκάνης ΠΒΙΑ' θα άρκοῦσαν για να θρέψουν τόν πληθυσμό ενός μικροῦ ἢ περισσότερων μικρῶν οικισμῶν πού θα μπορούσαν να ὑπάρχουν στήν περιοχή κατά τήν ΠΓ και ΓΕ ἔποχή, οί κοινωνίες τῶν ὁποίων θα ἦταν ὀργανωμένες πολιτικά και κοινωνικά ὡς φυλετικά κράτη και ἡ οἰκονομία τους θα στηριζόταν στήν ἀγροτική παραγωγή και τήν κτηνοτροφία. Δέν ἔχουν ὁμως προκύψει εὐρήματα αὐτῶν τῶν ἐποχῶν στήν λεκάνη αὐτήν.

Κατά τήν ΑΡΧ, ΚΛ και ΕΛ ἔποχή ἡ οἰκονομία πιθανῶς στηριζόταν κατά ἓνα μέρος στόν ἀγροτική παραγωγή, οί κάτοικοι ὁμως θα ἀσχολοῦνταν πιθανῶς με τήν ἀλιεία, τὸ ἐμπόριο και τήν ναυτιλία, ἀφοῦ πρόκειται για παραθαλάσσιο οικισμό.

Εἶναι πιθανό ὅτι με τήν γέννηση τῆς πόλεως-κράτους Κηρίνθου οί Διάκριοι ἀπορροφήθηκαν ἀπό τήν Κήρινθο και ἔγιναν κώμη της. Βέβαιο εἶναι ὅτι τόν 5^ο αἰώνα οί Διάκριοι ὑφίστανται ὡς κώμη τῆς Ἰστιαιώτιδας, ἀφοῦ δέν ἀναγράφεται στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν τὸ διάστημα 451-424 π.Χ. ὡς ἀνεξάρτητη πόλη, και πιθανῶς τέτοια παραμένει μέχρι τήν ἑνσωμάτωσή της στήν ὤωμαϊκή Ἀχαΐα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Περιοχή ΠΓ': Περιοχή Ἀγίας Σοφίας – Λάμαρης - Μετοχίου Δίρφους.

Μορφολογία τοῦ ἐδάφους – φυσικά ὄρια.

Ἡ περιοχή αὐτή συνορεύει Δ με τήν περιοχή ΠΒ' και ὡς ἐκ τούτου τὰ φυσικά ὄριά της πρὸς Δ συμπίπτουν με τὰ Α ὄρια τῆς περιοχῆς ΠΒ'. Ἀπὸ Β ἡ περιοχή ΠΓ' βρέχεται ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο πέλαγος, ἐνῶ τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο πρὸς Δ, Ν και Α συνιστᾷ ἡ ὄροσειρὰ τῆς Δίρφης.

Οί διάφοροι ὄρεινοί σχηματισμοί στήν περιοχή ΠΓ' σχηματίζουν τέσσερις ἰδιαίτερες λεκάνες. Τὰ φυσικά τους ὄρια συνιστοῦν ράχες, ὑψώματα και λόφοι. Ἐτσι Δ σχηματίζεται ἡ λεκάνη τῆς Ἀγ. Σοφίας, ἀνατολικότερα ἡ λεκάνη τῆς Γλυφάδας, πιὸ Α ἡ λεκάνη τῆς Λάμαρης και Α ἡ λεκάνη τοῦ Μετοχίου.

Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ Δ φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ Καλογερικὸ (1003 μ.), Γερακοβούνη (1227 μ.), Βασκαντήρα (1222 μ.), Γρυσπάρια (1209 μ.), Πυξαριά (1326 μ.), ἐνῶ στήν συνέχεια στρέφεται ΝΑ Κατάρτι (1111 μ.), Κερασιά (1105 μ.). Κατόπιν στρέφεται Α Καλπακόβραχος (1176 μ.), Ψηλὸς Βράχος (1117 μ.), και ἐν συνεχείᾳ ΝΑ Τσαγκαράκι (1117 μ.), Πορτίτσες (1168 μ.), Ἴταμος, Δέλφι (1743 μ.), Πυργάκια (1173 μ.), Στουρνάρια (1083 μ.), (1095 μ.), Ξηροβούνη (1413 μ.). Κατόπιν τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται ΒΑ (1453 μ.), Πυργάρι (1193 μ.), Σκοτεινὴ (1363 μ.), Μισοβούνη, Βλαχοβούνη (1060 μ.), Παλιόπυργος (1094 μ.) και στήν συνέχει ΒΔ Ἴταμος, Γράβες, Καστανίτσα, Ναυτικὸς (192 μ.) καταλήγοντας στοὺς ἀκρωτήριον ἀποθῆκες.

Ὅλη ἡ περιοχή ΠΓ' εἶναι ὄρατη ἀπὸ τις κορυφές τῆς Δίρφους. Βασικὸ γνῶρισμα τῆς περιοχῆς ΠΓ' εἶναι τὸ ὄρεινὸ τοπίο και οί Β κλιτύες τῆς Δίρφους πού πέφτουν ἀπότομα στοὺς Αἰγαῖο πέλαγος. Μεγάλες ἐκτάσεις της εἶναι καλυμμένες ἀπὸ δάσος και θάμνους, ἐνῶ οί καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις της εἶναι ἐλάχιστες.

ΠΓΑ': Περιοχή Ἀγίας Σοφίας:

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά ὄρια.

Τὰ δυτικά και νότια φυσικά ὄρια τῆς περιοχῆς συμπίπτουν με ἐκεῖνα τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΓ' ἀπὸ τὸ Καλογερικὸ (1003 μ.) μέχρι τὸν Ψηλὸ Βράχο (1117 μ.). Ἀπὸ τὸ σημεῖο ἐκεῖνο στρέφονται Β –ΒΔ Χλιονόρος (460 μ.), Παγανιά (441 μ.). Ἡ περιοχή ΠΓΑ' ἀπὸ Β βρέχεται ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο πέλαγος.

β) Ἀρχαίες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΓΑ':

Γ1: Ἀγία Σοφία:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: ΝΑ τῆς κορυφῆς Πυξαριά, σὲ ἀπόσταση λίγων χλμ., βρίσκεται τὸ χωρὸ Ἀγία Σοφία. Σὲ αὐτὸ ὁδηγεῖ ἡ ὁδὸς πού ἔρχεται ἀπὸ τὸ χωριὸ Παγώντας τῆς ἐπαρχίας Χαλκίδας πού βρίσκεται δυτικότερα.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἀρχιτεκτονικά μέλη ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς⁹⁶⁵.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται για ἀρχαῖα θέση ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

ΠΓΒ': Περιοχή Ἀγριοσυκέας –Γλυφάδας - Ἀγίας Εἰρήνης:

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά ὄρια.

⁹⁶⁵ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152.

Τὰ δυτικά ὄρια τῆς περιοχῆς συμπίπτουν μὲ τὰ ἀνατολικά τῆς περιοχῆς ΠΓΑ'. Τὰ νότια ὄρια παρακολουθοῦμε ἀπὸ τὸν Ψηλὸ βράχο μέχρι τὶς κορυφές Δέλφι (1743 μ.) καὶ Πυργάκια (1173 μ.). Τὸ ἀνατολικὸ φυσικὸ ὄριο ἀπὸ τὰ Πυργάκια στρέφεται ΒΑ Λεύκα (1036 μ.) καὶ Ἄφροσι (836 μ.) γιὰ νὰ καταλήξει Β στὴν ἀκτὴ. Ἡ βόρεια πλευρὰ τῆς περιοχῆς ΠΓΒ' βρέχεται ἀπὸ θάλασσα.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΒΒ': Δὲν ἔχουν προκύψει ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν περιοχὴ ΠΓΒ'.

ΠΓΓ': Περιοχὴ Λάμαρης – Στροπώνων:

Γ2: Λάμαρη: Καστρί:

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Τὰ δυτικά ὄρια τῆς περιοχῆς συμπίπτουν μὲ τὰ ἀνατολικά τῆς περιοχῆς ΠΓΒ'. Τὰ νότια φυσικὰ ὄρια παρακολουθοῦμε ἀπὸ τὰ Πυργάκια πρὸς ΝΑ μέχρι τὴν κορυφὴ Ξηρὸ Βουνὸ (1413 μ.) καὶ ἐν συνεχείᾳ ΒΑ μέχρι τὴν κορυφὴ τοῦ Ξηροῦ Βουνοῦ (1453 μ.), καὶ κατόπιν Β Κοπρισές (826 μ.) καὶ Ἅγιος Ἀθανάσιος (449 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει κοντὰ στὴν ἀκτὴ στὸ λόφο Σκοπιὰ (220 μ.).

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΓΓ'.

I) Φυσικὴ περιγραφή: Στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ Λάμαρη, τὸ ὁποῖο κεῖται ΝΔ τοῦ ὄρμου τοῦ Μετοχίου, Ν τοῦ ὑψώματος Ἄφροσι, καὶ σὲ ἀπόσταση μιᾶς ὁδοιπορικῆς ὥρας, βρίσκεται ὁ λόφος Καστρί πλησίον τῆς ἀκτῆς Χιλιαδοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα ἀρχαίου κτιρίου, διαστάσεων 11,30 x 6,80μ. Διακρίνεται ἡ εὐθυνηρία καὶ ὀρθοστάτες. Θεωρεῖται πιθανόν ὅτι τὰ λείψανα ἀνήκαν σὲ ναό, ὁ ὁποῖος παραβάλλεται μὲ τὸ Ἡφαιστεῖο στὴν Ἀθῆνα⁹⁶⁶. Ὁ Σάμψων τὸ 1975 διέκρινε Β τοῦ οἰκοδομήματος ἴχνη προσκτισμάτων καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὸ ἴχνη κεραμίδων. Καὶ αὐτὸς ὁ μελετητὴς θεωρεῖ ὅτι τὸ κτίριο αὐτὸ μᾶλλον ἦταν ναός⁹⁶⁷. Στὸν ἴδιο λόφο ἔχει βρεθεῖ ἀργυρὸ νόμισμα τοῦ Φιλίππου Β'. Ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ προέρχεται αἰχμὴ δόρατος ποὺ φυλάσσεται στὸ μουσεῖο Χαλκίδας⁹⁶⁸.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Πιθανῶς πρόκειται γιὰ θέση ἱεροῦ.

ΠΓΔ': Περιοχὴ Μετοχίου:

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Τὰ δυτικά ὄρια τῆς περιοχῆς συμπίπτουν μὲ τὰ ἀνατολικά τῆς περιοχῆς ΠΓΓ'. Τὰ Ν καὶ Α φυσικὰ ὄρια συμπίπτουν μὲ ἐκεῖνα τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΓ' ἀπὸ τὰ Πυργάκια (1173 μ.) μέχρι τὸ Ξηροβούνι (1413 μ.). Κατόπιν τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται ΒΑ (1453 μ.), μέχρι τὸν Παλιόπυργο (1094 μ.) καὶ στὴν συνέχεια ΒΔ ἀπὸ τὸ ὑψωμα Ἰταμος, μέχρι τὸ ὑψωμα Ναυτικὸς (192 μ.), καταλήγοντας στὸ ἀκρωτήριο ἀποθήκες.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΓΔ'.

Γ3: Μετόχιον Δίρφυος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ κείμενο Δ-ΝΔ τῆς κορυφῆς τῆς Δίρφυος Ἀλοκτέρη.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ὁ Παπαβασιλείου εἶχε ἐντοπίσει ἀρχαῖο φρούριο. Ἐπίσης ἐντὸς οἰκίας τοῦ χωριοῦ εἶχε βρεῖ πώρινο λίθο σὲ σχῆμα πλοίου (ἴσως σμίλη), κορμὸ ἐφήβου καὶ πέντε κιονίσκους⁹⁶⁹. Μᾶλλον ὁ κορμὸς ποὺ βρῆκε ὁ Παπαβασιλείου ταυτίζεται μὲ τὸν κορμὸ κούρου, ὑστεροαρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὸ Μετόχιον Δίρφυος ποὺ ἐμφανίζει αὐστηρορυθμικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ δημοσιεύεται στὸν ἀρχαιολογικὸ ὁδηγὸ τοῦ Μουσείου Χαλκίδας⁹⁷⁰.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται γιὰ ἀρχαῖα θέση.

⁹⁶⁶ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152. Βλέπε ἐπίσης Daux (1960), σελ. 752-3.

⁹⁶⁷ Σάμψων (1975)Α', σελ. 155. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1984), σελ. 812.

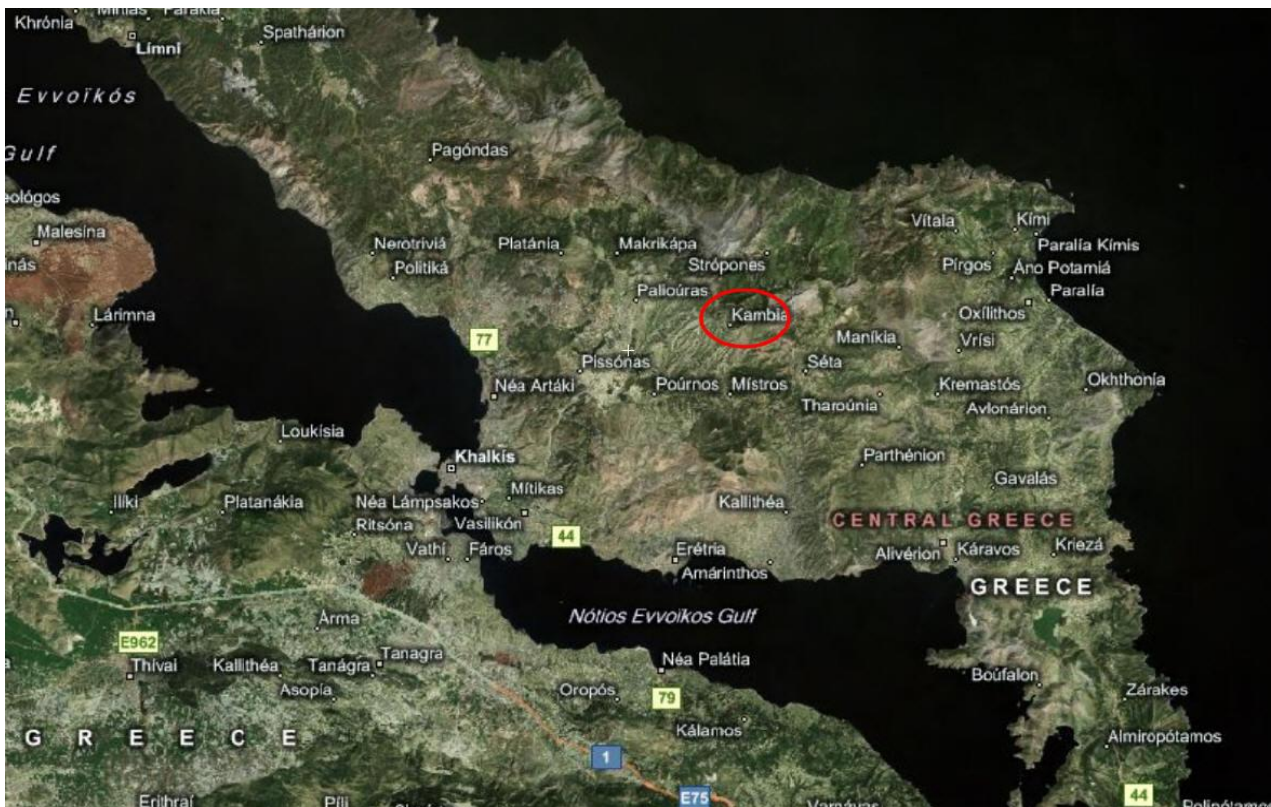
⁹⁶⁸ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152.

⁹⁶⁹ Παπαβασιλείου (1902), σελ. 71.

⁹⁷⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 70.



Αριστερά: Μετόχι: ή λεκάνη του Μετοχίου από μεγάλο ύψόμετρο. (φωτ. hellas wether)
 Δεξιά: Μετόχι: ή λεκάνη του Μετοχίου από μεγάλο ύψόμετρο. (φωτ. hellas wether)



Φωτογραφία της κεντρικής Εύβοιας από δορυφόρο (google earth)



Ψαχνά και Καστέλλα Ευβοίας από τον λόφο Καστρί

(www.arvanitis.eu)

Περιοχή ΠΔ': Περιοχή Πολιτικῶν - Ψαχνῶν - Τριάδας - Ν. Ἀρτάκης - Χαλκίδας - Βασιλικῶν - Ἐρέτριας - Ἀμαρύνθου.

Μορφολογία τοῦ ἐδάφους – φυσικὰ ὄρια.

Πρόκειται γιὰ τὴν μεγάλη περιοχή πού βρίσκεται στό μέσον τῆς Εὐβοίας καί περιλαμβάνει τὴν Χαλκίδα⁹⁷¹, τὸ Λευκαντί καί τὴν Ἐρέτρια. Τὰ βόρεια φυσικὰ ὄρια τῆς περιοχῆς συμμοχὴ αὐτὴ βρέχεται ἀπὸ Δ ἀπὸ τὸ Β. Εὐβοϊκὸ κόλπο, ἀπὸ Ν ἀπὸ τὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο καί ἀπὸ Α ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο πέλαγος, ἐνῶ τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο πρὸς Β συνιστοῦν οἱ ὄρεινοὶ ὄγκοι τοῦ Κανδηλίου ὄρους καί ἡ ράχη πού ἀποτελεῖ συνέχειά του πρὸς Α καί τὸ συνδέει μὲ τὴν Δίρφη, ἐνῶ Α χερσαῖο ὄριο ἀποτελεῖ μίαν ὄρεινὴ προέκταση τῆς Δίρφους πρὸς Ν, τὸ Σερβούνι, τὸ ὁποῖο ταυτίζεται μὲ τὸ ἀρχαῖο Κοτύλαιον.

Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ νότιο φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὶς ΒΔ ὑψώρειες τοῦ Κανδηλίου ὄρους, Ν τῆς μονῆς Γαλατάκη, πρὸς ΝΑ Μπαρδάκος (664 μ.), Κανδήλι (880 μ.), Σούληνον (850 μ.), Στρογγίτσα (1236 μ.), Κούρβελον (1224 μ.), Ρουπακιά (1207 μ.), Πυργάκι (1081 μ.), Ὀχυρόν (764μ.), Ἐλάτη (853μ.). Στὴ συνέχεια παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο πρὸς Α Κέθρος (687 μ.), Κουτσούπι (663 μ.), (599 μ.), Κοτρώνι (639 μ.), Βουλιά (633 μ.), Ῥοδιά (910 μ.), Κερασιά (1065 μ.). Κατόπιν στρέφεται Α Καλπακόβραχος (1176 μ.), Ψηλὸς Βράχος (1117 μ.), καί ἐν συνεχείᾳ ΝΑ Τσαγκαράκι (1117 μ.), Πορτίτσες (1168 μ.), Ἴταμος, Δέλφι (1743 μ.), Πυργάκια (1173 μ.), Στουρνάρια (1083 μ.), (1095 μ.), Ξηροβούνι (1413 μ.). Κατόπιν τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται Ν-ΝΑ Κάμπλος (1163 μ.), Ζυγὸς (1103 μ.), Καστρί (760 μ.), Τουρλί (665 μ.), Βορδόλακα (620 μ.), γιὰ νὰ φτάσει στό Σερβούνι Τούρλα (773 μ.), Πλατεῖα Κορυφή (785 μ.), (656 μ.), (718 μ.), (573 μ.), (382μ.), Κακοδική γιὰ νὰ καταλήξει στὴν θάλασσα.

Οἱ διάφοροι ὄρεινοὶ σχηματισμοὶ στὴν περιοχή ΠΔ' σχηματίζουν ἰδιαιτέρες λεκάνες, μικρότερες καί μεγαλύτερες. Τὰ φυσικὰ τους ὄρια συνιστοῦν ῥάχες, ὑψώματα καί λόφοι. Μεταξὺ Κανδηλίου καί Χαλκίδος σχηματίζεται ἡ μεγάλη καί εὐφορὴ πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν. Ἡ μεγάλη λεκάνη στὴν ὁποῖαν ἀνήκει καί προεκτείνεται Α ἔχει φυσικὸ ὄριο μὲ τὶς Ν κείμενες πεδιάδες, Ληλάντιο Πεδίον καί Ἐρετρικὴ πεδιάδα, ἓνα ὄρεινὸ τόξο πού ξεκινᾷ ΒΑ ἀπὸ τὴν Δίρφη καί ἐκτείνεται Δ-ΝΔ μέχρι περιπτῶς τὸ Βασιλικόν. Παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο ὅπως κατεβαίνει ἀπὸ τὴν Δίρφη πρὸς Δ στὶς κορυφές τῶν ὑψωμάτων Περιβολάκι, Ὀλυμπος (952 μ.), Βουδόχι (797 μ.), Ξέρακας, Ἀετολίθι, Μύτικας (273 μ.), Κρόκος (187 μ.), βαθύρρεμα, γιὰ νὰ καταλήξει χαμηλὰ σὲ μικρὸ ὑψῶμα (29μ.) παρὰ τὴν ἀκτὴ. Ἔτσι σχηματίζεται ἓνα τόξο, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ φυσικὸ ὄριο, καθὼς ἀπομονώνει Ν τὴν παράκτια πεδιάδα πού ἀποστραγγίζεται στὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς ὄρεινὲς λεκάνες πού περιλαμβάνουν στὰ πεδινὰ τὴν πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν καί ἀποστραγγίζονται Δ στὸν Β. Εὐβοϊκὸ κόλπο. Ἔτσι ἡ μείζων περιοχή ΠΔ' λόγω αὐτῆς τῆς κορυφογραμμῆς χωρίζεται γενικὰ σὲ δύο μεγάλες λεκάνες, τὴν λεκάνη Πολιτικῶν-Ψαχνῶν-Χαλκίδας-Λευκαντίου-Λινοβροχίου, τὴν ὁποῖα θὰ ἐξετάσουμε ὡς Περιοχὴ ΠΔΙ, καί τὴν λεκάνη Μαλακῶντα-Ἐρετριάς-Ἀμαρύνθου-Γυμνοῦ πού θὰ ἐξετάσουμε ὡς περιοχή ΠΔΙΙ. Ἡ λεκάνη τῶν Πολιτικῶν διαρρέεται ἀπὸ τὸ ποταμάκι Πεθαμένου, ἡ πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν ἀπὸ τὸν ποταμὸ Βαίλελέκα, τὸ Ληλάντιο πεδίον ἀπὸ τὸν πλατὺ χεῖμαρρο Λήλαντα καί ἡ ὑπόλοιπη περιοχή ἀπὸ χεῖμαρρους.

⁹⁷¹ Σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ τοπογραφία τῆς Χαλκίδας βλ. Müller (1997), σελ. 398-400.

2) Φιλολογικές και ἐπιγραφικές πηγές πού ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΔΙ: Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, πού παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά.

Πόλεις Χαλκίδας καὶ Ἐρέτρια: Γεωγραφία- ἔθνογραφία.

1) Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Β, στ. 536-544.

(8^{ος} αἰῶνα π.Χ., γύρω στὸ 750 π.Χ.)

Στὴν *Ἰλιάδα* στὸν *Νεῶν Κατάλογον* ἀναφέρεται ὅτι στὴν Τρωϊκὴ ἐκστρατεία συμμετεῖχαν Ἄβαντες, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν στὴ Εὐβοία κυριαρχοῦν σ' αὐτήν, μὲ ἀρχηγό, ὅπως εἶπαμε, τὸν βασιλιὰ τῆς Χαλκίδας Ἐλεφήνορα, γιὸ τοῦ Χαλκώδοντα:

Οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνεῖοντες Ἄβαντες, 536

Χαλκίδα τ' Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλον θ' Ἰστιαίαν

Κήρινθον τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὺ πτολίεθρον,

οἱ τε Κάρυστον ἔχον ἠδ' οἱ Στύρα ναιετάασκον,

τῶν δ' αὐθ' ἡγεμόνευ' Ἐλεφήνωρ, ὄζος Ἄρηος, 540

Χαλκωδοντιάδης, μεγαθύμων ἀρχὸς Ἀβάντων.

τῷ δ' ἄμ' Ἄβαντες ἔποντο θοοί, ὄπισθεν κομόωντες,

αἰχμηταὶ μεμαῶτες ὀρεκτῆσιν μελίησι

θώρηκας ῥήξειν δηῖων ἀμφὶ στήθεσσι.

544

Τὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα ἀποτελεῖται ἀπὸ πολεμιστὲς πού προέρχονται ἀπὸ ἑπτὰ εὐβοϊκὲς πόλεις (Χαλκίδα, Ἐρέτρια, Ἰστιαία, Κήρινθος, Δίον, Στύρα, Κάρυστος). Ἐπειδὴ οἱ ἀβαντικὲς πόλεις τῆς Εὐβοίας δὲν ἀναφέρονται κατὰ γεωγραφικὴ σειρὰ, ἀλλὰ προτάσσεται ἡ Χαλκίδα, ἡ πόλη τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος, ἴσως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ὑπῆρχε ἓνα εἶδος ἐπικυριαρχίας τῆς Χαλκίδας στὶς ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις, ὅπως πιστεύει ὁ Φουριώτης⁹⁷².

2) Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 13.

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰῶνα π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰῶνα μ.Χ.)

Ὁ Στράβων ἀναφερόμενος στοὺς στίχους τοῦ ποιητῆ συμπληρώνει σχολιάζοντας ὅτι οἱ Ἄβαντες Εὐβοεῖς ἦταν πολὺ καλοὶ μαχητὲς στὴν μάχη ἐκ τοῦ συστάδην, δηλαδὴ σῶμα μὲ σῶμα:

(13.) Οἱ δ' Εὐβοεῖς ἀγαθοὶ πρὸς μάχην ὑπῆρξαν τὴν σταδίαν, ἢ καὶ συστάδην λέγεται καὶ ἐκ χειρός. δόρασι δ' ἐχρῶντο τοῖς ὀρεκτοῖς, ὡς φησὶν ὁ ποιητὴς „αἰχμηταὶ μεμαῶτες ὀρεκτῆσι μελίησι θώρηκας ῥήσσειν.“

3) Ψευδο-Σκύμνος Χίος, 567 (*Geographi Graeci Minores 1, 218*). (τέλος 2^{ου} αἰ. π.Χ.)

Εὐβοία κεῖται νῆσος, ἢ καλουμένη διὰ τὴν φύσιν τὸ πρότερο ὡς φασιν, Μάκρις, ἔπειτεν ἀπὸ τῆς λεγομένης Ἀσωπίδος χρόνῳ λαβοῦσα τοῦνομ' Εὐβοίας πάλιν. Πρώτους δ' ἐν αὐτῇ φασὶν οἰκῆσαι προτοῦ συνοίκους μιγάδας Λέλεγας· ἐκ τῆς τ' Ἀττικῆς τὸν Ἐρεχθέως διαβάντα Πάνδωρον κτίσαι πόλιν μεγίστην τῶν ἐν αὐτῇ Χαλκίδα, Αἰκλον δ' Ἐρέτρια, ὄντ' Ἀθηναῖον γένει, τὴν δ' ἐναλίαν Κήρινθον ὡσαύτως Κόθον, Δρύοπας δὲ τὴν Κάρυστον ὠνομασμένην· ἢ δ' Ἐστίαια γέγονε Περραιβῶν κτίσις.

Ὁ Σκύμνος, ἀντλώντας τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀπὸ παλαιότερες πηγές, ἀναφέρεται στὸ παλαιὸ ὄνομα Μάκρις τῆς Εὐβοίας λόγῳ τοῦ σχήματός της. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται στοὺς πρώτους κατοίκους της, τὸ προελληνικὸ φύλο τῶν Λελέγων. Κατόπιν ἀναφέρεται σὲ κάποιον ἀποικισμό τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς νήσου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ συγκεκριμένα ὑπὸ τοὺς γιούς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀθήνας Ἐρεχθέα Πάνδωρο καὶ Αἰκλο, οἱ ὁποῖοι ἴδρυσαν ὁ πρῶτος τὴν Χαλκίδα καὶ ὁ δεύτερος τὴν Ἐρέτρια, ἐνῶ ὁ τρίτος ἀδελὸς τους ὁ Κόθος ἴδρυσεν τὴν παραθαλάσσια Κήρινθο⁹⁷³. Κατὰ τὸν Σκύμνο Δρύοπες κατοικοῦσαν στὸ νότιο τμήμα τῆς Εὐβοίας, στὴν περιοχὴ

⁹⁷² Φουριώτης (1970), σελ. 235-237. Γιὰ ἄλλες ἀπόψεις βλέπε Geyer (1962), σελ. 36-38· Girard (1964), σελ. 19-23, ὅπου ἐκτίθενται οἱ σχετικοὶ μὲ τοὺς λαοὺς πού κατοίκησαν τὴν Εὐβοία μῦθοι.

⁹⁷³ Ἡ ἴδια ἱστορία σὲ παραλλαγή συναντᾶται στὸν Στράβωνα: Μετὰ δὲ τὸν Γεραιστὸν Ἐρέτρια πόλις μεγίστη τῆς Εὐβοίας μετὰ Χαλκίδα, ἔπειθ' ἡ Χαλκὶς μητρόπολις τῆς νήσου τρόπον τινά, ἐπ' αὐτῷ τῷ Εὐρίπῳ ἰδρυμένη· ἀμφότεραι δὲ πρὸ τῶν Τρωικῶν ὑπ' Ἀθηναίων ἐκτίσθαι λέγονται, καὶ μετὰ τὰ Τρωικὰ Αἰκλος καὶ Κόθος ἐξ Ἀθηνῶν ὀρμηθέντες ὁ μὲν τὴν Ἐρέτριαν ὤκισεν Κόθος δὲ τὴν Χαλκίδα. Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 1, 8, 447

τῆς Καρύστου, ἐνῶ ἡ Ἰστιαία ἦταν πόλη ἰδρυμένη ἀπὸ ἓνα ἑλληνικὸ αἰολικὸ φύλο τῆς Θεσσαλίας, τοὺς Περραιβοὺς.

3α) Veleius Paterculus, *Historiae romanae*, I, IV, 1-5. (1^{ος} αἰ. π.Χ. – 1^{ος} αἰ. μ.Χ.) 1. Athenienses in Euboea Chalcida et Eretriam colonis occupavere, Lacedaemonii in Asia Magnesiam. Nec multo post Chalcidenses orti, ut praediximus, Atticis Hippocle et Megasthene ducibus Cumas in Italia condiderunt. Huius classis cursum esse directum alii columbae antecedentis volatu ferunt, alii nocturno aeris sono, qualis Cerealibus sacris cieri solet.² Pars horum civium magno⁶ post intervallo Neapolim condidit. Utriusque urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate atque amoenitate sua dignissimas. Sed illis diligentior ritus patrii mansit custodia, Cumanos Osca mutavit vicinia. Vires autem veteres earum urbium hodieque magnitudo ostentat moenium. 3. Subsequenti tempore magna vis Graecae iuventutis abundantia virium sedes quaeritans in Asiam se effudit. Nam et Iones duce Ione profecti Athenis nobilissimam partem regionis maritimae occupavere, quae hodieque appellatur Ionia, urbesque constituere Ephesum, Miletum, Colophona, Prienen, Lebedum, Myuntem, Erythram, Clazomenas, Phocaeam, multasque in Aegaeo atque Icario occupavere insulas, Samum, Chium, Andrum, Tenum, Parum, Delum aliasque ignobiles. 4 Et mox Aeolii eadem profecti Graecia longissimisque acti erroribus non minus inlustres obtinuerunt locos clarasque urbes condiderunt, Smyrnam, Cymen, Larissam, Myrinam Mytilenenque et alias urbes, quae sunt in Lesbo insula. 5 Clarissimum deinde Homeri inluxit ingenium, sine exemplo maximum, qui magnitudine operis et fulgore carminum solus appellari poeta meruit; 2 in quo hoc maximum est, quod neque ante illum, quem ipse⁷ imitaretur, neque post illum, qui eum imitari posset, inventus est. Neque quemquam alium, cuius operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum praeter Homerum et Archilochum reperiemus. 3 Hic longius a temporibus belli, quod composuit, Troici, quam quidam rentur, abfuit; nam ferme ante annos nongentos quinquaginta floruit, intra mille natus est. Quo nomine non est mirandum, quod saepe illud usurpat οἶοι νῦν βροτοὶ εἰσιν; hoc enim ut hominum, ita saeculorum notatur differentia. Quem si quis caecum genitum putat, omnibus sensibus orbis est.

Ἡ εἰκόνα αὐτῆ πού παρουσιάζει ὁ Veleius Paterculus, βασισμένος ἀσφαλῶς σὲ προγενέστερες πηγές, εἶναι σύμφωνη μὲ τὸν Σκύμνο σχετικὰ μὲ τὴν ἐθνολογικὴ εἰκόνα τῆς Εὐβοίας στὴν πρῶμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, τὴν ἐποχὴ τοῦ α' ἀποικισμοῦ, γύρω στὸ 1.000 π.Χ. Παρουσιάζονται δηλαδὴ Ἴωνες ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ νὰ ἔχουν ἀποικίσει τὸ κεντρικὸ τμῆμα τῆς νήσου ἰδρύοντας τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτρια, καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τὴν Κήρινθο. Ἡ μὲν Ἰστιαία παρουσιάζεται νὰ κατοικεῖται ἀπὸ Περραιβοὺς, Αἰολεῖς δηλαδὴ τῆς Θεσσαλίας, ἐνῶ τὸ νότιο τμῆμα κατοικεῖται ἀπὸ Δρύοπες. Οἱ μὲν Περραιβοὶ ἀνήκαν στὸ προϊωνικὸ ὑπόστρωμα τῆς Εὐβοίας, (προαβαντικὸ ἢ μετααβαντικὸ), καθὼς ἔχουμε καὶ ἄλλη μαρτυρία γιὰ Αἰολεῖς πού ἔχουν ὑπὸ τὴν κατοχὴ τους τὴν Χαλκίδα⁹⁷⁴, ἐνῶ οἱ Δρύοπες σίγουρα μετακινήθηκαν στὴν νότια Εὐβοία στὴν πρῶμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου⁹⁷⁵.

Λίγο ἀργότερα ὁ Ἑλλοπας, ὅπως μᾶς παραδίδει ὁ Στράβωνας, πού ἡ παράδοση τὸν θέλει ἀδελφὸ τῶν προηγουμένων, κτίζει τὴν πόλη Ἑλλοπία, ἡ ὁποία βρισκόταν στὴν περιοχὴ Ὠρία τῆς Ἰστιαιώτιδας. Αναφερόμενος μάλιστα στὶς ὀνομασίες πού εἶχε κατὰ τὸ παρελθὸν ἡ Εὐβοία, παρατηρεῖ ὅτι μία ἀπὸ αὐτὲς ἦταν Ἑλλοπία, καὶ σημειώνει: ...καὶ Ἑλλοπία δ' ὠνομάσθη ἀπὸ Ἑλλοπος τοῦ Ἴωνος⁹⁷⁶. οἱ

⁹⁷⁴ Πλούταρχος, *Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικὰ*, 263-304.

⁹⁷⁵ Βλέπε κεφάλαιο πηγῶν γιὰ τὴν Ἰστιαία.

⁹⁷⁶ Στράβων, *Γεωγραφικὰ*, X, 446. Πρόκειται μῦθο πού συνδέει τὴν κατοίκηση τῆς Εὐβοίας μὲ τοὺς Ἴωνες καὶ τὴν κτίση τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἀπὸ αὐτοῦς. Ἄν περιέχει στοιχεῖα ἱστορικότητας καὶ πραγματικὰ ἀνάγεται στὴν πρῶμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, τότε πιθανῶς σχετίζεται μὲ τὸν ἀποικισμὸ τῆς Εὐβοίας ἀπὸ Ἴωνες. Ἄν πάλι εἶναι νεότερη κατασκευή, τότε κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἀνάγεται στὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα καὶ ὀφείλεται στοὺς Ἀθηναίους, πού τὸν δημιούργησαν μετὰ τὸ 446 π.Χ. καὶ τὴν κατάληψη τῆς Ἰστιαίας, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν παρουσία τους. Συνδέοντας τὴν περιοχὴ μὲ τὸ μυθικὸ παρελθὸν τῶν Ἀθηνῶν μπορούσαν νὰ ἐγείρουν ἀξιόσεις νομιμοποιώντας τοὺς ἑαυτοὺς τους ὡς κατόχους καὶ κυρίους τῆς περιοχῆς.

Ἐμεῖς ὅμως ἔχουμε τὴν γνώμη ὅτι, ἀπὸ τὴν στιγμή πού ἡ πόλη στὴν περιοχὴ ΠΑ' ὑπάρχει καὶ ὀνομάζεται τὸν 5^ο π.Χ. αἰῶνα *Ἀθηναὶ Διάδες* (IG, I, 2, ἀρ. 263 *Ἀθηναὶ Διαδε[ς]*). Ἐπίσης: IG, I, 2, ἀρ. 264, IG, I, 2, ἀρ. 267, IG, I, 2, ἀρ. 268, IG, I, 2, ἀρ. 269, IG, I, 2, ἀρ. 270, IG, I, 2, ἀρ. 271, IG, I, 2, ἀρ. 272), ὅποιαδήποτε ἐπέμβαση τῶν Ἀθηναίων, ἡ ὁποία ὅταν ἔρχεται τοὺς ἀντιμετωπίζει ὡς Εὐβοεῖς καὶ ὄχι σὰν κληρούχους καὶ μάλιστα τοὺς ἐπιβάλλονται μὲ τὰ ὄπλα, αὐτὸ παραπέμπει σὲ παλαιὰ ἰδρυση τῆς πόλεως ἀπὸ Ἀθηναίους ἀποίκους, καὶ μάλιστα μετὰ τὸν μυθικὸ συνοικισμὸ ἀπὸ τὸν Θησέα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ πληθυντικὸς *Ἀθηναὶ Διαδες*. Οἱ πολῖτες τῆς πόλεως μάλιστα ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἀρχικὰ

δὲ Αἴκλου καὶ Κόθου ἀδελφόν φασιν, ὅς καὶ τὴν Ἑλλοπίαν κτίσαι λέγεται, χωρίον ἐν τῇ Ὠρία καλουμένη τῆς Ἰστιαϊτίδος πρὸς τῷ Τελεθρίῳ ὄρει...μετώκησαν δ' εἰς τὴν Ἰστιαίαν οἱ Ἑλλοπιεῖς, καὶ ἠῤῥησαν τὴν πόλιν Φιλιππίδου τοῦ τυράννου βιασαμένου μετὰ τὰ Λευκτρικά. Δημοσθένης δ' ὑπὸ Φιλίππου κατασταθῆναι τύραννόν φησι καὶ τῶν Ὠρειτῶν τὸν Φιλιππίδην· οὕτω γὰρ ὠνομάσθησαν ὕστερον οἱ Ἰστιαεῖς, καὶ ἡ πόλις ἀντὶ Ἰστιαίας Ὠρεός⁹⁷⁷.

4) Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, 7.57.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

(1.) Τοσοῖδε γὰρ ἑκάτεροι ἐπὶ Σικελίαν τε καὶ περὶ Σικελίας, τοῖς μὲν ξυγκτησόμενοι τὴν χώραν ἐλθόντες, τοῖς δὲ ξυνδιασώσοντες, ἐπὶ Συρακούσας ἐπολέμησαν, οὐ κατὰ δίκην τι μᾶλλον οὐδὲ κατὰ ξυγγένειαν μετ' ἀλλήλων στάντες, ἀλλ' ὡς ἑκάστοις τῆς ξυντυχίας ἢ κατὰ τὸ ξυμφέρον ἢ ἀνάγκη (2.) ἔσχεν. Ἀθηναῖοι μὲν αὐτοὶ Ἴωνες ἐπὶ Δωριᾶς Συρακοσίους ἐκόντες ἦλθον, καὶ αὐτοῖς τῇ αὐτῇ φωνῇ καὶ νομίμοις ἔτι χρώμενοι Λήμνιοι καὶ Ἴμβριοι καὶ Αἰγινῆται, οἱ τότε Αἰγιναν εἶχον, καὶ ἔτι Ἑστιαῖς οἱ ἐν Εὐβοίᾳ Ἑστιαίαν οἰκοῦντες (3.) ἄποικοι ὄντες ξυνεστράτευσαν. τῶν δ' ἄλλων οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δ' ἀπὸ ξυμμαχίας αὐτόνομοι, εἰσὶ δὲ καὶ οἱ μισθοφόροι (4.) ξυνεστράτευσαν. καὶ τῶν μὲν ὑπηκόων καὶ φόρου ὑποτελῶν Ἑρετριῆς καὶ Χαλκιδῆς καὶ Στυρῆς καὶ Καρύστιοι ἀπ' Εὐβοίας ἦσαν, ἀπὸ δὲ νήσων Κεῖιοι καὶ Ἄνδριοι καὶ Τήνιοι, ἐκ δ' Ἰωνίας Μιλήσιοι καὶ Σάμιοι καὶ Χῖοι. τούτων Χῖοι οὐχ ὑποτελεῖς ὄντες φόρου, ναῦς δὲ παρέχοντες αὐτόνομοι ξυνέσποντο. καὶ τὸ πλεῖστον Ἴωνες ὄντες οὗτοι πάντες καὶ ἀπ' Ἀθηναίων πλὴν Καρυστίων (οὗτοι δ' εἰσὶ Δρύοπες), ὑπήκοοι δ' ὄντες καὶ ἀνάγκη ὁμῶς Ἴωνές γε ἐπὶ Δωριᾶς ἠκολούθουν.

Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρειται στοὺς συμμαχοὺς καὶ στοὺς ὑπηκόους τῶν Ἀθηναίων πού ἔλαβαν μέρος ὑπήκοοι δ' ὄντες καὶ ἀνάγκη μαζὶ μὲ τοὺς Ἀθηναίους στὴν Σικελικὴ Ἑκστρατεία (415-413 π.Χ.). Ὅλοι κατὰ τὴν ἐθνικότητά τους ἦταν Ἴωνες καὶ ἀπ' Ἀθηναίων, κατάγονταν δηλαδὴ ἀπὸ ἀποίκους πού εἶχαν φύγει παλαιότερα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Καρυστίους πού ἦταν Δρύοπες.

5) Κλαύδιος Πτολεμαῖος, *Γεωγραφία*, III, 14.2.

(2^{ος} μ.Χ., αἰώνας)

Τὸν 2^ο αἰώνα μ.Χ. θυμίζουμε ὅτι ἡ γεωγραφία τῆς Εὐβοίας ἀποτυπώνεται ἀπὸ τὸν Κλαύδιο Πτολεμαῖο ὡς ἑξῆς:

Νῆσοι δὲ παράκεινται τῇ Ἀχαΐᾳ ἐν μὲν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἢ Εὐβοία μεγάλη οὖσα, ἧς ἡ περιγραφή ἔχει οὕτως· Κήναιον ἄκρον 52° 20': 38° 35', Αἰδηψος 53°: 38° 15', Χαλκίς παρὰ τὸν Εὐριπον 53° 10': 38°, Ἑρέτρια 53° 50': 37° 50', Ἀμάρυνθος 54° 5': 37° 45', Λέων ἄκρα 54° 15': 37° 20', Καλὴ Ἀκτὴ 54° 30': 37° 30', Κάρυστος 54° 30': 37° 40', Γεραιστὸς λιμὴν 54° 40': 37° 45', Καφηρέυς ἄκρον 55°: 37° 50', Κοῖλα Εὐβοίας 54° 25': 37° 50', Χερσόνησος ἄκρα 54° 30': 38° 10', Βουδώρου ποταμοῦ ἐκβολαὶ 54° : 38° 10', Κήρινθος 53° 50', 38° 10', Ἀρτέμιδος ἱερόν 53° 40': 38° 15', Ὠρεός 53° 30': 38° 20', Φαλασία ἄκρα 53° 20': 38° 30', Δῖον ἄκρον 53°: 38° 35'...

Ὁ Πτολεμαῖος ξεκινᾷ τὴν περιγραφή τῆς ἀκτογραφίας τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Κήναιο πρὸς ΝΑ μέχρι τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Κάρυστο, μέσα ἀπὸ τὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στρεφόμενος ΒΔ μέχρι τὴν Κήρινθο, τὸ Ἀρτεμίσιο καὶ Δ μέχρι τὸ Δῖο.

6) Πλούταρχος, *Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά*, 263-304.

(περ. 46-120 μ.Χ.)

Τίς ὁ παίδων τάφος παρὰ Χαλκιδεῦσι; Κόθος καὶ Αἴκλος οἱ Ξούθου παῖδες εἰς Εὐβοίαν ἦγον οἰκῆσοντες, Αἰολέων τότε τὰ πλεῖστα τῆς νήσου κατεχόντων. ἦν δὲ τῷ Κόθῳ λόγιον εὖ πράξειν καὶ περιέσεσθαι τῶν πολεμίων, ἐὰν πρίηται τὴν χώραν. ἀποβάς οὖν μετ' ὀλίγον ἐνέτυχε παίζουσι παιδαρίοις παρὰ τὴν θάλασσαν· συμπαίζων οὖν αὐτοῖς καὶ φιλοφρονούμενος ἔδειξε παίγνια πολλὰ τῶν ξενικῶν. ὡς δ' ἑώρα τοὺς παῖδας ἐπιθυμοῦντας λαβεῖν, οὐκ ἔφησεν αὐτοῖς δώσειν ἄλλως, εἰ μὴ τῆς γῆς λάβοι παρ' αὐτῶν· οἱ δὲ παῖδες οὕτως ἀναιρούμενοι χαμαῖθεν ἐδίδοσαν καὶ τὸ παίγνια λαβόντες ἀπηλλάγησαν. οἱ δ' Αἰολεῖς αἰσθόμενοι τὸ γεγονός, καὶ τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπιπλεόντων, ὑπ' ὀργῆς καὶ λύπης διεχρήσαντο τοὺς

Ἀθηναῖοι (IG, I, 2, ἀρ. 264), ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ Ἀθενῖται (IG, I, 2, ἀρ. 279, IG, I, 2, ἀρ. 280, IG, I, 2, ἀρ. 289) γιὰ λόγους διάκρισης, ἀλλὰ δὲν ἔχουν καμία διαφορὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Εὐβοεῖς, Ἴωνες (Χαλκιδεῖς, Ἑρετριεῖς) καὶ μὴ (Στυρεῖς, Καρύστιοι). Ἡ ὀνομασία δηλαδὴ ἐνισχύει τὴν ὑπόθεση ὅτι Ἴωνες ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς Ἀθηναίους εὐγενεῖς, πρὶν τὸν ἀποικισμό τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Μ. Ἀσίας, κατέλαβαν στρατιωτικὰ καὶ ἀποίκισαν προοδευτικὰ τὸ κεντρικὸ καὶ προοδευτικὰ τὸ βόρειο τμήμα τῆς Εὐβοίας μέχρι τὴν χερσόνησο τοῦ Κηναίου.

⁹⁷⁷ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445.

παῖδας. ἐτάφησαν δὲ παρὰ τὴν ὁδόν, ἣ βαδίζουσιν ἐκ πόλεως ἐπὶ τὸν Εὐριπον, καὶ ὁ τόπος 'τάφος παίδων' καλεῖται.

Ἡ πηγὴ αὐτὴ ἀναφέρεται στὴν κατοίκηση τῆς Χαλκίδας ἀπὸ Αἰολεῖς, πρὶν τὴν ἔλευση τῶν Ἰώνων ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Μάλιστα ὁ Κόθος ποὺ κατάλαβε τὴν σημασία τοῦ χρησιμοῦ ὅτι θὰ κατακτοῦσε τὴν Χαλκίδα ἂν ἀγόραζε γῆ, προέβη στὴν ἐκπλήρωσή του μὲ τὴν συμβολικὴ παράδοση τῆς γῆς ἀπὸ τοὺς νόμιμους κατόχους, τὰ παιδιὰ τῶν Αἰολέων σὲ αὐτόν. Κατόπιν ἔκανε πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, κατὰ τὴν διάρκειά τῶν ὁποίων νίκησε τοὺς Αἰολεῖς καὶ κατάρκτησε τὴν Χαλκίδα. Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὑπῆρχε στὴν Χαλκίδα ἓνα μνημεῖο ποὺ ὀνομαζόταν *Παίδων τάφος* καὶ συνδεόταν μὲ αὐτὴν τὴν παράδοση. Βρισκόταν παρὰ τὴν ὁδὸ ποὺ ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὴν πόλη δυτικὰ πρὸς τὸν Εὐριπο, ὅμως δὲν ἔχει σωθεῖ μνημεῖο ἢ ἐπιγραφή ποὺ νὰ δώσει στοιχεῖα γιὰ τὸ ποῦ βρισκόταν τὸ μνημεῖο αὐτό.

Χαλκίς:

7) Ἡσίοδος, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 650-659

(τέλη 8^{ου}-ἀρχὲς 7^{ου} αἰώνα π.Χ.)

οὐ γάρ πώ ποτε νηὶ γ' ἐπέπλων εὐρέα πόντον 650

εἰ μὴ ἐς Εὐβοίαν ἐξ Αὐλίδος, ἣ ποτ' Ἀχαιοὶ
μείναντες χειμῶνα πολὺν σὺν λαὸν ἄγειραν
Ἑλλάδος ἐξ ἱερῆς Τροίην ἐς καλλιγύναικα.

ἔνθα δ' ἐγὼν ἐπ' ἄεθλα δαΐφρονος Ἀμφιδάμαντος

Χαλκίδα τ' εἰς ἐπέρησα· τὰ δὲ προπεφραδμένα πολλὰ 655

ἄθλ' ἔθεσαν παῖδες μεγαλήτορος· ἔνθα μέ φημι

ὑμῶ νικήσαντα φέρειν τρίποδ' ὠτώεντα.

τὸν μὲν ἐγὼ Μούσησ' Ἑλικωνιάδεσσ' ἀνέθηκα

ἔνθά με τὸ πρῶτον λιγυρῆς ἐπέβησαν ἀοιδῆς.

τόσσον τοι νηῶν γε πεπεῖρημαι πολυγύμφων 660

ἀλλὰ καὶ ὣς ἐρέω Ζηγὸς νόον Αἰγιόχοιο·

Μοῦσαι γὰρ μ' ἐδίδαξαν ἀθέσφατον ὕμνον ἀείδειν.

Ὁ Ἡσίοδος στὸ ποίημά του *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, τὸ ὁποῖο θεωρεῖται γνήσιο ἔπος τοῦ τέλους τοῦ 8^{ου}-ἀρχῶν 7^{ου} π.Χ. αἰώνα, ἀναφέρεται σὲ ταξίδι ποὺ ἔκανε ὁ ἴδιος στὴν Εὐβοία, περνώντας ἀπὸ τὴν Αὐλίδα μὲ πλοῖο (καθὼς γέφυρα δὲν ὑπῆρχε), γιὰ νὰ λάβει μέρος στοὺς ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ βασιλιᾶ τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμαντα. Στους ῥαψωδικοὺς ἀγῶνες ὁ Ἡσίοδος κέρδισε τὸ βραβεῖο, ἓνα χάλκινο τρίποδα μὲ λαβές, τὸν ὁποῖο ἀφιέρωσε στὸ ἱερὸ τῶν Ἑλικωνιάδων Μουσῶν ποὺ τοῦ δίδαξαν ἀείδειν ἀθέσφατον ὕμνον. Τὸν τρίποδα ποὺ λεγόταν ὅτι εἶχε ἀφιέρωσει ὁ Ἡσίοδος εἶδε ὁ Πausanias κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Βοιωτία⁹⁷⁸.

Ἀπὸ ἄλλες πηγές μαθαίνουμε ὅτι ὁ Ἡσίοδος ἀγωνίστηκε μὲ τὸν Ὀμηρο καὶ τὸν νίκησε, (παράδοση ποὺ μᾶλλον πλάστηκε ἐκ τῶν ὑστέρων). Τὶς πληροφορίες αὐτὲς μεταφέρει ὁ νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος Πρόκλος στὸ κείμενό του *Γένος Ἡσίοδου*.

8) Ἀγὼν Ὀμήρου καὶ Ἡσίοδου.

Συνηκμεκέναι δ' αὐτὸν οἱ μὲν Ὀμήρῳ φασίν, οἱ δὲ καὶ Ὀμήρου προγενέστερον εἶναι δυσχυρίζονται. Καὶ οἱ μὲν προγενέστερον εἶναι τοῦτον Ὀμήρου δυσχυρίζομενοι ἐν ἀρχαῖς εἶναι φασὶ τῆς Ἀρξίππου ἀρχῆς, Ὀμηρον δὲ ἐν τῷ τέλει... Συνηκμεκέναι δ' αὐτὸν οἱ μὲν Ὀμήρῳ φασίν, οἱ δὲ καὶ Ὀμήρου προγενέστερον εἶναι δυσχυρίζονται. Καὶ οἱ μὲν προγενέστερον εἶναι τοῦτον Ὀμήρου δυσχυρίζομενοι ἐν ἀρχαῖς εἶναι φασὶ τῆς Ἀρξίππου ἀρχῆς, Ὀμηρον δὲ ἐν τῷ τέλει. Ὁ δ' Ἀρξίππος οὗτος υἱὸς ἦν Ἀκάστου, Ἀρξας Ἀθηναίων ἔτη λε'. Οἱ δὲ συγχρόνους αὐτοὺς εἶναι λέγοντες, ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ Ἀμφιδάμαντος τοῦ βασιλέως Εὐβοίας φασὶν αὐτοὺς ἀγωνίσασθαι, καὶ νενικηκότα Ἡσίοδον, ἀγωνοθετοῦντος καὶ κρίνοντος Πανίδου τοῦ βασιλέως, τοῦ ἀδελφοῦ Ἀμφιδάμαντος, καὶ τῶν υἱῶν Ἀμφιδάμαντος, Γανύκτορός τε καὶ τῶν λοιπῶν...οἱ παρεστῶτες πάντες τῶν ἐλλογίμων καὶ στρατιωτῶν, τὸν Ὀμηρον ἐστεφάνουν· ὁ δὲ Πανίδης ἔκρινεν νικᾶν Ἡσίοδον, ὡς εἰρήνην καὶ γεωργίαν διδάσκοντα, καὶ οὐ καθάπερ Ὀμηρος πολέμους καὶ σφάγια.

⁹⁷⁸ Pausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, Βοιωτικά, 31.3: ἐν δὲ τῷ Ἑλικῶνι καὶ ἄλλοι τρίποδες κείνται καὶ ἀρχαιότατος, ὃν ἐν Χαλκίδι λαβεῖν τῇ ἐπ' Εὐρίπῳ λέγουσιν Ἡσίοδον νικήσαντα ᾧδῃ.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰσι ληρήματα τῶν νεωτέρων,... Ὀμηρος γὰρ ὁ χρυσοῦς, ὡς ἐγῶμαι, μᾶλλον δὲ ἀκριβεστάτως ἐπίσταμαι, πολὺ τε παλαιότερος Ἡσιόδου ὑπῆρχε,... Ἀριστοτέλης γὰρ ὁ φιλόσοφος,... ἐν τῇ Ὀρχομενίων πολιτείᾳ Στῆσιχορον τὸν μελοποιὸν εἶναι φησι υἱὸν Ἡσιόδου, ἐκ τῆς Κλυμένης αὐτῷ γεννηθέντα τῆς Ἀμφιδάμανος καὶ Γανύκτορος ἀδελφῆς, θυγατρὸς δὲ Φηγέως...

Ὁ συγγραφέας τῆς μεταγενέστερης τοῦ Ἡσιόδου ἐποχῆς ταυτίζει τὸν ἀντίπαλο τοῦ Ἡσιόδου ῥαψωδὸν στὰ ἄθλα ἐπὶ Ἀμφιδάμαντι μὲ τὸν Ὀμηρο. Στους ἀγῶνες αὐτοὺς ὁ Ὀμηρος, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἀπήγγειλε πολεμικὲς σκηνὲς ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα, ἐνῶ ὁ Ἡσιόδος στίχους ἀπὸ τὸ ἔπος Ἔργα καὶ Ἡμέραι. Ὅλοι ἐπιδοκίμασαν τὸν Ὀμηρο, ἀλλὰ ὁ βασιλιάς Πανίδης, ἀδελφὸς τοῦ Ἀμφιδάμαντα, ἔδωσε τὸ βραβεῖο στὸν Ἡσιόδο, ἐπειδὴ ἀναφερόταν στὴν εἰρηνικὴ ζωὴ καὶ ὄχι στὸν πόλεμο.

9) Δικαίαρχος, Βίος Ἑλλάδος.

(4^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ἡ μὲν οὖν χώρα Βοιωτῶν τῶν χώρα τοιαύτη· ἐξ Ἀνθηδόνας εἰς Χαλκίδα στάδια ο', μέχρι τοῦ Σαλαγανέως⁹⁷⁹. ὁδὸς παρὰ τὸν αἰγιαλὸν λεία τε πᾶσα καὶ μαλακὴ· τῇ μὲν καθήκουσα εἰς θάλασσαν, τῇ δὲ ὄρος οὐχ' ὑψηλὸν μὲν ἔχουσα, ἄλσεσι δὲ καὶ ὕδασι πηγαίοις κατάρρυστον. Ἡ δὲ τῶν Χαλκιδέων πόλις⁹⁸⁰, ἐστὶ μὲν σταδίων ο', μείζων τῆς ἐξ Ἀνθηδόνας εἰς αὐτὴν φερούσης ὁδοῦ, γεώλοφος δὲ πᾶσα καὶ σύσκιος, ὕδατα ἔχουσα, τὰ μὲν πολλὰ, ἀλυκά· ἐν δὲ ἡσυχῇ ὑπόπλατυ, τῇ δὲ χρειαὶ ὑγιεινόν, καὶ ψυχρόν, τὸ ἀπὸ τῆς κρήνης τῆς καλουμένης Ἀρεθούσης ῥέον ἱκανόν, ὡς δυναμένης παρέχειν τὸ ἀπὸ τῆς πηγῆς νᾶμα πᾶσι τοῖς τὴν πόλιν κατοικοῦσι· καὶ τοῖς κοινοῖς δὲ ἢ πόλις διαφόρως κατεσκευάσται, γυμνασίοις, στοαῖς, ἱεροῖς, θεάτροις, γραφαῖς, ἀνδριάσι, τῇ ἀγορᾷ κειμένων πρὸς τὰς τῶν ἐργασιῶν χρειαῖς ἀνυπερβλήτως· ὁ γὰρ ἀπὸ τοῦ τῆς Βοιωτίας Σαλαγανέως καὶ τῆς τῶν Εὐβοέων θαλάττης ῥοῦς εἰς τὸ αὐτὸ συμβάλλον καὶ τὸν Εὐριπον, φέρεται παρ' αὐτὰ τα τοῦ λιμένος τεῖχη, καθ' ὃ συμβαίνει τὴν κατὰ τὸ ἐμπόριον εἶναι πύλην· ταύτης δὲ ἔχεσθαι τὴν ἀγοράν, πλατειάν τε οὖσαν, καὶ στοαῖς τρισὶ συνειλημμένην· συνέγγυς οὖν τοῦ λιμένος, καὶ ταχείας τῆς ἐκ τῶν πλοίων γινομένης τῶν φορτίων ἐκκομιδῆς, πολὺς ὁ καταπλέων ἐστὶν εἰς τὸ ἐμπόριον· καὶ γὰρ ὁ Εὐριπος, δισσὸν ἔχων τὸν εἰσπλουν, ἐφέλκεται τὸν ἔμπορον εἰς τὴν πόλιν· ἢ δὲ χώρα πᾶσα αὐτῶν ἐλαιόφυτος· ἀγαθὴ δὲ καὶ ἡ θάλασσα· οἱ δὲ ἐνοικοῦντες Ἕλληνες, οὐ γένει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φωνῇ, τῶν μαθημάτων ἐντός, φιλαπόδημοι, γραμματικοί, τὰ προσπίπτοντα ἐκ τῆς πατρίδος δυσχερῆ γενναίως φέροντες· δουλεύοντες γὰρ πολὺν ἤδη χρόνον, τοῖς δὲ τρόποις ὄντες ἐλεύθεροι, μεγάλην εἰλήφασιν ἕξιν τοῦ φέρειν ῥαθύμως τὰ προσπίπτοντα· ὁ στίχος Φιλίσκου· χρηστῶν σφόδρ' ἔστ' ἢ Χαλκίς Ἑλλήνων πόλις.

Ὁ Δικαίαρχος, λοιπόν, μᾶς πληροφοροεῖ γιὰ τὸ ὅτι ἡ ἀρχαία ὁδὸς ποῦ ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὴν βοιωτικὴ Ἀνθηδόνα στὴν Χαλκίδα εἶχε μῆκος 70 στάδια, δηλαδὴ περίπου 13 χιλιόμετρα. Σὲ ἄλλα σημεῖα περνοῦσε κοντὰ στὴν θάλασσα καὶ σὲ ἄλλα ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ, μέσα ἀπὸ ἄλση καὶ πηγαῖα νερά.

Ἀθήναιος, Δειπνοσοφισταί, 13, 17, 10.

(2^{ος} -3^{ος} ος π.Χ.)

Ὁ Ἀθήναιος μιλώντας γιὰ τοὺς παιδικοὺς ἔρωτες ἀναφέρεται στὸν μῦθο τῆς ἀρπαγῆς τοῦ Γανυμήδη ἀπὸ τὸν Δία, κάνοντας μνεῖα στὸ Ἀρπάγιον τῆς Χαλκίδας, τοῦ τόπου δηλαδὴ ὅπου πίστευαν οἱ Χαλκιδεῖς ὅτι ὁ Δίας ἄρπαξε τὸν Γανυμήδη.

Ἐχεμένης γοῦν ἐν τοῖς Κρητικοῖς (FHG IV 403) οὐ τὸν Δία φησὶν ἀρπάσαι τὸν Γανυμήδη ἀλλὰ Μίνωα. οἱ δὲ προειρημένοι Χαλκιδεῖς παρ' αὐτοῖς φασὶν ἀρπασθῆναι τὸν Γανυμήδη ὑπὸ τοῦ Διὸς καὶ τὸν τόπον δεικνύντες Ἀρπάγιον καλοῦσιν, ἐν ᾧ καὶ μυρρῖναι διάφοροι πεφύκασιν.

⁹⁷⁹ Πρόκειται γιὰ τὸν τύμβο τοῦ Βοιωτοῦ πλοηγοῦ Σαλαγανέως, ὁ ὁποῖος ὀδηγοῦσε τὸν περσικὸ στόλο μέσα ἀπὸ τὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο στὴν Ἀθήνα. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ Πέρσης δὲν ἤξεραν τὴν τοπογραφία τῆς περιοχῆς, ὁ Ξέρξης, νομίζοντας ὅτι ὀδηγεῖ τὸν στόλο του σὲ παγίδα τὸν σκότωσε. Ὅταν ὁμως μετὰ ἀπὸ λίγο ἔφτασαν στὴν Χαλκίδα καὶ εἶδαν ὅτι μετὰ τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐριπὸς ὁ κόλπος πλαταίνει, ἔδωσε ἐντολὴ νὰ τὸν θάψουν μὲ τιμές. Ὁ τύμβος ποῦ ἔφτιαξαν οἱ Πέρσης γιὰ τὸν Σαλαγανέα βρισκόταν στὴν βοιωτικὴ ἀκτὴ, δὲν ἀποτελεῖ ὁμως ἀντικείμενο τῆς παρούσας μελέτης ἢ τοποθέτησή του.

⁹⁸⁰ Σχετικὰ μὲ τὴν θέση τῆς Χαλκίδας βλέπε: Geyer (1962), σελ. 48-69· Oberumner RE, τ. III, 2, σ. 2078- 2088· New Pauly, λ. Χαλκίς, τ. 3, σ. 181-182· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 62-64.

10) Ἀθήναιος, Δειπνοσοφισταί, 2,2, 120, 25.(2^{ος} -3^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Χαλκιδεῖς δὲ ληροῦντες δεικνύουσι παρ' αὐτοῖς τόπον ὃν Ἀρπάγιον καλοῦσιν, ἐν ᾧ μυρρίναι διάφοροι πεφύκασιν. ὅθεν τὸ Τρωικὸν μεράκιον ἠρπάγη παρὰ Διός.

Ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ κείμενο, ἡ μόνη τοπογραφικὴ πληροφορία εἶναι ὅτι στὸ σημεῖο ἐκεῖνο τῆς Χαλκίδας φύτρωναν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα *μύρριναι*, δηλαδὴ μυρτιές. Μάλιστα χαρακτηρίζει τὸ Ἀρπάγιον⁹⁸¹ ὡς τόπον, χωρὶς νὰ ξεκαθαρίζει ἂν ἐκεῖ ἀσκεῖτο λατρεία τοῦ Διός ἢ τοῦ ἥρωα Γανυμήδη⁹⁸², δηλαδὴ ἂν ὑπῆρχε στὸ μέρος αὐτὸ βωμὸς ἢ κάποια ἄλλη κατασκευὴ. Τὸ πιθανότερο, κατὰ τὴν γνώμη μας εἶναι ὅτι ἂν ὑπῆρχε θὰ τὸ ἔλεγε. Ἄρα μᾶλλον ὁ μῦθος εἶχε συνδεθεῖ μὲ αὐτὸ τὸ μέρος ὅπου φύτρωναν μυρτιές. Ὅμως ἡ μυρτιὰ εὐδοκιμεῖ γενικῶς στὴν Χαλκίδα, καὶ μᾶλλον δὲν ἔχει νόημα ἢ προσπάθεια ταυτίσεως τῆς ἀρχαίας θέσεως μὲ κάποιο ἀπὸ τὰ σημεῖα ὅπου σήμερα φύονται μυρτιές.

11) Εὐριπίδης, Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι, στ. 164-184.(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Στὴν τραγωδία τοῦ Εὐριπίδη *Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι*, ὁ ποιητὴς στὴν *πάροδο*, καθὼς ἀναφέρεται στὴν συγκέντρωση τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου τῶν Ἀχαιῶν στὴν Αὐλίδα, μὲ σκοπὸ νὰ πλεύσουν πρὸς τὴν Τροία, περιγράφει συνοπτικὰ τὴν Αὐλίδα καὶ τὴν Χαλκίδα ποὺ βρίσκεται στὴν ἀπέναντι ἀκτὴ. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ χορὸς ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ γυναῖκες ποὺ ἔχουν φτάσει στὶς ἀμμουδιές τῆς Αὐλίδας ἀπὸ τὴν Χαλκίδα, ἀναφέρεται στὸ ρεῦμα τοῦ Εὐβοϊκοῦ, τὸν στενὸ πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου καὶ τὴν πηγὴ Ἀρέθουσα ποὺ ἀνέβλυζε κοντὰ στὴν θάλασσα.

ΧΟΡΟΣ

ἔμολον ἀμφὶ

παρακτίαν (164)

ψάμαθον Αὐλίδος ἐναλίας, (165)

Εὐρίπου διὰ χευμάτων

κέλσασα στενοπόρθμων,

Χαλκίδα πόλιν ἐμὰν προλιποῦσ',

ἀγχιάλων ὑδάτων τροφὸν

τὰς κλεινᾶς Ἀρεθούσας⁹⁸³ (170)

Ἀχαιῶν στρατιὰν ὡς ἐσιδοίμαν

Ἀχαιῶν τε πλάτας ναυσιπόρους ἡ-

μιθέων, οὓς ἐπὶ Τροίαν

ἐλάταις χιλιόναυσιν

τὸν ξανθὸν Μενέλαόν <θ'> (175)

ἀμέτεροι πόσεις

ἐνέπουσ' Ἀγαμέμνονά τ' εὐπατρίδαν στέλλειν

ἐπὶ τὰν Ἑλέναν, ἀπ' Εὐ-

ρώτα δονακοτρόφου

⁹⁸¹ Βλ. ἐπίσης: Φουσάρας (1970), σελ. 254-256.

⁹⁸² Παράβαλε τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀμυκλαίου Απόλλωνος στὴν Σπάρτη, ὅπου κατὰ τὰ Ὑακίνθια λατρευόταν ὁ Απόλλωνας καὶ ὁ ἥρωας Ὑακίνθος.

⁹⁸³ Γιὰ τὴν κρήνη Ἀρέθουσα τῶν Συρακουσῶν, γιὰ τὴν ὀνομασία τῆς ὁποίας πλάσθηκε δικαιολογητικὸς μῦθος βλέπε: Αἴλιος Ἡρωδιανός, *Περὶ καθολικῆς προσωδίας* 3,1 σελ 268, 29: *Φαέθουσα θυγάτηρ Ἥλιου, Ἀρέθουσα, κρήνη Σικελίας· Ἀρτέμων, Αποσπάσματα, ΟΙ. V, 2: [Ὁκεανοῦ θυγάτηρ] Ἀρίσταρχος δὲ ἀκούει Ὁκεανοῦ θυγατέρα Καμάριναν, τὴν λίμνην, ἀφ' ἧς καὶ τὴν πόλιν ὠνομάσθαι. Ἀρτέμων δὲ πρὸς τὴν Ἀρέθουσαν τὸν λόγον εἶναι φησιν· αὕτη δὲ ἐν Συρακούσῃσι κρήνη, ὑποτέτακται δὲ ἡ Καμάρινα ταῖς Συρακούσῃσι. Ἔχει δὲ ἡ Ἀρέθουσα καὶ πᾶσα κρήνη τὰς πηγὰς ἀπὸ Ὁκεανοῦ· ἐπίσης, ἔ.ἀ, 269: Δίδυμος ὑπομνηματίζων τὴν ν τῆς Ὀδυσσεΐας (269.) φησὶν «Ἀρέθουσαι δὲ εἰσὶν ὀκτώ». Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, βιβλία 1-20: *Συρακοσίους ἄμ' ἡμέρα*. ἤδη δὲ τῆς νυκτὸς ληγούσης οἱ μὲν μισθοφόροι κήρυκας ἐξέπεμπον πρὸς τοὺς Συρακοσίους περὶ τῆς διαλύσεως, ὁ δὲ Νύψιος διαφαινοῦσης ἤδη τῆς ἡμέρας κατέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου καὶ καθωρμίσθη περὶ τὴν Ἀρέθουσαν. Προφανῶς ὅμως, γιὰ νὰ ὀνομάζεται ἡ σημαντικὴ αὕτη πηγὴ τῶν Συρακουσῶν Ἀρέθουσα, ἂν καὶ δὲν γνωρίζουμε πηγὴ μὲ αὐτὴν τὴν ὀνομασία στὴν Κόρινθο, ἴσως οἱ Εὐβοεῖς, πρὶν τὴν ἀποικιακὴ ἀποστολὴ τῆς Κορίνθου ὑπὸ τὸν Ἀρχία ποὺ ἴδρυσεν τὶς Συρακοῦσες (Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VI, 6, 3- 6, 5), στὴν πορεία τους πρὸς τὶς Πιθηκοῦσες ἄφησαν ἀποίκους σὲ αὐτὴν τὴν θέση, τοὺς ὁποίους οἱ Κορίνθιοι μετὰ ἔδωξαν -ὅπως στὴν Κέρκυρα- ἢ ἀφομοίωσαν.*

Πάρις ὁ βουκόλος ἂν ἔλαβε (180)
δῶρον τὰς Ἀφροδίτας,
ὄτ' ἐπὶ κρηναίαισι δρόσοις
Ἦραι Παλλάδι τ' ἔριν ἔριν
μορφᾶς ἅ Κύπρις ἔσχεν.

12) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 13.

(β' ἡμισυ 1^{ου} αἰ. π.Χ. -α' ἡμισυ 1^{ου} αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Στράβων ἀναφέρεται σὲ χρησμό πού δόθηκε στοὺς Αἰγιεῖς ἀπὸ τὸ Δελφικὸ μαντεῖο, κάνοντας μνεῖα τῆς ἱερῆς πηγῆς τῆς Ἀρέθουσας:

περιφέρεται δὲ καὶ χρησμός ἐκδοθεὶς Αἰγιεῦσιν „ἵππον Θεσσαλικόν, Λακεδαιμονίαν δὲ γυναιῖκα, ἄνδρας θ' οἱ πίνουσιν ὕδωρ ἱερῆς Ἀρεθούσης,“ τοὺς Χαλκιδέας λέγων ὡς ἀρίστους· ἐκεῖ γὰρ ἡ Ἀρέθουσα⁹⁸⁴.

Ὁ χρησμός ἀναφέρεται ὁλόκληρος ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ πρέπει νὰ εἶναι γνήσιος γιατί εἶναι γραμμένος κατὰ τὸ δακτυλικὸ ἐξάμετρο.

13) Ἡρακλείδης ὁ Κρής, Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίων πόλεων, 26-30

(3^{ος} αἰώνας π.Χ.)

(26.) Ἐξ Ἀθηδόνος εἰς Χαλκίδα στάδια σ'· μέχρι τοῦ Σαλγανέως ὁδὸς παρὰ τὸν αἰγιαλὸν λεία τε πᾶσα καὶ μαλακή· τῇ μὲν καθήκουσα εἰς θάλατταν, τῇ δὲ ὄρος οὐχ ὑψηλὸν μὲν ἔχουσα, λάσιον δὲ καὶ ὕδασι πηγαίοις κατάρρυστον. (27.) Ἡ δὲ τῶν Χαλκιδέων πόλις ἐστὶ μὲν σταδίων σ', μείζων τῆς ἐξ Ἀθηδόνος εἰς αὐτὴν φερούσης ὁδοῦ· γεώλοφος δὲ πᾶσα καὶ σύσκιος, ὕδατα ἔχουσα τὰ μὲν πολλὰ ἀλυκά, ἐν δ' ἡσυχῇ μὲν ὑπόπλατυ, τῇ δὲ χρεια ὑγιεινὸν καὶ ψυχρὸν, τὰ ἀπὸ τῆς κρήνης τῆς καλουμένης Ἀρεθούσης ῥέον ἱκανόν, ὡς δυναμένης παρέχειν τὸ ἀπὸ τῆς πηγῆς νᾶμα πᾶσι τοῖς τὴν πόλιν κατοικοῦσι. (28.) Καὶ τοῖς κοινοῖς δὲ ἡ πόλις διαφόρως κατεσκευάσται γυμνασίοις, στοαῖς, ἱεροῖς, θεάτροις, γραφαῖς, ἀνδριάσι, τῇ ἀγορᾷ κειμένη πρὸς τὰς τῶν ἐργασιῶν χρειας ἀνυπερβλήτως. (29.) Ὁ γὰρ ἀπὸ τοῦ τῆς Βοιωτίας Σαλγανέως καὶ τῆς τῶν Εὐβοέων θαλάττης ῥοῦς εἰς τὸ αὐτὸ συμβάλλων κατὰ τὸν Εὐριπὸν φέρεται παρ' αὐτὰ τὰ τοῦ λιμένος τεῖχη, καθ' ὃ συμβαίνει τὴν κατὰ τὸ ἐμπόριον εἶναι πύλην, ταύτης δ' ἔχεσθαι τὴν ἀγορὰν πλατεῖαν τε οὖσαν καὶ στοαῖς τρισὶ συνειλημμένην. Σύνεγγυς οὖν κειμένον τῆς ἀγορᾶς τοῦ λιμένος καὶ ταχείας τῆς ἐκ τῶν πλοίων γινομένης τῶν φορτίων ἐκκομιδῆς, πολὺς ὁ καταπλέων ἐστὶν εἰς τὸ ἐμπόριον. Καὶ γὰρ ὁ Εὐριπὸς δισσὸν ἔχων τὸν εἰσπλοὺν ἐφέλκεται τὸν ἐμπορὸν εἰς τὴν πόλιν. (30.) Ἡ δὲ χώρα πᾶσα αὐτῶν ἐλαιόφυτος, ἀγαθὴ δὲ καὶ ἡ θάλαττα. Οἱ δ' ἐνοικοῦντες Ἕλληνες οὐ τῶ γενεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φωνῇ· τῶν μαθημάτων ἐντός· φιλαπόδημοι· γραμματικοί· τὰ προσπίπτοντα ἐκ τῆς πατρίδος δυσχερῆ γενναίως φέροντες· δουλεύοντες γὰρ πολὺν ἤδη χρόνον, τοῖς δὲ τρόποις ὄντες ἐλεύθεροι, μεγάλην εἰλήφασιν ἔξιν τοῦ φέρειν ῥαθύμως τὰ προσπίπτοντα. Ὁ στίχος Φιλίσκου· Χρηστῶν σφόδρ' ἐστὶ Χαλκίς Ἑλλήνων πόλις.

Ὁ Ἡρακλείδης ὁ Κρής, ἐρχόμενος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς βοιωτικῆς Ἀθηδόνος, περιγράφει τὴν Χαλκίδα. Ὑπολογίζει τὴν ἀπόσταση Ἀθηδόνος-Χαλκίδας σὲ 70 στάδια, δηλαδὴ γύρω στὰ δεκατρία χλμ. Ἀναφέρει ὅτι ἡ Χαλκίδα εἶχε πολλὰς πηγὰς ὕδατος, οἱ ὁποῖες ὅμως εἶχαν ἀλυκά, δηλαδὴ ὑφάλμυρα (γλυφὰ) νερά. Οἱ πηγὰς πού ἀναφέρει πρέπει νὰ ταυτίζονται μὲ τὶς πηγὰς τοῦ Βαθροβουνίου. Ἡ πηγὴ Ἀρέθουσα ἦταν ἡ μόνη πηγὴ πόσιμου γλυκοῦ νεροῦ πού μὲ τὰ νερά της ὕδρευε ὅλη τὴν πόλη. Γίνεται δηλαδὴ ἔμμεση ἀναφορὰ στὸ ἐκτεταμένο ὕδραγωγεῖο τῆς πόλεως.

Περιγράφοντας τὴν πόλη τῆς Χαλκίδας ὁ Ἡρακλείδης τὴν χαρακτηρίζει γεώλοφον καὶ σύσκιον, δηλαδὴ ἀναφέρεται σὲ λόφους πού διαμορφώνουν τὸ ἀνάγλυφὸ της καὶ σὲ δένδρα ἢ ἄλση πού παρείχαν τὴν σκιά τους, ἰδίως κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες πού ἦταν πολὺτιμη.

Ἀναφερόμενος στὰ μνημεῖα τῆς πόλεως κάνει λόγο γιὰ γυμνάσια, στοές, ἱερά, θεάτρα, ἐπιγραφές, ἀνδριάντες πού βρισκόνταν στὴν ἀγορὰ. Στὴν συνέχεια κάνει λόγο γιὰ τὸ ῥεῦμα τοῦ Εὐβοϊκοῦ, πού ῥεεῖ ἀλλάζοντας διεύθυνση κάθε ἔξι ὥρες ἀπὸ τὸν Βόρειο Εὐβοϊκὸ πρὸς τὸν Νότιο καὶ τὸ ἀντίστροφο, καὶ γίνεται αἰσθητὸ στὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου ὅπως καὶ σήμερα. Εἰδικὰ ὁ Ἡρακλείδης ἀναφέρει ὅτι τὸ ῥεῦμα τοῦ Εὐβοϊκοῦ ῥεεῖ παρ' αὐτὰ τὰ τοῦ λιμένος τεῖχη, δηλαδὴ μπροστὰ στὰ τεῖχη τοῦ ἀρχαίου λιμένα. Ἀναφέρεται δηλαδὴ στὸ νέο λιμάνι τῆς Χαλκίδας στὸν Εὐρίπο μὲ τὴν διπλὴ εἴσοδο, ἀπὸ τὸν Βόρειο καὶ ἀπὸ τὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο, ὅπως δηλαδὴ εἶναι καὶ σήμερα, καὶ στὰ τεῖχη τῆς πόλεως Α καὶ τοῦ ὀχυρωμένου λόφου τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ Δ πού πλαισίωσαν καὶ ἤλεγχαν τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου καὶ τὴν γέφυρα.

⁹⁸⁴ Φουριώτης (1970), σελ. 254-256.

Αὐτὸ ἦταν τὸ ἐμπορικὸ λιμάνι τῆς Χαλκίδας στὰ χρόνια τοῦ Ἡρακλείδη τοῦ Κρητός, καὶ κοντὰ στὸ λιμάνι, δηλαδὴ στὴν σημερινή περιοχή τοῦ Κάστρου, βρισκόταν ἡ ἀγορὰ τῆς Χαλκίδας. Καὶ ἐπειδὴ ἦταν τόσο κοντὰ στὸ λιμάνι γινόταν ταχέως ἡ ἐκφόρτωση τῶν ἐμπορευμάτων. Πρόκειται γιὰ τὴν νέα ἀγορὰ τῆς Χαλκίδας, ἡ ὁποία δημιουργήθηκε στὰ τέλη τῆς κλασσικῆς- ἀρχῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς μὲ τὴν ἐπέκταση τῆς πόλεως ἐπὶ Μ. Αλεξάνδρου τὸ 334 π.Χ., ὅταν οἱ ὀχυρώσεις τῆς ἐπακτάθηκαν καὶ συμπεριέλαβαν τὸν Κάνηθον καὶ τὸν Εὐριπον, πού ὡς τότε δὲν ἦταν τειχισμένοι, καὶ ἡ πόλις ἀπέκτησε ἔκταση 70 σταδίων⁹⁸⁵.

Κατόπιν γίνεται ἀναφορὰ στὶς πλουτοπαραγωγικὲς πηγὲς τῆς Χαλκίδας. Συγκεκριμένα ἡ χώρα, δηλαδὴ ἡ ἐπικράτειά τῆς χαρακτηρίζεται ὡς ἐλαιόφυτος καὶ ἡ θάλασσα ἀγαθὴ, δηλαδὴ πλούσια σὲ ψάρια καὶ θαλασσινά.

14) Σκύλαξ Καρυανδεύς, Περίπλους, 59.

(μέσα 4^{οῦ} αἰώνα π.Χ.)

ΝΗΣΟΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ. Μετὰ δὲ Ἄνδρον Εὐβοία νῆσος· αὕτη τετράπολις· εἰσὶ δὲ ἐν αὐτῇ Κάρυστος, Ἐρέτρια καὶ λιμὴν, Χαλκίς καὶ λιμὴν, Ἐστίαια καὶ λιμὴν. ΒΟΙΩΤΟΙ. Μετὰ δὲ Ἀθήνας εἰσὶ Βοιωτοὶ ἔθνος· καθήκουσι γὰρ καὶ οὗτοι ἐπὶ ταύτην τὴν θάλασσαν. Καὶ ἐστὶν ἐν αὐτῇ πρῶτον ἱερὸν Δῆλιον, Ἀὐλὶς ἱερὸν, Εὐριπος, τεῖχος, Ἀνθηδῶν τεῖχος, Θῆβαι, Θεσπιαί, Ὀρχομενός ἐν μεσογείᾳ. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι πόλεις. (5) Παράπλους δὲ τῆς Βοιωτίας χώρας ἀπὸ Δηλίου μέχρι τῶν Λοκρῶν ὀρίων στάδια σν'.

Ὁ Σκύλαξ διαγράφοντας πορεία ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ, μετὰ τὸ ἱερὸ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος καὶ πρὶν τὶς ὀχυρώσεις τῆς βοιωτικῆς Ἀνθηδόνας ἀναφέρει τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου. Μετὰ τὸν Εὐριπο καὶ πρὶν τὴν Ἀνθηδόνα ἀναφέρεται κάποιον τεῖχος χωρὶς ἄλλα στοιχεῖα⁹⁸⁶.

15) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 1, 8, 447

(β' ἡμισὺ 1^{οῦ} αἰ. π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{οῦ} αἰ. μ.Χ.)

Μετὰ δὲ τὸν Γεραιστὸν Ἐρέτρια πόλις μεγίστη τῆς Εὐβοίας μετὰ Χαλκίδα, ἔπειθ' ἡ Χαλκίς μητρόπολις τῆς νήσου τρόπον τινά, ἐπ' αὐτῷ τῷ Εὐρίπῳ ἰδρυμένη· ἀμφότεραι δὲ πρὸ τῶν Τρωικῶν ὑπ' Ἀθηναίων ἐκτίσθαι λέγονται, καὶ μετὰ τὰ Τρωικὰ Αἰκλος καὶ Κόθος ἐξ Ἀθηνῶν ὀρμηθέντες ὁ μὲν τὴν Ἐρέτριαν ᾤκισε Κόθος δὲ τὴν Χαλκίδα· καὶ τῶν Αἰολέων δὲ τινες ἀπὸ τῆς Πενθίλου στρατιᾶς κατέμειναν ἐν τῇ νήσῳ, τὸ δὲ παλαιὸν καὶ Ἄραβες οἱ Κάδμῳ συνδιαβάντες. αἱ δ' οὖν πόλεις αὗται (Ἐρέτρια καὶ ἡ Χαλκίς) διαφερόντως ἀύξηθῆσαι καὶ ἀποικίας ἔστειλαν ἀξιολόγους εἰς Μακεδονίαν. Ἐρέτρια μὲν γὰρ συνώκισε τὰς περὶ Παλλήνην καὶ τὸν Ἄθω πόλεις, ἡ δὲ Χαλκίς τὰς ὑπὸ Ὀλύνθῳ, ἃς Φίλιππος διελυμήνατο. καὶ τῆς Ἰταλίας δὲ καὶ (5) Σικελίας πολλὰ χωρία Χαλκιδέων ἐστίν. ἐστάλησαν δὲ αἱ ἀποικίαι αὗται, καθάπερ εἶρηκεν Ἀριστοτέλης, ἠνίκα ἡ τῶν ἵπποβοτῶν ἐπεκράτει πολιτεία· προέστησαν γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τιμημάτων ἄνδρες ἀριστοκρατικῶς ἄρχοντες. κατὰ δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου διάβασιν καὶ τὸν περίβολον τῆς πόλεως ἠΰξησαν, ἐντὸς τεῖχους λαβόντες τὸν τε Κάνηθον καὶ τὸν Εὐριπον, ἐπιστήσαντες τῇ γεφύρᾳ πύργους καὶ πύλας καὶ τεῖχος. Ὑπέρεκται δὲ τῆς τῶν Χαλκιδέων πόλεως τὸ Λήλαντον καλούμενον πεδίον. ἐν δὲ τούτῳ θερμῶν τε ὑδάτων εἰσὶν ἐκβολαὶ πρὸς θεραπείαν νόσων εὐφυεῖς, οἷς ἐχρήσατο καὶ Σύλλας Κορνήλιος ὁ τῶν Ρωμαίων ἡγεμών· καὶ μέταλλον δ' ὑπῆρχε θαυμαστὸν χαλκοῦ καὶ σιδήρου κοινόν, ὅπερ οὐχ ἱστοροῦσιν ἀλλαχοῦ συμβαῖνον· νυνὶ μέντοι ἀμφότερα ἐκτέλειπεν, [ὥσπερ καὶ Ἀθήνησι τὰργυρεῖα.] ἔστι δὲ καὶ ἅπασα μὲν ἡ Εὐβοία εὖσειστος, μάλιστα δ' ἡ περὶ τὸν πορθμόν, καὶ δεχομένη πνευμάτων ὑποφοράς, καθάπερ καὶ ἡ Βοιωτία καὶ ἄλλοι τόποι, περὶ ὧν ἐμνήσθημεν διὰ πλειόνων πρότερον.

Ὁ Στράβων τοποθετεῖ τὴν θέση Χαλκίδας στὸν Εὐριπο, ἀποδίδοντας τὴν εἰκόνα πού εἶχε πάρει ἤδη ἀπὸ τὸ τελευταῖο τρίτο τοῦ 4^{οῦ} π.Χ. αἰώνα μὲ τὴν ἐπέκταση τῶν ὀχυρώσεων τῆς πόλεως ἐπὶ Μ. Αλεξάνδρου ὥστε νὰ συμπεριλάβουν τὸν Κάνηθον καὶ τὸν Εὐριπον, καὶ τὴν ἐγκατάσταση μακεδονικῆς φρουρᾶς. Ἡ ἐπέκταση τοῦ οἰκισμοῦ πρὸς Δ μέχρι τὸ πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὸν διπλασιασμὸ τῆς ἐκτάσεώς τῆς.

Ὁ Στράβων κάνει μίαν ἀναδρομὴ στὴν ἱστορία τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Χαλκίδας. Τὶς χρονολογεῖ πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, καὶ ἀναφέρει τὴν παράδοση ὅτι μετὰ ἀπὸ αὐτὸν οἱ πόλεις αὐτὲς κατοικήθηκαν ἀπὸ Ἀθηναίους, μὲ οἰκιστὲς τὸν Αἰκλο (ἢ Αἰκλο) γιὰ τὴν Ἐρέτρια καὶ τὸν Κόθο γιὰ τὴν Χαλκίδα. Ἡ

⁹⁸⁵ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, 28, 13, 47· Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 1, 8, 447C.

⁹⁸⁶ Ἄν στὸ πρωτότυπο τοῦ Σκύλακα ἐννοεῖτο ἕνα κόμμα ἀνάμεσα στὸ Εὐριπος τεῖχος, τότε τὸ ἀναφερόμενο τεῖχος θὰ βρισκόταν στὴν περιοχή τῆς γέφυρας, ἡ ὁποία ἦταν τὴν ἐποχὴ πού χρονολογήσαμε τὸ κείμενο ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκιστικὴ ζώνη τῆς πόλεως. Αὐτὸ θὰ σημαίνει ὅτι ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στοὺς πύργους πού ἐνύσχυσαν τὴν γέφυρα (ἡ ὁποία προϋπήρχε ἀπὸ τὸ 411 π.Χ.) μετὰ τὴν ἔνταξη τῆς Χαλκίδας στὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία τὸ 378 π.Χ.

παράδοση αυτή κατά την γνώμη μας άπληχεί κάποια μετακίνηση ιωνικών πληθυσμών από την Άττική στο κεντρικό μέρος της Εύβοίας πριν τον Α' άποικισμό στην Μ. Ασία. Αφού θεωρήσαμε τους Άβαντες ιστορικό αιολόφωνο έλληνικό φύλο⁹⁸⁷, πρέπει να τοποθετήσουμε τον έξιωνισμό της Εύβοίας στο τέλος του 11^{ου} π.Χ. αιώνα και στο πρώτο ήμισυ του 10^{ου} π.Χ. αιώνα. Οί Άβαντες, όπως είδαμε έκτοπίστηκαν και μετακινήθηκαν και αυτοί στην Χίο και στην Μ. Ασία. Ένα μέρος του πληθυσμού ώστόσο πιθανότατα παρέμεινε στις πόλεις και τις περιοχές που κατοικούσε πριν, όπως συνέβαινε σε κάποιες περιπτώσεις, άλλες φορές ύποδουλούμενο⁹⁸⁸ και άλλες φορές έντασσόμενο στο κοινωνικό σώμα της πόλεως-κράτους⁹⁸⁹. Ειδικά στην Χαλκίδα, ή φυλή Άβαντίς των κλασικών χρόνων που συνυπήρχε με τις τέσσερις ιωνικές φυλές (Αίγικορες, Άργαδείς, Όπλητες και Γελέοντες).

16) Έκαταίος Μιλήσιος, στον Στέφανο Βυζάντιο (άπόσπ. 129 Jacoby).

(6^{ος}-5^{ος} αι. π.Χ.)

Χαλκίς· πόλις Εύβοίας. Έκαταίος Εύρώπη· «Χαλκίς πόλις έστίν, ή πρότερον Εύβοια προσηγορεύετο». έκλήθη δέ από Κόμβης της Χαλκίδος καλουμένης, θυγατρός Άσωπου. τινές δέ Χαλκιδείς φασί κληθῆναι διά τὸ χαλκουργεία πρώτον παρ' αυτοίς όφθῆναι.

Τὸ άπόσπασμα 129 της συλλογής Jacoby από τὸ έργο του σημαντικότερου από τους Ίωνες λογογράφους Έκαταίου του Μιλήσιου, διασώζει δύο πληροφορίες που διέσωζαν παλαιές παραδόσεις σχετικά με την Χαλκίδα· ότι ή Χαλκίδα λεγόταν σε προγενέστερες έποχές Εύβοια και μετονομάσθηκε σε Χαλκίδα, και ότι πρώτοι οί Χαλκιδείς άσκησαν την τέχνη του χαλκουργού. Για την πρώτη δέν μπορούμε να άποφανθούμε αν έχει κάποια βάση. Για την δεύτερη όμως μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι συνδέει την όνομασία της πόλεως έτυμολογικά με τον χαλκό. Τὸ ότι οί Χαλκιδείς ήταν οί πρώτοι που άσχολήθηκαν με την τέχνη της χαλκουργίας ανήκει στην σφαίρα του μύθου. Ότι όμως μπορεί να υπήρχαν ήδη κατά την έποχή του Χαλκού πολλά χαλκουργεία ή ακόμα και κοιτάσματα χαλκού που άργότερα έξαντλήθηκαν μπορεί να ισχύει.

17) Θουκυδίδης, Ιστορία, I, 15-16.

(5^{ος} αι. π.Χ.)

μάλιστα δέ ές τὸν πάλαι ποτέ γενόμενον πόλεμον Χαλκιδέων και Έρετριῶν και τὸ άλλο Έλληνικόν ές Ξυμμαχίαν έκατέρων διέστη.

Ο Θουκυδίδης αναφέρεται στον Δηλάντιο πόλεμο, τὸν όποίον θεωρεί πανελλήνιο, αφού άλλες από τις έλληνικές πόλεις συμμάχησαν με την Χαλκίδα και άλλες με την Έρέτρια, τοποθετώντας τον χρονικά μετά τὰ Τρωϊκά και πριν τὰ Περσικά. Πρέπει να θεωρήσουμε ότι ο Θουκυδίδης είχε στην διάθεσή του πηγές που μιλούσαν για τὸν Δηλάντιο πόλεμο, τις όποιες θα είχε κατά τὸ δυνατόν έλέγξει, αφού μάλιστα ο πόλεμος αυτός θα είχε τελειώσει όριστικά περίπου έκατὸν πενήντα χρόνια πριν από την έποχή του. Πιθανότατα υπήρχαν γραπτές πηγές που μιλούσαν για γεγονότα του 8^{ου}-7^{ου} π.Χ. αιώνα, έστω και λίγο μεταγενέστερες των γεγονότων αυτών, αφού και στο 6^ο βιβλίο του ο Θουκυδίδης, αναφερόμενος στα γεγονότα της Σικελικής εκστρατείας, κάνει λόγο για τις πόλεις της Σικελίας και για την ίδρυσή τους.

18) Ηρόδοτος, Ιστορίαι, V, 99.

(5^{ος} αι. π.Χ.)

Οί γάρ δὴ Μιλήσιοι πρότερον τοίσι Έρετριεῦσι τὸν πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδιήνεικαν, ότε περ και Χαλκιδεῦσι αντία Έρετριέων και Μιλησίων Σάμιοι έβοήθειον.

Ο Ηρόδοτος στο πέμπτο βιβλίο της Ιστορίας του αναφέρεται στο ξεσπασμα της Ίωνικής έπαναστάσεως τὸ 499 π.Χ. Στην έκκληση των Ίωνων σε βοήθεια έσπευσαν από την Ελλάδα μόνο ή Αθήνα (ή μητρόπολη της Μιλήτου) με 20 πολεμικά πλοία και ή Έρέτρια, την όποία είχε βοηθήσει παλαιότερα στον Δηλάντιο πόλεμο με 5 πολεμικά πλοία.

19) Πλούταρχος, Έρωτικός, 17 και Ηθικά, 760e4-761a1

(περίπου 46-120 μ.Χ.)

⁹⁸⁷ Σαπουνά-Σακελλαράκη, Έ. (1995)ΒΙ', σελ. 8 και 22. Στην σελίδα 8 αναφέρονται ως αιολικής καταγωγής οί Άβαντες, όπως και πρέπει να ήταν, στην σελ. 22 άποκαλούνται ιωνικά φύλα των αιολόφωνων Αβάντων. Την αντίφαση ανάμεσα στους αιολικής καταγωγής Άβαντες και τους ιωνικής καταγωγής πληθυσμούς που κατοικούσαν στην Εύβοια στα ιστορικά χρόνια προσπαθούμε, ακριβώς, να έρμηνεύσουμε.

⁹⁸⁸ Είλωτες στην Σπάρτη, Πενέσται στην Θεσσαλία. Βλ. Andrews (2008), σελ. 145-150 και Κυρτάτας-Ράγκος (2010), σελ. 65-66.

⁹⁸⁹ Οί Υρνάθιοι, ή τέταρτη δηλαδή φυλή στο Άργος, ή τέταρτη φυλή στην Σικυώνα. Βλ. σχετικά Andrews (2008), σελ. 126, 132, 149-150.

Κλεόμαχον δὲ τὸν Φαρσάλιον ἴστε δῆπουθεν ἐξ ἧς αἰτίας ἐτελεύτησεν ἀγωνιζόμενος; ... ἦκεν ἐπίκουρος Χαλκιδεῦσι μετὰ τοῦ Θεσσαλικοῦ, πολέμου πρὸς Ἑρετριεῖς ἀκμάζοντος. καὶ τὸ μὲν πεζὸν ἐδόκει τοῖς Χαλκιδεῦσιν ἐρῶσθαι, τοὺς δ' ἰππέας μέγα ἔργον ἦν ἄσασθαι τῶν πολεμίων· παρεκάλουν δὲ τὸν Κλεόμαχον ἄνδρα λαμπρὸν ὄντα τὴν ψυχὴν οἱ σύμμαχοι πρῶτον ἐμβάλλειν εἰς τοὺς ἰππέας. ὁ δὲ ἠρώτησε παρόντα τὸν ἐρώμενον, εἰ μέλλοι θεᾶσθαι τὸν ἀγῶνα. φήσαντος δὲ τοῦ νεανίσκου καὶ φιλοφρόνως αὐτὸν ἀσπασαμένου καὶ τὸ κράνος ἐπιθέντος, ἐπιγανρωθεὶς ὁ Κλεόμαχος καὶ τοὺς ἀρίστους τῶν Θεσσαλῶν συναγαγὼν περὶ αὐτὸν ἐξήλασε λαμπρῶς καὶ προσέπεσε τοῖς πολεμίοις ὥστε συνταράξει καὶ τρέψασθαι τὸ ἰππικόν. ἐκ δὲ τούτου καὶ τῶν ὀπλιτῶν φυγόντων, ἐνίκησαν κατὰ κράτος οἱ Χαλκιδεῖς· τὸν μέντοι Κλεόμαχον ἀποθανεῖν συνέτυχε, τάφον δ' αὐτοῦ δεικνύουσιν ἐν ἀγορᾷ Χαλκιδεῖς, ἐφ' οὗ μέχρι νῦν ὁ μέγας ἐφέστηκε κίων....

Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρεται σὲ ἓνα μνημεῖο στὴν ἀγορὰ τῆς Χαλκίδας, προφανῶς τὴν ἀγορὰ τῆς ΑΡ καὶ ΚΛ πόλης, τὸ ὁποῖο ἀνακαλεῖ ἓνα περιστάτικὸ πού εἶχε συμβεῖ κατὰ τὸν Δηλάντιο πόλεμο. Ἐπειδὴ οἱ Χαλκιδεῖς ὑστεροῦσαν τῶν Ἑρετριέων στὸ ἰππικόν, ἂν καὶ στὸ πεζικὸ ὑπερετεροῦσαν, κάλεσαν σὲ βοήθεια τὸ Θεσσαλικὸ ἰππικόν. Οἱ Χαλκιδεῖς παρακάλεσαν τὸν Κλεόμαχο ἀπὸ τὴν Φάρσαλο νὰ ὀδηγήσει τὴν ἐπίθεση, ἐπιτιθέμενος πρῶτος. Πράγματι ἔτρεψε σὲ φυγὴ τοὺς Ἑρετριεῖς, ἀλλὰ ὁ ἴδιος σκοτώθηκε καὶ ἐτάφη μὲ τιμὲς στὴν Χαλκίδα.

Ὁ Κλεόμαχος τάφηκε στὴν Χαλκίδα καὶ τὸ μνημεῖο πού σωζόταν στὴν ἀγορὰ ἦταν ἓνας λίθινος κίονα ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ ἥρωα. Ἄν ὄντως ὁ τάφος του βρισκόταν σὲ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο καὶ ὁ κίονας ἦταν τὸ αὐθεντικὸ ἐπιτύμβιο σῆμα, ἴσως τὸ περιστάτικὸ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν ΑΡ ἐποχῇ, ἀφοῦ κατὰ τὴν ΥΓΕ ὡς ἐπιτύμβια σήματα χρησίμευαν μεγάλα ἀγγεῖα πλούσια διακοσμημένα, μὲ μὴ χρηστικὲς λαβὲς καὶ τρύπια στὸν πυθμὲνα τους. Ἄν ἰσχύει κάτι τέτοιο, ἴσως ὁ ἥρωας εἶχε ταφεῖ σὲ κάποιον νεκροταφεῖο τῆς στίς παρυφῆς τῆς πόλης καὶ ἀργότερα ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἐντάχθηκε στὰ ὄρια τοῦ ἄστεως. Ἴσως ὁμως νὰ ἐτάφη ἐξ ἀρχῆς στὴν ἀγορὰ τῆς Χαλκίδας ὡς ἥρωας, ἄρα ὁ κίονας τοῦ Κλεομάχου ἦταν ἡρώο.

21) Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VI, 6, 4-5.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Ζάγκλη δὲ τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ Κύμης, τῆς ἐν Ὀπικίᾳ Χαλκιδικῆς πόλεως, ληστῶν ἀφικομένων ᾠκίσθη, ὕστερον δὲ καὶ ἀπὸ Χαλκίδος καὶ τῆς ἄλλης Εὐβοίας πλῆθος ἐλθὼν ξυγκατενεύμαντο τὴν γῆν· καὶ οἰκισταὶ Περιήρης καὶ Κραταιμένης ἐγένοντο αὐτῆς, ὁ μὲν ἀπὸ (5) Κύμης, ὁ δὲ ἀπὸ Χαλκίδος. ὄνομα δὲ τὸ μὲν πρῶτον Ζάγκλη ἦν ὑπὸ τῶν Σικελῶν κληθεῖσα, ὅτι δρεπανοειδὲς τὴν ἰδέαν τὸ χωρίον ἐστί (τὸ δὲ δρέπανον οἱ Σικελοὶ ζάγκλον καλοῦσιν), ὕστερον δ' αὐτοὶ μὲν ὑπὸ Σαμίων καὶ ἄλλων Ἰώνων (6) ἐκπίπτουσιν, οἱ Μήδους φεύγοντες προσέβαλον Σικελία, τοὺς δὲ Σαμίους Ἀναξίλας Ρηγίνων τύραννος οὐ πολλῶ ὕστερον ἐκβαλὼν καὶ τὴν πόλιν αὐτὸς ξυμμείκτων ἀνθρώπων οἰκίσας Μεσσήνην ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ τὸ ἀρχαῖον πατρίδος ἀντανόμασεν. 6.5 καὶ Ἰμέρα ἀπὸ Ζάγκλης ᾠκίσθη ὑπὸ Εὐκλείδου καὶ Σίμου καὶ Σάκωνος, καὶ Χαλκιδῆς μὲν οἱ πλεῖστοι ἤλθον ἐς τὴν ἀποικίαν, ξυνώκισαν δὲ αὐτοῖς καὶ ἐκ Συρακουσῶν φυγάδες στάσει νικηθέντες, οἱ Μυλητίδαι καλούμενοι· καὶ φωνὴ μὲν μεταξὺ τῆς τε Χαλκιδέων καὶ Δωρίδος ἐκράθη, νόμιμα δὲ τὰ Χαλκιδικὰ ἐκράτησεν.

Ὁ Θουκυδίδης μᾶς λέει ἐπίσης ὅτι ἡ Ζάγκλη, ἰδρύθηκε στὸ Α ἄκρο τῆς Σικελίας ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Ὀπικίας, δηλαδὴ τὴν εὐβοϊκὴ Κύμη τῆς Καμπανίας, ἀρχικὰ ἀπὸ Κυμαίους ληστές. Ἀργότερα ἤλθαν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν ὑπόλοιπη Εὐβοία, νέα δηλαδὴ ἀποικιακὴ ἀποστολή, μὲ οἰκιστὴ τὸν Περιήρη ἀπὸ τὴν Κύμη καὶ τὸν Κραταιμένη ἀπὸ τὴν Χαλκίδα. (Ἡ παλαιότερη κεραμεικὴ ἀπὸ τὴν Κύμη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ πιθανὸν λίγο πρὶν τὸ 725 π.Χ.⁹⁹⁰). Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Ζάγκλη τοποθετοῦν τὴν ἴδρυσή της τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ μὲ τις προηγούμενες, δηλαδὴ στὸ γ' τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα (ΥΓ1)⁹⁹¹ ἢ στὸ τέλος τοῦ 8^{ου} αἰώνα⁹⁹². Τὴν Ἰμέρα ἴδρυσεν ἡ Ζάγκλη πολὺ ἀργότερα, τὸν 7^ο αἰώνα, τὸ 649 π.Χ.⁹⁹³ ἢ γύρω στὸ 625 π.Χ.⁹⁹⁴ Ἄν μεταφράσουμε καὶ ἐρμηνεύσουμε ἔτσι τὸ κείμενο, συνάγουμε μία ἀκόμα μαρτυρία γιὰ τὴν εὐβοϊκὴ Κύμη τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποικισμῶν (ὄχι τῆς Αἰολίδας

⁹⁹⁰ Boardman (1996), σελ. 212-214.

⁹⁹¹ Osborne (2000), σελ. 189-190.

⁹⁹² Boardman (1996), σελ. 216.

⁹⁹³ Ἐχει ἀνασκαφεῖ μία θέση οἰκισμοῦ καὶ ἓνα ἀρχαῖκὸ ἱερό, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Boardman φτάνει ὡς τὴν ἐποχῇ σχεδὸν τῆς ἴδρυσης. Βλ. σχετικὰ: Boardman (1996), σελ. 238.

⁹⁹⁴ Osborne (2000), σελ. 192.

τῆς Μ. Ἀσίας, ἀφοῦ οἱ ἄποικοι προέρχονταν ἀπὸ Χαλκίδος καὶ τῆς ἄλλης Εὐβοίας⁹⁹⁵) ἢ ὅποια ὑφίστατο ὡς ἀνεξάρτητη πόλη στὸ γ' τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα, πού ἀποφάσιζε ἀποικιακὲς ἀποστολὲς καὶ, ἀκόμη καὶ μετὰ τὸ ξέσπασμα τοῦ Ληλαντίου πολέμου, εἶχε καλὲς σχέσεις συνεργασίας μὲ τὴν Χαλκίδα, παρ' ὅλο πού βρισκόταν Ἀ τῆς Ἑρετρίας.

22) Στράβων, Γεωγραφικά, V, 4, 4-9.

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰ. π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰ. μ.Χ.)

(4.) Πόλεις δ' ἐπὶ μὲν τῇ θαλάττῃ μετὰ τὴν Σινόεσσαν Λίτερνον ...παραρρεῖ δὲ ὁμώνυμος τῇ πόλει ποταμός. ὡς δ' αὐτως καὶ Ὀνουλτοῦρνος ὁμώνυμός ἐστι τῇ παρ' αὐτὸν πόλει ἐφεξῆς κειμένη· ρεῖ δ' οὗτος διὰ Ὀυνάφρου καὶ τῆς Καμπανίας μέσης. ταύταις δ' ἐφεξῆς ἔστι Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα· πασῶν γάρ ἐστι πρεσβυτάτη τῶν τε Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων. οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἰπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτούς, τῶν μὲν [τὴν] ἀποικίαν εἶναι τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν· ὅθεν νῦν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αὐτὴν Χαλκιδεῖς δοκοῦσι...ὠνομάσθαι δ' ἔνιοι Κύμην ἀπὸ τῶν κυμάτων φασί· ῥαχιώδης γὰρ καὶ προσεχῆς ὁ πλησίον (25) αἰγιαλός...ἐξῆς δ' εἰσὶν αἱ περὶ Δικαιάρχειαν ἀκταὶ καὶ αὐτὴ ἡ πόλις. ἦν δὲ πρότερον μὲν ἐπίνειον Κυμαίων ἐπ' ὄφρυός ἰδρυμένον.

(7.) Μετὰ δὲ Δικαιάρχειαν ἐστι Νεάπολις Κυμαίων (ὑστερον δὲ καὶ Χαλκιδεῖς ἐπώκησαν καὶ Πιθηκουσσιῶν τινὲς καὶ Ἀθηναίων, ὥστε καὶ Νεάπολις ἐκλήθη διὰ τοῦτο), ὅπου δαίκνυται μνημα τῶν Σειρήνων μιᾶς Παρθενόνης...

(9.) Τοῦ μὲν οὖν Μισηνοῦ πρόκειται νῆσος ἡ Προχύτη, Πιθηκουσσιῶν δ' ἔστιν ἀπόσπασμα. Πιθηκούσας δ' Ἑρετριεῖς ᾤκισαν καὶ Χαλκιδεῖς, εὐτυχήσαντες [δὲ] δι' εὐκαρπίαν καὶ διὰ τὰ χρυσεῖα ἐξέλιπον τὴν νῆσον κατὰ στάσιν, ὑστερον δὲ καὶ ὑπὸ σεισμῶν ἐξελαθέντες καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θαλάττης καὶ θερμῶν ὑδάτων· ἔχει γὰρ τοιαύτας ἀποφοράς ἢ νῆσος, ὑφ' ἧν καὶ οἱ πεμφθέντες παρὰ Τέρωνος τοῦ τυράννου τῶν Συρακοσίων ἐξέλιπον τὸ κατασκευασθὲν ὑφ' ἑαυτῶν τεῖχος καὶ τὴν νῆσον· ἐπελθόντες δὲ Νεαπολίται κατέσχον.

Ὁ Στράβων περιγράφοντας τὴν Ἰταλία ἀναφέρεται στὴν ἴδρυση τῆς Κύμης, ἢ ὅποια βρισκόταν στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Καμπανίας καὶ ἐπίνειο τῆς ἦταν ἡ Δικαιάρχεια. Μεταφέρει τὴν πληροφορία ὅτι ἡ πόλη αὐτὴ εἶναι ἡ παλαιότερη ἑλληνικὴ ἀποικία στὴν Δύση καὶ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Κύμη⁹⁹⁶. Οἰκιστὴς ἀπὸ τὴν Χαλκίδα ἦταν ὁ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς καὶ ἀπὸ τὴν Κύμη ὁ Ἰπποκλῆς ὁ Κυμαῖος⁹⁹⁷. Πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἐννοεῖται ἡ Κύμη τῆς Εὐβοίας, ἢ ὅποια τότε (γύρω στὸ 725 π.Χ.)⁹⁹⁸ ἦταν ἀνεξάρτητη καὶ συγκροτημένη σὲ πόλη-κράτος, γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

α) Εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἴδρυση τῶν Πιθηκουσσιῶν μὲ τὴν σύμπραξη Χαλκίδας καὶ Ἑρετρίας, πιθανότατα καὶ ἄλλων εὐβοϊκῶν πόλεων, τὶς ὁποῖες σύντομα ἐγκατέλειψαν οἱ κάτοικοι, ἐπειδὴ ἦταν ἠφαιστιογενῆς ἢ νῆσος Ἰσχία (Ἰσκία). Κατόπιν ἐνυσχυόμενοι ἀπὸ νέα ἀποστολὴ ἀποίκων ἀπὸ τὴν Εὐβοία πέρασαν ἀπέναντι σὲ ἰταλικὸ ἔδαφος καὶ ἰδρυσαν τὴν Κύμη.

β) Δὲν φαίνεται πιθανὸν νὰ συνέπραξε ἡ Χαλκίδα μὲ τὴν ἄλλη γνωστὴ Κύμη, αὐτὴν τῆς Αἰολίδας, ἢ ὅποια ἦταν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ κατὰ τὶς πρῶτες αὐτὲς ἀποικιακὲς προσπάθειες στὴν Δύση φαίνεται ἀπίθανο νὰ ἔγινε μία τέτοια σύμπραξη.

γ) Ἄν συμμετεῖχε ἡ Κύμη τῆς Αἰολίδας θὰ γινόταν λόγος γιὰ Αἰολεῖς στὴν πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς Κύμης τῆς Ἰταλίας, ἢ αἰολισμοὺς στὴν γλῶσσα τῶν κατοίκων τῆς. Τὸ πιὸ πιθανὸ θὰ ἦταν νὰ τὸ σημείωνε ὁ Στράβωνας καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς πού ἀναφέρονται στὸ θέμα αὐτό, ὅπως ὁ Θουκυδίδης⁹⁹⁹ π.χ. στὴν περίπτωση τῆς Ἰμέρας. Ἀντίθετα δὲν διακρίνονται μὲ κάποιον τρόπο οἱ ἄποικοι τῆς Κύμης ἀπὸ τοὺς Χαλκιδεῖς, πρᾶγμα πού δείχνει ὅτι προέρχονταν ἀπὸ τὴν πλήρως ἐξιωνισμένη Κύμη τῆς εὐβοίας.

δ) Ἡ Ζάγκλη, κατὰ τὸ ἀμέσως προηγούμενο ἀπόσπασμα ἰδρύθηκε πρῶτα ἀπὸ Κυμαῖους ληστὲς καὶ ὕστερα ἀπὸ ὀργανωμένη ἀποικιακὴ ἀποστολὴ μὲ οἰκιστὲς τὸν Περίηρη τὸν Κυμαῖο καὶ τὸν Κραταιμένη τὸν Χαλκιδέα. Πρέπει νὰ ἐννοήσουμε ὡς πατρίδα τοῦ πρώτου τὴν εὐβοϊκὴ Κύμη τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποικισμῶν καὶ ὄχι τὴν Αἰολίδα τῆς Μ. Ἀσίας, ἀφοῦ οἱ ἄποικοι προέρχονταν ἀπὸ Χαλκίδος καὶ τῆς ἄλλης Εὐβοίας). Ἄρα ἡ ἐβοϊκὴ Κύμη ὑφίστατο ὡς ἀνεξάρτητη πόλη πού ἀποφάσιζε ἀποικιακὲς

⁹⁹⁵ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VI, 6, 4-5.

⁹⁹⁶ Βλ. ἐπίσης: Φουριώτης (1970), σελ. 254-256.

⁹⁹⁷ Βλ. ἐπίσης: Φουσάρας (1964), σελ. 42-44.

⁹⁹⁸ Osborne (2000), σελ. 190.

⁹⁹⁹ Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, VI, 6, 4-5.

ἀποστολές, καί μετὰ τὸ ξέσπασμα τοῦ Ληλαντίου πολέμου εἶχε καλές σχέσεις συνεργασίας μὲ τὴν Χαλκίδα. Ἡ Ἐφη Σαπουναῦ-Σακελλαράκη ἀνέσκαψε πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια οἰκισμὸ γεωμετρικῶν χρόνων στὸ λόφο Βιγλατούρι Ὁξυλίθου Κύμης, γεγονός που δείχνει ὅτι ὑπῆρχε εὐβοϊκὴ Κύμη στὸ β' ἡμισυ τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα. (Θὰ ἐπανέλθουμε στὸ θέμα τῆς Κύμης κατὰ τὴν ἐξέταση τῆς περιοχῆς ΠΕ')

Ἡ Νεάπολις ἦταν ἀποικία τῆς Κύμης, στὴν ὁποία πῆγαν καὶ κάποιοι ἀπὸ τοὺς Πιθηκουσσαίους καὶ Ἀθηναῖοι. Ἀλλὰ αὐτὸ ἐγίνε πολὺ ἀργότερα. Τὸ λιμάνι τῆς Νεαπόλεως λεγόταν Παρθενόπη λόγω ἑνὸς μνημείου ἐκεῖ που πίστευαν ὅτι εἶναι ὁ τάφος τῆς σειρήνας Παρθενόπης. Λέγοντας Νεάπολη ἐννοεῖ τὴν Κύμη τῆς Καμπανίας.

23) Ἐφορος ὁ Κυμαῖος, Ἱστορία, στὸν Σκῦμνο Χίο, 236. ἀπ. 134b Jacoby. (4^{ος} αἰώνας π.Χ.)

μετὰ δὲ Λατίνους ἐστὶν ἐν Ὀπικοῖς πόλις τῆς λεγομένης λίμνης Ἀόρνου πλησίον Κύμη, πρότερον ἦν Χαλκιδεῖς ἀπώικισαν, εἴτ' Αἰολεῖς· οὗ Κερβερίον τι δείκνυται ὑποχθόνιον μαντεῖον· ἐλθεῖν φασὶ δὲ δεῦρο παρὰ Κίρκης ἐπανάγοντ' Ὀδυσσεά. ἐκ τῆς δὲ Κύμης τῆς πρὸς Ἀόρνωι κειμένης κτίσιν κατὰ χρησμόν ἔλαβεν ἡ Νεάπολις.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς μόνο ὁ Ἐφορος θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἴπποκλῆς ὁ Κυμαῖος μὲ τὴν ἀποστολὴν τοῦ προερχόταν ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Αἰολίδας. Τὸ 4^ο αἰώνα π.Χ. δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ γραπτὲς πηγές Κύμη ὡς πόλη Εὐβοίας, ἡ ὁποία μᾶλλον εἶχε ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ γειτονικὴ πόλη-κράτος τῆς Ἐρέτριας. Ἀντίθετα σημαντικὴ πόλη στὴν Ἀνατολικὴ Ἑλλάδα ἦταν ἡ Κύμη τῆς Αἰολίδας, γενέτειρα μάλιστα τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα, (ἡ ὁποία, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ στὴν ἐξέταση τῆς περιοχῆς ΠΕ', πιθανότατα εἶχε ἰδρυθῆ ἀπὸ αἰολικοὺς καὶ ἄλλους πληθυσμοὺς τῆς Εὐβοίας που μετανάστευσαν πιεζόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἴωνες που εἶχαν καταλάβει τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς νήσου κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 11^{ου}-α' ἡμισυ 10^{ου} π.Χ. αἰώνα.), που ἴσως μεροληπτεῖ. Καὶ γιὰ τοὺς δύο λόγους αὐτοὺς φαίνεται ὅτι ὑποστηρίζει αὐτὴν τὴν ἀποψη.

20) Θουκυδίδης, Ἱστορίαι, VI, 6, 3- 6, 5. (5^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ἑλλήνων δὲ πρῶτοι Χαλκιδεῖς ἐξ Εὐβοίας πλεύσαντες μετὰ Θουκλέους οἰκιστοῦ Νάξου ᾤκισαν, καὶ Ἀπόλλωνος Ἀρχηγέτου βωμὸν ὅστις νῦν ἔξω τῆς πόλεως ἐστὶν ἰδρύσαντο, ἐφ' ᾧ, ὅταν ἐκ Σικελίας θεωροὶ πλέωσι, πρῶτον (2.) θύουσιν. Συρακούσας δὲ τοῦ ἐχομένου ἔτους Ἀρχίας τῶν Ἡρακλειδῶν ἐκ Κορίνθου ᾤκισε, Σικελούς ἐξελάσας πρῶτον ἐκ τῆς νήσου ἐν ἣ νῦν οὐκέτι περικλυζομένη ἡ πόλις ἡ ἐντός ἐστὶν· ὕστερον δὲ χρόνῳ καὶ ἡ ἔξω προστειχισθεῖσα (3.) πολυάνθρωπος ἐγένετο. Θουκλῆς δὲ καὶ οἱ Χαλκιδεῖς ἐκ Νάξου ὀρμηθέντες ἔπει πέμπτω μετὰ Συρακούσας οἰκισθεῖσας Λεοντίνους τε πολέμῳ τοὺς Σικελούς ἐξελάσαντες οἰκίζουσι, καὶ μετ' αὐτοὺς Κατάνην· οἰκιστὴν δὲ αὐτοὶ Καταναῖοι ἐποίησαντο.

Ὁ Θουκυδίδης στὸ ἔκτο βιβλίον του, πρὶν μιλήσει γιὰ τὴν σικελικὴ ἐκστρατεία, κάνει μίαν ἐκτεταμένην στὴν ἐθνολογικὴ σύσταση τῆς Σικελίας. Σὲ αὐτὴν κάνει λόγο γιὰ τὴν ἰδρυση τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν στὴν Σικελία, ἀναφέροντας τὴν Νάξο, τὴν ὁποία ἰδρυσαν οἱ Χαλκιδεῖς ἐξ Εὐβοίας μὲ ἀρχηγὸ τῆς ἀποστολῆς, οἰκιστὴ τῆς δεύτερης χρονολογικῆς εὐβοϊκῆς ἀποικίας στὴν Ἰταλία, τὸν Θουκλῆ (Θεοκλῆς μὲ συναίρεση > Θουκλῆς). Σύμφωνα μὲ τὸν Θουκυδίδη ἡ ἰδρυση τῆς Νάξου τοποθετεῖται χρονολογικὰ τὸ 734 π.Χ., ἕνα ἔτος πρὶν τὴν ἰδρυση τῶν Συρακουσῶν τὸ 732 π.Χ. ἀπὸ τὴν Κόρινθο. Καὶ στὶς δύο αὐτὲς πόλεις τὰ πρωιμότερα εὐρήματα που δείχνουν κατοίκηση Ἑλληνες χρονολογοῦνται στὸ γ' τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα (ΥΓ1)¹⁰⁰⁰.

Κατόπιν οἱ Χαλκιδεῖς ἀποικοὶ τῆς Νάξου, τὸν πέμπτο χρόνο ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῶν Συρακουσῶν, σύμφωνα μὲ τὸν Θουκυδίδη, ἰδρυσαν τοὺς Λεοντίνους καὶ τὴν Κατάνη. Καὶ σὲ αὐτὲς τὶς θέσεις ἡ πρωιμότερη ἑλληνικὴ κεραμεικὴ καὶ ἄλλα ὑλικά κατάλοιπα ἑλληνικοῦ οἰκισμοῦ χρονολογεῖται ἐπίσης στὸ β' ἡμισυ- γ' τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα¹⁰⁰¹.

24) Στράβων, Γεωγραφικά, VIII, 329. (β' ἡμισυ 1^{ου} αἰ. π.Χ.-α' ἡμισυ 1^{ου} αἰ. μ.Χ.)

τούτων δὲ πάντων οἱ Ἀργεάδαι καλούμενοι κατέστησαν κύριοι καὶ Χαλκιδεῖς οἱ ἐν Εὐβοίᾳ. Ἐπῆλθον δὲ καὶ Χαλκιδεῖς οἱ ἐν Εὐβοίᾳ ἐπὶ τὴν τῶν Σιθῶνων καὶ συνώκισαν πόλεις ἐν αὐτῇ περὶ τριάκοντα, ἐξ ὧν ὕστερον ἐκβαλλόμενοι συνῆλθον εἰς μίαν οἱ πλείους αὐτῶν, εἰς τὴν Ὀλυνθον. Ὠνομάζοντο δ' ἐπὶ Θράκης Χαλκιδεῖς.

¹⁰⁰⁰ Osborne (2000), σελ. 189-190.

¹⁰⁰¹ Osborne (2000), σελ. 189-190.

Ὁ Στράβων μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸν ἀποικισμό τῆς Χαλκιδικῆς, ὅπως ὀνομάστηκε ἀργότερα, ἀπὸ τοὺς Χαλκιδεῖς τῆς Χαλκίδας τὸν 7^ο π.Χ. αἰῶνα κατὰ τὸν Β' ἑλληνικὸ ἀποικισμό, καὶ κάνει λόγο γιὰ τὴν μεταγενέστερη συγκρότηση τοῦ Κοινοῦ τῶν Χαλκιδέων τὸν 5^ο π.Χ. αἰῶνα.

25) Θεόγνιδος, Ἐλεγείαι, βιβλίον 1, στ. 890-891.

(β' ἡμισυ 6^{ου} π.Χ. αἰ.)

Εἰρήνη καὶ πλοῦτος ἔχει πόλιν, ὄφρα μετ' ἄλλων (884)

κωμάζοιμι· κακοῦ δ' οὐκ ἔραμαι πολέμου. (885)

Μηδὲ λίην κήρυκος ἀν' οὓς ἔχε μακρὰ βοῶντος· (886)

οὐ γὰρ πατρώιας γῆς πέρι μαρνάμεθα.

ἀλλ' αἰσχρὸν παρεόντα καὶ ὠκυπόδων ἐπιβάντα

ἵππων μὴ πόλεμον δακρύνοντ' ἐσιδεῖν.

Οἷ μοι ἀναλκίης· ἀπὸ μὲν Κήρινθος ὄλωλεν, (890)

Ληλάντου δ' ἀγαθὸν κείρεται οἰνόπεδον·

οἱ δ' ἀγαθοὶ φεύγουσι, πόλιν δὲ κακοὶ διέπουσιν.

ὡς δὴ Κυψελιδῶν Ζεὺς ὀλέσειε γένος.

Ὁ ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς καὶ φρονημάτων Θεόγνις στὸ πρῶτο βιβλίον τῶν ἐλεγείων του, γραμμένων σὲ ἐλεγειακὸ δίστιχο, ἀναφέρεται σὲ ἀνατροπὲς ἀριστοκρατικῶν πολιτευμάτων τὸν 6^ο π.Χ. αἰῶνα στὴν Χαλκίδα, στὴν ὁποία ἀνήκε πλέον τὸ Ληλάντιο πεδίο, καὶ στὴν Κήρινθο, κατὰ τὴν διάρκεια πολιτικῶν ἐσωτερικῶν ἀναταραχῶν, πού εἶναι ἐπακόλουθα τῆς κρίσης τῆς ἀριστοκρατικῆς κοινωνίας τὸν αἰῶνα αὐτόν.

26) Διόδωρος Σικελιώτης, Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, Χ, 24.

(1^{ος} αἰῶνας π.Χ.)

Ὅτι Ἀθηναῖοι δεξιῶς τῇ νίκῃ χρησάμενοι καὶ νικῆσαντες Βοιωτοὺς τε καὶ Χαλκιδεῖς, εὐθὺς ἀπὸ τῆς μάχης Χαλκίδος ἐκυρίευσαν. ἐκ τῆς ὠφελείας τῆς τῶν Βοιωτῶν δεκάτην ἄρμα χαλκοῦν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀνέθεσαν τότε τὸ ἐλεγεῖον ἐπιγράψαντες, (5) ἔθνεα Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων δαμάσαντες παῖδες Ἀθηναίων ἔργμασιν ἐν πολέμῳ ἐν ἀχλύνοντι σιδηρέῳ ἔσβεσαν ὕβριν· ὧν ἵππους δεκάτην Παλλάδι τάσδ' ἔθεσαν.

Ὁ Διόδωρος ἀναφέρεται στὴν ἐκστρατεία πού ἔκαναν ἀπὸ κοινοῦ στὴν Ἀττικὴ Χαλκιδεῖς καὶ Βοιωτοὶ τὸ 507/506 π.Χ. ἴσως γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν τρίτη ἀκαρπῆ ἐκστρατεία τῶν Σπαρτιατῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν βασιλιά Κλεομένη. Ὅσοσο στὴν μάχη πού ἀκολούθησε ἠττήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τοὺς πιάστηκαν αἰχμάλωτοι καὶ ἐξαγοράστηκαν μὲ λῦτρα. Οἱ σιδερένιες χειροπέδες τοὺς ἀφιερώθηκαν στὴν Ἀθηνᾶ στὴν Ἀκρόπολη, ἐνῶ ἀπὸ τὰ λάφυρα τῶν Βοιωτῶν ἀνέθεσαν χάλκινο ἄρμα, καὶ τὴν συνοδευτικὴ ἐπιγραφή. Ἡ ἐπιγραφή πρέπει νὰ εἶναι γνήσια καὶ θὰ ἦταν στημένη στὴν Ἀκρόπολη, καθὼς διαπιστώνουμε ὅτι εἶναι γραμμένη σὲ ἐλεγειακὸ δίστιχο.

Ἡ γῆ τῶν εὐγενῶν τῆς Χαλκίδας, τῶν Ἱπποβοτῶν, μοιράστηκε σὲ 4000 Ἀθηναίους κληροῦχος¹⁰⁰² καὶ στὴν Χαλκίδα ἐγκατέστησαν δημοκρατικὸ πολίτευμα¹⁰⁰³. Αὐτοὶ λίγο ἀργότερα, τὸ 490 π.Χ., διατάχθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα νὰ σπεύσουν σὲ βοήθεια τῆς Ἐρέτριας, ἀλλὰ πληροφοροῦμενη ἀπὸ τὸν Ἐρετριεὶα Αἰσχίνῃ τὴν διχογνωμία ἀνάμεσα στοὺς Ἐρετριεῖς καὶ τὴν πιθανὴ ἄλωση διαπεραιώθηκαν στὸν Ὠρωπό.

27) Θουκυδίδης, Ἱστορία, Ι, 116.

(5^{ος} αἰ. π.Χ.)

Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλῶ ὕστερον Εὐβοία ἀπέστη ἀπὸ Ἀθηναίων. καὶ ἐς αὐτὴν διαβεβηκότος ἤδη Περικλέους στρατιᾶ, ἠγγέλθη αὐτῷ ὅτι Μέγαρα ἀφέστηκε ... καὶ Ἀθηναῖοι πάλιν ἐς Εὐβοίαν διαβάντες Περικλέους στρατηγούντος κατεστρέψαντο πᾶσαν, καὶ τὴν μὲν ἄλλην ὁμολογία κατεστήσαντο, Ἔστιαιᾶς δὲ ἐξοκίσαντες αὐτοὶ τὴν χώραν ἔσχον.

Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ 446 / 445 π.Χ., ὅταν ἡ Εὐβοία ἀποστάτησε καὶ ὁ Περικλῆς μὲ ἀθηναϊκὸ ἐκστρατευτικὸ πῆγε γιὰ νὰ τὴν καταπνίξει. Ἐνῶ ὁμως ἡ ἐκστρατεία βρισκόταν σὲ ἐξέλιξη ἦλθε εἶδηση ὅτι ἀποστάτησαν. Ἔτσι γύρισε πίσω, ἀλλὰ στὴν συνέχεια ἐπέστρεψε, καὶ τὴν μὲν Ἰστιαία πολιορκώντας τὴν τὴν ἀνάγκασε νὰ συνθηκολογήσει ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι θὰ ἔφευγαν οἱ

¹⁰⁰² Andrews (2008), σελ. 171· Osborne (2000), σελ. 425. Σχετικὰ μὲ τὶς πεδινὲς λεκάνες πού συναποτελοῦσαν τὴν ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας βλ. Φουσάρας (1964), σελ. 23-34.

¹⁰⁰³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 13.

Ἰστιαεῖς ἀπὸ τὴν γῆ τους καὶ θὰ τὴν παρέδιδαν σὲ Ἀθηναίους κληρούχους, τὶς δὲ ἄλλες πόλεις ἀνάγκασε νὰ συνθηκολογήσουν.

28) Πλούταρχος, Περικλῆς, 22, 3-4.

(περίπου 46-120 μ.Χ.)

Εὐθύς οὖν ἐπὶ τοὺς ἀφεστῶτας τραπόμενος καὶ διαβὰς εἰς Εὐβοίαν πενήτηκοντα ναυσὶ καὶ πεντακισχιλίους ὀπλίταις, κατεστρέψατο τὰς πόλεις, καὶ Χαλκιδέων μὲν τοὺς ἵπποβότας λεγομένους πλούτῳ καὶ δόξῃ διαφέροντας ἐξέβαλεν, Ἔστιαι δὲ πάντας ἀναστήσας ἐκ τῆς χώρας, Ἀθηναίους κατώκισε, μόνοις τούτοις ἀπαραιτήτως χρησάμενος, ὅτι ναῦν Ἀττικὴν αἰχμάλωτον λαβόντες ἀπέκτειναν τοὺς ἄνδρας.

Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρεται στὸ ἴδιο γεγονός, μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι δίνει λεπτομέρειες. Παραδίδει τὸ μέγεθος τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος καὶ ἐπιπλέον ὅτι ἀπαίτησε νὰ φύγουν οἱ Ἴπποβότες, οἱ ἀριστοκράτες δηλαδὴ τῆς Χαλκίδας. Τὸ ῥῆμα ὡστόσο ἐξέβαλεν μπορεῖ νὰ σημαίνει καὶ ἐξέβαλε τῆς ἀρχῆς.

29) Διόδωρος Σικελιώτης, Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, XIII, 47.

(1^{ος} αἰώνας π.Χ.)

(1.) Τῆς δὲ ναυμαχίας τοιοῦτον τὸ τέλος λαβούσης Ἀθηναῖοι τότε μὲν εἰς Σηστὸν ἀπέπλευσαν ἤδη νυκτὸς οὔσης, ἅμα δ' ἡμέρα τὰ τε ναυάγια συνήγαγον καὶ πρὸς τῷ προτέρῳ τροπαίῳ πάλιν ἔστησαν. (2.) Μίνδαρος δὲ νυκτὸς περὶ πρώτην φυλακὴν εἰς Ἄβυδον ἀναχθεὶς τὰς τε πεπονηκυίας ναῦς ἐπεσκεύαζε καὶ πρὸς Λακεδαιμονίους διεπέμψατο περὶ βοηθείας πεζῆς τε καὶ ναυτικῆς· διενοεῖτο γὰρ ἐν ὄσω τὰ κατὰ τὸν στόλον ἔτοιμα ἐγένετο, πεζῆ (5)μετὰ Φαρναβάζου τὰς συμμαχοῦσας κατὰ τὴν Ἀσίαν (3.) πόλεις Ἀθηναίους πολιορκήσιν. Χαλκιδεῖς δὲ καὶ σχεδὸν οἱ λοιποὶ πάντες οἱ τὴν Εὐβοίαν κατοικοῦντες ἀφεστηκότες ἦσαν Ἀθηναίων, καὶ διὰ τοῦτο περιδεεῖς ἐγίνοντο, μήποτε νῆσον οἰκοῦντες ἐκπολιορκηθῶσιν ὑπ' Ἀθηναίων θαλασσοκρατούντων· ἠξίουσαν οὖν Βοιωτοὺς κοινῇ χῶσαι τὸν Εὐριπὸν, (4.) ὥστε συνάψαι τὴν Εὐβοίαν τῇ Βοιωτίᾳ. συγκαταθεμένων δὲ τῶν Βοιωτῶν διὰ τὸ κακένοις συμφέρειν τὴν Εὐβοίαν εἶναι τοῖς μὲν ἄλλοις νῆσον, ἑαυτοῖς δ' ἠπειρον· διόπερ αἱ πόλεις ἅπασαι πρὸς τὴν διάχωσιν ἐπερρώσθησαν καὶ πρὸς ἀλλήλας ἡμιλλῶντο· οὐ γὰρ μόνον τοῖς πολίταις ἐξιέναι πανδημεῖ προσέταξαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς παροικοῦσι ξένοις, ὥστε διὰ τὸ πλῆθος τῶν τοῖς ἔργοις προσιόντων (5.) τὴν πρόθεσιν ταχέως λαβεῖν συντέλειαν. τῆς μὲν οὖν Εὐβοίας κατεσκευάσθη τὸ χῶμα κατὰ τὴν Χαλκίδα.

Ὁ Διόδωρος στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ 411 π.Χ., ὅταν οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἀποστάτησαν ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχία, καὶ οἱ Χαλκιδεῖς συνεργάστηκαν μὲ τοὺς Βοιωτοὺς στὸ νὰ ἐπιχωματώσουν τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου, ἔτσι ὥστε νὰ ἐνωθοῦν σχεδὸν ἡ Εὐβοία μὲ τὴν Βοιωτία, ἐπειδὴ φοβόθηκαν ναυτικὴ ἐπέμβαση τῶν Ἀθηναίων.

30) Δίδυμος Σχόλια στὸν Φιλόχορο, ἀπ. 159.

(Παράβαλε Δημοσθένους, 9, 57 καὶ 18, 79).

Ὁ Δίδυμος παραθέτει ἓνα χωρὸ τοῦ χαμένου ἔργου τοῦ Φιλοχόρου ἀναφερόμενος στὰ γεγονότα τοῦ 4^{ου} αἰώνα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται καὶ ὁ Δημοσθένης.

καὶ τὰ παρὰ Φιλοχόρῳ μαρτυρεῖ. π.ε.ρ.ι. μὲν γὰρ τῆς. π.[ρ]ός. [Ὡρεὸν ἐξελεθ]ούσης βοηθείας προθεῖς ἄρχοντα Σωσ.[ι]γ.έ/[ν]η φησὶ ταῦτα· «καὶ συμμαχίαν. Ἀθηναῖοι πρὸς Χα.λ.κ.ι.δ.ε.ῖ.ς. ἐ.π.ο.ι.ήσαντο, καὶ] ἠ.λευθέρωσαν Ὡ.ρ.[ί]τας μετὰ Χαλκιδέων μ.η.νός [Σκιροφορ]ιῶνος (?), Κηφισοφῶντος στρατηγού.ν.τ.ο.ς., καὶ Φι/[λιστιδ]ῆς. ὁ τύραννος ἐτελεύτησε»

31) Θεόπομπος Χίος, Ἱστορία, ἀποσπάσματα 211, 212.

(4^{ος} αἰώνας π.Χ.)

(211.) STEPH. BYZ. s. Χαλία· πόλις Βοιωτίας. Θεόπομπος· «τὴν δὲ Χαλίαν καὶ τὴν καλουμένην Ὑρίαν, ἣπερ ἐστὶν ἐφεξῆς ἐκείνης, τῆς Βοιωτίας.»

(212.) —s. Χαλία· ... τὸ ἐθνικὸν Χάλιος ὁ αὐτός· «ὑστερον δὲ οἱ Χαλκιδεῖς πολεμήσαντες Αἰολεῦσι τοῖς τὴν ἠπειρον ἔχουσι Χαλίους καὶ Βοιωτοῖς καὶ Ὀρχομενίοις καὶ Θηβαίοις.»

Ὁ Θεόπομπος ἀναφερόμενος σὲ κάποια πολεμικὴ σύγκρουση μιλάει γιὰ κάποια περιοχὴ τῆς Βοιωτίας, ἴσως μικρὴ πόλη, κοντὰ στὴν Χαλκίδα, ἢ ὁποῖα ὀνομαζόταν Χαλία. Εἶναι εὐκόλο νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὰ σημερινὰ Χάλια ΒΔ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου.

32) Titus Livius, Ab urbe condita, XXXI, 23-24.

(1^{ος} π.Χ.- 1^{ος} μ.Χ. αἰώνας)

Ὁ Τίτος Λίβιος κάνει λόγο γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 200-199 π.Χ. στὰ πλαίσια τῆς συγκρούσεως Φιλίππου Ε' τῆς Μακεδονίας μὲ τὸν ῥωμαιοπεργαμηνὸ συνασπισμὸ.

Exules ab Chalcide, regionum iniuriis pulsī, attulerunt occupari Chalcidem sine certamine ullo posse: nam et Macedonas, quia nullus in proponquo sit hostium metus, vagari passim, et oppidanos praesidio Macedonum fretos custodiam urbis negligere ... et tranquillo pervectus (se. Claudius) Chalcidem paulo ante lucem, qua infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circa scalis cepit alibi sopitis custodibus, alibi custodiente. Progressi inde ad frequentia aedificiis loca custodibus interfectis refractaque porta ceteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam urbem discursum estaucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis iniectis erat. Conflagrarunt et horrea regia et armamentarium cum ingenti apparatu machinarum tornamentorumque. caedes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri coepta est. nec ullo iam, qui militaris aetatis esset, non aut caeso aut fugato, Sopatro etiam etiam Acarnane praefecto praesidii interfecto praeda omnisprimo in forum collata, deinde in naves imposita. Carcer etiam ab Rhodiis refractus emissique captivi, quos Philippus tamquam in tutissimam custodiam condiderat. statuis inde regis deiectis truncatisque, signo receptui dato conscenderunt naves.

24. *Philippus cursu prope Chalcidem contendit ... nec quicquam aliud quam ad deforme spectaculum semirute ac fumantis sociae urbis cum venisset, paucis vix qui sepelirent bello absumptos relictis, aequae raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum per Boeotiam Athenas ducit.*

Ἐξόριστοι Χαλκιδεῖς πληροφοροῦν τὸν ὑπάτο Γάιο Κλαύδιο Κέντωνα ὅτι ἡ Χαλκίδα, ἡ ὁποία ἦταν βάση τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν ἴδιο τὸν Φίλιππο Ε' θὰ μπορούσε νὰ καταληφθεῖ μὲ αἰφνιδιασμὸ. Ἔτσι ξεκίνησε μὲ στρατιωτικὸ σῶμα ἀπὸ Ἀθήνα καὶ μὲ τὸ πρῶτο φῶς τῆς ἡμέρας ἐπιτέθηκε στὴν πόλη. Κατέλαβε λοιπὸν τὴν Χαλκίδα μὲ αἰφνιδιασμὸ, καθὼς κάποιοι στρατιῶτες ἀναρριχήθηκαν στὰ τεῖχη μὲ σκάλες καὶ ἄνοιξαν τὶς πύλες. Ἀκολούθησε πυρπόληση οἰκημάτων πλησίον τῆς ἀγορᾶς, τοῦ βασιλικοῦ ὀπλοστασίου καὶ τῶν σιταποθηκῶν καὶ σφαγές. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς φρουρᾶς Σωπάτηρ ὁ Ἀκαρνὰν ἐκτελεῖται καὶ οἱ Ῥόδιοι σύμμαχοι τοῦ Κέντωνος ἐλευθερώνουν ἀπὸ τὴν φυλακὴ τοὺς πολιτικοὺς ἐχθροὺς τῶν Μακεδόνων. Ἐν συνεχείᾳ φορτώνουν τὴν λεία στὰ πλοῖα καὶ φεύγουν, πηγαίνοντας διὰ τοῦ Εὐρίπου στὴν Βοιωτία, μὲ κατεύθυνση τὴν Ἀθήνα. Ὁ Φίλιππος προσπαθεῖ νὰ προλάβει τὸ κακὸ, ἀλλὰ εἶναι πλέον ἀργά. Ὅταν καταφθάνει ἀντικρίζει καπνίζοντα ἐρείπια τῆς συμμάχου πόλεως του.

Ὁ Λίβιος στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ μᾶς δίνει σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς Χαλκίδας. Κατ' ἀρχὰς μᾶς δίνει τὴν πληροφορία ὅτι ἡ πόλη διέθετε τεῖχος, ἐλάχιστα τμήματα τοῦ ὁποίου μπορούν νὰ ἀναγνωρισθοῦν μὲ ἀσφάλεια σήμερα. Ἐπίσης μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν ἀγορά, ἡ ὁποία ἦταν πλαισιωμένη ἀπὸ διάφορα οἰκήματα, *tecta* (οἰκίες μᾶλλον ἢ δημόσια κτίρια), τὶς βασιλικὲς σιταποθηκὲς καὶ τὴν φυλακὴ. Τέλος πληροφοροῦμαστε γιὰ τὴν γέφυρα, ἡ ὁποία ὑπῆρχε στὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου.

33) Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXV, 50-51.

(1^{ος} αἰ. π.Χ. -1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Τίτος Λίβιος ἀναφέρεται στὴν ἐγκατάσταση τοῦ ἑλληνιστικοῦ συριακοῦ στρατοῦ, ὑπὸ τὸν ἴδιο τὸν βασιλιὰ τῆς Συρίας Ἀντίοχο τὰ ἔτη 192-191 π.Χ.

50. *Antiochus cum ab Chalcidis praesidium et Achaeos et Eumenem regem misisse audisset, maturandum ratus ... Menippum ... et Polyxenidan mittit, ipse ... Aetolos ducit. Achaei quingenti ab Eumene rege modicum auxillium missum duce Xenoclide Chalcidensi nondum obsessis itineribus tuto transgressi Euripum Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme et ipsi, cum iam Menippus castra ante Salganea ad Hermaeum, qua transitus ex Boeotia in Euboeam insulam est, haberet, venerunt. Micythio erat cum iis, legatus ab Chalcide ad Quinctium ad id ipsum praesidium petendum missus; qui postquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere Delium convertit, ut inde in Euboeam transmissurus. 51. (Ad templum Apollinis Delii ...) repente Menippus palatos passim adgressus eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. ... Antiochus admodo ad Aulidem exercitu, cum rursus oratores ... Chalcide misisset, qui eadem illa quae nuper cum minis gravioribus agerent, nequiqam contra Micythione et Xenoclide facile tenuit, ut portae sibi aperirentur. Qui Romanae partis erant, sum adventum regis urbe excesserunt. Achaeorum et Eumenis milites Salganea tenebant, et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiae causa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achaei et Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, praesidio excesserunt: pertinacius Romani Euripum tuebantur ... cum id quod caput erat Euboeae teneret rex, ne ceterae quidem eiusinsulae urbes imperium abnuerunt; magnoque principio sibi orsus bellum videbantur, quod tanta insula et tot opportuna urbes in suam dicionem venissent...*

Οί Χαλκιδεῖς δέχτηκαν τὸν Ἀντίοχο στὴν πόλη τους, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσε ὡς στρατιωτικὴ βάση του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ὁ περγαμηνὸς στρατὸς τοῦ Εὐμένους κατεῖχαν τὶς ὀχυρώσεις τοῦ Σαλγανέα, τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Δηλίου (Δήλεσι) καὶ τῆς Αὐλίδας, καθὼς καὶ τὸ φρούριο τοῦ Εὐρίπου, τὸ ὁποῖο, γιὰ νὰ εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ὀχύρωση τῆς Χαλκίδας, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸν λόφο τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ. Λίγο ἀργότερα, τὸ ἴδιο ἔτος, θὰ συγκρουστοῦν στὴν μάχη τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου ὁ Ἀντίοχος θὰ ἠττηθεῖ μὲ βαριεὲς ἀπώλειες.

34) Πολύβιος, *Ἱστορίαι*, X, 439.

(2^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ἀντίοχος, παρελθὼν εἰς Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας συνετέλει γάμους, πεντήκοντα μὲν ἔτη γεγονῶς ... ἔρασθεῖς οὖν παρθένου Χαλκιδικῆς κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν ἐφιλοτιμήσατο γῆμαι αὐτήν, οἰνοπότης ὢν καὶ μέθαις χαίρων· ἦν δ' αὕτη Κλεοπτολέμου μὲν θυγάτηρ ἑνὸς τῶν ἐπιφανῶν, κάλλει δὲ πάσας ὑπερβάλλουσα· καὶ τοὺς γάμους συντελῶν ἐν Χαλκίδι αὐτόθι διέτριψε τὸν χειμῶνα, τῶν ἐνεστώτων οὐδ' ἠντινοῦν ποιούμενος πρόνοιαν. Ἔθετο δὲ καὶ τῇ παιδί ὄνομα Εὐβοίαν. Ἡττηθεῖς δὲ ἐν τῷ πολέμῳ ἔφυγεν εἰς Ἐφεσον μετὰ τῆς νεογάμου.

Καὶ αὐτὴ ἡ πηγὴ καὶ ἡ προηγούμενη ἐξιστοροῦν τὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 192–191 π.Χ., καὶ ἀποτελεῖ τὴν συνέχεια ὅσων μᾶς ἐξιστόρησε ὁ Τίτος Λίβιος στὴν προηγούμενη πηγὴ. Ἡ εὐωχία τοῦ Ἀντιόχου στὴν Χαλκίδα δὲν κράτησε πολὺ. Τὸ 191 π.Χ. στὴν μάχη τῶν Θερμοπυλῶν συνετριβή ὁ στρατὸς του καὶ ὁ ἴδιος ἐν συνεχείᾳ ἔφυγεν εἰς Ἐφεσον μετὰ τῆς νεογάμου.

35) Πλούταρχος, *Βίος Τίτου*, 16.

(περίπου 46-120 μ.Χ.)

Ὁ Πλούταρχος στὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἀναφέρει τὶς συνέπειες τῆς ἀνοχῆς τῶν Χαλκιδέων γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Ἀντιόχου στὴν πόλη τους καὶ τὴν μετατροπὴ τῆς σὲ ὀρμητήριο ἐναντίον τοῦ ἀντίπαλου Ῥωμαιοπεργαμηνοῦ συνασπισμοῦ.

Πλεῖστον δὲ ἀγῶνα καὶ πόνον αὐτῷ παρεῖχον αἱ περὶ Χαλκιδέων δεήσεις πρὸς τὸν Μάνιον, ἐν ὀργῇ γεγονότων διὰ τὸν γάμον, ὃν παρ' αὐτῶν ἔγημεν Ἀντίοχος ἤδη τοῦ πολέμου συνεστώτος ... ἔρασθεῖς ἀνὴρ πρεσβύτερος κόρης, ἢ θυγάτηρ μὲν ἦν Κλεοπτολέμου, καλλίστη δὲ λέγεται παρθένων γενέσθαι. Τοῦτο τοὺς Χαλκιδεῖς ἐποίησε βασιλίσαι προθυμότατα καὶ τὴν πόλιν αὐτῷ πρὸς τὸν πόλεμον ὀρμητήριον παρασχεῖν. Ἐκεῖνος μὲν οὖν ὡς τάχιστα μετὰ τὴν μάχην φεύγων, προσέμιξε τῇ Χαλκίδι, τὴν τε κόρην ἀναλαβὼν καὶ τὰ χρήματα καὶ τοὺς φίλους εἰς Ἀσίαν ἀπέπλευσε· τὸν δὲ Μάνιον εὐθύς σὺν ὀργῇ ἐπὶ τοὺς Χαλκιδεῖς πορευόμενον ὁ Τίτος παρακολουθῶν, ἐμάλαττε καὶ παρητεῖτο καὶ τέλος ἔπεισε καὶ κατεπράνεν ... οὕτω διασωθέντες οἱ Χαλκιδεῖς τὰ κάλλιστα καὶ μέγιστα τῶν παρ' αὐτοῖς ἀναθημάτων τῷ Τίτῳ καθιέρωσαν, ὧν ἐπιγραφὰς ἔστι τοιαύτας ἄχρι νῦν ὄραν. «Ὁ δῆμος Τίτῳ καὶ Ἡρακλεῖ τὸ γυμνάσιον». Ἐτέρωθι δὲ πάλιν «Ὁ Δῆμος Τίτῳ καὶ Ἀπόλλωνι τὸ Δελφίνιον». Ἔτι δὲ καὶ καθ' ἡμᾶς ἱερεὺς χειροτονητὸς ἀπεδείκνυτο Τίτου, καὶ θύσαντες αὐτῷ τῶν σπονδῶν γενομένων ἄδουσι παιᾶνα πεποιημένον, οὐδ' ἄλλα διὰ μῆκος ἡμεῖς παρέντες ἀνεγράψαμεν ἃ πανόμενοι τῆς ᾠδῆς λέγουσι· «πίστιν δὲ Ῥωμαίων σέβομεν τὰν μεγαλευκτοτάταν ὄρκους φυλάσσειν· μέλπετε κοῦραι Ζῆνα μέγαν, Ῥώμαν τε Τίτον θ' ἄμα Ῥωμαίων τε πίστιν· ἴημε Παιᾶν, ὦ Τίτε σῶτερ»¹⁰⁰⁴.

Ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Μάνιος, μετὰ τὴν συντριβὴ τοῦ Ἀντιόχου, κινήθηκε ἐναντίον τῆς Χαλκίδας. Καὶ θὰ τὴν κατέστρεφε σίγουρα, ἂν δὲν παρενέβαινε ὁ Τίτος Φλαμίνιος, ὁ ὁποῖος παρακολουθῶν, ἐμάλαττε καὶ παρητεῖτο καὶ τέλος ἔπεισε καὶ κατεπράνεν. Γι' αὐτό, οὕτω διασωθέντες οἱ Χαλκιδεῖς τὰ κάλλιστα καὶ μέγιστα τῶν παρ' αὐτοῖς ἀναθημάτων τῷ Τίτῳ καθιέρωσαν. Ὁ Πλούταρχος κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 1^{ου} μ.Χ. αἰῶνα καὶ τὸ α' ἡμισυ τοῦ δευτέρου, εἶδε στὴν Χαλκίδα ἐπιγραφές, στημένες σὲ μνημεῖα τῆς Χαλκίδας, οἱ ὁποῖες μαρτυροῦσαν τὴν ἀφιέρωσή τους στὸν Τίτο Φλαμίνιο.

Ἀπὸ τὰ σημαντικότερα μνημεῖα ποὺ ἀφιέρωσαν οἱ Χαλκιδεῖς στὸν Τίτο ἦταν τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἡρακλέους καὶ τὸ ἱερὸ τοῦ Δελφίνιου Ἀπόλλωνος. Μάλιστα μαρτυρεῖ καὶ ἱερέα τοῦ Τίτου, ὁ ὁποῖος μέσα στὸ ἱερὸ τοῦ Δελφίνιου Ἀπόλλωνος πρὸς τιμὴν του ἔκανε λατρευτικὰ τελετὰς. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν παιᾶνα ποὺ διασώζει, ὁ ὁποῖος εἶναι λατρευτικὸ ἄσμα πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλὰ ἀπευθύνεται στὸν Δία, τὶς κοῦρες τοῦ Διός, δηλαδὴ τὶς Μοῦσες, τὴν θεοποιημένη Ῥώμη καὶ τὸν ἡρωοποιημένο-θεοποιημένο Τίτο.

¹⁰⁰⁴ Μαρτυροῦνται ἀπὸ ἐπιγραφὴ γυμνικοὶ καὶ ἵπτικοὶ ἀγῶνες Ῥωμαῖα στὴν Χαλκίδα. Βλ. «Ῥωμαῖα ἐν Χαλκίδι πυγμῆν» IG, VII, 48 καὶ *Sylloge*, 676, 11, καθὼς καὶ «Ῥωμαῖα τὰ ἐν Χαλκίδι ἀνδρας ἵππιον Μάττας, Ἀθηναῖα, 11, 269.

36) Titus Livius, Ab urbe condita, XLIII, 7.(1^{ος} π.Χ.- 1^{ος} μ.Χ. αιώνας)

Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῆς τελικῆς σύγκρουσης τῶν Ῥωμαίων μὲ τὸν βασιλιὰ Περσέα, ποὺ ὁδήγησε στὴν τελικὴ ὑποταγὴ τῆς Μεκεδονίας στὴν Ῥώμη, μετὰ τὴν μάχη τῆς Πύδνας τὸ 168 π.Χ.

Chalcidenses vocati, quorum legatio ipso introitu, ob id quod Micythio princeps eorum pedibus captus lecticaest introlatus, ultimae necessitatis extemplo visa res, in qua ita adfecto excusatio valetudinis aut ne ipsi quidem petenda visa foret aut data petendi non esset ... exposuit civitatis primum suae benefacta et vetera et ea quae Persei bello praestitissent ducibus exercitibusque Romanis; ... apud se templa omnibus ornamentis spoliata compilataque scirelegiis C. Lucretium navibus Antium devexisse, libera corpora in servitutum abrepta, fortunas sociorum populi romani direptas esse et citidie diripi. nam ex instituto C. Lucretii Hortensium quoque in tectis hieme pariter atque aestate navales socios habere, et domos suas plenas turba nautica esse; versari inter se coniuges liberosque suos, quibus nihil neque dicere pensis sit neque facere. – 8 senatus iussu Chalcidensibus Q. Maenius praetor respondit, quae bene meritos esse et ante et in ea bello quod gerantur de populo romano dicant, ea et scire vera eos referre senatum, et perinde ac debeant grata esse. quae facta a C. Lucretio fierique ab L. Hortensio praetoribus Romanis gerantur, ea neque facta neque fieri voluntate senatus quem non posse existimare, qui sciat bellum Persei et ante Philippo patri eius intulisse populum Romanum pro libertate Graeciae, non ut ea magistratibus socii atque amici paterentur? litteras se ad L. Hortensium praetorem daturus esse, quae Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere: si qui in servitutum liberi venissent, ut ut eos coniurendos primo quoque tempore restituendosque in libertatem curaret; sociorum navalium neminem, praeter magistros, in hospitium deduciaequum censere. Haec Hortensio iussu senatus scripta. munera binum militum aeris legatis missa, et vehicula Micythioni publice locata, quae eum Brundisium commode perveherent.

Ἡ πηγὴ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 170 π.Χ. Ὁ Ἀντίοχος Γ' τῆς Συρίας ἔχει καταλάβει γιὰ σύντομο διάστημα τὴν Χαλκίδα (192-191 π.Χ.), ἀλλὰ ἔχει συντρίβει. Κατόπιν, παρ' ὅλο ποὺ οἱ Χαλκιδεῖς τηροῦν φιλορωμαϊκὴ στάση, οἱ Ῥωμαῖοι πραιτόρες, διάδοχοι τοῦ Φλαμίνιου, τηροῦν σκληρὴ στάση ἀπέναντι στὶς ἑλληνικὲς πόλεις. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὴν Ῥωμαϊκὴ σύγκλητο καὶ γιὰ τὶς ἀποφάσεις τῶν πραιτόρων Κοῖνκτιου Μαίνιου, Γαῖου Λουκρητίου καὶ Λευκίου Χορτενσίου.

37) Πλούταρχος, Αἴτια Ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά, (263d–304f).(2^{ος} αἰ.π.Χ.)

‘Τί δήποτε Χαλκιδεῖς τὸν περὶ τὸ Πυρσόφιον τόπον ‘ἀκμαίων Λέσχην’ καλοῦσι;’ τὸν Ναύπλιόν φασιν ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν διωκόμενον Χαλκιδεῖς ἵκετεῦσαι, καὶ τὰ μὲν περὶ τῆς αἰτίας ἀπολογεῖσθαι, τὰ δ’ αὐτὸν ἀντεγκαλεῖν τοῖς Ἀχαιοῖς. ἐκδιδόναι μὲν αὐτὸν οἱ Χαλκιδεῖς οὐκ ἐμέλλησαν· δεδιότες δὲ μὴ δόλω φονευθῆ, φυλακὴν ἔδωσαν αὐτῷ τοὺς ἀκμάζοντας νεανίσκους καὶ κατέστησαν εἰς τὸν τόπον τοῦτον, ὅπου συνῆσαν ἀλλήλοις ἅμα καὶ τὸν Ναύπλιον παρεφύλαττον.

Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρεται σὲ ἓνα μνημεῖο τῆς ἑλληνιστικῆς Χαλκίδας, τὸ Πυρσόφιον. Ὁ χῶρος γύρω ἀπὸ αὐτὸ λεγόταν Ἀκμαίων Λέσχη, δηλαδὴ τόπος συγκεντρώσεως αὐτῶν ποὺ ἀκμάζουν, ποὺ εἶναι ἰσχυροί. Αἰτιολογεῖ τὴν ὀνομασία συνδέοντας τὸ μνημεῖο μὲ ἓνα πρόσωπο τοῦ τρωικοῦ κύκλου, τὸν Ναύπλιο, τὸν πατέρα τοῦ Παλαμήδη. Ὁ Παλαμήδης, ἀφοῦ ξεσκεπάσε τὴν ἀπόπειρα παραπλάνησης τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά στὴν Ἰθάκη, πῆρε μέρος στὸν Τρωικὸ πόλεμο, ἀλλὰ κατηγορήθηκε ψευδῶς ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά γιὰ συνεργασία μὲ τοὺς Τρῶες, καταδικάστηκε ἄδικα καὶ ἐκτελέστηκε ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς. Τὸν δόλο τοῦ Ὀδυσσεά θέλησε νὰ ἐκδικηθεῖ ὁ πατέρας του Παλαμήδης καὶ, ὅταν ἐπέστρεφαν οἱ Ἀχαιοὶ μὲ τὰ πλοῖα τους στὴν Ἑλλάδα, ἀναψε φωτιὲς στὶς ἀπόκρημνες ἀκτὲς τῆς Ν. Εὐβοίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ νομίζουν οἱ Ἀχαιοὶ ὅτι πλησιάζουν σὲ πόλεις καὶ σὲ φιλόξενες ἀκτὲς, νὰ πέσουν στὰ βράχια καὶ νὰ πεθάνουν πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς¹⁰⁰⁵.

Μὲ αὐτὴν τὴν μυθολογικὴ παράδοση συσχετίζει τὴν Λέσχη τῶν Ἀκμαίων ὁ συγγραφέας. Κατὰ τὴν παράδοση δηλαδὴ, ὅταν οἱ Ἀχαιοὶ κυνηγοῦσαν τὸν Παλαμήδη γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν, αὐτὸς κατέφυγε

¹⁰⁰⁵ Ὅμηρος, Ὀδύσεια, γ· Βιογίλιος, Αἰνεῖας, 1, στ. 39-45:

Pallasne exurere classem

*Argidom atque ipsos potuit submergere ponto, 40
unius ob noxam et furias Aiacis Oilei?*

*Ipsa, Iovis rapidum iaculata e nubibus ignem,
disiecitque rates evertitque aequora ventis,
illum expirantem transfixo pectore flammis
turbine corripuit scopuloque infixit acuto. 45*

στην Χαλκίδα. Εκεί οι Χαλκιδεῖς δὲν θέλησαν νὰ τὸν ἐκδώσουν, ἀλλὰ τὸν ἔβαλαν νὰ μείνει σὲ ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπου στὰ χρόνια τοῦ Στράβωνα ἦταν τὸ Πυρσόφιον, καὶ τὸν φρουροῦσαν Χαλκιδεῖς φύλακες, οἱ Ἀκμαῖοι. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ τόπος γύρω ἀπὸ αὐτὸ λεγόταν Ἀκμαίων Λέσχη¹⁰⁰⁶. Τὸ μνημεῖο αὐτὸ δὲν μπορούμε οὔτε νὰ τὸ τοποθετήσουμε στὸν χῶρο, οὔτε βεβαίως νὰ τὸ ταυτίσουμε μὲ σωζόμενα ἐρείπια, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν ἄλλες τοπογραφικὲς πληροφορίες.

Ἐπιγραφές:

1) Ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων. IG, I, ἀρ. 35

(5^{ος} π.Χ. αἰ¹⁰⁰⁷.)

ΤΟ ΔΕ ΦΣΕΦΙΣΜΑ ΤΟΔΕ ΚΑΙ ΤΟΝ ὉΡΚΟΝ ΑΝΑΓΡΑΦΣΑΙ ΑΘΗΝΕΣΙ ΜΕΝ ΤΟΝ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΤΕΣ ΒΟΛΕΣ ΕΣ ΣΤΕΛΕΙ ΛΙΘΙΝΕΙ ΚΑΙ ΚΑΤΑΘΕΝΑΙ ΕΣ ΠΟΛΙΝ ΤΕΛΕΣΙ ΤΟΙΣ ΧΑΛΚΙΔΕΩΝ, ΕΝ ΔΕ ΧΑΛΚΙΔΙ ΕΝ ΤΟΙ ΗΙΕΡΟΙ ΤΟ ΔΙΟΣ ΤΟ ΟΛΥΜΠΙΟ ΗΕ ΒΟΛΕ ΧΑΛΚΙΔΕΩΝ ΑΝΑΓΡΑΦΣΑΣΑ ΚΑΤΕΘΕΤΟ.

τὸ δὲ ψήφισμα τότε καὶ τὸν ὄρκον ἀναγράψαι Ἀθήνησι μὲν τὸν γραμμ[α]τέα τῆς βουλῆς ἐν στήλῃ λιθίνῃ καὶ καταθῆναι ἐς πόλιν τέλεσι τοῖς Χαλκιδέων, ἐν δὲ Χαλκίδι ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ἢ βουλή Χαλκιδέων ἀναγράψασα κατέθετο.

Στὸ κείμενο ὀρίζεται ,τὸ παρὸν ψήφισμα καὶ τὸν ὄρκο¹⁰⁰⁸ ποὺ ἔκαναν ἀπὸ κοινοῦ Ἀθηναῖοι καὶ Χαλκιδεῖς, ἐπισφραγίζοντας συνθήκη εἰρήνης μεταξύ τους, νὰ τὰ γράψει ὁ γραμματέας τῆς βουλῆς τῶν Πεντακοσίων σὲ λίθινη στήλη καὶ νὰ τὸ στήσει στὴν Ἀκρόπολη γιὰ λογαριασμὸ τῶν Χαλκιδέων, ἐνῶ ἀντίστοιχα στὴν Χαλκίδα νὰ τὸ ἀναγράψει ὁ γραμματέας τῆς βουλῆς καὶ νὰ τὸ στήσει στὸ ἱερὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Τὸ ἱερὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ἦταν σημαντικὸ ἀστικὸ ἢ ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς Χαλκίδας. Στὴν πρώτη περίπτωση θὰ βρισκόταν μέσα στὰ ὄρια τῆς πόλεως, ὅπως τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου στὴν Ἐρέτρια, ἐνῶ στὴν δευτέρη θὰ βρισκόταν σὲ κάποιο σημεῖο τῆς χώρας τῆς Χαλκίδας, ὅπως τὸ ἱερὸ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος ἀντίστοιχα. Ἐνα ἱερὸ βεβαίως θὰ μπορούσε νὰ βρίσκεται καὶ λίγο ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια ἐνὸς οἰκισμοῦ, ἐν προκειμένῳ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου, ὅποτε σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση μιλάμε γιὰ ἕνα περιαστικὸ ἱερὸ¹⁰⁰⁹.

2) Ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ γυμνάσιο τοῦ Ἡρακλέους ἢ τὸ στάδιο τῆς Χαλκίδας: IG XII, 9, 952 (2^{ος} π.Χ. αἰῶνας.)¹⁰¹⁰

Πρόκειται γιὰ πλάκα ποὺ φέρει ἀνάγλυφα στεφάνια καὶ ἀναγράφει τὰ ὀνόματα τῶν νικητῶν (παίδων, παμπαίδων, παίδων ἐφήβων, ἀγενείων καὶ ἀνδρῶν) μέσα σὲ ἀνάγλυφα στεφάνια κατὰ κατηγορίες καὶ ἀγωνίσματα, κατὰ τοὺς ἀγῶνες Ἡρακλείων ποὺ τελοῦνταν στὴν Χαλκίδα. Βρέθηκε στὴν θέση Βρωμοῦσα, καὶ πιδὸ συγκεκριμένα στὸν ἀγρὸ ἰδιοκτησίας Ἀναστασίου Καλλιμάνη τὸ 1897.

Ἀπὸ τίς γραπτὲς πηγὲς μαρτυρεῖται ὅτι ὑπῆρχε Γυμνάσιον ἀφιερωμένο στὸν Ἡρακλῆ καὶ στὸν Τίτον Φλαμινῖνον¹⁰¹¹, διότι ὁ Τίτος ἔσωσε τὴν Χαλκίδα ἀπὸ καταστροφὴ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, μετὰ τὴν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Συρίας Ἀντιόχου καὶ τὴν

¹⁰⁰⁶ Φουριώτης (1979), σελ. 254-256.

¹⁰⁰⁷ IG, I, ἀρ.35· Meiggs-Lewis, σελ. 138 καὶ ἐξῆς.

¹⁰⁰⁸ Αὐτὰ θὰ ἦταν γραμμένα σὲ πάπυρο ὡς ἐγγραφα καὶ ὁ γραμματέας τῆς βουλῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Χαλκίδας ἀντίστοιχα θὰ ἔπρεπε νὰ μισθώσει λιθοξόο γιὰ νὰ μεταφέρει τὸ κείμενο σὲ λίθινη στήλη, ἢ ὁποῖα μὲ τὴν σειρὰ της θὰ στήνονταν τοποθετούμενη στὴν βάση της μὲ μολυβδοχόση ὅπου ὀριζε τὸ ψήφισμα.

¹⁰⁰⁹ Πάντως τὸ χτίσιμο τῶν πέντε δωρικῶν ΥΑΡ ἢ ΠΚΛ κιονοκράνων στὸ ἐνετικὸ τεῖχος στὸ ὕψος τοῦ Βούρκου, χωρὶς νὰ ἔχει ἐντοπιστεῖ κοντὰ θεμελίωση ἢ εὐθυνηγρία, ἢ καλύτερα σωζόμενα ἐρείπια ποὺ νὰ ἀναγνωρισθοῦν ὡς θεμέλια ναοῦ τῆς ἴδας ἐποχῆς καὶ ἀνάλογων διαστάσεων, καθιστᾷ ἀμφίβολη τὴν ὑπόθεση ὅτι τὰ ἀρχιτεκτονικὰ αὐτὰ μέλη προέρχονται ἀπὸ ἐκεῖνη τὴν θέση. Ἡ ἀπουσία ἐπιγραφῆς καθιστᾷ ἐπίσης αὐθαίρετη τὴν ταύτισή τους μὲ τὸ συγκεκριμένο μνημεῖο, χωρὶς βεβαίως νὰ τὴν ἀποκλείει.

¹⁰¹⁰ Ἡ ἐπιγραφή προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη καὶ χρονολογεῖται στὸν 2^ο αἰῶνα π.Χ. Εἶναι δημοσιευμένη στὸ: IG XII, 9, 952. Βλέπε ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 35-36.

¹⁰¹¹ Τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἡρακλέους ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἰδρύματα τῆς πόλεως. Τὸ ἀναφέρουν ὁ Ἡρακλείδης ὁ Κρῆς (3^{ος} π.Χ. αἰ.) Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίων πόλεων, I, 26-30, ὁ Πολύβιος (2^{ος} π.Χ. αἰ) καὶ ὁ Πλούταρχος (Βίος Τίτου, 16), 1^{ος} αἰ. μ.Χ. Βλέπε ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

σύμπραξιν τῶν Εὐβοέων μὲ αὐτὸν τὸ 191 π.Χ. Ἡ ἐπιγραφή αὐτή, συνεπῶς, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μετὰ τὸ 191 π.Χ.¹⁰¹²

Στὴν θέση αὐτὴ θεωρεῖται ὅτι βρισκόταν τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἡρακλέους, ἀφοῦ στὴν θέση αὐτὴ ὑπάρχουν πηγές, ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἴδρυση γυμνασίου¹⁰¹³.

3) Ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχένου Χαρικλέους IG, IX, III, ἀρ. 899.

(2^{ος} π.Χ. αἰώνας)

[- c. 18 l. - Ἀρ]χῆς ἐκοινώνησεν τιμηθεὶς ἐν τοῖς προγεγραμ-
[μένοις ὑπὸ τῶν ε]νεργετῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξαποστείλα-
[σαν πόλιν πάσης τι]μῆς ἠξίωσεν, ὅπως οὖν καὶ ὁ δῆμος φαίνεται τοῖς
[καλοῖς κἀγαθοῖς τῶν ἀ]νδρῶν τὰς καταξίας ἀποδιδὸν χάριτας οἱ τε λοι-
[ποὶ εἰδότες τὴν τῆ]ς πόλεως εὐχαριστίαν εἰς τοὺς ἐνεργέτας ζηλωταὶ
[γίνωνται καλῶ]ν, ἀγαθῆ τύχη δεδόχθαι τοῖς συνέδροις καὶ τῶ
[δῆμῳ ἐπαινεῖσαι Ἀρ]χένου Χαρικλέους ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ὑπ' αὐτοῦ [ἀγαθοῖς καὶ φιλαν]θρώποις καὶ
στεφανῶσαι αὐτὸν χρυσῶ στεφάνῳ, στή-
[σαι δὲ αὐτοῦ καὶ εἰκ]λόνα χαλκῆν ἐν τῶ ἐπιφανεστάτῳ τῆς πόλεως τόπῳ
[καὶ ἐπιγράψαι τῆ]ν ἐπιγραφὴν ὅτι ὁ δῆμος ἀνέθηκεν Ἀρχένου Χαρικλέους [ἀρετῆς ἕνεκα] καὶ εὐνοίας τῆς
εἰς ἑαυτὸν. ποιήσασθαι δὲ καὶ τῆ
[ἀναγόρευσιν] τοῦ στεφάνου ἐν τῶ ἀγῶνι τῶν Ρωμαίων τῶ γυμνικῶ,
[ὄν τίθησι τὸ κοινόν τῶν Εὐβοέων· ἀναγορεύεσθαι δὲ τὸν στέφανον
καὶ Διονυσίων ἐν τῇ συντελουμένη πομπῇ καὶ θυσία, ποιου-
μένου καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τοῦ καθισταμένου ἱερέως τοῦ Διονύ-
σου τὴν τῆς ἀναγορεύσεως ἐπιμέλειαν ὅτι ὁ δῆμος στεφανοῖ
Ἀρχένου Χαρικλέους χρυσῶ στεφάνῳ ἀρετῆς ἕνεκα καὶ εὐνοί-
ας τῆς εἰς ἑαυτὸν· ἀναγράψαι δὲ τὸ ψήφισμα εἰς τὴν βᾶσιν τῆς εἰκόνας. Χειροτονῆσαι δὲ καὶ ἄνδρας πέντε
τοὺς ἐπιμελησομένους τῆς
τε κατασκευῆς καὶ ἀναθέσεως τῆς εἰκόνας καὶ τῆς ἀναγορεύσε-
ως τῆς ἐν τῶ ἀγῶνι τῶν Ρωμαίων καὶ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ψηφίσμα-
τος· τὸν δὲ ταμίαν δοῦναι τὸ εἰς ταῦτα ἀνάλωμα, καθότι ἂν γρά-
φωσιν οἱ καχειροτονημένοι ἐπὶ ταῦτα.
εἰρέθησαν Πολύνικος Ἀρχένου,
Ἀρχένου Σωμήλου, Πολύνικος Πραξίου,
Ἀρχένου Πραξίου, Νίκων Νικομάχου.¹⁰¹⁴

Πρόκειται γιὰ τιμητικὸ ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Χαλκιδέων μὲ τὸ ὁποῖο ἡ πόλις τῆς Χαλκίδας στεφανώνει μὲ χρυσὸ στεφάνι τὸν Χαλκιδέα Ἀρχένου Χαρικλέους γιὰ τὶς εὐεργεσίες του πρὸς τὴν πόλιν. Ἡ ἀναγόρευση ὀρίζεται νὰ γίνῃ κατὰ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνες τῶν Ρωμαίων πού διοργανώνει τὸ Κοινὸν τῶν Εὐβοέων μετὰ τὴν ἐπανίδρυσή του ἀπὸ τὸν Τίτο Φλαμίνιο. Σύμφωνα μὲ τὸ ψήφισμα ὁ ἱερέας τοῦ Διονύσου θὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἀναγόρευση κατὰ τὴν πομπὴ καὶ θυσία τῶν Διονυσίων. Ἡ δευτέρη ἀναγόρευση ὀρίζεται νὰ γίνῃ προφανῶς στὸ θέατρο τῆς Χαλκίδας¹⁰¹⁵, τὸ ὁποῖο θὰ βρισκόταν μέσα στὸ ἱερὸ τοῦ Διονύσου, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ στὴν Αθήνα¹⁰¹⁶ καὶ στὴν γειτονικὴ Ἐρέτρια¹⁰¹⁷. Ὀρίζεται ἡ ἀναγραφή τοῦ ψηφίσματος στὴν βᾶση τοῦ χάλκινου ἀνδριάντα τοῦ τιμωμένου, ὁ ὁποῖος θὰ στηθεῖ στὸ πιὸ ἐπιφανὲς σημεῖο τῆς πόλης, χωρὶς νὰ ξεκαθαρίζεται ποῖο εἶναι αὐτό.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πληροφοροῦμαστε ὅτι τὸν 2^ο π.Χ. αἰώνα οἱ Χαλκιδεῖς ἔχουν ἰδρύσει ἢ μετονομάσει τὸν γυμνικὸ ἀγῶνα τῶν Ρωμαίων πρὸς τιμὴν τοῦ Τίτου Φλαμίνιου, ὁ ὁποῖος μεσολάβησε γιὰ νὰ μὴν καταστραφεῖ ἡ Χαλκίδα. Αὐτὸς ἔχει ἐπανιδρύσει τὸ Κοινὸν τῶν Εὐβοέων. Ἡ ὑπαρξὴ βεβαίως γυμνικῶν ἀγῶνων προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ σταδίου. Στὴν Χαλκίδα βεβαιώνεται ἡ ἀφιέρωση τοῦ Γυμνασίου τοῦ

¹⁰¹² Παπαβασιλείου (1897), σελ. 449-458 καὶ 491-496· IG XII, 9, 952· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 33-40.

¹⁰¹³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 38-40.

¹⁰¹⁴ IG, IX, III, ἀρ. 899. Βρέθηκε στὸν ἀγρὸ Ἰωάννου Μουρτίκα κοντὰ στὶς Τρεῖς Καμάρες. Βλέπε γιὰ τὴν δημοσίευσή της Κουρουνιώτης (1899)B, σελ. 133-148 καὶ Μάτσας (1899), σελ. 265.

¹⁰¹⁵ Ἔχουμε ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες γιὰ θεατρικὲς παραστάσεις στὴν Χαλκίδα καὶ μὲ αὐτὲς συνδέονται τὰ δέκα πῆλινα προσώπια πού βρέθηκαν σὲ τάφο τῆς Βρωμοῦσας. Βλέπε σχετικὰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 37.

¹⁰¹⁶ Δημοσθένης, *Περὶ τοῦ Στεφάνου*.

¹⁰¹⁷ Βλέπε παρακάτω Ἐρέτρια, Θέατρο.

Ἡρακλέους στὸν Φλαμινῖνο. Ἡ εὕρεση τῆς ἐπιγραφῆς στὶς Τρεῖς Καμάρες, δηλαδή στὰ Α τῆς ἀρχαίας πόλης ὑποδηλώνει προφανῶς τὸν τόπο ἰδρύσεως τοῦ χάλκινου ἀνδριάντα.

3) Ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ Χαριδάμου Δημητρίου, IG, IX, III, ἀρ.904.

Μικυθίων Μικυλίωνος [εἶπεν·] ἐπ[ει]-
δὴ Χαρίδαμος Δημητρίου] χί[ρο]
τονηθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου γυμνασί-
αρχος τῶν τε κατὰ π[αιδείαν] καὶ τ[ῶ]ν
ἄλλων τῶν κατὰ τὸ γυμνά[σιον] ἀ[ρ]-
μοζόντως καὶ ἀξίως [τῆς πόλεως προ]-
εστήκει πα.....
ἐπὶ τῆς ἰδίας [γυμνασιαρχίας]
προενοήθη ὅ[πως τοῖς τε ἐφήβοις καὶ]
τοῖς ἀνδράσι ἀ[εὶ γίνη]τ[αι]
τὸ φιλάνθρ[ω]π[ον] καὶ τοῖς λο[υ]ομένοις]
καὶ τοῖς ἀποδουμέν[ο]ις [ἢ εἰς τὸ γυ]-
μνάσιον [π]αραγ[ε]νομένοιςἔτι δὲ καὶ]
ἀργυρίον δραχμὰς [έ]ξ[α]κοσίαςέ-]
πιδόμενος τ[οῖς] [.....] ἐφ ὧτε
[τ]ελεῖν τοῦ[ς] τόκους αὐτῶν εἰς] ...τ ...
πο.. ιτ.. ευ υτη.....
.....δη τι ι
[δεδόχθ]αι τη[ι] βουλή κα]ι τῶ δήμω
[ἐπαινέσαι μὲν Χαριδάμον ἐ]πὶ τῆ αἰρέ-
[σει.....] επ.....¹⁰¹⁸

Σύμφωνα μὲ αὐτὸ τὸ ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Χαλκιδέων ὁ Μικυθίων Μικυλίωνος πρότεινε νὰ ἀποδοθοῦν τιμὲς (ἐπαινέσαι) στὸν Χαριδάμο Δημητρίου ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν γυμνασιαρχία του φρόντισε γιὰ τὴν καλὰ λειτουργία τοῦ γυμνασίου τῆς πόλεως καὶ τοῦ λουτροῦ καὶ ἔδωσε τὸ ποσὸ τῶν ἑξακοσίων δραχμῶν γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἰδρύματος.

Στὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο ἴσως πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸν 4^ο -3^ο π.Χ. αἰῶνα, γίνεται λόγος γιὰ τὸ γυμνάσιον καὶ τὸ λουτρὸ πού πιθανότατα συνδεόταν μὲ αὐτό. Ἐπομένως στὴ Χαλκίδα κατὰ τοὺς ὕστερους κλασσικοὺς-ἑλληνιστικοὺς χρόνους ὑπῆρχε ἓνα γυμνάσιο. Αὐτὸ πού γνωρίζουμε ἀπὸ ὕστερες πηγές ἦταν τὸ Γυμνάσιον τοῦ Ἡρακλέους.

4) Προξενικὸ ψήφισμα IG, IX, III, ἀρ. 900.

(2^{ος} π.Χ. αἰώνας.)

Κοντὰ στὴν Κάτω Πύλη τοῦ Φρουρίου (ὁδὸς Παπαναστασίου στὴν περιοχὴ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας) βρέθηκαν 3 κυβόλιθοι πού ἀνήκαν σὲ βάθρο καὶ συνδεόμενοι σχηματίζουν τόξο. Στούς δύο ἀπὸ αὐτοὺς ἀναγράφονται 4 ψηφίσματα τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου τῶν Χαλκιδέων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (2^{ου} π.Χ. αἰ.)¹⁰¹⁹.

(Τὸ τρίτο ψήφισμα.)

Ἐπὶ ἡγεμόνος Ἀρχίου, μηνὸς Ταργηλιῶνος τετράδι ἐπὶ δέκα·

ἐπειδὴ χρειαν ἔχουσης τῆς πόλεως διαφόρου πρὸς καταγορασμὸν σίτου Κλέων

[Ε]ὐνοσίδα Λακεδαιμόνιος, ὑπάρχων τῆς π[ό]λεως πρόξενος παρακληθεὶς δανείσαι[ι], ὅσον ἐν αὐτῶι εὐκαιρον ἦι, ἐπέδωκεν αὐτὸν ἀπροφασίστως δούς ἀτόκου(ς) δραχμὰς μυρίας τρισχιλίας πεντακοσίας προαιρούμενος ὅσον ἐφ' ἑαυτῶι μὴ καθυστερεῖν τὸν δήμον μηθενὸς τῶν κατεπε[ι]γόντων, περὶ δὴ τούτων δεδόχθαι τοῖς συνέδροις ἐπαινέσαι Κλέωνα Εὐνοσίδα Λακεδαιμόνιον ἐπὶ τῶι γνησίαν τὴν ἐξ αὐτοῦ εὐνοίαν ἀποδείκνυσθαι εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν, καλέσαι δὲ καὶ ἐπὶ θυσίαν εἰς τὸ πρυτανεῖον ἐπὶ τὴν κοινήν ἐστίαν, τοὺς δὲ στρατηγούς καὶ τὸν [γ]ραμματέα τοῦ συνεδρίου προνοηθῆναι, ὅπως ἡ δεδομένη αὐτῶι προξενία ὑπὸ τῆς πόλεως [ἀναγρ]αφῆι ἐν τῶι ἐπιφανεστάτῳ τῆς ἀγορᾶς τόπωι· ὡσαύτως δὲ καὶ τότε τὸ δόγμα· τὸν δὲ

¹⁰¹⁸ Wilhelm (1892), σ. 169, ἀρ. 68.

¹⁰¹⁹ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 115-157· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 50-51.

[ταμίαν δ]οῦναι τὸ ἐσόμενον εἰς ταῦτα ἀνήλωμα, τὴν δὲ ἀπόδοσιν ποιήσασθαι τῶν προει[ρημένων χρ]ημάτων [τοὺς σιτῶ[να]ς, καθὼς ἐν τῷ περὶ [τούτων δόγματι γέγραπται.]

Τὸ συνέδριον λοιπὸν τῆς Χαλκίδας ἐπὶ ἡγεμόνος Ἀρχία ἀποφάσισε νὰ ἐπαινέσει τὸν Λακεδαιμόνιο Κλέωνα γιὰ τὸ εὐνοοσίδα, ἐπειδὴ δάνεισε στὴ Χαλκίδα τὸ ποσὸ τῶν 13.500 δραχμῶν προκειμένου νὰ ἐξασφαλισθεῖ ὁ ἐπισιτισμὸς τῆς πόλεως. Γί' αὐτὸ τὸν καλεῖ σὲ θυσία στὸ Πρυτανεῖο τῆς Χαλκίδας στὴν κοινὴ ἐστία καὶ ὀρίζει νὰ ἀναγραφεῖ τὸ ψήφισμα στὸν πιὸ ἐπιφανῆ τόπο τῆς ἀγορᾶς. Τὸ Πρυτανεῖο τῆς Χαλκίδας δὲν ἔχει βρεθεῖ οὔτε ταυτισθεῖ μὲ κάποια εὐρήματα. Ἡ θέσις ὅπου βρέθηκαν τὰ τρία ἐνεπίγραφα τμήματα τοῦ ἡμικυκλικοῦ βάρθρου ἐντοιχισμένα στὸ μεσαιωνικὸ τεῖχος στὸ ὕψος τῆς Ἁγίας Βαρβάρας¹⁰²⁰, μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι προέρχονται εἴτε ἀπὸ τὴν ΕΛ ἀγορὰ ποὺ τοποθετεῖται στὸ Πλάτωμα, δηλαδὴ πολὺ κοντὰ στὴ θέσις ποὺ ἦταν στημένο, ἢ μπορεῖ νὰ ἔχουν μεταφερθεῖ ἀπὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ΚΛ ἀγορᾶς.

5) Ψήφισμα τῆς Χαλκίδας ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ἐπὶ ἡγεμόνος Κλαυδίου Ἀμιάντου. (1^{ος} αἰ. π.Χ.·)

Ἀγαθὴ τύχη

Ἐπὶ ἡγεμόνος Κλ. Ἀμιάντου, ἀμφιπολεόντος Λαμύρου τοῦ υἱοῦ τοῦ νεωκόρου, ὁ διὰ βίου νεωκόρος τῆς Ἀρχηγέτιδος Χαλκίδος Ἀὐρ. Ἐρμόδωρος κατὰ τὰ γενόμενα ψηφίσματα ἐν τοῖς συνεδρίοις εἰσηγησαμένων τοῦ δεκαπρώτου Κλ. Ἀμύντου καὶ Οὐλπίου Παμφίλου διὰ τε τὰ τειχοδομήματα ἃ ἐποίησεν περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὸν περίβολον ὃν περιέθηκε τῶν τεμένει καὶ στοᾶν, ἦν μὲν ἐκ καινῆς κατεσκεύασεν, ἦν δὲ ἐπεσκεύασεν συντετριμμένην, καὶ τρίκλεινον δειπνιστήριον ποιήσας καὶ θυρώσας εἰς κόσμον τὸν πρέποντα τῇ θεῷ μετὰ φυτῶν καὶ ἄλλους ἀνέθηκεν ἐπὶ τὸ ἀίδιον ἔχειν αὐτὸν καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ τὴν νεωκορείαν. Τὰ ψηφίσματα ἐγένοντο γραμματεύοντος Ἰουλίου Μεμερτίου, στρατηγούντος τοῦ δεκαπρώτου Λ. Νοοῦιου Λυσανίου ἐβόησαν οἱ σύεδροι. «Παμφίλω καλὴ ἢ ἰσῆγησις οὕτω γινέσθω». Ἐπρωήτησεν ὁ γραμματεὺς Μεμερτεῖνος «ὄτω δοκεῖ κατὰ τὴν πάντων ὑμῶν βούλησιν καὶ τὴν εἰσήγησιν τοῦ ἀδελφοῦ Παμφίλου καὶ εἰς τοὺς παῖδας αὐτοῦ ταύτην τὴν τειμὴν μετελθεῖν, ἀράτω τὴν χεῖρα», ἐβόησαν οἱ σύεδροι «δοκεῖ» ἔδοξεν δήμου...

Τὸ ψήφισμα χρονολογεῖται στὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια, ὅταν εἶχε ἐγκατασταθεῖ ῥωμαϊκὴ διοίκηση, μᾶλλον μετὰ τοὺς Μιθριδατικὸς πολέμους καὶ ἴσως μετὰ τὴν δημιουργία τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας. Ὁ τοπικὸς Ῥωμαῖος ἡγεμόνας Κλαύδιος Ἀμιάντος ἢ Ἀμύντας, ὅταν ἦταν γραμματέας ὁ Ἰούλιος Μεμερτεῖνος καὶ στρατηγὸς ὁ Λεύκιος Νοοῦιος Λυσανίας, συγκαλεῖ μία συνέλευσις ὅπου ὁ ἡγεμόνας καὶ ὁ Οὐλπίος Πάμφιλος προτείνουν νὰ τιμηθεῖ ὁ Ἀὐρηλιος Ἐρμόδωρος καὶ τὰ παιδιά του μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ διὰ βίου νεωκόρου τῆς Ἀρχηγέτιδος Χαλκίδος. Καὶ τοῦτο διότι ἀνακαίνισε πλήρως τὸ ἱερὸ τῆς νύμφης οἰκοδομώντας περίβολο γύρω ἀπὸ τὸ τέμενος, ἐπισκευάζοντας μία διαλυμένη στοᾶ καὶ κτίζοντας μία καινούρια. Ἐπίσης ἔκτισε αἶθουσα γιὰ τελετουργικὰ γεύματα (τρίκλεινον δειπνιστήριον) καὶ ἐξωράισε τὸν περιβάλλοντα χῶρο μὲ φυτὰ καὶ ἄλλος. Οἱ σύεδροι ψηφίσαν ὑπὲρ τῆς προτάσεως δι' ἀνατάσεως χειρὸς καὶ διὰ βοῆς καὶ τοῦ ἀνατέθηκε τὸ ἀξίωμα. Ἡ στήλη πρέπει νὰ στηθῆκε μέσα στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρχηγέτιδος Χαλκίδας καὶ δὲν πρέπει νὰ μεταφέρθηκε μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο ὅπου ἦταν στημένη. Ἐπομένως τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρχηγέτιδος Χαλκίδος πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ΒΑ τῆς κλασσικῆς πόλεως στὴν θέσις Τρεῖς Καμάρες¹⁰²¹.

¹⁰²⁰ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 115-157· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 50-51.

¹⁰²¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 45-6· Παπαβασιλείου (1889), σελ. 311-314· τοῦ ἰδίου (1888), σελ. 606· IG. XII, 9, σελ. 906· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165.

6) Κατάλογος γυμνασιαρχῶν. IG IX, III, ἀρ. 916.

(25π.Χ.)

Ἐνεπίγραφη στήλη πρώιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὅπου ἀναγράφονται ὀνόματα γυμνασιαρχῶν, τίτλος πού ἀπονεμήθηκε σὲ πρόσωπα πού προσέφεραν χρηματικὰ ποσὰ στὸ Κοινὸν τῶν Εὐβοέων, ὅταν ἐτήσιος ἄρχων ἦταν ὁ Μενέφρων. Ἡ στήλη χρονολογεῖται στὸ 25 π.Χ.¹⁰²²

7) Ἐπιγραφή ἐφήβων σὲ ἔδρανο τοῦ γυμνασίου.

(1^{ος} π.Χ. αἰώνας)

Ἐνεπίγραφη πλάκα θρανίου Γυμνασίου (1^{ου} π.Χ. αι.) μὲ ὀνόματα ἐφήβων¹⁰²³.

8) Ἐπιγραφή σὲ τμήμα ἀρράβδωτου κίονα.

(1^{ος} αἰ π.Χ.;

;) Ἀποδίδεται σὲ ἐφήβους καὶ θεωρεῖται ὅτι προέρχεται ἀπὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως (πρώιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς)¹⁰²⁴.

9) Ἐπιγραφή IG, III, ἀρ. 934.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

[T]EMENOS

[A]ΘΗΝΑΙΗΣ

*Τέμενος Ἀθηναίης*¹⁰²⁵

Ἡ ἐπιγραφή αὐτή, ἡ ὁποία βρέθηκε στὸ Πέι Δοκοῦ, μαρτυρεῖ ἱερὸ τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ λατρεία τῆς ὁποίας καθιερῶνεται κατὰ τὴν Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη τὸν 5^ο π.Χ. αἰώνα ἀπὸ Ἀθηναίους κληρῶνους¹⁰²⁶. Ἐνα τμήμα τῆς χώρας τῆς Χαλκίδας νέμονταν Ἀθηναῖοι κληροῦχοι ἀπὸ τὸ 506 π.Χ., ἀλλὰ σὲ αὐτοὺς μοιράστηκαν τὰ κτήματα τῶν Ἴπποβοτῶν στὸ Ληλάντιο πεδίο¹⁰²⁷. Τὸ Πέι βρίσκεται ΒΑ τῆς πόλεως πρὸς ἄλλη κατεύθυνση. Θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ προὔπηρχε ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Χαλκίδα, ὅπως στὴν ἀκρόπολη τῆς Ἐρέτριας, κάτι πού ἐνισχύει ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος στὴν ὁποία εἶναι γραμμένη ἡ ἐπιγραφή (Ἀθηναίης). Εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο νὰ ἀποκαλοῦσαν τὴν Ἀθηνᾶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰώνα Ἀθηναῖοι κληροῦχοι πού μιλοῦσαν τὴν ἀττικὴ διάλεκτο Ἀθηναίᾳ (ἀσυναίρετα).

Οἱ ἐπόμενες τρεῖς ἐπιγραφές εἶναι ἀναθηματικὲς στὶς αἰγυπτιακὲς θεότητες καὶ προέρχονται ἀπὸ τὸ ΕΛ καὶ ΡΩ Σεραπεῖο τῆς Χαλκίδας.

10) Ἐπιγραφή IG, III, ἀρ. 927.

[Ἐπ]ι ἱερέως θεοῦ τοῦ Ξενοκλέους Δάμων Ἀθηνίανος Σεράπιδι, Ἰσιδι, Ἀνούβιδι.¹⁰²⁸

11) Ἐπιγραφή IG, III, ἀρ. 928.

Ἀφροδίσιος καὶ Ἀθυρμῖς Σεράπιδι, Εἴσιδι, Ἀνούβιδι χαριστήριον.¹⁰²⁹

12) Ἐπιγραφή IG, III, ἀρ. 929 .

Ἰσιδι, Σεράπιδι, Ἀνούβιδι.¹⁰³⁰

13) Ἐπιγραφή IG, III, ἀρ. 930.

[Ξε]ναρίστη Ἀρχ[ίου]

[τ]ὴν θυγατριδ[ην]

Ξεναρίστην Μν.....

[Δ]ήμητρι κ[αὶ Κόρη.]

Μεν[.....ἐποίησε]

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἀναθηματικὴ στὴ *Δήμητρα* καὶ τὴν *Κόρη* καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεσμοφόριον τῆς Χαλκίδας¹⁰³¹.

¹⁰²² ἔ.ἀ., σελ. 47-8 καὶ τῆς ἴδιας (1986), σελ. 128.

¹⁰²³ Πετρόκος (1974), σελ. 103-5.

¹⁰²⁴ Πετρόκος (1974), σελ. 103-5.

¹⁰²⁵ Παπαβασιλείου (1891), σ. 612 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἴδιου (1895), σ. 601.

¹⁰²⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 41.

¹⁰²⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 13, 25, 41.

¹⁰²⁸ Wilhelm (1892), σ. 172.

¹⁰²⁹ Παπαβασιλείου (1894), σ. 176, 6.

¹⁰³⁰ Βρέθηκε στὶς Ὑψηλὲς Καμάρες. Βλέπε Παπαβασιλείου (1911), σ. 83, 5.

14) Έπιγραφή IG, III, ἀρ. 935.

ΜΗΕΓΒΑΙΝΕΙΝΕΙΣΤΑΧΩΡΙΑ Μὴ ἐγβαίνειν εἰς τὰ χωρία.

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη στὸν φυσικὸ βράχο στοὺς πρόποδες τοῦ Βαθροβουνίου στὴν περιοχὴ τοῦ Βάλτου-Ἐλους.

15) Έπιγραφή IG, III, ἀρ. 946.

Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος Ζώσιμον Εὐτύχου τὸν λαμπάδα[ρχ]ον τῆς Ἀβαντίδος φυλ[ῆς τὸν λαβόντα] τὸ πρωτεῖον τῆς [κατὰ] φύλον λαμπάδος τ[ῶν μεγάλων πενταετηρικ[ῶν Καί]σαρειῶν Σεβαστειῶν [ἐπὶ γυμνασι]άρχου Τιβ. Κλα[υδίου].]

Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται στοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἢ στοὺς ἐπόμενους 2-3 αἰῶνες καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ Σεβαστεῖο τῆς πόλης, τὸν ναὸ τοῦ ἀποθεωμένου Αὐγούστου (Augustus : Σεβαστὸς) καὶ τῆς Ῥώμης. Ἡ ἐπιγραφή μᾶς πληροφορεῖ γιὰ πενταετηρικοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνες ποὺ τελοῦνταν κατὰ τὰ Σεβαστεῖα, καὶ συγκεκριμένα γιὰ τὸ ἀγώνισμα τῆς λαμπαδηδρομίας, στὸ ὁποῖο νίκησε ὁ Ζώσιμος Εὐτύχου ποὺ ἀνῆκε στὴν Ἀβαντίδα φυλῆ.

Ἡ ὑπαρξὴ Ἀβαντίδος φυλῆς δίπλα στὶς τέσσερις ἰωνικὲς φυλές¹⁰³² στὰ ΡΩ χρόνια μαρτυρεῖ τὴν σύνθεση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος ποὺ εἶχε διατηρηθεῖ ἀπὸ τὴν πρῶμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Φαίνεται ὅτι ἓνα σημαντικὸ τμῆμα τοῦ προϊωνικοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀβάντων εἶχε παραμείνει στὴν περιοχὴ τῆς Χαλκίδας καὶ μὲ τὸν συνοικισμό τοῦ 8^{ου} αἰῶνος ἀποτέλεσε μία κοινότητα μὲ τὰ ἰωνικὰ φυλετικὰ κράτη ποὺ συνοικίστηκαν καὶ ἔφτιαξαν τὴν πόλη-κράτος τῆς Χαλκίδας.

116) Έπιγραφεὶς IG, III, ἀρ. 954-1231. Ἐπιτύμβιες ἐπιγραφεὶς ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα νεκροταφεῖα τῆς Χαλκίδας.

3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΔ'.

Περιοχὴ ΠΔΑ': Περιοχὴ Πολιτικῶν.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Τὸ Β φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς συμπίπτει μὲ τὸ φυσικὸ ὄριο τῆς μείζονος περιοχῆς ἀπὸ τὶς ΒΔ ὑπώρειες τοῦ Κανδηλίου ὄρους, Ν τῆς μονῆς Γαλατάκη, πρὸς ΝΑ Μπαρδάκος (664 μ.), Κανδήλι (880 μ.), Σούληνον (850 μ.), Στρογγίτσα (1236 μ.), Κούρβελον (1224 μ.), Ρουπακιά (1207 μ.), Πυργάκι (1081μ.), Ὀχυρὸν (764 μ.), Ἐλάτη (853 μ.) καὶ στρεφόμενο πρὸς Α Κέθρος (687 μ.), Κουτσούπι (663 μ.), (599 μ.), Κοτρῶνι (639 μ.), Βουλιὰ (633 μ.), Ῥοδιά (910 μ.). Κατόπιν στρέφεται ΝΔ Κατσίκιτα (624 μ.), Κουτούπα (576 μ.), Σπηλιές, Μυρτιά (32 3μ.), Κούτσουρο (235 μ.), Κοτρῶνι (169μ.), καὶ μετὰ καταλήγει στὴν θάλασσα λίγα χλμ. Δ τῆς Καστέλλας.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΔΑ'.

Δ1α': Πολιτικά: Λατομεῖον:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Λίγα χλμ. νοτίως τῶν ΝΑ παρυφῶν τοῦ Κανδηλίου ὄρους βρίσκεται τὸ χωριὸ Πολιτικά.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Β τοῦ χωριοῦ ἐντὸς ῥεματιᾶς ἐνετοπίσθησαν ὄγκοι πωρολίθου, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει σὲ ἐλάχιστες θέσεις στὴν Εὐβοίαν καὶ πάνω στὸν βράχο λαξεύματα.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Πρόκειται γιὰ ἀρχαῖο λατομεῖο πώρου, τοῦ ὁποῖου οἱ ἐξαγόμενες πωρόπλινθοι, κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ Σάμψων, κατὰ τὶς διαστάσεις (1,20 x 0,70 x 0,80) ταιριάζουν μὲ αὐτὲς τῶν κτιρίων τῆς ἑλληνιστικῆς Χαλκίδας¹⁰³³.

¹⁰³¹ Παπαβασιλείου (1892), σ. 629, 13.

¹⁰³² Ἀργαδεῖς, Αἰγικορεῖς, Γελέοντες καὶ Ὀπλητες ἦταν οἱ τέσσερις ἰωνικὲς φυλές, καὶ ἡ Ἀβαντίς δίπλα σὲ αὐτές. Ἡ Χαλκίδα εἶχε βουλή καὶ πρυτανεῖο, ἄρα καὶ βουλευτήριον καὶ πρυτάνεις. Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι κάθε φυλὴ ἐξέλεγε 100 βουλευτὲς, ὅπως ἡ βουλή τῶν Τετρακοσίων ἐπὶ Σόλωνα, τότε θὰ εἶχαμε στὴν Χαλκίδα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μία βουλή τῶν Πεντακοσίων. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς τῶν βουλευτῶν ἴσως ἦταν μικρότερος ἀνὰ φυλῆ, ἄρα καὶ στὸ σύνολό του, ὅμως πιθανότατα παρουσίαζε ὁμοιότητα μὲ τὴν Βουλή τῶν Τετρακοσίων στὴν Ἀθήνα τὸν 6^ο π.Χ. αἰῶνα., ἀφοῦ μάλιστα δὲν ἔχουμε πληροφορίες γιὰ ἄλλη ῥύθμιση στὴν συγκρότηση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ἀνάλογη μὲ αὐτὴν ποὺ ἔκανε ὁ Κλεισθένης τὸ 507/ 506 π.Χ. Λογικὰ ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν βουλευτῶν θὰ ἀναδεικνύονταν οἱ πρυτάνεις, ἄγνωστο πόσοι ἦταν σὲ ἀριθμὸ καὶ μὲ πόσης διάρκειας θητεία.

¹⁰³³ Σάμψων (1975)Α', σελ. 157. Βλέπε ἐπίσης: Touchais (19850, σελ. 83 καὶ ΑΔ 31, 1976, Χρον., σελ. 155-156.

Δ1β': Πολιτικά: Μνήμα:

I) Φυσική περιγραφή: Λοφώδης κορυφογραμμή που από τα Πολιτικά καταλήγει ΝΔ στην παραθαλάσσια περιοχή του ακρωτηρίου Μνήμα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έπί των κλιτύων των λόφων έντοπίστηκαν κλασσικά όστρακα¹⁰³⁴. 100μ., έπισης, από τον φάρο ένετοπίστηκαν λιθόπλινθοι, οί όποίοι ίσως άποτελούν λείψανα τάφων κλασσικής, περιόδου¹⁰³⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Αρχαία θέση. Η θέση κοντά στον φάρο ίσως είναι θέση αρχαίου νεκροταφείου.

Δ1γ': Πολιτικά: Καύκαλα:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος 3χλμ. περίπου Ν-ΝΑ των Πολιτικών.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έκει βρέθηκαν ένεπίγραφες έπιτύμβιες στήλαι κλασσικής έποχής (και άλλα κλασσικά ευρήματα), και όστρακα κλασσικής, έλληνιστικής και ρωμαϊκής έποχής¹⁰³⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Ο Philippson ταυτίζει την θέση με την αρχαία πόλη Αίγαί¹⁰³⁷.

Δ1δ': Πολιτικά: Βρυσάκια:

I) Φυσική περιγραφή: Λοφίσκος πλησίον των πολιτικών, δεξιά της όδοϋ Χαλκίδας-Πολιτικών.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Πάνω σέ αυτόν βρέθηκαν λείψανα κτηρίων και σπόνδυλοι κιόνων ρωμαϊκών χρόνων, κέραμοι, όστρακα, στηρίγματα κλιβάνου και λίθινο έλαιοπιεστήριο της ίδιας έποχής.

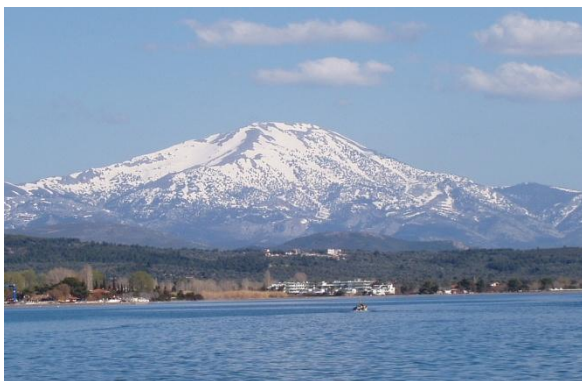
III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Τα παραπάνω ευρήματα, κατά τον Σάμψων, ίσως άνήκουν σέ ρωμαϊκή έπαυλη¹⁰³⁸.

Δ1ε': Πολιτικά:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντά στα Βρυσάκια, 500μ. περίπου Ν του λόφου των Βρυσακίων κοντά στην θάλασσα άριστερά της όδοϋ Χαλκίδας-Πολιτικών.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω έχουν έντοπιστεί λείψανα αρχαίων κτιρίων¹⁰³⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Αρχαία θέση.



Άριστερά: Παραλία Πολιτικών: ή λεκάνη με φυσικό όριο στα Α την όροσειρά της Δίρφους. Δεξιά: Η Δίρφους: άποψη από την πεδιάδα των Ψαχνών.

¹⁰³⁴ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 52· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 163-164.

¹⁰³⁵ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 53· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 164-165.

¹⁰³⁶ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 53· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 163-164· Philippson (1951), σελ. 590, σημ. 1, σελ. 743, άρ. 28. Γενικώς περι της θέσεως βλέπε έπίσης Καρούσος (1926), σελ. 675, 15· IG. XII, 9, σελ. 1179-1182, Suppl. 1939, 197 και 218. Σάμψων (1973-4), σελ. 491. Βλέπε έπίσης: Catling (1979-80), σελ. 22.

¹⁰³⁷ Philippson (1951), σελ. 590, σημ. 1, σ. 743, άρ. 28. Γενικώς περι της θέσεως βλέπε έπίσης: Καρούσος (1926), σελ. 675, 15, IG. XII, 9, σελ. 1179-1182, Suppl. 1939, 197 και 218.

¹⁰³⁸ Σάμψων (1973-4), σ. 491. Βλέπε έπίσης Catling (1979-80), σελ. 22.

¹⁰³⁹ ξ.ά., σελ. 491.

Δ1στ': Πολιτικά: Μπότσκα:

I) Φυσική περιγραφή: 2χλμ. Α τῶν Βρυσακίων, μεταξὺ Βρυσακίων καὶ Ψαχνῶν, βρίσκεται ὁ χαμηλὸς λόφος Μπότσκα.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ κλασσικὰ ὄστρακα, ἴσως καὶ γεωμετρικὰ καὶ ἀρχαϊκὰ¹⁰⁴⁰.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαία θέση.

Δ1: Πολιτικά: Ἀδιευκρίνιστα: Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Πολιτικῶν, χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ἡ ἀκριβὴς θέση εὐρέσεως, προέρχεται μαρμάρινη ἐπιτύμβια στήλη ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἡ ὁποία φέρει ἐπιγραφή καὶ ἀνάγλυφο¹⁰⁴¹. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Πολιτικῶν προέρχεται κάτω τμήμα ἀνδριάντος, δίπλα στὸν ὁποῖο παριστάνεται κίστη μὲ ἕξι κυλίνδρους. Συνδέεται μὲ τὴν νίκη κάποιου σὲ ποιητικὸς ἢ ῥητορικὸς ἀγῶνας. Ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ προέρχεται καὶ κορμὸς ἐφήβου ἑλληνιστικῶν ἢ ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁰⁴² καὶ ἐνεπίγραφη πλάκα¹⁰⁴³.



Παραλία Πολιτικῶν: Ἀποψη πρὸς Ν. Τὸ Ν τμήμα τῆς λεκάνης. (evia guide)

Περιοχὴ ΠΔΒ': Περιοχὴ Καστέλλας - Ψαχνῶν – Μακρυμάλλης - Νέας Ἀρτάκης.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Τὸ δυτικὸ φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς αὐτῆς συμπίπτει μὲ τὸ ἀνατολικὸ τῆς περιοχῆς ΠΔΑ'. Κατόπιν τὸ φυσικὸ ὄριο συμπίπτει μὲ ἐκεῖνο τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΔ' Ῥοδιά (910 μ.), Κερασιά (1065 μ.). Στὴ συνέχεια στρέφεται ΝΑ Σκάλα (750 μ.) καὶ μετὰ Ν Στρογγυλὴ Κουτούπα (637 μ.), Προφήτης Ἡλίας (430 μ.). Κατόπιν στρέφεται Δ Λεβέντες (326 μ.), καὶ μετὰ Ν Κοκκαλᾶς (293 μ.), Καπνίστρη (120 μ.), Βαϊλελέκας (139 μ.), Δημέρι (119 μ.), Βράχος Καλογήρου (318μ.), Δρακόσπηλον (418 μ.). Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ στρέφεται Δ Σπίσα καὶ καταλήγει στὴν θάλασσα.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΔΒ'.

Δ2: Μακρυμάλλη:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ ἀρκετὰ χλμ. Α τῶν Πολιτικῶν, Β τοῦ χωριοῦ, κοντὰ στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου Ἀραδαριά.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐντοπίστηκαν ἴχνη ἀρχαίου οἰκισμοῦ. Συγκεκριμένα βρέθηκε διεσκορπισμένο οἰκοδομικὸ ὑλικόν, ἀρχαϊκὰ καὶ κλασσικὰ ὄστρακα καὶ ἓνα φθαρμένο νόμισμα. 500μ. ΒΔ τῆς Μακρυμάλλης ἔχουν βρεθεῖ ἀρχαῖοι τάφοι καὶ 700μ. ΒΑ τοῦ χωριοῦ, κοντὰ στὴν ὁδὸν πρὸς Πλατάνα, ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαῖος τοῖχος καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὸν μελαμβαφὴ ὄστρακα¹⁰⁴⁴. Ἐπίσης τὴν περιοχὴ προέρχονται δύο ἐνεπίγραφες ἀετωματικὲς στήλες τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ἓνα χάλκινο βοιωτικὸ νόμισμα καὶ ἓνα ῥωμαϊκὸ τοῦ Μ. Αὐρηλίου¹⁰⁴⁵.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖος οἰκισμὸς.

¹⁰⁴⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 53· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 165.

¹⁰⁴¹ Τουλούπα (1978), σελ. 120.

¹⁰⁴² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 49-50.

¹⁰⁴³ Παπαβασιλείου (1892), σελ. 633-6, ἀρ. 29.

¹⁰⁴⁴ Σάμψων (1975)Α', σελ. 154. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1984), σελ. 812.

¹⁰⁴⁵ Χωρέμης (1973), σελ. 301.

Δ2α': Μακρυμάλλη: Νεράκι:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση απέχουσα 1χλμ. από τὸ χωριό.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐπισημάνθηκε ὑδρευτική σήραγγα, ἴδιων διαστάσεων μὲ ἐκείνην ποὺ βρέθηκε στοῦ Στέφανου τὸ μαντρί (θέση πλησίον τῶν Ψαχνῶν, βλέπε παρακάτω)¹⁰⁴⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Τμῆμα ἀρχαίου ὑδραγωγείου.



Ἡ μονὴ τῆς Μακρυμάλλης: ὑπώρειες Κανδηλίου ὄρους. (evia guide) (www.arvanitis.eu)

Δ3: Ψαχνά:

I) Φυσική περιγραφή: Κωμόπολη λίγα χλμ. απέχουσα τῆς Μακρυμάλλης ΝΔ αὐτῆς.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Στὸ Δ τμῆμα τῆς κωμοπόλεως ἐπισημάνθηκαν διάσπαρτα ἀρχαῖα μάρμαρα. Στὴν περιοχή αὐτὴν ἔχουν βρεθεῖ τάφοι κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς¹⁰⁴⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση. Κλασσικὸ καὶ ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο.

Δ3α': Ψαχνά: Κόκκινο Λιθάρι:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό λίγα χλμ. ΝΔ τῆς Μακρυμάλλης Α τῶν Ψαχνῶν. 2χλμ. ἀριστερὰ τοῦ δρόμου πρὸς τὸ χωριό Τριάδα, ὑπάρχει ὁ λόφος Κόκκινο Λιθάρι.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐκεῖ ἔχουν βρεθεῖ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα¹⁰⁴⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

Δ3β': Ψαχνά: Μουριά (Μπαῖραμ Ἀγᾶ):

I) Φυσική περιγραφή: Θέση λίγα χλμ. Ν τῶν Ψαχνῶν, κοντὰ στὴν ὁδὸ Ψαχνῶν-Βατῶντος.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐχουν βρεθεῖ λείψανα ἀρχαίων κτιρίων, μελαμβαφῆς κεραμεικῆ, κεραμίδες, ἀρχαῖα ὄστρακα καὶ τμῆμα ἀρράβδωτου κιονίσκου¹⁰⁴⁹. Ἐπὶ τῆς ΒΑ κλιτύος τοῦ λόφου ἔχουν βρεθεῖ ἐπίσης λείψανα κατεστραμμένων κεραμοσκεπῶν τάφων κλασσικῆς ἐποχῆς¹⁰⁵⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση καὶ θέση ἀρχαίου νεκροταφεῖου.

Δ3γ': Ψαχνά: Τοῦ Στέφανου τὸ μαντρί:

I) Φυσική περιγραφή: Β τῆς ὁδοῦ Χαλκίδας-Ἰστιαίας, 700μ. ἀπὸ τὴν διασταύρωση μὲ τὴν ὁδὸ πρὸς τὰ Πολιτικά στὸ ὕψος τοῦ ὄρνιθοτροφείου Ν. Δούδαλη.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐπισημάνθηκε σήραγγα σκαμμένη στὸν βράχο. Ἴσως σχετίζεται μὲ τὰ ΥΡ λείψανα κατοικήσεως ποὺ ἔχουν ἐντοπισθῆ στὴν περιοχή¹⁰⁵¹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Τμῆμα ἀρχαίου ὑδραγωγείου.

Δ3δ': Ψαχνά: Ἄγ. Ἡλίας:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον τῶν Ψαχνῶν.

¹⁰⁴⁶ Σάμψων (1988-9), σελ. 163.

¹⁰⁴⁷ ἔ.ἀ., σελ. 163.

¹⁰⁴⁸ Σάμψων (1975), σελ. 154-5. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1984), σελ. 812.

¹⁰⁴⁹ Σάμψων (1976), σελ. 157.

¹⁰⁵⁰ Καλλιπολίτης (1964), σελ. 213.

¹⁰⁵¹ Σάμψων (1988-9), σελ. 163.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έντοπίστηκαν πρωτογεωμετρικά, γεωμετρικά και κλασσικά όστρακα¹⁰⁵².

III) Αναγνώριση-ταύτιση της θέσεως: Αρχαία θέση.

Δ3ε': Ψαχνά: Γλύφα:

I) Φυσική περιγραφή: Θέσις πλησίον τῶν Ψαχνῶν.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έχουν έντοπισθεῖ γεωμετρικά και κλασσικά όστρακα, καθῶς και λείψανα τοίχων, ἴσως όχυρώσεων, στην Ν και Α πλευρά τῆς θέσεως¹⁰⁵³.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Αρχαία θέση.

Δ3στ': Ψαχνά: Αγία Παρασκευή:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον τοῦ Βατώντα, ἀρκετὰ χλμ. Ν τῶν Ψαχνῶν, ὅπου και ἡ ὁμώνυμη ἐκκλησία.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ὁ Παπαβασιλείου ἀναφέρει ἀνασκαφή ναοῦ. Στὰ κτήματα πλησίον τῆς ἐκκλησίας βρέθηκαν γεωμετρικά ἴσως, κλασσικά και ἑλληνιστικά όστρακα και κέραμοι. 100μ. Β τῆς ἐκκλησίας βρέθησαν λείψανα τοίχου. Ν τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ τῶν ΒΔ κλιτύων τοῦ λόφου και σὲ ἀπόσταση 50μ. ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ εὑρισκομένου προϊστορικοῦ τάφου έντοπίσθηκαν ἀρχαϊκοί, κλασσικοί, πιθανῶς κεραμοσκεπεῖς τάφοι¹⁰⁵⁴. Ὁ Παπαβασιλείου ἀναφέρει ἐπίσης τὴν εὔρεσιν κλασσικῶν, ἑλληνιστικῶν και ῥωμαϊκῶν τάφων¹⁰⁵⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως:

Ὁ Παπαβασιλείου ταυτίζει τὴν θέση μὲ τόπο λατρείας τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας γνωστὸ ἀπὸ τὶς πηγές, τὸ *Αρπάγιον*¹⁰⁵⁶. (Τόπος λατρείας ὅπου ὁ Ζεὺς μεταμορφωμένος σὲ ἀετὸν ἄρπαξε τὸν Γανυμήδη). Ὁ Philippson ταυτίζει τὴν κλασσικὴν θέσιν μὲ τὴν ἀρχαίαν πόλη *Αργύραν*¹⁰⁵⁷.

Δ3ζ': Ψαχνά: Κουλουριάδα:

I) Φυσική περιγραφή: Εὐφορη πεδιάδα Α τῶν Ψαχνῶν, πὸν περιβάλλεται ἀπὸ χαμηλὰ και δασωμένα βουνὰ και διαρρέεται ἀπὸ τὸν ποταμὸ Μεσσάπιο.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στὸ μέσο περίπου τῆς πεδιάδας ἔχουν έντοπισθεῖ λίθοι και κέραμοι ἑλληνιστικῶν και ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐδῶ ἔχει βρεθεῖ κεφαλή ἀρχαίου ἀγάλματος. Πέτρινον ἐλαιοτριβεῖο, τὸ ὁποῖον εἶχεν έντοπισθεῖ παλαιότερα, καταστράφηκε ἢ καταχώθηκε¹⁰⁵⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Αρχαία θέση.

Δ3: Ψαχνά: Ἀδιευκρίνιστα:

I) Φυσική περιγραφή: Ἀδιευκρίνιστα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Κατὰ τὰ ἔτη 1973-4 περισυλλεγή στην περιοχή τῶν Ψαχνῶν πρωτογεωμετρικὴ κεραμεικὴ¹⁰⁵⁹. Ἀπὸ τὴν περιοχή τῶν Ψαχνῶν προέρχεται ἐνεπίγραφη ἀετωματικὴ στήλη, φέρουσα σκηνὴ ἀποχαιρετισμοῦ γυναικῶν, 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος¹⁰⁶⁰. Τέλος, ὁ Παπαβασιλείου εἶχε βρεῖ ψήφισμα τοῦ Δήμου τῶν Χαλκιδέων, κοντὰ στην Σαραζιώτικη Καμάρα¹⁰⁶¹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Εὐρήματα προερχόμενα ἀπὸ διάφορες θέσεις.

¹⁰⁵² Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 54-56· Sackett και ἄλλοι (1974), σελ. 166-167· *AE* 1974, Χρον., 9· Συριόπουλος (1995), σελ. 1300 και 1365· *ΑΔ* 1973-4, Χρον., σελ. 494· *EE*, τ. 1, σελ. 53-54.

¹⁰⁵³ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 54-56· Θεοχάρης (1959), σελ. 308· Sackett και ἄλλοι (1974), σελ. 170· *AE* 1974, Χρον., 10, (ἀρ. 7)· Συριόπουλος (1995), σελ. 1365.

¹⁰⁵⁴ Παπαβασιλείου Γ. Α., *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων*, σελ. 50, 61, 71.

¹⁰⁵⁵ Παπαβασιλείου Γ. Α., *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων*, σελ. 50, 61, 71.

¹⁰⁵⁶ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 54-56· Sackett και ἄλλοι (1974), σελ. 169-170· Παπαβασιλείου (1900), σελ. 64.

¹⁰⁵⁷ Philippson (1951), σελ. 601, 718.

¹⁰⁵⁸ Σάμψων (1988-9), σελ. 163.

¹⁰⁵⁹ *ΑΔ* 29, 1973-4, σελ. 494 και Touchais (1980), σελ. 659.

¹⁰⁶⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 47.

¹⁰⁶¹ Παπαβασιλείου (1901), σελ. 89-91.

Περιοχή ΠΔΓ': Περιοχή Τριάδας - Μακρυκάπας - Πάλιουρα.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

β) Αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΔΓ'.

Το βόρειο φυσικό όριο συμπίπτει με το φυσικό όριο της μείζονος περιοχής ΠΔ' Κερασιά (1065), Καλπακόβραχος (1176 μ.), Ψηλός Βράχος (1117 μ.), και έν συνεχεία ΝΑ Τσαγκαράκι (1117 μ.), Πορτίτσες (1168 μ.), Ίταμος, Δέλφι (1743 μ.). Κατόπιν στρέφεται ΝΔ Κόκκινα Χωράφια, Πλατὺ (267 μ.), Κρασᾶς (214 μ.), Βράχος Καλογήρου (318μ.). Το δυτικό φυσικό όριο της περιοχής ΠΔΓ' συμπίπτει με το ανατολικό της περιοχής ἀπὸ τὸν Βράχο Καλογήρου (318 μ.) μέχρι τὴν Κερασιά (1065 μ.).

Δ4α': Τριάδα: Ἐνετικός πύργος:

I) Φυσική περιγραφή: Λίγα χλμ. Α τῶν Ψαχνῶν βρίσκεται τὸ χωριὸ Τριάδα.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Στὸ χαμηλὸ λόφο ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ Ψαχνῶν-Τριάδος, ὅπου ὁ ἔνετικός πύργος, βρέθηκαν ἴχνη κατοικήσεως κλασσικῆς ἐποχῆς (κεραμεικὴ καὶ ἀγνύθες)¹⁰⁶².

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Αρχαία θέση.

Δ4β': Τριάδα: Βυζαντινὸς ναός:

I) Φυσική περιγραφή: ΒΑ τῆς Τριάδος, ὅπου τὰ εἱλείπια βυζαντινοῦ ναοῦ.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν συσσωρευθεῖ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίου κτιρίου. Βρέθηκε ἐπίσης τμῆμα ἐνεπίγραφης ἐπιτύμβιας στήλης¹⁰⁶³.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Αρχαία θέση.

Δ4γ': Τριάδα: Φηγές:

I) Φυσική περιγραφή: Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ, δεξιὰ τοῦ δρόμου πρὸς Ἄτταλη βρίσκεται ἡ θέση Φηγές.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἴχνη ἀρχαίου οἰκισμοῦ, δηλαδή κεραμεικὴ κλασσικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐπὶ τῆς Α πλευρᾶς τοῦ κωνικοῦ λόφου βρέθηκαν τάφοι ἀρχαῖοι, λαξευτοὶ ἐπὶ τοῦ βράχου¹⁰⁶⁴.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Αρχαία θέση.

Δ4δ': Τριάδα: Σπήλαιον Κούρου:

I) Φυσική περιγραφή: Σὲ μικρὴ ἀπόσταση Β τῆς Τριάδας καὶ ἀριστερὰ τοῦ δρόμου πρὸς Ἄτταλην βρίσκεται τὸ σπήλαιο τοῦ Κούρου.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Στὸ μέσο τοῦ α' θαλάμου τοῦ σπηλαίου κτισμένες πέτρες σχηματίζουν ἓνα εἶδος βωμοῦ. Γύρω ἀπὸ αὐτὸν ὑπάρχουν δύο τμήματα μαρμάρινων ἀρράβδωτων κιόνων καὶ ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ¹⁰⁶⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Αρχαία θέση, ἴσως ἱερό.

Δ4ε': Τριάδα: Ἁγία Καλλιόπη:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον τῆς Τριάδας.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐχουν ἐντοπισθεῖ ἐπιφανειακῶς γεωμετρικὰ ὄστρακα¹⁰⁶⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Αρχαία θέση.

Δ4: Τριάδα: Ἀδιευκρίνιστα:

I) Φυσική περιγραφή: Ἀδιευκρίνιστα.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Τὸ 1972 ἀναφέρεται ὅτι ἐργάτες κατέστρεψαν ἓνα καλυβίτη τάφο τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἀπὸ τὸν τάφο προέρχονται μελαμβαφῆς λοπάδα καὶ ληκύθιο,

¹⁰⁶² Σάμψων (1973-4), σελ. 493.

¹⁰⁶³ Σάμψων (1975)Α, σελ. 157-8.

¹⁰⁶⁴ ἔ.ἀ, σελ. 157-8.

¹⁰⁶⁵ ἔ.ἀ, σελ. 157-8..

¹⁰⁶⁶ ΑΕ 1974, Χρον., σελ. 10-11· ΑΕΜ 1980, σελ. 107-8. Βλέπε ἐπίσης Συριόπουλος (1995), σελ. 1364-1365.

καὶ σφαιρικά ληκύθια¹⁰⁶⁷. Ἐπίσης, τὸ 1989 παραδόθηκε ἀκέφαλον ἄγαλμα ἀνδρὸς προερχόμενο ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Τριάδας¹⁰⁶⁸.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖος τάφος. Ἀρχαῖα θέση.

Δ5: Πάλιουρας: Παλιοχώρι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Λίγα χλμ. Α τῆς Τριάδας βρίσκεται τὸ χωριὸ Πάλιουρας. 500μ. Β αὐτοῦ βρίσκεται ἡ θέσις Παλιοχώρι.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκαν ὄστρακα καὶ κεραμίδες ῥωμαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν χρόνων¹⁰⁶⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

Περιοχὴ ΠΔΔ': Περιοχὴ Καθενῶν - Ἀμφιθέας - Ἄνω καὶ Κάτω Στενῆς – Πούρνου - Πισσώνα.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

Τὸ ΒΔ φυσικὸ ὄριο εἶναι κοινὸ μὲ ἐκεῖνο τῆς περιοχῆς ΠΔΒ' ἀπὸ τὸ Δρακόσπηλον (418 μ.) Βράχος Καλογήρου (318 μ.), καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μέχρι τὴν κορυφὴ τῆς Δίρφυος¹⁰⁷⁰ Δέλφι (1743 μ.) συμπίπτει μὲ τὸ ΝΑ φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ΠΔΓ'. Ἀπὸ ἐκεῖ στρέφεται ΝΑ ἀκολουθῶντας τὴν κορυφογραμμὴ τῆς Δίρφυος Πυργάκια (1198 μ.), (1148 μ.), Στουρνάρια (1083μ.), (1095 μ.), Ξηροβούνι (1413μ.), Κάμπλος (1163 μ.), Ζυγὸς (1103 μ.), Καστρί (760 μ.), Τουρλί (665μ.). Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ στρέφεται ΝΔ Ψηλὴ Ράχη (503 μ.), Ὑψηλὴ Κορυφὴ (1171 μ.), Ἐλατιά (1020 μ), Μαδαρῆ (976), Βουδόχι (797 μ.). Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ στρέφεται Β-ΒΑ Τούμπα, Βραχάκι (518 μ.), Πυργάκι (488 μ.), Κομματάκια, Ἀραπότρυπα. Ἐν συνεχείᾳ στρέφεται ΒΔ Ξερακᾶς (348 μ.), Τρίκορφο (326 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὸ Δρακόσπηλον (418 μ.).



Στενὴ Δίρφυος: ἄποψη τῆς λεκάνης πρὸς Α. (www.travelphoto.gr)

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΔΔ'.

Δ6: Λούτσα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Α τοῦ Πάλιουρα καὶ σὲ ἀπόσταση 5-6 χλμ. ἀπὸ αὐτὸν βρίσκεται τὸ χωριὸ Λούτσα.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ τὸ 1966 βρέθηκε κεφαλὴ πῆλινου ἀγαλματίου Σατύρου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς¹⁰⁷¹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

Δ7: Καθενοί: Μεγάλα Λιβάδια ἢ Καμίνια:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ ΝΔ τῆς Λούτσας. Στὴν περιοχὴ Καθενῶν-Λούτσας βρίσκεται ἡ θέση Μεγάλα Λιβάδια ἢ Καμίνια.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκαν καὶ παραδόθηκαν τέσσερις ὅμοιες ἀγνύθεις¹⁰⁷².

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

¹⁰⁶⁷ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 182.

¹⁰⁶⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1989), σελ. 162. Βλέπε ἐπίσης, BCH 120, II, 1996, σελ. 1293.

¹⁰⁶⁹ Σάμψων (1976), σελ. 157.

¹⁰⁷⁰ Philippson, RE, τ. 5, σ. 1170.

¹⁰⁷¹ ΑΔ 1966, τ. 21, σελ. 232. Βλέπε καὶ Mihaud (1970), σελ. 1094.

¹⁰⁷² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 165.

Δ8: Στενή Δίρφυος:

I) Φυσική περιγραφή: Λίγα χλμ. Α της Λούτσας βρίσκεται τὸ χωριὸ Στενή.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐκεῖ ὑπάρχει ἀρχαῖο οἰκοδόμημα ποὺ λέγεται Ἄγιοι, καὶ τὸ 1909 βρέθηκε ἐπιγραφή ἐπάνω σὲ μία πέτρα ποὺ ἀποκαταστάθηκε ὡς ΑΠΟΛΛ[ΩΝ]ΙΟΣ.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀπὸ τὸν Παπαβασιλείου ποὺ ἀναφέρει τὰ παραπάνω ἐρμηνεύεται ὡς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος¹⁰⁷³. Ἡ Ἀνδρειωμένου θεωρεῖ πιθανὸν νὰ εὐσταθεῖ ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ καὶ 30μ. ἀπὸ τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ διαπίστωσε τὴν ὑπαρξὴ λίθου ὀρθογώνιου μὲ ἀναθύρωση, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο συγκρότημα¹⁰⁷⁴.

Δ8α': Στενή Δίρφυος: Ἁγίους:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντὰ στὴν Στενή σὲ ὑψόμετρο 400 μέτρων.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Παπαβασιλείου ὅτι ἐδῶ ὑπάρχει τεῖχος πιθανῶς ΕΛ χρόνων¹⁰⁷⁵.

Δ9: Καμπιά:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριὸν Ν-ΝΑ τῆς Στενῆς ἐπὶ τῶν Δ προπόδων τῆς Δίρφυος.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἀναφέρεται ὅτι βρέθηκε ἐδῶ ἰσχυρὸς τοῖχος, κτισμένος μὲ πολυγωνικοὺς καὶ ὀρθογωνίους λιθοπλίνθους, ὁ ὁποῖος φαίνεται πρῶτος¹⁰⁷⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

Δ10: Μαυρόπουλον:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριὸ Ν τῶν Καμπιῶν.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐκεῖ τὸ 1909 ἀνεσκάφη μικρὸς τύμβος ποὺ περιεῖχε τάφο συλυμένο¹⁰⁷⁷. Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ φρούριο Κοτρῶνι Μαυροπουλείκο βρίσκεται ὁ βράχος Ταμαλά (Τὰ Ὀμαλά). Ἐκεῖ ἔχουν ἐντοπισθεῖ θραύσματα κεράμων καὶ ἀγγείων.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἡ θέση λόγω τῆς πληθώρας τῶν εὐρημάτων, ταυτίσθηκε ἀπὸ τὸν Παπαβασιλείου μὲ τὴν ἀρχαίαν πόλιν *Διακρίαν*¹⁰⁷⁸.

Δ11α': Μίστρος:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριὸ κείμενο λίγα χλμ. ΝΔ του Μαυροπούλου.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Κατὰ τὰ ἔτη 1973-4 διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ νεκροταφείου ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁰⁷⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖο νεκροταφεῖο ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Δ11β': Μίστρος: Δρακοσπηλιά:

I) Φυσική περιγραφή: Σπήλαιο πλησίον τοῦ χωριοῦ.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Βρέθηκαν ἀγγεῖα 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος καὶ εἰδώλιο παιδίσκης.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Δὲν ἔγινε ἀνασκαφή, ἀλλὰ ὁ Σάμψων θεωρεῖ ὅτι τὸ σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τόπος ταφῆς ἢ λατρείας¹⁰⁸⁰.

Δ11γ': Μίστρος:

I) Φυσική περιγραφή: Στὸν δρόμο πρὸς Μαυρόπουλο: 300μ. ΒΑ τοῦ Μίστρος κοντὰ στὴν ὁδὸ πρὸς Μαυρόπουλο.

¹⁰⁷³ Παπαβασιλείου (1909), σελ. 65, 206.

¹⁰⁷⁴ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152.

¹⁰⁷⁵ Παπαβασιλείου (1909), σ. 206. Βλ. ἐπίσης: Σκούρας (2003), σελ. 100, φωτ. 182.

¹⁰⁷⁶ ΑΔ 39, Χρον., σελ. 124. Βλέπε ἐπίσης French (1991-2), σελ. 34.

¹⁰⁷⁷ Παπαβασιλείου (1909), σελ. 206.

¹⁰⁷⁸ ἔ.ἀ, σελ. 206-7.

¹⁰⁷⁹ Σάμψων (1973-4), σελ. 491.

¹⁰⁸⁰ Τοῦ ἴδιου (1975)Α, σελ. 153, βλέπε Touchais (1983), σελ. 812.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Βρέθηκαν κεραμοσκεπεῖς τάφοι, κεφαλή πρωίμου ῥωμαϊκοῦ πήλινου γυναικείου ἀγάλματος καὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἐπάνω σὲ πρᾶνές γηλόφου ἀρχαῖοι ἀναλημματικοὶ τοῖχοι¹⁰⁸¹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

Δ12: Ἀμφιθέα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ κείμενο ΒΔ τοῦ Μίστρου. Στὴν εἴσοδο τοῦ χωριοῦ ὑπάρχει ἕνας χεῖμαρρος.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐκεῖ στὸ κτῆμα Α. Βοργιᾶ βρέθηκε ὑστεροαρχαῖκός κεραμοσκεπὴς τάφος, ὁ ὁποῖος περιεῖχε τρία μελανόμορφα ληκύθια, μία κύλικα, μία μελανόμορφη ὕδρια καὶ ἕνα πινάκιο ὑστερῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἴσως ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι τάφοι σύγχρονοι αὐτοῦ ἐκτιμᾶ ὁ Σάμψων¹⁰⁸².

Δ13α': Θεολόγος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ κείμενο Ν τῆς Ἀμφιθέας, κοντὰ στὶς ΒΔ παρυφές τοῦ εὐβοϊκοῦ ὄρους Ὀλυμπος.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἀναφέρεται τυχαία εὕρεση στὸ χωριὸ γεωμετρικῆς εὐβοϊκῆς κεραμεικῆς. Πρόκειται γιὰ ἑπτὰ ἀγγεῖα (ἀμφορίσκος, πυξίδες καὶ ἄλλα) πού σώζονται σὲ κακὴ κατάσταση¹⁰⁸³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

Δ13β': Θεολόγος: Βίδισμα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Τοποθεσία πού ἀπέχει ἀρκετὰ ἀπὸ τὸ χωριό.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐκεῖ ἐντοπίσθηκαν θεμέλια οἰκοδομήματος κατεσκευασμένα ἀπὸ ἀργούς λίθους¹⁰⁸⁴.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση τῆς θέσεως: Ἀρχαῖα θέση.

Δ13γ': Θεολόγος: Γέροντος Τάφος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση πλησίον τοῦ Θεολόγου.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἀναφέρεται ὅτι ἀρχαιοκάπηλοι σύλησαν τάφο πού περιεῖχε χρυσὸ στεφάνι (κατὰ τὴν διήγηση τῶν ντόπιων)¹⁰⁸⁵.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖος τάφος.

Δ14α': Καμάριον:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸν κείμενον ΝΔ τοῦ Θεολόγου, στὴν ἄκρη μικρῆς κοιλάδας, μεταξὺ βραχωδῶν λόφων.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐντοπίσθηκαν ἵχνη κατοικῆσεως ῥωμαϊκῆς καὶ ἴσως κλασσικῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ ὄστρακα καὶ λαξεύματα στοὺς βράχους¹⁰⁸⁶.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖα θέση.

Δ14β': Καμάριον: Θέσις Δ του Καμαρίου:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση Δ τοῦ Καμαρίου.

¹⁰⁸¹ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153.

¹⁰⁸² Τοῦ ἴδιου (1976), σελ. 176. Βλέπε Rariente (1990), σελ. 808 καὶ French (1990-1), σελ. 38.

¹⁰⁸³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σ. 62· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 178-179. Βλέπε ἐπίσης: Παπαβασιλείου (1900), σελ. 65 καὶ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152, πίν. 132. Βλέπε ἐπίσης Συριόπουλος (1995), σελ. 1365.

¹⁰⁸⁴ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152.

¹⁰⁸⁵ ἔ.ἀ., σελ. 152.

¹⁰⁸⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 62· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 179· Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· τοῦ ἴδιου (1910), σελ. 45· Philippon (1951), σελ. 606 καὶ 7222.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Άνεσκάφη τύμβος που περιείχε τρεις τάφους. Αυτοί ήταν κατασκευασμένοι από μεγάλες λίθινες πλάκες και είχαν συληθεί προ διετίας από δύο κατοίκους του Θεολόγου¹⁰⁸⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Αρχαίοι τάφοι.

Δ14γ': Καμάριον: Αργυρού:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον του Καμαρίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έχουν επισημανθεί επιφανειακώς γεωμετρικά όστρακα από τάφο¹⁰⁸⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Αρχαίος τάφος.

Δ15α': Πεισώνας: Άνω Πεισώνας: Μόστρα:

I) Φυσική περιγραφή: Ο Πεισώνας είναι χωριό που βρίσκεται ΒΔ του Θεολόγου. Πλησίον αυτού βρίσκεται το χωριό Άνω Πεισώνας.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στην θέση Μόστρα του Άνω Πεισώνα βρέθηκε επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη του 1^{ου} π.Χ. αι.¹⁰⁸⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Λείψανα αρχαίου τάφου.

Δ15β': Πεισώνας: Άνω Πεισώνας: Κοπρισές:

I) Φυσική περιγραφή: Άλλη θέση του Άνω Πεισώνα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ένετοπίσθηκε επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη έντειχισμένη στην οικήα του Γαβριήλ Γαλάνη¹⁰⁹⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Λείψανα αρχαίου τάφου.

Δ15γ': Πεισώνας:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Από έδω προέχρονται δύο ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες¹⁰⁹¹. Σε δύο θέσεις πλησίον του χωριού βρέθηκαν λείψανα κτιρίων, τμήμα λίθινης σαρκοφάγου και ίχνη συλημένων τάφων. Από την συνευρεθείσα κεραμεική χρονολογούνται στους έλλημιστικούς χρόνους. Επιφανειακώς βρέθηκαν πήλινα στηρίγματα κλιβάνου¹⁰⁹².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Αρχαία θέση και έλλημιστικοί τάφοι.

Δ16α': Βατώντας: Παλαιές Φυτίες:

I) Φυσική περιγραφή: Το χωριό Βατώντας βρίσκεται λίγα χλμ. Δ του Πεισώνα, κείται δέ πλησίον της Ν. Αρτάκης, κωμοπόλεως κοντά στις δυτικές άκτες της Εύβοιας.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Από την θέση Παλαιές Φυτίες της περιοχής του Βατώντα ή Ασφάλεια Χαλκίδας κατέσχεσε 38 επιτύμβιες στήλες και τμήματα επιτυμβίων στηλών¹⁰⁹³.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Λείψανα αρχαίων τάφων.

Δ16β': Βατώντας: Αλωνάκι:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον του Βατώντα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Βρέθηκε κιβωτιόσχημος τάφος τών αρχών του 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Μέσα σε αυτόν βρέθηκαν δύο ληκύθια του α' τετάρτου 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Εκεί παλιά ήταν κώπη μικρού ρέματος και είχαν βρεθεί και άλλοι αρχαίοι τάφοι. Θεωρείται πιθανό να βρίσκεται στην θέση αυτήν νεκροταφείο ύστερης κλασσικής έποχής¹⁰⁹⁴.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανώς νεκροταφείο ύστερης κλασσικής έποχής.

¹⁰⁸⁷ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁰⁸⁸ Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· BSA 1966, 70, σημ. 108.

¹⁰⁸⁹ Ανδρειωμένου (1968), σελ. 140-2.

¹⁰⁹⁰ έ.ά., σελ. 140-2.

¹⁰⁹¹ Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 123.

¹⁰⁹² Σάμψων (1973-4), σελ. 491.

¹⁰⁹³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1989), σελ. 162.

¹⁰⁹⁴ Σάμψων (1976), σελ. 158.

Δ16γ': Βατώντας: Πλησίον Νέας Αρτάκης:

I) Φυσική περιγραφή: Κτήμα Β. Βουδούρη.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στην θέση αυτή εντός του κτήματος Β. Βουδούρη, καθαρίστηκε ένας πρό πολλοῦ συλημένος θολωτός τάφος, κατασκευασμένος από τετράγωνους πώρινους λίθους. Ο τάφος ἐσωτερικὰ ἦταν κεχρισμένος με γραπτὰ κονιάματα πὸν ἔγιναν ἐξίτηλα μετὰ τὸν καθαρισμό. Ἐντὸς αὐτοῦ βρέθηκε τεμάχιο ὑδρίας.

Μέσα στὸ ἴδιο κτήμα ἀνεσκάφησαν θεμέλια παραλληλόγραμμου οἰκοδομήματος, διαστάσεων 9,85 x 9μ., κατεσκευασμένα ἀπὸ μεγάλους τετράγωνους λίθους. Ἀποκαλύφθηκε σηκὸς ἀρχαίου ναοῦ καὶ δάπεδον κατεσκευασμένο ἀπὸ μεγάλες λίθινες πλάκες. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σηκοῦ τὸ δάπεδο ἦταν ἐπεστρωμένο με πέτρες καὶ ἀσβέστη. Ἐπὶ τοῦ σηκοῦ ὑψωνόταν νεώτερο κτίριο. Στὴν ἐπίχωση βρέθηκαν τεμάχια μεγάλου μαρμάρινου ἀγάλματος. Τὸ κτίριον καταστράφηκε κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους καὶ ἀπὸ τὴν καταστροφή σχηματίσθηκε τύμβος¹⁰⁹⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Τάφος καὶ θεμέλια ἀρχαίου ναοῦ.

Δ16: Βατώντας: Ἀδιευκρίνιστα:

I) Φυσική περιγραφή: Χριστιανικὸς ναός.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ὁ Παπαβασιλείου στις ἀρχές τοῦ αἰῶνα, βρῆκε ἐντὸς χριστιανικοῦ ναοῦ ἀρχαία ἐπιγραφή με ὀνόματα ἀνδρῶν¹⁰⁹⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαία ἐπιγραφή ἀγνωστης προέλευσης.

Δ17: Νέα Αρτάκη:

I) Φυσική περιγραφή: Κωμόπολη στις δυτικές ἀκτὲς τῆς Εὐβοίας, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ΝΔ τοῦ Βατώντα, 7χλμ. περίπου ΒΑ τῆς Χαλκίδας.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἀπὸ αὐτὴν προέρχονται τρεῖς ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες, ἡ μία τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα, καὶ τμήμα ὁμοίας στήλης¹⁰⁹⁷. Ἡ Ασφάλεια Χαλκίδας, ἐπίσης κατέχευε τμήμα κιονοκράνου καὶ 20 ἀρχαία καὶ μεσαιωνικὰ νομίσματα, προερχόμενα ἀπὸ τὴν Νέα Αρτάκη καὶ τὴν Βάρκας (τοποθεσία πλησίον τῶν Ψαχνῶν)¹⁰⁹⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Λεῖψανα ἀρχαίων τάφων καὶ ἀρχαία θέση.



Ἀριστερά: Νέα Αρτάκη: ἀποψη τῆς λεκάνης πρὸς Α. (ενία guide) Δεξιά: Μάνικα: παραλία. (ενία guide)

Περιοχὴ ΠΔΕΙ': Περιοχὴ Χαλκίδος - Νέας Λαμφάκου - Μύτικα - Ἁγίου Νικολάου - Φύλλων - Βασιλικῶ - Λευκαντίου.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια.

¹⁰⁹⁵ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁰⁹⁶ Παπαβασιλείου (1892), σελ. 633.

¹⁰⁹⁷ Ἀνδρειωμένου (1968), σελ. 141· Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 121-2· Σαπουναῖ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 165.

¹⁰⁹⁸ Σαπουναῖ-Σακελλαράκη (1989), σελ. 162.

Τὰ βόρεια φυσικά ὄρια συμπίπτουν μὲ τὰ νότια φυσικά ὄρια τῆς περιοχῆς ΠΔΒ' Σπίσα Δρακόσπηλον (418μ.). Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ στρέφεται Α καὶ συμπίπτει μὲ τὸ νότιο φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ΠΔΔ' μέχρι τὴν Ἀραπότρυπα. Κατόπιν στρέφεται Ν μέχρι τὴν θάλασσα.
β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΔΕΙ'.

Δ18α': Μάνικα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Θέσις 2-3χλμ. ΒΑ τῆς Χαλκίδας.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ κτῆμα Ν. Δρόσου τὸ 1900 βρέθηκαν τοῖχοι κατεσκευασμένοι ἀπὸ μεγάλους λίθους καὶ κοντὰ σὲ αὐτοὺς τάφοι. Πλησίον αὐτῶν βρέθηκαν μαρμάρινες γάστρες καὶ μία λεοντοκεφαλή¹⁰⁹⁹. Στὸν ἴδιον ἀγρὸν βρέθηκε καὶ μία ἀετωματικὴ μαρμάρινη ἐνεπίγραφη στήλη¹¹⁰⁰.

Ἐπίσης, στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα στὴν Μάνικα βρέθηκαν τρεῖς μαρμάρινες ἐπιτύμβιες ὑδρίες κλασσικῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖες φυλάσσονται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν¹¹⁰¹. Τὸ 1907, στὸ κτῆμα τῶν ἀδελφῶν Τσότσων, βρέθηκε ἐνεπίγραφη μαρμάρινη κυλινδροειδῆς στήλη, ἴσως ἐπιτύμβια. Ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρει κάποιον ἄνδρα μὲ τὸ πατρώνυμό του¹¹⁰².

Ἐπίσης, ἐδῶ βρέθηκε ἀετωματικὴ στήλη φέρουσα ἀνάγλυφο, τὸ ὁποῖο παριστάνει χειραψία μεταξὺ δύο ἀνδρῶν. Ἴσως εἶναι ἐπίστεψη ψηφίσματος ποὺ ἐπικυρώνει συμμαχία¹¹⁰³. Τὸ 1972 βρέθηκαν καὶ παραδόθηκαν δύο πυξίδες, ἢ μία χρονολογούμενη στὸ διάστημα 440-400 π.Χ. καὶ ἢ ἄλλη στὰ τέλη τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰ.¹¹⁰⁴ Παλαιότερα εἶχαν ἐπισημανθεῖ κλασσικὰ ὄστρακα¹¹⁰⁵. Ἐπίσης ἔχουν βρεθεῖ καὶ μελετηθεῖ τρεῖς ΕΛ τάφοι ἀπὸ τὴν εὐρύτερη θέση.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Λεῖψανα τάφων. Ἀρχαῖα θέση ποὺ περιλαμβάνει νεκροταφεῖο καὶ πιθανῶς οἰκισμὸ ΕΛ χρόνων. (Βλ. κοντινὲς θέσεις.)

Δ18β': Μάνικα: Συκιά:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: 1χλμ. Α τοῦ προϊστορικοῦ οἰκισμοῦ, στὴν πλαγιά τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ βουνοῦ, βρίσκονται δύο σπήλαια.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Αὐτὸ ποὺ βρίσκεται ὑψηλότερα ἔχει εἴσοδο διαμορφωμένη ἀπὸ ἀνθρώπινα χέρια. Σ' αὐτὸ ποὺ βρίσκεται χαμηλότερα ἐντοπίσθηκαν λείψανα κτιρίου, καθὼς καὶ ὑστεροκλασσικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ¹¹⁰⁶.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖα θέση.

Δ18γ': Θέσις Α τῆς Μάνικας:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Σπήλαιο ποὺ κεῖται Α τῆς Μάνικας, Β ρεύματος χειμάρρου ποὺ καταλήγει στὸ ὄρος Γαμίνα.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Τὸ 1988-9 ὁ Σάμψων ἐπισημαίνει ἑλληνιστικὰ ὄστρακα ἔξω ἀπὸ τὸ σπήλαιο. Τὸ σπήλαιο κεῖται ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς ῥεματιᾶς. Δὲν εἶναι σαφὲς ἂν ταυτίζεται μὲ τὸ σπήλαιο ποὺ κεῖται χαμηλότερα ἐπὶ τοῦ ἀσβεστολιθικοῦ ὑψώματος τῆς περιοχῆς 500μ. Α τοῦ σπηλαίου, μέσα στὴν κοιλάδα, ἐντόπισε λείψανα κτιρίου καὶ κεραμεικὴ ἑλληνιστικῶν χρόνων¹¹⁰⁷.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖα θέση.

Δ18δ': Μάνικα: Γρεμίλα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση πλησίον τῆς Μάνικας.

¹⁰⁹⁹ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹¹⁰⁰ ἔ.ἀ, σελ. 94-6.

¹¹⁰¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 44-45 καὶ 48.

¹¹⁰² Παπαβασιλείου (1907), σελ. 23.

¹¹⁰³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 44-45 καὶ 48.

¹¹⁰⁴ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 181-2.

¹¹⁰⁵ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 56-7. Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 170-171 καὶ σημ. 66-67.

¹¹⁰⁶ Σάμψων (1982), σελ. 174.

¹¹⁰⁷ τοῦ ἴδιου (1988-9), σελ. 178.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Παρεδόθη ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια στήλη πού βρέθηκε μεταξύ μπάζων σέ ἕνα κτῆμα¹¹⁰⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Προέρχεται ἀπό ἄγνωστη ἀρχαία θέση.

Δ18ε': Μάνικα: Ἐκκλησία Ζωοδόχου Πηγῆς:

I) Φυσική περιγραφή: Ἐκκλησία Ζωοδόχου Πηγῆς.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Πλησίον τῆς ἐκκλησίας βρέθηκε ἐνεπίγραφος κυλινδρικός βωμός¹¹⁰⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Βωμός προερχόμενος ἴσως ἀπό ἱερό.

Δ19: Δοκός:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό πού βρίσκεται Α-ΒΑ τῆς Χαλκίδας.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐδῶ στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰώνα βρέθηκαν ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη στήλη, καί στήλη μέ τήν ἐπιγραφή «*Τέμενος Ἀθηναίης*»¹¹¹⁰. Ὁ Μάτσας ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι τὸ 1899 μέσα σέ ἀμπελώνα βρέθηκε ἐπιγραφή ἀναφερόμενη σέ γυμνασιάρχους 1^{ου} π.Χ. αἰώνα¹¹¹¹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ευρήματα προερχόμενα ἀπό ἀρχαίο νεκροταφεῖο, ἱερό τῆς Ἀθηνᾶς καί γυμνάσιο πού, ἂν κάποιο ἀπό αὐτὰ δέν ταυτίζεται μέ τήν θέση πού βρέθηκαν, σίγουρα τὰ ευρήματα προέρχονται ἀπό θέσεις πού βρίσκονται κοντά.

Δ19α': Δοκός: Πέι:

I) Φυσική περιγραφή: Τὸ Πέι εἶναι θέση πλησίον τοῦ χωρίου Δοκός.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Τὸ 1900 ἐδῶ ἀνεσκάφη λιθοσωρός ἀποτελούμενος ἀπό μεγάλους λίθους, μεταξύ τῶν ὁποίων εἶχαν τοποθετηθεῖ μικρότεροι. Στὴν βάση τοῦ λιθοσωροῦ βρέθηκε κυκλικὸ κρηπίδωμα. Ὁ ἀνασκαφέας ἐκτιμᾷ ὅτι ὁ λιθοσωρός, εἴτε δημιουργήθηκε γιὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ πλησίον εὐρεθέντος θολωτοῦ τάφου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, εἴτε πρόκειται γιὰ προγενέστερο τάφο στὸν ὁποῖον φαίνεται νὰ ἀποδίδει τὸ κυκλικὸ κρηπίδωμα, πού συλήθηκε παλαιότερα, καταστράφηκε, καί ἐπάνω του ἐπισωρεύθηκαν λίθοι¹¹¹².

Ἐπίσης κάτω ἀπὸ βραχώδη προεξοχή πού χρησίμευε ὡς ποιμνιοστάσιο, στὶς ἀρχές τοῦ αἰώνα διενεργήθηκε ἀνασκαφή, πού ἔφευρεν στὸ φῶς δύο σατυροειδῆ ἰθυφαλλικὰ χάλκινα ἀγαλμάτια ἀνδρικών μορφῶν σέ ἐνιαίαν βάσιν¹¹¹³. Ἐπίσης, βρέθηκαν ἐκεῖ 13 χάλκινοι ταῦροι διαφόρων μεγεθῶν, ἐνῶ στὸ μέτωπο τοῦ μεγαλύτερου παρατηρήθηκαν ἵχνη χρυσώματος, καί τέσσερις τριγωνικὲς ψῆφοι μέ ὀπὴ στὴ μέση.



Αρχαιολογικὸ μουσεῖο Χαλκίδας: τὰ ἀγαλμάτια ἰθυφαλλικῶν μορφῶν καί τῶν δεκατριῶν ταύρων ἀπὸ τὸν Δοκό.

¹¹⁰⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 151.

¹¹⁰⁹ τῆς ἰδίας (1995)ΒΙ', σελ. 44-5 καί 48.

¹¹¹⁰ Παπαβασιλείου (1890-1), σελ. 611-12.

¹¹¹¹ Μάτσας (1899), σελ. 271-283.

¹¹¹² Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· Sackett καί ἄλλοι (1966), σελ. 57 καί σημ. 68· Sackett καί ἄλλοι (1974), σελ. 171-172 καί σημ. 68.

¹¹¹³ Παπαβασιλείου (1906), σελ. 50· τοῦ ἴδιου (1912), σελ. 145· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 64-66.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Η ιθυφαλλική έκφραση τῶν μορφῶν, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, ἀποτελεῖ παράσταση τῆς γονιμότητος. Οἱ ψῆφοι ἐρμηνεύονται ὡς περιήπτα ἢ φυλαχτὰ ζώων καὶ τὸ μέρος ὡς ἱερὸ ὄπου οἱ ποιμένες ἢ οἱ βουκόλοι προσέφεραν ὡς ἀναθήματα αὐτὰ ἢ χάλκινα ἀγαλμάτια ταύρων, ἂν δὲν μποροῦσαν νὰ προβοῦν σὲ θυσία ζώου. Τὸ ἱερὸν ἐκτιμᾶται ὅτι ἀνήκε στοὺς Διοσκούρους, οἱ ὅποιοι λατρεύονταν ὡς σωτῆρες¹¹¹⁴, μεγάλοι Θεοὶ¹¹¹⁵, ἀγαθοὶ δαίμονες¹¹¹⁶ ἢ ὡς Κάβειροι (Λήμνος, Κρήτη καὶ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα). Στὴν εἴσοδο μάλιστα τοῦ λιμένα τῆς Λήμνου ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σύνταγμα ιθυφαλλικῶν Διοσκούρων¹¹¹⁷ ἐξοῦ καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐδῶ εὑρεθέντων ἀγαλματίων καὶ τοῦ χώρου ὡς ἱεροῦ τους¹¹¹⁸.

Δ19β': Δοκός: Ἁγία Παρασκευή:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἐκκλησία πού βρίσκεται κοντὰ στὸ χωριὸ Δοκός.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἔχουν ἐντοιχισθεῖ τμῆμα γλυπτοῦ καὶ ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια στήλη. Ἀπὸ τὴν ἴδια θέση προέρχονται ἀρκετὲς ἐπιτύμβιες στήλες¹¹¹⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανὴ θέση ἀρχαίου νεκροταφείου.

Δ19γ': Δοκός: Σουβάλα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση πλησίον τοῦ Δοκοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀναφέρεται ὅτι τὸ 1901 ἦταν ἐντοιχισμένη πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτήρα ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια πλάκα¹¹²⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἡ ἐπιτύμβια στήλη θὰ προέρχεται ἀπὸ κοντινὴ θέση, ὅπου βρισκόταν ἀρχαῖο νεκροταφεῖο.

Δ19δ': Περιοχὴ Δοκοῦ: Τρεῖς Καμάρες:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πλησίον τῶν ΒΑ ὑπωρειῶν τοῦ Βαθροβουνίου καὶ Δ-ΝΔ τοῦ Δοκοῦ βρίσκεται ἡ θέση Τρεῖς Καμάρες, πού ἔτσι ὀνομάστηκε λόγω τῆς ὑπάρξεως τριῶν τόξων τοῦ ἐνετικοῦ ὑδραγωγείου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Πλησίον τοῦ ἀγροῦ Ἰ. Μουρτίκα τὸ 1897 βρέθηκε ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή προερχόμενη ἀπὸ κάποιον γυμνάσιον τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας καὶ ἐντοπίστηκαν ἴχνη τοῦ ἀρχαίου σταδίου¹¹²¹. Σὲ χαμηλὸ λόφο πλησίον τοῦ ἀγροῦ Ἰ. Μουρτίκα, βρέθηκε ἐπιγραφή κλασσικῆς ἐποχῆς ἀναφερόμενη στὴν ἀρχὴ τῶν *Ἀειναυτῶν*¹¹²². Στὸν ἀγρὸ Ἰ. Μουρτίκα τὸ 1899 βρέθηκε ἐπίσης μία ψηφισματικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία μαζί μὲ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἀνήκε σὲ βᾶθρον χάλκινου ἀγάλματος, πού ἀνεγέρθηκε ἀπὸ τὸ Κοινὸ τῶν Εὐβοέων, μετὰ τὴν ἀνασύστασή του ἀπὸ τὸν *Τίτο Φλαμίνιο* (196-146 π.Χ.)¹¹²³. Στὴν ἴδια θέση βρέθηκαν τρεῖς προτομὲς ἵππων, μέρος μεγαλύτερου συμπλέγματος ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ τμῆμα συμπλέγματος Ἀμαζόνας πού τὴν ἔχει ἀρπάξει γούπας β' ἡμίσεως 4^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ἐπίσης, βρέθηκαν τμῆμα ἐνεπίγραφης μαρμάρινης βάσεως ἑλληνιστικῶν χρόνων, πού φέρει ἀνάγλυφη παράστασιν, πιθανῶς ἵππικῶν ἀγώνων, καὶ ἀετωματικὴ στήλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχουν χαραχτεῖ τρεῖς ψηφίσματα. Αὐτὰ μιλοῦν γιὰ τὸν ἐξωραϊσμὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς, καὶ χρονολογοῦνται γύρω στὸ 280 π.Χ.¹¹²⁴

III) Αναγνώριση-ταύτιση:

¹¹¹⁴ Αἰλιανός, *Περὶ ἱστοριῶν*, 1, 50, Στράβων, 5, 832.

¹¹¹⁵ Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, 8, 21, 4.

¹¹¹⁶ Δίων Χρυσόστομος, 64, 594.

¹¹¹⁷ Σέρβιος, *Σχόλια εἰς Αἰνιάδα*, 3, 12.

¹¹¹⁸ Παπαβασιλείου (1912), σελ. 145.

¹¹¹⁹ Σάμψων (1973-74), σελ. 490.

¹¹²⁰ Παπαβασιλείου (1901), σελ. 94.

¹¹²¹ *ΑΕ* 1897, σ. 195-200· Αθηνᾶ, 1897, σελ. 449 καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 33-38.

¹¹²² Κουρουνιώτης (1899), σελ. 139, ἀρ. 2. Βλέπε καὶ *IG*, XII, 9, σελ. 166 καὶ Wilhelm (1905), σελ. 222.

¹¹²³ Κουρουνιώτης (1899), σελ. 133-140.

¹¹²⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 45-6· Παπαβασιλείου (1889), σελ. 311-314· τοῦ ἰδίου (1888), σελ. 606· *IG*, XII, 9, σελ. 906· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165.

Ἡ ἐπιγραφή πού προέρχεται ἀπὸ γυμνάσιο τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας φανερώνει ὅτι τὸ γυμνάσιο αὐτὸ βρισκόταν κάπου κοντὰ στὴ θέση ὅπου βρέθηκε. Οἱ προτομὲς ἵππων καὶ ἡ ἀνάγλυφη βάση μὲ παράσταση ἵππικῶν ἀγώνων ἴσως νὰ δείχνει ὅτι κοντὰ στὴ θέση αὐτὴν βρισκόταν καὶ ὁ ἵππόδρομος τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας, καὶ τὸ ἱερὸ τῆς *Ἀρχηγέτιδος Χαλκίδος*.

Δ19ε': Περιοχὴ Δοκοῦ: Δύο Δένδρα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση πού βρίσκεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση Δ τῶν Τριῶν Καμαρῶν.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἔχουν βρεθεῖ στὸ κτῆμα Μπασδέκη, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου πρὸς Ἀφράτι (χωριὸ Α τῆς Χαλκίδας) καὶ στὰ γύρω κτήματα ἐπιτύμβιες στήλες. Μία ἀπὸ αὐτὲς χρονολογεῖται στὸν 3^ο π.Χ. αἰώνα¹¹²⁵. Παραδόθηκαν ἐπίσης δύο τεφρὰ μυροδοχεῖα προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἴδια θέση¹¹²⁶.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Λεῖψανα ἀρχαίων τάφων πού πιθανῶς μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίου νεκροταφείου στὴ θέση αὐτή.

Δ19στ1: Περιοχὴ Δοκοῦ: Στέρνα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση πλησίον τοῦ Δοκοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: 1χλμ. Β ὄροπεδίου ἐντοπίστηκαν δεξαμενὲς λαξευμένες στὸν ἀσβεστόλιθο. Στὸ Ν ἄκρο τοῦ ὄροπεδίου ἐντοπίστηκαν θεμέλια κτιρίων, κεραμεικὴ καὶ κεραμίδες πού χρονολογοῦνται στοὺς ὑστεροκλασσικοὺς-ἐλληνιστικοὺς χρόνους. Στὸ Β ἄκρο, 500μ. ἀπὸ τὸ Ν ἄκρο, ἐντοπίστηκαν θεμέλια ἐλληνιστικοῦ κτιρίου, μάλλον ἀγροικίας. Ἡ πεδιάδα εἶναι διάσπαρτη μὲ κεραμεικὴ¹¹²⁷.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση κατοίκησης ὑστεροκλασσικῆς-ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Δ19στ2: Περιοχὴ Δοκοῦ: Ἁγία Ἐλεούσα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Β τῶν Δύο Δένδρων καὶ ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Δοκοῦ πρὸς τὴν Χαλκίδα, βρίσκεται ὁ οἰκισμὸς τῆς Ἁγίας Ἐλεούσας (σήμερα ἐνταγμένος στὸ σχέδιο πόλεως τῆς Χαλκίδας).

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐντὸς τοῦ κτήματος τοῦ Λ. Θάνου βρέθηκαν λεῖψανα μνημειώδους οἰκοδομήματος καὶ ῥαβδωτὸς κίων. Παραπλεύρως τοῦ κτήματος βρέθηκε τμῆμα ἐπιτύμβιας ἐνεπίγραφης στήλης¹¹²⁸. Δύο ἀκόμη ὅμοιες στήλες βρέθηκαν στὴν θέση αὐτὴν, ἢ μία τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰώνα πιθανῶς¹¹²⁹, καὶ ἡ ἄλλη τῶν πρώιμων ῥωμαϊκῶν χρόνων¹¹³⁰. Ἐδῶ ἐπίσης, βρέθηκε χάλκινο νόμισμα τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ ἢ τοῦ Ἀντιγόνου Δάσωνος (277-239 καὶ 229-220 π.Χ.)¹¹³¹. Στὴν ἴδια θέση βρέθηκαν τὸ 1997 48 κεραμοσκεπεῖς τάφοι τοῦ τέλους τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς (ὁδ. Μαργαρίτη). Πέντε ἀπὸ αὐτοὺς, οἱ ὅποιοι χρονολογοῦνται στὸν 1^ο π.Χ. αἰώνα, περικλείει περίβολος. Σὲ ἕναν ἀπὸ αὐτοὺς βρέθηκε χρυσὸ στεφάνι καὶ ἀσημένια στλεγγίδα ἀθλητοῦ¹¹³².

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖο κτίριο καὶ λεῖψανα τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου πού εἶχε ἀνασκάψει ὁ Γ.Α. Παπαβασιλείου.

Δ19ζ': Περιοχὴ Δοκοῦ: Κοπανᾶς:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Β-ΒΑ τῆς Ἁγίας Ἐλεούσας βρίσκεται ἡ θέσις Κοπανᾶς.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκε ἄγαλμα καθιστῆς γυναικείας μορφῆς, χρονολογούμενο γύρω στὸ 380 π.Χ. Εἶναι ἴσως ἐπιτύμβιο ἢ ἄγαλμα *Δήμητρος* ἢ *Κόρης*. Ἴσως ἀποτελοῦσε μέρος μεγαλύτερης συνθέσεως.

¹¹²⁵ Σάμψων (1976), σελ. 158-9.

¹¹²⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 165.

¹¹²⁷ Σάμψων (1988-9), σελ. 177-8.

¹¹²⁸ Σάμψων (1973-4), σελ. 490.

¹¹²⁹ Ἀνδρειωμένου (1968), σελ. 140-1.

¹¹³⁰ Σάμψων (1976), σελ. 160.

¹¹³¹ Σάμψων (1976), σελ. 160.

¹¹³² Καραπασχαλίδου (1997), σελ. 398-418· BCH τ. 127, 2, 2003, σελ. 1023. Ἐπίσης: βλ. ἀναφορὰ στὸ ΑΕΕΑ τῆς ἰδίας (2012), σελ. 53-54.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Η λατρεία της *Δήμητρος και Κόρης* στην Χαλκίδα είναι επιγραφικῶς μαρτυρημένη, καὶ κατὰ τὴν Σακελλαράκη, ἐπιγραφές καὶ ἄγαλμα ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι πιθανῶς ὑπῆρχε θεσμοφόριο στὰ Α ὄρια τῆς Χαλκίδας¹¹³³.

Δ19: Δοκός: Ἀδιευκρίνιστα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἀδιευκρίνιστα.

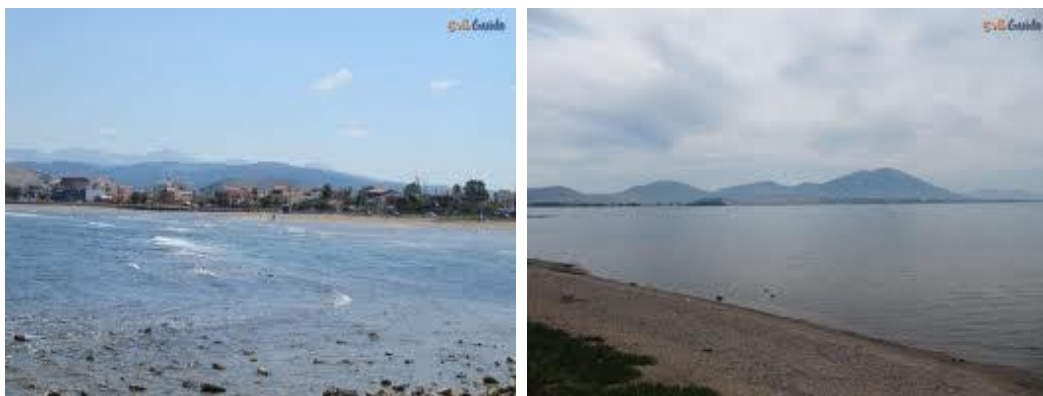
II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δοκοῦ προέρχονται ἐπίσης, ἐπιτύμβιες ἐνεπίγραφες στήλες¹¹³⁴, ἀνάγλυφο μὲ παράσταση νεκροδείπνου καὶ ἐνεπίγραφη στήλη πρῶιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὅπου ἀναγράφονται ὀνόματα γυμνασιαρχῶν, τίτλος πού ἀπονεμήθηκε σὲ πρόσωπα πού προσέφεραν χρηματικὰ ποσὰ στὸ *Κοινὸν τῶν Εὐβοέων*, ὅταν ἐτήσιος ἄρχων ἦταν ὁ *Μενέφρων*. Ἡ στήλη χρονολογεῖται στὸ 25 π.Χ.¹¹³⁵

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Οἱ ἐπιτύμβιες στήλες προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο, ἴσως ἐκεῖνο τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἢ τῆς Σουβάλας ἢ τῶν Δύο Δένδρων ἢ τῆς Ἁγίας Ἐλεοῦσας. Ἡ στήλη μὲ τὰ ὀνόματα γυμνασιαρχῶν ἴσως προέρχεται ἀπὸ τὸ γυμνάσιο ὅπου θὰ ἦταν στημένη καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή στὶς Τρεῖς Καμάρες.

Δ20: Ἐξω Παναγίτσα ἢ Παναγίτσα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση ΒΑ τῆς Χαλκίδας καὶ ΒΔ τοῦ Δοκοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ μουσεῖο Χαλκίδας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς ὕστερης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ¹¹³⁶, φυλάσσεται πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ κεραμεικὴ (προθήκη 7), πού προέρχεται ἀπὸ διάφορες θέσεις τῆς Χαλκίδας καὶ ἀπὸ τὴν Ἐξω Παναγίτσα¹¹³⁷. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων τῆς πρῶιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου πού προέρχονται ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ καὶ φυλάσσονται στὸ Μουσεῖο Χαλκίδας¹¹³⁸ εἶναι καὶ ἓνας πρωτογεωμετρικὸς ἀμφορίσκος¹¹³⁹.



Ἐξω Παναγίτσα: παραλία. (evia guide)

Ἐδῶ ἔχει ἀνασκαφεῖ καὶ τμῆμα νεκροταφείου ὑστέρων κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων¹¹⁴⁰. Στὸ οἰκόπεδο Γραμματικοῦ βρέθηκαν ἑλληνιστικοὶ τάφοι καὶ πυρὲς πού περιεῖχαν ὡς κτερίσματα ἀγγεῖα καὶ μικρὰ πῆλινα κοσμήματα (τὰ ὅποια κοσμοῦσαν κάποιο ὕφασμα, δέρμα ἢ κιβωτίδια), καθὼς καὶ τρία εἰδῶλια¹¹⁴¹. Ἐπίσης, στὸ οἰκόπεδο Χρ. Μπεληγιάννη, μετὰ τὴν ἀνεύρεση κατεστραμμένου κεραμοσκεποῦς τάφου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς¹¹⁴², διενερήθηκε τὸ 1985 ἀνασκαφὴ πού ἔφερε στὸ φῶς 22 τάφους λαξευμένους στὸν μαλακὸ πῶρο. Ἡ α' ὁμάδα τῶν τάφων χρονολογεῖται στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα καὶ ἡ β' στὸν 3^ο αἰῶνα π.Χ. μὲ μέσα 2^{ου} π.Χ. αἰῶνα.

¹¹³³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 33-38 καὶ 52-53.

¹¹³⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 33-38 καὶ 52-53.

¹¹³⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 47-8 καὶ τῆς ἰδίας (1986), σελ. 128.

¹¹³⁶ τῆς ἰδίας (2010), σελ. 47-54.

¹¹³⁷ τῆς ἰδίας (1995)ΒΙ', σελ. 64-66.

¹¹³⁸ ΑΔ, τ. 39, Χρον., σελ. 123 καὶ French (1991-2), σελ. 34.

¹¹³⁹ Σάμψων (1976), σελ. 159 καὶ Συριόπουλος (1995), σελ. 1301 καὶ 1365.

¹¹⁴⁰ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202.

¹¹⁴¹ Michaud (1974), σελ. 681 καὶ 686-7· Touchais (1977), σελ. 624· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1985) ΒΙ, σελ. 72 καὶ 92.

¹¹⁴² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 123. Βλέπε ἐπίσης French (1991), σελ. 34· ΒCH, τ. 115, 1991, σελ. 925.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Δεν ανευρέθη ολόκληρος σκελετός εντός των τάφων. Τοῦτο ἐρμηνεύεται ἴσως λόγω τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἐθίμου τῆς καύσεως τοῦ νεκροῦ¹¹⁴³. Ἀρχαῖο νεκροταφεῖο.

Δ21': Χαλκίς:

Δ21α': Χαλκίς: Πεδίον Βολῆς καὶ Βαθροβούνι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Τὸ πεδίο βολῆς βρίσκεται ΝΔ τῆς Ἐξω Παναγίτσας, κοντὰ στοὺς ΒΔ πρόποδες τοῦ Βαθροβουνίου¹¹⁴⁴. Τὸ Βαθροβούνι¹¹⁴⁵ ἀποτελεῖται ἀπὸ σκληρὸ ἀσβεστολιθικὸ πέτρωμα κατάλληλο γιὰ οἰκοδόμηση. Γι' αὐτὸ καὶ χρησίμευσε ὡς λατομεῖο. Κοντὰ στὶς ΒΔ παρυφές του βρίσκεται τὸ διοικητήριον καὶ οἱ περισσότερες ἐγκαταστάσεις τοῦ στρατώνα.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη ἀναφέρει ἀνασκαφὴ οἰκοδομικῶν λειψάνων τοῦ διοικητικοῦ, θρησκευτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ κέντρου τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας στὸ Βαθροβούνι¹¹⁴⁶. (Ὁ Παπαβασιλείου εἶχε ἐντοπίσει τείχη ἀκροπόλεως, πύργους καὶ ἄλλα ΚΛ καὶ ΕΛ λείψανα στὴν κορυφή.¹¹⁴⁷) Ἔχουν διαπιστωθεῖ πολλὰ λαξεύματα γύρω ἀπὸ τὸ Διοικητήριον καὶ κεραμεικὴ ἀρχαϊκῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων. Ψηλότερα, σὲ πλάτωμα κοντὰ σὲ φυλάκιο, ἔχουν παρατηρηθεῖ λαξεύματα ποὺ χρησίμευαν γιὰ τὴν θεμελίωση οἰκίας ἢ ἐργαστηρίου (Κτίριον I), λείψανα κτιρίων καὶ κεραμεικῆ γεωμετρικῶν, κλασσικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων. ΝΑ τοῦ Κτιρίου I ὑπάρχει σπήλαιον, ὅπου ἔχει λαξευθεῖ κλίμακα ἀνάσους. Γύρω ἀπὸ τὸ σπήλαιον ὑπάρχουν στοὺς βράχους λαξεύματα. Ἴσως πρόκειται γιὰ ἱερὸ ἢ γιὰ νεκροταφεῖο. Στὴν ἴδια θέσιν διατηρεῖται τμῆμα ἀρχαίου τείχους καὶ κοντὰ σὲ αὐτὸ ἀναλημματικὸς τοῖχος. Ὁ λόφος ἐπάνω ἀπὸ τὸ σπήλαιον περιβαλλόταν ἀπὸ τείχος.

Ἔχουν ἐπίσης ἐντοπισθεῖ ἴχνη ἀρχαίας ὁδοῦ ποὺ περνοῦσε κοντὰ στὸν λόφο Καλλιμάνη, διέσχισε τὸ Πεδίον Βολῆς καὶ ἔφτανε στὸν ἀχένα, ὅπου ἐνώνονται οἱ δύο κορυφές τοῦ Βαθροβουνίου. Ἀπὸ ἐκεῖ κατέβαινε ὁ δρόμος πρὸς τὸν Τροχὸ ΝΑ καὶ συνέχιζε πρὸς Ἐρέτρια. Οἱ βράχοι ἔχουν λαξευθεῖ γιὰ νὰ περάσει ἡ ἀρχαία ὁδός, καὶ στὴν περιοχὴ ὑπάρχουν διάσπαρτα ἐπιφανειακῶς ἀρχαϊκά, κλασσικὰ καὶ νεότερα ὄστρακα. Ἡ ὁδὸς αὐτὴ ἦταν πιὸ ἀσφαλῆς ἐναντι τῆς συντομότερης παραλιακῆς¹¹⁴⁸.

Κατὰ τὸ 1987 στὸ Πεδίον Βολῆς ἀνασκάφηκε κτίριον καὶ κεραμεικὴ 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα, καὶ Β αὐτοῦ τμήματα οἰκιῶν καὶ κεραμεικῆ τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Ἐπίσης, βρέθηκε λιθόστρωτο, ἀγωγὸν καὶ κεραμεικὴ 3^{ου}-1^{ου} π.Χ. αἰῶνα, καὶ ἀνασκάφηκαν δύο ἀποθέτες· ὁ ἓνας περιεῖχε ὄστρακα 4^{ου}-1^{ου} π.Χ. αἰῶνα καὶ στὸ κατώτερον ἐπίπεδον γεωμετρικὰ ὄστρακα, καὶ ὁ ἄλλος κεραμεικὴ 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα. Ἐπίσης, ἀνασκάφηκε τοῖχος ποὺ ἴσως εἶναι τμῆμα περιβόλου καὶ μαρμάρινον κιονόκρανον κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ¹¹⁴⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται γιὰ θέσιν οἰκισμοῦ, τοῦ ὁποῦ ἢ ὑπαρξῆς ξεκινᾷ πιθανῶς στὰ γεωμετρικὰ χρόνια καὶ συνεχίζεται στὰ ἀρχαϊκά, κλασσικά, ἑλληνιστικά καὶ ῥωμαϊκά χρόνια.

¹¹⁴³ Σαλλιώρα-Οἰκονομάκου (1999)-239. Βλέπε ἐπίσης Χωρέμης (1971), σελ. 254-7· BCH, τ. 124, 2, 2000, σελ. 964 καὶ BCH, τ. 101, 1977, Χρον., σελ. 624.

¹¹⁴⁴ Σκούρας (2003), σελ. 111.

¹¹⁴⁵ Τὸ τοπωνύμιον Βαθροβούνι ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ Βαθρακοβούνι μὲ συγκοπὴ, βουνὸ δηλαδὴ τῶν Βατράχων, ἀφοῦ Β καὶ Ν ἀπὸ αὐτὸ ὑπῆρχαν ἔλη.

¹¹⁴⁶ Καραπασχαλίδου (2012), σελ. 53-54.

¹¹⁴⁷ Παπαβασιλείου (1892), σ. 70· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59 καὶ σημ. 71· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 174 καὶ σημ. 71.

¹¹⁴⁸ Σάμψων (1976), σελ. 156-157· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)B1', σελ. 25-26 καὶ 29.

¹¹⁴⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σ. 207-8. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1993) σελ. 873.



Χαλκίς: τοπογραφικό με αποτυπωμένο τὸ σχέδιο πόλεως τῆς σύγχρονης Χαλκίδας.

Δ21β': Χαλκίς: Ν. Αλάτσατα:

I) Φυσική περιγραφή: Τὰ Ν. Αλάτσατα βρίσκονται ἀμέσως Δ τοῦ Πεδίου Βολῆς καὶ ΒΑ τοῦ οἰκιστικοῦ πυρῆνα τῆς Χαλκίδας τῶν κλασσικῶν χρόνων (Ἀρέθουσα, Καλλιμάνη, Καμάρες, Ἐργατικὲς Κατοικίες, Γύφτικα, Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, Δέλτα, Ἅγιος Ἰωάννης).

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Θεωρεῖται ὅτι στὴν θέση αὐτή, ἢ ὁποῖα, ὅπως εἶπαμε, βρισκόταν στὴν ΒΑ παρυφὴ τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὑπῆρχε μίᾳ πύλη, ὅπου κατέληγε ἡ ὁδὸς ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Β Εὐβοία. Λεῖψανά της βρέθηκαν στὴν Ἐξω Παναγίτσα (κοντὰ στὴν Μάνικα) καὶ εἶχε πλάτος 4μ. Ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ ἀνευρέθηκαν ἑλληνιστικοὶ τάφοι 3^{ου} καὶ 2^{ου} π.Χ. αἰώνα. Συνέχειά της ἴσως ἀποτελεῖ ἡ πλατεία ὁδὸς (ἐντὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως), ἢ ὁποῖα ἀνακαλύφθηκε στὶς Ἐργατικὲς Κατοικίες¹¹⁵⁰.

Ἐδῶ ἔχουν ἀνασκαφῆ κλασσικοὶ τάφοι, ὅπως καὶ στὴν πλησίον κείμενη θέση «Τοῦ Ταψῆ ἢ Βρύση»¹¹⁵¹. Ἡ χρῆση τοῦ χώρου δὲν ἀλλάζει στὶς ἐπόμενες περιόδους, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται ὡς νεκρόπολη ἑλληνιστικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων¹¹⁵². Στὸν ἀγρὸ, ἐπίσης, ἰδιοκτησίας Π. Μπεθάνη βρέθηκαν πῆλινα ἀγγεῖα καὶ εἰδώλιο γυναικῆς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰώνα¹¹⁵³.

Τέλος, στὰ Ν. Αλάτσατα ἀνασκάφηκε ἐργαστήριο κεραμεικῆς 1^{ου} καὶ 2^{ου} μ.Χ. αἰώνα. Κατασκεύαζε ἀγγεῖα ἀγνύθες, λύχνους, κεραμίδες, πῆλινους σωλῆνες καὶ πῆλινα εἰδῶλια. Βρέθηκαν πολλὲς μῆτρες εἰδωλίων καὶ εἰδῶλια Ἀφροδίτης, Κυβέλης, Ἐρωτιδέων, Ἀθηνᾶς, Σατύρου, Προιάπου, Μαινάδας, γυναικεῖα εἰδῶλια, ἀνδρικά, ζῶων καὶ μάσκες, ὅλα τοῦ 1^{ου} καὶ 2^{ου} μ.Χ. αἰώνα¹¹⁵⁴.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἡ θέση αὐτὴ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸν οἰκισμό, τὸ ἄστυ τῆς κλασσικῆς Χαλκίδας. Αὐτὸ τὸ μαρτυρεῖ ἡ χρῆση της ὡς νεκροταφεῖο ἀπὸ τὰ κλασσικὰ μέχρι τὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια. Τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς πόλεως τῆς Χαλκίδας πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ΝΔ τῆς θέσης αὐτῆς.

Δ21γ': Χαλκίς: Βρωμοῦσα (ἢ Τρύπα) καὶ Λιανὴ Ἄμμος:

I) Φυσική περιγραφή: Πρόκειται γιὰ δύο γειτονικὲς θέσεις. Λιανὴ Ἄμμος λέγεται ἡ παραλιακὴ ζώνη μετὰ τὴν ὠραία ἀμμώδη ἀκτὴ (Λιανὴ Ἄμμος: ψιλὴ ἄμμος), ὅπου βρίσκεται τὸ ἀθλητικὸ κέντρο τοῦ ὁμίλου ἀντισφαιρίσεως καὶ τὸ σύγχρονο στάδιο τῆς Χαλκίδας. Σ' αὐτὴν ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴν Ἐξω Παναγίτσα μετὰ κατεύθυνση πρὸς Χαλκίδα ἢ λεωφόρος Χαϊνᾶ.

Βρωμοῦσα ὀνομάζεται ἡ γειτονικὴ περιοχὴ στὰ ΝΔ τῆς Λιανῆς Ἄμμου. Λέγεται ἔτσι, διότι εἶναι οὐσιαστικὰ ἓνα ἀποξηραμένο ἔλος, κατάλοιπο τοῦ ὄρμου ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰσχωροῦσε βαθύτερα, μέχρι τοὺς ΒΔ πρόποδες τοῦ Βαθροβουνίου (Βαθροβούνι < Βαθρακοβούνι, δηλαδὴ τὸ βουνὸ μετὰ τοὺς βατράχους ποὺ ἀκούγονταν ἀπὸ τὰ ἔλη ποὺ τὸ πλαισίωναν.¹¹⁵⁵)

¹¹⁵⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 33-38.

¹¹⁵¹ ἔ.ἀ., σελ. 481.

¹¹⁵² Καραπασχαλίδου (1990), σελ. 71-6· Pariente (1992), σελ. 925· Touchais (1980), σελ. 656· Σάμψων (1973-4), σελ. 481.

¹¹⁵³ Βλέπε ΑΔ 21 (1966), Χρον., σελ. 232.

¹¹⁵⁴ Σάμψων (1980), σελ. 136-166 καὶ ΑΔ 29, 1973, Χρον., σελ. 482, πίν. 315 δ, ε· Touchais (1982), σελ. 586-7.

¹¹⁵⁵ Σκούρας (2003), σελ. 109.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω έχουν ανασκαφεί τάφοι πρώιμης εποχής του Σιδήρου¹¹⁵⁶ και έκτεταμένο νεκροταφείο ύστεροκλασσικής και έλληνοιστικής εποχής (4^{ου}-1^{ου} π.Χ. αιώνα)¹¹⁵⁷. Οί έλληνοιστικοί τάφοι ήταν κεραμοσκεπεΐς, πώρινες και πήλινες λάρνακες και περιείχαν ως κτερίσματα άγγεΐα (κυρίως κανθάρους, άμφορείς, άρυβάλλους, όλπες, φιάλες, πυξίδες), στελεγγΐδες οί τάφοι τών έφήβων και τών άθλητών, κάτοπτρα, βελόνες, λύχνους κ.ά. Αναφέρεται ότι ανασκάφηκαν συνολικώς περίπου 140 τάφοι¹¹⁵⁸ (έλληνοιστικοί τάφοι έχουν ανασκαφεί και λίγο βορειότερα στην Λιανή Άμμο)¹¹⁵⁹. Έδω βρέθηκαν μέσα σε κτήματα άρκετες έπιτυμβΐες στήλες¹¹⁶⁰, μεταξυ τών οποίων μία άετωματική σε σχήμα ναΐσκου 4^{ου} π.Χ. αιώνα πού φέρει ανάγλυφο¹¹⁶¹, και μία ένεπίγραφη πού φέρει έπίσης ανάγλυφη παράσταση έφήβου και πρεσβυτέρου¹¹⁶².

Τό 1911 έδω ανασκάφηκε ρωμαΐκων χρόνων κεραμεική κάμιнос με έσχάρα. Έδω βρέθηκε τότε και χάλκινος άπαργυρωμένος κωδωνίσκος, πού φέρει έπιγραφή¹¹⁶³. Στην Βρωμούσα βρέθηκε και ή κατά τό έτος 1899 δημοσιευθεισα έπιγραφή στο περιοδικό *Αθηνά*¹¹⁶⁴. Στόν ίδιο άγρό ιδιοκτησίας Αναστασίου Καλλιμάνη τό 1897 βρέθηκε άγωνιστική έπιγραφή. Πρόκειται για πλάκα πού φέρει ανάγλυφα στεφάνια και αναγράφει τά όνόματα τών νικητών (*παΐδων, παμπαΐδων, παΐδων έφήβων, άγενείων και άνδρών*) κατά τούς άγώνες *Ηρακλείων* πού τελούσαν στην Χαλκίδα. Από τις γραπτές πηγές μαρτυρείται ότι υπήρχε Γυμνάσιον άφιερωμένο στόν Ηρακλή και στόν Τίτον Φλαμινίνον¹¹⁶⁵, διότι ό Τίτος έσωσε την Χαλκίδα από καταστροφή από τούς Ρωμαΐους, μετά την άποτυχημένη έκστρατεΐα του βασιλιά της Συρίας Αντιόχου και την σύμπραξιν τών Εύβοέων με αυτόν τό 191π.Χ. Η έπιγραφή λοιπόν, ή οποία αναφέρει όλους τούς νικητές κατά κατηγορίες και άγωνίσματα, χρονολογείται μετά τό 191 π.Χ. αιώνα¹¹⁶⁶.



Χαλκίς: Τρύπα-Βρωμούσα. Η άγωνιστική έπιγραφή.

Στην θέση αυτή θεωρείται ότι βρισκόταν τό γυμνάσιον αυτό, άφου στην θέση αυτή υπάρχουν πηγές, άπαραΐτητη προϋπόθεση για την ίδρυσιν γυμνασίου¹¹⁶⁷. Στόν άγρόν Καλλιμάνη, όπου βρέθηκε ή άγωνιστική αυτή έπιγραφή, ανασκάφηκαν δύο μακρά θεμέλια κοντά στόν δημόσιον δρόμο.

¹¹⁵⁶ Παπαβασιλείου (1906), σελ. 50.

¹¹⁵⁷ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-38.

¹¹⁵⁸ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66, 265· του ίδιου (1901), σελ. 95· του ίδιου (1902)Α', σελ. 61-63· του ίδιου (1902)Β', σελ. 113-4· του ίδιου (1908), σελ. 113· του ίδιου (1910), σελ. 265· του ίδιου (1911), σελ. 236-242· του ίδιου (1906), σελ. 50· του ίδιου, *Περί τών εν Εύβοΐα αρχαίων τάφων*, Αθήναι 1910, σελ. 21-4, 52, 60, 65, 71-2· ¹¹⁵⁸ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 57-58 και σημ. 69· Sackett και άλλοι (1974), σελ. 172-173 και σημ. 69· Hankey (1952), σ. 49-95· Θεοχάρης (1959), σ. 313· Άλιν (1962).

¹¹⁵⁹ Βλέπε έπίσης Βρανόπουλος (1995), σελ. 165.

¹¹⁶⁰ Παπαβασιλείου (1901), σελ. 92-95· του ίδιου (1911), σελ. 83.

¹¹⁶¹ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 70.

¹¹⁶² Παπαβασιλείου (1901), σελ. 92-95.

¹¹⁶³ του ίδιου (1911), σελ. 236-242.

¹¹⁶⁴ Μάτσας (1899), σελ. 265-271.

¹¹⁶⁵ Τό γυμνάσιον του Ηρακλέους ήταν ένα από τά σπουδαιότερα ιδρύματα της πόλεως. Τό αναφέρουν ό Ηρακλείδης ό Κρης (3^{ος} π.Χ. αι.) *Περί τών εν Έλλάδι αρχαίων πόλεων*, I, 26-30, ό Πολύβιος (2^{ος} π.Χ. αι) και ό Πλούταρχος (*Βίος Τίτου*, 16), 1^{ος} αι. μ.Χ. Βλέπε έπίσης Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

¹¹⁶⁶ Παπαβασιλείου (1897), σελ. 449-458 και 491-496· IG XII, 9, 952· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 33-40.

¹¹⁶⁷ Σπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

Στην παρακείμενη κοιλάδα, μαρτύρεται από παλαιά αρχαιολογικά ἄρθρα ὅτι σώζονταν στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰώνα σειρὲς καθισμάτων, λαξευμένων στὸν βράχο, πού πιθανῶς ἀνήκαν στὸ ἀρχαῖο στάδιο τῆς Χαλκίδας¹¹⁶⁸.

Ἐπίσης, μία ἀρχαία ὁδὸς ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὸ Ν κείμενο ἄστρῳ πρὸς Β, διερχομένη μέσῳ τῆς Βρωμούσας¹¹⁶⁹. Στὴν Λιανὴ Ἄμμο, τέλος, ὁ Παπαβασιλείου εἶχε ἐντοπίσει λείψανα τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς Χαλκίδας¹¹⁷⁰.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται γιὰ μία ἐκτεταμένη θέση πού ἀπὸ τὰ εὐρήματα τοποθετεῖται ἀμέσως ἔξω ἀπὸ τὸ ΒΑ τμήμα τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας. Στὸ προσχωσιγενὲς αὐτὸ καὶ ἐλώδες ἔδαφος, ὅπου ἄλλοτε (ἴσως κατὰ τὴν προϊαστορική ἐποχή) εἰσχωροῦσε ὁ ὄρμος τῆς Λιανῆς Ἄμμου, κατὰ τὴν ὑστεροκλασσική καὶ ἑλληνιστική ἐποχὴ ἐκτεινόταν ἓνα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας. Στὴν ἴδια περιοχὴ πιθανότατα βρισκόταν τὸ περίφημο γυμνάσιο τοῦ Ἡρακλῆ, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸν 2^ο π.Χ. αἰώνα ἀφιερώθηκε καὶ στὸν Τίτο Φλαμίνιο. Σ' αὐτὸ ἴσως ἀνήκουν οἱ μακρὲς θεμελιώσεις κοντὰ στὸν δημόσιο δρόμο. Τέλος κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴ περίοδο τοποθετοῦνται ἐδῶ βιοτεχνικὲς δραστηριότητες, ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ κάμινο μὲ τὴν ἐσχάρα πού ἀναφέρει ὁ Παπαβασιλείου.

Δ21δ': Χαλκίς: Ὅρμος Φαρμακίδη:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ὅρμος στὴν Α πλευρὰ τῆς χερσονήσου πού καταλήγει Β στὸ ἀκρωτήριο τῆς Κακῆς Κεφαλῆς. Ἡ θέση κεῖται ΒΔ τῆς Βρωμούσας καὶ τῆς Λιανῆς Ἄμμου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἔχουν ἀνασκαφῆ λείψανα κτιρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων βρέθηκε ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ καὶ σιδερένια ἀντικείμενα μαζί μὲ σκωρίες μεταλλεύματος, καθὼς ἐπίσης καὶ μεταλλευτικὸς κλίβανος¹¹⁷¹. III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται περὶ μεταλλουργικῶν ἐργαστηρίων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

Δ21ε': Χαλκίς: Κακὴ Κεφαλὴ - Φανάρι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἀκρωτήριο ΒΔ τοῦ ὄρμου Φαρμακίδη. Εἶναι τὸ βορειότερο σημεῖο τῆς χερσονήσου τῆς Χαλκίδας. Ἡ κεντρικὴ, μικροῦ μεγέθους χερσονήσος καταλήγει Β στὸ ἀκρωτήριο Κακὴ Κεφαλὴ. Ἀνάμεσα σὲ αὐτὴν καὶ τὶς μικρότερες πού σχηματίζονται Δ καὶ Α αὐτῆς σχηματίζονται δύο ὄρμοι.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὴν χερσονήσο πού καταλήγει Β στὸ ἀκρωτήριο τῆς Κακῆς Κεφαλῆς ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐπιφανειακῶς ΚΛ μελαμβαφῆ ὄστρακα. Στὸν ὄρμισκο Β τοῦ ἀκρωτηρίου ἐντοπίσθηκαν λείψανα ἀρχαίων κτιρίων κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς. Οἱ τοῖχοι τῶν κτιρίων αὐτῶν εἶναι κτισμένοι μὲ μεγάλες λιθοπλίνθους. Πλησίον τοῦ κτιρίου ὑπάρχουν στρογγυλὲς βαθύνσεις¹¹⁷².

Κοντὰ στὸν φάρο (Φανάρι) ἔχουν βρεθεῖ ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες καὶ θραύσματα ἀγγείων ἑλληνιστικῆς περιόδου. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἐδῶ βρίσκεται ἐκτεταμένη ἑλληνιστικὴ νεκρόπολη¹¹⁷³. Τὸ 1978 ἀνασκάφηκε τάφος λαξευμένη στὸν βράχον, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχον ῥιφθεῖ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μεγάλου κτιρίου, λατρευτικοῦ ἢ ἐπιτύμβιου, πού προέρχονται ἀπὸ ἱερὸ ἢ ἀπὸ τὴν παρακείμενη νεκρόπολη, τέλους 4^{ου}-ἀρχῶν 3^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ἐντὸς τῆς τάφρου βρέθηκαν ἐπίσης τεμάχια ἐπιτυμβίων στηλῶν 3^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ἐπίσης βρέθηκαν ἀβαφῆ ὄστρακα προερχόμενα ἀπὸ οἰκιακὰ σκεύη καὶ τμήμα μελαμβαφοῦς κύλικας¹¹⁷⁴.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀπὸ τὰ ταφικὰ εὐρήματα εἶναι σαφὲς ὅτι ὅλη ἡ περιοχὴ τῆς χερσονήσου τῆς Κακῆς Κεφαλῆς εἶναι χῶρος ἑλληνιστικοῦ νεκροταφείου τῆς Χαλκίδας. Ἴσως τὸ νεκροταφεῖο αὐτὸ νὰ

¹¹⁶⁸ ἔ.ἀ., σελ. 33-38, Μάτσας (1899), σ. 265-271, 292-297· Πάλλης (1968), σελ. 374-389· *AE* 1897, σ. 198-200 Περὶ τῶν ἐν Χαλκίδι τελουμένων γυμνικῶν ἀγώνων. Βλέπε ἐπίσης *AEM I'*, σελ. 305 καὶ τὴν ἐπιγραφή πού δημοσιεύτηκε στὴν *AE* 1899, σ. 135 καὶ προέρχεται ἀπὸ τὶς Τρεῖς Καμάρες. Βλέπε ἐπίσης *AE* 1982, σελ. 169 καὶ *Dittenberger Sylloge*, 348, στ. 21 καὶ ἐξῆς, Βρανόπουλος (1995), σελ. 162.

¹¹⁶⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33, 38-40.

¹¹⁷⁰ Βρανόπουλος (1995), σελ. 177-8, Σάμψων (1986), σελ. 56.

¹¹⁷¹ Σάμψων (1973-4), σελ. 490.

¹¹⁷² ἔ.ἀ., σελ. 490.

¹¹⁷³ Χωρέμης (1971), σελ. 258, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 33-38.

¹¹⁷⁴ Τουλούπα (1978), σελ. 122, Touchais (1986), σελ. 733, Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 137-143, Pariente (1993), σελ. 873.

χρησιμοποιείτο και κατά την κλασσική εποχή, δὲν ἔχουν ὅμως προκύψει βέβαια χρονολογημένα εὐρήματα πού νά βεβαιώνουν αὐτή τήν ὑπόθεση. Πάντως ἡ περιοχὴ αὐτὴ στὸ τέλος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα ἐξακολουθοῦσε νά βρίσκεται ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας, ἐπομένως οἱ ἐπεκτάσεις τῶν τειχῶν ἀπὸ τὸν Μ. Ἀλέξανδρο πού συμπεριέλαβαν στὴν ὀχύρωση τῆς πόλεως τὸν Κάνηθο καὶ τὸν Εὐριπο ἄφηναν ἐκτὸς τήν περιοχὴ τῆς Κακῆς Κεφαλῆς.

Σχετικὰ μὲ τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων κτιρίων κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς στὸν ὄρμισκο Β τοῦ ἀκρωτηρίου, Σάμψων ἐκτιμᾷ ὅτι ἀνήκουν σὲ ἐγκαταστάσεις ἀρχαίων μεταλλουργικῶν ἐργαστηρίων¹¹⁷⁵.

Δ21στ': Χαλκίς: Κουρέντι:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Ὅρμος στὴν Δ πλευρὰ τῆς χερσονήσου τῆς Κακῆς Κεφαλῆς.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Τὸ 1966 ἐντοπίσθηκαν στὴν παραλία, κλασσικὰ καὶ λίγα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα¹¹⁷⁶. Ἐδῶ ἐπίσης βρέθηκαν 4 ἐπιτύμβιες στῆλες¹¹⁷⁷ καὶ ἀνασκάφηκε κτίριον ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἴσως ἔπαυλη¹¹⁷⁸. Αναφέρεται καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τάφων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μεταξὺ Λιανῆς Ἄμμου καὶ Παναγίτσας (δηλαδὴ τῆς Μέσα Παναγίτσας, ἡ ὁποία βρίσκεται ΝΔ τοῦ ὄρμου Κουρέντι), ἔναντι τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ταξιαρχῶν κοντὰ στὴν ἀκτὴ¹¹⁷⁹.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Καὶ στὴ θέση αὐτὴ Δ τῆς χερσονήσου ἐκτείνεται τὸ ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο τῆς Κακῆς Κεφαλῆς, κατὰ συνέπειαν ὁ χῶρος βρισκόταν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ἑλληνιστικῆς Χαλκίδας. Τὰ λίγα κλασσικὰ ὄστρακα καθιστοῦν πιθανή, ὄχι ὅμως βέβαιη τὴν ἴδια χρῆση τοῦ χώρου κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ. Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους οἰκοδομήθηκε ἐκεῖ ἡ ἔπαυλη πού εἶδαμε.

21ζ': Χαλκίς: Νεάπολη:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Ν τοῦ ὄρμου καὶ τῆς παραλίας Κουρέντι βρίσκεται ἡ συνοικία Νεάπολη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ προέκταση τοῦ ἀστικοῦ χώρου τῆς Χαλκίδας πρὸς Β μετὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμο.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκε ὑστεροαρχαϊκὸς τάφος πού περιεῖχε μελανόμορφο ληκύθιο¹¹⁸⁰. Στὴν ἴδια συνοικία πλησίον τοῦ Ε' Δημοτικοῦ Σχολείου Χαλκίδας βρέθηκε καλυβίτης τάφος παιδιοῦ, ὁ ὁποῖος περιεῖχε τρία ἀγγεῖα 4^{ου} π.Χ. αἰώνα. Τὰ ἐπόμενα ἔτη ἀνασκάφηκαν στὴν Νεάπολη καὶ τὸν λόφο τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ ἑλληνιστικοὶ τάφοι¹¹⁸¹. Σὲ οἰκόπεδο πλησίον τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ταξιαρχῶν ἀνασκάφηκε μία στενὴ στοὰ τοῦ ἀρχαίου ὑδραγωγείου¹¹⁸².

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ὁ χῶρος βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας, τόσο κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, ὅσο καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴ καὶ τὴν ἑλληνιστικὴ, ὅπως μαρτυροῦν οἱ τάφοι πού ἀνακαλύφθηκαν. Πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο πού ἐκτείνεται Β μέχρι τὴν Κακὴ Κεφαλή.

Δ21η': Χαλκίς: Βροντού:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Ν τῆς συνοικίας Νεαπόλεως κεῖται ἡ συνοικία Βροντού. Τὶς δύο συνοικίες χωρίζει ἡ λεωφόρος Χαϊνᾶ.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἐντοπίζεται νησίδα ἐγκαταστάσεως ΠΓ ἐποχῆς. Ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου τοῦ ἐργοστασίου Πειραϊκῆς Πατραϊκῆς βρέθηκαν ἕξι ἀποθέτες, οἱ ὁποῖοι περιεῖχαν ὄστρακα γεωμετρικῆς ἐποχῆς, κλασσικὰ ὄστρακα 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ ἀκέραια ἀγγεῖα. Στὸ κέντρον τοῦ οἰκοπέδου ἀνασκάφηκε κτίριον χρονολογούμενον ἀπὸ

¹¹⁷⁵ ἔ.ἀ., σελ. 490.

¹¹⁷⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 58. Βλέπε ἐπίσης Παπαβασιλείου (1891), σελ. 613· Θεοχάρης (1959), σελ. 282, 308, 311, 313· Philippson (1951), σελ. 602, ἀρ. 3, 686, 721.

¹¹⁷⁷ ΑΔ 26, 1971, σελ. 250-260· Michaud (1974), σελ. 681.

¹¹⁷⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983)ΒΙ, σελ. 139.

¹¹⁷⁹ Βρανόπουλος (1995), σελ. 179 καὶ ἐξῆς.

¹¹⁸⁰ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-180.

¹¹⁸¹ Καραπασχαλίδου Α., Πρακτικὰ διεθνοῦς συνεδρίου «Ἡ πόλη τῆς Χαλκίδας», 24- 27 Σεπτεμβρίου 1987, σελ. 71- 76. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1992), σελ. 925.

¹¹⁸² Τουλούπα (1978), σελ. 122-4.

τήν κεραμεική στόν 3^{ον} π.Χ. αἰώνα. Κάτω ἀπό αὐτὸ ἀνασκάφηκαν στρώματα πού περιεῖχαν κεραμεική 4^{ον}, 5^{ον} καὶ 6^{ον} π.Χ. αἰώνα καὶ γεωμετρικῶν χρόνων. Ἀνατολικῶς αὐτοῦ ἀνασκάφηκε ἄλλο, μεγάλων διαστάσεων κτίριο τοῦ 4^{ον} π.Χ. αἰώνα. Τὸ κεντρικὸ δωμάτιό του διέθετε ψηφιδωτὸ δάπεδο. Βρέθηκε κεραμεική 3^{ον}, 4^{ον}, 5^{ον} αἰώνα π.Χ., χάλκινα ἐλάσματα καὶ δωρικὸ κιονόκρανο. Στὴν αὐλὴ τοῦ κτιρίου ἀνασκάφηκε ἀρχαῖο φρέαρ πού εἶχε μεταβληθεῖ σὲ ἀποθέτη. Περιεῖχε κεραμεικὴ ἑλληνιστικῆς καὶ πρωίμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Στὰ βαθύτερα στρώματα ἀνασκάφηκε γεωμετρικὸς τοῖχος. Ἀνασκάφηκε ἐπίσης λάξευμα, ὅπου βρέθηκαν ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα ἐρυθρόμορφα καὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς ὄστρακα, καθὼς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ἀγωγός. Δυτικῶς τοῦ κτιρίου αὐτοῦ ἀνασκάφηκε ἄλλο νεότερο κτίριο¹¹⁸³. Πλησίον τοῦ ἐργοστασίου τῆς Πειραϊκῆς Πατραϊκῆς καὶ τοῦ τάγματος τῶν Πεζοναυτῶν βρέθηκε ἀποθέτης-φρέαρ πού περιεῖχε κεραμεική 5^{ον} καὶ 4^{ον} π.Χ. αἰώνα καὶ εἰδώλια¹¹⁸⁴. Ἔχει βρεθεῖ ἐπίσης ἓνας πρωτογεωμετρικὸς τάφος, δύο λαξευτοὶ καὶ ἓνας καμαροειδῆς τάφος¹¹⁸⁵, κλασσικοὶ τάφοι χρονολογούμενοι μεταξὺ 450-400 π.Χ. αἰώνα¹¹⁸⁶. Ἐπίσης ἔχουν βρεθεῖ ἑλληνιστικοὶ καὶ ῥωμαϊκοὶ τάφοι καὶ ἐπιτύμβιες στήλες¹¹⁸⁷, κτίρια ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ τμῆμα ἐνεπίγραφης στήλης¹¹⁸⁸. Ἡ Σακελλαράκη παρουσιάζει κοσμήματα ἀπὸ τοὺς τάφους πού ἀνασκάφηκαν στὴν Βροντοῦ¹¹⁸⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἡ θέση τῆς Βροντοῦς τοποθετεῖται ἀπὸ τὰ εὐρήματα στὶς ΒΔ παρυφές τοῦ οἰκιστικοῦ πυρήνα τῆς Χαλκίδας περιλαμβάνοντας ἓνα τμῆμα τοῦ οἰκισμοῦ καὶ ἓνα τμῆμα ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ὅπου βρισκόνταν τὰ ἀρχαῖα νεκροταφεῖα.

Συγκεκριμένα ἡ θέση κατοικεῖται ἀπὸ τὴν ΠΓ ἐποχὴ μέχρι τὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια. Ἐδῶ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε ἓνα ΠΓ οἰκισμὸ, ὁ ὁποῖος θὰ ἦταν μικρὸς σὲ ἔκταση, ὀργανωμένος κοινωνικὰ στὰ πλαίσια τοῦ οἴκου καὶ πολιτικὰ ὡς φυλετικὸ πολιτικὸ μῶρφωμα. Γύρω του καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸν τοποθετοῦμε τὰ νεκροταφεῖα πού ἀνήκουν σ' αὐτόν.

Ἡ ἴδια χρῆση τοῦ χώρου φαίνεται ὅτι ἐξακολούθησε κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ, στὴν ὕστερη φάση τῆς ὁποίας (β' ἡμισὺ 8^{οῦ} π.Χ. αἰώνα) πρέπει νὰ ἔγινε ὁ συνοικισμὸς πού ἀνέδειξε τὴν πόλη κράτος τῆς Χαλκίδας, ἡ ὁποία ὡς ὀργανωμένη πόλη-κράτος πρωτοστάτησε στὸν ἀποικισμὸ τῆς Δύσης¹¹⁹⁰, ἐνεπλάκη σὲ πόλεμο μὲ τὴν γειτονικὴ Ἐρέτρια διεκδικώντας τὸ Ληλάντιο πεδίο¹¹⁹¹, κήδευσε περὶ τὸ 700 π.Χ. τὸν τελευταῖο πραγματικὸ βασιλιά της, τὸν Ἀμφιδάμαντα, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε πολεμώντας σὲ ναυμαχία μὲ τοὺς Ἑρετριεῖς κ.λ.π. Ὁ οἰκισμὸς αὐτὸς φαίνεται ὅτι ἀνήκει σὲ αὐτοὺς πού ἀποτελέσαν τὸν πυρήνα τῆς ΥΓΕ Χαλκίδας, ἀφοῦ καὶ στὶς μετέπειτα ἐποχές (ΑΡ, ΚΛ, ΕΛ, ΡΩ) ἡ θέση περιλαμβάνεται στὸν οἰκιστικὸ πυρήνα τῆς Χαλκίδας.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ τμῆμα τοῦ οἰκισμοῦ πού περιλαμβάνει ἀνήκε στὸ ΒΔ ἄκρο τοῦ οἰκισμοῦ, ἡ θέση Βροντοῦ περιλαμβάνει καὶ ἓνα τμῆμα τῶν νεκροταφείων τῆς ἀρχαίας πόλεως. Συνεπῶς, οἱ θεμελιώσεις τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας πόλεως πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ἀνάμεσα στὰ οἰκόπεδα ὅπου ἀνεσκάφησαν τὰ κτίρια καὶ σὲ ἐκεῖνα ὅπου βρέθηκαν οἱ κλασσικοὶ τάφοι.

Δ21Θ': Χαλκίς: Λόφος Βελῆ-Μπαμπᾶ (ἢ Δεξαμενῆ):

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται γιὰ λόφο πού κεῖται Ν τῆς Νεαπόλεως πού διατηρεῖ τὸ ὄνομα πού τοῦ ἀποδόθηκε ἀπὸ κάποιον Τοῦρκο ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸν λόφο τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ στὴν Δ πλευρὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου. Στὸ λόφο αὐτὸν εἶναι κατασκευασμένη μία μεγάλη δεξαμενῆ τοῦ σύγχρονου ὑδραγωγείου τῆς Χαλκίδας.

¹¹⁸³ Σάμψων (1976), σελ. 136-146. Βλέπε ἐπίσης Catling (1984-5), σελ. 12-14, Touchais (1985), σελ. 832.

¹¹⁸⁴ ἔ.ἀ., σελ. 140 καὶ ἔξης· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 43-44· τοῦ ἰδίου (1988-9), ἀρ. 122.

¹¹⁸⁵ τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 43-44.

¹¹⁸⁶ ἔ.ἀ., σελ. 43-44· ΑΔ 1972, Μελέται, σελ. 179, πίν. 64α-δ.

¹¹⁸⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 119-120. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1991), σελ. 923· Ἐλεύθερος Τύπος τῆς 16^{ης} -2-1992· Touchais (1986), σελ. 733 καὶ ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124. Βλέπε ἐπίσης BCH 113, 1989, σελ. 831· Καραπασχάλιδου (2000), σελ. 409-410· Mulliez(2009-2010), σελ. 86-87 καὶ BCH 128-129, 2004-2005, σελ. 1538.

¹¹⁸⁸ Τουλούπα (1978), σελ. 122.

¹¹⁸⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 92.

¹¹⁹⁰ Θουκυδίδης, Ἱστορία, VI· Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447.

¹¹⁹¹ Θουκυδίδης, Ἱστορία, Α, 15-16· Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Επισημαίνονται ίχνη κατοικήσεως 8^{ου} αιώνα π.Χ. πάνω στο λόφο του Βελή-Μπαμπά, όπου ή δεξαμενή ΝΔ της Νεαπόλεως¹¹⁹². Έδω έχουν ανασκαφεί τμήματα αρχαίων οδών¹¹⁹³, υπόγειοι αγωγοί¹¹⁹⁴ και τοίχοι έλληνιστικών και ρωμαϊκών κυρίως κτιρίων¹¹⁹⁵. Επίσης έχουν ανασκαφεί αποθέτες που περιείχαν κεραμική αρχαϊκών, κλασικών και έλληνιστικών χρόνων¹¹⁹⁶. Επίσης έχουν ανασκαφεί πολλοί τάφοι κλασικής¹¹⁹⁷ και έλληνιστικής¹¹⁹⁸ έποχής.

III) Αναγνώριση-ταύτιση:

Τόν λόφον του Βελή-Μπαμπά ο Βακhuizen ταυτίζει με τόν αρχαίο Κάνηθον¹¹⁹⁹. Ο Κάνηθος ήταν αρχαία ακρόπολη της Χαλκίδας που όχυρώθηκε κατά τους χρόνους του Μ. Αλεξάνδρου. Τότε τὰ τείχη της Χαλκίδας επέκτάθηκαν και περιέλαβαν τόν Κάνηθον και τόν Εύριπον¹²⁰⁰.

Ο λόφος του Βελή-Μπαμπά είναι αρκετά ψηλός, φυσικά όχυρός λόφος, στα όρια ακριβώς του αρχαίου οικισμού. Τὰ ίχνη κατοίκησης του 8^{ου} π.Χ. αιώνα δείχνουν ότι ή θέση κατοικείτο από αυτήν την έποχή, ίσως και από παλιότερα, αν προκύψουν ΠΓ ευρήματα που νά αποδεικνύουν αυτήν την υπόθεση. Σε αυτήν την περίπτωση θα μπορούσε νά υπάρχει επάνω στον λόφο του Βελή-Μπαμπά ΠΓ οικισμός, γύρω από τόν όποιο θα διατάσσονταν τὰ νεκροταφεία του. Ο ΓΕ οικισμός που τόν διαδέχθηκε στην ΥΓΕ έποχή μετά τόν πιθανό συνοικισμό, θα αποτέλεσε τó Δ άκρο του πολιτικού κέντρου της πόλεως-κράτους Χαλκίδας.

Η θέση του λόφου σε συνδυασμό με τὰ ΓΕ, ΑΡ και ΚΛ ευρήματα επάνω σε αυτόν δείχνει ότι πιθανότερο είναι νά ανήκε ο λόφος ήδη από τόν 8^ο π.Χ. αιώνα στον οικισμό του πολιτικού κέντρου της Χαλκίδας, και λόγω της όχυρότητάς του νά ήταν ή αρχαιότερη ακρόπολη της Χαλκίδας. Σε αυτήν την περίπτωση δέν μπορεί νά ταυτισθεί με τόν Κάνηθον. Άλλος λόφος με συνεχή κατοίκηση από τὰ ΠΓ χρόνια είναι ο λόφος Καλλιμάνη, στην ΝΑ πλευρά της αρχαίας πόλεως, στους δυτικούς πρόποδες του Βαθροβουνίου, με τόν όποιο θα ασχοληθούμε στην συνέχεια¹²⁰¹. Τó γεγονός, τέλος, ότι βρέθηκαν ΚΛ και ΕΛ τάφοι δείχνει ότι ο λόφος του Βελή-Μπαμπά βρισκόταν στο δυτικό άκρο της όχυρώσεως της ΚΛ Χαλκίδας.



Άριστερά: Χαλκίς: Στρογγυλό. Πρόκειται για την θέση του ΒΔ κυκλικού πύργου του μεσαιωνικού κάστρου. Άποψη προς Β, δηλαδή προς τó Πλάτωμα, τó όποιο ήταν ή συνοικία που αναπτύχθηκε επί τουρκοκρατίας έξω από τó Κάστρο.

¹¹⁹² Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-5.

¹¹⁹³ Σάμψων (1986), σελ. 44-45· ΑΔ 1978, Χρον., οικ. Α. Κούκουρα και οικ. εργοστασίου Αφοί Περγάμαλη.

¹¹⁹⁴ Σάμψων (1986), σελ. 44-45· και Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294-5.

¹¹⁹⁵ Σάμψων (1986), σελ. 44-45, οικ. Κούκουρα. Βλέπε επίσης ΑΔ 1978, Χρον., οικ. Δ. Ακρωτίου, οικ. Ν. Τρυφωνίδου και οικ. Λιάσκου.

¹¹⁹⁶ Σάμψων (1986), σελ. 44-45, οικ. Ε. Κωνσταντίνου. Βλέπε επίσης ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 252, οικ. Πολιτιστ. Κέντρου Δήμου Χαλκιδέων, οικ. Δ. Ακρωτίου. Βλέπε επίσης ΑΔ 1972, Μελέται, σελ. 177, πίν. 62β'. ΑΔ 1960, Χρον., σελ. 151.

¹¹⁹⁷ Ανδρειωμένου (1960), σ. 151· Σάμψων (1986), σελ. 44-45· ΑΔ, 1972, Μελέται, σελ. 178· ΑΔ, 1960, σελ. 151· Ανδρειωμένου (1971), σελ. 258.

¹¹⁹⁸ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294-295. Βλέπε επίσης Ανδρειωμένου (1972), σελ. 177.

¹¹⁹⁹ Βακhuizen (1985)· Σάμψων (1986), σελ. 44-45· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹²⁰⁰ Διόδωρος Σικελιώτης, Ιστορική Βιβλιοθήκη, 28, 13, 47.

¹²⁰¹ Βλέπε παρακάτω: θέση Δ21κδ': Χαλκίς: Λόφος Καλλιμάνη.

Δεξιά: Χαλκίς: Κάστρο: άποψη από Α/ΝΑ, δηλαδή από τη βοιωτική άκτῆ. Στην πλευρά της Βοιωτίας, άριστερά από τὴν γέφυρα, διακρίνεται ἡ βάση τοῦ ἑνός από τοὺς ἑνετικούς πύργους τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου τοῦ Εὐρίπου. (λήψη από πολυκατοία πίσω από τὸ λιμεναρχεῖο)

Δ21ι': Χαλκίς: Πλάτωμα:

Ι) Φυσική περιγραφή: ΝΔ του λόφου του Βελή-Μπαμπά και μέχρι την περιοχή του μεσαιωνικού Κάστρου ευρίσκεται η περιοχή Πλάτωμα.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἡ περιοχή κατοικήθηκε κυρίως κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς και ῥωμαϊκούς χρόνους. Ἔχουν ανασκαφῆ κτίρια ἑλληνιστικῆς ἑποχῆς, πολλά από τὰ ὁποία εἶναι οἰκίες¹²⁰², τμήμα ἀρχαίας ὁδοῦ πὸ ὁδηγοῦσε από ΝΔ πρὸς ΒΑ, καθὼς και ἀγωγοὶ νεροῦ ἑλληνιστικῶν και ῥωμαϊκῶν χρόνων¹²⁰³. Ἐπίσης ἔχουν βρεθῆ ἀρχιτεκτονικά μέλη κτιρίων, καθὼς και ἑλληνιστικοὶ και ῥωμαϊκοὶ τάφοι¹²⁰⁴, καθὼς και ἄγαλμα καθιστῆς γυναικείας μορφῆς 1^{ου} π.Χ. αἰῶνα, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀντίγραφο ἑλληνιστικοῦ προτύπου και ἴσως παριστάνει τὴν Ἄρτεμη. Τὸ ἄγαλμα βρέθηκε στὸ οἰκόπεδο τοῦ 12^{ου} Δημοτικοῦ Σχολεῖου¹²⁰⁵.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἡ θέση Πλάτωμα μέχρι τὴν ΥΚΛ ἑποχῆ βρισκόταν ἔξω από τὸν οἰκιστικὸ πυρῆνα τῆς Χαλκίδας. Μὲ τίς ἑπεκτάσεις ὁμως τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου ἡ θέση αὐτὴ συμπεριλήφθηκε στὸν οἰκιστικὸ πυρῆνα τῆς πόλεως, ὅπως δείχνουν οἱ ἑλληνιστικῆς οἰκίες πὸν ἀνεσκάφησαν ἐδῶ. Ἐξω από τὸ ΕΛ τείχος πὸ ἐπίσης πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ ἐδῶ, πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν οἱ ῥωμαϊκοὶ τάφοι, ἐκτὸς ἀν στὴν καταστροφῆ τῆς πόλης τὸ 200 π.Χ. τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς πόλης ἐγκαταλείφθηκε.

Δ21ια': Χαλκίς: Κάστρο:

Ι) Φυσική περιγραφή: Πρόκειται περὶ τῆς συνοικίας πὸ βρίσκεται στὴν Α ἄκτῆ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, ἡ ὁποία περιβαλλόταν από τὸ ἑνετικὸ φρούριο, τὸ ὁποῖο κατεδαφίσθηκε τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Πρόκειται δηλαδή γιὰ τὴν θέση τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Από τὴν ἀνασκαφῆ τῶν θεμελίων τοῦ τείχους τοῦ μεσαιωνικοῦ Κάστρου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου προέρχονται 5 πῶρινα δωρικά κιονόκρανα, χρονολογούμενα στὸ διάστημα 500-470 π.Χ. Ἄλλο ὁμοιο κιονόκρανον περισυνελέγη από τὴν θέση Βοῦρκος (ΝΑ του Κάστρου), τὸ ὁποῖο βρέθηκε κατὰ τὴν διάρκεια λαθραίας ἑκσκαφῆς οἰκοπέδου. Τὸ οἰκόπεδο αὐτὸ βρίσκεται πλησίον τῶν ἄλλων δύο (ὅπου βρέθηκαν τὰ δωρικά κιονόκρανα), ὅπου ἡ συνέχεια τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους, στὴν τοιχοποιία τοῦ ὁποῖου εἶχε χρησιμοποιηθῆ¹²⁰⁶.



Αρχαιολογικὸ μουσεῖο Χαλκίδας: Τὰ δύο από τὰ ΥΑΡΧ ἢ αὐστηροορθμικά κιονόκρανα.

¹²⁰² Τουλούπα (1978), σελ. 124· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 193· ΑΔ 25, 1970, Χρον., 247-249· ΑΔ 42, 1987, Χρον., σελ. 208.

¹²⁰³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 193· ΑΔ 42, 1987, Χρον., σελ. 208.

¹²⁰⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 193· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151. Στὸ τετράγωνο τῆς ἀγορᾶς τοῦ 1950, ὅπου ἔγιναν ἀνασκαφῆς γιὰ τὸ ὑπόγειο δημοτικὸ πάρκινγκ ἀνακαλύφθηκαν ΕΛ τάφοι. Βλ. Καραπασχαλίδου (2000), σελ. 412-413.

¹²⁰⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 91 και 93.

¹²⁰⁶ ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 296· ΑΑΑ VI, 1973, σελ. 66α κ.ἑξῆς· Μελαδίνη-Παπαδάκης (1974), σελ. 35-43· Catling (1973-4). Βλέπε ἐπίσης ΑΡ 1972-3, σελ. 7-8· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33 και 50-51.

Θεωρείται ότι τα όμοια αυτά ΥΑΡΧ ή αύστηρορυθμικά κιονόκρανα προέρχονται από το ίδιο, μεγάλων διαστάσεων, μνημείο, πιθανώς τον ναό του Όλυμπίου Διός¹²⁰⁷, ο οποίος αναφέρεται από τους αρχαίους συγγραφείς (Στράβωνας, Δικαίρχος κ.ά.) και από επιγραφές¹²⁰⁸. Όλοι οι μελετητές¹²⁰⁹ σχετίζουν τα κιονόκρανα με τον ναό αυτόν, ο οποίος ήταν από τους σπουδαιότερους της Χαλκίδας. Η Σακελλαράκη, μάλιστα, πιστεύει ότι, αν ο ναός αυτός βρισκόταν πλησίον του τόπου όπου βρέθηκαν τα 5 κιονόκρανα (δηλαδή στο ΒΑ τμήμα της περιοχής του μεσαιωνικού κάστρου), τότε δεν θα ήταν δυνατό να βρισκόταν έξω από την πόλη, έξω δηλαδή από το αρχαίο τείχος, αλλά στο σημείο που είχε κτισθεί θα υπήρχε ακρόπολη αρχαιότερη της ακροπόλεως του Βαθροβουνίου, η αγορά, αφού οι αρχαίοι συγγραφείς¹²¹⁰ επιμένουν στο ζήτημα υπάρξεως οχυρώσεως πλησίον του Ευρίπου¹²¹¹.

Αν πράγματι είχαν έτσι τα πράγματα, τότε η περιοχή μεταξύ Αγίας Βαρβάρας και Αγίας Παρασκευής, όπου βρίσκεται ένας χαμηλός λόφος, πρέπει, κατά την Σακελλαράκη¹²¹², να ταυτισθεί με τον σκιερό λόφο που αναφέρει ο Δικαίρχος (4^{ος} π.Χ. αι.). Επιγραφή ρωμαϊκών χρόνων βρέθηκε στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας και αναφέρει το θέατρο του Διονύσου¹²¹³. Πιθανώς στην Χαλκίδα και το θέατρο του Διονύσου αναφέρεται και ο Δίων ο Χρυσόστομος (*Ευβοϊκός ή Κυνηγός*, 103-106)¹²¹⁴. Κατά την ελληνιστική εποχή αναφέρεται από τον Στράβωνα ότι υπήρχε μία αγορά πλησίον του Ευρίπου¹²¹⁵.

Εντοιχισμένα στο μεσαιωνικό τείχος που κατεδαφίστηκε στα τέλη του 19^{ου} αι. και στα ανασκαπτόμενα θεμέλιά του σήμερα, δεν βρέθηκαν μόνο αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίων κτιρίων¹²¹⁶, αλλά και αναθηματικές επιγραφές¹²¹⁷, ψηφίσματα της Βουλής και του Δήμου των Χαλκιδέων¹²¹⁸ κ.ά. Κοντά στην Κάτω Πύλη του Φρουρίου (όδος Παπαναστασίου στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας) βρέθηκαν 3 κυβόλιθοι που ανήκαν σε βάθρο και συνδεόμενοι σχηματίζουν τόξο. Στους δύο από αυτούς αναγράφονται 4 ψηφίσματα της Βουλής και του Δήμου των Χαλκιδέων ελληνιστικής εποχής (2^{ου} π.Χ. αι.)¹²¹⁹.

Από την συνοικία του Κάστρου, είτε από περισυλλογή είτε από ανασκαφές έχουν προκύψει επιγραφές, όπως η αετωματική στήλη που φέρει διάταγμα του Φιλίππου Ε' της Μακεδονίας προς τον διοικητή της μακεδονικής φρουράς στην Χαλκίδα (3^{ου} π.Χ. αι.)¹²²⁰, ή επιγραφή επάνω σε τμήμα αργάβδωτου κίονα που αποδίδεται σε εφήβους και θεωρείται ότι προέρχεται από γυμνάσιο της πόλεως (πρώιμης ρωμαϊκής εποχής), ενεπίγραφη πλάκα θρανίου Γυμνασίου (1^{ου} π.Χ. αι.) με ονόματα εφήβων¹²²¹, και άλλες¹²²².

¹²⁰⁷ ξ.ά.

¹²⁰⁸ IG P, 35 και 9. Βλέπε επίσης Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 51, όπου υπάρχει αναφορά σε επιγραφή του 5^{ου} αιώνα π.Χ., ή οποία αναφέρει τον ναό του Όλυμπίου Διός.

¹²⁰⁹ ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 296· ΑΑΑ VI, 1973, σελ. 66α κ.έξης· Μελαδίνη-Παπαδάκης (1974), σελ. 35-43· Catling (1973-4). Βλέπε επίσης AR 1972-3, σελ. 7-8· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33 και 50-51.

¹²¹⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, XI, 8, 447C· Διόδωρος Σικελιώτης, 28, 13, 47· Ηρακλείδης ο Κρής, *Περί των εν Ελλάδι αρχαίων πόλεων*, I, 26-30.

¹²¹¹ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33 και 38-40, Βρανόπουλος (1995), σελ. 178.

¹²¹² Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 28.

¹²¹³ Ψήφισμα προς τιμήν του Αρχένου Χαρικλέους IG, IX, III, αρ. 899. (2^{ος} π.Χ. αιώνας)

¹²¹⁴ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 28. Επειδή όμως ο κυνηγός που περιγράφει την πόλη έχει βγει ναυαγός στα Κόιλα της Ευβοίας, πιθανότερο είναι να περιγράφει την Κάροστο, αν δεν είναι τελείως φανταστική ή αφήγηση και η περιγραφή.

¹²¹⁵ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 8, 447C. Το τι όμως σημαίνει «πλησίον» χρειάζεται προσεκτική διερεύνηση.

¹²¹⁶ ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 296, ΑΑΑ VI, 1973, σελ. 66α και έξης· Μελαδίνη-Παπαδάκης (1974), σελ. 35-43· Catling (1973-4). Βλέπε επίσης AR 1972-3, σελ. 7-8· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33 και 50-51.

¹²¹⁷ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 22-24.

¹²¹⁸ του ίδιου (1905), σελ. 22-24.

¹²¹⁹ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 115-157· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 50-51.

¹²²⁰ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 48.

¹²²¹ Πετράκος (1974), σελ. 103-5.

¹²²² Πετράκος (1974), σελ. 103-5.

Επιτύμβιες στήλες, αρχιτεκτονικά μέλη και άλλο οικοδομικό υλικό αρχαίων κτιρίων σε β' χρήση έχει βρεθεί έντοιχισμένο σε τοίχους αρχαίων κτιρίων ελληνιστικών και ρωμαϊκών κυρίως χρόνων (άλλα και βυζαντινής εποχής) που έχουν ανασκαφεί σε διάφορα σημεία του Κάστρου¹²²³. Κτίριο κλασικής εποχής έχει ανασκαφεί στην συμβολή των οδών Βενιζέλου και Παπαναστασίου¹²²⁴ και κατασκευή ελληνιστικών χρόνων που έρμηνεύεται λόγω επιγραφής που βρέθηκε *in situ* ως σιταποθήκη, και θεωρείται ότι ανήκει στο τείχος της πόλεως που κατέστρεψαν οι Ρωμαίοι το 200 π.Χ.¹²²⁵, βρέθηκε στην περιοχή της Αγίας Παρασκευής. Τέλος, υποστηρίζεται από τον R. Stefani βάσει επιγραφών ότι στην θέση του ναού της Αγίας Παρασκευής υπήρχε κατά την αρχαιότητα ναός αφιερωμένος στην Άρτεμη, τον Απόλλωνα και την Λητώ¹²²⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Η απουσία ΠΓ, ΓΕ και ΑΡ εύρημάτων δείχνει ότι η θέση Κάστρο δεν κατοικείτο κατά τις εποχές αυτές. Το μόνο κτίριο που ανήκει στην ΚΛ εποχή είναι αυτό που ανασκάφηκε στην συμβολή των οδών Βενιζέλου και Παπαναστασίου¹²²⁷, το οποίο όμως είναι απομονωμένο από τον οικιστικό πυρήνα της ΚΛ πόλεως που κείται 1 χλμ. Α. Δεν γνωρίζουμε αν σχετίζεται με τα ΥΑΡ-ΠΚΛ κιονόκρανα που αποδίδονται στον ναό του Όλυμπίου Διός. Οί Βυζαντινοί ή οί Ένετοί θα μπορούσαν να τα είχαν μεταφέρει με κάρα από άλλα σημεία της αρχαίας πόλης. Αν όμως προέρχονταν από την θέση περίπου όπου βρέθηκαν, τότε θα μπορούσαν να ανήκουν όντως σε κάποιο σημαντικό ναό, πιθανώς στον ναό του Όλυμπίου Διός. Σε αυτήν την περίπτωση το ιερό όπου θα βρισκόταν θα ήταν ένα έξωαστικό ιερό της Χαλκίδας, στα Δ της αρχαίας ΚΛ πόλεως.

Όμως δεν έχει βρεθεί ούτε σύγχρονη θεμελίωση, ούτε άλλα σύγχρονα με τα κιονόκρανα αρχιτεκτονικά μέλη, που κατά τις διαστάσεις και το ύψος τους θα μπορούσαν να αποδοθούν στο κτίριο αυτό, συνδεδεμένα με τα έξι κιονόκρανα. Άρα πρέπει να υπάρξουν νέα εύρηματα για να είναι δυνατόν να εξετάσουμε την δυνατότητα τοποθέτησης του ΥΑΡ-ΠΚΛ ναού του Όλυμπίου Διός στο Κάστρο. Αλλιώς δεν μπορούμε να εξαγάγουμε ασφαλή συμπεράσματα για την θέση του.

Οί πηγές μας μάς πληροφορούν ότι ο Μ. Αλέξανδρος επεξέτεινε τις όχυρώσεις της Χαλκίδας συμπεριλαμβάνοντας τον Κάνηθον και τον Εύριπον¹²²⁸. Σε αυτό πρέπει να ανήκει ή υπόγεια κατασκευή που έχει ανασκαφεί στην άμεση περιοχή της Αγίας Παρασκευής, ή οποία βρίσκεται περίπου στο κέντρο της μεσαιωνικής πόλεως, της συνοικίας του Κάστρου δηλαδή. Κτίρια ΕΛ και ΡΩ χρόνων έχουν ανασκαφεί σε διάφορα σημεία του Κάστρου, του οποίου και η μεσαιωνική φάση είχε σκοπό την φύλαξη του πορθμού του Εύριπου. Επομένως φαίνεται ότι με την επέκταση των όχυρώσεων δεν κατασκευάστηκαν μεμονωμένα φρούρια, αλλά ότι επεκτάθηκαν οί όχυρώσεις της πόλης και ο οικισμός προς Δ συμπεριλαμβάνοντας σε αυτές δύο σημαντικές και φυσικά όχυρες θέσεις, τον Κάνηθο και τον Εύριπο, οί οποίες πριν δεν ήταν όχυρωμένες.

Αν πράγματι είχαν έτσι τα πράγματα, τότε η περιοχή μεταξύ Αγίας Βαρθάρας και Αγίας Παρασκευής, όπου βρίσκεται ένας χαμηλός λόφος, πρέπει όντως να ταυτισθεί με τον σκιερό λόφο που αναφέρει ο Δικαίαρχος (4^{ος} π.Χ. αι.). Κατά την ελληνιστική εποχή θα κτίσθηκε και η αγορά πλησίον του Εύριπου που αναφέρεται από τον Στράβωνα¹²²⁹. Τα αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίων κτιρίων¹²³⁰, οί αναθηματικές επιγραφές¹²³¹ και τα ψηφίσματα της Βουλής και του

¹²²³ Ανδρειωμένου (1972), σελ. 178-182· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Γεωργοπούλου-Βέργα (1975), σελ. 171-4· Λαζαρίδης (1971), σελ. 276-7· Τουλούπα (1979), σελ. 174-5.

¹²²⁴ Χωρέμης (1971), σελ. 254-8.

¹²²⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995), σελ. 141-5· Δίων Χρυσόστομος, *Εύβοϊκός ή Κυνηγός*, 50· IG XII, Supplementum 644.

¹²²⁶ Θεοχάρης (1960), σελ. 142. Βλέπε επίσης Λάππας (1963), σελ. 135-141.

¹²²⁷ Χωρέμης (1971), σελ. 254-8.

¹²²⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 8, 447C· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, 28, 13, 47· Ήρακλείδης ο Κορής, *Περί των εν Ελλάδι αρχαίων πόλεων*, I, 26-30.

¹²²⁹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 8, 447C.

¹²³⁰ ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 296, ΑΑΑ VI, 1973, σελ. 66α και έξης· Μελαδίνη-Παπαδάκης (1974), σελ. 35-43· Catling (1973-4). Βλέπε επίσης ΑΡ 1972-3, σελ. 7-8· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33 και 50-51.

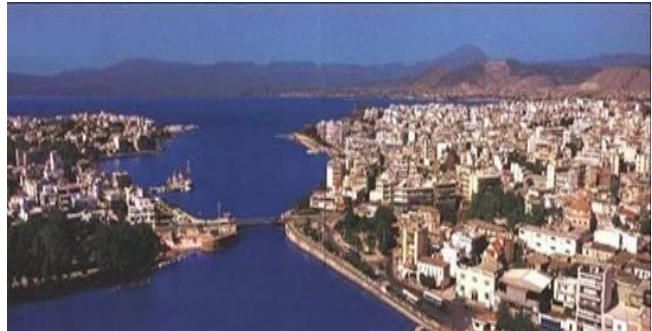
¹²³¹ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 22-24.

Δήμου τῶν Χαλκιδέων πού βρέθηκαν ἐντοιχισμένα στοῦ μεσαιωνικό δηλώνουν τήν ὑπαρξη ἀγορᾶς καί ἱερῶν ὅπου ἦταν στημένα, καί μποροῦν νά προέρχονται εἴτε ἀπό τήν περιοχὴ τοῦ Κάστρου, τὸ δυτικό δηλαδή τμήμα τῆς ἑλληνιστικῆς Χαλκίδας πού ἔφτανε μέχρι τὸ Εὐριπο, εἴτε ἀπὸ ἄλλα σημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως. Τὰ 4 ψηφίσματα τῆς Βουλῆς καί τοῦ Δήμου τῶν Χαλκιδέων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (2^{οῦ} π.Χ. αἰ.)¹²³² θὰ μπορούσαν κάλλιστα νά ἦταν στημένα στὴν ἀγορὰ κοντὰ στὸν Εὐριπο.

Ἡ ἐπιγραφή πού ἀποδίδεται σὲ ἐφήβους καί θεωρεῖται ὅτι προέρχεται ἀπὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως (πρώιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς) καί ἡ ἐνεπιγραφή πλάκα θρανίου Γυμνασίου (1^{οῦ} π.Χ. αἰ.) μὲ ὀνόματα ἐφήβων¹²³³ μπορεῖ νά προέρχεται ἀπὸ τήν θέση αὐτήν, ὅποτε πρόκειται γιὰ κάποιο γυμνάσιο πού ἦταν ἰδρυμένο στὴ θέση αὐτή, ἢ μπορεῖ νά ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ ἄλλη θέση τῆς ἀρχαίας πόλεως. Τέλος, ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Ἄρτεμη, τὸν Ἀπόλλωνα καί τὴν Λητώ¹²³⁴ στοῦ κωδωνοστάσιου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξη ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνα, ὅπου θὰ συλλατρεύονταν Ἄρτεμις καί ἡ Λητώ (ἢ Ἀπολλώνεια Τριάδα). Εἶναι δυνατὸ νά ἦταν τὸ ἱερό αὐτὸ στὴν ἴδια θέση μὲ τὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (πιθανότατα βυζαντινὸ ναὸ τῆς Θεοτόκου μέχρι τὸ 1204), ὅπως ὑποστηρίζει ὁ R. Stefani, ἀφοῦ στὴν θέση τῶν ἀρχαίων ἱερῶν κτίζονταν στὰ πρωτοβυζαντινὰ χρόνια (καί ἀργότερα) χριστιανικὲς ἐκκλησίες. Δὲν εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι ἡ ἐπιγραφή προέρχεται ἀπὸ αὐτὴν τὴν θέση. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καί γιὰ τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου¹²³⁵.

Δ21ιβ' καὶ Δ21ιγ': Χαλκίς: Πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου καὶ λόφος τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Ὁ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου χωρίζει τὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν Στερεὰ Ἑλλάδα¹²³⁶. Ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τῆς Εὐβοίας καί τῶν ἀκτῶν τῆς Βοιωτίας εἶναι περίπου 60μ., καί στοῦ μέσο περίπου τοῦ πορθμοῦ ὑπῆρχε φυσικὴ νησίδα, ἢ ὁποῖα κατασκάφηκε μετὰ τὴν κατεδάφιση τοῦ ἐνετικῆς φρουρίου πού ἦταν κτισμένο ἐπάνω σὲ αὐτὴν κατὰ τὶς ἐργασίες διευρύνσεως τοῦ πορθμοῦ. Ὅλα αὐτὰ συνέβησαν στὰ τέλη τοῦ 19^{οῦ} αἰῶνα¹²³⁷.



Ἀριστερά: τὸ βενετικὸ φρούριο τοῦ Εὐρίπου ἐπάνω στὴν νησίδα πού κατασκάφηκε κατὰ τὶς ἐργασίες διανοίξεως τοῦ πορθμοῦ. Ἀποψη ἀπὸ Ν. Δεξιά: ἀεροφωτογραφία τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου ἀπὸ τὸν βόρειο λιμένα πρὸς Ν.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἡ Χαλκίδα κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ καί γεωμετρικὴ ἐποχὴ, ἀλλὰ καί κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν καί κλασσικὴ ἐποχὴν καί μέχρι τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, δὲν βρισκόταν ὡς οἰκισμὸς κοντὰ στὸν πορθμὸ, ἀλλὰ Β τοῦ ὄρμου τοῦ Ἁγ. Στεφάνου, στὶς Δ ὑπώρειες τοῦ Βαθροβουνίου. Ἔτσι, γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχαία πόλη βρισκόνταν τὰ ἀρχαία νεκροταφεῖα καί ἐργαστήρια. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπεκτάθηκαν οἱ ὀχυρώσεις καί περιέλαβαν στὸν οἰκιστικὸ πυρῆνα τοῦ ἄστεως τὸν Κάνηθον καί τὸ Εὐριπον.¹²³⁸

Ὅστόσο, ἐπειδὴ ὁ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου ἦταν σημαντικώτατος, καί ὡς πέρασμα γιὰ τὰ πλοῖα, ἀλλὰ καί ὡς πέρασμα ἀπὸ τὴν Βοιωτία στὴν Εὐβοία, ἤδη κατὰ τὸν 5^ο καί 4^ο π.Χ. αἰῶνα οἱ Χαλκιδεῖς κατασκεύασαν φρούριο στὶς βοιωτικὲς ἀκτὲς, πιθανότατα ἐπάνω στὸν λόφο τοῦ

¹²³² Παπαβασιλείου (1903), σελ. 115-157· τοῦ ἰδίου (1905), σελ. 22-24· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 50-51.

¹²³³ Πετράκος (1974), σελ. 103-5.

¹²³⁴ Θεοχάρης (1960), σελ. 142. Βλέπε ἐπίσης Λάππας (1963), σελ. 135-141.

¹²³⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 28.

¹²³⁶ Philippson, RE, τ. 4, σ. 1281-1284· New Pauly, τ. 5, σ. 205-206.

¹²³⁷ Βρανόπουλος (1995)ΒΙ, σελ. 165.

¹²³⁸ Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 8, 447C.

Καράμπαμπα, όπου είναι κτισμένο σήμερα τὸ σωζόμενο φρούριο ἐποχῆς τουρκοκρατίας). Στὸ φρούριο αὐτὸ ἀποδίδονται τὰ λαξεύματα πὺ ὑπάρχουν ἐπάνω στοὺς βράχους τοῦ λόφου. Πρόκειται περὶ λαξευμάτων πὺ ἔγιναν γιὰ τὴν θεμελίωση τῶν τειχῶν τοῦ ἀρχαίου φρουρίου¹²³⁹.



Ἀριστερά: Ἡ παλαιὰ γέφυρα στὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου. Ἀποψη ἀπὸ τὸν βόρειο λιμένα. Δεξιά: Ὁ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου: ἀποψη ἀπὸ τὸν βόρειο λιμένα.

Γιὰ τὴν γέφυρα γνωρίζουμε ὅτι κατασκευάσθηκε γιὰ πρώτη φορὰ μετὰ τὸ 411 π.Χ., μετὰ δηλαδὴ τὴν ἀποστασία τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων πλὴν Ὠρεοῦ ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία¹²⁴⁰, στὸ σημεῖο τοῦ πορθμοῦ, ὅπου βρίσκεται καὶ ἡ σημερινὴ Παλαιὰ γέφυρα, κατὰ τὴν ἀποψη τῆς Σακελλαράκη. Ὁ Διόδωρος βεβαίως ἀναφέρει ζεύξη κοντὰ στὴν Αὐλίδα, κάτι πὺ ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶναι κατασκευαστικῶς ἀδύνατο, ἀλλὰ καὶ σήμερα θὰ ἦταν ἐξαιρετικῶς δύσκολο νὰ γινόταν. Ἔτσι συμπεραίνουμε ὅτι, ἢ ἡ πληροφορία εἶναι ἐσφαλμένη, ἢ –τὸ πιθανότερον κατὰ τὴν παραπάνω ἐρευνήτρια¹²⁴¹ – Αὐλὶς ὀνομαζόταν ὅλη ἡ περιοχὴ ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος μέχρι τὸν Εὐριπο. Παλαιότερα κατὸ τὸν 8^{ον} ἕως τὸν 6^{ον} αἰῶνα δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχε κάποια γέφυρα στὸν πορθμὸ. Μία παλαιὰ ἀναφορὰ τοῦ τέλους τοῦ 8^{οῦ} π.Χ. αἰῶνα εἶναι τοῦ Ἡσιόδου, ὁ ὁποῖος ὅταν ταξίδεψε γιὰ νὰ ἔρθει στὴν Χαλκίδα, ὅπου θὰ ἐλάμβαναν χώραν οἱ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμαντα, ἦλθε στὴν Εὐβοία μὲ βάρκα¹²⁴². Ὁ Ἀμφιδάμας ἦταν ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Χαλκίδας πὺ ἄσκησε προσωποπαγὴ ἐξουσία καὶ ἔπεσε μαχόμενος σὲ ναυμαχία μὲ τοὺς Ἑρετριεῖς¹²⁴³.

Τὸ 378 π.Χ. ἡ Χαλκίδα ἔγινε μέλος τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας. Ἡ γέφυρα ἐπιδιορθώθηκε καὶ κατασκευάσθηκαν στὰ ἄκρα τῆς δύο πύργοι, στὴν βοιωτικὴ καὶ στὴν εὐβοϊκὴ ἀκτὴ ἀντίστοιχα. Τὸ 334 π.Χ., ἔτος τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στὴν Ἀσία, ἡ γέφυρα μετατράπηκε καὶ κατασκευάσθηκε σήραγγα, πιθανῶς γιὰ λόγους προστασίας, πὺ ὀδηγοῦσε στοὺς πύργους. Ὁ Στράβων (1^{ος} π.Χ.-1^{ος} μ.Χ. αἰ.), ἀντλώντας τὶς πληροφορίες του ἀπὸ τὸν Ἐφορο τὸν Κυμαῖο, ἱστορικὸ τοῦ 4^{οῦ} π.Χ. αἰ., ἀναφέρει ὅτι ἡ γέφυρα ἦταν δίπλεθρος, δηλαδὴ εἶχε μῆκος δύο πλέθρα, δηλαδὴ περίπου 60μ. μῆκος¹²⁴⁴, ὅσο δηλαδὴ μῆκος ἔχει τὸ ἀνοιγμα τοῦ πορθμοῦ καὶ ἡ Παλαιὰ Γέφυρα σήμερα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρει τὴν νησίδα στὸ μέσο τοῦ πορθμοῦ. Ὁ Προκόπιος, ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (6^{ος} μ.Χ. αἰ.), ἀναφέρει

¹²³⁹ Bakhuizen (1985), σελ. 39 καὶ ἐξῆς.

¹²⁴⁰ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XII, 47, 3-7.

¹²⁴¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹²⁴² Ἡσιόδου, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 651-655. Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Διόδωρος Σικελιώτης συνήθως δὲν ἐπισκεπτόταν τὰ διάφορα μέρη γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγραφε στὴν ἱστορία του, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦσε βιβλιογραφία. Ἔτσι, σὰν καλὸς γνώστης τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας πὺ ἦταν σίγουρα εἶχε διαβάσει Ἡσιόδο, καὶ θεωροῦμε πιθανὸ ὅτι ἴσως ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν διάβαση τοῦ Ἡσιόδου ἀπὸ τὴν Βοιωτία στὴν Χαλκίδα ἀπὸ τὴν Αὐλίδα, πὺ ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς περιγράφει, ὅταν πῆγε νὰ συμμετάσχει σὲ ὄραψωδικὸς ἀγῶνες κατὰ τὰ ἄθλα ἐπὶ Ἀμφιδάμαντι. Ὡστόσο, ὁ Ἡσιόδου ἐννοεῖ ὅτι πέρασε ἀπὸ τὴν Αὐλίδα στὴν Χαλκίδα μὲ πλοῖο, προκειμένου νὰ λάβει μέρος στοὺς ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ βασιλεὺς τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμαντα.

¹²⁴³ *Ἀγῶν Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου*.

¹²⁴⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 26-33.

ὅτι τὸ ἓνα τμήμα τῆς γέφυρας ἦταν κινητὸ γιὰ νὰ τὸ ἀνοιγοκλείνουν κατὰ περίπτωσιν οἱ Χαλκιδεῖς¹²⁴⁵. Ἡ γέφυρα αὐτὴ καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὸ 146 π.Χ.¹²⁴⁶.

Τὸ 1890, ὅταν κατεδαφιζόταν τὸ ἐνετικὸν φρούριον, ἤλθαν στὸ φῶς βάσεις πύργων στὰ ἄκρα τῆς γέφυρας¹²⁴⁷. Ἀπὸ τὸ βυθὸ τοῦ πορθμοῦ κατὰ τὶς ἐργασίες ἐκβαθύνσεως τοῦ στενοῦ τὸ 1893, ἀνεσύρθησαν σωροὶ λίθων. Αὐτοί, σύμφωνα μὲ ἀρκετοὺς μελετητὲς, ἀνήκαν στοὺς πύργους αὐτοῦς¹²⁴⁸. Μεταξὺ τῶν λίθων ἦταν καὶ 16 ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες¹²⁴⁹. Κατὰ τὶς ἐργασίες αὐτὲς ἓνας ἐργάτης ἀνέσυρε ἀπὸ τὸ βυθὸ ἄγαλμα ἀγοριοῦ¹²⁵⁰. Κατὰ τὴν κατασκευὴ τῆς σύγχρονης γέφυρας (Παλαιᾶς Γέφυρας) ἤλθαν στὸ φῶς τμήματα τοῦ ἀρχαίου τείχους ποὺ εἶχε σχέση μὲ τοὺς πύργους τῆς ἀρχαίας γέφυρας¹²⁵¹.

Τὸν λόφον τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ (ἢ Καράμπαμπα) παλαιότερα ταύτιζαν μὲ τὸν ἀρχαῖον Κάνηθον, τὴν ἀρχαία ἀκρόπολη τῆς Χαλκίδας, ἢ ὁποία ὀχυρώθηκε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τώρα πιστεύουν οἱ περισσότεροὶ μελετητὲς ὅτι ὁ Κάνηθος πρέπει νὰ ταυτισθῆ μὲ τὴν ἀκρόπολη τοῦ Βαθροβουνίου¹²⁵². Στὸ λόφον τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ ἔχουν, τέλος, βρεθῆ ἀρχαῖοι τάφοι. Ἀπὸ ἓναν ἀπὸ αὐτοὺς προέρχονται ἐπιχρυσωμένα χαλκᾶ τμήματα στεφάνου, ὁποῖος ἐκτίθεται μέσα σὲ χάλκινη φιάλη στὸ Μουσεῖο Χαλκίδας¹²⁵³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὰ τμήματα τοῦ ἀρχαίου τείχους ποὺ εἶχε σχέση μὲ τοὺς πύργους τῆς ἀρχαίας γέφυρας¹²⁵⁴ τὰ ὁποῖα ἤλθαν στὸ φῶς κατὰ τὴν κατασκευὴ τῆς σύγχρονης γέφυρας (Παλαιᾶ Γέφυρα) ἀνήκουν στὶς ΥΚΛ ὀχυρώσεις ποὺ ἔγιναν ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου. Μὲ τὴν φράση τὸν Εὐριπον πρέπει νὰ ἐννοήσουμε καὶ τὶς δύο πλευρὲς τοῦ πορθμοῦ καὶ τὴν κατασκευὴ τῆς γέφυρας.

Παλαιότερα οἱ Χαλκιδεῖς δὲν εἶχαν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον νὰ ὀχυρώσουν τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου γιὰ νὰ ἐλέγξουν τὸ θαλάσσιο πέρασμα, ἀφοῦ στὴν ΥΓΕ καὶ ΑΡ ἐποχὴ ὁ ἐχθρὸς τους ἦταν ἡ Ἐρέτρια, ἢ ὁποῖα ἔκειτο Α, ἐνῶ μὲ τὸν Βοιωτοὺς ἦταν σχεδὸν πάντα σύμμαχοι. Μάλιστα στὰ τέλη τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνα εἶχαν κόψει καὶ κοινὸ νόμισμα. Τὸ 411 π.Χ., ἀποστατώντας ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν, φαίνεται ὅτι ἔφτιαξαν τὴν πρώτη γέφυρα καὶ πιθανῶς κάποιες πρώτες ὀχυρώσεις γιὰ νὰ ἐλέγξουν τὸ θαλάσσιο πέρασμα, ἐμποδίζοντας τοὺς Ἀθηναίους.

Ἀργότερα, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἤθελε προφανῶς ἀφ' ἑνὸς νὰ ἐλέγχει τὸ θαλάσσιο πέρασμα, ἀφ' ἑτέρου νὰ κατασκευάσει ἰσχυρὲς ἀκροπόλεις γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἐλέγχει καλύτερα τὴν πόλιν ἢ μακεδονικὴ φρουρὰ ποὺ ἐγκαταστάθηκε τὸ 331 π.Χ. στὴν Χαλκίδα. Ἔτσι τὸ ΥΚΛ φρούριον, στὸ ὁποῖον ἀνήκουν τὰ λαξεύματα τοῦ λόφου τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ ἤλεγχε τὸν πορθμὸ ἀπὸ τὰ Δ καὶ οἱ ὀχυρώσεις τοῦ Κάστρου ἀπὸ τὰ Α. Τὶς ὀχυρώσεις τῆς πόλεως παρὰ τὸν Εὐριπον λοιπὸν καὶ τὸ φρούριον τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ ἐννοοῦσαν οἱ Χαλκιδεῖς τὸν 4^ο αἰ. π.Χ. ὅταν ἔλεγαν τὸν Εὐριπον. Ἐπομένως ὁ Κάνηθος πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ σὲ ἄλλο σημεῖο στρατηγικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Δ21ιδ': Χαλκίς: Βούρκος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Συνοικία Α-ΝΑ τοῦ Κάστρου σὲ ἀπότομη κλίση πρὸς τὴν θάλασσαν, στὴν γένεση τῆς χερσονήσου Μπαταριά-Ἀγίας Μαρίνας-Ἀγίου Μάρκου, ἀνάμεσα στὸν ὄρμο τοῦ Βούρκου Δ καὶ στὸν ὄρμο τοῦ Ἀγίου Στεφάνου Α, τὸ λιμάνι δηλαδὴ τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει ἀνασκαφῆ νεκροταφεῖο πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων. Ἀπὸ αὐτὸ προέρχεται τὸ τριπλὸ ἀγγεῖο πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς τῆς προθήκης 7 τοῦ Μουσείου Χαλκίδας¹²⁵⁵. Ἐπίσης στὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας Σπ. Βασιλείου ἀνεσκάφη

¹²⁴⁵ ἔ.ἀ.

¹²⁴⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Β I, σελ. 26-33.

¹²⁴⁷ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 612-615· Μάτσας (1899), σελ. 289-292, Σάμψων (1986), σελ. 56. Βλέπε ἐπίσης: Ἀθηνᾶ, 4, σελ. 633 καὶ ΑΕ 1892, σελ. 174.

¹²⁴⁸ Σάμψων (1976) (Συμβολή)· Bakhuizen (1985), σελ. 39 καὶ ἐξῆς· Βρανόπουλος (1995), σελ. 124-5 καὶ 165.

¹²⁴⁹ Παπαβασιλείου (1893), σελ. 486-488.

¹²⁵⁰ Α/Α, 1894, σειρὰ 1, τ. 9, σελ. 120.

¹²⁵¹ Βρανόπουλος (1995)ΒΙ, σελ. 165.

¹²⁵² Βρανόπουλος (1995), σελ. 178.

¹²⁵³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 72.

¹²⁵⁴ Βρανόπουλος (1995)ΒΙ, σελ. 165.

¹²⁵⁵ ἔ.ἀ., σελ. 64-66.

ένας ομαδικός τάφος ή οστεοφυλάκιο¹²⁵⁶. Έδω βρέθηκε και τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ ἕξι ἀρχαῖκὰ-αὐστηρορρυθμικὰ δωρικὰ κιονόκρανα πὺ συνδέονται μὲ τὸν ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς¹²⁵⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Σ' αὐτὴ τὴν θέση βρίσκεται νεκροταφεῖο πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων πὺ ἀνήκε σὲ παρακείμενο οἰκισμὸ. Ἡ θέση βρίσκεται ΝΔ τοῦ οἰκιστικοῦ πυρῆνα τῆς ΓΕ, ΑΡ, ΚΛ ἐποχῆς. Κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς ὅπου ἀνήκε θὰ βρισκόταν κοντὰ στὸ νεκροταφεῖο, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ΠΓΕ καὶ ΜΓΕ ἐποχῆ. Κατὰ τὴν ΥΓΕ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς θὰ συνενώθηκε μὲ τοὺς κοντινοὺς καὶ θὰ ἀπετέλεσε τὸν οἰκιστικὸ πυρῆνα τῆς πόλεως κράτους τῆς Χαλκίδας. Τότε ὁ χώρος θὰ ἐξακολούθησε νὰ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα στὴν δυτικὴ πλευρὰ τῆς πόλεως.

Δ21ιε': Χαλκίς: Λόφος Μπαταριά:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται περὶ λόφου πὺ βρίσκεται σὲ μία χερσόνησο Ν-ΝΑ τῆς συνοικίας τοῦ Βούρκου.

II) Αρχαιολογικὰ εὐρήματα: Έδω ἔχει ἀνασκαφεῖ νεκρόπολη ἑλληνιστικῶν χρόνων. Πρόκειται γιὰ τάφους σκαμμένους στὸ φυσικὸ πέτρωμα. Ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ἀπὸ ἄλλους τάφους κοντὰ στὴν Β ἀκτὴ τῆς χερσονήσου τῆς Χαλκίδας προέρχονται ἀγγεῖα, πήλινα εἰδῶλια καθὼς καὶ μεταλλικὰ ἀντικείμενα (κοσμήματα χρυσᾶ, καθρέπτες, χάλκινες φιάλες καὶ ἄλλα)¹²⁵⁸. Τὸ 1983, ἐπίσης ἀνεσκάφησαν τοῖχοι πὺ ἀνήκαν σὲ βίλλα ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς (αὐτοκρατορικῶν χρόνων κατὰ τὴν κεραμεικὴ)¹²⁵⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται γιὰ νεκροταφεῖο ΕΛ ἐποχῆς. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ χώρος τοῦ οἰκισμοῦ ἐπεκτάθηκε Δ μέχρι τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου, δημιουργήθηκε ἕνα νεκροταφεῖο στὴ νότια πλευρὰ τῆς ὄχρωσεως.

Δ21ιστ': Χαλκίς: Ἁγία Μαρίνα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χερσόνησος, Ν-ΝΔ προέκταση τῆς χερσονήσου-λόφου Μπαταριά. Ἐπάνω σ' αὐτὴν ὑψώνεται χαμηλὸς λοφίσκος.



Χαλκίς: Ἡ ὑψηλὴ γέφυρα. Ἀποψη ἀπὸ ΝΔ, ἀπὸ τὴν βοιωτικὴ ἀκτὴ. Στὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ χερσόνησος Ἁγίας Μαρίας-Ἁγίου Μάρκου. Στὰ δεξιὰ τὸ νησάκι Χιλιομόδιο, ἡ Πασᾶ ἢ Τσιρικᾶκη.

II) Αρχαιολογικὰ εὐρήματα: Έδω ἔχουν ἀνασκαφεῖ κεραμοσκεπεῖς καὶ λαξευμένοι στὸν φυσικὸ πωρόλιθο τάφοι κλασσικῆς ἐποχῆς. Περιεῖχαν μελαμβαφῆ καὶ ἀβαφῆ ἀγγεῖα, σιδερένια ἀντικείμενα (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ σπλεγγίδες) καὶ εἰδῶλια γυναικείας μορφῆς. Ὁ τάφος Χ ἦταν οστεοφυλάκιο. Ἀναφέρεται ἐπίσης ἐγχυτρισμὸς κλασσικῆς ἐποχῆς¹²⁶⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τῆς ΚΛ πόλεως.

Δ21ιζ': Χαλκίς: Ἁγ. Ἰωάννης:

¹²⁵⁶ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151.

¹²⁵⁷ ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 296· ΑΑΑ VI, 1973, σελ. 66α κ. ἐξῆς· Μελαδίνη-Παπαδάκης (1974), σελ. 35-43· Catling (1973-4). Βλέπε ἐπίσης ΑΡ 1972-3, σελ. 7-8· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33 καὶ 50-51.

¹²⁵⁸ Τουλούπα (1979), σελ. 175· ΑΑΑ 14, 1981, σελ. 31. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1983), σελ. 807· τοῦ ἰδίου (1988), σελ. 671· ΑΔ 34, 1979, Χρον., σελ. 174-175· Pariente (1991), σελ. 924· ΒСН 187, Χρον., σελ. 807, Καραπασχαλίδου (1990), σελ. 71-76.

¹²⁵⁹ Pariente (1990), σελ. 808· ΑΔ 38, 1983, Χρον., σελ. 139.

¹²⁶⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 193-4· Blackman (1998-9), σελ. 58.

Ι) Φυσική περιγραφή: Περιοχή Α του Πλατώματος, Δ τῶν Καμαρῶν καὶ Β τοῦ ὄρου τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Στὴν περιοχή μεταξύ Λιανῆς Ἄμμου καὶ Ἀγ. Στεφάνου (πρόκειται περὶ τοῦ Α τμήματος τῆς χερσονήσου τῆς Χαλκίδας) ἐντοπίζεται ὁ κλασσικὸς οἰκισμὸς τῆς Χαλκίδας. Βεβαίως ὅλη αὐτή ἢ περιοχή, ἢ ὅποια περιλαμβάνει τὶς συνοικίες Ἀγ. Ἰωάννου, Δέλτα, Πλάτανου, Γύφτικων, Ἑργατικῶν Κατοικιῶν, Ὑψηλῶν Καμαρῶν, λόφου Καλλιμάνη, Ἀγ. Στεφάνου καὶ πηγῆς Ἀρέθουσας, ἔχει κατοικηθεῖ ἀπὸ τὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ μέχρι τὴν κλασσικὴ, καὶ συνέχισε νὰ κατοικεῖται μέχρι τοὺς ὕστερους ῥωμαϊκοὺς χρόνους¹²⁶¹. ΝΑ τῆς πηγῆς Ἀρέθουσας καὶ πάνω στὴν ΝΔ κορυφῆς τοῦ Βαθροβουνίου βρισκόταν μία ἀκρόπολη τῆς κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς πόλεως.

Ἦδη ἀπὸ τὸν 10^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ἡ νέα τεχνολογία τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ σιδήρου, δημιούργησε κοινωνικὲς τάξεις τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, πὺ σταδιακὰ ἀπαιτοῦν νέα κοινωνικὴ ὀργάνωση. Ἀπὸ τὸν 10^ο ἕως τὸν 8^ο π.Χ. αἰῶνα τὸ Λευκαντὶ ἀναδείχθηκε σὲ σημαντικὸ κέντρο πὺ μαζὶ μὲ τὴν Ἑρέτρια καὶ τὴν Κρήτη ἀνέπτυξε πρώιμες σχέσεις μὲ τὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Τὸν 8^{ον} αἰῶνα π.Χ. ἀναπτύχθηκε τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ ναυσιπλοΐα, ὅπου πρωτοστάτησαν ἡ Χαλκίδα καὶ ἡ Ἑρέτρια. Ὁ οἰκισμὸς τοῦ Λευκαντίου τὴν ἐποχὴ αὐτὴ παρακμάζει¹²⁶².

Τὸν 8^{ον} αἰῶνα π.Χ. ὑποτίθεται ὅτι ἔγιναν οἱ νεκρικοὶ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλιᾶ τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμαντος, ὅπου ἔλαβαν μέρος, κατὰ τὴν παράδοση, ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀμφιδάμαντα καταργήθηκε ἡ βασιλεία στὴν Χαλκίδα καὶ ἐγκαθιδρύθηκε ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα. Στὴν πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν καὶ τοῦ Λήλαντα, κυριαρχοῦσε κατὰ τὸν 8^{ον} αἰῶνα π.Χ. ἡ μεγάλη γαιοκτησία τῶν ἀριστοκρατῶν Ἴπποβοτῶν, διαδόχων ἢ ἀπογόνων τῶν Ἀβάντων¹²⁶³. Στὸ τελευταῖο τρίτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. ἡ Χαλκίδα καὶ ἡ Ἑρέτρια ἰδρύνουν τὶς πρώτες ἑλληνικὲς ἀποικίες στὴν Δύση (*Πιθηκοῦσες*, *Κύμη* στὴν Ἰταλία, *Νάξος* στὴν Σικελία). Στὰ τέλη τοῦ 8^{ου} καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνα ξεσπᾷ ὁ πολυετὴς Ληλάντιος Πόλεμος¹²⁶⁴ μεταξύ τῶν μεγαλύτερων εὐβοϊκῶν πόλεων, Χαλκίδας καὶ Ἑρέτριας γιὰ τὴν κατοχὴ τοῦ *Ληλάντιου πεδίου*¹²⁶⁵.

Στὶς κλιτύες τοῦ λόφου τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου, ὅπου εἶναι κτισμένη ἡ ὁμώνυμη κοιμητηριακὴ ἐκκλησία τοῦ νεκροταφείου τῆς Χαλκίδας¹²⁶⁶, ἔχουν βρεθεῖ πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι. Ἔχουν λαξευθεῖ ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ περιεῖχαν πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα¹²⁶⁷, ὄχι ὅμως καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα ὅπως στὸ Λευκαντὶ. Στὸς πρόποδες τοῦ λόφου βρέθηκαν ἐπίσης τάφοι γεωμετρικῆς ἐποχῆς περιέχοντες ἀγγεῖα 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹²⁶⁸.

Σὲ λόφο κοντὰ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου βρέθηκαν ἐπίσης κιβωτιόσχημοι τάφοι γεωμετρικῶν χρόνων. Ὁ ἕνας περιεῖχε μικρὴ ὑδρία 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ἡ ὅποια στὸν λαιμὸ τῆς φέρει γραπτὴ παράσταση ἵππων ἐκατέρωθεν τοῦ Δένδρου τῆς Ζωῆς¹²⁶⁹. Στὴν συνοικία αὐτὴν ἔχουν ἐπίσης βρεθεῖ ἀποθέτες πὺ περιεῖχαν κεραμεικὴ 8^{ου} καὶ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹²⁷⁰, λείψανα γεωμετρικῶν κτιρίων (θεμέλια), καθὼς καὶ κεραμεικὴ¹²⁷¹.

¹²⁶¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-40.

¹²⁶² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 12-15.

¹²⁶³ Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, 4, 1289, β.

¹²⁶⁴ Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, Ι, 15.

¹²⁶⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· Βρανόπουλος (1995), σελ. 177-181· Σάμψων (1986), σελ. 56· Παπαβασιλείου (1890), σελ. 149 καὶ ἐξῆς.

¹²⁶⁶ Πλέον τὸ νεκροταφεῖο τῆς σύγχρονης πόλεως ἔχει μεταφερθεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη πρὸς Β.

¹²⁶⁷ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 198 καὶ ἐξῆς· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 295· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 479-483· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Καραπασχαλίδου (1982), σελ. 174-176· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· Touchais (1980), σελ. 656.

¹²⁶⁸ Michaud (1970), σελ. 1090. Βλέπε ἐπίσης AAX 2, 1969, σελ. 27-29· Blackman (2000-1), σελ. 61.

¹²⁶⁹ Θέμελης (1969), σελ. 27-8.

¹²⁷⁰ Daux (1960), σ. 763-4· Χωρῆμης (1971), σελ. 252, Michaud (1974)· σελ. 681, 686-7.

¹²⁷¹ Σάμψων (1975), σελ. 138· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 190-1· Ἀνδρειωμένου (1985), σελ. 49-75· καὶ τῆς ἰδίας (1986), σελ. 88-110.



Αριστερά: Χαλκίς: Άγιος Ιωάννης: ΥΓΕ ύδρια. Στο λαιμό του άγγείου γραπτή παράσταση ίππων έκατέρωθεν του Δένδρου της Ζωής. Δεξιά: Αρχαιολογ. μουσείο Χαλκίδας: Κεφαλή αρχαϊκού κούρου με τὸ ήράκλειον άμμα (6^{ος} αϊ. π.Χ.)

Άν και σώζονται αρκετά ίχνη κατοικήσεως αρχαϊκής έποχής στην Χαλκίδα και πολλά λείψανα κλασσικής και έλληνιστικής έποχής, εκτός από την ακρόπολη του Βαθροβουνίου (ΝΑ του αρχαίου οικισμού) δέν έχει διατηρηθεί (ή ίσως δέν έχει ακόμη ανασκαφή) κανένα τμήμα του αρχαίου τείχους της πόλεως. Έχει ύποστηριχθεί ότι τὰ τείχη της Χαλκίδας κατασκευάσθηκαν μετά τους Περσικούς Πολέμους. Ωστόσο θεωρείται πιθανότερο ότι κατασκευάσθηκαν μετά τὸ 411 π.Χ., πιθανώς μετά τὸ 378 π.Χ. από τὸν Χαβρία, κατά την περίοδο της Β' Αθηναϊκής Συμμαχίας. Τὰ τείχη διευρύνθηκαν μετά την καταστροφή τῶν Θηβῶν από τὸν Μ. Αλέξανδρο τὸ 335 π.Χ. Ο Έφορος και ὁ Ηρακλείδης ὁ Κρής μαρτυροῦν ότι ἡ πόλη ἦταν τειχισμένη κατά τὸν 4^{ον} και 3^{ον} π.Χ. αἰώνα. Έχει ειπωθῆ βεβαίως ότι κάποια λείψανα τοίχων στην Κακή Κεφαλή και τὸν Άγ. Στέφανο ίσως ανήκουν στὰ τείχη της κλασσικής Χαλκίδας, αλλά αὐτὸ δέν είναι ἐκ τῶν εύρημάτων σαφές. Ενδείξεις για τὸ μέγεθος και τὰ ὄρια της πόλεως είναι τὰ νεκροταφεία, τὰ ὁποία πάντοτε βρίσκονταν στην περιφέρεια τῶν αρχαίων πόλεων, εκτός τῶν τειχῶν¹²⁷².

Θεωρείται επίσης πιθανόν, κατά την Σακελλαράκη, νὰ ὑπῆρχε κατά την πρώιμη κλασσική έποχή ένα δεύτερο οικιστικό κέντρον στην περιοχή του Κάστρου και του Βούρκου, λόγω της εύρέσεως τῶν 5 δωρικῶν κιονοκράνων¹²⁷³. Τὰ κιονόκρανα αὐτά, ὅπως εἶπαμε¹²⁷⁴ χρονολογοῦνται στην ίδια έποχή και συνδέονται με τὸν ναὸ του Ὀλυμπίου Διός¹²⁷⁵. Ωστόσο στις αρχαίες έλληνικές πόλεις ὑπῆρχαν και περιαιστικά και έξωαιστικά ιερά (Διδυμαῖο Μιλήτου, Ατεμίσιον Έφέσου, ιερὸ Ἀμαρυσίας Αρτέμιδος Έρετρίας) και δέν είναι απαραίτητον νὰ ὑπῆρχεν στην θέση του ιεροῦ του Ὀλυμπίου Διός της Χαλκίδας οικιστική μονάδα (άν πράγματι τὸ ιερὸ βρισκόταν στην περιοχή πὸν βρέθηκαν τὰ κιονόκρανα).

Στην συνοικία του Άγ. Ιωάννου έχει βρεθεῖ αρχαϊκή κεραμική (τμήμα αρχαϊκοῦ ἀρυβάλλου 6^{ου} π.Χ. αἰώνα και άλλα σύγχρονα θραύσματα άγγείων¹²⁷⁶, διακόσιοι και πλέον λύχνοι τέλους 6^{ου}-αρχῶν 5^{ου} π.Χ. αἰώνα¹²⁷⁷ και κεφαλή κούρου 6^{ου} π.Χ. αἰώνα με ήράκλειον άμμα, πενήντα χρόνια πρωιότερη τῶν έναέτιων γλυπτῶν του ναοῦ του Δαφνηφόρου Απόλλωνα στην Έρέτρια (β' τέταρτον 6^{ου} π.Χ. αἰώνα), έντοιχισμένη στον τοῖχο ΥΡΩ κτιρίου¹²⁷⁸.

Σὲ πολλά σημεία της συνοικίας έχουν βρεθεῖ λείψανα κτιρίων 5^{ου} και 4^{ου} π.Χ. αἰώνα¹²⁷⁹, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ θεμέλια στωϊκοῦ οικοδομήματος ὕστερης Κλασσικής- αρχῶν

¹²⁷² Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Βρανόπουλος (1995), σελ. 177-181· Σάμψων (1986), σελ. 56, Παπαβασιλείου (1890), σελ. 149 και έξης.

¹²⁷³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹²⁷⁴ ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 296· ΑΑΑ VI, 1973, σελ. 66α και έξης· Μελαδίνη-Παπαδάκης (1974), σελ. 35-43· Catling (1973-4). Βλέπε επίσης ΑΡ 1972-3, σελ. 7-8· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33 και 50-51.

¹²⁷⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹²⁷⁶ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1993), σελ. 190-1.

¹²⁷⁷ Daux (1961), σελ. 753-4.

¹²⁷⁸ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1993), σελ. 190-1, Blackman (1998-9), σελ. 58.

¹²⁷⁹ Touchais (1980), σελ. 656, ΒСН 101, 1977, σελ. 624, Σάμψων (1986), σελ. 17-19 και 40-1.

έλληνιστικής εποχής στο Ο.Τ. 400¹²⁸⁰, τὸ κτίριο ἄγνωστης χρήσεως τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰώνα καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κτισμένο κεραμορρεῖο 4^{ου} π.Χ. αἰώνα τοῦ οἰκοπέδου Δ. Βασιλειάδου (ὁδὸς Καρύστου). Πλησίον τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ βρέθηκε ἀποθέτης ἀποτυχημένων ἀγγείων¹²⁸¹. Ὅστρακα, τμήματα ἀγγείων καὶ ἀκέραια ἀγγεῖα 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα¹²⁸², καθὼς καὶ εἰδώλια τῆς ἴδιας ἐποχῆς¹²⁸³ ἔχουν ἐπίσης βρεθεῖ στὴν συνοικία τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου.

Πολλὲς δεξαμενές, φρέατα, ἀγωγοὶ καὶ ὀχετοὶ ἔχουν ἐπίσης ἀνασκαφεῖ στὴν συνοικία αὐτὴν καὶ στὶς πλησίον κείμενες Β καὶ Α. Ἀνήκουν στὸ ἀρχαῖο ὑδραγωγεῖο, τὸ ὁποῖο κατασκευάσθηκε κατὰ τὸν 5^ο μᾶλλον αἰώνα¹²⁸⁴. Ὅλη ἡ πόλη τῆς Χαλκίδας ὑδρευόταν ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς πηγῆς Ἀρέθουσας μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα. Τότε ἕνας μεγάλος σεισμὸς ἄλλαξε τὴν φορὰ τῶν ὑπογείων ὑδάτων καὶ τὸ ὑδραγωγεῖο ἀχρηστεύθηκε καὶ ἐγκαταλείφθηκε¹²⁸⁵. Ἐκτοτε μεταβλήθηκε σὲ χώρους ἀποθέσεως ἀπορριμάτων.

Τὰ εὐρήματα τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς στὴν συνοικία τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου εἶναι πολὺ πλούσια. Ἔχουν ἀνασκαφεῖ πολλὰ ἑλληνιστικὰ κτίρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων δημόσια κτίρια¹²⁸⁶, πολυτελεῖς οἰκίαι μὲ ψηφιδωτὰ δάπεδα¹²⁸⁷, ἐργαστήριον¹²⁸⁸, κτίρια ἀβέβαιας χρήσεως¹²⁸⁹ καὶ ἀρχαῖες ὁδοὶ¹²⁹⁰. Οἱ δρόμοι τῆς ἑλληνιστικῆς Χαλκίδας ἦταν εὐθεῖς καὶ σχηματίζαν (λόγῳ τῶν λόφων) μικροὺς κανάβους μὲ τεμνόμενους ὀριζοντίους καὶ καθέτους ὀδικοὺς ἄξονες¹²⁹¹. Ἐντὸς πολλῶν οἰκοπέδων βρέθηκε ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ¹²⁹² καὶ λίγοι τάφοι¹²⁹³.

Ἐπίσης, ἔχουν βρεθεῖ τμήματα ἀγαλματίων ἄρκτων, ἀγαλμάτιο ἔνθρονος Κυβέλης¹²⁹⁴ καὶ ἄλλα ἀγαλμάτια ἑλληνιστικῶν χρόνων¹²⁹⁵, νομίσματα καὶ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή Ἡρακλείων καὶ Ἑρμαίων, β' ἡμίσεως 2^{ου} π.Χ. αἰώνα¹²⁹⁶. Τέλος ἔχουν βρεθεῖ στὴν ἴδια συνοικία ἀγαλμα Ἑρμῆ, ἀγαλμάτια Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμης καὶ τρίποδας ἀφιερωμένος στὸν Δελφίνιον Ἀπόλλωνα¹²⁹⁷, εὐρήματα ποὺ μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ ἀντίστοιχων ἱερῶν στὴν Χαλκίδα. Ἀναφέρεται στὶς φιλολογικὲς πηγὲς ἱερὸ τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε σίγουρα ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ κατὰ τὰ ὕστερα ἑλληνιστικὰ χρόνια ἀφιερώθηκε καὶ

¹²⁸⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 119-120.

¹²⁸¹ Χωρέμης (1970), σελ. 247.

¹²⁸² Daux (1961), σελ. 753-4· Touchais (1980), σελ. 656· τοῦ ἴδιου (1977), σελ. 24, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208· τῆς ἴδιας (1992), σελ. 175-6· τῆς ἴδιας (1993), σελ. 190-1. Βλέπε ἐπίσης σσημ. 409 καὶ 410.

¹²⁸³ Daux (1961), σελ. 753-4.

¹²⁸⁴ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1294· ΑΔ 44, 1989, Χρον., 159-161· Παπαβασιλείου (1911), σελ. 241· τοῦ ἴδιου (1913), σελ. 213-216· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 610· τοῦ ἴδιου (1911), σελ. 241-2· ΑΔ 1982, Χρον., σελ. 174-176· Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς· Tomlison (1995-6), σελ. 21· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294-5· Καραπασχαλίδου (2012), σελ. 53-54.

¹²⁸⁵ Παπαβασιλείου (1961), σελ. 241-2.

¹²⁸⁶ Catling (1973-4), σελ. 5 καὶ ἐξῆς· Χωρέμης (1971), σελ. 250-1· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208· τῆς ἴδιας (1992), σελ. 175-6· ἐπίσης ΑΔ 1988 καὶ 1989· Καραπασχαλίδου (1998), σελ. 357-358. Βλ. ἐπίσης: BCH, τ. 128-129, 2,2, Χρον., 2004-2005, σελ. 1538.

¹²⁸⁷ Blackman (1998-9), σελ. 58· βλέπε ἐπίσης ΑΔ 1998, σελ. 190-4· Catling (1976-7), σελ. 5 καὶ ἐξῆς· βλέπε ἐπίσης ΑΑΑ 8, 1975, σελ. 200-7· Σάμψων (1973-4), σελ. 479-493· βλέπε ἐπίσης ΑΡ 1977-8, σελ. 16· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 198· Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς· Σάμψων (1975), σελ. 138· Touchais (1984), σελ. 812· τοῦ ἴδιου (1977), σελ. 624-5· βλέπε ἐπίσης ΑΑΑ 8, 1975, σελ. 200-207· BCH 122, 2, 1998· BCH 120, 1996, Χρον., σελ. 1294· ΑΔ 46, 1991, Χρον., σελ. 185-7· ΑΔ 47, 1992, Χρον., σελ. 175-6· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 193.

¹²⁸⁸ Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· τοῦ ἴδιου (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς.

¹²⁸⁹ Σάμψων (1976), σελ. 140· Touchais (1980), σελ. 656· BCH 101, 1977, σελ. 624· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 190-1· Χωρέμης (1973), σελ. 295-301· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 294· Blackman (1998), σελ. 58· τοῦ ἴδιου (1999-2000), σελ. 59· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Catling (1983-4), σελ. 15-16· βλέπε ἐπίσης ΑΔ 30, Χρον., σελ. 135-148· Michaud (1996), σελ. 1294· Θέμελης (1969), σελ. 202-3.

¹²⁹⁰ Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· τοῦ ἴδιου (1994), σελ. 294-5.

¹²⁹¹ Καραπασχαλίδου (2012), σελ. 53-54.

¹²⁹² Βλέπε Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 175-6· τῆς ἴδιας (1987), σελ. 208· Σάμψων (1994), σελ. 294-5· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· ἐπίσης ΑΔ 1988 καὶ 1989· Catling (1973-4), σελ. 5 καὶ ἐξῆς· Χωρέμης (1971), σελ. 250-1.

¹²⁹³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 294-5· Θέμελης (1969), σελ. 202-3· Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς.

¹²⁹⁴ ΑΔ 44, 1989, Χρον., σελ. 159-161· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1294.

¹²⁹⁵ Θέμελης (1969), σελ. 202-3.

¹²⁹⁶ Knoepfler (1979), σελ. 165-188. Ἐπίσης σχετικὰ μὲ τιμητικῆς στήλης σὲ ἀθλητὲς βλέπε ΑΔ 21, 1966).

¹²⁹⁷ Βρανόπουλος (1995), σελ. 179.

στον Τίτο Φλαμινίνο, λόγω της διαμεσολαβήσεώς του να μην καταστραφεί από τους Ρωμαίους ή Χαλκίδα¹²⁹⁸.

Κατά τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους (67 π.Χ.-200 μ.Χ.) στην συνοικία του Άγ. Ιωάννου κτίσθηκαν δημόσια κτίρια¹²⁹⁹, οικίες¹³⁰⁰, εργαστήρια¹³⁰¹ και κτίρια αδιάγνωστου χαρακτήρα¹³⁰². Κεραμεική έχει βρεθεί πλούσια σε πρώιμα ρωμαϊκά στρώματα¹³⁰³. Έχουν επίσης ανασκαφεί και λίγοι τάφοι της εποχής αυτής¹³⁰⁴.

Έντυπωσιακό είναι το άκεφαλο υπερμέγεθες άγαλμα Διονύσου ή Απόλλωνα, ρωμαϊκής εποχής, αντίγραφον ελληνιστικού έργου¹³⁰⁵. Τμήματα αγάλματος ρωμαϊκών χρόνων έχουν βρεθεί και σε άλλο οικόπεδο της συνοικίας του Αγίου Ιωάννη¹³⁰⁶. Αναφέρονται επίσης (άλλα δέν χρονολογούνται) τμήμα μαρμάρινης στήλης με ανάγλυφους στεφάνους και τιμητικόν ψήφισμα σε άθλητές¹³⁰⁷, λίθινη σαρκοφάγος¹³⁰⁸ και κεραμοσκεπής τάφος¹³⁰⁹ από την ίδια συνοικία.

III) Αναγνώριση-ταύτιση:

Στην θέση του λόφου του Αγίου Ιωάννη, όπου έντοπίζεται και ο οικιστικός πυρήνας της αρχαϊκής και κλασσικής Χαλκίδας, υπήρχε ΠΓ οικισμός, όπως φαίνεται από τους λαξευμένους στον βράχο ΠΓ τάφους. Η έλλειψη πολύτιμων αντικειμένων δείχνει και την οικονομική κατάσταση της Χαλκίδας, σε αντίθεση με το πλούσιο Λευκαντί, αλλά και τους τομείς της οικονομίας που είχε αναπτύξει. Αντίθετα με το Λευκαντί, που είχε αναπτύξει έξαιρετικά τον τριτογενή τομέα της οικονομίας και συγκεκριμένα το εμπόριο, ή Χαλκίδα, όπως και οι περισσότερες ελληνικές πόλεις και περιοχές εκείνη την εποχή, στηριζόταν περισσότερο στον πρωτογενή τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία), και σε κάποιο βαθμό στον δευτερογενή (βιοτεχνία), αλλά για εγχώρια κατανάλωση.

Ο Καλλιγᾶς αποκαθιστᾶ τους πρωτογεωμετρικούς οικισμούς της Χαλκίδας, τοποθετώντας στον χάρτη τους τάφους στους πρόποδες των λόφων και στις κορυφές τους μέγαρα (ύποθετική αποκατάσταση) όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Λευκαντίου. Τον γεωμετρικόν οικισμό τοποθετεί στην ίδια θέσιν¹³¹⁰. Οι γεωμετρικές οικίες, οι τάφοι και οι αποθέτες που περιείχαν γεωμετρική κεραμεική δείχνουν την συνέχεια του οικισμού στα ΓΕ χρόνια. Όπως είπαμε και πριν, θεωρείται ότι οικισμοί που από την πρωτογεωμετρική εποχή ήταν διασκορπισμένοι, γύρω στο 800 π.Χ. συγκεντρώθηκαν, πύκνωσαν και απέτελεσαν ενιαία οικιστική μονάδα στις προαναφερθείσες περιοχές, καθώς επίσης και στον λόφο του Βελή-Μπαμπᾶ και στον Βάλτο (ΝΑ του Αγ. Στεφάνου).

Τὰ αρχαϊκά στρώματα, όπου βρέθηκε κεραμεική της εποχής αυτής, όπως και η κεφαλή κούρου του 6^{ου} αιώνα π.Χ. δηλώνουν την συνέχεια του οικισμού στα ΑΡ χρόνια, και πιθανώς την ύπαρξη ιερού, αν ο κούρος ήταν αναθηματικός¹³¹¹. Διαφορετικά θα ήταν πιθανότατα έπιτύμβιο άγαλμα¹³¹².

¹²⁹⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

¹²⁹⁹ Χωρέμης (1971), σελ. 250-1.

¹³⁰⁰ Blackman (1998-9), σελ. 58.

¹³⁰¹ Σάμψων (1986), σελ. 17-19, 40-41· ΑΔ 1976, Χρον., σελ. 136 και 157-9.

¹³⁰² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208· της ίδιας (1994)Α', σελ. 294· Blackman (1999-2000), σελ. 59· BCH 122, 2, 1998· BCH 120, 1996, σελ. 1294· ΑΔ 46, 1991, Χρον., σελ. 185-7· ΑΔ 47, 1992, Χρον., σελ. 175-6.

¹³⁰³ Χωρέμης (1971), σελ. 250-1· Blackman (1998-9), σελ. 58· Σάμψων (1986), σελ. 17-19, 40-41· ΑΔ 1976, Χρον., σελ. 136 και 157-9· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208· της ίδιας (1994)Α', σελ. 294· Blackman (1999-2000), σελ. 59· BCH 122, 2, 1998· BCH 120, 1996, σελ. 1294· ΑΔ 46, 1991, Χρον., σελ. 185-7· ΑΔ 47, 1992, Χρον., σελ. 175-6., French (1989-90), σελ. 38· Catling (1983-4), σελ. 15-16, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 193· Θέμελης (1969), σελ. 202-3.

¹³⁰⁴ BCH 112, 2, 1988, σελ. 671· ΑΔ 34, 1979, σελ. 174-5· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 294-5.

¹³⁰⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 93-95.

¹³⁰⁶ Σάμψων (1976), σελ. 147 και έξης.

¹³⁰⁷ ΑΔ 21, 1966, Χρον., σελ. 232.

¹³⁰⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294.

¹³⁰⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 295.

¹³¹⁰ Καλλιγᾶς (1988-9), σελ. 88-105.

¹³¹¹ Παράβαλε: Κούρος του Σουνίου, κούροι και κόρες της Ακροπόλεως κ.λ.π.

¹³¹² Παράβαλε: Κόρη της Φρασίκλειας, Κούρος της Αναβύσου- Κροϊσος.

Ἡ ἀρχαϊκὴ Χαλκίδα θὰ περιβαλλόταν ἀπὸ τεῖχος, τοῦ ὁποῖου ὅμως λείψανα δὲν ἔχουμε ἐντοπίσει ἢ ταυτίσει μὲ ἀσφάλεια, ἄρα δὲν γνωρίζουμε ἀκριβῶς τὰ ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ καὶ τὴν θέση τῶν νεκροταφείων.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν κλασσικὴ πόλη, κτίρια τῆς ὁποίας καὶ κεραμεικὴ ἔχει ἐντοπισθεῖ στὴν ἴδια περίπου θέση. Στὴν ΥΚΛ περίοδο (331 π.Χ.) ἐπεκτείνονται οἱ ὀχυρώσεις γιὰ νὰ συμπεριλάβουν τὸν Κάνηθο καὶ τὸν Εὐρίπο, θέσεις πού πρὶν δὲν ἦταν ὀχυρωμένες¹³¹³. Στὴν ΕΛ ἐποχὴ ἡ θέση τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἀνήκει στὸ Α τμήμα τοῦ οἰκισμοῦ, ἀφοῦ ἡ πόλη ἐπεκτάθηκε μέχρι τὸ Εὐρίπο. Ὁ οἰκισμὸς ὀργανώθηκε πολεοδομικὰ σὲ μικροὺς κανάβους ὀριζοντίων καὶ καθέτων οἰκῶν ἀξόνων ἀνάμεσα στοὺς λόφους. Οἱ πολυτελεῖς ιδιωτικὲς οἰκίες, τὰ δημόσια κτίρια, τὰ ἐργαστήρια, ἡ κεραμεικὴ καὶ ὅλα γενικὰ τὰ εὐρήματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς δείχνουν τὴν οικονομικὴ ἀκμὴ καὶ εὐημερία πού εἶχε ἀποκτήσει ἡ πόλη.

Καὶ στὴ ΡΩ ἐποχὴ ἡ εἰκόνα εἶναι λίγο-πολὺ ἡ ἴδια ἀπὸ πλευρᾶς κατάληψης τοῦ χώρου καὶ χρήσης τῆς θέσεως. Οἱ ιδιωτικὲς οἰκίες, τὰ δημόσια κτίρια, τὰ ἐργαστήρια, τὰ ἔργα γλυπτικῆς καὶ ἡ πλούσια κεραμεικὴ παρουσιάζουν μίαν εἰκόνα ἀκμῆς, ἀντίθετη μὲ τὴν εἰκόνα πού παρουσιάζει ἡ Ἐρέτρια ἀπὸ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 1^{ου} π.Χ. καὶ ἐξῆς. Ἔχουν βρεθεῖ τμήματα ἀγαματίων, ἀγαλάτιο¹³¹⁴ καὶ ἄλλα ἀγαλάτια ἑλληνιστικῶν χρόνων, καθὼς καὶ νομίσματα¹³¹⁵.

Τὰ ἀγάλματα καὶ ἀγαλάτια ἔνθρονης Κυβέλης, Ἐρμῆ, Απόλλωνα καὶ Ἄρτεμης καὶ ἄρκτων καὶ τρίποδας ἀφιερωμένους στὸν Δελφίνιο Απόλλωνα¹³¹⁶, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ ἀντίστοιχων λατρειῶν τῶν θεοτήτων αὐτῶν καὶ ἱερῶν τους στὴν Χαλκίδα. Γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ τίς φιλολογικὲς πηγές τὸ ἱερὸ τοῦ Δελφινίου Απόλλωνος, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε σίγουρα ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ κατὰ τὰ ὕστερα ἑλληνιστικὰ χρόνια ἀφιερώθηκε καὶ στὸν Τίτο Φλαμίνιο¹³¹⁷, λόγῳ τῆς διαμεσολαβήσεώς του νὰ μὴν καταστραφεῖ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἡ Χαλκίδα¹³¹⁸. Ἡ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή *Ἡρακλείων* καὶ *Ερμαίων* 2^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹³¹⁹ μαρτυρεῖ τὴν τέλεση ἀγῶνων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡρακλῆ, στὸν ὁποῖο ἦταν ἀφιερωμένο καὶ γυμνάσιο τῆς πόλεως, καὶ στὸν Ἐρμῆ.



Αρχαιολογικὸ μουσεῖο Χαλκίδας: Ἀριστερὰ ὁ ἀναθηματικὸς τρίποδας στὸν Δελφίνιο Απόλλωνα καὶ δεξιὰ τὸ ἀγαλμα τοῦ Απόλλωνος.

Δ21ιη': Χαλκίς: Δέλτα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Συνοικία Β-ΒΔ τῆς συνοικίας Ἁγ. Ἰωάννου καὶ Ν τῆς Βροντοῦς.

¹³¹³ Βλέπε: θέση Δ21ιβ': Χαλκίς: Πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου καὶ λόφος τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ.

¹³¹⁴ ΑΔ 44, 1989, Χρον., σελ. 159-161· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1294.

¹³¹⁵ Θέμελης (1969), σελ. 202-3.

¹³¹⁶ Βρανόπουλος (1995), σελ. 179.

¹³¹⁷ Πλούταρχος, *Βίος Τίτου*, 16, 378, Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XVI, 70.

¹³¹⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

¹³¹⁹ Knoepfler (1979), σελ. 165-188. Ἐπίσης σχετικὰ μὲ τιμητικῆς στήλης σὲ ἀθλητὲς βλέπε: ΑΔ 21, 1966).

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω έχουν ανασκαφεί έλληνιστικές οικίες με μωσαϊκά δάπεδα¹³²⁰, άποθέτης πού περιείχε έλληνιστική κεραμεική¹³²¹, κεραμεικό έργαστήριο¹³²², ύπόγεια στοά του άρχαιου ύδραγωγείου¹³²³, στρώμα πού προέρχεται από καθαρισμό έλληνιστικού νεκροταφείου¹³²⁴ και ρωμαϊκοί τάφοι (ό ένας άνήκε σέ παιδί)¹³²⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Τα εύρηματα δείχνουν ότι ή θέση τής συνοικίας Δέλτα βρισκόταν στο ΒΔ τμήμα τής ΕΛ και ΡΩ πόλεως και συνόρευε με νεκροταφείο τής ίδιας έποχης. Έπομένως τó τείχος τής ΕΛ Χαλκίδας διερχόταν από τήν θέση αυτήν, και ίσως τά έπόμενα χρόνια έντοπισθεί και ταυτισθεί. Η άπουσία ΚΛ και παλαιότερων εύρημάτων, και μάλιστα ή άπουσία κτιρίων, ίσως δείχνει ότι ή περιοχή Δέλτα, ή όποία γειτνιάζει με τόν λόφο του Βελή-Μπαμπά, όπου μόνο τάφοι και άποθέτες ΚΛ έποχης έχουν έντοπισθεί, αλλά έχουν είναι μάλλον επέκταση του οικιστικού πυρήνα τής ΚΛ Χαλκίδας πρós Δ.

Δ21ιθ': Χαλκίς: Πειραϊκή- Πατραϊκή, Τάγμα Πεζοναυτών- Πλάτανος:

I) Φυσική περιγραφή: Συνοικία Α/ΒΑ τής συνοικίας Δέλτα και ΝΔ τής Βρωμούσας.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω έχουν βρεθεί τάφοι¹³²⁶ και κεραμεική πρωτογεωμετρικής και γεωμετρικής έποχης¹³²⁷, καθώς έπίσης και λείψανα γεωμετρικών κτιρίων¹³²⁸. Αρχαϊκά άγγεια 6^{ου} και 5^{ου} π.Χ. αιώνα¹³²⁹, καθώς και άποθέτης πού περιείχε 210 μελαμβαφείς λύχνους τέλους 6^{ου} και άρχων 5^{ου} π.Χ. αιώνα¹³³⁰, εύρηματα πού σημαίνουν τήν κατοίκηση του χώρου κατά τήν άρχαϊκή έποχή. Έχουν άκόμη ανασκαφεί λείψανα κτιρίων (θεμέλια και κέραμοι στέγης) κλασσικής έποχης¹³³¹, καθώς και άποθέτης κεραμεικού έργαστηρίου¹³³². Έχουν έπίσης βρεθεί όστρακα, άγγεια¹³³³ και ένας τάφος τής ίδιας έποχης¹³³⁴.

Η έλληνιστική έποχή έδώ αντιπροσωπεύεται με πολύ περισσότερα και πιό καλοδιατηρημένα εύρηματα. Έχουν ανασκαφεί έλληνιστικές οικίες με μωσαϊκά δάπεδα, πολλά κτίρια άδιάγνωστου χαρακτήρα¹³³⁵ και τάφοι πρώιμης και ύστερης έλληνιστικής έποχης¹³³⁶. Τα έλληνιστικά στρώματα είναι ευδιάκριτα στα οικόπεδα πού ανασκάπτονται και περιέχουν μεγάλη ποσότητα κεραμεικής¹³³⁷. Τέλος, βρέθηκαν έπιτύμβιες στήλες, κορμός ειδωλίου και κιονίσκος με άναθηματική έπιγραφή στήν Δήμητρα και τήν Κόρη, 2^{ου} π.Χ. αιώνα¹³³⁸. Κατά τήν πρώιμη ρωμαϊκή έποχή ή συνοικία αυτή παρουσίασε πυκνή κατοίκηση.

¹³²⁰ Τουλούπα (1978), σελ. 122· Καραπασχαλίδου (1984-5), σελ. 271-290· Touchais (1986), σελ. 733· του ίδιου (1987), σελ. 561.

¹³²¹ Χωρέμης (1971), σελ. 252.

¹³²² Καραπασχαλίδου (1984-5), σελ. 271-290· BCH 111, 1987, σελ. 561· BCH 110, 1986, Χρον., σελ. 733.

¹³²³ BCH 124, 2, (2000), σελ. 964.

¹³²⁴ Καραπασχαλίδου (1984-5), σελ. 271-290.

¹³²⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 295.

¹³²⁶ ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 64-66· ΑΔ 36, 1981, Χρον., σελ. 198-9· Touchais (1989), σελ. 677· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 64-66· τής ίδιας (1996), σελ. 287-8.

¹³²⁷ τής ίδιας (1995)ΒΙ, σελ. 64-66· Σάμψων (1986), σελ. 16-7 και 37· Ανδρειωμένου (1987), σελ. 71-98 και πίνακες 20-28.

¹³²⁸ Σάμψων (1986), σελ. 16-7 και 37.

¹³²⁹ Χωρέμης (1973), σελ. 294-5.

¹³³⁰ Ανδρειωμένου (1960), σελ. 151.

¹³³¹ Σάμψων (1973-4), σελ. 482-3· του ίδιου (1986), σελ. 7, 20, 22, 37 και 41-3· του ίδιου (1975)Α', σελ. 135-155 και του ίδιου (1975)Β', σελ. 35-37· Χωρέμης (1971), σελ. 253, σχ. 3.

¹³³² ΑΔ 29, 1973-4, Χρον. σελ. 479-483· Touchais (1980), σελ. 656· Σάμψων (1986), σελ. 20, 22 και 41-43.

¹³³³ Χωρέμης (1973), σελ. 294-5.

¹³³⁴ Σάμψων (1973-4), σελ. 482-3.

¹³³⁵ Σάμψων (1986), σελ. 16-17, 20-22, 41-43· του ίδιου (1975), 135-155· Χωρέμης (1973), σελ. 294-5, σχ. 1 και 3· του ίδιου (1971), σελ. 251-4 και σχ. 4· Σάμψων (1975), σελ. 135-143· του ίδιου (1973-4), σελ. 482-3· Ανδρειωμένου (1960), σελ. 151· Χωρέμης (1970), σελ. 247-248.

¹³³⁶ Σάμψων (1975), σελ. 143-4· Χωρέμης (1973), σελ. 294.

¹³³⁷ Σάμψων (1986), σελ. 16-17, 20-22, 41-43· του ίδιου (1975), 135-155· Χωρέμης (1973), σελ. 294-5, σχ. 1 και 3· του ίδιου (1971), σελ. 251-4 και σχ. 4· Σάμψων (1975), σελ. 135-143· του ίδιου (1973-4), σελ. 482-3· Ανδρειωμένου (1960), σελ. 151· Χωρέμης (1970), σελ. 247-248.

¹³³⁸ Σάμψων (1975), σελ. 143-4· Χωρέμης (1973), σελ. 294.

Ἔχουν ἀνασκαφῆ πολλὰ ῥωμαϊκὰ κτίρια κτισμένα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν μεγαλοπρεπῶν ἑλληνιστικῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνιστικῶν κτιρίων¹³³⁹. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ἓνα κεραμεικὸ ἐργαστήριον, τοῦ ὁποίου βρέθηκε ὁ κεραμεικὸς κλίβανος¹³⁴⁰. Στὴν φάση αὐτὴ τὸ πολεοδομικὸ σχέδιον τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς διατηρεῖται σὲ μεγάλο βαθμὸ¹³⁴¹. Κατὰ τὴν ἀκόλουθη ΥΡ περίοδο οἱ δρόμοι καταπατοῦνται κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τῶν νέων κτιρίων καὶ ἡ ὅλη εἰκόνα τῆς ὕμνηστος τῆς συνοικίας ἀλλάζει. Στὴν ἴδια συνοικία ἔχουν ἐπίσης βρεθῆναι πολλοὶ ῥωμαϊκοὶ τάφοι¹³⁴². Ἐχει ἐπίσης ἐδῶ βρεθῆναι συλημένος λαξευτὸς τάφος, καλυμμένος μὲ μαρμάρينو ἀρχιτεκτονικὸ μέλος, πού προφανῶς λόγω ἐλλείψεως συννευρημάτων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ χρονολογηθῆι¹³⁴³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Οἱ γειτονικὲς θέσεις Πειραϊκῆς-Πατραϊκῆς, Τάγματος πεζοναυτῶν καὶ Πλάτανου τοποθετοῦνται ἀπὸ τὰ εὐρήματα στὸ Β τμήμα τῆς ΚΛ Χαλκίδας καὶ ὁριοθετοῦν τὸν ΚΛ οἰκισμὸ ἀπὸ Β. Οἱ θέσεις εἶναι κατοικημέναι κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ περίοδο καὶ συγκροτοῦν κατὰ ΥΓΕ ἐποχὴ μαζί μὲ τὶς ἄλλες θέσεις τὸν οἰκισμὸ τοῦ πολιτικῆς κέντρου τῆς πόλεως-κράτους Χαλκίδας. Κατὰ τὴν ΑΡ καὶ ΚΛ ἐποχὴ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ οἰκισμοῦ καὶ κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ οἰκοδομοῦνται ἐδῶ πολυτελεῖς οἰκίαι μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα.

Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη, 2^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹³⁴⁴ δηλώνει τὴν ὕπαρξιν Θεοδοφορίου, πιθανῶς σὲ αὐτὸ τὸ τμήμα τῆς πόλεως. Οἱ ἐπιτύμβιαι στήλαι δείχνουν ὅτι οἱ κοντινὲς αὐτὲς θέσεις περιλαμβάνουν τμήμα τοῦ Β νεκροταφείου τῆς Χαλκίδας, καὶ ἐπομένως ἀπὸ ἐδῶ διερχόταν τὸ ΚΛ καὶ ΕΛ τεῖχος τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν πρόωμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ ἡ συνοικία αὐτὴ παρουσίασε πυκνὴ κατοίκηση.

Δ21κ': Χαλκίς: Γύφτικα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Συνοικία Ν τῆς προηγουμένης πού εἶναι κτισμένη σὲ χαμηλὸ λόφο.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα:

Ἔχουν ἀνασκαφῆ ἐδῶ πρωτογεωμετρικοὶ τάφοι πού περιεῖχαν ἀγγεῖα, φρέατα καὶ ἀποθέτες πού περιεῖχαν κεραμεικὴ πρωτο-γεωμετρικῆς ἐποχῆς¹³⁴⁵. Γεωμετρικὰ στρώματα καὶ ἀποθέτες περιεῖχαν κεραμεικὴ καὶ εἰδώλια γεωμετρικῶν χρόνων¹³⁴⁶. Τάφοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔχουν ἐπίσης ἀνασκαφῆ στὴν ἴδια συνοικία¹³⁴⁷.

Στὰ Γύφτικα ἔχουν βρεθῆναι σὲ ἀποθέτες εἰδώλια καὶ κεραμεικὴ ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς¹³⁴⁸, καὶ ἔχουν ἀνασκαφῆ τοῖχοι ἀρχαϊκῶν κτιρίων¹³⁴⁹. Ἡ περιοχὴ κατοικεῖται κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ καὶ συνεχίζει νὰ κατοικεῖται κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ¹³⁵⁰. Ἔχουν βρεθῆναι ἀγωγοὶ τοῦ ἀρχαίου ὑδραγωγείου¹³⁵¹, κεραμεικὴ κλασσικῶν χρόνων¹³⁵² καὶ ἔχει ἀνασκαφῆ μνημειώδης κατασκευὴ κατασκευασμένη ἀπὸ πωρολίθους, πού μοιάζει μὲ θεμελίωσιν ἀρχαίου

¹³³⁹ Τουλούπα (1979), σελ. 175· Σάμψων (1986), σελ. 20, 22, 41-3· Ἀνδρειωμένου (1977)· Σάμψων (1975), 135-155· Χωρέμης (1973), σελ. 294, σχ. 1-2· τοῦ ἰδίου (1971), σελ. 253, σχ. 4.

¹³⁴⁰ Touchais (1989), σελ. 677· ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 223-4· ΑΔ 36, 1981, Χρον., σελ. 198-9.

¹³⁴¹ Τουλούπα (1979), σελ. 175· Σάμψων (1986), σελ. 20, 22, 41-3· Ἀνδρειωμένου (1977)· Σάμψων (1975), 135-155· Χωρέμης (1973), σελ. 294, σχ. 1-2· τοῦ ἰδίου (1971), σελ. 253, σχ. 4.

¹³⁴² Χωρέμης (1973), σελ. 294-5· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 287-8.

¹³⁴³ τῆς ἰδίας (1987), σελ. 208.

¹³⁴⁴ Σάμψων (1975), σελ. 143-4· Χωρέμης (1973), σελ. 294.

¹³⁴⁵ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Πετράκος (1960), σελ. 150, πίν. 132· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59 καὶ σημ. 72· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 174 καὶ σημ. 72· Boardman (1957), σελ. 1-2, πίν. 1-2d· Σάμψων (1976), σελ. 135, 160· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 17 καὶ 37-40· Megaw (1962-3), σελ. 22.

¹³⁴⁶ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Θέμελης (1969)Α, σελ. 203-4· τοῦ ἰδίου (1969)Β, σελ. 27 καὶ ἐξῆς· Michaud (1970), σελ. 1090· Πετράκος (1960), σελ. 150, πίν. 132· Σάμψων (1986-7), σελ. 17 καὶ 37-40· Λιάγκουρας (1968), σελ. 233-4, σχ. 7-8.

¹³⁴⁷ ΑΔ 31, 1976, Χρον., σελ. 136-157· Touchais (1985), σελ. 832.

¹³⁴⁸ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-151· Blackman (1957), σελ. 1-2, πίν. 1-2d· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59.

¹³⁴⁹ Λιάγκουρας (1968), σελ. 233, σχ. 7· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 191-3.

¹³⁵⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹³⁵¹ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Σάμψων (1976), σελ. 136-156· τοῦ ἰδίου (1986-7), σελ. 17 καὶ 37-40· Ἀνδρειωμένου (1976).

¹³⁵² ΑΡ 1958, σελ. 11.

ναού και ίσως μπορεί να χρονολογηθεί στους κλασσικούς-έλληνοιστικούς χρόνους¹³⁵³. Ανασκάφηκε επίσης αρχαία οδός με διεύθυνση από ΝΔ προς ΒΑ, η οποία έχει πολλά διαδοχικά οδοστρώματα. Το τελευταίο από αυτά χρονολογείται στις αρχές του 4^{ου} π.Χ. αιώνα¹³⁵⁴.

Πολλά έλληνοιστικά κτίρια έχουν ανασκαφεί, μεταξύ των οποίων πολυτελείς οικίες με μωσαϊκά ή βοτσαλωτά δάπεδα¹³⁵⁵, και άλλα κτίρια αδιάγνωστου χαρακτήρα¹³⁵⁶. Είναι τοποθετημένα σε οικοδομικά τετράγωνα που ορίζονται από σύγχρονες τους οδούς¹³⁵⁷. Κεραμική έλληνοιστικών χρόνων βρέθηκε σε πολλά ανεσκαμμένα οικοπέδα¹³⁵⁸.

Εδώ, επίσης, έχουν ανασκαφεί πολλά ρωμαϊκά κτίρια. Κάποια από αυτά έρμηνεύονται ως οικίες¹³⁵⁹, κάποια ως εργαστήρια¹³⁶⁰ και υπάρχουν και αρκετά αδιάγνωστου χαρακτήρα¹³⁶¹. Ρωμαϊκά στρώματα που περιέχουν κεραμική έντοπίζονται στην πλειονότητα των ανεσκαμμένων οικοπέδων¹³⁶².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Εδώ υπήρξε εγκατάσταση από την πρωτογεωμετρική εποχή, η οποία συνεχίστηκε κατά την γεωμετρική εποχή και γύρω στο 800 π.Χ., όταν οι διεσκορπισμένοι οικισμοί συγκεντρώθηκαν και συγκρότησαν ενιαία οικιστική μονάδα, η θέση αυτή του Β τμήματος του οικιστικού πυρήνα της πόλεως-κράτους Χαλκίδας¹³⁶³.

Τα ειδώλια που έχουν βρεθεί σε αποθέτες δηλώνουν την ύπαρξη ιερών, στα οποία είχαν άφιρωθεί και κατέληξαν στους αποθέτες μετά από κάποιο καθαρισμό ή καταστροφή των ιερών αυτών. Η κεραμική αρχαϊκής εποχής¹³⁶⁴ και οι τοίχοι αρχαϊκών και κλασσικών κτιρίων¹³⁶⁵ που έχουν ανασκαφεί δηλώνουν ότι η περιοχή κατοικείται κατά την κλασσική εποχή¹³⁶⁶ και συνεχίζει να κατοικείται κατά την έλληνοιστική και ρωμαϊκή εποχή¹³⁶⁷. Η πώρινη, μνημειώδης θεμελίωση που μοιάζει με θεμελίωση ναού ΚΛ ή ΕΛ εποχής δεν είναι σίγουρο ότι ανήκει σε ναό και όχι σε κάποιο άλλο δημόσιο κτίριο.

Κατά την έλληνοιστική εποχή το τμήμα αυτό του οικισμού είναι πολεοδομικώς οργανωμένο σε οικοδομικά τετράγωνα¹³⁶⁸, και τα πολλά έλληνοιστικά κτίρια έχουν ανασκαφεί, μεταξύ των οποίων πολυτελείς οικίες με μωσαϊκά ή βοτσαλωτά δάπεδα¹³⁶⁹, δείχνουν ότι το τμήμα αυτό του οικισμού είναι πυκνοκατοικημένο και ότι γενικώς η πόλη διακρίνεται από ευμάρεια κατά την περίοδο αυτήν.

Παρόμοια εικόνα παρουσιάζει επίσης κατά την την ρωμαϊκή εποχή, όπως δείχνουν τα πολλά ρωμαϊκά κτίρια που έχουν ανασκαφεί¹³⁷⁰, οικίες¹³⁷¹ και εργαστήρια¹³⁷².

¹³⁵³ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 609-610· του ίδιου (1900), σελ. 57-66· βλέπε επίσης Ανδρειωμένου (1976) και Σάμψων (1986), σελ. 17 και 37-40.

¹³⁵⁴ Σάμψων (1976), σελ. 136-156.

¹³⁵⁵ Σάμψων (1986), σελ. 17 και 37-40· Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4· Καραπασχαλίδου (1984-1985), σελ. 271-190.

¹³⁵⁶ Ανδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Σάμψων (1986), σελ. 17 και 37-40, του ίδιου (1976), σελ. 136-160· Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4.

¹³⁵⁷ Σάμψων (1976), σελ. 136-156.

¹³⁵⁸ Βλέπε σημ. 476 και 477, καθώς και Θέμελης (1969)Α, σελ. 203-4.

¹³⁵⁹ Σάμψων (1986-7), σελ. 17 και 37-40· Ανδρειωμένου (1976)· Λιάγκουρας (19680, σελ. 233, σχ. 7· Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4· AR 1958, σελ. 11.

¹³⁶⁰ Θέμελης (1969)Α, σελ. 203, πίν. 211δ· Σάμψων (1986), σελ. 17 και 37-40.

¹³⁶¹ Σάμψων (1975), σελ. 144· του ίδιου (1986-7), σελ. 17 και 37-40.

¹³⁶² Βλέπε σημ. 480 και 482· Boardman (1957), 1-2, πιν. 1, 2d· Sackett και άλλοι (1966), σελ. 59.

¹³⁶³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹³⁶⁴ Ανδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Blackman (1957), σελ. 1-2, πίν. 1-2d· Sackett και άλλοι (1966), σελ. 59.

¹³⁶⁵ Λιάγκουρας (1968), σελ. 233, σχ. 7· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1993), σελ. 191-3.

¹³⁶⁶ AR 1958, σελ. 11.

¹³⁶⁷ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹³⁶⁸ Σάμψων (1976), σελ. 136-156.

¹³⁶⁹ Σάμψων (1986), σελ. 17 και 37-40· Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4· Καραπασχαλίδου (1984-1985), σελ. 271-190· Ανδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Σάμψων (1986), σελ. 17 και 37-40, του ίδιου (1976), σελ. 136-160· Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4.

¹³⁷⁰ Σάμψων (1975), σελ. 144· του ίδιου (1986-7), σελ. 17 και 37-40.

¹³⁷¹ Σάμψων (1986-7), σελ. 17 και 37-40· Ανδρειωμένου (1976)Α', σελ. 131-136· Λιάγκουρας (1968), σελ. 233, σχ. 7· Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4· AR 1958, σελ. 11.

¹³⁷² Θέμελης (1969)Α', σελ. 203, πίν. 211δ· Σάμψων (1986), σελ. 17 και 37-40.

Δ21κα': Χαλκίς: Έργατικές Κατοικίες:

I) Φυσική περιγραφή: Συνοικία Α-ΝΑ της συνοικίας Γύφτικα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Η θέση κατοικήθηκε κατά τους πρωτογεωμετρικούς χρόνους, όταν, όπως είδαμε, και σε κοντινές συνοικίες δεν υπήρχε μία συγκροτημένη πόλη (αστικό κέντρο), αλλά μικροί οικισμοί επί των λόφων (Άγ. Ιωάννου, Γύφτικων, Έργατικών Κατοικιών κ.λ.π.), ενώ στους πρόποδες των λόφων αυτών βρίσκονταν τὰ νεκροταφεία¹³⁷³. Από την εποχή αυτή έχει βρεθεί κεραμική μέσα σε μεγάλους αποθέτες¹³⁷⁴.

Κατά την γεωμετρική εποχή η θέση εξακολούθησε να κατοικείται και μετά το 800 π.Χ. αποτέλεσε τμήμα της νέας πόλεως¹³⁷⁵. Μέσα σε αποθέτες έχουν βρεθεί πολλά θραύσματα γεωμετρικών αγγείων, μεταξύ των οποίων και τμήμα πώματος γεωμετρικής πυξίδας των μέσων του 8ου π.Χ. αιώνα¹³⁷⁶. Γεωμετρικά στρώματα που περιείχαν κεραμική έχουν ανασκαφεί σε πολλά οικόπεδα¹³⁷⁷ της συνοικίας.

Στην συνοικία αυτήν έχουν βρεθεί και λείψανα κατοικήσεως αρχαϊκών χρόνων, μεταξύ των οποίων τμήμα λαβής μεγάλου μελανομόρφου κιονωτού κρατήρα του 6ου π.Χ. αιώνα¹³⁷⁸. Στις ανασκαφές οικοπέδων έχει βρεθεί ένας αρύβαλλος 7ου π.Χ. αιώνα¹³⁷⁹ και αρκετή αρχαϊκή κεραμική¹³⁸⁰.

Κατά την κλασική εποχή εδώ υπήρχαν πολλά κτίρια, οικές, ενδεχομένως εργαστήρια και τόποι λατρείας. Σε οικές ανήκουν τὰ λείψανα κτιρίων που έχουν ανασκαφεί σε πολλά οικόπεδα¹³⁸¹, ενώ ο χαρακτήρας πολλών κτιρίων της εποχής αυτής παραμένει αδιευκρίνιστος λόγω της μικρής επιχώσεως και της κακής διατηρήσεως των στρωμάτων¹³⁸². Σε ένα μεγαλοπρεπές κτίριο κλασικής ή ελληνιστικής εποχής, πιθανώς σε ναό, ανήκουν τὰ αρχιτεκτονικά μέλη που βρέθηκαν έντοιχισμένα σε πρώιμο ρωμαϊκό κτίριο¹³⁸³.

Στην συνοικία αυτή έχουν βρεθεί φρέατα και αγωγοί του αρχαίου ύδραγωγείου¹³⁸⁴. Κλασική κεραμική έχει βρεθεί σε πολλά ανεσκαμμένα οικόπεδα¹³⁸⁵.

Πολύ πλούσια είναι τὰ ελληνιστικά ευρήματα της συνοικίας. Έχουν ανασκαφεί ελληνιστικές οδοί¹³⁸⁶ και πολλά κτίρια, εκ των οποίων πολλά ήταν πολυτελείς οικές¹³⁸⁷, κάποια εργαστήρια¹³⁸⁸, ενώ πολλά είναι αδιαγνώστου χρήσεως¹³⁸⁹. Πολλή κεραμική ελληνιστικής εποχής έχει έλθει στο φως σε πολλά από τὰ ανεσκαμμένα οικόπεδα¹³⁹⁰.

¹³⁷³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σ. 23-25 και Μπουκάρας (1997), σελ. 401..

¹³⁷⁴ Ανδρειωμένου (1972), σελ. 178-182.

¹³⁷⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹³⁷⁶ Ανδρειωμένου (1972), σελ. 178-182.

¹³⁷⁷ Σάμψων (1975), σελ. 138-148· του ίδιου (1986-7), σελ. 10-15 και 32-37· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1991), σελ. 185.

¹³⁷⁸ Ανδρειωμένου (1972), σελ. 178-182.

¹³⁷⁹ ΑΔ 31, Χρον., σελ. 136-157· ΑΡ 1982-3, σελ. 11-12· ΑΡ 1983-4, σελ. 15-16· ΑΡ 1984-5, σελ. 12-14.

¹³⁸⁰ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1993), σελ. 192-3.

¹³⁸¹ Σάμψων (1976)Α, σελ. 140-153· του ίδιου (1986-7), σελ. 10-15 και 32-37.

¹³⁸² Σάμψων (1973-4), σελ. 481-2· του ίδιου (1975), σελ. 145-8.

¹³⁸³ Σάμψων (1975), σελ. 138-143· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹³⁸⁴ Ανδρειωμένου (1972), σελ. 178-182· Σάμψων (1976), σελ. 140-149. Βλέπε επίσης περι τοῦ ὑδραγωγείου: ΒCΗ 120, 3, 1996, σελ. 1294· ΑΔ 44, 1989, Χρον., 159-161· Παπαβασιλείου (1911), σελ. 241· του ίδιου (1913), σελ. 213-216· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 και 40-41· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 610· του ίδιου (1911), σελ. 241-2· ΑΔ 1982, Χρον., σελ. 174-176· Σάμψων (1976), σελ. 147 και έξης· Tomlinson (1995-6), σελ. 21· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294-5· Παπαβασιλείου (1961), σελ. 241-2.

¹³⁸⁵ Σάμψων (1976)Α, σελ. 140-149· Σάμψων (1986), σελ. 10-15 και 32-40.

¹³⁸⁶ Σάμψων (1986-7), σελ. 10-15 και 32-40· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· του ίδιου (1976)Β.

¹³⁸⁷ Σάμψων (1973-4), σελ. 481-2, σχήμα 10· Λυγγούρη (1982).

¹³⁸⁸ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1991), σελ. 185-187

¹³⁸⁹ Σάμψων (1975), σελ. 138-148.

¹³⁹⁰ Catling (1983-4), σ. 15-16, Χρον., σελ. 135-148· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1993), σελ. 191-2.

Κατὰ τὴν πρῶμῃ ῥωμαϊκῇ ἐποχῇ ἐδῶ κτίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνιστικοῦ στρώματος καταστροφῆς διάφορα κτίρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλὰ ἐργαστήρια¹³⁹¹ καὶ ἀρκετὰ ἀδιευκρίνιστης χρήσεως¹³⁹². Κεραμεικῇ πρῶμων ῥωμαϊκῶν χρόνων βρέθηκε σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀνεσκαμμένων οἰκόπεδα¹³⁹³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἡ θέση κατοικήθηκε κατὰ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους, ὅταν, ὅπως εἶδαμε, καὶ σὲ κοντινὲς συνοικίες δὲν ὑπῆρχε μία συγκροτημένη πόλις, ἀλλὰ μικροὶ οἰκισμοὶ ἐπάνω στοὺς γύρω λόφους (Ἀγ. Ἰωάννου, Γύφτικων, Ἐργατικῶν κατοικιῶν κλπ), ἐνῶ στοὺς πρόποδες αὐτῶν βρισκόνταν τὰ νεκροταφεῖα¹³⁹⁴.

Κατὰ τὴν γεωμετρικῇ ἐποχῇ ἡ θέση ἐξακολούθησε νὰ κατοικεῖται καὶ μετὰ τὸ 800 π.Χ. ἀποτελέσει τμῆμα τῆς νέας πόλεως¹³⁹⁵. Αὐτὸ δηλώνουν οἱ ἀποθέτες ὅπου ἔχουν βρέθηκαν πολλὰ θραύσματα γεωμετρικῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ τμῆμα πώματος γεωμετρικῆς πυξίδας των μέσων τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹³⁹⁶ καὶ γενικὰ τὰ ἀνεσκαμμένα γεωμετρικὰ στρώματα σὲ πολλὰ οἰκόπεδα τῆς συνοικίας¹³⁹⁷.

Ἡ θέση ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ οἰκισμοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαϊκῇ ἐποχῇ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκῇ κεραμεικῇ πού βρέθηκε σὲ ἀνασκαφῆς οἰκοπέδων τῆς συνοικίας αὐτῆς¹³⁹⁸. Κατὰ τὴν κλασσικῇ ἐποχῇ ἐδῶ ὑπῆρχαν πολλὰ κτίρια, οἰκίες, ἐνδεχομένως ἐργαστήρια καὶ τόποι λατρείας¹³⁹⁹.

Κατὰ τὴν ἑλληνιστικῇ ἐποχῇ ἡ συνοικία τῶν Ἐργατικῶν Κατοικιῶν ἀποτελεῖ τὴν ΒΑ συνέχεια τοῦ πολεοδομικοῦ ἴστου¹⁴⁰⁰ μὲ πολλὰ κτίρια στὰ ἀνεσκαμμένα στρώματα¹⁴⁰¹, πολυτελεῖς οἰκίες¹⁴⁰² καὶ ἐργαστήρια¹⁴⁰³. Κατὰ τὴν πρῶμῃ ῥωμαϊκῇ ἐποχῇ κτίσθησαν ἐπὶ τοῦ ἑλληνιστικοῦ στρώματος καταστροφῆς διάφορα κτίρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλὰ ἐργαστήρια¹⁴⁰⁴ καὶ ἀρκετὰ ἀδιευκρίνιστης χρήσεως¹⁴⁰⁵.

Δ21κβ': Χαλκίς: Ὑψηλὲς Καμάρες:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Συνοικία N-NA τῶν Ἐργατικῶν Κατοικιῶν, ὅπου ἓνα σωζόμενο τμῆμα τοῦ ἐνετικοῦ ὑδραγωγείου τῆς Χαλκίδας (Negroponte), τὸ ὁποῖο ἔφερε τὸ νερὸ ἀπὸ μακριά. Ἀντιστοιχεῖ μὲ τμῆμα τοῦ Α τμήματος τῆς ἀρχαίας πόλεως.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: ἔχει ἀνασκαφῆ τμῆμα θεμελιώσεως ΥΓΕ κτιρίου κατασκευασμένης ἀπὸ ἀργούς λίθους πού ἔφερε ὠμοπλινθοδομή. Χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνος¹⁴⁰⁶. Ἐδῶ βρέθηκαν καὶ τάφοι γεωμετρικῆς περιόδου πού περιεῖχαν ἑπτὰ ἀμφορεῖς, ἔξι

¹³⁹¹ Σάμψων (1986-7), σελ. 10-15 καὶ 32-40· τοῦ ἰδίου (1976)A', σελ. 135-160· τοῦ ἰδίου (1976)B· τοῦ ἰδίου (1980), σελ. 136-166· Καραπασχαλίδου (1981), σελ. 1987-202· Σάμψων (1973-4), σελ. 481-2· τοῦ ἰδίου (1975), 138-155· BCH 116, 1992, σελ. 925· BCH 110, 1986, σελ. 733· AAA 19, 1986, σελ. 27-30· BCH 109, σελ. 183· Καραπασχαλίδου (1990)B'.

¹³⁹² Σάμψων (1986), σελ. 10-17 καὶ 32-40· Καραπασχαλίδου (1985), σελ. 271-290· Σάμψων (1976)A, σελ. 140-149· Σάμψων (1973-4), σελ. 480-1· τοῦ ἰδίου (1975), σελ. 138-143· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1991), σελ. 187· τῆς ἰδίας (1993), σελ. 191-3.

¹³⁹³ AR 1983-4, σελ. 15 καὶ AR 1984, σελ. 12-14.

¹³⁹⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 23-25.

¹³⁹⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 23-25.

¹³⁹⁶ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182.

¹³⁹⁷ Σάμψων (1975), σελ. 138-148· τοῦ ἰδίου (1986-7), σελ. 10-15 καὶ 32-37· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1991), σελ. 185.

¹³⁹⁸ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182· ΑΔ 31, Χρον., σελ. 136-157· AR 1982-3, σελ. 11-12· AR 1983-4, σελ. 15-16· AR 1984-5, σελ. 12-14· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 192-3.

¹³⁹⁹ Σάμψων (1976)A', σελ. 140-153· τοῦ ἰδίου (1986-7), σελ. 10-15 καὶ 32-37.

¹⁴⁰⁰ Σάμψων (1986-7), σελ. 10-15 καὶ 32-40· Σάμψων (1976)A, σελ. 135-160· τοῦ ἰδίου (1976)B.

¹⁴⁰¹ Catling (1983-4), σελ. 15-16, Χρον., σελ. 135-148· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 191-2· Σάμψων (1975), σελ. 138-148.

¹⁴⁰² Σάμψων (1973-4), σελ. 481-2, σχῆμα 10· Λυγγούρη (1982).

¹⁴⁰³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1991), σελ. 185-187.

¹⁴⁰⁴ Σάμψων (1986-7), σελ. 10-15 καὶ 32-40· τοῦ ἰδίου (1976)A', σελ. 135-160· τοῦ ἰδίου (1976)B· τοῦ ἰδίου (1980), σελ. 136-166· Καραπασχαλίδου (1981), σελ. 1987-202· Σάμψων (1973-4), σελ. 481-2· τοῦ ἰδίου (1975), 138-155· BCH 116, 1992, σελ. 925· BCH 110, 1986, σελ. 733· AAA 19, 1986, σελ. 27-30· BCH 109, σελ. 183· Καραπασχαλίδου (1990)B'· Μπουκάρας (1997), σελ. 401.

¹⁴⁰⁵ Σάμψων (1986), σελ. 10-17 καὶ 32-40· Καραπασχαλίδου (1984-1985), σελ. 271-290· Σάμψων (1976)A', σελ. 140-149· Σάμψων (1973-4), σελ. 480-1· τοῦ ἰδίου (1975), σελ. 138-143· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1991), σελ. 187· τῆς ἰδίας (1993), σελ. 191-3.

¹⁴⁰⁶ ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 250-2 καὶ AR 1973-4.

ἀμφορίσκους, ἓνα κάλαθο, χρυσᾶ καὶ χάλκινα κοσμήματα καὶ ἓνα χάλκινο ξίφος¹⁴⁰⁷. Γεωμετρικὰ στρώματα ἔχουν ἀνασκαφεῖ σὲ ἀρκετὰ οἰκόπεδα τῆς συνοικίας ὅπου ἔχουν βρεθεῖ λείψανα τοίχων καὶ ποσότητες κεραμεικῆς¹⁴⁰⁸. Ἐπίσης ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἀρχαῖα στρώματα ὅπου βρέθηκαν θεμελιώσεις κτιρίων καὶ κεραμεικὴ τῆς ἴδιας ἐποχῆς¹⁴⁰⁹.



Χαλκίς: Θέση Καμάρες ἢ Ὑψηλὲς Καμάρες.

Στὴν συνοικία αὐτὴν ἔχουν ἀνασκαφεῖ θεμέλια κτιρίων ὕστερης κλασσικῆς-ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ὅρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν μνημειώδη κατὰ τὴν κατασκευὴ καὶ τὸ μέγεθος καὶ ἐρμηνεύονται ὡς ἀνήκοντα σὲ δημόσια κτίρια. Ἡ κατασκευὴ τους ἦταν ἀπὸ μεγάλες πώρινες λιθοπλίνθους¹⁴¹⁰.

Πολλὰ κτίρια ἀναγνωρίζονται ὡς λείψανα πολυτελῶν οἰκιῶν ὕστερης κλασσικῆς-ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς ποὺ διέθεταν ἀνδρῶνες μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα¹⁴¹¹. Ὑστεροκλασσικὴ καὶ ἐλληνιστικὴ κεραμεικὴ ἔχει βρεθεῖ ἐντὸς διαφόρων στρωμάτων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, στὴν πλειονότητα τῶν οἰκοπέδων τῆς συνοικίας τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν¹⁴¹². Κάποια εἶναι ἀδιάνγνωστου χαρακτήρα¹⁴¹³. Ἀρχαῖες ὁδοὶ χωρίζαν τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως σὲ οἰκοδομικὰ τετράγωνα. Τμήματα τῶν ἀρχαίων ὁδῶν ἔχουν ἀνασκαφεῖ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ οἰκόπεδα τῆς συνοικίας τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν¹⁴¹⁴. Ἐπίσης λείψανα τοίχων μεγάλων διαστάσεων ἐρμηνεύονται ὡς ἀνήκοντα στὶς λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις τοῦ ἀρχαίου λιμένα τῆς Χαλκίδας, ὁ ὁποῖος ἦταν στὸν ὄρμο τοῦ Ἁγ. Στεφάνου¹⁴¹⁵. Ἐπίσης βρέθηκαν φρέατα καὶ ἀγωγοὶ νεροῦ τοῦ ἀρχαίου ὕστεροκλασσικοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως¹⁴¹⁶.

Ἐδῶ ἔχουν, ἐπίσης, βρεθεῖ πολλές ἐπιγραφές¹⁴¹⁷, ὁρισμένες ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀφοροῦν στοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνες τῶν *Ρωμαίων*, τὴν πομπὴ καὶ θυσία τῶν *Διονυσίων*¹⁴¹⁸ καὶ κάποιες εἶναι ἀναθηματικὲς στὴν Ἴσιδα, τὸν Ὅσιρι καὶ τὸν Ἄνουβι. Στὸ ἴδιο οἰκόπεδο ὁ Παπαβασιλείου βρῆκε ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα καὶ παχὺ στρώμα τέφρας καὶ ἐρμήνευσε τὸν χῶρο ὡς ἱερὸ τῶν

¹⁴⁰⁷ *ΑΔ* 50, 1995, Χρον., σελ. 314-315· *BCH* 124, 2, 2000.

¹⁴⁰⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59 καὶ σημ. 73· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 174-175 καὶ σημ. 73· Θέμελης (1969)Β', σελ. 27-8· Λιάγκουρας (1968), σελ. 232-4· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199.

¹⁴⁰⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59 καὶ σημ. 73· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 174-175 καὶ σημ. 73· Λιάγκουρας (1968), σελ. 232-4· Θέμελης (1969)Β', σ. 27-8· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-26 καὶ 29.

¹⁴¹⁰ Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 1· *ΑΔ* 1972, Χρον. σελ 340, σχ. 1· Σάμψων (1976)Β', ἀρ. 102· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210, Σάμψων (1986), σελ. 45-48.

¹⁴¹¹ Σάμψων (1975)Β, σελ. 200, τοῦ ἴδιου (1973-4), σελ. 480· Καραπασχαλίδου (1982), σελ 174-176· Θέμελης (1967)· Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· Σάμψων (1976)Β, ἀρ. 12, 57, 106· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 2, 5· τοῦ ἴδιου (1973), σελ. 295, σχ. 3· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· τοῦ ἴδιου (1981)Α', σελ. 197-202· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199.

¹⁴¹² Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59 καὶ σημ. 73· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 174-175 καὶ σημ. 73· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 1· *ΑΔ* 1972, Χρον. σελ 340, σχ. 1· Σάμψων (1976)Β, ἀρ. 102· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210, Σάμψων (1986), σελ. 45-48· Σάμψων (1975)Β, σελ. 200, τοῦ ἴδιου (1973-4), σελ. 480· Καραπασχαλίδου (1982), σελ. 174-176· Θέμελης (1967)· Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· Σάμψων (1976)Β', ἀρ. 12, 57, 106· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 2, 5· τοῦ ἴδιου (1973), σελ. 295, σχ. 3· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· τοῦ ἴδιου (1981)Α', σελ. 197-202· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Τουλούπα (1980), σελ. 222-224· Σάμψων (1986), σελ. 48-9.

¹⁴¹³ Τουλούπα (1980), σελ. 222-224· Σάμψων (1986), σελ. 48-9.

¹⁴¹⁴ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Σάμψων (1986), σελ. 45-49· Καραπασχαλίδου (2000), σελ. 409-410.

¹⁴¹⁵ Σάμψων (1975)Α', σελ. 138-155· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 45-49· Καραπασχαλίδου (1978)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210· *ΑΔ* 27, 1972, Χρον., σελ. 340· *ΑΔ* 30, 1975, Χρον., σελ. 135· *ΑΔ* 33, 1978, Χρον., σελ. 124.

¹⁴¹⁶ Σάμψων (1976)Α', σελ. 140· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1989), σελ. 159· Σάμψων (1986), σελ. 45-49.

¹⁴¹⁷ Παπαβασιλείου (1892), σελ. 623-630.

¹⁴¹⁸ Μάτσας (1899), σελ. 265-271.

τριῶν αὐτῶν αἰγυπτιακῶν θεοτήτων¹⁴¹⁹. Τέλος πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι τὸ 1982 ἀνασκάφηκαν κατεστραμμένα πῶρινα κτίρια καὶ ἀποθέτης, ὁ ὁποῖος περιεῖχε χάλκινα εἰδῶλια καὶ ἄλλα μεταλλικὰ ἀντικείμενα. Πρόκειται γιὰ ἀφιερῶματα σὲ ἱερό¹⁴²⁰.

Στὴν ἴδια συνοικία ἀνασκάφηκαν πολλὰ πρῶιμα ῥωμαϊκὰ κτίρια, ὀρισμένα ἐκ τῶν ὁποίων ἦταν οἰκίες καὶ ἐργαστήρια. Τέλος, μέσα σὲ λάκκο βρέθηκε ἄγαλμα ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁴²¹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὸ ΥΓ κτίριο πού ἔχει ἀνασκαφῆ μετὰ τὴν συνηθισμένη γιὰ τὴν ἐποχὴ τοιχοδομίας¹⁴²² καὶ τὰ ἀνασκαφικὰ στρώματα τῆς ἴδιας μετὰ αὐτὸ ἐποχῆς¹⁴²³ δείχνει ὅτι ἡ θέση βρισκόταν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ οἰκισμοῦ στὰ τέλη τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα. Ἐκεῖ τοποθετεῖται καὶ τὸ σύγχρονο μετὰ τὸ οἰκισμό ΓΕ νεκροταφεῖο¹⁴²⁴.

Ἡ συνοικία αὐτὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου, τῆς Χαλκίδας καὶ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, ὅπως δείχνουν τὰ ἀρχαϊκὰ κτίρια καὶ ἡ κεραμεικὴ τῆς ἴδιας ἐποχῆς¹⁴²⁵. Ἀπὸ τὸν 7^ο ἕως τὸν 5^ο π.Χ. αἰῶνα στὴν Χαλκίδα κυριάρχησαν οἱ Ἰπποβόται μετὰ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα. Κατόπιν τὸ πολίτευμα ἔγινε τιμοκρατικὸ καὶ μετὰ τυραννικόν. Ὁ β' ἀποικισμός, ὁ ὁποῖος ξεκίνησε τὸ γ' τέταρτον τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα συνεχίστηκε τὸν 7^ο, τὸν 6^ο αἰῶνα, ὁ ποιητὴς *Θέογνις* πού ἔζησε στὴν Χαλκίδα ἀναφέρει ὅτι κυριάρχησαν οἱ τύραννοι καὶ ὅτι ἐξορίστηκαν οἱ ἀγαθοί. (Ἐννοεῖ τοὺς ἀριστοκράτες).

Στὰ τέλη τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἡ Χαλκίδα συμμαχεῖ μετὰ τὴν Σπάρτη καὶ τὴν Βοιωτία καὶ συγκρούεται μετὰ τὴν Ἀθήνα. Τὸ 506 π.Χ. οἱ Χαλκιδεῖς ἠττῶνται ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ μετὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαθιστοῦν Ἀθηναίους κληρούχους στὸ Ληλάντιο Πεδίον¹⁴²⁶, τὸ ὁποῖο ἀνήκε στὴν χαλκιδικὴ ἐπικράτεια. Αὐτοὶ προφανῶς οἱ κληροῦχοι ἴδρυσαν τὸ «τέμενος Ἀθηναίων»¹⁴²⁷.

Κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ ἡ θέση ἀποτελεῖ σημαντικὸ τμήμα τοῦ ἄστεως, ὅπως δείχνουν τὰ θεμέλια κτιρίων ὑστερῆς κλασσικῆς-ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς πού ἐρμηνεύονται ὡς ἀνήκοντα σὲ δημόσια κτίρια, καθὼς καὶ τὰ λείψανα πολυτελῶν οἰκιῶν τῆς ἴδιας ἐποχῆς πού διέθεταν ἀνδρῶνες μετὰ μωσαϊκὰ δάπεδα¹⁴²⁸. Ὑστεροκλασσικὴ καὶ ἐλληνιστικὴ κεραμεικὴ ἔχει βρεθεῖ ἐντὸς διαφόρων στρωμάτων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, στὴν πλειονότητα τῶν οἰκοπέδων τῆς συνοικίας τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν¹⁴²⁹. Τὰ εὐρήματα δείχνουν τὴν ἐξαιρετικὴ ἀκμὴ τῆς Χαλκίδας κατὰ τὴν ΥΚΛ-ΕΛ ἐποχὴ. Οἱ ἀρχαῖες ὁδοὶ πού χωρίζαν τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως σὲ οἰκοδομικὰ τετράγωνα δείχνουν ὅτι ὑπῆρχε πολεοδομικὸ σχέδιο¹⁴³⁰. Ἐπίσης τὰ λείψανα τοίχων μεγάλων διαστάσεων πού θεωρεῖται ὅτι ἀνήκαν στὶς λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις τοῦ ἀρχαίου λιμένα τῆς Χαλκίδας, δείχνουν ὅτι ἡ θέση τοῦ ἦταν ἐδῶ, στὸν ὄρμο τοῦ Ἀγ. Στεφάνου¹⁴³¹.

Οἱ ἐπιγραφές¹⁴³², ὀρισμένες ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀφοροῦν στοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνες τῶν *Ρωμαίων*, καθὼς καὶ τὴν πομπὴ καὶ τὴν θυσία τῶν *Διονυσίων*¹⁴³³ δείχνουν ὅτι τόσο τὸ θέατρο τοῦ

¹⁴¹⁹ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· τοῦ ἰδίου (1902), σελ. 109-110· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 83· IG, XII, 9, 928-929· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165.

¹⁴²⁰ Καραπασχαλίδου (1982), Σάμψων (1986), σελ. 45-8.

¹⁴²¹ Σάμψων (1986), σελ. 45-49· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Σάμψων (1975), σελ. 144-145· ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 250-252· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208-210.

¹⁴²² ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 250-2 καὶ ΑΡ 1973-4.

¹⁴²³ Θέμελης (1969)Β', σελ. 27-8· Λιάγκουρας (1968), σελ. 232-4· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199.

¹⁴²⁴ ΑΔ 50, 1995, Χρον., σελ. 314-315· BCH 124, 2, 2000.

¹⁴²⁵ Λιάγκουρας (1968), σελ. 232-4· Θέμελης (1969)Β', σ. 27-8· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-26 καὶ 29.

¹⁴²⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-26 καὶ 29.

¹⁴²⁷ Βρανόπουλος (1995), σελ. 165

¹⁴²⁸ Σάμψων (1975)Β, σελ. 200, τοῦ ἰδίου (1973-4), σελ. 480· Καραπασχαλίδου (1982), σελ. 174-176· Θέμελης (1967)· Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· Σάμψων (1976)Β', ἀρ. 12, 57, 106· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 2, 5· τοῦ ἰδίου (1973), σελ. 295, σχ. 3· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· τοῦ ἰδίου (1981)Α', σελ. 197-202· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199.

¹⁴²⁹ Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 1· ΑΔ 1972, Χρον. σελ. 340, σχ. 1· Σάμψων (1976)Β', ἀρ. 102· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210, Σάμψων (1986), σελ. 45-48· Σάμψων (1975)Β', σελ. 200, τοῦ ἰδίου (1973-4), σελ. 480· Καραπασχαλίδου (1982), σελ. 174-176· Θέμελης (1967), ΑΔ· Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· Σάμψων (1976)Β', ἀρ. 12, 57, 106· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 2, 5· τοῦ ἰδίου (1973), σελ. 295, σχ. 3· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· τοῦ ἰδίου (1981)Α', σελ. 197-202· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Τουλούπα (1980), σελ. 222-224· Σάμψων (1986), σελ. 48-9.

¹⁴³⁰ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Σάμψων (1986), σελ. 45-49.

¹⁴³¹ Σάμψων (1975)Α', σελ. 138-155· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 45-49· Καραπασχαλίδου (1978)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210· ΑΔ 27, 1972, Χρον., σελ. 340· ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 135· ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 124.

¹⁴³² Παπαβασιλείου (1892), σελ. 623-630.

Διονύσου, όσο και τὸ στάδιο τῆς Χαλκίδας βρισκόταν σὲ αὐτὴν τὴν πλευρὰ τῆς πόλεως. Τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές ἱερὸ τῶν αἰγυπτιακῶν θεοτήτων μπορεῖ ὄντως νὰ ταυτίζεται μὲ τὸ κτίριο καὶ τὰ κατάλοιπα τέφρας ποὺ ἀνάσκαψε ὁ Παπαβασιλείου¹⁴³⁴ στὸ ἴδιο οἰκόπεδο ὅπου βρέθηκαν καὶ οἱ ἀναθηματικές στὴν Ἰσιδα, τὸν Ὅσιρι καὶ τὸν Ἄνουβι ἐπιγραφές¹⁴³⁵. Ὁ ἀποθέτης, ἐπίσης, ὁ ὁποῖος περιεῖχε χάλκινα εἰδῶλια καὶ ἄλλα μεταλλικὰ ἀντικείμενα ἀνῆκε σὲ ἱερό¹⁴³⁶.

Τὰ φρέατα καὶ οἱ ἀγωγοὶ τοῦ νεροῦ τοῦ ἀρχαίου ὑστεροκλασσικοῦ ὑδραγωγείου δείχνουν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τοῦ σημαντικοῦ ἔργου τῆς πόλεως¹⁴³⁷.

Τέλος τὰ πρῶιμα ῥωμαϊκὰ κτίρια ποὺ ἀνεσκάφησαν στὴν θέση αὐτὴ (οἰκίες καὶ ἐργαστήρια) καὶ τὰ ἄλλα εὐρήματα¹⁴³⁸ δείχνουν ὅτι ἡ θέση αὐτὴ στὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια ἀνῆκε στὸν οἰκιστικὸ πυρῆνα τῆς Χαλκίδας.

Δ21κγ': Χαλκίς: Περιοχὴ Γηροκομείου:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Περιοχὴ Α τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν κοντὰ στοὺς ΒΔ πρόποδες τοῦ Βαθροβουνίου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀπὸ μπάζα στὴν περιοχὴ τοῦ Γηροκομείου περισυνελέγη μελαμβραφές σφαιρικὸ ληκύθιο καὶ παραδόθηκε¹⁴³⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὸ εὐρημα εἶναι συμπτωματικὸ καὶ μᾶλλον ἔχει ἔλθει ἀπὸ ἄλλοῦ. Δὲν ἔχουν προκύψει ἄλλα εὐρήματα ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴν.

Δ21κδ': Χαλκίς: Λόφος Καλλιμάνη:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Λόφος ΝΔ τοῦ Γηροκομείου καὶ ΝΑ τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν, παρὰ τὶς Δ παρυφές τοῦ Βαθροβουνίου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐχει ἐντοπισθεῖ διάσπαρτη σὲ ὅλο τὸν λόφο πρωτογεωμετρικὴ κεραμεικὴ καὶ ἔχουν ἀνασκαφῆ τάφοι τῆς ἴδιας ἐποχῆς στοὺς πρόποδες τοῦ¹⁴⁴⁰. Κεραμεικὴ γεωμετρικῶν χρόνων ἔχει ἐντοπισθεῖ ἐπάνω στὸν λόφο καὶ στὶς παρυφές τοῦ¹⁴⁴¹. Ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ διάσπαρτα ὄστρακα καὶ τάφοι ἀρχαϊκῶν χρόνων¹⁴⁴².

Πολλὰ κτίρια κλασσικῆς καὶ ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς εἶχαν βρεθεῖ στὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνα στὴ Δ κλιτὺ τοῦ λόφου, ἀλλὰ κατόπιν καταστράφηκαν¹⁴⁴³. Στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου ἔχει ἐντοπισθεῖ πλῆθος λαξευμάτων, κυρίως βαθμίδες. Πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πεδίου Βολῆς (Β-ΒΔ τοῦ λόφου) ἔχουν ἐντοπισθεῖ παράλληλες ἐγχαράξεις ἐπάνω στοὺς βράχους, ποὺ ἴσως μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ἴχνη τροχῶν. Συμπεραίνεται δηλαδὴ ὅτι Β-ΒΔ τοῦ λόφου διερχόταν ἀρχαία ὁδός¹⁴⁴⁴. Ἐπίσης, μεταξὺ τοῦ λόφου Καλλιμάνη καὶ τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν, ὁ Παπαβασιλείου στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα εἶχε ἐντοπίσει λείψανα ἀρχαίου θεάτρου (σειράς ἐδωλίων), καὶ θεωρεῖται πιθανόν λόγω τῆς μορφολογίας τοῦ ἐδάφους ὅτι ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Χαλκίδας ἦταν ἐδῶ¹⁴⁴⁵.

¹⁴³³ Μάτσας (1899), σελ. 265-271.

¹⁴³⁴ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· τοῦ ἴδιου (1902), σελ. 109-110· τοῦ ἴδιου (1911), σελ. 83· IG XII, 9, 928-929· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165.

¹⁴³⁵ Παπαβασιλείου (1892), σελ. 623-630· Μάτσας (1899), σελ. 265-271.

¹⁴³⁶ Καραπασχαλίδου (1982), Σάμψων (1986), σελ. 45-8.

¹⁴³⁷ Σάμψων (1976)Α', σελ. 140· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1989), σελ. 159· Σάμψων (1986), σελ. 45-49.

¹⁴³⁸ Σάμψων (1986), σελ. 45-49· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Σάμψων (1975), σελ. 144-145· ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 250-252· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208-210.

¹⁴³⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 151-2.

¹⁴⁴⁰ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹⁴⁴¹ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹⁴⁴² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-26· Σάμψων (1975)Α', σελ. 153-4· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 48-9· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 609· Boardman (1957), I, πιν. 1-2· ΠΑΕ 1910, σελ. 266, ΠΑΕ 1911, σελ. 241.

¹⁴⁴³ Σάμψων (1986), σελ. 45-49· τοῦ ἴδιου (1976)Β, ἀρ. 11, εἰκ. 22.

¹⁴⁴⁴ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4.

¹⁴⁴⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Σάμψων (1986), σελ. 45-49· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165· Δίων Χρυσόστομος, *Εὐβοϊκός ἢ Κυνηγός*, 103-106.

Ἔχουν ἀκόμη βρεθεῖ στή Δ κλιτὺ τοῦ λόφου Λεῖψανα τριῶν κεραμοσκεπῶν τάφων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, πὺ περιεῖχαν θραύσματα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων¹⁴⁴⁶. Μία ἐπιγραφή 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἐπάνω σὲ βράχο τοῦ λόφου δηλώνει ὅτι ἐκεῖ ἦταν τὰ ὄρια τῆς πόλεως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ κατὰ συνέπεια θὰ ἀνέμενε κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ κάποιας πύλης στὸ σημεῖον αὐτό¹⁴⁴⁷.

Ἡ θέση κατοικήθηκε καὶ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Ἐδῶ ἔχει ἀνασκαφεῖ ῥωμαϊκὸ κτίριο¹⁴⁴⁸ καὶ κιβωτιόσημοι ῥωμαϊκοὶ τάφοι¹⁴⁴⁹, καὶ ἔχει ἐντοπισθεῖ κεραμεικὴ ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁴⁵⁰.

Π)Αναγνώριση-ταύτιση: Ὁ λόφος κατοικήθηκε κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ, ὅπως δηλώνει ἡ διάσπαρτη σὲ ὅλο τὸν λόφο ΠΓ κεραμεικὴ καὶ οἱ τάφοι πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς στοὺς πρόποδες τοῦ¹⁴⁵¹. Κατὰ τὴν γεωμετρικὴ ἐποχὴ ὁ λόφος ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται, ὅπως δείχνει ἡ κεραμεικὴ γεωμετρικῶν χρόνων πὺ ἔχει ἐντοπισθεῖ ἐπάνω σὲ αὐτὸν καὶ στὶς παρυφές τοῦ¹⁴⁵². Μετὰ τὸ 800 π.Χ., ὅταν ἔγινε ὁ συνοικισμὸς, ὁ λόφος βρισκόταν στὶς ΝΑ παρυφές τοῦ νέου οἰκισμοῦ. Ἐδῶ ἦταν καὶ τὸ Α ὄριο τῆς ἀρχαϊκῆς πόλεως ὅπως δείχνουν τὰ διάσπαρτα ὄστρακα πὺ ἔχουν ἐντοπισθεῖ καὶ οἱ τάφοι ἀρχαϊκῶν χρόνων¹⁴⁵³.

Τὰ κτίρια κλασσικῆς κτίρια κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς στή Δ κλιτὺ τοῦ λόφου¹⁴⁵⁴ δείχνουν ὅτι ἡ θέση αὐτὴ ἀνήκε στὴν κλασσικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ πόλη. Ἡ σειρὰ τῶν ἐδωλίων πὺ εἶχε ἐντοπίσει ὁ Παπαβασιλείου στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα μεταξὺ τοῦ λόφου Καλλιμάνη καὶ τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν, καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν εὗρεση τῆς ἐπιγραφῆς πὺ ἀναφέρεται στὴν πομπὴ καὶ θυσία τῶν Διονυσίων¹⁴⁵⁵, μποροῦν νὰ ὀδηγήσουν στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου βρισκόταν στή Δ κλιτὺ τοῦ λόφου Καλλιμάνη¹⁴⁵⁶. Οἱ παράλληλες ἐγχαράξεις ἐπάνω στοὺς βράχους πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πεδίου Βολῆς (Β-ΒΔ τοῦ λόφου) ἴσως μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ἴχνη τροχῶν. Συμπεραίνεται δηλαδὴ ὅτι Β-ΒΔ τοῦ λόφου διερχόταν ἀρχαία ὁδός¹⁴⁵⁷.

Τὰ Λεῖψανα τῶν κεραμοσκεπῶν τάφων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς στή Δ κλιτὺ τοῦ λόφου¹⁴⁵⁸, ὅπως καὶ ἡ ἐπιγραφή 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἐπάνω στὸν βράχο τοῦ λόφου δείχνουν ὅτι ἐκεῖ ἦταν τὰ ὄρια τῆς πόλεως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ κατὰ συνέπεια θὰ ἀνέμενε κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ κάποιας πύλης στὸ σημεῖον αὐτό¹⁴⁵⁹, κατὰ τὴν Σακελλαράκη.

Ἡ θέση κατοικήθηκε καὶ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅπως δείχνει τὸ ῥωμαϊκὸ κτίριον πὺ ἔχει ἀνασκαφεῖ¹⁴⁶⁰, οἱ ῥωμαϊκοὶ τάφοι¹⁴⁶¹ καὶ ἡ κεραμεικὴ τῆς ἴδιας ἐποχῆς πὺ ἔχει ἐντοπισθεῖ.

Δ21κε': Χαλκίς: Περιοχὴ Ἁγ. Στεφάνου, Ἀρέθουσας, Ἐργοστασίου Δάριγκ:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Περιοχὴ Β καὶ Α τοῦ ὄρου τοῦ Ἁγ. Στεφάνου, ΝΔ τοῦ λόφου Καλλιμάνη, κοντὰ στὶς Δ καὶ ΝΔ παρυφές τοῦ Βαθροβουνίου, ὅπου βρισκόταν καὶ μία ἀπὸ τὶς ἀκροπόλεις τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας. Στὴν περιοχὴ ὑπάρχουν τρεῖς πηγές.

¹⁴⁴⁶ ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124· BCH, 110, 1985, σελ. 733.

¹⁴⁴⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁴⁴⁸ AR 1984-5, σελ. 12-14· ΑΔ 31, 1978, Χρον., σελ. 136-153 καὶ 156-7.

¹⁴⁴⁹ Τουλούπα (1978), σελ. 121-4· BCH, 110, 1985, σελ. 733.

¹⁴⁵⁰ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4.

¹⁴⁵¹ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹⁴⁵² Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹⁴⁵³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-26· Σάμψων (1975)Α', σελ. 153-4· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 48-49· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 609· Boardman (1957), I, πιν. 1-2· ΠΑΕ 1910, σελ. 266, ΠΑΕ 1911, σελ. 241.

¹⁴⁵⁴ Σάμψων (1986), σελ. 45-49· τοῦ ἰδίου (1976)Β, ἀρ. 11, εἰκ. 22.

¹⁴⁵⁵ Μάτσας (1899), σελ. 265-271. Βλ. ἐπίσης: Ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχένου Χαρικλέους IG, IX, III, ἀρ. 899. (2^{ος} π.Χ. αἰῶνας)

¹⁴⁵⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Σάμψων (1986), σελ. 45-49· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165· Δίων Χρυσόστομος, *Ἐββοϊκὸς ἢ Κυνηγός*, 103-106.

¹⁴⁵⁷ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4.

¹⁴⁵⁸ ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124· BCH, 110, 1985, σελ. 733.

¹⁴⁵⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁴⁶⁰ AR 1984-5, σελ. 12-14· ΑΔ 31, 1978, Χρον., σελ. 136-153 καὶ 156-7.

¹⁴⁶¹ Τουλούπα (1978), σελ. 121-4· BCH, 110, 1985, σελ. 733.

Π) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ ΠΓ τάφοι λαξευμένοι στὸν βράχον καὶ φρέατα σύγχρονα αὐτῶν, ποὺ περιεῖχαν πρωτογεωμετρικὴ κεραμεικὴ.¹⁴⁶² Ἡ θέση κατοικήθηκε, σύμφωνα μὲ τὰ εύρηματα, ἤδη ἀπὸ τὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ (τάφοι λαξευμένοι στὸν βράχον καὶ φρέατα σύγχρονα αὐτῶν ποὺ περιεῖχαν πρωτογεωμετρικὴ κεραμεικὴ).¹⁴⁶³ Ἐπίσης ἔχουν ἀνασκαφεῖ τοῖχοι γεωμετρικῶν κτιρίων¹⁴⁶⁴, ἀποθέτες ποὺ περιεῖχαν γεωμετρικὴ κεραμεικὴ¹⁴⁶⁵ καὶ γεωμετρικοὶ τάφοι¹⁴⁶⁶. Ἐχουν ἀκόμη πρόκυψει διάσπαρτα εύρηματα ἀρχαϊκῶν χρόνων¹⁴⁶⁷ καὶ βάση ἀφιερώματος μὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή βουστροφηδὸν ἀρχαϊκῶν χρόνων¹⁴⁶⁸.

Στὴν θέση θέσεως αὐτὴ ἔχουν ἀνασκαφεῖ κλασσικὰ κτίρια¹⁴⁶⁹, ἀγωγοὶ καὶ φρέατα¹⁴⁷⁰ τοῦ ἀρχαίου ὕδραγωγείου, τὸ ὁποῖο διοχέτευε τὸ νερὸ τῆς πηγῆς Ἀρέθουσας σὲ ὅλη τὴν ἀρχαία πόλη¹⁴⁷¹, καθὼς καὶ λείψανα κτιρίων ποὺ ἔχουν συνδεθεῖ μὲ γνωστὰ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές καὶ τὶς φιλολογικὲς πηγές ἱερά. Συγκεκριμένα, ὁ Παπαβασιλείου, κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἀνασκαφῶν ποὺ διενήργησε μέσα στὸν κῆπο τοῦ ἐργοστασίου Β. Σακελλαράκη κοντὰ στὴν πηγὴν, βρῆκε θεμέλια κτισμάτων ποὺ θεώρησε ὅτι πιθανῶς σχετίζονται μὲ τὸν ναὸ τῆς Ἀρέθουσας ποὺ βρισκόταν κοντὰ¹⁴⁷². Κοντὰ στὴν Ἀρέθουσα, ὁ ἴδιος ἀνασκαφέας εἶχε βρεῖ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Ἄρτεμη-Εἰλείθια, καὶ θεμέλια κτιρίου ποὺ θεώρησε ὅτι ἀνήκαν στὸν ναὸ τῆς θεᾶς, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφή ὡς ἀναθηματικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ βρισκόταν στὸ ἱερό τῆς¹⁴⁷³.

Ἐπίσης ἐδῶ βρέθηκε ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Ἰσιδα, τὸν Ἄνουβι καὶ τὸν Σάραπι, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὸ Β κείμενο Σεραπίου, τὸ ὁποῖο βρισκόταν κοντὰ στὶς Ὑψηλὲς Καμάρες, καὶ ἀγαλμα ἐφήβου ἐλληνιστικῶν ἢ πρώιμων ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁴⁷⁴. Στὸ νότιο τμῆμα τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀγ. Στεφάνου καὶ τοῦ ἐργοστασίου Δάριγκ ἔχουν ἀνασκαφεῖ λείψανα τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ ἀρχαίου λιμένος. Πρόκειται περὶ ἕξι τοίχων κατασκευασμένων ἀπὸ μεγάλες λιθοπλίνθους πωρολίθου, καὶ χρονολογοῦνται στὸν 4^ο π.Χ. αἰῶνα¹⁴⁷⁵.

Κατὰ τὴν ὕστερη κλασσικὴ καὶ ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ στὴν θέση αὐτὴ κτίσθηκαν σημαντικὰ κτίρια, οἰκίες μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα καὶ ἄλλα κτίρια¹⁴⁷⁶. Κατάλοιπα δύο κτιρίων ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχῆς στὴν συνοικία αὐτὴν ποὺ ἀνασκάφηκαν τὰ ἔτη 1998-1999 θεωρεῖται ὅτι βρισκόνταν στὴν ἀγορὰ παρὰ τὸν ὄρμο τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, δηλαδὴ τὴν ἀγορὰ τῆς Χαλκίδας μέχρι τὴν ἐπέκταση πρὸς Δ ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου¹⁴⁷⁷.

ΝΑ τῆς Ἀρέθουσας, ἐπὶ τῆς ΝΔ κορυφῆς τοῦ Βαθροβουνίου, ἦταν ἡ ἀκρόπολη τῆς ἀρχαίας πόλεως (γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε ἀμέσως μετὰ), ἡ ὁποία βρισκόταν στὸ ΝΑ ἄκρον τοῦ οἰκισμού. Κάπου ἐδῶ θὰ ἦταν καὶ τὸ κλασσικὸ τεῖχος τῆς Χαλκίδας, τὸ ὁποῖο ὄριζε κάποτε τὰ ὅρια τῆς πόλεως πρὸς ΝΑ. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πρὸς ΝΑ ἐκτείνονταν τὰ νεκροταφεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως.

¹⁴⁶² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59-60.

¹⁴⁶³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59-60.

¹⁴⁶⁴ Σάμψων (1975)Α', σελ. 135-144· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 45-48.

¹⁴⁶⁵ Σάμψων (1986), σελ. 45-48· Χωρέμης (1971), σελ. 262, πίν. 227 α-β· ΑΔ 1972, τ. 27, Χρον., σελ. 340· ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124· ΒСН 110, 1986, σελ. 733.

¹⁴⁶⁶ Σάμψων (1986), σελ. 45-48.

¹⁴⁶⁷ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-29.

¹⁴⁶⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 49.

¹⁴⁶⁹ Τουλούπα (1978), σελ. 121· Σάμψων (1986), σελ. 45-48· ΒСН 124, 2, 2000, 964 σελ. καὶ ἐξῆς· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁴⁷⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Σάμψων (1982), σελ. 174-6· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 45-48.

¹⁴⁷¹ Καραπασχαλίδου (2012), σελ. 53-54.

¹⁴⁷² Παπαβασιλείου (1910), σελ. 61, 265-6· Ἀνδρειωμένου (1966), σελ. 257, πίν. XLVIIIβ', XLIXγ· Σάμψων (1986), τομέας κ'.

¹⁴⁷³ Παπαβασιλείου (1902), σελ. 41-42.

¹⁴⁷⁴ Παπαβασιλείου (1894), σελ. 175-6· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-42.

¹⁴⁷⁵ ΑΔ 42, 1987, Χρον., σελ. 207-221· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· ΒСН 117, 1993, σελ. 873.

¹⁴⁷⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Καλλιγιᾶς (1981), σελ. 198· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 139· ΑΔ 38, 1983, Χρον., σελ. 139· ΒСН 114, 1990, σελ. 808· ΑΔ 39, 1984, Χρον., σελ. 119-120· ΒСН 115, 1991, σελ. 923.

¹⁴⁷⁷ Πρόκειται γιὰ τὰ κτίρια ποὺ χωρίζει ἕνα ἀρχαῖο δρόμο στὸ οἰκόπεδο τοῦ ΚΤΕΛ, στὴν γωνία τῶν ὁδῶν Ἀρεθούσης καὶ Στύρων. Βλ. σχετικὰ στὰ: Καραπασχαλίδου (1998), σελ. 357-358· τῆς ἰδίας (1999), σελ. 334-339· ΒСН, τ. 125, 2001, Χρον., σελ. 971· ΒСН, τ. 127, 2, 2003, σελ. 1022-1023· Καραπασχαλίδου (2012), σελ. 53-54.

Ένα έκτεταμένο νεκροταφείο ελληνιστικής εποχής καλύπτει όλη την Α ακτήν του όρμου του Αγ. Στεφάνου και φθάνει μέχρι τους Ν πρόποδες της ακροπόλεως. Οί τάφοι που ανασκάφησαν εδώ από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα συνήθως είναι κεραμοσκεπεῖς¹⁴⁷⁸ ή λαξευμένοι στον βράχον, ένίοτε εφοδιασμένοι με λαξευτές κλίμακες ή περικλείονταν έντός περιβόλων. Περιείχαν άγγεῖα ύστεροκλασσικής και ελληνιστικής εποχής κυρίως, νομίσματα, πήλινα ειδώλια χάλκινα κάτοπτρα κ.ά. Σε ένα κιβωτιόσχημο τάφο βρέθηκαν 82 χρυσά έλάσματα σχήματος φύλλων έλιᾶς, που άνήκουν σε στεφάνι άθλητή. Θεωρείται ότι δόθηκε στον νεκρόν άθλητή ως έπαθλο σε άγώνες¹⁴⁷⁹.

Από τὸ ἴδιο νεκροταφείο προέρχονται επιτύμβιες στήλες, κυρίως 4^{ου} π.Χ. αιώνα, επιτύμβιες κέραμοι και ενεπίγραφα ὄτια ἀμφορέων, καθώς και τάφοι χριστιανικῶν χρόνων, ὅπου ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ ὑλικά ἀρχαίων τάφων¹⁴⁸⁰. Τὸ νεκροταφεῖον ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν ὑστεροκλασσική περίοδο και ἔξακολούθησε νὰ χρησιμοποιεῖται μέχρι τὴν παλαιοχριστιανική ἐποχή.

Πρώιμα και ὕστερα ῥωμαϊκά στρώματα ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὴν πλειονότητα τῶν οἰκοπέδων. Παλαιότερα ῥωμαϊκῶν χρόνων ἔχει ἀνασκαφεῖ κοντὰ στὴν Ἀρέθουσα¹⁴⁸¹, στὸ αἶθριο τῆς ὁποίας σώζεται μωσαϊκὸ δάπεδο με παράσταση ἀθλητῶν και παιδοτρίβη. Ἔχει ἐπίσης στὴν περιοχὴ βρεθεῖ κεφαλὴ ἐρμαϊκῆς στήλης με τὴν μορφή Διονύσου, ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁴⁸². Τέλος, ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς τάφοι ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Αγ. Στεφάνου¹⁴⁸³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση:

Ὁ ὅρμος τοῦ Αγ. Στεφάνου (ὅπου και ἡ ὁμώνυμη ἐκκλησία) θεωρεῖται ὅτι ἦταν ὁ ἀρχαῖος λιμένας τῆς Χαλκίδας. Δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰ ρεύματα τοῦ Εὐρίπου και πρὶν τὴν κατασκευὴ τῆς γεφύρας ἀπὸ ἐδῶ ἐξυπηρετεῖτο ἡ ἐπικοινωνία με τὴν Βοιωτία¹⁴⁸⁴. Ὁ Ἡρακλείδης ὁ Κρητικὸς¹⁴⁸⁵ και ὁ Τίτος Λίβιος¹⁴⁸⁶ ἀναφέρονται στὴν περιοχὴ και τὴν ὀνομάζουν «πύλη τοῦ ἔμπορίου».

Ἡ ἀρχαία Χαλκίδα διέθετε πολλές πηγές, οἱ ὁποῖες βρισκόνταν στοὺς πρόποδες τοῦ Βαθροβουνίου, ὅμως τὸ νερὸ τους δὲν ἦταν πόσιμο. Ἀντιθέτως, ἡ πηγὴ τῆς Ἀρέθουσας, ἀν και κοντὰ στὴν θάλασσα ἔχει ἐξαιρετικῆς ποιότητας πόσιμο νερὸ, και ἀποτελεοῦσε τὴν βασικὴ πηγὴ ὑδρεύσεως τῆς πόλεως καθ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ πηγὴ Ἀρεθούσα, ἀφιερωμένη στὴν ὁμώνυμη Νύμφη, ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς σχολιαστὲς τοῦ Ὀμήρου, τὸν Εὐριπίδη¹⁴⁸⁷ και τὸν Ἡρακλείδη τὸν Κρητικὸν¹⁴⁸⁸. Ὁ Τίτος Λίβιος ἀναφέρεται και στὴν ἀρχαίαν ἀγορὰ, ἡ ὁποία βρισκόταν στὸ κέντρο τῆς πόλεως, πλησίον τοῦ λιμένος. Ἐκεῖ βρισκόταν ὁ τάφος τοῦ ἥρωα

¹⁴⁷⁸ Καραπασχαλίδου (1999), σελ. 409-412.

¹⁴⁷⁹ Παπαβασιλείου (1910), σελ. 61, 265-6· Σάμψων (1976), σελ. 140· AAA 7, 1974, σελ. 27-34· ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 135-148· Σάμψων (1986), σελ. 45-48 και ἔξης· Χωρέμης (1973), σελ. 295-301· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 207-210· τῆς ἰδίας (1989), σελ. 159· Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 111-136· BCH 108, 1984, σελ. 813· ΑΔ 34, 1979, Χρον., σελ. 174-5· BCH 112, 1988, σελ. 671· BCH 116, 1992, Χρον., σελ. 924· AR 1973-4, σελ. 681-687· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 79· BCH 122, 2· Αρχαιολογία τ. 63, Ἰούνιος 1997· ἐφημερίδα «Τὰ Νέα» τῆς 31^{ης}/3^{ης} 1997· Bakhuizen (1985), σελ. 58-63. Βλέπε ἐπίσης BCH 98, 1974, Χρον., σελ. 681· BCH 102, 1978, Χρον., σελ. 731· Καραπασχαλίδου Α., Πρακτικὰ συνεδρίου Ἡ Πόλη τῆς Χαλκίδας, 24-27 Σεπτεμβρίου 1987, ἐκδ. 1990, σελ. 71-6 και BCH 116, 1992, Χρον., σελ. 924· AR 1983-4, σελ. 15-16 περὶ νεκροταφείου ἐν γένει.

¹⁴⁸⁰ Παπαβασιλείου (1901), σελ. 91-92 και 95-98· ΑΕ 1902, σελ. 42· Παπαβασιλείου (1903), σελ. 36-39· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 83· Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 111-136· Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁴⁸¹ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· Βρανόπουλος (1995), σελ. 162 και 139· Παπαβασιλείου (1902), σελ. 29-40· Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 122-123· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 38-40.

¹⁴⁸² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 49.

¹⁴⁸³ Τουλούπα (1979), σελ. 175· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)A', σελ. 294.

¹⁴⁸⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 26-33· Bakhuizen (1985), σελ. 54-58.

¹⁴⁸⁵ Ἡρακλείδης ὁ Κρητῆς, I, 29.

¹⁴⁸⁶ Titus Livius, *Ab Urbe condita*, XXXV, 46, 4:

rex ad Salganea castris positus navibus ipse cum principibus Aetolorum Euripum traiecit, et, cum haud procul portu egressus esset, magis tratus quoque Chalcidensium et principes ante portam processerunt. pauci utrimque ad colloquium congressi sunt.

¹⁴⁸⁷ Εὐριπίδης, Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι, στ. 168-170.

¹⁴⁸⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 26-33· Bakhuizen (1985), σελ. 54-58.

Κλεομάχου από τὰ Φάρσαλα, ὁ ὁποῖος βοήθησε τοὺς Χαλκιδεῖς στὸν Ἀηλάντιο Πόλεμο, καὶ ἡ ἐπιγραφή τῶν Ἀγορανόμων¹⁴⁸⁹.

Ἡ θέση κατοικήθηκε, σύμφωνα μὲ τὰ εὐρήματα, ἤδη ἀπὸ τὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ. Σὲ αὐτὴ τὴν θέση κατοικοῦσε, ὅπως φαίνεται κάποιος γένος κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ, καὶ γύρω ἀπὸ τὸ οἰκισμό θὰ ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τους. Κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ ἡ θέση θὰ ἀνῆκε στὸν οἰκισμό, ὅπως δείχνουν τὰ γεωμετρικὰ στρώματα¹⁴⁹⁰ καὶ κτίρια¹⁴⁹¹ πὺ ἔχουν ἀνασκαφεῖ, καὶ μετὰ τὸν συνοικισμό τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα θὰ ἀνῆκε στὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς πόλεως-κράτους Χαλκίδας. Οἱ γεωμετρικοὶ τάφοι¹⁴⁹² πὺ βρέθηκαν θὰ βρίσκονταν στὰ ὅρια τοῦ οἰκισμού. Ἐπίσης ἔχουν ἀνασκαφεῖ τοῖχοι γεωμετρικῶν κτιρίων, ἀποθέτες πὺ περιεῖχαν γεωμετρικὴ κεραμεικὴ καὶ γεωμετρικοὶ τάφοι.

Τὰ διάσπαρτα εὐρήματα ἀρχαϊκῶν χρόνων¹⁴⁹³ καὶ βάση ἀφιερώματος μὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή βουστροφηδὸν ἐπίσης ἀρχαϊκῶν χρόνων¹⁴⁹⁴ δείχνουν ὅτι ἡ θέση ἀνῆκε στὸν οἰκισμό τῆς Χαλκίδας τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς καὶ περιελάμβανε κάποιον ἱερό, στὸ ὁποῖο εἶχε ἀφιερωθεῖ τὸ ἀνάθημα γιὰ τὸ ὁποῖο μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐπιγραφή.

Ἡ θέση τῆς Ἀρέθουσας βρισκόταν μέσα στὰ ὅρια τοῦ οἰκισμού τῆς κλασσικῆς Χαλκίδας, ὅπως δείχνουν τὰ κλασσικὰ κτίρια¹⁴⁹⁵ πὺ ἔχουν ἀνασκαφεῖ. Ἀπὸ ἐδῶ ξεκινούσε τὸ ἀρχαῖο ὕδραγωγεῖο¹⁴⁹⁶, στὸ ὁποῖο ἀνήκουν οἱ ἀγωγοὶ καὶ τὰ φρέατα¹⁴⁹⁷ πὺ ἔχουν ἔρθει στὸ φῶς κατὰ τὶς ἀνασκαφές. Στὴν θέση θέσεως αὐτὴ ἔχουν ἀνασκαφεῖ κλασσικὰ κτίρια, τοῦ ἀρχαίου ὕδραγωγείου, τὸ ὁποῖο διοχέτευε τὸ νερὸ τῆς πηγῆς Ἀρέθουσας σὲ ὅλη τὴν ἀρχαία πόλη.

Λείψανα κτιρίων πὺ ἔχουν βρεθεῖ ἔχουν συνδεθεῖ μὲ γνωστὰ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές καὶ τὶς φιλολογικὲς πηγές ἱερά. Τὰ θεμέλια κτισμάτων πὺ ἀνέσκαψε ὁ Παπαβασιλείου μέσα στὸν κῆπο τοῦ ἐργοστασίου Β. Σακελλαράκη, τὸ ὁποῖο βρίσκεται κοντὰ στὴν πηγὴ, μπορεῖ πράγματι νὰ σχετίζονται μὲ τὸν ναὸ τῆς νύμφης Ἀρέθουσας, ὅπως ὑπέθεσε ὁ ἀνασκαφέας¹⁴⁹⁸. Ἐπίσης τὸ ἀρχαῖο κτίριο πὺ ὁ ἴδιος ἀνασκαφέας ἀνέσκαψε κοντὰ στὴν Ἀρέθουσα καὶ βρῆκε ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Ἄρτεμη-Εἰλείθυια, μπορεῖ ὄντως νὰ ἀνῆκαν στὸν ναὸ τῆς θεᾶς, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφή ὡς ἀναθηματικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ βρισκόταν στὸ ἱερό τῆς¹⁴⁹⁹.

Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Ἰσιδα, τὸν Ἄνουβι καὶ τὸν Σάραπι, προέρχεται ἀπὸ τὸ Β κείμενο Σεραπειοῦ τῆς Χαλκίδας, τὸ ὁποῖο βρισκόταν κοντὰ στὶς Ὑψηλές Καμάρες¹⁵⁰⁰.

Οἱ κατασκευασμένοι ἀπὸ μεγάλες λιθοπλίνθους πωρολίθου τοῖχοι πὺ ἀνεσκάφησαν στὸ νότιο τμήμα τῆς περιοχῆς τοῦ Ἄγ. Στεφάνου καὶ τοῦ ἐργοστασίου Δάριγκ χρονολογοῦνται στὸν 4^ο π.Χ. αἰώνα¹⁵⁰¹, πιθανῶς ἀποτελοῦν λείψανα τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ ἀρχαίου λιμένος τῆς Χαλκίδας. Κάπου ἐδῶ θὰ ἦταν καὶ τὸ κλασσικὸ τεῖχος τῆς Χαλκίδας, τὸ ὁποῖο ὄριζε κάποτε τὰ ὅρια τῆς πόλεως πρὸς ΝΑ. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πρὸς ΝΑ ἐκτείνονταν τὰ νεκροταφεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, ἡ θέση αὐτὴ ἦταν μίαν σημαντικὴ συνοικία τῆς ἀρχαίας πόλεως, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τὶς οἰκίες μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα καὶ τὰ ἄλλα κτίρια πὺ

¹⁴⁸⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40· Bakhuizen (1985), σελ. 84-91.

¹⁴⁹⁰ Σάμψων (1986), σελ. 45-48· Χωρέμης (1971), σελ. 262, πίν. 227 α-β· ΑΔ 1972, τ. 27, Χρον., σελ. 340· ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124· BCH 110, 1986, σελ. 733.

¹⁴⁹¹ Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 45-48.

¹⁴⁹² Σάμψων (1986), σελ. 45-48.

¹⁴⁹³ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-29.

¹⁴⁹⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 49.

¹⁴⁹⁵ Τουλούπα (1978), σελ. 121· Σάμψων (1986), σελ. 45-48· BCH 124, 2, 2000, 964 σελ. καὶ ἐξῆς· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁴⁹⁶ Καραπασχαλίδου (2012), σελ. 53

¹⁴⁹⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Σάμψων (1982), σελ. 174-6· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 45-48.

¹⁴⁹⁸ Παπαβασιλείου (1910), σελ. 61, 265-6· Ἀνδρειωμένου (1966), σελ. 257, πίν. XLVIIIβ', XLIX· Σάμψων (1986), τομέας κ'.

¹⁴⁹⁹ Παπαβασιλείου (1902), σελ. 41-42.

¹⁵⁰⁰ Παπαβασιλείου (1909), σελ. 206-268· Philippson (1951), σελ. 602, σημ. 2 καὶ σ. 721, σημ. 2α· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59.

¹⁵⁰¹ ΑΔ 42, 1987, Χρον., σελ. 207-221· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· BCH 117, 1993, σελ. 873.

κτίσθηκαν ἐδῶ¹⁵⁰². ΝΑ τῆς Ἀρέθουσας, ἐπὶ τῆς ΝΔ κορυφῆς τοῦ Βαθροβουνίου, ἦταν ἡ ἀκρόπολη τῆς ἀρχαίας πόλεως (γιά τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε ἀμέσως μετὰ), ἡ ὁποία βρισκόταν στὸ ΝΑ ἄκρον τοῦ οἰκισμού. Ἡ θέση δὲν ἄλλαξε χρῆση κατὰ τὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια, ὅπως δηλώνουν τὰ πρῶμα καὶ ὕστερα ῥωμαϊκὰ στρώματα¹⁵⁰³ ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὴν πλειονότητα τῶν οἰκοπέδων¹⁵⁰⁴. Ἡ παλαίστρα ῥωμαϊκῶν χρόνων ποὺ ἀνασκάφηκε κοντὰ στὴν Ἀρέθουσα καὶ διαθέτει τὸ μωσαϊκὸ δάπεδο μὲ παράσταση ἀθλητῶν καὶ παιδοτρίβη¹⁵⁰⁵ δείχνει τὴν ἀκμὴ τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τοῦ Ἁγ. Στεφάνου ἦταν λαξευμένος στὴν βάση τῶν βράχων ὁ ἀρχαῖος δρόμος ποὺ ὀδηγοῦσε Α πρὸς Ἐρέτρια. Τὰ λείψανά του σώζονταν κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα¹⁵⁰⁶. Τὸ ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο ἐκατέρωθεν τοῦ δρόμου, ὑστεροκλασσικῆς-ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἐκτείνεται σὲ ὅλη τὴν Α ἀκτὴν τοῦ ὄρμου τοῦ Ἁγ. Στεφάνου καὶ φθάνει μέχρι τοὺς Ν πρόποδες τῆς ἀκροπόλεως.¹⁵⁰⁷ Τὸ νεκροταφεῖο ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν ὑστεροκλασσικὴ περίοδο καὶ ἐξακολούθησε νὰ χρησιμοποιεῖται μέχρι τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ¹⁵⁰⁸.

Δ21κστ': Χαλκίς: Βαθροβούνι:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Τὸ Βαθροβούνι εἶναι τὸ βραχῶδες γυμνὸ βουνὸ ποὺ βρίσκεται Α-ΝΑ τῆς Χαλκίδας. Διαθέτει δύο κορυφές. Ἡ μία εἶναι πρὸς τὸ ΒΑ τμήμα του, Β τῆς ὁποίας βρίσκονται οἱ θέσεις Δύο Δέντρα καὶ Τρεῖς Καμάρες. Στὰ Δ αὐτῆς βρίσκεται τὸ Πεδίον Βολῆς. Ἡ ἄλλη κορυφὴ βρίσκεται στὸ ΝΔ τμήμα του, κεῖται δηλαδὴ ΝΑ τῆς ἀρχαίας πόλεως, κοντὰ στὴν Α ἀκτὴ τοῦ ὄρμου τοῦ Ἁγ. Στεφάνου.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἡ ΝΔ κορυφὴ τοῦ Βαθροβουνίου ὀχυρώθηκε κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους καὶ τὰ τείχη τῆς ἐπισκευάσθηκαν τὸν 3^ο π.Χ. Ὁ Παπαβασιλείου πρῶτος ἀποκάλυψε ἐπάνω στὴν κορυφὴ αὐτῆ τοῦ Βαθροβουνίου τμήμα ὀχυρωματικοῦ τείχους μὲ δεκαοκτῶ πύργους. Εἶχε σχέση μὲ τὴν Ἀρέθουσαν, ἡ ὁποία θὰ ἐφοδίαζε τὴν πόλη σὲ περίπτωση πολιορκίας. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν τειχῶν χρονολογεῖται στὸν 3^ο αἰῶνα καὶ διακρίνεται ἡ κλασσικὴ φάση του.

Στὴν κορυφὴ τῆς ἀκροπόλεως βρέθηκαν τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ ἐπιτύμβιες στήλες, καὶ πλησίον αὐτῶν ἀνασκάφηκαν θεμέλια κυκλικοῦ οἰκοδομήματος¹⁵⁰⁹.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὸ Βαθροβούνι εἶναι μία ἀπὸ τίς φυσικὰ ὀχυρὲς θέσεις τῆς Χαλκίδας (λόφος τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ, λόφος Καλλιμάνη) καὶ μάλιστα ἡ πιὸ ὀχυρὴ ἀπὸ αὐτές. Γνωρίζουμε ἀπὸ τίς φιλολογικὲς πηγές ὅτι ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου ὀχυρώθηκε ὁ *Κάνηθος*¹⁵¹⁰ καὶ ὁ *Εὐριπος*¹⁵¹¹, καὶ ἀπὸ τὰ εὐρήματα ὅτι ἡ Χαλκίδα κατὰ τὸν 4^ο καὶ ἰδίως κατὰ τὸν 3^ο αἰῶνα π.Χ. ἐπεκτείνεται πρὸς τὴν

¹⁵⁰² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 198· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 139· ΑΔ 38, 1983, Χρον., σελ. 139· ΒCH 114, 1990, σελ. 808· ΑΔ 39, 1984, Χρον., σελ. 119-120· ΒCH 115, 1991, σελ. 923.

¹⁵⁰³ Παπαβασιλείου (1894), σελ. 175-6· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-42.

¹⁵⁰⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 49.

¹⁵⁰⁵ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· Βρανόπουλος (1995), σελ. 162 καὶ 139· Παπαβασιλείου (1902), σελ. 29-40· Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 122-123· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

¹⁵⁰⁶ ΕΕ, τ. 1, σελ. 87-88.

¹⁵⁰⁷ Παπαβασιλείου (1910), σελ. 61, 265-6· Σάμψων (1976), σελ. 140· ΑΑΑ 7, 1974, σελ. 27-34· ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 135-148· Σάμψων (1986), σελ. 45-48 καὶ ἔξης· Χωρέμης (1973), σελ. 295-301· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 207-210· τῆς ἰδίας (1989), σελ. 159· Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 111-136· ΒCH 108, 1984, σελ. 813· ΑΔ 34, 1979, Χρον., σελ. 174-5· ΒCH 112, 1988, σελ. 671· ΒCH 116, 1992, Χρον., σελ. 924· ΑΡ 1973-4, σελ. 681-687· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 79· ΒCH 122, 2· *Αρχαιολογία* τ. 63, Ἰούνιος 1997· ἐφημερίδα «Τὰ Νέα» τῆς 31^{ης}/3^{ης} 1997· Bakhuizen (1985), σελ. 58-63. Βλέπε ἐπίσης ΒCH 98, 1974, Χρον., σελ. 681· ΒCH 102, 1978, Χρον., σελ. 731· Καραπασχαλίδου Α., Πρακτικὰ συνεδρίου Ἡ Πόλις τῆς Χαλκίδας, 24-27 Σεπτεμβρίου 1987, ἐκδ. 1990, σελ. 71-6 καὶ ΒCH 116, 1992, Χρον., σελ. 924· ΑΡ 1983-4, σελ. 15-16 περὶ νεκροταφείου ἐν γένει. Βλέπε ἐπίσης Παπαβασιλείου (1901), σελ. 91-92 καὶ 95-98· ΑΕ 1902, σελ. 42· Παπαβασιλείου (1903), σελ. 36-39· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 83· Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 111-136· Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁵⁰⁸ Τουλούπα (1979), σελ. 175· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294.

¹⁵⁰⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 681· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· ΑΔ 23, Μελέται, σελ. 142.

¹⁵¹⁰ Latte, RE, λ. Κάνηθος, σ. 1866-1867.

¹⁵¹¹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 8, 447C.

περιοχή του Αγ. Στεφάνου. Τον 3^ο π.Χ. αιώνα κάλυπτε έκταση 70 σταδίων¹⁵¹². Θα μπορούσαμε να δεχθούμε την άποψη ταύτισης του Bakhuizen, ο οποίος ταυτίζει τον λόφο του Βελή-Μπαμπά με τον αρχαίο Κάνηθο¹⁵¹³, αφού και φυσικά όχυρος λόφος είναι, και κοντά στον οικιστικό πυρήνα της ΚΛ Χαλκίδας βρίσκεται, όποτε θα μπορούσε να συνδεθεί με το τείχος της πόλεως και το λιμάνι. Επίσης τα ΚΛ-ΕΛ εύρηματα δείχνουν ότι τότε κατοικήθηκε ο λόφος για πρώτη φορά.

Όμως το Βαθροβούνι έχει περισσότερα πλεονεκτήματα από τον λόφο του Βελή-Μπαμπά. Κατ' αρχάς είναι κατά πολύ ψηλότερο και το πλάτωμα στην ΝΔ κορυφή του είναι ασύγκριτα πλατύτερο, σε έμβαδό περίπου το ¼ της Χαλκίδας των κλασικών χρόνων. Δεύτερον, βρισκόταν ακριβώς από πάνω και ήλεγχε την πηγή Αρέθουσα και το λιμάνι. Τρίτον, ήλεγχε το στενό πέρασμα ΝΔ που οδηγούσε στην Χαλκίδα από την πλευρά της Ερέτριας και την κοιλάδα της Καλογρίτσας ΒΑ, δηλαδή από την πίσω πλευρά.

Επομένως με την όχυρωση του *Ευρίπου*, δηλαδή με την οικοδόμηση του ΥΚΛ φρουρίου στον λόφο του Καρᾶ-Μπαμπά και της απέναντι όχυρώσεως της προεκτάσεως της πόλεως ελεγχόταν ο πορθμός του Ευρίπου, ενώ με την οικοδόμηση του φρουρίου στον *Κάνηθον*, δηλαδή στο Βαθροβούνι, προστατευόταν άμεσα ή πόλη, το λιμάνι, ή πηγή της Αρέθουσας και ή χερσαία πρόσβαση που οδηγούσε από ΝΑ προς την Χαλκίδα. Άρα μάλλον πρέπει να θεωρήσουμε πολύ πιο πιθανή την ταύτιση του Κανήθου με το Βαθροβούνι.

Ωστόσο, θα μπορούσε κάποιος να αναρωτηθεί, αφού το Βαθροβούνι συγκέντρωνε τόσα πλεονεκτήματα, γιατί οι Χαλκιδείς δεν το είχαν όχυρώσει ενωρίτερα; Από την στιγμή που ή Χαλκίδα συγκροτήθηκε σε πόλη-κράτος, και μάλιστα αφού ενεπλάκη σε πόλεμο με την ισχυρή γείτονα πόλη, την Ερέτρια, θα χρειαζόταν ένα τείχος που να προστατεύει τον οικισμό του πολιτικού κέντρου. Παράλληλο όχυρωματικό έργο έχουμε στην Σμύρνη, τείχος δηλαδή που προστάτευε τον οικισμό από ντόπιους γειτονικούς μη έλληνικούς λαούς της Μ. Ασίας και τις έλληνικές πόλεις της Ιωνίας. Στην Ερέτρια μάλιστα (άνασκαφή Θέμελη και παρακείμενα οικόπεδα) στο τέλος του 8^{ου} π.Χ. αιώνα κτίζεται ένας ισχυρός αναλημματικός τείχος, τόσο ισχυρός, που θεωρείται ότι θα μπορούσε να έχει ύψηλη άνωδομή και να λειτουργεί ταυτοχρόνως ως όχυρωματικό τείχος¹⁵¹⁴.

Φαίνεται λογικό να διέθετε ή ΓΕ Χαλκίδα κάποιο τείχος και θα μπορούσε να έχει όχυρώσει ως ακρόπολη μία φυσικά όχυρη θέση κοντά στον οικισμό, όπως ο λόφος Καλλιμάνη, ή ο λόφος του Βελή-Μπαμπά. Και στους δύο έχουμε ΓΕ εύρηματα (κεραμεική κυρίως) που πιστοποιούν την κατάληψη του χώρου. Άλλωστε μπορεί ο *Ληλάντιος πόλεμος* να διήρκεσε εκατό χρόνια, όμως ή καταστροφή του οικισμού της Ξηροπόλεως του Λευκαντίου συνέβη λίγο πριν το 700 π.Χ., τα πρώτα χρόνια δηλαδή του πολέμου. Η θέση αυτή μάλλον ανήκε στην Ερέτρια, διότι είναι πολύ κοντά στην Χαλκίδα, αλλά μετά την καταστροφή της δεν ξανακτίζεται. Το πιο πιθανό μάλιστα, όπως θα δούμε και παρακάτω, είναι ότι ο οικισμός της Ξηροπόλεως με την μακραίωνη ιστορία του που παραπέμπει σε γνωστή κατά την αρχαιότητα πόλη, πιθανότατα ταυτίζεται με το πολιτικό κέντρο της Ερέτριας. Έτσι ουσιαστικά ή Χαλκίδα, αν κατέστρεψε το πολιτικό κέντρο της αντίπαλης πόλης και αυτό μετακινήθηκε 15 χιλιόμετρα Α, στην θέση της αρχαϊκής και κλασικής Ερέτριας, ουσιαστικά δεν πρόλαβε να απειληθεί, αφού κυριάρχησε στον χώρο γύρω της. Σε αυτήν την υπόθεση συνηγορεί και ή χρήση για πολύ σύντομο χρονικό διάστημα του φρουρίου των Φύλλων στην ανατολική πλευρά του Λήλαντα, το οποίο

¹⁵¹² Sackett και άλλοι (1966), σελ. 59· Θεοχάρης (1959), σελ. 282, 308· IG XII, 9, σελ. 165· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 607· Philippson (1951), σελ. 605, 694· Walter, AA 1942, σελ. 140· Πετράκος (1960), σελ. 150· ΑΔ 31, 1976, Χρον. σελ. 136-157· BCH 109, 1985, σελ. 832· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 26-38· Bakhuizen (1985), σελ. 35-39.

¹⁵¹³ Bakhuizen (1985)· Σάμψων (1986), σελ. 44-45· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 26-33.

¹⁵¹⁴ Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Έργον 1974, σελ. 17-24· του ίδιου (1975), σελ. 34-48, πίν. 15-35· BCH 99, 1975, σελ. 671· BCH 101, 1977, σελ. 627-630· Έργον 1975, σελ. 14-25· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· Έργον 1977, σελ. 19-25· του ίδιου (1977), σελ. 32-37· του ίδιου (1978), σελ. 18-33· Έργον 1978, σελ. 4-9· του ίδιου (1979), σελ. 40-55, πίν. 24-39· Έργον 1979, σελ. 4-5· του ίδιου (1980), σελ. 78-102, πίν. 65-85· Έργον 1980, σελ. 26-28· BCH, 104, 1980, σελ. 657· Θέμελης (1981), σελ. 141-153, πίν. 101-117 και παρένθετος πίν. Ζ'· Έργον 1981, σελ. 42-44· BCH 105, 1981, σελ. 845-6· Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118, Έργον 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1983)Α', σελ. 131-147, πίν. 11-123· Έργον 1983, σελ. 55-57· Θέμελης (1984), σελ. 212-228, πίν. 125-135· Έργον 1984, σελ. 56-58· Έργον 1985, σελ. 48· BCH 107, 1983, σελ. 808 και 593· AAA 14, 1981, σελ. 185-208· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 24-27, 44, 71-73 και 75· Έργον, 1976, σελ. 26-35· Θέμελης (1983)B, σελ. 131-141· του ίδιου (1992), σελ. 29-30.

ταυτόχρονα με την καταστροφή του Λευκαντίου εγκαταλείπεται. Αυτό το μεθοριακό φρούριο της Έρετρικῆς, ἢ ὅποια ἔφθανε στὰ τέλη τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα μέχρι τὸν Λήλαντα ποταμό, μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς Ἐρέτριας, δηλαδή τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ξηροπόλεως, καὶ τὴν μεταφορά του, εγκαταλείπεται ἀπὸ τοὺς Ἐρετριεῖς, ἐνῶ οἱ Χαλκιδεῖς δὲν τὸ χρησιμοποιοῦν γιατί φαίνεται ὅτι κυριαρχοῦν γενικὰ στὰ ἐδάφη Α τοῦ Λήλαντα σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση, τέτοια ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς συνοριακὸ ὄχυρό. Ὡς τέτοιο θὰ εἶχαν ἐπιλέξει ἄλλη φυσικὰ ὄχυρὴ θέση ἀνατολικότερα.

Ἡ ἀρχαϊκὴ καὶ κλασσικὴ ἀκρόπολη τῆς Χαλκίδας θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ταυτισθεῖ μετὰ τὸν λόφο Καλλιμάνη ἢ τὸν λόφο τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ λόγω φυσικῆς ὄχυρότητας, ἐγκύτητας στὸν οἰκισμό καὶ εὐρημάτων πού πιστοποιοῦν τὴν κατάληψη τοῦ χώρου, ἂν καὶ δὲν ἔχουν βρεθεῖ θεμελιώσεις τείχους, ἢ δὲν ἔχει ταυτισθεῖ μετὰ ἀσφάλεια ἀρχαῖος τοῖχος μετὰ ὄχυρωματικὸ τείχος. Στὰ χρόνια τοῦ Μ. Αλεξάνδρου ὄχυρώθηκε ὁ Κάνηθος, φυσικὰ ὄχυρὴ θέση πού δὲν βρίσκεται στὴν πλευρὰ τοῦ Εὐρίπου, καὶ μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ γιὰ τοὺς λόγους πού εἴπαμε πιὸ πάνω μετὰ τὸ Βαθροβούνι.

Ἐτσι ἡ ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ Χαλκίδα περιελάμβανε στὰ ὄριά της τὸν παλαιὸ οἰκιστικὸ πυρῆνα (Ἅγιος Ἰωάννης, Δέλτα, Πειραιϊκῆ-Πατραϊκῆ, Γύφτικα, Ἐρατικὲς Κατοικίες, μετὰ τὴν ἀρχαία ἀκρόπολή της, δηλαδή τὸν λόφο Καλλιμάνη ἢ τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ, τὴν νέα ὑστεροκλασσικὴ ἰσχυρὴ ἀκρόπολη τοῦ Κανήθου στὰ Δ, ἐνῶ στὰ Α ἡ πόλη ἐκτεινόταν μέχρι τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου, περιλαμβάνοντας τὶς σημερινὲς συνοικίες τοῦ Πλατώματος καὶ τοῦ Κάστρου, καθὼς καὶ τὸ ΥΚΛ φρούριο στὸν λόφο τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ.

Δ21κζ' : Χαλκίς: Τροχός, Βάλτος (Ἐλος), Μακρουχώραφο:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Θέσεις ΝΑ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Βαθροβουνίου. Ἡ ὁδὸς ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια κατέληγε στὴν θέση Τροχός, κοντὰ στὴν ΝΑ κλιτὸ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Βαθροβουνίου. Λέγεται ἔλος διότι παλαιὰ ὑπῆρχε πράγματι ἐκεῖ ἔλος, κατάλοιπο τοῦ ὄρου τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰσχωροῦσε βορειότερα στὴν ξηρὰ μέχρι τοὺς πρόποδες τοῦ Βαθροβουνίου¹⁵¹⁵.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐπὶ τοῦ βράχου εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή «Μὴ ἐγβαίνειν εἰς τὰ χωρία¹⁵¹⁶». Θεωρεῖται ὅτι χαραχθῆκε σὲ κάποια περίπτωση πολέμου ἢ πολιορκίας, πάντως κινδύνου¹⁵¹⁷. Ἐκεῖ θεωρεῖται ὅτι ὑπῆρχε μία πύλη τῆς πόλεως¹⁵¹⁸. Κοντὰ στὴν ἐπιγραφή βρέθηκε κυκλικὸς βωμὸς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα¹⁵¹⁹.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πρὸς Ν συνεχίζονται τὰ νεκροταφεῖα, τὰ ὅποια καλύπτουν τὶς ἐκτάσεις τοῦ Βάλτου (Ἐλος) καὶ τοῦ Μακρουχώραφου. Πρόκειται γιὰ νεκροταφεῖα πού ἀρχίζουν νὰ χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν κλασσικὴ περίοδο καὶ συνεχίζεται ἡ χρῆση τους μέχρι τὸν 4^ο μ.Χ. αἰώνα. Οἱ τάφοι πού ἀνασκάφηκαν ἦταν κεραμοσκεπεῖς καλυβίτες, κλειδωτοὶ ἐκ τετραγώνων κεράμων¹⁵²⁰, κιβωτιόσχημοι καὶ λάρνακες. Περιεῖχαν καύσεις καὶ ταφές, ὡστόσο, οἱ περισσότεροι περιεῖχαν ταφές. Οἱ νεκροὶ ἦταν κτερισμένοι ἀγγεῖα (σκύφους, κανθάρους, ἀρυβάλλους), κάτοπτρα μεταλλικά, καὶ μέσα σὲ κάποιους κιβωτιόσχημους τάφους ἀπὸ πωρόλιθο βρέθηκαν χρυσᾶ φύλλα δεμένα μετὰ λεπτὸ νῆμα, καὶ χρυσᾶ φύλλα δρυὸς μέσα σὲ παιδικὸ τάφο¹⁵²¹.

¹⁵¹⁵ Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς φαινόμενο ἔχουμε στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ Βαθροβουνίου, δηλαδή στὴ Β πλευρὰ του ὅπου ὑπῆρχε τὸ ἔλος τῆς Βρωμοῦσας.

¹⁵¹⁶ Συντακτικὰ ἔχουμε ἀπαρέμφατο σὲ θέση προστακτικῆς. Παράβαλε τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδη στὶς Θερμοπύλες: Ὡ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῆδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι. Ἡ χρῆση τοῦ ἀπαρεμφάτου σὲ θέση προστακτικῆς εἶναι ἡ ἴδια. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι τὸ ἐπίγραμμα τῶν Θερμοπυλῶν εἶναι λογοτεχνικὸ κείμενο (ἔμμετρο ἐπίγραμμα σὲ ἐλεγειακὸ δίστιχο), ἐνῶ ἐδῶ πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἐντολὴ ἀπογόρευσης σὲ πεζὸ λόγο.

¹⁵¹⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-38· Wilhelm (1892), 70-180· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150. Ἐπίσης: Σκούρας (2003), σελ. 110.

¹⁵¹⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-38.

¹⁵¹⁹ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 176.

¹⁵²⁰ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· τοῦ ἰδίου (1901), σελ. 43-45· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 60.

¹⁵²¹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59-60· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 175· Καραπασχάλιδου (1988-9), σελ. 111-136· BCH 117, 1993, σελ. 873· Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· τοῦ ἰδίου (1901), σελ. 43-45· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 60.

Κοντά στον Βάλτο, βρίσκεται και ο λόφος του Πεπέ. Εκεί βρέθηκε το 1900 πλάκα με ανάγλυφη παράσταση Διονύσου. Ο ανασκαφέας τοποθετεί εκεί ιερό και ναό του Διονύσου, ο οποίος κατόπιν μετατράπηκε σε χριστιανικό ναό. Κοντά στο σημείο αυτό βρέθηκαν χριστιανικοί τάφοι, τους οποίους φαίνεται να συνδέει ο ανασκαφέας με τον χριστιανικό ναό¹⁵²².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Κοντά στην ΝΑ κλιτύ της ακροπόλεως του Βαθροβουνίου θεωρείται ότι υπήρχε μία πύλη της πόλεως¹⁵²³. Αυτό φαίνεται και από την επιγραφή «Μή ἐγβαίνειν εἰς τὰ χωρία» που χαραχθηκε πιθανώς σε κάποια περίπτωση πολέμου ή πολιορκίας¹⁵²⁴. Όλη ή έκταση εκτός του ανατολικού τείχους της πόλεως (που δεν σώζεται ή δέ έχει ανασκαφεί) ανήκει σε έκτεταμένα αρχαία νεκροταφεία, τα οποία χρησιμοποιούνται κατά την κλασική περίοδο μέχρι τον 4^ο μ.Χ. αιώνα¹⁵²⁵.

Κοντά στον Βάλτο, στο λόφο του Πεπέ, μπορούμε να αναγνωρίσουμε ιερό του Διονύσου, που κατόπιν μετατράπηκε σε χριστιανικό κοιμητήριο. Ο ναός του Διονύσου τότε μπορεί να μετατράπηκε σε χριστιανική κοιμητηριακή εκκλησία, ή μέσα στο χώρο του αρχαίου ιερού να κτίσθηκε χριστιανική εκκλησία αν το κτίριο του αρχαίου ναού είχε καταστραφεί¹⁵²⁶.

Δ21κη': Χαλκίς: Χιλιομόδιο ή Νησί του Πασσά ή Τσιρικάκη:

I) Φυσική περιγραφή: Μικρό στρογγυλό νησάκι στην είσοδο του όρμου του Αγ. Στεφάνου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έχουν ανασκαφεί λεπτές επιχώσεις που περιείχαν κεραμική ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων (καθώς και μεταγενέστερα)¹⁵²⁷. Κατά τα έτη 1988-1989 ανακοινώθηκε ή αποκάλυψη αρχιτεκτονικών μελών που χρονολογούνται από την κλασική περίοδο μέχρι την τουρκοκρατία. Επίσης ανασκάφηκε ελληνιστικός τοίχος και βρέθηκε ελληνιστική και ρωμαϊκή κεραμική¹⁵²⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θεωρείται ότι εδώ κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους πιθανώς υπήρχε μία μικρή έμπορική εγκατάσταση¹⁵²⁹.

Δ21: Χαλκίς: Άδιευκρίνιστα: Το 1895 ανασκάφηκε στην τοποθεσία Μπέη-Μπαξέ, στην Β γωνία της πόλεως, γυμνάσιο ρωμαϊκών χρόνων και λουτρό που ανήκε σε αυτό¹⁵³⁰. Από την ίδια θέση προέρχεται ένα άγαλμα του Πολυδευκίωνος, ευνουμένου του Ηρώδη του Αττικού, το οποίο χρονολογείται γύρω στο 150 μ.Χ.¹⁵³¹. Στην θέση Χαλιωτέικα έντοπίσθηκαν αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη έντοιχισμένα σε πολλά ακατοίκητα σπίτια¹⁵³². Πολλές ένεπιγραφες πλάκες έχουν βρεθεί σε διάφορα σημεία της Χαλκίδας. (Θά αναφέρουμε τις πλέον σημαντικές). Στην Χαλκίδα το 1900 βρέθηκε ψηφισματικό ανάγλυφο του Δήμου της Έρετρίας, το οποίο, όπως όρίζει το ψήφισμα που αναγράφεται, είχε στηθεί στο έρετρικό ιερό της Άρτέμιδος Αμαρυσίας. Κατά το ψήφισμα, στα τέλη του 4^ο π.Χ. αιώνα ή πόλη της Έρετρίας ανέθεσε στον έργολάβο Χαιρεφάνη την αποξήρανση της «έν Πτέχαις λίμνης». Θεωρείται ότι μάλλον πρόκειται για απόπειρα αποξηράνσεως του έλους που είχε σχηματισθεί λόγω της προσχώσεως του όρμου Α της Έρετρίας από το θαλάσσιο ΝΑ ρέυμα¹⁵³³. Το ρέυμα αυτό είναι συνεχές και φανερό και συνεχίζει την πρόσχωση της Α άκτής της Έρετρίας και σήμερα.

Το 1902 δημοσιεύθηκε επιγραφή 5^ο π.Χ. αιώνα, ή οποία αναφέρεται σε ιερό νόμο¹⁵³⁴. Ο Παπαβασιλείου πιστεύει ότι ο νόμος άφορᾷ στην τέλεση των ιερῶν τελετῶν σε ιερά της

¹⁵²² Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁵²³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-38.

¹⁵²⁴ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-38· Wilhelm (1892), 70-180· Ανδρειωμένου (1960), σελ. 150.

¹⁵²⁵ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· του ίδιου (1901), σελ. 43-45· του ίδιου (1910), σελ. 60.

¹⁵²⁶ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁵²⁷ Σάμψων (1984-5), σελ. 369· Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 205-206.

¹⁵²⁸ ΑΔ 42, 1987, σελ. 205-206· ΒСН 117, 1993, σελ. 874.

¹⁵²⁹ ΑΔ 42, 1987, σελ. 205-206· ΒСН 117, 1993, σελ. 874.

¹⁵³⁰ ΑJA, σειρά 1, τ. 10, 1895, σελ. 553.

¹⁵³¹ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 95-6.

¹⁵³² Καλλιγᾶς (1981), σελ. 201.

¹⁵³³ Κουρουνώτης (1900), σελ. 10-18· ΑΕ 1869, σ. 404· ΑΕ 1895, σελ. 121-147· REG 1897, σελ. 181.

¹⁵³⁴ ΑΕ 1902, σ. 20-40.

Χαλκίδας¹⁵³⁵. Αντιθέτως, Wilhelm, πιστεύει ότι η επιγραφή έχει μεταφερθεί από την Αττική, και ότι αναφέρεται σε τελετές των ιερών της Αττικής¹⁵³⁶. Το 1893 δημοσιεύθηκε ἐνεπίγραφη πλάκα με ψήφισμα υπέρ Θεοπόμπου¹⁵³⁷. Άλλες δημοσιευθείσες επιγραφές μας πληροφορούν για την έορτή των *Δημητρίων*, ή όποια γινόταν προς τιμήν του Δημητρίου του Πολιορκητή¹⁵³⁸, για τὰ Διονύσια¹⁵³⁹, για θίασο ήθοποιών¹⁵⁴⁰ και άλλες¹⁵⁴¹.

Διάφορα εύρηματα έχουν δημοσιευθεί, χωρίς να όρίζεται ό ακριβής τόπος εύρέσεως. Πρόκειται περί άγγείων, ειδωλίων, νομισμάτων, κ.ά., περί κτιρίων, φρεάτων και τάφων που έχουν ανασκαφεί¹⁵⁴². Άλλα αντικείμενα (έπιτύμβιες στήλες και ανάγλυφα) αποτελούν παλαιά εύρηματα του μουσείου Χαλκίδας¹⁵⁴³, άλλα προέρχονται από περισυλλογή,¹⁵⁴⁴ ή έχουν παραδοθεί στο μουσείο Χαλκίδας¹⁵⁴⁵. Έχουν επίσης καταγραφεί συλλογές αρχαίων αντικειμένων που έχουν στην κατοχή τους ιδιώτες¹⁵⁴⁶.

Δ21': Χαλκίς: Παράρτημα:

Σχετικά με τὰ νομίσματα της Χαλκίδας και του Κοινού των Εύβοέων τρεις είναι οι κύριες περιόδοι νομισματοπίας. Η α' περίοδος διαρκεί από το 550 π.Χ. έως το β' τέταρτον του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Την περίοδο αυτήν ανέρχεται ή δύναμη των Αθηναίων, οι όποιοι νικούν τους Χαλκιδείς στον σύντομο πόλεμο των ύστεροαρχαϊκών χρόνων και έγκαθιστούν κληρούχους στην Εύβοια. Τότε κυκλοφορεί χαλκιδικός στατήρας με τις ύποδιαιρέσεις του. Στόν έμπροσθέντυπο εικονίζει τέθριππο και στόν όπισθότυπο έγκοιλο τετράγωνο (αρχίζει να κυκλοφορεί από το 540 π.Χ. και μετά).

Σταδιακά υίοθετείται το άθηναϊκό σταθμητικό σύστημα και κυκλοφορεί χαλκιδικό νόμισμα αντίστοιχο του άθηναϊκού τετραδράχμου. Αυτό στόν έμπροσθέντυπον εικονίζει άετό που κρατάει με τὰ πόδια του φίδι, και στόν όπισθότυπο τροχό. Το νόμισμα αυτό κυκλοφορεί μεταξύ 515-480 π.Χ. Το 506 π.Χ. ή Χαλκίδα και ή Θήβα κόβουν κοινό νόμισμα, που έπισφραγίζει την σύντομη συμμαχία τους έναντίον των Αθηνών. Στις όψεις του νομίσματος αυτού εικονίζεται βοιωτική άσπίδα και χαλκιδικός τροχός.

Η β' περίοδος νομισματοκοπίας αρχίζει το 411 π.Χ. με την άποστασίαν των Εύβοέων από την Αθηναϊκή Συμμαχίας και την ίδρυση του Κοινού των Εύβοέων, και διαρκεί μέχρι το 357 π.Χ. Χαλκίδα, Έρέτρια και Κάρυστος κόβουν κοινό νόμισμα κατά το σταθμητικό σύστημα της Αϊγίνας. Αρχικά εικονίζεται στόν έμπροσθέντυπο άγελάδα με την επιγραφή ΕΥΒ, και στόν όπισθότυπο ή κεφαλή της νύμφης Εύβοίας. Πρόκειται για το δίδραχμο του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Στο αντίστοιχο εύβοϊκό νόμισμα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα εικονίζεται στις όψεις ή νύμφη Εύβοια και κεφαλή ταύρου αντίστοιχως. Τὰ νομίσματα αυτά κυκλοφορούν μέχρι τὰ ρωμαϊκά χρόνια.

Το Κοινόν των Εύβοέων διαλύθηκε το 338 π.Χ. από τον Φιλίππου Β' και επανασυστάθηκε το 304 π.Χ. από τον Δημήτριο Πολιορκητή. Κατά τους χρόνους της μακεδονικής κυριαρχίας στην Εύβοια κυκλοφορούν εύβοϊκά νομίσματα, νομίσματα γειτονικών περιοχών, αλλά και δραχμών και τετραδράχμων του Μ. Αλεξάνδρου. Το νόμισμα της Χαλκίδας που κόπηκε κατά το γ'

¹⁵³⁵ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 127-130· του ίδιου (1905), σελ. 28-36.

¹⁵³⁶ Wilhelm (1902), σ. 125-142, του ίδιου (1904), σ. 103-110· του ίδιου (1912), σ. 234-5.

¹⁵³⁷ Βλέπε: *Αθηνά* τ. Ε', 1893, σελ. 348. Βλέπε επίσης *ΑΕ* 1892, σ. 160-1.

¹⁵³⁸ Κουρουνώτης (1911), σελ. 2· *IG*, XII, 9, 207, στ. 18-20· Βρανόπουλος (1995), σελ. 134-6.

¹⁵³⁹ Κουρουνώτης (1911), σελ. 2 και έξης· *IG*, XII, 9· Βρανόπουλος (1995), σελ. 134-6.

¹⁵⁴⁰ Joubin-Wilhelm (1892), σελ. 90-94· *IG*, XII, 9, 910.

¹⁵⁴¹ Παπαβασιλείου (1902), σ. 109-120· του ίδιου (1911), σ. 83.

¹⁵⁴² *AR*, 1958, σελ. 11· Σάμψων (1973-4), σελ. 479-483· Τουλούπα (1978), σελ. 124· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1993), σελ. 193· της ίδιας (1995)ΒΙ, σελ. 70-89.

¹⁵⁴³ Ανδρειωμένου (1968), σελ. 142· Μυλωνάς (1965), σελ. 2-6· Καραπασχαλίδου (1984), σελ. 5-8· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 92 (ειδώλια άρκτων).

¹⁵⁴⁴ Ανδρειωμένου (1960), σελ. 151.

¹⁵⁴⁵ Ανδρειωμένου (1960), σελ. 528· της ίδιας (1973-4), σελ. 178-181· Χωρέμης (1970), σελ. 255· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1991), σελ. 189· Χωρέμης (1973), σελ. 301.

¹⁵⁴⁶ Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 461-2· Τουλούπα (1978), σελ. 120· Καλλιγιάς (1981), σελ. 197· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1986), σελ. 128.

τέταρτο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα εἰκονίζει στή μία ὄψη τήν μορφή τῆς Ἑρας καί στήν ἄλλη ἀετό πού κρατάει μέ τὰ πόδια του φίδι¹⁵⁴⁷.

¹⁵⁴⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 73-76· Ricard (1976)· Barday (1963).

4) Γεωπολιτική οργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΔΓ' (1.050 π.Χ. – 68 π.Χ.)

Πόλη Χαλκίδας: Ἱστορική ἀνασύθηση μὲ βάση τὶς φιλολογικῆς, ἐπιγραφικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς πηγῆς.

Πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Πληροφορίες συγκεκριμένες γιὰ τὴν Χαλκίδα ἀπὸ τὶς φιλολογικῆς πηγῆς γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ δὲν ἔχουμε. Ὑπάρχουν ὅμως κάποιες πηγῆς πού διασώζουν τὴν παράδοση ὅτι αὐτὰ τὰ χρόνια περίπου Ἀβαντες ἀπὸ τὴν Εὐβοία μετακινοῦνται στὴν Χίο. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου πολιτικῆς οργάνωσης καὶ οικονομίας στὴν περιοχὴ μπορεῖ νὰ σημαίνει τὴν ἀφίξη νέων πληθυσμῶν, οἱ ὅποιοι ὅπως φαίνεται ἐγκαταστάθηκαν στὴν κεντρικὴ Εὐβοία καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπεκτάθηκαν στὴν βόρεια, καὶ τῶν ὁποίων τοὺς ἀπογόνους τοὺς γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν 8^ο αἰώνα π.Χ. Πρόκειται πιθανότατα γιὰ Ἴωνες πού πέρασαν στὴν κεντρικὴ Εὐβοία ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ, στὸ ξεκίνημα τοῦ πρώτου ἀποικισμοῦ Ἡ παράδοση γιὰ τὸν Ἑλλοπα, γιὸ τοῦ Ἴωνα, ἀδελφὸ τοῦ Αἰκλου καὶ τοῦ Κόθου πού ἔκτισαν τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Χαλκίδα μετὰ τὰ Τρωϊκά¹⁵⁴⁸, ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὴν Ἑλλοπία πόλη, ἢ ὁποία κατέκτησε τὴν Ἰστιαία καὶ τὴν μεγάλη πεδιάδα τῆς, τὴν Κήρινθο, τὴν Αἰδηψὸ καὶ τὶς Ὀροβίες¹⁵⁴⁹, ἴσως νὰ ἀπηχεῖ τὴν σταδιακὴ ἐπέκταση τῶν Ἴωνων πρὸς Β, οἱ ὅποιοι, ἐρχόμενοι ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ, εἶχαν καταλάβει τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτρια, δηλαδὴ τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς Εὐβοίας. Ὅλα αὐτὰ φαίνεται πιθανὸν νὰ τοποθετοῦνται χρονικὰ στὸ τέλος τοῦ 11^{ου} καὶ στὸν 10^ο αἰώνα π.Χ. (ΠΓ ἐποχὴ), στὴν ἐποχὴ δηλαδὴ τοῦ ἀποικισμοῦ, μέχρι τὰ μέσα ἴσως τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα¹⁵⁵⁰. Στὴν στήριξη αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης συνηγορεῖ καὶ ἡ ὁμοιότητα τῆς ΠΓ εὐβοϊκῆς κεραμεικῆς στὸ σχῆμα, στὴν διακόσμηση καὶ στὸ μέγεθος τῶν ἀγγείων μὲ τὰ ἀντίστοιχα ἀττικὰ τῆς ἴδιας περιόδου.

Τὸ γεγονός τῆς πιθανῆς ἀφίξεως Ἴωνων καὶ τῆς ἐγκατάστασής τους στὴν κεντρικὴ Εὐβοία κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ῥιζικὴ ἀλλαγὴ στὴν πληθυσμιακὴ σύνθεση τῶν κατοίκων. Ἡ παρουσία Ἀβαντίδος φυλῆς στὰ μεταγενέστερα χρόνια¹⁵⁵¹ δίπλα στὶς τέσσερις ἰωνικῆς φυλῆς πιθανότατα μαρτυρεῖ τὴν παρουσία κατὰ τὰ ΠΓ χρόνια καὶ τὴν ἐνσωμάτωση τὸν 8^ο αἰώνα π.Χ. μὲ τὴν ἴδρυση τῆς πόλεως-κράτους Χαλκίδας τμήματος τοῦ παλαιότερου πληθυσμοῦ, πού διατηροῦσε διαφορετικὴ παράδοση, μνημῆς καὶ ἰδιαίτερη ἐθνικὴ συνείδηση.

Κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ οργάνωση εἶναι φυλετικὴ, τὸ πολίτευμα βασιλεία καὶ ἡ κατοίκηση κατὰ κώμας, πού σὲ καθεμίᾳ ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς εὐρύτερου γένους εἶναι ὁ βασιλεὺς. Ἡ οἰκονομία εἶναι ἀγροτοποιμενικὴ, ἐνῶ ὁ τομέας τῆς βιοτεχνίας ὑποτυπώδης καὶ ἀσκεῖται στὰ πλαίσια τοῦ οἴκου.

Γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Τὸν 8^ο π.Χ. αἰώνα πιθανολογοῦμε τὸν συνοικισμό, ὁ ὁποῖος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συνένωση πολλῶν γειτολικῶν φυλετικῶν κρατῶν ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα, τὸν ἰσχυρότερο καὶ τὴν πλαισιώσή του ἀπὸ ἓνα συμβούλιο εὐγενῶν. Ἡ πόλη-κράτος πού ἰδρύθηκε στὴν θέση περίπου ὅπου ἀπὸ παλιὰ παραδιδόταν τὸ ὄνομα τῆς μυκηναϊκῆς Χαλκίδας συνέχισε νὰ φέρει αὐτὴν τὴν ὀνομασία. Ἡ πόλη αὐτὴ, λόγῳ τῆς αὐξησης τοῦ πληθυσμοῦ ἀναγκάστηκε ἀφ' ἑνὸς νὰ ἐπεκταθεῖ βόρεια καὶ δυτικά, ἀφ' ἑτέρου νὰ στείλει ἀποικιακῆς ἀποστολῆς στὴν Δύση.

Πρὸς Β φαίνεται ὅτι μπόρεσε εὐκόλα νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ ἔτσι νὰ ἰσχυροποιηθεῖ κατὰ τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς καὶ κατὰ τὴν οἰκονομία τῆς, ἀπορροφώντας ἄλλα φυλετικὰ μορφώματα ἢ μικρῆς νεοσύστατες πόλεις-κράτη, καὶ ἔτσι ἐνσωμάτωσε στὴν ἐπικράτειά τῆς σταδιακῶς ὅλη τὴν πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν καὶ πιθανότατα ὅλες τὶς ἄλλες λεκάνες μέχρι τὴν Δίρφη. Πρὸς Δ ὅμως, ἡ προσπάθεια ἐπέκτασης συνάντησε τὴν ἀντίδραση τῆς ἐπίσης ἰσχυρῆς γειτονικῆς πόλης, τῆς Ἐρέτριας, ἂν καὶ λίγα χρόνια πρὶν οἱ σχέσεις μᾶλλον ἦταν εἰρηνικῆς, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴν σύμπραξη Χαλκιδέων, Ἐρετριέων καὶ ἄλλων

¹⁵⁴⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446-447.

¹⁵⁴⁹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 445.

¹⁵⁵⁰ Βλ. πολίχνες τοῦ Δίου Κάναι καὶ Εὐβοία: β) Κάναι.

¹⁵⁵¹ Ἐπιγραφή IG, III, ἀρ. 946: *Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος Ζώσιμον Εὐτύχου τὸν λαμπάδα[ρχ]ον τῆς Ἀβαντίδος φυλῆς τὸν λαβόντα] τὸ πρωτεῖον τῆς [κατὰ] φύλον λαμπάδος [τῶν μεγάλων πενταετηρικῶν Καίσαρειων Σεβαστείων [ἐπὶ γυμνασι]άρχου Τιβ. Κλαυδίου.] Ἡ ἐπιγραφή μᾶς πληροφορεῖ γιὰ πενταετηρικοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνες πού τελοῦνταν κατὰ τὰ Σεβαστεία, καὶ συγκεκριμένα γιὰ τὸ ἀγώνισμα τῆς λαμπαδηδρομίας, στὸ ὁποῖο νίκησε ὁ Ζώσιμος Εὐτύχου πού ἀνήκε στὴν Ἀβαντίδα φυλὴ.*

Ευβοέων κατά την αποστολή της πρώτης αποικίας στην Δύση και την ίδρυση τῶν Πιθηκουκουσῶν¹⁵⁵², γύρω στὸ 776 π.Χ. Ὁ John Boardman ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν ίδρυση τῶν Πιθηκουσῶν, μετὰ τὶς ἀνασκαφές τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, ὅτι ὑπῆρχε μία ἀρχαία παράδοση ὅτι οἱ Πιθηκουσῆες ιδρύθηκαν ἀπὸ τοὺς Εὐβοεῖς τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Χαλκίδας, πρὶν ἐγκατασταθοῦν στὴν Κύμη¹⁵⁵³ καὶ τὴν ἀπέναντι ἠπειρωτικὴ ἀκτὴ, καὶ αὐτὴ ἐπαληθεύτηκε ἀπὸ τὶς πρόσφατες ἀνασκαφές¹⁵⁵⁴. Ἡ παλιότερη κεραμικὴ ἀνάγεται πιθανὸν στὸ 770 π.Χ. Τὰ ἀγγεῖα ποὺ κατασκευάζονταν ἐπὶ τόπου εἶναι ἐνὸς ῥυθμοῦ ποὺ θὰ ἀναγνωρίζαμε ὡς εὐβοϊκό¹⁵⁵⁵. Κατόπιν ξέσπασε ὁ *Ληλάντιος πόλεμος*¹⁵⁵⁶, κατὰ τὸ β' τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἔφερε σὲ ῥήξη τὶς δύο πόλεις καὶ κατὰ τὴν παράδοση κράτησε ἑκατὸ χρόνια.

Ἡ Ἐρέτρια πάλι, δηλαδὴ ὁ οἰκισμὸς τῆς Ξηρόπολης στὸ Λευκαντί¹⁵⁵⁷, πρέπει νὰ εἶχε μία παράλληλη ἐξέλιξη κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΠΓΕ ἐποχὴ. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἐρέτριας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν μελέτη μας βρισκόταν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ στὴν Ξηρόπολη τοῦ Λευκαντίου, ἐνῶ ἡ ἐπικράτειά της ἐκτεινόταν Α καὶ Δ. Καὶ ἡ Ἐρέτρια εἶχε συμμετάσχει στὴν ἀποικιακὴ κίνηση στὴν Δύση, ἀλλὰ σύντομα ἐνεπλάκη σὲ πόλεμο μὲ τὴν Χαλκίδα γιὰ τὴν κατοχὴ τοῦ Ληλαντίου πεδίου.

Ἡ Ἐρέτρια, ἡ ὁποία κατὰ τὸν ὕστερο 11^ο καὶ τὸν 10^ο αἰῶνα ξανακατοικήθηκε ἀπὸ ἄλλους ἰωνικοὺς ἢ ἀνάμεικτους πληθυσμοὺς, τῶν ὁποίων πολιτικὸς ἡγέτης-βασιλεὺς κατὰ τὸν 10^ο αἰῶνα ἦταν ὁ ἡγεμόνας τοῦ ἀψιδωτοῦ μεγάρου τῆς Τούμπας¹⁵⁵⁸ στὸ Λευκαντί, πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ εἶχε ἀπορροφήσει γειτονικὰ φυλετικὰ πολιτικὰ μορφώματα πρὸς Α καὶ Δ. Τὸ Ληλάντιο πεδίο, τὸ ὁποῖο ἦταν καὶ εἶναι πολὺ γόνιμο, ἦταν ἡ ἄμεση ἐπικράτεια ποὺ περιέβαλλε τὸ

¹⁵⁵² Στράβων, *Γεωγραφικά*, V, 4, 4-9: (4.) ταύταις δ' ἐφεξῆς ἔστι Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα· πασῶν γάρ ἐστι πρεσβυτάτη τῶν τε Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων. οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἴπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεὺς, διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς, τῶν μὲν [τὴν] ἀποικίαν εἶναι τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν· ὅθεν νῦν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αὐτὴν Χαλκιδεῖς δοκοῦσι...ἐξῆς δ' εἰσὶν αἱ περὶ Δικαιάρχειαν ἀκταὶ καὶ αὐτὴ ἡ πόλις. ἦν δὲ πρότερον μὲν ἐπίνειον Κυμαίων ἐπ' ὄφρυος ἰδρυμένον. (7.) Μετὰ δὲ Δικαιάρχειαν ἔστι Νεάπολις Κυμαίων (ὕστερον δὲ καὶ Χαλκιδεῖς ἐπέκρησαν καὶ Πιθηκουσῶν τινές καὶ Ἀθηναίων, ὥστε καὶ Νεάπολις ἐκλήθη διὰ τοῦτο), ὅπου δέικνται μνήμα τῶν Σειρήνων μιᾶς Παρθενότης...

¹⁵⁵³ Boardman (1996), σελ. 212-213.

¹⁵⁵⁴ (Τὸ 1980 ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ βιβλίο.)

¹⁵⁵⁵ Boardman (1996), σελ. 209-211.

¹⁵⁵⁶ Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, I, 15-16: μάλιστα δὲ ἐς τὸν πάλαι ποτὲ γενόμενον πόλεμον Χαλκιδέων καὶ Ἐρετριῶν καὶ τὸ ἄλλο Ἑλληνικὸν ἐς ξυμμαχίαν ἐκατέρων διέστη. Ἐπίσης: Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, V, 99.

¹⁵⁵⁷ Popham-Sackett-Themelis (1980), σελ. 1-25, 27-56, 57-79, 81-97, 101-108, 109-207, 217-279, 281-354, 355-369· τῶν ἰδίων (1979)· AR 1966-67, σελ. 12-13· AR 1965-66, σελ. 10· AR 1964-5, σελ. 16-18· Popham-Sackett (1967), σελ. 263· Sackett-Popham (1965), σελ. 289-291· τῶν ἰδίων (1966), σελ. 233-235· τῶν ἰδίων (1967), σελ. 263· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 60-61· Θεοχάρης (1959), σελ. 283, 309, 312-3· Popham-Sackett (1964-66), σελ. 91-182· BCH 91, 1967, σελ. 743-747· BCH 94, 1970, σελ. 1094-1095· Θέμελης (1969)B', σελ. 98-102, Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 116, 122· AJA, 86, 1982, σελ. 550-551· AJA, 96, 1992· Desborough (1995), σελ. 214-230· Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000), σελ. 82· AR 1998-9, σελ. 61· Sackett-Popham (1972), σελ. 8-49.

¹⁵⁵⁸ Popham-Calligas-Sackett (1990)· τῶν ἰδίων (1993)· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 61· AR 1967-8, σελ. 12· BCH XCII, 1967, σελ. 743-747· BCH 94, 1970, σελ. 1094-5· Θέμελης (1969)B', σελ. 98-102· Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260· Popham-Sackett (1964-66). Βλέπε ἐπίσης: AEM ΙΣΤ', 1970, σελ. 91-182· AR 1970-1, σελ. 7-8· Sackett (1971), σελ. 267· Τουλούπα (1980), σελ. 224-5· BCH 105, 1981, σελ. 850· ἐφημερίδα Καθημερινὴ 22/8/1980· ἐφημερίδα Τὸ Βῆμα 4/9/1980· BCH 106, 1982, σελ. 588· BCH 107 1983, σελ. 807· BSA τ. 77, 1982, σελ. 216-248· πίν. 15-34· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199-2000· AR 1981-2, σ. 15-17· Popham-Touloupa-Sackett (1982), σελ. 169-174· AR 1982-3, σελ. 12-15· AR 1983-4, σελ. 17· AR 1984-5, σελ. 15-16· ΑΔ 31, Χρον., σελ. 136· Drerup (1969), σελ. 80 καὶ ἐξῆς· AR 1986-7, σελ. 12-14· AR 1988-89, σελ. 117-129· BCH 108, 1984, σελ. 813· BCH 117, 1993, σελ. 874· BCH 118, 1994, σελ. 785· BCH 120, 1996, σελ. 1295· BCH 109, 1985, σελ. 832· BCH 111, 1987, σελ. 561· AEM 26, 1984-5, σελ. 253-269· ΑΔ 1986, Χρον., σελ. 56· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)A, σελ. 123· AR 1991-2, σελ. 34· AR 1992-3, σελ. 40-41· AR 1993-4, σελ. 37-38· ΑΔ 42, Χρον., σελ. 214· AR 1994-5, σελ. 31· AR 1996-7, σελ. 56· AR 1998-9, σελ. 61· Popham-Sackett (1972), σελ. 819· Kurtz-Boardman (1994), σελ. 173· Hurwit (1992), σελ. 164-184· Crouwel, σελ. 23-25, 31-35, 46-54, 60, 77-79, 83, 87, 97, 101-111· Desborough (1995), σελ. 214-230· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 59-60· Συριοπούλος (1995), σελ. 1366· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 54-55, ὅπου καὶ ἡ πληρέστερη βιβλιογραφικὴ ἐκθεση μέχρι τὸ 1997· Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000), σελ. 67-68, 172-173· Grielaard-Driessen (1994), σελ. 251-270· Κούρου (1992), σελ. 42-46· Themelis (1983), σελ. 145-

160· Popham-Lemos (1996).

πρώιμο ἄστυ τοῦ 8^{ου} αἰώνα, καὶ ἀποτελοῦσε τὸν φυσικὸ παραγωγικὸ χῶρο της. Ὄταν ἡ Χαλκίδα τὸ διεκδίκησε, ὅπως ἡ Σπάρτη τὴν Μεσσηνία¹⁵⁵⁹, οἱ Ἑρετριεῖς ἔκαναν ὅ,τι μπορούσαν γιὰ νὰ ἀμυνθοῦν.

Φαίνεται πιθανὸ ὅτι φυσικὸ ὄριο ἀνάμεσα στὶς δύο ἐπικράτειες, ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῶν Πιθηκουσῶν μέχρι τὰ τέλη τοῦ 8^{ου} αἰώνα ἦταν ὁ ποταμὸς Λήλας, ὁ ὁποῖος διαρρέει τὸ Ληλάντιο πεδίο. τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύει ἡ εὕρεση ΓΕ κεραμεικῆς (725-700 π.Χ.) στὸ ὕψωμα Βράχος¹⁵⁶⁰, παρὰ τὴν κοίτη τοῦ Λήλαντα, στὴν Α ὄχθη. Ἡ ἐγκατάσταση αὐτὴ στὸν φυσικὰ ὄχυρὸ ἀλλὰ μικρῆς ἐπιφάνειας λόφο κατὰ τὰ χρόνια αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀνήκει παρὰ σὲ φρούριο. Τὸ φρούριο στὸ ὕψωμα Βράχος στὰ Φύλλα κατοπτεῦει ὅλο τὸ Ληλάντιο πεδίο σὲ ἀκτίνα χιλιομέτρων Α, Δ, μέχρι τὴν θάλασσα, ἀλλὰ καὶ τὸ Ν Εὐβοϊκὸ μέχρι τὶς ἀκτὲς τῆς Βοιωτίας καὶ πρέπει νὰ ἦταν μεθοριακὸ φρούριο τῆς Ἑρετρικῆς. Ὅποιαδήποτε κίνηση Δ τοῦ Λήλαντος γινόταν ἀντιληπτὴ, καὶ εὐκόλα μπορούσαν οἱ Ἑρετριεῖς νὰ εἰδοποιήσουν τὸ πολιτικὸ κέντρο ἢ τὶς ἄλλες δυνάμεις τοὺς Α τοῦ Λήλαντα γιὰ νὰ σπεύσουν νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Χαλκιδεῖς.

Γύρω στὸ 750 π.Χ. θάβεται μὲ τιμὲς ὁ πιθανὸς ἴδρυτὴς τοῦ νέου πολιτικοῦ κέντρου τῆς πόλης-κράτους Ἑρέτριας στὴν θέση τῆς ΥΓΕ καὶ ἀρχαϊκῆς Ἑρέτριας, δίπλα στὴν κατοπινὴ ἀρχαϊκὴ καὶ κλασσικὴ Δυτικὴ πύλη τοῦ τείχους της. Ὁ ἡγεμόνας θάβεται μὲ τὴν λόγχη τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, πού σίγουρα ἦταν κειμήλιο τοῦ γένους του, τὸ ὁποῖο ἀναγόταν σὲ ἐκεῖνα τὰ χρόνια¹⁵⁶¹. Ἀκολούθησαν πέντε ἀκόμη ταφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ τελευταία χρονολογεῖται ἀμέσως μετὰ τὸ 700 π.Χ. Ὅλες ἀνῆκαν σὲ μέλη τῆς ἴδιας οἰκογένειας πού θέλησαν νὰ ταφοῦν πλησίον τοῦ ἐπιφανοῦς προγόνου¹⁵⁶².

Ἡ ταφὴ αὐτὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀποτροπαϊκὸ χαρακτήρα πού ἔχει στὴν πλευρὰ τῆς πόλης πρὸς τὴν μεριὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀνεξάρτητα ἀν ὁ βασιλιάς αὐτὸς σκοτώθηκε στὴ μάχη μὲ τοὺς Χαλκιδεῖς ἢ πέθανε ἀπὸ φυσικὰ αἷτια, σημαίνει καὶ τὴν μετακίνηση τοῦ βασιλικοῦ γένους, ἄρα καὶ τῆς ἔδρας του, δηλαδὴ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς πόλεως σὲ ἄλλη θέση. Καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μετακινήθηκε τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἑρετρίας παρὰ μόνο ἀπὸ θέση πού βρισκόταν δυτικότερα. Κατόπιν ἡ Ἑρέτρια ἀρχίζει νὰ ὀργανώνεται ὡς πολιτικὸ κέντρο¹⁵⁶³ καὶ νὰ ἐπεκτείνεται Α. Ἡ θέση τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ κέντρου παρακμάζει καὶ καταστρέφεται λίγο πρὶν τὸ 700 π.Χ.¹⁵⁶⁴, ὅταν δηλαδὴ ἐγκαταλείπεται καὶ τὸ φρούριο στὸ ὕψωμα Βράχος¹⁵⁶⁵. Ἐκτοτε ἡ Χαλκίδα ἐπεκτείνεται Α τοῦ Λήλαντα μέχρι πιθανῶς τὸ μέσο τῆς ἀπόστασης, δηλαδὴ μέχρι τὰ σημερινὰ περίπου ὄρια τοῦ Δήμου Ἑρετρίας. Ὁ πόλεμος συνεχίζεται, ὁ βασιλιάς τῆς

¹⁵⁵⁹ Σχετικὰ μὲ τὸν Α' Μεσσηνιακὸ πόλεμο 743-724 π.Χ. βλ. Andrews (2008), σελ. 98-99.

¹⁵⁶⁰ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 131-4. Ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 296. AR 1994-5, σελ. 31. AR 1996-7, σελ. 56-58. Coulton (1996), σελ. 161-5. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 288-9. BCH, 124, 2, 2000, σελ. 964. AR 1997-8, σελ. 64-65. AR 1999-2000, σελ. 63. BCH, 122, 2, 1998, σελ. 922. Πρόσφατη μελέτη: Sapouna Sakellarakī, E., Coulton, J.J., Metzger, I.R., *The Fort at Phylla, Vrachos: Excavations and Researches at a Late Archaic Fort in Central Euboea*. ἐκδ. BSA Suppl. 33. London: The British School at Athens 2002.

¹⁵⁶¹ Berard (1978), σελ. 89-95. τοῦ ἴδιου (1970). τοῦ ἴδιου (1983), σελ. 43-59. τοῦ ἴδιου (1972), σελ. 219-227. τοῦ ἴδιου (1982), σελ. 89-105.

¹⁵⁶² Berard (1983), σ. 43-59. τοῦ ἴδιου (1985), σελ. 274. τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 710. Crielaard (1992-3), σελ. 45-53. Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118. *Antk* 9, 106, σελ. 106. AR 1966-7, σελ. 12. *ΑΔ* 22, 1967, Χρον., σελ. 270-278. AR 1968-69, σελ. 8. AR 1969-70, σελ. 7-10. *ΑΔ* 23 1968, Χρον., σελ. 227-34. Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119. Kurz-Boardman (1994), σελ. 172. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 72, 75-76. Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 187-189, 199-200. τοῦ ἴδιου (1987), σελ. 3-23. τοῦ ἴδιου (1997), σελ. 61-62.

¹⁵⁶⁴ Popham-Sackett-Themelis (1980), σελ. 1-25, 27-56, 57-79, 81-97, 101-108, 109-207, 217-279, 281-354, 355-369. τῶν ἰδίων (1979). AR 1966-67, σελ. 12-13. AR 1965-66, σελ. 10. AR 1964-5, σελ. 16-18. Popham-Sackett (1967), σελ. 263. Sackett-Popham (1965), σελ. 289-291. τῶν ἰδίων (1966), σελ. 233-235. τῶν ἰδίων (1967), σελ. 263. Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 60-61. Θεοχάρης (1959), σελ. 283, 309, 312-3. Popham-Sackett (1964-66), σελ. 91-182. BCH 91, 1967, σελ. 743-747. BCH 94, 1970, σελ. 1094-1095. Θέμελης (1969)B', σελ. 98-102. Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260. Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 116, 122. *AJA*, 86, 1982, σελ. 550-551. *AJA*, 96, 1992. Desborough (1995), σελ. 214-230. Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 82. AR 1998-9, σελ. 61. Sackett-Popham (1972), σελ. 8-49.

¹⁵⁶⁵ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 131-4. Ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 296. AR 1994-5, σελ. 31. AR 1996-7, σελ. 56-58. Coulton (1996), σελ. 161-5. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 288-9. BCH, 124, 2, 2000, σελ. 964. AR 1997-8, σελ. 64-65. AR 1999-2000, σελ. 63. BCH, 122, 2, 1998, σελ. 922. Sapouna-Sakellarakī κ. ἄ. (2002).

Χαλκίδας *Ἀμφιδάμας* σκοτώνεται σὲ ναυμαχία μὲ τοὺς Ἑρετριεῖς καὶ θάβεται μὲ τιμές ἀπὸ τὰ παιδιά του καὶ τὸν ἀδελφὸ του βασιλιά Πανίδη. Ὁ Ἡσίοδος λαμβάνει μέρος στοὺς ποιητικούς-ραψωδικούς ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ βασιλιᾶ, κατὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔθιμα γύρω στὸ 700 π.Χ.¹⁵⁶⁶

Ἡ Ἑρέτρια ἐγκαταλείπει τὸν ἀποικισμό στὴν Δύση καὶ στρέφεται στὴ Χαλκιδική καὶ τὶς ἀκτὲς τῆς Μακεδονίας, ἐνῶ ἡ Χαλκίδα ἐπιτείνει τὸν ἀποικισμό στὴν Δύση ἰδρύοντας τὴν *Νάξο*, τὴν *Κύμη*, τὴν *Ζάγκλη*, τὴν *Τμέρα* κ.ἄ. μὲ τὴν συμμετοχὴ ἄλλων Εὐβοέων¹⁵⁶⁷. Ἡ συνεργασία τῆς ἀναφερόμενης στὴν πηγὴ Εὐβοϊκῆς *Κύμης* στὴν ἰδρυση τῆς *Κύμης* τῆς Ὀπικίας καὶ τῆς *Ζάγκλης*, σημαίνει τὴν ὑπαρξὴ ἀνεξάρτητης πόλης-κράτους *Κύμης* στὴν Εὐβοία, τῆς ὁποίας ἡ ὑπαρξὴ ὀριοθετεῖ τὴν ἐπικράτεια τῆς Ἑρέτριας πρὸς Α.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὸν 8^ο καὶ 7^ο π.Χ. αἰῶνα ἡ Χαλκίδα, ὅπως εἶπαμε, φαίνεται ὅτι ἦταν ἐμπεπλεγμένη μὲ τὴν Ἑρέτρια στὸν Δηλάντιο πόλεμο¹⁵⁶⁸, τὸν ὁποῖο τελικὰ κερδίζει. Ἡ ἐπικρατεία τῆς ἐπεκτείνεται ὀριστικῶς πέραν τοῦ *Λήλαντος* ποταμοῦ, σὲ ὅλο τὸ *Δηλάντιον πεδῖον*. Τὸ φρούριο τῶν Φύλλων στὴν θέσση Βράχος ἐγκαταλείπεται ὀριστικὰ, μαζὶ καὶ ὁ οἰκισμὸς τοῦ Λευκαντίου ποῦ καταστράφηκε λίγο πρὶν τὸ 700 π.Χ. Ἡ Ἑρέτρια ἐπανιδρύεται καὶ ὀργανώνεται πολιτικὰ πιὸ ἀνατολικά, ἐνσωματώνοντας προοδευτικὰ ἄλλες πόλεις καὶ τὶς χῶρες τους προοδευτικὰ μέχρι τὴν *Κύμη* καὶ τὰ *Στύρα*. Ἡ Χαλκίδα κερδίζει τελικὰ τὸ Δηλάντιο πεδῖο, καὶ μέσα στὸν 7^ο αἰῶνα πρέπει νὰ τερματίζεται ὁ Δηλάντιος πόλεμος.

Τὸ 510 π.Χ. συνάπτει συμμαχία μὲ τὴν Σπάρτη καὶ τὸ 507 π.Χ. μὲ τὴν Βοιωτία, ἐπιχειρώντας ἀπὸ κοινοῦ ἐπίθεση στὴν Ἀττική, ἡ ὁποία ἀποτυγχάνει. Συνέπειά τῆς εἶναι ἡ κατάληψη τοῦ Δηλάντιου πεδίου ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ ἡ ἐγκατάσταση Ἀθηναίων κληρῶν¹⁵⁶⁹.

Ἡ Χαλκίδα παίρνει μέρος στοὺς Περσικοὺς πολέμους, πολεμώντας τὸ 480 π.Χ. στὴν ναυμαχία τοῦ Ἀρτεμισίου ὑπὸ τὸν Εὐρυβιάδη, τὴν ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας καὶ τὴν μάχη τῶν Πλαταιῶν τὸν ἐπόμενο χρόνο. Τὸ ὄνομα τῶν Χαλκιδέων χαράσσεται στὶς σπεῖρες τοῦ κίονα τοῦ ἀναθηματικοῦ *τρίποδα* τῶν Πλαταιῶν στοὺς Δελφούς, μαζὶ μὲ ἐκεῖνα ὅσων ἑλληνικῶν πόλεων ἀγωνίστηκαν στὸν πόλεμο κατὰ τῶν Περσῶν¹⁵⁷⁰. Τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως εἶναι ἀριστοκρατικό-ὀλιγαρχικὸ μέχρι οὐσιαστικὰ τὴν παρέμβαση τοῦ Περικλῆ τὸ 446 π.Χ.

Κλασσικὴ ἐποχὴ:

Τὸ 478 π.Χ. ἡ Χαλκίδα γίνεται μέλος τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας¹⁵⁷¹, τὸ 446 π.Χ. ὅμως ὑπὸ τὸ βᾶρος τῆς συμμαχικῆς φορολογίας ἀποστατεῖ μαζὶ μὲ τὶς ὑπόλοιπες εὐβοϊκὲς πόλεις. Ὁ Περικλῆς ὅμως ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου ἐκστρατεύει τὴν ἴδια χρονιά, ὑποτάσσοντας τὴν Ἰστιαία, ἐκδιώκοντας τὸν πληθυσμὸ τῆς καὶ ἐγκαθιστώντας Ἀθηναίους κληρῶνους. Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ κατεβαίνει στὴν κεντρικὴ Εὐβοία καὶ ὑποτάσσει τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Ἑρέτρια. Στὴν Χαλκίδα, ἡ ὁποία εἶχε ἀκόμη ἀριστοκρατικό-ὀλιγαρχικὸ πολίτευμα, ἀπαίτησε νὰ φύγουν οἱ εὐγενεῖς *Ἱπποβότες* ποῦ μετεῖχαν σὲ αὐτὸ καὶ ἐπιβάλλει δημοκρατία¹⁵⁷². Τὸ 445 π.Χ. ὑπογράφονται μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης οἱ *Τριακοντούτειες* σπονδές¹⁵⁷³.

Μὲ τὸ ξέσπασμα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ Χαλκίδα καὶ οἱ ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις εἶναι ὑποχρεωμένες νὰ πολεμοῦν ὑπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Παίρνουν μέρος στὴν πρώτη φάση τοῦ πολέμου, στὸν Δεκαετῆ ἢ Ἀρχιδάμειο πόλεμο καὶ στὴν Σικελικὴ ἐκστρατεία¹⁵⁷⁴. Τὸ 411 π.Χ. ὅμως, μετὰ τὴν ἥττα του στόλου τους ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἑρέτριας ἀπὸ τὸν

¹⁵⁶⁶ Ἡσίοδος, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 650-659 (τέλη 8^{ου}-ἀρχὲς 7^{ου} αἰῶνα π.Χ.).

¹⁵⁶⁷ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VI, 6, 4-5.

¹⁵⁶⁸ Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, I, 15-16.

¹⁵⁶⁹ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, X, 24. Βλέπε ἐπίσης: Andrews (2008), σελ. 171· Osborne καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI', σελ. 13. (2000), σελ. 425.

¹⁵⁷⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 26.

¹⁵⁷¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 26.

¹⁵⁷² Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, I, 116. Ἐπίσης: Πλούταρχος, *Περικλῆς*, 22, 3-4.

¹⁵⁷³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 17.

¹⁵⁷⁴ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, 7.57.

σπαρτιατικό υπό τον Αγησανδρίδα, με τέχνασμα τῶν Ἐρετριέων, βρίσκουν τὴν εὐκαιρία οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις (πλὴν Ἰστιαίας-Ὠρεοῦ ποὺ κατεχόταν ἀπὸ Ἀθηναίους κληρούχους) νὰ ἀποστατήσουν¹⁵⁷⁵. Ἔτσι τὸ 405 π.Χ. στοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς οἱ χαλκιδεῖς πολεμοῦν μετὰ τὸν Λύσανδρο.

Ἀκολουθεῖ ἡ περίοδος τῆς σπαρτιατικῆς (404-371 π.Χ.) ἡγεμονίας, ὅπου τὸ 378 π.Χ. ἡ Χαλκίδα ἐντάσσεται στὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ ἡ περίοδος τῆς Θηβαϊκῆς ἡγεμονίας (371-362 π.Χ.). Ἄν κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ ἐπεκτάθηκαν οἱ ἀρχαϊκὲς ὀχυρώσεις, τὰ τεῖχη τῆς Χαλκίδας ποὺ περιέβαλλαν τὴν ΚΛ πόλη, αὐτὸ πρέπει νὰ ἔγινε μᾶλλον μετὰ τὸ 411 π.Χ. μετὰ τὴν ἐπιτυχημένη ἀποστασία, ὅπως καὶ στὴν Ἐρέτρια, ἢ μετὰ τὸ 378 π.Χ., μετὰ τὴν ἔνταξη στὴν Β' ἀθηναϊκὴ συμμαχία¹⁵⁷⁶.

Μετὰ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Φιλίππου Β' στὸν θρόνο τῆς Μακεδονίας καὶ τὶς ἐπεμβάσεις του στὴν Εὐβοία (καταστροφὴ τοῦ φρουρίου τοῦ Πορθμοῦ¹⁵⁷⁷), ἡ Χαλκίδα βρίσκεται ὑπὸ τοῦ Μακεδόνος. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἀποφασίζει τὴν ἐπέκταση τῶν ὀχυρώσεων ὥστε νὰ συμπεριλάβουν τὸν Κάνηθον καὶ τὸν Εὐριπον¹⁵⁷⁸.

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ:

Ἀπὸ τὸ 334 π.Χ. ποὺ ἐγκαταστάθηκε μακεδονικὴ φρουρὰ στὴν Χαλκίδα, ἡ πόλη ἔγινε ναυτικὴ βάση τῶν Μακεδόνων¹⁵⁷⁹. Τὸ 322 π.Χ. ξεσπάει ὁ Λαμιακὸς πόλεμος, ὁ συνδεδεμένος μετὰ τὴν μακεδονικὴ αὐτὴ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης καὶ παιδαγωγὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καταφεύγει στὸ κτῆμα τῆς μητέρας του Φαιστιάδας στὴν Χαλκίδα. Μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐξέγερσης ἐγκαθίσταται μακεδονικὴ φρουρὰ στὰ φρούρια τῆς Ἀθήνας¹⁵⁸⁰. Ἡ Χαλκίδα συμμετέχει στὸ Κοινὸ τῶν Βοιωτῶν κατὰ τὰ ἔτη 308-304 π.Χ. Ὅμως ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καταλαμβάνει τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Κόρινθο διώχνοντας τὴν Βοιωτικὴ φρουρὰ. Πρὸς τιμὴν του θεσπίζονται τὰ Δημήτρια, τραγικοὶ ἀγῶνες ποὺ γίνονταν κάθε χρονιά καὶ σὲ διαφορετικὴ πόλη τῆς Εὐβοίας (Ὠρεοί, Χαλκίδα, Ἐρέτρια, Κάρυστος)¹⁵⁸¹.

Κατὰ τὸ πρῶτο ἡμῖσι τοῦ τρίτου αἰῶνα ἀνασυστήνεται τὸ Κοινὸ τῶν Εὐβοέων. Τὸ γεγονός αὐτὸ σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὴν συμμετοχὴ τοῦ Χαλκιδέως Ἀμφικράτους στὸ Ἀμφικτυονικὸ συνέδριον τὸ 271 π.Χ., ὑποδηλώνει, κατὰ τὴν Σακελλαράκη τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Χαλκίδας¹⁵⁸². Ὅμως τὸ 245 π.Χ. ἡ πόλη βρίσκεται πάλι ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Μακεδόνων. Ὁ Ἀντίγονος Γονατὰς κτίζει σημαντικὰ μνημεῖα. Ἡ Χαλκίδα παραμένει ὑπὸ τοὺς Μακεδόνες μέχρι τὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε' (220-168 π.Χ.). Τὸ 200/199 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι καταλαμβάνουν καὶ καταστρέφουν τὴν πόλη. Τρία χρόνια ἀργότερα, τὸ 197 π.Χ., ὁ Τίτος Κόιντος Φλαμίνιος, μετὰ καὶ τὴν κατάληψη καὶ καταστροφὴ τῆς Ἐρέτριας τὸ 198 π.Χ., ἀνακηρύσσει τὶς εὐβοϊκὲς πόλεις ἐλεύθερες ἀνασυστήνοντας τὸ θεσμὸ τοῦ Κοινοῦ τῶν Εὐβοέων¹⁵⁸³. Πρὸς τιμὴν του θεσπίζονται ἀγῶνες, τὰ Ρωμαῖα, ἐνῶ τοῦ ἀφιερώνεται τὸ *Γυμνάσιον τοῦ Ἡρακλέους*¹⁵⁸⁴.

Ἡ Χαλκίδα τάσσεται τὸ 191 π.Χ. στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας, ὁ ὁποῖος παραμένει στὴν πόλη, ἀλλὰ τελικὰ συντρίβεται καὶ φεύγει κακὴν κακῶς γιὰ τὴν Ἀσία¹⁵⁸⁵. Τὸ 146 π.Χ. ὑποτάσσεται ὀριστικῶς ὅλη ἡ νότια Ἑλλάδα. Τὸ 89 π.Χ. ὅμως, τάσσεται στὸ πλευρὸ τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Πόντου Μιθριδάτη καὶ μετὰ τὴν ἦττα του ὑφίσταται νέες καταστροφές¹⁵⁸⁶.

Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ:

¹⁵⁷⁵ Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, 8, 95- 96. Ἐπίσης: Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XIII, 47.

¹⁵⁷⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 27.

¹⁵⁷⁷ Δημοσθένης, *Περὶ τοῦ Στεφάνου*, 71: καὶ καταλαμβάνων Ὠρεόν, καὶ κατασκάπτων Πορθμόν, καὶ καθιστὰς ἐν μὲν Ὠρεῶ Φιλισιτὶδην τύραννον, ἐν δ' Ἐρετρίᾳ Κλείταρχον, καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ὑφ' αὐτῶ ποιούμενος.

¹⁵⁷⁸ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, 28, 13, 47.

¹⁵⁷⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 33.

¹⁵⁸⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 33.

¹⁵⁸¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 33.

¹⁵⁸² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 33.

¹⁵⁸³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 33-34.

¹⁵⁸⁴ Ἡρακλείδης ὁ Κορῆς, *Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίων πόλεων*, 26-30· Ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ Χαριδάμου Δημητρίου, IG, IX, III, ἀρ.904.

¹⁵⁸⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 38-39.

¹⁵⁸⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 38-39.

Από τὰ τέλη τοῦ 3^{ου} μὲ ἀρχῆς 2^{ου} π.Χ. αἰώνα οἱ Ρωμαῖοι ἐπιφέρουν καταστροφές σὲ τρεῖς σημαντικὲς εὐβοϊκὲς πόλεις, Ἰστιαία (207 π.Χ.¹⁵⁸⁷), Χαλκίδα (200 π.Χ.) καὶ Ἐρέτρια (198 π.Χ.), ἐνῶ ἀπὸ τὸ 146 π.Χ. οὐσιαστικὰ κυριαρχοῦν στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴ ἡ περίοδος μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μεταβατικὸ τμήμα τῆς ἑλληνιστικῆς, ἀφοῦ ἀκόμη υφίσταται τυπικὰ ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων-κρατῶν καὶ λειτουργοῦν οἱ θεσμοὶ τους. Ἡ τελευταία καταστροφή ἀπὸ τὸν Σύλλα (89 π.Χ.) δηλώνει καὶ τὴν τελευταία ἀναλαμπὴ τῆς ἀναξαρησίας τους¹⁵⁸⁸. Ἡ πρῶτη ρωμαϊκὴ ἐποχὴ γιὰ τὴν Εὐβοία καὶ ὅλη τὴν Ν Ἑλλάδα ξεκινᾷ τυπικὰ τὸ 27 π.Χ. μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὅλη τὴν Ν Ἑλλάδα καὶ καταργεῖ τὴν προηγούμενη πολιτικὴ ὀργάνωση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων κρατῶν. Ὑφίστανται βεβαίως μέσα σὲ αὐτὴν οἱ πόλεις μὲ τὶς ἐπικράτειές τους ὡς ὑποπεριφέρειες τῆς ἐπαρχίας.

Πόλη Χαλκίδας: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων.

Πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ ἡ εὐρύτερη θέση τῆς Χαλκίδας φαίνεται ὅτι κατοικεῖτο κατὰ κῶμες, ὅπως διαπιστώνεται ἀρχαιολογικὰ ἀπὸ τὶς θέσεις Βοῦρκος¹⁵⁸⁹, Ἅγιος Ἰωάννης¹⁵⁹⁰, Γύφτικα¹⁵⁹¹, Ἐργατικὲς Κατοικίες νεκροταφεῖα¹⁵⁹², Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ¹⁵⁹³, Βροντοῦ¹⁵⁹⁴, λόφος Καλλιμάνη, περιοχὴ Ἀγ. Στεφάνου, Ἀρέθουσας, Ἐργοστασίου Δάριγκ¹⁵⁹⁵. Οἱ ΠΓ τάφοι στοὺς πρόποδες τῶν λόφων πρέπει νὰ ἀνήκουν σὲ γειτονικοὺς οἰκισμοὺς, τῶν ὁποίων τὴν ὑπαρξὴ ἐπιβεβαιώνουν καὶ τὰ σύγχρονα μὲ αὐτοὺς φρέατα, τὰ ὁποία χρονολογοῦνται συνήθως βάσει τῆς κεραμεικῆς πού βρίσκεται μέσα σὲ αὐτά. Εἰδικὰ στὸν λόφο Καλλιμάνη ἔχει ἐντοπισθεῖ διάσπαρτη σὲ ὅλο τὸν λόφο πρωτογεωμετρικὴ κεραμεικὴ καὶ ἔχουν ἀνασκαφεῖ τάφοι τῆς ἴδιας ἐποχῆς στοὺς πρόποδες τοῦ¹⁵⁹⁶.

Ὁ Καλλιγᾶς ἀποκαθιστᾷ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς οἰκισμοὺς τῆς Χαλκίδας, τοποθετώντας στὸν χάρτη τοὺς τάφους στοὺς πρόποδες τῶν λόφων καὶ στὶς κορυφές τους μέγαρα (ὑποθετικὴ ἀποκατάσταση) ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωση τοῦ Λευκαντίου¹⁵⁹⁷.

Ἡ Σακελλαράκη θεωρεῖ ὅτι ἡ διασπορὰ κατοίκησης γύρω ἀπὸ τοὺς λόφους ὑποδηλώνει ὅτι ὁ πληθυσμὸς θὰ ἀσχολεῖτο κατὰ τὴν ΠΓ περίοδο κυρίως μὲ τὴν γεωργία, πού ἴσως ἀποτελεῖ ἀπόδειξη καὶ τῆς προέλευσός του ἀπὸ γεωργικὲς, ἴσως βοιωτικὲς ἢ θεσσαλικὲς περιοχές, συμπέρασμα πού προκύπτει ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ παράκτιες ζῶνες ἐγκαταλείπονται, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ γειτονικὸ Λευκαντὶ πού ἀναπτύσσει ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο (Κύπρος, Φοινίκη, Συρία, Αἴγυπτος)¹⁵⁹⁸. Ἡ ἐνασχόληση μὲ τὴν γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία ἦταν ὁ γενικὸς τρόπος ὀργάνωσης τῆς οἰκονομίας τὴν ἐποχὴ αὐτή. Σὲ συνδυασμὸ ὅμως μὲ τὴν παράδοση ὅτι αὐτὰ τὰ χρόνια περίπου Ἄβαντες ἀπὸ τὴν Εὐβοία μετακινοῦνται στὴν Χίο, ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου πολιτικῆς ὀργάνωσης καὶ οἰκονομίας μπορεῖ νὰ σημαίνει τὴν ἀφίξη νέων πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι ὅπως φαίνεται ἐγκαταστάθηκαν στὴν κεντρικὴ Εὐβοία καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπεκτάθηκαν στὴν βόρεια, καὶ τῶν ὁποίων τοὺς ἀπογόνους τοὺς γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν 8^ο αἰώνα π.Χ. Πρόκειται γιὰ Ἴωνες πού πέρασαν στὴν κεντρικὴ Εὐβοία ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ, στὸ ξεκίνημα

¹⁵⁸⁷ Sage, E.T., *Ab urbe condita*, XXVIII, 6, 5-7.

¹⁵⁸⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 38-39.

¹⁵⁸⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 64-66.

¹⁵⁹⁰ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 198 καὶ ἐξῆς· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 295· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 479-483· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Καραπασχαλίδου (1982), σελ. 174-176· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· Touchais (1980), σελ. 656· Michaud (1970), σελ. 1090. Βλέπε ἐπίσης AAX 2, 1969, σελ. 27-29· Blackman (2000-1), σελ. 61.

¹⁵⁹¹ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Πετράκος (1960), σελ. 150, πίν. 132· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59· Boardman (1957), σελ. 1-2, πίν. 1-2d· Σάμψων (1976), σελ. 135, 160· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 17 καὶ 37-40· Megaw (1962-3), σελ. 22.

¹⁵⁹² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σ. 23-25. Βλέπε ἐπίσης: Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182.

¹⁵⁹³ ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 64-66· ΑΔ 36, 1981, Χρον., σελ. 198-9· Touchais (1989), σελ. 677· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 64-66· τῆς ἴδιας (1996), σελ. 287-8· Σάμψων (1986), σελ. 16-7 καὶ 37· Ἀνδρειωμένου (1987), σελ. 71-98 καὶ πίνακες 20-28.

¹⁵⁹⁴ Σάμψων (1976), σελ. 136-146· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 43-44· τοῦ ἴδιου (1988-9), σελ. 163-181, ἀρ. 122. Βλέπε ἐπίσης: Catling (1984-5), σελ. 12-14· Touchais (1985), σελ. 832.

¹⁵⁹⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59-60.

¹⁵⁹⁶ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹⁵⁹⁷ Καλλιγᾶς (1988-9), σελ. 88-105.

¹⁵⁹⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-24.

Ερέτρια, αλλά δυστυχώς οί επιχώσεις είναι μικρές, τὰ στρώματα συνήθως ὄχι καλῶς διατηρημένα, κάποιες φορές ἀναμοχλευμένα, καὶ βεβαίως ὑπάρχουν ἀποσπασματικά εὐρήματα. Κάποιες φορές δηλώνεται βιβλιογραφικὰ ἂν ἡ κεραμεικὴ εἶναι ΠΓΕ, ΜΓΕ ἢ ΥΓΕ, ἀλλὰ τὶς περισσότερες φορές αὐτὸ δὲν δηλώνεται. Ὡστόσο δὲν ἐμποδίζει νὰ παρακολουθήσουμε τὴν γενικὴ ἐξέλιξη τῆς Χαλκίδας κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ.

Ἡ κατοίκηση στὴν χερσόνησο τῆς Χαλκίδας κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ περιλαμβάνει τὸ Πεδίο Βολῆς στὶς ΒΔ ὑπώρειες τοῦ Βαθροβουνίου (κεραμεικὴ)¹⁶⁰¹, τὴν Βρωμοῦσα (τάφοι)¹⁶⁰², τὴν Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ (κεραμεικὴ γεωμετρικῆς ἐποχῆς, λείψανα γεωμετρικῶν κτιρίων καὶ τάφοι)¹⁶⁰³, τὴν Βροντοῦ δυτικότερα (κεραμεικὴ)¹⁶⁰⁴, τὸν λόφο τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ (ἴχνη κατοίκησης 8^{ου} αἰώνα π.Χ.)¹⁶⁰⁵, τὸν Βοῦρκο (νεκροταφεῖο)¹⁶⁰⁶, τὸν Ἅγιο Ἰωάννη (γεωμετρικὰ στρώματα περιέχοντα θεμελιώσεις κτιρίων, κεραμεικὴ, ἀποθέτες 8^{ου} αἰώνα π.Χ. καὶ τάφους)¹⁶⁰⁷, τὰ Γύφτικα (ΓΕ στρώματα καὶ ἀποθέτες ποὺ περιεῖχαν κεραμεικὴ καὶ εἰδώλια)¹⁶⁰⁸, τὶς Ἑργατικὲς Κατοικίες (ΓΕ στρώματα καὶ ἀποθέτες ποὺ περιεῖχαν κεραμεικὴ)¹⁶⁰⁹, τὶς Ὑψηλὲς Καμάρες (ΥΓ στρώματα ὅπου θεμελιώσεις συγχρόνων κτιρίων, κεραμεικὴ καὶ τάφοι)¹⁶¹⁰, τὸν λόφο Καλλιμάνη (διάσπαρτη ΓΕ κεραμεικὴ σὲ ὅλο τὸν λόφο)¹⁶¹¹, τὸν Ἅγιο Στέφανο τὴν Ἀρέθουσα καὶ τὴν θέση τοῦ ἐργοστασίου Δάριγκ (ΓΕ στρώματα ποὺ περιεῖχαν τοίχους κτιρίων, ἀποθέτες καὶ τάφους.)¹⁶¹²

Δὲν μπορούμε νὰ διαχωρίσουμε ἀπόλυτα τὶς ΓΕ φάσεις, ἀλλὰ μὲ βάση τὴν πυκνότητα τῶν ΓΕ θέσεων καὶ τὰ ἀπόλυτα βεβαιωμένα ΥΓΕ εὐρήματα στὸν Ἅγιο Ἰωάννη καὶ τὶς Ὑψηλὲς Καμάρες μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὶς θέσεις αὐτὲς ὡς πυρῆνα τοῦ οἰκισμοῦ, καὶ τὶς ὑπόλοιπες, ποὺ διατάσσονται περιμετρικὰ γύρω τους, νὰ ἐντάσσονται στὸν οἰκιστικὸ χῶρο μετὰ τὸν συνοικισμό¹⁶¹³. Ἔτσι συγκροτήθηκε ὁ οἰκισμὸς ποὺ ἀπετέλεσε τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς πόλεως κράτους Χαλκίδας τὸν 8^ο π.Χ. αἰώνα, ἡ ὁποία στὰ τέλη τοῦ ἴδιου αἰώνα ἐνεπλάκη σὲ πόλεμο μὲ τὴν γειτονικὴ Ἐρέτρια, τὸν γνωστὸ Ληλάντιο πόλεμο. Στὴν εὐρύτερη θέση εἶχε πιθανότατα διατηρηθεῖ ἡ ἀνάμνηση τῆς προγενέστερης μυκηναϊκῆς πόλης καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Χαλκίδας καὶ ἔτσι ἡ πόλη κράτος τοῦ 8^{ου} αἰώνα παίρνει τὸ ὄνομα *Χαλκίς*.

¹⁶⁰¹ Σάμψων (1976), σελ. 156-157· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Β1', σελ. 25-26 καὶ 29.

¹⁶⁰² Παπαβασιλείου (1906), σελ. 50.

¹⁶⁰³ ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 64-66· ΑΔ 36, 1981, Χρον., σελ. 198-9· Touchais (1989), σελ. 677· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 64-66· τῆς ἰδίας (1996), σελ. 287-8· Σάμψων (1986), σελ. 16-7 καὶ 37· Ἀνδρειωμένου (1987), σελ. 71-98 καὶ πίνακες 20-28.

¹⁶⁰⁴ Σάμψων (1986), σελ. 16-7 καὶ 37.

¹⁶⁰⁵ Σάμψων (1976), σελ. 136-146. Βλέπε ἐπίσης Catling (1984-5), σελ. 12-14, Touchais (1985), σελ. 832.

¹⁶⁰⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-5.

¹⁶⁰⁷ ἔ.ἀ., σελ. 64-66.

¹⁶⁰⁸ Michaud (1970), σελ. 1090. Βλέπε ἐπίσης ΑΑΧ 2, 1969, σελ. 27-29· Blackman (2000-1), σελ. 61· Θέμελης (1969), σελ. 27-8· Daux (1960), σ. 763-4· Χωρέμης (1971), σελ. 252, Michaud (1974)· σελ. 681, 686-7. Ἐπίσης: Σάμψων (1975), σελ. 138· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 190-1· Ἀνδρειωμένου (1985), σελ. 49-75· καὶ τῆς ἰδίας (1986), σελ. 88-110.

¹⁶⁰⁹ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Θέμελης (1969)Α, σελ. 203-4· τοῦ ἰδίου (1969)Β, σελ. 27 καὶ ἐξῆς· Michaud (1970), σελ. 1090· Πετράκος (1960), σελ. 150, πίν. 132· Σάμψων (1986-7), σελ. 17 καὶ 37-40· Λιάγκουρας (1968), σελ. 233-4, σχ. 7-8. Βλέπε ἐπίσης: ΑΔ 31, 1976, Χρον., σελ. 136-157· Touchais (1985), σελ. 832.

¹⁶¹⁰ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182· Σάμψων (1975), σελ. 138-148· τοῦ ἰδίου (1986-7), σελ. 10-15 καὶ 32-37· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1991), σελ. 185· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹⁶¹¹ ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 250-2 καὶ ΑΡ 1973-4, καθὼς ἐπίσης ΑΔ 50, 1995, Χρον., σελ. 314-315· ΒΧΗ 124, 2, 2000.

¹⁶¹² Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25.

¹⁶¹³ Σάμψων (1975)Α', σελ. 135-144· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 45-48· Σάμψων (1986), σελ. 45-48· Χωρέμης (1971), σελ. 262, πίν. 227 α-β· ΑΔ 1972, τ. 27, Χρον., σελ. 340· ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124· ΒΧΗ 110, 1986, σελ. 733. Ἐπίσης Σάμψων (1986), σελ. 45-48.

¹⁶¹³ Ἡ εὐρύτερη θέση ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται ἀδιάλειπτα καὶ κατὰ τὸν 8^ο αἰώνα, ἐνῶ γύρω στὸ 800 π.Χ., κατὰ τὴν Σακελλαράκη, οἱ διασκορπισμένοι οἰκισμοὶ πυκνώνουν, συγκεντρώνονται καὶ ἀποτελοῦν βαθμιαία μία ἐνιαία οἰκιστικὴ μονάδα ἀνάμεσα στὸν Ἅγιο Ἰωάννη, τὸ λόφο τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ, τὰ Γύφτικα, τὶς Ἑργατικὲς Κατοικίες, τὸν λόφο Καλλιμάνη στὶς ὑπώρειες τοῦ Βαθροβουνίου καὶ τὴν Ἀρέθουσα. ΓΕ εὐρήματα ἔχουμε καὶ ἀπὸ τὴν θέση Βάλτος κοντὰ στὸν Τροχό, στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ Μακροχώραφου.

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα ἀρχίζει ὁ ἀποικισμὸς τῆς Ἰταλίας (ἡ πρώτη ἀποικία στὶς Πιθηκοῦσες 775 π.Χ.¹⁶¹⁴) καὶ τῆς Σικελίας ἀρχικὰ ἀπὸ ομάδες ἀποίκων ποὺ προέρχονται ἀπὸ ὅλη τὴν κεντρικὴ Εὐβοία (Χαλκίδα, Ἐρέτρια, Κύμη) καὶ ἐνδεχομένως πληθυσμούς τῆς Ὠρωπίας. Μὲ τὴν περιοχὴ τῆς ὀμηρικῆς *Γραίας* στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Ὠρωποῦ εἶχαν σχέσεις οἱ Ἐρετρίεις, οἱ ὁποῖοι ἴσως ἀσκοῦσαν καὶ πολιτικὸ ἔλεγχο στὴν ἀπέναντι ἀκτὴ. Αὐτοὶ ἦταν οἱ *Γραῖοι* ἢ *Γραῖκοι*, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προφανῶς προέκυψε γιὰ τοὺς πληθυσμούς τῆς Ἰταλίας τὸ ἐθνικὸ ὄνομα ποὺ χαρακτηρίζει συνολικὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες ὁμοεθνεῖς τοὺς στὴ Δύση (*Graeci*). Ἔτσι ἰδρύθηκαν οἱ Πιθηκοῦσες, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ Κύμη τῆς Καμπανίας, ἡ Ζάγκλη καὶ ἡ Νάξος. Τὸ λιμάνι τοῦ ἀποικισμοῦ τοῦ 8^{ου} καὶ 7^{ου} αἰώνα εἶναι ὁ ὄρμος τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Μὲ τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου δὲν ἀσχολοῦνταν οἱ Χαλκιδεῖς αὐτὴν τὴν ἐποχὴ.

Ὅμως λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ αἰώνα αὐτοῦ ξεσπάει ὁ Ληλάντιος πόλεμος. Εἶναι λοιπὸν εὐκόλο νὰ καταλάβουμε γιὰτὶ συγκρούστηκαν οἱ δύο αὐτὲς γειτονικὲς πόλεις ποὺ τὰ πολιτικὰ τοὺς κέντρα συνέπεσε νὰ βρίσκονται τόσο κοντὰ, καὶ γιὰτὶ λόγω τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος τοὺς ἐνεπλάκησαν σὲ ἓνα πόλεμο ποὺ μπορεῖ νὰ διήρκεσε μὲ διακοπὲς ἴσως καὶ ἑκατὸ χρόνια. Δὲν εἶναι τυχαῖο μάλιστα ὅτι ὁ Θουκυδίδης τὸν Ληλάντιο πόλεμο θεωρεῖ πανελλήνιο, ἀφοῦ ἄλλες ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις συμμαχησαν μὲ τὴν Χαλκίδα καὶ ἄλλες μὲ τὴν Ἐρέτρια, τοποθετώντας τὸν χρονικὰ μετὰ τὰ Τρωϊκὰ καὶ πρὶν τὰ Περσικὰ.

Πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὁ Θουκυδίδης εἶχε στὴν διάθεσή του πηγὲς ποὺ μιλοῦσαν γιὰ τὸν Ληλάντιο πόλεμο, τὶς ὁποῖες θὰ εἶχε κατὰ τὸ δυνατόν ἐλέγξει, ἀφοῦ μάλιστα ὁ πόλεμος αὐτὸς θὰ εἶχε τελειώσει ὀριστικὰ περίπου ἑκατὸν πενήντα μὲ διακόσια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του. Πιθανότατα ὑπῆρχαν γραπτὲς πηγὲς ποὺ μιλοῦσαν γιὰ γεγονότα τοῦ 8^{ου}-7^{ου} π.Χ. αἰώνα, ἔστω καὶ λίγο μεταγενέστερες τῶν γεγονότων αὐτῶν, ἢ ἐκτενεῖς προφορικὲς παραδόσεις, ἀφοῦ καὶ στὸ 6^ο βιβλίο του ὁ Θουκυδίδης, ἀναφερόμενος στὰ γεγονότα τῆς Σικελικῆς ἐκστρατείας, κάνει λόγο γιὰ τὶς πόλεις τῆς Σικελίας καὶ γιὰ τὴν ἴδρυσή τους.

Ὅμως καὶ ὁ Στράβων πολὺ ἀργότερα ἔχει στὴν διάθεσή του πολλὲς πληροφορίες γιὰ κάθε ἀποικία τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ποὺ σημαίνει ὅτι θὰ ὑπῆρχαν γραπτὲς πηγὲς ποὺ ἀναφέρονταν στὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὶς ὁποῖες θὰ συμβουλευόνταν οἱ λόγιοι ἀντλώντας πληροφορίες, ἢ τουλάχιστον θὰ ὑπῆρχαν πολλὲς καὶ λεπτομερεῖς προφορικὲς παραδόσεις. Ἄλλωστε στὰ ΥΑΡ χρόνια διετηρεῖτο ἡ ἀνάμνηση τῶν συμμαχιῶν τοῦ Ληλάντιο πολέμου, ἀφοῦ στὴν ἔκκληση τῶν Μιλησίων γιὰ βοήθεια ἀπὸ τὴν μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἰωνικῆς ἐπανάστασης (499-494 π.Χ.), ἔστειλε ἐκστρατευτικὸ σῶμα εἴκοσι πολεμικῶν πλοίων ἢ Ἀθήνα, ποὺ ἦταν ἡ μητρόπολη τῆς Μιλήτου, καὶ πέντε πλοῖα ἢ Ἐρέτρια ὡς ἀνταπόδοση γιὰ τὴν συμμαχία τῆς κατὰ τὸν Ληλάντιο πόλεμο.

Ὁ Ληλάντιος πόλεμος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴ τοῦ Λευκαντίου, τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ φρουρίου στὸ λόφο Βράχος τῶν Φύλλων, τὴν διακοπὴ ἀποστολῆς ἀποίκων στὴν Δύση ἀπὸ πλευρᾶς Ἐρέτριας καὶ τὴν ἐπίσημη μεταφορὰ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς Ἐρέτριας στὴν θέση τῆς ΑΡ καὶ ΚΛ πόλεως μὲ τὸν ἐνταφιασμὸ τοῦ πρίγκιπα-πολεμιστῆ καὶ τοῦ γένου του στὴν θέση τοῦ κατοπινοῦ Ἡρώου τῆς Δυτικῆς πύλης τῆς Ἐρέτριας¹⁶¹⁵. Ἡ κώμη αὐτὴ τῆς πρώιμης Ἐρετρικῆς τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ 8^{ου} αἰώνα φαίνεται ὅτι ἔγινε τὸ νέο πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἐρέτριας. Τὸ ΥΓΕ ἀνάλημμα ἢ πιθανὸ τεῖχος (περὶ τὸ 710 π.Χ.) καὶ ἡ ἀπόκρυψη τοῦ θησαυροῦ τοῦ χρυσοχόου κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τῆς ΥΓΕ καλύβας-ἐργαστηρίου του (ἀνασκαφὴ Θέμελη)¹⁶¹⁶ δείχνουν ὅτι καὶ τὸ νέο πολιτικὸ κέντρο ὑπέστη ἐπιδρομὲς καὶ ἐπιθέσεις τῶν Χαλκιδέων.

¹⁶¹⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 12.

¹⁶¹⁵ Berard (1978), σελ. 89-95· τοῦ ἰδίου (1970)· τοῦ ἰδίου (1983), σελ. 43-59· τοῦ ἰδίου (1972), σελ. 219-227· τοῦ ἰδίου (1982), σελ. 89-105. Ἐπίσης: Berard (1983), σ. 43-59· τοῦ ἰδίου (1985), σελ. 274· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 710· Crielaard (1992-3), σελ. 45-53· Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118· *Antk* 9, 106, σελ. 106· *AR* 1966-7, σελ. 12· *ΑΔ* 22, 1967, Χρον., σελ. 270-278· *AR* 1968-69, σελ. 8· *AR* 1969-70, σελ. 7-10· *ΑΔ* 23 1968, Χρον., σελ. 227-34· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119· Kurz-Boardman (1994), σελ. 172· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 72, 75-76· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 187-189, 199-200· τοῦ ἰδίου (1987), σελ. 3-23· τοῦ ἰδίου (1997), σελ. 61-62.

¹⁶¹⁶ Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Ἔργον 1974, σελ. 17-24· τοῦ ἰδίου (1975), σελ. 34-48, πίν. 15-35· *BCH* 99, 1975, σελ. 671· *BCH* 101, 1977, σελ. 627-630· Ἔργον 1975, σελ. 14-25· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· Ἔργον 1977, σελ. 19-25· τοῦ ἰδίου (1977), σελ. 32-37· τοῦ ἰδίου (1978), σελ. 18-33· Ἔργον 1978, σελ. 4-9· τοῦ ἰδίου (1979), σελ. 40-55, πίν. 24-39· Ἔργον 1979, σελ. 4-5· τοῦ ἰδίου (1980), σελ. 78-102, πίν. 65-85· Ἔργον 1980, σελ. 26-28· *BCH*, 104, 1980, σελ. 657· Θέμελης (1981),

Αρχαϊκή εποχή:

Στην Χαλκίδα, εξετάζοντας τὰ ἴχνη κατοίκησης καὶ τὴν θέση τῶν ΑΡ νεκροταφείων, μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τὶς ἐπὶ μέρους σύγχρονες θέσεις πού περιελάμβανε ὁ ΑΡ οἰκισμός. Ἔτσι ὁ ΑΡ οἰκισμός, ἀποτελώντας συνέχεια τοῦ ΓΕ μετὰ τὸν συνοικισμό, ἐκτεινόταν ἀπὸ τὸ Πεδίο Βολῆς (κεραμεική, ἴχνη λαξευμάτων γιὰ θεμελίωση κτιρίων καὶ τμήμα τείχους¹⁶¹⁷), καὶ τὴν Βρωμοῦσα, ὅπου κατέληγε ἡ ὁδὸς πού ἐρχόταν ἀπὸ βορρᾶ, τὴν Βροντοῦ¹⁶¹⁸, τὸν λόφο τοῦ Βελῆ- Μπαμπᾶ¹⁶¹⁹ πού ἀποτελοῦσε καὶ τὸ πρὸς Δ ὄριό του, τὸν Ἅγιο Ἰωάννη (κεραμεική, λύχνοι, κεφαλὴ κούρου 6^{ου} αἰώνα π.Χ.¹⁶²⁰), ὁ ὁποῖος ἦταν στὸ κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ (ἴσως ὁ κούρος ἦταν ἀνάθημα σὲ κάποιο ἱερὸ ἀπὸ αὐτὰ πού ξέρουμε ὅτι βρισκόνταν σὲ αὐτὴ τὴν συνοικία ἀργότερα, ὅπως τὸ Δελφίνιο ἢ τὸ ἱερὸ τῆς Κυβέλης¹⁶²¹), τὴν Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ ¹⁶²², καὶ τὰ Γύφτικα (ΓΕ οἰκίες, ΑΡ κεραμεική¹⁶²³ καὶ ΚΛ κτίρια, εὐρήματα πού δείχνουν ὅτι ὑπῆρχε συνέχεια στὴν χρῆση τοῦ χώρου ὡς οἰκισμοῦ), τὶς Ἐργατικὲς κατοικίες¹⁶²⁴, τὶς Καμάρες (ΑΡ στρώματα περιέχοντα θεμελιώσεις κτιρίων καὶ κεραμεική¹⁶²⁵), μέχρι τὸ λόφο Καλλιμάνη (διάσπαρτη ΑΡ κεραμεική¹⁶²⁶) πού ἀποτελοῦσε τὸ Α ὄριο τοῦ οἰκισμοῦ, τὴν Ἀρέθουσα καὶ τὸν Ἅγιο Στέφανο (ΑΡ κεραμεική καὶ ΑΡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή βουστροφιδόν¹⁶²⁷) πού ἀποτελοῦσε τὸ νότιο.

Ἄν καὶ δὲν ἔχουν βρεθεῖ ἀσφαλῆ ἴχνη τοῦ ἀρχαϊκοῦ τείχους τῆς Χαλκίδας τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ἡ ἀρχαϊκὴ Χαλκίδα διέθετε τείχος, ἀφοῦ διέθεταν καὶ οἱ γειτονικὲς πόλεις τῆς Εὐβοίας (Ἐρέτρια) καὶ τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς (Ἀθήνα, Θήβα, Πλάταια). Σὲ αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπῆρχαν, μία πύλη ΒΑ πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Βρωμοῦσας, ὅπου κατέληγε ἡ ὁδὸς ἀπὸ τὴν βόρεια Εὐβοία, μία πύλη στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ, ὅπου κατέληγε ἡ ὁδὸς ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια, ἢ ὁποῖα διερχόταν ἀπὸ τὸν Τροχὸ καὶ τὴν ὑδροκριτικὴ ἀνάμεσα στὶς δύο κορυφές τοῦ Βαθροβουνίου, καταλήγοντας στὸ Πεδίο Βολῆς καὶ στὸ λόφο Καλλιμάνη, καὶ, ἐπίσης, κάποια πύλη δυτικὰ πρὸς τὸν Εὐριπο. Ἐξω ἀπὸ αὐτὸν τὸν χῶρο τοποθετοῦνται τὰ ΑΡ νεκροταφεῖα. Τὸ λιμάνι τῆς Χαλκίδας ἦταν ὁ ὄρμος τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

σελ. 141-153, πίν. 101-117 καὶ παρένθετος πίν. Ζ'· Ἔργον 1981, σελ. 42-44· BCH 105, 1981, σελ. 845-6· Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1983)Α, σελ. 131-147, πίν. 11-123· Ἔργον 1983, σελ. 55-57· Θέμελης (1984), σελ. 212-228, πίν. 125-135· Ἔργον 1984, σελ. 56-58· Ἔργον 1985, σελ. 48· BCH 107, 1983, σελ. 808 καὶ 593· AAA 14, 1981, σελ. 185-208· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-27, 44, 71-73 καὶ 75· Ἔργον 1976, σελ. 26-35· Θέμελης (1983)Β, σελ. 131-141· τοῦ ἰδίου (1992), σελ. 29-30.

¹⁶¹⁷ Σάμψων (1976), σελ. 156-157· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 25-26 καὶ 29. Ἐπίσης βλέπε: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σ. 207-8. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1993) σελ. 873.

¹⁶¹⁸ Σάμψων (1976), σελ. 136-146. Βλέπε ἐπίσης Catling (1984-5), σελ. 12-14, Touchais (1985), σελ. 832.

¹⁶¹⁹ Σάμψων (1986), σελ. 44-45, οἰκ. Ε. Κωνσταντίνου. Βλέπε ἐπίσης ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 252, οἰκ. Πολιτιστ. Κέντρου Δήμου Χαλκιδέων, οἰκ. Δ. Ακριώτου. Βλέπε ἐπίσης ΑΔ 1972, Μελέται, σελ. 177, πίν. 62β'· ΑΔ 1960, Χρον., σελ. 151.

¹⁶²⁰ Daux (1960), σ. 763-4· Χωρέμης (1971), σελ. 252, Michaud (1974)· σελ. 681, 686-7. Ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 190-1, Blackman (1998-9), σελ. 58.

¹⁶²¹ Σχετικὰ μὲ τὶς λατρεῖες τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος, τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς Κυβέλης βλέπε: ΑΔ 44, 1989, Χρον., σελ. 159-161· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1294· Θέμελης (1969), σελ. 202-3· Knoepfler (1979), σελ. 165-188. Σχετικὰ μὲ τιμητικὴ στήλη σὲ ἀθλητὲς βλέπε ΑΔ 21, 1966). Ἐπίσης βλέπε: Βρανόπουλος (1995), σελ. 179 καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

¹⁶²² Χωρέμης (1973), σελ. 294-5 καὶ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151.

¹⁶²³ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-151· Blackman (1957), σελ. 1-2, πίν. 1-2d· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59. Ἐπίσης: Λιάγκουρας (1968), σελ. 233, σχ. 7· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 191-3.

¹⁶²⁴ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182· ΑΔ 31, Χρον., σελ. 136-157· AR 1982-3, σελ. 11-12· AR 1983-4, σελ. 15-16· AR 1984-5, σελ. 12-14· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 192-3.

¹⁶²⁵ Λιάγκουρας (1968), σελ. 232-234· Θέμελης Π.Γ., AAA, II, τ. 1, σελ. 27-28· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-26 καὶ 29.

¹⁶²⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-26· Σάμψων (1975)Α', σελ. 153-4· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 48-9· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 609· Boardman (1957), I, πίν. 1-2· ΠΑΕ 1910, σελ. 266, ΠΑΕ 1911, σελ. 241.

¹⁶²⁷ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 25-29 καὶ 49.



Χαλκίς: πολιτικό κέντρο: αρχαϊκή εποχή.

Κλασσική Χαλκίδα:

Η κλασσική Χαλκίδα του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα π.Χ. εκτεινόταν στην ίδια περιοχή με την αρχαϊκή, δηλαδή ο οικιστικός πυρήνας, όπου έχουν ανασκαφεί στρώματα και αποθέτες κλασσικής εποχής, βρισκόταν στις σύγχρονες συνοικίες και θέσεις Άγ. Ιωάννης¹⁶²⁸, Γύφτικα¹⁶²⁹, Έργατικές Κατοικίες¹⁶³⁰, Πεδίο Βολής¹⁶³¹, Ύψηλές Καμάρες¹⁶³², Λόφος Καλλιμάνη, Άγ. Στέφανος-Αρέθουσα.

Λείψανα κτιρίων και οικιών έχουν βρεθεί στον Άγ.Ιωάννη¹⁶³³, στα Γύφτικα¹⁶³⁴, στις Έργατικές Κατοικίες¹⁶³⁵, στο Πεδίο Βολής¹⁶³⁶, στις Ύψηλές Καμάρες¹⁶³⁷ και στον λόφο

¹⁶²⁸ Daux (1961), σελ. 753-4· Touchais (1980), σελ. 656· του ίδιου (1977), σελ. 24, Σαπουνά-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208· της ίδιας (1992), σελ. 175-6· της ίδιας (1993), σελ. 190-1. Βλέπε επίσης σημ. 409 και 410.

¹⁶²⁹ AR 1958, σελ. 11.

¹⁶³⁰ Σάμψων (1976)Α, σελ. 140-149· Σάμψων (1986), σελ. 10-15 και 32-40.

¹⁶³¹ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1987), σ. 207-8. Βλέπε επίσης Pariente (1993) σελ. 873.

¹⁶³² Θέμελης (1967), ΑΔ· Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· Σάμψων (1976)Β', αρ. 12, 57, 106· του ίδιου (1973-4), σελ. 480· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 2, 5· του ίδιου (1973), σελ. 295, σχ. 3· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· του ίδιου (1981)Α', σελ. 197-202· Καλλιγιάς (1981), σελ. 199· Τουλούπα (1980), σελ. 222-224· Σάμψων (1986), σελ. 48-9· Καραπασχαλίδου (1982), σελ. 174-176.

¹⁶³³ Touchais (1980), σελ. 656, BCH 101, 1977, σελ. 624, Σάμψων (1986), σελ. 17-19 και 40-1.

¹⁶³⁴ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 609-610· του ίδιου (1900), σελ. 57-66· βλέπε επίσης Ανδρειωμένου (1976) και Σάμψων (1986), σελ. 17 και 37-40.

¹⁶³⁵ Σάμψων (1976)Α, σελ. 140-153· του ίδιου (1986-7), σελ. 10-15 και 32-37· Σάμψων (1975), σελ. 138-143· Σάμψων (1973-4), σελ. 481-2· του ίδιου (1975), σελ. 145-8· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁶³⁶ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1987), σ. 207-8. Βλέπε επίσης Pariente (1993) σελ. 873.

Στήν θέση πού ἀναβλύζει σήμερα ἡ Ἀρέθουσα, καὶ πιὸ συγκεκριμένα στήν θέση τοῦ ἐργοστασίου Β. Σακελλαράκη πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸ ἱερό τῆς νύμφης Ἀρέθουσας, ἐκεῖ ὅπου ὁ Παπαβασιλείου βρῆκε θεμέλια κτισμάτων πού θεώρησε ὅτι πιθανῶς σχετίζονται μὲ τὸν ναὸ τῆς Ἀρέθουσας πού βρισκόταν κοντά¹⁶⁴⁵. Κοντὰ στήν Ἀρέθουσα, ὁ ἴδιος ἀνασκαφέας εἶχε βρεῖ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στήν Ἄρτεμη-Εἰλείθνια, καὶ θεμέλια κτιρίου πού θεώρησε ὅτι ἀνήκαν στὸν ναὸ τῆς θεᾶς, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφή ὡς ἀναθηματικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ βρισκόταν στὸ ἱερό τῆς¹⁶⁴⁶. Ἔτσι καὶ αὐτὸ τὸ ἱερό πρέπει νὰ τὸ τοποθετήσουμε στήν θέση πού βρῆκε τὴν ἐπιγραφή ὁ Παπαβασιλείου.

Λείψανα κτιρίων καὶ οἰκιῶν ἔχουν βρεθεῖ στὸν Ἄγ.Ιωάννη¹⁶⁴⁷, στὰ Γύφτικα¹⁶⁴⁸, στὶς Ἐργατικὲς Κατοικίες¹⁶⁴⁹, στὸ Πεδίον Βολῆς¹⁶⁵⁰, στὶς Ὑψηλὲς Καμάρες¹⁶⁵¹ καὶ στὸν λόφο Καλλιμάνη¹⁶⁵². Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ σημειώσουμε τὰ θεμέλια στωϊκοῦ οἰκοδομήματος ὕστερης Κλασσικῆς-ἀρχῶν ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς στὸ Ο.Τ. 400¹⁶⁵³, τὸ κτίριο ἀγνωστῆς χρήσεως τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ κτισμένο κεραμοουργεῖο 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα τοῦ οἰκοπέδου Δ. Βασιλειάδου (ὁδὸς Καρύστου)¹⁶⁵⁴, τὴν μνημειώδη κατασκευὴ κατασκευασμένη ἀπὸ πωρολίθους στὰ Γύφτικα πού μοιάζει μὲ θεμελίωση ἀρχαίου ναοῦ καὶ ἴσως μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στοὺς κλασσικοῦς-ἑλληνιστικοῦς χρόνους¹⁶⁵⁵, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη πού βρέθηκαν ἐντοιχισμένα σὲ δευτέρη χρήση σὲ πρῶμο ῥωμαϊκὸ κτίριο καὶ ἀνήκουν σὲ ἓνα μεγαλοπρεπὲς κτίριο κλασσικῆς ἢ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, πιθανῶς σὲ ναὸ¹⁶⁵⁶, τὰ ἰσχυρὰ θεμέλια κτιρίων στὶς Ὑψηλὲς Καμάρες, τὰ ὁποῖα ἐρμηνεύονται ὡς ἀνήκοντα σὲ δημόσια κτίρια¹⁶⁵⁷. Στὰ Γύφτικα πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ τὸ Θεοδοφόριο τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας, ἀφοῦ ἐδῶ βρέθηκε ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στήν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη¹⁶⁵⁸.

Στήν θέση πού ἀναβλύζει σήμερα ἡ Ἀρέθουσα, καὶ πιὸ συγκεκριμένα στήν θέση τοῦ ἐργοστασίου Β. Σακελλαράκη πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸ ἱερό τῆς νύμφης Ἀρέθουσας, ἐκεῖ ὅπου ὁ Παπαβασιλείου βρῆκε θεμέλια κτισμάτων πού θεώρησε ὅτι πιθανῶς σχετίζονται μὲ τὸν ναὸ τῆς Ἀρέθουσας πού βρισκόταν κοντά¹⁶⁵⁹. Κοντὰ στήν Ἀρέθουσα, ὁ ἴδιος ἀνασκαφέας εἶχε βρεῖ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στήν Ἄρτεμη-Εἰλείθνια, καὶ θεμέλια κτιρίου πού θεώρησε ὅτι ἀνήκαν στὸν ναὸ τῆς θεᾶς, ἀφοῦ ἡ ἐπιγραφή ὡς ἀναθηματικὴ θὰ ἔπρεπε νὰ βρισκόταν στὸ ἱερό τῆς¹⁶⁶⁰. Ἔτσι καὶ αὐτὸ τὸ ἱερό πρέπει νὰ τὸ τοποθετήσουμε στήν θέση πού βρῆκε τὴν ἐπιγραφή ὁ Παπαβασιλείου.

Λείψανα τοῦ πολεοδομικοῦ ἴστοῦ, δηλαδὴ ἀρχαῖες ὁδοὶ (Γύφτικα¹⁶⁶¹, Ἐργατικὲς Κατοικίες¹⁶⁶², Ὑψηλὲς Καμάρες¹⁶⁶³ Β-ΒΔ τοῦ λόφου Καλλιμάνη¹⁶⁶⁴) καὶ λιθόστρωτα (Πεδίον Βολῆς¹⁶⁶⁵), ἔχουν

¹⁶⁴⁵ Παπαβασιλείου (1910), σελ. 61, 265-6· Ἀνδρειωμένου (1966), σελ. 257, πίν. XLVIIIβ', XLIXγ'· Σάμψων (1986), τομέας κ'.

¹⁶⁴⁶ Παπαβασιλείου (1902), σελ. 41-42.

¹⁶⁴⁷ Touchais (1980), σελ. 656, BCH 101, 1977, σελ. 624, Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-1.

¹⁶⁴⁸ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 609-610· τοῦ ἰδίου (1900), σελ. 57-66· βλέπε ἐπίσης Ἀνδρειωμένου (1976) καὶ Σάμψων (1986), σελ. 17 καὶ 37-40.

¹⁶⁴⁹ Σάμψων (1976)Α, σελ. 140-153· τοῦ ἰδίου (1986-7), σελ. 10-15 καὶ 32-37· Σάμψων (1975), σελ. 138-143· Σάμψων (1973-4), σελ. 481-2· τοῦ ἰδίου (1975), σελ. 145-8· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁶⁵⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σ. 207-8. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1993) σελ. 873.

¹⁶⁵¹ Σάμψων (1975)Β, σελ. 200, τοῦ ἰδίου (1973-4), σελ. 480· Καραπασχαλίδου (1982), σελ. 174-176· Θέμελης (1967), ΑΔ· Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· Σάμψων (1976)Β, ἀρ. 12, 57, 106· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 2, 5· τοῦ ἰδίου (1973), σελ. 295, σχ. 3· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· τοῦ ἰδίου (1981)Α', σελ. 197-202· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199.

¹⁶⁵² Σάμψων (1986), σελ. 45-49· τοῦ ἰδίου (1976)Β, ἀρ. 11, εἰκ. 22.

¹⁶⁵³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 119-120.

¹⁶⁵⁴ Χωρέμης (1970), σελ. 247.

¹⁶⁵⁵ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 609-610· τοῦ ἰδίου (1900), σελ. 57-66· βλέπε ἐπίσης Ἀνδρειωμένου (1976) καὶ Σάμψων (1986), σελ. 17 καὶ 37-40.

¹⁶⁵⁶ Σάμψων (1975), σελ. 138-143· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁶⁵⁷ Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 1· ΑΔ 1972, Χρον. σελ. 340, σχ. 1· Σάμψων (1976)Β', ἀρ. 102· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210, Σάμψων (1986), σελ. 45-48.

¹⁶⁵⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 36.

¹⁶⁵⁹ Παπαβασιλείου (1910), σελ. 61, 265-6· Ἀνδρειωμένου (1966), σελ. 257, πίν. XLVIIIβ', XLIXγ'· Σάμψων (1986), τομέας κ'.

¹⁶⁶⁰ Παπαβασιλείου (1902), σελ. 41-42.

¹⁶⁶¹ Σάμψων (1976), σελ. 136-156.

βρεθεί σὲ οικόπεδα ὅλης τῆς παραπάνω περιοχῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ λείψανα τοῦ μεγάλου δημόσιου ἔργου τοῦ ὑδραγωγείου. Πολλές δεξαμενές, φρέατα, ἀγωγοὶ καὶ ὄχετοὶ ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὴν συνοικία Ἁγίου Ἰωάννου καὶ στὶς πλησίον κείμενες Β καὶ Α (Ἐργατικὲς Κατοικίαι¹⁶⁶⁶, Γύφτικα¹⁶⁶⁷, πού ἀνήκουν στὸ ἀρχαῖο ὑδραγωγεῖο. Τὸ ὑδραγωγεῖο κατασκευάσθηκε κατὰ τὸν 5^ο μᾶλλον αἰῶνα¹⁶⁶⁸ καὶ ὕδρευε ὅλη τὴν πόλη τῆς Χαλκίδας, διοχετεύοντας τὰ νερὰ τῆς πηγῆς Ἀρέθουσας, μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα. Τότε ἕνας μέγας σεισμὸς ἀλλάξε τὴν φορὰ τῶν ὑπογείων ὑδάτων καὶ τὸ ὑδραγωγεῖο ἀχρηστεύθηκε καὶ ἐγκαταλείφθηκε¹⁶⁶⁹.

Σὲ ὅλη αὐτὴν τὴν περιοχὴ ἐκτεινόταν ὁ οἰκιστικὸς πυρῆνας τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς Χαλκίδας, ὁ ὁποῖος ὀριοθετεῖτο ἀπὸ τὸ ΚΛ τεῖχος τῆς πόλεως, βέβαια λείψανα τοῦ ὁποῖου δὲν βρέθηκαν. Μόνο λείψανα τοίχων μεγάλων διαστάσεων στὸν ὄρμο τοῦ Ἀγ. Στεφάνου θεωρεῖται ὅτι ἀνήκουν στὶς λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις τοῦ ἀρχαίου λιμένα τῆς Χαλκίδας¹⁶⁷⁰.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀκρόπολη τῆς ΚΛ Χαλκίδας μόνο ὑποθέσεις μποροῦν νὰ γίνουν, ἀφοῦ δὲν ἔχουμε σαφεῖς μαρτυρίες οὔτε βέβαια εὐρήματα. Δύο λόφοι θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι ὄχυρα ὡς ἀκροπόλεις τῆς ΚΛ Χαλκίδας, οἱ ὁποῖοι εἶναι φυσικὰ ὄχυροὶ καὶ κεῖνται στὸ δυτικὸ καὶ στὸ Α ὄριο τοῦ οἰκισμοῦ, ἄρα καὶ τῆς ὄχυρώσεως, ὁ λόφος τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ καὶ ὁ λόφος Καλλιμάνη ἀντίστοιχα. Τὸ γεγονός, τέλος, ὅτι βρέθηκαν ΚΛ καὶ ΕΛ τάφοι δείχνει ὅτι ὁ λόφος τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ βρισκόταν στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς ὄχυρώσεως τῆς ΚΛ Χαλκίδας.

Τὸν λόφο τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ ὁ Bakhuizen ταυτίζει μὲ τὸν ἀρχαῖο *Κάνηθον*¹⁶⁷¹. Ἄν ὁ λόφος αὐτὸς ὄχυρώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Μ. Ἀλέξανδρο, ὅταν τὰ τεῖχη τῆς Χαλκίδας ἐπεκτάθηκαν καὶ περιέλαβαν τὸν *Κάνηθον* καὶ τὸν *Εὐριπον*¹⁶⁷², τότε δὲν ἦταν ἡ ΚΛ ἀρχαία ἀκρόπολη. Ἡ ἴδια ὑπόθεση θὰ μποροῦσε νὰ ἰσχύσει καὶ γιὰ τὸν λόφο Καλλιμάνη, πού ἄλλωστε παρουσιάζει καὶ συνεχῆ κατοίκηση ἀπὸ τὰ ΠΓ χρόνια¹⁶⁷³.

Τὸ Βαθροβούνη, ἐπίσης, εἶναι μία ἀπὸ τὶς φυσικὰ ὄχυρες θέσεις τῆς Χαλκίδας (λόφος τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ, λόφος Καλλιμάνη) ὅπου ἔχουν βρεθεῖ εὐρήματα 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα, καὶ μάλιστα ἡ πιὸ ὄχυρὴ ἀπὸ αὐτές. Θὰ μποροῦσαμε νὰ δεχθοῦμε τὴν ἄποψη ταύτισης τοῦ Bakhuizen, ὁ ὁποῖος ταυτίζει τὸν λόφο τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ μὲ τὸν ἀρχαῖο *Κάνηθο*¹⁶⁷⁴, ἀφοῦ καὶ φυσικὰ ὄχυρὸς λόφος εἶναι, καὶ κοντὰ στὸν οἰκιστικὸ πυρῆνα τῆς ΚΛ Χαλκίδας βρίσκεται, ὅποτε θὰ μποροῦσε νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ τὸ λιμάνι. Ἐπίσης τὰ ΚΛ-ΕΛ εὐρήματα δείχνουν ὅτι τότε κατοικήθηκε ὁ λόφος γιὰ πρώτη φορὰ.

¹⁶⁶² Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182· Σάμψων (1976), σελ. 140-149. Βλέπε ἐπίσης περὶ τοῦ ὑδραγωγείου: BCH 120, 3, 1996, σελ. 1294· ΑΔ 44, 1989, Χρον., 159-161· Παπαβασιλείου (1911), σελ. 241· τοῦ ἰδίου (1913), σελ. 213-216· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 610· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 241-2· ΑΔ 1982, Χρον., σελ. 174-176· Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς· Tomlison (1995-6), σελ. 21· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294-5· Παπαβασιλείου (1961), σελ. 241-2.

¹⁶⁶³ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Σάμψων (1986), σελ. 45-49.

¹⁶⁶⁴ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4.

¹⁶⁶⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σ. 207-8. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1993) σελ. 873.

¹⁶⁶⁶ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182· Σάμψων (1976), σελ. 140-149. Βλέπε ἐπίσης περὶ τοῦ ὑδραγωγείου: BCH 120, 3, 1996, σελ. 1294· ΑΔ 44, 1989, Χρον., 159-161· Παπαβασιλείου (1911), σελ. 241· τοῦ ἰδίου (1913), σελ. 213-216· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 610· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 241-2· ΑΔ 1982, Χρον., σελ. 174-176· Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς· Tomlison (1995-6), σελ. 21· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294-5· Παπαβασιλείου (1961), σελ. 241-2.

¹⁶⁶⁷ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Σάμψων (1976), σελ. 136-156· τοῦ ἰδίου (1986-7), σελ. 17 καὶ 37-40· Ἀνδρειωμένου (1976).

¹⁶⁶⁸ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1294· ΑΔ 44, 1989, Χρον., 159-161· Παπαβασιλείου (1911), σελ. 241· τοῦ ἰδίου (1913), σελ. 213-216· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Παπαβασιλείου (1891), σελ. 610· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 241-2· ΑΔ 1982, Χρον., σελ. 174-176· Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς· Tomlison (1995-6), σελ. 21· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294-5.

¹⁶⁶⁹ Παπαβασιλείου (1961), σελ. 241-2.

¹⁶⁷⁰ Σάμψων (1975)Α', σελ. 138-155· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 45-49· Καραπασχαλίδου (1978), σελ. 120-128· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210· ΑΔ 27, 1972, Χρον., σελ. 340· ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 135· ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 124.

¹⁶⁷¹ Bakhuizen (1985)· Σάμψων (1986), σελ. 44-45· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁶⁷² Διόδωρος Συκελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, 28, 13, 47.

¹⁶⁷³ Βλέπε παρακάτω: θέση Δ21κδ': Χαλκίς: Λόφος Καλλιμάνη.

¹⁶⁷⁴ Bakhuizen (1985)· Σάμψων (1986), σελ. 44-45· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

Όμως τὸ Βαθροβούνι ἔχει περισσότερα πλεονεκτήματα ἀπὸ τὸν λόφο τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ. Κατ' ἀρχὰς εἶναι κατὰ πολὺ ψηλότερο καὶ τὸ πλάτωμα στὴν ΝΔ κορυφή του εἶναι ἀσύγκριτα πλατύτερο, σὲ ἔμβαδὸ περίπου τὸ ¼ τῆς Χαλκίδας τῶν κλασικῶν χρόνων. Δεύτερον, βρισκόταν ἀκριβῶς ἀπὸ πάνω καὶ ἤλεγχε τὴν πηγὴ Ἀρέθουσα καὶ τὸ λιμάνι. Τρίτον, ἤλεγχε τὸ στενὸ πέρασμα ΝΔ ποὺ ὀδηγοῦσε στὴν Χαλκίδα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐρέτριας καὶ τὴν κοιλάδα τῆς Καλογρίτσας ΒΑ, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν πίσω πλευρὰ. Αὐτὸς ἦταν ὁ δρόμος ποὺ συνέδεε τὴν Χαλκίδα μὲ τὴν Ν. Εὐβοία.

Ἐπομένως μὲ τὴν ὀχύρωση τοῦ *Εὐρίπου*, δηλαδὴ μὲ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ ΥΚΛ φρουρίου στὸν λόφο τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ καὶ τῆς ἀπέναντι ὀχυρώσεως τῆς προεκτάσεως τῆς πόλεως ἐλεγχόταν ὁ πορθμὸς τοῦ Εὐρίπου, ἐνῶ μὲ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ φρουρίου στὸν *Κάνηθον*, δηλαδὴ στὸ Βαθροβούνι, προστατευόταν ἄμεσα ἡ πόλις, τὸ λιμάνι, ἡ πηγὴ τῆς Ἀρέθουσας καὶ ἡ χερσαία πρόσβασις ποὺ ὀδηγοῦσε ἀπὸ ΝΑ πρὸς τὴν Χαλκίδα. Ἄρα μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρήσουμε πολὺ πιὸ πιθανὴ τὴν ταύτισι τοῦ Κανήθου μὲ τὸ Βαθροβούνι. Ἐπομένως στὸν λόφο Βελῆ-Μπαμπᾶ ἢ στὸν λόφο Καλλιμάνη πρέπει μᾶλλον νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἀκρόπολι τῆς Χαλκίδας τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα. Ἐπίσης, στὴν περιοχὴ Τρεῖς Καμάρες στὸν Δοκὸ βρέθηκε ἐπιγραφή κλασικῆς ἐποχῆς ἀναφερόμενη στὴν ἀρχὴ τῶν Αἰναιαυτῶν¹⁶⁷⁵. (Γιὰ τὰ νεκροταφεῖα τῆς ΚΛ ἐποχῆς βλ. ἐπόμενο ὑποκεφάλαιο νεκροταφεῖα ΕΛ ἐποχῆς)



Αρχαιολογικὸ μουσεῖο Χαλκίδας: Ἐπιτύμβιες στήλες στὸν τύπο τοῦ ναῖσκου. Ἀριστερὰ ἐπιτύμβια στήλη ἔνθρονης γυναίκας ἀπὸ Χαλκίδα (5^{ος} π.Χ. αἰῶνας). Δεξιὰ ἐπιτύμβια στήλη Ἀριστίωνος Παμφίλου ἀπὸ Χαλκίδα (4^{ος} αἰῶνας).

Ἑλληνιστικὴ Χαλκίδα:

Ἡ ἑλληνιστικὴ Χαλκίδα κάλυπτε διπλάσιο ἔμβαδὸν ἀπὸ τὴν κλασικὴ, ἀφοῦ ἡ ἔκτασί της ἔφτανε τὰ 70 στάδια περίπου¹⁶⁷⁶. Μὲ τὴν ὀχύρωσι τοῦ Εὐρίπου ὁ οἰκιστικὸς πυρήνας ἐπεκτάθηκε δυτικὰ μέχρι τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου. Κατὰ τὸν Ἡρακλεῖδῃ τὸν Κρητικὸ ἢ Χαλκιδέων πόλις τὸν 3^ο αἰῶνα π.Χ. ἦταν *γεώλοφος καὶ σύσκιος*, δηλαδὴ περιελάμβανε πολλοὺς λόφους στὴν ἔκτασί της καὶ εἶχε βλάστησι ποὺ δημιουργοῦσε σκιά. πολλὰς πηγὰς ὑδάτων διέθετε, τὸ νερὸ τῶν ὁποίων ἦταν ὑφάλμυρο. Πράγματι ὑπῆρχαν καὶ ὑπάρχουν στοὺς πρόποδες τοῦ Βαθροβουνίου πηγὰς ὑφάλμυρου νεροῦ. Τὸ μόνο γλυκὸ καὶ δροσερὸ νερὸ ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ἀνέβλυζε ἀπὸ τὴν πηγὴ Ἀρέθουσα, τὸ ὁποῖο, κατὰ τὸν ἀρχαῖο περιηγητὴ, μποροῦσε νὰ ὑδρεύσει ὁλόκληρη τὴν πόλις.

Τὸ ρεῦμα τοῦ Εὐβοϊκοῦ ἦταν αἰσθητὸ μπροστὰ στὰ τείχη τοῦ λιμένος. Σὲ ἐκείνη τὴν θέσι ὑπῆρχε μία ἀγορὰ, ἡ ὁποία περιβαλλόταν ἀπὸ τρεῖς στοές, καὶ διπλὸ λιμάνι, ὅπου τὰ πλοῖα ξεφόρτωναν τὰ ἐμπορεύματά τους. Εἶναι φανερὸ ὅτι περιγράφει τὸ σημεῖο τοῦ πορθμοῦ τοῦ Εὐρίπου, ὅπου εἶχε μεταφερθεῖ τὸ κέντρο βάρους τῆς ἐμπορικῆς ζωῆς, τὸ σημεῖο δηλαδὴ ὅπου καὶ τὸ σημερινὸ διπλὸ λιμάνι.

Ὁ Στράβων (1^{ος} π.Χ.-1^{ος} μ.Χ. αἰ.), ἀντλώνοντας τὶς πληροφορίες του ἀπὸ τὸν Ἐφορο τὸν Κυμαῖο, ἱστορικὸ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ., ἀναφέρει ὅτι ἡ γέφυρα ἦταν *δίπλεθρος*, δηλαδὴ εἶχε μῆκος δύο πλέθρα, δηλαδὴ περίπου 60μ. μῆκος¹⁶⁷⁷, ὅσο δηλαδὴ μῆκος ἔχει τὸ ἄνοιγμα τοῦ πορθμοῦ καὶ ἡ Παλαιὰ Γέφυρα σήμερα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρει τὴν νησίδα στὸ μέσο τοῦ πορθμοῦ.

¹⁶⁷⁵ Κουρουγιώτης (1899), σελ. 139, ἀρ. 2. Βλέπε καὶ IG, XII, 9, σελ. 166 καὶ Wilhelm (1905), σελ. 222.

¹⁶⁷⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 34.

¹⁶⁷⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 26-33.

Όταν κατεδαφίζοταν τὸ ἐνετικὸ φρούριον, ἦλθαν στὸ φῶς βάσεις πύργων στὰ ἄκρα τῆς γέφυρας¹⁶⁷⁸. Ἐπίσης, ἀπὸ τὸ βυθὸ τοῦ πορθμοῦ, κατὰ τὶς ἐργασίες ἐκβαθύνσεως τοῦ στενοῦ τὸ 1893, ἀνεσῆρθησαν σωροὶ λίθων ποὺ πιθανότατα ἀνήκαν στοὺς πύργους αὐτοὺς¹⁶⁷⁹. Μεταξὺ τῶν λίθων ἦταν καὶ 16 ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες¹⁶⁸⁰. Κατὰ τὴν κατασκευὴ τῆς σύγχρονης γέφυρας (Παλαιᾶς Γέφυρας) ἦλθαν στὸ φῶς τμήματα τοῦ ἀρχαίου τείχους ποὺ εἶχε σχέση με τοὺς πύργους τῆς ἀρχαίας γέφυρας¹⁶⁸¹.

Ἡ ἑλληνιστικὴ Χαλκίδα διέθετε γυμνάσια, στοές, ἱερά, θέατρα, ἐπιγραφές καὶ ἀνδριάντες, ἦταν δηλαδή μίᾳ πλούσια πόλη, ἀνεπτυγμένη οικονομικά, ἀφοῦ διέθετε ὅλα αὐτὰ τὰ δημόσια ἰδρύματα. Στὴν ΕΛ φάση τῆς Χαλκίδας ἀνήκουν λιθόστρωτο, ἀγωγοὶ καὶ κεραμεικὴ 3^{ου}-1^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἀπὸ τὸ Πεδίον Βολῆς ἀποθέτης ποὺ περιεῖχε ὄστρακα 4^{ου}-1^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹⁶⁸².



Χαλκίς: πολιτικὸ κέντρο: ἑλληνιστικὴ ἐποχή.

¹⁶⁷⁸ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 612-615· Μάτσας (1899), σελ. 289-292, Σάμψων (1986), σελ. 56. Βλέπε ἐπίσης *Ἀθηνᾶ*, 4, σελ. 633 καὶ *ΑΕ* 1892, σελ. 174.

¹⁶⁷⁹ Σάμψων (1976) (Συμβολή)· Bakhuizen (1985), σελ. 39 καὶ ἐξῆς· Βρανόπουλος (1995), σελ. 124-5 καὶ 165.

¹⁶⁸⁰ Παπαβασιλείου (1893), σελ. 486-488.

¹⁶⁸¹ Βρανόπουλος (1995)ΒΙ, σελ. 165.

¹⁶⁸² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σ. 207-8. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1993) σελ. 873.



Αριστερά και κέντρο τὸ ἐνετικὸ φρούριό τοῦ Εὐβοϊκοῦ (ἄποψη ἀπὸ τὸν βόρειο λιμένα. Δεξιά: Ἡ Παλαιὰ γέφυρα (ἄποψη ἀπὸ τὸν νότιο λιμένα.)

Στὴν συνοικία τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἔχουν ἀνασκαφῆ πολλὰ ἑλληνιστικὰ κτίρια, μεταξὺ τῶν ὁποίων δημόσια κτίρια¹⁶⁸³, ὅπως τὰ θεμέλια στωϊκοῦ οἰκοδομήματος ὕστερης κλασσικῆς- ἀρχῶν ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς στὸ Ο.Τ. 400¹⁶⁸⁴, πολυτελεῖς οἰκίες μὲ ψηφιδωτὰ δάπεδα¹⁶⁸⁵, ἐργαστήριον¹⁶⁸⁶, κτίρια ἀβέβαιης χρήσης¹⁶⁸⁷ καὶ ἀρχαῖες ὁδοί¹⁶⁸⁸. Οἱ δρόμοι τῆς ἑλληνιστικῆς Χαλκίδας ἦταν εὐθεῖς καὶ σχηματίζαν (λόγω τῶν λόφων) μικροὺς κανάβους μὲ τεμνόμενους ὀριζοντίους καὶ καθέτους ὁδικούς ἄξονες. Ἐντὸς πολλῶν οἰκοπέδων βρέθηκε ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ¹⁶⁸⁹ καὶ λίγοι τάφοι¹⁶⁹⁰.

Ἀπὸ τὴν ἴδια συνοικία προέρχονται τμήματα ἀγαλματίων ἄρκτων, πὺ μαρτυροῦν ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀγαλμάτιο ἔνθρονης Κυβέλης¹⁶⁹¹, πὺ ἡ λατρεία τῆς ἦταν πολὺ διαδεδομένη τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, καὶ ἄλλα ἀγαλμάτια ἑλληνιστικῶν χρόνων¹⁶⁹², νομίσματα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή *Ἡρακλείων καὶ Ἑρμαίων β' ἡμίσεως 2^{ου} π.Χ. αἰώνα*¹⁶⁹³. Καὶ αὐτὴ μαρτυρεῖ ἀντίστοιχες λατρεῖες τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τοῦ Ἑρμῆ, πρὸς τιμὴν τῶν ὁποίων γίνονταν οἱ ἀγῶνες, ἐξοῦ καὶ τὸ ἀπὸ ἐδῶ προερχόμενο ἀγαλμα τοῦ Ἑρμῆ.

Τὰ ἀγαλμάτια Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμις καὶ ὁ τρίποδας πὺ κατὰ τὴν ἐπιγραφή ἦταν ἀφιερωμένος στὸν *Δελφίνιο Ἀπόλλωνα*¹⁶⁹⁴, προέρχονται πιθανότατα ἀπὸ τὸ μαρτυρούμενο στίς φιλολογικὲς πηγὲς ἱερὸ τοῦ *Δελφίνιου Ἀπόλλωνος*. Αὐτὸ ὑπῆρχε σίγουρα ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ κατὰ τὰ ὕστερα ἑλληνιστικὰ χρόνια ἀφιερώθηκε καὶ στὸν *Τίτο Φλαμινῖνον*, λόγω τῆς διαμεσολαβήσεώς του νὰ μὴν καταστραφῆ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἢ Χαλκίδα¹⁶⁹⁵. Εἶναι πιθανὸ νὰ μὴν ὑπῆρχε ἀνεξάρτητο ἱερὸ τῆς *Ἀρτέμιδος*, ἀλλὰ νὰ συλλατρευόταν ἡ Ἄρτεμις μὲ τὴν *Λητώ* καὶ τὸν *Ἀπόλλωνα* στὸ *Δελφίνιο*, ὅπως συνέβαινε συχνὰ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, π.χ. στὸ

¹⁶⁸³ Catling (1973-4), σελ. 5 καὶ ἐξῆς· Χωρέμης (1971), σελ. 250-1· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208· τῆς ἰδίας (1992), σελ. 175-6· ἐπίσης *ΑΔ* 1988 καὶ 1989.

¹⁶⁸⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 119-120.

¹⁶⁸⁵ Blackman (1998-9), σελ. 58· βλέπε ἐπίσης *ΑΔ* 1998, σελ. 190-4· Catling (1976-7), σελ. 5 καὶ ἐξῆς· βλέπε ἐπίσης *ΑΑΑ* 8, 1975, σελ. 200-7· Σάμψων (1973-4), σελ. 479-493· βλέπε ἐπίσης *ΑΡ* 1977-8, σελ. 16· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 198· Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς· Σάμψων (1975), σελ. 138· Touchais (1984), σελ. 812· τοῦ ἰδίου (1977), σελ. 624-5· βλέπε ἐπίσης *ΑΑΑ* 8, 1975, σελ. 200-207· *BCH* 122, 2, 1998· *BCH* 120, 1996, *Χρον.*, σελ. 1294· *ΑΔ* 46, 1991, *Χρον.*, σελ. 185-7· *ΑΔ* 47, 1992, *Χρον.*, σελ. 175-6· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 193.

¹⁶⁸⁶ Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· τοῦ ἰδίου (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς.

¹⁶⁸⁷ Σάμψων (1976), σελ. 140· Touchais (1980), σελ. 656· *BCH* 101, 1977, σελ. 624· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 190-1· Χωρέμης (1973), σελ. 295-301· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 294· Blackman (1998), σελ. 58· τοῦ ἰδίου (1999-2000), σελ. 59· Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· Catling (1983-4), σελ. 15-16· βλέπε ἐπίσης *ΑΔ* 30, *Χρον.*, σελ. 135-148· Michaud (1996), σελ. 1294· Θέμελης (1969), σελ. 202-3.

¹⁶⁸⁸ Σάμψων (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· τοῦ ἰδίου (1994), σελ. 294-5.

¹⁶⁸⁹ Βλέπε Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 175-6· τῆς ἰδίας (1987), σελ. 208· Σάμψων (1994), σελ. 294-5· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 17-19 καὶ 40-41· ἐπίσης *ΑΔ* 1988 καὶ 1989· Catling (1973-4), σελ. 5 καὶ ἐξῆς· Χωρέμης (1971), σελ. 250-1.

¹⁶⁹⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 294-5· Θέμελης (1969), σελ. 202-3· Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς.

¹⁶⁹¹ *ΑΔ* 44, 1989, *Χρον.*, σελ. 159-161· *BCH* 120, 3, 1996, σελ. 1294.

¹⁶⁹² Θέμελης (1969), σελ. 202-3.

¹⁶⁹³ Knoepfler (1979), σελ. 165-188. Ἐπίσης σχετικὰ μὲ τιμητικὴς στήλης σὲ ἀθλητὲς βλέπε *ΑΔ* 21, 1966).

¹⁶⁹⁴ Βρανόπουλος (1995), σελ. 179.

¹⁶⁹⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

Ἀρτεμίσιο τῆς Ἀμαρύνθου, στὸ ἱερὸ τοῦ *Δηλίου Απόλλωνος*, στὴ Δρῆρο κ.λ.π. Ἴσως ἀπὸ τὸ Δελφίνιο νὰ προέρχεται ἡ ἐνεπίγραφη πλάκα μὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Ἀρτεμη, τὸν Απόλλωνα καὶ τὴν Λητώ¹⁶⁹⁶ ἀπὸ τὸ καμπαναριὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Στὰ Γύφτικα πολλὰ ἑλληνιστικὰ κτίρια ἔχουν ἀνασκαφεῖ, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολυτελεῖς οἰκίαι μὲ μωσαϊκὰ ἢ βοτσαλωτὰ δάπεδα¹⁶⁹⁷, καὶ ἄλλα κτίρια ἀδιάγνωστου χαρακτήρα¹⁶⁹⁸. Εἶναι τοποθετημένα σὲ οἰκοδομικὰ τετράγωνα ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ σύγχρονες τους ὁδοὺς¹⁶⁹⁹. Κεραμεικὴ ἑλληνιστικῶν χρόνων βρέθηκε σὲ πολλὰ ἀνεσκαμμένα οἰκόπεδα¹⁷⁰⁰. Ἐπίσης στὶς Ἑργατικὲς Κατοικίαι ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἑλληνιστικὲς ὁδοὶ¹⁷⁰¹ καὶ πολλὰ κτίρια, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ ἦταν πολυτελεῖς οἰκίαι¹⁷⁰², κάποια ἐργαστήρια¹⁷⁰³, ἐνῶ πολλὰ εἶναι ἀδιαγνωστου χρήσεως¹⁷⁰⁴. Πολλὴ κεραμεικὴ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἔχει ἔλθει στὸ φῶς σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀνεσκαμμένα οἰκόπεδα¹⁷⁰⁵.

Στὴν συνοικία Δέλτα ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἑλληνιστικὲς οἰκίαι μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα¹⁷⁰⁶, ἀποθέτης ποὺ περιεῖχε ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ¹⁷⁰⁷, κεραμεικὸ ἐργαστήριον¹⁷⁰⁸, ὑπόγεια στοὰ τοῦ ἀρχαίου ὑδραγωγείου¹⁷⁰⁹, στρώμα ποὺ προέρχεται ἀπὸ καθαρισμὸ ἑλληνιστικοῦ νεκροταφείου¹⁷¹⁰ καὶ ῥωμαϊκοὶ τάφοι (ὁ ἓνας ἀνῆκε σὲ παιδί)¹⁷¹¹. Τὰ εὐρήματα δείχνουν ὅτι ἡ θέση τῆς συνοικίας Δέλτα βρισκόταν στὸ ΒΔ τμήμα τῆς ΕΛ καὶ ΡΩ πόλεως καὶ συνόρευε μὲ νεκροταφεῖο τῆς ἴδιας ἐποχῆς.

Στὴν θέση Πειραιϊκῆ- Πατραϊκῆ, Τάγμα Πεζοναυτῶν, Πλάτανος ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἑλληνιστικὲς οἰκίαι μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα, πολλὰ κτίρια ἀδιάγνωστου χαρακτήρα¹⁷¹² καὶ τάφοι πρῶιμης καὶ ὕστερης ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς¹⁷¹³. Τὰ ἑλληνιστικὰ στρώματα εἶναι εὐδιάκριτα στὰ οἰκόπεδα ποὺ ἀνασκάπτονται καὶ περιέχουν μεγάλη ποσότητα κεραμεικῆς¹⁷¹⁴. Τέλος, βρέθηκαν ἐπιτύμβιες στήλες, κορμὸς εἰδωλίου καὶ κιονίσκος μὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη, 2^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹⁷¹⁵. Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη, 2^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹⁷¹⁶ δηλώνει τὴν ὑπαρξὴ Θεοδοφορίου, πιθανῶς σὲ αὐτὸ τὸ τμήμα τῆς πόλεως. Οἱ ἐπιτύμβιες στήλες δείχνουν ὅτι οἱ κοντινὲς αὐτὲς θέσεις περιλαμβάνουν τμήμα τοῦ Β νεκροταφείου τῆς Χαλκίδας, καὶ ἐπομένως ἀπὸ ἐδῶ διερχόταν τὸ ΚΛ καὶ ΕΛ τεῖχος τῆς πόλεως. Τὸ κτίριον τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα ποὺ ἀνασκάφηκε στὴ Βροντοῦ στὸ οἰκόπεδο τοῦ ἐργοστασίου

¹⁶⁹⁶ Θεοχάρης (1960), σελ. 142. Βλέπε ἐπίσης Λάππας (1963), σελ. 135-141.

¹⁶⁹⁷ Σάμψων (1986), σελ. 17 καὶ 37-40· Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4· Καραπασχαλίδου (1984-1985), σελ. 271-190.

¹⁶⁹⁸ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150-1· Σάμψων (1986), σελ. 17 καὶ 37-40, τοῦ ἴδιου (1976), σελ. 136-160· Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4.

¹⁶⁹⁹ Σάμψων (1976), σελ. 136-156.

¹⁷⁰⁰ Βλέπε σημ. 476 καὶ 477, καθὼς καὶ Θέμελης (1969)Α, σελ. 203-4.

¹⁷⁰¹ Σάμψων (1986-7), σελ. 10-15 καὶ 32-40· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· τοῦ ἴδιου (1976)Β.

¹⁷⁰² Σάμψων (1973-4), σελ. 481-2, σχῆμα 10· Λυγγούρη (1982).

¹⁷⁰³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1991), σελ. 185-187.

¹⁷⁰⁴ Σάμψων (1975), σελ. 138-148.

¹⁷⁰⁵ Catling (1983-4), σ. 15-16, Χρον., σελ. 135-148· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 191-2.

¹⁷⁰⁶ Τουλούπα (1978), σελ. 122· Καραπασχαλίδου (1984-5), σελ. 271-290· Touchais (1986), σελ. 733· τοῦ ἴδιου (1987), σελ. 561.

¹⁷⁰⁷ Χωρέμης (1971), σελ. 252.

¹⁷⁰⁸ Καραπασχαλίδου (1984-5), σελ. 271-290· BCH 111, 1987, σελ. 561· BCH 110, 1986, Χρον., σελ. 733.

¹⁷⁰⁹ BCH 124, 2, (2000), σελ. 964.

¹⁷¹⁰ Καραπασχαλίδου (1984-5), σελ. 271-290.

¹⁷¹¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 295.

¹⁷¹² Σάμψων (1986), σελ. 16-17, 20-22, 41-43· τοῦ ἴδιου (1975), 135-155· Χωρέμης (1973), σελ. 294-5, σχ. 1 καὶ 3· τοῦ ἴδιου (1971), σελ. 251-4 καὶ σχ. 4· Σάμψων (1975), σελ. 135-143· τοῦ ἴδιου (1973-4), σελ. 482-3· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· Χωρέμης (1970), σελ. 247-248.

¹⁷¹³ Σάμψων (1975), σελ. 143-4· Χωρέμης (1973), σελ. 294.

¹⁷¹⁴ Σάμψων (1986), σελ. 16-17, 20-22, 41-43· τοῦ ἴδιου (1975), 135-155· Χωρέμης (1973), σελ. 294-5, σχ. 1 καὶ 3· τοῦ ἴδιου (1971), σελ. 251-4 καὶ σχ. 4· Σάμψων (1975), σελ. 135-143· τοῦ ἴδιου (1973-4), σελ. 482-3· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· Χωρέμης (1970), σελ. 247-248.

¹⁷¹⁵ Σάμψων (1975), σελ. 143-4· Χωρέμης (1973), σελ. 294.

¹⁷¹⁶ Σάμψων (1975), σελ. 143-4· Χωρέμης (1973), σελ. 294.

Πειραϊκῆς Πατραϊκῆς, καὶ οἱ ἕξι ἀποθέτες ποὺ περιεῖχαν μεταξὺ ἄλλων ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ ἀκέραια ἀγγεῖα,¹⁷¹⁷ δείχνει ὅτι ἡ ΕΛ πόλη ἐκτεινόταν ΒΔ πέραν τῆς ΚΛ.

Στὴν συνοικία τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν ἔχουν ἀνασκαφεῖ, ὅπως εἶδαμε, θεμέλια κτιρίων ὕστερης κλασικῆς-ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ὅρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν μνημειώδη κατὰ τὴν κατασκευὴ καὶ τὸ μέγεθος καὶ ἐρμηνεύονται ὡς ἀνήκοντα σὲ δημόσια κτίρια. Ἡ κατασκευὴ τους ἦταν ἀπὸ μεγάλες πώρινες λιθοπλίνθους¹⁷¹⁸. Πολλὰ ἀναγνωρίζονται ὡς λείψανα πολυτελῶν οἰκιῶν ὕστερης κλασικῆς-ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ποὺ διέθεταν ἀνδρῶνες μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα¹⁷¹⁹.

Ὑστεροκλασικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ ἔχει βρεθεῖ ἐντὸς διαφόρων στρωμάτων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, στὴν πλειονότητα τῶν οἰκοπέδων τῆς συνοικίας τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν¹⁷²⁰. Κάποια εἶναι ἀδιάγνωστου χαρακτήρα¹⁷²¹. Ἀρχαῖες ὁδοὶ χωρίζαν τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως σὲ οἰκοδομικὰ τετράγωνα. Τμήματα τῶν ἀρχαίων ὁδῶν ἔχουν ἀνασκαφεῖ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ οἰκόπεδα τῆς συνοικίας τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν¹⁷²². Ἐπίσης λείψανα τοίχων μεγάλων διαστάσεων ἐρμηνεύονται ὡς ἀνήκοντα στὶς λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις τοῦ ἀρχαίου λιμένα τῆς Χαλκίδας, ὁ ὁποῖος ἦταν στὸν ὄρμο τοῦ Ἁγ. Στεφάνου¹⁷²³.

Στὴν ἴδια συνοικία ἔχουν βρεθεῖ πολλές ἐπιγραφές¹⁷²⁴ ποὺ ἀφοροῦν στοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνες τῶν *Ρωμαίων*, τὴν πομπὴ καὶ θυσία τῶν *Διονυσίων*¹⁷²⁵ καὶ ἄλλες εἶναι ἀναθηματικὲς στὴν *Ἰσιδα*, τὸν *Ὅσιρι* καὶ τὸν *Ἄνουβι*. Στὸ ἴδιο οἰκόπεδο ὁ Παπαβασιλείου βρῆκε ἀρχιτεκτονικὰ κατάλοιπα καὶ παχὺ στρώμα τέφρας καὶ ἐρμήνευσε τὸν χῶρο ὡς ἱερὸ τῶν αἰγυπτιακῶν θεοτήτων¹⁷²⁶. Τέλος πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι τὸ 1982 ἀνασκάφηκαν κατεστραμμένα πώρινα κτίρια καὶ ἀποθέτης, ὁ ὁποῖος περιεῖχε χάλκινα εἰδῶλια καὶ ἄλλα μεταλλικὰ ἀντικείμενα. Πρόκειται γιὰ ἀφιερώματα σὲ ἱερό¹⁷²⁷.

Στὸν λόφο Καλλιμάνη ΝΔ του Γηροκομείου καὶ ΝΑ τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν, παρὰ τὶς Δ παρυφές τοῦ Βαθροβουνίου, εἶχαν βρεθεῖ κτίρια ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς στὶς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνα στὴ Δ κλιτῦ τοῦ λόφου, ἀλλὰ κατόπιν καταστράφηκαν¹⁷²⁸. Στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου ἔχει ἐντοπισθεῖ πλῆθος λαξευμάτων, κυρίως βαθμίδες. Πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πεδίου Βολῆς (Β-ΒΔ τοῦ λόφου) ἔχουν ἐντοπισθεῖ παράλληλες ἐγχαράξεις ἐπάνω στοὺς βράχους, ποὺ ἴσως μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ἵχνη τροχῶν. Συμπεραίνεται δηλαδὴ ὅτι Β-ΒΔ τοῦ λόφου διερχόταν ἀρχαία ὁδός¹⁷²⁹. Ἐπίσης, μεταξὺ τοῦ λόφου Καλλιμάνη καὶ τῶν Ὑψηλῶν Καμαρῶν, ὅπως εἶδαμε καὶ στὴν ΚΛ φάση τῆς πόλεως, ὁ Παπαβασιλείου, στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, εἶχε ἐντοπίσει λείψανα ἀρχαίου θεάτρου (σειράς ἐδωλίων)¹⁷³⁰. Α τῆς Βρωμοῦσας, στὴ θέση Δ19δ':

¹⁷¹⁷ Σάμψων (1976), σελ. 136-146. Βλέπε ἐπίσης Catling (1984-5), σελ. 12-14, Touchais (1985), σελ. 832.

¹⁷¹⁸ Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 1· ΑΔ 1972, Χρον. σελ 340, σχ. 1· Σάμψων (1976)Β', ἀρ. 102· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210, Σάμψων (1986), σελ. 45-48.

¹⁷¹⁹ Σάμψων (1975)Β, σελ. 200, τοῦ ἴδιου (1973-4), σελ. 480· Καραπασχαλίδου (1982), σελ 174-176· Θέμελης (1967)· Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· Σάμψων (1976)Β, ἀρ. 12, 57, 106· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 2, 5· τοῦ ἴδιου (1973), σελ. 295, σχ. 3· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· τοῦ ἴδιου (1981)Α', σελ. 197-202· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199.

¹⁷²⁰ Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 1· ΑΔ 1972, Χρον. σελ 340, σχ. 1· Σάμψων (1976)Β, ἀρ. 102· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210, Σάμψων (1986), σελ. 45-48· Σάμψων (1975)Β, σελ. 200, τοῦ ἴδιου (1973-4), σελ. 480· Καραπασχαλίδου (1982), σελ. 174-176· Θέμελης (1967)· Σάμψων (1975)Α, σελ. 135-144· Σάμψων (1976)Β', ἀρ. 12, 57, 106· Χωρέμης (1971), σελ. 250-260, σχ. 2, 5· τοῦ ἴδιου (1973), σελ. 295, σχ. 3· Σάμψων (1976)Α', σελ. 135-160· τοῦ ἴδιου (1981)Α', σελ. 197-202· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Τουλούπα (1980), σελ. 222-224· Σάμψων (1986), σελ. 48-9.

¹⁷²¹ Τουλούπα (1980), σελ. 222-224· Σάμψων (1986), σελ. 48-9.

¹⁷²² Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199· Σάμψων (1986), σελ. 45-49.

¹⁷²³ Σάμψων (1975)Α', σελ. 138-155· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 45-49· Καραπασχαλίδου (1978), σελ.120-128· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210· ΑΔ 27, 1972, Χρον., σελ. 340· ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 135· ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 124.

¹⁷²⁴ Παπαβασιλείου (1892), σελ. 623-630.

¹⁷²⁵ Μάτσας (1899), σελ. 265-271.

¹⁷²⁶ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· τοῦ ἴδιου (1902), σελ. 109-110· τοῦ ἴδιου (1911), σελ. 83· IG, XII, 9, 928-929· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165.

¹⁷²⁷ Καραπασχαλίδου (1982), Σάμψων (1986), σελ. 45-8.

¹⁷²⁸ Σάμψων (1986), σελ. 45-49· τοῦ ἴδιου (1976)Β, ἀρ. 11, εἰκ. 22.

¹⁷²⁹ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4.

¹⁷³⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Σάμψων (1986), σελ. 45-49· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165· Δίων Χρυσόστομος, *Εὐβοϊκός ἢ Κυνηγός*, 103-106.

Περιοχή Δοκού: Τρεῖς Καμάρες, βρέθηκε αγωνιστική ἐπιγραφή προερχόμενη ἀπὸ κάποιο γυμνάσιο τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας καὶ ἐντοπίστηκαν ἴχνη τοῦ ἀρχαίου σταδίου¹⁷³¹.

Ἔχουν ἀκόμη βρεθεῖ λείψανα τριῶν κεραμοσκεπῶν τάφων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, πού περιεῖχαν θραύσματα ἑλληνιστικῶν ἀγγείων¹⁷³², καὶ δηλώνουν τὰ ὅρια τοῦ οἰκισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή, ὅπως καὶ ἡ ἐπιγραφή τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἐπάνω στὸ βράχο τοῦ λόφου¹⁷³³.

Στὴν περιοχὴ Ἀγ. Στεφάνου, Ἀρέθουσας, Ἐργοστασίου Δάριγκ ἔχουν ἀνασκαφεῖ ΕΛ στρώματα ἐπάνω ἢ γύρω ἀπὸ κλασσικὰ κτίρια¹⁷³⁴, ἀγωγούς καὶ φρέατα¹⁷³⁵ τοῦ ἀρχαίου ὑδραγωγείου, τὸ ὁποῖο διοχέτευε τὸ νερὸ τῆς πηγῆς Ἀρέθουσας σὲ ὅλη τὴν ἀρχαία πόλη, καθὼς καὶ λείψανα κτιρίων πού ἔχουν συνδεθεῖ μὲ γνωστὰ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές καὶ τὶς φιλολογικὲς πηγές ἱερά. Ὅπως εἶδαμε ὁ Παπαβασιλείου στὸν κῆπο τοῦ ἐργοστασίου Β. Σακελλαράκη κοντὰ στὴν πηγὴ ἀνέσκαψε θεμέλια κτισμάτων πού θεώρησε ὅτι σχετίζονται μὲ τὸν ναὸ τῆς Ἀρέθουσας πού βρισκόταν κοντὰ¹⁷³⁶ καὶ πλησίον ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Ἄρτεμη-Εἰλείθια καὶ θεμέλια κτιρίου πού συνέδεσε μὲ τὸν ναὸ τῆς θεᾶς¹⁷³⁷.

Στὸ νότιο τμῆμα τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀγ. Στεφάνου καὶ τοῦ ἐργοστασίου Δάριγκ ἔχουν ἀνασκαφεῖ λείψανα τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ ἀρχαίου λιμένος. Πρόκειται περὶ ἕξι τοίχων κατασκευασμένων ἀπὸ μεγάλες λιθοπλίνθους πωρολίθου, καὶ χρονολογοῦνται στὸν 4^ο π.Χ. αἰῶνα¹⁷³⁸. Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ, στὴν θέσῃ αὐτὴ κτίσθηκαν οἰκίες μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα καὶ ἄλλα κτίρια¹⁷³⁹. ΝΑ τῆς Ἀρέθουσας θὰ ἦταν καὶ τὸ κλασσικὸ τεῖχος τῆς Χαλκίδας, τὸ ὁποῖο ὄριζε κάποτε τὰ ὅρια τῆς πόλεως πρὸς ΝΑ. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πρὸς ΝΑ ἐκτείνονταν τὰ νεκροταφεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Τὰ τεῖχη τῆς ΥΚΛ ἀκροπόλεως τοῦ Βαθροβουνίου ἐπισκευάσθηκαν τὸν 3^ο π.Χ. Ὅπως εἶπαμε εἶχαν σχέση μὲ τὴν Ἀρέθουσα, ἡ ὁποία ἐφοδίαζε τὴν πόλη σὲ περιπτώσῃ πολιορκίας¹⁷⁴⁰. Ἀπὸ τὴν προηγούμενη (ΥΚΛ) φάσῃ εἶχαν ἐπεκταθεῖ οἱ ὀχυρώσεις τῆς Χαλκίδας ὥστε νὰ περιλάβουν ὅλη τὴν περιοχὴ στὰ Δ μέχρι τὸν Εὐριπο, ὅπου ἡ προέκτασῃ τῆς πόλεως, συμπεριλαμβάνοντας τὴν ἀκρόπολη τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ (Εὐριπος) καὶ τὴν ἀκρόπολη στὴν ΝΔ κορυφῃ τοῦ Βαθροβουνίου (Κάνηθος).

Ἡ θέσῃ Πλάτωμα καὶ ἡ συνοικία τοῦ Κάστρου ἦταν ἡ ΥΛΚ-ΕΛ προέκτασῃ τῆς πόλεως Δ μέχρι τὸν Εὐριπο. Στὸ Πλάτωμα, ὅπως εἶδαμε ἔχουν ἀνασκαφεῖ κτίρια ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι οἰκίες¹⁷⁴¹, τμῆμα ἀρχαίας ὁδοῦ πού ὀδηγοῦσε ἀπὸ ΝΔ πρὸς ΒΑ, καθὼς καὶ ἀγωγοὶ νεροῦ ἑλληνιστικῶν χρόνων¹⁷⁴². Στὸ Κάστρο, ἂν τὰ ΥΑΡΧ ἢ αὐστηρορουθμικὰ κιονόκρανα προέρχονται ἀπὸ τὸν ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός¹⁷⁴³, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς (Στράβωνας, Δικαίαρχος κ.ἄ.) καὶ ἀπὸ ἐπιγραφές¹⁷⁴⁴ καὶ ἂν ὁ ναὸς βρισκόταν σὲ αὐτὴ τὴν συνοικία, τότε πιθανῶς διετηρεῖτο καὶ στὴν ΕΛ ἐποχῃ, καὶ θὰ εἶχε συμπεριληφθεῖ στὸν πολεοδομικὸ ἰστὸ τῆς ΕΛ προέκτασῃ τοῦ οἰκισμοῦ. Ἄν πράγματι εἶχαν ἔτσι τὰ πράγματα, τότε πρέπει νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὴν Σακελλαράκη¹⁷⁴⁵ καὶ νὰ ταυτίσουμε

¹⁷³¹ Βρέθηκε πλησίον τοῦ ἀγροῦ Γ. Μουρτίκα τὸ 189. Βλ. *AE* 1897, σ. 195-200· Ἀθηνᾶ, 1897, σελ. 449 καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 33-38.

¹⁷³² *ΑΔ* 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124· *BCH*, 110, 1985, σελ. 733.

¹⁷³³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁷³⁴ Τουλούπα (1978), σελ. 121· Σάμψων (1986), σελ. 45-48· *BCH* 124, 2, 2000, 964 σελ. καὶ ἔξης· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33.

¹⁷³⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Σάμψων (1982), σελ. 174-6· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 45-48.

¹⁷³⁶ Παπαβασιλείου (1910), σελ. 61, 265-6· Ἀνδρειωμένου (1966), σελ. 257, πίν. XLVIIIβ', XLIX· Σάμψων (1986), τομέας κ'.

¹⁷³⁷ Παπαβασιλείου (1902), σελ. 41-42.

¹⁷³⁸ *ΑΔ* 42, 1987, Χρον., σελ. 207-221· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 23-25· *BCH* 117, 1993, σελ. 873.

¹⁷³⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33· Καλλιγιᾶς (1981), σελ. 198· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 139· *ΑΔ* 38, 1983, Χρον., σελ. 139· *BCH* 114, 1990, σελ. 808· *ΑΔ* 39, 1984, Χρον., σελ. 119-120· *BCH* 115, 1991, σελ. 923.

¹⁷⁴⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 681· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· *ΑΔ* 23, Μελέται, σελ. 142.

¹⁷⁴¹ Τουλούπα (1978), σελ. 124· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986), σελ. 193· *ΑΔ* 25, 1970, Χρον., 247-249· *ΑΔ* 42, 1987, Χρον., σελ. 208.

¹⁷⁴² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 193· *ΑΔ* 42, 1987, Χρον., σελ. 208.

¹⁷⁴³ ἔ.ἄ.

¹⁷⁴⁴ *IG* P, 35 καὶ 9. Βλέπε ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 51, ὅπου ὑπάρχει ἀναφορὰ σὲ ἐπιγραφή τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ., ἡ ὁποία ἀναφέρει τὸν ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

¹⁷⁴⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 28.

μὲ τὸν σκιερὸ λόφο ποὺ ἀναφέρει ὁ Δικαίσαρχος (4^{ος} π.Χ. αἰ.) μὲ τὴν περιοχὴ μεταξὺ Ἁγίας Βαρβάρας καὶ Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπου βρῆται ἕνας χαμηλὸς λόφος. Ἐπιγραφή ῥωμαϊκῶν χρόνων βρέθηκε στὴν περιοχὴ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας καὶ ἀναφέρει τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου. Πιθανῶς στὴν Χαλκίδα καὶ τὸ θέατρο τοῦ Διονύσου ἀναφέρεται καὶ ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος (*Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγός*, 103-106)¹⁷⁴⁶. Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Στράβωνα ὅτι ὑπῆρχε μίᾳ ἀγορᾷ πλησίον τοῦ Εὐρίπου¹⁷⁴⁷.

Ἐντοιχισμένα στὸ μεσαιωνικὸ τεῖχος ποὺ κατεδαφίστηκε στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰ. καὶ στὰ ἀνασκαπτόμενα θεμέλιά του σήμερα, δὲν βρέθηκαν μόνον ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίων κτιρίων¹⁷⁴⁸, ἀλλὰ καὶ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές¹⁷⁴⁹, ψηφίσματα τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου τῶν Χαλκιδέων¹⁷⁵⁰ κ.ἄ. Κοντὰ στὴν Κάτω Πύλη τοῦ Φρουρίου (ὁδὸς Παπαναστασίου στὴν περιοχὴ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας) βρέθηκαν 3 κυβόλιθοι ποὺ ἀνήκαν σὲ βᾶθρο καὶ συνδεόμενοι σχηματίζουν τόξο. Στους δύο ἀπὸ αὐτοὺς ἀναγράφονται 4 ψηφίσματα τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου τῶν Χαλκιδέων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (2^{ου} π.Χ. αἰ.)¹⁷⁵¹.

Ἀπὸ τὴν συνοικία τοῦ Κάστρου ἔχει προκύψει ἡ ἀετωματικὴ στήλη ποὺ φέρει διάταγμα τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Μακεδονίας πρὸς τὸν διοικητὴ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς στὴν Χαλκίδα (3^{ου} π.Χ. αἰ.)¹⁷⁵², ἡ ἐπιγραφή ἐπάνω σὲ τμῆμα ἀρράβδωτου κίονα ποὺ ἀποδίδεται σὲ ἐφήβους καὶ θεωρεῖται ὅτι προέρχεται ἀπὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως (πρώιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς), ἐνεπιγραφή πλάκα θρανίου Γυμνασίου (1^{ου} π.Χ. αἰ.) μὲ ὀνόματα ἐφήβων¹⁷⁵³, καὶ ἄλλες¹⁷⁵⁴. Δὲν ξέρουμε ὅμως ποιὲς ἀπὸ αὐτὲς προέρχονται ὄντως ἀπὸ τὴν ΕΛ προέκταση τῆς πόλεως καὶ ποιὲς μεταφέρθηκαν ἀπὸ ἄλλου, εἴτε μετὰ τὴν καταστροφὴ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὸ 200 π.Χ. εἴτε κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα εἴτε ἀργότερα.

Ἐπιτύμβιες στήλες, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ἄλλο οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ἀρχαίων κτιρίων σὲ β' χρήση ἔχει βρεθεῖ ἐντοιχισμένο σὲ τοίχους ἀρχαίων κτιρίων ἑλληνιστικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν κυρίως χρόνων (ἀλλὰ καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς) ποὺ ἔχουν ἀνασκαφῆ σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ Κάστρου¹⁷⁵⁵. Κατασκευὴ ἑλληνιστικῶν χρόνων ποὺ ἐρμηνεύεται λόγῳ ἐπιγραφῆς ποὺ βρέθηκε *in situ* ὡς σιταποθήκη, καὶ θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει στὸ τεῖχος τῆς πόλεως ποὺ κατέστρεψαν οἱ Ρωμαῖοι τὸ 200 π.Χ.¹⁷⁵⁶, βρέθηκε στὴν περιοχὴν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Ἡ ΕΛ Χαλκίδα, ὅπως εἶπαμε στὴν ΥΚΛ φάση, διέθετε ὀχυρώσεις στὴν Α πλευρὰ τοῦ πορθμοῦ (τεῖχος ΥΚΛ-ΕΛ πόλεως), τὴν γέφυρα ποὺ ἦταν *δίπλεθρος* (60μ. μήκος)¹⁷⁵⁷ μὲ τοὺς πύργους¹⁷⁵⁸ καὶ τὴν σήραγγα καὶ τὴν ΥΚΛ-ΕΛ ἀκρόπολη στὸ λόφο τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ, δηλαδὴ τὸν *Εὐριπο*, ποὺ ἤλεγχε τὸ θαλάσιο πέρασμα καὶ τὸν δρόμο ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Βοιωτίας. Ἡ γέφυρα αὐτὴ καταστράφηκε τὸ 146 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἀλλὰ ἀνακατασκευάστηκε.

¹⁷⁴⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 28. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ κυνηγὸς ποὺ περιγράφει τὴν πόλη ἔχει βγῆ ναυαγὸς στὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας, πιθανότερο εἶναι νὰ περιγράφει τὴν Κάροστο, ἂν δὲν εἶναι τελείως φανταστικὴ ἢ ἀφήγησις καὶ ἡ περιγραφή.

¹⁷⁴⁷ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 8, 447C. Τὸ τί ὅμως σημαίνει «πλησίον» χρειάζεται προσεκτικὴ διερεύνησις.

¹⁷⁴⁸ ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 296- AAA VI, 1973, σελ. 66α καὶ ἐξῆς· Μελαδίνη-Παπαδάκης (1974), σελ. 35-43· Catling (1973-4). Βλέπε ἐπίσης AR 1972-3, σελ. 7-8· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33 καὶ 50-51.

¹⁷⁴⁹ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 22-24· Knoepfler (1979), σελ. 165-188. Ἐπίσης σχετικὰ μὲ τιμητικῆς στήλης σὲ ἀθλητὲς βλέπε ΑΔ 21, 1966). Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40· Θεοχάρης (1960), σελ. 142. Βλέπε ἐπίσης Λάμπας (1963), σελ. 135-141.

¹⁷⁵⁰ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 22-24.

¹⁷⁵¹ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 115-157· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 50-51.

¹⁷⁵² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 48.

¹⁷⁵³ Πετράκος (1974), σελ. 103-5.

¹⁷⁵⁴ Πετράκος (1974), σελ. 103-5.

¹⁷⁵⁵ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182· Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509· Γεωργοπούλου-Βέρρα (1975), σελ. 171-4· Λαζαρίδης (1971), σελ. 276-7· Τουλούπα (1979), σελ. 174-5.

¹⁷⁵⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 141-5· Δίων Χρυσόστομος, *Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγός*, 50· IG XII, Supplementum 644.

¹⁷⁵⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 26-33.

¹⁷⁵⁸ Παπαβασιλείου (1891), σελ. 612-615· Μάτσας (1899), σελ. 289-292, Σάμψων (1986), σελ. 56. Βλέπε ἐπίσης Αθηνᾶ, 4, σελ. 633 καὶ ΑΕ 1892, σελ. 174. Ἐπίσης: Σάμψων (1976) (Συμβολή)· Bakhuizen (1985), σελ. 39 καὶ ἐξῆς· Βρανόπουλος (1995), σελ. 124-5 καὶ 165. Ἐπίσης γιὰ τὶς ἐπιτύμβιες στήλες ποὺ εἶχαν ἐντοιχισθεῖ βλ. Παπαβασιλείου (1893), σελ. 486-488.

Στὴν Βρωμοῦσα καὶ Α στὶς Τρεῖς Καμάρες Δοκοῦ βρέθηκαν ἐνεπίγραφες πλάκες¹⁷⁵⁹. Βρέθηκε, συγκεκριμένα, ἀετωματικὴ στήλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχουν χαραχτεῖ τρία ψηφίσματα. Αὐτὰ μιλοῦν γιὰ τὸν ἐξωραϊσμό τοῦ ἱεροῦ τῆς *Ἀρχηγέτιδος Χαλκίδος* καὶ χρονολογοῦνται γύρω στὸ 280 π.Χ.¹⁷⁶⁰

Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἡ βρέθηκε ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὸν ἀγρὸ ἰδιοκτησίας Ἀναστασίου Καλλιμάνη. Ἡ πλάκα πού φέρει ἀνάγλυφα στεφάνια ἀναγράφει τὰ ὀνόματα τῶν νικητῶν (*παίδων, παμπαίδων, παίδων ἐφήβων, ἀγενείων* καὶ *ἀνδρῶν*) κατὰ τοὺς ἀγῶνες Ἡρακλείων πού τελοῦνταν στὴν Χαλκίδα. Ἀπὸ τὶς γραπτὲς πηγές μαρτυρεῖται ὅτι ὑπῆρχε Γυμνάσιον ἀφιερωμένο στὸν *Ἡρακλῆ* καὶ στὸν *Τίτον Φλαμινίνον*¹⁷⁶¹, διότι ὁ Τίτος ἔσωσε τὴν Χαλκίδα ἀπὸ καταστροφὴ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, μετὰ τὴν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Συρίας Ἀντιόχου καὶ τὴν σύμπραξιν τῶν Εὐβοέων μὲ αὐτὸν τὸ 191π.Χ. Ἡ ἐπιγραφή λοιπὸν, ἡ ὁποία ἀναφέρει ὄλους τοὺς νικητὲς κατὰ κατηγορίες καὶ ἀγωνίσματα, χρονολογεῖται μετὰ τὸ 191¹⁷⁶².

Στὴν θέση αὐτὴ θεωρεῖται ὅτι βρισκόταν τὸ γυμνάσιο αὐτό, ἀφοῦ στὴν θέση αὐτὴ ὑπάρχουν πηγές, ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἴδρυση γυμνασίου¹⁷⁶³. Στὸν ἀγρὸν Καλλιμάνη, ὅπου βρέθηκε ἡ ἀγωνιστικὴ αὐτὴ ἐπιγραφή, ἀνασκάφηκαν δύο μακρὰ θεμέλια κοντὰ στὸν δημόσιον δρόμο. Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι στὴν παρακείμενη κοιλάδα, μαρτυρεῖται ἀπὸ παλαιὰ ἀρχαιολογικὰ ἄρθρα ὅτι σώζονταν στὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰῶνα σειρὲς καθισμάτων λαξευμένων στὸν βράχο, πού πιθανῶς ἀνήκαν στὸ ἀρχαῖο στάδιο τῆς Χαλκίδας¹⁷⁶⁴.

Ἐπίσης τὸ τιμητικὸ ψηφίσμα τοῦ δήμου τῶν Χαλκιδέων, μὲ τὸ ὁποῖο ἡ πόλη τῆς Χαλκίδας στεφανώνει μὲ χρυσοῦ στεφάνι τὸν Χαλκιδέα *Ἀρχένου Χαρικλέου*ς γιὰ τὶς εὐεργεσίες του πρὸς τὴν πόλη¹⁷⁶⁵, μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν λειτουργία τοῦ γυμνασίου καὶ τῶν ἀγῶνων μετὰ τὸ τὴν σωτήρια παρέμβαση τοῦ Τίτου Φλαμινίνου τὸ 197 π.Χ. Ἡ ἀναγόρευση ὀρίζεται νὰ γίνῃ κατὰ τοὺς γυμνικὸς ἀγῶνες τῶν *Ῥωμαίων* πού διοργανώνει τὸ *Κοινὸν τῶν Εὐβοέων* μετὰ τὴν ἐπανίδρυσή του ἀπὸ τὸν Τίτο Φλαμινίνο.

Στὴν θέση Τρεῖς Καμάρες στὸν Δοκὸ βρέθηκε, ἐπίσης, μία ψηφισματικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία μαζί μὲ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα ἀνήκε σὲ βᾶθρο χάλκινου ἀγάλματος, πού ἀνεγέρθηκε ἀπὸ τὸ Κοινὸ τῶν Εὐβοέων, μετὰ τὴν ἀνασύστασή του ἀπὸ τὸν Φλαμινίνο (196-146 π.Χ.)¹⁷⁶⁶.

Ἐπίσης, μία ἀρχαία ὁδὸς ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὸ Ν κείμενο ἄστρ πρὸς Β, διερχομένη μὲσω τῆς Βρωμοῦσας¹⁷⁶⁷. Στὴν Λιανὴ Ἄμμο, τέλος, ὁ Παπαβασιλείου εἶχε ἐντοπίσει λείψανα τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς Χαλκίδας¹⁷⁶⁸.

Στὸν ὄρμον Φαρμακίδη, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ εὐρήματα πού ἔχουν ἀνασκαφεῖ (λείψανα κτιρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ καὶ σιδερένια ἀντικείμενα μαζί μὲ σκωρίες

¹⁷⁵⁹ Μάτσας (1899), σελ. 265-271.

¹⁷⁶⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 45-6· Παπαβασιλείου (1889), σελ. 311-314· τοῦ ἰδίου (1888), σελ. 606· IG, XII, 9, σελ. 906· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165.

¹⁷⁶¹ Τὸ γυμνάσιον τοῦ *Ἡρακλέου*ς ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἰδρύματα τῆς πόλεως. Τὸ ἀναφέρουν ὁ Ἡρακλείδης ὁ Κρής (3^{ος} π.Χ. αἰ.) *Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίων πόλεων*, I, 26-30, ὁ Πολύβιος (2^{ος} π.Χ. αἰ) καὶ ὁ Πλούταρχος (*Βίος Τίτου*, 16), 1^{ος} αἰ. μ.Χ. Βλέπε ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

¹⁷⁶² Παπαβασιλείου (1897), σελ. 449-458 καὶ 491-496· IG XII, 9, 952· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 33-40.

¹⁷⁶³ Τὸ γυμνάσιον τοῦ *Ἡρακλέου*ς ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἰδρύματα τῆς πόλεως. Τὸ ἀναφέρουν ὁ Ἡρακλείδης ὁ Κρής (3^{ος} π.Χ. αἰ.) *Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίων πόλεων*, I, 26-30, ὁ Πολύβιος (2^{ος} π.Χ. αἰ) καὶ ὁ Πλούταρχος (*Βίος Τίτου*, 16), 1^{ος} αἰ. μ.Χ. Βλέπε ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

¹⁷⁶⁴ ἔ.ἀ., σελ. 33-38, Μάτσας (1899), σ. 265-271, 292-297· Πάλλης (1968), σελ. 374-389· AE 1897, σ. 198-200 *Περὶ τῶν ἐν Χαλκίδι τελουμένων γυμνικῶν ἀγῶνων*. Βλέπε ἐπίσης AEM I', σελ. 305 καὶ τὴν ἐπιγραφή πού δημοσιεύτηκε στὴν AE 1899, σ. 135 καὶ προέρχεται ἀπὸ τὶς Τρεῖς Καμάρες. Βλέπε ἐπίσης AE 1982, σελ. 169 καὶ Dittenberger *Sylloge*, 348, στ. 21 καὶ ἔξης, Βρανόπουλος (1995), σελ. 162. Ἐπίσης: Knoepfler (1979), σελ. 165-188. Ἐπίσης σχετικὰ μὲ τιμητικῆς στήλης σὲ ἀθλητὲς βλέπε AD 21, 1966). Βρανόπουλος (1995), σελ. 179.

¹⁷⁶⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40.

¹⁷⁶⁴ Θεοχάρης (1960), σελ. 142. Βλέπε ἐπίσης Λάμπας (1963), σελ. 135-141.

¹⁷⁶⁵ IG, IX, III, ἀρ. 899. Βρέθηκε στὸν ἀγρὸ Ἰωάννου Μουρτίκα κοντὰ στὶς Τρεῖς Καμάρες. Βλέπε γιὰ τὴν δημοσίευσή της Κουρουνιώτης (1899)Β, σελ. 133-148 καὶ Μάτσας (1899), σελ. 265.

¹⁷⁶⁶ Κουρουνιώτης (1899), σελ. 133-140.

¹⁷⁶⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-33, 38-40.

¹⁷⁶⁸ Βρανόπουλος (1995), σελ. 177-8, Σάμψων (1986), σελ. 56.

μεταλλεύματος, καθώς επίσης και μεταλλευτικός κλίβανος¹⁷⁶⁹), λειτουργούσαν μεταλλουργικά έργαστήρια έλληνοιστικής εποχής. Σχετικά με τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων κτιρίων κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς στὸν ὄρμισκο Β τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Κακῆς Κεφαλῆς ὁ Ἀδαμάντιος Σάμψων ἐκτιμᾷ ὅτι ἀνήκουν σὲ ἐγκαταστάσεις ἀρχαίων μεταλλουργικῶν ἐργαστηρίων¹⁷⁷⁰.

Γύρω ἀπὸ τὴν ΕΛ Χαλκίδα διατάσσονταν τὰ νεκροταφεῖα. Στὰ ΒΑ ἢ θέση Ἀλάτσατα χρησιμοποιεῖται ὡς νεκρόπολη ἑλληνοιστικῶν χρόνων¹⁷⁷¹. Τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς πόλεως τῆς Χαλκίδας πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ΝΔ τῆς θέσης αὐτῆς. Στὴ θέση Βρωμοῦσα (ἢ Τρύπα) καὶ στὴ Λιανὴ Ἄμμο ἀνασκάφηκε ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο ὑστεροκλασσικῆς καὶ ἑλληνοιστικῆς ἐποχῆς (4^{ου}-1^{ου} π.Χ. αἰῶνα)¹⁷⁷². Οἱ ἑλληνοιστικοὶ τάφοι ἦταν κεραμοσκεπεῖς, πῶρινες καὶ πήλινες λάρνακες¹⁷⁷³ (ἑλληνοιστικοὶ τάφοι ἔχουν ἀνασκαφεῖ καὶ λίγο βορειότερα στὴν Λιανὴ Ἄμμο) καὶ ἐπιφανειακά μέσα σὲ κτήματα ἀρκετὲς ἐπιτυμβίες στῆλες¹⁷⁷⁴.

Ἀπὸ τὰ ταφικὰ εὐρήματα στὴν περιοχὴ τῆς χερσονήσου τῆς Κακῆς Κεφαλῆς (ὄρμος Κουρέντι Δ τῆς χερσονήσου, θέση μεταξὺ Λιανῆς Ἄμμου καὶ Παναγίτσας (δηλαδὴ τῆς Μέσα Παναγίτσας, ἢ ὁποῖα βρίσκεται ΝΔ τοῦ ὄρμου Κουρέντι), ἔναντι τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ταξιαρχῶν κοντὰ στὴν ἀκτὴ) εἶναι σαφὲς ὅτι εἶναι χῶρος ἑλληνοιστικοῦ νεκροταφείου τῆς Χαλκίδας¹⁷⁷⁵. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ στὸ τέλος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἐξακολουθοῦσε νὰ βρίσκεται ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας, ἐπομένως οἱ ἐπεκτάσεις τῶν τειχῶν ἀπὸ τὸν Μ. Ἀλέξανδρο, πού συμπεριέλαβαν στὴν ὄχρωση τῆς πόλεως τὸν Κάνηθον καὶ τὸν Εὐριπον, ἄφηναν ἐκτὸς τὴν περιοχὴ τῆς Κακῆς Κεφαλῆς. Τὰ λίγα κλασσικὰ ὄστρακα¹⁷⁷⁶ καθιστοῦν πιθανή, ὄχι ὅμως βέβαιη τὴν ἴδια χρῆση τοῦ χώρου κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ.

Στὴ Νεάπολη καὶ στὸ λόφο τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἀποθέτες πού περιεῖχαν μεταξὺ ἄλλων κεραμικὴ ἑλληνοιστικῶν χρόνων¹⁷⁷⁷. καὶ πολλοὶ τάφοι κλασσικῆς¹⁷⁷⁸ καὶ ἑλληνοιστικῆς¹⁷⁷⁹ ἐποχῆς. Τὸ γεγονός, ὅτι βρέθηκαν ΚΛ καὶ ΕΛ τάφοι δείχνει ὅτι ὁ λόφος τοῦ Βελῆ-Μπαμπᾶ καὶ ἡ Α πλευρὰ τῆς Νεαπόλεως βρίσκονταν στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς ὄχρωσεως τῆς ΚΛ Χαλκίδας καὶ ἀποτελοῦσαν τὸ ΒΔ ὄριο τοῦ οἰκισμοῦ κατὰ τὴν ΥΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχὴ. Στὴ θέση Κουρέντι βρέθηκαν στὴν παραλία λίγα ἑλληνοιστικὰ ὄστρακα¹⁷⁸⁰ πού μαρτυροῦν τὴν χρῆση τοῦ χώρου κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, καὶ ἴσως σχετίζονται μὲ κατεστραμμένους ΕΛ τάφους.

Στὸ Λόφο Μπαταριᾶ ἔχει ἀνασκαφεῖ νεκρόπολη ἑλληνοιστικῶν χρόνων. Πρόκειται γιὰ τάφους σκαμμένους στὸ φυσικὸ πέτρωμα. Ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ἀπὸ ἄλλους τάφους κοντὰ στὴν Β ἀκτὴ τῆς χερσονήσου τῆς Χαλκίδας προέρχονται ἀγγεῖα, πήλινα εἰδῶλια καθὼς καὶ μεταλλικὰ ἀντικείμενα (κοσμήματα χρυσᾶ, καθρέπτες, χάλκινες φιάλες καὶ ἄλλα)¹⁷⁸¹.

Ἐνα ἀκόμη ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο ἑλληνοιστικῆς ἐποχῆς καλύπτει ὅλη τὴν Α ἀκτὴν τοῦ ὄρμου τοῦ Ἁγ. Στεφάνου καὶ φθάνει μέχρι τοὺς Ν πρόποδες τῆς ἀκροπόλεως. Οἱ τάφοι πού

¹⁷⁶⁹ Σάμψων (1973-4), σελ. 490.

¹⁷⁷⁰ ἔ.ἀ., σελ. 490.

¹⁷⁷¹ Καραπασχαλίδου (1990), σελ. 71-6· Pariente (1992), σελ. 925· Touchais (1980), σελ. 656· Σάμψων (1973-4), σελ. 481.

¹⁷⁷² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 26-38.

¹⁷⁷³ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66, 265· τοῦ ἰδίου (1901), σελ. 95· τοῦ ἰδίου (1902)Α', σελ. 61-63· τοῦ ἰδίου (1902)Β', σελ. 113-4· τοῦ ἰδίου (1908), σελ. 113· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 265· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 236-242· τοῦ ἰδίου (1906), σελ. 50· τοῦ ἰδίου, Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων, Ἀθῆναι 1910, σελ. 21-4, 52, 60, 65, 71-2· Hankey (1952), σ. 49-95· Θεοχάρης (1959), σ. 313· Ἄλιν (1962).

¹⁷⁷⁴ Παπαβασιλείου (1901), σελ. 92-95· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 83. Ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 70.

¹⁷⁷⁵ Χωρέμης (1971), σελ. 258, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 33-38. ΑΔ 26, 1971, σελ. 250-260· Michaud (1974), σελ. 681· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179 καὶ ἔξης· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 58. Βλέπε ἐπίσης: Παπαβασιλείου (1891), σελ. 613· Θεοχάρης (1959), σελ. 282, 308, 311, 313· Philippson (1951), σελ. 602, ἀρ. 3, 686, 721.

¹⁷⁷⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 58. Βλέπε ἐπίσης Παπαβασιλείου (1891), σελ. 613· Θεοχάρης (1959), σελ. 282, 308, 311, 313· Philippson (1951), σελ. 602, ἀρ. 3, 686, 721.

¹⁷⁷⁷ Σάμψων (1986), σελ. 44-45, οἰκ. Ε. Κωνσταντίνου. Βλέπε ἐπίσης ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 252, οἰκ. Πολιτιστ. Κέντρου Δήμου Χαλκιδέων, οἰκ. Δ. Ακριώτου. Βλέπε ἐπίσης ΑΔ 1972, Μελέται, σελ. 177, πίν. 62β'. ΑΔ 1960, Χρον., σελ. 151.

¹⁷⁷⁸ Ἀνδρειωμένου (1960), σ. 151· Σάμψων (1986), σελ. 44-45· ΑΔ, 1972, Μελέται, σελ. 178· ΑΔ, 1960, σελ. 151· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 258.

¹⁷⁷⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294-295. Βλέπε ἐπίσης Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 177.

¹⁷⁸⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 58. Βλέπε ἐπίσης Παπαβασιλείου (1891), σελ. 613· Θεοχάρης (1959), σελ. 282, 308, 311, 313· Philippson (1951), σελ. 602, ἀρ. 3, 686, 721.

¹⁷⁸¹ Τουλούπα (1979), σελ. 175· ΑΑΑ 14, 1981, σελ. 31. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1983), σελ. 807· τοῦ ἰδίου (1988), σελ. 671· ΑΔ 34, 1979, Χρον., σελ. 174-175· Pariente (1991), σελ. 924· BCH 187, Χρον., σελ. 807, Καραπασχαλίδου (1990), σελ. 71-76.

άνεσκάφησαν ἐδῶ εἶναι κεραμοσκεπεῖς ἢ λαξευμένοι στὸν βράχον, ἐνίοτε ἐφοδιασμένοι μὲ λαξευτὲς κλίμακες ἢ περικλείονταν ἐντὸς περιβόλων καὶ περιεῖχαν ἀγγεῖα ὑστεροκλαστικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς κυρίως, νομίσματα, πήλινα εἰδῶλια χάλκινα κάτοπτρα κ.ἄ. Σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτούς, κιβωτιόσχημο τάφο, βρέθηκαν τὰ 82 χρυσᾶ ἐλάσματα σχήματος φύλλων ἐλιᾶς ποὺ ἀνήκουν σὲ στεφάνι ἀθλητῆ¹⁷⁸². Τὸ νεκροταφεῖον ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν ὑστεροκλαστικὴ περίοδο καὶ ἐξακολούθησε νὰ χρησιμοποιεῖται μέχρι τὴν παλαιοχριστιανικὴ ἐποχή.

ΝΑ τῆς ΕΛ Χαλκίδας καὶ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Βαθροβουνίου ἐκτεινόταν ἓνα ἀκόμη μεγάλο νεκροταφεῖο στὴν θέση Τροχός, Βάλτος (Ἔλος), Μακρουχώραφο. Κοντὰ στὴν ΝΑ κλιτὸ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Βαθροβουνίου θεωρεῖται ὅτι ὑπῆρχε μία πύλη τῆς πόλεως¹⁷⁸³. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή «Μὴ ἐγβαίνειν¹⁷⁸⁴ εἰς τὰ χωρία» ποὺ χαράχθηκε πιθανῶς σὲ κάποια περίπτωση πολέμου ἢ πολιορκίας¹⁷⁸⁵. Ὅλη ἡ ἔκταση ἐκτὸς τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως (ποὺ δὲν σώζεται ἢ δὲ ἔχει ἀνασκαφῆ) ἀνήκει σὲ ἐκτεταμένα ἀρχαῖα νεκροταφεῖα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν κλασσικὴ περίοδο μέχρι τὸν 4^{οῦ} μ.Χ. αἰῶνα¹⁷⁸⁶.

Κοντὰ στὸν Βάλτο, στὸ λόφο τοῦ Πεπέ, μποροῦμε νὰ ἀναγνωρίσουμε ἱερὸ τοῦ Διονύσου, ποὺ κατόπιν μετατράπηκε σὲ χριστιανικὸ κοιμητήριον. Ὁ ναὸς τοῦ Διονύσου τότε μπορεῖ νὰ μετατράπηκε σὲ χριστιανικὴ κοιμητηριακὴ ἐκκλησία, ἢ μέσα στὸ χῶρο τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ νὰ κτίσθηκε χριστιανικὴ ἐκκλησία ἀν τὸ κτίριον τοῦ ἀρχαίου ναοῦ εἶχε καταστραφῆ¹⁷⁸⁷.

Τέλος, στὸ μικρὸ στρογγυλὸ νησάκι στὴν εἴσοδο τοῦ ὄρμου τοῦ Ἁγ. Στεφάνου ποὺ ὀνομάζεται Χιλιομόδιο ἢ Νησιὶ τοῦ Πασσᾶ ἢ Τσιρικᾶκη μποροῦμε πιθανῶς νὰ ἀναγνωρίσουμε πιθανῶς μία μικρὴ ἐμπορικὴ ἐγκατάσταση¹⁷⁸⁸, ποὺ λειτούργησε κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

Ρωμαϊκὴ ἐποχή:

Ἡ πρώτη ρωμαϊκὴ Χαλκίδα κατελάμβανε περίπου τὴν ἔκταση τῆς ἑλληνιστικῆς φάσης. Μετὰ τὶς καταστροφὲς τοῦ 200 καὶ τοῦ 89 π.Χ. ἡ πόλη ξανακτίστηκε ἐπάνω στὰ ἐρείπια τῆς ΕΛ πόλεως. Ἀρχαιολογικὰ ἡ πρώτη ρωμαϊκὴ φάση τῆς πόλεως ξεκινᾷ μὲ τὰ κτίρια ποὺ κτίζονται ἐπάνω στὸ στῶμα καταστροφῆς τοῦ 89 π.Χ.

Τὸ ἵπποδάμειο σύστημα γενικὰ τηρεῖται, ἀλλὰ σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις τὰ ρωμαϊκὰ κτίρια καταλαμβάνουν μέρος τῶν δρόμων¹⁷⁸⁹ (Βροντοῦ¹⁷⁹⁰, λόφος Βελῆ-Μπαμπᾶ¹⁷⁹¹, Πλάτωμα¹⁷⁹², στὴν συνοικία τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου δημόσια κτίρια¹⁷⁹³, οἰκίες¹⁷⁹⁴, Γύφτικα¹⁷⁹⁵, στὶς Ὑψηλές Καμάρες¹⁷⁹⁶) καὶ κτίρια ἀδιάνγνωστου χαρακτήρα¹⁷⁹⁷.

¹⁷⁸² Παπαβασιλείου (1910), σελ. 61, 265-6· Σάμψων (1976), σελ. 140· AAA 7, 1974, σελ. 27-34· ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 135-148· Σάμψων (1986), σελ. 45-48 καὶ ἔξης· Χωρέμης (1973), σελ. 295-301· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 207-210· τῆς ἰδίας (1989), σελ. 159· Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 111-136· BCH 108, 1984, σελ. 813· ΑΔ 34, 1979, Χρον., σελ. 174-5· BCH 112, 1988, σελ. 671· BCH 116, 1992, Χρον., σελ. 924· AR 1973-4, σελ. 681-687· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 79· BCH 122, 2· Αρχαιολογία τ. 63, Ἰούνιος 1997· ἐφημερίδα «Τὰ Νέα» τῆς 31^{ης}/3^{ης} 1997· Bakhuizen (1985), σελ. 58-63. Βλέπε ἐπίσης BCH 98, 1974, Χρον., σελ. 681· BCH 102, 1978, Χρον., σελ. 731· Καραπασχαλίδου Α., Πρακτικὰ συνεδρίου Ἡ Πόλη τῆς Χαλκίδας, 24-27 Σεπτεμβρίου 1987, ἐκδ. 1990, σελ. 71-6 καὶ BCH 116, 1992, Χρον., σελ. 924· AR 1983-4, σελ. 15-16 περὶ νεκροταφείου ἐν γένει.

¹⁷⁸³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 26-38.

¹⁷⁸⁴ Συντακτικὰ ἔχουμε ἀπαρέμφατο σὲ θέση προστακτικῆς. Παράβαλε τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδου στὶς Θερμοπύλες: Ὡ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις κ.λ.π.

¹⁷⁸⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 26-38· Wilhelm (1892), 70-180· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150.

¹⁷⁸⁶ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· τοῦ ἰδίου (1901), σελ. 43-45· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 60.

¹⁷⁸⁷ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁷⁸⁸ ΑΔ 42, 1987, σελ. 205-206· BCH 117, 1993, σελ. 874.

¹⁷⁸⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 39.

¹⁷⁹⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 119-120. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1991), σελ. 923, Ἐλεύθερος Τύπος τῆς 16-2-1992, Touchais (1986), σελ. 733 καὶ ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124. Βλέπε ἐπίσης BCH 113, 1989, σελ. 831. Ἐπίσης: Τουλούπα (1978), σελ. 122.

¹⁷⁹¹ Σάμψων (1986), σελ. 44-45, οἰκ. Κούκουρα, βλέπε καὶ ΑΔ 1978, Χρον., οἰκ. Δ. Ακριώτου, οἰκ. Ν. Τρυφωνίδου, οἰκ. Λιάσκου.

¹⁷⁹² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 193, Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151.

¹⁷⁹³ Χωρέμης (1971), σελ. 250-1.

Στην ευρύτερη θέση Δ21ιθ': Χαλκίδα: Πειραιϊκή-Πατραϊκή, Τάγμα Πεζοναυτῶν-Πλάτανος κατά την πρώιμη ρωμαϊκή εποχή ή συνοικία αὐτή παρουσίασε πυκνή κατοίκηση. Ἔχουν ἀνασκαφεί ἐδῶ πολλὰ ρωμαϊκὰ κτίρια κτισμένα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν μεγαλοπρεπῶν ἑλληνιστικῶν οἰκιῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἑλληνιστικῶν κτιριῶν¹⁷⁹⁸.)



Χαλκίς: πολιτικό κέντρο: ρωμαϊκή ἐποχή.

¹⁷⁹⁴ Blackman (1998-9), σελ. 58.

¹⁷⁹⁵ Σάμψων (1986-7), σελ. 17 καὶ 37-40, Ἀνδρειωμένου (1976), Λιάγκουρας (19680, σελ. 233, σχ. 7, Χωρέμης (1973), σελ. 298, σχ. 4, AR, 1958, σελ. 11.

¹⁷⁹⁶ Σάμψων (1986), σελ. 45-49, Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199, Σάμψων (1975), σελ. 144-145, ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 250-252, Σαπουναῦ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208-210.

¹⁷⁹⁷ Σαπουναῦ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208, τῆς ἰδίας (1994)Α', σελ. 294, Blackman (1999-2000), σελ. 59, BCH, τ. 122, 2, 1998, BCH, τ. 120, 1996, σελ. 1294, ΑΔ, τ. 46, 1991, Χρον., σελ. 185-7, ΑΔ, τ. 47, 1992, Χρον., σελ. 175-6. Ἐπίσης βλέπε: Σάμψων (1986), σελ. 10-17 καὶ 32-40, Καραπασχαλίδου (1984-185), σελ. 271-290· Σάμψων (1976)Α', σελ. 140-149, Σάμψων (1973-4), σελ. 480-481, τοῦ ἰδίου (1975), σελ. 138-143, Σαπουναῦ-Σακελλαράκη (1991), σελ. 187, τῆς ἰδίας (1993), σελ. 191-3. Γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ κτίριο τοῦ λόφου Καλλιμάνη βλ. AR 1984-5, σελ. 12-14, ΑΔ 31, 1978, Χρον., σελ. 136-153 καὶ 156-7.

¹⁷⁹⁸ Τουλούπα (1979), σελ. 175, Σάμψων (19860, σελ. 20, 22, 41-3, Ἀνδρειωμένου (1977), Σάμψων (19750, Χωρέμης (19730, σελ. 294, σχ. 1-2, τοῦ ἰδίου (1971), σελ. 253, σχ. 4.

Κτίζονται ἐπαύλεις (Κουρέντι¹⁷⁹⁹, λόφος Μπαταριά¹⁸⁰⁰), πολυτελείς διώροφες μὲ κονιάματα πομπηιανῶ ρυθμοῦ¹⁸⁰¹, δημόσια λουτρὰ μὲ ὑπόκαυστα¹⁸⁰² (Ἐργατικὲς Κατοικίαι καὶ Γύφτικα), πιθανῶς λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις (Ἅγιος Στέφανος)¹⁸⁰³. Λειτουργοῦν ἐπίσης ἐργαστήρια πορφύρας, χαλκουργίας, γλυπτικῆς, (δείγματα τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν τὰ γλυπτὰ πού ἔχουν βρεθεῖ στὸ Πλάτωμα¹⁸⁰⁴, τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τὸ ἀγαλμα τοῦ Διονύσου ἢ Ἀπόλλωνος ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀντίγραφο ἑλληνιστικοῦ ἔργου¹⁸⁰⁵, τμήματα ἄλλου ἀγάλματος ῥωμαϊκῶν χρόνων σὲ ἄλλο οἰκόπεδο¹⁸⁰⁶) καὶ κεραμεικῆς (Ν. Ἀλάτσατα¹⁸⁰⁷, Βρωμοῦσα-Τρύπα καὶ Λιανὴ Ἄμμος¹⁸⁰⁸, στὸν Ἅγιο Ἰωάννη¹⁸⁰⁹, στὰ Γύφτικα¹⁸¹⁰, ὁ κεραμεικὸς κλίβανος στὴν θέση Πειραϊκῆ-Πατραϊκῆ, Τάγμα Πεζοναυτῶν-Πλάτανος¹⁸¹¹, στὴν θέση Ὑψηλὲς Καμάρες¹⁸¹²). Ἐπίσης, κεραμεικὴ πρῶιμης ῥωμαϊκῆς περιόδου ἔχει βρεθεῖ πλούσια ἐντὸς πρῶιμων ῥωμαϊκῶν στρωμάτων¹⁸¹³ σὲ ὅλη τὴν ἔκταση πού συναποτελοῦν οἱ ἐπὶ μέρους θέσεις πού προαναφέραμε καὶ στὸ νησί τοῦ Πασᾶ ἢ Χιλιομόδιο ἢ Τσιρικάκη¹⁸¹⁴.

Γιὰ τὴν λειτουργία τοῦ γυμνασίου τῆς Χαλκίδας κατὰ τὴν πρῶιμη ῥωμαϊκῆ ἐποχῆ μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἐπιγραφές IG IX, III, ἀρ. 916¹⁸¹⁵ (κατάλογος γυμνασιαρχῶν¹⁸¹⁶), ἡ ἐπιγραφή ἐφήβων σὲ ἔδρανο τοῦ γυμνασίου καὶ ἡ ἐνεπίγραφη πλάκα θρανίου Γυμνασίου (1^{οῦ} π.Χ. αἰ.) μὲ ὀνόματα ἐφήβων¹⁸¹⁷, καθὼς καὶ ἡ ἐπιγραφή σὲ τμῆμα ἀρράβδωτου κίονα. Ἀποδίδεται καὶ αὐτὴ σὲ ἐφήβους καὶ θεωρεῖται ὅτι προέρχεται ἀπὸ γυμνάσιο τῆς πόλεως (πρῶιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς). Παλαιστρα ῥωμαϊκῶν χρόνων ἔχει ἀνασκαφεῖ στὸν Ἅγιο Στέφανο κοντὰ στὴν Ἀρέθουσα¹⁸¹⁸, στὸ αἶθριο τῆς ὁποίας σώζεται μωσαϊκὸ δάπεδο μὲ παράσταση ἀθλητῶν καὶ παιδοτρίβου.

Στὴν θέση Τρεῖς Καμάρες Δοκοῦ βρέθηκαν τρεῖς προτομὲς ἵππων, πού θεωρεῖται μέρος μεγαλύτερου συμπλέγματος ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁸¹⁹ καὶ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ ἵπποδρόμου, κάτι πού καὶ ἡ ἰσόπεδη φύση τοῦ ἐδάφους τὸ ἐπέτρεπε.

Οἱ παλαιὲς λατρεῖες διατηροῦνται (Διός, Ἀπολλώνειας τριάδας¹⁸²⁰, Ἑρμῆ¹⁸²¹, Ἡρακλῆ¹⁸²², Ἰσιδος καὶ αἰγυπτιακῶν θεοτήτων, Διονύσου, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ κεφαλὴ ἑρμαϊκῆς στήλης μὲ τὴν

¹⁷⁹⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 139.

¹⁸⁰⁰ Pariente (1990), σελ. 808, ΑΔ 38, 1983, Χρον., σελ. 139.

¹⁸⁰¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 39.

¹⁸⁰² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 39.

¹⁸⁰³ Σάμψων (1975)Α', σελ. 138-155· τοῦ ἰδίου (1986), σελ. 45-49· Καραπασχαλίδου (1978), σελ. 120-128· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210· ΑΔ 27, 1972, Χρον., σελ. 340· ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 135· ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 124.

¹⁸⁰⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 91 καὶ 93.

¹⁸⁰⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 93-95.

¹⁸⁰⁶ Σάμψων (1976), σελ. 147 καὶ ἐξῆς.

¹⁸⁰⁷ Σάμψων (1980), σελ. 136-166 καὶ ΑΔ 29, 1973, Χρον., σελ. 482, πίνακες 315 δ, ε· Touchais (1982), σελ. 586-587.

¹⁸⁰⁸ Παπαβασιλείου (1911), σελ. 236-242.

¹⁸⁰⁹ Σάμψων (1986), σελ. 17-19, 40-41, ΑΔ, τ. 1976, Χρον., σελ. 136-157-9.,

¹⁸¹⁰ Θέμελης (1969)Α', σελ. 203, πίν. 211δ, Σάμψων (1986), σελ. 17 καὶ 37-40.

¹⁸¹¹ Touchais (1989), σελ. 677, ΑΔ, τ. 35, 1980, Χρον., σελ. 223-4, ΑΔ, τ. 36, 1981, Χρον., σελ., 198-9.

¹⁸¹² Σάμψων (1986), σελ. 45-49, Καλλιγιᾶς (1981), σελ. 199, Σάμψων (1975), σελ. 144-145, ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 250-252, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208-210.

¹⁸¹³ French (1989-90), σελ. 38, Catling (1983-4), σελ. 15-16, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 193, Θέμελης (1969), σελ. 202-3. Ἐπίσης βλέπε: AR, 1983-4, σελ. 15 καὶ AR, 1984, σελ. 12-14. Ἐπίσης: Σάμψων (1986), σελ. 45-49, Καλλιγιᾶς (1981), σελ. 199, Σάμψων (1975), σελ. 144-145, ΑΔ 26, 1971, Χρον., σελ. 250-252, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 208-210. Γιὰ τὸν λόφο Καλλιμάνη βλέπε: Σάμψων (1975)Α, σελ. 153-4.

¹⁸¹⁴ ΑΔ, τ. 42, 1987, σελ. 205-206, BCH, τ. 117, 1993, s. 874.

¹⁸¹⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ., σελ. 47-8 καὶ τῆς ἴδιας (1986), σελ. 128.

¹⁸¹⁶ Ἐνεπίγραφη στήλη πρῶιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὅπου ἀναγράφονται ὀνόματα γυμνασιαρχῶν, τίτλος πού ἀπονεμήθηκε σὲ πρόσωπα πού προσέφεραν χρηματικὰ ποσὰ στὸ Κοινὸν τῶν Εὐβοέων, ὅταν ἐτήσιος ἀρχων ἦταν ὁ Μενέφρων. Ἡ στήλη χρονολογεῖται στὸ 25 π.Χ.

¹⁸¹⁷ Πετράκος (1974), σελ. 103-5.

¹⁸¹⁸ Πετράκος (1974), σελ. 103-5.

¹⁸¹⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 45-6· Παπαβασιλείου (1889), σελ. 311-314· τοῦ ἰδίου (1888), σελ. 606· IG, XII, 9, σελ. 906· Βρανόπουλος (1995), σελ. 165.

¹⁸²⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38.

¹⁸²¹ Βρανόπουλος (1995), σελ. 179.

¹⁸²² Knoepfler (1979), σελ. 165-188. Βλέπε ἐπίσης περὶ τιμητικῆς στήλης πού μνημονεύει ἀθλητὲς ΑΔ 21, 1966.

μορφή Διονύσου ρωμαϊκῶν χρόνων ἀπὸ τὸν Ἅγιο Στέφανο¹⁸²³), ἐνῶ στὸ Δελφίνιο λατρεύεται ὡς σωτήρας τῆς πόλεως ὁ Τίτος Φλαμίνιος μαζί μὲ τὸ Απόλλωνα¹⁸²⁴. Τὸ ἱερὸ τοῦ Διονύσου πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ κοντὰ στὸν Βάλτο, ὅπου καὶ ὁ λόφος τοῦ Πεπέ. Ἐκεῖ βρέθηκε τὸ 1900 πλάκα μὲ ἀνάγλυφη παράσταση Διονύσου. Ὁ ἀνασκαφέας τοποθετεῖ ἐκεῖ ἱερὸ καὶ ναὸ τοῦ Διονύσου, πὺν ὑποθέτει ὅτι κατόπιν μετατράπηκε σὲ χριστιανικό¹⁸²⁵.

Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρχε καὶ ἱερὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς Ρώμης, Σεβαστεῖο, ἀνάλογο μὲ τῆς Ἑρετρίας, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐπιγραφή IG, III, ἀρ. 946¹⁸²⁶.

Τὰ ΕΛ νεκροταφεῖα συνεχίζονται νὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ ἐπεκτείνονται κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους (στὴ Βρωμοῦσα¹⁸²⁷, τὴν Βροντού¹⁸²⁸, τὸν Βελή-Μπαμπᾶς¹⁸²⁹, τὸ Πλάτωμα¹⁸³⁰, τὸ Κάστρο¹⁸³¹, τὸν Ἅγιο Ἰωάννη¹⁸³², τὴν συνοικία Δέλτα¹⁸³³, Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ- Τάγμα πεζοναυτῶν- Πλάτανος¹⁸³⁴, λόφος Καλλιμάνη¹⁸³⁵, Τέλος, ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς τάφοι ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Ἁγ. Στεφάνου¹⁸³⁶.) Τὸ ἀνατολικὸ νεκροταφεῖο τῆς Χαλκίδας ἐκτείνεται στὰ πρῶμα καὶ ὕστερα ῥωμαϊκὰ χρόνια στὴν εὐρύτερη θέση Δ21κζ': Χαλκίδα: Τροχός, Βάλτος (Ἐλος), Μακρυχώραφο. Πρόκειται γιὰ νεκροταφεῖα πὺν ἀρχίζουν νὰ χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν κλασσικὴ περίοδο, καὶ συνεχίζεται ἡ χρῆση τους μέχρι τὸν 4^{οῦ} μ.Χ. αἰώνα.

Οἱ τάφοι πὺν ἀνεσκάφησαν ἦταν κεραμοσκεπεῖς καλυβίτες, κλειδωτοὶ ἀπὸ τετράγωνες πήλινες πλάκες, κιβωτιόσχημοι καὶ λάρνακες. Περιεῖχαν καύσεις καὶ ταφές, ὡστόσο, οἱ περισσότεροι περιεῖχαν ταφές. Οἱ νεκροὶ ἦταν κτερισμένοι μὲ ἀγγεῖα (σκύφους, κανθάρους, ἀρυβάλλους), κάτοπτρα μεταλλικά, καὶ μέσα σὲ κάποιους κιβωτιόσχημους τάφους ἀπὸ πωρόλιθο βρέθηκαν φύλλα χρυσᾶ μυρτιάς, πὺν ἦταν δεμένα μὲ λεπτὸ νῆμα καὶ χρυσᾶ φύλλα δρυὸς μέσα σὲ παιδικὸ τάφο¹⁸³⁷.

¹⁸²³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 49.

¹⁸²⁴ Τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἡρακλέους ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἰδρύματα τῆς πόλεως. Τὸ ἀναφέρουν ὁ Ἡρακλείδης ὁ Κρής (3^{ος} π.Χ. αἰ.) *Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀρχαίων πόλεων*, I, 26-30, ὁ Πολύβιος (2^{ος} π.Χ. αἰ) καὶ ὁ Πλούταρχος (*Βίος Τίτου*, 16), 1^{ος} αἰ. μ.Χ. Βλέπε ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 38-40· Μάτσας (1899), σ. 265-271, 292-297· Πάλλης (1968), σελ. 374-389· ΑΕ 1897, σ. 198-200 Περὶ τῶν ἐν Χαλκίδι τελομένων γυμνικῶν ἀγώνων. Βλέπε ἐπίσης ΑΕΜ Γ', σελ. 305 καὶ τὴν ἐπιγραφή πὺν δημοσιεύθηκε στὴν ΑΕ 1899, σ. 135 καὶ προέρχεται ἀπὸ τὶς Τρεῖς Καμάρες. Βλέπε ἐπίσης ΑΕ 1982, σελ. 169 καὶ Dittenberger *Sylloge*, 348, στ. 21 καὶ ἔξης, Βρανόπουλος (1995), σελ. 162· Βρανόπουλος (1995), σελ. 179· Θεοχάρης (1960), σελ. 142. Βλέπε ἐπίσης Λάμπας (1963), σελ. 135-141. Ἐπίσης: IG, IX, III, ἀρ. 899. Βρέθηκε στὸν ἀγρὸ Ἰωάννου Μουρτίκα κοντὰ στὶς Τρεῖς Καμάρες. Βλέπε γιὰ τὴν δημοσίευσή της Κουρουνώτης (1899)Β, σελ. 133-148 καὶ Μάτσας (1899), σελ. 265.

¹⁸²⁵ Κοντὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ βρέθηκαν χριστιανικοὶ τάφοι, τοὺς ὁποίους φαίνεται νὰ συνδέει ὁ ἀνασκαφέας μὲ τὸν χριστιανικὸ ναὸ. Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁸²⁶ *Ἡ βουλή καὶ ὁ δήμος Ζώσιμον Εὐτύχου τὸν λαμπάδα[ρχ]λον τῆς Ἀβαντίδος φυλῆς τὸν λαβόντα] τὸ πρωτεῖον τῆς [κατὰ] φύλον λαμπάδος τῶν μεγάλων πενταετηρικῶν Και[σαρειῶν Σεβαστείων [ἐπὶ γυμνασι]άρχου Τιβ. Κλα[υδίου.]* Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται στοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἢ στοὺς ἐπόμενους 2-3 αἰῶνες καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸ Σεβαστεῖο τῆς πόλης, τὸν ναὸ τοῦ ἀποθεωμένου Αὐγούστου (Augustus : Σεβαστός) καὶ τῆς Ρώμης. Ἡ ἐπιγραφή μᾶς πληροφορεῖ γιὰ πενταετηρικοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνες πὺν τελοῦνταν κατὰ τὰ Σεβαστεῖα, καὶ συγκεκριμένα γιὰ τὸ ἀγώνισμα τῆς λαμπαδηδρομίας, στὸ ὁποῖο νίκησε ὁ Ζώσιμος Εὐτύχου πὺν ἀνήκε στὴν Ἀβαντίδα φυλή.

¹⁸²⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 92.

¹⁸²⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 119-120. Βλέπε ἐπίσης Pariente (1991), σελ. 923, Ἐλεύθερος Τύπος τῆς 16-2-1992, Touchais (1986), σελ. 733 καὶ ΑΔ 33, 1978, Χρον., σελ. 121-124. Βλέπε ἐπίσης BCH 113, 1989, σελ. 831. Ἐπίσης: Τουλούπα (1978), σελ. 122.

¹⁸²⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 193· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151.

¹⁸³⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 193, Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151.

¹⁸³¹ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 178-182, Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-4), σελ. 502-509, Γεωργοπούλου-Βέρρα (1975), σελ. 171-4, Λαζαρίδης (1971), σελ. 276-7, Τουλούπα (1979), σελ. 174-5.

¹⁸³² BCH, τ. 112, 2, 1988, σελ. 671, ΑΔ, τ. 34, 1979, σελ. 174-5, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 294-5.

¹⁸³³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 295.

¹⁸³⁴ Χωρέμης (1973), σελ. 294-5, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 287-8.

¹⁸³⁵ Τουλούπα (1978), σελ. 121-4, BCH, τ. 110, 1985, σελ. 733.

¹⁸³⁶ Τουλούπα (1979), σελ. 175, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 294.

¹⁸³⁷ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 59-60, Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 111-136, BCH, τ. 117, 1993, σελ. 873, Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66, τοῦ ἰδίου (1901), σελ. 43-45, τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 60.

Πόλη Χαλκίς: Έπικράτεια και πολιτική οργάνωση.

Πρωτογεωμετρική και γεωμετρική εποχή:

Η Χαλκίδα κατά την ΠΓ εποχή κατοικείτο κατά οικισμούς γενών, δηλαδή κατά κώμας, καθώς τότε ακόμα ίσχυε η φυλετική πολιτική οργάνωση. Το ίδιο συνέβαινε και κατά τον 9^ο π.Χ. αιώνα. Μετά το 800 π.Χ. όμως και μέχρι τα μέσα του 8^{ου} π.Χ. αιώνα φαίνεται ότι συγκροτείται η πόλις-κράτος Χαλκίδα, και με πιθανό συνοικισμό των γενών που κατοικούσαν διασκορπισμένα ιδρύθηκε το πολιτικό κέντρο της Χαλκίδας. Οί πιο μακρινοί οικισμοί της πεδιάδας των Ψαχνών θα παρέμειναν ως κώμες της χαλκιδικής επικράτειας. Οί κοντινοί όμως, όπως είπαμε, συμπύχθηκαν και απέτελεσαν το πολιτικό κέντρο.

Η πόλη αυτή μαζί με τις άλλες εββοϊκές πόλεις (Ερέτρια, Κύμη) ίδρυσε την Κύμη της Καμπανίας στην Ιταλία, διοχετεύοντας τμήμα του πληθυσμού της και ανοίγοντας νέους δρόμους για το εμπόριο στην Δύση. Φαίνεται όμως ότι αυτή η πρώτη άποικία δεν έλυσε όλα τα προβλήματα της πολυπληθούς τάξης των αγροτών και γι' αυτό ενσωμάτωσε και άλλες περιοχές στα σύνορά της, επεκτείνοντας την επικράτειά της Β σε όλη την πεδιάδα των Ψαχνών πιθανώς μέχρι την Μακρομάλλη, ΒΑ σε όλες τις λεκάνες Β του τόξου Δίρφυος, εββοϊκού Όλύμπου, Βουδοχίου και προεκτάσεών τους δυτικά μέχρι τα Φύλλα και Α.

Όμως πολύ κοντά στα Α της όρια βρισκόταν η επικράτεια και το πολιτικό κέντρο μιας άλλης ισχυρής εββοϊκής πόλεως, η οποία τότε επίσης θα είχε συγκροτηθεί σε πόλη-κράτος, της Έρετριας. Αν μάλιστα το πολιτικό κέντρο της Έρετριας ταυτίζεται με το Λευκαντί, τότε από τα αρχαιολογικά στοιχεία πρέπει να συμπεράνουμε ότι η Έρετρια ήταν πιο εύρωστη οικονομικά, αφού είχε σχέσεις με την Κύπρο και τις ακτές της Συρίας (Al Mina) ήδη κατά την ΠΓ εποχή.

Είναι λοιπόν εύκολο να καταλάβουμε γιατί συγκρούστηκαν οι δύο αυτές γειτονικές πόλεις που τα πολιτικά τους κέντρα συνέπεσε να βρίσκονται τόσο κοντά, και γιατί λόγω της οικονομικής ισχύος τους ενεπλάκησαν σε ένα πόλεμο που μπορεί να διήρκεσε με διακοπές ίσως και εκατό χρόνια.

Φαίνεται πιθανό ότι φυσικό όριο ανάμεσα στις δύο επικράτειες, από την ίδρυση των Πιθηκουσών μέχρι τα τέλη του 8^{ου} αιώνα ήταν ο ποταμός Λήλας, ο οποίος διαρρέει το Δηλάντιο πεδίο. την υπόθεση αυτή ενισχύει η εύρεση ΓΕ κεραμεικής (725-700 π.Χ.) στο ύψωμα Βράχος¹⁸³⁸, παρά την κοίτη του Λήλαντα, στην Α όχθη. Το φρούριο στο ύψωμα Βράχος στα Φύλλα κατοπτρεύει όλο το Δηλάντιο πεδίο σε ακτίνα χιλιομέτρων Α, Δ, μέχρι την θάλασσα, αλλά και το Ν Εββοϊκό μέχρι τις ακτές της Βοιωτίας και πρέπει να ήταν μεθοριακό φρούριο της Έρετριας.

Αρχαϊκή εποχή:

Ο Δηλάντιος πόλεμος λήγει μέσα στην αρχαϊκή εποχή με νίκη της Χαλκίδας και το Δηλάντιο πεδίο ενσωματώνεται στην χαλκιδική, την επικράτειά της. Τα όρια με την έρετριακή ίσως συνέπιπταν με τα σημερινά όρια του Δήμου Έρετριας. Μετά την συντονισμένη όμως επίθεση στην Αττική από κοινού με τους Βοιωτούς και την άποτυχία της το 506 π.Χ., το Δηλάντιο πεδίο καταλαμβάνεται από τους Αθηναίους και μοιράζεται σε Αθηναίους κληρούχους.

Κλασική εποχή:

Κατά την κλασική εποχή μέχρι το 411 π.Χ. η χαλκιδική επικράτεια φαίνεται ότι δεν υφίσταται σημαντικές μεταβολές. Στα τελευταία χρόνια του 5^{ου} και κατά τον 4^ο αιώνα ίσως απορροφᾶ μικρές πόλεις, όπως οί Διάκριοι, που μετά τους φορολογικούς καταλόγους της Αθηναϊκής συμμαχίας δεν επανεμφανίζονται.

Έλληνιστική και πρώιμη ρωμαϊκή εποχή:

Κατά την ΕΛ εποχή δεν φαίνεται να υφίσταται κάποια μεταβολή ή επικράτεια, αν και έχουμε σημαντικές επεμβάσεις του Φιλίππου Β' και του Μ. Αλεξάνδρου αρχικά κατά τον 4^ο αιώνα, και των

¹⁸³⁸ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 131-4. Επίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 296· AR 1994-5, σελ. 31· AR 1996-7, σελ. 56-58· Coulton (1996), σελ. 161-5· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 288-9· BCH, 124, 2, 2000, σελ. 964· AR 1997-8, σελ. 64-65· AR 1999-2000, σελ. 63· BCH, 122, 2, 1998, σελ. 922. Πρόσφατη μελέτη:

Διαδόχων και Ἐπιγόνων κατά τὸ 3^ο, 2^ο και 1^ο π.Χ. αἰώνα. Τὸ 27 π.Χ. ἡ χαλκιδικὴ ἐπικράτεια γίνεται τμῆμα τῆς ῥωμαϊκῆς Ἀχαΐας.

Πόλη Χαλκίδας: πολιτικὴ ὀργάνωση ἐπικράτειας:

Μία κώμη τῆς χαλκιδικῆς ἐπικράτειας κατά τὴν ἐποχὴ αὐτὴ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ στὴν Μάνικα και τὴν γύρω περιοχὴ τῆς, ὅπως συνάγουμε ἀπὸ τὰ εὐρήματα. (Δ18α': Μάνικα¹⁸³⁹, Δ18β': Μάνικα: Συκιά, σπήλαιο ὅπου ἐντοπίσθηκαν λείψανα κτιρίου, καθὼς και ὑστεροκλασσικὴ και ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ¹⁸⁴⁰, Δ18γ': Θέση Α τῆς Μάνικας, ὅπου ὁ Σάμψων ἐντόπισε λείψανα κτιρίου και κεραμεικὴ ἑλληνιστικῶν χρόνων¹⁸⁴¹, Δ18δ': Μάνικα: Γρεμίλα: ὅπου βρέθηκε ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια στήλη¹⁸⁴² και Δ18ε': Μάνικα: Ἐκκλησία Ζωοδόχου Πηγῆς, βρέθηκε ἐνεπίγραφος κυλινδρικός βωμός¹⁸⁴³, προερχόμενος ἴσως ἀπὸ ἱερό.)

Ἡ περιοχὴ ΠΔΑ': Περιοχὴ Πολιτικῶν, εἶναι μία λεκάνη ἀπὸ ὅπου ἔχουμε βέβαια εὐρήματα ΚΛ ἐποχῆς. Τὸ ΚΛ νεκροταφεῖο ἀναγνωρίζεται στὴν θέση Δ1γ': Πολιτικά: Καύκαλα¹⁸⁴⁴, ἐνῶ ὁ οἰκισμὸς πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ κάπου στὸ ΚΛ νεκροταφεῖο. Ὁ Philippson ταυτίζει τὴν θέση μὲ τὴν ἀρχαία πόλη *Αἰγαί*¹⁸⁴⁵. Εὐρήματα ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ ἐποχῆς ἔχουμε ἀπὸ τὴν θέση Δ1β': Πολιτικά: Μνήμα (ἴσως λείψανα τάφων κλασσικῆς περιόδου¹⁸⁴⁶), Δ1στ': Πολιτικά: Μπότσκα (κλασσικὰ ὄστρακα, ἴσως και γεωμετρικά και ἀρχαϊκά¹⁸⁴⁷), ἐνῶ στὴν θέση Δ1α': Πολιτικά: Λατομεῖο ἀναγνωρίζεται ἀρχαῖο λατομεῖο, πιθανῶς ΕΛ χρόνων¹⁸⁴⁸.

Στὴν θέση Δ1δ': Πολιτικά: Βρυσάκια τὰ λείψανα κτηρίων και οἱ σπόνδυλοι κίωνων ῥωμαϊκῶν χρόνων, κέραμοι, ὄστρακα, στηρίγματα κλιβάνου και λίθινο ἐλαιοπιεστήριο τῆς ἴδιας ἐποχῆς, κατά τὸν Σάμψων και κατά τὴν γνώμη μας, ἴσως ἀνήκουν σὲ ῥωμαϊκὴ ἔπαυλη¹⁸⁴⁹. Εὐρήματα ποὺ δὲν διευκρινίζεται βιβλιογραφικῶς ἢ προέλευσή τους δείχνουν τὴν κατοίκηση τῆς λεκάνης κατά τὴν ΡΩ ἐποχὴ¹⁸⁵⁰. (Στὴν θέση, τέλος, Δ1ε': Πολιτικά: Θέση κοντὰ στὰ Βρυσάκια, 500μ. περίπου πρὸς Ν. ἔχουν ἐντοπιστεῖ λείψανα ἀρχαίων κτιρίων, χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ποιάς ἐποχῆς¹⁸⁵¹.)

Ἡ λεκάνη αὐτὴ κατά τὴν ΚΛ ἐποχὴ ἦταν πιθανότατα ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴν Χαλκίδα, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν σημαντικὰ φυσικὰ ὄρια ποὺ νὰ τὴν χωρίζουν ἀπὸ τὴν περιοχὴ ΔΠΒ', σηλαδὴ τὴν λεκάνη τῶν Ψαχνῶν ποὺ ἀποστραγγίζεται Δ στὸν Β Εὐβοϊκὸ κόλπο. Ἄν ὑπάρξουν εὐρήματα προγενέστερων ἐποχῶν στὴν λεκάνη ΠΑ', αὐτὸ θὰ σημαίνει ὅτι ἦταν πρὶν τὸν συνοικισμὸ τοῦ

¹⁸³⁹ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66 και 94-6· τοῦ ἴδιου (1907), σελ. 23· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 44-45 και 48· Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 181-2. Ἐπίσης: Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 56-7.

¹⁸⁴⁰ Σάμψων (1982), σελ. 174.

¹⁸⁴¹ τοῦ ἴδιου (1988-9), σελ. 178.

¹⁸⁴² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 151.

¹⁸⁴³ Τῆς ἴδιας (1995)ΒΙ', σελ. 44-5 και 48.

¹⁸⁴⁴ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 53· Philippson (1951), σελ. 590, σημ. 1, σελ. 743, ἀρ. 28. Γενικῶς περὶ τῆς θέσεως βλέπε ἐπίσης Καρούσος (1926), σελ. 675, 15· IG. XII, 9, σελ. 1179-1182, Suppl. 1939, 197 και 218.

¹⁸⁴⁴ Σάμψων (1973-4), σελ. 491. Βλέπε ἐπίσης Catling (1979-80), σελ. 22.

¹⁸⁴⁵ Philippson (1951), σελ. 590, σημ. 1, σ. 743, ἀρ. 28. Γενικῶς περὶ τῆς θέσεως βλέπε ἐπίσης Καρούσος (1926), σελ. 675, 15, IG. XII, 9, σελ. 1179-1182, Suppl. 1939, 197 και 218.

¹⁸⁴⁶ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 53· Sackett και ἄλλοι (1974), σελ. 164-165.

¹⁸⁴⁷ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 53· Sackett και ἄλλοι (1974), σελ. 165.

¹⁸⁴⁸ : Πρόκειται γιὰ ἀρχαῖο λατομεῖο πώρου, τοῦ ὁποῖου οἱ ἐξαγόμενες παρόπλινθοι, κατά τὴν ἐκτίμησιν τοῦ Σάμψων, κατά τις διαστάσεις (1,20 x 0,70 x 0,80) ταιριάζουν μὲ αὐτὲς τῶν κτιρίων τῆς ἑλληνιστικῆς Χαλκίδας Σάμψων (1975)Α', σελ. 157. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1985), σελ. 83 και ΑΔ 31, 1976, Χρον., σελ. 155-156.

¹⁸⁴⁹ Σάμψων (1973-4), σελ. 491. Βλέπε ἐπίσης Catling (1979-80), σελ. 22.

¹⁸⁵⁰ Δ1: Πολιτικά: Ἀδιευκρίνιστα: Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Πολιτικῶν, χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ἢ ἀκριβῆς θέση εὐρέσεως, προέρχεται μαρμαρίνη ἐπιτύμβια στήλη ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἢ ὁποία φέρει ἐπιγραφὴ και ἀνάγλυφο Τουλούπα (1978), σελ. 120. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Πολιτικῶν κάτω τμῆμα ἀνδριάντος, δίπλα στὸν ὁποῖο παριστάνεται κίστη μὲ ἕξι κυλίνδρους. Συνδέεται μὲ τὴν νίκη κάποιου σὲ ποιητικούς ἢ ῥητορικούς ἀγῶνες. Ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ προέρχεται και κορμὸς ἐφήβου ἑλληνιστικῶν ἢ ῥωμαϊκῶν χρόνων Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 49-50 και ἐνεπίγραφη πλάκα Παπαβασιλείου (1892), σελ. 633-6, ἀρ. 29.

¹⁸⁵¹ Σάμψων (1973-4), σελ. 491.

8^ο αιώνα ανεξάρτητο πολιτικό μόρφωμα που συγχωνεύθηκε με την συγκρότηση της πόλεως-κράτους Χαλκίδας κατά τον 8^ο αιώνα.

Η περιοχή Περιοχή ΠΔΒ': Περιοχή Καστέλλας - Ψαχνών - Μακρυμάλλης - Νέας Αρτάκης είναι ήλεκάνη Β της Χαλκίδας, ή οποία θα ενσωματώθηκε πρώιμα στην χαλκιδική επικράτεια, κατά την συγκρότηση της Χαλκίδας σε πόλη-κράτος. Είναι ο άμεσος πρὸς Β παραγωγικός χώρος της Χαλκίδας, όπου είχαν τις περιουσίες τους οί Ιπποβότες εὐγενεῖς τῆς ὕστερης Γεωμετρικῆς καὶ Ἀρχαϊκῆς Χαλκίδας.

Στὴν θέση Δ3δ': Ψαχνά: Ἄγ. Ἡλίας ἔχουμε λείψανα πρωτογεωμετρικῆς καὶ γεωμετρικῆς ἐποχῆς¹⁸⁵². Κατὰ τὰ ἔτη 1973-4 περισυνελέγη στὴν περιοχή τῶν Ψαχνῶν πρωτογεωμετρικὴ κεραμεικὴ¹⁸⁵³. Λείψανα ΓΕ ἐποχῆς ἔχουν ἐντοπισθεῖ στὶς θέσεις Δ3ε': Ψαχνά: Γλύφα¹⁸⁵⁴ καὶ Δ3στ': Ψαχνά: Ἁγία Παρασκευή¹⁸⁵⁵. Στὴν ἴδια θέση ἐντοπίστηκαν ἀρχαῖοι καὶ μεταγενέστεροι τάφοι¹⁸⁵⁶. Στὴν Μακρυμάλλη, θέση Δ2: Μακρυμάλλη, ἐντοπίστηκαν ἴχνη ἀρχαίου οἰκισμοῦ. Συγκεκριμένα βρέθηκε διεσκορπισμένο οἰκοδομικὸ ὑλικό, ἀρχαῖα καὶ μεταγενέστερα ὄστρακα¹⁸⁵⁷.

Ἡ κατοίκηση κατὰ τὴν ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχὴ εἶναι πυκνότερη. Πολλὲς θέσεις κατοίκησης βρίσκονται γύρω ἀπὸ τὴν θέση Δ3: Ψαχνά. Στὴν περιοχή αὐτὴν ἔχουν βρεθεῖ τάφοι κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς¹⁸⁵⁸ καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς κλασσικὸ καὶ ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο οἰκισμοῦ ποὺ βρισκόταν κοντά. Στὴν θέση Δ3στ': Ψαχνά: Ἁγία Παρασκευή, ἔχουν βρεθεῖ κλασσικὰ καὶ ἑλληνιστικὰ λείψανα ἐπὶ τῶν ΒΔ κλιτύων τοῦ λόφου καὶ σὲ ἀπόσταση 50μ. ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ εὐρισκομένου προϊστορικοῦ τάφου κλασσικοὶ πιθανῶς κεραμοσκεπεῖς τάφοι¹⁸⁵⁹. Ὅποτε ἀναγνωρίζουμε τὶς θέσεις ὡς οἰκισμὸ καὶ νεκροταφεῖο ποὺ ἀνήκει σὲ αὐτὸν ἀντίστοιχα. Ὁ Παπαβασιλείου ταυτίζει τὴν θέση μὲ τόπο λατρείας τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας γνωστὸ ἀπὸ τὶς πηγές, τὸ Ἀρπάγιον¹⁸⁶⁰ (τόπος λατρείας ὅπου ὁ Ζεὺς μεταμορφωμένος σὲ ἀετὸν ἄρπαξε τὸν Γανυμήδη). Ὁ Philippson ταυτίζει τὴν κλασσικὴν θέσιν μὲ τὴν ἀρχαίαν πόλη Ἀργύραν¹⁸⁶¹.

Στὴν κοντινὴν θέση Δ3β': Ψαχνά: Μουριά (Μπαϊράμ Ἀγᾶ), λίγα χλμ. Ν τῶν Ψαχνῶν, ἔχουν βρεθεῖ λείψανα ἀρχαίων κτιρίων, μελαμβαφῆς κεραμεικὴ, κεραμίδες, ἀρχαῖα ὄστρακα, τμῆμα ἀρράβδωτου κιονίσκου¹⁸⁶², δηλαδὴ λείψανα οἰκισμοῦ καὶ λείψανα κατεστραμμένων τάφων κλασσικῆς ἐποχῆς¹⁸⁶³. Πρόκειται γιὰ θέση κλασσικοῦ οἰκισμοῦ καὶ τοῦ νεκροταφείου του. Στὴν θέση Δ3α': Ψαχνά: Κόκκινο Λιθάρι ἔχουν βρεθεῖ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα¹⁸⁶⁴. Ἡ ἐνεπίγραφη ἀετωματικὴ στήλη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν περιοχή τῶν Ψαχνῶν καὶ φέρει σκηνὴ ἀποχαιρετισμοῦ γυναικῶν, 3^ο π.Χ. αἰῶνος¹⁸⁶⁵ πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο νεκροταφεῖο. Τέλος μᾶς προβληματίζει ἡ θέση κοντὰ στὴν Σαραζιώτικη Καμάρα ποὺ βρέθηκε τὸ ψήφισμα τοῦ Δήμου τῶν Χαλκιδέων, τὸ ὁποῖο εἶχε βρεῖ ὁ Παπαβασιλείου¹⁸⁶⁶, διότι ἡ θέση εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ πολιτικὸ κέντρο, δηλαδὴ τὴν Χαλκίδα καὶ ἴσως προέρχεται ἀπὸ ἐνταῦθα εὐρισκόμενο ἐξωαστικὸ ἱερό, ὅπου ἡ Χαλκίδα θα ἔστηνε ψηφίσματα καὶ νόμους, ὅπως ἡ Ἐρέτρια στὸ ἱερὸ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος. Ἀλλὰ δὲν ἔχουμε ἄλλα στοιχεῖα γιὰ νὰ ἐξαγάγουμε πιὸ ἀσφαλῆ συμπεράσματα.

¹⁸⁵² Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 54-56· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 166-167· ΑΕ 1974, Χρον., 9· Συριόπουλος (1995), σελ. 1300 καὶ 1365· ΑΔ 1973-4, Χρον., σελ. 494.

¹⁸⁵³ ΑΔ 29, 1973-4, σελ. 494 καὶ Touchais (1980), σελ. 659.

¹⁸⁵⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 54-56· Θεοχάρης (1959), σελ. 308· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 170· ΑΕ 1974, Χρον., 10, (ἀρ. 7)· Συριόπουλος (1995), σελ. 1365.

¹⁸⁵⁵ Παπαβασιλείου Γ. Α., *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων*, σελ. 50, 61, 71.

¹⁸⁵⁶ Παπαβασιλείου Γ. Α., *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων*, σελ. 50, 61, 71.

¹⁸⁵⁷ Σάμψων (1975)Α', σελ. 154. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1984), σελ. 812.

¹⁸⁵⁸ ἔ.ἀ., σελ. 163.

¹⁸⁵⁹ Παπαβασιλείου Γ. Α., *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων*, σελ. 50, 61, 71.

¹⁸⁶⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 54-56· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 169-170· Παπαβασιλείου (1900), σελ. 64.

¹⁸⁶¹ Philippson (1951), σελ. 601, 718.

¹⁸⁶² Σάμψων (1976), σελ. 157.

¹⁸⁶³ Καλλιπολίτης (1964), σελ. 213.

¹⁸⁶⁴ Σάμψων (1975), σελ. 154-5. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1984), σελ. 812.

¹⁸⁶⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 47.

¹⁸⁶⁶ Παπαβασιλείου (1901), σελ. 89-91.

Επίσης, στην θέση Δ2: Μακρυμάλλη έντοπίστηκαν ίχνη αρχαίου οικισμού.¹⁸⁶⁷ Στην θέση Δ2α': Μακρυμάλλη: Νεράκι, 1χλμ. από τὸ χωριό, ἐπισημάνθηκε ὑδρευτική σήραγγα¹⁸⁶⁸, τμήμα ἀρχαίου ὑδραγωγείου πὸν τροφοδοτοῦσε τὸν οικισμό μὲ νερό. Εὐρήματα ΡΩ ἐποχῆς ἔχουμε μόνο ἀπὸ τὶς θέσεις Δ3στ': Ψαχνά: Ἁγία Παρασκευή¹⁸⁶⁹ καὶ Δ3ζ': Ψαχνά: Κουλουριάδα¹⁸⁷⁰, πὸν σημαίνουν τὴν κατοίκηση τοῦ χώρου κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν.

Ἡ περιοχή ΠΔΓ': Περιοχὴ Τριάδας - Μακρυκάπας - Πάλιουρα καὶ ἡ περιοχή ΠΔΔ': Περιοχὴ Καθενῶν - Ἀμφιθέας - Ἄνω καὶ Κάτω Στενῆς - Πούρνου - Πισσώνα εἶναι ἡ ὄρεινὴ πρὸς Α προέκταση τῆς λεκάνης Ψαχνῶν-Πολιτικῶν-Νέας Ἀρτάκης. Οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ μίαν ἐνιαίαν μεγάλην λεκάνην, ἡ ὁποία ἀποστραγγίζεται Δ στὸν βόρειο Εὐβοϊκὸ κόλπο, τὴν ὁποία συναποτελοῦν οἱ λεκάνες ΠΔΑ', ΠΔΒ', ΠΔΓ' καὶ ΠΔΔ'.

Ἡ περιοχή ΠΔΓ' περιλαμβάνει θέσεις ἀπὸ ὅπου ἔχουν προκύψει εὐρήματα διφόρων ἐποχῶν. Ἀρχικὰ ἂν εἶχε κατοικηθεῖ κατὰ τοὺς ΠΓ χρόνους, θὰ εἶχε ὀργανωθεῖ πολιτικὰ φυλετικὰ καὶ θὰ εἶχε κατοικηθεῖ κατὰ κόμας, ἐνῶ κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ θὰ εἶχαν ἀναπτυχθεῖ μικρὲς πόλεις-κράτη, οἱ ὁποῖες προοδευτικὰ μέχρι τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου θὰ ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὴν μεγάλη καὶ ἰσχυρὴ πόλιν Χαλκίδα.

Γεωμετρικὰ ἴχνη ἔχουμε μόνο ἀπὸ τὴν θέση Δ4ε': Τριάδα: Ἁγία Καλλιόπη. καὶ συγκεκριμένα ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐπιφανειακῶς γεωμετρικὰ ὄστρακα¹⁸⁷¹. Ἀρχαῖκα λείψανα δὲν ἔχουν μέχρι στιγμῆς προκύψει. Κλασσικὸς οικισμὸς ὅμως ὑπῆρξε, κατὰ τὰ εὐρήματα στὴν εὐρύτερη θέση Δ4': Τριάδα. Στην θέση Δ4γ': Τριάδα: Φηγές ἔχει ἐντοπισθεῖ κεραμεικὴ κλασσικῆς ἐποχῆς καὶ λαξευτοὶ τάφοι¹⁸⁷². Στην θέση Δ4α': Τριάδα: Ἐνετικὸς πύργος βρέθηκαν κεραμεικὴ καὶ ἀγνύθες¹⁸⁷³. Στην πρώτη περίπτωση ἔχουμε θέση ἀρχαίου νεκροταφείου κοντινῆς κόμης, καὶ στὴν δεύτερη οἱ ἀγνύθες μαρτυροῦν οἰκιακὲς δραστηριότητες. Στην θέση Δ4β': Τριάδα: Βυζαντινὸς ναὸς ἔχουν συσσωρευθεῖ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίου κτιρίου καὶ τμήμα ἐνεπίγραφης ἐπιτύμβιας στήλης¹⁸⁷⁴, ἐνῶ στὴν εὐρύτερη θέση τῆς Τριάδας βρέθηκε τάφος τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος¹⁸⁷⁵ καὶ ἀκέφαλο ἄγαλμα ἀνδρα¹⁸⁷⁶. Στην περιοχή αὐτὴ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε ἐδῶ μίαν κόμην ΚΛ ἐποχῆς μὲ τὰ νεκροταφεῖα τῆς, τῆς ὁποίας ὁ παραγωγικὸς χώρος ἦταν ἡ περιοχή ΠΔΓ'.

Λείψανα κατοίκησης ΕΛ ἐποχῆς παρουσιάζει τὸ σπήλαιον τοῦ Κούρου δηλαδὴ ἡ θέση Δ4δ': Τριάδα: Σπήλαιον Κούρου. Στὸ μέσο τοῦ α' θαλάμου τοῦ σπηλαίου κτισμένους πέτρες σχηματίζουν ἓνα εἶδος βωμοῦ καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὸν ὑπάρχουν δύο τμήματα μαρμάρινων ἀρράβδωτων κιόνων καὶ ἑλληνιστικὴ κεραμεικὴ¹⁸⁷⁷. Πρόκειται ἴσως γιὰ ἀρχαῖο ἱερὸ ἢ ποιμενικὸ καταφύγιον. Ἐπίσης στὴν θέση Δ5: Πάλιουρας: Παλιοχώρι βρέθηκαν ὄστρακα καὶ κεραμίδες ῥωμαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν χρόνων¹⁸⁷⁸ πὸν δηλώνουν τὴν κατοίκηση κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν.

Ἡ γειτονικὴ περιοχή εἶναι ἡ περιοχή ΠΔΔ': Περιοχὴ Καθενῶν - Ἀμφιθέας - Ἄνω καὶ Κάτω Στενῆς - Πούρνου - Πισσώνα. Λείψανα ΓΕ χρόνων ἔχουν βρεθεῖ στὴν θέση Δ13α': Θεολόγος γεωμετρικῆς εὐβοϊκῆς κεραμεικῆς¹⁸⁷⁹ καὶ Δ14γ': Καμάριον: Ἀργυροῦ: ἐπιφανειακῶς γεωμετρικὰ ὄστρακα ἀπὸ τάφο¹⁸⁸⁰. Στην θέση Δ12: Ἀμφιθέα βρέθηκε ὑστεροαρχαϊκὸς κεραμοσκεπὴς τάφος¹⁸⁸¹. Στην θέση

¹⁸⁶⁷ Σάμψων (1975)Α', σελ. 154. Βλέπε ἐπίσης Touchais (1984), σελ. 812. Βλ. ἐπίσης: Χωρέμης (1973), σελ. 301.

¹⁸⁶⁸ Παράβαλε σήραγγα τοῦ Στέφανου τὸ μαντρί: Σάμψων (1988-9), σελ. 163.

¹⁸⁶⁹ Παπαβασιλείου Γ. Α., *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων*, σελ. 50, 61, 71.

¹⁸⁷⁰ Σάμψων (1988-9), σελ. 163.

¹⁸⁷¹ ΑΕ 1974, Χρον., σελ. 10-11· ΑΕΜ 1980, σελ. 107-8. Βλέπε ἐπίσης Συριόπουλος (1995), σελ. 1364-5.

¹⁸⁷² Σάμψων (1975)Α, σελ. 157-8.

¹⁸⁷³ Σάμψων (1973-4), σελ. 493.

¹⁸⁷⁴ Σάμψων (1975)Α, σελ. 157-8.

¹⁸⁷⁵ Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 182.

¹⁸⁷⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1989), σελ. 162. Βλέπε ἐπίσης, ΒСН 120, II, 1996, σελ. 1293.

¹⁸⁷⁷ ἔ.ἀ, σελ. 157-8..

¹⁸⁷⁸ Σάμψων (1976), σελ. 157.

¹⁸⁷⁹ Πρόκειται γιὰ ἐπτὰ ἀγγεῖα (ἀμφορίσκος, πυξίδες καὶ ἄλλα) πὸν σώζονται σὲ κακὴ κατάσταση. Βλέπε σχετικὰ: Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σ. 62· Sackett καὶ ἄλλοι (1974), σελ. 178-179. Βλέπε ἐπίσης Παπαβασιλείου (1900), σελ. 65 καὶ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152, πίν. 132. Βλέπε ἐπίσης Συριόπουλος (1995), σελ. 1365.

¹⁸⁸⁰ Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· ΒSA 1966, 70, σημ. 108.

¹⁸⁸¹ Σάμψων (1976), σελ. 176. Βλέπε Rariente (1990), σελ. 808 καὶ French (1990-1), σελ. 38.

Δ11β': Μίστρος: Δρακοσπηλιά Βρέθηκαν άγγεϊα 4^{ου} π.Χ. αϊωνος και ειδώλιο κοριτσιου. Ο Σάμψων θεωρεϊ ότι τὸ σπήλαιο χρησιμοποιήθηκε κατά τὴν ἀρχαιότητα ὡς τόπος ταφῆς ἢ λατρείας¹⁸⁸².

Εὐρήματα ΚΛ ἐποχῆς ἔχουν προκύψει ἀπὸ τὴν θέση Δ16β': Βατώντας: Ἄλωνάκι, και συγκεκριμένα κιβωτιόσχημος τάφος τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} π.Χ. αϊώνα. Θεωρεϊται πιθανὸ νὰ βρίσκεται στὴν θέση αὐτὴν νεκροταφεῖο ὕστερης κλασσικῆς ἐποχῆς¹⁸⁸³. Οἱ ἐπιτύμβιες στήλες πὸν βρέθηκαν και κατασχέθηκαν στὴν θέση Δ16α': Βατώντας: Παλαιὲς Φυτίες¹⁸⁸⁴ πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι προέρχονται ἀπὸ θέση πλησίον εὐρισκόμενου ἀρχαίου νεκροταφείου. Σὲ κοντινὴ ἀπόσταση στὴν θέση Δ16γ': Βατώντας: Πλησίον Νέας Ἀρτάκης: (Κτῆμα Β. Βουδούρη) ἀνεσκάφησαν θολωτὸς τάφος και ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ¹⁸⁸⁵. Ἀπὸ τὴν εὐρύτερη θέση Δ16: Βατώντας: Ἀδιευκρίνιστα ἐντοπίστηκε σὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἀρχαία ἐπιγραφή μὲ ὀνόματα ἀνδρῶν¹⁸⁸⁶. Αὐτὴ ἢ θέση θέλει περαιτέρω ἔρευνα γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἢ χρῆση της.

Ἡ κεφαλὴ πῆλινου ἀγαλματίου Σατύρου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν θέση Δ6: Λούτσα¹⁸⁸⁷ ἴσως δηλώνει τὴν θέση ἀρχαίου ἱεροῦ τοῦ Διονύσου. Στὴν θέση Δ17: Νέα Ἀρτάκη οἱ ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες τοῦ 3^{ου} π.Χ. αϊώνα¹⁸⁸⁸ δηλώνουν τὴν θέση ἀρχαίου νεκροταφείου, ὅπως και ἢ θέση Δ15α': Πεισῶνας: Ἄνω Πεισῶνας: Μόστρα (1^{ου} π.Χ. αϊ.)¹⁸⁸⁹.

Στὴν θέση Δ11α': Μίστρος και στὴν κοντινὴ Δ11γ' διαπιστώθηκε ἢ ὕπαρξη νεκροταφείου ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁸⁹⁰. Στὴν θέση Δ14α': Καμάριον, στὴν ἄκρη μικρῆς κοιλάδας, μεταξὺ βραχῶν λόφων, ἐντοπίστηκαν ἴχνη κατοικῆσεως ῥωμαϊκῆς και ἴσως κλασσικῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ ὄστρακα και λαξεύματα στοὺς βράχους¹⁸⁹¹, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε λόγῳ ἑλλειψῆς ἄλλων στοιχείων νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν χρῆση τῆς θέσεως. Τὴν θέση Δ15γ': Πεισῶνας¹⁸⁹² ἀναγνωρίζουμε ὡς θέση νεκροταφείου ΕΛ ἐποχῆς. Στὴν θέση Δ7: Καθενοί: Μεγάλα Λιβάδια ἢ Καμίνια βρέθηκαν και παραδόθηκαν τέσσερις ὅμοιες ἀγνύθες¹⁸⁹³, κατάλοιπο ἀρχαίου ἀργαλειοῦ και οἰκιακῆς ἢ βιοτεχνικῆς δραστηριότητας.

Στὴν θέση Δ8: Στενὴ Δίρφυος τὸ ἀρχαῖο οἰκοδόμημα πὸν λέγεται Ἅγιοι, και μὲ βάση τὴν ἐπιγραφή πὸν ἀποκαταστάθηκε ὡς ΑΠΟΛΛ[ΩΝ]ΟΣ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸν Παπαβασιλείου (πὸν ἀναφέρει τὰ παραπάνω) ὡς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος¹⁸⁹⁴. Ἡ Ἀνδρειωμένου θεωρεϊ πιθανὸν νὰ εὐσταθεῖ ἢ ἐρμηνεῖα αὐτὴ, και 30μ. ἀπὸ τὸ οἰκοδόμημα αὐτὸ διαπίστωσε τὴν ὕπαρξη λίθου ὀρθογώνιου μὲ ἀναθύρωση, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιο συγκρότημα¹⁸⁹⁵. Στὴν θέση Δ9: Καμπιά ὁ ἰσχυρὸς τοῖχος, κτισμένος μὲ πολυγωνικοὺς και ὀρθογωνίους λιθοπλίνθους, ὁ ὁποῖος φαίνεται πρῶτος¹⁸⁹⁶ δὲν ξέρουμε σὲ τί κτίσμα ἀνήκει (κτίριο, περίβολο, τεῖχος;)

Ἡ θέση Δ10: Μαυρόπουλον εἶναι ἐκτεταμένη και ἔχουν προκύψει πολλὰ εὐρήματα πὸν δὲν χρονολογοῦνται συγκεκριμένα. Ὁ μικρὸς συλημένος τύμβος πὸν περιεῖχε τάφο συλυμένο¹⁸⁹⁷ δὲν χρονολογεῖται. Ἡ θέση ἀπέναντι ἀπὸ τὸ φρούριο Κοτρῶνι Μαυροπουλείκο, ὅπου βρίσκεται ὁ βράχος Ταμαλά και ἔχουν ἐντοπισθεῖ θραύσματα κεράμων και ἀγγείων ταυτίστηκε ἀπὸ τὸν Παπαβασιλείου μὲ τὴν ἀρχαίαν πόλιν Διακρίαν¹⁸⁹⁸. Ἐπίσης στὴν θέση Δ13β': Θεολόγος: Βίδισμα

¹⁸⁸² τοῦ ἴδιου (1975)Α, σελ. 153, βλέπε Touchais (1983), σελ. 812.

¹⁸⁸³ Σάμψων (1976), σελ. 158.

¹⁸⁸⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1989), σελ. 162.

¹⁸⁸⁵ Βλέπε σχετικὰ Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁸⁸⁶ Παπαβασιλείου (1892), σελ. 633.

¹⁸⁸⁷ ΑΔ 1966, τ. 21, σελ. 232. Βλέπε και Mihaud (1970), σελ. 1094.

¹⁸⁸⁸ Ἀνδρειωμένου (1968), σελ. 141· Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 121-2· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 165.

¹⁸⁸⁹ Ἀνδρειωμένου (1968), σελ. 140-2.

¹⁸⁹⁰ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153.

¹⁸⁹¹ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 62· Sackett και ἄλλοι (1974), σελ. 179· Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66· τοῦ ἴδιου (1910), σελ. 45· Philippson (1951), σελ. 606 και 7222.

¹⁸⁹² Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 123.

¹⁸⁹³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 165.

¹⁸⁹⁴ Παπαβασιλείου (1909), σελ. 65, 206.

¹⁸⁹⁵ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 152.

¹⁸⁹⁶ ΑΔ 39, Χρον., σελ. 124. Βλέπε ἐπίσης French (1991-2), σελ. 34.

¹⁸⁹⁷ Παπαβασιλείου (1909), σελ. 206.

¹⁸⁹⁸ ἔ.ἀ, σελ. 206-7.

έντοπίσθηκαν θεμέλια οικοδομήματος κατεσκευασμένα από άργιους λίθους¹⁸⁹⁹, άγνωστου χαρακτήρα, ένω ή θέση Δ13γ': Θεολόγος: Γέροντος Τάφος ίσως άποτελει θέση άρχαίου νεκροταφείου¹⁹⁰⁰. Στην θέση Δ15β': Πεισώνας: Άνω Πεισώνας: Κοπρισσές ή επιτύμβια ένεπίγραφη στήλη μαρτυρεί την ύπαρξη νεκροταφείου πλησίον¹⁹⁰¹. Τέλος την θέση Δ14β': Καμάριον, θέση Δ του Καμαρίου, ό τύμβος πού άνεσκάφη και περιείχε τρεις τάφους κατασκευασμένους από μεγάλες λίθινες πλάκες, συλημένους μαρτυρεί την θέση άρχαίου νεκροταφείου¹⁹⁰².

Όλες οί παραπάνω θέσεις άποτελούν θέσεις κωμών κατά την ΓΕ, ΑΡ, ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ έποχή, οί όποίες άρχικά, όπως είπαμε ήταν άνήκαν σε μικρές πόλεις κράτη, από τό τέλος του 5^{ου} π.Χ. αιώνα όμως ένσωματώθηκαν οί λεκάνες ους στην χαλκιδική επικράτεια, και σε αυτήν άνήκαν μέχρι τό τέλος των έλληνικών πόλεων-κρατών με την δημιουργία της ρωμαϊκής Αχαΐας τό 27 π.Χ.

Βεβαίως, ή χαλκιδική, πού μέχρι τό ξέσπασμα του Ληλαντίου πολέμου έφτανε μέχρι τον ποταμό Λήλαντα, μετά την καταστροφή του Λευκαντίου, δηλαδή του παλαιού πολιτικού κέντρου της ΠΓ και ΓΕ Έρετρίας, επεκτάθηκε Α, ένσωματώνοντας τό Ληλάντιο πεδίο (θέσεις ΠΔ 22-ΠΔ29). Αυτό είναι τό δυτικότερο τμήμα της περιοχής ΠΔΙΙ, την όποιαν θα έξετάσουμε στην συνέχεια.

Πόλη Χαλκίς: Κοινωνική όργάνωση και οικονομία.

Πρωτογεωμετρική και γεωμετρική έποχή:

Κατά την ΠΓ έποχή στην Χαλκίδα και στις κοντινές θέσεις, καθώς και σε όλη την κατοπινή της επικράτεια Β και Α, ή κατοίκηση ήταν κατά κώμες και θα είχαν διαμορφωθεί μικρού μεγέθους πολιτικά μορφώματα, φυλετικά κράτη. Τό πολίτευμα θα ήταν βασιλεία (χωρίς να ξέρουμε την άκριβη μορφή του) και επί κεφαλής ό βασιλεύς, ό όποιος συγκέντρωνε στο πρόσωπό του την πολιτική, νομοθετική και δικαστική έξουσία, καθώς επίσης θα άσκούσε και την λατρεία του γένους. Η ΠΓ κοινωνία της Χαλκίδας θα ήταν κατά βάση άγροτοκτηνοτροφική, και θα είχε ως στόχο την έξασφάλιση της αυτάρκειας για κάθε οίκο. Ό δευτερογενής τομέας θα άσκεϊτο πολύ περιορισμένα εις ότι άφορά την κεραμεική και την χαλκούργια, ένω σε επίπεδο ύφαντουργίας θα άσκεϊτο επίσης στα πλαίσια του οίκου.

Κατά την πρώιμη και μέση Γεωμετρική έποχή τό πολίτευμα θα παρέμεινε τό ίδιο, όμως με τον συνοικισμό πού υποθέτουμε τον όγδοο αιώνα, όχι μόνο λόγω της αναλογίας με την Αθήνα και την Αττική, αλλά και λόγω του ξεσπάσματος του Ληλαντίου πολέμου, ό βασιλιάς θα απέκτησε μεγαλύτερη έξουσία γεωγραφικά, αλλά πλαισιώθηκε από τους άλλους άρχοντες, πρώην ανεξάρτητους βασιλείς φυλετικών κρατών. Ό έπιφανής βασιλιάς του τέλους του 8^{ου} αιώνα, πού σκοτώνεται μάλιστα σε ναυμαχία με τους Έρετριείς είναι ό Αμφιδάμας, προς τιμήν του όποιου τελούνται νεκρικοί άγώνες, τα *άθλα επί Αμφιδάμαντι*, στους όποιους έλαβε μέρος και ό έπικός ποιητής Ησίοδος στις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. Όμως δέν παύει ή βασιλεία μετά τον Αμφιδάμαντα. Ό τελών τους άγώνες είναι ό άδελφός του Πανίδης, ό όποιος φέρει τώρα τον τίτλο του βασιλιά.

Σε επίπεδο οικονομίας βρίσκεται σε άνάπτυξη ό πρωτογενής τομέας, αλλά ή στενοχωρία, κατά τό πρώτο τέταρτο του 8^{ου} αιώνα οδηγεί στον άποικισμό της Ιταλίας (775 π.Χ. ίδρυση των Πιθηκουσών). Η άνάπτυξη όμως της πόλεως-κράτους Χαλκίδας καθώς και της γειτονικής Έρετρίας όδήγησε σε σύγκρουση τις δύο πόλεις για την κατοχή του Ληλαντίου πεδίου και είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή του πολιτικού κέντρου της δεύτερης, δηλαδή τον οικισμό στο Λευκαντί λίγο πριν τό 700 π.Χ. και την συνακόλουθη έγκατάλειψη του φρουρίου στο ύψωμα Βράχος¹⁹⁰³, διότι τα σύνορα μετατοπίστηκαν πολύ άνατολικότερα.

¹⁸⁹⁹ Ανδρειωμένου (1960), σελ. 152.

¹⁹⁰⁰ έ.ά., σελ. 152.

¹⁹⁰¹ έ.ά., σελ. 140-2.

¹⁹⁰² Παπαβασιλείου (1900), σελ. 57-66.

¹⁹⁰³ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 131-4. Επίσης: Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 296· ΑΡ 1994-5, σελ. 31· ΑΡ 1996-7, σελ. 56-58· Coulton (1996), σελ. 161-5· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996), σελ. 288-9· ΒСН, 124, 2, 2000, σελ. 964· ΑΡ 1997-8, σελ. 64-65· ΑΡ 1999-2000, σελ. 63· ΒСН, 122, 2, 1998, σελ. 922. Πρόσφατη μελέτη: Sapouna-Sakellarakι κ. ά. (1998).

Αρχαϊκή εποχή:

Μετά τὸ 700 π.Χ., κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, τὸ συμβούλιο τῶν εὐγενῶν ἰσχυροποιεῖται καὶ μειώνει τὴν ἰσχὺ τοῦ βασιλέως, ὁ Ληλάντιος πόλεμος ὅμως ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Λευκαντίου, ἀφοῦ ἡ Ἐρέτρια, ὄχι μόνο ὑφίσταται ἀλλὰ καὶ τὸ πολιτικὸ της κέντρο ἐχειμεταφερθεῖ σὲ ἄλλη θέση, στὴν θέση τῆς ΑΡ καὶ ΚΛ Ἐρέτριας, καὶ οὐσιαστικὰ ἔχει ἐπανιδρυθεῖ. Ὁ βασιλεὺς ποὺ ἴδρυσεν τὴν νέα Ἐρέτρια ἦταν ὁ νεκρὸς πολεμιστὴς τῆς Δυτικῆς Πύλης πενήντα χρόνια πρὶν.

Ἡ Χαλκίδα συνεχίζει τὸν ἀποικισμό στὴν Δύση καὶ στὴν Χαλκιδική, καὶ κερδίζει τὸν Ληλάντιο πόλεμο. Τὸ πολίτευμά της γίνεται ἀριστοκρατικὸ, τὸ γνωστὸ ἀπιστοκρατικὸ πολίτευμα τῶν Ἱπποβοτῶν ὅλη τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ μέχρι τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰώνα. Μέχρι τότε, τὰ νέα, ἀστκά στρώματα, τὰ ὁποῖα πλούτισαν ἀπὸ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴν βιοτεχνία ποὺ ἀναπτύχθηκε μαζί μὲ τὸν ἀποικισμό, θὰ εἶχαν διεκδικήσει μερίδιο ἐξουσίας, καὶ ἴσως τὸ πολίτευμα εἶχε γίνῃ σὲ κάποιον βαθμὸ τιμοκρατικὸ. Πάντως οἱ Ἱπποβότες εἶχαν μία πολὺ μεγάλη ἐπικράτεια στὴν διάθεσή τους, ὅπου βρίσκονταν οἱ μεγάλες ἰδιοκτησίαι τους. Τὸ 506 π.Χ. ἡ ἀποτυχημένη ἐπίθεση στὴν Ἀττικὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψη τοῦ Ληλάντιου πεδίου ἀπὸ τὴν Αθήνα καὶ τὴν ἐγκατάσταση ἐκεῖ δικῶν της πολιτῶν ὡς κληρῶν.

Κλασσικὴ ἐποχὴ:

Μετὰ τοὺς Περικικοὺς πολέμους, ἡ Χαλκίδα μετέχει στὴν Δηλιακὴ συμμαχία, ἀλλὰ τὸ 446 π.Χ. ἀποστατεῖ, μαζί μὲ ὅλες τὶς ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις. Ὁ Περικλῆς τὶς ὑποτάσσει καὶ ἐπιβάλλει δημοκρατικὸ πολίτευμα στὴν Χαλκίδα. Ὁ δυσβάσταχτος συμμαχικὸς φόρος καὶ οἱ περιπέτειες τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅπου ἀκολουθοῦν ἀναγκαστικὰ οἱ Χαλκιδεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Εὐβοεῖς-πλήν Ὠρειτῶν- τοὺς κάνει νὰ ἀποστατήσουν ἐπιτυχῶς τὸ 411 π.Χ. εὐκαιρίας δοθείσης μὲ τὴν ἦττα τῶν Αθηναίων ἀπὸ τὸν σπαρτιατικὸ στόλο ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἐρετρίας. Ἔτσι βρίσκονται νὰ πολεμοῦν μὲ τὸ Λύσανδρο στοὺς *Αἰγὸς Ποταμούς*.

Ἡ Χαλκίδα ζεῖ τὴν σπαρτιατικὴ καὶ τὴν θηβαϊκὴ ἡγεμονία μέχρι τὴν ἀνοδο τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Μακεδονίας. Στὴν ἐπικράτειά της οἱ μεταβολές ποὺ θὰ ἐγίναν ἦταν ὅσο ἐνσωμάτωσε μικρότερες πόλεις κυρίως στὸ Β τμήμα τῆς ἐπικράτειας. Ὁ Φίλιππος παρενέβη στὴν Εὐβοία μὲ διάφορους τρόπους. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ἐγκαθιστᾷ στὴν πόλη μακεδονικὴ φρουρά. Δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ ἄλλη σημαντικὴ μεταβολὴ στὸ πολίτευμα καὶ στὴν ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας.

Στὴν οἰκονομία, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουμε, συμπεραίνουμε ὅτι ἤκμασαν καὶ οἱ τρεῖς τομεῖς. Ὁ πρωτογενὴς τομέας θὰ ἦταν βασικός, ἀφοῦ ἡ πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν καὶ τοῦ Λήλαντος ἦταν πολὺ ἔφορες καὶ παρήγαν δημητριακὰ, ὄσπρια, κρασί κ.λ.π. Σὲ ὄρεινὲς κῶμες θὰ ἦταν ἀνεπτυγμένος ἰδιαίτερα ὁ ἀγροτοκτηνοτροφικὸς τομέας. Ἐργαστήρια ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὴν πόλη, σημαντικὰ κτίρια καὶ κατάλοιπα κτιρίων, ὅπως τὰ κιονόκρανα τοῦ ΥΑΡ ἢ ΠΚΛ δωρικοῦ ναοῦ, ποὺ ἀποδίδονται στὸν ναὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, γλυπτὰ καὶ κεραμεικὴ ποὺ ἔχουν βρεθεῖ σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὰ χρόνια τῶν διαδόχων καὶ τῶν ἐπιγόνων ἡ ἐπικράτεια μένει σταθερὴ, μέχρι τοὺς μιθριδατικοὺς πολέμους καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή της στὴν Ἀχαΐα. Ἀπὸ τὴν ταραγμένη πολιτικὴ κατάσταση καὶ τὶς ἐξωτερικὲς παρεμβάσεις σίγουρα ἐπηρεάστηκε ἡ κοινωνία καὶ ἡ οἰκονομία τῆς πόλεως. Πάντως καὶ μέχρι τὸ τέλος τῆς ΕΛ ἐποχῆς ἡ οἰκονομία τῆς Χαλκίδας ἀκμάζει, ὅπως βλέπουμε στὸ διπλάσιο ἐμβαδὸν ποὺ ἀποκτᾷ ἡ πόλη, στὰ πολυτελῆ ΕΛ κτίρια ποὺ ἀνασκάπτονται, τὰ ἀγάλματα, τὰ ἀνάγλυφα, τὴν κεραμεικὴ, τὰ χρυσὰ στεφάνια, τὰ νομίσματα κ.λ.π.

Πρώιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Ἡ ῥωμαϊκὴ κατάκτηση θὰ σημάνει τὸ τέλος τῶν πόλεων-κρατῶν καὶ τῆς Χαλκίδας, ἀλλὰ ἡ πόλη καὶ ἡ ἐπικράτεια της θὰ ἐξακολουθήσει νὰ ὑφίσταται μέχρι τὸν τρίτο αἰώνα καὶ σὲ ὅλη τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα, στὸ Βυζάντιο, τὴν τουρκοκρατία καὶ μέχρι σήμερον θὰ κατοικεῖται ἀδιάλειπτα.

Πόλη Χαλκίς: Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερό:

Στὴν Χαλκίδα, ὅπως εἶπαμε, μαρτυροῦνται πολλὲς λατρεῖες, ἀλλὰ δὲν ξέρουμε ποῖο ἦταν τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ καὶ ποῦ βρισκόταν αὐτό. Τὸ ἱερὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι εἶχε πολιτικὸ χαρακτήρα λόγω τῆς τοποθέτησης ψηφισμάτων δὲν ξέρουμε ποῦ βρισκόταν.

Δ22: Νέα Λάμψακος:

Ι) Φυσική περιγραφή: Κωμόπολη λίγα χλμ. Ν/ΝΑ τῆς Χαλκίδας.



Ν. Λάμψακος: Ἀριστερά: ἄποψη πρὸς Δ/ΒΔ πρὸς Χαλκίδα. (φωτ. www.my.opera.com) Δεξιά: Ἄποψη ἀπὸ τὸ ὕψωμα βορείως αὐτῆς πρὸς τὰ ἀνατολικά. Στὸ βάθος ὁ Μύτικας, τὸ Βασιλικὸ καὶ τὸ Λευκαντί. Αὐτὴ ἦταν ἡ παραθαλάσσια ὁδὸς ποὺ συνέδεε τὴν κεντρικὴ μὲ τὴν νότια Εὐβοία, τὴν Χαλκίδα μὲ τὴν Ἐρέτρια.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει βρεθεῖ πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ κεραμικὴ καὶ γεωμετρικοὶ τάφοι κατὰ τὴν διάνοιξη τῶν θεμελίων τοῦ ἐργοστασίου Ἑλληνίτ¹⁹⁰⁴ (τὸ ὁποῖο ἔχει κλείσει καὶ τώρα πλέον οἱ ἐγκαταστάσεις του εἶναι ἐγκαταλελειμμένες). Κατὰ τὴν ἄρροση ἀγροῦ ἀποκαλύφθηκε μεγάλο ἀρχαῖο βοιωτικὸ μᾶλλον ἀγγεῖο¹⁹⁰⁵. Στὴν Ν. Λάμψακο ἔχουν βρεθεῖ κιβωτιόσχημοι τάφοι καὶ σαρκοφάγος τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέρχονται εἰδῶλια καὶ ἀγγεῖα τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} π.Χ. μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹⁹⁰⁶.

Ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ ἐπιτύμβια γλυπτὰ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα (μαρμάρينو λιοντάρι, ἄγαλμα γυναίκας καὶ σύμπλεγμα ποὺ παριστάνει τὴν ἀπαγωγή τοῦ Γανυμήδη ἀπὸ τὸν Δία¹⁹⁰⁷ ἢ Ἀμαζόνα ποὺ παλεύει μὲ Γρύπα¹⁹⁰⁸. Ἡ ἀ' ἐρμηνεῖα ὁδήγησε τὸν Θέμελην, ἀρχικῶς, στὸ συμπέρασμα ὅτι στὶς ἄλυκες Κοπανᾶ, ὅπου βρέθηκε τὸ σύμπλεγμα, ἦταν τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὶς πηγές ἱερὸ καὶ ἡ κώμη Ἀρπάγιον ποὺ ὑπαγόταν στὴν Χαλκίδα. Ἀντιθέτως, ἡ Σακελλαράκη θεωρεῖ ὅτι τὸ σύμπλεγμα ἀπεικονίζει γρύπα ποὺ ἔχει ἀρπάξει ἀπὸ τὸν ὦμο μίαν Ἀμαζόνα. Τέλος, ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ ἐπιτύμβιες στήλες καὶ τάφοι ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ κεραμικὴ ἑλληνιστικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς¹⁹⁰⁹.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἡ θέση κατοικήθηκε ἀπὸ τὴν ΙΙΓ ἕως τὴν ΡΩ ἐποχὴ ἀδιάλειπτα. Βέβαιη εἶναι ἡ χρῆση τῆς θέσεως ὡς νεκροταφείου Κατὰ τὴν ΓΕ, ΚΛ, ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχῇ. Πλησίον τῆς θέσεως αὐτῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν τὰ λείψανα τοῦ οἰκισμοῦ, στὸν ὁποῖο τὸ νεκροταφεῖο ἀνήκε.

Δ23α': Μύτικας:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χαλκίδας-Βασιλικοῦ. Λίγα χλμ. ἀπὸ τὴν Χαλκίδα, μετὰ τὴν Ν. Λάμψακο, βρίσκεται τὸ χωριὸ Μύτικας.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Διαπιστώθηκε ὅτι ἡ Ἁγία Τράπεζα τοῦ μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια κοιμητηριακοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου στηρίζεται ἐπάνω σὲ κυλινδρικό βωμό, ὁ ὁποῖος φέρει ἀνάγλυφη παράσταση ἑννέα ὀρθίων μορφῶν σὲ πομπή¹⁹¹⁰. Ἀπὸ τὴν ἴδια θέση προέρχονται

¹⁹⁰⁴ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150. Πρόκειται γιὰ δύο τάφους γεωμετρικῆς ἐποχῆς. Στὴν πρώτη αὐτὴ δημοσίευση ὁ ἕνας χαρακτηρίζεται πρωτογεωμετρικός. Βλέπε ἐπίσης BCH 1970, σελ. 1090· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 60· Συριόπουλος (1995), σελ. 136 5-6· ΑΔ 1972, Μελέται, σελ. 182-184.

¹⁹⁰⁵ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150.

¹⁹⁰⁶ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150· Θέμελης (1969), σελ. 163-4.

¹⁹⁰⁷ Θέμελης (1969), σελ. 163-4· BCH 1970, σελ. 1090· Ἀθήναιος, Δειπνοσοφισταί, XIII, 601· Simon-Andreiomenou (1970), σελ. 26-28.

¹⁹⁰⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 44-48.

¹⁹⁰⁹ Χωρέμης (1971), σελ. 260· Ἀνδρειωμένου (1972), σελ. 182-184.

¹⁹¹⁰ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 150.

ἐπιτύμβιες ἐνεπίγραφες στήλες¹⁹¹¹ καὶ ἀναθηματικὴ στήλη ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἡ ὁποία ἀπομιμείται ἀρχαῖα πρότυπα, ὅπου εἰκονίζεται ὁ Διόνυσος¹⁹¹².

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται γιὰ θέση ἀρχαίου νεκροταφείου. Ἐπίσης, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κυλινδρικοῦ βωμοῦ (θυμέλης;) σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀνάγλυφη ἀπεικόνιση τοῦ Διονύσου καθιστοῦν πολὺ πιθανὴ τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίου ἱεροῦ, ἴσως τοῦ Διονύσου. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ βωμοῦ στὴν ἀγία τράπεζα τῆς ὑπάρχουσας χριστιανικῆς ἐκκλησίας, στὴν θέση τῆς ὁποίας μπορεῖ νὰ ὑπῆρχε ἐπὶ Βυζαντινίου ἄλλη, ἡ ὁποία μὲ τὴν σειρὰ τῆς νὰ ἰδρῦθηκε στὴν θέση ἀρχαίου ἱεροῦ.

Δ23: Μύτικας: Δύο Δέντρα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση παρὰ τὸν Μύτικα.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀνεσκάφηκε συλημένος κιβωτιόσχημος τάφος. Ἐδῶ ἐντοπίσθηκε κοῖλον καὶ τμῆμα παρόδου ἀρχαίου θεάτρου. Ὁ χῶρος ταυτίσθηκε μὲ τὴν θέση ὅπου ὁ Παπαδημητρίου ἐντόπισε σημαντικὰ εὐρήματα¹⁹¹³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ θεάτρου σηματοδοτεῖ τὴν θέση τοῦ οἰκισμοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκαν τὰ κοντινὰ νεκροταφεῖα, καὶ προφανῶς πρόκειται γιὰ κάποια σημαντικὴ κώμη τῆς χαλκιδικῆς ἐπικράτειας.

Δ24: Μύτικας: Καρασόλια:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Γήλοφος κοντὰ στὸ Μύτικα.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βρέθηκαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη σημαντικοῦ ἀρχαίου κτιρίου καὶ ἐντοπίσθηκαν δύο ἐπιτύμβιες στήλες ἐντοιχισμένες σὲ παρακείμενο ναῖσκο. Ἡ μία φέρει ἐπιγραφή καὶ ἀνάγλυφους ῥόδακες καὶ χρονολογεῖται στὸν 4^ο π.Χ. αἰώνα, καὶ ἡ ἄλλη φέρει ἀνάγλυφο στεφάνι¹⁹¹⁴.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση νεκροταφείου 4^{ου} π.Χ. αἰώνα.

Δ25: Ἁγ. Νικόλαος-Μπούρτζι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Παραλία καὶ σύγχρονος οἰκισμὸς λίγα χλμ. ΝΑ τῆς Χαλκίδας.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στις ἀρχὲς τοῦ 20^{ου} αἰώνα βρέθηκε τετράγωνο κτίσμα, καὶ δύο χριστιανικοὶ τάφοι κατασκευασμένοι ἀπὸ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίου οἰκοδομήματος¹⁹¹⁵. Τὸ 1976 κατὰ τὶς ἐργασίες ἀποχωματώσεως γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς βρέθηκε ῥωμαϊκὴ εἰκονιστικὴ κεφαλὴ, ἴσως ἀπὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο. Ἐπιφανειακὴ ἔρευνα ἀπέδωσε ἐπίσης τμῆματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ἀρχαίου οἰκοδομήματος¹⁹¹⁶.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαία θέση ΡΩ χρόνων.



Ἁγ. Νικόλαος, Μπούρτζι: τὸ βενετικὸ φρούριο καὶ ἡ παραλία (www.geography.nu καὶ Evia.guide)

¹⁹¹¹ Παπαβασιλείου (1894), σελ. 630-2.

¹⁹¹² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 93.

¹⁹¹³ τῆς ἰδίας (1987), σελ. 210.

¹⁹¹⁴ Σάμψων (1973-4), σελ. 491.

¹⁹¹⁵ Παπαβασιλείου (1901), σελ. 43-45.

¹⁹¹⁶ Σάμψων (1976), σελ. 159.

Δ26α': Βασιλικό:

- I) Φυσική περιγραφή: Κωμόπολη που απέχει 7-8 χλμ ΝΑ της Χαλκίδας κοντά στον Άγιο Νικόλαο.
- II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στο κοινοτικό κατάστημα φυλάσσονταν το 1987 αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίου κτιρίου, ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη ελληνιστικῶν χρόνων και σπλεγγίδες¹⁹¹⁷. Παραδόθηκε πώρινο δωρικό κιονόκρανον, λύχνος χρονολογούμενος στο 200 π.Χ. και ακρωτηριασμένο ἄγαλμα νέου, με ένθετη κεφαλή ρωμαϊκῶν χρόνων¹⁹¹⁸. Η Ασφάλεια Χαλκίδας επίσης κατέσχεσε από κάτοικο του Βασιλικού δύο πήλινα ελληνιστικά ειδώλια παιδιῶν¹⁹¹⁹. Ἐδῶ ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ λείψανα κτιρίων ελληνιστικῶν και ρωμαϊκῶν χρόνων και ενεπίγραφη επιτύμβια στήλη 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹⁹²⁰
- III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση κατοίκησης και ΕΛ νεκροταφείου. Τὰ ευρήματα εἶναι πολὺ λίγα για νὰ ἔξαχθοῦν περαιτέρω συμπεράσματα. Ἴσως αὐτὸ νὰ ὀφείλεται και στο ὅτι δὲν ἔχουν γίνει στο Βασιλικὸ ἐκτεταμένες ἀνασκαφικὲς ἔρευνες.

Δ26β': Βασιλικό: Ἐργοστάσιο Σέλμαν:

- I) Φυσική περιγραφή: Θέση ΒΑ του ἔργοστασίου Σέλμαν, τὸ ὁποῖο βρίσκεται στο Α ἄκρο της κωμοπόλεως, παρὰ τὴν ἀκτὴ.
- II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Βρέθηκαν λείψανα ἀρχαίων τάφων, πρωτογεωμετρικός κρατηρίσκος, ἀρχιτεκτονικά μέλη κτιρίου, ἀμφορίσκος 6^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ενεπίγραφη στήλη 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα και λίθινη λεκανίδα¹⁹²¹. Δύο ἀκόμη επιτύμβιες ἀετωματικὲς στήλες ἤλθαν στο φῶς στο παρακείμενο χωράφι. Ἀπὸ ἐπιτόπια ἔρευνα διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ ελληνιστικοῦ πιθανῶς νεκροταφείου στην θέση αὐτὴν¹⁹²².
- III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση κατοίκησης ΠΓ, ΑΡ, ΚΛ και ΡΩ ἐποχῆς. Ἀνήκει στην εὐρύτερη θέση του Βασιλικού. Πιθανὴ θέση ΕΛ νεκροταφείου.

Δ26γ': Βασιλικό: Ἄγ. Κωνσταντῖνος:

- I) Φυσική περιγραφή: Ὑψωμα που βρίσκεται ΒΑ του Βασιλικού, 500μ. ΒΑ της κωμοπόλεως.
- II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐπισημάνθηκαν λείψανα περιμετρικοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου και κτίσματα στην κορυφὴ του ὕψωματος. Ἀπὸ τὴν τοιχοδομίας χρονολογοῦνται στην ελληνιστικὴ ἐποχὴ. Ἐπισημάνθηκαν επίσης κλασσικὰ και ελληνιστικὰ ὄστρακα¹⁹²³. Ἐπίσης ἐντοπίσθηκαν λείψανα¹⁹²⁴ μεγάλου ελληνιστικοῦ κτιρίου, πιθανῶς ἀγροικίας, ἐκεῖ κοντά.
- III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανὴ θέση φρουρίου ΕΛ ἐποχῆς.

Δ26δ': Βασιλικό: Ἐργοστάσιο ΒΥΕΚΑ:

- I) Φυσική περιγραφή: Ἐργοστάσιο στο Βασιλικό.
- II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἀπὸ τὸν χῶρο του ἔργοστασίου προέρχονται πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα του μουσεῖου Χαλκίδας¹⁹²⁵.
- III) Αναγνώριση-ταύτιση:

Δ26ε': Βασιλικό: Σουβάλα:

- I) Φυσική περιγραφή:
- II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Βρέθηκε πώρινος κλειστός κιβωτιόσχημος τάφος. Καθ' ὅλο τὸ μῆκος του σώματος του νεκροῦ βρέθηκαν χρυσὰ φύλλα στεφάνου. Ἐντὸς του τάφου βρέθηκαν επίσης

¹⁹¹⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 214.

¹⁹¹⁸ τῆς ἰδίας (1993), σελ. 198.

¹⁹¹⁹ τῆς ἰδίας (1988), σελ. 204.

¹⁹²⁰ BCH 108, σελ. 812· ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 152-155· BCH 117, 1993, σελ. 874· Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 207-210.

¹⁹²¹ Τουλούπα (1980), σελ. 224.

¹⁹²² Χωρέμης (1970), σελ. 255.

¹⁹²³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ 165 · BCH 120, 3, 1996, σελ. 1295.

¹⁹²⁴ Σάμψων (1988-9), σελ. 169.

¹⁹²⁵ AR 1976-7, σελ. 16· ΑΔ 27, Χρον., σελ. 341-3· Συριόπουλος (1995), σελ. 1301· ΑΔ 1983, Χρον. σελ. 152.

13 μυροδοχεῖα, δύο χρυσᾶ ἐνώτια, μία πρόχους, ἕνας λύχνος, ἕνα πῶμα ἀγγείου καὶ χάλκινα καρφιά¹⁹²⁶.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται μᾶλλον γιὰ μεμονωμένο τάφο, ἐκτὸς ἂν ἀνασκαφοῦν καὶ ἄλλοι πλησίον αὐτοῦ.

Δ26: Βασιλικό: Μύλοι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση κοντὰ στὸ Βασιλικό.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βρέθηκαν λείψανα κτιρίου ἑλληνιστικῆ ἐποχῆς καὶ τμῆμα ἐνεπίγραφης ἐπιτύμβιας στήλης 3^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ἐπίσης περιουλελήγη κεραμεικὴ 4^{ου}-1^{ου} π.Χ. αἰώνα¹⁹²⁷.

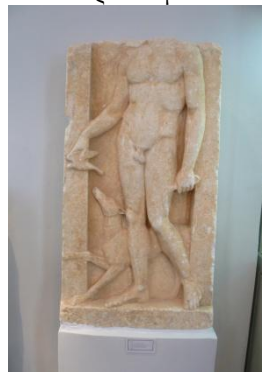
III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση κατοίκησης ΕΛ ἐποχῆς, πιθανὴ θέση νεκροταφείου.

Δ27α': Φύλλα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ πὺν βρίσκεται 2-3 χλμ. Β-ΒΔ τοῦ Βασιλικοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀπὸ τὸ χωριὸ προέρχεται μαρμάρινη ἐπιτύμβια στήλη μὲ παράσταση γυμνοῦ ἐφήβου μὲ τὸν σκύλο του, πὺν φυλάσσεται στὸ μουσεῖο Χαλκίδας καὶ χρονολογεῖται γύρω στὸ 360 π.Χ.¹⁹²⁸. Ἀπὸ τὸ χωριὸ προέρχονται πῶρινα καὶ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἕνα ψευδοκορινθιακὸ κιονόκρανο¹⁹²⁹. Γεωλογικὴ μελέτη ὁλόκληρου τοῦ Ληλαντίου Πεδίου ἔχει γίνεῖ ἀπὸ τὸν Σ. Λεοντάρη¹⁹³⁰.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση ΥΚΛ νεκροταφείου πὺν ἀνήκει σὲ παρακείμενο οἰκισμό.



Ἀριστερά: Φύλλα (θέση Δυὸ πύργου). (φωτ. www.trivago.gr) . Δεξιά: Μουσεῖο Χαλκίδας: μαρμάρινη ἐπιτύμβια στήλη μὲ παράσταση γυμνοῦ ἐφήβου μὲ τὸν σκύλο του (γύρω στὸ 360 π.Χ.)

Δ27β': Φύλλα: Ἐκκλησία τῆς Παναγίας:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ βρίσκεται μεταξὺ Φύλλων καὶ Ἀφρατίου (χωριοῦ πὺν βρίσκεται Α τῶν Φύλλων καὶ Β τοῦ Βασιλικοῦ, πίσω ἀπὸ τὸν λόφο Καστέλλι, ὅπου τὸ φρούριο τοῦ Φραγκοκαρυστινοῦ ἱππότη Λικαρίου).

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Τὸ 1892 δημοσιεύθηκαν ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές ἀπὸ ἀρχαῖες ἐπιτύμβιες πλάκες πὺν ὁ Παπαβασιλείου βρῆκε στὴν ἐκκλησία¹⁹³¹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τμῆμα τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῆς εὐρύτερης θέσης τῶν Φύλλων.

Δ27γ': Φύλλα: Μονὴ Ἀγ. Γεωργίου ΑΡΜΑ:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Μονὴ πὺν βρίσκεται ΒΑ των Φύλλων.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ καθολικὸ τῆς μονῆ ἔχουν ἐντοιχισθῆ δύο ἀρχαῖες στήλες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἢ μία γράφει ΑΡΜΑ καὶ ἢ ἄλλη φέρει πολὺπλοκο ἀνθέμιο. Ὁ Γεωργιάδης παρατήρησε ἴχνη ἀρχαίων λίθων σὲ κάποια μέρη τῶν θεμελίων, καὶ ὅτι ὅλες οἱ γωνίες, οἱ

¹⁹²⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 296· ΑΡ 1999-2000, σελ. 63.

¹⁹²⁷ Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 207-210.

¹⁹²⁸ Τουλούπα (1979), σελ. 181· ΑΔ 36, 1981, Μελέται, σελ. 188-198, πίν. 81-84· ΑΡ 1987-8, σελ. 19· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 86-87.

¹⁹²⁹ ΑΔ 30, 1975, Χρον., σελ. 152-155· ΒCH 108, 1983, σελ. 812· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 300.

¹⁹³⁰ Λεοντάρης (1974), σελ. 33-48.

¹⁹³¹ Παπαβασιλείου (1892), σελ. 632.

θόλοι και τὰ παράθυρα τοῦ ναοῦ ἔχουν κτισθεῖ ἀπὸ ἀρχαῖο ὑλικὸ ἀπὸ ψαμμίτη λίθο. Τὸ πέτρωμα ἔχει λατομηθεῖ στὸν Σαγλανέα τῆς Βοιωτίας, ὅπου τὰ λατομεῖα ἐκτείνονταν σὲ ἀπόσταση 1000μ. μὲ κατεύθυνση Α-Δ παράλληλα πρὸς τὴν ἀκτὴν.

Οἱ θόλοι τῆς ἐκκλησίας ἐδράζονται ἐπάνω σὲ κίονες που φέρουν μαρμάρινα ἢ ἀσβεστολιθικὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα. Αναφέρεται ἐπίσης ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη πλάκα καὶ δωρικὰ κιονόκρανα¹⁹³².



Φύλλα: Ἅγιος Γεώργιος ΑΡΜΑ: τὸ καθολικό. Ἀποψη ἐξωτερικοῦ, ὅπου εἶναι ἐντοιχισμένα spolia καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ (τετρακιόνιος σταυροειδῆς ἐγγεγραμμένος) μὲ τοὺς ἀρχαίους κίονες (φωτ. www.egnomi.gr καὶ www.lilantio.gr)

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Στὴν ἐκκλησία ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ ἀρχαίων κτιρίων τοῦ παρακείμενου ΥΚΛ οἰκισμοῦ, ἐκτὸς ἂν νεότερη ἀνασκαφικὴ ἐρευνα ἀποδείξει ὅτι ἡ ἴδια ἢ θέση τοῦ μοναστηριοῦ εἶναι θέση ἀρχαίου ἱεροῦ.

Δ27δ': Φύλλα: Βρυσάρα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση πλησίον τῆς μονῆς Ἁγ. Γεωργίου ΑΡΜΑ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ὑπῆρχε παλαιὸ ναῦδριον, τὸ ὁποῖο ἐπισκευάσθηκε τὸ 1975. Κατὰ τὶς ἀπαραίτητες ἐκσκαφές ἀποκαλύφθηκαν ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, βάση περιορραντηρίου, καὶ ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη στήλη τέλους 4^{ου} π.Χ. αἰώνα¹⁹³³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἴσως ἀνήκαν στὸ ἱερό ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται ἡ βάση τοῦ περιορραντηρίου, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ βρίσκεται στὴν θέση τοῦ χριστιανικοῦ ναῦδριου, καὶ ἡ ἐπιτύμβια στήλη στὸ ΥΚΛ-ΕΛ νεκροταφεῖο τῶν Φύλλων.

Δ27ε': Φύλλα: Ἀργυροῦ:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση 10 χλμ. Α τῶν Φύλλων.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βρέθηκαν ἑπτὰ τάφοι ῥωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων¹⁹³⁴.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση ΡΩ καὶ ΥΡΩ νεκροταφείου.

Δ27στ': Φύλλα: Κομματάκια:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση 1 χλμ. Ν τῆς Ἀργυροῦς.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα μικροῦ συνοικισμοῦ κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς¹⁹³⁵.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση τοῦ ΥΚΛ-ΕΛ οἰκισμοῦ τῶν Φύλλων.

Δ27ζ': Φύλλα: Νιχώρι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση κοντὰ στὰ Φύλλα.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐχει ἐντοπισθεῖ μαρμάρινο ἐνεπίγραφο ἀρχιτεκτονικὸ μέλος σὲ ἐκκλησία ἐρειπωμένη. Ἡ θέση αὐτὴ κεῖται ἐπίσης πλησίον τῶν Φύλλων¹⁹³⁶.

¹⁹³² Παπαβασιλείου (1892), σελ. 632· Γεωργιάδης (1914), σελ. 192-197.

¹⁹³³ Σάμψων (1975)Α, σελ. 152.

¹⁹³⁴ BCH 99, 1975, σελ. 76· AAA 7, 1974, σελ. 338-341· Σάμψων (1973-4), σελ. 483-4.

¹⁹³⁵ Σάμψων (1973-4), σελ. 483-4.

¹⁹³⁶ Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 123.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Προέρχεται πιθανώς από κάποιο κτίριο του οικισμού ή από άλλη κατασκευή.

Δ27: Φύλλα: Βράχος:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση ΒΔ του Βασιλικού και Δ του λόφου Καστέλλι (όπου το ένετικό φρούριο του ίππότη Λικαρίου). Πρόκειται για πετρώδη επιμήκη λόφο, απόκρημνο προς την πλευρά του φρουρίου και όμαλου από την πλευρά της πεδιάδας.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έπάνω σε αυτό ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ένετοπίσθηκαν λείψανα αρχαίου φρουρίου. Ο Παπαβασιλείου όμιλεί για περίβολο με πύλες και για συγκροτήματα δωματίων στην κορυφή του, προοριζόμενα, κατά τον ανασκαφέα, για την διαμονή στρατιωτών, αξιωματικών και στρατηγών. Θεωρεί ότι το φρούριο ανήκε στην Χαλκίδα, έπειδή κείται Β του ποταμού Λήλαντος, τον όποιο θεωρεί φυσικό όριο μεταξύ των επικρατειών Χαλκίδας και Έρετρίας. Το χρονολογεί πριν την εγκατάσταση Αθηναίων κληρούχων στο Δηλάντιο πεδίο (506 π.Χ.), αλλά πιστεύει ότι κατόπιν χρησιμοποιήθηκε και από τους Αθηναίους «*ίνα τούς τε κλήρους φυλάττωσιν και τούς Χαλκιδείς φόβω συνέχωσιν*»¹⁹³⁷.

Από το 1994 μέχρι σήμερα επανεξετάσθηκε ή θέση. Οί νέες έρευνες¹⁹³⁸ έδειξαν ότι τον λόφο περιβάλλει από ΝΔ προς ΒΑ μεγάλος όχυρωματικός περίβολος πρωτοελλαδικής έποχης. Με νεότερο τείχος στην ΝΔ πλευρά του αποκλείσθηκε ένα τμήμα του προϊστορικού περιβόλου και κατέστησε χρήσιμο τον υπόλοιπο περβολο και την μέσα σ' αυτόν περικλειόμενη έκτασιν της κορυφής του λόφου. Ο νεότερος περίβολος χρονολογείται στην ύστεροραϊκή έποχή.

Στά πέντε κτιριακά συγκροτήματα που ανασκάφηκαν εντός του περιβόλου βρέθηκε κεραμεική τέλους 6^{ου}- αρχών 3^{ου} π.Χ. αιώνα (όστρακα μελανόμορφων άγγείων) και μία αίχμη βέλους. Τα κτίρια είχαν λίθινα θεμέλια, επάνω στα όποια έβαινε ώμοπλινθοδομή, και στεγάζονταν με λακωνική και κορινθιακή κεράμωση.

Κάτω από τα δάπεδα των δωματίων 2, 4 και 17 που ανασκάφηκαν βρέθηκαν θραύσματα ύστερογεωμετρικών άγγείων (725-700 π.Χ.)¹⁹³⁹. Επίσης, βρέθηκαν όστρακα ύστερης πρωτογεωμετρικής και γεωμετρικής έποχης, πράγμα που σημαίνει ότι ο λόφος κατοικήθηκε και κατά τις έποχές αυτές¹⁹⁴⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Όπως προκύπτει από τα ευρήματα, ο λόφος όχυρώθηκε αρχικώς κατά την πρωτοελλαδική έποχή και κατόπιν εγκαταλείφθηκε. Αρκετά άργότερα, κατά την πρωτογεωμετρική έποχή επαναχρησιμοποιήθηκε από κάποια κοινότητα που έμενε κοντά, ίσως κατά την διάρκεια κάποιας τοπικής έμβέλειας σύγκρουσης.

Στά τέλη του 8^{ου} π.Χ. αιώνα, όπου τοποθετείται χρονικώς ή έναρξη του *Ληλαντίου Πολέμου*, ή φυσικά όχυρή θέση του προϊστορικού φρουρίου επαναχρησιμοποιήθηκε από τους Χαλκιδείς, για να φρουρεί τα Α όρια της *χαλκιδικής*, ή από τους Έρετριείς για να φυλάσσει τα Δ όρια της έρετρικής επικράτειας, ή όποια έφθανε πιθανότατα προς Δ μέχρι τον Λήλαντα ποταμό. Ο Λήλας δέν ήταν άεναος ή βαθύς και δύσκολος στο να τον περάσει κανείς ποταμός, δέν είναι δηλαδή φυσικό όριο που να μπορεί να αποτελέσει εύκολα και πολιτικό όριο, αλλά είναι το μόνο φυσικό όριο ανάμεσα στις επικράτειες Χαλκίδας και Έρετρίας. Τον 7^ο αιώνα π.Χ., μετά την ήττα της Έρετρίας, τα όρια της Έρετρικής μετακινήθηκαν όριστικά προς Α και το φρούριο εγκαταλείφθηκε¹⁹⁴¹.

Αν ήταν φρούριο των Χαλκιδέων, χρησιμοποιήθηκε για όσο χρονικό διάστημα τα πολιτικά όρια Χαλκιδικής και Έρετρικής βρίσκονταν στον ποταμό *Λήλαντα*, και μετά την νίκη των Χαλκιδέων επί των Έρετριέων, την επέκταση της Χαλκιδικής ανατολικότερα και την καταστροφή του Λευκαντίου χρησιμοποιήθηκε ως μεθοριακό φρούριο των Χαλκιδέων κάποια άλλη φυσικά όχυρη θέση ανατολικότερα. Το γεγονός όμως ότι το φρούριο των Φύλλων στη

¹⁹³⁷ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 131-4.

¹⁹³⁸ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996), σελ. 288-289· Sapouna-Sakellarakı κ. ά. (2002).

¹⁹³⁹ Πρόσφατη μελέτη: Sapouna-Sakellarakı κ. ά. (1998).

¹⁹⁴⁰ Beck (2004), σελ. 298-301.

¹⁹⁴¹ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 296· AR 1994-5, σελ. 31· AR 1996-7, σελ. 56-58· Coulton (1996), σελ. 161-5· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996), σελ. 288-9· BCH, 124, 2, 2000, σελ. 964· AR 1997-8, σελ. 64-65· AR 1999-2000, σελ. 63· BCH, 122, 2, 1998, σελ. 922.

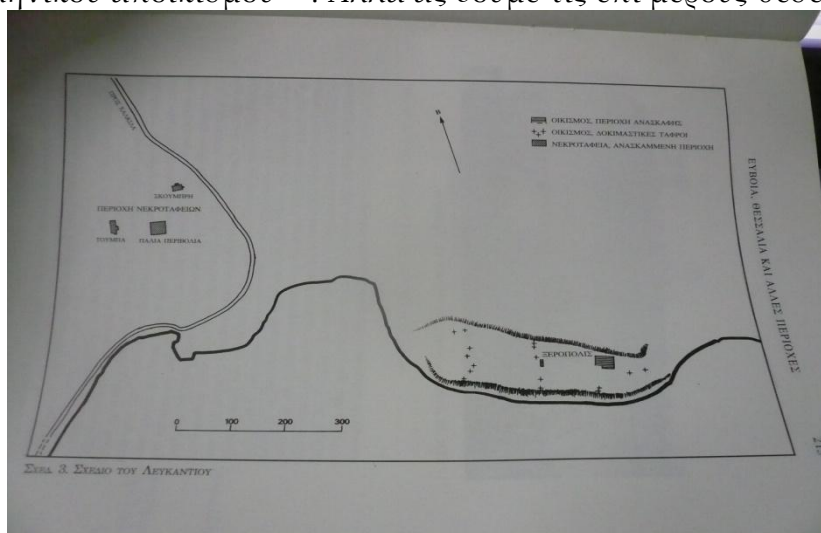
θέση Βράχος βρίσκεται στην ανατολική όχθη του ποταμού, μέσα στην λεκάνη Φύλλων-Βασιλικού-Λευκαντίου και πολύ κοντά στο πολιτικό κέντρο της Ξηροπόλεως, με πολύ καλή ορατότητα μέχρι την Λάμπυρα, σε συνδυασμό με την καταστροφή του Λευκαντίου στα τέλη του 8ου π.Χ. αιώνα και την ταυτόχρονη εγκατάλειψή του, μάς οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το φρούριο ήταν μεθοριακό φρούριο της πρώιμης έρετρικής, χρησιμοποιήθηκε δηλαδή από τους κατοίκους του Λευκαντίου, δηλαδή του Έρετριείς¹⁹⁴², για να κατοπτρεύει το Ληλάντιο πεδίο και τις κινήσεις του Ίππικου της Χαλκίδας. Εύκολα μπορούσε να μεταδώσει μήνυμα χαλκιδικής επίθεσης στο Λευκαντί με φωτιά (φρυκτωρία) ή με αντανάκλαση κάποιου γυαλιστερού αντικειμένου.

Όταν αργότερα, στα τέλη του 6ου π.Χ. αιώνα, οι Χαλκιδείς ήττηθηκαν από τους Αθηναίους μετά την εισβολή των Χαλκιδίων και των Βοιωτών στην Αττική και την σύγκρουση που επακολούθησε, ή Αθήνα εγκατέστησε στο Ληλάντιο πεδίο Αθηναίους κληρούχους και επαναχρησιμοποίησε το φρούριο στο ύψωμα Βράχος. (Πιστεύεται ότι η Έρετρια, ή όποια πρό εκατόν πενήντα ετών είχε ήττηθεί από τους Χαλκιδείς στην τελευταία φάση του Ληλάντιου Πολέμου, τήρησε στάση φιλική προς της Αθήνα.) Θεωρείται μάλιστα, ότι τα κτίρια (στρατώνες) που βρίσκονται στο έσωτερικό του περιβόλου στην κορυφή του λόφου, είναι στραμμένα προς Δ-ΒΔ και όχι προς άλλη κατεύθυνση, διότι ήλεγχαν όλο το Ληλάντιο πεδίο, κυρίως όμως προς την κατεύθυνση της έχθρικώς διακειμένης Χαλκίδας¹⁹⁴³.

Δ28': Λευκαντί:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση λίγα χλμ. ΝΑ του Βασιλικού, παρά τις νότιες ακτές της Εύβοιας. Η χερσόνησος της Ξηροπόλεως, όπου ο ανθρωπογενής επιμήκης λόφος, σχηματίζει Δ και Α δύο όρμους με αμμώδη ακτή.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έχουν ανασκαφεί πρωτογεωμετρικά¹⁹⁴⁴ και γεωμετρικά στρώματα. Πρόκειται για τρία νεκροταφεία (Σκουμπρή του 11-10ου αι., Τούμπας και Παλαιών Περιβολίων εν χρήσει μεταξύ 950-850 π.Χ.) και ένα οικισμό (Ξηρόπολη), που κατοικήθηκε από τα τέλη του 10ου π.Χ. αιώνα έως το 700 π.Χ., όποτε καταστράφηκε βιαίως από φωτιά. Οι όρμοι ασφαλώς θα χρησίμευσαν κατά την εποχή του Χαλκού και την πρώιμη εποχή του Σιδήρου ως λιμάνια, μέσω των οποίων πραγματοποιούνταν οι επαφές με την Κύπρο και την Ανατολική Μεσόγειο κατά την πρώιμη εποχή του Σιδήρου, καθώς και με την Δύση κατά τον 8ο π.Χ. αιώνα, την εποχή της έναρξης του Β' ελληνικού αποικισμού¹⁹⁴⁵. Αλλά ας δούμε τις επί μέρους θέσεις αναλυτικώς.



Τοπογραφικό Λευκαντίου. (Desborough 1995)

¹⁹⁴² Βλέπε παρακάτω: θέση Δ28: Λευκαντί και Δ32: Έρετρια.

¹⁹⁴³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 296· AR 1994-5, σελ. 31· AR 1996-7, σελ. 56-58· Coulton (1996), σελ. 161-5· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996), σελ. 288-9· BCH, 124, 2, 2000, σελ. 964· AR 1997-8, σελ. 64-65· AR 1999-2000, σελ. 63· BCH, 122, 2, 1998, σελ. 922.

¹⁹⁴⁴ Καραπασχαλίδου (1997), σελ. 398-401· AR 2002-3, σελ. 52.

¹⁹⁴⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48.

Δ28α': Λευκαντί: Νεκροταφείο κτήματος Σκουμπρή:

I) Φυσική περιγραφή:

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Από τὸ 1964 ἕως τὰ μέσα περίπου τῆς δεκαετίας τοῦ '80, διενήργησε ἀνασκαφές σὲ ὅλη τὴν ζώνη ὅπου εἶχαν προκύψει ἐπιφανειακὰ εὐρήματα ἢ βρετανικὴ ἀρχαιολογικὴ σχολὴ σὲ συνεργασία μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία. Ἀνασκάφηκαν κιβωτιόσχημοι τάφοι ἐκτεταμένου νεκροταφείου ποὺ περιεῖχαν ὡς κτερίσματα τῶν νεκρῶν ἀγγεῖα, ὄπλα καὶ κοσμήματα. Πρόκειται γιὰ καύσεις καὶ ἐνταφιασμούς, ἐνῶ βρέθηκαν καὶ ταφικὲς πυρές.



Τοπογραφικὸ τοῦ Λευκαντίου. (www.lefkandi.classics.ox.ac.uk)

Ἡ χρῆση τοῦ νεκροταφείου ξεκινάει στὴν ὑπομυκηναϊκὴ ἐποχὴ καὶ φθάνει μέχρι τὴν μεσογεωμετρικὴ (63 τάφοι καὶ 19 πυρές). Ὁ Desborough παρατηρεῖ ὅτι οἱ τάφοι τῆς ὕστερης ὙποΜΥ περιόδου ἢ πρώιμης ΠΓ παρουσιάζουν μία παραλλαγὴ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐθίμων ταφῆς, ἢ ὁποία συνίσταται στὸ ὅτι οἱ προσφορὲς πρὸς τοὺς νεκροὺς τοποθετοῦνταν μέσα στοὺς τάφους, ἀλλὰ οἱ ἴδιοι οἱ νεκροὶ εἶχαν ἀποτεφρωθεῖ στὶς παρακείμενες πυρές. Μετὰ τοποθετοῦνταν ἢ τέφρα τοῦ νεκροῦ καὶ τὰ κτερίσματα μέσα στὸν τάφο, ἀλλὰ τὰ κτερίσματα τακτοποιοῦνταν γύρω ἀπὸ τὴν τέφρα σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἐνταφιασμένο σῶμα¹⁹⁴⁶. Ὁ ἴδιος ἐρευνητὴς παρατηρεῖ ἐπίσης ὅτι ὁμοιότητες μὲ τὴν Ἀθήνα παρουσιάζουν καὶ τὰ κοσμήματα (δακτυλίδια, πόρπες τοξωτοῦ ἢ ἀψιδωτοῦ τύπου μὲ ὑπερυψωμένο τόξο, περόνες μὲ σφαιρικὸ ἔξαγμα καὶ δισκοειδῆ κεφαλὴ, καὶ αὐτὲς μὲ πεπλατυσμένο τὸ ἀνώτερο τμῆμα τοῦ στελέχους καὶ μικρὴ σφαιρικὴ κεφαλὴ¹⁹⁴⁷) καὶ ἡ κεραμικὴ (ὑστατὴ ὙποΜΥ-ΠΓ ἀμφορίσκοι, λήκυθοι, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, πρόχοι, κύλικες, σκύφοι, μικρὲς ὑδρίες, οἰνοχόες, τριπλᾶ ἀγγεῖα ποὺ ἀπηχοῦν τὴν μυκηναϊκὴ παράδοση, ἀσυνήθιστα ἀγγεῖα, μὲ χαρακτηριστικὸ τὸ χαμηλὸ κωνικὸ πόδι καὶ βεβαίως ὁ Κένταυρος ποὺ βρίσκεται τὸ παράλληλό του στὸ ἐλάφι ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ)¹⁹⁴⁸.

Οἱ τάφοι περιεῖχαν πολλὰ ἀντικείμενα εισηγμένα ἀπὸ τὴν Κύπρο, ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰῶνα, κάτι ποὺ ἀποδεικνύει τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις τοῦ Λευκαντίου μὲ τὸν Αἰγαϊακὸ χῶρο καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο¹⁹⁴⁹ μεταξὺ 10^{ου} καὶ τέλους 9^{ου} π.Χ. αἰῶνα¹⁹⁵⁰. Στὸ τέλος τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰῶνα καὶ τὰ τρία νεκροταφεῖα σταματοῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται.

¹⁹⁴⁶ Desborough (1995), σελ. 73-75 καὶ 219.

¹⁹⁴⁷ τοῦ ἴδιου (1995), σελ. 74 καὶ 218.

¹⁹⁴⁸ τοῦ ἴδιου (1995), σελ. 218.

¹⁹⁴⁹ Σχετικὰ μὲ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς περιόδου αὐτῆς γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο βλ. Coldstream (1997), σελ. 124-128.

¹⁹⁵⁰ Popham-Sackett (1965), σελ. 30· τῶν ἰδίων (1964-1966), σελ. 91-182· AR 1964-65, σελ. 16-18· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 34 καὶ τῶν ἰδίων (1974), σελ. 130· AR 1966-67, σελ. 12 καὶ ἐξῆς· AR 1967-68, σελ. 12· AR 1968-69· σελ. 8· AR 1969-70, σελ. 8-10· Archaeology, τ. 25, 1972, σελ. 8-19· Popham-Sackett-Themelis (1980) καὶ τῶν ἰδίων (1979)· AR 1970-1, σελ. 7-8· Sackett (1971), σελ. 267· Desborough (1995), σελ. 214, 230· AR 1980-1, σελ. 7· ΑΔ 1980, Χρον. σελ. 224· ΑΔ 1981, Χρον. σελ. 199-200,

III) Αναγνώριση-ταύτιση: ΠΓ και ΠΓΕ-ΜΓΕ νεκροταφείο που ανήκε στον παρακείμενο οικισμό της Ξηροπόλεως. Ο οικισμός γύρω στο 800 π.Χ. ύφίσταται κάποια καταστροφή, όπως μαρτυρεί το στρώμα καταστροφής ΜΓ Ι στην Ξηρόπολη, αλλά ξανακατοικείται¹⁹⁵¹.



Εικ. 3 Τροχήλατο ειδώλιο ελαφιού από τον Κεραμεικό, στροφή προς τελευταίο τέταρτο 10ου αι.π.Χ.



Πρωτογεωμετρικά πήλινα ειδώλια από Αθήνα και Λευκαντί παρόμοια σε κατασκευή και διακόσμηση.

Δ28β': Λευκαντί: Νεκροταφείο Παλαιών Περιβολίων:

I) Φυσική περιγραφή: Επίπεδη έκταση κοντά στην Τούμπα, τους δύο όρμους και τον λόφο της Ξηροπόλεως.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Και στο νεκροταφείο αυτό ανασκάφηκε μεγάλος αριθμός τάφων και πυρών (47 τάφοι και 46 πυρές) που περιείχαν παρόμοια κτερίσματα με τους τάφους του νεκροταφείου του κτήματος Σκουμπρή, ωστόσο το νεκροταφείο αυτό ήταν σε χρήση μεταξύ 950-850 π.Χ.¹⁹⁵². Εντύπωση προκαλεί η έπιμονή της ντόπιας κεραμεικής (σχήματα αγγείων και διακόσμηση) σε έναν ΥποΠΓ ρυθμό, συνέχεια του αττικής έπιρροής ΠΓ ρυθμού του 10^{ου} αι.π.Χ., ενώ παρατηρείται σχεδόν πλήρης απουσία εισηγμένων αττικών ΠΓΕ αγγείων. Συνηθισμένα μοτίβα του είναι ακόμα τα δικτυωτά τρίγωνα, οι όμοκεντροί κύκλοι και ήμικύκλια¹⁹⁵³. Στο τέλος του 9^{ου} π.Χ. αιώνα, όπως είπαμε, και τα τρία νεκροταφεία σταματούν να χρησιμοποιούνται.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: ΠΓ και ΓΕ νεκροταφείο που ανήκε στον παρακείμενο οικισμό της Ξηροπόλεως.

Δ28γ': Λευκαντί: Τούμπα:

I) Φυσική περιγραφή: Χαμηλός λόφος κοντά στα νεκροταφεία Σκουμπρή και Παλαιών Περιβολίων και στον χαμηλό ανθρωπογενή λόφο της Ξηροπόλεως.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στην κορυφή του λόφου της Τούμπας ήλθε στο φως μεγάλων διαστάσεων άψιδωτό περίστυλο οικοδόμημα, χρονολογούμενο στο α' ήμισυ του 10^{ου} π.Χ. αιώνα. Τα θεμέλιά του ήταν λίθινα και οί τοίχοι κατασκευασμένοι από ώμοπλίνθους. Η στέγη ήταν δικλινής και ήμικωνική στην άψίδα, και στηριζόταν σε άξονική κιονοστοιχία. Έσωτερικώς χωρίζεται σε ένα προστώο, ένα δωμάτιο με διμερή διαίρεση, ένα κεντρικό θάλαμο, δύο

202-203· ΑΔ 1986, Χρον., σελ. 56· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 59-60 και 94-96· ΑΔ 1970, Χρον., σελ. 258-260· ΒΧΗ 94, 1970, σελ. 1094-1095· Θέμελης (1969), σελ. 98-102· Συριόπουλος (1995), σελ. 130-131 και 1366. Βλ. επίσης: Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48· Λαιμού (2012), σελ. 49-56.

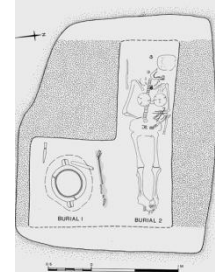
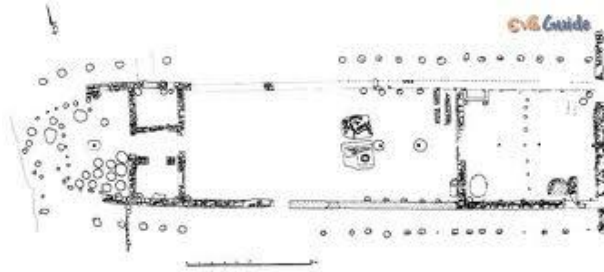
¹⁹⁵¹ Coldstream (1997), σελ. 261.

¹⁹⁵² Popham-Sackett (1965), σελ. 30· τών ιδίων (1964-1966), σελ. 91-182· ΑΡ 1964-65, σελ. 16-18· ΑΡ 1966-67, σελ. 12 και έξης· ΑΡ 1967-68, σελ. 12· ΑΡ 1968-69· σελ. 8· ΑΡ 1969-70, σελ. 8-10· Archaeology, τ. 25, 1972, σελ. 8-19· Popham-Sackett-Themelis (1980) και τών ιδίων (1979)· ΑΡ 1970-1, σελ. 7-8· Sackett (1971), σελ. 267· Desborough (1995), σελ. 218, 230· ΑΡ 1980-1, σελ. 7· ΑΔ 1980, Χρον. σελ. 224· ΑΔ 1981, Χρον. σελ. 199-200, 202-203· ΑΔ 1986, Χρον., σελ. 56· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 59-60 και 94-96· ΑΔ 1970, Χρον., σελ. 258-260· ΒΧΗ 94, 1970, σελ. 1094-1095· Θέμελης (1969), σελ. 98-102· Συριόπουλος (1995), σελ. 130-131 και 1366. Βλ. επίσης: Colstream (1997), σελ. 54-58· Beck (2004), σελ. 298-301· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48· Λαιμού (2012), σελ. 49-56.

¹⁹⁵³ Colstream (1997), σελ. 54-58.

μικρότερους θαλάμους εκατέρωθεν διαδρόμου, και, τέλος, έναν άψιδωτό χώρο στο βάθος του κτιρίου. Το κτίριο έξωτερικώς περιβαλλόταν από ξύλινη στοά.

Στο μέσο περίπου του κτιρίου και εντός δύο ορθογωνίων ταφικών ορυγμάτων βρέθηκαν, στο μὲν Β οί σκελετοί τεσσάρων αλόγων, στο δὲ Ν μία καύση πολεμιστοῦ και ἕνας ἔνταφιασμός γυναικάς. Τὰ καμένα ὀστά και ἡ τέφρα τοῦ νεκροῦ εἶχαν τυλιχθεῖ σὲ νεκρικό ὕφασμα και τοποθετηθεῖ μέσα σὲ χάλκινο ἀμφορέα ὑστεροκυπριακῆς ΙΙΙ περιόδου. Ἡ νεκρὴ εἶχε ἔνταφιασθεῖ μὲ τὰ χέρια και τὰ πόδια τοποθετημένα χιαστί (ἴσως ἦταν δεμένα). Τὸ κρανίο εἶχε ἀποκολληθεῖ ἀπὸ τὸ λαιμό, δίπλα στὸν ὁποῖο βρέθηκε σιδερένιο ἐγχειρίδιον. Οἱ ἀνασκαφεῖς θεωροῦν πιθανὸ ἡ γυναικὴ εἶχε θανατωθεῖ βιαίως.



Ἀριστερά: Λευκαντί: Τούμπα: Ἀψιδωτό κτίριο. Ἡ ἀνδρική καήση και ὁ γυναικείος ἔνταφιασμός. Δεξιά: Λευκαντί: Τούμπα: ἀψιδωτό ΠΓ μέγαρο: κάτοψη και ἀναπαράσταση. (evia guide και www.lefkandi.classics.ox.ac.uk)

Τὰ πλούσια κτερίσματα και ὁ ὀμηρικὸς χαρακτήρας τῆς ταφῆς δείχνουν κατὰ τοὺς μελετητές, ὅτι ὁ νεκρὸς πολεμιστῆς ἦταν ὁ βασιλιάς τοῦ Λευκαντίου κατὰ τὸ διάστημα 1000-950 π.Χ.¹⁹⁵⁴. Κατόπιν τὸ κτίριο κατεδαφίσθηκε και σχηματίσθηκε κεκλιμένο ἐπίπεδο. Τὸ ἔσωτερικὸ τοῦ κτιρίου γέμισε μὲ πλίνθους, χῶμα και λίθους. Ἔτσι σχηματίσθηκε ἕνας μακρόστενος τύμβος. Δίπλα στὶς ταφές τοποθετήθηκε ἕνας ὑπερμεγέθης πήλινος κρατήρας πιθανῶς ὡς ταφικὸ σῆμα, και Α τῆς εἰσόδου τρεῖς ὀπές δηλώνουν τὴν τοποθέτηση ἑνὸς τεραστίων διαστάσεων χάλκινου τριποδικοῦ λέβητος.

Ἀνατολικῶς τοῦ κτιρίου ἄρχισαν νὰ θάβονται πλούσια κτερισμένοι νεκροὶ σὲ κιβωτιόσχημοι τάφους μέχρι τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰώνα. Προφανῶς πρόκειται γιὰ τοὺς ἀπογόνους τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους. Ἔτσι σχηματίσθηκε τὸ νεκροταφεῖον τῆς Τούμπας (35 τάφοι και 9 πυρές). Μεταξὺ τῶν τάφων ἀφέθηκε ἐλεύθερος ἕνας διάδρομος (ταφικὴ ὁδός) ¹⁹⁵⁵.

Στὸν τάφο ἀρ. 13 βρέθηκαν πολλὰ χρυσᾶ ἀντικείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων και μία παράξενη πόρπη καταγόμενη ἀπὸ τὸν μυκηναϊκὸ τύπο τῆς βιολόσχημης πόρπης μὲ διακοσμητικὴ θηλιὰ στοὺς μέσους τοῦ τόξου. Ὁ Coldstream ἐκτιμᾷ ὅτι πουθενὰ ἀλλοῦ στὴν Ἑλλάδα δὲν βρέθηκε αὐτὴν τὴν ἐποχὴ τέτοια ἀφθονία χρυσοῦ ¹⁹⁵⁶.

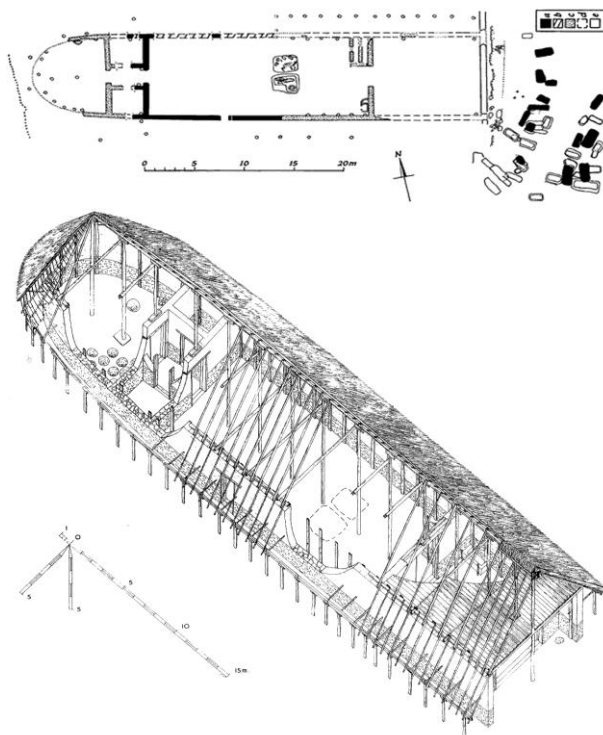
Σὲ ὅτι ἀφορᾷ στὰ ταφικὰ ἔθιμα παρατηρεῖται ἕνας περίεργος συνδυασμός. Ἡ καύση ἦταν τὸ κυρίαρχο ταφικὸ ἔθιμο ἀπὸ τὴν ὙποΜΥ ἐποχὴ ἕως τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} αἰώνα, ὅπου χρονολογεῖται ὁ

¹⁹⁵⁴ Βλ: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48· Λαιμοῦ (2012), σελ. 49-56.

¹⁹⁵⁵ Popham-Calligas-Sackett (1990)· τῶν ἰδίων (1993)· Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 61· AR 1967-8, σελ. 12· BCH XC1, 1967, σελ. 743-747· BCH 94, 1970, σελ. 1094-5· Θέμελης (1969)B', σελ. 98-102· Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260· Popham-Sackett (1964-66). Βλέπε ἐπίσης AEM ΙΣΤ', 1970, σελ. 91-182· AR 1970-1, σελ. 7-8· Sackett (1971), σελ. 267· Τουλούπα (1980), σελ. 224-5· BCH 105, 1981, σελ. 850· ἐφημερίδα Καθημερινὴ 22/8/1980· ἐφημερίδα Τὸ Βῆμα 4/9/1980· BCH 106, 1982, σελ. 588· BCH 107 1983, σελ. 807· BSA τ. 77, 1982, σελ. 216-248· πίν. 15-34· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199-2000· AR 1981-2, σ. 15-17· Popham-Touloupa-Sackett (1982), σελ. 169-174· AR 1982-3, σελ. 12-15· AR 1983-4, σελ. 17· AR 1984-5, σελ. 15-16· ΑΔ 31, Χρον., σελ. 136· Drerup (1969), σελ. 80 και ἔξης· AR 1986-7, σελ. 12-14· AR 1988-89, σελ. 117-129· BCH 108, 1984, σελ. 813· BCH 117, 1993, σελ. 874· BCH 118, 1994, σελ. 785· BCH 120, 1996, σελ. 1295· BCH 109, 1985, σελ. 832· BCH 111, 1987, σελ. 561· AEM 26, 1984-5, σελ. 253-269· ΑΔ 1986, Χρον., σελ. 56· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)A, σελ. 123· AR 1991-2, σελ. 34· AR 1992-3, σελ. 40-41· AR 1993-4, σελ. 37-38· ΑΔ 42, Χρον., σελ. 214· AR 1994-5, σελ. 31· AR 1996-7, σελ. 56· AR 1998-9, σελ. 61· Popham-Sackett (1972), σελ. 819· Kurtz-Boardman (1994), σελ. 173· Hurwit (1992), σελ. 164-184· Crouwel, σελ. 23-25, 31-35, 46-54, 60, 77-79, 83, 87, 97, 101-111· Desborough (1995), σελ. 214-230· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 59-60· Συριόπουλος (1995), σελ. 1366· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 54-55, ὅπου και ἡ πληρέστερη βιβλιογραφικὴ ἔκθεση μέχρι τὸ 1997· Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000), σελ. 67-68, 172-173· Grielaard-Driessen (1994), σελ. 251-270· Κούρου (1992), σελ. 42-46· Themelis (1983), σελ. 145-160· Popham-Lemos (1996). Βλ. ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48· Λαιμοῦ (2012), σελ. 49-56.

¹⁹⁵⁶ Coldstream (1997), σελ. 54-58.

τελευταῖος χρονολογικά τάφος τοῦ βασιλικοῦ νεκροταφείου τῆς Τούμπας. Τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ καιγόταν ἐπάνω σὲ πυρᾶ πού ἀναβαν πλησίον τοῦ τάφου, μαζί μὲ τὰ ῥούχα καὶ τὰ ὑπόλοιπα κτερίσματα (ὄπλα, ἀγγεῖα κ.λ.π.) Ἐν συνεχείᾳ συνέλεξαν ἓνα μόνο μέρος τῶν ἀπανθρακωμένων ὀστέων, καὶ ὄχι ὅλα τὰ ὑπολείμματα τῆς πυρᾶς, καὶ τὰ τοποθετοῦσαν, ὄχι σὲ τεφροδόχο ἀγγεῖο ὅπως στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ μέσα στὸν ἀνοιχτὸ τάφο μαζί μὲ ἄκαυτα ἀγγεῖα καὶ προσωπικὰ ἀντικείμενα (κτέρεα), καὶ πολλές φορές τὰ τακτοποιοῦσαν γύρω ἀπὸ τὰ ὀστᾶ, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἐνταφιασμένο σῶμα. Οἱ τάφοι αὐτοὶ ἦταν ἀρχικὰ κιβωτιόσχημοι, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 10^{ου} αἰώνα καὶ μετὰ περιορίζονταν σὲ ἀπλᾶ ὀρθογώνια σκάμματα μέσα στὸν βράχο, σκεπασμένα συνήθως μὲ καλυπτήριες πλάκες, οἱ ὁποῖες στηρίζονταν στὸ περιχέλιωμα τοῦ τάφου.



(http://www.greek-language.gr/Resources/ancient_greek/history/art/page_007.html) Λευκαντί: κάτοψη ΠΓ ἀψιδωτοῦ μεγάρου καὶ βασιλικὸ νεκροταφεῖο στὴν Α πλευρὰ του.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Γιὰ τὸ μνημειακῶν διαστάσεων ἀψιδωτὸ κτίριο οἱ ἐρμηνεῖς ποικίλλουν.

Οἱ Ἄγγλοι ἀνασκαφεῖς πιστεύουν ὅτι κτίσθηκε μετὰ τὸν θάνατο καὶ τὸν ἐνταφιασμὸ τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους¹⁹⁵⁷. Ἀντιθέτως, πολλοὶ μελετητές, μεταξὺ αὐτῶν ὁ Καλλιγᾶς¹⁹⁵⁸ καὶ ὁ Μαζαράκης-Αἰνιάν, πιστεύουν ὅτι τὸ κτίριο ἦταν ἀνάκτορο, ὁ οἶκος τοῦ βασιλιᾶ στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου, ὅπου διέμενε αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του. Ὁ Μαζαράκης-Αἰνιάν πιστεύει ὅτι μετὰ τὸν θάνατο τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους τὸ ἀψιδωτὸ κτίριο μετατράπηκε σὲ ἡρῶ¹⁹⁵⁹. Ὁ Καλλιγᾶς παρατηρεῖ ὅτι ἡ λατρεία τῶν ἡρώων σχετίζεται μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς κοινωνικῆς δομῆς, ἀπὸ τὴν φυλετικὴ κοινωνία τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου στὴν κοινωνία τῆς πόλης-κράτους στὰ μέσα τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ὁ Polignac πάλι πιστεύει ὅτι ἦταν ἐστιατόριο ἀριστοκρατῶν, κοινὴ αἴθουσα τοῦ γένους, κάτι σὰν πρόδρομος τῶν μεταγενεστέρων πρυτανείων¹⁹⁶⁰.

Ἡ ὑπόθεση ὅτι κτίσθηκε λίγο πρὶν τὸν ἐνταφιασμὸ τοῦ ζεύγους ὡς ταφικὸ μνημεῖο, ὅπως οἱ θολωτοὶ τάφοι τῆς ΥΕ ἐποχῆς, ἴσως μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ στὸ ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Λευκαντίου καὶ τὸ βασιλικὸ ζεῦγος, κατὰ πᾶσα πιθανότητα Ἴωνες ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ πού ἦλθαν γύρω στὸ 1000 π.Χ. στὴν Εὐβοία¹⁹⁶¹, ἀπωθώντας, ὑποτάσσοντας ἢ καὶ ἐνσωματώνοντας παλαιότερους πληθυσμούς, ἀνῆκαν σὲ αὐτὰ τὰ ἑλληνικὰ φύλα πού οἱ πρόγονοὶ τους μοιράζονταν τὸν μυκηναϊκὸ πολιτισμὸ, καὶ οἱ ἴδιοι ὡς ἀπόγονοὶ

¹⁹⁵⁷ Popham-Kalligas-Sackett (1993), σελ. 49.

¹⁹⁵⁸ Calligas (1986), σελ. 229-234.

¹⁹⁵⁹ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 54-55 καὶ Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000), σελ. 67-68 καὶ 172-173.

¹⁹⁶⁰ Polignac (2000), σελ. 42-43.

¹⁹⁶¹ Σακελλαρίου (2007), σελ. 300-301.

τους έφεραν ακόμη στοιχεία τής μυκηναϊκής παράδοσης ζωντανά ως τις μέρες τους. Το τεφροδόχο άγγειο ΥΚ ΙΙΙΓ και ή θυσία αλόγων (παράβαλε δρόμος ΥΕ θολωτού τάφου του Μαραθώνα) δηλώνουν άφ' ενός τήν σχέση και τήν παράδοση από τήν ΥΕΧ, άφ' έτέρου τήν εισαγωγή του ταφικού έθίμου τής καύσης τών νεκρών, πού όμως συνυπάρχει με τόν ένταφιασμό.

Η υπόθεση ότι τó άψιδωτό ΠΓ κτίριο κτίσθηκε άρχικά και χρησίμευσε ως κατοικία του βασιλικού ζεύγους μέχρι τόν θάνατο του βασιλιά φαίνεται αρκετά πειστική, αν λάβουμε υπ' όψιν τήν έξέχουσα θέση του επάνω στον λόφο τής Τούμπας, τήν πρακτική διαρρύθμιση τών χώρων του, ή όποία συμφωνεί με τις περιγραφές τών όμηρικών μεγάρων¹⁹⁶², και τó μνημειώδες του μεγέθους του. Αυτό τó βασιλικό ζεύγος φαίνεται ότι ήταν ιδιαίτερος έπιφανής, και ό νεκρός βασιλιάς πολεμιστής για κάποιο λόγο περιβεβλημένος με ιδιαίτερη αίγλη, ένδοξος, με ιδιαίτερο κύρος. Η Claude Mossé στο βιβλίο του Polignac διαπιστώνει τήν όμοιότητα ανάμεσα στην περίπτωση του τάφου του ήγεμόνα του άψιδωτού κτιρίου τής Τούμπας του Λευκαντίου με εκείνον του ήρωου τής Δυτικής πύλης στην Έρέτρια· και στις δύο περιπτώσεις κοντά σε αυτόν δημιουργείται μία δυναστική νεκρόπολη, με τήν διαφορά ότι «μόνο στην Έρέτρια έμφανίστηκε μόνιμη λατρεία ήρωος, γεγονός πού δείχνει καθαρά τήν δημιουργία συνενώσεως διαφορετικού τύπου¹⁹⁶³».

Είναι γεγονός ότι μπροστά στο άψιδωτό κτίριο του Λευκαντίου δέν προέκυψαν διακριτά λείψανα λατρείας, ενώ στην Έρέτρια κατασκευάστηκε τó πλακόστρωτο τριγωνικό ήρω με τόν πιθανό τύμβο, τó όποιο διαδέχθηκαν κατά τήν ΜΑΡ και ΥΑΡ έποχή κτίρια, στα όποια θα συγκεντρώνονταν τά μέλη του γένους για νά τιμήσουν τόν ήρωα. Από τήν άλλη πλευρά, και μόνο τó γεγονός ότι τó γένος του ήγεμόνα του Λευκαντίου άρχισε νά θάβεται και συνέχισε νά θάβεται κοντά στον έπιφανή πρόγονο μέχρι τά μέσα του έπομένου, 9^{ου} π.Χ., μπροστά από τήν Α πλευρά του άψιδωτού κτιρίου, δείχνει ότι, όπως και στην περίπτωση τής Έρέτριας αίνεται ότι ό νεκρός άφηρώιστηκε λίγα χρόνια μετά. Ίσως δέν ήταν άπαραίτητο νά κτίσουν ένα νέο κτίριο, όπως στην Έρέτρια, για τις συγκεντρώσεις αυτών πού τελούσαν λατρευτικές πράξεις προς τιμήν του ήρωα. Μπορεί και ό τύμβος απλώς νά λειτουργούσε ως έπιτάφιο σήμα και συνάμα ως ήρω¹⁹⁶⁴. Έφ' όσον δηλαδή είχε μετατραπεί σε ήρω τó άψιδωτό μέγαρο, θα γίνονταν προς τιμήν τών άφηρωισμένων νεκρών χοές, όπως γενικά περιελάμβαναν οί λατρευτικές πράξεις προς τούς ήρωες, οί όποιες από μόνες τούς δέν αφήνουν κατάλοιπα.

Τά σημεία πού προβληματίζουν στην έρμηνεία του κτιρίου είναι δύο. Πρώτον, αν ήταν όντως τó μέγαρο αυτό κατοικία του βασιλικού ζεύγους, τότε πώς είναι δυνατό νά έτάφη μετά τόν θάνατό του μέσα σε αυτό και όχι εκτός τής κατοικημένης ζώνης; Δεύτερον, αν χτίστηκε για ταφικό μνημείο, πώς δικαιολογείται ή έσωτερική του διάρθρωση, πού μοιάζει πάρα πολύ με τις όμηρικές περιγραφές και ή έξωτερική περίσταση, και γιατί τó γκρέμισαν κατόπιν;

Για νά άπαντήσουμε στα έρωτήματα πρέπει νά λάβουμε υπ' όψιν τήν μυκηναϊκή κληρονομιά σε επίπεδο πνευματικού και υλικού πολιτισμού, καθώς και τó παράλληλο του διακόσια χρόνια μεταγενέστερου ήρω του Δυτικής Πύλης τής Έρέτριας, όπου ίσως επαναλαμβάνεται ή πρακτική τής Τούμπας του Λευκαντίου, πιθανώς από τούς απογόνους του ίδιου βασιλικού γένους.

¹⁹⁶² Όμηρος, *Οδύσσεια*, γ και δ και ψ. Στην γ (τά εν Πύλω) περιγράφεται τó ανάκτορο του Νέστορα, στην δ (τά εν Λακεδαίμονι) του Μενέλαου και στην ψ (μνηστηροφονία) του Οδυσσέα.

¹⁹⁶³ Polignac (2000), σελ. 19-20.

¹⁹⁶⁴ Αν συνδυάσουμε τó πώς γίνεται ή κηδεία έπιφανούς μέλους τής κοινωνίας πού περιλαμβάνει ένιοτε έπιδεικτικό, έπιτάφιο λόγο, δηλαδή έπικήδειο, πώς γίνεται ένα οικογενειακό μνημόσυνο σήμερα στην εκκλησία, με τήν άπόδοση τιμής στους ήρωες του Έπους του '40, ή στους ήρωες τής έλληνικής Έπανάστασης του 1821, ή ακόμα στους ήρωες του Αρκαδίου, μπορούμε ίσως νά κατανοήσουμε λίγο καλύτερα τó πώς αντιμετώπιζε ή αρχαία κοινωνία του Λευκαντίου τόν έπιφανή νεκρό της. Αφ' ενός πρέπει νά φέρουμε στο νου μας τó πώς τó γένος, όχι μόνο ή οικογένεια αλλά όλοι οί συγγενείς, συγκεντρώνεται για νά τιμήσει τήν μνήμη του νεκρού συγγενούς, άφ' έτέρου πώς σύγχρονοι νεκροί, δηλαδή νεκροί του πρόσφατου παρελθόντος, άφηρωίζονται για τις πράξεις τους και πώς καθιερώνεται περιοδική άπόδοση τιμής προς αυτούς. Οί έορτασικές εκδηλώσεις προς τιμήν π.χ. τών ήρώων τής 28^{ης} Οκτωβρίου, οί όποιοι είναι ήρωες πολέμου, περιλαμβάνουν εκκλησιασμό (τό θρησκευτικό στοιχείο), όμιλία από έπίσημο πρόσωπο, πού άποτελεί συνήθως έπιδεικτικό, πανηγυρικό λόγο, παρέλαση, πού είναι τó στρατιωτικό στοιχείο, κατάθεση στεφάνων, πού είναι ή άπόδοση προσφορών. Ακόμα και στάφεια οί νεκροί πού ανήκουν στην ίδια οικογένεια θάβονται κοντά, ένιοτε σε οικογενειακούς τάφους. Κάποιοι από αυτούς τούς έπιφανείς νεκρούς θάβονται ξεχωριστά, σε ειδική θέση, όπως οί τάφοι τών Βενιζέλων στο Ακρωτήρι. Η τελευταία περίπτωση συνδυάζει τήν έπιμνημόσυνη δέηση με άπόδοση τιμών προς τούς έπιφανείς νεκρούς, ενώ ή θέση τους δεσπόζει τών Χανίων, όπως τó Ηρώο τής Έρέτριας στο λοφίσκο δέσποζε κατά κάποιον τρόπο του ΥΓΕ οικισμού τής Έρέτριας.

Τὸ μέγεθος, ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ χρηστικότητα τοῦ κτιρίου φαίνεται νὰ ὑποδηλώνει ὅτι πράγματι χτίστηκε γιὰ νὰ χρησιμεύσει γιὰ κατοικία τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας. Τὸ γεγονός τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους μέσα σὲ αὐτὸ καὶ ἡ μετατροπὴ του ἔτσι σὲ ταφικὸ μνημεῖο δὲν μπορεῖ νὰ σηματοδοτεῖ τόσο πρῶιμα τὸ τέλος τῆς βασιλείας. Προφανῶς, ὁ διάδοχος αὐτοῦ τοῦ βασιλιᾶ, ὁ νέος βασιλιάς, δὲν πῆγε νὰ κατοικήσει σὲ αὐτὸ τὸ μέγαρο διότι ὑπῆρχε κάποιος λόγος. Καὶ αὐτὸς ὁ λόγος μπορεῖ νὰ εἶναι ὅτι ὁ συγκεκριμένος νεκρὸς ἦταν ξεχωριστὸς καὶ ἔνδοξος γιὰ κάποιο λόγο, πού κανεὶς μεταγενέστερος βασιλιάς δὲν μποροῦσε νὰ συγκριθεῖ μὲ αὐτόν.

Στὸ Ν τμήμα τοῦ οἰκισμοῦ ἀνακαλύφθηκε ἀψιδωτὴ οἰκία ΠΓΑ1 ἐποχῆς, ἡ ὁποία δείχνει ὅτι ὁ οἰκισμὸς ἦταν σὲ χρῆση ὅταν κατασκευαζόταν τὸ ἀψιδωτὸ κτίριο τῆς Τούμπας¹⁹⁶⁵. Ἴσως λοιπὸν ὁ βασιλιάς αὐτὸς νὰ ἦταν αὐτὸς πού ὀδήγησε τοὺς Ἴωνες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ γενικὰ τὴν Ἀττικὴ στὴν κεντρικὴ Εὐβοία, πού κατέλαβε τὴν περιοχὴ μὲ πόλεμο, ἀπωθώντας ἢ ὑποτάσσοντας τοὺς προηγούμενους κατοίκους τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ὁ ἡγεμόνας πού ἐγκαθίδρυσε τὴν κυριαρχία του στὴν περιοχὴ τοῦ Λευκαντίου, ὁ οἰκιστὴς τῆς νέας πόλεως, πού ἴσως καταγόταν ἀπὸ τὸ βασιλικὸ γένος τῶν Ἀθηνῶν ἢ ἄλλο ἀριστοκρατικὸ γένος.

Τὸ κτίριο μετὰ τὴν ταφὴν κατεδαφίστηκε, ἀλλὰ δὲν ξέρουμε γιὰτί. Θὰ μπορούσε νὰ διατηρηθεῖ ὡς μία αἶθουσα γιὰ τελετουργικὰ δεῖπνα πρὸς τιμὴν τῶν ἀφηρωισμένων νεκρῶν¹⁹⁶⁶, ὅπως ὑποθέτει ὁ Polignac γιὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς χρῆση του, καὶ ὅπως τὰ κτίρια 6^{ου} π.Χ. αἰῶνα πού κτίστηκαν στὸ ἤρωο τῆς Δυτικῆς πύλης τῆς Ἐρέτριας. Ἴσως ἡ ἀπάντηση βρῖσκεται στὰ διακόσια χρόνια περίπου νεότερα ὁμηρικὰ ἔπη, ὅπου ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ νεκροῦ ὑψώνεται τύμβος μὲ ἐπιτάφιο σῆμα. Ἔτσι καὶ ἐδῶ, ἀφοῦ ἔθαψαν τὸν βασιλιά μέσα στὸ ἀνάκτορο, ἔπρεπε αὐτὸ νὰ γκρεμιστεῖ καὶ νὰ μετατραπεῖ σὲ τύμβο, ὅπως καὶ ἔγινε, τοποθετώντας κατόπιν τὸν τεραστίων διαστάσεων τριποδικὸ χάλκινο λέβητα (ὅπως ὑποδηλώνουν οἱ κατὰ χώραν ὀπές) ὡς ἐπιτάφιο σῆμα.

Δ28δ': Λευκαντί: Οἰκισμὸς Ξηροπόλεως:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Παραθαλάσσιος λόφος παρὰ τὴν Α ἀκτὴ τοῦ ὄρμου τοῦ Λευκαντίου. ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸν παραθαλάσσιο λόφο τῆς Ξηροπόλεως ἀνασκάφηκαν ὑστεροελλαδικὰ, πρωτογεωμετρικὰ καὶ γεωμετρικὰ στρώματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων βρέθηκαν ἀποθέτες μὲ κεραμεικὴ. Νεότερες ἀνασκαφές στὴν Ξηρόπολη ἔφεραν στὸ φῶς ΥΕ ΙΙΙΓ οἰκίες καὶ μέγαρο στὸ Α τμήμα τοῦ οἰκισμοῦ, καθὼς καὶ ΠΓ οἰκίες. Τὸ στοιχεῖο πού δηλώνει μετάβαση εἶναι ἡ ἀλλαγὴ προσανατολισμοῦ τῶν οἰκιῶν ἀπὸ τὴν ΥΕ ΙΙΓ στὴν ΠΓ ἐποχῆ¹⁹⁶⁷.

Στὸ Ν τμήμα τοῦ οἰκισμοῦ ἀνακαλύφθηκε ἀψιδωτὴ οἰκία ΠΓΑ1 ἐποχῆς, ἡ ὁποία δείχνει ὅτι ὁ οἰκισμὸς ἦταν σὲ χρῆση ὅταν κατασκευαζόταν τὸ ἀψιδωτὸ κτίριο τῆς Τούμπας¹⁹⁶⁸. Ἀνασκάφηκε ἐπίσης ἀψιδωτὴ γεωμετρικὴ οἰκία μὲ αὐλὴ, ἡ ὁποία καταστράφηκε ἀπὸ φωτιά, λείψανα ἄλλων γεωμετρικῶν οἰκιῶν, τρία κυκλικὰ θεμέλια σχήματος Θ (μᾶλλον σιταποθήκες κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς) καὶ ἄφθονος κεραμεικὴ γεωμετρικῶν χρόνων¹⁹⁶⁹.

Στὸν Δ τομέα ἀνασκάφηκαν πολλὲς ΥΓΕ ἀψιδωτές, ὀρθογώνιες καὶ κυκλικές στὴν κάτοψη οἰκίες¹⁹⁷⁰. Ὁ οἰκισμὸς καταστράφηκε ἀπὸ φωτιά λίγο πρὶν τὸ 700 π.Χ.¹⁹⁷¹. Ὁ Coldstream συνδέει

¹⁹⁶⁵ BCH, τ. 128-129, τ. 2, 2, 2004-2005, Χρον., σελ. 1539-1540.

¹⁹⁶⁶ Polignac (2000), σελ. 42-43.

¹⁹⁶⁷ Whitley (2003-4), σελ. 39-40· τοῦ ἰδίου (2004-5), σελ. 50-52· τοῦ ἰδίου (2006-2007), σελ. 38-40· τοῦ ἰδίου (2007-2008), σελ. 51-54· Morgan (2008-2009), σελ. 47-49· τῆς ἰδίας (2007-2008), σελ. 51-54· τῆς ἰδίας (2008-2009), σελ. 47-49· Mulliez (2009-2010), σελ. 87· Lemos (2010), σελ. 134-135.

¹⁹⁶⁸ BCH, τ. 128-129, τ. 2, 2, 2004-2005, Χρον., σελ. 1539

¹⁹⁶⁹ Popham-Sackett-Themelis (1980), σελ. 1-25, 27-56, 57-79, 81-97, 101-108, 109-207, 217-279, 281-354, 355-369· τῶν ἰδίων (1979)· AR 1966-67, σελ. 12-13· AR 1965-66, σελ. 10· AR 1964-5, σελ. 16-18· Popham-Sackett (1967), σελ. 263· Sackett-Popham (1965), σελ. 289-291· τῶν ἰδίων (1966), σελ. 233-235· τῶν ἰδίων (1967), σελ. 263· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 60-61· Θεοχάρης (1959), σελ. 283, 309, 312-3· Popham-Sackett (1964-66), σελ. 91-182· BCH 91, 1967, σελ. 743-747· BCH 94, 1970, σελ. 1094-1095· Θέμελης (1969)Β', σελ. 98-102, Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 116, 122· AJA, 86, 1982, σελ. 550-551· AJA, 96, 1992· Desborough (1995), σελ. 214-230· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 82· AR 1998-9, σελ. 61· Sackett-Popham (1972), σελ. 8-49. Βλ. ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48· Λαιμοῦ (2012), σελ. 49-56.

¹⁹⁷⁰ BCH, τ. 128-129, τ. 2, 2, 2004-2005, Χρον., σελ. 1539.

¹⁹⁷¹ Popham-Sackett-Themelis (1980), σελ. 1-25, 27-56, 57-79, 81-97, 101-108, 109-207, 217-279, 281-354, 355-369· τῶν ἰδίων (1979)· AR 1966-67, σελ. 12-13· AR 1965-66, σελ. 10· AR 1964-5, σελ. 16-18· Popham-Sackett (1967), σελ. 263· Sackett-Popham (1965), σελ. 289-291· τῶν ἰδίων (1966), σελ. 233-235· τῶν ἰδίων (1967), σελ. 263· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 60-61· Θεοχάρης

τὴν καταστροφή τῆς Ξηροπόλεως, τὴν ὁποία τοποθετεῖ γύρω στὸ 710 π.Χ. βάσει κεραμεικῆς τοῦ στρώματος καταστροφῆς, μὲ τὸν Ληλάντιο πόλεμο πού ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης (Α, 15), τὶς καύσεις τοῦ κατοπινοῦ ἡρώου τῆς Δυτικῆς Πύλης τῆς Ἐρέτριας, οἱ ὁποῖες μαρτυροῦν, κατὰ τὴν γνώμη του ἐμπόλεμη κατάσταση, καθὼς καὶ μὲ τὶς συμμαχίες τῶν δύο ἐμπολέμων πόλεων¹⁹⁷². Ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες πηγές μαθαίνουμε ὅτι ἡ Χαλκίδα συμάχησε μὲ τὴν Κόρινθο, τὴν Σάμο καὶ τὴν Φάρσαλο, ἐνῶ ἡ Ἐρέτρια μὲ τὰ Μέγαρα καὶ τὴν Μίλητο¹⁹⁷³.



Λευκαντί: Ξηρόπολη: ἀεροφωτογραφία (Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη, σελ. 50-51,) καὶ ἄποψη πρὸς τὰ δυτικά (www.lilantio.gr) καὶ Λευκαντί: Ξηρόπολη. Ἀποψη ἀπὸ τὰ δυτικά.

Ὁ Coldstream, ἐπίσης, συνδέει ἄλλες σποραδικές ἀναφορές πού κάνουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς στὶς συγκρούσεις συμμαχῶν τῶν δύο ἐμπολέμων πόλεων, οἱ ὁποῖες ἀνάγονται στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 8^{ου} αἰώνα. Συγκεκριμένα ἀναφέρεται στὴν ἐκδίωξη μεγαρικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ἀπὸ τὴν χαλκιδικὴ ἀποικία τῶν Λεοντίων τὸ 728 π.Χ.¹⁹⁷⁴, τὴν ἐκδίωξη τῶν Ἐρετριέων ἀποίκων τῆς Κέρκυρας ἀπὸ Κορινθίους ἀποίκους τὸ 708 π.Χ., καθὼς καὶ τὴν κατασκευὴ τεσσάρων πολεμικῶν πλοίων ἀπὸ τὸν Κορίνθιο Ἀμεινοκλῆ γιὰ λογαριασμό τῶν συμμαχῶν τῆς Σάμου τὸ 704 π.Χ.¹⁹⁷⁵ Ὁ Coldstream παρατηρεῖ ὅτι οἱ δύο τελευταῖες χρονολογίες συμπίπτουν μὲ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ Λευκαντίου. Μετὰ τὴν ὀριστικὴ αὐτὴ καταστροφή τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ξηροπόλεως, ὁ χῶρος ξανακατοικήθηκε κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση:

Στὸ Λευκαντί, κατὰ τὸν Desborough, ἐπιβίωσε ἓνα ὕστατος μυκηναϊκὸς οἰκισμὸς, πιθανῶς καὶ μέσα στοὺς πρῶιμους Σκοτεινοὺς αἰῶνες. Ἡ κοινότητα πού ἐγκαθίσταται μετὰ τὴν ἐγκατάλειψή του φαίνεται ὅτι εἶχε δεσμούς μὲ τὶς ὕστερες ὑπομυκηναϊκὲς κοινότητες τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδας¹⁹⁷⁶. Ὁ ὕστερος 10^{ος} αἰῶνας καὶ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 9^{ου} εἶναι περίοδος ἐπέκτασης τοῦ οἰκισμοῦ καὶ αὐξήσης τοῦ πλούτου. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ εἰσάγεται ὁ χρυσὸς τῶν κοσμημάτων ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, τὰ ἀντικείμενα ἀπὸ ἐλεφαντόδοντο καὶ ἐκεῖνα ἀπὸ φαγεντιανή, γεγονός πού μαρτυρεῖ τὶς πρῶιμες ἐμπορικὲς σχέσεις τοῦ Λευκαντίου μὲ τὴν

(1959), σελ. 283, 309, 312-3· Popham-Sackett (1964-66), σελ. 91-182· BCH 91, 1967, σελ. 743-747· BCH 94, 1970, σελ. 1094-1095· Θέμελης (1969)B', σελ. 98-102, Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 116, 122· AJA, 86, 1982, σελ. 550-551· AJA, 96, 1992· Desborough (1995), σελ. 214-230· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 82· AR 1998-9, σελ. 61· Sackett-Popham (1972), σελ. 8-49. Βλ. ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48· Λαιμοῦ (2012), σελ. 49-56.

¹⁹⁷² Coldstream (1997), σελ. 266-267. Παράβαλε: Boardman (1957), σελ. 27-29

¹⁹⁷³ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, V, 99· Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, Ἀττικά, 44, 1· Πλούταρχος, *Ἠθικά*, 760.

¹⁹⁷⁴ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VI, 4, 1.

¹⁹⁷⁵ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, I, 13, 3.

¹⁹⁷⁶ Desborough (1995), σελ. 215-218.

ἀνατολική Μεσόγειο¹⁹⁷⁷. Σχέσεις με την Ανατολή διατηρεί κατά τὸν 8^ο αἰώνα ἡ Ἐρέτρια, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἀνατολικῆς προελεύσεως ἀντικείμενα πὸν βρέθηκαν στὸν βόθρο-βωμὸ τοῦ 8^{ου} αἰ. στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου¹⁹⁷⁸.

Πολλὲς ἀπόψεις ἔχουν διατυπωθεῖ γιὰ τὴν δυνατότητα ταυτίσεως τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ οἰκισμοῦ με κάποια γνωστὴ ἀπὸ τὰ κείμενα εὐβοϊκὴ πόλη τῶν πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων (ἀλλὰ καὶ τῆς ὕστερης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, καθ' ὅτι ἐδῶ, κάτω ἀπὸ τὰ πρωτογεωμετρικὰ καὶ γεωμετρικὰ στρώματα, ἔχουν ἐπίσης ἀνασκαφῆ ὕστεροελλαδικὰ στρώματα). Τὸ σημαντικό γεγονός πὸν ἀναφέρουν οἱ φιλολογικὲς πηγές καὶ ἡ ἔναρξή του τοποθετεῖται στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα εἶναι ὁ πόλεμος μεταξὺ Ἐρέτριας καὶ Χαλκίδας γιὰ τὸ *Ληλάντιον πεδῖον*, τὴν μικρὴ ἀλλὰ εὐφορὴ πεδιάδα μεταξὺ Λευκαντίου καὶ Χαλκίδας πὸν διαρρέεται κατὰ μέσον ἀπὸ τὸν ποταμὸ Λήλαντα.

Οἱ ἀνασκαφῆς ταυτίζουν τὸν οἰκισμό τῆς Ξηροπόλεως με τὴν Ἐρέτρια τῆς ὕστεροελλαδικῆς-μεσογεωμετρικῆς ἐποχῆς¹⁹⁷⁹. Τὸ ἴδιο πιστεύουν καὶ οἱ Ἑλβετοὶ Auberson καὶ Schefold¹⁹⁸⁰. Ἀναλυτικότερα, οἱ Auberson καὶ Schefold στὸν παλαιὸ ὁδηγὸ γιὰ τὴν Ἐρέτρια ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ πρόδρομος πόλη τῆς ἐρέτριας, δηλαδὴ ἡ θέσις ὅπου ἦταν ἡ Ἐρέτρια πρὶν τὸ 800 π.Χ. ἦταν τὸ Λευκαντί. ταυτίζουν δηλαδὴ τὸ Λευκαντί με τὴν πρώιμη Ἐρέτρια. Τὰ ἐπιχειρήματά τους πὸν στηρίζουν τὴν ἀποψη τῆς μετακίνησης τῶν Ἐρετριέων ἀπὸ τὸ Λευκαντί στὴν Ἐρέτρια εἶναι πέντε:

1) Ἐπειδὴ ὁ Ἀπόλλων στὸν ἀντίστοιχο ὁμηρικὸ ὕμνο, κατὰ τὴν πορεία ἀναζήτησης τόπου γιὰ ἴδρυση μαντείου περνάει ἀπὸ τὸ Ληλάντιο πεδῖο, θεωροῦν ὅτι ἡ πεδιάδα αὐτὴ, ἡ ὁποία ἀπέχει ἀπὸ τὴν ΚΛ Ἐρέτρια 10 χλμ., ἦταν ἀφιερωμένη στὸν Ἀπόλλωνα. Ἄρα ἡ ἴδρυση ἱεροῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος ἐκτὸς Ληλαντίου πεδίου δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ σημαίνει τὴν μεταφορὰ τῆς λατρείας ἀπὸ τὸ Ληλάντιο πεδῖο στὴ νέα θέσις.

2) Ἐνῶ τὸ Λευκαντί ἐγκαταλείπεται προοδευτικὰ ἀπὸ τὸ 800 π.Χ. μέχρι τὰ τέλη τοῦ αἰώνα, ἡ Ἐρέτρια ἐνισχύεται πληθυσμιακῶς, ἄρα ὅσοι ἐγκατέλειπαν τὸ Λευκαντί εἶναι λογικὸ νὰ μετακινουῦνταν στὴν Ἐρέτρια.

3) Τὸ Λευκαντί ἦταν κάποια σημαντικὴ μυκηναϊκὴ πόλη, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ, καθὼς δὲν εἶναι δυνατόν οἱ μῦθοι πὸν προέρχονται ἀπὸ τὴν ΕΧ νὰ μὴν τὸ ἀναφέρουν.

4) Ἡ κεραμεικὴ τοῦ Λευκαντίου ταυτίζεται τεχνοτροπικῶς καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ πρὸς τὴν σύγχρονή της κεραμεικὴ τῆς Ἐρέτριας.

5) Στους χρόνους τοῦ Στράβωνα οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δελφινίου τοῦ Ὠρωποῦ ἔδειχναν τὰ ἐρείπια τῆς Παλαιᾶς Ἐρετρίας¹⁹⁸¹. Με αὐτὴν τὴν θέσις ταυτίζουν οἱ παραπάνω τὸ Λευκαντί.

Καὶ τὰ πέντε ἐπιχειρήματά τους εἶναι ἰσχυρὰ κατὰ τὴν γνώμη μας. Εἰς ὅ,τι ἀφορᾶ στὸ πέμπτο μάλιστα, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐπειδὴ αὐτὴν τὴν παλαιὰ Ἐρέτρια ὁ Στράβων τοποθετεῖ ἀρκετὰ χλμ. δυτικότερα τῆς Ἐρέτριας τῶν ΚΛ χρόνων, ἴσως οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ Δελφινίου τοῦ Ὠρωποῦ νὰ εἶχαν διατηρήσει τὴν ἀνάμνηση τῆς παλαιότερης θέσις τῆς Ἐρέτριας στὸ Λευκαντί πρὸ τῆς καταστροφῆς της πρὶν τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} αἰώνα π.Χ.

Οἱ Auberson καὶ Schefold ἀποδίδουν τὴν μετακίνηση τῆς Ἐρέτριας ἀπὸ τὸ Λευκαντί στὴν νέα θέσις σὲ δύο αἰτίαι: α) τὸ γεγονός ὅτι στὸ Λευκαντί δὲν ὑπῆρχαν καλῶς προστατευμένοι λιμένες, ἐνῶ ἡ Ἐρέτρια διέθετε ἐξαιρετικὸ φυσικὸ λιμάνι, καὶ β) πιθανοὶ νεωτερισμοὶ στὴν ναυπηγικὴ τέχνη συνέτειναν στὴν ἀναζήτησις μεγαλύτερου λιμανιοῦ, καὶ μάλιστα σὲ περίοδο ὅπου ἀναπτύσσεται τὸ ναυτικὸ¹⁹⁸² (ἀποικισμός, ἐμπόλεμες συγκρούσεις στὴ θάλασσα με τοὺς

¹⁹⁷⁷ Desborough (1995), σελ. 228.

¹⁹⁷⁸ Coldstream (1997), σελ. 266-269.

¹⁹⁷⁹ Popham-Sackett (1965), σ. 289-291· AR 1965-6, σελ. 10· τῶν ἰδίων (1965), σελ. 30 καὶ ἐξῆς· Sackett (1967), σελ. 60. Στὴν τελικὴ ὡστόσο δημοσίευση (Popham-Sackett 1980, Appendix B', σελ. 425 καὶ ἐξῆς) ταυτίζουν τὴν θέσιν με τὴν ἀρχαία πόλη Λήλαντον, ἡ ὁποία ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομά της στὸ Ληλάντιο πεδῖο. Σχετικὰ βλέπε Θέμελης (1979), σελ. 40-55.

¹⁹⁸⁰ Auberson-Schefold (1973), σελ. 22-28 καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)B, σελ. 10-11 καὶ 23-24.

¹⁹⁸¹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IX, 2, 6.

¹⁹⁸² Auberson-Schefold (1973), σελ. 23-28.

Χαλκιδεῖς, ὅπου μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι σκοτώθηκε ὁ βασιλιάς τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμαντας¹⁹⁸³.) Ἐτσι ἡ Ἐρέτρια ἦταν συγχρόνως καὶ ἡ πρώτη ἀποικία τῆς παλιᾶς¹⁹⁸⁴.

Ὁ Coldstream ὑποθέτει ὅτι μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ξηροπόλεως κατὰ τὴν ΜΓ Ι περίοδο πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοικοὺς τοῦ οἰκισμοῦ μετανάστευσαν¹⁹⁸⁵. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι τότε περίπου, γύρω στὸ 800 π.Χ. ἰδρύεται ἡ Ἐρέτρια 10 χλμ. Α τοῦ Λευκαντίου (περ. 50 στάδια), σὲ θέση μὲ ὠραῖο λιμάνι καὶ φυσικὰ ὄχυρὴ βραχώδη ἀκρόπολη¹⁹⁸⁶. Μάλιστα ἀποδίδει τὴν καταστροφή σὲ πιθανὴ ἐσωτερικὴ σύγκρουση στὴν Εὐβοία, τῆς ὁποίας ἐπακόλουθα ἦταν ἡ συρρίκνωση τοῦ οἰκισμοῦ καὶ ἡ ἴδρυση τῆς Ἐρέτριας¹⁹⁸⁷. Παρατηρεῖ, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὰ εὐρήματα, ὅτι οἱ νέοι κάτοικοι τῆς Ἐρέτριας ἔσπευσαν νὰ καταλάβουν ὅλο τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος τῆς θέσης, ἀπὸ τὴν παράκτια οἰκιστικὴ ζώνη στὸ μέσον τοῦ ΚΛ λιμανιοῦ, τὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος μέχρι τὸ «βασιλικὸ νεκροταφεῖο καὶ ἡρῶν τῆς Δυτικῆς Πύλης καὶ τὸ δυτικὸ παράκτιο νεκροταφεῖο»¹⁹⁸⁸.

Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν ὁ Coldstream τὴν τοπογραφία τῆς νότιας παράκτιας λεκάνης Χαλκίδας-Λευκαντίου-Ἐρετρίας-Ἀμαρύνθου, θεωρεῖ ὅτι τὸ *Ληλάντιο πεδίο*, (τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν σημερινὴ πεδιάδα τῶν Ἀμπελιῶν ποῦ διαρρέεται ἀπὸ τὸν μεγαλύτερο χεῖμαρρο ὅλης τῆς λεκάνης, σημ. Λήλαντα), βρίσκεται σὲ ἄμεση γειτονία μὲ τὴν Χαλκίδα, ἀλλὰ κάπως μακριὰ (σὲ ἀπόσταση 15 χλμ.) ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια (τοῦ 800 π.Χ. καὶ ἐξῆς). Κατὰ τὴν γνώμη του, ἡ ἀπαίτηση τῶν Ἐρετρίων εἶναι πιὸ κατανοητὴ ἂν θεωρήσουμε πῶς τὸ Λευκαντὶ ἦταν ἡ ἀρχαία Ἐρέτρια, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔφυγαν οἱ προπάπποι τους γιὰ νὰ ἰδρῦσουν τὸν νέο οἰκισμὸ γύρω στὸ 800 π.Χ. Ἐτσι, κατὰ τὴν ΥΓΕ περίοδο ἡ παλιὰ πόλη εἶχε ἀδειάσει, ἀλλὰ ἀκόμη κάποιοι Ἐρετρίεις ἔμεναν ἐκεῖ, δηλαδὴ στὸν οἰκισμὸ τῆς Ξηροπόλεως, δημιουργώντας, δημιουργώντας μιὰ πιθανὴ ἀπειλὴ καὶ ἓνα φυσικὸ στόχο γιὰ τὴν ἔχθρα τῶν Χαλκιδέων¹⁹⁸⁹.

Ὁ Coldstream, σὲ μία προσπάθεια καλύτερης κατανόησης τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν ποῦ ἐπικρατοῦσαν τὸν 8^ο αἰῶνα στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ κατὰ συνέπειαν τῶν αἰτίων ποῦ ὀδήγησαν στὸν Ληλάντιο πόλοεμο, κάνει λόγο γιὰ πιθανὲς ἐμπορικὲς ἀντιζηλίεις στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴν Δύση ποῦ μπορεῖ νὰ συνέτειναν στὴν ἐχθρότητα Χαλκίδας καὶ Ἐρετρίας, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἴδρυση ἀποικιῶν, τόσο ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν Χαλκίδα λόγω τῆς ἀδυναμίας τῶν δύο μητροπόλεων νὰ θρέψουν ὅλο τὸν πληθυσμὸ τους. Συγκεκριμένα ἀναφέρει δύο περιπτώσεις ἀποστολῆς ἀποικίας. Κατὰ τὸν Στράβωνα ἡ Χαλκίδα ἔστειλε ἀποικιακὴ ἀποστολὴ στὴν Ἰταλία γιὰ νὰ ἰδρῦσει τὸ Ρήγιο λόγω λιμοῦ ποῦ προηγήθηκε¹⁹⁹⁰. Ἡ Ἐρέτρια, πάλι, ἔστειλε ἀποικιακὴ ἀποστολὴ στὴν Κέρκυρα. Νέα ὅμως ἀποικιακὴ ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν Κόρινθο ἔδιωξε τὸ 708 π.Χ. τοὺς Ἐρετρίεις ἀποίκους. Ὅταν αὐτοὶ ἐπέστρεψαν στὴν Ἐρέτρια, οἱ ντόπιοι Ἐρετρίεις δὲν τοὺς ἄφησαν νὰ ἀποβιβασθοῦν ἀπὸ τὰ πλοῖα, ἀλλὰ ἔριχναν ἐναντίον

¹⁹⁸³ Ἡσίοδος, *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, στ. 654-657.

¹⁹⁸⁴ Auberson-Schefold (1973), σελ. 31.

¹⁹⁸⁵ Coldstream (1997), σελ. 85-86.

¹⁹⁸⁶ Coldstream (1997), σελ. 85-86.

¹⁹⁸⁷ Coldstream (1997), σελ. 138-139.

¹⁹⁸⁸ Coldstream (1997), σελ. 85-86.

¹⁹⁸⁹ Coldstream (1997), σελ. 267-268.

¹⁹⁹⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, 247. Σχετικὰ μὲ τὸ Ρήγιο βλ. ἐπίσης: Στράβων, *Γεωγραφικά*, VI, 1,5-1,6: ἀπὸ δὲ στυλίδος ἑκατὸν εἰς Ρήγιον, ἤδη τοῦ πορθμοῦ πλατυνομένου, προῖοσι πρὸς τὴν ἔξω καὶ πρὸς ἔω θάλατταν τὴν τοῦ Σικελικοῦ καλουμένου πελάγους. 1.6 Κτίσμα δ' ἐστὶ τὸ Ρήγιον Χαλκιδέων, οὗς κατὰ χρησμόν δεκατευθέντας τῷ Ἀπόλλωνι δι' ἀφορίαν ὕστερον ἐκ Δελφῶν ἀποικῆσαι δευρὸ φασι παραλαβόντας καὶ ἄλλους τῶν οἰκοθεν· ὡς δ' Ἀντιόχος φησι, Ζαγκλαῖοι μετεπέμψαντο τοὺς Χαλκιδέας καὶ οἰκιστὴν Ἀντίμνηστον συνέστησαν ἐκείνων. ἦσαν δὲ τῆς ἀποικίας καὶ οἱ Μεσσηνίων φυγάδες τῶν ἐν Πελοποννήσῳ καταστασιασθέντες ὑπὸ τῶν μὴ βουλομένων δοῦναι δίκας ὑπὲρ τῆς φθορᾶς τῶν παρθένων τῆς ἐν Λίμναις γενομένης τοῖς Λακεδαιμονίοις, ἃς καὶ αὐτὰς ἐβιάσαντο πεμφθεῖσας ἐπὶ τὴν ἱερουργίαν, καὶ τοὺς ἐπιβοηθούντας ἀπέκτειναν. παραχωρήσαντες οὖν εἰς Μάκιστον οἱ φυγάδες πέμπουσιν εἰς θεοῦ, μεμφόμενοι τὸν Ἀπόλλω καὶ τὴν Ἄρτεμιν εἰ τοιούτων τυγχάνοιεν ἀνθ' ὧν ἐτιμῶρον αὐτοῖς, καὶ πυνθανόμενοι πῶς ἂν σωθεῖεν ἀπολωλότες. ὁ δ' Ἀπόλλων ἐκέλευσε στέλλεσθαι μετὰ Χαλκιδέων εἰς τὸ Ρήγιον καὶ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ χάριν ἔχειν· οὐ γὰρ ἀπολωλέναι αὐτοὺς ἀλλὰ σεσῶσθαι μέλλοντάς γε δὴ μὴ συναφανισθῆσθαι τῇ πατρίδι ἀλωσομένη μικρὸν ὕστερον ὑπὸ Σπαρτιατῶν· οἱ δ' ὑπήκουσαν. διόπερ οἱ τῶν Ρηγίων ἡγεμόνες μέχρι Ἀναξίλα τοῦ Μεσσηνίων γένους ἀεὶ καθίσταντο. Ἡ πρωιμότερη κεραμεικὴ ἀπὸ τὸ Ρήγιο χρονολογεῖται γύρω στὸ 700 π.Χ. Βλ. Boardman (1996), σελ. 217.

¹⁹⁹⁰ Coldstream (1997), σελ. 267-268.

τους βλήματα με σφενδόνες¹⁹⁹¹. Έτσι, αποφάσισαν να φύγουν για να ιδρυσουν άλλη αποικία στις ακτές της Μακεδονίας, την Μεθώνη τὸ 733 π.Χ.¹⁹⁹² Ὁ Coldstream ἐκτιμᾷ ὅτι οἱ Ἑρετριεῖς πρέπει νὰ ἀντιμετώπιζαν φτώχεια γιὰ νὰ κάνουν κάτι τέτοιο¹⁹⁹³.

Ἐπειδὴ ὁμως προέκυψαν εὐρήματα γεωμετρικῶν, πρωτογεωμετρικῶν, ἀλλὰ καὶ μυκηναϊκῶν χρόνων ἀπὸ τὴν θέση τῆς Ἑρετρίας, ὁ Π.Γ. Θέμελης εἶχε κατὰ τὸ παρελθὸν ἐκφράσει τὴν ἀποψη ὅτι ἡ Ἑρέτρια πάντοτε βρισκόταν στὴν ἴδια θέση καὶ δὲν μετακινήθηκε. Ἴσως, κατὰ τὴν ἀποψη του, ὁ οἰκισμὸς τοῦ Λευκαντίου θὰ μποροῦσε νὰ ταυτισθεῖ με τὴν ἀρχαία πόλη Οἰχαλία πού βρισκόταν στὴν περιοχὴ¹⁹⁹⁴. Ἀντιθέτως, ὁ Bakhuizen πιστεύει ὅτι τὸ Λευκαντί ἦταν ἡ πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ Χαλκίδα, ἢ ἡ πόλη Εὐβοία, πρὸδρομος τῆς Χαλκίδας, τὴν ὁποία λίγον πρὶν τὸ 700 π.Χ. κατέστρεψαν οἱ Ἑρετριεῖς, κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ Ἀηλαντίου πολέμου καὶ οἱ Χαλκιδεῖς ἐκτίσαν ἐκ νέου τὴν πόλη τους δυτικότερα¹⁹⁹⁵.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἀποψη τοῦ Π.Γ.Θέμελη θὰ μποροῦσαμε νὰ ἀπαντήσουμε τὰ ἐξῆς: τὰ μυκηναϊκά, πρωτογεωμετρικά καὶ γεωμετρικά εὐρήματα μέχρι τὴν ΜΠ (γύρω στὸ 800 π.Χ.) εἶναι σποραδικὰ καὶ πολὺ λίγα γιὰ νὰ θεωρήσουμε ὅτι συνιστοῦν θέση μιᾶς πόλεως σὰν τὴν Ἑρέτρια, με τὸ μυθικὸ παρελθὸν πού τὴν συνοδεύει, τέτοιας πού λίγο μετὰ τὸ 800 π.Χ. στέλνει ἀποίκους στὶς Πιθηκοῦσες. Ἄρα ἡ Ἑρέτρια μετακινήθηκε ἀπὸ ἄλλη θέση. Καὶ μάλιστα ὁ Ἀηλάντιος πόλεμος πού ξέσπασε κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα θὰ συνέτεινε στὴν μετακίνηση, ὄχι μόνο τμήματος τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἑρετριέων πού κινδύνευε ἀπὸ τοὺς Χαλκιδεῖς, ἀλλὰ καὶ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου, σὲ ἄλλη θέση, σίγουρα ἀνατολικότερα, λόγω τοῦ κινδύνου ἀπὸ τὰ δυτικά.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀποψη τοῦ Bakhuizen, θὰ λέγαμε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εὐσταθεῖ, καθὼς, ἂν τὸ Λευκαντί ἀνῆκε στὴν Χαλκίδα, ἀφοῦ τὰ σύνορα τῶν δύο πόλεων μετακινήθηκαν ἀνατολικότερα, θὰ περιερχόταν ὀριστικὰ ὑπὸ τὴν κυριαρχία τῆς Χαλκίδας καὶ οἱ Χαλκιδεῖς θὰ τὸ ξαναέχτιζαν. Ἀντίθετα βλέπουμε ὅτι παρ' ὅλο πού ἀπὸ τὸ 750 π.Χ. τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἑρετρίας βρίσκεται ἀναμφισβήτητα στὴν θέση τῆς ΑΡ καὶ ΚΛ Ἑρετρίας, αὐτὴ ἡ συρρικνωμένη πόλη τοῦ Λευκαντίου, με τὴν τόση ἱστορία, ὅπως δείχνουν τὰ ἀρχαιολογικά εὐρήματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ καὶ τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, δὲν ἐγκαταλείπεται ἀπὸ τοὺς κατοίκους της, ἀλλὰ καταστρέφεται καὶ δὲν ἀνοικοδομεῖται ἀπὸ

¹⁹⁹¹ Πλούταρχος, *Αἴτια Ἑλληνικά καὶ Ῥωμαϊκά*, 11: *Τίνες οἱ ἀποσφενδόνητοι; Κέρκυραν τὴν νῆσον Ἑρετριεῖς κατῴκουν· Χαρικράτους δὲ πλεύσαντος ἐκ Κορίνθου μετὰ δυνάμεως καὶ τῷ πολέμῳ κρατοῦντος ἐμβάντες εἰς τὰς ναῦς οἱ Ἑρετριεῖς ἀπέπλευσαν οἴκαδε. Προαισθόμενοι δ' οἱ πολῖται τῆς χώρας εἶργον αὐτοὺς καὶ ἀποβαίνειν ἐκάλουν σφενδονῶντες. Μὴ δυνάμενοι δὲ μήτε πείσαι μήτε βιάσασθαι πολλοὺς καὶ ἀπαραιτήτους ὄντας ἐπὶ Θράκης ἐπλευσαν καὶ κατασχόντες χωρίον, ἐν ᾧ πρότερον οἰκῆσαι Μέθωνα τὸν Ὀρφῆως πρόγονον ἱστοροῦσι, τὴν μὲν πόλιν ὠνόμασαν Μεθώνην, ὑπὸ δὲ τῶν προσοικίων « ἀποσφενδόνητοι » προσωνομάσθησαν.*

¹⁹⁹² Boardman (1996), σελ. 289.

¹⁹⁹³ Coldstream (1997), σελ. 267-268. Γνωρίζουμε ὅτι τὸ ἑρετριακὸ ἱππικὸ ἐτράπη σὲ φυγὴ ἀπὸ σώμα Θεσσαλῶν ἱππέων συμμάχων τῶν Χαλκιδέων ὑπὸ τὸν Κλεόμαχο ἀπὸ τὴν Φάρσαλο. Βλ. Πλούταρχος, *Ἐρωτικὸς*, 17 καὶ *Ἡθικά* 760e4-761a1: *Κλεόμαχον δὲ τὸν Φαρσάλιον ἴστε δῆπουθεν ἐξ ἧς αἰτίας ἐτελεύτησεν ἀγωνιζόμενος.* 'οὐχ ἡμεῖς γοῦν' οἱ περὶ Πεμπτιδὴν ἔφασαν, ἀλλ' ἠδέως ἂν πυθοίμεθα.' καὶ γὰρ ἄξιον' ἔφη ὁ πατήρ· ἦκεν ἐπικούρος Χαλκιδεῦσι τοῦ Ἰ Θεσσαλικοῦ πολέμου πρὸς Ἑρετριεῖς ἀκμάζοντος· καὶ τὸ μὲν πεζὸν ἐδόκει τοῖς Χαλκιδεῦσιν ἐρῶσθαι, τοὺς δ' ἱππέας μέγ' ἔργον ἦν ὤσασθαι τῶν πολεμίων παρεκάλουν δὴ τὸν Κλεόμαχον ἄνδρα λαμπρὸν ὄντα τὴν ψυχὴν οἱ σύμμαχοι πρώτον ἐμβάλλειν εἰς τοὺς ἱππέας. ὁ δ' ἠρώτησε παρόντα τὸν ἐρώμενον, εἰ μέλλοι θεᾶσθαι τὸν ἀγῶνα· φήσαντος δὲ τοῦ νεανίσκου καίφιλοφρόνως αὐτὸν ἀσπασαμένου καὶ τὸ κράνος ἐπιθέντος, ἐπιγυρωθεὶς ὁ Κλεόμαχος καὶ τοὺς ἀρίστους τῶν Θεσσαλῶν συναγαγὼν περὶ αὐτὸν ἐξήλασε λαμπρῶς καὶ προσέπεσε τοῖς πολεμίοις, ὥστε συνταράξαι καὶ τρέψασθαι τὸ ἱππικόν· ἐκ δὲ τούτου καὶ τῶν ὀπλιτῶν φυγόντων, ἐνίκησαν κατὰ κράτος οἱ Χαλκιδεῖς.

Οἱ Χαλκιδεῖς, ὁμως ἔχασαν τὸν βασιλιά τους Ἀμφιδάμαντα σὲ ναυμαχία με τοὺς Ἑρετριεῖς. Στους ἐπιτάφιους ἀγῶνες μετέιχε, κατὰ τὴν προσωπικὴ μαρτυρία τοῦ ὀπτικοῦ ποιητῆς Ἡσίοδος. Βλ. Ἡσίοδος, *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, στ. 650-659: *οὐ γὰρ πῶ ποτε νηὶ γ' ἐπέπλων εὐρέα πόντον εἰ μὴ ἐς Εὐβοίαν ἐξ Αὐλίδος, ἢ ποτ' Ἀχαιοὶ μείναντες χεῖμῶνα πολὺν σὺν λαὸν ἀγειραν Ἑλλάδος ἐξ ἱερῆς Τροίην ἐς καλλιγύναικα. ἔνθα δ' ἐγὼν ἐπ' ἄεθλα δαΐφρονος Ἀμφιδάμαντος Χαλκίδα τ' εἰς ἐπέρησα· τὰ δὲ προπεφραδμένα πολλὰ ἄθλ' ἔθεσαν παῖδες μεγαλήτορος· ἔνθα μέ φημι ὕμνω νικήσαντα φέρειν τρίποδ' ὠτώεντα. τὸν μὲν ἐγὼ Μούσησ' Ἐλικωνιάδεσσ' ἀνέθηκα ἔνθα με τὸ πρῶτον λιγυρῆς ἐπέβησαν ἀοιδῆς.*

¹⁹⁹⁴ Θέμελης (1969)Β, σελ. 101· τοῦ ἴδιου (1969)Γ, σελ. 143-164. Βεβαίως οἱ φιλολογικὲς πηγὲς τοποθετοῦν τὴν Οἰχαλία πλησίον τῶν Ταμυνῶν, ἐνῶ οἱ ἐπιγραφικὲς τὴν παρουσιάζουν ὡς δῆμο τῆς ἑρετριακῆς, πού ὁμως δὲν ἔφτανε μέχρι ἐκεῖ, διότι τὰ Δ σύνορά της μετὰ τὸν Ἀηλάντιο πόλεμο μετακινήθηκαν ἀνατολικότερα.

¹⁹⁹⁵ Bakhuizen (1976), σελ.: 5-42.

τούς Χαλκιδείς. Όπως παρατηρεί ο Coldstream, αν ή πρώτη Έρετρια ταυτίζεται με τὸ Λευκαντί, θὰ ἦταν ἰσχυρὸ τὸ πλήγμα γιὰ τοὺς Έρετριεῖς, ἀφοῦ ἔτσι ἔχαναν τὴν πρόσβαση στὸ Ληλάντιο πεδίο¹⁹⁹⁶.

Ἡ καταστροφή τοῦ εὐρισκόμενου σὲ παρακμὴ οἰκισμοῦ τῆς Ξηροπόλεως, (τὴν στιγμή πού ή Έρετρια στήν νέα θέση της ὀργανώνεται χωροταξικὰ ὡς οἰκισμὸς καὶ ὡς νέο πολιτικὸ κέντρο τῆς πόλεως κράτους,) μᾶς δίνει τὴν ἐντύπωση, σὲ πρακτικὸ ἐπίπεδο, τῆς καταστροφῆς προκεχωρημένης βάσεως τῶν Έρετριέων πολὺ κοντὰ στήν Χαλκίδα, ἀλλὰ καὶ τῆς καταστροφῆς σὲ συμβολικὸ ἐπίπεδο τῆς έρετριακῆς κυριαρχίας στὸ Ληλάντιο πεδίο ἀπὸ τοὺς Χαλκιδεῖς, με τὴν ἔννοια τῆς ὀριστικῆς ἔξαφάνισης τοῦ έρετριακοῦ στοιχείου ἀπὸ τὸ Ληλάντιο πεδίο, στήν Α ἄκρη τοῦ ὀποῖου βρισκόταν τὸ Λευκαντί, τὸ πάλαι ποτὲ πολιτικὸ κέντρο τῆς Έρετρίας. Καὶ ἂν ὁ ἔνταφιασμὸς τοῦ «πρίγκιπα» ή ἡγεμόνα τῆς Έρετρίας καὶ τῶν ὑπολοίπων πολεμιστῶν τοῦ κατοπινοῦ ἡρώου τῆς Δυτικῆς Πύλης τῆς Έρετρίας, με τὴν συσσώρευση τῶν ὀπλων δείχνει ἐμπόλεμη κατάσταση καὶ ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα εἶναι ἕνα ἐντυπωσιακὸ πολεμικὸ μνημεῖο¹⁹⁹⁷ πὸ ἀναδεικνύεται σὲ ἡρῶν, ὁ ἔνταφιασμὸς τῆς χάλκινης αἰχμῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ δόρατος τοῦ ἡγεμόνα μαζὶ με τὸν κάτοχό του στήν νέα θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς Έρετρίας πιστεύουμε ὅτι σημαίνει τὴν μετακίνηση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου.

Δ28ε': Λευκαντί: Κοντὰ Σκουμπρῆ:

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Λόφος 50μ. Α τοῦ κτήματος Σκουμπρῆ.
- II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀνασκάφηκαν πέντε καλυβίται κεραμοσκεπεῖς τάφοι ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐνας ἀκόμη κεραμοσκεπῆς τάφος ἀνασκάφηκε στὸ οἰκόπεδο Παπακίτσου¹⁹⁹⁸.
- III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: ΡΩ νεκροταφεῖο μικροῦ οἰκισμοῦ πὸ βρισκόταν κοντὰ.

Δ28στ': Λευκαντί: Κοντὰ στήν Τούμπα:

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση κοντὰ στήν Τούμπα.
- II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀνεσκάφησαν ἕξι κεραμοσκεπεῖς καὶ ἕνας κιβωτιόσχημος τάφος, ῥωμαϊκῶν χρόνων¹⁹⁹⁹.
- III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀνήκει στὸ ΡΩ νεκροταφεῖο τῆς θέσεως.

Δ28ζ': Λευκαντί: Πύργος:

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Στὴν Δ πλευρὰ τοῦ χωρίου βρίσκεται ή θέση Πύργος, κοντὰ στήν ἐκκλησία τοῦ Αγ. Γεωργίου, ὅπου τὰ ἐρείπια μεσαιωνικοῦ πύργου.
- II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκαν πρωτογεωμετρικὰ καὶ γεωμετρικὰ ὄστρακα²⁰⁰⁰.
- III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση κατοίκησης ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχῆς.

Δ28η': Λευκαντί: Μύλοι:

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση κοντὰ στὸ Λευκαντίου.
- II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀνασκάφηκε ταφικὸς περιβόλος καὶ βρέθηκε ἐνεπίγραφη ἐπιτύμβια στήλη²⁰⁰¹.
- III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση νεκροταφείου. Δὲν χρονολογεῖται.

Δ28θ': Λευκαντί: Ἀπροσδιόριστο:

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση Κάμπος, κοντὰ στὸ Λευκαντί.
- II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βρέθηκε μαρμάρينو λιοντάρι ἀπὸ ἐπιτύμβιο μνημεῖο 4^{ου} π.Χ. αἰώνα συσκευασμένο γιὰ μεταφορὰ. Ἡ προέλευσή του εἶναι ἄγνωστη²⁰⁰².
- III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Προέρχεται ἀπὸ ταφικὸ μνημεῖο τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ., ἴσως ὄχι ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴν, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ Φύλλα, ὅπου γνωρίζουμε τὴν ὑπαρξή ΥΚΛ νεκροταφείου.

Δ29: Λινοβρόχι:

¹⁹⁹⁶ Coldstream (1997), σελ. 267-268.

¹⁹⁹⁷ Coldstream (1997), σελ. 267-268.

¹⁹⁹⁸ Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 135-136.

¹⁹⁹⁹ ΑΔ 45, 1990, Χρον. σελ. 165· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1295.

²⁰⁰⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 61· Καραπασχαλίδου (1997), σελ. 401-402.

²⁰⁰¹ BCH 116, 1992, σελ. 925· AAA, 19, 1986, σελ. 635-6.

²⁰⁰² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992), σελ. 179· BCH 122, 2, 1998, σελ. 922.

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέσις λίγα χλμ. Α του Βασιλικού στο δρόμο προς Ερέτρια, 14 χλμ. Α της Χαλκίδος. Έχουν έντοπισθει όκτώ θερμές πηγές των οποίων το ύδωρ είναι υφάλμυρο παρόμοιας συστάσεως με των πηγών της Αϊδηψού²⁰⁰³. Θερμές πηγές στο Δηλάντιο πεδίο αναφέρονται από τον Στράβωνα²⁰⁰⁴. Κοντά στην θάλασσα υπάρχει χαμηλός λόφος.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρηματα: Στην κορυφή του λόφου υπάρχουν οικοδομικά λείψανα και κεραμική 4^{ου} π.Χ. αιώνα²⁰⁰⁵. 500μ. Δ της θέσεως κοντά στον δρόμο έχουν επισημανθεί λείψανα κτιρίων ρωμαϊκών χρόνων²⁰⁰⁶.

ΙΙΙ) Αναγνώριση-ταύτιση: Μεμονωμένα λείψανα κατοίκησης 4^{ου} π.Χ. αιώνα και ΡΩ χρόνων.

Πόλη Λευκαντί-Παλαιά Έρέτρια: Ίστορική ανασύνθεση με βάση τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές:

Πρωτογεωμετρική και Γεωμετρική εποχή:

Πληροφορίες συγκεκριμένες για την πόλη του Λευκαντίου από τις φιλολογικές πηγές για αυτήν την εποχή δεν έχουμε. Υπάρχουν όμως κάποιες πηγές που διασώζουν την παράδοση ότι αυτά τα χρόνια περίπου Άβαντες από την Εύβοια μετακινούνται στην Χίο²⁰⁰⁷. Η αλλαγή του τρόπου πολιτικής οργάνωσης και οικονομίας στην περιοχή μπορεί να σημαίνει την άφιξη νέων πληθυσμών, οι οποίοι όπως φαίνεται εγκαταστάθηκαν στην κεντρική Εύβοια και εν συνεχεία επεκτάθηκαν στην βόρεια, και των οποίων τους απογόνους τους γνωρίζουμε από τον 8^ο αιώνα π.Χ., τους Ίωνες δηλαδή κατοίκους της Χαλκίδας, της Έρέτριας, της Ιστιαίας, της Κύμης και όλης γενικά της κεντρικής και βόρειας Εύβοιας²⁰⁰⁸ εκτός των δρυοπικών πόλεων της νότιας²⁰⁰⁹.

Στον οικισμό της Ξηροπόλεως από την ΥΕ ΙΙΙΓ στην ΠΓ Α φάση γνωρίζουμε ότι αλλάζει ο προσανατολισμός των οικιών, (και το σχήμα της κάτοψης μεταβάλλεται από ορθογώνιο σε άψιψωτό), γεγονός που σηματοδοτεί την αναδιοργάνωση του χώρου και την άφιξη νέων πληθυσμών. Δεχόμενοι ως αληθινή την μαρτυρία του Όμηρου για Άβαντες που κατοικούσαν στην Χαλκίδα, την Έρέτρια και τις άλλες εύβοϊκές πόλεις²⁰¹⁰ την ίδια εποχή που η Πελοπόννησος, ή Βοιωτία, ή νότια Θεσσαλία, τα ιόνια νησιά και η Κρήτη, όλη ή δηλαδή ή νότια Ελλάδα είναι οργανωμένη σε πανίσχυρα βασίλεια Αχαιών, θεωρούμε ότι η πληροφορία αυτή διασώθηκε δια μέσου της έπικης παράδοσης και ανάγεται στα προϊστορικά ή πρωτοϊστορικά χρόνια, δηλαδή την ύστερη Χαλκοκρατία. Συνεπώς, το γεγονός ότι οι κάτοικοι της Χαλκίδας και της Έρέτριας, οι οποίοι κατά τον 8^ο αιώνα π.Χ. κατοικούν τις δύο πόλεις και διεξάγουν τον Δηλάντιο πόλεμο²⁰¹¹, είναι Ίωνες φανερώνει αλλαγή της πληθυσμιακής σύνθεσης που έλαβε χώρα στο διάστημα ΥΕ ΙΙΙΓ-ΠΓ Α εποχή (1100-1000 π.Χ. περίπου).

²⁰⁰³ Παπαβασιλείου (1912), σελ. 141.

²⁰⁰⁴ Στράβων, *Γεωγραφικά*, 58, 60, 447, 9· Πλουτάρχου, *Σύλλας*, 26, 18.

²⁰⁰⁵ Σάμψων (1975), σελ. 152.

²⁰⁰⁶ Παπαβασιλείου (1912), σελ. 141.

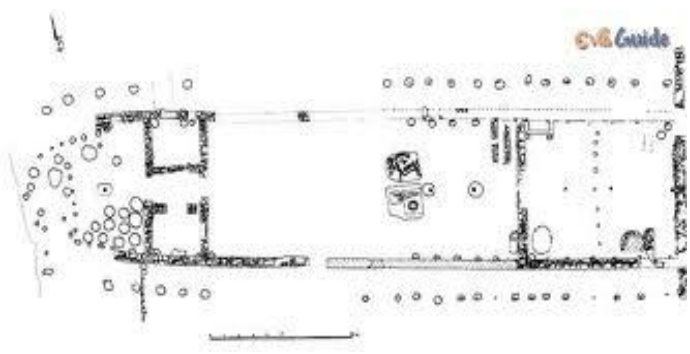
²⁰⁰⁷ Πρόκειται για μύθο που παραδίδει ο Πausανίας. Πηγή του ήταν ο ποιητής και ιστορικός Ίων από την Χίο, που έζησε τον 5^ο αιώνα π.Χ., του οποίου το ιστορικό έργο αφορούσε στην ίδρυση της Χίου. Pausanias, *Ελλάδος Περιήγησις: Αχαϊκά* (VII), 4, 9· Ίων, απόσπασμα 3b, 392 F1 (Jacoby).

²⁰⁰⁸ Θουκυδίδης *Ιστορίαι*, VII, 57A· Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 572-578.. Βλ. επίσης: Cassio (1984), σελ. 119-120, πιν. IV· Ridgway (1994-1995), 82· Powell (1991), 156, αρ. 5, 124-128, 163-167. Βλέπε επίσης Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 122, και σημ. 336 και 337.

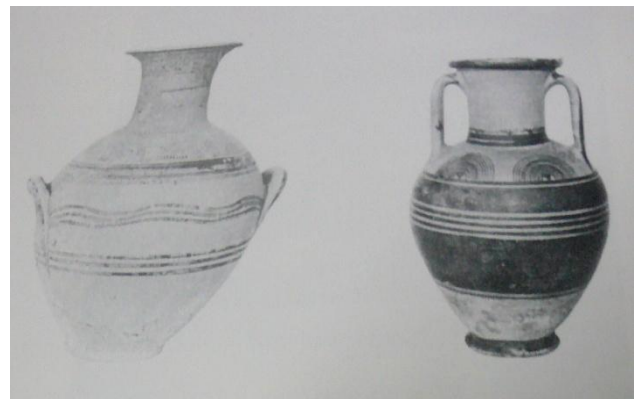
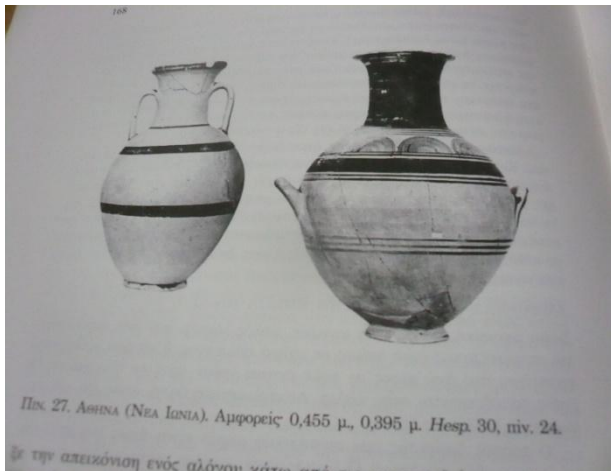
²⁰⁰⁹ Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι η Κάρυστος και η περιοχή της κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα κατοικείτο από Δρύοπες (*Ιστορίαι*, VII, 57A.)· Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 572-578.

²⁰¹⁰ Για τους Άβαντες και τον *Ελεφήνορα Χαλκωδοντιάδη* βλ. Όμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 536-541· Ησίοδος, *άπ.* 96, στ. 12-13· Καλλίμαχος, *Ύμνοι*, IV, στ. 20· Στράβων, *Γεωγραφικά*, 445-446· 465· Πλίνιος, *Φυσική ιστορία*, IV, 64· Παπίνος Στάτιος, IV, 8, 46· VII, 639, Νόννος, *Διονυσιακά*, XVIII, 166· Δίων Χρυσόστομος, VII, 4. Βλ. επίσης: Φουριώτης (1970), σελ. 235-244.

²⁰¹¹ Osborne (2000), σελ. 223 και 243· Andrews (2008), σελ. 218-219· Ducrey (2004), σελ. 29.



Έπάνω: άριστερά ΥΕΙΠΓ μέγαρο όρθογώνιας κάτοψης στην Ξηρόπολη. Δεξιά: τó άψιδωτής κάτοψης ΠΓ μέγαρο στο Λευκαντί (Τούμπα).



ΠΓ άγγεία άριστερά από Αθήνα και δεξιά από Λευκαντί. (Desborough 1995, πίν. 44)

Ο άναφερόμενος από τόν Θουκυδίδη και άλλους άρχαίους συγγραφείς *Ληλάντιος πόλεμος* ύπηρξε (κατά την άποψη τών άρχαίων συγγραφέων) τó σημαντικότερο ίσως γεγονός πού άναφέρεται από τις πηγές της πρώιμης έλληνικής ιστορίας. Ξεκίνησε πιθανώς κατά τούς ύστερογεωμετρικούς χρόνους και συνεχίστηκε κατά τόν 7^ο αϊ. π.Χ.²⁰¹². Λίγο πριν τó 700 π.Χ. καταστράφηκε από φωτιά ó σημαντικός οικισμός της Ξηροπόλεως στο Λευκαντί, πιθανώς πολιτικό κέντρο γνωστής από τις πηγές ευβοϊκής πόλεως-κράτους²⁰¹³.

Γνωρίζουμε ότι ή θέση και ή περιοχή του Λευκαντίου μετά την καταστροφή του και έξης, άνηκε στην επικράτεια της Χαλκίδας, και συγκεκριμένα στο άνατολικό άκρο του Ληλαντίου πεδίου, τó όποιο κέρδισε από την Έρέτρια. Είχε προηγηθεί ή ίδρυση τών πρώτων έλληνικών άποικιών στη δύση στο β' τέταρτο του ίδιου αιώνα (γύρω στο 775-760 π.Χ. ιδρύθηκαν οί Πιθηκοϋσες, τó 734 π.Χ. κατά τόν Θουκυδίδη ιδρύθηκε ή *Νάξος*, ή *Κύμη* γύρω στο 750 π.Χ. πού διαδέχθηκε τις Πιθηκοϋσες²⁰¹⁴, (άλλα ή παλαιότερη κεραμεική φτάνει στο 725 π.Χ.²⁰¹⁵), και κατόπιν οί *Λεοντίνοι*, ή *Κατάνη* (γύρω στο 600 χρονολογείται ή παλαιότερη κεραμεική²⁰¹⁶). Από τις άποικίες αυτές, μόνο στην πρώτη άναφέρεται ότι

²⁰¹² Θουκυδίδης I, 15 και σχόλια στο χωρίο αυτό. Ίσως σ' αυτόν άναφέρεται ó Αρχίλοχος (α' ήμισυ 7^{ου} π.Χ. αϊ.) στο άπόσπασμα 3 πού τó διασώζει και ó Πλούταρχος (Θησεύς, 5). Ο θάνατος του βασιλιά της Χαλκίδας Αμφιδάμαντα ίσως σχετίζεται με έχθροπραξίες στα πλαίσια του Ληλαντίου πολέμου: *Έργα και ήμέραι*, στ. 650-657. Βλέπε επίσης σχόλια στους στίχους αυτούς του Ησίοδου. Στον Ληλάντιο πόλεμο άναφέρεται ó Αρχέμαχος, άπόσπασμα 9, ó Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 448, ó Πλούταρχος, *Τών έπτά σοφών συμπόσιον*, 153-154, στο άπόσπασμα 84.

²⁰¹³ Popham-Sackett (1964-66), σελ. 91-182· BCH 91, 1967, σελ. 743-747· Popham-Sackett-Themelis (1979), σελ. 8-49· τών ιδίων (1980)· AJA, 96, 1992. Βλέπε επίσης Θέμελης (1979), σ. 40-55· Desborough (1995), σελ. 214-230· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 116, 122. Για έρμηνείες και ταυτίσεις βλέπε επίσης: Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 79-82· Auberson-Schefold (1973), σελ. 21-27· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)B', σελ. 10-11 και 23-24· Bakhuizen (1976), σελ. 5-42.

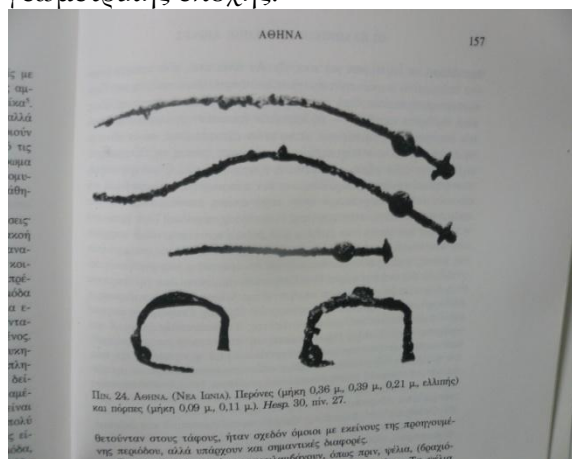
²⁰¹⁴ Osborne (2000), σελ. 180-186 και 189-191· Polignac (2000), σελ. 79-81, 129-130, 131-132· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 44, 53, 84-85, 122 και σημ. 336-340 στη σελ. 122. Για περαιτέρω βιβλιογραφία βλέπε παρακάτω σημ. 71.

²⁰¹⁵ Boardman (1996), σελ. 212-215.

²⁰¹⁶ Boardman (1996), σελ. 215.

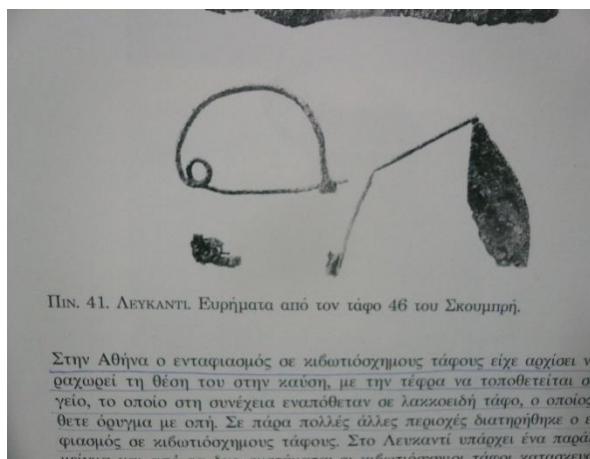
συμμετέσχε ή Έρέτρια²⁰¹⁷. Έπομένως για κάποιον λόγο, που πιθανώς συνδέεται με την έναρξη του Αηλαντίου πολέμου, διεκόπη ή συνεργασία τής Χαλκίδας με την Έρέτρια στην ίδρυση άποικιών στη Δύση.

Η ίδρυση τών ευβοϊκών άποικιών στη Δύση προϋποθέτουν ότι οι μητροπόλεις Χαλκίδα και Έρέτρια βρισκόνταν σε άκμή και είχαν άποκτήσει μεγάλη ισχύ, και για να συμβεί αυτό θα πρέπει πιθανώς να μεσολάβησε διάστημα τουλάχιστον τριών γενεών. Έπομένως μπορούμε να συμπεράνουμε ότι πιθανώς γύρω στα μέσα του 9^{ου} π.Χ. αιώνα οι ευβοϊκές πόλεις Χαλκίδα και Έρέτρια, (ίσως και οι υπόλοιπες που αναφέρει ο Όμηρος) ύπήρχαν ως διακριτά πολιτικά μορφώματα και έφεραν τὰ χαρακτηριστικά τής κοινωνικής, πολιτειακής, γεωπολιτικής και οικονομικής οργάνωσης τής γεωμετρικής έποχής.



Πιν. 24. Αθήνα. (Νέα Ίωνία). Πέρονες (μήκη 0,36 μ., 0,39 μ., 0,21 μ., ελλειψοειδή) και πόρπες (μήκη 0,09 μ., 0,11 μ.). *Heaps* 30, πίν. 27.

Βεβαιώνταν στους τάφους, ήταν σχεδόν άρρηκτα με εκκίνηση της προηγούμενης περιόδου, αλλά υπήρχαν και σημαντικές διαφορές. (Φωτογραφία από τον Desborough 1995, πίν. 24 και 41)



Πιν. 41. Λευκαντί. Ευρήματα από τον τάφο 46 του Σκουμπρή.

Στην Αθήνα ο ενταφιασμός σε κλιμακωτούς τάφους είχε αρχίσει να ραχορτεί τη θέση του στην καύση, με την τέφρα να τοποθετείται σε γείο, το οποίο στη συνέχεια αναποθέταν σε λακκοειδή τάφο, ο οποίος ήταν όργανο με σπή. Σε πάρα πολλές άλλες περιοχές διατηρήθηκε ο ενταφιασμός σε κλιμακωτούς τάφους. Στο Λευκαντί υπήρχε ένα παρόμοιο μνημείο και από τα δυο συντάγματα οι κλιμακωτοί τάφοι κατασκευάζονταν.

Πόρπες πρωτογεωμετρικής έποχής από Αθήνα (Ν. Ίωνία) και Λευκαντί (τάφος 46 νεκροταφείου Σκουμπρή). (Desborough 1995, πίν. 24 και 41)

Οι ευβοϊκές άποικίες στην Δύση όσο και οι μητροπόλεις τους στην Εύβοια κατοικούνταν από Ίωνες, μιλούσαν την ιωνική διάλεκτο²⁰¹⁸ και γενικά οι ίδιοι θεωρούσαν τους έαυτους τους Ίωνες. Ίσως όμως οι Ίωνες να μετανάστευσαν στην βόρεια και κεντρική Εύβοια²⁰¹⁹ από την Αττική κατά τὸ διάστημα τών προηγούμενων αιώνων που άκολούθησαν μετά τὸ τέλος τής έποχής τού Χαλκού, διάστημα κατά τὸ όποιο θεωρείται ότι υπήρξαν διαδοχικές μετακινήσεις πληθυσμών στον έλλαδικό χώρο και πραγματοποιήθηκε ο άποικισμός τών παραλίων τής Μικρᾶς Ασίας από έλληνικά φύλα²⁰²⁰.

Αυτοί λοιπόν που έρχονται στην Εύβοια και ξανακατοικούν κατά την ΠΓ Α περίοδο την Χαλκίδα και την Έρέτρια είναι πιθανότατα Ίωνες που πέρασαν στην κεντρική Εύβοια από την Αττική, στο ξεκίνημα τού πρώτου άποικισμού, όπως πιστεύει ο Μιχαήλ Σακελλαρίου, αφού πρώτα έχει προηγηθεί άρραίωση στην οίκηση τής δυτικής Αττικής και πύκνωση στην οίκηση τής ανατολικής²⁰²¹. Η παράδοση για τὸν Έλλοπα, γιὸ τού Ίωνα, αδελφὸ τού Αϊκλου και τού Κόθου που έκτισαν την Έρέτρια και την Χαλκίδα μετά τὰ Τρωϊκά²⁰²², ο οποίος έκτισε την Έλλοπία πόλη, ή οποία κατέκτησε την Ιστιαία και την μεγάλη πεδιάδα της, την Κήρινθο, την Αϊδηψὸ και τις Όροβίες²⁰²³, ίσως να άπηχεί την σταδιακή επέκταση τών Ίωνων πρὸς Β, οι όποιοι, έρχόμενοι από την Αττική, είχαν καταλάβει την Χαλκίδα και την Έρέτρια, δηλαδή τὸ κεντρικό τμήμα τής Εύβοιας. Όλα αυτά, όπως είπαμε, φαίνεται πιθανόν να τοποθετοῦνται χρονικά στο τέλος τού 11^{ου} και στον 10^ο αιώνα π.Χ. (ΠΓ έποχή), στην έποχή δηλαδή τού άποικισμού, μέχρι τὰ μέσα ίσως τού 8^{ου} π.Χ. αιώνα²⁰²⁴.

²⁰¹⁷ Σκύμνος Χίος, *Περιήγησις*, στ. 566-576· Στράβων, *Γεωγραφικά* V, 4, 9· Πλούταρχος, *Αίτια ρωμαϊκά και έλληνικά*, 263d-360f.

²⁰¹⁸ Cassio (1984), σελ. 119-120, πιν. IV, Ridgway (1994-1995), 82, Powell (1991), 156, άρ. 5, 124-128, 163-167. Βλέπε επίσης Μαζαράκης-Αϊνιάν (2000), σελ. 122, και σημ. 336 και 337· Andrews (2008), σελ. 218-219.

²⁰¹⁹ Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι ή Κάρυστος και ή περιοχή της κατά τὸν 5^ο π.Χ. αιώνα κατοικείτο από Δρύοτες (*Ιστορία*, VII, 57,4.)

²⁰²⁰ Σακελλαρίου (2005), σελ. 21-23· Μαζαράκης-Αϊνιάν (2005), σελ. 42-43.

²⁰²¹ Σακελλαρίου (2007), σελ. 300

²⁰²² Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446-447.

²⁰²³ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 445.

²⁰²⁴ Βλ. πολίχνες τού Δίου Κάναι και Εύβοια: β) Κάναι.

Τò γεγονός τῆς πιθανῆς ἀφίξεως Ἰώνων καί τῆς ἐγκατάστασής τους στήν κεντρική Εὐβοία κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ριζικὴ ἀλλαγὴ στήν πληθυσμιακὴ σύνθεση τῶν κατοίκων. Εἶπαμε καί πιὸ πρὶν στὸ ἀντίστοιχο κεφάλαιο γιὰ τὴν Χαλκίδα ὅτι ἡ παρουσία Ἀβαντίδος φυλῆς στὰ μεταγενέστερα χρόνια²⁰²⁵, δίπλα στὶς τέσσερις ἰωνικὲς φυλές, πιθανότατα μαρτυρεῖ τὴν παρουσία προϊωνικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὰ ΠΓ χρόνια ἐνσωματώθηκαν τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. στὸ κοινωνικὸ σῶμα μὲ τὴν ἴδρυση τῆς πόλεως-κράτους.

Μετὰ τὸν καταστροφὴ τῆς Ξηροπόλεως τὸ Λευκαντὶ δὲν ξανακατοικεῖται παρὰ μόνο στὰ ΡΩ χρόνια. Ἡ Λάμψακος ὡστόσο συνεχίζει νὰ κατοικεῖται, καθὼς ἐπίσης ἰδρύονται καὶ ἄλλες κώμες πὺ ἀνήκουν στήν χαλκιδικὴ ἐπικράτεια (βλ. ἐπόμενα ὑποκεφάλαια).

Πόλη Λευκαντί-Πρώμη Ἐρέτρια: Πολιτικὸ κέντρο: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση.

Πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ Λευκαντὶ, ἡ θέση ἐπανοικίζεται κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ. Στὸν οἰκισμὸ τῆς Ξηρόπολης, ἐπάνω ἀπὸ τὸ στρῶμα ΥΕΙΠΓ ἐποχῆς μὲ τὰ ὀρθογώνια μέγαρα πὺ ἀποκαλύφθηκαν πρόσφατα κτίζονται νέες ΠΓ οἰκίες, ἀψιδωτὲς συνήθως ἢ ἑλλειψοειδεῖς. Ἡ ἀλλαγὴ προσανατολισμοῦ τῶν οἰκῶν τοῦ ΠΓ στρώματος σηματοδοτεῖ τὴν ἀλλαγὴ²⁰²⁶.

Τὸ ἀψιδωτὸ μέγαρο καὶ οἱ βασιλικὲς ταφές μὲ τὰ κτερίσματα μαρτυροῦν τὴν παρουσία κραταιᾶς βασιλικῆς ἐξουσίας²⁰²⁷. Ὁ βασιλιάς πὺ ἐτάφη στὸ μέγαρο, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ ἦταν κατοικία του πρὶν καὶ νὰ καθαρίστηκε ἀπὸ τὰ κατάλοιπα οἰκιακῆς χρήσης γιὰ νὰ μετατραπεῖ σὲ ἡρῶ, ἢ νὰ μὴν πρόλαβε νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ οἰκιακὴ χρήση, ἂν καὶ κατασκευάστηκε γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ, ὄχι μόνο καταγόταν ἀπὸ παλαιὸ μυκηναϊκὸ γένος, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ ΥΚΥΠΓ ἀγγεῖο πὺ ἐτάφη μαζί του, ἀλλὰ γιὰ κάποιον σημαντικὸ λόγο ἦταν διακεκριμένος ὥστε μετὰ θάνατον νὰ ἀφηρωισθεῖ καὶ νὰ θέλουν καὶ τὰ ὀπόλοιπα μέλη τοῦ γένους του νὰ θάβονται κοντά του. Ὁ λόγος θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὅτι αὐτὸς ἦταν πὺ τοὺς ὀδήγησε ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ καὶ τοὺς ἐγκατέστησε στήν Εὐβοία, ὁ οἰκιστὴς τῆς πρώιμης αὐτῆς ἰωνικῆς ἀποικίας. Αὐτὸς ὁ οἰκιστὴς ἀναφέρεται ἀπὸ τὶς μεταγενέστερες πηγές ὡς *Κόθος* γιὰ τὴν Χαλκίδα καὶ ὡς *Αἰκλος* γιὰ τὴν Ἐρέτρια, καὶ στεκόταν στήν συνείδηση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δίπλα στὸν Ἄνδροκλο, τὸν γιὸ τοῦ Κόδρου πὺ ἴδρυσε τὴν Ἐφεσο καὶ τὸν Νηλέα, τὸν ἄλλο γιὸ του πὺ ἐγένε ὁ οἰκιστὴς τῆς Μιλήτου²⁰²⁸.

Τὸ μέγαρο ἦταν ἰδρυμένο σὲ λόφο, δίπλα στὸν οἰκισμὸ τῆς Ξηρόπολης πὺ ξανακατοικήθηκε ἀπὸ τοὺς νέους κατοίκους, ἐνῶ τὰ νεκροταφεῖα Παλαιῶν Περιβολίων καὶ Σκουμπρῆ ἐκτείνονταν σὲ κοντινὴ ἀπόσταση.

Γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Τὸν 8^ο π.Χ. αἰῶνα πιθανολογοῦμε τὸν συνοικισμὸ, ὁ ὁποῖος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συνένωση πολλῶν γειτολικῶν φυλετικῶν κρατῶν ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα, τὸν ἰσχυρότερο καὶ τὴν πλαισιώσή του ἀπὸ ἓνα συμβούλιο εὐγενῶν. Ἡ πόλη-κράτος τοῦ Λευκαντίου ἰδρύθηκε στήν θέση ὅπου παλιὰ βρισκόταν μία πολὺ σημαντικὴ θέση καὶ κέντρο τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας χάθηκε, ἐπειδὴ προφανῶς λίγο πρὶν τὸ 700 π.Χ. καταστράφηκε καὶ δὲν ξανακατοικήθηκε, παρὰ μόνο σὲ ἐποχὴ μεταγενέστερη. Ἡ πόλη αὐτὴ εἶχε ἐμπορικὲς ἐπαφές μὲ τὴν Ἀνατολή, καὶ συγκεκριμένα μὲ τὶς ἀκτὲς τῆς Συροπαλαιστίνης, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἀνατολικῆς προελεύσεως ἀντικείμενα²⁰²⁹ πὺ βρέθηκαν στοὺς τάφους τῶν νεκροταφείων τῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐμπορικὸς σταθμὸς τῆς Al Mina²⁰³⁰. Εἶναι πιθανὸ νὰ ἔστειλε ἀποικιακὲς ἀποστολές στήν Δύση, ὅπως μαρτυρεῖται ὅτι ἔκανε ἢ *Χαλκίδα* καὶ ἢ *Ἐρέτρια* ὅταν ἴδρυσαν τὶς Πιθηκοῦσες.

²⁰²⁵ Ἐπιγραφή IG, III, ἀρ. 946.

²⁰²⁶ Whitley (2003-4), σελ. 39-40· τοῦ ἰδίου (2004-5), σελ. 50-52· τοῦ ἰδίου (2006-2007), σελ. 38-40· τοῦ ἰδίου (2007-2008), σελ. 51-54· Morgan (2008-2009), σελ. 47-49· τῆς ἰδίας (2007-2008), σελ. 51-54· τῆς ἰδίας (2008-2009), σελ. 47-49· Mulliez (2009-2010), σελ. 87.

²⁰²⁷ Osborne (2000), σελ. 81-88 καὶ σχετικὰ μὲ τὴν Αθήνα σελ. 89-91.

²⁰²⁸ Σχετικὰ μὲ τοὺς Ἴωνες καὶ τὸν ἀποικισμὸ τῆς Μ. Ἀσίας βλ.: Andrews (2008), σελ. 68-69 καὶ Osborne (2000), σελ. 68-76.

²⁰²⁹ Osborne (2000), σελ. 86-88.

²⁰³⁰ Andrews (2008), σελ. 85.

Ανασυγκροτούμενη σε πόλη-κράτος κατά τον 8^ο αιώνα, φαίνεται πιθανό να επεκτάθηκε προς Α, απορροφώντας άλλα φυλετικά μορφώματα ή μικρές νεοσύστατες πόλεις-κράτη. Έτσι θα ενσωμάτωσε στην επικράτειά της σταδιακώς όλη την παράκτια πεδιάδα προς Έρετρια και Αμάρυνθο. Γύρω στο 800 π.Χ. ιδρύθηκε μάλιστα ένα νέο κέντρο στο μέσον της μεταγενέστερης έρετρικης πεδιάδας. Προς Δ όμως, ή προσπάθεια επέκτασης συνάντησε την αντίδραση της επίσης ισχυρής γειτονικής πόλης-κράτους, της Χαλκίδας, αν και λίγα χρόνια πριν οι σχέσεις μάλλον ήταν ειρηνικές, όπως συμπεραίνουμε από την σύμπραξη Χαλκιδέων, Έρετριέων και άλλων Εύβοέων κατά την αποστολή της πρώτης αποικίας στην Δύση και την ίδρυση των Πιθηκουσών²⁰³¹, γύρω στο 776 π.Χ., χωρίς να αναφέρεται προηγούμενη σύγκρουση. Έτσι ξέσπασε ο Δηλάντιος πόλεμος²⁰³² κατά το β' τέταρτο του 8^{ου} π.Χ. αιώνα, ο οποίος κατά την παράδοση κράτησε εκατό χρόνια.

Αυτήν την πόλη του Λευκαντίου πρέπει να ταυτίσουμε με την πρώιμη Έρετρια, συγκεφαλαιώνοντας και εμπλουτίζοντας τις απόψεις και την επιχειρηματολογία των παλαιότερων και νεότερων έρευνητών, από την στιγμή που άρχισε να ανασκάπτεται μέχρι σήμερα (M. R. Popham- L. H. Sackett²⁰³³, Paul Auberson- Karl Schefold²⁰³⁴, Μιχαήλ Σακελλαρίου²⁰³⁵, Desborough R., V., d' A.²⁰³⁶, J.N. Coldstream²⁰³⁷, Π. Καλλιγᾶς²⁰³⁸, Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν²⁰³⁹, Fr. de Polignac και Knoepfler²⁰⁴⁰).

Η πρώιμη λοιπόν (ΠΓ-ΥΓΕ) Έρετρια λοιπόν πρέπει να ταυτιστεί με τον οικισμό στο Λευκαντί για τους εξής λόγους:

- 1) Λευκαντί και Έρετρια του 8^{ου} π.Χ. αιώνα παρουσιάζουν ίδια ταφικά έθιμα, και συγκεκριμένα κοινή πρακτική καύσης σε άνοιχτο σκάμμα και χρήση τεφροδόχου αγγείου.
- 2) Και οι δύο θέσεις παρουσιάζουν επείσακτα αντικείμενα από την Ανατολική Μεσόγειο (νεκροταφεία Λευκαντίου, ιερό Δαφνηφόρου Απόλλωνος στην Έρετρια). Ενδιαφέρον παρουσιάζει, ανάμεσα στα ενεπίγραφα όστρακα από τις δύο θέσεις σε «πρώιμο ελληνικό αλφάβητο, τμήμα ενεπίγραφου σκύφου από το ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, το οποίο χρονολογείται γύρω στο 800 π.Χ. με εγχάρακτα στοιχεία του φοινικικού αλφαβήτου²⁰⁴¹.
- 3) Η πρώιμη καταστροφή ΜΓΠ στην Ξηρόπολη συμπίπτει με την εμφάνιση των πρώτων κατοίκων στην Έρετρια. Η Έρετρια ιδρύεται γύρω στο 800 και ενισχύεται μέχρι το 700 π.Χ., ενώ αντιστρόφως ανάλογα, φθίνει ο οικισμός στο Λευκαντί, καταστρέφεται γύρω στο 710 π.Χ., όπως μπορεί να συμπεράνει από την κεραμική του στρώματος καταστροφής στην Ξηρόπολη ο Coldstream.
- 4) Στην θέση της Έρετριας δεν έχουν προκύψει εύρηματα ΠΓ-ΜΓΠ εποχής που να καταδεικνύουν άστική οργάνωση του χώρου, παρά τις νεότερες ανασκαφές (Έφορείας,

²⁰³¹ Στράβων Γεωγραφικά, V, 4-9: (4.) ταύταις δ' έφεξῆς έστι Κύμη Χαλκιδέων και Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα· πασῶν γάρ έστι πρεσβυτάτη των τε Σικελικῶν και των Ιταλιωτίδων. οί δε τον στόλον άγοντες, Ιπποκλής ο Κυμαίος και Μεγασθένης ο Χαλκιδεύς, διωμολογήσαντο προς σφᾶς αυτούς, των μὲν [τήν] αποικίαν εἶναι των δε την έπωνυμίαν· οθεν νυν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αυτήν Χαλκιδείς δοκοῦσι...έξῆς δ' εἰσιν αί περι Δικαιάρχειαν άκται και αυτή ή πόλις. ήν δε πρότερον μὲν επίνειον Κυμαίων επ' όφρυός ιδρυμένον. (7.) Μετά δε Δικαιάρχειάν έστι Νεάπολις Κυμαίων (ύστερον δε και Χαλκιδείς επώκησαν και Πιθηκουσσιών τινές και Αθηναίων, ώστε και Νεάπολις εκλήθη δια τουτο), όπου δεικνυται μνήμα των Σειρήνων μιᾶς Παρθενόπης... Βλ. επίσης: Osborne (2000), σελ. 180-190.

²⁰³² Θουκυδίδης, Ιστορία, I, 15-16: μάλιστα δε ές τον πάλαι ποτε γενόμενον πόλεμον Χαλκιδέων και Έρετριῶν και το άλλο Ελληνικόν ές Ξυμμαχίαν εκατέρων διέστη. Επίσης: Ηρόδοτος, Ιστορία, V, 99.

²⁰³³ Popham-Kalligas-Sackett (1993), σελ. 49.

²⁰³⁴ Auberson-Schefold (1973), σελ. 22-31. Βλ. επίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)B, σελ. 10-11 και 23-24.

²⁰³⁵ Σακελλαρίου (2007), σελ. 300-301.

²⁰³⁶ Desborough (1995), σελ. 73-75 και 218- 228.

²⁰³⁷ Coldstream (1997), σελ. 85-86, 138-139, 266-269 (Παράβαλε: Boardman (1957), σελ. 27-29),

²⁰³⁸ Popham-Sackett (1965), σ. 289-291· AR 1965-6, σελ. 10· των ιδίων (1965), σελ. 30 και έξης· Sackett (1967), σελ. 60. Στην τελική ωστόσο δημοσίευση (Popham-Sackett 1980, Appendix B', σελ. 425 και έξης) ταυτίζουν την θέσιν με την αρχαία πόλη Δήλαντον, ή οποία έδωσε και το όνομά της στο Δηλάντιο πεδίο. Σχετικά βλέπε Θέμελης (1979), σελ. 40-55.

²⁰³⁹ Calligas (1986), σελ. 229-234.

²⁰⁴⁰ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 54-55 και Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 67-68 και 172-173.

²⁰⁴¹ Polignac (2000), σελ. 42-43. Αντιθέτως ο Knoepfler (2010), σελ. 78, θεωρεί πιθανή την μετακίνηση των Έρετριέων από την Αμάρυνθο.

²⁰⁴¹ Έρετρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη, Αθήνα 2010, σελ. 102-110 για την Έρετρια.

Αρχαιολογικής Έταιρείας, Βρετανικής και Έλβετικής αρχαιολογικής Σχολής) και τις έντατικές επιφανειακές έρευνες των Έλβετών σε όλο το Α κομμάτι της έρετρικής πεδιάδας. Έπομένως οι Έρετριείς από κάπου ήρθαν.

5) Ο πολεμικός χαρακτήρας των ταφών του «πρίγκιπα» και του γένους του στην Δυτική Πύλη της Έρετριας μαρτυρεί έμπόλεμη κατάσταση που δεν μπορεί παρά να συνδέεται με τον μαρτυρούμενο από τις φιλολογικές πηγές και την φιλολογικώς παραδεδομένη έπιγραφή από το Άρτεμίσιο της Αμαρύνθου *Ληλάντιο πόλεμο*.

6) Ο νεκρός της Δυτικής Πύλης θάβεται σε γήλοφο στο Δ άκρο της Έρετριας, γεγονός που σηματοδοτεί σε συνδυασμό με τον αφηρωισμό του και τον αποτροπαϊκό χαρακτήρα που αποκτά, την κατεύθυνση προς την οποία βρίσκεται ο έχθρος, άρα και τον τόπο προέλευσης των Έρετριέων, που μόνο από τα ανατολικά είναι λογικό να μετακινήθηκαν στην νέα θέση κατοίκησης, όχι το αντίστροφο.

7) Σε συνδυασμό με το ΜΓ άψιδωτό κτίριο («Δαφνηφορείο») μετά το 800 π.Χ. και τον βόθρο σε κοντινή απόσταση που εξελισσεται σε ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, το κύριο δηλαδή αστικό ιερό που είχε πολιτικό χαρακτήρα, (αφού εκεί αναρτώνταν αργότερα νόμοι, ψηφίσματα, κατάλογοι δημοτών, έφήβων), ο ένταφιασμός της αίχμης του ΜΥ δόρατος μαζί με τον πολεμιστή της Δυτ. Πύλης σηματοδοτεί την μετακίνηση του πολιτικού κέντρου στην νέα θέση.

8) Ο οικισμός της Ξηρόπολης καταστρέφεται γύρω στο 710 π.Χ. και δεν ξανακατοικείται, άρα δεν ανήκε στην Χαλκίδα, ενώ το φρούριο των Φύλλων εγκαταλείπεται την ίδια εποχή. Έτσι ή επικράτεια της Χαλκίδας μετά το 710 π.Χ. εκτείνεται όριστικά Α του Λήλαντος, περιλαμβάνει όλο το Ληλάντιο πεδίο και πιθανώς σταθεροποιείται μετά την λήξη του πολέμου κάπου στο Λινοβρόχι. Από εκεί μέχρι τον Μαλακώντα παρατηρείται ένα κενό οικησης. Εκεί κατεβαίνει μία λοφοσειρά προς Ν μέχρι την θάλασσα και σε αυτό το σημείο είναι και τα σημερινά όρια των δήμων Χαλκιδέων (Α όρια τέως δήμου Ληλαντίων) και Έρετριας.

9) Η κεραμεική είναι βεβαίως κοινή και στις δύο θέσεις²⁰⁴².

10) Αν παρατηρήσουμε τον χάρτη, ή θέση της ΜΓΕ, ΥΓΕ και μεταγενέστερης Έρετριας βρίσκεται πολύ μακριά από το Ληλάντιο πεδίο, ενώ Χαλκίδα και Λευκαντί βρίσκονται στο Δ και στο Α άκρο του αντίστοιχως. Μάλιστα, ή Χαλκίδα βρίσκεται κάπως πιο μακριά και μεσολαβεί ένα άγονο κομμάτι μερικων τ.χλμ., ενώ το Λευκαντί βρίσκεται στο ΝΑ άκρο της λεκάνης του Ληλαντίου πεδίου. Ήταν δηλαδή ο παραγωγικός χώρος της πόλης της οποίας το πολιτικό κέντρο βρισκόταν παρά την ακτή. Εκεί ήταν και τα δύο μικρά λιμάνια της, τα οποία την συνέδεαν με την Α Μεσόγειο. Είναι σαν να λέμε ότι το Ληλάντιο πεδίο γεωγραφικά μέχρι τον Λήλαντα ήταν ο παραγωγικός χώρος της Έρετριας. Αφού καταλήφθηκε από τους Χαλκιδείς και απειλήθηκε το πολιτικό κέντρο, σε βαθμό που οι Έρετριείς στο Λευκαντί δεν μπορούσαν να άμυνθούν, αναγκάστηκαν να το μεταφέρουν ανατολικότερα, στην Έρετρια, σε θέση πιο μακριά, με φυσικά όχυρη ακρόπολη, άρα πιο ασφαλής, και με μεγάλο, προτατευμένο φυσικό λιμάνι.

Αντίθετα αν ταυτίζαμε την πρώιμη Έρετρια με την Αμάρυνθο, όπως υποστηρίζει ο Κνεοφλερ, θα ήταν έντελως παράλογο να έγείρει ή Έρετρια αξιώσεις για μία πεδιάδα τόσο μακριά, ή οποία σε αυτήν την περίπτωση θα ανήκε στην ευρύτερη περιοχή της Χαλκίδας, την στιγμή που ο παραγωγικός χώρος της μέχρι το Λινοβρόχι θα ήταν υπεραρκετός, ενώ θα μπορούσε να επεκταθεί ανατολικότερα. Άλλωστε πώς θα εξηγήσουμε την έπιβίωση του προελληνικού τοπωνυμίου *Αμάρυνθος* μέχρι τα ύστερα χρόνια;

Το να επεκταθεί ή επικράτεια μιας πόλεως σε μία λεκάνη, όπου το ιερό που προϋπάρχει ή ιδρύεται τότε αναδεικνύεται στο σημαντικό έξωαστικό ιερό της, είναι κάτι που συνέβαινε εκείνη την εποχή συχνά, όπως π.χ. στην περίπτωση της Αθήνας ή Έλευσίνα, ή της Σπάρτης οι Αμύκλες, και δήλωνε και την κυριαρχία της πόλης και του κοινωνικού σώματος στον χώρο. Το να μετακινηθεί μία πόλη σε άλλη θέση, αφήνοντας πίσω ένα ιερό με διαφορετικό τοπωνύμιο (*Αμάρυνθος*), υίοθετώντας μάλιστα λατρεία θεού με προσωνύμιο που σχετίζεται με τον όμηρικό ύμνο εις Απόλλωνα (*Δαφνηφόρος*) και το Ληλάντιο πεδίο, μάς φαίνεται έξαιρετικά

²⁰⁴² Βλ. τον κατάλογο εύρημάτων από την παράλληλη έκθεση εύρημάτων από το Λευκαντί και την Έρετρια: *Έρετρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη*, Αθήνα 2010, σελ. 96-101 για το Λευκαντί και 102-110 για την Έρετρια.

ἀπίθανο, ἐκτὸς ἂν ὑπάρχει παράλληλο πού δὲν τὸ γνωρίζουμε, ἢ τὸ Ληλάντιο πεδίο καὶ ὁ Λήλαντας ταυτίστηκαν λάνθασμένα. Ἄλλὰ μᾶλλον δὲν συνέβη αὐτό, διότι ἀκόμη καὶ ὁ ὕστερος συγγραφέας Στράβων δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀμφισβήτησης.

Πόλη Λευκαντι-Πρώιμη Ἐρέτρια: ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων:

Πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ σὲ ὅλη τὴν λεκάνη ἀνάμεσα στὴν Χαλκίδα καὶ στὸ Λινοβρόχι (Α τμήμα τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΔΙ) ὑπῆρχαν διάσπαρτοι οἰκισμοί, ὅπως δηλώνουν τὰ λείψανα κατοίκησης στὶς θέσεις Δ22: Νέα Λάμψακος, Δ26δ': Βασιλικό: Ἐργοστάσιο ΒΥΕΚΑ, Δ27: Φύλλα: Βράχος, Δ28': Λευκαντί: Δ28α': Νεκροταφεῖο κτήματος Σκουμπρῆ, Δ28β': Νεκροταφεῖο Παλαιῶν Περιβολίων, Δ28γ': Τούμπα, Δ28δ': Οἰκισμὸς Ξηροπόλεως, Δ28ζ': Πύργος, πού ὑποδηλώνουν οἴκηση κατὰ κόμας. Κάθε μικρὸς οἰκισμὸς θὰ καλλιεργοῦσε τὸν παραγωγικὸ χῶρο πού τὸν περιέβαλλε καὶ κοντὰ του θὰ ἦταν τὸ νεκροταφεῖο του. Ἡ μεγαλύτερη ὅμως συγκέντρωση πληθυσμοῦ, ὅπως δηλώνουν τὰ εὐρήματα (οἰκισμὸς Ξηρόπολης, νεκροταφεῖα Σκουμπρῆ καὶ Παλιῶν Περιβολίων, Τούμπα) καὶ ἡ ἔκταση τῆς θέσεως ἦταν στὸ Λευκαντί, σημαντικὴ θέση, πού κατοικεῖτο καὶ κατὰ τὴν 2^η χιλιετία. Στὴν θέση αὐτὴν συμπεράναμε τὴν ἀφίξη νέων πληθυσμῶν, πιθανότατα τῶν Ἰωνῶν πού ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ στὶς ἀπαρχές τοῦ Α' ἀποικισμοῦ. Νεώτερη πληθυσμιακὴ ἀλλαγὴ στὴν κεντρικὴ Εὐβοία, μέχρι δηλαδὴ τὸ α' τρίτο τοῦ 8^{ου} αἰῶνα πού ιδρύθηκαν οἱ πρῶτες ἀποικίες στὴν Δύση δὲν γνωρίζουμε. Οἱ νέοι κάτοικοι μπορεῖ νὰ ἀφομοίωσαν πληθυσμιακὲς ομάδες πού κατοικοῦσαν στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

Εἰδικότερα, ἡ θέση τοῦ Λευκαντίου βρισκόταν δίπλα στὴν θάλασσα, διέθετε δύο ὄρμους πού χρησίμευαν ὡς λιμάνια καὶ πλούσια ἐνδοχώρα πού χρησίμευε ὡς παραγωγικὸς χῶρος. Στὸν λοφίσκο τῆς Τούμπας τὸ ἀψιδωτὸ μέγαρο πού μεταβλήθηκε σὲ ἡρῶ με τὸν ἐνταφιασμὸ τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους, καθὼς καὶ τὸ νεκροταφεῖο τῶν συγγενῶν τοῦ νεκροῦ πού ιδρύθηκε μπροστὰ στὴν εἴσοδό του, καὶ παρουσιάζει παράλληλη καὶ ἀνάλογη διάταξη με ἐκεῖνο τῆς Δυτικῆς Πύλης στὴν Ἐρέτρια, μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ ἰσχυροῦ γένους καὶ ἰσχυρῆς ἀρχῆς περιβεβλημένης με γόητρο. Ἄν ὁ νεκρὸς εἶχε ἀφηρωισθεῖ, ὅπως ἐκεῖνος τῆς Δυτικῆς πύλης τῆς Ἐρέτριας, ἡ λατρεία μπορεῖ νὰ ἦταν ἀρχικὰ σὲ ἐπίπεδο γένους, ἐνῶ ἀργότερα μπορεῖ νὰ διευρύνθηκε καὶ νὰ προσέλαβε «δημόσιο χαρακτήρα»²⁰⁴³. Τὸ ἀψιδωτὸ σχῆμα τοῦ μεγάρου (ἡπειρωτικῆς προέλευσης, ἀντίθετα με τὰ ὀρθογώνια μέγαρα ΥΕΙΙΙΓ ἐποχῆς πού ἀνασκάφηκαν στὴν Ξηρόπολη), ὁ ΥΚΙΙΙΓ χάλκινος ἀμφορέας τοῦ τάφου τοῦ πολεμιστῆ βασιλιᾶ καὶ ἡ τεχνογνωσία τῆς κατεργασίας τῶν μετάλλων δείχνουν ὅτι αὐτὴ ἡ κοινότητα μετανάστευσε ἀπὸ ἄλλου, ὅπου εἶχε ζήσει καὶ παρακολουθήσει τὶς ἀλλαγές στὸν πολιτισμὸ ἀπὸ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ στὴν πρῶιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Ἡ κεραμικὴ (σχήματα καὶ διακόσμηση), οἱ τοξωτὲς περόνες καὶ τὰ ταφικὰ ἔθιμα ἀττικοῦ τύπου ὑποδεικνύουν ὡς τόπο προέλευσής τους τὴν Ἀττικὴ.

Ὁ μῦθος τοῦ Κόθου καὶ τοῦ Αἴκλου, τῶν γιῶν τοῦ Ἴωνα, πού ἦλθαν καὶ ἴδρυσαν τὶς δύο πόλεις, Ἐρέτρια καὶ Χαλκίδα, πόλεις πού ὑπῆρχαν καὶ πρὶν τὰ Τρωικά, ἄρα τὶς ἴδρυσαν μετὰ τὰ Τρωικά, δηλαδὴ ὅταν περίπου ιδρύθηκαν καὶ οἱ ἰωνικὲς ἀποικίες τῶν Κυκλάδων, τῆς Σάμου, τῆς Χίου καὶ τῆς Μικρασιατικῆς Ἰωνίας κατὰ τὴν τοποθέτηση τῶν γραπτῶν πηγῶν (Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης κ.λ.π.), ὅπως καὶ τὸ ἡρῶ τῶν δύο οἰκιστῶν στὴν Ἐρέτρια, φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἀνάμνηση πραγματικῶν γεγονότων τῆς πρῶιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου. Τὸ γεγονός, ἐπίσης, ὅτι οἱ πόλεις αὐτὲς ἦταν σίγουρα τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. ἰωνικὲς, καὶ ὑπάρχει συνέχεια ἀπὸ τὸ 800 μέχρι πίσω στὴν ΠΓ ἐποχὴ στὸ Λευκαντί, ὅταν δηλαδὴ ἐπανιδρύεται ὁ οἰκισμὸς, ὑποδεικνύουν ὅτι, ὄχι μόνο τὸ Λευκαντί, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐρύτερη λεκάνη ΠΔΙ ἐξιωνίστηκε κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ.

Γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς τοῦ Λευκαντίου ἀκμάζει καὶ τὸ βασιλικὸ γένος ἐξακολουθεῖ μέχρι τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} αἰῶνα (τέλος ΠΓΕ περιόδου) νὰ θάβεται μπροστὰ στὸν τύμβο με τὸ μεγάλων διαστάσεων ταφικὸ ἀγγεῖο, τὸ ὁποῖο ἐχρησίμευε ὡς ταφικὸ σῆμα, ὅπου ἄλλοτε

²⁰⁴³ Τὴν παρατήρηση γιὰ τὸν νεκρὸ τοῦ ἐρετριακοῦ ἡρώου κάνει ἡ Claude Mossé στὸ βιβλίο τοῦ Polignac (2000), σελ. 19-20.

δέσποζε τὸ ΠΓ ἀψιδωτὸ μέγαρο τοῦ ἥρωα πλέον ἡγεμόνα. Τὸ πολίτευμα προφανῶς παραμένει βασιλεία.

Σὲ ἐπίπεδο ἐπικράτειας ἐξακολουθοῦν νὰ κατοικοῦνται οἱ θέσεις τῶν ΠΓ κωμῶν Δ22: Νέα Λάμψακος, (ἀπὸ τὴν θέση: Δ26δ': Βασιλικό: Ἐργοστάσιο ΒΥΕΚΑ δὲν ἔχουμε ἄλλα εὐρήματα νεότερα τῆς ΠΓ ἐποχῆς), Δ27: Φύλλα: Βράχος, Δ28': Λευκαντί: Δ28α': Νεκροταφεῖο κτήματος Σκουμπρῆ, Δ28β': Νεκροταφεῖο Παλαιῶν Περιβολίων, Δ28γ': Τούμπα, Δ28δ': Οἰκισμὸς Ξηροπόλεως καὶ Δ28ζ': Πύργος. Γύρω στὸ 800 (ΜΓΠ) συμβαίνει κάποια καταστροφή στὸν οἰκισμὸ τῆς Ξηρόπολης, ἢ ὁποία δὲν ξέρουμε πὺ ὀφείλεται. Ἴσως ὀφείλεται σὲ κοινωνικὲς ἀναταραχὲς λόγῳ φτώχειας καὶ ἀδυναμίας τῆς γῆς νὰ θρέψει τὸ πληθυσμὸ πὺ εἶχε ἀυξηθεῖ. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀκολουθεῖ ἢ ἴδρυση νέου οἰκισμοῦ, μιᾶς κώμης στὴν θέση τῆς Ἐρέτριας. Κάποιοι δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς Ἐρετριεῖς μετακινήθηκαν ἀνατολικότερα πρὸς κατάληψη θέσης πὺ δὲν κατοικεῖτο, εἶχε φυσικὰ ὄχυρὴ ἀκρόπολη, φυσικὸ λιμάνι, καὶ περιβαλλόταν ἀπὸ καλιεργήσιμα ἐδάφη πολλῶν στρεμμάτων.

Τὸν 8^ο π.Χ. αἰῶνα πιθανολογοῦμε τὸν συνοικισμὸ, ὁ ὁποῖος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συνένωση πολλῶν γειτολικῶν φυλετικῶν κρατῶν ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα, τὸν ἰσχυρότερο καὶ τὴν πλαισιώσῃ του ἀπὸ ἓνα συμβούλιο εὐγενῶν. Ἔτσι γεννήθηκε ἡ πόλη-κράτος τῆς Ἐρέτριας, μὲ πολιτικὸ κέντρο στὸ Λευκαντί καὶ ἐπικράτεια πὺ ἐκτεινόταν Δ ὡς τὰ Ἀμπέλια (Ληλάντιο πεδίο) καὶ Α ὡς τὴν Ἀμάρυνθο. Ἡ παράλληλη ὁμως συγκρότηση τῆς Χαλκίδας σὲ πόλη-κράτος, καθὼς καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἢ ἀποικιακὴ ἀποστολὴ στὴν Δύση ἦταν μικρὴ σὲ μέγεθος καὶ τὸ πρόβλημα τῆς στενοχωρίας παρέμενε, τὴν ὀδήγησε σὲ πολεμικὴ σύγκρουση μὲ τὴν Ἐρέτρια. Πιθανῶς ἡ Χαλκίδα κατέκτησε ἀρχικὰ τὸ κομμάτι τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἐρέτριας Δ τοῦ Λήλαντος, καὶ γι' αὐτὸ ἢ δευτέρη προσπάθησε νὰ ἀμυνθεῖ ὀργανώνοντας τὴν κορυφὴ τοῦ φρουρίου Βράχος τῶν Φύλλων. Οἱ Ἐρετριεῖς φρουροὶ ἡμεροσκόποι εἶχαν ὀπτικὸ πεδίο μέχρι τὶς παρυφῆς τῆς Χαλκίδας καὶ μέχρι τὸ Λευκαντί, γιὰ νὰ ἐνημερώσουν γιὰ πιθανὴ ἐπίθεση τοῦ χαλκιδικοῦ ἰππικοῦ. Αὐτὸ θὰ χρειαζόταν μὲ γρήγορο καλπασμὸ γύρω στὰ 20 λεπτὰ νὰ ἔρθει ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ νὰ ἐπιτεθεῖ στὸν οἰκισμὸ τῆς Ξηρόπολης, δηλαδὴ τὴν Ἐρέτρια.

Ὅμως φαίνεται ὅτι οἱ Ἐρετριεῖς δὲν κατάφεραν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀποφασιστικὰ τοὺς Χαλκιδεῖς, καὶ γι' αὐτὸ ἀρχισαν νὰ μεταφέρουν πληθυσμὸ στὴν κώμη τῆς μεταγενέστερης ἔρετρικῆς πεδιάδας, τὴν ὁποῖαν εἶχαν ἰδρύσει γύρω στὸ 800 π.Χ., ἐνῶ πρὶν τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα μετέφεραν ἐκεῖ καὶ τὸ πολιτικὸ τους κέντρο. Ἔτσι ἰδρύθηκε ἡ νέα Ἐρέτρια, δηλαδὴ ἡ Ἐρέτρια τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ κλασσικῶν χρόνων.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Ἡ ἐλάχιστη κεραμεικὴ πὺ προέρχεται ἀπὸ τὶς θέσεις Δ22: Νέα Λάμψακος καὶ Δ26β': Βασιλικό: Ἐργοστάσιο Σέλμαν μαρτυρεῖ τὴν ἀνθρώπινη παρουσία κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ στὴν περιοχὴ αὐτὴν. Ἡ ἐπαναχρησιμοποίηση τοῦ φρουρίου στὴν φυσικὰ ὄχυρὴ θέση Δ27: Φύλλα: Βράχος καὶ οἱ στρατιωτικὲς ἐγκαταστάσεις στὸ ἐσωτερικὸ του, πὺ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ στὴν ΥΑΡ ἐποχὴ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς πληροφορίες πὺ ἔχουμε ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς πηγές, μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι χρησιμοποιήθηκε καὶ ὀργανώθηκε στὸ τέλος τοῦ 6^{ου} αἰῶνα καὶ στίς ἀρχές τοῦ 5^{ου} ἀπὸ φρουρὰ τῶν Ἀθηναίων κληρουχῶν πὺ ἐγκατέστησε ἢ Ἀθήνα στὸ Ληλάντιο πεδίο μετὰ τὴν ἀπόκρουση τῆς ἐπίθεσης στὴν Ἀττικὴ Βοιωτῶν καὶ Χαλκιδέων τὸ 507 π.Χ.

Κλασσικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὸν 5^ο καὶ 4^ο αἰῶνα π.Χ. κατοικεῖται ἡ θέση Δ22: Νέα Λάμψακος, ὅπου ἀποκαλύφθηκαν λείψανα νεκροταφείου. αὐτὸ θὰ ἀνῆκε στὴν ἴδια κώμη τῆς χαλκιδικῆς ἐπικράτεια, ἢ ὁποία ἀπὸ τὴν ΠΓ ἐποχὴ δὲν σταμάτησε νὰ κατοικεῖται. Στὴν εὐρύτερη θέση τοῦ Μύτικα (Δ23: Μύτικας: Δύο Δέντρα:

Δ23α': Μύτικας: Δ24: Μύτικας: Καρατσόλια) πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἄλλη μία κώμη τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. μὲ τὸ νεκροταφεῖο τῆς. Στὴν θέση Δ25: Ἄγ. Νικόλαος-Μπούρτζι τὸ ἀρχαῖο κτίριο πὺ ὑπῆρχε δὲν χρονολογεῖται. Ἀπὸ τὴν εὐρύτερη θέση Δ26 τοῦ Βασιλικοῦ (Δ26β': Βασιλικό: Ἐργοστάσιο Σέλμαν, Δ26γ': Βασιλικό: Ἄγ. Κωνσταντῖνος, Δ26: Βασιλικό: Μύλοι) ἔχουμε

εύρηματα που δηλώνουν την ύπαρξη ΥΚΛ νεκροταφείου. αυτό θα ανήκε σε μία κόμη της χαλκιδικής στην ένδοχώρα, που ο παραγωγικός της χώρος θα ήταν όλη ή έκταση από τον Λήλαντα μέχρι το εργοστάσιο Σέλμαν.

Στα Φύλλα (Δ27α': Φύλλα, Δ27β': Φύλλα: Έκκλησία της Παναγίας, , Δ27στ': Φύλλα: Κομματάκια) τα ταφικά και άλλα εύρηματα (κεραμική, αρχιτεκτονικά μέλη και οικοδομικό υλικό κτιρίων (Δ27γ': Φύλλα: Μονή Αγ. Γεωργίου ΑΡΜΑ), καθώς και τα εύρηματα από την θέση Δ27δ': Φύλλα: Βρυσάρα, ή οποία βρίσκεται κοντά στην μονή του Αγ. Γεωργίου ΑΡΜΑ (σε παλαιό ναύδριο έκσκαφές κατά το 1975 αποκάλυψαν αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη, βάση περιφραγμένου, και επιτύμβια ένepίγραφη στήλη τέλους 4^{ου} π.Χ. αιώνα²⁰⁴⁴) δηλώνουν την θέση ΥΚΛ νεκροταφείου και αρχαίου ιερού (το οποίο διαδέχθηκε το ναύδριο και ή μονή του Αγ. Γεωργίου) που ανήκαν σε παρακείμενο οικισμό.

Στο Λευκαντί (Δ28η': Λευκαντί: Μύλοι και Δ28θ': Λευκαντί: Απροσδιόριστο) τα λίγα ταφικά εύρηματα δείχνουν την εγκατάσταση μικρής κοινότητας κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ., ή οποία θα έκμεταλλευόταν την γύρω καλλιεργήσιμη έκταση. Τέλος, στην θέση Δ29: Λινοβρόχι, τα οικοδομικά λείψανα και ή κεραμική 4^{ου} π.Χ. αιώνα στην κορυφή του λόφου μαρτυρούν πιθανόν την ύπαρξη μιᾶς μικρής κόμης της χαλκιδικής επικράτειας τόν 4^ο π.Χ. αιώνα²⁰⁴⁵.

Έλληνιστική εποχή:

Κατά την έλληνιστική εποχή συνεχίζει να χρησιμοποιείται το ΥΚΛ νεκροταφείο της Λαμπάκου (Δ22: Νέα Λάμψακος), ἄρα συνεχίζει να ύφίσταται και ή κόμη στην οποία ανήκε. Η κόμη του Μύτικα συνεχίζει πιθανότατα της ζωῆ της, ὅπως πιθανόν δηλώνουν οί επιτύμβιες στήλες που ὅμως δέν χρονολογούνται. Στην θέση Δ23: Μύτικας: Δύο Δέντρα το αρχαίο θέατρο δηλώνει την ύπαρξη σημαντικής κόμης. Η κόμη τών ΥΚΛ χρόνων στην ευρύτερη θέση του Βασιλικού (Δ26) συνεχίζει να ύφίσταται, ὅπως δηλώνουν τα αρχιτεκτονικά και ταφικά λείψανα από τις θέσεις Δ26α': Βασιλικό, Δ26β': Βασιλικό: Εργοστάσιο Σέλμαν, Δ26γ': Βασιλικό: Αγ. Κωνσταντίνος, Δ26ε': Βασιλικό: Σουβάλα, Δ26στ': Βασιλικό: Μύλοι. Στα Φύλλα επίσης εξακολουθεῖ να ύφίσταται ὁ ΥΚΛ οικισμός (ιδιαίτερος στην θέση Δ27στ': Φύλλα: Κομματάκια) και το νεκροταφείο του. Στο Λινοβρόχι ἴσως ή εγκατάσταση αὐτή συνέχισε να ὑπάρχει κατά την ΠΕΛ εποχή, ἀφοῦ τα λείψανα στην κορυφή του λόφου χρονολογούνται στον 4^ο π.Χ. αιώνα.

Ρωμαϊκή εποχή:

Η θέση Δ22: Νέα Λάμψακος κατά τούς ρωμαϊκούς χρόνους κατοικείται, ὅπως μαρτυρεῖ ή ἐδῶ ἀνευρεθεῖσα κεραμική. Στόν Μύτικα (Δ23: Μύτικας) τα εύρηματα δείχνουν κατοίκηση κατά την ρωμαϊκή εποχή. Οί επιτύμβιες στήλες²⁰⁴⁶ δηλώνουν την θέση νεκροταφείου και ή ἀναθηματική στήλη ρωμαϊκῶν χρόνων, ή οποία ἀπομιμείται ἀρχαϊκά πρότυπα, ὅπου εἰκονίζεται ὁ Διόνυσος²⁰⁴⁷ μαρτυρεῖ την ύπαρξη ἱεροῦ τοῦ Διονύσου στην συγκεκριμένη θέση. Από το Βασιλικό ἀσφαλῆ κεραμική ρωμαϊκῶν χρόνων ἔχουμε ἀπό την θέση Δ26: Βασιλικό: Μύλοι²⁰⁴⁸. Στα Φύλλα (Δ27ε': Φύλλα: Ἀργυροῦ) ή παλαιότερη ΚΛ και ΕΛ κόμη συνεχίζει να ύφίσταται, ὅπως δείχνει ή ἀνεύρεση ἑπτὰ τάφων ρωμαϊκῶν (και παλαιοχριστιανικῶν) χρόνων²⁰⁴⁹, ἐνῶ στό Λευκαντί τοποθετοῦμε την εγκατάσταση μιᾶς κοινότητας κατά τα ΡΩ χρόνια, ὅπως δείχνουν οί τάφοι που ἔχουν ἀνασκαφῆ ἐδῶ (θέση Δ28ε': Λευκαντί: Πλησίον Σκουμπρη²⁰⁵⁰ και Δ28στ': Λευκαντί: Κοντά στην Τούμπα²⁰⁵¹).

Πόλη Λευκαντί-Πρώμη Ἐρέτρια: Πολιτική ὀργάνωση: Μεταβολές τῆς επικράτειας:

²⁰⁴⁴ Σάμψων (1975)Α, σελ. 152.

²⁰⁴⁵ Σάμψων (1975), σελ. 152.

²⁰⁴⁶ Παπαβασιλείου (1894), σελ. 630-2.

²⁰⁴⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 93.

²⁰⁴⁸ Καραπασχαλίδου (1988-9), σελ. 207-210.

²⁰⁴⁹ ΒCH 99, 1975, σελ. 76· AAA 7, 1974, σελ. 338-341· Σάμψων (1973-4), σελ. 483-4.

²⁰⁵⁰ Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 135-136.

²⁰⁵¹ ΑΔ 45, 1990, Χρον. σελ. 165· ΒCH 120, 3, 1996, σελ. 1295.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στα προηγούμενα κεφάλαια και υποκεφάλαια, κατά την ΠΓ εποχή έχουμε οικίηση κατά κώμας, όπως προκύπτει από τα αρχαιολογικά ευρήματα, γεγονός που συμφωνεί με την γενικότερη εικόνα της κατοίκησης στην Εύβοια την εποχή αυτή. Ταυτόχρονα όμως έχουμε και την ανάπτυξη ενός ισχυρού κέντρου, όπου υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμού, αυτό της Ξηροπόλεως του Λευκαντίου, το οποίο κυβερνᾶται από ένα ισχυρό γένος καταγόμενο από άλλη περιοχή της Ν. Ελλάδας με μυκηναϊκό παρελθό, πιθανότατα από την Αττική. Αυτό το οικιστικό κέντρο κατά την ΓΕ εποχή αναπτύσσεται και κατά το πρώτο μισό του 8^{ου} αιώνα φαίνεται ότι εξελίσσεται σε πόλη κράτος. Η επικράτεια του εκτείνεται από την ΜΓΕΠ Α μέχρι την Ήρετρια και την Αμάρυνθο, και Δ μέχρι τον Λήλαντα ποταμό και πιθανώς μέχρι τον Μύτικα (αν μοιράσουμε την απόσταση ανάμεσα σε ΠΓ Χαλκίδα και το Λευκαντί). Αυτήν την πόλη-κράτος ταυτίσαμε με την πρώιμη Ήρετρια.

Η ανεπάρκεια όμως των φυσικών πόρων να θρέψει τον πληθυσμό που έχει αυξηθεί, ή στενοχωρία του Θουκυδίδη, οδηγεί τους Ήρετριείς, τους Χαλκιδείς και άλλους Εύβοείς και γείτονες κατοίκους των παραλίων της Βοιωτίας, όπως οι Γραίοι, να στείλουν αποικιακή αποστολή στην Ιταλία που ιδρύει τις Πιθηκούσες στην νήσο Ίσχια. Το πρόβλημα όμως δεν λύνεται και γι' αυτό η Χαλκίδα επιτίθεται στην Ήρετρια διεκδικώντας το Δηλάντιο πεδίο. Έτσι ξεσπάει ο Δηλάντιος πόλεμος που κατά την παράδοση διαρκεί εκατό χρόνια. Αρχικά η Ήρετρια προσπαθεί να άμυνθεί, οργανώνοντας το φρούριο των Φύλλων. Πριν τα μέσα όμως του αιώνα πιθανώς οι Ήρετριείς εκτιμούν ότι κινδυνεύει και το ίδιο το πολιτικό κέντρο τους, δηλαδή η Ξηρόπολη και αρχίζουν να μετακινούνται στην Ήρετρια. Με την μετακίνηση του βασιλιά και της ήγητικής ομάδας και με τον ένταφιασμό του βασιλιά στην θέση της Δυτικής Πύλης γύρω στο 750 π.Χ. σηματοδοτείται η μετακίνηση του πολιτικού κέντρου από το Λευκαντί στην Ήρετρια.

Με την καταστροφή της Ξηρόπολης και την εγκατάλειψη του φρουρίου των Φύλλων η Χαλκίδα κατακτᾶ ὅλο το Δηλάντιο πεδίο γύρω στο 710 π.Χ. και τα σύνορα με την Ήρετρια μετακινούνται Α. Οι Ήρετριείς όμως συνεχίζουν να διεκδικούν το Δηλάντιο πεδίο, και γι' αυτό ενισχύονται από συμμάχους, όπως η Μίλητος. Το ίδιο κάνουν και οι Χαλκιδείς, δεχόμενοι ενισχύσεις από την Φάρσαλο (σῶμα ίππικού υπό τον Κλεόμαχο), την Κόρινθο και την Σάμο. Γι' αυτό ο πόλεμος προσλαμβάνει πανελλήνιο και όχι διακρατικό χαρακτήρα, όπως εκτιμᾷ ο Θουκυδίδης. Τα ὄρια των επικρατειῶν πιθανώς δέχθηκαν μικρομετακινήσεις μέχρι τα μέσα του 6^{ου} αιώνα, αλλά στο ἔξῃς φαίνεται ότι σταθεροποιήθηκαν, αφού με την λήξη του πολέμου η Ήρετρια χάνει ὀριστικῶς το Δηλάντιο πεδίο και δεν αναφέρεται στο ἔξῃς καμία ἄλλη προστριβή μεταξύ τους. Στο ἔξῃς πολεμούν μαζί στην περσική ἔκστρατεία του 480-479 π.Χ., γίνονται και οι δύο μέλη της Δηλιακῆς συμμαχίας, ἀποστατοῦν μαζί το 446 π.χ., δέχονται τὸν ἐπαχθῆ συμμαχικό φόρο, ἀναγκάζονται νὰ πολεμήσουν στὴν Σικελική ἔκστρατεία, ἀποστατοῦν μαζί ἐπιτυχημένα το 411 π.Χ. και ἰδρῶουν ἀπὸ κοινῶν μετὰ τις ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις τὸ Κοινὸ τῶν Εὐβοέων. Ἡ μοῖρα Χαλκίδας καὶ Ἁρέτριας εἶναι στὸ ἔξῃς κοινή, καὶ λόγω ἔλλειψης συγκρούσεων μετὰξὺ τους θεωροῦμε ὅτι τὰ σύνορα παρεμείναν ὅπως εἶχαν μετὰ τὴν λήξη τοῦ Δηλάντιου πολέμου τὸν 7^ο αἰῶνα π.Χ.

Πόλη Λευκαντι-Πρώιμη Ήρετρια: Κοινωνική ὀργάνωση καὶ οἰκονομία.

Πρωτογεωμετρική καὶ γεωμετρική ἐποχή:

Ἡ πόλη τοῦ Λευκαντίου καὶ ἡ εὐρύτερη περιοχή της κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ παρουσιάζει κατοίκηση κατὰ κώμας, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἀναπτύσσεται ἓνα σημαντικό κέντρο στὴν Ξηρόπολη, τὸ ὁποῖο διαθέτει ἤδη ἰσχυρὴ βασιλικὴ ἔξουσία. Ὁ οἰκισμὸς ἀποτελοῦσε σημαντικό ΜΥ κέντρο καὶ οἱ νέοι κάτοικοί του καὶ αὐτοὶ προέρχονταν ἀπὸ ἄλλο κέντρο μετὰ ΜΥ παρελθόν, τὴν Αττική. Ἡ οἰκονομία κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν εἶχε ἀνεπτυγμένο τὸν πρωτογενῆ τομέα (γεωργία, κτηνοτροφία), τὸν δευτερογενῆ σὲ περιορισμένο βαθμὸ (ὕφαντουργία στὸ πλαίσιο τοῦ οἴκου καὶ μεταλλοτεχνία), ἀλλὰ ἀποκτᾷ πρῶιμα, κατὰ τὸν 9^ο καὶ 8^ο π.Χ. αἰῶνα ἐμπορικὲς σχέσεις μετὰ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Αὐτὸ τεκμηριώνεται τόσο μετὰ τὰ ἐπείσακτα ἀντικείμενα στοὺς τάφους τῶν Παλιῶν Περιβολίων, Σκουμπρῆ καὶ τὸ βασιλικὸ νεκροταφεῖο τῆς Τούμπας, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἐμπορικὸ σταθμὸ στὴν ΑΙ Μίνα, στίς ἀκτὲς τῆς Συρίας. Χαράγματα τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ 8^{ου} αἰῶνα ἀπὸ τὴν Ξηρόπολη σὲ συνδυασμὸ μετὰ τις βεβαιωμένες ἐμπορικὲς σχέσεις μετὰ τις ἀκτὲς τῆς Συρίας, ὅπου οἱ ἀρχαῖες φοινικικὲς πόλεις Τύρος, Σιδῶνα, Βύβλος, δείχνουν ὅτι ἡ πρῶιμη αὐτὴ Ἁρέτρια ἔπαιξε ὄλο στὴν εἰσαγωγή τοῦ ἀλφαβήτου. Οἱ ἐμπορικὲς σχέσεις τῶν Ἁρετριέων μετὰ τὴν Ἀνατολή συνεχίζονται καὶ μετὰ τὴν μεταφορὰ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου στὴν Ἁρέτρια, ὅπως δείχνουν τὰ ἀνατολικῆς προελεύσεως ἀντικείμενα ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ

Δαφνηφόρου Απόλλωνος στην καρδιά της νέας Έρετριας που από την ΥΓΕ εποχή αρχίζει να συγκροτείται σε πόλη.

Το Λευκαντί καταστρέφεται και δέν ανοικοδομείται, ή περιοχή όμως εξακολουθεί να κατοικείται ως τμήμα της χαλκιδικής επικράτειας κατά την ΑΡ, ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ εποχή. Το Ληλάντιο πεδίο καταλαμβάνεται από Αθηναίους κληρούχους, οι οποίοι το διατηρούν μέχρι το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου. Σίγουρα ο τομέας της οικονομίας που έχει την μεγαλύτερη βαρύτητα είναι ο πρωτογενής, ωστόσο τα διάφορα έργα βιοτεχνίας της ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ περιόδου, όπως οι ανάγλυφες επιτύμβιες στήλες από διάφορες κώμες της λεκάνης και κυρίως ή ΥΚΛ επιτύμβια στήλη του εφήβου από τα Φύλλα με τις αττικές επιδράσεις, ή βάση του περιρραντηρίου από την Βρυσάρα στα Φύλλα, τα αρχιτεκτονικά μέλη από διάφορες θέσεις και το χρυσό στεφάνι από την θέση της Σουβάλας στο Βασιλικό μαρτυρούν την ανάπτυξη του τομέα της βιοτεχνίας κυρίως κατά την ΚΛ και ΕΛ εποχή.

Περιοχή ΠΔΕΠ': Περιοχή Μαλακώντα-Έρετριας-Αμαρύνθου-Γυμνού.

1)Μορφολογία του εδάφους-Φυσικά όρια.

Βλ. αρχή του κεφαλαίου: Μείζων περιοχή ΠΔ'.

2) Φιλολογικές και επιγραφικές πηγές που αναφέρονται στην γεωπολιτική οργάνωση της περιοχής ΠΔΠ': Σχολιασμός, κριτική και αξιολόγηση των πηγών, που παρατίθενται γεωγραφικά και θεματικά.

Πόλη Έρετρια:

1) Όμηρος, *Ιλιάς*, Β, στ. 536-544.

(8^{ος} αιώνας π.Χ., γύρω στο 750 π.Χ)

Στην *Ιλιάδα* στον *Νεών Κατάλογον* αναφέρεται ότι στην Τρωϊκή έκστρατεία συμμετείχαν Άβαντες, οι οποίοι κατοικούν στη Εύβοια κυριαρχούν σ' αυτήν, με αρχηγό, όπως είπαμε, τον βασιλιά της Χαλκίδας Έλεφήνορα, γιό του Χαλκώδοντα:

Οί δ' Εύβοιαν ἔχον μένεα πνεῖοντες Ἄβαντες, 536
Χαλκίδα τ' Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλον θ' Ἰστιαίαν
Κήρινθον τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὺ πτολίεθρον,
οἳ τε Κάρυστον ἔχον ἠδ' οἳ Στύρα ναιετάασκον,
τῶν δ' αὐθ' ἡγεμόνευ' Ἐλεφήνωρ, ὄζος Ἄρηος, 540
Χαλκωδοντιάδης, μεγαθύμων ἀρχὸς Ἀβάντων.
τῶ δ' ἄμ' Ἄβαντες ἔποντο θοοί, ὀπισθεν κομόωντες,
αἰχμηταὶ μεμαῶτες ὀρεκτῆσιν μελίησι
θώρηκας ῥήξειν δηῖων ἀμφὶ στήθεσσι.

2) Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 567-578.

(τέλος του 2^{ου} π.Χ. αιώνα).

(*Geographi Graeci Minores* 1, 218)

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰώνα κυκλοφόρησε μία περιήγηση τῶν ἀκτῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μαύρης θάλασσας σὲ ἰάμβους, ἢ ὅποια ἐσφαλμένα ἀπεδίδετο στὸν Σκύμνο τὸν Χίο. Ὁ Σκύμνος ἔγραψε μία περιηγητικὴ περιγραφή τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Β. Ἀφρικῆς (Λιβύης) σὲ πεζὸ λόγο καὶ τοποθετεῖται χρονικὰ χάρις σὲ μία προξενικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς τοῦ 185/184 π.Χ. στὸ πρῶτο ἥμισυ τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ὁ σωζόμενος γεωγραφικὸς ὁδηγὸς χρονολογεῖται γύρω στὸ 100 π.Χ., καὶ θεωρεῖται ὅτι δὲν ἔχει καμία σχέση μὲ τὸν Σκύμνο²⁰⁵²:

Εὐβοία κεῖται νῆσος, ἢ καλουμένη διὰ τὴν φύσιν τὸ πρότερον ὡς φασιν, Μάκρις, ἔπειτα ἀπὸ τῆς λεγομένης Ἀσωπίδος χρόνῳ λαβοῦσα τοῦνομ' Εὐβοίας πάλιν. Πρώτους δ' ἐν αὐτῇ φασιν οἰκῆσαι προτοῦ συνοίκους μιγάδας Λέλεγας· ἐκ τῆς τ' Ἀττικῆς τὸν Ἐρεχθέως διαβάντα Πάνδωρον κτίσαι πόλιν μεγίστην τῶν ἐν αὐτῇ Χαλκίδα, Αἰκλον δ' Ἐρέτρια, ὄντ' Ἀθηναῖον γένει, τὴν δ' ἐναλίαν Κήρινθον ὡσαύτως Κόθον, Δρύοπας δὲ τὴν Κάρυστον ὠνομασμένην· ἢ δ' Ἐστίαια γέγονε Περραιβῶν κτίσις.

²⁰⁵² Ψευδο-Σκύμνος, *Περιήγησις*, στ. 572-578· Easterling-Knox (2000), σελ. 793-794· Πρώτη ἔκδοση τοῦ κειμένου: Müller, *Geographi Graeci Minores*, Παρίσι 1839.

Ο Σκύμνος αναφέρεται σὲ κάποιον ἀποικισμό τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς νήσου ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, καὶ συγκεκριμένα ὑπὸ τοὺς γιούς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀθήνας Ἐρεχθέα Πάνδωρο καὶ Αἴκλο, οἱ ὅποιοι ἴδρυσαν ὁ πρῶτος τὴν Χαλκίδα καὶ ὁ δεύτερος τὴν Ἐρέτρια, ἐνῶ ὁ τρίτος ἀδελός τους ὁ Κόθος ἴδρυσε τὴν παραθαλάσσια Κήρινθο²⁰⁵³. Κατὰ τὸν Σκύμνο Δρύοπες κατοικοῦσαν στὸ νότιο τμήμα τῆς Εὐβοίας, στὴν περιοχὴ τῆς Καρύστου, ἐνῶ ἡ Ἰστιαία ἦταν πόλη ἰδρυμένη ἀπὸ ἓνα ἑλληνικὸ αἰολικὸ φύλο τῆς Θεσσαλίας, τοὺς Περραιβούς.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ποὺ παρουσιάζει ὁ Σκύμνος εἶναι μᾶλλον σύμφωνη μὲ τὴν ἐθνολογικὴ εἰκόνα τῆς Εὐβοίας στὴν πρῶτη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, τὴν ἐποχὴ τοῦ α' ἀποικισμού, γύρω στὸ 1.000 π.Χ. Παρουσιάζονται δηλαδὴ Ἴωνες ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ νὰ ἔχουν ἀποικίσει τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς νήσου ἰδρύοντας τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτρια, καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρι τὴν Κήρινθο. Ἡ μὲν Ἰστιαία παρουσιάζεται νὰ κατοικεῖται ἀπὸ Περραιβούς, Αἰολεῖς δηλαδὴ τῆς Θεσσαλίας, ἐνῶ τὸ νότιο τμήμα κατοικεῖται ἀπὸ Δρύοπες.

3α) Πλούταρχος, Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά, 263-304.

(περ. 46-120 μ.Χ.)

Τίς ὁ παίδων τάφος παρὰ Χαλκιδεῦσι; Κόθος καὶ Αἴκλος οἱ Ξούθου παῖδες εἰς Εὐβοίαν ἦγον οἰκήσοντες, Αἰολέων τότε τὰ πλεῖστα τῆς νήσου κατεχόντων. ἦν δὲ τῷ Κόθῳ λόγιον εὖ πράξειν καὶ περιέσεσθαι τῶν πολεμίων, ἐὰν πρήται τὴν χώραν. ἀποβὰς οὖν μετ' ὀλίγον ἐνέτυχε παίζουσι παιδαρίοις παρὰ τὴν θάλασσαν· συμπαίζων οὖν αὐτοῖς καὶ φιλοφρονούμενος ἔδειξε παίγνια πολλὰ τῶν ξενικῶν. ὡς δ' ἑώρα τοὺς παῖδας ἐπιθυμοῦντας λαβεῖν, οὐκ ἔφησεν αὐτοῖς δώσειν ἄλλως, εἰ μὴ τῆς γῆς λάβοι παρ' αὐτῶν· οἱ δὲ παῖδες οὕτως ἀναιρούμενοι χαμαῖθεν ἐδίδοσαν καὶ τὸ παίγνια λαβόντες ἀπηλλάγησαν. οἱ δ' Αἰολεῖς αἰσθόμενοι τὸ γεγονός, καὶ τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπιπλεόντων, ὑπ' ὀργῆς καὶ λύπης διεχρήσαντο τοὺς παῖδας. ἐτάφησαν δὲ παρὰ τὴν ὁδόν, ἣ βαδίζουσιν ἐκ πόλεως ἐπὶ τὸν Εὐρίπον, καὶ ὁ τόπος 'τάφος παίδων' καλεῖται.

Ἡ πηγὴ αὐτὴ ἀναφέρεται στὴν κατοίκηση τῆς Χαλκίδας ἀπὸ Αἰολεῖς, πρὶν τὴν ἔλευση τῶν Ἴωνων ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Μάλιστα ὁ Κόθος κατάλαβε τὴν σημασία τοῦ χρησιμοῦ ὅτι θὰ κατακτοῦσε τὴν Χαλκίδα ἂν ἀγόραζε γῆ, προέβη στὴν ἐκπλήρωσή του μὲ τὴν συμβολικὴ παράδοση τῆς γῆς ἀπὸ τοὺς νόμιμους κατόχους, τὰ παιδιὰ τῶν Αἰολέων σὲ αὐτόν. Κατόπιν ἔκανε πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, κατὰ τὴν διάρκειά τῶν ὁποίων νίκησε τοὺς Αἰολεῖς καὶ κατέκτησε τὴν Χαλκίδα. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἀδελφός του Αἴκλος κατέλαβε καὶ ἔκτισε τὴν Ἐρέτρια.

3β) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447.

(β' ἡμισὴν 1^{ου} αἰώνα π.Χ.-α' ἡμισὴν 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

Μετὰ δὲ τὸν Γεραιστὸν Ἐρέτρια πόλις μεγίστη τῆς Εὐβοίας μετὰ Χαλκίδα, ἔπειθ' ἡ Χαλκίς μητρόπολις τῆς νήσου τρόπον τινά, ἐπ' αὐτῷ τῷ Εὐρίπῳ ἰδρυμένη· ἀμφότεραι δὲ πρὸ τῶν Τρωικῶν ὑπ' Ἀθηναίων ἐκτίσθαι λέγονται, καὶ μετὰ τὰ Τρωικὰ Αἴκλος καὶ Κόθος ἐξ Ἀθηνῶν ὀρμηθέντες ὁ μὲν τὴν Ἐρέτριαν ᾤκισε Κόθος δὲ τὴν Χαλκίδα. Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 1, 8, 447

Ὁ Στράβωνας ἐδῶ ἀναφέρεται στὸ ἴδιο γεγονός, παραλλάσσοντας τὸν μῦθο. Ἀναφέρει δηλαδὴ τὴν ἐκδοχὴ ὅτι τὰ παιδιὰ τοῦ Ξούθου, γιοῦ τοῦ Ἴωνα, ὁ Κόθος καὶ ὁ Αἴκλος ἐκτίσαν, ὁ πρῶτος τὴν Χαλκίδα καὶ ὁ δεύτερος τὴν Ἐρέτρια, πόλεις ποὺ ὑπῆρχαν ὅμως καὶ πρὸ τῶν Τρωικῶν. Ἴσως καὶ οἱ δύο λατρεύονταν ὡς ἥρωες σὲ Χαλκίδα καὶ Ἐρέτρια, ὅπως πιθανὸν δείχνει ἐπιγραφή ποὺ βρέθηκε στὴν Ἐρέτρια²⁰⁵⁴.

4) Ἀριστοτέλης καὶ Corpus Aristotelicum, Fragmenta varia. Κατηγορία 8 τίτλος πραγματείας 44 ἀπόσπασμα 603.

(4^{ος} π.Χ. αἰώνας)

Ἐρέτρια καὶ Χαλκίς διαφερόντως ἀυξηθεῖσαι καὶ ἀποικίας ἔστειλαν ἀξιολόγους εἰς Μακεδονίαν. Ἐρέτρια μὲν γὰρ συνώκισε τὰς περὶ Παλλήνην καὶ τὸν Ἄθω πόλεις.

5) Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Commentarii ad Homeri Iliadem.

(9^{ος}-10^{ος} μ.Χ. αἰώνας)

ἀνδρείους δὲ τοὺς Εὐβοεῖς Χαλκιδεῖς ἢ ἱστορία οἶδεν· οἱ γοῦν τοῦ χρησιμοῦ «ἄνδρες, οἱ πίνουσιν ὕδωρ ἱερῆς Ἀρεθούσης», οἱ Χαλκιδεῖς λέγονται εἶναι ὡς ἄριστοι ὄντες· ἔχει γὰρ καὶ ἡ ἐκεῖ χώρα κρήνην Ἀρέθουσαν, ὡς

²⁰⁵⁴ Huber (2004), σελ. 111.

καὶ ἀλλαγῶν δεδήλωται. ἐκ δὲ τῆς Ὀμηρικῆς Χαλκίδος καὶ χαλκιδίζειν παροιμακῶς τὸ γλισχρεῦσθαι· ἐπὶ φυλαργυρία γὰρ ἐκωμωδοῦντο οἱ κατ' Εὐβοίαν (429.) Χαλκιδεῖς. ἡ δὲ γεωγραφικὴ εἶδησις καὶ ταῦτα περιέχει. Χαλκίς, καθ' ἣν συνάπτει τῇ ἠπειρῶ μάλιστα ἡ Εὐβοία κυρτὴ προσπίπτουσα πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Αὐλίδα τόπους τῆς Βοιωτίας καὶ ποιοῦσα τὸν Εὐριπον. λέγει δὲ καί, ὅτι καὶ φιλοσόφους ἔσχον ἄνδρας αὕτη τε καὶ ἡ Εὐβοία, ὡς ἡ σχολὴ δηλοῖ τῶν Ἑρετρικῶν σοφῶν τῶν περὶ Μενέδημον καὶ ἡ Ἀριστοτέλους ἐν Χαλκίδι διατριβή· εἶχον δὲ καὶ διενέξεις, φησὶν, αἰεὶ περὶ τοῦ Λιλαντίου. καὶ ὅτι ἀμφοτέραι πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ὑπ' Ἀθηναίων ἐκτίσθησαν καὶ ὅτι ἀποικίας ἀξιολόγους ἔστειλαν, αἱ καὶ καταλέγονται πολλαχοῦ, καὶ ὅτι μεγάλην ποτὲ δύναμιν ἔσχον καὶ πολλῶν ἐπήρχον νήσων καὶ ὅτι τὴν ἀρχαίαν Ἑρέτριαν κατέσκαψαν Πέρσαι σαγηνεύσαντες τοὺς ἐκεῖ, ὕστερον δὲ ἐπεκτίσθη ἕτερα. καὶ ὅτι Χαλκίς φέρεται τὰ πρωτεῖα καὶ μητρόπολις Εὐβοέων λέγεται, δευτερεῦει δὲ ἡ Ἑρέτρια, περὶ ἧς οἱ παλαιοὶ τάδε φασίν. Ἑρέτρια ἐκαλεῖτο μὲν καὶ Μελανηῖς ἀπὸ Μελανέως, πατρὸς Εὐρύτου· ἔσχε δὲ τὴν κλήσιν ἀπὸ Ἑρετριέως, υἱοῦ Φαέθοντος, ἐνὸς τῶν Τιτάνων. ταύτης ὁ πολίτης Ἑρετριεύς,... ἐκαλεῖτο δὲ ποτε ἡ Ἑρέτρια καὶ Ἀρότρια. Ὀμηρος δὲ διὰ μέτρον Εἰρέτριαν καλεῖ ἐπενθέσει τοῦ ἰῶτα. [Ἰστέον δὲ καί, ὅτι Σώπατρος ἱστορεῖται λευκάλφитον λέγειν τὴν Ἑρέτριαν, ἐπεὶ διάφοροι αἱ ἐκ ταύτης μάζαι, ὡς καὶ αἱ ἐκ τῆς Τέω.

6α) Ἀριστοτέλης, Πολιτικά, VIII, 6, 1306a.

(4^{ος} π.Χ. αἰώνας)

Διαγόρας τὴν ὀλιγαρχίαν τὴν τῶν Ἰππέων κατέλυσεν.²⁰⁵⁵

6β) Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, V, 99.115.

(5^{ος} αἰ. π.Χ.)

(99.) Ἀρισταγόρης δέ, ἐπειδὴ οἱ τε Ἀθηναῖοι ἀπίκοντο εἴκοσι νηυσί, ἅμα ἀγόμενοι Ἑρετριέων πέντε τριήρεας, οἱ οὐ τὴν Ἀθηναίων χάριν ἐστρατεύοντο ἀλλὰ τὴν αὐτῶν Μιλησίων ὀφειλόμενά σφι ἀποδιδόντες (οἱ γὰρ δὴ Μιλήσιοι πρότερον τοῖσι Ἑρετριεῦσι τὸν πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδιήνεικαν ὅτε περ καὶ Χαλκιδεῦσι ἀντὶ Ἑρετριέων καὶ Μιλησίων Σάμιοι ἐβοήθηον), οὗτοι ὦν ἐπέιτε σφι ἀπίκοντο καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι παρήσαν, ἐποιέετο στρατηγὴν ὁ Ἀρισταγόρης ἐς Σάρδις.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρεται στὴν Ἰωνικὴ ἐπανάσταση (499-494 π.Χ.)²⁰⁵⁶. Ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόρας ξεσηκώσε τὴν Μίλητον καὶ τὶς περισσότερες πόλεις τῆς Ἰωνίας σὲ ἐπανάσταση κατὰ τῆς περσικῆς ἐπικυριαρχίας. Οἱ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ ἰδρύσεώς τους ἀπολάμβαναν πολιτικὴ ἀναξαρτησία, αὐτονομία καὶ αὐτάρκεια. Γί' αὐτὸ καί, ὅταν κήρυξε τὴν ἐπανάσταση ἡ Μίλητος, αὕτη ἀπλώθηκε μὲ μεγάλη ταχύτητα καὶ σφοδρότητα. Ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδας πού ἔστειλαν βοήθεια ἦταν ἡ Ἀθήνα, δηλαδή ἡ μητρόπολις τῆς Μιλήτου (εἴκοσι πλοῖα) καὶ ἡ Ἑρέτρια (πέντε). Ἡ Μίλητος εἶχε ἰδρυθεῖ ἀπὸ τὸν Νηλέα, γιὸ τοῦ τελευταίου βασιλιᾶ τῆς Ἀθήνας Κόδρου καὶ μακρινὸ συγγενῆ τῶν Ἀλκμαϊωνιδῶν, ὁπότε ἡ Ἀθήνα ἔσπευδε νὰ βοηθήσει τὴν ἀρχαία ἀποικία τῆς. Ἡ Ἑρέτρια πάλι ἀνταπέδιδε τὴν βοήθεια πού τῆς εἶχε παράσχει ἡ Μίλητος κατὰ τὸ Ληλάντιο πόλεμο ἐναντίον τῆς Χαλκίδας.

7) Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VI, 99-102.

(5^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ὁ Ἡρόδοτος ἐξιστορεῖ τὰ γεγονότα τῶν Περσικῶν πολέμων²⁰⁵⁷. Ὅταν ἡ Ἰωνικὴ ἐπανάσταση καταπνίγηκε τὸ 494 π.Χ. μὲ καταληκτικὸ γεγονὸς τὴν καταστροφὴ τῆς Μιλήτου, τὴν Μιλήτου ἄλωσιν, ὁ Δαρεῖος σχεδίασε καὶ πραγματοποιοῖσε τὶς δύο πρῶτες ἐκστρατείες ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας (492 καὶ 490 π.Χ. ἀντίστοιχα), δίνοντας στοὺς ἐπιτελεῖς του ἐντολή, ὄχι μόνον νὰ ὑποτάξουν τὶς ἑλληνικὲς πόλεις, ἀλλὰ νὰ συλλάβουν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Ἑρετριεῖς πού βοήθησαν τοὺς Ἴωνες στὴν ἐπανάστασή τους καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσουν μπροστά του. Ἡ πρώτη ἐκστρατεία ἀπέτυχε, καθὼς ὁ Μαρδόνιος ἔχασε μεγάλο ἀριθμὸ πλοίων προσπαθώντας νὰ περιπλεύσει τὸν Ἄθωνα τὸ 492 π.Χ. σὲ ἰσχυρὴ θαλασσοταραχὴ, καὶ ἀφοῦ ἀρκέστηκε νὰ ὑποτάξει τὴν Θράκη, ἐπέστρεψε στὴν Ἀσία.

Ὁ Δαρεῖος, ὥστόσο, πραγματοποιοῖσε νέα ναυτικὴ ἐκστρατεία τὸ 490 π.Χ. μὲσω Κυκλάδων αὕτη τὴν φορὰ. Τοῦ στόλου ἡγούνταν αὕτη τὴν φορὰ ὁ Δάτις καὶ ὁ Ἀτραφέρνης, αὐτὸς ὅμως πού στὴν πραγματικότητα τοὺς καθοδηγοῦσε ἦταν ὁ Ἰππίης Πεισιστράτου, ὁ ἐξόριστος τύραννος τῶν Ἀθηναίων,

²⁰⁵⁵ Βλ. ἐπίσης Andrews (2008), σελ. 100· Κυρτάτας-Ράγκος (2010), σελ. 121-131.

²⁰⁵⁶ Βλ. ἐπίσης γιὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους: Andrews (2008), σελ. 100· Κυρτάτας-Ράγκος (2010), σελ. 131-142.

²⁰⁵⁷ Θεωρεῖται ὅτι οἱ Ἑρετριεῖς εἶχαν βοηθήσει τοὺς Ἀθηναίους τὸ 508 π.Χ. νὰ καθυποτάξουν τοὺς Χαλκιδεῖς, ἐκδικούμενοι ἔτσι τὴν ἀπώλεια τοῦ Ληλάντιου πεδίου, τὸ ὁποῖο τὸν προηγούμενο αἰῶνα εἶχε κατακτήσει ἡ Χαλκίδα. Βλ. Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ', σελ. 13.

ήλικιωμένος πλέον, ο οποίος ήξερε καλά την τοπογραφία της Ελλάδας και κατήθυνε τον περσικό στόλο κατ' ευθείαν στον στόχο του. Έτσι έφτασε στην Κάρυστο, την οποία μετά από σύντομη αντίσταση υπέταξε. Ο Ίππίας, λοιπόν, οδηγούσε τον περσικό στόλο μέσω του Ν. Ευβοϊκού κόλπου στην Ερέτρια και οι στρατηγοί του Δαρείου έπρεπε να εκτελέσουν τις εντολές του, δηλαδή να υποτάξουν την πόλη και να συλλάβουν τους κατοίκους της.

7) **Ηρόδοτος, Ιστορίαι, VI, 100-101.**

(5^{ος} αϊ. π.Χ.)

Ερετριείς δὲ πυνθανόμενοι τὴν στρατιὴν τὴν περσικὴν ἐπὶ σφέας ἐπιπλέουσιν Ἀθηναίων ἐδεήθησαν σφίσι βοηθοὺς γενέσθαι. Ἀθηναῖοι δὲ οὐκ ἀπέπαινον τὴν ἐπικουρίην, ἀλλὰ τοὺς τετρακισχιλίους κληρουχέοντας τῶν ἵπποβοτέων Χαλκιδέων τὴν χώραν, τούτους σφί διδοῦσι τιμωροὺς. Τῶν δὲ Ἐρετριέων ἦν ἄρα οὐδὲν ὑγιὲς βούλευμα, οἱ μετεπέμποντο μὲν Ἀθηναίους, ἐφρόνεον δὲ διφασίας ἰδέας· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐβουλεύοντο ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν ἐς τὰ ἄκρα τῆς Εὐβοίης, ἄλλοι δὲ αὐτῶν ἴδια κέρδεα προσδεκόμενοι παρὰ τοῦ Πέρσεω οἴεσθαι προδοσίην ἐσκευάζοντο. Μαθὼν δὲ τούτων ἐκάτερα ὡς εἶχε Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος, φράζει τοῖσι ἦκουσι Ἀθηναίων πάντα τὰ παρεόντα σφίσι πρήγματα, προσεδέετό τε ἀπαλλάσσεσθαι σφέας ἐς τὴν σφετέρην, ἵνα μὴ προσάπολωνται. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ταῦτα Αἰσχίνῃ συμβουλευσάντι πείθονται. (101) Καὶ οὗτοι μὲν διαβάντες ἐς Ὠρωπὸν ἔσωζον σφέας αὐτούς.

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, λοιπόν, οἱ Ἐρετριεῖς, βλέποντας ὅτι δὲν μποροῦν νὰ τὰ βγάλουν πέρα μόνοι τους, ζήτησαν βοήθεια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔστειλαν βοήθεια ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν- δὲν εἶναι καὶ σίγουρο ὅτι προλάβαιναν νὰ στείλουν- ἔδωσαν ὅμως ἐντολὴ στοὺς κληρούχους τοὺς²⁰⁵⁸, στοὺς ὁποίους εἶχαν μοιράσει τὸ Δηλάντιο πεδίο τὸ 508 π.Χ., νὰ σπεύσουν σὲ βοήθεια τῆς Ἐρέτριας. Ὅταν ὅμως ἔφτασαν κοντά, ἓνας Ἐρετριεὺς, ὁ Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος, ἐνημέρωσε τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ὑπῆρχε διάσταση ἀπόψεων στὴν Ἐρέτρια. Ἄλλοι σκέφτονταν νὰ ἀμυνθοῦν στὰ τεῖχη, ἄλλοι φοβούμενοι τὴν ἐπικείμενη καταστροφὴ ἔφυγαν στὰ γύρω βουνὰ καὶ ἄλλοι ἤθελαν νὰ προδώσουν τὴν πόλη στοὺς Πέρσες γιὰ νὰ ἀποκομίσουν κέρδη. Ἐκτίμησε ὅτι δὲν ὑπῆρχε σωτηρία γιὰ τὴν Ἐρέτρια καὶ τοὺς συμβούλευσε νὰ φύγουν γιὰ νὰ μὴ χαθοῦν καὶ ἐκεῖνοι μαζί μὲ τὴν πόλη του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἔκαναν, διαπεραιούμενοι σὸν Ὠρωπὸ καὶ σώθηκαν.

(101) οἱ δὲ Πέρσαι πλέοντες κατέσχον τὰς νέας <μοίρας> τῆς Ἐρετρικῆς χώρας κατὰ Τέμενος²⁰⁵⁹ καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια, κατασχόντες δὲ ἐς ταῦτα τὰ χωρία αὐτίκα ἵππους τε ἐξεβάλλοντο καὶ παρεσκευάζοντο ὡς προσοισόμενοι τοῖσι ἐχθροῖσι. Οἱ δὲ Ἐρετριεῖς ἐπεξελεθῆν μὲν καὶ μαχέσασθαι οὐκ ἐποιεῦντο βουλήν, εἴ κως δὲ διαφυλάξαιεν τὰ τεῖχεα, τούτου σφί πέρι ἔμελε, ἐπεῖτε ἐνίκα μὴ ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν. Προσβολῆς δὲ γινομένης καρτερῆς πρὸς τὸ τεῖχος ἔπιπτον ἐπὶ ἕξ ἡμέρας πολλοὶ μὲν ἀμφοτέρων· τῇ δὲ ἑβδόμῃ Εὐφορβὸς τε ὁ Ἀλκιμάχου καὶ Φίλαγρος ὁ Κυνέω ἄνδρες τῶν ἀστῶν δόκιμοι προδιδούσι τοῖσι Πέρσῃσι. Οἱ δὲ ἐσελθόντες ἐς τὴν πόλιν τοῦτο μὲν τὰ ἱρὰ συλήσαντες ἐνέπρησαν, ἀποτινύμενοι τῶν ἐν Σάρδισι κατακαυθέντων ἱρῶν, τοῦτο δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἠνδραποδίσαντο κατὰ τὰς Δαρείου ἐντολάς. (102.) Χειρωσάμενοι δὲ τὴν Ἐρέτριαν καὶ ἐπισχόντες ὀλίγας ἡμέρας ἔπλεον ἐς γῆν τὴν Ἀττικὴν...

Ὁ Ἡρόδοτος ἀφηγούμενος τὴν ἔλευση τοῦ περσικοῦ πολεμικοῦ στόλου στὴν Εὐβοία, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς στρατηγούς Δάτη καὶ Ἀρταφέρνη, καὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ ἐξόριστου τύραννου τῶν Ἀθηναίων Ίππία, λέει ὅτι οἱ Πέρσαι τὰς νέας <μοίρας>²⁰⁶⁰ τῆς Ἐρετρικῆς χώρας κατὰ Τέμενος²⁰⁶¹ καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια, κατασχόντες δὲ ἐς ταῦτα τὰ χωρία αὐτίκα ἵππους τε ἐξεβάλλοντο καὶ παρεσκευάζοντο ὡς

²⁰⁵⁸ Τοποθετεῖται στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀλιβερίου. Ἡ λέξη Ἀλιβέρι εἶναι βυζαντινὴ. Τὴν περιοχὴ εἶχε κάποιος Ἀλίβερος > στ' Ἀλιβέρου > Ἀλιβέρι.

²⁰⁵⁹ Ἡ συμπλήρωση ἔγινε κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἄλλο χωρίου τοῦ Ἡροδότου, ὅπου καὶ πάλι χρησιμοποιεῖ τὸν τύπο μοῖρη γιὰ νὰ δηλώσει πολιτικὸ διαμέρισμα τῆς πόλεως-κράτους Ἰστιαίας: Ἡρόδοτος, *Ιστορίαι*, VIII, 23.

Ὅταν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποχώρησε, οἱ Πέρσες ἔφτασαν σὸ Ἀρτεμίσιο, χωρὶς νὰ ξεκαθαρίζεται σὲ ποῖο σημεῖο ἀκριβῶς, σταμάτησαν γιὰ λίγο καὶ μετὰ πῆγαν μὲ τὰ πλοῖα τους στὴν Ἰστιαία: ...πᾶσα ἡ στρατιὴ ἔπλεε ἀλῆς ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον. ἐπισχόντες δὲ ἐν τούτῳ τῷ χώρῳ μέχρι μέσου ἡμέρης, τὸ ἀπὸ τούτου ἔπλεον ἐς Ἰστιαίην. ἀπικόμενοι δὲ τὴν πόλιν ἔσχον τῶν Ἰστιαίων καὶ <τι> τῆς Ἑλλοπίης μοίρης, γῆς δὲ τῆς Ἰστιαιώτιδος τὰς παραθαλασσίας κώμας πᾶσας ἐπέδραμον.²⁰⁵⁹

Οἱ Πέρσες, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τοῦ Ἡροδότου, κατέλαβαν τὴν πόλη τῆς Ἰστιαίας, δηλαδή τὸ πολιτικὸ κέντρο, ἓνα μέρος τῆς περιοχῆς τῆς Ἑλλοπίης σύμφωνα μὲ τὴν συμπλήρωσή μας, καὶ ὅλες τὶς παραθαλάσσιες κώμες τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἰστιαίας.

²⁰⁶⁰ Τοποθετεῖται στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀλιβερίου. Ἡ λέξη Ἀλιβέρι εἶναι βυζαντινὴ. Τὴν περιοχὴ εἶχε κάποιος Ἀλίβερος > στ' Ἀλιβέρου > Ἀλιβέρι.

²⁰⁶¹ βλ. ἐπιγραφὲς μεζονος περιοχῆς ΠΔΕ'.

προσοισόμενοι τοῖσι ἐχθροῖσι. Ἄν ἡ διόρθωσή μας εἶναι σωστή, πού πιστεύουμε ὅτι εἶναι, μᾶς διασώζει μία πολύτιμη πληροφορία σχετικά μὲ τὴν ἑρετρικὴ χώρα τὸ 490 π.Χ.: οἱ περιοχὲς *Τέμενος*, *Χοιρέαι*, *Αἰγίλια* χαρακτηρίζονταν τότε ὡς νέαι μοῖραι τῆς Ἑρετρικῆς, ἄρα εἶχαν ἐνσωματωθεῖ στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἑρέτριας σχετικά πρόσφατα, πιθανῶς τὸν προηγούμενο αἰώνα, καὶ οἱ κάτοικοί τους εἶχαν ἐνταχθεῖ στὸ κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ τῆς σῶμα καὶ εἶχαν γίνεῖ Ἑρετρίεις. Οἱ περιοχὲς αὐτὲς ἀποτελοῦσαν οἰκιστικὰ κῶμες καὶ πολιτικὰ δήμους τῆς ἑρετρικῆς χώρας. Αὐτὸ προκύπτει τόσο ἀπὸ τὴν ἐκτίμηση τῆς στενότητος τῆς περιοχῆς ΠΔΕΠ', δηλαδὴ τῆς ἑρετρικῆς πεδιάδας καὶ σὲ σύγκριση μὲ ἀντίστοιχη τῆς Χαλκίδας, πού βγάζει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἑρετρικὴ ἐπικράτεια δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τόσο μικρῆς ἐκτάσεως κατὰ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ.

Τὸ *Τέμενος* πρέπει νὰ βρισκόταν στὴν παράκτια ζώνη τῆς λεκάνης τοῦ σημερινοῦ Ἀλιβερίου, ἂν δεχθούμε τὴν γραφὴ πού παραδίδουν οἱ κώδικες, ἐνῶ ἂν δεχθούμε τὴν διόρθωση τοῦ Valkenaer σὲ *Ταμίνας*, τότε πρέπει νὰ τοποθετήσουμε στὴν λεκάνη αὐτὴν τὶς *Ταμίνες*. Οἱ ἄλλες δύο πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν κοντὰ στὸ *Τέμενος*, στὴν ἴδια περίπου περιοχὴ. Τὴν πληροφορία θὰ ἔδωσε κάποιος Ἑρετρίεας στὸν Ἡρόδοτο, ὁ ὁποῖος δείχνοντας πρὸς τὰ Α θὰ εἶπε σὲ εὐθὺ λόγος: οἱ δὲ Πέρσαι πλέοντες κατέσχον τὰς νέας <μοῖρας> τῆς Ἑρετρικῆς χώρας κατὰ *Τέμενος*²⁰⁶² καὶ *Χοιρέας* καὶ *Αἰγίλια*. κατασχόντες δὲ ἐς ταῦτα τὰ χωρία αὐτίκα ἵππους τε ἐξεβάλλοντο καὶ παρεσκευάζοντο ὡς προσοισόμενοι ἡμῖν, ἀκολουθώντας δηλαδὴ πορεία πρὸς Α, δηλαδὴ πρὸς τὴν Ἑρέτρια, τὸ πολιτικὸ κέντρο.

8) Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, VII, 10, 2, 4.

(2ος αἰ. μ.Χ.)

ἐπὶ μὲν γε Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου βασιλεύοντος Περσῶν Ἴωσι τὰ πράγματα ἐφθάρη Σαμίων πλὴν ἑνός τε καὶ δέκα ἀνδρῶν τῶν ἄλλων τριηράρχων τὸ ναυτικὸν τὸ Ἴωνων προδόντων· μετὰ δὲ Ἴωνας κεχειρωμένους ἠνδραποδίσαντο καὶ Ἑρέτριαν Μῆδοι, προδότηι δὲ ἐγένοντο οἱ εὐδοκιμοῦντες μάλιστα ἐν Ἑρετρία Φίλαγρος Κυνέου καὶ Εὐφορβος Ἀλκιμάχου.

Οἱ Πέρσες, λοιπόν, ἀποβιβάστηκαν στὴν ἑρετρικὴ χώρα κοντὰ στὶς κῶμες *Τάμναι*, *Χοιρέαι*, *Αἰγίλια*, βγάζοντας ἀπὸ τὰ πλοῖα τὰ ἄλογα καὶ ἀνασυγκροτώντας τὸ ἵππικόν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ προχώρησαν Δ πρὸς τὸ ἄστυ τῆς Ἑρέτριας γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Ἑρετρίεις. Οἱ Ἑρετρίεις ἀποφάσισαν νὰ ἀντισταθοῦν στὰ τείχη²⁰⁶³, πρᾶγμα πού ἔκαναν γιὰ ἕξι ἡμέρες. Ὅμως τὴν ἑβδόμη, δύο ἐπιφανεῖς ἄνδρες τῆς πόλεως, ὁ Εὐφορβος ὁ Ἀλκιμάχου καὶ ὁ Φίλαγρος ὁ Κυνέω, προσδοκῶντας ὀφέλη ἀπὸ τοὺς Πέρσες²⁰⁶⁴, ἤρθαν σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς Πέρσες καὶ οὐσιαστικὰ ἄνοιξαν τὶς πύλες τῆς πόλεως. Οἱ Πέρσες εἰσερχόμενοι στὴν πόλη λεηλάτησαν καὶ πυρπόλησαν τὰ ἱερά, παίρνοντας ἐκδίκηση γιὰ τὸ ἱερό τῆς Κυβέλης πού κάηκε στὶς Σάρδεις κατὰ τὴν Ἴωνικὴ ἐπανάσταση τὸ 499 π.Χ.

9) Πλάτων, *Μενέξενος*, 240 α-d.

(4ος αἰ. π.Χ.)

Αἰτιασάμενος δὲ Δαρεῖος ἡμᾶς τε καὶ Ἑρετριάς, Σάρδεσιν ἐπιβουλεῦσαι προφασιζόμενος, πέμψας μυριάδας μὲν πεντήκοντα ἐν τε πλοίοις καὶ ναυσίν, ναῦς δὲ τριακοσίας, Δᾶτιν δὲ ἄρχοντα, εἶπεν ἦκειν ἄγοντα Ἑρετριάς καὶ Ἀθηναίους, εἰ βούλοιο τὴν [240b] ἑαυτοῦ κεφαλὴν ἔχειν: ὁ δὲ πλεύσας εἰς Ἑρέτριαν ἐπ' ἄνδρας οἱ τῶν τότε Ἑλλήνων ἐν τοῖς εὐδοκιμώτατοι ἦσαν τὰ πρὸς τὸν πόλεμον καὶ οὐκ ὀλίγοι, τούτους ἐχειρώσατο μὲν ἐν τρισὶν ἡμέραις, διηρευνήσατο δὲ αὐτῶν πᾶσαν τὴν χώραν, ἵνα μηδεὶς ἀποφύγοι, τοιοῦτω τρόπῳ: ἐπὶ τὰ ὄρια ἐλθόντες τῆς Ἑρετρικῆς οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν διαστάντες, συνάψαντες τὰς χεῖρας διήλθον ἅπασαν τὴν [240c] χώραν, ἵν' ἔχοιεν τῷ βασιλεῖ εἰπεῖν ὅτι οὐδεὶς σφᾶς ἀποπεφευγὼς εἴη. τῇ δ' αὐτῇ διανοίᾳ κατηγάγοντο ἐξ Ἑρετριάς εἰς Μαραθῶνα, ὡς ἔτοιμόν σφισιν ὄν καὶ Ἀθηναίους ἐν τῇ αὐτῇ ταύτῃ ἀνάγκῃ ζεύξαντας Ἑρετριάς ἄγειν. τούτων δὲ τῶν μὲν πραχθέντων, τῶν δ' ἐπιχειρουμένων οὐτ' Ἑρετριάς ἐβοήθησεν Ἑλλήνων οὐδεὶς οὐτε Ἀθηναίους πλὴν Λακεδαιμονίων--οὗτοι δὲ τῇ ὕστεραίᾳ τῆς μάχης ἀφίκοντο--οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἐκπεπληγμένοι, ἀγαπῶντες τὴν [240d] ἐν τῷ παρόντι σωτηρίαν, ἡσυχίαν ἤγον. μηδεὶς ἀποφύγοι, τοιοῦτω τρόπῳ.

²⁰⁶² Λίγα εἶναι τὰ λείψανα τοῦ ἀρχαικοῦ τείχους τῆς Ἑρέτριας καὶ ἐντοπίζονται κυρίως στὴν Δυτικὴ πύλη καὶ στὴν ἀκρόπολη. Βλέπε σχετικά: Γ) Ἀρχαϊκὴ Ἑρέτρια: β) Μέση καὶ ὕστερη ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ.

²⁰⁶³ Ἡ στάση αὐτὴ προδίδει πιθανῶς πολιτικὴς καὶ κοινωνικὲς διαμάχες πού ἔχουν προηγηθεῖ. Τέτοιες πράξεις, ἀνάλογες τῶν πράξεων τοῦ Ἰππία, ὁ ὁποῖος ὅταν ἦταν τύραννος στὴν Αθήνα εἶχε καλὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἑρέτρια, θὰ ἔκαναν ἴσως πολίτες πού εἶχαν στερηθεῖ προνόμια ἢ πολιτικὴ ἰσχύ.

²⁰⁶⁴ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 101.

Ο Πλάτωνας στον διάλογο *Μενέξενος* εξιστορεί με ποιόν τρόπο οι Πέρσες συνέλαβαν όσους Έρετριείς είχαν παραμείνει μέσα στην πόλη και την ώρα της άλωσης έτρεχαν να ξεφύγουν: είχε δώσει έντολη να πάρουν θέση οι στρατιώτες του *ἐπὶ τὰ ὄρια τῆς Έρετρικῆς*, δηλαδή της περιοχής γύρω από την πόλη, όχι της επικράτειας, ... *ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν διαστάντες, συνάψαντες τὰς χεῖρας διήλθον ἅπασαν τὴν χώραν*, δηλαδή από την μία ἀκτὴ ὡς τὴν ἄλλη και να πιαστοῦν χέρι χέρι, σχηματίζοντας τὸ σχῆμα ἑνὸς διχτυοῦ ψαρέματος, τῆς σαγήνης, για να ποῦν στον Δαρείο ὅτι ἔπιασαν ὅλους τοὺς Έρετριείς και κανένα δὲν τοὺς ξέφυγε.

Αὐτὴ ἡ μαρτυρία μᾶς προσφέρει ἀναπάντεχα και μία σημαντικὴ τοπογραφικὴ και ἀρχαιολογικὴ πληροφορία: για να συνάψουν τὰ χέρια *ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν διαστάντες* σημαίνει ὅτι τὸ ΑΡ τείχος τῆς πόλεως δὲν περιελάμβανε σὲ ἐνιαία ὀχύρωση και τὴν ἀκρόπολη, ὅπως τὸ ΚΛ τοῦ 400 π.Χ., ἀλλὰ μόνο τὴν πόλη, δηλαδή τὸν οἰκισμό. Ἴσως ὁ λόφος Καστέλλι να ἦταν ὀχυρωμένος ὡς ἀνεξάρτητο φρούριο, ἴσως και ὄχι. Πάντως φαίνεται ὅτι δὲν ἔπαιξε κανένα ὄλο στην πολιορκία και ἄλωση τῆς πόλεως τὸ 490 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Ἡ ἔννοια δηλαδή τοῦ *ἐκ θαλάττης εἰς θάλατταν διαστάντες* εἶναι ὅτι οἱ Πέρσες σχημάτισαν μία ἀνθρώπινη ἀλυσίδα ποὺ ξεκινώντας ἀπὸ τὴν δυτικὴ παραλία ἔφτανε στην ἀνατολικὴ περνώντας ἀπὸ τὴν βόρεια πλευρὰ τῆς ΑΡ πόλεως. Πιθανῶς ὅμως ἔπαιξε ἄλλο ὄλο· ἐφ' ὅσον οἱ Έρετριεῖς περίμεναν ἐπίθεση ἀπὸ τὴν θάλασσα, εἶναι ἀπολύτως φυσικὸ να εἶχαν τοποθετήσει ἡμεροσκόπους στην κορυφὴ τοῦ Καστελλιοῦ. Αὐτοὶ θὰ ἐπόπτευαν ὅλη τὴν περιοχὴ, ἀπὸ τὸν Μαλακῶντα Δ, μέχρι τὴν Ἀμάρυνθο και τὸ φυσικὸ ὄριο Σερβούνη Α. Οἱ Πέρσες πιθανῶς ἀποβιβάστηκαν σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ πολιτικὸ κέντρο, ἀφ' ἑνὸς για να μὴ δεχθοῦν ἐπίθεση κατὰ τὴν ἀποβίβαση ἀπὸ τὸ ἐρετριακὸ ἰππικὸ, ἀφ' ἑτέρου για να αἰφνιδιάσουν, ἂν κάνουμε σύγκριση και μὲ τὴν ἀντίστοιχη θέση ἀποβίβασης στον Μαραθῶνα, και τὴν ἀντίστοιχη ἀπόσταση τοῦ Μαραθῶνα ἀπὸ τὴν Αθήνα. Ἄν οἱ θέσεις *Τέμενος, Χοιρέαι, Αἰγίλια* βρίσκονταν μέσα στην περιοχὴ ΠΔΕΠ', δηλαδή Δ τοῦ Σερβουνίου, τότε θὰ γίνονταν ὄρατοὶ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ Καστελλιοῦ στην Έρέτρια.

10) Πλάτων, *Νόμοι*, 698 c-d.

(4^{ος} αἰῶνας π.Χ.)

Τὴν ἴδια ἱστορία τῆς σύλληψης τῶν Έρετριέων ἀφηγεῖται ὁ Πλάτωνας και στοὺς *Νόμους*: Και ἐδῶ ὁ Πλάτων ἀναφέρεται στὰ ἴδια γεγονότα τῆς περσικῆς ἐκστρατείας τοῦ 490 π.Χ.

{ΑΘ.} *Τὰ δὲ περὶ τὴν τῆς Ἀττικῆς αὐτοῦ πολιτείας τὸ μετὰ τοῦτο ὡσαύτως ἡμᾶς διεξελεθῆναι χρεῶν, ὡς ἡ παντελής και (b.) ἀπὸ πασῶν ἀρχῶν ἐλευθερία τῆς μέτρον ἐχούσης ἀρχῆς ὑφ' ἑτέρων οὐ σμικρῶ χείρων· ἡμῖν γὰρ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον, ὅτε ἡ Περσῶν ἐπίθεσις τοῖς Ἕλλησιν, ἴσως δὲ σχεδὸν ἅπασιν τοῖς τὴν Εὐρώπην οἰκοῦσιν, ἐγίνετο, πολιτεία τε ἦν παλαιὰ και ἐκ τιμημάτων ἀρχαί τινες τεττάρων, και δεσπότης ἐνὴν τις αἰδῶς, δι' ἣν δουλεύοντες τοῖς τότε νόμοις ζῆν ἠθέλομεν. και πρὸς τούτοις δὴ τὸ μέγεθος τοῦ στόλου κατὰ τε γῆν και κατὰ θάλατταν γενόμενον, φόβον ἄπορον ἐμβάλόν, δουλείαν (c.) ἔτι μείζονα ἐποίησεν ἡμᾶς τοῖς τε ἄρχουσιν και τοῖς νόμοις δουλεύσαι, και διὰ πάντα ταῦθ' ἡμῖν συνέπεσε πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς σφόδρα φιλία. σχεδὸν γὰρ δέκα ἔτεσιν πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἀφίκετο Δᾶτις Περσικὸν στόλον ἄγων, πέμψαντος Δαρείου διαρρήδην ἐπὶ τε Αθηναίους και Έρετριᾶς, ἐξανδραποδισάμενον ἀγαγεῖν, θάνατον αὐτῶ προειπὼν μὴ πράξαντι ταῦτα. και ὁ Δᾶτις τοὺς μὲν Έρετριᾶς ἐν τινι (d.) βραχεῖ χρόνῳ παντάπασιν κατὰ κράτος τε εἶλεν μυριάσι συχναῖς, και τινὰ λόγον εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν ἀφήκεν φοβερόν, ὡς οὐδεὶς Έρετριῶν αὐτὸν ἀποπεφευγῶς εἴη· συνάψαντες γὰρ ἄρα τὰς χεῖρας σαγηνεύσαιεν πᾶσαν τὴν Έρετρικὴν οἱ στρατιῶται τοῦ Δατίδος. ὁ δὲ λόγος, εἴτ' ἀληθῆς εἴτε και ὄπη ἀφίκετο, τοὺς τε ἄλλους Ἕλληνας και δὴ και Αθηναίους ἐξέπληττεν, και πρεσβευομένοις αὐτοῖς (e.) πανταχόσε βοηθεῖν οὐδεὶς ἠθέλεν πλην γε Λακεδαιμονίων· οὗτοι δὲ ὑπὸ τε τοῦ πρὸς Μεσσήνην ὄντος τότε πολέμου και εἰ δὴ τι διεκώλυεν ἄλλο αὐτούς—οὐ γὰρ ἴσμεν λεγόμενον—ὑστεροὶ δ' οὖν ἀφίκοντο τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης γενομένης μιᾷ ἡμέρᾳ. μετὰ δὲ τοῦτο παρασκευαί τε μεγάλα λεγόμενα και ἀπειλαὶ ἐφοίτων μυρίαὶ παρὰ βασιλέως.*

11) Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 106.

(5^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ἀφοῦ οἱ Πέρσες παρέμειναν λίγες μέρες στην Έρέτρια, ἀπέπλευσαν για τὴν Ἀττικὴ, μὲ στόχο να κάνουν τὸ ἴδιο και στην Αθήνα. Ὁ Ἰππίας τοὺς ὀδήγησε στον Μαραθῶνα, ὅπου εἶχαν συναντήσει τὸν πατέρα του Πεισίστρατο ὀπαδοῦ του, ὅταν εἶχε ἀποβιβασθεῖ παλιότερα²⁰⁶⁵.

²⁰⁶⁵ Βλ. ἐπίσης Κυρτάτας-Ράγκος (2010), σελ. 134.

(106.) Τότε δὲ πεμφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατηγῶν ὁ Φιλιππίδης οὕτως, ὅτε πέρ οἱ ἔφη καὶ τὸν Πάνα φανῆναι, δευτεραίως ἐκ τοῦ Ἀθηναίων ἄσπετος ἦν ἐν Σπάρτῃ, ἀπικόμενος δὲ ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας ἔλεγε· «Ὁ Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι ὑμῶν δέονται σφίσι βοηθῆσαι καὶ μὴ περιδεῖν πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖσι Ἑλλήσι δουλοσύνη περιπεσοῦσαν πρὸς ἀνδρῶν βαρβάρων· καὶ γὰρ νῦν Ἐρετριά τε ἠνδραπόδισται καὶ πόλι λογίμῃ ἢ Ἑλλάς γέγονε ἀσθενεστέρη.» Ὁ μὲν δὴ σφί τὰ ἐντεταλμένα ἀπήγγελλε, τοῖσι δὲ ἕαδε μὲν βοηθέειν Ἀθηναίοισι, ἀδύνατα δὲ σφί ἦν τὸ παραντικά ποιέειν ταῦτα οὐ βουλομένοισι λύειν τὸν νόμον· ἦν γὰρ ἴσταμένου τοῦ μηνὸς εἰνάτη, εἰνάτη δὲ οὐκ ἐξελεύσεσθαι ἔφασαν μὴ οὐ πλήρεος ἐόντος τοῦ κύκλου.

12) Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 107.

(5^{ος} αἰ. π.Χ.)

Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ζήτησαν στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴν Σπάρτῃ στέλνοντας τὸν Φιλιππίδη, ἀλλὰ οἱ Σπαρτιᾶτες περιέμεναν νὰ γίνῃ πανσέληνος γιὰ νὰ ἀποφασίσουν:

(107.) Οὗτοι μὲν νῦν τὴν πανσέληνον ἔμενον, τοῖσι δὲ βαρβάροισι κατηγγέετο Ἰππίης ὁ Πεισιστράτου ἐς τὸν Μαραθῶνα, τῆς παροικομένης νυκτὸς ὄψιν ἰδὼν ἐν τῷ ὕπνῳ τοιήνδε· ἐδόκεε ὁ Ἰππίης τῇ μητρὶ τῇ ἑωυτοῦ συνευνηθῆναι. Συνεβάλετο ὦν ἐκ τοῦ ὄνειρου κατελθὼν ἐς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀνασώσάμενος τὴν ἀρχὴν τελευτήσῃ ἐν τῇ ἑωυτοῦ γηραιός. Ἐκ μὲν δὴ τῆς ὄψιος συνεβάλετο ταῦτα, τότε δὲ κατηγεόμενος τοῦτο μὲν τὰ ἀνδράποδα τὰ ἐξ Ἐρετρίης ἀπέβησε ἐς τὴν νῆσον τὴν Στυρέων, καλεομένην δὲ Αἰγυλίην, τοῦτο δὲ καταγομένης ἐς τὸν Μαραθῶνα τὰς νέας ὀρμιζε οὕτως, ἐκβάντας τε ἐς γῆν τοὺς βαρβάρους διέτασσε...

Οἱ Σπαρτιᾶτες ἀποφάσισαν καθυστερημένα νὰ στείλουν βοήθεια στοὺς Ἀθηναίους, σὸ μεταξὺ ὅμως ὁ περσικὸς στόλος, ἀφοῦ ἄφησε τοὺς Ἐρετριεῖς αἰχμαλώτους στὴν νῆσο τῶν Στυρέων Αἰγυλίη, δηλαδὴ Αἰγυλία, ἀποβίβασε τὸ ἵππικὸ καὶ τὸ πεζικὸ στὸν Μαραθῶνα. Ἐκεῖ, ἀφοῦ ὑπέστησαν συντριπτικὴ ἦττα, ἐπιβίβαστηκαν στὰ πλοῖα μὲ σκοπὸ νὰ πλεύσουν πρὸς τὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὴν Δ ἀκτὴ τῆς Ἀττικῆς. Βλέποντας ἀπὸ μακριὰ τὶς ἀσπίδες τῶν Ἀθηναίων ποὺ εἶχαν παραταχθεῖ στὴν ἀκτὴ τοῦ Φαλήρου νὰ γυαλίζουν γύρισαν πίσω. Ἀφοῦ πήραν τὰ ἀνδράποδα τῶν Ἐρετριέων ἀπὸ τὴν Αἰγυλία, ἔπλευσαν πρὸς τὴν Μ. Ἀσία.

13) Αἴλιος Ἀριστείδης, *Παναθηναϊκός*, 123, 9- 18.

(2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

μικρὸν πρὸ τῆς καταγωγῆς ἔδοξεν ἀπάρξασθαι τοῖς τοῦ βασιλέως ἐπιτάγμασι καὶ ὥσπερ τι προοίμιον ἄσαι τοῦ πολέμου· καὶ δόξαν οὕτως Ἐρετριάς ἐπιβάντες ὥχοντο φέροντες, σαγήνην τινὰ μιμησάμενοι ναυτικὴν· καὶ τὸ μὲν Ἐρετριέων γένος οὕτως ἀνῆρπαστο ὥσπερ ἐπὶ παρ' ἄλλου τινὸς τῶν κρειττόνων ἀρπασθῆναι, οἱ δ' ἐπὶ τὸν δευτέρον ἦσαν, ὡς ἀνασπᾶσοντες αὐτοὺς ἤδη τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀναρπασόμενοι, κακῶς εἰδότες οἷαν θῆραν μετέρχονται καὶ ὅτι οὐκ ἐνέχονται τῷ λόγῳ ὡς ἄρα οὐ τὰ φεύγοντα διώκουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῷ διώκειν συνήθη.

Ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης ἀναφέρεται σὸ ἴδιο γεγονός τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἐρετριέων τὸ 490 π.Χ.

14) Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 93-94 καὶ 119-120.

(5^{ος} αἰ. π.Χ.)

Μαρδόνιον μὲν δὴ φλαύρως πρήξαντα τῷ στόλῳ παραλύει τῆς στρατηγίης ἄλλους δὲ στρατηγοὺς ἀποδέξας ἀπέστειλε ἐπὶ τε Ἐρετρίαν καὶ Ἀθήνας, Δᾶτίν τε, ἐόντα Μῆδον γένος, καὶ Ἀρταφρένεα τὸν Ἀρταφρένεος παῖδα, ἀδελφιδέον ἑωυτοῦ· ἐντειλάμενος δὲ ἀπέπεμπε ἕξανδραποδίσαντας Ἀθήνας καὶ (95.) Ἐρετρίαν ἀνάγειν ἑωυτῷ ἐς ὄψιν τὰ ἀνδράποδα.

Ὁ Δαρεῖος ὅμως, βλέποντας τοὺς Ἐρετριεῖς, ὅσοι εἶχαν δηλαδὴ φτάσει ζωντανοὶ στὴν Περσία, τοὺς λυπήθηκε καὶ τοὺς ἔστειλε νὰ ζήσουν σὲ μία περιοχὴ κοντὰ στὰ Ἐκβάτανα, ἢ ὅποια ὀνομαζόταν Ἀρδέρικκα. Ἐκεῖ ὑπῆρχε ἐπιφανειακῶς πετρέλαιον.

(119.) Καὶ γὰρ ἄσφαλτον καὶ ἄλας καὶ ἔλαιον ἀρύσσονται ἐξ αὐτοῦ τρόπῳ τοιῶδε· ἀντλέεται μὲν κηλωνίῳ, ἀντὶ δὲ γαυλοῦ ἤμισον ἀσκοῦ οἱ προσδέδεται· ὑποτύψας δὲ τούτῳ ἀντλέει καὶ ἔπειτα ἐγχείει ἐς δεξαμενὴν· ἐκ δὲ ταύτης ἐς ἄλλο διαχεόμενον τρέπεται τριφασίας ὁδοῦς· καὶ ἢ μὲν ἄσφαλτος καὶ οἱ ἄλας πῆγνυνται παραντικά, τὸ δὲ ἔλαιον ... οἱ Πέρσαι καλέουσι τοῦτο ῥαδινακην· ἔστι δὲ μέλαν καὶ ὀδμήν παρεχόμενον βαρέαν. Ἐνθαῦτα τοὺς Ἐρετριεῖς κατοίκησε βασιλεὺς Δαρεῖος, οἱ καὶ μέχρι ἐμῆο εἶχον τὴν χώραν ταύτην, φυλάσσοντες (20)

τὴν ἀρχαίην γλῶσσαν. (120.) Τὰ μὲν δὴ περὶ Ἐρετριεῖς ἔσχε οὕτω.

Ο Ηρόδοτος μαρτυρεί ότι μέχρι τὰ χρόνια του, δηλαδή ἑβδομήντα χρόνια ἀργότερα, ζοῦσαν ἐκεῖ οἱ ἀπόγονοί τους καὶ διεφύλασσαν τὴν γλῶσσα τους. Ἐκατὸ χρόνια ἀργότερα θὰ βρεῖ στὰ Ἐκβάτανα ἀπογόνους τους ὁ Μ. Ἀλέξανδρος²⁰⁶⁶.

15) Πλάτων, Ἐπιγράμματα, (Beckby), 7, 256, 3. (4^{ος} αἰώνας π.Χ.) καὶ Φλάβιος Φιλόστρατος, Βίος Ἀπολλωνίου Τυανέως, 39-40. (170-249 μ.Χ.)

Ὁ Φιλόστρατος ἀναφέρεται στὸν Βίον τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν 1^ο αἰώνα μ.Χ. Ταξίδεψε στὴν Περσία, ἐπισκέφθηκε τὰ Ἐκβάτανα καὶ βρῆκε τάφους τῶν ἀρχαίων Ἑρετριέων ποὺ εἶχαν πιάσει αἰχμαλώτους ὁ Δάτις καὶ ὁ Ἀρταφέρνης τὸ 490 π.Χ. κατὰ τὴν ἄλωση τῆς Ἑρέτριας. Ἐνα ἀπὸ τὰ ταφικὰ ἐπιγράμματα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ διάβασε ἦταν καὶ τὸ ἀκόλουθο:

Οἱ δὲ ποτ' Αἰγαῖοιο βαθύρροον οἶδμα πλέοντες Ἐκβατάνων πεδίω κείμεθ' ἐνὶ μεσάτω. Χαῖρε κλυτὴ ποτε πατρὶς Ἑρέτρια, χαίρετ' Ἀθήναι, γείτονες Εὐβοίης, χαῖρε θάλασσα φίλη.

Τὸ ἐπίγραμμα εἶναι γραμμμένο κατὰ τὴν ἰωνικὴ διάλεκτο μὲ ἀρχαίκοις τύπους καὶ κατὰ τὸ ἑλεγεϊακὸ δίστιχο, καὶ πρέπει νὰ εἶναι γνήσιο ἐπίγραμμα τοῦ 5^{ου} π.Χ αἰώνα.

16) Στράβων, Γεωγραφικά, IX, 2, 6. (β' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα π.Χ.-α' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

ἀρχὴ δ' ὁ Ὠρωπὸς καὶ ὁ ἱερὸς λιμὴν ὃν καλοῦσι Δελφίνιον, καθ' ὃν ἡ παλαιὰ Ἑρέτρια ἐν τῇ Εὐβοίᾳ, διάπλουν ἔχουσα ἐξήκοντα σταδίων. μετὰ δὲ τὸ Δελφίνιον ὁ Ὠρωπὸς ἐν εἴκοσι σταδίοις· κατὰ δὲ τοῦτόν ἐστιν ἡ νῦν Ἑρέτρια, διάπλους δ' ἐπ' αὐτὴν στάδιοι τετταράκοντα.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἀναφορὰ ποὺ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ χωρίο Χ, 10 προκάλεσε σύγχυση σχετικὰ μὲ τὸ ἂν ἡ Παλαιὰ Ἑρέτρια ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Δελφίνιον τοῦ Ὠρωποῦ ταυτίζεται μὲ τὴν Παλαιὰ Ἑρέτρια ποὺ κατέστρεψαν οἱ Πέρσες τὸ 490 π.Χ., καὶ ἂν ἡ ΚΑ Ἑρέτρια χτίστηκε σὲ διαφορετικὴ θέση ἀπὸ τὴν ΑΡ ποὺ κατέστρεψαν οἱ Πέρσες. Ὁ Στράβωνας ξεκινώντας ἀπὸ τὸν Ὠρωπὸ περιγράφει τὴν ἀκτὴ τῆς Ὠρωπίας πρὸς ΝΑ. Τὸν Ὠρωπὸ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε στὴν εὐρύτερη θέση τῆς σημερινῆς Σκάλας Ὠρωποῦ, παρὰ τὴν ἀκτὴ. Τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο λιμάνια τοῦ Ὠρωποῦ ἦταν ὁ Δελφίνιος λιμὴν τοῦ Ὠρωποῦ, τέσσερα περίπου χλμ. χερσαία ἀπόσταση Α τοῦ Ὠρωποῦ. Ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Δελφίνιον λιμένα βρισκόταν ἡ παλαιὰ Ἑρέτρια, ἐνῶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ διάπλους εἶχε μῆκος 60 στάδια, δηλαδή περίπου 11,5 χλμ. Ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Ὠρωπὸ βρισκόταν ἡ νῦν Ἑρέτρια, ἡ σύγχρονή του δηλαδή πόλη, ἡ ὁποία στὰ χρόνια τοῦ ἀκόμη κατοικεῖτο ὑποτυπωδῶς. Ἡ θαλάσσια ἀπόσταση δὲν μποροῦσε νὰ μετρηθεῖ μὲ ἀκρίβεια σὲ στάδια²⁰⁶⁷, ἀλλὰ ἡ διαφορὰ τῶν εἴκοσι σταδίων στὸ πλάτος τοῦ Ν Εὐβοϊκοῦ κόλπου δείχνει ὅτι οἱ ἀκτὲς ἀπὸ τὸν Ὠρωπὸν μέχρι τὸ Δελφίνιον συνέκλειναν. Ὁ Στράβων βέβαια πληροφορήθηκε γιὰ τὴν παλαιὰ Ἑρέτρια ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς τοῦ Δελφινίου. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἑρετριεῖς νὰ ἐπληροφορεῖτο, θὰ ἔπαιρνε μᾶλλον τὴν ἴδια πληροφορία. Θὰ ἐξηγήσουμε γιατί.

Ὦντως, ἂν πᾶμε 4χλμ. περίπου Δ τῆς Σκάλας Ὠρωποῦ, σταματήσουμε στοὺς ὀρμίσκους ποὺ σχηματίζονται στὴν ἀκτὴ, τὸ πρῶτο ποὺ θὰ παρατηρήσουμε εἶναι ἕνας ἀρχαῖος λιμενοβραχίονας ποὺ εἶναι ὄρατος κάτω ἀπὸ τὴν στάθμη τῆς θάλασσας, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ μεγάλος ΑΡ λιμενοβραχίονας τῆς Ἑρέτριας. Αὐτὸ ὀφείλεται κατὰ κύριο λόγο στὴν ἀνύψωση τῆς στάθμης τῆς θάλασσας λόγω τοῦ φαινομένου τοῦ θερμοκηπίου. Ἄν κοιτάξουμε ἀπέναντι καὶ λίγο δυτικὰ βλέπουμε τὴν Ἀμάρυνθο. Γ' αὐτὸ καὶ ὁ Denis Knoepfler τοποθετεῖ τὴν Ἑρέτρια πρὶν τὸ 800 π.Χ. στὴν Ἀμάρυνθο²⁰⁶⁸, ὅπου ἔχουμε ΥΕ III εὐρήματα, ΠΓ, ΥΓΕ καὶ δὲν ἀποκλείεται μὲ τὴν πρόοδο τῶν ἀνασκαφῶν νὰ ἀνασκαφοῦν καὶ στρώματα τῶν ἐνδιαμέσων περιόδων καὶ ὑποπεριόδων. Ὑποθέτει ἐπίσης ὅτι οἱ Ἑρετριεῖς μετακινήθηκαν δυτικότερα γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἀμυνθοῦν καλύτερα κατὰ τὸν Δηλάντιο πόλεμο²⁰⁶⁹. Ὦντως ἡ Ἑρέτρια διαθέτει φυσικὰ ὄχυρὴ ἀκρόπολη (ὑψωμα Καστέλλι) καὶ ἐπὶ πλέον μεγάλο φυσικὸ λιμάνι. Ἐπίσης οἱ ἀκτὲς συγκλίνουν πηγαίνοντας ἀπὸ τὴν Ἀμάρυνθο πρὸς τὴν Ἑρέτρια, κάτι ποὺ ἐπίσης φαίνεται νὰ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν περιγραφή τοῦ κειμένου.

²⁰⁶⁶ Πιστεύουμε ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μετροῦσαν τὶς θαλάσσιες ἀποστάσεις ὀπτικά, μὲ βάση τὴν σύγκριση μὲ χερσαῖες ἀποστάσεις, τῶν ὁποίων τὸ μέγεθος γνώριζαν. Σὲ αὐτὴν τὴν προσέγγιση παραπέμπει καὶ ὑπολογισμὸς τῆς ἀπόστασης πλοίου ἀπὸ τὴν στεριά, μὲ βάση τὴν κατασκευὴ ὁμοίων τριγώνων τοῦ Θαλῆ τοῦ Μιλήσιου, ποὺ τοποθεταῖται χρονικὰ στὸ β' ἡμισυ τοῦ 7^{ου} καὶ στὸ α' ἡμισυ τοῦ 6^{ου} αἰώνα π.Χ.

²⁰⁶⁷ Knoepfler (1997), σελ. 352-349 καὶ τοῦ ἰδίου (2010), σελ. 77-78.

²⁰⁶⁸ Knoepfler (1997), σελ. 352-349 καὶ τοῦ ἰδίου (2010), σελ. 77-78.

²⁰⁶⁹ Geyer (1962), σελ. 69-72.

Ἄν οἱ συλλογισμοὶ αὐτοὶ εἶναι σωστοί, τότε ἡ Ἐρέτρια ὡς πολιτικὸ κέντρο πρὶν τὸ 800 π.Χ. βρισκόταν στὴν Ἀμάρυνθο, καὶ συγκροτούμενη σὲ πόλη κράτος θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐνσωματώσει ὅλες τὶς περιοχὲς μέχρι τὸ Λευκαντί, ἄρα εἶναι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο κατανοητὴ καὶ ἡ μετακίνηση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου μετὰ τὸ 800 π.Χ. στὴν θέση τῆς Ἐρέτριας. Ἡ ἐπικράτειά της δηλαδὴ θὰ ἔφτανε Δ μέχρι τὰ ὅρια τοῦ Ληλαντίου πεδίου (Λευκαντί), ἢ μέχρι τὸν Λήλαντα, περίπου 20 χλμ. ἀπόσταση πρὸς Δ. Σ'αὐτὴν τὴν περίπτωσιν θὰ πρέπει νὰ ἐπιτέθηκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας ἐκτεινόμενη 20 χλμ πρὸς Δ, ἐνῶ πρὸς Α ἔφτανε μόλις μέχρι τὸ *Κοτύλαιον*, πὺν ταυτίζουμε μὲ τὸ σημερινὸ Σερβούνη.

Ὡστόσο πιστεύουμε ὅτι τὸ ἐρμηνευτικὸ αὐτὸ σχῆμα δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύει γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους:

1) Δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὴν δυσανάλογη ἐπέκταση πρὸς Δ, ἐνῶ μάλιστα θὰ μπορούσε νὰ ἐπεκταθεῖ πρὸς Α, κάτι πὺν ἔκανε ἀργότερα, πιθανὸν κατὰ τὸν 6^ο αἰῶνα π.Χ., ἀφοῦ τὸ 490 π.Χ. ἡ εὐρύτερη περιοχὴ ὅπου τὸ *Τέμενος*, αἱ *Χοιρέαι* καὶ τὰ *Αἰγίλια*, χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο (VI, 101) *νέαι <μοῖραι>* τῆς ἐρετρικῆς.

2) Ἄν ἡ Ἐρέτρια δὲν εἶχε συγκροτηθεῖ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 8^{ου} αἰῶνα σὲ πόλη-κράτος μὲ ἐπικράτεια πὺν ἔφτανε Δ μέχρι τὸ Ληλάντιο πεδίο, εἶναι ἐντελῶς παράλογο νὰ ἔκανε μίαν ἐκστρατεία γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ τόσο μακριά. Ἡ μικρὴ ἀλλὰ εὐφορὴ πεδιάδα τοῦ Ληλαντίου πεδίου πρέπει νὰ ἔγινε μῆλον τῆς ἐριδος σὲ ἐποχὴ φτώχειας γιὰ τὴν Χαλκίδα. Σίγουρα οἱ εὐγενεῖς *Ἴπποβότες* δὲν θὰ ἤθελαν νὰ κάνουν ἀναδασμὸ καὶ νὰ δώσουν τὰ χωράφια τοὺς στοὺς ἀκτῆμονες, πὺν θὰ εἶχαν στὴν πεδιάδα τῶν *Ψαχνῶν*. Οὔτε ὁ Σόλων τὸ 594 π.Χ., δηλαδὴ 150 χρόνια ἀργότερα, δὲν τόλμησε νὰ κάνει ἀναδασμὸ. Ἡ πιὸ λογικὴ καὶ πιθανὴ λύση γιὰ τὴν φτωχὴ Χαλκίδα μὲ τὸ ὀξὺ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ πρόβλημα ἦταν νὰ κάνει ὅτι ἔκανε καὶ ἡ Σπάρτη τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ καὶ σὲ παρόμοιες συνθήκες, ἐπιτιθέμενη στὴν ὁμόφυλη, δωρικὴ γειτονικὴ Μεσσηνία²⁰⁷⁰.

Ἔτσι λοιπὸν ἡ Χαλκίδα ἐπιτέθηκε στὴν ὁμόφυλη, ἰωνικὴ γειτονικὴ Ἐρέτρια, δηλαδὴ τὴν πλούσια καὶ πιὸ ἀνεπτυγμένη οἰκονομικῶς πόλη, τῆς ὁποίας τὸ πολιτικὸ κέντρο ἦταν στὴν Ξηρόπολη τοῦ Λευκαντίου μὲ σκοπὸ τὴν κατάκτηση τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς ἐπικρατείας της, πρᾶγμα πὺν προοδευτικῶς μετὰ ἀπὸ συγκρούσεις τὸ πέτυχε. Καὶ ἡ Ἐρέτρια ὅμως καθὼς ἀναπτυσσόταν θὰ ἐνσωμάτωσε περιοχὲς ἀνατολικότερα βεβαίως καὶ ὄχι πρὸς τὸ μέρος τῆς Χαλκίδας, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει γῆ γιὰ τοὺς ἀκτῆμονές της. Ἔτσι γύρω στὸ 800 π.Χ., ἴσως μετὰ ἀπὸ ἀναταραχὲς, μετατοπίστηκε τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ἐρέτρια. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀποικισμὸς στὴν Δύση ἦταν γύρω στὸ 775 π.Χ. σὲ πρῶμο ἀκόμη καὶ δοκιμαστικὸ στάδιο, χωρὶς νὰ ἔχει προσλάβει σημαντικὲς διαστάσεις, ξέσπασε ὁ *Ληλάντιος πόλεμος* καθὼς καὶ οἱ δύο πόλεις προσπαθοῦσαν νὰ βροῦν λύση στὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικὸ πρόβλημά τους, τὸ ὁποῖο τροφοδοτοῦσε κοινωνικὲς ἐντάσεις.

Οἱ Ἐρετριεῖς προφανῶς δὲν μπόρεσαν νὰ ἀντέξουν στὴν πίεση (καμία ἐρετριακὴ νίκη δὲν μνημονεύεται, ἀντιθέτως ὑπάρχει μαρτυρούμενη ἡττα τοῦ ἐρετριακοῦ ἰππικοῦ ἀπὸ τὸν Κλεόμαχο ἀπὸ τὰ *Φάρσαλα*), καὶ γι' αὐτὸ μεταφέρουν τὸ πολιτικὸ κέντρο τους καὶ σημαντικὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ μαζί μὲ τὸν βασιλιᾶ καὶ τοὺς περισσότερους πιθανῶς εὐγενεῖς στὴν νέα θέση, τὴν Ἐρέτρια, στὰ μέσα τοῦ 8^{ου} αἰῶνα. Ὁ θάνατος τοῦ βασιλιᾶ τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμαντα ἀπὸ τὴν παραδόση (*Ἀγῶν Ὀμήρου* καὶ *Ἡσιόδου*) ἀποδίδεται σὲ ναυμαχία μὲ τοὺς Ἐρετριεῖς. Θὰ ἔλεγε κανεὶς τί εἶδους ναυμαχία ἦταν αὐτὴ γύρω στὸ 700 π.Χ. (ὅπου περίπου χρονολογεῖται ἡ Ὀδύσεια) ἀνάμεσα σὲ δύο γειτονικὲς πόλεις μὲ κοινὰ σύνορα.

Ἴσως σχετιζόταν μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς ναυσιπλοΐας στὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο. Ἴσως ὅμως νὰ ἐπρόκειτο καὶ γιὰ προσπάθεια ἀπόβασης στὸ ἴδιο τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης πόλης. Αὐτὸ πὺν ξέρουμε σίγουρα εἶναι ὅτι δὲν ἔχουμε βέβαια ἴχνη ἐκτεταμένης καταστροφῆς ἀπὸ φωτιά κατὰ τὴν ΥΓΕ III ἐποχὴ (γύρω στὸ 700 π.Χ.) οὔτε στὴν Χαλκίδα οὔτε στὴν Ἐρέτρια. Ἄν δὲν ἦταν ναυμαχία σὲ τυχαῖο σημεῖο τοῦ Ν. Εὐβοϊκοῦ, τὸ μόνο σημεῖο ὅπου ἔχουμε ΥΓΕ III στρῶμα καταστροφῆς καὶ ὅπου θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ συντονισμένη ἐπίθεση ἀπὸ στεριά καὶ θάλασσα εἶναι ἡ Ξηρόπολη τοῦ Λευκαντίου, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφή του. Αὐτὴ ἡ καταστροφή θὰ σήμαινε τὴν καταστροφή στρατωτικῆς βάσης τῶν Ἐρετριέων στὸ Ληλάντιο πεδίο, ἀλλὰ καὶ σὲ συμβολικὸ ἐπίπεδο τὴν καταστροφή καὶ ἐξάλειψη τῆς ἐρετριακῆς κυριαρχίας στὸν χῶρο τοῦ Ληλαντίου πεδίου. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀνοικοδομήθηκε.

3) Θὰ ἀναρωτιόταν κανεὶς πῶς ἡ Ἐρέτρια θὰ μπορούσε νὰ βρῖσκεται στὴν θέση τῆς Κάτω Βάθειας, νὰ μετέφερε τὸ πολιτικὸ κέντρο της στὴν κατοπινὴ Ἐρέτρια, ἀλλὰ στὴν παλαιότερη θέση νὰ παρέμεινε ὡς

²⁰⁷⁰ Andrews (2008), σελ. 98-99.

τοπωνύμιο τὸ προελληνικὸ ὄνομα *Ἀμάρυνθος* καὶ ὄχι αὐτὸ τῆς Ἐρέτριας. Παράδειγμα ἱεροῦ ποῦ βρισκόταν σὲ θέση ΓΕ οικισμού, ὁ ὁποῖος μεταφέρθηκε καὶ ἐν συνεχείᾳ ἤκμασε ὡς ἱερὸ καὶ μάλιστα ἀναδείχθηκε σὲ πανελλήνιο ἔχουμε, καὶ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς. Ἀλλὰ ἐκεῖ παρέμεινε τὸ τοπωνύμιο. Ἐδῶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ μετονομασία σὲ παλαιότερης ἐποχῆς τοπωνύμιο.

4) Αὐτοῦ τοῦ τύπου τὰ ἐξωαστικά ἱερὰ συνήθως ἀναδεικνύονταν στὰ πλαίσια τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐπικράτειας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλης-κράτους μετὰ ἀπὸ συνοικισμό ἢ κατάκτηση τὸ ἱερὸ τῆς Ἐλευσίνας ἢ τῶν Ἀμυκλῶν τῆς Λακωνίας). Συνήθως δὲν συμβαίνει τὸ ἀντίστροφο.

5) Ἐπανερχόμενοι στὸ πρῶτο ἐπιχειρήμα, ἡ παλαιὰ Ἐρέτρια σὲ ἀντιπαραβολὴ καὶ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὰς νέας <μοίρας> τῆς ἐρετρικῆς βγάζουν ἄλλο συμπέρασμα. Ἐὰν τὸ 800 π.Χ. ἄρχισε νὰ κατοικεῖται ἡ θέση τῆς ΥΓΕ, ΑΡ καὶ ΚΛ Ἐρέτριας ἀπὸ κατοίκους ποῦ ἦλθαν ἀπὸ τὸ Λευκαντὶ γιὰ νὰ ἀποκτήσουν γῆ, τὸ 750 π.Χ. μετακινήθηκε σὲ αὐτὴν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ μετὰ ἀπὸ ἦττα ἀπὸ τοῦ Χαλκιδῆς μαζὶ μὲ τὸν βασιλιά, τὸ ἐπόμενο βῆμα θὰ ἦταν ἡ ἐπέκταση τῆς ἐπικράτειας Α, ἀφοῦ πρὸς Δ δὲν ὑπῆρχε ἀσφάλεια λόγῳ ἐμπόλεμης κατάστασης μὲ τὴν Χαλκίδα. Ἄρα θὰ μπορούσαν νὰ φτάσουν μέχρι τὰ φυσικὰ ὄρια τοῦ Κοτυλαίου συνοικίζοντας καὶ προγενέστερα μικρότερα πολιτικὰ μορφώματα.

Ὁ πόλεμος θὰ τελείωσε μέσα στὸν 7^ο αἰώνα, τὰ σύνορα μὲ τὴν Χαλκίδα σίγουρα σταθεροποιήθηκαν, ἀφοῦ δὲν μαρτυρεῖται ἄλλη ἐχθροπραξία, καὶ ἡ Ἐρέτρια ἄρχισε νὰ ἰδρῦει ἀποικίες καὶ νὰ ἐντείνει τὸ θαλάσσιο ἐμπόριό της. Σ' αὐτὸ προφανῶς ὀφείλεται ἡ ἀστική ὀργάνωση τοῦ χώρου καὶ τῆς ἐπικρατείας της, ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ΠΑΡ ἰωνικῶν ἀναλογιῶν ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου, πιθανῶς μετὰ ἀπὸ πλημμύρα τοῦ χειμάρρου, ποῦ θὰ ἔλιωσε τὶς ὠμοπλίνθους τῶν τοίχων τοῦ «Δαφνηφορείου» καὶ τοῦ Ἐκατόμπεδου. Κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰώνα ἡ θαλάσσια δύναμη τῆς πόλεως θὰ αὐξήθηκε, καθὼς οἱ φιλολογικὲς πηγές μιλοῦν γιὰ θαλασσοκρατία, ἐνῶ ἀρχαιολογικῶς βεβαιώνεται μὲ τὴν οἰκοδόμησις τοῦ ΥΑΡ δωρικοῦ περιπτερου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου μὲ τὰ ἐξαιρετικῆς τέχνης ἐναέτια γλυπτά καὶ τὴν κατασκευὴ τοῦ ΥΑΡ λιμενοβραχίονα μὲ ὀγκολίθους μέχρι τὸ νησάκι τοῦ φάρου.

Τότε, δηλαδὴ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 6^{ου} αἰώνα π.Χ., δηλαδὴ στὸ ἀπώγειο τῆς οικονομικῆς, στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς ἰσχύος της φαίνεται πιὸ λογικὸ ὅτι ἐνσωμάτωσε τὶς περιοχὲς Α τῆς παλαιᾶς ἐπικρατείας της, δηλαδὴ Α τῆς παλαιᾶς Ἐρετρίας τοῦ Στράβωνα, τὶς περιοχὲς τοῦ *Τεμένους*, τῶν *Χοιρεῶν* καὶ τῶν *Αἰγυλίων*, δηλαδὴ τὶς λεκάνες τῆς μεζονος περιοχῆς ΠΕ'. Αὐτὲς εἶναι ποῦ ὀνομάζονται νέαι τῆς ἐρετρικῆς ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο.

Σὲ αὐτὸν τὸν συλλογισμό ἔχουμε καὶ σύγχρονα παράλληλα, ὅπως π.χ. Παλιὰ πόλη τοῦ Ρεθύμνου σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν νέα πόλη, Παλιὰ παραλία τῆς Θεσσαλονίκης σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν Νέα παραλία κ.λ.π.

17) Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 10.

(β' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα π.Χ.- α' ἡμισυ 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

Ὁ Στράβωνας ἀναφέρεται στὴν ἄλωση καὶ καταστροφὴ τῆς Ἐρέτριας ἀπὸ τοὺς Πέρσες, παραπέμποντας στὸν Ἡρόδοτο. Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο, οἱ Πέρσες, ἀφοῦ εἰσήλθαν στὴν πόλη μὲ προδοσίαν τῶν δύο εὐγενῶν, περικύκλωσαν τὸ τεῖχος σχηματίζοντας ἓνα δίχτυ κατὰ τὸ σχῆμα τῆς σαγήνης, μὲ στόχο νὰ αἰχμαλωτίσουν ὅλους τοὺς Ἐρετρίεις γιὰ νὰ τοὺς πᾶνε αἰχμάλωτους τὸν Πέρση βασιλιά, ὅπως τοὺς εἶχε διατάξει.

τὴν μὲν οὖν ἀρχαίαν πόλιν κατέσκαψαν Πέρσαι, σαγηνεύσαντες, ὡς φησὶν Ἡρόδοτος, τοὺς ἀνθρώπους τῷ πλήθει, περιχυθέντων τῶν βαρβάρων τῷ τείχει· καὶ δεικνύουσιν ἔτι τοὺς θεμελίους, καλοῦσι δὲ παλαιὰν Ἐρέτριαν, ἣ δὲ νῦν ἐπέκτισται.

Στὰ χρόνια τοῦ Στράβωνα ἔδειχναν τὰ θεμέλια τῆς Ἐρέτριας ποῦ κατέστρεψαν οἱ Πέρσες, τὴν ὁποία ἀποκαλοῦσαν *παλαιὰν Ἐρέτριαν*. Αὐτὸ ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ εἰκασίες σχετικὰ μὲ τὴν μετακίνησι τῆς θέσεως τῆς πόλεως στὰ κλασσικὰ χρόνια²⁰⁷¹. Ὅμως ὁ Στράβων δηλώνει ἀμέσως ὅτι ἡ νῦν πόλη ἐπέκτισται. Ἄρα δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ κλασσικὴ πόλη χτίστηκε ἐπάνω στὸ περσικὸ στῶμα καταστροφῆς τῆς ἀρχαϊκῆς πόλεως, τὸ ὁποῖο ἀνασκάπτεται γενικὰ στὴν πόλη καὶ ἰδιαίτερος εἶναι

²⁰⁷¹ Βλ. Ἀρχαϊκὴ Ἐρέτρια.

φανερὸ στὰ ἱερὰ πού εἶχαν ἀρχαϊκὴ φάση²⁰⁷². Τμήματα ἐπίσης τοῦ ἀρχαϊκοῦ τείχους ἐνσωματώθηκαν στὸ ΥΚΛ τείχος τῆς πόλεως²⁰⁷³.

Αὐτὸ πού φαίνεται ὅτι ὑποδηλώνεται μάλιστα μὲ τὴν φράση τὴν μὲν οὖν ἀρχαίαν πόλιν κατέσκαψαν Πέρσαι, εἶναι ὅτι, ὄχι γενικὰ κατέστρεψαν μὲ φωτιά τὴν πόλη, ἀλλὰ ὅτι κατέστρεψαν τὰ ἱερὰ ὡς ἀντίποινα γιὰ τὸ ἱερὸ τῆς Κυβέλης στὶς Σάρδεις πού ἔκαψαν οἱ Ἴωνες κατὰ τὴν Ἴωνικὴ ἐπανάσταση, καὶ τὸ τείχος, τὸ ὁποῖο καθόριζε τὰ ὄρια τοῦ οἰκισμοῦ, ἔτσι ὥστε μετὰ νὰ μὴν εἶναι διακριτὸς ὁ οἰκιστικὸς χῶρος²⁰⁷⁴.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται σὲ κάποια ἀναθηματικὴ στήλη πού ὑπῆρχε στὰ χρόνια του στὸ ἱερὸ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κάποτε τὰ Ἀμαρύνθια ἢ Ἀρτεμίσια (Ἀρτεμίρια)²⁰⁷⁵ ἐορτάζονταν μὲ τὴν συμμετοχὴ τριῶν χιλιάδων στρατωτῶν, ἑξακοσίων ἰππέων καὶ ἐξήντα ἄρμάτων στὴν πομπὴ πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς. Τοῦτο μαρτυρεῖ, κατὰ τὸν συγγραφέα, τὴν δύναμη τῆς πόλεως:

τὴν δὲ δύναμιν τὴν Ἐρετριέων ἦν ἔσχον ποτὲ μαρτυρεῖ ἡ στήλη, ἦν ἀνέθεσάν ποτε ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος· γέγραπται δ' ἐν αὐτῇ τρισχιλίους μὲν ὀπίλιταις ἑξακοσίοις δ' ἰππεύσιν ἐξήκοντα δ' ἄρμασι ποιεῖν τὴν πομπήν· ἐπῆρχον δὲ καὶ Ἀνδρίων καὶ Τηνίων καὶ Κείων καὶ ἄλλων νήσων.

Ὁ Στράβων φαίνεται νὰ ἀνάγει τὴν ἐπιγραφή στὰ ἀρχαϊκὰ χρόνια, ἀφοῦ ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται στὸ γεγονός ὅτι κάποτε ἡ Ἐρέτρια εἶχε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό της τὴν Ἄνδρο, τὴν Τήνο, τὴν Κέα καὶ ἄλλα νησιά, πράγμα πού εἶναι γνώρισμα μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως, καὶ πού μόνο στὰ ἀρχαϊκὰ χρόνια μέχρι τὴν περσικὴ καταστροφὴ τοῦ 490 π.Χ. θὰ μπορούσε νὰ συμβαίνει.

Βεβαίως κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα ὁ οἰκισμὸς ἀνασυγκροτεῖται, τὸ 411 π.Χ. ἀποτινάσσει τὴν ἀθηναϊκὴ ἐπικυριαρχία ἀποστατώντας ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχία, καὶ κτίζεται τὸ κλασσικὸ τείχος της. Ἐπίσης, τὸν 4^ο αἰῶνα ἡ Ἐρέτρια συμμετέχει στὴν Β' Ἀθηναϊκὴν συμμαχία. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν τὴν ἀνάκαμψη τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀπόκτηση ἰσχύος, πράγμα πού δικαιολογεῖ τὴν ἀπορρόφηση γειτονικῶν πόλεων-κρατῶν (π.χ. τὰ Στύρα). Ὡστόσο δὲν θὰ μπορούσε νὰ κυριαρχεῖ σὲ νησιά τῶν Κυκλάδων σὲ ἄλλη ἐποχὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴν, ἀφοῦ ἀπὸ τοὺς καταλόγους δημοτῶν τῆς Ἐρετρίας ἀπουσιάζουν δημότες ἀπὸ τὴν Ἄνδρο, τὴν Τήνο ἢ τὴν Κέα. Ἡ πληροφορία δηλαδὴ αὐτὴ τοῦ Στράβωνα πρέπει νὰ ἀνάγεται στὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, ὅταν δηλαδὴ ὄντως ἦταν σημαντικὴ ναυτικὴ δύναμη.

Συνδέεται ὁμως ἡ στήλη πού μνημονεύει ὁ Στράβων μὲ τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ἐπικυριαρχία στὰ παραπάνω νησιά μὲ τὴν ἐπιγραφή ὅπου ἀναγράφονταν πληροφορίες γιὰ τὴν ὀργάνωση τῶν Ἀρτεμισίων, καὶ ὡς ἐκ τούτου μπορεῖ ἡ τελευταία νὰ ἀνάγεται στὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ; Ὅχι κατ' ἀνάγκην, διότι ὁ Στράβων χρησιμοποιεῖ διάφορες πληροφορίες πού ἀνάγονται σὲ πολλές καὶ διαφορετικὲς ἐποχές, ἀπὸ τὰ μυθικὰ χρόνια ἕως τις μέρες του. Δὲν ἀποκλείεται ὁμως νὰ ἀνάγεται πραγματικὰ στὴν ὕστερη ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ, ἢ ἐναλλακτικὰ στὴν φάση ἀνάκαμψης τῆς πόλεως ἀπὸ τὸ 411 π.Χ. μέχρι τὴν ἀνάμειξη τοῦ Φιλίππου στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Εὐβοίας στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα²⁰⁷⁶.

Οἱ τρεῖς χιλιάδες ὀπίλιτες εἶναι μεγάλος ἀριθμὸς στρατιωτῶν πού συμμετέχει σὲ θρησκευτικὴ πομπή, ὅπως καὶ οἱ ἑξακόσιοι ἰππεῖς καὶ τὰ ἐξήντα ἄρματα πού συμμετείχαν βέβαια ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πομπὴ μόνο στοὺς ἀγῶνες. Ἡ πομπὴ αὐτὴ γινόταν πρὸς τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς Ἐρετρίας, τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Ἀμαρύνθου, καὶ συμμετείχαν δημότες ἀπὸ ὅλη τὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια.

Πάντως ἡ πληροφορία ἀνάγεται σὲ μία ἀπὸ τις δύο αὐτὲς ἐποχές, ἀφοῦ ἡ δύναμη τῆς πόλεως ἐξασθενεῖ μὲ τὴν ἀνάμειξη τοῦ Φιλίππου στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Εὐβοίας, τὴν ἐπικυριαρχία στὴν συνέχεια τῶν Μακεδόνων, τὸν Χρεμωνίδειο πόλεμο πού εἶχε ὡς συνέπεια καὶ τὴν μερικὴ καταστροφὴ της, τὴν ἀνάμειξη τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν καταστροφὴ τὸ 198 π.Χ. ἀπὸ τὸν Φλαμινίνο, καθὼς καὶ τὸ ἐπόμενο διάστημα μὲ τοὺς Μιθριδατικὸς πολέμους πού ὀδήγησαν στὴν τελικὴ καταστροφὴ ἀπὸ τὸν Σύλλα λίγο πρὶν τὰ μέσα τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνα.

Κατόπιν ὁ Στράβων, παραδίδει μία πληροφορία, ἡ ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ἐξηγεῖ τὸν ἐρετριακὸ ῥωτακισμὸ στὸ τέλος καὶ στὸ μέσο τῶν λέξεων (χρῆση τοῦ ῥῶ ἀντὶ τοῦ σίγμα, π.χ. σκληρότηρ²⁰⁷⁷,

²⁰⁷² Βλ. Ἀρχαϊκὴ Ἐρέτρια: Δυτικὴ πύλη, ἀκρόπολη κ.λ.π.

²⁰⁷³ Σὲ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα ὀδηγοῦν κάποιες ταφές μέσα στὸν οἰκιστικὸ χῶρο κατὰ τὴν ΠΚΛ ἐποχὴ. Βλ. ΚΛ Ἐρέτρια.

²⁰⁷⁴ Βλ. ἐπίσης γιὰ τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Ἀμαρύνθου: Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXV, 38 καὶ Φουριοῦτης (1970), σελ. 266-268, ὅπου παλαιότερη βιβλιογραφία.

²⁰⁷⁵ Βλ. Δημοσθένης, *Κατὰ Φιλίππου Γ'*, 32-33

²⁰⁷⁶ Πλάτων *Κρατύλος*, 434c.

²⁰⁷⁷ Geyer (1962), σελ. 72-75.

Ηγηρίας, Ηγήριππος, τὰ Ἀρτεμίρια²⁰⁷⁸). Ἡ πληροφορία τῆς προέλευσης μέρους τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἄστεως καὶ τῆς γύρω περιοχῆς γύρω ἀπὸ αὐτὸ ἀπὸ τὴν Ἥλιδα, ἂν δὲν εἶναι ἐντελῶς φανταστική, ἴσως ἔχει κάποιον ἱστορικό πυρήνα ἀληθείας. Γνωρίζουμε ὅτι ὁ ἐρετριακὸς ῥωτακισμὸς ὑπῆρχε ἀπὸ τὰ πρῶϊμα χρόνια, καθὼς ἔχουμε ἀρχαϊκὲς καὶ κλασσικὲς ἐπιγραφές, καὶ τὸ φαινόμενο κατόπιν διατηρεῖται μέχρι τὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια.

Ἡ Ἐρέτρια κατὰ τὴν ὕστερη γεωμετρικὴ ἐποχὴ ἦταν ἤδη συγκροτημένη καὶ ἰσχυρὴ πόλη, ἔστειλε ἀποικίες ἀποστέλλοντας μέρος τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ἰταλία, τὴν Κέρκυρα καὶ τὴν Χαλκιδική, ἀλλὰ δὲν δέχτηκε ἀποίκους στὸν βασικὸ πυρῆνα τῆς κατὰ τοὺς αἰῶνες αὐτοὺς (8^{ος} -7^{ος} π.Χ. αἰῶνες). Πράγματι ὁμῶς ὁ ῥωτακισμὸς αὐτὸς ἔμοιαζε πολὺ μὲ τὸ ἀντίστοιχο τῆς Ἥλιδας στὰ ἱστορικά χρόνια. Θὰ μπορούσε αὐτὴ ἡ πληροφορία, ἂν δὲν προέρχεται ἀπλῶς ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῆς ὁμοιότητος τοῦ ῥωτακισμοῦ τῶν δύο διαλέκτων, νὰ ἀνάγεται στὴν πρῶιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, ὅταν πρᾶγματι κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ ἰωνικοὶ πληθυσμοὶ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς κατοπινῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Πύλου κατέφυγαν στὴν Ἀττικὴ, καὶ ὅταν ξεκίνησε ὁ ἀποικισμὸς κατέλαβαν τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς Εὐβοίας, ἐπεκτεινόμενοι πρὸς Βορρᾶν. Τότε περίπου, ἢ μᾶλλον λίγο πιὸ πρὶν Δρύορες ἐγκαταστάθηκαν στὸ νότιο τμήμα τῆς νήσου, ἀπὸ τὴν Δύστο μέχρι τὴν Κάρυστο.

Ἴσως ὁ ῥωτακισμὸς νὰ ὑπῆρχε καὶ στὶς ἄλλες περιοχὲς ποὺ κατάλεβαν αὐτοὶ οἱ Ἴωνες ἀποικοὶ ποὺ ἦλθαν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ καὶ μέρος τους προερχόταν ἀπὸ τὴν δυτικὴ Πελοπόννησο, ἀλλὰ νὰ ἐξαλειφθῆκε μὲ τὴν παρέλευση κάποιων χρόνων. Στὴν Ἐρέτρια μπορεῖ νὰ ἦταν περισσότεροι ἀριθμητικὰ καὶ νὰ διατηρήθηκε. Διαφορετικὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸ διαλεκτικὸ αὐτὸ στοιχεῖο ὡς προερχόμενο ἀπὸ γειτονικὸ μὲ τὴν Ἐρέτρια πολιτικὸ μόρφωμα, τὸ ὁποῖο συνοικίστηκε μὲ τὴν Ἐρέτρια πρῶϊμα, τοῦ ὁποῖου ὁ πληθυσμὸς θὰ πρέπει νὰ μιλοῦσε ἄλλη διάλεκτο καὶ νὰ ἀνῆκε πιθανότατα στοὺς Ἄβαντες καὶ γενικὰ στοὺς Αἰολεῖς ποὺ κατοικοῦσαν τὴν Εὐβοία πρὶν τὴν ἄφιξη τῶν Ἴωνων.

ἐποίκουσ δ' ἔσχον ἀπ' Ἥλιδος, ἀφ' οὗ καὶ τῶ γράμματι τῶ ρῶ πολλῶ χρησάμενοι οὐκ ἐπὶ τέλει μόνον τῶν ῥημάτων ἀλλὰ καὶ ἐν μέσῳ κεκωμῶδηνται. ἐν δὲ τῇ Ἐρετρικῇ πόλις ἦν Τάμυνοι πλησίον τοῦ πορθμοῦ. ἔστι δὲ καὶ Οἰχαλία κώμη τῆς Ἐρετρικῆς, λείψανον τῆς ἀναιρεθείσης πόλεως ὑπὸ Ἡρακλέους, ὁμώνυμος τῇ Τραχινίᾳ καὶ τῇ περὶ Τρίκκην καὶ τῇ Ἀρκαδικῇ, ἣν Ἀνδανίαν οἱ ὕστερον ἐκάλεσαν, καὶ τῇ ἐν Αἰτωλίᾳ περὶ τοὺς Εὐρυτᾶνας.

18) Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, 8, 95- 96.

(5^{ος} αἰῶνας π.Χ.)

95. (1.) αἰ δὲ τῶν Πελοποννησίων νῆες παραπλεύσασαι καὶ περιβαλοῦσαι Σούνιον ὀρμίζονται μεταξὺ Θορικοῦ τε καὶ Πρασιῶν (2.) ὕστερον δὲ ἀφικνοῦνται ἐς Ὠρωπὸν. Ἀθηναῖοι δὲ κατὰ τάχος καὶ ἀξυγκροτήτοις πληρώμασιν ἀναγκασθέντες χρήσασθαι, οἷα πόλεως τε στασιαζούσης καὶ περὶ τοῦ μεγίστου ἐν τάχει βουλόμενοι βοηθῆσαι (Εὐβοία γὰρ αὐτοῖς ἀποκεκλημένης τῆς Ἀττικῆς πάντα ἦν), πέμποσι Θυμοχάρη στρατηγὸν καὶ ναῦς ἐς Ἐρετρίαν, (3.) ὧν ἀφικομένων ξὺν ταῖς πρότερον ἐν Εὐβοίᾳ οὖσαις ἕξ καὶ τριάκοντα ἐγένοντο. καὶ εὐθὺς ναυμαχεῖν ἠναγκάζοντο· ὁ γὰρ Ἀγησανδρίδας ἀριστοποιησάμενος ἐκ τοῦ Ὠρωποῦ ἀνήγαγε τὰς ναῦς· ἀπέχει δὲ μάλιστα ὁ Ὠρωπὸς τῆς τῶν Ἐρετριῶν πόλεως θαλάσσης μέτρον (4.) ἐξήκοντα σταδίου. ὡς οὖν ἐπέπλει, εὐθὺς ἐπλήρουν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τὰς ναῦς, οἰόμενοι σφίσι παρὰ ταῖς ναυσὶ τοὺς στρατιώτας εἶναι· οἱ δὲ ἔτυχον οὐκ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἄριστον ἐπισιτιζόμενοι (οὐδὲν γὰρ ἐπωλεῖτο ἀπὸ προνοίας τῶν Ἐρετριῶν), ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπ' ἔσχατα τοῦ ἄστεως οἰκιῶν, ὅπως σχολῇ πληρουμένων φθάσειαν οἱ πολέμιοι προσπεσόντες καὶ ἐξαναγκάσειαν τοὺς Ἀθηναίους οὕτως ὅπως τύχοιεν ἀνάγεσθαι. σημεῖον δὲ αὐτοῖς ἐς τὸν Ὠρωπὸν ἐκ τῆς Ἐρετρίας, (5.) ὅποτε χρὴ ἀνάγεσθαι, ἦρθη. διὰ τοιαύτης δὴ παρασκευῆς οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγαγόμενοι καὶ ναυμαχήσαντες ὑπὲρ τοῦ λιμένος τῶν Ἐρετριῶν ὀλίγον μὲν τινα χρόνον ὁμῶς καὶ ἀντέσχον, ἔπειτα ἐς φυγὴν τραπόμενοι καταδιώκονται ἐς τὴν (6.) γῆν. καὶ ὅσοι μὲν αὐτῶν πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἐρετριῶν ὡς φιλίαν καταφεύγουσι, χαλεπώτατα ἐπραξαν φονευόμενοι ὑπ' αὐτῶν· οἱ δὲ ἐς τὸ τεῖχος τὸ ἐν τῇ Ἐρετρίᾳ, ὃ εἶχον αὐτοὶ, περιγίγνονται καὶ ὅσαι ἐς Χαλκίδα ἀφικνοῦνται τῶν (7.) νεῶν. λαβόντες δὲ οἱ Πελοποννήσιοι δύο καὶ εἴκοσι ναῦς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄνδρας τοὺς μὲν ἀποκτείναντες, τοὺς δὲ ζωγρήσαντες τροπαῖον ἔστησαν. καὶ ὕστερον οὐ πολλῶ Εὐβοίαν [τε] ἄπασαν ἀποστήσαντες πλὴν Ὠρεοῦ (ταύτην δὲ αὐτοὶ Ἀθηναῖοι εἶχον) καὶ τᾶλλα τὰ περὶ αὐτὴν καθίσταντο.

96.(1.) Τοῖς δὲ Ἀθηναίοις ὡς ἦλθε τὰ περὶ τὴν Εὐβοίαν γεγενημένα, ἔκπληξις μεγίστη δὴ τῶν πρὶν παρέστη. οὔτε γὰρ ἢ ἐν τῇ Σικελίᾳ ξυμφορὰ, καίπερ μεγάλη τότε δόξασα εἶναι, (2.) οὔτε ἄλλο οὐδὲν πω

²⁰⁷⁸ Ducrey καὶ ἄλλοι (2004), σελ. 34

οὕτως ἐφόβησεν. ὅπου γὰρ στρατοπέδου τε τοῦ ἐν Σάμῳ ἀφεστηκός τε ἄλλων τε νεῶν οὐκ οὐσῶν οὐδὲ τῶν ἐσβησομένων αὐτῶν τε στασιαζόντων καὶ ἄδηλον ὄν ὅποτε σφίσι αὐτοῖς ξυρράξουσι, τσαύτη ἢ ξυμφορὰ ἐπεγεγένητο, ἐν ἣ ναῦς τε καὶ τὸ μέγιστον Εὐβοίαν ἀπωλωλέκεσαν, ἐξ ἧς πλείω ἢ τῆς Ἀττικῆς ὠφελούντο, (3.) πῶς οὐκ εἰκότως ἠθύμουν;

Τὸ ἀπόσπασμα ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ 411 π.Χ., στὴν ἀποστασία δηλαδὴ τῶν Εὐβοϊκῶν πόλεων -πλὴν Ὠρεοῦ- κατὰ τὴν τρίτη δηλαδὴ φάση τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὰ ὅποια μᾶς ἐξιστορεῖ ὁ Θουκυδίδης στὸ 8^ο βιβλίό του, λίγο πρὶν διακοπεῖ ἡ ἱστορική ἀφήγηση.

Οἱ Ἐρετριεῖς, συνεργαζόμενοι μὲ τὸν Σπαρτιάτη ναύαρχο Ἀγησανδρίδα, ἀπέκρουσαν τὰ τρόφιμα ἀπὸ τὴν ἀγορὰ γιὰ νὰ μείνουν νηστικοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ στὴ συνέχεια ἔδωσαν σῆμα ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια στὸν Ὠρωπό, ἴσως μὲ κάτοπτρο, ὥστε νὰ ξεκινήσει ὁ Σπαρτιατικὸς στόλος τὴν ἐπίθεση, διανύοντας θαλάσσια ἀπόσταση ἐξήντα σταδίων, ἀπὸ τὸν Ὠρωπό μέχρι τὸ λιμάνι τῆς Ἐρέτριας, ὅπου ναυλοχοῦσε ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος. Αὐτὴν τὴν φορὰ ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος κατάφερε νὰ βγεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι, νὰ παραταχθεῖ καὶ νὰ πολεμήσει, ἀντίθετα ἀπὸ τὴν ναυμαχία στοὺς Αἰγὸς ποταμοὺς τὸ 405 π.Χ., ἀλλὰ ὑπέστη βαριά ἤττα.

Στὸ ἀπόσπασμα ἀναφέρεται ἡ ἀγορὰ τῆς Ἐρέτριας, τὸ λιμάνι καὶ τὸ τεῖχος τὸ ἐν Ἐρετρία, ὅπου κατέφυγαν λίγοι Ἀθηναῖοι ναῦτες καὶ σώθηκαν ἀπὸ τὴ σφαγὴ τῶν Ἐρετριέων. Τὸ ἐπιτεῖχος θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ἢ πρόχειρα ἴσως ἐπισκευασμένη ἀκρόπολις τῆς πόλεως. Γιατί ὅμως δὲν ἀναφέρει τὸ φρούριο ὡς ἀκρόπολις ὁ Θουκυδίδης; Ἴσως γιὰ τὸ ἀρχαῖο τεῖχος τῆς πόλεως ποὺ εἶχαν καταστρέψει οἱ Πέρσες εἶχε παραμείνει ἐρειπωμένο, ἔτσι ὥστε νὰ φαίνεται ἡ φυσικὰ ὄχυρη ἀκρόπολις μὲ τὸ πρόχειρα ἐπισκευασμένο τεῖχος τῆς νὰ φαίνεται σὰν ὄχυρὸ πάνω ἀπὸ τὸν οἰκισμό.

Ὅστόσο, καὶ ἂν ἀκόμα συνέβη αὐτό, θὰ μπορούσε νὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς πῶς ἔφτασαν αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι στὴν ἀκρόπολις παρακάμπτοντας τὴν πόλη, καὶ μήπως τελικὰ δὲν ἐννοεῖ ὁ Θουκυδίδης τὸ τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως, ἀλλὰ κάποιον ἄλλο φρούριο στὴν Ἐρέτρια. Προσφάτως ὑποστηρίχθηκε ὅτι τὸ ἐπιτεῖχος ἦταν φρούριο κτισμένο στὸ σημερινὸ Νησι τῶν Ὀνειρῶν ἢ Πεζονήσι²⁰⁷⁹. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὸ νησι αὐτὸ ἦταν πραγματικὸ νησί, τὸ ὁποῖο ἐκλείνει ἀπὸ Ἀ τὸν ἐρετριακὸ λιμένα. Ὅμως δὲν ἔχουν δημοσιευθεῖ λείψανα κλασσικοῦ τείχους, οὔτε ἄλλα σύγχρονα κατάλοιπα ἀπὸ τὸ Νησι τῶν Ὀνειρῶν.

Πιὸ πιθανὸ μᾶς φαίνεται ὅτι ὁ Θουκυδίδης ὄντως ἐννοοῦσε τὴν πρόχειρα καὶ γιὰ λόγους στρατιωτικοῦ ἐλέγχου ἐπισκευασμένη ἸΑΡ ἀκρόπολις τῆς Ἐρετριας, στὴν ὁποία ἡ πρόσβασις ἀπὸ Ἀ εἶναι ὀμαλή, ἐνῶ ὁ ἐσωτερικὸς λιμένας τῆς πόλεως καὶ γενικὰ Ἀ παραλία εἰσχωροῦσε βαθύτερα στὴν ξηρά, ἄρα ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τὴν Ἀ παραλία μέχρι τὴν ἀκρόπολις γιὰ τοὺς ναυαγοὺς Ἀθηναίους τὸ 411 π.Χ. ἦταν πολὺ μικρότερη ἀπ' ὅτι σήμερα. Ἄν μάλιστα θεωρήσουμε ὅτι οἱ Ἐρετριεῖς τοὺς περιέμεναν στὸ λιμάνι, ἀνάμεσα στὸν ἀρχαῖο λιμενοβραχίονα καὶ στὸ ἔλος, θὰ ἦταν πιὸ λογικὸ γιὰ τοὺς ὑποψιασμένους Ἀθηναίους νὰ κολυμπήσουν καὶ νὰ βγοῦν ἀνατολικότερα, νὰ διανύσουν τὴν μικρὴ ἀπόστασις μέχρι τὴν Ἀ κλιτὴ τοῦ Καστελλιοῦ καὶ νὰ ἀνεβοῦν στὴν ἀκρόπολις.

Ἔτσι, ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς σκοπιᾶς, συνάγουμε τὰ ἐξῆς στοιχεῖα, τὰ ὅποια δὲν δηλώνονται ῥητῶς, ἀλλὰ ὑποδηλώνονται ἀπὸ τὸ κείμενο:

α) Ἀπὸ τὴν ἸΑΡ ὄχυρωσις τῆς Ἐρέτριας ποὺ εἶχαν καταστρέψει οἱ Πέρσες τὸ 490 π.Χ. ἴσως νὰ σωζόταν κάποιον τμήμα ἐρειπωμένο, ἢ πρόχειρα ἐπιδιορθωμένο. Ὅμως σωζόταν τὸ τμήμα τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως, τὸ ὁποῖο δὲν ἀποτελοῦσε ἐνιαῖο σύνολο μὲ τὸ ἈΡ τεῖχος τῆς πόλεως, ἀλλὰ ἦταν ἀνεξάρτητο φρούριο. Αὐτὸ ἦταν τὸ τεῖχος τὸ ἐν Ἐρετρία τοῦ Θουκυδίδη.

β) Ὁ οἰκιστικὸς χώρος τῆς Ἐρέτριας εἶχε πάλι ὀργανωθεῖ, ἀφοῦ ὑπῆρχε καὶ ἀγορὰ.

γ) Τὸ ἸΑΡ τεῖχος τῆς Ἐρέτριας ἦταν κατεστραμμένο καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὸ ΚΛ τεῖχος μετὰ τὸ 411 καὶ ἴσως μέχρι τὸ τέλος τοῦ πολέμου (404 π.Χ.), ἀφοῦ μετὰ ἀκολούθησε ἡ σπαρτιατικὴ ἡγεμονία μέχρι τὸ 371 π.Χ., καὶ δὲν εἶναι βέβαιον κατὰ πόσον θὰ ἤθελε ἡ Σπάρτη νὰ ἔχει ἡ Ἐρέτρια ἕνα τόσο ἰσχυρὸ καὶ μεγάλο σὲ ἔκτασις τεῖχος.

19) Σκύλαξ Καρυανδεύς(ς), Περίπλους, 58.

(μέσα 4^ο αἰώνα π.Χ.)

Ὁ Σκύλαξ, ἀναφέρει τέσσερις πόλεις στὴν Εὐβοία ἀπὸ ΝΑ πρὸς ΒΑ, κάνοντας μνεῖα μεταξὺ τῶν ἄλλων γιὰ τὴν πόλη Ἐστιαία ποὺ διαθέτει λιμάνι: Μετὰ δὲ Ἄνδρον, Εὐβοία νῆσος, αὕτη τετράπολις. Εἰσι δὲ ἐν αὐτῇ Κάρυστος, Ἐρετρία καὶ λιμὴν, Χαλκίς καὶ λιμὴν, Ἐστιαία καὶ λιμὴν²⁰⁸⁰.

²⁰⁷⁹ Σκύλαξ Καρυανδεύς, Περίπλους, 58.

²⁰⁸⁰ δευτερεύουσα χρονικὴ πρότασις.

20) Αισχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 84-87 και 88-90.

(4^{ος} αἰ. π.Χ.)

...εἰπεῖν περὶ τῆς θαυμαστῆς συμμαχίας τῆς τῶν Θηβαίων, ἴν' ἐφεξῆς λέγω, περὶ τῶν Εὐβοέων πρῶτον μνησθήσομαι. (85.) Ὑμεῖς γάρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πολλὰ καὶ μεγάλα ἠδικημένοι ὑπὸ Μνησάρχου τοῦ Χαλκιδέως, τοῦ Καλλίου καὶ Ταυροσθένους πατρὸς, οὓς οὗτος νυνὶ μισθὸν λαβὼν Ἀθηναίους εἶναι τολμᾶ γράφειν, καὶ πάλιν ὑπὸ Θεμισῶνος τοῦ Ἐρετριέως, ὃς ἡμῶν εἰρήνης οὐσῆς Ὡρωπὸν ἀφείλετο, τούτων ἐκόντες ἐπιλαθόμενοι, ἐπειδὴ διέβησαν εἰς Εὐβοίαν Θηβαῖοι καταδουλώσασθαι τὰς πόλεις πειρώμενοι²⁰⁸¹, ἐν πέντε ἡμέραις ἐβοηθήσατε αὐτοῖς καὶ ναυσὶ καὶ πεζῇ δυνάμει, καὶ πρὶν τριάκονθ' ἡμέρας διελθεῖν ὑποσπόνδους Θηβαίους ἀφήκατε, κύριοι τῆς Εὐβοίας γενόμενοι, καὶ τὰς τε πόλεις αὐτὰς καὶ τὰς πολιτείας ἀπέδοτε ὀρθῶς καὶ δικαίως τοῖς παρακαταθεμένοις, οὐχ ἡγούμενοι δίκαιον εἶναι τὴν ὀργὴν ἀπομνημονεῦν ἐν τῷ πιστευθῆναι. (86.) Καὶ τηλικαῦθ' ὑφ' ὑμῶν εὖ πεπονθότες οἱ Χαλκιδεῖς, οὐ τὰς ὁμοίας ὑμῖν ἀπέδοσαν χάριτας, ἀλλ' ἐπειδὴ διέβητε εἰς Εὐβοίαν Πλουτάρχῳ βοηθήσοντες, τοὺς μὲν πρῶτους χρόνους ἀλλ' οὖν προσεποιοῦνθ' ὑμῖν εἶναι φίλοι, ἐπειδὴ δὲ τάχιστα εἰς Ταμύνας παρήλθομεν, καὶ τὸ Κοτύλαιον ὀνομαζόμενον ὄρος ὑπερεβάλομεν, ἐνταῦθα Καλλίας ὁ Χαλκιδεὺς, ὃν Δημοσθένης μισθαρῶν ἐνεκωμίαζεν, (87.) ὄρων τὸ στρατόπεδον τὸ τῆς πόλεως εἰς δεινὰς δυσχωρίας κατακεκλημένον, ὅθεν μὴ νικήσασι μάχην οὐκ ἦν ἀναχώρησις, οὐδὲ βοθηρίας ἐλπίς οὔτ' ἐκ γῆς οὔτ' ἐκ θαλάττης, συναγείρας ἐξ ἀπάσης τῆς Εὐβοίας στρατόπεδον, καὶ παρὰ Φιλίππου δύναμιν προσμεταπεμφάμενος, ὃ τ' ἀδελφὸς αὐτοῦ Ταυροσθένος, ὁ νυνὶ πάντας δεξιούμενος καὶ προσγελῶν, τοὺς Φωκικοὺς ξένους διαβιβάσας, ἦλθον ἐφ' ἡμᾶς ὡς ἀναιρήσοντες.

Τὸ ἀπόσπασμα ἀναφέρεται σὲ δύο στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις τῶν Ἀθηναίων στὴν Εὐβοία μὲν στρατὸ καὶ στόλο, οἱ ὁποῖες ἔλαβαν χώραν κατὰ τὸ β' καὶ γ' τέταρτο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ἡ πρώτη ἐπέμβαση ἔγινε κατὰ τὰ χρόνια τῆς Θηβαϊκῆς ἡγεμονίας (371-362 π.Χ.) καὶ ἡ δευτέρα κατὰ τὸ διάστημα ἀνόδου τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὸν Φίλιππο Β' (350-336 π.Χ.)

Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ Αἰσχίνης ἐπισημαίνει πράξεις ζημιογόνες γιὰ τὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία καὶ τὴν Ἀθήνα τὴν ἴδια ἀπὸ πλευρᾶς Χαλκιδέων ὑπὸ τὴν Μνησάρχο τὸν Χαλκιδεὴ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς Ἐρετριέων ὑπὸ τὸν Θεμισῶνα τὸν Ἐρετρίεα. Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Χαλκίδα δὲν γίνεται πιὸ συγκεκριμένος, ἐνῶ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Ἐρέτρια λέγει ῥητῶς ποῖα ἦταν ἡ ἀδικία εἰς βάρος τῶν Ἀθηναίων: εἰρήνης οὐσῆς²⁰⁸² ὁ ἐρετριακὸς στρατὸς καὶ στόλος κατέλαβε τὸν Ὡρωπὸ (καὶ ὡς ἐκ τούτου τὴν Ὡρωπία), ἡ ὁποία ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀνῆκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἀθήνας. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ γεγονός, ἐκόντες ἐπιλαθόμενοι οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ τὸν Αἰσχίνην, ἔσπευσαν νὰ βοηθήσουν τίς εὐβοϊκὲς πόλεις ὅταν οἱ Θηβαῖοι ἐξεστράτευσαν στὴν Εὐβοία γιὰ νὰ τὴν καταλάβουν. Στὴν πραγματικότητα ὁ Θεμισῶν δὲν μποροῦσε νὰ κρατήσῃ τὸν Ὡρωπὸ, οὔτε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἀθηναϊκὸ στρατὸ, καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἴδιος κάλεσε σὲ βοήθεια τοὺς Θηβαίους. Ἡ στρατιωτικὴ ὁμως ἐπέμβαση τῶν Θηβαίων προκέλεσε τὴν ἀντίδραση τῶν Ἀθηναίων μέσα σὲ πέντε ἡμέρες, οἱ ὁποῖοι ἔστειλαν στρατὸ καὶ στόλο στὴν Εὐβοία γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Θηβαίους. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ἀπομακρύνουν τοὺς Θηβαίους καὶ νὰ ὑπογράψουν σὲ λιγότερο ἀπὸ ἓνα μῆνα συνθήκη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις θὰ ἦταν ἐλεύθερες καὶ αὐτόνομες. Τὰ γεγονότα αὐτὰ χρονολογοῦνται τὸ ἔτος 366 π.Χ.²⁰⁸³

Τὸ δεύτερο ἀπόσπασμα ἀναφέρεται στὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν τὴν ἀποστασία τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἀπὸ τὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία τὸ 348 π.Χ. Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος, κατὰ τὸ ἀπόσπασμα, ἔφτασε στὶς Ταμύνες, ὅπου ἔκανε ἀπόβαση τὸ πεζικὸ, ἀφοῦ πέρασε τὸ Κοτύλαιον ὄρος γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν Πλούταρχο καὶ νὰ διώξῃ τὸν φιλομακεδόνα Ἐρετριεὴ τύραννο Κλείταρχο, ἀντίπαλο τοῦ προηγουμένου καὶ ἐχθροῦ τῶν Ἀθηναίων. Ἡ κίνηση τοῦ ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἀκολούθησε χερσαία πορεία ἀπὸ Α πρὸς Δ κατὰ μία ἐμνηνία, ἡ ἔκανε ἀπόβαση κοντὰ στὸ Κοτύλαιον, στὴν ἐρετρικὴ πεδιάδα ἢ στὴν πεδιάδα τοῦ Τεμένους, δηλαδὴ τοῦ Ἀλιβερίου, πέρασε τὸ Κοτύλαιον ὄρος, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸ σημερινὸ Σερβούνη, συνέχεια τῆς Δίρφους πρὸς Ν, ἢ τίς ὑπώρειές του, τὸ ὁποῖο εἶναι καὶ τὸ μοναδικὸ πραγματικὸ φυσικὸ ὄριο ἀνάμεσα στὴν ἐρετρικὴ πεδιάδα καὶ σὲ ἐκείνην τῶν Τεμένους, καὶ

²⁰⁸¹ ἐναντιωματικὴ μετοχή.

²⁰⁸² Ξενοφῶν, *Ελληνικά*, VII, 4· Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 85· Δημοσθένης, *Περὶ τοῦ Στεφάνου*, 99· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ βιβλιοθήκη*, XV, 76.

²⁰⁸³ Πηγὴ: 19) Σκύλαξ Καρυανδεύς(ς), *Περίπλους*, 58.

ἔφτασε στήν σημερινή Λεκάνη τοῦ Αὐλωναρίου. Ἐκεῖ ἔγιναν καί οἱ ἀκόλουθες διαπραγματεύσεις καί ἡ στρατιωτική σύγκρουση παρά τὸν ἵππόδρομον τὸν ἐν Ταμύναις, ποὺ κατέληξαν σὲ νίκη τῶν Ἀθηναίων.

88 Καὶ εἰ μὴ πρῶτον μὲν θεῶν τις ἔσωσε τὸ στρατόπεδον, ἔπειθ' οἱ στρατιῶται οἱ ὑμέτεροι καὶ οἱ πεζοὶ καὶ οἱ ἵππεῖς ἄνδρες ἐγένοντο ἀγαθοί, καὶ παρά τὸν ἵππόδρομον τὸν ἐν Ταμύναις ἐκ παρατάξεως μάχη κρατήσαντες ὑποσπόνδους ἀφείσαν τοὺς πολεμίους, ἐκινδύνευσεν ἂν ἡ πόλις αἰσχιστὰ παθεῖν· οὐ γὰρ τὸ δυστυχήσαι κατὰ πόλεμον μέγιστόν ἐστι κακόν, ἀλλ' ὅταν τις πρὸς ἀνταγωνιστὰς ἀναξίους αὐτοῦ διακινδυνεύων ἀποτύχη, διπλασίαν εἰκὸς εἶναι τὴν συμφορὰν. Ἀλλ' ὅμως ὑμεῖς τοιαῦτα πεπονθότες πάλιν διελύσασθε πρὸς αὐτούς.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρεται στὶς ὑπόλοιπες μηχανορραφίες τοῦ Καλλία, μετὰ τὴν μάχη στὶς Ταμύνες. (Παραθέτουμε τὸ ἀπόσπασμα γιατί δίνει στοιχεῖα γιὰ τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῆς Εὐβοίας κατὰ τὸ β' τρίτο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα.

89 Τυχῶν δὲ παρ' ὑμῶν συγγνώμης Καλλίας ὁ Χαλκιδεύς, μικρὸν διαλιπὼν χρόνον πάλιν ἦκε φερόμενος εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, Εὐβοϊκὸν μὲν τῷ λόγῳ συνέδριον εἰς Χαλκίδα συνάγων, ἰσχυρὰν δὲ τὴν Εὐβοίαν ἐφ' ὑμᾶς ἔργῳ παρασκευάζων, ἐξαίρετον δ' αὐτῷ τυραννίδα περιποιούμενος. Κάνταῦθα ἐλπίζων συναγωνιστὴν Φίλιππον λήψεσθαι, ἀπῆλθεν εἰς Μακεδονίαν καὶ περιήει μετὰ Φιλίππου, καὶ τῶν ἐταίρων εἷς ὠνομάζετο.

90 Ἀδικήσας δὲ Φίλιππον κἀκεῖθεν ἀποδράς, ὑπέβαλεν ἑαυτὸν φέρων Θηβαίοις. Ἐγκαταλιπὼν δὲ κἀκείνους καὶ πλείους τραπόμενος τροπὰς τοῦ Εὐρίπου παρ' ὃν ᾧκει, εἰς μέσον πίπτει τῆς τε Θηβαίων ἔχθρας καὶ τῆς Φιλίππου. Ἀπορῶν δ' ὅ τι χρήσαιτο αὐτῷ, καὶ παραγγελλομένης ἐπ' αὐτὸν ἤδη στρατείας, μίαν ἐλπίδα λοιπὴν κατεῖδε σωτηρίας, ἔνορκον λαβεῖν τὸν Ἀθηναίων δῆμον, σύμμαχον ὀνομασθέντα, βοηθήσειν, εἴ τις ἐπ' αὐτὸν ἴοι· ὁ πρόδηλον ἦν ἐσόμενον, εἰ μὴ ὑμεῖς κωλύσετε. **91** Ταῦτα δὲ διανοηθεὶς ἀποστέλλει δεῦρο πρέσβεις Γλαυκέτην καὶ Ἐμπέδωνα καὶ Διόδωρον τὸν δολιχοδρομήσαντα, φέροντας τῷ μὲν δήμῳ κενὰς ἐλπίδας, Δημοσθένει δ' ἀργύριον καὶ τοῖς περὶ τοῦτον. Τρία δ' ἦν ἃ ἅμα ἐξεωνεῖτο, πρῶτον μὲν μὴ διασφαλῆναι τῆς πρὸς ὑμᾶς συμμαχίας· οὐδὲν γὰρ ἦν τὸ μέσον, εἰ μνησθεὶς τῶν προτέρων ἀδικημάτων ὁ δῆμος μὴ προσδέξαιτο τὴν συμμαχίαν, ἀλλ' ὑπῆρχεν αὐτῷ ἢ φεύγειν ἐκ Χαλκίδος, ἢ τεθνᾶναι ἐγκαταληφθέντι· τηλικαῦται δυνάμεις ἐπ' αὐτὸν ἐπεστράτευον, ἢ τε Φιλίππου καὶ Θηβαίων.

21) Δίδυμος Σχόλια στὸν Φιλόχορο, ἀπόσπασμα 160. (Παράβαλε: Δημοσθένης, 9, 57 καὶ 18, 79)

Ὁ Δίδυμος παραθέτει ἓνα χωρὸ τοῦ χαμένου ἔργου τοῦ Φιλοχόρου ἀναφερόμενος στὰ γεγονότα τοῦ 4^{ου} αἰώνα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται καὶ ὁ Δημοσθένης.

160. *περὶ δὲ τῆς εἰς Ἐρέτριαν (scil. βοηθείας) [πάλιν ὁ αὐ]τὸς προθεὶς ἄρχοντα Νικόμαχόν φησιν οὕτως· «ἐπιτού/[του] οἱ Ἀθηναῖοι διέβησαν εἰς Ἐρέτριαν Φωκίωνος στρατη[γοῦντος, καὶ] κατάξοντες τὸν δῆμον ἐπολιόρκουν Κλείταρχον, [ὃς πρό]τερον μὲν ἀντιστασιώτης ἦν Πλουτάρχου καὶ διε[πολι]τεύετο πρὸς αὐτόν, ἐκείνου δ' ἐκπεσόντος ἐτυράν[νησε·] τότε δὲ ἐκπολιορκήσαντες αὐτὸν Ἀθηναῖοι τῷ δή/[μῳ] τὴν πόλιν ἀπέδωκαν.*

Ὁ Δίδυμος συμπληρώνει τὴν ἱστορία, προσθέτοντας λεπτομέρειες. Κατὰ τὸ κείμενο δηλαδὴ, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ἦταν ὁ στρατηγὸς Φωκίων καὶ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἦταν ἡ ἀνακατάληψη τῆς Ἐρέτριας ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ Κλείταρχου καὶ ἡ ἐπιστροφή τῶν πολιτικῶν ἐξοριστῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ἐκπολιορκήσαντες αὐτὸν Ἀθηναῖοι τῷ δή/[μῳ] τὴν πόλιν ἀπέδωκαν. Ὁ πραγματικὸς σκοπὸς βεβαίως ἦταν ἡ ἐπαναφορὰ τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ὑπὸ ἀθηναϊκὸ ἔλεγχον καὶ ἡ ἐπανένταξή τους στήν Β' Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία, ἀπὸ τὴν ὁποῖα τὸ 348 π.Χ. εἶχαν ἀποστατήσει.

22) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 1, 8.

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνα π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

Μετὰ δὲ τὸν Γεραιστὸν Ἐρέτρια πόλις μεγίστη τῆς Εὐβοίας μετὰ Χαλκίδα, ἔπειθ' ἡ Χαλκὶς μητρόπολις...

Ὁ Στράβων μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ μόνη πόλις ἀπὸ τὸν Γεραιστὸ (δηλ. τὴν ἐπικράτεια τῆς Καρύστου) μέχρι τὴν Χαλκίδα ἦταν ἡ Ἐρέτρια. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ἀπὸ κατὰ τὸν 1^ο αἰώνα π.Χ. ποὺ ἐνσωματώθηκε ἡ Εὐβοία στήν ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας, Δύστος καὶ Στύρα ἀνήκαν στήν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ὁ Ψευδο-Σκύλακας²⁰⁸⁴ (μέσα 4^{ου} π.Χ. αἰώνα), ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶδαμε, ἀναφέρει τέσσερις

²⁰⁸⁴ Knoepfler (1969), σελ. 87, εἰκ. 1· Auberson-Schefold (1973), σελ. 9 καὶ 205-206· Θέμελης (1969)Β', σελ. 411, εἰκ. 1· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)Βι, σελ. 26· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· AR 1976-77, σελ. 16-17· BCH 105, 1981, σελ. 845-6· Ἔργον 1976, σελ. 14-25.

πόλεις στην Εύβοια Μετὰ δὲ Ἄνδρον, Εὐβοία νῆσος, αὕτη τετράπολις. Εἰσὶ δὲ ἐν αὐτῇ Κάρυστος, Ἐρετρία καὶ Λιμὴν, Χαλκίς καὶ Λιμὴν, Ἑστιαία καὶ Λιμὴν, περιορίζοντας τὸ κατώτερο ὄριο, ἐνῶ τὰ ἀρχαία τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας παρουσιάζουν κατὰ τὴν Πεντηκονταετία καὶ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο τὰ Στύρα νὰ φορολογοῦνται ἀνεξάρτητα ὡς πόλις. Ἔτσι μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὰ Στύρα ἐνσωματώθηκαν στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια ἀνάμεσα στὸ 411 π.Χ. καὶ στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα. Ἡ πόλη Δύστος, ἡ ὁποία θὰ εἶχε ἐνσωματωθεῖ παλαιότερα, πρὶν τὸ 478 π.Χ., γιατί ἀλλιῶς θὰ φορολογεῖτο ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἀνήκε πιθανῶς στὴν ἐρετρικὴ χώρα ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ. Ἀφοῦ μάλιστα οἱ περιοχὲς ὅπου ἀποβιβάστηκαν τὸ 490 π.Χ. οἱ Πέρσες Τέμενος, Χοιραία, Αἰγίλια ἦταν νέες μοῖρες τῆς ἐρετρικῆς καὶ ἡ Δύστος βρίσκεται ΝΑ αὐτῶν, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι εἶχαν ἐνσωματωθεῖ ἤδη κατὰ τὸν 6^ο αἰώνα, ἢ ὅτι ἀνήκε πρὶν στὰ Στύρα καὶ ἐνσωματώθηκε τὸ διάστημα 411-350 π.Χ.

23) Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Γεωγραφία, III, 14,2.

(2^ο μ.Χ., αἰώνας)

Νῆσοι δὲ παράκεινται τῇ Ἀχαΐᾳ ἐν μὲν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἡ Εὐβοία μεγάλη οὔσα, ἧς ἡ περιγραφή ἔχει οὕτως· Κήναιον ἄκρον νβ γ λη ιβ, Ἀταλάντη νησίον νβ λη, Αἰδηψος νβ γο λη γ ιβ, Χαλκίς παρά τὸν Εὐριπον νγ ς λη, Ἐρέτρια νγ γ λζ γ, Ἀμάρυνθος νδ ιβ λζ δ, Λέων ἄκρα νδ δ λζ γ, Καλὴ Ἀκτὴ νδ λζ, Κάρυστος νδ λζ γο, Γεραιστὸς Λιμὴν νδ γο λζ δ, Καφηρεὺς ἄκρον νε λζ γ Κοῖλα Εὐβοίας νδ γ ιβ λζ γ, Χερσόνησος ἄκρα νδ λη ς, Βουδώρον ποταμοῦ ἐκβολαὶ νδ λη ς, Κήρινθος νγ γ λη ς, Ἀρτέμιδος ἱερὸν νγ γο λη γ.

Ὁ συγγραφέας μὲ διεύθυνση ἀπὸ Δ πρὸς Α μετὰ τὴν Χαλκίδα τοποθετεῖ τὴν Ἐρέτρια, ἔπειτα τὴν Ἀμάρυνθο, καὶ ἀνάμεσα στὴν τελευταία καὶ τὴν Κάρυστο τὸ ἀκρωτήριο Λέων καὶ τὴν Καλὴ ἀκτὴ, ἡ ὁποία μάλλον ἦταν κόλπος ἢ ὄρμος μὲ ἀσφαλὲς ἀγκυροβόλιο στὴν δυτικὴ ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας.

24) Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 63-64.

(1^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

63. Euboea et ipsa avolsa Boeotiae tam modico interfluente Euripo ut ponte iungandur, ad meridiem promontoriis duobus, Geraesto ad Atticam vergente et ad Hellespontum Caphereo, insignis, a septentrione Cenaeo, nusquam latitudinem ultra XLM passuum extendit, nusquam intra MM contrahit, sed in longitudinem universae Boeotiae ab Attica ad Thessaliam usque praetenta in CL mil. pass., circuitu vero CCCLXV. 64. abest ab Helleponto parte Capherei CCXXV mil. passum, urbibus quondam Pyrra, Porthmo, Neso, Cerintho, Oreo, Dio, Aedipso, Ocha, Oechalia, nunc Chalcide, cuius ex adverso Aulis est, Geraesto, Eretria, Carysto, Oritano, Artemisio, fonte Arethusa, flumine Lelanto, aquisque calidis quae Ellopiae vocantur nobilis, notior tamen marmore Carystio. Antea vocitata est Chalcodontis aut Macris, ut Callidemus Chalkis aere ibi primum reperto, ut menaechmus Abantias, ut poetae vulgo Asopis.

Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει πλῆθος τοπωνυμίων τῆς Εὐβοίας, ἀλλὰ ὄχι κατὰ γεωγραφικὴ σειρὰ: Πύρρα, Πορθμός, Νέσσοι, Κήρινθος, Ὠρεός, Δίον, Αἰδηψός, Ὀχη, Οἰχαλία, Χαλκίδα, Γεραιστὸς, Ἐρέτρια, Κάρυστος, Ὀρειτανός, Ἀρτεμισίο. Κατόπιν ἀναφέρει τὴν πηγὴ Ἀρέθουσα στὴν Χαλκίδα, τὸν ποταμὸ Λήλαντα, τὶς Ἑλλοπικὲς πηγὲς καὶ τὸ Καρύστιο Μάρμαρο. Στὴν συνέχεια ἀναφέρεται στὰ ἄλλα ὀνόματα τῆς Εὐβοίας καὶ στὴν μυθικὴ ἐτυμολογία τους. Πάντως δὲν ἀναφέρει παραλιακὴ πόλη Ταμύναι.

25) Διογένης Λαέρτιος, Βίοι φιλοσόφων, 132-134.

(3^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Διογένης Λαέρτιος ἀναφερόμενος στὸν Ἐρετρία φιλόσοφο Μενέδημο ἀναφέρεται στὴν σωματικὴ του διάπλαση, ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὸν ἀνδριάντα τοῦ φιλοσόφου ποὺ ἦταν στημένος στὸ ἀρχαῖο στάδιο τῆς Ἐρέτριας.

(132.) τὰ δ' ἄλλα μεγαλόψυχος ἀνὴρ ἦν καὶ ἐλευθέριος. κατὰ τε τὴν ἔξιν τὴν σωματικὴν ἤδη καὶ πρεσβύτης ὑπάρχων οὐδὲν ἤττον ἀθλητοῦ στερεός τε καὶ ἐπικεκαυμένος τὸ εἶδος, πίων τε καὶ τετριμμένος· τὸ δὲ μέγεθος σύμμετρος, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ εἰκονίου τοῦ ἐν Ἐρετρίᾳ ἐν τῷ ἀρχαίῳ σταδίῳ. ἔστι γάρ, ὡς ἐπίτηδες, παράγυμνον, τὰ πλεῖστα μέρη φαῖνον τοῦ σώματος.

Ἔχουμε δηλαδὴ μία ἀναφορὰ καὶ στὸ ἀρχαῖο στάδιο τῆς Ἐρέτριας καὶ στὸν ἀνδριάντα τοῦ Μενεδήμου ποὺ ἦταν στημένος σὲ αὐτό. Ἀρχιτεκτονικὸ μέλος ἀπὸ κάποιο κτίριο τοῦ σταδίου βρέθηκε στὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη, Ν. τῆς οἰκίας μὲ τὰ Μωσαϊκά²⁰⁸⁵. Ἐκεῖ βρέθηκε καὶ ἐπιγραφή ποὺ μνημονεύει

²⁰⁸⁵ Θέμελης (1975), σελ. 36-48, πίνακες 15-35· τοῦ ἰδίου (1977), σελ. 32-37.

γυμνασίαρχο. Χρονολογείται στον 2^ο – 1^ο π.Χ. αί. και θεωρείται ότι προέρχεται από το παρακείμενο Γυμνάσιο²⁰⁸⁶.

Εν συνεχεία αναφέρεται στα συμποσία που διοργάνωνε ο Μενέδημος, στα όποια καλούσε ποιητές και μουσικούς:

(133.) Ἦν δὲ καὶ φιλυπόδοχος καὶ διὰ τὸ νοσῶδες τῆς Ἐρετρίας πλείω συνάγων συμποσία· ἐν οἷς καὶ ποιητῶν καὶ μουσικῶν.

Στὴν συνέχεια κάνει λόγο γιὰ τὴν μουσικὴ παιδεία τοῦ Μενέδημου. Ὁ Μενέδημος ἀρέσκετο στοὺς συγχρόνους του ποιητὲς Ἄρατο, Λυκόφρονα, καὶ Ἀνταγόρα, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς ἐκτιμοῦσε τὸν Ὅμηρο (ἀντίθετα μὲ τὸν Πλάτωνα), τοὺς μελικοὺς ποιητὲς, τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Ἀχαιοῦ, παραθέτοντας καὶ δύο στίχους ἀπὸ χαμένη τραγωδία του σὲ ἰαμβικὸ τρίμετρο, καὶ τὸν Αἰσχύλο, στὸν ὁποῖο ἀπέδιδε τὸ πρωτεῖο. (133.) ἠσπάζετο δὲ καὶ Ἄρατον καὶ Λυκόφρονα τὸν τῆς τραγωδίας ποιητὴν καὶ τὸν Ρόδιον Ἀνταγόραν· μάλιστα δὲ πάντων Ὅμηρῳ προσεῖχεν· εἶτα καὶ τοῖς μελικοῖς· ἔπειτα Σοφοκλεῖ, καὶ δὴ καὶ Ἀχαιῶ, ὧπερ καὶ τὸ δευτερεῖον ἐν τοῖς Σατύροις, Αἰσχύλῳ δὲ τὸ πρωτεῖον ἀπέδιδου. ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπολιτευομένους ταῦτα, φασί, προεφέρετο (Achaeus 34 N²).

ἠλίσκετ' ἄρα καὶ πρὸς ἀσθενῶν ταχύς,
καὶ πρὸς χελώνης ἀετὸς βραχεῖ χρόνῳ.²⁰⁸⁷

(134.) ταῦτα δ' ἐστὶν Ἀχαιοῦ ἐκ τῆς σατυρικῆς Ὀμφάλης· ὥστε παιῶν οἱ λέγοντες μὴδὲν αὐτὸν ἀνεγνωκέναι πλὴν τῆς Μηδείας τῆς Εὐριπίδου.

Ὁ Διογένης Λαέρτιος σχολιάζει ὅτι σφάλουν ὅσοι λένε ὅτι κανένα ἄλλο ποιητικὸ ἔργο δὲν εἶχε διαβάσει ὁ Μενέδημος ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Μῆδεια τοῦ Εὐριπίδη. Ἐμεῖς δὲν μπορούμε νὰ γνωρίζουμε ποιά δράματα εἶχε διαβάσει ὁ Μενέδημος καὶ ποιά ὄχι, σίγουρα ὅμως γνώριζε καὶ σύγχρονα δράματα καὶ παλαιότερα ἀπὸ θεατρικὲς παραστάσεις πού γίνονταν στὴν πόλη. Ἐμμεσα δηλαδὴ πιθανῶς ἀναφέρεται στὶς παραστάσεις πού γίνονταν στὸ ἀρχαῖο θέατρο τῆς Ἐρέτριας.

26) Πλούταρχος, Αἴτια Ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά, (263d–304f).

(περ.46-120 μ.Χ.)

Ἐπιτίθει τὰς θεσμοφορίας αἱ τῶν Ἐρετριῶν γυναικες οὐ πρὸς πῦρ ἀλλὰ πρὸς ἥλιον ὀπτῶσι τὰ κρέατα; ὅτι ταῖς αἰχμαλώτοις, ἃς ἦγεν ἐκ Τροίας Ἀγαμέμνων, ἐνταῦθα συνέβη θεσμοφόρια θύειν, πλοῦ δὲ φανέντος ἐξαίφνης, ἀνήχθησαν ἀτελῆ τὴν θυσίαν καταλιπούσαι;

Αὕτη εἶναι μία παράδοση πού παραπέμπει στὸ τελετουργικὸ τῆς λατρείας στὸ θεσμοφόριο τῆς Ἐρέτριας. Ἐψηναν δηλαδὴ τὰ κρέατα τῶν θυσιαζόμενων στὶς θεὲς ζῶων στὸν ἥλιο καὶ ὄχι στὴν φωτιά, εἰς ἀνάμνησιν θυσίας πού ἔμεινε ἡμιτελής, ὅταν εἶχαν φθάσει στὴν Ἐρέτρια πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν ὑπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα, κατὰ τὴν Τρωικὴ ἐκστρατεία, καὶ φύσηξε ξαφνικὰ οὐριος ἄνεμος, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναχωρήσουν ἀμέσως, ἀφήνοντας τὰ κρέατα στὸν ἥλιο. Οἱ Ἐρετριεῖς τὴν Δήμητρα ἀποκαλοῦσαν καλλιγένεια. Ἄν μάλιστα ἔχει ἡ παράδοση αὕτη ἱστορικὸ πυρήνα, ἴσως παραπέμπει σὲ μεταφορὰ τῆς λατρείας ἀπὸ τὸ Λευκαντί, τὸ ὁποῖο βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Αὐλίδα, δηλαδὴ στὴν πορεία τῶν πλοίων πρὸς τὴν Τροία.

Ἐπεὶ Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος²⁰⁸⁸:

27) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 10 (448)

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰῶνα π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰῶνα μ.Χ.)

Μελανηὶς δ' ἐκαλεῖτο πρότερον ἢ Ἐρέτρια καὶ Ἀρότρια· ταύτης δ' ἐστὶ κώμη ἢ Ἀμάρυνθος ἀφ' ἑπτὰ σταδίων τοῦ τείχους. τὴν μὲν οὖν ἀρχαίαν πόλιν κατέσκαψαν Πέρσαι, σαγηνεύσαντες, ὡς φησὶν Ἡρόδοτος, τοὺς ἀνθρώπους τῷ πλήθει, περιχυθέντων τῶν βαρβάρων τῷ τείχει· καὶ δεικνύουσιν ἔτι τοὺς θεμελίους, καλοῦσι δὲ παλαιὰν Ἐρέτριαν, ἣ δὲ νῦν ἐπέκτισται. τὴν δὲ δύναμιν τὴν Ἐρετριῶν ἦν ἔσχον ποτὲ μαρτυρεῖ ἡ στήλη, ἣν ἀνέθεσάν ποτε ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος· γέγραπται δ' ἐν αὐτῇ τρισχιλίους μὲν

²⁰⁸⁶ Πρέπει νὰ εἶναι γνήσιο τὸ ἀπόσπασμα καὶ νὰ προέρχεται ἀπὸ διαλογικὸ μέρος τῆς τραγωδίας, ἀφοῦ εἶναι γραμμένον στὴν ἀττικὴ διάλεκτο καὶ κατὰ τὸ ἰαμβικὸ τρίμετρο.

²⁰⁸⁷ Περὶ τῆς Ἀμαρύνθου βλ. ἐπίσης: Κλαύδιος Πτολεμαῖος, III, 15, 24· Πίνδαρος, 13ος Ὀλυμπιονίκος, στ. 159 καὶ σχόλιο τοῦ Στέφανου Βυζάντιου. ἐπίσης: Plinius, *Naturalis Historia*, XII, 34 καὶ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXV, 38, 3. Βλ. γιὰ τὴν ἀπόσταση τῆς Ἀμαρύνθου ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια τὴν πηγή 23.

²⁰⁸⁸ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 448 καὶ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXV, 38, 3. Βλ. ἐπίσης: Jessen, *RE*, τ. 1, στ. 1742-3, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

ὀπλίταις ἑξακοσίοις δ' ἵππεῦσιν ἑξήκοντα δ' ἄρμασι ποιεῖν τὴν πομπήν· ἐπήρχον δὲ καὶ Ἀνδρίων καὶ Τηνίων καὶ Κείων καὶ ἄλλων νήσων.

Ὁ Στράβωνας τοποθετεῖ τὴν Ἀμάρυνθο, κώμη τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας ζ' στάδια ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια, δηλαδή τὸ πολὺ 1360 μ. στὰ Α αὐτῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλες σχεδὸν οἱ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφὲς στὴν Ἀρτεμὴ καὶ γενικὰ τὴν Ἀπολλώνεια Τριάδα ἔχουν βρεθεῖ γύρω ἀπὸ τὴν θέσιν Παλαιοεκκλησιῆς ἢ Παλαιοχώρια παρὰ τὴν Κάτω Βάθεια καὶ σύγχρονη Ἀμάρυνθο, δὲν ὑπάρχει λογικὴ ἀμφισβήτηση γιὰ τὸ ποῦ βρισκόταν τὸ ἱερὸ αὐτό. Πρέπει νὰ ἀποδώσουμε τὴ λάθος ἀπόσταση σὲ λάθος τῆς χειρόγραφης παραδόσης καὶ νὰ τὸ διορθώσουμε σὲ ξ', δηλαδή 60 στάδια, περίπου 11,5 χλμ. ἀπὸ τὸ Α τείχος τῆς Ἐρέτριας, ὅσο δηλαδή ἀπέχει ἡ θέσιν Παλαιοεκκλησιῆς ἢ Παλαιοχώρια παρὰ τὴν Κάτω Βάθεια.

Ὁ Στράβωνας δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀναφέρεται στὴν Ἐρέτρια τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, κώμη τῆς ὁποίας ἦταν ἡ Ἀμάρυνθος. Ἡ Ἐρέτρια παρουσιάζεται ὡς μεγάλη ναυτικὴ δύναμη ποῦ ἐλέγχει πολιτικὰ τὴν Ἄνδρο, τὴν Τήνο καὶ τὴν Κέα, πράγμα ποῦ μόνο τότε θὰ μπορούσε νὰ συμβαίνει, ἀφοῦ τὸ 490 π.Χ. καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Μάλιστα ἐδειχναν στὴν ἐποχὴ τοῦ τὰ θεμέλια κτιρίων ποῦ καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Τὸν ὑπόλοιπο 5^ο π.Χ. αἰῶνα ἦταν μέλος καὶ ὑποτελὲς τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας μέχρι τὸ 411 π.Χ. Ἡ νέα πόλη, ἡ κλασσικὴ Ἐρέτρια, χτίστηκε στὴν θέσιν τῆς ἀρχαϊκῆς, ἐπάνω στὸ περσικὸ στρώμα καταστροφῆς. Στὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἢ μετὰ τὸ 404 π.Χ. κτίζεται τὸ κλασσικὸ τείχος τῆς, ἐνῶ κατὰ τὸν τέταρτο αἰῶνα πρῶτα εἶναι μέλος τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καὶ στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα ἀρχίζουν οἱ πολιτικαὲς ἀνωμαλίαι ποῦ ὀφείλονται σὲ ἐνέργειαι τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Μακεδονίας. Τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ. καὶ στὸ ἐξῆς ἡ Ἐρέτρια ἀπορροφᾷ γειτονικὲς πόλεις (Δύστος, Στύρα), ἀλλὰ δὲν εἶναι σὲ θέσιν νὰ ἐλέγχει νησιὰ τοῦ Ν. Εὐβοϊκοῦ ἢ τῶν Κυκλάδων. Ἄρα ὄντως ἡ πληροφορία αὐτὴ πρέπει νὰ ἀνάγεται στὴν θαλασσοκρατία τῆς Ἐρέτριας στὰ τέλη τῆς ΥΑΡ ἐποχῆς.

Μὲ τὴν ΑΡ Ἐρέτρια ὁ Στράβωνας συνδέει τὴν ἀναθηματικὴ στήλη ποῦ στὰ χρόνια τοῦ ὑπῆρχε στὸ Ἄρτεμισιο τῆς Ἀμαρύνθου, ἡ ὁποία περιέγραφε τὴν πομπὴ πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν, κατὰ τὸν ἑορτασμὸ τῶν Ἀρτεμισίων σχηματιζόταν μία πομπὴ πρὸς τὸ ἱερὸ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος ποῦ περιελάμβανε τρεῖς χιλιάδες ὀπλίτες, ἑξακόσιους ἵππεις καὶ ἐξήντα ἄρματα. Ἡ στήλη αὐτὴ, ἡ ὁποία δὲν σώζεται, μπορεῖ νὰ περιγράφει τὴν πομπὴ κατὰ τοὺς ΑΡ χρόνους, ἴσως ὅμως νὰ ἀνῆκε καὶ στὸν 4^ο π.Χ. αἰῶνα, ἀφοῦ θὰ μπορούσε νὰ συγκεντρῶσει τόσοι στρατιῶτες, ὅχι βέβαια μόνο ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἄστυ, ἀλλὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς δήμους τῆς, ἀφοῦ τὸ Ἄρτεμισιο τῆς Ἀμαρύνθου ἦταν τὸ κύριον ἑξωαστικὸ ἱερὸ τῆς χώρας τῆς Ἐρέτριας καὶ στὰ Ἀρτεμισία ἢ Ἀμαρύνθια²⁰⁸⁹ συμμετεῖχαν πολῖτες ἀπὸ ὅλη τὴν ἐπικράτειά τῆς.

28) Στράβων Γεωγραφικά, Χ, 12 (448)

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰῶνα π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰῶνα μ.Χ.)

(12.) Τὸ μὲν οὖν πλεον ὠμολόγουν ἀλλήλαις αἱ πόλεις αὐταί, περὶ δὲ Ληλάντου διενεχθεῖσαι ... οὐδ' οὕτω τελέως ἐπαύσαντο ... ὥστ' ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ αὐθάδειαν δρᾶν ἕκαστα, ἀλλὰ συνθέεντο ἐφ' οἷς συστήσονται τὸν ἀγῶνα. δηλοῖ δὲ καὶ τοῦτο ἐν τῷ Ἀμαρυνθίῳ στήλῃ τις φράζουσα μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις.

Ὁ Στράβων ἀναφέρεται σὲ στήλη ποῦ ὑπῆρχε στὸ Ἀρτεμισιο τῆς Ἀμαρύνθου, ἡ ὁποία ἀναγόταν στὰ χρόνια τοῦ Ληλαντίου πολέμου καὶ ἀποτελοῦσε συνθήκη τῶν Ἐρετριῶν μὲ τοὺς Χαλκιδεῖς νὰ συνάπτουν μάχη ἐκ τοῦ συστάδην, χωρὶς νὰ χρησιμοποιοῦν τηλεβόλα ὄπλα, ἀλλὰ μόνο ἀγχέμαχα. Αὐτὴ ἡ στήλη θὰ μπορούσε νὰ ἀνάγεται στὸν 7^ο π.Χ. αἰῶνα, ὅταν ἀκόμα βρισκόταν σὲ ἐξέλιξη ὁ Ληλάντιος πόλεμος.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναρωτηθεῖ μήπως ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφερόταν σὲ ἄλλο πόλεμο, πόλεμο δηλαδή τῆς Ἐρετριας μὲ ἄλλη πόλη. Ὅμως ἡ Ἐρέτρια δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ καμία πηγὴ ὅτι ἐμπλέκεται σὲ ἄλλο πόλεμο μέχρι τὰ περσικά. Μάλιστα τὸ εἶδος τῆς συμφωνίας μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις θὰ ταίριαζε μάλλον σὲ ἕναν πόλεμο μεταξὺ ἀριστοκρατῶν τὸν 6^ο αἰῶνα, ὅπου μπορεῖ νὰ συμμετέχει τὸ ἵππικὸ καὶ ἡ φάλαγγα τῶν ὀπλιτῶν, παρὰ σὲ πόλεμο μεταγενέστερο, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει τέτοιος περιορισμὸς ἀργότερα (ἀκοντιστές, τοξότες). Τὸ κέρδος δὲν θὰ ἦταν μόνο ἡ ἀνάδειξη τῆς ἀνδρείας στὴν μάχη ἐκ τοῦ συστάδην, ἀλλὰ καὶ ἡ προστασία τῶν ἀλόγων τῶν Ἱπποβοτῶν Χαλκιδίων καὶ τῶν Ἱππέων Ἐρετριῶν.

29α) Πανσανίας, Ἑλλάδος Περιήγησις, Ι (Ἀττικά), 31, 5, 24.

(2^{ος} αἰῶνας μ.Χ.)

Ἀθμονεῖς δὲ τιμῶσιν Ἀμαρυσίαν Ἀρτεμιν· πυνθανόμενος δὲ σαφὲς οὐδὲν ἐς αὐτὰς ἐπισταμένους τοὺς ἐξηγητὰς εὖρον, αὐτὸς δὲ συμβάλλομαι τῆδε. ἔστιν Ἀμαρυνθος ἐν Εὐβοίᾳ· καὶ γὰρ οἱ ταύτη τιμῶσιν

²⁰⁸⁹ RE, τ. 1, στ. 1742· New Pauly, I. Ἀμάρυνθος. τ. 1, στήλη 560.

Ἀμαρυσίαν, ἑορτὴν δὲ καὶ Ἀθηναῖοι τῆς Ἀμαρυσίας ἄγουσιν οὐδέν τι Εὐβοέων ἀφανέστερον· ταύτη μὲν γενέσθαι τὸ ὄνομα ἐπὶ τούτῳ παρὰ Ἀθμονεῦσιν ἠγοῦμαι, τὴν δὲ ἐν Μυρρινουῦντι Κολαινίδα ἀπὸ Κολαίνου καλεῖσθαι.

29β) Πανσανίας, Ἑλλάδος Περιήγησις, I (Ἀττικά), I, 14, 7.

Τὸ δὲ ἐφ' ἡμῶν ἐστὶν ἀγαλμα λίθου παρίον καὶ ἔργον Φειδίου, δῆμος δὲ ἐστὶν Ἀθηναίους Ἀθμονέων, οἱ Πορφυρίωνα τῆς Οὐρανίας φασὶ τὸ παρὰ σφίσιν ἱερὸν ἰδρύσασθαι».

Ὁ Πανσανίας μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν μεταφορὰ τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας στὸ δῆμο τῆς Ἀθμονῆς²⁰⁹⁰ στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἰδρυση τοῦ ἐκεῖ Ἀμαρυσίου (>Ἀμαρύσιον > ἀρχαϊκὴ προφορὰ (ὅπως Κούμη, Στουῦρα)> Ἀμαρούσιον > σημ. Μαρούσι). Καὶ ἐκεῖ, κατὰ τὸν συγγραφέα, τιμοῦσαν τὴν Ἀμαρυσία Ἀρτεμη ἰσότημα σὲ λαμπρότητα μὲ τὸ Ἀμαρύσιο τῆς ἐρετρικῆς Ἀμαρύνθου.

29γ) Πίνδαρος, 13^{ος} Ὀλυμπιόνικος, στ. 159.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Ὁ Πίνδαρος ἀναφέρεται στὶς ἑορτὲς καὶ στοὺς ἀγῶνες ποὺ ἀναφέρονται στὸν στίχο 159 τοῦ 13ου Ὀλυμπιόνικου τοῦ Πινδάρου. Σὲ ἐπιγραφές τῆς Ερέρτριας ἡ γιορτὴ ὀνομάζεται *πανήγυρις τῶν Ἀρτεμισίων*.

30) Στέφανος Βυζάντιος, Ἐθνικά, I, λ. Ἀμάρυνθος.

(6^{ος} αἰ. μ.Χ.)

(260.) *Ἀμάρυνθος*· νῆσος Εὐβοίας, ἀπὸ τινος κυνηγοῦ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρύνθου. τὸ ἔθνικόν Ἀμαρύνθιος, καὶ Ἀμαρύσιος ὡς Τρικορύσιος.

31) Ἐτυμολογικὸν Συμπεῶνος, λ. Ἀμαρύνθιος, τ. 1, σελ. 358.

Ἀμάρυνθος· νῆσος Εὐβοίας· ἀπὸ τινος Ἀμαρύνθου. Ἀμαρύνθιος καὶ Ἀμαρύσιος, ὡς Τρικορύσιος. (παραπέμπει στὸν Στέφανο Βυζάντιο)

Τὸ λεξικὸ αὐτὸ χαρακτηρίζει τὴν Ἀμάρυνθο νῆσο Εὐβοίας, κατὰ παρανόηση προγενεστέρων πηγῶν. Ἀποδίδει τὴν προέλευση τοῦ τοπωνυμίου σὲ πρόσωπο τοῦ (μυθικοῦ) παραλθόντος.

32) Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσωδίας, 3,1, σελ. 147.

(2^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Ἀμάρυνθος νῆσος Εὐβοίας.

Καὶ οἱ δύο λεξικογράφοι ἔχουν ἀντλήσει ψευδῆ πληροφορία ἀπὸ τὴν πηγὴ τους ἢ τὴν ἔχουν οἱ ἴδιοι παρερμηνεύσει, καθ' ὅτι δὲν ὑφίσταται νῆσος μὲ τὸ τοπωνύμιον Ἀμάρυνθος, ἀλλὰ παραθαλάσσια θέση στὸν λόφο Παλαιοκλησιῆς ἢ Παλαιοχώρια τῆς Κάτω Βάθειας, παρὰ τὴν ἀκτὴ. Οὔτε στὴν παλαιότερη οὔτε στὴν νεότερη βιβλιογραφία ὑπάρχει καμία ὑπόθεση ἢ πρόταση γιὰ τὸ πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἰσχύει ἡ πληροφορία τοῦ Στράβωνα.

33) Ἐπικὰ ἀδέσποτα, ἀπ. 1, στ. 4.

... μετὰ δ' αὐτὴν ἄλκιμα τέκνα,

Λυγκεὺς καὶ Βαλῖος πόδας αἰνετὸς ἢ δ' Ἀμάρυνθος.

τοὺς δὲ μέτ' ἄλλοι πολλοὶ ἐπέσσυθεν ἐμμεμαῶτες...

Ἡ πηγὴ ἀναφέρεται στὸν ἀγαπημένο κυνηγὸ τῆς Ἀρτέμιδος τὸν Ἀμάρυνθο. Ἡ θέση μὲ τὸ προελληνικὸ τοπωνύμιον (-νθ-) συνδέεται μὲ τὴν λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος στὰ ἱστορικὰ χρόνια.

34α) Μέγα Ἐτυμολογικόν, σελ. 77.30, λ. Ἀμάρυνθος.

(μέσα 12^{ου} αἰ. μ.Χ.)

Ἀμάρυνθος: Πόλις Εὐβοίας. Ὠνόμασται δὲ ἀπὸ Ἀμαράνθου βασιλέως· ἢ, ὡς τινες, ἀπὸ τοῦ μὴ μαραίνεισθαι τὸν τόπον. Σύνδενδρος γάρ.

Πρόσπάθεια ἐτυμολογίας, ἡ ὁποία μόνον μᾶς δίνει πληροφορίες γιὰ τὴν πυκνὴ βλάστηση τῆς θέσης.

34β) Πυθιόνικος, 33, FHG, I, 102.

Ἀμάρυνθος, (ὁ). Κυνηγὸς τῆς Ἀρτέμιδος²⁰⁹¹.

²⁰⁹⁰ Βλ. ἐπίσης RE, 1, s. 1742, 2.

²⁰⁹¹ Geyer (1962), σελ. 71-73 καὶ 76-77.

Κοτύλαιον

35) Αίσχίνης, Κατὰ Κτησιφῶντος, 86, 6.

(4^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Καὶ τηλικαῦθ' ὑφ' ὑμῶν εὖ πεπονθότες οἱ Χαλκιδεῖς, οὐ τὰς ὁμοίας ὑμῖν ἀπέδωσαν χάριτας, ἀλλ' ἐπειδὴ διέβητε εἰς Εὐβοίαν Πλουτάρχῳ βοηθήσοντες, τοὺς μὲν πρώτους χρόνους ἀλλ' οὖν προσεποιούθ' ὑμῖν εἶναι φίλοι, ἐπειδὴ δὲ τάχιστα εἰς (5) Ταμύνας παρήλθομεν, καὶ τὸ Κοτύλαιον ὀνομαζόμενον ὄρος ὑπερεβάλομεν, ἐνταῦθα Καλλίας ὁ Χαλκιδεὺς, ὃν Δημοσθένης μισθαρῶν ἐνεκωμιάζεν.

Βλέπε τὸν σχολιασμό τῆς πηγῆς 20. Ὁ Geyer ἀναφέρει ὅτι δύο ὄροσειρές ἦταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀφιερωμένες στὴν Ἄρτεμη, ὁ Ὀλυμπος καὶ τὸ Κοτύλαιον, τὸ ὁποῖο ταυτίζει μὲ τὸ Σερβούνη²⁰⁹².

36) Στέφανος Βυζάντιος, Ἐθνικά, σελ. 379, 11.

(6^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Κοτύλαιον, ὄρος Εὐβοίας, ἀνακείμενον Ἀρτέμιδι, ὡς φησὶν Ἀρχέμαχος ἐν Εὐβοϊκῶν β'.

Καὶ ὁ Ἀρχέμαχος ὁ Χαλκιδεὺς στὴν χαμένη σήμερα ἱστορία ποῦ ἔγραψε γιὰ τὴν Εὐβοία μὲ τίτλο Εὐβοϊκὰ συνέδεε τὸ ὄρος Κοτύλαιον μὲ τὴν λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ γειτνίαση τοῦ Σερβουνίου μὲ τὴν Ἀμάρυνθο ἐνισχύει καὶ τοπογραφικὰ τὴν ταύτιση τοῦ Σερβουνίου μὲ τὸ ἀρχαῖο Κοτύλαιον.

37) Ἀρχέμαχος ὁ Χαλκιδεὺς, Εὐβοϊκά, γ' (ἀπόσπ. 3.)

Ἀρχέμαχος γοῦν ἐν γ' Εὐβοϊκῶν φησί· «Κότυλος μὲν οὖν φαίνεται κατασχεῖν τὸ νῦν ἀπ' ἐκείνου Κοτύλαιον καλούμενον.»

Μάλιστα ὁ Ἀρχέμαχος συνδέει τὴν προέλευση τοῦ τοπωνυμίου μὲ τὸν μυθικὸ ἥρωα Κότυλο καὶ δὲν τὸ ἐτυμολογεῖ ἀπὸ τὸ οἰσιαστικὸ προσηγορικὸ οὐσιαστικὸ κοτύλη.

38) Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος, ἀπόσπασμα.

Apud Euboiam Eretria civitas magna secus mare, distans ab Euripo ad XV milia, in ea primum [antiqua] m[olonia] circum magni sedita lapidibus; amphitheatrum in summa civitatis arce reperitur; apudque tale consculptum reperitur epigramma.

Καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἱερὸ νόμο, ἀλλὰ δὲν ἔχει σωθεῖ, καθὼς καὶ τὸ σχέδιο ἀποτύπωσης λίθινου πολυγωνικῆς κατασκευῆς τοιχοβάτη, μᾶλλον ἀπὸ τὸ τμήμα κοντὰ στὴν Δυτικὴ πύλη.

39) Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXII, 16.

(β' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνα π.Χ.-α' ἡμισὺ 1^{ου} αἰώνα μ.Χ.)

Στὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ὁ Τίτος Λίβιος ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ πρώτου μακεδονικοῦ πολέμου, τῆς συγκρούσεως δηλαδὴ τῶν Ῥωμαίων μὲ τὸν Φίλιππο Ε', καὶ συγκεκριμένα στὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 198 π.Χ.

Carystiorum primum argos vastarunt. Deindeubi Carystus praesidio a Chalkide raptim misso firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem et Leucius Quinctius cum iis navibusquae Piraei fuerant venit. Eretria summa vi oppugnabatur; nam et trium iunctarum classium naves omnis generis tormenta machinasque ad urbium excidia secum portabant, et agri adfatim materiae praebebant ad nova molienda opera. Oppidani primo haud impigere tuebantur moenia; deinfessi vulneratique aliquot, cum et muri partem eversam operibus hostium cernerent, ad deditionem inelinarunt. Sed praesidium erat Macedonum, quos non minus quam Romanos metuebant; et Philocles regius praefectus a Chalcide nuntios mittebat se in tempore adfuturum, si sustinerent obsidionem... Deinde postquam Philoclem repulsum trepidantemque refugisse Chalcedem acceperunt, oratores extemplo ad Attalum miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt, et ea modo parte, qua murus dirutus erat, ceteris neglectis stationes armatas opponunt, Quinctius noctu ab ea parte, quae minime suspecta erat, impetu facto scalis urbem cepit. Oppidanorum (Eretriae) omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit; deinde in deditionem venit. Pecuniae auri que et argenti haud sane multum fuit; signa et tabulae praeae artis ornamentaque eius generis plura quam pro urbis magnitudine aut opibus ceteris inventa.

Δηλαδή, μετὰ τὴν κατάληψη καὶ καταστροφή τῆς Χαλκίδας τὸ 200 π.Χ., ἡ ὁποία ἐλεγχόταν ἀπὸ τὸν Φίλιππο Ε' (ποῦ ὅμως δὲν μπόρεσε νὰ προλάβει νὰ βοηθήσει), ὁ Λεύκιος Κοῖνκτιος Φλαμίνιος, ἀδελφός τοῦ ὑπάτου Τίτου Φλαμίνιου, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου, μαζί μὲ τὸν περγαμηνὸ στόλο ὑπὸ τὸν Ἄτταλο, βασιλιὰ τῆς Περγάμου, κατέφθασε στὴν Ἐρέτρια. Ὁ

²⁰⁹² Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· AR 1989-90, σελ. 42.

στρατὸς διατάχθηκε σὲ θέσεις πολιορκίας, ἐνῶ τὰ πολεμικὰ πλοῖα διέθεταν πολεμικὲς μηχανές ((καταπέλτες, κριούς, σκάλες κλπ). Ἡ γύρω περιοχὴ διέθετε ἀφθονή ξυλεία ἃν ἤθελαν νὰ κατασκευάσουν καὶ νέες μηχανές.

Οἱ Ἐρετριεῖς εἶχαν κατὰ νοῦ νὰ παραδοθοῦν, καθὼς καὶ τὰ τεῖτη εἶχαν καταστραφεῖ σὲ κάποια σημεία. Φοβοῦνταν ὅμως τὴν φρουρὰ τοῦ Φιλίππου Ἐ' καὶ ἐπὶ πλέον ὁ Μακεδόνας διοικητὴς τῆς Χαλκίδας Φιλοκλῆς ὑποσχέθηκε βοήθεια. Ὅμως ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἀποκλείστηκε μέσα στὰ τεῖχη τῆς Χαλκίδας καὶ δὲν μπορούσε νὰ μεταβεῖ στὴν Ἐρέτρια. Οἱ Ἐρετριεῖς τότε προσπάθησαν νὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Ἄτταλο γιὰ νὰ παραδοθοῦν ὑπὸ ὄρους. Μὲ τὴν ἐλπίδα συνθήκης ἐνίσχυσαν μόνο τὸ κατεστραμμένο τμήμα τοῦ τείχους.

Ὁ Λεύκιος Κοϊνκτίος ὅμως ἐπιτέθηκε τὴν νύχτα στὴν πόλη καὶ ὁ στρατὸς εἰσέρχεται στὴν πόλη μὲ κλίμακες περνώντας ἀναρριχώμενος στὰ τεῖχη. Μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ κατέφυγε στὴν ἀκρόπολη (*oppidanorum (Eretriae) omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit*), καὶ ἐν συνεχείᾳ παραδόθηκε. Οἱ νικητὲς βρῆκαν μικρὴ ποσότητα νομισμάτων καὶ ἀντικειμένων ἀπὸ πολύτιμα μέταλλα, ἀλλὰ μεγάλη ποσότητα γλυπτῶν, πινάκων καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης. Καὶ εἶναι λογικὸ, ἀφοῦ δὲν εἶχε ὑποστῆ ἡ Ἐρέτρια σημαντικὴ καταστροφή ἢ λεηλασία ἀπὸ τὰ Περσικά. (Ἀρχαιολογικῶς δὲν μαρτυροῦνται σημαντικὲς καταστροφές στὰ μνημεῖα.)

Ἡ πηγὴ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖο δέχεται πλήγματα ἀπὸ τὶς πολιορκητικὲς μηχανές τῶν Ῥωμαίων. Ἐπίσης, τὸ γεγονὸς ὅτι, μετὰ τὴν εἴσοδο τοῦ ῥωμαιοπεργαμηνοῦ στρατοῦ στὴν πόλη, τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ, ἄνδρες μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους καταφεύγουν στὴν ἀκρόπολη, ὅπου ὅμως σύντομα ἀναγκάζονται νὰ παραδοθοῦν, σημαίνει ὅτι τὸ διατεῖχισμα πὺ ἀπομόνωνε τὴν ἀκρόπολη ἀπὸ τὴν πόλη, βρισκόταν σὲ καλὴ κατάσταση.

Ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες:

Ἐρέτρια:

Οἱ ἐπιγραφές **IG, XII, 9, σελ. 34-51, ἀρ. 187-239** εἶναι ψηφίσματα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἐρετριέων. Οἱ περισσότερες προέχονται ἀπὸ τὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου, χάρις στὴν εὕρεση τῶν ὁποίων ἔγινε δυνατὴ καὶ ἡ ταύτιση τοῦ ἀνασκαπτόμενου ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Κουρουνιώτη ἱεροῦ²⁰⁹³.

1) IG, XII, 9, σελ. 34, ἀρ. 188.

Πρόκειται γιὰ συνθήκη μεταξὺ Ἐρετρίας καὶ Ἰστιαίας πὺ χρονολογεῖται στὸ διάστημα 410-390 π.Χ.

2) IG, XII, 9, σελ. 35, ἀρ. 190. Πρόκειται γιὰ νόμο κατὰ τῆς τυραννίδας.

3) IG, XII, 9, σελ. 35, ἀρ. 191.

Ἡ ἐπιγραφὴ βρέθηκε στὴν πλατεῖα φυλακῶν στὴν Χαλκίδα. Πρόκειται γιὰ ἀντίγραφο συνθήκης τῆς Ἐρέτρίας μὲ τὸν Χαλκιδεὴ ἐργολάβο-μηχανικὸ Χαιρεφάνη νὰ ἀποξηράνει τὴν ἐν Πτέχαις λίμνην. Ἀναφέρεται στὶς μεθόδους πὺ θα χρησιμοποιήσει καὶ ὀρίζεται ὁ ἴδιος νὰ *καρπίζεται τὴν γῆν* γιὰ ἓνα διάστημα, ἀφ' ὅτου τὴν ἀποξηράνει. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ μία λίμνη ἀρκετῆς ἐπιφανείας, ἢ ὁποία ἂν ἀποξηραινόταν θὰ προσέφερε γόνιμα ἐδάφη πρὸς καλλιέργειαν. Γι' αὐτὸ γίνεται μία προσεκτικὴ πρόβλεψη, ὁποία ἐπισφραγίζεται μὲ ὄρκους στὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος.

Ποιὰ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ λίμνη αὐτή; Θὰ μπορούσε νὰ ἐννοεῖ τὴν λίμνη τοῦ Δύστου πὺ σίγουρα ἀνῆκε στὴν Ἐρέτρια τὴν ἐποχὴ τοῦ ψηφίσματος, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται στὸ διάστημα 322-309 π.Χ. Ἀλλὰ θὰ ἀναρωτιόταν κανεὶς γιὰτὶ λέει [ἐν] Πτέχαις λίμνη καὶ δὲν λέει ἐν Δύστῳ. Νὰ λεγόταν ὅλη ἡ λεκάνη Πτέχαι καὶ Δύστος μόνον ἢ πόλις στὶς ὄχθες τῆς; Ἀλλὰ ἡ εὐρύτερη λεκάνη ἀποτελεῖ τὴν φυσικὴ ἐπικράτεια αὐτῆς τῆς πόλεως, καὶ θὰ ἦταν παράδοξο νὰ λεγόταν ἢ χώρα Πτέχαι καὶ ἡ πόλη Δύστος. Σίγουρα δὲν εἶναι τὸ ἔλος τῆς Ἐρέτρίας στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῶν τευχῶν.

²⁰⁹³ Βλ. *AE* 1911.

4) IG, XII, 9, σελ. 38, ἀρ. 192.

Ἡ ἐπιγραφή ἀναφέρεται στήν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης ἀπὸ ἐξωτερικὸ δυνάστη καὶ στήν ἐπαναφορὰ τῶν πατρίων νόμων καὶ τῆς δημοκρατίας. Ὅρίζεται ἡ συγκεκριμένη ἡμέρα τῶν Διονυσίων νὰ ἐορταζέται ὡς ἐπέτειος ἀπελευθερώσεως: ...ἐπειδὴ ἦτε φρουρὰ ἀπῆλθεν ὁ τε δῆμος ἠλευθερώθη καὶ τοὺς πατρίους [νόμους] καὶ τὴν δημοκρατίαν ἐκομίσατο· ὅπως ὑπόμνημα τῆς ἡμέρας ταύτης ἦ, ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ στεφανηφορεῖν τοὺς Ἐρετριεῖς πάντας καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας κιττοῦ στέφανον τῇ πομπῇ τοῦ Διονύσου.....

Ὁ ἐκδότης θεωρεῖ ὅτι τὸ ψήφισμα ἀναφέρεται στήν ἀπαλλαγὴ τῆς Ἐρετρίας ἀπὸ τὴν μακεδονικὴ φρουρὰ, καὶ τὴν χρονολογεῖ στὰ ἔτη 308/307 π.Χ. Τότε ἡ Ἐρέτρια συμμετεῖχε στὸ Κοινὸ τῶν Βοιωτῶν. Ἴσως ὅμως χρονολογεῖται μετὰ τὸ 304 π.Χ., ὅταν ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς παραχώρησε αὐτονομία στοὺς Ἐρετριεῖς, καὶ πρὶν τὸν Χρεμωνίδειο πόλεμο (267-262 π.Χ.), πὺ κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μενεδῆμου (295-268 π.Χ.). Κατόπιν ἐγκαθίσταται μόνιμη μακεδονικὴ φρουρὰ στήν Ἐρέτρια. Καὶ ἐδῶ μαρτυρεῖται ἡ πομπὴ καὶ λατρεία τοῦ Διονύσου στὸ ἐν ἄστει ἱερό του.

5) IG, XII, 9, σελ. 40-48, ἀρ. 196-232.

Πρόκειται γιὰ ψηφίσματα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἐρετριέων, τὰ ὁποῖα ἦταν στημένα στὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος. Τὰ περισσότερα χρονολογοῦνται στὸ τέλος τοῦ 4^{ου} καὶ στὸν 3^ο π.Χ. αἰῶνα ἀπὸ τοὺς διάφορους μελετητές²⁰⁹⁴.

6) IG XII, 9, σελ 162.

Προξενικὸ τιμητικὸ ψήφισμα τοῦ Δήμου τῶν Ἐρετριέων πρὸς τὸν δῆμο τῆς Μαγνησίας ἐπὶ τοῦ Μαιάνδρου.

[ἐ]π[ι] στρατηγοῦ [.. ἐπειδὴ] Μάγ[ν]ῆτες οἱ ἐπὶ τοῦ Μαιάνδ[ρου φίλοι καὶ οἰκεῖοι ὑπ]άρ[χοντες ἐκ π]ρογόνων τοῦ δήμου τῶν Ἐρετριέων ἀπεστάλασσι] ψήφισμα καὶ θεωροὺς ... εἶναι αὐτοὺς τε καὶ ἐκγόνοὺς αὐτῶν προξέ[ν]ους καὶ εὐεργέτας τοῦ δήμου τῶν Ἐρετριέων, εἶναι δ' αὐτοῖς καὶ γ[ῆ]ς [καὶ] οἰκίας ἔγκτησιν καὶ πρόσδοτον πρὸς τὴν βουλήν καὶ τὸν δῆμον, ἐάν τινος δέωνται πρώτοις μετὰ τὰ ἱερά καὶ τὴν προεδρίαν ἐμ πᾶσι τοῖς ἀγῶσιν οἷς ἡ πόλις τίθησιν, καὶ ἀτέλειαν, καὶ εἰσάγουσιν καὶ ἐξάγουσιν, καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἐρετριεῦσιν, εἶναι δὲ αὐτοῖς καὶ ἀσφάλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης παραγινομένοις εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν, ἐπιμελεῖσθαι δὲ αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἀεὶ ἐν ἀρχῇ ὄντας, ὅπως μὴδ' ὑπ' ἐνόσ ἀδικῶνται καλέσαι δὲ αὐτοὺς καὶ ἐπὶ ξένια εἰς τὸ πρυτανεῖον, ἐλέσθαι δὲ καὶ θεωροδόκον ἐκ πάντων Ἐρετριέων, ἀναγράψαι δὲ τότε τὸ ψήφισμα εἰς στήλην λιθίνην καὶ στήσαι ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Δαφνηφόρου· ἡρέθη θεωροδόκος Ἀρίστιππος Ἄρχι ...

7) IG, XII, 9, σελ. 40, ἀρ. 196.

Προξενικὸ ψήφισμα πρὸς τιμὴν τοῦ Τιμόθεου Λυσανίου Μακεδόνας, τὸ ὁποῖο βρέθηκε κοντὰ στὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου. Μὲ πρόταση τοῦ Ἑλπινικοῦ ὁ δῆμος τῶν Ἐρετριέων ἀποφασίζει νὰ στεφανώσῃ τὸν Τιμόθεο μὲ τὸ χρυσὸ στέφανι τῆς πόλεως Ἐρετρίας καὶ νὰ στήσῃ τὸν ἔφιππο ἀνδριάντα του σὲ ὅποιο ἱερὸ τῆς ἐρετίας θέλει ἢ τῆς πόλεως, δηλαδὴ τῆς ἀκροπόλεως. Ὅρίζεται ἐπίσης νὰ τοῦ ἀποδοθοῦν οἱ τιμὲς ἀπὸ τοὺς προβούλους τοῖς Διονυσίοις, ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν κυκλίων χορῶν. Πρόκειται γιὰ τὰ ἐν ἄστει Διονύσια, τὰ ὁποῖα τελοῦνταν στὸ ἱερὸ τοῦ Διονύσου στήν πόλη, στὸ ὁποῖο ἀνῆκε καὶ τὸ θέατρο. Ἀντλοῦμε ἐπίσης τὴν πληροφορία ὅτι καὶ στήν ἀκρόπολη ὑπῆρχαν ἱερά καὶ στήνονταν μεγάλου μεγέθους ἀναθήματα.

8) IG, XII, 9, σελ. 42-43, ἀρ. 207.

Πρόκειται γιὰ ψήφισμα τῶν Ἐρετριέων, μὲ τὸ ὁποῖο ὀρίζονται τὰ σχετικὰ μὲ τὴν τέλεση τῶν μουσικῶν ἀγῶνων στὰ πλαίσια τῶν Διονυσίων καὶ Δημητριάων στὶς τέσσερις εὐβοϊκὲς πόλεις Ἰστιαία, Χαλκίδα, Ἐρέτρια καὶ Κάρυστο, τὸ ὁποῖο σχετίζεται μὲ τὴν ἀνασυγκρότηση τοῦ κοινοῦ τῶν Εὐβοέων. Ὅρίζεται ὁ ἀκριβὴς μῆνας τέλεσης τῶν ἐορτῶν στήν κάθε πόλη, καθὼς τὸ ἡμερολόγιο ἀπὸ πόλη σὲ πόλη ἀλλάζε. Φαίνεται ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια ἐορτὴ, δηλαδὴ τῶν Διονυσίων, στήν ὁποῖα ἐτιμᾶτο καὶ

²⁰⁹⁴ Στὸ καθένα ὁ Ziebarth παραπέμπει στήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, καὶ χρονολογεῖται κατὰ τὰ χρόνια τῆς βασιλείας του, μετὰ τὸ 304 π.Χ. Τοῦτο ἐξάγεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὅλα τὰ συμφραζόμενα ἀνήκουν σὲ διονυσιακὲς ἑορτές (τραγωδοί, κωμωδοί, αὐλητές, χοροὶ παιδῶν καὶ ἀνδρῶν).

9) IG, XII, 9, σελ. 38, ἀρ. 193.

Πρόκειται γιὰ τρία θραύσματα ψηφισματικῆς στήλης, προερχόμενα ἀπὸ τὴν σκηνὴ τοῦ θεάτρου. Τὸ κείμενο τοῦ ψηφίσματος χρονολογεῖται στὰ ἔτη 308-304 π.Χ. καὶ ἀναφέρει τοὺς *πολεμάρχους* καὶ τὸ *θέατρον*.

10) IG, XII, 9, σελ. 48-49, ἀρ. 234.

Τιμητικὸ ψήφισμα τῆς πόλεως Ἐρετρίας γιὰ τὸν Ἐρετριέα Ἑλπίνικον Νικομάχου.
Ἰάσων.

Οἱ πρόβουλοι εἶπαν· ἐπειδὴ Ἑλπίνικος Νικομάχου αἰρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου γυμνασίαρχος ἔν τε τοῖς λοιποῖς τοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐνδόξως ἀνεστράφη, συνελθόντων διὰ τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ πλειόνων παιδῶν τε καὶ ἐφήβων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν πειπτόντων, προενοιήθη τῆς εὐταξίας αὐτῶν, ἐμμονεύσας ἐν τῷ γυμνασίῳ δι' ἐνιαυτοῦ· καὶ παρέσχεν ἐκ τοῦ ἰδίου ῥήτορά τε καὶ ὀπλομάχον, οἵτινες ἐσχόλαζον ἐν τῷ γυμνασίῳ τοῖς τε παισὶν καὶ ἐφήβοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς βουλομένοις τὴν ἀπὸ τῶν τοιούτων ὠφελίαν ἐπιδέχεσθαι· ἐφρόντισεν δὲ καὶ τοῦ ἐλαίου, ὅπως χαριέστατον ἦ, τὴν εἰς ταῦτα δαπάνην ἐπιδεχόμενος ἰδίᾳ· ἔθηκεν δὲ καὶ δολίχους πλείονας· συνετέλει δὲ καὶ θυσίαν καθ' ἕκαστον δολίχον τῷ Ἑρμῆι· τό τε διδόμενον ἄθλον ὑπὸ τοῦ δήμου τῷ νικήσαντι τὸν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου δρόμον αὐτὸς προέθηκεν ἐκ τοῦ ἰδίου, τὸ δοθὲν ὑπὸ τοῦ δήμου διάφορον ἀποδοῦς τῇ πόλει· καὶ τὸν τῷ Ἡρακλεῖ τιθέμενον ἀγῶνα συντελέσας, τὴν εἰς τὰ ἄθλα δαπάνην ἀνήλωσεν ἐκ τοῦ ἰδίου τὴν πᾶσαν φιλοτιμίαν ποιούμενος χάριν τῆς τῶν πολλῶν εὐνοίας· ἔν τε τῇ πανηγύρει τῶν Ἀρτεμεισίων συνετέλει τὸ ἄλειμμα ἐκ{κ} τοῦ ἰδίου, τὴν δαπάνην ἐπιδεχόμενος οὐ μόνον εἰς τοὺς πολίτας ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τοὺς εἰς τὴν πανηγυριν παραγενομένους καὶ μετάρχοντας τῶν κοινῶν ξένους· τὴν τε θυσίαν τῷ Ἑρμῆι συντελῶν ἐκάλεσεν ἐκ προγράμματος τοὺς τε πολίτας καὶ Ῥωμαίων τοὺς παρεπιδημοῦντας, καὶ τοὺς μὲν τῶν κοινῶν μετέχοντας τῇ τετράδι ἰσοστίασεν, τῇ δὲ πέμπτει καὶ ἑτέροις τῶν τε πολιτῶν καὶ καὶ ξένων πλήονας· τόπον τε αἰτησάμενος τοὺς συνέδρους ἐν τῇ ἐξέδρᾳ τῇ ἐν τῷ ἐπικαμπίῳ τῷ ἐν τῇ παραδρομίδι ἀνέθηκεν βάθρα λευκοῦ λίθου καὶ Ἑρμῆν, εἰς τὰ προειρημένα δαπάναις ἐπιδεξάμενος πλήονας, βουλόμενος τὴν ἰδίαν εὐνοίαν ἣν ἔχει πρὸς τὸν δῆμον ἀποδείγνυσθαι· ἵνα οὖν καὶ ὁ δῆμος φαίνεται εὐχάριστος καὶ τιμῶν τοὺς ἀρετῇ διαφέροντας πολλοὶ τε δόξης ἐπιθυμηταὶ γένωνται, δεδόχθαι τοῖς τε συνέδροις

καὶ τῷ δήμῳ ἐπαινέσαι Ἑλπίνικον Νικομάχου ἐπὶ τῇ
πρὸς τὸν δήμον εὐνοία καὶ στεφανῶσαι θαλλοῦ στεφάνῳ·
ἀναγράψαι δὲ καὶ τότε τὸ ψήφισμα εἰς στήλην λιθίνην καὶ
ἀναθεῖναι ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ,
ὅπως ἢ καὶ τοῖς ἐπιγινομένοις ἢ δόξα φανερά καὶ ἢ τοῦ δή-
μου τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι τιμῇ, καὶ πολλοῖς} τῶν ὁμοίων γί-
νονται ζηλωταί· ἐλεσθαι δὲ καὶ ἐπιστάτην ὅστις ἐπιμε-
λήσ[ε]ται τῆς τε ἀναγραφῆς τῶν ἐψηφισμένων καὶ τῆ[ς]
ἀναθέσεως τῆς στήλης· εἰρέθη ἐπιστάτης Φιλοκλῆς Νικο[λάου]

Ἡ ἐπιγραφή βρέθηκε στὸ δωμάτιο Η τοῦ (Ἄνω) Γυμνασίου, τὸ ὁποῖο ἦταν τὸ ἐπίσημο γυμνάσιον τῆς πόλεως, ὅπου ἐκπαιδεύονταν τὰ παιδιά καὶ οἱ ἔφηβοι. Μὲ τὸ ψήφισμα αὐτὸ ἡ πόλις τῆς Ἐρετρίας τιμᾶ τὸν Ἐρετριέα Ἑλπίνικο Νικομάχου γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του ὡς γυμνασίαρχος. Ἡ προσφορά του ἦταν μεγάλη καθὼς ἐξασφάλιζε τὸ λάδι ἐπάλειψης τῶν ἀθλητῶν ἀπὸ δικὰ του ἔξοδα καὶ πλήρωνε τὸν διδάσκαλο ὄπλομαχίας καὶ τὸν ῥητοροδιδάσκαλο, οἱ ὁποῖοι δίδασκαν τὰ παιδιά, τοὺς ἐφήβους καὶ ὅποιον ἄλλο ἤθελε νὰ μάθει καὶ νὰ ἀσκηθεῖ. Ἡ ἐπιγραφή, πού ἦταν στημένη στὸ ἴδιο τὸ γυμνάσιο, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι πλήρωσε ἐπίσης γιὰ τὴν κατασκευὴ βάθρων, προφανῶς καθισμάτων, στὴν ἐξέδρα πού βρισκόταν στὸ ἐπικάμπιον τῆς παραδρομίδος (τοῦ δρόμου τοῦ γυμνασίου) καὶ ἐρμαϊκὴ στήλη.

Τὸ ψήφισμα μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὶς θυσίες πού γίνονταν στὸν Ἐρμῆ μετὰ ἀπὸ κάθε δόλιχο καὶ τὸν δρόμο πού ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον τῆς πόλεως. (Τὸ Ἡράκλειον δὲν γνωρίζουμε πού βρισκόταν, ἀλλὰ ἂν ἦταν αὐτὸ τὸ ἱερὸ πού ἀνέσκαψε ὁ Θέμελης στὴν συμβολὴ τῶν ἀρχαίων ὁδῶν ἢ ἀπόσταση θὰ ἦταν κοντινὴ. Ἄν τὸ στάδιο τοποθετηθεῖ στὴν ἀγορὰ, ὅπου βρέθηκαν βατῆρες, δηλαδὴ τμήματα λίθινης ἀφεισης (ἢ τερμάτος) τότε ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ κυκλικῆς κατόψεως κτίριο τῆς συμβολῆς μέχρι τὴν ἀγορὰ φαίνεται πιὸ λογικὴ. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ στάδιο ταυτιζόταν μὲ τὸν δρόμο πού ὀδηγοῦσε ἀπὸ τοὺς πρόποδες τῆς ἀκροπόλεως στὴν ἀγορὰ. Φαίνεται λογικὸ, ἂν ἀναλογισθοῦμε ὅτι καὶ στὴν Ἀθήνα τὸ πρῶμο στάδιο βρισκόταν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Παναθηναίων, στὸ τμήμα πού διασχίζει διαγωνίως τὴν ἀρχαία ἀγορὰ.)

Ἡ ἀναφορὰ Ῥωμαίων χρονολογεῖ τὴν στήλη μετὰ τὸ 196 π.Χ., ἔτος παραχώρησης ἐλευθερίας ἀπὸ τὸν Φλαμινίνο στὶς ἑλληνικὲς πόλεις.

11) IG, XII, 9, σελ. 49-50, ἀρ. 235-236.

Ἄλλα παρόμοια ψηφίσματα πού βρέθηκαν στὸν χῶρο τοῦ γυμνασίου (δὲν χρονολογοῦνται), στὰ ὁποῖα τιμῶνται γιὰ τὶς ὑπηρεσίες τους ὡς γυμνασίαρχοι ὁ Μαντίδωρος Καλλικράτους καὶ ὁ Θεόπομπος Ἀρχεδήμου. Ἡ πρώτη μᾶς δίνει τὴν ἐπὶ πλέον πληροφορία ὅτι «καθ' ἕκαστον μῆνα» γινόταν θυσία στὸν Ἐρμῆ καὶ στὸν Ἡρακλῆ, ἐνῶ ἡ δευτέρη ὀρίζει νὰ γραφεῖ σὲ δύο στήλες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία νὰ στηθεῖ στὸ ἱερὸ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος καὶ ἡ ἄλλη στὸ γυμνάσιο. Ἡ συγκεκριμένη εἶναι αὐτὴ πού στηθῆκε στὸ γυμνάσιο. Ὀρίζει ἐπίσης νὰ ἀποδωθοῦν οἱ τιμὲς στὸν Θεόπομπο Ἀρχεδήμου κατὰ τὰ Διονύσια, ὅταν γίνεται ἡ πομπὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου καὶ στὰ Ἀρτεμίσια στὸν ἀγῶνα τῆς πυρρίχης.

12) IG, XII, 9, σελ. 49-50, ἀρ. 237 καὶ 239.

Οἱ ἐπιγραφὲς αὐτές, οἱ ὁποῖες εἶναι καὶ οἱ δύο τιμητικὰ ψηφίσματα, μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὶς τιμὲς πού ἀπέδωσε ἡ πόλις Ἐρέτρια σὲ δωρητὲς καὶ εὐεργέτες της. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται σὲ δύο Ἐρετριεῖς, τὸν Ἰπποσθένη Αἰσχύλου καὶ τὸν Αἰσχύλο Ἰπποσθένου, πατέρα καὶ γιό, οἱ ὁποῖοι τιμῶνται μὲ τὸ χρυσὸ στεφάνι τῆς πόλης καὶ μὲ τὴν ἀνέγερση χάλκινων ἀγαλμάτων τους τὸ γυμνάσιο ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ τόπῳ πρὸ τοῦ βήματος, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τῷ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Ἀμαρυσίας. Καὶ σὲ αὐτὸ ὀρίζεται ἡ ἀπόδοση τιμῶν κατὰ τὴν πομπὴ τῶν Διονυσίων καὶ κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς πυρρίχης στὰ Ἀρτεμίσια. Μᾶς πληροφορεῖ ὅμως ἐπὶ πλέον γιὰ τὴν ὑπαρξὴ βήματος στὸ γυμνάσιο.

Ἡ δευτέρη, ἡ ὁποία βρέθηκε σὲ σύγχρονη οἰκία κοντὰ στὸ γυμνάσιο, τιμᾶ τὸν Εὐκριτο Πύρρου γιὰ τὶς εὐεργεσίες του πρὸς τὴν πόλις, ὀρίζοντας τὴν ἀπονομὴ σὲ αὐτὸν τοῦ χρυσοῦ

στεφάνου τῆς πόλεως καὶ στήλης πού θὰ στήνόταν στό γυμνάσιο, (δηλαδή αὐτή ἢ ἴδια πού σώθηκε.)

Ἀμαρύνθος:

13) IG, XII, 9, σελ. 30-31, ἀρ. 139-148.

Οἱ ἀναθηματικές ἐπιγραφές πού προέρχονται ἀπό τὸ ἱερό τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος. Στὴν πλειονότητά τους βρέθηκαν στὴν Κάτω Βάθεια, παρὰ τὸν λόφο τῶν Παλαιοεκκλησιῶν (ἀρ. 143-146 καὶ 148-149). Πρόκειται γιὰ ἐκκλησίες στὶς ὁποῖες ἔχουν ἐντοιχισθεῖ ἀρχαῖα spolia. Οἱ ὑπόλοιπες βρέθηκαν στὴν Ἄνω Βάθεια (ἀρ. 139, 142), ἀλλὰ ἐπισημαίνονται ἐνδείξεις μεταφορᾶς τους ἀπὸ ἄλλου.

14) IG, XII, 9, σελ. 30-31, ἀρ. 139.

*Ἀγαθῆ τύχη· ἐπὶ πολε[μάρχου]
Θεοκλέους τοῦ Ξένω[νος]
Δημαρχούντων
[Φ]ιλοφάνου τοῦ Ἄρισ[τ...]
Σωστράτου τοῦ Ἄρισ[...]
οἶδε ἐνίκων·
ἐπῶν ποιητῆ[ς]
Δημόδοτος Ἡρακλεί[ου]
ρά[ψωδός]
[Μ]έντω[ρ Ἀπολλοδότου]
[Ἡρακλεώτης]*

Πρόκειται περὶ ἀγωνιστικῆς ἐπιγραφῆς μουσικῶν ἀγῶνων ἀπὸ τὸ λόφο τῶν Παλαιοεκκλησιῶν καὶ μαρτυρεῖ μουσικούς ἀγῶνες πού γίνονταν πιθανότατα πρὸς τιμὴν τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος.

15) IG, XII, 9, σελ. 30-31, ἀρ. 140.

*Φανοκλῆς Σωτίμου
τὸν ἀνεψιὸν καὶ Κλεαρίστη
Σωτίμου τὸν ἄνδρα Φανοκλῆ
Τιμοκράτου Ἀρτέμιδι
Ἀπόλλωνι, Λητοῖ
Εὐχειρ, Εὐβουλίδης, Ἀθηναῖοι ἐποίησαν.*

Πρόκειται γιὰ ἐπιγραφή σὲ βάση συντάγματος ἀγαλμάτων, ἀναθηματικὴ στὴν Ἀπολλώνεια τριάδα, ἢ ὁποῖα λατρευόταν στό Ἀρτεμίσιο τῆς Ἀμαρύνθου.

16) IG, XII, 9, 161, 8. Ἀναθηματικές ἐπιγραφές Ἀρτέμιδι, Ἀπόλλωνι, Λητῶ.

17) IG, XII, 9, σελ. 71-104, ἀρ. 285-899. Ἐπιτύμβιες στήλες ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα νεκροταφεῖα τῆς Ἐρετρίας. (Κάποιες παρουσιάζουν λογοτεχνικὸ ἐνδιαφέρον καὶ εἶναι γραμμένες κατὰ τὸ ἐλεγειακὸ δίστιχο, ἀλλὰ δὲν προσφέρουν τοπογραφικὲς πληροφορίες.)

18) IG, XII, 9, σελ. 163-165.

Οἱ δῆμοι τῆς Ἐρετρικῆς:

Ἡ ἐπιγραφικὴ συλλογὴ τῶν IG συγκεντρώνει καὶ κατηγοριοποιεῖ τὰ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὶς ἐπιγραφικὲς²⁰⁹⁵ καὶ φιλολογικὲς πηγές τοπωνύμια καὶ ἐθνικὰ ὀνόματα τῶν περίπου 40-45 δήμων τῆς πόλεως κράτους Ἐρετρίας. Οἱ περισσότερες ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες χρονολογῶνται στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 4^{ου} π.Χ. καὶ σὲ ὅλο τὸν 3ο π.Χ. αἰώνα. Στὴν πλειονότητά τους προέρχονται ἀπὸ τοὺς κατολόγους δημοτῶν πού βρέθηκαν στό ἱερό τοῦ Δαφνηφόρου

²⁰⁹⁵ Αναλυτικὰ οἱ ἐπιγραφές στὶς IG, σελ. 51-70, ἀρ. 240-284. Γιὰ τοποθετήσεις τῶν δήμων τῆς ἐρετρικῆς βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Wallace (1961), σελ. 157-203.

Ἀπόλλωνος, τὸ ἱερό τοῦ πολιοῦχου θεοῦ μὲ τὸν πολιτικὸ χαρακτήρα, δίπλα στὴν ἀγορά, ὅπου ἀναρτῶνταν οἱ νόμοι, τὰ ψηφίσματα, οἱ κατάλογοι τῶν δημοτῶν καὶ ἄλλα σημαντικὰ δημόσια κείμενα.

(Τοὺς δήμους παραθέσαμε ἐν συντομίᾳ ἀναφέροντας καὶ τὶς τοποθετήσεις πού κάνει ὁ ἐκδότης Ziebarth, σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς μέχρι τότε ἔρευνας, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἀλλάξει σημαντικὰ μέχρι σήμερα στὸ ἀρμόδιο ὑποκεφάλαιο τῆς γεωπολιτικῆς ὀργάνωσης τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΔΠ¹. Στὸ ἀντίστοιχο ὑποκεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου τῆς ἐργασίας, θὰ ἐξετάσουμε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ τὰ δεδομένα τῆς τοπογραφίας νὰ ἐπανεξετάσουμε τὸ θέμα).

Αἰγαλῆθεν: δηλαδή ἀπὸ τὸν δήμο τῆς Αἰγαλῆς. Ὁ Ziebarth ἀκολουθῶντας τὸν Diels ταυτίζει τὸν δήμο αὐτὸ μὲ τὴν νῆσο Αἰγίλιη (ἢ) ἀπέναντι ἀπὸ τὰ Στύρα, ὅπου οἱ Πέρσες ἄφησαν προσωρινὰ τοὺς Ἑρετριεῖς αἰχμαλώτους²⁰⁹⁶. Δὲν μπορεῖ νὰ συμβαίνει αὐτό, διότι θὰ ἔπρεπε οἱ δημότες αὐτοῦ τοῦ δήμου τῆς ἐρετρικῆς νὰ χαρακτηρίζονται Αἰγιλιάθεν. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύει ἡ ταύτιση μὲ τὴν θέση ἢ περιοχὴ Αἰγίλια (τὰ) ὅπου ἀποβιβάστηκαν οἱ Πέρσες τὸ 490 π.Χ.²⁰⁹⁷

Ἐξ Αἰγλεφείρης: δηλαδή ἀπὸ τὸν δήμο Αἰγλεφείρη. Ὁ ἐκδότης ἀκολουθῶντας τὸ Παπαβασιλείου²⁰⁹⁸ τὸν τοποθετεῖ στὴν Ἄνω Βάθεια, ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Σερβούνι, δηλαδή τὸ ἀρχαῖο Κοτύλαιο, ὅπου τὸ μαναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω Βάθειας. Ἐκεῖ ἔχει ἐπιβιώσει μέχρι σήμερα τὸ τοπωνύμιο Ἀγλέφαρος καὶ συμφωνοῦμε μὲ τὴν ταύτιση. Ἐκεῖ τὸν τοποθετεῖ καὶ ὁ Fachard²⁰⁹⁹.

Ἀλιφῆθεν: δηλαδή ἀπὸ τὸν δήμο Ἀλιφῆ. (Μαρτυρεῖται σὲ ἐπιτύμβια στήλη πού βρέθηκε ἐντοιχισμένη σὲ σύγχρονη οἰκία τῆς Ἐρέτριας. Βλ. IG, ἀρ. 532.) Δὲν τοποθετεῖται κάπου.

Ἀμάρυνθος: πρόκειται γιὰ τὴν παραθαλάσσια ζώνη τῆς Βάθειας, ὅπου βρισκόταν τὸ ἱερό τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος, τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερό τῆς Ἐρέτριας. Ὅλες σχεδὸν οἱ ἐπιγραφές πού ἀφοροῦν τὸ ἱερό, (ἐκτὸς ἀπὸ κάποιες πού βρέθηκαν στὸ ἄστυ, ἀλλὰ ἀφοροῦν τὸ ἱερό αὐτό), βρέθηκαν γύρω καὶ πάνω στὸν λόφο Παλαιοεκκλησιῆς ἢ Παλαιοχώρια, παρὰ τὴν ἀκτὴ τῆς Κάτω Βάθειας (Βλ. καὶ IG, σελ. 161 καὶ Fachard 2012.)

Ἐξ Ἄσ... Πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι σημαίνει ἐξ Ἄστεως, ἀφοῦ στὴν ἐπιγραφή ἀρ. 241, σελ. 52, ὅπου τὰ ὀνόματα τῶν ὀπλιτῶν καὶ ψιλῶν ὀργανώνονται σὲ πέντε ἐνότητες ἀνὰ περιφέρεια, οἱ ἐξ Ἄσ(τεως), μαζὶ μὲ τοὺς ἐκ Χυ... καὶ τοὺς Δισμαρόθεν, ἀναφέρονται στὴν πρώτη ὀμάδα²¹⁰⁰. (πρβλ. Ἀριστοφάνης Φιλίππου Κυδαθηναῖος ἢ Κυδαθηνεύς).

Ἀφαρεῦθεν: δηλαδή ἀπὸ τὸν δήμο Ἀφαρεὺς ἢ Ἀφαρεῖς. Τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν ἐκδότη στὸν Μεσόχωρον, πλησίον τοῦ Ἀλιβερίου, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Fachard στὸ ΒΔ ἄκρο τῆς λεκάνης τοῦ Νεοχωρίου²¹⁰¹.

Ἀχερδουντόθεν: δηλαδή ἀπὸ ὀμώνυμο πρὸς τὸν ἀττικὸν δήμο. (Βλ. καὶ IG, σελ. 162, ἀρ. 73). Δὲν τοποθετεῖται.

Βουδιόθεν: δηλαδή ἀπὸ τὸν δήμο Βούδιοι. Τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν ἐκδότη στὸ ὕψωμα Βουδόχι (Βοδόχι), Β τῆς Ἐρετριας, ὅπου περὶ τοὺς τὸν τοποθετεῖ καὶ ὁ Wallace καὶ ὁ Fachard²¹⁰². Τὸ

²⁰⁹⁶ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 101 καὶ 107.

²⁰⁹⁷ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 99-102.

²⁰⁹⁸ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 25.

²⁰⁹⁹ Fachard (2012).

²¹⁰⁰ IG, XII, 9, ἀρ. 241, σελ. 52.

²¹⁰¹ Fachard (2012).

²¹⁰² Wallace (1961), σελ. 157-203 καὶ Fachard (2012).

τοπωνύμιο έχει επιβιώσει και ως Παλιοβδόχι²¹⁰³ στην θέση Γέροντας, όπου τοποθετεί τον δήμο ο Μαγκούτας. Δεν υπάρχουν άλλες ενδείξεις, παρά μόνο η επιβίωση του τοπωνυμίου.

Γρυγγείς, Γρυνχῆθεν, Βρυγγειῆς: δηλαδή από τον δήμο *Γρύγγαι*. Ο εκδότης, ακολουθώντας τους Ulrichs, Bursian, Kierpert, τοποθετεί τον δήμο πλησίον του ακρωτηρίου Ὀκτωνιά της περιοχής Κύμης. Ο Σκούρας θεώρησε ότι πρέπει να ταυτίσουμε τον αρχαίο δήμο *Γρύγγαι* ή *Βρύγγαι* με το χωριό Βρύση, όπου τὰ ερείπια του φρουρίου Δραγγονάρα και του ἐνετικού φρουρίου La Courra²¹⁰⁴. Ο Fachard τον τοποθετεί πλησίον της περιοχής Πετριῶν (ΠΕΖ')²¹⁰⁵.

Δισμα..., Δις..., Δισμαρόθεν: δηλαδή από τον δήμο *Δίσμαρος* ή *Δίσμαρον*. Τοποθετείται από τον εκδότη κάπου στα νότια ὄρια της Ἑρετρικής. Ο Fachard τον τοποθετεί στην ἐρετρική πεδιάδα (περιοχή ΠΔΕΠ')²¹⁰⁶. Σίγουρα ἀνήκει πάντως στην παλαιὰ ἐρετρική, δηλαδή στην ἐπικράτεια της Ἑρέτριας πρὶν τὴν ἐπέκταση πέραν τοῦ Κοτυλαίου στα τέλη της ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, γιατί οἱ στρατιῶτες ἀπὸ αὐτὸν τὸν δήμο ἀναφέρονται μαζί με τοὺς ἐξ ἄστεως καὶ τοὺς ἐκ Χυ....²¹⁰⁷

Δύστος: Ο δήμος ταυτίζεται με ἀσφάλεια²¹⁰⁸ με τὴν θέση E 10, τὸν κωνικό λόφο στις ὄχθες τῆς ἄλλοτε λίμνης Δύστου. (Βλ. IG, σελ. 160 καὶ Fachard 2012)

Εγω...: Ἐλλείπουν περαιτέρω στοιχεῖα πού θὰ συμπλήρωναν τὸ τοπωνύμιο.

Εξ Ἐνι...: Ἐλλείπουν περαιτέρω στοιχεῖα πού θὰ συμπλήρωναν τὸ τοπωνύμιο.

Εξ Ἐσχ...: δηλαδή *Ἐσχατιῶτις* ή *Ἐσχάτη*. Δεν τοποθετεῖται.

Ζαρη...: δηλαδή *Ζαρηκόθεν*, ἀπὸ τὸν δήμο *Ζάρηξ*. Αὐτὸς τοποθετεῖται με ἀσφάλεια στην περιοχή τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ζάρακες²¹⁰⁹, πού ἀποτελεῖ ἐπιβίωση τοῦ ἀρχαίου τοπωνυμίου. (Βλ. καὶ IG, σελ. 160).

Ἰστιάηθεν, Ἰστ..., Ἰστια...: δηλαδή *Ἰστιαεῖς*, ὁμώνυμος τοῦ ἀττικῶς δήμου. Τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν εκδότη κάπου ἀνάμεσα στις Ταμύνες καὶ τὰ Στύρα. Οἱ Ἑλβετοὶ τοποθετοῦν τὸν δήμο στὸν *χῶρο 2, Α* τοῦ χωριοῦ Τσακαῖοι, πλησίον τῶν Στύρων²¹¹⁰.

Κοτυλαιεῖς: Ταυτίζεται με τὴν περιοχή τοῦ Κοτυλαίου, δηλαδή τοῦ ὄρους Σερβούνη, ἀλλὰ δὲν εἶναι σαφές ἂν ἐννοεῖ τὴν δυτικὴ (πρὸς Ἑρέτρια) ή τὴν ἀνατολικὴ κλιτὸ τοῦ ὄρους (δηλαδή πρὸς *Τέμενος* καὶ *Ταμύνες*). Ἀντιθέτως ὁ Fachard τοποθετεῖ τὸν δήμο στὸν *χῶρο 4*, δηλαδή στην λεκάνη Βρύσης-Αὐλωναρίου²¹¹¹.

Ἀπὸ Κυλ...: Τοποθετεῖται κάπου στὸ Μεσόχωρο, πλησίον τοῦ Ἀλιβερίου, κατὰ τὸ εκδότη. Ο Fachard τὸν τοποθετεῖ στὸ Β τμήμα τῆς περιοχῆς ΠΕΖ'²¹¹².

Κωμαιεῖς: Τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν εκδότη, ἀκολουθώντας τὸν Παπαβασιλείου²¹¹³, στην Α κλιτὸ τοῦ ὄρους Ὀλυμπος, δηλαδή στην περιοχή τῆς Κύμης, με τὴν ὁποία τοποθέτηση συμφωνοῦμε καὶ ἐτυμολογικὰ ταυτίζεται²¹¹⁴. Δεν τοποθετοῦνται ἀπὸ τὸν Fachard²¹¹⁵.

²¹⁰³ Μαγκούτας (ἡμ. προσ. 23-5-2014)· Μαγκούτας (ἡμ. προσ. 24-5-2014)· Μαγκούτας (ἡμ. προσ. 25-5-2014).

²¹⁰⁴ Σκούρας (2003), σελ. 51, φωτ. 45-48.

²¹⁰⁵ Fachard (2012).

²¹⁰⁶ Fachard (2012).

²¹⁰⁷ IG, XII, 9, σελ. 241, ἀρ. 52.

²¹⁰⁸ Fachard (2012).

²¹⁰⁹ Fachard (2012).

²¹¹⁰ AntK, 2005, σχ. 1, σελ. 115 καὶ Fachard (2012).

²¹¹¹ Fachard (2012).

²¹¹² Fachard (2012).

²¹¹³ Παπαβασιλείου (1907), σ. 26.

Λακέθεν: δηλαδή *Λακείς* ή *Λάκη*²¹¹⁶. Τοποθετείται στη θέση του σύγχρονου χωριού Λόκα, κοντά στις Κονίστρες, δηλαδή μεταξύ Αύλωναρίου και Κύμης. Ο Fachard τοποθετείτην Λάκη στον Μεσοχώρο, στο ΒΑ τμήμα της λεκάνης του Νεοχωρίου²¹¹⁷. Δεν υπάρχουν δεδομένα που να οδηγούν σε ταύτιση με το συγκεκριμένο χωριό. Με δεδομένη την ένετοκρατία οποιαδήποτε θέση θα μπορούσε να χαρακτηρίζεται *loca*.

Μινθουντόθεν: δηλαδή ο *Μινθοῦς* (του *Μίνθουντος*). Τοποθετείται στην περιοχή του Δύστου. Στην επιγραφή IG, XII, 9, αρ. 241, σελ. 52, όπου αναφέρονται οί στρατιῶτες ἀνά περιφέρεια, πρώτα οί *ὀπλίται* και μετὰ οί *ψιλοί*, στην ίδια περιφέρεια ἀνήκουν ἐκεῖνοι ἀπὸ τὸν Δύστο, τὰ Στύρα, τὸν Ζάρηκα και τὸν Μινθοῦντα²¹¹⁸. Αὐτή ἡ περιφέρεια δὲν εἶναι οὔτε ὁ *Μεσόχωρος* που ἀκολουθεῖ (στρατιῶτες ἀπὸ Σπλη..., Πτέχες και Αφαρ...), οὔτε τὸ *Λαράσιον* που ἔχει σωθεῖ ἢ ὀνομασία, στὸ ὁποῖο ἀνήκαν στρατιῶτες ἀπὸ τὴν Οἰχαλία. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἡ κοντινὴ στὸ ἄστν περιφέρεια (μείζων περιοχή ΠΔΙ), ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὴν πρώτη στήλη (ἐξ ἄστεως, Δισμαρόθεν και Χυ...)

Ἐκ Μν..., Μ...: Ἐλλείπουν περαιτέρω στοιχεῖα που θὰ συμπλήρωναν τὸ τοπωνύμιο.

Ἐγ Νε...: *Νέδων*(;). Αναφέρεται στὴν *Ἀλεξάνδρα* του Χαλκιδέως Λυκόφρονος, στ. 374. Ἀνήκε στὸ *Λαράσιον* (χώρος 5), ὅπου και ἡ *Οἰχαλία*, τὸ ὁποῖο ὁ Fachard τοποθετεῖ στὴν ΒΑ στενὴ λεκάνη τῆς περιοχῆς τῆς Κύμης²¹¹⁹.

Οἰνόη: Τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν ἐκδότη στὴν περιοχή τῶν ἐξαιρετικὰ γόνιμων ἀγρῶν, ὅπου οἱ ἀμπελῶνες, μεταξύ Ἀλιβερίου και Κύμης. Ὁ Fachard τὴν τοποθετεῖ και αὐτὴν στὸν χώρο 5²¹²⁰. Δὲν εἶναι βέβαιον που μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ.

Οἰχαλία: Ὁ Πausanias τὴν τοποθετεῖ ἐν *Σκίῳ μοῖρα τῆς Ἐρετρικῆς* (IV, 2, 3). Ὁ Fachard τὴν τοποθετεῖ κοντὰ στὴν Οἰνόη, στὴν λεκάνη τῆς Κύμης²¹²¹. Ἡ *μοῖρα Σκίος* ἢ *Σκίον* πρέπει νὰ ταυτισθεῖ με τὸ *Λαράσιον* τῆς επιγραφῆς 241, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται οἱ ἔφηβοι τῆς Οἰχαλίας στὴν επιγραφή²¹²². Ὑπάρχει νησί του Αἰγαίου Σκίος, με τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει σχέση σίγουρα. Ὅμως ἡ *Σκίος* μᾶλλον ἔχει πάρει τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ ψάρι *σκίος* ἢ *σκιός*, ὅπως λέγεται σήμερα. Ἄν θεωρήσουμε τὴν λεκάνη αὐτὴν παραθαλάσσια, πρέπει νὰ τὴν τοποθετήσουμε σὲ *μοῖραν* τῆς ἔρετρικῆς που βρίσκεται βορειῶς τῆς λεκάνης τῶν Ταμυνῶν. Ἡ μόνη λεκάνη που προσφέρεται γιὰ τὴν ταύτιση αὐτὴν εἶναι ἐκεῖνη τῆς Κύμης. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση ὁ *Μεσόχωρος* εἶναι ἡ λεκάνη του Ἀλιβερίου-Νεοχωρίου, ἡ ὁποία βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν λεκάνη τῶν Ταμυνῶν-Αύλωναρίου και σὲ ἐκείνην Ὁξυλίθου-Κύμης βορειότερα.

Πανα..., Παν...: Ἐλλείπουν ἄλλα στοιχεῖα.

Παρθενιόθεν: δηλαδή Παρθένιον. Τοποθετεῖται στὴν ἄμεση περιοχή του σύγχρονου χωριού Παρθένι, στὴν ΒΑ κλιτὸ του Σερβουνίου²¹²³. Κατὰ τὸν Στέφανο Βυζάντιο: *Παρθένιον, πόλις Εὐβοίας· ἔστι δὲ και Θράκης· τὸ ἐθνικὸν Παρθένιος και Παρθενιεύς*. Ἐνῶ ὁ σχολιαστής του

²¹¹⁴ Πολίτες ἀπὸ αὐτὸν τὸν δῆμο ἀναφέρονται σὲ πολλές επιγραφές πολιτῶν ἀπὸ τὸ ἴδιον του Απόλλωνος Δαφνηφόρου και ἀπὸ ἄλλου. Στὴν επιγραφή IG, XII, 9, αρ. 249, σελ. 64 ἀναγράφονται σὲ ὀργανωμένη μορφή τὰ ὀνόματα δημοτῶν ἀπὸ διάφορους δήμους: *Βουδιόθεν, Ὠρώπιοι, Ἰστιαεῖς, Κωμαιοῖς*.

²¹¹⁵ Fachard (2012).

²¹¹⁶ Fachard (2012).

²¹¹⁷ Fachard (2012).

²¹¹⁸ Fachard (2012).

²¹¹⁹ Fachard (2012).

²¹²⁰ Fachard (2012).

²¹²¹ Fachard (2012).

²¹²² IG, XII, 9, αρ. 241, σελ. 52

²¹²³ Fachard (2012).

Πινδάρου, σχολιάζει για τὸν IV Ὀλυμπιόνικο τοῦ Πινδάρου, στ. 149: καὶ ἐν Εὐβοίᾳ παρθένος ἐκαλεῖτο καὶ ὁ ποταμὸς Παρθένιος, ὃς Ἰμβρασος ἐκλήθη.

Περαιόθεν, Περαιεῖς: δηλαδὴ ἀπὸ τὸν δῆμο τῆς Περαιίας. Τοποθετεῖται στὴν περιοχὴ τῶν Ταμυνῶν.

Πετρ..., Πετρῆθεν: δηλαδὴ ἀπὸ τὸν δῆμο τῆς Πέτρας ἢ τῶν Πετρῶν. Ταυτίζεται μὲ τὴν μικρὴ λεκάνη τῶν Πετριῶν (λεκάνη ΠΕΖ') πού ἀποστραγγίζεται Α πρὸς τὸ Αἰγαῖο, ὅπου ὁ Fachard τοποθετεῖ τὶς Γρύγχες²¹²⁴.

Ἐκ Πλα...: συμπληρώνεται Πλαταιῶν. Ὁ δῆμος αὐτὸς τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν ἐκδότη στὸν Ὠρωπό, τὸν ὁποῖο ἡ Ἐρέτρια ἤλεγχε κατὰ διαστήματα σὲ ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ἱστορίας της. Οἱ δημότες τῆς λεκάνης τοῦ Ὠρωποῦ κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ, στὴν ὁποία χρονολογοῦνται οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς σωζόμενες ἐπιγραφές δημοτῶν, ἀνήκουν στὴν μοῖρα τῶν Ταμυνῶν.

Πτεχ..., Πτε...: συμπληρώνεται Πτέχαι, Πτεχῆθεν: φτωχὸς δῆμος, ὁ ὁποῖος ὑποφέρει ἀπὸ κάποιο ἔλος, τὸ ὁποῖο ἀναλαμβάνει νὰ ἀποξηράνει ὁ μηχανικὸς Χαιρεφάνης ἀπὸ τὴν Χαλκίδα. Τοποθετεῖται καὶ αὐτὸς ὁ δῆμος ἀπὸ τὸν ἐκδότη στὸν Μεσόχωρον, πλησίον τῶν Ταμυνῶν. Ὁ Fachard τοποθετεῖ τὸν δῆμο στὴν θέση περὶ τοῦ Ἀλιβερίου, στὸν Μεσόχωρον, δηλαδὴ τὰς νέας τῆς ἐρετρικῆς κατὰ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ. Ἐμεῖς διακρίνουμε τὴν περιοχὴ τοῦ Ἀλιβερίου ἀπὸ τὴν μοῖρα τῶν Ταμυνῶν, τὴν ὁποία ταυτίζουμε μὲ τὴν λεκάνη τοῦ Αὐλωναρίου, συμφωνώντας μὲ τὸν Fachard²¹²⁵. Κατὰ συνέπειαν ἢ ἐν Πτέχαις λίμνη ἢ ἔλος πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν ἐδῶ. Ἴσως πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆι σὲ κάποιο ἀποξηραμένο τὸν περασμένο αἰῶνα ἔλος, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐκτεταμένο. Ἄν ἀποξηραίνονταν, ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς πού θὰ προέκυπτε, θὰ ἀπέφερε στὸν Χαιρεφάνη γιὰ πολλὰ χρόνια σημαντικὰ ἔσοδα, καὶ κατόπιν στὴν πόλη τῶν Ἐρετριέων²¹²⁶.

Ραφι...: Ἴσως ταυτίζεται μὲ τὴν θέση τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Ραπταῖοι Ν τῶν Ζαράκων.

Σπλη..., Σπληδών: Σπληδών, Ἀσπληδών. Τοποθετεῖται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἐκδότη στὸν Μεσόχωρον, πλησίον τῶν Ταμυνῶν. Ἄν τοποθετήσουμε τὸν Μεσόχωρον Ν τῆς λεκάνης τῶν Ταμυνῶν, θὰ ἀνῆκε στὴν περιοχὴ Αὐλωναρίου.

Στύρ..., Στυρεῖς: ὁ δῆμος τῶν Στυραίων. (Βλ. IG, XII, 9, σελ. 160 καὶ Fachard 2012). Τὰ Στύρα κατὰ τὸν 4^ο π.Χ. αἰῶνα εἶχαν ἐνσωματωθῆι στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια. Ἡ ἐνσωμάτωσή τους πρέπει νὰ τοποθετηθῆι ἀνάμεσα στὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ στὴν ἴδρυση τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὸ 378 π.Χ., ἀφοῦ τὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς στήλης σώζεται ἀναφέροντας: Χαλκιδεῖς, Ἐρετριεῖς, Ἀρεθόσιοι, Καρύστιοι, χωρὶς δηλαδὴ νὰ ἀναφέρονται τὰ Στύρα ὡς ἀνεξάρτητη πόλη.

Τάμυνα, Τάμυναι, Τάμ...: πρόκειται γιὰ τὴν πόλη Τάμυναι πού ἐντοπίζεται στὴν περιοχὴ τοῦ Αὐλωναρίου, πολὺ κοντὰ στὸ ἴδιο τὸ Αὐλωνάρι²¹²⁷. (Βλ. IG, XII, 9, σελ. 161).

Τέ...: συμπληρώνεται Τέμενος, καὶ τοποθετεῖται στὴν περιοχὴ τῆς Ἀμαρύνθου. Ταυτίζεται ἀπὸ τὸν ἐκδότη μὲ τὴν περιοχὴ Τέμενος, γραφὴ πού παραδίδουν οἱ κώδικες καὶ διορθώνει ὁ Valckernaer σὲ Ταμύνας στὴν ὁποία εἶχαν ἀποβιβασθῆι οἱ Πέρσες τὸ 490 π.Χ.²¹²⁸. Οἱ ἐπόμενες ἐκδόσεις τοῦ Ἡροδότου υἱοθετοῦν τὴν διόρθωση τοῦ Valckernaer, ὅπως αὐτὴ τῆς Ὁξφόρδης τοῦ Hude. Ἄν ὄντως ἡ παραλιακὴ θέση τῆς ἐρετρικῆς λεγόταν Τέμενος θὰ μπορούσε νὰ ταυτισθῆι μὲ τὸ ΤΕ τῶν ἐπιγραφῶν, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ συμπληρωθῆι ὡς Τέμενος. Ἄν ὅμως ὄντως

²¹²⁴ Fachard (2012).

²¹²⁵ Fachard (2012).

²¹²⁶ Πρόκειται γιὰ ἐπιγραφὴ πού βρέθηκε στὴν Χαλκίδα. Βλ. AM, τ. 24, σ. 467.

²¹²⁷ Fachard (2012).

²¹²⁸ Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VI, 101: (Οἱ Πέρσαι) πλέοντες κατέσχον τὰ νέας τῆς ἐρετρικῆς χώρας κατὰ Τέμενος καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια.

ἀποδειχθεῖ ἀπὸ νέα στοιχεῖα πὸν μπορεῖ νὰ ἔλθουν στὸ φῶς τὰ ἐπομενα χρόνια, ὅτι τὴν θέση τῆς ἐρετρικῆς πὸν ἀποβιβάστηκαν οἱ Πέρσες τὴν ἔλεγαν ὄντως *Τέμενος*, ὅπως πιστεύουμε, τότε θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν παραλιακὴ ζώνη ἀνατολικῶς τῆς Ἐρετρίας. Πόσο κοντὰ ὅμως ἢ πόσο μακριὰ ἀπὸ τὸ πολιτικὸ κέντρο; Ποιὲς εἶναι οἱ πιθανότερες τοποθεσίες καὶ σὲ ποιά λεκάνη ἀπὸ τὶς δύο, τὴν λεκάνη τῆς ἐρετρικῆς πεδιάδας, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Fachard²¹²⁹ (μείζων περιοχὴ ΠΔΕΠ') ἢ τὴν παραλία τῆς λεκάνης τοῦ Ἀλιβερίου (περιοχὴ ΠΕΑ');

Ὁ Ἡρόδοτος ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι οἱ Ἐρετριεῖς ἀντιλήφθηκαν πῶς ἡ ἐκστρατεία στρεφόταν ἐναντίον τους ὅταν εἶχαν ἤδη οἱ Πέρσες ὑποδουλώσει τὴν Κάρυστο. Στὴν συνέχεια οἱ Ἐρετριεῖς ἔστειλαν μῆνυμα στὴν Ἀθήνα, προφανῶς μὲ ταχύπλοο, ἐνημερώνοντας τοὺς Ἀθηναίους γιὰ τὰ γεγονότα καὶ ζητώντας βοήθεια. Οἱ Ἀθηναῖοι συνεδρίασαν καὶ ἀποφάσισαν νὰ στείλουν σὲ βοήθεια τῆς Ἐρετρίας τοὺς 4000 κληρούχους τοῦ ληλαντίου πεδίου, οἱ ὁποῖοι πράγματι ἔφτασαν στὴν Ἐρέτρια λίγὸ πρὶν ἔρθουν οἱ Πέρσες. Ὁ Ἐρετριεὺς Αἰσχίνης Νόθωνος πληροφόρησε τοὺς κληρούχους ὅτι ἄλλοι Ἐρετριεῖς σκέφτονταν νὰ φύγουν στὰ βουνὰ καὶ ἄλλοι νὰ προδώσουν τὴν πόλη στοὺς Πέρσες, (ὅπως καὶ ἔγινε.) Τοὺς κατέστησε δηλαδὴ σαφὲς ὅτι δὲν ὑπῆρχε περίπτωση νὰ σωθεῖ ἡ πόλη. Τότε ἐκεῖνοι διαπεραιώθηκαν στὸν Ὠρωπὸ καὶ σώθηκαν. Ὅταν ἔφτασαν οἱ Πέρσες, εἶχε ληφθεῖ ἀπόφαση νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν πόλη ἀμυνόμενοι στὸ τεῖχος. Καὶ πρέπει νὰ ἦταν ἰσχυρὸ αὐτὸ τὸ τεῖχος, καὶ ἀρκετοὶ οἱ ὑπερασπιστὲς του γιὰ νὰ ἀντέξει ἡ Ἐρέτρια ἕξι μέρες πολιορκία καὶ περσικὲς ἐπιθέσεις! Τότε, τὴν ἔβδομη μέρα, οἱ ἐπιφανεῖς πολῖτες *Εὐφορβὸς ὁ Ἀλκιμάχου* καὶ *Φίλαγρος ὁ Κυνέω* προφανῶς ἀνοιξαν τὶς πύλες καὶ ἡ πόλη ἔπεσε μὲ προδοσία²¹³⁰.

Οἱ Πέρσες προφανῶς δὲν πῆγαν κατ' εὐθείαν στὴν Ἐρέτρια, πιθανῶς γιὰ νὰ μὴν ἐμποδιοτοῦν κατὰ τὴν ἀπόβαση ἀπὸ τὸ ἐρετριακὸ ἰππικὸ καὶ ἴσως τὸ πεζικὸ. Εἶχαν μαζί τους ἕναν καλὸ ὁδηγὸ, πὸν μποροῦσε νὰ τοὺς πάει ὅπου ἠθελε, τὸν ἐξόριστο τύραννο τῶν Ἀθηνῶν *Ἰππίην τὸν Πεισιστράτου*, ὁ ὁποῖος εἶχε ζήσει παλαιότερα ἀρκετὰ χρόνια στὴν Ἐρέτρια μὲ τὸν πατέρα του. Αὐτὸς τοῦ πῆγε σὲ μία παραλία ὅπου θὰ μποροῦσαν ἀποβιβασθοῦν μὲ ἀσφάλεια, προφανῶς γιὰτὶ βρισκόταν σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια, καὶ νὰ ἀναπτύξουν τὸ πεζικὸ καὶ τὸ ἰππικὸ τους (τὸ ὁποῖο ἦταν καὶ ἐτερόκλητο καὶ πολεμοῦσε μὲ διαφορετικὰ ὄπλα, ὀργανωμένο κατὰ ὁμάδες).

Ἄν δεχθοῦμε ὅτι ὑπάρχει πιθανότητα νὰ ἀποβιβάστηκαν οἱ Πέρσες στὸ Α ἄκρο τῆς ἐρετρικῆς πεδιάδας (μείζων περιοχὴ ΠΔΠ'), θὰ τοποθετούσαμε τὶς ἀναφερόμενες ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο θέσεις (*Τέμενος*, *Χοιρέαι*, *Αἰγίλια*) στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Ἀμαρύνθου. Ἡ ἴδια ἡ θέση τῆς Ἀμαρύνθου δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομαθεῖ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο σκέτο *Τέμενος*, ἐννοώντας τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας, διότι ἡ ἴδια ἡ θέση ὀνομαζόταν *Ἀμάρυνθος*, ἐνῶ τὸ Ἀρτεμίσιο ὀνομαζόταν καὶ ὀριζόταν ὡς *ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Ἀμαρυσίας*. Θὰ μποροῦσε βεβαίως νὰ βρεθεῖ καὶ κάποια ἐπιγραφή πὸν νὰ γράφει *τέμενος τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Ἀμαρυσίας*, ἀλλὰ οἱ Ἐρετριεῖς δὲν ἀναφέρονταν σὲ αὐτὸ τὸ ἱερὸ μόνο μὲ τὸν ὄρο *τέμενος*, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὰ σωζόμενα κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν. Ἐπομένως, ἡ πρόκειται γιὰ γνωστὸ ἱερὸ ἄλλης περιοχῆς, τὸ ὁποῖο θὰ εἶχε ἐπικρατήσει νὰ ἀποκαλεῖται ἀπλῶς *τέμενος*, ἢ πιθανότερα εἶχε γίνει ἤδη πλέον τοπωνύμιο, ἂν βεβαίως δὲν ἔχει γίνει παλαιογραφικὸ λάθος, ὅπως ἔχει ὑποστηρίξει ὁ Valkenaer, ὅποτε δὲν πρόκειται γὰ τὸ *Τέμενος*, ἀλλὰ γιὰ τὰς Ταμύνας. Ἄρα, ἂν οἱ Πέρσες εἶχαν ἀποβιβασθεῖ στὴν περιοχὴ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας θὰ ἔπρεπε νὰ γράφει ὁ Ἡρόδοτος κατ' Ἀμάρυνθον.

Ὅλο τὸ Α τμήμα τῆς ἐρετρικῆς μέχρι τὴν Ἀμάρυνθο καὶ τὸ Σερβοῦνι-Κοτύλαιο εἶναι ὀρατὰ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ Καστελλιοῦ, τῆς ἀκροπόλεως δηλαδὴ τῆς *Ἐρετρίας*. Ἄν οἱ Πέρσες πῆγαιναν ἐντὸς τῆς λεκάνης αὐτῆς νὰ ἀποβιβασθοῦν θὰ γίνονταν ἄμεσα ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια καὶ θὰ παρενοχλοῦνταν ἀποβιβαζόμενοι ἢ θὰ ἀπλῶς θὰ ἀποτύγχαναν στὸν αἰφνιδιασμό. Ἡ ἀπόβαση στὸν Μαραθῶνα καὶ ὄχι στὸ Φάληρο λίγες μέρες ἀργότερα ὑποκρῦπτει ἀνάλογο σχεδιασμό.

Ἡ Ἀμάρυνθος ἀπέχει ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια περίπου 7 χλμ. Ἡ τοποθέτηση τῶν θέσεων τοῦ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος ἀνάμεσα στὴν Ἀμάρυνθο καὶ στὴν Ἐρέτρια, δηλαδὴ σὲ λιγότερο ἀπὸ 6

²¹²⁹ Fachard (2012).

²¹³⁰ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 99-101.

χλμ, κάπου 4-6 χλμ. από το τείχος του Άστεως, δεν ήταν σε καμία περίπτωση απόσταση ασφαλείας. Σήμερα ένα λεωφορείο από το κέντρο της Αμαρύνθου μέχρι το κέντρο της Ερέτριας κάνει 10 λεπτά της ώρας. Για να φτάσει το έρετριακό ίππικό σε μία απόσταση 5 χλμ. Α θα ήθελε το πολύ 20 λεπτά. Άρα οι θέσεις αυτές δεν μπορούν να τοποθετηθούν Δ της Αμαρύνθου. Θα μπορούσαν άραγε να τοποθετηθούν ανάμεσα στην Αμάρυνθο και το Κοτύλαιον, φυσικό όριο της περιοχής με την περιοχή του Αλιβερίου;

Αν τοποθετούσαμε εκεί τις θέσεις αυτές, τότε το έρετριακό ίππικό θα έκανε μισή ώρα περίπου να φτάσει, άρα και πάλι θα έφτανε γρήγορα. Επί πλέον, η αποστολή του μηνύματος στην Αθήνα, ή απόφαση της εκκλησίας του δήμου, ή εντολή στους κληρούχους του Ληλαντίου πεδίου να σπεύσουν σε βοήθεια των Έρετριέων και η άφιξη των κληρούχων συντεταγμένων σε σώμα σίγουρα άπαιτησε χρόνο. Οί τέσσερις χιλιάδες Αθηναίοι κληρούχοι διήνυσαν μία απόσταση 15 περίπου χλμ. και μάλλον πρόκειται για όπλιτικό σώμα. Θα ήταν έντυπωσιακό να ήταν το σώμα αυτό τέσσερις χιλιάδες ίππείς και θα ήταν εξαιρετικά αξιόμαχο και αποτελεσματικό! Αλλά τα νούμερα αυτά για ίππικό αυτήν την εποχή (και μάλιστα κληρούχων οί όποιοι μάλιστα βρέθηκαν στο Ληλάντιο πεδίο επειδή δεν είχαν γή προηγουμένως, άρα δεν είχαν και σχέση με τους αριστοκρατικούς οίκους των Αθηνών) είναι μάλλον άπίθανα.

Το πιθανότερο λοιπόν είναι ότι πρόκειται για σώμα όπλιτών, οί όποιοι, μετά τις συνεννοήσεις, περπάτησαν απόσταση 15 χλμ. μέχρι την Ερέτρια. Μάλιστα πρόλαβαν και μπήκαν σε πλοία και πέρασαν απέναντι στον Ωρωπό πριν έρθουν οί Πέρσες! Άρα οί Πέρσες είχαν αποβιβασθεί σε απόσταση μεγαλύτερη των 15 χλμ. Α της Ερέτριας, ώστε να αποβιβασθούν με ασφάλεια και να φθάσουν συντεταγμένα μέχρι την Ερέτρια με όλα τους τα σώματα. Αν μετρήσουμε στο χάρτη απόσταση από την κοίτη του Λήλαντος μέχρι την Ερέτρια, σε άλλη τόση απόσταση Α βρίσκονται τα όρια της έρετριακής πεδιάδας και το Σερβούνι-Κοτύλαιο. Άλλωστε ή σύγχρονη με την συγκρότηση του πολιτικού κέντρου της Ερέτριας από το 800 μέχρι το 700 π.Χ. άκμή του Αρτεμισίου της Αμαρύνθου (δηλαδή ή θέση Παλαιοεκκλησιές), με τις επιθέσεις των Χαλκιδέων από τα Δ, καθιστούν άπίθανο να μην είχε φτάσει ή επικράτεια της Ερέτριας μέχρι το φυσικό όριο του όρους Σερβούνι-Κοτύλαιο μέχρι το 700 π.Χ. Άρα σε ό,τι άφορα την λεκάνη ΠΔΙΙ, δεν φαίνεται σε καμία περίπτωση πιθανό ότι άποτελούσε το άνατολικό κομμάτι της το 490 π.Χ. νέας μοίρας της έρετριακής. Ποιές ήταν όμως αυτές οί νέες περοχές που είχε ένσωματώσει στην επικράτειά της τότε προσφάτως, στίς όποιες αποβιβάστηκαν οί Πέρσες;

Οί θέσεις *Τέμενος* (ή *Ταμύνες*), *Χοιρέαι*, *Αιγίλια*, όπως μάς πληροφορεί ό Ηρόδοτος άνηκαν στίς νέες χώρες (ή μοίρες) της έρετριακής, που είχαν δηλαδή σχετικά πρόσφατα το 490 π.Χ. ένσωματωθεί στην επικράτεια της Ερέτριας, πιθανώς κατά το β' ήμισυ του 6ου αιώνα π.Χ., όποτε τοποθετείται χρονολογικώς ή μέγιστη άκμή της πόλεως. Τότε είχε οικοδομηθεί ό ΥΑΡ δωρικός περίπτερος ναός του Απόλλωνος Δαφνηφόρου και ό λιμενοβραχίονας. Τότε τοποθετείται και ή θαλασσοκρατορία της Ερέτριας (505-490 π.Χ.) Άρα ή ΥΑΡ Ερέτρια είχε φτάσει στο άπώγειο της ισχύος της και τότε περίπου (6ο αιώνα π.Χ.) είναι πιθανό ότι έπεκτάθηκε ποι άνατολικά, ένσωματώνοντας στην επικράτειά της άλλες μικρότερες πόλεις κράτη που πριν ήταν ανεξάρτητες. Γι' αυτό οί θέσεις ή περιοχές *Τέμενος* (ή *Ταμύνες*), *Χοιρέαι*, *Αιγίλια* πρέπει να τοποθετηθούν Α του Σερβουνίου-Κοτυλαίου. Που όμως;

Λίγο Α και μέσα στην ευρύτερη λεκάνη του Αλιβερίου (άρχαιων *Ταμυνών*) είναι ή *Κακία Σκάλα*, άγκυροβόλιο σε στενή και βραχώδη άκτή, όπου είναι άπίθανο να πήγε ό Ίππίας τους Πέρσες να κατεβάσουν τα άλογά τους! Η μόνη πρόσφορη άκτή για άπόβαση του περσικού ίππικού και λοιπού στρατού ξηράς υπό τον Δάτη και τον Αρταφέρνη είναι ή παράκτια πεδιάδα της λεκάνης του Αλιβερίου, (ΝΔ του οικισμού και πολιτικού κέντρου των *Ταμυνών*, το όποιο παλαιότερα, πιθανώς μέχρι τον 6ο π.Χ. αιώνα, ήταν το πολιτικό κέντρο της ανεξάρτητης πόλεως κράτους των *Ταμυνών*, που τοποθετούμε όμως στην λεκάνη του Αύλωναρίου). Μία απόσταση τέτοια παρείχε ασφάλεια στους Πέρσες προκειμένου να κάνουν την άπόβασή τους, να συνταχθούν και να προχωρήσουν συντεταγμένα προς την Ερέτρια.

Αν τώρα δεν υπάρχει παλαιογραφικό λάθος και είναι όντως *Τέμενος* ή όνομασία της θέσεως (έφ' όσον αυτό άποδειχθεί με νέα δεδομένα), πρέπει να θεωρήσουμε ότι πρόκειται περι

παράκτιας θέσεως στην πεδιάδα της Λεκάνης του Αλιβερίου, όπου υπήρχε κάποιο τέμενος ή είχε υπάρξει κατά το παρελθόν, ή αναγνώριζαν κάποιον μυκηναϊκό τάφο ως τέμενος, πάντως το προσηγορικό όνομα φαίνεται ότι είχε γίνει πλέον το 490 π.Χ. τοπωνύμιο. Το ΤΕ τῶν ἐπιγραφῶν πιθανότατα συμπληρώνεται ως Τέμενος, καὶ μᾶλλον πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ σὲ αὐτὴν τὴν λεκάνη. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὡς πιθανότερη τὴν διόρθωση τοῦ Valckenaer κατὰ Ταμύνας καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια, (ἐννοώντας, ὄχι τὸ ἴδιο τὸ κέντρο τῶν Ταμυνῶν, τὸ ὁποῖο βρισκόταν σὲ λόφο, ὅπου τὸ σημερινὸ Αλιβέρι, ἀλλὰ τὴν παράκτια ζώνη τῆς ἐπικρατείας του), ἂν δὲν υπάρξει ἄλλη φιλολογικὴ ἢ ἐπιγραφικὴ πηγὴ ποὺ νὰ μὴν ἀφήνει περιθώρια ἀμφισβήτησης.

Ἐκ Τή[νου], Ἐκτη (ς): Δὲν ἀναγνωρίζεται μὲ βεβαιότητα οὔτε τὸ τοπωνύμιο.

Φάλληθεν: δηλαδὴ Φάλλα. Ὁ Ἡσύχιος γράφει: Φάλλα ἄκρα. Γνωρίζουμε τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Ἀμάρυνθο τοῦ ἀναθήματος τοποῦ ἔκανε ὁ Ὡρωπιᾶδης Βιόττου²¹³¹, ὁ ὁποῖος ταυτίζεται μὲ τὴν ἐπιγραφή δημοτῶν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου ποὺ ἀναφέρει τὸν Ὡρωπιᾶδῃ Βιόττου Φαλλ.²¹³² Ὁ Baumeister βασισμένος στὸν Κλαύδιο Πτολεμαῖο (III, 15) τὸ συνδέει μὲ τὴν Φαλασσία ἄκρα, κοντὰ στοὺς Ὠρεούς. Μᾶλλον δὲν συνδέεται. Πιὸ λογικὴ εἶναι ἡ πρόταση τοῦ ἐκδότη νὰ τοποθετηθεῖ τὸν δῆμο κοντὰ στὴν Ἀμάρυνθο (περιοχὴ σημ. Βάθειας). Ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὴν στενὴν περιοχὴ τῆς Ἀμαρύνθου. Θὰ μπορούσε νὰ κάνει ἓνα ἀφιέρωμα στὴν Ἀπολλώνεια τριάδα στὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἱερὸ, τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς ἐρετρικῆς ἐπικρατείας²¹³³.

Φηγουντόθεν, Φηγ..., Φηγόεις: δηλαδὴ Ὁ δῆμος τοῦ Φηγοῦντος (< Φηγοῦς < Φηγόεις). Τὸ τοπωνύμιο παράγεται ἀπὸ τὸ προσηγορικὸ ὄνομα δένδρου φηγός, τὸ ὁποῖο σημαίνει ὄξυά. Ὁ φηγόεις > φηγούς τόπος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ εἶναι γεμάτος ὄξυές²¹³⁴. Ὑπάρχει σήμερα παραλία Φηγιάς ἢ Φυγιάς κοντὰ στὸ Μαρμάρι, σὲ λεκάνη νοτιότερη ἐκείνης τῶν Στύρων, ποὺ ἀνήκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Καρύστου. Ἄλλη θέση μὲ τοπωνύμιο ποὺ μοιάζει εἶναι ἡ θέση Φυγὲς κοντὰ στὸ χωριὸ Τριάδα. Ἡ θέση αὐτὴ, ἂν ὄντως εἶναι ἐπιβίωση ἀρχαίου τοπωνυμίου ποὺ σχετιζόταν μὲ φηγούς, δηλαδὴ ὄξιές, δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸν δῆμο τῆς ἐρετρικῆς, διότι κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ὅπου χρονολογοῦνται οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες μας ἀνήκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας (περιοχὴ ΠΔΙ). Σίγουρα ἦταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἓνας δῆμος τῆς ἐρετρικῆς δίπλα σὲ ἓνα δάσος ἀπὸ ὄξιές, ἀλλὰ δὲν ξέρουμε ποῦ. Ὁμώνυμος δῆμος τοῦ ἀττικοῦ Φηγοῦντος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἐλλεῖπει ἄλλων στοιχείων.

Ἐκ Φηραιῶν: δηλαδὴ ὁ δῆμος Φηραῖαι. Ἐλλεῖπει ἄλλων στοιχείων δὲν μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ.

Φλιε..., Φλι..., Φλιεῦθεν: δηλαδὴ ὁ δῆμος Φλιουῶς ἢ Φλιεῖς. Ἐλλεῖπει ἄλλων στοιχείων δὲν μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ.

Ἐκ Χα...: Ἐλλεῖπουν ἄλλα στοιχεῖα.

Χοιρήθεν, Χοίραιαι, Χοι...: δηλαδὴ αἱ Χοιραῖαι τοῦ Ἡροδότου²¹³⁵. Τοποθετοῦνται ἀπὸ τὸν ἐκδότη πλησίον τοῦ Τεμένους, δηλαδὴ στὴν περιοχὴ τῆς Ἀμαρύνθου, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸν Fachard²¹³⁶. Πρέπει νὰ τὸν τοποθετήσουμε στὴν μείζονα περιοχὴ ΠΕ', στὴν λεκάνη τοῦ Αλιβερίου²¹³⁷.

²¹³¹ IG, XII, 9, ἀρ. 142, σελ. 31.

²¹³² IG, XII, 9, ἀρ. 245, ἀράδα 421, σελ. 58.

²¹³³ Μάλιστα τὸ ὄνομα τοῦ ἀναθέτη παραπέμπει ἐτυμολογικὰ στὴν λέξη Ὡρωπός, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα κύρια ὀνόματα Ὡρωπίνης, Ὡρόπιχος, Ὡρωπόδαρος, Ὡρωποκλῆς. Βλ. σχετικῶς: IG, XII, 9, Nomina virorum et mulierum, σελ. 207.

²¹³⁴ Σχετικὰ μὲ τὸ δένδρο ὄξυά βλ.: <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%BE%CE%B9%CE%AC>

²¹³⁵ Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VI, 111: (Οἱ Πέρσαι) πλέοντες κατέσχον τὰ νέας τῆς ἐρετρικῆς χώρας κατὰ Τέμενος καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια.

Χύτ...: συμπληρώνεται *Χύτριον*. Θεωρεί ο εκδότης ότι ήταν δήμος στο νότιο τμήμα της έρετρικής επικράτειας.

Εξ Ώου: δηλαδή ο δήμος Ώου. Έλλείπει άλλων στοιχείων δέν μπορεί να τοποθετηθεί.

Ωρωπ... , Ωρωπόθεν: δηλαδή ο δήμος του Ωρωπού. Τοποθετείται με ακρίβεια στην παραθαλάσσια λεκάνη της Ωρωπίας, ή όποια έλεγχόταν κατά διαστήματα και κατά την ΕΛ έποχή από την Έρέτρια. Αντιθέτως ο Fachard τόν τοποθετεί γεωγραφικώς στην λεκάνη Αύλωναρίου-Βρύσης-Όξυλίθου²¹³⁸. Έμεις θεωρούμε ότι δέν υπήρχε εϋβοϊκός Ωρωπός, ή βιβλιογραφική έρευνα για τόν όποιο μάλλον μέρδεψε και τόν Στέφανο Βυζάντιο, αλλά πιθανώς, όταν ένωματώθηκε για ένα διάστημα ή Ωρωπία στην έρετρική, εντάχθηκε σε ένα από τὰ προϋπάρχοντα διοικητικά διαμερίσματα.

3) Έξέταση τών επί μέρους περιοχών τής περιοχής ΠΔΕ2'.

Περιοχή ΠΔΕ2' : Περιοχή Μαλακώντα-Έρετρίας-Αμαρύνθου-Γυμνού.

Δ30: Αγ. Ανδρέας:

I) Φυσική περιγραφή: Λίγα χλμ. Α του Λινοβροχίου και 500μ. Ν τής επαρχιακής οδού Χαλκίδας-Έρετρίας βρίσκονται οί δύο εκκλησίες του Αγ. Ανδρέα, όπου και ο σύγχρονος οικισμός.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Στην πλαγιά του χαμηλού λόφου έχουν βρεθεί κλασσικά, έλληνιστικά και ρωμαϊκά λείψανα κατοικήσεως. Πρόκειται για τέσσερις τάφους κλασσικής έποχής, κτιστή δεξαμενή, λίθινο έλαιοπιεστήριο, όστρακα και κεραμίδες²¹³⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Προφανώς πρόκειται για θέση κατοίκησης ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ έποχής, θέση δηλαδή μιās κώμης, ενός μικρού οικισμού και ενός νεκροταφείου.

Δ31α' : Μαλακώντας:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση 5 χλμ. Δ τής Έρετρίας επί τής επαρχιακής οδού Χαλκίδας – Έρετρίας.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω σε σημείο που βρίσκεται 4 χλμ. ΒΔ τής Έρετρίας βρέθηκαν δύο πρώιμα γεωμετρικά άγγεϊα, χρονολογούμενα στο διάστημα 875-850 π.Χ. ²¹⁴⁰. Κοντά στον δημόσιο δρόμο ανασκάφηκε όρθογώνιας κατόψεως κτίριο 4^{ου} π.Χ. αϊώνα²¹⁴¹. Έδω ανασκάφηκε τάφος 5^{ου} π.Χ. αϊώνα²¹⁴², ήμικατεστραμμένοι τάφοι 3^{ου} και 2^{ου} αϊώνα π.Χ. και έντοπίσθηκαν έπιτύμβιες στηλες ίδιας έποχής που εκτιμάται ότι ανήκαν σε έλληνιστικό νεκροταφείο²¹⁴³. Επίσης ανασκάφηκαν πέντε κεραμοσκεπείς τάφοι πρώιμου ρωμαϊκής έποχής²¹⁴⁴. Επίσης τó 1890 στο κτήμα Κ. Θεοδώρου ανασκάφηκε αρχαίος τάφος, που χαρακτηρίσθηκε ως τάφος του Άριστοτέλη²¹⁴⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση που κατοικείται κατά τὰ ΓΕ, ΚΛ, ΕΛ, και ΡΩ χρόνια. Από τόν 5^ο αϊώνα μέχρι τὰ ΡΩ χρόνια είναι βέβαιη ή χρήση του χώρου ως νεκροταφείου. Πλησίον αυτού θά βρισκόταν ο οικισμός μιās κοντινής, περιοικίδος οϋσιαστικά κώμης τής έρετρικής, πολύ κοντά στο πολικικό κέντρο τής Έρετρίας, δηλαδή στο άστυ.

Δ31β' : Μαλακώντας: Καμάρα:

²¹³⁶ Fachard (2012).

²¹³⁷ Βλέπε σχετικά τόν δήμο ΤΕ...

²¹³⁸ Fachard (2012).

²¹³⁹ Καλλιγās (1981), σελ. 202· ΑΡ 1989-1990, σελ. 42· Σάμψων (1976), σελ. 157· του ίδιου (1975), σελ. 152· Sackett και άλλοι (1966), σελ. 61.

²¹⁴⁰ Θέμελης (1984), σελ. 115-117.

²¹⁴¹ ΑΔ 2000, Χρον., σ. 311-314· ΑΡ 2000-2001, σελ. 62· Πετράκος (1974), σελ. 101-102.

²¹⁴² ΑΔ 36, 1981, Χρον., σελ. 201.

²¹⁴³ ΑΔ 31, Χρον., σελ. 135· ΑΡ 1984-5, σελ. 16· ΑΔ 55, 2000, Χρον., σελ. 415-416 και ΑΡ 2009-2010, σελ. 86-87.

²¹⁴⁴ ΑΔ 42, 1987, Χρον., σελ. 210· ΒСН 117, 1995, σελ. 876.

²¹⁴⁵ Πετράκος (1961-2), σελ. 155· Α/Α 1890, σελ. 360· Richardson (1891), σελ. 246· Waldstein (1891)Α', σελ. 142· του ίδιου (1892)Β, σ. 848· Wilhelm (1892), σ. 138· IG XII, 9, 564.

I) Φυσική περιγραφή: Θέση που βρίσκεται στην περιοχή του Μαλακώντα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ένετοπίσθηκε ἐδῶ νεκρόπολη 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα καὶ βρέθησαν δύο πρωτογεωμετρικά ἀγγεῖα²¹⁴⁶.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση που χρησιμοποιεῖται στὰ ΠΓ χρόνια καὶ ξανακατοικεῖται τον 4^ο π.Χ. αἰῶνα ὡς νεκροταφεῖο. Εἶναι μᾶλλον ἓνα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τῆς ἴδιας περιοικίδας κόμης τῆς ἐρετρικῆς που ἀναφέραμε.

Δ31γ': Μαλακώντας: Μύλοι:

I) Φυσική περιγραφή:

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐδῶ ἀνασκάφηκαν δέκα ὑστεροαρχαϊκοὶ τάφοι, οἱ ὅποιοι ἀπέδωσαν δώδεκα περίπου μελανομόρφους ληκύθους (6^{ου}-5^{ου} π.Χ. αι.)²¹⁴⁷.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση ἀρχαίου νεκροταφείου ΥΑΡ χρόνων, τὸ ὅποιο θὰ ἀνῆκε σὲ μία ἄλλη περιοικίδα κόμη, κοντὰ στὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἐρέτριας.

Δ31δ': Μαλακώντας: Πλακάκια:

I) Φυσική περιγραφή:

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐντοπίσθηκε ἑλληνιστικὴ ἀγροικία καὶ νεκρόπολη ἑλληνιστικῶν καὶ πρωίμων ῥωμαϊκῶν χρόνων²¹⁴⁸.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση ΕΛ καὶ ΠΡΩ νεκροταφείου που ἀνῆκε σὲ κοντινὴ περιοικίδα κόμη τῆς ἐρετρικῆς.

Δ31ε': Μαλακώντας: Παλιοχώριον:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση τοῦ Μαλακώντα στὸ 15^ο χλμ. τῆς ὁδοῦ Χαλκίδας-Ἐρετρίας.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Δεξιὰ τῆς ὁδοῦ ἔχουν ἐπισημανθεῖ θεμέλια ἀρχαίων κτιρίων καὶ ἐπιφανειακῶς κεραμεικὴ κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων²¹⁴⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πιθανῶς θέση κόμη τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας, 7 χλμ. ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια.

Δ31στ': Μαλακώντας: Σκληρό:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση στὸ 17^ο χλμ. τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Χαλκίδας-Ἐρετρίας.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἔχουν ἐπισημανθεῖ μαρμάρινες σαρκοφάγοι καὶ ἀρχαῖα μάρμαρα πλησίον τοῦ προαυλίου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς²¹⁵⁰.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Εἶναι ἀχρονολόγητα καὶ δὲν ξέρουμε ἂν ἀφοροῦν αὐτὰ τὰ ευρήματα τὴν μελέτη μας. Πάντως οἱ σαρκοφάγοι μποροῦν νὰ δηλώνουν θέση νεκροταφείου.

Δ31: Μεταξὺ Μαλακώντα καὶ Ἐρετρίας: Χαλάσματα:

I) Φυσική περιγραφή:

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Β τῆς θέσεως Πλακάκια διέρχεται ἡ ἀρχαία ὁδὸς Ἐρετρίας-Χαλκίδας, τὴν ὅποια ἀκολουθεῖ ὁ σύγχρονος ἀγροτικὸς δρόμος. Εἶναι στρωμμένη μὲ λιθίστρωτο καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὸ Σκληρὸ μέχρι τὰ Χαλάσματα. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς βρίσκονται λιθόπλινθοι ἀρχαίων κτιρίων. Ἡ συνέχεια τῆς πορείας τῆς ὁδοῦ εἶναι ἄγνωστη²¹⁵¹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἡ ἀρχαία ὁδὸς Χαλκίδος-Ἐρετρίας.

Δ32: Ἐρέτρια:

²¹⁴⁶ BCH 11, 1989, σελ. 668· ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 224-225· Συριόπουλος (1995), σελ. 1301.

²¹⁴⁷ ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 224-225· BCH 113, 1989, σελ. 668· ΑΔ 36, 1981, Χρον., σελ. 201· AR 1989-90, σελ. 42-43.

²¹⁴⁸ Πετράκος (1974), σελ. 101-102· Ανδρειωμένου (1970), σελ. 135· Τουλούπα (1980), σελ. 226· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210· τῆς ἴδιας (1988), σελ. 204· τῆς ἴδιας (1990), σελ. 165· Catling (1988-9), σελ. 106-109· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1295· BCH 116, 1992, σελ. 925· AAA 19, 1986, σελ. 36-37· AR 1999-2000, σελ. 62· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 301-303· AR 1989-90, σελ. 42-43· Blackman (2000-2001), σελ. 62-63..

²¹⁴⁹ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153.

²¹⁵⁰ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153.

²¹⁵¹ Σάμψων (1988-9), σελ. 169.

Ι) Φυσική περιγραφή: Η σύγχρονη πόλη, ομώνυμη τῆς ἀρχαίας, κείται 22 περίπου χλμ. ΝΑ τῆς Χαλκίδας ἐπάνω στήν θέση ἀκριβῶς τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἡ ἀρχαία πόλη ἔχει καλῶς ἀνασκαφεῖ ἀπό τήν Ἀρχαιολογική Ἑταιρεία, ἀπό τήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία, τήν Ἑλβετική ἀρχαιολογική σχολή καί ἀπό τήν Ἀμερικανική ἀρχαιολογική σχολή στίς ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰώνα καί στὰ τέλη τοῦ 19^{ου}. Τά ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι δημοσιευμένα καί εὐκόλα προσβάσιμα. Ἐδῶ θά ἀρκεσθοῦμε σέ μία σύντομη ἀναφορά στίς φάσεις τοῦ οἰκισμοῦ καί τήν ἐξελικτική πορεία του κατὰ ἐποχές.

Ἡ ἀρχαία πόλη ἦταν κτισμένη στήν Α πλευρά ἑνὸς λόφου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τήν κατάληξη ἀσβεστολιθική ράχως, πού ἐκφύεται ἀπό τοὺς Ν πρόποδες τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ εὐβοϊκοῦ ὄρους Ὀλυμπος. Ὁ κόλπος τοῦ λιμένα ἀπὸ Α ὀρίζεται ἀπὸ τὸ «Νησί τῶν Ὀνειρῶν», ἐνῶ τὸ Δ ὄριό του καί μέχρι τὸν σκόπελο μὲ τὸν φάρο, ὑπάρχει ἰσχυρὸς ἀρχαῖος λιμενοβραχίονας πρῶτων ἀρχαϊκῶν χρόνων. Κατὰ τήν ἀρχαιότητα ὁ κόλπος τοῦ λιμένα εἰσερχόταν πολὺ βαθύτερα ἐν συγκρίσει, πρὸς τήν σημερινή κατάσταση. Κατὰ τήν Π.Ε. ἐποχὴν ἐδῶ ὑπῆρχε ὄρμισκος, κοντὰ στήν ἀκτὴ τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχε οἰκισμὸς. Ἡ θέση τοῦ ΠΕ οἰκισμοῦ βρίσκεται ΒΑ τῆς ἀρχαϊκῆς καί κλασσικῆς ἀγορᾶς. Ὁ ὄρμος, ὅμως, ὑφίστατο ἐξ αἰτίας τῶν θαλάσσιων ῥευμάτων συνεχῶς προσχώσεις. Μία νησίδα, στὸ σημεῖο ὅπου ἀργότερα θεμελιώθηκε τὸ Α τείχος τῆς κλασσικῆς πόλεως ἴσως νὰ συγκρατοῦσε τὰ κύματα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σχηματισθεῖ ἓνα ἀμμῶδες φράγμα. Αὐτὸ συνετέλεσε στὸ νὰ μετατραπεῖ ὁ ὄρμος προοδευτικὰ σὲ ἔλος μέχρι τὴν ὑστεροαρχαϊκὴ ἐποχὴ. Μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους τὸ ἔλος (προσχωθεὶς ὄρμος) μπαζώθηκε μὲ χῶμα. Ἡ ὀχύρωση πού ὀλοκληρώθηκε γύρω στὸ 400 π.Χ. περιέβαλε τὴν προσχωθεῖσαν ζώνη. Τότε κατασκευάσθηκε καί ἐσωτερικὸς λιμένας πού περιβαλλόταν καί αὐτὸς ἀπὸ τείχος στήν ΝΑ γωνία τῆς ὀχυρώσεως. Ἐκατὸ χρόνια ἀργότερα (περὶ τὸ 300 π.Χ.) ὁ ἐσωτερικὸς λιμένας σιγὰ σιγὰ προσχώθηκε καί ἀπὸ τότε ἡ ἀκτογραμμὴ μετατοπίσθηκε δυτικότερα²¹⁵². Ἀλλὰ ἂς δοῦμε ἀναλυτικότερα τίς φάσεις τῆς οἰκιστικῆς ἐξελίξεως τῆς Ἐρέτριας.

²¹⁵² Auberson-Schefold (1973), σελ. 14-16, (ὅπου καί ἡ σχετικὴ μὲ τὴν θέση τῆς Ἐρέτριας βιβλιογραφία) · IG XII, 9, σελ. 162· Lehmann (1923), σελ. 51· Philippson (1951), σελ. 607· Jeffery (1961), σελ. 80 καί ἐξῆς· Auberson (1967), σελ. 57· Leake (1844), σελ. 144· τοῦ ἰδίου (1835), σελ. 265 καί ἐξῆς.



Αεροφωτογραφία της Έρετριας. (www.tourismpress.gr)

Παλαιότερα, πολλοί έρευνητές πίστευαν ότι στα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ., οί κάτοικοι του οικισμού του Λευκαντίου εγκατέλειψαν την Ξηρόπολη λόγω της επικρατήσεως της Χαλκίδας στον Δηλάντιο Πόλεμο και την καταστροφή του οικισμού. Πίστευαν δηλαδή ότι ή γεωμετρική, πρωτογεωμετρική και εποχής του Χαλκού Έρετρια ταυτίζεται με τόν οικισμό του Λευκαντίου, και ότι, μετά την καταστροφή του από επίθεση τών Χαλκιδέων, οί διασωθέντες Έρετριείς μετέφεραν τò πολιτικό κέντρο της Έρετριας στην θέση της αρχαϊκής, κλασσικής και μεταγενέστερης πόλεως²¹⁵³.

Κατόπιν οί ανασκαφές πού έγιναν στην Έρετρια έφεραν στο φώς παλαιότερα εύρηματα (πρωτογεωμετρικής, πρώιμης και μέσης γεωμετρικής εποχής, αλλά και κάποια εύρηματα πού ανήκουν στην ύστερη εποχή του Χαλκού), όποτε διατυπώθηκε ή άποψη ότι ή Έρετρια και πριν τò 700 βρισκόταν στην ίδια θέση όπου αργότερα κτίσθηκε ή αρχαϊκή, κλασσική, έλληνιστική και μεταγενέστερη πόλη. Ο Π. Γ. Θέμελης, πού κατά τò παρελθόν εξέφρασε την άποψη αυτή βάσει κάποιων εύρημάτων, τοποθέτησε τόν μυκηναϊκό οικισμό Α της άκροπόλεως της Έρετριας²¹⁵⁴.

Α) Πρωτογεωμετρική Έρετρια:

Τα πρωτογεωμετρικά λείψανα κατοικήσεως στον έρετριακό χώρο είναι ελάχιστα. Πρόκειται για πρωτογεωμετρικό λακκοειδή τάφο, ό όποιος βρέθηκε στην ανασκαφή Θέμελη Ν της οικίας με τα μωσαϊκά και περιείχε έξι μόνωτα κύπελλα χρονολογούμενα μεταξύ ύστερης πρωτογεωμετρικής και ύποπρωτογεωμετρικής εποχής²¹⁵⁵. Ενδεχομένως πρωτογεωμετρικά είναι

²¹⁵³ Schefold K., *AntK*, 9, 1966, σελ. 108· Sackett (1967), σελ. 60· Descoedres (1968), σελ. 105· *ΑΔ*, 20, 1965, σελ. 273· *ΑΔ*, 22, 1967, σελ. 271· *Archaeology* 21, 4, 1968, σελ. 275. Οί Βρετανοί ανασκαφείς, ώστόσο, εγκαταλείπουν την υπόθεση αυτή στο: Popham-Sackett (1964-66), σελ. 33 και έξης.

²¹⁵⁴ Θέμελης (1969), σελ. 143-178· Ducrey και άλλοι (2004), σελ. 16.

²¹⁵⁵ Θέμελης (1979), σελ. 40-55, πίν. 24-39.

καί κάποια ὄστρακα πού προέρχονται τήν περιοχή τοῦ τεμένους τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος²¹⁵⁶.

Παρά τὸ γεγονός ὅτι τὰ εὐρήματα ΠΓ ἐποχῆς ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια δὲν συνιστοῦν τὴν ὑπαρξὴ οἰκισμοῦ, ὁ Verdin ἀναφέρει τὴν ἄποψη ὅτι ἴσως ὑπῆρχε οἰκισμός, ὁ ὁποῖος δὲν ἄφησε ἴχνη, διότι τὰ σπίτια ἦταν ἴσως κτισμένα ἀπὸ εὐτελῆ ὑλικά. Αὐτὸ δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ ἰσχύει, διότι θὰ εἶχαμε στρώματα μὲ κεραμεικὴ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς σὲ ὅλη τὴν κατοικημένη ἔκταση καὶ φρέατα πού θὰ περιεῖχαν καὶ αὐτὰ κεραμεικὴ, καθὼς καὶ τάφους, ὅπως συμβαίνει στὴν Χαλκίδα. Ὁ ἴδιος θεωρεῖ ὅτι κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ ἡ Ἐρέτρια θὰ ἦταν ἐξαρτημένη ἀπὸ σημαντικότερους γειτονικοὺς οἰκισμούς, ὅπως τὸ Λευκαντὶ ἢ ἡ Ἀμάρυνθος²¹⁵⁷, σκέψη πού ὅμως παραπέμπει σὲ κώμη ἐπικράτειας πόλεως κράτους. Ἀλλὰ τὸ διάστημα 1050-800 π.Χ. δὲν μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ πόλη κράτος ἀκόμη.

Β) Γεωμετρικὴ Ἐρέτρια:

α) Πρώιμη γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Παλαιότερα πίστευαν οἱ μελετητὲς τῆς Ἐρέτριας ὅτι ἡ κατοίκηση στὸν χῶρο μετὰ τὸ 800 π.Χ., ὅποτε κτίσθηκε τὸ παλαιότερο ἀψιδωτὸ κτίσμα κάτω ἀπὸ τὸν ὑστεροαρχαῖκό ναὸ τοῦ Απόλλωνος Δαφνηφόρου καὶ ὁ κυκλικῆς διατομῆς βόθρος πλησίον του. Ὡστόσο, τὰ τελευταῖα εἴκοσι περίπου χρόνια ἤλθαν στὸ φῶς εὐρήματα πρώιμης γεωμετρικῆς ἐποχῆς κοντὰ στὸ ναὸ τοῦ Απόλλωνος. Συγκεκριμένα βρέθηκαν δύο τάφοι (ὁ ἕνας καύση πολεμιστοῦ), χρονολογούμενοι στὰ μέσα τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰώνα²¹⁵⁸, καὶ ἀνασκάφηκαν στρώματα πού περιεῖχαν κεραμεικὴ πρώιμης γεωμετρικῆς ἐποχῆς²¹⁵⁹.

Ἐπίσης στὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη Ν τῆς οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκὰ βρέθηκαν ὄστρακα καὶ ἀκέρατος ἀμφορίσκος 9^{ου} π.Χ. αἰώνα στὸ κατώτατον στρῶμα πάνω ἀπὸ τὸ παλαιοέδαφος ἐρυθρογῆς. Αὐτὸ κατὰ τὸν Π. Γ. Θέμελην σημαίνει ὅτι ἐπάνω στὸ φυσικὸ ἔδαφος ἐρυθρογῆς ὑπῆρχαν πιθανῶς κτίσματα ἢ τάφος πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς, πού κατὰ τὴν ὑστερογεωμετρικὴ ἐποχὴ παρασύρθηκαν καὶ ἐναποτέθηκαν στὸ πρῶτο στρῶμα ἐπιχώσεως ἐπάνω ἀπὸ τὸ φυσικὸ ἔδαφος²¹⁶⁰.

β) Μέση γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Ἡ ἴδρυση τῆς Ἐρετριάς ὡς ὀργανωμένος οἰκισμὸς κατὰ τὸν Μαζαράκη-Αἰνιάν ἀνάγεται στὰ τέλη τοῦ 9^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ὁ οἰκισμὸς ἰδρύθηκε στὴν πεδινὴ ἔκταση μεταξὺ τοῦ λόφου Καστέλλι καὶ τῆς ἀκτῆς, στὸ μέσο ἑνὸς δέλτα πού σχηματίζαν τὰ δύο ρεύματα τοῦ χειμάρρου. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὸ ὕψος τῆς κατοπινῆς Δυτικῆς Πύλης τῆς ὀχυρώσεως χωριζόταν ὁ ποταμὸς σὲ δύο ρεύματα: τὸ ἕνα κατευθυνόταν ΝΑ καὶ κατέληγε στὴν Α ἀκτῆ, ἐνῶ τὸ ἄλλο κατευθυνόταν πρὸς Ν καὶ οἱ ἐκβολές του ἦταν στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ λιμένος²¹⁶¹. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ εὐρήματα ὁ οἰκισμὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ μεμονωμένες νησίδες, οἱ ὁποῖες ἦταν διασκορπισμένες στὴν πεδιάδα πού σχηματίζεται ἀνάμεσα στὸν λόφο τῆς μεταγενέστερης ἀκρόπολης καὶ στὸ λιμάνι. Πρόκειται γιὰ συγκροτήματα δύο ἢ τριῶν κατοικιῶν πού περικλείονταν ἀπὸ περιβόλους²¹⁶². Τὰ νεκροταφεῖα ἦταν ἐπίσης ὀργανωμένα σὲ συστάδες τάφων, μᾶλλον ἀνὰ οἰκογένεια.

Στὸ κέντρο τοῦ δέλτα κατὰ τὴν μεσογεωμετρικὴ ἐποχὴ, μέσα στὸν χῶρο τοῦ τεμένους τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος, κατασκευάστηκε κυκλικὸς βωμὸς-βόθρος. Μέσα σὲ αὐτὸν

²¹⁵⁶ Συριόπουλος (1995), σελ. 1301.

²¹⁵⁷ Verdan (2010), σελ. 63-66.

²¹⁵⁸ Blandin (2000), σελ. 134-146· Huber (1992), σ. 120-1· BCH 104, 1980, σελ. 656-7.

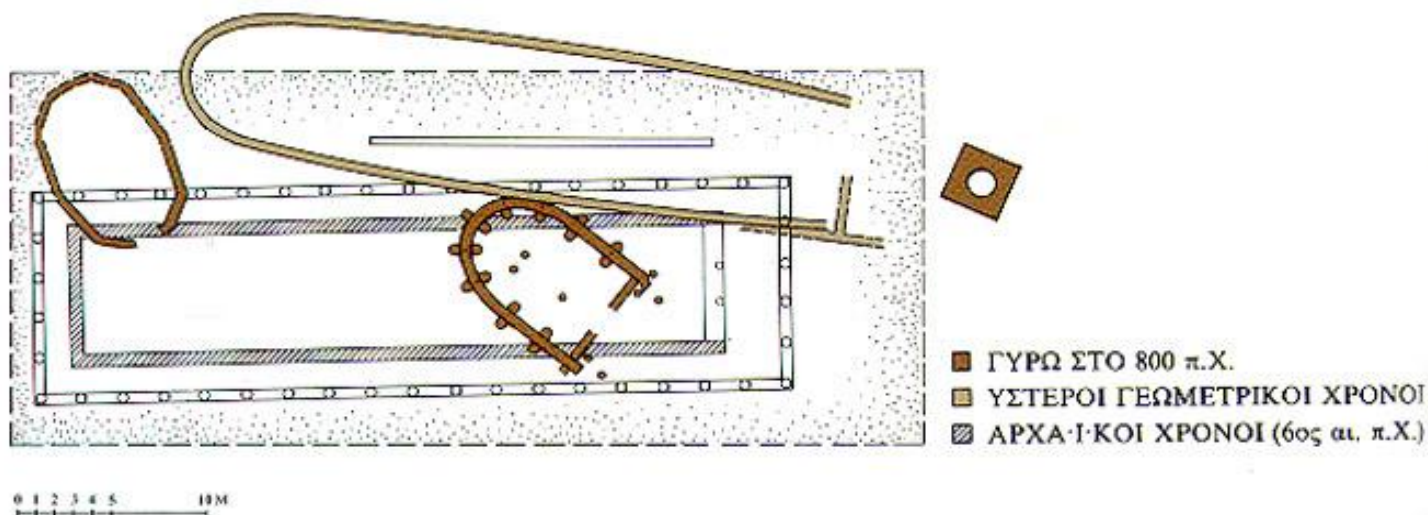
²¹⁵⁹ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61· Krause (1982), σελ. 139· Kahil (1981), σελ. 167· Altherr-Charon (1981), σελ. 83· Τουλούπα (1978), σελ. 125· ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 227· Gisler (1993-4), σελ. 11-94.

²¹⁶⁰ Θέμελης (1975), σελ. 671· τοῦ ἰδίου (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· τοῦ ἰδίου (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον (1975), σελ. 14-25· Ἔργον (1977), σελ. 19-25.

²¹⁶¹ Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000), σελ. 79-82 καὶ 95-96· τοῦ ἰδίου (1987), σελ. 3-23, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία· ἐπίσης AR 1996-7· Schmid (1997), AR 2000-1, σελ. 62-63.

²¹⁶² Verdan (2010), σελ. 63-66.

βρέθηκαν οί αρχαιότερες ένδειξεις λατρείας στόν χώρον (κεραμεική, όστᾶ ζώων καί τέφρα) ²¹⁶³. Οί Έλβετοί παρατηροῦν ότι, ἂν στόν βωμό αὐτόν τελοῦνταν οί θυσίεσ πράγματι στόν Ἀπόλλωνα, πολιάδα θεότητα, καταλήγομε σὲ μία λατρεία συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆσ πόλησ²¹⁶⁴. Λίγο ἀργότερα, λίγα μέτρα ΒΔ τοῦ βόθρου κτίστηκε τὸ ἀψιδωτὸ οἰκοδόμημα Α, γνωστὸ καί ὡσ «Δαφνηφορεῖον». Οί Έλβετοί ἀνασκαφεῖσ θεωρήσαν ότι ἐπὶ τοῦ λίθινου καμπύλου τοιχοβάτη καί τῶν πῆλινων βάσεων πού τὸν περιστοίχιζαν, ἔβαινε ἀνωδομή ἀπὸ κορμούς καί κλαδιὰ δάφνησ. Θεώρησαν δηλαδὴ ότι ἦταν τὸ παρὸν κτίριο ὁμοίωμα τοῦ πρώτου μυθικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνοσ, καί οὐσιαστικά ὁ πρώτοσ ναὸσ τοῦ θεοῦ στὴν Ἐρέτρια²¹⁶⁵. Ὡστόσο, νεότερη ἔρευνα ἔδειξε ότι ὁ λίθινος τοιχοβάτης ἔφερε ὠμοπλινθοδομή. Ὁ Μαζαράκησ-Αἰνιάν ἐρμηνεύει τὸ μεσογεωμετρικὸ κτίσμα Α ὡσ ἀριστοκρατικὴ κατοικία²¹⁶⁶.



Κάτοψη τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνοσ. (Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Ἔ., Ἐρέτρια, ΤΑΠΑ 1995)

²¹⁶³ Κωνσταντινίδου (1952), σελ. 153-163· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 48-51· Μαστραπάσ (1994), σελ. 32-37· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61· Μαζαράκησ-Αἰνιάν (2000), σελ. 79-82, 95-96· Kahil (1965), σελ. 285-287.

²¹⁶⁴ Ducrey (2004), σελ. 20-25.

²¹⁶⁵ Berard (1971), σελ. 59-73· Schefold (1971), σελ. 268-270· τοῦ ἰδίου (1972), σελ. 357-359· *AJA* 75, 1971, σελ. 302· *BCH* 95, 1971, σελ. 1003· *BCH* 96, 1972, σελ. 758· *BCH* 98, 1974, σελ. 687· Auberson-Schefold (1972), σελ. 118· Auberson-Schefold (1974), σελ. 60-68, Bruneau (1976), σελ. ΧΙΙ-ΧΝΙ· Coldstream (1977), σελ. 322-324· Sourvinou-Inwood (1991), σελ. 211· Kahil (1980), σελ. 526· Altherr-Charon καί Berard (1980), σελ. 234-238· Κουρουνιώτησ (1900) καί τοῦ ἰδίου (1910) · Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 76-78 καί 83-85· *AR* 1971-2, σελ. 7. Στό: Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61 ἢ πλήρησ μέχρι τότε βιβλιογραφία.

²¹⁶⁶ Μαζαράκησ-Αἰνιάν (2000), σελ. 79-82 καί 95-96.

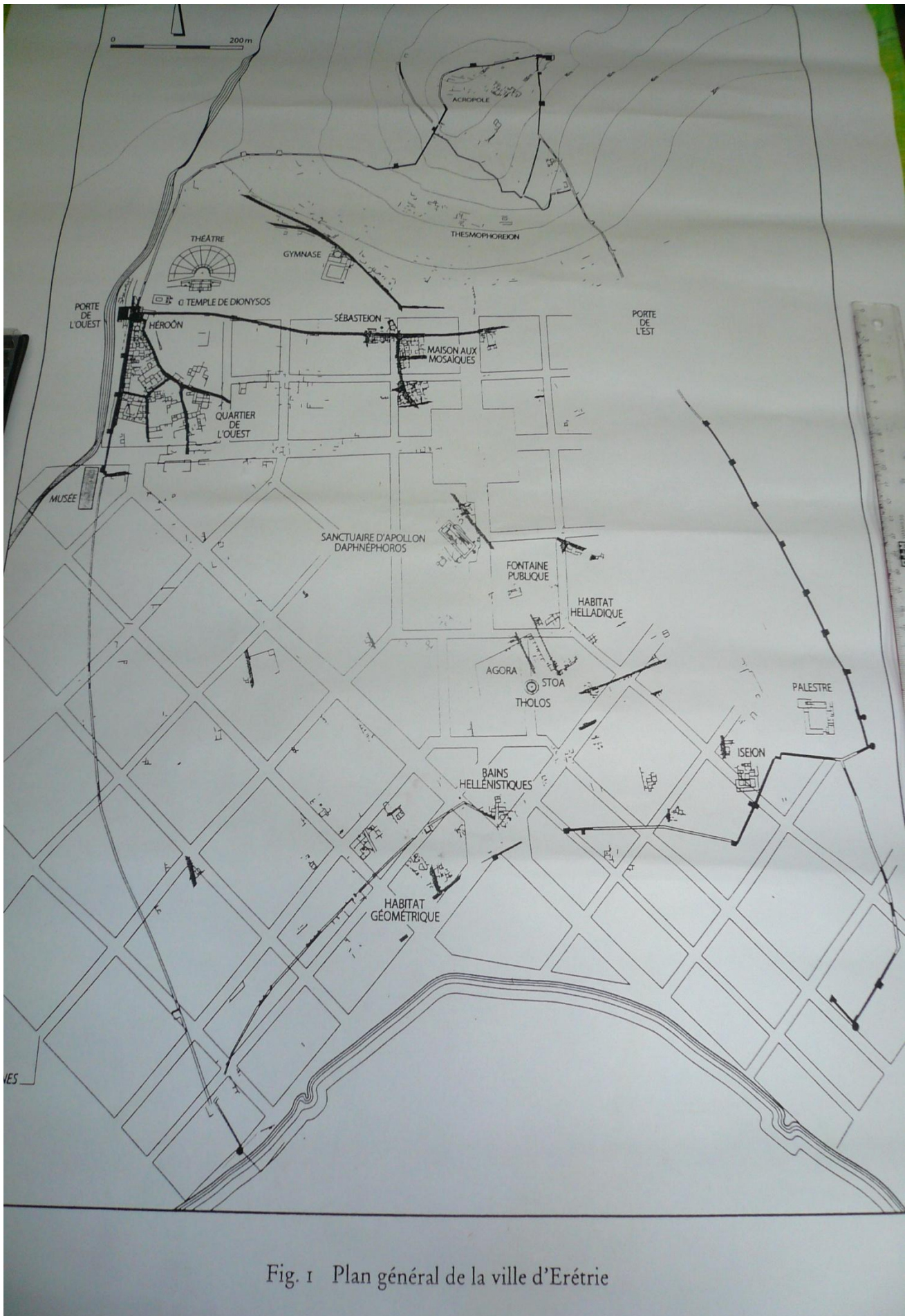


Fig. 1 Plan général de la ville d'Érétrie

Τοπογραφικό Έρετρίας Έλβετών με αποτυπωμένα τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας πόλεως. (AntK 2003, σελ.93).



Ερέτρια: πολιτικό κέντρο: πρωτογεωμετρική και πρόιμη γεωμετρική ἐποχή.

Τοίχος και άλλου μεσογεωμετρικού κτιρίου βρέθηκε ΒΑ του τεμένους. Ίσως ήταν τοίχος ναού, στοᾶς ἢ ἄλλης μνημειώδους κατασκευῆς²¹⁶⁷. ΝΑ του ναού του Απόλλωνος ἀνασκάφηκε ἐπίσης στρώμα μεσογεωμετρικῆς ἐποχῆς²¹⁶⁸. Τὸ 2000-2001 ἀνακαλύφθηκε ΥΓΕ τοῦχος πὺν ὄριζε τὸν χῶρο καὶ ἀψιδωτὸ κτίριο πὺν ἡ α' φάση του ἦταν σύγχρονη μὲ τὸ Δαφνηφορεῖο²¹⁶⁹. Λεῖψανα κτιρίου καὶ στρώμα πὺν περιεῖχε κεραμεικὴ μέσης γεωμετρικῆς ἐποχῆς βρέθηκε καὶ στὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη, Ν τῆς Οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκά, καθὼς καὶ ἐντὸς τοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ ἀναλήμματος- πιθανῆς ὀχυρώσεως²¹⁷⁰. Ἐπίσης, ΝΔ τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς, παρὰ τὴν Β παρειὰ τῆς σύγχρονης ὁδοῦ Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος, ἀνασκάφηκε γεωμετρικὸς οἰκισμὸς. Πρόκειται γιὰ οἰκίεσ ἐλλειψοειδοῦς, ἀψιδωτῆς ἢ ὀρθογώνιας κάτοψης, πὺν ἦταν κτισμένεσ παρὰ τὴν ἀρχαία ἀκτὴ. Τὰ θεμελίᾳ τουσ ἦταν λίθινα καὶ ἐπ' αὐτῶν ἔβαινε ὠμοπλινθοδομή. Παρουσιάζουσι τρεῖσ φάσεισ, οἱ ὁποῖεσ χρονολογοῦνται διαδοχικῶσ ἀπὸ τὸ 775 π.Χ. περίπου, ἕωσ τῖσ ἀρχῆσ τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰῶνα (ὑπογεωμετρικοὶ χρόνοι)²¹⁷¹.

Στὸ Δ μέρος τοῦ γεωμετρικοῦ οἰκισμοῦ Α τοῦ δυτικοῦ τείχουσ, (δηλαδὴ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς κλασσικῆς πόλεωσ) ἀνασκάφηκαν τρεῖσ πυρῆσ ἐντὸς τάφων, χρονολογούμενεσ στὸ διάστημα 775-750 π.Χ. (μεσογεωμετρικὴ ΙΙ περίοδοσ) πὺν περιεῖχαν ἀγγεῖᾳ. Ὁ ἕνασ ἀπὸ τουσ νεκροῦσ ἔφερε ἐπιπλέον χρυσοῦ διάδημα, τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ παλαιότερο ἀπὸ αὐτὰ πὺν εἶχαν βρεθεῖ μέχρι τὸ 1981²¹⁷². Ἄλλεσ τρεῖσ ΓΕ καύσεισ μέσα σὲ σκάμματα α' ἡμίσεωσ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἀνασκάφηκαν τὸ 1998, πὺν περιεῖχαν ὡσ κτερίσματα ἕνα χρυσοῦ νεκρικὸ διάδημα μὲ ἐμπέστεσ μορφῆσ, ἕνα σκαραβαῖο ἀπὸ φαγεντιανή, τέσσερισ ἐπέισακτεσ ἀττικῆσ πυξίδεσ, σκύφουσ καὶ κρατῆρεσ τοπικοῦ ἐργαστηρίου. Καὶ ἄλλοι, μεσογεωμετρικοὶ πιθανῶσ, τάφοι ἀνασκάφηκαν παλαιότερα. Τέλοσ, σὲ ὀρισμένα οἰκόπεδα τῆς πόλεωσ κατὰ τῖσ ἀνασκαφῆσ βρέθηκαν μεσογεωμετρικὰ στρώματα πὺν περιεῖχαν κεραμεικὴ²¹⁷³.

Ὅπωσ ἀναφέρουσι γενικὰ οἱ Ἑλβετοὶ σὲ μία συνολικὴ ἐκτίμησή τουσ, «τὰ πρῶτα ἴχνη κατοίκησησ στὴν Ἐρέτρια ἐμφανίζουσι κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα. Οἱ κατασκευῆσ πὺν πληθαίνουσι συνεχῶσ μαρτυροῦσι τὴν γρήγορη αὔξησ τοῦ πληθυσμοῦ. Καθὼσ τὴν ἴδια περίοδο παρακμάζει τὸ Λευκαντί, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ μία μετακίνηση κατοίκων ἀπὸ τὴν μία θέση στὴν ἄλλη²¹⁷⁴».

Σὲ ἐπίπεδο χωροταξίας, ὅπωσ φαίνεται ἀπὸ τὰ εὐρήματα ἢ Ἐρέτρια δὲν ἔχει ἀκόμη διαμορφώσει ὀργανωμένο πολεοδομικὸ ἰστό. Ὁ οἰκισμὸσ ἐκτείνεται ἀπὸ τὴν ἀκτὴ ἕωσ τουσ πρόποδεσ τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεωσ (Καστέλλι) κατὰ ἀσυνεχῆ τρόπο, ἀποτελεῖται δηλαδὴ ἀπὸ νησίδεσ ἐγκατάστασης ἀνάμεσα στὰ παρακλάδια τοῦ χειμάρρου πὺν διαρρέουσι τὴν πόλη. Πρόκειται γιὰ συγκροτήματα κατοικιῶν πὺν περικλείονταν ἀπὸ περιβόλουσ²¹⁷⁵. Ἡ ὀργάνωση αὐτὴ σὲ ξεχωριστὰ σύνολα, φαίνεται πιθανῶσ νὰ ἀντανακλᾷ τὴν κατανομή τοῦ χώρου σὲ οἰκογενειακῆσ ὀμάδεσ, ἀφοῦ μάλιστα κοντὰ σὲ κάθε ἐγκατάσταση, ἢ ὁποῖα ἔχει ἀφήσει ὡσ ὑλικά κατάλοιπα κυρίωσ τῖσ θεμελιώσεισ ἀπὸ ἀργολιθοδομή τῶν ἀψιδωτῶν συνήθωσ ΓΕ κτιριῶν καὶ τὴν κεραμεικὴ, ἀνευρίσκουσι μικρῆσ συστάδεσ τάφων, χωρῖσ νὰ ἔχει συγκροτηθεῖ ἀκόμη ὀργανωμένο νεκροταφεῖο²¹⁷⁶.

γ) Ὑστερη γεωμετρικὴ περίοδοσ: Κατὰ τουσ ὑστεροῦσ γεωμετρικοῦσ χρόνουσ (μετὰ τὸ 725 π.Χ.), στὴν ΒΑ πλευρὰ τοῦ ἀψιδωτοῦ κτιρίου Α κτίσθηκε ἀψιδωτὸσ ἑκατόμπεδοσ ναόσ²¹⁷⁷. Εἶχε

²¹⁶⁷ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 243 καὶ σημ. 1942-1943 τῆσ ἴδιασ σελίδασ· BCH 103, 1979, σελ. 598· BCH 104, 1980, σελ. 656· BCH 106, 1982, σελ. 597· Altherr-Charon (1981), σελ. 82· Altherr-Charon καὶ Amstad (1982), σελ. 157· AR 1980-1, σελ. 8· AR 1982-3, σελ. 18· Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 257· AR 1990-1, σελ. 38.

²¹⁶⁸ Huber (1992), σελ. 122-125.

²¹⁶⁹ Blackman (2000-2001), σελ. 62-63.

²¹⁷⁰ Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· τοῦ ἴδιου (1977), σελ. 32-37· Ἔργον (1977), σελ. 19-25.

²¹⁷¹ Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 478· τῆσ ἴδιασ (1975), σελ. 206-208· τῆσ ἴδιασ (1981), σελ. 203-214· Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 4-6· τοῦ ἴδιου (1997), σελ. 116.

²¹⁷² Ἀνδρειωμένου (1981), σελ. 203-214· Coldstream (1977), σελ. 198.

²¹⁷³ Descoeudres (1968), σελ. 239-242· Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 131-133· τῆσ ἴδιασ (1981), σελ. 203-214· Ψάλτη (1998), σελ. 358-359 καὶ Whitley (2004-2005), σελ. 50.

²¹⁷⁴ Ψάλτη (2012), σελ. 55.

²¹⁷⁵ Verdan (2010), σελ. 63-66.

²¹⁷⁶ Μαζαράκησ-Αινιάν (2000), σελ. 79-82 καὶ 95-96· τοῦ ἴδιου (1987), σελ. 3-23, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία· ἐπίσης AR 1996-7· Schmid (1997), AR 2000-1, σελ. 62-63· Verdan (2010), σελ. 63-66· Ducrey καὶ ἄλλοι (2004), σελ. 20-23.

²¹⁷⁷ Coldstream (1997), σελ. 261-264· Verdan (2010), σελ. 238-247.

λίθινα θεμέλια επάνω στα οποία εβαιναν τοίχοι από ώμοπλίνθους και έσωτερική κιονοστοιχία από ξύλινους κίονες κατά τόν μακρό άξονα. Τό κτίριο στίς αναλογίες του, όχι όμως και στήν έσωτερική του διαρρύθμιση, θυμίζει τό άψιδωτό ΠΓ μέγαρο στήν Τούμπα του Λευκαντίου, χωρίς έξωτερική περιμετρική στοά. Ό Coldstream αποδίδει τό μέγεθος και τό σχήμα του στήν ανάγκη στέγασης λατρευτικῶν άγαλμάτων, όπως στήν Περαχώρα και τήν Σάμο²¹⁷⁸. Όταν κτίσθηκε ό ναός αυτός, προστέθηκε τετράγωνη κατασκευή γύρω από τόν κυκλικό βωμό-βόθρου²¹⁷⁹.



Σχέδιο τής σύγχρονης πόλεως με άποτυπώσεις τῶν αρχαίων μνημείων. (ASAtene).

²¹⁷⁸ Coldstream (1997), σελ. 422-451.

²¹⁷⁹ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Altherr-Charon (1981), σελ. 81· Altherr-Charon και Amstad (1982), σελ. 154-156· AR 1980-1, σελ. 8· AR 1982-3, σελ. 17· BCH 105, 1981, σελ. 850· BCH 106, 1982, σελ. 597· AJA 88, 1984, σελ. 54· Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 11· Huber (1991), σελ. 924· BCH 98, 1974, σελ. 687· Μαστραπός (1994), σελ. 32-37· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 32-37· Schefold (1973), σελ. 69-77.



Ἐρέτρια: πολιτικό κέντρο: μέση γεωμετρική και ὕστερη γεωμετρική ἐποχή.

Μέσα στο τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου ἀνασκάφηκαν:

Α) Τό ἀρχικά ἀψιδωτό και κατόπιν ἑλλειψοειδές ὕστερογεωμετρικό κτίριο Β, τὸ ὁποῖον οἱ ἀνασκαφεῖς θεώρησαν πολυγωνικής κατόψεως. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο ταύτισαν τὸ κτίριο μὲ τὸ β' μυθικό Δαφνηφορεῖον πὺ ἦταν κατασκευασμένο ἀπὸ κηρήθρες μελισσῶν και φτερὰ πουλιῶν²¹⁸⁰.

²¹⁸⁰ Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Σαπουναῖ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 48-51· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 103-104· τοῦ ἴδιου (2000), σελ. 79-82 και 95-96.

Β) Ύστερογεωμετρικό κτίσμα, τὸ ὁποῖον λόγω τῶν εὐρημάτων ἐρμηνεύεται ὡς ἐργαστήριο μεταλλοτεχνίας²¹⁸¹.

Γ) Οἱ ὕστερογεωμετρικοὶ τοῖχοι F καὶ G μποροῦν νὰ συμπληρωθοῦν ὡς στοὰ στραμμένη πρὸς Ν²¹⁸² καὶ περίβολος τοῦ ἱεροῦ²¹⁸³.

Δ) Τὸ 2000-2001 ἀνακαλύφθηκε ΥΓΕ τοῦχος πού ὄριζε τὸν χῶρο καὶ ἀψιδωτὸ κτίριο πού ἡ α' φάση του ἦταν σύγχρονη μὲ τὸ Δαφνηφορεῖο, ἐνῶ ἡ β' χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 8^{ου} αἰώνα²¹⁸⁴.

Ε) Τὸ 2001-2002 ἀνεσκάφησαν ΝΑ τοῦ ἱεροῦ μακροὶ τοῖχοι πού πιθανόν, κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς, χώριζαν ἰδιοκτησίες ἢ προστάτευαν ἀπὸ πλημμύρες²¹⁸⁵.

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ σὲ διάφορα σημεῖα κάτω ἀπὸ τὸν ὕστεροαρχαῖκὸ ναὸ καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὸν βρέθηκε ὕστερογεωμετρικὴ κεραμεικὴ²¹⁸⁶ καὶ ἀποθέτης, ὁ ὁποῖος περιεῖχε ὕστερογεωμετρικὰ θραύσματα ἀγγείων²¹⁸⁷. Τὸ 2001-2002 ἀνεσκάφη ἀποθέτης πού περιεῖχε καλῆς ποιότητος κεραμεικὴ 8ου αἰώνα π.Χ., ὀργανικὰ κατάλοιπα ἀπὸ ἐλιές, σταφύλια καὶ ξύλινα ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται μὲ τὴν λειτουργία τοῦ ἱεροῦ²¹⁸⁸. Τὸ ἱερό φαίνεται ὅτι καταστράφηκε καὶ ἐγκατελείφθηκε ἀμέσως μετὰ τὸ 700 π.Χ.²¹⁸⁹.

Β τοῦ τεμένους τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνα ἀνασκάφηκε βωμὸς καὶ ἀποθέτης τέλους 8^{ου}-ἀρχῶν 7^{ου} π.Χ. αἰώνα, ὁ ὁποῖος περιεῖχε 1300 περίπου θραύσματα μικρογραφικῶν ὑδριῶν καὶ 40 πρόχοι μὲ ψηλὸ λαιμό, καθὼς καὶ ἀντικείμενα πού προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, δηλαδὴ τὴν συροφοινικικὴ ἀκτὴ καὶ τὴν Αἴγυπτο, καὶ τὴν Δύση, δηλαδὴ τὴν Ἰταλία (χάντρες, σφραγίδες, σκαραβαῖοι, φυλαχτὰ καὶ πόρπες)²¹⁹⁰. Τὸ ἱερό, τὸ ὁποῖο χωριζόταν χωροταξικὰ ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπὸ παρακλάδι τοῦ χειμάρρου, βρίσκεται σὲ χρῆση ἀπὸ τὴν ΥΓΕ μέχρι τὴν ΕΛ ἐποχὴ, καὶ ἀποδίδεται σὲ ἱερὸ θήλειας θεότητας, τὸ πιὸ πιθανὸ Δῆμητρος ἢ Ἄρτεμιδος²¹⁹¹. Ἡ ἀνασκαφέας Sandrine Huber ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Ἑρετριεῖς θὰ λάτρευαν τὴν Ἄρτεμη ὡς προστάτιδα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν δραστηριοτήτων τους, ἀλλὰ καὶ ὡς θεὰ τῆς φύσεως, ἡ ὁποία θὰ προστάτευε καὶ ἀπὸ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὅπως οἱ πλημμύρες, στὸ ἱερό αὐτό, ἀλλὰ καὶ ὡς λιμενία, ἀφοῦ βρίσκεται σὲ ἄμεση γειτνίαση μὲ τὸ λιμάνι²¹⁹².

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ εὐρήματα ἀνατολικῆς προελεύσεως ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, τὸν Βόρειο χῶρο θυσιῶν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν πόλη, κατὰ τοὺς Ἑλβετοὺς ἀνασκαφεῖς δείχνουν ὅτι ἡ Ἑρέτρια τὴν ἐποχὴ αὐτὴν συνδεόταν μὲ πολλὰ δίκτυα ἀνταλλαγῶν, εἶχε δηλαδὴ ἀνεπτυγμένο τὸ ἐμπόριό της μὲ τὴν Ἀνατολή. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ἀνατολικῶν μοτίβων στὴν κεραμεικὴ, ὅπως τὸ «δένδρο τῆς ζωῆς» μὲ τοὺς ἐκατέρωθεν ἀντωποὺς ἵππους, καὶ στὴν χρυσοχοΐα. Τὰ ὄστρακα ἐπίσης μὲ χαράγματα σὲ ἀλφαβητικὴ γραφὴ δείχνουν τὸ ἴδιο²¹⁹³. Ἡ ἐρετριακὴ κεραμεικὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐξάγεται στὴν μεσογειακὴ

²¹⁸¹ Huber (1990), *BCH* 106, 1982, σελ. 597· Huber (1991), σελ. 137-154· Blackman (2001-2002), σελ. 54-63.

²¹⁸² *AR* 1978-9, σελ. 8-9· Mazarakis-Ainian (1988), σελ. 105-119· τοῦ ἴδιου (1987), σελ. 3-23.

²¹⁸³ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 104· *AR* 1990-1, σελ. 38· τοῦ ἴδιου (2000), σελ. 79-82 καὶ 95-96· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 48-51.

²¹⁸⁴ Blackman (2000-2001), σελ. 62-63.

²¹⁸⁵ Blackman (2001-2002), σελ. 54-63.

²¹⁸⁶ Γιὰ νεότερα εὐρήματα βλ. Verdán (2010), σελ. 238-247.

²¹⁸⁷ *AR* 1964-5, σελ. 18· *AR* 1966-7, σελ. 12· Huber (1993), σελ. 122-125, πίν. 31· *AR* 1998-99, σελ. 61, *AR* 1992-3, σελ. 39· *AR* 1999-2000, σελ. 60-62· *BCH* 124, 2000, τ. 2, σελ. 968· *ΑΔ* 1965, Χρον., σελ. 285-7· *BCH* 118, 1994, σελ. 785· *Antk* 43, 2000, σελ. 128-130· *Antk* 44, 2001, σελ. 84-87, πίν. 28· *AR* 1978-9, σελ. 17· *BCH* 1980, σελ. 656-7· *BCH* 1980, σελ. 656-7· *BCH* 105, 1981, σελ. 850· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· *BCH* 106, 1982, σελ. 597-600· Κωνσταντίνου (1952), σελ. 153-163· *BCH* 108, 1984, σελ. 815· *BCH* 117, 1993, σελ. 876· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 76-78 καὶ 83-85.

²¹⁸⁸ Blackman (2001-2002), σελ. 54-63.

²¹⁸⁹ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 103-104.

²¹⁹⁰ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 243· τοῦ ἴδιου (1987), σελ. 8· *AR* 1990-1, σελ. 38· Θέμελης (1974), σελ. 83· Huber (1993)Α, σελ. 122-125· Huber (1993)Β'. Βλ. ἐπίσης γιὰ σύγκριση: Diehl (1964)· Cole (1988), σελ. 164· τοῦ ἴδιου (1994), σελ. 205· Huber (2003).

²¹⁹¹ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 243· τοῦ ἴδιου (1987), σελ. 8· *AR* 1990-1, σελ. 38· Θέμελης (1974), σελ. 83· Huber (1993)Α, σελ. 122-125· Diehl (1964)· Cole (1988), σελ. 164· τοῦ ἴδιου (1994), σελ. 205· Ducrey καὶ ἄλλοι (2004), σελ. 20-25· Huber (2010), σελ. 256-260.

²¹⁹² Huber (2010), σελ. 256-260.

²¹⁹³ Ducrey (2004), σελ. 21-23.

λεκάνη μέχρι περίπου τὸ 700 π.Χ. Κατὰ τὴν ΠΑΡ ἐποχὴ μόνο στὴν Δῆλο ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμφανίζεται σὲ μεγάλες ποσότητες²¹⁹⁴.

Στοὺς ὕστερους γεωμετρικοὺς χρόνους χρονολογούνται καὶ οἱ τελευταῖες φάσεις τῶν παραθάλασσιων οἰκιῶν τῆς Ν ἀκτῆς τῆς Ἐρετρίας. Μεταξὺ αὐτῶν βρέθηκε πλούσιο ὕστερογεωμετρικὸ στρώμα, πὺν περιεῖχε κεραμεικὴ ἐγχυτρισμοὺς παιδιῶν καὶ τεφροδόχους πίθους καὶ ἀμφορεῖς σχεδὸν ἀκέρατους²¹⁹⁵.

Στὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Σεβαστείου ἀνασκάφηκε κάτω ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα στρώματα ΥΓΕ στρώμα, μέσα στὸ ὁποῖο ἦρθε στὸ φῶς ὁ λίθινος τοιχοβάτης ΥΓΕ ἀψιδωτοῦ κτιρίου²¹⁹⁶.

Στὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη Ν τῆς οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκὰ ἀνασκάφηκαν ὕστερογεωμετρικοὶ τοῖχοι: (π.χ. ὁ τοῖχος α-α' χρονολογούμενος 725-700 π.Χ.). Γύρω στὸ 710 π.Χ. κατασκευάσθηκε ἰσχυρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος πὺν προστάτευε τὸν οἰκισμὸ ἀπὸ πλημμύρες, ὁ ὁποῖος θεωρήθηκε λόγῳ τοῦ πάχους του ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει σχεδιασθεῖ γιὰ νὰ φέρει ὠμοπλινθοδομὴ καὶ νὰ ἀποτελεῖ συγχρόνως ὄχυρωματικὸ περίβολο. Στὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη ἀνασκάφηκε ἓνα τμῆμα του, στὸ Β ἄκρο τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχε πιθανότατα πύλη. Τμῆματα τοῦ ἰδίου ἰσχυροῦ τοῖχου ἀνασκάφηκαν νοτιότερα καὶ στὴν περιοχὴ τῆς μεταγενέστερης Δ Πύλης. Στὴν Α πλευρὰ τοῦ τοῖχου ἔρρε τὸ ἓνα ρεῦμα τοῦ χειμάρρου πὺν χυνόταν ΝΑ στὴν θάλασσα.

Ἀνασκάφηκαν ἐπίσης τὰ θεμέλια κατασκευῶν μεταγενεστέρων τοῦ ΥΓΕ ἀναλήμματος ἢ ὄχυρωματικὸ περίβολο (700-675 π.Χ.) καὶ Υ.Γ. κτίσμα, κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ ὁποῖου βρέθηκε ὕστερογεωμετρικὸς σκύφος πὺν περιεῖχε 510 γραμμάρια χρυσοῦ. Πρόκειται γιὰ ἐργαστήριο χρυσοχοῖας ὕστερογεωμετρικῶν χρόνων. Ὁ χρυσοχόος, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, διαβλέποντας κάποιον κίνδυνο (γεγονότα Ληλαντίου Πολέμου ἢ φυσικὴ καταστροφή), ἀπέκρυψε τὸν χρυσό του, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν ξαναβρεῖ ὅταν ὁ κίνδυνος ἔπαυε νὰ ὑπάρχει. Ὁ κίνδυνος ὅμως δὲν ἀποτράπηκε καὶ ὁ οἰκισμὸς ἐρημώθηκε. Οἱ Ἑλβετοὶ ὅμως ἐκφράζουν τὴν ἀποψη ὅτι ὁ χρυσός, ἔτσι ὅπως ἦταν κομμένος σὲ τεταρτοκυκλικὰ κομμάτια καὶ σὲ ἄλλα σχήματα, δείχνει ὅτι πιθανῶς τοποθετούμενος σὲ ζυγαριὰ ἐπρόκειτο νὰ χρησιμεύσει ὡς προνομισματικὴ μονάδα σὲ δίκτυο ἐμπορικῶν σχέσεων²¹⁹⁷. Αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ κατὰ τὴν γνώμη μας, ἀλλὰ τὰ ὑπόλοιπα σχήματα (π.χ. τὰ τμῆματα στριφτῶν συρμάτων) μᾶλλον ἐνισχύουν τὴν ἀποψη τοῦ ἀνασκαφέα, ὅτι δηλαδὴ ἀνήκαν σὲ χρυσοχόο, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο νὰ τὰ λιώσει ἢ νὰ τὰ ἐπεξεργασθεῖ, ὥστε νὰ κατασκευάσει κοσμήματα.

Ἐδῶ βρέθηκε πλούσιος ἀποθέτης πὺν περιεῖχε προϊόντα καταστροφῆς κτιρίου καὶ λείψανα πὺν παραπέμπουν σὲ λατρείαν κάποιας θεότητας. Μετὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀποθέτη (725-700 π.Χ.) ὁ χῶρος χρησιμοποιήθηκε γιὰ ἐγχυτρισμοὺς βρεφῶν (ὑπογεωμετρικοὶ -πρώιμοι ἀρχαῖκοι χρόνοι: 690-675 π.Χ.)²¹⁹⁸. Στὸ τετράγωνο ΒΔ τῆς ἀνασκαφῆς Θέμελη ἀνασκάφηκε ὁ λίθινος τοιχοβάτης γεωμετρικῆς οἰκίας ἐλλειψοειδοῦς κατόψεως²¹⁹⁹.

Ἡ Ἑλβετικὴ ἀρχαιολογικὴ σχολὴ ἔκανε ἀνασκαφὴ στὸ συνεχόμενο πρὸς Ν ΟΤ 737 ἰδιοκτησίας Π. Βράκα, ἢ ὁποῖα ἔφερε στὸ φῶς δύο ΥΓΕ ἀντιπλημμυρικοὺς τοίχους καὶ ἓνα ΥΓΕ ἀψιδωτὸ κτίριο. Ὁ τοῖχος 1123 ἦταν σὲ χρῆση τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα. Λίγο

²¹⁹⁴ Ducrey (2004), σελ. 26-29.

²¹⁹⁵ ΑΔ 29-30, 1973-4, Χρον., σελ. 313-314· Auberson-Schefold (1972), σελ. 26· ΑΕ 1977, πίν. 44γ· Kahil (1981), σελ. 165-173· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 312 καὶ τῆς ἰδίας (1996), σελ. 303-304.

²¹⁹⁶ Morgan (2008-2009), σελ. 49-51· Mulliez (2009-2010), σελ. 88-90.

²¹⁹⁷ Ducrey (2004), σελ. 20-25.

²¹⁹⁸ Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Ἔργον 1974, σελ. 17-24· τοῦ ἰδίου (1975), σελ. 34-48, πίν. 15-35· ΒСН 99, 1975, σελ. 671· ΒСН 101, 1977, σελ. 627-630· Ἔργον 1975, σελ. 14-25· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· Ἔργον 1977, σελ. 19-25· τοῦ ἰδίου (1977), σελ. 32-37· τοῦ ἰδίου (1978), σελ. 18-33· Ἔργον 1978, σελ. 4-9· τοῦ ἰδίου (1979), σελ. 40-55, πίν. 24-39· Ἔργον 1979, σελ. 4-5· τοῦ ἰδίου (1980), σελ. 78-102, πίν. 65-85· Ἔργον 1980, σελ. 26-28· ΒСН, 104, 1980, σελ. 657· Θέμελης (1981), σελ. 141-153, πίν. 101-117 καὶ παρένθετος πίν. Ζ'· Ἔργον 1981, σελ. 42-44· ΒСН 105, 1981, σελ. 845-6· Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1983)Α, σελ. 131-147, πίν. 11-123· Ἔργον 1983, σελ. 55-57· Θέμελης (1984), σελ. 212-228, πίν. 125-135· Ἔργον 1984, σελ. 56-58· Ἔργον 1985, σελ. 48· ΒСН 107, 1983, σελ. 808 καὶ 593· ΑΑΑ 14, 1981, σελ. 185-208· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-27, 44, 71-73 καὶ 75· Ἔργον 1976, σελ. 26-35· Θέμελης (1983)Β, σελ. 131-141· τοῦ ἰδίου (1992), σελ. 29-30.

²¹⁹⁹ ΒСН, 104, 2000, σελ. 966-8.

πριν τὰ τέλη τοῦ αἰώνα κτίστηκε ὁ ἰσχυρότερος τοῖχος 1124²²⁰⁰, ὁ γνωστός μας περίβολος ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχε ὑποτεθεῖ ὅτι εἶχε καὶ ὀχυρωματικὸ χαρακτήρα.

Στὴν περιοχὴ τῆς Δυτικῆς Πύλης ἔχουν βρεθεῖ γεωμετρικὰ ὄστρακα σὲ στρώματα κάτω ἀπὸ τὶς ἀρχαῖκὲς ὀχυρώσεις. Κατὰ τὴν γεωμετρικὴ ἐποχὴ ἡ ὁδὸς ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ Δυτικὰ διέσχισε τὸν ποταμὸ περνώντας πάνω ἀπὸ μίαν γέφυρα καὶ συνέχιζε τὴν πορεία τῆς πρὸς Ἀνατολὰς²²⁰¹.

Ἀμέσως ΝΑ τῆς κατοπινῆς Δυτικῆς Πύλης τῆς ὀχυρώσεως ἀνασκάφηκε ὑστερογεωμετρικὸ νεκροταφεῖον (β' ἡμίσεως 8^{ου} π.Χ. αἰώνα). Πρόκειται περὶ ἕξι τάφων πολεμιστῶν, τῶν ὁποίων ἡ τέφρα εἶχε ἐναποτεθεῖ ἐντὸς χαλκῶν λεβήτων τυλιγμένη ἐντὸς ὑφάσματος. Οἱ λέβητες εἶχαν τοποθετηθεῖ μέσα σὲ λίθινες κυκλικὲς κατασκευές. Ὡς κτερίσματα εἶχαν ἐναποτεθεῖ στοὺς τάφους τὰ ὄπλα τῶν νεκρῶν, ἓνα χρυσὸ διάδημα, ψῆφοι γιαλιοῦ καὶ πήλινα ἀγγεῖα.

Πρόκειται γιὰ νεκροταφεῖο ἀριστοκρατικοῦ γένους ποὺ ἀποδίδεται σὲ Εὐβοεῖς εὐγενεῖς, τοὺς Ἑρετριεῖς *Ἰππεῖς*. Ὁ παλαιότερος τάφος χρονολογεῖται περὶ τὸ 750 π.Χ. Περιεῖχε αἰχμὴ δόρατος ὑστεροελλαδικῆς ἐποχῆς, καὶ ὁ χάλκινος τεφροδόχος λέβητας ἦταν τοποθετημένος μέσα σὲ λαξευτὸ λίθο. Θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει σὲ κάποια ἐξέχουσα προσωπικότητα ποὺ ἴσως διεδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο στὰ γεγονότα τοῦ Δηλαντίου πολέμου. Αὐτὸς ἴσως ἦταν ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῶν Ἑρετριέων, καταγόμενος ἀπὸ κάποιο ἰσχυρὸ γένος εὐγενῶν τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, καθὼς ἡ Υ.Ε αἰχμὴ δόρατος ἐρμηνεύεται ὡς τὸ κληρονομικῶς μεταβιβαζόμενο σύμβολο βασιλικῆς εξουσίας (σκῆπτρο), τὸ ὁποῖο τάφηκε μαζί μὲ τὸν τελευταῖο βασιλιά, καθὼς τὸ πολίτευμα ἄλλαξε σὲ ἀριστοκρατικὸ)²²⁰².

Ἀκολούθησαν πέντε ἀκόμη ταφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ τελευταία χρονολογεῖται ἀμέσως μετὰ τὸ 700 π.Χ. Ὅλες ἀνήκαν σὲ μέλη τῆς ἴδιας οἰκογένειας ποὺ θέλησαν, κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς, νὰ ταφοῦν πλησίον τοῦ ἐπιφανοῦς προγόνου. Κατὰ τὴν κατασκευὴ τῆς ὑστερογεωμετρικῆς ὀχυρώσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰώνα τὸ νεκροταφεῖο αὐτὸ περικλείσθηκε μέσα στὰ τείχη. Ἐπάνω στοὺς τάφους ἰδρύθηκε τριγωνικὸ μνημεῖο, κατασκευασμένο λίθινες πλάκες καὶ γύρω ἀπὸ τὸ μνημεῖο περίβολος. Τὸ νεκροταφεῖο εἶχε πλέον μεταβληθεῖ σὲ ἥρων. Τότε ἄρχισε ἡ ἐναπόθεση προσφορῶν καὶ ἡ τέλεση θυσιῶν καὶ λατρευτικῶν δείπνων πρὸς τιμὴν τῶν ἐπιφανῶν νεκρῶν²²⁰³.

Τὰ ἴχνη λατρείας ποὺ τοὺς ἀποδιδόταν δείχνει κατὰ τὸν Coldstream ὅτι οἱ νεκροὶ εἶχαν ἠρωποιοθεῖ καὶ λατρεύονταν ὡς φύλακες τῆς πόλης²²⁰⁴. Τὸ τελετουργικὸ τῆς ταφῆς θυμίζει ὀμηρικὲς περιγραφές, καὶ κυρίως τὴν κηδεῖα τοῦ Πατρόκλου. Συγκρίσιμη εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ πολεμιστῆ ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἐλεύθερνας²²⁰⁵ καὶ ἡ ταφὴ τοῦ νεκροῦ ἀπὸ τὸν τάφο 1 τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου, ὅπου τὰ καμένα ὄσῳ καὶ οἱ στάχτες τοῦ ἥρωα νεκροῦ τυλίχθηκαν σὲ λινὸ ὑφάσμα καὶ τοποθετήθηκαν σὲ χρυσὴ φιάλη²²⁰⁶. Ἐπίσης, Coldstream ὑποθέτει ὅτι πιθανῶς τέτοιες τιμὲς θὰ εἶχαν ἀποδοθεῖ καὶ στὸν βασιλιά τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμαντα, γιὰ τὸν ὁποῖον μᾶς μιλάει ὁ Ἡσίοδος²²⁰⁷.

²²⁰⁰ Morgan (2008-2009), σελ. 49-51· Mulliez (2009-2010), σελ. 88-90.

²²⁰¹ ΑΔ 23, 1968, Χρον., σελ. 235-242· *Antk* 11, 1968, σελ. 91· AR 1969-70, σελ. 7-8· AR 1968-69, σελ. 8· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94· Κουρωνιώτης (1898), σελ. 95-100· Kahil (1968), σελ. 99-101· Metzger (1968), σελ. 106-109.

²²⁰² Berard (1978), σελ. 89-95· τοῦ ἴδιου (1970)· τοῦ ἴδιου (1983), σελ. 43-59· τοῦ ἴδιου (1972), σελ. 219-227· τοῦ ἴδιου (1982), σελ. 89-105.

²²⁰³ Berard (1983), σ. 43-59· τοῦ ἴδιου (1985), σελ. 274· τοῦ ἴδιου (1986), σελ. 710· Crielaard (1992-3), σελ. 45-53· Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118· *Antk* 9, 106, σελ. 106· AR 1966-7, σελ. 12· ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 270-278· AR 1968-69, σελ. 8· AR 1969-70, σελ. 7-10· ΑΔ 23 1968, Χρον., σελ. 227-34· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119· Kurz-Boardman (1994), σελ. 172· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 72, 75-76· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 187-189, 199-200· τοῦ ἴδιου (1987), σελ. 3-23· τοῦ ἴδιου (1997), σελ. 61-62· Ducrey καὶ ἄλλοι (2004), σελ. 20-25.

²²⁰⁴ Coldstream (1997), σελ. 464-466.

²²⁰⁵ Σταμπολίδης (1996)· τοῦ ἴδιου (2004).

²²⁰⁶ Coldstream (1997), σελ. 462-463.

²²⁰⁷ τοῦ ἴδιου (1997), σελ. 415-417, 464-466 καὶ 488-490. Σχετικὰ μὲ τὴν λατρεία ποὺ ἀποδιδόταν σὲ ἥρωες τοῦ μυθικοῦ παρελθόντος σὲ μυκηναϊκοὺς τάφους βλ. σελ. 458-461.

²²⁰⁷ Ἀνδρειωμένου (1981), σελ. 203-214· Boardman (1952), σελ. 8, εἰκ. 11· AE 1975, σελ. 206 καὶ ἐξῆς, πίν. 6-8· ΑΔ 31, 1976, Χρον.· ΑΔ 33, 1977, Χρον.· ΑΔ 1973-4, σελ. 468-473, πίν. 304-6· BCH 104, 1980, σ. 657· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 117-128· ΑΔ 24



Αριστερά ο τάφος «του πρίγκιπα» (τάφος 6) και δεξιά τὸ ἀρχαῖο τριγωνικὸ ἤρωο. (unil.ch)

Σὲ ὅλο τὸ δυτικὸ μέρος τῆς κλασσικῆς πόλεως ἀνασκάφηκαν γεωμετρικὰ καὶ κυρίως ὑστερογεωμετρικὰ καὶ ὑπογεωμετρικὰ στρώματα. Μέσα σὲ αὐτὰ βρέθηκαν λείψανα λιθίνων θεμελίων ὑστερογεωμετρικῶν οἰκιῶν (καὶ ἀδιαγνώστου χαρακτήρα κτιρίων) καὶ μεγάλες ποσότητες κεραμεικῆς²²⁰⁸.

Γεωμετρικοὶ τάφοι βρέθηκαν κοντὰ στὸ ΝΔ ἄκρο τῆς ὀχυρώσεως τῆς κλασσικῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ κοντὰ στο μουσεῖο. Πρόκειται γιὰ ἐκτεταμένο γεωμετρικὸ νεκροταφεῖο πὺν καταλαμβάνει ἔκταση 4.500τμ. Οἱ τάφοι τῶν ἐνηλίκων ἦταν λακκοειδεῖς καὶ ὁ νεκρὸς καιγόταν μαζί μὲ τὰ κτερίσματα του. Ἀγγεῖα ῥίχνονταν θραυόμενα μέσα στὴν πυρὰ ὅσο ὁ νεκρὸς καιγόταν. Μέσα στοὺς τάφους βρέθηκαν τρία χρυσὰ διαδήματα, μία ἀργυρῆ πόρπη, σιδερένιες αἰχμὲς δοράτων καὶ πολλὰ ἀγγεῖα ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων (κυρίως). Πρόκειται γιὰ πυξίδες, κυάθους, πρόχους, λοπάδες, πινάκια. Τὰ παιδιὰ θάβονταν μέσα σὲ μεγάλα ἀγγεῖα (πίθοι καὶ ἀμφορεῖς)²²⁰⁹.

Γεωμετρικὰ νεκροταφεῖα ἔχουν ἀνασκαφῆ ἐπίσης μπροστὰ στὴν μεταγενέστερη Δυτικὴ Πύλη τῆς πόλεως καὶ καθ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ Δυτικοῦ τείχους, καθὼς καὶ ἔξω τὸ ἀνατολικὸ τείχος. Στὸ οἰκόπεδο ἔναντι τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου, κάτω ἀπὸ στρῶμα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., ἀνακαλύφθηκε ΓΕ τάφος μὲ χρυσὸ διάδημα²²¹⁰. Ἀναφέρω χαρακτηριστικὰ τὸν τάφο πὺν ἀνασκάφηκε τὸ 1903 στὸν ἀγρὸ τῶν κληρονόμων Κωνσταντίνου Κανάρη, πρὸς τῆς Δυτικῆς Πύλης. Πρόκειται γιὰ μικρὸ τετράγωνο ὄρυγμα, γύρω κτισμένο μὲ μικροὺς λίθους, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου εἶχε τοποθετηθεῖ χάλκινη σφαιρικὴ κάλπις, ἡ ὁποία περιεῖχε τὰ ὀστὰ καὶ τὴν τέφραν τοῦ νεκροῦ. Τὸ στόμο τῆς κάλπιδος ἔκλεινε μὲ μολύβδινη πλάκα. Ἡ κάλπις περιεῖχε ἀκόμη ἓνα χρυσὸ διάδημα, δύο σιδερένιες λόγχες καὶ ἓνα σιδερένιο μαχαίρι. Ἐξω ἀπὸ τὴν κάλπι στὸ ὄρυγμα εἶχε τοποθετηθεῖ κεκαμμένο ἓνα σιδερένιο ξίφος γεωμετρικῆς ἐποχῆς²²¹¹.

Γ) Ἀρχαῖκή Ἑρέτρια

α) Πρωτοαρχαῖκή καὶ πρώιμη ἀρχαῖκή ἐποχή: Κατὰ τοὺς ἀρχαῖκούς χρόνους ἡ Ἑρέτρια ἔκειτο στὸ δυτικὸ καὶ κεντρικὸ τμήμα τῆς κλασσικῆς πόλεως, καταλάμβανε δηλαδὴ τὴν ἴδια περίπου ἔκταση μὲ τὸν ὑστερογεωμετρικὸ οἰκισμό, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ΝΔ πρόποδες τῆς ἀκροπόλεως ἕως τὴν Ν ἀκτὴ καὶ ἀπὸ τὸ Ἡρώο καὶ τὸ ΝΔ νεκροταφεῖο μέχρι τὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου καὶ τὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη Ν τῆς οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκά. Ὁ ὅρμος

1969· Χρον., σελ. 189-192· Krause (1982), σελ. 175-186· Ἀνδρειωμένου (1983), σελ. 161-192· τῆς ἰδίας (1982), σελ. 161-186· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 104 καὶ σημ. 605-607· Kahil (1982), σελ. 85· τῆς ἰδίας (1981), σελ. 167-169· Schefold (1964), σελ. 69· Coldstream (1968), σελ. 189-195· Ἀνδρειωμένου (1974), σελ. 239, εἰκ. 8-9· τῆς ἰδίας (1977), σελ. 128-163· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128· Ἀνδρειωμένου (1981), σελ. 84-113· Καλλιγᾶς (1981)B', σελ. 106-136· Kahil (1965), σελ. 281-284· Metzger (1966), σελ. 214-218· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-228 καὶ 231-233· Θέμελης (1969)A', σελ. 192-197· Σάμψων (1975), σελ. 155· Τουλούπα (1978), σελ. 124-128· τῆς ἰδίας (1979), σελ. 176-181· τῆς ἰδίας (1980), σελ. 226-229· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 157· Χωρέμης (1973), σελ. 301-302· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 463-8· τῆς ἰδίας (1975)A', σελ. 158-9· τῆς ἰδίας (1976), σελ. 131-133· Descoedres (1968)A, σελ. 239-242· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 311.

²²⁰⁹ Κουρουνιώτης (1897), σελ. 21-3· τοῦ ἰδίου (1998), σελ. 95-100· τοῦ ἰδίου (1899), σελ. 16· τοῦ ἰδίου (1903), σελ. 1-38· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 312.

²²¹⁰ Blackman (2000-2001), σελ. 62-63.

²²¹¹ Κουρουνιώτης (1903), σελ. 8-9.

στην Α άκτὴ εἶχε ἀρχίσει νὰ ὑφίσταται πρόσχωση. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ οἰκισμὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ βρίσκεται στὸ δέλτα μεταξὺ τῶν δύο ῥευμάτων τοῦ ποταμοῦ. Σχῆμα ἀκρόπολη σώζονται τμήματα τείχους 7^{ου} π.Χ. αἰώνα, κυκλώπειας τοιχοποιίας, κοντὰ το Η και Γ²²¹².

Ἐπάνω στὸ πλάτωμα τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως ἔγινε συστηματικὴ ἀνασκαφή, πὺ ἀποκάλυψε ἔπάνω ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ λείψανα οἰκισμοῦ λείψανα ἱεροῦ τέλους 7^{ου}-ἀρχῶν 6^{ου} αἰώνα π.Χ. Τὸ μεταγενέστερο οἰκοδομικὸ πρόγραμμα τοῦ 3^{ου} αἰώνα π.Χ., κατὰ τὴν ἀνασκαφεία, κατέστρεψε τὶς πρωιμότερες κατασκευές. Διαπιστώθηκε πάντως ἀνασκαφικῶς ὅτι κατασκευάστηκαν τρία ἀνδρῶν καὶ λαξεύτηκε ὀρθογώνιο πλάτωμα στὸν φυσικὸ βράχο. Β τοῦ ἀνδρῶν κάτω ἀπὸ στρῶμα καταστροφῆς ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀνασκάφηκε ἀποθέτης πὺ περιεἶχε μικρογραφικὲς ὑδρίες καὶ ἀντικείμενα ἀπὸ χαλκὸ καὶ μόλυβδο τέλους 7^{ου}-ἀρχῶν 6^{ου} π.Χ. αἰώνα. Πρόκειται γιὰ ἀποθέτη ἱεροῦ πρώιμης ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς²²¹³.

Μετὰ τὸ 700 π.Χ. κατασκευάσθηκε, ὅπως εἶδαμε, μὲ μεγάλες πλάκες, τὸ μνημεῖο σχήματος ἰσοπλεύρου τριγώνου ἔπάνω ἀπὸ τὸ ὑστερογεωμετρικὸ νεκροταφεῖο στὴν θέση τῆς κατοπινῆς Δυτικῆς Πύλης, καὶ περιβλήθηκε ἐντὸς ἱεροῦ περιβόλου. Οἱ νεκροὶ αὐτοὶ εἶχαν πλέον ἀφηρωισθεῖ καὶ εἶχε ξεκινήσει λατρεία πρὸς τιμὴν τους. Ἐκεῖ ἀνασκάφηκαν 3 βόθροι πὺ περιεἶχαν παχὺ στρῶμα μὲ ὑπολείμματα θυσιῶν πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς νεκροὺς (τέφρα, ὀστᾶ ζῶων, θραύσματα κυπέλλων καὶ κρατήρων, εἰδῶλια θρηνωδῶν, ἵππων καὶ ἵππέων), καὶ λύχνους πὺ παραπέμπουν σὲ νυκτερινὲς τελετές. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ βελάθρο κτίσθηκε ὁ οἶκος Ο'.

Ὁ χώρος Β τοῦ βόθρου ἴσως ἦταν χῶρος τελετῶν. Ν τοῦ βόθρου καὶ τοῦ οἴκου Ο' βρέθηκε φρέαρ πὺ περιεἶχε κεραμεικὴ τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰώνα. Α τοῦ φρέατος κτίσθηκε κατὰ τὸν ἴδιο αἰώνα τὸ ἐπίμηκες οἰκοδόμημα Ρ πὺ ἀποτελεῖτο ἀπὸ πέντε χώρους. Πρόκειται γιὰ κτίριο πὺ ἐρμηνεύεται ὡς χῶρος τελέσεως τῶν συμποσιῶν πρὸς τιμὴν τῶν προγόνων τοῦ γένους, τὸ ὁποῖον καταστράφηκε ἀπὸ φωτιὰ στὰ τέλη τοῦ 7^{ου} π.Χ. αἰώνα²²¹⁴.

Ν τοῦ ἡρώου ἀνασκάφηκαν θεμέλια πρώιμου ἀρχαϊκοῦ ναοῦ καὶ ἀρχαϊκοῦ περιβόλου ἱεροῦ, πὺ εἶχαν κτισθεῖ ἔπάνω σὲ βόθρο-ἀποθέτη γεωμετρικῶν χρόνων, ὁ ὁποῖος περιεἶχε κεραμεικὴ καὶ θραύσματα ὠμοπλίνθων. Ἀπὸ ἀποσπασματικῶς σωζόμενῃ ἐπιγραφή συνάγεται ὅτι πρόκειται γιὰ ἱερὸ τοῦ Ἐνναλίου²²¹⁵.

Στὴν πρώιμη ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ ἀνήκει καὶ ὁ ναὸς πὺ ἀνασκάφηκε κάτω ἀπὸ τὸν δωρικὸ ὑστεροαρχαϊκὸ περίπτερο ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου. Πρόκειται γιὰ ἑκατόμπεδο περίπτερο μὲ ξύλινους κίονας, πὺ εἶχε λίθινα θεμέλια καὶ τοίχους ἀπὸ ὠμὲς πλίνθους. Ὁ ναὸς ἦταν ἰωνικὸς μὲ φαρδὺ πρόναο καὶ ἡ εἴσοδος σηκοῦ διαμορφωνόταν μὲ στυλοβάτη πὺ ἔφερε δύο ξύλινους κίονες (διπλὸς ἐν παραστάσι). Κτίσθηκε ἐπὶ ἀνδρῶν πὺ δημιουργήθηκε μὲ ἐπίχωση καὶ ἀναλημματικούς τοίχους²²¹⁶. Τὸ 2003-2004 ἀνασκάφηκε φρέαρ κάτω ἀπὸ τὸν στυλοβάτη τοῦ ΥΑΡ ναοῦ, τὸ ὁποῖο ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τὴν φάση τοῦ ΠΑΡ ναοῦ καὶ ἐγκαταλείφθηκε ὅταν κτίσθηκε ὁ ΥΑΡ ναός²²¹⁷.

²²¹² Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 3-23· Lehmann (1923), σελ. 51· Philippson (1951), σελ. 607· Κωνσταντίνου (1955), σελ. 131· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-27· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94, 172-177, 207· Krause (1982), σελ. 137-186. Οἱ Auberson-Schefold καὶ Krause πιστεύουν ὅτι ὁ ποταμὸς εἶχε ἓνα μόνο ῥεῦμα, τὸ ὁποῖο κατὰ τοὺς γεωμετρικὸς χρόνους ἔρρεε πρὸς Ν, ἐνῶ κατὰ τοὺς πρώιμους ἀρχαϊκοὺς χρόνους ὀδηγήθηκε πρὸς Α καὶ ἔπαυσε νὰ ῥέει πρὸς Ν.

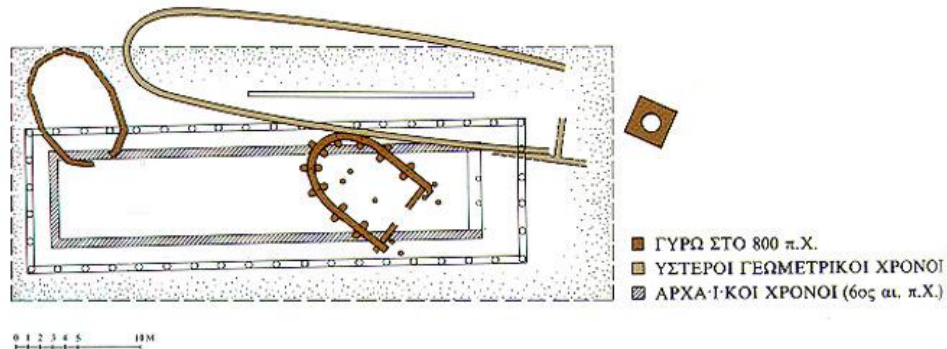
²²¹³ Müller (1995), σελ. 320· *AntK*, 38, 1995, σελ. 108-119· *AntK*, 39, 1996, σελ. 107-111 καὶ *BCH* 120, 3, 1996, σελ. 1296· Huber (2010), σελ. 260-263.

²²¹⁴ Schefold (1966), σελ. 120 καὶ ἐξῆς· Berard (1969), σελ. 74-79, πίν. 36, 1-2· τοῦ ἰδίου (1967), σελ. 273 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1970)· Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 28-32· Durant (1967), σελ. 277 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1968), σελ. 237 καὶ ἐξῆς· Schefold (1971), σελ. 59· Schefold (1976), σελ. 51-58· E. Kroth (1998), σελ. 117-130· Kalpaxis (1976), σελ. 71· Descoedres (1968), σελ. 102-5, πίν. 28· Metzger (1968), σελ. 106-109, πίν. 29.

²²¹⁵ Schefold (1973), σελ. 69-77, πίν. 19-17· *BCH* 97, 3, 1972, σελ. 364-5· *BCH* 98, 1974, σελ. 687· Auberson-Schefold (1973), σελ. 128-129· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-5 καὶ 33· Verdan (2010), σελ. 238-247 καὶ Glaus (2010), σελ. 248-251.

²²¹⁶ Κουρουπιώτης (1900), σελ. 53-56· Auberson-Schefold (1960), σελ. 22-231· *AR* 1966-67, σελ. 12· *AR* 1968-69, σελ. 8· Auberson (1967), σελ. 283· τοῦ ἰδίου (1968), σελ. 13-15· Auberson-Schefold (1973), σ. 149-160· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 48-51· Μπούρας (1991), σελ. 144-163, 183, 206· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 32-37, 61· Kalpaxis (1976), σελ. 31-34· Verdan (2010), σελ. 238-247.

²²¹⁷ Whitley (2003-2004), σελ. 40· Verdan (2010), σελ. 238-247.



Αεροφωτογραφία και κάτοψη ιερού Δαφνηφόρου Απόλλωνος. (enia-guide.gr και Σαπουνα-Σακελλαράκη, Έ., Έρετρια, ΤΑΠΑ 1995)

Είδαμε ότι ΒΑ του τεμένους και ΒΔ του γεωμετρικού τοίχου G βρέθηκε αποθέτης, ο οποίος περιείχε θραύσματα υδριών τέλους 8^{ου}-αρχών 7^{ου} π.Χ. αιώνα²²¹⁸. Α του αποθέτη αυτού βρέθηκε άλλος αποθέτης, που περιείχε εξακόσιες περίπου άκεραιες ύδριες. Θεωρείται ότι ο αποθέτης άνηκε σε ιερό θήλειας θεότητας, το οποίο ήταν αφιερωμένο μάλλον στην Άρτεμη ή την Δήμητρα²²¹⁹.

Μέσα στην πόλη έχουν βρεθεί σε διάφορα οικόπεδων οικοδομικά λείψανα και κεραμεική που χρονολογούνται στην πρωτοαρχαϊκή και πρώιμη αρχαϊκή εποχή²²²⁰. Τέλος, κοντά στην ΝΔ γωνία του κλασσικού τείχους, όπου το νεκροταφείο των γεωμετρικών χρόνων ανασκάφηκαν τάφοι 7^{ου}, 6^{ου} και α' δεκαετίας του 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Πρόκειται για ένταφιασμούς σε κεραμοσκεπείς τάφους και έγχυτρισμούς για τα παιδιά και καύσεις, όπου ή τέφρα του νεκρού έτοποθετείτο έντός ένός τεφροδόχου άγγείου, και άλλο άγγείο έτοποθετείτο επάνω σε αυτό ως κάλυμμα. Περιείχαν ως κτερίσματα άγγεία και κοσμήματα, αρκετά από τα όποια είναι χρυσά²²²¹.

Η έρετριακή κεραμεική εξακολουθεί, όπως είπαμε, να εξαγεται στην μεσογειακή λεκάνη μέχρι περίπου το 700 π.Χ. Κατά την ΠΑΡ εποχή μόνο στην Δήλο εξακολουθεί να

²²¹⁸ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 243· του ίδιου (1987), σελ. 8· AR 1990-1, σελ. 38· Θέμελης (1974), σελ. 83· Huber (1993)· Diehl (1964)· Cole (1988), σελ. 164· του ίδιου (1994), σελ. 205.

²²¹⁹ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 104, σημ. 603-604 και σελ. 243, σημ. 1942-45· AR 1990-1, σελ. 38· Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 8· Θέμελης Π. Γ., ΠΑΕ 1974-1983, σημ. 698 και Κωνσταντίνου (1956), σελ. 105-109.

²²²⁰ Descœudres (1968), σελ. 239-242· Kahil (1965), σελ. 281-284· Metzger (1966), σελ. 214-218· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-228 και 231-233· Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 465-468· Τουλούπα (1980), σελ. 226-229· της ίδιας (1979), σελ. 176, 179-180· της ίδιας (1978), σελ. 127-128.

²²²¹ Κουρουνώτης (1898), σελ. 15 και 95-100· του ίδιου (1900), σελ. 53-56· Λιάγκουρας (1968), σελ. 230-232· Ανδρειωμένου (1975), σελ. 207· Descœudres (1968), σελ. 104· Ανδρειωμένου (1974), σελ. 239, εικ. 8-9· AR 1969-70, σελ. 7-10· Σαπουνα-Σακελλαράκη (1995)Α, σελ. 78-82. Βλέπε επίσης για ύστεροαρχαϊκούς τάφους και σημ. 753-754. Γενικά για την αρχαϊκή Έρετρια βλ. Ducrey (2004), σελ. 26-29.

έμφανίζεται σὲ μεγάλες ποσότητες²²²². Αὐτὸ τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖο βεβαιώνεται ἀρχαιολογικῶς, φαίνεται νὰ σχετίζεται μὲ τὸν Ἀηλάντιο πόλεμο.

Ὅμως αὐτὴ καὶ μόνο ἡ μείωση τῶν ἐξαγωγῶν δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην ἰσχυρὴ κάμψη τῆς οἰκονομίας. Ἡ Ἐρέτρια, τὰ χρόνια αὐτά, ἀφοῦ κατασκευάσει τὸ ἀνάλημμα στὰ ΒΔ, κτίζει τὸν ΠΑΡ ὀρθογώνιας κάτοψης ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὕστερα ἀπὸ πιθανὴ πλημμύρα καὶ καταστροφή τοῦ «Δαφνηφορείου» καὶ τοῦ ΥΓΕ ἑκατόμπεδου στοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ πολεοδομικὸς ἰσθὸς ὀργανώνεται καλύτερα καὶ ἡ κατοίκηση πυκνώνει. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν ὅτι ἡ Ἐρέτρια διέθετε ἀκμάζουσα οἰκονομία²²²³.

β) Μέση καὶ ὕστερη ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ: Τὴν πορεία τοῦ τείχους τῆς πόλεως τοῦ 6^{ου} π.Χ. δὲν τὴν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς, διότι ἀπὸ αὐτὴν τὴν φάση ἔχουν σωθεῖ (ἡ μέχρι τώρα ἀνασκαφεῖ καὶ ἐρευνηθεῖ) κάποια τμήματα τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἡ ὕστεροαρχαϊκὴ φάση τῆς Δυτικῆς Πύλης.

Στὴν ἀκρόπολη κοντὰ στοῦ ἡ ὑπάρχει ἀρχαϊκὴ φάση τοῦ τείχους μὲ πολυγωνικὴ τοιχοποιία, ἐνῶ κοντὰ στοῦ β τὸ ἀρχαϊκὸ τείχος προχωρεῖ ΒΔ, ἀντίθετα μὲ τὸ κλασσικὸ τείχος ποὺ κάμπτεται πρὸς ΒΑ, ἀναρριχώμενο ἐπὶ τῆς ΝΔ κλιτύος τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως. Ἐπίσης κοντὰ στοῦ Ι σώζεται ἀρχαϊκὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος, κοντὰ στοῦν πύργο ε τμήμα τοῦ ἀρχαϊκοῦ τείχους κοντὰ στὴν κοίτη τοῦ ἀνατολικώτερου ρεύματος τοῦ χειμάρρου. Ἐδῶ ἦταν καὶ τὰ ἀνατολικά ὄρια τῆς ὕστεροαρχαϊκῆς πόλεως. Τὸ ἀρχαϊκὸ καὶ κλασσικὸ τείχος εἶχαν ἰσχυρὰ λίθινα θεμέλια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβαινε ὠμοπλινθοδομή²²²⁴.

Στοὺς ὕστεροαρχαϊκοὺς χρόνους χρονολογεῖται ἡ πρώτη μνημειώδης φάση τῆς Δυτικῆς Πύλης. Γέφυρα συνέδεε τὴν ἀρχαία ὁδὸ ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Χαλκίδα μὲ τὴν Πύλη, ὅπου περνώντας μεταξὺ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς πύλης πύργων ἔφθανε στὴν πόλη. Ἦταν ἡ «κοίλη ὁδός». Σώζονται τὰ θεμέλια τῶν προμαχόνων τῆς πύλης καὶ τοῦ ἀρχαϊκοῦ τείχους ἐκατέρωθεν αὐτῆς. Ἡ πύλη καταστράφηκε, ὅπως καὶ ὅλη ἡ πόλη, ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 490 π.Χ.²²²⁵

Στοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους χρονολογεῖτο παλαιότερα καὶ ὁ μέγας λιμενοβραχίονας στὴν προέκταση τοῦ κατοπινοῦ δυτικοῦ κλασσικοῦ τείχους, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ ὑποθαλάσσιες ἐρευνες τοῦ Καμπούρογλου ποὺ ἐντόπισαν ΕΛ κεραμεικὴ μέσα στὴν ἀργολιθοδομή του, πλέον θεωρεῖται ὅτι κατασκευάστηκε τὸν 3ο αἰῶνα π.Χ. Συνέδεε τὴν προσχωσιγενὴ γλωσσοειδῆ προεξοχὴ ποὺ σχηματίσθηκε στὶς ἐκβολὲς τοῦ χειμάρρου μὲ τὴν νησίδα ὅπου εἶναι σήμερα ὁ φάρος. Λόγω τῆς ἀνόδου τῆς στάθμης τῆς θάλασσας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα, ὁ Δ λιμενοβραχίονας βρίσκεται σήμερα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, καὶ Α δὲν εἶναι ὄρατος λόγω σύγχρονης ἐπίχωσης²²²⁶.

Στὴν κορυφὴ τῆς ἀκροπόλεως, ἐπὶ τοῦ πλατώματος, ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν προηγούμενη φάση, κάτω ἀπὸ στρῶμα καταστροφῆς ΕΛ περιόδου ἀνασκάφηκαν ἀποθέτες ποὺ περιεῖχαν κεραμεικὴ καὶ ἄλλο ὕλικὸ ὕστερων ἀρχαϊκῶν χρόνων, (μικρογραφικὲς πρῶιμες ἀρχαϊκὲς ὑδρίες, ὅμοιες μὲ αὐτὲς τοῦ ἀποθέτη τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, στάμνους μὲ ψηλὸ λαιμό, δύο ἐπίνητρα, θραύσματα ἀπὸ

²²²² Ducrey (2004), σελ. 26-29.

²²²³ Ducrey (2004), σελ. 26-29.

²²²⁴ Auberson-Schefold (1973), σελ. 172-177· Rickard (1891), σελ. 372 καὶ ἐξῆς· Gerkan (1924), σελ. 11, εἰκ. V· Scranton (1941), σελ. 38, 85· Θέμελης (1969)Α, σελ. 193 καὶ ἐξῆς· Vanderpool-Wallace (1964), σελ. 381 καὶ ἐξῆς· Wrede (1933), ἀρ. 76· Martin (1962), σελ. 381, πίν. 39, 2· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-27· Schefold (1971)Β, σελ. 59· Winter (1971)· Knoepfler (1969), σελ. 83-87, ὅπου δημοσιεύεται τὸ σχέδιο τοῦ Cockerell· Θέμελης (1969)Γ, σελ. 145· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 120, 126, 127· Θέμελης (1979), σελ. 50· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· *BCH* 105, 1981, σελ. 847-850.

²²²⁵ Kahil (1965), σελ. 283-287· Schefold-Krause (1968)· Χρον., σελ. 235-237· Schefold (1967), σελ. 270-278· Schefold (1968), σελ. 91-96· Metzger (1968), σελ. 102-105, πίν. 28· *AR* 1966-7, σελ. 12· *AR* 1968-69· *AR* 1969-70, σελ. 7-8· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94, 167-8, 172-177· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 27-29· Auberson (1975), σελ. 789-799.

²²²⁶ Σχετικὰ μὲ τὸ ΥΑΡ τείχος καὶ τὸν λιμενοβραχίονα βλ. Scranton (1941): Scranton (1941)· Auberson-Schefold (1973), σελ. 172-177· Rickard (1891), σελ. 372 καὶ ἐξῆς· Gerkan (1924), σελ. 11, εἰκ. V· Scranton (1941), σελ. 38, 85· Θέμελης (1969)Α, σελ. 193 καὶ ἐξῆς· Vanderpool-Wallace (1964), σελ. 381 καὶ ἐξῆς· Wrede (1933), ἀρ. 76· Martin (1962), σελ. 381, πίν. 39, 2· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-27· Schefold (1971)Β, σελ. 59· Winter (1971)· Knoepfler (1969), σελ. 83-87, ὅπου δημοσιεύεται τὸ σχέδιο τοῦ Cockerell· Θέμελης (1969)Γ, σελ. 145· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 120, 126, 127· Θέμελης (1979), σελ. 50· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· *BCH* 105, 1981, σελ. 847-850· Καμπούρογλου (1989).

χάλκινα αντικείμενα, καθώς και δεκάδες σπείρες από αδράχτι και ύφαντικά βάρη)²²²⁷. Μεταξύ τῶν εὐρημάτων εἶναι καὶ κεφαλές πήλινων ειδωλίων ΑΡ ἐποχῆς πού παριστάνουν γυναικεία μορφή μὲ μίτρα. Τὰ εὐρήματα ὑπέδειξαν τὴν λατρεία θήλειας θεότητας.

Ἐπάνω στὰ ἀνδρα πρέπει νὰ εἶχαν κτισθεῖ τὰ δύο ΑΡ κτίρια, στὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἀνήκαν τὰ πήλινα ἀνάγλυφα ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα (τμήματα ζωφόρου ἢ μετόπες) πού βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφή. Τὰ κτίρια στὰ ὁποῖα ἀνήκαν ἀναγνωρίζονται ὡς δημόσια, χρονολογοῦνται στὸ α' ἡμισυ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνα καὶ θεωρεῖται πιθανὸν ὅτι καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Τὸ ἱερὸ ἀναγνωρίστηκε μὲ ἀσφάλεια ὡς ἱερὸ τῆς Ἀθηνᾶς λόγω τῆς ἀνακάλυψης λιονταριοῦ ἀπὸ ἀσβεστόλιθο μὲ τὴν ἐπιγραφή ΑΘΕΝΑΙΗΣ σὲ κυπριο-ἰωνικὸ ἀλφάβητο, ΥΑΡ ἐποχῆς. Σύμφωνα μὲ τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τὸ ἱερὸ ἦταν σὲ χρῆση ἀπὸ τὰ ΥΑΡ χρόνια μέχρι τὴν ἀρχὴς τοῦ 2^{ου} αἰῶνα π.Χ. Ἡ καταστροφή του μᾶλλον ὀφείλεται στὴν καταστροφή τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν ὤωμαιοπεργαμηνὸ στόλο τὸ 198 π.Χ.²²²⁸

Γύρω στὸ 550 π.Χ. ἐπάνω στὰ ερείπια τοῦ συγκροτήματος Ρ τοῦ Ἡρώου (κοντὰ στὴν Δυτικὴ Πύλη) κτίζεται ὁ οἶκος Q. Ἀνατολικότερα κτίζεται ἓνα νέο συγκρότημα 5 δωματίων ὁμοίας διαρθρώσεως μὲ τὸ προηγούμενο συγκρότημα Ρ, τὸ ὁποῖο καταστράφηκε γύρω στὸ 600 π.Χ. Τὰ κτίρια αὐτὰ καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 490 π.Χ.²²²⁹

Ἐπὶ τῆς Ν κλιτύος τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως ἀνασκάφηκε ἱερὸ ὑστεροαρχαϊκῶν χρόνων. Πρόκειται γιὰ ἓνα πολυγωνικῆς τοιχοποιίας καὶ ὀρθογώνιας κατόψεως περίβολο, πρωῖμου, 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα, πού περιβάλλει ἓνα μικρὸ ναὸ μὲ βωμὸ στὴν Α πλευρὰ του. Στὴν ΒΑ γωνία τοῦ τεμένους ἀνασκάφηκε ἀποθέτης, πού περιεῖχε ἀγγεῖα τέλους 6^{ου}-ἀρχῶν 5^{ου} π.Χ. αἰ., καὶ πλησίον πολυάριθμα πήλινα ειδώλια ἔνθρονων ἢ ὀρθίων γυναικῶν καὶ κοριτσιῶν. Τὸ ἱερὸ καταστράφηκε ἀπὸ τῶν Περσῶν, ἀλλὰ ἀνοικοδομήθηκε ἀργότερα²²³⁰.

Δὲν εἶναι βέβαιο σὲ ποιά θεότητα ἦταν ἀφιερωμένο τὸ ἱερὸ αὐτό, ὡστόσο ἀπὸ τὰ εὐρήματα συνάγεται, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα²²³¹, ὅτι ἦταν ἀφιερωμένο σὲ θήλεια θεότητα, καὶ ἴσως στὴν Ἄρτεμη Ὀλυμπία, τὴν λατρεία τῆς ὁποίας μαρτυρεῖ ἡ ἐπιγραφή *Χρυσῶν Σημίου Ἀρτέμιδι Ὀλυμπία*²²³². Τὸ ὄρος *Κοτύλαιον* ἦταν ἀφιερωμένο στὴν Ἄρτεμη, κατὰ τὸν Ἀρχέμαχο (βλ. πηγὴ) ἀπόσπασμα τοῦ ὁποίου παραθέτει ὁ Στέφανος Βυζάντιος. Ἡ ὄνομασία τῆς Ἀρτέμιδος *Κολαινίς*²²³³ ἴσως παραπέμπει στὴν προσφορὰ στὴν θεὰ κολοβωμένων ζώων, καὶ ἴσως τὴν σχέση της μὲ τὴν γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία²²³⁴.

Ἡ Metzger σὲ μελέτη της ἐρμήνευσε τὴν ἀνεύρεση τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ ειδωλίων πού παριστάνουν γυναικεῖες μορφές καὶ παιδιὰ ὡς ἀπεικονίσεις τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης²²³⁵. Ὁ Willers ὁμως ἀμφισβήτησε τὴν θέση τῆς Metzger καὶ τὰ ἐπιχειρήματά της διαπιστώνοντας ὅτι: α) ἀπουσιάζουν ειδώλια γυναικῶν πού κρατοῦν χοιρίδια, β) λύχνοι, οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν συχνὰ στὰ Θεσμοφόρια καὶ συνδέονται μὲ τὸ τελετουργικὸ τῆς λατρείας, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ σκύφοι πού βρέθηκαν ἀναποδογυρισμένοι στὸν ἀποθέτη Β τοῦ βωμοῦ, κατὰ τὴν γνώμη του χαρακτηρίζουν μᾶλλον τὰ ἱερὰ τῆς Ἀρτέμιδος²²³⁶.

²²²⁷ Müller (1995), σελ. 320· *AntK*, 38, 1995, σελ. 108-119· *AntK*, 39, 1996, σελ. 107-111 καὶ *BCH* 120, 3, 1996, σελ. 1296· Huber (2010), σελ. 260-263.

²²²⁸ Müller (1995), σελ. 320· *AntK*, 38, 1995, σελ. 108-119· *AntK*, 39, 1996, σελ. 107-111 καὶ *BCH* 120, 3, 1996, σελ. 1296. Βλέπε ἐπίσης *BCH* 118, 1994, σελ. 785.

²²²⁹ Θέμελης (1969)Α, σελ. 204-209· *BCH* 1977, σελ. 624-6· *BCH* 94, 1970, σελ. 1102· Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 28-32· Πετράκος, (1961-2), σελ. 156, σχ. 11· Durant (1967), σελ. 277 καὶ ἔξης· Schefold (1971)Β, σελ. 59. Βλέπε ἐπίσης σημ. 695· Σκούρας (2003), σελ. 62-63 καὶ φωτ. 76-77.

²²³⁰ Δαβάρας (1965), σελ. 257-259, πίν. 320-327, εἰκ. 1· *AR* 1964-5, σελ. 18· Καθημερινὴ 9/8/1964· *BCH* 1968, σελ. 941-944· Auberson-Schefold (1973), σελ. 139-141· παρὰβαλε Κουρουνιώτης (1900)Α, σελ. 55· βλέπε ἐπίσης Θέμελης (1969)Γ, σελ. 171 καὶ ἔξης. Σταυρόπουλος (1895), σελ. 157· *AE* 1892, σελ. 140-141, 154-5, 157-8, 160-1· Ἀθηνᾶ Ε' (1893), σελ. 348· *AE* 1859, (περ. α'), ἀρ. 3524-5· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 38-39· Willers (1991), σελ. 176-187.

²²³¹ Δαβάρας (1965), σελ. 257-259, πίν. 320-327, εἰκ. 1.

²²³² *AE* 1892, 141, ἀρ. 9

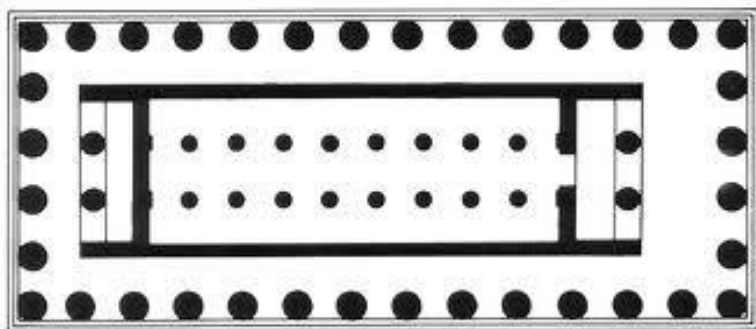
²²³³ Εὐφρόνιος, *Σχόλια στὸν Ἀριστοφάνη, Ὀρνιθεσ*, στ. 874.

²²³⁴ Φουριώτης (1970), σελ. 266-268.

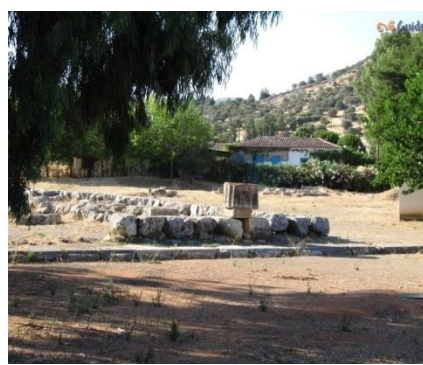
²²³⁵ Metzger (1985).

²²³⁶ Willers (1991), σελ. 176-187.

Στὸ τέμενος τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, ἀπὸ τὸ 530 ἕως τὸ 505 π.Χ. περίπου, κτίσθηκε ὁ μεγαλοπρεπὴς ὑστεροαρχαϊκὸς δωρικὸς περίπτερος, μὲ ἰωνικὰ στοιχεῖα ναὸς. Διατηροῦνται τὰ θεμέλια μέχρι τὴν εὐθυντηρία, κατασκευασμένα ἀπὸ μεγάλους ἀσβεστολιθικοὺς κυβολίθους. Ὁ ναὸς εἶχε σηκὸ διπλὸ ἐν παραστάσι, καὶ κίονες πτεροῦ 6x14. Διέθετε βαθύ πρόναον καὶ ἐσωτερικὲς κιονοστοιχίες, τῶν ὁποίων οἱ θεμελιώσεις ἀπὸ ψαμμίτη λίθο σώζονται κατὰ χώραν. Ἔχουν βρεθεῖ πολλὰ θραύσματα τῆς ἀνωδομῆς, καθὼς καὶ τμήματα τῆς γλυπτικῆς συνθέσεως τοῦ δυτικοῦ μᾶλλον ἀετώματος, τὸ ὁποῖο παρίστανε ἀμαζονομαχία καὶ ἀρπαγὴ τῆς Ἀντιόπης, βασίλισσας τῶν Ἀμαζόνων ἀπὸ τὸν Θησέα²²⁴⁰. Τὰ θραύσματα τῆς γλυπτικῆς συνθέσεως βρέθηκαν μέσα σὲ ὑστεροαρχαϊκὸ ἀποθέτη, καθὼς ὁ ναὸς καταστράφηκε τὸ 490 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Πέρσες²²⁴¹. Κεφαλὴ ὑστεροαρχαϊκοῦ κούρου ποῦ βρέθηκε ἐδῶ δὲν φαίνεται νὰ ἀνῆκε στὶς συνθέσεις τῶν ἀετωμάτων. Ἀνῆκε μᾶλλον σὲ ἀνεξάρτητο ἄγαλμα, ἀνάθημα πιθανότατα, τὸ ὁποῖο ἦταν τοποθετημένο ἐντὸς τοῦ ὑστεροαρχαϊκοῦ τεμένους. Ὑστεροαρχαϊκὰ στρώματα ἔχουν ἀνασκαφεῖ σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ἱεροῦ²²⁴².



Κάτοψη τοῦ ΥΑΡ δωρικοῦ περίπτερου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἀποψη ἀπὸ ΝΑ. (greeks.com καὶ evia-guide.gr)



²²³⁸ Descoedres (1967), σελ. 278-283.

²²³⁹ BCH 118, 1994, σελ. 785.

²²⁴⁰ Τουλούπα (2010), σελ. 252-255.

²²⁴¹ Κουρουნიώτης (1899), σελ. 34-36· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 1 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1900), σελ. 53-56· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 267· Huber (1993), σελ. 122-125· Πετράκος (1961), σελ. 144-145· Κωνσταντίνου (1955), σελ. 125-131· τῆς ἰδίας (1952), σελ. 153-163· Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 123-7· AR 41963-4, σελ. 13· Kururiotis (1914/5), σελ. 27-29· Bosanquet (1900)· Auberson (1966), σελ. 9-10· Jucker (1969), ἀρ. 178-25· Herdejürger (1969), σελ. 162· Knell (1972), σελ. 40-48· Lippdd, σελ. 72, πίν. 20, 3, 4· Lullies-Hirmer (1960)· Schefold (1960), σελ. 42-50· τοῦ ἰδίου (1966), σελ. 115 καὶ ἐξῆς· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Kalpaxis (1976), σελ. 31-34· Boardman (1982), σελ. 186, εἰκ. 205, 1-3· Μπούρας (1991), σελ. 144, 163, 183, 206· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 32, 37, 61· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 61· AR 1992-3· Antk 48, 1999, σελ. 123-125· Verdan (2010), σελ. 238-247 καὶ Whitley (2003-2004), σελ. 40.

²²⁴² Κουρουნიώτης (1899), σελ. 34-36· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 1 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1900), σελ. 53-56· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 267· Huber (1993), σελ. 122-125· Πετράκος (1961), σελ. 144-145· Κωνσταντίνου (1955), σελ. 125-131· τῆς ἰδίας (1952), σελ. 153-163· Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 123-7· AR 41963-4, σελ. 13· Kururiotis (1914/5), σελ. 27-29· Bosanquet (1900)· Auberson (1966), σελ. 9-10· Jucker (1969), ἀρ. 178-25· Herdejürger (1969), σελ. 162· Knell (1972), σελ. 40-48· Lippdd, σελ. 72, πίν. 20, 3, 4· Lullies-Hirmer (1960)· Schefold (1960), σελ. 42-50· τοῦ ἰδίου (1966), σελ. 115 καὶ ἐξῆς· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Boardman (1982), σελ. 186, εἰκ. 205, 1-3· Μπούρας (1991), σελ. 144, 163, 183, 206· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 32, 37, 61· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 61· AR 1992-3· Antk 48, 1999, σελ. 123-125· Verdan (2010), σελ. 238-247.



Τὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος: ἀεροφωτογραφία, ἐναέτιο σύμπλεγμα Θησέως-Ἀντιόπης καὶ ἄποψη ἀπὸ Α. (eniarportal.com, Σαπουναῖ-Σακελλαράκη, Ἔ, Ἐρέτρια 1995 καὶ enia guide)

Στὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη βρέθηκαν μέσα σὲ ὑπόγειο θάλαμο ποὺ καταστράφηκε ἀπὸ σεισμὸ καὶ ἐπιχώθηκε, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαϊκῶν, κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων²²⁴³. Στὴν ἴδια ἀνασκαφὴ, στὸν δυτικὸ τομέα, κάτω ἀπὸ ῥωμαϊκὸ τέμενος, βρέθηκε μεγάλος ἀποθέτης ποὺ περιεῖχε κεραμεικὴ 6^{ου} καὶ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα, εἰδώλια καὶ τμήματα μεγάλης γυναικείας προτομῆς. Σχετίζεται μὲ ἱερὸ θήλειας θεότητας²²⁴⁴. Ἀρχαϊκὸς τοιχοβάτης ἀνασκάφηκε κάτω ἀπὸ τὴν ὑστεροκλασσικὴ Κρήνη, Ν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου. Θεωρεῖται ὅτι ἀνήκε σὲ ἀνάλογο οἰκοδόμημα ἀρχαϊκῶν χρόνων²²⁴⁵. Στὸ πρὸς Ν κείμενο οἰκόπεδο ἀνασκάφηκε ΑΡ στρώμα²²⁴⁶.

Κατὰ τὶς ἀνασκαφές ποὺ ἔγιναν στὴν θέση τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς πόλεως, ἀνεσκάφησαν τὰ θεμέλια ὑστεροαρχαϊκῆς στοᾶς καὶ μακροῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος ἀνήκε σὲ περίβολο ἢ ἄλλη στοά. Αὐτὰ κεῖνται κάτω ἀπὸ τὰ θεμέλια τῶν κλασσικῶν στοῶν καὶ χρονολογοῦνται στὸ διάστημα 550-500 π.Χ. Ἀπὸ τὴν στρωματογραφία εἶναι φανερό, πρῶτον, ὅτι ἕως τὰ μέσα τοῦ 6^{ου} π.Χ. ἡ περιοχὴ ἦταν ἐκτὸς τῶν τειχῶν καὶ δεύτερον, ὅτι τὰ κτίρια τῆς ὑστεροαρχαϊκῆς ἀγορᾶς καταστάφηκαν ἀπὸ φωτιά κατὰ τὴν α' δεκαετία τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα, προφανῶς τὸ 490 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Πέρσες²²⁴⁷.

Σὲ πολλὰ οἰκόπεδα τῆς σύγχρονης πόλεως ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἀρχαϊκὰ στρώματα κυρίως ὑστεροαρχαϊκῶν χρόνων²²⁴⁸. Ἐντὸς αὐτῶν ἔχουν βρεθεῖ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα, κτιρίων, κυρίως

²²⁴³ Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118.

²²⁴⁴ Θέμελης (1978), σελ. 18-33· Ἔργον 1981, σελ. 42-44.

²²⁴⁵ Κωνσταντίνου (1952), σελ. 130· τῆς ἰδίας (1956)Α, σελ. 105-109· Auberson-Schefold (1973), σελ. 161-162· Σαπουναῖ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 52.

²²⁴⁶ Morgan (2008-2009), σελ. 49-51· Mulliez (2009-2010), σελ. 88-90.

²²⁴⁷ ΑΔ 21, 1960, σελ. 218-227· BCH 94, 1970, σελ. 1097· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· BCH 105, 1981, σελ. 847· BCH 106, 1982, σελ. 593-597· AR 1981-2, σελ. 17-18· Krause (1982)Β, σελ. 137-144.

²²⁴⁸ Θέμελης (1969), σελ. 176-8· Καθημερινὴ 9/8/1964· Δαβάρας (1965), σελ. 256-261· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Descoedres (1968), σελ. 239-242· Kahil (1965), σελ. 281-284· Metzger (1966), σελ. 214-218· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-8 καὶ 231-3· Verdelis (1966), σελ. 218-227· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· Hutton (1899), σελ. 25, 44· Ἀνδρειωμένου (1973-4),

οίκων, κεραμεική²²⁴⁹ και κάμινοι²²⁵⁰, ήμίεργο άγαλμα κόρης²²⁵¹, νομίματα²²⁵², ειδώλια²²⁵³ και μεγάλη άρχαϊκή έπιγραφή που περιλαμβάνει κείμενο νόμου της ύστεροαρχαϊκής Έρετριάς²²⁵⁴. Τα πρώτα νομίματα της Έρετριάς χρονολογούνται στο 600 π.Χ., και εικονίζουν στον έμπροσθότυπο κεφαλή γοργόνος ή κεφαλή ταύρου και στον όπισθότυπο διαγωνίως διηρημένο τετράγωνο²²⁵⁵.

Στις πλείστες των περιπτώσεων είναι έμφανή τα ίχνη καταστροφής από φωτιά, ή όποια χρονολογείται στα τέλη της ύστεροαρχαϊκής έποχής και ταυτίζεται από των άνασκαφών με την καταστροφή της Έρετριάς από τους Πέρσες το 490 π.Χ.²²⁵⁶. Τέλος, έπιβεβαιώθηκε άνασκαφικά ότι οι όδοι της άρχαϊκής πόλεως χαράχθηκαν έπί της κοίτης μικρών ρευμάτων του ποταμού που έρρεαν εντός του τριγώνου κατοικήσεως κατά την γεωμετρική έποχή. Έκτός δηλαδή από τον όδικό άξονα που συνέδεε την δυτική με την άνατολική πύλη του άρχαϊκού τείχους, άνεσκάφηκε όδος που συνέδεε την δυτική πύλη με τον ναό του Άπόλλωνος, την άγορά και τον λιμένα, ή όποια χαράχθηκε έπί των άποθέσεων του Α ρεύματος του χειμάρρου κατά την ύστεροαρχαϊκή έποχή, όταν διακόπηκε ή ροή του ρεύματος αυτού²²⁵⁷.

Τέλος, τάφοι μέσης και ύστερης άρχαϊκής έποχής άνασκάφηκαν στην περιοχή του ΝΔ νεκροταφείου, όπου βρέθηκαν έπίσης γεωμετρικοί²²⁵⁸, πρωτοαρχαϊκοί και πρώιμοι άρχαϊκοί τάφοι²²⁵⁹. Από αυτούς προέρχονται μελανόμορφοι άμφορείς, οι όποιοι είχαν χρησιμοποιηθεί για έγχυτρισμούς παιδιών²²⁶⁰, και χάλκινη ύδρια λακωνικού έργαστηρίου, χρονολογούμενη στο β' ήμισυ του 6^{ου} π.Χ. αιώνα²²⁶¹.

Δ) Κλασική Έρετρία.

α) Πρώιμη κλασική έποχή: Η Έρετρία καταστράφηκε το 490 π.Χ. από τους Πέρσες κατόπιν πολιορκίας, ως αντίποινα για την βοήθεια που είχε άποστείλει στη Μίλητο κατά την ιωνική έπανάσταση λίγα χρόνια πριν. Ένα μέρος του πληθυσμού αιχμαλωτίσθηκε και μεταφέρθηκε

σελ. 465-473· Τουλούπα (1980), σελ. 226-229· της ίδιας (1979), σελ. 175-179, 181· της ίδιας (1978), σελ. 127-8· Ανδρειωμένου (1977), σελ. 128-163· Θέμελης (1969), σελ. 192-5· ΑΕ 1975, πίν. 52δ· Καλλιγās (1983), σελ. 117-128· Ανδρειωμένου (1975), σελ. 159· της ίδιας (1976), σελ. 131-133· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· *BCH* 104, 1980, σελ. 658-9· *BCH* 1970, σελ. 1097· *ΑΔ* 22, 1967, Χρον., σελ. 265-270· *ΑΔ* 23, 1968, Χρον., σελ. 227-234· *AR* 1976-7, σελ. 16-17· *ΑΔ* 27, 1972, Χρον., σελ. 343-350· Ανδρειωμένου (1960), σελ. 151· *BCH* 105, 1981, σελ. 847 και 850· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87.

²²⁴⁹ Βλέπε ιδιαίτέρως Δαβάρας (1965), σελ. 259-261· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Kahil (1965), σελ. 281-284· Verdelis (1966), σελ. 218-227· Metzger (1966), σελ. 214-218· *AR* 1964-5, σελ. 18· Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 468-473· Τουλούπα (1980), σελ. 226 και έξης· της ίδιας (1979), σελ. 175-177.

²²⁵⁰ *ΑΔ* 22, 1967, σελ. 265-270 και *ΑΔ* 23, 1968, σελ. 227-234· βλέπε έπίσης *BCH* 94, 1970.

²²⁵¹ Δαβάρας (1965), σελ. 256.

²²⁵² Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 74-75· Βρανόπουλος (1995), σελ. 191-198.

²²⁵³ Hutton (1899), σελ. 25-44.

²²⁵⁴ Παπαβασιλείου (1913), σελ. 210-214· Γεωργιάδης (1913), σελ. 214-215· *IG* XII, 9, άρ. 1273-4, σελ. VIII-IX· Schwyzer, E., *Dialectorum graecorum exempla epigraphica potiora*, άρ. 800· Ziebarth (1915), σελ. 123 και έξης· *IG*, XII Supplementum, σελ. 204· Jeffery (1990), σελ. 80, πίν. 5, 9^Α· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 57.

²²⁵⁵ Geyer (1962), σελ. 74 και Head (1898), σελ. 305.

²²⁵⁶ Auberson-Schefold (1973), σελ. 54-59· Ψάλτη (1998), σελ. 359-363 και Whitley (2004-2005), σελ. 50.

²²⁵⁷ Auberson-Schefold (1973), σελ. 142-148· *BCH* 104, 1980, σελ. 656· *BCH* 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 76-87· *BCH* 106, 1982, σελ. 593· Krause (1982), σελ. 137-144· Θέμελης (1974), σελ. 34-46· του ίδιου (1975), σελ. 671· του ίδιου (1976), σελ. 69-87· του ίδιου (1977), σελ. 32-37· του ίδιου (1978), σελ. 18-33· του ίδιου (1979), σελ. 40-55· του ίδιου (1980), σελ. 78-102· του ίδιου (1981), σελ. 101-117· του ίδιου (1982), σελ. 163-180· του ίδιου (1983), σελ. 131-147, πίν. 111-123· του ίδιου (1984)Α, σελ. 115-117.

²²⁵⁸ Ανδρειωμένου (1981), σελ. 203-214· Coldstream (1977), σελ. 198· Βλέπε έπίσης σημ. 716.

²²⁵⁹ Κουρουνώτης (1899), σελ. 144-146· ίδιου (1903), σελ. 1 και έξης· του ίδιου (1911), σελ. 37· Ανδρειωμένου (1975)Β, σελ. 206-208· της ίδιας (1974), σελ. 239 και έξης· Descoedres (1968), σελ. 104-105· Λιάγκουρας (1968), σελ. 230-232· *ΑΔ* 23, 1968, Χρον. σελ. 227-294· *AR* 1969-70, σελ. 7-10· *ΑΔ* 27, 1972, Χρον., σελ. 355-357· *BCH* 99, 1975, σελ. 668-671· *BCH* 101, 1977, σελ. 629-632· Ανδρειωμένου (1981), σελ. 203-214· της ίδιας (1974), σελ. 229-248· της ίδιας (1976)Γ, σελ. 197-212· της ίδιας (1976)Β, σελ. 1-7· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 78-82.

²²⁶⁰ Κουρουνώτης (1898), σελ. 15, 95-100· του ίδιου (1900)Α, σελ. 53-56· Laurent (1901), σελ. 173-194.

²²⁶¹ Πολίτης (1936), σελ. 173-194.

στά Έκβάτανα τῆς Περσίας. Ὡστόσο, μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ διέφυγε τῆς αἰχμαλωσίας καί ἐπέστρεψε στήν πόλη μετά τήν ἀποχώρηση τῶν Περσῶν²²⁶².

Στά πρῶτα χρόνια μετά τήν καταστροφή τῆς πόλεως χρονολογεῖται συστάδα ὀκτώ τάφων, οἱ ὅποιοι ἀνασκάφηκαν στό κέντρο τῆς κλασσικῆς πόλεως, 100μ. δυτικῶς τοῦ ναοῦ τοῦ Απόλλωνος. Στήν κατασκευή τους εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ πλάκες ἀπό προιονισμένους σπονδύλους τοῦ ὑστεροαρχαϊκοῦ ναοῦ τοῦ Απόλλωνος. Περιεῖχαν ἀγγεῖα, εἰδώλια, σπλεγγίδα καί κοσμήματα²²⁶³. Ἦταν αὐτή ἡ περίοδος ὅπου δέν ὑφίστατο ἡ ἔννοια τῆς πόλεως γιά τήν θέση τῆς Ἐρέτριας.

Λίγα χρόνια μετά ξεκίνησε ἡ ἀνοικοδόμηση τῆς πόλεως καί ὁ ὀρμίσκος στήν Α ἀκτῆ, ὁ ὅποιος εἶχε ἀρχίσει νά προσχώνεται, ἐπιχωματώθηκε καί ἰσοπεδώθηκε²²⁶⁴. Ὁ ναός τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος ἐπισκευάσθηκε, τὰ κατεστραμμένα ἀρχιτεκτονικά του μέλη χρησιμοποιήθηκαν ὡς οἰκοδομικό ὑλικό σέ β' χρήση ἢ γιά τήν κατασκευή τάφων, ἐνῶ τὰ κατεστραμμένα ἐναέτια γλυπτά του μαζί μέ κεράμους τῆς καταστραφείσας ὀροφῆς τάφηκαν σέ ἀποθέτες²²⁶⁵. Στήν πρῶτη κλασσική περίοδο χρονολοῦνται οἱ θεμελιώσεις κάτω ἀπό τὸ ὑστεροκαλασσικό Κάτω Γυμνάσιο²²⁶⁶.

Πρῶτη κλασσική ἴσως καί ἀρχαϊκή φάση εἰκάζεται ὅτι εἶχε καί τὸ ἱερό τοῦ Διονύσου παρὰ τὸ Θέατρο, Α τῆς Δυτικῆς Πύλης²²⁶⁷. Γύρω στό 450 π.Χ. ξεκίνησε καί ἡ ἀνοικοδόμηση τῆς Δυτικῆς Πύλης, ἡ ὁποία διακόπηκε κατὰ τήν περίοδο τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἡγεμονίας (446-411 π.Χ.). Ἡ γεφύρα κατασκευάστηκε ἐκ νέου καί ἡ πύλη κτίστηκε ὡς τετράπλευρη αὐλή, πλαισιωμένη ἀπό Β καί Ν ἀπό δύο ὀρθογώνιας κατόψεως πύργους, κτισμένους κατὰ τὸ ἀρχαῖζον πολυγωνικό σύστημα τοιχοποιίας²²⁶⁸.

Στήν περίοδο αὐτὴν χρονολογοῦνται κάποια κτίρια καί μία κατοικία στό τετράγωνον F/S πού βρίσκεται στό Β τμήμα τῆς πόλεως²²⁶⁹. Ἡ πόλη κόβει κατὰ τήν ΠΚΛ περίοδο νομίσματα (480-445 π.Χ.), τὰ ὁποῖα εἰκονίζουν στὸν ἐμπροσθότυπο ξυόμενη ἀγελάδα καί στὸν ὀπισθότυπο σουπιά²²⁷⁰.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν ἐγκαταλείπεται ἡ νεκρόπολη τῶν γεωμετρικῶν καί ἀρχαϊκῶν χρόνων κοντὰ στὰ ΝΔ ὄρια τῆς πόλεως, καί οἱ νεκροὶ θάπτονται ἔξω ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Πύλη, παρὰ τὴν ὁδὸ πρὸς Χαλκίδα, καθὼς καί ἔξω ἀπὸ τὴν κλασσικὴ Ἀνατολικὴ Πύλη, παρὰ τὴν ὁδὸ πρὸς Ἀμάρυνθο²²⁷¹.

β) Μέση κλασσικὴ περίοδος:

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ. καί μέχρι τὰ τέλη τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ ἡ Ἐρέτρια ἀνακάμπτει. Τότε κατασκευάστηκε ἡ πρώτη ὀρχήστρα τοῦ θεάτρου, ἀφοῦ καλύφθηκαν τὰ λείψανα οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον εἶχε ἀρχίσει νά κατασκευάζεται πρὶν τὴν περσικὴν καταστροφή τοῦ 490 π.Χ καί ἔμεινε ἡμιτελές, καί ἰσοπεδώθηκε ὁ χῶρος. Ἡ ὀρχήστρα βρισκόταν στό ἐπίπεδο τοῦ ἐδάφους, ἐνῶ τὸ κοῖλον, ἐπειδὴ δέν εὐνοοῦσε τὸ ἀνάγλυφο τοῦ ἐδάφους καί ἦταν ἀνάγκη νά κτισθεῖ τὸ θέατρο ἐντὸς τοῦ προϋπάρχοντος τεμένους τοῦ Διονύσου, κατασκευάστηκε μέ ἐπιχωμάτωση. Τὰ εἰδώλια τῆς φάσεως αὐτῆς ἦταν ξύλινα. Σῶζονται ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα τῆς σκηνῆς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα²²⁷².

²²⁶² Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, Ζ, 100-102. Βλ. ἐπίσης: Θεοχάρης (1959), σελ. 256-261.

²²⁶³ Auberson-Schefold (1973), σελ. 142-148.

²²⁶⁴ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 201· *ΑΔ* 33, 1978, *Μελέται*, σελ. 337-341· *ΑΑΑ* 14, 1981, σελ. 29-36· *ΑΡ* 1982-3, σελ. 15-18.

²²⁶⁵ Βλέπε: Verdan (1999), σελ. 123-125.

²²⁶⁶ Κουρουνώτης (1917), σελ. 238-9· *ΠΑΕ* 1917, σελ. 17· Auberson-Schefold (1973), σελ. 193-196· Πετράκος (1961-2), σελ. 145, σχ. 3· τοῦ ἴδιου (1968), σελ. 100, πιν. 46β' -δ'· Robert (1969), 450· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 45.

²²⁶⁷ Richardson (1895), σελ. 326-337· Πετράκος (1961-2), σελ. 147-8· Θέμελης (1969)Γ', σελ. 143· Auberson-Schefold (1973), σελ. 70-74· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 36-37.

²²⁶⁸ Schefold (1965), σελ. 263-8 καί 273-280· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 27-29.

²²⁶⁹ Θεοχάρης (1959), σελ. 256-261.

²²⁷⁰ Geyer (1962), σελ. 74 καί Head (1884), σελ. 305.

²²⁷¹ Κουρουνώτης (1906), σ. 1-22· τοῦ ἴδιου (1900)· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 91-95.

²²⁷² Fossum (1891), σελ. 236-246 καί 253-266· Brownson (1891), σελ. 266-280· Pickard (1891), σελ. 371-389· *AJA* 1894, σελ. 1, 139-143· Capps (1894), σελ. 338-346, 417, 420· τοῦ ἴδιου (1895), σελ. 326-338· *AJA* 1896, σελ. 417-420· τοῦ ἴδιου (1895) σελ. 326-



Ο λίθινος τούχος της αρχικής σκηνής, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχουν ἀργότερα στηθεῖ οἱ βάσεις χορηγικῶν μνημείων (trivago.gr)

Περὶ τὸ 400 π.Χ. στὸν χῶρον τοῦ Ἡρώου τῆς Δυτικῆς Πύλης οἰκοδομήθηκε κτιριακὸ συγκρότημα, τὸ ὁποῖο περιελάμβανε ὑπόγεια αἶθουσα. Τὸ συγκρότημα χρησίμευε ὡς κατοικία ἐπιφανῶν οικογενειῶν καὶ ἡ ὑπόγεια αἶθουσα θεωρεῖται ὅτι εἶχε σχέση μετὰ τὴν λατρεία ἡρώων ποὺ προστάτευαν τὰ τείχη²²⁷³.

Νοτίως τοῦ συγκροτήματος αὐτοῦ βρίσκεται τὸ ἱερὸ τοῦ Ἐνυαλίου. Τὸν 5^ο π.Χ. αἰῶνα ὁ χῶρος ἰσοπεδώθηκε καὶ ἀνακατεσκευάστηκε ὁ οἶκος καὶ ὁ περίβολος τοῦ ἱεροῦ. Ἀπὸ τὸ ἱερὸ αὐτὸ προέρχεται ἐρμαϊκὴ στήλη, ἡ ὁποία χρονολογεῖται στὸ διάστημα 425-400 π.Χ. καὶ φέρει ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τῶν Αἰναιυτῶν²²⁷⁴.

Ἐντὸς τοῦ τετραγώνου Ε/600 Δ τῆς Οἰκίας μετὰ τὰ μωσαϊκὰ ἀνασκάφηκαν δωμάτια κλασσικῶν κτιριῶν 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα²²⁷⁵. Στὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα χρονολογοῦνται τὰ ἀετώματικὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Σωσιανοῦ τῆς Ῥώμης, τὰ ὁποῖα ἔχουν κλαπεῖ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαῖοι ἀπὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ κλασσικὸ ναό. Ἔχει προταθεῖ ὅτι κλάπηκαν ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος στὴν Ἐρέτριας²²⁷⁶, καὶ ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ ἐναετία ποὺ τοποθέτησαν οἱ Ἐρετρίεις κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ μεταξὺ 450-440 π.Χ. στὰ ἀετώματα τοῦ ναοῦ σὲ ἀντικατάσταση τῶν καταστραφέντων ἀπὸ τοὺς Πέρσες, καθὼς καὶ τὸ θέμα καὶ οἱ διαστάσεις ταιριάζουν. Εἰκονίζεται ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησέας νὰ μάχονται κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, ἐνῶ στὸ κέντρο τῆς συνθέσεως ἐπιφαίνεται ἡ Ἀθηνᾶ²²⁷⁷.



Τὰ ἐναετία γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Σωσιανοῦ στὴν Ῥώμη μετὰ σκηνὴ ἀμαζονομαχίας. (www.en.centralemontemartini.org)

338· *AJA* 1896, σελ. 317-331· Herrman (1896), σελ. 205-317· *AJA* 1898, σελ. 187 καὶ ἐξῆς· Fossum (1898) σελ. 194· Dörpfeld, *Reisen Das griechische Theater*, σελ. 112-117· Fiechter, *Antike griechische Theaterbauten, Das Theater in Eretria* (1937)· Anti C., *Teatri greci arcaici*, σελ. 128-130· Dilke (1948), σελ. 158-160· τοῦ ἰδίου (1950), σελ. 34-35· Πετράκος (1961), σελ. 147· Schefold (1966), σελ. 110 καὶ ἐξῆς· Auberson- Schefold (1973), σελ. 62-69, 210-211, Θεμέλης (1969)Γ, σελ. 143· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 197· Μπούρας (1991), σελ. 330, 337· *BSA* 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 147· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 34-36 καὶ 45· *BCH* 122, 2, 1998, σελ. 924· Schmid (1997), σελ. 104-10βγ 8· Isler (1998), σελ. 95· *AR* 1998-9, σελ. 58-61· Isler (1999), σελ. 116-118, *IG* XII, ἀρ. 273-275· Busing (1970), σελ. 37-15.

²²⁷³ Βλέπε ἐπίσης περὶ τῆς πορείας τοῦ τείχους καὶ τῆς τοπογραφίας τῆς πόλεως: Πετράκος (1961-2), σελ. 154-6, σχ. 11· *AR* 1969-70, σελ. 8· Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118· Schefold (1970), σελ. 255· Dunant (1967), σελ. 277 καὶ ἐξῆς· *ΑΔ* 22, 1967, Χρον. σελ. 237 καὶ ἐξῆς· Schefold (1970), σελ. 51· *BCH* 98, 1974, σελ. 691· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 28-32· Reber (1998), σελ. 25-26.

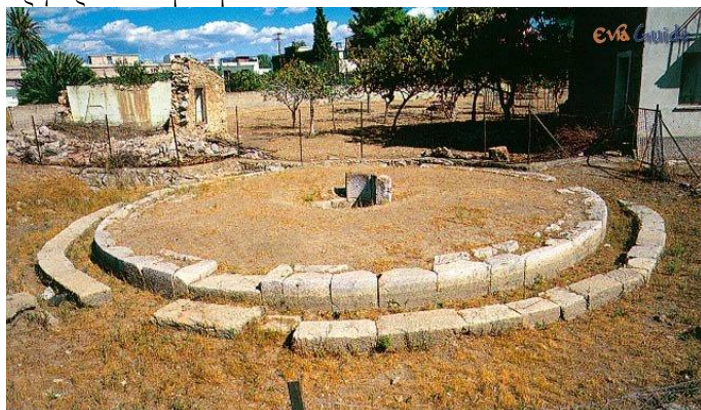
²²⁷⁴ Πετράκος (1961-2), σελ. 155· τοῦ ἰδίου (1963), σελ. 545-547· Auberson-Schefold (1973), σελ. 128-9· Schefold (1971)Β, σελ. 59· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-25 καὶ 33.

²²⁷⁵ *AR* 1997-8, σελ. 61-64.

²²⁷⁶ Verdan (2010), σελ. 238-247

²²⁷⁷ Boardman (1993), σελ. 100-102. Σχετικὰ μετὰ τὴν ὑστεροαρχαϊκὴ ἐναετία σύνθεση τοῦ ναοῦ βλέπε σημ. 715.

Στὸν 5^ο π.Χ. αἰῶνα χρονολογεῖται ἡ πρώτη φάσις τῆς Θόλου καὶ ἡ μία τουλάχιστον στοὰ τῆς ἀγορᾶς. Ἡ κυκλικὴ θεμελίωσις τῆς θόλου ἔφερε ὠμοπλινθοδομὴ καὶ κωνικὴ στέγη μὲ κεράμωσι. Στὸ κέντρο τῆς εἶχε κατασκευασθεῖ ἕνας ἐπιμελημένης τοιχοποιίας βόθρος. Σὲ νεότερες ἀνασκαφές ἤλθαν στὸ φῶς τὶς βάσεις τῆς μεταγενέστερης ξύλινης περιστάσης, βάσεις ἀγαλμάτων καὶ ἀποθέτης. Μέσα στὸν ἀποθέτη βρέθηκαν 200 περίπου εἰδώλια γυναικείων μορφῶν, τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν μὲ ἐκεῖνα ἀπὸ τοὺς ἀποθέτες τοῦ Θεσμοφορίου καὶ ἐκείνου ποὺ ἀνασκάφηκε στὴν Ἀμάρυνθο. Τὸ κτίριο συνδέεται, κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς μὲ λατρεία θήλειας θεότητας, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ Ἄρτεμις, ἱερὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὸν Knoepfler κοντὰ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου²²⁷⁸. Ἐδῶ ἐπίσης βρέθηκε θησαυρὸς 140 ἀργυρῶν νομισμάτων 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα²²⁷⁹.



Ἡ θόλος τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Ἐρέτριας. (evia guide)

Στὴν παραλιακὴ ζώνη, ὅπου ἀνασκάφηκαν οἱ ἀψιδωτὲς γεωμετρικὲς οἰκίες, βρέθηκαν τριάντα ἕξι ἀργυρὰ ἀθηναϊκὰ τετράδραχμα καὶ ἕνα ἡμίδραχμο. Ἐδῶ ἐπίσης ἀνασκάφηκαν κλασσικὰ στρώματα 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα ποὺ περιεῖχαν κεραμεικὴ καὶ τοίχους κτιρίων²²⁸⁰. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ Ἡγεμονία τὸ 411 π.Χ. ἡ Ἐρέτρια, ἡ Χαλκίδα, ἡ Ἰστιαία καὶ ἡ Κάρυστος ἴδρυσαν τὸ Κοινὸν τῶν Εὐβοέων καὶ ἔκοψαν νομίσματα κατὰ τὸ σταθμητικὸ σύστημα τῆς Αἰγίνας. Στὰ νομίσματα αὐτὰ εἰκονίζεται στὸν ἐμπροσθότυπο ἀγελάδα μὲ τὴν ἐπιγραφή ΕΥΒ, καὶ στὸν ὀπισθότυπον ἡ κεφαλὴ τῆς νύμφης *Εὐβοίας*, ἀδελφῆς τῆς νύμφης *Χαλκίδος*. Νομίσματα τῆς περιόδου αὐτῆς (*δίδραχμα*) ἔχουν βρεθεῖ στὶς ἀνασκαφές καὶ φυλάσσονται στὸ Μουσεῖο Ἐρετριας²²⁸¹ καὶ στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο τοῦ Λονδίνου²²⁸².

Ἐντὸς τοῦ ὑστεροκλασσικοῦ τείχους, ἔχουν ἀνασκαφεῖ σὲ διάφορα οἰκόπεδα κλασσικὰ στρώματα β' ἡμίσεως 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα. Περιεῖχαν κεραμεικὴ καὶ λείψανα κτιρίων τῆς περιόδου αὐτῆς²²⁸³, καὶ ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἀναγνωρίζονται ὡς οἰκίες²²⁸⁴. Ἔχουν ἐπίσης

²²⁷⁸ Knoepfler (2008), σελ. 166-171· Knoepfler (2010): Knoepfler, D., Δύο μεγάλες ἐρετριακὲς ἐορτές: τὰ Ἀρτεμίσια καὶ τὰ Διονύσια, *Ἐρέτρια: ματιὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 276-283· βλ. καὶ τὰ ὑπόλοιπα σχετικὰ ἄρθρα τοῦ συγγραφέα. Ἐπίσης ἀναφορὰ στὸ: Ψάλτη (2010), σελ. 284-285.

²²⁷⁹ Πετράκος (1961-2), σελ. 148-151· Verdellis (1961-2), σελ. 218-1227· Πετράκος (1981-2), σελ. 324-336, πίν. 1-8· BCH 106, 1983 σελ. 593-595 καὶ 597· Auberson-Schefold (1973), σελ. 163-166· Καλλιγᾶς (1982), σελ. 3-9· BCH 107, 1983, σελ. 808· Βραδυνὴ τῆς 20-10-1982· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 46-47.

²²⁸⁰ Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 478· τῆς ἰδίας (1975), σελ. 207-8. Blackman (2000-2001), σελ. 62-63.

²²⁸¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 83 καὶ 86.

²²⁸² Barclay-Head (1963), σελ. XIV-XIX.

²²⁸³ Verdellis (1966), σελ. 218-227· Metzger (1966), σελ. 214-218· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-228 καὶ 231-233· Descœudres (1968), σελ. 239-242· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 465-468· τῆς ἰδίας (1976), σελ. 131-133· Τουλούπα (1979), σελ. 176· τῆς ἰδίας (1980), σελ. 229· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 106-136· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 143-149· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· Gex (1993)· AR 1991-2, σελ. 34· AD 39, Χρον. σελ. 116-129· Ψάλτη (1998), σελ. 359-363 καὶ Whitley (2004-2005), σελ. 50.

²²⁸⁴ Auberson-Schefold (1973), σελ. 216· Κουρουγιώτης (1916), σελ. 30· τοῦ ἰδίου (1917)A, σελ. 16 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1917)B, σελ. 238 καὶ ἐξῆς· Δαβάρας (1965), σελ. 259-261· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Daux (1967), σελ. 942· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-230· AR 1968-9, σελ. 8· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 463-5· τῆς ἰδίας (1975), σελ. 207-8· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· BCH 105, 1981, σελ. 847 καὶ 850· BCH 106, 1982, σελ. 593 καὶ 597· AR 1984-5, σελ. 14-15· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 157-160· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128· Theurillat καὶ ἄλλοι (2011), σελ. 135-142· Reber καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 139-151· Reber καὶ ἄλλοι (2013), σελ. 90-100.

ἀνασκαφεῖ τμήματα ὁδῶν κλασσικῆς ἐποχῆς²²⁸⁵. Στὴν Ἐρέτρια ἔχουν, ἀκόμη, βρεθεῖ εἰδώλια κλασσικῆς ἐποχῆς²²⁸⁶ καὶ ἀττικὴ ἐρυθρόμορφη πυξίδα 5ου π.Χ. αἰῶνα²²⁸⁷. Τάφοι β' ἡμίσεως 5ου π.Χ. ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὸ νεκροταφεῖον Δ, παρὰ τὴν ὁδὸ πρὸς Χαλκίδα, ἔξω ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Πύλη, καὶ παρὰ τὴν ὁδὸ πρὸς Ἀμάρυνθο, ἔξω ἀπὸ τὸ Α τεῖχος (λακκοειδεῖς, πῶρινες ἢ πήλινες λάρνακες) ²²⁸⁸.

γ) **Ὑστερη κλασσικὴ περίοδος:** Μετὰ τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ Ἡγεμονία (411 π.Χ.) καὶ τὴν ἥττα τῶν Ἀθηνῶν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο (404 π.Χ.) ἡ Ἐρέτρια στὶς ἀρχές τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἀνοικοδομεῖ νέα τεῖχη. Τὰ τεῖχη αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐνιαία κατασκευὴ καὶ περιβάλλουν τὴν ἀκρόπολη (ὑψῶμα Καστέλλι). Σὲ αὐτὰ ἐνσωματώθηκαν, σὲ διάφορα σημεία, τμήματα τῆς ἀρχαϊκῆς ὀχυρώσεως, ὅπου ἐπιβίωναν καὶ ὅπου ἐξυπηρετοῦσαν τὴν πορείαν τοῦ κλασσικοῦ τείχους²²⁸⁹.

Ὀλοκληρώθηκε ἡ κατασκευὴ τῆς Δ. Πύλης, ἀπὸ τὴν ὁποία διερχόταν ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἀπὸ τὴν Χαλκίδα²²⁹⁰. Ἡ ὁδὸς αὐτὴ διέσχιζε τὴν πόλη, ἀκολουθῶντας τὶς ἰσοῦψεῖς παρὰ τοὺς πρόποδες τῆς ἀκροπόλεως καὶ κατέληγε στὴν πύλη τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους, ἀπὸ ὅπου συνέχιζε τὴν πορείαν τῆς Α πρὸς Ἀμάρυνθο²²⁹¹. Τὸ δυτικὸ σκέλος τῶν τειχῶν νοτίως κατέληγεν σὲ κυκλικὸ πύργο, πλησίον τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφη πύλη²²⁹². Στὴν προέκτασή του βρισκόταν ὁ λιμενοβραχίονας τῆς ἀρχαϊκῆς πόλεως. Τὸ ἀνατολικὸ σκέλος κατερχόμενο ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη, ἀκολουθοῦσε πορεία πρὸς Ν. Θεμελιώθηκε ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους καὶ διερχόταν ἀπὸ τὴν νησίδα, ἡ ὁποία βρισκόταν Α τοῦ ὀρμίσκου καὶ περιέκλειε τὸν προσχωθέντα καὶ ἐπιχωματωθέντα ὀρμίσκο τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς. Στὴν ΝΑ γωνία τῆς ὀχυρώσεως κατεσκευάστηκε περιτειχισμένο λιμάνι, καὶ παρὰ τὸ τεῖχος ἀνηγέρθηκε κατὰ μῆκος ὅλης τῆς νότιας ἀκτῆς. Τμήματα τοῦ ΥΚΛ τείχους τῆς Ἐρέτριας ἀνασκάπτονται σὲ διάφορα οἰκόπεδα²²⁹³.

Στὴν ὑστεροκλασσικὴ περίοδο χρονολογεῖται ἡ β' φάση τοῦ Θεάτρου. Κατὰ τὸν πρῶμο 4^{ου} αἰ π.Χ. ἡ ὀρχήστρα μετακινήθηκε 8μ. περίπου πρὸς Β. καὶ κατασκευάστηκε 3,35μ. βαθύτερα ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν παλαιὰ σκηνὴ κατασκευάστηκε νέα, χωρὶς νὰ καταστραφεῖ ἡ παλαιὰ. Ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ μεταξὺ ἐπιπέδου σκηνῆς καὶ ἐπιπέδου ὀρχήστρας ἀντιμετωπίστηκε μὲ τὴν κατασκευὴ θολωτῆς διόδου μὲ κλίμακα. Ἄλλη θολωτὴ δίοδος ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὰ παρασκήνια στὸ κέντρο τῆς ὀρχήστρας. Ἡ πρόσοψη τῆς σκηνῆς ἦταν ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ. Τότε ἐπάνω στὸν τοῖχο τῆς παλαιᾶς παρόδου τοποθετήθηκαν βάσεις ἀναθημάτων καὶ κατεσκευάστηκε κυκλικὸ κτίριο τὸ ὁποῖο θεωρεῖται

²²⁸⁵ Θέμελης (1969)Α, σελ. 192· τοῦ ἰδίου (1969)Γ, σελ. 170-1· BCH 104, 1980, σελ. 656· BCH 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 119-128.

²²⁸⁶ Hutton (1899), σελ. 25-44· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 200.

²²⁸⁷ Στάης (1902), σελ. 129-136.

²²⁸⁸ Κουρουγιώτης (1897), σελ. 21-23· τοῦ ἰδίου (1898), σελ. 95-100· Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 135· τῆς ἰδίας (1960), σελ. 151· AR 1969-70, σελ. 7-10· ΑΔ 23, Χρον. σελ. 227-234· Τουλούπα (1978), σελ. 127-128· Auberson-Schefold (1973), σελ. 95-7· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 91-95.

²²⁸⁹ Βλέπε σχετικὰ μὲ τὴν πορεία τοῦ τείχους καὶ σχετικὰ μὲ τὴν τοπογραφία τῆς πόλεως: Πετράκος (1961-2), σελ. 153· Auberson (1965), σελ. 270, σχ. 7· Θέμελης (1969) Γ', σελ. 176-178· Καλλιγᾶς (1983) σελ. 119· Auberson-Schefold (1973)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 300-301· Σκούρας (2003), σελ. 62-63 καὶ φωτ. 76-77.

²²⁹⁰ Κουρουγιώτης (1897), σελ. 21-23· τοῦ ἰδίου (1899)Α, σελ. 35-36· τοῦ ἰδίου (1899)Β, σελ. 145-6· τοῦ ἰδίου (1900), σελ. 53-56· Πετράκος (1961-2), σελ. 145-6· Bloesch (1965) σελ. 285-287· Schefold (1965) σελ. 263-268 καὶ 273-280· Martin (1965), σελ. 270-273· AR 1966-7, σελ. 12· AR 1968-9 σελ. 8· AR 1969-70 σελ. 7-8· Schefold (1971) σελ. 267-273· τοῦ ἰδίου (1970), σελ. 255· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94· Schefold (1964)Β, σελ. 102 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1966) σελ. 116 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1968), σελ. 91 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1969), σελ. 72· Krause (1967), σελ. 271 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1968), σελ. 235 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1972)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 27-29· τῆς ἰδίας (1995)Α', σελ. 312-313.

²²⁹¹ Krause (1982)Β', σελ. 137-144· Θέμελης (1969) Γ', σελ. 141-178· Πετράκος (1961-2), σελ. 152-3· Auberson (1965), σελ. 270, σχ. 7· ΑΔ 29, 1973-4, Χρον., σελ. 465· ΑΔ 24, 1969, Χρον. σελ. 189-292· Auberson-Schefold (1973), σελ. 14-16, 54-55, 167-168 καὶ 172-177· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-27.

²²⁹² Γεωργιάδης (1913), σελ. 214-215.

²²⁹³ Βλέπε σχετικὰ μὲ τὴν πορεία τοῦ τείχους καὶ σχετικὰ μὲ τὴν τοπογραφία τῆς πόλεως: Πετράκος (1961-2), σελ. 153· Auberson (1965), σελ. 270, σχ. 7· Θέμελης (1969) Γ', σελ. 176-178· Καλλιγᾶς (1983) σελ. 119· Auberson-Schefold (1973)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ.

ὅτι ἦταν ναῖσκος. Στὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου καὶ στὴν ὀρχήστρα ἔγινε καθαρισμὸς καὶ δοκιμαστικὲς τομὲς τὸ 1998²²⁹⁴.

Τὸ θέατρο ἀνῆκε στὸ ἱερὸ τοῦ Διονύσου. Γύρω τοῦ 380 π.Χ. κτίστηκε ὁ ὑστεροκλασσικοῦ ναὸς τοῦ Διονύσου παρὰ τὸ θέατρο. Σῶζονται τὰ θεμέλιά του ἀπὸ ψαμμίτη λίθο καὶ ἀποκαθίσταται ὡς δωρικός περίπτερος μὲ κίονες πτεροῦ 6X11 καὶ σηκὸ ἀπλοῦ ἐν παραστάσι. Θραύσματα μόνο τῆς ἀνωδομῆς σῶζονται²²⁹⁵.

Κατὰ τὴν ἴδια περίοδο, ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ (β' ἡμίσεως 5^{ου} π.Χ. αἰ.) συγκροτήματος οἰκιῶν ἐπὶ τοῦ Ἡρώου τῆς Δ. Πύλης κτίστηκε ὑστεροκλασσικὸ συγκρότημα πολυτελῶν οἰκιῶν (Ἀνάκτορο Ι). Διέθετε ἀνδρῶνες βοηθητικούς χώρους καὶ αἶθρια, τῶν ὁποίων ἀρκετὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη βρέθηκαν ἐντοιχισμένα σὲ μεταγένεστους τοίχους²²⁹⁶.

Ν. τοῦ «Ἀνακτόρου Ι», κατὰ τὸ ἀ' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. κτίστηκε μία οἰκία μεγάλων διαστάσεων (Ἀνάκτορο ΙΙ), τῆς ὁποίας οἱ χῶροι (ἀνδρῶνες καὶ βοηθητικοὶ χῶροι) διατάσσονται γύρω ἀπὸ μία μεγάλων διαστάσεων περιστυλιὰ αὐλή. Ἡ ἀνεύρεση κεφαλῆς ἐρμαϊκῆς στήλης τῆς ἴδιας ἐποχῆς ἐδῶ μαζὶ μὲ τὴν βάση της, καθὼς καὶ οἱ διαστάσεις τῆς αὐλῆς, ὀδήγησαν τοὺς ἀνασκαφεῖς στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ αὐλή αὐτὴ χρησιμοποιεῖτο καὶ ὡς παλαιόστρα. Καταστράφηκε τὸ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἐνῶ λίγο πρὶν ἢ ἐπιφανῆς οἰκογένεια στὴν ὁποία ἀνῆκε, ἀπέκρυψε νομισματικὸ θησαυρὸ Φιλίππου Ε'²²⁹⁷.

Νοτίως τοῦ Ἀνακτόρου Ι ἔχει ἀνασκαφῆ τὸ κτίριο V, τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ χρονολογεῖται γύρω στὸ 400 π.Χ.²²⁹⁸ Β.Α τῶν κτιρίων αὐτῶν (Ἀνάκτορα Ι καὶ ΙΙ καὶ κτίριο V) ἔχει ἀνασκαφῆ ἀρχαῖο γυμνάσιο (Ἄνω Γυμνάσιο), τοῦ ὁποίου ἡ ἀ' φάση χρονολογεῖται στοὺς ὑστεροκλασσικοὺς χρόνους. Περιελάμβανε μεγάλη τετράγωνη περιστυλιὰ αὐλή, βοηθητικούς χώρους (λουτρικὲς ἐγκαταστάσεις) καὶ ἱερόν, καὶ καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὸ 198 π.Χ.²²⁹⁹

²²⁹⁴ Πετράκος (1961-2), σελ. 155· τοῦ ἰδίου (1963), σελ. 545-547· Auberson-Schefold (1973), σελ. 128-9· Schefold (1971)B, σελ. 59· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 24-25 καὶ 33.

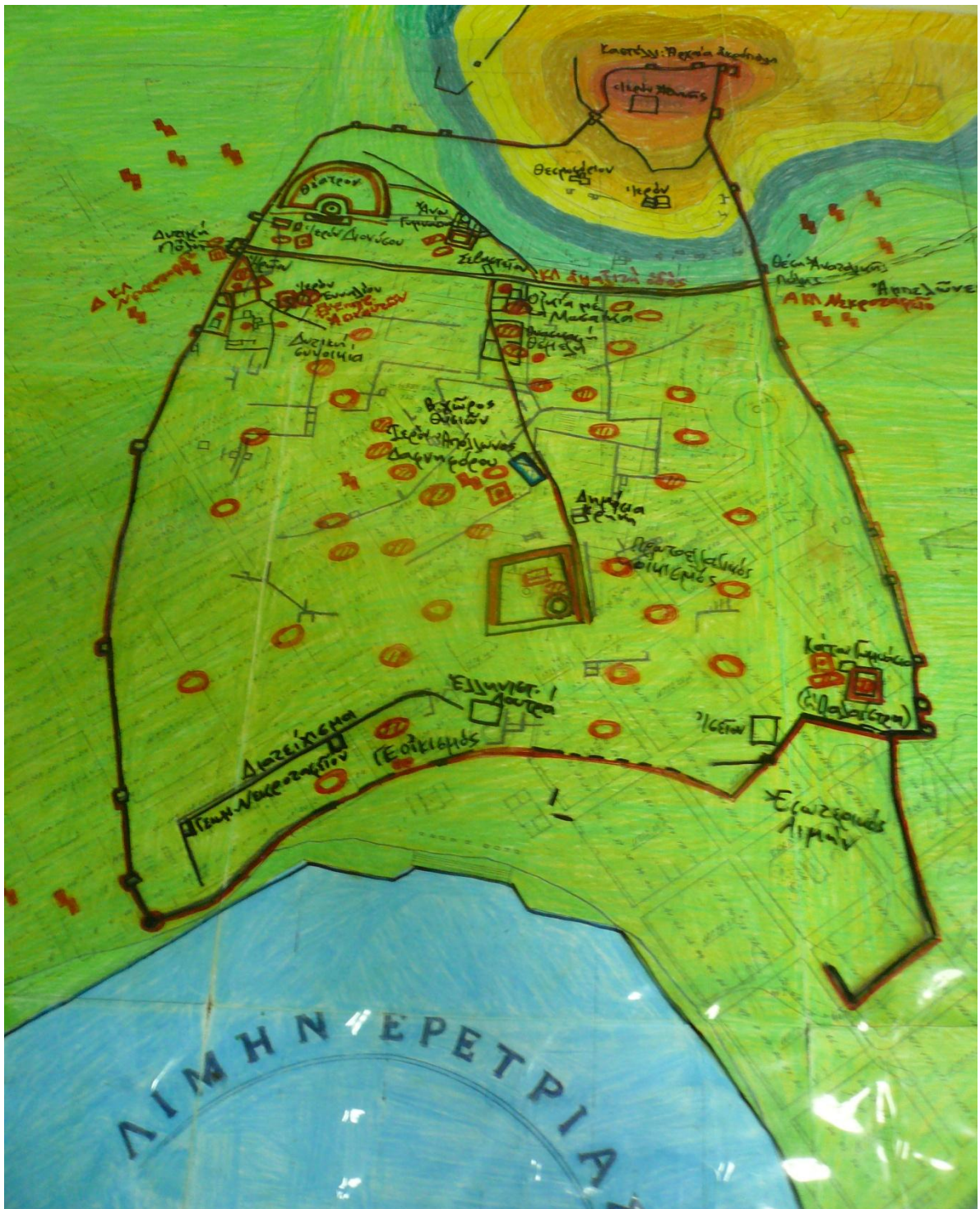
²²⁹⁵ Fossum (1891), σελ. 236-246 καὶ 253-266· Brownson (1891), σελ. 266-280· Pickard (1891), σελ. 371-389· AJA 1894, σελ. 1, 139-143· Capps (1894), σελ. 338-346, 417, 420· τοῦ ἰδίου (1895), σελ. 326-338· AJA 1896, σελ. 417-420· τοῦ ἰδίου (1895) σελ. 326-338· AJA 1896, σελ. 317-331· Herrman (1896), σελ. 205-317· AJA 1898, σελ. 187 καὶ ἐξῆς· Fossum (1898) σελ. 194· Dörpfeld Reison, *Das griechische Thater*, σελ. 112-117· Fiechter, *Antike griechische Theaterbanten, Das Theater in Eretria*, 1937· Anti C., *Teatri greci arcaici*, σελ. 128-130· Dilke (1948), σελ. 158-160· τοῦ ἰδίου (1950), σελ. 34-35· Πετράκος (1961), σελ. 147· Schefold (1966), σελ. 110 καὶ ἐξῆς· Auberson-Schefold (1973), σελ. 62-69, 210-211, Θεμέλης (1969)Γ, σελ. 143· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 197· Μπούρας (1991), σελ. 330, 337· BSA 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 147· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 34-36 καὶ 45· BCH 122, 2, 1998, σελ. 924· Schmid (1997), σελ. 104-108· Isler (1998), σελ. 95· AR 1998-9, σελ. 58-61· Isler (1999), σελ. 116-118· IG XII, ἀρ. 273-275· Busing (1970), σελ. 37-15· σχετικὰ βέ δοκιμαστικὲς τομὲς στὸ κοῖλο καὶ στὴν ὀρχήστρα βλ. Κορωνάκης (1997), σελ. 402· Fachard-Ψάλτη (2010), σελ. 187-191.

²²⁹⁶ Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 478· τῆς ἰδίας (1975), σελ. 207-8· Richardson (1895), σελ. 326-337, Siedentopf (1958), σελ. 143, ἀρ. 184 (σχετικὰ μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ ἔφιππου ἀνδριάντα, παρὰ τὴν πλευρὰ τοῦ ναοῦ). Βλ. ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 83 καὶ 86.

²²⁹⁷ Barklay-Head (1963), σελ. XIV-XIX· Schefold (1974), σελ. 70-71· Gard (1974), σελ. 11-13· Schefold (1971), σελ. 59· Auberson-Schefold (1973), σελ. 119-127· BCH 113, 1989, σελ. 667· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) BII' σελ. 32-33· Reber (1989), σελ. 3-7, πίν. 1· τοῦ ἰδίου (1998), σελ. 94-112 καὶ 113-237. Παράβαλε: Rumpf (1935), σελ. 1 καὶ ἐξῆς· Ἀνδρόνικος (1961)· Schilikker (1940), σελ. 133, 17 καὶ 157.

²²⁹⁸ Verdelis (1966), σ. 218-227, Metzger (1966), σ. 214-218, Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-228 καὶ 231-233, Descœudres (1968), σελ. 239-242 Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 465-468, τῆς ἰδίας (1976), σ. 131-133, Τουλούπα (1979), σελ. 176, τῆς ἰδίας (1980), σελ. 229, Καλλιγᾶς (1983), σελ. 106-136, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 143-149, Metzger (1984-5), σελ. 221-252, Gex (1993) AR 1991-2, σελ. 34· ΑΔ 39, Χρον., σ. 116-129 καὶ BCH 98, 1974, σελ. 691

²²⁹⁹ Auberson-Schefold (1973), σελ. 216, Κουρουγιώτης (1976), σελ. 30· τοῦ ἰδίου (1917)A, σελ. 16 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1917)B, σελ. 238 καὶ ἐξῆς· Δαβάρας (1965), σελ. 259-261· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Daux (1967), σελ. 942· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-230· AR 1968-9, σελ. 8· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 463-5· τῆς ἰδίας (1975), σελ. 207-8· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· BCH 105, 1981, σελ. 847 καὶ 850· BCH 106, 1982, σελ. 593 καὶ 597· AR 1984-5, σελ. 14-15· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 157· BCH 1203, 1996, σελ. 1296· ΑΔ 45, 1990, Χρον., σελ. 157-160· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128· Richardson (1896), σελ. 152 καὶ 165· Hermance (1890)· Delorme (1960)· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· Dunant (1965), σελ. 284-285· Auberson-Schefold (1973), σελ. 130-137· Ginouves (1962), σελ. 177 καὶ ἐξῆς, σελ. 204 καὶ ἐξῆς, σελ. 433· Schefold (1966), σελ. 112 καὶ ἐξῆς· Θεμέλης (1969)Α' σελ. 200· BCH 118, 1994, σελ. 786· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) BII, σελ. 37-39· Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· τῆς ἰδίας (1995), σελ. 120-135, πίν. 32, 1-4· AR 1996-7, σελ. 54-55· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297· IG XII, 9, 282· Müller (1995), σελ. 320.



Έρετρια: πολιτικό κέντρο: κλασική εποχή.



Αριστερά: Τὸ δυτικὸ σκέλος τῆς ὑστεροκλασσικῆς ὀχυρώσεως τῆς Ἐρέτριας. Ἐνὸς τῆς ὀχυρώσεως οἱ οἰκίαι τῆς δυτικῆς συνοικίας καὶ τὸ κοῖλο τοῦ θεάτρου. Στὸ βάθος δεξιὰ φαίνεται τὸ τεῖχος νὰ ἀνέρχεται τὴν νότια κλιτῶν τῆς ἀκροπόλεως (Καστέλλι) μέχρι τὸ πλάτωμα τῆς κορυφῆς. (evia guide). Δεξιὰ: Ἡ ἑλληνιστικὴ φάση τοῦ θεάτρου. (www.gtp.gr)



Τὸ Ἄνω γυμνάσιο. (unchil.ch)

Οἱ φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς κάνουν λόγο γιὰ τὸ ἀρχαῖον στάδιον, τὸ ὁποῖο τοποθετοῦν κοντὰ στὴν ἀγορὰ, τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται κάπου Ν τοῦ Ἄνω γυμνασίου, ἂν λάβουμε σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν μας τὸ σχέδιο τοῦ Cockerel, τὸ ὁποῖο κατὰ τοπογραφικὰ δεδομένα καὶ τὶς ἀποτυπώσεις του εἶναι γενικῶς ἀξιόπιστο, καὶ τὴν παραδρομίδα τοῦ Ἄνω γυμνασίου ποὺ ἐντοπίστηκε, ἢ πιθανὸν ἐντοπίστηκε Δ τῆς παλαιστρας τοῦ Ἄνω γυμνασίου²³⁰⁰.

Γύρω στὸ 370 π.Χ. κτίστηκε καὶ ἡ Οἰκία μὲ τὰ Μωσαϊκὰ, καθὼς καὶ οἱ οἰκίαι ποὺ ἀνασκάφηκαν γύρω τῆς. Πρόκειται περὶ πολυτελοῦς οἰκίας μὲ περιστυλιῆ αὐλῆ, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία διατάσσονται οἱ ἐπίσημοι χῶροι (ἀνδρῶνες) καὶ οἱ βοηθητικοὶ (θάλαμοι, μαγειρεῖα κλπ). Τὰ μωσαϊκὰ τῶν ἀνδρῶνων σώζονται σὲ ἀριστη κατάσταση²³⁰¹.

Στὸ β' ἡμισυ τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ. ἐπάνω στὴν παλαιὰ κοίτη τοῦ Α. ρεύματος τοῦ ποταμοῦ²³⁰² κατασκευάστηκε ὁδοστρώμα, τὸ ὁποῖο ἐπικάθεται τῶν ἀμμωδῶν ἀποθέσεων τῆς κοίτης τοῦ χειμάρρου. Ἡ ὁδὸς ὀδηγοῦσε μὲ ἄξονα Δ-Α ἀπὸ τὴν Δυτικὴ πύλη στὴν Ἀνατολική. Στὸ ὕψος τὸ τῆς Οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκὰ, διασταυρωνόταν μὲ κάθετη ὁδὸ, ἡ ὁποία ὀδηγοῦσε Ν πρὸς τὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνα, τὴν Κρήνη καὶ τὴν Ἀγορὰ, καὶ ἔφθανε μέχρι τὴν περιοχὴ τοῦ ἀρχαίου λιμένος²³⁰³.

Μεταξὺ Ἄνω γυμνασίου καὶ Οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκὰ ἀνεσκάφη τμήμα τῆς ὁδοῦ ποὺ ὀδηγοῦσε ἀπὸ Δ πρὸς Α. Ἀνασκάφηκαν πέντε ἐπάλληλα ὁδοστρώματα χρονολογούμενα ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 4^{ου} αἰῶνα μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 2^{ου} π.Χ. αἰῶνα, δηλαδὴ μέχρι περὶ τὴν καταστροφὴ τοῦ 198 π.Χ. ἀπὸ τὸν ῥωμαιοπεργαμηνὸ στόλο. Κάτω ἀπὸ τὶς ἐπιχώσεις τῶν ὁδοστρωμάτων ἀποκαλύφθηκε τμήμα τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, μὲ κατεύθυνση πρὸς τὰ Δ, ἐπιβεβαιώνοντας τὶς ἀπόψεις Θέμελη²³⁰⁴ καὶ Krause²³⁰⁵ ὅτι μὲ τὸ ΥΓΕ ἀνάλημμα οἱ Ἐρετριεῖς εἶχαν ἐκτρέψει τὸν χειμάρρο πρὸς τὰ Δ, γιὰ νὰ μὴν πλημμυρίζει τὸν ὑπὸ

²³⁰⁰ Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· τῆς ἰδίας (1995), σελ. 120-125, πίν. 32, 1-4· τῆς ἰδίας (2010), σελ. 176-181.

²³⁰¹ Ducrey (1977), σελ. 102-3· τοῦ ἰδίου (1979), σελ. 3-13, πίν. 1-4· τοῦ ἰδίου (1981), σελ. 86· τοῦ ἰδίου (1985)· Ducrey-Reber-Charon-Huber (1991)· Ducrey-Metzger-Reber (1993)· Ducrey καὶ ἄλλοι (2004), σελ. 206-211· Reber (2010), σελ. 121-126 καὶ Ducrey (2010), σελ. 128-138.

²³⁰² Hutton (1899), σελ. 25-44· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 200.

²³⁰³ Στάης (1902), σελ. 129-136.

²³⁰⁴ Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Ἔργον 1974, σελ. 17-24· τοῦ ἰδίου (1975), σελ. 34-48, πίν. 15-35· BCH 99, 1975, σελ. 671· BCH 101, 1977, σελ. 627-630· Ἔργον 1975, σελ. 14-25· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· Ἔργον 1977, σελ. 19-25· τοῦ ἰδίου (1977), σελ. 32-37· τοῦ ἰδίου (1978), σελ. 18-33· Ἔργον 1978, σελ. 4-9· τοῦ ἰδίου (1979), σελ. 40-55, πίν. 24-39· Ἔργον 1979, σελ. 4-5· τοῦ ἰδίου (1980), σελ. 78-102, πίν. 65-85· Ἔργον 1980, σελ. 26-28· BCH, 104, 1980, σελ. 657· Θέμελης (1981), σελ. 141-153, πίν. 101-117 καὶ παρένθετος πίν. Ζ'· Ἔργον 1981, σελ. 42-44· BCH 105, 1981, σελ. 845-6· Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1983)Α, σελ. 131-147, πίν. 11-123· Ἔργον 1983, σελ. 55-57· Θέμελης (1984), σελ. 212-228, πίν. 125-135· Ἔργον 1984, σελ. 56-58· Ἔργον 1985, σελ. 48· BCH 107, 1983, σελ. 808 καὶ 593· AAA 14, 1981, σελ. 185-208· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-27, 44, 71-73 καὶ 75· Ἔργον 1976, σελ. 26-35· Θέμελης (1983)Β, σελ. 131-141· τοῦ ἰδίου (1992), σελ. 29-30.

²³⁰⁵ ἔ.ἀ. καὶ Krause (1982), σελ. 137-144 καὶ τοῦ ἰδίου (1981), σελ. 77-79.

οίκιστική οργάνωση αστικό χώρο της Έρετριας²³⁰⁶. ΥΚΛ όδοι έχουν αποκαλυφθεί σε πολλά σημεία της πόλεως²³⁰⁷.



Αριστερά: Οικία με τὰ Μωσαϊκά. Αναπαράσταση (history-of-macedonia.com) Δεξιά: Οικία με τὰ μωσαϊκά: μωσαϊκό δάπεδο του μεγάλου άνδρῶνα. (www.neaevias.gr)

Στὴ ἀνασκαφὴ Θέμελη, Ν. τῆς Οἰκίας με τὰ Μωσαϊκά, ἀνασκάφηκαν τέσσερα ὑστεροκλασσικὰ οἰκοδομήματα ἀ' ἡμίσεως 4^{ου} αἰ. π.Χ., τὰ ὁποῖα γύρω στὸ 250 π.Χ. καταστράφηκαν βιαίως ἀπὸ φωτιά. Ὁρισμένα ἐγκαταλείφθηκαν (ὅπως ἡ οἰκία με τὸ ὑπόγειο καὶ ἡ οἰκία με τὰ Μωσαϊκὰ βορείως τῆς ἀνασκαφῆς). Τὰ περισσότερα ἐπισκευάστηκαν καὶ συνέχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται μέχρι τὸ 198 π.Χ., ὁπότε καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους²³⁰⁸.

Στὴν ἀνασκαφὴ αὐτὴ βρέθηκαν μέσα σὲ ἀποθέτες θραύσματα παναθηναϊκῶν ἀμφορέων. Συγκολλήθηκαν καὶ ἀπέτελεσαν ἑννέα σχεδὸν ἀκέραιους παναθηναϊκοὺς ἀμφορεῖς ἐποχῆς ἄρχοντος Χαρικλείδους (363/2 π.Χ) καὶ ἄρχοντος Καλλιμήδους (360/359 π.Χ.) με σκηνές πάλης, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀνάγλυφα καὶ γλυπτὰ πὺ μαρτυροῦν τὶς λατρεῖες τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρωτα καὶ τοῦ Ἡρακλῆ²³⁰⁹.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα π.Χ. καὶ μέχρι τὴν καταστροφὴ τῆς πόλεως ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὸ 87π.Χ., τὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου ἦταν τόπος πρὸς ἴδρυσιν ψηφισμάτων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου²³¹⁰. Στὸν 4^{ον} αἰῶνα χρονολογεῖται καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ κρηναίου οἰκοδομήματος ΝΑ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, στὴν θέση πιθανῶς ὁμοίου ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Ὁ ἀγωγὸς ὕδατος πὺ τροφοδοτοῦσε τὴν Κρήνη με νερὸ ἀνασκάφηκε κάτω ἀπὸ τὸ ὁδόστρωμα τῆς «πομπικῆς ὁδοῦ»²³¹¹. Στὴν ἀγορὰ τῆς πόλεως κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα π.Χ. κτίστηκαν τρεῖς νέες στοές, οἱ ὁποῖες μαζί με τὴν Ν. στοὰ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα πλαισίωσαν ἀπὸ Δ, Β, Α, καὶ Ν. τὸν χῶρον τῆς ἀγορᾶς²³¹².

Στὸν 4^{ον} αἰῶνα π.Χ. χρονολογεῖται ἡ β' φάση τῆς Θόλου, παρὰ τὴν ΝΑ ἐσωτερικὴ γωνίαν τῆς πλατείας τῆς ἀγορᾶς. Διατηρεῖται ἡ ἀσβεστολιθικὴ θεμελίωση τοῦ κτιρίου πὺ ἔφερε ἀνωδομὴ ἀπὸ πωροπλίνθους²³¹³ ἢ ὠμοπλίνθους, οἱ βάσεις γιὰ τοὺς πασσάλους τοῦ ξύλινου κιγκλιδώματος γύρω ἀπὸ τὸ βασικὸ κτίριο, καὶ ὁ κυκλικὸς βόθρος στὸ κέντρο του²³¹⁴. Θεωρεῖται ὅτι ἦταν ἱερὸ κάποιου ἥρωα ἢ

²³⁰⁶ Schmid (1996), σελ. 309-310.

²³⁰⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 312· τῆς ἰδίας (1996), σελ. 301.

²³⁰⁸ Κουρουνώτης (1897), σελ. 21-23· τοῦ ἰδίου (1898), σελ. 95-100· Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 135· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· AR 1969-70, σελ. 7-10· ΑΔ 23, Χρον., σελ. 227-234· Τουλούπα (1978), σελ. 127-128· Auberson-Schefold, (1975) σελ. 95-97· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 91-93.

²³⁰⁹ Θέμελης (1969)Β', σελ. 403 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1969)Γ', σελ. 151, εἰκ. 4· Ἔργον 1974, σελ. 17 καὶ ἐξῆς· Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· BCH 99, 1975, σελ. 671· Ἔργον 1976, σελ. 14-25· Βαλαβάνης (1991)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 86-89· Θέμελης (2010), σελ. 268-269· Gex (2010), σελ. 139.

²³¹⁰ Κουρουνώτης (1911), σ. 1-35· Verdan (2010), σελ. 238-247. Βλέπε παρακάτω τὴν ἑλληνιστικὴ φάση τοῦ ἱεροῦ.

²³¹¹ Κωνσταντίνου (1952), σελ. 130· τῆς ἰδίας (1955), σελ. 130· τῆς ἰδίας (1956), σελ. 105-109· Auberson-Schefold (1973), σελ. 161-162· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 52· Θέμελης (1969)Β', σελ. 409 καὶ ἐξῆς, εἰκ. 1.

²³¹² Πετράκος (1961-2), σελ. 151-2· AR 1962-3· Verdelis (1966), σελ. 218-227· BCH 94, 1970, σελ. 1097· ΑΔ 21, 1960, σελ. 593, 595 καὶ 597· Antk 24, 1981, σελ. 70-87· Πετράκος (1981-2), σελ. 624-336, πίν. 1-8· Καλλιγᾶς (1982) σελ. 4 καὶ ἐξῆς· BCH 107 1983, σελ. 808· «Η Βραδυνή», τῆς 20/10/1982· BCH 108, 1984, σελ. 813, σημ. 783 καὶ 784 τῆς παρούσης ἐργασίας. Παράβαλε Dinsmoor (1950), σελ. 263-4. Βλέπε ἐπίσης Κωνσταντίνου (1955), σελ. 131· AR 1981-2, σελ. 17-18.

²³¹³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 46-47.

²³¹⁴ Auberson-Schefold (1973), σελ. 163-166.

αΐθουσα συμποσίων, παραβάλλεται δὲ μὲ τὴν θόλο τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ὅπου σιτίζονταν οἱ πρυτάνεις²³¹⁵. Τὰ κτίρια τῆς ἀγορᾶς καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὸ 198 π.Χ.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα χρονολογεῖται καὶ ἡ β' φάση τοῦ λεγόμενου Κάτω Γυμνασίου. Πρόκειται γιὰ ἓνα τετράγωνο αἶθριο, τὸ ὁποῖον περιβάλλεται ἀπὸ στοές. Ἀνατολικῶς τοῦ αἰθρίου κεῖται συγκρότημα δωματίων ποὺ περιελάμβανε λουτρὰ καὶ βοηθητικούς χώρους γιὰ τὴν φύλαξη σκευῶν²³¹⁶. Παρὰ τὴν ΒΔ γωνία τοῦ συγκροτήματος βρέθηκε μικρὸ τέμενος ἀφιερωμένο στὴν Εἰλείθυια, σύμφωνα μὲ ἐπιγραφή²³¹⁷. Ὡστόσο ἔχει διατυπωθεῖ καὶ ἡ ἄποψη ὅτι τὸ κτίριο αὐτὸ δὲν ἦταν γυμνάσιο, καὶ ὅτι εἶχε ἄλλη χρῆση²³¹⁸.

Σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ὑστεροκλασικῆς Ἐρέτριας ἔχουν ἀνασκαφεῖ ὑστεροκλασσικὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα περιεῖχαν κεραμεική²³¹⁹, καθὼς καὶ λείψανα κτιρίων²³²⁰, ἀρκετὰ ἐκ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζονται οἰκίαι μὲ τὴν τυπικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς ἐποχῆς, καὶ ὀρισμένα ὡς πολυτελεῖς οἰκίαι μὲ μωσαϊκὰ δάπεδα²³²¹. Ἐνα σημαντικὸ κτίριο 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἔχει ἀνασκαφεῖ πλησίον τοῦ παρακτιοῦ τείχους²³²². Ἄλλο ἓνα στὸ Ο.Τ. 144²³²³ καὶ μία ἀκόμη κατασκευὴ ἐντὸς τοῦ Ο.Τ. 26. Ἡ τελευταία εἶναι οὐσιαστικὰ ἓνας ἰσχυρὸς τοῖχος, ὁ ὁποῖος εἶναι κτισμένος ἐπάνω σὲ ἓνα ἐπίσης μνημειῶδες ὑστεροαρχαϊκὸ οἰκοδόμημα. Εἰκάζεται ὅτι πρόκειται περὶ περιβόλου ἱεροῦ²³²⁴. Ἐπίσης στὸ Δ. τμήμα τῆς πόλεως βρέθηκε μία μονολιθικὴ σαρκοφάγος, ἡ ὁποία περιεῖχε σκελετὸ νεαροῦ ἀνδρα, μία χάλκινη σπλεγγίδα, χάλκινα τμήματα ἵπποσκευῆς, ἀστραγάλους καὶ ἐρυθρόμορφες ληκύθους, ἡ μία ἐκ τῶν ὁποίων φέρει παράσταση αὐλητῆ. Ἡ ἀνασκαφέας πιστεύει ὅτι ὁ τάφος αὐτός, ὁ ὁποῖος βρέθηκε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὑστεροκλασικῆς πόλεως, ἴσως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἡρώων ἀφηρωῖσμένου νεκροῦ²³²⁵.

Ἐπίσης, στὸ Ο.Τ. 655 ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀρχαίου Θεάτρου, μέσα σὲ στρώματα ὑστεροκλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων, βρέθηκε εἰδῶλιο καθήμενου κοριτσιοῦ, τὸ ὁποῖο φορᾷ ποδήρη χιτῶνα. Εἶναι δυνατὸν, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος²³²⁶.

Μετὰ τὴν διάλυση τοῦ Κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, (4^{ος} π.Χ. αἰ.), ἡ Ἐρέτρια διετήρησε τὸν τύπο τῶν νομισμάτων τοῦ Κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, ἐνῶ ἡ Χαλκίδα ἔκοψε νομίσματα μὲ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἥρας ἢ τῆς Νύμφης Χαλκίδος στὸν ἐμπροσθότυπο, καὶ στὸν ὀπισθότυπο τὸν ἀετὸ, σύμβολο τοῦ Διός, ποὺ ἔχει

²³¹⁵ Πετράκος (1961-2), σ. 148-151, σημ. 774· Θέμελης (1969)Α', σελ. 201· IG XII, 9, 192.

²³¹⁶ Κουρουνώτης (1917)Α' σελ. 17· τοῦ ἰδίου (1917)Β, σελ. 238-9· Πετράκος (1961-2), σελ. 145, σχ. 3· τοῦ ἰδίου (1968), σελ. 100, πίν 46β'· Auberson-Schefold (1973), σελ. 193-196· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒII, σελ. 45.

²³¹⁷ Θέμελης (1969)Γ', σελ. 177, ἀρ. 17, εἰκ Α' σελ. 151·, τοῦ ἰδίου (1987), σελ. 106-125, πίν 32-39· IG XII, Suppl. 560-572· Πετράκος (1968), σελ. 100, πίν 46β'· Robert (1969), σελ. 450.

²³¹⁸ Θέμελης (1987), σελ. 106-125, πίν. 32-39.

²³¹⁹ Verdelis (1966), σελ. 218-227· Metzger (1966), σελ. 214-218· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-228 καὶ 231-233· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 465-468· τῆς ἰδίας (1975)Β', σελ. 207-8, Τουλούπα (1979), σελ. 177· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 117-118· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 296· Gex (1993).

²³²⁰ Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Θέμελης (1969), σελ. 197-8· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 264-266· τῆς ἰδίας (1973-4), σελ. 463-5· τῆς ἰδίας (1975)Β', σελ. 207-208· Σάμψων (1975), σελ. 155· Ἀνδρειωμένου (1975), σελ. 161-164· τῆς ἰδίας (1977), σελ. 128-163· Τουλούπα (1978), σελ. 124-128· τῆς ἰδίας (1979), σελ. 174-181· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 141-150· BCH 110, 1986, σελ. 733-4· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· BCH 112, 1988, σελ. 671· BCH 112, 1988, σελ. 671-672· BCH 113, 1989, σελ. 667· ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 226-230· ΑΔ 36, 1981, Χρον. σελ. 200-1· BCH 114, 1990, σελ. 809· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 311-312· τῆς ἰδίας (1996), σελ. 301-310, πίν. 81ε· Καραπασχαλίδου (1997), σελ. 402· Ψάλτη (1998), σελ. 359-363 καὶ Whitley (2004-2005), σελ. 50.

²³²¹ Πετράκος (1961-2), σελ. 152· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 268-270· Daux (1967), σελ. 942, AAA, 2, 1969, σελ. 409-416· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 264-265· Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 131· Τουλούπα (1978), σελ. 124-128· τῆς ἰδίας (1980), σελ. 222-229· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128· BCH 122, 2, 1998, σελ. 922· ἐφημ. «Τὰ Νέα», τῆς 13-3-96· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 311-314· BCH 120, 1996, σελ. 1299· ΑΔ 45, 1990, Χρον. σελ. 157-160· ἐφημ. «Τύπος», τῆς 26-11 καὶ 2-12-95· Ἀρχαιολογία 59, 1996, σελ. 103· BCH 108, 1984, σελ. 813· ΑΔ 30, 1975, Χρον. σελ. 155-164· ΑΔ 31, 1976, Χρον. σελ. 131-135· BCH 109, 1985, σελ. 832-833· AR 1984-5, σελ. 14-15· Blackman (2000-2001), σελ. 62-63· Ψάλτη (2012), σελ. 55· Reber (2010), σελ. 121-126· Theurillat καὶ ἄλλοι (2011), σελ. 135-142· Reber καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 139-151· Reber καὶ ἄλλοι (2013), σελ. 90-100.

²³²² Τουλούπα (1979), σελ. 176

²³²³ Ἀνδρειωμένου (1976)Α', σελ. 131-133.

²³²⁴ τῆς ἰδίας (1973-4), σελ. 473.

²³²⁵ Τουλούπα (1978), σελ. 127-128.

²³²⁶ Θέμελης (1969)Α', σελ. 197.

ἀρπάξει φίδι. Τὸν καιρὸ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας κόβονται νομίσματα μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου²³²⁷.

Στοὺς ὑστεροκλασσικοὺς χρόνους χρησιμοποιοῦνται τὰ νέα νεκροταφεῖα, παρὰ τὴν Δ. πύλην, ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ πρὸς Χαλκίδα καὶ Β αὐτῆς²³²⁸, καὶ παρὰ τὴν Α πύλην, ἐκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ πρὸς Ἀμάρυνθο (θέση Ἀμπελώνες)²³²⁹. Πρόκειται περὶ λίθινων ἢ πήλινων λαρνάκων, κεραμοσκεπῶν καὶ λακκοειδῶν τάφων ποὺ περιεῖχαν ἀγγεῖα, (κύλικες, ἀρυβάλλους, ἀμφορεῖς, κανθάρους, ληκύθους, φιάλες), στλεγγίδες, κάτοπτρα, λαβίδες, καὶ χρυσὰ κοσμήματα (περιδέραια, δακτυλίους, κουμπιὰ, ταινία μέρει παράσταση προτομῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Νίκης

Ὁ Κουρουνιώτης ἀνέσκαψε ἐπίσης κλασσικοὺς τάφους 4^{ου} π.Χ. αἰ. παρὰ τὸ ΝΔ ἄκρο τῆς πόλεως, στὸ γεωμετρικὸ δηλαδὴ καὶ ἀρχαῖκὸ νεκροταφεῖο²³³⁰.

Ε' Ἑλληνιστικὴ Ἑρέτρια:

α) Πρώμη ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ (323 π.Χ. – 198π.Χ., δηλαδὴ καταστροφὴ τῆς Ἑρέτριας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους).

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, ὁ γύρω στὸ 400 π.Χ. κατασκευασμένος ἐσωτερικὸς λιμένας τῆς πόλεως, λόγω θαλάσσιων ῥευμάτων, εἶχε προσχωθεῖ. Ἐκτοτε ἡ ἀκτογραμμὴ στὴν περιοχὴ αὐτὴ μετατοπίστηκε δυτικώτερα. Τὸν 3^ο αἰώνα π.Χ. κατασκευάστηκαν οἱ δύο λιμενοβραχίονες, ὁ μεγάλος δυτικὸς καὶ ὁ ἀνατολικὸς στὸ Νησί τῶν Ὀνειρῶν.²³³¹ Στὰ τέλη τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα κτίστηκε τὸ Διατείχισμα, τεῖχος παράλληλο πρὸς τὸ Ν παράκτιο τεῖχος διερχόμενο 70μ. βορειότερα, τὸ ὁποῖο εἶχε λίθινα θεμέλια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβαινε ὠμοπλινθοδομή. Στὴν ἐσωτερικὴ παρειὰ ἔφερε κατὰ διαστήματα ἀντηρίδες, ἐπάνω στίς ὁποῖες στηριζόταν τὸ ξύλινο πάτωμα τοῦ περιδρόμου²³³². Τμήματα τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως χρονολογοῦνται ἐπίσης στὸν 3^ο – 2^ο π.Χ. αἰώνα.

Στὸ αἶθριο τοῦ μουσείου, ἐπίσης, ἀνασκάφηκε τμήμα τοῦ δυτικοῦ ὑστεροκλασσικοῦ τείχους, ὅπου κατὰ τὸν 3^ο π.Χ. αἰώνα κατασκευάστηκε κυκλικῆς κατόψεως πύργος γιὰ προστασία τῆς πυλίδας ποὺ βρισκόταν ἐδῶ. Μεταγενεστέρως, πιθανῶς τὸν 2^ο π.Χ. αἰώνα κατασκευάστηκε ἄλλος πύργος γιὰ τὴν προστασία τῆς πυλίδος. Στὴν πυλίδα αὐτὴν κατέληγε ὁδὸς ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν πόλη, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ οἰκοδομημάτων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς²³³³.



Ἀριστερά: Ὁ σύγχρονος καὶ ὁ Δ ἑλληνιστικὸς λιμενοβραχίονας 80 ἑκ. ὑπὸ τὴν σταθμὴ τῆς θάλασσας. (www.tourismppss.gr) Δεξιά: Ὁ ἑλληνιστικὸς λιμενοβραχίονας. Φωτογρ. τραβηγμένη ἀπὸ τὸ φερυμπότ.

²³²⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 75-76· τῆς ἰδίας (1995)ΒΙΙ, σελ. 83-86· Barclay-Head (1963), σελ. XIV-XIX.

²³²⁸ Κουρουνιώτης (1898), σελ. 95-100· Παπαβασιλείου (1902), σελ. 63-65· Auberson-Schefold (1973), σελ. 95-97· Θέμελης (1977), σελ. 37· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 297· τῆς ἰδίας (1995)Α, σελ. 319 καὶ τῆς ἰδίας (1995)ΒΙΙ, σελ. 91-93.

²³²⁹ Κουρουνιώτης (1898), σελ. 95-100· Παπαβασιλείου (1902), σελ. 65· Θρεψιάδης (1971), σελ. 38, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 141· τῆς ἰδίας (1984)Α, σελ. 118· Οικονομάκου (1986), σελ. 149-160· BCH 111, 1987, σελ. 562· BCH 113, 1989, σελ. 667· AAA 18, 1985, σελ. 105-114· Τουλούπα (1980), σελ. 229-230· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 318 καὶ τῆς ἰδίας (1996), σελ. 301.

²³³⁰ Κουρουνιώτης (1897), σελ. 21-23.

²³³¹ Auberson-Schefold (1973), σελ. 14-16· Καμπούρογλου (1989).

²³³² ἔ.ἀ., σελ. 167-168, 172-177· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 24-27· Πετράκος (1961-2), σελ. 152-153· Θέμελης (1969)Α' σελ. 193-7, Ginouves (1962), σελ. 185, AJA, 1891 πίν. XIX, AR 1970-1, σελ. 6-7, Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 473-477, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 142-143· τῆς ἰδίας (1988), σελ. 194-196. Περὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἑρέτριας βλέπε σημ. 724, 731^α καὶ 763, Georgiades (1905), σελ. 301, τοῦ ἰδίου (1907), σελ. 6, πιν. III· Gerkan (1924), σελ. 11, πίν 1· Scranton (1941)· ΑΔ 1915, σελ. 115, Krause (1982)Β', σελ. 137-144.

²³³³ Θέμελης (1969)Γ', σελ. 145· τοῦ ἰδίου (1969)Α', σελ. 199-201

Στήν κορυφή τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου εἶχαν βρεθεῖ ἀποθέτες πού περιεῖχαν ΥΑΡ κεραμεική (μικρογραφικὲς πρῶιμες ἀρχαϊκὲς ὑδρίες, στάμνους μὲ ψηλὸ λαϊμό, δύο ἐπίνητρα, θραύσματα ἀπὸ χάλκινα ἀντικείμενα, καθὼς καὶ δεκάδες σπεῖρες ἀπὸ ἀδράχτι καὶ ὑφαντικὰ βάρη), ἀνασκάφηκε στρῶμα καταστροφῆς ἐλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ ἱερὸ κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ περιελάμβανε ἀνδρῶ καὶ πλάτωμα πού λαξεύτηκε στὸν φυσικὸ βράχο κατὰ τὸν 3ο π.Χ. αἰώνα²³³⁴. Τὸ ἱερὸ ἀναγνωρίστηκε μὲ ἀσφάλεια ὡς ἱερὸ τῆς Ἀθηνᾶς λόγῳ τῆς ἀνακάλυψης λιονταριοῦ ἀπὸ ἀσβεστόλιθο μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΑΘΕΝΑΙΗΣ σὲ κυπριο-ἰωνικὸ ἀλφάβητο, ΥΑΡ ἐποχῆς. Σύμφωνα μὲ τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τὸ ἱερὸ ἦταν σὲ χρῆση ἀπὸ τὰ ΥΑΡ χρόνια μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 2^{ου} αἰώνα π.Χ. Ἡ καταστροφή του μᾶλλον ὀφείλεται στὴν καταστροφὴ τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν ῥωμαιοπεργαμηνὸ στόλο τὸ 198 π.Χ.²³³⁵

Στὴν περιοχὴ τῆς Δ. Πύλης βρέθηκε κεραμεικὴ ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς²³³⁶ καὶ ἀνασκάφηκε ἐστία μὲ τεθραυσμένα ἀγαλμάτια ντυμένων κοριτσιῶν τέλους 4^{ου} αἰώνα π.Χ.²³³⁷ Στὴν περιοχὴ τῆς Δ. Πύλης, πλησίον Ἀνακτόρων Ι καὶ ΙΙ, ἀνασκάφηκε πολυτελὴς οἰκία 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, ἡ ὁποία καταστράφηκε κατὰ τὸν Χρεμωνίδιο πόλεμο (267-261 π.Χ.) καὶ ἀνοικοδομήθηκε. Καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίων τὸ 198 π.Χ. καὶ κατόπιν ξανακτίσθηκε. Τὸ θέατρο ἐπίσης παρουσιάζει μία φάση ἐπισκευῶν τοῦ 300 π.Χ.²³³⁸

Ἐπὶ τῆς Α κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως ἔχει ἀνασκαφεῖ στρῶμα καταστροφῆς 3^{ου} π.Χ. αἰώνα²³³⁹. Ἡ ὁδὸς πού διέσχισε τὴν πόλη καὶ συνδέεε τὴν Δ μὲ τὴν Α πύλη ἐξακολούθησε νὰ χρησιμοποιεῖται καὶ κατὰ τὴν περίοδο πού ἐξετάζουμε²³⁴⁰. Ἐπὶ τῆς Ν κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως, βρέθηκε ναῖσκος στὸν ὁποῖο ὀδηγεῖ κλίμακα, μέσα στὸν ὁποῖο ὑπάρχει διπλὸ βᾶθρο, ἀποτελούμενο δηλαδὴ ἀπὸ δύο βάσεις ἀγαλμάτων πού σχηματίζουν τόξο. Μέσα στὸ κτίριο βρέθηκε ἐπίσης ἐνεπίγραφη βάση μὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ στὴν Κόρη (*Πανσὼ Κόρη*) μαζί μὲ ἕνα πῆλινο εἰδῶλιο γυναικείας μορφῆς πού κρατᾷ χοιρίδιο καὶ καὶ ἀνασκάφηκε ἀποθέτης πού περιεῖχε μεγάλο ἀριθμὸ πῆλινων εἰδωλίων 3^{ου} π.Χ. αἰώνα. Τὸ ἱερὸ ταυτίζεται μὲ τὸ Θεομοφόριο τῆς Ἐρέτριας, τὸ ὁποῖο ἰδρύθηκε κατὰ τὸν 4^ο π.Χ. αἰώνα καὶ λειτουργοῦσε ὅλην τὴν ΕΛ ἐποχὴ. Μὲ τὸ ἱερὸ συνδέεται ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ. ἡγεμόνη Δήμητροι, ἡ ὁποία βρέθηκε 120μ. περίπου ΒΑ τοῦ Θεομοφορίου καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου²³⁴¹ ὅτι κατὰ τὰ Θεομοφόρια στὴν Ἐρέτρια ἔψηναν τὰ κρέατα τῶν θυσιαζόμενων ζῶων στὸν ἥλιο.

Κεραμεικὴ ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ γυναικεῖα εἰδῶλια 3^{ου} π.Χ. βρέθηκαν ἐντὸς τοῦ τεμένους θήλειας θεότητας, ἴσως τῆς *Ἀρτέμιδος Ὀλυμπίας*, ἢ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ΝΑ τοῦ Θεομοφορίου²³⁴². Τὸ ἱερὸ, μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, δὲν ἀνακατεσκευάστηκε. Θεωρεῖται ὅτι τὸ ἱερὸ τῆς *Ἰσιδος*, πλησίον τῆς ΝΑ γωνίας τῆς ὀχυρώσεως, ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ.

Δ τῆς Οἰκίας μὲ τὰ Μωσαϊκὰ καὶ κοντὰ σὲ αὐτὴν, ἀνασκάφηκε ἐργαστηριακὸς χῶρος ἐλληνιστικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων²³⁴³. Ἡ Οἰκία μὲ τὰ Μωσαϊκὰ καταστράφηκε γύρω στὸ 270 π.Χ. ἀπὸ φωτιά, ὅπως καὶ ἡ ὑστεροκλασσικὴ οἰκία νοτίως αὐτῆς. Ἡ καταστροφὴ συνδέεται μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Χρεμωνιδίου πολέμου (267-261 π.Χ.). Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς κατὰ τὸν 3^{ου} – 2^{ου} αἰώνα π.Χ. κτίστηκε μία φτωχικὴ οἰκία, ἡ ὁποία καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίων τὸ 198 π.Χ.²³⁴⁴

²³³⁴ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1926. Βλέπε ἐπίσης BCH 118, 1994, σελ. 785.

²³³⁵ Müller (1995), σελ. 320· AntK, 38, 1995, σελ. 108-119· AntK, 39, 1996, σελ. 107-111 καὶ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1296· Huber (2010), σελ. 260-263.

²³³⁶ Metzger (1967), σελ. 285-7.

²³³⁷ Kahil (1968), σελ. 239.

²³³⁸ Fachard-Ψάλτη (2010), σελ. 187-191.

²³³⁹ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1296· Antk, 36,2,1993, σελ. 132-136, πίν. 33· BCH 117, 1993, σελ. 876· Κουρουνιώτης (1911), σελ. 33-34· AR 1996-97, σελ. 54-55.

²³⁴⁰ Κουρουνιώτης (1900), σελ. 53-56· Auberson-Schefold (1973), σελ. 147-148· Antk 12, 1969, σελ. 72· Descoedres (1967), σελ. 278-283· τοῦ ἰδίου, (1968), σελ. 239-242. Descoedres (1967), σελ. 278.

²³⁴¹ Πλουτάρχος, *Αἴτια Ῥωμαϊκὰ καὶ ἐλληνικὰ*, (263d-304f): *Διὰ τί τοῖς θεομοφορίοις αἱ τῶν Ἐρετριέων γυναικες οὐ πρὸς πῦρ ἀλλὰ πρὸς ἥλιον ὀπτῶσι τὰ κρέα; ὅτι ταῖς αἰχμαλώτοις, ἃς ἦγεν ἐκ Τροίας Ἀγαμέμνων, ἐνταῦθα συνέβη θεομοφόρια θύειν, πλοῦ δὲ φανέντος ἐξαίφνης, ἀνήχθησαν ἀτελῆ τὴν θυσίαν καταλιποῦσαι.*

²³⁴² Κουρουνιώτης (1900) σελ. 53-56· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 35· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 269· IG XII, 9, 258· Δαβαρὰς (1965) σελ. 257· Πετράκος (1961-2), σελ. 145· Auberson-Schefold (1973) σελ. 138-139· Gruben (1966), σελ. 187 καὶ ἐξῆς· Metzger (1985)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 37-38· Baumer (2010), σελ. 264-269.

²³⁴³ Schmid (1997), AR 1996-7, σελ. 54-55· Schmid (2000), σελ. 122-127.

²³⁴⁴ Ducrey (1977), σελ. 102-3· τοῦ ἰδίου (1979), σελ. 3-13, πίν. 1-4· τοῦ ἰδίου (1981), σελ. 86· τοῦ ἰδίου (1985)· Ducrey-Reber-Charon-Huber (1991)· Ducrey-Metzger-Reber (1993)· Ducrey καὶ ἄλλοι (2004), σελ. 206-211· Reber (2010), σελ. 121-126 καὶ Ducrey (2010), σελ. 128-138.

Ν τῆς Οἰκίας μὲ τὰ Μωσαϊκὰ ἀνασκάφηκε ἡ συνέχεια τῆς ὁδοῦ πού ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο καὶ τὸ πιθανῶς παρακείμενο Στάδιο στὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος, τὴν κρήνη τὴν ἀγορὰ καὶ τὸν λιμένα. Κάτω ἀπὸ τὸ ὁδόστρωμα ἀνασκάφηκε ὁ ἀγωγὸς πού τροφοδοτοῦσε μὲ νερὸ τὴν κρήνην²³⁴⁵. Στὸ κέντρο τῆς διασταυρώσεως αὐτῆς μὲ ἄλλη ὁδὸ πού ἐρχόταν ἀπὸ Δυσμάς, βρέθηκαν τὰ θεμέλια θόλου ὑστεροκλασσικῶν ἢ ἑλληνιστικῶν χρόνων²³⁴⁶. Σχετίζεται μὲ τὴν λατρεία τοῦ Ἡρακλῆ.

Τὰ ὑστεροκλασσικὰ οἰκοδομήματα πού βρέθηκαν ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ ἐπιβίωσαν μέχρι τὰ μέσα τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰ, ὅποτε καταστράφηκαν βιαίως ἀπὸ φωτιά. Ἡ καταστροφή αὐτὴ σχετίζεται μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Χερμωνίδειου πολέμου. Μετὰ τὸ 250 π.Χ. ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἐγκαταλείπονται, ὅπως ἡ ΒΑ οἰκία μὲ τὸν ὑπόγειον θάλαμον. Τὰ ὑπόλοιπα ἐπισκευάζονται καὶ ξανακατοικοῦνται μέχρι τὸ 198 π.Χ., ὅποτε ὅλη ἡ πόλη καταστρέφεται ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Μέσα σὲ ἀποθέτη τῆς ἀνασκαφῆς βρέθησαν ἔργα γλυπτικῆς β' ἡμίσεως 4^{ου} π.Χ. αἰώνα.²³⁴⁷

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἕως τὴν β' καταστροφή τῆς Ἐρέτριας ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους γύρω στὸ 88-86 π.Χ. τὸ τέμενος τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος ἦταν τόπος πρὸς ἴδρυση ψηφισμάτων τοῦ Δήμου τῶν Ἐρετριέων. Εἶναι ἐντυπωσιακὸ ὅτι, ἐνῶ ἔχει διαρπαγεῖ τὸ 95% τοῦλάχιστον τῆς ἀνωδομῆς τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὅτι καταστράφηκε τὸ 198 π.Χ. καὶ δὲν ἀνοικοδομήθηκε, σὲ ὀρισμένα μάλιστα σημεῖα μέχρι καὶ οἱ λίθοι τῶν θεμελίων ἔχουν διαρπαγεῖ, σώζονται πολλές ψηφισματικὲς στήλαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἀρκετὲς βρέθηκαν στὸ τόπο ἰδρύσεώς τους²³⁴⁸.

Ἡ Κωνσταντίνου κατὰ τὶς ἀνασκαφῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1952-1956) ἀνέσκαψε λείψανα ἀγγειοπλαστικῶν καὶ κοροπλαστικῶν ἐργαστηρίων, πιθανῶς καὶ ἐργαστηρίων ζωγραφικῆς μαρμάρινων στηλῶν καὶ μεταλλοτεχνίας, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὸν 4^{ον} – 3^{ον} αἰώνα π.Χ.²³⁴⁹ Τὸ ἱερὸ, ὅπως εἶπαμε, καταστράφηκε τὸ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους.

Στὴν ἀγορὰ τῆς πόλεως βρέθηκαν βάρθρα ἀγαλμάτων μπροστὰ ἀπὸ τὴν πρόσοψη τῆς Β. στοᾶς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ βάρθρο τοῦ ἔφιππου ἀνδριάντα τοῦ ἱερομνήμονα Αἰσχύλου Ἀντανδρίδου, πολιτικοῦ ἀντιπάλου τοῦ Μενεδήμου. Ἦταν ἔργο τοῦ Τεισικράτους καὶ χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 4^{ου} – α' ἡμισυ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰώνα. Στὸν 3^{ον} π.Χ. αἰώνα χρονολογεῖται καὶ ἡ γ' φάση τῆς Θόλου²³⁵⁰ Σὲ νεότερες ἀνασκαφῆς ἦλθαν στὸ φῶς βάσεις τῆς ξύλινης περιστάσης τῆς β' φάσης τῆς θόλου, βάσεις ἀγαλμάτων καὶ ἀποθέτης. Μέσα στὸν ἀποθέτη βρέθηκαν 200 περίπου εἰδώλια γυναικείων μορφῶν, τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν μὲ ἐκεῖνα ἀπὸ τοὺς ἀποθέτες τοῦ Θεσμοφορίου καὶ ἐκείνου πού ἀνασκάφηκε στὴν Ἀμάρυνθο. Τὸ κτίριο συνδέεται, κατὰ τοὺς ἀνασκαφεῖς μὲ λατρεία θήλειας θεότητας, ἢ ὁποῖα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ Ἄρτεμις, ἱερὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὸν Κνοepfler κοντὰ στὸ ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος Δαφνηφόρου²³⁵¹.

Στὸν 3^{ον} π.Χ. αἰώνα χρονολογεῖται ἡ α' φάση τῶν «Λουτρῶν παρὰ τὸν λιμένα». Πρόκειται γιὰ λουτρικὸ συγκρότημα πού ἴσως ἀνῆκε σὲ γυμνάσιο. Καταστράφηκε τὸ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους²³⁵².

²³⁴⁵ Κωνσταντίνου (1952), σελ. 130· τῆς ἰδίας (1955), σελ. 130· τῆς ἰδίας (1956), σελ. 105-109· Auberson-Schefold (1973), σελ. 161-162· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 52· Θέμελης (1969) Β', σελ. 409 καὶ ἐξῆς, εἰκ. 1. Βλέπε ἐπίσης: Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Ἔργον ΑΕ 1974, σελ. 17-24·

²³⁴⁶ Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον ΑΕ 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1984-5), σελ. 353-361· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 44.

²³⁴⁷ Πρόκειται γιὰ ἀγαλμάτιο Ἀσκληπιοῦ, ναῖσκο Κυβέλης, κορομὸ Ἡρακλῆ ὁ ὁποῖος σχετίζεται μὲ τὸ κυκλικὸ κτίσμα στὴν διασταύρωση τῶν ἀρχαίων ὁδῶν, καὶ σύμπλεγμα Ἀφροδίτης-Ἐρωτος. Βλέπε σχετικὰ μὲ αὐτὰ: Θέμελης (1978), σελ. 18-33· Ἔργον 1978, σελ. 4-9.

²³⁴⁸ Σταυρόπουλος (1895), σελ. 155-157· ΑΕ 1890, σελ. 195-803· ΑΕ 1887, σελ. 77-82· ΑΕ 1892, σελ. 119-160· Ἀθηνᾶ Ε' 1893, σελ. 346-347· ΒСН II, 1878, σελ. 277· Δελτίον Ἀρχαιολογικόν 1889, σελ. 103-4· ΑΕ 1872· ΑΕ 1853· Κουρουνιώτης (1899) Α', σελ. 16 καὶ 34-36· τοῦ ἰδίου (1900), σελ. 53-56· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 1-35· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 96-98· Verdan (1999), σελ. 123-125· Verdan (2010), σελ. 238-247.

²³⁴⁹ Κωνσταντίνου (1952), σελ. 153-163· τῆς ἰδίας (1955), σελ. 125-131· τῆς ἰδίας (1956), σελ. 105-109· Ἔργον 1956, σελ. 37-41.

²³⁵⁰ Πετράκος (1961-2), σελ. 148-151, σημ. 774· Θέμελης (1969) Α', σελ. 201· IG XII, 9, 192· Auberson-Schefold (1973), σελ. 163-166· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 46-47.

²³⁵¹ Κνοepfler (2008), σελ. 166-171· Κνοepfler (2010): Κνοepfler, D., Δύο μεγάλες ἐρετριακὲς ἐορτές: τὰ Ἄρτεμισια καὶ τὰ Διονύσια, Ἐρέτρια: ματιὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη, Ἀθήνα 2010, σελ. 276-283· βλ. καὶ τὰ ὑπόλοιπα σχετικὰ ἄρθρα τοῦ συγγραφέα. Ἐπίσης ἀναφορὰ στὸ: Ψάλτη (2010), σελ. 284-285.

²³⁵² Κουρουνιώτης (1900), σελ. 53-56· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· ΠΑΕ 1916, σελ. 48· Ginouves, *Balaneutike*· Auberson-Schefold (1973), σελ. 167-171· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 45-46.

Στην πρώιμη ελληνιστική εποχή (γ' τρίτον 4^ο π.Χ. αιώνα) χρονολογείται και η α' φάση του ιερού της Ίσιδος, τὸ Ἰσεῖον, παρὰ τὴν ΝΑ γωνία τῆς ὀχυρώσεως. Πρόκειται γιὰ ἀπλὸ οἶκο μὲ πρόδομο δίστυλον ἐν παραστάσι. Βωμὸς καὶ βόθρος ἀνασκάφηκαν στὴν Α πλευρά του, ἐνῶ τὸν ναὸ περιέβαλλαν στοῦς ἀπὸ Βορρᾶ, Δυσμὰς καὶ Νότο. Περίφημα ψηφιδωτὰ (βοτσαλωτὰ) δάπεδα κοσμοῦσαν τὰ δάπεδα τοῦ ἱεροῦ. Κοντὰ ἀνασκάφηκε κτίριο πού ἀνήκε στοὶ ἱερό. Τὸ ἱερὸ καταστράφηκε τὸ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους²³⁵⁷.



Η α' φάση τῶν «Λουτρῶν παρὰ τὸν λιμένα».

Καθ' ὅλην τὴν ἔκταση τῆς πρώιμης ελληνιστικῆς Ἐρέτριας ἀνασκάφηκαν οἰκίες καὶ πολυτελεῖς οἰκίες ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μὲ ἀνδρῶνες πού διέθεταν ψηφιδωτὰ δάπεδα, περίστυλα αἶθρια καὶ βοηθητικούς χώρους²³⁵⁸. Ἀνασκάφηκαν, ἐπίσης, πολλὰ στρώματα τῆς ἴδιας ἐποχῆς, τὰ ὅποια περιεῖχαν κεραμεικὴ καὶ λείψανα κτιρίων ἀδιάνγνωστου χαρακτήρα²³⁵⁹. Μία κλασσικὴ οἰκία κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ μετατράπηκε σὲ κεραμεικὸ ἐργαστήριον²³⁶⁰. Τὸ σύμπλεγμα δωματίων στὰ Ν τῆς ἀνασκαφῆς Θέμελη πού ἔβλεπε πρὸς τὸν ἀρχαῖο δρόμο θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ καὶ ὡς ἐργαστήριον ἢ μαγαζιά²³⁶¹.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν μεταξὺ ἄλλων ἑπτὰ εἰδώλια τέλους 3^ο – ἀρχῶν 2^ο π.Χ. αι²³⁶² καὶ τρεῖς ἐνεπίγραφες βάσεις ἀγαλμάτων διακεκριμένων πολιτῶν τῆς Ἐρέτριας, χρονολογούμενες περὶ τὸ 300 π.Χ.²³⁶³ Στὴν Ἐρέτρια ἔχει βρεθεῖ νομισματικὸς θησαυρὸς, ὁποῖος εἶχε ἀποκρῦβῆ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ

²³⁵⁷ Παπαδάκις (1915), σελ. 115-190· Auberson-Schefold (1973), σελ. 185-192, BCH 98, 1974, 691, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 116-117· τῆς ἴδιας (1995)ΒII, σελ. 44-45· Bignasca (2010), σελ. 270-273· Ψάλτη (2010), σελ. 274-275.

²³⁵⁸ Πετράκος (1961-2) σελ. 152· Καθημερινή, 22-1-1963· AR 1962-3, σελ. 22· Verdelis (1966), σελ. 218-227· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· BCH 1967, σελ. 942· AAA, τ. 3, 1970, σελ. 35-37· BCH 97, 1970, σελ. 366· AAA, 5, 1972, σελ. 224-227· Λιάγκουρας (1968), σελ. 230· Dunant (1968), σελ. 237-239· AR 1968-9, σελ. 8· Θέμελης (1969), σελ. 189-199· τοῦ ἴδιου (1970), σελ. 250-255· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 264-5· AR 1971-2, σελ. 7· Auberson-Schefold (1973), σελ. 142-148· Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 131· Τουλούπα (1978), σελ. 124-127· τῆς ἴδιας (1979), σελ. 175-181· τῆς ἴδιας (1980), σελ. 226-229· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 118· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 143-149· τῆς ἴδιας (1984), σελ. 117-118· BCH 108, 1984, σελ. 813· AR 1984-5, σελ. 14-15· BCH 110, 1986, σελ. 733-4· BCH 112, 1988, σελ. 671· BCH 114, 1990, σελ. 809· BCH 116, 1992, σελ. 925· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1296· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 297· BCH 122, 2, 1998, σελ. 922· BCH 124, 2, 2000, σελ. 966· AR 1998-9, σελ. 61· AR 1999-2000, σελ. 60-62· AR 2000-2001, σελ. 63· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 312· τῆς ἴδιας (1996), σελ. 304· Blackman (2000-2001), σελ. 62-63· Ψάλτη (2012), σελ. 55· Reber (2010), σελ. 121-126· Theurillat καὶ ἄλλοι (2011), σελ. 135-142· Reber καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 139-151· Reber καὶ ἄλλοι (2013), σελ. 90-100.

²³⁵⁹ Kahil (1965), σελ. 281-284· Verdelis (1966), σελ. 218-227· Metzger (1966), σελ. 214-218· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Descœudres (1967), 278-283· τοῦ ἴδιου (1968), σελ. 239-242· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-233· Θέμελης (1969), σελ. 197· Metzger (1969)· AR 1968-9, σελ. 8· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 260-266· τῆς ἴδιας (1973-4), σελ. 463-468 καὶ 473· Χωρέμης (1973), 301-302, Ἀνδρειωμένου (1975)Α', σελ. 159, 161-164· Σάμψων (1975), σελ. 155· Ἀνδρειωμένου (1975)Β', σελ. 207-208· BCH 99, 1975, σελ. 91-6· BCH 101, 1977, σελ. 629-630· Ἀνδρειωμένου (1976) Α', σελ. 131-3· BCH 101, 1977, σελ. 629, 631-2· Τουλούπα (1978), σελ. 124-8· τῆς ἴδιας (1979), σελ. 176-177 καὶ 180· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 200· BCH 1981, 105, σελ. 847-850· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 143, 146-148· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 117-8· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 196· τῆς ἴδιας (1990), σελ. 157· τῆς ἴδιας (1994)Α', σελ. 296· τῆς ἴδιας (1996), σελ. 301.

²³⁶⁰ Δαβάρας (1965), σελ. 259-261. Βλέπε ἐπίσης AR 1964-5, σελ. 18 καὶ Καθημερινή τῆς 9^{ης}-8-1964

²³⁶¹ Morgan (2008-2009), σελ. 49-51· Mulliez (2009-2010), σελ. 88-90.

²³⁶² Hutton (1899), σελ. 25-44.

²³⁶³ Knoepfler (1977), σελ. 297-312.

περίοδο, και συγκεκριμένα στο διάστημα 270-260 π.Χ.²³⁶⁴. Η απόκρυψη συνδέεται με τὰ γεγονότα του Χρμεωνιδίου πολέμου (267-261 π.Χ.).

Αποθέτης μικροῦ ἱεροῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα ἔχει ἐπίσης ἀνασκαφῆ στο Β. τμήμα τῆς κλασσικῆς πόλεως. Ἐντὸς αὐτοῦ βρέθηκαν δέκα περίπου εἰδώλια ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν. Ὁ ἀνασκαφέας ἀποδίδει τὸν ἀποθέτη σὲ ἱερό θήλειας θεότητας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῆς Ἀρτέμιδος²³⁶⁵.

Κατὰ τοὺς πρώιμους ἑλληνιστικούς χρόνους χρησιμοποιοῦνται οἱ νεκροπόλεις τῆς ὑστεροκλασσικῆς ἐποχῆς πού βρίσκονται παρὰ τὴν δυτικῆ²³⁶⁶ καὶ τὴν ἀνατολική πύλην²³⁶⁷. Ἐπιτύμβιες στήλες ἔχουν βρεθεῖ ὁμως καὶ στὴν περιοχὴ τῆς ΝΔ νεκροπόλεως²³⁶⁸.

β) Ὑστερη ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ (198 π.Χ. – 68 π.Χ.).

Τὸ 198 π.Χ ἡ Ἐρέτρια καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίων. Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁμως ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος τὴν κήρυξε ἀνεξάρτητη. Ἡ περίοδος πού ἐξετάζουμε διήρκεσε ἀπὸ τὸ 198 π.Χ. μέχρι τὸ 87 π.Χ., ὅποτε καταστράφηκε πάλι ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίων, ἐπειδὴ μαζί τις ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις συντάχθηκε μετὸν βασιλιὰ τοῦ Πόντου Μιθριδάτη στὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἐπισκευάστηκε²³⁶⁹. Τὴν θέση τῆς γέφυρας τῆς Δ. Πύλης κατέλαβε θολωτὴ δίοδος, ἐνῶ μέγας προμαχῶνας ἀρχισε νὰ κατασκευάζεται μπροστὰ ἀπὸ αὐτήν, ὁ ὁποῖος ἔμεινε ἡμιτελής. Ὅταν καταστράφηκε ἐκ νέου ἡ πόλη τοῦ 87 π.Χ., ἡ ἀνωδομὴ τοῦ δυτικοῦ τείχους ἀπὸ ὠμοπλίνθους κατέρρευσε σιγὰ-σιγὰ, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ γεμίσει μετὰ χῶμα ἀπὸ τις διαλυμένες ὠμοπλίνθους ἢ κοίτη τοῦ ποταμοῦ. Ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἦταν νὰ μετατοπισθεῖ ἔκτοτε δυτικότερα, ὅπου κεῖται καὶ σήμερα²³⁷⁰.

Κατὰ τοὺς ὑστερους ἑλληνιστικούς χρόνους ἡ πολυτελὴς οἰκία παρὰ τὴν Δυτικὴ πύλη (Ἀνάκτορο Ι) ξανακτίστηκε ἐπάνω στοὺς ἴδιους τοιχοβάτες, καὶ Ν αὐτῆς κτίστηκε ἄλλη μία οἰκία²³⁷¹. Στὸν 2^ο π.Χ. αἰώνα χρονολογεῖται καὶ ἡ τελευταία φάση τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἐνυαλίου τὸ ὁποῖο βρίσκεται νοτιῶς τοῦ συγκροτήματος²³⁷². Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐπισκευάστηκε τὸ θέατρο καὶ κατασκευάστηκε νέα σκηνὴ δωρικοῦ ῥυθμοῦ²³⁷³. Τότε ἀνακατασκευάστηκε τὸ Ἄνω Γυμνάσιο καὶ προστέθηκε κυκλικὴ κατόψεως θολωτὴ αἴθουσα ἐφιδρώσεως²³⁷⁴. Τὸ Θεσμοφόριον ἐπὶ τῆς ΝΔ κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως ἀνακαινίστηκε, προστέθηκαν βοηθητικοὶ χῶροι καὶ διαμορφώθηκε ἡ πλατεῖα²³⁷⁵.

²³⁶⁴ Τουλούπα (1980), σελ. 229· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 106-136· Καραμεσίνη-Οἰκονομίδου (1983) σελ. 137-147. Γιὰ τὰ νομίσματα ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς πού βρέθηκαν στὴν Ἐρέτρια βλέπε: Βρανόπουλος (1995), σελ. 191-8· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 74-76· τῆς ἰδίας (1995)ΒΙΙ, σελ. 83, 86, καθὼς ἐπίσης καὶ Barclay-Head (1963), σελ. XIV-XIX.

²³⁶⁵ Θέμελης (1969)Α', σελ. 197.

²³⁶⁶ Παπαβασιλείου (1907) σελ. 114-117· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 201· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ σελ. 91-93.

²³⁶⁷ Κουρουνώτης (1898), σελ. 95-100· Τουλούπα (1980), σελ. 229-230· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 141· τῆς ἰδίας (1984), σελ. 118· Οἰκονομάκου (1986) σελ. 149-160· BCH 111, 1987, σελ. 562· BCH 113, 1989, σελ. 667.

²³⁶⁸ Κουρουνώτης (1899), σελ. 145-148· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 37.

²³⁶⁹ Σχετικὰ μετὰ τὸ τεῖχος καὶ τὸ διατεῖχισμα τῆς πόλεως βλέπε: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996) σελ. 300-301· Θέμελης (1969)Α', σελ. 199-201· τοῦ ἰδίου (1969)Γ', σελ. 145.

²³⁷⁰ Κουρουνώτης (1897), σελ. 21-23· τοῦ ἰδίου (1899), σελ. 35-36· τοῦ ἰδίου (1900), σελ. 53-56· Schefold (1965) σελ. 263-268 καὶ 273-280· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94, 211, 217. Ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 27-29.

²³⁷¹ Reber (1998), σελ. 25-89, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

²³⁷² Σχετικὰ μετὰ τὴν τοπογραφία τῆς πόλεως βλ. Πετράκος (1961-2), σελ. 153· Auberson (1965), σελ. 270, σχ. 7· Θέμελης (1969) Γ', σελ. 176-178· Καλλιγᾶς (1983) σελ. 119· Auberson-Schefold (1973), Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΓ'.

²³⁷³ Σχετικὰ μετὰ τὸ θέατρο βλέπε: Fossum (1891), σελ. 236-246 καὶ 253-266· Brownson (1891), σελ. 266-280· Pickard (1891), σελ. 371-389· AJA 1894, σελ. 1, 139-143· Capps (1894), σελ. 338-346, 417, 420· τοῦ ἰδίου (1895), σελ. 326-338· AJA 1896, σελ. 417-420· τοῦ ἰδίου (1895) σελ. 326-338· AJA 1896, σελ. 317-331· Herrman (1896), σελ. 205-317· AJA 1898, σελ. 187 καὶ ἐξῆς· Fossum (1898) σελ. 194· Dorpfeld-Reison *Das griechische Theater*, σελ. 112-117· Fiechter, *Antike griechische Theaterbanten, Das Theater in Eretria* (1937)· Anti, C., *Teatri greci arcaici*, σελ. 128-130· Dilke (1948), σελ. 158-160· τοῦ ἰδίου (1950), σελ. 34-35· Πετράκος (1961), σελ. 147· Schefold (1966), σελ. 110 καὶ ἐξῆς· Auberson-Schefold (1973), σελ. 62-69, 210-211· Θέμελης (1969)Γ, σελ. 143· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 197· Μπούρας (1991), σελ. 330, 337· BSA 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 147· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 34-36 καὶ 45· BCH 122, 2, 1998, σελ. 924· Schmid (1997), σελ. 104-108· Isler (1998), σελ. 95· AR 1998-9, σελ. 58-61· Isler (1999), σελ. 116-118· IG XII, ἀρ. 273-275· Busing (1970), 37-15 καὶ Fachard-Ψάλτη (2010), σελ. 187-191.

²³⁷⁴ Auberson-Schefold (1973), σελ. 216, Κουρουνώτης (1976), σελ. 30· τοῦ ἰδίου (1917)Α, σελ. 16 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1917)Β, σελ. 238 καὶ ἐξῆς· Δαβάρας (1965), σελ. 259-261· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Daux (1967), σελ. 942· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-230· AR 1968-9, σελ. 8· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 463-5· τῆς ἰδίας (1975), σελ. 207-8· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· BCH 105, 1981, σελ. 847 καὶ 850· BCH 106, 1982, σελ. 593 καὶ 597· AR 1984-5, σελ. 14-15· Σαπουνᾶ-

Στους χρόνους αυτούς χρονολογείται ή δεξαμενή στην Α κλιτύ της ακροπόλεως²³⁷⁶ και ό εργαστηριακός χώρος ΝΑ του Άνω Γυμνασίου. Στόν χώρον μεταξύ του εργαστηριακού χώρου και του Άνω Γυμνασίου τοποθετείται τό στάδιο της πόλεως²³⁷⁷. Αρχιτεκτονικό μέλος από κάποιον κτίριο του σταδίου βρέθηκε στην ανασκαφή Θέμελη, Ν. της οικίας με τὰ Μωσαϊκά²³⁷⁸. Έκει βρέθηκε και έπιγραφή που μνημονεύει γυμνασίαρχο. Χρονολογείται στόν 2^ο – 1^ο π.Χ. αϊ. και θεωρείται ότι προέρχεται από τό παρακείμενο Γυμνάσιο²³⁷⁹.



Τό Άνω γυμνάσιον. Αναπαράσταση. (nearetrias.blogspot.com)

Έπάνω στα έρείπια της φτωχής κατασκευής οικίας, ή όποία κατά τόν 3^ο αϊώνα π.Χ. είχε διαδεχθεί την πολυτελή Οικία με τὰ Μωσαϊκά και καταστράφηκε τό 198 π.Χ. από τους Ρωμαίους, κατασκευάστηκε στις αρχές του 1^{ου} π.Χ. αϊώνα ένας μνημειακός ταφικός περίβολος που περιέκλειε δύο τάφους. Πρόκειται για τάφους έπιφανών προσώπων σε σαρκοφάγους, στην διασταύρωση των δύο βασικών οδικών άξόνων της πόλεως²³⁸⁰.

Μετά την καταστροφή του 198 π.Χ. κάποια από τὰ πρώιμα έλληνιστικά κτίρια της ανασκαφής Θέμελη Ν. της Οικίας με τὰ Μωσαϊκά έγκαταλείφθηκαν, ενώ τό κεντρικό έπισκευάστηκε και έπαναχρησιμοποiehήθηκε κατά τόν 2^ο και 1^ο αϊώνα π.Χ. Τό 87 π.Χ. καταστράφηκε εκ νέου από τους Ρωμαίους²³⁸¹. Τό 198 π.Χ. καταστράφηκε και ό ναός του Δαφνηφόρου Απόλλωνος και δέν έπισκευάστηκε ξανά. Μέχρι τό 87 π.Χ. ή λατρεία συνεχίστηκε στο ιερό. Έκει βρέθηκε τμήμα κορυφής βάθρου με αναθηματική έπιγραφή ίέρειας της Αθηνᾶς²³⁸². Στους ύστεροελληνιστικούς χρόνους χρονολογείται και ή τελευταία φάση της Θόλου της αγοράς. Και αυτή καταστράφηκε τό 87 π.Χ. από τους Ρωμαίων και δέν έπανωκοδομήθη²³⁸³.

Στην ίδια εποχή ανήκει και ή τελευταία φάση των Λουτρών παρά τόν Λιμένα. Μετά την καταστροφή του 198 π.Χ. άνωικοδομήθηκαν και προστέθηκαν δύο κυκλικής κατόψεως θολωτές

Σακελλαράκη (1990), σελ. 157· BCH 1203, 1996, σελ. 1296· ΑΔ 45, 1990, Χρον., σελ. 157-160· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128· Richardson (1896), σελ. 152 και 165· Hermance (1890)· Delorme (1960)· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· Dunant (1965), σελ. 284-285· Auberson-Schefold (1973), σελ. 130-137· Ginouves (1962), σελ. 177 και έξής, σελ. 204 και έξής, σελ. 433· Schefold (1966), σελ. 112 και έξής· Θέμελης (1969)Α' σελ. 200· BCH 118, 1994, σελ. 786· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 37-39· Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· της ίδιας (1995), σελ. 120-135, πίν. 32, 1-4· AR 1996-7, σελ. 54-55· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297· IG XII, 9, 282· Müller (1995), σελ. 320. Για νεότερες ανασκαφές βλέπε: Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· της ίδιας (1995), σελ. 120-125, πίν. 32, 1-4· της ίδιας (2010), σελ. 176-181.

²³⁷⁵ Κουρουνώτης (1900) σελ. 53-56· του ίδιου (1911), σελ. 35· του ίδιου (1910), σελ. 269· IG XII, 9, 258· Δαβαρας (1965) σελ. 257· Πετράκος (1961-2), σελ. 145· Auberson-Schefold (1973) σελ. 138-139· Gruben (1966), σελ. 187 και έξής· Metzger (1985)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 37-38· Baumer (2010), σελ. 264-269.

²³⁷⁶ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1926· BCH 118, 1994, σελ. 785.

²³⁷⁷ Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· της ίδιας (1995), σελ. 120-125, πίν. 32, 1-4· της ίδιας (2010), σελ. 176-181.

²³⁷⁸ Θέμελης (1975), σελ. 36-48, πίνακες 15-35· του ίδιου (1977), σελ. 32-37.

²³⁷⁹ Knoepfler (1969), σελ. 87, εικ. 1· Auberson-Schefold (1973), σελ. 9 και 205-206· Θέμελης (1969) Β', σελ. 411, εικ 1· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 26· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· AR 1976-77, σελ. 16-17· BCH 105, 1981, σελ. 845-6· Έργον 1976, σελ. 14-25.

²³⁸⁰ Ducrey (1977), σελ. 102-3· του ίδιου (1979), σελ. 3-13, πίν. 1-4· του ίδιου (1981), σελ. 86· του ίδιου (1985)· Ducrey-Reber-Charon-Huber (1991)· Ducrey-Metzger-Reber (1993)· Ducrey και άλλοι (2004), σελ. 206-211· Reber (2010), σελ. 121-126 και Ducrey (2010), σελ. 128-138.

²³⁸¹ Κουρουνώτης (1911), σελ. 36· σχετικά με την λατρεία της Αθηνᾶς στην Έρετρια Αθηνᾶ, Ε', 394, 4. Έπίσης: Verdan (1999), σελ. 123-125 και Verdan (2010), σελ. 238-247.

²³⁸² Κουρουνώτης (1911), σελ. 36· σχετικά με την λατρεία της Αθηνᾶς στην Έρετρια Αθηνᾶ, Ε', 394, 4.

²³⁸³ Knoepfler (2008), σελ. 166-171· Knoepfler (2010): Knoepfler, D., Δύο μεγάλες έρετριακές έορτές: τὰ Άρτεμισία και τὰ Διονύσια, Έρετρια: ματιές σε μία άρχαία πόλη, Αθήνα 2010, σελ. 276-283· βλ. και τὰ υπόλοιπα σχετικά άρθρα του συγγραφέα. Έπίσης αναφορά στο: Ψάλτη (2010), σελ. 284-285.

αΐθουσες, προοριζόμενες για θερμά λουτρά (caldarium) ²³⁸⁴. Το ιερό της Ίσιδος επίσης επανακατασκευάστηκε μετά το 198 π.Χ., με όρισμένες τροποποιήσεις στο σχέδιό του²³⁸⁵. Επανακαταστράφηκε το 87 π.Χ. και εγκαταλείφθηκε.

Το ίδιο συνέβη και με το λεγόμενο Κάτω Γυμνάσιο. Καταστράφηκε το 198 π.Χ. και ανοικοδομήθηκε. Κατά την φάση αυτήν προστέθηκε στην Α. πλευρά του συγκρότημα βοηθητικῶν χώρων²³⁸⁶. Πολλές επίσης από τις οικίες και άλλα κτίρια της υστεροκλασσικῆς και πρώιμης ἑλληνιστικῆς Ἐρέτριας μετά την καταστροφή τοῦ 198 π.Χ. ανοικοδομήθηκαν²³⁸⁷. Νομίσματα ὑστεροελληνιστικῆς ἐποχῆς βρέθηκαν σὲ διάφορα σημεία τῆς πόλεως²³⁸⁸. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴ ἐξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται τὸ δυτικὸ καὶ τὸ ἀνατολικὸ νεκροταφείον²³⁸⁹.

ΣΤ' : Πρώιμη ῥωμαϊκὴ Ἐρέτρια.

Ἡ θέσις τοῦ ἄστεως τῆς Ἐρέτριας συνέχισε νὰ κατοικεῖται καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ 87 π.Χ., μέχρι τὸν 4^{ον} μ.Χ. αἰ. (ὑστεροὶ ῥωμαϊκοὶ χρόνοι). Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀνήκει ἡ τελευταία φάσις τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου Δ τῆς Οἰκίας μετὰ τὰ Μωσαϊκά, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ ναῖσκος τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς Ρώμης, τὸ Σεβαστεῖο τῆς Ἐρέτριας, Α τοῦ ἐργαστηριακοῦ χώρου. Ὁ ναῖσκος περιεῖχε τὰ ἀγάλματα τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας²³⁹⁰. Στὸ θέατρο ἀφαιρέθηκαν οἱ προεδρίες καὶ προστέθηκε ἓνα κυκλίδωμα ἢ στηθαῖο γιὰ τὴν μετατροπὴ τοῦ σὲ ἀρένα²³⁹¹.

Κατὰ τὸν 1^{ον} μ.Χ. αἰῶνα, στὸν ἄνω τῆς Οἰκίας μετὰ τὰ Μωσαϊκά, λειτουργοῦσε κάποιον ἐργαστήριον²³⁹². Στὴν ἀνασκαφὴ Θέμελη, Ν. τῆς Οἰκίας μετὰ τὰ Μωσαϊκά, ἀνασκάφηκαν δύο δημόσια κτίρια ῥωμαϊκῶν χρόνων. Τὸ δυτικότερον ἐρμηνεύεται ὡς περίβολος τεμένους μετὰ πρότυλον, ἐνῶ τὸ ἀνατολικότερον ὡς στοά. Σὲ οἰκόπεδον ἀμέσως Α καὶ πλησίον τῆς ἀγορᾶς ἀποκαλύφθηκαν δύο τάφοι 1^{ου} αἰῶνα π.Χ. -1^{ου} αἰῶνα μ.Χ., ἐνὸς παιδιοῦ καὶ ἐνὸς ἐφήβου²³⁹³, ποὺ μαρτυροῦν, ἀφ' ἐνὸς τὴν κατοικίαν τῆς Ἐρέτριας μετὰ τὴν καταστροφὴ ἀπὸ τὸν Σύλλα, ἀφ' ἑτέρου τὴν κατάλυση τοῦ ἀστικοῦ χώρου, ὅπως αὐτὸς εἶχε διαμορφωθεῖ ἐπὶ αἰῶνες, καὶ τὴν ἐκ νέου ὀργάνωσίν του ἐπάνω ἀπὸ τὸ στρώμα καταστροφῆς τοῦ 88-86 π.Χ. Πρόκειται γιὰ τὴν τελευταία σημαντικὴ φάσις τοῦ οἰκισμοῦ ὁ ὁποῖος ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται σὲ κάποιον βαθμό, ἀλλὰ στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} μ.Χ. αἰῶνα ἐγκαταλείπεται²³⁹⁴.

Δ32α': Ἐρέτρια: Βουδόχιον ἢ Βουδόχη.

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Εἶναι τὸ ὑψωμα Β τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἐρέτριας.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὴν κορυφὴ τοῦ ὑψώματος ἔχουν ἐπισημανθεῖ δύο ὁμόκεντροι κυκλικοὶ περίβολοι ποὺ ἀποτελοῦσαν ἴσως ὀχυρώσεις ἀρχαϊκῆς ἢ κλασικῆς ἐποχῆς ἐπὶ τοῦ Βουδοχίου, σὲ ὑψόμετρο 770 μ.²³⁹⁵.

²³⁸⁴ Κουρουνιώτης (1900), σελ. 53-56· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· ΠΑΕ 1916, σελ. 48· Ginouves, *Balaneutike*· Auberson-Schefold (1973), σελ. 167-171· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 45-46.

²³⁸⁵ Παπαδάκις (1915), σελ. 115-190· Auberson-Schefold (1973), σελ. 185-192, BCH 98, 1974, 691, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 116-117· τῆς ἰδίας (1995)ΒΙΙ, σελ. 44-45· Bignasca (2010), σελ. 270-273· Ψάλτη (2010), σελ. 274-275.

²³⁸⁶ Κουρουνιώτης (1917), σελ. 238-9· ΠΑΕ 1917, σελ. 17· Auberson-Schefold (1973), σελ. 193-196· Πετράκος (1961-2), σελ. 145, σχ. 3· τοῦ ἰδίου (1968), σελ. 100, πιν. 46β'-δ'· Robert (1969), 450· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 45.

²³⁸⁷ Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 468· Θέμελης (1969) Α', σελ. 198· Τουλούπα (1979), σελ. 176· Theurillat καὶ ἄλλοι (2011), σελ. 135-142· Reber καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 139-151· Reber καὶ ἄλλοι (2013), σελ. 90-100.

²³⁸⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 74-75· Barclay-Head (1963).

²³⁸⁹ Ἀνδρειωμένου (1968)Β', σελ. 140-1 καὶ Duboson (2010), σελ. 286-289.

²³⁹⁰ Schmid (1996), σελ. 309-310· τοῦ ἰδίου (1997), σελ. 104-108· τοῦ ἰδίου (2000), σελ. 122-127, πιν. 22-23· τοῦ ἰδίου (2001), σελ. 80-83, πιν.27· τοῦ ἰδίου (2001)Α', σελ. 113-142.

²³⁹¹ Fachard-Ψάλτη (2010), σελ. 187-191.

²³⁹² Ducrey (1977), σελ. 102-3· τοῦ ἰδίου (1979), σελ. 3-13, πιν. 1-4· τοῦ ἰδίου (1981), σελ. 86· τοῦ ἰδίου (1985)· Ducrey-Reber-Charon-Huber (1991)· Ducrey-Metzger-Reber (1993)· Ducrey καὶ ἄλλοι (2004), σελ. 206-211· Reber (2010), σελ. 121-126 καὶ Ducrey (2010), σελ. 128-138.

²³⁹³ Ψάλτη (1997), σελ. 402-403.

²³⁹⁴ Schmid (1996), σελ. 309-310· τοῦ ἰδίου (1997), σελ. 104-108· τοῦ ἰδίου (2000), σελ. 122-127, πιν. 22-23· τοῦ ἰδίου (2001), σελ. 80-83, πιν.27· τοῦ ἰδίου (2001)Α', σελ. 113-142.

²³⁹⁵ Σάμψων (1975)Α', σελ. 153-4· AR 1983-4, σελ. 18· BCH 108, 1984, σελ. 812· Σάμψων (1984-5), σελ. 367· Σκούρας (2003), σελ. 41-42.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἄν εἶναι σωστή ἡ χρονολόγησις, πρόκειται πιθανῶς γιὰ φρούριον τῆς ἐρετρικῆς χώρας ἈΡ καὶ ΚΛ χρόνων, τὸ ὁποῖο κατόπτευε τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς μέχρι περίπου τὰ σύνορα μὲ τὴν χαλκιδικήν χώραν καὶ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα μέχρι τὸ Σερβούνη- ἀρχαῖον Κοτύλαιον. Ὁ δήμος Βούδιον ἢ Βούδιοι (ἐπιγρ. βουδιόθεν) πρέπει νὰ βρισκόταν στοὺς πρόποδες τοῦ ὑψώματος, στὴν λεκάνη ἀνάμεσα σὲ αὐτὸ καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἐρέτριας.

Δ32βΙ: Ἐρέτρια: Ὀλυμπος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Στὸ ὄρος εὐβοϊκὸς Ὀλυμπος πὺν κείται Β-ΒΑ τῆς Ἐρέτριας.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βρέθηκαν ἀποσπασματικῶς σωζόμενες στήλες καὶ ἄλλα εὐρήματα, τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύουν τὴν ὕπαρξιν ἱεροῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς. Στὸ ὄρος ἴσως βρισκόταν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Ὀλυμπίας, σύμφωνα μὲ ἐπιγραφήν πὺν βρέθηκε στὴν Ἐρέτρια. Ἐδῶ, ἐπίσης, βρέθηκαν ἑλληνιστικὰ νομίσματα²³⁹⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ὀρος πὺν εἶναι τμήμα τοῦ τόξου πὺν ἀποτελεῖ τὸ φυσικὸν ὄριον μὲ τὴν Β κείμενην περιοχήν ΠΔΔ'. Θέσις πιθανῶς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀρτέμιδος Ὀλυμπίας.



Ἐρέτρια: πολιτικὸν κέντρον: ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ.

²³⁹⁶ ΑΔ 22, 1967, Μελ., σελ. 6· ΑΡ 1967-8, σελ. 12.

Δ32β'II: Έρέτρια: Ασπρόχωμα:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση ἐπὶ τοῦ εὐβοϊκοῦ Ὀλύμπου, ΒΑ τῆς Έρέτριας. II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἔχουν ἐντοπισθεῖ πέντε θέσεις σιδηρομεταλλεύματος, μεταλλευτικές στοές καὶ λείψανα ἑλληνιστικοῦ κτιρίου²³⁹⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση μεταλλείου πού ἦταν πιθανῶς σὲ χρήση κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχή, ἀν τὰ λείψανα τοῦ κτιρίου σχετίζονται πραγματικὰ μὲ τὸ μεταλλεῖο.

Δ32γ': Έρέτρια: Αγ. Κυριακή:

I) Φυσική περιγραφή: Ἐξωκκλήσιο κείμενο ΒΔ τῆς Έρέτριας στοὺς πρόποδες τοῦ Βουδοχίου (ἢ Βουδόχης).

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐδῶ ὑπάρχει σύγχρονη ἀγροικία, ὅπου ἔχουν ἐντοιχισθεῖ κλασσικὲς ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες. Κατὰ τὴν ἄνοδο πρὸς τὴν ἀγροικία διακρίνεται κυκλώπιο τεῖχος. Ὁ λόφος ἔχει διαμορφωθεῖ γιὰ ἄμυνα, καὶ περιβάλλεται ἀπὸ ἀναλημματικούς τοίχους πού χρονολογοῦνται περὶ τὸ 400 π.Χ.²³⁹⁸

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανὴ θέση ὀχυρωμένης κώμης κλασσικῶν χρόνων τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας σὲ κοντινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἄστυ.

Δ32δ': Έρέτρια: Τούμπα:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος ΒΔ τῆς Έρέτριας, 500 μ. περίπου ἀπὸ τὸ ΥΚΛ τεῖχος.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχει μονοθάλαμος καμαροσκεπῆς θολωτὸς τάφος μακεδονικοῦ τύπου τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. Τὸ τάφο καλύπτει τεχνητὸς τύμβος, ἢ καὶ σήμερα ἔτσι ἀποκαλούμενη Τούμπα. Στὴν κορυφὴ τοῦ τύμβου κατασκευὴ ἀπὸ ὠμοπλίνθους θὰ ἐχρησίμευε ὡς βάση μνημειακοῦ ταφικοῦ σήματος. Διαθέτει δρόμο πού τοῦ ἐπιτρέπει τὴν πρόσβαση ἀπὸ τὰ ἀνατολικά. Ὁ ταφικὸς θάλαμος ἐσωτερικὰ ἔφερε λευκὸ ἐπίχρισμα, ἐπάνω στὸ ὅποιο ἦταν ζωγραφισμένες πολὺχρωμες ταινίες καὶ στεφάνια. Μέσα στὸν ταφικὸ θάλαμο ὁ ὅποιος ἀπομιμείται αἰθουσα συμποσίων, ἦταν τοποθετημένες πέντε μαρμαρίνες ἀπομιμήσεις ἐπίπλων (δύο θρόνοι, δύο κλίνες καὶ μία λάρνακα). Στις κοιλότητες ἐπάνω στὰ ἐπιπλα εἶχε τοποθετηθεῖ ἡ τέφρα ἑξι ἀνδρῶν καὶ τεσσάρων γυναικῶν κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 4^{ου} μέχρι τὴν ἀρχὴς τοῦ 2^{ου} αἰῶνα π.Χ. Ὁ τάφος ἀνακαλύφθηκε καὶ συλήθηκε ἀπὸ ντόπιους τυμβωρύχους στὴν ἀρχὴς τοῦ 20^{ου} αἰ., ἀλλὰ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ κτερίσματα ἐντοπίστηκαν καὶ μποροῦμε νὰ ἔχουμε κάποια εἰκόνα ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς δίκης τῶν ἀρχαιοκαπήλων καὶ τὴν πρῶτες ἀνασκαφές στὸν χώρο.²³⁹⁹ Σύμφωνα μὲ αὐτὰ, ὁ τάφος περιεῖχε πάνω ἀπὸ ἑκατὸ ἀντικείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξαιρετικῆς ποιότητος χρυσὰ κοσμήματα, πῆλινα εἰδῶλια ἐρώτων πού πετοῦν, τὰ ὁποῖα κρέμονταν ἀπὸ τὴν ὀροφή²⁴⁰⁰, καὶ πῆλινο εἰδῶλιο στὸν τύπο τῆς ταναγραίας, χάλκινες ὑδρίες μᾶλλον τεφροδόχες καὶ πῶμα πυξίδας Δυτικῆς κλιτύος.

Ν τοῦ μακεδονικοῦ τάφου ἀνασκάφηκαν δέκα τάφοι ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (ὀκτῶ κεραμοσκεπεῖς καλυβίτες, ἕνας κεραμοσκεπῆς πού καλυπτόταν ἀπὸ ἐπίπεδη πλάκα καὶ ἕνας κιβωτιόσχημος).²⁴⁰¹

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἡ διάρκεια χρήσης τοῦ τάφου συμπίπτει μὲ τὴν ἐγκατάσταση μακεδονικῆς φρουρᾶς στὴν ἑρέτρια (τελευταῖο τέταρτο 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα) καὶ τὴν παραμονὴ τῆς μέχρι τὴν καταστροφὴ τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν Φλαμινῖνο τὸ 198 π.Χ. Ἄν οἱ ΕΛ τάφοι πού βρέθηκαν Ν αὐτοῦ ἀνήκουν στὸ ἴδιο νεκροταφεῖο, τότε πιθανῶς σὲ αὐτὸ θάβονταν οἱ Μακεδόνες πού ἦταν ἐγκατεστημένοι στὴν πόλη, καὶ ἡ διαφορὰ κατασκευῆς δηλώνει τὴν κοινωνικὴ διαστρωμάτωση μεταξὺ αὐτῶν.

Δ32ε': Έρέτρια: Αγ. Παρασκευή:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση 1χλμ. περίπου Α τῆς ἀρχαίας πόλεως.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἀνασκάφηκε νεκροταφεῖο βυζαντινῶν χρόνων. Στὴν κατασκευὴ τῶν τάφων καὶ τῶν ταφικῶν περιβόλων ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀρχαῖο ἀρχιτεκτονικὸ υλικὸ καὶ ἐπιτύμβιες στήλες²⁴⁰².

²³⁹⁷ AAX 1, 1986, σελ. 85-92· Βρανόπουλος (1995), σελ. 11 καὶ σημ. 1· AR 1999-2000, σελ. 62· BCH 111, 1987, σελ. 562.

²³⁹⁸ Auberson-Schefold (1973), σελ. 203.

²³⁹⁹ Κουρουνιώτης (1897), σελ. 21-23· τοῦ ἰδίου (1899), σελ. 221-234· Auberson-Schefold (1973), σελ. 197-200· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· Vollmoeller, K., AM. 26 1901, σελ. 333· Richter (1966), σελ. 27, εἰκ. 116· Huguenot, (2008).

²⁴⁰⁰ Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ ἀποτύπωμα τοῦ νήματος στὸν γύψο τῆς ὀπῆς γιὰ τὴν ἐξοδο τῶν ὑδρατμῶν κατὰ τὴν ὀπτησι.

²⁴⁰¹ Ἀνδρειωμένου (1973-74), σελ. 478· BCH 104 1980, σελ. 659· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 194.

²⁴⁰² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993), σελ. 194.

Ἐδῶ βρέθηκε μολύβδινο σταθμίο πού φέρει ἀνάγλυφα κοσμήματα καὶ ἐπιγραφή ὑπὸ μορφήν συμπιλήματος, πού μπορεῖ νὰ ἀναγνωσθεῖ ὡς «Ἀρτέμιδι» ἢ «Ἀρτέμιδος»²⁴⁰³. Ἐδῶ φαίνεται ὅτι βρέθηκε καὶ ἓνα ἄλλο παρόμοιο σταθμίο καὶ ἓνας μαρμάρινος ὀμφαλὸς ἀπὸ τὸν Κουρουνιώτη τὸ 1900²⁴⁰⁴. Ὁ Θέμελης τὸ 1969 ἐντόπισε ἐδῶ συσσωρευμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, λιθοπλίνθους καὶ τμήμα στήλης μὲ τὴν ἐπιγραφή ΘΙΕΩ, καθὼς καὶ θεμέλια ἀρχαίων κτιρίων. Περισυνέλεξε κάποια κλασσικὰ καὶ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα. διετύπωσε τὴν ὑπόθεση ὅτι τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων κτιρίων πού ἐνετόπισε ἀνήκαν ἴσως σὲ στοές, γυμνάσια, παλαιστρες, θεηκολεῶνα, ὅπως συμβαίνει στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, ταυτίζοντας τὸν χῶρο μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος²⁴⁰⁵. Ἐγίνε ἀνασκαφὴ συστηματικὴ ὁμως στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1990, ἢ ὅποια ἀποκάλυψε τὸ ΠΒ νεκροταφεῖο, ὄχι ὁμως θεμελιώσεις ἀρχαίων κτιρίων, ὅπως αὐτὰ πού ὑπέθεσε ὁ Θέμελης. Νεότερη ἔρευνα σὲ διπλανά οἰκόπεδα ἴσως πράγματι ἀποκαλύψει τὴν θέση ἀρχαίου ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀφοῦ ἡ συμπληρωματικὴ ἐπιγραφή τοῦ σταθμίου δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀμφισβήτησης.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ὁ Θέμελης τὸ 1969 διετύπωσε τὴν ὑπόθεση ὅτι τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων κτιρίων πού ἐνετόπισε ἀνήκαν ἴσως σὲ στοές, γυμνάσια, παλαιστρες, θεηκολεῶνα, ὅπως συμβαίνει στὸ ἱερὸ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, ταυτίζοντας τὸν χῶρο μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος²⁴⁰⁶. Ἐγίνε ἀνασκαφὴ συστηματικὴ ὁμως στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1990, ἢ ὅποια ἀποκάλυψε τὸ ΠΒ νεκροταφεῖο, ὄχι ὁμως θεμελιώσεις ἀρχαίων κτιρίων, ὅπως αὐτὰ πού ὑπέθεσε ὁ Θέμελης. Νεότερη ἔρευνα σὲ διπλανά οἰκόπεδα ἴσως πράγματι ἀποκαλύψει τὴν θέση ἀρχαίου ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ἀφοῦ ἡ συμπληρωματικὴ ἐπιγραφή τοῦ σταθμίου δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀμφισβήτησης, ὄχι ὁμως τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος. Καὶ τοῦτο διότι τὸ πλῆθος τῶν ἀναθηματικῶν στηλῶν στὴν Ἀμαρυσία Ἀρτεμη, τὴν Λητῶ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα πού βρέθηκαν μέσα καὶ γύρω ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες τοῦ λόφου Παλαιοεκκλησιῆς τῆς Ἀμαρύνθου δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀμφισβήτησης, οὔτε γιὰ τὸ πού ἦταν ἡ ἀρχαία Ἀμάρυνθος, οὔτε γιὰ τὸ πού βρισκόταν τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας²⁴⁰⁷. Ἡ εὕρεση ἀρχαίας ἐπιτύμβιας στήλης ἴσως μαρτυρεῖ τὴν θέση νεκροταφείου κοντινῆς κώμης τῆς Ἐρετρικῆς, ἢ ἴσως μέχρι ἐδῶ ἔφτανε τὸ ἀνατολικὸ νεκροταφεῖο τῆς ἴδιας τῆς Ἐρέτριας.

Δ32στ': Ἐρέτρια: Κοτρῶνι ἢ Καστράκι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ὁ ἀσβεστολιθικὸς λόφος 3 χλμ Α. τῆς Ἐρέτριας. Πλησίον βρίσκεται τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγ. Δημητρίου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἔχουν ἐντοιχισθεῖ ἐνεπιγραφες ἐπιτύμβιες στήλες. Μονοπάτι κοντὰ στὸ ἐκκλησάκι ὀδηγεῖ σὲ ἀνδρηρο, ὅπου ὑπάρχουν ἴχνη τάφων καὶ λαξευμένη στὸν βράχο δεξαμενὴ. Στὴν παρυφὴ τοῦ ἀνδρηρο ἔχει διαπιστωθεῖ, ὅτι ἀρχαῖο οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ἔχει ἐντοιχισθεῖ σὲ ἐγκαταλελειμένες σύγχρονες ἀγροικίες. Οἱ Auberson-Schefold ἔχουν τοποθετήσῃ ἐδῶ τὸν οἰκιστοκὸ πυρήνα κάποιου δήμου τῆς ἐρετρικῆς.²⁴⁰⁸

Στὴν ἴδια περιοχὴ ὑπάρχει θολωτὸς μακεδονικὸς τάφος. Πεντακόσια μέτρα Β. αὐτοῦ ἀνασκάφηκε ἀρχαῖος τάφος, ὅπου βρέθηκαν ἑλληνιστικὰ ὄστρακα. Ἡ περιοχὴ εἶναι διάσπαρτη ἀπὸ πῶρινα μέλη, τάφους, τμήματα ἐπιτυμβίων στηλῶν καὶ ἑλληνιστικὰ ὄστρακα. Πλησίον τοῦ βρέθηκε συστάδα κεραμοσκεπῶν καὶ κιβωτιόσχημων τάφων. Πρόκειται γιὰ ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο ἑλληνιστικῶν χρόνων²⁴⁰⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση νεκροταφείου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Κοντὰ του θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸν οἰκισμὸ στὸν ὅποιο ἀνήκει.

²⁴⁰³ Θέμελης (1969)Γ', σελ. 147 καὶ 166-170.

²⁴⁰⁴ Κουρουνιώτης (1900), σελ. 20.

²⁴⁰⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒII, σελ. 95-96· τῆς ἰδίας (1992)Β', σελ. 235-263· AR 1989-90, σελ. 41-42· AR 1993-94, σελ. 35· ΑΔ, τ. 42, 1987, Β' Χρον., σελ. 213· AR 1995-96, σελ.21· ΑΔ, τ. 44,1989, Χρον., σελ.157-165· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297.

²⁴⁰⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒII, σελ. 95-96· τῆς ἰδίας (1992)Β', σελ. 235-263· AR 1989-90, σελ. 41-42· AR 1993-94, σελ. 35· ΑΔ, τ. 42, 1987, Β' Χρον., σελ. 213· AR 1995-96, σελ.21· ΑΔ, τ. 44,1989, Χρον., σελ.157-165· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297.

²⁴⁰⁷ Βλέπε παρακάτω θέση Δ33β'.

²⁴⁰⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 299, Auberson-Schefold (1973), σελ. 202-203.

²⁴⁰⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 196· τῆς ἰδίας (1990), σελ. 157· τῆς ἰδίας (1955)ΒII, σελ. 52-53· AR 1995-6 σελ. 21· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1295.

Δ32ζ': Έρετρια: Μαγούλα:

I) Φυσική περιγραφή: Στὸ Θέση Α τῆς Έρετριας.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Στὸ προαύλιο τῆς μικρῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγ. Θεοδώρων ἐπισημάνθηκαν ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη²⁴¹⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανῶς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖο κτίριο ποὺ βρισκόταν κοντά.

Δ32η': Έρετρια: Ἀγ. Τριάς:

I) Φυσική περιγραφή: Στὸ Θέση ποὺ κεῖται 6 χλμ. Α. τῆς Έρετριας.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει ἀνασκαφεῖ ἀρχαία νεκρόπολη (ὀκτῶ ἐγχυτρισμοὶ καὶ δύο κεραμοσκεπεῖς τάφοι)²⁴¹¹. Παλαιότερα εἶχε ἀνασκαφεῖ στὴν ἴδια θέση κιβωτιόσχημος τάφος ἐφήβου-ἀθλητῆ²⁴¹².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαία νεκρόπολη ποὺ θὰ ἀνήκε σὲ παρακείμενο οἰκισμό.

Δ33: Ἀμάρυνθος:

I) Φυσική περιγραφή: Στὸ Θέση ποὺ κεῖται 7-8 χλμ. Α τῆς Έρετριας παρὰ τὴν ἀκτὴν. Παλαιότερα τὸ χωριό, τὸ ὁποῖο ἐξελίχθηκε σὲ σύγχρονη κωμόπολη, ὀνομαζόταν Κάτω Βάθεια (σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν Ἄνω Βάθεια ποὺ βρίσκεται Β στὴν ἄμεση ὄρεινὴ ἐνδοχώρα.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: βλέπε παρακάτω θέση Δ33β': Ἀμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ἢ Παλαιοεκκλησιές ἢ Παλαιόκαστρο ἢ Παλαιόχωρα.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ταυτίστηκε μὲ τὴν ἀρχαία Ἀμάρυνθο.

Δ33α': Ἀμάρυνθος: Μακεδονικὸς τάφος:

I) Φυσική περιγραφή: Παρὰ τὴν Ἀμάρυνθο.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Θολωτὸς τάφος ἐλληνιστικῶν χρόνων βρίσκεται 5χλμ Α τῆς Έρετριας, κοντὰ στὴν Ἀμάρυνθο. Μέσα σὲ αὐτὸν εἶχαν τοποθετηθεῖ δύο πολυπόικιλτες κλίνες-σαρκοφάγοι, ὅπου φυλασσόταν ἡ τέφρα τῶν νεκρῶν. Μᾶλλον ταυτίζεται μὲ τὸν μακεδονικὸ τάφο ποὺ εἶχε ἀνασκάψει ὁ Κουρουνιώτης.²⁴¹³

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση μακεδονικοῦ τάφου.

Δ33β': Ἀμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ἢ Παλαιοεκκλησιές ἢ Παλαιόκαστρο ἢ Παλαιόχωρα ἢ Παλαιοχώρια:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος παρὰ τὴν ἀκτὴ τοῦ χωριοῦ Κάτω Βάθεια. Τὸ χωριὸ Ἄνω Βάθεια καὶ τὸ χωριὸ Κάτω Βάθεια πῆραν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸ βενετικὸ φρούριο Vathia ποὺ βρισκόταν στὴν περιοχὴ.

II) Αρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν προκύψει εὐρήματα ποὺ μαρτυροῦν τὴν χρῆση τῆς θέσης κατὰ τὴν προϊστορικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀρχαιότητα, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ΝΕ καὶ ΜΕ ἐποχὴ²⁴¹⁴ καὶ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ²⁴¹⁵ μέχρι τὰ ΡΩ χρόνια, μὲ πιθανὲς διακοπές. Σὲ πρόσφατες ἀνασκαφές ἔχουν ἔρθει στὸ φῶς εὐρήματα ΥποΠΓ, ΠΓ Β' καὶ ΥΓΕ ἐποχῆς²⁴¹⁶. Στὶς δοκιμαστικὲς τομὲς μέσα στὰ ΓΕ στρώματα βρέθηκαν τοῖχοι καὶ γενικὰ λείψανα οἰκισμοῦ ΥΓΕ χρόνων καὶ

²⁴¹⁰ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 201.

²⁴¹¹ BCH 12, 1988, σελ. 671.

²⁴¹² Παπαβασιλείου (1902), σελ. 63-65. Σχετικὰ μὲ τὰ εὐρήματα τῆς περιοχῆς βλέπε AEM 28, σελ. 91-94· AR 1992-3, σελ. 40· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 63-64· Παπαβασιλείου (1910) Β', σελ. 46· Philippson (1951), σελ. 608, σημ. 1· AR 1993-4, σελ. 37· ΑΔ, τ. 42, Χρον. σελ. 211-213.

²⁴¹³ Auberson-Schefold (1973), σελ. 201-202. Σχετικὰ μὲ τὴν τοιχοποιία βλέπε: Wrede (1933), σελ. 15. Βλέπε ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 53. Γιὰ παλαιότερες ἀνασκαφές βλέπε: Κουρουνιώτης (1899), σελ. 230-234.

²⁴¹⁴ Theurillat-Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat-Fachard (2008), σελ. 154-159.

Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Καραπασχαλίδου (2010), σελ. 35 σχετικὰ μὲ ΠΙΕ καὶ ΥΕΠ ἐποχῆς οἰκιστικὰ λείψανα ἔναντι τοῦ λόφου τῆς Παλαιόχωρας.

²⁴¹⁵ Whitley (2006-2007), σελ. 36· Theurillat-Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat-Fachard (2008), σελ. 154-159.

²⁴¹⁶ French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· τοῦ ἰδίου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat-Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat-Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47.

7^ο π.Χ. αιώνα²⁴¹⁷. Στα βαθύτερα στρώματα έντοπίστηκε τοίχος τέλους ΥΓΕ εποχής (περί το 700 π.Χ.) που τέμνει το οικοδόμημα της κλασικής εποχής, το οποίο ανασκάφηκε στα ανώτερα στρώματα.

Ένας βόθρος που ανασκάφηκε περιείχε πέτρες και κεραμική ΥΓΕ και ΠΑΡ εποχής, ενώ ένας πίθος περιείχε κεραμική πρώιμου 7^{ου} αιώνα. Ανασκάφηκαν επίσης τοίχοι και δωρικού θριγκού (πιθανώς στοάς) που συνδέονται με ΑΡ και ΚΛ κτίρια, καθώς και αποθέτης που περιείχε κεραμίδια και το κατώτερο τμήμα ειδωλίου γυναικείας καθιστής μορφής με την επιγραφή]ΥΝΘ[(ΑΜΑΡΥΝΘΙΑΣ)²⁴¹⁸. Οί έρευνήτες προσανατολίστηκαν στην ταύτιση του οικοδομήματος με τον ναό που αναζητούσαν, διότι ανάμεσα στα λίγα κινητά εύρηματά τους περιλαμβάνονται γυναικείες μορφές από τερακότα, πήλινα δηλαδή αγαλμάτια, τα οποία συνδέονται με την λατρεία σε ιερό της Αρτέμιδος.



Αριστερά: γυναικεία μορφή από τερακότα που βρέθηκε κοντά στο κτίριο, ή οποία ένισχύει την υπόθεση ότι πρόκειται για ιερό της Αρτέμιδος. Δεξιά: Η βάση του μεγάλου κτιρίου που κατά τους Denis Knoepfler και Αμαλία Καραπασχαλίδου είναι κτίριο που σχετίζεται άμεσα με το ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος. (Ελβετική αρχαιολογική σχολή στην Ελλάδα.)

Το κτίριο που έντοπίστηκε στην Αμάρυνθο διαπιστώθηκε ανασκαφικώς ότι ήταν σε χρήση από τον 4ο μέχρι και τον 2ο αιώνα π.Χ. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, οί δοκιμαστικές τομές που έγιναν στις υπώρειες του λόφου των Παλαιοεκκλησιών αποκάλυψαν δύο τμήματα κτιρίου, τα οποία είναι κατασκευασμένα από ήφαιστειακή πέτρα. Μέχρι στιγμής δεν μπορούμε να ξέρουμε το πλήρες μέγεθος του, διότι ο τοίχος εκτείνεται σε μήκος 6 μ. και συνεχίζεται κάτω στο γειτονικό οικόπεδο που δεν έχει ακόμη έρευνηθεί. Ωστόσο, ή κεραμική, που είναι και ο ασφαλέςτερος δείκτης χρονολόγησης, δείχνει ότι το ένα τμήμα του κτιρίου ήταν σε χρήση από τον 4ο αιώνα π.Χ., ενώ το άλλο που είναι σαφώς μεταγενέστερο άρχισε να χρησιμοποιείται μετά τον 2ο αιώνα π.Χ.

Στην μνημειώδη κλίμακα του κτιρίου αποδίδονται τα εκατοντάδες θραύσματα μαρμάρου που βρέθηκαν, τα οποία φαίνεται πως είχαν χρησιμοποιηθεί σε δεύτερη φάση ως επένδυση της κλίμακας, ή οποία ήταν κατασκευασμένη από ασβεστόλιθο²⁴¹⁹.

Τα παλαιότερα εύρηματα που βεβαιώνουν την λατρεία της Αρτέμιδος και έν γένει της Απολλώνειας Τριάδας, είναι μαρμάρινος όμφαλός, αναθηματικές επιγραφές στον Απόλλωνα, την Άρτεμη και την Λητώ, και αρχιτεκτονικά μέλη μνημειακών οικοδομημάτων όλων των περιόδων της ιστορικής αρχαιότητας, μεταξύ των οποίων μεγάλοι σπόνδυλοι κιόνων, τους οποίους, όπως και τον όμφαλό, δεν πρέπει να μετέφεραν από μακριά. Το αναθηματικό ανάγλυφο του Έθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, που παριστάνει την Απολλώνια τριάδα, δηλαδή σε όρθια στάση τον Απόλλωνα με λύρα στο άριστερό χέρι, την Λητώ με σκήπτρο και την Άρτεμη με δάδα²⁴²⁰.

²⁴¹⁷ French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· του ίδιου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47·

²⁴¹⁸ French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· του ίδιου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47· Reber (2013), σελ. 100-105.

²⁴¹⁹ www.acrobases.gr

²⁴²⁰ Σταυρόπουλος (1895), σελ. 161-2· AE 1892, σελ. 157-158, αρ. 52· Κουρουνιώτης (1898), σελ. 95-100· του ίδιου (1899), σελ. 37· του ίδιου (1899), σελ. 140-3· AE 1869, σελ. 347, αρ. 412· AE 1859, αρ. 3524 και 3525· AE 1872, αρ. 417· AE 1892, σελ. 140-1, αρ. 8, σελ. 154, αρ. 41, σελ. 154-155, αρ. 42 και σελ. 157-8, αρ. 54· Κουρουνιώτης (1900)B, σελ. 5-26· Παπαβασιλείου (1901), σελ. 43-45· του ίδιου (1902), σελ. 121-4· του ίδιου (1905), σελ. 1778· Θέμελης (1969)B, σελ. 143-178· Auberson-Schefold (1973), σελ. 202-3· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)B, σελ. 67-70· IG II², 23, στ. 13· της ίδιας

Αξίζει να σημειωθεί ότι η θέση συνεχίζει να χρησιμοποιείται μέχρι το τέλος της πρωτοβυζαντινής περιόδου, ίσως και αργότερα. Πάντως το τοπωνύμιο χάνεται και αντικαθίσταται από το όνομα του βενετικού φρουρίου *Vathia*, το οποίο κτίζεται στην περιοχή μετά το 1204.

III) Αναγνώριση-ταύτιση:

Ο Πausanias κάνει λόγο για «το ιερό της Αμαρυνθίας Αρτέμιδος», το οποίο κατά τον Στράβωνα ανήκε στους Έρετριείς. Ο Στράβων προσθέτει ότι υπήρχε στο ιερό ή στήλη που είχαν αναθέσει οι Έρετριείς, στην οποία αναφερόταν η οργάνωση της πομπής από την Έρετρια μέχρι το ιερό, στην οποία μετείχαν 3.000 Έρετριείς όπλιτες, 600 ιππείς και 60 άρματα²⁴²¹. Οργανώνονταν επίσης στο ιερό και αγώνες που αναφέρονται στον Πίνδαρο²⁴²², ενώ σε επιγραφές της Έρετριας ή έορτη ονομάζεται «*πανήγυρις των Αρτεμισίων*²⁴²³». Η λατρεία της Αρτέμιδος Αμαρυσίας μεταφέρθηκε και στο δήμο της Αθμονής (Μαρούσι) της Αττικής από την Αμάρυνθο, όπως και οι μουσικοί και αθλητικοί αγώνες, όπως παρατηρεί ο Πausanias²⁴²⁴.

Λόγω των εύρημάτων που προέκυψαν από εδώ η θέση ταυτίστηκε με την αρχαία *Αμάρυνθο*²⁴²⁵, και γι' αυτό και σήμερα λέγεται Αμάρυνθος. Επιπλέον οι Έλβετοι ανασκαφείς θεωρούν ότι έχουν εντοπίσει την ακριβή θέση του ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος, ταυτίζοντας τα θεμέλια του ΚΛ κτιρίου με τον ναό του, ή κάποιο από τα άλλα κτίρια του ιερού²⁴²⁶. Μάλιστα διορθώνουν εύφως την απόσταση του ιερού από την Έρετρια παλαιογραφικά από ζ' σε ξ' στάδια, δηλαδή από 7 σε 60, που είναι και η πραγματική απόσταση της θέσεως από το άστυ²⁴²⁷.

Ακόμη και αν δεν έχουν εντοπίσει την ακριβή θέση του ναού ή του ιερού, αυτό βρίσκεται με βεβαιότητα εκεί κοντά, όπως μαρτυρούν τα παλαιότερα και τα νεότερα εύρηματα από την εντύπηση θέση του λόφου και της περιοχής γύρω του σε ακτίνα το πολύ 300 μέτρα. Ο ποταμός που ρέει κοντά στον λόφο ονομαζόταν Έρασίνας, όπως και στο ιερό της Βραυρωνίας Αρτέμιδος. Σύμφωνα με τις ενδείξεις, τοποθετείται στην περιοχή το ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος²⁴²⁸.

Δ33γ': Αμάρυνθος: Αγία Κυριακή:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντά την Αμάρυνθο.

(1987), σελ. 213· της ίδιας (1988), σελ. 196-202· της ίδιας (1990), σελ. 160· Συριόπουλος (1995), σελ. 1301· BSA 1966, σελ. 64-69, σημ. 92· Βρανόπουλος (1995), σελ. 31-32· Παπαβασιλείου (1910), σελ. 87· Wallace (1947), σελ. 134· Ålin (1962), σελ. 127.
²⁴²¹ Ο Στράβων (Γεωγραφικά, Χ, 448, 10 αναφέρεται σε κάποια αναθηματική στήλη που υπήρχε στα χρόνια του στο ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος, σύμφωνα με την οποία κάποτε τα Αμαρύνθια ή Αρτεμισία (Αρτεμίρια) έορταζονταν με την συμμετοχή τριών χιλιάδων στρατιωτών, εξακοσίων ιππέων και έξηντα άρμάτων στην πομπή προς τιμήν της θεάς. Τουτό μαρτυρεί, κατά τον συγγραφέα, την δύναμη της πόλεως: *τήν δὲ δύναμιν τὴν Ἐρετριέων ἦν ἔσχον ποτὲ μαρτυρεῖ ἡ στήλη, ἣν ἀνέθεσάν ποτε ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Αμαρυνθίας Αρτέμιδος· γέγραπται δ' ἐν αὐτῇ τρισχιλίους μὲν ὀπλίταις ἑξακοσίοις δ' ἱππεύσιν ἑξήκοντα δ' ἄρμασι ποιεῖν τὴν πομπήν· ἐπῆρχον δὲ καὶ Ἀνδρίων καὶ Τηνίων καὶ Κείων καὶ ἄλλων νήσων.*

²⁴²² Πίνδαρος, 13^{ος} Ὀλυμπιονίκος, στ. 159.

²⁴²³ IG, XII, 9, σελ. 30-31, ἀρ. 139-148 καὶ σελ. 49-50, ἀρ. 237 καὶ 239.

²⁴²⁴ Hirschfeld, RE, λ. Αμάρυνθος, τ. 1, στ. 1742.

²⁴²⁵ Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Knoepfler (2008), σελ. 166-17· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47.

²⁴²⁶ Knoepfler (2010), σελ. 276-283.

²⁴²⁷ Lolling (1885), σελ. 353 καὶ ἐξῆς· Σταυρόπουλος (1895), σελ. 161-2· AE 1892, σελ. 157-158, ἀρ. 52· Κουρουνώτης (1898), σελ. 95-100· του ίδιου (1899), σελ. 37· του ίδιου (1899), σελ. 140-1· AE 1869, σελ. 347, ἀρ. 412· AE 1859, ἀρ. 3524 καὶ 3525· AE 1872, ἀρ. 417· AE 1892, σελ. 140-1, ἀρ. 8, σελ. 154, ἀρ. 41, σελ. 154-155, ἀρ. 42 καὶ σελ. 157-8, ἀρ. 54· Κουρουνώτης (1900)B, σελ. 5-26· Παπαβασιλείου (1901), σελ. 43-45· του ίδιου (1902), σελ. 121-4· του ίδιου (1905), σελ. 1778· Θέμελης (1969)B, σελ. 143-178· Auberson-Schefold (1973), σελ. 202-3· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)B, σελ. 67-70· IG II², 23, στ. 13· της ίδιας (1987), σελ. 213· της ίδιας (1988), σελ. 196-202· της ίδιας (1990), σελ. 160· Συριόπουλος (1995), σελ. 1301· BSA 1966, σελ. 64-69, σημ. 92· Βρανόπουλος (1995), σελ. 31-32· Παπαβασιλείου (1910), σελ. 87· Wallace (1947), σελ. 134· Ålin (1962), σελ. 127· New Pauly, λ. Αμάρυνθος, τ. 1, στ. 560.

²⁴²⁸ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 95-96· της ίδιας (1992)B', σελ. 235-263· AR 1989-90, σελ. 41-42· AR 1993-94, σελ. 35· AD, τ. 42, 1987, B' Χρον., σελ. 213· AR 1995-96, σελ. 21· AD, τ. 44, 1989, Χρον., σελ. 157-165· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297.

Π) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ανασκάφηκε ἀποθέτης πού περιεῖχε κεραμική καὶ ἑκατοντάδες λατρευτικῶν εἰδωλίων. Τὰ εύρηματα χρονολογοῦνται ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἕως τὰ πρῶιμα ῥωμαϊκὰ χρόνια. Πρόκειται γιὰ πῆλινα εἰδῶλια παιδιῶν πού χορεύουν κρατώντας στεφάνια, σταφύλια καὶ τύμπανα, πῆλινα προσωπεῖα καὶ εἰδῶλια καθημένης θηλείας θεότητας, τὰ ὅποια κατὰ πᾶσα πιθανότητα εἰκονίζουν τὴν Ἄρτεμη. Πλησίον τοῦ ἀποθέτη ἀνασκάφηκαν, ἐπίσης, λείψανα κτιρίου ὑστεροκλασσικῶν-ἑλληνιστικῶν χρόνων²⁴²⁹.

ΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται γιὰ ἀποθέτη ἱεροῦ θήλειας θεότητας, πιθανότατα τῆς Ἄρτεμης, πού πιθανῶς συνδέεται μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας²⁴³⁰.

Δ33δ': Ἀμάρυνθος: Γύρος:

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντὰ στὴν Ἀμάρυνθο.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐδῶ βρέθηκαν καὶ παραδόθηκαν πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα. Ἐκτιμᾶται ὅτι προέρχονται ἀπὸ πρωτογεωμετρικὸ νεκροταφεῖο πού βρίσκεται σὲ αὐτὴν τὴν θέση. Ἐδῶ, ἐπίσης, βρέθηκε ἐνεπίγραφο τεμάχιο ἀρχαίας στήλης²⁴³¹.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πρωτογεωμετρικὸ νεκροταφεῖο πού κεῖται πλησίον τοῦ συγχρόνου τοῦ οἰκισμοῦ.

Δ33ε': Ἀμάρυνθος: Τρόχαλα:

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντὰ στὴν Ἀμάρυνθο.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαία ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ βράχου.²⁴³²

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀσαφῆς ὁ χαρακτήρας τῆς θέσεως.

Δ33στ': Ἀμάρυνθος: Ἀναθώνη:

Ι) Φυσική περιγραφή: Λόφος κοντὰ στὴν Ἀμάρυνθο.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ἐδῶ βρέθηκε ἐνεπίγραφο τεμάχιο ἀρχαίας στήλης.²⁴³³

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαία θέση.

Δ33ζ': Ἀμάρυνθος: Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Εὐαγγελίστριας:

Ι) Φυσική περιγραφή: Ἡ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρηματα: Βρέθηκε ἐδῶ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὸν Ἀπόλλωνα, τὴν Λητώ καὶ τὴν Ἄρτεμη²⁴³⁴.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πιθανότατα προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἀρτεμῖσιο τῆς Ἀμαρύνθου.

Δ33η': Ἀμάρυνθος: Πύργος ἢ Λιμπουνάρι ἢ Βάθεια (Vathia):

Ι) Φυσική περιγραφή: Ἡ θέση Λιμπουνάρι βρίσκεται ΝΑ τῆς Ἀμαρύνθου καὶ σὲ ὑψόμετρο 120μ., πού εἶναι τὸ ὑψηλότερο σημεῖο τῆς λοφοσειρᾶς Ῥάχη²⁴³⁵.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρηματα: Θεμέλια ἐνετικοῦ πύργου.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Οἱ χάρτες ἐποχῆς ἐνετοκρατίας ὀνομάζουν τὴν θέση Vathia, Vatia, ἀλλὰ καὶ Amarynthus, Amarinthus ἢ Amarynthos²⁴³⁶, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ ἀρχαία ὀνομασία εἶχε ἐπιβιώσει καὶ κατὰ τὴν ἐνετοκρατία.

Δ33θ': Ἀμάρυνθος: Ἀδιευκρίνιστα:

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντὰ στὴν ἀκτὴ.

²⁴²⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 95-96· τῆς ἰδίας (1992)Β', σελ. 235-263· AR 1989-90, σελ. 41-42· AR 1993-94, σελ. 35-ΑΔ, τ. 42, 1987, Β' Χρον., σελ. 213· AR 1995-96, σελ.21· ΑΔ, τ. 44,1989, Χρον., σελ.157-165· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297.

²⁴³⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988-9) σελ. 91-104· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926.

²⁴³¹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988-9) σελ. 91-104· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926· Παπαβασιλείου (1905), σ. 18-19. .

²⁴³² Παπαβασιλείου (1905), σ. 18-19.

²⁴³³ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 18-19.

²⁴³⁴ τοῦ ἰδίου (1891), σελ. 634.

²⁴³⁵ Σκούρας (2003), σελ. 42-43.

²⁴³⁶ Σκούρας (2003), σελ. 42-43.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έχουν βρεθεί μεγάλοι τετράγωνοι λίθοι και τεμάχιο αναγλύφου παιδιού που σχετίζεται με τον Διόνυσο²⁴³⁷. Αρχιτεκτονικά μέλη και λείψανα αρχαίων οικοδομημάτων έχουν βρεθεί σε διάφορα σημεία στην περιοχή της Αμαρύνθου²⁴³⁸. Επίσης έχουν ανασκαφεί τάφοι 6^{ου}- 4^{ου} π.Χ. αιώνα²⁴³⁹ και ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες²⁴⁴⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Το οικοδόμημα στο οποίο ανήκουν οι κυβόλιθοι ταυτίζεται από τον Γ. Παπαβασιλείου πιθανώς με ναό του Διονύσου.²⁴⁴¹ Τα λείψανα των αρχαίων οικοδομημάτων θέλουν περαιτέρω διερεύνηση για να αποσαφηνισθεί ο χαρακτήρας τους. Πάντως οι τάφοι μαρτυρούν κόμη της ερετρικής επικράτειας που με βεβαιότητα ήκμασε κατά την αρχαϊκή και την κλασσική εποχή.

Δ34: Άνω Βάθεια: Χωριό στις Δ κλιτύες του όρους Σερβούνι, το οποίο ταυτίζεται με το αρχαίο Κοτύλαιον²⁴⁴².

Δ34α': Άνω Βάθεια: Βλαχοχώρια:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση παρά την Άνω Βάθεια, η οποία είναι χωριό λίγα χλμ. ΒΑ της Κάτω Βαθείας ή Αμαρύνθου.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω βρέθηκε αναθηματική επιγραφή στον Απόλλωνα, την Λητώ και την Άρτεμη.²⁴⁴³

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Η επιγραφή πιθανότατα προέρχεται από το Άρτεμίσιο της Αμαρύνθου.

Δ34β': Άνω Βάθεια: Αγλέφαρος:

I) Φυσική περιγραφή: Στα Α της Άνω Βαθείας, επί των κλιτύων του ύψωματος Σερβούνι ή Κοτύλαιον.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω έχουν εντοπισθεί πολλά ερείπια αρχαίων κτιρίων. Κτίρια και αναλήμματα απλώνονται σε μεγάλη έκταση. Εκτιμάται ότι πρόκειται για θέση αρχαίου οικισμού, πιθανώς γνωστού δήμου της αρχαίας Ερετρικής. Τα εύρηματα χρονολογούν τον οικισμό στους έλληνοιστικούς χρόνους. Πλησίον της θέσεως υπάρχει σπήλαιο²⁴⁴⁴.

Στις ΒΑ κλιτύες του όρους υπάρχει πηγή. Πλησίον της πηγής βρίσκεται ή εκκλησία του Αγίου Νικολάου, και κοντά σε αυτήν επιφανειακώς διακριτά θεμέλια αρχαίου οικοδομήματος, επιτύμβιες πλάκες και αρχιτεκτονικά μέλη. Ο Γεωργιάδης τοποθετεί έδω τον αρχαίο δήμον των Κοτυλαιών, που ανήκε στην επικράτεια της Ερέτριας. Επάνω από την πηγή τοποθετεί αρχαίο Ασκληπιείο²⁴⁴⁵. Ο Παπαβασιλείου εντόπισε εντός της εκκλησίας τμήμα αετωματικής στήλης που χρησίμευε ως νιπτήρας²⁴⁴⁶. Περίπου 1500μ. Ν του Αγ. Νικολάου βρίσκεται ή εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής. Η θέση αυτή ονομάζεται Αγλέφειρα. Η εκκλησία είναι κτισμένη επάνω στα ερείπια αρχαίου κτίσματος, πλησίον πηγής²⁴⁴⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ο Γεωργιάδης τοποθετεί στην θέση της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου τον αρχαίο δήμον των Κοτυλαιών, που ανήκε στην επικράτεια της Ερέτριας. Επάνω από την πηγή τοποθετεί αρχαίο Ασκληπιείο²⁴⁴⁸. Ο Γεωργιάδης, επίσης, έρμηνεύει τα λείψανα του αρχαίου

²⁴³⁷ του ίδιου (1901), σελ. 43-45.

²⁴³⁸ Παπαβασιλείου (1902), σελ. 65· Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 479· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1983), σελ. 150· BCH 104, σελ. 659.

²⁴³⁹ Θέμελης (1969) Α', σελ. 204 και Τουλούπα (1980), σελ. 230.

²⁴⁴⁰ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 17-19· Ανδρειωμένου (1968), σελ. 142· AR 1989-90, σελ. 41-42· AR 1992-3, σελ. 39 και AR 1979-80, σελ. 22.

²⁴⁴¹ Παπαβασιλείου (1891), σ. 634-5.

²⁴⁴² IG, XII, 9, σελ. 163-165.

²⁴⁴³ Παπαβασιλείου (1891), σ. 634-5.

²⁴⁴⁴ Σάμψων (1988-9), σελ. 172· Γεωργιάδης (1922), σελ. 88-89· AE 1895, σ. 137^α, 124-128 και 149· AE 1916, σ. 21 και 50· IG XIIα, σελ. 209.

²⁴⁴⁵ Γεωργιάδης (1922), σελ. 88-89· AE 1895, σ. 137^α, 124-128 και 149· AE 1916, σ. 21 και 50· IG XIIα, σελ. 209.

²⁴⁴⁶ Γεωργιάδης (1922), σελ. 88-89· AE 1895, σ. 137^α, 124-128 και 149· AE 1916, σ. 21 και 50· IG XIIα, σελ. 209· του ίδιου (1905), σ. 17.

²⁴⁴⁷ Γεωργιάδης (1922), σελ. 88, AE 1916, σελ. 49 και 52, AE 1895, 11, σ. 88, σ. 136.

²⁴⁴⁸ Γεωργιάδης (1922), σελ. 88-89· AE 1895, σ. 137^α, 124-128 και 149· AE 1916, σ. 21 και 50· IG XIIα, σελ. 209. Βλ. επίσης: Εύβοϊκή έγκυκλοπαίδεια, τ. 1, σελ. 71-72.

κτιρίου στην θέση της εκκλησίας της Ζωοδόχου Πηγής ως ερείπια αρχαίου ιεροῦ, καὶ ταυτίζει τὴν θέση μὲ τὴν θέση τοῦ ἀρχαίου δήμου τῶν *Αἰγλεφειρέων* ποὺ ἀνήκε στὴν Ἑρετρική²⁴⁴⁹.

Δ35: Μάμουλα ἢ Καλλιθέα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση Λοῦκος, κοντὰ στὸ χωριὸ Μάμουλα ἢ Καλλιθέα, τὸ ὁποῖο κεῖται Δ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ ΒΔ τῆς Ἄνω Βάθειας.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βρέθηκε κιβωτιόσχημος τάφος ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Περιεῖχε τριάντα ἑννέα λογχοειδῆ χρυσᾶ φύλλα νεκρικοῦ στεφάνου, ἀργυρὴ περόνη, χάλκινη φιάλη, ἀγγεῖα καὶ σιδερένια ἐξαρτήματα. Πλησίον τοῦ ναυδρίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, παρὰ τὴν ὁδὸ, ἀνασκάφηκε κεραμοσκεπὴς τάφος ἑλληνιστικῶν χρόνων, κατεστραμμένος²⁴⁵⁰.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ βρίσκεται κοντὰ σὲ θέση συγχρόνου τοῦ οἰκισμοῦ.

Δ36: Γυμνό:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ ποὺ κεῖται ΒΔ τῆς Καλλιθέας (Μαμούλων).

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ ἐπιτύμβιες στήλες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία χρονολογεῖται στοὺς πρώιμους ῥωμαϊκοὺς χρόνους.²⁴⁵¹ Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρεται, εἶχαν συγκεντρωθεῖ κατὰ τὰ ἔτη 1988-9 στὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίων κτιρίων, προϊόντα λαθρονασκαφῶν ἢ λαθραίων ἐκσκαφῶν σὲ ἄγνωστη θέση²⁴⁵².

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ΡΩ ἐποχῆς προέρχονται ἀπὸ θέση ΡΩ ἐποχῆς ποὺ πρέπει νὰ βρίσκεται κοντὰ.

Δ36α': Γυμνό: Παναγία ἢ Χιλιάρμενη:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἐκκλησία Δ τοῦ χωριοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαῖο ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικό²⁴⁵³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη προέρχονται ἀπὸ ἀρχαία θέση ποὺ πρέπει νὰ βρίσκεται κοντὰ.

Δ36β': Γυμνό: Ἁγ. Θεόδωρος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἐκκλησία 300μ. Α τοῦ χωριοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαῖο ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ καὶ ἐπιτύμβια πλάκα ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς.²⁴⁵⁴

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Κάπου κοντὰ βρίσκονται ἀρχαῖα κτίρια ποὺ δὲν ἔχουν ἀνασκαφεῖ, τὰ ὁποῖαμπορεῖ νὰ ἀνήκουν σὲ ἀρχαῖο οἰκισμό, ἀφοῦ ἡ ἐπιτύμβια πλάκα μαρτυρεῖ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο.

Δ36γ': Γυμνό: Ἁγ. Νικόλαος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἐκκλησία πρὶν τὴν εἴσοδο στὸ χωριό.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ κεραμίδια, τεμάχια στηλῶν καὶ ἐπιτύμβια πλάκα ποὺ χρησιμοποιεῖται ὡς Ἀγία Τράπεζα²⁴⁵⁵.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Προφανῶς ἀνήκει στὸ ἴδιο ἀρχαῖο νεκροταφεῖο μὲ τὴν προηγούμενη, ἀφοῦ ὅλες οἱ θέσεις αὐτὲς εἶναι περιφερειακὲς τῆς θέσης Δ36, ποὺ εἶναι τὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ Γυμνό.

Δ36δ': Γυμνό: Ἁγ. Ἰωάννης:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἡ ἐκκλησία ἔχει οἰκοδομηθεῖ τὸ 1900, σὲ ἀπόσταση 300μ. ἀπὸ τὴν βρύση Α τοῦ χωριοῦ.

²⁴⁴⁹ Γεωργιάδης (1922), σ. 88, *AE* 1916, σ. 49 καὶ 52, *AE* 1895, 11, σ. 88, σ. 136. Βλ. ἐπίσης: Εὐβοϊκὴ ἐγκυκλοπαίδεια, τ. 1, σελ. 71-72.

²⁴⁵⁰ Καλλιγᾶς (1981), σ. 201, *AR* 1989-90, *BCH* 113, σ.668. Βλ. *IG*, XII, 9, σελ. 163-165.

²⁴⁵¹ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 16-17, Χωρέμης (1973), σελ. 301

²⁴⁵² Σάμψων (1988-9), σελ. 178.

²⁴⁵³ Γεωργιάδης (1922), σελ. 86.

²⁴⁵⁴ Γεωργιάδης (1922), σελ. 86.

²⁴⁵⁵ Γεωργιάδης (1922), σελ. 86.

Π) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έχει διαπιστωθεί ότι έχουν έντοιχισθεί στην εκκλησία ή βρίσκονται γύρω από αυτήν, αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίου κτιρίου και επιτύμβες στήλες. Επίσης, αναφέρεται ότι η εκκλησία είναι κτισμένη επί των θεμελιώσεων αρχαίου ναού. Επίσης θεμέλια αρχαίου περιβόλου διατηρούνται καλά. Ο Γεωργιάδης θεωρεί ότι πρόκειται για ταφικό περίβολο²⁴⁵⁶.

ΙΙ) Αναγνώριση-ταύτιση: Για να διαπιστωθεί αν πρόκειται για ταφικό περίβολο ή αν η θεμελίωση ανήκει σε κτίριο με θριγικό πρέπει να γίνει ανασκαφική έρευνα. Πάντως τα αρχιτεκτονικά μέλη μαρτυρούν αρχαίο κτίριο και οι επιτύμβες στήλες αρχαίο νεκροταφείο.

Δ36ε: Γυμνό: Άγ. Γεώργιος:

Ι) Φυσική περιγραφή: Εκκλησία παρά την οδό προς Αγιά, στην δεξιά πλευρά της, πού απέχει 1.500 μ. από το Γυμνό.

Π) Αρχαιολογικά ευρήματα: Εκτιμάται ότι η εκκλησία οικοδομήθηκε επάνω στα θεμέλια αρχαίου ναού. Αυτό συνάγεται από την παρουσία αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών έντοιχισμένων στην εκκλησία, και διασκορπισμένων τεμαχίων κεραμιδιών, στηλών και κιονοκράνων²⁴⁵⁷.

ΙΙΙ) Αναγνώριση-ταύτιση: Τα αρχιτεκτονικά μέλη θα ανήκαν σε αρχαίο κτίριο, το οποίο ίσως βρισκόταν σε αυτήν την θέση, όπως μαρτυρούν τα τεμάχια κεραμιδιών. Αλλά είναι πράγματι τμήματα κεράμων οροφής ή ανήκουν σε κατεστραμμένους κεραμοσκεπείς τάφους; Δυστυχώς αυτό δεν συνάγεται από την βιβλιογραφία.

4) Γεωπολιτική οργάνωση της περιοχής ΠΔΙ (1.050 π.Χ. – 68 π.Χ.)

Πόλη Έρετρια: Ιστορική ανασύνθεση με βάση τις φιλολογικές, επιγραφικές και αρχαιολογικές πηγές:

Πρωτογεωμετρική εποχή:

Κατά την ΠΓ εποχή σε όλη την λεκάνη ανάμεσα στην Χαλκίδα και στο Λινοβρόχι (Α τμήμα της μείζονος περιοχής ΠΔΙ) υπήρχαν διάσπαρτοι οικισμοί, όπως δηλώνουν τα λείψανα κατοίκησης, πού υποδηλώνουν οικηση κατά κόμας. Κάθε μικρός οικισμός θα καλλιεργούσε τον παραγωγικό χώρο πού τον περιέβαλλε και κοντά του θα ήταν το νεκροταφείο του. Η μεγαλύτερη όμως συγκέντρωση πληθυσμού, όπως δηλώνουν τα ευρήματα (οικισμός Ξηρόπολης, νεκροταφεία Σκουμπρή και Παλιών Περιβολίων, Τούμπα) και η έκταση της θέσεως ήταν στο Λευκαντί, σημαντική θέση, πού κατοικείτο και κατά την 2^η χιλιετία και εγκαταλείφθηκε γύρω στο 1100 π.Χ. (ΥΕ ΙΙΙΓ)²⁴⁵⁸. Στην θέση αυτή συμπεράναμε την άφιξη νέων πληθυσμών, πιθανότατα των Ίωνων πού ήρθαν στην κεντρική Εύβοια από την Αττική στις άπαρχές του Α' αποικισμού γύρω στο 1000 π.Χ.²⁴⁵⁹, άπωθώντας, υποτάσσοντας ή και ένσωματώνοντας παλαιότερους πληθυσμούς. Ανήκαν σε αυτά τα έλληνικά φύλα πού οί πρόγονοί τους

²⁴⁵⁶ Γεωργιάδης (1922), σελ. 86.

²⁴⁵⁷ Γεωργιάδης (1922), σελ. 86. Osborne (2000), σελ. 56-60.

²⁴⁵⁸ Σακελλαρίου (2007), σελ. 300-301.

²⁴⁵⁹ Popham-Calligas-Sackett (1990)· τών ιδίων (1993)· Sackett και άλλοι (1966), σελ. 61· AR 1967-8, σελ. 12· BCH ΧCΙ, 1967, σελ. 743-747· BCH 94, 1970, σελ. 1094-5· Θέμελης (1969)B', σελ. 98-102· Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260· Popham-Sackett (1964-66). Βλέπε επίσης AEM ΙΣΤ', 1970, σελ. 91-182· AR 1970-1, σελ. 7-8· Sackett (1971), σελ. 267· Τουλούπα (1980), σελ. 224-5· BCH 105, 1981, σελ. 850· έφημερίδα Καθημερινή 22/8/1980· έφημερίδα Το Βήμα 4/9/1980· BCH 106, 1982, σελ. 588· BCH 107 1983, σελ. 807· BSA τ. 77, 1982, σελ. 216-248· πίν. 15-34· Καλλιγιάς (1981), σελ. 199-2000· AR 1981-2, σ. 15-17· Popham-Touloupa-Sackett (1982), σελ. 169-174· AR 1982-3, σελ. 12-15· AR 1983-4, σελ. 17· AR 1984-5, σελ. 15-16· ΑΔ 31, Χρον., σελ. 136· Drerup (1969), σελ. 80 και έξης· AR 1986-7, σελ. 12-14· AR 1988-89, σελ. 117-129· BCH 108, 1984, σελ. 813· BCH 117, 1993, σελ. 874· BCH 118, 1994, σελ. 785· BCH 120, 1996, σελ. 1295· BCH 109, 1985, σελ. 832· BCH 111, 1987, σελ. 561· AEM 26, 1984-5, σελ. 253-269· ΑΔ 1986, Χρον., σελ. 56· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 123· AR 1991-2, σελ. 34· AR 1992-3, σελ. 40-41· AR 1993-4, σελ. 37-38· ΑΔ 42, Χρον., σελ. 214· AR 1994-5, σελ. 31· AR 1996-7, σελ. 56· AR 1998-9, σελ. 61· Popham-Sackett (1972), σελ. 819· Kurtz-Boardman (1994), σελ. 173· Hurwit (1992), σελ. 164-184· Crouwel, σελ. 23-25, 31-35, 46-54, 60, 77-79, 83, 87, 97, 101-111· Desborough (1995), σελ. 214-230· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 59-60· Συριόπουλος (1995), σελ. 1366· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 54-55, όπου και η πληρέστερη βιβλιογραφική έκθεση μέχρι το 1997· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 67-68, 172-173· Grielaard-Driessen (1994), σελ. 251-270· Κούρου (1992), σελ. 42-46· Themelis (1983), σελ. 145.

μοιράζονταν τὸν μυκηναϊκὸ πολιτισμὸ, καὶ οἱ ἴδιοι ὡς ἀπόγονοὶ τους ἔφεραν ἀκόμη στοιχεῖα τῆς μυκηναϊκῆς παράδοσης ζωντανὰ ὡς τὶς μέρες τους. Νεώτερη πληθυσμιακὴ ἀλλαγὴ στὴν κεντρικὴ Εὐβοία, μέχρι δηλαδὴ τὸ α' τρίτο τοῦ 8^{ου} αἰώνα πού ιδρύθηκαν οἱ πρῶτες ἀποικίες στὴν Δύση, δὲν γνωρίζουμε. Οἱ νέοι κάτοικοι μπορεῖ νὰ ἀφομοίωσαν πληθυσμιακὲς ομάδες πού κατοικοῦσαν στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

Εἰδικότερα, ἡ θέση τοῦ Λευκαντίου βρισκόταν δίπλα στὴν θάλασσα, διέθετε δύο ὄρμους πού χρησίμευαν ὡς λιμάνια καὶ πλούσια ἐνδοχώρα πού χρησίμευε ὡς παραγωγικὸς χώρος. Στὸν λοφίσκο τῆς Τούμπας τὸ ἀψιδωτὸ μέγαρο πού μεταβλήθηκε σὲ ἥρω μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸ τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους, καθὼς καὶ τὸ νεκροταφεῖο τῶν συγγενῶν τοῦ νεκροῦ πού ιδρύθηκε μπροστὰ στὴν εἴσοδό του, καὶ παρουσιάζει παράλληλη καὶ ἀνάλογη διάταξη μετὰ ἐκεῖνο τῆς Δυτικῆς Πύλης στὴν Ἐρέτρια, μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ ἰσχυροῦ γένους καὶ ἰσχυρῆς ἀρχῆς περιβεβλημένης μετὰ γόητρο. Τὸ ἀψιδωτὸ σχῆμα τοῦ μεγάρου (ἠπειρωτικῆς προέλευσης, ἀντίθετα μετὰ τὰ ὀρθογώνια μέγαρα ΥΕΠΠ ἐποχῆς πού ἀνασκάφηκαν στὴν Ξηρόπολη), ὁ ΥΚΠΠ χάλκινος ἀμφορέας τοῦ τάφου τοῦ πολεμιστῆ βασιλιᾶ καὶ ἡ τεχνογνωσία τῆς κατεργασίας τῶν μετάλλων δείχνουν ὅτι αὐτὴ ἡ κοινότητα μετανάστευσε ἀπὸ ἄλλοῦ, ὅπου εἶχε ζήσει καὶ παρακολουθήσει τὶς ἀλλαγές στὸν πολιτισμὸ ἀπὸ τὴν ὑστερὴ ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ στὴν πρῶτη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Ἡ κεραμικὴ (σχήματα καὶ διακόσμηση), οἱ τοξωτὲς περόνες καὶ τὰ ταφικὰ ἔθιμα ἀττικοῦ τύπου ὑποδεικνύουν ὡς τόπο προέλευσής τους τὴν Ἀττικὴ²⁴⁶⁰. Ὅπως γράφει καὶ ὁ Κνεοφλερ²⁴⁶¹ σὲ πρόσφατο δημοσίευσμά του «δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποκλείσει τὴν ἔλευση ξένων στοιχείων στὴν Εὐβοία, καθὼς κατὰ μία παράδοση οἱ ἰδρυτὲς τῆς Χαλκίδας καὶ τῆς Ἐρέτριας ἦλθαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα²⁴⁶².

Ὁ μῦθος τοῦ Κόθου καὶ τοῦ Αἴκλου, τῶν γιῶν τοῦ Ἴωνα, πού ἦλθαν καὶ ἴδρυσαν τὶς δύο πόλεις, Ἐρέτρια καὶ Χαλκίδα, πόλεις πού ὑπῆρχαν καὶ πρὶν τὰ Τρωικά, ἄρα τὶς ἴδρυσαν μετὰ τὰ Τρωικά, δηλαδὴ ὅταν περίπου ιδρύθηκαν καὶ οἱ ἰωνικὲς ἀποικίες τῶν Κυκλάδων, τῆς Σάμου, τῆς Χίου καὶ τῆς Μικρασιατικῆς Ἰωνίας κατὰ τὴν τοποθέτηση τῶν γραπτῶν πηγῶν (Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης κ.λ.π.), ὅπως καὶ τὸ πιθανὸ ἥρω τῶν δύο οἰκιστῶν στὴν Ἐρέτρια²⁴⁶³, φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἀνάμνηση πραγματικῶν γεγονότων τῆς πρῶτης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου²⁴⁶⁴. Τὸ γεγονός, ἐπίσης, ὅτι οἱ πόλεις αὐτὲς ἦταν σίγουρα τὸν 8^ο αἰώνα π.Χ. ἰωνικὲς, καὶ ὑπάρχει συνέχεια ἀπὸ τὸ 800 μέχρι πίσω στὴν ΠΓ ἐποχὴ στὸ Λευκαντί, ὅταν δηλαδὴ ἐπανιδρύεται ὁ οἰκισμὸς, ὑποδεικνύουν ὅτι, ὄχι μόνο τὸ Λευκαντί, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐρύτερη λεκάνη ΠΔΓ' ἐξιωνίστηκε κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ.

Γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς τοῦ Λευκαντίου ἀκμάζει καὶ τὸ βασιλικὸ γένος ἐξακολουθεῖ μέχρι τὰ μέσα τοῦ 9^{ου} αἰώνα (τέλος ΠΓΕ περιόδου) νὰ θάβεται μπροστὰ στὸν τύμβο μετὰ τὸ μεγάλων διαστάσεων ταφικὸ ἀγγεῖο, τὸ ὁποῖο ἐχρησίμευε ὡς ταφικὸ σῆμα, ὅπου ἄλλοτε δέσποζε τὸ ΠΓ ἀψιδωτὸ μέγαρο τοῦ ἥρωα πλέον ἡγεμόνα²⁴⁶⁵. Τὸ πολίτευμα προφανῶς

²⁴⁶⁰ Desborough (1995), σελ. 218.

²⁴⁶¹ Κνεοφλερ (2010), σελ. 77-86.

²⁴⁶² Πλούταρχος, *Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικὰ*, 263-304.

²⁴⁶³ Huber (2004), σελ. 111.

²⁴⁶⁴ Ὁ Φουριώτης (1970), σελ. 261-268 πιστεύει ὅτι ὁ μῦθος εἶναι πλασμένος ἐκ τῶν ὑστέρων γιὰ λόγους ἀθηναϊκῆς προπαγάνδας. Ἡ σκέψη του εἶναι σωστὴ, ἀφοῦ πολλὲς φορὲς οἱ Ἀθηναῖοι ἐπινοοῦσαν μύθους πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐξωτερικῆς τους πολιτικῆς. Ἡ λατρεία ὁμῶς τοῦ Κόθου, δηλαδὴ τοῦ οἰκιστῆ τῆς Χαλκίδας, καὶ πιθανῶς μαζὶ καὶ τοῦ Αἴκλου, οἰκιστῆ τῆς Ἐρέτριας, ἡ ὁποία μαρτυρεῖται ἀπὸ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὴν Ἐρέτρια (βλ. σχετικὰ: Huber (2004), σελ. 111) συνηγορεῖ περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ μύθου, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ μεταφέρει ἱστορικὲς πληροφορίες τοῦ πρῶτου ἀποικισμοῦ τῆς Εὐβοίας ἀπὸ Ἴωνες τῆς Ἀττικῆς.

²⁴⁶⁵ Popham-Calligas-Sackett (1990)· τῶν ἰδίων (1993)· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 61· AR 1967-8, σελ. 12· BCH XC1, 1967, σελ. 743-747· BCH 94, 1970, σελ. 1094-5· Θέμελης (1969)B', σελ. 98-102· Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260· Popham-Sackett (1964-66). Βλέπε ἐπίσης AEM ΙΣΤ', 1970, σελ. 91-182· AR 1970-1, σελ. 7-8· Sackett (1971), σελ. 267· Τουλούπα (1980), σελ. 224-5· BCH 105, 1981, σελ. 850· ἐφημερίδα «Καθημερινή», τῆς 22/8/1980· ἐφημερίδα «Τὸ Βῆμα», τῆς 4/9/1980· BCH 106, 1982, σελ. 588· BCH 107 1983, σελ. 807· BSA τ. 77, 1982, σελ. 216-248· πίν. 15-34· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 199-2000· AR 1981-2, σ. 15-17· Popham-Touloupa-Sackett (1982), σελ. 169-174· AR 1982-3, σελ. 12-15· AR 1983-4, σελ. 17· AR 1984-5, σελ. 15-16· ΑΔ 31, Χρον., σελ. 136· Drerup (1969), σελ. 80 καὶ ἐξῆς· AR 1986-7, σελ. 12-14· AR 1988-89, σελ. 117-129· BCH 108, 1984,

παραμένει βασιλεία. Γύρω στο 800 (ΜΓΠ) συμβαίνει κάποια καταστροφή στον οικισμό της Ξηρόπολης, ή οποία δεν ξέρουμε πού οφείλεται, και ακολουθεί μετακίνηση του πληθυσμού σε άλλη θέση²⁴⁶⁶. Ίσως οφείλεται σε κοινωνικές αναταραχές λόγω φτώχειας και αδυναμίας της γης να θρέψει το πληθυσμό που είχε αυξηθεί. Το γεγονός αυτό ακολουθεί ή ίδρυση νέου οικισμού, μιᾶς κόμης στην θέση της Ἐρέτριας. Κάποιοι δηλαδή από τους Ἐρετριείς μετακινήθηκαν ανατολικότερα πρὸς κατάληψη θέσης που δὲν κατοικείτο, εἶχε φυσικά ὄχυρη ἀκρόπολη, φυσικό λιμάνι, καὶ περιβαλλόταν ἀπὸ καλιεργήσιμα ἐδάφη πολλῶν στρεμμάτων.

Τὸν 8^ο π.Χ. αἰώνα πιθανολογοῦμε τὸν συνοικισμό, ὁ ὁποῖος εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συνένωση πολλῶν γειτονικῶν φυλετικῶν κρατῶν ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα, τὸν ἰσχυρότερο καὶ τὴν πλαισίωσή του ἀπὸ ἓνα συμβούλιο εὐγενῶν. Ἔτσι γεννήθηκε ἡ πόλη-κράτος τῆς Ἐρέτριας, μὲ πολιτικὸ κέντρο στὸ Λευκαντί καὶ ἐπικράτεια πὺ ἀπέκτεινόταν Δ ὡς τὰ Ἀμπέλια (Ληλάντιο πεδίο) καὶ Α ὡς τὴν Ἀμάρυνθο.

Ἡ παράλληλη ὁμως συγκρότηση τῆς Χαλκίδας σὲ πόλη-κράτος, καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἡ ἀποικιακὴ ἀποστολὴ στὴν Δύση²⁴⁶⁷ στὸ β' τέταρτο τοῦ ἴδιου αἰώνα ἦταν μικρὴ σὲ μέγεθος καὶ πιθανῶς τὸ πρόβλημα τῆς στενοχωρίας παρέμενε, τὴν ὁδήγησε σὲ πολεμικὴ σύγκρουση μὲ τὴν Ἐρέτρια, στὸ τέλος τοῦ β' τετάρτου μὲ μέσα τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα. Σὲ αὐτὴν τὴν αἰτία ἀποδίδει καὶ ὁ Coldstream τὸ ξέσπασμα τοῦ πολέμου²⁴⁶⁸. (Γύρω στὸ 775-760 π.Χ. ἰδρύθηκαν οἱ Πιθηκοῦσες, τὸ 757 π.Χ., κατὰ τὴν παραδοσιακὴ χρονολόγηση ἰδρύθηκε ἡ Νάξος, κατόπιν οἱ Λεοντίνοι, ἡ Κατάνη καὶ ἡ Κύμη γύρω στὸ 750 π.Χ. πὺ διαδέχθηκε τὶς Πιθηκοῦσες²⁴⁶⁹. Ἀπὸ τὶς ἀποικίες αὐτές, μόνο στὴν πρώτη ἀναφέρεται ὅτι συμμετέχε ἡ Ἐρέτρια²⁴⁷⁰.) Ἐπομένως γιὰ κάποιο λόγο, πὺ πιθανῶς συνδέεται μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Ληλαντίου πολέμου²⁴⁷¹, διεκόπη ἡ συνεργασία τῆς Χαλκίδας μὲ τὴν Ἐρέτρια στὴν ἰδρυση ἀποικιῶν στὴ Δύση. Ἡ ἔναρξη δηλαδή τοῦ Ληλαντίου πολέμου πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ μετὰ τὴν ἰδρυση τῶν Πιθηκοῦσων καὶ πρὶν τὴν ταφὴ τοῦ «πρίγκιπα», δηλαδή τοῦ πολεμιστῆ τοῦ τάφου 6 στὸ ἡρώο τῆς Δυτικῆς Πύλης στὴν Ἐρέτρια.

Πιθανῶς ἡ Χαλκίδα κατέκτησε ἀρχικὰ τὸ κομμάτι τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἐρέτριας Δ τοῦ Ληλαντος, καὶ γι' αὐτὸ ἡ δευτέρη προσπάθεια νὰ ἀμυνθεῖ ὀργανώνοντας τὴν κορυφὴ τοῦ φρουρίου Βράχος τῶν Φύλλων²⁴⁷². Οἱ Ἐρετριεῖς φρουροὶ ἡμεροσκόποι εἶχαν ὀπτικὸ πεδίο μέχρι τὶς παρυφές τῆς Χαλκίδας καὶ μέχρι τὸ Λευκαντί, γιὰ νὰ ἐνημερώσουν γιὰ πιθανὴ ἐπίθεση τοῦ χαλκιδικοῦ ἵππικου. Αὐτὸ θὰ χρειαζόταν μὲ γρήγορο, ἀλλὰ ὄχι ἐξαντλητικὸ καλπασμὸ²⁴⁷³, τὸ πολὺ γύρω στὰ 30 λεπτὰ νὰ ἔρθει ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ νὰ ἐπιτεθεῖ στὸν οἰκισμό τῆς Ξηρόπολης, δηλαδή τὴν Ἐρέτρια.

Ὅμως φαίνεται ὅτι οἱ Ἐρετριεῖς δὲν κατάφεραν νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀποφασιστικὰ τοὺς Χαλκιδεῖς, καὶ γι' αὐτὸ σύντομα ἀπειλήθηκε καὶ ἡ ἴδια ἡ Ἐρέτρια, τὸ πολιτικὸ κέντρο, δηλαδή ἡ Ξηρόπολη. Ὁ θάνατος τοῦ βασιλιᾶ καὶ ὁ ἐνταφιασμός του στὸν νέο οἰκισμό τῆς Ἐρέτριας μαζί

σελ. 813· BCH 117, 1993, σελ. 874· BCH 118, 1994, σελ. 785· BCH 120, 1996, σελ. 1295· BCH 109, 1985, σελ. 832· BCH 111, 1987, σελ. 561· AEM 26, 1984-5, σελ. 253-269· ΑΔ 1986, Χρον., σελ. 56· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 123· AR 1991-2, σελ. 34· AR 1992-3, σελ. 40-41· AR 1993-4, σελ. 37-38· ΑΔ 42, Χρον., σελ. 214· AR 1994-5, σελ. 31· AR 1996-7, σελ. 56· AR 1998-9, σελ. 61· Pophmam-Sackett (1972), σελ. 819· Kurtz-Boardman (1994), σελ. 173· Hurwit (1992), σελ. 164-184· Crowwell, σελ. 23-25, 31-35, 46-54, 60, 77-79, 83, 87, 97, 101-111· Desborough (1995), σελ. 214-230· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 59-60· Συριόπουλος (1995), σελ. 1366· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 54-55, ὅπου καὶ ἡ πληρέστερη βιβλιογραφικὴ ἐκθεση μέχρι τὸ 1997· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 67-68, 172-173· Grielaard-Driessen (1994), σελ. 251-270· Κούρου (1992), σελ. 42-46· Themelis (1983), σελ. 145-160· Popham-Lemos (1996). Βλ. ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48· Λαιμοῦ (2012), σελ. 49-56.

²⁴⁶⁶ Coldstream (1997), σελ. 85-86.

²⁴⁶⁷ Καραπασχαλίδου (2010), σελ. 18-19.

²⁴⁶⁸ Coldstream (1997), σελ. 295-327.

²⁴⁶⁹ Polignac (2000), σελ. 79-81, 129-130, 131-132· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 44, 53, 84-85, 122 καὶ σημ. 336-340 στὴ σελ. 122. Γιὰ περαιτέρω βιβλιογραφία βλέπε παρακάτω σημ. 71.

²⁴⁷⁰ Σκύμνος Χίος, *Περιήγησις*, στ. 566-576· Στράβων, *Γεωγραφικά* V, 4, 9· Πλούταρχος, *Αἴτια ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά*, 263d-360f.

²⁴⁷¹ Σχετικὰ μὲ τὸν Ληλάντιο πόλεμο βλ. καί: Andrews (2008), σελ. 219

²⁴⁷² Παπαβασιλείου (1903), σελ. 131-4 καὶ πρόσφατη μελέτη: Sapouna-Sakellarakī κ.ἄ. (1998).

²⁴⁷³ Τὸ συμπέρασμα ἐξήχθη μετὰ ἀπὸ συζήτηση μὲ τὸν ἵππικὸ ὄμιλο.

μὲ τὴν πατροπαράδοτη αἰχμὴ δόρατος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ²⁴⁷⁴, καὶ ὄχι πλέον στὸ Λευκαντί, σηματοδοτεῖ τὴν μετακίνηση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου, χωρὶς ὅμως ἀκόμα νὰ ἐγκαταλείπεται τὸ παλιὸ κέντρο στὸ Λευκαντί.

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ β' μισοῦ τοῦ 8^{ου} αἰώνα ὁ οἰκισμὸς τῆς Ξηροπόλεως παρακμάζει καὶ τελικὰ καταστρέφεται ἀπὸ φωτιά γύρω στὸ 710 π.Χ.²⁴⁷⁵ Ἀντίθετα, ἡ Ἐρέτρια ἰδρύεται καὶ ἀκμάζει προοδευτικὰ²⁴⁷⁶. Δίπλα στὸν ΜΓΠ βόθρο-βωμὸ²⁴⁷⁷ τοῦ κατοπινοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου χτίζονται πρὶν τὰ μέσα τοῦ 8^{ου} αἰώνα τὸ «Δαφνηφορεῖο» καὶ ἄλλες δύο καλύβες ποὺ περικλείονται ἐντὸς περιβόλου²⁴⁷⁸. Γύρω στὸ 725 π.Χ. (ΥΓ ἐποχή) κτίζεται ὁ ἑκατόμπεδος, ἀψιδωτὸς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνα, στὸν Δ τοῖχο τοῦ ὁποῖου ἀνοίγονται δύο κόγχες γιὰ τὶς βάσεις καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ὑποστηλώματα τοῦ «Δαφνηφορεῖου»²⁴⁷⁹, ποὺ σημαίνει ὅτι αὐτὸ συνέχιζε νὰ ὑπάρχει καὶ ὅτι εἶχε γιὰ τοὺ Ἐρετριεῖς κάποια ἀξία, ὥστε νὰ θέλουν νὰ τὸ διατηρήσουν. Παρατηροῦμε ἐπίσης ὅτι, ἂν ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἐγκαθιδρύεται μετὰ τὸ 800 μὲ τὴν κατασκευή τοῦ βόθρου²⁴⁸⁰, ἡ καλύβα τοῦ «Δαφνηφορεῖου»²⁴⁸¹, οἱ ἄλλες δύο καὶ ὁ περίβολος κτίζονται λίγο μετὰ, πρὶν τὰ μέσα τοῦ αἰώνα. Ὅμως ὁ βόθρος ἀρχικὰ βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο, χωρὶς νὰ βρῖσκεται βέβαια στὸν ἄξονα τοῦ βόθρου. Γύρω στὸ 725 π.Χ. ὁ ΥΓΕ ἑκατόμπεδος²⁴⁸² κτίζεται στὰ Α τοῦ Δαφνηφορεῖου ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ καταστρέφει, ὥστε ὁ μακρὸς ἄξονας τοῦ κτιρίου νὰ εὐθυγραμμίζεται μὲ τὸν βόθρο.

Ὁ Polignac κάνοντας ἀναδρομὴ σὲ παλαιότερες θεωρίες γιὰ τὴν γέννηση τῆς πόλης-κράτους τοῦ Fustel de Coulanges καὶ τοῦ Gustave Glotz²⁴⁸³ σημειώνει ὅτι «ἡ κοινότητα» ποὺ σχηματίζει τὴν πόλη-κράτος ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 8^ο π.Χ. αἰώνα «ἀπορροφᾷ ὅλους τοὺς θεσμοὺς ποὺ προϋπήρχαν. Οἱ παραδοσιακὲς λατρεῖες διατηρήθηκαν, ἀλλὰ ὑπάγονταν πλέον στίς

²⁴⁷⁴ Berard (1978), σελ. 89-95· τοῦ ἰδίου (1970)· τοῦ ἰδίου (1983), σελ. 43-59· τοῦ ἰδίου (1972), σελ. 219-227· τοῦ ἰδίου (1982), σελ. 89-105.

²⁴⁷⁵ Popham-Sackett-Themelis (1980), σελ. 1-25, 27-56, 57-79, 81-97, 101-108, 109-207, 217-279, 281-354, 355-369· τῶν ἰδίων (1979)· AR 1966-67, σελ. 12-13· AR 1965-66, σελ. 10· AR 1964-5, σελ. 16-18· Popham-Sackett (1967), σελ. 263· Sackett-Popham (1965), σελ. 289-291· τῶν ἰδίων (1966), σελ. 233-235· τῶν ἰδίων (1967), σελ. 263· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 60-61· Θεοχάρης (1959), σελ. 283, 309, 312-3· Popham-Sackett (1964-66), σελ. 91-182· BCH 91, 1967, σελ. 743-747· BCH 94, 1970, σελ. 1094-1095· Θέμελης (1969)B', σελ. 98-102, Popham-Sackett (1970), σελ. 258-260· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 116, 122· AJA, 86, 1982, σελ. 550-551· AJA, 96, 1992· Desborough (1995), σελ. 214-230· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 6-12· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 82· AR 1998-9, σελ. 61· Sackett-Popham (1972), σελ. 8-49. Βλ. ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-48· Λαϊμοῦ (2012), σελ. 49-56.

²⁴⁷⁶ Βλ. καὶ Müller-Celka (2010, Ἀθήνα 2010, σελ. 49.

²⁴⁷⁷ Κωνσταντινίδου (1952), σελ. 153-163· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 48-51· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 32-37· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 79-82, 95-96· Kahil (1965), σελ. 285-287.

²⁴⁷⁸ Berard (1971), σελ. 59-73· Schefold (1971), σελ. 268-270· τοῦ ἰδίου (1972), σελ. 357-359· AJA 75, 1971, σελ. 302· BCH 95, 1971, σελ. 1003· BCH 96, 1972, σελ. 758· BCH 98, 1974, σελ. 687· Auberson-Schefold (1972), σελ. 118· Auberson-Schefold (1974), σελ. 60-68, Bruneau (1976), σελ. XII-XNI· Coldstream (1977), σελ. 322-324· Sourvinou-Inwood (1991), σελ. 211· Kahil (1980), σελ. 526· Altherr-Charon καὶ Berard (1980), σελ. 234-238· Κουρουγιώτης (1900) καὶ τοῦ ἰδίου (1910)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 76-78 καὶ 83-85· AR 1971-2, σελ. 7. Στό: Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61 ἢ πλήρης μέχρι τότε βιβλιογραφία.

²⁴⁷⁹ Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Altherr-Charon (1981), σελ. 81· Altherr-Charon καὶ Amstad (1982), σελ. 154-156· AR 1980-1, σελ. 8· AR 1982-3, σελ. 17· BCH 105, 1981, σελ. 850· BCH 106, 1982, σελ. 597· AJA 88, 1984, σελ. 54· Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 11· Huber (1991), σελ. 924· BCH 98, 1974, σελ. 687· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 32-37· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 32-37· Schefold (1973), σελ. 69-77.

²⁴⁸⁰ Κωνσταντινίδου (1952), σελ. 153-163· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 48-51· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 32-37· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 79-82, 95-96· Kahil (1965), σελ. 285-287.

²⁴⁸¹ Berard (1971), σελ. 59-73· Schefold (1971), σελ. 268-270· τοῦ ἰδίου (1972), σελ. 357-359· AJA 75, 1971, σελ. 302· BCH 95, 1971, σελ. 1003· BCH 96, 1972, σελ. 758· BCH 98, 1974, σελ. 687· Auberson-Schefold (1972), σελ. 118· Auberson-Schefold (1974), σελ. 60-68, Bruneau (1976), σελ. XII-XNI· Coldstream (1977), σελ. 322-324· Sourvinou-Inwood (1991), σελ. 211· Kahil (1980), σελ. 526· Altherr-Charon καὶ Berard (1980), σελ. 234-238· Κουρουγιώτης (1900) καὶ τοῦ ἰδίου (1910)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 76-78 καὶ 83-85· AR 1971-2, σελ. 7. Στό: Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61 ἢ πλήρης μέχρι τότε βιβλιογραφία.

²⁴⁸² Coldstream (1997), σελ. 261-264. Ὁ Coldstream συγκρίνει τὸν ΥΓΕ ἑκατόμπεδο τῆς Ἐρέτριας μὲ τὸν σύγχρονό του ναὸ τῆς Περαχώρας καὶ τὸν ἐπίσης σύγχρονο ναὸ τοῦ Ἡραίου τῆς Σάμου. Βλ. Coldstream (1997), σελ. 422-451.

²⁴⁸³ Glotz (1989).

λατρείες του συλλογικού σώματος, και ιδιαίτερα της πολιούχου θεότητας. Η οικοδόμηση του ναού της πολιούχου θεότητας στην καρδιά της πόλεως, στην ακρόπολη, όπου βρισκόταν παλαιότερα το κέντρο της βασιλικής εξουσίας, επιβεβαιώνει- κατά την παραπάνω θεώρηση- την μετάβαση από την ανθρώπινη στην θείκη κυριαρχία. Οί εξουσίες της κατακερματισμένης μοναρχίας», προοδευτικώς μέχρι τα μέσα του 7^{ου} αιώνα, «διαμοιράστηκαν στο πολιτικό σώμα», στους άριστους δηλαδή²⁴⁸⁴, «αλλά συγκεντρώθηκαν στο συμβολικό επίπεδο στα χέρια της πολιούχου θεότητας»²⁴⁸⁵.

Το σχήμα των όμοκεντρων κύκλων, της χώρας που περιβάλλει το άστυ, το πολιτικό κέντρο δηλαδή, και της πόλης που περιβάλλει την ακρόπολη, έδρα των θεσμών, όπου ο ναός του πολιούχου θεού και η λατρεία προς αυτόν έγγυάται και συμβολίζει την, ένότητα της ομάδας»²⁴⁸⁶, όχι μόνο βρίσκει καλή εφαρμογή, αλλά έρμηνεύει και την χωροταξική ανάπτυξη του νέου πολιτικού κέντρου της Έρέτριας. Η διαφορά της Έρέτριας με την Αθήνα έγκειται στο ότι, επειδή ακριβώς είναι νέα θέση εγκατάστασης του πληθυσμού μαζί με τον βασιλιά του, τον ήγεμόνα του, δεν προϋπάρχει εγκατάσταση της βασιλικής εξουσίας σε όχυρη θέση, όπως πιστεύουμε ότι συνέβαινε με την αθηναϊκή Ακρόπολη, γύρω από την οποία κατοικούσε ο υπόλοιπος λαός, ή οποία εξελίχθηκε σε ιερό και θρησκευτικό κέντρο της πολιούχου θεότητας, δηλαδή της Αθηνάς. Αντιθέτως, ο βασιλιάς εγκαθίσταται στο κέντρο της επίπεδης θέσεως και γύρω από την οικία του, που είναι και έδρα της πολιτικής του εξουσίας, εγκαθίστανται τα άλλα ισχυρά αριστοκρατικά γένη αλλά και ο υπόλοιπος λαός (συνοικία του λιμανιού). Ο βασιλιάς δεν ασκεί μόνο την εκτελεστική εξουσία, ούτε είναι μόνο αρχηγός του στρατού, αλλά δικάζει και τελει την λατρεία της προστάτιδος θεότητας.

Έτσι, κατά την διάρκεια του 8^{ου} αιώνα γεννιέται το κύριο αστικό ιερό της Έρέτριας, αυτό του Δαφνηφόρου Απόλλωνα, γεννιέται όμως ταυτοχρόνως το κέντρο της δημόσιας ζωής της Έρέτριας, αφού έχει πολιτικό χαρακτήρα στα μεταγενέστερα χρόνια (έκεϊ αναρτώνται και σε αυτό της Αρτέμιδος Αμαρυσίας οί νόμοι και τα ψηφίσματα, που επίσης έχει πολιτικό χαρακτήρα ως κύριο έξωαστικό ιερό, δίπλα ακριβώς σε ισόπεδη έκταση ιδρύεται ή αγορά), και το κέντρο του αστικού χώρου, αφού γύρω του αναπτύσσεται ή πόλη.

Η άποψη του Μαζαράκη-Αινιάνα, ότι ο χώρος αυτός ήταν ο τόπος κατοικίας του βασιλιά²⁴⁸⁷ και εξελίχθηκε σε το κύριο αστικό ιερό του πολιούχου θεού της πόλεως, ή οποία στηρίζεται μεταξύ άλλων και στην σύγκριση του συγκεκριμένου χώρου με όμοιας διάταξης σύγχρονά του παράλληλα²⁴⁸⁸, μάς βρίσκει σύμφωνους, αφού γνωρίζουμε ότι ο βασιλεύς, εκτός από την πολιτική, νομοθετική-δικαστική εξουσία και την αρχηγία του στρατού, είχε και την ευθύνη της τελέσεως της σημαντικότερης λατρείας της πόλης. Αυτόνη μάλιστα την ιδιότητα την διατήρησε μέχρι το τέλος της έλληνικής πόλης-κράτους, όπου διατηρήθηκαν κληρονομικοί βασιλείς με αυτό το προνόμιο (π.χ.ό Ηράκλειτος ο Έφέσιος, ο όποιος ήταν απόγονος του οικιστή της Έφέσου Ανδρόκλου και είχε την ευθύνη της τελέσεως της λατρείας της Δήμητρας της Έλευσινίας), ή όπου δεν διατηρήθηκαν και έμεινε μόνο το αξίωμα ως αίρετο ή κληρωτό, π.χ. ο άρχων βασιλεύς των Αθηνών), πάλι διατήρησε την άρμοδιότητα τελέσεως της λατρείας.

Το γεγονός ότι το «Δαφνηφορείο» είναι λίγο παλαιότερο του τάφου του «πρίγκιπα» και λίγο μεταγενέστερος από αυτόν είναι ο ΥΓ άψιδωτός εκατόμπεδος²⁴⁸⁹ μάς οδηγεί στον συλλογισμό ότι τα τρία μνημεία συνδέονται και θα μπορούσαν να έρμηνευθούν ως έξης: κατά την μετακίνηση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού μαζί με τον πολεμιστή βασιλιά από το Λευκαντί στο τέλος της ΜΓ εποχής, ο βασιλιάς και το γένος του μπορεί να εγκαταστάθηκε στον χώρο όπου κατόπιν το ιερό του Απόλλωνος. Ο βόθρος-βωμός κατασκευάστηκε για να τελει ο βασιλιάς την λατρεία του πολιούχου θεού της παλαιάς Έρέτριας του Ληλαντίου πεδίου,

²⁴⁸⁴ Andrews (2008), σελ. 94.

²⁴⁸⁵ Polignac (2000), σελ. 23-24.

²⁴⁸⁶ Polignac (2000), σελ. 23-35.

²⁴⁸⁷ Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 79-82 και 95-96.

²⁴⁸⁸ Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 3-23· του ίδιου (1988), σελ. 105-119· του ίδιου (1997). Επίσης: Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 79-82 και 95-96 και του ίδιου (2005), σελ. 38-81.

²⁴⁸⁹ Σχετικά με τα άψιδωτά ΠΓ και ΓΕ κτίρια, την οικοδομική τους τεχνική, το σχήμα και την καταγωγή του βλ. Mazarakis-Ainian (1997)· Desborough (1964) και του ίδιου (1995)· Coldstream (1997), σελ. 404-42.

δηλαδή του Απόλλωνος, ο οποίος συνδέεται σύμφωνα με τον μύθο με το Δηλάντιο πεδίο²⁴⁹⁰. Θα μπορούσε να πρόκειται δηλαδή για μεταφορά του τόπου της λατρείας του θεού μαζί με τον βασιλιά που την άσκει.

Ο περιβολος που περικλείει το «Δαφνηφορείο» θα μπορούσε να περιλαμβάνει το σπίτι του βασιλιά και άλλα σπίτια συγγενών του. Όταν αυτός πεθαίνει ειρηνικά ή σκοτώνεται στην μάχη με τους Χαλκιδείς γύρω στο 750 π.Χ. θάβεται με τιμές κατά τα όμηρικά έθιμα ταφής²⁴⁹¹ στο ύψωματάκι, όπου αργότερα ή Δυτική Πύλη. Σύντομα, μέσα στα επόμενα 25 χρόνια αφηρωίζεται, και αυτό έχει δύο συνέπειες: α) οι συγγενείς και οι απόγονοί του θάβονται γύρω του μοιραζόμενοι κάτι από την αίγλη του, και, β) ο χώρος όπου κατοικούσε, με το βωμο-βόθρο μετατρέπεται σε ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, διατηρώντας τον χαρακτήρα του χώρου άσκησης της πολιτικής εξουσίας.

Ίσως το μεγάλο έμβασμα του ΥΓΕ εκατόμπεδου έξυπηρετούσε αρχικά και τις συνελύσεις του βασιλέως με τους άριστους. Η αγορά, όπου οι όμηρικές κοινωνίες συγκεντρώνονταν για να ενημερωθούν, αλλά μόνο ο βασιλεύς και οι άριστοι έχουν δικαίωμα να μιλήσουν, ιδρύεται άμέσως Ν αυτού, ανάμεσα στο ιερό και στο λιμάνι, ενώ όλη ή πόλη αναπτύσσεται ακτινωτά γύρω από το ιερό. Γι' αυτό το ιερό του πολιούχου θεού στην Έρετρια βρίσκεται στο κέντρο της πόλης που προοδευτικά εξελίσσεται στο κέντρο που γνωρίζουμε ότι ήταν κατά την αρχαϊκή και κλασσική εποχή, και όχι στην ακρόπολη. Βεβαίως στην ακρόπολη εμφανίζεται ιερό της Αθηνᾶς, τουλάχιστον από την ΥΑΡ εποχή και μετά, αλλά ή Αθηνᾶ δέν είναι ή πολιούχος θεότητα της Έρετριας.

Πάντως ή Έρετρια παρουσιάζει νέα περίοδο άκμης, καθώς κατά την ΥΓΕ και ΑΡ εποχή προοδευτικά συγκροτεί χωροταξικά το πολιτικό της κέντρο, οργανώνοο την χώρα της, ή όποία προεκτείνεται Α, και ιδρύει αποικίες στα πάράλια της Μακεδονίας και την Χαλκιδική (Μεθώνη²⁴⁹², Μένδη²⁴⁹³, Δικαία). Επίσης διατηρεί την σχέση της με την Ανατολική Μεσόγειο, όπως δείχνουν τα επείσακτα από την Αίγυπτο και την Φοινίκη, αλλά και ό έμπορικός σταθμός της ΑΙ Μίνα στις άκτες της Συροπαλαιστίνης²⁴⁹⁴.

Αρχαϊκή εποχή:

Το Λευκαντί καταστράφηκε γύρω στο 710 π.Χ. και δέν ξανακατοικήθηκε για τις επόμενες εκατονταετηρίδες. Περιελήφθη στην χαλκιδική επικράτεια, ή όποία έκτεινόταν και ανατολικότερα. Φυσικό όριο μέχρι την Έρετρια, το όποιο θα μπορούσε να αποτελέσει το νέο πολιτικό όριο μεταξύ επικρατειών Έρετριας και Χαλκίδος μετά την λήξη του Δηλαντίου πολέμου (ίσως κατά τον 7^ο αιώνα, αφού παραδίδεται ως εκατονταετής) δέν υπάρχει. Μοιράζοντας όμως την απόσταση μεταξύ Δηλαντος και Έρετριας, άρα και τα έδάφη που περιλαμβάνονται στην επιμήκη παράκτια πεδιάδα, ίσως μπορούμε να το τοποθετήσουμε στο Λινοβρόχι, όπου ή πεδιάδα στενεύει και μία χαμηλή λοφοσειρά κατεβαίνει προς την θάλασσα. Από αυτό το σημείο μέχρι τις πρώτες θέσεις του Μαλακώντα υπάρχει ένα κενό κατοίκησης, όπου δέν υπάρχουν λείψανα κατάληψης του χώρου.

Οί Χαλκιδείς άριστοκράτες Ίπποβότες και άλλοι θα μοιράστηκαν τα έδάφη που κατέκτησαν από την Έρετρια και θα τα καλλιεργούσαν κατά τον 7^ο και 6^ο π.Χ. Όταν αργότερα, στα τέλη του 6^{ου} π.Χ. αιώνα, οί Χαλκιδείς ήττήθηκαν από τους Αθηναίους μετά την εισβολή Χαλκιδέων και Βοιωτών στην Άττική και την ήττα τους, ή Αθήνα έγκατέστησε στο Δηλάντιο πεδίο Αθηναίους κληρούχους (506 π.Χ.), «ίνα τους τε κλήρους φυλάττωσιν και τους Χαλκιδείς φόβω συνέχωσιν»²⁴⁹⁵ και έτσι δικαιολογείται ή επαναχρησιμοποίηση του φρουρίου στο ύψωμα Βράχος, αυτήν την φορά από του Αθηναίους. Θεωρείται μάλιστα, ότι τα κτίρια (στρατώνες)

²⁴⁹⁰ Όμηρικός Ύμνος εις Απόλλωνα. Βλ. επίσης Auberson-Schefold (1973), σελ. 22-28 και Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)Β, σελ. 10-11 και 23-24.

²⁴⁹¹ Coldstream (1997), σελ. 464-466 και 542-473.

²⁴⁹² Σχετικά με την Μεθώνη βλ. Πλούταρχος, *Αίτια έλληνικά και ρωμαϊκά*, 293b.

²⁴⁹³ Σχετικά με την Μένδη βλ. Θουκυδίδης, *Ιστορία*, IV,123, 1.

²⁴⁹⁴ *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25. Σχετικά με την όμοιότητα της κεραμεικής και μικροτεχνίας Λευκαντίου και Έρετριας βλ. Καλτσᾶς (2010), σελ. 24-25.

²⁴⁹⁵ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 131-4.

πού βρίσκονται στο έσωτερικό του περιβόλου στην κορυφή του λόφου, είναι στραμμένα προς Δ-ΒΔ και όχι προς άλλη κατεύθυνση, διότι ήλεγχαν όλο το Ληλάντιο πεδίο, κυρίως όμως προς την κατεύθυνση της έχθρικώς διακειμένης Χαλκίδας²⁴⁹⁶. Αυτόι είναι μάλλον εκείνοι που πήραν έντολη να βοηθήσουν την Έρετρια το 490 π.Χ., αλλά ο Έρετριέας Αισχίνης Νόθωνος που τους συνάντησε στον δρόμο τους συνεβούλευσε να φύγουν, διότι οί Έρετριείς ήταν διχασμένοι. Άλλοι ύποστήριζαν ότι έπρεπε να πολεμήσουν και άλλοι να παραδοθούν²⁴⁹⁷.

Κατά την αρχαϊκή εποχή ή Έρετρια δέχεται τον Πεισίστρατο και τους γιούς του, οί οποιοι συγκεντρώνουν χρήματα και μισθοφόρους για να ανακαταλάβουν την έξουσία²⁴⁹⁸. Η κατασκευή του ισχυρού λιμενοβραχίονα και του νέου δωρικού περιστυλου, ΥΑΡ ναού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος (530-510 π.Χ.) μαρτυρούν την οικονομική ισχύ της πόλεως²⁴⁹⁹. Πολιτικά και στρατιωτικά αποκτᾶ προοδευτικά μεγάλη ναυτική ισχύ, τόση ώστε να κυριαρχεί στον Ν. Ευβοϊκό και να επικυριαρχεί στην Κέα, την Άνδρο και την Τήνο²⁵⁰⁰. Η Καραπασχαλίδου τοποθετεί την θαλασσοκρατία της Έρετριέας το διάστημα 505-490 π.Χ.²⁵⁰¹

Το παλαιό άριστοκρατικό πολίτευμα τών Έρετριέων *Ιππέων* ανατρέπεται από τον Έρετριέα Διαγόρα, ο οποίος κατά μαρτυρία του Άριστοτέλη²⁵⁰² ανήκε σε ανώτερη τάξη, και εγκαθιδρύεται δημοκρατικό πολίτευμα²⁵⁰³. Ο Geyer θεωρεί πιο πιθανό να άλλαξε το πολίτευμα μεταξύ του 539 και του 510 π.Χ., έτος ανατροπής του *Ιππία*, ή ταυτοχρόνως με την πολιτική αλλαγή στην Αθήνα από τον Κλεισθένη το 507/506 π.Χ.²⁵⁰⁴

Η Έρετρια και ή Χαλκίδα μετέχουν στους Περσικούς πολέμους. Η Έρετρια στέλνει ένισχύσεις στην Ίωνική επανάσταση (7 τριήρεις) κατά τα έτη 499-494 π.Χ.²⁵⁰⁵, πολιορκείται κατά την πρώτη περσική έκστρατεία²⁵⁰⁶ και καταστρέφεται με προδοσία το 490 π.Χ.²⁵⁰⁷, κατά την πρώτη περσική έκστρατεία υπό τον Δάτη και τον Αρταφέρνη, μετά από πολιορκία έξι ημερών²⁵⁰⁸. Οί Πέρσες, κατ' έντολην του Δαρείου, ο οποίος λόγω ήλικίας δέν ακολουθει, πυρπολούν τα ιερά της πόλεως, ως αντίποινα για τον ναό τών Σάρδεων που κάηκε κατά την Ίωνική επανάσταση. Οί υπόλοιποι πιάνονται χέρι-χέρι, σχηματίζοντας ένα κύκλο γίρω από την πόλη κατά το σχήμα της σαγήνης (αρχαίο σχήμα διχτυού) και συλλαμβάνουν όσους Έρετριείς είχαν μείνει μέσα στην πόλη, επειδή δέν μπόρεσαν να απομακρυνθούν, δηλαδή 780 άνδρες, γυναίκες και παιδιά, τους οποίους άφησαν προσωρινώς φρουρούμενους στην νήσο τών Στυρέων Αιγίλινη²⁵⁰⁹. Οί 400 περίπου που επέζησαν του ταξιδιού μεταφέρθηκαν μετά την ήττα

²⁴⁹⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α, σελ. 296· AR 1994-5, σελ. 31· AR 1996-7, σελ. 56-58· Coulton (1996), σελ. 161-5· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 288-9· BCH, 124, 2, 2000, σελ. 964· AR 1997-8, σελ. 64-65· AR 1999-2000, σελ. 63· BCH, 122, 2, 1998, σελ. 922.

²⁴⁹⁷ Ηρόδοτος, *Ιστορία*, VI, 100-101.

²⁴⁹⁸ Κουρουνώτης (1899), σελ. 34-36· του ίδιου (1911), σελ. 1 και έξης· του ίδιου (1900), σελ. 53-56· του ίδιου (1910), σελ. 267· Huber (1993), σελ. 122-125· Πετράκος (1961), σελ. 144-145· Κωνσταντίνου (1955), σελ. 125-131· της ίδιας (1952), σελ. 153-163· Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 123-7· AR 41963-4, σελ. 13· Kururiotis (1914/5), σελ. 27-29· Bosanquet (1900)· Auberson (1966), σελ. 9-10· Jucker (1969), άρ. 178-25· Herdejürger (1969), σελ. 162· Knell (1972), σελ. 40-48· Lippdd, σελ. 72, πίν. 20, 3, 4· Lullies-Hirmer (1960)· Schefold (1960), σελ. 42-50· του ίδιου (1966), σελ. 115 και έξης· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Boardman (1982), σελ. 186, εικ. 205, 1-3· Μπούρας (1991), σελ. 144, 163, 183, 206· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 32, 37, 61· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 61· AR 1992-3· *Antk* 48, 1999, σελ. 123-125. βλέπε επίσης σημ. 697.

²⁴⁹⁹ Ducrey (2004), σελ. 26-29.

²⁵⁰⁰ *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25.

²⁵⁰¹ Philippson, *RE*, λ. Έρετρια, VI, 1, σ. 422-425, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία Καραπασχαλίδου (2010), σελ. 18-19.

²⁵⁰² Άριστοτέλης, *Πολιτικά*, VIII, 6, 1306a: *Διαγόρας τήν όλιγαρχίαν τήν τών Ιππέων κατέλυσεν*. Β' σχετικά με τον Διαγόρα και Ηρακλείδης ο Ποντικός, άπόσπ. 12.

²⁵⁰³ Άπόσπασμα από την χαμένη Έρετριέων πολιτεία του Άριστοτέλη ή του κύκλου του. Βλ. σχετικά: Ducrey (2004), σελ. 84-85. Σχετικά με το πολίτευμα βλ. στο ίδιο σελ. 84.

²⁵⁰⁴ Geyer (1962), σελ. 78-80.

²⁵⁰⁵ Ηρόδοτος, *Ιστορία*, VI, 100-101· Osborne (2000), σελ. 463-468 και Andrews (2008), σελ. 100.

²⁵⁰⁶ Ηρόδοτος, *Ιστορία*, VI, 94 και έξης.

²⁵⁰⁷ Ηρόδοτος, *Ιστορία*, VI, 101.

²⁵⁰⁸ Ηρόδοτος, *Ιστορία*, VI, 119. Επίσης βλ.: *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25.

²⁵⁰⁹ Ηρόδοτος, *Ιστορία*, VI, 107.

στον Μαραθώνα²⁵¹⁰ στον Μ. Βασιλιά, και εκείνος τους τοποθέτησε στην τοποθεσία Αρδέρικκα, κοντά στα Έκβάτανα²⁵¹¹.

Οι Έλβετοι άνασκαφείς, παρά την παρουσία του περσικού στρώματος καταστροφής στα ιερά και σε άλλα σημεία, θεωρούν ότι δεν πρέπει κατ' ανάγκη να θεωρήσουμε ότι όλη ή πόλη έγινε το 490 π.Χ. στάχτη²⁵¹². Έρετριείς και Χαλκιδείς πολεμούν στην ναυμαχία του Αρτεμισίου, στην ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. και το 479 π.Χ. στην μάχη των Πλαταιών²⁵¹³.

Το όνομα της πόλεως στις χάλκινες σπείρες του δελφικού τρίποδα²⁵¹⁴ στον ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολεως άκόμη μαρτυρεί την ύπερηφάνεια της πόλης που επιτέθηκε πρώτη στην περιική αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών το 499 π.Χ., που το πολιτικό της κέντρο καταστράφηκε και ο πληθυσμός του φονεύθηκε ή αιχμαλωτίστηκε κατά διαταγήν του Μ. Βασιλέως Δαρείου το 490 π.Χ., και που συνέχισε να πολεμά τον έχθρό της και στην δεύτερη περσική έκστρατεία (480-479 π.Χ.) και μετά από αυτήν λαμβάνοντας μέρος στην Δηλιακή συμμαχία (478 π.Χ.) και στις πολεμικές επιχειρήσεις της υπό τον Κίμωνα (478-461 π.Χ.).

Κλασική εποχή:

Το 478 π.Χ. Έρέτρια και Χαλκίδα εντάσσονται στην άθηναϊκή συμμαχία και κατά το διάστημα 478-457 π.Χ. ή Έρέτρια άναγκάζεται να παραχωρήσει στην Αθήνα το εμπόριο του Ωρωπού, αλλά το 446 π.Χ. οί Έρετριείς άποστατούν, με άποτέλεσμα να γίνει έκστρατεία υπό τον Περικλή που κατέστειλε την άποστασία²⁵¹⁵. Αυτό το γεγονός δεν φαίνεται να είχε επιπτώσεις στις επικράτειες των πόλεων. Μόνο οί κληροῦχοι ίσως διατήρησαν τὰ κτήματα του Δηλαντίου πεδίου. Έρέτρια και Χαλκίδα έχουν ξεπεράσει πλέον την άνάμνηση του Δηλαντίου πολέμου. Το 411 π.Χ. με άφορμή την ναυμαχία στο λιμάνι της Έρέτριας άποστατούν και οργανώνονται άμφότερες, συμπράττοντας με τους Σπαρτιάτες μέχρι το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου (404 π.Χ.)²⁵¹⁶. Στην μάχη στους Αίγος Ποταμούς πολεμάει με τον στόλο της Πελοποννησιακής συμμαχίας Έρετριεύς Αυτόνομος Σαμίου επί κεφαλής έρετριακής μοίρας στόλου.

Ο 4^{ος} αιώνας για την Έρέτρια είναι περίοδος εϋημερίας, πράγμα που φαίνεται και στην πολεοδομική της εξέλιξη. Η άπελευθέρωση από τον άθηναϊκό ζυγό φαίνεται ότι επέτρεψε στους Έρετριείς να επεκταθούν προς Ν, ένσωματώνοντας την ευρύτερη περιοχή των Στύρων²⁵¹⁷. Τότε συστήνεται το Κοινό των Εϋβοέων²⁵¹⁸, δευτεροβάθμιο πολιτικό μόρφωμα όπου μετείχαν όλες οί εϋβοϊκές πόλεις έκτός από την κατεχόμενη από τους Αθηναίους Ιστιαία.

Κατά τον τέταρτο αιώνα οί εϋβοϊκές πόλεις ζούν την φάση της Σπαρτιατικής (404- 371 π.Χ.) και της Θηβαϊκής ήγεμονίας (371- 362 π.Χ.) και γίνονται μέλη της β' Αθηναϊκής συμμαχίας. Το 375 π.Χ. ή επεκτατική πολιτική των Αθηνών θα κάνει τους Εϋβοείς να συμπράξουν με τους Θηβαίους, να άποστασιοποιηθούν από την Αθηναϊκή συμμαχία και να ιδρύσουν το Κοινό των Εϋβοέων, το όποιο κόβει και κοινό νόμισμα. Με την στήριξη των Θηβαίων οί Έρετριείς το 371 π.Χ. επιτίθενται στις άθηναϊκές φρουρές του Ωρωπού και καταλαμβάνουν την πόλη και το λιμάνι, τὰ όποια της είχε στερήσει ή Αθήνα το 371 π.Χ.²⁵¹⁹ Το διάστημα 366-341 π.Χ. ή Έρέτρια ταλαιπωρείται από τυραννίδες, πραξικοπήματα υπό τον Πλούταρχο και τον Κλείταρχο, που προκαλούν την επέμβαση των Αθηνών υπό τον στρατηγό Φωκίωνα, και από τις επεμβάσεις του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας. Το 341 π.Χ., όπως

²⁵¹⁰ Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, VI, 115.

²⁵¹¹ Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, VI, 119· Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*, XVII, 110· Στράβων, *Γεωγραφικά*, 747· Curtius Rufus, IV, 12, 11· Διογένης Λαέρτιος, III, 23· *Παλατινή Ανθολογία*, VII, 256· VII, 259· Φιλόστρατος, *Βίος Απολλωνίου του Τρανέως*, I, 24· Φώτιος, *Βιβλιοθήκη*, 332^α.

²⁵¹² Ducrey (2004), σελ. 29-32.

²⁵¹³ Osborne (2000), σελ. 473-494 και Andrews (2008), σελ. 100-105.

²⁵¹⁴ Το γεγονός ότι δεν μνημονεύονται οί Έρετριείς στο αντίστοιχο άνάθημα της Ολυμπίας (Παυσανίας, *Ελλάδος Περιήγησις*, V, 23, 2), κατά τον Geyer, όφείλεται πιθανώς σε βλάβη του κειμένου. Βλ. Geyer (1962), σελ. 80-82

²⁵¹⁵ Hornblower (2003), σελ. 82· Ducrey (2004), σελ. 29-35.

²⁵¹⁶ Hornblower (2003), σελ. 329· Knoepfler (2004), σελ. 30-34.

²⁵¹⁷ Ducrey (2004), σελ. 34.

²⁵¹⁸ *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25.

²⁵¹⁹ Ducrey (2004), σελ. 34-35.

πληροφορούμαστε από τους λόγους του Δημοσθένη και του Αισχίνη, ο αθηναϊκός στρατός υπό τον Φωκίωνα αποκαθιστά το δημοκρατικό πολίτευμα. Τότε χρονολογείται ο νόμος κατά της τυραννίας και της ὀλιγαρχίας και καθιέρωσαν μουσικούς ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος²⁵²⁰.

Ὁ Δημοσθένης στοὺς λόγους του μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν προοδευτικὴ ἐπέκταση τῆς Μακεδονίας τοῦ Φιλίππου²⁵²¹. Κατὰ τὴν μάχη τῆς Χαιρώνειας (338 π.Χ.) οἱ Εὐβοεῖς πολεμοῦν μὲ τοὺς συνασπισμένους Ἀθηναίους, Θηβαίους καὶ τοὺς ὑπόλοιπους Ἑλληνες ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ ἠττῶνται. Μετὰ τὴν μάχη τῆς Χαιρώνειας, ὁ Φίλιππος ἐπιβάλλεται στὶς πόλεις τῆς Ν Ἑλλάδας, ἐγκαθιστώντας σὲ στρατηγικὴ σημεῖα μακεδονικὲς φρουρὲς. Κατὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στὴν Ἀσία ἀντιβασιλεὺς στὴν Μακεδονία καὶ τοποτηρητὴς γιὰ ὅλη τὴν Ν Ἑλλάδα εἶναι ὁ Ἀντίπατρος²⁵²².

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ πρώιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Ὅταν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος πεθαίνει (323 π.Χ.), ἡ Ἐρέτρια δὲν ἐξεγίρεται μαζί μὲ τὴν Ἀθήνα κατὰ τῶν Μακεδόνων (322 π.Χ.) καὶ ἔτσι κερδίζει τὴν Ὠρωπία, τὴν ὁποία ὁ Μ. Ἀλέξανδρος τὸ 335 π.Χ. εἶχε δώσει στὴν Ἀθήνα. Μόνο ἡ Κάρυστος ἀπὸ τὶς εὐβοϊκὲς πόλεις ἐξεγίρεται κατὰ τῶν Μακεδόνων. Γιὰ περίπου 50 χρόνια ἀνάμεσα στὸν Λαμιακὸ (322 π.Χ.) καὶ στὸν Χρεμωνίδιο πόλεμο (268-267 π.Χ.) ἡ Ἐρέτρια διανύει μιὰ ἡρεμὴ φάση ἀκμῆς καὶ σχετικῆς ἀνεξαρτησίας. Τὸ 318 π.Χ. χάρις στὸν ἀντιβασιλέα τῆς Μακεδονίας Πολυπέροντα ἀποκαθίσταται ἡ δημοκρατία. Τὸ 304 π.Χ. ἡ Ἐρέτρια καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴ. Τότε δρᾷ καὶ πολιτεύεται ὁ φιλόσοφος καὶ πολιτικὸς Μενέδημος, ὁ ὁποῖος συνεργάστηκε πολλὰ φορὲς μὲ τὸν Μενέδημο. Ὁ ἴδιος ὁ Μενέδημος ἠγήθηκε πολλὰ φορὲς πρεσβειῶν πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων τῆς Ἀνατολῆς²⁵²³.

Τὰ ἔτη 286-285 ἡ Ἐρέτρια καὶ ἡ Χαλκίδα προσχώρησαν στὸ κοινὸ τῶν Βοιωτῶν. Ὅταν ξέσπασε ὁ Χρεμωνίδειος πόλεμος (268/67-262/1 π.Χ.) πιθανῶς ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος Γονατᾶς πολιορκεῖ καὶ καταλαμβάνει τὴν Ἐρέτρια προκαλώντας καταστροφὲς ἴσως τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 267 π.Χ.²⁵²⁴, ἐνῶ ὁ Μενέδημος μὲ τὴν ὑπόψια προδοσίας τῆς πόλης στὸν βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἔχει αὐτοεξοριθεῖ καὶ βρίσκεται κατὰ τὴν κατάληψη τῆς πόλης τοῦ στὸ Ἀμφιαράειο τοῦ Ὠρωποῦ. Παρὰ τὶς προσπάθειες μεσολάβησής του πρὸς τὸν Γονατᾶ ἡ Ἐρέτρια ἔχασε τὴν αὐτονομία της²⁵²⁵. Αὐτὴ ἡ κατάληψη δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὶς πηγές, ἀλλὰ συνάγεται ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἐντὸς τῆς ἀρχαίας πόλεως, καὶ συγκεκριμένα τὸ στῶμα καταστροφῆς ἀπὸ φωτιά πὺν διαπιστώνεται ἀνασκαφικῶς σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς πόλεως. Ὁ Μενέδημος διαμένει στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀντιγόνου Γονατᾶ στὸ ἐξῆς, διεκδικώντας καλύτερη μεταχείριση γιὰ τὴν πατρίδα του, αὐτονομία. Ἐπειδὴ ὁμως ἐκεῖνος δὲν τοῦ δίνει σημασία κάνει ἀπεργία πείνας, ἀπὸ τὴν ὁποία πεθαίνει σὲ ἡλικία 83 ἐτῶν²⁵²⁶.

Τὸ 199 π.Χ. ὁ ῥωμαιοπεργαμηνὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Λεύκιο Κοῖνκτιο Φλαμινῖνο πολιορκεῖ, καταλαμβάνει καὶ λαφυραγωγεῖ τὴν Χαλκίδα²⁵²⁷ καὶ τὸ 198 π.Χ. τὴν πόλη τῆς Ἐρέτριας²⁵²⁸, ἀλλὰ ἀρχαιολογικῶς δὲν φαίνεται νὰ προκάλεσαν οἱ Ῥωμαῖοι σημαντικὲς καταστροφές²⁵²⁹. Ὁ Τίτος Λίβιος, βασισμένος στὸν Πολύβιον τὸν Μεγαλοπολίτη, παραδίδει ὅτι οἱ κατακτητὲς δὲν βρῆκαν πολλὰ χρήματα στὴν πόλη, ἀλλὰ ἄρπαξαν ἔργα τέχνης ἀρχαία μεγάλης ἀξίας²⁵³⁰. Ὁ Τίτος Φλαμινῖνος τὸ 194 π.Χ. κηρύττει τὶς ἑλληνικὲς πόλεις ἐλεύθερες ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Μακεδόνων. Μὲ 168 π.Χ. μὲ τὴν ὑποταγὴ τῆς Μακεδονίας ἡ Ἐρέτρια δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρεάζεται²⁵³¹. Τὸ 146 π.Χ. ὁ ὕπατος Λεύκιος Μόμμιος καταστρέφει τὴν Χαλκίδα, ἀλλὰ ἡ Ἐρέτρια φαίνεται ὅτι δὲν μετέχει στὸν Ἀχαϊκὸ πόλεμο, διότι ἐπιγραφὴ ἀναφέρει τὴν διεξαγωγὴ ἀγῶνα πρὸς τιμὴν του. Δηλαδή οἱ Ἐρετριεῖς στὴν σύγκρουση τοῦ 146

²⁵²⁰ Ducrey (2004), σελ. 34-35· Knoepfler (2010), σελ. 82-85.

²⁵²¹ Πρόκειται γιὰ τοὺς Ὀλυνθιακοὺς καὶ τοῦ Κατὰ Φιλίππου (φιλιππικὸς) λόγους τοῦ Δημοσθένη.

²⁵²² Knoepfler (2004), σελ. 35-36.

²⁵²³ Knoepfler (2004), σελ. 37-41.

²⁵²⁴ *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25· Knoepfler (2004), σελ. 36-43.

²⁵²⁵ Knoepfler (2004), σελ. 36-43.

²⁵²⁶ Knoepfler (2004), σελ. 37-41.

²⁵²⁷ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXI, 24, 3.

²⁵²⁸ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXII, 16-17.

²⁵²⁹ *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25.

²⁵³⁰ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXII, 16-17.

²⁵³¹ Knoepfler (2010), σελ. 84-85.

π.Χ. ή στάθηκαν ουδέτεροι ή συμπαρατάχτηκαν με τον Λεύκιο Μόμμιο, γι' αυτό και πήραν ως αντάλλαγμα την Ωρωπία.

Η Έρετρια όμως κάνει το λάθος να ταχθεί το 87-86 π.Χ. με το μέρος του Μιθριδάτη ΣΤ' του Ευπάτορος. Στρώμα καταστροφής που χρονολογείται στο πρώτο τέταρτο του 1^{ου} π.Χ. αιώνα μαρτυρεί ότι ή Έρετρια όπως και ή Αθήνα καταστράφηκε πιθανώς το 86 π.Χ. από τον Λεύκιο Κορνήλιο Σύλλα²⁵³².

Ο Μάρκος Αντώνιος το 42 π.Χ. όρίζει ή Έρετρια να βρίσκεται υπό αθηναϊκή κηδεμονία. Το 31 π.Χ. υποτάσσεται και το τελευταίο ελληνιστικό βασίλειο, αυτό των Πτολεμαίων της Αιγύπτου στην Ρώμη. Το 27 π.Χ. ο Αύγουστος απαλλάσσει την Έρετρια από αθηναϊκή κηδεμονία και την εντάσσει όπως και όλες τις ευβοϊκές πόλεις στην ρωμαϊκή έπαρχία της Αχαΐας²⁵³³.

Κατά τους επόμενους αιώνες μέχρι τον 3^ο αιώνα μ.Χ. ή Έρετρια εξακολουθεί να ζει συρρικνωμένη και κόβει νομίσματα, αλλά το οικονομικό και πολιτικό κέντρο φαίνεται ότι μεταφέρθηκε ανατολικότερα, στον Πορθμό (Δ τμήμα της λεκάνης του Άλιβερίου), αφού στον κατάλογο των επισκόπων μαρτυρείται επίσκοπος Χαλκίδος, επίσκοπος Πορθμού, όχι όμως Έρετριας. Μετά από τρεις ακόμη αιώνες ζωής κατά την ύστερη αρχαιότητα και τον σεισμό του 511 μ.Χ. ή Έρετρια θα εγκαταλειφθεί ως θέση από τους τελευταίους χριστιανούς κατοίκους της που είχαν εγκατασταθεί στην θέση περίπου του ιερού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος και στην Αγ. Παρασκευή ανατολικότερα²⁵³⁴.

Η μαρτυρία του περιηγητή Κυριακού του έξ Αγκώνος μās παρουσιάζει την εικόνα της θέσεως της αρχαίας Έρετριας στις 5 Απριλίου 1453.

Πόλη Έρετρια: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση θέσεων: Πρωτογεωμετρική -Μεσογεωμετρική ΙΙ εποχή:

I) Πολιτικό κέντρο:

Όπως είπαμε και πριν, στο αντίστοιχο κεφάλαιο για το Λευκαντί, τα εύρηματα ΠΓ-ΜΓΙΙ (800 π.Χ.) εποχής από την Έρετρια είναι πολύ λίγα²⁵³⁵, μαρτυρούν την ανθρώπινη παρουσία στον χώρο με διακοπές ενδιάμεσα, αλλά δεν αρκοούν για να βεβαιώσουν συστηματική κατοίκηση του χώρου. Ούτε βεβαίως αρκοούν για να βεβαιώσουν, σε καμία περίπτωση, την ύπαρξη πολιτικού κέντρου, και μάλιστα τέτοιας πόλης σαν την Έρετρια, την ήδη γνωστή από τα Όμηρικά έπη, με το πιθανό μυκηναϊκό παρελθόν, ή οποία γύρω στο 775 π.Χ. είναι σε θέση να στείλει και αποικιακή αποστολή στις Πιθηκοῦσες μαζί με άλλες ευβοϊκές πόλεις. Παρ' όλα αυτά θεωρείται ότι θα μπορούσε να υπάρχει πριν τον 8^ο αιώνα εγκατάσταση από φθαρτά υλικά, ή οποία δεν άφησε λείψανα. ²⁵³⁶ Αυτό δεν θα μπορούσε να συμβεί κατά την γνώμη μας, διότι, ακόμη και αν υπήρχαν σπίτια από φθαρτά υλικά, τα ίχνη των οποίων εξαφανίστηκαν, θα άφηνε ή χρήση του χώρου μεγάλες ποσότητες κεραμεικής και θα διαπιστωνόταν διασπορά αυτής σε όλο τον κατοικημένο χώρο, πράγμα που δεν διαπιστώνεται αρχαιολογικώς.

II) Έπικράτεια:

Κατά την πρωτογεωμετρική εποχή ίχνη κατοίκησης έχουμε από την θέση: Δ33ε': Αμάρυνθος: Γύρος²⁵³⁷. Πρόκειται για μερικά άγγεια, τα οποία εκτιμάται ότι προήλθαν από παρακείμενο νεκροταφείο, που ανήκει σε μικρό οικισμό της εποχής αυτής. Σε πρόσφατες ανασκαφές έχουν έρθει στο φώς εύρηματα ΥποΠΓ και ΠΓ Β' εποχής, ενώ φαίνεται να παρουσιάζεται ένα κενό μέχρι την ΥΓΕ εποχή (750 π.Χ.). Πρωτογεωμετρικά άγγεια έχουμε και από την θέση Δ31β': Μαλακώντας: Καμάρα²⁵³⁸. Πρώιμα γεωμετρικά άγγεια (875-850 π.Χ.) προέρχονται από την θέση Δ31α': Μαλακώντας²⁵³⁹. Και αυτά δηλώνουν την συνέχεια της κατοίκησης στον Μαλακώνα, αλλά και την πολύ άραιο ή κατοίκηση του ευρύτερου χώρου.

²⁵³² Δεν έχουμε γραπτές πηγές για το γεγονός, αλλά μόνο του το στρώμα καταστροφής αποδεικνύει το γεγονός. Knoepfler (2010), σελ. 82-85.

²⁵³³ Knoepfler (2004), σελ. 43-45.

²⁵³⁴ Knoepfler (2004), σελ. 50-51.

²⁵³⁵ Βλ. υποκεφάλαια ΠΓ, ΠΓΕ, ΜΓΕ Έρετρια.

²⁵³⁶ Verdan (2910), σελ. 63-66.

²⁵³⁷ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1988-9) σελ. 91-104· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926.

²⁵³⁸ BCH 11, 1989, σελ. 668· ΑΔ 35, 1980, Χρον., σελ. 224-225· Συριόπουλος (1995), σελ. 1301.

²⁵³⁹ Θέμελης (1984), σελ. 115-117.

Μεσογεωμετρική ΙΙ- Ύστερογεωμετρική εποχή:

Ι) Πολιτικό κέντρο:

Αυτό που βεβαιώνεται αρχαιολογικά είναι ότι από το 800 π.Χ. ιδρύεται ένας οικισμός και μέχρι το 700 π.Χ. αποκτᾶ προοδευτικά όλα τα χαρακτηριστικά του πολιτικού κέντρου τῆς ΥΓΕ και μεταγενέστερης πόλης-κράτους Ἐρέτριας. Ὁ πληθυσμός τῶν Ἐρετριέων δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι μετακινεῖται ἀπὸ ἄλλη θέση, ἀφοῦ σὲ κοντινὴ ἀπόσταση δὲν ἔχει προκύψει ἄλλη θέση μὲ προωμότερα εὐρήματα.

Μάλιστα οἱ γραπτὲς πηγὲς στὶς ὁποῖες ἀναφερθήκαμε ἀναφέρουν ὅτι ἡ σύγκρουση μὲ τὴν Χαλκίδα, ἢ γνωστὴ ὡς *Ληλάντιος πόλεμος*, ἔγινε γιὰ τὴν κατοχὴ τοῦ Ληλαντίου πεδίου. Ὅμως αὐτὸ βρῖσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν θέση τῆς Ἐρέτριας (17 χλμ.) ὥστε νὰ ἀποτελεῖ ἀντικείμενο διεκδίκησης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς, ἀφοῦ ξεπερνᾷ τὰ συνηθισμένα μεγέθη ἐπικρατειῶν στὸ α' ἡμισυ τοῦ 8^{ου} αἰώνα π.Χ. Ἡ θέση τῆς Ἀμαρύνθου, ἢ ὁποῖα παρουσιάζει πρῶτα εὐρήματα δὲν εἶναι πιθανὸ ὅτι ἦταν ἡ πρῶτη Ἐρέτρια, ἀφοῦ ἔτσι θὰ βρισκόταν τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς 7 χλμ. ἀκόμη πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὸ Ληλάντιο πεδίο. Ἄλλωστε διατηρήθηκε μέχρι τὰ ἱστορικὰ χρόνια τὸ προελληνικῆς προέλευσης ὄνομά τῆς καὶ ἔτσι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν πρῶτη Ἐρέτρια. Ἡ Ἀμάρυνθος ἐξελίχθηκε σὲ κώμη τῆς *ἐρετρικῆς* καὶ τὸ ἱερὸ τῆς *Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας* ἢ *Ἀμαρυνθίας* ἐξελίχθηκε στὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς Ἐρέτριας τῶν ΑΡ, ΚΛ, ΕΛ καὶ ΡΩ χρόνων.

Ἐπίσης, ἂν τὸ Λευκαντὶ ἦταν ἡ πρῶτη Χαλκίδα, τὸ φρούριο τῶν Φύλλων θὰ τῆς ἀνῆκε, ἄρα θὰ πρέπει νὰ τὸ κατέστρεψαν οἱ Ἐρετριεῖς. Ὅμως, ἂν συνέβη αὐτό, λογικὴ συνέπεια εἶναι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς θὰ ἀναγκάστηκαν νὰ μετακινηθοῦν στὴν Χαλκίδα καὶ τὰ σύνορα θὰ μετακινήθηκαν ἐπίσης δυτικότερα, ἄρα οἱ Ἐρετριεῖς, ἐρχόμενοι ἀπὸ τὴν Ἀμάρυνθο θὰ εἶχαν οὐσιαστικὰ ἀπωθήσει τοὺς Χαλκιδεῖς πέραν τοῦ Ληλάντος καὶ θὰ εἶχαν κατακτήσει οὐσιαστικὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο. Ἀφ' ἑνὸς ὅμως ἡ Ἀμάρυνθος εἶναι πολὺ μακριὰ γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἐπιχειροῦν οἱ Ἐρετριεῖς τόσο μακριὰ, ἀφ' ἑτέρου οἱ γραπτὲς πηγὲς μαρτυροῦν περισσότερο ἥττες τῶν Ἐρετριέων καὶ νίκες τῶν Χαλκιδέων! Ἐπίσης, ἂν τὸ Λευκαντὶ ἀνῆκε στὴν Χαλκίδα, θὰ ἔπρεπε ὅταν ἔληξε ὁ πόλεμος καὶ κέρδισε ὀριστικὰ τὸ Ληλάντιο πεδίο, νὰ τὸ ἀνοικοδομήσει, ἀφοῦ πλέον βρισκόταν στὴν ἐπικρατείᾳ τῆς, πρᾶγμα ποὺ δὲν ἔγινε. Ἀντιθέτως, ἡ Ξηρόπολη καὶ ἡ εὐρύτερη θέση τοῦ Λευκαντίου δὲν ξανακατοικήθηκε μέχρι τὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια. Ἐπίσης, ὑπάρχει καὶ ἡ μαρτυρία τῶν κατοίκων τοῦ Δελφινίου στὶς ἀκτές τῆς Βοιωτίας, κάποια χλμ. Α τοῦ Ὠρωποῦ, ὅτι ἐκεῖ ἀπέναντί τους στὴν εὐβοϊκὴ ἀκτὴ κάποτε βρισκόταν ἡ Ἐρέτρια, ἢ ὁποῖα πλέον ἦταν κατεστραμμένη καὶ ἔρημη, καὶ γι' αὐτὸ ὀνομαζόταν Παλαιὰ Ἐρέτρια. Γι' αὐτὸ ταυτίσαμε τὸ Λευκαντὶ μὲ τὴν πρῶτη Ἐρέτρια στὸ προηγούμενο κεφάλαιο. Ἄς δοῦμε ὅμως πῶς συγκροτήθηκε ὁ οικισμὸς τοῦ νέου πολιτικοῦ κέντρου στὴν θέση Δ32: Ἐρέτρια.

Εἶδαμε ὅτι δίπλα στὸν ΜΓΙΙ βόθρο-βωμὸ τοῦ κατοπινοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου χτίζονται πρὶν τὰ μέσα τοῦ 8^{ου} αἰώνα τὸ «Δαφνηφορεῖο» καὶ ἄλλες δύο καλύβες ποὺ περικλείονται ἐντὸς περιβόλου, ἐνῶ γύρω στὸ 725 π.Χ. (ΥΓ ἐποχή) κτίζεται ὁ ἑκατόμπεδος ἀψιδωτὸς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνα²⁵⁴⁰. Στὸν Δ τοῖχο τοῦ ὁποῖου ἀνοίγονται δύο κόγχες γιὰ τὶς βάσεις καὶ τὰ ἐξωτερικὰ ὑποστηλώματα τοῦ «Δαφνηφορεῖου», ποὺ σημαίνει ὅτι αὐτὸ συνέχιζε νὰ ὑπάρχει καὶ ὅτι εἶχε γιὰ τοὺς Ἐρετριεῖς κάποια ἀξία, ὥστε νὰ θέλουν νὰ τὸ διατηρήσουν.

Παρατηροῦμε ἐπίσης ὅτι, ἂν ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἐγκαθιδρύεται μετὰ τὸ 800 μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ βόθρου, ἢ καλύβα τοῦ «Δαφνηφορεῖου», οἱ ἄλλες δύο καὶ ὁ περιβόλος κτίζονται λίγο μετὰ, πρὶν τὰ μέσα τοῦ αἰώνα. Ὅμως ὁ βόθρος ἀρχικὰ βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο, χωρὶς νὰ βρῖσκεται βέβαια στὸν ἄξονα τοῦ βόθρου. Γύρω στὸ 725 π.Χ. ὅμως, ὁ ΥΓΕ ἑκατόμπεδος κτίζεται στὰ Α τοῦ Δαφνηφορεῖου ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ καταστρέφει, ὥστε ὁ μακρὸς ἄξονας τοῦ κτιρίου νὰ εὐθυγραμμίζεται μὲ τὸν βόθρο. Ἔτσι, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 8^{ου} αἰώνα γεννιέται τὸ κύριο ἀστικὸ ἱερὸ τῆς Ἐρέτριας, αὐτὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνα, γεννιέται ὅμως ταυτοχρόνως τὸ κέντρο τῆς δημόσιας ζωῆς τῆς Ἐρέτριας, ἀφοῦ ἔχει πολιτικὸ χαρακτῆρα στὰ μεταγενέστερα χρόνια (ἐκεῖ ἀναρτῶνται καὶ σὲ αὐτὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας οἱ νόμοι καὶ τὰ

²⁵⁴⁰ Berard (1971), σελ. 59-73· Schefold (1971), σελ. 268-270· τοῦ ἰδίου (1972), σελ. 357-359· AJA 75, 1971, σελ. 302· BCH 95, 1971, σελ. 1003· BCH 96, 1972, σελ. 758· BCH 98, 1974, σελ. 687· Auberson-Schefold (1972), σελ. 118· Auberson-Schefold (1974), σελ. 60-68, Bruneau (1976), σελ. XII-XNI· Coldstream (1977), σελ. 322-324· Sourvinou-Inwood (1991), σελ. 211· Kahil (1980), σελ. 526· Altherr-Charon καὶ Berard (1980), σελ. 234-238· Κουρουνώτης (1900) καὶ τοῦ ἰδίου (1910)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 76-78 καὶ 83-85· AR 1971-2, σελ. 7. Στό: Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61 ἢ πλήρης μέχρι τότε βιβλιογραφία.

ψηφίσματα, πού επίσης έχει πολιτικό χαρακτήρα ως κύριο έξωαστικό ιερό, δίπλα ακριβώς σε ισόπεδη έκταση ιδρύεται ή αγορά), και τὸ κέντρο τοῦ ἀστικοῦ χώρου, ἀφοῦ γύρω του ἀναπτύσσεται ή πόλη.

Ἡ ἀποψη τοῦ Μαζαράκη-Αἰνιάν²⁵⁴¹ ὅτι ὁ χῶρος αὐτὸς ἦταν ὁ τόπος κατοικίας τοῦ βασιλιᾶ καὶ ἐξελίχθηκε σὲ τὸ κύριο ἀστικό ἱερό τοῦ πολιοῦχου θεοῦ τῆς πόλεως, ή ὁποία στηρίζεται μεταξύ ἄλλων καὶ στήν σύγκριση τοῦ συγκεκριμένου χώρου με ὁμοίας διάταξης σύγχρονα του παράλληλα²⁵⁴², μᾶς βρίσκει σύμφωνους, ἀφοῦ γνωρίζουμε ὅτι ὁ βασιλεύς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πολιτική, νομοθετική-δικαστική ἐξουσία καὶ τὴν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ, εἶχε καὶ τὴν εὐθύνη τῆς τελέσεως τῆς σημαντικότερης λατρείας τῆς πόλης. Αὐτὴν μάλιστα τὴν ιδιότητα τὴν διατήρησε μέχρι τὸ τέλος τῆς ἑλληνικῆς πόλης-κράτους, ὅπου διατηρήθηκαν κληρονομικοὶ βασιλεῖς με αὐτὸ τὸ προνόμιο (π.χ. κατὰ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ στήν Ἐφεσο ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀπόγονος τοῦ οἰκιστῆ τῆς Ἐφέσου Ἀνδρόκλου καὶ εἶχε τὴν εὐθύνη τῆς τελέσεως τῆς λατρείας τῆς Δήμητρας τῆς Ἐλευσινίας), ἢ ὅπου δὲν διατηρήθηκαν καὶ ἔμεινε μόνο τὸ ἀξίωμα ὡς αἰρετὸ ἢ κληρωτὸ, (π.χ. ὁ ἄρχων βασιλεύς τῶν Ἀθηνῶν), πάλι διατήρησε τὴν ἀρμοδιότητα τελέσεως τῆς λατρείας.

Τὸ γεγονός ὅτι τὸ «Δαφνηφορεῖο» εἶναι λίγο παλαιότερο τοῦ τάφου τοῦ «πρίγκιπα» καὶ λίγο μεταγενέστερος ἀπὸ αὐτὸν εἶναι ὁ ΥΓ ἐκατόμπεδος μᾶς ὁδηγεῖ στὸν συλλογισμό ὅτι τὰ τρία μνημεῖα συνδέονται καὶ θὰ μπορούσαν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ἐξῆς: κατὰ τὴν μετακίνηση τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ μαζί με τὸν πολεμιστὴ βασιλιᾶ ἀπὸ τὸ Λευκαντί στὸ τέλος τῆς ΜΓ ἐποχῆς, ὁ βασιλιᾶς καὶ τὸ γένος του μπορεῖ νὰ ἐγκαταστάθηκε στὸν χῶρο ὅπου κατόπιν τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ βόθρος-βωμὸς σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση θὰ κατασκευάστηκε γιὰ νὰ τελεῖ ὁ βασιλιᾶς τὴν λατρεία τοῦ πολιοῦχου θεοῦ τῆς παλαιᾶς Ἐρέτριας τοῦ Ληλαντίου πεδίου, δηλαδή τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ ὁποῖος συνδέεται σύμφωνα με τὸν μῦθο με τὸ Ληλάντιο πεδίο²⁵⁴³. Θὰ μπορούσε νὰ πρόκειται δηλαδή γιὰ μεταφορὰ τοῦ τόπου τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ μαζί με τὸν βασιλιᾶ πού τὴν ἀσκεῖ.

Ὁ περιβόλος πού περικλείει τὸ «Δαφνηφορεῖο» θὰ μπορούσε νὰ περιλαμβάνει τὸ σπίτι τοῦ βασιλιᾶ καὶ ἄλλα σπίτια συγγενῶν του. Ὅταν αὐτὸς πεθαίνει εἰρηνικὰ ἢ σκοτώνεται στήν μάχη με τοὺς Χαλκιδεῖς γύρω στὸ 750 π.Χ. θάβεται με τιμὲς κατὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔθιμα ταφῆς στὸ ὑψωματάκι, ὅπου ἀργότερα ή Δυτικὴ Πύλη. Σύντομα, μέσα στὰ ἐπόμενα 25 χρόνια ἀφηρωίζεται, καὶ αὐτὸ ἔχει δύο συνέπειες: α) οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ ἀπόγονοί του θάβονται γύρω του μοιραζόμενοι κάτι ἀπὸ τὴν αἴγλη του, καὶ, β) ὁ χῶρος ὅπου κατοικοῦσε, με τὸ βωμὸ-βόθρο μετατρέπεται σὲ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου, διατηρώντας τὸν χαρακτήρα τοῦ χώρου ἄσκησης τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἴσως τὸ μεγάλο ἐμβαδὸν τοῦ ΥΓΕ ἐκατόμπεδου ἐξυπηρετοῦσε ἀρχικὰ καὶ τίς συνελεύσεις τοῦ βασιλέως με τοὺς ἀρίστους. Ἡ ἀγορὰ ιδρύεται Ν αὐτοῦ, ἀνάμεσα στὸ ἱερό καὶ στὸ λιμάνι, ἐνῶ ὅλη ή πόλη ἀναπτύσσεται ἀκτινωτὰ γύρω ἀπὸ τὸ ἱερό. Λατρεία ἀσκεῖται στὸν βωμὸ τοῦ Βόρειου (τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος) χώρου Θυσιῶν πρὸς τιμὴν θήλειας θεότητας, πιθανῶς τῆς Ἀρτέμιδος.

Κατὰ τὴν ΥΓΕ ἐποχὴ ὁ ἀστικός χῶρος ἐνοποιεῖται καὶ ὀργανώνεται, πυκνώνει ή κατοίκηση, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἀνασκαφέντα ἀψιδωτὰ στήν πλειονότητά τους κτίρια καὶ τὰ ΥΓΕ στρώματα σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν έκταση ἀπὸ τοὺς πρόποδες τοῦ Καστελλιοῦ (ἀνασκαφὴ Θέμελη καὶ ή συνέχειά της ἀπὸ τοὺς Ἐλβετούς), μέχρι τὴν συνοικία τοῦ Λιμανιοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν Δυτικὴ συνοικία καὶ τὸν ἐργαστηριακὸ χῶρο τῆς συνοικίας τοῦ Σεβαστείου Δ μέχρι τὸ ἔλος Α (Λιβιάδια), ἐνῶ τὰ νεκροταφεῖα μεταφέρονται Α καὶ Δ αὐτοῦ. Τὰ παρακλάδια τοῦ ποταμοῦ (χειμάρρου) πού διέρρεαν τὴν θέση καὶ σχηματίζαν ἓνα Δ περιορίστηκαν ἀπὸ τὸ ΥΓΕ ἀνάλημμα μεταξύ τῆς μεταγενέστερης Δυτικῆς Πύλης καὶ τῆς ἀνασκαφῆς

²⁵⁴¹ Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 3-23· τοῦ ἰδίου (1988), σελ. 105-119. Ἐπίσης: Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 58-61 Μαζαράκης-Αἰνιάν (2000) καὶ τοῦ ἰδίου (2005), σελ. 38-81.

²⁵⁴² Ὀμηρικὸς Ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα. Βλ. ἐπίσης Auberson-Schefold (1973), σελ. 22-28 καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)B, σελ. 10-11 καὶ 23-24.

²⁵⁴³ Θέμελης (1969)A, σελ. 204-209· BCH 1977, σελ. 624-6· BCH 94, 1970, σελ. 1102· Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 28-32· Πετράκος, (1961-2), σελ. 156, σχ. 11· Durant (1967), σελ. 277 καὶ ἐξῆς· Schefold (1971)B, σελ. 59. Βλέπε ἐπίσης σημ. 695· Σκούρας (2003), σελ. 62-63 καὶ φωτ. 76-77.

Θέμελη. Έτσι ο οικισμός προστατεύτηκε από Β και Δ, ενώ το ανάλημμα ίσως είχε και οχυρωματικό χαρακτήρα, όπως είχε υποθέσει ο Θέμελης κατά τις ανασκαφές της Αρχαιολογικής Έταιρείας.

Τα υπόλοιπα παρακλάδια ξεράθηκαν, αφού τα όμβρια ύδατα του χειμάρρου διοχετεύονταν προς συγκεκριμένη κατεύθυνση, και προοδευτικά μετατράπηκαν σε δρόμους. Αυτό διαπιστώνεται ανασκαφικώς, αφού κάτω από το δόστρωμα μεταγενέστερων δρόμων βρίσκουμε αμμώδεις αποθέσεις του ποταμού με λίγα ΓΕ όστρακα. Από αυτούς ο πιο σημαντικός είναι αυτός που από την Δυτική Πύλη καταλήγει στην θέση της Ανατολικής (που δεν έχει ανασκαφεί), καθώς και ο κάθετος σε αυτόν που από την συνοικία της Οικίας με τα Μωσαϊκά, διερχόμενος από την ανασκαφή Θέμελις οδηγεί προς το ιερό του Δαφνηφόρου Απόλλωνος, στην πλατεία της αγοράς και στο λιμάνι.

II) Έπικράτεια:

Στην θέση Δ33β': Αμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ή Παλαιοεκκλησιές ή Παλαιόκαστρο ή Παλαιόχωρα ή Παλαιοχώρια στις δοκιμαστικές τομές μέσα στα ΓΕ στρώματα βρέθηκαν τοίχοι και γενικά λείψανα οικισμού ΥΓΕ χρόνων και 7^{ου} π.Χ. αιώνα²⁵⁴⁴. Στα βαθύτερα στρώματα εντοπίστηκε τοίχος τέλους ΥΓΕ έποχής (περι το 700 π.Χ.) που τέμνει το οικοδόμημα της κλασικής έποχής, το οποίο ανασκάφηκε στα ανώτερα στρώματα. Ένας βόθρος που ανασκάφηκε περιείχε πέτρες και κεραμική ΥΓΕ και ΠΑΡ έποχής, ενώ ένας πίθος περιείχε κεραμική πρώιμου 7^{ου} αιώνα²⁵⁴⁵.

Αρχαϊκή έποχή:

I) Πολιτικό κέντρο:

Κατά την ΠΑΡ και ΜΑΡ έποχή ο αστικός χώρος οργανώνεται ακόμη περισσότερο. Τόν ΓΕ έκατόμπεδο, για τόν όποιο δεν βρέθηκαν ίχνη καταστροφής από φωτιά, και ίσως καταστράφηκε από πλημμύρα, διαδέχεται ο ΠΑΡ ιωνικός ναός (τουτο όπως είπαμε συνάγεται από τόν βαθύ πρόναο στην κάτοψη) και σε αυτόν τελείται ή λατρεία του Απόλλωνος. Σε όλο τόν χώρο που περιελάμβανε ή ΥΓΕ πόλη ανασκάπτονται αρχαϊκά στρώματα και κτίρια. Στόν χώρο του Ηρώου της Δυτικής πύλης συνεχίζει να θάβεται τó γένος του έπιφανούς νεκρού. Κατόπιν κατασκευάζεται τó τρίγωνο με τίς πλάκες και ó πιθανός τύμβος που όριοθετείται από τόν χαμηλό κυκλικό περίβολο²⁵⁴⁶.

Στήν ΥΑΡ έποχή (ή και νωρίτερα) κατασκευάζεται ή πρώτη όχύρωση της πόλεως²⁵⁴⁷, ή όποια περιελάμβανε πιθανώς τήν έκταση από τήν Δυτική πύλη μέχρι Α της αγοράς στις παρυφές του έλους, τó ιερό του Απόλλωνος, τήν αγορά, τó λιμάνι, και μάλλον ακολουθούσε τήν άκτογραμμή. Τó ήρωο περικλείεται στην ΑΡ όχύρωση, και στόν χώρο του κτίζεται ó οίκος Q ó όποιος καταστράφηκε γύρω στό 600 π.Χ. Ανατολικότερα κτίζεται ένα νέο συγκρότημα 5 δωματίων όμοιας διαρθρώσεως με τó προηγούμενο συγκρότημα Ρ. Τα κτίρια αυτά καταστράφηκαν από τούς Πέρσες τó 490 π.Χ.

Στά Β τó τείχος²⁵⁴⁸ ίσως ακολουθούσε πορεία από Δ προς Α παρά τίς Ν κλιτύς της άκροπόλεως, ακολουθώντας τίς ισοϋψείς του αναγλύφου. Τó Θεομοφόριο στην Ν κλιτύ της άκροπόλεως βρισκόταν σε χρήση, αλλά δεν ξέρουμε αν περιλαμβανόταν στην όχύρωση. Στήν κορυφή του Καστελλίου ίσως υπήρχε

²⁵⁴⁴ French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· του ίδιου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47·

²⁵⁴⁵ French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· του ίδιου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47·

²⁵⁴⁶ Schefold (1966), σελ. 120 και έξης· Berard (1969), σελ. 74-79, πίν. 36, 1-2· του ίδιου (1967), σελ. 273 και έξης· του ίδιου (1970)· Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 28-32· Durant (1967), σελ. 277 και έξης· του ίδιου (1968), σελ. 237 και έξης· Schefold (1971), σελ. 59· Schefold (1976), σελ. 51-58· E. Kroth (1998), σελ. 117-130· Kalpaxis (1976), σελ. 71· Descoedres (1968), σελ. 102-5, πίν. 28· Metzger (1968), σελ. 106-109, πίν. 29·

²⁵⁴⁷ Auberson-Schefold (1973), σελ. 172-177· Rickard (1891), σελ. 372 και έξης· Gerkan (1924), σελ. 11, εικ. V· Scranton (1941), σελ. 38, 85· Θέμελης (1969)A, σελ. 193 και έξης· Vanderpool-Wallace (1964), σελ. 381 και έξης· Wrede (1933), άρ. 76· Martin (1962), σελ. 381, πίν. 39, 2· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 24-27· Schefold (1971)B, σελ. 59· Winter (1971)· Knoepfler (1969), σελ. 83-87, όπου δημοσιεύεται τó σχέδιο του Cockerell· Θέμελης (1969)Γ, σελ. 145· Καλλιγιάς (1983), σελ. 120, 126, 127· Θέμελης (1979), σελ. 50· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· *BCH* 105, 1981, σελ. 847-850·

²⁵⁴⁸ Mazarakis-Ainian (1987), σελ. 3-23· Lehmann (1923), σελ. 51· Philippson (1951), σελ. 607· Κωνσταντίνου (1955), σελ. 131· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 24-27· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94, 172-177, 207· Krause (1982), σελ. 137-186. Οί Auberson-Schefold και Krause πιστεύουν ότι ó ποταμός είχε ένα μόνο ρεύμα, τó όποιο κατά τούς γεωμετρικούς χρόνους έρρεε προς Ν, ενώ κατά τούς πρώιμους αρχαϊκούς χρόνους οδηγήθηκε προς Α και έπαυσε να ρέει προς Ν.

κάποιο μικρό όχυρο ή σκοπιά που δεν άφησε διακριτά ίχνη. Όμως, επί του πλατώματος, ανασκάφηκαν άποθέτες ίεροϋ που περιείχαν κεραμική και άλλο υλικό μέσωσν και ύστερων αρχαϊκων χρόνων,. Τό ίερο άναγνωρίστηκε με ασφάλεια ως ίερο τής Αθηνās λόγω τής ανακάλυψης λιονταριου από άσβεστόλιθο με τήν έπιγραφή ΑΘΕΝΑΙΗΣ σε κυπριο-ίωνικό αλφάβητο, ΥΑΡ έποχής. Σύμφωνα με τὰ εύρήματα τής ανασκαφής τó ίερο ήταν σε χρήση από τὰ ΠΑΡ χρόνια μέχρι τις αρχές του 2^{ου} αιώνα π.Χ.²⁵⁴⁹

Κατά τήν ΥΑΡ έποχή οικοδομείται ó μεγάλος δωρικός περίπτερος ναός του Απόλλωνα με τὰ έξαιρετικά ένατία γλυπτά²⁵⁵⁰. Η λατρεία ασκείται επίσης στον Βόρειο χώρο θυσιών, στο ίερο του Διονύσου, στο ίερο τής Αθηνās στην ακρόπολη, στο Θεσμοφόριο στην Ν κλιτύ τής ακροπόλεως, στο ίερο τής ΝΑ κλιτύς, και πιθανώς και σε άλλα σημεία τής πόλεως. Στην αγορά κτίζονται στοές που όριοθετοϋν και διαμορφώνουν τον χώρο τής κεντρικής πλατείας και ή πρώτη δημόσια κρήνη. Αρχαϊκές οικίες ανασκάφηκαν σε διάφορα οικόπεδα. Σε όλη τήν πόλη οικοδομοϋνται αρχαϊκές οικίες. Επίσης κατασκευάζεται ó λιμενοβραχίονας, ó όποιος κλείνει από Δ τó λιμάνι. Είναι ή έποχή όπου ή ισχύς τής Έρέτριας φτάνει στο άποκορύφωμά της. Η περσική καταστροφή θά επιφέρει τó τέλος τής ΑΡ έποχής, όχι όμως και τó τέλος τής Έρέτριας²⁵⁵¹.

II) Έπικράτεια:

Κατά τήν αρχαϊκή έποχή κατοικείτο ή θέση Δ31γ': Μαλακώντας : Μύλοι. Τοϋτο μαρτυρεί τó μικρό ύστεροαρχαϊκό νεκροταφείο, τó όοιο θά ανήκε σε παρακείμενο οικισμό. Υπάρχει δηλαδή συνέχεια τής κατοίκησης από τήν προηγούμενη περίοδο, χωρίς νά ξερούμε όμως αν έγκαταλείφθηκε για κάποιο διάστημα ó Μαλακώντας, δεδομένου και του Δηλαντίου πολέμου (8^{ος}-7^{ος} αιώνας π.Χ.) Κοντά στην Έρέτρια, στην κορυφή του ύψωματος Βουδόχι ύπάρχουν οί δύο όμόκεντροι περίβολοι αρχαϊκής ή κλασσικής έποχής. Έλλείπει άλλων στοιχείων δέν μπορούμε νά εξαγάγουμε κάποιο συμπέρασμα για τó ύψωμα. Η χρήση τους, όποτε και νά χτίστηκαν, θά ήταν χρήση παρατηρητηρίου, τόσο προς τήν έρτετρική πεδιάδα, όσο και μέχρι απέναντι στο Ωρωπό.

Στήν θέση Δ33β': Αμάρυνθος: Κάτω Βάθεια, Παλαιοεκκλησιές ή Παλαιόχωρα, όπου ένεκα τής εύρέσεως γύρω από τον λόφο τόσων αναθηματικων έπιγραφών στην Άρτεμη, τήν Δητώ και τον Απόλλωνα, τοποθετείται με ασφάλεια τó Άρτεμίσιο τής Αμάρυνθου (άκόμα κι αν δέν έχει ανασκαφεί ó ίδιος ó ναός άκόμα), βρέθηκε κεραμική πρώιμου 7^{ου} αιώνα. Ο άποθέτης από τήν ίδια θέση που περιείχε κεραμίδια και τó κατώτερο τμήμα ειδωλίου γυναικείας καθιστής μορφής με τήν έπιγραφή]ΥΝΘ[(ΑΜΑΡΥΝΘΙΑΣ), αλλά και ó δεύτερος άποθέτης από τήν γειτονική θέση Δ33γ': Αμάρυνθος: Άγία Κυριακή, που περιείχε έκατοντάδες πήλινα λατρευτικά ειδώλια παιδιων που παίζουν, χορεύουν κ.λ.π (αρχαϊκής μέχρι πρώιμης ρωμαϊκής έποχής) ένισχύουν άκόμη περισσότερο τήν τοποθέτηση του Άρτεμισίου²⁵⁵².

Σε αύτήν τήν λεκάνη τοποθετείται ή κώμη τής έρετρικής Αμάρυνθος, ή όποία φαίνεται (από τὰ μέχρι στιγμής δεδομένα) νά ακμάζει από τήν ύστερη γεωμετρική έποχή και έξής, όταν δηλαδή ή πόλη κράτος τής Έρέτριας ένισχύει τó νέο πολιτικό της κέντρο και αρχίζει νά ένσωματώνει λεκάνες προς ανατολάς. Η ανάπτυξη τής Έρέτριας μέχρι τις αρχές του 5^{ου} π.Χ.

²⁵⁴⁹ Müller (1995), σελ. 320· *AntK*, 38, 1995, σελ. 108-119· *AntK*, 39, 1996, σελ. 107-111 και *BCH* 120, 3, 1996, σελ. 1296· Huber (2010), σελ. 260-263.

²⁵⁵⁰ Κουρουνιώτης (1899), σελ. 34-36· του ίδιου (1911), σελ. 1 και έξής· του ίδιου (1900), σελ. 53-56· του ίδιου (1910), σελ. 267· Huber (1993), σελ. 122-125· Πετράκος (1961), σελ. 144-145· Κωνσταντίνου (1955), σελ. 125-131· τής ίδιας (1952), σελ. 153-163· Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963), σελ. 123-7· *AR* 41963-4, σελ. 13· Kururiotis (1914/5), σελ. 27-29· Bosanquet (1900)· Auberson (1966), σελ. 9-10· Jucker (1969), άρ. 178-25· Herdejürger (1969), σελ. 162· Knell (1972), σελ. 40-48· Lippdd, σελ. 72, πίν. 20, 3, 4· Lullies-Hirmer (1960)· Schefold (1960), σελ. 42-50· του ίδιου (1966), σελ. 115 και έξής· Auberson-Schefold (1973), σελ. 149-160· Kalpaxis (1976), σελ. 31-34· Boardman (1982), σελ. 186, εικ. 205, 1-3· Μπούρας (1991), σελ. 144, 163, 183, 206· Μαστραπός (1994), σελ. 32, 37, 61· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 61· *AR* 1992-3· *Antk* 48, 1999, σελ. 123-125· Verdan (2010), σελ. 238-247 και Whitley (2003-2004), σελ. 40.

²⁵⁵¹ *ΑΔ* 21, 1960, σελ. 218-227· *BCH* 94, 1970, σελ. 1097· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· *BCH* 105, 1981, σελ. 847· *BCH* 106, 1982, σελ. 593-597· *AR* 1981-2, σελ. 17-18· Krause (1982)B, σελ. 137-144.

²⁵⁵² French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· του ίδιου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47·

αίωνα έχει φτάσει πέρα από το Σερβούνι (ἀρχαῖο Κοτύλαιον), ἀφοῦ οἱ Πέρσες ἀποβιβάστηκαν τὸ 490 π.Χ. στὶς νέες χώρες τῆς ἐρετρικῆς (Τάμναι, Χοιρέαι, Αἰγίλια). Τὰ σημερινὰ ὄρια τοῦ δήμου Ἐρετρίας πρὸς Δ (Λινοβρόχι) καὶ Α (λεκάνη Ἀμαρύνθου-Γυμνοῦ, δηλαδή τὸ Σερβούνι-Κοτύλαιο) συμπίπτουν πιθανῶς –κατὰ τὰ δεδομένα καὶ τοὺς συλλογισμούς μας– μὲ τὴν ἔκταση τῆς Ἐρέτρίας κατὰ τὸν 7^ο αἰῶνα π.Χ., μετὰ τὴν λήξη τοῦ Ἀηλαντίου πολέμου καὶ πρὶν τὴν ἐπέκταση πρὸς Α.

Κλασσικὴ ἐποχὴ:

1) Πολιτικὸ κέντρο:

Πρώιμη κλασσικὴ περίοδος:

Κατὰ τὴν ΠΚΛ ἐποχὴ οἱ Ἐρετρίεις ποὺ κατοικοῦν στὸ ἄστυ εἶναι λίγοι, ἐνῶ οἱ ταφές κοντὰ στὴν ἀγορὰ²⁵⁵³ μαρτυροῦν τὴν κατάλυση τοῦ ἀστικού χώρου γιὰ κάποιο διάστημα. Ἐν συνεχείᾳ ὁμως, καθὼς ἡ πόλη ἔχει ἐνταχθεῖ στὴν Δηλιακὴ συμμαχία, ἀρχίζει νὰ ξανακατοικεῖται συστηματικὰ καὶ νὰ ὀργανώνεται ἀστικά. Κατὰ τὴν ΜΚΛ ἐποχὴ κατασκευάζεται ἡ πρώτη ὀρχήστρα τοῦ θεάτρου, στὴν θέση προγενέστερου χοροῦ, ἐπισκευάζεται τὸ ἱερὸ τοῦ Ἐνναλίου πλησίον αὐτοῦ, κτίζεται ἡ οἰκία κάτω ἀπὸ τὴν Οἰκία μὲ τὰ μωσαϊκά, ἀρχίζει νὰ ἐπισκευάζεται ἐπισκευάζεται ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου²⁵⁵⁴ καὶ τοποθετοῦνται πιθανῶς νέα ἐναέτια γλυπτά, (ἴσως αὐτὰ τοῦ Ἀπόλλωνος Σωσιανοῦ, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν σὲ σύνθεση ἀμαζονομαχίας). Κτίζεται ἐπίσης μία τουλάχιστον στοὰ στὴν ἀγορὰ καὶ ἀρχίζουν νὰ ἐπισκευάζονται τὰ ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὸ Θεοδοφόριο.

Γύρω στὸ 450 π.Χ. ξεκίνησε ἡ ἀνοικοδόμηση τῆς Δυτικῆς Πύλης καὶ τῆς γέφυρας, ἡ ὁποία διακόπηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἀθηναϊκῆς Ἡγεμονίας (446-411 π.Χ.)²⁵⁵⁵. Ἡ πόλη κόβει κατὰ τὴν ΠΚΛ περίοδο νομίσματα (480-445 π.Χ.), τὰ ὁποῖα εἰκονίζουν στὸν ἐμπροσθότυπο ξυόμενη ἀγελάδα καὶ στὸν ὀπισθότυπο σουπιά²⁵⁵⁶.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν ἐγκαταλείπεται ἡ νεκρόπολη τῶν γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν χρόνων κοντὰ στὰ ΝΔ ὄρια τῆς πόλεως, καὶ οἱ νεκροὶ θάπτονται ἔξω ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Πύλη, παρὰ τὴν ὁδὸ πρὸς Χαλκίδα, καθὼς καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν κλασσικὴ Ἀνατολικὴ Πύλη, παρὰ τὴν ὁδὸ πρὸς Ἀμάρυνθο²⁵⁵⁷.

Μέση κλασσικὴ περίοδος:

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π.Χ. καὶ μέχρι τὰ τέλη τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ ἡ Ἐρέτρια ἀνακάμπτει. Τότε κατασκευάστηκε ἡ πρώτη ὀρχήστρα τοῦ θεάτρου. Τὰ ἐδῶλια τῆς φάσεως αὐτῆς ἦταν ξύλινα.²⁵⁵⁸

Περὶ τὸ 400 π.Χ. στὸν χώρον τοῦ Ἡρώου τῆς Δυτικῆς Πύλης οἰκοδομήθηκε τὸ κτιριακὸ συγκρότημα μὲ τὴν ὑπόγεια αἶθουσα, τὸ ὁποῖο χρησίμευε ὡς κατοικία ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν, ἐνῶ ἡ ὑπόγεια αἶθουσα θεωρεῖται ὅτι εἶχε σχέση μὲ τὴν λατρεία ἡρώων ποὺ προστάτευαν τὰ

²⁵⁵³ Auberson-Schefold (1973), σελ. 142-148.

²⁵⁵⁴ Κουρουνώτης (1917), σελ. 238-9· ΠΑΕ 1917, σελ. 17· Auberson-Schefold (1973), σελ. 193-196· Πετράκος (1961-2), σελ. 145, σχ. 3· τοῦ ἰδίου (1968), σελ. 100, πιν. 46β'-δ'· Robert (1969), 450· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 84.

²⁵⁵⁵ Auberson-Schefold (1973), σελ. 77.

²⁵⁵⁶ Κουρουνώτης (1906), σ. 1-22· τοῦ ἰδίου (1900)· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 91-95.

²⁵⁵⁷ Fossum (1891), σελ. 236-246 καὶ 253-266· Brownson (1891), σελ. 266-280· Pickard (1891), σελ. 371-389· AJA 1894, σελ. 1, 139-143· Capps (1894), σελ. 338-346, 417, 420· τοῦ ἰδίου (1895), σελ. 326-338· AJA 1896, σελ. 417-420· τοῦ ἰδίου (1895) σελ. 326-338· AJA 1896, σελ. 317-331· Herrman (1896), σελ. 205-317· AJA 1898, σελ. 187 καὶ ἐξῆς· Fossum (1898) σελ. 194· Dörpfeld, *Reisen Das griechische Theater*, σελ. 112-117· Fiechter, *Antike griechische Theaterbanten, Das Theater in Eretria* (1937)· Anti C., *Teatri greci arcaici*, σελ. 128-130· Dilke (1948), σελ. 158-160· τοῦ ἰδίου (1950), σελ. 34-35· Πετράκος (1961), σελ. 147· Schefold (1966), σελ. 110 καὶ ἐξῆς· Auberson-Schefold (1973), σελ. 62-69, 210-211, Θεμέλης (1969)Γ, σελ. 143· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 197· Μπούρας (1991), σελ. 330, 337· BSA 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 147· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 34-36 καὶ 45· BCH 122, 2, 1998, σελ. 924· Schmid (1997), σελ. 104-10βγ 8· Isler (1998), σελ. 95· AR 1998-9, σελ. 58-61· Isler (1999), σελ. 116-118, IG XII, ἀρ. 273-275· Busing (1970), σελ. 37-15.

²⁵⁵⁸ Βλέπε ἐπίσης περὶ τῆς πορείας τοῦ τείχους καὶ τῆς τοπογραφίας τῆς πόλεως: Πετράκος (1961-2), σελ. 154-6, σχ. 11· AR 1969-70, σελ. 8· Auberson-Schefold (1973), σελ. 98-118· Schefold (1970), σελ. 255· Dunant (1967), σελ. 277 καὶ ἐξῆς· AD 22, 1967, Χρον. σελ. 237 καὶ ἐξῆς· Schefold (1970), σελ. 51· BCH 98, 1974, σελ. 691· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) BII, σελ. 28-32· Reber (1998), σελ. 25-26.

τείχη²⁵⁵⁹. Νοτίως τοῦ συγκροτήματος ὁ χώρος ἰσοπεδώθηκε καὶ ἀνακατεσκευάστηκε ὁ οἶκος καὶ ὁ περίβολος τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἐνναλίου²⁵⁶⁰.

Ἐντὸς τοῦ τετραγώνου Ε/600 Δ τῆς Οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκὰ ἀνασκάφηκαν δωμάτια κλασικῶν κτιρίων 5^{ου} π.Χ. αἰώνα²⁵⁶¹. Στὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰώνα χρονολογοῦνται τὰ ἀετωματικὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Σωσιανοῦ τῆς Ῥώμης, τὰ ὁποῖα ἔχει προταθεῖ ὅτι κλάπηκαν ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος στὴν Ἐρέτρια²⁵⁶², καὶ ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ ἐναέτια πού τοποθέτησαν οἱ Ἐρετριεῖς κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ μεταξὺ 450-440 π.Χ. Εἰκονίζεται καὶ σὲ αὐτὲς τὶς γλυπτὲς συνθέσεις ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησέας νὰ μάχονται κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, ἐνῶ στὸ κέντρο τῆς συνθέσεως ἐπιφαίνεται ἡ Ἀθηνᾶ²⁵⁶³.

Στὸν 5^ο π.Χ. αἰώνα χρονολογεῖται ἡ πρώτη φάσις τῆς Θόλου καὶ ἡ μία τουλάχιστον στοὰ τῆς ἀγορᾶς. Τὰ εἰδώλια γυναικείων μορφῶν πού βρέθηκαν μέσα στὸν ἀποθέτη τῆς θόλου μοιάζουν μὲ ἐκεῖνα ἀπὸ τοὺς ἀποθέτες τοῦ Θεσμοφορίου καὶ ἐκείνου πού ἀνασκάφηκε στὴν Ἀμάρυνθο. Τὸ κτίριο συνδέεται μὲ λατρεία θήλειας θεότητας, (πιθανῶς ἡ Ἄρτεμις, ἱερὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ὑπῆρχε κατὰ τὸν Κνοερφλερ κοντὰ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου²⁵⁶⁴). Στὴν παραλιακὴ ζώνη ἀνασκάφηκαν κλασικὰ στρώματα 5^{ου} π.Χ. αἰώνα πού περιεῖχαν κεραμεικὴ καὶ τοίχους κτιρίων²⁵⁶⁵.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ Ἡγεμονία τὸ 411 π.Χ. ἡ Ἐρέτρια, ἡ Χαλκίδα, ἡ Ἰστιαία καὶ ἡ Κάρυστος ἴδρυσαν τὸ Κοινὸν τῶν Εὐβοέων καὶ ἔκοψαν νομίσματα κατὰ τὸ σταθμητικὸ σύστημα τῆς Αἰγίνας. Στὰ νομίσματα αὐτὰ εἰκονίζεται στὸν ἐμπροσθότυπο ἀγελάδα μὲ τὴν ἐπιγραφή ΕΥΒ, καὶ στὸν ὀπισθότυπον ἡ κεφαλὴ τῆς νύμφης Εὐβοίας, ἀδελφῆς τῆς νύμφης Χαλκίδος. Νομίσματα τῆς περιόδου αὐτῆς (δίδραχμα) ἔχουν βρεθεῖ στὶς ἀνασκαφὲς καὶ φυλάσσονται στὸ Μουσεῖο Ἐρετρίας²⁵⁶⁶ καὶ στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο τοῦ Λονδίνου²⁵⁶⁷.

Ἐντὸς τοῦ ὑστεροκλασικοῦ τείχους, ἔχουν ἀνασκαφεῖ σὲ διάφορα οἰκόπεδα κλασικὰ στρώματα β' ἡμίσεως 5^{ου} π.Χ. αἰώνα. Περιεῖχαν κεραμεικὴ καὶ λείψανα κτιρίων τῆς περιόδου αὐτῆς²⁵⁶⁸, καὶ ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἀναγνωρίζονται ὡς οἰκίεσ²⁵⁶⁹. Τάφοι β' ἡμίσεως 5^{ου} π.Χ. ἔχουν ἀνασκαφεῖ στὸ νεκροταφεῖον Δ, παρὰ τὴν ὁδὸ πρὸς Χαλκίδα, ἔξω ἀπὸ τὴν

²⁵⁵⁹ Πετράκος (1961-2), σελ. 155· τοῦ ἰδίου (1963), σελ. 545-547· Auberson-Schefold (1973), σελ. 128-9· Schefold (1971)B, σελ. 59· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 24-25 καὶ 33.

²⁵⁶⁰ AR 1997-8, σελ. 61-64.

²⁵⁶¹ Verdan (2010), σελ. 238-247

²⁵⁶² Boardman (1993), σελ. 100-102. Σχετικὰ μὲ τὴν ὑστεροαρχαϊκὴ ἐναέτια σύνθεση τοῦ ναοῦ βλέπε ΥΑΡ Ἐρέτρια.

²⁵⁶³ Knoepfler (2008), σελ. 166-171· Knoepfler (2010): Knoepfler, D., Δύο μεγάλες ἐρετριακὲς ἐορτές: τὰ Ἀρτεμίσια καὶ τὰ Διονύσια, *Ἐρέτρια: ματιεὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 276-283· βλ. καὶ τὰ ὑπόλοιπα σχετικὰ ἄρθρα τοῦ συγγραφέα. Ἐπίσης ἀναφορὰ στό: Ψάλτη (2010), σελ. 284-285.

²⁵⁶⁴ Πετράκος (1961-2), σελ. 148-151· Verdalis (1961-2), σελ. 218-1227· Πετράκος (1981-2), σελ. 324-336, πίν. 1-8· BCH 106, 1983 σελ. 593-595 καὶ 597· Auberson-Schefold (1973), σελ. 163-166· Καλλιγᾶς (1982), σελ. 3-9· BCH 107, 1983, σελ. 808· Βραδυνῆ τῆς 20-10-1982· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 46-47.

²⁵⁶⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 83 καὶ 86.

²⁵⁶⁶ Barclay-Head (1963), σελ. XIV-XIX.

²⁵⁶⁷ Verdalis (1966), σελ. 218-227· Metzger (1966), σελ. 214-218· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-228 καὶ 231-233· Descœudres (1968), σελ. 239-242· Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 465-468· τῆς ἰδίας (1976), σελ. 131-133· Τουλούπα (1979), σελ. 176· τῆς ἰδίας (1980), σελ. 229· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 106-136· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 143-149· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· Gex (1993)· AR 1991-2, σελ. 34· ΑΔ 39, Χρον. σελ. 116-129· Ψάλτη (1998), σελ. 359-363 καὶ Whitley (2004-2005), σελ. 50.

²⁵⁶⁸ Auberson-Schefold (1973), σελ. 216· Κουρουγιώτης (1916), σελ. 30· τοῦ ἰδίου (1917)A, σελ. 16 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἰδίου (1917)B, σελ. 238 καὶ ἐξῆς· Δαβάρας (1965), σελ. 259-261· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Daux (1967), σελ. 942· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-230· AR 1968-9, σελ. 8· Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 463-5· τῆς ἰδίας (1975), σελ. 207-8· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· BCH 105, 1981, σελ. 847 καὶ 850· BCH 106, 1982, σελ. 593 καὶ 597· AR 1984-5, σελ. 14-15· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 157-160· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128.

²⁵⁶⁹ Θέμελης (1969)A, σελ. 192· τοῦ ἰδίου (1969)Γ, σελ. 170-1· BCH 104, 1980, σελ. 656· BCH 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 119-128· Theurillat καὶ ἄλλοι (2011), σελ. 135-142· Reber καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 139-151· Reber καὶ ἄλλοι (2013), σελ. 90-100.

Δυτική Πύλη, και παρά την οδό προς Αμάρυνθο, έξω από τὸ Α τεῖχος (λακκοειδεῖς, πώρινες ἢ πήλινες λάρνακες)²⁵⁷⁰.

Ἵστερη κλασσικὴ περίοδος:

Μετὰ τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ Ἡγεμονία (411 π.Χ.) καὶ τὴν ἥττα τῶν Ἀθηνῶν στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο (404 π.Χ.) ἡ Ἐρέτρια στὶς ἀρχές τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα ἀνοικοδομεῖ νέα τεῖχη. Τὰ τεῖχη αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐνιαία κατασκευὴ καὶ περιβάλλουν τὴν ἀκρόπολη (ὑψωμα Καστέλλι). Σὲ αὐτὰ ἐνσωματώθηκαν, σὲ διάφορα σημεῖα, τμήματα τῆς ἀρχαϊκῆς ὀχυρώσεως, ὅπου ἐπιβίωναν καὶ ὅπου ἐξυπηρετοῦσαν τὴν πορείαν τοῦ κλασσικοῦ τεύχους²⁵⁷¹.

Ὀλοκληρώθηκε ἡ κατασκευὴ τῆς Δ. Πύλης, ἀπὸ τὴν ὁποία διερχόταν ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἀπὸ τὴν Χαλκίδα²⁵⁷². Ἡ ὁδὸς αὐτὴ διέσχισε τὴν πόλη, ἀκολουθώντας τις ἰσοῦψεῖς παρὰ τοὺς πρόποδες τῆς ἀκροπόλεως καὶ κατέληγε στὴν πύλη τοῦ ἀνατολικοῦ τεύχους, ἀπὸ ὅπου συνέχιζε τὴν πορείαν τῆς Α πρὸς Αμάρυνθο²⁵⁷³. Τὸ δυτικὸ σκέλος τῶν τευχῶν νοτίως κατέληγεν σὲ κυκλικὸ πύργο, πλησίον τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφη πύλη²⁵⁷⁴. Στὴν προέκτασή του βρισκόταν ὁ λιμενοβραχίονας τῆς ἀρχαϊκῆς πόλεως. Τὸ ἀνατολικὸ σκέλος κατερχόμενο ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη, ἀκολουθοῦσε πορεία πρὸς Ν. Θεμελιώθηκε ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους καὶ διερχόταν ἀπὸ τὴν νησίδα, ἡ ὁποία βρισκόταν Α τοῦ ὀρμίσκου καὶ περιέκλειε τὸν προσχωθέντα καὶ ἐπιχωματωθέντα ὀρμίσκο τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς. Στὴν ΝΑ γωνία τῆς ὀχυρώσεως κατεσκευάστηκε περιτειχισμένο λιμάνι, καὶ παράκτιο τεῖχος ἀνηγέρθηκε κατὰ μῆκος ὅλης τῆς νότιας ἀκτῆς²⁵⁷⁵. Τμήματα τοῦ ΥΚΛ τεύχους τῆς Ἐρέτριας ἀνασκάπτονται σὲ διάφορα οἰκόπεδα²⁵⁷⁶.

Στὴν ὑστεροκλασσικὴ περίοδο χρονολογεῖται ἡ β' φάση τοῦ Θεάτρου²⁵⁷⁷, τὸ ὁποῖο ἀνήκε στὸ ἱερὸ τοῦ Διονύσου. Γύρω τοῦ 380 π.Χ. κτίστηκε ὁ ὑστεροκλασσικοῦ ναὸς τοῦ Διονύσου παρὰ τὸ θέατρο²⁵⁷⁸. Τότε ἐπὶ τοῦ κλασσικοῦ (β' ἡμίσεως 5^{ου} π.Χ. αἰ.) συγκροτήματος οἰκιῶν ἐπὶ τοῦ Ἡρώφου τῆς Δ. Πύλης κτίστηκε ὑστεροκλασσικὸ συγκροτῆμα πολυτελῶν οἰκιῶν (Ἀνάκτορο Ι)²⁵⁷⁹. Ν τοῦ «Ἀνακτόρου Ι», κατὰ τὸ

²⁵⁷⁰ Βλέπε σχετικὰ μὲ τὴν πορεία τοῦ τεύχους καὶ σχετικὰ μὲ τὴν τοπογραφία τῆς πόλεως: Πετράκος (1961-2), σελ. 153· Auberson (1965), σελ. 270, σχ. 7· Θέμελης (1969) Γ', σελ. 176-178· Καλλιγᾶς (1983) σελ. 119· Auberson-Schefold (1973)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙ· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 300-301· Σκούρας (2003), σελ. 62-63 καὶ φωτ. 76-77.

²⁵⁷¹ Κουρουνιώτης (1897), σελ. 21-23· τοῦ ἴδιου (1899)Α, σελ. 35-36· τοῦ ἴδιου (1899)Β, σελ. 145-6· τοῦ ἴδιου (1900), σελ. 53-56· Πετράκος (1961-2), σελ. 145-6· Bloesch (1965) σελ. 285-287· Schefold (1965) σελ. 263-268 καὶ 273-280· Martin (1965), σελ. 270-273· AR 1966-7, σελ. 12· AR 1968-9 σελ. 8· AR 1969-70 σελ. 7-8· Schefold (1971) σελ. 267-273· τοῦ ἴδιου (1970), σελ. 255· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94· Schefold (1964)Β, σελ. 102 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἴδιου (1966) σελ. 116 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἴδιου (1968), σελ. 91 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἴδιου (1969), σελ. 72· Krause (1967), σελ. 271 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἴδιου (1968), σελ. 235 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἴδιου (1972)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 27-29· τῆς ἰδίας (1995)Α', σελ. 312-313.

²⁵⁷² Krause (1982)Β', σελ. 137-144· Θέμελης (1969) Γ', σελ. 141-178· Πετράκος (1961-2), σελ. 152-3· Auberson (1965), σελ. 270, σχ. 7· ΑΔ 29, 1973-4, Χρον., σελ. 465· ΑΔ 24, 1969, Χρον. σελ. 189-292· Auberson-Schefold (1973), σελ. 14-16, 54-55, 167-168 καὶ 172-177· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 24-27.

²⁵⁷³ Γεωργιάδης (1913), σελ. 214-215.

²⁵⁷⁴ Βλέπε σχετικὰ μὲ τὴν πορεία τοῦ τεύχους καὶ σχετικὰ μὲ τὴν τοπογραφία τῆς πόλεως: Πετράκος (1961-2), σελ. 153· Auberson (1965), σελ. 270, σχ. 7· Θέμελης (1969) Γ', σελ. 176-178· Καλλιγᾶς (1983) σελ. 119· Auberson-Schefold (1973)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙ.

²⁵⁷⁵ Βλ. Ψ'λ. 55.

²⁵⁷⁶ Fossum (1891), σελ. 236-246 καὶ 253-266· Brownson (1891), σελ. 266-280· Pickard (1891), σελ. 371-389· AJA 1894, σελ. 1, 139-143· Capps (1894), σελ. 338-346, 417, 420· τοῦ ἴδιου (1895), σελ. 326-338· AJA 1896, σελ. 417-420· τοῦ ἴδιου (1895) σελ. 326-338· AJA 1896, σελ. 317-331· Herrman (1896), σελ. 205-317· AJA 1898, σελ. 187 καὶ ἐξῆς· Fossum (1898) σελ. 194· Dörpfeld Reison, *Das griechische Theater*, σελ. 112-117· Fiechter, *Antike griechische Theaterbanten, Das Theater in Eretria*, 1937· Anti C., *Teatri greci arcaici*, σελ. 128-130· Dilke (1948), σελ. 158-160· τοῦ ἴδιου (1950), σελ. 34-35· Πετράκος (1961), σελ. 147· Schefold (1966), σελ. 110 καὶ ἐξῆς· Auberson-Schefold (1973), σελ. 62-69, 210-211, Θεμέλης (1969)Γ, σελ. 143· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 197· Μπούρας (1991), σελ. 330, 337· BSA 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 147· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 34-36 καὶ 45· BCH 122, 2, 1998, σελ. 924· Schmid (1997), σελ. 104-108· Isler (1998), σελ. 95· AR 1998-9, σελ. 58-61· Isler (1999), σελ. 116-118· IG XII, ἀρ. 273-275· Busing (1970), σελ. 37-15· σχετικὰ βέε δοκιμαστικῆς τομῆς στὸ κοῖλο καὶ στὴν ὀρχήστρα βλ. Κορωνάκης (1997), σελ. 402· Fachard-Ψάλτη (2010), σελ. 187-191.

²⁵⁷⁷ Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 478· τῆς ἰδίας (1975), σελ. 207-8· Richardson (1895), σελ. 326-337, Siedentopf (1958), σελ. 143, ἀρ. 184 (σχετικὰ μὲ τὴν ἀνέγερση τοῦ ἐπιππου ἀνδριάντα, παρὰ τὴν πλευρὰ τοῦ ναοῦ).

²⁵⁷⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 83 καὶ 86.

²⁵⁷⁹ Barklay-Head (1963), σελ. XIV-XIX· Schefold (1974), σελ. 70-71· Gard (1974), σελ. 11-13· Schefold (1971), σελ. 59· Auberson-Schefold (1973), σελ. 119-127· BCH 113, 1989, σελ. 667· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙ' σελ. 32-33· Reber (1989), σελ. 3-

α' ήμισυ του 4^{ου} π.Χ. αι. κτίστηκε ή πολυτελής οίκια μεγάλων διαστάσεων (Ανάκτορο II), τής οποίας ή αὐλή ίσως χρησιμοποιεῖτο και ώς παλαιστρα. Καταστράφηκε τὸ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἐνῶ λίγο πρὶν ή ἐπιφανής οἰκογένεια στήν οποία ἀνήκε, ἀπέκρουσε νομισματικό θησαυρό του Φιλίππου Ε' ²⁵⁸⁰. Νοτίως I Τὸ κτίριο V N του Ἀνακτόρου χρονολογεῖται γύρω στο 400 π.Χ. ²⁵⁸¹

Τήν ἴδια ἐποχή χρονολογεῖται ή α' φάση του ἀρχαίου (Ἄνω) γυμνασίου. (Καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὸ 198 π.Χ. ²⁵⁸²) Οἱ φιλολογικὲς και ἐπιγραφικὲς πηγὲς κάνουν λόγο για τὸ ἀρχαῖον στάδιον, τὸ ὁποῖο τοποθετοῦν κοντὰ στήν ἀγορά, τὸ στάδιον, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται κάπου N του Ἄνω γυμνασίου, ἂν λάβουμε σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν μας τὸ σχέδιο του Cockerel, τὸ ὁποῖο κατὰ τοπογραφικὰ δεδομένα και τὶς ἀποτυπώσεις του εἶναι γενικῶς ἀξιόπιστο, και τήν παραδρομίδα του Ἄνω γυμνασίου πὸ ἐντοπίστηκε, ή πιθανὸν ἐντοπίστηκε Δ τής παλαιστρας του (Ἄνω) γυμνασίου ²⁵⁸³. Γύρω στο 370 π.Χ. κτίστηκε και ή Οἰκία με τὰ Μωσαϊκά ²⁵⁸⁴, καθὼς και οἱ οἰκίες πὸ ἀνασκάφηκαν γύρω της και τὰ ἄλλα οἰκοδομήματα τής ἀνασκαφής Θέμελη. Αὐτὰ γύρω στο 250 π.Χ. καταστράφηκαν βιαίως ἀπὸ φωτιά. Τὰ περισσότερα ἐπισκευάστηκαν και συνέχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται μέχρι τὸ 198 π.Χ., ὅποτε καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ²⁵⁸⁵.

Στὸ β' ήμισυ του 4^{ου} αι. π.Χ. ἐπάνω στήν παλαιὰ κοίτη του Α. ῥεύματος του ποταμοῦ ²⁵⁸⁶ κατασκευάστηκε ὁδὸστρωμα, τὸ ὁποῖο ἐπικάθεται τῶν ἀμμωδῶν ἀποθέσεων τής κοίτης του χειμάρρου. Ἡ ὁδὸς ὀδηγοῦσε με ἄξονα Δ-Α ἀπὸ τήν Δυτικὴ πύλη στήν Ἀνατολική. Στὸ ὕψος τὸ τής Οἰκίας με τὰ μωσαϊκά, διασταυρωνόταν με κάθετη ὁδὸ, ή ὁποία ὀδηγοῦσε N πρὸς τὸ ἱερό του Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνα, τήν Κρήνη και τήν Ἀγορά, και ἔφθανε μέχρι τήν περιοχὴ του ἀρχαίου λιμένος ²⁵⁸⁷. Κάτω ἀπὸ τὶς ἐπιχώσεις τῶν ὁδοστρωμάτων ἀποκαλύφθηκε τμήμα τής κοίτης του ποταμοῦ, με κατεύθυνση πρὸς τὰ Δ, ἐπιβεβαιώνοντας τὶς ἀπόψεις Θέμελη ²⁵⁸⁸ και Krause ²⁵⁸⁹ ὅτι με τὸ ΥΓΕ ἀνάλημμα οἱ Ἐρετριεῖς εἶχαν

-
- 7, πίν. 1· του ἰδίου (1998), σελ. 94-112 και 113-237. Παράβαλε: Rumpf (1935), σελ. 1 και ἐξῆς· Ἀνδρόνικος (1961)· Schilikker (1940), σελ. 133, 17 και 157.
- ²⁵⁸⁰ Verdelis (1966), σ. 218-227, Metzger (1966), σ. 214-218, Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-228 και 231-233, Descoeudres (1968), σελ. 239-242 Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 465-468, της ἰδίας (1976), σ. 131-133, Τουλούπα (1979), σελ. 176, της ἰδίας (1980), σελ. 229, Καλλιγᾶς (1983), σελ. 106-136, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 143-149, Metzger (1984-5), σελ. 221-252, Gex (1993) AR 1991-2, σελ. 34· ΑΔ 39, Χρον., σ. 116-129 και BCH 98, 1974, σελ. 691
- ²⁵⁸¹ Auberson-Schefold (1973), σελ. 216, Κουρουνιώτης (1976), σελ. 30· του ἰδίου (1917)Α, σελ. 16 και ἐξῆς· του ἰδίου (1917)Β, σελ. 238 και ἐξῆς· Δαβάρας (1965), σελ. 259-261· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Daux (1967), σελ. 942· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-230· AR 1968-9, σελ. 8· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 463-5· της ἰδίας (1975), σελ. 207-8· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· BCH 105, 1981, σελ. 847 και 850· BCH 106, 1982, σελ. 593 και 597· AR 1984-5, σελ. 14-15· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 157· BCH 1203, 1996, σελ. 1296· ΑΔ 45, 1990, Χρον., σελ. 157-160· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128· Richardson (1896), σελ. 152 και 165· Hermance (1890)· Delorme (1960)· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· Dunant (1965), σελ. 284-285· Auberson-Schefold (1973), σελ. 130-137· Ginouves (1962), σελ. 177 και ἐξῆς, σελ. 204 και ἐξῆς, σελ. 433· Schefold (1966), σελ. 112 και ἐξῆς· Θέμελης (1969)Α' σελ. 200· BCH 118, 1994, σελ. 786· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒII, σελ. 37-39· Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· της ἰδίας (1995), σελ. 120-135, πίν. 32, 1-4· AR 1996-7, σελ. 54-55· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297· IG XII, 9, 282· Müller (1995), σελ. 320.
- ²⁵⁸² Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· της ἰδίας (1995), σελ. 120-125, πίν. 32, 1-4· της ἰδίας (2010), σελ. 176-181.
- ²⁵⁸³ Θέμελης (1969)Α', σελ. 192· του ἰδίου (1969)Γ', σελ. 170-171· BCH 104, 1980, σελ. 656· BCH 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 119-128· Reber (2010), σελ. 121-126 και Ducrey (2010), σελ. 128-138.
- ²⁵⁸⁴ Hutton (1899), σελ. 25-44· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 200.
- ²⁵⁸⁵ Θέμελης (1969)Β', σελ. 403 και ἐξῆς· του ἰδίου (1969)Γ', σελ. 151, εἰκ. 4· Ἔργον 1974, σελ. 17 και ἐξῆς· Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· BCH 99, 1975, σελ. 671· Ἔργον 1976, σελ. 14-25· Βαλαβάνης (1991)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒII, σελ. 86-89· Θέμελης (2010), σελ. 268-269· Gex (2010), σελ. 139· Reber και ἄλλοι (2012), σελ. 139-151.
- ²⁵⁸⁶ Στάης (1902), σελ. 129-136.
- ²⁵⁸⁷ Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Ἔργον 1974, σελ. 17-24· του ἰδίου (1975), σελ. 34-48, πίν. 15-35· BCH 99, 1975, σελ. 671· BCH 101, 1977, σελ. 627-630· Ἔργον 1975, σελ. 14-25· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· Ἔργον 1977, σελ. 19-25· του ἰδίου (1977), σελ. 32-37· του ἰδίου (1978), σελ. 18-33· Ἔργον 1978, σελ. 4-9· του ἰδίου (1979), σελ. 40-55, πίν. 24-39· Ἔργον 1979, σελ. 4-5· του ἰδίου (1980), σελ. 78-102, πίν. 65-85· Ἔργον 1980, σελ. 26-28· BCH, 104, 1980, σελ. 657· Θέμελης (1981), σελ. 141-153, πίν. 101-117 και παρένθετος πίν. Ζ'· Ἔργον 1981, σελ. 42-44· BCH 105, 1981, σελ. 845-6· Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1983)Α, σελ. 131-147, πίν. 11-123· Ἔργον 1983, σελ. 55-57· Θέμελης (1984), σελ. 212-228, πίν. 125-135· Ἔργον 1984, σελ. 56-58· Ἔργον 1985, σελ. 48· BCH 107, 1983, σελ. 808 και 593· AAA 14, 1981, σελ. 185-208· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒII, σελ. 24-27, 44, 71-73 και 75· Ἔργον 1976, σελ. 26-35· Θέμελης (1983)Β, σελ. 131-141· του ἰδίου (1992), σελ. 29-30.
- ²⁵⁸⁸ Krause (1982), σελ. 137-144 και του ἰδίου (1981), σελ. 77-79.
- ²⁵⁸⁹ Schmid (1996), σελ. 309-310.

έκτρέψει τὸν χεῖμαρρο πρὸς τὰ Δ, γιὰ νὰ μὴν πλημμυρίζει τὸν ὑπὸ οἰκιστικὴ ὀργάνωση ἀστικὸ χῶρο τῆς Ἐρέτριας²⁵⁹⁰. ὙΚΛ ὁδοὶ ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς πόλεως²⁵⁹¹.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα π.Χ. καὶ μέχρι τὴν καταστροφή τῆς πόλεως ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὸ 87π.Χ., τὸ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου ἦταν τόπος πρὸς ἴδρυσιν ψηφισμάτων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου²⁵⁹². Στὸν 4^{ον} αἰῶνα χρονολογεῖται καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ κρηναίου οἰκοδομήματος ΝΑ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, στὴν θέση, πιθανῶς, ὁμοίου ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἐνῶ ὁ ἀγωγὸς ποῦ τροφοδοτοῦσε τὴν Κρήνη μὲ νερὸ ἀνασκάφηκε κάτω ἀπὸ τὸ ὁδόστρωμα τῆς «πομπικῆς ὁδοῦ»²⁵⁹³. Στὴν ἀγορὰ τῆς πόλεως κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα π.Χ. κτίστηκαν τρεῖς νέες στοές, οἱ ὁποῖες μαζὶ μὲ τὴν Ν. στοὰ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα πλαισίωσαν ἀπὸ Δ, Β, Α, καὶ Ν. τὸν χῶρον τῆς ἀγορᾶς²⁵⁹⁴.

Στὸν 4^{ον} αἰῶνα π.Χ. χρονολογεῖται ἡ β' φάση τῆς Θόλου, παρὰ τὴν ΝΑ ἐσωτερικὴ γωνίαν τῆς πλατείας τῆς ἀγορᾶς²⁵⁹⁵, ποῦ θεωρεῖται ἱερὸ κάποιου ἥρωα ἢ αἵθουσα συμποσίων (παραβάλλεται δὲ μὲ τὴν θόλο τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ὅπου σιτίζονταν οἱ πρυτάνεις)²⁵⁹⁶. Τὰ κτίρια τῆς ἀγορᾶς καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὸ 198 π.Χ.

Στις ἀρχὲς τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα χρονολογεῖται καὶ ἡ β' φάση τοῦ λεγόμενου Κάτω Γυμνασίου²⁵⁹⁷. Παρὰ τὴν ΒΔ γωνία τοῦ συγκροτήματος βρέθηκε μικρὸ τέμενος ἀφιερωμένο στὴν Εἰλείθια, σύμφωνα μὲ ἐπιγραφή²⁵⁹⁸. Ὡστόσο ἔχει διατυπωθεῖ καὶ ἡ ἄποψη ὅτι τὸ κτίριο αὐτὸ δὲν ἦταν γυμνάσιο, καὶ ὅτι εἶχε ἄλλη χρῆση²⁵⁹⁹.

Σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς ὑστεροκλασσικῆς Ἐρέτριας ἔχουν ἀνασκαφεῖ ὑστεροκλασσικὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα περιεῖχαν κεραμεικῆ²⁶⁰⁰, καθὼς καὶ λείψανα κτιρίων²⁶⁰¹, ἀρκετὰ ἐκ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζονται οἰκίες μὲ τὴν τυπικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς ἐποχῆς, καὶ ὀρισμένα ὡς πολυτελεῖς οἰκίες μὲ μωσαϊκὰ

²⁵⁹⁰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 312· τῆς ἰδίας (1996), σελ. 301.

²⁵⁹¹ Κουρουνιώτης (1897), σελ. 21-23· τοῦ ἰδίου (1898), σελ. 95-100· Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 135· Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 151· *AR* 1969-70, σ. 7-10· *ΑΔ* 23, Χρον., σελ. 227-234· Τουλούπα (1978), σελ. 127-128· Auberson-Schefold, (1975) σελ. 95-97· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 91-93.

²⁵⁹² Κωνσταντίνου (1952), σελ. 130· τῆς ἰδίας (1955), σελ. 130· τῆς ἰδίας (1956), σελ. 105-109· Auberson-Schefold (1973), σελ. 161-162· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 52· Θέμελης (1969)Β', σελ. 409 καὶ ἐξῆς, εἰκ. 1.

²⁵⁹³ Πετράκος (1961-2), σελ. 151-2· *AR* 1962-3· Verdelis (1966), σελ. 218-227· *BCH* 94, 1970, σελ. 1097· *ΑΔ* 21, 1960, σελ. 593, 595 καὶ 597·, *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Πετράκος (1981-2), σελ. 624-336, πίν. 1-8· Καλλιγᾶς (1982) σελ. 4 καὶ ἐξῆς· *BCH* 107 1983, σελ. 808· «*Η Βραδυνή*», τῆς 20/10/1982· *BCH* 108, 1984, σελ. 813, σημ. 783 καὶ 784 τῆς παρούσης ἐργασίας. Παράβαλε *Dinsmoor* (1950), σελ. 263-4. Βλέπε ἐπίσης Κωνσταντίνου (1955), σελ. 131· *AR* 1981-2, σελ. 17-18.

²⁵⁹⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 46-47.

²⁵⁹⁵ Auberson-Schefold (1973), σελ. 163-166· Πετράκος (1961-2), σ. 148-151, σημ. 774· Θέμελης (1969)Α', σελ. 201· *IG* XII, 9, 192.

²⁵⁹⁶ Κουρουνιώτης (1917)Α' σελ. 17· τοῦ ἰδίου (1917)Β, σελ. 238-9· Πετράκος (1961-2), σελ. 145, σχ. 3· τοῦ ἰδίου (1968), σελ. 100, πίν 46β'· Auberson-Schefold (1973), σελ. 193-196· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 45.

²⁵⁹⁷ Θέμελης (1969)Γ', σελ. 177, ἀρ. 17, εἰκ Α' σελ. 151·, τοῦ ἰδίου (1987), σελ. 106-125, πίν 32-39· *IG* XII, Suppl. 560-572· Πετράκος (1968), σελ. 100, πίν 46β'· Robert (1969), σελ. 450.

²⁵⁹⁸ Θέμελης (1987), σελ. 106-125, πίν. 32-39.

²⁵⁹⁹ Verdelis (1966), σελ. 218-227· Metzger (1966), σελ. 214-218· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-228 καὶ 231-233· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 465-468· τῆς ἰδίας (1975)Β', σελ. 207-8, Τουλούπα (1979), σελ. 177· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 117-118· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 296· Gex (1993).

²⁶⁰⁰ Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Θέμελης (1969), σελ. 197-8· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 264-266· τῆς ἰδίας (1973-4), σελ. 463-5· τῆς ἰδίας (1975)Β', σελ. 207-208· Σάμψων (1975), σελ. 155· Ἀνδρειωμένου (1975), σελ. 161-164· τῆς ἰδίας (1977), σελ. 128-163· Τουλούπα (1978), σελ. 124-128· τῆς ἰδίας (1979), σελ. 174-181· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 141-150· *BCH* 110, 1986, σελ. 733-4· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· *BCH* 112, 1988, σελ. 671· *BCH* 112, 1988, σελ. 671-672· *BCH* 113, 1989, σελ. 667· *ΑΔ* 35, 1980, Χρον., σελ. 226-230· *ΑΔ* 36, 1981, Χρον. σελ. 200-1· *BCH* 114, 1990, σελ. 809· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 311-312· τῆς ἰδίας (1996), σελ. 301-310, πίν. 81ε· Καραπασχαλίδου (1997), σελ. 402· Ψάλτη (1998), σελ. 359-363 καὶ Whitley (2004-2005), σελ. 50.

²⁶⁰¹ Πετράκος (1961-2), σελ. 152· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 268-270· Daux (1967), σελ. 942, *AAA*, 2, 1969, σελ. 409-416· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 264-265· Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 131· Τουλούπα (1978), σελ. 124-128· τῆς ἰδίας (1980), σελ. 222-229· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128· *BCH* 122, 2, 1998, σελ. 922· ἐφημ. «*Τὰ Νέα*», τῆς 13-3-96· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 311-314· *BCH* 120, 1996, σελ. 1299· *ΑΔ* 45, 1990, Χρον. σελ. 157-160· ἐφημ. «*Τύπος*», τῆς 26-11 καὶ 2-12-95· *Ἀρχαιολογία* 59, 1996, σελ. 103· *BCH* 108, 1984, σελ. 813· *ΑΔ* 30, 1975, Χρον. σελ. 155-164· *ΑΔ* 31, 1976, Χρον. σελ. 131-135· *BCH* 109, 1985, σελ. 832-833· *AR* 1984-5, σελ. 14-15· Blackman (2000-2001), σελ. 62-63· Ψάλτη (2012), σελ. 55· Reber (2010), σελ. 121-126.

δάπεδα²⁶⁰². Επίσης στο Δ. τμήμα της πόλεως βρέθηκε ή μονολιθική σαρκοφάγος, έντός τών όρίων της ύστεροκλασσικής πόλεως, που ίσως ήταν τάφος άφηρωϊσμένου νεκρού²⁶⁰³.

Στους ύστεροκλασσικούς χρόνους χρησιμοποιούνται τὰ νέα νεκροταφεΐα, παρά την Δ. πύλη, έκατέρωθεν της όδοϋ προς Χαλκίδα και Β αυτής²⁶⁰⁴, και παρά την Α πύλην, έκατέρωθεν της όδοϋ προς Αμάρυνθο (θέση Αμπελώνες)²⁶⁰⁵. Ο Κουρουνιώτης άνέσκαψε επίσης κλασσικούς τάφους 4^{ου} π.Χ. αι. παρά τὸ ΝΔ άκρο της πόλεως, στο γεωμετρικό δηλαδή και άρχαϊκό νεκροταφεΐο²⁶⁰⁶.

II) Έπικράτεια:

Η άποστασία της Έρέτριας τὸ 411 π.Χ. και ή άπαλλαγή από την άθηναϊκή κηδεμονία έξασφαλίζει στην Έρέτρια μία νέα περίοδο εϋημερίας²⁶⁰⁷. Μέχρι τὰ μέσα του 4^{ου} αιώνα φαίνεται ότι ένσωματώνει τὸν Ζάρηκα και τὰ Στύρα, άφου οί Στυρείς φορολογούνταν ξεχωριστὰ από την Αθηναϊκή συμμαχία, ένῶ ὁ Σκύλακας στὰ μέσα του 4^{ου} αιώνα δέν αναφέρει ως ξεχωριστὸ πολιτικό μόρφωμα τὰ Στύρα, αλλά ὀνομάζει την Εϋβοια τετράπολιν. Οί πόλεις που αναφέρει είναι ή Έστιαία, ή Χαλκίς, ή Έρέτρια και ή Κάρυστος²⁶⁰⁸. Άν αναλογιστοϋμε ότι τὰ άρχεΐα με τὸν συμμαχικό φόρο φτάνουν μέχρι τὸ 411 π.Χ., και ότι, καθως προσδευτικά ή σπαρτιατική ήγεμονία γίνεται άνυπόφορη μέχρι τὸ 378 π.Χ., ὁποτε ή Έρέτρια γίνεται μέλος της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας²⁶⁰⁹, πρέπει νὰ θεωρήσουμε πιθανότερο ότι ή περιοχή τών Στύρων και του Ζάρηκος έντάχθηκε στην χώρα της Έρέτριας τὸ διάστημα 411-378 π.Χ.

Έκτοτε ή έρετρική χώρα ή έρετριὰς άπετελείτο από 5 χώρους, δηλαδή έπαρχίες, στις ὁποιες κατανέμονταν περίπου έξήντα δήμοι, ὀργανωμένοι σε έξι φυλές. Τὰ δύο μόνο από τὰ ὀνόματα τών έρετριακῶν φυλῶν είναι γνωστὰ, ή Μηκιστίς και ή Ναρκητιτίς, από έπιγραφές²⁶¹⁰. (Σχετικά με τις φυλές και τὸν τρόπο συγκρότησης της βουλής βλ. Έρέτρια: κλασσική έποχή: Μεταβολές έπικράτειας.) Οί Έλβετοί ὑπολόγισαν τὸν πληθυσμὸ της Έρέτριας γύρω στο 350 π.Χ. με βάση τούς καταλόγους πολιτῶν από τὸ ίερό του Απολλωνος Δαφνηφόρου σε 20.000-30.000 πολίτες, άλλους τούςους δούλους και μερικες έκατοντάδες μετοίκων²⁶¹¹. (Βλ. για τούς δήμους Έρέτρια: Έλληνιστική έποχή: II) Έπικράτεια.)

Αρχαιολογικῶς, αυτό που διαπιστώνουμε είναι ή κατάληψη του χώρου σε άρκετες θέσεις της άμεσης, αλλά και της ευρύτερης έπικράτειας της Έρέτριας (βλέπε έπόμενο κεφάλαιο), δηλαδή μία έντυπωσιακή πύκνωση της κατοίκησης, ή ὁποία ὑποδηλώνει σίγουρα αύξηση του πληθυσμοϋ και γενικότερη άκμή για την πόλη.

Πιο συγκεκριμένα, μία κώμη του δυτικού τμήματος της έρετρικής έπικράτειας πρέπει νὰ τοποθετηθεΐ στον Άγιο Άνδρέα (θέση Δ30)²⁶¹², στην ευρύτερη περιοχή του Μαλακῶντα (Δ31α': Μαλακῶντας και Δ31ε': Παλιοχώριον) ²⁶¹³. Στο άνατολικὸ τμήμα λείψανα κατοίκησης κλασσικής έποχής (κατάλοιπα κτιρίων, κεραμεική και τάφους) έχουμε από τις θέσεις Δ32γ': Έρέτρια: Άγ. Κυριακή²⁶¹⁴, Δ32στ': Έρέτρια: Κοτρώνι ή Καστράκι²⁶¹⁵, Δ33β': Αμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ή

²⁶⁰² Τουλούπα (1979), σελ. 176

²⁶⁰³ Θέμελης (1969)Α', σελ. 197.

²⁶⁰⁴ Κουρουνιώτης (1898), σελ. 95-100· Παπαβασιλείου (1902), σελ. 65· Θρεψιάδης (1971), σελ. 38, Σαπουνά-Σακελλαράκη (1983), σελ. 141· της ίδιας (1984)Α, σελ. 118· Οικονομάκου (1986), σελ. 149-160· BCH 111, 1987, σελ. 562· BCH 113, 1989, σελ. 667· AAA 18, 1985, σελ. 105-114· Τουλούπα (1980), σελ. 229-230· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995), σελ 318 και της ίδιας (1996), σελ. 301.

²⁶⁰⁵ Κουρουνιώτης (1897), σελ. 21-23.

²⁶⁰⁶ Auberson-Schefold (1973), σελ. 14-16

²⁶⁰⁷ Σκύλαξ Καρυανδεϋς, *Περίπλους*, 58.

²⁶⁰⁸ Ducrey (2004), σελ. 33-34.

²⁶⁰⁹ Knoepfler (1997), σελ. 352-449 και του ίδιου (2010), σελ. 160-165.

²⁶¹⁰ Knoepfler (2004), σελ. 87-91.

²⁶¹¹ Βλ. και Verdan (2010), σελ. 63-66.

²⁶¹² Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· AR 1989-1990, σελ. 42· Σάμψων (1976), σελ. 157· του ίδιου (1975), σελ. 152· Sackett και άλλοι (1966), σελ. 61.

²⁶¹³ ΑΔ 2000, Χρον., σ. 311-314· AR 2000-2001, σελ. 62· Πετράκος (1974), σελ. 101-102· ΑΔ 36, 1981, Χρον., σελ. 20· Σάμψων (1975)Α, σελ. 153.

²⁶¹⁴ Κουρουνιώτης (1897), σελ. 21-23· του ίδιου (1899), σελ. 221-234· Auberson-Schefold (1973), σελ. 197-200· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· Vollmoeller, K., AM. 26 1901, σελ. 333· Richter (1966), σελ. 27, εικ. 116· Huguenot, (2008).

²⁶¹⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1988), σελ. 196· της ίδιας (1990), σελ. 157· της ίδιας (1955)ΒII, σελ. 52-53· AR 1995-6 σελ. 21· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1295.

Παλαιοεκκλησιές ή Παλαιόκαστρο ή Παλαιόχωρα ή Παλαιοχώρια²⁶¹⁶, όπου το κύριο έξωαστικό ιερό της Ερέτριας, ενώ στην ευρύτερη περιοχή υπάρχουν παντού κατάλοιπα της κατάληψης του χώρου κατά την κλασική εποχή.

Στην θέση Δ34β': Άνω Βάθεια: Αγλέφαρος, ή οποία πρέπει να ταυτισθεί με τον αρχαίο δήμο των *Αιγλεφειρέων*²⁶¹⁷, ίσως κάποια από τα αρχιτεκτονικά και οικοδομικά λείψανα να ανήκουν στην κλασική εποχή. Στο σημείο της εκκλησίας του Αγ. Νικολάου, πλησίον της πηγής πρέπει να τοποθετηθεί και το αναφερόμενο στις επιγραφές Ασκληπιείον. Ο Γεωργιάδης τοποθετεί εδώ τον αρχαίο δήμον των Κοτυλαιών, που ανήκε στην επικράτεια της Ερέτριας. Έπάνω από την πηγή τοποθετεί αρχαίο Ασκληπιείο²⁶¹⁸. Έρμηνεύει επίσης τα λείψανα του αρχαίου κτιρίου στην κοντινή θέση της εκκλησίας της Ζωοδόχου Πηγής ως ερείπια αρχαίου ιερού, και ταυτίζει εκείνη την θέση με την θέση του αρχαίου δήμου των *Αιγλεφειρέων*²⁶¹⁹. Τέλος στην ευρύτερη θέση Δ36 τα κατάλοιπα που διαπιστώνει ο Γεωργιάδης (λείψανα κτιρίων, επιτύμβιες στήλες κ.λ.π.) ίσως να χρονολογούν τον εδώ εύρισκόμενο οικισμό στην ίδια εποχή.²⁶²⁰

Ελληνιστική εποχή:

Ι) Πολιτικό κέντρο:

α) Πρώιμη ελληνιστική εποχή:

Κατά τα τέλη του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, ο γύρω στο 400 π.Χ. κατασκευασμένος έσωτερικός λιμένας της πόλεως, λόγω θαλάσσιων ρευμάτων, είχε προσχωθεί, και πιθανώς είχε σχηματισθεί γλώσσα άμμου που συνέδεε το κλασικό λιμάνι με το Νησί των Ονειρών²⁶²¹. Στα τέλη του 4^{ου} π.Χ. αιώνα κτίστηκε το Διατείχισμα και τότε περίπου ή λίγο αργότερα οί δύο λιμενοβραχίονες²⁶²². Τμήματα του τείχους της ακροπόλεως χρονολογούνται επίσης στον 3^{ον} -2^{ον} π.Χ. αιώνα καθώς και επισκευές στο ΥΚΛ τείχος της πόλεως²⁶²³.

Στην κορυφή της ακροπόλεως, το ΑΡ ιερό της Αθηνᾶς ανακαινίστηκε κατά τον 3ο π.Χ. αιώνα²⁶²⁴. Η καταστροφή του μάλλον οφείλεται στην καταστροφή της πόλεως από τον ρωμαιοπεργαμινό στόλο το 198 π.Χ.²⁶²⁵ Στην περιοχή της Δ. Πύλης ή πολυτελής οικία πλησίον των Ανακτόρων Ι και ΙΙ ανήκει στον 4^{ον} π.Χ. αιώνα, ή οποία καταστράφηκε κατά τον Χερμωνίδιο πόλεμο (267-261 π.Χ.) και ανοικοδομήθηκε. Καταστράφηκε από τους Ρωμαίους το 198 π.Χ. και κατόπιν ξανακτίστηκε. Το θέατρο επίσης παρουσιάζει μία φάση επισκευών του 300 π.Χ.²⁶²⁶

Έπί της Α κλιτύς της ακροπόλεως έχει ανασκαφεί στρώμα καταστροφής 3^{ου} π.Χ. αιώνα²⁶²⁷. Η όδος που διέσχιζε την πόλη και συνέδεε την Δ με την Α πύλη εξακολούθησε να χρησιμοποιείται²⁶²⁸. Έπί της Ν κλιτύς της ακροπόλεως, ιδρύθηκε το Θεσμοφόριο της Ερέτριας, το οποίο λειτουργούσε όλην την

²⁶¹⁶ French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· του ίδιου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47·

²⁶¹⁷ Καλλιγᾶς (1981), σ. 201, AR 1989-90, BCH 113, σ.668.

²⁶¹⁸ του ίδιου (1905), σ. 17.

²⁶¹⁹ Καλλιγᾶς (1981), σ. 201, AR 1989-90, BCH 113, σ.668.

²⁶²⁰ Γεωργιάδης (1922), σελ. 86.

²⁶²¹ Auberson-Schefold (1973), σελ. 14-16· Καμπούρογλου (1986).

²⁶²² ἔ.ά., σελ. 167-168, 172-177· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 24-27· Πετράκος (1961-2), σελ. 152-153· Θέμελης (1969)Α' σελ. 193-7, Ginouvens (1962), σελ. 185, AJA, 1891 πίν. XIX, AR 1970-1, σελ. 6-7, Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 473-477, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 142-143· της ίδιας (1988), σελ. 194-196. Περὶ τῶν τειχῶν τῆς Ἐρετρίας βλέπε σημ. 724, 731^α καὶ 763, Georgiades (1905), σελ. 301, του ίδιου (1907), σελ. 6, πίν. III· Gerkan (1924), σελ. 11, πίν 1· Scranton (1941)· ΑΔ 1915, σελ. 115, Krause (1982)B', σελ. 137-144.

²⁶²³ Θέμελης (1969)Γ', σελ. 145· του ίδιου (1969)Α', σελ. 199-201

²⁶²⁴ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1926. Βλέπε επίσης BCH 118, 1994, σελ. 785.

²⁶²⁵ Müller (1995), σελ. 320· AntK, 38, 1995, σελ. 108-119· AntK, 39, 1996, σελ. 107-111 καὶ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1296· Huber (2010), σελ. 260-263.

²⁶²⁶ Metzger (1967), σελ. 285-7.

²⁶²⁷ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1296· Antk, 36,2,1993, σελ. 132-136, πίν. 33· BCH 117, 1993, σελ. 876· Κουρουνιώτης (1911), σελ. 33-34· AR 1996-97, σελ. 54-55.

²⁶²⁸ Κουρουνιώτης (1900), σελ. 53-56· Auberson-Schefold (1973), σελ. 147-148· Antk 12, 1969, σελ. 72· Descoedres (1967), σελ. 278 καὶ ἑξῆς· του ίδιου, (1968), σελ. 239-242.

ΕΛ εποχή²⁶²⁹. Κεραμεική έλληνιστικῆς εποχῆς καὶ γυναικεῖα εἰδώλια 3^{ου} π.Χ. βρέθηκαν ἐντός τοῦ τεμένους θήλειας θεότητας, ἴσως τῆς Ἀρτέμιδος Ὀλυμπίας, ἢ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ΝΑ τοῦ Θεοδοφορίου²⁶³⁰. Τὸ ἱερό, μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, δὲν ἀνακατεσκευάστηκε. Θεωρεῖται ὅτι τὸ ἱερό τῆς Ἰσιδος, πλησίον τῆς ΝΑ γωνίας τῆς ὀχυρώσεως, ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ²⁶³¹.

Δ τῆς Οἰκίας μὲ τὰ Μωσαϊκὰ ἀναπτύχθηκε ὁ ἐργαστηριακὸς χώρος ἑλληνιστικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων²⁶³². Ἡ Οἰκία μὲ τὰ Μωσαϊκὰ καταστράφηκε γύρω στὸ 270 π.Χ. ἀπὸ φωτιά, ὅπως καὶ ἡ ὑστεροκλασσικὴ οἰκία νοτίως αὐτῆς. Ἡ καταστροφή συνδέεται μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Χρεμωνίδου πολέμου (267-261 π.Χ.). Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς κατὰ τὸν 3^{ου} – 2^{ου} αἰώνα π.Χ. κτίστηκε μία φτωχικὴ οἰκία, ἡ ὁποία καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίων τὸ 198 π.Χ.²⁶³³

Ν τῆς Οἰκίας μὲ τὰ Μωσαϊκὰ ἡ συνέχεια τῆς ὁδοῦ πὺν ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο καὶ τὸ πιθανῶς παρακείμενο Στάδιο στὸ ἱερό τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, τὴν κρήνη²⁶³⁴ τὴν ἀγορὰ καὶ στὸ λιμάνι²⁶³⁵. Στὸ κέντρο τῆς διασταυρώσεως αὐτῆς μὲ ἄλλη ὁδὸ πὺν ἐρχόταν ἀπὸ Δυσμάς, βρέθηκαν τὰ θεμέλια τῆς θόλου (ὑστεροκλασσικῶν ἢ ἑλληνιστικῶν χρόνων) πὺν σχετίζεται μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ἡρακλῆ²⁶³⁶. Τὰ ὑστεροκλασσικὰ οἰκοδομήματα ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ στὰ μέσα τοῦ 3^{ου} π.Χ. καταστράφηκαν βιαίως ἀπὸ φωτιά, πιθανῶς κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ Χρεμωνίδειου πολέμου. Μετὰ τὸ 250 π.Χ. ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ ἐγκαταλείπονται, ὅπως ἡ ΒΑ οἰκία μὲ τὸν ὑπόγειον θάλαμον. Τὰ ὑπόλοιπα ἐπισκευάζονται καὶ ξανακατοικοῦνται μέχρι τὸ 198 π.Χ., ὅποτε ὅλη ἡ πόλη καταστρέφεται ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίων²⁶³⁷. Μέσα σὲ ἀποθέτη τῆς ἀνασκαφῆς βρέθησαν ἔργα γλυπτικῆς β' ἡμίσεως 4^{ου} π.Χ. αἰώνα²⁶³⁸.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἕως τὴν β' καταστροφή τῆς Ἐρετριάς ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους γύρω στὸ 67 π.Χ. τὸ τέμενος τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος ἦταν τόπος πρὸς ἴδρυση ψηφισμάτων τοῦ Δήμου τῶν Ἐρετριέων²⁶³⁹. Τὰ λείψανα ἀγγειοπλαστικῶν καὶ κοροπλαστικῶν ἐργαστηρίων, καὶ πιθανῶς ἐργαστηρίων ζωγραφικῆς μαρμάρινων στηλῶν καὶ μεταλλοτεχνίας χρονολογοῦνται στὸν 4^{ου} – 3^{ου} αἰώνα π.Χ.²⁶⁴⁰ Τὸ ἱερό, ὅπως εἶπαμε, καταστράφηκε τὸ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους.

Στὴν ἀγορὰ τῆς πόλεως, στὸν 3^{ου} π.Χ. αἰώνα τὰ ἀνήκουν τὰ βάθρα τῶν ἀγαλμάτων μπροστὰ ἀπὸ τὴν πρόσοψη τῆς Β στοᾶς, (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ βάθρο τοῦ ἔφιππου ἀνδριάντα τοῦ ἱερομνήμονα Αἰσχύλου Ἀντανδρίδου, πολιτικοῦ ἀντιπάλου τοῦ Μενεδήμου) καὶ ἡ γ' φάση τῆς Θόλου²⁶⁴¹ Τὸ κτίριο

²⁶²⁹ Πλούταρχος, *Αἴτια Ῥωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά*, (263d–304f): *Διὰ τί τοῖς θεοδοφορίοις αἱ τῶν Ἐρετριέων γυναῖκες οὐ πρὸς πῦρ ἀλλὰ πρὸς ἥλιον ὀπῶσι τὰ κρέα; ὅτι ταῖς αἰχμαλώτοις, ἃς ἦγεν ἐκ Τροίας Ἀγαμέμνων, ἐνταῦθα συνέβη θεοδοφία θύειν, πλοῦ δὲ φανέντος ἐξαίφνης, ἀνήχθησαν ἀτελῆ τὴν θυσίαν καταλιποῦσαι.*

²⁶³⁰ Κουρουνώτης (1900) σελ. 53-56· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 35· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 269· IG XII, 9, 258· Δαβαράς (1965) σελ. 257· Πετράκος (1961-2), σελ. 145· Auberson-Schefold (1973) σελ. 138-139· Gruben (1966), σελ. 187 καὶ ἐξῆς· Metzger (1985)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 37-38· Baumer (2010), σελ. 264-269.

²⁶³¹ Γιὰ περισσότερα βλέπε Auberson-Schefold (1973) σελ. 139-141· Θέμελης (1965), σελ. 257-261· τοῦ ἰδίου (1969)Γ', σελ. 141-178

²⁶³² Schmid (1997), AR 1996-7, σελ. 54-55· Schmid (2000), σελ. 122-127.

²⁶³³ Schmid (1997), AR 1996-7, σελ. 54-55· Schmid (2000), σελ. 122-127.

²⁶³⁴ Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Ἔργον ΑΕ 1974, σελ. 17-24· Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον ΑΕ 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1984-5), σελ. 353-361· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 44.

²⁶³⁵ Ducrey (1977), σελ. 102-3· τοῦ ἰδίου (1979), σελ. 3-13, πίν. 1-4· τοῦ ἰδίου (1981), σελ. 86· τοῦ ἰδίου (1985)· Ducrey-Reber-Charon-Huber (1991)· Ducrey-Metzger-Reber (1993)· Ducrey καὶ ἄλλοι (2004), σελ. 206-211· Reber (2010), σελ. 121-126 καὶ Ducrey (2010), σελ. 128-138.

²⁶³⁶ Θέμελης (1974), σελ. 34-46, πίν. 12-28· Ἔργον ΑΕ 1974, σελ. 17-24· Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον ΑΕ 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1984-5), σελ. 353-361· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 44.

²⁶³⁷ Θέμελης (1982), σελ. 163-180, πίν. 102-118· Ἔργον ΑΕ 1982, σελ. 36-37· Θέμελης (1984-5), σελ. 353-361· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 44.

²⁶³⁸ Πρόκειται γιὰ ἀγαλμάτιο Ἀσκληπιοῦ, ναῖσκο Κυβέλης, κορμὸ Ἡρακλῆ ὁ ὁποῖος σχετίζεται μὲ τὸ κυκλικὸ κτίσμα στὴν διασταύρωση τῶν ἀρχαίων ὁδῶν, καὶ σύμπλεγμα Ἀφροδίτης-Ἐρωτος. Βλέπε σχετικὰ μὲ αὐτά: Θέμελης (1978), σελ. 18-33· Ἔργον 1978, σελ. 4-9.

²⁶³⁹ Σταυρόπουλος (1895), σελ. 155-157· ΑΕ 1890, σελ. 195-803· ΑΕ 1887, σελ. 77-82· ΑΕ 1892, σελ. 119-160· Αθηνᾶ Ε' 1893, σελ. 346-347· BCH II, 1878, σελ. 277· *Δελτίον Ἀρχαιολογικόν* 1889, σελ. 103-4· ΑΕ 1872· ΑΕ 1853· Κουρουνώτης (1899)Α', σελ. 16 καὶ 34-36· τοῦ ἰδίου (1900), σελ. 53-56· τοῦ ἰδίου (1911), σελ. 1-35· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 96-98· Verdan (2010), σελ. 238-247.

²⁶⁴⁰ Κωνσταντίνου (1952), σελ. 153-163· τῆς ἰδίας (1955), σελ. 125-131· τῆς ἰδίας (1956), σελ. 105-109· Ἔργον 1956, σελ. 37-41.

²⁶⁴¹ Κωνσταντίνου (1952), σελ. 153-163· τῆς ἰδίας (1955), σελ. 125-131· τῆς ἰδίας (1956), σελ. 105-109· Ἔργον 1956, σελ. 37-41.

συνδέεται, κατά τους ανασκαφείς με λατρεία θήλειας θεότητας, ή όποια θα μπορούσε να είναι ή Άρτεμις, ιερό τής οποίας πρέπει να υπήρχε κατά τον Knoepfler κοντά στο ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου²⁶⁴².

Στον 3^{ον} π.Χ. αιώνα χρονολογείται ή α' φάση τών «Λουτρών παρὰ τὸν λιμένα». Πρόκειται για λουτρικό συγκρότημα πὸν ἀνήκε πιθανῶς σὲ γυμνάσιο. Καταστράφηκαν τὸ 198π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους²⁶⁴³. Κοντὰ στὸ σύγχρονο λιμάνι, παρὰ τὴν ἀκτὴ, ὁ τοίχος οἰκοδομήματος 4^{ου} π.Χ. αἰώνα σχετίζεται πιθανῶς μὲ τὸ ἀρχαῖο λιμάνι²⁶⁴⁴. Στὴν ἴδια ἐποχὴ ἀνήκει καὶ τὸ ἐργαστήριο ἐπεξεργασίας γυαλιῶν²⁶⁴⁵, καὶ ὁ ὄρος ἱεροῦ τοῦ ἥρωος Ναυστόλου²⁶⁴⁶.

Στὴν πρῶτη ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ (γ' τρίτον 4^{ου} π.Χ. αἰώνα) χρονολογείται καὶ ή α' φάση τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰσιδος, τὸ Ἰσεῖον, παρὰ τὴν ΝΑ γωνία τῆς ὀχυρώσεως. Τὸ ἱερό καταστράφηκε τὸ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους²⁶⁴⁷.

Καθ' ὅλην τὴν ἕκταση τῆς πρῶτης ἐλληνιστικῆς Ἑρετριας ἀνασκάφηκαν οἰκίαι καὶ πολυτελεῖς οἰκίαι ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς μὲ ἀνδρῶνες πὸν διέθεταν ψηφιδωτὰ δάπεδα, περίστυλα αἶθρια καὶ βοηθητικούς χώρους²⁶⁴⁸, πολλὰ στρώματα τῆς ἴδιας ἐποχῆς μὲ λείψανα κτιρίων ἀδιάγνωστου χαρακτήρα²⁶⁴⁹ καὶ τὸ σύμπλεγμα δωματίων Ν τῆς ἀνασκαφῆς Θέμελη πὸν θα μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ καὶ ὡς ἐργαστήρια ἢ μαγαζιά²⁶⁵⁰.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ νομισματικὸς θησαυρὸς, ὁποῖος εἶχε ἀποκρυβεῖ στὸ διάστημα 270-260 π.Χ., τοῦ ὁποῦ ἡ ἀπόκρυψη συνδέεται μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Χρμεωνιδίου πολέμου (267-261 π.Χ.)²⁶⁵¹

Αποθέτης μικροῦ ἱεροῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα ἔχει ἐπίσης ἀνασκαφεῖ στὸ Β. τμήμα τῆς κλασσικῆς πόλεως. Ἐντὸς αὐτοῦ βρέθηκαν δέκα περίπου εἰδώλια ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν. Ὁ ἀνασκαφέας ἀποδίδει τὸν ἀποθέτη σὲ ἱερό θήλειας θεότητας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῆς Ἀρτέμιδος²⁶⁵².

²⁶⁴² Knoepfler (2008), σελ. 166-171· Knoepfler (2010): Knoepfler, D., Δύο μεγάλες ἐρετριακὲς ἐορτές: τὰ Ἀρτεμίσια καὶ τὰ Διονύσια, *Ἑρέτρια: ματιὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 276-283· βλ. καὶ τὰ ὑπόλοιπα σχετικὰ ἄρθρα τοῦ συγγραφέα. Ἐπίσης ἀναφορὰ στὸ: Ψάλτη (2010), σελ. 284-285.

²⁶⁴³ Κουρουνώτης (1900), σελ. 53-56· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· ΠΑΕ 1916, σελ. 48· Ginouves, *Balaneutike*. Auberson-Schefold (1973), σελ. 167-171· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 45-46.

²⁶⁴⁴ ΑΔ 33, 1978, Μελέται, σελ. 198-239· BCH 1971, σελ. 1010· BCH 109, 1985, σελ. 833· *Les Dossiers*, Histoire et Archeologie, Dijon, Μάιος 1985, ἀρ. 94.

²⁶⁴⁵ Kahil (1965, σελ. 281 καὶ ἐξῆς.

²⁶⁴⁶ Κουρουνώτης (1911), σελ. 36-37.

²⁶⁴⁷ Παπαδάκις (1915), σελ. 115-190· Auberson-Schefold (1973), σελ. 185-192, BCH 98, 1974, 691, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 116-117· τῆς ἴδιας (1995)ΒΙΙ, σελ. 44-45· Bignasca (2010), σελ. 270-273· Ψάλτη (2010), σελ. 274-275.

²⁶⁴⁸ Πετράκος (1961-2) σελ. 152· Καθημερινή, 22-1-1963· AR 1962-3, σελ. 22· Verdelis (1966), σελ. 218-227· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· BCH 1967, σελ. 942· AAA, τ. 3, 1970, σελ. 35-37· BCH 97, 1970, σελ. 366· AAA, 5, 1972, σελ. 224-227· Λιάγκουρας (1968), σελ. 230· Dunant (1968), σελ. 237-239· AR 1968-9, σελ. 8· Θέμελης (1969), σελ. 189-199· τοῦ ἴδιου (1970), σελ. 250-255· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 264-5· AR 1971-2, σελ. 7· Auberson-Schefold (1973), σελ. 142-148· Ἀνδρειωμένου (1976), σελ. 131· Τουλούπα (1978), σελ. 124-127· τῆς ἴδιας (1979), σελ. 175-181· τῆς ἴδιας (1980), σελ. 226-229· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 118· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 143-149· τῆς ἴδιας (1984), σελ. 117-118· BCH 108, 1984, σελ. 813· AR 1984-5, σελ. 14-15· BCH 110, 1986, σελ. 733-4· BCH 112, 1988, σελ. 671· BCH 114, 1990, σελ. 809· BCH 116, 1992, σελ. 925· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1296· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994), σελ. 297· BCH 122, 2, 1998, σελ. 922· BCH 124, 2, 2000, σελ. 966· AR 1998-9, σελ. 61· AR 1999-2000, σελ. 60-62· AR 2000-2001, σελ. 63· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 312· τῆς ἴδιας (1996), σελ. 304· Blackman (2000-2001), σελ. 62-63· Ψάλτη (2012), σελ. 55· Reber (2010), σελ. 121-126· Theurillat καὶ ἄλλοι (2011), σελ. 135-142· Reber καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 139-151· Reber καὶ ἄλλοι (2013), σελ. 90-100.

²⁶⁴⁹ Kahil (1965), σελ. 281-284· Verdelis (1966), σελ. 218-227· Metzger (1966), σελ. 214-218· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Descœudres (1967), 278-283· τοῦ ἴδιου (1968), σελ. 239-242· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-233· Θέμελης (1969), σελ. 197· Metzger (1969)· AR 1968-9, σελ. 8· Ἀνδρειωμένου (1971), σελ. 260-266· τῆς ἴδιας (1973-4), σελ. 463-468 καὶ 473· Χωρέμης (1973), 301-302, Ἀνδρειωμένου (1975)Α', σελ. 159, 161-164· Σάμψων (1975), σελ. 155· Ἀνδρειωμένου (1975)Β', σελ. 207-208· BCH 99, 1975, σελ. 91-6· BCH 101, 1977, σελ. 629-630· Ἀνδρειωμένου (1976) Α', σελ. 131-3· BCH 101, 1977, σελ. 629, 631-2· Τουλούπα (1978), σελ. 124-8· τῆς ἴδιας (1979), σελ. 176-177 καὶ 180· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 200· BCH 1981, 105, σελ. 847-850· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 143, 146-148· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 117-8· Metzger (1984-5), σελ. 221-252· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 196· τῆς ἴδιας (1990), σελ. 157· τῆς ἴδιας (1994)Α', σελ. 296· τῆς ἴδιας (1996), σελ. 301.

²⁶⁵⁰ Δαβάρας (1965), σελ. 259-261. Βλέπε ἐπίσης AR 1964-5, σελ. 18 καὶ Καθημερινή τῆς 9^{ης}-8-1964

²⁶⁵¹ Hutton (1899), σελ. 25-44.

²⁶⁵² Θέμελης (1969)Α', σελ. 197.

Κατὰ τοὺς πρώιμους ἑλληνιστικοὺς χρόνους χρησιμοποιοῦνται οἱ νεκροπόλεις τῆς ὑστεροκλασσικῆς ἐποχῆς ποὺ βρίσκονται παρὰ τὴν δυτικὴ²⁶⁵³ καὶ τὴν ἀνατολικὴ πύλη²⁶⁵⁴. Ἐπιτύμβιες στήλες ἔχουν βρεθεῖ ὁμως καὶ στὴν περιοχὴ τῆς ΝΔ νεκροπόλεως²⁶⁵⁵.

Ὑστερη ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ:

Τὸ 198 π.Χ ἡ Ἐρέτρια καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίων. Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁμως ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος τὴν κήρυξε ἀνεξάρτητη. Ἡ περίοδος ποὺ ἐξετάζουμε διήρκεσε ἀπὸ τὸ 198 π.Χ. μέχρι τὸ 87 π.Χ., ὅποτε καταστράφηκε πάλι ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίων, ἐπειδὴ μαζί τις ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις συντάχθηκε μὲ τὸν βασιλιὰ τοῦ Πόντου Μιθριδάτη στὸν πόλεμο ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἐπισκευάστηκε²⁶⁵⁶. Τὴν θέση τῆς γέφυρας τῆς Δ. Πύλης κατέλαβε θολωτὴ δίοδος, ἐνῶ μέγας προμαχῶνας ἄρχισε νὰ κατασκευάζεται μπροστὰ ἀπὸ αὐτὴν, ὁ ὁποῖος ἔμεινε ἡμιτελής. Ὄταν καταστράφηκε ἐκ νέου ἡ πόλη τοῦ 87 π.Χ., ἡ ἀνωδομὴ τοῦ δυτικοῦ τείχους ἀπὸ ὠμοπλίνθους κατέρρευσε σιγὰ-σιγὰ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γεμίσει μὲ χῶμα ἀπὸ τις διαλυμένες ὠμοπλίνθους ἢ κοίτη τοῦ ποταμοῦ²⁶⁵⁷.

Κατὰ τοὺς ὕστερους ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἡ πολυτελὴς οἰκία παρὰ τὴν Δυτικὴ πύλη (Ἀνάκτορο Ι) ξανακτίστηκε, καὶ Ν αὐτῆς κτίστηκε ἄλλη μία οἰκία²⁶⁵⁸. Στὸν 2^ο π.Χ. αἰῶνα χρονολογεῖται καὶ ἡ τελευταία φάση τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἐνυαλίου νοτίως τοῦ ἴδιου συγκροτήματος²⁶⁵⁹. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐπισκευάστηκε τὸ θέατρο καὶ κατασκευάστηκε νέα σκηνὴ δωρικοῦ ῥυθμοῦ²⁶⁶⁰ Τότε ἀνακατασκευάστηκε τὸ Ἄνω Γυμνάσιο καὶ προστέθηκε ἡ κυκλικὴ κατόψεως θολωτὴ αἴθουσα ἐφιδρώσεως²⁶⁶¹. Τὸ Θεοδοφόριον στὴ ΝΔ κλιτὸ τῆς ἀκροπόλεως ἀνακαινίστηκε, προστέθηκαν βοηθητικοὶ χώροι καὶ

²⁶⁵³ Θέμελης (1969)Α', σελ. 197.

²⁶⁵⁴ Παπαβασιλείου (1907) σελ. 114-117· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 201· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Βι σελ. 91-93.

²⁶⁵⁵ Κουρουνιώτης (1899), σελ. 145-148· τοῦ ἴδιου (1911), σελ. 37.

²⁶⁵⁶ Σχετικὰ μὲ τὸ τεῖχος καὶ τὸ διατειχισμα τῆς πόλεως βλέπε: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996) σελ. 300-301· Θέμελης (1969)Α', σελ. 199-201· τοῦ ἴδιου (1969)Γ', σελ. 145.

²⁶⁵⁷ Κουρουνιώτης (1897), σελ. 21-23· τοῦ ἴδιου (1899), σελ. 35-36· τοῦ ἴδιου (1900), σελ. 53-56· Schefold (1965) σελ. 263-268 καὶ 273-280· Auberson-Schefold (1973), σελ. 75-94, 211, 217. Ἐπίσης Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Βι, σελ. 27-29.

²⁶⁵⁸ Reber (1998), σελ. 25-89, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

²⁶⁵⁹ Σχετικὰ μὲ τὴν τοπογραφία τῆς πόλεως βλ. Πετράκος (1961-2), σελ. 153· Auberson (1965), σελ. 270, σχ. 7· Θέμελης (1969) Γ', σελ. 176-178· Καλλιγᾶς (1983) σελ. 119· Auberson-Schefold (1973), Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙ'.

²⁶⁶⁰ Σχετικὰ μὲ τὸ θέατρο βλέπε: Fossum (1891), σελ. 236-246 καὶ 253-266· Brownson (1891), σελ. 266-280· Pickard (1891), σελ. 371-389· *AJA* 1894, σελ. 1, 139-143· Capps (1894), σελ. 338-346, 417, 420· τοῦ ἴδιου (1895), σελ. 326-338· *AJA* 1896, σελ. 417-420· τοῦ ἴδιου (1895) σελ. 326-338· *AJA* 1896, σελ. 317-331· Herrman (1896), σελ. 205-317· *AJA* 1898, σελ. 187 καὶ ἐξῆς· Fossum (1898) σελ. 194· Dorpfeld-Reison *Das griechische Theater*, σελ. 112-117· Fiechter, *Antike griechische Theaterbanten, Das Theater in Eretria* (1937)· Antì, C., *Teatri greci arcaici*, σελ. 128-130· Dilke (1948), σελ. 158-160· τοῦ ἴδιου (1950), σελ. 34-35· Πετράκος (1961), σελ. 147· Schefold (1966), σελ. 110 καὶ ἐξῆς· Auberson- Schefold (1973), σελ. 62-69, 210-211· Θέμελης (1969)Γ, σελ. 143· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 197· Μπούρας (1991), σελ. 330, 337· *BSA* 105, 1981, σελ. 847· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· Μαστραπᾶς (1994), σελ. 147· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995), σελ. 34-36 καὶ 45· *BCH* 122, 2, 1998, σελ. 924· Schmid (1997), σελ. 104-108· Isler (1998), σελ. 95· *AR* 1998-9, σελ. 58-61· Isler (1999), σελ. 116-118· *IG* XII, ἀρ. 273-275· Busing (1970), 37-15 καὶ Fachard-Ψάλτη (2010), σελ. 187-191.

²⁶⁶¹ Auberson-Schefold (1973), σελ. 216, Κουρουνιώτης (1976), σελ. 30· τοῦ ἴδιου (1917)Α, σελ. 16 καὶ ἐξῆς· τοῦ ἴδιου (1917)Β, σελ. 238 καὶ ἐξῆς· Δαβάρας (1965), σελ. 259-261· Τσιριβάκος-Λιάγκουρας (1967), σελ. 265-270· Daux (1967), σελ. 942· Λιάγκουρας (1968), σελ. 227-230· *AR* 1968-9, σελ. 8· Ἀνδρειωμένου (1973-4), σελ. 463-5· τῆς ἰδίας (1975), σελ. 207-8· *Antk* 24, 1981, σελ. 70-87· *BCH* 105, 1981, σελ. 847 καὶ 850· *BCH* 106, 1982, σελ. 593 καὶ 597· *AR* 1984-5, σελ. 14-15· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 157· *BCH* 1203, 1996, σελ. 1296· *ΑΔ* 45, 1990, Χρον., σελ. 157-160· Καλλιγᾶς (1983), σελ. 119-128· Richardson (1896), σελ. 152 καὶ 165· Hermance (1890)· Delorme (1960)· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· Dunant (1965), σελ. 284-285· Auberson-Schefold (1973), σελ. 130-137· Ginouves (1962), σελ. 177 καὶ ἐξῆς, σελ. 204 καὶ ἐξῆς, σελ. 433· Schefold (1966), σελ. 112 καὶ ἐξῆς· Θέμελης (1969)Α' σελ. 200· *BCH* 118, 1994, σελ. 786· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 37-39· Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· τῆς ἰδίας (1995), σελ. 120-135, πίν. 32, 1-4· *AR* 1996-7, σελ. 54-55· *BCH* 120, 3, 1996, σελ. 1297· *IG* XII, 9, 282· Müller (1995), σελ. 320. Γιὰ νεότερες ἀνασκαφὲς βλέπε: Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· τῆς ἰδίας (1995), σελ. 120-125, πίν. 32, 1-4· τῆς ἰδίας (2010), σελ. 176-181.

διαμορφώθηκε ή πλατεία²⁶⁶². Στους χρόνους αυτούς χρονολογείται ή δεξαμενή στην Α κλιτύ της ακροπόλεως²⁶⁶³ και ό εργαστηριακός χώρος ΝΑ του Άνω Γυμνασίου.

Στόν χώρον μεταξύ του εργαστηριακού χώρου και του Άνω Γυμνασίου τοποθετείται τό στάδιο της πόλεως²⁶⁶⁴. (Αρχιτεκτονικό μέλος από κάποιο κτίριο του σταδίου βρέθηκε στην ανασκαφή Θέμελη, Ν. της οικίας με τὰ Μωσαϊκά²⁶⁶⁵). Εκεί βρέθηκε και έπιγραφή που μνημονεύει γυμνασίαρχο (2^ο – 1^ο π.Χ. αι.)²⁶⁶⁶.

Επάνω στα έρείπια της φτωχής κατασκευής οικίας, ή οποία κατά τόν 3^ο αιώνα π.Χ. είχε διαδεχθεί την πολυτελή Οικία με τὰ Μωσαϊκά και καταστράφηκε τό 198 π.Χ. από τους Ρωμαίους, κατασκευάστηκε στις αρχές του 1^{ου} π.Χ. αιώνα ό μνημειακός ταφικός περίβολος που περιέκλειε τους δύο τάφους έπιφανών προσώπων σε σαρκοφάγους, στην διασταύρωση τών δύο βασικών οδικών άξόνων της πόλεως²⁶⁶⁷.

Μετά την καταστροφή του 198 π.Χ. κάποια από τὰ πρώιμα έλληνιστικά κτίρια της ανασκαφής Θέμελη Ν. της Οικίας με τὰ Μωσαϊκά έγκαταλείφθηκαν, ένω τό κεντρικό έπισκευάστηκε και έπαναχρησιμοποιήθηκε κατά τόν 2^ο και 1^ο αιώνα π.Χ. Τό 87 π.Χ. καταστράφηκε εκ νέου από τους Ρωμαίους²⁶⁶⁸.

Τό 198 π.Χ. καταστράφηκε και ό ναός του Δαφνηφόρου Απόλλωνος και δέν έπισκευάστηκε ξανά, αλλά μέχρι τό 87 π.Χ. ή λατρεία συνεχίστηκε στο ιερό. Εκεί βρέθηκε τμήμα κορυφής βάθρου με άναθηματική έπιγραφή ίέριεας της Αθηνάς²⁶⁶⁹. Στους ύστεροελληνιστικούς χρόνους χρονολογείται και ή τελευταία φάση της Θόλου της άγοράς που καταστράφηκε τό 87 π.Χ. από τους Ρωμαίους και δέν ξανακτίστηκε²⁶⁷⁰.

Στήν ίδια έποχή άνήκει και ή τελευταία φάση τών Λουτρών παρά τόν Λιμένα²⁶⁷¹. Τό ιερό της Ίσιδος έπίσης έπανακατασκευάστηκε μετά τό 198 π.Χ., με όρισμένες τροποποιήσεις στο σχέδιό του²⁶⁷², αλλά ξανακαταστράφηκε τό 87 π.Χ. και έγκαταλείφθηκε. Το ίδιο συνέβη και με τό λεγόμενο Κάτω Γυμνάσιο. Καταστράφηκε τό 198 π.Χ. και άνοικοδομήθηκε. Κατά την φάση αυτήν προστέθηκε στην Α. πλευρά του συγκρότημα βοηθητικών χώρων²⁶⁷³.

Πολλές έπίσης από τις οικίες και άλλα κτίρια της ύστεροκλασικής και πρώιμης έλληνιστικής Ερέτριας μετά την καταστροφή του 198 π.Χ. άνοικοδομήθηκαν²⁶⁷⁴. Νομίματα ύστεροελληνιστικής

²⁶⁶² Κουρουνώτης (1900) σελ. 53-56· του ίδιου (1911), σελ. 35· του ίδιου (1910), σελ. 269· IG XII, 9, 258· Δαβαρας (1965) σελ. 257· Πετράκος (1961-2), σελ. 145· Auberson-Schefold (1973) σελ. 138-139· Gruben (1966), σελ. 187 και έξης· Metzger (1985)· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 37-38· Baumer (2010), σελ. 264-269.

²⁶⁶³ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1926· BCH 118, 1994, σελ. 785.

²⁶⁶⁴ Mango (1994), σελ. 100-104, πίν. 24· της ίδιας (1995), σελ. 120-125, πίν. 32, 1-4· της ίδιας (2010), σελ. 176-181.

²⁶⁶⁵ Θέμελης (1975), σελ. 36-48, πίνακες 15-35· του ίδιου (1977), σελ. 32-37.

²⁶⁶⁶ Knoepfler (1969), σελ. 87, εικ. 1· Auberson-Schefold (1973), σελ. 9 και 205-206· Θέμελης (1969)B', σελ. 411, εικ 1· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 26· Θέμελης (1976), σελ. 69-87, πίν. 34-55· AR 1976-77, σελ. 16-17· BCH 105, 1981, σελ. 845-6· Έργον 1976, σελ. 14-25.

²⁶⁶⁷ Ducrey (1977), σελ. 102-3· του ίδιου (1979), σελ. 3-13, πίν. 1-4· του ίδιου (1981), σελ. 86· του ίδιου (1985)· Ducrey-Reber-Charon-Huber (1991)· Ducrey-Metzger-Reber (1993)· Ducrey και άλλοι (2004), σελ. 206-211· Reber (2010), σελ. 121-126 και Ducrey (2010), σελ. 128-138.

²⁶⁶⁸ Κουρουνώτης (1911), σελ. 36· σχετικά με την λατρεία της Αθηνάς στην Ερέτρια Αθηνά, Ε', 394, 4. Έπίσης: Verdan (1999), σελ. 123-125 και Verdan (2010), σελ. 238-247.

²⁶⁶⁹ Κουρουνώτης (1911), σελ. 36· σχετικά με την λατρεία της Αθηνάς στην Ερέτρια Αθηνά, Ε', 394, 4.

²⁶⁷⁰ Knoepfler (2008), σελ. 166-171· Knoepfler (2010): Knoepfler, D., Δύο μεγάλες έρετριακές έορτές: τὰ Αρτεμίσια και τὰ Διονύσια, Έρέτρια: ματιές σε μία άρχαία πόλη, Αθήνα 2010, σελ. 276-283· βλ. και τὰ ύπόλοιπα σχετικά άρθρα του συγγραφέα. Έπίσης άναφορά στο: Ψάλτη (2010), σελ. 284-285.

²⁶⁷¹ Κουρουνώτης (1900), σελ. 53-56· Πετράκος (1961-2), σελ. 147· ΠΑΕ 1916, σελ. 48· Ginouves, *Balaneutike*· Auberson-Schefold (1973), σελ. 167-171· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 45-46.

²⁶⁷² Παπαδάκις (1915), σελ. 115-190· Auberson-Schefold (1973), σελ. 185-192, BCH 98, 1974, 691, Σαπουνά-Σακελλαράκη (1984), σελ. 116-117· της ίδιας (1995)BII, σελ. 44-45· Bignasca (2010), σελ. 270-273· Ψάλτη (2010), σελ. 274-275.

²⁶⁷³ Κουρουνώτης (1917), σελ. 238-9· ΠΑΕ 1917, σελ. 17· Auberson-Schefold (1973), σελ. 193-196· Πετράκος (1961-2), σελ. 145, σχ. 3· του ίδιου (1968), σελ. 100, πιν. 46β' -δ'· Robert (1969), 450· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)BII, σελ. 45.

²⁶⁷⁴ Ανδρειωμένου (1973-4), σελ. 468· Θέμελης (1969) Α', σελ. 198· Τουλούπα (1979), σελ. 176· Theurillat και άλλοι (2011), σελ. 135-142· Reber και άλλοι (2012), σελ. 139-151· Reber και άλλοι (2013), σελ. 90-100.

έποχης βρέθηκαν και βρίσκονται σε διάφορα σημεία της πόλεως²⁶⁷⁵. Κατά την περίοδο αυτή εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται το δυτικό και το ανατολικό νεκροταφείο²⁶⁷⁶.

II) Έπικράτεια:

Κατά την ελληνιστική εποχή ή γεωπολιτική οργάνωση της Εύβοίας δεν αλλάζει, συνεχίζει δηλαδή να είναι τετράπολις. Η χώρα της Ερέτριας, ή *έρετρική* ή *έρετριάς* συνέχισε να περιλαμβάνει 5 *χώρους*, δηλαδή *έπαρχίες*, στις οποίες κατανέμονταν περίπου *έξηντα δήμοι*, οργανωμένοι σε *έξι φυλές*. Δεν παρουσιάζει δηλαδή μεταβολές σε σύγκριση με τον 4^ο π.Χ. αιώνα. Από την εποχή αυτήν προέρχονται οι περισσότερες ψηφισματικές και αναθηματικές στήλες από το *άστυ* και την χώρα. Από το *ίερό* του Δαφνηφόρου Απόλλωνος προέρχονται ψηφισματικές στήλες και κατάλογοι με *όνόματα δημοτών*, *έπιγραφές* που μας πληροφορούν για τους *έντε χώρους* της *έρετρικής έπικράτειας* και τα *όνόματα των δήμων*²⁶⁷⁷.

Αρχαιολογικώς, διαπιστώνουμε την *ύπαρξη* μιας *κώμης*, δηλαδή *ένος μικρού οικισμού* και *ένος νεκροταφείου* στην *θέση Δ30*: *Άγ. Ανδρέας*²⁶⁷⁸, και η *θέση Δ31α'*: *Μαλακώντας* συνεχίζει να κατοικείται από τον 5^ο αιώνα (νεκροταφείο, *πλησίον* του *οποίου* θα βρισκόταν ο *οικισμός* μιας *κοντινής*, *περιοικίδος* ουσιαστικά *κώμης* της *έρετρικής*, *πολύ κοντά* στο *πολιτικό κέντρο* της *Ερέτριας*, δηλαδή στο *άστυ*. Στις *κοντινές θέσεις* Δ31δ': *Μαλακώντας*: *Πλακάκια*²⁶⁷⁹ και Δ31ε': *Μαλακώντας*: *Παλιοχώριον* τα *θεμέλια* *αρχαίων κτιρίων* και η *έπιφανειακώς άνευρισκόμενη κεραμική έλληνιστικών χρόνων*²⁶⁸⁰ δηλώνει *πιθανώς* την *θέση* *κάποιας κώμης* της *έρετρικής έπικράτειας*, 5-7 χλμ. από την *Ερέτρια*. Οι *θέσεις* του *Μαλακώντα* δεν *μπορούν* να *ταυτισθούν* με *κάποιο γνωστό* από τις *φιλολογικές* και *έπιγραφικές* *πηγές* *δήμο* της *έρετρικής έπικράτειας*.

Στο *ανατολικό τμήμα* της *άμεσης έπικράτειας* της *Ερέτριας* ή *θέση Δ32α'*: *Ερέτρια*: *Βουδόχιον* ή *Βουδόχη*, *όπου* *έχουν* *έπισημανθεί* *δύο* *όμόκεντροι κυκλικοί περίβολοι* που *άποτελοῦσαν* *ίσως* *όχυρώσεις* *αρχαϊκής* ή *κλασσικής* *έποχης* *έπι* του *Βουδοχίου*, *σε* *ύψόμετρο* 770 μ. ²⁶⁸¹, *κατόπτευε* το *δυτικό τμήμα* της *μέχρι* *περίπου* τα *σύνορα* με την *χαλκιδική χώρα* και το *ανατολικό τμήμα* *μέχρι* το *Σερβούνι*- *αρχαίο Κοτύλαιο*. Ο *δήμος Βούδιον* ή *Βούδιοι* (*έπιγρ.* *βουδιόθεν*) *πρέπει* να *βρισκόταν* *στούς* *πρόποδες* του *ύψώματος*, στην *λεκάνη* *ανάμεσα* σε *αυτό* και την *ακρόπολη* της *Ερέτριας*. Την *ταύτιση* *κάνουμε* *βασισμένοι* στην *έπιβίωση* του *τοπωνυμίου*. *Επίσης* στην *θέση* Δ32β': *Ερέτρια*: *Όλυμπος* (*όρος* *εὐβοϊκός* *Όλυμπος* που *κεῖται* Β-ΒΑ της *Ερέτριας*), *οἱ* *άποσπασματικώς σωζόμενες* *στήλες* και *άλλα* *εὐρήματα*, *ύποδεικνύουν* την *ύπαρξη* *ίερού* του *Όλυμπίου Διός*. Στο *όρος* *ίσως* *βρισκόταν* *ίερό* της *Αρτέμιδος* *Όλυμπίας*, σύμφωνα με *έπιγραφή* που *βρέθηκε* στην *Ερέτρια*²⁶⁸². *Εδῶ*, *έπίσης*, *βρέθηκαν* *έλληνιστικά νομίσματα*²⁶⁸³. Στην *θέση* Δ32β'II: *Ερέτρια*: *Ασπρόχωμα* *έπι* του *εὐβοϊκού* *Όλύμπου*, ΒΑ της *Ερέτριας* *άναγνωρίζουμε* *θέση* *μεταλλείου*²⁶⁸⁴.

Την *μακεδονική παρουσία* στην *Ερέτρια* *καθ'* *όλο* τον 3^ο π.Χ. αιώνα *δηλώνει* ο *Μακεδονικός τάφος* στην *θέση* Δ32δ': *Ερέτρια*: *Τούμπα*²⁶⁸⁵. Στην *θέση* Δ32ε': *Ερέτρια*: *Άγ. Παρασκευή* *πρέπει* να *άναγνωρίσουμε* την *έπέκταση* του *ανατολικού νεκροταφείου* της *Ερέτριας* *κατά* την *έποχή* *αὐτήν*, ή την *ύπαρξη* *έδῶ* *κάποια* *μικρής* *περιοικίδας* *κώμης*. (Στην *κατασκευή* των *τάφων* και των *ταφικῶν*

²⁶⁷⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Βι, σελ. 74-75· Barclay-Head (1963).

²⁶⁷⁶ Ανδρειωμένου (1968)Β', σελ. 140-1 και Duboson (2010), σελ. 286-289.

²⁶⁷⁷ Με *βάση* τα *έπιγραφικά στοιχεία* των *IG, XII, 9*, σελ. 164-165, *καθώς* και *τούς* *άναλυτικούς καταλόγους* *IG, XII, 9*, σελ. 51-66, *άρ.* 240-254.

²⁶⁷⁸ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· *AR* 1989-1990, σελ. 42· Σάμψων (1976), σελ. 157· του *ιδίου* (1975), σελ. 152· Sackett και *άλλοι* (1966), σελ. 61.

²⁶⁷⁹ Πετράκος (1974), σελ. 101-102· Ανδρειωμένου (1970), σελ. 135· Τουλούπα (1980), σελ. 226· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210· της *ιδίας* (1988), σελ. 204· της *ιδίας* (1990), σελ. 165· Catling (1988-9), σελ. 106-109· *BCH* 120, 3, 1996, σελ. 1295· *BCH* 116, 1992, σελ. 925· *AAA* 19, 1986, σελ. 36-37· *AR* 1999-2000, σελ. 62· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 301-303· *AR* 1989-90, σελ. 42-43· Blackman (2000-2001), σελ. 62-63..

²⁶⁸⁰ Σάμψων (1975)Α, σελ. 153.

²⁶⁸¹ Σάμψων (1975)Α', σελ. 153-4· *AR* 1983-4, σελ. 18· *BCH* 108, 1984, σελ. 812· Σάμψων (1984-5), σελ. 367· Σκούρας (2003), σελ. 41-42.

²⁶⁸² *ΑΔ* 22, 1967, *Μελ.*, σελ. 6· *AR* 1967-8, σελ. 12.

²⁶⁸³ *AAX* 1, 1986, σελ. 85-92· Βρανόπουλος (1995), σελ. 11 και *σημ.* 1· *AR* 1999-2000, σελ. 62· *BCH* 111, 1987, σελ. 562.

²⁶⁸⁴ Auberson-Schefold (1973), σελ. 203.

²⁶⁸⁵ Huguenot (2008).

περιβόλων βυζαντινῶν χρόνων ἔχει χρησιμοποιηθεῖ ἀρχαίον ἀρχιτεκτονικὸν υλικὸν καὶ ἐπιτύμβιες στήλες)²⁶⁸⁶.

Στὸν ἀσβεστολιθικὸν λόφον 3 χλμ Α. τῆς Ἐρέτριας ἢ θέσιν Δ32στ': Ἐρέτρια: Κοτρῶνι ἢ Καστράκι (στοῦ ἐκκλησιάκι τοῦ Ἁγ. Δημητρίου) τὰ βάβαια λείψανα οἰκισμοῦ (οἰκοδομικὸν υλικὸν ἀρχαίων κτιρίων, ἐπιτύμβιες στήλες καὶ ὁ μακεδονικὸς τάφος) δὲν ἀφήνουν περιθώρια ἀμφισβήτησης ὅτι ὑπῆρχε ἐδῶ ἀρχαίος οἰκισμὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα²⁶⁸⁷. Τὰ διάσπαρτα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ οἱ ἀνεσκαμμένοι ἑλληνιστικοὶ τάφοι²⁶⁸⁸, ὑποδεικνύουν ὅτι ἐδῶ ἦταν ἡ θέσις κάποιου γνωστοῦ ἀπὸ τῆς φιλολογικῆς καὶ ἐπιγραφικῆς πηγῆς δήμου τῆς Ἐρετρικῆς ἐπικράτειας²⁶⁸⁹.

Καὶ στὶς κοντινὰς θέσεις Δ32ζ': Ἐρέτρια: Μαγούλα²⁶⁹⁰ καὶ Δ32η': Ἐρέτρια: Ἁγ. Τριάς²⁶⁹¹, ἔχουν ὑπάρξει ἀρχαῖα λείψανα (ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ τάφοι) ποῦ ὑποδεικνύουν τὴν ἀνθρώπινη κατοίκηση, ἀλλὰ δὲν χρονολογοῦνται. Στὴν δευτέρη περίπτωσι προκρίεται πιθανῶς γιὰ ἐκτεταμένη ἀρχαία νεκρόπολις ποῦ θὰ ἀνήκε σὲ παρακείμενον οἰκισμὸν.

Στὴν θέσιν Δ33: Ἀμάρυνθος (Κάτω Βάθεια) πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἡ ἀρχαία Ἀμάρυνθος. Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴ ὄχι μόνον τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας²⁶⁹² βρίσκεται σὲ ἀκμὴ (Δ33β': Ἀμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ἢ Παλαιοεκκλησιές ἢ Παλαιόκαστρο ἢ Παλαιόχωρα ἢ Παλαιοχώρια²⁶⁹³ καὶ ἡ γειτονικὴ τῆς Δ33γ': Ἀμάρυνθος: Ἁγία Κυριακή²⁶⁹⁴ ὅπου βρέθηκε ὁ σημαντικὸς ἀποθέτης μὲ τὰ ἀναθηματικὰ εἰδώλια), ἀλλὰ καὶ ἡ ὁμώνυμη κώμη τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας. Στὴν θέσιν Δ33α': Ἀμάρυνθος: ὁ Μακεδονικὸς τάφος μαρτυρεῖ τὴν διαβίωσιν ἐκεῖ μακεδονικῆς φρουρᾶς.²⁶⁹⁵

Ἡ θέσις Δ34: Ἄνω Βάθεια στὶς Δ κλιτύες τοῦ ὄρους Σεργούνι, τὸ ὁποῖον ταυτίζεται μὲ τὸ ἀρχαῖον Κοτύλαιον²⁶⁹⁶, καὶ πιὸ συγκεκριμένα ἡ θέσις Δ34β': Ἄνω Βάθεια: Ἀγλέφαρος, ὅπου ἡ ἐκκλησία τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς²⁶⁹⁷, ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὸν Γεωργιάδη ὡς θέσις ἀρχαίου οἰκισμοῦ καὶ Ἀσκληπιείου²⁶⁹⁸. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν δῆμον *Αἰγλέφειρα* ἢ *Αγλέφαρος*²⁶⁹⁹ ποῦ ἐπιβιώνει μέχρι σήμερον. Περίπου 1500μ Β, στὶς ΒΑ κλιτύες τοῦ ὄρους, πλησίον πηγῆς, βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου, καὶ κοντὰ σὲ αὐτὴν ἐπιφανειακῶς διακρίτὰ θεμέλια

²⁶⁸⁶ Θέμελης (1969)Γ', σελ. 147 καὶ 166-170.

²⁶⁸⁷ Οἱ Auberson-Schefold ἔχουν τοποθετήσει ἐδῶ τὸν οἰκιστικὸν πυρῆνα κάποιου δήμου τῆς ἐρετρικῆς. Βλ. Auberson-Schefold (1973), σελ. 204-205.

²⁶⁸⁸ Καλλιγᾶς (1981), σελ. 201.

²⁶⁸⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 196· τῆς ἰδίας (1990), σελ. 157· τῆς ἰδίας (1955)ΒΙΙ, σελ. 52-53· AR 1995-6 σελ. 21· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1295.

²⁶⁹⁰ BCH 12, 1988, σελ. 671.

²⁶⁹¹ Παπαβασιλείου (1902), σελ. 63-65. Σχετικὰ μὲ τὰ εὐρήματα τῆς περιοχῆς βλέπε AEM 28, σελ. 91-94· AR 1992-3, σελ. 40· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 63-64· Παπαβασιλείου (1910) Β', σελ. 46· Philipsson (1951), σελ. 608, σημ. 1· AR 1993-4, σελ. 37· ΑΔ, τ. 42, Χρον. σελ. 211-213. Βλέπε ἐπίσης: Auberson-Schefold (1973), σελ. 201-202. Σχετικὰ μὲ τὴν τοιχοποιία βλέπε: Wrede (1933), σελ. 15. Βλέπε ἐπίσης: Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995) ΒΙΙ, σελ. 53. Γιὰ παλαιότερες ἀνασκαφῆς βλέπε: Κουρουνιώτης (1899), σελ. 230-234.

²⁶⁹² French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· τοῦ ἰδίου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat-Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat-Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47·

²⁶⁹³ Σταυρόπουλος (1895), σελ. 161-2· AE 1892, σελ. 157-158, ἀρ. 52· Κουρουνιώτης (1898), σελ. 95-100· τοῦ ἰδίου (1899), σελ. 37· τοῦ ἰδίου (1899), σελ. 140-3· AE 1869, σελ. 347, ἀρ. 412· AE 1859, ἀρ. 3524 καὶ 3525· AE 1872, ἀρ. 417· AE 1892, σελ. 140-1, ἀρ. 8, σελ. 154, ἀρ. 41, σελ. 154-155, ἀρ. 42 καὶ σελ. 157-8, ἀρ. 54· Κουρουνιώτης (1900)Β, σελ. 5-26· Παπαβασιλείου (1901), σελ. 43-45· τοῦ ἰδίου (1902), σελ. 121-4· τοῦ ἰδίου (1905), σελ. 1778· Θέμελης (1969)Β, σελ. 143-178· Auberson-Schefold (1973), σελ. 202-3· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Β, σελ. 67-70· IG II², 23, στ. 13· τῆς ἰδίας (1987), σελ. 213· τῆς ἰδίας (1988), σελ. 196-202· τῆς ἰδίας (1990), σελ. 160· Συριόπουλος (1995), σελ. 1301· BSA 1966, σελ. 64-69, σημ. 92· Βρανόπουλος (1995), σελ. 31-32· Παπαβασιλείου (1910), σελ. 87· Wallace (1947), σελ. 134· Ålin (1962), σελ. 127.

Γιὰ τὰ νεότερα βλ.: www.acrobases.gr

²⁶⁹⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒΙΙ, σελ. 95-96· τῆς ἰδίας (1992)Β', σελ. 235-263· AR 1989-90, σελ. 41-42· AR 1993-94, σελ. 35· ΑΔ, τ. 42, 1987, Β' Χρον., σελ. 213· AR 1995-96, σελ. 21· ΑΔ, τ. 44, 1989, Χρον., σελ. 157-165· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297.

²⁶⁹⁵ Whitley (2006-2007), σελ. 36· Theurillat-Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat-Fachard (2008), σελ. 154-159.

²⁶⁹⁶ IG, XII, 9, σελ. 163-165.

²⁶⁹⁷ Γεωργιάδης (1922), σελ. 88-89· AE 1895, σ. 137^a, 124-128 καὶ 149· AE 1916, σ. 21 καὶ 50· IG XIIα, σελ. 209. Βλ. ἐπίσης: Εὐβοϊκὴ ἐγκυκλοπαίδεια, τ. 1, σελ. 71-72.

²⁶⁹⁸ Γεωργιάδης (1922), σελ. 88, AE 1916, σελ. 49 καὶ 52, AE 1895, 11, στ. 88, σ. 136.

²⁶⁹⁹ Καλλιγᾶς (1981), σ. 201, AR 1989-90, BCH 113, σ. 668. Βλ. IG, XII, 9, σελ. 163-165.

ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἐπιτύμβιες πλάκες καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Ἐκεῖ ὁ Γεωργιάδης ἐκτιμᾷ ὅτι βρίσκεται θέση ἀρχαίου οἰκισμοῦ ἑλληνιστικῶν χρόνων²⁷⁰⁰ καὶ ἀναγνωρίζει τὸν ἀρχαῖο δῆμον τῶν *Κοτυλαιῶν*, πού ἀνήκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἐρέτριας.

Στὴ θέση Δ35: Μάμουλα ἢ Καλλιθέα ὁ τάφος ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μὲ τὸ χρυσοῦ στεφάνι καὶ τὰ συνευρήματα, ὅπως καὶ ὁ ἑλληνιστικὸς τάφος πλησίον τοῦ ναυδρίου τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου, παρὰ τὴν ὁδὸ²⁷⁰¹, μαρτυροῦν νεκροταφείον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ βρίσκεται κοντὰ σὲ θέση συγχρόνου τοῦ οἰκισμοῦ. Τέλος στὴν εὐρύτερη θέση Δ36: Γυμνὸ ὅλα τὰ εὐρήματα (ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἐπιτύμβιες στήλες κ.λ.π.) φανερώνου θέση οἰκισμοῦ, ἀλλὰ δὲν γνωρίζουμε ἂν εἶχε ἑλληνιστικὴ φάση²⁷⁰².

Κάνοντας μία συγκεντρωτικὴ ἀνασκόπηση τῶν δῆμων τῆς ἐρετρικῆς πού εἶδαμε νὰ ἀναφέρονται στὶς ἐπιγραφές (*IG*, XII, 9, σελ. 163-165), καὶ λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὰ τοπογραφικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα τῶν ἐπομένων περιοχῶν ΠΕ' (περιοχὴ Ἀλιβερίου, Αὐλωναρίου, Ὁξυλίθου, Κύμης, Δύστου, Στύρων, Ζαράκων) καὶ ΠΣΤ' (περιοχὴ Μαρμαρίου, Καρύστου, Γεραιστοῦ, Καφηρέως)²⁷⁰³, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε τὰ ἑξῆς: Μὲ βεβαιότητα μπορούμε νὰ τοποθετήσουμε κάποιους ἀπὸ αὐτοὺς, ἐνῶ γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους μόνο εἰκασίες μπορούν νὰ γίνουν. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δῆμους, μπορούμε νὰ τοποθετήσουμε:

α) τὸ δῆμο **Βούδιοι** κοντὰ στὴν Ἐρέτρια, κάπου στοὺς πρόποδες τοῦ Βουδοχίου, τοῦ ὑψώματος Β τῆς πόλεως.

β) τὴν **Ἀμάρυνθο** στὴν παραθαλάσσια ζώνη τῆς Βάθειας, ὅπου βρισκόταν τὸ ἱερὸ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος, τὸ κύριο ἑξωαστικὸ ἱερὸ τῆς Ἐρέτριας, κοντὰ στὴν θέση Παλαιοεκκλησιές.

γ) τὸ **Τέμενος**, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται στὴν παραλία τοῦ Ἀλιβερίου, ὅπου κατὰ τὸν Ἡρόδοτο εἶχαν ἀποβιβασθεῖ οἱ Πέρσες τὸ 490 π.Χ.²⁷⁰⁴

δ) τὴν **Αἰγλέφειρα ἢ Ἀγλέφαρο** ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Σερβούνι, δηλαδὴ τὸ ἀρχαῖο Κοτύλαιο, ὅπου τὸ μαναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἄνω Βάθειας. Τὸ τοπωνύμιον ἐπιβιώνει μέχρι σήμερα.

ε) τοὺς **Κοτυλαιεῖς** στὴν περιοχὴ τοῦ *Κοτυλαίου*, δηλαδὴ τοῦ ὄρους Σερβούνι, ἀλλὰ δὲν εἶναι σαφές ἂν πρέπει νὰ τοὺς τοποθετήσουμε στὴν δυτικὴ (πρὸς Ἐρέτρια) ἢ τὴν ἀνατολικὴ κλιτὺ τοῦ ὄρους (δηλαδὴ πρὸς Ταμύνες).

στ) τὴν **Τάμυνα ἢ Τάμυναι** πού ἐντοπίζεται στὴν περιοχὴ τοῦ Αὐλωναρίου²⁷⁰⁵.

ζ) **Χοιρήθεν, Χοίραιαι, Χοι...**: δηλαδὴ αἱ *Χοιραῖαι* τοῦ Ἡροδότου²⁷⁰⁶. Μποροῦν (ἀκολουθώντας τὸν Ἡρόδοτο) νὰ τοποθετηθοῦν πλησίον τοῦ Τεμένους, δηλαδὴ στὴν παράκτια περιοχὴ τοῦ Ἀλιβερίου ἢ τοῦ *Πορθμοῦ* (Κάραβος).

η) τὸ **Παρθένιον**, τὸ ὁποῖο τοποθετεῖται στὴν ἄμεση περιοχὴ τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Παρθένι. Κατὰ τὸν Στέφανο Βυζάντιο: Παρθένιον, πόλις Εὐβοίας· ἔστι δὲ καὶ Θράκης· τὸ ἔθνικόν Παρθένιος καὶ Παρθενιεύς. Ἐνῶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Πινδάρου, σχολιάζει γιὰ τὸν IV Ὀλυμπιονικὸ τοῦ Πινδάρου, στ. 149: καὶ ἐν Εὐβοίᾳ παρθένος ἐκαλεῖτο καὶ ὁ ποταμὸς Παρθένιος, ὃς Ἰμβρασος ἐκλήθη.

θ) τοὺς **Κωμαιεῖς**: Τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν ἐκδότη, ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸν Παπαβασιλείου²⁷⁰⁷, στὴν ἀνατολικὴ κλιτὺ τοῦ ὄρους Ὀλυμπος, δηλαδὴ στὴν περιοχὴ τῆς Κύμης, μὲ τὴν ὁποία καὶ ἐτυμολογικῶς ταυτίζεται. Τὸ αἰολικὸ τοπωνύμιον [Kume:], Κούμη, οἱ Ἴωνες Ἐρετριεῖς, μετὰ καὶ τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδραση τῆς ἀττικῆς πιθανότατα τὸ μετέτρεψαν σὲ [Ko:me:], Κώμη. Τὴν πρῶμην δηλαδὴ στένωση τῆς αἰολικῆς, τὴν κώφωση τοῦ ο σὲ υ τὴν ἀπάλειψαν, ἐξομαλύνοντας τὴν προφορὰ καὶ τὴν ἐπίσημη γραφὴ τοῦ τοπωνυμίου μὲ βάση τοὺς δικούς τοὺς φωνητικούς κανόνες, Κατὰ τὸ αἰολικὸ ἀπὸ πού στὴν ἰωνικὴ εἶναι ἀπὸ, ἔτρεψαν τὸ ἀνέκαθεν προφερόμενο Κούμη σὲ Κώμη. Ἔτσι ἐξηγεῖται φωνητικὰ ἡ ταύτιση τῶν Κωμαιέων μὲ τοὺς Κυμαίους. Ἄλλιως

²⁷⁰⁰ Γεωργιάδης (1922), σελ. 88-89· *AE* 1895, σ. 137^a, 124-128 καὶ 149· *AE* 1916, σ. 21 καὶ 50· *IG* XIIα, σελ. 209.

²⁷⁰¹ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 16-17, Χωρέμης (1973), σελ. 301.

²⁷⁰² Γεωργιάδης (1922), σελ. 86 καὶ Σάμψων (1988-9), σελ. 178. Βλ. ἐπίσης: Osborne (2000), σελ. 56-60.

²⁷⁰³ Βλέπε τὰ δύο ἐπόμενα κεφάλαια.

²⁷⁰⁴ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 111: (Οἱ Πέρσαι) πλέοντες κατέσχον τὰ νέας τῆς ἐρετρικῆς χώρας κατὰ Τέμενος καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια.

²⁷⁰⁵ Βλ. *IG*, XII, 9, σελ. 161

²⁷⁰⁶ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 111: (Οἱ Πέρσαι) πλέοντες κατέσχον τὰ νέας τῆς ἐρετρικῆς χώρας κατὰ Τέμενος καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια.

²⁷⁰⁷ Παπαβασιλείου (1907), σ. 26.

θα πρέπει να υποθέσουμε ότι οι *Κωμαιείς* κατά τον 4^ο έως 1^ο π.Χ. αιώνα ήταν ανεξάρτητο πολιτικό μόρφωμα, κάτι που όμως δεν μπορεί να ισχύει, αφού από τα μέσα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα η Εύβοια είναι, σύμφωνα με όλους τους αρχαίους συγγραφείς *τετράπολις*. Άλλωστε η έρετρική χώρα έφτανε σίγουρα μέχρι τας Ταμύνας της περιοχής Αλιβερίου και τας Στύρα. Και ο Σκύλαξ γιατί λέει ρητά *κατ' Ερέτριαν Σκύρος*;

ι) τον δήμο *της Πέτρας* ή *των Πετρών*. που ταυτίζεται με την μικρή λεκάνη των Πετριών.

ια) *τον Δύστον*, ο οποίος ταυτίζεται με ασφάλεια με την ΥΚΛ-ΕΛ θέση στις όχθες της άλλοτε λίμνης Δύστου. (Βλ. IG, σελ. 160)

ιβ) *τον Ζάρηκα*, ο οποίος τοποθετείται με ασφάλεια στην περιοχή του σύγχρονου χωριού Ζάρακες, το οποίο με την σειά του αποτελεί επιβίωση του αρχαίου τοπωνυμίου. (IG, σελ. 160).

ιγ) *τους Στυρείς* (βλ. IG, XII, 9, σελ. 160) στην λεκάνη των Στύρων.

ιδ) *τους Ραφιείς* που ίσως ταυτίζονται με τους σημερινούς Ραπταίους.

ιε) *τον Ωρωπό*, ο οποίος τοποθετείται με ακρίβεια στην παραθαλάσσια λεκάνη της Ωρωπίας, η οποία ελεγχόταν από την Έρετρια κατά διαστήματα, και μάλιστα την εποχή όπου χρονολογείται η επιγραφή.

Ρωμαϊκή εποχή:

I) Πολιτικό κέντρο:

Η θέση του άστεως της Έρετριας συνέχισε να κατοικείται και μετά την καταστροφή του 87 π.Χ., μέχρι τον 4^ο μ.Χ. αι. (ύστεροι ρωμαϊκοί χρόνοι). Στην περίοδο αυτή ανήκει η τελευταία φάση του εργαστηριακού χώρου Δ της Οικίας με τα Μωσαϊκά, καθώς και το εργαστήριο που λειτουργούσε κατά τον 1^ο μ.Χ. αιώνα στον χώρο της Οικίας με τα Μωσαϊκά. Ο ναός του Αύγουστου και της Ρώμης, το Σεβαστείο της Έρετριας και τα αγάλματα των μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας, καθώς και τα δύο δημόσια κτίρια στην ανασκαφή Θέμελη, Ν. της Οικίας με τα Μωσαϊκά.

Στο οικόπεδο αμέσως Α και πλησίον της αγοράς οι δύο τάφοι 1^{ου} αιώνα π.Χ. -1^{ου} αιώνα μ.Χ., ενός παιδιού και ενός εφήβου, μαρτυρούν, αφ' ενός την κατοίκηση της Έρετριας μετά την καταστροφή από τον Σύλλα, αφ' ετέρου την κατάλυση του αστικού χώρου, όπως αυτός είχε διαμορφωθεί επί αιώνες, και την εκ νέου οργάνωσή του επάνω από το στρώμα καταστροφής του 88-86 π.Χ. Πρόκειται για την τελευταία φάση του οικισμού ο οποίος εξακολουθεί να κατοικείται σε κάποιο βαθμό, αλλά στα μέσα του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα εγκαταλείπεται. Σε αυτήν την τελευταία φάση (2^{ος}-3^{ος} αιώνας π.Χ.) χρονολογούνται και οι ρωμαϊκές θέρμες, στο οικόπεδο Ν του Σεβαστείου²⁷⁰⁸.

II) Έπικράτεια:

Κατά την πρώιμη ρωμαϊκή εποχή οι θέσεις της περιοχής ΠΔΠ' μειώνονται αισθητά, όπως συμβαίνει και με το σύνολο των κατοικημένων θέσεων της νήσου. Η παράκτια θέση Δ30: Άγ. Ανδρέας εξακολουθεί να κατοικείται. Πρόκειται για θέση κατοίκησης ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ εποχής, θέση δηλαδή μιας κώμης, ενός μικρού οικισμού και ενός νεκροταφείου²⁷⁰⁹. Η θέση Δ31α': Μαλακώντας κατοικείται επίσης. Από τον 5^ο αιώνα μέχρι τα ΡΩ χρόνια²⁷¹⁰ είναι βέβαιη ή χρήση του χώρου ως νεκροταφείου. Πλησίον αυτού θα βρισκόταν ο οικισμός. Στην πιο κοντινή προς την Έρετρια θέση Δ31δ': Μαλακώντας: Πλακάκια συνέχισε να υπάρχει ή νεκρόπολη των ελληνιστικών και κατά την διάρκεια των πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων²⁷¹¹. Πρόκειται για θέση ΕΛ και ΠΡΩ νεκροταφείου που ανήκε σε κοντινή περιουσία κώμη της έρετρικής.

Ο αποθέτης από την θέση Δ33γ': Αμάρυνθος: Αγία Κυριακή, ο οποίος περιείχε πλήρη ειδώλια παιδιών που χορεύουν κρατώντας στεφάνια, σταφύλια και τύμπανα, πλήρη

²⁷⁰⁸ Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Theurillat και άλλοι (2011), σελ. 135-142· Reber και άλλοι (2012), σελ. 139-151· Reber και άλλοι (2013), σελ. 90-100.

²⁷⁰⁹ Καλλιγιάς (1981), σελ. 202· AR 1989-1990, σελ. 42· Σάμψων (1976), σελ. 157· του ίδιου (1975), σελ. 152· Sackett και άλλοι (1966), σελ. 61.

²⁷¹⁰ ΑΔ 42, 1987, Χρον., σελ. 210· BCH 117, 1995, σελ. 876.

²⁷¹¹ Πετράκος (1974), σελ. 101-102· Ανδρειωμένου (1970), σελ. 135· Τουλούπα (1980), σελ. 226· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1987), σελ. 210· της ίδιας (1988), σελ. 204· της ίδιας (1990), σελ. 165· Catling (1988-9), σελ. 106-109· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1295· BCH 116, 1992, σελ. 925· AAA 19, 1986, σελ. 36-37· AR 1999-2000, σελ. 62· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996), σελ. 301-303· AR 1989-90, σελ. 42-43· Blackman (2000-2001), σελ. 62-63..

προσωπεΐα και ειδώλια καθημένης θηλείας θεότητας, τὰ ὅποια κατὰ πᾶσα πιθανότητα εἰκονίζουσαν τὴν Ἄρτεμη), ἂν ἀνήκει στὸ Ἀρτεμίσιο τῆς Ἀμαρύνθου²⁷¹², ἀποδεικνύει τὴν ἀδιάσπαστη συνέχεια τῆς λατρείας τῆς θεότητας καὶ τὴν λειτουργία τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἕως τὰ πρῶιμα ῥωμαϊκὰ χρόνια²⁷¹³.

Τέλος στὴν θέση Δ36: Γυμνὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη²⁷¹⁴ καὶ οἱ ἐπιτύμβιες στήλες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία χρονολογεῖται στοὺς πρῶιμους ῥωμαϊκοὺς χρόνους²⁷¹⁵, δηλώνουν πιθανῶς τὴν θέση ἑνὸς οἰκισμοῦ πρῶιμης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Πόλη Ἐρέτρια: Πολιτικὴ ὀργάνωση: μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας.

Πρωτογεωμετρικὴ -Μεσογεωμετρικὴ II ἐποχὴ:

Τὸ ἀρχικὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἐρέτριας, ὅπως καταλήξαμε στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ Λευκαντί, πρέπει νὰ ἦταν ἡ Ξηρόπολη, μὲ τὰ ΠΓ καὶ ΓΕ νεκροταφεῖα στὰ Δ της, ἐνῶ ἡ ἀρχικὴ ἐπικράτεια ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στὸ Λευκαντί, τὸ Βασιλικὸ καὶ τὰ Φύλλα μέχρι Δ τοῦ Λήλαντος. Κάποιος λόγος πού πιθανῶς συνδέεται μὲ τὴν καταστροφή τοῦ 800 π.Χ. στὸ Λευκαντί, ἀναγκάζει τοὺς Ἐρετριεῖς νὰ στείλουν ἕνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ στὴν θέση τῆς ΥΓΕ καὶ κατοπινῆς Ἐρέτριας. Ἴσως ὁ λόγος εἶναι κάποιες ἐσωτερικὲς συγκρούσεις μὲ αἷτια οικονομικά, ἂν ἀναλογισθοῦμε ὅτι τριάντα περίπου χρόνια μετὰ Ἐρέτρια καὶ Χαλκίδα ἀποστάλλουν τὴν πρώτη ἀποικία στὴν Δύση, τὴς Πιθηκοῦσες.

Μεσογεωμετρικὴ II- Ὑστερογεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Ταυτόχρονα, κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα Πρῶιμη Ἐρέτρια καὶ Χαλκίδα συγκροτοῦνται σὲ πόλεις κράτη, ἐνσωματώνοντας φυλετικὰ κράτη καὶ ἐδάφη πού βρισκόνταν κοντὰ τους. Ἡ Χαλκίδα πιθανῶς ἐνσωμάτωσε ὅλα τὰ πεδινὰ ἐδάφη τῆς Μείζονος περιοχῆς ΠΔΕ1', δηλαδὴ τῆς πεδιάδας τῶν Ψαχνῶν, γιὰ νὰ στραφεῖ ἐναντίον τῆς Ἐρέτρια στὰ Α της, μὲ σκοπὸ τὴν κατάκτηση τοῦ Ληλαντίου πεδίου, ὅπως ἔκανε καὶ ἡ Σπάρτη μὲ τὴν Μεσσηνία. Οἱ Ἐρετριεῖς φαίνεται ὅτι προσπάθησαν νὰ ἀμυνθοῦν, ἀλλὰ λόγω πιθανῆς σημαντικῆς ἧττας φαίνεται ὅτι ἀναγκάζεται ὁ τότε ἡγεμόνας τους, ὁ βασιλιάς τους, μὲ τοὺς πολεμιστὲς πού ἀνήκαν στὴν ἀνώτερη τάξη, μαζί μὲ ἕνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, νὰ μετακινηθοῦν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν νέα θέση, αὐτὴν τῆς κατοπινῆς Ἐρέτριας.

Δὲν ἐγκατέλειψαν ὅμως οὔτε τὴν παλιά τους πόλη οὔτε τὴν φιλοδοξία τους νὰ κρατήσουν τὸ Ληλαντίο πεδίο, τὴν παλιά ἐπικράτεια, τὸν παραγωγικὸ χῶρο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζοῦσαν αὐτοὶ καὶ οἱ πρόγονοί τους. Ἔτσι προσπάθησαν νὰ ὀργανώσουν τὴν γραμμὴ ἄμυνας πού ὀρίζει ἡ κοίτη τοῦ Λήλαντος, καὶ σὲ αὐτοὺς πρέπει νὰ ἀνήκει ἡ φρουρὰ πού ἦταν ἐγκατεστημένη στὸ φρούριο τοῦ ὑψώματος Βράχος στὰ Φύλλα. Καὶ φαίνεται ὅτι κατάφεραν μέχρι τὸ 710 π.Χ. καὶ νὰ διατηροῦν τὸ Λευκαντί καὶ νὰ ἐξορμοῦν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων. Ὅμως οἱ Χαλκιδεῖς καταφέρνουν νὰ κάμψουν τὴν ἀντίστασή τους καὶ νὰ καταστρέψουν τὸ παλιὸ πολιτικὸ κέντρο, καὶ ἔτσι νὰ ἀπωθήσουν τοὺς Ἐρετριεῖς ἀνατολικότερα. Αὐτὸ συνάγεται ἀπὸ τὴν ταυτόχρονη ἐγκατάλειψη τοῦ Φρουρίου τῶν Φύλλων καὶ τῆς Ξηροπόλεως.

Ὅσο οἱ Ἐρετριεῖς, οἱ ὅποιοι στὴν ἀρχὴ κατέλαβαν ὅλο τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος τῆς θέσης τῆς κατοπινῆς Ἐρέτριας, ἀλλὰ κατοικοῦσαν κατὰ συνοικίες κατὰ κοινωνικὴ διαστρωμάτωση, ἐνῶ γύρω ἀπὸ αὐτὲς ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τους, προοδευτικὰ ἔδωσαν στὴν νέα τους πατρίδα ἐνιαία εἰκόνα ἄστεως, καθὼς ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} αἰῶνα διαμορφώνεται ἐνιαῖος οἰκιστικὸς πυρήνας, ἐνῶ τὰ νεκροταφεῖα μετακινοῦνται ἔξω ἀπὸ αὐτὸν Α καὶ Δ. Ἐπίσης, ἀναπτύσσοντας τὸ ναυτικὸ τους, καὶ γιὰ πολεμικοὺς σκοποὺς (ὁ βασιλιάς τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμας παραδίδεται ὅτι σκοτώθηκε σὲ ναυμαχία μὲ τοὺς Ἐρετριεῖς), γιὰ ἐμπορικοὺς σκοποὺς (ἂς μὴν ξεχνοῦμε τὴν διατήρηση τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἀνατολή καὶ στὴν νέα θέση, δηλ. τὴν Ἐρέτρια) καὶ γιὰ ἀποικιακοὺς σκοποὺς (ἴδρωση Μένδης, Δικαίας, Μεθώνης στὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ στὴν χερσόνησο τῆς Χαλκιδικῆς), οἱ Ἐρετριεῖς θεωρεῖται ὅτι

²⁷¹² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988-9) σελ. 91-104· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926. Πρόκειται, κατὰ τὴν Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, γιὰ ἀποθέτη ἱεροῦ θηλείας θεότητας, πιθανότατα τῆς Ἄρτεμης, πού πιθανῶς συνδέεται μὲ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας.

²⁷¹³ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)ΒII, σελ. 95-96· τῆς ἰδίας (1992)Β', σελ. 235-263· AR 1989-90, σελ. 41-42· AR 1993-94, σελ. 35· ΑΔ, τ. 42, 1987, Β' Χρον., σελ. 213· AR 1995-96, σελ.21· ΑΔ, τ. 44,1989, Χρον., σελ.157-165· BCH 116, 3, 1992, σελ. 926· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297.

²⁷¹⁴ Γεωργιάδης (1922), σελ. 86.

²⁷¹⁵ Σάμψων (1988-9), σελ. 178.

είχαν τον έλεγχο της περιοχής της όμηρικης *Γραιίας*²⁷¹⁶, δηλαδή την ευρύτερη περιοχή της Ωρωπίας²⁷¹⁷. Έτσι εξηγείται και η συμμετοχή των Γραιών στην αποστολή της πρώτης αποικίας στην Δύση, εκείνης των Πιθηκουσών, καθώς και η γενίκευση του έθνικού ονόματος Γραιικοί *Graeci* για όλους τους Έλληνες από τους γηγενείς Ιταλούς κατοίκους, και δη τους κατοίκους της Καμπανίας και του Λατίου²⁷¹⁸.

Αρχαϊκή εποχή:

Οί Έρετριείς, παρ' όλο που συνεχίζουν ακόμα να διεκδικούν για κάποια χρόνια το Δηλάντιο πεδίο, αφού οί γραπτές πηγές θέλουν τον Δηλάντιο πόλεμο εκατονταετή, οργανώνουν την επικράτεια τους Δ και Α, ενσωματώνοντας τα έδάφη μέχρι την Αμάρυνθο που θα γίνουν έξαρτημένες κώμες της (Αμάρυνθος, Αιγλέφειρα, Κοτύλαιον) το αργότερο μέχρι το τέλος της ΑΡ εποχής, αφού το 490 π.Χ. τα έδάφη που βρίσκονται ακόμη ανατολικότερα, δηλαδή η λεκάνη των Ταμυνών με τις κώμες *Αιγίλια*, *Χοιρέαι*, *Ταμύναι*²⁷¹⁹, χαρακτηρίζονται νέαι <μοῖραι> της έρετρικής από τον Ηρόδοτο. Η πληροφορία του Στράβωνα ότι οί Έρετριείς κάποτε έξουσίαζαν την Άνδρο, την Κέα και την Τήνο²⁷²⁰ πρέπει να αναφέρεται στην εποχή πριν τα μέσα του 7^{ου} αιώνα, διότι το 655 π.Χ. η Άνδρος ιδρύει πλέον μόνη της αποικίες στις ακτές της Θράκης²⁷²¹. Τότε η Θήβα πρέπει, κατά τον Geyer, να κατέλαβε την απέναντι ξηρά, δηλαδή την Ωρωπία, ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Γραιίας, την οποία μέχρι τότε, από την ΓΕ ήδη εποχή θεωρείται ότι κατείχαν οί Έρετριείς²⁷²².

Το πολιτικό κέντρο αποκτᾶ τείχος (και ισχυρό λιμενοβραχίονα μέχρι την νησίδα στα δυτικά του λιμένος) κατά την αρχαϊκή εποχή, αυτό που πολιορκήσαν οί Πέρσες το 490 π.Χ. και λείψανά του ενσωματώθηκαν στο ΥΚΛ τείχος, τμήματα των οποίων και σήμερα είναι ορατά στην Δυτική Πύλη. Πιθανώς αυτό το τείχος δὲν περιελάμβανε και το ύψωμα Καστέλλι, δηλαδή την ΚΛ και έξης ακρόπολη, στο οποίο όμως ίσως να είχαν φτιάξει ένα ανεξάρτητο όχυρό, λείψανα του οποίου όμως δὲν είναι διακριτά.

Κλασσική εποχή:

Κατά την Κλασσική εποχή η Έρέτρια προσδευτικά συνέρχεται από την καταστροφή του 490 π.Χ. Ανασυγκροτῆ το πολιτικό της κέντρο, αποστατεί από την Αθηναϊκή συμμαχία το 411 π.Χ. και στο τέλος του 5^{ου} αιώνα κτίζει το νέο τείχος της, το οποίο περιβάλλει την πόλη και την ακρόπολη. Τὸν 5^ο αιώνα επικράτεια της φτάνει Δ μέχρι πιθανώς το Λινοβρόχι η̄ τὸν Άγιο Άνδρέα, Α μέχρι τις Ταμύνες, Β μέχρι την Κύμη και Ν μέχρι την Δύστο, αφού καμία από τις πόλεις αυτές δὲν φορολογείται ξεχωριστά από την Αθηναϊκή συμμαχία.

Η επιτυχημένη αποστασία του 411 π.Χ. και η̄ ἀπαλλαγή από την αθηναϊκή κηδεμονία έξασφαλίζει στην Έρέτρια μία νέα περίοδο ευημερίας²⁷²³. Μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αιώνα φαίνεται ότι ενσωματώνει τὸν Ζάρηκα και τὰ Στύρα, αφού οί Στυρείς φορολογούνταν ξεχωριστά από την Αθηναϊκή συμμαχία, ἐνῶ ὁ Σκύλακας στα μέσα του 4^{ου} αιώνα δὲν αναφέρει ὡς ξεχωριστό πολιτικό μόρφωμα τὰ Στύρα, ἀλλὰ ὀνομάζει την Εὐβοια τετράπολιν. Οί πόλεις που αναφέρει είναι η̄ *Εστιαία*, η̄ *Χαλκίς*, η̄ *Έρέτρια* και η̄ *Κάρυστος*²⁷²⁴. Ἄν ἀναλογιστοῦμε ότι τὰ ἀρχαία με τὸν συμμαχικό φόρο φτάνουν μέχρι το 411 π.Χ., και ότι, καθώς προσδευτικά η̄ σπαρτιατική ἡγεμονία γίνεται ἀνυπόφορη μέχρι το 378 π.Χ., ὁπότε η̄ Έρέτρια γίνεται μέλος τῆς Β' Αθηναϊκῆς συμμαχίας²⁷²⁵, πρέπει να θεωρήσουμε πιθανότερο ότι η̄ περιοχή των Στύρων και του Ζάρηκος ἐντάχθηκε στην χώρα τῆς Έρέτριας το διάστημα 411-378 π.Χ.

Έκτοτε η̄ έρετρική χώρα η̄ έρετριάς ἀπετελεῖτο από 5 χώρους, δηλαδή έπαρχίες, στις ὁποῖες κατανέμονταν περίπου ἑξήντα δῆμοι, ὀργανωμένοι σε ἕξι φυλές. Τὰ δύο μόνο από τὰ ὀνόματα των

²⁷¹⁶ Geyer (1962), σελ. 77-82.

²⁷¹⁷ Παράβαλε την προβληματική στο: Geyer (1962), σελ. 78-79. Ο Στέφανος Βυζάντιος ταυτίζει την Γραιία με τὸν Ωρωπό η̄ την Τανάγρα. Βλ. Στάφανος Βυζάντιος, *Λ. Γραιία*.

²⁷¹⁸ Σχετικά με τὸς δήμους τῆς έρετρικής και παλαιότερα βιβλιογραφία βλ.: Philippon, *RE*, VI, λ. *Έρέτρια*, σ. 422-425.

²⁷¹⁹ Στράβωνας, *Γεωγραφικά*, X, 447-448.

²⁷²⁰ Κατά την ἐκτίμηση του Geyer, με την ὁποία συμφωνοῦμε. Βλ. Geyer (1962), σελ. 77-82.

²⁷²¹ Geyer (1962), σελ. 77-82.

²⁷²² Ducrey (2004), σελ. 33-34.

²⁷²³ Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*, 58.

²⁷²⁴ Ducrey (2004), σελ. 33-34.

²⁷²⁵ Knoepfler (1997), σελ. 352-449 και του ίδιου (2010), σελ. 160-165.

έρετριακῶν φυλῶν εἶναι γνωστά, ἡ Μηκιστὶς καὶ ἡ Ναρκητιτὶς, ἀπὸ ἐπιγραφές. Ὁ Knoepfler²⁷²⁶ ὑποθέτει ὅτι εἶχε γίνει καὶ στὴν Ἑρέτρια μεταρρύθμιση τύπου Κλεισθένη, ἴσως τὴν ἴδια ἐποχὴ, τὴν περίοδο δηλαδὴ ἀλλαγῆς τοῦ πολιτεύματος ἀπὸ τὸν Ἑρετρία Διαγόρα (ΥΑΡ ἐποχὴ), καὶ ὅτι εἶχε γίνει ἀναδιάρθρωση τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, ὥστε νὰ ἀποδυναμωθοῦν τὰ ἀριστοκρατικὰ γένη. Αὐτὸ κατὰ τὴν γνώμη μας δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἔγινε, ἂν τὰ ἀριστοκρατικὰ γένη δὲν προκαλοῦσαν σοβαρὸ πρόβλημα στὴν ὁμαλὴ πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ἑρέτριας, μὲ ὀξεῖς ἀνταγωνισμοὺς γιὰ τὴν διεκδίκηση τῆς ἔξουσας. Καὶ τότε θὰ διερωτηθεῖ κανεὶς πῶς γινόταν ἡ ἐκλογή τῶν μελῶν τῆς βουλῆς;

Θὰ μπορούσε νὰ ἔχει θεσμοθετηθεῖ μία βουλή στὰ πρότυπα τῆς Βουλῆς τῶν Τετρακοσίων γιὰ τὴν Ἀθήνα, μεταρρύθμιση ποὺ ἀποδίδεται στὸν Σόλωνα. Ἄν ὄντως συνέβαινε αὐτό, δὲν θὰ εἶχαν διαλυθεῖ οἱ τέσσερις παραδοσιακὲς ἰωνικὲς φυλές, Ἀργαεῖς, Αἰγικορεῖς, Γελέοντες καὶ Ὀπλητες, ἀλλὰ θὰ εἶχαν ἐνσωματωθεῖ προοδευτικὰ καὶ οἱ πληθυσμοὶ τῶν δύο νέων περιοχῶν ποὺ συνοικίστηκαν μὲ τὴν Ἑρέτρια, τῆς περιοχῆς Ταμυνῶν-Κύμης πιθανῶς κατὰ τὴν διάρκεια ἢ στὰ τέλη τοῦ 6^{ου} αἰῶνα π.Χ. καὶ τῆς περιοχῆς τῶν Στύρων μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μηκιστὶς καὶ Ναρκητιτὶς* ἀντιστοιχῶς. Ἄν οἱ νέες ἀνασκαφές φέρουν στὸ φῶς στοιχεῖα γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἄλλων τεσσάρων φυλῶν, θὰ καταλάβουμε τι πραγματικὰ εἶχε συμβεῖ. Πάντως ἂν δὲν ἔχουμε στοιχεῖα δὲν μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε μὲ βεβαιότητα μιὰ μεταρρύθμιση τύπου Κλεισθένη, ἢ ὅποια θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν γενικὴ ἀναδιάρθρωση τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ σώματος, ἄρα καὶ τὸν τρόπο λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος, ἀκόμα καὶ τὴν διάρθρωση καὶ τὴν παράταξη τοῦ στρατοῦ (πεζικὸ καὶ ἵππικὸ) κατὰ τὴν ὥρα τῆς μάχης.

Οἱ Ἑλβετοὶ θεωροῦν προσπάθησαν νὰ κάνουν ὑπολογισμοὺς σχετικὰ μὲ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ἑρέτριας γύρω στὸ 350 π.Χ., μὲ βάση τοὺς καταλόγους πολιτῶν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} αἰῶνα καὶ ὑπολόγισαν 20.000-30.000 πολίτες, ἄλλους τόσους δούλους καὶ μερικὲς ἑκατοντάδες μετοίκων²⁷²⁷.

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ.

Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἡ γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς Εὐβοίας δὲν ἀλλάζει, συνεχίζει δηλαδὴ νὰ εἶναι τετράπολις. Ἡ χώρα τῆς Ἑρέτριας, ἡ *ἐρετρικὴ ἢ ἐρετριάς* συνέχισε νὰ περιλαμβάνει 5 *χώρους*, δηλαδὴ ἐπαρχίες, στὶς ὁποῖες κατανέμονταν περίπου ἑξήντα *δήμοι*, ὀργανωμένοι σὲ ἕξι φυλές. Δὲν παρουσιάζει δηλαδὴ μεταβολές σὲ σύγκριση μὲ τὸν 4^ο π.Χ. αἰῶνα. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν προέρχονται οἱ περισσότερες ψηφισματικὲς καὶ ἀναθηματικὲς στήλες ἀπὸ τὸ ἄστυ καὶ τὴν χώρα. Ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος προέρχονται ψηφισματικὲς στήλες καὶ κατάλογοι μὲ ὀνόματα δημοτῶν, ἐπιγραφές ποὺ μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τοὺς πέντε χώρους τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δήμων²⁷²⁸.

Ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν πρώιμη Ῥωμαϊκὴ περίοδο, δηλαδὴ μέχρι τὴν συγκρότηση τῆς Ῥωμαϊκῆς *provincia* Ἀχαΐας ἢ Ἑρέτρια καὶ ἡ χώρα τῆς δὲν παύει νὰ κατοικεῖται, ἀλλὰ βρίσκεται σὲ ὕφεση. Στὴν ἴδια τὴν Ἑρέτρια ἢ συνοικία ποὺ κυρίως ἀκμάζει εἶναι ἐκείνη στὴν Ν κλιτὸ τῆς ἀκροπόλεως. Μὲ κατεστραμμένο ὅμως τὸ πολιτικὸ κέντρο ἀπὸ τὸ 68-67 π.Χ. δὲν ἔχει νόημα μᾶλλον νὰ μιλάμε πιά γιὰ ὀργάνωση τῆς χώρας τῆς Ἑρέτριας. Μὲ τὴν καταστροφή τοῦ πολιτικοῦ κέντρου ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται καὶ τυπικὰ ἡ πόλη-κράτος τῆς Ἑρέτριας. Ἀπλῶς ὁ πληθυσμὸς παρέμενε στὸν τόπο καταγωγῆς του καὶ προσπαθοῦσε νὰ ἐπιβιώσει. Ἀπὸ τὸ 27 π.Χ. ὀργανώθηκε ἡ Ῥωμαϊκὴ *provincia* Ἀχαΐα σὲ ἄλλη βάση, μὲ ἄλλο τρόπο, ἐνῶ οἱ πέντε χώροι ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑφίστανται ὡς φυσικοὶ χώροι, μὲ ἄλλη ὅμως πολιτικὴ ὀργάνωση.

Πόλη Ἑρέτρια: Κοινωνικὴ ὀργάνωση καὶ οἰκονομία.

Πρωτογεωμετρικὴ -Μεσογεωμετρικὴ II ἐποχὴ:

Ἡ Ἑρέτρια ἀπὸ τὴν ΠΓ ἕως τὸν 8^ο αἰῶνα θὰ εἶχε οἰκονομία ποὺ στηριζόταν κατὰ κύριο λόγο στὴν γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία. Βεβαίως ἡ καλῆς ποιότητος κεραμεικὴ καὶ τὰ ὄπλα ἀπὸ τὸ Λευκαντὶ δείχνουν ὅτι καὶ ὁ δευτερογενῆς τομέας ὑφίστατο καὶ παρουσίαζε κάποια ἀνάπτυξη. Οἱ πρώιμες σὲ

²⁷²⁶ Knoepfler (2004), σελ. 87-91.

²⁷²⁷ Βλ. καὶ Verdan (2010), σελ. 63-66.

²⁷²⁸ Μὲ βάση τὰ ἐπιγραφικὰ στοιχεῖα τῶν IG, XII, 9, σελ. 164-165, καθὼς καὶ τοὺς ἀναλυτικοὺς καταλόγους IG, XII, 9, σελ. 51-66, ἀρ. 240-254.

σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα έμπορικές και οικονομικές σχέσεις με την Ανατολική Μεσόγειο που μαρτυρούν τὰ επέισακτα στὸ Λευκαντί, τὰ ὁποῖα συνεχίζουν νὰ ἐμφανίζονται στὴν Ἐρέτρια τὸν 8^ο αἰώνα, καθὼς καὶ ὁ ἐμπορικός σταθμὸς στὴν Al Mina, ἀποδεικνύουν τὴν ὑπαρξὴ δικτύου ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καὶ βεβαιώνουν τὴν ἀνθησὴ τοῦ τριτογενοῦς τομέα τῆς πόλης αὐτῆς, τὴν ὁποία ἐπανίδρυσαν Ἴωνες ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν μυθικὸ Ἄικλο ἢ Αἴκλο στὸ β' ἡμισυ τοῦ 11^{ου} αἰώνα.

Μεσογεωμετρικὴ II- Ὑστερογεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Στὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 8^{ου} αἰώνα, ἡ ἀναζήτησὴ μετάλλων καὶ νέων ἀγορῶν, ὅπως καὶ ἡ στενοχωρία, εἶναι οἱ λόγοι ποὺ πιθανότατα ὀδήγησαν τοὺς Εὐβοεῖς, καὶ εἰδικότερα τοὺς Ἐρετρεῖς στὸν ἀποικισμό τῆς Κέρκυρας καὶ τῶν Πιθηκουσῶν. Ὅμως, ἡ οικονομικὴ κρίση συνέχισε νὰ ὑφίσταται, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ ξέσπασμα τοῦ Ληλαντίου πολέμου. Ἡ κρίση αὐτὴ ἴσως ἦταν βαθύτερη γιὰ τὴν Χαλκίδα, ἡ ὁποία, ὅπως καὶ ἡ Ἐρέτρια, τότε εἶχε ἀρχίσει νὰ συγκροτεῖται σὲ πόλη-κράτος, νὰ συγκροτεῖ δηλαδὴ τὸ πολιτικὸ τῆς κέντρο καὶ νὰ ἐπεκτείνει καὶ νὰ ὀργανώνει τὴν χώρα τῆς, ἀφοῦ τὰ μέχρι σήμερα εὐρήματα παρουσιάζουν μία πολὺ πλούσια πόλη στὸ Λευκαντί, ποὺ ταυτίσαμε μὲ τὴν πρῶτη Ἐρέτρια, καὶ μία Χαλκίδα ποὺ διέθετε μόνο τὰ στοιχειώδη. Φαίνεται ὅτι οἱ Ἐρετρεῖς εἶχαν διαμορφώσει διαφορετικὴ συνείδηση καὶ διέθεταν τὰ μέσα ὥστε νὰ μὴ θελήσουν νὰ κάνουν παραχωρήσεις ἢ νὰ θελήσουν νὰ συνοικιστοῦν μὲ τὴν γειτονικὴ Χαλκίδα, καὶ γι' αὐτὸ ξέσπασε ὁ Ληλάντιος πόλεμος.

Ἄν οἱ συλλογισμοὶ μας εἶναι ἀληθεῖς, γιατί δὲν στεροῦνται ἐγκυρότητας, ἂν δηλαδὴ τὰ μελλοντικὰ εὐρήματα δὲν ἀλλάξουν τὰ δεδομένα, πρέπει νὰ φανταστοῦμε τὴν Χαλκίδα νὰ ἐπιτίθεται γιὰ νὰ καταλάβει τὰ ἐδάφη τοῦ Ληλαντίου πεδίου, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ὁποίου ἀνήκε στὴν φυσικὴ ἐπικράτεια τῆς Ἐρέτριας καὶ ἀποτελοῦσε τὸν παραγωγικὸ τοῦ χώρου, ὅπως οἱ Σπαρτιάτες ἐπιτέθηκαν κατὰ τὸν Α' Μεσσηνιακὸ πόλεμο στὴν Μεσσηνία.²⁷²⁹ Ἔτσι, μετὰ ἀπὸ ἀδυναμία τῆς Ἐρέτριας νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν ἐχθρὸ τόσο κοντὰ στὰ σύνορά τῆς καὶ στὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς, πιθανῶς μετὰ καὶ ἀπὸ σημαντικὸ κίνδυνο τοῦ ἴδιου τοῦ πολιτικοῦ τῆς κέντρου ἀπὸ τοὺς Χαλκιδεῖς, δημιούργησε μία νέα κώμη Α. Αὐτὴ ὁποία ἔμελλε, μὲ τὴν προοδευτικὴ μετακίνηση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ μὲ τὸν ἐνταφιασμό τοῦ βασιλιᾶ τῆς γύρω στὸ 750 π.Χ. στὴν νέα θέση, νὰ γίνῃ τὸ νέο πολιτικὸ τῆς κέντρο.

Ἀκολουθῶς, ἐπεξέτεινε τὸν παραγωγικὸ τῆς χώρου Α μέχρι τὴν Ἀμάρυνθο, καὶ ἔτσι ὅταν καταστράφηκε ἡ Ξηρόπολη γύρω στὸ 710 π.Χ., παρ' ὅλο ποὺ πιθανῶς ὁ πόλεμος συνεχίστηκε κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 7^{ου} αἰώνα, δὲν ὑπέστη πλῆγμα ἡ οικονομία τῆς, ἀφοῦ μπορούσε νὰ καλλιεργεῖ τὸν Α κείμενο παραγωγικὸν χωρὸν μέχρι τὴν Ἀμάρυνθο καὶ διατηροῦσε τὶς ἐμπορικὲς τῆς σχέσεις μὲ τὴν Ἀνατολή. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ καλὴ εἰκόνα τῆς οικονομίας τῆς Ἐρέτριας κατὰ τὸν 8^ο αἰώνα καὶ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 7^{ου} αἰώνα.

Συγκεκριμένα, ἡ καλῆς ποιότητος κεραμεικὴ, οἱ χάλκινοι τεφροδόχοι λέβητες τοῦ Ἡρώου τῆς Δυτικῆς Πύλης, καὶ κυρίως τὸ πλῆθος τῶν χρυσῶν ἀντικειμένων, ὅπως τὰ νεκρικὰ διαδήματα, δηλώνουν: α) πλεόνασμα ἀπὸ τὸν πρωτογενῆ τομέα ὥστε νὰ μποροῦν νὰ τὸ διαθέσουν γιὰ τὴν ἀγορὰ τους, καὶ κυρίως γιὰ τὴν ἀγορὰ τοῦ πολυτίμου μετάλλου, β) ὑπαρξὴ ἐργαστηρίων καὶ τεχνογνωσίας τέτοιας ὥστε νὰ παράγει τὰ ἀγαθὰ αὐτά, γ) διάθεση τοῦ πλεονάσματος καὶ στὸ ἐξωτερικὸ (Κύπρος, Αἴγυπτος, καὶ ἀκτὲς τῆς Συροπαλαιστίνης) μὲ ἀντάλλαγμα ἐπέισακτα προϊόντα, δηλαδὴ πρῶτες ὕλες καὶ τέχνηρα (βλ. π.χ. τὸ σφραγιστικὸ δαχτυλίδι τοῦ «πρίγκιπα» ἢ τὰ ὀστέϊνα τέχνηρα ἀνάγλυφα ἀπὸ τὸν Β τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος κείμενο χωρὸν θυσιῶν. Τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ναυτικοῦ μαρτυρεῖ ἡ ἀνάμνηση τοῦ θανάτου τοῦ Ἀμφιδάμαντος, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Χαλκίδας γύρω στὸ 700 π.Χ. σὲ ναυμαχία μὲ τοὺς Ἐρετρεῖς.

Βεβαίως δύο κοινωνικὲς τάξεις αὐτὴν τὴν ἐποχὴ μποροῦμε πιθανῶς νὰ διακρίνουμε. Πρόκειται γιὰ τὴν τάξη τῶν ἀριστοκρατῶν μὲ τὸν βασιλᾶ καὶ τοὺς ἀρίστους, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν πιθανῶς στὸ κέντρο τῆς θέσεως καὶ θάβουν τοὺς νεκροὺς τους μὲ πλούσια κτερίσματα. Ἀνάμεσα σὲ αὐτοὺς, τὸ βασιλικὸ γένος ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση στὴν καρδιὰ τῆς πόλης, ποὺ ἐξελίσσεται σὲ τέμενος τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου, ἐνῶ προτιμᾷ νὰ ἀκολουθεῖ τελετουργικὸ καύσης ὀμηρικοῦ τύπου καὶ νὰ θάβεται στὴν ΒΔ γωνία τοῦ οἰκισμοῦ, γύρω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ ἥρωα καὶ πιθανοῦ οἰκιστῆ βασιλέα, τοῦ «πρίγκιπα». Ἡ ἄλλη τάξη εἶναι ἐκείνη ποὺ κατοικεῖ στὴν ΜΓΕII, ΜΓΕ III καὶ ΥΓΕ συνοικία τοῦ λιμανιοῦ

²⁷²⁹ Geyer (1962), σελ. 77-82.

καὶ θάβει τοὺς νεκροὺς τῆς πιὸ φτωχά, ἀρχικὰ κοντὰ στὴν συνοικία καὶ μὲ τὴν συγκρότηση τοῦ ἄσσεως στὸ δυτικὸ νεκροταφεῖο.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Σὲ ἐπίπεδο πολιτεύματος, τὸν βασιλέα τοῦ 8^{ου} αἰώνα, στὸ τέλος τοῦ αἰώνα αὐτοῦ ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ ἐπόμενου διαδέχθηκαν οἱ βασιλεῖς, οἱ ἄριστοι, μοιράζοντας μεταξύ τους τὶς ἐξουσίες πὺν παλιότερα συγκέντρωνε ὁ βασιλιάς μόνος του. Αὐτοὶ οἱ εὐγενεῖς εἶναι γνωστοὶ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἰσχυρὰ γένη πὺν ἀνταγωνίζονται γιὰ τὴν ἐξουσία, οἱ δωροφάγοι βασιλεῖς τοῦ Ἡσιόδου πὺν δικάζουν μὲ ἐθμικὸ δίκαιο, οἱ ὁμόλογοι τῶν Ἱπποβοτῶν τῆς Χαλκίδας, οἱ Ἐρετριεῖς Ἱππεῖς²⁷³⁰. Καὶ φαίνεται ὅτι δὲν ἦταν Ἱππεῖς ὅπως στὴν Σπάρτη, ἀλλὰ διέθεταν πράγματι ἄλογα, μὲ τὰ ὅποια πολεμοῦσαν.

Ἱππεῖς εἶναι αὐτοὶ πὺν συγκρούονται μὲ τὸν Κλεόμαχο ἀπὸ τὰ Φάρσαλα κατὰ τὴν μαρτυρούμενη σύγκρουση στὰ πλαίσια τοῦ Δηλαντίου πολέμου. Ὁ Ἀριστοτέλης²⁷³¹ καὶ ὁ Πλούταρχος²⁷³² τονίζουν τὸ ἰσχυρὸ ἵππικὸ τῆς Ἐρέτριας κατὰ τὸ Δηλάντιο πόλεμο. Τὸ ἐρετριακὸ ἵππικὸ φοβούνται οἱ Πέρσες καὶ ἀποβιάζονται τὸ 490 π.Χ. Α, στὶς νέες χῶρες τῆς ἐρετριακῆς (Ταμύναι, Χοιρέαι, Αἰγίλια) καὶ δὲν πηγαίνουν κατ' εὐθείαν στὸ ἄστυ. Ἡ μήπως δὲν ἤξερε νὰ τοὺς πάει ὁ Ἱππίας, ὁ ὁποῖος διέμενε μικρὸς μὲ τὸν πατέρα του Πεισίστρατο γιὰ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα σὲ αὐτὴν τὴν πόλη; Ἀκόμη καὶ ἡ στήλα πὺν εἶδε ὁ Στράβωνας στὸ Ἀρτεμίσιο τῆς Ἀμαρύνθου, κατὰ παρατήρηση τοῦ Geyer²⁷³³, παρουσιάζει μία ἀναλογία ἵππικῶν (600 Ἱππεῖς) πρὸς πεζικὸν (3000 ὀπλίτες) 1: 5, πὺν ὄντως μαρτυρεῖ τὴν ἰσχύ τῆς πόλεως.

Κατὰ τὸν 7^ο ἢ Ἐρέτρια ἰδρύει ἀποικίες στὴν περιοχή τῆς Χαλκιδικῆς καὶ κατὰ τὸν 6^ο αἰώνα, καθὼς προοδευτικά, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ναυτιλιακῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων τῆς ἀναπτύσσεται τὸ ναυτικὸ τῆς, φτάνει στὸ ἀπώγειο τῆς οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς τῆς ἰσχύος καὶ γίνεται θαλασσοκράτειρα. Τὸ παλαιὸ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα τῶν Ἐρετριέων Ἱππέων ἀνατρέπεται ἀπὸ τὸν Ἐρετριακὸν Διαγόρα, ὁ ὁποῖος κατὰ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλη²⁷³⁴ ἀνήκε σὲ ἀνώτερη τάξη, καὶ ἐγκαθιδρύεται δημοκρατικὸ πολίτευμα²⁷³⁵. Ἡ Ἐρέτρια μετέχει στοὺς Περσικοὺς πολέμους. Τὰ ἔτη 499-494 π.Χ. στέλνει ἐνισχύσεις στὴν Ἰωνικὴ ἐπανάσταση²⁷³⁶ καὶ καταστρέφεται μὲ προδοσία τὸ 490 π.Χ.²⁷³⁷, κατὰ τὴν πρώτη περσικὴ ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν Δάτη καὶ τὸν Ἀρταφέρνη, μετὰ ἀπὸ πολιορκία ἕξι ἡμερῶν²⁷³⁸.

Σὲ ἐπίπεδο οἰκονομίας ἡ Ἐρέτρια φαίνεται ὅτι διατηροῦσε ἀκμαίους καὶ τοὺς τρεῖς τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Στὸν πρωτογενῆ τομέα ἡ ἀκμὴ συνάγεται ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωση νέων περιοχῶν στὰ Α, ὅλη δηλαδὴ τὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Ἀλιβερίου, οἱ ὁποῖες, ὅπως εἶδαμε στὸ κείμενο τοῦ Ἡροδότου, τὸ 490 π.Χ. χαρακτηρίζονται *νεαὶ χῶραι*. Ἄρα θὰ πρέπει νὰ εἶχαν ἐνσωματωθεῖ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ἀπὸ ἐδῶ συνάγουμε καὶ τὴν πολιτικὴ ἰσχύ τῆς πόλεως. Ἡ δὲ αἰχμαλωσία τῶν Ἐρετριέων μετὰ τὴν ἄλωση τῆς πόλεως ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἀφοῦ ὁ πληθυσμὸς τῶν ὑπολοίπων δήμων ἔμεινε ἀλώβητος. Γι' αὐτὸ μποροῦν γρήγορα οἱ Ἐρετριεῖς νὰ ἀνασυγκροτήσουν δυνάμεις καὶ νὰ πολεμήσουν κατὰ τὴν δεύτερη περσικὴ ἐκστρατεία στὴν Σαλαμίνα καὶ στὶς Πλαταιές, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀρχίσουν νὰ φορολογοῦνται ἀπὸ τὴν Δηλιακὴν συμμαχία ἀμέσως μετὰ.

Τὴν ἀνθησὴ τοῦ δευτερογενοῦς τομέα κατὰ τὸν 7^ο καὶ 6^ο αἰώνα συνάγουμε ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ οἰκιστικοῦ καὶ πολιτικοῦ κέντρου, τὴν οἰκοδόμηση τοῦ ΠΑΡ ἰωνικῶν ἀναλογιῶν καὶ κατοψέως ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα, τοῦ ἈΡ τείχους, καὶ βεβαίως ἀπὸ τὴν ἀνέγερση τοῦ ἐκπληκτικοῦ ΥΑΡ ναοῦ καὶ τὴν κατασκευή τῶν ἐναετίων του γλυπτῶν πὺν παρίστανα Ἀμαζονομαχία.

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ἀσφαλῶς θὰ ἔφερε στὸ προσκήνιο μία νέα κοινωνικὴ τάξη, αὐτὴ τῶν ἀστών ἐμπόρων καὶ ναυτικῶν. Ἄν θεωρήσουμε ὅτι συνέβησαν παράλληλες

²⁷³⁰ Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, VI, 3, 6.

²⁷³¹ Πλούταρχος, *Ἐρωτικός*, 19.

²⁷³² Geyer (1962), σελ. 77-82.

²⁷³³ Ἀριστοτέλης, *Πολιτικά*, VIII, 6, 1306a.

²⁷³⁴ Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν χαμένη Ἐρετριέων πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλη ἢ τοῦ κύκλου του. Βλ. σχετικὰ: Ducrey (2004), σελ. 84-85. Σχετικὰ μὲ τὸ πολίτευμα βλ. στὸ ἴδιο σελ. 84.

²⁷³⁵ Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VI, 100-101· Osborne (2000), σελ. 463-468 καὶ Andrews (2008), σελ. 100.

²⁷³⁶ Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VI, 101.

²⁷³⁷ Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VI, 119. Ἐπίσης βλ.: *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25.

²⁷³⁸ Ὁ Geyer ἔχει ἐκφράσει τὴν ἐκτίμησή ὅτι τὸ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα τῶν Ἱππέων μπορεῖ νὰ διῆρκεσε μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Πεισιστράτου. Βλ. Geyer (1962), σελ. 77-82

έξελίξεις με αυτές που συνέβαιναν την ίδια εποχή στην Αθήνα, πρέπει να υπήρξε προοδευτική διάβρωση της αριστοκρατικά δομημένης πολιτείας και κοινωνίας, ώστε τα τελευταία χρόνια του 6^{ου} π.Χ. αιώνα²⁷³⁹, ο ευγενικής καταγωγής Διαγόρας, σαν άλλος Αλκμεωνίδης Κλεισθένης, να αλλάξει το πολίτευμα από αριστοκρατία (ή και πιθανώς πλέον ολιγαρχία) σε δημοκρατία.

Η καταστροφή του πολιτικού κέντρου από τους Πέρσες το 490 π.Χ. ήταν βαρύνοντο πλήγμα για την Ερέτρια ως πολιτικό κέντρο, αλλά δεν εξαφάνισε την πόλη κράτος. Πρώιμη μαρτυρία γι' αυτό είναι η συμμετοχή Ερετριέων πολεμιστών το 480 και 479 π.Χ. κατά την διάρκεια της δεύτερης περσικής εκστρατείας στην ναυμαχία της Σαλαμίνας και στην μάχη των Πλαταιών. Το όνομα της πόλεως στις χάλκινες σπείρες του δελφικού τρίποδα στον ιππόδρομο της Κωνσταντινουπόλεως ακόμη μαρτυρεί την υπερηφάνεια της πόλης που επιτέθηκε πρώτη στην περιική αυτοκρατορία των Αχαιμενιδών το 499 π.Χ., που το πολιτικό της κέντρο καταστράφηκε και ο πληθυσμός του φονεύθηκε ή αιχμαλωτίστηκε κατά διαταγήν του Μ. Βασιλέως Δαρείου το 490 π.Χ., και που συνέχισε να πολεμά τον εχθρό της και στην δεύτερη περσική εκστρατεία (480-479 π.Χ.) και μετά από αυτήν λαμβάνοντας μέρος στην Δηλιακή συμμαχία (478 π.Χ.) και στις πολεμικές επιχειρήσεις της υπό τον Κίμωνα (478-461 π.Χ.).

Κλασική εποχή:

Κατά την ΠΚΛ εποχή η Ερέτρια αρχίζει προοδευτικώς ανασυγκροτείται ως πολιτικό κέντρο και ως πόλη-κράτος. Στο άστυ, την αρχική κατάλυση του αστικού χώρου που συνάγεται από την εύρεση ΠΚΛ τάφων μέσα στα όρια της ΥΑΡ πόλεως, διαδέχεται κατά την ΜΚΛ εποχή η γενική ανασυγκρότηση του πολεοδομικού ιστού με δημόσια (άγορά, ιερά) και ιδιωτικά κτίρια (οικίες), πράγμα που δηλώνει και την οικονομική ανάκαμψη. Η συμμετοχή στην Δηλιακή συμμαχία και η πληρωμή συμμαχικού φόρου, δείχνει ότι η εκκλησία του δήμου της Αθήνας έκρινε ότι, με τα έσοδα που είχε η Ερέτρια από τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα της, ίσως και τον τριτογενή σε επίπεδο έμπορίου (αφού όλόκληρη την νησιωτική Ελλάδα ήλεγχε η Αθηναϊκή συμμαχία), θα μπορούσε να πληρώσει.

Το 446 π.Χ. η δυσαρέσκεια προς την συμμαχία ήταν γενική στις ευβοϊκές πόλεις-κράτη, και το αποτέλεσμα ήταν η εκστρατεία του Περικλή που την κατέπνιξε. Όμως αυτό το γεγονός, σε οικονομικό επίπεδο δεν πρέπει να έβλαψε σημαντικά την Ερέτρια, αντίθετα με την Ιστιαία. Κατά την ίδια εκστρατεία η Ιστιαία υπέστη κατάληψη του άστεως και της χώρας με παράδοση, καθώς και ακόλουθη εγκατάσταση Αθηναίων κληρούχων, για να τροφοδοτείται η Αθήνα με σιτηρά (που παρήγε η γόνιμη πεδιάδα της Ιστιαίας,) άμεσα από κοντινή νησιωτική περιοχή. Την καλή εικόνα της οικονομίας μαρτυρούν η πρώτη φάση διαμόρφωσης του θεάτρου, η ανασυγκρότηση του ιερού του Ένναλιού, η έναρξη επισκευής του ΥΑΡ ναού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος με την περιουλογοή και τοποθέτηση σε αποθέτες των κατεστραμμένων έναετίων, κεραμιδιών κλπ, την κατασκευή της θόλου και γενικά την προσπάθεια καθαρισμού και διαμόρφωσης της αγοράς.

Η Ερέτρια αυτήν την περίοδο είχε δημοκρατικό πολίτευμα και πιθανώς αθηναϊκές φρουρές σε κάποιο όχυρο κοντά στην πόλη, πιθανώς στην ακρόπολη. Η δυσαρέσκεια των Ερετριέων προφανώς όχι για το δημοκρατικό πολίτευμα, αλλά για τον συμμαχικό φόρο και για την έλλειψη αυτονομίας. Θυμίζουμε ότι καμμία ελληνική πόλη μέχρι την οριστική κατάκτηση από τους Ρωμαίους δεν παραιτείτο από τον αγώνα για πολιτική ανεξαρτησία και αυτονομία (π.χ. οι πόλεις της Ιωνίας μετά την περσική κατάκτηση του 6^{ου} αιώνα, οι πόλεις-μέλη της αθηναϊκής συμμαχίας που άρχισαν να επαναστατούν όταν μετατράπηκε η Αθήνα σε ήγεμονία και αυτές σε υπηκόους, οι Χαλκιδικείς της Χαλκιδικής και η ίδια η Αθήνα κατά τις επεκτατικές προσπάθειες του Φιλίππου, οι ευβοϊκές πόλεις κατά τους μιθριδατικούς πολέμους.). Όταν οι συνθήκες ώριμασαν το 411 π.Χ., έτος του ολιγαρχικού πραξικοπήματος στην Αθήνα, και βρέθηκε συμμαχικός –πραγματικά συμμαχικός προς τους Ερετριείς- στόλος, αυτός υπό τον Αγησανδρίδα στον Ωρωπό, οι Ερετριείς άρπαξαν την ευκαιρία. Παρεμπόδισαν τον ανεφοδιασμό των Αθηναίων κρύβοντας τα τρόφιμα από την αγορά, συνεννοήθηκαν με τον σπαρτιατικό στόλο με φωτεινό σήμα και, κατά την ναυμαχία έξω από το λιμάνι της Ερέτριας, σκότωσαν όποιον Αθηναίο κατέφευγε στις παραλίες της πόλης τους. Η κήρυξη της αποστασίας της πόλεως, την οποία ακολούθησε η αποστασία και όλων των υπολοίπων ευβοϊκών πόλεων –πλήν Ιστιαίας-Ωρεού- εγκαινίασε μία νέα περίοδο οικονομικής άκμης.

²⁷³⁹ BCH 120, 3, 1996, σελ. 1926· BCH 118, 1994, σελ. 785.

Ἔτσι οἱ Ἑρετριεῖς, ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτόνομοι, σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων, ἀνοικοδομοῦν μὲ γοργοὺς ῥυθμοὺς τὴν πόλιν τους καὶ ἐφαρμόζουσι τὸ μεγάλο οἰκοδομικὸ πρόγραμμα τῆς κατασκευῆς τοῦ ΚΛ τείχους τῆς πόλεως. Ἡ ἔκτασις τοῦ τείχους ποὺ περιλαμβάνει σὲ ἐνιαία ὀχύρωσι τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀκρόπολιν, ἢ ἐπιμελημένη κατασκευὴ τῆς λίθινης θεμελίωσις καὶ τοῦ τοιχοβάτη (πολυγωνικὸ σύστημα, ἰσοδομικὸ μὲ τραπεζιόσχημη λιθοδομὴ μὲ ἐπεξεργασία τῶν ἀρμῶν καὶ ἐξωτερικὴ κύρτωσις τῶν λιθοπλίνθων), τῆς λίθινης δηλαδὴ βάσις τοῦ πλίνθινου τείχους ποὺ στεγαζόταν μὲ κορινθιακὴ κεράμωσι, δείχνει ὄχι μόνον τὴν οἰκονομικὴ ἀκμὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν ἰσχύν ποὺ σὲ ἐπίπεδο πρακτικὸ καὶ συμβολικὸ σημαίνουν τὰ νέα τείχη τῆς πόλεως.

Θυμίζουμε πόση σημασία εἶχε γιὰ τοὺς Ἀθηναίους ἡ οἰκοδόμησις τοῦ νέου τείχους τῆς ὁμοίως κατεστραμμένης πόλεως ἀπὸ τοὺς Πέρσας, καὶ τί ἀγῶνα καὶ διπλωματικὸς ἐλιγμοὺς ἔκανε ὁ Θεμιστοκλῆς γιὰ νὰ τὸ κατορθώσῃ. Ὅπως ἡ Σπάρτη, ἢ ὅποια καὶ ἡ ἴδια ἀγωνίστηκε κατὰ τὴν περσικὴ ἐκστρατεία τοῦ 480-479 π.Χ. σὲ δύο ναυμαχίαι καὶ μία πεζομαχία μαζὶ μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἕλληνας, ἀλλὰ ἦταν ἀρνητικὴ πρὸς τὴν οἰκοδόμησις τοῦ τείχους τῆς Ἀθήνας ἀπὸ φόβον μήπως ἡ Ἀθήνα ἀποκτήσῃ μεγάλη ἰσχύ ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας, ἔτσι καὶ ἡ Ἀθήνα φαίνεται ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦσε ἰδιαίτερος τὴν οἰκοδόμησις τείχους στὴν ὁμοίως κατεστραμμένη Ἑρέτρια μέχρι τὸ 411 π.Χ.

Ἀπὸ τὸ 411 π.Χ. μέχρι τὴν ἄνοδο τοῦ Φιλίππου Β' καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπεκτατικῆς τοῦ πολιτικῆς (μέσα τετάρτου αἰῶνα π.Χ.), ἡ Ἑρέτρια διανύει περίοδο ἀνεξαρτησίας, αὐτονομίας καὶ οἰκονομικῆς ἀκμῆς. Αὐτὴν μαρτυρεῖ ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς ἀγορᾶς, ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ στοῆς, ἢ πιθανὴ κατασκευὴ νέων ἀετωματικῶν γλυπτῶν γιὰ τὸν ναὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, ἢ ἀνοικοδόμησις τῶν ἱερῶν, τοῦ ναοῦ τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ τεχνητοῦ κοίλου τῶν θεάτρου, ὅλων τῶν οἰκιῶν τῆς Δυτικῆς συνοικίας, παρὰ τὴν Δυτικὴ πύλιν καὶ τὸ θέατρο, ἢ Οἰκία μὲ τὰ Μωσαϊκά, ἢ περιστυλὴ παλαιότερα τοῦ Ἄνω γυμνασίου, τὸ Κάτω γυμνάσιον, οἱ πλούσια κτερισμένοι τάφοι, ἢ καλῆς ποιότητος κερραμεικὴ καὶ τὰ ἔργα μικροτεχνίας ποὺ προέρχονται ἀπὸ πλούσια κτερισμένους τάφους. Τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ἰσχύ τῆς Ἑρέτριας μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐπικράτειας μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα, μὲ τὴν ἐνσωμάτωσι τῶν Στύρων καὶ τῶν Ζαράκων.

Ἡ πολιτικὴ ἀναστάτωσις τῆς δεκαετίας 350-340 π.Χ. μὲ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς τυράννους Πλούταρχο καὶ Κλείταρχο, ποὺ προκαλοῦν τὴν ἐπέμβασι τῆς Ἀθήνας μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ στρατηγοῦ Φωκίωνα καὶ ἡ ἐπέμβασι τοῦ Φιλίππου ποὺ καταστρεφεί τὰ τείχη τοῦ φρουρίου τοῦ Πορθμοῦ δὲν μπορεῖ παρὰ δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις νὰ εἶχαν καὶ γιὰ τὴν οἰκονομία καὶ γιὰ τὴν κοινωνία τῆς πόλεως. Ἡ ἄνοδος στὸν θρόνον καὶ τὰ χρόνια τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (336-323 π.Χ.) ἐξασφαλίζουν σίγουρα μία περίοδο σταθερότητος σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, ἀκόμη καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἀθήνα.

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ:

Ἡ ΠΕΛ φάσις τῆς Ἑρέτριας δείχνει εἰκόνα οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀκμῆς. Αὐτὴν τὴν εἰκόνα παρουσιάζει ὄχι μόνον ἡ ἐπισκευὴ τοῦ τείχους σὲ διάφορα σημεία, ἢ κατασκευὴ τοῦ διατειχίσματος καὶ τῶν δύο λιμενοβραχιόνων, ἢ ἐπισκευὴ δημοσίων κτιρίων (ὅπως π.χ. ἡ ἀνακαίνισσις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος), ἢ ἴδρυσιν νέων δημοσίων κτιρίων, ὅπως τὰ Λουτρά παρὰ τὸν λιμένα, ἀλλὰ καὶ ἡ κατασκευὴ πολυτελῶν οἰκιῶν μὲ χρωματιστὰ κονιάματα καὶ ἐξαιρετικῆς κατασκευῆς μωσαϊκὰ καὶ βοτσαλωτὰ δάπεδα. Ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν πρωτογενῆς πλεόνασμα τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτῶν, ἀφοῦ καὶ οἱ τρεῖς τομεῖς τῆς οἰκονομίας πρέπει νὰ βρίσκονται σὲ ἀκμὴ (μεγάλῃ ἐπικράτειᾳ, ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια μέχρι τὴν Κύμη καὶ μέχρι τὰ Στύρα καὶ τὸν Ζάρακα, ἢ ὅποια παράγει ἀγαθὰ, ἐργαστήρια, ὅπως αὐτὰ τοῦ χώρου τοῦ Σεβαστείου καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, καὶ θαλάσσιον ἐμπορικὸ δίκτυον διάθεσι τῶν προϊόντων, καὶ βεβαίως τὰ νομίσματα ποὺ κόβει ἡ πόλις.

Πολιτικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ λόγοι ἐπιφέρουν τὴν καταστροφὴν τοῦ 198 π.Χ. ἀπὸ τὸν ῥωμαιοπεργαμηνὸ στόλον, καὶ τὸν συνακόλουθον μαρασμὸν τῆς πόλεως κατὰ τὴν ΥΕΛ ἐποχὴ. Παρὰ ταῦτα ἡ Ἑρέτρια κάνει προσπάθειαι ἀνασυγκρότησις, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ΥΕΛ φάσεις τῶν κτιρίων ποὺ ἀνοικοδομοῦνται ἐπάνω στὰ ἐρείπια ποὺ ἄφησαν οἱ Ῥωμαῖοι.

Οἱ Εὐβοϊκῆς πόλεις ὅμως δὲν ἐγκατέλειπον ὅμως τὴν ἰδέαν τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτονομίας, καὶ γι' αὐτὸ ἔλαβαν μέρος στοὺς Μιθριδατικὸς πολέμους στὸ πλευρὸν τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Πόντου. Ὅμως αὐτὸ ἀποδεικνύεται ὀλέθριον γιὰ τὴν Ἑρέτρια, ἀφοῦ, κατὰ τὰ εὐρήματα, τὸ παχὺ δηλαδὴ στῶμα καταστροφῆς τοῦ πρώτου τρίτου τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνα (πιθανῶς τὸ 87 π.Χ.), βεβαιώνει τὴν

καταστροφή της πόλεως από τα στρατεύματα του Σύλλα, αφού δεν μπορεί να αποδοθεί σε άλλη αιτία μία τέτοιου μεγέθους καταστροφή.

Ρωμαϊκή εποχή:

Η θέση του άστεως της Ερέτριας συνέχισε να κατοικείται και μετά την καταστροφή του 87 π.Χ., μέχρι τον 4^ο μ.Χ. αι. (ύστεροι ρωμαϊκοί χρόνοι). Την ύπαρξη δευτερογενούς τομέα στην οικονομική ζωή όσων κατοίκων παραμένουν και δραστηριοποιούνται οικονομικά στον χώρο μαρτυρεί η τελευταία φάση του εργαστηριακού χώρου Δ της Οικίας με τα Μωσαϊκά, καθώς και το εργαστήριο που λειτουργούσε κατά τον 1^ο μ.Χ. αιώνα στον χώρο της Οικίας με τα Μωσαϊκά. Ο ναός του Αύγουστου και της Ρώμης, το Σεβαστείο της Ερέτριας και τα αγάλματα των μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας, καθώς και τα δύο δημόσια κτίρια στην ανασκαφή Θέμελη, Ν. της Οικίας με τα Μωσαϊκά, δηλώνουν την δαπάνη χρημάτων για την κατασκευή τους και την ύπαρξη αντίστοιχων συνεργειών και εργαστηρίων.

Στο οικόπεδο άμεσως Α και πλησίον της αγοράς οι δύο τάφοι 1^{ου} αιώνα π.Χ. -1^{ου} αιώνα μ.Χ., ενός παιδιού και ενός εφήβου, μαρτυρούν, αφ' ενός την κατοίκηση της Ερέτριας μετά την καταστροφή από τον Σύλλα, αφ' ετέρου την κατάλυση του αστικού χώρου, όπως αυτός είχε διαμορφωθεί επί αιώνες, και την εκ νέου οργάνωσή του επάνω από το στρώμα καταστροφής του 67-68 π.Χ. Πρόκειται για την τελευταία σημαντική φάση του οικισμού ο οποίος εξακολουθεί να κατοικείται σε κάποιο βαθμό, αλλά στα μέσα του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα εγκαταλείπεται²⁷⁴⁰.

Πόλη Ερέτρια: Το κύριο εξωαστικό ιερό:

Ως κύριο εξωαστικό ιερό της Ερέτριας κατά την συγκρότησή της σε πόλη κράτος κατά το β' ήμισυ του 8^{ου} αιώνα αναδείχθηκε αυτό της Αρτέμιδος Αμαρυσίας. Επάνω από τα στρώματα της εποχής του Χαλκού²⁷⁴¹ υπήρξε κατοίκηση κατά την ΥποΠΓ, ΠΓ Β' και ΥΓΕ εποχή. Στις δοκιμαστικές τομές μέσα στα ΓΕ στρώματα βρέθηκαν τοίχοι και γενικά λείψανα οικισμού ΥΓΕ χρόνων και 7^{ου} π.Χ. αιώνα²⁷⁴², που σημαίνει ότι παρουσιάζεται ένα κενό κατοίκησης κατά την ΠΓΕ και την ΜΓΕ εποχή. Η θέση δηλαδή κατοικείται μετά την ίδρυση του νέου πολιτικού κέντρου της Ερέτριας, πιθανώς από Ερετριείς, κατά την γνώμη μας, των οποίων ο παραγωγικός χώρος είτε καταλήφθηκε από τους Χαλκιδείς, είτε βρισκόταν σε θέση που γίνονταν έχθροπραξίες και δηώσεις κατά τα γεγονότα του Αηλαντίου πολέμου, δηλαδή στο Αηλάντιο πεδίο και στην άμεση περιοχή του Λευκαντίου. Οί λόγοι αυτοί που επέβαλαν την μετακίνηση του πολιτικού κέντρου από το Λευκαντί στην Ερέτρια οδήγησαν τον πληθυσμό ανατολικότερα, προς εξεύρεση νέων καλλιεργήσιμων εδαφών, και μάλιστα σε περιοχή ή οποία, αν πράγματι βρεθούν λείψανα ενδιάμεσων εποχών, θα παρουσίαζε πολύ άραια κατοίκηση.

Στην παλαιά θέση της εποχής του Χαλκού, όπου επιβίωνε το προϊστορικό και ίσως προελληνικό όνομα της Αμαρύνθου, και ίσως ήταν όρατα παλαιότερα λείψανα, και σε εποχή που ιδρύονται ιερά σε θέσεις της εποχής του Χαλκού που συνδέονταν συχνά και με διάφορους μύθους σχετικά με παλαιές λατρείες και ήρωες του παρελθόντος, κατά την ΥΓΕ εποχή ιδρύθηκε ένας οικισμός και εγκαθιδρύθηκε η λατρεία της Αμαρυσίας Αρτέμιδος. Έτσι, η αδελφή του πολιούχου θεού της Ερέτριας, στην οποία ήταν αφιερωμένος ο ευβοϊκός Όλυμπος (Άρτεμις Όλυμπια) και το Κοτύλαιον, ή θεά προστάτις των παιδιών που ενσωμάτωνε στοιχεία της προελληνικής θεάς της γης και της γονιμότητας, γινόταν και η έγγυητρια της ασφάλειας και των συνόρων της νέας ερετρικής χώρας που στο β' ήμισυ του 8^{ου} αιώνα πρέπει να έφτανε μέχρι τα Α όρια της περιοχής ΠΔΠ, δηλαδή μέχρι το Κοτύλαιον-Σερβούνι. Η λατρεία της θεάς αναμφισβήτητα δήλωνε και την κυριαρχία της πόλης στα εδάφη της επικράτειάς της, τα όρια της οποίας ήταν όρατα από την ακρόπολη, όπως επισημαίνει ο Polignac²⁷⁴³.

²⁷⁴⁰ Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159.

Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Καραπασχαλίδου (2010), σελ. 35 σχετικά με ΠΕ και ΥΕΠ εποχής οικιστικά λείψανα έναντι του λόφου της Παλαιόχωρας.

²⁷⁴¹ French (1993), σελ. 35· Whitley (2003-2004), σελ. 40· του ίδιου (2006-2007), σελ. 36· Morgan (2007-2008), σελ. 55-56· Theurillat- Fachard (2007), σελ. 135-139· Theurillat- Fachard (2008), σελ. 154-159· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47.

²⁷⁴² Polignac (2000), σελ. 67.

²⁷⁴³ Σταυρόπουλος (1895), σελ. 161-2· AE 1892, σελ. 157-158, αρ. 52· Κουρουγιώτης (1898), σελ. 95-100· του ίδιου (1899), σελ. 37· του ίδιου (1899), σελ. 140-3· AE 1869, σελ. 347, αρ. 412· AE 1859, αρ. 3524 και 3525· AE 1872, αρ. 417· AE 1892, σελ. 140-1, αρ.

Η κεραμεική ΥΓΕ και ΠΑΡ εποχής από τον βόθρο ο τοίχος ΚΛ κτιρίου και ο αποθέτης που περιείχε κεραμίδια και το κατώτερο τμήμα ειδωλίου γυναικείας καθιστής μορφής με την επιγραφή]ΥΝΘ[(ΑΜΑΡΥΝΘΙΑΣ, ο μαρμάρινος όμφαλός, οί πάρα πολλές αναθηματικές επιγραφές στον Απόλλωνα, την Άρτεμη και την Λητώ, και τα αρχιτεκτονικά μέλη μνημειακών οικοδομημάτων όλων των περιόδων της ιστορικής αρχαιότητας, τα όποια, όπως και τον όμφαλό, δεν πρέπει να μετέφεραν από μακριά, δείχνουν την συνεχή χρήση της θέσης από την ΥΓΕ εποχή μέχρι την ύστερη αρχαιότητα και οδηγούν στην ταύτησή της με το ιερό της Αρτέμιδος Αμαρυσίας, το κύριο έξωαστικό ιερό της Ερέτριας. Το τοπωνύμιο φαίνεται ότι επιβιώνει μέχρι το 1204, αλλά χάνεται και αντικαθίσταται από το όνομα του βενετικού φρουρίου Vathia, το οποίο κτίζεται στην περιοχή μετά το 1204.

Σχετικά με τις λατρευτικές τελετές προς τιμήν της Αρτέμιδος μάς πληροφορεί ο Στράβων, ο οποίος μάς παραδίδει το κείμενο αναθηματικής στήλης των Ερετριέων στο ιερό, ή όποια ύπηρχε ακόμη κατά τα χρόνια του (β' ήμισυ 1^{ου} αιώνα π.Χ.-α' ήμισυ 1^{ου} αιώνα μ.Χ.): *Μελανηίς δ' έκαλείτο πρότερον ή Έρετρια και Άρότρια· ταύτης δ' έστι κώμη ή Αμάρυνθος άφ' έπτά σταδίων του τείχους... την δέ δύναμιν την Έρετριέων ήν έσχον ποτέ μαρτυρεί ή στήλη, ήν άνέθεσάν ποτε έν τῷ ιερῷ τής Αμαρυνθίας Αρτέμιδος· γέγραπται δ' έν αυτή τρισχιλίους μέν όπλίταις έξακοσίους δ' ίππεύσιν έξήκοντα δ' άρμασι ποιείν την πομπήν· έπήρχον δέ και Ανδρίων και Τηνίων και Κείων και άλλων νήσων.*

Η πομπή ξεκινούσε από την πόλη και κατέληγε στο Άρτεμίσιο της Αμαρύνθου²⁷⁴⁴, και περιελάμβανε 3000 όπλίτες, 600 ίππεις και 60 άρματα. Η επιγραφή αναφερόταν στα χρόνια της άκμής και της άνεξαρτησίας της πόλεως, προφανώς πριν την έπιβολή των Μακεδόνων. Και άν δεν αναφέρεται στο διάστημα της θαλασσοκρατίας της τις τελευταίες δεκαετίες της ΥΑΡ εποχής, πριν την καταστροφή από τους Πέρσες, τότε πρέπει να αναφέρεται στο διάστημα από την έπιτυχημένη άποστασία του 411 μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

Το ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος έξακολούθησε να βρίσκεται σε χρήση μέχρι την ΕΛ και την ΡΩ εποχή, όπως μαρτυρούν τα εύρηματα από τους αποθέτες και τις πρόσφατες δοκιμαστικές τομές, αλλά και όπως συμπεραίνουμε από την μαρτυρία του Στράβωνα. Το τέλος του ιεροῦ πρέπει να έπηλθε κατά τα ΥΡΩ χρόνια, πιθανώς όταν με το διάταγμα του Μ. Θεοδοσίου άπαγορεύτηκε ή λατρεία στα αρχαία ιερά. Τότε ίσως οικοδομήθηκαν και οί πρώτες έκκλησίες στο λόφο παλαιοεκκλησιές, στις όποιες ένσωματώθηκαν πιθανώς οικοδομικό ύλικό, αρχιτεκτονικά μέλη και αναθηματικές στήλες του ιεροῦ. Διάδοχοι των έκκλησιών αυτών πιθανώς είναι οί σωζόμενες σήμερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': Περιοχή ΠΕ': Περιοχή Άλιβερίου - Αύλωναρίου - Κύμης - Δύστου -Ζαράκων.

1) Μορφολογία του έδάφους - φυσικά όρια.

Είναι ή περιοχή που όρίζεται Δ από τα όρια των έπαρχιών Χαλκίδος και Καρυστίας, ένῳ από Ν όρίζεται από την νοητή γραμμή που διέρχεται από την χερσόνησο Ν του όρμου του Αλμυροπόταμου, δια του ύψώματος «Μεγάλο Βουνό», Β των Μεσοχωριών και Ν του Αλμυροπόταμου, και καταλήγει στην Α άκτι της Εύβοίας.

Η περιοχή αυτή συνορεύει Δ με τις περιοχές ΠΓ' και ΠΔ', και ως έκ τούτου τα φυσικά όριά της προς Δ συμπίπτουν με τα Α όρια των περιοχών ΠΓ και ΠΔ'. Ειδικότερα παρακολουθούμε το Δ φυσικό όριο της περιοχής από ΒΑ προς ΝΔ Καλογερικό (1003 μ.), Γερακοβούνι (1227 μ.), Βασκαντήρα (1222 μ.), Γρουσπάκια (1209 μ.), Πυξαριά (1326 μ.), ένῳ στην συνέχεια στρέφεται ΝΑ Κατάρτι (1111 μ.), Κερασιά (1105 μ.). Κατόπιν στρέφεται Α Καλπακόβραχος (1176 μ.), Ψηλός Βράχος (1117 μ.), και έν συνεχεία ΝΑ Τσαγκαράκι (1117 μ.), Πορτίτσες (1168 μ.), Ίταμος, Δέλφι (1743 μ.), Πυργάκια (1173 μ.), Στουρνάρια (1083 μ.), (1095 μ.), Ξηροβούνι (1413 μ.). Πρόκειται για το φυσικό όριο με την μείζονα περιοχή ΠΓ': Περιοχή Άγίας Σοφίας - Λάμαρης - Μετοχίου Δίρφους. Κατόπιν το φυσικό όριο στρέφεται Ν-ΝΑ Κάμπλος

8, σελ. 154, άρ. 41, σελ. 154-155, άρ. 42 και σελ. 157-8, άρ. 54· Κουρουνιώτης (1900)Β, σελ. 5-26· Παπαβασιλείου (1901), σελ. 43-45· του ίδιου (1902), σελ. 121-4· του ίδιου (1905), σελ. 1778· Θέμελης (1969)Β, σελ. 143-178· Auberson-Schefold (1973), σελ. 202-3· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)Β, σελ. 67-70· IG II², 23, στ. 13· της ίδιας (1987), σελ. 213· της ίδιας (1988), σελ. 196-202· της ίδιας (1990), σελ. 160· Συριόπουλος (1995), σελ. 1301· BSA 1966, σελ. 64-69, σημ. 92· Βρανόπουλος (1995), σελ. 31-32· Παπαβασιλείου (1910), σελ. 87· Wallace (1947), σελ. 134· Άλιν (1962), σελ. 127.
²⁷⁴⁴ Kneopfler (2010), σελ. 276-283. Όπως συνέβαινε στηνπ.χ. στην Όλυμπία ή στους Δελφούς.

(1163μ.), Ζυγός (1103 μ.), Καστρί (760μ.), Τουρλί (665 μ.), Βορδόλακα (620μ.), για να φτάσει στο Σερβούνι Τούρλα (773 μ.), Πλατειά Κορυφή (785 μ.), (656 μ.), (718 μ.), (573 μ.), (382 μ.), Κακοδίκη για να καταλήξει στην θάλασσα. Πρόκειται για το φυσικό όριο με την μείζονα περιοχή ΠΔ': Περιοχή Πολιτικῶν - Ψαχνῶν - Τριάδας - Ν. Αρτάκης - Χαλκίδας - Βασιλικῶν - Ἐρέτριας - Ἀμαρύνθου.

Τὸ ὄρος Σερβούνι γενικὰ ταυτίζεται μετὰ τὸ ἀρχαῖο *Κοτύλαιον*. Ὅλοι οἱ παλαιοὶ ἐρευνητὲς ταυτίζουν τὸ Σερβούνι, δηλαδὴ τὴν νότια ἀπόληξη τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Δίρφυος πρὸς βορρᾶ πρὸς νότο καταλήγει στὴν θάλασσα, μετὰ τὸ ἀρχαῖο *Κοτύλαιον* ὄρος²⁷⁴⁵. Πρόκειται γιὰ κορυφογραμμὴ μεγάλου ὑψομέτρου πρὸς συνιστᾶ τὸ φυσικὸ ὄριο τῆς λεκάνης τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΔ' (καὶ πιὸ συγκεκριμένα τοῦ ἀνατολικῆς τῆς τμήματος ΠΔ'II, δηλαδὴ τῆς περιοχῆς Μύτικα, Βασιλικῶν, φύλλων, Λευκαντίου, Μαλακῶντα, Ἐρετριας, Ἀμαρύνθου, Ἄνω Βάθειας, Γυμνοῦ) μετὰ τὴν Α κειμένη μείζονα περιοχή ΠΕ' (δηλαδὴ τῆς περιοχῆς πρὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὶς μικρότερες λεκάνες Ἀλιβερίου, Αὐλωναρίου, Κύμης, Δύστου, Ζαράκων). Τὸ φυσικὸ ὄριο, λόγω τοῦ μεγάλου ὑψομέτρου, σίγουρα ἀποτελοῦσε καὶ πολιτικὸ ὄριο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἰδιαίτερος κατὰ τὴν πρόωμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, καὶ συμπίπτει καὶ μετὰ τὸ σύγχρονο πολιτικὸ ὄριο τῶν ἐπαρχιῶν Χαλκίδος καὶ Καρυστίας.

Πρὸς Ν, Β καὶ Α τὸ βορειότερο τμήμα τῆς περιοχῆς ΠΕ' βρέχεται ἀπὸ τὸν νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο καὶ τὸ Αἰγαῖο πέλαγος ἀντιστοίχως, ἐνῶ τὸ νοτιότερο τμήμα τῆς βρέχεται ἀπὸ ΝΔ καὶ ΒΑ ἀπὸ τὸν νότιο Εὐβοϊκὸ καὶ τὸ Αἰγαῖο ἀντιστοίχως. Τὸ χερσαῖο φυσικὸ ὄριο πρὸς ΝΑ μετὰ τὴν μείζονα περιοχή ΠΣΤ' (ἀπὸ τὴν ἀκτὴ τοῦ Αἰγαίου πρὸς τὴν ἀκτὴ τοῦ Νοτίου Εὐβοϊκοῦ) συνιστᾶ ἢ κορυφογραμμὴ Μακρορράχη (250-350 μ.), ὄρος Ζάραξ (456 μ.), Μαυρομιχάλη (456 μ.), Μυρτιά, Κονδύλι, Μεγάλο Βουνὸ ἢ Γκρόσια (515 μ.), Τσοῦκα (407 μ.), Ἀγνάντεμα, Πυργάρι Βελανίδι (235 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὸν Μαῦρο Κάβο, τὸ ἀκρωτήριο ἀνατολικῶς τοῦ μικροῦ νησιοῦ Καβαλλιανή στὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ.

2) Φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς πρὸς ἀναφέρονται στὴν γεωπολιτικὴ ὁργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΕ': Σχολιασμός, κριτικὴ καὶ ἀξιολόγηση τῶν πηγῶν, πρὸς παρατίθενται γεωγραφικὰ καὶ θεματικά:

1) Κλαύδιος Πτολεμαῖος, *Γεωγραφία*, III, 14,2.

(2^{ου} αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, τοῦ ἀναφέρει ὅτι: *Νῆσοι δὲ παράκεινται τῇ Ἀχαΐᾳ ἐν μὲν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἢ Εὐβοία μεγάλη οὖσα, ἣς ἢ περιγραφὴ ἔχει οὕτως· Κήναιον ἄκρον νβ γ λη ιβ, Ἀταλάντη νησίον νβ λη, Αἰδηψος νβ γο λη γ ιβ, Χαλκίς παρὰ τὸν Εὐριπον νγ ς λη, Ἐρέτρια νγ γ λζ γ, Ἀμάρυνθος νδ ιβ λζ δ, Λέων ἄκρα νδ δ λζ γ, Καλὴ Ἀκτὴ²⁷⁴⁶ νδ λζ, Κάρυστος νδ λζ γο, Γεραιστὸς λιμὴν νδ γο λζ δ, Καφηρεὺς ἄκρον νε λζ γ Κοῖλα Εὐβοίας νδ γ ιβ λζ γ, Χερσόνησος ἄκρα νδ λη ς, Βουδώρου ποταμοῦ ἐκβολαὶ νδ λη ς, Κήρινθος νγ γ λη ς, Ἀρτέμιδος ἱερὸν νγ γο λη γ.*

Ἐκινᾷ δηλαδὴ τὴν περιγραφὴ τῶν παραλίων τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τὸ Κήναιον πρὸς ΝΑ, ἀκολουθώντας τὴν ἀκτογραμμὴ τοῦ Εὐβοϊκοῦ κόλπου. Ὅταν φθάνει στὸ ἀκρωτήριο Καφηρεὺς στρέφεται ΒΔ, ἀκολουθεῖ δηλαδὴ περιγράφει τὰ ἀνατολικά, πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου παραλία τῆς Εὐβοίας, καὶ σταματᾷ ὅταν φθάνει στὸ ἀκρωτήριο Ἀρτεμισίον, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὸν Ὠρεῶ²⁷⁴⁷. Τὴν Καλὴ ἀκτὴ ὁ Ῥαγκαβῆς ταύτιζε μετὰ τὴν σημερινὴ Κακιὰ Σκάλα, θεωρώντας τὴν σχῆμα κατ' εὐφημισμὸν²⁷⁴⁸.

Πορθμός:

2) Δημοσθένης, *Περὶ τοῦ Στεφάνου*, 71.

(4^{ος} αἰ. π.Χ.)

καὶ καταλαμβάνων Ὠρεῶν, καὶ κατασκάπτων Πορθμόν, καὶ καθιστὰς ἐν μὲν Ὠρεῶ Φιλιστίδην τύραννον, ἐν δ' Ἐρετρία Κλείταρχον, καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ὑφ' αὐτῶ ποιούμενος.

Ὁ Δημοσθένης ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., στὰ ὅποια εἶχε ἐμπλοκὴ ὁ Φίλιππος Β' τῆς Μακεδονίας, προσπαθώντας νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ συμφέροντά του καὶ τελικὰ νὰ ἐπιβληθεῖ στίς

²⁷⁴⁵ Bruchner, *RE*, τ. 22, στ. 1542, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης: Φουσάρας (1964), σελ. 74. Ἀντιθέτως ὁ Fachard (2012) ταυτίζει τὸ Κοτύλαιον μετὰ τὴν Α ἀπόληξη τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Δίρφυος πρὸς κείνη Β τοῦ Σερβουνίου, δηλαδὴ μετὰ τὴν κορυφὴ Μαυροβούνι καὶ τὶς περιφερειακὲς τῆς Κόχη, Σπαρτελοῦρι, Μακρῶσταλλα.

²⁷⁴⁶ Δὲν ἔχουμε ἄλλη πηγὴ πρὸς νὰ ἀναφέρεται μετὰ γεωγραφικὴ σειρὰ καὶ μετὰ βεβαιότητα στὰ τοπωνύμια τῆς λεκάνης τοῦ Ἀλιβερίου.

²⁷⁴⁷ Ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ συστηματικὴ περιγραφὴ τὴν παραθέσαμε ἐδῶ ὁλόκληρη.

²⁷⁴⁸ Φουσάρας (1964), σελ. 73.

έλληνικές πόλεις-κράτη. Κατά τὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 341 π.Χ. οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις μὲ ἀρχηγὸ τὸν φίλα προσκεῖμενο στὸν Φίλιππο τύραννο τῆς Ἐρετριάς Κλείταρχο, κήρυξαν ἀποστασία ἀπὸ τὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις ποὺ κατάφερε νὰ συγκεντρώσει κατέλαβαν τὸ φρούριο τοῦ Πορθμοῦ, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Στράβωνα βρισκόταν πλησίον τῶν Ταμυνῶν.

3) Δημοσθένης, Κατὰ Φιλίππου Γ', 57-58.

(57.) Οὐδὲ τοίνυν παρὰ τούτοις μόνον τὸ ἔθος τοῦτο πάντα κάκ' εἰργάσατο, ἄλλοθι δ' οὐδαμοῦ· ἀλλ' ἐν Ἐρετρία, ἐπειδὴ ἀπαλλαγέντος Πλουτάρχου καὶ τῶν ξένων ὁ δῆμος εἶχε τὴν πόλιν καὶ τὸν Πορθμόν, οἱ μὲν ἐφ' ὑμᾶς ἦγον τὰ πράγματα, οἱ δ' ἐπὶ Φιλίππον. ἀκούοντες δὲ τούτων τὰ πολλά, μᾶλλον δὲ τὰ πάνθ' οἱ ταλαίπωροι καὶ δυστυχεῖς Ἐρετριεῖς, τελευτῶντες ἐπείσθησαν τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν λέγοντας ἐκβαλεῖν. (58.) καὶ γάρ τοι πέμψας Ἰππόνικον ὁ σύμμαχος αὐτοῖς Φίλιππος καὶ ξένους χιλίους, τὰ τείχη περιεῖλε τοῦ Πορθμοῦ καὶ τρεῖς κατέστησε τυράννους, Ἰππαρχον, Αὐτομέδοντα, Κλείταρχον· καὶ μετὰ ταῦτ' ἐξελέηλακεν ἐκ τῆς χώρας δις ἦδη βουλομένους σῶζεσθαι, τότε μὲν πέμψας τοὺς μετ' Εὐρυλόχου ξένους, πάλιν δὲ τοὺς μετὰ Παρμενίωνος.

Ὁ Δημοσθένης ἀναφέρεται στὴν ἀμφιταλάντευση τῶν Ἐρετριέων νὰ συνταχθοῦν μὲ τοὺς Ἀθηναίους ἢ μὲ τὸν Φίλιππο, καὶ τελικὰ στὴν συμμαχία μὲ τὸν Φίλιππο, ποὺ ἐπέφερε τὴν στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τοῦ Φιλίππου Β' στὴν Εὐβοία. Ὁ Φίλιππος Β' ἔστειλε μακεδονικὸ στρατὸ ὑπὸ τὸν Ἰππόνικο, ὁ ὁποῖος κατέλαβε καὶ γκρέμισε τὸ φρούριο τοῦ Πορθμοῦ, ἐγκαθιστώντας τρεῖς τυράννους, τὸν Ἰππαρχο, τὸν Αὐτομέδοντα καὶ τὸν Κλείταρχο τὸ 341 π.Χ.

4) Δημοσθένης, Κατὰ Φιλίππου Γ', 32-33.

(32.) Καίτοι τί τῆς ἐσχάτης ὕβρεως ἀπολείπει; οὐ πρὸς τῶ πόλεις ἀνηρηκέναι τίθησι μὲν τὰ Πύθια, τὸν κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνα, κἄν αὐτὸς μὴ παρῆ, τοὺς δούλους ἀγνοηθετήσοντας πέμπει; κύριος δὲ Πυλῶν καὶ τῶν ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας παρόδων ἐστί, καὶ φρουραῖς καὶ ξένοις τοὺς τόπους τούτους κατέχει; ἔχει δὲ καὶ τὴν προμαντεῖαν τοῦ θεοῦ, παρώσας ἡμᾶς καὶ Θετταλοὺς καὶ Δωριέας καὶ τοὺς ἄλλους Ἀμφικτύονας, ἧς οὐδὲ τοῖς Ἑλλησιν ἅπασι μέτεστι; (33.) γράφει δὲ Θετταλοῖς ὄν χρητὴν τρόπον πολιτεύεσθαι; πέμπει δὲ ξένους τοὺς μὲν εἰς Πορθμόν²⁷⁴⁹, τὸν δῆμον ἐκβαλοῦντας τὸν Ἐρετριέων, τοὺς δ' ἐπ' Ὀρεόν, τύραννον Φιλιστίδην καταστήσοντας; ἀλλ' ὅμως ταῦθ' ὀρώντες οἱ Ἑλληνας ἀνέχονται, καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ὥσπερ τὴν χάλαζαν ἔμοιγε δοκοῦσιν θεωρεῖν, εὐχόμενοι μὴ καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστοι γενέσθαι, κωλύειν δ' οὐδεὶς ἐπιχειρῶν.

Ὁ Δημοσθένης ἀναφέρεται στὸ φρούριο τοῦ Πορθμοῦ, τὸ ὁποῖο βρισκόταν μέσα στὰ ὄρια τῆς ἔρετρικῆς χώρας, πλησίον τῶν Ταμυνῶν, Ν-ΝΑ τοῦ Ἀλιβερίου. Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Αἰσχίνη, (Κατὰ Κτησιφῶντος, 84-87), ἀλλὰ καὶ δηλώνεται σὲ χάρτες ἐποχῆς ἐνετοκτατίας, τὸ φρούριο τοῦ Πορθμοῦ βρισκόταν στὴν θέση τοῦ Ριζόκατρου Ἀλιβερίου, δηλαδὴ 1 χλμ. Ν τοῦ Μυλακίου.

5) Notitiae Episcopatum, 497.

(4^{ος}-6^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Πρόκειται γιὰ τὸν κατάλογο τῶν ἐπισκόπων κατὰ τὴν ΠΒ περίοδο.

ΚΗ' τῆ Ἀθηνῶν τῆς Ἑλλάδος.

α' ὁ Εὐρίπου (495)

β' ὁ Δαυλείας

γ' ὁ Κορωνείας

δ' ὁ Ἄνδρου

ε' ὁ Ὀρεοῦ (500)

ς' ὁ Σκύρου

ζ' ὁ Καρύστου

η' ὁ Πορθμοῦ

Τάμωνα ἢ Ταμύναι:

6) Ἡρόδοτος, Ἱστορία, VI, 101, 4.

(5^{ος} αἰ. π.Χ.)

²⁷⁴⁹ Σχετικὰ μὲ τὸν Πορθμὸ βλ. ἐπίσης Δημοσθένης, Κατὰ Φιλίππου, Δ', 8.

(101) οί δὲ Πέρσαι πλέοντες κατέσχον τὰς νέας <μοίρας> τῆς Ἑρετρικῆς χώρας²⁷⁵⁰ κατὰ Τέμενος (διόρθωση *Valkenaer* σὲ *Ταμύνας*)²⁷⁵¹ καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια²⁷⁵², κατασχόντες δὲ ἐς ταῦτα τὰ χωρία αὐτικά ἵππους τε ἐξεβάλλοντο καὶ παρεσκευάζοντο ὡς προσοισόμενοι τοῖσι ἐχθροῖσι. Οἱ δὲ Ἑρετριεὺς ἐπεξελεθῆν μὲν καὶ μαχεσασθαι οὐκ ἐποιεῦντο βουλήν, εἴ κως δὲ διαφυλάξαιεν τὰ τείχεα, τούτου σφι πέρι ἔμελε, ἐπειτε ἐνίκα μὴ ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν.

Εἶναι μᾶλλον προφανὲς γιὰ τὸ Ἰππίας τὸ 490 π.Χ. συμβούλευσε τοὺς Πέρσες νὰ κάνουν ἀπόβαση στὴν πεδιάδα τοῦ Τεμένους (ἢ τῶν Ταμυνῶν), δηλαδὴ τὴν παράκτια ζώνη τῆς λεκάνης τοῦ Ἀλιβερίου· ἀφ' ἑνὸς ἔπρεπε νὰ κατεβάσουν τὸ πεζικὸ καὶ τὸ ἵππικὸ ἀπὸ τὰ πλοῖα καὶ νὰ συντάξουν τὰ στρατιωτικὰ σώματα, καὶ γιὰ νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ ἔπρεπε νὰ βροῦν μία παραλία μὲ ἐπίπεδη ἐνδοχώρα, μία παράκτια δηλαδὴ πεδιάδα κοντὰ στὴν Ἑρέτρια. Ἀφ' ἑτέρου φοβήθηκαν νὰ ἀποβιβαστοῦν στὴν ἑρετρικὴ πεδιάδα, ἐπειδὴ θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἐπιτεθεῖ τὸ ἑρετριακὸ ἵππικὸ, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπόλοιπο στράτευμα, δηλαδὴ τὸ πεζικὸ, κατὰ τὴν ἀπόβασή τους. Γι' αὐτὸ προτίμησαν νὰ ἀποβιβασθοῦν στὴν εὐρύχωρη παράκτια πεδιάδα τῶν Ταμυνῶν, ἐρχόμενοι ἀπὸ νότια, χωρὶς νὰ εἶναι ὄρατοι ἀπὸ τὸ ὕψωμα Καστέλλι, τὴν κλασσικὴ ἀκρόπολη τῆς Ἑρέτριας (ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμη ὀχυρωθεῖ) καὶ νὰ βαδίσουν ἐναντίον τῆς Ἑρέτριας συντεταγμένοι.

7) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 10.

(1^{ος} αἰ. π.Χ.- 1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

ἐν δὲ τῇ Ἑρετρικῇ πόλιν ἦν Τάμναι πλησίον τοῦ Πορθμοῦ. ἔστι δὲ καὶ Οἰχαλία κώμη τῆς Ἑρετρικῆς²⁷⁵³, λείψανον τῆς ἀναιρεθείσης πόλεως ὑπὸ Ἡρακλέους, ὁμώνυμος τῇ Τραχινία καὶ τῇ περὶ Τρίκκην καὶ τῇ Ἀρκαδικῇ, ἦν Ἀνδανίαν οἱ ὕστερον ἐκάλεσαν, καὶ τῇ ἐν Αἰτωλία περὶ τοὺς Εὐρυτᾶνας.

Αἱ Τάμναι, ὁ Πορθμὸς καὶ ἡ Οἰχαλία, κατὰ τὸν Στράβωνα, βρίσκονταν κοντὰ, πιθανῶς μέσα στὴν ἴδια λεκάνη, αὐτὴν τοῦ σημερινοῦ Ἀλιβερίου, ἢ κάποια εὐρύτερη ποὺ νὰ περιλαμβάνει καὶ αὐτήν, ἀφοῦ ἐπιλέγει νὰ ἀναφέρει μόνον αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς δήμους τῆς ἑρετρικῆς. Ὁ Girard θεωροῦσε δύο πιθανὲς θέσεις τοῦ φρουρίου τοῦ Πορθμοῦ· ἢ μία βρίσκεται σὲ ἕνα λόφο μὲ ἕνα στρογγυλὸ πύργο ἐπάνω του, στὰ μισὰ τοῦ δρόμου Ἑρετίας-Αμαρύνθου ἢ στὸν λόφο ὅπου βρίσκονταν 4-5 μισογκρεμισμένα ἐκκλησιάκια (λόφος Παλαιοεκκλησιᾶς στὴν Ἀμαρύνθου)²⁷⁵⁴. Πάντως τὸν τοποθετοῦσε στὴν δυτικότερη λεκάνη, δηλαδὴ τὴν ἑρετρικὴ πεδιάδα (μειζων περιοχὴ ΠΔΠ).

Τὸν Πορθμὸν ὁ Στράβων τοποθετεῖ στὴν ἑρετρικὴ ἐπικράτεια, ἀλλὰ κοντὰ στὴν πόλη Τάμναι, καὶ ὄχι κοντὰ στὴν Ἑρέτρια καὶ σὲ συνάφεια μὲ αὐτήν. Τὸ πιὸ λογικὸ θὰ ἦταν νὰ ὑπῆρχε ἕνα τέτοιο φρούριον σὲ κομβικὸ σημεῖο, τοῦ ὁποῦ ἢ θέση νὰ ἔχει λειτουργικότητα. Δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ἕνα φρούριον κοντὰ στὶς Ταμύνες, τὸ ὁποῖο νὰ εἶχε κτισθεῖ τυχαίως καὶ σὲ τυχαία θέση. (Ἡ θέση μάλιστα αὐτὴ παρέμεινε σὲ χρῆση καὶ κατὰ τὴν ΥΡΩ καὶ ΠΒ περίοδο, καὶ μάλιστα διέθετε δεσπότη²⁷⁵⁵.)

8) Αἰσχίνης, Περὶ τῆς Παραπρεσβείας, 167-170.

(4^{ος} αἰ. π.Χ.)

ἐκ παίδων μὲν γὰρ ἀπαλλαγείς περίπολος τῆς χώρας ταύτης ἐγενόμην δὴ ἔτη, καὶ τούτων ὑμῖν τοὺς συνεφήβους καὶ τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν μάρτυρας παρέξομαι· (168.) πρῶτην δ' ἐξελεθὼν στρατείαν τὴν ἐν τοῖς μέρεσι καλουμένην, καὶ συμπαραπέμπων μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν καὶ τῶν Ἀλκιβιάδου ξένων τὴν εἰς Φλειοῦντα παραπομπήν, κινδύνου συμβάντος ἡμῖν περὶ τὴν Νεμεάδα καλουμένην χαράδραν, οὕτως

²⁷⁵⁰ Ὁ Geyer (1903), σμ. 3, σελ. 15 καὶ ὁ Wallace (1961), σελ. 157-203 τοποθετοῦν τὴν πόλη τῶν Ταμυνῶν πλησίον τοῦ Ἀλιβερίου. Τὸ Neue Pauly, λ. Τάμναι ἢ Ταμύναι, τοποθετεῖ τὴν πόλη Τάμναι ἢ Ταμύναι 14 χλμ. Β τοῦ Πορθμοῦ, κοντὰ στὸ Αὐλωνάρι, θέση ποὺ κατοικεῖτο ἀπὸ τὴν ΠΕ ἐποχὴ μέχρι τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Αναφέρεται ἐπίσης στὴν φιλονικία τοῦ Φιλίππου Β' μὲ τὴν Ἀθήνα, καθὼς καὶ στὴν νίκη τοῦ στρατηγοῦ Φωκίωνα στὴν μάχη τῶν Ταμυνῶν τὸ 348 π.Χ. Ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος-Ραγκαβῆς τοποθετοῦσε τὰς Ταμύνας κοντὰ στὴν Βάθεια καὶ ὄχι κοντὰ στὸ Ἀλιβέρι, κάτι ποὺ δὲν ἰσχύει, διότι ὅλες οἱ ἐπιγραφές τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Ταμνναίου βρέθηκαν στὸ ἴδιο τὸ Ἀλιβέρι καὶ σὲ κοντινὲς θέσεις γύρω ἀπὸ αὐτὸ, στὸν Κάραβο καὶ στὸ Αὐλωνάρι: στὸ: Φουσάρας (1964), σελ. 74-77. Βλ. τὶς ἐπιγραφές τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ παρακάτω. Ὁ Muller τοποθετεῖ τὶς Ταμύνες ΝΑ τοῦ Αὐλωναρίου. Βλ. Müller (1987), σελ. 425-427. Ὁ Fachard (2012) δέχεται τὸν τύπο ποὺ παραδίδουν οἱ κώδικες (Τέμενος) καὶ τοποθετεῖ τὶς Ταμύνες στὸ Αὐλωνάρι.

²⁷⁵¹ Βλ. Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσῳδίας, 3,1 σελ. 300, 22· Ἐκαταῖος Μιλήσιος, τ. 1α,1,Ε, ἀπ. 28.

²⁷⁵² Φουσάρας (1964), σελ. 74.

²⁷⁵³ Βλ. ἐπίσης: Στέφανος Βυζάντιος, λ. Τάμναι, ὁ ὁποῖος βασιζόμενος σὲ προγενέστερες πηγές ἀναφέρει ὅτι ἡ πόλη αὐτὴ ἀνήκε στὴν ἑρετρικὴ ἐπικράτεια. Ὅτι ἀνήκε στὴν ἑρετρικὴ ἤδη ἀπὸ τὸ 490 π.Χ. βεβαιώνουν ὁ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 101· ὁ Αἰσχίνης, Περὶ τῆς παραπρεσβείας, 163· τοῦ ἰδίου, *Κατὰ Κτησιφώντος*, 86· Δημοσθένης, *Κατὰ Μειδίου*, 162.

²⁷⁵⁴ Φουσάρας (1964), σελ. 73.

²⁷⁵⁵ *Notitia episcopatum*, 495-497.

ἡγωνισάμην ὥστε ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων ἐπαινέσθαι· καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐκ διαδοχῆς ἐξόδους τὰς ἐν τοῖς ἐπωνύμοις <πάσας> ἐξῆλθον, (169.) καὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην συνεμαχεσάμην οὐκ αἰσχυρῶς οὐδ' ἀναξίως τῆς πόλεως καὶ τὰς εἰς Εὐβοίαν στρατείας ἐστρατευσάμην, καὶ τὴν ἐν Ταμύναις μάχην ἐν τοῖς ἐπιλέκτοις οὕτως ἐκινδύνευσα, ὥστε κἀκεῖ στεφανωθῆναι καὶ δεῦρο ἦκων πάλιν ὑπὸ τοῦ δήμου, τὴν τε νίκην τῆς πόλεως ἀπαγγείλας, καὶ Τεμενίδου τοῦ τῆς Πανδιονίδος ταξιάρχου καὶ συμπρεσβεύσαντος ἀπὸ στρατοπέδου μοι δευρὶ περι τὸν γενόμενον κίνδυνον οἶος ἦν ἀπαγγείλαντος. (170.) Ὅτι δὲ ἀληθῆ λέγω, λαβέ μοι τοῦτο τὸ ψήφισμα, καὶ κάλει τὸν Τεμενίδην καὶ τοὺς συνεστρατευμένους μοι τὰς ὑπὲρ τῆς πόλεως στρατείας καὶ Φωκίωνα τὸν στρατηγόν, μήπω συνήγορον, ἂν μὴ τούτοις συνδοκῆ, ἀλλ' ὑπεύθυνον τῷ συκοφάντη μάρτυρα, ἐὰν ψεύδῃται.

Ὁ Αἰσχίνης στὸ παρὸν ἀπόσπασμα τοῦ λόγου *Περὶ τῆς Παραπρεσβείας* στὸν Φίλιππο Β' τῆς Μακεδονίας, στὴν ὁποία εἶχε πάρει μέρος μαζί μὲ τὸν Δημοσθένη, ἀπολογεῖται γιὰ τὴν ζωὴ του καὶ τὴν πατριωτικὴ του δράση, ἀφοῦ οὔτε λίγο οὔτε πολὺ βάλλεται ἀπὸ τὸν Δημοσθένη ὡς προδότης καὶ ὄργανο τοῦ Φιλίππου. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα λέγει ὅτι μετεῖχε στὴν ἐν Ταμύναις μάχην ἐν τοῖς ἐπιλέκτοις ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Φωκίωνα, τὸν ὁποῖο μάλιστα καλεῖ διὰ τοῦ γραμματέως νὰ καταθέσει σχετικὰ μὲ αὐτόν.

9) Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 86-90.

(4^{ος} αἰ. π.Χ.)

Εἰς δ' Εὐβοίαν ἦλθομεν Πλουτάρχῳ βοηθήσοντες, τοὺς μὲν πρώτους χρόνους ἀλλ' οὖν προσεποιούθ' ὑμῖν εἶναι φίλοι, ἐπειδὴ δὲ τάχιστα εἰς Ταμύνας παρήλθομεν, καὶ τὸ Κοτύλαιον ὀνομαζόμενον ὄρος ὑπερεβάλομεν, ἐνταῦθα Καλλίας ὁ Χαλκιδεύς, ὃν Δημοσθένης μισθαρνῶν ἐνεκωμιάζεν, (87.) ὁρῶν τὸ στρατόπεδον τὸ τῆς πόλεως εἰς δεινὰς δυσχωρίας κατακεκλημένον, ὅθεν μὴ νικήσασι μάχην οὐκ ἦν ἀναχώρησις, οὐδὲ βοθηθείας ἐλπίς οὔτ' ἐκ γῆς οὔτ' ἐκ θαλάττης, συναγείρας ἐξ ἀπάσης τῆς Εὐβοίας στρατόπεδον, καὶ παρὰ Φιλίππου δύναμιν προσμεταπεμψάμενος, ὃ τ' ἀδελφὸς αὐτοῦ Ταυροσθένης, ὁ νυνὶ πάντας δεξιούμενος καὶ προσγελῶν, τοὺς Φωκικοὺς ξένους διαβιάσας, ἦλθον ἐφ' ἡμᾶς ὡς ἀναιρήσοντες. (88.) Καὶ εἰ μὴ πρῶτον μὲν θεῶν τις ἔσωσε τὸ στρατόπεδον, ἔπειθ' οἱ στρατιῶται οἱ ὑμέτεροι καὶ οἱ πεζοὶ καὶ οἱ ἵππεις ἄνδρες ἐγένοντο ἀγαθοί, καὶ παρὰ τὸν ἵππόδρομον τὸν ἐν Ταμύναις²⁷⁵⁶ ἐκ παρατάξεως μάχην κρατήσαντες ὑποσπόνδους ἀφείσαν τοὺς πολεμίους, ἐκινδύνευσεν ἂν ἡ πόλις αἰσχίστα παθεῖν· οὐ γὰρ τὸ δυστυχήσαι κατὰ πόλεμον μέγιστόν ἐστι κακόν, ἀλλ' ὅταν τις πρὸς ἀνταγωνιστὰς ἀναξίους αὐτοῦ διακινδυνεύων ἀποτύχη, διπλασίαν εἰκὸς εἶναι τὴν συμφορὰν. Ἀλλ' ὅμως ὑμεῖς τοιαῦτα πεπονθότες πάλιν διελύσασθε πρὸς αὐτούς. (89.) Τυχῶν δὲ παρ' ὑμῶν συγγνώμης Καλλίας ὁ Χαλκιδεύς, μικρὸν διαλιπὼν χρόνον πάλιν ἦκε φερόμενος εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, Εὐβοϊκὸν μὲν τῷ λόγῳ συνέδριον εἰς Χαλκίδα συνάγων, ἰσχυρὰν δὲ τὴν Εὐβοίαν ἐφ' ὑμᾶς ἔργῳ παρασκευάζων, ἐξαίρετον δ' αὐτῷ τυραννίδα περιποιούμενος. Κἀνταῦθα ἐλπίζων συναγωνιστὴν Φίλιππον λήψεσθαι, ἀπῆλθεν εἰς Μακεδονίαν καὶ περιήει μετὰ Φιλίππου, καὶ τῶν ἐταίρων εἰς ἄνομάζετο. (90.) Ἀδικήσας δὲ Φίλιππον κἀκεῖθεν ἀποδράς, ὑπέβαλεν ἑαυτὸν φέρων Θηβαίους.

Στὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα ὁ Αἰσχίνης, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν λόγο αὐτὸν στρέφεται ἐναντίον τοῦ πολιτικοῦ του ἀντιπάλου Δημοσθένη, κάνει ἀναφορὰ στὰ ἴδια γεγονότα τῆς ἐκστρατείας τοῦ Φωκίωνα στὴν Εὐβοία τὸ 348 π.Χ. Ὁ Ἀθηναϊκὸς στρατὸς κινεῖται –κατὰ τὴν μία ἄποψη– ἀπὸ ξηρᾶς μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Δ πρὸς Α, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐρέτριας καὶ τὴν ἐρετρικὴ πεδιάδα πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀλιβερίου, δηλαδὴ τῶν Ταμυνῶν. Τὸ μόνο ὄρος ποὺ παρεμβάλλεται (στὸ χάρτη καὶ στὸ ἀνάγλυφο) καὶ πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ Κοτύλαιον εἶναι τὸ Σερβούνη. Τὸ ῥῆμα *ὑπερεβάλομεν*, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ περάσαμε, ἀναφέρεται στὴν στενὴ λωρίδα γῆς ποὺ ἐπιτρέπει τὴν χειρσαία διάβαση ἀνάμεσα στὸ ὄρος καὶ τὴν θάλασσα. Τὸ ῥῆμα *παρήλθομεν* πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσουμε ὡς ἀνεβήκαμε, καὶ πράγματι τὸ Ἀλιβέρι εἶναι κτισμένο σὲ ὑψόμετρο 100-150 μ., ἐνῶ ὁ ἵππόδρομος, ὅπου δόθηκε ἡ μάχη θὰ μπορούσε νὰ βρισκεται στὴν πεδιάδα. Κατὰ ἄλλη ἄποψη οἱ Ἀθηναῖοι ἀποβιβάστηκαν μὲ τὰ πλοῖα στὸν Κάραβο καὶ βádισαν πρὸς τὴν Ταμύνες, οἱ ὁποῖες βρῖσκονταν στὴν ἐνδοχώρα, περνώντας μὲ τὸν στρατὸ ἐπάνω ἀπὸ τὸ Κοτύλαιο ὄρος. Στὴν δευτέρη περίπτωση θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ ἡ πόλις τῶν Ταμυνῶν στὴν λεκάνη τοῦ Αὐλωναρίου, κάπου μεταξὺ Αὐλωναρίου καὶ Ἰτέας.²⁷⁵⁷

²⁷⁵⁶ Σχετικὰ μὲ τοὺς μουσικοὺς, γυμνικοὺς καὶ ἵππικοὺς ἀγῶνες βλ. IG, XII. Γιὰ τὴν πρῶτη δημοσιεύσει τῶν ἐπιγραφῶν βλ., AE 1869, ἀρ. 412 καὶ AE 1895, σ. 165. Βλ. ἐπίσης: Fiehn, RE, λ. Τάμυναί, IV, στ. 2151-2· Nilsson (1906), σελ. 176 καὶ Bursian (1872), II, 424

²⁷⁵⁷ Tritle(1988) καὶ Knoepfler(1981).

Σε αὐτὴν τὴν ἀναδρομὴ κάνει λόγο γιὰ τὸν ἵππόδρομο ποὺ ὑπῆρχε στὴν πόλη τῶν Ταμυνῶν. Ἐπειδὴ μάλιστα οἱ μεγάλες ἀθλητικὲς ἐγκαταστάσεις, ὅπως στάδια, ἵππόδρομοι, ἀνῆκαν σὲ ἱερά, ὅπου τελοῦνταν οἱ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τῆς λατρευόμενης θεότητας, ἴσως ὁ ἵππόδρομος τῶν Ταμυνῶν, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓναν ἐπιμήκη ἐπίπεδο στίβο, πλαισιούμενο πιθανῶς ἀπὸ ξύλινα ἰκρία, ἀνῆκε σὲ κάποιον ἱερό. Ἄν ὄντως ἴσχυε αὐτό, θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν ἐκτὸς τῆς πόλεως, στὴν πεδιάδα τῶν Ταμυνῶν, εἴτε πρὸς τὴν θάλασσα, ἢ πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Αὐλωναρίου, ὅποτε ἴσως ἀνῆκε στὸ ἱερὸ τοῦ Ταμυναίου Απόλλωνος.

10) Πλούταρχος, Βίοι Παράλληλοι, Φωκίων, 12-13.

(1^{ος}-2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

(12.1) Παραδουμένου δ' εἰς τὴν Εὐβοίαν τοῦ Φιλίππου, καὶ δυνάμιν ἐκ Μακεδονίας διαβιβάζοντος, καὶ τὰς πόλεις οἰκειουμένου διὰ τυράννων, Πλουτάρχου δὲ τοῦ Ἐρετριέως καλοῦντος τοὺς Ἀθηναίους, καὶ δεομένου τὴν νῆσον ἐξελεσθαι καταλαμβανομένην ὑπὸ τοῦ Μακεδόνα, ἀπεστάλη στρατηγὸς ὁ Φωκίων ἔχων δυνάμιν οὐ πολλήν, ὡς τῶν ἐκεῖ συστησομένων ἐτοιμῶς πρὸς αὐτόν. (12.2) εὐρῶν δὲ προδοτῶν ἅπαντα μεστὰ καὶ νοσοῦντα καὶ διορωρυγμένα δωροδοκίαις, εἰς κίνδυνον μέγαν κατέστη, καὶ τινα λόφον χαράδρα βαθεῖα τῶν περὶ τὰς Ταμύνας ἐπιπέδων ἀποκρινόμενον καταλαβῶν, συνείχεν ἐν τούτῳ καὶ συνεκρότει τὸ μαχιμώτατον τῆς δυνάμεως. (12.3) τῶν δ' ἀτάκτων καὶ λάλων καὶ πονηρῶν διαδιδρασκόντων ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ ἀποχωρούντων, ἐκέλευσεν ἀμελεῖν τοὺς ἡγεμόνας· καὶ γὰρ ἐνταῦθα δυσχρήστους ὑπ' ἀταξίας ἔσεσθαι καὶ βλαβεροὺς τοῖς μαχομένοις, κάκει τοιαῦτα συνειδόμενος αὐτοῖς ἤττον αὐτοῦ καταβοήσασθαι καὶ μὴ πάννυκοφαντήσιν. (13.1) Ὡς δ' ἐπήεσαν οἱ πολέμοιοι, κελεύσας ἐν τοῖς ὅπλοις ἀτρεμεῖν ἄχρι ἂν αὐτὸς σφαγιασθῆται, πλειῶν διέτριβε χρόνον, ἢ δυσσιερῶν ἢ βουλόμενος ἐγγυτέρω τοὺς πολεμίους ἐπισπάσασθαι. (13.2) διὸ πρῶτον μὲν ὁ Πλούταρχος οἰόμενος ἀποδειλιᾶν καὶ κατοκνεῖν ἐκεῖνον, ἐξέδραμε μετὰ τῶν ξένων· ἔπειτα τοῦτον ἰδόντες οἱ ἵππεῖς οὐκ ἐκαρτέρησαν, ἀλλ' ἤλαυνον εὐθύς εἰς τοὺς πολεμίους, ἀσύντακτοι καὶ σποράδες ἐκ τοῦ στρατοπέδου προσφερόμενοι. (13.3) νικωμένων δὲ τῶν πρώτων, ἅπαντες ἐσκεδάσθησαν, καὶ ὁ Πλούταρχος ἔφυγε, καὶ τῷ χάρακι προσμειζαντες ἔνιοι τῶν πολεμίων (13.4) ἐκκόπτειν ἐπειρῶντο καὶ διασπᾶν, ὡς ἀπάντων κεκρατηκότες. ἐν τούτῳ δὲ τῶν ἱερῶν γενομένων, τοὺς μὲν εὐθύς ἐκ τοῦ στρατοπέδου προσπεσόντες οἱ Ἀθηναῖοι τρέπουσι, καὶ καταβάλλουσι τοὺς πλείστους περὶ τοῖς ἐρύμασι φεύγοντας, ὁ δὲ Φωκίων τὴν μὲν φάλαγγα προσέταξεν ἐφεδρεύειν, ἀναλαμβάνουσαν ἅμα καὶ προσδεχομένην τοὺς ἐν τῇ φυγῇ πρότερον διασπαρέντας, (13.5) αὐτὸς δὲ τοὺς ἐπιλέκτους ἔχων ἐνέβαλε τοῖς πολεμίοις, καὶ μάχης καρτερᾶς γενομένης, πάντες μὲν ἐκθύμως ἠγωνίσαντο καὶ ἀφειδῶς, Θάλλος δ' ὁ Κινέου καὶ Γλαῦκος ὁ Πολυμήδους περὶ αὐτὸν τεταγμένοι τὸν στρατηγὸν ἠρίστευσαν. (13.6) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Κλεοφάνης ἄξιον πλείστου παρέσχεν ἑαυτὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ μάχῃ· τοὺς γὰρ ἵππεῖς ἀνακαλούμενος ἐκ τῆς τροπῆς καὶ βοῶν καὶ διακελευόμενος κινδυνεύοντι τῷ στρατηγῷ βοηθεῖν, ἐποίησεν ἀναστρέψαντας ἐπιρρῶσαι τὸ νίκημα τῶν ὀπλιτῶν. (13.7) ἐκ τούτου τὸν τε Πλουτάρχον ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Ἐρετριάς, καὶ Ζάρητρα φρούριον ἐλὼν ἐπικαιρότατον, ἢ μάλιστα συνελάνεται τὸ πλάτος εἰς βραχὺ διάζωμα τῆς νήσου, σφιγγομένης ἐκατέρωθεν ταῖς θαλάσσαις, οὐς ἔλαβεν αἰχμαλώτους Ἕλληνας ἀφήκε, φοβηθεῖς τοὺς ῥήτορας τῶν Ἀθηναίων, μὴ πρὸς ὀργὴν τι βιάσωνται τὸν δῆμον ἀγνωμονῆσαι περὶ αὐτοῦς.

Ὁ Girard τοποθετεῖ τὸ στρατόπεδον τοῦ Φωκίωνος τὸ 348 π.Χ. μὲ πιθανότητα στὸ ὕψωμα ποὺ βρίσκεται τὸ σημερινὸ Ἀλιβέρι, ἐνῶ τὴν πόλη Ταμύναι στὸ ἀπέναντι ὕψωμα, τὸ ὁποῖο χωρίζεται μὲ μία βαθιὰ χαράδρα. Τὸν ἵππόδρομο τοποθετεῖ στὴν πεδιάδα κάτω ἀπὸ τὸν λόφο, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν βίον τοῦ Φωκίωνος τοῦ Πλουτάρχου²⁷⁵⁸. Ὁ τύπος Ζάρητρα ἴσως εἶναι παλαιογραφικὸ λάθος ἀπὸ ΖΑΡΗΚΑ>ΖΑΡΗΤΡΑ.

11) Βαλέριος Ἀρποκρατίων, Λεξικὸν τῶν δέκα ἀττικῶν ῥητόρων, σελ. 287, λ. Ταμύναι. (2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Αἰσχίνης κατὰ Κτησιφῶντος. πόλις ἐστὶν ἐν Εὐβοίᾳ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ Ἐρετριέων αἰ Ταμύναι, ἐνθα καὶ ἱερὸν Απόλλωνος, ὡς οἱ τε τὰ Εὐβοϊκὰ γράψαντες μαρτυροῦσι καὶ Σιμωνίδης ἐν τῷ εἰς Λυσίμαχον τὸν Ἐρετριέα θρήνω.

Ὁ Ἀρποκρατίων ἀναφέρεται σὲ πόλιν Ταμύναι, δηλαδὴ κώμη τῆς ἐρετρικῆς χώρας, ὅπου βρισκόταν ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος.

²⁷⁵⁸ Φουσαράς (1964), σελ. 74-77.

12) Φώτιος, Λεξικόν, 568 (9^{ος} αἰ. μ.Χ.), **Σούδα, Λεξικόν, λ. Ταμύναι.** (10^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Ὁ Φώτιος ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Ἀρποκρατίωνα τὶς πληροφορίες του. (Βλ. τὴν προηγούμενη πηγὴ).
Ταμύναι: πόλις ἐστὶν ἐν Εὐβοίᾳ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ Ἐρετριέων· ἔνθα καὶ ἱερὸν Ἀπόλλωνος, ὡς Αἰσχίνης φησὶ, καὶ οἱ τὰ Εὐβοιακὰ γράψαντες.

13) Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσωδίας, 3,1 σελ. 257, 35. (2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Τάμυνα πόλις Ἐρετρίας. Στράβων δεκάτῃ καὶ πληθυντικῶς «εἰς τὰς Ταμύνας»

14) Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ παρωνύμων, 3,2 σελ. 257, 35. (2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Τάμυνα πόλις Ἐρετρίας. τὸ ἔθνικόν Ταμννεύς. λέγεται καὶ Ταμνναῖος. οὕτω γὰρ ὁ Ζεὺς ἐν αὐτῇ τιμᾶται.

Σημαντικὴ μαρτυρία, διότι ἀναφέρει τὴν λατρεία τοῦ Ταμνναίου Διός, ἢ ὁποῖα δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ ἄλλες πηγές.

15) Βαλέριος Ἀρποκρατίων, Λεξικὸ τῶν δέκα Ἀττικῶν ῥητόρων, σελ. 286-287. (2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Ταμύναι. Αἰσχίνης κατὰ Κτησιφῶντος. πόλις ἐστὶν ἐν Εὐβοίᾳ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ Ἐρετριέων αἰ Ταμύναι, ἔνθα καὶ ἱερὸν Ἀπόλλωνος, ὡς οἱ τε τὰ Εὐβοϊκὰ γράψαντες μαρτυροῦσι καὶ Σιμωνίδης ἐν τῷ εἰς Λυσίμαχον τὸν Ἐρετρίεα θρήνω.

Παραπέμποντας στὸν λόγο τοῦ Αἰσχίνη *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 86-90 καὶ στὸ θρηνητικὸ κείμενο *Εἰς Λυσίμαχον τὸν Ἐρετρίεα* τοῦ Σιμωνίδη, ὁ Ἀρποκρατίων σχολιάζει ὅτι αἱ Ταμύναι ἦταν πόλη ποὺ ἀνήκε στὴν χώρα τῶν Ἐρετριέων, ὅπου βρισκόταν τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος. Δὲν διευκρινίζεται βεβαίως ἂν τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἦταν τὸ σημαντικότερο ἀστικὸ ἱερὸ τῶν Ταμνῶν ἢ τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς πόλεως μέχρι τὴν ἐνσωμάτωσή της στὴν χώρα τῆς Ἐρέτριας. Ὡστόσο, ἡ μεγάλη ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὸ Ἀλιβέρι ἀπὸ τὸ Αὐλωνάρι, ὅπου βρέθηκαν οἱ περισσότερες ἀναθηματικὲς καὶ ἄλλες ἐπιγραφές, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται σὲ σημαντικὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος²⁷⁵⁹, προκαλεῖ σύγχυση καὶ ἀμυχανία στὴν ἔρευνα. Ὅμως κάπως ἐξηγεῖται αὐτὴ ἡ διασπορὰ μεταξὺ Καράβου, Ἀλιβερίου καὶ Αὐλωναρίου, καὶ σίγουρα ὑπῆρχε μία καὶ συγκεκριμένη θέση τοῦ ἱεροῦ, καθὼς καὶ τῆς πόλεως τῶν Ταμνῶν.

16) Δημοσθένης, Κατὰ Μειδίου, 162. (4^{ος} αἰώνας π.Χ.)

(162.) οὐκ ἐπεδίδου τότε· ἐπειδὴ δὲ πολιορκεῖσθαι τοὺς ἐν Ταμύναις στρατιώτας ἐξηγγέλλετο.

Καὶ ὁ Δημοσθένης ἀναφέρεται στὰ ἴδια πολεμικὰ γεγονότα τοῦ 348 π.Χ.

17) Scholia in Aeschinem, (scholia vetera).

Ταμύναις χωρίον τῆς Εὐβοίας, ὡς ἔγνωμεν ἐν τοῖς κατὰ Μειδίου ἔστι δὲ τόπος ἱερὸς Ἀπόλλωνος.

18) Scholia in Aeschinem, Scholia in Aeschinem (scholia vetera).

τῷ δὲ Πλουτάρχῳ Ἀθηναῖοι ἐβοήθησαν Φωκίανος στρατηγούντος καὶ γιγνομένης ἐν Ταμύναις μάχης ἐνίκων Ἀθηναῖοι (τοὺς) Ἐρετριεῖς.

Στὴν ἴδια μάχη ἀναφέρεται καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Αἰσχίνη, δηλαδὴ στὴν μάχη τῶν Ταμνῶν τοῦ 348 π.Χ.

Παρθένιον:

19) Στέφανος Βυζάντιος, λ. Παρθένιον. (6^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Παρθένιον, πόλις Εὐβοίας.

Ὁ Φουσάρας τοποθετεῖ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος τοῦ ἀρχαίου Παρθενίου ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριὸ Παρθένι²⁷⁶⁰.

Χοιρέαι καὶ Αἰγίλια

20) Ἡρόδοτος, Ἱστορία, VI, 101, 4. (5^{ος} αἰ. π.Χ.)

βλ. πηγὴ 5β. Βλέπε ἐπίσης τὶς ἐπιγραφές μὲ τοὺς καταλόγους τῶν Ἐρετριέων δημοτῶν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος *Δαφνηφόρου IG, XII, 9, σελ. 163-165* (πηγὴ 18 τῆς Ἐρέτριας).

Ὁ Ziebarth ὑποστήριξε κατὰ τὸ παρελθόν ὅτι αἱ Χοιρέαι πρέπει νὰ ταυτισθοῦν μὲ τὸ σημερινὸ χωριὸ Κουρούνη, τὸ ὁποῖο βρίσκεται πολὺ μακριά, ἐνῶ ὁ Girard τὶς τοποθετεῖ δυτικῶς τῶν Ταμνῶν.

²⁷⁵⁹ IG, XII, 9, σελ. 26-29, ἀρ. 90-123.

²⁷⁶⁰ Φουσάρας (1964), σελ. 74-77.

Υπενθυμίζω ότι ο Ἡρόδοτος παραδίδει ότι οἱ Πέρσες αποβιβάστηκαν στις νέες χῶρες τῆς ἑρετρικῆς ἐπικράτειας κατὰ Ταμύνας (διόρθωση Valckenaer ἀπὸ Τέμενος πού παρέδιδαν τὰ χειρόγραφα, τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ ὁ Hude στὴν ἔκδοση τῆς Ὁξφόρδης) καὶ Χοιρέας καὶ Αἰγίλια, ἀλλὰ δὲν εἶναι σαφές ἀπὸ τὸ κείμενο ποιά εἶναι ἡ γεωγραφικὴ σειρά. Εἶναι δηλαδὴ ἡ γεωγραφικὴ σειρά κατὰ τὴν ὁποία ἀφίχθησαν οἱ Πέρσες ἐρχόμενοι ἀπὸ τὸν Νότιο Εὐβοϊκό, ἢ ἀντίστροφα, ἔχοντας ὁ ἀφηγητὴς ὡς σταθερὸ σημεῖο ἀναφορᾶς τὴν Ἐρέτρια; Ἡ μήπως δὲν εἶναι κἂν γεωγραφικὴ ἡ σειρά αὐτὴ, ἀλλὰ διάφορα τοπωνύμια τῆς περιοχῆς ὅπου περὶ τοῦ ἀποβιβάστηκαν οἱ Πέρσες; Ἐπίσης δὲν εἶναι σίγουρη ἡ διόρθωση τοῦ Valckenaer, διότι μαρτυρεῖται τὸν 3^ο αἰῶνα δῆμος τῆς ἑρετρικῆς ΤΕ.. πού μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ ὡς Τέμενος²⁷⁶¹.

Πάντως, δεχόμενοι τὴν διόρθωση τοῦ Valckenaer, καὶ ἔχοντας ὡς βέβαιη τὴν ἀναγνώριση τῆς θέσης τῶν Ταμυνῶν, θὰ μπορούσαμε νὰ τοποθετήσουμε τὶς ἄλλες δύο θέσεις στὴν ἴδια λεκάνη στὴν παραλιακὴ ζώνη. Ἡ τοποθεσία Αἰγίλια²⁷⁶² (τὰ) δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν νῆσο Αἰγίλιον, ὅπου οἱ Πέρσες ἀφῆσαν προσωρινὰ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια²⁷⁶³.

Οἰχαλία:

21) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 10,1.

(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

ἔστι δὲ καὶ Οἰχαλία κώμη τῆς Ἑρετρικῆς, λείψανον τῆς ἀναιρεθείσης πόλεως ὑπὸ Ἡρακλέους, ὁμώνυμος τῇ Τραχινίᾳ καὶ τῇ περὶ Τρίκκην καὶ τῇ Ἀρκαδικῇ, ἣν Ἀνδανίαν οἱ ὕστερον ἐκάλεσαν, καὶ τῇ ἐν Αἰτωλίᾳ περὶ τοὺς Εὐρυτᾶνας.

Ἡ Ἐρέτρια συνδέεται μὲ τὸν μῦθο τῆς Οἰχαλίας τοῦ Εὐρύτου πού κατάστρεψε ὁ Ἡρακλῆς ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἔδωσε τὴν Ἰόλη, ὅπως τοῦ ὑποσχέθηκε ὁ Εὐρυτος. Καὶ αὐτὴ ἡ εὐβοϊκὴ Οἰχαλία²⁷⁶⁴ βρισκόταν στὴν χώρα τῆς Ἐρέτριας, ὅπως βλέπουμε στὴν ἐπόμενη πηγὴ καὶ στοὺς καταλόγους τῶν δημοτῶν πού ἀκολουθοῦν.

22) Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Ὑπόμνημα εἰς Ὀμήρου Ἰλιάδα, τ.1, σελ. 461, 25. (9^{ος}-10^{ος} μ.Χ. αἰώνας)

Ποιητὴς ἐς τὸ Δώριον ἀφικόμενον Θάμυριν τὸν Θρᾶκα ὑπὸ Μουσῶν ἀφαιρεθῆναι τὴν μουσικὴν. Ἐν ἑτέροις δὲ φησιν ὁ αὐτός, ὅτι Οἰχαλία κώμη τῆς Ἑρετρικῆς, ὁμώνυμος τῇ Τραχινίᾳ καὶ τῇ περὶ Τρίκκην καὶ τῇ Ἀρκαδικῇ καὶ τῇ ἐν Αἰτωλίᾳ.

Ὁ Εὐστάθιος μαρτυρεῖ κώμη τῆς ἑρετρικῆς χώρας μὲ τὸ ὄνομα Οἰχαλία, πού συνδεόταν μὲ τὸν μῦθο τῆς καταστροφῆς τῆς ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ, λόγω τῆς παρεξήγησης μὲ τὸν βασιλιά τῆς Εὐρυτο. Ἡ κώμη αὐτὴ ὑπῆρχε πραγματικά, ἀφοῦ τὴν μαρτυροῦν καὶ οἱ ἐπιγραφές τῶν πολιτῶν τῆς Ἐρετρίας ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου²⁷⁶⁵.

23) Ὅμηρος, Ἰλιάς, στ. 730.

(8^{ος} π.Χ. αἰώνας)

τ' ἔχον Οἰχαλίην, πόλιν Εὐρύτου

24) Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσωδίας, 3,1 σελ. 300, 22.

(2^{ος} μ.Χ. αἰώνας)

«τ' ἔχον Οἰχαλίην, πόλιν Εὐρύτου» (B 730). οἱ δὲ νεώτεροι τεθείκασιν αὐτὴν ἐν Εὐβοίᾳ. ἔστι καὶ Μεσσηνίς Οἰχαλία καὶ ἑτέρα ἐν Τραχίνι.

25) Πausanias, Ἑλλάδος Περιήγησις, Μεσσηνιακά, 2, 3, 7.

(2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

λέγουσιν οἱ μὲν ὡς τὸ Εὐρύτιον—χωρίον δὲ ἔρημον ἐφ' ἡμῶν ἔστι τὸ Εὐρύτιον—πόλις τὸ ἀρχαῖον ἦν καὶ ἐκαλεῖτο Οἰχαλία, τῷ δὲ Εὐβοέων λόγῳ Κρεώφυλος ἐν Ἡρακλείᾳ (F 2 p. 62 Ki) πεποίηκεν ὁμολογοῦντα· Ἐκαταῖος δὲ ὁ Μιλήσιος ἐν Σκίῳ μοῖρα τῆς Ἑρετρικῆς ἔγραψεν εἶναι Οἰχαλίαν.

Ὁ Pausanias ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος κάνει μνεῖα εὐβοϊκῆς Οἰχαλίας, ἡ ὁποία βρισκόταν στὴν μοῖραν τῆς Ἑρετρικῆς πού λεγόταν Σκίον. Καὶ αὐτὴ ἡ περιοχὴ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν Μεῖζονα περιοχὴ ΠΕ'.

²⁷⁶¹ IG, XII, 9, σελ. 52, ἀρ. 241.

²⁷⁶² Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VI, 101. Ἡ λέξη ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ αἶξ, αἰγός > Αἰγίλια, Αἰγίλιη, τόπος. Σὲ διάφορα σημεῖα θὰ μπορούσαν νὰ ἔχουν τὶς κατσίκες τοὺς οἱ ἀρχαῖοι Εὐβοεῖς, ἢ νὰ τὶς πηγαίνουν γιὰ νὰ βοσκήσουν περιοδικῶς.

²⁷⁶³ Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VI, 107.

²⁷⁶⁴ Βλ. Geyer F., λ. Οἰχαλία, RE, · Wallace (1947), σελ. 140 καὶ IG, XII, 9, σελ. 163-165.

²⁷⁶⁵ Βλ. στὶς πηγές τῆς Ἐρέτριας: 18) IG, XII, 9, σελ. 163-165.

26) Ἀριστόνικος Γραμματικός, Περὶ σημείων Ἰλιάδος Ὀδυσσεΐας, σχόλια Β, στ. 730. (1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

(730.) οἱ τ' ἔχον Οἰχαλίην, πόλιν Εὐρύτου Οἰχαλιῆος· ἡ διπλῆ, ὅτι οὐ τῆς Εὐβοίας ἢ Οἰχαλία καθ' Ὅμηρον, ὡς παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἀλλὰ τῆς Θεσσαλίας (v. 596).

Ὁ Ἀριστόνικος ταυτίζει τὴν ἀναφερόμενη στὰ ὁμηρικὰ ἔπη Οἰχαλία μὲ ἐκείνην τῆς Θεσσαλίας, ὄχι αὐτὴν τῆς Εὐβοίας, τὴν ὁποία οἱ ἄλλες πηγές τοποθετοῦν πλησίον τῶν Ταμνῶν.

Κύμη:

27) Στράβων, Γεωγραφικά, IV, 4.

(1^{ος} αἰ. π.Χ. -1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

(4.) Πόλεις δ' ἐπὶ μὲν τῇ θαλάττῃ μετὰ τὴν Σινόεσσαν Λίτερνον, ὅπου τὸ μνήμα τὸ Σκιπίωνος τοῦ πρώτου προσαγορευθέντος Ἀφρικανοῦ· διέτριψε γὰρ ἐνταῦθα τὸ τελευταῖον ἀφείδων τὰς πολιτείας κατ' ἀπέχθειαν τὴν πρὸς τινὰς. παραρρεῖ δὲ ὁμώνυμος τῇ πόλει ποταμός. ὡς δ' αὐτῶς καὶ Οὐουλτοῦρνος ὁμώνυμός ἐστι τῇ παρ' αὐτὸν πόλει ἐφεξῆς κειμένη· ῥεῖ δ' οὗτος διὰ Ὀυενάφρον καὶ τῆς Καμπανίας μέσης. ταύταις δ' ἐφεξῆς ἔστι Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα²⁷⁶⁶. πασῶν γὰρ ἐστι πρεσβυτάτη τῶν τε Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων. οἱ δὲ τὸν στόλον ἄγοντες, Ἰπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς²⁷⁶⁷, διωμολογήσαντο πρὸς σφᾶς αὐτούς, τῶν μὲν [τὴν] ἀποικίαν εἶναι τῶν δὲ τὴν ἐπωνυμίαν· ὅθεν νῦν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αὐτὴν Χαλκιδεῖς δοκοῦσι²⁷⁶⁸. πρότερον μὲν οὖν ἠντύχει [ἢ τε πόλις] καὶ τὸ Φλεγραῖον καλούμενον πεδῖον, ἐν ᾧ τὰ περὶ τοὺς Γίγαντας μυθεύουσιν οὐκ ἄλλοθεν, ὡς εἰκός, ἀλλ' ἐκ τοῦ περιμάχητον τὴν γῆν εἶναι δι' ἀρετὴν, ὕστερον δ' οἱ Καμπανοὶ κύριοι καταστάντες τῆς πόλεως ὕβρισαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πολλά· καὶ δὴ καὶ ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συνώκησαν αὐτοί. ὁμως δ' οὖν ἔτι σώζεται πολλὰ ἴχνη τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν νομίμων. ὠνομάσθαι δ' ἔνιοι Κύμην ἀπὸ τῶν κυμάτων.

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Στράβωνα εἶναι ῥητὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ἰταλιωτικῆς Κύμης τῆς περιοχῆς τῆς Καμπανίας²⁷⁶⁹. Οἱ παραδόσεις τῆς πόλεως ἀνέφεραν τὴν Κύμη ὡς παλαιότατη ἀποικία τῶν Χαλκιδέων καὶ τῶν Κυμαίων. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἀναφέρεται στὶς ὕστερες πηγές Κύμη Εὐβοίας, ἐνῶ ἀντίθετα ἦταν γνωστὴ ἀπὸ τὸν πρῶτο ἀποικισμό (τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας) ἡ Κύμη τῆς Αἰολίδας, εἶχε ὑπάρξει ἀμφισβήτηση σχετικὰ μὲ τὸ ἂν ὑπῆρξε πράγματι Κύμη Εὐβοίας²⁷⁷⁰. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ὑπῆρχαν μαρτυρούμενες σχέσεις Χαλκίδας-Κύμης τῆς Αἰολίδας κατὰ τὸν 8^ο αἰώνα, καὶ ἀντίθετα, γνωρίζουμε ὅτι τὸν δεύτερο ἀποικισμό, καὶ μάλιστα στὴν Δύση ξεκίνησαν οἱ Εὐβοεῖς τῆς κεντρικῆς Εὐβοίας (Χαλκίδα, Ἐρέτρια) καὶ οἱ Βοιωτοὶ γείτονές τους (Γραῖοι ἢ Γραῖκοι), πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὁ Στράβωνας καὶ οἱ παραδόσεις ποὺ εἶχε ὑπ' ὄψιν του ἐννοοῦσαν τὴν Κύμη τῆς Εὐβοίας.

Ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε στὴν πηγὴ ἀρ. 16, τὸ 490 π.Χ. ἡ περιοχὴ τῶν Ταμνῶν ἦταν νέα χώρα, ποὺ ἐνσωματώθηκε λίγο καιρὸ πρὶν στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια, ἄρα καὶ ἡ κυμαϊκὴ θὰ πρέπει νὰ ἐνσωματώθηκε²⁷⁷¹ ἀνάμεσα στὸ 500 π.Χ. περίπου καὶ στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ., ποὺ ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Σκύλακας μέχρι ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Σκῦρο ἔφτανε ἡ ἐρετρικὴ ἐπικράτεια. (βλ. τὴν ἐπόμενη πηγὴ.) Ἐπομένως στὸ β' ἡμισυ τοῦ 8^{ου} αἰώνα π.Χ. ποὺ ἰδρύθηκε ἡ Κύμη τῆς Ἰταλίας, ἡ Κύμη τῆς Εὐβοίας ἦταν ἀνεξάρτητη πόλη κράτος καὶ ἔστειλε γιὰ τὴν ἴδρυσή της, σὲ σύμπραξη μὲ τοὺς Χαλκιδεῖς, μὲ τοὺς ὁποίους δὲν εἶχαν διαταραχθεῖ οἱ σχέσεις τους λόγω Ληλαντίου πολέμου, τὸν Ἰπποκλῆ ἐπὶ κεφαλῆς ἀποικιακῆς ἀποστολῆς. Ἡ συμφωνία ποὺ γίνεται εἶναι νὰ θεωρεῖται ἡ ἀποικία τῆς Χαλκίδας, ἀλλὰ νὰ φέρει τὸ ὄνομα τῆς Κύμης. Πρόκειται γιὰ διμερῆ συμφωνία μεταξὺ συγκροτημένων πόλεων-κρατῶν τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα.

28) Σκύλαξ Καρυανδεύς, Περίπλους, 58, 19.

(μέσα 4^{ου} αἰ. π.Χ.)

²⁷⁶⁶ βλ. γιὰ τὴν ἰταλιωτικὴν Κύμη Weiss, λ. Κύμη, RE, τ. 11, 2, 1, σ. 2476-8.

²⁷⁶⁷ βλ. γιὰ τὸν Μεγασθένη καὶ τὸν Ἰπποκλῆ Obst, RE, X, V1, σ. 230.

²⁷⁶⁸ Boardman (1996), σελ. 212-214.

²⁷⁶⁹ Ὁ Στράβων παρακάτω μᾶς μιλάει γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ ἐπινείου τῆς ἰταλιωτικῆς Κύμης, τῆς Νεαπόλεως ἢ Παρθενόπης: ὕστερον δὲ καὶ Χαλκιδεῖς ἐπώκησαν καὶ Πιθηκουσσιῶν τινές καὶ Ἀθηναίων, ὥστε καὶ Νεάπολις ἐκλήθη διὰ τοῦτο, ὅπου δεῖκνται μνήμα τῶν Σειρήνων μιᾶς Παρθενόπης, καὶ ἀγὼν συντελεῖται γυμνικός κατὰ μαντείαν. Στράβων, Γεωγραφικά, V, 4, 4. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. τὴν συνέχεια τοῦ VI βιβλίου.

²⁷⁷⁰ βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127, ὅπου καὶ ὅλη προβληματικὴ.

²⁷⁷¹ Τὸ ζήτημα βεβαίως εἶναι ἂν ἀρχικῶς ἡ Κύμη ἐνσωματώθηκε στὴν ἐρετρικὴ ἢ στὴν ἐπικράτεια τῶν Γρυγγῶν. Αἱ Γρύγγαι, κατὰ τὴν διάρκειά τοῦ 5^{ου} αἰώνα π.Χ. καὶ πιθανῶς μέχρι τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦταν ἀνεξάρτητη πόλη, ἀφοῦ φορολογεῖτο χωριστὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Τὴν μαρτυρία αὐτὴν ἔχουμε ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν. βλ. παρακάτω ἐπιγραφές: Γρύγγαι.

Ἐν δὲ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει εἰσὶ νῆσοι αἶδε· κατ' Ἐρέτριαν Σκῦρος καὶ πόλις Ἴκος, αὕτη δίπολις...

Πρόκειται γιὰ σαφῆ μαρτυρία π.Χ. ὅτι ἡ περιοχή τῆς Κύμης στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα ἦταν τμῆμα τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας.

29) Ψευδο-Σκύμνος Χίος, Πρὸς βασιλέα Νικομήδη, στ. 242-243. (τέλος 2^{ου} αἰ. π.Χ.)

Ἐκ τῆς δὲ Κύμης τῆς πρὸς Ἀόρνω κειμένη κτίσιν κατὰ χρησμόν ἔλαβεν ἡ Νεάπολις.

Ἡ πηγὴ μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Νεαπόλεως, τοῦ ἐπινείου τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας.

30) Θουκυδίδης, Ἱστορίαι, VI, 6, 4-5. (5^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ζάγκλη δὲ τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ Κύμης, τῆς ἐν Ὀπικίᾳ Χαλκιδικῆς πόλεως, ληστῶν ἀφικομένων ᾠκίσθη, ὕστερον δὲ καὶ ἀπὸ Χαλκίδος καὶ τῆς ἄλλης Εὐβοίας πλῆθος ἐλθόν ζυγκατενεύμαντο τὴν γῆν· καὶ οἰκισταὶ Περιήρης καὶ Κραταιμένης ἐγένοντο αὐτῆς, ὁ μὲν ἀπὸ Κύμης, ὁ δὲ ἀπὸ Χαλκίδος. ὄνομα δὲ τὸ μὲν πρῶτον Ζάγκλη ἦν ὑπὸ τῶν Σικελῶν κληθεῖσα, ὅτι δρεπανοειδὲς τὴν ἰδέαν τὸ χωρίον ἐστὶ (τὸ δὲ δρέπανον οἱ Σικελοὶ ζάγκλον καλοῦσιν), ὕστερον δ' αὐτοὶ μὲν ὑπὸ Σαμίων καὶ ἄλλων Ἰώνων ἐκπίπτουσιν, οἱ Μήδους φεύγοντες προσέβαλον Σικελίᾳ, τοὺς δὲ Σαμίους Ἀναξίλας Ρηγίνων τύραννος οὐ πολλῶ ὕστερον ἐκβαλὼν καὶ τὴν πόλιν αὐτὸς ζυμμείκτων ἀνθρώπων οἰκίσας Μεσσηνὴν ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ τὸ ἀρχαῖον πατρίδος ἀντωνόμασεν. καὶ Ἰμέρα ἀπὸ Ζάγκλης ᾠκίσθη ὑπὸ Εὐκλείδου καὶ Σίμου καὶ Σάκωνος, καὶ Χαλκιδῆς μὲν οἱ πλεῖστοι ἦλθον ἐς τὴν ἀποικίαν, ξυνώκισαν δὲ αὐτοῖς καὶ ἐκ Συρακουσῶν φυγάδες στάσει νικηθέντες, οἱ Μυλητίδαι καλούμενοι· καὶ φωνὴ μὲν μεταξὺ τῆς τε Χαλκιδέων καὶ Δωρίδος ἐκράθη, νόμιμα δὲ τὰ Χαλκιδικὰ ἐκράτησεν.

Ὁ Θουκυδίδης μᾶς λέει, ἐπίσης, ὅτι ἡ Ζάγκλη ἰδρύθηκε στὸ Α ἄκρο τῆς Σικελίας ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Ὀπικίας, δηλαδὴ τὴν εὐβοϊκὴ Κύμη τῆς Καμπανίας, ἀρχικὰ ἀπὸ Κυμαίους ληστές. Ἀργότερα ἦλθαν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν ὑπόλοιπη Εὐβοία, νέα δηλαδὴ ἀποικιακὴ ἀποστολή, μὲ οἰκιστὴ τὸν Περιήρη ἀπὸ τὴν Κύμη καὶ τὸν Κραταιμένη ἀπὸ τὴν Χαλκίδα. Καὶ βεβαίως πρέπει, κατὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴν, νὰ ἐννοήσουμε τὴν Κύμη τῆς Εὐβοίας. Ἡ παλαιότερη γνωστὴ κεραμεικὴ ἀπὸ τὴν Κύμη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ πιθανὸν λίγο πρὶν τὸ 725 π.Χ.²⁷⁷². Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Ζάγκλη τοποθετοῦν τὴν ἴδρυσή της τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μὲ τίς προηγούμενες, δηλαδὴ στὸ γ' τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα (ΥΓ1)²⁷⁷³ ἢ στὸ τέλος τοῦ 8^{ου} αἰώνα²⁷⁷⁴.

Τὴν Ἰμέρα ἰδρυσεν ἡ Ζάγκλη πολὺ ἀργότερα, τὸν 7^ο αἰώνα, τὸ 649 π.Χ.²⁷⁷⁵ ἢ γύρω στὸ 625 π.Χ.²⁷⁷⁶ Ἄν μεταφράσουμε καὶ ἐρμηνεύσουμε ἔτσι τὸ κείμενο, συνάγουμε μίᾳ ἀκόμα μαρτυρία γιὰ τὴν εὐβοϊκὴ Κύμη τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποικισμῶν (ὄχι τῆς Αἰολίδας τῆς Μ. Ἀσίας, ἀφοῦ οἱ ἀποικοὶ προέρχονταν ἀπὸ Χαλκίδος καὶ τῆς ἄλλης Εὐβοίας²⁷⁷⁷), ἡ ὁποία ὑφίστατο ὡς ἀνεξάρτητη πόλη στὸ γ' τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα, πού ἀποφάσιζε ἀποικιακὲς ἀποστολές καί, ἀκόμη καὶ μετὰ τὸ ξέσπασμα τοῦ Ληλαντίου πολέμου, εἶχε καλὲς σχέσεις συνεργασίας μὲ τὴν Χαλκίδα, παρ' ὅλο πού βρισκόταν Α τῆς Ἐρετρίας.

Ζάρηξ:

31) Πλούταρχος, Βίοι Παράλληλοι, Φωκίων, 12-13. (1^{ος}-2^{ος} αἰ. μ.Χ.)

(13.7) ἐκ τούτου τὸν τε Πλούταρχον ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Ἐρετρίας, καὶ Ζάρητρα φρούριον ἐλὼν ἐπικαιρότατον, ἧ μάλιστα συνελάνεται τὸ πλάτος εἰς βραχὺ διάζωμα τῆς νήσου, σφιγγομένης ἐκατέρωθεν ταῖς θαλάσσαις, οὗς ἔλαβεν αἰχμαλώτους Ἑλληνας ἀφῆκε, φοβηθεὶς τοὺς ῥήτορας τῶν Ἀθηναίων, μὴ πρὸς ὀργὴν τι βιάσωνται τὸν δῆμον ἀγνωμονῆσαι περὶ αὐτοῦς.

32) Λυκόφρων, Ἀλεξάνδρα, στ. 373-380. (3^{ος} αἰ. π.Χ.)

Ὁ Λυκόφρων ἀναφέρεται στὴν τοπογραφία τοῦ νοτίου τμήματος τῆς νήσου Εὐβοίας, καὶ μάλιστα στὴν περιοχή μεταξὺ Κύμης καὶ Ζάρακος, σὲ ποιητικὰ συμφραζόμενα πού ἀναφέρονται στὴν καταστροφὴ τοῦ στόλου τῶν Ἀχαιῶν στὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας κατὰ τὴν ἐπιστροφὴ του ἀπὸ τὴν Τροία.

²⁷⁷² Osborne (2000), σελ. 189-190.

²⁷⁷³ Boardman (1996), σελ. 216.

²⁷⁷⁴ Ἔχει ἀνασκαφεῖ μίᾳ θέσῃ οἰκισμοῦ καὶ ἓνα ἀρχαῖο ἱερό, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Boardman φτάνει ὡς τὴν ἐποχὴ σχεδὸν τῆς ἴδρυσης. Βλ. σχετικὰ: Boardman (1996), σελ. 238.

²⁷⁷⁵ Osborne (2000), σελ. 192.

²⁷⁷⁶ Θουκυδίδης, Ἱστορίαι, VI, 6, 4-5.

²⁷⁷⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

Ὀφέλτα καὶ μύχουρε χοιράδων Ζάραξ
σπίλοι τε κατ Τρύχαντα καὶ τραχὺς Νέδων
καὶ πάντα Διρφωσοῖο καὶ Διακρίων
γωλειὰ καὶ Φόρκυνος οἰκητήριον,
ὄσων στεναγμῶν ἐκβεβρασμένων νεκρῶν
σὺν ἡμιθραύστοις ἰκρίοις ἀκούσετε,
ὄσων δὲ φλοίσβων ραχίας ἀνεκβάτου
δίναις παλιρροίοισιν ἔλκοντος σάλου...

375

380

Ὁ Ὀφέλτης καὶ ὁ Ζάραξ κατὰ τὸν σχολιαστὴ τοῦ Λυκόφρονος ἦταν ὄρη Εὐβοίας. Ὁ Διρφωσοὺς σχετίζεται ἐτυμολογικῶς μὲ τὴν Δίρφυν, τὴν σημερινή Δίρφη, καὶ πρέπει νὰ ἦταν παραθαλάσσια ἀπόληξη τῆς ὄροσειρᾶς αὐτῆς, κάπου ἀνάμεσα στὴν Κύμη καὶ τὸν Ζάρηκα, ἀφοῦ τὰ συμφραζόμενα ἀναφέρονται στὴν Α παραλία τοῦ Ν τμήματος τῆς νήσου. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν τραχὺν Νέδωνα καὶ τοὺς Διακρίους. Διάκριοι ἦταν οἱ κάτοικοι ποὺ κατοικοῦσαν στὰ ἄκρα, δηλαδή στὰ ὄρεινά. Οἱ μόνοι ὅμως ποὺ γνωρίζουμε εἶναι ἐκεῖνοι κοντὰ στὴν Χαλκίδα (βλ. ἐπιγραφές Χαλκίδας).

Αὐτὸ ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι ἡ περιγραφή τῆς εἰκόνας τοῦ ναυαγίου τοῦ στόλου των Ἀχαιῶν, καθὼς τὰ πλοῖα τσακίστηκαν στὶς βραχῶδεις ἀκτὲς τῶν Κοίλων τῆς Εὐβοίας. Ἀπὸ τὸν μῦθο ἀντλούμε τὸ τοπογραφικὸ δεδομένο ὅτι τὰ Κοῖλα βρίσκονταν στὴν Α παραλία τῆς Εὐβοίας. Ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ζάρακος λαμβάνουμε τὸ δεδομένο ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν παραλία τοῦ νοτίου τμήματος τῆς Εὐβοίας. Ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Διρφωσοῦ συμπεραίνουμε μὲ πιθανότητα ὅτι ἡ παραλία περιγράφεται ἀπὸ τὸν Λυκόφρονα κάπου ἀνάμεσα στὴν ΝΑ ἀπόληξη τῆς Δίρφυος καὶ στὸν Ζάρηκα, ἢ καὶ λίγο πιὸ νότια πιθανῶς. Πάντως δὲν ἀναφέρεται οὔτε ὁ Γεραιστός οὔτε ὁ Καφηρέας. Ἄρα πρέπει, τὰ μὲν Κοῖλα τῆς Εὐβοίας νὰ τοποθετήσουμε στὴν Α παραλία, ἀνάμεσα στὴν Κύμη καὶ τὸν Γεραιστό, ἐνῶ ὅλα τὰ ἀναφερόμενα ὄρη πλὴν τοῦ Ζάρακος, πρέπει νὰ τὰ τοποθετήσουμε στὴν ἴδια ζώνη.

Καὶ βεβαίως, δὲν ἐννοοῦμε ὅτι παίρνουμε τὸν μῦθο τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Ἀχαιῶν κατὰ γράμμα γιὰ νὰ βγάλουμε συμπεράσματα γιὰ τὴν τοπογραφία τῆς Εὐβοίας, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦμε τὸ κείμενο τοῦ Λυκόφρονος, ὅπως καὶ τὸ ἀντίστοιχο τῆς Αἰνεΐαδας τοῦ Βιργιλίου, γιὰ νὰ ἐξαγάγουμε τοπογραφικὰ συμπεράσματα γιὰ τὸ ποῦ θεωροῦσαν ὅτι βρίσκονται ὅλα αὐτὰ τὰ τοπογραφικὰ δεδομένα ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς Λυκόφρων καὶ οἱ σύγχρονοί του. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν Βιργίλιο, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ 200 χρόνια νεότερος.

33) Μέγα ἐτυμολογικὸν τοῦ Καλλιέργη, λ. Ζάραξ.

Ζάραξ καὶ Ὀφέλτα. ὄρη Εὐβοίας, περὶ ἃ γέγονε τὰ ναυάγια τῶν Ἑλλήνων. Ζάραξ δὲ ὠμάσται ἀπὸ Ζάρακος τοῦ Πεταίου, νιῶν Καρύστου.

Ὁ λεξικογράφος ὀνομάζει τὸν Ζάρακα καὶ τὸν Ὀφέλτη ὄρη τῆς Εὐβοίας, ὅπου συνέβη τὸ ναυάγιο τοῦ στόλου τῶν Ἀχαιῶν καθὼς γύριζε ἀπὸ τὴν Τροία. Ἐπομένως ἀνάμεσα στὸν Ζάρακα καὶ τὸν Ὀφέλτη πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας. Δὲν ξέρουμε ὅμως ἂν ὁ Ὀφέλτης πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ πρὸς ΒΔ ἢ πρὸς ΝΑ.

Ἀπὸ τὴν πηγὴ παίρνουμε καὶ μία ἀκόμη πληροφορία. Μυθολογικῶς ὁ Ζάραξ (Ζάρηξ ἦταν μάλλον ὁ ἑρετρικὸς ἰωνικὸς τύπος γιὰ τὴν ἴδια λέξη) σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴν Κάρυστο. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὴν ἀναφορὰ τοῦ Θουκυδίδη²⁷⁷⁸ στὴν ἐθνολογικὴ σύσταση τῆς Καρύστου, ὅτι δηλαδή οἱ Καρύστιοι ἦταν οἱ μοναδικοὶ Εὐβοεῖς ποὺ δὲν ἦταν Ἴωνες, ἀλλὰ Δρύοι, καὶ τὴν κατάληξη –ος στὰ τοπωνύμια, θὰ μπορούσαμε νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι γεωγραφικῶς, ἀπὸ τὴν πόλη Δύστο μέχρι τὴν Κάρυστο (Δύστος, Ζάρηξ, Στύρα, Κάρυστος, Γεραιστός), εἶχαν ἐγκατασταθεῖ Δρύοι πρὶν τὴν ἔλευση τῶν Ἰώνων κατὰ τὴν πρῶτη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, ἢ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Ἄν ἰσχύει τὸ δεύτερο θὰ εἶχαν ἐπικυριαρχήσει πάνω τους οἱ Ἄβαντες μέχρι τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ἐνῶ κατὰ τὴν μετανάστευση τῶν Ἀβάντων πρὸς τὴν Χίο καὶ τὴν Μικρὰ Ἀσία κατὰ τὸν α' ἀποικισμό ἐκεῖνοι θὰ παρῆσαν στὴν Εὐβοία καὶ θὰ ὀργανώθηκαν πολιτικῶς μόνοι τους²⁷⁷⁹.

²⁷⁷⁸ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VII, 57.

²⁷⁷⁹ Βλ. σχετικὰ τὶς φιλολογικὲς πηγές καὶ τὴν προβληματικὴ ποὺ ἀναπτύσσεται στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν Ἑλλοπία καὶ τὴν Ἰστιαία (μειζων περιοχὴ ΠΑ', καθὼς καὶ στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν Χαλκίδα, τὸ Λευκαντὶ καὶ τὴν Ἑρέτρια (μειζων περιοχὴ ΠΔ').

Διακρία (·):

34) Μέγα έτυμολογικόν του Καλλιέργη, λ. Διακρία., σελ. 268, 3.

(10ος-11ος αι. μ.Χ.)

διακρία, και διακριεις, οι Εύβοεις, από ορους της Εύβοίας. Είρηται, ότι εν τινι ορει της Εύβοίας.

Κοίλα Εύβοίας:

35) Όμηρος, Όδύσεια, δ, στ. 500-510

(8ος αι. π.Χ.)

Γυρῆσιν μιν πρῶτα Ποσειδάων ἐπέλασεν
πέτρησιν μεγάλῃσι καὶ ἐξεσάωσε θαλάσσης·
καὶ νύ κεν ἔκφυγε κῆρα καὶ ἐχθόμενός περ Ἀθήνη,
εἰ μὴ ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ' ἀάσθη·
φῆ ῥ' ἀέκητι θεῶν φυγέειν μέγα λαῖτμα θαλάσσης,
τοῦ δὲ Ποσειδάων μεγάλ' ἔκλυεν ἀυδήσαντος·
αὐτίκ' ἔπειτα τρίαينαν ἑλών χερσὶ στιβαρήσιν
ἤλασε Γυραῖην πέτρην, ἀπὸ δ' ἔσχισεν αὐτήν·
καὶ τὸ μὲν αὐτόθι μείνε, τὸ δὲ τρύφος ἔμπεσε πόντῳ,
τῷ ῥ' Αἴας τὸ πρῶτον ἐφεζόμενος μέγ' ἀάσθη.

Ο Όμηρος περιγράφει τὴν σκηνὴ τῆς συντριβῆς τῶν πλοίων τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὸν θάνατο τοῦ Αἴαντος, τοῦ γιοῦ τοῦ Οἰλέως στὰ Κοίλα τῆς Εύβοίας.

36) Vergilius, Aeneis, I, στ. 39-45.

(1ος αι. π.Χ.-1ος αι. μ.Χ.)

Τὴν σκηνὴ τῆς συντριβῆς τῶν πλοίων τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὸν θάνατο τοῦ Αἴαντος, τοῦ γιοῦ τοῦ Οἰλέα στὰ Κοίλα τῆς Εύβοίας περιγράφει καὶ ὁ Βιργίλιος στὴν Αἰνειάδα.

.....Pallasne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto. 40
Unius ob noxam et furias Ajacis Oilei?
Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
disjectitque rates, evertitque aequora ventis;
Illum, exspirantem transfixo pectore flammam,
turbine corripuit, scopulusque infixit acuto. 45

37) Ηρόδοτος, Ιστορίαι, VIII, 13-14.

(5ος αι. π.Χ.)

Ο Ηρόδοτος ἀναφέρει ὅτι στὰ Κοίλα τῆς Εύβοίας τὸ 480 π.Χ. ναυάγησε ὁ περσικὸς στόλος, ἡ καλύτερα τὸ τμῆμα τοῦ στόλου ποὺ ἔστειλε ὁ Ξέρξης νὰ κάνει τὸν γύρο τῆς Εύβοίας, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ περάσει ἀπὸ τὸ Ἀρτεμίσιο στὸν Εύβοϊκὸ κόλπο γιὰ νὰ φτάσει στὴν Ἀθήνα. Ἐξ αἰτίας ἰσχυρῶν ἀνέμων καὶ τῆς καταιγίδας ποὺ ξέσπασε τὴ στιγμὴ ποὺ περιέπλεαν στὴν περιοχὴ, ἐκτιμᾶται ὅτι τὰ πλοῖα τῆς μοῖρας αὐτῆς ὠθήθηκαν μὲ δύναμη στὰ βράχια, καθὼς περιέπλεαν τὴν Εύβοια παρακτίως: περιπλέειν Εύβοιαν ἢ αὐτὴ περ ἐοῦσα νύξ πολλὸν ἦν ἔτι ἀγριωτέρη, τοσοῦτω ὅσω ἐν πελάγει φερομένοισι ἐπέπιπτε, καὶ τὸ τέλος σφι ἐγένετο ἄχαρι. ὡς γὰρ δὴ πλέουσι αὐτοῖσι χειμῶν τε καὶ τὸ ὕδωρ ἐπεγίνετο ἐοῦσι κατὰ τὰ Κοίλα τῆς Εύβοίης, φερόμενοι τῷ πνεύματι καὶ οὐκ εἰδότες τῇ ἐφέροντο ἐξέπιπτον πρὸς τὰς πέτρας. Πραγματικὰ μοιάζει πολὺ ἡ περιγραφή αὐτὴ τοῦ ἱστορικοῦ μὲ τὶς παραπάνω τῶν ποιητῶν²⁷⁸⁰.



(http://kavodoros.blogspot.gr/2010/10/blog-post_04.html)

²⁷⁸⁰ Για τὴν τοποθέτηση τῶν Κοίλων στὴν Α παραλία βλ. ἐπίσης: Εὐριπίδου, Τρωάδες, στ. 84 καὶ 90· Φιλόστρατος, Χ, 11· Απολλώνιος, Ι, 24 καὶ ΙΙΙ, 23· Σχόλια στὸν Ὀρέστη τοῦ Εὐριπίδη, στ. 432· Λυκόφρων, Ἀλεξάνδρα, στ. 384· Geiger, RE, λ. Κοίλα Εύβοίας τ. 21, σ. 1048-1049. Ἐπίσης New Pauly, τ. 3, 2003, λ. Κοίλα Εύβοίας, 504, σ. ποὺ λέει τὰ ἴδια· Φουριώτης (1970), σελ. 291-292.

38) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 1, 2.(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Παραμήκης μὲν τοίνυν ἔστιν ἡ νῆσος ἐπὶ χιλίους σχεδὸν τι καὶ διακοσίους σταδίους ἀπὸ Κηναίου πρὸς Γεραιστόν, τὸ δὲ πλάτος ἀνώμαλος, κατὰ δὲ τὸ πλεον ὅσον πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν σταδίων. τὸ μὲν οὖν Κηναίον ἔστι κατὰ Θερμοπύλας καὶ τὰ ἔξω Θερμοπυλῶν ἐπ' ὀλίγον, Γεραιστός δὲ καὶ Πεταλία πρὸς Σουνίωι. γίνεται οὖν ἀντίπορθμος τῇ τε Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίαι καὶ Λοκρίδι καὶ τοῖς Μαλιεῦσι. διὰ δὲ τὴν στενότητα καὶ τὸ λεχθὲν μῆκος ὑπὸ τῶν παλαιῶν Μάκρις ὠνομάσθη. συνάπτει δὲ τῇ ἠπειρῶι κατὰ Χαλκίδα μάλιστα, κυρτὴ προπίπτουσα πρὸς τοὺς κατὰ τὴν Αὐλίδα τόπους τῆς Βοιωτίας καὶ ποιούσα τὸν Εὐρίπον, περὶ οὗ διὰ πλειόνων εἰρήκαμεν, σχεδὸν δὲ τι καὶ περὶ τῶν ἀντιπόρθμων ἀλλήλοις τόπων κατὰ τὴν ἠπειρον καὶ κατὰ τὴν νῆσον ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Εὐρίπου, τὰ τε ἐντὸς καὶ τὰ ἐκτὸς εἰ δὲ τι ἐλλέλειπται, νῦν προσδιασαφήσομεν. καὶ πρῶτον, ὅτι τῆς Εὐβοίας τὰ Κοῖλα λέγουσι τὰ μεταξὺ Αὐλίδος καὶ τῶν περὶ Γεραιστόν τόπων· κολποῦται γὰρ ἡ παραλία, πλησιάζουσα δὲ τῇ Χαλκίδι κυρτοῦται πάλιν πρὸς τὴν ἠπειρον.

Ὁ ἀρχαῖος γεωγράφος Στράβων τοποθετεῖ τὰ Κοῖλα μεταξὺ τοῦ Γεραιστοῦ καὶ τῆς Αὐλίδος²⁷⁸¹.

Πιθανῶς στὰ χρόνια τοῦ Στράβωνα, ἢ καὶ παλαιότερα, κάθε ἀκτὴ μὲ κολπώσεις λεγόταν κοῖλα, καὶ πιθανῶς νὰ ὀνομάζονταν ἔτσι καὶ τμήματα ἀφιλόξενων ἀκτῶν τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Ἀττικῆς στὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο μέχρι τὴν Αὐλίδα καὶ τὴν Χαλκίδα²⁷⁸².

39) Δίων Χρυσόστομος, Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγός, 1-10.

(40 - 112 μ.Χ.)

Στὴν παροῦσα ἱστορία, ἡ ὁποία δὲν διαφέρει ἀπὸ ἕνα ἐκτενὲς διήγημα, ὁ Δίων ὁ Προυσσαεὺς ἢ Χρυσόστομος ἀναφέρεται στὴν ἄφιξη ἑνὸς ἀνθρώπου μετὰ ἀπὸ ναυάγιο στὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας στὸ νότιο τμήμα τῆς νήσου.

Ἐτύγχανον μὲν ἀπὸ Χίου περαιούμενος μετὰ τινων ἀλιέων ἔξω τῆς θερινῆς ὥρας ἐν μικρῶ παντελῶς ἀκατίῳ. χειμῶνος δὲ γενομένου χαλεπῶς καὶ μόλις διεσώθημεν πρὸς τὰ κοῖλα τῆς Εὐβοίας· Μικρὸν ἦν παντελῶς, ἔφην, ἀλιέων τινῶν περαιουμένων, κἀγὼ μόνος ξυνέπλεον ὑπὸ σπουδῆς τινος. διεφθάρη δ' ὅμως ἐπὶ τὴν γῆν ἐκπεσόν. Οὐκ οὖν ῥάδιον, ἔφη, ἄλλως· ὄρα γὰρ ὡς ἄγρια καὶ σκληρὰ τῆς νήσου τὰ πρὸς τὸ πέλαγος.... Ταῦτ', εἶπεν, ἔστι τὰ κοῖλα τῆς Εὐβοίας λεγόμενα, ὅπου κατενεχθεῖσα ναῦς οὐκ ἂν ἔτι σωθεῖη· σπανίως δὲ σώζονται καὶ τῶν ἀνθρώπων τινές, εἰ μὴ ἄρα, ὡσπερ ὑμεῖς, ἐλαφροὶ παντελῶς πλέοντες.

Πρόκειται γιὰ μία παραλία πρὸς τὴν μεριά τοῦ Αἰγαίου, ἐντελῶς ἀφιλόξενη καὶ ἐπικίνδυνη (ὄρα γὰρ ὡς ἄγρια καὶ σκληρὰ τῆς νήσου τὰ πρὸς τὸ πέλαγος) πού ὁποιοι ναυαγήσει σὲ αὐτὴν σπανίως σώζεται. Ταυτίζεται μὲ τὰ Κοῖλα στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ Ὅμηρος, ὅπου ναυάγησε ὁ στόλος τῶν Ἀχαιῶν, ἀκολουθώντας τις φωτιές τοῦ Ναυπλίου.

Καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση πηγῆς δὲν θεωροῦμε τὴν ἱστορία τοῦ Κυνηγοῦ ὡς ἀληθινή, ἀφοῦ ἀνήκει σὲ λογοτεχνικὸ κείμενο. Δεχόμεστε ὅμως ὡς ἱστορικὴ τὴν ἀντίληψη τοῦ συγγραφέα καὶ τῶν συγχρόνων του ὅτι τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας, ὅπου πίστευαν ὅτι κατὰ τὸ μυθικὸ παρελθὸν ναυάγησε ὁ στόλος τῶν Ἀχαιῶν, βρισκόταν στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τοῦ νοτίου τμήματος τῆς Εὐβοίας.

40) Titus Livius, Ab urbe condita, XXXI, 47, 1.(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

[16] *Attalus luce prima signo ex arce dato ab Romanis et ipse urbem invasitstratis magna ex partemuribus; praesidium oppidanique in arcem alteram per fugere, unde biduo post deditio facta. urbs regi,captiva corpora Romaniscessere iam*

autumnale aequinoctium instabat; et est sinus Euboicus, quem Coela vocant, suspectus nautis. itaque ante hiemales motus evadere inde cupientes Piraeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt.

Ὁ Λίβιος ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῆς ἄλωσης τοῦ Ὁρεοῦ ἀπὸ τὸν ῥωμαιοπεραγμηνὸ στόλο πιθανῶς τὸ 208 π.Χ. κατὰ τὸν ἐκδότῃ τῆς LOEB²⁷⁸³. Κατόπιν ἀναφέρεται στὸν εὐβοϊκὸ κόλπο, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑποπτος γιὰ τοὺς ναύτες (προφανῶς λόγω αἰφνιδίων θαλασσοταραχῶν), ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται Κοῖλα. Εἶναι προφανές ὅτι ἐννοεῖ τὴν Α παραλία τῆς Ν. Εὐβοίας, ἀφοῦ ὁ εὐβοϊκὸς κόλπος κάθε ἄλλο παρὰ ἐπικίνδυνος καὶ ὑποπτος γιὰ τὴν ναυσιπλοῖα εἶναι. Πάντως ἀποκαλοῦνται εὐβοϊκὸς κόλπος,

²⁷⁸¹ Βλ. γιὰ τὴν ἄποψη τοῦ Στράβωνα καὶ Geiger, RE, λ. Κοῖλα Εὐβοίας τ. 21, σ. 1048-1049. Ἐπίσης New Pauly, τ. 3, 2003, λ. Κοῖλα Εὐβοίας, 504, σ. πού λέει τὰ ἴδια.

²⁷⁸² Γιὰ τὴν διαλεύκανση τοῦ θέματος βλ. σχολιασμὸ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν 41 καὶ 42.

²⁷⁸³ Sage, Evan T., Livy, books XXXI-XXXIV.

χωρίς να αποσαφηνίζεται όμως πώς ονόμαζαν αυτόν τον κόλπο που χωρίζει την Εύβοια από την Βοιωτία, δηλαδή αυτόν που σήμερα ονομάζουμε Βόρειο και Νότιο Εύβοϊκό κόλπο.

41) Orosius, *Historiae contra paganos*, VI, 15, 11.

(375- μετὰ τὸ 418 μ.Χ.)

Caelius desciiuit a Caesare ac se Miloni exuli iunxit; cumque ambo seruorum manu Capuam oppugnare molirentur, occisi sunt. Bibulus apud Corcyram pudore uictus, quod custodiae eius, quam pelago et oppido praetendebat, hostis inluserat, inedia sese uigiliisque confecit. 11 Appius Claudius Censorinus, qui iussu Pompei Graeciam tuebatur, iam abolitam Pythici oraculi fidem uoluit experiri: quippe ab eo ad acta uates descendere in specum respondisse fertur de bello consulenti: Nihil ad te hoc, Romane, bellum pertinet, Euboeae coela obtinebis. coela autem uocant Euboicum sinum. ita Appius perplexa incertus sorte discessit.

Ὁ Ὀρόσιος χρησιμοποιεῖ τὴν ἴδια ὀρολογία, δηλαδή χαρακτηρίζει τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας «Εὐβοϊκὸ κόλπο». Ἔτσι μᾶλλον ἐξηγεῖται πῶς μπερδεύτηκε ὁ Στράβων καὶ τοποθέτησε τὰ Κοῖλα στὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ. Οἱ ἄνθρωποι δηλαδή τοῦ 1^{ου} αἰῶνα π.Χ. καὶ τοῦ 1^{ου} αἰῶνα μ.Χ. ονόμαζαν καὶ τὸν σημερινὸ Εὐβοϊκὸ καὶ ὁποιοδήποτε ἄλλο κόλπο τῆς Εὐβοίας *Euboicum sinum*, «εὐβοϊκὸ κόλπο». Καὶ βεβαίως ὅλοι οἱ κόλποι τῆς Εὐβοίας εἶναι εὐβοϊκοὶ κόλποι, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Κοίλων ἔκανε τὸν Στράβωνα νὰ τοποθετήσῃ τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας στὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο, κάπου ἀνάμεσα στὸ νότιο ἄκρο καὶ στὴν Αὐλίδα! Ὅμως ὁ Ν. Εὐβοϊκὸς δὲν θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῇ *suspectus nautis*. Εἶναι ὀλοφάνερο ποῖο μπερδεμα ἔχει γίνει, καὶ μάλιστα φαίνεται σὰν σύγχυση πὺρ προέρχεται ἀπὸ βιβλιογραφικὴ ἔρευνα, ἀφοῦ ἂν ὁ Στράβων εἶχε ἐπισκεφθῆ τὸ μέρος καὶ μιλήσει μὲ ντόπιους θὰ εἶχε ξεκαθαρίσει τὸ θέμα.

Ἐπιγραφές:

1) Δῆμοι τῆς ἐρετρικῆς ἐπικρατείας κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιγραφή IG, XII, 9, σελ. 163-165²⁷⁸⁴. Βλ. Μείζων Περιοχὴ ΠΔΠ, Ἐρέτρια, ἐπιγραφές, ἀρ. 18.

Τάμυναι:

Ἐπιγραφές: IG, XII, 9, σελ. 26-29, ἀρ. 90-123.

1) IG, XII, 9, σελ. 26, ἀρ. 90.

Ἡ παρακάτω ἐπιγραφή βρέθηκε στὸ Ἀλιβέρι. Εἶναι χαραγμένη ἐπάνω σὲ μαρμάρινη στήλη καὶ περιέχει ἱερὸ νόμο πιθανῶς τοῦ Ταμυναίου Ἀπόλλωνος, τὸ ἱερὸ τοῦ ὁποῖου ἦταν τὸ σημαντικότερο ἱερὸ τῆς περιοχῆς τοῦ δήμου τῶν Ταμυνῶν, ὁποῖος ἀνήκε στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια.

[... πεντήκ]οντα δραχμὰς [ίερά]
[ς τοῦ Ἀπ]όλλωνος· ὁ δὲ δήμ[αρχ-]
[ος εἰ]ἄμ μὴ ὀρκώρει ἢ μὴ ἐ-
[νεχ]υράρει τοὺς [μ]ὴ ὀμόρα[ν-]
[τα]ς, πεντα[κο]ρί[ας] δ[ραχ]μὰς
[ἀ]ποτινέτω· ἐκπρηττόντων
δὲ οἱ ἱεροποιοὶ ἢ αὐτο[ι] ὀφε-
λόντων δπλε[ι]
Ἀποτίνειν δὲ ἐὰμ μὲν κειρω[ν]
ἢ φέρων ἀλοῖ, ἑκατὸν δραχμ-
ὰς· ἐὰν δὲ βόσκων ἢ εἰρελῶν,
στερέσθω τοῦ βοσκήματος.

Ἡ παραπάνω ἐπιγραφή πὺρ μαρτυρεῖ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, πιθανῶς τοῦ Ταμυναίου²⁷⁸⁵, τὸ ὁποῖο δὲν ξέρουμε ἂν βρισκόταν κοντὰ ἢ μακριὰ, ἀφοῦ οἱ ἐπιγραφές 90-91^α δὲν βρέθηκαν ὅλες στὸ ἴδιο τὸ Ἀλιβέρι καὶ σὲ κοντινές θέσεις, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ Ἀλιβερίου καὶ Αὐλωναρίου καὶ στὸν Κάραβο. Περιέχει ἱερὸ νόμο καὶ παρουσιάζει τὸν χαρακτηριστικὸ ἐρετριακὸ ῥωτακισμὸ. Οἱ ἐπιγραφές IG, XII, 9,

²⁷⁸⁴ Βλ. Μείζων Περιοχὴ ΠΔΠ, Ἐρέτρια, ἐπιγραφές, ἀρ. 18.

²⁷⁸⁵ Βλ. σχετικὰ μὲ τὸ ἱερὸ τοῦ Ταμυναίου Ἀπόλλωνος RE καὶ Neue Pauly, ὅπως καὶ Lauffer (1989) λ. Τάμυναι ἢ Ταμύναι.

σελ. 26-27, ἀρ. 91-95^α περιλαμβάνουν καταλόγους τῶν μουσικῶν καὶ γυμνικῶν ἀγῶνων ποὺ γίνονταν κατὰ τὰ Ταμύναια, τὴν ἑορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Απόλλωνος Ταμυναίου.

2) IG, XII, 9, σελ. 26, ἀρ. 91.

Βρέθηκε σὲ κάποιο σπίτι στὸ Αλιβέρι τὸ 1858, ἀπὸ ὅπου μεταφέρθηκε στὴν Χαλκίδα. (Μπορεῖ βεβαίως νὰ μὴ βρέθηκε μέσα στὸν οἰκισμὸ ἀλλὰ σὲ οἰκία σὲ κοντινὴ ἀπόσταση.) Προέρχεται ἀναμφισβήτητα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος Ταμυναίου.

[Πολ]εμάρχον Εὐθι[ππίδου, ἀγωνοθέτο[υ]

[τῶν] Ταμυνείων Βουλάρχον τοῦ Χαρίδα

[οἶδ]ε ἐνίκων· ἐγκώμιον εἰς τὸν Απόλλ[ω-]

[να· Εὐ]δημος Κραταιμένου Ἐρετριεύς.

σαλπιστάς.....κ.λ.π.

Ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν νικητῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ μόνο. Προέρχονται ἀπὸ διάφορες πόλεις τῆς Εὐβοίας καὶ γενικῶς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας (Χαλκίδα, Κάρυστος, Ἀνθηδόνα, Θήβα, Μύρρινα (Λέσβου;), Κυρήνη, Συρακοῦσες). Ὅσοι κατάγονται ἀπὸ δήμους τῆς ἑρετρικῆς χαρακτηρίζονται Ἐρετριεῖς. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀναφέρεται ἐθνικὸ δῆμου δίπλα στὰ ὀνόματα τῶν νικητῶν.

3) Οἱ ἐπιγραφές IG, XII, 9, σελ. 26-27, ἀρ. 92-95^α βρέθηκαν κοντὰ στὸ Αὐλωνάρι, μεταξὺ τοῦ χωριοῦ καὶ τῶν λόφων Ἄντηρες, Παλαιοκαστρί καὶ Ἰτέα. Πρόκειται γιὰ ἀγωνιστικὲς ἐπιγραφές τῶν Ταμυνείων, ἀναφερόμενες σὲ ἀγωνοθέτες καὶ νικητὲς μουσικῶν καὶ γυμνικῶν ἀγῶνων²⁷⁸⁶. Μὲ βάση τὸν τόπο εὐρέσεως, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε (ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρουσίας) τὸ ἱερὸ πλησίον τοῦ Αὐλωναρίου, μεταξὺ τῶν παραπάνω κοντινῶν θέσεων.

4) Οἱ ἐπιγραφές IG, XII, 9, σελ. 27, ἀρ. 97-99 βρέθηκαν σὲ σύγχρονες οἰκίες τοῦ (τότε χωριοῦ) τοῦ Αλιβερίου καὶ στὸν Κάραβο. Πρόκειται γιὰ τρεῖς ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές στὴν Ἄρτεμη, στὸν Απόλλωνα καὶ στὴν Λητώ. Ἡ μεγάλη ἀπόσταση τῆς προερχόμενης ἀπὸ τὸν Κάραβο ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Αὐλωναρίου καθιστᾷ δύσκολη τὴν προέλευση ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος Ταμυναίου (τὸ ὁποῖο τοποθετήσαμε στὴν περιοχὴ τοῦ Αὐλωναρίου λόγω ἐπιγραφῶν ποὺ τὸ δηλώνουν ῥητῶς), καὶ πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ ἄλλο ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος στὴν παραλιακὴ ζώνη, ἢ Δελφίνιο ἢ Ἀρτεμίσιο τοῦ δήμου τῶν Ταμυνῶν. Ἡ πρόταξη Ἀρτέμιδι ἴσως δηλώνει ὅτι τὸ ἱερὸ ἦταν ἀρτεμίσιο. Ἀλλιῶς πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ πῶς μπορεῖ νὰ μεταφέρθηκε.

5) IG, XII, 9, σελ. 34, ἀρ. 189.

[Θ]εο[ί]

Ἐξήκεστος Διοδώρου εἶπεν· ὅπωρ ἂν τὰ Ἀρ-
τεμίρια ὡς κάλλιστα ἀγωμεν καὶ θύωριν ὡς π
λεῖστοι, ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ·
τιθεῖν τῆμ πόλιν ἀγῶνα μουσικῆς ἀπὸ χιλίων
δραχμῶν τῇ μεταξὺ καὶ τῇ φυλακῇ καὶ παρέχει
ν ἄρνας τῇ πρὸ τῶν Ἀρτεμιρίων πέντε ἡμέρας, τ
ούτων δὲ δύο ἐγκρίτους εἶναι· ἄρχειν δὲ τῆς μ
ουσικῆς τετράδα φθίνοντος τοῦ Ἀνθεστηρι
ῶνος μηνός, τὴν δὲ μουσικὴν τιθεῖν ῥαψωδοῖς,
αὐλωδοῖς, κιθαρισταῖς, κιθαρῶδοις, παρῶδοις,
τοὺς δὲ μουσικὴν ἀγωνιζομένους πάντα[ς]
ἀγωνίζεσθαι πρόσοδον τῇ θυσίῃ ἐν τῇ αὐλῇ ἔ
χοντας τὴν σκευὴν ἡμπε ἐν τῷ ἀγῶνι ἔχουρι·
τὰ δὲ ἄθλα δίδοσθαι κατὰ τάδε.

Ἐν συνεχείᾳ ὀρίζονται τὰ ἔπαθλα, ἢ πομπὴ καὶ ἡ θυσία πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς.

²⁷⁸⁶ Σχετικὰ μὲ τοὺς μουσικοὺς καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνες βλ. Πάλλης (1968), σελ. 370-371. Πρόκειται γιὰ ἄρθρο-μελέτη γιὰ τοὺς ἀγῶνες ἀπὸ τὸν Ε. Ν. Πάλλη, γυμναστή.

... τὴν δὲ πομπὴν καθιστᾶν τοὺς δημάρχους ἐν τῇ ἀγορῇ, ὅποι τὰ ἱερεῖα πωλεῖται, πρῶτο μὲν τὰ δημόσια καὶ τὸ καλλιστεῖον, ἔπειτα τὰ κριτά, ἔπειτα τῶν ἰδιωτῶν, ἐὰν τις βόληται συμπομπεύειν· συμπομπεύοντων δὲ καὶ οἱ τῆς μουσικῆς ἀγωνισταὶ πάντες, ὅπως ἂν ὡς κάλλιστα ἡ πομπὴ καὶ ἡ θυσίη γένηται· ἀναγράψαι δὲ τὸ ψήφισμα ἐστήλη λιθίνῃ καὶ στήσαι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπως ἂν κατὰ ταῦτα γίνηται ἡ θυσίη καὶ ἡ μουσικὴ τῇ Ἀρτέμιδι εἰς τὸν αἰετὸν ἄετον, ἐλευθέρων ὄντων Ἑρετριέων καὶ εὐπρητῶν καὶ αὐτοκρατόρων.

Πρόκειται γιὰ ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἑρετριέων, μὲ τὸ ὅποιο μὲ πρόταση τοῦ Ἐξήκεστου Διοδώρου ἀποφασίζεται ἡ ἴδρυση μουσικοῦ ἀγῶνα πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος. Ὁρίζονται μὲ ἀκρίβεια οἱ ὅροι καὶ ὑποθέτονται τὰ οικονομικὰ ζητήματα. Τέλος ὀρίζεται νὰ ἀναγραφῆ τὸ ψήφισμα σὲ λιθίνῃ στήλῃ καὶ νὰ στηθεῖ στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος.

Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται τὸ 340 π.Χ., ἀλλὰ διακρίνεται ἀπὸ ἀρχαῖκὰ ἰωνικὰ στοιχεῖα καὶ τὸν ἑρετριακὸ ῥωτακισμό. Στὸ ψήφισμα ὀρίζεται νὰ στηθεῖ τὸ ἴδιο στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος περὶ οὗ ὁ λόγος γίνεται. Ἐπειδὴ βρέθηκε στὸ Βαρυπόμπιο Αὐλωναρίου, ἀποκλείεται νὰ ἀφορᾷ τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Ἀμαρύνθου. Δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἔχει μεταφερθεῖ ἀπὸ τόσο μακριά. Οὕτως ἢ ἄλλως εἶναι ὀψιμη σὲ σχέση μὲ τὴν λειτουργία τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀμαρύνθου, τὸ ὅποιο βρίσκεται σὲ χρῆση ἀπὸ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ ἄλλο ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος ποὺ βρισκόταν σὲ κοντινὴ θέση μὲ αὐτὴν τῆς εὐρέσεώς του. Θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ὑποθέσει κάποιος ὅτι αὐτὰ τὰ Ἀρτεμίσια γίνονταν μὲ κέντρο τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Ταμυναίου, ὅπως τὰ Ἡραῖα στὴν Ὀλυμπία. Ἀλλὰ ἡ ἐμβληματικὴ διατύπωση ἀναγράψαι δὲ τὸ ψήφισμα ἐστήλη λιθίνῃ καὶ στήσαι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος, μᾶλλον ἀπομακρύνει αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενον²⁷⁸⁷. Ὑπάρχει βεβαίως ἄλλο ἓνα ἐνδεχόμενον. Ἄν ὄντως αὐτὸ ἀφοροῦσε τὰ Ἀρτεμίσια τῆς Ἀμαρύνθου, θὰ μπορούσε νὰ ἀναφέρεται σὲ ἀναδιοργάνωση τῆς ἐορτῆς. Καὶ τότε πῶς βρέθηκε στὸ Βαρυπόμπιο Αὐλωναρίου, ἐνῶ ὀρίζεται νὰ στηθεῖ στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος; Ἴσως νὰ στήθηκε ἀντίγραφό του -τὸ σωζόμενο- σὲ σημαντικὸ δημόσιο χῶρο τοῦ δήμου ποὺ βρισκόταν σὲ αὐτὴν τὴν λεκάνη, στὸ πολιτικὸ κέντρο ἢ σὲ σημαντικὸ ἱερὸ ποὺ εἶχε ἀποκτήσει καὶ πολιτικὸ χαρακτήρα.

6) IG, XII, 9, σελ. 27, ἀρ. 98.

Κλεοκράτεια Ἀπολήξιδος τὸν αὐτῆς ἀνδρα καὶ Ἀκέριμος καὶ Φιλιστίδης τὸν αὐτῶν πατέρα Ξενοχάρην Ἀκερίμου Ἀρτέμιδι, Ἀπόλλωνι, Λητοῖ.

Ἡ ἀναθηματικὴ αὐτὴ ἐπιγραφή προέρχεται ἀπὸ βάση συντάγματος ἀγαλμάτων τοῦ Ἀπολήξιδος καὶ τοῦ Ξενοχάρους, ἀπὸ τὴν σύζυγο τοῦ πρώτου καὶ τὰ παῖδιά τοῦ δευτέρου ἀντιστοίχως.

7) IG, XII, 9, σελ. 38-39, ἀρ. 194.

Ψήφισμα τῶν Ἑρετριέων ποὺ ἀναφέρεται στὴν πομπὴ καὶ θυσία πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, προερχόμενο ἀπὸ ἐρειπωμένη ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Λουκάς Ἀλιβερίου .

[... στ]έφανον ε...

[...ᾶ]λλον καὶ συνκατε.....

.....ἐξέστω δὲ καὶ ἄλλω [τῷ βουλομένῳ Ἑρετ]-

[ριε]ίων πέμπειν τὴν θυγατέρα ἢ [τὸν παῖδα εἰς]

τὴν πομπήν· ἐξέστω δὲ πέμπειν κα[ὶτο]

ὗς νεωτέρους τῶν ἐπτὰ ἐτῶν· συμπ[ένπειν δὲ καὶ τοὺς ἰ]

ππεῖς τὴν πομπὴν ἐν ἐσθῆτι ποικίλλ[η], ὅ[πως ὡς ἂν καλλίστη]

ἢ θυσία καὶ ἢ πομπὴ γένηται τῷ Ἀσκληπιῷ· καθιστᾶν δὲ τὰς

παῖδας ἢ τοὺς παῖδας μὴ ἔχειν καταγράψα.....

ὅπως εἰδῶσιν οἱ αἰετ[ό]μοι ἱεροποιοὶ τὰς [αἰετ[ό]μους]-

[ψ]ούσας καὶ τ[οὺς αἰετ[ό]μους συμπεπομφ]ότας τῶν παίδων, ἀπογρ[-

²⁷⁸⁷ Καὶ στὴν Δῆλο ἢ στοὺς Δελφοὺς θὰ μπορούσε νὰ ἀναθέσει κάποιος ἓνα ἄγαλμα ποὺ νὰ φέρει ἐπιγραφή Ἀπόλλωνι, Ἀρτέμιδι Λητοῖ, ἀλλὰ συνήθως τοπικὰ θὰ ὀρίζονταν νὰ στηθεῖ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δηλίου ἢ Πυθίου.

[ἀψ]αι τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν] λευκώματι τοὺς εἰρημένους [ἐρ]-
[σοποι]οὺς τ[...καὶ στήσαι ἐ]ν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιο[ῦ].

Ἀκολουθοῦν κάποιες ἄλλες ῥυθμίσεις σὲ κατεστραμμένο κείμενο καὶ καταλήγει:
..... ἀναγράψαι δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐν στήλῃ
[λιθίνῃ ἐν τῷ ἱερῷ ἔμπροσθεν τ[ο]ῦ νεοῦ, ὅπως εἰδ[ῶ]σι πάντες]
[τοὺς ἱεροποι]οὺς ἐπιμελε[ῖ]σθαι τῆς θυσίας καὶ τ[ῆ]ς πομπῆς·]
[τὴν δὲ στήλην οἱ] πωληταὶ οἱ [μ]ε[τὰ] Τιμοκρίτ[ου] ἐ[γ]δόντων]
[ἐν.....] μὴνί· τὸ δὲ ἀνάλωμα δ[οῦ]ναι τὸν ταμίαν.]

Στὸ κείμενο τοῦ ψηφίσματος ὀρίζεται νὰ στηθεῖ στὸ ἴδιο τὸ ἱερό, μπροστὰ στὸν ναό. Ἐπομένως δὲν πρόκειται γιὰ ἱερό τοῦ ἄστεως, ἀλλὰ γιὰ σημαντικό ἐξωαστικὸ ἱερό τῆς ἐρετρικῆς χώρας στὴν λεκάνη τῶν Ταμνῶν, τοῦ ὁποίου ἡ θέση πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ κοντὰ στὸ σημεῖο εὐρέσεως.

Γρύχαι:

8) IG, I, σελ. 240-241, ἀρ. 262. (451/450 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

IG, I, σελ. 242-243, ἀρ. 263. (450/449 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

IG, I, σελ. 244-245, ἀρ. 264. (448/447 π.Χ.)

ΒΡΥΝΧΕΣ Βρυγχεῖς

IG, I, σελ. 245-247, ἀρ. 265. (447/446 π.Χ.)

ΒΡΥΝΧΕΣ Βρυγχεῖς

IG, I, σελ. 248-249, ἀρ. 266. (446/445 π.Χ.)

Ἀπουσιάζει στὸ σωζόμενο τμήμα συμμαχικὸς φόρος τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων. Μᾶλλον συμβαίνει αὐτὸ λόγω τῆς ἀποστασίας τους ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Ἴσως ὅμως νὰ ἀναγραφόταν τυπικῶς ὁ συμμαχικὸς φόρος στὸ μὴ σωζόμενο τμήμα.

IG, I, σελ. 250-251, ἀρ. 267. (445/444 π.Χ.)

Ἀναφέρονται μόνο αἱ Ἀθηναὶ Διάδες. Ἴσως ἀναφέρονταν οἱ ὑπόλοιπες στὸ μὴ σωζόμενο τμήμα.

IG, I, σελ. 252-253, ἀρ. 268. (444/443 π.Χ.)

Μετὰ τὰ Στύρα καὶ τὴν πόλη Ἀθηναὶ Διάδες ἐπανεμφανίζεται ἡ πόλη Γρύχαι:

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

IG, I, σελ. 254-255, ἀρ. 269. (443/442 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

IG, I, σελ. 256-257, ἀρ. 270. (442/441 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

IG, I, σελ. 258-260, ἀρ. 271. (441/440 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

IG, I, σελ. 261-263, ἀρ. 271. (440/439 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

Γιὰ τὰ ἔτη 439-/438 ἕως 436/435 π.Χ. δὲν σώζεται τὸ τμήμα τοῦ νησιωτικοῦ φόρου, ἐνῶ γιὰ τὸ ἔτος 435/434 π.Χ. σώζεται ἐν μέρει. Τὸ ὄνομα Γρυγχεῖς πρέπει νὰ ἀναγραφόταν, ἀφοῦ στὸν κατόλογο τῆς ἐπομένης χρονιᾶς ἐπαναμφανίζεται κανονικῶς.

IG, I, σελ. 272-273, ἀρ. 278. (434/433 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

IG, I, σελ. 273-275, ἀρ. 279. (433/432 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

IG, I, σελ. 276-277, ἀρ. 280. (432/431 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

Γιὰ τὰ ἐπόμενα δύο χρόνια δὲν σώζεται ἀναγραφή γιὰ τοὺς Γρυγχεῖς, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχε.

IG, I, σελ. 280-283, ἀρ. 282. (429/428 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

Γιὰ τὰ ἐπόμενα τρία χρόνια δὲν σώζεται ἀναγραφή γιὰ τοὺς Γρυγχεῖς γιὰ τὸν ἴδιο λόγο μὲ πρίν.

IG, I, σελ. 79-83, ἀρ. 71. (425/424 π.Χ.)

ΓΡΥΓΧΕΣ Γρυγχεῖς

Ἡ πόλις Γρύγλαι φορολογεῖται χωριστά, ἄρα ὑφίσταται ὡς ἀνεξάρτητο πολιτικό μόρφωμα. Γιὰ τὰ ἐπόμενα ὀκτὼ χρόνια δὲν σώζεται ἀναγραφή γιὰ τὸν ἴδιο λόγο πού νὰ ἀναφέρει τοὺς *Γρυγχεῖς*.

IG, I, σελ. 288-289, ἀρ. 289. (416/415 π.Χ.)

ΓΡΥΝΧΕΣ Γρυγχεῖς

Θεωροῦμε βέβαιο ὅτι ἀναγραφόταν ἡ πόλις *Γρύγλαι* καὶ ὀριζόταν συμμαχικός φόρος καὶ στοὺς καταλόγους τῶν ἐπομένων ἐτῶν μέχρι τὸ 411 π.Χ., ὅποτε ὅλες οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους κληρούχους στὴν Ἰστιαία-Ὠρεό, ἀποστάτησαν ἐπιτυχῶς ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Τὴν ξανασυναντοῦμε στὸ τέλος τοῦ 4^{ου} αἰώνα καὶ κατὰ τὸν 3^ο αἰώνα π.Χ. στὶς ἐπιγραφὲς Ἑρετριέων ὀπλιτῶν καὶ δημοτῶν τῆς ἑρετρικῆς ἐπικράτειας²⁷⁸⁸, ἐπομένως ἐξάγουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι μέσα στὰ 100 χρόνια πού μεσολάβησαν ἀπορροφήθηκε ἀπὸ τὴν ἰσχυρότερη Ἑρέτρια.

Τὸ ζήτημα πού προκύπτει εἶναι ὅτι δὲν ἀναφέρονται ὡς φορολογούμενη πόλις τῆς Α' Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας οὔτε οἱ *Ταμυνεῖς*, οὔτε οἱ *Οἰχαλιεῖς*, οὔτε οἱ *Κωμαιεῖς*, οὔτε οἱ *Δύστιοι* τῶν ἐπιγραφῶν τῶν δημοτῶν τῆς Ἑρετρίας τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} καὶ 3^{ου} αἰώνα π.Χ. Γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὰ δεδομένα μποροῦμε νὰ κάνουμε κάποιους ἀπλοὺς συλλογισμούς.

Ἄν στὸ τέλος τοῦ 6^{ου} αἰώνα κατὰ τὸν Ἑκαταῖο τὸν Μιλήσιο²⁷⁸⁹ ἡ ἑρετρικὴ εἶχε ἐνσωματώσει τὴν *Οἰχαλία* καὶ τὴν *μοῖραν* στὴν ὁποία ἀνήκε, δηλαδὴ τὴν *μοῖρα Σκίος* ἢ *Σκίον*²⁷⁹⁰, καὶ τὸ 490 π.Χ. ἡ *Λεκάνη* τοῦ Ἀλιβερίου, πού ἀποστραγγίζεται στὸν Ν Εὐβοϊκό, τῶν *Ταμυνῶν*, κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου, (ἂν εἶναι σωστὴ διόρθωση *Valkenaer*), ἀνήκε στὶς νέες χώρες τῆς ἑρετρικῆς, εἶναι πιθανὸν ἡ Ἑρέτρια καὶ τὰ *Στύρα* νὰ εἶχαν λίγο καιρὸ πρὶν ἐνσωματώσει ὅλες τὶς παράκτιες *Λεκάνες* ἀπὸ τὴν *Κακιά Σκάλα* μέχρι τὴν *Λεκάνη* τῆς πόλης *Δύστου* καὶ τοῦ *Ζάρηκος*, ἀφοῦ οὔτε *Ταμύναι*, οὔτε *Δύστος*, οὔτε *Ζάρηξ* φορολογοῦνται ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία μέχρι τὸ 411 π.Χ. χωριστά. Ἐπομένως, τὶς βορειότερα κείμενες *Λεκάνες* τοῦ *Αὐλωναρίου* καὶ τῆς *Κύμης* θὰ εἶχαν ἐνσωματώσει αἱ *Γρύγλαι*. Μέσα στὸν 4^ο αἰώνα, καθὼς ἡ Ἑρέτρια ἀνασυγκροτεῖτο, ἔκτισε τεῖχος καὶ συμμαχησε μὲ τὴν *Σπάρτη*, θὰ ἐνσωματώθηκαν στὴν ἑρετρικὴ ἐπικράτεια οἱ περιοχὲς πού ἀποτελοῦσαν τὴν ἐπικράτεια τῶν *Γρυγχῶν*. Γι' αὐτὸ μετὰ ἀπαντῶνται χωριστὰ ὡς *Γρύγλαι*, *Οἰχαλία*, *Κωμαιεῖς* κλπ.

Δύστος:

9) IG, XII, 9, σελ. 25, ἀρ. 78-89. Δὲν παρέχουν τοπογραφικὲς πληροφορίες.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐπιτύμβια στήλη ἀρ. 88, ἡ ὁποία ἀναφέρει τὸ τοπωνύμιον *Δύστος* καὶ παρουσιάζει λογοτεχνικὸ ἐνδιαφέρον:

Εἰσᾶς Ἀγαθοκλέως ἐπὶ γαίης ἴσε π[ρ]ειεῖρης,

ἰς ὀλίον Δύστον ἐθέμην αἰώνιον οἶκον

ἐαυτῶ, συμβίω, τέκνοις, ὡς ἐὰν μοῖρα θέλη ζωῆς χ[α]ρίσασθαι

ἡμᾶς ἐνθ[ά]δε ἀναπαύεσθαι ...]

ἐὰν καὶ ...]

ναπῶ[ν μηδένα θεῖ]

ναὶ ἄλλ[ων ἀλλ' ἐὰν ...]

ἀσάλευτον]

Ζάρηξ:

10) IG, XII, 9, σελ. 24, ἀρ. 72-74:

Πρόκειται γιὰ ἐπιγραφὲς οἱ ὁποῖες βρέθηκαν στὸ *Μεσοχώρι* (ἀρ. 72), στὸν *Ἀλμυροπόταμο* (ἀρ. 73-74) καὶ στὰ *Ζάρκα*, δηλαδὴ σὲ κοντινὲς θέσεις (ἀρ. 75-77). Δὲν παρέχουν τοπογραφικὲς πληροφορίες. Ἡ πρώτη εἶναι πιθανῶς ἐπιτύμβια, ἡ δευτέρη ἀναθηματικὴ, ἀφιερωματικὴ σὲ κάποιον ἱερὸ ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων καὶ ἡ τρίτη ἀναφέρεται σὲ κάποιον χρέος τῆς *Κλ. Δημητ[ρ]ίας*(:).

11) IG, XII, 9, σελ. 24, ἀρ. 75-77:

²⁷⁸⁸ Οἱ δῆμοι τῆς Ἑρετρικῆς: Ἑρέτρια, ἐπιγραφὲς ἀρ. 18: IG, XII, 9, σελ. 163-165.

²⁷⁸⁹ Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, Μεσσηνιακά, 2, 3, 7.

²⁷⁹⁰ Αὐτὴν ταυτίζουμε μὲ τὸ βόρειο τμήμα τῆς παράκτιας *Λεκάνης* τῆς περιοχῆς ΠΕΖ'.

Πρόκειται για επίτιμβιες στήλες οι οποίες βρέθηκαν στα Ζάρκα, το σύγχρονο χωριό, και σε κοντινές θέσεις (άρ. 75-77). Προέρχονται από το νεκροταφείο του αρχαίου οικισμού, ο οποίος πρέπει να τοποθετηθεί στην ίδια με το σύγχρονο χωριό θέση, ή σε κοντινή.

3) Έξεταση τών επί μέρους περιοχών τής μείζονος περιοχής ΠΕ': Περιοχή Ε': Περιοχή Άλιβερίου - Αύλωναρίου – Κύμης – Δύστου -Ζαράκων.

Περιοχή ΠΕΑ': Περιοχή Άλιβερίου.

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά όρια.

Πρόκειται για την λεκάνη του Άλιβερίου, ή οποία στα δυτικά ορίζεται από το Σερβούνι-Κοτύλαιο, βόρεια και ανατολικά από χαμηλές ράχες και αποστραγγίζεται νοτίως στον Νότιο Ευβοϊκό κόλπο. Ειδικότερα παρακολουθούμε το νότιο φυσικό όριο προς Α Προφήτης Ήλίας (558 μ.), Μύτη (600 μ.), Παλιό Πυργάρι (531 μ.), Κορακιάνα (592 μ.). Κατόπιν στρέφεται Β Κορφή (300 μ.), Κοκκάρι (378μ.), ράχη (360μ.) από τον Γαβαλά μέχρι το Βέλος περίπου, και έν συνεχεία στρέφεται Δ Βελανιδιά, Ψηλή ράχη, Σπαρτές (300 μ.), Λιναράκια (300 μ.), και Δ Λιναράκια (300 μ.), Πλατύ (350 μ.), Σκάφη μέχρι το Σερβούνι, δηλαδή το ύψωμα Βορδόλακα (620 μ). Κατόπιν το φυσικό όριο στρέφεται Ν για να φτάσει στο Σερβούνι Τούρλα (773 μ.), Πλατειά Κορυφή (785 μ.), (656 μ.), (718 μ.), (573 μ.), (382 μ.), Κακοδίκη για να καταλήξει στην θάλασσα. Πρόκειται για το φυσικό όριο με την μείζονα περιοχή ΠΔ': Περιοχή Πολιτικών - Ψαχνών - Τριάδας - Ν. Αρτάκης - Χαλκίδας - Βασιλικού - Ερέτριας - Αμαρύνθου.



(Δήμος Κύμης-Άλιβερίου)

β) Αρχαίες θέσεις τής περιοχής ΠΑΕ'.

Χάρτης του σημερινού δήμου Κύμης- Αλιβερίου

E1: Κακιά Σκάλα:

I) Φυσική περιγραφή: Από τον λόφο τών Παλαιοεκκλησιών (Κάτω Βάθεια ή Αμάρυνθος) στην πεδιάδα του Άλιβερίου όσηγει ένας δρόμος στριμωγμένος ανάμεσα στο απόκρημνο βουνό και στην θάλασσα. Ο Girard θεώρησε βέβαιο ότι πρόκειται για αρχαία οδό. Είναι σίγουρα αρχαία οδός, αφού ακολουθεί την

μορφολογία του αναγλύφου, δεν υπάρχει άλλο φυσικό πέραςμα προς την Ν. Εύβοια, και μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει σοβαρές επεμβάσεις στο ανάγλυφο²⁷⁹¹.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ο Ραγκαβῆς είχε δεῖ ἀναλημματικούς τοίχους κυκλώπειας τοιχοποιίας πού τόν στήριζαν στὰ δύσκολα σημεία²⁷⁹².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ο Ραγκαβῆς πίστευε ὅτι ἡ Κακιά Σκάλα εἶναι ἡ Καλή ἀκτὴ πού μνημονεύει ὁ Πτολεμαῖος²⁷⁹³, καὶ ὅτι πρόκειται γιὰ σχῆμα κατ' εὐφημισμὸν²⁷⁹⁴.

E1α': Γύρος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση παρὰ τὴν ὁδὸ Ἀμαρύνθου-Αλιβερίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐκεῖ ἔχει ἐντοπισθεῖ χαμηλὸς γήλοφος πού ἐκτιμᾶται ὅτι ἴσως καλύπτει θολωτὸ τάφο²⁷⁹⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πρέπει νὰ γίνει ἀνασκαφὴ γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἂν ὁ γήλοφος εἶναι τεχνητὸς τύμβος καὶ τί καλύπτει.

E2: Αλιβέρι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἡ ἴδια ἡ κωμόπολη τοῦ Αλιβερίου καὶ ἡ λεκάνη του, ὅπου οἱ κοντινὲς ἀρχαῖες θέσεις. Ἡ περιοχή στὸ ὕστερο Βυζάντιο εἶχε παραχωρηθεῖ σὲ κάποιον Φράγκο βαρῶνο Αλίβερο (1204-1470). Ἔτσι ἡ ἀρχαία ὀνομασία ξεχάστηκε καὶ ἐπιβίωσε τὸ ὄνομα του βαρῶνου, (δόκιμο καὶ σήμερα στὴν φράση «πάω στ' Αλιβέρο», > καθαρεύουσα: Αλιβέριον > Αλιβέρι)²⁷⁹⁶. Τὸ ἴδιο τὸ Αλιβέρι εἶναι κτισμένο σὲ ὕψωμα, ἀπὸ ὅπου ἐλέγχει ὅλη τὴν πεδιάδα μέχρι τὴν θάλασσα. Παλαιότερα ὑπῆρχαν καὶ βάλτοι σὲ κάποια σημεία. Στὰ δυτικὰ τὴν λεκάνη διαρρέει ἕνας χεῖμαρρος, στὶς ὄχθες τοῦ ὁποῦ μαρτυροῦνται ἀρχαῖα λείψανα²⁷⁹⁷.

E2α': Αλιβέρι: Τρόχαλα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση παρὰ τὴν Β πλευρὰ τῆς ὁδοῦ Αλιβερίου-Χαλκίδας.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐδῶ εἶχε ἐντοπισθεῖ ἀπὸ τὸν Παπαβασιλείου ἀρχαῖος πύργος, μὲ τὸν ὁποῖον συνδέονται δύο ἀναλημματικοὶ τοῖχοι στὴν Ν πλευρὰ του. Ὁ Σάμψων ὑπολογίζει τὶς διαστάσεις του περίπου 8,50X 6,90μ. Σώζονται καλῶς οἱ δύο γωνίες του, οἱ ὁποῖες εἶναι κατασκευασμένες ἀπὸ μεγάλες λιθοπλίνθους²⁷⁹⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖος πύργος.

E2β': Πλάτωμα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Κοντὰ στὸ Αλιβέρι, παρὰ τὴν ὁδὸ Χαλκίδας-Αλιβερίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐδῶ ὑπάρχει λόφος, στὴν Ν πλευρὰ τοῦ ὁποῦ ἔχουν ἐντοπισθεῖ λαξευμένοι στὸν βράχο τάφος, κοιλότητες καὶ λαξευμένοι ἀγωγοὶ νεροῦ²⁷⁹⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Χρειαζόνται περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς θέσεως.

E2γ': Αλιβέρι: Ρίφι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χαμηλὸς βραχώδης λόφος στὴν Δ παραλία τοῦ Αλιβερίου, 1 χλμ. Δ τοῦ Αλιβερίου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αλιβερίου-Χαλκίδος²⁸⁰⁰.

²⁷⁹¹ (Ἀντίθετα ἀπὸ π.χ. τὴν πρόσφατη διάνοιξη δρόμου ἀπὸ Ἐρέτρια πρὸς Θεολόγο, ὁ ὁποῖος διέρχεται ἀπὸ τὴν ὑδροκρικτικὴ τῶν 500 μ. ἀνάμεσα στὸ Βουδόχι (797μ.) καὶ τὸν Ὀλυμπο (828μ.), ἐξασφαλίστηκε ἡ πρόσβαση ἀπὸ τὴν ἐρετρικὴ πεδιάδα, δηλ. μείζονα περιοχὴ τὴν ΠΔΙΙ, πρὸς τὰ ὄρεινά τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΔΙ', δηλαδὴ πρὸς τὰ ὄρεινά τῆς λεκάνης τῶν Ψαχνῶν.

²⁷⁹² Rangabès (1852), σελ. 15 καὶ εἰκ. 11.

²⁷⁹³ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, III, 15, 24.

²⁷⁹⁴ Βλ. Φουσάρας (1962), σελ. 73, ὅπου ἡ ὅλη προβληματικὴ.

²⁷⁹⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127.

²⁷⁹⁶ ΕΕ, τ. Α', σελ.144.

²⁷⁹⁷ Φουσάρας (1964), σελ. 73-74.

²⁷⁹⁸ Σάμψων (1988-9), σελ. 170-1. Βλ. ἐπίσης Σκούρας (2003), σελ. 41.

²⁷⁹⁹ Σάμψων (1988-9), σελ. 170-172.

²⁸⁰⁰ ΕΕ, τ. Α', σελ. 144.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω υπάρχει τετραγωνικής κατόψεως αρχαίος πύργος 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Κοντά σε αυτόν βρίσκονται τα ερείπια εκκλησίας, κτισμένης αποκλειστικώς από το οικοδομικό υλικό του πύργου²⁸⁰¹. Η ΕΕ χαρακτηρίζει τα ερείπια ως λείψανα αρχαίου φρουρίου και διασκορπισμένους κυβολίθους, ενώ στην συνεχόμενη πλαγιά παρατηρεί λείψανα τοίχων και διάσπαρτα όστρακα ΚΑ έποχής²⁸⁰².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πύργος που ανήκει σε οχυρωματικά έργα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Η ΕΕ ταυτίζει το οχυρό με εκείνο όπου είχαν οχυρωθεί οι δυνάμεις του Καλλία το 349/8 κατά την μάχη των Ταμνών. Το οχυρό αυτό, όπως και εκείνο του γειτονικού Πορθμού κατέστρεψε ο στρατηγός του Φιλίππου Β' Ίππόνικος, ο οποίος είχε αποσταλεί το 342/341 π.Χ. με 1000 στρατιώτες για να επιβάλει την κυριαρχία της Μακεδονίας²⁸⁰³.

Ε2γ1': Άλιβέρι: Άγιος Λουκάς:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό Β του Άλιβερίου σε κοντινή απόσταση.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ψήφισμα των Έρετριέων που αναφέρεται στην πομπή και θυσία προς τιμήν του Άσκληπιού, προερχόμενο από ερειπωμένη εκκλησία του χωριού Άγιος Λουκάς Άλιβερίου²⁸⁰⁴.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Προέρχεται από ιερό του Άσκληπιού, το οποίο βρισκόταν στην περιοχή. Αν ή επιγραφή βρέθηκε in situ, τότε μπορεί να ταυτίζεται με την θέση της εκκλησίας, όπου είχε έντοιχισθεί.

Ε2δ': Άλιβέριον: Πόλη του Άλιβερίου:

I) Φυσική περιγραφή: Η σύγχρονη πόλη του Άλιβερίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έντος του Άλιβερίου και κοντά σε αυτό έχουν βρεθεί λείψανα αρχαίων κτιρίων²⁸⁰⁵, καθώς και ένεπίγραφες αναθηματικές στήλες²⁸⁰⁶, ψηφισματικές²⁸⁰⁷ και στήλες άσφαυς χαρακτήρα²⁸⁰⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Στην περιοχή υπήρχεν ή αρχαία πόλη Ταμύναι ή Τάμυνα, όπου βρισκόταν το ιερό του Απόλλωνος Ταμυναίου, προς τιμήν του οποίου γίνονταν οι έορτές Ταμύναια²⁸⁰⁹. Στην παράκτια ζώνη της πόλεως, κατά τον Ηρόδοτο και κατά την διόρθωση του Valckenaer²⁸¹⁰ αποβιβάστηκαν οι Πέρσες για να έπιτεθούν στην Έρέτρια. Κατά τον Ηρόδοτο οι θέσεις Τάμυναι, Χοιρέαι, Αιγίλια άποτελούσαν το 490 π.Χ. νέας (μοίρας) της έρετρικής. Στους κλασικούς χρόνους (349/348 π.Χ.), στον λόφο του Άλιβερίου έλαβε χώρα ή μάχη μεταξύ Αθηναίων (υπό τον Φωκίωνα) και Χαλκιδέων.²⁸¹¹

Ε2δ1': Άλιβέρι Λατομείον:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση 4χλμ. ΝΑ του Άλιβερίου, 300μ. Β. της όδοϋ Άλιβερίου-Βέλους.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Εκεί έχει έντοπισθεί λατομείο ρωμαϊκών χρόνων. Ίσως υπάρχουν και άλλα λατομεία στην περιοχή²⁸¹².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Λατομείο ρωμαϊκών χρόνων.

Ε2ε': Άλιβέρι: Κάραβος:

I) Φυσική περιγραφή: Το εργοστάσιο της ΔΕΗ στην θέση Κάραβος, ΝΑ του Άλιβερίου παρά την άκτή.

²⁸⁰¹ Σάμψων (1988-9), σελ. 169-170.

²⁸⁰² ΕΕ, τ. Α', σελ.144.

²⁸⁰³ ΕΕ, τ. Α', σελ.144· Φουσάρας (1964), σελ. 72-73.

²⁸⁰⁴ IG, XII, 9, σελ. 38-39, αρ. 194.

²⁸⁰⁵ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1984), σελ. 126· AR 1991-2, σελ. 33.

²⁸⁰⁶ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 19-21· Wilhelm (1892), σ. 161.

²⁸⁰⁷ AE 1892, σ. 160-1· Αθηνά, τ. Ε', 1893, σ. 348· Παπαβασιλείου (1911), σ. 81-82· Wilhelm (1892), σ. 158-9· AE 1907, σ. 23· Wilhelm (1912), σ. 239-248.

²⁸⁰⁸ Παπαβασιλείου (1905), σ. 20· BCH 94, 1970, σελ. 1094· AAX, τ. 2, 1969, σελ. 29-30. Βλέπε επίσης: Βρανόπουλος (1995), σελ. 32, όπου συγκεντρωμένες πηγές και βιβλιογραφία.

²⁸⁰⁹ Βλ. φιλολογικές και επιγραφικές πηγές της περιοχής ΠΕ'.

²⁸¹⁰ Ηρόδοτος, Ιστορίαι, VI, 101. Στην στερεότυπη έκδοση της Ώξφόρδης (1908) την δέχεται ο εκδότης Carolus Hude.

²⁸¹¹ Βλ. Fiehn, λ. Τάμυναι, RE, IV, 55, στ. 2151-2.

²⁸¹² Σάμψων (1988-9), σελ. 170-1.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω έχουν βρεθεί επιτύμβιες στήλες 4^{ου}-3^{ου} π.Χ. αιώνα²⁸¹³. Προσφάτως στον ηλεκτρικό σταθμό παρά την ακτή αποκαλύφθηκε σημαντικό τμήμα οικισμού αρχαίας πόλεως, ή οποία είχε μεγάλη έκταση. Αυτός ο αρχαίος οικισμός υπέστη σημαντική καταστροφή κατά την κατασκευή του ηλεκτρικού σταθμού. Αποκαλύφθηκαν λείψανα σχετικά με εμπορικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες και δύο λουτρικές εγκαταστάσεις, πιθανώς και μία τρίτη. Το λουτρό στον χώρο του ρεύματος είναι κυκλικής κατόψεως²⁸¹⁴. Το λουτρό Β του κτιρίου της ΔΕΗ (τετράγωνα και άψιδωτά δωμάτια, υπόκαυστο και βοτσαλωτά δάπεδα) χρονολογείται στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους²⁸¹⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση ΥΚΛ-ΕΛ οικισμού και νεκροταφείου, ο οποίος αναγνωρίζεται ως οικισμός πλησίον του Πορθμού²⁸¹⁶, και ΡΩ λουτρών.



Κάραβος Αλιβερίου (Evia Guide) και Αλιβέρι από Β (www.nocomments.gr)

Ε2ε1': Αλιβέρι: Κάμπος:

I) Φυσική περιγραφή: πλησίον του Αλιβερίου.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Κατάλοιπα αρχαίου πύργου.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση αρχαίου πύργου ή οχυρού²⁸¹⁷.

Ε2στ': Αλιβέρι: Μακρά Ράχη:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον του Αλιβερίου.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω έχει βρεθεί βάση αρχαίου αγάλματος και επιτύμβιες ενεπίγραφες στήλες²⁸¹⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση αρχαίου νεκροταφείου.

Ε2ζ': Αλιβέρι: Μυλάκι ή Μηλάκι ή Ασμίλακι:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον του Καραβού.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω έχουν βρεθεί κεραμοσκεπείς τάφοι που περιείχαν άγγεια, ενεπίγραφες επιτύμβιες στήλες και άλλα εύρηματα κλασικής, ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής²⁸¹⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση νεκροταφείου ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ εποχής. Έδω κοντά πρέπει να αναζητηθεί ο ΚΛ, ΕΛ και ΡΩ οικισμός.

Ε2ζ1': Αλιβέρι: Ριζόκαστρο: Πορθμός.

²⁸¹³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996), σελ. 305, Ανδρειωμένου (1960), σελ. 149-150· Τουλούπα (1980), σελ. 230· AR 2000-1, σελ. 61· BCH, 112, 1988, σελ. 672· ΑΔ 34, Χρον., 1979, σελ. 180· Θέμελης (1969)B, σελ. 28· BCH 122, 2, 1998, σελ. 925· BCH 124, 2, 2000, σελ. 316-318· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 18-21.

²⁸¹⁴ Καραπασχαλίδου κ.ά. (2012), σελ. 55-56.

²⁸¹⁵ Blackman (2000-2001), σελ. 61· του ίδιου (2001-2002), σελ. 53· Whitley (2002-2003), σελ. 48· Χατζηδημητρίου (1997), σελ. 405-407· BCH 127, 2, 2003, σελ. 1029· BCH 123, 1999, σελ. 792.

²⁸¹⁶ Φουσάρας (1964), σελ. 72-73· Wallace (1961), σελ. 157-203· AntK 2003, σελ. 94-94· AntK 2004, σελ. 87-96· Σκούρας (2004), σελ. 39-41· Μαγκούτας (ήμ. προς. 23-5-2014)· Μαγκούτας (ήμ. προς. 24-5-2014)· Μαγκούτας (ήμ. προς. 23-5-2014)

²⁸¹⁷ Χατζηδημητρίου (2000), σελ. 419-420· Mulliez (2009-2010), σελ. 91.

²⁸¹⁸ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 19-21· του ίδιου (1907), σελ. 24.

²⁸¹⁹ Παπαβασιλείου (1905), σ. 20· Θεοχάρης (1959), σελ. 283, 309· AE 1941, σελ. 44, 11, εικ. 13-14· Παπαβασιλείου (1909), σελ. 207.

I) Φυσική περιγραφή: μεσαιωνικό φρούριο ΝΑ του Αλιβερίου, 1 χλμ. Ν του Μυλακίου. Πρόκειται για λόφο ύψομέτρου 170μ. Βρίσκεται σε φυσικά όχυρο λόφο κοντά την θάλασσα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Δεν υπάρχουν δημοσιευμένα ευρήματα των χρόνων της αρχαιότητας, δεν έχει όμως γίνει και συστηματική ανασκαφή.

III) Αναγνώριση-ταύτιση:

Η ανάγκη φρούρησης του όρμου των αρχαίων *Ταμυνών* πρέπει να οδήγησε πιθανώς κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ. (πιό πριν δεν μαρτυρείται σημαντικό φρούριο σε αυτήν την θέση) στην κατασκευή φρουρίου με την ονομασία *Πορθμός*. Είναι το φρούριο που κατέλαβε και κατέστρεψε το έκστρατευτικό σώμα του Φιλίππου Β' υπό τον Ιππόνικο το έτος 348 π.Χ. Το έτος αυτό οι ευβοϊκές πόλεις με αρχηγό τον φίλα προσκείμενο στον Φίλιππο τύραννο της Ήρετρίας Κλείταρχο, κήρυξαν αποστασία από την Β' Αθηναϊκή συμμαχία. Οι στρατιωτικές δυνάμεις που κατάφερε να συγκεντρώσει κατέλαβαν το φρούριο του *Πορθμού*, το οποίο κατά τον Στράβωνα βρισκόταν πλησίον των *Ταμυνών*²⁸²⁰. Που όμως;

Ο Jirard τοποθετούσε τον Πορθμό η σε ένα λόφο στα μισά και πλέον της απόστασης Ήρετρίας-Αμαρύνθου η σε ένα λόφο με ερειπωμένες βυζαντινές η μεταβυζαντινές εκκλησίες, που ταυτίζεται μάλλον με τον λόφο των Παλαιοεκκλησιών παρά την Αμαρύνθο. Ο μεταφραστής Φουσάρας τοποθετεί το φρούριο στον λόφο Μαγούλα μεταξύ Ήρετρίας και Αμαρύνθου²⁸²¹.

Από αυτές τις τοποθετήσεις καμία δεν μπορεί να ισχύει, διότι ο Στράβων λέει ξεκάθαρα ότι *έν δέ τῇ Ήρετρικῇ πόλις ἦν Τάμναι πλησίον τοῦ Πορθμοῦ*²⁸²². Αν ήταν κοντά στην Ήρετρια, η κοντά στην Αμαρύνθο, η ανάμεσα στις δύο θέσεις αυτές, δηλαδή στη μέζονα περιοχή ΠΔΙΙ', θα ἔλεγε *πλησίον τῆς Ήρετρίας* η *πλησίον τῆς Αμαρύνθου*. Αλλά ο Στράβων τοποθετεί τον Πορθμό πλησίον των *Ταμυνών*. Ἄρα βρισκόταν στην ευρύτερη περιοχή του Αλιβερίου, δηλαδή στην μείζονα περιοχή ΠΕ'. Αν ὄντως ήταν κυριολεκτικὸς ὁ σχηματισμὸς της, πρέπει να βρισκόταν κοντά στην θάλασσα. Αλλά θα ἀναρωτιόταν κάποιος σε τι θα χρησίμευε ένα φρούριο κοντά στην θάλασσα, και γιατί το ἔλεγαν *Πορθμόν*, ἀφοῦ φυσικὸ θαλάσσιο πέρασμα δεν υπάρχει.

Στὸ πρῶτο ἐρώτημα θὰ μορούσαμε να ἀπαντήσουμε ὅτι, ἂν ὄντως βρισκόταν κοντά στην θάλασσα, τὰ σημεία που χρειάζονταν φύλαξη ἦταν ἐκεῖνα στὸ Δ και Α ἄκρο τῆς λεκάνης ΠΕΑ', παρά την ἀκτή, ὥστε να ἐλέγχουν τὴν χερσαία ὁδὸ πρὸς τὸ νότιο τμήμα τῆς ἑρετρικῆς. Ἰδιαίτερος κρίσιμης σημασίας εἶναι τὸ Δ ἄκρο τῆς λεκάνης. Ἄν ὑπῆρχε ἕνα φρούριο στὸ σημείο ὅπου τὸ Σερβούνι συναντᾶ τὴν θάλασσα θὰ μπορούσε να ἐλέγχει τὸ πέρασμα πρὸς τὴν νότια Εὐβοία, ἀποκόπτοντας ἐντελῶς τὴν πρόσβαση, ἀφοῦ δεν υπάρχει κανένα ἄλλο φυσικὸ πέρασμα.

Στὸ δεύτερο ἐρώτημα θὰ μπορούσαμε να ἐκλάβουμε τὸν ὄρο *Πορθμός* ὡς *πορθμεῖον*, δηλαδή λιμάνι. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση θὰ πρέπει να ἀναζητήσουμε τὸ φρούριο σε ἄλλη θέση, δηλαδή σε θέση με φυσικὸ λιμάνι, ἀφοῦ τὴν προηγούμενη θέση ἢ ἀκτή εἶναι σχεδὸν ἀκατάλληλη πρὸς ἐλλιμενισμό πλοίων (Κακιά Σκάλα). Τέτοια θέση εἶναι ὁ Κάραβος, ὅπου τὸ ἐργοστάσιο τῆς ΔΕΗ (Ε2ε': Αλιβέρι: Κάραβος). Σε αὐτὴν τὴν περίπτωση τὸ φρούριο θὰ ὑπερασπιζόταν τὸν ἀρχαῖο οἰκισμό στὸ λιμάνι που ἦταν ὁ Κάραβος. Μάλιστα ἐκεῖ ἔχει βρεθεῖ ΥΚΛ και ΕΛ νεκροταφεῖο και ἔχει ἐντοπισθεῖ σύγχρονος με αὐτὸ οἰκισμὸς.

²⁸²⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 10. Βλ. ἐπίσης τὶς πηγές 3-7.

²⁸²¹ Φουσάρας (1964), σελ. 73, σημ. 1.

²⁸²² Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 10.



Αριστερά: Χάρτης Ευβοίας 1791. Διακρίνεται καθαρά η θέση του Πορθμού, Ν του Μυλακίου, στο Ν άκρο του όρου του Αλιβερίου. Δεξιά: Τò Ριζόκαστρο ή Πορθμός.

(http://www.allaroundevia.gr/galleries/aliveri_sights_rizokastro.html#leaf)

Όλοι οί χάρτες ένετοκρατίας και τουρκοκρατίας που έχουν τοπωνύμιο στο νότιο άκρο του όρου του Αλιβερίου, όπως έπισημαίνει και ο Σκούρας²⁸²³, αναγράφουν στην θέση του σημερινού Ριζόκαστρου τò τοπωνύμιο Πορθμός. Μè βάση τὰ δεδομένα μας και τούς συλλογισμούς που κάναμε πρέπει νά ταυτίσουμε τήν θέση του Ριζόκαστρου με τόν Πορθμό, όπως και όπως και παλαιότεροι έρευνητές και μελετητές²⁸²⁴, με έπιφύλαξη βεβαίως, έφ' όσον δέν έχουν καταγραφεί αρχαιολογικά εύρήματα 4^{ου} αιώνα από τήν θέση αυτήν.

Ε2η': Αλιβέρι: Βελλούσια ή Μπελλούσια:

Ι) Φυσική περιγραφή: Χωριό πλησίον του Καράβου, Α του Ασμιλακίου ή Μιλακίου.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρήματα: Έχουν έπισημανθεί τεμάχια αρχιτεκτονικών μελών αρχαίου κτιρίου κλασσικής έποχής πλησίον τής έκκλησίας του χωριού²⁸²⁵.

ΙΙΙ) Αναγνώριση-ταύτιση: Μπορεί τὰ αρχιτεκτονικά αυτά μέλη νά προέρχονται από τόν χώρο στον όποιο έπισημάνθηκαν. Τò κτίριο στο όποιο ανήκαν δέν γνωρίζουμε τι χαρακτήρα είχε.

Ε2θ': Αλιβέριον: Πύργος:

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον του Αλιβερίου.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρήματα: Βρέθηκε έδω ψήφισμα τών Ταμυναίων που προβλέπει τήν ίδρυση άνδριάντων του Ιπποσθένους Αισχύλου και του Αισχύλου Ιπποσθένους στο γυμνασίο τών Ταμυνών²⁸²⁶.

ΙΙΙ) Αναγνώριση-ταύτιση: Πρέπει νά προέρχεται από σημαντικό δημόσιο χώρο, όπως π.χ. από αστικό ή έξωαστικό ιερό ή από τήν αρχαία αγορά τών Ταμυνών.

Ε2ι': Αλιβέρι: Κατακαλού:

Ι) Φυσική περιγραφή: Χωριό λίγα χλμ. Α του Αλιβερίου.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εύρήματα: Στόν δρόμο μυκηναϊκού τάφου που ανασκάφηκε τò 1910 από τόν Παπαβασιλείου, ό όποιος τò 1987 καθαρίστηκε, βρέθηκαν γεωμετρικά και κλασσικά όστρακα, καθώς και

²⁸²³ Σκούρας (2003), σελ. 39-41.

²⁸²⁴ Φουσάρας (1964), σελ. 72-73· Wallace (1961), σελ. 157-203. *AntK* 2003, σελ. 94-94· *AntK* 2004, σελ. 87-96· Σκούρας (2004), σελ. 39-41· Μαγκούτας (ήμ. προς. 23-5-2014)· Μαγκούτας (ήμ. προς. 24-5-2014)· Μαγκούτας (ήμ. προς. 23-5-2014)

²⁸²⁵ Ανδρειωμένου (1960), σελ. 149· Sackett (1966), σελ. 69· Παπαβασιλείου (1907), σελ. 114-119· του ίδιου (1910)B', σελ. 42· HanKey (1952), σελ. 49· Άλιν (1962), σελ. 126.

²⁸²⁶ Παπαβασιλείου (1907), σ. 23-24.

χάλκινο νόμισμα της Εύβοιας 2^{ου} π.Χ. αιώνα. Έχουν επισημανθεί επίσης επιφανειακά στο χωριό γεωμετρικά όστρακα²⁸²⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση που κατοικείται κατά την ΚΛ και την ΡΩ εποχή.

Ε2ια': Άλιβέρι: Κακή Ράχη Κόσκινων:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση ΒΑ του Άλιβερίου μεταξύ Άλιβερίου, Κόσκινων και Αύλωναρίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω έχει βρεθεί επιτύμβια στήλη που φέρει ανάγλυφη παράσταση δεξιώσεως.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανή θέση αρχαίου νεκροταφείου. Στην θέση αυτή τοποθετείται ο δήμος των Ταμυναίων. Κατά τον Στράβωνα ή αρχαία πόλη *Ταμύναι, Τάμυνα* ή *Τάμυνα* βρίσκονταν πλησίον της Ερετρίας²⁸²⁸.

Ε2ιβ': Παρθένι:

I) Φυσική περιγραφή: Το χωριό Παρθένι βρίσκεται ΒΔ του Άλιβερίου, στην ΒΑ κλιτύ του Σερβουνίου-Κοτυλαίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στην κορυφή επάνω από το σύγχρονο χωριό μαρτυρούνται αρχαία ερείπια, τα όποια αποδίδονται στο ιερό της Αρτέμιδος Παρθένου.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ο Φουσάρας τοποθετεί το ιερό της *Αρτέμιδος Παρθένου* του αρχαίου Παρθενίου επάνω ακριβώς από το σημερινό χωριό Παρθένι. Ο σύγχρονος ποταμός θεωρείται ότι κατά την αρχαιότητα θα ονομαζόταν *Παρθένιος* ή *Ίμβρασος*²⁸²⁹. Ο Σκούρας ταυτίζει την θέσιν με τον αρχαίο δήμο *Παρθένιον*²⁸³⁰.

Ε8η': Αύλωνάρι: Γαβαλάς: Κοκκίστρες:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση Κοκκίστρες, ΝΔ του Αύλωναρίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Σε μικρή απόσταση από της εκκλησίας του Αγ. Παντελεήμονα, ανασκάφηκε κεραμοσκεπής τάφος, που περιείχε ερυθρόμορφο ληκύθιον και πέντε χάλκινα νομίσματα. Κοντά βρέθηκαν ένας κιβωτιόσχημος και ένας κεραμοσκεπής τάφος, συλημένοι.²⁸³¹

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση νεκροταφείου ΥΑΡ ή ΚΛ εποχής.

Περιοχή ΠΕΒ' -ΠΕΓ' -ΠΕΔ' -ΠΕΕ': Περιοχή Θαρρουνιών, Μακρουχωρίου, Μανικιών, Ώξυλίθου, Κύμης, Αύλωναρίου.

Οί τέσσερις αυτές λεκάνες αποτελούν υποπεριοχές μιᾶς μεγαλύτερης, εϋρύτερης λεκάνης, χωρίς σημαντικά φυσικά όρια μεταξύ τους, και γι' αυτό κατ' αρχάς τις συνεξετάζουμε ως μία ένότητα. Όλη αυτή ή λεκάνη αποστραγγίζεται Α στο Αιγαίο πέλαγος.

α) Φυσικά όρια: Τα νότια φυσικά όρια της εϋρύτερης λεκάνης είναι τα βόρεια όρια της περιοχής ΠΕΑ'. Α ή λεκάνη ορίζεται από τα φυσικά όρια της όροσειράς της Δίρφους, και ειδικότερα στο νότιο τμήμα της τα Α όρια της μείζονος περιοχής ΠΔ' και της μείζονος ΠΓ' με την μείζονα περιοχή ΠΕ'.

Η περιοχή ΠΕΒ' αποτελεί την (όρεινη) λεκάνη του άνω ροῦ του Μανικιάτη ποταμοῦ, όπου βρίσκονται τα χωριά Θαρρουνία, Μακρουχώρι, Δραγονάρα (ή Δραγγονάρα), ενώ ή λεκάνη ΠΔ' αποτελεί την πεδινή συνέχειά της, δηλαδή το τμήμα του κάτω ροῦ του ίδιου ποταμοῦ, ο οποίος εκβάλλει Α στο Αιγαίο πέλαγος, όπου βρίσκονται τα χωριά Μονόδρυ, Κονίστρες, Ώξυλίθος. Η περιοχή ΠΕΓ' είναι ή λεκάνη της Κύμης, ή οποία με την σειρά της περιλαμβάνει δύο μικρότερες λεκάνες: την νοτιότερη που περιλαμβάνει τα χωριά Κάδι, Άνω Ποταμιά και Ένορία Κύμης και την βορειότερη που βρίσκεται ή ίδια ή κωμόπολη της Κύμης και ο ὄρμος όπου ή Παραλία Κύμης. Η περιοχή ΠΕΕ' είναι ή περιοχή του Αύλωναρίου. Η περιοχή ΠΕΖ' είναι ή στενή λεκάνη που απομονώνει την περιοχή ΠΕΔ' και την Ν

²⁸²⁷ Παπαβασιλείου, (1907), σ. 15-24· ΑΔ 29, Χρον., σελ. 493· Βρανόπουλος (1979), σελ. 63-68· ΑΡ 1979-80, σελ. 22· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1987), σελ. 214· Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· Sackett και άλλοι (1966), σελ. 70, σημ. 108· Παπαβασιλείου (1910)Β', σ. 24 και έξης.

²⁸²⁸ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1995)ΒΙ, σελ. 81.

²⁸²⁹ Φουσάρας (1964), σελ. 74-77.

²⁸³⁰ Σκούρας (2003), σελ. 89, εικ. 155-157. Για τον δήμο *Παρθένιον* βλ. Baumeister (1864), σελ. 16 και Wallace (1961), σελ. 201.

²⁸³¹ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996), σελ. 304.

κείμενη ΠΕΣΤ' από την ανατολική παραλία. Η περιοχή ΠΕΖ' αποστραγγίζεται Α στο Αίγαίο πέλαγος, και στο νοτιότερο τμήμα της περιλαμβάνει την μικρότερη λεκάνη των Πετριών.

Περιοχή ΠΕΒ': Η περιοχή ΠΕΒ' αποτελεί την (όρεινη) λεκάνη του άνω ροῦ του Μανικιάτη ποταμοῦ, ὅπου βρίσκονται τὰ χωριά Θαρρούνια, Μακρουχώρι, Δραγονάρα (ἢ Δραγγονάρα).

α) Γεωμορφολογία - Φυσικά ὄρια.

Τὸ δυτικὸ φυσικὸ ὄριο εἶναι τὸ ὄριο τῶν μειζόνων περιοχῶν ΠΔ' καὶ ΠΓ' βορειότερα μὲ τὴν μείζονα περιοχή ΠΕ'. Παρακολουθοῦμε αὐτὸ τὸ φυσικὸ ὄριο μέχρι τὸ ὕψωμα Σκόλος (920μ.), καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στρέφεται Ν Γεροέλατος (959μ.), Τούρλα (874μ.), Μαυροβούνι (1191μ.), Ὀχη (1120μ.), καὶ κατόπιν ΝΔ Μελιχώρα, καὶ ΒΑ Τούρλα (388μ.), Εὐαγγελίστρια, γιὰ νὰ καταλήξει Α στοῦ Αἰγαῖο.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΕΒ':

E3: Θαρρούνια:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ πὸν κεῖται ΒΑ τοῦ εὐβοϊκοῦ Ὀλύμπου καὶ ἀρκετὰ χλμ. ΒΔ τοῦ Ἀλιβερίου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ σπήλαιο τῆς Σκοτεινῆς ἔχουν βρεθεῖ γεωμετρικὰ ὄστρακα, κλασσικὰ καὶ ἑλληνιστικὰ, εἰδῶλια καὶ κεραμεικὴ, ῥωμαϊκὰ νομίσματα, λίθοι πὸν ἀνήκουν σὲ τάφους ἢ σὲ τοίχους κτιρίου καὶ ἴσως θεμέλια οικοδομήματος²⁸³².

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὸ σπήλαιο κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχαιότητα ἦταν τόπος κατοικίας ἢ τόπος λατρείας²⁸³³.

E4: Μακρουχώρι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ εὐρισκόμενον λίγα χλμ. Β τῶν Θαρρουνιῶν.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ προαύλιο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου κατὰ τὰ ἔτη 1973-4, ὑπῆρχε ἰωνικὸ κιονόκρανο, κίονες καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίου πιθανῶς κτιρίου²⁸³⁴.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίου κτιρίου πὸν μπορεῖ νὰ προέρχονται ἀπὸ αὐτὴν τὴν θέση.

E4α': Μακρουχώρι: Κούστα Βρύση:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ δρόμου πρὸς Μανίκια, σὲ ἀπόσταση 1 χλμ. ἀπὸ τὸ Μακρουχώρι.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει ἀνασκαφῆ κτιστὸ ὄστεοφυλάκιο²⁸³⁵.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Κτιστὸ ὄστεοφυλάκιο ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων.

E5: Δραγονάρα, ἢ Δραγγονάρα ἢ Δραγωνάρα ἢ Τραγουνέρα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Λόφος Α τοῦ Μακρουχωρίου, κοντὰ στὰ χωριά Βρύση καὶ Ἐπισκοπή.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκε τμήμα ἐνεπίγραφης ἐπιτύμβιας στήλης. Ὁ Χωρέμης τὸ 1973 διαπίστωσε ἐπάνω στὸν λόφο ἐρείπια κτιρίων καὶ τεῖχη χρονολογούμενα στὸν 5^ο καὶ 4^ο π.Χ. αἰώνα. Ἐξ ἀπὸ τὸ ναῦδριο τοῦ λόφου ὑπῆρχε ἓνα δωρικὸ κιονόκρανο κλασσικῆς ἐποχῆς, ἓνα ἰωνικὸ ἑλληνιστικῆς καὶ ἓνα καλυκόσχημο ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς²⁸³⁶. Τὸ 1975 στὸν ἴδιο λόφο βρέθηκε κεραμεικὴ ἀρχαϊκῶν ἕως ἑλληνιστικῶν χρόνων, καὶ ἄλλα εὐρήματα. Ἡ Ἑλβετικὴ ἀρχαιολογικὴ σχολὴ πραγματοποίησε ἔρευνα τὸ 2010 στὴ φρούριο La Curra, ὅπου διαπίστωσε τὴν ὑπαρξὴ ὀχυρώσεων 5^{ου} αἰώνα π.Χ., καθὼς καὶ κεραμεικὴ 6^{ου}-4^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ὁ Fachard ἐκεῖ τοποθετεῖ τὸ Κοτύλαιον ὄρος²⁸³⁷.

²⁸³² Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· AEM 1980, σελ. 127· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 313-314· Σάμψων (1976)Γ, σελ. 44-56· τοῦ ἴδιου (1980), σελ. 125-127· τοῦ ἴδιου (1993), σελ. 324-326· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· AR 1993-4, σελ. 39· ΑΔ 42, Χρον., σελ. 700-2· BCH 87, 1992, σελ. 61-101· Παπαβασιλείου (1908), σ. 112.

²⁸³³ Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· AEM 1980, σελ. 127· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 313-314· Σάμψων (1976)Γ, σελ. 44-56· τοῦ ἴδιου (1980), σελ. 125-127· τοῦ ἴδιου (1993), σελ. 324-326· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· AR 1993-4, σελ. 39· ΑΔ 42, Χρον., σελ. 700-2· BCH 87, 1992, σελ. 61-101· Παπαβασιλείου (1908), σ. 112.

²⁸³⁴ Σάμψων (1973-4), σελ. 494.

²⁸³⁵ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983), σελ. 150.

²⁸³⁶ Χωρέμης (1973), σελ. 304.

²⁸³⁷ Χωρέμης (1973), σελ. 304· Fachard-Boukaras (2011), σελ. 129-135 καὶ Fachard (2012).

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Αρχαία θέση οχυρωμένου οικισμού που κατοικείται είτε στο διάστημα από την ΑΡ μέχρι την ΡΩ εποχή. Τα αρχιτεκτονικά μέλη μαρτυρούν την ύπαρξη σημαντικών κτιρίων. Στο σημείο αυτό τοποθετείται από τον Baumeister, τον Bursian και άλλους έρευνητές ή αρχαία πόλη *Γρύγγαι*, που στα κλασσικά χρόνια ανήκε ως κώμη στην επικράτεια της Έρετριας²⁸³⁸. Στην θέση αυτήν αναφέρεται το μεσαιωνικό φρούριο της Δραγγονάρας, το οποίο στους μεσαιωνικούς χάρτες αναφέρεται ως *La Courra, La Coupra, Curali, Curoh κ.λ.π.*, στη θέση ενός φυσικού βυθίσματος. Ο Σκούρας θεωρεί ότι ή αρχαία ονομασία του δήμου της έρετρικής *Γρύγγαι*, έχει επιβιώσει μέχρι σήμερα ως Βρύση²⁸³⁹. Σίγουρα είναι θέση οχυρωμένου οικισμού, όπως φαίνεται από την έκταση του χώρου.

Περιοχή ΠΕΓ':

Η περιοχή ΠΕΓ' είναι ή λεκάνη της Κύμης, ή οποία με την σειρά της περιλαμβάνει δύο μικρότερες λεκάνες: την νοτιότερη που περιλαμβάνει τα χωριά Κάδι, Άνω Ποταμιά και Ένορία Κύμης και την βορειότερη που βρίσκεται ή ίδια ή κωμόπολη της Κύμης και ό όρμος όπου ή Παραλία Κύμης.

Ο Girard αναφέρεται στην γεωμορφολογία της περιοχής με ιδιαίτερη ακρίβεια στην περιγραφή του. Η προεξοχή της Δίρφους που φτάνει μέχρι το ακρωτήριο της Κύμης σχηματίζει την λεκάνη, ή οποία, από τις απόκρημνες κορφές και τις δυσπρόσιτες χαράδρες, κατεβαίνει μέχρι την Α ακτή και μέχρι την κολάδα του Αύλωναρίου. Από τις Α ύψωρειες της Δίρφους μέχρι τον όρμο της Κύμης, ό οποίος σχηματίζεται μεταξύ του ακρωτηρίου Κύμη Β και Όκτωνιά στα Ν, μέσα στην λεκάνη τα ύψωματα και οί λόφοι σχηματίζουν μικρότερες λεκάνες²⁸⁴⁰. Αυτές προσφέρονται για κατοίκηση και καλλιέργεια και μέσα σε αυτές βλέπουμε κτισμένα τα σύγχρονα χωριά, είτε σε όρεινες θέσεις που δεσπόζουν των μικρότερων λεκανών, είτε στην πεδινή έκταση που περιλαμβάνουν οί λεκάνες αυτές.

Η ίδια ή Κύμη είναι κτισμένη, όχι στην ακροθαλασσιά, αλλά στα όρεινά μιας μικρής λεκάνης, σε ένα όροπέδιο, έλέγχοντας όπτικά από την θέση της την ακτή. Καθώς ή λεκάνη αυτή περιβάλλεται από βουνά, ή πρόσβαση σε αυτήν επιτέπεται μόνο από στενά περάσματα, «κλεισοῦρες»²⁸⁴¹. Η σύγχρονη κωμόπολη περιβάλλεται από παραγωγικό χώρο 7-8 τ.χλμ., ό οποίος προσφέρεται για την καλλιέργεια όπωροφόρων, όπως συκιές, και άμπελοκαλλιέργεια. Ο δρόμος, ακολουθώντας το φυσικό ανάγλυφο, (χωρίς πολύ σημαντικές ανθρώπινες παρεμβάσεις που να τό αλλοιώνουν), έλισσόμενος καταλήγει στο λιμάνι, στην σημερινή Παραλία Κύμης.

Περιοχή ΠΕΓ':

α) Φυσικά όρια:

Η περιοχή Β και Α όρίζεται από τό Αίγαίο. Προς Δ όρίζεται από τό φυσικό όριο με την μείζονα περιοχή ΠΓ' και τό φυσικό όριο με την περιοχή ΠΕΒ'. Προς Α παρακολουθούμε τό φυσικό όριο από τό ύψωμα Σκόλος (920μ.), Μελίχωρα, Τούρα, Έναγγελισμός, για να καταλήξει στο Αίγαίο. Την κοιλάδα της Κύμης διαρρέει ένας χείμαρρος, ό Μανικιάτης (< από τό χωριό Μανίκια που βρίσκεται Δ), ό οποίος πηγάζει από τό όρος του Όξυλίθου.

β) Αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΕΓ':

E6: Κάδι:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό εύρισκόμενο λίγα χλμ. ΒΑ της Βρύσης.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Τό 1973, αναφέρεται ότι υπήρχε στο προαύλιο της έκκλησίας της Κοιμήσεως της Θεοτόκου ήμικατεστραμμένος ταφικός πίθος. Συχνά αναφέρεται ότι ανευρίσκονται στην περιοχή αρχαία κεραμείδια, όστρακα και τμήματα πλακών έλληνιστικών τάφων²⁸⁴².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανή θέση ΕΛ νεκροταφείου. Ο σύγχρονός του οικισμός πρέπει να τοποθετηθεί κοντά.

E7': Κύμη:

²⁸³⁸ Μάτσας (1899), σελ. 298· Σκούρας (2003), σελ. 51.

²⁸³⁹ Σκούρας (2003), σελ. 51, φωτ. 45-48.

²⁸⁴⁰ Φουσάρας (1964), σελ. 77-79.

²⁸⁴¹ Φουσάρας (1964), σελ. 77-79.

²⁸⁴² Σάμψων (1975), σελ. 155.

Ε7α': Κύμη: Άνω Ποταμιά: Καστρί ή Παλαιοκαστρί, ή Αγ. Νικόλαος:

I) Φυσική περιγραφή: Είσερχόμαστε πλέον στην περιοχή της Κύμης. Λίγα χλμ. ΒΑ του Καδίου βρίσκεται το χωριό Άνω Ποταμιά, 3,5 χλμ. από την γέφυρα της Παραλίας Κύμης. Β αυτού κείται ο λόφος Καστρί ή Άγ. Νικόλαος. Η πρόσβαση είναι δυνατή από μονοπάτι με αρχαία σκαλοπάτια.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έπάνω στον λόφο Καστρί ή Αγ. Νικόλαος διατηρούνται αρχαίες όχυρώσεις. Πρόκειται για δύο όχυρωματικούς περιβόλους εκ των οποίων ο ένας είναι κατασκευασμένος επί των κλιτύων του λόφου, χρονολογούμενος στον 4^ο π.Χ. αι., ενώ ο άλλος επί της κορυφής του ύψωματος. Επί των ανδρών που σχηματίζονται στις κλιτύες του λόφου έχει διαπιστωθεί ή ύπαρξη κτιρίων και κεραμεικής 5^{ου}, 4^{ου} και 3^{ου} π.Χ. αιώνα. Επίσης, αναφέρεται ή εύρεση νομισμάτων ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής²⁸⁴³.

Ο λόφος αυτός ήταν ή ακρόπολη της πόλεως που βρισκόταν εδώ, ή οποία βρισκόταν χαμηλότερα και έφθανε μέχρι τον ποταμό. Διακρίνονται κτίρια και τμήμα του όχυρωματικού περιβόλου της πόλεως, ο οποίος ένώνεται με εκείνον της ακροπόλεως²⁸⁴⁴.

Ο Παπαβασιλείου αναφέρει και άλλα ευρήματα από την θέση αυτήν, μεταξύ των οποίων και ένα άγαλμάτιο όρθης άνδρικής μορφής, ένδεδυμένης ιερατικά ίσως άμφια, που κρατάει το κέρασ της Αμάλθειας.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ο Παπαβασιλείου, συνδυάζοντας το άγαλμάτιο με τον παραρρέοντα ποταμό, ο οποίος καλείται Αχελώς (;), υπέθεσε ότι σε αυτήν την θέση βρισκόταν κατά την αρχαιότητα ένα ιερό του Αχελώου και των Αχελωΐδων Νυμφών, και προέβη στην έρμηνεία ότι το άγαλμάτιο παριστάνει τον Αχελώο ως ιερέα. Ο παραπάνω μελετητής ταύτισε την θέση με την αρχαία πόλη *Οιχαλίαν την Εύρύτου*, για την οποία κάνει λόγο ο Έκαταίος ο Μιλήσιος. Δέν πιστεύει ότι ή θέση μπορεί να ταυτισθεί με την αρχαία εϋβοϊκή Κύμη²⁸⁴⁵. Την πόλη αυτήν αναφέρει επίσης ο Απολλόδωρος²⁸⁴⁶ και ο Σοφοκλής²⁸⁴⁷. Ο Geisau τοποθετεί την εϋβοϊκή Κύμη στην ανατολική άκτὴ της Εϋβοίας και την θεωρεί, άφ' ενός άποικία της Κύμης της Αιολίδας²⁸⁴⁸, άφ' έτέρου μητρόπολη της Κύμης της Καμπανίας²⁸⁴⁹. Το New Pauly²⁸⁵⁰ τοποθετεί την εϋβοϊκή Κύμη κοντά στην σύγχρονη Κύμη, κοινώς Κούμη (έμφανώς έπιβίωση του αρχαίου τοπωνυμίου με αρχαϊκή προφορά), στην Α άκτὴ της Εϋβοίας, πιθανώς 5 χλμ. Β της μονής του Σωτήρος (17^{ου} αιώνα), όπου υπάρχει ένα ένεντικό όχυρό. Θεωρεί συζητήσιμες τις άπόψεις του Geisau.

Ο Σάμψων αναγνωρίζει στην θέση Καστρί Ποταμιάς Κύμης το κέντρο ενός από τους δήμους της έρετρικής, χωρίς να τον ταυτίζει με άπόλυτη βεβαιότητα με την Κύμη²⁸⁵¹. Ο Παπαϊωάννου και ο Γανώσης έχουν τοποθετήσει την εϋβοϊκή Κύμη στην θέση Καστρί ή Παλαιοκαστρί. Πιστεύουν ότι, έπειδή ο οικισμός αυτός βρίσκεται πλησίον του όρμου της Πλατάνας, ίσως ο όρμος αυτός να χρησίμευε ως λιμάνι της αρχαίας πόλεως²⁸⁵². Η Σαπουνά-Σακελλαράκη πιστεύει ότι αρχαίος οικισμός που βρισκόταν σε αυτήν την θέση πρέπει να ταυτισθεί με την Κύμη της κλασσικής έποχής²⁸⁵³, ενώ ή Κύμη των

²⁸⁴³ Παπαβασιλείου (1912), σ. 119-126· ΑΔ 31, Χρον., σελ. 153-5· ΑΡ 1984-5, σελ. 16-17· ΑΡ 1986-7, σελ. 15· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1984)Β, σελ. 150-160· Σάμψων (1984-5), σελ. 366· του ίδιου (1976), σελ. 153· Κιοσσέ (1992-1995), σελ. 251-253· έφημ. «Το Βήμα» της 9-7-1995, σελ. 33· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1988), σελ. 193· Χωρέμης (1973), σελ. 301· Σάμψων (1976), σελ. 153-155· Παπαβασιλείου (1912), σελ. 119-126· του ίδιου (1910)Β', σελ. 31-38· έφημ. «Καθημερινή», της 13-10-1976· ΒСН 101, 1977, σελ. 633· ΒСН 105, 1981, σελ. 850· Σάμψων (1981)· Sackett και άλλοι (1966), σελ. 73-75· ΑJA 18, 1914, σελ. 392· Γανώσης (1954)· Θεοχάρης (1959), σελ. 619, σημ. 2· ΒСН 124, 2, 2000, σελ. 970· ΕΥΠΠΟ 3, 1999, σελ. 112· έφημ. «Αύριανή», της 16-10-1999 και «Ελεύθερος», της 18-10-99· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Β, σελ. 298, ΑΡ 1999-2000, σελ. 63.

²⁸⁴⁴ Σάμψων (1976), σελ. 153-155.

²⁸⁴⁵ Παπαβασιλείου (1912), σ. 119-126· του ίδιου (1910)Β', σ. 31-38.

²⁸⁴⁶ Απολλόδωρος, II, 12, 7.

²⁸⁴⁷ Σοφοκλέους *Τραχίνιαι*, στ. 74, 236-237, και σχόλια εις *Τραχίνιας*, στ. 352.

²⁸⁴⁸ Σχετικά με την Κύμη της Αιολίδας βλ. Burchner, *Κύμη, RE*, τ. XI, 2, 1, στ. 2475-6, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία για την τοπογραφία, τις φιλολογικές και έπιγραφικές πηγές και τὰ αρχαιολογικά ευρήματα. Επίσης το *New Pauly*, λ. *Κύμη*, τ. 3, 2003, στ. 1050 παραθέτει όλη την παλαιά και νεότερη βιβλιογραφία, καθώς και τις πηγές.. Επίσης αναφέρεται στην ίδρυση της Κύμης της Αιολίδας από Αιολείς (P. Mela, I, 90· Velleius Paterculus, I, 4, 4), Λοκρούς (Στράβων, Γεωγραφικά, XIII, 3, 3) και Αρριάνες (Στράβων, Γεωγραφικά, I, 24, 4). Σχετικά με την αιολική έπτάπολη, όπου άνηκε βλ. Ηρόδοτος, I, 149.)

²⁸⁴⁹ *RE*, XI, 2, 1, στ. 2474, όπου και όλη ή παλαιότερη βιβλιογραφία.

²⁸⁵⁰ *New Pauly*, λ. *Κύμη*, τ. 3, 2003, στ. 1048. Παραπέμπει σε παλαιότερη βιβλιογραφία.

²⁸⁵¹ Σάμψων (1981), σελ. 1-45.

²⁸⁵² Γανώσης (1954), σελ. 131-136· Γεωργιάδης (1916), σελ. 50· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 17-19.

²⁸⁵³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1984)Β, σελ. 151-160.

γεωμετρικῶν χρόνων πρέπει νὰ ταυτισθεῖ, κατὰ τὴν ἐρευνήτρια καὶ ἀνασκαφέα τῆς περιοχῆς μὲ τὸν γεωμετρικὸ οἰκισμὸ πού κεῖται σὲ ἄλλη θέση, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀνατολικῶς τοῦ λόφου Καστρί, ὁ ὁποῖος σήμερα ὀνομάζεται Βιγλατούρι²⁸⁵⁴.

Ἡ παραπάνω ἐρευνήτρια ὑποστηρίζει ὅτι πράγματι ὑπῆρξε εὐβοϊκὴ *Κύμη* κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡστόσο, ἀπὸ τὸν 6^ο αἰῶνα π.Χ. καὶ ἐξῆς ἔχασε τὴν αὐτονομία της καὶ ὑπαγόταν στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἐρέτριας. Ἡ ἴδια πιστεύει ὅτι ἡ *Κύμη*, ὡς κώμη τῆς Ἐρετρικῆς ταυτίζεται μὲ τὸν γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς Ἐρετριέων δημοτῶν, προερχόμενες ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ *Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου*, δήμο τῶν *Κωμαιέων*²⁸⁵⁵.

Περιοχὴ ΠΕΔ': Περιοχὴ Ὁξυλίθου:

Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Λόφος Α τοῦ λόφου Καστρί ἢ Παλαιοκαστρί, 3 χλμ. περίπου ἀπὸ τὴν Α ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας, παρὰ τὴν ὁδὸ Στομίου (Παραλίας) – Αὐλωναρίου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὴν εὐρύτερη λεκάνη Κύμης-Ὁξυλίθου ὁ Παπαβασιλείου εἶχε ἐρευνήσει ΜΥ τάφους, ἀλλὰ κανεὶς μέχρι τὴν ἀνασκαφὴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη δὲν εἶχε ἐρευνήσει τὴν κορυφὴ τοῦ ὑψώματος. Στὴν θέση Βιγλατούρι ἀνασκάφηκε γεωμετρικὸς οἰκισμὸς τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ὁ ὁποῖος εἶναι κτισμένος ἐπὶ ἐρειπίων πρῶιμου γεωμετρικῆς, πρωτογεωμετρικῆς, ὑστεροελλαδικῆς καὶ μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Τὰ γεωμετρικὰ εἶναι πολὺ κατεστραμμένα λόγω τῆς ἀρόσεως. Ἀνασκάφηκε κτίριο ὠοειδοῦς κατόψεως, τὸ ὁποῖο εἶχε λίθινα θεμέλια καὶ λίθινη ἀνωδομὴ μὲ ξυλοδεσιές. Τὸ Β τμῆμα τοῦ ἦταν πλακόστρωτον. Διέθετε λίθινο θρανίον, μονολιθικὴ τράπεζα καὶ ἐστία στὸ κέντρο. Ἐπάνω στὸ θρανίον βρέθηκαν δώδεκα καὶ πλέον μεγάλοι κρατῆρες καὶ ἄλλα ἀγγεῖα μέσης γεωμετρικῆς περιόδου (800-750 π.Χ.). Λείψανα ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων ἀποδεικνύουν τὴν χρῆση τοῦ χώρου καὶ τὴν περίοδο αὐτὴν (750-700 π.Χ.).

Τὸ κτίριο πὺν ἀνεσκάφη ἢ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη ἰδρύθηκε κατὰ τοὺς μεσογεωμετρικοὺς χρόνους ἐπὶ γεωμετρικῶν τάφων. Βαθύτερα βρέθηκαν πρωτογεωμετρικοὶ καὶ ὑπομυκηναϊκοὶ τάφοι. Τὰ στρώματα αὐτὰ ἀπλώνονται σὲ ὅλο τὸν χῶρο τοῦ οἰκισμοῦ. Κάτω ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κτίριο, ἀνασκάφηκε συστάδα κιβωτισσῆμων μεσογεωμετρικῶν ἢ πρῶιμων γεωμετρικῶν τάφων ἀριστοκρατῶν. Ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους εἶχε τοποθετηθεῖ μία στήλη ὡς «γέρας θανόντων». Τὰ κτίρια αὐτὰ ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ὡς οἶκοι, ὅπου ἐλάμβαναν χώρα θρησκευτικὲς καὶ πολιτικὲς συγκεντρώσεις, ἢ ὡς ἱερά. Ἡ ἀνασκαφέας πιστεύει ὅτι τὸ κτίριον αὐτό, ὅπως καὶ τὸ κτίριο τῆς Τούμπας στὸ Λευκαντί, δύναται νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἡρῶο ἀφηρωισμένων νεκρῶν.

Β τοῦ κτιρίου ἀνεσκάφη στεγασμένος πλακόστρωτος χῶρος πὺν θεμελιώνεται ἔπάνω σὲ πρωτογεωμετρικοὺς τάφους. Ἐδῶ βρέθηκε κίστη, ἐσχάρα καὶ ὀστᾶ ζώων. Ἐξω ἀπὸ τὸν χῶρο αὐτὸν ἀνασκάφηκε χῶρος στρωμένος μὲ βότσαλα. Ἐδῶ βρέθηκε λιθοσωρὸς, ὁ ὁποῖος περιεῖχε πολλὰ ὀστᾶ ζώων καὶ σχετίζεται μὲ τελετουργικὰ δεῖπνα. Τὸ κτίριο καὶ οἱ χῶροι αὐτοὶ περικλείονται ἐντὸς κτιστοῦ περιβόλου. Δ τοῦ κτιρίου βρέθηκε μυκηναϊκὸς πιθανῶς βωμὸς, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους. Ἀνεσκάφησαν ἐπίσης δέκα κεραμικοὶ κλίβανοι κατασκευασμένοι Β τοῦ τεμένους, οἱ ὁποῖοι βαίνουν ἐπὶ μεσοελλαδικοῦ τοίχου. Γύρω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ὀβάλ κτιρίου διαπιστώθηκε ἀνασκαφικῶς ἢ ὑπαρξὴ ἐκτεταμένου ΓΕ οἰκισμοῦ, μὲ πρωιμότερες φάσεις (ΥΕ, ΜΕ, ΠΕ, ΥΝΕ)²⁸⁵⁶. Τὸν οἰκισμὸ αὐτὸν ἢ ἀνασκαφέας Ἐφη Σαπουνᾶ Σακελλαράκη ταυτίζει μὲ τὴν μυκηναϊκὴ, πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ εὐβοϊκὴ *Κύμη*²⁸⁵⁷.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχαία εὐβοϊκὴ *Κύμη* ἔχουν ἐκφρασθεῖ διάφορες γνώμες. Ὁ Wilamowitz πίστευε ὅτι ἀνεξάρτητη πόλη *Κύμη* στὴν Εὐβοία δὲν ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα²⁸⁵⁸. Ὁ

²⁸⁵⁴ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984)Β, σελ. 150-160· Στράβων, *Γεωγραφικά V*, 3, 4, Σκύλαξ, *Περίπλους*.

²⁸⁵⁵ IG XII, 9, 249· AE 1887, σελ. 77 καὶ ἐξῆς· Σταυρόπουλος (1895), σελ. 135-6· Γεωργιάδης (1916), σελ. 50· Στράβων, *Γεωγραφικά V*, 3, 4, Σκύλαξ, *Περίπλους*.

²⁸⁵⁶ AR, 2001-2002, σελ. 56.

²⁸⁵⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 298· τῆς ἰδίας (1995)ΒΙ, σελ. 13-14· Κιοσσέ (1992-5), σελ. 251-253· ἐφημ., «Τὸ Βῆμα», τῆς 9-7-1995, σελ. 33· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 187· Sapouna-Sakellaraki (1998), σελ. 104· AR 1999-2000, σελ. 63· AR 2000-1, σελ. 64, BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297-8· BCH 119, 1995, σελ. 995· BCH 123, 2, 1998, σελ. 925, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996-7), σελ. 59-64 καὶ εἰκ. 1-15· τῆς ἰδίας (1996), σελ. 306.

²⁸⁵⁸ Γανώσης (1954), σελ. 131-136.

Σταυρόπουλος²⁸⁵⁹, ὁ Γεωργιάδης²⁸⁶⁰ καὶ ὁ Παπαβασιλείου²⁸⁶¹ πιστεύουν ὅτι ὑπῆρξε. Ὡστόσο, οἱ μὲν Σταυρόπουλος καὶ Γεωργιάδης πιστεύουν ὅτι ἦταν δῆμος τῆς Ἐρέτριας, ὁ δὲ Παπαβασιλείου ὅτι ἦταν δῆμος τῆς Χαλκίδας. Δῆμος τῆς Χαλκίδας δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι, διότι ἡ ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας ὀρίζεται Ἀ ἀπὸ τὴν ὄροσειρὰ τῆς Δίρφυος. Ὁ Παπαϊωάννου καὶ ὁ Γανώσης ἔχουν τοποθετήσει τὴν εὐβοϊκὴ Κύμη στὴν θέση Καστρί ἢ Παλαιοκαστρί. Πιστεύουν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ οἰκισμὸς αὐτὸς βρίσκεται πλησίον τοῦ ὄρμου τῆς Πλατάνας, ἴσως ὁ ὄρμος αὐτὸς νὰ χρησίμευε ὡς λιμάνι τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ὁ Παπαδημητρίου πιστεύει ὅτι δὲν ὑπῆρχε μία πόλη μὲ τὸ ὄνομα *Κύμη*, ἀλλὰ διάφορες κῶμες, δηλαδὴ ἐπαρχιακοὶ οἰκισμοί, χωριά, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ὅτι ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν μία κεντρικὴ πόλη, δηλαδὴ πολιτικὸ κέντρο, μὲ ἀκρόπολη²⁸⁶². Ὁ Σάμψων ταυτίζει τὴν ἀρχαία Κύμη μὲ τὴν θέση Καστρί Ποταμιᾶς²⁸⁶³, πὺν ὅμως, κατὰ τὸν Βρανόπουλο, ἦταν ἓνας μόνον οἰκισμὸς τῆς Κύμης²⁸⁶⁴.

Ὁ Geyer κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὶς φιλολογικὲς πηγές²⁸⁶⁵, εἶχεν ἐκφράσει τὴν ἄποψη ὅτι ὄχι μόνον ὑπῆρξε εὐβοϊκὴ Κύμη, ἀλλὰ καὶ ὅτι κατὰ τὴν γεωμετρικὴ ἐποχὴ ἴδρυσε ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν Χαλκίδα τὴν Κύμη τῆς Καμπανίας στὴν Ἰταλία. Μάλιστα τοποθετεῖ τὴν ἀρχαία Κύμη στὴν λεκάνη τῆς σύγχρονης κωμοπόλεως Κούμης²⁸⁶⁶. Ἡ Σακελλαράκη, ἐπανεχόμενη στὶς ἀπόψεις τοῦ Geyer, εἶχε ἐκφράσει τὸ 1984 τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἀρχαία Κύμη ὑπῆρχε καὶ βρισκόταν στὴν εὐρύτερη περιφέρεια τῆς σημερινῆς ὁμώνυμης πόλεως, μὲ ἐπίκεντρο τὸν λόφο Καστρί²⁸⁶⁷. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ νεότερα εὐρήματα, πῶς λογικὴ φαίνεται ἡ τελευταία ἄποψη τῆς ἀνασκαφῆς, ὅτι ἡ Κύμη τῆς γεωμετρικῆς καὶ πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς, καθὼς καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, δύναται νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν οἰκισμὸ πὺν ἀνασκάπτεται στὸν λόφο Βιγλουτούρι, ἐνῶ ἡ Κύμη τῆς ἀρχαϊκῆς, κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἕως τὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια δύναται νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν οἰκισμὸ πὺν ἀνασκάπτεται στὸν λόφο Καστρί.

Ε7γ': Κύμη: Ἐνορία:

I) Φυσικὴ περιγραφή: ΒΑ τῆς Ἄνω Ποταμιᾶς βρίσκεται τὸ χωριὸ Ἐνορία. Πλησίον τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Κύμης-Ἐνορίας.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἀρκετοὶ κατεστραμμένοι κεραμοσκεπεῖς τάφοι, ἐπὶ τὸ πλεῖστον ῥωμαϊκῶν χρόνων²⁸⁶⁸.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση ΡΩ νεκροταφείου.

Ε7δ': Κύμη: Ἀγίοκαμπος:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση 2χλμ. ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Κύμη.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀνασκάφηκε ἐδῶ κιβωτιόσχημος τάφος ὕστερης ἑλληνιστικῆς ἢ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐκτιμᾶται ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς ὅτι ἴσως ἀνήκει σὲ ταφικὸ σύνολο, διότι ὑπάλληλοι τοῦ Δήμου Κύμης ἔδωσαν τὴν πληροφορία ὅτι παλαιότερα εἶχαν βρεθεῖ ἀρχαῖοι τάφοι ἐντὸς τοῦ παρακειμένου στρατοπέδου²⁸⁶⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πιθανὴ θέση ΥΕΛ-ΡΩ νεκροταφείου.

Ε7ε': Κύμη: Εύρημα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Κοντὰ στὴν θέση Βιγλατούρι κεῖται ἡ θέση Εύρημα, καὶ πλησίον αὐτῆς ἡ θέση Μάρομαρα.

²⁸⁵⁹ Σταυρόπουλος (1895), σ. 135-136.

²⁸⁶⁰ Γεωργιάδης (1916), σελ. 50.

²⁸⁶¹ Παπαβασιλείου (1905), σ. 17-19.

²⁸⁶² Παπαδημητρίου (1951).

²⁸⁶³ Σάμψων (1981)Β, σελ. 11-45.

²⁸⁶⁴ Βρανόπουλος (1995), σελ. 27-29.

²⁸⁶⁵ Βλ. προηγούμενο ὑποκεφάλαιο φιλολογικῶν πηγῶν τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

²⁸⁶⁶ Geyer (1962), σελ. 92-93.

²⁸⁶⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984)Β, σελ. 151-160.

²⁸⁶⁸ Σάμψων (1973-4), σελ. 494

²⁸⁶⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990), σελ. 165· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στην θέση μάραμα και σε μία θέση 1χλμ. Α της γέφυρας τῶν Μαρμάρων ἔχουν βρεθεῖ κεραμοσκεπεῖς τάφοι καὶ ἄλλα ευρήματα κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς²⁸⁷⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση ΚΛ καὶ ΕΛ νεκροταφείου.

Ε7στ': Κύμη: Πτελέα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ πὺν βρίσκεται πλησίον τοῦ Ὁξυλίθου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ἐδῶ ὁ Παπαβασιλείου ἐντόπισε ἓνα οἰκοδόμημα τετράγωνον. Οἱ ντόπιοι τὸ ὀνομάζουν «Πύργο», ὁ Παπαβασιλείου ὁμως θεώρησε ὅτι πρόκειται γιὰ ἀρχαῖο ναὸ πὺν ὑπέστη πολλές διασκευές καὶ μεταβολές²⁸⁷¹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖο οἰκοδόμημα.

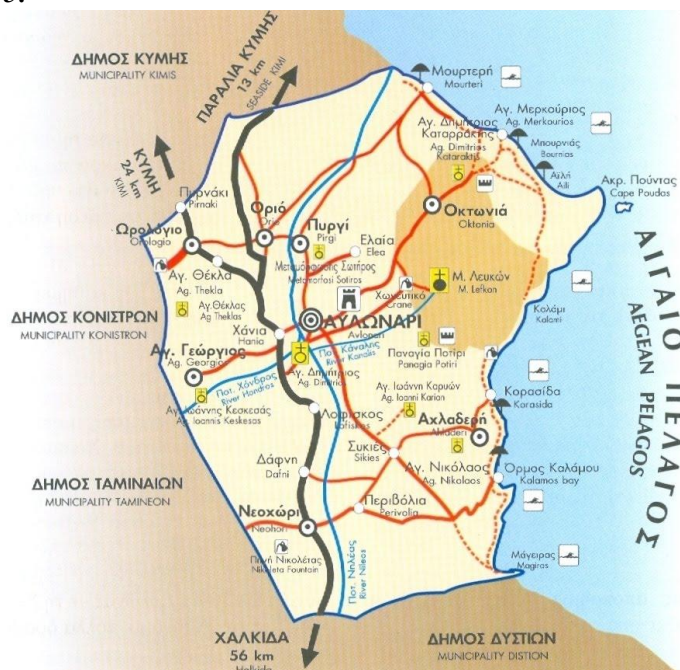
Περιοχὴ ΠΕΕ': Περιοχὴ Αὐλωναρίου-Ὀκτωνιάς.

α) φυσικὰ ὄρια:

Ἡ περιοχὴ ΠΕΕ' εἶναι ἡ περιοχὴ τοῦ Αὐλωναρίου. Δ ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς περιοχῆς ΠΕΒ'. Β τὸ φυσικὸ ὄριο εἶναι τὸ Ν τῆς περιοχῆς ΠΕΔ'. Τὸ Α ὄριο εἶναι μία χαμηλὴ ῥάχη, ἡ ὁποία ὁμως ἀπομονώνει τὴν λεκάνη ἀπὸ τὴν θάλασσα πρὸς Α. Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ Α φυσικὸ ὄριο ἀπὸ Β πρὸς Ν ὕψωμα (762 μ.), Δρυμὸς (700 μ.), Ἐλαφοκκλήσι (672 μ.), Τούρλα (360 μ.), ὕψωμα (338 μ.), Πικροβούνη (340 μ.), ὕψωμα (320 μ.) καὶ (300 μ.) καὶ Ἀγριαχλαδιὰ (280 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει Α στὸ Αἰγαῖο. Τὸ Ν ὄριο παρακολουθοῦμε ἀπὸ Δ πρὸς Α Σερβούνη-Κοτύλαιο Βορδὸλακα (620 μ.), Λιναράκια (400 μ.), Σπαρτὲς (400), τὰ ὕψωματα πρὸς Α 200-300μ. ὑψόμετρο μέχρι τὴ κορυφὴ Ἐλαφοκκλήσι (672 μ.) τῆς Ὀκτωνιάς, γιὰ νὰ καταλήξει στὸ Αἰγαῖο.

β) Θέσεις περιοχῆς ΠΕΕ':

Ε8: Περιοχὴ Αὐλωναρίου:



(Καποδιστριακὸς δήμος Αὐλωναρίου)

Ε8: Αὐλωνάρι ἢ Αὐλών: Ἀγ. Γεώργιος ἢ Καρέα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ν τῆς θέσεως Βιγλατούρι βρίσκεται τὸ χωριὸ Αὐλωνάρι. Περίπου 6-7 χλμ. ΝΑ αὐτοῦ κεῖται τὸ χωριὸ Ἀγ. Γεώργιος.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Στην οἰκία ἰδιοκτησίας Φραγκούλη τὸ 1902 μαρτυρεῖται ὅτι ἦταν ἐντοιχισμένη ἀρχαῖα ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἀναφερόταν σὲ μουσικούς ἀγῶνες πὺν εἶχε θεσπίσει ἡ Ἐρέτρια²⁸⁷². Ἐπίσης ἐνετοπίστηκε ἀρχαῖο οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ἐντοιχισμένο στὸν ναὸ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου²⁸⁷³.

²⁸⁷⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 73-4· Παπαβασιλείου (1907), σελ. 114-9· τοῦ ἰδίου (1910)Β', σελ. 24· Hankey (1952), σελ. 49, σημ. 1, σελ. 60, σημ. 14, σελ. 64, 75, 88, 93· Furumark (1941), σελ. 41, 58· Ålin (1962), σελ. 126.

²⁸⁷¹ Παπαβασιλείου (1907), σελ. 117.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: πιθανή θέση αρχαίου ιερού ή επίσημου δημοσίου χώρου της κόμης αυτής, όπου ήταν στημένη ή επιγραφή που αναφερόταν στους μουσικούς αγώνες. Η επιγραφή μαρτυρεί ότι η περιοχή αποτελούσε τμήμα της έρετρικής επικράτειας.

Ε8α': Αύλωνάρι: Παλαιό Καστρί ή Παλαιοκαστρί:

I) Φυσική περιγραφή: Ψηλός κωνικός λόφος ΝΔ του Αύλωναρίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έπ' αυτού είχαν επισημανθεί από το 1902 λείψανα οχυρώσεων ύστεροκλασσικής ή ελληνιστικής εποχής με πύργους. Το ένα τείχος είναι κατασκευασμένο χαμηλά στον λόφο και το άλλο στην κορυφή. Οί πύργοι που αναφέρονται στην παλαιά δημοσίευση το 1966 δέν ήταν όρατοί²⁸⁷⁴. Πλησίον του Παλαιοκάστρου έχει βρεθεί επιτύμβια ενεπίγραφη στήλη και έχουν ανασκαφεί κεραμοσκεπείς τάφοι που ανήκουν στον αρχαίον οικισμό²⁸⁷⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Η Κωνσταντίνου, ο Τραυλός²⁸⁷⁶, ο Wallace²⁸⁷⁷ και ο Philippson²⁸⁷⁸ ταυτίζουν την θέση με την αρχαία *Οιχαλίαν*²⁸⁷⁹. Τα ευρήματα δείχνουν ότι πρόκειται για θέση κέντρου ενός από τους δήμους της έρετρικής επικράτειας, πιθανώς της *Οιχαλίας*²⁸⁸⁰.



Αύλωνάρι: άποψη του χωριού και της λεκάνης του (www.egnomi.gr)

Ε8β': Αύλωνάρι: Βαρυπόμπι:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό που βρίσκεται πλησίον του Αύλωναρίου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Αναφέρεται επιγραφή πρώιμου 4^{ου} π.Χ. αιώνα έντοιχισμένη σε έρειπωμένο έλαιοτριβείο. Πρόκειται για ψήφισμα που όριζει την τέλεση των έορτών προς τιμήν της *Άμαρυσίας Αρτέμιδος*²⁸⁸¹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση:

Ε8γ': Αύλωνάρι: Άντηρες:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος κοντά στο Αύλωνάρι, όπου υπάρχει αρχαίο φρούριο, το οποίο ονομάζεται Παλαιό Καστρί.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω βρέθηκε επιγραφή που μνημονεύει Έρετριείς νικητές γυμνικών αγώνων²⁸⁸². Επίσης αναφέρεται ότι βρέθηκε έδω μαρμαρίνη σαρκοφάγος²⁸⁸³.

Ε8δ': Αύλωνάρι: Άγ. Δημήτριος:

²⁸⁷² Χωρέμης (1902)Α, σελ. 70-71· του ίδιου (1902)Β, σελ. 97-109· Φωκίτης (1899), σελ. 357-363.

²⁸⁷³ Χωρέμης (1973), σελ. 303-4.

²⁸⁷⁴ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 71.

²⁸⁷⁵ BCH 114, 1990, σελ. 811· ΑΔ 38, 1982, Χρον., σελ. 155· Παπαβασιλείου (1902)Β, σελ. 97-109.

²⁸⁷⁶ Κωνσταντίνου-Τραυλός (1941-4), σελ. 37.

²⁸⁷⁷ Wallace (1947), σελ. 140.

²⁸⁷⁸ Philippson (1951), σελ. 615, σημ.1.

²⁸⁷⁹ Σχετικά με την θέση αυτήν βλέπε επίσης: IG XII, 9, σελ. 124-135· BCH 1942-3, σελ. 327· Θεοχάρης (1959), σελ. 309.

²⁸⁸⁰ Φουσάρας (1964), σελ. 75-76. Η Σαπουνά-Σακελλαράκη λόγω των σημαντικών ευρημάτων στην περιοχή της Κύμης (Στόμιο, Εύρημα και Οξύλιθος) τοποθετεί έδω την μυκηναϊκή Οιχαλία, άρα και την Οιχαλία των ιστορικών χρόνων τοποθετεί κάπου έδω, στην ευρύτερη λακάνη. Βλ. σχτικά Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-54.

²⁸⁸¹ Παπαβασιλείου (1905)Β, σελ. 97-109· Φωκίτης (1902), σελ. 360· Wilhelm (1904), σελ. 89-97.

²⁸⁸² Παπαβασιλείου (1902)Β, σ. 97-109.

²⁸⁸³ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 72· Θεοχάρης (1959), σελ. 279-338· ΑΕ 1941-44, σελ. 11, εικ. 13-14· IG XII, 9, 93 και 126.

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον τοῦ Αὐλωναρίου, κοντὰ στὸν Ἅγ. Δημήτριον, ὅπου τελεῖται τὸ πανηγύρι τῆς Ἁγίας Θέκλας.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ὁ Παπαβασιλείου ἐντόπισε λείψανα ἀρχαίου ναοῦ κατασκευασμένου ἀπὸ πωρολίθους²⁸⁸⁴.

Ε8ε': Αὐλωνάρι: Ἰτέα:

Ι) Φυσική περιγραφή: Χωριὸ κείμενο 100 μ. Ν. τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἅγ. Δημητρίου, ἐπὶ τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ πρὸς Κύμη.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κτιρίων, χρονολογούμενα ἀπὸ τὸν 4ο π.Χ. αἰ. ἕως τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Ἀνασκάφηκε πρῶτος ἑλληνιστικὸς ναὸς, περίπτερος, τέλους 4ου π.Χ. αἰ., καὶ βρέθηκαν γεωμετρικὰ καὶ ἀρχαῖα ὄστρακα. Οἱ ἀνασκαφεῖς ταυτίζουν τὴν θέση αὐτὴ μὲ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος στὶς Ταμύνες. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Fachard²⁸⁸⁵

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση ἀρχαίου ἱεροῦ ΚΛ ἕως ΡΩ ἐποχῆς μὲ ναὸ ΕΛ ἐποχῆς.

Ε8στ' : Αὐλωνάρι: Σαρρῆ:

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέση Δ τῆς Ἰτέας καὶ κοντὰ σὲ αὐτήν.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀναφέρεται ὅτι βρέθηκαν δύο ἀγγεῖα προερχόμενα ἀπὸ κατεστραμμένο γεωμετρικὸ τάφο.²⁸⁸⁶

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πιθανὴ θέση ΓΕ νεκροταφείου.



Sackett καὶ ἄλλοι (1966),), σελ. 72.

Ε8ζ': Αὐλωνάρι: Ἀγρὸς Κουτσούκου:

Ι) Φυσική περιγραφή: Ὁ ἀγρὸς αὐτὸς βρίσκεται παρὰ τὴν ἐπαρχιακὴ ὁδὸ Ἀλιβερίου- Κύμης.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκε ὑστεροαρχαῖκὴ ἐπιγραφή 5ου π.Χ. αἰ. καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἀρχαίων κτιρίων.²⁸⁸⁷

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαία θέση ΥΑΡ ἐποχῆς.

Ε8ι': Αὐλωνάρι: Ὀκτωνιά:

Ι) Φυσική περιγραφή: Πρόκειται γιὰ τὸ ὄρος Ὀκτωνιά, τὸ ὁποῖο δεσπόζει ἐπάνω ἀπὸ τὰ χωριά τῆς λεκάνης καὶ καταλήγει Α στὸ ὄμωνυμο ἀκρωτήριον. Αὐτὸ μὲ τὴν σειρά του βρίσκεται στὸ Ν ὄριο τοῦ ὄρους τῆς Κύμης. Ὁ χεῖμαρρος ποὺ σχηματίζεται στὴν λεκάνη ἐκβάλλει Α στὴν Πλατάνα. Μεγάλια πλατάνια σκιάζουν τὴν κοίτη τοῦ χεῖμαρρου. Στὸς πρόποδες τοῦ βουνοῦ σχηματίζεται μία μακριὰ κοιλάδα, ἐνῶ στὴν νοτιότερη κορυφὴ του ὑψώνεται ἀκόμη ἓνα ἐνετικὸ ἢ φράγκικο φουρῖο.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐντὸς τοῦ φουρῖου ἔχει ἐντοπισθεῖ δωμάτιο ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ ἢ κινστέρνας, ἐπάνω στὸ ὁποῖο ἀκουμπᾶ μία ἐκκλησία. Σὲ γειτονικὸ ὑψωμα ἔχουν ἐντοπισθεῖ σὲ μεγάλη ἀκτῖνα διεσπαρμένα ἀρχαῖα κεραμίδια καὶ ὄστρακα.

²⁸⁸⁴ Παπαβασιλείου (1902)Α', σελ. 70-71.

²⁸⁸⁵ Κωνσταντίνου-Τραυλὸς (1941-4), σελ. 37, εἰκ. 9 καὶ Fachard (2012).

²⁸⁸⁶ Συριόπουλος (1995), σελ.1365· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 72-73.

²⁸⁸⁷ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 300.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ο Girard²⁸⁸⁸ ἐκεῖ τοποθετεῖ τὴν *Οἰχαλίαν*, ἀρχαῖο δῆμο τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας, γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές δημοτῶν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος²⁸⁸⁹. Ὁ Ulrichs²⁸⁹⁰ τοποθέτησε τὴν *Οἰχαλίαν* στὸ Νεοχώρι, 5 χλμ. ΒΔ τοῦ Αὐλωναρίου. Νεότερες ὁμως ἀνασκαφές ἔδειξαν ὅτι εἶναι πιθανότερο ἢ *Οἰχαλία* νὰ τοποθετηθεῖ στὴν Α κλιτὸ τοῦ λόφου Παλαιοκαστρὶ Δ τοῦ Αὐλωναρίου²⁸⁹¹.

Περιοχὴ ΠΕΣΤ' - Περιοχὴ Νεοχωρίου-Κριεζῶν.

α) φυσικὰ ὄρια:

Ἡ περιοχὴ αὐτὴ ὡς βόρεια φυσικὰ ὄρια ἔχει τὰ νότια τῆς περιοχῆς ΠΙΕΕ', ὡς δυτικὰ τὰ ἀνατολικὰ τῆς ΠΕΑ', ἐνῶ μία ῥάχη 200μ.-400 μ. τὴν χωρίζει πρὸς Α ἀπὸ τὴν παράκτια λεκάνη τῶν Πετριῶν, δηλαδὴ τὴν περιοχὴ ΠΕΖ'. Εἰκότερα παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο ἀπὸ Β πρὸς Ν Ἐλαφοκλήσι (660μ.), Τούρλα (387 μ.), Πικροβούνι (340μ.), Κορυφὴ Σωτρίκου (328 μ.), Ἀγριαχλαδιὰ (280 μ.), Μεσοκλήπι (150 μ.). Τὸ Ν φυσικὸ ὄριο ἀπὸ Δ πρὸς Α συνιστᾷ μία ῥάχη ἀπὸ χαμηλά καὶ ψηλότερα ὑψώματα. Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο Κάκαρι (378 μ.), Κορυφὴ Σωτρίκου (328 μ.), Πικροβούνι (346 μ.)

β) β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΕΣΤ'.

Ε80': Αὐλωνάρι: Νεοχώρι:

Ι) Φυσικὴ περιγραφὴ: ΝΑ τοῦ Γαβαλᾶ κεῖται τὸ χωριὸ Νεοχώρι.

Ε801': Αὐλωνάρι: Νεοχώρι: Χερόμα ἢ Μάλλια:

Ι) Φυσικὴ περιγραφὴ: Θέση 4 χλμ. ΝΑ τοῦ Νεοχωρίου.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἐντοπίστηκε νεκροταφεῖο κλασσικῆς ἐποχῆς, καὶ ἀνασκάφηκε παιδικὸς ἐγχυτρισμὸς 5ου π.Χ. αἰ.²⁸⁹²

ΙΙΙ) Αναγνώριση-ταύτιση: Νεκροταφεῖο ΚΛ ἐποχῆς.

Ε802': Αὐλωνάρι: Νεοχώρι: Λαμπούσα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφὴ: Θέση 1,5 -2 χλμ. Ν τοῦ Νεοχωρίου, Α τοῦ δρόμου Νεοχωρίου-Αυλωναρίου.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκε μαρμαρίνη σαρκοφάγος, ποὺ περιεῖχε μελαμβαφές φιαλίδιο 4ου π.Χ. αἰ., καὶ γύρω ἀπὸ τὸν τάφο λατύπες. Θεωρεῖται ὅτι ἀνήκει σὲ νεκροταφεῖο τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.²⁸⁹³

ΙΙΙ) Αναγνώριση-ταύτιση: Νεκροταφεῖο 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα.

Ε803': Αὐλωνάρι: Νεοχώρι: Μαγούλα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφὴ: Χαμηλὸς λόφος πλησίον τοῦ κέντρου τῆς κοιλάδας μεταξὺ Λεπούρων-Αὐλωναρίου, 2 χλμ. Β τῶν Λεπούρων.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ μελαμβαφῆ ὄστρακα καὶ κέραμοι, καθὼς καὶ ἴχνη θεμελιώσεων κτιρίων, ποὺ πιθανότατα, κατὰ τοὺς Βρετανούς, ἀνήκουν σὲ οἰκισμὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. Ἴσως νὰ ἦταν ὁ οἰκισμὸς αὐτὸς κέντρο κάποιου δήμου τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας.²⁸⁹⁴

ΙΙΙ) Αναγνώριση-ταύτιση: Οἰκισμὸς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ὁ ὁποῖος πιθανῶς ταυτίζεται μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς δήμους τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας.

Ε9: Κριεζά:

Ι) Φυσικὴ περιγραφὴ: Χωριὸ ΝΑ τῶν Λεπούρων.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει ἐντοπιστεῖ νεκροταφεῖο 4ου αἰ. π.Χ. Συγκεκριμένα, ἔχουν ἀνασκαφεῖ κιβωτιόσχημοι τάφοι, σαρκοφάγοι καὶ λείψανα ταφικῶν περιβόλων 4ου αἰ. π.Χ. Στὸ Α ἄκρο τῆς κοιλάδας τῶν Λεπούρων ἔχει ἐντοπιστεῖ ἀρχαῖος οἰκισμὸς. Περίπου 2χλμ. Ν τοῦ χωριοῦ, παρὰ τὴν

²⁸⁸⁸ Φουσάρας (1964), σελ. 75-76.

²⁸⁸⁹ IG, XII, 9, σελ. 163-165. Βλ. ἐπιγρ. ἀρ. 18) τῆς Ἐρέτριας.

²⁸⁹⁰ Ulrichs (1863), σελ. 243-245.

²⁸⁹¹ Βλέπε θέση: Ε8α': Αὐλωνάρι: Παλαιοκαστρί.

²⁸⁹² Καραπασχαλίδου (1986), σελ. 161-4.

²⁸⁹³ Καραπασχαλίδου (1986), σελ. 161-4 καὶ BCH 111, 1987, σελ. 562.

²⁸⁹⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 71.

ἐπαρχιακή ὁδὸ πρὸς Κάρυστο, ἔχουν ἐντοπισθεῖ τοῖχοι καὶ ἀρχαῖο ἀρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ ἐντοιχισμένο σὲ παλαιὸ κτίσμα. Στὸς γύρω ἀγρούς ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐπιφανειακὰ ἀρχαῖα ὄστρακα.²⁸⁹⁵

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Νεκροταφεῖο 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. καὶ πιθανῶς πλησίον τοῦ ὁ οἰκισμὸς στὸν ὁποῖο ἀνήκει.

Περιοχὴ ΠΕΖ': Περιοχὴ Πετριῶν:

α) Φυσικὰ ὄρια:

Ἡ λεκάνη αὐτὴ εἶναι στενὴ καὶ ἀποστραγγίζεται Α πρὸς τὸ Αἰγαῖο. Εἶναι ἡ λεκάνη τῶν Πετριῶν, ἡ ὁποία ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ δῆμος Πέτρα ἢ Πέτραι, ἐπιγραφικῶς μαρτυρούμενος Πετριῆθεν.

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΕΖ': Δὲν ἔχουν προκύψει ἀρχαιολογικὲς θέσεις.

Περιοχὴ ΠΕΗ': Περιοχὴ Δύστου.

α) Φυσικὰ ὄρια: Τὰ Β φυσικὰ ὄριά τῆς ἀποτελοῦν τὰ ΝΑ τῆς περιοχῆς ΠΕΑ', τὰ Ν τῆς περιοχῆς ΠΕΣΤ' καὶ τὰ Ν τῆς περιοχῆς ΠΕΖ'. Πρὸς Ν τὸ φυσικὸ ὄριο Δ, ΝΔ καὶ Ν ἀπομονώνει τὴν λεκάνη ἀπὸ τὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο, ἐνῶ πρὸς Α μία ῥάχη ἀπὸ χαμηλὰ ὑψώματα ἐπιτρέπει ἕνα μικρὸ μόνο ἄνοιγμα πρὸς τὸ Αἰγαῖο. Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ΝΔ ὄριο ἀπὸ τὰ ὑψώματα στὸ Ν ἄκρο τοῦ ὄρου τοῦ Ἀλιβερίου (300 μ.), Προφήτης Ἡλίας (558 μ.), (546 μ.), Μύτη (620 μ.), Παλιοπυργάρι 520 μ.), Κοσκινάκι (592 μ.), (460 μ.), τὸ Ν φυσικὸ ὄριο Πυργάρι (540 μ.) καὶ (545 μ.), Κουκουμᾶς (556 μ.), Γαθώμενο (370 μ.) καὶ τὸ ΝΑ Σκοπιές (413 μ.), Πυργάρι (300 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὰ ὑψώματα Β τοῦ ὄρου τῆς Μουρτεριάς.

Πρόκειται γιὰ μιὰ κλειστὴ λεκάνη, τὸ 1/3 περίπου τῆς πεδινῆς ἐκτάσεως ὁποίας κατελάμβανε ἡ λίμνη. Ἡ θέση τῆς λίμνης εἶναι στὸ Δ τμήμα τῆς, παρὰ τοὺς πρόποδες τῶν ὑψωμάτων ποὺ σχηματίζουν τὸ Δ, ΝΔ καὶ Ν φυσικὸ ὄριο.

β) Θέσεις περιοχῆς ΠΕΗ':

Ε10: Δύστος: Καστρί:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Κωνικὸς σχιστολιθικὸς λόφος λίγα χλμ. ΝΔ τῶν Κριεζῶν καὶ 20χλμ. ΝΔ τοῦ Ἀλιβερίου, παρὰ τὴν λίμνη τοῦ Δύστου, στὴν ΝΑ ὄχθη τῆς.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ὁ Philippson τοποθετεῖ τὴν πόλη Δύστος, τὴν ἴδρυνση τῆς ὁποίας ἀποδίδει σὲ Δρύοπες, στὴν ἐνδοχώρα τῆς Ν. Εὐβοίας, κοντὰ στὸ ὁμώνυμο σύγχρονο χωριό. Ἐπὶ τοῦ κωνικοῦ λόφου ἔχουν ἐπισημανθεῖ τὰ εἰρημια τῆς ἀρχαίας ὁμώνυμης πόλεως. Ὁ ἀρχαῖος οἰκισμὸς ἀπλώνεται καὶ στὴν πεδιάδα κάτω ἀπὸ αὐτόν. Τὸν λόφο περιβάλλει ἰσχυρὸ πολυγωνικὸ τεῖχος μὲ σωζόμενο ὕψος 3μ., μὲ 11 πύργους, ἀρχαϊκῆς μᾶλλον ἐποχῆς. Στὴν Α πλευρὰ τοῦ τεύχους σώζεται πύλη μὲ μονολιθικὰ πλαίσια, κτισμένη κατὰ τὸ ἰσοδομικὸ σύστημα τοιχοποιίας²⁸⁹⁶. Στὴν θέση ἔχει βρεθεῖ κεραμικὴ 5^{ου}-1^{ου} αἰῶνα π.Χ.²⁸⁹⁷

Ἕνας πύργος διαθέτει σύμπλεγμα δωματίων, τὰ ὁποῖα χρησίμευαν μᾶλλον ὡς καταυλισμὸς γιὰ τοὺς στρατῶτες. Δύο ὄροι ποὺ βρέθηκαν, πιθανῶς, κατὰ τοὺς μελετητές, ὀρίζουν τὰ ὄρια τῆς πόλεως, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι δὲν ἐκτεινόταν σὲ ὅλην τὴν πεδιάδα. Ἐντὸς τῆς πόλεως ἀνασκάφηκαν σημαντικὲς μονώροφες καὶ διώροφες οἰκίες 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα. Δεξαμενὴ τοῦ ἀρχαίου ὕδραγωγείου ἀνασκάφηκε στὸ ΝΔ τμήμα τῆς πόλεως. Οἱ νεκροπόλεις ἐκτείνονταν ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου στίς

²⁸⁹⁵ Σάμψων (1975)Α', σελ. 148· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 126-127· AR 1983-4, σελ. 17-18· BCH 108, σελ. 817· BCH 116, 1991, σελ. 925· AR 1991-2, σελ. 34· Χατζηδημητρίου (1992-8), σ.460-1.

²⁸⁹⁶ Philippson (1951), σ. 623· τοῦ ἰδίου RE, Δύστος, τ. VI, σ. 1890. Ὁ μελετητὴς εἶχε συνδέσει τὴν ἐν Πτέχαις λίμνη (βλ. AE 1869, σ. 317), τὴν ὁποία εἶχε ἀναλάβει νὰ ἀποξηράνει ὁ Χαλκιδεὺς ἐργολάβος Χαιρεφάνης, μὲ τὴν λίμνη τοῦ Δύστου. Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ συμβαίνει αὐτό. Ἄν δοῦμε προσεκτικότερα τὸν δῆμο Μινθοῦς (<Μινθουντόθεν), παρατηροῦμε ὅτι στὴν ἐπιγραφή IG, XII, 9, ἀρ. 241, σελ. 52, ὅπου ἀναφέρονται οἱ στρατιῶτες ἀνὰ περιφέρεια, πρῶτα οἱ ὀπλίται καὶ μετὰ οἱ ψιλοί, στὴν ἴδια περιφέρεια ἀνήκουν ἐκεῖνοι ἀπὸ τὸν Δύστο, τὰ Στύρα, τὸν Ζάρηκα καὶ τὸν Μινθούντα. Αὐτὴ ἡ περιφέρεια δὲν εἶναι οὔτε ὁ Μεσόχωρος ποὺ ἀκολουθεῖ (στρατιῶτες ἀπὸ Σπλη..., Πτέχες καὶ Ἀφαρ...), οὔτε τὸ Λαράσιον ποὺ ἔχει σωθεῖ ἡ ὄνομασία, στὸ ὁποῖο ἀνήκαν στρατιῶτες ἀπὸ τὴν Οἰχαλία. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἡ κοντινὴ στὸ ἄστρ περιφέρεια (μεῖζων περιοχὴ ΠΔII), ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὴν πρώτη στήλη (ἐξ ἄστεως, Δισμαρόθεν καὶ Χυ...). Ἐπομένως οἱ Πτέχες ἀνήκαν στὸν Μεσόχωρον καὶ ὄχι στὴν εὐρύτερη περιοχὴ ἀπὸ τὴ λεκάνη τοῦ Δύστου μέχρι τὰ Στύρα. Βλ. ἐπίσης: Ducrey κ.ἄ. (2005), σελ. 112-123.

²⁸⁹⁷ Fachard-Boukaras (2011), σελ. 129-135.

θέσεις Χαμοβούνι και Μαντριά. Έκεί έχουν ανασκαφεί αρχαίοι τάφοι, που περιλαμβάνουν σαρκοφάγους κλασικής εποχής²⁸⁹⁸. Προσφάτως εντοπίστηκε ή είσοδος λιθοκτιστης σήραγγας, ή οποία καλυπτόταν από βλάστηση και πεσμένους όγκολίθους. Θεωρείται ότι είχε πολεμικό χαρακτήρα²⁸⁹⁹.



Τοπογραφικό της ΑΕ και φωτογραφία της αρχαίας θέσεως του Δύστου. (archetai.gr και www.greeknaturephotopress.gr)

Στην περιοχή βρισκόταν ή αρχαία πόλη Δύστος, που είναι γνωστή από τον Θεόπομπο και άλλους αρχαίους συγγραφείς²⁹⁰⁰. Σε αυτήν αναφέρεται και ή επιγραφή που βρέθηκε παρά τὸ Δ ἄκρο τῆς λίμνης, ή οποία αναγράφει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως (Δύστος) και τὸ ἐθνικὸ Δύστιος.²⁹⁰¹

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ὀχυρωμένος οικισμός ΑΡ και ΚΛ ἐποχῆς (5^{ος}-4^{ος} αἰ. π.Χ.), ὁ ὁποῖος ταυτίζεται ἀπὸ τις ἐπιγραφές με τὸ οικιστικὸ κέντρο τῆς ἀρχαίας πόλεως Δύστου, ή οποία ἀπὸ τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ. και μετὰ σίγουρα ἔχει ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια και ἔχει γίνει δήμος τῆς ἐρετρικῆς χώρας, ἀφοῦ δὲν φορολογεῖται χωριστὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα.

Περιοχὴ ΠΕΘ': Περιοχὴ Πόρτο Μπούφαλου.

α) Φυσικὰ ὄρια: Πρόκειται για μία περιοχή που δὲν παρουσιάζει ἀρχαιολογικὲς θέσεις. Είναι ή συνέχεια τῆς περιοχῆς ΠΕΗ' πρὸς Δ. Τὰ ὑψώματα που συνιστοῦν τὸ φυσικὸ ὄριο τῶν περιοχῶν ΠΕΑ' (ΝΑ φυσικὸ ὄριο) και ΠΕΗ' (ΝΔ φυσικὸ ὄριο) μαζί με τὴν πρὸς Ν προέκτασή τους Πυργάρι (540 μ.) και ὑψωμα (300 μ.) στὴν Δ ἀκτὴ τοῦ ὄρμου τοῦ Ἄλμυροπόταμου.

β) Θέσεις περιοχῆς ΠΕΘ': Δὲν ἔχουν προκύψει ἀρχαιολογικὲς θέσεις.

Περιοχὴ ΠΕΙ': Περιοχὴ Ζαράκων.

α) Φυσικὰ ὄρια: Η περιοχή ΠΕΙ' είναι οὐσιαστικὰ ή λεκάνη τῶν Ζαράκων ή Ζάρκων (τοῦ ἀρχαίου Ζάρακος. Τὰ πρὸς Β φυσικὰ ὄρια ἀποτελοῦν τὰ Ν τῶν περιοχῶν ΠΕΘ' και ΠΕΗ', ἀπὸ τὴν χερσόνησο τοῦ Ἄλμυροπόταμου μέχρι τὸν ὄρμο τῆς Μουρτεριάς. Τὸ πρὸς Ν φυσικὸ ὄριο διαμορφώνει μία κορυφογραμμὴ ἀπὸ Δ πρὸς Α Λεμόνι, Γούβα (300 μ.), Θάμνος (430μ.), Μυρτιά (400μ.), Μαυρομιχάλη (456 μ.), Πυργάρι (377 μ.) καταλήγοντας στις ἀπόκρημνες ἀκτὲς τοῦ Αἰγαίου. Ὅλα αὐτὰ τὰ ὑψώματα, με διεύθυνση ΝΔ - ΒΑ συναποτελοῦν τὸ ὄρος Ζάραξ.

β) Θέσεις περιοχῆς ΠΕΘ':

E11': Ζάρακες ή Ζάρκα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ 10 χιλιομέτρων περίπου ΝΑ τῆς Δύστου.

²⁸⁹⁸ Sackett και ἄλλοι (1966), σελ. 76· Wiegand (1899), σελ. 458-467· τοῦ ἰδίου (1910), σελ. 43· Geyer (1962), σελ. 120· Philippson (1952), σελ.60, σημ.14· Alin (1962), σελ. 127· Παπαβασιλείου (1902)Α', σελ. 70-71· τοῦ ἰδίου (1909)· τοῦ ἰδίου (1910)Β', σελ. 47-49· Θεοχάρης (1959), σελ. 284· Girard (1852)· Bursian (1859)· Baumeister (1864)· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1980), σελ. 165-166· τῆς ἰδίας (1990), σελ.165-166· Μπούρας (1991), σελ. 356· Σταυρόπουλος (1895) σελ. 148· ΑΕ 1892, σελ. 167-168, ἀρ.6· ΑΜ, 24, 1899, σ. 458-467· ΑΔ, 45, 1990, σελ. 165-166, πίν. 80γ· ΒСН 113, 1990, σελ. 668· ΒСН 119, 1989, σελ. 668· ΒСН 120, 3, 1996, σελ. 1297-8· ΒСН, 123, 1999, σελ. 792·ΒСН, 127, 2003, σελ. 1029· *Ἡρόρας*, τ. 6, 1988, σελ. 57-60· Σκούρας (2003), σελ. 59-60, φωτ. 71.

²⁸⁹⁹ Χατζηδημητρίου (1997), σελ. 409-410.

²⁹⁰⁰ Βρανόπουλος (1995), σελ. 32· Φουριώτης (1970), σελ. 296-300.

²⁹⁰¹ ΑΕ 1892, σ.167-8, ἀρ. 6· Σταυρόπουλος (1895), σελ. 148.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω ό Powel έχει επισημάνει τήν ύπαρξη πύργου με λιθοπλίνθους από λευκό μάρμαρο και θεμελιώσεις κατασκευασμένες από μεγάλους κυβολίθους στο ίδιο τό χωριό και σέ θέση Β του χωριού, στο δρόμο πρὸς Δύστο²⁹⁰².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Από τήν θέση αυτήν προέρχεται και αετωματική μαρμάρινη στήλη πού φέρει ανάγλυφη σκηνή δεξιόσεως²⁹⁰³. Στήν ευρύτερη θέση τοποθετείται τό πολιτικό κέντρον του δήμου Ζάρηξ τής Έρετρικής²⁹⁰⁴.



Σημερινό χωριό Ζάρακες ή Ζάρκα στην λεκάνη του αρχαίου Ζάρηκος. (eniaguide και www.penoramio.com)

E11α': Ζάρακες ή Ζάρκα: Ντούσα ή Καμάρα:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση πλησίον των Ζαράκων.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω έντοπίστηκε συλημένος κιβωτιόσχημος τάφος²⁹⁰⁵.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανώς ή θέση του αρχαίου νεκροταφείου του Ζάρηκος.

E11β': Ζάρακες: Μυρτιά:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση σέ ύψόμετρο 420 μ. ΒΔ των Μεσοχωρίων και των Ραπταίων, 3χλμ. Ν του σημερινού οικισμού των Ζαράκων, όπου βρίσκεται ή εκκλησία της Ζωοδόχου πηγής. Σέ αυτήν τήν περιοχή στην Δ άκτῃ βρίσκεται ό όρμος του Άλμυροπόταμου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω έντοπίστηκε φρουριακή έγκατάσταση και λείψανα αρχαίων κτιρίων²⁹⁰⁶. Τό μήκος του τείχους φθάνει τὰ 310 μ., ένῶ τό συνολικό έμβασδόν τῆς περικλειόμενης έκτάσεως τὰ 6000 τ.μ. Τὰ λείψανα ανήκουν σέ επάλληλες οικοδομικές φάσεις από τήν ΥΓΕ έως τήν ΥΡΩ έποχή. Στο Δ τμήμα του χώρου αποκαλύφθηκαν λείψανα κτιρίου (κτίριο I) με ΚΛ και ΥΡΩ φάση. Α αυτού περι τὰ 15 μ. αποκαλύφθηκαν λείψανα άλλου ΚΛ κτιρίου (κτίριο II) και όπες πού ανήκαν σέ περιστύλιο, καθώς και κεραμεική 7^{ου} π.Χ. αιώνα. Α του κτιρίου αυτού αποκαλύφθηκαν τὰ λείψανα του κτιρίου III, τό όποιο χρονολογείται στους ΚΛ χρόνους. Στόν χώρο τῆς εκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ανεσκάφη βιοτεχνικό εργαστήριο, τό όποιο ήταν σέ χρήση από τήν ΚΛ έως τήν ΥΡΩ έποχή. Επίσης βρέθηκε σταθμίο χάλκινο με τήν έπιγραφή Απόλλωνος Δηλίου²⁹⁰⁷. Η ανασκαφείας ταυτίζει τόν χώρο πιθανώς με ιερό του Δηλίου Απόλλωνος, μαρτυρούμενο ιερό τῆς έρετρικῆς²⁹⁰⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Πιθανώς ή θέση ταυτίζεται με τό αρχαιο φρούριο Ζάρητρα, τό όποιο αναφέρει ό Πλούταρχος²⁹⁰⁹, ένῶ ή θέση κοντά στην εκκλησία πιθανώς νά ταυτίζεται με ιερό του Δηλίου

²⁹⁰² Sackett και άλλοι (1966) σελ. 77· Philipsson (1951), σελ. 625, 692, 743· Powell (1899), σελ. 35. Βλ. επίσης: Meyer, Ernst RE, λ. Ζάραξ.

²⁹⁰³ Σαπουνά – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 300.

²⁹⁰⁴ Σχετικά με τόν Ζάρηκα βλ. πηγές προηγ. ύποκεφαλαίου: Φιλολογικές πηγές άρ. 10) Πλούταρχος, Βίοι Παράλληλοι, Φωκίων, 12-13. έπιγραφές: Ζάραξ: άρ. 9: IG, XII, 9, σελ. 24, άρ. 72-77 και άρ. 191, σελ. 35-37, άρ. 241, σελ. 52-53, άρ. 245, σελ. 54-59. Επίσης: Wallace (1947), σελ. 119· IG XII, 9, 72 – 77· Jeffery (1990), σελ. 89, άρ. 31· Girard (1964), σελ. 130 και εικ. 22· Meyer, RE, λ. Ζάραξ, 9^Α, σ. 2322· Neue Pauly, τ. 12/2, λ. Ζάραξ.

²⁹⁰⁵ Σαπουνά – Σακελλαράκη (1996), σελ. 304 – 306.

²⁹⁰⁶ Ducrey κ.ά. (2005), σελ. 112-123.

²⁹⁰⁷ Χατζηδημητρίου (2003-2004), σελ. 53 – 68.

²⁹⁰⁸ AntK, 14, 1971, σελ. 59-73· Huber (1998), σελ.111-114· Χατζηδημητρίου (2000), σελ. 420· Whitley (2002-2003), σελ. 48· του ίδιου (2004-2005), σελ. 49· BCH 127, 2003, τ. 22, σελ. 1029· BCH 128-129, τ. 22, 2003-2004, Χρον., σελ. 1541-2· Mulliez (2009-2010), σελ. 91 και.

²⁹⁰⁹ Πλούταρχος, Βίοι παράλληλοι, Φωκίων, 12.

Ἀπόλλωνος, τὸ ὁποῖο σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση θὰ βρισκόταν στὴν διαδρομὴ πού ἔκαναν τὰ δῶρα τῶν Ὑπερβορείων²⁹¹⁰.

4) Γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΕ' (1.050 π.Χ. – 68 π.Χ.).

Νέαι χῶραι τῆς ἐρετρικῆς ἢ Μεσόχωρος:

Πόλη Τέμενος (Τάμυνα ἢ Ταμύναι;²⁹¹¹) καὶ Οἰχαλία: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση μὲ βάση τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές:

Πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν Πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου ἡ περιοχὴ κατοικεῖτο, ὅπως δείχνει ἡ ΓΕ κεραμεικὴ στὴν θέση Ζιζ': Κατακαλοῦ Ἀλιβερίου. Δυστυχῶς δὲν ἔχουμε πρῶιμες γραπτὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν πόλη Τάμυνα ἢ Ταμύναι οὔτε γιὰ τὴν Οἰχαλία.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Ἡ πόλη αὐτὴ ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο κατὰ τὰ γεγονότα τῆς περσικῆς ἐκστρατείας ὑπὸ τὸν Δάτη καὶ τὸν Ἀρταφέρνη τὸ 490 π.Χ., ὁ ὁποῖος εἶναι πιθανὸν νὰ τὶς παραθέτει κατὰ γεωγραφικὴ σειρὰ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἑρέτριας, δηλαδὴ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου, ἀπὸ τὰ Δ πρὸς τὰ Α²⁹¹². Σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου, ἡ πόλη αὐτὴ μαζὶ μὲ τὶς Α κείμενες Χοιρέες καὶ τὰ Αἰγίλια, πιθανῶς ἦταν κῶμες στὴν γύρω περιοχὴ, στὴν παράκτια ζώνη, ἀνῆκαν στὶς νέες μοῖρες τῆς ἐρετρικῆς, δηλαδὴ ἀνῆκαν στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια. Ὁ χαρακτηρισμὸς "νέαι" σημαίνει ὅτι πρὶν ἀνῆκαν σὲ ἄλλη πόλη κράτος, πού μᾶλλον ἦταν ἡ πόλη Τέμενος (Τάμυνα ἢ Ταμύναι;). Ἡ πόλη Οἰχαλία πού δὲν ἀναφέρεται θὰ βρισκόταν σίγουρα στὸ Α τμήμα τοῦ Μεσοχώρου.

Κλασσικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ:

Ἡ πόλη Τέμενος (Τάμυνα ἢ Ταμύναι) κατὰ τὸν 4^ο καὶ 3^ο αἰῶνα εἶναι μία ἀπὸ τὶς κῶμες τοῦ Μεσοχώρου τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας. Δηλαδὴ κατὰ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ, στὰ χρόνια τῆς μέγιστης ἰσχύος τῆς Ἑρέτριας, ἡ ἐρετριακὴ ἐπικράτεια ἐπεκτάθηκε Α, πέραν τοῦ φυσικοῦ ὁρίου τοῦ Κοτυλαίου ὄρους, ἐνσωματώνοντας τὴν μικρότερη πόλη-κράτος Τέμενος (Τάμυνα ἢ Ταμύναι;) καὶ τὴν Οἰχαλία, μαζὶ μὲ τὸν Νέδωνα, τὴν ὁποία τοποθετοῦμε στὴν παραθαλάσσια ὄρεινὴ λεκάνη ΠΕΖ'.

Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Ἡ πόλη Τέμενος (Τάμυνα ἢ Ταμύναι;) ἐμφανίζεται ἐπίσης στοὺς καταλόγους τῶν Ἑρετριέων δημοτῶν ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου στὴν Ἑρέτρια, οἱ ὁποῖες χρονολογοῦνται στὸν 3^ο καὶ 2^ο π.Χ. αἰῶνα²⁹¹³. Ὡς μοῖρα τῆς ἐρετρικῆς καὶ ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἀκολούθησε τὴν μοῖρα τῆς πόλεως, ὑπέστη δηλαδὴ τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, τὴν συμμετοχὴ στοὺς μιθριδατικοὺς πολέμους καὶ τὴν καταστροφὴ ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Σύλλα τὸ 87-86 π.Χ. Τὸ 27 π.Χ. ἐνσωματώνεται ἡ ἐρετρικὴ ἐπικράτεια στὴν Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας. Κατὰ τὴν ἐπόμενη περίοδο ἡ Ἑρέτρια δὲν θὰ ἀνακάμψει ὡς πολιτικὸ κέντρο, ἀλλὰ θὰ τὴν διαδεχθεῖ ὁ Πορθμός, τὸ ἐπίγειο τῶν Ταμυνῶν.

Πόλη Τέμενος (Τάμυνα ἢ Ταμύναι;) καὶ Οἰχαλία: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων:

Ι) Πολιτικὸ κέντρο:

ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχὴ:

Τὰ στοιχεῖα πού ἔχουμε γιὰ τὴν περιοχὴ προέρχονται μόνο ἀπὸ θέση Ε2ι': Ἀλιβέρι: Κατακαλοῦ, χωριὸ λίγα χλμ. Α τοῦ Ἀλιβερίου. Πρόκειται γιὰ γεωμετρικὰ ὄστρακα στὸν δρόμο τοῦ τάφου πού

²⁹¹⁰ Χατζηδημητρίου (1996-1998), σελ. 64, σημ. 42.

²⁹¹¹ Τάμυνα ἢ Ταμύναι ἂν πραγματικὰ βρεθοῦν λειψάνα οἰκισμοῦ καὶ in situ ἐπιγραφή πού νὰ βεβαιώνει ὅτι ἐδῶ ἦταν ἡ πόλη Τάμυνα καὶ ὄχι στὸ Αὐλωνάρι.

²⁹¹² Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VI, 101, 4

²⁹¹³ Βλ. Ἑρέτρια, ἐπιγραφές, ἀρ. 18, πού συγκεφαλαιώνει καὶ κατηγοριοποιεῖ ὅλους τοὺς δήμους τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας ἀπὸ ὅλους τοὺς σωζόμενους καταλόγους Ἑρετριέων δημοτῶν: IG, XII, 9, σελ. 163-165.

ἀνέσκαψε ὁ Παπαβασιλείου, ὅπως καὶ ἐκεῖνα πού ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἐπιφανειακὰ στὸ χωριό, δείχνουν ὅτι ἡ θέση κατοικεῖτο κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχή²⁹¹⁴.

Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὶς ἄλλες περιοχὲς τῆς Εὐβοίας θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε μία κατοίκηση κατὰ κῶμες κατὰ τὴν περίοδο αὐτήν. Οἱ κῶμες αὐτὲς προοδευτικῶς θὰ συνοικίστηκαν μέχρι τὸν 6^ο αἰῶνα π.Χ., καὶ κατὰ τὸν 6^ο αἰῶνα θὰ ἔγιναν τμῆμα τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας, ὅπως καὶ ἐκεῖνες τῆς γειτονικῆς λεκάνης τοῦ Νεοχωρίου καὶ τῶν Πετριῶν, στὸ Β τμῆμα τῆς ὁποίας τοποθετοῦμε τὴν μοῖρα Σκίον, ὅπου ἡ Οἰχαλία καὶ ὁ Νέδων.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὸν 6^ο αἰῶνα, κάποιον διάστημα πρὶν τὸ 490 π.Χ., ἡ πόλη-κράτος *Τέμενος* (*Τάμυνα* ἢ *Ταμύναι*;) ²⁹¹⁵ ἐνσωματώθηκε στὴν ἐρετρικὴ. Ἔτσι οἱ Πέρσες ἀποβίβασαν τὸν στρατό τους στὴν παράκτια ζώνη τῆς λεκάνης τοῦ Ἀλιβερίου (περιοχὴ ΠΕΑ'), ὅπου βρισκόνταν καὶ οἱ κῶμες τῆς, αἱ *Χοιρέαι* καὶ τὰ *Αἰγίλια*²⁹¹⁶, πού ἀποτελοῦσαν τὸ 490 π.Χ. νέας (μοίρας) τῆς ἐρετρικῆς. Ὁ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόσπασμα πού διασώζει ὁ Πausanίας στὰ Μεσσηνιακά²⁹¹⁷, παραδίδει ὅτι καὶ ἡ *Οἰχαλία* ἦταν γύρω στὸ 500 π.Χ. ἐνσωματωμένη στὴν ἐρετρικὴ χώρα. Ἡ *μοῖρα* αὐτὴ μάλιστα ὀνομαζόταν *Σκίος* ἢ *Σκίον*²⁹¹⁸, ἀλλὰ δὲν βρισκόταν στὴν παράκτια λεκάνη τοῦ *Τεμένους* (Ταμυνῶν;) πρὸς τὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο, ἀφοῦ ὁ Ἡρόδοτος δὲν τὴν ἀναφέρει στὰ σχετικὰ χωρία μὲ τὴν ἀπόβασή τοῦ 490 π.Χ.

Κλασσικὴ ἐποχὴ:

Ἡ ἀρχαία πόλη τοῦ *Τεμένους* (Ταμυνῶν;) πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν λεκάνη τοῦ Ἀλιβερίου, ἐνῶ ἡ πόλη *Ταμύναι* μᾶλλον πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν λεκάνη τοῦ Αὐλωναρίου, ὅπου καὶ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Ταμυναίου ἀφοῦ ἐδῶ βρέθηκαν ὅλες οἱ ψηφισματικὲς καὶ ἀναθηματικὲς στήλες πού ἀναφέρονται στὶς *Ταμύνες* καὶ στὸ ἱερό τους.

Ὡστόσο, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ πιθανότητα ὅτι οἱ *Ταμύνες* καὶ ὄχι τὸ *Τέμενος* βρισκόνταν πραγματικὰ στὴν λεκάνη τοῦ Ἀλιβερίου. Κατὰ τὴν γνώμη μας τὶς περισσότερες πιθανότητες συγκεντρώνει κάποια θέση κοντινὴ σὲ ἐκείνην τοῦ Ἀλιβερίου (Ε2δ': Ἀλιβέριον: Πόλη τοῦ Ἀλιβερίου.) Καὶ τοῦτο διότι:

- α) Ἡ θέση τοῦ Ἀλιβερίου εἶναι φυσικὰ ὀχυρὴ καὶ κατοπτεῦει ὅλη τὴν λεκάνη μέχρι τὴν θάλασσα.
- β) Ἐκτὸς τοῦ Ἀλιβερίου καὶ κοντὰ σὲ αὐτὸ ἔχουν βρεθεῖ λείψανα ἀρχαίων κτιρίων ἔξω ἀπὸ τὸ Ἀλιβέρι, ὄχι ὅμως μέσα σὲ αὐτό²⁹¹⁹.
- γ) Ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ οἱ περισσότερες ἐνεπίγραφες ἀναθηματικὲς στήλες²⁹²⁰, ψηφισματικὲς²⁹²¹ καὶ στήλες ἀσαφοῦς χαρακτῆρα²⁹²². Οἱ ψηφισματικὲς στήλες, ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιπες, δὲν ξέρουμε ἂν βρέθηκαν ἐκεῖ καὶ ἐντοιχίστηκαν σὲ παλαιότερες ἐποχές, ἢ ἂν μεταφέρθηκαν ἀπὸ μακριά, καθὼς δὲν εἶναι βέβαιο ἂν προέρχονται ὅλες μαζί ἀπὸ κάποιο σημαντικὸ μεσαιωνικὸ κτίριο πού γκρεμίστηκε, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ ἐνετικὸ φρούριο τῆς Χαλκίδας. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσή θὰ εἶχε καταβληθεῖ συστηματικὴ προσπάθεια ἐπὶ Βυζαντίου ἢ ἐνετοκρατίας, καὶ θὰ μπορούσε τὸ ὑλικὸ αὐτὸ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἄλλου, π.χ. ἀπὸ τὸ Αὐλωνάρι. Γι' αὐτὸ, δὲν ξέρουμε ἂν συνέβη αὐτὸ πού συνέβη στὴν Ἐρέτρια ἢ στὶς Παλαιοεκκλησιὰς Ἀμαρύνθου, δηλαδὴ τὸ ὑλικὸ πού μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς οἰκοδομικὸ οἱ κάτοικοι τοῦ 19^{ου} αἰῶνα τὸ εὔρισκαν κατὰ χώραν καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν. Ὡς ἐκ τούτου, οἱ

²⁹¹⁴ Παπαβασιλείου, (1907), σ. 15-24· *ΑΔ* 29, Χρον., σελ. 493· Βρανόπουλος (1979), σελ. 63-68· *AR* 1979-80, σελ. 22· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 214· Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 70, σημ. 108· Παπαβασιλείου (1910)Β', σ. 24 καὶ ἐξῆς.

²⁹¹⁵ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VI, 101, κατὰ τὴν διόρθωση τοῦ Valckenaer, τὴν ὁποία δέχεται ὁ ἐκδότης Carolus Hude στὴν στερεότυπη ἐκδόσή τῆς Ὁξφόρδης (1908), ἀλλὰ ἐμεῖς δὲν εἴμαστε βέβαιοι γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς διορθώσεως.

²⁹¹⁶ Βλ. Fiehn, λ. *Τάμυνα*, *RE*, IV, 55, στ. 2151-2.

²⁹¹⁷ Πausanίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, Μεσσηνιακά, 2, 3, 7.

²⁹¹⁸ Σκίος εἶναι ὄνομα ψαριοῦ. Ὑπάρχει καὶ σήμερον καὶ λέγεται Σκίος.

²⁹¹⁹ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 126· *AR* 1991-2, σελ. 33.

²⁹²⁰ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 19-21· Wilhelm (1892), σ. 161.

²⁹²¹ *AE* 1892, σ. 160-1· Ἀθηνᾶ, τ. Ε', 1893, σ. 348· Παπαβασιλείου (1911), σ. 81-82· Wilhelm (1892), σ. 158-9· *AE* 1907, σ. 23· Wilhelm (1912), σ. 239-248.

²⁹²² Παπαβασιλείου (1905), σ. 20· *BCH* 94, 1970, σελ. 1094· *AAX*, τ. 2, 1969, σελ. 29-30. Βλέπε ἐπίσης: Βρανόπουλος (1995), σελ. 32, ὅπου συγκεντρωμένες πηγὲς καὶ βιβλιογραφία.

ψηφισματικές στήλες που ήταν στημένες σε σημαντικό δημόσιο χώρο των Ταμυνών, δεν ξέρουμε από ποίαν θέση προέρχονται.

Πιθανότερο είναι το πολιτικό κέντρο της πόλης Ταμύναι ή Τάμυνα βρισκόταν στην θέση του Αύλωναρίου, όπου και το ιερό του Απόλλωνος Ταμυναίου, προς τιμήν του οποίου γίνονταν οι έορτές Ταμύναια²⁹²³, δηλαδή στην ίδια λεκάνη²⁹²⁴. Στους ΥΚΛ χρόνους (348 π.Χ.), έδω έλαβε χώρα ή μάχη μεταξύ Αθηναίων υπό τον Φωκίωνα και Χαλκιδένων. Ο μαρτυρούμενος ιππόδρομος πρέπει να βρισκόταν στην πεδιάδα του Αύλωναρίου, και ίσως ανήκε στο ιερό των Ταμυνών.

Η θέση Ε2Θ': Αλιβέριον: Πύργος, πλησίον του Αλιβερίου, πρέπει να ταυτίζεται με σημαντικό δημόσιο χώρο, αφού έδω βρέθηκε ψήφισμα των Ταμυναίων που προβλέπει την ίδρυση άνδριάντων του Ίπποσθένου Αισχύλου και του Αισχύλου Ίπποσθένου στο γυμνασίο των Ταμυνών²⁹²⁵. Δεν ξέρουμε όμως αν πράγματι βρέθηκε κατά χώραν.

Έλληνιστική και ρωμαϊκή εποχή:

Από τους καταλόγους δημοτών της έρετρικής από το ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου γνωρίζουμε ότι κατά την εποχή αυτήν το Τέμενος αποτελούσε δήμο της έρετρικής, Όπως και αι Χοιρέαι και τα Αιγίλια²⁹²⁶.

II) Έπικρατεια:

Πόλη Παρθένιον:

Κατά τον Στέφανο Βυζάντιο: Παρθένιον, πόλις Εύβοίας· έστι δέ και Θράκης· το έθνικόν Παρθένιος και Παρθενιεύς. Για το Παρθένιον γνωρίζουμε σίγουρα ότι ήταν κατά τον 3^ο αιώνα δήμος της έρετρικής έπικρατείας²⁹²⁷. Τοποθετείται επάνω από το σύγχρονο χωριό Παρθένι και ή ονομασία του αποδίδεται, πιθανώς σωστά, στο ιερό της Αρτέμιδος Παρθένου που βρισκόταν εκεί. Ο σχολιαστής του Πινδάρου, σχολιάζει για τον IV Όλυμπιονικο του Πινδάρου, στ. 149: και εν Εύβοια παρθένος έκαλειτο και ο ποταμός Παρθένιος, δς Ίμβρασος εκλήθη. Γι' αυτό υποθέτουν ότι και ο ποταμός που διαρρέει την λεκάνη ταυτίζεται με τον ποταμό Παρθένιο ή Ίμβρασο²⁹²⁸.

Ο Ραγκαβής πίστευε ότι ή Κακιά Σκάλα είναι ή Καλή άκτι που μνημονεύει ο Πτολεμαίος²⁹²⁹, και ότι πρόκειται για σχήμα κατ' ευφημισμόν²⁹³⁰. Κατά την περιγραφή του Πτολεμαίου, μετά την Αμάρυνθο συναντούσε κανείς το άκρωτήριο Λέων και μετά την Καλή άκτι. Τα τοπωνύμια είχαν επιβιώσει στους χάρτες ένετοκρατίας και τουρκοκρατίας. Ο παρακάτω ένετικός χάρτης παρουσιάζει με την ίδια σειρά τις θέσεις, τοποθετώντας το άκρωτήριο Λέων στην θέση του άκρωτηρίου Παξιμάδι, ενώ την Καλή Άκτι τοποθετεί στην δυτική πλευρά του όρμου της Καρύστου. Δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία για να θέσουμε υπό άμφισβήτηση όσα δείχνει ο χάρτης και να κάνουμε άλλες τοποθετήσεις. Έπομένως ή Κακιά Σκάλα δεν ξέρουμε πώς λεγόταν στην αρχαιότητα.

²⁹²³ Βλ. φιλολογικές και έπιγραφικές πηγές της περιοχής ΠΕ'.

²⁹²⁴ Βλ. θέση: Ε8ε': Αύλωνάρι: Ιτέα και ύποκεφάλαιο γεωπολιτικής οργάνωσης για το κύριο έξωαστικό ιερό των Ταμυνών.

²⁹²⁵ Παπαβασιλείου (1907), σ. 23-24.

²⁹²⁶ Τάμυνα ή Ταμύναι: IG, XII, 9, σελ. 161 και έπιγραφή Περιοχής ΠΕ' αρ. 18: IG, XII, 9, σελ. 163-165: Τάμυνα, Τάμνναι, Τάμ...: πρόκειται για την πόλη Τάμνναι που έντοπίζεται στην περιοχή του Αλιβερίου.

²⁹²⁷ Οί δήμοι της Έρετρικής: Έρέτρια: Φιλολογικές πηγές αρ. 18: IG, XII, 9, σελ. 163-165.

²⁹²⁸ Φουσάρας (1964), σελ. 74-77.

²⁹²⁹ Κλαύδιος Πτολεμαίος, III, 15, 24.

²⁹³⁰ Βλ. Φουσάρας (1962), σελ. 73, όπου ή όλη προβληματική.



Χάρτης ένετοκρατίας που παρουσιάζει αρκετά από τα αρχαία τοπωνύμια που επιβίωσαν μέχρι τότε, αλλά και αργότερα, επί τουρκοκρατίας. (www.elwikipedia.org)

ΠΓ και ΓΕ εποχή:

Όπως είπαμε, τα στοιχεία που έχουμε για την εποχή προέρχονται μόνο από θέση Ε21': Αλιβέρι: Κατακαλού, χωριό λίγα χλμ. Α του Αλιβερίου. Πρόκειται για γεωμετρικά όστρακα στον δρόμο του τάφου που ανέσκαψε ο Παπαβασιλείου, όπως και εκείνα που έχουν επισημανθεί επιφανειακά στο χωριό, δείχνουν ότι ή θέση κατοικείτο κατά την ΓΕ εποχή²⁹³¹.

Αρχαϊκή εποχή:

Άσφαλή αρχαιολογικά στοιχεία για την περιοχή δεν έχουμε. Οί μόνες μαρτυρίες προέρχονται από την Ηρόδοτο. Σύμφωνα με αυτόν οί Πέρσες αποβίβασαν τον στρατό τους στην παράκτια ζώνη της λεκάνης του Αλιβερίου (περιοχή ΠΕΑ'), όπου βρίσκονταν τὸ Τέμενος, αί Χοιρέαι καί τὰ Αίγίλια²⁹³², που αποτελούσαν τὸ 490 π.Χ. νέας (μοίρας) τῆς έρετρικῆς. Ο Έκαταίος ὁ Μιλήσιος, κατά μαρτυρία του Πανσανία²⁹³³, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὰ τέλη του 6^{ου} π.Χ. αἰώνα- ἀρχές 5^{ου} εἶχε ἐνσωματωθεῖ στήν έρετρική καί ἡ πόλη Οἰχαλία, καί ὅτι ἡ μοῖρα αὐτῆ τῆς έρετρικῆς λεγόταν Σκίος ἢ Σκίον. Σέ αὐτήν τὴν περίπτωση θὰ μπορούσε ἡ μοῖρα αὐτῆ νὰ περιλαμβάνει τὴν περιοχή Α τῶν περιοχῶν ΠΕΑ' (λεκάνη Αλιβερίου) καί ΠΕΣΤ' (λεκάνη Νεοχωρίου), δηλαδή τὸ Β τμήμα τῆς ὄρεινῆς καί στενῆς λεκάνης ΠΕΖ'.

Κλασσική καί έλληνιστική εποχή:

Ο αρχαῖος πύργος στήν θέση Ε2α': Αλιβέρι: Τρόχαλα, παρὰ τὴν Β πλευρὰ τῆς ὁδοῦ Αλιβερίου-Χαλκίδας δὲν χρονολογεῖται²⁹³⁴. Ο πύργος 4^{ου} π.Χ. αἰώνα²⁹³⁵ στήν θέση Ε2γ': Αλιβέρι: Ρίφι²⁹³⁶ ἔχει ὑποτεθεῖ ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ταυτίζεται με τὸ φρούριο του Πορθμοῦ, ὅπου εἶχαν ὀχυρωθεῖ οί δυνάμεις του Καλλία τὸ 349/8 κατὰ τὴν μάχη τῶν Ταμνῶν, ἂν αἱ Ταμύναι βρίσκονταν ἐδῶ. Θεωρεῖται²⁹³⁷ ὅτι τὸ ὀχυρὸ αὐτό, ἂν ὄντως ὑπῆρχε ὀχυρὸ, (διότι θὰ μπορούσαν νὰ καταλάβουν ἀπλῶς μία φυσικὰ ὀχυρὴ θέση, ἓνα ὕψωμα, ὅπως οί δημοκρατικοὶ με τὸν Θρασύβουλο τὸ 403 π.Χ. τὴν ἀνοχύρωτη ἀκόμη ἀκρόπολη τῆς Μουνιχίας), ὅπως καί ἐκεῖνο του γειτονικοῦ Πορθμοῦ, κατέστρεψε ὁ στρατηγὸς του Φιλίππου Β' Ἰππόνικος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀποσταλεῖ τὸ 341/342 π.Χ. με 1000 στρατιῶτες γιὰ νὰ ἐπιβάλει τὴν κυριαρχία τῆς Μακεδονίας²⁹³⁸.

Ἡ ἀνάγκη φρούρησης του ὄρμου του ἀρχαίου Τεμένους (Ταμνῶν;) καί ἡ ἀνάγκη φύλαξης τῆς χερσαίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Ν Εὔβοια πρέπει νὰ ὀδήγησε πιθανῶς, κατὰ τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ. (πιὸ πρὶν δὲν

²⁹³¹ Παπαβασιλείου, (1907), σ. 15-24· ΑΔ 29, Χρον., σελ. 493· Βρανόπουλος (1979), σελ. 63-68· ΑΡ 1979-80, σελ. 22· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1987), σελ. 214· Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· Sackett καί ἄλλοι (1966), σελ. 70, σημ. 108· Παπαβασιλείου (1910)Β', σ. 24 καί ἐξῆς.

²⁹³² Βλ. Fiehn, λ. Τάμναι, RE, IV, 55, στ. 2151-2.

²⁹³³ Πανσανίας, Ελλάδος Περιήγησις, Μεσσηνιακά, 2, 3, 7.

²⁹³⁴ Σάμψων (1988-9), σελ. 170-1. Βλ. ἐπίσης Σκούρας (2003), σελ. 41.

²⁹³⁵ Σάμψων (1988-9), σελ. 169-170.

²⁹³⁶ ΕΕ, τ. Α', σελ.144.

²⁹³⁷ ΕΕ, τ. Α', σελ.144.

²⁹³⁸ ΕΕ, τ. Α', σελ.144· Φουσόρας (1964), σελ. 72-73.

μαρτυρείται σημαντικό φρούριο σὲ αὐτὴν τὴν θέση), στὴν κατασκευὴ φρουρίου μὲ τὴν ὀνομασία *Πορθμός*. Εἶναι τὸ φρούριο ποὺ κατέλαβε καὶ κατέστρεψε τὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα τοῦ Φιλίππου Β' ὑπὸ τὸν Ἰππόνικο τὸ ἔτος 341 π.Χ. Τὸ ἔτος αὐτὸ οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις μὲ ἀρχηγὸ τὸν φίλα προσκείμενο στὸν Φίλιππο τύραννο τῆς Ἐρέτριας Κλείταρχο, κήρυξαν ἀποστασία ἀπὸ τὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις ποὺ κατάφερε νὰ συγκεντρώσει κατέλαβαν τὸ φρούριο τοῦ Πορθμοῦ, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Στράβωνα βρισκόταν πλησίον τῶν *Ταμνῶν*²⁹³⁹.

Ἰδιαίτερος κρίσιμος σημασίας εἶναι τὸ Δ καὶ τὸ Α ἄκρο τῆς λεκάνης. Ἄν ὑπῆρχε ἓνα φρούριο στὸ σημεῖο ὅπου τὸ Σερβούνι-Κοτύλαιο συναντᾷ τὴν θάλασσα θὰ μπορούσε νὰ ἐλέγχει τὸ πέρασμα πρὸς τὴν νότια Εὐβοία, ἀποκόπτοντας ἐντελῶς τὴν πρόσβαση, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κανένα ἄλλο φυσικὸ πέρασμα. Ἀφοῦ ὅμως στὴν θέση Κακιὰ Σκάλα ἢ ἀκτὴ εἶναι σχεδὸν ἀκατάλληλη πρὸς ἐλλιμενισμό πλοίων, θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὸ φρούριο σὲ ἄλλη θέση, δηλαδὴ σὲ θέση μὲ φυσικὸ λιμάνι, Τέτοια θέση εἶναι ὁ Κάραβος, ὅπου τὸ ἐργοστάσιο τῆς ΔΕΗ (Ε2ε': Ἀλιβέρι: Κάραβος). Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση τὸ φρούριο θὰ ὑπερασπιζόταν τὸ λιμάνι τοῦ *Τεμένους* ποὺ ἦταν ὁ Κάραβος. Μάλιστα ἐκεῖ ἔχει βρεθεῖ ΥΚΛ καὶ ΕΛ νεκροταφεῖο, τὸ ὁποῖο δηλώνει τὴν ὑπαρξὴ οἰκισμοῦ αὐτῆς περιόδου στὴν παράκτια ζώνη, πράγμα τὸ ὁποῖο ἐνισχύει τὴν ἀποψη ὅτι πιθανῶς ὁ Κάραβος ἦταν παραλιακὴ πόλη τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τοῦ *Τεμένους*, ποὺ ἐξυπηρετοῦσε προφανῶς καὶ τὴν Β κείμενη λεκάνη τοῦ Αὐλωναρίου, δηλαδὴ τῶν *Ταμνῶν*²⁹⁴⁰. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι, τὸ λιμάνι θὰ διέθετε οἰκισμό, πιθανῶς περιτειχισμένο, (ἢ φρουρούμενο ἀπὸ φυσικὴ ἀκρόπολη), ὅπως ὁ Ὠρεός, τὸ Λέχαιο καὶ ὁ Πειραιάς.

Ὅλοι οἱ χάρτες ἐνετοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας ποὺ ἔχουν τοπωνύμιο στὸ νότιο ἄκρο τοῦ ὄρμου τοῦ Ἀλιβερίου, ὅπως ἐπισημαίνει καὶ ὁ Σκούρας²⁹⁴¹, ἀναγράφουν στὴν θέση τοῦ σημερινοῦ Ριζόκαστρου τὸ τοπωνύμιο *Πορθμός*. Μὲ βάση τοὺς συλλογισμοὺς ποὺ κάναμε πρέπει νὰ ταυτίσουμε τὴν θέση τοῦ φρουρίου τοῦ *Πορθμοῦ* μὲ τὴν θέση Ε2ζ1': Ἀλιβέρι: Ριζόκαστρο: *Πορθμός*, ὅπου τὸ μεσαιωνικὸ φρούριο ΝΑ τοῦ Ἀλιβερίου, 1 χλμ. Ν τοῦ Μυλακίου, μὲ ἐπιφύλαξη βεβαίως, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχουν καταγραφεῖ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα 4^{ου} αἰῶνα ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴν.

Στὴν θέση Ε2ε': Ἀλιβέρι: Κάραβος, στὸν χῶρο τοῦ ἐργοστασίου ΔΕΗ καὶ στὸν εὐρύτερο χῶρο, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε θέση ἐκτεταμένου οἰκισμοῦ ΥΚΛ-ΕΛ ἐποχῆς, ὅπως μαρτυροῦν τὰ λείψανα τοῦ οἰκισμοῦ καὶ οἱ ἐπιτύμβιες στήλες 4^{ου}-3^{ου} π.Χ. αἰῶνα²⁹⁴² ποὺ ἀνῆκαν στὸ νεκροταφεῖο του. Πρόκειται γιὰ παραλιακὴ πόλη, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν δηλώνεται σαφῶς ἀπὸ τίς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές. Εἶναι ὅμως πιθανόν, ἀφοῦ καὶ ἡ θέση τοῦ Ριζόκαστρου, τὴν ὁποία ταυτίζουμε μὲ τὸν Πορθμό, βρίσκεται σὲ κοντινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πόλη, ἢ πόλη νὰ ἔδωσε τὸ ὄνομά του καὶ στὸ φρούριο τοῦ Πορθμοῦ. Τὸ λιμάνι δηλαδὴ τοῦ Καράβου καὶ ἡ στενὴ περιοχὴ του καὶ τὸ πέρασμα πρὸς τὴν Ν Εὐβοία, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνισχύθηκε τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ. μὲ τὸ φρούριο ποὺ κατέστρεψε ὁ μακεδονικὸς στρατὸς μὲ διαταγὴ ποὺ ἔδωσε ὁ Φίλιππος τὸ 341 π.Χ. Ἡ ὀνομασία *Πορθμός* θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ὡς πορθμεῖο, ὄχι ὡς θαλάσσιο πέρασμα.

Ἡ θέση Ε2ζ': Ἀλιβέρι: Μυλάκι ἢ Μηλάκι ἢ Ἀσμίλακι, πλησίον τοῦ Καράβου, ἀναγνωρίζεται ὡς θέση νεκροταφείου ΚΛ, ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχῆς²⁹⁴³, ποὺ ἀνῆκε σὲ γειτονικὸ οἰκισμό. Λόγω τῆς ἐγγύτητάς μὲ τὸν Κάραβο, πιστεύουμε ὅτι τὸ νεκροταφεῖο αὐτὸ ἀνῆκε στὸν οἰκισμό αὐτό, δηλαδὴ στὸν *Πορθμό*. Ἡ ταύτιση αὐτὴ γίνεταί βεβαίωτη ἂν συγκρίνουμε τίς ἀντίστοιχες ἀποστάσεις τῶν νεκροταφείων Χαλκίδας καὶ Ἐρετριας ἀπὸ τοὺς ἀντίστοιχους οἰκισμοὺς.

Ἡ θέση Ε2στ': Ἀλιβέρι: Μακρὰ Ράχη πλησίον τοῦ Ἀλιβερίου πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὡς θέση ἀρχαίου νεκροταφείου γειτονικῆς κώμης, ὅπως δείχνουν οἱ ἐπιτύμβιες ἐνεπίγραφες στήλες ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ²⁹⁴⁴. Ἡ θέση Ε2η': Ἀλιβέρι: Βελλούσια ἢ Μπελλούσια. ποὺ εἶναι χωριὸ πλησίον τοῦ Καράβου, Α τοῦ Ἀσμιλακίου ἢ Μυλακίου, ἀναγνωρίζεται ὡς θέση κατοίκησης κλασσικῆς ἐποχῆς, ὅπου

²⁹³⁹ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 10: ἐν δὲ τῇ Ἐρετρικῇ πόλιν ἦν Ταμναι πλησίον τοῦ Πορθμοῦ. Βλ. ἐπίσης τίς πηγές 3-7.

²⁹⁴⁰ Θὰ μπορούσαμε νὰ ἐκλάβουμε τὸν ὄρο *Πορθμός* ὡς *πορθμεῖον*, δηλαδὴ λιμάνι.

²⁹⁴¹ Σκούρας (2003), σελ. 39-41.

²⁹⁴² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 305, Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 149-150· Τουλούπα (1980), σελ. 230· AR 2000-1, σελ. 61· BCH, 112, 1988, σελ. 672· ΑΔ 34, Χρον., 1979, σελ. 180· Θέμελης (1969)Β, σελ. 28· BCH 122, 2, 1998, σελ. 925· BCH 124, 2, 2000, σελ. 316-318· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 18-21.

²⁹⁴³ Παπαβασιλείου (1905), σ. 20· Θεοχάρης (1959), σελ. 283, 309· ΑΕ 1941, σελ. 44, 11, εἰκ. 13-14· Παπαβασιλείου (1909), σελ. 207.

²⁹⁴⁴ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 19-21· τοῦ ἰδίου (1907), σελ. 24.

τὰ λείψανα τοῦ ἀνεσκαμμένου κτιρίου²⁹⁴⁵. Δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίζουμε τὸν χαρακτήρα ἢ τὴν χρήση τοῦ χώρου (ἂν δηλαδὴ ἀνήκει σὲ οἰκισμό, ἂν ἀνήκει σὲ ἱερὸ κ.λ.π.) ἂν δὲν γίνεи συστηματικὴ ἀνασκαφὴ, προκειμένου νὰ ἔρθουν στὸ φῶς περισσότερα στοιχεῖα. Ἡ θέση E2ia': Ἀλιβέρι: Κακὴ Ράχη Κόσκινων, λόγω τῆς εὐρέσεως τῆς ἐπιτύμβιας στήλης πού φέρει ἀνάγλυφον παράσταση δεξιόσεως μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πιθανὴ θέση ἀρχαίου νεκροταφείου²⁹⁴⁶, τὸ ὁποῖο θὰ ἀνήκε σὲ κοντινὴ κώμη. Ἐπίσης, ἡ θέση E2i': Ἀλιβέρι: Κατακαλοῦ κατοικεῖτο κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ²⁹⁴⁷, ὅπως δείχνουν τὰ κλασσικὰ ὄστρακα πού βρέθηκαν στὸ χωριό. Στὴν θέση E8η': Αὐλωνάρι: Γαβαλάς: Κοκκίστρες ΝΔ τοῦ Αὐλωναρίου ἀναγνωρίζουμε τὴν θέση ἑνὸς μικροῦ νεκροταφείου ΥΑΡ ἢ ΚΛ ἐποχῆς²⁹⁴⁸. Αὐτὸ θὰ ἀνήκε σὲ γειτονικὸ οἰκισμό.

Ἡ θέση E2ε1': Ἀλιβέρι: Κάμπος πλησίον τοῦ Ἀλιβερίου πρέπει νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὡς θέση ἀρχαίου πύργου ἢ ὄχυροῦ²⁹⁴⁹, ἀλλὰ δὲν ξέρουμε τὸν ἀκριβῆ χαρακτήρα του. Δὲν γνωρίζουμε δηλαδὴ ἂν ἦταν φρούριο τῆς ἐπικράτειας ἢ ἀκρόπολη πού προστάτενε γειτονικὴ κώμη, ἀπὸ τίς πολλὰς πού ἀναφέρουν οἱ λίγο μεταγενέστερες, 3^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ἐπιγραφές τῆς Ἑρετρίας. Δὲν γνωρίζουμε ὥστόσο πότε χρονολογεῖται. Ἡ θέση E2ιβ': Παρθένι στὴν ΒΑ κλιτὸ τοῦ Σερβουνίου-Κοτυλαίου πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν ἀρχαῖο δῆμο Παρθένιον. Δὲν ξέρουμε ἂν στὴν κορυφὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ σύγχρονο χωριὸ τὰ ἀρχαῖα εἰσέπια πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Παρθένου, σὲ ὄχυρό, ἀκρόπολη ἢ στὸν οἰκισμό. Ὁ σύγχρονος ποταμὸς πού διαρρέει τὴν λεκάνη πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ αὐτὸν πού κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομαζόταν *Παρθένιος* ἢ *Ἰμβρασος*²⁹⁵⁰. Ἐπίσης δὲν ξέρουμε πότε χρονολογεῖται.

Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Στὴν θέση E2ζ': Ἀλιβέρι: Μυλάκι ἢ Μηλάκι ἢ Ασμίλακι τὸ νεκροταφεῖο ΚΛ, καὶ ΕΛ ἐποχῆς συνεχίζει νὰ ὑπάρχει καὶ κατὰ τὴν ΡΩ ἐποχὴ. Πλησίον αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ὁ οἰκισμὸς στὸν ὁποῖον ἀνήκε²⁹⁵¹. Ἐπίσης, στὴν θέση E2δ1': Ἀλιβέρι Λατομεῖο λειτουργοῦσε τὸ λατομεῖο κατὰ τὴν ΡΩ ἐποχὴ²⁹⁵².

Πόλη Τέμενος (Τάμωνα ἢ Ταμύναι) καὶ Οἰχαλία: Πολιτικὴ ὀργάνωση: μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας. Πρωτογεωμετρικὴ, γεωμετρικὴ καὶ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα ἔχει προκύψει μία μόνο κατοικημένη θέση ΓΕ ἐποχῆς ἀπὸ τὴν λεκάνη αὐτὴν ἢ θέση E2i': Ἀλιβέρι: Κατακαλοῦ²⁹⁵³. Δὲν ὑπάρχουν βέβαιες καὶ δημοσιευμένες θέσεις κατοικήσεως κατὰ τὴν ΑΡ ἐποχὴ, ἀλλὰ ὑπάρχουν ἀχρονολόγητα εὐρήματα ἀπὸ ἀρκετὰς θέσεις τῆς λεκάνης. Ἡ πληροφορία τοῦ Ἡροδότου²⁹⁵⁴ ὅτι οἱ Πέρσες τὸ 490 π.Χ. ἀποβιβάστηκαν στὶς νέες χώρες τῆς ἑρετρικῆς, ὅπου οἱ πιθανοὶ οἰκισμοὶ (*Τέμενος*, *Χοιρέαι*, *Αἰγίλια*), μπορεῖ νὰ σημαίνει μία ἀρχικῶς ἀραιὴ κατοίκηση κατὰ κώμας κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχὴ, οἱ ὁποῖες ἐν συνεχείᾳ ἐπόμενῃ ΑΡ μπορεῖ νὰ συνοικίστηκαν, ἀποτελώντας τὴν πόλη-κράτος *Τέμενος* (*Ταμύναι* ἢ *Τάμωνα*).

²⁹⁴⁵ Ἀνδρειωμένου (1960), σελ. 149· Sackett (1966), σελ. 69· Παπαβασιλείου (1907), σελ. 114-119· τοῦ ἰδίου (1910)B', σελ. 42· HanKey (1952), σελ. 49· Ἄλιν (1962), σελ. 126.

²⁹⁴⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BI, σελ. 81.

²⁹⁴⁷ Παπαβασιλείου, (1907), σ. 15-24· ΑΔ 29, Χρον., σελ. 493· Βρανόπουλος (1979), σελ. 63-68· ΑΡ 1979-80, σελ. 22· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 214· Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 70, σημ. 108· Παπαβασιλείου (1910)B', σ. 24 καὶ ἐξῆς.

²⁹⁴⁸ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996), σελ. 304.

²⁹⁴⁹ Χατζηδημητρίου (2000), σελ. 419-420· Mulliez (2009-2010), σελ. 91.

²⁹⁵⁰ *Παρθενιόθεν*: δηλαδὴ *Παρθένιον*. Τοποθετεῖται στὴν ἄμεση περιοχὴ τοῦ σύγχρονου χωριοῦ Παρθένι. Κατὰ τὸν Στέφανο Βυζάντιο: *Παρθένιον, πόλις Εὐβοίας· ἔστι δὲ καὶ Θράκης· τὸ ἔθνικόν Παρθένιος καὶ Παρθενιεύς*. Ἐνῶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Πινδάρου, σχολιάζει γιὰ τὸν IV Ὀλυμπιόνικο τοῦ Πινδάρου, στ. 149: *καὶ ἐν Εὐβοίᾳ παρθένος ἐκαλεῖτο καὶ ὁ ποταμὸς Παρθένιος, ὃς Ἰμβρασος ἐκλήθη*. Βλ. Φουσάρας (1964), σελ. 74-77· Σκούρας (2003), σελ. 89, εἰκ. 155-157. Γιὰ τὸν δῆμο *Παρθένιον* βλ. Baumeister (1864), σελ. 16 καὶ Wallace (1961), σελ. 201.

²⁹⁵¹ Παπαβασιλείου (1905), σ. 20· Θεοχάρης (1959), σελ. 283, 309· ΑΕ 1941, σελ. 44, 11, εἰκ. 13-14· Παπαβασιλείου (1909), σελ. 207.

²⁹⁵² Σάμψων (1988-9), σελ. 170-1.

²⁹⁵³ Παπαβασιλείου, (1907), σ. 15-24· ΑΔ 29, Χρον., σελ. 493· Βρανόπουλος (1979), σελ. 63-68· ΑΡ 1979-80, σελ. 22· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987), σελ. 214· Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 70, σημ. 108· Παπαβασιλείου (1910)B', σ. 24 καὶ ἐξῆς.

²⁹⁵⁴ Πηγὴ ἀρ. 6: Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VI, 101, 4.

Αυτή ή πόλη είχε νεωστὶ ἐνσωματωθεὶ στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια τὸ 490 π.Χ., μὲ παραθαλάσσιες κῶμες τὶς *Χοιρέες* καὶ τὰ *Αἰγίλια*, ὅπου ἀποβιβάστηκαν οἱ Πέρσες, ἐνῶ τὸ πολιτικὸ κέντρο πρέπει νὰ βρισκόταν ἐκεῖ πού τὸ βρίσκουμε ἀργότερα, δηλαδὴ στὸ Ἀλιβέρι. Αποτελοῦσε δηλαδὴ ἤδη *μοῖραν* τῆς ἐρετρικῆς. Ἡ συνέχειά της πρὸς Α ἦταν ἡ περιοχὴ ΠΕΣΤ', δηλαδὴ ἡ περιοχὴ τοῦ Νεοχωρίου, πού ἴσως καὶ αὐτὴ κατὰ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ εἶχε ἐνσωματωθεὶ στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια, καὶ πιθανῶς συναποτελοῦσε μὲ τὴν προηγούμενη τὶς νέες χῶρες τῆς ἐρετρικῆς. Τοῦτο ἐξάγεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπάρχουν σημαντικὰ φυσικὰ ὄρια μεταξὺ τῶν λεκανῶν Ἀλιβερίου καὶ Νεοχωρίου. Ἀκόμη πὶὸ Α θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεὶ ἡ *μοῖρα* *Σκίος* ἢ *Σκίον*²⁹⁵⁵ (ἢ *Λαράσιον* τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ.²⁹⁵⁶), ἡ ὁποία κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Ἐκαταίου τοῦ Μιλήσιου ἀνήκε καὶ αὐτὴ τὴν ἐρετρικὴ τῆς ΥΑΡ ἐποχῆς.

Ἡ *Οἰχαλία* κατὰ τὶς φιλολογικὲς πηγές²⁹⁵⁷, βρισκόταν σὲ ὄρεινὴ λεκάνη, ἐνῶ ἡ λέξις *Σκίος* ὑπάρχει καὶ ὡς προσηγορικὸ ὄνομα καὶ σημαίνει ἓνα εἶδος ψαριοῦ. Τὸ συμπέρασμα πού ἐξάγεται εἶναι ὅτι ἡ *Οἰχαλία* βρισκόταν σὲ ὄρεινὴ λεκάνη κοντὰ στὴν θάλασσα, ἡ ὁποία τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ., κατὰ τὴν ἐπιγραφὴ τῶν στρατιωτῶν, περιελάμβανε τὴν ἴδια τὴν *Οἰχαλία* καὶ τὸν *ΝΕ...*, πού γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ἐπιγραφὲς καταλόγων δημοτῶν τῆς ἐρετρικῆς τοῦ 3^{ου} αἰῶνα π.Χ., καὶ συμπληρώνεται ὡς *Νέδων*²⁹⁵⁸. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Λυκόφρων (3^{ος} αἰ. π.Χ.), στὸ ποίημα *Ἀλεξάνδρα* (*Κασσάνδρα*) ἀναφέρει μίαν σειρὰ εὐβοϊκῶν ὀρέων πού σχετίζονται μὲ τὴν περιοχὴ ὅπου συνέβη ἡ καταστροφὴ τοῦ στόλου τῶν Ἀχαιῶν, δηλαδὴ τὰ *Κοῖλα* τῆς Εὐβοίας, τὰ ὁποία καὶ αὐτὰ τοποθετοῦμε στὸ νότιο τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς παραλίας. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ *Νέδων*²⁹⁵⁹.

Τὸ συμπέρασμα πού ἐξάγουμε εἶναι ὅτι ἡ *μοῖρα* τῆς ἐρετρικῆς *Σκίον* τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} αἰῶνα π.Χ. ἢ *Λαράσιον* τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., ὅπου ἡ *Οἰχαλία* καὶ ὁ *Νέδων*, μπορεῖ νὰ τοποθετηθεὶ στὴν ὄρεινὴ παραθαλάσσια λεκάνη ΠΕΖ', τὸ ἀνατολικότερο τμῆμα τῶν *Νέων* τῆς ἐρετρικῆς τοῦ 490 π.Χ. ἢ τοῦ *Μεσοχώρου* τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. καὶ ἐξῆς, ἂν βεβαίως ἡ φράση *μοῖρα* τῆς ἐρετρικῆς ἀνήκε στὸ κείμενο τοῦ Ἐκαταίου τοῦ Μιλήσιου, καὶ δὲν εἶναι σχόλιο τοῦ Πανσανία στὴν ἀναφορὰ τοῦ Ἐκαταίου γιὰ τὴν εὐβοϊκὴ πόλη *Οἰχαλία*.

Κλασσικὴ, ἑλληνιστικὴ καὶ πρῶιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Ἡ ἐπικράτεια τοῦ *Τεμένους* (*Ταμυνῶν*) καὶ οἱ ἀνατολικότερες περιοχὲς ΠΣΤΣΤ' καὶ ΠΣΤΖ' παρέμειναν τμῆμα τῆς ἐρετρικῆς χώρας μέχρι τὸ τέλος τῆς πόλεως κράτους *Ἐρετρίας*. Ἀπὸ τὰ μέσα ὅμως τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., ὅποτε σίγουρα ἔχουν ἐνσωματωθεὶ στὴν ἐρετρικὴ αἰ Β κείμενες *Γρύγγαι* καὶ τὰ Ν κείμενα *Στύρα*, τὸ τμῆμα αὐτὸ δὲν λέγεται πλέον *Νέαι χῶραι*, ἀλλὰ *Μεσοχῶρος*, ἀφοῦ ὄντως βρίσκεται ἀνάμεσα στὶς καινούριες χῶρες καὶ στὴν *παλαιὰ ἐρετρικὴ*.

Πόλη *Τέμενος* (*Τάμυνα* ἢ *Ταμύναι*): Κοινωνικὴ ὁργάνωση καὶ οἰκονομία.

Δὲν γνωρίζουμε πολλὰ γιὰ τὸ πολίτευμα, τὴν κοινωνία καὶ τὴν οἰκονομία τῶν *Ταμυνῶν*. Σὲ ἐπίπεδο πολιτεύματος, τὴν ἀρχικὴ φυλετικὴ συγκρότηση πιθανῶς διαδέχθηκε ἓνας βασιλιάς, καὶ αὐτὸν κάποιον συμβούλιον εὐγενῶν. Ἀπὸ τὴν στιγμὴ πού ἡ Ἐρέτρια ἐπεκτείνεται Α κατὰ τὸν 6^ο αἰῶνα π.Χ., ἀκολουθεῖ τὴν *μοῖρα* τῆς πόλεως. Σὲ ἐπίπεδο οἰκονομίας καὶ κοινωνίας πρέπει νὰ εἶχε ἀνεπτυγμένο τὸν πρωτογενῆ τομέα, καθῶς περιλαμβάνει μίαν λεκάνη ὅπου εὐδοκιμοῦν ὀπωροφόρα δένδρα καὶ στὴν παράκτια ζώνη δημητριακά. Ἡ κτηνοτροφία θὰ μπορούσε καὶ στὴν ἀρχαιότητα νὰ εἶναι ἀνεπτυγμένη. Γιὰ τὸν δευτερογενῆ τομέα γνωρίζουμε κυρίως κατὰ τὴν ΕΛ περίοδο. Πρόκειται γιὰ τὰ ἐργαστήρια στὸν *Κάραβο*. Γιὰ ἐμπορικὲς δραστηριότητες δὲν γνωρίζουμε κάτι ἰδιαίτερο. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ πόλη ἔγινε μέρος τῆς Ἐρετρίας καὶ ἀκολούθησε τὴν ἱστορικὴ πορεία της.

Πόλη *Τέμενος*: Τὸ κύριον ἀστικὸ ἢ ἐξωαστικὸ ἱερό:

Ἡ ἴδια ἡ λέξις σημαίνει ἱερό, ἀλλὰ ἤδη ἀπὸ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ εἶχε γίνῃ τοπωνύμιον. Γιὰ κάποιον ἱερό συγκεκριμένο δὲν ἔχουμε στοιχεῖα πού θὰ ὀδηγοῦσαν στὴν ἀναγνώρισή του καὶ τὴν ταύτιση τῆς θέσης

²⁹⁵⁵ Πηγὴ ἀρ. 25: Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, Μεσσηνιακά, 2, 3, 7

²⁹⁵⁶ Ἐπιγραφὴ τῶν στρατιωτῶν: IG, XII, 9, σελ. 52, ἀρ. 241.

²⁹⁵⁷ Σοφοκλῆς, *Τραχίνιαι*, στ. 74-75: *Εὐβοῖδα χῶραν φασίν, Εὐρύτου πόλιν, ἐπιστρατεύειν αὐτὸν ἢ μέλλειν ἔτι*. Ἐπίσης: στ. 354: *τὴν θ' ὑψίπυργον Οἰχαλίαν*, καὶ στ. 856-859: *ἂ τότε θοᾶν νύμφαν ἄγαγες ἀπ' αἰπεινᾶς τάνδ' Οἰχαλίας αἰχμᾶ*.

²⁹⁵⁸ Ἐπιγραφὴ τῶν στρατιωτῶν: IG, XII, 9, σελ. 52, ἀρ. 241.

²⁹⁵⁹ Πηγὴ ἀρ. 32: Λυκόφρων, *Ἀλεξάνδρα*, στ. 373-380.

του. Η βιβλιογραφία συνήθως συνδέει όλες τις αναθηματικές στήλες στον Απόλλωνα ή στην Απολλώνεια Τριάδα που έχουν βρεθεί σε διάφορα σημεία (Αλιβέρι, Κάραβος κ.λ.π.) με το ιερό του Απόλλωνος Ταμυναίου, που όμως ταυτίζουμε με την θέση Ε8ε': Αύλωνάρι: Ίτέα. Δεν ξέρουμε όμως αν ανήκουν όλες οι επιγραφές, (πέραν εκείνων που το δηλώνουν ρητώς), στο ιερό αυτό. Ίσως υπήρχε και άλλο ιερό του Απόλλωνα στον Κάραβο (Πορθμό). Αν όμως όντως προέρχονται από το ίδιο ιερό, το οποίο θεωρούμε πιθανότερο να βρισκόταν στην Β κείμενη λεκάνη του Αύλωναρίου, που οφείλεται αυτή ή διασπορά; Ίσως οφείλεται σε έργα ύποδομης που θέλησαν να κατασκευάσουν οι Βυζαντινοί ή οι Βενετοί και οι Φράγκοι, οπότε θα οργάνωσαν επιχείρηση μεταφορᾶς οικοδομικού υλικού με κάρα. Αυτό σίγουρα γινόταν κατά το χτίσιμο των φρουρίων, αλλά δεν γνωρίζουμε από πόσο μακριά θα ήταν σε θέση να κουβαλήσουν οικοδομικό υλικό από αρχαία spolia.

Συνέχεια Μεσοχώρου:

Πόλη περιλαμβάνουσα τους δήμους Αφαρεύς ή Αφαρείς, Σπληδών και Πτέχαι: Ιστορική ανασύνθεση με βάση τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές:

Πρωτογεωμετρική, γεωμετρική και αρχαϊκή εποχή:

Δεν έχουμε φιλολογικά, επιγραφικά ή αρχαιολογικά βέβαια και δημοσιευμένα στοιχεία από την ΠΠ εποχή μέχρι τον 4^ο αιώνα π.Χ. που να προέρχονται ή να σχετίζονται με την λεκάνη του Νεοχωρίου. Θεωρούμε όμως πιθανό να ανήκε και αυτή η λεκάνη στις νέες χώρες της έρετρικής ήδη κατά την αρχαϊκή εποχή.

Κλασική, ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή:

Κατά τον 4^ο αιώνα, και συγκεκριμένα από την επιγραφή των στρατιωτών²⁹⁶⁰, μαθαίνουμε ότι στον Μεσοχώρο ανήκαν οι δήμοι Αφαρεύς ή Αφαρείς, Σπληδών και Πτέχαι. Για τις Πτέχες γνωρίζουμε από το συμβόλαιο του Χαλκιδέως εργολάβου Χαιρεφάνη με την Έρετρια ότι υπήρχε εκεί μία λίμνη, την οποία ο ίδιος ανέλαβε να αποξηράνει²⁹⁶¹. Τα τοπογραφικά δεδομένα της κλειστής πεδινής λεκάνης του Νεοχωρίου ταιριάζουν με θέση όπου άλλοτε θα μπορούσε να υπάρχει μία λίμνη, ή οποία αν αποξηραίνονταν θα μπορούσε να δημιουργήσει μεγάλη έκταση γης, ικανή να αποφέρει σημαντικά κέρδη ως αντάλλαγμα για την εργολαβία στον Χαιρεφάνη.

Κατά τον 3^ο π.Χ. αιώνα, πιθανώς και κατά τον 2^ο, αν κάποιες από τις επιγραφές των δημοτών της έρετρικής από το ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου χρονολογούνται τότε, γνωρίζουμε αρκετούς δημότες, πράγμα που σημαίνει ότι υπήρχαν σίγουρα τρεις δήμοι, οι οποίοι μπορούσαν να περιλαμβάνουν περισσότερους του ενός οικισμούς. Ίσως και κάποιοι άλλοι από τους αναφερόμενους δήμους να βρισκόταν εδώ²⁹⁶².

Από την πρώιμη ρωμαϊκή εποχή δεν έχουμε ούτε αναφορές σε γραπτές πηγές, ούτε βέβαια και δημοσιευμένα εύρηματα.

Πόλη περιλαμβάνουσα τους δήμους Αφαρεύς ή Αφαρείς, Σπληδών και Πτέχαι: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση θέσεων:

Πρωτογεωμετρική, γεωμετρική και αρχαϊκή εποχή:

Δεν έχουν προκύψει εύρηματα προσιμότερα της ΚΛ εποχής.

Κλασική εποχή:

Κατά την ΚΛ εποχή βρίσκεται σε ακμή ο οικισμός στην θέση Ε8θ3': Αύλωνάρι: Νεοχώρι: Μαγούλα. Δεν έχει γίνει συστηματική ανασκαφή, αλλά έχουν υπάρξει επιφανειακά εύρηματα στον χαμηλό λόφο πλησίον του κέντρου της κοιλάδας μεταξύ Λεπούρων-Αύλωναρίου, 2 χλμ. Β των Λεπούρων, δηλαδή μελαμβραφή οστρακά και κέραμοι, καθώς και ίχνη θεμελιώσεων κτιρίων, που πιθανότατα, κατά τους Βρετανούς, ανήκουν σε οικισμό του 5ου π.Χ. αι. ²⁹⁶³ Ο οικισμός αυτός κέντρο

²⁹⁶⁰ IG, XII, 9, σελ. 52, αρ. 241.

²⁹⁶¹ IG, XII, 9, σελ. 35, αρ. 191.

²⁹⁶² IG, XII, 9, σελ. 163-165

²⁹⁶³ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 71.

κάποιου δήμου του Μεσοχώρου της έρετρικής επικράτειας του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Στον οικισμό αυτόν φαίνεται ότι ανήκαν τὰ νεκροταφεία 5^{ου} και 4^{ου} π.Χ. αιώνα στις θέσεις E801': Αύλωνάρι: Νεοχώρι: Χερόμα ή Μάλλια²⁹⁶⁴ και E802': Αύλωνάρι: Νεοχώρι: Λαμπούσα²⁹⁶⁵.

Ένας άλλος οικισμός 4^{ου} αιώνα π.Χ. υπήρχε στην θέση E9: Κριεζά, όπως μαρτυρεί τὸ νεκροταφείον αυτής της εποχής, οί αρχαίοι τοίχοι και τὸ αρχαίο αρχιτεκτονικὸ ὑλικὸ πὸν ἐντοπίστηκε ἐντοιχισμένο σὲ παλαιὸ κτίσμα, καθὼς και ἡ διασπορὰ ἀρχαίων ὀστράκων στοὺς γύρω ἀγρούς²⁹⁶⁶.

Ἑλληνιστικὴ και ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Δὲν ἔχουμε βέβαια και δημοσιευμένα εὐρήματα.

Πόλη περιλαμβάνουσα τοὺς δήμους Ἀφαρέυς ή Ἀφαρεῖς, Σπληδών και Πτέχαι: Πολιτικὴ ὀργάνωση: μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας.

Δύο γνωστὲς κῶμες ἀκμάζουν κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ. Δὲν εἴμαστε σίγουροι γιὰ τὸ ποιὲς ταυτίσεις πρέπει νὰ κάνουμε. Σίγουρα, ἂν ἡ ταύτιση μὲ τὸν *Μεσόχωρον* εἶναι σωστὴ, ταυτίζονται μὲ κάποιους ἀπὸ τοὺς μαρτυρημένους δήμους. Αὐτὸ πὸν ξέρουμε εἶναι ὅτι ἤδη ἀπὸ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ ἀποτελοῦσε μοῖρα τῆς ἐρετρικῆς, ἐνῶ κατὰ τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ. ὀνομάστηκε *Μεσόχωρος*.

Πόλη περιλαμβάνουσα τοὺς δήμους Ἀφαρέυς ή Ἀφαρεῖς, Σπληδών και Πτέχαι: Κοινωνικὴ ὀργάνωση και οἰκονομία.

Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ πεδινὴ περιοχὴ, πὸν μαζί μὲ τὴν παραλιακὴ ΠΕΖ' ἀποτελοῦν σήμερα τὸν καποδιστριακὸ δήμο Νεοχωρίου, εἶναι ἀρκετὰ γόνιμη γιὰ καλλιέργεια δημητριακῶν και ὀπωροφόρων δέντρων. Θὰ μπορούσαν νὰ ὑπάρξουν πολλὰ φυλετικὰ μορφώματα κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ, μία ἰσχυρὴ πόλη κράτος ἀπὸ τὸν 8^ο αἰῶνα και ἐξῆς. Δὲν εἴμαστε βέβαιοι γιὰ τὸ ποιὰ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κατὰ τὰ ἄλλα ἡ πιθανὴ πολιτικὴ ἰστορία τῆς περιοχῆς. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς θὰ ἦταν σίγουρα ἀγροτοποικιμενικὴ, ἀφοῦ δὲν ἔχει ἐξοδὸ πρὸς τὴν θάλασσα, ἐνῶ γιὰ τὸν δευτερογενῆ τομέα μόνον στοιχεῖα εἶναι ἡ κεραμικὴ και τὰ οἰκοδομικὰ λείψανα. Γιὰ τὸν τριτογενῆ τομέα δὲν ξέρουμε τίποτα.

Πόλη περιλαμβάνουσα τοὺς δήμους Ἀφαρέυς ή Ἀφαρεῖς, Σπληδών και Πτέχαι: Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερό: Δὲν ἔχουμε στοιχεῖα.

Πέτρα ή Πέτραι: Πολιτικὸ κέντρο και ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση και ταύτιση θέσεων:

I) Πολιτικὸ κέντρο:

Θεωρεῖται ἡ θέση τῶν σημερινῶν Πετριῶν.

II) Ἐπικράτεια:

Πρόκειται γιὰ τὴν στενὴν παράκτια περιοχὴ ΠΕΖ' και συγκεκριμένα γιὰ τὸ Ν τμήμα τῆς.

Πόλη Πέτρα ή Πέτραι: Πολιτικὴ ὀργάνωση: μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας.

Δὲν πρέπει νὰ ὑπῆρξε μεταβολὴ. Τὸν 3^ο αἰῶνα π.Χ. ἦταν δήμος τῆς ἐρετρικῆς²⁹⁶⁷, κάτι πὸν πρέπει νὰ συνέβαινε ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ΥΑΡ ἐποχῆς.

Πέτρα ή Πέτραι: Κοινωνικὴ ὀργάνωση και οἰκονομία.

Ὁ παραγωγικὸς χῶρος πὸν ἀποδίδουμε σὴν κῶμη Πέτρα ή Πέτραι εἶναι πολὺ μικρός. Δὲν ἀναφέρεται ὡς πόλη πὸν ἀσχολεῖτο μὲ τὸ θαλάσσιο ἐμπόριο. Ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὴν οἰκονομία τῆς ἀγροτοποικιμενικὴ, μὲ περιορισμένο τὸν πρωτογενῆ τομέα τῆς.

Πόλη Πέτρα ή Πέτραι : Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερό: Δὲν ἔχουμε στοιχεῖα.

²⁹⁶⁴ Καραπασχαλίδου (1986), σελ. 161-4.

²⁹⁶⁵ Καραπασχαλίδου (1986), σελ. 161-4 και BCH 111, 1987, σελ. 562.

²⁹⁶⁶ Σάμψων (1975)Α', σελ. 148· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 126-127· AR 1983-4, σελ. 17-18· BCH 108, σελ. 817· BCH 116, 1991, σελ. 925· AR 1991-2, σελ. 34· Χατζηδημητρίου (1992-8), σ.460-1.

²⁹⁶⁷ Βλ. Δήμοι τῆς ἐρετρικῆς ἐπικρατείας κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ: IG, XII, 9, σελ. 163-165.

Πόλη Τάμυνα ή Ταμύναι: Ιστορική ανασύνθεση με βάση τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές: Πρωτογεωμετρική, γεωμετρική, αρχαϊκή και κλασσική εποχή:

Για την πόλη αυτήν δεν έχουμε πρώιμες πληροφορίες. Ως κόμη όμως της έρετρικής έχουμε πληροφορίες από φιλολογικές πηγές που αναφέρονται στις έχθροπραξίες των Αθηναίων με στρατιωτικά τμήματα τυράννων της Χαλκίδας (Καλλίας) και της Έρετριας (Πλούταρχος) στην Ν Εύβοια το 348 π.Χ., στην προσπάθειά τους να κρατήσουν τις ευβοϊκές πόλεις υπό την κυριαρχία της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας. Ο Αισχίνης μας πληροφορεί για σύναψη μάχης σε παράταξη του Φωκίωνα με τον Καλλία, με τον οποίο ένώθηκε ο Πλούταρχος της Έρετριας²⁹⁶⁸. Η μάχη αυτή έγινε κοντά στον ιππόδρομο των Ταμυνών, ο οποίος πρέπει να βρισκόταν στην πεδινή λεκάνη του Νεοχωρίου (χωρίς να αποκλείουμε έντελως την τοποθέτηση των Ταμυνών στην λεκάνη του Αλιβερίου, όποτε η μάχη θα μπορούσε να είχε γίνει στην παράκτια ζώνη της λεκάνης των Ταμυνών, αφού οι γεωγραφικές πληροφορίες ταιριάζουν.

Γίνεται όμως μεγάλη συζήτηση γύρω από την ταύτιση της θέσεως των Ταμυνών από τον 19^ο αιώνα μέχρι σήμερα για τρεις λόγους: α) η έκστρατεία του Φωκίωνα και η μάχη έγινε στην ευρύτερη περιοχή Αλιβερίου-Αύλωναρίου, β) τα γεωγραφικά δεδομένα των Ταμυνών και της μάχης ταιριάζουν και με τις δύο περιοχές και επιγραφές σχετικές με το ιερό του Ταμυναίου Απόλλωνος έχουν βρεθεί και στις δύο θέσεις, και γ) δεν έχει βρεθεί *in situ* τέτοια επιγραφή και συνευρήματα που να αποδεικνύουν ότι οι Ταμύναι βρισκόταν στο Αλιβέρι, όποτε η μάχη έγινε στην παράκτια πεδιάδα της περιοχής ΠΕΑ', ή στο Αύλωνάρι, όποτε η μάχη θα έγινε κοντά στον ιππόδρομο που βρισκόταν στην λεκάνη του Αύλωναρίου. Μελετώντας το κείμενο του Αισχίνη, ο οποίος έλαβε μέρος στην έκστρατεία αυτήν, μπορούμε να κάνουμε κάποιους συλλογισμούς. Αλλά ας δοῦμε το κείμενο:

Αισχίνης, Κατά Κτησιφώντος, 86-90.

Εἰς δ' Εὐβοίαν ἦλθομεν Πλουτάρχῳ βοηθήσοντες, τοὺς μὲν πρώτους χρόνους ἀλλ' οὖν προσεποιούνθ' ὑμῖν εἶναι φίλοι, ἐπειδὴ δὲ τάχιστα εἰς Ταμύνας παρήλθομεν, καὶ τὸ Κοτύλαιον ὀνομαζόμενον ὄρος ὑπερεβάλομεν, ἐνταῦθα Καλλίας ὁ Χαλκιδεύς, ὃν Δημοσθένης μισθαρινῶν ἐνεκωμίαζεν, (87.) ὄρων τὸ στρατόπεδον τὸ τῆς πόλεως εἰς δεινὰς δυσχωρίας κατακεκλημένον, ὅθεν μὴ νικήσασι μάχην οὐκ ἦν ἀναχώρησις, οὐδὲ βοηθείας ἐλπίς οὐτ' ἐκ γῆς οὐτ' ἐκ θαλάττης, συναγείρας ἐξ ἀπάσης τῆς Εὐβοίας στρατόπεδον, καὶ παρὰ Φιλίππου δύναμιν προσμεταπεμφάμενος, ὁ τ' ἀδελφὸς αὐτοῦ Ταυροσθένης, ὁ νυνὶ πάντας δεξιούμενος καὶ προσγελῶν, τοὺς Φωκικοὺς ξένους διαβιάσας, ἦλθον ἐφ' ἡμᾶς ὡς ἀναιρήσοντες. (88.) Καὶ εἰ μὴ πρῶτον μὲν θεῶν τις ἔσωσε τὸ στρατόπεδον, ἔπειθ' οἱ στρατιῶται οἱ ὑμέτεροι καὶ οἱ πεζοὶ καὶ οἱ ἵππεις ἄνδρες ἐγένοντο ἀγαθοί, καὶ παρὰ τὸν ἱππόδρομον τὸν ἐν Ταμύναις²⁹⁶⁹ ἐκ παρατάξεως μάχην κρατήσαντες ὑποσπόνδους ἀφείσαν τοὺς πολεμίους, ἐκινδύνευσεν ἂν ἡ πόλις αἰσχίστα παθεῖν.

Ο Αισχίνης αναφέρεται στα γεγονότα του 348 π.Χ., στα οποία είχε εμπλοκή ο Φίλιππος Β' της Μακεδονίας, προσπαθώντας να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά του, όπως και η Αθήνα. Το φρούριο του Πορθμού²⁹⁷⁰, κατά τον Στράβωνα, βρισκόταν πλησίον των Ταμυνών²⁹⁷¹. Η διατύπωση αυτή μας πληροφορεί για την συνάφεια που είχε ο Πορθμός με τις Ταμύνες, και τον Πορθμό ταύτισαμε με το Ριζόκαστρο κοντά στον Κάραβο.

Σύμφωνα με το κείμενο, ο τύραννος της Έρετριας Πλούταρχος ζήτησε βοήθεια από την Αθήνα, στην συμμαχία της οποίας ανήκε, προκειμένου να κατασταλοῦν έσωτερικές πολιτικές ταραχές. Έτσι η Αθήνα έστειλε τον στρατηγὸ Φωκίωνα με στόλο που απέτελείτο από όπλαταγωγὰ και ίππαγωγὰ πλοία. Γι' αυτά μας πληροφορεί σε διάφορα σημεία του λόγου κατά Μεδίου ο Δημοσθένης.

Αὐτὸς ὁ στόλος κατέπλευσε στὴν Έρετρια, ὅπου ὁ Φωκίων ἀντιλήφθηκε πλῆθος προδοτῶν καὶ πληροφορήθηκε ὅτι ὁ Πλούταρχος ἔχει καταφύγει στὶς Ταμύνες. Έτσι ἀπέπλευσε γιὰ τὶς Ταμύνες. Πλησιάζοντας, ἀφοῦ ἀποβιβάστηκαν οἱ Αθηναῖοι, πέρασαν (ὑπερεβάλομεν) τὸ Κοτύλαιον ὄρος καὶ ἀνέβηκαν (παρήλθομεν) στὶς Ταμύνες. Έκει στρατοπέδευσαν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη καὶ ἀντιμετώπισαν σὲ μάχη τὸν τύραννο

²⁹⁶⁸ Αισχίνης, Κατά Κτησιφώντος, 86-90.

²⁹⁶⁹ Σχετικὰ με τοὺς μουσικοὺς, γυμνικοὺς καὶ ἵππικοὺς ἀγῶνες βλ. IG, XII. Γιὰ τὶς πρώτες δημοσιεύσεις τῶν ἐπιγραφῶν βλ., AE 1869, ἀρ. 412 καὶ AE 1895, σ. 165. Βλ. ἐπίσης: Fiehn, RE, λ. Τάμυναι, IV, στ. 2151-2· Nilsson (1906), σελ. 176 καὶ Bursian (1872), II, 424

²⁹⁷⁰ Βλ. φιλολογικὲς πηγές τοῦ παρόντος κεφαλαίου: ἀρ. 2 Δημοσθένης, Περὶ τοῦ Στεφάνου, 71, ἀρ. 3 Δημοσθένης, Κατὰ Φιλίππου Γ', 57-58 καὶ ἀρ. 4 Δημοσθένης, Κατὰ Φιλίππου Γ', 32-33.

²⁹⁷¹ Στράβων, Γεωγραφικά, X, 10. Βλ. ἐπίσης τὶς πηγές 3-7.

της Χαλκίδας Καλλία, ο οποίος και αυτός έφτασε από την θάλασσα. Εγκλωβισμένοι οι Αθηναίοι διατήρησαν την ψυχραιμία τους και έδωσαν συντεταγμένη μάχη, κατά την οποία νίκησαν.

Το ζήτημα είναι πού αποβιβάστηκαν οι Αθηναίοι, πού πρέπει να τοποθετηθεί το Κοτύλαιο, και πού τελικά βρίσκονταν οι Ταμύνες· στην λεκάνη του Αλιβερίου, στην λεκάνη του Νεοχωρίου, στην λεκάνη του Αύλωναρίου, και σε ποιά θέση; Δύο είναι οι σημαντικότερες λύσεις πού δίνουν οι μελετητές²⁹⁷². Κατά την πρώτη, οι Αθηναίοι βάδισαν πεζή από την Ερέτρια μέχρι τις Ταμύνες, πέρασαν το Σερβούνι, το οποίο έτσι ταυτίζεται με το αρχαίο Κοτύλαιο και ανέβηκαν προς το Αλιβέρι, όπου βρίσκονταν οι Ταμύνες. Κατόπιν έφτασε ο Καλλίας γρήγορα από την θάλασσα και τους εγκλώβισε. Έτσι δόθηκε η μάχη κοντά στον ιππόδρομο, ο οποίος θάμπορούσε να τοποθετηθεί στην πεδιάδα του Αλιβερίου.

Το γεγονός ότι δεν έχουν ανασκαφεί λείψανα οικισμού μέσα στο ίδιο το Αλιβέρι, όπου όμως έχουν βρεθεί έντοιχισμένες επιγραφές πού προέρχονται από τις Ταμύνες, δεν εμποδίζει την ταύτιση, αφού μπορεί να ανασκαφεί οικισμός σε κοντινή θέση. Όμως γιατί οι Αθηναίοι να αφήνουν τον στόλο τους σε ύποπτη πόλη, την Ερέτρια για να βαδίσουν τόσο μεγάλη απόσταση πεζή; Το τάχιστα του κειμένου δεν συμβιβάζεται με αυτήν την έκδοχή.

Η άλλη άποψη, λαμβάνοντας υπ' όψιν το ένετικό φρούριο La Cupra στην Δραγονάρα, κοντά στην Βρύση, θεωρεί ότι πρώτα έφτασε ο στρατός στις Ταμύνες, τις οποίες τοποθετεί στο Αύλωνάρι, και μετά ανέβηκε στις ύψωσεις της ανατολικότερης κορυφής της Δίρφυος, 20 χλμ. Β του Σερβουνίου. Σε αυτήν την περίπτωση ή απόβαση θα έγινε στον Κάραβο και μετά θα κινήθηκε ο στρατός δια μέσου της κοιλάδας και της πεδινής λεκάνης του Νεοχωρίου προς το Αύλωνάρι. Έτσι κατόπιν θα πέρασαν το Κοτύλαιο. Όμως στο κείμενο δηλώνεται ρητώς ότι το στρατόπεδο βρισκόταν στην πόλη των Ταμυνών, και όχι σε όρεινη θέση, όπου και ο ιππόδρομος, κοντά στον οποίο δόθηκε τελικά ή μάχη. Άρα οι δύο χρονικές προτάσεις μπορεί να περιγράψουν γεγονότα πού έγιναν κατά την διάρκεια της πορείας του στρατού από την παραλία προς τα ένδοτερα, ταυτόχρονα με την έλευση του Καλλία. Σε αυτήν την περίπτωση πρέπει να θεωρήσουμε ότι όταν πέρασαν το όρος και έφτασαν στις Ταμύνες, τότε κατέφθασε και ο Καλλίας από πίσω τους. Τί βουνό όμως ήταν αυτό το Κοτύλαιο, το οποίο μπορούσε να χαρακτηριστεί όρος, και αν ήταν όντως όρος όπως το Τελέθριο ή το Κανδήλιο, τα οποία επίσης χαρακτηρίζονται όρη, πώς το πέρασε ένα στρατεύμα αποτελούμενο από όπλιτες και ίππεις;

Η απόβαση λίγο πριν το Σερβούνι, στα Α της παλιάς έρετρικής, θα δικαιολογούσε το πέρασμα του στρατού από την στενή παραλιακή ζώνη Ν του Σερβουνίου-Κοτυλαίου, το οποίο θα έκανε μεγάλη όπτική έντύπωση. Κατόπιν θα ανέβηκαν προς Αλιβέρι, όπου θα μπορούσαν να ήταν οι Ταμύνες. Όμως οι Ταμύνες στην επιγραφή των στρατιωτών βρίσκεται στον ίδιο χώρο με τις Γρύγχες, οι οποίες δεν βρίσκονταν ούτε στον Δύστο, ούτε στον Μεσοχώρο, άρα βρίσκονταν βορειότερα. Άρα δεν φαίνεται πιθανή ή τοποθέτηση των Ταμυνών στην περοχή ΠΕΑ', δηλαδή την λεκάνη του Αλιβερίου.

Η πορεία δια μέσου της κοιλάδας του Νεοχωρίου προς Ταμύνες πού βρίσκονταν στο Αύλωνάρι, κατά πρώτον είναι πολύ μακριά, και έτσι δεν δικαιολογείται το τάχιστα, κατά δεύτερον δεν συναντάει κανένα όρος. Το δε Κοτύλαιο, αν τοποθετηθεί στο La Cupra είναι πολύ μακριά.

Εμείς θεωρούμε μιá άλλη διαδρομή πιθανή και μιá άλλη τοποθέτηση. Λαμβάνοντας υπ' όψιν την επιγραφή των στρατιωτών, τοποθετούμε τις Ταμύνες στο Αύλωνάρι, όπου πιθανότατα και το ιερό του Απόλλωνος Ταμυναίου και πιθανώς ο ιππόδρομος. Για να φτάσει όμως ο στρατός γρήγορα πρέπει να ακολουθήσει ευθεία πορεία προς Ταμύνες. Έτσι θα μπορούσε να αποβιβαστεί Α του Σερβουνίου-Κοτυλαίου, σε όμαλη παραλία μετά την Κακιά Σκάλα και να ακολουθήσει πορεία Β, ακολουθώντας το φυσικό πέρασμα πού χρησιμοποιεί και σήμερα ο δρόμος από Αλιβέρι προς Βρύση. Έτσι θα περνούσε την ύδροκριτική των 200 μ. στις ύψωσεις του Σερβουνίου Κοτυλαίου, ακολουθώντας πορεία προς Β.

Έλληνιστική εποχή και ρωμαϊκή εποχή:

Γνωρίζουμε κάποια ονόματα δημοτών των Ταμυνών, αλλά και τοπωνύμια άλλων κομμών της περιοχής από τους καταλόγους δημοτών της έρετρικής από το ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου στην Ερέτρια, οι οποίες χρονολογούνται στον 3^ο και 2^ο π.Χ. αιώνα²⁹⁷³. Συμπεραίνουμε ότι εξακολουθούσε να υφίσταται το πολιτικό κέντρο στην θέση Ε8α': Αύλωνάρι: Παλαιό Καστρι ή Παλαιοκαστρι²⁹⁷⁴, όπου

²⁹⁷² Tritle(1988)· Knoepfler(1981)· Fachard (2012).

²⁹⁷³ Βλ. Ερέτρια, επιγραφές, αρ. 18, πού συγκεφαλαιώνει και κατηγοριοποιεί όλους τους δήμους της έρετρικής επικράτειας από όλους τους σωζόμενους καταλόγους Έρετριέων δημοτών: IG, XII, 9, σελ. 163-165.

²⁹⁷⁴ BCH 114, 1990, σελ. 811· ΑΔ 38, 1982, Χρον., σελ. 155· Παπαβασιλείου (1902)Β, σελ. 97-109.

κοντά βρίσκεται και τὸ ἱερό τοῦ Ταμυναίου Απόλλωνος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ΕΛ ναοῦ στὸ ἱερό τῆς θέσεως Ε8ε': Αὐλωνάρι: Ἰτέα²⁹⁷⁵ ποὺ ταυτίζουμε μὲ αὐτό.Ὡς μοῖρα τῆς ἐρετρικῆς καὶ ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἀκολούθησε τὴν μοῖρα τῆς πόλεως, ὑπέστη δηλαδὴ τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ 198 π.Χ. ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, τὴν συμμετοχὴ στοὺς μιθριδατικούς πολέμους καὶ τὴν καταστροφὴ ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Σύλλα τὸ 87-86 π.Χ. Τὸ 27 π.Χ. ἐνσωματώνεται ἡ ἐρετρικὴ ἐπικράτεια στὴν ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας. Κατὰ τὴν ἐπόμενη περίοδο ἡ Ἐρέτρια δὲν θὰ ἀνακάμψει ὡς πολιτικὸ κέντρο, ἀλλὰ θὰ τὴν διαδεχθεῖ ὁ Πορθμός.

Πόλη Ταμύνα: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Αναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων: Πρωτογεωμετρικὴ, γεωμετρικὴ καὶ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Γιὰ τὴν πόλη Ταμύνα ἢ Ταμύναι δὲν ἔχουμε φιλολογικὰ ἢ ἐπιγραφικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ΠΓ ἐποχὴ μέχρι τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ. Τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα μας γι' αὐτὲς τὶς ἐποχὲς προέρχονται ἀπὸ τρεῖς θέσεις τῆς λεκάνης στὴν ὁποία τὴν τοποθετοῦμε, κοντὰ στὸ Αὐλωνάρι. Συγκεκριμένα κεραμικὴ ΓΕ ἐποχῆς προέρχεται ἀπὸ τὴν θέση Ε8ε': Αὐλωνάρι: Ἰτέα, τὴν ὁποία λόγω τῶν λειψάνων νεότερων ἐποχῶν ταυτίζουμε μὲ τὸ ἱερό τοῦ Απόλλωνος Ταμυναίου, καθὼς καὶ τάφοι ἀπὸ τὴν θέση Ε8στ' : Αὐλωνάρι: Σαρρῆ. Ἀπὸ τὴν θέση Ε8ζ': Αὐλωνάρι: Ἀγρός Κουτσούκου προέρχεται ἐνεπίγραφη ἀρχαϊκὴ στήλη. Τὰ δεδομένα δείχνουν ὅτι ὑπῆρχε κατοίκηση στὴν λεκάνη τοῦ Αὐλωναρίου.

Κλασσικὴ, ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὸν 5^ο καὶ 4^ο αἰώνα ἡ περιοχὴ ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται. Τὰ περισσότερα καὶ σημαντικότερα εὐρήματα προέρχονται ἀπὸ τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ. Ὅλες οἱ θέσεις διατάσσονται περιφερειακὰ μιᾶς κεντρικῆς, φυσικὰ ὀχυρῆς καὶ ὀχυρωμένης θέσεως, τῆς θέσεως Ε8α': Αὐλωνάρι: Παλαιὸ Καστρί ἢ Παλαιοκαστρί²⁹⁷⁶, ὅπου τὸ 1902 εἶχαν διαπιστωθεῖ λειψάνα ὀχυρώσεων ὑστεροκλασσικῆς ἢ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μὲ πύργους²⁹⁷⁷. Τὸ ἕνα τεῖχος εἶναι κατασκευασμένο χαμηλὰ στὸν λόφο καὶ τὸ ἄλλο στὴν κορυφῆ. Ἡ ἔκταση ποὺ περικλείει τὸ κάτω τεῖχος εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη σὲ ἐμβαδόν, ὥστε ἡ θέση νὰ ἀνήκει σὲ οἰκισμό²⁹⁷⁸. Τὸ ἄλλο τεῖχος στὴν κορυφῆ τοῦ λόφου πρέπει νὰ περιέβαλλε τὴν ἀκρόπολη. Ἡ Κωνσταντίνου, ὁ Τραυλός²⁹⁷⁹, ὁ Wallace²⁹⁸⁰ καὶ ὁ Philippson²⁹⁸¹ καὶ ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη²⁹⁸² ταυτίζουν τὴν θέση μὲ τὴν ἀρχαία *Οἰχαλίαν*²⁹⁸³. Πλησίον τοῦ Παλαιοκάστρου ἔχει βρεθεῖ ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη στήλη καὶ ἔχουν ἀνασκαφῆ κεραμοσκεπεῖς τάφοι ποὺ ἀνήκουν στὸν ἀρχαῖο οἰκισμό²⁹⁸⁴. Τὰ εὐρήματα δείχνουν ὅτι πρόκειται γιὰ θέση κέντρου ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δήμους τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας. Ἡ ταύτιση μὲ τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Οἰχαλίας δὲν μᾶς βρῖσκει σύμφωνους, γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: ἡ Οἰχαλία κατὰ τὰ τέλη τοῦ 6^{ου} αἰώνα π.Χ. ἀνῆκε στὴν μοῖρα τῆς ἐρετρικῆς ποὺ λεγόταν *Σκίος* ἢ *Σκίον*.²⁹⁸⁵ Ἀργότερα, κατὰ τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ. δὲν ἀνήκει στὸν ἴδιο χῶρο μὲ τὴν Ταμύνη, ἀλλὰ στὸ *Λαράσιον*. Ἐμεῖς ὅμως δὲν μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε τὴν ταύτιση τοῦ ἱεροῦ μὲ τὴν θέση Ε8ε': Αὐλωνάρι γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

α) Ἐδῶ βρέθηκαν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κτιρίων, χρονολογούμενα ἀπὸ τὸν 4^ο π.Χ. αἰώνα ἕως τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἀνασκάφηκε πρῶτος ἑλληνιστικὸς ναός, περίπτερος, τέλους 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, τὸ ὁποῖο οἱ ἀνασκαφεῖς ἀναγνωρίζουν τὴν θέση τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ταμυναίου Απόλλωνος.²⁹⁸⁶

²⁹⁷⁵ Κωνσταντίνου-Τραυλός (1941-4), σελ. 37, εἰκ. 9.

²⁹⁷⁶ BCH 114, 1990, σελ. 811· ΑΔ 38, 1982, Χρον., σελ. 155· Παπαβασιλείου (1902)Β, σελ. 97-109.

²⁹⁷⁷ BCH 114, 1990, σελ. 811· ΑΔ 38, 1982, Χρον., σελ. 155· Παπαβασιλείου (1902)Β, σελ. 97-109.

²⁹⁷⁸ Οἱ πύργοι ποὺ ἀναφέρονται στὴν παλαιὰ δημοσίευση τὸ 1966 δὲν ἦταν ὄρατοί. Βλ. Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 71.

²⁹⁷⁹ Κωνσταντίνου-Τραυλός (1941-4), σελ. 37.

²⁹⁸⁰ Wallace (1947), σελ. 140.

²⁹⁸¹ Philippson (1951), σελ. 615, σημ.1.

²⁹⁸² Φουσάρας (1964), σελ. 75-76. Ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη λόγω τῶν σημαντικῶν εὐρημάτων στὴν περιοχὴ τῆς Κύμης (Στόμιο, Εὐρημα καὶ Ὁξύλιθος) τοποθετεῖ ἐδῶ τὴν μυκηναϊκὴ *Οἰχαλίαν*, ἀρα καὶ τὴν Οἰχαλία τῶν ἱστορικῶν χρόνων τοποθετεῖ κάπου ἐδῶ, στὴν εὐρύτερη λεκάνη. Βλ. σχετικὰ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-54.

²⁹⁸³ Σχετικὰ μὲ τὴν θέση αὐτὴν βλέπε ἐπίσης: IG XII, 9, σελ. 124-135· BCH 1942-3, σελ. 327· Θεοχάρης (1959), σελ. 309.

²⁹⁸⁴ BCH 114, 1990, σελ. 811· ΑΔ 38, 1982, Χρον., σελ. 155· Παπαβασιλείου (1902)Β, σελ. 97-109.

²⁹⁸⁵ Πανσανίας, Ἑλλάδος Περιήγησις, Μεσσηνιακά, 2, 3, 7: λέγουσιν οἱ μὲν ὡς τὸ Εὐρύτιον—χωρίον δὲ ἔρημον ἐφ' ἡμῶν ἐστι τὸ Εὐρύτιον—πόλις τὸ ἀρχαῖον ἦν καὶ ἐκαλεῖτο Οἰχαλία, τῷ δὲ Εὐβοέων λόγῳ Κρεώφυλος ἐν Ἡρακλείᾳ (F 2 p. 62 Ki) πεποίηκεν ὁμολογούντα· Ἐκαταῖος δὲ ὁ Μιλήσιος ἐν Σκίῳ μοῖρα τῆς Ἐρετρικῆς ἔγραψεν εἶναι Οἰχαλίαν.

²⁹⁸⁶ Κωνσταντίνου-Τραυλός (1941-4), σελ. 37, εἰκ. 9.

β) Οί επιγραφές IG, XII, 9, σελ. 26-27, αρ. 92-95^a βρέθηκαν κοντά στο Αύλωνάρι, μεταξύ του χωριού και των λόφων Άντηρες²⁹⁸⁷, Παλαιοκαστρί και Ίτέα. Πρόκειται για αγωνιστικές επιγραφές των Ταμυνείων, αναφερόμενες σε αγωνοθέτες και νικητές μουσικών και γυμνικών αγώνων²⁹⁸⁸.

Ως εκ τούτου πρέπει να συμφωνήσουμε με τους παλαιότερους ανασκαφείς²⁹⁸⁹ και να ταυτίσουμε την θέση Ε8ε': Αύλωνάρι: Ίτέα με το ιερό του Απόλλωνος στις Ταμύνες.²⁹⁹⁰ Θεωρούμε ότι οι επιγραφές είναι πολλές για να μεταφέρθηκαν όλες από άλλο. Στο μόνο διαφορετικό σημείο όπου θα μπορούσε να υπάρξει επιγραφή που να αναφέρεται στην λατρεία του Ταμυναίου Απόλλωνος είναι το ίδιο το πολιτικό κέντρο των Ταμυνών, το οποίο, ένεκα της εύρεσης επίσης πολλών λειψάνων αρχαίου οικισμού, τοποθετούμε στην θέση Ε8α': Αύλωνάρι: Παλαιό Καστρί ή Παλαιοκαστρί (Τάμυνα ή Ταμύνοι).

Άλλες αρχαίες θέσεις της περιοχής ΠΕΕ' είναι Ε8α': Αύλωνάρι ή Αύλων: Άγ. Γεώργιος ή Καρέα: Η αρχαία επιγραφή που βρέθηκε εδώ και αναφέρεται σε μουσικούς αγώνες που είχε θεσπίσει ή Έρέτρια²⁹⁹¹ ίσως ήταν στημένη σε κοντινό δημόσιο χώρο ή κτίριο, από το οποίο θα μπορούσε να προέρχεται το έντοιχισμένο στόν ναό του Άγ. Ιωάννου αρχαίο οικοδομικό υλικό²⁹⁹² και η θέση Ε8β': Αύλωνάρι: Βαρυπόμπι, όπου βρέθηκε επιγραφή πρώιμου 4^{ου} π.Χ. αιώνα, το ψήφισμα της Έρετρίας που όρίζει την τέλεση των εορτών προς τιμήν της Άρτεμίδος²⁹⁹³. Η μαρμαρίνη σαρκοφάγος που βρέθηκε στην θέση Ε8γ': Αύλωνάρι: Άντηρες δεν χρονολογείται²⁹⁹⁴. Η θέση Ε8δ': Αύλωνάρι: Άγ. Δημήτριος παρουσιάζει ενδιαφέρον, διότι εδώ ο Παπαβασιλείου αναφέρει ότι εντόπισε λείψανα αρχαίου ναού κατασκευασμένου από πωρολίθους²⁹⁹⁵. Αν είναι σωστή η αναγνώριση, τότε πρόκειται για θέση ιερού.

Τέλος η θέση Ε8ι': Αύλωνάρι: Όκτωνιά, όπου έχουν εντοπισθεί σε μεγάλη ακτίνα διεσπαρμένα «αρχαία κεραμίδια και όστρακα», αναγνωρίζεται πιθανώς ως αρχαία θέση. Ο Girard²⁹⁹⁶ εκεί τοποθετεί την Οίχαλία, αρχαίο δημόσιο της έρετρικής επικράτειας, γνωστό από τις επιγραφές δημοτών του ιερού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος²⁹⁹⁷. Ο Ulrichs²⁹⁹⁸ τοποθέτησε την Οίχαλία στο Νεοχώρι, 5 χλμ. ΒΔ του Αύλωναρίου. Έμεις τοποθετήσαμε την Οίχαλία στο Β τμήμα της λεκάνης ΠΕΖ'.

Πόλη Τάμυνα ή Ταμύνοι: Πολιτική οργάνωση: μεταβολές της επικράτειας.

Η λεκάνη του Αύλωναρίου ενσωματώθηκε πρώιμα στην πόλη Γρύγγαι, η οποία υπήρχε ως ανεξάρτητη μέχρι τον 5^ο αιώνα π.Χ. Στην συνέχεια, κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ. οι Γρύγγαι ενσωματώθηκαν στην Έρέτρια, και έκτοτε απέτελεσαν τον 4^ο χώρο της έρετρικής επικρατείας.

Πόλη Τάμυνα ή Ταμύνοι: Κοινωνική οργάνωση και οικονομία.

Δεν γνωρίζουμε πολλά για το πολίτευμα, την κοινωνία και την οικονομία των Ταμυνών. Σε επίπεδο πολιτεύματος, την αρχική φυλετική συγκρότηση πιθανώς διαδέχθηκε ένας βασιλιάς, και αυτόν κάποιο συμβούλιο ευγενών. Από την στιγμή που η Έρέτρια επεκτείνεται Α κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ., ακολουθεί την μοίρα της πόλεως. Σε επίπεδο οικονομίας και κοινωνίας πρέπει να είχε ανεπτυγμένο τον πρωτογενή τομέα, καθώς περιλαμβάνει μία λεκάνη όπου ευδοκίμουν όπωροφόρα δένδρα και δημητριακά. Η κτηνοτροφία θα μπορούσε και στην αρχαιότητα να είναι ανεπτυγμένη. Για έμπορικές δραστηριότητες δεν γνωρίζουμε κάτι ιδιαίτερο. Κατά τα άλλα η πόλη έγινε μέρος της Έρετρίας και ακολούθησε την ιστορική πορεία της.

Πόλη Τάμυνα ή Ταμύνοι: Το κύριο έξωαστικό ιερό:

²⁹⁸⁷ Παπαβασιλείου (1902)B, σ. 97-109.

²⁹⁸⁸ Σχετικά με τους μουσικούς και γυμνικούς αγώνες βλ. Πάλλης (1968), σελ. 370-371. Πρόκειται για άρθρο-μελέτη για τους αγώνες από τον Ε. Ν. Πάλλη, γυμναστή.

²⁹⁸⁹ Κωνσταντίνου-Τραυλός (1941-4), σελ. 37, εικ. 9.

²⁹⁹⁰ Κωνσταντίνου-Τραυλός (1941-4), σελ. 37, εικ. 9.

²⁹⁹¹ Χωρέμης (1902)A, σελ. 70-71· του ίδιου (1902)B, σελ. 97-109· Φωκίτης (1899), σελ. 357-363.

²⁹⁹² Χωρέμης (1973), σελ. 303-4.

²⁹⁹³ Παπαβασιλείου (1905)B, σελ. 97-109· Φωκίτης (1902), σελ. 360· Wilhelm (1904), σελ. 89-97.

²⁹⁹⁴ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 72· Θεοχάρης (1959), σελ. 279-338· AE 1941-44, σελ. 11, εικ. 13-14· IG XII, 9, 93 και 126.

²⁹⁹⁵ Παπαβασιλείου (1902)A', σ. 70-71.

²⁹⁹⁶ Φουσάρας (1964), σελ. 75-76.

²⁹⁹⁷ IG, XII, 9, σελ. 163-165. Βλ. έπιγρ. αρ. 18) της Έρετρίας.

²⁹⁹⁸ Ulrichs (1863), σελ. 243-245.

Σε επίπεδο λατρειῶν μαρτυροῦνται αὐτὲς τοῦ Ταμυναίου Απόλλωνος, τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Γιὰ τὸ ἱερὸ τοῦ *Ταμυναίου Απόλλωνος* ἔχουμε τὴν ὕστερη μαρτυρία τοῦ Στράβωνος ἐπιγραφές: IG, XII, 9, σελ. 26-29, ἀρ. 90-123. Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 90²⁹⁹⁹ βρέθηκε στὸ Ἀλιβέρι καὶ περιέχει ἱερὸ νόμο τοῦ Ταμυναίου Απόλλωνος, τὸ ἱερὸ τοῦ ὁποίου ἦταν σημαντικό ἱερὸ τῆς περιοχῆς τοῦ δήμου τῶν Ταμυνῶν, ὁ ὁποῖος ἀνήκε στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια³⁰⁰⁰. Οἱ ἐπιγραφές 90-91^a βρέθηκαν στὸ ἴδιο τὸ Ἀλιβέρι καὶ σὲ κοντινὲς θέσεις τοῦ Ἀλιβερίου καὶ τοῦ Αὐλωναρίου. Οἱ ἐπιγραφές IG, XII, 9, σελ. 26-27, ἀρ. 91-95^a περιλαμβάνουν καταλόγους τῶν μουσικῶν καὶ γυμνικῶν ἀγῶνων ποὺ γίνονταν κατὰ τὰ *Ταμύνια*, τὴν ἑορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ Απόλλωνος Ταμυναίου. Ἡ ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή IG, XII, 9, σελ. 26, ἀρ. 91, βρέθηκε σὲ κάποιο σπίτι στὸ Ἀλιβέρι τὸ 1858 (ἀπὸ ὅπου μεταφέρθηκε στὴν Χαλκίδα). Οἱ νικητὲς προέρχονται ἀπὸ διάφορες πόλεις τῆς Εὐβοίας καὶ γενικῶς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας (Χαλκίδα, Κάρυστος, Ἀθηδῶνα, Θήβα, Μύρρινα Λέσβου (;), Κυρῆνη, Συρακοῦσες), πρᾶγμα ποὺ δηλώνει τὸ μεγάλο γόητρο τῆς ἑορτῆς, καθὼς καὶ τὴν ἐμβέλεια καὶ τὴν φήμη τῶν ἀγῶνων. Ὅσοι κατάγονται ἀπὸ δήμους τῆς ἐρετρικῆς χαρακτηρίζονται *Ἐρετριεῖς*. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀναφέρεται ἐθνικὸ δήμου δίπλα στὰ ὀνόματα τῶν νικητῶν.

Οἱ ἐπιγραφές IG, XII, 9, σελ. 26-27, ἀρ. 92-95^a βρέθηκαν κοντὰ στὸ Αὐλωνάρι, μεταξὺ τοῦ χωριοῦ καὶ τῶν λόφων Ἄντηρες, Παλαιοκαστρί καὶ Ἰτέα. Πρόκειται γιὰ ἀγωνιστικὲς ἐπιγραφές τῶν Ταμυνείων, ἀναφερόμενες σὲ ἀγωνοθέτες καὶ νικητὲς μουσικῶν καὶ γυμνικῶν ἀγῶνων³⁰⁰¹. Μὲ βάση τὸν τόπο εὐρέσεως, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε (ὅπως κάναμε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας) τὸ ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος Ταμυναίου πλησίον τοῦ Αὐλωναρίου, καὶ νὰ τὸ ταυτίσουμε μὲ πιθανότητα μὲ τὸ ἀνεσκαμμένο ἱερὸ στὴν θέση Ε8ε': Αὐλωνάρι: Ἰτέα. Τὸ ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος, ἴσως ἦταν τὸ σημαντικότερο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῶν Ταμυνῶν, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ συναγάγουμε ἀπὸ τὴν λαμπρότητα τῆς τελέσεως τῶν Ταμυνείων ποὺ περιγράφουν οἱ σωζόμενες ἐπιγραφές.

Οἱ ἐπιγραφές IG, XII, 9, σελ. 27, ἀρ. 97-99 βρέθηκαν σὲ σύγχρονες οἰκίες τοῦ (τότε χωριοῦ) τοῦ Ἀλιβερίου καὶ στὸν Κάραβο. Πρόκειται γιὰ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές στὴν Ἄρτεμη, στὸν Απόλλωνα καὶ στὴν Δητῶ. Στὸν Κάραβο πιθανῶς ὑπῆρχε ἄλλο ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιγραφή IG, XII, 9, σελ. 38-39, ἀρ. 194 ποὺ ἀναφέρεται στὰ Ἀρτεμίσια καὶ βρέθηκε πρὸς Αὐλωνάρι μπορούμε νὰ κάνουμε κάποιους συλλογισμούς. Ἄν ἡ ἐπιγραφή ἀφορᾷ τὴν Ἀμαρυσία Ἄρτεμη, τότε εἶναι ἀπλῶς ἀντίγραφο τοῦ ψηφίσματος, στημένο σὲ σημαντικό δημόσιο χῶρο τῶν Ταμυνῶν, δηλαδὴ ἀνακοίνωση τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τῆς Ἐρέτριας, γιὰ ἀναδιοργάνωση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς κύριας ἐξωαστικῆς λατρείας τῆς. Ἄν δὲν ἀφορᾷ τὴν Ἀμαρυσία Ἄρτεμη, ἢ ὑπῆρχε ἄλλο ἱερὸ ἐκεῖ κοντὰ στὸν τόπο εὐρέσεως, ἢ ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς λατρείας καὶ περιγραφόμενος ἐμπλουτισμός τῆς μὲ μουσικοὺς ἀγῶνες ἀφορᾷ τὴν Ἄρτεμη ποὺ συλλατρευόταν μὲ τὸν Απόλλωνα στὶς Ταμύνες, δηλαδὴ στὸ ἱερὸ τοῦ *Ταμυναίου Απόλλωνος* ποὺ μαρτυρεῖ ὁ Στράβων. Δὲν μπορούμε ὥστόσο νὰ ἀποφασίσουμε μὲ βεβαιότητα. Ἴσως ἡ πανηγυρικὴ διατύπωση *ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπως ἂν κατὰ ταῦτα γίνηται ἢ θυσίη καὶ ἢ μουσικὴ τῇ Ἀρτέμιδι εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον, ἐλευθέρων ὄντων Ἐρετριέων καὶ εὐπρηττόντων καὶ αὐτοκρατόρων*, σὲ πολιτικὸ πλαίσιο, ταιριάζει περισσότερο μὲ δήλωση κυριαρχίας στὴν ἐπικράτεια, ἄρα θὰ δοξάσει ἢ πόλη τὴν θεά τῆς, τὴν Ἄρτεμη, τῆς ὁποίας τὸ ἱερὸ ἀντιπροσωπεύει καὶ συμβολίζει τὴν κυριαρχία στὴν χώρα, λαμπρύνοντας τὴν ἑορτὴ τῆς. Ἄρα ἴσως φαίνεται πιὸ πιθανὸν νὰ εἶναι ἀντίγραφο, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας.

Ἄλλη μαρτυρούμενη λατρεία εἶναι αὐτὴ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Αὐτὴν μαρτυρεῖ τὸ ψηφισμα τῶν Ἐρετριέων ποὺ ἀναφέρεται στὴν πομπὴ καὶ θυσία πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, προερχόμενο ἀπὸ ἐρειπωμένη ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Λουκάς Ἀλιβερίου³⁰⁰².

Πόλη Γρύχαι: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση μὲ βάση τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές: Πρωτογεωμετρικὴ, γεωμετρικὴ καὶ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

²⁹⁹⁹ Ἐπιγραφή μείζονος περιοχῆς ΠΕ' ἀρ. 1: IG, XII, 9, σελ. 26, ἀρ. 90.

³⁰⁰⁰ Βλ. σχετικὰ μὲ τὸ ἱερὸ τοῦ *Ταμυναίου Απόλλωνος* RE καὶ Neue Pauly, ὅπως καὶ Lauffer (1989) λ. *Τάμυναι* ἢ *Ταμύναι*.

³⁰⁰¹ Σχετικὰ μὲ τοὺς μουσικοὺς καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνες βλ. Πάλλης (1968), σελ. 370-371. Πρόκειται γιὰ σημαντικό ἄρθρο-μελέτη γιὰ τοὺς ἀγῶνες ἀπὸ τὸν Ε. Ν. Πάλλη, γυμναστή.

³⁰⁰² Περιοχὴ ΠΕ': ἐπιγραφές, ἀρ. 7: IG, XII, 9, σελ. 38-39, ἀρ. 194.

Σημαντική, πολύ λίγο γνωστή πόλη του Α τμήματος της κεντρικής Εύβοίας. Πρώιμες γραπτές μαρτυρίες γι' αυτήν απουσιάζουν. Πρωτογεωμετρικά και γεωμετρικά ευρήματα σε θέσεις της ευρύτερης περιοχής (Κατακαλού Αλιβερίου, Θαρρούνια και περιοχή Κύμης-Οξυλίθου), καθώς και αρχαϊκά στην ίδια την θέση και νοτιότερα, δείχνουν την κατοίκηση του ευρύτερου χώρου του κεντρικού τμήματος της περιοχής ΠΕ'. Η πόλη αυτή, (αν όντως τοποθετείται σωστά στην θέση Βρύση, κοντά στο μεσαιωνικό φρούριο La Cypria,) θα συγκροτήθηκε προοδευτικά από την πρώιμη εποχή του Σιδήρου μέχρι τον 5^ο π.Χ. αιώνα σε πόλη κράτος. Έπειδή στους φορολογικούς καταλόγους της Αθηναϊκής συμμαχίας δεν αναφέρονται ως ανεξάρτητες πόλεις ούτε οι Ταμύνες, ούτε η Κύμη, συμπεραίνουμε ότι θα είχαν απορροφηθεί κατά τις προηγούμενες εποχές από τις Γρύγχες.

Κλασική εποχή:

Τις πρώτες μαρτυρίες γι' αυτήν ως ανεξάρτητη πόλη κράτος έχουμε κατά το γ' και τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, από τους φορολογικούς καταλόγους των Έλληνοταμιών της Α' Αθηναϊκής συμμαχίας³⁰⁰³. Εκεί φορολογείται ξεχωριστά, μαζί με τις άλλες εββοϊκές πόλεις (Δίον, Αθήναι Διάδες, Διάκριοι, Χαλκιδείς, Έρετριείς, Γρυγχείς, Στυρείς, Καρύστιοι), και πριν την αποτυχημένη αποστασία του 446 π.Χ., και μετά την κατάπνιξη της από τον Περικλή.

Από τότε μέχρι το 411 π.Χ. όλες οι εββοϊκές πόλεις πληρώνουν φόρο στην Αθήνα και υποχρεώνονται να λαμβάνουν μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις της Αθηναϊκής συμμαχίας (όπως π.Χ. στην Σικελική έκστρατεία το 415-413 π.Χ.) Όμως το 411 π.Χ. οι εββοϊκές πόλεις -πλήν Ωρεού- αποτινάσσουν τον αθηναϊκό ζυγό, αποστατώντας επιτυχημένα μετά την ήττα του αθηναϊκού στόλου από τον Αγησανδρίδα έξω από το λιμάνι της Έρέτριας³⁰⁰⁴. Από τότε μέχρι το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου συμπράττουν με την Πελοποννησιακή συμμαχία, γι' αυτό και στην ήττα στους Αιγός ποταμούς (405 π.Χ.) οι Εββοείς πολεμούν με τον στόλο του Λυσάνδρου. Μετά την λήξη του πολέμου (404 π.Χ.) το πολιτικό κέντρο της Έρέτριας ανασυγκροτείται και κτίζεται το νέο τείχος λίγο πριν το 400 π.Χ. Από τότε αρχίζει μία περίοδος ευημερίας για την πόλη και για όλες τις άλλες εββοϊκές πόλεις.

Οι εββοϊκές πόλεις περνούν φάση προπαρρασκευής κατά τα χρόνια της Σπαρτιατικής (404-371 π.Χ.) και της Θηβαϊκής ήγemonίας (371-362 π.Χ.). Το 378 π.Χ. γίνονται μέλη της Β' αθηναϊκής συμμαχίας, ενώ μέχρι το 338 π.Χ. ο Φίλιππος της Μακεδονίας έδραιώνει την κυριαρχία του στην Ν Έλλάδα³⁰⁰⁵. Όταν ο Μ. Αλέξανδρος ξεκινά την έκστρατεία του αφήνει αντιβασιλέα στην Μακεδονία τον Αντίπατρο³⁰⁰⁶. Μετά τα γεγονότα του 341 π.Χ. στην Εύβοια και την κατάληψη και καταστροφή του Πορθμού από τους Μακεδόνες, οι πόλεις της Εύβοίας ιδρύουν ένα δευτεροβάθμιο πολιτικό μόρφωμα, το κοινό των Εββοέων, το οποίο θα παίζει ενεργό ρόλο μέχρι την ήττα στην Χαιρώνεια της Βοιωτίας από τον Φίλιππο Β'.

Η πόλη Γρύγχαι δεν επανεμφανίζεται στους καταλόγους της Β' Αθηναϊκής συμμαχίας, οι οποίοι βεβαίως σώζονται αποσπασματικά. Ο Σκύλαξ, στα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. χαρακτηρίζει την Εύβοια τετράπολι³⁰⁰⁷, δηλαδή από όκτώ που ήταν οι Εββοϊκές πόλεις κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα μειώνονται σε τέσσερις, προφανώς με συγχωνεύσεις, απορροφήσεις των μικρότερων από αυτές από τις μεγαλύτερες. Έτσι συμπεραίνουμε ότι ανάμεσα στο 411 και στο 378 π.Χ., ή μέχρι τα μέσα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα ή Ίστιαία απορρόφησε το Δίον και τις Αθήνες Διάδες, ή Χαλκίδα πιθανώς την Διακρία, ή οποία δεν ξέρουμε κι ακριβώς πού βρισκόταν (ή ίδια ή λέξη σημαίνει "ανάμεσα στα σύνορα"), ή Έρέτρια τις Γρύγχες και τα Στύρα.

Ποιά να ήταν όμως ή πιο πρόσφορη φάση του τέλους του 5^{ου} και του α' ήμισέως του 4^{ου} π.Χ. αιώνα για την συγχώνευση των εββοϊκών πόλεων κρατών; Πιο πιθανή θεωρούμε την φάση της

³⁰⁰³ IG, I, σελ. 288-289, αρ. 262-289. (451/450- 416/415 π.Χ.)

³⁰⁰⁴ Βλ. φιλολογικές πηγές Έρετριας, αρ.18 Θουκυδίδης, Ιστορία, 8, 95- 96.

³⁰⁰⁵ Πρόκειται για τους Ολυνθιακούς και του Κατά Φιλίππου (φιλιππικούς) λόγους του Δημοσθένη.

³⁰⁰⁶ Knoepfler (2004), σελ. 37-41.

³⁰⁰⁷ Έρέτρια, φιλολογικές πηγές, αρ. 19: Σκύλαξ Καρυανδούς(;), Περίπλους, 58: Ο Σκύλαξ, αναφέρει τέσσερις πόλεις στην Εύβοια από ΝΑ προς ΒΑ, κάνοντας μνεία μεταξύ των άλλων για την πόλη Ίστιαία που διαθέτει λιμάνι: Μετά δε Άνδρον, Εύβοια νήσος, αυτή τετράπολις. Εισί δε εν αυτή Κάρυστος, Έρετρία και λιμήν, Χαλκίς και λιμήν, Έστιαία και λιμήν. Εν δε τῶι Αἰγαίῳι πελάγει εισί νῆσοι αἶδε· κατ' Έρετρίαν Σκύρος και πόλις.

σπαρτιατικής ήγεμονίας μέχρι την συγκρότηση της Β' αθηναϊκής συμμαχίας (404-378 π.Χ.). Και τούτο διότι κατά τὰ χρόνια αὐτὰ οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἀνασυγκροτοῦνται καὶ ἐνισχύονται, χωρὶς σημαντικὲς παρεμβάσεις τῶν Σπαρτιατῶν στὰ ἐσωτερικά τους. Μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Β' Αθηναϊκῆς συμμαχίας οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις γίνονται μέλη της, ἀλλὰ πλέον ἢ Εὐβοία εἶναι τετράπολις. Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι τὸ τέλος τῆς ἑλληνικῆς πόλεως-κράτους μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας τὸ 27 π.Χ. ἡ μοῖρα ἢ χῶρος τῆς ἐρετρικῆς στὸν ὁποῖο ἀνήκει ὁ δῆμος *Γρύγλαι*, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται στοὺς καταλόγους δημοτῶν τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου³⁰⁰⁸, συμπορεύεται μὲ τὴν μοῖρα τῆς Ἐρέτριας.

Κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες μέχρι τὸν 3^ο αἰῶνα μ.Χ. ἡ Ἐρέτρια ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ συρρικνωμένη καὶ κόβει νομίσματα, ἀλλὰ τὸ οἰκονομικὸ καὶ πολιτικὸ κέντρο φαίνεται ὅτι μεταφέρθηκε ἀνατολικότερα, στὸν *Πορθμὸ* (Δ τμήμα τῆς λεκάνης τοῦ Ἀλιβερίου), ἀφοῦ στὸν κατάλογο τῶν ἐπισκόπων μαρτυρεῖται ἐπίσκοπος Χαλκίδος, ἐπίσκοπος Πορθμοῦ³⁰⁰⁹, ὄχι ὅμως Ἐρετρίας.

Πόλη Γρύγλαι: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων:

I) Πολιτικὸ κέντρο:

Τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς λεκάνης ποὺ διαρρέει ὁ ἄνω ῥοὺς τοῦ Μανικιάτη ποταμοῦ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆι στὸν λόφος Α τοῦ Μακρυχωρίου, κοντὰ στὰ χωριὰ Βρύση καὶ Ἐπισκοπή: θέση Ε5: Δραγονάρα, ἢ Δραγγονάρα ἢ Δραγωνάρα ἢ Τραγουνέρα. Στὸν λόφο ἔχει ἀναγνωρισθῆι οἰκισμὸς, ὁ ὁποῖος λόγω τῶν εὐρημάτων χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ μέχρι τὴν ῥωμαϊκὴ³⁰¹⁰. Τὰ ἐρείπια κτιρίων καὶ τείχους, δηλαδὴ ἡ σημαντικότερη φάση τοῦ οἰκισμοῦ χρονολογοῦνται στὸν 5^ο καὶ 4^ο π.Χ. αἰῶνα³⁰¹¹. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ σημαντικῶν κτιρίων. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τοποθετεῖται ἀπὸ τὸν Baumeister, τὸν Bursian καὶ ἄλλους ἐρευνητὲς ἢ ἀρχαία πόλη *Γρύγλαι*, ποὺ στὰ κλασσικὰ χρόνια ἀνήκε ὡς κώμη στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἐρέτριας³⁰¹². Στὴν θέση αὐτὴν ἀναφέρεται τὸ μεσαιωνικὸ φρούριο τῆς Δραγγονάρας, τὸ ὁποῖο στοὺς μεσαιωνικοὺς χάρτες ἀναφέρεται ὡς *La Courra*, *La Coupa*, *Cupalí*, *Cupon* κ.λ.π., στὴ θέση ἑνὸς φυσικοῦ βυθίσματος. Ὁ Σκούρας θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀρχαία ὄνομασία 'τοῦ δήμου τῆς ἐρετρικῆς *Γρύγλαι*, ἔχει ἐπιβιώσει μέχρι σήμερα ὡς Βρύση³⁰¹³. Σίγουρα εἶναι θέση ὄχι ἀπλῶς φρουρίου, ἀλλὰ ὀχυρωμένου οἰκισμοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἔκταση τοῦ χώρου.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα τὴν περιοχὴ ΠΕ' μοιράζονται δύο πόλεις, οἱ ὁποῖες φορολογοῦνται ξεχωριστὰ ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία, ἢ Ἐρέτρια καὶ αἱ *Γρύγλαι*, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπικράτεια τῆς Ἐρέτριας ἐκτεινόταν στὸ Ν τμήμα (περιοχὴ Ταμυνῶν μέχρι Δύστο ἢ Ζάρηκα), ἀναγκαστικὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι αἱ *Γρύγλαι* βρισκόνταν Β αὐτῶν τῶν περιοχῶν. Καὶ ἀφοῦ οὔτε ἀνεξάρτητη Κύμη, οὔτε Ταμύνες δὲν ὑφίσταται πλέον, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι εἶχαν ἀπορροφηθῆι ἀπὸ τὴν μαρτυρούμενη πόλη *Γρύγλαι*. Αὐτὴ ἡ θέση οἰκισμοῦ στὰ ἡμιορεινὰ τῆς λεκάνης ΠΕΒ' ταιριάζει γιὰ θέση πολιτικοῦ κέντρου, καθὼς ἔχει σημαντικὴ ἔκταση, ἰσχυρὸ τείχος καὶ κατοπτεῖ ὅλη τὴν παδιάδα τοῦ Μανικιάτη ποταμοῦ μέχρι τὴν θάλασσα.

Τί γίνεται ὅμως μὲ τὴν προηγούμενη ἐποχὴ ΓΕ καὶ ΠΓ; Στὴν θέση Ε5: Δραγονάρα, ἢ Δραγγονάρα ἢ Δραγωνάρα ἢ Τραγουνέρα δὲν ἔχουν διενεργηθῆι συστηματικὲς ἀνασκαφές. Ἄν γίνουν τέτοιες στὸ μέλλον στὴν ἴδια θέση, ἢ διενεργηθῆι σωστικὴ ἀνασκαφὴ γιὰ κάποιον λόγο ποὺ θὰ ἀποκαλύψουν ΠΓ ἢ ΓΕ εὐρήματα, ἢ προκύψει τυχαῖο εὖρημα, τότε αὐτὸ θὰ σημαίνει ὅτι ἡ θέση κατοικεῖτο ἤδη κατὰ τὴν πρῶμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου καὶ ὅτι τὸ πολιτικὸ κέντρο δὲν μετακινήθηκε ἀπὸ ἄλλου. Ἄρα, σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση, ὁ οἰκισμὸς αὐτὸς θὰ εἶχε ἀναδειχθῆι σὲ πολιτικὸ κέντρο φυλετικοῦ πολιτικοῦ μορφώματος ἀρχικῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ πόλεως κράτους ὅπως τὴν γνωρίζουμε κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα.

Παρατηρώντας τὸν χάρτη, βλέπουμε ὅτι ἡ περιοχὴ ΠΕΔ' καὶ ἡ περιοχὴ ΠΕΔ' ἀποτελοῦν συνέχεια τῆς ὄρεινῆς λεκάνης ΠΕΒ'. Θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ὑποθέσει ὅτι ἡ θέση Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι Ὁξυλίθου ἦταν τὸ πολιτικὸ κέντρο τῶν Γρυγχῶν κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχὴ, τὸ ὁποῖο

³⁰⁰⁸ Βλ. Ἐρέτρια: ἐπιγραφές, ἀρ. 18 IG, XII, 9, σελ. 163-165: Οἱ δῆμοι τῆς Ἐρετρικῆς, ποὺ μὲ τὴν σειρά της παραπέμπει σὲ ὅλες τὶς στήλες καταλόγων δημοτῶν τῆς ἐρετρικῆς κατὰ τὸν 3^ο καὶ ἐνδεχομένως κάποιες τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνα.

³⁰⁰⁹ Βλ. πηγὴ ἀρ. 5 Notitiae Episcopatum, 496-497.

³⁰¹⁰ Χωρέμης (1973), σελ. 304.

³⁰¹¹ Χωρέμης (1973), σελ. 304.

³⁰¹² Μάτσας (1899), σελ. 298· Σκούρας (2003), σελ. 51.

³⁰¹³ Σκούρας (2003), σελ. 51, φωτ. 45-48.

μετακινήθηκε σε όρεινη θέση κατά την ΑΡ εποχή στα Δ της ευρύτερης λεκάνης. Και τούτο διότι η φυσικά όχυρη θέση στο Βιγλατούρι Όξυλίθου βρίσκεται Ν ύψωματος 400 μ. πού χωρίζει ως φυσικό όριο την λεκάνη του Όξυλίθου από εκείνη της Κύμης, όπου η θέση ΚΛ χρόνων 7^α: Άνω Ποταμιά Κύμης. Αν όντως μπορούσε να γίνει αποδεκτό αυτό, θα σήμαινε ότι η θέση Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι Όξυλίθου δεν ταυτίζεται με την ΠΓ και ΓΕ Κύμη. Έπάνω σε αυτήν την υπόθεση, η οποία θα μπορούσε να προταθεί ως αντίλογος από κάποιον που άμφισβητεί την ταύτιση της ανασκαφείως Έφης Σαπουνά-Σακελλαράκη, θα μπορούσαμε να κάνουμε κάποιους συλλογισμούς.

Αν η θέση Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι Όξυλίθου ήταν όντως η ΠΓ και ΓΕ πόλη *Γρύγλαι*, δίπλα στην θάλασσα, τότε σημαίνει ότι η πόλη αυτή θα ήταν κατά τον 8^ο αιώνα γνωστή θαλάσσια δύναμη, και όλο και κάποια αναφορά σε σχέση με τον άποικισμό στην Δύση ή σε σχέση με το θαλάσσιο εμπόριο θα είχαμε κατά την ΓΕ και ΑΡ εποχή. Δεν έχουμε όμως. Η πόλη της περιοχής αυτής που διαθέτει ναυτικό, πρωτοστατεί στον άποικισμό της Μεγάλης Ελλάδας και συνεργάζεται ως ίσος προς ίσον με την Χαλκίδα στην ίδρυση της Κύμης της Καμπανίας, είναι η εββοϊκή Κύμη, της οποίας το όνομα έχει επιβιώσει στην βορειότερη λεκάνη και μάλιστα σε αρχαϊκή μορφή. Οί μεταγενέστερες της ελληνιστικής κοινής φωνολογικές μεταβολές δεν μπορούν να δικαιολογήσουν την διατήρηση της προφοράς Κούμη ακόμα και σήμερα³⁰¹⁴. Επομένως δεν μπορούμε παρά να ταυτίσουμε το Βιγλατούρι και την πεδιάδα που διαρρέει ο μέσος και ο κάτω ρούς του Μανικιάτη ποταμού με την ΓΕ Κύμη, την Κύμη της εποχής των άποικισμών.

Πόλη Γρύγλαι:

Πρωτογεωμετρική και γεωμετρική εποχή:

Ανακεφαλαιώνοντας, λέμε ότι κατά την ΠΓ και ΓΕ εποχή δεν ξέρουμε αν κατοικείται η θέση Ε5: Δραγονάρα, η Δραγγονάρα η Δραγωνάρα η Τραγουνέρα, είναι πολύ πιθανό όμως να έρθουν στο φώς εύρηματα αυτών των εποχών στην ίδια θέση ή σε κοντινές της.

Αρχαϊκή, κλασσική, ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή:

Στην φυσικά όχυρη και καλώς όχυρωμένη θέση αυτήν βρίσκεται το πολιτικό κέντρο των *Γρυγχών*. Μέχρι τον 5^ο αιώνα π.Χ. είναι ανεξάρτητη πόλη κράτος, ενώ από τον 4^ο και μετά αποτελεί το κέντρο του Β τμήματος χώρου της ερετρικής επικράτειας, με κέντρο στο Ν τμήμα τις Ταμύνες.

II) Έπικράτεια:

Άλλες θέσεις της περιοχής ΠΕΒ', δηλαδή της άμεσης επικράτειας των Γρυγχών, είναι οί θέσεις Ε4: Μακρυχώρι και Ε3: Θαρρούνια. (Στά Θαρρούνια ή αρχαία θέση είναι σπήλαιο, πιθανότατα ιερό, και θα μās άπασχολήσει στο ύποκεφάλαιο του έξωαστικού ιερού.) Αν όντως τα αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίου κτιρίου³⁰¹⁵ προέρχονται από αυτήν την θέση, τότε θα μπορούσε να είναι θέση κάποιας κώμης των Γρυγχών.

Πόλη Γρύγλαι: Πολιτική όργάνωση: μεταβολές της επικράτειας.

Πρωτογεωμετρική και γεωμετρική εποχή:

Η πόλη *Γρύγλαι* θα εξελίχθηκε πιθανώς σε πόλη κράτος από την πρώιμη εποχή του Σιδήρου προοδευτικώς μέχρι τον 5^ο αιώνα π.Χ., όποτε φορολογείται ως ανεξάρτητη πόλη από την Αθηναϊκή συμμαχία.

Κατά την ΓΕ εποχή έχουμε ενδείξεις κατοικήσεως του χώρου από το σπήλαιο της Σκοτεινής. Αυτό όμως πιθανότατα είχε χρήση ιερού, όπως συνέβαινε και με το Ίδαίο και το Δικταίο Άντρο στην Κρήτη.

³⁰¹⁴ Στις νεοελληνικές διαλέκτους παρατηρούνται κωφώσεις του ο ή του ω σε ου, π.χ. Γεώργιος > ό Γιώργο <> ού Γιώργους, Δημήτριος > ό Μήτσος > ού Μήτσους, έγώ > ιγού, κώδων > κωδώνιον > κουδούνιν > κουδούνι. Ποτέ όμως δεν έχουμε τροπή του υ η γενικώς του φθόγγου ι σε ου. Αντιθέτως κατά την ΓΕ εποχή το υ προφερόταν ως υ, δηλαδή ου, και προοδευτικά μέχρι τον 5^ο αιώνα στην άττική διάλεκτοκατά προσθήωση έγινε ü. Στην Εύβοια όμως έχουμε επιβίωση της αρχαιότερης προφοράς του 8^{ου} αιώνα π.Χ. μέχρι σήμερα στα τοπωνύμια Κούμη και Στούρα, της προφοράς με την οποία άπαγγέλλονταν τα όμηρικά έπη από τον συνθέτη ή τους συνθέτες τους και τους άμεσους διαδόχους τους. Και οί δύο περιοχές είναι άπομονωμένες γεωγραφικώς και όρεινές, κάτι που δικαιολογεί την επιβίωση των αρχαίων τοπωνυμίων και μάλιστα με προφορά 8^{ου} αιώνα π.Χ.

³⁰¹⁵ Σάμψων (1973-4), σελ. 494.

Κάπου κοντά, στην γύρω περιοχή, πιστεύουμε ότι θα εντοπισθεί μία τουλάχιστον θέση ΓΕ οικισμού. Κατά την ΠΓ και ΓΕ εποχή ή επικράτεια των Γρυγχών θα ήταν ή λεκάνη ΠΕΒ'. Η πόλη που ήταν ισχυρή στην ίδια ευρύτερη λεκάνη την ίδια εποχή ήταν αναμφισβήτητα ή Κύμη. Η επικράτεια της Κύμης θα κπεριελάμβανε όλο το υπόλοιπο της λεκάνης, με πολιτικό κέντρο το Βιγλατούρι Όξυλίθου.

Αρχαϊκή εποχή:

Όσο που τον 5^ο αιώνα π.Χ. Κύμη δεν υπάρχει, ενώ τον τρίτο αιώνα εμφανίζεται ο δήμος της έρετρικής *Κωμαιείς*. Το συμπέρασμα είναι ότι κατά την αρχαϊκή εποχή ή Κύμη απορροφήθηκε από τις Γρύγχες, και μαζί ή επικράτειά της. Αν μάλιστα εξακριβωθεί ότι στην θέση Βιγλατούρι (ή σε κάποια πολύ κοντινή της) δεν υπάρχει συνέχεια του οικισμού κατά τον 7^ο αιώνα, τότε πράγματι πρέπει να υποθέσουμε ότι υπήρξε μετακίνηση του πολιτικού κέντρου βορειότερα. Στα νεότερα χρόνια ή Κύμη βρίσκεται στην λεκάνη Β του ύψωματος 400 μ. Ίσως όλα αυτά μās λένε ότι υπήρξε διαμάχη ή και πολεμική σύγκρουση ανάμεσα στις δύο πόλεις κατά τον 7^ο ή τον 6^ο π.Χ. αιώνα, γεγονός που προκάλεσε την πιθανή εγκατάλειψη του οικισμού του Βιγλατουρίου, την προσωρινή μετακίνησή του βορειότερα και την όριστική ένσωμάτωση της *Κύμης* στις *Γρύγχες* τον 5^ο αιώνα π.Χ. Αντιθέτως ή κατοίκηση στην Ίτέα Αύλωναρίου, όπου τοποθετούμε τις *Ταμύνες* είναι συνεχής μέχρι τα ύστερα χρόνια.

Ο Fachard στην μελέτη του ακολουθεί ευθεία γεωγραφική τοποθέτηση των χώρων της έρετρικής του 4^{ου} αιώνα π.Χ., ακολουθώντας τον Wallace, ο οποίος κάνει παρόμοιους αξιολογούς συλλογισμούς, και τοποθετεί το *Λαράσιον*, όπου ή *Οιχαλία* και ή *Νέδων*, στην βόρεια λεκάνη της πεδιάδας, την περιοχή ΠΕΓ', δηλαδή την λεκάνη της σημερινής Κύμης. Και έμεις θα ήμασταν θετικοί σε αυτήν την τοποθέτηση, αλλά δεν θα μπορούσε να ισχύει αυτό που ή Πausανίας παραδίδει σαν πληροφορία που προέρχεται από τον Έκαταίο τον Μιλήσιο, ότι δηλαδή ή *Οιχαλία* γύρω στο 600 π.Χ. το αργότερο ανήκε στον *Σκίον*, μοίρα της έρετρικής χώρας. Εκτός αν θεωρήσουμε ότι το τελαιταίο είναι σχόλιο του Πausανίας.

Κλασσική εποχή:

Από τότε λοιπόν και κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ. ή επικράτεια των Γρυγχών θα περιελάμβανε όλη την ευρύτερη λεκάνη που διαρρέει ή Μανικιάτης ποταμός (περιοχές ΠΕΒ', ΠΕΓ', ΠΕΔ'). Κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ. ή *Γρύγχαι* ένσωματώθηκαν στην έρετρική, και μαζί με την περιοχή ΠΕΣΤ' των Ταμυνών αποτέλεσαν έναν από τους χώρους της, τον *Μεσοχώρον*. Αυτό συνάγεται τόσο από το κείμενο του Σκύλακος που μαρτυρεί ότι ή Εύβοια είναι *τετράπολις*, όσο και από την έπιγραφή των στρατιωτών που αναφέρει τους *Γρυγχείς* ως δήμο του ενός από τους χώρους της. Μαζί με αυτόν τον δήμο θα ένσωματώθηκαν και οι δήμοι στους οποίους ανήκαν οι οικισμοί της περιοχής του Αύλωναρίου (περιοχή ΠΕΕ').

Έλληνιστική και ρωμαϊκή εποχή:

Κατά την έλληνιστική και την ρωμαϊκή εποχή ή ίδια λεκάνη παραμένει τμήμα της έρετρικής μέχρι την ίδρυση της ρωμαϊκής Αχαΐας. Μετά την καταστροφή του πολιτικού κέντρου της Έρετρίας από τα ρωμαϊκά στρατεύματα του Σύλλα το 68-67 π.Χ. την Έρετρια διαδέχεται προοδευτικά ως κέντρο όπου έδρεύουν οι αρχές ή Πορθμός.

Πόλη Γρύχαι: Κοινωνική οργάνωση και οικονομία.

Κατά την ΠΓ και ΓΕ εποχή ή οικονομία των Γρυγχών στην ήμιορεινή λεκάνη της πρέπει να είχε έξ ολοκλήρου άγροτοποικμενικό χαρακτήρα. Το ίδιο πρέπει να συνέχισε να συμβαίνει και μετά την επέκταση της επικράτειας σε όλη την λεκάνη. Άλλωστε και ή Κύμη, ή οποία όπως είπαμε είχε αναπτύξει έντονη ναυτιλιακή δραστηριότητα κατά τον Α' αποικισμό (πιθανή ίδρυση της Κύμης της Αιολίδας) και κατά τον Β', παύει να στέλνει αποίκους και γενικώς να εμφανίζεται στις μετέπειτα πηγές ως πόλη. Ο πρωτογενής τομέας πρέπει να ήταν ή πιο ανεπτυγμένος μέχρι το τέλος της αρχαιότητας.

Πόλη Γρύχαι: Το κύριο έξωαστικό ιερό:

Το μόνο πιθανό ιερό που γνωρίζουμε ότι βρισκόταν στην άμεση περιοχή των Γρυγχών (σύμφωνα με την τοποθέτησή τους στην Δραγονάρα) ήταν αυτό του σπηλαιίου των Θαρρουνιών. Οι διάφοροι

μελετητές θεωρούν ότι το σπήλαιο κατά την ιστορική αρχαιότητα ήταν τόπος κατοικίας ή τόπος λατρείας³⁰¹⁶. Με παράλληλο το Ίδαίο ή το Δικταίο Άντρο, με δεδομένο την συνεχή χρήση του χώρου από την ΓΕ μέχρι την ΡΩ εποχή και λαμβάνοντας σοβαρώς υπ' όψιν την παρουσία ειδωλίων, τα όποια ήταν κατά πάσαν πιθανότητα αναθηματικά, πρέπει να ερμηνεύσουμε το σπήλαιο ως ιερό, καθώς και τα οικοδομικά λείψανα³⁰¹⁷ ως έχοντα όμοιο χαρακτήρα.

Πόλη Κύμη: Ιστορική ανασύνθεση με βάση τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές: Πρωτογεωμετρική και γεωμετρική εποχή:

Η πόλη Κύμη έχει μεγάλη ιστορία, πολύ μεγαλύτερη από ότι νομίζαμε, πριν τις ανασκαφές της Έφης Σαπουνά-Σακελλαράκη στον λόφο Βιγλατούρι Όξυλίθου Κύμης. Η ύπαρξη της πόλεως αυτής είχε άμφισβητηθεί παλαιότερα³⁰¹⁸. Αυτό που συμπεραίνουμε από τις φιλολογικές πηγές για την πρώιμη εποχή του Σιδήρου είναι ότι κατά την ΠΓ εποχή έφτασαν στην Εύβοια ομάδες Ιώνων από την Αττική ως άποικιακές αποστολές με επί κεφαλής κατά τους μύθους τον Άικλο ή Αϊκλο και τον Κόθο. Αυτοί οι άποικοι εγκαταστάθηκαν στο κεντρικό μέρος της Εύβοίας και εν συνεχεία συνέχισαν την επέκτασή τους προς την Β Εύβοια (κατά τον μύθο υπό τον Έλλοπα). Το ιωνικό στοιχείο πράγματι κυριάρχησε στην κεντρική και Β Εύβοια, όπως γνωρίζουμε από την ΚΛ εποχή. Μαρτυρούνται επίσης αναχωρήσεις των άβαντικων πληθυσμών που κατοικούσαν πριν για την Χίο και την Μ. Ασία, στα πλαίσια του Α' άποικισμού. Η ιστορία με τον Έκτορα που παραδίδει ο Πausanias, ότι δηλαδή συγκρούστηκε με τους Κάρες και τους Άβαντες που κατοικούσαν μαζί με τους Ίωνες ήδη αρκετές γενιές στην Χίο³⁰¹⁹, δείχνει ότι υπήρξε διαδοχή κατοίκησης των Άβαντων από τους Ίωνες, όχι μόνο στην ίδια την Εύβοια, αλλά και στα μέρη που πήγαιναν κατά τον Α' άποικισμό (νησιά Αιγαίου, μικρασιατικές ακτές.)

Όπως η πόλη Διάδες Αθήναι φαίνεται σαν να κατέλαβαν ένα μέρος της Διάδος, της επικράτειας του Δίου, έκτοπιζοντας ή ενσωματώνοντας προυπάρχοντες αιολικούς πληθυσμούς, άποψη που ενισχύεται από το γεγονός ότι το Δίον ίδρυσε την πόλη Κάναι στην Αιολίδα της Μ. Ασίας, έτσι και στην περίπτωση της Κύμης, βλέπουμε να ιδρύεται στην Μ. Ασία κατά τον Α' άποικισμό, ακριβώς απέναντι από την περιοχή της Εύβοίας που ακόμη και σήμερα λέγεται Κύμη, μία άποικία που αποκαλείται και αυτή Κύμη της Αιολίδας. Το άβιαστο συμπέρασμα που εξάγεται, αν αποδείξουμε ότι όντως υπήρχε Κύμη στην Εύβοια κατά την ΠΓ και ΓΕ εποχή, είναι ότι Αιολείς κάτοικοι της εύβοϊκής Κύμης (Άβαντες και άλλοι), πιθανώς υπό την πίεση επήλυδων Ιώνων, έστειλαν άποικία στην Μ. Ασία, ακριβώς απέναντι από την περιοχή τους, σε μέρος όπου είχαν πάει και άλλοι Αιολείς άποικοι. Έτσι ιδρύθηκε ή Κύμη της Αιολίδας, ή όποια ήταν κατ' έξοχην αιολική πόλη. Υπήρχε όμως εύβοϊκή Κύμη κατά την Πρώιμη εποχή του Σιδήρου; Και πώς θα μπορούσαμε να το αποδείξουμε;

Το παράλληλο της ονοματοδοσίας του όνόματος της μητροπόλεως στην άποικία το βρίσκουμε κατά τον β' άποικισμό, ό όποιος ξεκίνησε τον 8^ο π.Χ. αιώνα στην Ίταλία, τόσο σε άποικίες άλλων πόλεων (π.Χ. Επιζεφύριοι Λοκροί, Μέγαρα Υβλαία), όσο και στην ίδια την Κύμη της Καμπανίας. Σύμφωνα με τον Στράβωνα³⁰²⁰ έστι Κύμη Χαλκιδέων και Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα³⁰²¹. πασών γάρ έστι πρεσβυτάτη των τε Σικελικων και των Ιταλιωτιδων. οι δε τον στόλον άγοντες, Ιπποκλῆς ό Κυμαίος και Μεγασθένης ό Χαλκιδεύς³⁰²², διωμολογήσαντο προς σφᾶς αυτούς, των μὲν [τήν] άποικίαν είναι των δε την επωνυμίαν· όθεν νυν μὲν προσαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αυτήν Χαλκιδείς δοκοῦσι³⁰²³. πρότερον μὲν οὖν

³⁰¹⁶ Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· AEM 1980, σελ. 127· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 313-314· Σάμψων (1976)Γ, σελ. 44-56· του ίδιου (1980), σελ. 125-127· του ίδιου (1993), σελ. 324-326· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· AR 1993-4, σελ. 39· AD 42, Χρον., σελ. 700-2· BCH 87, 1992, σελ. 61-101· Παπαβασιλείου (1908), σ. 112.

³⁰¹⁷ Συριόπουλος (1995), σελ. 1365· AEM 1980, σελ. 127· Mazarakis-Ainian (1997), σελ. 313-314· Σάμψων (1976)Γ, σελ. 44-56· του ίδιου (1980), σελ. 125-127· του ίδιου (1993), σελ. 324-326· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· AR 1993-4, σελ. 39· AD 42, Χρον., σελ. 700-2· BCH 87, 1992, σελ. 61-101· Παπαβασιλείου (1908), σελ. 112.

³⁰¹⁸ Ο Wilamowitz είχε άμφισβητήσει την ύπαρξή της. Βλ. Γανώσης (1954), σελ. 131-136.

³⁰¹⁹ Πρόκειται για μύθο που παραδίδει ο Πausanias. Πηγή του ήταν ό ποιητής και ιστορικός Ίων από την Χίο, που έζησε τον 5^ο αιώνα π.Χ., του όποιου το ιστορικό έργο άφορούσε στην ίδρυση της Χίου. Πausanias, *Ελλάδος Περιήγησις: Αχαϊκά* (VII), 4, 9· Ίων, απόσπασμα 3b, 392 F1 (Jacoby).

³⁰²⁰ Στράβων, *Γεωγραφικά*, IV, 4.

³⁰²¹ Βλ. για την ιταλιωτική Κύμη Weiss, *RE*, τ. 11, 2, 1, σ. 2476-8.

³⁰²² Βλ. για τον Μεγασθένη και τον Ιπποκλή Obst, *RE*, X, V1, σ. 230.

³⁰²³ Boardman (1996), σελ. 212-214.

ἡτύχει [ἦ τε πόλις] καὶ τὸ Φλεγραῖον καλούμενον πεδίον, ἐν ᾧ τὰ περὶ τοὺς Γίγαντας μυθεύουσιν οὐκ ἄλλοθεν, ὡς εἰκός, ἀλλ' ἐκ τοῦ περιμάχητον τὴν γῆν εἶναι δι' ἀρετὴν, ... ὁμως δ' οὖν ἐτι σώζεται πολλὰ ἴχνη τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν νομίμων. ὠνομάσθαι δ' ἔνιοι Κύμην ἀπὸ τῶν κυμάτων.

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Στράβωνα εἶναι ῥητὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ἰταλιωτικῆς Κύμης τῆς περιοχῆς τῆς Καμπανίας³⁰²⁴. Οἱ παραδόσεις τῆς πόλεως ἀνέφεραν τὴν Κύμη ὡς παλαιότατη ἀποικία τῶν Χαλκιδέων καὶ τῶν Κυμαίων. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἀναφέρεται στὶς ὕστερες πηγές Κύμη Εὐβοίας, ἐνῶ ἀντίθετα ἦταν γνωστὴ ἀπὸ τὸν πρῶτο ἀποικισμό (τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας) ἡ Κύμη τῆς Αἰολίδας, εἶχε ὑπάρξει ἀμφισβήτηση σχετικὰ μὲ τὸ ἂν ὑπῆρξε πράγματι Κύμη Εὐβοίας³⁰²⁵, ἐνῶ ὁ Ἐφορος ὁ Κυμαῖος ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Αἰολίδας ὑποστήριξε τὴν ἀποψη ὅτι ἡ Κύμη τῆς Καμπανίας ἦταν ἀποικία τῆς Κύμης τῆς Αἰολίδας.

Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ὑπῆρχαν μαρτυρούμενες σχέσεις Χαλκίδας-Κύμης τῆς Αἰολίδας κατὰ τὸν 8^ο αἰώνα, καὶ, ἀντίθετα, γνωρίζουμε ὅτι τὸν δεῦτερο ἀποικισμό, καὶ μάλιστα στὴν Δύση ξεκίνησαν οἱ Εὐβοεῖς τῶν διαφόρων πόλεων τῆς κεντρικῆς Εὐβοίας (Χαλκίδα, Ἐρέτρια) καὶ οἱ Βοιωτοὶ γείτονές τους (Γραῖοι ἢ Γραῖκοι), πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὁ Στράβωνας καὶ οἱ παραδόσεις ποὺ εἶχε ὑπ' ὄψιν του ἐννοοῦσαν τὴν Κύμη τῆς Εὐβοίας. Ἄλλωστε δὲν ἔχουμε οὔτε τὸ παράλληλο ἢ Ἀθήνα κατὰ τὸν β' ἀποικισμό νὰ ἰδρῦει ἀποικίες στὴν Δύση μαζί μὲ τὴν Μίλητο, τὴν Ἐφεσο ἢ τὶς Κλαζομενές.

Ἐπίσης, ὅπως εἶδαμε, τὸ 490 π.Χ. ἡ περιοχὴ τῶν Ταμυνῶν ἦταν νέα χώρα ποὺ ἐνσωματώθηκε στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια, ἄρα καὶ ἡ κυμαϊκὴ θὰ πρέπει νὰ ἐνσωματώθηκε στὴν ἐρετροκὴ ἀνάμεσα στὸ 400 π.Χ. περίπου καὶ στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ., ἀφοῦ ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Σκύλακας μέχρι ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Σκῦρο ἔφτανε ἡ ἐρετρικὴ ἐπικράτεια³⁰²⁶. Ἐπομένως στὸ β' ἡμισυ τοῦ 8^{ου} αἰώνα π.Χ. ποὺ ἰδρῦθηκε ἡ Κύμη τῆς Ἰταλίας, ἡ Κύμη τῆς Εὐβοίας ἦταν ἀνεξάρτητη πόλη κράτος καὶ ἔστειλε γιὰ τὴν ἴδρυσή της, σὲ σύμπραξη μὲ τοὺς Χαλκιδεῖς, μὲ τοὺς ὁποίους δὲν εἶχαν διαταραχθεῖ οἱ σχέσεις τους λόγω Ληλαντίου πολέμου, τὸν Ἴπποκλῆ ἐπὶ κεφαλῆς ἀποικιακῆς ἀποστολῆς. Ἡ συμφωνία ποὺ γίνεται εἶναι νὰ θεωρεῖται ἡ ἀποικία τῆς Χαλκίδας, ἀλλὰ νὰ φέρει τὸ ὄνομα τῆς Κύμης. Πρόκειται γιὰ διμερῆ συμφωνία μεταξὺ συγκροτημένων πόλεων-κρατῶν τοῦ β' ἡμισέως τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα, ἀφοῦ ἂν δὲν συνέβαινε αὐτό, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἀπόφαση ἀποστολῆς ἀποικίας μὲ οἰκιστὴ κ.λ.π. Δηλαδή αὐτὴ ἡ εἰκόνα δὲν προσιδιάζει σὲ φυλετικὰ μορφώματα, περιορισμένα σὲ ἔκταση καὶ πληθυσμό, ἀλλὰ σὲ πόλεις κράτη.

Ὁ Θουκυδίδης, ἐπίσης, μᾶς δίνει ἄλλη μία πολύτιμη πληροφορία γιὰ ὀργανωμένη ἀποικιακὴ ἀποστολὴ ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Κύμη, καὶ ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Εὐβοία μὲ σκοπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Ζάγκλης³⁰²⁷: *Ζάγκλη δὲ τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ Κύμης, τῆς ἐν Ὀπικίᾳ Χαλκιδικῆς πόλεως, ληστῶν ἀφικομένων ὠκίσθη, ὕστερον δὲ καὶ ἀπὸ Χαλκίδος καὶ τῆς ἄλλης Εὐβοίας πλῆθος ἐλθὼν ξυγκατενεύμαντο τὴν γῆν· καὶ οἰκιστὰὶ Περιήρης καὶ Κραταιμένης ἐγένοντο αὐτῆς, ὁ μὲν ἀπὸ Κύμης, ὁ δὲ ἀπὸ Χαλκίδος. ὄνομα δὲ τὸ μὲν πρῶτον Ζάγκλη ἦν ὑπὸ τῶν Σικελῶν κληθεῖσα, ὅτι δρεπανοειδὲς τὴν ἰδέαν τὸ χωρίον ἐστὶ (τὸ δὲ δρέπανον οἱ Σικελοὶ ζάγκλον καλοῦσιν).*

Ὁ Θουκυδίδης μᾶς λέει, ἐπίσης, ὅτι ἡ Ζάγκλη ἰδρῦθηκε στὸ ἄκρο τῆς Σικελίας ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Ὀπικίας, δηλαδή τὴν εὐβοϊκὴ Κύμη τῆς Καμπανίας, ἀρχικὰ ἀπὸ Κυμαίους ληστές. Ἀργότερα ἦλθαν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν ὑπόλοιπη Εὐβοία, νέα δηλαδή, ὀργανωμένη ἀποικιακὴ ἀποστολή, μὲ οἰκιστὴ τὸν Περιήρη ἀπὸ τὴν Κύμη καὶ τὸν Κραταιμένη ἀπὸ τὴν Χαλκίδα. Δηλαδή ὁ Περιήρης δὲν μπορεῖ σὲ καμία περίπτωση νὰ ταυτίζεται μὲ τοὺς Κυμαίους ληστές ἀπὸ τὴν Κύμη τῆς Ὀπικίας ἢ Καμπανίας, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἀποίκους ποὺ ἔστειλε ἡ Εὐβοία. Ἡ παλαιότερη γνωστὴ κεραμεικὴ ἀπὸ τὴν Κύμη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ πιθανὸν λίγο πρὶν τὸ 725 π.Χ.³⁰²⁸. Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν

³⁰²⁴ Ὁ Στράβων παρακάτω μᾶς μιλάει γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ ἐπινείου τῆς ἰταλιωτικῆς Κύμης, τῆς Νεαπόλεως ἢ Παρθενόπης: ὕστερον δὲ καὶ Χαλκιδεῖς ἐπώκησαν καὶ Πιθηκουσσαίων τινὲς καὶ Ἀθηναίων, ὥστε καὶ Νεάπολις ἐκλήθη διὰ τοῦτο, ὅπου δείκνυται μνημα τῶν Σειρήνων μιᾶς Παρθενόπης, καὶ ἀγῶν συντελεῖται γυμνικός κατὰ μαντείαν. Στράβων, *Γεωγραφικά*, V, 4, 4. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες βλ. τὴν συνέχεια τοῦ VI βιβλίου.

³⁰²⁵ Βλ. Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984), σελ. 127, ὅπου καὶ ὅλη προβληματικὴ.

³⁰²⁶ Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*, 58, 19: *Ἐν δὲ τῷ Αἰγαίῳ πελάγει εἰσὶ νῆσοι αἶδε· κατ' Ἐρέτριαν Σκῦρος καὶ πόλις. Πρόκειται γιὰ σαφὴ μαρτυρία π.Χ. ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς Κύμης στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα ἦταν τμῆμα τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας.*

³⁰²⁷ Βλ. φιλολογικὴ πηγὴ ἀρ. 30: Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VI, 6, 4-5.

³⁰²⁸ Osborne (2000), σελ. 189-190.

Ζάγκλη τοποθετοῦν τὴν ἴδρυσή της τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μὲ τις προηγούμενες, δηλαδή στὸ γ' τέταρτο τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰώνα (ΥΓ1)³⁰²⁹ ἢ στὸ τέλος τοῦ 8^{ου} αἰώνα³⁰³⁰.

Ἐπομένως ἔχουμε, μὲ βάση αὐτὴν τὴν ἀνάγνωση τῆς πηγῆς, δεύτερη μαρτυρία γιὰ σύμπραξη Χαλκίδας καὶ Κύμης Εὐβοίας, καθὼς καὶ ἄλλων Εὐβοέων, γιὰ τὴν ἴδρυση ἀποικίας στὴν Ἰταλία, στὰ πλαίσια τοῦ Β' ἀποικισμοῦ. Ἀφοῦ ἐγίνε αὐτὸ γιὰ τὴν Κύμη τῆς Καμπανίας, γιατί νὰ μὴν ξαναἐγίνε καὶ στὴν περίπτωση τῆς Ζάγκλης, λίγα χρόνια μετὰ;

Ἵπάρχει ὡστόσο τὸ πιθανὸ ἀντεπιχείρημα πού θὰ μπορούσε νὰ ἀντιτάξει ἕνας ἱστορικός γλωσσολόγος ἢ ἕνας κλασσικὸς φιλόλογος, ἂν ἐντοπίσει αἰολισμοὺς στὴν διάλεκτο τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας, κυρίως σὲ πρῶμες ἐπιγραφές, γιὰ τὸ πῶς ἐξηγοῦνται αὐτοί, ἂν ὄντως ἡ Κύμη τῆς Εὐβοίας ἴδρυσε τὴν Κύμη τῆς Καμπανίας, ἀφοῦ πιὸ λογικὸ θὰ ἦταν νὰ ἀποδοθοῦν σὲ αἰολόφωνη μητρόπολη. Μὰ εἶναι προφανές ὅτι οἱ πιθανοὶ αἰολισμοὶ μπορεῖ νὰ ἀνήκαν στὴν Κύμη τῆς Εὐβοίας, τῆς ὁποίας ὁ αἰολικὸς πληθυσμὸς δὲν μετανάστευσε πιθανῶς ἐξ ὀλοκλήρου στὴν Κύμη τῆς Αἰολίδας, ἀλλὰ ἕνα τμήμα του θὰ παρέμεινε στὴν Εὐβοία, ἀναμειγνυόμενο μὲ ἐπήλυδες ἰωνικοὺς πληθυσμοὺς. Ἔτσι στὴν διάλεκτο τῆς Κύμης Εὐβοίας τοῦ 8^{ου} αἰώνα π.Χ. θὰ ὑπῆρχαν αἰολισμοί.

Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ Ἐρέτρια ἦταν τὸ ἴδιο ἰωνικὴ ὅπως ἡ Χαλκίδα, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε ἀκριβῶς τὴν ἴδια διάλεκτο καὶ ὅλα τὰ φωνολογικὰ χαρακτηριστικά της. Ὄντως τὰ ἔχει, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα· τὸν ἐρετριακὸ ῥωτακισμό, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ σὲ ἐπίδραση παλαιότερων πληθυσμῶν πού συνοικίστηκαν μὲ τοὺς Ἐρετριάς. Ἵπάρχει καὶ ἡ ἀποψη ὅτι ἦταν 6 οἱ φυλές τῶν Ἐρετριάων, ἐκ τῶν ὁποίων γνωρίζουμε ὅτι δύο εἶχαν τὰ ὀνόματα *Μηκηστίς* καὶ *Ναρκηττίς*. Ἄν οἱ ἄλλες τέσσερις εἶχαν τὰ συνηθισμένα ἰωνικὰ ὀνόματα, τότε οἱ δύο ἐπὶ πλέον θὰ μπορούσαν νὰ ἀνήκουν σὲ πληθυσμοὺς μὴ ἰωνικοὺς, οἱ ὁποῖοι ἐνσωματώθηκαν πρῶμα ἢ ἀργότερα στὸ κοινωνικὸ σῶμα. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ συνέβη καὶ στὴν Χαλκίδα, ἀφοῦ στὰ ῥωμαϊκὰ χρόνια μαρτυρεῖται φυλὴ *Ἀβαντίς*, στὴν ὁποίαν θὰ ἀνήκαν ἀπόγονοι προῖωνικῶν πληθυσμῶν, ἀβαντικῶν ἐν προκειμένῳ.

Θὰ μπορούσε βεβαίως νὰ ὑποστηρίξει ὅτι καὶ στίς πόλεις τῆς Εὐβοίας ἐγίνε κάποια μεταρρύθμιση τύπου Κλεισθένη, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὴν μέχρι τότε κοινωνικὴ ὀργάνωση. Μάλιστα στὴν Ἐρέτρια κατὰ τὸν 6^ο αἰώνα π.Χ. ὑπῆρχε καὶ τύραννος Διαγόρας, τὴν τυραννίδα τοῦ ὁποίου θὰ μπορούσε νὰ διαδεχθεῖ ἡ μεταρρύθμιση³⁰³¹. Δὲν ὑπάρχουν ὅμως μέχρι στιγμῆς στοιχεῖα γιὰ νὰ ὑποστηριχθεῖ μετὰ βεβαιότητος αὐτὴ ἡ ἀποψη.

Τὶ βλέπουμε ὅμως νὰ ἐπιβεβαιώνουν τὰ εὐρήματα ἀπὸ τις θέσεις Βιγλατοῦρι Ὁξυλίθου καὶ Ἄνω Ποταμιά Κύμης; Τὸ κτίριο πού ἀνέσκαψε ἡ Σαπουνα-Σακελλαράκη ἰδρῦθηκε κατὰ τοὺς μεσογεωμετρικοὺς χρόνους ἐπὶ γεωμετρικῶν τάφων. Βαθύτερα βρέθηκαν πρωτογεωμετρικοὶ καὶ ὑπομυκηναϊκοὶ τάφοι. Τὰ στρώματα αὐτὰ ἀπλώνονται σὲ ὅλο τὸν χῶρο τοῦ οἰκισμοῦ. Κάτω ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κτίριο, ἀνασκάφηκε συστάδα κιβωτισσῆμων μεσογεωμετρικῶν ἢ πρῶμων γεωμετρικῶν τάφων ἀριστοκρατῶν. Ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους εἶχε τοποθετηθεῖ μία στήλη ὡς «γέρας θανόντων». Β τοῦ κτιρίου ἀνεσκάφη στεγασμένος πλακόστρωτος χῶρος πού θεμελιώνεται ἐπάνω σὲ πρωτογεωμετρικοὺς τάφους.

Ἡ κατοίκηση στὸν χῶρο εἶναι συνεχῆς κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχὴ, καὶ μάλιστα διαδέχεται μυκηναϊκὰ ἐρείπια στὴν ἴδια θέση. Ἐπομένως κατὰ τὴν πρῶμὴ ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου εἶναι ἐγκατεστημένη μία κοινότητα, σὲ θέση προηγούμενης κατοικήσεως. Τὸ ἐλλειψοειδὲς κτίριο ἀκολουθεῖ τύπο συνηθισμένο στὴν γεωμετρικὴ ἐποχὴ, καὶ μάλιστα ἠπειρωτικοῦ τύπου (θυμίζει τὴν ἐλλειψοειδῆ κάτοψη τοῦ κτιρίου στὴ Ρακίτα καὶ ὄχι τὸ ὀρθογώνιο στὸ Ἐμποριὸ τῆς Χίου.) Τὰ κτίρια πού ἀνεσκάφησαν ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ὡς οἶκοι, ὅπου ἐλάμβαναν χώρα θρησκευτικὲς καὶ πολιτικὲς συγκεντρώσεις, ἢ ὡς ἱερά. Ἡ ἀνασκαφὴς πιστεύει ὅτι τὸ ἐλλειψοειδὲς κτίριο, ὅπως καὶ τὸ κτίριο τῆς Τούμπας στὸ Λευκαντί, δύναται νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἡρῶ ἀφρωϊσμένων νεκρῶν. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀριστοκρατικὰ γένη θὰ ἀσκοῦσε καὶ τὴν βασιλικὴ ἐξουσία, ἄρα ἐδῶ βρισκόταν τὸ πολιτικὸ κέντρο σημαντικῆς πόλεως, πού θὰ μπορούσε νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν Ξηρόπολη στὸ Λευκαντί καὶ τὴν Ἐρέτρια τοῦ 8^{ου} αἰώνα π.Χ. Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἐπὶ πλέον στοιχεῖο πού δείχνει παρόμοια κοινωνικὴ διαστρωμάτωση καὶ κοινὲς πρακτικὲς ἀνάμεσα σὲ Λευκαντί

³⁰²⁹ Boardman (1996), σελ. 216.

³⁰³⁰ Ἐχει ἀνασκαφεῖ μία θέση οἰκισμοῦ καὶ ἕνα ἀρχαῖο ἱερό, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Boardman φτάνει ὡς τὴν ἐποχὴ σχεδὸν τῆς ἴδρυσης. Βλ. σχετικὰ: Boardman (1996), σελ. 238.

³⁰³¹ Walker (2004), σελ. 223-225.

και Βιγλατούρι Κύμης. Τὸν οἰκισμό αὐτὸν ἡ ἀνασκαφέας Ἐφη Σαπουνᾶ Σακελλαράκη ταυτίζει μὲ τὴν μυκηναϊκή, πρωτογεωμετρική καὶ γεωμετρική ευβοϊκή Κύμη³⁰³².

Στὴν ἴδια θέση δὲν ἔχουν ἔλθει στὸ φῶς μεταγενέστερα εὐρήματα, ἀλλὰ ἔχουν ὑπάρξει εὐρήματα ΚΛ ἐποχῆς βορειότερα, στὴν θέση Ἄνω Ποταμιᾶ Κύμης, πρᾶγμα πού δείχνει ὅτι μπορεῖ νὰ μεταφέρθηκε τὸ πολιτικὸ κέντρο, πιθανῶς μετὰ ἀπὸ σύγκρουση τῶν γειτονικῶν Γρυγχῶν. Πάντως ἡ κατοίκηση δὲν ἔπαυσε, καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ σημαντικὴ πόλη κράτος τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, ἡ ὁποία ἦταν γνωστὴ ἀργότερα, τὸν 4^ο καὶ 3^ο αἰῶνα π.Χ. καὶ ἐξῆς ὡς κώμη τῆς ἐρετρικῆς, ἀφοῦ στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα αὐτὴ ἔφτανε μέχρι ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Σκύρο. Τέτοια πόλη τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. ἦταν ἡ Κύμη, ἡ ὁποία ἀνέλαβε ἐνεργὸ ρόλο κατὰ τὸν Β' ἀποικισμό, ἰδρύνοντας μαζί μὲ τὴν Χαλκίδα τὴν Κύμη τῆς Καμπανίας καὶ τὴν Ζάγκλη. Πιθανῶς εἶχε ἀναλάβει τέτοιο ρόλο καὶ πρώιμα, κατὰ τὸν 10 αἰῶνα, ἰδρύνοντας τὴν Κύμη τῆς Αἰολίδας, ὅπου θὰ ἀπέστειλε σημαντικὸ μέρος τοῦ προϊωνικοῦ, αἰολόφωνου, ἀβαντικοῦ καὶ ἄλλου πληθυσμοῦ τῆς³⁰³³.

Αρχαϊκὴ καὶ κλασσικὴ ἐποχὴ:

Αὐτὴ ἡ πόλη ὑφίστατο κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχῆ, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τὰ λείψανα οἰκισμοῦ στὸ Καστρί Ἄνω Ποταμιᾶς Κύμης. Πιθανῶς μετακινήθηκε τὸ πολιτικὸ κέντρο ἀπὸ τὸ Βιγλατούρι³⁰³⁴. Συνάγουμε ὅμως ὅτι ἀπορροφήθηκε ἀπὸ γειτονικὴ πόλη, μᾶλλον ἀπὸ τὴς Γρύγχες, καθὼς ἡ ἐπικράτεια τῆς συνορεύει μὲ ἐκείνην τῶν Γρυγχῶν μέχρι τὸν 5^ο αἰῶνα, ἀφοῦ δὲν φορολογεῖται χωριστὰ ὡς ἀνεξάρτητη πόλη, ἐνῶ κατὰ τὸ διάστημα 411 π.Χ. ἕως τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα θὰ ἐνσωματώθηκε μαζί μὲ τὴς Γρύγχες στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια.

Ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὸν 3^ο αἰῶνα καὶ ἐξῆς μαρτυρεῖται στοὺς καταλόγους δημοτῶν τῆς Ἐρετρίας δήμος *Κωμαιοῖς*³⁰³⁵. Αὐτὸς ὁ δήμος θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ δήμος τῆς ἄλλοτε κυμαϊκῆς ἐπικράτειας, πού κάποτε ἴδρυσε τὴν *Cuma* τῆς Ἰταλίας, καὶ πού μᾶλλον συνέχιζαν νὰ ἔχουν ἀρχαιοπρεπῆ προφορὰ οἱ δημότες του. Αὐτὴν τὴν αἰολίζουσα ὀνομασία **Cuma*, > καὶ τὸ ἐθνικὸ **Cumaius*, (προφ. Κούμα > Κουμαιοῦς, ὅπως ἀπὸ αἰολ. ἀντὶ γὰ ἀπὸ ἰων., ὄνυμα αἰολ. ἀντὶ ὄνομα < ὄνομα < ὄνομα με ἀντέκταση ἰων. ὄνομα ἀπτ. ἢ καὶ ἀρχαιοπρεπῆ ἰωνικὴ, κατὰ τὴν ἰωνικὴ τοῦ 8^{ου} αἰῶνα, τὴν ὀμηρικὴ δηλαδὴ προφορὰ,) οἱ Ἐρετριοῖς τοῦ 3^{ου} αἰῶνα π.Χ. στὸ ἄστυ ἄκουγαν ὡς ἀρχαιοπρεπῆ κώμη, τῆς ὁποίας ὁ πολίτης ἦταν ὁ *Κωμαιοῦς*.

Ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἀκολούθησε τὴς πολιτικῆς συγκυρίες κατὰ τὸν 2^ο καὶ 1^ο αἰῶνα π.Χ., μέχρι τὴν ἐνσωμάτωσή τῆς στὴν ῥωμαϊκὴ *Ἀχαΐα*.

Πόλη Κύμη: Πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση καὶ ταύτιση θέσεων:

I) Πολιτικὸ κέντρο:

Πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ Κύμη:

Στὴν περιοχὴ ΠΕΔ': περιοχὴ Ὀξυλίθου, καὶ συγκεκριμένα στὴν θέση Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὸ πολιτικὸ κέντρο μιᾶς σημαντικῆς ευβοϊκῆς πόλεως μὲ μυκηναϊκὸ παρελθόν. Καὶ μπορεῖ νὰ ἀπουσιάζει ἡ Κύμη ἀπὸ τὸν νεῶν κατάλογο τῆς Ἰλιάδας, ἀλλὰ οἱ μυκηναϊκοὶ τάφοι πού ἀνεσκάφησαν κατὰ τὸ παρελθόν στὴν εὐρύτερη λεκάνη Κύμης-Ὀξυλίθου, ὅσο καὶ τὰ

³⁰³² Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 298· τῆς ἰδίας (1995)ΒΙ, σελ. 13-14· Κιοσσέ (1992-5), σελ. 251-253· ἐφημ., «Τὸ Βῆμα», τῆς 9-7-1995, σελ. 33· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 187· Sapouna-Sakellaraki (1998), σελ. 104· AR 1999-2000, σελ. 63· AR 2000-1, σελ. 64, BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297-8· BCH 119, 1995, σελ. 995· BCH 123, 2, 1998, σελ. 925, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996-7), σελ. 59-64 καὶ εἰκ. 1-15· τῆς ἰδίας (1996), σελ. 306.

³⁰³³ Βλ. τὸν σχολιασμὸ τῶν φιλολογικῶν πηγῶν: Ἐρέτρια, ἀρ. 21-24

³⁰³⁴ Στὴν θέση Βιγλατούρι ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη ἦταν ὄντως συστηματικὴ. Βεβαίως, δὲν μπορούμε νὰ εἴμαστε 100% βέβαιοι ὅτι σταμάτησε ἡ κατοίκηση μετὰ τὸ 700 π.Χ. Καὶ τοῦτο διότι μπορεῖ νὰ προκύψουν ΑΡ καὶ ΚΛ εὐρήματα σὲ θέση πολὺ κοντινὴ στὸ Βιγλατούρι Ὀξυλίθου, ἐνῶ ἀντίστοιχα μπορεῖ νὰ προκύψουν ΠΓ, ΓΕ καὶ ΑΡ εὐρήματα στὸ Καστρί Ἄνω Ποταμιᾶς. Δηλαδὴ, ἐπειδὴ ἔχουμε ἐμεῖς αὐτὴν τὴν εἰκόνα σήμερα, δὲν σημαίνει ὅτι ὄντως μετακινήθηκε τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Κύμης κατὰ τὴν ΑΡ ἢ τὴν ΚΛ ἐποχῆ σὲ ἄλλη, γειτονικὴ λεκάνη. Οἱ συλλογισμοὶ μας ὡστόσο στηρίζονται στὰ μέχρι σήμερα βέβαια καὶ δημοσιευμένα ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα.

³⁰³⁵ Πολίτες ἀπὸ τὸν δήμο τῶν Κωμαιοῦν ἀναφέρονται σὲ πολλὰ ἐπιγραφὰς πολιτῶν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου καὶ ἀπὸ ἄλλου. (Βλ. Οἱ δήμοι τῆς Ἐρετρικῆς: IG, XII, 9, σελ. 163-165.) Στὴν ἐπιγραφὴ IG, XII, 9, ἀρ. 249, σελ. 64 ἀναγράφονται σὲ ὀργανωμένη μορφῆ τὰ ὀνόματα δημοτῶν ἀπὸ διάφορους δήμους: *Βουδιόθεν, Ὠρώπιοι, Ἰστιαεῖς, Κωμαιοῖς*.

ύστεροελλαδικὰ στρώματα στὴν ἴδια τὴν θέση Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι, δείχνουν ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχε κατὰ τὴν ΥΕ καὶ τὴν ΠΓ ἐποχὴ μία σημαντικὴ πόλη, τέτοια πού θὰ μπορούσε νὰ ἀποστείλει ἀποίκους στὴν Μ. Ἀσία κατὰ τὸν Α' ἀποικισμό. Ἡ ἰδρυση τῆς ὁμώνυμης Κύμης στὴν Αἰολίδα τῆς Μ. Ἀσίας, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν θέση τῆς σύγχρονης εὐβοϊκῆς Κύμης, καθὼς καὶ οἱ πληροφορίες γιὰ κατοίκηση τῆς Εὐβοίας ἀπὸ αἰολόφωνους Ἄβαντες καὶ ἄλλους παλαιολιθικούς πληθυσμούς³⁰³⁶, οἱ ὁποῖοι εἴτε ἀπωθήθηκαν καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ κινηθοῦν πρὸς Μ. Ἀσία, εἴτε παρέμειναν καὶ συγχωνεύτηκαν μὲ τοὺς Ἴωνες πού ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἀττική, εἴτε ἴσχυσαν καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἐν μέρει, καθιστοῦν πιθανὸ νὰ ἦταν ἡ εὐβοϊκὴ Κύμη ἡ μητρόπολη τῆς Κύμης τῆς Αἰολίδος.

Τὴν ὑπόθεση ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι, αἰολικοί, ἰωνικοί καὶ δωρικοί πληθυσμοὶ ἴδρυσαν ἀποικίες στὴν μικρασιατικὴ ἀκτὴ ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς τόπους προελεύσεως, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Α Θεσσαλία (Μαγνησία) ξεκίνησαν οἱ Αἰολεῖς πού ἀποίκισαν τὴν Λέσβο, τὴν Ἄσσο, τὴν Λέβεδο κ.λ.π., τὶς Κυκλάδες (πλὴν Θήρας καὶ Μήλου), τὴν Χίο καὶ τὴν παράκτια ζώνη ἀπὸ τὶς Κλαζομενές μέχρι τὴν Μίλητο Ἴωνες ἀπὸ τὴν Ἀττική, ἐνῶ τὰ Δωδεκάνησα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀλικαρνασοῦ Δωριεῖς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο.

Στὴν θέση Βιγλατούρι ἀνασκάφηκε γεωμετρικὸς οἰκισμὸς τοῦ 8^{ου} π.Χ. αἰῶνα, ὁ ὁποῖος εἶναι κτισμένος ἐπὶ ἐρειπίων πρῶιμου μεσοελλαδικῆς, ὑστεροελλαδικῆς, γεωμετρικῆς καὶ πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Τὸ ΜΓΕ (800-750 π.Χ.) κτίριο ὠσειδοῦς κατόψεως, τὸ ὁποῖο διέτετε ἐσωτερικῶς θρανίο, ὅπου βρέθηκαν οἱ δώδεκα μεγάλοι κρατῆρες καὶ ἄλλα ἀγγεῖα μέσης γεωμετρικῆς περιόδου (800-750 π.Χ.), ἦταν ἰδρυμένο ἐπάνω σὲ παιότερους ΠΓΕ ἢ ΜΓΕ τάφους. Λείψανα ὑστερογεωμετρικῶν χρόνων ἀποδεικνύουν τὴν χρῆση τοῦ χώρου καὶ τὴν περίοδο αὐτὴν (750-700 π.Χ.).

Τὸ κτίριο πού ἀνέσκαψε ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη ἰδρύθηκε κατὰ τοὺς μεσογεωμετρικούς χρόνους ἐπὶ γεωμετρικῶν τάφων. Βαθύτερα βρέθηκαν πρωτογεωμετρικοί καὶ ὑπομυκηναϊκοὶ τάφοι. Τὰ στρώματα αὐτὰ ἀπλώνονται σὲ ὅλο τὸν χῶρο τοῦ οἰκισμοῦ. Τὰ κτίρια αὐτά, ὅπως εἶπαμε καὶ στὸ ὑποκεφάλαιο τῶν θέσεων, ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ὡς οἶκοι, ὅπου ἐλάμβαναν χώρα θρησκευτικὲς καὶ πολιτικὲς συγκεντρώσεις, ἢ ὡς ἱερά, ἐνῶ ἡ ἀνασκαφείας πιστεύει ὅτι τὸ κτίριον αὐτό, ὅπως καὶ τὸ κτίριο τῆς Τούμπας στὸ Λευκαντί, δύναται νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἡρῶ ἀφηρωϊσμένων νεκρῶν. Πράγματι τὸ ὅλο σύνολο φαίνεται νὰ ἐπαναλαμβάνει τὸ ἀψιδωτὸ κτίριο τῆς Τούμπας στὸ Λευκαντί. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση τὸ κτίριο θὰ κτίστηκε ὡς ἡρῶ ἐπὶ τάφων ἀριστοκρατῶν προγόνων πολεμιστῶν πού ἀφηρωῖστηκαν. Τὸ μέγεθος τοῦ κτιρίου θὰ μπορούσε νὰ ἐξυπηρετήσῃ καὶ θρησκευτικὲς τελετὲς πρὸς τιμὴν τῶν ἀφηρωϊσμένων νεκρῶν καὶ πολιτικὲς λειτουργίες.

Ὁ Β τοῦ κτιρίου στεγασμένος πλακόστρωτος χῶρος πού θεμελιώνεται ἐπάνω σὲ πρωτογεωμετρικούς τάφους καὶ ἡ κτιστὴ ἐσχάρα μὲ τὰ ὀστᾶ ζῶων, καθὼς καὶ ὁ χῶρος ὁ στρωμένος μὲ βότσαλα ἔξω ἀπὸ τὸ κτίριο καὶ ὁ λιθωσρός, ὁ ὁποῖος περιεῖχε πολλὰ ὀστᾶ ζῶων, σχετίζονται μὲ θυσίες πρὸς τιμὴν τῶν ἡρώων καὶ τελετουργικὰ δεῖπνα. Εἶδαμε ἐπίσης ὅτι τὸ κτίριο καὶ οἱ χῶροι αὐτοὶ περικλείονται ἐντὸς κτιστοῦ περιβόλου, καὶ ὅτι Δ τοῦ κτιρίου βρέθηκε μυκηναϊκὸς (πιθανῶς) βωμὸς, ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ κατὰ τοὺς γεωμετρικούς χρόνους. Τὸ ὅλο σύνολο διαπιστώθηκε ὅτι βρίσκεται ἐντὸς ἐκτεταμένου ΓΕ οἰκισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις³⁰³⁷. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ δεδομένα θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε κάποιους συλλογισμοὺς, χρησιμοποιώντας ὡς παράλληλο τὸν ἴδιας περιόδου ἐποχῆς οἰκισμὸ στὸ Λευκαντί καὶ τὸ περίπου σύγχρονο ἢ λίγο μεταγενέστερο ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου, καθὼς καὶ τὸ ἡρῶ ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Πρίγκιπα, δηλαδὴ τὸ ἡρῶ τῆς Δυτικῆς Πύλης στὴν Ἐρέτρια³⁰³⁸.

Ὡς πρὸς τὴν παλαιότητα τῆς θέσεως, ἡ ὁποία κατοικεῖται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, τὸ Βιγλατούρι βρίσκεται τὸ παράλληλό του στὴν Ξηρόπολη τοῦ Λευκαντίου. Τὸ ἐπιβλητικὸ μέγεθος καὶ κατασκευῆς ἐλλειψοειδῆς ΓΕ κτίριο κτίζεται ἐπὶ προγενέστερων τάφων πολεμιστῶν τοῦ 9^{ου} αἰῶνα π.Χ. Αὐτὸ θυμίζει βεβαίως τὸ ἡρῶ τῆς Δυτικῆς Πύλης στὴν Ἐρέτρια, ὅπου τὸ τριγωνικὸ ἡρῶ διαδέχθηκαν ὀρθογώνιοι οἶκοι, προορισμένοι γιὰ τὴν τέλεση τελετουργικῶν δεῖπνων. Ὅμως στὸ Λευκαντί, σύμφωνα

³⁰³⁶ Σακελλαρίου (2005)Α', σελ. 14-23 καὶ τοῦ ἰδίου (2005)Β, σελ. 26-37.

³⁰³⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 298· τῆς ἰδίας (1995)ΒΙ, σελ. 13-14· Κιοσσέ (1992-5), σελ. 251-253· ἐφημ., «Τὸ Βῆμα», τῆς 9-7-1995, σελ. 33· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 187· Sapouna-Sakellarakis (1998), σελ. 104· AR 1999-2000, σελ. 63· AR 2000-1, σελ. 64 καὶ AR, 2001-2002, σελ. 56· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297-8· BCH 119, 1995, σελ. 995· BCH 123, 2, 1998, σελ. 925, Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996-7), σελ. 59-64 καὶ εἰκ. 1-15· τῆς ἰδίας (1996), σελ. 306.

³⁰³⁸ Βλ. ἀντίστοιχο ὑποκεφάλαιο στὴν Ἐρέτρια.

μέ την έρμηνεία πού δώσαμε στό αντίστοιχο κεφάλαιο, τό άψιδωτό ΠΓ μέγαρο φαίνεται νά οικοδομεί κάποιος σημαντικός ήγεμόνας, ό όποιος, έπί κεφαλής πιθανής άποικιακής άποστολής από την Αττική, έγκαθίσταται και έπανοικίζει την θέση και την περιοχή. Τό μέγαρο τής Τούμπας σηματοδοτεί σέ άναφορικό-πραγματικό επίπεδο, ως κατοικία του βασιλέως, καθώς και σέ συμβολικό, την κυριαρχία του βασιλιά αυτού και των Ίώνων στον χώρο. Τό κτίριο όμως αυτό του Λευκαντίου κατεδαφίζεται λίγα χρόνια μετά και γίνεται τύμβος. Τύμβος πιθανώς κατασκευάζεται και επάνω από τό τριγωνικό ήρωο στην Έρετρια. Έπομένως, τό μνημείο πού προϋπάρχει και μετατρέπεται σέ ταφικό, ή οικοδομείται επάνω σέ τάφους πολεμιστών λίγο προγενέστερους, πού πιθανότατα άνηκαν στό ίδιο γένος, αποκτά χαρακτήρα ήρωου και δέν θά μπορούσε πλέον νά αποτελεεί χώρο κατοικίας.

Στό ιερό όμως του Απόλλωνος Δαφνηφόρου παρατηρούμε κάτι άλλο. Τό πρώτο «Δαφνηφορείο» μέ τον γειτονικό βόθρο, και τις σύγχρονες μέ αυτό γειτονικές καλύβες διαδέχεται ό ΥΓΕ έκατόμπεδος άψιδωτός ναός του Δαφνηφόρου Απόλλωνος, πού κτίζεται έτσι ώστε ό βόθρος νά ευθυγραμμίζεται μέ τον μακρό του άξονα. Όμως ό προηγούμενος οίκος δέν γκρεμίζεται, αλλά συνυπάρχει μέ τό «Δαφνηφορείο». Την λατρεία του Απόλλωνος, μεταφερμένη από τό Δηλάντιο πεδίο, πού θά άσκούσε πριν ό Έρετριέας βασιλεύς στον βόθρο, θά μπορούσε νά συνεχίζει νά άσκει τό βασιλικό γένος σέ ένα χώρο, ό όποιος χωρίς νά χάνει τον πολιτικό του χαρακτήρα, μετατρέπεται προοδευτικώς στό ιερό του πολιούχου θεού, του Δαφνηφόρου Απόλλωνος. Κατά τά τέλη του 8^{ου} π.Χ. αιώνα και στις αρχές του 7^{ου}, τό κτίριο αυτό θά μπορούσε νά στεγάξει τις συνελεύσεις των άριστοκρατών πού προοδευτικώς έπαιρναν την έξουσία από τον βασιλιά, μοιράζοντάς την. Από τά άνασκαφικά εύρήματα προκύπτει ότι τά κτίρια αυτά καταστράφηκαν από πλημμύρα. Δέν έχουμε λοιπόν άνθρωπογενή καταστροφή πού θά μετέτρεπε τό κτίριο σέ ήρωο, και μάλιστα θά υπάρξει κατά τον 7^ο αιώνα άντικατάσταση του ΥΓΕ ναού μέ νέο ΑΡ. Κοντά στό ιερό αυτό άναπτύχθηκε ή άγορά, και κοντά εκεί θά βρισκόταν τό πρυτανείο τής πόλεως.

Τό κτίριο του Βιγλατουρίου θά λέγαμε ότι συνδυάζει τις δύο αυτές λειτουργίες. Είναι ήρωο, αφού είναι θεμελιωμένο σέ τάφους επιφανών νεκρών πολεμιστών, πιθανότατα προγόνων του βασιλικού γένους. Οί κρατήρες πού βρέθηκαν εντός αυτού και τά όστια θυσιασμένων ζώων πράγματι παραπέμπουν σέ τελετουργικά δείπνα προς τιμήν των άφηρωισμένων νεκρών. Όμως ό ΜΥ βωμός πού πιθανώς ήταν σέ χρήση και στην ΜΓΕ και ΥΓΕ περίοδο, χρησίμευε για αίματηρές θυσίες στους άφηρωισμένους νεκρούς, ή οί αίματηρές θυσίες προσφέρονταν σέ κάποια άλλη θεότητα; Και γιατί τό κτίριο περιβάλλεται από οίκισμό ΓΕ χρόνων³⁰³⁹, ενώ τό ήρωο τής Δυτικής πύλης ήταν πραγματικό ΥΓΕ και ΠΑΡ νεκροταφείο στην ΒΔ παρυφή του οίκισμού, πού μετατράπηκε σέ ήρωο και συμπεριελήφθη στον πολεοδομικό ιστό, δηλαδή εντός του τείχους, άργότερα;

Η συνέχιση τής άνασκαφής στό Βιγλατούρι θά ρίξει φώς στα έρωτήματα αυτά. Πάντως ή παρουσία κτιρίου μεγάλων διαστάσεων και έπιμελημένης κατασκευής εντός του οίκισμού φαίνεται νά δηλώνει ότι τό κτίριο πιθανώς έξυπηρετούσε και πολιτικές λειτουργίες κατά τό α' ήμισυ του 8^{ου} αιώνα π.Χ., πού δέν θά ήταν άλλες από την συνέλευση βασιλέως και άρίστων για την λήψη πολιτικων αποφάσεων.

Αυτή ή πόλη, μέ τό παρελθόν τής ύστερης έποχής του Χαλκού και τής πρώιμης έποχής του Σιδήρου, θά μπορούσε νά είναι ή μητρόπολη τής Κύμης τής Αιολίδας. Τό πολιτικό κέντρο ώστόσο παύει νά κατοικείται και νά ύφίσταται στό τέλος του 8^{ου} αιώνα (κατά τά μέχρι στιγμής εύρήματα). Αυτό τό γεγονός βρίσκει την εξήγησή του πιθανώς ή σέ πίεση πού δέχθηκαν οί κάτοικοί του από έξωτερικό έχθρό, πίεση πού δέν μπόρεσαν νά άντιμετωπίσουν και γι' αυτό μεταφέρθηκαν άλλοι, ή σέ άβίαστη απόφαση των ίδιων των κατοίκων του, προς άναζήτηση καλύτερης, πιο όχυρης θέσεως, πιο γόνιμου παραγωγικού χώρου, ή ασφαλέστερου λιμανιού. Ο οίκισμός όμως πού εμφανίζεται Β αυτού, στην Άνω Ποταμιά κατά την ΚΑ έποχή, άνήκει σέ άλλη λεκάνη, μικρότερη, μέ μικρότερο παραγωγικό χώρο. Είναι αυτή ή λεκάνη πού μέχρι σήμερα διατήρησε τό τοπωνύμιο τής αρχαίας Κύμης. Έπομένως πιο λογικό φαίνεται, αν όντως ό οίκισμός του Βιγλατουρίου είναι ό πρόδρομος εκείνου τής Άνω Ποταμιάς, νά δέχθηκε έξωτερική πίεση τό πολιτικό κέντρο αυτό. Ποιός όμως θά μπορούσε νά τό άπειλήσει;

³⁰³⁹ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1994)Α', σελ. 298· τής ίδιας (1995)ΒΙ, σελ. 13-14· Κιοσσέ (1992-5), σελ. 251-253· έφημ., «Τό Βήμα», τής 9-7-1995, σελ. 33· Μαζαράκης-Αινιάν (2000), σελ. 187· Sapouna-Sakellaraki (1998), σελ. 104· ΑΡ 1999-2000, σελ. 63· ΑΡ 2000-1, σελ. 64 και ΑΡ, 2001-2002, σελ. 56 ΒСН 120, 3, 1996, σελ. 1297-8· ΒСН 119, 1995, σελ. 995· ΒСН 123, 2, 1998, σελ. 925, Σαπουνά-Σακελλαράκη (1996-7), σελ. 59-64 και εικ. 1-15· τής ίδιας (1996), σελ. 306.

Αρχαϊκή εποχή:

Η μετακίνηση τῶν Ἰώνων τοῦ 10^{ου} αἰώνα π.Χ. καὶ ἡ προοδευτικὴ ἐξάπλωσή τους στὴν κεντρικὴ καὶ βόρεια Εὐβοία μοιάζει πολὺ μακρινή γιὰ τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} αἰώνα π.Χ. Χρησιμοποιώντας τὸ παράλληλο τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς πιθανῆς μετακίνησης τοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς λίγῃ πρὶν τὸ 700 π.Χ. ἀπὸ τὸ Λευκαντὶ στὴν Ἐρέτρια, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὴν Κύμη. Μετὰ δηλαδὴ τὶς ἀποικιακὲς ἀποστολὲς στὴν Δύση, θὰ μπορούσε νὰ εἶχε δεχθεῖ πολεμικὴ ἐπίθεση στὸ τέλος τοῦ 8^{ου} ἢ κατὰ τὸν 7^ο π.Χ. αἰώνα ἀπὸ γειτονικὴ πόλη, μὲ σκοπὸ τὴν κατάκτηση τοῦ παραγωγικοῦ τῆς χώρας. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι, ἡ πόλη αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αἱ Γρύγγαι, πόλη μὲ μικρὴ καὶ ὀρεινὴ ἐπικράτεια, πού θὰ εἶχε σίγουρα λόγῳ νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ νὰ κατακτήσει ὅλη τὴν πεδιάδα πού διαρρέει ὁ Μανικιάτης ποταμὸς. Ἡ Κύμη θὰ μετακινήθηκε βορειότερα πρὸς στιγμὴν, καὶ θὰ ἐξαρθήθηκε προοδευτικῶς κατὰ τὴν ΑΡ ἐποχὴ ἀπὸ τὶς Γρύγγες. Αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγήσει καὶ γιὰ τὸν 5^ο αἰώνα δὲν μαρτυρεῖται ἀνεξάρτητὴ πόλη Κύμη, ἀλλὰ Γρύγγαι.

Κλασσικὴ ἐποχή:

Κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ κατοικεῖται ἡ θέσι E7a': Κύμη: Ἄνω Ποταμιὰ: Καστροὶ ἢ Παλαιοκαστρί, ἢ Ἀγ. Νικόλαος βρίσκεται Β τοῦ χωριοῦ Ἄνω Ποταμιὰ Κύμης, 3,5 χλμ. ἀπὸ τὴν γέφυρα τῆς Παραλίας Κύμης. Οἱ ἀρχαῖες ὀχυρώσεις ἐπὶ τοῦ λόφου, κατὰ τοὺς παλαιότερους μελετητές, ἦταν ἡ φυσικὰ ὀχυρὴ, ὀχυρωμένη ἀκρόπολι οἰκισμοῦ πού βρισκόταν χαμηλότερα καὶ ἔφθανε μέχρι τὸν ποταμὸ. Πρόκειται γιὰ δύο ὀχυρωματικὸς περιβόλους ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἓνας εἶναι κατασκευασμένος ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου, χρονολογούμενος στὸν 4^ο π.Χ. αἰ., ἐνῶ ὁ ἄλλος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψώματος. Ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν πού σχηματίζονται στὶς κλιτύες τοῦ λόφου ἔχει διαπιστωθεῖ ἡ ὑπαρξὴ κτιρίων καὶ κεραμεικῆς 5^{ου}, 4^{ου} καὶ 3^{ου} π.Χ. αἰώνας. Ἐπίσης, ἀναφέρεται ἡ εὕρεση νομισμάτων ἑλληνιστικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς³⁰⁴⁰. Διακρίνονται κτίρια καὶ τμῆμα τοῦ ὀχυρωματικοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος ἐνώνεται μὲ ἐκεῖνον τῆς ἀκροπόλεως³⁰⁴¹.

Ὁ Παπαβασιλείου ταύτισε τὴν θέσι μὲ τὴν ἀρχαίαν πόλιν *Οἰχαλίαν τὴν Εὐρύτου*, γιὰ τὴν ὁποία κάνει λόγο ὁ Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος. Δὲν πιστεύει ὅτι ἡ θέσι μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν ἀρχαία εὐβοϊκὴ Κύμη³⁰⁴². Τὴν πόλη *Οἰχαλίαν* ἀναφέρει ἐπίσης ὁ Ἀπολλόδωρος³⁰⁴³ καὶ ὁ Σοφοκλῆς³⁰⁴⁴. Θὰ μπορούσε νὰ συμβαίνει αὐτό, ἂν ἡ Οἰχαλία εἶχε ἀπορροφηθεῖ ἀπὸ τὴν Κύμη καὶ σὲ ὕστερα χρόνια θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ἐπικρατήσει τὸ ὄνομα τῆς δευτέρας, ἡ ὁποία ὅμως Κύμη πού θὰ μπορούσε νὰ βρίσκεται; Δὲν μπορούμε νὰ ταυτίσουμε τὴν θέσι μὲ τὴν Οἰχαλία, γιὰ τὴν δὲν μπορούμε τοποθετήσουμε τὴν Κύμη σὲ ἄλλη θέσι. Ἄντ' αὐτοῦ, δεχόμενοι ὡς γεωγραφικὴ τὴν σειρὰ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν στρατιωτῶν τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ. ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου, τοποθετοῦμε τὴν Οἰχαλία στὸ νότιο τμῆμα τῆς λεκάνης τοῦ Μανικιάτη ποταμοῦ, τὴν περιοχὴ ΠΕΕ', δηλαδὴ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἀύλωναρίου.

Ὁ Wilamowitz πίστευε ὅτι ἀνεξάρτητὴ πόλη Κύμη στὴν Εὐβοία δὲν ὑπήρξε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα³⁰⁴⁵. Ὁ Geisau τοποθετεῖ τὴν εὐβοϊκὴ Κύμη στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας καὶ τὴν θεωρεῖ, ἀφ' ἑνὸς ἀποικία τῆς Κύμης τῆς Αἰολίδας³⁰⁴⁶, ἀφ' ἑτέρου μητρόπολις τῆς Κύμης τῆς Καμπανίας³⁰⁴⁷. Τὸ

³⁰⁴⁰ Παπαβασιλείου (1912), σ. 119-126· ΑΔ 31, Χρον., σελ. 153-5· ΑΡ 1984-5, σελ. 16-17· ΑΡ 1986-7, σελ. 15· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984)Β, σελ. 150-160· Σάμψων (1984-5), σελ. 366· τοῦ ἴδιου (1976), σελ. 153· Κιοσσέ (1992-1995), σελ. 251-253· ἔφημ. «Τὸ Βῆμα» τῆς 9-7-1995, σελ. 33· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988), σελ. 193· Χωρέμης (1973), σελ. 301· Σάμψων (1976), σελ. 153-155· Παπαβασιλείου (1912), σελ. 119-126· τοῦ ἴδιου (1910)Β', σελ. 31-38· ἔφημ. «Καθημερινή», τῆς 13-10-1976· ΒCH 101, 1977, σελ. 633· ΒCH 105, 1981, σελ. 850· Σάμψων (1981)· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 73-75· ΑJA 18, 1914, σελ. 392· Γανώσης (1954)· Θεοχάρης (1959), σελ. 619, σημ. 2· ΒCH 124, 2, 2000, σελ. 970· ΕΥΠΠΟ 3, 1999, σελ. 112· ἔφημ. «Αὐριανή», τῆς 16-10-1999 καὶ «Ἐλεύθερος», τῆς 18-10-99· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)Β, σελ. 298, ΑΡ 1999-2000, σελ. 63.

³⁰⁴¹ Σάμψων (1976), σελ. 153-155.

³⁰⁴² Παπαβασιλείου (1912), σ. 119-126· τοῦ ἴδιου (1910)Β', σ. 31-38.

³⁰⁴³ Ἀπολλόδωρος, II, 12, 7.

³⁰⁴⁴ Σοφοκλέους *Τραχίνιαι*, στ. 74, 236-237, καὶ σχόλια εἰς *Τραχίνιας*, στ. 352.

³⁰⁴⁵ Γανώσης (1954), σελ. 131-136.

³⁰⁴⁶ Σχετικὰ μὲ τὴν Κύμη τῆς Αἰολίδας βλ. Burchner, *Κύμη*, RE, τ. XI, 2, 1, στ. 2475-6, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία γιὰ τὴν τοπογραφία, τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα. Ἐπίσης τὸ *New Pauly*, λ. *Κύμη*, τ. 3, 2003, στ. 1050 παραθέτει ὅλη τὴν παλαιὰ καὶ νεότερη βιβλιογραφία, καθὼς καὶ τὶς πηγές. Ἐπίσης ἀναφέρεται στὴν ἴδρυσή τῆς Κύμης τῆς Αἰολίδας ἀπὸ Αἰολεῖς (P. Mela, I, 90· Velleius Paterculus, I, 4, 4), Λοκροῦς (Στράβων, Γεωγραφικά, XIII, 3, 3) καὶ Ἀρριάνες (Στράβων, Γεωγραφικά, I, 24, 4). Σχετικὰ μὲ τὴν αἰολικὴ ἐπτάπολι, ὅπου ἀνήκε βλ. Ἡρόδοτος, I, 149.)

πρῶτο σκέλος δὲν φαίνεται νὰ ἰσχύει, γιὰτὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναστραφεῖ ἡ φορὰ τοῦ α' ἀποικισμοῦ, καὶ ἡ *Κύμη* τῆς Αἰολίδας νὰ προῦπήρχε στὴν Μ. Ἀσία. Δὲν ἔχουμε τέτοιο παράλληλο καὶ δὲν φαίνεται λογικό. Κατὰ τὸ δεύτερο σκέλος συμφωνοῦμε. Τὸ *New Pauly*³⁰⁴⁸ τοποθετεῖ τὴν εὐβοϊκὴ *Κύμη* κοντὰ στὴν σύγχρονη Κύμη, κοινῶς Κούμη (ἐμφανῶς ἐπιβίωση τοῦ ἀρχαίου τοπωνυμίου μὲ ἀρχαϊκὴ προφορά), στὴν Α ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας, πιθανῶς 5 χλμ. Β τῆς μονῆς τοῦ Σωτῆρος (17^{οῦ} αἰώνα), ὅπου ὑπάρχει ἓνα ἐνετικὸ ὄχυρό. Θεωρεῖ συζητήσιμες τὶς ἀπόψεις τοῦ Geisau. Τὸ *New Pauly* παίρνει πιὸ λογικὴ γιὰ τὰ σύγχρονα δεδομένα θέση. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὅταν ζοῦσε ὁ Wilamowitz καὶ ὅταν γράφτηκε ἡ *RE* δὲν ὑπῆρχαν πολλὰ στοιχεῖα, κυρίως ἀρχαιολογικά, στὴν διάθεση τῶν ἐρευνητῶν.

Ὁ Geyer κατὰ τὸν 19^ο αἰώνα, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὶς φιλολογικὲς πηγές³⁰⁴⁹, εἶχε ἐκφράσει τὴν ἀποψη ὅτι ὄχι μόνον ὑπῆρξε εὐβοϊκὴ *Κύμη*, ἀλλὰ καὶ ὅτι κατὰ τὴν γεωμετρικὴ ἐποχὴ ἴδρυσε ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν Χαλκίδα τὴν *Κύμη* τῆς Καμπανίας στὴν Ἰταλία. Μάλιστα εἶχε τοποθετήσῃ τὴν ἀρχαία *Κύμη* στὴν λεκάνη τῆς σύγχρονης κωμοπόλεως Κούμης³⁰⁵⁰. Ὁ Ἀδαμάντιος Σάμψων ἀναγνωρίζει στὴν θέση Καστρί Ποταμιᾶς Κύμης τὸ κέντρο ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δήμους τῆς ἐρετρικῆς, χωρὶς νὰ τὸν ταυτίζει μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα μὲ τὴν *Κύμη*³⁰⁵¹. Θεωρεῖ ὡστόσο πιθανὴ τὴν ταύτιση τῆς ἀρχαίας Κύμης μὲ τὴν θέση Καστρί Ποταμιᾶς³⁰⁵², πὸν ὅμως, κατὰ τὸν Βρανόπουλο, ἦταν ἓνας μόνον οἰκισμὸς τῆς Κύμης³⁰⁵³. Ὁ Παπαιωάννου καὶ ὁ Γανώσης³⁰⁵⁴ ἔχουν τοποθετήσῃ τὴν εὐβοϊκὴ *Κύμη* στὴν θέση Καστρί ἢ Παλαιοκαστρί. Ἴσως ὁ ὅρμος αὐτὸς νὰ χρησίμευε ὡς λιμάνι τῆς ἀρχαίας πόλεως³⁰⁵⁵. Σημαντικὸ εἶναι καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιχειρήμα.

Ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, ἐπανεχόμενη στὶς ἀπόψεις τοῦ Geyer, ἔχει ἐκφράσει τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ἀρχαία *Κύμη* ὑπῆρχε καὶ βρισκόταν στὴν εὐρύτερη περιφέρεια τῆς σημερινῆς ὁμώνυμης πόλεως, μὲ ἐπίκεντρο τὸν λόφο Καστρί³⁰⁵⁶. Ὅπως πιστεῦει ὁ ἀρχαῖος οἰκισμὸς πὸν βρισκόταν σὲ αὐτὴν τὴν θέση πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν *Κύμη* τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Ἡ παραπάνω ἐρευνητριά υποστηρίζει ὅτι πράγματι ὑπῆρξε εὐβοϊκὴ *Κύμη* κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡστόσο, ἀπὸ τὸν 6^ο αἰώνα π.Χ. καὶ ἐξῆς ἔχασε τὴν αὐτονομία τῆς καὶ ὑπαγόταν στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἐρετρίας. Καὶ ἐμεῖς, ὅπως δείξαμε στὸ προηγούμενο ὑποκεφάλαιο, καταλήγουμε στὸ ἴδιο συμπέρασμα.

Ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Τὸ οἰκιστικὸ κέντρο συνέχισε νὰ ὑφίσταται κατὰ τὴν ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχὴ. Ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη πιστεῦει³⁰⁵⁷ ὅτι ἡ *Κύμη*, ὡς κώμη τῆς ἐρετρικῆς ταυτίζεται μὲ τὸν γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς Ἐρετριέων δημοτῶν ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Απόλλωνος Δαφνηφόρου δήμο τῶν *Κωμαιέων*³⁰⁵⁸. Συμφωνοῦμε μὲ τὶς ἀπόψεις τῆς παραπάνω ἐρευνητριάς, τ. ἐφόρου Χαλκίδας καὶ ἀνασκαφέως τοῦ λόφου Βιγλατουρί, ἢ ὅποια, σὺν τοῖς ἄλλοις, γνωρίζει πολὺ καλὰ καὶ ὅλη τὴν τοπογραφία τῆς περιοχῆς. Καὶ ἐμεῖς, συνεξετάζοντας τὰ δεδομένα καταλήξαμε στὸ ἴδιο συμπέρασμα.

Πόλη *Κύμη*:

II) Ἐπικράτεια:

Πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Δὲν ἔχουν προκύψει βέβαια εὐρήματα ἀπὸ ἄλλες θέσεις ἐκτὸς Βιγλατουρίου Ὁξυλίθου.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ: Δὲν ἔχουν προκύψει βέβαια καὶ δημοσιευμένα εὐρήματα.

³⁰⁴⁷ *RE*, XI, 2, 1, στ. 2474, ὅπου καὶ ὅλη ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

³⁰⁴⁸ *New Pauly*, λ. *Κύμη*, τ. 3, 2003, στ. 1048. Παραπέμπει σὲ παλαιότερη βιβλιογραφία.

³⁰⁴⁹ Βλ. προηγούμενο ὑποκεφάλαιο φιλολογικῶν πηγῶν τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

³⁰⁵⁰ Geyer (1962), σελ. 92-93.

³⁰⁵¹ Σάμψων (1981), σελ. 1-45.

³⁰⁵² Σάμψων (1981)B, σελ. 11-45.

³⁰⁵³ Βρανόπουλος (1995), σελ. 27-29.

³⁰⁵⁴ Γανώσης (1954), σελ. 131-136.

³⁰⁵⁵ Παπαιωάννου (1909).

³⁰⁵⁶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984)B, σελ. 151-160.

³⁰⁵⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984)B, σελ. 151-160.

³⁰⁵⁸ Γιὰ τοὺς *Κωμαιεῖς* βλ. *IG* XII, 9, 249· *AE* 1887, σελ. 77 καὶ ἐξῆς· Σταυρόπουλος (1895), σελ. 135-6· Γεωργιάδης (1916), σελ. 50· Στράβων, *Γεωγραφικά* V, 3, 4, Σκύλαξ, *Περίπλους*.

Κλασσική και έλληνιστική εποχή:

Η θέση Ε6: Κάδι, χωριό εύρισκόμενο λίγα χλμ. ΒΑ της Βρύσης και Δ του Όξυλίθου μπορεί να αναγνωρισθεί ως θέση ΕΛ νεκροταφείου³⁰⁵⁹ που θα ανήκε σε πλησίον αυτού κείμενο οικισμό. Η θέση Ε7ε': Κύμη: Εύρημα πρέπει να αναγνωρισθεί ως θέση ΚΛ και ΕΛ νεκροταφείου³⁰⁶⁰, που θα ανήκε σε παρακείμενο οικισμό. Οί παραπάνω θέσεις αναγνωρίζονται ως θέσεις οικισμών δήμων της περιοχής αυτής της έρετρικής επικράτειας. Το αρχαίο κτίριο στην θέση Ε7στ': Κύμη: Πτελέα³⁰⁶¹, δεν μπορούμε να το αναγνωρίσουμε με βεβαιότητα.

Ρωμαϊκή εποχή:

Η θέση Ε7γ': Κύμη: Ένορία, όπου έχουν εντοπισθεί αρκετοί κατεστραμμένοι κεραμοσκεπείς τάφοι, επί το πλείστον ρωμαϊκών χρόνων³⁰⁶², αναγνωρίζεται ως θέση ΡΩ νεκροταφείου παρακείμενου οικισμού. Το ίδιο ισχύει με πιθανότητα και για την θέση Ε7δ': Κύμη: Αγίοκαμπος, 2χλμ από την Κύμη³⁰⁶³.

Πόλη Κύμη: Πολιτική οργάνωση: μεταβολές της επικράτειας.

Πρωτογεωμετρική εποχή:

Κατά την ΠΓ εποχή ή θέση Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι εξακολουθεί να κατοικείται, συνεχίζοντας την ύπαρξή του ο οικισμός από την εποχή του Χαλκού. Πιθανώς αυτήν την εποχή καταφθάνουν εδώ Ίωνες, που εν μέρει ώθούν τον παλαιό αιολικό πληθυσμό σεόν αποικισμό της Μ. Ασίας και εν μέρει τον άφομοιώνουν. Δεν έχουμε ΠΓ εύρηματα από άλλη θέση της περιοχής, αλλά πρέπει να υπήρχε κατοίκηση κατά κώμας, όπως στην υπόλοιπη Εύβοια, δηλαδή θα μπορούσαν να υπάρχουν αρκετά φυλετικά κράτη στην ευρύτερη εύφορη λεκάνη του Όξυλίθου (περιοχή ΠΕΔ'), καθώς και στην βορειότερη λεκάνη ΠΕΓ'.

Γεωμετρική εποχή:

Κατά την ΓΕ εποχή, την εποχή της μεγάλης άκμης της Κύμης, ή κυμαϊκή πρέπει να εκτεινόταν σε όλο το Β τμήμα της λεκάνης του Μανικιάτη ποταμού (περιοχή ΠΕΔ') και στην περιοχή ΠΕΓ'.

Αρχαϊκή εποχή:

Στο τέλος της ΥΓΕ εποχής ή κατά την ΑΡ εποχή το πολιτικό κέντρο μετακινήθηκε πιθανώς στην λεκάνη ΠΕΓ', ή όποια παρέμεινε ο παραγωγικός χώρος της μέχρι την ένσωμάτωσή της, από τις γειτονικές Γρύγχες.

Κλασσική, έλληνιστική και ρωμαϊκή εποχή:

Κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα ή κυμαϊκή αποτελεί τμήμα της επικράτειας των Γρυγχών. Κατά τον 4^ο αιώνα οί Γρύγχες ένσωματώνονται στην έρετρική. Έκτοτε παραμένουν τμήμα της μέχρι το τέλος της αρχαιότητας.

Πόλη Κύμη: Κοινωνική οργάνωση και οικονομία.

Σε επίπεδο πολιτεύματος θα μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε την συνέχεια της βασιλικής έξουσίας στο ισχυρό γένος του οποίου τα μέλη ετάφησαν κάτω από το έλλειψοειδές κτίριο στο Βιγλατούρι Όξυλίθου. Μετά την πιθανή εγκατάλειψη της θέσεως, είναι πιθανό να συνέχισε αυτή να ύφίσταται για κάποιο διάστημα, ή να την διαδέχθηκε κάποια μορφή άριστοκρατίας, αλλά δεν έχουμε περισσότερα στοιχεία. Κατόπιν αποτελούσε τμήμα της επικράτειας των Γρυγχών και μετά της Έρετρίας. Κατά την ΥΚΛ και ΕΛ εποχή οί Γρυγγείς, οί Ταμυναίοι και οί Κωμαιείς ήταν δήμοι της έρετρικής.

³⁰⁵⁹ Σάμψων (1975), σελ. 155.

³⁰⁶⁰ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 73-4· Παπαβασιλείου (1907), σελ. 114-9· του ίδιου (1910)Β', σελ. 24· Hankey (1952), σελ. 49, σημ. 1, σελ. 60, σημ. 14, σελ. 64, 75, 88, 93· Furumark (1941), σελ. 41, 58· Ålin (1962), σελ. 126.

³⁰⁶¹ Παπαβασιλείου (1907), σελ. 117.

³⁰⁶² Σάμψων (1973-4), σελ. 494

³⁰⁶³ Σαπουνά-Σακελλαράκη (1990), σελ. 165· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297.

Η οικονομία της Κύμης πρέπει να στηριζόταν διαχρονικά στον πρωτογενή τομέα. Κατά την ΠΓ, ΠΓΕ και ΜΓΕ εποχή ή κεραμεική και τα άλλα ευρήματα των τάφων του Βιγλατουρίου δείχνουν ότι ύφιστατο στοιχειωδώς και ο δευτερογενής τομέας της βιοτεχνίας.

Κατά την ΥΓΕ εποχή ο δευτερογενής τομέας βρισκόταν σε άκμή, όπως μαρτυρεί η κατασκευή και τα συννευρήματα του έλλειψοειδούς κτιρίου στο Βιγλατούρι Όξυλίθου. Τότε περίπου είναι πιθανόν να άρχισε ή ανάπτυξη και του τριτογενούς τομέως, αφού ή Κύμη στέλνει δύο μαρτυρούμενες οργανωμένες αποικιακές αποστολές στην Ίταλία, δηλαδή μία στην Κύμη και μία στην Ζάγκλη. Γνωρίζουμε από τις Πιθηκούσες ότι πριν εγκαταλειφθεί ή θέση από τους πρώτους Εύβοις αποίκους, είχε διαμορφωθεί ήδη ένα δίκτυο εμπορικών σχέσεων. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί ή ροδιακή κοτύλη με την επιγραφή σε χαλκιδικό αλφάβητο *Νέστορος ειμί εϋποτον ποτήριον...* Επομένως είναι πιθανόν να άρχισε ή ανάπτυξη του εμπορίου της Κύμης. Η πόλη αυτή είχε καλές σχέσεις με την Χαλκίδα και μετά το ξέσπασμα του Ληλαντίου πολέμου³⁰⁶⁴.

Όσο ή θέση Βιγλατούρι εγκαταλείπεται και το πολιτικό κέντρο μεταφέρεται πιθανότατα βορειότερα, στην θέση Άνω Ποταμιά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα και την μετακίνηση ή καλύτερα τον περιορισμό του παραγωγικού χώρου στην λεκάνη της σύγχρονης Κύμης. Αιτία τέτοιου φαινομένου είναι ίσως ή ένδεχόμενη σύγκρουση με την όρεινή πόλη Γρύγλαι, ή οποία βρισκόταν σε φάση αναπτύξεως και επεκτάσεως.

Κατά την αρχαϊκή εποχή ο παραγωγικός χώρος της Κύμης παρέμεινε ο ίδιος, μέχρι την ένσωμάτωσή της στην πόλη Γρύγλαι. Κατά τον 5^ο αιώνα ή επικράτεια της παραμένει τμήμα της επικράτειας των Γρυγγών και ή οικονομία αμφοτέρων πρέπει να παρέμεινε αγροτοποικιμική, με τον δευτερογενή τομέα να ύφισταται στοιχειωδώς. Το ίδιο πρέπει να ίσχυσε και μετά την ένσωμάτωση της επικράτειας των Γρυγγών στην έρετρική και μέχρι το τέλος της αρχαιότητας.

Πόλη Κύμη: Το κύριο έξωαστικό ιερό:

Δέν γνωρίζουμε κάποιο σημαντικό ιερό της κυμαϊκής.

Πόλη Δύστος: Ιστορική ανασύνθεση με βάση τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές:

Πρωτογεωμετρική και γεωμετρική εποχή:

Δέν υπάρχουν ούτε πηγές φιλολογικές ή επιγραφικές, ούτε ευρήματα στην λεκάνη ΠΕΗ'. Δέν ξέρουμε αν κατοικείτο κατά την περίοδο αυτήν. Είναι πιθανόν όμως να κατοικείτο, διότι είναι μία πολύ εύφορη λεκάνη.

Αρχαϊκή και κλασική εποχή:

Η πόλη αυτή έχει έντοπισθεί ήδη από τον 19^ο αιώνα, είναι κτισμένη στον κωνικό λόφο, αλλά δέν έχουν γίνει έκτεταμένες ανασκαφές. Τα ευρήματα την χρονολογούν στην ΚΛ εποχή³⁰⁶⁵. Ίσως στο μέλλον δώσει ασφαλή προωμότερα της ΚΛ εποχής ευρήματα. Πιθανώς ύφιστατο ως πόλη ανεξάρτητη μέχρι την ένσωμάτωσή της σε γειτονική ισχυρότερη στα μέσα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, καθώς δέν φορολογείται χωριστά από την Α' Αθηναϊκή συμμαχία. Η πόλη που την είχε ένσωματώσει ήταν ή τα Στύρα ή ή Έρέτρια. Τα Στύρα εκείντο Ν αυτής, ενώ ή Έρέτρια είχε ένσωματώσει και την Β αυτής κείμενη περιοχή ΠΕΣΤ', και την περιοχή ΠΕΖ', πιθανή επικράτεια της Οίχαλίας Β και των Πετρών στο Ν τμήμα της. Όμως ο δεύτερος χώρος της επιγραφής των στρατιωτών περιλαμβάνει σε μία ένότητα *Δυστίους*, δημότες του *Ζάρηκος* και *Στυρείς*, ενώ αντίστοιχα ο τέταρτος περιλαμβάνει δημότες από Ταμύνες και Γρύγχεις, πράγμα που δέν μπορεί να σημαίνει παρά ότι αυτές οι ένότητες δείχνουν ποιά ήταν ή προηγούμενη του 4^{ου} αιώνα πολιτική οργάνωση.

Έτσι στα μέσα του 4^{ου} αιώνα το ΒΔ όριο της έρετρικής φτάνει στην περιοχή της Κύμης, ενώ το Ν στα όρια με την Κάροστο. Αντίστοιχα ή Ίστιαία-Όρεός έχει ένσωματώσει όλη την μείζονα περιοχή ΠΑ' και την ΠΒ', έχοντας αποκτήσει κοινά σύνορα με την Χαλκίδα. Αυτή με την σειρά της έχει ένσωματώσει όλη την περιοχή ΠΔΙ', μαζί με τις όρεινες λεκάνες της.

³⁰⁶⁴ Βλ. αντίστοιχο κεφάλαιο για την Έρέτρια.

³⁰⁶⁵ Κατά την αρχαϊκή (πιθανώς) και την κλασική εποχή κατοικείτο ή θέση Ε10: Δύστος: Καστροί, ο λόφος δηλαδή παρά την Α όχθη της λίμνης. Τα σωζόμενα ερείπια μαρτυρούν την ύπαρξη σημαντικής κόμης, ή οποία σύμφωνα με την *in situ* εύρεθείσα επιγραφή³⁰⁶⁵ ταυτίζεται με το πολιτικό κέντρο της πόλεως Δύστου.

Ελληνιστική και Ρωμαϊκή εποχή:

Κατά τον 3^ο αιώνα η Δύστος ήταν κόμη και δήμος της έρετρικής επικράτειας, όπως συνάγεται από την αναφορά Δυστίων δημοτών στους καταλόγους δημοτών της Έρετρίας από το ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου³⁰⁶⁶. Κατά την ΕΛ και ΠΡΩ εποχή ο Δύστος εξακολουθεί να κατοικείται, όπως δείχνει η κεραμική που βρέθηκε πρόσφατα³⁰⁶⁷.

Πόλη Δύστος: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση θέσεων:

I) Πολιτικό κέντρο:

Η μοναδική θέση κατοικήσεως είναι η θέση Ε10: Δύστος: Καστρί. Στον Κωνικό σχιστολιθικός λόφος λίγα χλμ. ΝΔ των Κριεζών και 20χλμ. ΝΔ του Αλιβερίου, παρά την ΝΑ όχθη της λίμνης Δύστου³⁰⁶⁸. Ο αρχαίος οικισμός απλώνεται και στην πεδιάδα κάτω από αυτόν. Τον λόφο περιβάλλει ισχυρό πολυγωνικό τείχος με σωζόμενο ύψος 3μ., με 11 πύργους, αρχαϊκής μάλλον εποχής. Στην Α πλευρά του τείχους σώζεται πύλη με μονολιθικά πλαίσια, κτισμένη κατά το ισοδομικό σύστημα τοιχοποιίας³⁰⁶⁹. Εντός της πόλεως ανασκάφηκαν σημαντικές μονώροφες και διώροφες οικίες 5ου και 4ου π.Χ. αιώνα. Δεξαμενή του αρχαίου ύδραγωγείου ανασκάφηκε στο ΝΔ τμήμα της πόλεως. Οί νεκροπόλεις έκτεινονταν επί των κλιτύων του λόφου στις θέσεις Χαμοβούνι και Μαντριά. Έκει έχουν ανασκαφεί αρχαίοι τάφοι, που συμπεριλαμβάνουν σαρκοφάγους κλασσικής εποχής³⁰⁷⁰.

Στην περιοχή βρισκόταν η αρχαία πόλη Δύστος, που είναι γνωστή από τον Θεόπομπο και άλλους αρχαίους συγγραφείς³⁰⁷¹. Ο Philippson τοποθετεί την πόλη Δύστος, την ίδρυση της οποίας αποδίδει σε Δρύοπες, στην ενδοχώρα της Ν. Ευβοίας, κοντά στο όμώνυμο σύγχρονο χωριό. Σε αυτήν αναφέρεται και η επιγραφή που βρέθηκε παρά το Δ άκρο της λίμνης, η οποία αναγράφει το όνομα της πόλεως (Δύστος) και το έθνικό Δύστιος³⁰⁷². Ως εκ τούτου ταυτίζουμε την θέση με το πολιτικό κέντρο της παλαιότερα

II) Έπικράτεια: Δεν έχουν προκύψει εύρηματα από άλλες θέσεις της λεκάνης της περιοχής ΠΕΗ'.

Πόλη Δύστος: Πολιτική οργάνωση: μεταβολές της επικράτειας.

Πρωτογεωμετρική -Γεωμετρική εποχή:

Η κλειστή λεκάνη γύρω από την λίμνη θα έπαρκοι για την ύπαρξη πολλών φυλετικών κρατών κατά την ΠΓ-ΜΓ εποχή, που θα μπορούσαν να συνοικιστούν με στόχο την συγκρότηση μιᾶς μικρής πόλεως κράτους στο β' μισό του 8ου αιώνα π.Χ. Δεν έχουν όμως προκύψει εύρηματα ΠΓ και ΓΕ εποχής.

Κατά την ΑΡ και ΚΛ εποχή πολιτικό κέντρο της αρχαίας πόλεως Δύστου είναι ο όχυρωμένος οικισμός στην θέση ΠΕ10' και επικράτειά του η περιοχή ΠΕΗ', η οποία μέχρι τον 5^ο αιώνα π.Χ. φαίνεται από την επιγραφή των στρατιωτών να ανήκε στα Στύρα. Από τον 4^ο αιώνα, σύμφωνα με την επιγραφή

³⁰⁶⁶ Οί δήμοι της Έρετρικής: Βλ. Έρετρια: Επιγραφές: αρ. 18: IG, XII, 9, σελ. 163-165.

³⁰⁶⁷ AntK (2011), σελ. 129-135.

³⁰⁶⁸ Philippson (1951), σ. 623· του ίδιου RE, Δύστος, τ. VI, σ. 1890. Ο μελετητής είχε συνδέσει με την λίμνη του Δύστου την εν Πτέχαις λίμνη της έρετρικής (βλ. AE 1869, σ. 317), την οποία είχε αναλάβει να αποξηράνει ο Χαλκιδεύς εργολάβος Χαριεφάνης. Δεν μπορεί όμως να συμβαίνει αυτό. Αν δούμε τον δήμο Μινθούς (<Μινθουντόθεν), παρατηρούμε ότι: Στην επιγραφή IG, XII, 9, αρ. 241, σελ. 52, όπου αναφέρονται οί στρατιώτες ανά περιφέρεια, πρώτα οί όπλίται και μετά οί ψιλοί, στην ίδια περιφέρεια ανήκουν εκείνοι από τον Δύστο, τὰ Στύρα, τον Ζάρηκα και τον Μινθούντα. Αυτή η περιφέρεια δεν είναι ούτε ο Μεσόχωρος που ακολουθεί (στρατιώτες από Σπλη..., Πτέχες και Αφαρ...), ούτε το Λαράσιον που έχει σωθεί η όνομασία, στο όποιο ανήκαν στρατιώτες από την Οίχαλία. Δεν είναι επίσης η κοντινή στο άστυ περιφέρεια (μειζων περιοχή ΠΔΠ), η οποία αναφέρεται στην πρώτη στήλη (έξ άστεως, Δισμαρόθεν και Χυ...). Επομένως δεν μπορεί να ταυτισθεί με αυτήν.

³⁰⁶⁹ Ducrey κ.ά. (2005), σελ. 112-123.

³⁰⁷⁰ Sackett και άλλοι (1966), σελ. 76· Wiegand (1899), σελ. 458-467· του ίδιου (1910), σελ. 43· Geyer (1962), σελ. 120· Philippson (1952), σελ. 60, σημ. 14· Alin (1962), σελ. 127· Παπαβασιλείου (1902)Α', σελ. 70-71· του ίδιου (1909)· του ίδιου (1910)Β', σελ. 47-49· Θεοχάρης (1959), σελ. 284· Girard (1852)· Bursian (1859)· Baumeister (1864)· Σαπουνά-Σακελλαράκη (1980), σελ. 165-166· της ίδιας (1990), σελ. 165-166· Μπούρας (1991), σελ. 356· Σταυρόπουλος (1895) σελ. 148· AE 1892, σελ. 167-168, αρ. 6· AM, 24, 1899, σ. 458-467· ΑΔ, 45, 1990, σελ. 165-166, πίν. 80γ· BCH 113, 1990, σελ. 668· BCH 119, 1989, σελ. 668· BCH 120, 3, 1996, σελ. 1297-8· BCH, 123, 1999, σελ. 792· BCH, 127, 2003, σελ. 1029· Ηόρος, τ. 6, 1988, σελ. 57-60· Σκούρας (2003), σελ. 59-60, φωτ. 71.

³⁰⁷¹ Βρανόπουλος (1995), σελ. 32· Φουριώτης (1970), σελ. 296-300.

³⁰⁷² AE 1892, σ. 167-8, αρ. 6· Σταυρόπουλος (1895), σελ. 148.

των στρατιωτών³⁰⁷³, και γίνεται δήμος τῆς ἐρετρικῆς χώρας, συναποτελώντας μαζί με τὸν Ζάρηκα και τὰ Στύρα τὸν νοτιότερο χῶρον τῆς ἐρετρικῆς. Ἡ ὀργάνωση αὐτὴ φαίνεται νὰ ἀπηχεῖ τὴν προσιμότερη πολιτικὴ ὀργάνωση μέχρι τὸν 5^ο αἰῶνα.

Κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ συνεχίζει νὰ ὑφίσταται ὡς δήμος τῆς ἐρετρικῆς, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τοὺς καταλόγους πολιτῶν δήμων τῆς ἐρετρικῆς ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου³⁰⁷⁴. Γιὰ τὴν ΠΡΩ ἐποχὴ δὲν ἔχουμε δεδομένα.

Πόλη Δύστος: Κοινωνικὴ ὀργάνωση και οἰκονομία:

Γιὰ τὸ πολίτευμα πρὶν τὴν ἐνσωμάτωση στὴν ἐρετρικὴ δὲν ἔχουμε στοιχεῖα. Μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τὸν 4^ο αἰῶνα π.Χ., ἀκολουθεῖ τὴν πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἐρετρίας. Ἡ οἰκονομία τῆς πόλεως πρέπει νὰ ἦταν κυρίως ἀγροτοποικεμικὴ, καθὼς ὁ παραγωγικὸς χῶρος εἶναι ἀρκετὰ τ.χλμ. και πολὺ γόνιμος. Τὴν ἀνάπτυξη τοῦ δευτερογενεοῦς τομέως μαρτυρεῖ ἡ ἐπιμελὴς κατασκευὴ τοῦ ΚΛ τείχους και τῶν ἐντὸς αὐτοῦ οἰκιῶν. Γιὰ τὸν τριτογενὴ τομέα δὲν γνωρίζουμε.

Πόλη Δύστος: Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερό: Δὲν ἔχουμε στοιχεῖα γιὰ λατρεῖες τῆς πόλεως Δύστου.

Πόλη Ζάρηξ: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση με βάση τὶς φιλολογικὲς και ἐπιγραφικὲς πηγές:

Πρωτογεωμετρικὴ, γεωμετρικὴ και ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Ἔχουμε φρουριακὴ ἐγκατάσταση στὴν θέση Ε11β': Ζάρακες: Μυρτιά, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη φάση ἀνάγεται στὴν ΥΓΕ ἐποχῇ³⁰⁷⁵. Κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ συνεχίζει νὰ κατοικεῖται ἡ ὀχυρωμένη θέση Ε11β': Ζάρακες: Μυρτιά.

Κλασσικὴ ἐποχὴ:

Ἡ πόλη αὐτὴ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὶς ἐχθροπραξίες τοῦ στρατηγοῦ Φωκίωνος τὸ 348 π.Χ.³⁰⁷⁶, ὅταν κατέλαβε τὸ φρούριο ΖΑΡΗΤΡΑ, (διορθωμένο σὲ ΖΑΡΗΚΑ, ἀφοῦ ἡ θέση τοῦ φρουρίου περιγράφεται με σαφήνεια και συμπίπτει με τὸν δήμο Ζάρηξ, τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ἡ ὀνομασία ἔχει ἐπιβιώσει ὡς Ζάρακα).

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ και πρώιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὸν 3^ο αἰῶνα ἀναφέρει τὸν Ζάρηκα ὁ ποιητὴς Λυκόφρων³⁰⁷⁷, ἐνῶ μαρτυρεῖται στοὺς καταλόγους δημοτῶν τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου³⁰⁷⁸. Ἐτσι φαίνεται ὅτι παραμένει μέχρι τὸ τέλος τῆς πόλεως-κράτους τὸ 27 π.Χ.

Πόλη Ζάρηξ: Πολιτικὸ κέντρο και ἐπικράτεια: Ἀναγνώριση και ταύτιση θέσεων:

Ἡ περιοχὴ αὐτὴ (περιοχὴ ΠΕΙ') διασῶζει τὴν ἀρχαία ὀνομασία τῆς μέχρι σήμερα. Τὸ ὄνομα τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ εἶναι Ζάρακα. Ἡ ἐπιγραφὴ τῶν στρατιωτῶν τῆς ἐρετρικῆς τοῦ 4^{οῦ} αἰῶνα π.Χ. ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου (IG, XII, 9, σελ. 163-165)³⁰⁷⁹ μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν ἴδιο χῶρο τῆς ἐρετρικῆς ἀνήκαν δημότες ἀπὸ Δύστο, Ζάρηκα³⁰⁸⁰, Στύρα και Ἰστιαία, τοὺς ὁποίους συναντοῦμε και σὲ ἐπιγραφές τοῦ 3^{οῦ} αἰῶνα π.Χ. ἀπὸ τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου (IG, XII, 9, σελ. 163-165³⁰⁸¹).

³⁰⁷³ IG, XII, 9, σελ. 52, ἀρ. 241.

³⁰⁷⁴ IG, XII, 9, σελ.53-66, ἀρ. 243-249 και ἀποκατάσταση τοῦ πλήρους καταλόγου τῶν δήμων κατ' ἀλφαβητικὴ σειρὰ στίς σελ. 163-165.

³⁰⁷⁵ AntK, 14, 1971, σελ. 59-73· Huber (1998), σελ.111-114· Χατζηδημητρίου (2000), σελ. 420· Whitley (2002-2003), σελ. 48· τοῦ ἴδιου (2004-2005), σελ. 49· BCH 127, 2003, τ. 22, σελ. 1029· BCH 128-129, τ. 22, 2003-2004, Χρον., σελ. 1541-2· Mulliez (2009-2010), σελ. 91 και.

³⁰⁷⁶ Πλούταρχος, Βιοὶ Παράλληλοι, Φωκίων, 12-13.

³⁰⁷⁷ Λυκόφρων, Ἀλεξάνδρα, στ. 373-380.

³⁰⁷⁸ Οἱ δήμοι τῆς Ἐρετρικῆς: Βλ. Ἐρέτρια: Ἐπιγραφές: ἀρ. 18: IG, XII, 9, σελ. 163-165.

³⁰⁷⁹ IG, XII, 9, σελ. 52, ἀρ. 241..

³⁰⁸⁰ Σχετικὰ με τὸν Ζάρηκα βλ. πηγές προηγ. ὑποκεφαλαίου: Φιλολογικὲς πηγές ἀρ. 10) Πλούταρχος, Βιοὶ Παράλληλοι, Φωκίων, 12-13. ἐπιγραφές: Ζάραξ: 9) IG, XII, 9, σελ. 24, ἀρ. 72-77 και ἀρ. 191, σελ. 35-37, ἀρ. 241, σελ. 52-53, ἀρ. 245, σελ. 54-59. Ἐπίσης: Wallace (1947), σελ. 119· IG XII, 9, 72 – 77· Jeffery (1990), σελ. 89, ἀρ. 31, Girard (1964), σελ. 130 και εἰκ. 22· Meyer, RE, λ. Ζάραξ, 9^α, σ. 2322· Neue Pauly, τ. 12/2, λ. Ζάραξ.

³⁰⁸¹ Βλ. Μείζων Περιοχὴ ΠΔΠ, Ἐρέτρια, ἐπιγραφές, ἀρ. 18.

Ο στρατηγός Φωκίων, επίσης, τὸ 348 π.Χ. κατὰ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τῆς Β' Αθηναϊκῆς συμμαχίας κατέλαβε τὸ φρούριο τῆς ἑρετρικῆς Ζάρητρα³⁰⁸² (αἰτιατική), τὸ ὁποῖο μᾶλλον εἶναι παλαιογραφικὸ λάθος³⁰⁸³, γιὰτὶ οἱ ἐχθροπραξίαι τοῦ Φωκίωνος τοποθετοῦνται στὴν Ν Εὐβοία, καὶ συγκεκριμένα στὸ πιὸ στενὸ σημεῖο τῆς νήσου πρὶν τὴν Κάρυστο. Ἡ περιγραφή τοῦ Πλουτάρχου δὲν ἀφήνει, πιστεύουμε, περιθώρια ἀμφισβήτησης: *ἐκ τούτου τὸν τε Πλούταρχον ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Ἐρετρίας, καὶ Ζάρητρα φρούριον ἐλὼν ἐπικαιρότατον, ἢ μάλιστα συνελάνεται τὸ πλάτος εἰς βραχὺ διάζωμα τῆς νήσου, σφιγγομένης ἐκατέρωθεν ταῖς θαλάσσαις, οὐς ἔλαβεν αἰχμαλώτους Ἕλληνας ἀφήκε, φοβηθεὶς τοὺς ῥήτορας τῶν Αθηναίων, μὴ πρὸς ὀργὴν τι βιάσωνται τὸν δῆμον ἀγνωμονῆσαι περὶ αὐτούς.* Ὁ τύπος Ζάρητρα, λοιπὸν, γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους, πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ Ζάρηκα.

Ι) Πολιτικὸ κέντρο:

Ἡ φυσικὰ ὄχυρή, ὄχυρωμένη θέση Ε11β': Ζάρακες: Μυρτιά; σὲ ὑψόμετρο 420 μ., 3χλμ. Ν τοῦ σημερινοῦ οικισμού τῶν Ζαράκων, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τῆς Ζωοδόχου πηγῆς, εἶναι βέβαιο ὅτι κατοικεῖται ἀπὸ τὴν ΓΕ μέχρι τὴν ΥΡΩ ἐποχή. Κατὰ τὶς ἀνασκαφὲς ἔχουν ἐρθεῖ στὸ φῶς σημαντικὰ εὐρήματα ἐκτεταμένης ὄχυρωμένης θέσης, μεταξὺ τῶν ὁποίων στρώματα ὅπου βρέθηκαν κτίρια μὲ πολλὰ φάσεις³⁰⁸⁴. ὁδήγησε τὴν ἀνασκαφέα νὰ ταυτίσει τὸν χῶρο πιθανῶς μὲ ἱερὸ τοῦ Δηλίου Απόλλωνος. Ἀλλὰ ἂς δοῦμε λίγο πιὸ ἀναλυτικὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς θέσεως.

Πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχή.

Τὰ παλαιότερα εὐρήματα ἀνάγονται στὴν ΥΓΕ ἐπχῆ. Πρόκειται γιὰ ἀνεσκαμμένα ΥΓΕ στρώματα, τὰ ὁποῖα δείχνουν ὅτι ὑπῆρχε κατοίκηση στὸν χῶρο κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτήν.

Αρχαϊκὴ ἐποχή.

Αρχαϊκὰ στρώματα καὶ κατασκευὲς ἐντὸς αὐτῶν δείχνουν ὅτι ἡ κατοίκηση συνεχίστηκε κατὰ τὸν 7^ο, πιθανῶς καὶ κατὰ τὸν 6^ο αἰῶνα.

Κλασσικὴ ἐποχή.

Στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ φαίνεται νὰ ἀνήκει τὸ τεῖχος καὶ τὰ τρία ἀνεσκαμμένα κτίρια, καθὼς καὶ τὰ ἐκτεταμένα στρώματα ποὺ περιεῖχαν κεραμικὴ κλασσικῶν χρόνων. Στὸν χῶρο τῆς ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἀνεσκάφη βιοτεχνικὸ ἐργαστήριον, τὸ ὁποῖο ἦταν σὲ χρῆση ἀπὸ τὴν ΚΑ ἕως τὴν ΥΡΩ ἐποχῆ³⁰⁸⁵.

Ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχή.

Ἡ κατοίκηση συνεχίζεται καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ, ὅπως μαρτυροῦν τὰ νεότερα ἀνεσκαμμένα στρώματα.

Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα μας ἡ θέση Ε11β': Ζάρακες: Μυρτιά πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ φρούριον Ζάρηκα ποὺ κατέλαβε ὁ Φωκίων, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ φρούριον δὲν ἦταν ἀπλὸ φρούριον, ἀλλὰ τὸ σὲ φυσικὰ ὄχυρὴ θέση κτισμένο πολιτικὸ κέντρο τοῦ ἀρχαίου Ζάρηκος. Τὸ χάλκινο σταθμῖο μὲ τὴν ἐπιγραφή Απόλλωνος Δηλίου³⁰⁸⁶ φανερῶνει τὴν πιθανὴν θέση τοῦ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖο ὅμως πρέπει νὰ ἦταν μέσα στὸν περιτειχισμένο οικισμό.

Οἱ κοντινὲς θέσεις Ε11α': Ζάρακες ἢ Ζάρκα: Ντούσα ἢ Καμάρα³⁰⁸⁷ καὶ οἱ ὑπόλοιπες, ὅπου βρέθηκαν λείψανα ἀρχαίων νεκροταφείων, συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τοῦ πολιτικοῦ κέντρου³⁰⁸⁸. Ἡ

³⁰⁸² Ὁ τύπος Ζάρητρα οὕτως ἢ ἄλλως εἶναι ἀμάρτυρος ἀπὸ ἀλλοῦ.

³⁰⁸³ ΖΑΡΗΚΑ > ΖΑΡΗΤΡΑ

³⁰⁸⁴ Χατζηδημητρίου (2003-2004), σελ. 53 - 68.

³⁰⁸⁵ Χατζηδημητρίου (2003-2004), σελ. 53 - 68.

³⁰⁸⁶ *ΑπτΚ*, 14, 1971, σελ. 59-73· Huber (1998), σελ.111-114· Χατζηδημητρίου (2000), σελ. 420· Whitley (2002-2003), σελ. 48· τοῦ ἴδιου (2004-2005), σελ. 49· *BCH* 127, 2003, τ. 22, σελ. 1029· *BCH* 128-129, τ. 22, 2003-2004, Χρον., σελ. 1541-2· Mulliez (2009-2010), σελ. 91 καὶ.

³⁰⁸⁷ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1996), σελ. 304 - 306.

³⁰⁸⁸ Ἐπιγραφή ἀρ. 11: *IG*, XII, 9, σελ. 24, ἀρ. 75-77: Πρόκειται γιὰ ἐπιτύμβιες στήλες οἱ ὁποῖες βρέθηκαν στὰ Ζάρκα, τὸ σύγχρονο χωριό, καὶ σὲ κοντινὲς θέσεις (ἀρ. 75-77). Προέρχονται ἀπὸ τὸ νεκροταφεῖο τοῦ ἀρχαίου οικισμού, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν ἴδια μὲ τὸ σύγχρονο χωριὸ θέση, ἢ σὲ κοντινὴ.

θέση του σημερινού χωριού E11': Ζάρακες ή Ζάρκα, πολύ κοντά στην E11β': Ζάρακες: Μυρτιά, αναγνωρίζεται ως θέση οχυρωματικού έργου του Ζάρηκος³⁰⁸⁹.

II) Έπικράτεια:

Ο όρμος του Αλμυροπόταμου σίγουρα αποτελούσε λιμάνι του αρχαίου Ζάρηκος προς την πλευρά του Ν Ευβοϊκού κόλπου, ενώ οι προς το Αιγαίο ακτές είναι ακατάλληλες για προσόρμιση και έλλιμενισμό πλοίων, και η μορφολογία τους ταιριάζει στις αρχαίες περιγραφές των Κοίλων της Εύβοιας³⁰⁹⁰. Ως εκ τούτου πρέπει να τα τοποθετήσουμε Ν του όρμου των Πετριών μέχρι τον Καφηρέα.

Πόλη Ζάρηξ: Πολιτική οργάνωση: μεταβολές της έπικράτειας.

Η έπικράτεια της πόλεως Ζάρηξ είναι φυσικά όρισμένη Β από ράχη ύψωμάτων ύψομέτρου 400 μ., που επέτρεπουν όμως ένα φυσικό πέρασμα Β/ΒΔ. Τα Ν φυσικά όρια είναι μία πιό συμπαγής ράχη ύψομέτρου 400 μ., που σήμερα ονομάζεται όρος Ζάρηξ. Αυτά τα όρια είναι πολύ ισχυρά, κάτι που μάλλον δείχνει ότι η Ν κείμενη έπικράτεια των Στύρων ήταν μάλλον σταθερά όρισμένη. Έπομένως, δεδομένου ότι η περιοχή Ζάρκων ή Ζαράκων (περιοχή ΠΕΙ') έπικοινωνεί με την ΒΔ κείμενη περιοχή ΠΕΗ' (περιοχή Δύστου) κατά την ΥΑΡ έποχή ή κατά την Πεντηκονταετία είναι πιό πιθανό να ήταν ήδη ένσωματωμένες στην έρετρική.

Τα πιθανά φυλατικώς οργανωμένα κράτη μπορεί να εξελίχθηκαν σε μία μικρή πόλη κράτος, ή όποια πιθανώς κατά την ΥΑΡ ή κατά την Πεντηκονταετία ένσωματώθηκε στην έρετρική έπικράτεια. Έκτοτε αποτέλεσε τμήμα της έρετρικής μέχρι την συγκρότηση της ρωμαϊκής Αχαΐας το 27 π.Χ.

Πόλη Ζάρηξ: Κοινωνική οργάνωση και οικονομία.

Η οικονομία του Ζάρηκος πρέπει να είχε ανεπτυγμένο τον πρωτογενή τομέα, λόγω της μορφολογίας του εδάφους. Η περιορισμένη αυτή έπικράτεια θα έπαρκοισε για να θρέψει τον πληθυσμό δύο ή τριών φυλετικών κρατών κατά την ΠΓ και ΓΕ έποχή, και περιορισμένου μεγέθους κώμης της έρετρικής αργότερα. Μαρτυρίες για τον δευτερογενή τομέα έχουμε από την θέση E11β': Ζάρακες: Μυρτιά, στον χώρο της εκκλησίας της Ζωοδόχου Πηγής, όπου ανεσκάφη βιοτεχνικό εργαστήριο, το όποιο ήταν σε χρήση από την ΚΛ έως την ΥΡΩ έποχή.³⁰⁹¹ Μαρτυρίες για τριτογενή τομέα δεν έχουμε.

Πόλη Ζάρηξ: Το κύριο έξωαστικό ιερό:

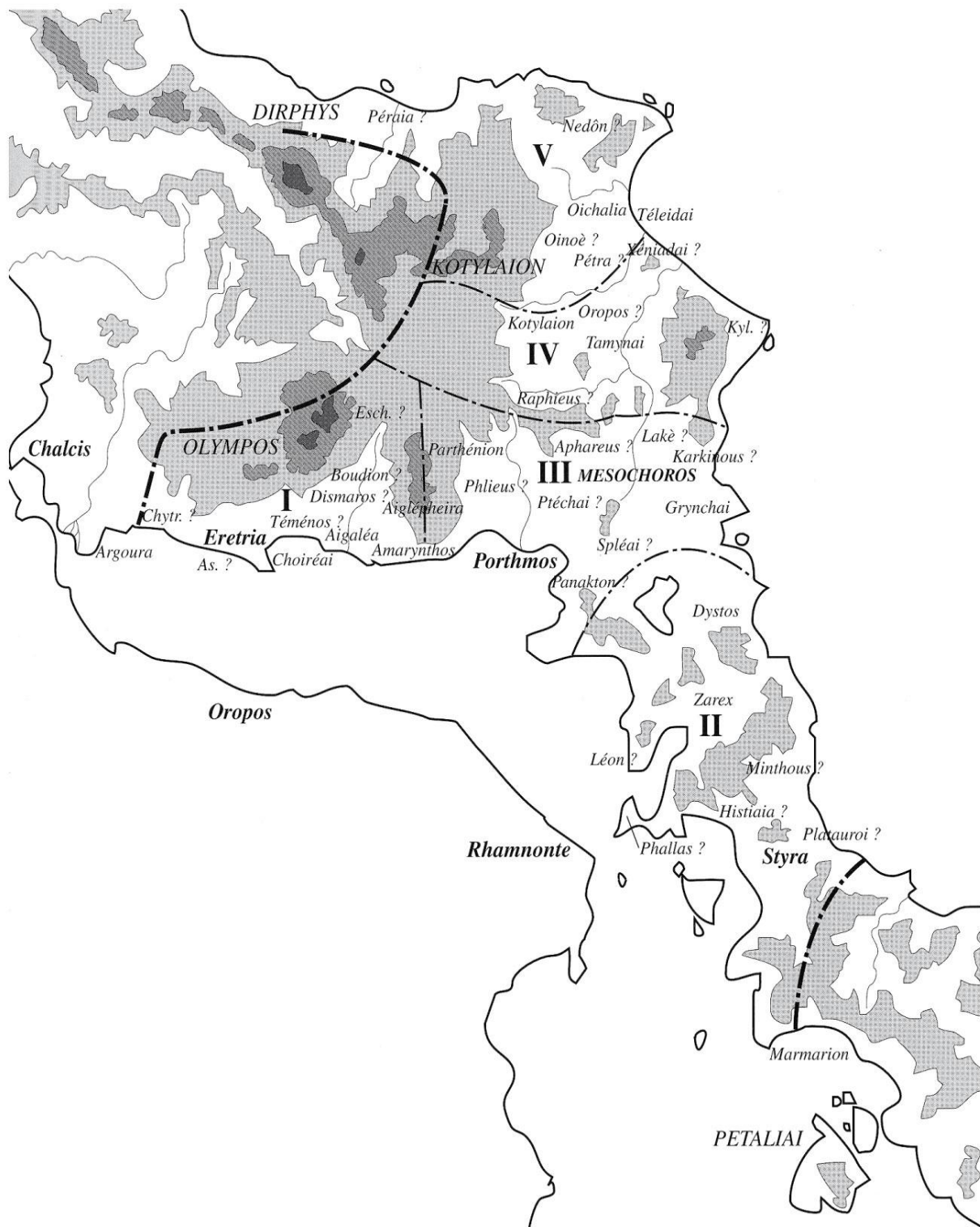
Η θέση κοντά στην εκκλησία της Ζωοδόχου πηγής πιθανώς να ταυτίζεται με ιερό του Δηλίου Απόλλωνος, το όποιο σε αυτήν την περίπτωση, όπως παρατηρεί ή ανασκαφείας, θα βρισκόταν στην διαδρομή που έκαναν τα δώρα των Υπερβορείων³⁰⁹². Άλλη αναφορά σε αρχαίο ιερό είναι ή αναθηματική έπιγραφή από τον Αλμυροπόταμο IG, XII, 9, σελ. 24, αρ. 73-74 σε κάποιο ιερό άγνωστων λοιπών στοιχείων.

³⁰⁸⁹ Sackett και άλλοι (1966) σελ. 77· Philippson (1951), σελ. 625, 692, 743· Powell (1899), σελ. 35. Βλ. επίσης: Meyer, Ernst RE, λ. Ζάραξ.

³⁰⁹⁰ Κοίλα Εύβοιας: Φιλολογικές πηγές, αρ. 36: Όμηρος, *Οδύσσεια*, δ, στ. 500-510, αρ. 37: Vergilius, *Aeneis*, I, στ. 39-45 και αρ. 38: Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, VIII, 13-14.

³⁰⁹¹ Χατζηδημητρίου (2003-2004), σελ. 53 - 68.

³⁰⁹² Χατζηδημητρίου (1996-1998), σελ. 64, σημ. 42.



(Fachard (2012).

Περιοχή ΠΣΤ': Περιοχή Στύρων - Καρύστου.

1) Μορφολογία του εδάφους-Φυσικά όρια:

Είναι η νοτιότερη περιοχή της Εύβοιας. Ως βόρεια σύνορα της περιοχής ΣΤ' ακολουθώ τα νότια σύνορα της περιοχής Ε'.

2) Φιλολογικές και επιγραφικές πηγές που αναφέρονται στην γεωπολιτική οργάνωση της περιοχής ΠΣΤ': Σχολιασμός, κριτική και αξιολόγηση των πηγών, που παρατίθενται γεωγραφικά και θεματικά:

Γενικές γεωγραφικές πληροφορίες:

1) Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Γεωγραφία, ΙΙΙ, 14, 22.

(2^{ου} μ.Χ., αιώνας)

Τὸν 2^ο αἰῶνα μ.Χ. θυμίζουμε ὅτι ἡ γεωγραφία τῆς Εὐβοίας ἀποτυπώνεται ἀπὸ τὸν Κλαύδιο Πτολεμαῖο ὡς ἑξῆς:

Νῆσοι δὲ παράκεινται τῇ Ἀχαΐᾳ ἐν μὲν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἡ Εὐβοία μεγάλη οὖσα, ἧς ἡ περιγραφή ἔχει οὕτως· Κήναιον ἄκρον 52° 20': 38° 35', Αἰδηψος 53°: 38° 15', Χαλκίς παρὰ τὸν Εὐριπον 53° 10': 38°, Ἐρέτρια 53° 50': 37° 50', Ἀμάρνθος 54° 5': 37° 45', Λέων ἄκρα 54° 15': 37° 20', Καλὴ Ἀκτὴ 54° 30': 37° 30', Κάρυστος 54° 30': 37° 40', Γεραιστὸς λιμὴν 54° 40': 37° 45', Καφηρεύς ἄκρον 55°: 37° 50', Κοῖλα Εὐβοίας 54° 25': 37° 50', Χερσόνησος ἄκρα 54° 30': 38° 10', Βουδῶρον ποταμοῦ ἐκβολαὶ 54° : 38° 10', Κήρινθος 53° 50', 38° 10', Ἀρτέμιδος ἱερόν 53° 40': 38° 15', Ὀρεὸς 53° 30': 38° 20', Φαλασία Ἄκρα 53° 20': 38° 30', Δῖον Ἄκρον 53°: 38° 35'...

Ὁ Πτολεμαῖος ξεκινᾷ τὴν περιγραφή τῆς ἀκτογραφίας τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Κήναιον πρὸς ΝΑ μέχρι τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Κάρυστον, μέσα ἀπὸ τὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στρεφόμενος ΒΔ μέχρι τὴν Κήρινθον, τὸ Ἀρτεμίσιον καὶ Δ μέχρι τὸ Δῖον.

Στύρα καὶ Κάρυστος:

2) Ὅμηρος, Ἰλιάς, στ. 536-544

(β' ἡμισυ 8^{ου} - ἀρχὲς 7^{ου} π.Χ. αἰ.)

Οἱ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνεῖοντες Ἄβαντες, 536

Χαλκίδα τ' Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλον θ' Ἰστιαίαν

Κήρινθον τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὺ πτολίεθρον,

οἱ τε Κάρυστον ἔχον ἠδ' οἱ Στύρα ναιετάασκον,

τῶν δ' αὐθ' ἠγεμόνευ' Ἐλεφίνωρ, ὄζος Ἄρηος, 540

Χαλκωδοντιάδης, μεγαθύμων ἀρχὸς Ἀβάντων.

τῷ δ' ἄμ' Ἄβαντες ἔποντο θοοί, ὀπισθεν κομόωντες,

αἰχμηταὶ μεμαῶτες ὀρεκτῆσιν μελίησι

θάρρηκας ῥήξειν δηῖων ἀμφὶ στήθεσσι. 544

Ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει τὴν κυριαρχία τῶν Ἀβάντων σὲ ὅλη τὴν Εὐβοία³⁰⁹³. Σύμφωνα μὲ ὅσα εἴπαμε στὴν ἀρχὴ τῆς ἐργασίας³⁰⁹⁴ πιθανότατα μεταφέρει ἡ ἀπηχεῖ τὴν εἰκόνα τῆς γεωπολιτικῆς οργάνωσης τῆς Εὐβοίας κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Ἄν δεχθοῦμε ὅτι ἡ Εὐβοία κατοικεῖτο μόνο ἀπὸ Ἄβαντες, τότε θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὑπῆρξε σοβαρὴ ἐθνολογικὴ ἀλλαγὴ κατὰ τὶς μετακινήσεις πληθυσμῶν στὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ στὴν πρῶμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι οἱ Δρύοπες μετακινήθηκαν τότε καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ν Εὐβοία. Μπορεῖ ὅμως νὰ ἦταν ἤδη ἐγκατεστημένοι ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ νὰ ἐπικυριαρχοῦσαν σὲ αὐτοὺς οἱ Ἄβαντες, σὲ βαθμὸ πού νὰ χαρακτηρίζοταν ὅλη ἡ Εὐβοία ἀβαντικὴ καὶ ὅλοι οἱ πληθυσμοὶ πού κατοικοῦσαν σὲ αὐτὴν ὡς Ἄβαντες.

3) Νόννος, Διονυσιακά, 13, 145-166.

(4^{ος} ἢ 5^{ος} αἰ. μ.Χ.)

σύνδρομος Ἰδαίῳ κορυθαιόλος ἦλθε Μελισσεύς, (145)

οὓς ποτε δυσσεβίης κεκορυθμένος ἄφρονι κέντρῳ

Σῶκος ἀλιζώνιο πατήρ νοσφίσσατο πάτρης

Κόμβης ἑπτατόκου μετὰ μητέρος· οἱ δὲ φυγόντες

³⁰⁹³ Γιὰ τὸν νεῶν κατάλογο βλ. καὶ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47.

³⁰⁹⁴ Β' Μέρος, Α' Κεφάλαιο.

Κνώσσιον οὔδας ἴκοντο, καὶ ἔμπαλιν ἦσαν ἀλήται
 ἐς Φρυγίην Κρήτηθεν, ἀπὸ Φρυγίης ἐς Ἀθήνας, (150)
 ἀλλοδαποὶ ναετῆρες ὀμέστιοι, εἰσόκε Κέκροψ
 Σῶκον ἀπηλοίησε Δίκης ποινήτορι χαλκῶ,
 καὶ χθόνα καλλείψαντες ἀλικλύστου Μαραθῶνος
 νόστιμον ἶχνος ἔκαμψαν ἐς ἱερὸν οὔδας Ἀβάντων,
 Κουρήτων προτέρων χθόνιον γένος, οἷς μέλος αὐλῶν, (155)
 οἷς βίος εὐκελάδων ξιφέων κτύπος, οἷς τιμὴ ῥυθμῶ
 κύκλα ποδῶν μεμέλητο καὶ ἀσπιδόεσσα χορείη.
 τοῖσι συνεστρατόωντο μαχήμονες νῆες Ἀβάντων,
 οἱ λάχον ὀφρυόεσσαν Ἐρέτριαν, οἱ λάχον ἄμφω,
 καὶ Στύρα καὶ Κήρινθον, ἀειδομένης τε Καρύστου (160)
 ἔδρανα καὶ Δίου κранаὸν πέδον, οἱ τ' ἔχον ἄκρην,
 ἄκρην κυματόεσσαν ἀσιγήτοιο Γεραιστοῦ,
 καὶ Στύγα καὶ Κοτυλαῖον ἔδος καὶ Σιρίδος ἔδρην
 Μαρμαρίου τε τένοντα καὶ Ὠγυγίης πέδον Αἰγῆς·
 τοῖς ἅμα λαὸς ἴκανεν ὀμόστολος, οἷς πέλε πάτρην (165)
 Χαλκίς, ὀπισθοκόμων μητρόπολις Ἑλλοπιήων.

Ὁ Νόννος ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας τὸν Ὅμηρο στὸ θέμα τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἐθνολογικῆς συνθέσεως τῆς νήσου Εὐβοίας, προσθέτοντας μερικὰ ἀκόμη τοπωνύμια ὅπως Κοτυλαῖον ἔδος καὶ Σιρίδος ἔδρην (;) Μαρμαρίου. Παρουσιάζει δηλαδὴ τὴν κυριαρχία τῶν Ἀβάντων στὸ Δῖον, τὴν Κήρινθο, τὴν Χαλκίδα, τὴν Ἐρέτρια, τὰ Στύρα, τὸ Μαρμάρι, τὴν Κάρυστο καὶ τὸν Γεραιστό, σὲ ὅλη δηλαδὴ τὴν νῆσο.

Ἐθνολογικὲς πληροφορίες περὶ Δρυόπων:

4) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447.

(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

(8.) Μετὰ δὲ τὸν Γεραιστὸν Ἐρέτρια πόλις μεγίστη τῆς Εὐβοίας μετὰ Χαλκίδα, ἔπειθ' ἡ Χαλκίς μητρόπολις τῆς νήσου τρόπον τινά, ἐπ' αὐτῶ τῷ Εὐρίπῳ ἰδρυμένη· ἀμφότεραι δὲ πρὸ τῶν Τρωικῶν ὑπ' Ἀθηναίων ἐκτίσθαι λέγονται, καὶ μετὰ τὰ Τρωϊκὰ Ἄικλος καὶ Κόθος ἐξ Ἀθηναίων ὀρμηθέντες ὁ μὲν τὴν Ἐρέτριαν ὤκισε, Κόθος δὲ τὴν Χαλκίδα.

Ὁ Στράβων ἀντλεῖ πληροφορίες ἀπὸ παλαιότερες πηγές ἢ προφορικὲς παραδόσεις, οἱ ὁποῖες παρουσιάζουν ὀργανωμένες ἀποστολὲς ἀποίκων, ὑπὸ τὸν Κόθο καὶ τὸν Ἄικλο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, νὰ ἰδρῶν ἀντιστοίχως, μετὰ τὰ Τρωϊκὰ, τὴν Χαλκίδα³⁰⁹⁵ καὶ τὴν Ἐρέτρια. Παρουσιάζουν δηλαδὴ ἰωνικοὺς πληθυσμοὺς νὰ καταλαμβάνουν τὸ κεντρικὸ τμήμα τῆς νήσου, νὰ ἐγκαθίστανται καὶ νὰ ὀργανώνονται πολιτικῶς. Δὲν ξέρουμε πόσο Α ἢ ΝΑ μπορεῖ νὰ ἐπεκτάθηκε ἡ ἰωνικὴ κατοίκηση, πάντως τὰ τοπωνύμια σὲ -στος, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μία ἐνότητα καὶ θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδίδονται σὲ Δρυόπες ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν περιοχὴ ὅπου ἡ πόλις Δύστος καὶ τελειώνουν στὸ Ν ἄκρο τῆς νήσου (Κάρυστος, Πλατανιστός, Γεραιστός.)

5) Πανσανίας, Ἑλλάδος Περιήγησις, IV, 34, 10-12.

(2^{ος} αἰὼνας μ.Χ.)

ἐκεῖθεν δὲ ἐκπεσόντες ὑπὸ Ἀργείων οἰκοῦσιν ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ, Λακεδαιμονίων δόντων καὶ ὡς ἀνά χρόνον οἱ Μεσσηνιοὶ κατήχθησαν οὐ γενομένης σφίσι (10.) ὑπ' αὐτῶν ἀναστάτου τῆς πόλεως. Ἀσιναῖοι δὲ αὐτοὶ περὶ σφῶν οὕτω λέγουσι· κρατηθῆναι μὲν ὑπὸ Ἡρακλέους μάχῃ συγχωροῦσιν ἀλῶναί τε τὴν ἐν τῷ Παρνασσῷ πόλιν, αἰχμάλωτοι δὲ γενέσθαι καὶ ἀχθῆναι παρὰ τὸν Απόλλωνα οὐ φασιν· ἀλλ' ὡς ἠλίσκετο ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους τὸ τεῖχος, ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν καὶ ἀναφυγεῖν ἐς τὰ ἄκρα τοῦ Παρνασσοῦ, διαβάντες δὲ ὕστερον ναυσὶν ἐς Πελοπόννησον γενέσθαι φασὶν Εὐρυσθέως ἰκέται, καὶ σφίσι Εὐρυσθέα ἄτε ἀπεχθανόμενον τῷ Ἡρακλεῖ δοῦναι τὴν ἐν τῇ Ἀργολίδι Ἀσίνην. (11.) μόνον δὲ τοῦ γένους τοῦ Δρυόπων οἱ Ἀσιναῖοι σεμνύνονται καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι τῷ ὀνόματι, οὐδὲν ὁμοίως καὶ Εὐβοέων οἱ Στύρα ἔχοντες. εἰσὶ γὰρ καὶ οἱ Στυρεῖς Δρυόπες τὸ ἐξ ἀρχῆς, ὅσοι τῆς πρὸς τὸν Ἡρακλέα οὐ μετέσχον μάχης, ἀπωτέρω τῆς πόλεως ἔχοντες τὰς οἰκῆσεις·

³⁰⁹⁵ Βεβαίως ἡ Χαλκίδα παρουσιάζεται νὰ εἶναι ἰδρυμένη ἐπάνω στὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου, καὶ πού ἴσχυε ἀπὸ τὸ 334 π.Χ. καὶ μετὰ, δηλαδὴ ὅπως ἦταν στὰ χρόνια του συγγραφέα: ἔπειθ' ἡ Χαλκίς μητρόπολις τῆς νήσου τρόπον τινά, ἐπ' αὐτῶ τῷ Εὐρίπῳ ἰδρυμένη.

ἀλλὰ οἱ μὲν Στυρεῖς καλεῖσθαι Δρύοπες ὑπερφρονουσί, καθάπερ γε καὶ οἱ Δελφοὶ πεφεύγασιν ὀνομάζεσθαι Φωκεῖς, Ἀσιναῖοι δὲ Δρύοπές τε τὰ μάλιστα χαίρουσι καλούμενοι καὶ τῶν ἱερῶν τὰ ἀγιώτατά εἰσι δηλοὶ κατὰ μνήμην πεπονημένοι τῶν ποτὲ ἐν Παρνασσῶ σφισιν ἰδρυμένων. τοῦτο μὲν γὰρ Απόλλωνός ἐστιν αὐτοῖς ναός, τοῦτο δὲ Δρύοπος ἱερὸν καὶ ἄγαλμα ἀρχαίων· ἄγουσι καὶ παρὰ ἔτος αὐτῷ τελετὴν, παῖδα τὸν (12.) Δρύοπα Απόλλωνος εἶναι λέγοντες.

Ὁ Πausanias χαρακτηρίζει τοὺς Στυρεῖς ξεκάθαρα Δρύοπες, οἱ ὅποιοι ὅμως δὲν ἤθελαν νὰ αὐτοπροσδιορίζονται οἱ ἴδιοι ὡς Δρύοπες. Ἀναφέρει τὴν μάχη πού ἔδωσαν μὲ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὴν ἐξωσή τους ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ του κοιτίδα, δηλαδή τὸν Παρνασσό, καθὼς καὶ τὴν μετακίνηση ἄλλων ἀπὸ αὐτοὺς στὴν Φωκίδα καὶ ἄλλων στὴν Ἀσίνη στὰ χρόνια τοῦ Εὐρυσθέα. Ὁ μῦθος, ὁ ὅποιος μεταφέρει αὐτὲς τὶς παραδόσεις, εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφέρει ἱστορικὲς πληροφορίες, οἱ ὁποῖες ἀνάγονται στὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Αὐτὸ ἐξάγεται μὲ πιθανότητα ἀπὸ τὴν χρονικὴ τοποθέτηση τῶν γεγονότων στὰ χρόνια τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τοῦ Εὐρυσθέα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὰ χρόνια τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος κάτοικοι τῆς περιοχῆς τῆς Ἀσίνης, τῆς Φωκίδας καὶ τῆς Ν. Εὐβοίας θεωροῦνταν ἐθνολογικῶς Δρύοπες³⁰⁹⁶.

6) Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 42, 2-3.

(5ος αἰ. π.Χ.)

Ὁ Ἡρόδοτος στὸ 8^ο βιβλίον τῶν Ἱστοριῶν του ἀφηγεῖται τὰ γεγονότα τῆς β' περιουκῆς ἐκστρατείας, δηλαδή ἐκείνης τοῦ 480 π.Χ.

[8.42.2] ναύαρχος μὲν νυν ἐπὶν ὠντὸς ὅς περ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ, Εὐρυβιάδης ὁ Εὐρυκλείδω ἀνὴρ Σπαρτιήτης, οὐ μέντοι γένεός γε τοῦ βασιλείου ἐὼν· νέας δὲ πολλῶ πλείστας τε καὶ ἄριστα πλεύσας παρείχοντο Ἀθηναῖοι. [8.43.1] ἐστρατεύοντο δὲ οἶδε· ἐκ μὲν Πελοποννήσου Λακεδαιμόνιοι ἑκκαίδεκα νέας παρεχόμενοι, Κορίνθιοι δὲ τὸ αὐτὸ πλήρωμα παρεχόμενοι τὸ καὶ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ· Σικυώνιοι δὲ πεντεκαίδεκα παρείχοντο νέας, Ἐπιδαύριοι δὲ δέκα, Τροιζήνιοι δὲ πέντε, Ἐρμιονέες δὲ τρεῖς, ἐόντες οὗτοι πλὴν Ἐρμιονέων Δωρικόν τε καὶ Μακεδνὸν ἔθνος, ἐξ Ἐρινεοῦ τε καὶ Πίνδου καὶ τῆς Δρυοπίδος ὕστατα ὀρμηθέντες. οἱ δὲ Ἐρμιονέες εἰσὶ Δρύοπες, ὑπὸ Ἡρακλέος τε καὶ Μηλιέων ἐκ τῆς νῦν Δωρίδος καλεομένης χώρας ἐξαναστάντες.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρεται στοὺς κατοίκους τῆς Ἐρμιόνης, τοὺς ὁποίους προσδιορίζει ἐθνολογικῶς ὡς Δρύοπες.

Στύρα:

7) Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446-447.

(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Κάρυστος δὲ ἐστὶν ὑπὸ τῷ ὄρει τῇ Ὀχῆ· πλησίον δὲ τὰ Στύρα³⁰⁹⁷ καὶ τὸ Μαρμάριον, ἐν ᾧ τὸ λατόμιον τῶν Καρυστίων κίωνων, ἱερὸν ἔχον Απόλλωνος Μαρμαρίνου, ὅθεν διάπλους εἰς Ἀλὰς τὰς Ἀραφηνίδας. ἐν δὲ τῇ Καρύστῳ καὶ ἡ λίθος φύεται ἡ ξαινομένη καὶ ὑφαινο-μένη, ὥστε τὰ ὕψη χειρόμακτρα γίνεσθαι, ῥυπωθέντα δ' εἰς φλόγα βάλλεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι τῇ πλύσει τῶν λίνων παραπλησίως· ὠκίσθαι δὲ τὰ χωρία ταῦτά φασιν ὑπὸ τῶν ἐκ τετραπόλεως τῆς περὶ Μαραθῶνα καὶ Στειριέων· κατεστράφη δὲ τὰ Στύρα ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ ὑπὸ Φαίδρου τοῦ Ἀθηναίων στρατηγοῦ· τὴν δὲ χώραν ἔχουσιν Ἐρετριεῖς. Κάρυστος δὲ ἐστὶ καὶ ἐν τῇ Λακωνικῇ τόπος τῆς Αἴγνος πρὸς Ἀρκαδίαν, ἀφ' οὗ Καρύστιον οἶνον Ἀλκμὰν εἶρηκε.

Ὁ Στράβων τοποθετεῖ τὴν Κάρυστο κάτω ἀπὸ τὸ ὄρος Ὀχῆ, δηλαδή στὴν λεκάνη τῆς σύγχρονης Καρύστου (περιοχὴ ΠΣΤΣΤ'). Κοντὰ τῆς τοποθετεῖ τὸ Μαρμάρι, τὸ λιμάνι ἀπὸ ὅπου γινόταν ἐξαγωγή κίωνων ἀπὸ τὴν λεγόμενη καρυστιανὴ λίθον. Τὰ ἀρχαῖα λατομεῖα βρισκόνταν στὶς δυτικὲς κλιτύες τῆς Ὀχῆς. Ἀπὸ Μαρμάριον, κατὰ τὸν ἀρχαῖο συγγραφέα, ἦταν εὐκόλος καὶ κοντινὸς ὁ διάπλους πρὸς τὶς Ἀλὲς Ἀραφηνίδες, στὶς Ἀ ἀκτὲς τῆς Ἀττικῆς.

Ὁ Στράβων μεταφέρει ἐπίσης μία σημαντικὴ πληροφορία σχετικὰ μὲ τὴν ἐθνολογικὴ σύσταση τῆς περιοχῆς, ὅτι δηλαδή ἔχουν ἀποικισθεῖ οἱ περιοχῆς αὐτὲς ἀπὸ τοὺς Στυρεῖς καὶ τὴν τετράπολη τοῦ Μαραθῶν. Δὲν διευκρινίζεται ὅμως πότε, ἂν δηλαδή εἶναι πληροφορία πού ἀνάγεται στὴν πρῶμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, ὅποτε θὰ σήμαινε τὴν μετακίνηση ἰωνικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν Τετράπολη τοῦ Μαραθῶνα μὲ πλοῖα στὴν Εὐβοία, καὶ ντόπιων πληθυσμῶν ἀπὸ τὰ Στύρα, οἱ ὅποιοι θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι εἴτε ἰωνικοὶ πού θὰ εἶχαν προωθηθεῖ ΝΑ ἔχοντας ἐρθεῖ ἀπὸ τὴν μεριὰ τῆς Χαλκίδας, εἴτε πάλι μὲ πλοῖα σὲ λίγο παλαιότερη μετακίνηση. Σὲ διαφορετικὴ περίπτωση οἱ πληθυσμοὶ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι δρυοπικοί, ἢ μεικτοί, ἂν καὶ ὁ Θουκυδίδης ἀναγνωρίζει ὡς Δρύοπες μόνο τοὺς Καρυστίους. Γιὰ ὅλες τὶς

³⁰⁹⁶ Βλ. Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 42, 2-3.

³⁰⁹⁷ Σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχαία πόλη τῶν Στύρων βλ. RE, λ. Στύρα, IV, 1, 1, σ. 455-456· Neue Pauly, λ. Στύρα, τ. 11, σ. 1063.

Άλλες πόλεις μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἔχουν ἰωνικούς πληθυσμούς πού κατάγονται ἀπό ἀποίκους τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου, οἱ ὁποῖο προέρχονταν ἀπό τὴν Ἀττική³⁰⁹⁸.

Τὴν χρονολόγηση αὐτὴ συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔχουμε ἐγκατάσταση Ἀθηναίων κληρούχων ἐκεῖ κατὰ τὸν 5^ο ἢ τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ., ἀντίθετα ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ Ληλαντίου πεδίου τὸ 506 π.Χ. ἢ τῆς Ἰστιαίας τὸ 446 π.Χ. Ἐπίσης οὔτε πιὸ πρὶν, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν 8^ο αἰώνα μέχρι τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ, οὔτε πιὸ μετὰ, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν 4^ο αἰώνα μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Στράβωνα, ἔχουμε μαρτυρημένες μετακινήσεις πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ στὴν Εὐβοία. Ἐπομένως πρέπει νὰ δεχθοῦμε τὴν πληροφορία ὡς προερχόμενη ἀπὸ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου.

Δίνει ἐπίσης μία σημαντικὴ πληροφορία, ἡ ὁποία ἀφορᾷ στὴν γαιοπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς Εὐβοίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀνάγεται σὲ λίγο παλαιότερη ἐποχὴ. Λέει δηλαδὴ ὅτι τὴν χώρα τῶν Στύρων κατέχουν οἱ Ἑρετριεῖς. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἑρετρίας, ἤδη ἀπὸ τὸν Σύλλα καὶ τὴν καταστροφὴ πού διαπιστώνεται ἀρχαιολογικῶς γύρω στὸ 88-87 π.Χ., δὲν ὑφίσταται, ἐνῶ μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας παύει ὁποιαδήποτε ἀνεξαρτησία ἢ αὐτονομία τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων, ἄρα δὲν ἔχει νόημα τὸ τὴν δὲ χώραν ἔχουσιν Ἑρετριεῖς. Προφανῶς ἡ φράση ἀπηχεῖ τὴν γαιοπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς Ν Εὐβοίας τὸ διάστημα ἀπὸ 411 π.Χ. (ἀποστασία τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχία, ὅπου πρὶν οἱ Στυρεῖς φορολογοῦνταν χωριστὰ, ὡς ἀνεξάρτητη δηλαδὴ πόλις-κράτος) μέχρι τὴν καταστροφὴ ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Σύλλα τὸ 87-86 π.Χ., ἢ μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἑρετρικὴ ἐπικράτεια καὶ στὰ πλαίσια τῆς ῥωμαϊκῆς Ἀχαΐας ὑφίσταται ὡς διοικητικὴ καὶ φορολογικὴ μονάδα, χωρὶς ὅμως νὰ ὑφίσταται τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἑρετρίας.

Στύρα

Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά (Ἐπιτομή)*, σελ. 558, 14-15.

(6^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Στύρα, πλησίον Καρύστου, τῆς Εὐβοίας πόλις. ὁ πολίτης Στυρεύς.

8) Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Ὑπομνήματα εἰς Ὀμήρου Ἰλιάδα, 1, σελ. 427. (9^{ος}-10^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Χαλκίδα τε Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλόν τε Ἰστίαϊαν Κήρινθόν τε ἔφαλον Δίου τε αἰπὺν πτολίεθρον Κάρυστόν τε καὶ Στύρα.

9) Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Ὑπομνήματα εἰς Ὀμήρου Ἰλιάδα, 1, σελ. 432. (9^{ος}-10^{ος} π.Χ. αἰώνας)

Στύρα δὲ φυλάσσει μὲν εἰσέτι καὶ νῦν τὸ ὄνομα· κείται δὲ κατὰ τὸν Γεωγράφον πλησίον Καρύστου καὶ αὐτὴ καὶ τὸ ῥηθὲν Μαρμάρειον, ἐν ᾧ τὸ ῥηθὲν λατόμιον. ἔθνικόν αὐτῶν Στυριεύς· τὸ δὲ γε Στυράκιον ἄλλο τι παρὰ τὰ Στύρα ἐστὶν ὄρος Κρήτης ὄν. ὁ μέντοι στύραξ φυτὸν ἐστίν, ἐξ οὗ ἀκοντίσματά φασι στυράκινα ἐοικότα τοῖς κρανεῖνοις³⁰⁹⁹. κατεστράφη δὲ τὰ Στύρα ὑπὸ Φαίδρου, Ἀθηναίων στρατηγού. Καὶ πόλεις μὲν αὐταὶ τῶν περὶ Ἐλεφήνορα, κοινῶς δὲ οἱ ὑπ' αὐτὸν Ἀβαντες.

Ὁ Εὐστάθιος δίνει τοπογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ Στύρα, τὸ Μαρμάριον καὶ τὴν Κάρυστον. Δίνει τὴν ἐτυμολογικὴν πληροφορία ὅτι τὸ τοπωνύμιον μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ φυτὸ στύραξ, πού ἀπὸ τὸ ξύλον του κατασκευάζαν ἀκόντια, ὅπως ἀπὸ τὸ ξύλον τῆς κρانيᾶς. Ἀναφέρεται στὴν καταστροφὴ τῶν Στύρων ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸν στρατὸν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Φαῖδρο τὸ 323-322 π.Χ., ἐπειδὴ τὰ Στύρα συμάχησαν μὲ τοὺς Μακεδόνες. Παραθέτει τέλος τὴν παλαιὰ παράδοση τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀβάντων κατὰ τὰ Τρωικὰ ὑπὸ τὸν Ἐλεφήνορα Χαλκωδοντιάδη.

10) Στέφανος Βυζάντιος, Ἐθνικά (Ἐπιτομή), σελ. 588, 14.

(6^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

Στύρα πλησίον Καρύστου, τῆς Εὐβοίας πόλις. ὁ πολίτης Στυρεύς.

Γενικὴ τοπογραφικὴ τοποθέτηση.

Μαρμάριον:

11) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447, 1, 6.

(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

δὲ τὰ Στύρα καὶ τὸ Μαρμάριον, ἐν ᾧ τὸ λατόμιον τῶν Καρυστίων κίωνων, ἱερὸν ἔχον Ἀπόλλωνος Μαρμαρίνου, ὅθεν διάπλους εἰς Ἀλὰς τὰς Ἀραφηνίδας³¹⁰⁰.

³⁰⁹⁸ Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, VII, 57.

³⁰⁹⁹ Ὑπάρχουν καὶ σήμαρα τέτοια δέντρα στὴν Κρήτη καὶ λέγονται ἀστυράκια.

³¹⁰⁰ Ἀναφέρεται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Νόννο, *Διονυσιακά*, XIII, 164 καὶ ἀπὸ τὸν Στέφανο Βυζάντιο, λ. *Μαρμάριον*.

Η πηγή μᾶς πληροφορεῖ για τὸ Μαρμάριον, ὅπου βρίσκονταν ἀρχαῖα λατομεῖα καρυστίας λίθου, τὸ λιμάνι, ἀπὸ ὅπου μπορούσες νὰ περάσεις εὐκόλα καὶ σύντομα στὶς Ἀλῆς Ἀραφηνίδες τῆς Ἀττικῆς, δηλαδή στὸ ἀπέναντι λιμάνι τῆς Ραφήνας. Σὲ αὐτὴν τὴν θέση ὑπῆρχε τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαρμαρίνου. Τὸ τοπωνύμιον ὡς Μαρμάρι ἐπιβιώνει καὶ σήμερα στὴν ἴδια θέση.

Κάρυστος καὶ Ὀχη:

12) Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Ὑπομνήματα εἰς Ὀμήρου Ἰλιάδα, 1, σελ. 431-432. (9^{ος}-10^{ος} π.Χ. αἰώνας)

(431.) *Ἡ δὲ Κάρυστος*³¹⁰¹ *ὑπὸ τῆ Ὀχη*³¹⁰², *φασί, κείται, ἥτις ἐστίν, ὡς καὶ προερρήθη, ὄρος μέγιστον τῶν ἐν Εὐβοίᾳ, ἐξ οὗ καὶ ἡ Εὐβοία Ὀχη ὠνομάσθη ποτέ. ἐκλήθη δὲ Ὀχη ἢ διὰ τὸ ἐξέχειν, ἐξ οὗ, ὡς εἴρηται, καὶ τὸ ὄχα ἐπίρρημα, ἢ κατὰ τοὺς παλαιούς ἀπὸ τῆς (432.) ἐκεῖ ὀχείας ἥτοι μίξεως Διὸς καὶ Ἑρας, ἢ διὰ τὴν αὐτόθι τῶν προβάτων ὀχείαν, ἥδη δὲ καὶ τροφήν· Ἀχαιοὶ γὰρ τὴν τροφήν ὀχὴν λέγουσιν [ὀξυτόνως εἰς διαστολήν τῆς ὀρεινῆς Ὀχης. γίνεται δὲ ἀπὸ τῆς Ἀργείας ὀχῆς καὶ ἡ εὐωχία κατὰ ἕκτασιν, ὡς εὖ συνέχουσα τὸ σῶμα. τινὲς δὲ ἄλλως τὴν εὐωχίαν γίνεσθαι φασιν ἀπὸ τοῦ εὖ ἔχειν τοὺς συνιόντας εἰς εὐφροσύνην τιμῆ τοῦ θεοῦ καὶ εἰς ἄνεσιν ἑαυτοῦς καθίεναι.] Λέγεται δέ, φασίν, ἡ Ὀχη αὕτη καὶ ἀρσενικῶς ὀ Ὀχης. ἐκαλεῖτο δὲ ἡ Κάρυστος καὶ Αἰγαία ἀπὸ Αἰγαίωτος δυνάστου, ἀφ' οὗ καὶ πέλαγος Αἰγαῖον. ἦν δὲ καὶ λατόμιον τὸ Μαρμάριον Καρυστίων κίωνων κατὰ τὸν Γεωγράφον περὶ αὐτὴν, ἐν ᾧ ἱερὸν Ἀπόλλωνος Μαρμαρίνου· καὶ λίθος δέ, φησί, περὶ αὐτὴν ἐφύετο ἢ ξαινομένη καὶ ὑφαινομένη ὥστε χειρόμακτρα ποιεῖν, ἃ ῥυπωθέντα καὶ εἰς φλόγα βληθέντα ἀπεκαθαίροντο, φησί, τοῦ πίνου παραπλησίως τῇ πλύσει. κείται δέ, φασί, Κάρυστος ἀντικρὺ Χίου.*

Ὁ Εὐστάθιος τοποθετεῖ τὴν Κάρυστο στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Ὀχη. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρει τὶς ἐτυμολογικὲς ἐρμηνεῖες περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ ὄρους Ὀχη. Κατὰ τὴν μίαν ἐρμηνεῖα τὸ ὄρος ὀνομάζεται Ὀχη (<ἔχω -μὲ ἑτεροίωση-, δηλ. ἐξέχω) ἐπειδὴ ὑψώνεται ἀπότομα καὶ κυριαρχεῖ ὀπτικῶς στὸ χερσαῖο καὶ τὸ θαλάσσιο τοπίο καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ν Εὐβοικοῦ καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου, ἐρμηνεῖα ποῦ εὐσταθεῖ ἀπόλυτως. Οἱ ἀρχαῖοι ὅμως εἶχαν πλάσει μὲ τὴν φαντασία τους καὶ τὴν ἐρμηνεῖα ὅτι παράγεται ἀπὸ τὴν λέξη ὀχεία (<ἔχω), δηλαδή τὴν ἐρωτικὴ ἔνωση, τὴν ὁποῖαν συνέδεαν μὲ τὸν γάμο τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἑρας³¹⁰³. Τὸ τελευταῖο συνδέεται μὲ τὶς ἀντίστοιχες λατρεῖες. Ἐπίσης ἀναφέρεται στὸ Μαρμάριον, ὅπου βρισκόταν τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαρμαρίνου³¹⁰⁴.

13) Ὀχη

Αἴλιος Ἡρωδιανός, Περὶ καθολικῆς προσωδίας, τ. 3,1, σελ. 346, 121.

*Ὀχη ὄρος τῆς Εὐβοίας βαρύνεται. ἐκλήθη δὲ τὸ ὄρος ἀπὸ τῆς ἐκεῖ ὀχείας ἥτοι τῶν θεῶν μίξεως Διὸς καὶ Ἑρας ἢ διὰ τὸ τὰ πρόβατα ἢ διὰ τὸ τὰ πρόβατα κυῖσκεσθαι ὀχευόμενα ἐν τῷ τόπῳ. οἱ γὰρ Ἀχαιοὶ τὴν τροφήν ὀχὴν φασί. λέγεται καὶ ἀρσενικῶς ὀ Ὀχης*³¹⁰⁵.

Καὶ ὁ Ἡρωδιανός ἀναφέρεται στὴν ἐρωτικὴ μείξη Διὸς καὶ Ἑρας. Ἀναφέρει καὶ τὴν ἐτυμολογία ἀπὸ τὴν ὀχεία τῶν προβάτων, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι ἀπίθανο νὰ ἰσχύει, ἀφοῦ τὰ πρόβατα ὀχεύονται σὲ κάθε τόπο, ὅταν εἶναι ἡ ἐποχὴ τους.

14) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447.

(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

καὶ Ὀχη δὲ ἐκαλεῖτο ἢ νῆσος, καὶ ἔστιν ὀμώνυμον αὐτῇ τὸ μέγιστον τῶν ἐνταῦθα ὄρων.

³¹⁰¹ Βλ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας πόλεως Καρύστου: Geyer (1962), σελ. 112-118. Ἐπίσης: Kenne, *RE*, τ. 10, σ. 2256, λ. Κάρυστος. Στὴν στήλη 2257 ἀναφέρεται στὶς λατρεῖες τῆς ἀρχαίας Καρύστου, δηλαδή τῆς Ἑρας Τελείας, τῆς Περσεφόνης, τοῦ Ἡρακλῆ, τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Διονύσου, τοῦ Δημοτέλους, τοῦ Ἑρμῆ, τοῦ Κήρυκα καὶ τοῦ Ποσειδῶνος Γεριστίου, μαρτυρούμενες ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς IG, XII, 9, ἀρ. 1-43. Ἐπίσης βλ. Φουσιάρης (1964), σελ. 97-108· Φουριώτης (1970), σελ. 287-290· *New Pauly*, λ. Κάρυστος, τ. 2, σ. 1149. Ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 47-52 ἀναφέρεται στὴν ἱστορία τῆς Καρύστου καὶ στὶς λατρεῖες τοῦ Δία καὶ τῆς Ἑρας στὸ Δρακόσπιτο τῆς Ὀχης, ὅπως πιστεύει ὅτι φανερώνουν τὰ εὐρήματα, στὴν λατρεία τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος καὶ στὴν λατρεία τοῦ Ἡρακλῆ, τὴν ὁποία δηλώνει ἡ μορφή τοῦ Ἡρακλῆ στὰ νομίσματα. Θεωρεῖ ὅτι τὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρακλῆ μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Δίωνα Χρυσόστομο, *Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγός*, 38-39. Ὁ ἀνδριάντας τοῦ Ἡρακλῆ στὸ ἐγκαταλελειμμένο γυμνάσιο σχετιζόταν μὲ τὴν λατρεία τοῦ ἥρωα. Σὲ ὅλα βεβαίως τὰ γυμνάσια ὑπῆρχε ἀγαλμα καὶ λατρεία τοῦ Ἡρακλῆ. Δὲν εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλο Ἡράκλειον στὴν πόλη, στὸ ἄστυ ἢ στὴν χώρα, ἐκτὸς τοῦ γυμνασίου.

³¹⁰² Βλ. Geyer, *RE*, τ. 34, XVII, λ. Ὀχη, σ. 1767.

³¹⁰³ Φουσιάρης (1964), σελ. 108-118, ὅπου ἐκτενὲς ὑπόμνημα πηγῶν καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

³¹⁰⁴ Γιά τὶς ἐρμηνεῖες καὶ παλιότερη βιβλιογραφία βλ. Φουριώτης (1970), σελ. 292-293.

³¹⁰⁵ Παράβαλε: Στέφανος Βυζάντιος, λ. Ὀχη.

Κάρυστος

15) Ηρόδοτος, *Ιστορία*, VI, 99.

(5^{ος} αιώνας π.Χ.)

Ο Ηρόδοτος αναφέρεται στα γεγονότα της πρώτης περσικής έκστρατείας έναντίον της Ελλάδας το 490 π.Χ. Από την Μικρά Ασία ο περσικός στόλος υπό τον Δάτη και τον Αρταφέρνη, με εντολή του Δαρείου διὰ μέσου τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, πορευόταν με ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν κατάληψη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐρετρίας, τὸν ἐξανδραποδισμό τῶν κατοίκων τους, τὸν ἐμπρησμό τῶν ἱερῶν τῶν πόλεων αὐτῶν, σὲ ἀντίποινα τῆς συμμετοχῆς τους στὴν ἰωνικὴ ἐπανάσταση (499-494 π.Χ.). Μαζί τους καὶ ὁ ἐξόριστος τύραννος τῶν Ἀθηνῶν Ἰππίας, γνώστης τῆς τοπογραφίας τῆς Ἑλλάδας καὶ ἐπομένως ὁδηγὸς πολύτιμος γιὰ τὴν πορεία τοῦ στόλου.

οἱ δὲ βάρβαροι ὡς ἀπήειραν ἐκ τῆς Δήλου, προσίσχον πρὸς τὰς νήσους, ἐνθεῦτεν δὲ στρατιὴν τε παρελάμβανον καὶ ὁμήρους τῶν νησιωτῶν παῖδας ἐλάμβανον. ὡς δὲ περιπλέοντες τὰς νήσους προσέσχον καὶ ἐς Κάρυστον, οὐ γὰρ δὴ σφι οἱ Καρύστιοι οὔτε ὁμήρους ἐδίδουσαν οὔτε ἔφασαν ἐπὶ πόλιας ἀστυγείτονας στρατεύεσθαι, λέγοντες Ἐρέτριάν τε καὶ Ἀθήνας, ἐνθαῦτα τούτους ἐπολιόρκεόν τε καὶ τὴν γῆν σφεων ἔκειρον, ἐς ὃ καὶ οἱ Καρύστιοι παρέστησαν ἐς τῶν Περσέων τὴν γνώμην.

Ὅταν λοιπὸν ξεκίνησε ὁ στόλος ἀπὸ τὴν Δήλο, παρέπλευσε μερικὰ νησιὰ καὶ ἔφτασε στὴν Κάρυστο. Οἱ Καρύστιοι δὲν ἔδιναν οὔτε ὁμήρους, οὔτε ἤθελαν νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον γειτονικῶν πόλεων. Ἔτσι ἄρχισε πολιορκία καὶ δηώσεις τῆς γῆς τους, με ἀποτέλεσμα τελικὰ νὰ δεχθῶν νὰ συμπράξουν³¹⁰⁶.

16) Ηρόδοτος, *Ιστορία*, VIII, 112.

(5^{ος} αιώνας π.Χ.)

Οὔτοι μὲν δὴ ταῦτα ὑποκρινάμενοι καὶ οὐ δόντες τὰ (112.) Χρήματα ἐπολιόρκεοντο. Θεμιστοκλῆς δέ, οὐ γὰρ ἐπαύετο πλεονεκτέων, ἐσπέμπων ἐς τὰς ἄλλας νήσους ἀπειλητηρίους λόγους αἴτεε χρήματα διὰ τῶν αὐτῶν ἀγγέλων. [Χρεώμενος] τοῖσι καὶ πρὸς Ἀνδρίους ἐχρήσατο, λέγων ὡς εἰ μὴ δώσουσι τὸ αἰτεώμενον, ἐπάξει <σφι> τὴν στρατιὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ πολιορκέων ἐξαιρήσει. Λέγων ταῦτα συνέλεγε χρήματα μεγάλα παρὰ Καρυστίων τε καὶ Παρίων, οἱ πυνθανόμενοι τὴν τε Ἄνδρον ὡς πολιορκέοιτο διότι ἐμήδισε, καὶ Θεμιστοκλέα ὡς εἶη ἐν αἴνῃ μεγίστη τῶν στρατηγῶν, δεισαντες ταῦτα ἔπεμπον χρήματα. Εἰ δὲ δὴ τινες καὶ ἄλλοι ἔδοσαν νησιωτῶν, οὐκ ἔχω εἰπεῖν· δοκέω δὲ τινὰς καὶ ἄλλους δοῦναι καὶ οὐ τούτους μόνους. Καίτοι Καρυστίοισι γε οὐδὲ τούτου εἵνεκα τοῦ κακοῦ ὑπερβολὴ ἐγένετο· Πάριοι δὲ Θεμιστοκλέα χρήμασι ἰλασάμενοι διέφυγον τὸ στρατεύμα. Θεμιστοκλῆς μὲν νυν ἐξ Ἄνδρου ὀρμώμενος χρήματα παρὰ νησιωτῶν ἐκτάτο λάθρῃ τῶν ἄλλων στρατηγῶν. (113.) Οἱ δ' ἀμφὶ Ξέρξην ἐπισχόντες ἡμέρας ὀλίγας μετὰ τὴν ναυμαχίαν ἐξήλανον ἐς Βοιωτοὺς τὴν αὐτὴν ὁδόν. Ἐδοξε γὰρ Μαρδονίῳ ἅμα μὲν προπέμψαι βασιλέα, ἅμα δὲ ἀνωρίην εἶναι τοῦ ἔτεος πολεμείην, χειμερίσαι τε ἄμεινον εἶναι ἐν Θεσσαλίῃ, καὶ ἔπειτα ἅμα τῷ ἔαρι πειρᾶσθαι τῆς Πελοποννήσου. Ὡς δὲ ἀπίκατο ἐς τὴν Θεσσαλίην, ἐνθαῦτα Μαρδόνιος ἐξελέγετο πρώτους μὲν τοὺς μυρίους Πέρσας τοὺς Ἀθανάτους καλεομένους, πλὴν Ὑδάρνεος τοῦ στρατηγοῦ (οὗτος γὰρ οὐκ ἔφη λείψεσθαι βασιλέος), μετὰ δὲ τῶν ἄλλων Περσέων τοὺς θωρηκοφόρους καὶ τὴν ἵππον τὴν χιλίην, καὶ Μήδους τε καὶ Σάκας καὶ Βακτρίους [τε]...

Ο Ηρόδοτος αναφέρεται στα γεγονότα τοῦ ἔτους 480 π.Χ. Ὁ Θεμιστοκλῆς, με τὸν στόλο ποὺ εἶχε πείσει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων νὰ ναυπηγήσουν (με πρόφαση τὴν ἐχθρικὴ Αἴγινα καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψη νέας φλέβας ἀργυροῦχοι κοιτάσματος στὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου), φοβερίζει, πολιορκεῖ καὶ ζητᾶει χρήματα ἀπὸ τὶς νησιωτικὲς ἑλληνικὲς πόλεις ποὺ εἶχαν μηδίσει, μεταξύ αὐτῶν καὶ ἡ Κάρυστος.

17) Ηρόδοτος, *Ιστορία*, IX, 103-105.

(5^{ος} αιώνας π.Χ.)

οὕτω δὴ καὶ αὐτοὶ ἀποστάντες ἀπὸ Περσέων ἐπέθεντο (104.) τοῖσι βαρβάροισι. Μιλησίοισι δὲ προσετέτακτο μὲν <ἐκ> τῶν Περσέων τὰς διόδους τηρέειν σωτηρίας εἵνεκά σφι, ὡς ἦν ἄρα σφέας καταλαμβάνη οἷά περ κατέλαβε, ἔχοντες ἡγεμόνας σφάζονται ἐς τὰς κορυφὰς τῆς Μυκάλης. Ἐτάχθησαν μὲν νυν ἐπὶ τοῦτο τὸ πρῆγμα οἱ Μιλήσιοι τούτου τε εἵνεκεν καὶ ἵνα μὴ παρεόντες ἐν τῷ στρατοπέδῳ τι νεοχμὸν ποιοῖεν. Οἱ δὲ πᾶν τὸνναντίον τοῦ προσεταγμένου ἐποίουν, ἄλλας τε κατηγεόμενοι σφι ὁδοὺς φεύγουσι, αἱ δὲ ἔφερον ἐς τοὺς πολεμίους, καὶ τέλος αὐτοῖ σφι ἐγίνοντο κτεινόντες πολεμιώτατοι. Οὕτω δὴ τὸ δεῦτερον Ἰωνίη ἀπὸ Περσέων ἀπέστη. (105.) Ἐν δὲ ταύτῃ τῇ μάχῃ Ἑλλήνων ἠρίστευσαν Ἀθηναῖοι, καὶ Ἀθηναίων Ἑρμόλυκος ὁ Εὐθόινου, ἀνὴρ παγκράτιον ἐπασκήσας· τούτον δὲ τὸν Ἑρμόλυκον κατέλαβε ὕστερον τούτων, πολέμου

³¹⁰⁶ Müller (1987), σελ. 416-419, ὅπου καὶ κατάλογος πηγῶν.

έοντος Αθηναίοισι τε καὶ Καρυστίοισι, ἐν Κύρνῳ τῆς Καρυστῆς χώρας ἀποθανόντα ἐν μάχῃ κείσθαι ἐπὶ Γεραιστῶ. Μετὰ δὲ Αθηναίους Κορίνθιοι καὶ Τροϊζῆνιοι καὶ Σικυώνιοι ἤριστευσαν.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρεται στὶς πολεμικὲς ἐνέργειες τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου στὴν Μυκάλῃ τὸ 479 π.Χ. Ἀνάμεσα στοὺς Αθηναίους ποὺ ἔδειξαν ἐξαιρετικὴ ἀνδρεία ἦταν καὶ ὁ παγκρατιαστής Ἐρμόλυκος Εὐθοίου, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε ἀργότερα, τὸ 453 π.Χ., κατὰ τὴν διάρκεια πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως τῶν Αθηναίων ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Τολμίδῃ στὴν θέσῃ Κύρνος τοῦ Γεραιστοῦ, ποὺ ἀνήκε στὴν καρυστία χώρα. Ὁ Τολμίδης ἔφερε καὶ ἐγκατέστησε στὴν καρυστία (ὅπως καὶ στὴν Νάξο) χίλιους Αθηναίους κληρούχους.

18) Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, **X, 16, 6.**

(1^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

(6.) Καρύστιοι δὲ οἱ Εὐβοεῖς βοῦν καὶ οὔτοι χαλκοῦν παρὰ τῷ Ἀπόλλωνι ἔστησαν ἀπὸ ἔργου τοῦ Μηδικοῦ· βοῦς δὲ οἱ Καρύστιοι καὶ οἱ Πλαταιεῖς τὰ ἀναθήματα ἐποίησαντο, ὅτι ἐμοὶ δοκεῖν ἀπώσαμένοι τὸν βάρβαρον τὴν τε ἄλλην βεβαίως ἐκτήσαντο εὐδαιμονίαν καὶ ἀροῦν ἐλευθέραν τὴν γῆν. στρατηγῶν δὲ εἰκόνας καὶ Ἀπόλλωνά τε καὶ Ἄρτεμιν τὸ ἔθνος τὸ Αἰτωλικὸν ἀπέστειλαν καταστρεψάμενοι τοὺς ὁμόρους σφίσιν Ἀκαρνανίας.

Οἱ Καρύστιοι, μαζί μὲ ὄλους τοὺς Εὐβοεῖς, μετὰ τὸ τέλος τῶν Μηδικῶν πολέμων, μαζί μὲ τὸν τρίποδα τῶν Πλαταιῶν ποὺ ἀφιέρωσαν ὅλες οἱ ἑλληνικὲς πόλεις, ἀνέθεσαν στὸ Ἀπόλλωνα τοὺς Δελφοὺς ἓνα χάλκινο ταῦρο, ἀπὸ τὰ λάφυρα ποὺ ἀπεκόμισαν.

19) Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, **XI, 88.**

(1^{ος} αἰ. π.Χ.)

[88] Ἐπ' ἄρχοντος δ' Ἀθήνησι Λυσικράτους ἐν Ρώμῃ κατεστάθησαν ὑπατοὶ Γάιος Ναύτιος Ρούτιλος καὶ Λεύκιος Μινούκιος Καρουτιανός. Ἐπὶ δὲ τούτων Περικλῆς ὁ τῶν Αθηναίων στρατηγὸς ἀποβάς εἰς Πελοπόννησον ἐδήλωσε τὴν τῶν Σικυωνίων χώραν. Ἐπεξελθόντων δ' ἐπ' αὐτὸν τῶν Σικυωνίων πανδημεὶ καὶ μάχης γενομένης, ὁ Περικλῆς νικήσας καὶ πολλοὺς κατὰ τὴν φυγὴν ἀνελὼν κατέκλεισεν αὐτοὺς εἰς πολιορκίαν. Προσβολὰς δὲ ποιούμενος τοῖς τείχεσι, καὶ μὴ δυνάμενος ἐλεῖν τὴν πόλιν, ἔτι δὲ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀποστειλάντων βοήθειαν τοῖς πολιορκουμένοις, ἀνέζευξεν ἐκ τῆς Σικυῶνος· εἰς δὲ τὴν Ἀκαρνανίαν πλεύσας καὶ τὴν τῶν Οἰνιαδῶν χώραν καταδραμῶν καὶ λαφύρων πλῆθος ἀθροίσας, ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλθὼν εἰς Χερρόνησον χιλίοις τῶν πολιτῶν κατεκληρούχησε τὴν χώραν. Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις Τολμίδης ὁ ἕτερος στρατηγὸς εἰς τὴν Εὐβοίαν παρελθὼν ἄλλοις χιλίοις πολίταις ... τὴν τῶν Ναξίων γῆν διένειμε.

Ἡ πηγὴ ἀναφέρεται στὴν ἐγκατάσταση χιλίων Αθηναίων κληρούχων στὴν καρυστία καὶ στὴν Νάξο τὸ 453 π.Χ.

20) Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, **IV, 42, 1.**

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

ἠκολούθουν δὲ καὶ τῶν ξυμμάχων Μιλήσιοι καὶ Ἄνδριοι καὶ Καρύστιοι, ἐστρατήγει δὲ Νικίας ὁ Νικηράτου τρίτος αὐτός.

21α) Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, **IV, 43, 5.**

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

πάλιν δὲ ἀπὸ τῶν νεῶν ἀνέστρεψαν οἱ τε Αθηναῖοι (5.) καὶ οἱ Καρύστιοι τὸ δὲ ἄλλο στρατόπεδον ἀμφοτέρωθεν ἐμάχετο ξυνεχῶς.

Ὁ Θουκυδίδης στὰ δύο παραπάνω ἀποσπάσματα ἀναφέρεται σὲ ἐχθροπραξίες κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ συγκεκριμένα τὸ ἔτος 424 π.Χ. Ἡ Κάρυστος ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητὴ πόλη-κράτος ἀλλὰ φόρου ὑποτελεῖ ἀπὸ τὸ 446 π.Χ. Γι' αὐτὸ καὶ φορολογεῖται χωριστά.

21β) Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, **VII, 57.**

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

7.57.1 τοσοῖδε γὰρ ἑκάτεροι ἐπὶ Σικελίαν τε καὶ περὶ Σικελίας, τοῖς μὲν ξυγκτησόμενοι τὴν χώραν ἐλθόντες, τοῖς δὲ ξυνδιασώσοντες, ἐπὶ Συρακούσας ἐπολέμησαν, οὐ κατὰ δίκην τι μᾶλλον οὐδὲ κατὰ ξυγγένειαν μετ' ἀλλήλων σάντες, ἀλλ' ὡς ἑκάστοις τῆς ξυντυχίας ἢ κατὰ τὸ ξυμφέρον ἢ ἀνάγκη ἔσχεν. 7.57.2 Αθηναῖοι μὲν αὐτοὶ Ἴωνες ἐπὶ Δωριᾶς Συρακοσίους ἐκόντες ἦλθον, καὶ αὐτοῖς τῇ αὐτῇ φωνῇ καὶ νομίμοις ἔτι χρώμενοι Λήμνιοι καὶ Ἰμβριοι καὶ Αἰγινῆται, οἱ τότε Αἰγίναν εἶχον, καὶ ἔτι Ἐστιαίης οἱ ἐν Εὐβοίᾳ Ἐστιαίαν οἰκοῦντες ἀποικοὶ ὄντες ξυνεστράτευσαν. 7.57.3 τῶν δ' ἄλλων οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δ' ἀπὸ ξυμμαχίας αὐτόνομοι, εἰσὶ δὲ καὶ οἱ μισθοφόροι ξυνεστράτευον. καὶ τῶν μὲν ὑπηκόων καὶ φόρου ὑποτελῶν

Ερετριῆς καὶ Χαλκιδίης καὶ Στυρῆς καὶ Καρύστιοι ἀπ' Εὐβοίας ἦσαν, ἀπὸ δὲ νήσων Κεῖοι καὶ Ἄνδριοι καὶ Τήνιοι, ἐκ δ' Ἰωνίας Μιλήσιοι καὶ Σάμιοι καὶ Χίοι. τούτων Χίοι οὐχ ὑποτελεῖς ὄντες φόρου, ναῦς δὲ παρέχοντες αὐτόνομοι ξυνέσποντο. καὶ τὸ πλεῖστον Ἴωνες ὄντες οὗτοι πάντες καὶ ἀπ' Ἀθηναίων πλὴν Καρυστίων (οὗτοι δ' εἰσὶ Δρύοπες), ὑπήκοοι δ' ὄντες καὶ ἀνάγκη ὁμῶς Ἴωνές γε ἐπὶ Δωριᾶς ἠκολούθουν.)

Τὸ ἀπόσπασμα ἀναφέρεται στὴν προετοιμασία τῆς Σικελικῆς ἐκστρατείας. Οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις Ἐρέτρια, Χαλκίς, Στύρα καὶ Κάρυστος ἦταν ὑπήκοοι καὶ φόρου ὑποτελεῖς, ἐνῶ ἡ Ἔστιαια, δηλ. ἡ Ἰστιαία, συμμετέχει ὡς ἰσοτελής, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ Ἀθηναίους κληρούχους. Αὐτοὺς εἶχε ἐγκαταστήσει ὁ Περικλῆς τὸ 446 π.Χ.³¹⁰⁷, διώνοντας τοὺς Ἰστιαεῖς. Ὁ Θουκυδίδης ἐπισημαίνει ἀπὸ ἐθνολογικῆς σκοπιᾶς ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἦταν ὅλοι Ἴωνες, μὲ ἐξαίρεση τοὺς Καρυστίους ποὺ ἦταν Δρύοπες³¹⁰⁸.

Τὸ γεγονός τῆς χρήσης τοῦ μακροῦ $\bar{\alpha}$, ἀντὶ τοῦ η , π.χ. Κάρυστος, ποὺ ὡς ἔμβλημα τῆς εἶχε τὸν κόκκορα, τὸν κάρυκα (=κῆρυκα), δείχνει καὶ γλωσσικῶς διαλεκτικὲς διαφορὲς μὲ τὴν ὑπόλοιπη ἰωνικὴ Εὐβοία. Μάλιστα, ὁ Πausanίας, ὅπως εἶδαμε παραπάνω³¹⁰⁹, θεωρεῖ καὶ τοὺς Στυρεῖς Δρύοπες. Ἡ παράλληλη χρῆση τοῦ τοπωνυμίου Ζάραξ καὶ Ζάρηξ, ἐνῶ ὅλες οἱ ἐπιγραφὲς δημοτῶν τῆς ἐρετρικῆς ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος μὲ τέσσερα γράμματα στὴν συντομογραφία τους γράφουν Ζαρη-, δηλαδὴ Ζαρηκόθεν, ἀπὸ τὸν Ζάρηκα. Μάλιστα καὶ ἡ ὄνομασία τοῦ φρουρίου Ζάρητρα³¹¹⁰, τὸ ὁποῖο κατέλαβε ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Φωκίων μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ὡς παλαιογραφικὸ λάθος τῆς ἰωνικῆς μορφῆς τοῦ τοπωνυμίου, δηλαδὴ ὅτι μὲ σύγχυση χειρόγραφου $K > TP$, ποὺ ἀποκαθιστάμενο μᾶς δίνει πάλι Ζάρηκα. Ἡ ἀπουσία ἄλλης ἀναφορᾶς τοῦ τύπου Ζάρητρα, καθὼς καὶ ἡ θέση τοῦ φρουρίου σὲ καίρια θέση, στὸ πῖο στενὸ σημεῖο τῆς νήσου, δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ ἄλλο φρούριο μὲ διαφορετικὸ τοπωνύμιο σὲ ἄλλη θέση. Ἄλλωστε ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς μέχρι τώρα ταυτίζουν τὸν Ζάρακα, Ζάρηκα μὲ τὸ φρούριο Ζάρητρα.

Ἡ Λεκάνη τοῦ Ζάρακος, ποὺ διέσωσε τὸ ἀρχαῖο τοπωνύμιο ὡς Ζάρκα, βρίσκεται Β τῆς Λεκάνης τῶν Στύρων. Ἐπομένως θὰ μπορούσαμε νὰ θεωρήσουμε πιθανὴ τὴν ἐθνολογικὴ σύσταση τῶν εὐβοϊκῶν

³¹⁰⁷ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, Α, 114-115, ἀναφορὰ καὶ στὸ Α, 23, καὶ ΣΤ, 76, 84, Ζ, 57 καὶ Η, 57. Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει ὅτι τὸ 446 π.Χ. οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῆς Ἀθήνας, μὲ στόχο νὰ ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχία. Τότε ἀθηναϊκὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα μὲ στρατηγὸ τὸν Περικλῆ πῆγε στὴν Εὐβοία, κατέλαβε τὴν Ἰστιαία, ἔδωξε τοὺς κατοίκους τῆς (ὑποχρεώνοντάς τους νὰ μετοικήσουν στὴν Μακεδονία), ἐγκατέστησε Ἀθηναίους κληρούχους καὶ ὑποχρέωσε ὅλες τὶς ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις νὰ συνθηκολογήσουν, καθιστάμενες πάλι φόρου ὑποτελεῖς.

*Εὐβοία ἀπέστη ἀπὸ Ἀθηναίων, καὶ ἐς αὐτὴν διαβεβηκότος ἤδη Περικλέους στρατιᾶ ἠγγέλθη αὐτῷ ὅτι Μέγαρον ἀφέστηκε καὶ Πελοποννήσιοι μέλλουσιν ἐμβαλεῖν ἐς τὴν Ἀττικὴν...ὁ δὲ Περικλῆς πάλιν κατὰ τάχος ἐκόμιζε τὴν στρατιάν ἐκ τῆς Εὐβοίας...καὶ Ἀθηναῖοι πάλιν ἐς Εὐβοίαν διαβάντες Περικλέους στρατηγούντος κατεστρέψαντο πᾶσαν, καὶ τὴν μὲν ἄλλην ὁμολογία κατεστήσαντο, Ἔστιαια δὲ ἐξοικίσαντες αὐτοὶ τὴν γῆν ἔσχον. ἀναχωρήσαντες δὲ ἀπ' Εὐβοίας οὐ πολλῶ ὕστερον σπονδὰς ἐποίησαντο πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ καὶ τοὺς ξυμμάχους τριακοντούτοις.*³¹⁰⁷

Ἡ κατεχόμενη ἀπὸ Ἀθηναίους κληρούχους Ἰστιαία θὰ παραμείνει σύμμαχη τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις ἀποτινάσσουν τὴν ἀθηναϊκὴν κυριαρχία ἀποστατώντας τὸ 411 π.Χ.

³¹⁰⁸ Οἱ Δρύοπες θεωροῦνται ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἑλληνικὰ φύλα, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἠπειρο καὶ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὶς νότιες πλαγιὲς τῆς Οἴτης, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Παρνασσοῦ. Κατὰ τὴν παράδοση, ὅταν ὁ βασιλιάς τους Φύλας ἀσέβησε κατὰ τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν, ὁ Ἡρακλῆς μὲ Μαλλεῖς συμμάχους του τοῦ κήρυξε τὸν πόλεμο, τὸν σκότωσε καὶ αἰχμαλώτισε ἕνα μέρος τους. Ὅσοι γλίτωσαν κατέφυγαν στὴν Εὐβοία, ὅπου ἴδρυσαν τὶς πόλεις Κάρυστο, Στύρα καὶ Δύστο, καὶ ἄλλοι πῆγαν στὴν Πελοπόννησο, ὅπου ὁ βασιλιάς Εὐρυσθέας τοὺς παραχώρησε ἕνα μέρος στὴν Ἀργολίδα, ὅπου ἴδρυσαν τὴν Ἀσίνη. Αὐτὸ ποὺ φαίνεται ἀπὸ τὸν μῦθο εἶναι ὅτι ὑπῆρξε πιθανῶς μία ἀναγκαστικὴ ἐγκατάσταση τῶν Δρύοπων μετὰ ἀπὸ βίαιο ἐκτοπισμὸ τοὺς ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴν χώρα κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Στὴν Εὐβοία ἡ διαπεραιώθησαν μὲ πλοῖα ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ, ἢ ἂν πέρασαν ἀπὸ τὸν Εὐριπο κάποιον ἄλλο ἰσχυρότερο φύλο τοῦ ἐκτόπισε στὸν ἄγονο νότο. Βλ. Φουσαράς (1970), σελ. 232-235. Βλ. Απολλόδωρος, II, 153-Σκύμνος, 577· Διόδωρος Σικελιώτης, IV, 37· Πausanίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, I, 5, 2· IV, 349, 11· Ὀβίδιος, *Μεταμορφώσεις*, IX, 330 καὶ ἐξῆς. Ἀπὸ τὶς θέσεις αὐτὲς δὲν μετακινήθηκαν οἱ Δρύοπες κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχαιότητα. Ἡ ὑπαρξὴ τους εἶναι βέβαιη, ἀφοῦ βεβαιώνεται ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη καὶ τὸν Πausanία. Βλ. Θουκυδίδης VII, 57· Πausanίας, IV, 34, 9.

³¹⁰⁹ Πausanίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IV, 34, 10-12.

³¹¹⁰ Πλούταρχος, *Φωκίων*, 13, 4: ἐκ τούτου τὸν τε Πλούταρχον ἐξέβαλεν ἐκ τῆς Ἐρετρίας, καὶ Ζάρητρα φρούριον ἐλὼν ἐπικαιρότατον, ἢ μάλιστα συνελάνεται τὸ πλάτος εἰς βραχυδιάζωμα τῆς νήσου σφιγγομένης ἐκατέρωθεν ταῖς θαλάσσαις, ὅσους ἐλαβεναἰχμαλώτους Ἑλληνας ἀφήκε, φοβηθεῖς τοὺς ῥήτορας τῶν Ἀθηναίων, μὴ πρὸς ὀργὴν τι βιάσωνται τὸν δῆμον ἀγνωμονῆσαι περὶ αὐτούς.

πόλεων ἀπὸ τὸν Ζάρακα καὶ κάτω ὡς δρυοπικὴ ἢ μεικτὴ, ἀφοῦ μὲ τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια ἀπαντοῦν τὰ ἰωνικὰ ἰσοδύναμά τους στὴν ἐπίσημη ἰωνικὴ τῆς Ἐρετρίας. Ἄν ὄντως ἀποδειχθεῖ πειστικῶς ὅτι τὰ τοπωνύμια εἰς -στος τῆς νότιας Εὐβοίας πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν σὲ μὴ ἰωνικοὺς ἢ δρυοπικοὺς πληθυσμούς, αὐτὸ θὰ εἶναι ἓνα ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως σὲ Δύοπες ὄλων τῶν πόλεων τῆς νήσου ἀπὸ τὸν Δύστο (Δύστος, Κάρυστος, Πλατανιστός, Γεραιστός) μέχρι τὸν Γεραιστό.

(Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε νὰ συμβαίνει καὶ μὲ τὴν Κύμη, δηλαδὴ ὅτι τὸ τοπωνύμιο μὲ τὴν ἀρχαϊκὴ προφορὰ τῶν ντόπιων Κυμαίων *Κύμη* (Kumē) οἱ Ἐρετριεῖς τὸν 3^ο καὶ 2^ο αἰώνα π.Χ. ἀκούγαν καὶ ἀναγνώριζαν ὡς *κώμη* μὲ κώφωση.)

22) Περίπλους τῆς Μεγάλης Θάλασσης ἢ Σταδιασμός, 14-15.

Ἀπὸ τῆς Γεραιστοῦ εἰς Κάρυστον σταδίους ρκ'.

Ἐκ Καρύστου εἰς Πεταλίας σταδίους ρ'. (15)

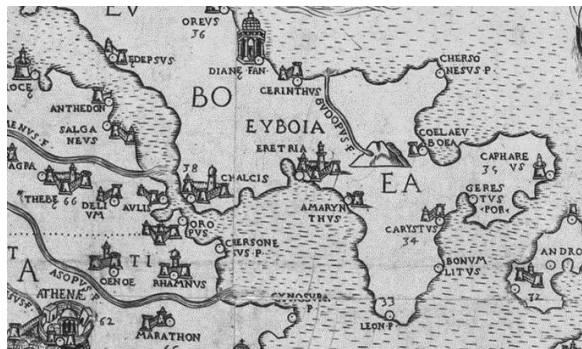
Μᾶς πληροφορεῖ ὁ σταδιασμός ὅτι ἡ ἀπόσταση Γεραιστοῦ-Καρύστου εἶναι 120 στάδια, δηλαδὴ περίπου 23 χλμ., ἐνῶ ἡ ἀντίστοιχη ἀπόσταση Καρύστου-Πεταλίας νήσου 100 στάδια, δηλαδὴ 19-19,5 χλμ., ἀλλὰ μετρημένα στὸ περίπου, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ θαλάσσια ἀπόσταση.

Ἄκρωτήριο Λέων καὶ Καλὴ ἀκτὴ:

23) Ἀριστοτέλης καὶ *Corpus Aristotelicum*, Κατηγορία 8, 45, ἀποσπ. 611 ἀράδα 158.

νύμφαι πρότερον αὐτὴν, φοβήσαντος δ' αὐτὰς λέοντος εἰς Κάρυστον διαβῆναι, διὸ καὶ ἀκρωτήριον τῆς Κίας Λέων καλεῖται.

Τὸ ἀκρωτήριο Λέων, τὸ ὁποῖο ἀνήκε στὴν ἐπικράτεια τῆς Καρύστου. Χάρτες ἐνετοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας τὸ ταυτίζουν μὲ τὸ σημερινὸ ἀκρωτήριο Παξιμάδι, στὸ ΝΔ ἄκρο τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου³¹¹¹.



Χάρτης ἐνετοκρατίας μὲ τὸ ἀκρωτήριο Λέων στὴν θέση τοῦ σημερινοῦ ἀκρωτηρίου Παξιμάδι, ἐνῶ ἡ Καλὴ Ἀκτὴ σημειώνεται στὸ Ν ἄκρο τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου, κάπου πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Μνήμα. (www.elwikipedia.org)

Κάρυστος, περιοχή.

24) Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, 1, 32, 3.

(2^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

(3.) πρὶν δὲ ἢ τῶν νήσων εἰς ἀφήγησιν τραπέσθαι, τὰ εἰς τοὺς δήμους ἔχοντα αὐθις ἐπέξειμι. δῆμός ἐστι Μαραθῶν ἴσον τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἀπέχων καὶ Καρύστου τῆς ἐν Εὐβοίᾳ· ταῦτη τῆς Ἀττικῆς ἔσχον οἱ βάρβαροι καὶ μάχη τε ἐκρατήθησαν καὶ τινες ὡς ἀνήγοντο ἀπώλεσαν τῶν νεῶν. τάφος δὲ ἐν τῷ πεδίῳ Ἀθηναίων ἐστίν, ἐπὶ δὲ αὐτῷ στῆλαι τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων κατὰ φυλὰς ἐκάστων ἔχουσαι, καὶ ἕτερος Πλαταιεῦσι Βοιωτῶν καὶ δούλοις.

Ὁ Πausanias κάνει λόγο γὰρ τὴν ἰσότητά τῶν ἀποστάσεων Μαραθῶνα-Ἀθηνῶν καὶ Μαραθῶνα-Καρύστου.

Κάρυστος: Ἀχαΐα:

25) Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικὰ (Ἐπιτομή)*.

(6^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

λ. Ἀχαΐα.

Ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀκρόπολις τῆς Καρύστου λεγόταν Ἀχαΐα³¹¹².

³¹¹¹ Τὴν ταύτιση ἔκανε ἤδη τὸν 19^ο αἰώνα ὁ Girard: Φουριώτης (1964), σελ. 122. Γιὰ τὸ ἀκρωτήριο Λέων καὶ τοὺς μύθους ποὺ σχετίζονται μὲ αὐτὸ βλ. Φουριώτης (1974), σελ. 290, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

³¹¹² Geyer (1962), σελ. 116-118.

Κάρυστος: Όρχομενός:

26) Στράβων, Γεωγραφικά, ΙΧ, 416.

(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Καὶ περὶ Κάρυστον δ' ἦν τις Όρχομενός.

Ἀναφέρεται πιθανῶς σὲ κάποια κώμη τῆς Καρύστου ποῦ εἶχε αὐτὸ τὸ ὄνομα³¹¹³.

Κάρυστος: πολιτικὸ κέντρο;

27) Δίων Χρυσόστομος, Εὐβοϊκὸς ἢ Κυνηγός, 21-26 καὶ 38-39.

(1^{ος} αἰὼνας μ.Χ.)

[21] ὁ μὲν οὖν ἕτερος ἡμῶν οὐδεπώποτε εἰς πόλιν κατέβη, πεντήκοντα ἔτη γεγονώς· ἐγὼ δὲ δις μόνον, ἅπαξ μὲν ἔτι παῖς μετὰ τοῦ πατρὸς ὀπηνίκα τὴν ἀγέλην εἶχομεν, ὕστερον δὲ ἤκέ τις ἀργύριον αἰτῶν, ὥσπερ ἔχοντάς τι, κελεύων ἀκολουθεῖν εἰς τὴν πόλιν. ἡμῖν δὲ ἀργύριον μὲν οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀπωμοσάμην μὴ ἔχειν· εἰ δὲ μὴ, δεδωκέναι ἄν. [22] ἐξενίσασαμεν δὲ αὐτὸν ὡς ἡδυνάμεθα κάλλιστα καὶ δύο ἐλάφεια δέρματα ἐδώκαμεν· κἀγὼ ἠκολούθησα εἰς τὴν πόλιν. ἔφη γὰρ ἀνάγκη εἶναι τὸν ἕτερον ἐλθεῖν καὶ διδάξαι περὶ τούτων. εἶδον οὖν, οἷα καὶ πρότερον, οἰκίας πολλὰς καὶ μεγάλας καὶ τεῖχος ἐξῶθεν καρτερόν καὶ οἰκῆματά τινα ὑψηλὰ καὶ τετράγωνα ἐν τῷ τείχει, {τοὺς πύργους} καὶ πλοῖα πολλὰ ὀρμοῦντα ὥσπερ ἐν λίμνῃ {ἐν τῷ λιμένι} κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν. [23] τοῦτο δὲ ἐνθάδε οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ, ὅπου κατηνέχθης· καὶ διὰ τοῦτο αἱ νῆες ἀπόλλυνται. ταῦτα οὖν ἐώρων καὶ πολὺν ὄχλον ἐν ταῦτῳ συνειργμένον καὶ θόρυβον ἀμήχανον καὶ κραυγὴν, ὥστε ἐμοὶ ἐδόκουν πάντες μάχεσθαι ἀλλήλοις. ἄγει οὖν με πρὸς τινὰς ἄρχοντας καὶ εἶπε γελῶν, οὗτός ἐστιν ἐφ' ὃν με ἐπέμψατε. ἔχει δὲ οὐδὲν εἰ μὴ γε τὴν κόμην καὶ σκηνὴν μάλα ἰσχυρῶν ξύλων. [24] οἱ δὲ ἄρχοντες εἰς τὸ θέατρον ἐβάδιζον, κἀγὼ σὺν αὐτοῖς. τὸ δὲ θέατρον ἔστιν ὥσπερ φάραγξ κοῖλον, πλὴν οὐ μακρὸν ἐκατέρωθεν, ἀλλὰ στρογγύλον ἐξ ἡμίσεως, οὐκ αὐτόματον, ἀλλ' ὠκοδομημένον λίθοις. ἴσως δὲ μου καταγελαῖς, ὅτι σοι διηγοῦμαι σαφῶς εἰδότι ταῦτα. πρῶτον μὲν οὖν πολὺν τινα χρόνον ἄλλα τινὰ ἔπραττεν ὁ ὄχλος, καὶ ἐβόων ποτὲ μὲν πράως καὶ ἰλαροὶ πάντες, ἐπαινοῦντές τινὰς, ποτὲ δὲ σφόδρα καὶ ὀργίλως. [25] ἦν δὲ τοῦτο χαλεπὸν τὸ τῆς ὀργῆς αὐτῶν· καὶ τοὺς ἀνθρώπους εὐθύς ἐξέπληττον οἷς ἀνέκραγον, ὥστε οἱ μὲν αὐτῶν περιτρέχοντες ἐδέοντο, οἱ δὲ τὰ ἱμάτια ἐρρίπτουν ὑπὸ τοῦ φόβου. ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸς ἅπαξ ὀλίγου κατέπεσον ὑπὸ τῆς κραυγῆς, ὥσπερ κλύδωνος ἐξαίφνης ἢ βροντῆς ἐπιρραγεΐσης. [26] ἄλλοι δὲ τινες ἀνθρώποι παριόντες, οἱ δ' ἐκ μέσων ἀνιστάμενοι, διελέγοντο πρὸς τὸ πλῆθος, οἱ μὲν ὀλίγα ῥήματα, οἱ δὲ πολλοὺς λόγους. καὶ τῶν μὲν ἤκουον πολὺν τινα χρόνον, τοῖς δὲ ἐχαλέπαινον εὐθύς φθεγξαμένοις καὶ οὐδὲ γρύζειν ἐπέτρεπον...

(38) ἐπεὶ νῦν γε καὶ τὰ πρὸ τῶν πυλῶν ἄγρια παντελῶς ἐστὶ καὶ αἰσχρὰ δεινῶς, ὥσπερ ἐν ἐρημίᾳ τῇ βαθυτάτῃ, οὐχ ὡς προάστιον πόλεως· τὰ δὲ γε ἐντὸς τείχους σπεῖρεται τὰ πλείστα καὶ κατανέμεται. οὐκοῦν ἄξιον, ἔφη, θαυμάσαι τῶν ῥητόρων, ὅτι τοὺς μὲν ἐπὶ τῷ Καφηρεῖ φιλεργοῦντας ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς Εὐβοίας συκοφαντοῦσι, τοὺς δὲ τὸ γυμνάσιον γεωργοῦντας καὶ τὴν ἀγορὰν κατανέμοντας οὐδὲν οἰονται ποιεῖν δεινόν; (39) βλέπετε γὰρ αὐτοὶ δήπουθεν, ὅτι τὸ γυμνάσιον ὑμῖν ἄρουραν πεποιήκασι, ὥστε τὸν Ἡρακλέα καὶ ἄλλους ἀνδριάντας συχνούς ὑπὸ τοῦ θέρου ἀποκεκρῦφθαι, τοὺς μὲν ἡρώων, τοὺς δὲ θεῶν· καὶ ὅτι καθ' ἡμέραν τὰ τοῦ ῥήτορος τούτου πρόβατα ἔωθεν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλει καὶ κατανέμεται [τὰ] περὶ τὸ βουλευτήριον καὶ τὰ ἀρχεῖα· ὥστε τοὺς πρῶτον ἐπιδημήσαντας ξένους τοὺς μὲν καταγελαῖν τῆς πόλεως, τοὺς δὲ οἰκτίρειν αὐτήν. πάλιν οὖν ταῦτα ἀκούσαντες ὠργίζοντο πρὸς ἐκεῖνον καὶ ἐθορύβουν...

Παρ' ὅλο πού τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Δίωνος εἶναι λογοτεχνικό, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀντλήσουμε τοπογραφικὲς πληροφορίες. Ἀφοῦ ὁ κυνηγὸς βγήκε ναυαγὸς στὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας, ἐρχόμενος ἀπὸ τὴν μεριά τοῦ Αἰγαίου, ὅπου λίγοι ναυαγοὶ καταφέρνουν νὰ σωθοῦν, μαζὶ μὲ τὸν Εὐβοέα κυνηγὸ πηγαίνει στὴν πόλη, τὴν μεγάλη πόλη τῆς περιοχῆς. Ἡ πόλη αὐτὴ διαθέτει οἰκοδομικὰ τετράγωνα, ψηλὰ κτίρια, τεῖχος, ἓνα λιμάνι ὅπου ἀγκυροβολοῦν πολλὰ πλοῖα, καὶ θέατρο, ὅπου γίνεται συνεδρίαση τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ λαοῦ, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς διαδοχικῆς ἀγορεύσεως τῶν ῥητόρων. Αὐτὴ ἡ σκηνὴ βεβαίως εἶναι κοινὴ καὶ γνωστὴ στὸν συγγραφέα, καὶ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἐξ ἀρχῆς ἐπινοημένη. Ὅμως ἡ ἀκριβὴς περιγραφή τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ θεάτρου (τὸ δὲ θέατρον ἔστιν ὥσπερ φάραγξ κοῖλον, πλὴν οὐ μακρὸν ἐκατέρωθεν, ἀλλὰ στρογγύλον ἐξ ἡμίσεως, οὐκ αὐτόματον, ἀλλ' ὠκοδομημένον λίθοις) μᾶς βάζει νὰ σκεφθοῦμε τὴν πιθανότητα νὰ περιγράφει ὄντως ὁ Δίων τὸ ἀρχαῖο θέατρο τῆς Καρύστου.

Παρουσιάζει ἐπίσης τὸ βουλευτήριον, καθὼς καὶ τὸν χῶρον τοῦ γυμνασίου νὰ εἶναι ἐγκαταλελειμμένος καὶ νὰ καλλιεργεῖται, ἐνῶ τὰ χόρτα κατὰ τὸ θέρος νὰ σκεπάζουν τοὺς ἀνδριάντες τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τοὺς ἄλλους ποῦ ἦταν ἀπὸ παλιὰ στημένοι στὸν χῶρον τοῦ Γυμνασίου. Καὶ αὐτὴ ἡ

³¹¹³ Geyer (1962), σελ. 116-118.

εικόνα μπορεί να αντιστοιχεί στην ιστορική πραγματικότητα της εποχής του Δίωνα για τα μνημεία της αρχαίας Καρύστου.

Γεραιστός: γεωγραφικά στοιχεία:

28) Σκύλαξ Καρυανδεύς, Περίπλους, 58, 16.

(μέσα 4^{ου} αιώνα π.Χ.)

(58.) ΝΗΣΟΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ. Κατὰ δὲ τὴν Ἀττικὴν εἰσι νῆσοι αἱ Κυκλάδες καλούμεναι, καὶ πόλεις αἶδε ἐν ταῖς νήσοις· ... Μετὰ δὲ Ἄνδρον Εὐβοία νῆσος· αὕτη τετράπολις· εἰσὶ δὲ ἐν αὐτῇ Κάρυστος, Ἐρέτρια καὶ Λιμὴν, Χαλκὶς καὶ Λιμὴν, Ἑστίαια καὶ Λιμὴν. Ἡ δὲ Εὐβοία ἀπὸ Κηναίου Διὸς ἱεροῦ ἐπὶ Γεραιστόν, Ποσειδῶνος ἱερὸν ἔχει στάδια ατν'· τὸ δὲ πλάτος στενὴ ἐστὶν ἡ Εὐβοία. Ἄρχεται δὲ τὸ διάφραγμα ἀπὸ Εὐρίπου τοῦ κατὰ Χαλκίδα καὶ ἐστὶν ἐπὶ Γεραιστόν στάδια [ψ' καὶ ν']. Ἀπὸ Γεραιστοῦ ἐπὶ Παιώνιον τῆς Ἄνδρου στάδια π'.

Ὁ Σκύλαξ, στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα ὑπολογίζει τὸ συνολικὸ μῆκος τῆς Εὐβοίας, ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Κηναίου Διὸς μέχρι τὸ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνος στὸν Γεραιστὸ σὲ 1350 στάδια, δηλαδή περίπου 260-263 χλμ. Τὸ πραγματικὸ μῆκος της εἶναι 175 χλμ.³¹¹⁴ Ἡ διαφορὰ σίγουρα ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ χερσαῖοι δρόμοι ἀκολουθοῦσαν παντοῦ σχεδὸν τὰ φυσικὰ περάσματα. Ἄρα τὰ 260-263 χλμ. δὲν εἶναι τὸ πραγματικὸ μῆκος τῆς νήσου ἀλλὰ ἡ χερσαία ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Κήναιον μέχρι τὴν Γεραιστό. Τὴν Γεραιστό ταυτίζουν μὲ τὸ ἀκρωτήριο Κάβο Μαντέλο³¹¹⁵.

29) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447, 10, 1.

(1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

Παραμήκης μὲν τοίνυν ἐστὶν ἡ νῆσος ἐπὶ χιλίους σχεδὸν τι καὶ διακοσίους σταδίους ἀπὸ Κηναίου πρὸς Γεραιστόν, τὸ δὲ πλάτος ἀνώμαλος, κατὰ δὲ τὸ πλεον ὅσον πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν σταδίων.

Ὁ Στράβων ὑπολογίζει τὸ μῆκος τῆς Εὐβοίας σὲ 1200 περίπου στάδια. Κι ἐδῶ ὁ ὑπολογισμὸς γίνεται μὲ βάση τὴν χερσαία ὁδική ἀπόσταση.

30) Σχόλια στὸν Καλλίμαχο, ὕμνος 4, στ. 199.

<Γεραῖστιον:> Γεραῖστος ἀκρωτήριον Εὐβοίας.

Ὁ Σχολιαστὴς χαρακτηρίζει τὸν Γεραιστὸ ἀκρωτήριον.

31) Διονύσιος Γεωγράφος, Περιγραφή Ἑλλάδος, 143. (μ.Χ.·)

Μύκονος· μετὰ ταύτην Τήνός ἐστι καὶ Λιμὴν,
Ἄνδρος τε νῆσος καὶ κατὰ Γεραιστόν Λιμὴν.

Ὁ Γεωγράφος μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸ λιμάνι ποῦ διέθετε ὁ Γεραιστός.

32) Ἀπολλώνιος Ῥόδιος, Ἀργοναυτικά, βιβλίο 3, ἀράδα 1244.

(3^{ος} αἰώνας π.Χ.)

καὶ τε Καλαύρειαν μετὰ δὴ θαμὰ νίσσεται ἵπποις
Πέτρην θ' Αἰμονίην, ἢ δενδρήεντα Γεραιστόν—
τοῖος ἄρ' Αἰήτης Κόλχων ἀγὸς ἦεν ιδέσθαι. (1245)

Ὁ ἐπικὸς ποιητὴς τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου μᾶς δίνει τὴν πληροφορία γιὰ τὸ τοπίο, ἀφοῦ χαρακτηρίζει τὸν Γεραιστὸν δενδρήεντα³¹¹⁶.

33) Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VIII, 6-7.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρεται στὸ σχέδιο τῶν Περσῶν τὸ 480 π.Χ. νὰ στείλουν διακόσια πολεμικὰ πλοῖα νὰ περιπλεύσουν τὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου, ὥστε νὰ εἰσέλθουν στὸν νότιο Εὐβοϊκὸ.

(6.) Οὕτω δὴ κατέμεινάν τε ἐν τῇ Εὐβοίῃ καὶ ἐναυμάχησαν. Ἐγένετο δὲ ὧδε. Ἐπεῖτε δὴ ἐς τὰς Ἀφέτας περὶ δειλὴν πρῶην γινομένην ἀπίκατο οἱ βάρβαροι, πυθόμενοι μὲν ἔτι καὶ πρότερον περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ναυλοχεῖν νέας Ἑλληνίδας ὀλίγας, τότε δὲ αὐτοὶ ἰδόντες, πρόθυμοι ἦσαν ἐπιχειρεῖν, εἴ κως ἔλοιεν αὐτάς.

³¹¹⁴ www.messapianews.gr/istoria-ths-euboiias.html

³¹¹⁵ Geyer (1962), σελ. 121-122· Φουσάρας (1964), σελ. 117-119· Hoefler (μυθολογία) καὶ Bötte (τοπογραφία), RE, λ. Γεραιστός, ὅπου καὶ πλήρης κατάλογος πηγῶν· Neue Pauly, Γεραιστός· Sackett καὶ ἄλλοι (1966), σελ. 34· τῶν ἰδίων (1974), σελ. 130· Müller (1987), σελ. 413-414· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010), σελ. 54.

³¹¹⁶ πρβλ. Δρυμωνιά ἢ Δρυμονιά <δρυμών.

Ἐκ μὲν δὴ τῆς ἀντίης προσπλέειν οὐ κώ σφι ἐδόκεε τῶνδε εἵνεκα, μὴ κως ἰδόντες οἱ Ἕλληνες προσπλέοντας ἐς φυγὴν ὀρμήσειαν φεύγοντάς τε εὐφρόνη καταλαμβάνη· καὶ ἔμελλον δῆθεν φεύξεσθαι, ἔδει δὲ μηδὲ πυρφόρον τῶ ἐκείνων λόγῳ ἐκφυγόντα περιγενέσθαι. Πρὸς ταῦτα ὧν τάδε ἐμηχανέοντο· τῶν νεῶν πασέων ἀποκρίναντες διηκοσίας περιέπεμπον ἔξωθεν Σκιάθου, ὡς ἂν μὴ ὀφθείησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων περιπλέονσαι Εὐβοίαν κατὰ τε Καφηρέα καὶ περὶ Γεραιστὸν ἐς τὸν Εὐριπον, ἵνα δὴ περιλάβοιεν οἱ μὲν ταύτη ἀπικόμενοι καὶ φράξαντες αὐτῶν τὴν ὀπίσω φέρουσαν ὁδόν, σφεῖς δὲ ἐπισπόμενοι ἐξ ἐναντίας. Ταῦτα βουλευσάμενοι ἀπέπεμπον τῶν νεῶν τὰς ταχθείσας, αὐτοὶ οὐκ ἐν νόῳ ἔχοντες ταύτης τῆς ἡμέρης τοῖσι Ἕλλησι ἐπιθήσεσθαι, οὐδὲ πρότερον ἢ τὸ σύνθημά σφι ἔμελλε φανήσεσθαι παρὰ τῶν περιπλεόντων ὡς ἠκόντων. Ταύτας μὲν δὴ περιέπεμπον, τῶν δὲ λοιπέων νεῶν ἐν τῆσι Ἀφέτησι ἐποιεῦντο ἀριθμόν.

Ἀπὸ τὸ κείμενο συνάγεται ὅτι τὰ πλοῖα τῶν Περσῶν ἔπρεπε νὰ περάσουν τὸν Καφηρέα καὶ ὕστερα τὸν Γεραιστὸ γιὰ νὰ εἰσέλθουν στὸν Εὐριπον, δηλαδὴ στὸν νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο.

34) Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, III, 3, 5.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

τοῖς δὲ Μυτιληναίοις ἀνὴρ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν διαβάς ἐς Εὐβοίαν καὶ πεζῆ ἐπὶ Γεραιστὸν ἐλθὼν, ὀλκάδος ἀναγομένης ἐπιτυχῶν, πλῶ χρησάμενος καὶ τριταῖος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἐς Μυτιλήνην ἀφικόμενος ἀγγέλλει τὸν ἐπίπλου. οἱ δὲ οὔτε ἐς τὸν Μαλόεντα ἐξήλθον, τὰ τε ἄλλα τῶν τειχῶν καὶ λιμένων περὶ τὰ ἡμιτέλεστα φαρξάμενοι.

Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρεται σὲ κάποιον, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πέρασε ἀπέναντι στὴν Εὐβοία (Ν Εὐβοία) καὶ πηγαίνοντας περπατώντας στὸν Γεραιστὸ, ἀπέπλευσε γιὰ Μυτιλήνη, γιὰ νὰ ἀναγγεῖλλει τὴν ἐπιχείρηση τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τῶν Μυτιληναίων (428-427 π.Χ.) Ἀπὸ τὸ κείμενο συνάγεται ὅτι ὁ Γεραιστὸς εἶχε φιλόξενο λιμάνι, τὸ ὁποῖο δεχόταν ἐμπορικὰ πλοῖα, καὶ ὅτι δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ λιμάνι τῆς Καρύστου, τὸ ὁποῖο βρισκόταν ὑπὸ ἀθηναϊκὸ ἔλεγχο. Δὲν ταυτίζεται, οὔτε τοποθετεῖται στὰ Στύρα ἢ στὸ Μαρμάρι, ἄρα μᾶλλον βρισκόταν ἀνατολικότερα τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου, δηλαδὴ στὴν θέση Δρυμονία ἢ Δρυμονάρια πού διαθέτει φυσικὸ λιμάνι.

35) Πλούταρχος, *Ἀγησίλαος*, 6, 4.

(1^{ος}-2^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

(4.) Ἀθροίζομένης δὲ τῆς δυνάμεως εἰς Γεραιστὸν, αὐτὸς εἰς Αὐλίδα κατελθὼν μετὰ τῶν φίλων.

Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρεται στὴν συγκέντρωση στρατιωτικῶν ναυτικῶν δυνάμεων στὴν Γεραιστὸ, ἐνῶ ὁ ἴδιος πῆγε νὰ θυσιάσει στὴν Αὐλίδα, ὅπως ὁ Ἀγαμέμνων, πρὶν τὴν ἐκστρατεία τοῦ ἐναντίον τῆς Περσίας τὸ 394 π.Χ.

36) *Μέγα ἐτυμολογικὸν λεξικὸ τοῦ Καλλιέργη*, σελ. 227, ἀράδα 42.

Γεραιστός: Ἀκρωτήριον Εὐβοίας, ἱερὸν Ποσειδῶνος· παρὰ τὸ ἐν αὐτῷ γεραῖρεσθαι τὸν Ποσειδῶνα.

Ἀποδίδει τὸ τοπωνύμιο ἐτυμολογικῶς στὸ ῥῆμα γεραῖρω, δοξάζω. Πολὺ πιθανὸν εἶναι νὰ πῆρε τὸ ὄνομά του τὸ ἀκρωτήριον καὶ τὸ λιμάνι ἀπὸ τὸ ῥῆμα γεραῖρω, ἀλλὰ τὸ ἱερὸ τοῦ Γεραιστίου Ποσειδῶνος παράγεται ἀπὸ τὸ Γεραιστός.

37) Σχόλια στὸν Ἀριστοφάνη παλαιότερα καὶ νεότερα, *Ἰππεῖς*, 561a.

(561a.) Γεραιστίε: Γεραιστός ἀκρωτήριον Εὐβοίας, τῆ μὲν Κρωμνίτην ἔχων, τῆ δὲ τὸ Λέχαιον· ἱερὰ δὲ εἰσι τοῦ Ποσειδῶνος. ἐνθα ὁ Εὐριπος. (561b.) ὦ Γεραιστίε: Γεραιστός ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας.

Ὁ σχολιαστὴς ἀναφέρει τὸ ἀκρωτήριον Γεραιστός, ὅπου τὸ ἱερὸ τοῦ Γεραιστίου Ποσειδῶνος.

38) Σχόλια παλαιότερα καὶ νεότερα στὸν Εὐριπίδη, *Ὀρέστης*, στ. 993.

τῷ ἀκρωτηρίῳ ἀφρώδη γίνεται Γεραιστός ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας, ἐντεῦθεν καὶ Μυρτῶν, ἀπὸ Μυρτίλου, τὸ πρὸς Εὐβοίαν κέκληται.

Τὸ Μυρτῶο πέλαγος³¹¹⁷ ταυτίζεται μὲ τὸ σημερινό, δηλαδὴ τοποθετεῖται ΝΔ τῆς Εὐβοίας.

39) *Περίπλους τῆς μεγάλης Θαλάσσης*, 283, 14.

Ἀπὸ τῆς Γεραιστοῦ εἰς Κάρυστον σταδίους ρκ'. Ἐκ Καρύστου εἰς Πεταλίας σταδίους ρ'.

Κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ ἀπόσταση Γεραιστοῦ-Καρύστου ἦταν 120 στάδια, δηλαδὴ περίπου 23 χλμ.

³¹¹⁷ Βλ. πηγὴ ἀρ. 43: Σχόλια στὸν Εὐριπίδη παλαιότερα, *Ὀρέστης*, στ. 982.

40) Στέφανος Βυζάντιος, Ἐθνικά (Ἐπιτομή), βιβλίο 3, λήμμα 54. (6^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

(54.) Γεραιστός· κώμη <Εὐβοίας>, ἐν ἣ ἱερὸν Ποσειδῶνος, ἀπὸ Γεραιστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Διός. καὶ οἱ ἄνθρωποι Γεραίστιοι, καὶ Γεραιστία τὸ θηλυκὸν καὶ Γεραιστίς, καὶ Γεραίστιον οὐδέτερον.

Ὁ σχολιαστής μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸν μῦθο ὅτι ὁ ἥρωας Γεραιστός ἦταν γιὸς τοῦ Διός. Μᾶς δίνει ἐπίσης τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Γεραιστός ἦταν κώμη κοντὰ στὸ ἱερό.

41) Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447. (1^{ος} αἰ. π.Χ.-1^{ος} αἰ. μ.Χ.)

(7.) Γεραιστός δ' ἐν μὲν τῷ καταλόγῳ τῶν νεῶν οὐκ εἴρηται, μέμνηται δ' ὁ ποιητὴς ὅμως αὐτοῦ «ἐς δὲ Γεραιστὸν ἐννύχιοι κατάγοντο,» καὶ δηλοῖ διότι τοῖς διαίρουσιν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐπικαιρίως κεῖται τῷ Σουνίῳ πλησιάζον τὸ χωρίον· ἔχει δ' ἱερὸν Ποσειδῶνος ἐπισημότατον τῶν ταύτη καὶ κατοικίαν ἀξιόλογον.

Ὁ Στράβων ἀναφερόμενος στὴν Ὀδύσσεια, δίνει τὶς πληροφορίες ὅτι ὁ Γεραιστός εἶναι τὸ πρῶτο λιμάνι ποῦ συναντᾶ κανεὶς ἐρχόμενος ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία, πρὶν φθάσει στὸ Σούνιο, μὲ προορισμὸ βεβαίως τὴν Αθήνα.

42) Εὐριπίδης, Ὀρέστης, στ. 993. (5^{ος} αἰὼν π.Χ.)

δικῶν ἐς οἶδμα πόντου, (992)
λευκοκύμοσιν πρὸς Γεραιστίαις
ποντίων σάλων.

Περιγραφή ποιητικὴ τοῦ φουρτουνιασμένου τοπίου τοῦ Γεραιστοῦ.

Γεραιστός: μυθολογία:

43) Σχόλια στὸν Εὐριπίδη παλαιότερα, Ὀρέστης, στ. 982.

† εἶθε πορευθεῖν εἰς τὴν ἐξ οὐρανοῦ κατὰ τὸ μέσον τῆς γῆς, ἥτοι κατὰ κάθετον, τεταμένην καὶ κρεμαμένην ἐν αἰωρήμασι πέτραν, <τουτ>ἐστιν εἰς τὴν ἐξ Ὀλύμπου φερομένην μετὰ στροφῆς ἐν χρυσεῖαις ἀλύσει βῶλον, ἵνα παρὰ τῷ Ταντάλῳ τῷ γέροντι προγόνῳ θρήνους ποι<ήσω>, ὃς τοὺς ἐμῶν ἐγέννησε γεννήτορας, οἵτινες δυσχερείας καὶ βλάβας πολλὰς (30) ἐθεάσαντο. καὶ λέγει τίνες αἱ βλάβαι ἃς εἶδον οἱ ταύτης <πρόγ>νοι. ὁ Πέλοψ, φησὶν, ἐθεάσατο τὸ ἄρμα τοῦ Οἰνομάου τὸ πτερωτὸν καὶ ταχύτατον. οὗτος γὰρ συνέτρεχε τοῖς ἑαυτοῦ γα<μβρο>ῖς <γενη>σομένοις ἐπὶ τῇ Ἴπποδαμείᾳ καὶ νικῶν αὐτοὺς ἐφόνευσεν. εἶδεν οὖν, φησὶν, ὁ Πέλοψ τὸν ταχύτατον δρόμον τῶν ἵπων τοῦ Οἰνομάου τὸν <διὰ> τετραῖππον (35) στόλου καὶ πορείας γινόμενον, ὅποτε νικήσας τὸν Οἰνόμαον καὶ λαβὼν τὴν Ἴπποδάμειαν καὶ τὸν Μυρτίλον ἐπὶ τοῦ ἄρματος ὡς ἠνίοχον ποιησάμενος, ἐπεὶ ἐζηλοτύπωσεν αὐτῷ δι' Ἴπποδαμείας, διεδίφρευσε, ἥτοι διὰ τοῦ δίφρου ἐποίησεν αὐτοῦ τὸν φόνον, βαλὼν καὶ ρίψας αὐτὸν εἰς τὸ κῦμα τῆς θαλάττης, ἀρματεύσας, ἥτοι ἐκ τοῦ ἄρματος ρίψας αὐτὸν, (40) ταῖς τῶν ποντίων σάλων ἡόσι ταῖς Γεραιστίαις, ἔνθα ἡ Γεραιστός τὸ τῆς Εὐβοίας ἀκρωτήριο, ταῖς λευκοκύμοσι διὰ τοὺς ἀποτελουμένους αὐταῖς ἐκ κυμάτων ἀφρούς.

Ἀναφέρεται στὸ ἀκρωτήριο Γεραιστός. Λέει ὅτι ὁ Πέλοπας, ἀφοῦ νίκησε τὸν Οἰνόμαο στὴν ἀρματοδρομία, ἐπειδὴ ἔνωσε ζηλοτυπία γιὰ τὸν Μυρτίλο, τὸν Ἠνίοχο, σχετικὰ μὲ τὴν Ἴπποδάμεια, τὸν ἔριξε ἀπὸ τὸν δίφρο στὰ βράχια τῆς Γεραιστοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ Μυρτῶ πέλαγος ΝΔ.

44) Ἀπολλόδωρος, Βιβλιοθήκη, 2, 8, 6. (1^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

δὲ τοῦτο παρ' αὐτῆς ὁ Πέλοψ ρίπτει τὸν Μυρτίλον περὶ Γεραιστὸν ἀκρωτήριο εἰς τὸ ἀπ' ἐκείνου κληθὲν Μυρτῶν πέλαγος.

45) Σχόλια παλαιότερα στὸν Εὐριπίδη, Ὀρέστης, στ. 987.

Μυρτίλου καὶ τὴν παρὰ θάλασσαν ἐλαύνων ἀπωθήσατο αὐτὸν κατ' ἐκείνον τὸν τόπον τῆς θαλάσσης, ἔνθα Γεραιστός ἐστιν, ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας. ὅθεν τὸ πέλαγος ἐκεῖνο ἐπάνωμον.

46) Σχόλια παλαιότερα καὶ νεότερα στὸν Εὐριπίδη, Ὀρέστης, στ. 993.

διαβληθεὶς γὰρ παρ' Ἴπποδαμείας ὡς βιάζων αὐτὴν ἢ, ὡς οἱ πολλοὶ φασι, πειράζων αὐτὴν, ρίπτεται παρὰ Πέλοπος περὶ Γεραιστὸν ἀκρωτήριο. ὁ δὲ τελευτῶν ἀρὰς ἀράται τοῖς Πελοπίδαις δεινὰς, αἱ καὶ πεπλήρυνται... τοῦ Μυρτίλου πατρὸς ἐν τοῖς Ἀτρέως ποιμνίοις· ὅθεν τὰ δεινὰ τῆς τραγωδίας ἔπη. ὁ δὲ Γεραιστός ἀποθανόντος ἐκεῖ τοῦ Μυρτίλου Μυρτῶν πέλαγος ὀνομάσθη.

Αναφέρεται, ὄπως καὶ οἱ δύο προηγούμενες στὸν προαναφερθέντα μῦθο σχετικά μὲ τὸν φόνο τοῦ Μυρτίλου ἀπὸ τὸν Πέλοπα στὸν Γεραιστό, ἐπειδὴ αὐτὸς διαβλήθηκε ἀπὸ τὴν Ἴπποδάμεια.

Γεραιστός: ἱερὸ Γεραιστίου Ποσειδῶνος καὶ Γεραΐστεια:

47) Σαπφώ, Λυρικά ἀποσπάσματα, ἀρ. 96 (Page καὶ Lobel).

(6ος αἰώνας π.Χ.)

<>[].....αι

[]ες τὸ Γεραΐστιον

[]ν φίλαι

Αναφέρεται στὸ ἱερὸ τοῦ Γεραιστίου Ποσειδῶνος.

Γεραΐστεια

48) Ὅμηρος, Ὀδύσεια, γ, στ. 177.

ᾠρτο δ' ἐπὶ λιγύς οὔρος ἀήμεναι· αἱ δὲ μάλ' ᾠκα

ἰχθυόεντα κέλευθα διέδραμον, ἐς δὲ Γεραιστὸν

ἐννύχιαι κατάγοντο· Ποσειδάωνι δὲ ταύρων

πόλλ' ἐπὶ μῆρ' ἔθεμεν, πέλαγος μέγα μετρήσαντες.

Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρεται στὴν θυσία ταύρων στὸν Γεραΐστιο Ποσειδῶνα.

49) Σχόλια παλαιότερα καὶ νεότερα, Θωμᾶ Μαγίστρου καὶ Ἀλεξάνδρου Φορτίου Πινδαρος, Ὡδῆ I, 81, ἀράδα 2.

(81.) Καὶ τὸ Δάματρος κλυτὸν ἄλλος Ἐλευσίνα] Ἦγουν

τὰ Ἐλευσίθεια (sic) καὶ τὰ Βασίλεια καὶ Γεραΐστεια (sic). —

*Ἐν Εὐ(βοίᾳ) ἀγῶν τελεῖται τὰ (Βα)σίλεια.

Οἱ σχολιαστὲς μᾶς δίνουν πληροφορίες γιὰ δύο ἐορτὲς τῆς ἀραίας Εὐβοίας. Ἡ πρώτη εἶναι τὰ Γεραΐστεια, πρὸς τιμὴν τοῦ Γεραιστίου Ποσειδῶνος. Ἡ δεύτερη εἶναι τὰ Βασίλεια, ἄγνωστο πρὸς τιμὴν ποιοῦ θεοῦ. Ἴσως ὁμως νὰ συνδέονται μὲ τὴν περιοχὴ τῆς Ν Εὐβοίας, ἀφοῦ ἀναφέρονται μαζὶ.

50) Ποσίδιππος, ἐπιγράμματα καὶ ἐλεγείες, ἐπίγραμμα 20.

εἰ μὴ Δημήτηρ σὴν ἐκύνησε χέρα·

νῦν δέ, Γεραΐστι' ἀναξ, νήσων μέτα τὴν Πτολεμαίου (5)

γαῖαν ἀκινήτην ἴσχε καὶ αἰγιαλούς.

Τὸ γραμμένο σὲ ἐλεγειακὸ δίστιχο ἐπίγραμμα ἀναφέρεται στὸν Γεραΐστιο Ποσειδῶνα καὶ στὸ ἱερὸ του.

Γεραΐστια

51) Σχόλια παλαιότερα στὶς ᾠδὲς τοῦ Πινδαρου, ᾠδῆ 13, 159b ἀράδα 1.

μειζονα λόγον παντός καὶ πάσης γνώσεως νικητήρια. ὑπερ-

βολικῶς δὲ εἶπεν. (159b.) {2BCDEQ}2 ἄλλως· ἐν Εὐβοίᾳ Γεραΐστια ὑπὸ

{2BCEQ}2 πάντων Γεραιστίων ἄγεται Ποσειδῶνι διὰ τὸν συμβάντα χειμῶνα περὶ Γεραιστὸν.

Ὁ σχολιαστὴς ἀναφέρεται στὶς ἐορτὲς πρὸς τιμὴν τοῦ Γεραιστίου Ποσειδῶνος, οἱ ὁποῖες τελοῦνταν ἀπὸ ὅλους τοὺς Γεραιστίους. Πρέπει νὰ θεωρήσουμε δῆμο τῆς Καρυστίας Γεραιστός, στὸν ὁποῖο ἀνήκε τὸ ἱερὸ.

52) Ἡρόδοτος, Ἱστορίαι, VI, 107.

(5ος αἰώνας π.Χ.)

Τοῦτον δὲ τὸν Ἐρμόλυκον κατέλαβον ὕστερον τούτων, πολέμου ἐόντος Ἀθηναίοισι τε καὶ Καρυστίοισι, ἐν Κύρῳ τῆς Καρυστίας χώρας ἀποθανόντα.

Αναφέρεται σὲ κάποιον μέρος τῆς Καρυστίας πὺν λεγόταν Κύρνος, ὅπου ἐτάφη ὁ Ἀθηναῖος Ἐρμόλυκος, μᾶλλον μετὰ τὸ 478 π.Χ. καὶ τὴν ἀπροθυμία τῆς Καρύστου νὰ εἶναι μέλος τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας³¹¹⁸.

³¹¹⁸ Geyer (1962), σελ. 116-118.

Καφηρεύς:

53) Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VIII, 7.

(5^{ος} αἰώνας π.Χ.)

πρὸς ταῦτα ὧν τάδε ἐμηχανῶντο: τῶν νεῶν ἀπασέων ἀποκρίναντες διηκοσίας περιέπεμπον ἔξωθεν Σκιαθου, ὡς ἂν μὴ ὀφθείησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων περιπλεύουσαι Εὐβοίαν κατὰ τε Καφηρέα καὶ περὶ Γεραιστὸν ἐς τὸν Εὐριπον, ἵνα δὴ περιλάβοιεν οἱ μὲν ταύτη ἀπικόμενοι καὶ φράξαντες αὐτῶντὴν ὀπίσω φέρουσαν ὁδόν, σφεῖς δὲ ἐπισπόμενοι ἐξ ἐναντίας. ταῦτα βουλευσάμενοι ἀπέπεμπον τῶν νεῶν τὰς ταχθείσας, αὐτοὶ οὐκ ἐν νόφῃχοντες ταύτης τῆς ἡμέρης τοῖσι Ἑλλήσι ἐπιθήσεσθαι, οὐδὲ πρότερον ἢ τὸσύνθημά σφι ἔμελλε φανήσεσθαι παρὰ τῶν περιπλεόντων ὡς ἠκόντων. ταύτας μὲν δὴ περιέπεμπον, τῶν δὲ λοιπέων νεῶν ἐν τῆσι Ἀφέτῃσι ἐποιεῦντο ἀριθμόν.

Ἀπὸ τὴν πηγὴ συνάγεται ὅτι οἱ Πέρσες, περιπλέοντας τὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ μὲ κατεύθυνση ἀπὸ τὸ Ἀρτεμίσιον πρὸς τὸ νότιο ἄκρο τῆς νήσου, γιὰ νὰ μποῦν στὸν Νότιο Εὐβοϊκὸ κόλπο, πρῶτα περνοῦσαν τὸν Καφηρέα καὶ μετὰ τὸν Γεραιστό.

54) Ἀπολλόδωρος, *Ἐπιτομή*, Ε', 6, 11.

(1^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

ταῦτα πρότερον κατασκευάσας ὁ Ναύπλιος, ὕστερον μαθὼν τὴν εἰς τὰς πατρίδας τῶν Ἑλλήνων ἐπάνοδον, τὸν εἰς τὸν Καφηρέα, νῦν δὲ Ξυλοφάγον λεγόμενον, ἀνήψε φρυκτόν: ἐνθα προσπελάσαντες Ἑλληνες ἐν τῷ δοκεῖν λιμένα εἶναι διεφθάρσαν.

Ὁ Ἀπολλόδωρος, ἀναφερόμενος στὴν ἐκδίκηση τοῦ Ναύπλιου γιὰ τὴν ἀδικὴ ἐκτέλεση τοῦ γιοῦ του Παλαμήδη στὴν Τροία, λέει ὅτι αὐτός, ὅταν πληροφορήθηκε τὴν ἐπιστροφή τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τὴν Τροία, πῆγε στὸν Καφηρέα καὶ ἀναψε φρυκτόν, δηλαδὴ φωτιά, γιὰ νὰ δώσει τὴν ἐντύπωση στὸν στόλο ὅτι βρίσκεται ἀπέναντι κατοικημένη περιοχὴ. Ἔτσι κατευθύνθηκαν πρὸς τὴν πλευρὰ αὐτὴν καὶ τσακίστηκαν στὰ βράχια. Ἀπὸ τὴν πηγὴ συνάγεται ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφτηκε τὸ κείμενο, ὁ Καφηρέας ἦταν ἓνα ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου, πρὸς τὴν πλευρὰ δηλαδὴ ποὺ τοποθετοῦνται τὰ Κοῖλα τῆς Εὐβοίας, ἀφοῦ κάποιος ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Τροία τὸ συναντοῦσε στὴν πορεία του πρὶν μπεῖ στὸν Εὐβοϊκὸ κόλπο. Ἐπίσης σίγουρα δὲν ὑπῆρχε ἐκεῖ φιλόξενο λιμάνι, ὅπως στὸν Γεραιστό, ἀλλὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἐπικίνδυνο ἀκρωτήριο. Ἡ ἀρχαία ὀνομασία Ξυλοφάγος εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἐπικινδυνότητάς του, καὶ ἔχει ἐπιβιώσει μέχρι σήμερα γιὰ τὸ ἀκρωτήριο Κάβο ντ' Ὀρο, σύγχρονος Καφηρέας, τὸ ὁποῖο ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο Καφηρέα³¹¹⁹.

55) Πausanias, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IV, 36, 6.

(2^{ος} αἰώνας μ.Χ.)

τοῦ λιμένος δὲ ἡ Σφακτηρία νῆσος προβέβληται, καθάπερ τοῦ ὄρμου τοῦ Δηλίων ἢ Ρήνεια: εἰκόασι δὲ αἱ ἀνθρώπειαι τύχαι καὶ χωρία τέως ἄγνωστα ἐς δόξαν προῆχθαι. Καφηρέως τε γὰρ ἐστὶν ὄνομα τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ τοῖς σὺν Ἀγαμέμνονι Ἑλλήσιν ἐπιγενομένου χειμῶνος ἐνταῦθα, ὡς ἐκομίζοντο ἐξ Ἰλίου.

Ὁ Πausanias ἀναφέρεται στὸ ἴδιο περιστατικὸ, τοποθετώντας τὸ στὸν Καφηρέα. Ἀπὸ τὶς παραπάνω πηγὲς καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὸν χάρτη μποροῦμε νὰ συναγάγουμε ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα σημαντικὸ ἀκρωτήριο.

Ἐπιγραφές:

Στύρα:

1) IG, XII, 9, σελ. 11-24, ἀρ. 52-70.

Πρόκειται γιὰ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ σύγχρονο χωριὸ καὶ τὴν γύρω περιοχὴ, πολλὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι γραμμένες σὲ ἀρχαῖο ἀλφάβητο, κάποιες ἐπὶ τὰ λαϊά.

2) IG, XII, 9, σελ. 11-24, ἀρ. 56.

Μία ἐξ αὐτῶν, ἡ ἐπιγραφὴ ἀρ. 56³¹²⁰ ἀναγράφει ἀποκλειστικῶς ὀνόματα ἀνδρῶν σὲ ἀλφάβητο ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ προεुकλειδειο τῶν Ἀθηναίων. Κάποια ὀνόματα εἶναι γραμμένα ἐπὶ τὰ λαϊά.

3) IG, XII, 9, σελ. 11-24, ἀρ. 56.

³¹¹⁹ Geyer (1962), σελ. 112-118· Φουσαράς (1964), σελ. 119· Φουριώτης (1970), σελ. 287-290· RE, λ. Καφυρεύς· Neue Pauly, λ. Καφηρεύς, σ. 1065.

³¹²⁰ IG, IX, σελ. 11-23 καὶ α' δημοσίευση Ρουσόπουλος (1862), σ. 276 κ. ἐξῆς.

Ἡ ἐπιγραφή προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου καὶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τέσσερις ἱεροποιοὶ ἀνέθεσαν μία κρήνη στὸν Ἀσκληπιό, τὴν ὁποία κατασκεύασε ὁ ἱεραρχος.

[Φ]ΙΛΑΪΔ[Η]Σ
[Π]ΟΛΥΔΩΡΟΣ
ΚΑΛΛΙΣΤΡΑΤΟΣ
ΦΙΛΩΤΑΔΗΣ
ΙΕΡΟΠΟΙΗΣΑΝ-
ΤΕΣ ΑΝΕΘΕΣΑΝ
[Τ]ΗΝ ΚΡΗΝΗΝ
[Α]ΣΚΛΗΠΙΩΙ

ΙΕΡΑΡΧΟΣ ΕΠΟΙΕΙ

Ἡ ἐπιγραφή αὐτή, ἂν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν θέση τῆς ἐκκλησίας, πρέπει νὰ μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν θέση τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ποῦ βρισκόταν ἐδῶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τὴν θέση τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ διαδέχθηκε πιθανῶς ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας.

4) IG, XII, 9, σελ. 23, ἀρ. 58.

ΔΙΟΣΥΨΤΟΥ Διὸς Ὑψίστου
ΣΩΤΗΡΟΣ Σωτήρος

Βρέθηκε στὰ Κάψαλα, κοντὰ στὰ Στύρα, στὴν τοιχοποιία τῆς οἰκίας Ἰωάννου Πέππα. Ἀναφέρεται στὴν λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου.

5) IG, XII, 9, σελ. 23, ἀρ. 59.

ΖΕΥΣ ΥΨΙΣΤΟΣ

Ἐπιγραφή ποῦ βρέθηκε στὴν θέση παλαιὰ λατομεῖα Στύρων Στάλκου. Καὶ αὐτὴ ἀναφέρεται στὴν ἴδια μὲ τὴν προηγούμενη ἐπιγραφή λατρεία.

6) IG, XII, 9, σελ. 23, ἀρ. 59.

Οἱ ἐπιγραφές ἀρ. 61-70 ἀναγράφουν ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, μὲ πατρώνυμο ἢ ἐπώνυμο συζύγου καὶ κάποιες μὲ περισσότερα ὀνόματα. Δὲν ἀναγνωρίζεται μὲ σαφήνεια σὲ ὅλες ἢ χρῆση τους. Κάποιες εἶναι ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, ὅπως ἡ ἀρ. 63 ποῦ φέρει καὶ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο καὶ ἡ ἀρ. 65 ποῦ ἀναγράφει δύο ὀνόματα καὶ χαρακτηρίζεται ἐπιτύμβια ἀπὸ τὸν ἐκδότη τῶν IG. Πιθανῶς ἡ ἀρ. 71 νὰ εἶναι δημόσια ἐπιγραφή, ἀναφερόμενη στὴν δημόσια ζωὴ τῆς πόλεως, ἂν εἶναι σωστὴ ἢ συμπλήρωση σύνεδροι. Ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν εἶναι σαφές σὲ ποιὸν συνέδρον ἀναφέρεται.

7) Κατάλογοι Ἑλληνοταμιῶν: IG, I, 2, ἀρ. 263-264, 268-269, 271, 277-279, 281-282, 71³¹²¹.

Στύρα:

Ἡ πόλη Στύρα ἀναφέρεται στοὺς σωζόμενους φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὸ διάστημα 451/450 π.Χ. - 425/424 π.Χ.

IG, I, σελ. 242-243, ἀρ. 263. (450/449 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 244-245, ἀρ. 264. (448/447 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 252-253, ἀρ. 268. (444/443 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 254-255, ἀρ. 269. (443/442 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 258-260, ἀρ. 271. (441/440 π.Χ.)

³¹²¹ Στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν ὑπάρχουν πολλὰ κενὰ ποῦ ὀφείλονται στὸ ὅτι οἱ ψηφισματικὲς στήλες δὲν διατηροῦνται ἀκέραιες, ἢ ἔχει φθαρεῖ ἢ ἐπιφάνειά τους σὲ διάφορα σημεῖα. Ἔτσι ὑποθέτουμε ὅτι τὰ Στύρα θὰ ἀναφέρονταν καὶ στίς στήλες ποῦ ἀνήκουν στὰ ἐνδιάμεσα χρόνια, ἀλλὰ λόγω φθορᾶς τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴν πόλη αὐτήν.

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 270-272, ἀρ. 277. (435/434 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 272-273, ἀρ. 278. (434/433 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 273-275, ἀρ. 279. (433/432 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 278-280, ἀρ. 281. (430/429 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 280-283, ἀρ. 282. (429/428 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

IG, I, σελ. 79-83, ἀρ. 71. (425/424 π.Χ.)

ΣΤΥΡΕΣ Στυρεῖς

Θεωροῦμε βέβαιο ὅτι ἀναγραφόταν ἡ πόλη Στύρα καὶ ὀριζόταν συμμαχικὸς φόρος καὶ στοὺς καταλόγους τῶν ἐπομένων ἐτῶν μέχρι τὸ 411 π.Χ., ὅποτε ὅλες οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους κληροῦχος στὴν Ἰστυαία-Ωρεό, ἀποστάτησαν ἐπιτυχῶς ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία.

Κάρυστος:

8) Κατάλογοι Ἑλληνοταμιῶν: *IG, I, 2, ἀρ. 262-264, 269, 270-271, 278-280*³¹²².

Ἡ πόλη Κάρυστος ἀναφέρεται στοὺς σωζόμενους φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὸ διάστημα 451/450 π.Χ.- 425/424 π.Χ.

IG, I, σελ. 240-242, ἀρ. 262. (450/449 π.Χ.)

ΚΑΡΥΣΤΙΟΙ Καρύστιοι

IG, I, σελ. 242-243, ἀρ. 263. (450/449 π.Χ.)

ΚΑΡΥΣΤΙΟΙ Καρύστιοι

IG, I, σελ. 244-245, ἀρ. 264. (448/447 π.Χ.)

ΚΑΡΥΣΤΙΟΙ Καρύστιοι

IG, I, σελ. 245-247, ἀρ. 265. (447/446 π.Χ.)

ΚΑΡΥΣΤΙΟΙ Καρύστιοι

IG, I, σελ. 256-258, ἀρ. 270. (442/441 π.Χ.)

ΚΑΡΥΣΤΙΟΙ Καρύστιοι

IG, I, σελ. 258-260, ἀρ. 271. (441/440 π.Χ.)

ΚΑΡΥΣΤΙΟΙ Καρύστιοι

IG, I, σελ. 79-83, ἀρ. 71. (425/424 π.Χ.)

ΚΑΡΥΣΤΙΟΙ Καρύστιοι

Θεωροῦμε βέβαιο ὅτι ἀναγραφόταν ἡ πόλη Κάρυστος καὶ ὀριζόταν συμμαχικὸς φόρος καὶ στοὺς καταλόγους τῶν ἐπομένων ἐτῶν μέχρι τὸ 411 π.Χ., ὅποτε ὅλες οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους κληροῦχος στὴν Ἰστυαία-Ωρεό, ἀποστάτησαν ἐπιτυχῶς ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία.

³¹²² Στοὺς καταλόγους τῶν Ἑλληνοταμιῶν ὑπάρχουν πολλὰ κενὰ πού ὀφείλονται στὸ ὅτι οἱ ψηφισματικὲς στήλες δὲν διατηροῦνται ἀκέραιες, ἢ ἔχει φθαρεῖ ἢ ἐπιφάνειά τους σὲ διάφορα σημεία. Ἔτσι ὑποθέτουμε ὅτι τὸ *Δίον* θὰ ἀναφερόταν καὶ στὶς στήλες πού ἀνήκουν στὰ ἐνδιάμεσα χρόνια, ἀλλὰ λόγω φθορᾶς τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴν πόλη αὐτήν.

3) Ἐξέταση τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν τῆς περιοχῆς ΠΣΤ':

Περιοχή ΣΤ':

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια:

Εἶναι ἡ νοτιότερη περιοχή τῆς Εὐβοίας. Ὡς βόρεια σύνορα τῆς περιοχῆς ΣΤ' ἀκολουθῶ τὰ νότια σύνορα τῆς περιοχῆς Ε'. Ἡ μείζων περιοχή ΠΣΤ' ἀπὸ Δ βρέχεται ἀπὸ τὸν Ν Εὐβοϊκὸ, ἐνῶ ἀπὸ Ν καὶ Α βρέχεται ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο (καὶ Μυρτῶο) πέλαγος.

Περιοχή ΠΣΤΑ': Περιοχή Στύρων καὶ περιοχή ΠΣΤΒ': Περιοχή Τσακαίων:

α) Γεωμορφολογία - Φυσικὰ ὄρια:

Πρόκειται οὐσιαστικῶς γιὰ μία περιοχή, ἡ ὁποία ὡς βόρεια φυσικὰ ὄρια ἔχει τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΕ' μὲ τὴν μείζονα περιοχή ΠΣΤ', Δ ὀρίζεται ἀπὸ τὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο καὶ Α ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο πέλαγος. Ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο λεκάνες, πὺν χωρίζονται μεταξὺ τους ἀπὸ Β πρὸς Ν μὲ μία χαμηλὴ ῥάχη. Ἐτσι ἡ λεκάνη ΠΣΤΑ' ἀποστραγγίζεται Δ στὸν Ν Εὐβοϊκὸ κόλπο, ἐνῶ ἡ περιοχή ΠΣΤΒ' ἀποστραγγίζεται Α στὸ Αἰγαῖο πέλαγος. Ν φυσικὸ ὄριο τῶν περιοχῶν ΠΣΤΑ' καὶ ΠΣΤΒ' ἀποτελεῖ ἡ κορυφογραμμὴ πὺν τὴν χωρίζει ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο, Ν κείμενο τμήμα τῆς νήσου, ἡ ὁποία ξεκινᾷ Δ ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Βίγλες στὸν Ν Εὐβοϊκὸ καὶ καταλήγει στὸ βόρειο ἀκρωτήριο τοῦ ὄρμου τῆς Φιλάγρας στὸ Αἰγαῖο πέλαγος. Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Βίγλες πρὸς ΒΑ, Βράχος, Μασιώτη (150 μ.), ὕψωμα (402 μ.), Ντελισία (567 μ.), Πύργος, Κορφή, Λαγοφωλιὰ (626 μ.), Ἅγιος Νικόλαος (648 μ.), Κορυφή (682 μ.), Ἀχλαδότοπος (560 μ.), ὕψωμα (381 μ.), Κέδρος (100 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὸ βόρειο ἀκρωτήριο τοῦ ὄρμου τῆς Φιλάγρας.

Ἡ λοφοσειρὰ πὺν σχηματίζει μία ἐπιμήκη ῥάχη, ἡ ὁποία χωρίζει τὴν περιοχή ΠΣΤΑ': περιοχή Στύρων (ΝΔ), ἀπὸ τὴν περιοχή ΠΣΤΒ': περιοχή Τσακαίων (ΒΑ), ξεκινᾷ στὰ Β ἀπὸ τὸ Ν φυσικὸ ὄριο τῆς Μείζονος περιοχῆς ΠΕ' μὲ τὴν μείζονα περιοχή ΠΣΤ' καὶ καταλήγει Ν. Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε αὐτὸ τὸ φυσικὸ ὄριο ἀπὸ ΒΔ πρὸς ΝΑ Μεγάλο Βουνὸ ἢ Γκράστο (510 μ.), Ῥάχη (300 μ.), καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στρεφόμενο Ν Ντετεπάλη, ὕψωμα (300 μ.), Μυτερὴ (400 μ.), Ἅγιος Νικόλαος (648 μ.).

β) Ἀρχαῖες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΣΤΑ':

ΣΤ2': Νέα Στύρα: Γκιζούρι:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ πὺν κεῖται ΝΔ τῶν Τσακαίων 2 χιλιόμετρα Νότια τῶν Νέων Στύρων, παρὰ τὴν ἀκτὴν, ὑπάρχουν τέσσερις λόφοι.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐπ' αὐτῶν καὶ στὴν μεταξὺ αὐτῶν περιοχὴν ἔχουν ἐπισημανθεῖ κεραμίδια καὶ ὄστρακα κλασσικῆς ἐποχῆς, λείψανα κλασσικοῦ ἢ ἑλληνιστικοῦ κτιρίου, διαστάσεων θεμελιῶν 9 x 9 μ., καὶ ἔχνη τοίχων ἀρχαίων κτιρίων. Παρὰ τὴν ἀκτὴ ὁ Philippson σημειώνει λείψανα ἀρχαίου λιμενοβραχίονα.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θεωρεῖται ὅτι ἡ θέση καὶ ὁ λιμένας ἴσως ἀποτελοῦν τμήμα τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Στύρων³¹²³. Ὁ Ρουσσόπουλος βρῆκε σχετικὲς ἐπιγραφές, ἀλλὰ δὲν εἶναι βέβαιος³¹²⁴. Ὁ Jeffrey τὶς χρονολογεῖ γύρω στὸ 475 π.Χ.³¹²⁵.

Περιοχή ΠΣΤΑ': Περιοχή Στύρων.

ΣΤ2': Νέα Στύρα: Γκιζούρι: Ἅγ. Νικόλαος:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση στὴν ὄρεινὴ περιοχή Δ τῶν Στύρων.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀρχαία φρουριακὴ ἐγκατάσταση.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Μεθοριακὸ φρούριο τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας ἀπὸ τὸν 4^ο π.Χ. αἰῶνα καὶ ἔξῃς³¹²⁶.

ΣΤ3': Στύρα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ εὐρισκόμενον σὲ ἀπόσταση 5 χιλιομέτρων περίπου ΝΑ τῶν Νέων Στύρων.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει βρεθεῖ μικρὸ βᾶθρο πὺν φέρει ἐπιγραφὴ ἀναθηματικὴ³¹²⁷.

³¹²³ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 78 – 80· Θεοχάρης (1959), σελ. 309· Philippson (1951), σελ. 625, 686.

³¹²⁴ Ρουσσόπουλος (1862), σελ. 276.

³¹²⁵ Jeffrey (1990).

³¹²⁶ BCH, τ. 128-129, 2, 2, 2003-2004, Χρον., σελ. 1542-1543· Ducrey καὶ (2005), σελ. 112-123.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Τὰ Στύρα ὡς πόλη τῆς Εὐβοίας ἀναφέρονται στὸν Ὅμηρο, τὸν Ἡρόδοτο, τὸν Θουκυδίδη καὶ τὸν Στράβωνα. Κατὰ τὴν ἀποψη συγκεκριμένων ἐρευνητῶν τὴν ἀρχαιότητα ἄλλοτε ἀνήκαν στὴν Ἐρέτριαν καὶ ἄλλοτε στὴν Κάρυστο³¹²⁸.

ΣΤ3α1': Στύρα: Ἡ ἐγγὺς περιοχή ΝΑ τῶν Στύρων: Μυτερή:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται περὶ ὑψωμάτων ΝΑ τῶν Στύρων.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὶς δυτικὲς ὑπώρειές τους ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀρχαῖα λατομεῖα μαρμάρου. Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὑψώματος Μυτερῆ ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαῖα λιθόστρωτη ὁδός, πού χρησίμευε γιὰ νὰ κατεβαίνουν οἱ ὀγκόλιθοι πού εἶχαν ἐξορυχθεῖ ἀπὸ τὰ λατομεῖα στὴν θάλασσα. Χρονολογεῖται στοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους³¹²⁹. Ἐπάνω στὰ γύρω ὑψώματα βρῖσκονται κτίρια κτισμένα κατὰ τὸ ἰσοδομικὸ σύστημα τοιχοποιίας, τὰ ὁποῖα στεγάζονται ἐκφορικῶς, τὰ λεγόμενα Δρακόσπιτα ³¹³⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖα λατομεῖα καὶ "δρακόσπιτα".

ΣΤ3α2': Στύρα: Ἡ ἐγγὺς περιοχή ΝΑ τῶν Στύρων: Κλιόσι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται περὶ ἐπιμήκους λόφου ΝΑ τῶν Στύρων.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ Δ ἄκρο τοῦ λόφου εἶναι κτισμένο φρούριο μὲ δύο φάσεις, μία ΚΛ καὶ μία μεσαιωνικὴ. Στὴν ΚΛ φάση ἡ τοιχοποιία ἀποτελεῖται ἀπὸ τραπεζιόσχημους λιθοπλίνθους καὶ χρονολογεῖται στὸ τέλος τοῦ 5^{ου} αἰώνα π.Χ.³¹³¹

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Φρούριο τέλους τοῦ 5^{ου} αἰώνα π.Χ. Ἀνήκει πιθανῶς στὴν ἐποχὴ ἀνασυγκροτήσεως τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων κρατῶν, μετὰ τὴν ἀποστασία τοῦ 411 π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχία, ἢ καὶ μετὰ τὴν λήξη τοῦ πολέμου μὲ τὴν παράδοση τῶν Ἀθηνῶν τὸ 404 π.Χ.

ΣΤ3β': Στύρα : Μαραγκό:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση ΝΔ τῶν Στύρων.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Πλησίον τῶν Καγκαδαίων κεῖται ἡ θέση Μαραγκό, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται ἐνεπίγραφη στήλη³¹³².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖα θέση πού δὲν μπορεῖ νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὁ χαρακτήρας τῆς μὲ βεβαιότητα.

ΣΤ3γ': Στύρα: Κάψαλα:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ εὐρισκόμενο γύρω στὰ 2 χιλιόμετρα ΝΑ τῶν Καγκαδαίων.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὴν περιοχή τοῦ χωριοῦ ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἀρχαῖα λατομεῖα μαρμάρου³¹³³.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖα λατομεῖα μαρμάρου.

ΣΤ3δ': Στύρα: Νημπορειό: Θέση 5 – 7 χιλιόμετρα εὐρισκόμενη ΝΔ τῶν Καψάλων. Πρόκειται γιὰ λιμάνι μέσα στὸν ἐδῶ εὐρισκόμενο ὄρμο τοῦ Νημπορειοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Στὸ βουνὸ ἔπάνω ἀπὸ τὸ λιμάνι ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἐκτεταμένα ἀρχαῖα λατομεῖα καὶ πλακόστρωτοι δρόμοι γιὰ νὰ κατεβαίνουν οἱ ὀγκόλιθοι στὸ λιμάνι, ἀπὸ ὅπου πηγαιναν στὸν προορισμὸ τους διὰ θαλάσσης. Χρονολογοῦνται στὴν ῥωμαϊκὴ καὶ παλαιοχριστιανικὴ ἐποχὴ³¹³⁴.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Τὸ δίκτυο πλακόστρωτων δρόμων πού χρησίμευαν στὴν μεταφορὰ τῶν ὀγκολίθων μαρμάρου ἢ τῶν ἀδρῶς λαξευμένων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, στὸ λιμάνι τοῦ Μαρμαρίου, ἀπὸ ὅπου μεταφερόταν στὸν προορισμὸ του διὰ θαλάσσης.

ΣΤ3ε': Στύρα: Γκύζη:

³¹²⁷ Πετράκος (1974), σελ. 105.

³¹²⁸ Wallace (1947), σελ. 13 – 8· IG XII, 9, 56, ἀρ. 1 – 464· Βρανόπουλος (1995), σελ. 33, 75.

³¹²⁹ Ζάππας (1981 – 2), σελ. 243– 275· Σάμψων (1988 – 9), σελ. 175 – 178· AR 1983 – 4, σελ. 17· Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 78 – 79.

³¹³⁰ Johnson, F. (1925), σελ. 398 – 412 καὶ Liritzis-Polymeris-Zacharias(2010), σελ. 65-81.

³¹³¹ BCH, τ. 128-129, 2, 2, 2003-2004, Χρον., σελ. 1542-1543

³¹³² Σάμψων (1971), σελ. 263.

³¹³³ AR 1985– 6, σελ. 21 – 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562 – 563.

³¹³⁴ AR 1985– 6, σελ. 21 – 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562– 563. Ἐπίσης: Lampraki (1980) σελ. 31 – 62.

Ι) Φυσική περιγραφή: Θέση στην περιοχή τῶν Στύρων.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Ἐδῶ βρέθηκε ταφικός πίθος κτισμένος γύρω γύρω μὲ πλακοειδεῖς ἀσβεστολίθους, ὁ ὁποῖος φρασσόταν μὲ σχιστολιθική πλάκα. Ὁ νεκρὸς εἶχε τοποθετηθεῖ σὲ ὕπτια στάση. Ἐντὸς τοῦ πίθου βρέθηκαν ἕνας ἀμφορίσκος, μία οἰνοχόη, μία λήκυθος (καὶ τὰ τρία ἀγγεῖα μικρογραφικά), δύο σκύφοι καὶ μία ἀρυβαλλοειδῆς οἰνοχόη³¹³⁵.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖος τάφος ποὺ δὲν χρονολογεῖται καὶ εἶναι μεμονωμένος. Δὲν ἔχουμε ἄλλα στοιχεῖα κατοίκησης τοῦ χώρου.

ΣΤ3στ': Ὀχη: Βίγλα:

Ι) Φυσική περιγραφή: Β τῆς Ὀχης, πίσω ἀπὸ τὰ Στύρα (ΝΑ).

ΙΙ) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Σύνολο τριῶν κτιρίων ποὺ εἶναι στεγασμένα μὲ ἐκφορικὸ τρόπο. Τὸ τετραγώνης κατόψεως στεγάζεται μὲ θόλο.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Οἱ ἐρμηνεῖες ποὺ παραθέτει ὁ Φουσάρας, οἱ ὁποῖες εἶχαν μέχρι τὴν δεκαετία τοῦ 1960 προταθεῖ εἶναι:

α) Θησαυρὸς καὶ κατοικίες τῶν προνομιούχων οἰκογενειῶν.

β) Ἀνάκτορο ἀρχαιότατου βασιλέως.

γ) Ναὸς τῆς Ἥρας ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἢ δρυσικός ναὸς κατὰ τὸν Μουτσόπουλο.

δ) Τὸ κτίσμα μὲ τὸν ἡμισφαιρικό θόλο ἔχει ἐρμηνευθεῖ ὡς θόλος, ὅπως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐπιδαύρου. (Δηλαδή πρυτανεῖο ἢ κτίσμα ποὺ ἀνήκει σὲ ἱερό;)

Ὁ Φουσάρας χρονολογεῖ τὰ δρακόσπιτα στὴν ΥΕ ἐποχῆ³¹³⁶. Οἱ Λυριτζῆς, Πολυμέρης, Ζαχαριᾶς δὲν ἀποφαίνονται γιὰ τὴν χρήση τους³¹³⁷.

ΣΤ3ζ': Νήσος Στούρα:

Ι) Φυσική περιγραφή: Τὸ νησάκι Στούρα, Δ τῶν Νέων Στύρων.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Δὲν ὑπάρχουν.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ὁ Müller Dietram ταυτίζει τὸ νησάκι μὲ τὴν *Αἰγίλιην*, ὅπου οἱ Πέρσες ἄφησαν πρὸς στιγμὴν τοὺς αἰχμαλώτους Ἑρετριεῖς³¹³⁸. Συμφωνοῦμε μὲ τὴν ταύτιση, ἀφοῦ ταιριάζει ἡ τοπογραφία μὲ τὶς περιγραφές τῶν κινήσεων τοῦ περσικοῦ στόλου.

Περιοχὴ ΠΣΤΒ': Περιοχὴ Τσακαίων.

α) Φυσικὰ ὄρια: (βλ. φυσικὰ ὄρια ΠΣΤΑ'.)

β) Αρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΣΤΒ':

ΣΤ1': Τσακαῖοι: Καστρί:

Ι) Φυσική περιγραφή: Χωριὸ ποὺ κεῖται σὲ ἀπόσταση 12 χιλιομέτρων ΝΑ τῶν Ζαράκων. Στὴν παραλία τοῦ χωριοῦ βρίσκεται ὁ κωνικός λόφος Καστρί³¹³⁹.

ΙΙ) Αρχαιολογικά εὑρήματα: Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἔχουν ἐπισημανθεῖ ὄχυρώσεις μὲ ψευδοἰσοδομικὴ τοιχοποιϊαν 4^{ov} – 3^{ov} αἰῶνα. π.Χ.³¹⁴⁰ Τὰ τυπολογικὰ γνωρίσματα τῆς τοιχοδομίας χρονολογοῦν τὸ φρούριο, τὸ ὁποῖο περικλείει ἔκταση 4000 τ.μ., γύρω στὸ 400 π.Χ., σύμφωνα μὲ νεότερη ἐκτίμηση. Ἐδῶ τὸ 2003 ἀνακαλύφθηκε καλῆς ποιότητος καὶ μεγάλης ποσότητος κεραμεικῆ³¹⁴¹.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἀρχαῖο φρούριο τῆς Καρυστίας ΥΚΛ-ΠΕΛ ἐποχῆς. ἔχει προταθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλβετικὴ σχολὴ ἢ ταύτιση μὲ τὴν *Ιστιαία*, δημὸ τῆς ἐρετρικῆς ποὺ μαρτυροῦν οἱ κατάλογοι τῶν δημοτῶν τῆς ἐρετρικῆς³¹⁴².

³¹³⁵ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1990), σελ. 160, BCH 20, 3, 1996, σ. 1298 – 9.

³¹³⁶ Φουσάρας (1964), σελ. 108-118.

³¹³⁷ Liritzis-Polymeris-Zacharias(2010), σελ. 65-81.

³¹³⁸ Müller (1987), σελ. 396-397.

³¹³⁹ Ducrey κᾶ (2005), σελ. 112-123.

³¹⁴⁰ Σάμψων (1988 – 9), σελ. 172. Βλ. ἐπίσης: Σκούρας (2003), σελ. 105-6.

³¹⁴¹ BCH, τ. 128-129, 22, 2003-4, Χρον., σελ. 1542, σχ. σελ. 1542.

³¹⁴² Whitley (2004-5), σελ. 49· BCH, τ. 128-129, 22, 2003-4, Χρον., σελ. 1542, σχ. σελ. 1542. Βλ. ἐπιγραφές Ἑρετρίας: δήμοι τῆς ἐρετρικῆς.

Περιοχή ΠΣΤΓ': Περιοχή Φιλάγρας-Άγιου Δημητρίου.

α) Φυσικά όρια: (βλ. φυσικά όρια ΠΣΤΑ'.)

Πρόκειται για μία κλειστή λεκάνη από Ν, Δ και Β, ή όποια αποστραγγίζεται Α προς τὸ Αἰγαῖο πέλαγος. Στὰ Δ τῆς λεκάνης αὐτῆς σχηματίζεται ἡ ὁμορῆ λεκάνη ΠΣΤΔ', ἡ ὅποια αποστραγγίζεται Δ πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Ν. Εὐβοϊκοῦ κόλπου. Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ Ν φυσικὸ ὄριο ἀπὸ Α πρὸς Δ ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Φιλάγρα (τὸ νότιο ἀκρωτήριο τοῦ ὄρμου τῆς Φιλάγρας), ὕψωμα (250 μ.), Παλαιόκαστρο (598 μ.), Λογκάκι (550 μ.), Λεκάνη (400μ.), Τσουκά (471 μ.), Πολύρρεμα (560 μ.), Τρίκορφο (639 μ.). Ἀπὸ ἐκεῖ στρέφεται ΒΔ Καρφιά, Ἡλιόλουστη (638 μ.), Κορυφή, Λαγοφωλιὰ (615 μ.), καὶ κατόπιν Α Ἅγιος Νικόλαος (648 μ.), Κορυφή (682 μ.), Ἀχλαδότοπος (560 μ.), ὕψωμα (381 μ.), Κέδρος (100 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὸ βόρειο ἀκρωτήριο τοῦ ὄρμου τῆς Φιλάγρας.

β) Ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΣΤΓ':

ΣΤ7ιδ': Κάρυστος: Ἄγ. Δημήτριος:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ εὐρισκόμενο ΒΔ τῆς Ὀχης, στὴν πλευρὰ τοῦ Αἰγαίου.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν ἀνασκαφῆ λείψανα ῥωμαϊκῶν κτίριων, μεταξὺ τῶν ὁποίων μαρμαρίνη παραστάδα καὶ κεραμεικὴ ῥωμαϊκῶν χρόνων³¹⁴³.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση κατοίκησης ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων.

ΣΤ7ιζ': Κάρυστος: Φιλάγρα:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Ἀκρωτήριο ΒΔ τοῦ χωριοῦ Ἄγ. Δημήτριος, στὴν βόρεια ἀκτὴ.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐπάνω σὲ λόφο ποὺ δεσπόζει ἐπάνω ἀπὸ δύο ὄρμους ἔχει ἐπισημανθεῖ ἀρχαῖο τεῖχος 5^{ου} – 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., τὸ ὅποιο σώζεται σὲ μεγάλο μῆκος καὶ ὕψος μέχρι 4 – 5 μ. Εἶναι κτισμένο μὲ ὀρθογώνιους καὶ πλακοειδεῖς λιθοπλίνθους. Ἐχει πύργους κατὰ διαστήματα καὶ ὑπόγεια σήραγγα ὁδηγεῖ ἐκτὸς τῶν τειχῶν. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἔχουν ἐντοπισθεῖ λείψανα ἀρχαίων κτιρίων. Ἐχουν ἐπίσης παρατηρηθεῖ λαξεύματα ἐπὶ τῶν βράχων. Ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι φυσικὰ καὶ ἄλλα ἀποτελοῦν ἴχνη λατομείου³¹⁴⁴.



Χάρτης τοῦ 1791 ποὺ παρουσιάζει τὴν περιοχὴ. (Βλ. Πορθμός.)

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τὸ ἀκρωτήριο σὲ χάρτη τοῦ 1791 ὀνομάζεται Φάλαρρα, τὸ ὅποιο θυμίζει τὸ τοπωνύμιο τοῦ δήμου τῆς ἐρετρικῆς κατὰ τὸν 3^ο αἰῶνα Φάλληθεν. Ἄν ὁ δήμος Φάλλα ἢ Φάλλαι (κατὰ τὸ Ἀθήνηθεν < Ἀθῆναι) ἀνήκε στὰ Στύρα ἀρχικῶς, δηλαδὴ κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα, τότε μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῶν Στύρων μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., ἔγινε δήμος τῆς ἐρετρικῆς. Ἴσως τὰ νότια φυσικὰ ὄρια τῆς περιοχῆς ΠΣΤΓ' καὶ τῆς ΠΣΤΔ, ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Μαρμάρι στὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο μέχρι τὸ (Ν) ἀκρωτήριο τοῦ ὄρμου τῆς Φιλάγρας (ἀκρωτήριο Φιλάγρα) ἦταν καὶ τὰ πολιτικὰ ὄρια τῆς ἐρετρικῆς ἀπὸ τὸν 4^ο αἰῶνα μέχρι τὸν 1^ο αἰῶνα π.Χ. μὲ τὴν Καρυστία.

ΣΤ7ιη': Κάρυστος: Ἀρχάμπολις ἢ Εὐαγγελισμός:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση ΒΔ τῆς Φιλάγρας, παρὰ τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς νήσου Εὐβοίας.

³¹⁴³ Σάμψων (1973–4), σελ. 491.

³¹⁴⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 80· Baumeister, σελ. 33, 71· Bursian, σελ. 135· Γουναρόπουλος (1930), σελ. 131-2· Hankey (1952), σελ. 49· Χωρέμης (1973), σελ. 304.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έντος όρεματιās έντοπίστηκαν αρχαία κτίρια κτισμένα επάνω σε άνδηρα. Η θέση κατοικήθηκε από τον 8^ο και 7^{ον} π.Χ. αιώνα έως την ύστερη έλληνιστική έποχήν. Στο βάθος της όρεματιās ό Μαζαράκης Αινιάν πιστεύει ότι ίσως υπήρχε ιερό με ναό, βωμό και περίβολο³¹⁴⁵. Η Μαρία Παναγοπούλου πού έκανε ανασκαφική έρευνα αναφέρει ότι έντόπισε αρχαία πόλη, 1,5 χλμ από την άκτῆ. Πάνω από αυτήν σε γιγαντιαίο βράχο έντόπισε μεγαλιθική όχύρωση³¹⁴⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Έδω αναγνωρίζουμε κάποιο σημαντικό οικιστικό κέντρο, τó όποιο είχε μία μακρά πορεία ζωῆς από την ΓΕ έως την ΥΕΛ έποχή, πού πιθανώς να ταυτίζεται με κάποιο από τὰ αναφερόμενα τών πηγών. Δέν μπορούμε όμως να τó ταυτίσουμε.

Περιοχή ΠΣΤΔ': Περιοχή Έλαφολίμανου.

α) Φυσικά όρια: Πρόκειται για μία στενή λεκάνη, ή όποια αποστραγγίζεται Δ στον Ν. Εύβοϊκό κόλπο. Εϊδικότερα παρακολουθούμε τὰ νότια φυσικά όρια από τó Μαρμάρι (57 μ.), Τρίκορφο (639 μ.) πού κατόπιν στρέφονται ΒΔ Καρφιά, Ηλιόλουστη (638 μ.), Κορφή, Πύργος, Ντελιβία, για να καταλήξει στο άκρωτήριο Βίγλες.

β) Αρχαιολογικές θέσεις της περιοχῆς ΠΣΤΔ': Δέν έχουν προκύψει αρχαιολογικά ευρήματα.

Περιοχή ΠΣΤΕ': Περιοχή Μαρμαρίου- Ποθίου.

α) Φυσικά όρια: Πρόκειται για μία λεκάνη ή όποια αποστραγγίζεται ΝΔ πρós τον Ν. Εύβοϊκό κόλπο και ΒΔ πρós τó Αϊγαίο πέλαγος. Τὰ Β φυσικά όρια της περιοχῆς αυτής είναι κοινά με τὰ νότια όρια τών περιοχών ΠΣΤΓ' και ΠΣΤΔ'. Τó ΝΑ φυσικό όριο είναι κοινό με τó ΒΑ τών περιοχών ΠΣΤΣΤ' και ΠΣΤΘ'. Εϊδικότερα παρακολουθούμε τó φυσικό όριο από ΝΔ πρós ΒΑ από τó άκρωτήριο Ρόζος, ύψωμα (256 μ.), Καρπαστώνι (353 μ.), ύψωμα (348 μ.), Σπάτα (600 μ.), πού συνιστᾶ τó κοινό όριο με την περιοχή ΠΣΤΣΤ', Μαυρόπετρα (676 μ.), Πύργος (868 μ.), Χελώνα (760 μ.), ύψωμα (722 μ.), για να καταλήξει στο άκρωτήριο Κυδώνια στην άκτῆ τού Αϊγαίου, πού συνιστᾶ τó κοινό όριο με την περιοχή ΠΣΤΘ'.

β) Αρχαιολογικές θέσεις της περιοχῆς ΠΣΤΕ':

ΣΤ4': Μαρμάριον:

I) Φυσική περιγραφή: Παραθαλάσσιο χωριό έντος τού όμώνυμου όρμου, 20 περίπου χιλιόμετρα ΝΑ τών Στύρων.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Από την θέση αυτήν προέρχεται ή υπ' άρ. 960 έρυθρόμορφη λήκυθος τού μουσείου Χαλκίδος. Ο Ziebrarth έδω σημειώνει λείψανα αρχαίου ναού³¹⁴⁷. Από έδω προέρχονται αρχαία νομίσματα πού κατεσχέθηκαν³¹⁴⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ο Philippson, ακολουθώντας τον Geyer, θεωρεί ότι έδω υπήρχεν αρχαίο λιμάνι από όπου εξαγόταν μάρμαρο στην Άττική³¹⁴⁹.



Η λεκάνη τού Μαρμαρίου (www.travelphoto.gr)

³¹⁴⁵ Mazarakis – Ainian (1997), σελ. 253-4· Παναγιωτοπούλου (1995).

³¹⁴⁶ Παναγοπούλου (1999).

³¹⁴⁷ Sackett και άλλοι (1966) σελ. 80· Geyer (1903)· Geyer (1962), σελ. 106· Philippson (1951), 26, άρ. IG XII, 9, 50 – 51· Θεοχάσης (1959), σελ. 309.

³¹⁴⁸ Χωρέμης (1970), σελ. 255.

³¹⁴⁹ Geyer (1962), σελ. 115-116.

ΣΤ4α': Μαρμάριον: Όμπόρες:

- I) Φυσική περιγραφή: Θέση κοντά στο Μαρμάρι.
- II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Αρχαία λατομεία.
- III) Αναγνώριση-ταύτιση: Αρχαία λατομεία³¹⁵⁰.

ΣΤ4β': Μαρμάριον Φηγιά:

- I) Φυσική περιγραφή: Παραθαλάσσια θέση παρά την Β ακτή του όρμου του Μαρμαρίου.
- II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Από την θαλάσσια ανασύρθηκαν αρχαία άγγεϊα³¹⁵¹.
- III) Αναγνώριση-ταύτιση: Προφανώς πρόκειται για αρχαίο ναυάγιο.

ΣΤ5': Πόθιον:

- I) Φυσική περιγραφή: Χωριό που βρίσκεται 12 χιλιόμετρα ΒΑ του Μαρμαρίου.
- II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω, στο προαύλιο του καθολικού της μονής του Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, εἶχαν ἐντοπιστεῖ τὸ 1973 ἐνεπίγραφη βάση κίονα, δωρικό κιονόκρανο κλασσικῆς ἐποχῆς καὶ μαρμαρίνος θρόνος³¹⁵².
- III) Αναγνώριση-ταύτιση: Αρχιτεκτονικά μέλη κλασσικῆς ἐποχῆς. Ἴσως προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια θέση, ἴσως καὶ νὰ μεταφέρθηκαν ἀπὸ ἄλλη θέση. Ἐπειδὴ βρέθηκαν σὲ προαύλιο μονῆς, ἴσως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖο ἱερὸ στὴν ἴδια θέση πὺν προὔπηρχε. Ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε αὐτὴν τὴν ἄποψη λόγω ἐλλείψεως περαιτέρω στοιχείων πὺν νὰ ἀποδεικνύουν κάτι τέτοιο.

Περιοχὴ ΠΣΤΣΤ': Περιοχὴ Καρύστου.

α) Φυσικὰ ὄρια: Ἡ λεκάνη αὐτὴ εἶναι ἡ ἄμεση περιοχὴ τῆς Καρύστου, ἡ ὁποία ἀποστραγγίζεται Ν στὸν ὄρμο τῆς Καρύστου καὶ ΝΔ πρὸς τὶς νήσους Πεταλιοὶ στὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο. Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ φυσικὸ ὄριο πρὸς ΒΑ ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Ῥόζος, Καρπαστώνι, Σπάτα, καὶ κατόπιν Α Πλακωτὰ (643 μ.), Λουμπάρδα (740 μ.), ὕψωμα (820 μ.), κορυφὴ τῆς Ὀχης Γιούδα (1366 μ.), καὶ κατόπιν ΝΑ Σταυρὸς (733 μ.), Ἀετόπετρες (778 μ.), Δίστρατα (560 μ.), Κουκουβάγιες (618 μ.), ὕψωμα (440 μ.), ὕψωμα (386 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὸ ἀκρωτήριο Μανδήλιο (Κάβο Μαντέλο).

β) Αρχαιολογικὲς θέσεις περιοχῆς ΠΣΤΣΤ':

ΣΤ6': Χερσόνησος Παξιμάδι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χερσόνησος πὺν κείται Ν – ΝΑ τοῦ ὄρμου τοῦ Μαρμαρίου καὶ Δ/ΝΔ τῆς πόλεως τῆς Καρύστου. Στὴν χερσόνησο αὐτὴν βρίσκονται οἱ θέσεις Μνήμα καὶ Παλιὸ Πιθάρι, καθὼς καὶ πολλὲς ἄλλες θέσεις (γύρω στὶς 50). Ἔχουν ἐντοπιστεῖ καὶ περάσματα πὺν ἐξυπηρετοῦν τὴν ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ Βόρειου καὶ τοῦ Νότιου τμήματος τῆς Χερσονήσου³¹⁵³.

ΣΤ6α': Χερσόνησος Παξιμάδι: Μνήμα:

- I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση παρά τὸ ἀκρωτήριο Μνήμα.
- II) Αρχαιολογικὰ ευρήματα: Ἐδῶ ἐντοπίστηκε ὀχυρωμένος οἰκισμὸς 5^{ου} π.Χ. αἰώνα. Ἀνασκάφηκε οἰκία 5^{ου} π.Χ. αἰώνα, φρέαρ καὶ δεξαμενὴ, καὶ βρέθηκαν πολλὰ οἰκιακὰ σκευὴ σχεδὸν πλήρη. Ἡ οἰκία εἶχε καὶ β' οἰκοδομικὴ φάση, ἡ ὁποία χρονολογεῖται στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ³¹⁵⁴.
- III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θεωρεῖται ὅτι ἡ θέση κατοικήθηκε ἀπὸ Ἀθηναίους κληρούχους. Σὲ αὐτοὺς ὑποστηρίζεται ὅτι ἀνήκει ὁ οἰκισμὸς³¹⁵⁵.

ΣΤ6β': Χερσόνησος Παξιμάδι Παλιὸ Πιθάρι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση παρά τὸ ἀκρωτήριο Μνήμα.

³¹⁵⁰ Κοσμᾶ καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 55

³¹⁵¹ Χωρέμης (1971), σελ. 263.

³¹⁵² Χωρέμης (1973), σελ. 304.

³¹⁵³ BCH 114, 1990, σελ. 811· Βρανόπουλος (1995), σελ. 75.

³¹⁵⁴ AR 1985 – 6, σελ. 21 – 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562 – 563.

³¹⁵⁵ BCH 110, 1985, σελ. 734.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έδω ανασκάφηκε οικία 5^{ου} – 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Περιλαμβάνει κατασκευή διαστάσεων 8,50- 14 μ. αποτελούμενη από τρία μέρη. Τήν φάση αυτή διαδέχθηκε νέα φάση του τέλους της ύστεροκλασσικής εποχής. Βρέθηκαν κεραμίδια και ανασκάφηκαν αποθέτες που περιείχαν κεραμική κλασσικής εποχής³¹⁵⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θεωρείται ότι ή θέση ανήκει σε οικισμό 5^{ου} αιώνα π.Χ. και ότι κατοικήθηκε από Αθηναίους κληρούχους³¹⁵⁷.

ΣΤ6γ': Χερσόνησος Παξιμάδι Κουρμάλι:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση επί του πλατώματος της Χερσονήσου πλησίον της θάλασσας.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Έχουν εντοπιστεί κτίρια λείψανα τοίχων και κιβωτιόσχημοι τάφοι κλασσικής εποχής³¹⁵⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Νεκροταφείο ΚΛ εποχής. Ανήκε σε πρακείμενο οικισμό. Έπειδή βρίσκεται σε απόσταση από τις θέσεις ΣΤ6β' και ΠΣΤγ', πρέπει να ανήκε σε άλλο οικισμό ίδιας εποχής δυτικότερα.

ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρή:

I) Φυσική περιγραφή: Λόφος επί της Χερσονήσου.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Ανασκάφηκαν επί των κλιτύων του λόφου αποθέτης πρωτογεωμετρικών χρόνων, λείψανα κτιρίων και περίβολος γεωμετρικής εποχής, και εντοπίστηκαν ίχνη αρχαίου ναού και βωμού³¹⁵⁹. Επίσης, στο οικ. Παπουτσά-Στεφάνου ανασκάφη τοίχος σε απόσταση 260 μ. από το ΓΕ ιερό. Η ΓΕ κεραμική που τον συνόδευε περιελάμβανε θραύσματα από σκύφους, κρατήρες και οικιακά σκεύη. Επίσης βρέθηκε τμήμα ΓΕ αμφορέα μέσα σε στρώμα στάχτης, το οποίο ίσως έρμηνεύεται ως ταφική πυρά ή τελετουργικό προσφορών³¹⁶⁰. Έχει εντοπιστεί επιφανειακώς ΕΛ κεραμική³¹⁶¹, καθώς και ναός και βωμός στην Νότια κλιτύ του λόφου. Χρονολογούνται στην πρώιμη ρωμαϊκή εποχή³¹⁶².

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ο Kierpert είχε ταυτίσει την θέση με τον αναφερόμενο από τον Ηρόδοτο³¹⁶³ Κύρνο³¹⁶⁴. Ο Geyer είχε ταυτίσει το ακρωτήριο Παξιμάδι με την Λευκή Ακτή του Στράβωνος³¹⁶⁵. Κατά τα εύρηματα πρέπει να αναγνωρίσουμε την θέση ως ΓΕ ιερό, το οποίο πιθανώς λειτουργούσε και κατά την ΠΓ εποχή, και πιθανώς ή χρήση του ευρύτερου χώρου να παραμένει ίδια μέχρι την ΡΩ εποχή. Λείπουν ΑΡ και ΚΛ εύρηματα. Δεν ξέρουμε αν υπήρξε διακοπή ενδιάμεσα.

ΣΤ7': Κάρυστος:

I) Φυσική περιγραφή: Η σύγχρονη, ομώνυμη της αρχαίας πόλη, κείται παρά την Β/ΒΔ πλευρά του όρμου της Καρύστου.

II) Αρχαιολογικά εύρηματα: Από την πόλη έχουν περισυλλεγεί αρχιτεκτονικά μέλη ιωνικού και κορινθιακού ρυθμού, βάθρα και βωμοί³¹⁶⁶. Στο κέντρο της πόλεως ανασκάφηκε πρώιμος ρωμαϊκός περίπτερος ναϊσκος εποχής των Αντωνίων (περί το 150 μ.Χ.³¹⁶⁷). Ίσως ήταν μουσείο κάποιου Ρωμαίου αξιωματούχου³¹⁶⁸, ή ναός του Απόλλωνος και της Αρτέμιδος. Σώζονται μεγάλα τμήματα του θριγκού και των κιόνων³¹⁶⁹. Επιγραφή επί του φυσικού βράχου σχετίζεται πιθανώς με αλλαγή του πολιτεύματος και δύναται να χρονολογηθεί το 472 ή το 411 π.Χ.³¹⁷⁰.

³¹⁵⁶ AR 1988, σελ. 672· BCH 111, 1990, σελ. 811 και AR 1993-4, σελ. 97.

³¹⁵⁷ Wilhelm (1912), σελ. 236 – 239· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 15, αρ. 3.

³¹⁵⁸ BCH 111, 1987, σελ. 811.

³¹⁵⁹ Mazarakis – Ainian (1997), σελ. 243 και σημ. 1947–8· Τουλούπα (1979), σελ. 180· Καλλιγιάς (1981), σελ. 202· Συριόπουλος (1995), σελ. 1366.

³¹⁶⁰ Κοσμά (2012), σελ. 55· Χιδίρογλου (2002), σελ. 418-419 και Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³¹⁶¹ Whitley (2002-3), σελ. 47.

³¹⁶² AR 1989 – 90, σελ. 43.

³¹⁶³ Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, IX, 105.

³¹⁶⁴ Geyer (1962), σελ. 116-118, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία.

³¹⁶⁵ Geyer (1962), σελ. 121-123, όπου και πλήρης αναφορά πηγών.

³¹⁶⁶ Σαπουνά – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 299· Χωρέμης (1971), σελ. 261 - 2.

³¹⁶⁷ Παπαβασιλείου (1908), σελ. 113· AR 1993 – 4, σελ. 37· Σαπουνά-Σακελλαράκη (2010), σελ. 52.

³¹⁶⁸ AR 1993 – 4, σελ. 37.

³¹⁶⁹ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 1 - 16.

³¹⁷⁰ Wilhelm (1912), σελ. 236 – 239· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 15, αρ. 3.



Ἡ περιοχή τῆς Καρύστου στο νότιότερο τμήμα τῆς Εὐβοίας καὶ ἡ θέση τῆς σύγχρονης πόλεως τῆς Καρύστου. (www.cavodoros.blogspot.com καὶ www.trekearth.com)

Ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐπίσης, ἔχουν βρεθεῖ ἐνεπίγραφη μαρμαρίνη βάση³¹⁷¹, ἐνεπίγραφη ἐρμαϊκὴ στήλη³¹⁷², τμήμα ἀναγλύφου μαρμαρίνης ζωφόρου μὲ παράσταση ἔνθρονου Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς τέλους 5^{ου} π.Χ. αἰώνα³¹⁷³, καθὼς καὶ ναόσχημο ἀναθηματικὸ ἀνάγλυφο μὲ παράσταση Πλούτωνος, Διονύσου καὶ νεαρῆς ἰκέτιδας, χρονολογούμενο περὶ τὸ 350 π.Χ. Στὴν ὄρφικὴ λατρεία ὁ Διόνυσος εἶχε συσχετισθεῖ μὲ τὸν Πλούτωνα καὶ τὸν Ἄδη. Ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ ἀνάγλυφο ἀνέθεσε ἰέρεια τῶν δύο θεῶν³¹⁷⁴. Ἔχουν ἐπίσης βρεθεῖ κορμὸς μαρμαρίνου ἀγάλματος θεᾶς, ἀνάγλυφο μὲ παράσταση γενειοφόρου ἀνδρός, βάση ἀγάλματος Ἀρτέμιδος ποὺ φέρει ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τῆς *Φρύνης Πραξαγόρου*. Ἄλλη βάση ἀγάλματος μὲ σκηνὲς κυνηγίου ἴσως ἀνῆκε σὲ ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Ἐπίσης ἔχει βρεθεῖ τετράγωνος βωμὸς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς ποὺ φέρει ἀνάγλυφον παράσταση καὶ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν θεά. Ἐντοπίστηκε ἐπίσης τὸ 1903 ἀνάγλυφο ἐντοιχισμένο σὲ σύγχρονη οἰκία τῆς Καρύστου³¹⁷⁵. Ἔχουν ἐπίσης περισυλλεγεῖ ἐπιτύμβιες στήλες, καὶ ἔχουν ἀνασκαφεῖ τάφοι (κιβωτιόσχημοι καὶ σαρκοφάγοι), καθὼς καὶ ταφικοὶ περίβολοι³¹⁷⁶.

Ἡ Κάρυστος ἀναφέρεται πολλὰς φορὲς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὸν Ὅμηρο³¹⁷⁷. Στὴν περιοχή τῆς Καρύστου ἀναφέρονται οἱ λατρεῖες τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, στὴν Γεραιστὸ τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας (ἴσως στὰ Δρακόσπιτα τῆς Ὀχης), τοῦ Διονύσου, τῆς Ῥέας-Κυβέλης, τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Πανός, τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἄδου – Πλούτωνος³¹⁷⁸.

³¹⁷¹ Wilhelm (1912), σελ. 235 – 6· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 14.

³¹⁷² Κοντολέων (1963), σελ. 32 – 33· Dittenberger, G., *IG*, III, 1306· Gaertringen (1906), σελ. 351.

³¹⁷³ Χωρέμης (1971), σελ. 261.

³¹⁷⁴ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) ΒΙ', σελ. 92.

³¹⁷⁵ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 36 – 39.

³¹⁷⁶ Λαζαρίδης (1969), σελ. 211· *BCH* 124, 2, 2000, σελ. 971 καὶ *ΕΥΠΠΟ* 3, 1999, σελ. 112.

³¹⁷⁷ Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, Β, 539, Βρανόπουλος (1995), σελ. 33 καὶ 75.

³¹⁷⁸ Χιδίρογλου (1996 – 7)· Wallace (1972), σελ. 25· Knoepfler (1972), σελ. 283 – 301· (Σχετικὰ μὲ Καρυστίους ποὺ μετείχαν στὰ Ἀρτεμισία τῆς Ἀμαρύνθου), Procopius, *Ἐπὲρ τῶν πολέμων*, 8, 22, 27 – 29· 8.22.27 χρόνον Κασώπη ἐπικαλεῖται. τοῦτον δὲ

Τὰ πρῶτα νομίσματα τῆς Καρύστου εἰκονίζουν βόδι καὶ ἔγκοιλο τετράγωνο (τετράδραχμο). Ἀργότερα (470 π.Χ. καὶ ἐξῆς, καὶ κατόπιν τὴν περίοδο 411 – 336 π.Χ.), ἡ Κάρυστος ἔκοψε νομίσματα ποὺ εἰκονίζει ἀγελάδα μὲ τὸ μοσχαράκι τῆς, καὶ κάρυκα (κῆρυκα), δηλαδή ἀλέκτορα, πετεινό, σύμβολο τῆς πόλεως, ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξεως Κάρυστος, ὅπως τουλάχιστον τὴν ἀντιλαμβάνονταν οἱ ἴδιοι οἱ Καρύστιοι (ἀργυρὸ δίδραχμο).

Ἡ τρίτη περίοδος νομισματοκοπίας τῆς Καρύστου διαρκεῖ ἀπὸ τὸ γ' τέταρτο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα μέχρι τὴν ῥωμαϊοκρατία. Γύρω στὸ 350 π.Χ. κόπηκε χρυσὴ δραχμὴ μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ Ἡρακλέους στὸν ἐμπροσθότυπο καὶ ἀγελάδα στὸν ὀπισθότυπο³¹⁷⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Λεῖψανα λατρευτικῶν κτιρίων ἀρχαίων ἱερῶν ΚΛ ἕως ΡΩ ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα βρίσκονταν μᾶλλον μέσα στὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας πόλεως Καρύστου.

ΣΤ7α': Κάρυστος: Παλαιὰ Χώρα (συνοικία) καὶ Μᾶζες:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἡ θέση κάτω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τῆς Καρύστου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἀρκετοὶ ΥΚΛ τάφοι (γύρω στοὺς πενήντα³¹⁸⁰) καὶ ἔχει βρεθεῖ πλάκα ἐνεπίγραφη, ὅπου ἀναγράφεται λογιστικὸν κείμενον. Ἀναφέρεται στὰ δάνεια τῆς Καρύστου καὶ χρονολογεῖται στὸν 4^{ον} αἰώνα π.Χ., πρὶν τὸ 357 π.Χ. Ἐπίσης ἐδῶ ἔχει βρεθεῖ μαρμάρινη βάση, ἡ ὁποία φέρει ἐπίγραμμα ἀφιερώσεως κρήνης στὶς Νύμφες ὑπὸ τῆς «*Εὐκλείτης, μητρὸς τέκνων*», ἐπιτύμβιες στήλες καὶ δύο ἐνεπίγραφες πλάκες ἐντοιχισμένες κατὰ τὸ 1905 σὲ οἰκίσκο, ὁ ὁποῖος βρισκόταν παρὰ τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγ. Δημητρίου³¹⁸¹. Στὶς Μᾶζες βρέθηκαν τέσσερις τάφοι ΚΛ ἐποχῆς ποὺ περιβάλλονται ἀπὸ ἡμικυκλικὸ περίβολο καὶ πλῆθος ἀγγείων καὶ ὀστράκων³¹⁸². Ἐπίσης ἔχουν γίνεῖ ἀνασκαφές ἀρχαίων νεκροταφείων μέσα στὰ ὅρια τοῦ σχεδίου πόλεως τῆς σύγχρονης Καρύστου³¹⁸³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ἡ θέση ἀναγνωρίζεται ὡς ἡ θέση τοῦ πυρήνα τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ τοῦ νεκροταφείου τῆς ἀρχαίας πόλεως³¹⁸⁴.

ΣΤ7α1': Κάρυστος: Παλαιὰ Χώρα: Ξάνεμο:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση παρὰ τὴν Παλαιὰ Χώρα Καρύστου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἔχει ἐπισημανθεῖ γεωμετρικὸς περίβολος καὶ λίθινη σαρκοφάγος ποὺ μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ Ξάνεμο στὸ Castello Rosso³¹⁸⁵. Ἐδῶ ἐπίσης βρέθηκαν ΥΚΛ-ΠΕΛ τάφοι, ΠΡΩ τάφοι στὴν περιοχή τοῦ Γυμνασίου, ἐνῶ στὸν Ἅγιο Μᾶρκο Ξάνεμου ἐντοπίστηκαν τοῖχοι ΥΚΛ κτιρίου, πιθανῶς ἐργαστηρίου³¹⁸⁶. Στὸ οἶκ. Γκιλιπάθη σωστικὴ ἀνασκαφὴ ἔφερε στὸ φῶς ὀκτὼ τάφους, στοὺς ὁποίους περιείχετο μεγάλος ἀριθμὸς γραπτῶν ἀγγείων, εἰδωλίων καὶ γραπτῶν ἀντικειμένων. Δὲν χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνασκαφέα³¹⁸⁷. Στὸ οἶκ. Βερούχη ἀνασκάφηκαν ἐννέα τάφοι χρονολογούμενοι

τὸν τρόπον ἐκ λίθων πολλῶν καὶ ἡ ναῦς ἐκείνη πεποιήται, ἦν Ἀγαμέμνων ὁ τοῦ Ἀτρέως τῆς Εὐβοίας ἐν Γεραιστῶ ἀνέθηκε τῇ Ἀρτέμιδι, ἀφοσιούμενος κὰν τούτῳ τὴν ἐς αὐτὴν ὕβριν, ἠνίκα διὰ τὸ τῆς Ἴφιγενείας πάθος 8.22.28 τὸν ἀπόπλουν ἡ Ἄρτεμις ξυνεχώρει τοῖς Ἑλλησιν. ἃ δὴ γράμματα ἐν πλοίῳ τούτῳ ἡ θνηκάδε ἡ ὕστερον ξυθόντα δηλοῖ ἐν ἐξαμέτρῳ (ἐλεγειακὸ δίστιχο). ὦν τὰ μὲν πλείστα ἐξίτηλα χρόνῳ τῷ μακρῷ γέγονε, τὰ δὲ πρῶτα καὶ ἐς τότε διαφαίνεται λέγοντα ὧδε Νηῆά με λαϊνέην ἰδρῦσατο τῆδ' Ἀγαμέμνων, Ἑλλήνων στρατιῆς σῆμα πλοῖζομένης. 8.22.29 καὶ ἐν ἀρχῇ ἔχει «Τύννιχος ἐποιεῖ Ἀρτέμιδι Βολοσίᾳ.» οὕτῳ γὰρ τὴν Εἰλείθυιαν ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἐκάλουν, ἐπεὶ καὶ βολὰς τὰς ὠδῖνας ὠνόμαζον. ἐμοὶ δὲ αὐθις ὄθενπερ ἐξέβην ἰτέον. 8.22.30, Schumacher (1993)· Μουτσόπουλος (1982), σελ. 285 – 505· τοῦ ἴδιου (1992), σελ. 47 – 54· Hawkins (1820), σελ. 290 – 1· Ulrichs (1963), σελ. 258 – 259· Στέφανος Βυζάντιος, λ. Κάρυστος· Πανσανίας, *Κορινθιακά* 36, 1 – 2· Mendel (ἐκδόσις τοῦ Σχολιασμοῦ τοῦ Θεοκρίτου)· Sapouna – Sakellarakī (1989), σελ. 31· Baumeister (1864), σελ. 27· Lacroix (1881)· Welcker (1850) σελ. 391 – 2· Rangabes (1852), σελ. 223· Carpenter – Boyd (1977), σελ. 207· Cook (1965) I σελ. 246, σημ. 1, 445 – 446, 463, III, 2, σελ. 1041, σημ. 4· *ΑΔ* 26, 1971, σελ. 24· ἀρ. 1, *ΑΑΑ* 7, 1974, σελ. 28 – 32· *ΙΓ* XII, 9, 20· Πετράκος (1974), σελ. 105, ἀρ. 26· *ΙΓ* XII, 9, 43· *LIMC*, λήμμα *Herakles*, 233 σελ. 743· *ΙΓ* XII, 9, 15· *AJA* 33, 1929, σελ. 390· Ἀθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, I, 19^α. Δίων Χρυσόστομος, *Εὐβοϊκός ἢ κυνηγός*, 228R.

³¹⁷⁹ Φουσάρας (1964), σελ. 97-108· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1995) Β1', σελ. 75· Χιδίρογλου (1996 – 7), *LIMC*, *Herakles*, 232, σελ. 743.

³¹⁸⁰ Blackman (2001-2), σελ. 55 καὶ Whitley (2002-3), σελ. 47-48.

³¹⁸¹ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 1-16.

³¹⁸² Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³¹⁸³ Κοσμᾶ καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 54.

³¹⁸⁴ *ΑΔ* τ. 55 (2000), Χρον., σελ. 419.

³¹⁸⁵ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1983), σελ. 150.

³¹⁸⁶ Whitley (2002-3), σελ. 47 καὶ τοῦ ἴδιου (2004-5), σελ. 49.

³¹⁸⁷ Χιδίρογλου (1997), σελ. 403-405. Βλ. ἐπίσης *BCH* 127, 2, 2003, σελ. 1030.

ἀπὸ τὸν 2^ο π.Χ. ἕως τὸν 2^ο μ.Χ. αἰῶνα. Στὸ οἰκόπεδο Μπαγκανιάρη ἀνεσκάφη ΠΕΛ κτίριο, πιθανῶς ἐργαστήριον, καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὸ στρώμα αὐτὸ ἀνασκάφηκαν δύο κτίρια πρῶιμων αὐτοκρατορικῶν χρόνων³¹⁸⁸.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Νεκροταφεῖο ΥΚΛ ἕως ΡΩ ἐποχῆς καὶ ΠΕΛ ἐργαστήριον.

ΣΤ7β': Κάρυστος: Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου.

I) Φυσικὴ περιγραφή: Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα στὸν λόφον Β τῆς νήσου Ἁγ. Πελαγίας. Χρονολογοῦνται στοὺς κλασσικοὺς χρόνους³¹⁸⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Λείψανα κτιρίου ΚΛ ἐποχῆς.

ΣΤ7γ': Κάρυστος: Γραμπιά:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Περιοχὴ δυτικῶς τῆς παλαιόχωρας.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκε δωρικὸ κιονόκρανο κλασσικῆς ἐποχῆς³¹⁹⁰.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Μεμονωμένο εὐρημα.

ΣΤ7δ': Κάρυστος: Ἁγ. Γεώργιος Κάμπου:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέσις 2 χιλιομέτρων ΒΔ τῆς Καρύστου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ὑπάρχει χαμηλὸς λόφος, Α τοῦ ὁποίου καὶ πλησίον ἐρειπίων χριστιανικοῦ ναοῦ τὸ 1992 βρέθηκε ἰωνικὸ κιονόκρανο καὶ τμῆμα λίθινου τριβείου. Ἐπίσης ἐντοπίστηκαν τοῖχοι κτιριακῶν συγκροτημάτων προϊστορικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς³¹⁹¹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση κατοίκησης τῆς ἀρχαιότητος, πού δὲν εἶναι σαφῆς ὁ χαρακτήρας της.

ΣΤ7ε': Κάρυστος: Καστέλλο Ρόσσο:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Ἐνετικὸ φρούριον Β τῆς Καρύστου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Κατὰ τὶς ἐργασίες συντηρήσεως βρέθηκε ἀρχαῖο νόμισμα 2^{ου} ἢ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνα³¹⁹².

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Τυχαῖο εὐρημα.

ΣΤ7ε1': Κάρυστος: Νοτίως τοῦ Κάστρου:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση Ν τοῦ Κάστρου τῆς Καρύστου, σὲ ὕψωμα πού κατοπτεῦει ὅλες τὶς καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις μέχρι τὴν θάλασσα.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Κτιριακὸ συγκρότημα ὀχυρωματικοῦ χαρακτήρα, πιθανῶς πύργος, πού χρονολογεῖται στὸ β' ἡμισίον τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ ἦταν σὲ χρῆση μέχρι τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Λίγο βορειότερα ἀποκαλύφθηκε μεταλλουργικὴ ἐγκατάσταση³¹⁹³.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ὀχυρωματικὸ ἔργο πού χρονολογεῖται στὸ β' ἡμισίον τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ ἦταν σὲ χρῆση μέχρι τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Β αὐτοῦ ἐργαστήριον μεταλλουργίας.

ΣΤ7στ': Κάρυστος: Μύλοι:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ σὲ ἀπόσταση 2–3 χιλιομέτρων ΒΑ τῆς Καρύστου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου προέρχεται ἐπιτύμβια στήλη ἐλληνιστικῶν χρόνων³¹⁹⁴, ἐνῶ ἀπὸ θέσης ἀρχαίων λατομείων ἡμίεργος κίονας³¹⁹⁵.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Μεμονωμένη ἐπιτύμβια στήλη καὶ ἀρχαῖα λατομεῖα καρυστίας λίθου.

³¹⁸⁸ Χιδίρογλου (2000), σελ. 416-418. Βλ. ἐπίσης Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³¹⁸⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 80–81· Παπαβασιλείου (1908), σελ. 64· τοῦ ἰδίου (1910)Β', σελ. 88· Philippson (1951), σελ. 630, 704, 707· Θεοχάρης (1959) σελ. 284, 310· Λαζαρίδης (1962), σελ. 157, πίν. 169· Παπαμανώλης (1954).

³¹⁹⁰ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Β', σελ. 299.

³¹⁹¹ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1992), σελ. 177.

³¹⁹² Λαζαρίδης (1969), σελ. 211.

³¹⁹³ Κοσμᾶ καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 54.

³¹⁹⁴ Χωρέμης (1971), σελ. 263.

³¹⁹⁵ Φουσάρας (1964), σελ. 103-104.

ΣΤ7στ1' : Κάρυστος: Α τής σύγχρονης πόλεως:

I) Φυσική περιγραφή: Θέση Α τής Καρύστου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ανακαλύφθηκαν ερείπια κτιριακού συγκροτήματος αγροτικού χαρακτήρα, το οποίο συνδέεται πιθανώς με την εγκατάσταση Αθηναίων κληρούχων γύρω στο 450 π.Χ.³¹⁹⁶.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: ΚΛ οικία, τμήμα κώμης τής Καρυστίας, όπου ίσως κατοικήθηκε από Αθηναίους κληρούχους.

ΣΤ7ζ1' : Κάρυστος: Αετός: Μάρμαρο:

I) Φυσική περιγραφή: Το ακρωτήριο στην θέση Αετός.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Ανακαλύφθηκε εργαστήριο κεραμεικής, το οποίο παρήγε οικιακά σκεύη 5^{ου} και 4^{ου} π.Χ. αιώνα³¹⁹⁷.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Έργαστήριο κεραμεικής ΚΛ χρόνων.

ΣΤ7ζ2' : Κάρυστος: Αετός: Μάρμαρο:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό που βρίσκεται σε απόσταση 2 χιλιομέτρων περίπου Α τής Καρύστου. Πλησίον του χωριού βρίσκεται η θέση Μάρμαρο.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Εκεί έχει εντοπισθεί αρχαίο λατομείο με σπασμένους και ήμειργους αρχαίους κίονες, βαθμίδες λαξευμένες επί του φυσικού βράχου και ορθογώνιοι δόμοι έντοιχισμένοι σε σύγχρονο μανδρότοιχο³¹⁹⁸.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Αρχαίο λατομείο καρυστίας λίθου.

ΣΤ7ιβ' : Κάρυστος: Αλαμανέικα:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό τής περιοχής τής Καρύστου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω έχουν βρεθεί όστρακα και αγγεία γεωμετρικών και κλασικών χρόνων³¹⁹⁹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση κατοικήσεως γεωμετρικής και κλασικής εποχής.

ΣΤ7ιγ' : Κάρυστος: Σκουριές:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό τής περιοχής τής Καρύστου.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω έχουν ανασκαφεί 18 λακκοειδείς και κεραμοσκεπείς τάφοι που περιείχαν μελαμβαφή αγγεία, λύχνους θραύσματα ειδωλίων και νομίσματα, χρονολογούμενα στους ύστεροκλασικούς και πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους. Επίσης παραδόθηκαν στο μουσείο Καρύστου βάση αρχαίου αγάλματος με αναθηματική επιγραφή και τριφυλλόσχημη οίνοχοϊσκη με ανάγλυφο Έρωτα³²⁰⁰.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Ύστεροκλασικό και ελληνιστικό νεκροταφείο που ανήκε σε οικισμό που βρισκόταν κοντά.

ΣΤ7ιε' : Κάρυστος: Τσέργες:

I) Φυσική περιγραφή: Χωριό τής περιοχής τής Καρύστου. Πλησίον του χωριού και Β αυτού βρίσκεται η θέση Στέρνα.

II) Αρχαιολογικά ευρήματα: Έδω έχει βρεθεί μεγάλη αρχαία δεξαμενή. Γύρω από αυτήν βρέθηκαν ελληνιστικά όστρακα και κεραμίδες, τα οποία υποδηλώνουν την ύπαρξη οικισμού. Σε μικρή απόσταση από την δεξαμενή βρέθηκαν αρχαίοι κεραμοσκεπείς τάφοι. ΒΑ του χωριού Τσέργες, εντός ρεματιάς, έχουν εντοπισθεί θεμέλια ύστεροκλασικού ή ελληνιστικού κτιρίου. Ο Σάμψων εκτιμά ότι το κτίριο αυτό δεν φαίνεται να ήταν πύργος ούτε οικία. Οί ντόπιοι το ονομάζουν και αυτό «Δρακόσπιτο»³²⁰¹.

III) Αναγνώριση-ταύτιση: Θέση ύστεροκλασικής ή ελληνιστικής εποχής, πιθανή θέση οικισμού.

³¹⁹⁶ Κοσμᾶ και ἄλλοι (2012), σελ. 55.

³¹⁹⁷ ΑΔ τ. 55 (2000), Χρον., σελ. 419 και Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³¹⁹⁸ Φουσάρας (1964), σελ. 103-104· Χωρέμης (1973), σελ. 304.

³¹⁹⁹ Σαπουνά – Σακελλαράκη (1996), σ. 306.

³²⁰⁰ Όρα σημ. 1029.

³²⁰¹ Σάμψων (1988 – 9), σ. 180 – 181.

Περιοχή ΠΣΤΖ': Περιοχή Καστρού Γεραιστοῦ-Πλατανιστοῦ.

α) Φυσικά ὄρια: Τὸ Δ φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ΠΣΤΖ' συμπίπτει μὲ τὸ Α τῆς περιοχῆς ΠΣΤΣΤ' μέχρι τὴν κορυφὴ τῆς Ὀχης Γιούδα (1366 μ.), ἐνῶ μετὰ τὸ παρακολουθοῦμε πρὸς Ν Μηλιὰ (1021 μ.) καὶ ΝΑ Ὀμαλές (706 μ.), Αηδόνι (886 μ.), Δικέλλα (400 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὸ ὕψωμα (349 μ.) Β τοῦ ὄρου τοῦ Πλατανιστοῦ.

β) Ἀρχαίες θέσεις περιοχῆς ΠΣΤΖ':

ΣΤ7η1': Κάρυστος: Ἀκρωτήριο Μανδήλι (Κάβο Μαντέλο):

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Τὸ ἀκρωτήριο ποὺ κλείνει τὸν ὄρμο τῆς Καρύστου ἀπὸ τὰ ΝΑ, ἀμέσως Δ τῆς Γεραιστοῦ.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ βρέθηκε ἀναλημματικὸς τοῖχος ἀνδῆρου καὶ κεραμεικὴ ΕΛ καὶ ΡΩ χρόνων³²⁰².

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση ποὺ κατοικήθηκε κατὰ τὴν ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχῇ.

ΣΤ7η2': Κάρυστος: Γεραιστός: Καστρί:

Ι) Φυσικὴ περιγραφή: Θέση σὲ ἀπόσταση 20 χιλιομέτρων ΝΑ τῆς Καρύστου, Ν τοῦ ὑψώματος Μεγάλῃ Ράχη, παρὰ τὴν ἀκτὴ τοῦ ὄρου Καστρί.

ΙΙ) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ἀνασκάφηκε ὑστερορρωμαικὸ κτίριο ποὺ ἦταν κτισμένο ἐπάνω στὸ στρῶμα καταστροφῆς κτιρίου 4^{ου} π.Χ. αἰώνα. Στὴν τοιχοποιΐα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κτιρίου εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὸ κτίριο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα. Πρόκειται γιὰ τμήματα ἐπιστυλίου καὶ δωρικῆς ζωφόρου, καθὼς καὶ γιὰ ἰωνικὸ κιονόκρανο. Ἐπίσης βρέθηκε πλάκα μὲ τὴν ἐπιγραφή *Ποσειδῶνος*³²⁰³. Στὴν ἴδια θέση ἔχουν βρεθεῖ τὸ 1963 καὶ παλαιότερα τιμητικὰ ψηφίσματα τῶν Κιμωλίων³²⁰⁴. Ἐπίσης βρέθηκε ἓνας ΕΛ ἐγκυτρισμὸς (οἶκ. Κελέρη, Παπαμαστρογιάννη) καὶ ΕΚ καὶ ΡΩ ὄστρακα³²⁰⁵.

ΙΙΙ) Ἀναγνώριση-ταύτιση:

Τὰ εὐρήματα αὐτὰ καὶ ἡ διασπορὰ κλασσικῶν ὄστράκων ποὺ ἔρχονται στὴν ἐπιφάνεια κατὰ τὴν ἄροση τῶν παρακειμένων ἀγρῶν ἔχουν ὀδηγήσει τοὺς ἐρευνητὲς τὴν ταύτιση τῆς θέσεως μὲ τὸ ἱερὸ τοῦ *Γεραιστοῦ Ποσειδῶνος*³²⁰⁶. Ἡ (ὁ) Γεραιστός ἦταν πόλη τῆς ἀρχαίας Εὐβοίας καὶ βρισκόταν στὸ νοτιότατο ἄκρο τῆς νήσου. Ἔλαβε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ ἐκεῖ εὐρισκόμενο ἱερὸ τοῦ Γεραιστοῦ Ποσειδῶνος (*γεραιστιος* < *γεραίρω*, δηλ. τιμωμένου)³²⁰⁷. Ἔχουν ἐπίσης ἐντοπισθεῖ ἵχνη ἀρχαίας ὁδοῦ ποὺ συνέδεε τὴν Κάρυστον μετὰ τὸ Καστρί, ὅπου τοποθετεῖται καὶ ἡ ἀρχαία *Γεραιστός*³²⁰⁸.



³²⁰² Mulliez (2009-10), σελ. 92.

³²⁰³ Χωρέμης (1973), σελ. 304· BCH 98, 1974, σελ. 694· AAA 1, 1974, σελ. 28 – 32 καὶ 34· AR 1978 – 79, σελ. 9.

³²⁰⁴ BCH 1891, σελ. 404 – 5· *Hesperia*, 1968, σελ. 184 – 199.

³²⁰⁵ Whitley (2002-3), σελ. 47.

³²⁰⁶ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 81–83· Geyer, Fr., λήμμα *Geraistos* στὴν RE· Philippson (1951), σελ. 629· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 298 καὶ BCH 1990, 114, σελ. 811.

³²⁰⁷ Βρανόπουλος (1996), σ. 33.

³²⁰⁸ BCH 114, 1990, σ. 811.

ΣΤ7θ': Κάρυστος: Πλατανιστός:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ πὸν βρῖσκεται γύρω στὰ 10 – 15 χιλιόμετρα Β τοῦ Καστροῦ Γεραιστοῦ.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Ἐδῶ ὁ Παπαβασιλείου, καὶ συγκεκριμένα στὴν θέση Ἑλληνικό, ἀνέσκαψε ἀρχαῖο κτίριο μεγάλων διαστάσεων μὲ δύο φάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ὑστεροαρχαϊκὴ καὶ ἡ ἄλλη μᾶλλον πρῶμιη κλασσικὴ. Πρόκειται γιὰ θεμαλίωση προσανατολισμένη Α-Δ, κατασκευασμένη ἀπὸ σχιστολιθικὲς πλάκες. Στὴν ὑστεροαρχαϊκὴ φάση ἀνήκει ἀνάλυφο σύμπλεγμα λέοντα πὸν σπαράσσει ἔλαφο. Ἀπὸ τὴν πρῶμιη κλασσικὴ φάση προέρχονται ἰωνικὰ κιονόκρανα καὶ πῆλινη ὑδρορροή. Κακῶς διατηρημένη ἐπιγραφή πρῶμιης κλασσικῆς ἐποχῆς ἐπιβεβαιώνει τὴν ὀνομασία τῆς θέσεως³²⁰⁹.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ὁ Παπαβασιλείου ἀποκατέστησε τὴν ἐπιγραφή ὡς: «**HEΛΛENIKON [MEΔIΣANTAS] KAPICTIOYΣ ETIMOPESANTO (ATHNAIOI)**». Ἐθεώρησε ὅτι τὸ κτίριο ἦταν φρούριο ὅπου ἦταν ἐγκατεστημένη ἡ ἀθηναϊκὴ φρουρὰ μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους. Ἡ φρουρὰ εἶχε ἐπιβληθεῖ στοὺς Καρυστίους, διότι ἐκεῖνοι εἶχαν συμπράξει –ἀναγκαζόμενοι βεβαίως– μὲ τοὺς Πέρσες³²¹⁰. Ἡ Σακελλαράκη πιστεύει ὅτι μᾶλλον τὸ κτίσμα ἀνήκε σὲ ἱερὸν καὶ ὄχι σὲ φρούριο³²¹¹. Ὁ Girard³²¹² εἶχε ἐκφράσει τὴν ὑπόνοια ὅτι μπορεῖ νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Στράβωνα Ὀρχομενός³²¹³. Ὁ Σκούρας ἀναγνωρίζει στὴν θέση αὐτὴν τὴν θέση τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου τῶν Ἀνεμοπυλῶν τοῦ Λικαρίου³²¹⁴.

Ἡ ὑπαρξὴ ΥΑΡ ἀναγλύφου πὸν ταιριάζει θεματικῶς σὲ ἀετωματικὴ σύνθεση καὶ ΚΛ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, μᾶλλον συντείνουν στὴν ἐρμηνεῖα τοῦ κτιρίου ὡς σημαντικοῦ δημοσίου κτιρίου, πιθανῶς ναοῦ, ἀν ἀνήκαν ὅλα τὰ εὐρήματα στὸ ἴδιο κτίριο. Ἡ θέση τοῦ κτιρίου δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ περιβάλλεται ἀπὸ ὀχύρωση³²¹⁵.



Ἀριστερά: Ἡ Κάρυστος. Στὸ βάθος ἡ Ὀχη. (www.elwikipedia.org) Δεξιά: Ἀκρωτήριο Καφηρεὺς (www.kavodoros.blogspot.com)

ΣΤ7ι': Κάρυστος: Ὀχη:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Πρόκειται γιὰ ὄρος ὑψομέτρου 1398 μ. πὸν κεῖται Β – ΒΑ τῆς Καρύστου.

II) Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα: Βορείως τῆς Καρύστου καὶ τῶν ἐκεῖ εὐρισκόμενων χωριῶν, ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους Ὀχη, ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἀρχαῖα λατομεῖα καὶ ἡμίεργοι κίονες. Αὐτὰ ἔχουν ἐντοπιστεῖ στὶς θέσεις Κύλινδροι (Βορείως τοῦ χωρίου Μύλοι), Χαλίκια, Λάκκοι ἢ Σπηλιές, Γκιβίση, ἢ Κολῶνες κοντὰ στὸν Ἄνω Ἄετὸ (χωριὸ Βορείως τοῦ Ἄετοῦ), Βατήσι (θέση Ὀμπόρες Βορείως τοῦ χωριοῦ) καὶ σὲ ἄλλες

³²⁰⁹ Παπαβασιλείου (1903),σελ. 36 – 39· Σαπουνᾶ–Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 298· Παπαβασιλείου (1908), σελ. 101 – 113· Βρανόπουλος (1995), σελ. 75· Ραγκαβῆς (1852), σελ. 47· Φουσάρας (1964), σελ. 120· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) ΒΙ', σελ. 71 – 72.

³²¹⁰ Παπαβασιλείου (1908), σελ. 101 – 113.

³²¹¹ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 298.

³²¹² Girard (1851), σελ. 718. Βλ. ἐπίσης: Geyer (1962), σελ. 116-118.

³²¹³ Στράβων, Γεωγραφικά, ΙΧ, 416.

³²¹⁴ Σκούρας (2003), σελ. 91-94.

³²¹⁵ πρβλ. Ἱερὸ Διὸς Κηναίου καὶ Ποσειδῶνος Σουνίου.

θέσεις δυτικώτερα³²¹⁶. Στην θέση Κύλινδροι επανεντοπίστηκς αναθηματική επιγραφή 2^{ου} αϊ. μ.Χ. στον Ἡρακλῆ³²¹⁷.

Στις παρυφές τῆς Ὀχης εἶναι κτισμένα καὶ τὰ περίφημα «Δρακόσπιτα». Πρόκειται γιὰ κτίσματα κατασκευασμένα ἀπὸ μεγάλους ὄγκολίθους κατὰ τὸ ἐκφορικό σύστημα. Τὸ μεγαλύτερο καὶ καλύτερα διατηρημένο ἔχει δεχθεῖ ποικίλες ἐρμηνεῖες.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Ὁ Ulrichs τὸ ἐρμηνεύει ὡς ναὸ τῆς Ἥρας Τελείας στηριζόμενος στὸν Στέφανο Βυζάντιον (6^{ος} αἰώνας μ.Χ.), τὸν Πausanία (*Κορινθιακά*, 36, 1 – 2) καὶ τὸν Σχολιαστὴ τοῦ Θεοκρίτου³²¹⁸. Ὡς ναὸ τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Διὸς ἐρμηνεύουν τὸ κτίσμα ὁ Μουτσόπουλος, ὁ Baumeister, ὁ Hawkins, ὁ Lacroix, Welcker καὶ ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη³²¹⁹. Ὡς ναὸ γενικῶς θεωροῦν τὸ κτίσμα οἱ Ραγκαβῆς³²²⁰, Carpenfer καὶ Boya. Οἱ δύο τελευταῖοι πιστεύουν ὅτι τὰ Δρακόσπιτα εἶναι ἱερὰ καὶ ἀποθηκευτικοὶ χώροι, ἔργα δούλων λατόμων, χρονολογούμενα στὴν ὕστερη ἑλληνιστικὴ καὶ πρώιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ³²²¹.

Ὁ Ross εἶχε θεωρήσει τὸ δρακόσπιτο τῆς Ὀχης ὡς κατοικία βοσκῶν, ἐνῶ οἱ Thiersch καὶ Herman ὡς ταφικὸ μνημεῖο³²²². Ὁ Wiegand τὸ θεώρησε ὡς φρουκτωρία- παρατηρητήριον. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχουν καὶ οἱ Παπαμανώλης, Johnson, καὶ Philippson³²²³. Ὁ Γουναρόπουλος θεωρεῖ τὰ δρακόσπιτα ὡς οἰκῆματα λατόμων Δρυόπων³²²⁴.

Τὰ "δρακόσπιτα" παρουσιάζουν παρόμοια κατασκευὴ, μὲ ἐκφορικό σύστημα. Ἐπομένως εἶναι ἔργα τῶν ἰδίων ντόπιων οἰκοδόμων ποὺ χτιζανε μὲ ὅμοιο τρόπο. Οἱ Ἕλληνες ὅμως εἶχαν ἤδη ἀπὸ τὴν ΥποΜΥ ἐποχὴ ἐγκαταλείψει αὐτὸν τὸν τρόπο στεγάσεως. Ἡ γνώση καὶ ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς τεχνικῆς μοιάζει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ἡ ὁποία ἦταν γνωστὴ στὸν λαὸ ποὺ κατοίκησε στὴν περιοχὴ, τοὺς Δρυόπες τοῦ Θουκυδίδη, οἱ ὁποῖοι θεωρεῖται ὅτι μετακινήθηκαν στὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ κοιτίδα τους. Λόγω τῆς ἐπιμελημένης κατασκευῆς τους φαίνεται πιθανὸ ὅτι εἶχαν λατρευτικὸ χαρακτήρα. Ἄν ὄντως εἶχαν αὐτὸν τὸν χαρακτήρα, θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἀφιερωμένα σὲ θεότητες ποὺ σχετίζονταν μυθολογικῶς μὲ τὴν θέση, δηλαδὴ μὲ τὴν Ἥρα καὶ τὸν Δία.

Ἴσως ὅμως κάποια ἀπὸ αὐτὰ νὰ εἶχαν ἄλλο χαρακτήρα. Σίγουρα σὲ τέτοιο πετρώδες ὄρεινὸ τοπίο εἶναι εὐκόλο νὰ χρησιμοποιήσεις πέτρες, τὶς ὁποῖες μπορεῖς νὰ ἐπεξεργαστεῖς. Αὐτὸ θυμίζει ἀρκετὰ τὰ κρητικὰ μιτάτα στὸν Ψηλορείτη, τὰ ὁποῖα εἶναι κτισμένα σὲ ἀνάλογο ὑψόμετρο καὶ φυσικὸ περιβάλλον μὲ παρόμοιο σύστημα στεγάσεως (εἶναι βεβαίως κυκλικῆς κατόψεως, ἀντιθέτως πρὸς τὰ "δρακόσπιτα ποὺ εἶναι ὀρθογώνιας κατόψεως). Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύουν γιὰ ποιμενικὲς δραστηριότητες ἢ γιὰ ἐνδιαίτημα τῶν ποιμένων τὴν Ἄνοιξη καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες.

Περιοχὴ ΠΣΤΗ': Περιοχὴ Δρυμονιάς.

α) Φυσικὰ ὄρια: Τὸ Α φυσικὸ ὄριο τῆς περιοχῆς ΠΣΤΖ' εἶναι κοινὸ μὲ τὸ Ν τῆς περιοχῆς ΠΣΤΗ'. Τὸ Β ὄριο τῆς περιοχῆς ΠΣΤΖ' εἶναι κοινὸ μὲ τὸ Ν τῆς περιοχῆς ΠΣΤΘ'. Εἰδικότερα παρακολουθοῦμε τὸ ὄριο αὐτὸ ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς Ὀχης Γιούδα (1366 μ.), τὸ ὁποῖο στρέφεται ΒΑ ὑψωμα (1170 μ.), Κερασιά (1227 μ.), ὑψωμα (998 μ.), ὑψωμα (900 μ.), ὑψωμα (426 μ.), Βίος (400 μ.), γιὰ νὰ καταλήξει στὸ ἀκρωτήριο Καφηρέας (Κάβο Ντ' Ὀρο).

β) Ἀρχαιολογικὲς θέσεις περιοχῆς ΠΣΤΗ':

ΣΤ7ια': Κάροστος: Δρυμονιά ἢ Δρυμονάριον:

³²¹⁶ Φουριώτης (1970), σελ. 286 – 293· Ζάππας (1981 – 2), σελ. 242 – 275.

³²¹⁷ Κοσμᾶ καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 55.

³²¹⁸ Ulrichs (1863), σελ. 258 – 259· Mendel, σελ. 311.

³²¹⁹ Μουτσόπουλος (1982), σελ. 285 – 303· τοῦ ἰδίου (1992), σελ. 47 – 54· Sapuna – Sakelarakī (1989), σελ. 31· Welcker (1850) σελ. 391 – 392· βλ. ἐπίσης Welcker (1856) σελ. 615· Hawkins (1820), σελ. 290–1, Wallace (1972), σελ. 42, 52.

³²²⁰ Rangabès (1852) σελ. 223 καὶ ἐξῆς.

³²²¹ Carpenter – Boya (1977), σελ. 207 καὶ ἐξῆς.

³²²² Thiersch (1846 – 57), σελ. 126· Herman (184), σελ. 152· Ross (1851), σελ. 30 – 31.

³²²³ Wiegand (1896), σελ. 17· Johnson (1925), σελ. 4–111· Philippson (1951), σελ. 626· Παπαμανώλης (1954), σελ. 127.

³²²⁴ Γουναρόπουλος (1930), σελ. 12, 38.

I) Φυσική περιγραφή: Δύο θέση παρά τις ΒΑ παρυφές της Όχης, 20 χιλιόμετρα περίπου Β του Πλατανιστοῦ καὶ 10 χιλιόμετρα περίπου Βορείως τοῦ ὑψώματος Ἀηδόνη. II) Ἀρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Δρυμωνιά ἀναφέρει τὴν οἰκοδόμηση ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους³²²⁵. III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Θέση τοῦ ἀναφερόμενου ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλῆ.

Περιοχὴ ΠΣΤΘ': Περιοχὴ Μετοχίου.

α) Φυσικά ὄρια: Τὰ Α ὄρια τῆς περιοχῆς εἶναι κοινὰ μὲ τὰ ΒΔ τῆς περιοχῆς ΠΣΤΗ' ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Καφηρέας μέχρι τὴν κορυφὴ τῆς Όχης Γιούδα (1366 μ.). Κατόπιν τὸ φυσικὸ ὄριο στρέφεται Δ ἀκολουθώντας τὰ Β ὄρια τῆς περιοχῆς ΠΣΤΣΤ' μέχρι τὴν κορυφὴ Σπάτα, ἐνῶ τὰ Δ φυσικά ὄρια ταυτίζονται μὲ τὰ Α τῆς περιοχῆς ΠΣΤΕ' μέχρι τὸ ἀκρωτήριο Κυδώνια.

β) Ἀρχαιολογικὲς θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΣΤΘ':

ΣΤ7ιστ': Κάρυστος: Μετόχι: Καστρί:

I) Φυσικὴ περιγραφή: Χωριὸ πὺν βρίσκεται Β τῆς Όχης, παρά τὴν βόρεια ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας, στὴν πλευρὰν δηλαδὴ τοῦ Αἰγαίου. Στὴν παραλία Β τοῦ χωριοῦ βρίσκεται ὁ λόφος Καστρί.

II) Ἀρχαιολογικά εὐρήματα: Ἐπ' αὐτοῦ ἔχουν ἐπισημανθεῖ λείψανα ὀχυρώσεων, κεραμίδες καὶ κεραμεικὴ κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων. Μεταξὺ δύο ὀρθογωνίων πύργων διακρίνονται ἴχνη νεωσοίκων³²²⁶. Πρόκειται, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Ἀδ. Σάμψων, γιὰ ὀχυρωμένη θέση πρώιμης ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (τέλους 4^{ου} π.Χ. αἰώνα), ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὶς θέσεις Ἄγ. Βασίλειος, Χηλὴ Κύμης, Ἄνω Ποταμιὰ Κύμης, Τσακαίους καὶ Φιλάγρα, πὺν δημιουργήθηκαν κατὰ τὰ χρόνια διαμάχης τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου³²²⁷.

III) Ἀναγνώριση-ταύτιση: Πρόκειται γιὰ ὀχυρωμένη θέση ΚΑ ἕως ΕΛ ἐποχῆς, ἡ ὁποία ὁμως δὲν γνωρίζουμε ἂν ἦταν καθαρῶς φρούριο ἢ ὀχυρωμένος οἰκισμὸς.

ΣΤ7ιζ': Κάρυστος: Φιλάγρα: (Βλ. ΠΣΤΓ'.)

ΣΤ7ιη': Κάρυστος: Ἀχράμπολις ἢ Εὐαγγελισμὸς: (Βλ. ΠΣΤΓ'.)

4) Γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς ΠΣΤ' (1.050 π.Χ. – 27 π.Χ.)

Πόλη Στύρα:

Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση μὲ βάση τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές:

Πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Ἀπὸ τὸν Ὅμηρο γνωρίζουμε ὅτι ὑπῆρχε ἀβαντικὴ πόλη Στύρα³²²⁸. Στὶς σημαντικὲς ἐθνολογικὲς μεταβολὲς τοῦ τέλους τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου φαίνεται ὅτι ἡ πόλη αὐτὴ καὶ ἡ ἐπικράτειά τῆς ξανακατοικήθηκε ἀπὸ Δρύοπες³²²⁹, ὅπως καὶ ἡ Ν κείμενη Κάρυστος³²³⁰.

Ἀρχαϊκὴ καὶ κλασσικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ ἐποχὴ θὰ παρέμεινε κατοικούμενη ἡ λεκάνη τῶν Στύρων ἀφοῦ τὸν 5^ο αἰώνα οἱ φορολογικοὶ κατάλογοι τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας παρουσιάζουν τὰ Στύρα ὡς ἀνεξάρτητη πόλη-κράτος³²³¹. Μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα ἡ πόλη ἐνσωματώθηκε στὴν ἐρετρικὴ ἐπικράτεια, ἀφοῦ ἡ Εὐβοία εἶναι πλέον τετράπολις³²³².

Ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὸν 3^ο π.Χ. οἱ Στυρεῖς ἐμφανίζονται στοὺς καταλόγους δημοτῶν τῆς ἐρετρικῆς ὡς δήμος τῆς³²³³. Ἔτσι θὰ παρέμειναν μέχρι τὸ 27 π.Χ. καὶ τὴν ἴδρυση τῆς ῥωμαϊκῆς Ἀχαΐας.

³²²⁵ Χιδίρογλου (1996 – 7), *IG XII*, 9, 15.

³²²⁶ Mulliez (2009-10), σελ. 92.

³²²⁷ Σάμψων (1988-9), σελ. 181.

³²²⁸ Ὅμηρος, *Ιλιάς*, στ. 536-544

³²²⁹ Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IV, 34, 10-127.

³²³⁰ Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IV, 34, 10-127 καὶ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446-447.

³²³¹ Κατάλογοι Ἑλληνοταμιῶν: *IG*, I, 2, ἀρ. 263-264, 268-269, 271, 277-279, 281-282, 71³²³¹.

³²³² Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*, 58, 19.

³²³³ Οἱ δῆμοι τῆς Ἑρετρικῆς: Βλ. Ἐρέτρια: Φιλολογικὲς πηγές, ἀρ. 18: *IG*, XII, 9, σελ. 163-165.

Πόλη Στύρα: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση θέσεων:

I) Πολιτικό κέντρο:

Πιθανώς, σε αυτές τις περιοχές άλλαξε ή εθνολογική σύνθεση κατά την πτώση του μυκηναϊκού κόσμου και κυρίως κατά την πρώιμη εποχή του Σιδήρου, όπου τοποθετείται ο α' αποικισμός. Θεωρούμε ότι είναι πιθανόν να εγκαταστάθηκαν και ἐδῶ Δρύοπες, ὅπως στήν Κάρυστο, και πιθανώς να αναμείχθηκαν με Ἴωνες, οἱ ὁποῖοι ὁμως δὲν ἔφθασαν ξεκινώντας ἀπὸ Χαλκίδα και Λευκαντί, ἀκολουθώντας χερσαία διαδρομή, και κατακτώντας ὄλες τις ἐνδιάμεσες λεκάνες, κάτι πού τὸ ἀνάγλυφο θὰ δυσχέραινε ἐξαιρετικῶς, ἀλλὰ με πλοῖα ἀπὸ τις ἀκτὲς τοῦ Μαραθῶνα. Ἄν ὄντως ἔγινε αὐτὸ και ἐγκαταστάθηκαν οἱ νέοι κάτοικοι, φεύγοντας οἱ Ἄβαντες, κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχή, θὰ ἦταν ὀργανωμένοι φυλετικῶς. Πρέπει νὰ πούμε ἐκ τῶν προτέρων ὅτι δὲν ὑπάρχουν τέτοιες γεωγραφικὲς πληροφορίες ἢ τέτοια εὐρήματα πού νὰ ἐξασφαλίζουν ὅτι μπορούμε νὰ ἀναγνωρίσουμε με ἀσφάλεια τὸ πολιτικὸ κέντρο αὐτῆς τῆς ἀνεξάρτητης μέχρι τὸ τέλος περίπου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εὐβοϊκῆς πόλεως. Ὑπάρχουν κατάλοιπα οἰκισμοῦ και ὀχρωμένες θέσεις πού συνήθως ἀναγνωρίζονται ὡς φρούρια. Σχετικὰ με αὐτὰ θὰ κάνουμε κάποιους συλλογισμούς.

Κατ' ἀρχάς, ἐνῶ ἡ ἐπικράτεια τῶν Στύρων, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ ἐπόμενο ὑποκεφάλαιο, περιελάμβανε πιθανῶς τὸ 1/3 τῆς περιοχῆς ΠΣΤ', δηλαδή τις περιοχὲς ΠΣΤΑ' ἕως ΠΣΤΔ', και παρ' ὄλο πού ὑπάρχουν διάφορα σημερινὰ χωριά στις διάφορες λεκάνες, τὸ τοπωνύμιο τῶν Στύρων³²³⁴ ἐπιβιώνει συγκεκριμένα στὸ Ν τμήμα τῆς περιοχῆς ΠΣΤΑ'. Τὸ ὀρεινὸ χωριὸ Στοῦρα κεῖται στὰ ΝΑ τῆς λεκάνης, ἐνῶ κάτοικοί του ἴδρυσαν τὸ παραθαλάσσιο χωριὸ Νέα Στύρα ΒΔ αὐτοῦ, δίπλα σὲ ὀρμίσκο πού λειτουργεῖ ὡς ἀσφαλὲς ἀγκυροβόλιο, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κόλπου τῶν Στύρων στὸν Ν Εὐβοϊκὸ κόλπο, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον προστατεύεται Δ ἀπὸ τὴν νῆσο Στοῦρα. Ὡς ἐκ τούτου στὸ Ν τμήμα τῆς περιοχῆς ΠΣΤΑ' φαίνεται πιθανότερο ὅτι πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὸ πολιτικὸ κέντρο τῶν ἀρχαίων Στύρων.

Πρωτογεωμετρική, γεωμετρική και ἀρχαϊκή ἐποχή:

Πολιτικὸ κέντρο και ἐπικράτεια:

Γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὅτι τὰ Στύρα ὑπῆρχαν ὡς πόλη κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, στὰ ὁποῖα κατοικοῦσαν Ἄβαντες, πράγμα πού μπορεί νὰ σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχή τοῦ Χαλκοῦ ὑπῆρχε κατοίκηση στήν περιοχὴ ἀπὸ βιώσιμη κοινότητα. Ὁ Θουκυδίδης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα οἱ Καρύστιοι διέφεραν ἐθνολογικῶς ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους Εὐβοεῖς πού ἦταν Ἴωνες, ὁ Στράβωνας ὅτι εἶχε ὑπάρξει πιθανῶς μείξη Ἰώνων ἀπὸ τὴν Τετράπολη τοῦ Μαραθῶνα με Δρύοπες κατὰ τὸν ἀποικισμὸ τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἐνῶ ὁ Πausanias ὅτι και οἱ Στυρεῖς ἦταν Δρύοπες. Ἄν ὄντως ἔγινε αὐτὸ και ἐγκαταστάθηκαν οἱ νέοι κάτοικοι, φεύγοντας οἱ Ἄβαντες, κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχή, θὰ ἦταν ὀργανωμένοι φυλετικῶς.

Πράγματι ἡ λεκάνη αὐτὴ και οἱ γειτονικὲς τῆς θὰ μπορούσαν νὰ θρέψουν τὸν πληθυσμὸ ἀρκετῶν φυλετικῶν μορφωμάτων. Ὡστόσο δὲν ἔχουμε βέβαια και δημοσιευμένα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ΠΓ-ΜΓ περιόδου. Κατὰ τὴν ΥΓΕ ἐποχή, ὀπότε ἀρχίζουν νὰ συγκροτοῦνται σὲ πόλεις κράτη ἢ Χαλκίδα και ἡ Ἐρέτρια, ἢ λίγο πιὸ μετὰ, κατὰ τὴν ΑΡ ἐποχή, ἴσως νὰ συγκροτήθηκαν και τὰ Στύρα σὲ πόλη κράτος και ὡς τέτοια φορολογοῦνται ἀπὸ τὴν Δηλιακὴ συμμαχία τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ.

Κλασσικὴ και ἑλληνιστικὴ ἐποχή:

Κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα οἱ Στυρεῖς εἶναι συγκροτημένοι σὲ πόλη κράτος. Ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, φορολογοῦνται ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία με 100 δραχμὲς και λαμβάνουν μέρος ἀναγκαστικῶς στις ἐχθροπραξίες τῆς συμμαχίας. Ἀποστατοῦν τὸ 411 π.Χ. και ἔκτοτε συμπράττουν με τοὺς ἄλλους Εὐβοεῖς τασσόμενοι με τὸ μέρος τῶν Σπαρτιατῶν³²³⁵. Τὸν 4^ο αἰῶνα συνοικίζονται με τὴν Ἐρέτρια, ὅπως και οἱ Γρυγγεῖς, και ἀπὸ τότε ἀποτελοῦν τμήμα τῆς ἐρετρικῆς ἐπικράτειας. Σὲ ἐπίπεδο εὐρημάτων βλέπουμε ὅτι τὰ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα πού προέρχονται ἀπὸ τὴν θέση ἴδια τὴν θέση τοῦ

³²³⁴ Και μάλιστα με ἀρχαϊκὴ προφορά, ἢ ὁποῖα ἀνάγεται στὸν 8^ο αἰῶνα (ὀμηρικὴ προφορά τοῦ υ ὡς ου) ἢ στήν ἀρχαϊκὴ ἐποχή, τὴν ὁποῖα δὲν δικαιολογοῦν οἱ φωνολογικὲς μεταβολὲς τῆς ἑλληνιστικῆς κοινῆς ἢ τῆς δημοτικῆς βυζαντινῆς.

³²³⁵ Wallace (1947), σελ. 13 – 8· IG XII, 9, 56, ἀρ. 1 – 464· Βρανόπουλος (1995), σελ. 33, 75.

χωριού Στούρα (Στύρα), θέση ΣΤ3': Στύρα είναι πενιχρά. Ωστόσο υπάρχουν γεωγραφικές και αρχαιολογικές ενδείξεις ΒΔ στον κάμπο, παρά την ακτή, δηλαδή στο παραθαλάσσιο χωριό των Νέων Στύρων, ότι στην θέση αυτήν υπήρχε το πολιτικό κέντρο των Στύρων ή έστω το επίγειό του.

Πρόκειται για την θέση ΣΤ2': Νέα Στύρα: Γκιζούρι, όπου 2 χιλιόμετρα νότια του χωριού των Νέων Στύρων, παρά την ακτή, υπάρχουν τέσσερις λόφοι. Τα κεραμίδια, ή διάσπαρτη ΚΛ κεραμική και τα λείψανα αρχαίων κτιρίων πιθανώς συνιστούν θέση οικισμού, ο οποίος δεν έχει ανασκαφεί. Επί πλέον, τα λείψανα αρχαίου λιμενοβραχίονα παρά την ακτή, τα οποία σημειώνει και καταγράφει ο Philippson δηλώνουν την θέση λιμένος, και μάλιστα σε προστατευμένο κόλπο³²³⁶. Philippson, Θεοχάρης και Βρετανοί προτείνουν ως πιθανή την ταύτιση με το πολιτικό κέντρο των Στύρων, άποψη που μάς βρίσκει σύμφωνους. Αν ο Jeffrey χρονολογεί σωστά γύρω στο 475 π.Χ.³²³⁷ τις επιγραφές που βρήκε ο Ρουσσόπουλος³²³⁸, τότε έχουμε σίγουρα κάποιον σημαντικό δημόσιο χώρο του 5^{ου} αιώνα π.Χ.

Τον 5^ο αιώνα π.Χ. στην θέση ΣΤ3α2': Στύρα Κλιόσι, ΝΑ των Στύρων επί επιμήκους λόφου, κάτω από το Μεσαιωνικό τείχος υπάρχει φάση ΚΛ τείχους. Αυτό ή τοιχοποιία αποτελείται από τραπεζιόσημους λιθοπλίνθους και χρονολογείται στο τέλος του 5^{ου} αιώνα π.Χ.³²³⁹ Θεωρούμε ότι το φρούριο ανήκει πιθανώς στην εποχή ανασυγκροτήσεως των ευβοϊκών πόλεων κρατών, μετά την απόστασία του 411 π.Χ. από την Αθηναϊκή συμμαχία, ή και μετά την λήξη του πολέμου με την παράδοση των Αθηνών το 404 π.Χ., εποχή που όλες οι ευβοϊκές πόλεις τειχίζονται και οργανώνουν την άμυνά τους έναντι του αθηναϊκού κινδύνου. Τον 4^ο αιώνα π.Χ. στην θέση ΣΤ2': Νέα Στύρα: Γκιζούρι: Άγ. Νικόλαος στην όρεινη περιοχή Δ των Στύρων κτίζεται φρουριακή εγκατάσταση γύρω στο 400 π.Χ., ή οποία όρθως έρμηνεύεται ως μεθοριακό φρούριο της έρετρικής επικράτειας από τον 4^ο π.Χ. αιώνα και έξης³²⁴⁰.

Επίσης στην περιοχή ΠΣΤΒ': Περιοχή Τσακαίων, θέση ΣΤ1': Τσακαίοι: Καστρί, στην παραλία του χωριού, βρίσκεται ο κωνικός λόφος Καστρί³²⁴¹, επί της κορυφής του λόφου έχουν επισημανθεί όχυρώσεις με ψευδοϊσοδομική τοιχοποιϊαν 4^{ου} – 3^{ου} αιώνα π.Χ.³²⁴² που περικλείουν έκταση 4000 τ.μ., και μεγάλης ποσότητας κεραμική³²⁴³. Η μεγάλη έκταση που περιλαμβάνει το τείχος δείχνει ότι δεν πρόκειται για απλό φρούριο της ευρύτερης επικράτειας των Στύρων, αλλά για όχυρωμένο οικισμό, πιθανό κέντρο δήμου της έρετρικής του 4^{ου} και του 3^{ου} π.Χ. αιώνα. Στην επιγραφή των στρατιωτών³²⁴⁴ ο νοτιότερος χώρος της έρετρικής περιλαμβάνει και δήμο Ιστιαίων. Το οικιστικό κέντρο αυτού του δήμου ή Έλβετική σχολή ταυτίζει με πιθανότητα με την Ιστιαία, δήμο της έρετρικής που μαρτυρούν και οι υπόλοιποι κατάλογοι, εκείνοι των δημοτών της έρετρικής³²⁴⁵. Το τείχος ανήκει στην εποχή ανασυγκροτήσεως μετά την λήξη του Πελοποννησιακού πολέμου, ενώ ή χρησιμότητά του είναι άμυντική, όχι απέναντι σε γειτονική πόλη κράτος της Ευβοίας, αλλά μάλλον σε έξωτερικό κίνδυνο. Η ταύτιση των Έλβετών με πιθανότητα μάς βρίσκει σύμφωνους.

Ρωμαϊκή εποχή:

Αρχαιολογική θέση της περιοχής ΠΣΤΓ' ρωμαϊκών χρόνων είναι ή θέση ΣΤ7ιδ': Κάρυστος: Άγ. Δημήτριος ΒΔ της Όχης, στην πλευρά του Αιγαίου, όπου έχουν ανασκαφεί λείψανα ρωμαϊκών κτιρίων και κεραμική ρωμαϊκών χρόνων³²⁴⁶. Κατά την ρωμαϊκή εποχή γίνεται ευρεία εκμετάλλευση των λατομείων καρυστίας λίθου τόσο στην θέση ΣΤ3α1': Στύρα: Μυτερή, όπου έχει έντοπισθεί αρχαία λιθόστρωτη όδός, που χρησίμευε για να κατεβαίνουν οι όγκολίθοι που είχαν έξορχθει από τα

³²³⁶ Sackett και άλλοι (1966) σελ. 78 – 80· Θεοχάρης (1959), σελ. 309· Philippson (1951), σελ. 625, 686.

³²³⁷ Jeffery (1990).

³²³⁸ Ρουσσόπουλος (1862), σελ. 276.

³²³⁹ BCH, τ. 128-129, 2, 2, 2003-2004, Χρον., σελ. 1542-1543

³²⁴⁰ BCH, τ. 128-129, 2, 2, 2003-2004, Χρον., σελ. 1542-1543· Ducrey κ.ά (2005), σελ. 112-123.

³²⁴¹ Ducrey κ.ά. (2005), σελ. 112-123.

³²⁴² Σάμψων (1988 – 9), σελ. 172. Βλ. επίσης: Σκούρας (2003), σελ. 105-6.

³²⁴³ Τα τυπολογικά γνωρίσματα της τοιχοδομίας χρονολογούν το φρούριο, το οποίο, γύρω κτίστηκε γύρω στο 400 π.Χ., σύμφωνα με νεότερη εκτίμηση: BCH, τ. 128-129, 22, 2003-4, Χρον., σελ. 1542, σχ. σελ. 1542.

³²⁴⁴ IG, XII, 9, σελ. 52, αρ. 241.

³²⁴⁵ Whitley (2004-5), σελ. 49· BCH, τ. 128-129, 22, 2003-4, Χρον., σελ. 1542, σχ. σελ. 1542. Βλ. επιγραφές Έρετρίας: δήμοι της έρετρικής.

³²⁴⁶ Σάμψων (1973-4), σελ. 491.

λατομεία στην θάλασσα, χρονολογούμενη στους ρωμαϊκούς χρόνους³²⁴⁷, όσο και στην θέση ΣΤ3γ': Στύρα: Κάψαλα, 2 χιλιόμετρα ΝΑ τών Καγκαδαίων³²⁴⁸. Η θέση ΣΤ3δ': Στύρα: Νημπορειό, 6 χλμ. ΝΔ τών Καψάλων ήταν τὸ λιμάνι ἀπὸ ὅπου μεταφέρονταν διὰ θαλάσσης οἱ ὀγκόλιθοι στὸν προορισμὸ τους³²⁴⁹.

Ἀχρονολόγητα:

Στὴν ὀρεινὴ ζώνη, τόσο στὴν θέση ΣΤ3α1': Στύρα: Ἡ ἐγγὺς περιοχὴ ΝΑ τών Στύρων: Μυτερή, ὅσο καὶ στὴν θέση ΣΤ3στ': Ὀχη: Βίγλα εἶναι κτισμένα τὰ λεγόμενα «δρακόσπιτα». Εὐρεθεῖσα ΥΚΛ ἢ ΕΛ κεραμεικὴ μπορεῖ νὰ δηλώνει τὴν χρῆση τους κατὰ τὶς ἐποχὲς αὐτές³²⁵⁰, δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ προσδιορίσει μὲ ἀσφάλεια καὶ τὴν ἐποχὴ κατασκευῆς τους.³²⁵¹ Πρόκειται γιὰ κτίρια κτισμένα κατὰ τὸ ἰσοδομικὸ σύστημα τοιχοποιίας, τὰ ὁποῖα ὅμως στεγάζονται ἐκφορικῶς³²⁵². Ἡ τεχνικὴ αὐτὴ ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ .



Δρακόσπιτα. (www.exfiles.gr)

Σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ ἢ τὴν προέλευση τῆς τεχνικῆς αὐτῆς μποροῦμε νὰ κάνουμε κάποιους συλλογισμοὺς. Ὁ Φουσάρας χρονολογεῖ τὰ δρακόσπιτα στὴν ΥΕ ἐποχὴ³²⁵³. Μπορεῖ ὄντως νὰ προέρχεται ἢ τεχνικὴ αὐτὴ ἀπὸ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Ὡστόσο οἱ θολωτοὶ τάφοι ἦταν ὑπόγεια κτίσματα πὸν βρίσκονταν κοντὰ σὲ μυκηναϊκὲς ἀκροπόλεις ἢ ἀνάκτορα, καὶ ὄχι βέβαια σὲ τέτοιο ὑψόμετρο, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν σύγχρονά τους οἰκιστικὰ κέντρα. Τὸ ἰσοδομικὸ σύστημα πὸν χρησιμοποιήθηκε στὸς τοίχους πρέπει νὰ ἀνήκει στὸς ἱστορικοὺς χρόνους, ἀφοῦ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν δόμων καὶ τῶν λιθοπλίνθων οἱ ἀναλογίες πλησιάζουν ἐκεῖνες τοῦ 5^{ου} καὶ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ., καὶ ὄχι βεβαίως τὴν κυκλώπεια τοιχοποιία, πχ. τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν. Ἀλλὰ ἡ λάξευση καὶ τὸ σχῆμα τῶν λιθοπλίνθων παρουσιάζουν ἰδιαιτερότητες, οἱ ὁποῖες μπορεῖ νὰ ὀφείλονται καὶ στὸ ὑλικὸ κατασκευῆς τους, δηλαδὴ στὴν καρυστία λίθο. Αὐτὰ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπουσία βέβαιου παραλλήλου στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, καθιστοῦν τὴν χρονολόγησή τους ἀβέβαιη. Τὸ εἶδος τῆς τοιχοποιίας εἶναι κάποιες φορὲς καὶ συνάρτηση τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ πὸν ἀφθονεῖ σὲ ἓνα τόπο³²⁵⁴.

Τὸ θέμα τῆς χρῆσέως τους εἶναι ἐπίσης ἀβέβαιο. Οἱ ἐρμηνεῖες πὸν παραθέτει ὁ Φουσάρας³²⁵⁵, οἱ ὁποῖες εἶχαν μέχρι τὴν δεκαετία τοῦ 1960 προταθεῖ εἶναι:

α) Θησαυρὸς καὶ κατοικίες τῶν προνομιούχων οἰκογενειῶν.

³²⁴⁷ Ζάππας (1981 – 2), σελ. 243–275· Σάμψων (1988 – 9), σελ. 175 – 178· AR 1983 – 4, σελ. 17· Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 78 – 79.

³²⁴⁸ AR 1985– 6, σελ. 21 – 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562 – 563.

³²⁴⁹ Χρονολογοῦνται στὴν ῥωμαϊκὴ καὶ παλαιохριστιανικὴ ἐποχὴ. Βλ. σχετικῶς: AR 1985– 6, σελ. 21 – 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562– 563. Ἐπίσης: Lampraki (1980) σελ. 31 – 62.

³²⁵⁰ Johnson, F. (1925), σελ. 398 – 412 καὶ Liritzis-Polymeris-Zacharias (2010), σελ. 65-81.

³²⁵¹ Ζάππας (1981 – 2), σελ. 243–275· Σάμψων (1988 – 9), σελ. 175 – 178· AR 1983 – 4, σελ. 17· Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 78 – 79.

³²⁵² Johnson, F. (1925), σελ. 398 – 412.

³²⁵³ Φουσάρας (1964), σελ. 108-118.

³²⁵⁴ Στὰ χωριά τοῦ Ἀρκαδίου στὸ Ρέθυμνο δὲν ὑπάρχουν πέτρες οὔτε γιὰ τὴν στερέωση τῶν ἐλαιόπανων. Ἐπάνω στὸν Ψηλορείτη τὸ χῶμα εἶναι λιγοστὸ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι πιὸ εὐκόλη ἡ οἰκοδόμησή μὲ πέτρα.

³²⁵⁵ Φουσάρας (1964), σελ. 108-118.

β) Ανάκτορο ἀρχαιότατου βασιλείως.

γ) Ναός τῆς Ἥρας ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἢ δρυοπικὸς ναὸς κατὰ τὸν Μουτσόπουλο.

δ) Τὸ κτίσμα μὲ τὸν ἡμισφαιρικό θόλο ἔχει ἐρμηνευθεῖ ὡς θόλος, ὅπως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐπιδαύρου.

Ἄς δοῦμε ὅμως ἂν μπορεῖ νὰ ἰσχύει κάτι ἀπὸ αὐτὰ. Σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὶς ἐρμηνεῖες α) καὶ β) θὰ λέγαμε ὅτι ἓνα ἀνάκτορο, μόνον του, στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ, χωρὶς νὰ πλαισιώνεται ἀπὸ ἄλλα κτίρια καὶ χωρὶς τεῖχος εἶναι μᾶλλον παράδοξο νὰ ὑπῆρχε. Ναοὶ ἀφιερωμένοι στὴν Ἥρα καὶ τὸν Δία, (ἐρμηνεῖα γ), σὲ περιοχὴ μάλιστα πού συνδέεται μὲ τὴν μυθολογία τῆς ἐρωτικῆς μείξης τῶν θεῶν³²⁵⁶ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι. Ἡ ἐρμηνεῖα δ) εἶναι ἀσαφής.

Σίγουρα ἡ ἐρμηνεῖα τῶν δρακόσπιτων ὡς ναῶν εἶναι πιὸ πειστικὴ. Ὡστόσο, ἂν κάποιος κάνει σύγκριση μὲ τὰ πέτρινα μιτάτα στὸν Ψηλορείτη, κοντὰ στὰ Ἀνώγεια, θὰ ἐντοπίσει ἀρκετὲς ὁμοιότητες κατὰ τὴν κατασκευὴ, ὅπως ἡ ἐξ ὀλοκλήρου χρῆση λίθου καὶ τὸ ἐκφορικὸ σύστημα στέγασης. Διαφέρει μόνον ἡ κυκλικὴ τους κάτοψη. Μὲ δεδομένο τὸ ὑψόμετρο, τὸ ὑλικὸ καὶ τὸν τρόπο κατασκευῆς θὰ μπορούσαμε νὰ προτείνουμε μὲ πιθανότητα τὴν χρῆση κάποιων ἀπὸ αὐτὰ ὡς κτιρίων πού στέγαζαν ποιμενικὲς δραστηριότητες.

Ἡ νῆσος Στούρα (θέση ΣΤ3ζ': Νῆσος Στούρα) πρέπει νὰ ταυτίζεται ὅπως λέει ὁ D. Müller μὲ τὴν *Aigilini*, ὅπου οἱ Πέρσες ἀφῆσαν πρὸς στιγμὴν τὰ ἐξ Ἑρετρίας ἀνδράποδα³²⁵⁷. Συμφωνοῦμε μὲ τὴν ταύτιση, ἀφοῦ ταιριάζει ἡ τοπογραφία μὲ τὶς περιγραφὲς τῶν κινήσεων τοῦ περσικοῦ στόλου. Τὸ νησὶ δὲν ἔχει δώσει ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ πρέπει νὰ ἦταν ἀκατοίκητο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἡ θέση ἐπίσης ΣΤ7ιζ': Κάρυστος: Φιλάγρα παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Φιλάγρα ὀνομάζεται τὸ ἀκρωτήριο ΒΔ τοῦ χωριοῦ Ἄγ. Δημήτριος, στὴν βόρεια ἀκτὴ, ἀλλὰ καὶ ὁ Δ κείμενος ὄρμος στὴν Α ἀκτὴ τῆς Εὐβοίας. Σὲ χάρτες ἐνετοκρατίας καὶ τουρκοκρατίας ἡ θέση ὀνομάζεται Φάλαρα. Ἐπάνω σὲ λόφο πού δεσπόζει ἐπάνω ἀπὸ δύο ὄρμους ἔχει ἐπισημανθεῖ καλοδιατηρημένο ἀρχαῖο τεῖχος 5^{ου} – 4^{ου} αἰώνα π.Χ., μὲ πύργους κατὰ διαστήματα καὶ ὑπόγεια σήραγγα. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου ἔχουν ἐντοπιστεῖ λείψανα ἀρχαίων κτιρίων³²⁵⁸.



Χάρτης τοῦ 1791 πού παρουσιάζει τὴν περιοχὴ. (Βλέπε Πορθμὸς)

Τὸ ὄνομα τοῦ ἀκρωτηρίου θυμίζει τὸ τοπωνύμιο τοῦ δήμου τῆς ἐρετρικῆς κατὰ τὸν 3^ο αἰώνα Φάλλα ἢ Φάλλαι > Φάλληθεν (κατὰ τὸ Ἀθῆναι > Ἀθήνηθεν). Ἄν ὁ δήμος ἀνήκε στὰ Στύρα ἀρχικῶς, δηλαδή κατὰ τὸν 5^ο αἰώνα, τότε μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῶν Στύρων μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ., ἔγινε δήμος τῆς ἐρετρικῆς. Ἴσως τὰ νότια φυσικὰ ὄρια τῆς περιοχῆς ΠΣΤΓ' καὶ τῆς ΠΣΤΔ, ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Μαρμάρι στὸν Ν. Εὐβοϊκὸ κόλπο μέχρι τὸ (Ν) ἀκρωτήριο τοῦ ὄρμου τῆς Φιλάγρας (ἀκρωτήριο Φιλάγρα) ἦταν καὶ τὰ πολιτικὰ ὄρια τῆς ἐρετρικῆς ἀπὸ τὸν 4^ο αἰώνα μέχρι τὸν 1^ο αἰώνα π.Χ. μὲ τὴν *Καρυστία*.

³²⁵⁶ Βλ. Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, *Υπομνήματα εἰς Ὀμήρου Ἰλιάδα*, 1, σελ. 431-432, πού συγκεντρώνει ὅλες τὶς ἐρμηνεῖες καὶ ἐτυμολογίες.

³²⁵⁷ Müller (1987), σελ. 396-397.

³²⁵⁸ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 80· Baumeister, σελ. 33, 71· Bursian, σελ. 135· Γουναρόπουλος (1930), σελ. 131-2· Hankey (1952), σελ. 49· Χωρέμης (1973), σελ. 304. Λαξεύματα ἐπὶ τῶν βράχων εἶναι ἄλλα φυσικὰ καὶ ἄλλα ἴχνη λατομείου.

Πόλη Στύρα: Πολιτική οργάνωση: Μεταβολές τῆς ἐπικράτειας.

Ἡ ἐπικράτεια τῶν Στύρων, ἦταν πιθανῶς ὀργανωμένη φυλετικῶς κατὰ τὴν πρόωμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Ὅμως σταδιακῶς μέχρι τὸν 5^ο αἰώνα τὰ Στύρα ὀργανώνονται ὡς ἀνεξάρτητη πόλη κράτος, πού ἀναφέρεται κατὰ τὰ Περσικά καὶ φορολογεῖται χωριστὰ ἀπὸ τὴν Δηλιακὴ συμμαχία. Τὸν 4^ο αἰώνα π.Χ. συνοικίζεται μᾶλλον εἰρηνικῶς μὲ τὴν γειτονικὴ Ἐρέτρια. Τοῦτο προκύπτει τόσο ἀπὸ τὴν ἀπουσία ἀναφορᾶς σὲ πολεμικὴ σύγκρουση μεταξὺ τῶν δύο πόλεων, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς γενικότερες πολιτικὲς συνθήκες στὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖες δημιουργοῦσαν κλίμα ἀβεβαιότητας (371 π.Χ. μάχη τῶν Λεύκτρων καὶ ἄνοδος τῶν Θηβῶν, 362 π.Χ. ἥττα τῶν Θηβῶν, Συμμαχικὸς πόλεμος καὶ κλονισμὸς τῆς Β' ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἄνοδος τοῦ Φιλίππου κλπ). Εἶναι λογικὸ ὅτι ἡ Ἐρέτρια, ἀπὸ τὴν στιγμή πού τὰ Στύρα γίνονται τμῆμα τῆς ἐπικρατείας της, θὰ φρόντισε γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση τῶν τειχῶν τῶν περικτειχισμένων οἰκισμῶν καὶ φρουριῶν της, καθὼς καὶ τὴν κατασκευὴ καινούριων πρὸς ἐνίσχυση τοῦ ἀμυντικοῦ συστήματός της.

Ἡ ἐπικράτεια τῆς Ἐρέτριας θὰ παρέμεινε σταθερὴ μέχρι τὴν καταστροφὴ ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Σύλλα (87-86 π.Χ.) καὶ μετὰ μέχρι τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Εὐβοίας στὴν ὤρωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας.

Πόλη Στύρα: Κοινωνικὴ οργάνωση καὶ οἰκονομία:

Σὲ ἐπίπεδο πολιτεύματος δὲν ἔχουμε στοιχεῖα γιὰ νὰ ἀνασυνθέσουμε τὴν πιθανὴ ἐξελικτικὴ πορεία του. Σὲ ἐπίπεδο οἰκονομίας πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὁ πρωτογενὴς τομέας ἦταν ὁ βασικὸς τῆς οἰκονομίας τῶν Στύρων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα (γεωργία, κτηνοτροφία, ἀλιεία, λατομεῖα), ἀλλὰ καὶ ὁ δευτερογενὴς, ὅπως τεκμαιρόμεθα ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ καὶ τὴν κατασκευὴ τῶν τειχῶν. Γιὰ τὸν τριτογενὴ τομέα δὲν ἔχουμε στοιχεῖα, ἀν καὶ τὰ λιμάνια ἐπέτρεπαν, ὄχι μόνο τὴν θαλάσσια ἐπικοινωνία, ἀλλὰ καὶ τὸ θαλάσσιο ἐμπόριο.

Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς πόλεως τῶν Στύρων:

Τὰ μόνα στοιχεῖα πού ἔχουμε ἀπὸ τὰ Στύρα εἶναι ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές, πού μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὴν λατρεία τοῦ Διὸς Ὑψίστου Σωτήρος³²⁵⁹. Προέρχονται ἀπὸ τὴν θέση ΣΤ3γ': Στύρα: Κάψαλα καὶ ἀρχαῖα λατομεῖα μαρμάρου³²⁶⁰, ὅπου καὶ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε αὐτὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Διὸς. Δὲν ξέρουμε ἀν ἦταν ὄντως ἀπομονωμένο, πρᾶγμα πού θὰ τὸ καθιστοῦσε ἐξωαστικὸ ἱερὸ. Τὰ μέχρι στιγμῆς εὐρήματα ὅμως αὐτὸ δείχνουν.

Πόλη Κάρυστος: Ἱστορικὴ ἀνασύνθεση μὲ βάση τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές:

Πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Απὸ τὸν Ὅμηρο γνωρίζουμε ὅτι ὑπῆρχε ἀβαντικὴ πόλη Κάρυστος³²⁶¹. Στὶς σημαντικὲς ἐθνολογικὲς μεταβολές τοῦ τέλους τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ καὶ τῆς πρόωμης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου φαίνεται ὅτι ἡ πόλη αὐτὴ καὶ ἡ ἐπικρατεία της ξανακατοικήθηκε ἀπὸ Δρύοπες³²⁶², ὅπως καὶ ἡ Β κείμενη πόλη Στύρα³²⁶³.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Ἡ πόλη Κάρυστος³²⁶⁴ στὶς φιλολογικὲς πηγές ἐμφανίζεται τὸ 490 π.Χ., ὅταν ὁ περσικὸς στόλος, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία ὑπὸ τὸν Δάτη καὶ τὸν Ἀρταφέρνη, μὲ ἐντολὴ τοῦ Δαρείου, πορευόταν διὰ μέσου τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν κατάληψη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐρετρίας, τὸν ἐξανδραποδισμὸ τῶν κατοίκων τους καὶ τὸν ἐμπρησμὸ τῶν ἱερῶν τῶν πόλεων αὐτῶν, σὲ ἀντίποινα τῆς συμμετοχῆς τους στὴν ἰωνικὴ ἐπανάσταση (499-494 π.Χ.) Ὁ στόλος ἀπὸ τὴν Δῆλο πού εἶχε φτάσει, παρέπλευσε τὶς ὑπόλοιπες Κυκλάδες ἔφτασε στὴν Κάρυστο. Οἱ Καρύστιοι δὲν ἔδιναν οὔτε ὀμήρους, οὔτε ἤθελαν νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον γειτονικῶν πόλεων: οὐ γὰρ δὴ σφι οἱ

³²⁵⁹ Βλ. πηγὴ ἀρ. 4: IG, XII, 9, σελ. 23, ἀρ. 58 καὶ πηγὴ 5: IG, XII, 9, σελ. 23, ἀρ. 59.

³²⁶⁰ AR 1985- 6, σελ. 21 - 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562 - 563.

³²⁶¹ Ὅμηρος, *Ἰλιάς*, στ. 536-544

³²⁶² Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IV, 34, 10-127 καὶ Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446-447.

³²⁶³ Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, IV, 34, 10-127

³²⁶⁴ Βλ. Geyer (1962), σελ. 112-118· Φουσάρας (1964), σελ. 97-108· Φουριώτης (1970), σελ. 287-290· Kenne, *RE*, λ. *Κάρυστος*, τ. 10, σ. 2256· Neue Pauly, λ. *Κάρυστος*, τ. 2, 2003, σ. 1149.

Καρύστιοι οὔτε ὀμήρους ἐδίδοσαν οὔτε ἔφασαν ἐπὶ πόλιας ἀστυγείτονας στρατεύεσθαι, λέγοντες Ἐρέτριάν τε καὶ Ἀθήνας,. Ἐτοί ἄρχισε πολιορκία καὶ δρώσεις τῆς γῆς τους, μὲ ἀποτέλεσμα τελικὰ νὰ δεχθοῦν νὰ συμπράξουν: ὡς δὲ περιπλέοντες τὰς νήσους προσέσχον καὶ ἐς Κάρυστον ἐνθαῦτα τούτους ἐπολιόρκεόν τε καὶ τὴν γῆν σφεων ἔκειρον, ἐς ὃ καὶ οἱ Καρύστιοι παρέστησαν ἐς τῶν Περσέων τὴν γνώμην.³²⁶⁵

Κατὰ τὴν περσικὴ ἐκστρατεία τοῦ 480 π.Χ. ὑπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ξέρξη, πολλοὶ Ἕλληνες συντάσσονται μὲ τὸ μέρος τῶν Περσῶν. Ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς ναυλοχοῦσαν στὴν Τράχηνα, ὅταν ἔμαθαν τὴν ἦττα τοῦ Λεωνίδα, ἔπλευσαν στὴν Ἰστιαία, ὅπου ἔφτασε καὶ ὁ περσικὸς στόλος, καὶ κατοπινὸν διὰ τοῦ Εὐβοϊκοῦ στόλου σὲ τρεῖς ἡμέρες ἔφτασαν στὸ Φάληρο. Ὅσο περισσότερο εἰσχωροῦσε στὴν Ἑλλάδα ὁ περσικὸς στρατὸς καὶ στόλος, τόσο πῆγαιναν μὲ τὸ μέρος τους ἑλληνικὲς πόλεις³²⁶⁶. Γι' αὐτὸ ὁ Θεμιστοκλῆς, μετὰ τὴν ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, μὲ ἀγγελιοφόρους ἀπειλοῦσε ὅσους εἶχαν μηδίσει, Παρίους, Ἀνδρίους καὶ Καρυστίους, ἀπειλώνοντας τους καὶ συλλέγοντας χρήματα³²⁶⁷. Ἐν τέλει ἡ Κάρυστος, ἂν ἐρμηνεύουμε σωστὰ τὸν Πανσανία, συνασπίζεται μὲ τὴν ἑλληνικὴ συμμαχία καὶ μετέχει στὶς ἐχθροπραξίες τὸ 479 π.Χ. στὴν ναυμαχία τῆς Μυκάλης. Γι' αὐτὸ καὶ Καρύστιοι, μαζί μὲ ὄλους τοὺς Εὐβοεῖς, μετὰ τὸ τέλος τῶν Μηδικῶν πολέμων, μαζί μὲ τὸν τρίποδα τῶν Πλαταιῶν ποὺ ἀφιέρωσαν ὅλες οἱ ἑλληνικὲς πόλεις, ἀνέθεσαν στὸ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφοὺς ἓνα χάλκινο ταῦρο, ἀπὸ τὰ λάφυρα ποὺ ἀπεκόμισαν³²⁶⁸.

Κλασσικὴ ἐποχὴ:

Ἡ Κάρυστος ὁμως ἀρνεῖται νὰ γίνεῖ μέλος τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας τὸ 478 π.Χ. Γι' αὐτὸ ἀναλαμβάνει ἐναντίον τῆς ἐπιθετικῆς δράσῃ ὁ Κίμωνας μὲ τὸν στόλο. Τελικὰ τὸ 472 π.Χ. ἀναγκάζεται νὰ γίνεῖ μέλος τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας³²⁶⁹. Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Τολμίδης ἔφερε καὶ ἐγκατέστησε στὴν Εὐβοία, ὅπως καὶ στὴν Νάξο, τὸ 453 π.Χ. 1000 Ἀθηναίους κληρούχους³²⁷⁰. Οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἐπιχειροῦν ἀποστασία τὸ 446 π.Χ., ἡ ὁποία ὁμως καταπνίγεται ἀπὸ τὸν Περικλῆ μὲ τὴν ναυτικὴ ἐκστρατεία του τὸν ἴδιο χρόνον³²⁷¹. Ἡ Κάρυστος πληρώνει συμμαχικὸ φόρο ὡς ἀνεξάρτητη ὑποτελὲς πόλη, καὶ ἀποστατεῖ ἐπιτυχημένα μαζί μὲ τὶς ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις τὸ 411 π.Χ.³²⁷², μετὰ τὴν ναυμαχία ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἐρετρίας, καὶ ἐν συνεχείᾳ συμμετέχει στὸ κοινὸ τῶν Εὐβοέων³²⁷³. Οἱ πόλεις τοῦ κοινοῦ συμπράττουν ἔκτοτε μέχρι τὸ τέλος τοῦ πολέμου μὲ τὴν Πελοποννησιακὴ συμμαχία. Ἡ σπαρτιατικὴ νίκη τὸ 404 π.Χ. ἀφήνει πολλὰ περιθώρια ἀνάπτυξης στὶς εὐβοϊκὲς πόλεις. Κατὰ τὸν 4^ο αἰῶνα ἡ Κάρυστος ἐντάσσεται στὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία (378 π.Χ.) ἐνῶ τὸ 338 π.Χ., μαζί μὲ ὅλες τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Εὐβοίας, ἀγωνίζεται ἐναντίον τοῦ Φιλίππου Β' στὴν μάχη τῆς Χαιρωνείας.

Ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὸ 323 π.Χ. ἡ Κάρυστος εἶναι ἡ μόνη πόλη ἀπὸ τὴν Εὐβοία ποὺ συντάσσεται μὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐναντίον τῶν Μακεδόνων. Τὸ ὑπόλοιπο τοῦ 4^{ου} αἰῶνα καὶ τὸν 3^ο π.Χ. αἰῶνα μέχρι τὸ 200 π.Χ. ὑπάρχουν μακεδονικὲς φρουρὲς σὲ ὅλες τὶς εὐβοϊκὲς πόλεις, καὶ στὴν Κάρυστο. Τὸ 200 π.Χ. ἡ πόλη καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ῥωμαϊκὸ στόλο τοῦ Κλαύδιου Κάτωνα, ἐνῶ τὸ 198 π.Χ., μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Ἐρετρίας, καταλαμβάνεται καὶ λεηλατεῖται ἀπὸ τὸν ῥωμαιοπεργαμηνὸ καὶ ῥοδιακὸ στόλο. Τὸ 196 π.Χ. ὁ Τίτος Κόιντος Φλαμινῖνος, στὰ Ἰσθμια κήρυξε τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν αὐτονομία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες. Μετὰ τὸ 146 π.Χ. ἡ Ῥώμη οὐσιαστικὰ ἐπικυριαρχεῖ σὲ ὅλη τὴν Νότια Ἑλλάδα. Τὸ 88-86 π.Χ. ἡ Εὐβοία τάσσεται στὸ πλευρὸ τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Πόντου Μιθριδάτη Στ' τοῦ Εὐπάτορος, ὁ ὁποῖος φτάνει μὲ τὸν στόλο του στὴν Κάρυστο. Τὰ

³²⁶⁵ Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VI, 99. Βλ. ἐπίσης: Müller (1987), σελ. 416-419, ὅπου καὶ κατάλογος πηγῶν.

³²⁶⁶ Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VIII, 66.

³²⁶⁷ Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, VIII, 112. Βλ. ἐπίσης: Geyer (1962), σελ. 112-118,

³²⁶⁸ Πανσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, X, 16, 6

³²⁶⁹ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, I, 98.

³²⁷⁰ Διόδωρος Σικελιώτης, *Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XI, 88. Βλ. ἐπίσης Κάρυστος, πηγὴ ἀρ. 17: Ἡρόδοτος, *Ἱστορία*, IX, 103-105.

³²⁷¹ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, I, 114.

³²⁷² Ἡ πόλη Κάρυστος ἀναφέρεται στοὺς σωζόμενους φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὸ διάστημα 451/450 π.Χ.- 425/424 π.Χ. Βλ. κατάλογοι Ἑλληνοταμιῶν: IG, I, 2, ἀρ. 262-264, 269, 270-271, 278-280³²⁷².

³²⁷³ Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, VIII, 96.

στρατεύματα όμως του Σύλλα καταπνίγουν την επανάσταση. Η Κάρυστος, μαζί μες όλες τις ευβοϊκές πόλεις και τις πόλεις της νότιας Ελλάδας εντάσσονται στην ρωμαϊκή επαρχία της Αχαΐας³²⁷⁴.

Μαρμαρίον:

Πρόκειται για λιμάνι της χώρας της Καρύστου στον Ν. Ευβοϊκό, το οποίο εξυπηρετούσε την εξαγωγή καρυστίας λίθου κυρίως κατά τα ρωμαϊκά χρόνια³²⁷⁵. Σε αυτό υπήρχε έργο του Μαρμαρίνου Απόλλωνος, όπως μας πληροφορεί ο Στράβων³²⁷⁶.

Γεραιστός:

Πρόκειται για λιμάνι της καρυστίας, το πρώτο λιμάνι που συναντούσε κανείς ερχόμενος από την πλευρά του Καφηρέα ή από την πλευρά της Άνδρου, πριν φτάσει στον όρμο της Καρύστου. Είναι γνωστό ότι από τον 8^ο αιώνα, κατά μαρτυρία του Όμηρου, υπήρχε εκεί ιερό του Γεραιστίου Ποσειδώνος. Εκεί, επίσης σε νεότερες εποχές είναι πιθανό να υπήρχε μία κόμη της Καρύστιας³²⁷⁷.

Πόλη Κάρυστος: Πολιτικό κέντρο και επικράτεια: Αναγνώριση και ταύτιση θέσεων:

1) Πολιτικό κέντρο:

Αναμφισβήτητα η θέση της πόλεως Καρύστου της Κλασικής εποχής βρισκόταν στην θέση της σύγχρονης πόλεως, στο κέντρο της παρακτίας πεδιάδας που αποστραγγίζεται στον όρμο της Καρύστου (περιοχή ΠΣΤΣΤ'), και πιο συγκεκριμένα, τα περισσότερα ευρήματα έχουν προκύψει στην συνοικία (θέση) ΣΤ7α': Κάρυστος: Παλαιά Χώρα και Μάζες.

Πρωτογεωμετρική και γεωμετρική εποχή:

Η Κάρυστος αναφέρεται πολλές φορές από τους αρχαίους συγγραφείς και κατά πρώτον από τον Όμηρο³²⁷⁸. Την πιθανή άβαντική κατοίκηση της ύστερης εποχής του Χαλκού διαδέχθηκε εκείνη των Δρυόπων³²⁷⁹. Στην θέση ΣΤ7α': Κάρυστος: Παλαιά Χώρα: Ξάνεμο, παρά την Παλαιά Χώρα Καρύστου έχει επισημανθεί γεωμετρικός περίβολος³²⁸⁰.

Αρχαϊκή εποχή:

Δεν υπάρχουν βέβαια και δημοσιευμένα ευρήματα από την θέση ΣΤ7': Κάρυστος ή περιφερειακές της σε ακτίνα 3 χλμ. Τα μόνα που βρίσκονται στην ίδια την Κάρυστο και σε άλλα μέρη του αρχαίου κόσμου είναι τα αρχαϊκά νομίσματα της πόλεως, τα οποία εικονίζουν βόδι και έγκοιλο τετράγωνο (τετράδραχμο).

³²⁷⁴ Geyer (1962), σελ. 112-116· Kenne, *RE*, λ. Κάρυστος, τ. 10, σ. 2256· Neue Pauly, λ. Κάρυστος, τ. 2, 2003, σ. 1149.

³²⁷⁵ Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446-447, 1, 6.

³²⁷⁶ Βλ. πηγή άρ. 11: Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446-447, 1, 6.

³²⁷⁷ Όμηρος, *Οδύσεια*, γ, στ. 177· Σχόλια παλαιότερα και νεότερα, Θωμά Μαγίστρου και Αλεξάνδρου Φορτίου Πινδαρος, *Ωδή Ι*, 81, άράδα 2· Σαπφώ, *Λυρικά αποσπάσματα*, άρ. 96 (Page και Lobel)· Ποσίδιππος, *έπιγράμματα και έλεγείες*, *έπιγράμμα 20*· Σχόλια παλαιότερα στις ώδες του Πινδάρου, ώδή 13, 159b άράδα 1· Σκύλαξ Καρυανδής, *Περίπλους*, 58, 16· Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446-447, 10, 1· Σχόλια στον Καλλιμάχο, *ύμνος 4*, στ. 199· Διονύσιος Γεωγράφος, *Περιγραφή Ελλάδος*, 143. (μ.Χ.): Απολλώνιος Ρόδιος, *Αργοναυτικά*, βιβλίο 3, άράδα 1244· Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, VI, 107· Ηρόδοτος, *Ιστορίαι*, VIII, 6-7· Θουκυδίδης, *Ιστορία*, III, 3, 5· Πλούταρχος, *Αγησίλαος*, 6, 436) *Μέγα έτυμολογικόν λεξικό του Καλλιέργη*, σελ. 227, άράδα 42· Σχόλια στον Αριστοφάνη παλαιότερα και νεότερα, *Ιππείς*, 561a· Σχόλια παλαιότερα και νεότερα στον Εϋριπίδη, *Ορέστης*, στ. 993· *Περίπλους της μεγάλης Θαλάσσης*, 283, 14· Στέφανος Βυζάντιος, *Έθνικά* (Επιτομή), βιβλίο 3, *λήμμα 54*· Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446-447· Εϋριπίδης, *Ορέστης*, στ. 993· Σχόλια στον Εϋριπίδη παλαιότερα, *Ορέστης*, στ. 982· Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 2, 8, 6· Σχόλια παλαιότερα στον Εϋριπίδη, *Ορέστης*, στ. 987· Σχόλια παλαιότερα και νεότερα στον Εϋριπίδη, *Ορέστης*, στ. 993.

³²⁷⁸ Όμηρος, *Ιλιάς*, Β, 539, Βρανόπουλος (1995), σελ. 33 και 75.

³²⁷⁹ Βλ. φιλολογικές πηγές άρ. 21β: Θουκυδίδης, *Ιστορία*, VII, 57.

³²⁸⁰ Σαπουνά – Σακελλαράκη (1983), σελ. 150.

Κλασική εποχή:

Σε όλη την σύγχρονη πόλη της Καρύστου ανευρίσκεται κεραμική κλασικῶν χρόνων, καθώς και στίς κοντινές θέσεις, όπως ή θέση ΣΤ7ιβ': Κάρυστος: Αλαμανείκα έχει βρεθεί³²⁸¹.

Η ενεπίγραφη πλάκα του 4^{ου} αιώνα με τὸ λογιστικὸ κείμενο πὸ ἀναφέρεται στὰ δάνεια τῆς Καρύστου (πρὶν τὸ 357 π.Χ.) ἦταν στημένη προφανῶς σὲ σημαντικό δημόσιο χώρο (ἀγορά, σημαντικό ἀστικὸ ἱερό κλπ)³²⁸². Ἀπὸ τὴν πόλη ἔχουν περισυλλεγῆ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἰωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ, βάθρα καὶ βωμοί³²⁸³, πὸ μαρτυροῦν τὴν ὕπαρξη σημαντικῶν δημοσίων κτιρίων καὶ ἱερῶν. Στὸν Ἅγιο Μάρκο Ξάνεμου ἐντοπίστηκαν τοῖχοι ΥΚΛ κτιρίου, πιθανῶς ἐργαστηρίου³²⁸⁴. Ἡ μαρμαρίνη βάση μετὸ ἀναθηματικὸ ἐπίγραμμα ἀφιερῶσεως κρήνης στίς Νύμφες ὑπὸ τῆς «*Εὐκλείτης, μητρὸς τέκνων*», δὲν χρονολογεῖται. Ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου πὸ σχετίζεται πιθανῶς μετὰ ἀλλαγὴ τοῦ πολιτεύματος δύναται νὰ χρονολογηθεῖ τὸ 472 ἢ τὸ 411 π.Χ.³²⁸⁵.

Ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐπίσης, ἔχουν βρεθεῖ διάφορα γλυπτὰ, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἐνεπίγραφη μαρμαρίνη βάση³²⁸⁶, ἐνεπίγραφη ἐρμαϊκὴ στήλη³²⁸⁷, τμῆμα ἀναγλύφου μαρμαρίνης ζωφόρου μετὰ παράσταση ἔνθρονου Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς τέλους 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα³²⁸⁸, καὶ ναόσχημο ἀναθηματικὸ ἀνάγλυφο μετὰ παράσταση Πλούτωνος, Διονύσου καὶ νεαρῆς ἰκέτιδας, χρονολογούμενο περὶ τὸ 350 π.Χ. Στὴν ὄρφικὴ λατρεία ὁ Διόνυσος εἶχε συσχετισθεῖ μετὰ τὸν Πλούτωνα καὶ τὸν Ἄδη. Ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ ἀνάγλυφο ἀνέθεσε ἰέρεια τῶν δύο θεῶν³²⁸⁹. Ἔχουν ἐπίσης βρεθεῖ κορμὸς μαρμαρίνου ἀγάλματος θεᾶς, ἀνάγλυφο μετὰ παράσταση γενειοφόρου ἀνδρός, βάση ἀγάλματος Ἀρτέμιδος πὸ φέρει ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τῆς *Φρύνης Πραξαγόρου*. Ἄλλη βάση ἀγάλματος μετὰ σκηνὲς κυνηγίου ἴσως ἀνήκε σὲ ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν στὸ ἄστρ τὶς λατρεῖες Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς, Πλούτωνος-Διονύσου καὶ Ἀρτέμιδος³²⁹⁰. Στὴν περιοχὴ τῆς Καρύστου ἀναφέρονται οἱ λατρεῖες τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, στὴν Γεραιστό τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας (ἴσως στὰ Δρακόσπιτα τῆς Ὀχης), τοῦ Διονύσου, τῆς Ῥέας-Κυβέλης, τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Πανός, τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἄδου – Πλούτωνος³²⁹¹.

Σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὰ νομίσματα τῆς Καρύστου, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκονται στὴν ἴδια τὴν πόλη καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, Ἀργότερα (470 π.Χ. καὶ ἐξῆς, καὶ κατόπιν τὴν περίοδο 411 – 336 π.Χ.), ἢ Κάρυστος ἔκοψε νομίσματα πὸ εἰκονίζει ἀγελάδα μετὰ τὸ μοσχάκι τῆς, καὶ *κάρυκα* (*κῆρυκα*), δηλαδὴ *ἀλέκτορα*, πετεινό, σύμβολο τῆς πόλεως, πὸ συνδέεται μετὰ τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξεως Κάρυστος, ὅπως τουλάχιστον τὴν ἀντιλαμβάνονταν οἱ ἴδιοι οἱ Καρύστιοι (ἀργυρὸ δίδραχμο). Στὴν θέση

³²⁸¹ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1996), σελ. 306.

³²⁸² Blackman (2001-2), σελ. 55 καὶ Whitley (2002-3), σελ. 47-48.

³²⁸³ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 299· Χωρέμης (1971), σελ. 261 - 2.

³²⁸⁴ Whitley (2002-3), σελ. 47 καὶ τοῦ ἰδίου (2004-5), σελ. 49.

³²⁸⁵ Wilhelm (1912), σελ. 236 – 239· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 15, ἀρ. 3.

³²⁸⁶ Wilhelm (1912), σελ. 235 – 6· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 14.

³²⁸⁷ Κοντολέων (1963), σελ. 32 – 33· Dittenberger, G., *IG*, III, 1306· Gaertringen (1906), σελ. 351.

³²⁸⁸ Χωρέμης (1971), σελ. 261.

³²⁸⁹ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) ΒΙ', σελ. 92.

³²⁹⁰ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) ΒΙ', σελ. 92.

³²⁹¹ Χιδίρογλου (1996 – 7)· Wallace (1972), σελ. 25· Knoepfler (1972), σελ. 283 – 301· (Σχετικὰ μετὰ Καρυστίους πὸ μετεῖχαν στὰ Ἀρτεμισία τῆς Ἀμαρύνθου), Procopius, *Υπὲρ τῶν πολέμων*, 8, 22, 27 – 29: 8.22.27 *τούτων δὲ τὸν τρόπον ἐκ λίθων πολλῶν καὶ ἢ ναῦς ἐκεῖνη πεποιήται, ἦν Ἀγαμέμνων ὁ τοῦ Ἀτρέως τῆς Εὐβοίας ἐν Γεραιστῶ ἀνέθηκε τῇ Ἀρτέμιδι, ἀφοσιούμενος κἂν τούτῳ τὴν ἐς αὐτὴν ὕβριν, ἥνικα διὰ τὸ τῆς Ἰφιγενείας πάθος 8.22.28 τὸν ἀπόπλουν ἢ Ἀρτεμις ξυνεχώρει τοῖς Ἑλλησιν. ἂ δὴ γράμματα ἐν πλοίῳ τούτῳ ἢ τμηκᾶδε ἢ ὕστερον ξυσθέντα δηλοῖ ἐν ἐξαμέτρῳ (ἐλεγειακὸ δίστιχο). ὦν τὰ μὲν πλείστα ἐξίτηλα χρόνῳ τῷ μακρῷ γέγονε, τὰ δὲ πρῶτα καὶ ἐς τὸδε διαφαίνεται λέγοντα ὡδε Νῆά με λαΐνῆν ἰδρύσατο τῆδ' Ἀγαμέμνων, Ἑλλήνων στρατιῆς σῆμα πλοῖζομένης. 8.22.29 καὶ ἐν ἀρχῇ ἔχει «Τύννιχος ἐποίει Ἀρτέμιδι Βολοσία.» οὕτῳ γὰρ τὴν Εἰλείθιαν ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἐκάλου, ἐπεὶ καὶ βολὰς τὰς ὠδίνας ὠνόμαζον. ἐμοὶ δὲ αὐθις ὄθενπερ ἐξέβην ἰτέον· Schumacher (1993)· Μουτσόπουλος (1982), σελ. 285 – 505· τοῦ ἰδίου (1992), σελ. 47 – 54· Hawkins (1820), σελ. 290 – 1· Ulrichs (1963), σελ. 258 – 259· Στέφανος Βυζάντιος, λ. Κάρυστος· Παυσανίας, *Κορινθιακά* 36, 1 – 2· Mendel (ἐκδόσεις τοῦ Σχολιασμοῦ τοῦ Θεοκρίτου)· Sapouna – Sakellarakī (1989), σελ. 31· Baumeister (1864), σελ. 27· Lacroix (1881)· Welcker (1850) σελ. 391 – 2· Rangabes (1852), σελ. 223· Carpenter – Boyd (1977), σελ. 207· Cook (1965) *Ισέλ.* 246, σημ. 1, 445 – 446, 463, III, 2, σελ. 1041, σημ. 4· *ΑΔ.* 26, 1971, σελ. 24· ἀρ. 1, *ΑΑΑ* 7, 1974, σελ. 28 – 32· *IG* XII, 9, 20· Πετράκος (1974), σελ. 105, ἀρ. 26· *IG* XII, 9, 43· *LIMC*, λῆμμα *Herakles*, 233 σελ. 743· *IG* XII, 9, 15· *AJA* 33, 1929, σελ. 390· Ἀθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, I, 19^α· Δίων Χρυσόστομος, *Εὐβοϊκός ἢ κυνηγός*, 228R.*

ΣΤ7α': Κάρυστος: Παλαιά Χώρα (συνουκία) και Μᾶζες, θέση κάτω από την ακρόπολη τῆς Καρύστου, ἔχει ἀνασκαφῆ μεγάλο ΚΛ³²⁹² και ΥΚΛ νεκροταφεῖο³²⁹³, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἦταν νεκροταφεῖο τοῦ πολιτικοῦ κέντρου. Ἔχουν ἐπίσης περιουλλεγεῖ ἐπιτύμβιες στήλες, και ἔχουν ἀνασκαφῆ τάφοι (κιβωτιόσχημοι και σαρκοφάγοι), καθὼς και ταφικοὶ περίβολοι³²⁹⁴.

Ἡ θέση ἀναγνωρίζεται ὡς ἡ θέση τοῦ πυρήνα τῆς ἀρχαίας πόλεως και τοῦ νεκροταφεῖου τῆς ἀρχαίας πόλεως³²⁹⁵.

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ:

Στὸ οἰκόπεδο Μπαγκανιάρη ἀνεσκάφη ΠΕΛ κτίριο, πιθανῶς ἐργαστήριον³²⁹⁶. Ἔχει βρεθεῖ βάση ἀγάλματος μὲ σκηνὲς κυνηγίου, πού ἴσως ἀνήκε σὲ ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος. Ἐπίσης ἔχει βρεθεῖ τετραγώνος βωμὸς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς πού φέρει ἀνάγλυφη παράσταση και ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν θεά. Ἐντοπίστηκε ἐπίσης τὸ 1903 ἀνάγλυφο ἐντοιχισμένο σὲ σύγχρονη οἰκία τῆς Καρύστου³²⁹⁷. Στὴν θέση ΣΤ7α1': Κάρυστος: Παλαιά Χώρα: Ξάνεμο, παρὰ τὴν Παλαιά Χώρα Καρύστου, τὸ ΥΚΛ νεκροταφεῖο συνέχισε τὴν χρήση του κατὰ τὴν ΕΛ περίοδο³²⁹⁸. Ἐπίσης ἔχει βρεθεῖ τετραγώνος βωμὸς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς πού φέρει ἀνάγλυφη παράσταση και ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν θεά Ἄρτεμη³²⁹⁹.

Ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Στὴν θέση ΣΤ7α1': Κάρυστος: Παλαιά Χώρα: Ξάνεμο, στὴν περιοχή τοῦ Γυμνασίου ἔχουν ἀνασκαφῆ ΠΡΩ τάφοι³³⁰⁰ και στὸ οἶκ. Βερούχη ἐπίσης³³⁰¹. Στὸ οἰκόπεδο Μπαγκανιάρη ἀνεσκάφη ΠΕΛ κτίριο, πιθανῶς ἐργαστήριον, και ἐπάνω ἀπὸ τὸ στρώμα αὐτὸ ἀνασκάφηκαν δύο κτίρια πρώιμων αὐτοκρατορικῶν χρόνων³³⁰².

II) Ἐπικράτεια:

Πρωτογεωμετρικὴ και γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Στὴν περιοχή ΠΣΤΓ' ἡ θέση ΣΤ7η': Κάρυστος: Ἀρχάμπολις ἢ Εὐαγγελισμός, ΒΔ τῆς Φιλάγρας, παρὰ τὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς νήσου Εὐβοίας, κατοικεῖτο κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ.³³⁰³

Ἐπίσης στὴν Περιοχὴ ΠΣΤΣΤ', τὴν κατ' ἐξοχὴν Λεκάνη τῆς Καρύστου, στὴν χερσόνησο πού ὀρίζει ἀπὸ Δ τὴν ὁμώνυμο ὄρμον και καταλήγει Ν στὸ ἀκρωτήριο Παξιμάδι, ἡ θέση ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρὴ ἔχει δώσει σημαντικὰ εὐρήματα ΠΓ και ΓΕ χρόνων. Πρόκειται γιὰ ἀποθέτη πρωτογεωμετρικῶν χρόνων, λείψανα κτιρίων και περίβολο γεωμετρικῆς ἐποχῆς, ἴχνη ἀρχαίου ναοῦ και βωμοῦ³³⁰⁴. Ἐπίσης ἀνεσκάφη ΓΕ τοῖχος πού τὸν συνόδευε κεραμεικὴ πού περιελάμβανε θραύσματα ἀπὸ σκύφους, κρατῆρες και οἰκιακὰ σκευῆ. Τμημα ΓΕ ἀμφορέα μέσα σὲ στρώμα στάχτης ἐρμηνεύτηκε πιθανῶς ὡς ταφικὴ πυρὰ ἢ τελετουργικὸ προσφορῶν³³⁰⁵.

Μὲ βάση αὐτὰ τὰ εὐρήματα μποροῦμε νὰ κάνουμε κάποιες ἐκτιμήσεις γιὰ τὴν χρήση τοῦ χώρου. Ἡ παρουσία τῆς ΠΓ κεραμεικῆς στὸν λόφο αὐτὸν δηλώνει τὴν κατάληψη τοῦ χώρου κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν. Πιθανῶς ἡ θέση ἀναγνωρίζεται ὡς θέση κάποιου ΠΓ οἰκισμοῦ, οἱ ὁποῖοι στὰ πλαίσια τῆς φυλετικῆς ὀργανώσεως ἦταν μικροῦ μεγέθους και στὰ ὄριά τους θάβονταν οἱ νεκροί.

³²⁹² Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³²⁹³ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 1-16· Whitley (2002-3), σελ. 47 και τοῦ ἰδίου (2004-5), σελ. 49· Blackman (2001-2), σελ. 55 και Whitley (2002-3), σελ. 47-48· Κοσμᾶ και ἄλλοι (2012), σελ. 54.

³²⁹⁴ Παπαβασιλείου (1905), σελ. 1-16. Ἐπίσης: Λαζαρίδης (1969), σελ. 211· BCH 124, 2, 2000, σελ. 971 και ΕΥΠΠΟ 3, 1999, σελ. 112.

³²⁹⁵ ΑΔ τ. 55 (2000), Χρον., σελ. 419.

³²⁹⁶ Χιδίρογλου (2000), σελ. 416-418. Βλ. ἐπίσης Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³²⁹⁷ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 36 – 39. Τὸ ἀνάγλυφο δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι χρονολογεῖται στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ.

³²⁹⁸ Whitley (2002-3), σελ. 47 και τοῦ ἰδίου (2004-5), σελ. 49.

³²⁹⁹ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 36 – 39. Τὸ ἀνάγλυφο δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι χρονολογεῖται στὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ.

³³⁰⁰ Whitley (2002-3), σελ. 47 και τοῦ ἰδίου (2004-5), σελ. 49.

³³⁰¹ Χιδίρογλου (2000), σελ. 416-418. Βλ. ἐπίσης Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³³⁰² Χιδίρογλου (2000), σελ. 416-418. Βλ. ἐπίσης Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³³⁰³ Mazarakis – Ainian (1997), σελ. 253-4· Παναγιωτοπούλου (1995).

³³⁰⁴ Mazarakis – Ainian (1997), σελ. 243 και σημ. 1947-8· Τουλούπα (1979), σελ. 180· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· Συριοπούλου (1995), σελ. 1366.

³³⁰⁵ Κοσμᾶ (2012), σελ. 55· Χιδίρογλου (2002), σελ. 418-419 και Mulliez (2009-10), σελ. 91.

Τὰ ΓΕ κτίρια θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι οἰκίες. Ὁ περίβολος μπορεῖ νὰ ἀνήκει στὸ ἱερό, τὸ ὁποῖο σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ἀστικό. Ἄν ἡ ἐρμηνεία εἶναι σωστή, εἶναι ὁ πιθανὸν ὅτι ὁ οἰκισμὸς συνέχισε τὴν ζωὴ του ἀπὸ τὴν ΠΓ ἐποχὴ, μὲ ἢ χωρὶς διακοπές. Ἡ συνέχιση τῆς ἀνασκαφῆς θὰ βοηθήσει περαιτέρω στὴν ἀποσαφήνιση τῶν θεμάτων αὐτῶν. Στὴν θέση ἐπίσης ΣΤ7ιβ': Κάρυστος: Αλαμανέικα ἔχουν βρεθεῖ ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα γεωμετρικῶν χρόνων³³⁰⁶.

Οἱ τρεῖς αὐτὲς θέσεις δηλώνουν ἀραιὴ οἴκηση στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Καρύστου (περιοχὲς ΠΣΤΓ' ἕως ΠΣΤΘ') κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ. Ἰδιαίτερος ἡ θέση ΣΤ6δ': Χερσονήσος Παξιμάδι Πλακαρὴ ἔχει ἐνδιαφέρον διότι βρίσκεται σχετικὰ κοντὰ στὴν θέση τοῦ κατοπινοῦ πολιτικοῦ κέντρου, στὴν ἴδια λεκάνη. Ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἐπίσης γνωρίζουμε τὴν λειτουργία τοῦ ἱεροῦ τοῦ Γεραιστίου Ποσειδῶνος³³⁰⁷.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Ὁ οἰκισμὸς στὴν λεκάνη τῆς περιοχῆς ΠΣΤΓ' ΣΤ7ιη': Κάρυστος: Ἀχράμπολις ἢ Εὐαγγελισμὸς συνεχίζει νὰ κατοικεῖται κατὰ τὸν 7^ο αἰῶνα π.Χ.³³⁰⁸ Ἡ θέση τῆς περιοχῆς ΠΣΤΖ' 10 – 15 χιλιόμετρα Β τοῦ Καστρίου Γεραιστοῦ ΣΤ7θ': Κάρυστος: Πλατανιστός, ὅπου ὁ Παπαβασιλείου στὴν θέση Ἑλληνικό, ἀνέσκαψε ἀρχαῖο κτίριο μεγάλων διαστάσεων μὲ δύο φάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ὑστεροαρχαϊκὴ καὶ ἡ ἄλλη μᾶλλον πρῶιμη κλασσικὴ, παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Ὁ ἴδιος ὁ ἀνασκαφέας ἀποκατέστησε τὴν ἐδῶ εὐρεθεῖσα ἐπιγραφή ὡς: «**ΗΕΛΛΕΝΙΚΟΝ [ΜΕΛΙΣΑΝΤΑΣ] ΚΑΡΙΣΤΙΟΥΣ ΕΤΙΜΟΡΕΣΑΝΤΟ (ΑΘΗΝΑΙΟΙ).** Γί' αὐτὸ καὶ ἐρμήνευσε τὴν θέση καὶ τὸ κτίριο ὡς φρούριο³³⁰⁹. Ἡ ὑπαρξη ΥΑΡ ἀναγλύφου πού ταιριάζει θεματικῶς σὲ ἀετωματικὴ σύνθεση καὶ ΚΛ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, μᾶλλον συντείνουν στὴν ἐρμηνεία τοῦ κτιρίου ὡς σημαντικοῦ δημοσίου κτιρίου, πιθανῶς ναοῦ, (στὴν ΚΛ φάση τοῦ ὁποῖου ἀνήκαν τὰ τρία ἰωνικὰ κιονόκρανα καὶ ἡ πῆλινη ὑδρορροή,) ὅπως ὑποστηρίζει ἡ Ἐφη Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη³³¹⁰, ἀν ἀνήκαν ὅλα τὰ εὐρήματα στὸ ἴδιο κτίριο. Ἡ θέση τοῦ κτιρίου δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξη ἱεροῦ, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ περιβάλλεται ἀπὸ ὀχύρωση³³¹¹.

Κλασσικὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ ὁ οἰκισμὸς στὴν θέση ΠΣΤΓ' ΣΤ7ιη': Κάρυστος: Ἀχράμπολις ἢ Εὐαγγελισμὸς συνεχίζει νὰ κατοικεῖται. Ἐδῶ ἀναγνωρίζουμε κάποιον σημαντικό οἰκιστικὸ κέντρο, τὸ ὁποῖο εἶχε μία μακρὰ πορεία ζωῆς ἀπὸ τὴν ΓΕ ἕως τὴν ΥΕΛ ἐποχὴ³³¹², πού πιθανῶς νὰ ταυτίζεται μὲ κάποιον ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα τῶν πηγῶν. Δὲν μπορούμε ὅμως νὰ τὸ ταυτίσουμε.

Στὴν Δ παραλία τῆς περιοχῆς ἡ θέση ΠΣΤ4': Μαρμάριον, στὸ ὁμώνυμο σύγχρονο χωριό, ἔχει δώσει κεραμεικὴ ΚΛ ἐποχῆς (ἡ ὑπ' ἀρ. 960 ἐρυθρόμορφη λήκυθος τοῦ μουσείου Χαλκίδος)³³¹³, ἐνῶ τὰ λείψανα ἀρχαίου ναοῦ πού σημειώνει ὁ Ziebrarth³³¹⁴ θὰ μπορούσαν νὰ ἀνήκουν στὸν ναὸ τοῦ Μαρμαρίνου Ἀπόλλωνος πού ἀναφέρει ὁ Στράβων. Ὁ Philippson, ἀκολουθώντας τὸν Geyer, θεωρεῖ ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχεν ἀρχαῖο λιμάνι ἀπὸ ὅπου ἐξαγόταν μάρμαρο στὴν Ἀττικὴ³³¹⁵. Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχουν δημοσιευμένα εὐρήματα λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε ἐδῶ τὸ λιμάνι ἀναφέρει ὁ Στράβων³³¹⁶, τὸ ὁποῖο ἐξυπηρετοῦσε τὰ ἀρχαῖα λατομεῖα πού ἔχουν ἐντοπισθεῖ στὴν θέση ΣΤ4': Μαρμάριον: Ὀμπόρες³³¹⁷.

³³⁰⁶ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1996), σελ. 306.

³³⁰⁷ Γεραιστεία: Ὅμηρος, Ὀδύσεια, γ, στ. 177.

³³⁰⁸ Mazarakis – Ainian (1997), σελ. 253-4· Παναγιωτοπούλου (1995) καὶ Παναγοπούλου (1999).

³³⁰⁹ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 36 – 39· Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 298· Παπαβασιλείου (1908), σελ. 101 – 113· Βρανόπουλος (1995), σελ. 75· Ραγκαβῆς (1852), σελ. 47· Φουσαράς (1964), σελ. 120· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) ΒΙ', σελ. 71 – 72.

³³¹⁰ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 298.

³³¹¹ πρβλ. Ἱερὸ Διὸς Κηναίου καὶ Ποσειδῶνος Σουνίου.

³³¹² Παναγοπούλου (1999).

³³¹³ Ἀπὸ ἐδῶ προέρχονται ἀρχαῖα νομίσματα πού κατεσχέθησαν, βλ. Χωρέμης (1970), σελ. 255.

³³¹⁴ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 80· Geyer (1903)· Geyer (1962), σελ. 106· Philippson (1951), 26, ἀρ. IG XII, 9, 50 – 51· Θεοχάρης (1959), σελ. 309.

³³¹⁵ Geyer (1962), σελ. 115-116.

³³¹⁶ Βλ. πηγὴ ἀρ. 11: Στράβων, Γεωγραφικά, Χ, 446-447, 1, 6: δὲ τὰ Στύρα καὶ τὸ Μαρμάριον, ἐν ᾧ τὸ λατόμιον τῶν Καρυστίων κίωνων, ἱερὸν ἔχον Ἀπόλλωνος Μαρμαρίνου, ὅθεν διάπλους εἰς Ἀλάς τὰς Ἀραφηνίδας ἀναφέρεται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Νόννο, Διονυσιακά, XIII, 164 καὶ ἀπὸ τὸν Στέφανο Βυζάντιο, λ. Μαρμάριον.

³³¹⁷ Κοσμᾶ καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 55

Στην θέση ΣΤ5': Πόθιον, στο βόρειο τμήμα της περιοχής ΠΣΤΕ', στο προαύλιο του καθολικού της μονής του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κλασσικῆς ἐποχῆς καὶ ὁ μαρμάρινος θρόνος³³¹⁸ πού βρέθηκαν ἴσως προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖο ἱερὸ πού προϋπήρχε στὴν ἴδια θέση. Ἀλλὰ δὲν μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε αὐτὴν τὴν ἄποψη λόγω ἐλλείψεως περαιτέρω στοιχείων πού νὰ ἀποδεικνύουν κάτι τέτοιο.

Κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου (θέση ΣΤ7β': Κάρυστος καὶ κοντινές), ἦταν πυκνοκατοικημένη. Ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα στὸν λόφον Β τῆς νήσου Ἀγ. Πελαγίας. Χρονολογοῦνται στοὺς κλασσικοὺς χρόνους³³¹⁹. Ἡ Χερσόνησος Παξιμάδι ἦταν ἐπίσης, πυκνοκατοικημένη. Ἡ θέση ΣΤ6α': Χερσόνησος Παξιμάδι: Μνήμα, παρὰ τὸ ἀκρωτήριο Μνήμα, ἀναγνωρίζεται ὡς ὄχυρωμένος οἰκισμὸς 5^{ου} π.Χ. αἰώνα³³²⁰. Πολὺ κοντὰ σὲ αὐτὴν κεῖται ἡ θέση ΣΤ6β': Χερσόνησος Παξιμάδι Παλιό Πιθάρι. Ἡ οἰκία 5^{ου} – 4^{ου} π.Χ. αἰώνα πού ἀνασκάφηκε καὶ οἱ ἀποθέτες πού περιεῖχαν κεραμικὴ κλασσικῆς ἐποχῆς³³²¹ μᾶλλον ἀνήκε στὸν ἴδιο οἰκισμὸ. Ὁ ἀνασκαφέας Παπαβασιλείου καὶ ὁ Wilhelm εἶχαν θεωρήσει ὅτι ὁ οἰκισμὸς αὐτὸς κατὰ τὸν 5^ο αἰώνα π.Χ. κατοικήθηκε ἀπὸ Ἀθηναίους κληρῶνους³³²², τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέστησαν τὸ 453 π.Χ. μὲ ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Τολμίδη³³²³. Εἶναι πιθανὴ μία τέτοια ἐρμηνεία, ἀφοῦ ἡ χερσόνησος στὰ Δ τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου διαθέτει περίπου 7 τ.χλμ. παραγωγικὸ χῶρο, σὲ πεδιάδα, πού εἶναι ἴσως ὁ μεγαλύτερος καὶ πιὸ παραγωγικὸς τῆς εὐρύτερης περιοχῆς.

Σὲ ἀπόσταση 4-5 χλμ. Δ βρίσκεται ἡ θέση ΣΤ6γ': Χερσόνησος Παξιμάδι Κουρμάλι, ὅπου ἐντοπισθεῖ κτίρια λείψανα τοίχων καὶ κιβωτιόσχημοι τάφοι κλασσικῆς ἐποχῆς³³²⁴. Αὐτὸ τὸ νεκροταφεῖο ΚΛ ἐποχῆς, πού ἀνήκε σὲ πρᾶκείμενο οἰκισμὸ, διαφοροτικὸ ἀπὸ ἐκεῖνον στὶς θέσεις ΣΤ6β' καὶ ΠΣΤΓ'. Στὴν θέση ΣΤ7γ': Κάρυστος: Γραμπιά, δυτικῶς τῆς παλαιόχωρας, βρέθηκε δωρικὸ κιονόκρανο κλασσικῆς ἐποχῆς³³²⁵.

Στὴν θέση ΣΤ7ε1': Κάρυστος: Νοτίως τοῦ Κάστρου, Ν τοῦ Κάστρου τῆς Καρύστου, σὲ ὑψωμα πού κατοπτεῦει ὅλες τὶς καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις μέχρι τὴν θάλασσα, ἐντοπίστηκε κτιριακὸ συγκρότημα ὄχυρωματικὸ χαρακτήρα, πιθανῶς πύργος, πού χρονολογεῖται στὸ β' ἡμισιο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰ. καὶ ἦταν σὲ χρῆση μέχρι τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Λίγο βορειότερα ἀποκαλύφθηκε μεταλλουργικὴ ἐγκατάσταση³³²⁶. Στὴν θέση ΣΤ7στ': Κάρυστος: Α τῆς σύγχρονης πόλεως ἀνακαλύφθηκαν ἐρείπια κτιριακοῦ συγκροτήματος ἀγροτικοῦ χαρακτήρα, τὸ ὁποῖο συνδέεται πιθανῶς μὲ τὴν ἐγκατάσταση Ἀθηναίων κληρῶν γύρω στὸ 450 π.Χ.³³²⁷.

Στὴν θέση ΣΤ7ζ1': Κάρυστος: Αετός: Μάρμαρο ἐργαστήριο κεραμεικῆς, τὸ ὁποῖο παρήγε οἰκιακὰ σκεύη 5^{ου} καὶ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα³³²⁸.

Ἡ περιοχή ΠΣΤΖ' παρουσιάζει ἐνδιαφέρον κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ. Ἡ θέση ΣΤ7η': Κάρυστος: Γεραιστός: Καστρί: Ν τοῦ ὑψώματος Μεγάλῃ Ράχη, παρὰ τὴν ἀκτὴ τοῦ ὄρμου Καστρί, πρέπει νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴν θέση τοῦ ἱεροῦ τοῦ *Γεραιστίου Ποσειδῶνος* καὶ τῆς κώμης τῆς καρυστίας πού βρισκόταν πλησίον. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη κτιρίου 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος (οἰκοδομικὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὸ κτίριο τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰώνα, τμήματα ἐπιστυλίου καὶ δωρικῆς ζωφόρου, καθὼς καὶ ἰωνικὸ κιονόκρανο), δείχνουν νὰ προέρχονται ἀπὸ σημαντικὸ δημόσιο κτίριο. Σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν εὕρεση ἐνεπίγραφης πλάκας μὲ τὴν ἐπιγραφή *Ποσειδῶνος*³³²⁹, συνάγουν οἱ παλαιότεροι ἐρευνητὲς τὴν ταύτιση μὲ τὴν θέση τοῦ γνωστοῦ ἱεροῦ³³³⁰, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο³³³¹ καὶ συνεχίζει νὰ ἀναφέρεται στὶς

³³¹⁸ Χωρέμης (1973), σελ. 304.

³³¹⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 80–81· Παπαβασιλείου (1908), σελ. 64· τοῦ ἰδίου (1910)Β', σελ. 88· Philippson (1951), σελ. 630, 704, 707· Θεοχάρης (1959) σελ. 284, 310· Λαζαρίδης (1962), σελ. 157, πίν. 169· Παπαμανώλης (1954).

³³²⁰ AR 1985 – 6, σελ. 21 – 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562 – 563.

³³²¹ AR 1988, σελ. 672· BCH 111, 1990, σελ. 811 καὶ AR 1993-4, σελ. 97.

³³²² Wilhelm (1912), σελ. 236 – 239· Παπαβασιλείου (1905), σελ. 15, ἀρ. 3.

³³²³ Διόδωρος Συκελιώτης, *Ιστορικὴ Βιβλιοθήκη*, XI, 88. Βλ. ἐπίσης Κάρυστος, πηγὴ ἀρ. 17: Ἡρόδοτος, *Ιστορία*, IX, 103-105.

³³²⁴ BCH 111, 1987, σελ. 811.

³³²⁵ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Β', σελ. 299.

³³²⁶ Κοσμᾶ καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 54.

³³²⁷ Κοσμᾶ καὶ ἄλλοι (2012), σελ. 55.

³³²⁸ ΑΔ τ. 55 (2000), Χρον., σελ. 419 καὶ Mulliez (2009-10), σελ. 91.

³³²⁹ Χωρέμης (1973), σελ. 304· BCH 98, 1974, σελ. 694· AAA 1, 1974, σελ. 28 – 32 καὶ 34· AR 1978 – 79, σελ. 9.

³³³⁰ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 81–83· Geyer, Fr., λήμμα *Geraistos* στὴν RE· Philippson (1951), σελ. 629· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 298 καὶ BCH 1990, 114, σελ. 811.

πηγές σὲ σχέση με τὴν τοπογραφία ἢ τὴν λατρεία τοῦ Γεραιστίου Ποσειδῶνος καὶ τὴν ἐορτὴ πρὸς τιμὴν του, τὰ *Γεραίστεια*. Ἐμεῖς συμφωνοῦμε με τὴν ταύτιση γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους. Τὸ γεγονός ὅτι στὴν ἴδια θέση ἔχουν βρεθεῖ ψηφίσματα τῆς Καρύστου πρὸς τιμὴν τῶν Κιμωλίων³³³² δηλώνει ὅτι τὸ ἱερό εἶχε ἰδιαίτερη σημασία, ἀνάλογη ἐκείνου τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρουσίας καὶ τοῦ Απόλλωνος Ταμυναίου γιὰ τὴν Ἐρέτρια.

Στὴν περιοχή ΠΣΤΘ' σημαντικὴ εἶναι ἡ θέση ΣΤ7ιστ': Κάρυστος: Μετόχι: Καστρί. Πρόκειται γιὰ ὀχυρωμένη θέση ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία λόγω τῆς ἀνευρέσεως κλασσικῆς κεραμεικῆς³³³³ θεωροῦμε ὅτι εἶχε καὶ κλασσικὴ φάση. Στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ ἀνήκει ἡ δευτέρη φάση τοῦ κτιρίου στὴν θέση ΣΤ7θ': Κάρυστος: Πλατανιστός³³³⁴. Ἡ θέση τοῦ κτιρίου, ὅπως εἶπαμε, δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ περιβάλλεται ἀπὸ ὀχύρωση³³³⁵.

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ:

Ἡ θέση τοῦ οἰκισμοῦ τῆς περιοχῆς ΠΣΤΓ' ΣΤ7ηγ': Κάρυστος: Ἀχράμπολις ἢ Εὐαγγελισμός ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται μέχρι τὴν ΥΕΛ ἐποχῆ³³³⁶. Στὴν θέση ΣΤ6α': Χερσόνησος Παξιμάδι: Μνήμα, παρὰ τὸ ἀκρωτήριο Μνήμα, ὅπου ὁ ὀχυρωμένος οἰκισμὸς τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνα, μία ἀνασκαφεῖσα οἰκία εἶχε ἑλληνιστικὴ φάση³³³⁷. Ἡ θέση κατοικήθηκε ἀπὸ Ἀθηναίους κληρῶνους. Σὲ αὐτοὺς ὑποστηρίζεται ὅτι ἀνήκει ὁ οἰκισμὸς³³³⁸. Στὴν θέση ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρὴ ἔχει ἐντοπισθεῖ ἐπιφανειακῶς ΕΛ κεραμεικῆ³³³⁹. Στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου, τὴν ἀνατολική, στὴν θέση ΣΤ7ηγ': Κάρυστος: Ἀκρωτήριο Μανδῆλι (Κάβο Μαντέλο) βρέθηκε ἀναλημματικὸς τοῖχος ἀνδῆρου καὶ κεραμεικὴ ΕΛ καὶ ΡΩ χρόνων³³⁴⁰.

Στὴν θέση ΣΤ7ηγ': Κάρυστος: Σκουριές (χωριὸ τῆς περιοχῆς τῆς Καρύστου) ἔχουν ἀνασκαφεῖ 18 λακκοειδεῖς καὶ κεραμοσκεπεῖς τάφοι πλούσια κτερισμένοι³³⁴¹. Ἐπίσης παραδόθηκαν στὸ μουσεῖο Καρύστου βάση ἀρχαίου ἀγάλματος με ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή καὶ τριφυλλόσχημη οἰνοχοῦσκη με ἀνάγλυφο Ἔρωτα³³⁴². Αὐτὸ τὸ ὑστεροκλασσικὸ καὶ ἑλληνιστικὸ νεκροταφεῖο ἀνήκε σὲ οἰκισμὸ πού βρισκόταν κοντά. Στὴν θέση ΣΤ7ιε': Κάρυστος: Τσέργες (πλησίον τοῦ χωριοῦ καὶ Β αὐτοῦ βρίσκεται ἡ θέση Στέρνα) ἔχει βρεθεῖ μεγάλη ἀρχαία δεξαμενὴ, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία βρέθηκαν ἑλληνιστικὰ ὄστρακα καὶ κεραμίδες, τὰ ὁποία ὑποδηλώνουν τὴν ὑπαρξὴ οἰκισμοῦ. Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν δεξαμενὴ βρέθηκαν ἀρχαῖοι κεραμοσκεπεῖς τάφοι. ΒΑ τοῦ χωριοῦ Τσέργες, ἐντὸς ῥεματιᾶς, ἔχουν ἐντοπισθεῖ θεμέλια ὑστεροκλασσικοῦ ἢ ἑλληνιστικοῦ κτιρίου.³³⁴³ Πρόκειται γιὰ θέση οἰκισμοῦ καὶ νεκροταφείου ὑστεροκλασσικῆς ἢ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Στὴν θέση ΣΤ7στ': Κάρυστος: Μύλοι 2–3 χλμ.

³³³¹ 48) Ὅμηρος, *Ὀδύσσεια*, γ, στ. 177· Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*, 58, 16· Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446-447, 10, 1· Σχόλια στὸν Καλλιμάχο, ὕμνος 4, στ. 199· Διονύσιος Γεωγράφος, *Περιγραφή Ἑλλάδος*, 143· Ἀπολλώνιος Ῥόδιος, *Ἀργοναυτικά*, βιβλίο 3, ἀράδα 1244· Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 6-7· Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, III, 3, 5· Πλούταρχος, *Ἀγησίλαος*, 6, 4· *Μεγά ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τοῦ Καλλιέργη*, σελ. 227, ἀράδα 42· Ἀριστοφάνης, *Ἰππτεῖς*, 561α· Σχόλια στὸν Ἀριστοφάνη παλαιότερα καὶ νεότερα, *Ἰππτεῖς*, 561α· Σχόλια παλαιότερα καὶ νεότερα στὸν Εὐριπίδη, *Ὀρέστης*, στ. 993· *Περίπλους τῆς μεγάλης Θαλάσσης*, 283, 14· Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά* (Ἐπιτομή), βιβλίο 3, λήμμα 54· Στράβων, *Γεωγραφικά*, Χ, 446-447· Εὐριπίδης, *Ὀρέστης*, στ. 993· Σχόλια στὸν Εὐριπίδη παλαιότερα, *Ὀρέστης*, στ. 982· Ἀπολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 2, 8, 6· Σχόλια παλαιότερα στὸν Εὐριπίδη, *Ὀρέστης*, στ. 987· Σχόλια παλαιότερα καὶ νεότερα στὸν Εὐριπίδη, *Ὀρέστης*, στ. 993. *Γεραιστός: ἱερό Γεραιστίου Ποσειδῶνος καὶ Γεραίστεια: Σαπφώ, Λυρικά ἀποσπάσματα*, ἀρ. 96 (Page καὶ Lobel).

³³³² BCH 1891, σελ. 404 – 5· *Hesperia*, 1968, σελ. 184 – 199.

³³³³ Mulliez (2009-10), σελ. 92.

³³³⁴ Παπαβασιλείου (1903), σελ. 36 – 39· Σαπουνᾶ–Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 298· Παπαβασιλείου (1908), σελ. 101 – 113· Βρανόπουλος (1995), σελ. 75· Ραγκαβῆς (1852), σελ. 47· Φουσαράς (1964), σελ. 120· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) ΒΙ', σελ. 71 – 72.

³³³⁵ πρβλ. Ἱερό Διὸς Κηναίου καὶ Ποσειδῶνος Σουνίου.

³³³⁶ Παναγοπούλου (1999).

³³³⁷ AR 1985 – 6, σελ. 21 – 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562 – 563.

³³³⁸ BCH 110, 1985, σελ. 734.

³³³⁹ Whitley (2002-3), σελ. 47.

³³⁴⁰ Mulliez (2009-10), σελ. 92.

³³⁴¹ Περιεῖχαν μελαμβραφῆ ἀγγεῖα, λύχνους θραύσματα ειδωλίων καὶ νομίσματα, χρονολογούμενα στοὺς ὑστεροκλασσικοὺς καὶ πρώιμους ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

³³⁴² Σάμψων (1973 – 4), σελ. 491.

³³⁴³ Σάμψων (1988 – 9), σελ. 180 – 181.

ΒΑ τῆς Καρύστου βρέθηκε ἐπιτύμβια στήλη ἐλληνιστικῶν χρόνων³³⁴⁴, πὺν μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ τυχαῖο εὗρημα, ἐνῶ ἀπὸ θέση ἀρχαίων λατομεῖων ἡμίεργος κίονας³³⁴⁵.

Σὲ ὑψόμετρο ἐπάνω στὸ ὄρος Ὀχη Β – ΒΑ τῆς Καρύστου κεῖται ἡ θέση ΣΤ7ι': Κάρυστος: Ὀχη. Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους Ὀχη, ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἀρχαῖα λατομεῖα καὶ ἡμίεργοι κίονες. Αὐτὰ ἔχουν ἐντοπιστεῖ στὶς θέσεις Κύλινδροι (Βορείως τοῦ χωρίου Μύλοι), Χαλίκια, Λάκκοι ἢ Σπηλιές, Γκιβίση, ἢ Κολῶνες κοντὰ στὸν Ἄνω Ἄετὸ (χωριὸ Βορείως τοῦ Ἄετος), Βατήσι (θέση Ὀμπόρες Βορείως τοῦ χωριοῦ) καὶ σὲ ἄλλες θέσεις δυτικώτερα³³⁴⁶.

Στὶς παρυφές τῆς Ὀχης, ἐπίσης, εἶναι κτισμένα καὶ τὰ περίφημα «Δρακόσπιτα». Πρόκειται, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῶν Στύρων, γιὰ πανομοιότυπα κτίσματα, κατασκευασμένα ἀπὸ μεγάλους ὀγκολίθους κατὰ τὸ ἐκφορικό σύστημα. Τὸ μεγαλύτερο καὶ καλύτερα διατηρημένο ἔχει δεχθεῖ ποικίλες ἐρμηνεῖες. Ὁ Ulrichs τὸ ἐρμηνεύει ὡς ναὸ τῆς Ἥρας Τελείας στηριζόμενος στὸν Στέφανο Βυζάντιο, τὸν Πανσανία³³⁴⁷ καὶ τὸν Σχολιαστὴ τοῦ Θεοκρίτου³³⁴⁸. Ὡς ναὸ τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Διὸς ἐρμηνεύουν τὸ κτίσμα ὁ Μουτσόπουλος, ὁ Baumeister, ὁ Hawkins, ὁ Lacroix, Welcker καὶ ἡ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη³³⁴⁹. Ὡς ναὸ γενικῶς θεωροῦν τὸ κτίσμα οἱ Ραγκαβῆς³³⁵⁰, Carpenfer καὶ Boya. Οἱ δύο τελευταῖοι πιστεύουν ὅτι τὰ Δρακόσπιτα εἶναι ἱερὰ καὶ ἀποθηκευτικοὶ χώροι, ἔργα δούλων λατόμων, χρονολογούμενα στὴν ὕστερη ἐλληνιστικὴ καὶ πρῶιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ³³⁵¹.

Ὁ Ross εἶχε θεωρήσει τὸ δρακόσπιτο τῆς Ὀχης ὡς κατοικία βοσκῶν, ἐνῶ οἱ Thiersch καὶ Herman ὡς ταφικὸ μνημεῖο³³⁵². Ὁ Wiegand τὸ θεώρησε ὡς φρυκτωρία- παρατηρητήριον. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχουν καὶ οἱ Παπαμανώλης, Johnson, καὶ Philippson³³⁵³. Ὁ Γουναρόπουλος θεωρεῖ τὰ δρακόσπιτα ὡς οἰκήματα λατόμων Δρυόπων³³⁵⁴.

Τὰ "δρακόσπιτα" παρουσιάζουν παρόμοια κατασκευὴ, μὲ ἐκφορικό σύστημα. Ἐπομένως εἶναι ἔργα τῶν ἴδιων ντόπιων οἰκοδόμων πὺν χτιζανε μὲ ὅμοιο τρόπο. Οἱ Ἕλληνες ὅμως εἶχαν ἤδη ἀπὸ τὴν ὙποΜΥ ἐποχὴ ἐγκαταλείψει αὐτὸν τὸν τρόπο στεγάσεως. Ἡ γνώση καὶ ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς τεχνικῆς μοιάζει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ἡ ὁποία ἦταν γνωστὴ στὸν λαὸ πὺν κατοίκησε στὴν περιοχὴ, τοὺς Δρυόπες τοῦ Θουκυδίδη, οἱ ὁποῖοι θεωρεῖται ὅτι μετακινήθηκαν στὴν Εὐβοία ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ κοιτίδα τους. Λόγω τῆς ἐπιμελημένης κατασκευῆς τους φαίνεται πιθανὸ ὅτι εἶχαν λατρευτικὸ χαρακτήρα. Ἄν ὄντως εἶχαν αὐτὸν τὸν χαρακτήρα, θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἀφιερωμένα σὲ θεότητες πὺν σχετίζονταν μυθολογικῶς μὲ τὴν θέση, δηλαδὴ μὲ τὴν Ἥρα καὶ τὸν Δία.

Ἴσως ὅμως κάποια ἀπὸ αὐτὰ νὰ εἶχαν ἄλλο χαρακτήρα. Σίγουρα σὲ τέτοιο πετρωδὲς ὄρεινὸ τοπίο εἶναι εὐκόλο νὰ χρησιμοποιήσεις πέτρες, τίς ὁποῖες μπορεῖς νὰ ἐπεξεργαστεῖς. Αὐτὸ θυμίζει ἀρκετὰ τὰ κρητικὰ μιτάτα στὸν Ψηλορείτη, ὅπως εἶπαμε καὶ στὴν περίπτωση τῶν «δρακόσπιτων» τῶν Στύρων, τὰ ὁποῖα εἶναι κτισμένα σὲ ἀνάλογο ὑψόμετρο καὶ φυσικὸ περιβάλλον μὲ παρόμοιο σύστημα στεγάσεως (εἶναι βεβαίως κυκλικῆς κατόψεως, ἀντιθέτως πρὸς τὰ «δρακόσπιτα» πὺν εἶναι ὀρθογώνιας κατόψεως). Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύουν γιὰ ποιμενικὲς δραστηριότητες ἢ γιὰ ἐνδιαίτημα τῶν ποιμένων τὴν Ἄνοιξη καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες.

Στὴν λεκάνη τῆς περιοχῆς ΠΣΤΗ', στὴν θέση ΣΤ7ια': Κάρυστος: Δρυμονιά ἢ Δρυμονάριον ἐπιγραφὴ πὺν βρέθηκε ἀναφέρει τὴν οἰκοδόμηση ἱεροῦ τοῦ Ἡρακλέους³³⁵⁵. Δὲν εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι χρονολογεῖται στὴν ΕΛ ἐποχὴ.

Στὴν περιοχὴ ΠΣΤΘ' ἡ θέση ΣΤ7ιστ': Κάρυστος: Μετόχι: Καστρί Β τῆς Ὀχης ὁ Ἄδ. Σάμψων ἀναγνωρίζει ὀχρωμένη θέση πρῶιμης ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς (τέλους 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα), ὅπως συμβαίνει καὶ

³³⁴⁴ Χωρέμης (1971), σελ. 263.

³³⁴⁵ Φουσάρας (1964), σελ. 103-104.

³³⁴⁶ Φουριώτης (1970), σελ. 286 – 293· Ζάππας (1981 – 2), σελ. 242 – 275.

³³⁴⁷ Πανσανίας, *Ἑλλάδος περιήγησις, Κορινθιακά*, 36, 1 – 2.

³³⁴⁸ Ulrichs (1863), σελ. 258 – 259· Mendel, σελ. 311.

³³⁴⁹ Μουτσόπουλος (1982), σελ. 285 – 303· τοῦ ἴδιου (1992), σελ. 47 – 54· Sapuna – Sakelarakī (1989), σελ. 31· Welcker (1850) σελ. 391 – 392· βλ. ἐπίσης Welcker (1856) σελ. 615· Hawkins (1820), σελ. 290–1, Wallace (1972), σελ. 42, 52.

³³⁵⁰ Rangabès (1852) σελ. 223 καὶ ἐξῆς.

³³⁵¹ Carpenter – Boya (1977), σελ. 207 καὶ ἐξῆς.

³³⁵² Thiersch (1846 – 57), σελ. 126· Herman (184), σελ. 152· Ross (1851), σελ. 30 – 31.

³³⁵³ Wiegand (1896), σελ. 17· Johnson (1925), σελ. 4–111· Philippson (1951), σελ. 626· Παπαμανώλης (1954), σελ. 127.

³³⁵⁴ Γουναρόπουλος (1930), σελ. 12, 38.

³³⁵⁵ Χιδίρογλου (1996 – 7), *IG XII*, 9, 15.

μὲ τις θέσεις Ἁγ. Βασιλείου, Χηλή Κύμης, Ἄνω Ποταμιὰ Κύμης, Τσακαίους καὶ Φιλάγρα, ποὺ δημιουργήθηκαν κατὰ τὰ χρόνια διαμάχης τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου³³⁵⁶, ὅμως δὲν γνωρίζουμε ἂν ἦταν καθαρῶς φρούριο ἢ ὀχυρωμένος οἰκισμός. Μεταξὺ δύο ὀρθογωνίων πύργων διακρίνονται ἴχνη νεωσοίκων³³⁵⁷.

Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Στὴν θέση ΣΤ7δ': Κάρυστος: Ἁγ. Γεώργιος Κάμπου, 2 χιλιόμετρα ΒΔ τῆς Καρύστου ἐντοπίστηκαν τοῖχοι κτιριακῶν συγκροτημάτων προϊστορικής καὶ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς³³⁵⁸. Στὴν θέση ΣΤ6α': Χερσόνησος Παξιμάδι: Μνήμα, παρὰ τὸ ἀκρωτήριο Μνήμα, μία οἰκία τοῦ ὀχυρωμένου οἰκισμοῦ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰώνα. εἶχε καὶ β' οἰκοδομικὴ φάση, ἢ ὁποία χρονολογεῖται στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ³³⁵⁹. Στὴν θέση ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρὴ βρέθηκε ναὸς καὶ βωμὸς στὴν Νότια κλιτὺ τοῦ λόφου ποὺ χρονολογοῦνται στὴν πρῶτη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ³³⁶⁰. Ὁ Kierpert εἶχε ταυτίσει τὴν θέση μὲ τὸν ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο³³⁶¹ Κύρνο³³⁶². Ὁ Geyer εἶχε ταυτίσει τὸ ἀκρωτήριο Παξιμάδι μὲ τὴν *Λευκὴ Ἀκτὴ* τοῦ Στράβωνος³³⁶³. Κατὰ τὰ εὐρήματα πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν θέση ὡς ΓΕ ἱερό, τὸ ὁποῖο πιθανῶς λειτουργοῦσε καὶ κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ, καὶ πιθανῶς ἡ χρῆση τοῦ εὐρύτερου χώρου νὰ παραμένει ἴδια μέχρι τὴν ΡΩ ἐποχὴ. Λείπουν ΑΡ καὶ ΚΛ εὐρήματα. Δὲν ξέρουμε ἂν ὑπῆρξε διακοπὴ ἐνδιάμεσα. Τέλος, στὴν Α πλευρὰ τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου, στὴν θέση ΣΤ7η': Κάρυστος: Ἀκρωτήριο Μανδῆλι (Κάβο Μαντέλο) βρέθηκε κεραμεικὴ ΕΛ καὶ ΡΩ χρόνων³³⁶⁴.

Πόλη Κάρυστος: Πολιτικὴ ὀργάνωση: Μεταβολὲς τῆς ἐπικράτειας.

Στὸ νοτιότερο τμῆμα τῆς Εὐβοίας ἦταν ἡ ἐπικράτεια τῆς Καρύστου, ἢ ὁποία φαίνεται ὅτι ἦταν σταθερὴ γιὰ πολλὰ χρόνια. Ἴσως πρὶν τὴν ἴδρυση τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας νὰ ἦταν ἀνεξάρτητη πόλις-κράτος Γεραιστός, ἢ ὁποία νὰ ἐνσωματώθηκε στὴν χώρα τῆς Καρύστου. Δὲν ξέρουμε ὅμως ἂν αὐτὸ ἔγινε κατὰ τὴν ΑΡ ἐποχὴ ἢ εἶχε γίνει ἤδη κατὰ τὸν 8^ο αἰώνα σὲ φάση ἀνάλογου μὲ τις ἄλλες πόλεις συνοικισμοῦ τῆς Καρύστου. Πάντως κατὰ τὴν ΚΛ, ΕΛ καὶ ΡΩ ἐποχὴ ἦταν κώμη ἢ Γεραιστός, στὴν ὁποία βρισκόταν τὸ γνωστὸ ἱερὸ τοῦ *Γεραιστίου Ποσειδῶνος*.

Πόλη Κάρυστος: Κοινωνικὴ ὀργάνωση καὶ οἰκονομία:

Ἡ Κάρυστος κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ θὰ εἶχε ἀνεπτυγμένο τὸν πρωτογενῆ τομέα τῆς οἰκονομίας της καὶ σὲ κάποιον βαθμὸ τὸν δευτερογενῆ, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ κατασκευὴ τοῦ ΓΕ ἱεροῦ στὴν θέση ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρὴ, ὅπως καὶ γενικῶς ἡ ἀνευρεθεῖσα κεραμεικὴ σὲ ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῆς κλασσικῆς πόλεως.

Γιὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ δὲν ἔχουμε πολλὰ στοιχεῖα. Ξέρουμε ὅμως ὅτι κατὰ τοὺς ΥΑΡ χρόνους, δηλ. κατὰ τὰ Περσικά, ἡ Κάρυστος εἶχε συγκροτημένο πολιτικὸ κέντρο καὶ χρησιμοποιοῦσε νόμισμα. Αὐτὸ παραπέμπει σὲ χρηματιστικὴ οἰκονομία, δηλαδή μαρτυρεῖ τὴν ἀνθησὴ εἰσαγωγικοῦ καὶ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου. Κατὰ τὴν Κλασσικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ὁ πρωτογενῆς τομέας θὰ εἶχε τὴν θέση του στὴν οἰκονομία, ἀλλὰ ὁ δευτερογενῆς βρισκόταν σὲ ἀνθησὴ, ὅπως μαρτυροῦν τὰ πολλὰ ἀνεσκαμμένα κτίρια καὶ τὰ κάθε εἶδους γλυπτά. Κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴ περίοδο, παύει μὲν νὰ υφίσταται πόλις κράτος ἀνεξάρτητη, ἀλλὰ ἡ ἐπικρατεία της ἀποτελεῖ ἀπὸ τὸ 27 π.Χ. τμῆμα τῆς ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας.

Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερὸ τῆς πόλεως τῆς Καρύστου:

Ἀπὸ τις μαρτυρίες ποὺ ἔχουμε, φιλολογικῆς, ἐπιγραφικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς τὰ πιὸ σημαντικὰ ἐξωαστικὰ ἱερά τῆς καρυστίας ἦταν τέσσερα: α) τὸ ἱερὸ τοῦ *Μαρμαρίνου Απόλλωνος* στὸ Μαρμάρι, θέση

³³⁵⁶ Σάμψων (1988-9), σελ. 181.

³³⁵⁷ Mulliez (2009-10), σελ. 92.

³³⁵⁸ Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1992), σελ. 177.

³³⁵⁹ AR 1985 – 6, σελ. 21 – 22· BCH 110, 1985, σελ. 734· BCH 111, 1987, σελ. 562 – 563.

³³⁶⁰ AR 1989 – 90, σελ. 43.

³³⁶¹ Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, IX, 105.

³³⁶² Geyer (1962), σελ. 116-118, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

³³⁶³ Geyer (1962), σελ. 121-123, ὅπου καὶ πλήρης ἀναφορὰ πηγῶν.

³³⁶⁴ Mulliez (2009-10), σελ. 92.

ΣΤ4³³⁶⁵, β) τὸ ΓΕ ἱερό στήν θέση ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρή³³⁶⁶, γ) τοῦ *Γεραιστίου Ποσειδῶνος*, θέση ΣΤ7η'³³⁶⁷ καὶ δ) τὸ ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στήν θέση ΣΤ7ια': Κάρυστος: Δρυμονιά ἢ Δρυμονάριον³³⁶⁸. Ἀνάμεσα σὲ αὐτά, τὸ πιὸ φημισμένο εἶναι βεβαίως ἐκεῖνο τοῦ Γεραιστίου Ποσειδῶνος, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς πηγές³³⁶⁹, τὸ ὁποῖο φαίνεται (ἀπὸ τὰ εὐρήματα, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν χρονολόγηση τῶν φιλολογικῶν πηγῶν) ὅτι εἶναι σὲ συνεχῆ χρήση μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ὡστόσο, παρατηροῦμε ὅτι γύρω στὸ 350 π.Χ. κόπηκε χρυσὴ δραχμὴ μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ *Ἡρακλέους* στὸν ἐμπροσθότυπο (καὶ ἀγελάδα στὸν ὀπισθότυπο κατὰ τὰ ὑπόλοιπα νομίσματα τῆς Εὐβοίας)³³⁷⁰, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἡρακλέους ἦταν σημαντικὴ γιὰ τὴν *Κάρυστο*, ὅσο καὶ ἡ Ἀρέθουσα γιὰ τὴν *Χαλκίδα*.

³³⁶⁵ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 80· Geyer (1903)· Geyer (1962), σελ. 106· Philippson (1951), 26, ἀρ. *IG XII*, 9, 50 – 51· Θεοχάρης (1959), σελ. 309.

³³⁶⁶ Mazarakis – Ainian (1997), σελ. 243 καὶ σημ. 1947–8· Τουλούπα (1979), σελ. 180· Καλλιγᾶς (1981), σελ. 202· Συριόπουλος (1995), σελ. 1366.

³³⁶⁷ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 81–83· Geyer, Fr., λῆμμα *Geraistos* στήν *RE*· Philippson (1951), σελ. 629· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1994) Α', σελ. 298 καὶ *BCH* 1990, 114, σελ. 811.

³³⁶⁸ Χιδίρογλου (1996 – 7), *IG XII*, 9, 15.

³³⁶⁹ 48) Ὅμηρος, *Ὀδύσεια*, γ, στ. 177· Σκύλαξ Καρυανδεύς, *Περίπλους*, 58, 16· Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446–447, 10, 1· Σχόλια στὸν Καλλίμαχο, ὕμνος 4, στ. 199· Διονύσιος Γεωγράφος, *Περιγραφή Ἑλλάδος*, 143· Απολλώνιος Ρόδιος, *Ἀργοναυτικά*, βιβλίο 3, ἀράδα 1244· Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, VIII, 6–7· Θουκυδίδης, *Ἱστορία*, III, 3, 5· Πλούταρχος, *Ἀγησίλαος*, 6, 4· *Μέγα ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τοῦ Καλλιέργη*, σελ. 227, ἀράδα 42· Ἀριστοφάνης, *Ἰππεῖς*, 561a· Σχόλια στὸν Ἀριστοφάνη παλαιότερα καὶ νεότερα, *Ἰππεῖς*, 561a· Σχόλια παλαιότερα καὶ νεότερα στὸν Εὐριπίδη, *Ὀρέστης*, στ. 993· *Περίπλους τῆς μεγάλης Θαλάσσης*, 283, 14· Στέφανος Βυζάντιος, *Ἑθνικά* (Ἐπιτομή), βιβλίο 3, λῆμμα 54· Στράβων, *Γεωγραφικά*, X, 446–447· Εὐριπίδης, *Ὀρέστης*, στ. 993· Σχόλια στὸν Εὐριπίδη παλαιότερα, *Ὀρέστης*, στ. 982· Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 2, 8, 6· Σχόλια παλαιότερα στὸν Εὐριπίδη, *Ὀρέστης*, στ. 987· Σχόλια παλαιότερα καὶ νεότερα στὸν Εὐριπίδη, *Ὀρέστης*, στ. 993. *Γεραιστός*: ἱερό Γεραιστίου Ποσειδῶνος καὶ *Γεραΐστεια*: Σαπφῶ, *Λυρικά ἀποσπάσματα*, ἀρ. 96 (Page καὶ Lobel).

³³⁷⁰ Φουσάρας (1964), σελ. 97–108· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1995) Β1', σελ. 75· Χιδίρογλου (1996 – 7), *LIMC*, *Herakles*, 232, σελ. 743.

Γ' ΜΕΡΟΣ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ ΚΑΤΑ ΜΕΙΖΟΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΑ ΕΠΟΧΗ.

Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Ἐπισκόπηση ἀρχαίων θέσεων κατὰ μείζονα περιοχὴ ἀνὰ ἐποχὴ.

Μείζων περιοχὴ ΠΑ': Στὴν μείζονα περιοχὴ Α' οἱ πρωτογεωμετρικὲς θέσεις, ὅπου ἔχει βρεθεῖ κεραμεικὴ τῆς περιόδου αὐτῆς, εἶναι πέντε (Α1β', Α2α', Α2γ', Α3, Α6ζ'). Κατὰ τὴν γεωμετρικὴ ἐποχὴ οἱ θέσεις αὐτὲς ἐξακολουθοῦν νὰ κατοικοῦνται καὶ αὐξάνονται σὲ ἑπτὰ, ἐνῶ τὰ εὐρήματα αὐξάνονται (λείψανα ἐργαστηρίου μεταλλουργίας, ὀχυρώσεων καὶ κτιρίων). Ἴχνη κατοικίσεως γεωμετρικῶν χρόνων ἐμφανίζονται σὲ δύο ἀκόμη θέσεις (Α6β2' καὶ Α9) τῆς ἴδιας περιοχῆς. Κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ περίοδο οἱ θέσεις κατοικίσεως τῆς περιοχῆς Α' αὐξάνονται σὲ ἑννέα (προστίθενται οἱ θέσεις Α1α', Α2β' καὶ Α12β'). Οἱ θέσεις Α2α' καὶ Α12β' ἀναγνωρίζονται μὲ σχετικὴ βεβαιότητα ὡς οἰκισμοί, ἐνῶ τὰ εὐρήματα στὴν θέση Α1α' καὶ πιθανῶς Α6β2' ἀνήκουν σὲ ἱερό.

Κατὰ τὴν κλασσικὴ περίοδο οἱ θέσεις τῆς περιοχῆς Α αὐξάνονται σὲ εἰκοσιτρεῖς. Ἐννέα ἀπὸ αὐτὲς ἀναγνωρίζονται πιθανότατα ὡς θέσεις οἰκισμῶν, στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχοῦν θέσεις νεκροταφείων. Ὁ οἰκισμὸς τῆς θέσεως Α6ε1' ἦταν παραθαλάσσιος καὶ διέθετε κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις. Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικὸς χρόνους οἱ θέσεις κατοικίσεως τῆς περιοχῆς Α' μειώνονται σὲ δεκαεννέα. Ἀπὸ αὐτὲς ἑπτὰ μᾶλλον ἀποτελοῦν θέσεις οἰκισμῶν (Α1β', Α2α', Α4γ', Α6γ1', Α6ε1', Α6στ1', Α6ιγ', Α12γ'), στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχοῦν θέσεις νεκροταφείων. Ὁ οἰκισμὸς Α6ε1' ἐξακολουθεῖ καὶ τὴν περίοδο αὐτὴ νὰ ἀκμάζει καὶ νὰ εἶναι πολὺ ὀργανωμένος, διαθέτοντας, ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη περίοδο λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις.

Κατὰ τοὺς πρώιμους ῥωμαϊκοὺς χρόνους ὁ ἀριθμὸς τῶν θέσεων κατοικίσεως μειώνεται σὲ δεκαεπτὰ. Ἐπτὰ μᾶλλον ἀπὸ αὐτὲς ἀποτελοῦν θέσεις οἰκισμῶν (Α1β', Α2α', Α4γ', Α6γ1', Α6ε1', Α6στ1', Α12γ', Α13β'), στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχοῦν θέσεις νεκροταφείων, τρεῖς θέσεις λουτρικῶν ἐγκαταστάσεων (Α2β', Α4α', Α4γ'). Στὴν περιοχὴ Α' ἔχουν βρεθεῖ ἐπίσης λείψανα οἰκισμῶν, νεκροταφείων, ἱερῶν καὶ ἄλλων θέσεων κατοικίσεως, τὰ ὁποῖα ὡστόσο δὲν χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς στὰ ἄρθρα ὅπου ἔχουν δημοσιευθεῖ.

Μείζων περιοχὴ ΠΒ': Ἀπὸ τίς θέσεις τῆς περιοχῆς Β' μόνο πέντε κατοικοῦνται κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ. Ἀπὸ αὐτὲς προέρχεται κυρίως κεραμεικὴ, ὡστόσο ἀπὸ τὴν θέση Β5β' προέρχεται τεμάχιο ὀψιανοῦ, πιθανῶς ΠΓ χρόνων. Κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ οἱ θέσεις τῆς περιοχῆς παραμένουν πέντε. Ἡ θέση Β5α' (καὶ Β5β') ἦταν θέση οἰκισμοῦ καὶ νεκροταφείου.

Κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ οἱ θέσεις κατοικίσεως τῆς περιοχῆς μειώνονται σὲ τέσσερις. Ὅρισμένες θέσεις τῆς ΓΕ περιόδου ἐγκαταλείπονται (π.χ. Β7α', Β8'), ἐνῶ ἄλλες ἀρχίζουν νὰ κατοικοῦνται τὴν περίοδο αὐτὴν (π.χ. ἡ θέση Β7α'). Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν φαίνεται ὅτι ἰδρύεται ὁ ὀχυρωμένος οἰκισμὸς τῆς θέσεως Β4α', ὅπου καὶ τὰ λείψανα τοῦ ἐργαστηρίου μεταλλουργίας.

Κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ παρατηρεῖται μία ἀπότομη αὐξηση τῶν θέσεων κατοικίσεως τῆς περιοχῆς Β' σὲ εἴκοσι πέντε. Τέσσερις ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ὀχυρωμένες (Β7α', Β6α', Β4α', Β5β'), ἑπτὰ περίπου ἀπὸ αὐτὲς ἀποτελοῦν πιθανῶς θέσεις οἰκισμῶν (Β3, Β7α', Β7β', Β6α', Β4α', Β5β', Β9α', Β7β'), στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχοῦσαν θέσεις νεκροταφείων. Στὴν θέση Β1ζ' ἔχουν βρεθεῖ ἴχνη ἱεροῦ.

Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικὸς χρόνους οἱ θέσεις κατοικίσεως τῆς περιοχῆς Β' μειώνονται σὲ ὀκτώ. Ἀπὸ αὐτὲς τέσσερις εἶναι μᾶλλον θέσεις οἰκισμῶν (Β1στ', Β2α', Β5β' καὶ Β9α'22), στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχοῦν θέσεις νεκροταφείων, ἐνῶ στὴν θέση Β10α' οἱ ὀχυρώσεις ποὺ ἔχουν ἐντοπισθεῖ δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ἀνήκουν σὲ φρούριο ἢ σὲ ὀχυρωμένο οἰκισμὸ. Κατὰ τὴν πρώιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ οἱ θέσεις τῆς περιοχῆς αὐξάνονται σὲ ἑνδεκά. Στὴν θέση Β9α' ὑπῆρχε οἰκισμὸς καὶ στὴν θέση Β2ζ' λουτρικὴ ἐγκατάσταση. Λείψανα ὀχυρώσεων, τοίχων ἀρχαίων κτιρίων, γλυπτὰ, ἀγγεῖα κεραμεικὴ καὶ ἄλλα εὐρήματα ἔχουν ἐντοπισθεῖ εἰς διαφόρους θέσεις τῆς περιοχῆς Β', ἀλλὰ εἰς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν δὲν χρονολογοῦνται ὑπὸ τῶν μελετητῶν.

Μείζων περιοχὴ ΠΓ': Στὴν περιοχὴ Γ' ἔχουν ἐντοπισθεῖ τρεῖς θέσεις. Στὴν θέση Γ3' ὑπάρχουν ἀρχαῖες ὀχυρώσεις καὶ ἔχει βρεθεῖ ἀρχαῖκὸ γλυπτὸ, στὴν θέση Γ2' κλασσικὰ νομίσματα καὶ λείψανα ἀρχαίου ἱεροῦ καὶ ναοῦ, καὶ στὴν θέσιν Γ1' ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἑλληνιστικοῦ κτιρίου.

Μείζων περιοχή ΠΔ': Στην περιοχή αυτή λείψανα κατοικήσεως ΠΓ χρόνων έχουν βρεθεί σε είκοσι δύο θέσεις. Πρόκειται για θέσεις όπου έχουν βρεθεί κυρίως τάφοι, αγγεία, όστρακα της εποχής αυτής, με εξαίρεση τις θέσεις Δ28α-γ' του Λευκαντίου, όπου έχει βρεθεί ο οικισμός της Ξηροπόλεως, το μνημειακὸν διαστάσεων ἀψιδωτὸ κτίριον τῆς Τούμπας καὶ τὰ νεκροταφεῖα τῆς Τούμπας, τοῦ Σκουμπρῆ καὶ τῶν Παλιῶν Περιβολίων, οἱ τάφοι τῶν ὁποίων περιεῖχαν ἐκτὸς τῶν ἀγγείων ὄπλα, κοσμήματα καὶ ἀντικείμενα εἰσηγμένα ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσόγειο.

Εἴκοσι εἶναι οἱ θέσεις τῆς περιοχῆς αὐτῆς ποὺ κατοικήθηκαν κατὰ τὴν ΓΕ περίοδο, συμπεριλαμβανομένων τῆς Χαλκίδος (Δ21), τοῦ Λευκαντίου (Δ28) καὶ τῆς Ἐρετρίας (Δ32). Κατὰ τὴν ΥΓ ἐποχὴ χρησιμοποιεῖται ὁ κατὰ τὴν προϊστορικὴ ἐποχὴ ὀχυρωμένος λόφος «Βράχος» (Δ27) τῆς περιοχῆς τῶν Φύλλων. Στην Χαλκίδα ἔχουν βρεθεῖ ἴχνη κτιρίων, τάφοι, αγγεία καὶ κεραμεικὴ, στὸ Λευκαντίο οικισμός, νεκροταφεῖα, αγγεία καὶ κεραμεικὴ, καὶ στὴν Ἐρέτρια οικισμός ποὺ ἰδρύεται μετὰ τὸ 800 π.Χ. καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τὴν ΜΓΕΠ καὶ τὴν ΥΓ ἐποχὴ, ἱερά, λείψανα κτιρίων, αγγεία, κεραμεικὴ, ἐργαστήρια μεταλλουργίας καὶ χρυσοχοΐας.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ θέσεις κατοικήσεως τῆς περιοχῆς Δ' μειώνονται σὲ δεκατέσσερις, σὲ σχέση μετὰ ἐκεῖνες τῆς προηγουμένης περιόδου. Ἄλλες ἀπὸ τις θέσεις τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ἐξακολουθοῦν νὰ κατοικοῦνται (Δ3στ', Δ21', Δ32'), ἐνῶ ἄλλες ἐγκαταλείπονται (π.χ. Δ3δ', Δ3ε', καὶ φυσικὰ τὸ Λευκαντίο Δ28'). Οἱ θέσεις ὅπου ἔχουν βρεθεῖ οικισμοὶ εἶναι πιθανῶς ἑπτὰ, (Δ2', Δ3στ', Δ12', Δ21', Δ31γ', Δ32', Δ33θ'), στοὺς ὁποίους ἀντιστοιχοῦν θέσεις νεκροταφείων. Στην Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτρια ἔχουν βρεθεῖ, πλούσια κεραμεικὴ, λείψανα ἱερῶν, δημοσίων κτιρίων, ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, νομίσματα κ.λ.π. Ἐπὶ πλέον, ἀπὸ τὴν ἀρχαίκα Ἐρέτρια σώζονται τμήματα τῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀκροπόλεως.

Κατὰ τοὺς κλασσικούς χρόνους αὐξάνονται σὲ σαρανταμία, παρατηρεῖται δηλαδὴ ἀλματώδης αὐξηση τῶν θέσεων κατοικήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχαίκα περίοδο. Συνολικῶς οἱ θέσεις οἰκισμῶν εἶναι δεκαεφτά, συμπεριλαμβανομένης τῆς Χαλκίδας καὶ τῆς Ἐρετρίας (Δ1β', Δ2, Δ3, Δ4γ', Δ16β', Δ21, Δ22, Δ26, Δ27, Δ30, Δ31, Δ32γ', Δ33). Οἱ θέσεις ὅπου ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἢ ἀνασκαφεῖ φρούρια, ὀχυρώσεις, ἢ ἀκροπόλεις πόλεων εἶναι δύο (Δ21ιβ' καὶ Δ21κστ', καθὼς καὶ Δ32), ἐνῶ οἱ θέσεις ὅπου ὑπάρχουν βέβαια δεδομένα ὑπάρξεως ἱερῶν εἶναι ὀκτώ (Δ11β', Δ19δ', Δ19ζ', Δ21, Δ22, Δ32, Δ33β', Δ33γ'). Ἐργαστήρια κεραμεικῆς καὶ μεταλλοτεχνίας ἔχουν ἐντοπισθεῖ στὶς θέσεις Δ21' καὶ Δ32', ἐνῶ τάφοι καὶ νεκροταφεῖα ἔχουν ἐντοπισθεῖ ἢ ἀνασκαφῆ σὲ δεκαεννέα περίπου θέσεις τῆς περιοχῆς Δ.

Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους οἱ θέσεις κατοικήσεως αὐξάνονται σὲ σαράντα ὀκτώ. Παρατηροῦμε ὅτι κατὰ κανόνα ἡ κατοίκηση συνεχίζεται στὶς θέσεις τῆς κλασσικῆς περιόδου σταματᾷ τελείως σὲ ὀρισμένες (π.χ. στὶς θέσεις Δ4α' καὶ Δ16β'), σταματᾷ ἐπίσης σὲ κάποιες ἀλλὰ ἐμφανίζεται σὲ κοντινὲς (π.χ. θέσεις Δ3'), ἀλλὰ ἐμφανίζονται καὶ ἐντελῶς νέες θέσεις κατοικήσεως κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδο (π.χ. Δ15α'-γ', Δ34β', Δ35'). Ἀπὸ αὐτές, δεκαεπτὰ περίπου φαίνεται ὅτι ἀνήκουν σὲ οἰκισμοὺς (Δ1α', Δ2, Δ3, Δ15, Δ17, Δ19, Δ21, Δ22, Δ24, Δ26α', Δ27στλ, Δ31α', Δ31δ', Δ32, Δ33, Δ34β', Δ3ε', συμπεριλαμβανομένων τῆς Ἐρετρίας καὶ τῆς Χαλκίδας, ποὺ εἶναι βέβαιες θέσεις οἰκισμῶν), σὲ τέσσερις ἔχει διαπιστωθεῖ ὑπαρξὴ ἱερῶν (Δ11β', Δ21, Δ32, Δ33β'), καὶ σὲ δύο τουλάχιστον λειτουργία ἐργαστηρίων (Δ21 καὶ Δ32). Συνολικῶς οἱ θέσεις κατοικήσεως κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον παρουσιάζουν ἐλαφρὰ αὐξηση.

Κατὰ τοὺς ῥωμαϊκούς χρόνους οἱ θέσεις κατοικήσεως τῆς περιοχῆς Δ' μειώνονται σὲ τριάντα μία περίπου, παρουσιάζοντας σημαντικὴ μείωση. Ὁρισμένες ἑλληνιστικὲς θέσεις (Δ21', Δ32') καταστρέφονται ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ ἐπανοικοῦνται. Ἄλλες πάλι θέσεις κατὰ τὴν πρώιμη ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ ἐγκαταλείπονται (π.χ. Δ15α' καὶ Δ15γ', Δ18β'-γ', τὸ μεγαλύτερο τμήμα τῆς Ἐρετρίας-Δ32', καὶ οἱ θέσεις Δ34β', Δ35'). Ξανακατοικοῦνται ὅμως ἀρχαῖες θέσεις ὅπως οἱ θέσεις στὴν εὐρύτερη περιοχή τοῦ Λευκαντίου Δ28ε'-στ'. Πολλὰ εἶναι ἐπίσης τὰ ἀδιευκρίνιστης χρονολογήσεως εὐρήματα στὴν περιοχή Δ', πρᾶγμα ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὴν βεβαιότητα τῶν συμπερασμάτων μας καὶ καθιστᾷ ἀπαραίτητη τὴν περαιτέρω ἐνδελεχὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τῶν λειψάνων κατοικήσεως στὴν Εὐβοία κατὰ τὴν περίοδο ποὺ ἐξετάζουμε.

Μείζων περιοχή ΠΕ': Στην περιοχή Ε' εὐρήματα ΠΓ χρόνων ἔχουν προκύψει μόνο στὴν θέση Ε7β', δηλαδὴ ἀπὸ τὸν λόφο Βιγλατούρι Κύμης. Πρόκειται κυρίως γιὰ τάφους καὶ κεραμεικὴ. Κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ ἡ κατοίκηση συνεχίζεται στὴν θέση αὐτὴ καὶ παρουσιάζεται ἐπίσης σὲ πέντε ἐπιπλέον θέσεις

E2ι', E3, E8ε', E8στ', E11α'). Από αυτές ή θέση E7β' είναι οργανωμένος οικισμός, με οικίες, ιερό, εργαστήριο κεραμεικής και νεκροταφείο. Λείψανα τάφων έχει παρουσιάσει και ή θέση E8στ', ενώ οι άλλες έχουν δώσει μόνο κεραμική. Κατά τους αρχαίους χρόνους οι θέσεις κατοικήσεως της περιοχής E' μειώνονται σε πέντε. Από αυτές ή κατοίκηση συνεχίζεται από την ΓΕ εποχή μόνο στις θέσεις E8ε' και E11α'. Όλες οι λοιπές ΓΕ θέσεις εγκαταλείπονται και κατοικούνται πέντε νέες θέσεις (E5', E8ζ', E8η', E8ΘΠ', E10). Στην E10 φαίνεται να ιδρύεται οικισμός, σε δύο από αυτές έχουν βρεθεί τάφοι και στις λοιπές κεραμική.

Κατά την κλασσική περίοδο οι θέσεις κατοικήσεως της μείζονος περιοχής ΠΕ' αυξάνονται σε δεκαεννέα, παρουσιάζοντας μεγάλη αύξηση. Έξι από τις αρχαϊκές θέσεις εξακολουθούν να κατοικούνται (E5, E8ε', E8ζ', E8η', E10, E11α') και εμφανίζονται δεκατρείς νέες θέσεις. Από αυτές όκτώ περίπου φαίνεται ότι ήσαν οικισμοί (E2ε', E2ζ', E7α', E7ε', E8α', E8θ', E9', E10'), οι δύο εκ των οποίων οχυρωμένοι (E7α', E8α'), πλησίον των οποίων έχουν ανασκαφεί ή εντοπισθεί κλασσικά νεκροταφεία.

Κατά την έλληνιστική εποχή οι θέσεις κατοικήσεως της περιοχής E' μειώνονται σε δεκαπέντε. Σε έντεκα από αυτές ή κατοίκηση συνεχίζεται από την κλασσική περίοδο, τρεις κλασσικές θέσεις φαίνεται να εγκαταλείπονται και εμφανίζονται τρεις νέες. Έπτά είναι πιθανώς οι θέσεις οικισμών (E2δ1', E2ζ', E6, E8α', E9, E11β'), στις οποίες αντιστοιχούν θέσεις νεκροταφείων, ενώ στην θέση E8ε' βρέθηκαν λείψανα ιεροῦ και ναοῦ πού ταυτίζεται με τὸ ιερό του Απόλλωνος Ταμυναίου. Κατά τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους οι θέσεις κατοικήσεως μειώνονται σε δέκα. Οι οικισμοί των θέσεων E2ζ', E7δ' και E11β' έπιβιώνουν από την έλληνιστική εποχή. Αρχίζει να λειτουργεί τὸ λατομείο της θέσεως E2δ1' και κτίζεται τὸ βαλανεῖο της θέσεως E2ε'. Και στην περιοχή E' αναφέρονται πολλά εύρηματα ασαφούς χρονολογήσεως.

Μείζων περιοχή ΠΣΤ': Στην περιοχή ΣΤ' ΠΓ εύρηματα έχουν προκύψει μόνο στην θέση ΣΤ6δ'. Πρόκειται για λείψανα κτιρίων και κεραμεικής. Κατά την γεωμετρική περίοδο ή θέση ταύτη εξακολουθεί να κατοικείται και παρουσιάζεται κατοίκηση σε τέσσερις νέες θέσεις. Λείψανα κτιρίων έχουν βρεθεί στην θέση ΣΤ1η', λείψανα ιεροῦ στην θέσιν ΣΤ7' και στις υπόλοιπες λείψανα περιβόλων και κεραμική. Κατά τους αρχαίους χρόνους οι κατοικημένες θέσεις είναι τρεις. Η κατοίκηση συνεχίζεται μόνο στις θέσεις ΣΤ7' (ιερό) και ΣΤ7η' (μάλλον οικισμός). Οι λοιπές εγκαταλείπονται. Τότε κτίζεται και τὸ κτίριο της θέσεως ΣΤ7θ', πού μάλλον ήταν ιερόν.

Κατά τους κλασσικούς χρόνους ή κατοίκηση συνεχίζεται σε τρεις από αυτές τις θέσεις με την ίδια χρήση. Εμφανίζεται όμως κατοίκηση σε δεκαεννέα ακόμη θέσεις. Από αυτές σε έννέα περίπου ύπηρχαν οικισμοί (ΣΤ1, ΣΤ2, ΣΤ7ιζ', ΣΤ6 α'-γ', ΣΤ7α1', ΣΤ7ιστ', εκ των οποίων οι ΣΤ1, ΣΤ7ιζ', ΣΤ6α' και ΣΤιστ' οχυρωμένοι), ενώ σε τέσσερις βρέθηκαν λείψανα ιερών (ΣΤ7, ΣΤ7η', ΣΤ7ι', ΣΤ7ια'). Κατά τους έλληνιστικούς χρόνους οι θέσεις κατοικήσεως μειώνονται σε δεκαεπτά περίπου. Σε άλλες ή κατοίκηση συνεχίζεται με τὸν ίδιο χαρακτήρα (π.χ. ΣΤ6α', ΣΤ7', ΣΤ7θ', ΣΤιζ'), άλλες εγκαταλείπονται (π.χ. ΣΤ7β', ΣΤ6β', ΣΤ6γ') και παρουσιάζονται και όρισμένες νέες (π.χ. ΣΤ7στ'). Έξι περίπου από αυτές ανήκουν σε οικισμούς (ΣΤ1, ΣΤ7ιζ', ΣΤ6α', ΣΤ7α1', ΣΤ7ιε', ΣΤ7ιστ'), στους οποίους ανήκαν αντίστοιχες θέσεις νεκροταφείων, και τέσσερις σε ιερά (ΣΤ7ι', ΣΤ7', ΣΤ7α', ΣΤ7β').

Κατά τους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους οι κατοικημένες θέσεις μειώνονται σε δέκα περίπου. Άλλες έλληνιστικές θέσεις εγκαταλείπονται (π.χ. ΣΤ1, ΣΤ7στ', ΣΤ7ιγ' και ΣΤ7ιε'), άλλες εξακολουθούν να κατοικούνται (π.χ. ΣΤ6α', ΣΤ7', ΣΤ7α1'), ενώ προκύπτουν τέσσερις ή πέντε νέες θέσεις (όπως ή θέση ΣΤιδ'). Συνολικώς κατά την εποχή αυτή στην μείζονα περιοχή ΣΤ' τρεις θέσεις ανήκαν σε οικισμούς, (όπως ΣΤ6α', ΣΤ7, ΣΤ7α1), δύο-τρεις σε ιερά, (όπως ΣΤ4, ΣΤ7, ΣΤ7α1), ενώ αρχίζουν να λειτουργούν στην περιοχή των Στύρων και κυρίως της Καρύστου πολλά λατομεία. Η λειτουργία τους συνεχίζεται και στα ΥΡΩ χρόνια, μιās και οι αισθητικές απαιτήσεις υπαγορεύουν την ζήτηση μαρμάρων ποικίλης ύφης και χρώματος, στα πλαίσια διακοσμητικής περισσότερο χρήσης.

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Έπισκόπηση της γεωπολιτικής όργάνωσης της νήσου Εύβοίας ανά εποχή.

α) Λόγος περι της εφαρμογής της μεθόδου ως εργαλείου μελέτης της ιστορίας γεωπολιτικής όργάνωσης της Εύβοίας.

Στόχος της παρούσας μελέτης ήταν να μελετήσει την κατάληψη του χώρου στην Εύβοια κατά τους χρόνους της έλληνικής αρχαιότητας, συνδυάζοντας γεωγραφικά-τοπογραφικά δεδομένα,

φιλολογικές και επιγραφικές πηγές με αρχαιολογικά ευρήματα για να αποκαταστήσει την συγκρότηση και εξέλιξη των πολιτικών μορφωμάτων που αναπτύχθηκαν στην Εύβοια. Θελήσαμε δηλαδή να εξετάσουμε κατά πόσον τα όσα μας μεταφέρουν οι αρχαίοι συγγραφείς για την αναστάτωση και τις μετακινήσεις πληθυσμών κατά την πρώιμη εποχή του Σιδήρου, τον Α' αποικισμό στην Μικρά Ασία, την πολιτική οργάνωση κατά κόμας, τον Β' αποικισμό στην Δύση και την Χαλκιδική, την συγκρότηση πόλεων κρατών από τα προγενέστερα φυλετικά, μικρά σε πληθυσμό και επικράτεια πολιτικά μορφώματα, τον Δηλάντιο πόλεμο και τον τρόπο με τον οποίο επηρέασε την Έρετρια και την Χαλκίδα³³⁷¹, επιβεβαιώνονται αρχαιολογικώς ή όχι και με ποιόν τρόπο.

Θελήσαμε επίσης να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των πόλεων κρατών αυτών κατά την αρχαϊκή εποχή μέχρι τους περσικούς πολέμους, την ένταξή τους στην Δηλιακή συμμαχία κατά την Πεντηκονταετία και κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο μέχρι την επιτυχημένη αποστασία του 411 π.Χ. και το τέλος του πολέμου, καθώς και τις αλλαγές που επήλθαν κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ. μέχρι την επικράτηση του Φιλίππου Β' και του Μ. Αλεξάνδρου. Τέλος προσπαθήσαμε να κατανοήσουμε πώς αυτές οι πόλεις κράτη επιβίωσαν κατά την ελληνιστική εποχή, σε ποιο βαθμό επηρέασαν την μορφή και την υπόστασή τους οι επιθέσεις του ρωμαιοπεργαμηνού στόλου στα τέλη του 2^{ου} αιώνα π.Χ., οι μακεδονικοί πόλεμοι, ή σύγκρουση επί ύπατου Μομμίου με την Ρώμη το 146 π.Χ., οι μιθριδατικοί πόλεμοι και εν τέλει ή ένταξή τους στην ρωμαϊκή επαρχία της Αχαΐας³³⁷².

Βασικό μας όργανο ήταν ο χάρτης της ΓΥΣ 1: 50.000 (την έπεξεργασία του οποίου με τα δεδομένα που έδωσε μεταφέραμε και για λόγους πρακτικούς στον χάρτη της Έθνικης Στατιστικής Υπηρεσίας 1: 250.000), ή έπεξεργασία του οποίου με επιχρωματισμό απέδωσε χρωματικώς το ανάγλυφο, δηλαδή την μορφή και τα γεωγραφικά στοιχεία του εδάφους, επάνω στο οποίο υπήρξε ανθρώπινη κατοίκηση κατά την ιστορική αρχαιότητα. Εφαρμόζοντας την μέθοδο Δοξιάδη-Φαράκλα-Σακελλαρίου (ή οποία ήδη εφαρμόστηκε με επιτυχία στην σειρά «Αρχαίες ελληνικές πόλεις³³⁷³», καθώς και σε μεταπτυχιακές εργασίες³³⁷⁴ και διδακτορικές διατριβές³³⁷⁵ του τμήματος Ιστορίας και αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης), αναζητήσαμε τα φυσικά όρια των φυσικών περιοχών της Εύβοιας, μειζόνων και έλασσόνων (ή υποπεροχών), διότι θεωρήσαμε ότι συνιστούσαν τα ίδια πολιτικά όρια ή επηρέαζαν τα πολιτικά όρια φυλετικών μορφωμάτων και πόλεων κρατών ανά εποχή, των οποίων οι οικισμοί, το πολιτικό κέντρο και οι κώμες, και ο παραγωγικός χώρος, δηλαδή ή επικράτεια οριζόταν από αυτά.

Κατά την τοποθέτηση των αρχαίων θέσεων στον χάρτη διαπιστώσαμε ότι όντως επιβεβαιώνεται ή υπόθεση εργασίας των Δοξιάδη-Φαράκλα-Σακελλαρίου³³⁷⁶, και ότι κάθε πολιτικό μόρφωμα αναπτύχθηκε αρχικώς σε μία φυσική επικράτεια με φυσικά όρια, έχοντας ένα κέντρο, γύρω από το οποίο αναπτύσσονταν ακτινωτά και περιφερειακά μικρότεροι οικισμοί, κώμες. Αυτές οι λεκάνες απορροής, οι φυσικές επικράτειες, οργανώθηκαν με αυτόν τον τρόπο πολιτικά, και έτσι τα φυσικά όρια (όρη, ράχες, ποταμοί) αποτέλεσαν και τα αρχικά πολιτικά όρια των κρατών αυτών κατά την πρωτογεωμετρική και γεωμετρική εποχή.

Κατά την ύστερη γεωμετρική και την αρχαϊκή εποχή πολλά τέτοια μορφώματα (κάποια μικρά φυλετικά κράτη που μπορεί να είχαν επιβιώσει και μικρές πόλεις κράτη) εξαρτήθηκαν από μεγαλύτερες και ισχυρότερες πόλεις κράτη, όπως ή Ιστιαία³³⁷⁷, ή Χαλκίς³³⁷⁸, ή Έρετρια³³⁷⁹ και ή Κάρυστος³³⁸⁰.

³³⁷¹ Φιλολογικές πηγές: βλ. σελ. 17-34, 110-116, 144-167, 281-312, 398-416, 469-485.

³³⁷² Ιστορικές πληροφορίες: βλ. σελ. Διον: 72-76, Αθηναί Διάδες: 79-80, Ελλοπία και Αιδηψός: 82-84, Ιστιαία: 90-94, Οροβίαι: 129-130, Έλύμνιον: 132-133, Κήρινθος: 135-138, Διάκριοι: 140, Χαλκίς: 219-224, Παλαιά Έρετρια: 271-274, Έρετρια: 361-370, Τάμννα ή Ταμύναι, 434 και 442, Οίχαλία: 446, Γρύγγαι: 448-450, Κύμη: 454, Δύστος: 463, Ζάρηξ: 465-466, Στύρα: 500, Κάρυστος: 505-509.

³³⁷³ Αθηναϊκός Τεχνολογικός Όμιλος : Αθηναϊκό Κέντρο Οικιστικής Αθήνα 1971-1973.

³³⁷⁴ Φαράκλας και άλλοι (1998).

³³⁷⁵ Ξιφαράς (2002).

³³⁷⁶ Δοξιάδης (1972)· Φαράκλας (1971)· του ίδιου (1972)Α'· του ίδιου (1972)Β'· του ίδιου (1973)· του ίδιου (1980)· Φαράκλας και άλλοι (1998).

³³⁷⁷ Βλ. σελ. 70-108 και 129-140.

³³⁷⁸ Βλ. σελ. 509-519.

³³⁷⁹ Βλ. σελ. 219-258, 355-397, 434-467 και 500-504.

³³⁸⁰ Βλ. σελ. 505-514.

Μετά τους Περσικούς πολέμους, κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ., έχουμε τις πρώτες συστηματικές καταγραφές των πόλεων κρατών της αρχαίας Εύβοίας. Πρόκειται για τους φορολογικούς καταλόγους της Δηλιακής συμμαχίας, οι οποίοι μας πληροφορούν για το ποιές ήταν οι ανεξάρτητες πόλεις κράτη και ποιά ήταν ή οικονομική τους δυνατότητα. Η επιτυχημένη αποστασία των εϋβοϊκῶν πόλεων τὸ 411 π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴ συμμαχία εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἴδρυση τοῦ Κοινοῦ τῶν Εὐβοέων, ἑνὸς δευτεροβάθμιου πολιτικοῦ μορφώματος συνομοσπονδίας πόλεων κρατῶν (ὅπως τὸ Κοινὸ τῶν Χαλκιδέων τῆς Χαλκιδικῆς, τὸ Κοινὸ τῶν Βοιωτῶν, τὸ Κοινὸ τῶν Ἀχαιῶν κ.λ.π.), γιὰ τὸ ὁποῖο μᾶς πληροφοροῦν τὰ νομίσματα. Τὸν 4^ο αἰῶνα πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸν Σκύλακα ἢ Ψευδο-Σκύλακα, ὅτι ἡ Εὐβοία ἦταν τετράπολις, πρῶγμα πὸν δείχνει ὅτι οἱ ἄλλες ἀναφερόμενες παλαιότερα πόλεις ἐξαρτήθηκαν ἀπὸ τὶς ἰσχυρότερες Ἰστιαία, Χαλκίδα, Ἐρέτρια καὶ Κάρυστο. Αὐτὲς οἱ πόλεις ἐντάχθηκαν στὴν Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. Τὸ 338 π.Χ. διαλύθηκε τὸ Κοινὸ τῶν Εὐβοέων, μετὰ τὴν ἦττα στὴν Χαιρώνεια, τὸ ὁποῖο ἀνασυστήθηκε ἀπὸ τὸν Δημήτριον Πολιορκητὴ τὸ 304 π.Χ.

Ὁ 3^{ος} αἰῶνας π.Χ., παρὰ τὶς ταραγμῆνες συνθήκες στὰ χρόνια τῶν πολέμων τῶν Ἐπιγόνων, ἦταν αἰῶνας ἀκμῆς, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὰ λείψανα τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ γιὰ τὶς εὐβοϊκῆς πόλεις. Λίγο πρὶν τὸ 200 π.Χ. ὁμως ὁ ῥωμαιοπεργαμηνὸς στόλος καταφέρνει καίριον πλήγμα σὲ Ὠρεό-Ἰστιαία, τὸ 200 π.Χ. στὴν Χαλκίδα καὶ στὴν Κάρυστο, καὶ τὸ 198 π.Χ. στὴν Ἐρέτρια, πολιορκώντας, ἐκπορθώντας, ἐξανδραποδίζοντας τὸν πληθυσμὸ καὶ λεηλατώντας τὶς πόλεις. Ὁ Τίτος Κόιντος Φλαμίνιος τὸ 197/196 π.Χ. κήρυξε τὴν ἐλευθερία (ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες) καὶ τὴν αὐτονομία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἐνῶ ἀνασύστησε καὶ τὸ Κοινὸ τῶν Εὐβοέων, χωρὶς πραγματικὴ ἰσχύ. Τὸ 191 π.Χ. ἡ Χαλκίδα δέχθηκε τὸν βασιλιὰ τῆς Συρίας Ἀντίοχον, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐκστρατεία ὁμως εἶχε ἄδοξο τέλος, μετὰ τὴν συντριπτικὴ ἦττα τοῦ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ἔτσι οἱ εὐβοϊκῆς πόλεις συνέχισαν τὴν ζωὴ τους μέχρι τὴν νέα ἦττα τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους μὲ ἐπὶ καφαλῆς τὸν ὑπάτο Λεύκιον Μόμμιον τὸ 146 π.Χ., τὴν καταστροφὴ τῆς Κορίνθου καὶ τὴν πραγματικὴ ἐπικυριαρχία τῆς Ῥώμης στὴν Νότια Ἑλλάδα.

Παρὰ ταῦτα, οἱ εὐβοϊκῆς πόλεις τὸν 1^ο αἰῶνα π.Χ. συντάχθηκαν μὲ τὸν βασιλιὰ τοῦ Πόντου Μιθριδάτη, ὁ ὁποῖος ἦρθε μὲ στρατὸ καὶ πλοῖα κατὰ τὰ ἔτη 88-86 π.Χ. γιὰ νὰ ἐλευθερώσει τὶς ἑλληνικῆς πόλεις ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Συνέπεια τῆς ἦττας ἦταν ἡ βεβαιωμένη ἀνασκαφικῶς καταστροφὴ τῆς Χαλκίδας καὶ τῆς Ἐρέτριας ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Κορνήλιου Σύλλα πιθανῶς τὸ 86 π.Χ. Οἱ εὐβοϊκῆς πόλεις συνέχισαν τυπικῶς νὰ ὑφίστανται μέχρι τὸ 27 π.Χ. (χωρὶς νὰ ἀνακάμψει τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἐρέτριας) ὅταν ὁ Ὀκταβιανὸς κατήγγησε καὶ τυπικῶς τὴν αὐτονομία καὶ τὸ πολίτευμα τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων κρατῶν, ἐντάσσοντάς τὶς τὸ 27 π.Χ., μαζί μὲ τὶς ὑπόλοιπες πόλη κράτη τῆς νότιας Ἑλλάδας, στὴν ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας³³⁸¹.

β) Ἐπισκόπηση τῆς γεωπολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς ἀρχαίας Εὐβοίας ἀνὰ ἐποχὴ: Πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ.

Γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς φιλολογικῆς πηγές (πὸν ἐκθέσαμε στὰ ἔξι κεφάλαια τοῦ Β' μέρους) ὅτι κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ (1050-900 π.Χ.), μετὰ τὴν κατάρρευση τῶν Μηκοναϊκῶν βασιλείων στὴν νότια Ἑλλάδα, ξεκίνησαν μετακινήσεις πληθυσμῶν καὶ ἀνακατατάξεις τους, οἱ ὁποῖες ἐπέφεραν σημαντικῆς ἀναστατώσεις στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρον, ὅπως γράφει ὁ Θουκυδίδης³³⁸². Ἐπακόλουθο τῶν ἀνακατατάξεων εἶναι καὶ ὁ πρῶτος ἀποικισμὸς στὶς ἀκτὲς τῆς Μ. Ἀσίας.

1.2.2

φαίνεται γὰρ ἡ νῦν Ἑλλάς καλουμένη οὐ πάλαι βεβαίως οἰκουμένη, ἀλλὰ μεταναστάσεις τε οὔσαι τὰ πρότερον καὶ ῥαδίως ἕκαστοι τὴν ἐάντων ἀπολείποντες βιαζόμενοι ὑπὸ τινων αἰεὶ πλειόνων. 1.2.2 τῆς γὰρ ἐμπορίας οὐκ οὔσης, οὐδ' ἐπιμειγνύντες ἀδεῶς ἀλλήλοις οὔτε κατὰ γῆν οὔτε διὰ θαλάσσης, νεμόμενοι τε τὰ αὐτῶν ἕκαστοι ὅσον ἀποζῆν καὶ περιουσίαν χρημάτων οὐκ ἔχοντες οὐδὲ γῆν φυτεύοντες, ἄδηλον ὃν ὁπότε τὶς ἐπελθὼν καὶ ἀτειχίστων ἅμα ὄντων ἄλλος ἀφαιρήσεται, τῆς τε καθ' ἡμέραν ἀναγκαίου τροφῆς πανταχοῦ ἂν ἡγούμενοι ἐπικρατεῖν, οὐ χαλεπῶς ἀπανίσταντο, καὶ δι' αὐτὸ οὔτε μεγέθει πόλεων ἰσχυρον οὔτε τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ. 1.2.3 μάλιστα δὲ τῆς γῆς ἡ ἀρίστη αἰεὶ τὰς μεταβολὰς τῶν οἰκητόρων εἶχεν, ἢ τε νῦν Θεσσαλία κα-

³³⁸¹ Φιλολογικῆς πηγές: βλ. σελ. 17-34, 110-116, 144-167, 281-312, 398-416, 469-485. Ἱστορικῆς πληροφορίας: βλ. σελ. Δίων: 72-76, Ἀθηναὶ Διάδες: 79-80, Ἑλλοπία καὶ Αἰδηψός: 82-84, Ἰστιαία: 90-94, Ὀροβία: 129-130, Ἐλύμιον: 132-133, Κῆρινθος: 135-138, Διάκριοι: 140, Χαλκίς: 219-224, Παλαιὰ Ἐρέτρια: 271-274, Ἐρέτρια: 361-370, Τάμννα ἢ Ταμύναι, 434 καὶ 442, Οἰχαλία: 446, Γρύγχα: 448-450, Κύμη: 454, Δύστος: 463, Ζάρηξ: 465-466, Στύρα: 500, Κάρυστος: 505-509.

³³⁸² Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, Α, 2, 1-6.

λουμένη και Βοιωτία Πελοποννήσου τε ταπολλά πλην Ἀρκαδίας, τῆς τε ἄλλης ὅσα ἦν κράτιστα. 1.2.4 διὰ γὰρ ἀρετὴν γῆς αἶ τε δυνάμεις τισὶ μείζονας ἐγγιγνόμεναι στάσεις ἐνεποίουν ἐξ ὠνέφθειροντο, καὶ ἅμα ὑπὸ ἀλλοφύλων μᾶλλον ἐπεβουλεύοντο. 1.2.5 τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλειστον διὰ τὸ λεπτόγεων ἀστασίαστον οὖσαν ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ. 1.2.6 καὶ παράδειγμα τόδε τοῦ λόγου οὐκ ἐλάχιστόν ἐστι διὰ τὰς μετοικίας ἐς τὰ ἄλλα μὴ ὁμοίως ἀυξηθῆναι· ἐκ γὰρ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος οἱ πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες παρ' Ἀθηναίους οἰδονατώτατοι ὡς βέβαιον ὀνάνεχῶρον, καὶ πολῖται γιγνόμενοι εὐθὺς ἀπὸ παλαιοῦ μείζω ἔτι ἐποίησαν πλήθει ἀνθρώπων τὴν πόλιν, ὥστε καὶ ἐς Ἰωνίαν ὑστερονῶς οὐχ ἱκανῆς οὖσης τῆς Ἀττικῆς ἀποικίας ἐξέπεμψαν.

Ὁ Ὅμηρος, ὅπως δείξαμε στὸ Α' κεφάλαιο τοῦ Β' μέρους τῆς μελέτης μας, φαίνεται ὅτι ἀναπαράγει παλαιότερες πληροφορίες γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ σύσταση καὶ τὸ πολίτευμα στὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδας, πού εἶχαν φτάσει ὡς αὐτὸν στὰ μέσα τοῦ 8^{ου} αἰῶνα μέσω τῆς προφορικῆς ἐπικῆς παραδόσεως τῶν ἀοιδῶν καὶ τῶν ῥαψωδῶν. Σύμφωνα μὲ αὐτὲς στὴν Εὐβοία κατὰ τὴν ὑστερὴ ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ κατοικοῦσαν Ἄβαντες, αἰολικὸ φύλο, τὸ ὁποῖο εἶχε πιθανῶς ὑποτάξει ἄλλους παλαιοαιολικοὺς πληθυσμοὺς, πού κατοικοῦσαν στὴν Εὐβοία. Κατὰ τὸν 11^ο αἰῶνα αὐτὰ τὰ βασίλεια (ἢ τὸ βασίλειο ἂν ἦταν πράγματι ἓνα, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι κυριαρχοῦσε ὁ βασιλιάς τῆς Χαλκίδας, ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὶς πληροφορίες γιὰ τὸν Χαλκῶδοντα καὶ τὸν γιό του Ἐλεφήνορα, λίγο πρὶν καὶ κατὰ τὸν ἱστορούμενο ἀπὸ τὸν ποιητὴ Τρωικὸ πόλεμο) διαλύθηκαν. Γι' αὐτὸ ὑστερὲς μαρτυρίες ἀναφέρουν Ἄβαντες στὴν Χίο κατὰ τὸν Α' ἀποικισμό, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ ξεκίνησε στὸ τέλος τοῦ 11^{ου} καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 10^{ου} π.Χ. αἰῶνα, καὶ ἡ γενικὴ φορὰ τῆς μετακινήσεως τῶν ἀποίκων ἦταν ξεκινώντας Δ ἀπὸ τὴν Αἰολικὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Εὐβοία, τὴν ἀνατολικὴ Στερεά, τὴν ἰωνικὴ Ἀττικὴ καὶ τὴν δωρικὴ Πελοπόννησο, Α' στὶς ἀκριβῶς ἀπέναντι παράλιες περιοχὲς τῆς Μ. Ἀσίας. Φαίνεται ὅτι λίγο πρὶν εἶχαν ἀποικίσει τὸ νότιο τμῆμα Δρύοπες, ἢ βρισκόνταν ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ὑποτεταγμένοι στοὺς Ἄβαντες, καὶ πιθανῶς γι' αὐτὸ δὲν ἐξιωνίστηκε ἡ Εὐβοία πρὸς Ν.

Σὲ αὐτὴν τὴν διαδικασίαν ἀναγνωρίσαμε μία πρώιμη φάση μετακινήσεως ἰωνικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ στὸ κεντρικὸ τμῆμα τῆς Εὐβοίας, οἱ ὁποῖοι κατοίκησαν στὴν Χαλκίδα καὶ τὸ Λευκαντί, δηλαδὴ τὴν πρώιμη Ἐρέτρια, καὶ προοδευτικὰ κατέλαβαν ὅλο τὸ βόρειο τμῆμα τῆς νήσου μέχρι τὴν περιοχὴ τῆς μεταγενέστερη Αἰδηψοῦ. Μεταγενέστερες πηγὲς ὅπως ὁ Στράβων ἀναφέρουν ὡς οἰκιστὲς τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων τὰ παιδιὰ τοῦ Ἴωνα, δηλαδὴ τῆς Χαλκίδας τὸν Κόθο, τῆς Ἐρέτριας τὸν Αἴκλο καὶ τῆς Ἑλλοπίας στὴν βόρεια Εὐβοία τὸν Ἑλλοπα. Αὐτοὶ οἱ ἰωνικοὶ πληθυσμοὶ σίγουρα θὰ ἄσκησαν πιέσεις στοὺς παλαιότερους πληθυσμοὺς, ἓνα μέρος τῶν ὁποίων μετανάστευσε στὴν Αἰολίδα τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπως γνωρίζουμε γιὰ τὴν περίπτωσι τοῦ Δίου καὶ τῆς Κύμης, ἐνῶ ἓνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ πού παρέμεινε στοὺς τόπους καταγωγῆς του θὰ ἐνσωματώθηκε στὴ νέα πολιτικὴ κοινωνία. Γνωρίζουμε στὴν Χαλκίδα τὴν ὑπαρξὴ Ἀβαντίδας φυλῆς, ἐνῶ στὴν Ἐρέτρια πιθανῶς ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ὁ ἐρετριακὸς ῥωτακισμὸς³³⁸³.

Κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ ἐποχὴ (1050-900 π.Χ.), οἱ θέσεις κατοικήσεως στὴν Εὐβοία εἶναι συνολικὰ 34. Αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς θέσεων εἶναι πολὺ μικρὸς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ μέγιστο τῆς πυκνότητος κατάληψης τοῦ χώρου τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, πού εἶναι 135 θέσεις. Οἱ ΠΓ θέσεις εἶναι λοιπὸν λίγες καὶ διάσπαρτες στὸν χάρτη, πρᾶγμα πού συνιστᾷ μικροῦ μεγέθους πολιτικὰ μορφώματα, φυλετικῶν χαρακτήρα κράτη, μὲ μικρὸ πληθυσμὸ καὶ ἐπικράτεια. Ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγὲς καὶ τὴν μετέπειτα κατοίκησι γνωρίζουμε τὸ ὄνομα κάποιων ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς οἰκισμοὺς, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐξελιχθοῦν σὲ πολιτικὰ κέντρα τῶν κατοπινῶν πόλεων.

Ἔτσι ταυτίζουμε τὴν θέσι Α1β': Καστρί ἢ Παλαιὸ Καστρί Λιχάδας μὲ τὸ ἀρχαῖο Δῖον, τὴν θέσι Α2α': Καστέλλι Γιάλτρων μὲ τὴν πόλιν Διάδες Ἀθῆναι, τὴν θέσι Α6ζ': Καστρο Ὠρεῶν μὲ τὴν Ἰστιαία ἢ Ἐστιαία, τὴν θέσι Β2β': Λίμνη: Καστριά μὲ τὸ Ἐλύμνιον, (τοποθετοῦμε σὲ κάποια θέσι τῆς λεκάνης τῶν Ῥοβιῶν τὶς Ὀροβίες, ἀλλὰ ὅπως καὶ στὴν θέσι Β4α': Ἁγία Ἄννα: Ἁγ. Βασίλειος, ὅπου τοποθετεῖται ὁ ἀρχαῖος Τρύχας δὲν ἔχουμε πρώιμα εὐρήματα), στὴν θέσι Β5α': Κήρινθος: Κρύα Βρύση ἢ Πελέκι (ἢ στὴν θέσι Β5β': Κήρινθος: Καστρί) τὴν Κήρινθο, στὴν θέσι Δ21: Χαλκίς τὴν Χαλκίδα, στὴν θέσι Δ28: Λευκαντί τὴν Ἐρέτρια, στὴν θέσι Δ33β': Ἀμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ἢ Παλαιοεκκλησιές ἢ Παλαιόκαστρο ἢ Παλαιόχωρα ἢ Παλαιοχώρια τὴν Ἀμάρυνθο, (σὲ κάποια θέσι τῆς λεκάνης τοῦ Ἀλιβερίου πιθανῶς ὑπῆρχε ἡ πόλις Τάμυνα ἢ Ταμύναι, ἀλλὰ δὲν ἔχουν προκύψει πρώιμα εὐρήματα), στὴν θέσι Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι τὴν Κύμη, (στὴν λεκάνη τοῦ Δύστου δὲν ἔχουν προκύψει ΠΓ εὐρήματα, ἀλλὰ ἴσως νὰ

³³⁸³ Βλ. σελ. 17-23.

προκύψουν στην θέση E10 ή σε άλλη θέση). Στην θέση E11β': Ζάρακες: Μυρτιά, όπου έχουν προκύψει ΓΕ εύρηματα τὸ Ζάρακα ἢ Ζάρηκα, ἴσως να προκύψουν στὸ μέλλον καὶ ΠΓ, ΠΓ εύρηματα πὸν θὰ βοηθοῦσαν στὴν τοποθέτηση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου μπορεῖ νὰ προκύψουν σὲ κάποια θέση τῆς λεκάνης τῶν Στύρων, ἐνῶ στὴν περιοχή τῆς Καρύστου ΠΓ χρόνων εἶναι μόνο ἡ θέση ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρή, ἡ ὁποία συνεχίζει τὴν ζωὴ τῆς καὶ κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχῆ³³⁸⁴.

Στὴν περίπτωση τοῦ Δίου ἔχουμε κατοίκηση σὲ ἕνα φυσικὰ ὄχυρὸ λόφο, καθὼς καὶ σὲ ἐκείνην τῶν Διάδων Ἀθηνῶν. Ὑποθέσαμε ὅτι τὸ Δῖον πῆρε τὴν ὀνομασία του ἀπὸ τὸ σημαντικὸ ἐξωαστικὸ ἱερό του στὸ ἀκρωτήριο Κήναιον, ὅπου ὁ Ἡρακλῆς τέλεσε τὴν πρώτη θυσία πρὸς τιμὴν τοῦ πατέρα του Διὸς ὡς εὐχαριστία γιὰ τὴν Οἰχαλίας ἄλωσιν. Ἡ ὀνομασία τῶν Ἀθηνῶν Διάδων πιθανῶς σημαίνει τὴν ἴδρυση μιᾶς πόλεως ἀπὸ πληθυσμὸ πὸν προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ καὶ τὴν Ἀθήνα μέσα στὴν περιοχή τοῦ παλιότερου Δίου, τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖται καὶ στὴν Ἰλιάδα³³⁸⁵. Κάπως ἔτσι θὰ μοιράστηκε κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχῆ τοῦ Σιδήρου ἡ χερσόνησος τοῦ Κηναίου ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς πόλεις. Ἡ πίεση πὸν δέχτηκε πιθανῶς τὸ Δῖον ἀπὸ τοὺς ἐπήλυδες Ἴωνες ἐξηγεῖ πιθανῶς καὶ τὴν ἀποστολὴ ἀποίκων στὴν Αἰολίδα τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι ἴδρυσαν τὴν πόλη Κάναι. (Κάναι < Κάναιον, δηλαδὴ Κήναιον;).

Πληροφοροῦμαστε ἐπίσης ἀπὸ ὕστερες πηγές ὅτι ὁ Ἑλλοπας, μὲ τοὺς Ἴωνες ἀποίκους ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ ἴδρυσε στὴν μεγάλη πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας τὴν Ἑλλοπίαν, πόλη πὸν γνωρίζει ὁ Ὅμηρος, μὲ μυκηναϊκὸ παρελθόν, ἡ ὁποία κατέλαβε προοδευτικῶς τὴν (πιθανῶς αἰολικὴ-ἀβαντικὴ μέχρι τότε) Ἰστιαία, τὴν πεδιάδα τοῦ ποταμοῦ Κάλλαντος, τὴν Αἰδηψόν, τὰς Ὀροβίας καὶ τὴν Κήρινθον. Ὅλα αὐτὰ ἀναφέρονται σὲ πιθανὸ ἐξιωνισμὸ τῆς βόρειας Εὐβοίας κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχῆ τοῦ Σιδήρου.

Ἀργότερα ἡ Ἑλλοπία συγκρούστηκε μὲ τὸν γειτονικὸ Ὠρεόν, ἀναγκάζοντας τοὺς Ὠρεῖτες νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ πολιτικὸ τους κέντρο καὶ νὰ πᾶνε νὰ κατοικήσουν σὲ παραθαλάσσια θέση πὸν ἐξελίχθηκε στὸ ἐπίνειο τῆς Ἰστιαίας. Καὶ ἡ Ἑλλοπία συνοικίστηκε μὲ τὴν Ἰστιαία, κατὰ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος, μετὰ τὴν μάχη τῶν Λεύκτρων. Ἐπειδὴ τὰ ἱαματικὰ νερὰ τῆς Αἰδηψοῦ χαρακτηρίζονται Ἑλλόπια, θεωρήσαμε ὅτι ἐπικράτεια τῆς Ἑλλοπίας πιθανῶς ἀπετέλεσε ἡ λεκάνη τῆς Αἰδηψοῦ μαζί μὲ τὴν Β κείμενη, ἐνῶ τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς πιθανῶς βρισκόταν στὴν Β κείμενη λεκάνη³³⁸⁶.

Ἡ Ἰστιαία ἢ Ἐστίαια, πόλη μὲ τὸ μυκηναϊκὸ παρελθόν, τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος μετὰ τῶν ἀβαντικῶν πόλεων, τοποθετήθηκε μὲ βάση νεότερες φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές καὶ εύρηματα στὴν θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν. Ἡ φυσικὴ ἐπικράτεια μποροῦσε νὰ εἶναι ὅλη ἡ πεδιάδα τῆς Ἰστιαίας, τὴν ὁποία διαρρέει ὁ Ξηριάς ποταμὸς, ὁ ὁποῖος ταυτίζεται μὲ τὸν ἀρχαῖο Κάλλαντα³³⁸⁷. Ὅμως τὰ περιορισμένα ΠΓ εύρηματα καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση ὑποδεικνύουν τὴν ὕπαρξη κάποιου φυλετικοῦ κράτους, (πιθανῶς καὶ κάποιων ἀκόμη σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς πεδιάδας), πὸν διαδέχτηκε τὸ μυκηναϊκὸ βασίλειο πὸν προὔπηρχε, ἐνσωματώνοντας στὸ κοινωνικὸ σῶμα καὶ τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ πὸν προὔπηρχε στὴν περιοχή.

Ἐδῶ, μὲ εὐκαιρία τὴν Ἰστιαία, πρέπει νὰ διασαφηνίσουμε τοὺς ὅρους πὸν χρησιμοποιοῦμε γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλιά. Ὄταν ἀναφερόμαστε σὲ προηγούμενη, μυκηναϊκὴ πολιτικὴ ὀργάνωση, χρησιμοποιῶ τὸν ὄρο ἀναξ, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ τίτλος τοῦ ἀνώτατου πολιτειακοῦ ἄρχοντα σύμφωνα μὲ τὶς πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β'³³⁸⁸. Ὁ τίτλος ὅμως πὸν ἐπιβίωσε κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχῆ τοῦ Σιδήρου, ἐξακολούθησε νὰ ὑφίσταται στὴν Κύπρο καὶ στὴν Μακεδονία κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ κλασσικὴ ἐποχῆ, καὶ πὸν μέσω τῶν μακεδονικῶν κρατῶν τῶν Διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Ἐπιγόνων ἐπιβίωσε μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος (Κλεοπάτρα, 31 π.Χ.) ἦταν ὁ τίτλος τοῦ βασιλέως, πὸν στὴν διάλεκτο τῶν Μυκηναίων σήμαινε «ὁ ἐπὶ κεφαλῆς, ὁ ἀρχηγός». Ἡ κατάρρευση τῶν μυκηναϊκῶν βασιλείων καὶ ἡ διάδοχη κατάσταση, ὅπου διάφορα ἑλληνικὰ φύλα μετακινούνταν ἐκτοπίζοντας ἄλλα μὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἕναν ἀρχηγό, μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴν ἐπιβίωση καὶ τὴν χρῆση τοῦ τίτλου βασιλεύς. Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχία του ἄλλους βασιλεῖς, ἐπὶ κεφαλῆς μικρότερων φυλετικῶν κρατῶν πὸν σταδιακῶς ἐξαρθῶνταν ἀπὸ τὸ ἰσχυρότερο. Οἱ βασιλεῖς πὸν περιγράφει ἡ Ὀδύσσεια ὅτι

³³⁸⁴ Μείζων περιοχή ΠΑ': σελ. 72-108 · Μείζων περιοχή ΠΒ': σελ. 129-140 · Μείζων περιοχή ΠΓ': σελ. 141-142 · Μείζων περιοχή ΠΔΓ': σελ. 219-259 καὶ 259-281 · Μείζων περιοχή ΠΔΠ': σελ. 361-397 · Μείζων περιοχή ΠΕ': σελ. 434-468 · Μείζων περιοχή ΠΣΤ': σελ. 500-514.

³³⁸⁵ Βλ. σελ. 19.

³³⁸⁶ Βλ. σελ. 27.

³³⁸⁷ Ἐστίαια μὲ αἰολικὸ ἀναβιβασμὸ τόνου στὴν προπαραλήγουσα.

³³⁸⁸ Ventris-Chadwick (1956).

πλασιώναν τὸν βασιλιὰ Ἀλκίνοο³³⁸⁹ μοιάζουν νὰ ἀπηχοῦν αὐτὴν τὴν πολιτειακὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωση. Στὴν κορυφὴ τῆς ἱεραρχίας ὑπάρχει ἓνα συμβούλιο πὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ δεκατρεῖς βασιλεῖς (διοτρεφέας βασιλῆας), ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Ἀλκίνοος³³⁹⁰. Στὴν περιοχὴ τῆς Ἰστιαίας ἀναφέρονται ἀπὸ ὕστερες πηγές καὶ ἄλλες πόλεις ὅπως τὸ Ποσειδῖον.

Οἱ Ὀροβίες, ὅπως εἶπαμε, ἀναφέρονται σὲ ὕστερες πηγές, οἱ ὁποῖες ὅμως ἀναφέρονται στὴν πρώιμη ἱστορία καὶ στὴν ἴδρυση ἢ στὴν κατάκτηση τῆς πόλεως κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Δὲν ἔχουν ὅμως προκύψει βέβαια καὶ δημοσιευμένα εὐρήματα. Τὸ Ἐλύμνιον, τοποθετούμενο στὴν λεκάνη τῆς σημερινῆς Λίμνης, ἔχει παρουσιάσει ΠΓ εὐρήματα, πρᾶγμα πὸ βεβαιώνει τὴν ὑπαρξὴ πολιτικοῦ μορφώματος κατὰ τὴν πρώιμη ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου. Ἡ *Κήρινθος* ἦταν μία χερσόνησος ἐπιμήκης πάνω στὴν θάλασσα, στὴν ὁποία διαπιστώνεται κατοίκηση κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ, καθὼς καὶ σὲ γειτονικὲς θέσεις. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ὅμηρος τὴν χαρακτηρίζει *ἔφαλον*. Ἡ ἐπικράτειά της θὰ ἦταν ἡ εὐφορη πεδιάδα πὸν διαρρέεται ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς *Κηρέα* καὶ *Νηλέα*³³⁹¹, οἱ ὁποῖοι συμβάλλουν δημιουργώντας τὸν Βούδωρον³³⁹².

Ἡ Χαλκίς παρουσιάζει διασπορὰ εὐρημάτων στοὺς λόφους γύρω ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ οἰκισμοῦ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. (Γι' αὐτὸ ὁ Krause εἶχε ὑποθέσει ὅτι θὰ ὑπῆρχαν μέγαρα στὴν κορυφὴ τῶν λόφων, στὶς ὑπώρειες τῶν ὁποίων θὰ βρίσκονταν τὰ ΠΓ νεκροταφεῖα³³⁹³.) Ἀκόμη πιὸ περιφερειακὰ διατάσσονται τὰ εὐρήματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Τὰ ΠΓ εὐρήματα προέρχονται καὶ ἀπὸ θέσεις τῆς πεδιάδας τῶν Ψαχνῶν καὶ ἀπὸ τὴν Ἐξω Παναγίτσα. Ὅλα δείχνουν τὴν πιθανὴ ἔλευση καὶ κατοίκηση πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος συνεχίζει ἀδιάλειπτα νὰ κατοικεῖ στὴν ἴδια θέση μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ ΠΓ κεραμικὴ ἀπὸ Χαλκίδα καὶ Ἐρέτρια παρουσιάζει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὴν Ἀττικὴ ΠΓ.

Οἱ φιλολογικὲς πηγές μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὴν ἔλευση καὶ ἐγκατάσταση Ἰώνων ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ ὑπὸ τὸν Κόθο, πὸν οἱ ἀπόγονοί τους κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. ἐνεπλάκησαν σὲ πόλεμο μὲ τοὺς ἐπίσης Ἴωνες Ἐρετριεῖς, τὸν γνωστὸ ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη *Ληλάντιο πόλεμο*. Καμία πηγὴ, οὔτε πρώιμη οὔτε ὕστερη δὲν μᾶς πληροφορεῖ γιὰ ἐνδιάμεση ἐθνολογικὴ ἀλλαγὴ στὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτρια, δηλαδὴ ὅτι ἦλθαν ἀπὸ ἄλλου νὰ κατοικήσουν στὶς δύο αὐτὲς πόλεις πληθυσμιακὲς ομάδες πὸν δὲν ἦταν ἰωνικῆς καταγωγῆς. Ἐπομένως ὅσοι Ἴωνες ἦλθαν, ἔφτασαν στὴν κεντρικὴ Εὐβοία πρὶν τὸν 8^ο αἰῶνα, ἀρκετὰ χρόνια πρὶν, ὥστε νὰ λάβουν χώρα μία σειρὰ διαδικασιῶν (πληθυσμιακὴ ἀνάπτυξη, συγκρότηση πολιτικοῦ κέντρου στὴν θέση Ἀγ. Ἰωάννη, Γύφτικων, Ἐργατικῶν Κατοικιῶν, Δέλτα, Πειραικῆς Πατραϊκῆς, Ἀγ. Στεφάνου, Ἀρέθουσας, Καλλιμάνη, καὶ τὴν ἐνσωμάτωση ἄλλων φυλετικῶν κρατῶν κυτίως πρὸς Β ἀλλὰ πιθανῶς καὶ τῆς Ν. Λαμψάκου Α) πὸν ὀδήγησε στὴν γέννηση τῆς πόλεως κράτους Χαλκίδας³³⁹⁴.

Στὸ Λευκαντί, τὸ ὁποῖο ταυτίσαμε μὲ τὴν ΠΓ, ΠΓΕ καὶ ΜΓΕΙ Ἐρέτρια, ὁ οἰκισμὸς βρίσκεται στὴν Ξηρόπολη, παρὰ τὴν ἀκτὴ, θέση πὸν σημειώνει μεγάλη ἀκμὴ, τόσο κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ὅσο καὶ κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ. Ἡ ἀλλαγὴ προσανατολισμοῦ τῶν οἰκιῶν τῆς ΠΓΑ περιόδου σηματοδοτεῖ τὴν ἐθνολογικὴ ἀλλαγὴ. Τὰ ὀρθογώνια ΥΕΙΠ μέγαρα διαδέχονται ΠΓΑ ἀψιδωτὲς ἢ ἐλλειψοειδεῖς οἰκίες στὴν Ξηρόπολη, τὰ νεκροταφεῖα στὰ Παλιὰ Περιβόλια καὶ στοῦ Σκουμπρῆ παρουσιάζουν, ἐκτὸς ἀπὸ παρόμοια μὲ τὴν ἀττικὴ κεραμικὴ, πόρπες πὸν θυμίζουν πολὺ τὶς ἀττικοῦ τύπου καὶ ὁμοιότητα στὰ ἔθιμα ταφῆς. Ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ΠΓ μεγάρου στὸ Λευκαντί σηματοδοτεῖ τὴν ὑπαρξὴ ἰσχυρῆς ἐξουσίας, ἐνὸς βασιλέως πὸν ἐτάφη μέσα στὸ οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖο λίγο ἀργότερα μεταβλήθηκε σὲ τύμβο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ποιὸς ἦταν ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς του, ἢ ποιὰ ἦταν ἡ προηγούμενη χρῆσις του. Τὸ γένος τοῦ βασιλέως ἐξακολουθεῖ νὰ θάβεται μπροστὰ στὸ ἀψιδωτὸ μέγαρο γιὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια μέχρι καὶ τὴν ΠΓΕ ἐποχὴ. Ὁ νεκρὸς βασιλεὺς προερχόταν ἀναμφίβολα ἀπὸ περιοχὴ τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου, ἀφοῦ τὸ ΥΚΥΠΙΙ χάλκινο τεφροδόχο ἀγγεῖο ἦταν ἀναμφίβολα κειμήλιο πὸν εἶχε φέρει μαζί του. Οἱ

³³⁸⁹ Ὅμηρος, *Ὀδύσεια*, η,θ,ι.

³³⁹⁰ Ραψωδίες ζ 12, στ. 196-197, η 29, θ στ. 401, 419. Βλ. Mossè (1996), σελ. 18 καὶ Γεωργιάδου (2006).

³³⁹¹ Καὶ ἡ ὀνομασία *Νηλεὺς* γιὰ τὸν ποταμὸ αὐτόν, τοπωνύμια ὅπως *Ἀφαρεὺς* ἢ *Ἀφαρεῖς*, καθὼς καὶ ὀνόματα ὅπως *Περιήρης*, συνδέουν τὴν περιοχὴ μὲ τοὺς Νηλεῖδες τῶν Ἀθηνῶν, τὸ βασιλικὸ γένος τοῦ Κόδρου, καὶ μὲ τὴν μυθολογία τῆς Μεσσηνίας.

³³⁹² Μείζων περιοχὴ ΠΒ': σελ. 129-140

³³⁹³ Krause (1981), σελ. 77-79 καὶ τοῦ ἰδίου (1982), σελ. 137-144.

³³⁹⁴ Μείζων περιοχὴ ΠΔΓ': σελ. 219-259.

φιλολογικές πηγές κάνουν λόγο για την έλευση Ίωνων από την Αττική υπό τον Αϊκλον ή Αικλον, που ίδρυσαν την Ερέτρια, «πόλη που υπήρχε και πριν τὰ Τρωικά³³⁹⁵».

Πολιτική επικράτεια της ΠΓ Ερέτριας, δηλαδή του Λευκαντίου, ήταν αναμφίβολα ή φυσική επικράτεια του Ληλαντίου πεδίου, μέχρι τὸ Βασιλικὸ Β-ΒΔ, ὅπου και βρέθηκε ΠΓ κεραμεική, και πιθανῶς τὸν Λήλαντα ποταμὸ στὰ Δ. Πρὸς Α μία μόνο θέση στὸν Μαλακῶντα ἔχει δώσει ΠΓ κεραμεική. Ἐνας τάφος και λίγη ΠΓ κεραμεική ἔχει βρεθεῖ και στὴν καλῶς ἀνεσκαμμένη Ερέτρια. Τὰ εῤήματα δείχνουν περιστασιακὴ κατοίκηση, ἢ ὅποια θὰ μπορούσε ἐνδεχομένως νὰ ἀποδοθεῖ και σὲ παρεπιδημούντες κατὰ τοὺς χειμερινούς μῆνες κτηνοτρόφους, κάτι που βρίσκει τὸ παράλληλό του και στὴν νεότερη ἱστορία τῆς πόλεως, μέχρι τὴν ἴδρυση τῶν Νέων Ψαρῶν³³⁹⁶.

Στὴν Ἀμάρυνθο, και συγκεκριμένα στὴν θέση Παλαιοεκκλησιές, τοποθετήσαμε τὸ μεταγενέστερο ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας, και στὴν θέση Γύρος, διαπιστώνουμε ἀρχαιολογικῶς κατοίκηση κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ. Και ἐδῶ προφανῶς υπήρχε μία μικρὴ κοινότητα, ὀργανωμένη φυλετικά. Δὲν υπάρχουν ἄλλες κατοικημένες θέσεις τῆς περιοχῆς ΠΔΕΠ πρὸς Α και Β³³⁹⁷.

Στὴν λεκάνη τοῦ *Τεμένους*, τὸ μεταγενέστερο πολιτικὸ κέντρο τοῦ ὁποῖου τοποθετήσαμε στὸ Ἀλιβέρι, δὲν ἔχουν προκύψει ΠΓ εῤήματα. Ἡ σημαντικότερη θέση τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΕ' εἶναι ἐκείνη στὸ ὕψωμα Βιγλατούρι Ὁξυλίθου, Ν τῆς Κύμης. Ἡ θέση αὐτή, που κατοικεῖτο κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, παρουσιάζει νέα κατοίκηση κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ. Πρόκειται για τὴν θέση ὅπου θὰ ἀναπτυχθεῖ ὁ σημαντικότερος ΓΕ οἰκισμὸς τῆς περιοχῆς, τὸν ὁποῖο ταυτίσαμε μὲ τὴν ἀρχαία *Κύμη*. Ἡ Κύμη τῆς Αιολίδας, ἰδρυμένη κατὰ τὸν πρῶτο ἀποικισμὸ ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Εὐβοίας, ὅπου ἐπιβίωσε μέχρι σήμερα τὸ τοπωνύμιο τῆς Κύμης, πιθανῶς ἦταν ἀποικία τῆς Κύμης τῆς Εὐβοίας. Πιθανῶς ὑπὸ τὴν πίεση τῶν ἐπήλυδων Ίωνων οἱ *Κυμαῖοι* ἔστειλαν ἀποίκους στὴν μικρασιατικὴ ἀκτὴ, ἐνῶ ἓνα τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ παρέμεινε και ἀπετέλεσε ἀπὸ κοινῶ με τοὺς Ἴωνες τὸ νέο κοινωνικὸ σῶμα τῆς Κύμης. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἰωνικὴ ἢ ἐξιωνισμένη Κύμη, ἢ ὅποια κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα στέλνει ἀποικιακὴ ἀποστολή, ἀπὸ κοινῶ με τὴν Χαλκίδα, για νὰ ἰδρύσει τὴν *Κύμη* τῆς Καμπανίας και τὴν *Ζάγκλη*. Πολιτικὴ επικράτεια τῆς ΠΓ Κύμης θὰ ἦταν ἢ φυσικὴ επικράτεια τῆς λεκάνης Ὁξυλίθου (ΠΕΔ')³³⁹⁸.

Στὴν ἴδια εὐρύτερη λεκάνη, τὴν πεδιάδα Αὐλωναρίου Ὁξυλίθου (ΠΕΒ' -ΠΕΕ') εἶναι πιθανὸ ὅτι υπήρχαν και ἄλλα τέτοια φυλετικὰ μορφώματα, κοντὰ στὸ Αὐλωνάρι και κοντὰ στὰ Θαρρουνία. Τὴν γνωστὴ ἀπὸ τίς φιλολογικὲς και ἐπιγραφικὲς πηγές *Οἰχαλίαν*, τοποθετήσαμε στὸ βόρειο τμῆμα τῆς λεκάνης ΠΕΖ', ἀλλὰ δὲν υπάρχουν εῤήματα. Οἱ ὑπολογισμοὶ ἔγιναν μὲ βάση συνδυασμὸ δεδομένων ἀπὸ ἐπιγραφές τῆς Ερέτριας, και κυρίως μὲ βάση τὴν ἐπιγραφή τῶν στρατιωτῶν³³⁹⁹.

Τὰ παλαιότερα εῤήματα ἀπὸ τὴν πόλη τοῦ *Δύστου* χρονολογοῦνται στὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ. Πρόκειται για τὴν θέση ὅπου τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς ἀρχαϊκῆς και κλασσικῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ τὴν λεκάνη τῶν Στύρων, τῶν ὁποῖων ἢ ὀνομασία ἔχει ἐπίσης ἐπιβιώσει μέχρι σήμερα, δὲν ἔχουμε ΠΓ εῤήματα, μπορεῖ ὁμως νὰ προκύψουν. Οἱ ἀρχαῖες πηγές, και συγκεκριμένα ὁ Πausanias, δίνει τὴν πληροφορία ὅτι Δρύοπες ἐθνολογικῶς ἦταν, ὄχι μόνο οἱ κάτοικοι τῆς Καρύστου, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θουκυδίδης, ἀλλὰ και οἱ Στυρεῖς. Αὐτοὶ οἱ Δρύοπες πρέπει νὰ βρίσκονταν ἐδῶ ἢ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ, ἀρα ἐπικυριαρχοῦσαν σὲ αὐτοὺς οἱ Ἄβαντες, ἢ ἦλθαν λίγο πριν τοὺς Ἴωνες, κατὰ τὴν ΥποΜΥ ἢ κατὰ τὴν πρῶτη ΠΓ Α ἐποχὴ και κατέλαβαν τὸν ἄνω. Τοῦτο ἐξάγεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ἴωνες τῆς κεντρικῆς Εὐβοίας δὲν προχώρησαν πρὸς Ν, ἀλλὰ ἀντίθετα ἢ Κάρυστος παρέμεινε μὴ ἐξιωνισμένη, μὲ ἰδιαίτερα διαλεκτικὰ στοιχεῖα μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἴωνες ἦλθαν ἀπὸ Β ἢ ἀπὸ τὴν Αττικὴ διὰ θαλάσσης, προφανῶς ἀργότερα, και ἀναμείχθηκαν μὲ αὐτοὺς.

Στὴν Κάρυστο ΠΓ κατοίκηση διαπιστώθηκε ἀρχαιολογικῶς στὴν δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρου τῆς Καρύστου, στὴν χερσόνησο Παξιμάδι. Οἱ Δρύοπες τῆς πρῶτης ἐποχῆς τοῦ Σιδήρου ὀργάνωσαν πολιτικὰ τὴν φυσικὴ επικράτεια τῆς Καρύστου, ἢ ὅποια θὰ ἦταν και ἢ πολιτικὴ τῆς επικράτεια. Δὲν

³³⁹⁵ Μείζων περιοχὴ ΠΔΓ': 259-281 και φιλολογικὲς πηγές: *Ἐλλοπία και Αἰδηψός*: σελ. 82-84, *Ἰστιαία*: σελ. 90-94, *Χαλκίς*: σελ. 219-224, *Ερέτρια*: σελ. 281-301.

³³⁹⁶ Μείζων περιοχὴ ΠΔΠ': σελ. 361-397

³³⁹⁷ Βλ. 355-360 και 397-398.

³³⁹⁷ Βλ. σελ. 406-407, 454-463.

³³⁹⁸ Βλ. σελ. 426-428 και 454-463.

³³⁹⁹ Βλ. σελ. 411-414.

ἀποκλείεται νὰ ὑπάρξουν ΠΓ εὐρήματα καὶ ἀπὸ ἄλλες θέσεις τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΣΤ', ὅπως ἡ θέση Ἀρχάμπολη, ὅπου ἔχουν προκύψει ΓΕ εὐρήματα.

Γεωμετρικὴ ἐποχὴ.

Κατὰ τὴν γεωμετρικὴ ἐποχὴ (900-700 π.Χ.) οἱ θέσεις κατοίκησης ἀπὸ 34 αὐξάνονται σὲ 41. Καμία ἀπὸ τὶς ΠΓ θέσεις δὲν ἐγκαταλείπεται, ἐνῶ προστίθενται ἑπτὰ νέες θέσεις. Κατὰ τὴν πρώιμη καὶ μέση ΓΕ ἐποχὴ πυκνώνει κάπως ἡ κατοίκηση σὲ ὅλη τὴν Εὐβοία, καὶ κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ., ὅταν συγκροτοῦνται τὰ πολιτικὰ κέντρα, ἀρχίζουν τὰ ἰσχυρότερα ΠΓ κέντρα καὶ φυλετικὰ κράτη νὰ ἐνσωματώνουν γειτονικά, καὶ ἔτσι γεννιέται ἡ πόλη κράτος στὴν Εὐβοία (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Δῖον καὶ τὰς Ἀθήνας Διάδας, ἡ Ἐλλοπία, ὁ Ὠρεός, ἡ Ἰστιαία, τὸ Ποσειδῖον, αἱ Ὀροβίαί, τὸ Ἐλύμνιον, ἡ Κήρινθος, οἱ Διάκριοι, ἡ Χαλκίς, ἡ Ἐρέτρια, πιθανῶς αἱ Ταμύναι, αἱ Γρύγχαι, ἡ Οἰχαλία, ἡ Κύμη, ἡ Δύστος, ὁ Ζάρηξ, τὰ Στύρα καὶ ἡ Κάρυστος). Κάποιες ἀπὸ αὐτὲς πιθανῶς γεννιοῦνται μὲ συνοικισμό, δηλαδὴ εἰρηνικὴ συνένωση. Αὐτὸ θυμίζει τὸν συνοικισμό τοῦ Θησέα γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ τοὺς βασιλεῖς ὑπὸ τὸν Ἀλκίνοο στὴν ὀμηρικὴ Σχερία. Κάποιες ὁμως, λόγω ἔλλειψης καλιεργήσιμης γῆς γιὰ τὸν πληθυσμὸ πού πιθανῶς αὐξήθηκε, προέβησαν σὲ πόλεμο μὲ γειτονικὲς τους.

Στὴν χερσόνησο τῆς Λιχάδας ἡ θέση Α1β': Καστρί ἢ Παλαιὸ Καστρί Λιχάδας, πού ταυτίσαμε μὲ τὸ ἀρχαῖο Δῖον, ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται, ὅπως καὶ ἡ θέση Α2α': Καστέλλι Γιαλτρῶν πού ταυτίσαμε μὲ τὴν πόλη Διάδες Ἀθῆναι, ὅπως καὶ οἱ κοντινὲς θέσεις. Τὸ Δῖον καὶ αἱ Διάδες Ἀθῆναι, λόγω τῆς περιορισμένης ἐκτάσεως τῆς χερσονήσου τῆς Λιχάδας δὲν πρέπει νὰ ἀπέκτησαν μεγαλύτερη ἔκταση ὡς πρὸς τὴν ἐπικράτειά τους.

Μὲ συνοικισμό πρέπει νὰ γεννήθηκε ἡ Ἰστιαία, ἡ ὁποία σὲ νεότερες ἐποχὲς (ἀρχαϊκὴ καὶ 5^{ος} αἰῶνας π.Χ.), ἔχει ἐνσωματώσει ὅλα τὰ ἄλλα μορφώματα, παλαιὰ φυλετικὰ μορφώματα καὶ μικρὲς πόλεις κράτη τῆς περιοχῆς ΠΑ', ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Δῖον καὶ τὰς Ἀθήνας Διάδας, πού φορολογοῦνται ὡς ἀνεξάρτητες πόλεις κατὰ τὴν Πεντηκονταετία καὶ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο. Ἡ θέση Α6ζ': Καστρο Ὠρεῶν τὴν Ἰστιαία ἢ Ἐστίαια, ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται καὶ στὴν ἐπικράτειά της προστίθεται ἡ θέση Α6β2': Νέος Πύργος: Σταφίδες πού θὰ ἐξελιθχεῖ σὲ ἱερὸ τοῦ Ἡρακλῆ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ. Ἐνδείξεις κατοικήσεως ἔχουμε καὶ ἀπὸ τὴν θέση στὰ Α τῆς πεδιάδας τῆς Ἰστιαίας Α9': Ἀσμήνιο.

Αἱ Ὀροβίαί καὶ τὸ Ἐλύμνιον θὰ ἀναπτύχθηκαν συνενώνοντας πιθανοὺς οἰκισμοὺς μέσα στὴν περιορισμένης ἔκτασης λεκάνη πού διέθεταν. Ἀρχαιολογικῶς γνωρίζουμε ὅτι ἡ θέση Β2β': Λίμνη: Καστριά, ὅπου τοποθετήσαμε τὸ Ἐλύμνιον, ἐξακολουθεῖ νὰ κατοικεῖται. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ θέση Β7α': Δάφνη (Μαντανικά): Καστρο. Στὴν λεκάνη τῶν Ὀροβιῶν, ὅπου τοποθετήσαμε τὶς Ὀροβίες, δὲν ἔχουμε ΓΕ λείψανα κατοίκησης, οὔτε στὴν θέση Β4α': Ἀγία Ἄννα: Ἄγ. Βασίλειος, ὅπου τοποθετεῖται ὁ ἀρχαῖος Τρύχας. Στὴν θέση Β5α': Κήρινθος: Κρύα Βρύση ἢ Πελέκι καὶ στὴν θέση Β5β': Κήρινθος: Καστρί, ὅπου τοποθετήσαμε τὴν Κήρινθο, ὁ οἰκισμὸς τοῦ πολιτικοῦ κέντρου ὁργανώνεται περισσότερο καὶ ἔχουμε σημαντικὰ λείψανα κτιρίων στα ΓΕ στρώματα πού ἀνασκάφηκαν. Στὴν ἐπικράτεια τῆς Κηρίνου, δηλαδὴ τὴν πεδιάδα τοῦ Μαντουδίου, προστίθεται ἡ θέση Β8: Μαντουδί: Πελέκι³⁴⁰⁰.

Στὴν περίπτωση τῆς Χαλκίδας ἀρχαιολογικῶς διαπιστώνουμε ὅτι οἱ ΠΓ, οἱ ΠΓΕ καὶ ΜΓΕ θέσεις πυκνώνουν καὶ δημιουργοῦν ἓνα ἀστικὸ πυρῆνα μὲ κέντρο περίπου τὴν συνοικία τοῦ Ἄγ. Ἰωάννη (Δ20: Ἐξω Παναγίτσα ἢ Παναγίτσα, Δ21α': Χαλκίς: Πεδίον Βολῆς καὶ Βαθροβούνη, Δ21γ': Χαλκίς: Βρωμοῦσα (ἢ Τρύπα) καὶ Διανὴ Ἄμμος, Δ21η': Χαλκίς: Βροντού, Δ21ιζ': Χαλκίς: Ἄγ. Ἰωάννης, Δ21ιθ': Χαλκίς: Πειραϊκὴ- Πατραϊκὴ, Τάγμα Πεζοναυτῶν- Πλάτανος, Δ21κ': Χαλκίς: Γύφτικα, Δ21κα': Χαλκίς: Ἐργατικὲς Κατοικίες, Δ21κβ': Χαλκίς: Ὑψηλὲς Καμάρες, Δ21κδ': Χαλκίς: Λόφος Καλλιμάνη, Δ21κε': Χαλκίς: Περιοχὴ Ἄγ. Στεφάνου, Ἀρέθουσας), ὁ ὁποῖος ἐξελίσσεται κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ κλασσικὴ ἐποχὴ στὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Χαλκίδας. Ἡ πολιτικὴ ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας πρὸς Β θὰ ἐνσωμάτωσε τὶς μικρότερες πόλεις κράτη καὶ ὅσα φυλετικὰ πολιτικὰ μορφώματα εἶχαν παραμείνει στὴν μεγάλη λεκάνη Πολιτικῶν - Ψαχνῶν - Τριάδας - Ν. Ἀρτάκης, δηλαδὴ τῆς πεδιάδας τῶν Ψαχνῶν καὶ τῶν ὄρεινῶν λεκανῶν πού περιλαμβάνει. Οἱ θέσεις κατοίκησης στὴν περιοχὴ αὐτὴ (περιοχὲς ΠΔΑ' ἕως ΠΔΔ') κατὰ τὴν ΓΕ ἐποχὴ αὐξήθηκαν ἀπὸ δύο τῶν ΠΓ χρόνων σὲ ἕξι, πρᾶγμα πού ὑποδηλώνει αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἀξιοποίηση τῶν καλλιεργήσιμων ἐδαφῶν³⁴⁰¹.

³⁴⁰⁰ Βλ. σελ. 70-110 καὶ 129-140.

³⁴⁰¹ Βλ. 167-181.

Κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. οἱ ἰσχυρὲς καὶ συγκροτημένες πόλεις κράτη *Χαλκίς*, *Ἐρέτρια* καὶ *Κύμη* ξεκίνησαν κατὰ τὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ 8^{ου} αἰῶνα τὸν Β' ἀποικισμό πρὸς τὴν Ἰταλία, πρὸς ἀναζήτηση γῆς, ἀγορῶν καὶ μετάλλων. Ἔτσι, συνεργαζόμενες ἔστειλαν ἀποίκους τὸ διάστημα 775-760 π.Χ. καὶ ἴδρυσαν τὴν πρώτη ἀποικία στὴν νῆσο Ἴσχια, τὶς *Πιθηκοῦσες*. Ὅμως φαίνεται ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ πρόβλημα τῆς *στενοχωρίας* δὲν λύθηκε καὶ γι' αὐτὸ ξέσπασε στὴν ἴδια τὴν Εὐβοία ὁ Ληλάντιος πόλεμος.

Συγκεκριμένα, ἡ Χαλκίδα ἤλθε σὲ σύγκρουση μὲ τὴν Ἐρέτρια, ὅταν ἡ πρώτη θέλησε νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐπικράτειά της Α, ὁπότε ἀντιμετώπισε γιὰ ἓνα διάστημα τὴν ἀντίσταση τῶν Ἐρετριέων, τῶν ὁποίων τὸ πολιτικὸ κέντρο βρισκόταν στὸ Λευκαντί, ἐνῶ ἡ φυσικὴ καὶ πολιτικὴ τους ἐπικράτεια ἦταν τὸ Ληλάντιο πεδίο, ὅπωςδήποτε Δ μέχρι τὸν Λήλαντα ποταμό, καὶ πιθανῶς πέραν αὐτοῦ μέχρι τὸν Μύτικα. ἡ θέση Δ22: Νέα Λάμψακος κατὰ τὴν ΠΓ καὶ ΓΕ ἐποχὴ, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ κοντὰ στὴν Χαλκίδα, ἴσως ἦταν κώμη τῆς Χαλκίδας. Οἱ θέσεις ὅμως Δ26β': Βασιλικό: Ἐργοστάσιο Σέλμαν καὶ Δ26δ': Βασιλικό: Ἐργοστάσιο θὰ ἀνήκαν στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἐρέτριας μέχρι τὴν καταστροφή τοῦ οἰκισμοῦ τῆς Ξηροπόλεως (Δ28δ': Λευκαντί: Οἰκισμὸς Ξηροπόλεως). Ὁ Ληλάντιος πόλεμος πρέπει νὰ ξέσπασε κάπου μεταξὺ τῆς ἰδρύσεως τῶν Πιθηκοῦσων καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κύμης (750 π.Χ.), στὴν ὁποία δὲν ἀναφέρονται Ἐρετριεῖς, δηλαδὴ τὸ διάστημα (775-750 π.Χ.) καὶ πιθανῶς διήρκεσε πολλὰ χρόνια. Ὁ ἰωνικὴς καταγωγῆς βασιλιάς τῆς Χαλκίδας Ἀμφιδάμας, κατὰ μαρτυρία τοῦ Ἡσιόδου, σκοτώνεται σὲ ναυμαχία μὲ τοὺς Ἐρετριεῖς γύρω στὸ 700 π.Χ. ἢ λίγο ἀργότερα.

Ξέρουμε ὅτι τὸ Λευκαντί καταστρέφεται γύρω στὸ 710 π.Χ. καὶ ταυτοχρόνως ἐγκαταλείπεται τὸ φρούριο τῶν Φύλλων στὴν θέση Δ27: Φύλλα: Βράχος. Τὸ νέο πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἐρετρίας στὴν θέση Δ32: Ἐρέτρια, πού εἶχε ἰδρυθεῖ ἀπὸ τὸ 800 π.Χ., φαίνεται ὅτι ἔγινε πραγματικὸ πολιτικὸ κέντρο γύρω στὸ 750 π.Χ., ὅταν ἐνταφιάστηκε στὸ ΒΔ ἄκρο τοῦ οἰκισμοῦ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἐρετριέων, ὁ «πρίγκιπας» τῶν ἀνασκεφῶν, μαζί μὲ τὴν ΥΕΙΙΙ λόγχη, τὸ κειμήλιο πού εἶχε στὴν κατοχὴ του τὸ βασιλικὸ γένος, καὶ τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ εἶχε φέρει μαζί του ὁ οἰκιστὴς τῆς πρώιμης Ἐρέτριας, δηλαδὴ τοῦ Λευκαντίου ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ³⁴⁰².

Τὸ νέο πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἐρετρίας λοιπὸν ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται κατὰ τὴν ΜΓΕΙΙ σὲ νέα θέση μὲ φυσικὸ λιμάνι (Δ32), 15 χλμ Α τῆς παλαιᾶς (Δ28). Ἡ κατοικία ἀρχικὰ ἐπικεντρώνεται σὲ δύο σημεία, τὴν θέση τοῦ κατοπινοῦ ἱεροῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος καὶ τὴν παράκτια συνοικία. Ἡ ἐξαιρετικὰ περιποιημένη ΜΓΕΙΙ καλύβα μὲ τὶς πήλινες βάσεις γιὰ τὴν στήριξη ξύλινων κιόνων, τὸ λεγόμενο «Δαφνηφορεῖο» χτίστηκε σχεδὸν ταυτοχρόνως μὲ τὸν βόθρο-βωμό, πιθανῶς τὸ πιὸ ἱερὸ σημεῖο στὸ ἄστυ μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Τὴν καλύβα αὐτὴν πλαισίωναν ἄλλες καὶ περίβολος. Ἡ ταφὴ τοῦ «πρίγκιπα» εἶναι λίγο μεταγενέστερη, ἐνῶ ὄχι μόνον τὸ «Δαφνηφορεῖο» διατηρήθηκε καὶ ὅταν γύρω στὸ 720 π.Χ. ἔχτισαν οἱ Ἐρετριεῖς τὸν ΥΓΕ ἑκατόμπεδο, εὐθυγραμμισμένο κατὰ τὸν ἄξονα μὲ τὸν βόθρο-βωμό, ἀλλὰ τὸ ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος ἐξελίχθηκε στὸ κύριο ἀστικὸ ἱερὸ τῆς πόλεως καὶ διατήρησε τὴν πολιτικὴ του σημασία καὶ χρῆση μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος.

Συνδυάζοντας ὅλα αὐτὰ, καταλήξαμε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ «Δαφνηφορεῖο» δὲν ἦταν ναός, ἀφοῦ οὕτως ἢ ἄλλως δὲν εὐθυγραμμίζεται μὲ τὸν βόθρο, ἀλλὰ κατοικία τοῦ βασιλέως τῆς Ἐρετρίας, ὁ ὁποῖος, μετὰ ἀπὸ πενήντα περίπου χρόνια ἀνάπτυξης τῆς μικρῆς κώμης στὴν θέση Δ32, μετακινήθηκε καὶ ὁ ἴδιος μαζί μὲ τὸ γένος του καὶ ἄλλους εὐγενεῖς πολεμιστὲς πού τὸν πλαισίωναν. Αὐτὸς ἔφτιαξε τὴν κατοικία του καὶ τὸν βόθρο πλησίον, γιὰ νὰ τελεῖ τὴν λατρεία πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου, λατρεία πού σχετίζεται μὲ τὸ Ληλάντιο πεδίο, τὴν ὁποία προηγουμένως τελοῦσε αὐτὸς καὶ οἱ πρόγονοί του στὸ Λευκαντί. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ἴδιος ἐτάφη στὸ ἥρωο τῆς μεταγενέστερης Δυτικῆς Πύλης μαζί μὲ τὸν ὄπλισμό (τάφος 6) καὶ τὴν λόγχη τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ. Συμφωνοῦμε μὲ τὸν Fr. de Polignac³⁴⁰³ ὅτι αὐτὸς ὁ βασιλιάς ἔγινε ὁ νέος οἰκιστὴς τῆς Ἐρέτριας.

Ὅπως ὁ ἡγεμόνας τῆς Τούμπας στὸ Λευκαντί, κήκε σὲ νεκρικὴ πυρὰ, καὶ τὰ καμένα ὄστᾶ μὲ τὶς στάχτες τυλίχτηκαν σὲ ὕφασμα, τὸ ὁποῖο τοποθετήθηκε σὲ τεφροδόχο ἀγγεῖο. Καὶ οἱ δύο ἡγεμόνες ἐτάφησαν μὲ ἀντίστοιχα κτερίσματα καὶ μὲ κειμήλιο τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, τὸ ὁποῖο εἶχε στὴν κατοχὴ του τὸ γένος, φερόμενο πιθανῶς καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἀπὸ τὸν τόπο προελεύσεώς τους, δηλαδὴ τὴν Ἀττικὴ· στὴν πρώτη περίπτωση ἦταν τὸ ἴδιο τὸ ΥΚΥΙΙΙ τεφροδόχο ἀγγεῖο καὶ στὴν δεύτερη ἡ ΥΕΙΙΙ λόγχη. Ὁ πρῶτος ἦταν πιθανῶς ὁ οἰκιστὴς τῆς παλαιᾶς Ἐρετρίας στὸ Λευκαντί, ἐνῶ ὁ δεύτερος τῆς νέας Ἐρετρίας στὴν Ἐρέτρια. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὁ βασιλικὸς νεκρὸς ἀφηρωίζεται καὶ κοντὰ του

³⁴⁰² Βλ. σελ. 219-252, 271-281 καὶ 361-397.

³⁴⁰³ Polignac (2000).

σχηματίζεται βασιλικό νεκροταφείο του γένους του. Στην πρώτη περίπτωση το άψιδωτο κτίριο μετατρέπεται σε τύμβο, ενώ στην δεύτερη επάνω από το τριγωνικό ήρωο σχηματίζεται τύμβος, όπως δείχνει ο κυκλικός περίβολος γύρω από αυτό. Στην δεύτερη περίπτωση οι εκδηλώσεις λατρείας του ήρωος, ο οποίος ετάφη σε χαμηλό λοφίσκο προς την πλευρά της Χαλκίδας, είναι εμφανείς, αφού κατά την αρχαϊκή εποχή κτίζονται κατά χώραν οίκοι με δωμάτια προς τέλεσιν λατρείας του ήρωος. Αυτός ο ήρωας βασιλεύς, ο οποίος πρέπει να διεδραμάτισε σημαντικό ρόλο κατά τις έχθροπραξίες του Δηλαντίου πολέμου, είναι ο πρώτος βασιλιάς της *Ερετρίας* στην νέα της θέση, έγινε και ο ήρωας προστάτης της, καθώς ετάφη στις παρυφές του οικισμού προς την πλευρά του έχθρου³⁴⁰⁴.

Στο έξης π.Χ. ο τόπος κατοικίας του βασιλέως διατηρεί την λατρευτική και την πολιτική σημασία του. Ο ΥΓΕ εκατόμπεδος ναός του *Απόλλωνος Δαφνηφόρου* που κτίστηκε γύρω στο 720 π.Χ. έναρμονιζόμενος με το ΜΓ βόθρο, ίσως να χρησίμευε και ως τόπος συνεδριάσεως του νέου βασιλέως και των *ἀρίστων* υπό την προστασία της πατρῶας πολιούχου θεότητας.

Σε επίπεδο μεταβολής της επικράτειας, θεωρήσαμε ότι εφόσον το Λευκαντί καταστράφηκε γύρω στο 710 π.Χ. από τους Χαλκιδείς, για να εξαλείψουν την κυριαρχία της *Ερετρίας* και σε συμβολικό επίπεδο από το *Ληλάντιο πεδίο*, ή περιοχή από την Λάμψακο έως το Λινοβρόχι θα ήταν όσο διαρκούσε ο πόλεμος εμπόλεμη ζώνη, με την λήξη όμως του πολέμου, πιθανώς κατά την ΠΑΡ εποχή, κατά το πρώτο ήμισυ του 7^{ου} αιώνα π.Χ., τα πολιτικά όρια θα σταθεροποιήθηκαν Α της περιοχής Λευκαντίου-Βασιλικού, ανάμεσα στο Βασιλικό και στον Μαλακώντα, πιθανώς στο Λινοβρόχι. Δεν πρέπει να υπήρξε άλλη μεταβολή σε αυτά τα όρια μέχρι το τέλος της αρχαιότητας, καθώς δεν υπάρχουν στοιχεία ούτε από τις γραπτές πηγές, ούτε από τα αρχαιολογικά δεδομένα που να υποστηρίζουν αντίθετη άποψη. Η ανάμνηση οτι Δηλαντίου πολέμου έφτασε μέχρι το τέλος της αρχαιότητας και το Βυζάντιο, ή έχθρα όμως, ή καλύτερα ψυχρότητα ανάμεσα σε Χαλκιδείς και *Ερετριείς* πιθανώς μέχρι την Ιωνική επανάσταση (499-494 π.Χ.) λόγω της αποστολής στρατιωτικής βοήθειας από τους *Ερετριείς* στους συμμάχους τους κατά τον Δηλάντιο πόλεμο Μιλησίους. Μπορεί όμως να είχε εξαλειφθεί και ενωρίτερα, αφού ή *Ερέτρια* οργάνωσε μετά την ίδρυση του νέου πολιτικού της κέντρου στα Α την νέα της επικράτεια, την παλαιά *ερετρική* του 8^{ου} αιώνα, ή οποία, κατ' αναλογία προς την έκταση της επικράτειας της Χαλκίδας και με βάση τα αρχαιολογικά δεδομένα κατοίκησης από την θέση Δ33β': *Αμάρινθος*: Κάτω Βάθεια ή Παλαιοεκκλησιές ή Παλαιόκαστρο ή Παλαιόχωρα ή Παλαιοχώρια, θέση που ταυτίσαμε με την *Αμάρινθον* και το ιερό της *Αμαρυσίας Αρτέμιδος*, έφτανε σίγουρα μέχρι τα φυσικά όρια με την μείζονα περιοχή ΠΕ', δηλαδή το Σερβούνι³⁴⁰⁵.

Από την λεκάνη του *Τεμένους* έχουμε αρχαιολογικά στοιχεία μόνο από την θέση Ε2ι': *Αλιβέρι*: *Κατακαλού*, πράγμα που δηλώνει ότι υπήρχε κατά την ΓΕ εποχή κατοίκηση στην λεκάνη του *Αλιβερίου* (περιοχή ΠΕΑ') Είναι πιθανόν όμως να υπάρξουν και νεότερα εύρηματα. Στην λεκάνη του *Αύλωναρίου* παρουσιάζονται δύο νέες θέσεις, Ε8ε': *Αύλωνάρι*: *Ίτέα*, όπου κατά τις επόμενες εποχές υπήρχε ιερό, το οποίο ταυτίσαμε με εκείνο του του *Απόλλωνος Ταμναίου* και Ε8ζ': *Αύλωνάρι*: *Αγρός Κουτσούκου*. Και αυτές οι θέσεις δείχνουν ότι κατοικούσε εδώ κάποια κοινότητα, ή οποία ήταν πιθανώς οργανωμένη, ή οργανώθηκε κατά τον 7^ο αιώνα σε πόλη κράτος μαζί με τις *Ταμύνες*³⁴⁰⁶.

Αυτό που συνέβη με τον *Ληλάντιο πόλεμο* μεταξύ *Χαλκίδος* και *Ερετρίας*, δηλαδή επέκταση της επικράτειας της πρώτης εις βάρος της δεύτερης με πόλεμο και καταστροφή του πολιτικού κέντρου της δεύτερης, συνέβη ίσως και με την *Κύμη*. Η *Κύμη* πιθανώς είχε το πολιτικό της κέντρο στο ύψωμα της θέσεως Ε7β': *Κύμη*: *Βιγλατούρι* *Όξυλίθου* και φυσική και πολιτική επικράτεια την πεδιάδα του *Όξυλίθου* (ΠΕΔ'), αλλά ήττήθηκε από τις Δ κείμενες *Γρύγχες*, τις οποίες τοποθετήσαμε στην θέση Ε5: *Δραγονάρα*, ή *Δραγγονάρα* ή *Δραγωνάρα* ή *Τραγουνέρα*. Έτσι αναγκάστηκαν οι *Κυμαίοι* να μεταφέρουν το πολιτικό τους κέντρο Β, στην λεκάνη της σημερινής *Κύμης* (περιοχή ΠΕΓ')³⁴⁰⁷.

Στην λεκάνη του *Δύστου* δεν έχουμε εύρηματα, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι, δεν μπορεί να προκύψουν, αν γίνει ανασκαφή συστηματική στον λόφο της θέσης Ε10, όπου ή αρχαϊκή και κλασσική πόλη *Δύστος*. Στην λεκάνη του *Ζάρηκος* αρχίζει να κατοικείται στους ΓΕ χρόνους ή φυσικά όχυρη θέση Ε11β': *Ζάρακες*: *Μυρτιά*: *Φρούριο Ζάρηξ*, ή οποία εξελίσσεται στο πολιτικό κέντρο του *Ζάρηκος*. Τέλος

³⁴⁰⁴ 259-280, 371-373 και 390-393.

³⁴⁰⁵ Βλ. σελ. 416-422.

³⁴⁰⁶ Βλ. σελ. 434-442.

³⁴⁰⁷ Βλ. σελ. 424-426.

στην Κάροστο έχουν προκύψει εύρηματα από τις θέσεις ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρή: και ΣΤ7ιβ': Κάροστος: Αλαμανέικα. Δεν έχουν προκύψει εύρηματα από την θέση ΣΤ7α': Κάροστος: Παλαιά Χώρα, όπου τοποθετείται το πολιτικό κέντρο της Καρύστου. Και αυτές οι θέσεις δηλώνουν την κατάληψη του χώρου κατά την ΓΕ εποχή. Στην λεκάνη αυτήν γεννιέται η πόλη κράτος της Καρύστου.

Αρχαϊκή εποχή.

Κατά τον πρώιμο 7^ο αιώνα π.Χ. γνωρίζουμε από τις φιλολογικές πηγές ότι *Χαλκίς* και *Έρετρια* συνέχισαν την αποστολή αποικιών στην Χαλκιδική και πιθανώς στην Δύση ή Χαλκίδα. Η *Κύμη* έπαυσε να αναφέρεται μετά την αποστολή της αποικίας στην Ζάγκλη, και γι' αυτό θεωρήσαμε ότι, αφού και το πολιτικό της κέντρο στην θέση Ε7β': Κύμη: Βιγλατούρι Όξυλίθου παύει να κατοικείται και φαίνεται να μετακινείται αργότερα σε βορειότερη λεκάνη, πρέπει να υπήρξε κάποια σύγκρουση, πιθανώς με την Δ κείμενη πόλη των *Γρυγχών*.

Κατά τον 6^ο αιώνα υπάρχουν διάφορες αναφορές στις εϋβοϊκές πόλεις κράτη. Ανάμεσα σε αυτές είναι και η πληροφορία περι της θαλασσοκρατίας της *Έρετριας*, ή οποία φαίνεται ότι ήλεγχε, εκτός από την επικράτειά της, την Κέα, την Άνδρο και την Τήνο. Στην Έρετρια διαμένει με τους γιούς του και ο έξοριστος τύραννος των Αθηνών Πεισίστρατος. Αυτήν την σχέση Αθηνών-Έρετριας φαίνεται να δηλώνει και η παράσταση αμαζονομαχίας του δυτικού αετώματος του ΥΑΡ ναού του *Απόλλωνος Δαφνηφόρου*, που κατέστρεψαν οι Πέρσες το 490 π.Χ.

Κατά τον πρώιμο 5^ο αιώνα οι περσικοί πόλεμοι προκάλεσαν βλάβες στις εϋβοϊκές πόλεις κράτη. Κατ' αρχάς η *Ιστιαία* καταλαμβάνεται από τους Πέρσες το 480 π.Χ. μετά την υποχώρηση του έλληνικού στόλου. Η Χαλκίδα δεν υπέστη κάποια φθορά κατά τις περσικές εκστρατείες. Λίγο νωρίτερα, το 490 π.Χ., το πολιτικό κέντρο της *Έρετριας* καταστρέφεται από τους Πέρσες. Ο αριθμός αιχμαλώτων από το πολιτικό κέντρο που έπιασαν οι Πέρσες και είχαν αφήσει προσωρινά στην νήσο *Αίγιλιν* πηγαίνοντας προς τον Μαραθώνα, ήταν γύρω στους 800. Αυτούς μετέφερε στον Δαρείο ο στόλος και τους εγκατέστησε στα Αρδερικκα των Έκβατάνων. Προφανώς, όπως έφυγε ο Αισχίνης ο Νόθωνος από το άστυ, όταν κατάλαβε ότι υπήρχε διχογνωμία στην πόλη, με τον ίδιο τρόπο θα έφυγαν και πολλοί άλλοι και θα διασώθηκαν. Έρετρια όμως δεν ήταν μόνο το άστυ, αλλά όλη η έρετρική χώρα, ή οποία εκτεινόταν πέραν του *Κοτυλαίου*, αφού οι περιοχές της μείζονος περιοχής ΠΕ' *Τέμενος*, *Χοιρέαι*, *Αίγιλία*, όπου αποβιβάστηκαν οι Πέρσες, αποτελούσαν το 490 π.Χ. νέας χώρας της έρετρικής, κατά τον *Ηρόδοτο*. Πάντως οι Έρετριείς ανασυντάχθηκαν και γι' αυτό τους βλέπουμε μετά από δέκα χρόνια, το 480 π.Χ. να πολεμούν στην ναυμαχία της Σαλαμίνας³⁴⁰⁸.

Η Κάροστος το 490 π.Χ. αρχικώς έμεινε υπό την πίεση του περσικού στόλου. Στην δεύτερη όμως περσική εκστρατεία και μετά τις φοβέρες των άλλων Ελλήνων, συνασπίστηκε με αυτούς. Έτσι, μαζί με τους Ιστιαίους, τους Χαλκιδείς, τους Έρετριείς και τους Στυρείς γράφτηκε και το όνομα των Καρυστιών στον δελφικό τρίποδα των Πλαταιών, που μεταφέρθηκε από τον Μ. Κωνσταντίνο και σώζεται στην Κωνσταντινούπολη. Οι μικρότερες πόλεις δεν έπαιξαν ιδιαίτερο ρόλο σε αυτήν την φάση³⁴⁰⁹.

Κατά την αρχαϊκή εποχή οι κατοικημένες θέσεις της Εϋβοίας μειώνονται από 41 σε 37. Παρατηρούμε όμως ότι σε όλες τις μείζονες περιοχές εκτός ΠΔ' ο αριθμός των θέσεων παραμένει γενικά στεθερός, ενώ στην μείζονα περιοχή ΠΔ' παρουσιάζεται ή πραγματική κάμψη από 20 σε 14 θέσεις. από αυτές στην περιοχή ΠΔ Α-ΕΙ οι θέσεις μειώνονται σε 8 από 14 της προηγούμενης εποχής. Στην περιοχή ΠΔΕΠ οι θέσεις αυξάνονται από 3 σε 6. Στο ίδιο το Ληλάντιο πεδίο, όπου ο *Ληλάντιος πόλεμος* τελείωσε κάπου στο α' ήμισυ ή στο α' τρίτο του 7^{ου} αιώνα, από την Ν. Λάμψακο μέχρι το Λινοβρόχι οι θέσεις μειώνονται από 5 σε 3, συμπεριλαμβανομένης και της θέσεως Δ28: *Λευκαντί*. Αν αποδώσουμε τον οικισμό στο Βασιλικό και την εκ νέου χρήση του φρουρίου *Φύλλα Βράχος* (Δ27ζ') στους Αθηναίους κληρούχους που εγκατέστησε ή Αθήνα μετά το 506 π.Χ., διαπιστώνουμε απουσία άλλων κατοικημένων θέσεων ανάμεσα στην Ν. Λάμψακο (Δ22) και τον *Μαλακώντα* (Δ31γ': *Μαλακώντας*: *Μύλοι*). Αυτό πιθανώς σχετίζεται με τις συνέπειες έρημωσης που επέφερε ο Ληλάντιος πόλεμος.

Στην Χαλκίδα παρατηρείται πύκνωση της κατοίκησης στο πολιτικό κέντρο και λειτουργία εργαστηρίων, όπως αυτό που κατασκεύασε τους ΥΑΡ κούρους του μουσείου Χαλκίδας. Και στην Έρετρια παρατηρείται πύκνωση της κατοίκησης και διαμόρφωση του πολεοδομικού ιστού του πολιτικού κέντρου.

³⁴⁰⁸ Βλ. σελ. 283-292.

³⁴⁰⁹ Βλ. 473-477 και 505-516.

Εδῶ ὅμως σώζονται σημαντικά ἔργα ὑποδομῆς, ὅπως ὁ ΠΑΡ καὶ ὁ ΥΑΡ ναὸς τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος, ἡ ΑΡ φάση τῆς Δυτικῆς Πύλης, τῆς στοᾶς στὴν ἀγορὰ καὶ τοῦ κρηναίου οἰκοδομήματος, ποὺ προυποθέτουν πλεόνασμα τπῆς πόλεως, ὥστε νὰ τὸ διαθέσει στὴν κατασκευὴ τέτοιων ἔργων, καθὼς καὶ ἀντίστοιχα οἰκοδομικὰ συνεργεῖα καὶ ἐργαστήρια γλυπτικῆς γιὰ τὸν γλυπτὸ διάκοσμο τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ τοῦ Απόλλωνος καὶ γλυπτῶν ἀναθημάτων ὅπως ὁ κούρος ποὺ βρέθηκε στὸ ἴδιο ἱερό.

Κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ γενικῶς συμπεραίνουμε ἀπὸ τὰ γεωγραφικά, φιλολογικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα ἐπέκταση τῆς ἐπικράτειας ἰσχυρῶν πόλεων, ὅπως ἡ *Ἰστιαία* ποὺ ἐπεκτείνεται στὸ 90% τῆς Β Εὐβοίας (μειζονες περιοχὲς ΠΑ' καὶ ΠΒ'), ἡ *Χαλκίς* ποὺ ἐνσωματώνει ὅλη τὴν λεκάνη τῆς πεδιάδας τῶν Ψαχνῶν καὶ τὰ ὄρεινά (μειζονες περιοχὲς ΠΔΑ-ΠΔΕΙ), ἡ *Ἐρέτρια* ποὺ ἐνσωματώνει ὅλες τὶς περιοχὲς Α μέχρι τὴν Οἰχαλία, τὰ *Στύρα* τὸν *Δύστον* ἢ τὸν *Ζάρηκα*, καὶ αἱ *Γρύγγαι* ποὺ ἔχουν ἐνσωματώσει τὶς Ταμύνες καὶ τὴν Κύμη, δηλαδὴ τὸ Β τμήμα τῆς περιοχῆς ΠΕ' (περιοχὴ Ὀξυλίθου-Κύμης). Τέλος, ἡ *Κάρυστος*, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς περιγραφὲς τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τὰ Περσικὰ ἢ λίγο μετὰ, εἶχε ἐνσωματώσει ὅλο τὸ νότιο τμήμα τῆς νήσου.

Κλασσικὴ ἐποχὴ.

Μετὰ τὰ Περσικά, καὶ τὴν ἔνταξη τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων στὴν Δηλιακὴ συμμαχία, οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἀποστατοῦν τὸ 446 π.Χ. Ὁ Περικλῆς, καταλαμβάνει τὴν *Ἰστιαία* καὶ ἐκδιώκει τοὺς *Ἰστιαεῖς*, ἐγκαθιστώντας Ἀθηναίους κληρούχους καὶ ὑποτάσσει ὅλες τὶς ἄλλες πόλεις. Μετὰ τὴν ἐπιτυχημένη ἀποστασία τοῦ 411 π.Χ. οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις συμμαχοῦν μὲ τὴν Σπάρτη. Ἡ ἀνεξαρτησία τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων μὲ τὴν σύμφωνη γνώμη τῆς Σπάρτης μέχρι τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τὶς ὀδηγεῖ σὲ εὐημερία.

Κατὰ τὸν 4^ο αἰῶνα οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις, γίνονται μέλη τῆς β' ἀθηναϊκῆς συμμαχίας τὸ 378 π.Χ. Μετὰ τὴν θηβαϊκὴ ἡγεμονία καὶ τὴν ἀσάθεια ποὺ ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν μάχη τῆς Μαντίνεια (362 π.Χ.), ἡ Εὐβοία γίνεται πεδίο ἀνταγωνισμοῦ Ἀθηνῶν καὶ Φιλίππου Β', καθὼς ἀμφότεροι ἐπεμβαίνουν στρατιωτικά, ἀνεβοκατεβάζοντας Μετὰ τὴν μάχη τῆς Χαιρώνειας τὸ 338 π.Χ. εἶναι δεδομένη πλέον ἡ ἐπιβολὴ τῆς Μακεδονίας.

Κατὰ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ παρατηρεῖται ἀρχαιολογικῶς ἀλματώδης ἀνάπτυξη σὲ ὅλες τὶς μειζονες περιοχὲς τῆς νήσου Εὐβοίας (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὄρεινὴν περιοχὴ ΠΓ'). Οἱ θέσεις ἀπὸ 37 τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς αὐξήθηκαν σὲ 135, δηλαδὴ ὑπερτριπλασιάστηκαν σὲ ἀριθμὸ. Τὰ δεδομένα αὐτὰ δείχνουν ἰσχυροποίηση τῶν πόλεων κρατῶν, οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ αἰτιολογήσουν αὐτὴν τὴν πύκνωση τῆς κατοίκησης καὶ τὴν συνακόλουθη ἐκμετάλλευση τῶν καλλιεργήσιμων ἐδαφῶν τῶν ἐπικρατειῶν τῶν πόλεων κρατῶν.

Κατὰ τὴν πρόωμη κλασσικὴ ἐποχὴ οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις γίνονται μέλη τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας μὲ τὴν θέλησή τους, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Καρυστίους ποὺ ἀντιδρῶν καὶ ἐν τέλει ὑποτάσσονται. Ἡ ἀποτυχημένη ἀποστασία τοῦ 446 π.Χ. ἔχει ὡς συνέπεια τὴν ἐκδίωξη τῶν *Ἰστιαεῶν* ἀπὸ τὴν γῆ τους καὶ τὴν ἐγκατάσταση Ἀθηναίων κληρούχων μέχρι τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (404 π.Χ.). Στὶς ἄλλες πόλεις ἐπιβάλλονται δημοκρατικὰ καθεστῶτα καὶ ἀθηναϊκὲς φρουρὲς μέχρι τὴν ἐπιτυχημένη ἀποστασία τοῦ 411 π.Χ. Στὸ ἐξῆς συμπράττουν μὲ τὴν Σπάρτη ἕως τὸ τέλος τοῦ πολέμου.

Οἱ ἐπιπτώσεις γιὰ τὰ πολιτικὰ κέντρα καὶ τὴν χώρα τους εἶναι ποικίλες. Οἱ πόλεις τοῦ Κρηναίου *Δῖον* καὶ *Ἀθῆναι Διάδες* γίνονται μέλη καὶ ἐν συνεχείᾳ φόρου ὑποτελεῖς στὴν Δηλιακὴ συμμαχία. Ἀρχαιολογικῶς διαπιστώνουμε ὅτι καὶ τὰ πολιτικὰ κέντρα τους συνεχίζουν νὰ κατοικοῦνται, ὅπως καὶ ἄλλες θέσεις στὴν μικρὴ ἐπικράτειά τους. Στὴν Ἑλλοπία οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαθιστοῦν δικαστὴ. Στὴν *Ἰστιαία* μᾶλλον ἐγκαταλείπεται ἡ θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν, δηλαδὴ ἡ θέση τῆς ἀρχαίας *Ἰστιαίας* καὶ ὁργανώνεται τὸ ἐπίγειο, ὁ Ὠρεός ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους κληρούχους. Ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης στὰ βιβλία ποὺ καλύπτουν τὸ διάστημα τῆς Πεντηκονταετίας μέχρι τὸ 446 π.Χ. ἀποκαλεῖ τὴν πόλη *Ἰστιαίαν* ἢ *Ἐστιαίαν*, ἐνῶ στὰ βιβλία ποὺ ἀκολουθοῦν *Ὠρεόν*.

Ἡ *ἰστιαῖωτις χώρα*, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη, πρέπει νὰ εἶχε ἐνσωματώσει ἤδη ὅλες τὶς παλαιότερα ἀνεξάρτητες πόλεις (*Οροβίαι*, *Ἐλύμνιον*, *Κήρινθος*), δηλαδὴ ὅλη τὴν μειζονα περιοχὴ ΠΒ'. Γενικῶς ἡ χώρα τῆς *ἰστιαίας* κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ εἶναι πυκνοκατοικημένη, ὅπως διαπιστώνουμε ἀρχαιολογικῶς. Πολλὲς ἀπὸ τὶς κῶμες τῆς ἐπικράτειας τῆς *Ἰστιαίας* ποὺ χρονολογοῦνται τότε πρέπει πιθανῶς νὰ τὶς ἀποδώσουμε σὲ Ἀθηναίους κληρούχους. Μόνες ἀνεξάρτητες πόλεις κατὰ τὴν διάρκεια

του Πελοποννησιακού πολέμου είναι οι Ποσειδίται και οι Διάκριοι. Τῶν πρώτων τὸ πολιτικὸ κέντρο καὶ τὴν ἐπικράτεια ὁ Kirsten εἶχε τοποθετήσει στὴν θέση Α12β': Ἅγιος Νικόλαος, Χερσονήσι καὶ Καστραδάκι, τῆς περιοχῆς ΠΑΙ', ἐνῶ τῆς δεύτερης κοντὰ στὰ φυσικὰ ὄρια μὲ τὴν μείζονα περιοχὴ ΠΔ', δηλαδή κοντὰ στὰ πολιτικὰ ὄρια τῶν δύο μεγάλων ἐπικρατειῶν³⁴¹⁰.

Στὴν Χαλκίδα δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξε κάποια σημαντικὴ συνέπεια, παρὰ μόνο ἡ φορολογία. Τὸ πολιτικὸ κέντρο ὑφίσταται στὴν περιοχὴ μὲ κέντρο περίπου τὴν σημερινὴ συνοικία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη (Δ21α': Χαλκίς: Πεδίον Βολῆς καὶ Βαθροβούνη, Δ21γ': Χαλκίς: Βρωμοῦσα (ἢ Τρύπα) καὶ Λιανὴ Ἄμμος, Δ21η': Χαλκίς: Βροντού, Δ21ιζ': Χαλκίς: Ἅγ. Ἰωάννης, Δ21ιθ': Χαλκίς: Πειραϊκὴ-Πατραϊκὴ, Τάγμα Πεζοναυτῶν- Πλάτανος, Δ21κ': Χαλκίς: Γύφτικα, Δ21κα': Χαλκίς: Ἐργατικὲς Κατοικίες, Δ21κβ': Χαλκίς: Ὑψηλὲς Καμάρες, Δ21κδ': Χαλκίς: Λόφος Καλλιμάνη, Δ21κε': Χαλκίς: Περιοχὴ Ἅγ. Στεφάνου, Ἀρέθουσας). Εἶναι ἡ θέση ποῦ κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα γεννήθηκε ὁ οἰκισμὸς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ κλασσικὴ ἐποχὴ ἐξελισσεται στὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Χαλκίδας. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν σώζονται βέβαια τμήματα τοῦ ΚΛ τείχους δὲν σημαίνει ὅτι ἡ πόλις δὲν εἶχε τεῖχος.

Ἡ χαλκιδικὴ χώρα ἔφτανε ἀπὸ τὰ Πολιτικά (θέση Δ1) καὶ τὴν Μακρομάλλη (θέση Δ2) μέχρι τὸ Λινοβρόχι (θέση Δ29), ὅλο δηλαδή τὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς περιοχῆς Δ, τὴν πεδιάδα τῶν Ψαχνῶν μαζί μὲ τὶς ὄρεινὲς λεκάνες μέχρι τὸν Θεολόγο στὴν θέση Δ13 (περιοχὲς ΠΔΑ' ἕως ΠΔΔ'), ἐνῶ Α περιελάμβανε τὸ Ληλάντιον πεδίων (περιοχὴ ΠΔΕΠ'). Γενικῶς οἱ ΚΛ θέσεις στὴν ἐπικράτεια τῆς Χαλκίδας αὐξήθηκαν κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ σὲ 30 ἀπὸ 8 τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς³⁴¹¹.

Ἡ ἐρετρικὴ χώρα στὰ δυτικὰ τῆς σύνορα δὲν παρουσίασε ἀλλαγὴ κατὰ τὴν ΚΛ ἐποχὴ. Τὰ σύνορα πρέπει νὰ εἶχαν στεθεροποιηθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Ληλαντίου πολέμου (κατὰ τὴν ΠΑΡ ἐποχὴ τὸ ἀργότερο) κάπου στὸ Λινοβρόχι (θέση Δ29). Οἱ θέσεις τὴν παλαιᾶς ἐρετρικῆς ἐπικρατείας (περιοχὴ ΠΔΕΠ) ἀπὸ 6 κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ γίνονται 12 κατὰ τὴν κλασσικὴ.

Τὸ πολιτικὸ κέντρο ἀρχίζει νὰ ἀνοικοδομεῖται κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα. Ἀρχίζει ἡ ἐπισκευὴ τοῦ νοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου καὶ ἡ διαμόρφωση τῆς Δυτικῆς πύλης καθὼς καὶ ἡ κατασκευὴ ἰδιωτικῶν οἰκιῶν. Κατὰ τὴν περίοδο 446-411 π.Χ. ἡ Ἐρέτρια ὑφίσταται τὴν ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία πληρώνοντας ὑψηλὸ φόρο ὑποτέλειας, πράγμα ποῦ δείχνει ὅτι τὸ κέντρο καὶ ἡ περιφέρεια εἶχαν ἀνασυγκροτηθεῖ καὶ εἶχαν τὴν οικονομικὴ δυνατότητα νὰ πληρώνουν τέτοιο φόρο. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὶς ἀρχαιολογικὲς θέσεις ὅλης τῆς ἐπικρατείας, ποῦ ὅπως συμπεράναμε εἶχε πιθανότατα ἐνσωματώσει κατὰ τὸν 6^ο αἰῶνα π.Χ. ὅλο τὸ νότιο τμῆμα τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΕ', δηλαδή τὶς λεκάνες Τεμένους-Ἀλιβερίου (ΠΕΑ'), Νεοχωρίου (ΠΕΣΤ'), Οἰχαλίας-Πετριῶν (ΠΕΖ'). Ἡ λεκάνη τοῦ Δύστου καὶ γειτονικῆς τοῦ Δύστου (ΠΕΗ' καὶ ΠΕΘ'), καὶ Ζάρηκος-Ζαράκων (ΠΕΙ')³⁴¹² πρέπει νὰ ἀνήκαν στὰ Στύρα, συμπέρασμα ποῦ προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ χώρος Π τῆς ἐπιγραφῆς τῶν στρατιωτῶν τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π.Χ. παρουσιάζει σὲ μία ἐνότητα Δύστο, Ζάρηκα καὶ Στύρα, πράγμα ποῦ πιθανῶς ἀπηχεῖ τὴν προηγούμενη πολιτικὴ ὀργάνωση.

Τὰ Στύρα ἄλλωστε πληρώνουν καὶ αὐτὰ ὑψηλὸ φόρο, πράγμα ποῦ δὲν δικαιολογεῖται, ἐκτὸς ἀν θεωρήσουμε ὅτι οἱ περιοχὲς Ζάρηκος καὶ Δύστου ἀνήκαν πράγματι στὰ Στύρα κατὰ τὸν 5^ο αἰῶνα. Ἡ Κάρυστος μετέχει καὶ αὐτὴ ἀναγκαστικὰ μέχρι τὸ 411 π.Χ. πληρώνοντας συμμαχικὸ φόρο. Ἀνασυγκροτεῖ τὸ πολιτικὸ τῆς κέντρο στὴν ΣΤ7α': Κάρυστος: Παλαιὰ Χώρα (συνοικία τῆς σύγχρονης πόλεως), τὸν οἰκισμὸ στὴν θέση ΣΤ6α': Χερσονήσος Παξιμάδι, στὸν ὁποῖο κατασκευάζει ὀχυρωματικὸ περίβολο, καὶ ἄλλες θέσεις τῆς ἐπικρατείας τῆς³⁴¹³.

Μετὰ τὴν ἐπιτυχημένη ἀποστασία τῆς Ἐρέτριας τὸ 411 π.Χ. ἀποστατοῦν καὶ οἱ ἄλλες εὐβοϊκὲς πόλεις πλὴν Ὠρεοῦ-Ἰστιαίας, ποῦ κατέχεται ἀκόμη καὶ μέχρι τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἀπὸ Ἀθηναίους κληρούχους. Τότε ἰδρύουν τὸ Κοινὸ τῶν Εὐβοέων. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὅλες οἱ πόλεις φαίνεται ὅτι ἀπολαμβάνουν αὐτονομία ἀπὸ τὴν Σπάρτη, μιᾶς καὶ πολέμησαν μαζί ἀπὸ τὸ 411

³⁴¹⁰ Μείζων περιοχὴ ΠΑ': σελ. 72-108· Μείζων περιοχὴ ΠΒ': σελ. 129-140.

³⁴¹¹ Μείζων περιοχὴ ΠΔΙ': σελ. 219-259 καὶ 259-281.

³⁴¹² Μείζων περιοχὴ ΠΔΠ': σελ. 361-397· Μείζων περιοχὴ ΠΕ': σελ. 434-468.

³⁴¹³ Μείζων περιοχὴ ΠΣΤ': σελ. 500-514.

έως τὸ 405 π.Χ. σὲ διάφορες μάχες καὶ στοὺς Αἰγὸς Ποταμούς. Ἔτσι βρίσκουν τὴν εὐκαιρία γιὰ ἀνασυγκρότηση.

Ἡ *Ἰστιαία* ἀνασυγκροτεῖται, πολιτικὸ κέντρο καὶ ἐπικράτεια, καθὼς ἐπιστρέφουν οἱ Ἰστιαεῖς στὴν πατρίδα τους. Ἡ ἀνασυγκρότηση αὐτὴ μαρτυρεῖται καὶ ἀρχαιολογικῶς, τόσο στὸ πολιτικὸ κέντρο, ὅσο καὶ στὴν ἐπικράτεια. Τότε φαίνεται νὰ ἀρχίζει ἡ κατοίκηση στὴν Αἰδηψό, θέση τῆς ἄλλοτε ἐπικράτειας τῆς Ἑλλοπίας, τῆς ὁποίας τὴν θέση δὲν μποροῦμε νὰ ταυτίσουμε. Κλασσικῆς ἐποχῆς εὐρήματα ἔχουμε καὶ ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς *Ἀρτέμιδος Προσηῶας* πὺν προϋπήρχε, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος, κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα ἡ Ἰστιαία ἐνσωματώνει καὶ τὶς μέχρι τότε ἀνεξάρτητες πόλεις τοῦ *Δίου*, τῶν *Διάδων Ἀθηνῶν* καὶ τοῦ *Ποσειδίου*. Ἀνασυγκροτεῖται τὸ *Ἐλύμνιον*, αἱ *Ὀροβίαι*, ἡ *Κήρινθος* καὶ πολλὲς ἄλλες κῶμες τῆς *ἰστιαώτιδος χώρας*³⁴¹⁴.

Ἡ *Χαλκίς* παρουσιάζει ἀνάλογη εἰκόνα ἀνασυγκροτήσεως, ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὰ κλασσικὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ κτίρια καὶ ἱερά, καθὼς καὶ κλασσικὰ στρώματα πὺν ἔχουν ἀνασκαφῆι στὸ ἴδιο τὸ πολιτικὸ κέντρο καὶ τὴν ἐπικράτεια, σὲ πολλὲς θέσεις ἀπὸ τὰ Πολιτικὰ μέχρι τὴν *Χαλκίδα* καὶ ἀπὸ τὴν *Χαλκίδα* μέχρι τὸ *Λινοβρόχι*³⁴¹⁵.

Ἡ *Ἐρέτρια* ἀξιοποιεῖ τὴν ἐλευθερία της γιὰ νὰ ἀνακατασκευάσει καὶ νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὸ πολιτικὸ της κέντρο καὶ τὶς πολλὲς κῶμες τῆς χώρας της. Στὸ πολιτικὸ κέντρο κατασκευάζεται γύρω στὸ 400 π.Χ. ἰσχυρὴ ὀχύρωση πὺν περιβάλλει τὴν πόλη καὶ τὴν ἀκρόπολη, μὲ ἰσχυρὴ θεμελίωση, ἐπάνω στὴν ὁποία ἔβαινε ὠμοπλινθοδομή, καὶ ἔφερε κορινθιακὴ κεράμωση. Ὀλοκληρώνεται ἡ ἐπισκευὴ τοῦ ἱεροῦ τοῦ *Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου* μὲ τὴν τοποθέτηση νέων ἐναέτιων γλυπτῶν μὲ τὸ ἴδιο θέμα πὺν εἶχε καὶ ἡ ἀρχαϊκὴ σύνθεση, δηλαδὴ ἀμαζονομαχία. Κτίστηκε τὸ Ἄνω Γυμνάσιο, ἡ πρώτη φάση τοῦ θεάτρου, οἱ ἰδιωτικὲς οἰκίαι τῆς Δυτικῆς συνοικίας, ἡ κρήνη, οἱ τρεῖς στοῖες τῆς ἀγορᾶς, πὺν μαζί μὲ ἐκείνην στὸ 5^{ου} αἰῶνα δημιουργοῦσαν ἕνα ὀρθογώνιο πλαίσιο γύρω ἀπὸ τὴν πλατεία τῆς ἀγορᾶς. Τότε κτίστηκε καὶ ἡ θόλος τῆς ἀγορᾶς. Πολλὲς ἰδιωτικὲς οἰκίαι ἔχουν ἀνασκαφῆι σὲ διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως.

Καὶ ἡ *Ἐρέτρια* μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα ἔχει ἀπορροφήσει τὶς *Γρύγχες Β* καὶ τὰ *Στύρα Ν*, ἀποκτώντας κοινὰ σύνορα μὲ τὴν *Κάρυστο*. Ὁ κατάλογος τῶν στρατιωτῶν³⁴¹⁶ μᾶς παρουσιάζει ἕνα σχέδιο ὀργανώσεως τῆς ἐπικρατείας της σὲ πέντε *χώρους*, οἱ ὁποῖοι ἀπηχοῦσαν τὴν παλαιότερη πολιτικὴ ὀργάνωση τῆς ΓΕ καὶ ΑΡ ἐποχῆς. Αὐτὴ ἡ ὀργάνωση ὄριζε τοὺς δήμους πὺν ἀνήκαν σὲ κάθε *χώρο*, οἱ ὁποῖοι ἀριθμοῦν τοὺς 17, ἐνῶ *λείψανα* ἔχουμε σὲ 25 θέσεις³⁴¹⁷.

Στὴν πρώτη στήλη τῆς ἐπιγραφῆς, ἀναφέρονται δημότες ἀπὸ τὸ ἄστυ (*ἐξ Ἄσ.*), τὸ *Δίσμαρον* καὶ τὸ *Χύτριον* (*ἐκ Χυ.*). Πιθανῶς ὁ οἰκισμὸς στὴν θέση Δ31: *Μαλακῶνας* καὶ ἐκεῖνος στὴν θέση Δ32γ': *Ἐρέτρια*: Αγ. Κυριακὴ νὰ ἀντιστοιχοῦν στοὺς δήμους αὐτοὺς. Ἡ δευτέρη περιοχὴ, *χώρος ἡ μοῖρα* τῆς ἐρετρικῆς, στὴν δευτέρη στήλη, περιλαμβάνει ὀνόματα στρατιωτῶν ἀπὸ τοὺς δήμους *Δύστος*, *Ζάρηξ*, *Μινθοῦς* (;), *Ἰστιαία* καὶ *Στύρα*. Πρόκειται γιὰ τὸ νότιο τμήμα τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΕ', πὺν περιλαμβάνει τὶς περιοχὲς ἀπὸ ΠΕΗ' μέχρι ΠΣΤΑ' καὶ Β', δηλαδὴ μέχρι τὰ Ν ὄρια μὲ τὴν *Κάρυστο*. Ἄρα, ἐκ πρώτης ὄψεως, φαίνεται ὅτι δὲν καταγράφονται οἱ *χώροι* ἢ *μοῖραι* κατὰ γεωγραφικὴ σειρὰ.

Ἡ τρίτη περιοχὴ περιλαμβάνει ὀνόματα στρατιωτῶν ἀπὸ τοὺς δήμους *Ἀφαρεῦς* ἢ *Ἀφαρεῖς*, *Σπληδῶν*, *Πτέρες*, πὺν ἀνήκουν στὸν *Μεσοχώρον*. Ὁ τέταρτος *χώρος* ἢ *μοῖρα* τῆς ἐρετρικῆς περιλαμβάνει στρατιῶτες ἀπὸ τοὺς δήμους *Ταμῦναι*, *Γρύγχαι*, *Αἰγαλῆ*, *Ραφι.*, (δηλαδὴ *Ραφιεῖς*;) καὶ *Ἵρωπός*, ἀναφέρεται στὸ κάτω ἡμισυ τῆς δευτέρης στήλης, ἡ ὁποία στὸ κάτω μέρος εἶναι λίγο φθαρμένη. Στὴν τρίτη στήλη τὸ κάτω τμήμα περιλαμβάνουν τὰ ὀνόματα στρατιωτῶν ἀπὸ τὸν *χώρο* ἢ *μοῖρα* *Λαράσιον*. Τὸ *Λαράσιον* περιλαμβάνει ὀνόματα ὀπλιτῶν ἀπὸ τοὺς δήμους *Οἰχαλία* καὶ Ν. (*Νέδων*;) ³⁴¹⁸.

Μελετώντας τὰ δεδομένα τῆς ἐπιγραφῆς καταλήξαμε στὸ ὅτι ὁ *Μεσόχωρος* καὶ τὸ *Λαράσιον* βρίσκονταν ἀνάμεσα στὰ ὄρια τῆς παλαιᾶς ἐρετρικῆς (περιοχὴ ΠΔΕΠ'), στὴν λεκάνη *Γρυγχῶν*, *Ταμυνῶν*, *Κύμης* (περιοχὲς ΠΕΓ'-ΠΕΕ') καὶ στὴν περιοχὴ ΠΕΗ', περιοχὴ *Δύστων*. Γνωρίζουμε ὅμως ἐπίσης ὅτι αἱ *Ταμῦναι* βρίσκονταν στὴν λεκάνη τοῦ Ἀλιβερίου, δηλαδὴ ἡ ἐπικρατεία τους ἦταν ἡ περιοχὴ ΠΕΑ'.

³⁴¹⁴ Μείζων περιοχὴ ΠΑ': σελ. 72-108· Μείζων περιοχὴ ΠΒ': σελ. 129-140.

³⁴¹⁵ Μείζων περιοχὴ ΠΔΓ': σελ. 219-259 καὶ 259-281.

³⁴¹⁶ IG, XII, 9, σελ. 52, ἀρ. 241.

³⁴¹⁷ Μείζων περιοχὴ ΠΔΠ': σελ. 361-397· Μείζων περιοχὴ ΠΕ': σελ. 434-468 καὶ Μείζων περιοχὴ ΠΣΤ': σελ. 500-504.

³⁴¹⁸ IG, XII, 9, σελ. 52, ἀρ. 241.

Από τὰ ἱερά καὶ τοὺς οἰκισμοὺς τῆς ἐπικράτειας τῆς Ἐρετρίας πρέπει νὰ σημειώσουμε τὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας στὴν θέση Δ33β': Ἀμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ἢ Παλαιοεκκλησιές ἢ Παλαιόκαστρο ἢ Παλαιόχωρα ἢ Παλαιοχώρια, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν ΥΚΛ ἐποχὴ ἀνασυγκροτεῖται, ὅπως δείχνουν τὰ λείψανα κτιρίων, τὰ ἀγαλμάτια ἀπὸ τὸν ἀποθέτη καὶ οἱ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές, τὸν Πορθμόν, πού ταυτίσαμε μὲ τὴν θέση Ε2ε': Ἀλιβέρι: Κάραβος, τὸ ἱερό τοῦ Ἀπόλλωνος Ταμυναίου ταυτίσαμε μὲ τὴν θέση Ε8ε': Ἀύλωνάρι: Ἰτέα, τὸν οἰκισμό στὴν θέση Ε8θ': Ἀύλωνάρι: Νεοχώρι, τὸν οἰκισμό στὴν θέση Ε7α': Κύμη: Ἄνω Ποταμιά: Καστρί ἢ Παλαιοκαστρί, ἢ Ἀγ. Νικόλαος πού ταυτίσαμε μὲ τὴν κλασσικὴ Κύμη, τοὺς Κωμαιεῖς τῶν ἐλληνιστικῶν ἐπιγραφῶν, τὸν Δύστον, πού ταυτίσαμε μὲ τὴν θέση Ε10: Δύστος: Καστρί: Δύστος, τὸν οἰκισμό στὴν θέση Ε9: Κριεζά, τὸν Ζάρηκα πού ταυτίσαμε μὲ τὴν θέση Ε11β': Ζάρακες: Μυρτιά: Φρούριο Ζάρηξ καὶ τὰ Στύρα πού ταυτίσαμε μὲ τὴν θέση ΣΤ2': Νέα Στύρα: Γκιζούρι³⁴¹⁹.

Τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Καρύστου, τὸ ὁποῖο ἔχει δώσει λείψανα κτιρίων, τάφους, κεραμεικὴ, ἐργαστήρια καὶ ἄλλα εὐρήματα, παρέμενε στὴν θέση ΣΤ7α': Κάρυστος: Παλαιὰ Χώρα. Ἀπὸ ὅλη τὴν περιοχὴ ΠΣΤ' οἱ θέσεις κατοίκησης κλασσικῆς ἐποχῆς σημειώνουν δραματικὴ αὐξηση ἀπὸ 3 σὲ 27, ἐνῶ ἂν ἐξαιρέσουμε τὶς περιοχὲς πού ἀνήκαν στὰ Στύρα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα ἦταν ἐνσωματωμένα στὴν ἐρετρικὴ (6 θέσεις στὶς περιοχὲς ΠΣΤΑ'-ΠΣΤΓ'), οἱ θέσεις τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς πάλι σημειώνουν δραματικὴ αὐξηση ἀπὸ 2 σὲ 21, οἱ ὁποῖες ἀνήκαν στὴν ἐπικράτεια τῆς Καρύστου. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους οἰκισμοὺς τῆς καρυστίας χώρας ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ἐκείνους στὶς θέσεις ΣΤ6': Χερσόνησος Παξιμάδι καὶ ΣΤ7ιστ': Κάρυστος: Μετόχι: Καστρί, καθὼς καὶ τὸ ἱερό τοῦ Ποσειδῶνος Γεραιστίου πού ταυτίσαμε μὲ τὴν θέση ΣΤ7η2': Κάρυστος: Γεραιστός: Καστρί³⁴²⁰.

Τόσο ἀπὸ τὸν Σκύλακα ἢ Ψευδο-Σκύλακα, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τῶν στρατιωτῶν ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἐρετρίας πού χρονολογοῦνται στὰ μέσα τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνα, συμπεράναμε ὅτι ἡ Εὐβοία μέχρι τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰῶνα μὲ συνοικισμοὺς ἔγινε τετράπολις. Θὰ ἔθετε κανεῖς τὸ ἐρώτημα, γιατί ἀποφάσισαν αὐτὲς οἱ πόλεις νὰ συνοικιστοῦν μεταξύ τους τότε;

Πιθανῶς αὐτὸ ἔγινε γιὰ τὸν ἴδιο λόγο πού ἰδρύθηκε καὶ τὸ κοινὸ τῶν Εὐβοέων τὸ 411 π.Χ. Δηλαδή, ἐπειδὴ τὸ διάστημα 404-378 π.Χ. εἶχαν τὸ κακὸ προηγούμενο τῆς ὑποταγῆς στὴν Α' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, οἱ μικρότερες πόλεις πιθανῶς θέλησαν νὰ συνοικιστοῦν μὲ τὶς μεγαλύτερες γιὰ νὰ ἔχουν μεγαλύτερη ἰσχύ καὶ νὰ αἰσθάνονται πιὸ ἀσφαλεῖς μέσα στὰ ὄρια μιᾶς μεγαλύτερης πόλεως κράτους. Ἡ Σπάρτη μπόρεσε νὰ ἐλέγξει τὴν κατάσταση γιὰ τριανταπέντε περίπου χρόνι (404-371 π.Χ.). Ἡ Θήβα ἀνταγωνίστηκε τὴν Σπάρτη καὶ τὴν ἀθηναϊκὴ συμμαχία μέχρι τὴν μάχη τῆς Μαντίνειας τὸ 362 π.Χ. Ἡ Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία ὑφίσταται μέχρι τὸ 338 π.Χ., ἀλλὰ τραυματισμένη ἀπὸ τὸν Συμμαχικὸ πόλεμο (357-355 π.Χ.). Οὐσιαστικὰ κανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ στὴν Ἑλλάδα, καὶ μόνο ἡ Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία μέχρι τὸ 338 π.Χ. συνεχίζει νὰ παλεύει νὰ κρατήσει τὴν ἡγετικὴ θέση τῆς στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ "κενὸ ἐξουσίας" ὅμως εἶναι αἰσθητὸ σὲ αὐτοὺς πού μποροῦν νὰ δοῦν τὰ πράγματα μὲ καθαρὴ ματιὰ, ἀντικειμενικά. Ὁ Ἀθηναῖος ῥητοροδιδάσκαλος Ἰσοκράτης πιστεύει ὅτι μία χαρισματικὴ προσωπικότητα Ἑλληνα ἡγέτη θὰ μπορούσε νὰ ἐνώσει τοὺς Ἑλληνες καὶ νὰ σταματήσουν οἱ ἀνταγωνισμοὶ καὶ οἱ ἐφήμερες κατισχύσεις τῆς μιᾶς πόλεως-κράτους ἐπὶ τῆς ἄλλης. Αὐτὴ ἡ προσωπικότητα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ Εὐαγόρας, βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας τῆς Κύπρου, πού μὲ τὸν στόλο του ὁ Κόνωνας νίκησε σὲ ναυμαχία τὸν σπαρτιατικὸ στὴν ναυμαχία τῆς Κνίδου τὸ 394 π.Χ., ἦλθε στὴν Ἀθήνα τὸ 393 π.Χ. καὶ ξαναέκτισε τὰ Μακρὰ τείχη καὶ τὸ τεῖχος τοῦ Πειραιᾶ. Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ Ἰάσων, τύραννος τῶν Φερρῶν, ἢ ὁ Ἰέρων τύραννος τῶν Συρακουσῶν. Αὐτὸς ὅμως πού ἔμελλε νὰ ἐπιβληθεῖ στὶς ἐλληνικὲς πόλεις καὶ νὰ ἐφαρμόσει τὸ ὄραμα τοῦ Πανελληνισμοῦ ἦταν ὁ Φίλιππος Β', βασιλιάς τῆς Μακεδονίας.

Ἡ Β' Ἀθηναϊκὴ συμμαχία τὸν ἀνταγωνίζεται, μὲ κύριο ἐκφραστὴ τοῦ ὁράματος μιᾶς Ἀθήνας ἰσχυρῆς καὶ κυρίαρχης στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο καὶ στὸ Αἰγαῖο τὸν ῥήτορα Δημοσθένη. προβαίνοντας σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις κατὰ ξηρὰ καὶ κατὰ θάλασσα, μέχρι τὴν ὀριστικὴ ἐπικράτησή του στὴν μάχη τῆς Χαιρώνειας τὸ 338 π.Χ. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, συνεχίζοντας τὸ ὄραμα τοῦ πατέρα του ἐπιτίθεται στὴν Περσία, ἀφήνοντας ἀντιβασιλέα στὴν Μακεδονία τὸν Ἀντίπατρο³⁴²¹.

³⁴¹⁹ Μείζων περιοχὴ ΠΕ': σελ. 434-468.

³⁴²⁰ Μείζων περιοχὴ ΠΣΤ': σελ. 500-514.

³⁴²¹ Ἱστορικὲς πληροφορίες: βλ. σελ. Ἱστιαία: 90-94, Χαλκίς: 219-224, Ἐρέτρια: 361-370, Τάμυνα ἢ Ταμύναι, 434 καὶ 442, Ζάρηξ: 465-466, Στύρα: 500, Κάρυστος: 505-509.

Ελληνιστική εποχή:

Από τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές γνωρίζουμε για τις ευβοϊκές πόλεις ότι ένα χρόνο μετά τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου το 323 π.Χ. ξεσπά ο Λαμιακός πόλεμος (322 π.Χ.). Η Χαλκίδα και η Έρετρια δέν ξεγειρονται μαζί με την Αθήνα κατά των Μακεδόνων. Μόνο η Κάρυστος ξεγειρεται κατά των Μακεδόνων. Στην Χαλκίδα καταφεύγει ο φιλόσοφος Αριστοτέλης. Η Έρετρια λόγω της φιλομακεδονικής στάσεως της κερδίζει την Ωρωπία, την όποια ο Μ. Αλέξανδρος το 335 π.Χ. είχε επιδικάσει στην Αθήνα. Μόνο η Κάρυστος από τις ευβοϊκές πόλεις ξεγειρεται κατά των Μακεδόνων. Για περίπου 50 χρόνια ανάμεσα στον Λαμιακό (322 π.Χ.) και στον Χρεμωνίδιο πόλεμο (268-267 π.Χ.) διανύουν μια ήρεμη φάση ακμής και σχετικής ανεξαρτησίας. Το 318 π.Χ. χάρη στον αντιβασιλέα της Μακεδονίας Πολυπέρχοντα αποκαθίσταται η δημοκρατία. Το 304 π.Χ. η Έρετρια καταλαμβάνεται από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή³⁴²², ό όποιος ανασυστήνει το Κοινό των Ευβοέων.

Τά έτη 286-285 π.Χ. η Έρετρια και η Χαλκίδα προσχώρησαν στο κοινό των Βοιωτών. Όταν ξεσπασε ό Χρεμωνίδειος πόλεμος (268/67-262/1 π.Χ.) πιθανώς ό βασιλιάς της Μακεδονίας Αντίγονος Γονατās πολιορκεί και καταλαμβάνει την Έρετρια προκαλώντας καταστροφές ίσως την άνοιξη του 267 π.Χ.³⁴²³, ένω ό Μενέδημος με την ύποψία προδοσίας της πόλης στον βασιλιά της Μακεδονίας έχει αυτοεξορισθεί και βρίσκειται κατά την κατάληψη της πόλης³⁴²⁴ του στο Αμφιαράειο του Ωρωπού. Παρά τις προσπάθειες μεσολάβησής του προς τον Γονατā η Έρετρια έχασε την άυτονομία της³⁴²⁵.

Τό 208 π.Χ. ό ρωμαιοπεργαμηνός στόλος κατέλαβε τό πολιτικό κέντρο της Ίστιαίας και έξανδραπόδισε τον πληθυσμό. Τό 200 π.Χ. ό ρωμαιοπεργαμηνός στόλος του Κλαύδιου Κάτωνα καταλαμβάνει και έξανδραποδίζει την Χαλκίδα. Τό 198 π.Χ. ό ρωμαιοπεργαμηνός στρατός ύπό τον Λεύκιο Κοϊνκτιο Φλαμινίνο πολιορκεί, καταλαμβάνει και λαφυραγωγεί την πόλη της Έρετριας, τό πολιτικό κέντρο³⁴²⁶, αλλά άρχαιολογικώς δέν φαίνεται να προκάλεσαν οι Έρωμαίοι σημαντικές καταστροφές³⁴²⁷. Μετά την καταστροφή της Έρετριας, η Κάρυστος καταλαμβάνεται και λεηλατείται από τον ρωμαιοπεργαμηνό και ροδιακό στόλο³⁴²⁸.

Ό Τίτος Φλαμινίνος τό 197-167 π.Χ. κηρύττει τις έλληνικές πόλεις έλεύθερες από την κυριαρχία των Μακεδόνων. Με 168 π.Χ. με την ύποταγή της Μακεδονίας η Έρετρια δέν φαίνεται να έπηρεάζεται³⁴²⁹. Τό 146 π.Χ. Ό ύπατος Λεύκιος Μόμμιος καταστρέφει την Χαλκίδα, αλλά η Έρετρια φαίνεται ότι δέν μετέχει στον Άχαικό πόλεμο, διότι έπιγραφή αναφέρει την διεξαγωγή άγώνα προς τιμήν του. Δηλαδή οι Έρετριείς στην σύγκρουση του 146 π.Χ. η στάθηκαν ούδέτεροι η συμπαρατάχτηκαν με τον Λεύκιο Μόμμιο, γι' αυτό και πήραν ως άντάλλαγμα την Ωρωπία. Μετά τό 146 π.Χ. η Έρωμη ουσιαστικά έπικυριαρχεί σε όλη την Νότια Έλλάδα.

Τό 88-86 π.Χ. η Ευβοια τάσσεται στο πλευρό του βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη Στ' του Ευπάτορος, ό όποιος φτάνει με τον στόλο του στην Κάρυστο. Τά στρατεύματα όμως του Σύλλα καταπνίγουν την επανάσταση. Στην Έρετρια, στρώμα καταστροφής που χρονολογείται στο πρώτο τέταρτο του 1^{ου} π.Χ. αιώνα μαρτυρεί ότι η Έρετρια όπως και η Αθήνα καταστράφηκε πιθανώς τό 86 π.Χ. από τον Κορηήλιο Σύλλα³⁴³⁰. Ό Μάρκος Αντώνιος τό 42 π.Χ. όρίζει η Έρετρια να βρίσκεται ύπό άθηναϊκή κηδεμονία. Τό 31 π.Χ. ύποτάσσεται και τό τελευταίο έλληνιστικό βασίλειο, αυτό των Πτολεμαίων της Αιγύπτου στην Έρωμη. Τό 27 π.Χ. ό Αύγουστος απαλλάσσει την Έρετρια από άθηναϊκή κηδεμονία και την έντάσσει όπως και όλες τις ευβοϊκές πόλεις στην ρωμαϊκή έπαρχία της Άχαιίας³⁴³¹.

Κατά την έλληνιστική εποχή οι θέσεις κατοίκησης στην Ευβοια μειώνονται από 135 σε 109. Σε όλες τις μείζονες περιοχές παρατηρείται αυτή η μικρή πτώση, αλλά στην ΠΔ' παρατηρείται άύξηση των θέσεων από 40 σε 48.

³⁴²² *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25. Knoepfler (2004), σελ. 36-43.

³⁴²³ Knoepfler (2004), σελ. 36-43.

³⁴²⁴ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXI, 24, 3.

³⁴²⁵ Knoepfler (2004), σελ. 37-41.

³⁴²⁶ *New Pauly*, τ. 5, σ. 23-25.

³⁴²⁷ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXII, 16-17.

³⁴²⁸ Geyer (1962), σελ. 112-116. Kenne, *RE*, λ. Κάρυστος, τ. 10, σ. 2256. Neue Pauly, λ. Κάρυστος, τ. 2, 2003, σ. 1149.

³⁴²⁹ Δέν έχουμε γραπτές πηγές για τό γεγονός, αλλά μόνο του τό στρώμα καταστροφής άποδεικνύει τό γεγονός. Βλ. Knoepfler (2010), σελ. 82-85.

³⁴³⁰ Knoepfler (2004), σελ. 43-45.

³⁴³¹ Knoepfler (2004), σελ. 50-51.

Εἰς ὅτι ἀφορᾷ στήν *Ἰστιαία-ᾠρεό*, Τίτος Λίβιος³⁴³² δίνει ἀκριβῆ περιγραφή τῆς μορφῆς τοῦ πολιτικοῦ κέντρου. Σύμφωνα μὲ αὐτήν, ἐνιαία ὀχύρωση περιέβαλε τὴν παλαιὰ θέση τοῦ πολιτικοῦ κέντρου, πὺν ταυτίσαμε μὲ τὴν θέση Α6ζ', καὶ τὸ ἐπίνειό της τὸν ᾠρεό, τὸν ὁποῖο ταυτίσαμε μὲ τὴν θέση Α6ε1'. Καὶ στὶς δύο θέσεις ὑπῆρχε ἀκρόπολη. Ἀρχαιολογικῶς διαπιστώνουμε τὴν ὑπαρξὴ κτιρίων ἐντὸς ΕΛ στρωμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ κεραμικὰ ἐργαστήρια, καὶ πιθανῶς τμημάτων τοῦ τείχους ἢ λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων. Στὴν χώρα τῆς Ἰστιαίας οἱ θέσεις κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ μειώνονται ἀπὸ 48 σὲ 27, περίπου στὸ μισό. Τὰ ὀνόματα δήμων τῆς ἰστιαϊώτιδος πὺν γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς ΕΛ ἐπιγραφές ἀριθμοῦν τὰ 27. Στὸ βόρειο τμήμα τῆς ἐπικράτειας (μείζων περιοχὴ Α') ἀπὸ 23 σὲ 19 καὶ στὸ νότιο ἀπὸ 25 σὲ 8. Ἀπὸ αὐτὰ μποροῦμε νὰ ταυτίσουμε μόνο ἐκεῖνες τοῦ Δίου, τῶν Ἀθηνῶν Διάδων, τῶν Ὀροβίων καὶ τοῦ Ἐλυμνίου, ἐνῶ κάποια ἀπὸ αὐτὰ τὰ τοπωνύμια πὺν ἐτυμολογικῶς ἢ πραγματολογικῶς σχετίζονται μὲ τὴν θάλασσα πιθανῶς ταυτίζονται μὲ κάποιες ἀπὸ τὶς παραθαλάσσιες θέσεις τῶν μειζόνων περιοχῶν ΠΑ' καὶ ΠΒ'.

Στὸ βόρειο τμήμα κατοικοῦνται οἱ θέσεις Α1α': Ἀκρωτήριο Κήναιον ἢ Λιχάδα, ὅπου τὸ ἱερό τοῦ Διὸς Κηναίου, τὸ πολιτικὸ κέντρο τοῦ Δίου στήν θέση Α1β': Καστρὶ ἢ Παλαιὸ Καστρὶ Λιχάδας, καὶ τῶν Ἀθηνῶν Διάδων στήν θέση Α2α': Καστέλλι Γιάλτρων: *Διάδες Αθῆναι*, ὁ οἰκισμὸς στὸ Χερσονήσι καὶ ἡ *Αἰδηψὸς* στήν θέση Α4γ': Λουτρὰ Αἰδηψοῦ. Ἐπίσης παρουσιάζει ἀνάπτυξη τὸ ἐπίνειο τῆς Ἰστιαίας, δηλαδὴ ὁ ᾠρεὸς στήν θέση Α6ε1': Κάτω ᾠρεοί: *ᾠρεός*, ἀλλὰ δὲν ἐγκαταλείπεται καὶ ἡ παλαιὰ θέση τῆς Ἰστιαίας Α6ζ': Καστρο ᾠρεῶν. Ἀκόμη, παρουσιάζει λείψανα κατοίκησης ὁ οἰκισμὸς στήν θέση Α7η': Μηλιές³⁴³³: ὕψωμα Λαυρέντη καὶ ἐκεῖνος στήν θέση Α12γ': Περιβολάκια, καὶ τέλος τὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος Προσηῶας στήν θέση Α8β': Πευκί: Σύγχρονο Νεκροταφεῖο³⁴³⁴.

Στὸ νότιο τμήμα παρουσιάζουν κατοίκηση αἱ Ὀροβίαι στήν θέση Β1': Ροβιές καὶ στὶς γειτονικὲς της, τὸ Ἐλύμνιον στήν θέση Β2α': Λίμνη: Χρόνια καὶ στὶς ἄλλες κοντινὲς θέσεις, ἡ Κήρινθος στὶς θέσεις Β5α': Κήρινθος: Κρῦα Βρύση ἢ Πελέκι: *Κήρινθος*, Β5β': Κήρινθος: Καστρὶ καὶ Β5γ': Ἄγ. Ἡλίας, καὶ τέλος ὁ οἰκισμὸς στήν θέση Β9': Προκόπιο καὶ οἱ κοντινὲς τοῦ θέσεις Β9α': Προκόπιο: Καστρο ἢ Καστρὶ καὶ Β9β': Προκόπιο: Δαφνοῦσα. (Καὶ στὶς δύο περιοχὲς κατοικοῦνται καὶ ἄλλες ἐλάσσονες θέσεις πὺν τὶς συνυπολογίσαμε.) Γιὰ τὴν μείζονα περιοχὴ ΠΓ' γνωρίζουμε ἀρχαιολογικῶς ὅτι κατοικοῦνται οἱ θέσεις Γ1: Ἄγία Σοφία καὶ Γ2: Λάμαρη: Καστρὶ³⁴³⁵.

Γιὰ τὴν πόλη τῆς Χαλκίδος γνωρίζουμε ὅτι ἀπὸ τὸ 334 π.Χ. ἡ ἔκτασή της διπλασιάστηκε, ἀφοῦ ὀχυρώθηκε ὁ Κάνηθος, πὺν ταυτίσαμε μὲ τὸ φρούριο στὸ Βαθροβούνι, καὶ ὁ Εὐρίπος, πὺν ταυτίσαμε μὲ τὰ λαξεύματα στὸν λόφο τοῦ Καρᾶ-Μπαμπᾶ, καὶ ἔφτασε ὁ οἰκιστικὸς χῶρος της μέχρι τὸν πορθμὸ τοῦ Εὐρίπου. Κατασκευάστηκε, σύμφωνα μὲ τὶς φιλολογικὲς πηγὲς *δίπλεθρος γέφυρα*, ἐνῶ ἡ πόλη καὶ ἡ προέκτασή της κοσμήθηκε μὲ δημόσια κτίρια (γυμνάσια, στοῆς θέατρα, νέα ἀγορὰ κοντὰ στὸ διπλὸ λιμάνι τοῦ Εὐρίπου, ἱερά).

Ἀνασκαφικῶς γνωρίζουμε ὅτι ἡ ΕΛ Χαλκίδα διέθετε πολεοδομικὸ σχέδιο μὲ τεμνόμενους ὀριζόντιους καὶ κάθετους ὀδικούς ἄξονες, οἱ ὁποῖοι σχημάτιζαν μικροὺς κανάβους γύρω ἀπὸ τοὺς λόφους, λείψανα δημοσίων κτιρίων ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη, τὶς Ὑψηλὲς Καμάρες καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς ἑλληνιστικῆς πόλεως, ἱερά, ὅπως ἀναθηματικὲς ἐπιγραφὲς προερχόμενες ἀπὸ τὸ Δελφίνον στὸν Ἅγιο Ἰωάννη, τὸ Θεομοφόριον στήν Πειραιϊκῆ-πατραϊκῆ, τὸ ἱερό τῆς Νύμφης Ἀρέθουσας στήν θέση περίπου τῆς πηγῆς, τὸ Ἰσεῖον καὶ ἄλλα, καὶ πολυτελεῖς ἰδιωτικὲς οἰκίαι στὸν Ἅγιο Ἰωάννη, στὰ Γύφτικα, στήν συνοικία Δέλτα, στήν Πειραιϊκῆ-Πατραϊκῆ καὶ στὸ Πλάτωμα μέχρι τὸν Εὐρίπο, ὅπου ἔφτανε ἡ ΕΛ πρέκταση τῆς πόλεως.

Εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν *χαλκιδικὴ χώρα*, γνωρίζουμε ὅτι στὸ βόρειο τμήμα τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΔ' (περιοχὲς ΠΔΑ' ἕως ΠΔ') κατοικοῦνταν οἱ θέσεις Δ1γ': Πολιτικά: Καύκαλα, Δ2: Μακρυμάλλη, Δ3: Ψαχνά, Δ4δ': Τριάδα: Σπήλαιον Κούρου, τὰ πιθανὰ ἱερά στὶς θέσεις Δ6: Λούτσα καὶ Δ11β': Μίστρος: Δρακοσπηλιά, ὁ πιθανὸς οἰκισμὸς στήν θέση Δ15: Πεισιῶνας, καθὼς καὶ οἱ κοντινὲς τους. Στὸ νότιο τμήμα της (περιοχὴ ΠΔΕΙ) κατοικοῦνταν οἱ θέσεις Δ18γ': Θέσις Α τῆς Μάνικας, Δ19: Δοκός, Δ19α': Δοκός: Πέι, Δ20: Ἐξω Παναγίτσα ἢ Παναγίτσα, Δ22: Νέα Λάμψακος, Δ24:

³⁴³² Titus Livius, *Ab urbe condita*, 31, 46, 6-16.

³⁴³³ Στὸ χάριτη τῆς ΓΥΣ: *Μηλέαι*.

³⁴³⁴ Βλ. σελ. 108-111.

³⁴³⁵ Μείζων περιοχὴ Γ', σελ. 141-143.

Μύτικας: Καρατσόλια, Δ26α': Βασιλικό: σύγχρονη κωμόπολη, Δ27: Φύλλα: περιοχή, Δ29: Λινοβρόχι και κάποιες άκόμε κοντινές τους³⁴³⁶.

Η κατοίκηση είναι εξαιρετικά πυκνή και όλοι οι οικισμοί, κάποιες φορές και ανά ενότητες θέσεων, θά ανήκαν σε συγκεκριμένους δήμους, όπως συνέβαινε και με την Έρετρια. Δυστυχώς ελάχιστα γνωρίζουμε για τις ονομασίες τους, αν εξαιρέσουμε πιθανώς το *Αρπάγιον*, το οποίο όμως δεν ξέρουμε αν ήταν κώμη ή κάποιο μέρος μέσα στο πολιτικό κέντρο.

Για την *Έρετρια* έχουμε όχι μόνο τις φιλολογικές πηγές, αλλά και τα ίδια τα καλώς διατηρημένα και επισκέψιμα μνημεία. Την ευμάρεια της πόλεως μαρτυρεί ή κατασκευή του μεγάλου δυτικού λιμενοβραχίονα και του συμπληρωματικού του, ανατολικού λιμενοβραχίονα στο Νησί των Ονειρών. Οί Έρετριείς, επειδή προφανώς το θαλάσσιο ρεύμα από τα Α είχε προσχώσει τον μικρό λιμένα στο ΝΑ άκρο της όχυρώσεως, και πιθανώς είχε ήδη σχηματισθεί γλώσσα άμμου που συνέδεε το Νησί με το Α άκρο της πόλεως, δαπάνησαν αρκετά χρήματα για την κατασκευή του εξαιρετικού αυτού έργου, το οποίο είναι και σήμερα ορατό. Εκτός αυτού έγιναν αρκετές φορές επισκευές στα τείχη, ξεκίνησε ή κατασκευή του Διατειχίσματος, πιθανώς επί Μενεδήμου, ανανεώθηκε το Άνω γυμνάσιο, κτίστηκαν τα Λουτρά παρά τον Λιμένα, το Ίσειο, και λειτουργούσαν εργαστήρια έπεξεργασίας πορφύρας στον χώρο του Σεβαστείου. Σε αυτά τα κτίρια είχαν κατασκευασθεί και βοτσαλωτά δάπεδα με χρωματιστά βότσαλα.

Στο τμήμα της παλαιάς έρετρικης επικράτειας (ΠΔΕΠ') οί κατοικούμενες θέσεις εκτός από το άστρ που υπήρχε ή όπου θα μπορούσαμε με βεβαιότητα ή με πιθανότητα να αναγνωρίσουμε οικισμό είναι 12. Συγκεκριμένα κατοικούνται οί θέσεις Δ30: Αγ. Ανδρέας, Δ31: Μαλακώντας, Δ31α': Μαλακώντας, Δ31β': Μαλακώντας: Καμάρα, Δ31δ': Μαλακώντας: Πλακάκια, Δ31ε': Μαλακώντας: Παλιοχώριον, Δ33γ': Αμάρυνθος: Αγ. Κυριακή, Δ32δ', Δ33β': Αμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ή Παλαιοεκκλησιές ή Παλαιόκαστρο ή Παλαιόχωρα ή Παλαιοχώρια, Δ34β': Άνω Βάθεια: Αγλέφαρος και Δ35: Μάμουλα ή Καλλιθέα, και κάποιες κοντινές τους, στις οποίες αναγνωρίζουμε αντίστοιχους οικισμούς. Τον πρώτο ταυτίζουμε με την αρχαία *Αγλέφειρα*. Την οικονομική ισχύ της πόλεως μαρτυρεί και ή λειτουργία του ιερού της Αρτεμίδος Αμαρυσίας στην θέση Δ33β': Αμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ή Παλαιοεκκλησιές ή Παλαιόκαστρο ή Παλαιόχωρα ή Παλαιοχώρια.

Στο τμήμα της νέας κατά το 490 π.Χ. έρετρικης επικράτειας, που μαζί με την προέκταση του 4^{ου} αιώνα ενσωμάτωνε όλη την μείζονα περιοχή ΠΕ', όπου υπήρχε ή όπου θα μπορούσαμε με πιθανότητα να αναγνωρίσουμε οικισμό είναι 18. Συγκεκριμένα κατοικούνται οί θέσεις αναγνωρίζουμε ως οικισμούς τις κατοικούμενες θέσεις Ε2ε': Αλιβέρι: Κάραβος, όπου αναγνωρίσαμε τον *Πορθμόν*, Ε2ζ': Αλιβέρι: Μυλάκι ή Μηλάκι ή Ασμίλακι, Ε5: Δραγονάρα, ή Δραγγονάρα ή Δραγωνάρα ή Τραγουνέρα, που ταυτίσαμε με το παλιό πολιτικό κέντρο των *Γρυγγών*, Κάδι, Ε7α', Κύμη: Άνω Ποταμιά: Καστρι ή Παλαιοκαστρί, ή Αγ. Νικόλαος, Ε8α': Αύλωνάρι: Παλιό Καστρι ή Παλαιοκαστρί, την θέση Ε8ε': Αύλωνάρι: Ίτέα που ταυτίσαμε με το Ίερό *Απόλλωνος Ταμναίου*, τους οικισμούς στις θέσεις Ε8θ2': Αύλωνάρι: Νεοχώρι: Λαμπούσα, Ε9: Κριεζά, Ε11β': Ζάρακες: Μυρτιά, φρούριο που ταυτίσαμε με τον όχυρωμένο οικισμό του *Ζάρηκος*, και όλες τις άλλες κοντινές τους θέσεις.

Συνολικώς, τα μαρτυρούμενα από τις έπιγραφές του ιερού του *Απόλλωνος Δαφνηφόρου* οικιστικά κέντρα δήμων της όλης έρετρικης είναι 44 και μαζί με τον Ωρωπό 45. Από αυτές τις θέσεις μπορούμε να αναγνωρίσουμε με ασφάλεια ή με πιθανότητα ως θέσεις κατοίκησης 32. Ανάμεσα σε αυτές υπολογίσαμε και τις 4 θέσεις ιερών Δ33β', Δ33γ', Ε3 και Ε8ε'. Από αυτές μπορούμε να ταυτίσουμε 9 και να αναγνωρίσουμε με πιθανότητα άλλες 5³⁴³⁷.

Είς ό,τι άφορα την *Κάρυστο*, ΕΛ εύρήματα έχουν προκύψει στην θέση ΣΤ7α': Κάρυστος: Παλαιά Χώρα (συνοικία) και *Μάζες*, όπου τοποθετήσαμε το πολιτικό κέντρο, έχουν ανασκαφεί ΕΛ στρώματα και κτίρια που μαρτυρούν αντίστοιχη άκμή του πολιτικού κέντρου, καθώς και στην Χερσόνησο Παξιμαδι. Οί θέσεις κατοίκησης της καρυστίας χώρας εκτός πολιτικού κέντρου είναι 11. Από αυτές οί δύο ανήκουν σίγουρα σε ιερά, δηλαδή ή θέση ΣΤ7η2': Κάρυστος: Γεραιστός: Καστρι, την οποία ταυτίσαμε με το Ίερό *Ποσειδώνος Γεραιστίου*, και την θέση ΣΤ7ια': Κάρυστος: Δρυμονιά ή Δρυμονάριον, όπου αναγνωρίσαμε ιερό του *Ηρακλέους*. (Δέν χρονολογούνται με βεβαιότητα τα εύρήματα στην δεύτερη θέση.)

³⁴³⁶ Βλ. σελ. 224-250.

³⁴³⁷ Βλ. σελ. 146-433.

Πρώιμη ρωμαϊκή εποχή.

Μετά τις καταστροφές από τὰ στρατεύματα τοῦ Σύλλα (88-86 π.Χ.) οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἀνοικοδομοῦνται καὶ πολλὲς κῶμες τους ἐξακολουθοῦν νὰ παρουσιάζουν σημεῖα κατοίκησης. Στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰσθμιαίας δίνεται ἔμφαση στὴν ἀνάπτυξη τῆς παράκτιας λουτρόπολης Αἰδηψοῦ, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σύλλας πηγαίνει γιὰ θεραπευτικοῦς σκοποῦς. Ὁ Ὄρεός παραμένει πολιτικὸ κέντρο τῆς περιοχῆς. Ἐδῶ Ὄρεο ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἐργαστήρια ΡΩ ἐποχῆς.

Στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰσθμιαίας οἱ θέσεις κατοίκησης κατὰ τὴν πρώιμη ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἀυξάνονται ἀπὸ 27 σὲ 28, παρουσιάζοντας μικρὴ αὐξηση. Στὸ βόρειο τμήμα τῆς ἰσθμιαϊκῆς χώρας (μείζων περιοχὴ ΠΑ') οἱ κατοικημένες θέσεις μειώνονται ἀπὸ 19 σὲ 17. Ἀπὸ αὐτὲς οἱ 15 ἀναγνωρίζονται μὲ βεβαιότητα ἢ μὲ πιθανότητα ὡς θέσεις οἰκισμοῦ πού εἶναι οἱ ἑξῆς: Α1β': Καστρὶ ἢ Παλαιὸ Καστρὶ Λιχάδας: (Δίον) Α2α': Καστέλλι Γιάλτρων: Διάδες (Ἀθήναι), Α2β': Λουτρὰ Γιάλτρων, Α4γ': Λουτρὰ Αἰδηψοῦ, (Αἰδηψός), Α6γ': Κολώνα, Α6ε1': Κάτω Ὄρεοι (Ὄρεός), Α6ζ': Κάστρο Ὄρεῶν (Ἰσθμιαία ἢ Ἐστίαια), Αζ': Καστανιώτισσα, Α11β': Γοῦβες: Ὅρμος Κατσούμπρι καὶ παραλία Πλατανάκι, Α12γ': Περιβολάκια³⁴³⁸.

Στὸ νότιο τμήμα τῆς ἰσθμιαϊκῆς χώρας (μείζων περιοχὴ ΠΒ') οἱ κατοικημένες θέσεις ἀυξάνονται ἀπὸ 8 σὲ 11 καὶ εἶναι οἱ ἑξῆς: Β1δ' Ι: Ῥοβιές: Παλαιοχώριον, Β1στ': Θέση ΝΑ τῶν Ῥοβιῶν (Ὀροβίαι), Β2β': Λίμνη: Καστριά: Ἐλύμνιον, Β2γ': Λίμνη: Σταυρός ἢ Στενούρα, Β2δ': Λίμνη: Παναγιά, Β6α': Στροφιλιὰ, Β5γ': Ἄγ. Ἡλίας (Κήρινθος), Β10α': Πήλι (Πήλιον): Καστρὶ καὶ Μεσοκοτρῶνι (Διάκρισι), καθὼς καὶ κοντινὲς τους θέσεις³⁴³⁹.

Σὲ ὅλη τὴν μείζονα περιοχὴ ΠΔ' οἱ θέσεις κατοίκησης κατὰ τὴν ΡΩ ἐποχὴ μειώνονται ἀπὸ 48 σὲ 31, ἐνῶ στὴν μείζονα περιοχὴ ΠΕ' ἐπίσης μειώνονται ἀπὸ 15 σὲ 10. Στὴν Χαλκίδα, ἔχουν ἀνασκαφεῖ ῥωμαϊκὰ κτίρια καὶ ἐργαστήρια. Τὰ ῥωμαϊκὰ κτίρια εἶναι κτισμένα ἐπάνω σὲ ἓνα παχὺ στῶμα καταστροφῆς πού περιεῖχε τὰ κτίρια τῆς ΕΛ ἐποχῆς. Τὰ ῥωμαϊκὰ κτίρια καταπατοῦν σὲ κάποια σημεῖα τῆς ΕΛ ὁδοῦς. Πάντως τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Χαλκίδας παραμένει πολιτικὸ καὶ οἰκιστικὸ κέντρο.

Στὴν χαλκιδικὴ χώρα, στὸ βόρειο τμήμα (περιοχὲς ΠΔΑ' ἕως ΠΔΔ') οἱ θέσεις κατοικίσεως εἶναι. Ἀπὸ αὐτὲς, 9 ἀναγνωρίζονται ὡς θέσεις οἰκισμῶν μὲ βεβαιότητα ἢ μὲ πιθανότητα: Δ1α': Πολιτικά, Δ2: Μακρυμάλλη, Δ3στ': Ψαχνά: Ἁγία Παρασκευὴ (Ἀρπάγιον; Ἀργυρα), Δ4: Τριάδα, Δ5: Πάλιουρας: Παλιοχώρι, Δ11: Μίστρος, Δ14: Καμάριον, Δ15: Πεισσώνας, Δ16: Βατώντας: Πλησίον Νέας Ἀρτάκης.

Στὸ νότιο τμήμα (περιοχὴ ΠΔΕ') οἱ θέσεις κατοικίσεως εἶναι. Ἀπὸ αὐτὲς, 11 ἀναγνωρίζονται ὡς θέσεις οἰκισμῶν μὲ βεβαιότητα ἢ μὲ πιθανότητα οἱ θέσεις Δ18: Μάνικα, Δ19: Δοκός, Δ19α': Δοκός: Πέι, Δ20: Ἐξω Παναγίτσα ἢ Παναγίτσα, Δ21': Χαλκίς, Δ22: Νέα Λάμψακος, Δ25: Ἄγ. Νικόλαος-Μπούρτζι, Δ26: Βασιλικό: περιοχὴ, Δ27: Φύλλα: περιοχὴ, Δ28γ': Λευκαντί, Δ29: Λινοβρόχι³⁴⁴⁰.

Ἀντιθέτως τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Ἐρετρίας δὲν συνέρχεται ἀπὸ τὴν μαρτυρούμενη ἀνασκαφικῶς καταστροφὴ τοῦ 88-86 π.Χ. Ὁ τάφος στὴ θέση τῆς οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκὰ, τὸ Σεβαστεῖο πού ἰδρύεται στὸν ΕΛ ἐργαστηριακὸ χῶρο καὶ λίγα ἀκόμη λείψανα δείχνουν ὅτι ἡ ζωὴ συνεχίστηκε ὑποτυπωδῶς. Ὅμως ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται ὡς πολιτικὸ κέντρο. Κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες μέχρι τὸν 3^ο αἰῶνα μ.Χ. ἡ Ἐρέτρια ἐξακολουθεῖ νὰ ζεῖ συρρικνωμένη καὶ κόβει νομίσματα, ἀλλὰ τὸ οἰκονομικὸ καὶ πολιτικὸ κέντρο φαίνεται ὅτι μεταφέρθηκε ἀνατολικότερα, στὸν Πορθμόν, (Δ τμήμα τῆς λεκάνης τοῦ Ἀλιβερίου), ἀφοῦ κατὰ τὴν ΠΒ περίοδο στὸν κατάλογο τῶν ἐπισκόπων μαρτυρεῖται ἐπίσκοπος Χαλκίδος, ἐπίσκοπος Πορθμοῦ, ὄχι ὅμως Ἐρετρίας.

Εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἐπικράτεια τῆς Ἐρετρίας, οἱ θέσεις κατοικίσεως κατὰ τὴν ΠΡΩ ἐποχὴ μειώθηκαν ἀπὸ 30 σὲ 15. Οἱ θέσεις κατοικίσεως τῆς παλαιᾶς ἐρετρικῆς μειώθηκαν σὲ 6 ἀπὸ 15 τῆς προηγούμενης ἐποχῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζονται ὡς θέσεις οἰκισμῶν μὲ βεβαιότητα ἢ μὲ πιθανότητα οἱ θέσεις Δ30: Ἄγ. Ἀνδρέας, σελ. Δ31: Μαλακόντας, Δ32: Ἐρέτρια, Δ36: Γυμνό, καὶ μερικὲς ἀκόμη κοντινὲς τους, καὶ οἱ θέσεις Δ33β': Ἀμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ἢ Παλαιοεκκλησιές, Δ33γ': Ἀμάρυνθος: Ἁγία Κυριακή, ἀναγνωρίζονται ὡς θέσεις ἱερῶν³⁴⁴¹.

³⁴³⁸ Βλ. σελ. 42-69.

³⁴³⁹ Βλ. σελ. 117-129.

³⁴⁴⁰ Βλ. σελ. 271-280.

³⁴⁴¹ Βλ. σελ. 370-371 καὶ 397-398.

Στὸ ὑπόλοιπο τῆς ἐρετρικῆς χώρας ἀνατολικότερα (μείζων περιοχή ΠΕ') οἱ θέσεις κατοίκησης ἀριθμοῦν τὶς 10, σημειώνοντας μείωση ἀπὸ 15 τῆς προηγούμενης περιόδου. Ἀπὸ αὐτές, ἀναγνωρίζονται ὡς θέσεις οἰκισμῶν μὲ βεβαιότητα ἢ μὲ πιθανότητα οἱ θέσεις: Ε2ε': Ἀλιβέρι: Κάραβος (*Πορθμός*), Ε2ζ': Ἀλιβέρι: Μυλάκι ἢ Μηλάκι ἢ Ἀσμίλακι, Ε5: Δραγονάρα, ἢ Δραγγονάρα ἢ Δραγωνάρα ἢ Τραγουνέρα: (*Γρύγχαι*), Ε7γ': Κύμη: Ἐνορία (*Κύμη*), Ε11β': Ζάρακες: Μυρτιά: Φρούριο (*Ζάρηξ*), καὶ κάποιες κοντινές τους. Σὲ αὐτές πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ θέση ΣΤ7ιδ': Κάρυστος: Ἄγ. Δημήτριος, ἡ ὁποία ἀνήκε μᾶλλον στὴν ἐρετρικὴ χώρα. Ἡ θέση Ε8ε': Αὐλωνάρι: Ἰτέα, ὅπου τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος *Ταμυναίου*, κατοικεῖται ἐπίσης³⁴⁴².

Ἡ *Κάρυστος* παρουσιάζει παρόμοια εἰκόνα. Τὸ πολιτικὸ κέντρο της παραμένει στὴν θέση τῆς σύγχρονης πόλεως, δηλαδὴ στὴν θέση ΣΤ7α' καὶ ΣΤ7α1': Κάρυστος: Παλαιὰ Χώρα: Στὴν μείζονα περιοχή ΠΣΤ' οἱ κατοικημένες θέσεις μειώνονται ἀπὸ 17 σὲ 10. Στὴν *καρυστία χώρα*, (ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν θέση ΣΤ7ιδ': Κάρυστος: Ἄγ. Δημήτριος) βλέπουμε ὅτι οἱ θέσεις μειώνονται ἀπὸ 12 σὲ 9. Ἀπὸ αὐτές σὲ θέση οἰκισμοῦ ἀνήκουν οἱ θέσεις ΣΤ7δ': Κάρυστος: Ἄγ. Γεώργιος Κάμπου, ΣΤ6α': Χερσόνησος Παξιμάδι, ἐνῶ ἡ θέση ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρὴ ἀνήκει σὲ ἱερό. Τέλος, ἄλλη μία θέση ΡΩ χρόνων ἐντοπίστηκε στὴν Α πλευρὰ τοῦ ὄρμου τῆς Καρύστου, στὴν θέση ΣΤ7η': Κάρυστος: Ἀκρωτήριο Μανδήλι (*Κάβο Μαντέλο*)³⁴⁴³.

Πολίτευμα, οἰκονομία καὶ κοινωνία στὶς ἀρχαῖες πόλεις τῆς Εὐβοίας.

Πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ:

Στὸ τέλος τῆς ὕστερης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ὅποια κράτη τῶν Μυκηναίων *ἀνάκτων* εἶχαν διαμορφωθεῖ τὴν Εὐβοία, τὰ ὁποῖα ἢ ἐπικὴ παράδοση ἀποδίδει σὲ αἰολικῆς καταγωγῆς Ἄβαντες, κατέρρευσαν ὑπὸ τὶς συνθήκες οἰκονομικοῦ μαρασμοῦ, πιθανῶν κινδύνων ἀπὸ τὴν θάλασσα καὶ ὑπὸ τὴν πίεση τῆς ἔλευσης νέων πληθυσμιακῶν ομάδων ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ (Ἴωνες) καὶ γενικότερα τὴν Στερεὰ Ἑλλάδα (*Δρύοπες*). Οἱ παλαιοὶ πληθυσμοὶ μετανάστευσαν πρὸς τὴν Μ. Ἀσία, συμμετέχοντας στὸν ἀ' ἀποικισμό, καὶ ἰδρύοντας τὸ *Δῖον* τὴν πόλη *Κάναι* τῆς *Αἰολίδος* καὶ ἡ *Κύμη* τῆς *Εὐβοίας* τὴν *Κύμη* τῆς *Αἰολίδος*.

Οἱ νέοι κάτοικοι, ὑπὸ τὴν ἀρχηγία *οἰκιστῶν-βασιλέων*, ὅπως ἐκεῖνος ποὺ ἐτάφη στὸ ἀψιδωτὸ μέγαρο τῆς *Τούμπας* στὸ *Λευκαντί*, ἐκτοπιζόντας ἢ ἐνσωματώνοντας παλαιότερες πληθυσμιακὲς ομάδες στὸ κοινωνικὸ τους σῶμα, ἐγκαταστάθηκαν στὴν νότια Εὐβοία (*Δρύοπες*), στὴν κεντρικὴ καὶ τὴν βόρεια (Ἴωνες), σὲ πόλεις καὶ θέσεις ποὺ κατοικοῦνταν κατὰ τὴν ὕστερη ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Τέτοιες θέσεις εἶναι πιθανῶς τὸ *Δῖον*, ἡ *Ιστιαία*, ἡ *Κήρινθος*, ἡ *Χαλκίς*, ἡ *Ἐρέτρια* (*Λευκαντί*), τὰ *Στύρα* καὶ ἡ *Κάρυστος*, τὶς ὁποῖες ὁ Ὅμηρος, ἀκολουθώντας τὴν ἐπικὴ παράδοση, ἀποδίδει στοὺς Ἄβαντες ποὺ ἔλαβαν μέρος στὸν Τρωικὸ πόλεμο, ἀκολουθώντας τὸν βασιλιὰ τῆς Χαλκίδας Ἐλεφήνορα Χαλκωδοντιάδη. Στὰ χρόνια τοῦ Ὁμήρου (β' ἡμισὺ τοῦ 8^{ου} αἰῶνα π.Χ.) δὲν ὑπῆρχαν οὔτε ἄβαντικά κράτη, οὔτε Ἄβαντες ὡς διακριτὴ ἐθνότητα πολιτικῶς ὀργανωμένη³⁴⁴⁴.

Κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. ἡ κεντρικὴ καὶ βόρεια Εὐβοία εἶχε στὸ μεγαλύτερο μέρος της ἐξιωνισθεῖ, ἐνῶ εἶχε ἀρχίσει ἡ δημιουργία πόλεων κρατῶν. Πιθανῶς λόγω αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ πρὸς ἀναζητήσιν γῆς, μετάλλων καὶ ἀγορῶν, οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις κατὰ τὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ 8^{ου} αἰῶνα π.Χ. ἄρχισαν νὰ στέλνουν πάλι ἀποικίες, ξεκινώντας γιὰ τὶς ἑλληνικὲς πόλεις τὸν Β' ἀποικισμό. Ἐτοὶ Χαλκιδεῖς, Ἐρετριεῖς καὶ ἄλλοι Εὐβοεῖς ἴδρυσαν τὶς Πιθηκοῦσες, τὴν πρώτη ἀποικία στὴν Δύση. Ἡ Ἐρέτρια ὅμως καὶ ἡ Χαλκίδα δὲν ἔλυσαν τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα τῆς ἐπάρκειας γαιῶν, γι' αὐτὸ ξέσπασε ὁ *Δηλάντιος* πόλεμος. Αὐτὸς ὁ πόλεμος φαίνεται νὰ διήρκεσε ἀρκετά. Ἀπὸ τὴν οἰκοδόμησι τοῦ ΜΓΕ «*Δαφνηφορείου*», καὶ τὸν τάφο 6 τοῦ Ἡρώου τῆς Δυτικῆς Πύλης (γύρω στὸ 750 π.Χ.), ποὺ ἀποδώσαμε στὸν βασιλιὰ-οἰκιστὴ τῆς *Ἐρετρίας*, μέχρι τὴν καταστροφὴ τῆς *Ξηροπόλεως* τοῦ *Λευκαντίου* (γύρω στὸ 710 π.Χ. κατὰ *Coldstream*) εἶναι περίπου πενήντα χρόνια. Δὲν εἶναι βέβαιο πότε σταμάτησε ὁ πόλεμος. Πιθανῶς συνεχίστηκε καὶ μέσα στὸν 7^ο αἰῶνα, ἀφοῦ Ἡσίοδος ποὺ ἔζησε στὸ πρῶτο ἡμισὺ τοῦ 7^{ου} αἰῶνα ἔλαβε μέρος στὰ ἄθλα ἐπὶ *Ἀμφιδάμαντι*, πρὸς τιμὴν δηλαδὴ τοῦ νεκροῦ βασιλέως τῆς Χαλκίδος ποὺ σκοτώθηκε σὲ ναυμαχία μὲ τοὺς *Ἐρετριεῖς*³⁴⁴⁵.

³⁴⁴² Βλ. 435-442.

³⁴⁴³ Βλ. σελ. 500-516.

³⁴⁴⁴ Ἄβαντες: Βλ. σελ. 19, 22.

³⁴⁴⁵ Ἀμφιδάμας, βασιλιὰς Χαλκίδος: Βλ. σελ. 147-148.

Πάντως και η Χαλκίδα και η Ερέτρια κατά τον 8^ο αιώνα είχαν βασιλιά, όπως εξάγεται από τα παραπάνω και από την δημιουργία του ΥΓΕ βασιλικού νεκροταφείου γύρω από τον τάφο 6 του ήρωου. Ο ένταφιασμός της ΥΕΙΙΙ λόγχης μαζί με τον νεκρό πολεμιστή, τον «πρίγκιπα» των ανασκαφών, τον βασιλέα της Ερετρίας, δεν σηματοδοτεί το τέλος της βασιλείας, αλλά υπογραμμίζει τον εξέχοντα ρόλο που έπαιξε ο συγκεκριμένος βασιλιά για το κοινωνικό σώμα, την αποφυγή του κινδύνου από τους Χαλκιδείς και την ίδρυση του νέου πολιτικού κέντρου της Ερετρίας στην Ερέτρια. Την ενίσχυση του συμβουλίου των ευγενών, ώστε κατά τον 7^ο αιώνα να υπάρξει μετάβαση σε πολιτεύμα αριστοκρατικού τύπου, σηματοδοτεί πιθανώς η οικοδόμηση του ΥΓΕ έκατόμπεδου ναού του Δαφνηφόρου Απόλλωνος, μπροστά και κατά τον άξονα του βόθρου-βωμοῦ, όπου πιθανότατα ο βασιλεύς τελούσε την λατρεία του πατρογονικού πολιούχου θεοῦ.

Για την Κύμη επίσης γνωρίζουμε από το ΜΓΕ έλειψοειδές κτίριο και τους τάφους πολεμιστών κάτω από αυτό την ύπαρξη ισχυρών γενών, ένα από τα όποια θα ήταν και βασιλικό γένος, αφού τόσο πρώιμα δεν μαρτυρείται στην Ελλάδα κανένας άλλος τύπος πολιτεύματος. Για τις άλλες εὐβοϊκές πόλεις δεν έχουμε στοιχεία για το πολίτευμα αυτήν την εποχή, αλλά μπορούμε να υποθέσουμε κάτι ανάλογο³⁴⁴⁶.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν κοινωνικὴ διαστρωμάτωση, μπορούμε να βγάλουμε το συμπέρασμα από τις φιλολογικές πηγές ότι υπήρχε το ανώτερο στρώμα, οἱ ἄριστοι μαζί με τον βασιλέα, οἱ δημιουργοί, ή κατώτερη τάξη και οἱ δούλοι. Ανασκαφικῶς από το Λευκαντί, την Ερέτρια και την Κύμη έχουμε στοιχεία που επιβεβαιώνουν αυτήν την εικόνα. Δηλαδή στο Λευκαντί διακρίνεται ὁ ἡγεμόνας και οἱ νεκροὶ τοῦ γένους του, που θάβονταν μπροστά στο ἀψιδωτὸ μέγαρο τῆς Τούμπας, από τους άλλους νεκρούς τῶν δύο ἄλλων νεκροταφείων. Δυστυχῶς στην Ξηρόπολη μένει ἀκόμη μεγάλη ἔκταση πρὸς ἀνασκαφήν.

Στην Ερέτρια ὁ βασιλεύς και τὸ γένος του κατά την ΜΓΕ ἐποχὴ κατοικοῦσαν στὸν χώρο που θὰ ἐξελιχθεῖ σε ἱερὸ τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος, ἐνῶ ὁ ὑπόλοιπος λαὸς στην ΝΔ συνοικία τοῦ λιμανιοῦ και θάβει τους νεκρούς του στο δυτικὸ νεκροταφείο, στην περιοχή τοῦ μεταγενέστερου ΝΔ τείχους. Στην Κύμη τὸ ἔλειψοειδές κτίριο εἶναι κτισμένο ἐπάνω σε τάφους πολεμιστῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἀπόγονοι σχετίζονταν με τὴν κατασκευή και τὴν λειτουργία τοῦ κτιρίου. Πρόκειται για τὴν ἀρχουσα τάξη τῆς γεωμετρικῆς «Κύμης τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποικισμῶν»³⁴⁴⁷.

Κατὰ τὴν ΠΓ και τὴν ΓΕ ἐποχὴ ἡ οικονομία τῶν πόλεων τῆς Εὐβοίας θα στηριζόταν κυρίως στὸν πρωτογενῆ τομέα. Ὁ δευτερογενῆς παρουσίαζε κάποια ἀνάπτυξη, που μαρτυρεῖται τόσο από τὴν κατά τόπους εὐρισκόμενη κεραμική, ὅσο και από τὴν κατασκευή κτιρίων μικροῦ και μεγάλου μεγέθους, ὅπως τὸ ἀψιδωτὸ κτίριο τῆς Τούμπας στο Λευκαντί και ὁ ἴδιων περιῶπων ἀναλογιῶν και μεγέθους ΥΓΕ ἑκατόμπεδος ναὸς τοῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος στην Ερέτρια. Στο Λευκαντί ὅμως και στην Ερέτρια μαρτυρεῖται ἀρχαιολογικῶς σημαντικὴ και μοναδικὴ για τὴν Εὐβοία ἀνάπτυξη τοῦ τριτογενοῦς τομέα. Αὐτὸ τὸ δείχνουν τὰ πολλὰ ἐπεΐσακτα από τὴν Αἴγυπτο, τὶς ἀκτὲς τῆς Συροπαλαιστίνης, τὴν Κύπρο και γενικὰ τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Και αὐτὸ μαρτυρεῖται ὄχι μόνο από εὐρήματα τοῦ βασιλικοῦ νεκροταφείου τῆς Τούμπας, ἀλλὰ και από τὰ ἄλλα νεκροταφεία, και από τὴν Ξηρόπολη.

Ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ:

Κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ κατὰ τὸν 7^ο αἰῶνα γνωρίζουμε γενικὰ στὶς πόλεις κράτη τῆς Ἑλλάδας ὅτι ἀποδυναμώθηκε ἡ βασιλεία και ἡ βασιλικὴ ἐξουσία (πολιτικὴ, νομοθετικὴ, δικαστικὴ, στρατιωτικὴ και ἱερατικὸ ἀξίωμα συγκεκριμένης λατρείας) ἐπιμερίστηκε σε μία ὁμάδα ευγενῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων βρισκόταν και ὁ βασιλεύς, ὁ ἀπόγονος τοῦ βασιλικοῦ γένους. Ἀρχαιολογικῶς συμπεραίνουμε τὴν ὑπαρξη ευγενῶν στην Ερέτρια από τὴν οικοδόμηση τῶν κτιρίων ἐπάνω από τὸ τριγωνικὸ ἠρώο τῆς Δυτικῆς πύλης, για τὴν ἀπόδοση λατρευτικῶν τιμῶν στὸν ἥρωα τῆς Δυτικῆς πύλης. Από φιλολογικὲς πηγές γνωρίζουμε ὅτι στα τέλη τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ὑπῆρχαν οἱ ευγενεῖς Ἰπποβότες στην Χαλκίδα και οἱ Ἰππεῖς ἀντίστοιχα στην Ερέτρια. Κατὰ τὸν 6^ο αἰῶνα, στα πλαίσια τῆς κρίσης τῆς ἀριστοκρατικῆς κοινωνίας εἶναι πιθανὸν σε κάποιες εὐβοϊκὲς πόλεις να ὑπῆρχαν τύραννοι, ὅπως ὁ μαρτυρούμενος Διαγόρας στην Ερέτρια³⁴⁴⁸.

³⁴⁴⁶ Βλ. σελ. 426-428.

³⁴⁴⁷ Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996-7), σελ. 59-64.

³⁴⁴⁸ Walker (2003).

Οί ευγενείς αυτοί σίγουρα θα βρέθηκαν σε σύγκρουση με τον υπόλοιπο λαό, ο οποίος βρισκόταν σε κακή οικονομική κατάσταση. Οί άποικίες της Χαλκίδας στην Δύση και την Χαλκιδική θα διοχέτευσαν εκτός ένα σημαντικό μέρος του άπορου πληθυσμού. Στην Έρέτρια, ή οποία στο τέλος του αιώνα είχε αποκτήσει τέτοια δύναμη, ώστε να ελέγχει την Άνδρο, την Τήνο και την Κέα, χαρακτηρίζεται ως μία από τις πόλεις της ναυσικλειτής Εύβοιης³⁴⁴⁹. Η άνοδος της αστικής τάξεως που ευνοείτο από την ανάπτυξη του θαλάσσιου εμπορίου σίγουρα θα συνέβαλε στην αποσταθεροποίηση του άριστοκρατικού πολιτεύματος, όπως συνέβη και με άλλες πόλεις, την ίδια στιγμή που ο άριστοκρατικής καταγωγής ποιητής Θέογνις θρηνεί για την άνοδο των κακών και την πτώση των αγαθών ή έσθλων στην Κήρινθο και στο Ληλάντιο πεδίο, δηλαδή στην Χαλκίδα. Η ύπαρξη του τυράννου Διαγόρα κατά τον 6^ο αιώνα στην Έρέτρια σίγουρα μαρτυρεί κοινωνικές εντάσεις, ανάλογες πιθανώς με εκείνες των Αθηνών.

Δέν γνωρίζουμε τις ακριβείς συνθήκες άνόδου του Διαγόρα στην έξουσία, ούτε αν προηγήθηκε προσπάθεια συγγραφής νόμων και μεταρρύθμισης, όπως στην Αθήνα με τον Δράκοντα και τον Σόλωνα. Ίσως λίγο πριν τον Διαγόρα να είχε μετασηματισθεί το πολίτευμα σε τιμοκρατικό. Το ίδιο μπορεί να συνέβη και στις άλλες εύβοϊκές πόλεις. Πάντως γνωρίζουμε την ύπαρξη της ισχυρής άριστοκρατίας, ή οποία ως άρχουσα τάξη, ή μόνο το παλαιό βασιλικό γένος, τελεί την λατρεία του ήρωος βασιλέως στού οίκου που είναι κτισμένοι επάνω από το ήρωο της Δυτικής πύλης. Κατά την α' περσική έκστρατεία και λίγο πριν την πολιορκία της Έρετρίας από τους Πέρσες το 490 π.Χ. γίνεται έκκλησία για να αποφασίσουν τι θα πράξουν. Αυτό δείχνει πιθανώς ότι έχει επανέλθει το παλαιότερο πολίτευμα, σε συνδυασμό και με το γεγονός ότι δέν αναφέρεται τύραννος στην Έρέτρια τότε. Ίσως όμως να είχαν αρχίσει πάλι οί ανταγωνισμοί ανάμεσα στα άριστοκρατικά γένη και ένταση μεταξύ αυτών και του υπόλοιπου λαού, όπως συνέβη και στην Αθήνα στο διάστημα ανάμεσα στην πτώση του Ίππία και στην μεταρρύθμιση του Ακμεωνίδη Κλεισθένη με αντίπαλο τον Ίσαγόρα. Την υπόθεση ένισχύει και το γεγονός ότι αυτοί που πρόδωσαν την Έρέτρια στους Πέρσες, ο Εύφορβος ο Άλκιμάχου³⁴⁵⁰ και ο Φίλαγρος³⁴⁵¹ ο Κυνέω ήταν άνδρες των άστων δόκιμοι, πιθανώς και οί δύο άριστοκρατικής καταγωγής.

Σε επίπεδο οικονομίας διαπιστώνουμε κατά τον 7^ο αιώνα ύφεση, κάτι που αντικατοπτρίζεται και στην σημαντική μείωση των κατοικημένων θέσεων. Παρά ταύτα φαίνεται ότι οί ευγενείς είχαν στην κατοχή τους αρκετές γαίες, γιατί δέν μπορεί κανείς άλλος να κατείχε όλες αυτές τις εκτάσεις γης. Κατά τον 6^ο όμως αιώνα, και κυρίως στην ΥΑΡ περίοδο, συμπεράναμε την επέκταση της επικράτειας ισχυρών πόλεων, όπως ή Ιστιαία, ή Χαλκίς ή Έρέτρια, αί Γρύγχει, και ή Κάρυστος, άρα την ένίσχυση του κράτους και της άγροτικής και κτηνοτροφικής οικονομίας. Ο β' άποικισμός όμως έχει δημιουργήσει ένα μεγάλο έμπορικό δίκτυο μεταξύ μητροπολιτικής Ελλάδας, Ιταλίας, Κυρηναϊκής, Χαλκιδικής και παραλίων Μακεδονίας και Θράκης, και Εύξεινου Πόντου, μεταξύ μητροπόλεων και άποικιών, που δίνει μεγάλη ώθηση στην βιοτεχνία και το ναυτικό έμπόριο. Αυτή ή άκμη είναι αισθητή κυρίως κατά την ΥΑΡ έποχή στις μεγάλες πόλεις, Χαλκίδα και Έρέτρια.

Στην Χαλκίδα παρατηρείται πύκνωση της κατοίκησης στο πολιτικό κέντρο και λειτουργία εργαστηρίων, όπως αυτό που κατασκεύασε τους ΥΑΡ κούρους του μουσείου Χαλκίδας. Και στην Έρέτρια παρατηρείται πύκνωση της κατοίκησης και διαμόρφωση του πολεοδομικού ιστού του πολιτικού κέντρου. Έδώ όμως σώζονται σημαντικά έργα ύποδομής, όπως ο ΠΑΡ και ο ΥΑΡ ναός του Δαφνηφόρου Απόλλωνος, ή ΑΡ φάση της Δυτικής Πύλης, της στοάς στην άγορά και του κρηναίου οικόδομήματος, που προυποθέτουν πλεόνασμα τπής πόλεως, ώστε να το διαθέσει στην κατασκευή τέτοιων έργων, καθώς και αντίστοιχα οικόδομικά συνεργεία και εργαστήρια γλυπτικής για τον γλυπτό διάκοσμο των άετωμάτων του ναού του Απόλλωνος και γλυπτών αναθημάτων όπως ο κούρος που βρέθηκε στο ίδιο ίερό³⁴⁵².

³⁴⁴⁹ Ομηρικός Ύμνος εις Απόλλωνα, στ. 19-20.

³⁴⁵⁰ Ηρόδοτος, Ιστορίαι, VI,94,1-VI, 104, 2. Του πρώτου το όνομα και το πατρώνυμο είναι τελείως άριστοκρατικής προελεύσεως, αφού σχετίζονται έτυμολογικώς με τις κύριες άσχολίες των άριστοκρατών, τον πόλεμο και την ίπποφορβία: Εύφορβος: ευ + φέρβω, εκτρέφω, βοϋς, ίππους: Αυτός που εκτρέφει ώραία άλογα ή βόδια. Ακίμαχος: άλκη, δηλ. άνδρεία+μάχη: ο γενναίος στην μάχη.

³⁴⁵¹ Και το όνομα Φίλαγρος μπορεί να σχετίζεται με την καλλιέργεια μεγάλων εκτάσεων γης που είχαν στην κατοχή τους οί άριστοι..

³⁴⁵² Βλ. σελ. 331.

Κλασσική εποχή:

Μετά τὰ Περσικά, καί μετά τήν ἔνταξη τῶν περισσότερων εὐβοϊκῶν πόλεων στήν Δηλιακή συμμαχία, ἐξακολουθοῦσε νά ὑπάρχει τὸ ἀριστοκρατικό-τιμοκρατικό ἢ ὀλιγαρχικό πολιτεύμα τῶν *Ἱπποβοτῶν* στήν Χαλκίδα. Ὄταν οἱ εὐβοϊκές πόλεις ἀποστάτησαν τὸ 446 π.Χ. ὁ Περικλῆς, ὄχι μόνο κατέλαβε τήν Ἰστιαία καί ἐξεδίωξε τοὺς Ἰστιαίεις, ἐγκαθιστώντας Ἀθηναίους κληρούχους, ἀλλὰ ὑποτάσσοντας καί ὅλες τὶς ἄλλες πόλεις, ἔδιωξε ἀπὸ τήν πόλιν τῆς Χαλκίδας, ἢ μᾶλλον ἐξέβαλε τῆς ἀρχῆς τοὺς *Ἱπποβότας*. Ἀπὸ τότε μέχρι τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} αἰώνα οἱ εὐβοϊκές πόλεις εἶχαν δημοκρατικό πολίτευμα ἐπιβεβλημένο ἀπὸ τήν Ἀθήνα. Μετά τήν ἐπιτυχημένη ἀποστασία τοῦ 411 π.Χ. καί τήν συμμαχία μὲ τήν Σπάρτη, δὲν φαίνεται νά ἄλλαξε κάτι σὲ ἐπίπεδο πολιτεύματος κάθε πόλης, ἀλλὰ συστήνεται τὸ κοινὸ τῶν Εὐβοέων. Ἡ μεγάλη ἀλλαγὴ ἦταν ἡ αὐτοδιάθεση καί ἡ αὐτονομία, ἡ ἀνεξαρτησία δηλαδή τῶν πόλεων μὲ τήν σύμφωνη γνώμη τῆς Σπάρτης.

Κατὰ τὸν 4^ο αἰώνα οἱ εὐβοϊκές πόλεις, ζώντας τήν σπαρτιατικὴ ἡγεμονία, τελικὰ συμμετέχουν στήν β' ἀθηναϊκὴ συμμαχία τὸ 378 π.Χ. Μετά τήν θηβαϊκὴ ἡγεμονία καί τήν ἀστάθεια πού ἀκολουθεῖ μετὰ τήν μάχη τῆς Μαντινείας (362 π.Χ.), ἡ Εὐβοία γίνεται πεδίο ἀνταγωνισμοῦ Ἀθηνῶν καί Φιλίππου Β', καθὼς ἀμφότεροι ἐπεμβαίνουν στρατιωτικά, ἀνεβοκατεβάζοντας τυράννους πού ἐνίοτε συμμαχοῦν καί μεταξύ τους ἢ μὲ τὸν ἀντίπαλο. Μετά τήν μάχη τῆς Χαιρώνειας τὸ 338 π.Χ. εἶναι δεδομένη πλέον ἡ ἐπιβολὴ τῆς Μακεδονίας. Ἐνα χρόνο μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὸ 323 π.Χ. ξεσπᾷ ὁ Λαμιακὸς πόλεμος, ὅμως οἱ Μακεδόνες καταφέρνουν νά ἐπιβληθοῦν³⁴⁵³.

Σὲ ἐπίπεδο κοινωνίας γνωρίζουμε ὅτι ὑπῆρχαν τὸν 5^ο αἰώνα ἀκόμη *Ἱπποβόται* στήν Χαλκίδα καί *Ἱππεῖς* στήν Ἐρέτρια. Στὴν Ἐρέτρια τὸν 4^ο αἰώνα εἶναι διακριτὴ ἡ κοινωνικὴ διαστρωμάτωση ἂν ἐξετάσει κανεὶς τὶς πλούσιες καί μεγάλες οἰκίες τῆς Δυτικῆς συνοικίας, (Ἀνάκτορον I³⁴⁵⁴ καί II, οἰκίες III καί IV, Οἰκία μὲ τὰ Μωσαϊκά), θὰ διαπιστώσει σημαντικὲς διαφορὲς στὸ μέγεθος καί τὴν πολυτέλεια τῆς κατασκευῆς σὲ σχέση μὲ τὶς ὑπόλοιπες στὸ δυτικὸ τμήμα καί σὲ ἄλλα μέρη τῆς πόλεως. Αὐτὲς θὰ μπορούσαμε νά τις ἀποδώσουμε στὰ ἀνώτερα κοινωνικὰ στρώματα (παλαιῶν ἀριστοκρατῶν, ἐμπόρων κ.λ.π.)³⁴⁵⁵.

Σὲ ἐπίπεδο οικονομίας ὑπάρχει ὕφεση στὶς εὐβοϊκές πόλεις λόγω Δηλιακῆς συμμαχίας. Μετὰ τὸ 411 π.Χ. ὅμως, μὲ τὴν ἐλευθερία πού ἀπολαμβάνουν συμπράττοντας μὲ τὴν Σπάρτη (πλὴν Ὠρεοῦ), ἀρχίζουν νά ἀναπτύσσουν τὴν οἰκονομία τους. Ἔτσι ἡ Ἐρέτρια κτίζει τὸ νέο ἰσχυρὸ τείχος τῆς καί τὸν ἐσωτερικὸ λιμένα λίγο πρὶν τὸ 400 π.Χ., καί ἀνασυγκροτεῖται ὡς πόλις, ἐπισκευάζοντας τὸν ἡμικατεστραμμένο ἀπὸ τοὺς Πέρσες ΥΑΡ ναὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος. Κατὰ τὴν ΥΚΛ ἐποχὴ συνεχίζεται ἡ φάση τῆς ἀκμῆς, καθὼς κτίζονται νέα δημόσια κτίρια, ἱερὰ καί ιδιωτικὲς οἰκίες. Τὸ ἴδιο περίπου ἰσχύει καί γιὰ τὴν Χαλκίδα. Μαρτυρεῖται ἀπὸ φιλολογικὲς πηγὲς ἡ ἐπέκταση τοῦ τείχους, ὥστε νά συμπεριλάβει τὸν *Κάνηθον* καί τὸν *Εὐριπον*. Ταυτίζοντας τὸν *Κάνηθον* μὲ τὴν ἀκρόπολη τοῦ Βαθροβουνίου, καί ἔχοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ΑΡ καί ΚΛ πόλις βρισκόταν στὶς σημερινὲς ἀνατολικὲς συνοικίες μὲ κέντρο περίπου τὸν Ἅγιον Ἰωάννη καί λιμένα ἐκεῖνον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, καταλαβαίνουμε ὅτι τὸ ἐμβαδὸν τῆς πόλεως ἀπὸ τὸ 334 π.Χ. καί ἐξῆς διπλασιάστηκε, ἀφοῦ ἔφτασε μέχρι τὸν Εὐριπο. Ὑστερὲς φιλολογικὲς πηγὲς μαρτυροῦν νέα ἀγορὰ παρὰ τὸ νέο διπλὸ λιμάνι τοῦ Εὐρίπου ἱερὰ καί ἄλλα δημόσια κτίρια. Στὴν Χαλκίδα ἔχουν βρεθεῖ στὶς ἀνασκαφὲς οἱ βάσεις τῶν πύργων δίπλα στήν γέφυρα τοῦ Εὐρίπου, δημόσια κτίρια καί πιθανῶς τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρέθουσας καί ΚΛ στρώματα (ἀρκετὰ κατεστραμμένα ὅμως) πού μαρτυροῦν ἀκμὴ τοῦ πολιτικοῦ κέντρου³⁴⁵⁶.

Στὴν Ἰστιαία, τὴν Ἄνω Ποταμιὰ Κύμης, τοὺς Ζάρακες, τὴν Κάροστο καί σὲ ἄλλες θέσεις τῶν ἐπικρατειῶν τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἔχουν ἀνασκαφεῖ ΚΛ στρώματα καί κτίρια (δημόσια, οἰκίες καί ἐργαστήρια) στοὺς οἰκισμοὺς τῶν πολιτικῶν κέντρων, πού δείχνουν ἀνάλογη ἢ μικρότερη ἀκμὴ.

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ:

Ἡ Χαλκίδα τὰ ἔτη 308-304 π.Χ. μετέχει στὸ κοινὸ τῶν Βοιωτῶν, μὲ τοὺς ὁποίους γενικὰ εἶχαν καλὲς σχέσεις (καί εἶχαν συνεργασθεῖ σὲ κοινὴ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Ἀθηνῶν 200 χρόνια νωρίτερα).

³⁴⁵³ Βλ. σελ. 361-370.

³⁴⁵⁴ Τὸ Ἀνάκτορον I εἶναι κτισμένο στήν θέση κτιρίου τοῦ 5^{ου} αἰώνα μὲ ὑπόγειο πού σχετίζεται μὲ τοῦ ἥρωος πού προστάτευαν τὰ τείχη, γιὰτὶ ὄχι καί μὲ τὸν ἥρωα τοῦ ἥρώου, τὸ ὁποῖο βρίσκεται ἀπὸ κάτω.

³⁴⁵⁵ Βλ. σελ. 343.

³⁴⁵⁶ Βλ. σελ. 178-218.

Κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνα ὁ Δημήτριος Πολιορκητὴς καταλαμβάνει τὴν Χαλκίδα καὶ ἀνασυστῆνει τὸ κοινὸ τῶν Εὐβοέων. Ὁ τρίτος αἰῶνας περνᾷ μὲ μακεδονικὲς φρουρὰς καὶ φιλομακεδονικὰ καθεστῶτα στὶς εὐβοϊκὲς πόλεις, ὅπως μαρτυροῦν οἱ μακεδονικοὶ τάφοι στὴν περιοχὴ τῆς Ἐρέτριας καὶ οἱ φιλολογικὲς πηγές. Στὰ τέλη τοῦ 2^{ου} αἰῶνα ἀρχίζουν οἱ ἀλώσεις τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων ἀπὸ τὸν ῥωμαιοπεργαμηνὸ στόλο (208 π.Χ. Ἰστιαία, 200 π.Χ. Χαλκίδα καὶ Κάρυστος καὶ 198 π.Χ. Ἐρέτρια.) Τὸ 197 π.Χ. ὁ Τίτος Κόιντος Φλαμινῖνος κηρύσσει ἐλεύθερες τὶς εὐβοϊκὲς πόλεις καὶ ἀνασυστῆνει τὸ κοινὸ τῶν Εὐβοέων.

Τὸ 146 π.Χ. ὁ Ἀντίοχος τῆς Συρίας, ποὺ εἶχε ἐγκαταστήσει τὸ στρατηγεῖο του στὴν Χαλκίδα ἠττάται καὶ φεύγει, ἀλλὰ ἡ Ἐρέτρια δὲν παθαίνει κάτι, ἀφοῦ δὲν διαπιστώνεται ἀνασκαφικῶς στρῶμα καταστροφῆς ποὺ νὰ μαρτυρεῖ καταστροφή τὸ 146 π.Χ. Κατὰ τὴν ΥΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχὴ οἱ θεσμοὶ τῶν εὐβοϊκῶν πόλεων (ἄρχοντες, δικαστήρια, πρόβουλοι, στρατηγοί, ἐκκλησία τοῦ δήμου) λειτουργοῦν κανονικά, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ ἐπιγραφὲς ψηφισμάτων κυρίως ἀπὸ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Ἐρέτρια.

Οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἔχουν μέχρι τὸ 88-86 π.Χ. τυπικῶς αὐτονομία, ἀλλὰ ἡ συμμαχία τους μὲ τὸν βασιλιὰ τοῦ Πόντου Μιθριδάτη ἐπιφέρει καταστροφὲς στὰ πολιτικὰ κέντρα ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Σύλλα. Τὸ τέλος τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς ἴδιας τῆς ὑποστάσεως τῶν πόλεων κρατῶν τῆς Εὐβοίας ἔρχεται μὲ τὴν ἔνταξή τους στὴν ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας τὸ 27 π.Χ.³⁴⁵⁷

Ὁ 3^{ος} αἰῶνας π.Χ. φαίνεται ὅτι εἶναι αἰῶνας μεγάλης ἀκμῆς γιὰ τὶς εὐβοϊκὲς πόλεις. Αὐτὸ μαρτυροῦν ἀρχαιολογικῶς δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ κτίρια ποὺ ἔχουν ἀνασκαφῆ ἰστιαία, τὴν Χαλκίδα, τὴν Ἐρέτρια καὶ τὴν Κάρυστο, καθὼς καὶ ὅσα μᾶς μεταφέρουν οἱ φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές. Σημειωτέα εἶναι ἡ περιγραφή τῆς ἐνιαίας ὀχυρώσεως τῆς Ἰστιαίας καὶ τοῦ ἐπινείου τῆς Ὠρεοῦ ἀπὸ τὸν Τίτο Λίβιο κατὰ τὴν πολιορκία ἀπὸ τὸν ῥωμαιοπεργαμηνὸ στόλο πιθανῶς τὸ 208 π.Χ., καθὼς καὶ τὰ λείψανα ΥΚΛ καὶ ΕΛ οἰκιῶν μὲ βοτσαλωτὰ δάπεδα ποὺ ἀνασκάπτονται στὴν θέση τοῦ ἀρχαίου ἐπινείου³⁴⁵⁸. Κτίρια κλασσικῆς ἐποχῆς καὶ στρώματα ἔχουν ἀνασκαφῆ καὶ στὴν Κήρινθο³⁴⁵⁹.

Ὁμοίως καὶ στὴν Χαλκίδα τὰ ΕΛ εὐρήματα εἶναι πολὺ πλούσια. Πρόκειται γιὰ δημόσια κτίρια, ἱερὰ ὅπως τὸ Ἰσεῖον, καθὼς καὶ ἀναθήματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἄλλα ἱερὰ, ὅπως ἡ ἐνεπίγραφη βάση ἀγάλματος μὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή στὴν Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη, ποὺ μαρτυρεῖ Θεσμοφόριον στὴν περιοχὴ τῆς Πειραϊκῆς-Πατραϊκῆς, ἢ ὁ λίθινος ἐνεπίγραφος ἀναθηματικὸς τρίποδας ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος. Ἀπὸ φιλολογικὲς πηγές μαρτυρεῖται τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἡρακλέους, ποὺ οἱ Χαλκιδεῖς ἀφιέρωσαν στὸν Τίτο Φλαμινῖνο μαζί μὲ τὸν Ἡρακλῆ. Ὅλα αὐτὰ δείχνουν τὴν λειτουργία ἀντίστοιχων οἰκοδομικῶν συνεργειῶν καὶ ἐργαστηρίων, κάποια ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουν ἀνασκαφῆ (γλυπτικῆς, κεραμικῆς, μεταλλουργίας, βαφῆς ὑφασμάτων κ.ἄ.).

Στὴν Ἐρέτρια ἔχουμε ὄχι μόνο τὶς φιλολογικὲς πηγές, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τὰ καλῶς διατηρημένα καὶ ἐπισκέψιμα μνημεῖα. Δὲν εἶχε μόνο ἡ Ἐρέτρια ὡς πόλις ἰσχυρὴ οἰκονομία κατὰ τὸν 3^ο αἰῶνα π.Χ., ἀλλὰ καὶ οἱ ἰδιῶτες εἶχαν οἰκονομικὴ δυνατότητα. Κατ' ἀρχὰς τὴν εὐμάρεια τῆς πόλεως μαρτυρεῖ ἡ κατασκευὴ τοῦ μεγάλου δυτικῶν λιμενοβραχίονα καὶ τοῦ συμπληρωματικοῦ του ἀνατολικῶν στὸ Νησί τῶν Ὀνειρῶν. Οἱ Ἐρετριεῖς, ἐπειδὴ προφανῶς τὸ θαλάσσιο ῥεῦμα ἀπὸ τὰ Α εἶχε προσχώσει τὸν μικρὸ λιμένα στὸ ΝΑ ἄκρο τῆς ὀχυρώσεως, καὶ πιθανῶς εἶχε ἤδη σχηματισθεῖ γλῶσσα ἄμμου ποὺ συνέδεε τὸ Νησί μὲ τὸ Α ἄκρο τῆς πόλεως, δαπάνησαν ἀρκετὰ χρήματα γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ ἔργου, τὸ ὅποιο εἶναι καὶ σήμερα ὄρατό.

Ἐκτὸς αὐτοῦ ἔγιναν ἀρκετὲς φορὲς ἐπισκευὲς στὰ τείχη, ξεκίνησε ἡ κατασκευὴ τοῦ Διατειχίσματος, πιθανῶς ἐπὶ Μενεδῆμου, ἀνανεώθηκε τὸ Ἄνω γυμνάσιον, κτίστηκαν τὰ Λουτρά παρὰ τὸν Λιμένα, τὸ Ἰσεῖον, καὶ λειτουργοῦσαν ἐργαστήρια ἐπεξεργασίας πορφύρας στὸν χώρον τοῦ Σεβαστείου. Σ' ὑτὰ προσθέτουμε καὶ τοὺς λιθοξόους ποὺ ἔγραψαν ὅλες αὐτὲς τὶς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου. Σὲ αὐτὰ τὰ κτίρια εἶχαν κατασκευασθεῖ καὶ βοτσαλωτὰ δάπεδα μὲ χρωματιστὰ βότσαλα. Τὸν πλοῦτον τῶν ἰδιωτῶν μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς στὶς ἰδιωτικὲς οἰκίαις ποὺ ἔχουν ἀνασκαφῆ. Ὅχι μόνο διαθέτουν μέγεθος καὶ αὐλὴ, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικῆς ποιότητος μωσαϊκὰ δάπεδα στοὺς ἀνδρῶνας τους, μὲ παραστάσεις κατασκευασμένες μὲ μικρὲς ἔγχρωμες πέτρες³⁴⁶⁰.

³⁴⁵⁷ Βλ. σελ. 384-385.

³⁴⁵⁸ Βλ. σελ. 56-57.

³⁴⁵⁹ Βλ. σελ. 125-127.

³⁴⁶⁰ Βλ. σελ. 381-384.

Τὴν οἰκονομικὴ ἰσχύ τῆς πόλεως μαρτυρεῖ καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ἱεροῦ τῆς *Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας*, καθὼς καὶ τοῦ *Ταμυναίου Ἀπόλλωνος* στὸ Ἀύλωνάρι μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἐορτές. Ὁ ὄχυρωμένος οἰκισμὸς στὸν ἀρχαῖο Ζάρηκα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει³⁴⁶¹.

Στὴν Κάρυστο ἀντιστοιχῶς, καὶ στὴν Χερσόνησο Παξιμάδι καὶ στὴν Παλαιὰ χώρα, ὅπου τοποθετήσαμε τὸ πολιτικὸ κέντρο, ἔχουν ἀνασκαφεῖ ΕΛ στρώματα καὶ κτίρια ποὺ μαρτυροῦν ἀντίστοιχη ἀκμὴ³⁴⁶².

Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ:

Μετὰ τὶς καταστροφές ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Σύλλα οἱ εὐβοϊκὲς πόλεις ἀνοικοδομοῦνται, καὶ πολλὲς κῶμες τοὺς ἐξακολουθοῦν νὰ παρουσιάζουν σημεῖα κατοίκησης, ἀλλὰ πλέον ἡ πόλη κράτος γενικότερα στὴν Ἑλλάδα ὀδεύει πρὸς διάλυση. Στὴν ἐπικράτεια τῆς Ἰστιαίας δίνεται ἐμφαση στὴν ἀνάπτυξη τῆς παράκτιας λουτρόπολης Αἰδηψοῦ, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σύλλας πηγαίνει γιὰ θεραπευτικοὺς σκοποὺς. Στὸν Ὠρεὸ ἔχουν ἀνασκαφεῖ ἐργαστήρια ΡΩ ἐποχῆς. Στὴν Χαλκίδα, τὰ ἔχουν ἀνασκαφεῖ ῥωμαϊκὰ κτίρια καὶ ἐργαστήρια. Τὰ ῥωμαϊκὰ κτίρια εἶναι κτισμένα ἐπάνω σὲ ἓνα παχὺ στῶμα καταστροφῆς ποὺ περιεῖχε τὰ κτίρια τῆς ΕΛ ἐποχῆς. Τὰ ῥωμαϊκὰ κτίρια καταπατοῦν σὲ πολλὰ σημεῖα τὶς ΕΛ ὁδοὺς. Πάντως τὸ πολιτικὸ κέντρο τῆς Χαλκίδας παραμένει πολιτικὸ καὶ οἰκιστικὸ κέντρο. Ἀντιθέτως ἡ Ἐρέτρια δὲν συνέρχεται ἀπὸ τὴν μαρτυρούμενη ἀνασκαφικῶς καταστροφή τοῦ 88-86 π.Χ. Ὁ τάφος στὴ θέση τῆς οἰκίας μὲ τὰ μωσαϊκὰ, τὸ Σεβαστεῖο ποὺ ἰδρύεται στὸν ΕΛ ἐργαστηριακὸ χῶρο καὶ λίγα ἀκόμη λείψανα δείχνουν ὅτι ἡ ζωὴ συνεχίστηκε ὑποτυπῶδως. Ὅμως ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται ὡς πολιτικὸ κέντρο. Κατὰ τὴν ΠΒ περίοδο πολιτικὸ κέντρο τῆς ἐρετρικῆς ἔχει μετακινηθεῖ στὸν Πορθμὸ, τὸ ἐπίγειο τῶν Ταμυνῶν. Τὰ εὐρήματα μαρτυροῦν ὅτι ἡ ζωὴ στὶς εὐβοϊκὲς πόλεις δὲν σταμάτησε καὶ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ, ἀλλὰ συνέχισε νὰ ὑπάρχει ὑποτυπῶδως³⁴⁶³.

Οἱ ἀλώσεις Ἰστιαίας-Ὠρεοῦ (208 π.Χ.), Χαλκίδας καὶ Καρύστου (200 π.Χ.) καὶ Ἐρετρίας (198 π.Χ.), ἡ ἦττα τοῦ βασιλιᾶ Περσέα τὸ 168 π.Χ. καὶ ἡ διαπόμευσή του στὴν Ῥώμη, ἡ αἰχμαλωσία τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀρχόντων τῆς Αἰχμαλωσίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης, καθὼς καὶ οἱ χιλιάδες Ἕλληνες αἰχμάλωτοι δούλοι ποὺ μεταφέρονται στὴν Ῥώμη ἢ τοποθετοῦνται στὰ κάτεργα, μᾶς δίνουν μίαν εἰκόνα τῆς διάλυσης τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων καὶ τῶν πόλεων κρατῶν, καθὼς καὶ τῆς διαστρωμάτωσης τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Μὲ τὴν ἐνσωμάτωση στὴν ῥωμαϊκὴ Αἰχμαλωσία καὶ τὴν *Pax Romana* ποὺ ἀκολουθεῖ, τὴν ἔλευση τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ πνεύματος ποὺ ἐπιτυγχάνουν οἱ Ἀντωνῖνοι, τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις συγκροτήσεως τῆς ΥΡΩ καὶ ΠΒ κοινωνίας στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐβοία, στὰ πλαίσια τοῦ ῥωμαϊκοῦ *imperium*.

Ἡ ἰδρυση καὶ ἡ λειτουργία τοῦ κύριου ἐξωαστικοῦ ἱεροῦ τῶν πόλεων τῆς Εὐβοίας.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ κύρια ἐξωαστικὰ ἱερά στὶς εὐβοϊκὲς πόλεις, θὰ λέγαμε ὅτι, στὶς περιπτώσεις ποὺ γνωρίζουμε τὴν θέση τους, ἢ ποὺ τὴν ταυτίζουμε μὲ πιθανότητα, θὰ λέγαμε ὅτι ἐπιτελοῦν σημαντικὸ ῥόλο σὲ λατρευτικὸ-θρησκευτικὸ, ἀλλὰ καὶ σὲ πολιτικὸ-συμβολικὸ ἐπίπεδο καθὼς οἱ πόλεις κράτη ἀναπτύσσονται καὶ μεγαλώνει σὲ ἔκταση ἢ ἐπικρατείά τους.

Κατὰ τὴν ΑΡ, ΚΛ, ΕΛ, καὶ ΡΩ ἐποχὴ γνωρίζουμε εἴτε ἀπὸ φιλολογικὲς εἴτε ἀπὸ ἐπιγραφικὲς, εἴτε ἀπὸ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα (κατὰ χώραν, ὅπως π.χ. κεραμεικὴ ἢ λείψανα ναῶν, βωμῶν κ.λ.π., ἢ σὲ κοντινὲς θέσεις, ὅπως π.χ. ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές). Γιὰ τὶς πόλεις τῆς Εὐβοίας τὰ σημαντικὰ ἐξωαστικὰ ἱερά εἶναι τὰ ἑξῆς:

Τὸ ἱερὸ τοῦ *Διὸς Κηναίου* στὴν θέση Α1α': Ἀκρωτήριο Κήναιον ἢ Λιχάδα, ἦταν τὸ σημαντικότερο ἱερὸ τοῦ Δίου, Α1α': Ἀκρωτήριο Κήναιον ἢ Λιχάδα, τοῦ ὁποίου τὸ πολιτικὸ κέντρο βρισκόταν ΒΔ στὰ ὄρεινά, καὶ συγκεκριμένα στὴν θέση Α1β': Καστρί ἢ Παλαιὸ Καστρί Λιχάδας: *Δῖον*. Τὰ πρωιμότερα εὐρήματα ἐδῶ χρονολογοῦνται πιθανῶς στοὺς ΑΡ χρόνους, ἀλλὰ εἶναι πιθανὸν νὰ προκύψουν, διότι προϋπάρχει κατοίκηση στὸ πολιτικὸ κέντρο καὶ ὁ μῦθος τῆς θυσίας τοῦ Ἡρακλῆ. Τὸ ἱερὸ συνεχίζει τὴν λειτουργία του κατὰ τὴν ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχὴ, ὅπως δηλώνουν οἱ φιλολογικὲς πηγὲς καὶ τὰ εὐρήματα. Γιὰ τὴν πόλη *Ἀθῆναι Διάδες* δὲν γνωρίζουμε κἀντι σχετικὸ.

³⁴⁶¹ Βλ. σελ. 466-467.

³⁴⁶² Βλ. σελ. 397.

³⁴⁶³ Βλ. σελ. 389.

Στην περιοχή τῶν ἔλλοπιων ὑδάτων, δηλαδή τῆς Ἐλλοπίας-Αἰδηψοῦ γνωρίζουμε σὲ ὑστερες ἐποχὲς (ΕΛ, ΡΩ) τὴν λατρεία τοῦ Ἡρακλῆ καὶ δὲν ἔχουμε εὐρήματα. Ἔχουμε μόνο φιλολογικὲς πηγές, καὶ αὐτὲς ὄχι πρωιμότερες τῆς ΡΩ ἐποχῆς. Πολὺ κοντὰ στὴν θέση τῆς ἀρχαίας Ἰστιαίας πού τοποθετήσαμε στὴν θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν: Ἰστιαία ἢ Ἐστίαια βρίσκεται ἡ θέση Α6β2': Νέος Πύργος: Σταφίδες, ὅπου προέκυψε ἀνασκαφικῶς κεραμεικὴ ἀπὸ τὸ ἀρχαϊκὸ ἱερό, τὸ ὁποῖο λόγῳ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ ἀρχαϊκοῦ γλυπτοῦ, ἐρμηνεύσαμε ὡς ἱερό τοῦ Ἡρακλέους³⁴⁶⁴.

Τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερό τῆς Ἰστιαίας κατὰ τὴν ΥΑΡ ἐποχὴ εἶναι ἐκεῖνο τῆς *Ἀρτέμιδος Προσηώας*, στὸ ΒΑ ἄκρο τῆς πεδιάδας τοῦ ποταμοῦ Κάλλαντος. Δὲν ἔχουμε ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα ΓΕ καὶ ΑΡ ἐποχῆς ἀπὸ τὴν θέση Α8β': Πευκί: Σύγχρονο Νεκροταφεῖο πού ταυτίζεται μὲ αὐτό, ἔχουμε ὅμως κεραμεικὴ ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχῆς, λείψανα κτιρίων, ἀναθηματικὲς ἐπιγραφές, οἱ ὁποῖες βρέθηκαν κατὰ χώραν, ἀλλὰ καὶ γεωγραφικὲς περιγραφές ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸν Πλούταρχο. Ἡ Ἰστιαία, πού τὸ πολιτικὸ τῆς κέντρο βρισκόταν στὴν θέση Α6ζ': Κάστρο Ὠρεῶν, μέχρι τὸν 5^ο αἰῶνα π.Χ. εἶχε ἐνσωματώσει ὅλες τὶς περιοχὲς στὸ Α τμήμα τῆς μείζονος περιοχῆς ΠΑ' καὶ ἐκεῖνες τῆς περιοχῆς ΠΒ', εἶχε δηλαδή ἐνσωματώσει ὅλες τὶς προηγουμένως ἀνεξάρτητες πόλεις, οἱ ὁποῖες ἔγιναν ἐξαρτημένες κῶμες τῆς ἰστιαϊώτιδος χώρας. Αὐτὸ ἐξάγεται ἀπὸ τοῦ φορολογικοῦ καταλόγου τῆς Δηλιακῆς συμμαχίας κατὰ τὴν Πεντηκονταετία καὶ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ ἄλλες πηγές. Ἔτσι τὸ ἱερό τῆς *Ἀρτέμιδος Προσηώας* βρισκόταν στὸ ΒΑ ἄκρο τῆς πεδιάδας πού διαρρέει ὁ ποταμὸς *Κάλλας*³⁴⁶⁵.

Γιὰ τὴν πόλη *Ὀροβίαι* γνωρίζουμε τὴν θέση τοῦ σημαντικότερου, γνωστοῦ ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς πηγές ἱεροῦ τοῦ *Σελινουντίου Απόλλωνος*, *Σελιναίου Απόλλωνος* κατὰ τὶς ἐπιγραφές πού βρέθηκαν κατὰ χώραν στὴν θέση Α5': Ἥλια: Μονὴ Ἀγίου Γεωργίου. Δὲν παρουσιάζει ὅμως πρῶμα εὐρήματα. Τὰ κατὰ χώραν εὐρήματα χρονολογοῦνται στὸν 1^ο αἰῶνα π.Χ. Τὸ ἱερό τοῦ *Ποσειδῶνος Αἰγαίου*, τὸ ὁποῖο ἦταν μᾶλλον τὸ κύριο ἐξωαστικὸ ἱερό τοῦ *Ἐλυμνίου*, τοποθετήσαμε στὴν θέση Β2η': Λίμνη: Μονὴ Ἀγ. Νικολάου Γαλατάκη, σύμφωνα μὲ γεωγραφικοὺς ὑπολογισμοὺς μὲ βάση τὶς πληροφορίες πού παραδίδει ὁ Στράβων. Οὔτε ἀπὸ ὅμως ἔχουν προκύψει εὐρήματα. Γιὰ τὴν *Κήρινθο* δὲν γνωρίζουμε οὔτε ὄνομα οὔτε θέση ἐξωαστικοῦ ἱεροῦ. Τῆς *Χαλκίδας* τὸ ἐξωαστικὸ ἱερό ἴσως ἦταν ἐκεῖνο τοῦ Ὀλυμπίου Διός, οὔτε αὐτοῦ ὅμως γνωρίζουμε τὴν θέση.

Ἀστική λατρεία τῶν *Ἐρετριέων* στὸ Λευκαντὶ κατὰ τὸν 8^ο αἰῶνα π.Χ. πρέπει νὰ ἦταν ἐκεῖνη τοῦ *Δαφνηφόρου Απόλλωνος*, ἡ ὁποία σχετίζεται μὲ τὸν μῦθο πού παραδίδει ὁ Ὀμηρικὸς Ὕμνος εἰς *Ἀπόλλωνα*³⁴⁶⁶, σχετικὰ μὲ τὴν διάβαση τοῦ θεοῦ ἀπὸ τὴν Εὐβοία πρὸς ἀναζήτησι θέσεως ἰδρύσεως ἱεροῦ καὶ μαντείου. Πρὶν τὴν καταστροφὴ τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ κέντρου τῆς *Ἐρετρίας* (πού ἔγινε γύρω στὸ 710 π.Χ. κατὰ Coldstream³⁴⁶⁷ καὶ τὴν ὁποία ἀποδώσαμε στοὺς Χαλκιδεῖς), ὁ *Ἐρετρίεος βασιλεὺς*, γύρω στὸ 750 π.Χ. μετέφερε στὴν *Ἐρέτρια*. Ἔτσι γεννήθηκε τὸ νέο πολιτικὸ κέντρο, ἐνῶ ἡ ἐπικράτεια τῆς πόλεως, γιὰ νὰ θρέψει τὸν πληθυσμὸ τῆς, καὶ μάλιστα μέσα σὲ συνθήκες πολέμου, ἀναγκαστικὰ πρέπει νὰ ἐπεκτάθηκε κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 8^{ου} αἰῶνα π.Χ. Α μέχρι τὴν *Ἀμάρυνθο*. Ἡ *Ἀμάρυνθος*, μὲ τὸ προελληνικὸ ὄνομα, ἦταν θέση πού κατοικεῖτο κατὰ τὴν ΠΓ ἐποχὴ, ἐνῶ ἡ περισσότερη κατὰ χώραν κεραμεικὴ στὴν θέση Δ33β': *Ἀμάρυνθος*: Κάτω Βάθεια ἢ Παλαιοεκκλησιές ἢ Παλαιόκαστρο ἢ Παλαιόχωρα ἢ Παλαιοχώρια, ὅπου τοποθετήσαμε τὸ ἱερό τῆς *Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας* λόγῳ τῶν ἀνασκαπτόμενων κτιριακῶν λειψάνων, τῶν ἀναθημάτων πού σχετίζονται μὲ τὴν λατρεία τῆς *Ἀρτέμιδος* (πήλινων εἰδωλίων θήλειας θεότητας καὶ εἰδωλίων ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν πού μετέχουν σὲ λατρευτικοὺς χορευτοὺς), καθὼς καὶ λόγῳ τῶν πολλῶν κατὰ χώραν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν, ἀνήκει στοὺς ΥΓΕ χρόνους. Ἡ θέση αὐτή, στὸ Α ἄκρο τῆς ἐρετρικῆς πεδιάδας ἔμελε νὰ ἐξελιχθεῖ στὸ σημαντικότερο ἱερό τῆς *Ἐρετρίας* μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος.

Στὴν *Λεκάνη* τοῦ *Αὐλωναρίου*, στὴν θέση Ε8ε': *Αὐλωνάρι*: *Ἰτέα*, τοποθετήσαμε τὸ ἱερό τοῦ *Ἀπόλλωνος Ταμυναίου*, στὸ ὁποῖο ἔχει προκύψει κεραμεικὴ καὶ εὐρήματα ἀπὸ τὴν ΓΕ ἐποχὴ μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος. Ἀπὸ τὴν ΚΛ ἐποχὴ ἔχουμε λείψανα κτιρίου καὶ κατὰ τὴν ΕΛ ἐποχὴ κτίζεται ὁ

³⁴⁶⁴ Βλ. σελ. 94-111.

³⁴⁶⁵ Βλ. σελ. 108-111.

³⁴⁶⁶ Ὀμηρικὸς Ὕμνος εἰς *Ἀπόλλωνα*, σελ. 219-220: *Κηναίου τ' ἐπέβης ναυσικλειτῆς Εὐβοίης. Στῆς ἐπὶ Ἀηλάντῳ πεδίῳ· τό τοι οὐχ ἄδε θυμὸ) τεύξασθαι νηὸν τε καὶ ἄλσεα δεινδρήεντα.*

³⁴⁶⁷ Coldstream (1997), σελ. 266-267. Παράβαλε: Boardman (1957), σελ. 27-29

νέος ναός που ἀποδώσαμε στὸν Ἀπόλλωνα. Πολλές ἀναθηματικές ἐπιγραφές μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἱεροῦ καὶ τὴν τέλεση ἀγώνων. Αὐτὸ τὸ ἱερό, καὶ μετὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῶν Ταμυνῶν καὶ τῶν γειτονικῶν περιοχῶν στὴν ἐρετρική που τοποθετήσαμε στὸν 6^ο αἰώνα, ἐξακολούθησε νὰ εἶναι σημαντικό ἱερό τῆς ἐρετρικῆς χώρας. Δὲν ἔχουμε μαρτυρίες γιὰ τὰ ἐξωαστικά ἱερά *Κύμης*, *Οἰχαλίας* (ἴσως τοῦ Ἡρακλῆ που σχετίζεται μὲ τὸν μῦθο), *Δύστου* καὶ *Ζάρηκος*³⁴⁶⁸.

Στὴν λεκάνη τοῦ Μαρμαρίου, κάπου κοντὰ στὴν θέση ΣΤ4': Μαρμαρίον³⁴⁶⁹, τοποθετεῖ ὁ Στράβων τὸ ἱερό τοῦ Μαρμαρίνου Ἀπόλλωνος. Στὸν Γεραιστό, δηλαδή στὴν θέση ΣΤ7η2': Κάρυστος: Γεραιστός: Καστρί, τοποθετήσαμε τὸ ἱερό *Ποσειδῶνος Γεραιστίου*, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὰ Ὀμηρικά ἔπη καὶ σὲ πολλές φιλολογικὲς πηγές τῆς ἀρχαιότητας. Στὴν θέση ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρή, ἔχει ἀνασκαφῆ ΓΕ ἱερό. Στὴν θέση ΣΤ7ια': Κάρυστος: Δρυμονιά ἢ Δρυμονάριον ἔχει ἀνασκαφῆ τὸ ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ. Ὡστόσο, παρατηροῦμε ὅτι γύρω στὸ 350 π.Χ. κόπηκε χρυσὴ δραχμὴ μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ *Ἡρακλέους* στὸν ἐμπροσθότυπο (καὶ ἀγελάδα στὸν ὀπισθότυπο κατὰ τὰ ὑπόλοιπα νομίσματα τῆς Εὐβοίας)³⁴⁷⁰, πρᾶγμα που σημαίνει ὅτι καὶ ἡ λατρεία τοῦ *Ἡρακλέους* ἦταν σημαντικὴ γιὰ τὴν Κάρυστο, ὅσο καὶ ἡ *Ἀρέθουσα* γιὰ τὴν Χαλκίδα. Ὅλα αὐτὰ ἦταν ἐξωαστικά ἱερά, τὸ σημαντικότερο ὅμως πρέπει νὰ ἦταν τὸ ἱερό τοῦ *Ποσειδῶνος Γεραιστίου* λόγω γεωγραφικῆς θέσεως καὶ φήμης³⁴⁷¹.

Ἀπὸ τὴν συνεξέταση γεωγραφικῶν, φιλολογικῶν- ἐπιγραφικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν δεδομένων συμπεραίνουμε ὅτι τὰ ἐξωαστικά ἱερά, στὴν θέση που ἰδρύνονται, ἀρχίζουν νὰ ἀναπτύσσονται ἀπὸ τὴν ΓΕ ἐποχὴ καὶ ἰδιαίτερος κατὰ τὴν ΑΡ, ΚΛ καὶ ΕΛ ἐποχὴ, καὶ μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητας ἐπιτελοῦν δύο ρόλους· ἀφ' ἑνὸς ἐξαγιάζουν τὴν ἐπικράτεια, στίς παρυφές τῆς ὁποίας ἰδρύνονται, ἀφ' ἑτέρου δηλώνουν τὴν κυριαρχία τῆς πόλεως κράτους στὴν χώρα τῆς, πολλές φορὲς διατηρώντας καὶ ὀπτικὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ πολιτικὸ κέντρο (ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωση τῆς Ἐρέτριας ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη), ὅπως ἔχει ὑποστηρίξει ὁ Fr. de Polignac³⁴⁷².

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Ἡ γεωπολιτικὴ ὀργάνωση τῆς ἀρχαίας Εὐβοίας (1050-27 π.Χ.)

Στόχος τῆς παρούσας μελέτης ἦταν νὰ μελετήσει τὴν κατάληψη τοῦ χώρου στὴν Εὐβοία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας, συνδυάζοντας γεωγραφικὰ-τοπογραφικὰ δεδομένα, φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές μὲ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν συγκρότηση καὶ ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν μορφωμάτων που ἀναπτύχθηκαν στὴν Εὐβοία. Βασικὸ μας ὄργανο ἦταν ὁ χάρτης τῆς ΓΥΣ 1: 50.000 ἢ ἐπεξεργασία τοῦ ὁποίου μὲ ἐπιχρωματισμὸ ἀπέδωσε χρωματικῶς τὸ ἀνάγλυφο, δηλαδή τὴν μορφή καὶ τὰ γεωγραφικὰ στοιχεῖα τοῦ ἐδάφους, ἐπάνω στὸ ὁποῖο ὑπῆρξε ἀνθρώπινη κατοίκηση κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἀρχαιότητα. Ἐφαρμόζοντας τὴν μέθοδο Δοξιάδη- Φαράκλα-Σακελλαρίου, ἀναζητήσαμε τὰ φυσικὰ ὄρια τῶν φυσικῶν περιοχῶν τῆς Εὐβοίας, μειζόνων καὶ ἐλασσόνων (ἢ ὑποπεροχῶν), διότι θεωρήσαμε ὅτι συνιστοῦσαν τὰ ἴδια πολιτικὰ ὄρια ἢ ἐπηρέαζαν τὰ πολιτικὰ ὄρια φυλετικῶν μορφωμάτων καὶ πόλεων κρατῶν ἀνὰ ἐποχὴ, τῶν ὁποίων οἱ οἰκισμοί, τὸ πολιτικὸ κέντρο καὶ οἱ κῶμες, καὶ ὁ παραγωγικὸς χώρος, δηλαδή ἡ ἐπικράτεια ὀριζόταν ἀπὸ αὐτὰ.

Κατὰ τὴν τοποθέτηση τῶν ἀρχαίων θέσεων στὸν χάρτη διαπιστώσαμε ὅτι ὄντως ἐπιβεβαιώνεται ἡ ὑπόθεση ἐργασίας τῶν Δοξιάδη-Φαράκλα-Σακελλαρίου, καὶ ὅτι κάθε πολιτικὸ μῶρφομα ἀναπτύχθηκε ἀρχικῶς σὲ μία φυσικὴ ἐπικράτεια μὲ φυσικὰ ὄρια, ἔχοντας ἓνα κέντρο, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀναπτύσσονταν ἀκτινωτὰ καὶ περιφερειακὰ μικρότεροι οἰκισμοί, κῶμες. Αὐτὲς οἱ λεκάνες ἀπορροῆς, οἱ φυσικὲς ἐπικράτειες, ὀργανώθηκαν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο πολιτικά, καὶ ἔτσι τὰ φυσικὰ ὄρια (ὄρη, ῥάχες, ποταμοί) ἀπέτελεσαν καὶ τὰ ἀρχικὰ πολιτικὰ ὄρια τῶν κρατῶν αὐτῶν κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴ καὶ γεωμετρικὴ ἐποχὴ. Κατὰ τὴν ὕστερη γεωμετρικὴ καὶ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ πολλὰ τέτοια μῶρφοματα (ὅπως αἱ *Ὀροβίαι*, τὸ *Ἐλύμνιον*, ἡ *Κήρινθος*, αἱ *Ταμύναι*, ὁ *Ζάρηξ*) καὶ κάποια μικρὰ φυλετικὰ κράτη που μπορεῖ νὰ εἶχαν ἐπιβιώσει καὶ μικρὲς πόλεις κράτη ἐξαρτήθηκαν ἀπὸ μεγαλύτερες καὶ ἰσχυρότερες πόλεις κράτη, ὅπως ἡ *Ἰστιαία* ἢ *Ἐστίαια*, ἡ *Χαλκίς*, ἡ *Ἐρέτρια* καὶ ἡ *Κάρυστος*. Λίγες

³⁴⁶⁸ Βλ. σελ. 400-404.

³⁴⁶⁹ Sackett καὶ ἄλλοι (1966) σελ. 80· Geyer (1903)· Geyer (1962), σελ. 106· Philippon (1951), 26, ἀρ. IG XII, 9, 50 – 51· Θεοχάρης (1959), σελ. 309.

³⁴⁷⁰ Φουσάρας (1964), σελ. 97-108· Σαπουνᾶ – Σακελλαράκη (1995) Β1', σελ. 75· Χιδίρογλου (1996 – 7), LIMC, Herakles, 232, σελ. 743.

³⁴⁷¹ Βλ. σελ. 514-517.

³⁴⁷² Polignac (2000), σελ. 42-43.

μικρές πόλεις παρέμεναν ανεξάρτητες κατά τὸν 5^ο αἰώνα (ὅπως τὸ Δῖον, αἱ Ἀθῆναι Διάδες, τὸ Ποσειδῖον οἱ Διάκριοι, αἱ Γρύγλαι καὶ τὰ Στύρα), ἐνῶ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} αἰώνα π.Χ. καὶ μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος οἱ μικρότερες πόλεις ἐνσωματώθηκαν στὶς μεγαλύτερες καὶ προέκυψαν τέσσερις πόλεις κράτη, ἡ Ἰστιαία (Ὠρεός), ἡ Χαλκίς, ἡ Ἐρέτρια καὶ ἡ Κάρυστος, ὥστε ἡ Εὐβοία νὰ χαρακτηρίζεται τετράπολις.

EPILOGUE : The geopolitical organization of ancient Evia (1050-27 BC).

The aim of this study was to investigate the occupation of space in Euboea in the time of ancient Greece, through a combination of geographical - topographical data , literary and epigraphic sources with archaeological finds, to restore the constitution and development of political states in Evia . Our main study tool was the map of GYS (greek military geografical service) 1: 50.000 helped to the presentation of the natural relief with counterstain, namely the form and the geographical information of the soil, on which was a human settlement in the historic antiquity. With the application of the method Doxiadis – Faraklas - Sakellariou we investigated the physical boundaries of the natural basins in Evia, larger and smaller, because we felt that these formed the political boundaries or affected the political boundaries of tribal states and cities by age, whose settlements, political centers and villages, and a productive area, namely their territories, was defined by these.

During the installation of the ancient positions on the map, we found that the working hypothesis Doxiadis-Faraklas-Sakellariou confirmed, and that any political construct, any state was originally construct and developed in a nature physical territory, on natural boundaries, with a political center to the radially Regional smaller communities developed villages. These basins , the natural territories were organized politically in this way , so that the natural boundaries (mountains, hills, rivers) formed the first political boundaries of these states during the proto- geometrical and geometrical era. During the Late Geometric and Archaic periods , many such states (such as Oroviai , Elymnion or Kerinthos , Tamynai , Zarex) and several smaller tribal states that could have survived, and small city-states depended on larger and more powerful city-states , such as Histia or Hestiaia Chalcis , Eretria and Carystus . Some small towns in the 5th century BC , (as Dion, Athenai Diades , Poseidion , Diakrioi , Gryghae and Styra) remained independent, and, of mid 4th century 4th century BC until the end of antiquity, smaller cities incorporated in larger and resulted four city states, Histia (Oreos) , Chalkis, Eretria and Carystus so that Evia can be characterized tetrapolis.

EPILOG : Die geopolitische Organisation der alten Evia (1050-27 v. Chr.).

Das Ziel dieser Studie war, die Besetzung des Raumes in Euböa in der Zeit der griechischen Antike zu untersuchen, mittels einer Kombination Geographischen – Topografischen daten , literarischen und epigraphischen Quellen mit archäologische Funde die Verfassung und Entwicklung politischen staaten in Evia wiederherzustellen. Unsere Hauptinstrument war die Karte von GYS 1: 50.000 deren bearbeitung mit επιχρωματισμό gab das Relief , d.h. die Gestalt und die geografischen Informationen des Bodens, auf dem eine menschliche Besiedlung in der historischen Antike war. Mit der Anwendung der Methode Doxiadis – Faraklas- Sakellariou suchten wir die physikalischen Grenzen der Naturschutzgebiete in Evia auf, größere und kleinere (oder υπεριοριχών), weil wir meinten, dass es die gleichen politischen Grenzen betraff oder es die politischen Grenzen Stammesstaaten und Städten beeinflusste pro Zeitalter, dessen Siedlung, die politischen Zentren und Dörfern , und ein produktiver Raum , d.h. die von ihnen bestimmten Territorien. Bei der Installation der antiken Position auf der Karte haben wir festgestellt, dass sie die Arbeitshypothese Doxiadis – Faraklas- Sakellariou bestätigen und für jeden politischen Staat wurde ursprünglich in einem Naturgebiet auf natürliche Grenzen mit einem Zentrum , um dem sich radial Regional kleineren Gemeinden Dörfer entwickelten. Diese Becken, die natürliche Territorien, wurden auf diese Weise politisch organisiert, so dass die natürlichen Grenzen (Berge , Hügel , Flüsse) die ersten politischen Grenzen dieser Staaten während der protogeometrischen und geometrischen Jahren bildeten. Während der spätgeometrischen und archaischen Zeiten , viele solche Staaten (wie Oroviai, Elymnion oder Kerinthos , Tamynai , Zarex) und einige kleinere Stammesstaaten , die überlebt haben konnten und kleine Stadtstaaten hingen davon ab, größere und leistungsfähigere Stadtstaaten , wie Histia oder Chalkis, Eretria und Karystos . Einige kleine Städte im 5. Jahrhundert v. Chr, (wie Dion, Athenai Diades, Poseidion, Diakrioi, Gryghai und Styra) unabhängig blieben, während von Mitte des 4. Jahrhunderts v. Chr. und bis zum Ende der Antike kleinere Städte verkörper ten

sich in größere und es grundeten sich vier Städten Staaten, *Istiea (Oreos)*, *Chalkis*, *Eretria* und *Karystos* so dass sich Evia *Tetrapolis* charakterisieren lässt.

EPILOGUE : L'organisation géopolitique de l'ancienne Eubée (1050-1027 avant JC).

Le but de cette étude était d'étudier l'occupation de l'espace en Eubée à l'époque de l'antiquité grecque, grâce à une combinaison de géographie - des données topographiques, des sources littéraires et épigraphiques avec les découvertes archéologiques, de rétablir la constitution et le développement des Etats politiques en Eubée. Notre outil méthodologique principal était les feuilles de carte de Service Géographique Militaire (GYS 1 : 50 000) qui a donné leur traitement en colorant le relief, c'est à dire la forme et l'information géographique de la terre sur laquelle était un établissement humain dans l'antiquité historique. Par l'application de la méthode Doxiadis - Faraklas - Sakellariou, nous avons regardé les frontières naturelles des bassins naturels en Eubée, bassins naturels, parce que nous estimions qu'il s'agissait des mêmes limites politiques, ou affecte les frontières politiques constructions raciales et les villes qui gardera par saison, dont le règlement, le centre politique et villages, et un espace de production, à savoir le territoire désigné par eux.

Lors de l'installation des positions anciens sur la carte, nous avons constaté qu'ils sont confirmer l'hypothèse de travail Doxiadis - Farakla - Sakellariou, c'est à dire, pour chaque état politique était à l'origine dans une réserve naturelle sur les frontières naturelles avec un centre politique autour de laquelle se développe radialement plus petits établissements régionaux, villages. Ces bassins, territoire naturel a été organisée de cette façon politiquement, et ainsi les limites naturelles (montagnes, rivières) arêtes, les résultats et les limites des politiques initiales de ces États au cours de la protogéométrie et saisons géométriques. Pendant la période géométrique et archaïque tardive, beaucoup de ces constructions (comme *Oroviai*, *Elymnion* ou *Kerinthos*, *Taminai* et *Zarex*) a états tribaux mineurs qui pourraient avoir survécu et petites cités-états dépendaient cités-États plus grands et plus puissants, comme *Histiaia* ou *Hestiaia*, *Chalkis*, *Eretria* et *Karystos*. Peu de petites villes restent indépendants dans le 5ème siècle (comme *Dion*, *Diades Athenai*, *Poseidion*, *Diakrioi*, *Gryngchai* et *Styra*), mais de la mi 4ème siècle avant JC Et jusqu' à la fin de l'antiquité les petites villes sont incorporées aux plus grandes et sont survenus quatre cités-états, c'est à dire *Histiea* (ou *Oreos*), *Chalkis*, *Eretria* et *Karystos*, pour caractériser Eubée *Tetrapolis*.

EPILOGO : L'organizzazione geopolitica dell'antica Evia (1050-1027 AC) .

Lo scopo di questo studio è stato quello di indagare l'occupazione di spazio in Eubea al tempo dell'antica Grecia, attraverso una combinazione di ripartizione geografica - dati topografici, fonti letterarie ed epigrafiche, con reperti archeologici, per ripristinare la costituzione e lo sviluppo di stati politici in Evia. Il nostro principale strumento di studio era la mappa di GYS (Greco Geografica militare) 1 : 50.000 ha contribuito alla presentazione del rilievo naturale con contrasto, cioè la forma e le informazioni geografiche del terreno, sul quale era un insediamento umano nell'antichità storica. Con l'applicazione del metodo Doxiadis - Faraklas - Sakellariou abbiamo indagato i confini fisici dei bacini naturali in Evia, grandi e piccoli, perché abbiamo ritenuto che thesee formano i confini politici o colpiti i confini politici degli stati tribali e delle città per età, i cui insediamenti, centri politici e villaggi, e una zona produttiva, vale a dire i loro territori, è stato definito da thesee.

Durante l'installazione delle antiche posizioni sulla mappa, abbiamo scoperto che l'ipotesi di lavoro Doxiadis - Faraklas - Sakellariou confermato, e che qualsiasi costruito politico, ogni Stato è stato originariamente costruire e sviluppato in una natura territorio fisico, sui confini naturali, con un centro politico le comunità più piccole radialmente regionali sviluppati villaggi. Questi bacini, i territori naturali sono stati organizzati politicamente in questo modo, così che i confini naturali (montagne, colline, fiumi) formarono i primi confini politici di questi paesi durante il periodo proto-geometrico e geometrica. Durante i periodi geometrica e arcaica tardivi, molti di questi stati (come *Oroviai*, *Elymnion* o *Kerinthos*, *Tamynai*, *Zarex*) e diversi piccoli stati tribali che avrebbe potuto sopravvivere, e le piccole città-stato dipendevano più grandi e potenti città-stato, come come *Histiea* o *Hestiaia Calcide*, *Eretria* e *Caristo*. Alcune piccole città nel 5° secolo AC, (come *Dion*, *Athenai Diades*, *Poseidion*, *Diakrioi*, *Gryngchai* e *Styra*) sono rimaste indipendenti, e, di 4° secolo metà del 4° secolo aC fino alla fine dell'antichità, piccole città incorporate in grande e ha portato a quattro città-stato, *Histiea (Oreos)*, *Calcide*, *Eretria* e *Carystus* modo che Evia possono essere caratterizzati *Tetrapolis*.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AAA: Αρχαιολογικά ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν.

AAX: Ἀνθρωπολογικά καὶ ἀρχαιολογικά χρονικά.

ΑΔ: Αρχαιολογικὸν Δελτίον.

ΑΕΕΑ: Ἀπὸ τὸ ἀνασκαφικὸ ἔργο τῶν ἐφορειῶν ἀρχαιοτήτων (2000-2012), ἐκδ. ὑπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων καὶ πολιτισμοῦ, Ἀθήνα 2012.

Μελ.: Α' Μελέται.

Χρον.: Β' Χρονικά.

AR: *Archeological Reports.*

AE: Αρχαιολογικὴ Εφημερίς.

AEM: Ἀρχεῖον εὐβοϊκῶν μελετῶν.

AM: *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung.*

APh: *L'Année philologique*

AntK: *Antike Kunst.*

ASAtene: *Annuario della Scuola archeologica di Atene, et delle missioni italiane in Oriente.*

BCH: *Bulletin de correspondance hellénique.*

BICS: *Bulletin of the Institute of Classical Studies.*

BSA: *The annual of british school at Athens.*

CAH: *Cambridge ancient history.*

CR: *Classical Review.*

CIA: *Corpus inscriptionum Atticae.*

CRAI: *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres.*

DdA: *Dialoghi di Archeologia.*

EE: Εὐβοϊκὴ ἐγκυκλοπαιδεία, ἐκδ. Β. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα.

ΕΕΣ: Εταιρεία Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν.

Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α: Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ε.Ε.Π.Σ.Π.Θ: Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πολυτεχνείου Θεσσαλονίκης.

Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Θ: Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ἔργον: Τὸ ἔργον τῆς Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

ErgHÖJh: *Ergänzungshefte zu den Jahreshften des Österreichischen Archäologischen Instituts.*

FHG: *Fragmenta historicum Graecorum.*

IEE: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν.

ITE: Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων.

IG: *Inscriptiones Graecae.*

JHS: *The journal of hellenic, studies.*

JIAN: *Journal international d'archéologie Numismatique.*

JRA: *Journal of Roman Archaeology*

LIMC: *:Lexicon iconographicum mythologiae classicae*

MDAI: *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts.*

ΜΣΕ: Μεγάλη Σοβιετικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια.

MusHelv: *Museum Helveticum.*

Nucmch: *The numismatic chronicle and journal of the royal numismatic society.*

ΠΑΕ: Πρακτικὰ Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

RArch: *Revue archéologique.*

REG: *Revue des études grecques.*

RE: *Real Encyclopädie.*

SDAHS: *Studies of the dutch arcaeological and historical society.*

SMA: *Studies in mediterranean archaeology.*

Suppl: *Supplementum.*

JHS: *The journal of hellenic studies.*

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

www.vrisko.gr > Χάρτες
www.earth.google.com/
<https://maps.google.com>
<http://odysseus.culture.gr/>
www.travelstyle.gr/portal/gr/destination_articles
www.insomnia.gr
[www.worldmapfinder.com/BingMaps/El_Europe_Greece_Chalcis.](http://www.worldmapfinder.com/BingMaps/El_Europe_Greece_Chalcis)
www.accuweather.com/el/gr/
http://lefkandi.classics.ox.ac.uk/acknow_gr
http://lefkandi.classics.ox.ac.uk/index_gr
<http://www.annee-philologique.com/>
<http://journals.cambridge.org/action/displayJournal?jid=CAR>
http://www.bsa.ac.uk/content.php?cat_id=24
<http://www.antikekunst.ch/>
<http://www.unil.ch/esag>
[www.evia-guide.gr/places/μουσεία/αρχαιολογικό-μουσείο-ερέτριας.](http://www.evia-guide.gr/places/μουσεία/αρχαιολογικό-μουσείο-ερέτριας)
www.eviaportal.gr
www.diakopes.gr
www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/06/42-8
<http://lefkandi.classics.ox.ac.uk/>
www.el.wikipedia.org/wiki/
[www.evia-guide.gr/town/ερέτρια.](http://www.evia-guide.gr/town/ερέτρια)
www.trivago.gr/
www.in-karystos.gr
www.e-karystos.gr/camera

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βρανόπουλος (1995): Βρανόπουλος, Έπ., *Ιστορία της Εύβοίας*, έκδ. Πελασγός, Αθήνα 1995.
Βρανόπουλος (1984): Βρανόπουλος, Έπ., *Εύβοια: Ιστορία, Έγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, τ. 25, έκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1984, σελ. 61-66.
Δρανδάκης: Δρανδάκης, Παῦλος, *Μεγάλη έλληνική έγκυκλοπαίδεια*, τ. 11, έκδ. Φοῖνιξ, Αθήναι.
Θεοδωρακάτος (1984): Θεοδωρακάτος, Δ., *Εύβοίας νομός, Έγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, τ. 25, έκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1984, σελ. 67-73.
ΜΓΦΙ: Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, -Κοινοφελές Ίδρυμα ΕΤΒΑ, *Ελληνικά δάση*, Αθήνα 1989.
ΜΣΕ (1979): *Μεγάλη Σοβιετική Έγκυκλοπαίδεια*, έκδ. Ακάδημος, Αθήνα 1979.
Φουριώτης (1969): Φουριώτης, Ά., *Η Εύβοια ως τον Ζ' π.Χ. αιώνα*, ΑΕΜ, τ. ΙΕ', Αθήναι 1969, σελ. 249-290.
Geyer (1962): Geyer, Fr., *Τοπογραφία και ιστορία της νήσου Εύβοίας μέχρι του Πελοποννησιακού πολέμου*, (μετάφρ. Ά. Ζαμπάλου), ΑΕΜ, τ. Θ', Αθήναι 1962, σελ. 18-124.
Sackett και άλλοι (1974): Sackett, L.H., Hankey, V., Howell, R.J., Jacobsen, T.W., *Προϊστορική Εύβοια: Γενική έπισκόπηση*, Α' μέρος (μετάφρ. Εύας Σημαντώνη-Μπουρνιά), ΑΕΜ, τ.ΙΘ', Αθήναι 1974, σελ. 129-190.
Sackett και άλλοι (1975): Sackett, L.H., Hankey, V., Howell, R.J., Jacobsen, T.W., *Προϊστορική Εύβοια: Γενική έπισκόπηση*, Β' μέρος (μετάφρ. Εύας Σημαντώνη-Μπουρνιά), ΑΕΜ, τ.Κ', Αθήναι 1975, σελ. 145-209.
Σφυρόερας (1984): Σφυρόερας, Β., *Εύβοια, έγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, τ. 25, έκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1984, σελ. 66-67.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Άλεξανδρής (1963): Άλεξανδρής, Κ.Α., *Η Εύβοια εις την ναυτικήν ιστορίαν*, ΑΕΜ, τ.Ι', 1963, σελ.5-20.
Άνδρειωμένου (1960): Άνδρειωμένου, Ά. Κ., *ΑΔ*, τ. 15, 1960, Β' Χρον., σελ. 150-165.

- Ανδρειωμένου (1965): Ανδρειωμένου, Α.Κ., Πρωτογεωμετρικά άγγεϊα εκ Χαλκίδος, *Χαριστήριον εις Α.Κ. Όρλάνδον*, Αθήναι 1965.
- Ανδρειωμένου (1968) Α': Ανδρειωμένου, Α.Κ., ΑΔ, τ. 23, 1968, Χρον., σελ. 140-142.
- Ανδρειωμένου (1968) Β': Ανδρειωμένου, Α.Κ., ΑΔ, τ. 23, 1968, Μελ., σελ. 140-141.
- Ανδρειωμένου (1971): Ανδρειωμένου, Α.Κ., ΑΔ, τ. 26, 1971, Χρον., σελ. 258.
- Ανδρειωμένου (1972): Ανδρειωμένου, Α.Κ., ΑΔ, τ. 27, Μελέται 1972, Χρον., σελ. 178-182.
- Ανδρειωμένου (1973-4): Ανδρειωμένου, Α.Κ., ΑΔ, τ. 29, 1973-4, σελ. 463-479.
- Ανδρειωμένου (1974): Ανδρειωμένου, Α.Κ., Έκ τής δυτικής νεκροπόλεως τής Έρετρίας, ΑΑΑ, τ. 7, 1974, σελ. 230-239, εικ. 1-9.
- Ανδρειωμένου (1975)Α': Ανδρειωμένου, Α.Κ., ΑΔ, τ. 30, 1975, Χρον. σελ. 158-159.
- Ανδρειωμένου (1975)Β': Ανδρειωμένου, Α.Κ., ΑΕ, τ. 1975, σελ. 206-208.
- Ανδρειωμένου (1976)Α': Ανδρειωμένου, Α.Κ., ΑΔ, τ. 31, 1976, Χρον., σελ. 131-136.
- Ανδρειωμένου (1976)Β': Ανδρειωμένου, Α.Κ., Αρχαϊκή κεραμεική έξ Έρετρίας, ΑΕ, τ. 1976, σελ. 1-7.
- Ανδρειωμένου (1976)Γ': Ανδρειωμένου, Α.Κ., Έκ τής δυτικής νεκροπόλεως τής Έρετρίας ΙΙ, ΑΑΑ, τ. ΙΧ, 1976, σελ. 197-212.
- Ανδρειωμένου (1977)Β': Ανδρειωμένου, Α.Κ. Γεωμετρική και ύπογεωμετρική κεραμεική έξ Έρετρίας ΙΙ, ΑΕ, τ. 1977, σελ. 128-163.
- Ανδρειωμένου (1981): Ανδρειωμένου, Α.Κ., *ASAtene*, τ. 59, 1981, σελ. 203-214.
- Ανδρειωμένου (1981): Ανδρειωμένου, Α.Κ., Γεωμετρική και ύπογεωμετρική κεραμεική έξ Έρετρίας ΙΙΙ, ΑΕ, τ. 1981, σελ. 84-113.
- Ανδρειωμένου (1982): Ανδρειωμένου, Α.Κ., Γεωμετρική και ύπογεωμετρική κεραμεική έξ Έρετρίας ΙV, ΑΕ, τ. 1982, σ.161-186.
- Ανδρειωμένου (1983): Ανδρειωμένου, Α.Κ., Γεωμετρική και ύπογεωμετρική κεραμεική έξ Έρετρίας V, ΑΕ, τ. 1983, σελ. 161-192.
- Ανδρειωμένου (1985): Ανδρειωμένου, Α.Κ., *Skyrhoi de l' atelier de Chalkis*, BCH, 1985, σελ. 49-75.
- Ανδρειωμένου (1987): Ανδρειωμένου, Α.Κ. Έκ του πρώϊμου κεραμεικοϋ έργαστηρίου τής Χαλκίδος (11ος-8ος π.Χ.αι.), *Φίλια έπη εις Γ. Μυλωνάν*, τ.Β', Αρχαιολογική Έταιρεία, Αθήναι, 1987.
- Ανδρόνικος (1960): Ανδρόνικος, Μ., Όμηρικα και μυκηναϊκα έθιμα ταφής, *Ελληνικά*, τ. 17, 40-64.
- Ανδρόνικος (1961): Ανδρόνικος, Μ., *Το ανάκτορο τής Βεργίνας*, Αθήναι 1961.
- Ανδρόνικος (1961-62): Ανδρόνικος, Μ., Όμηρικα και μυκηναϊκα έθιμα ταφής, *ΕΕΦΣΠΘ*, τ. 8, Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 249-291.
- Βαλαβάνης (1991): Βαλαβάνης, Π., *Παναθηναϊκοι άμφορεϊς άπο την Έρέτρια*, Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Έταιρεία, Αθήναι 1991.
- Βερτσέτης (1986-1987): Βερτσέτης, Α.Β., Ό εμφύλιος πόλεμος στην Εύβοια τὸ 358/7 π.Χ., *ΑΕΜ*, τ. ΚΖ', 1986-7, σελ. 159-167.
- Βλαχόπουλος: Βλαχόπουλος, Ανδρέας Γ. (έπιστημονικὸς έπιμελητής), *Αρχαιολογία: Εύβοια και Στερεά Ελλάδα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα.
- Βλάχος (1985): Βλάχος, Γεώργιος, Κ., *Πολιτικές κοινωνίεσ στον Όμηρο*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήναι 1985.
- Βρανόπουλος (1974): Βρανόπουλος, Έ., Η πόλις τής Χαλκίδος κατά την έλληνιστικήν περίοδον, *ΑΕΜ*, τ. Θ', 1974, σελ. 97-110.
- Βρανόπουλος (1975): Βρανόπουλος, Έ., Πολιτιστικά ποικίλα τής αρχαίας Εύβοίας, *ΑΕΜ*, τ. Κ' 1975, σελ. 245-253.
- Βρανόπουλος (1977): Βρανοπουλος, Έπ., *Χαλκίδα ρωμαιοκρατουμένη*, *ΑΕΜ*, τ. ΚΑ', 1977, σελ. 277-317.
- Βρανόπουλος (1986): Βρανόπουλος, Έπ., Η συμβολή τής Εύβοιας στην εξέλιξη του αρχαίου κόσμου, *ΑΑΧ*, τ. 1, 1986, σελ. 71-8.
- Βρανόπουλος (1995): Βρανόπουλος, Έπ., *Ιστορία τής Εύβοίας*, εκδ. Πελασγός, Αθήνα 1995.
- Γανώσης (1954): Γανώσης, Β.Γ., Υπήρξεν ή εύβοϊκή Κύμη κατά την αρχαιότητα; *ΑΕΜ*, τ. Γ', 1954, Αθήνησι 1955, σελ. 131-136.

- Γεωργιάδου (2006): Γεωργιάδου Αγάθη, *Αρχαῖα ἑλληνικὰ Α' Γυμνασίου* (μτφρ.), *Ηροδότου Ιστορίες*, Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο, Αθήνα 2006.
- Γεωργιάδης (1913): Γεωργιάδης, Α., *ΑΕ*, 1913, σελ. 214-215.
- Γεωργιάδης (1914): Γεωργιάδης, Α., *ΑΕ*, 1914, σελ. 192-197.
- Γεωργιάδης (1916): Γεωργιάδης, Αθ., *ΑΕ*, 1916, σελ. 50.
- Γεωργιάδης (1922): Γεωργιάδης, Αθ., *ΑΕ*, 1922, σελ. 88-89.
- Γεωργοπούλου-Μελαδίνη (1973-1974): Γεωργοπούλου-Μελαδίνη, Μ., *ΑΔ*, τ. 29, 1973-4, Χρον. σελ. 502-509.
- Γεωργοπούλου, - Βέρρα (1975): Γεωργοπούλου-Βέρρα, Μ., *ΑΔ*, τ. 30, 1975 Χρον. σελ. 171-4.
- Γιαννακόπουλος (2009): Γιαννακόπουλος, Νίκος, *Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν ἀστυνόμων στὶς ἑλληνικὲς πόλεις, Ἐγνατία*, τ. 13, 2009, σελ. 9-21.
- Γουναρόπουλος (1930): Γουναρόπουλος, Κ., *Ιστορία τῆς νήσου Εὐβοίας*, Θεσσαλονίκη 1930, ἀνατύπωση, Χαλκίς 1979.
- Δαβάρας (1965): Δαβάρας, Κ., *ΑΔ*, τ. 20, 1965, Χρον., σελ. 256-265.
- Δοξιάδης (1972): Δοξιάδης, Κωνσταντῖνος Α., *Ἡ μέθοδος γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν οἰκισμῶν*, Αθηναϊκὸς Τεχνολογικὸς Ὅμιλος : Αθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς, Αθήναι 1972.
- Εὐστρατιάδης (1869): Εὐστρατιάδης, Π., *Ἐπιγραφή Χαλκίδος*, *ΑΕ*, τ. 8, 1869, σελ. 317-332 καὶ 404.
- Ζάππας (1981): Ζάππας, Τ., *Ἡ καρυστία καὶ στურία λίθος*, *ΑΕΜ*, τ. ΚΔ', 1981, σελ. 243-275.
- Θέμελης (1965): Θέμελης, Π.Γ., *ΑΔ*, τ. 20, 1965, Χρον., σελ. 257-261.
- Θέμελης (1969)Α': Θέμελης, Π.Γ., *ΑΔ*, τ. 24, 1969, Χρον., σελ. 192-203.
- Θέμελης (1969)Β': Θέμελης, Π.Γ., *Ἐρέτρια : Πομπικὴ ὁδὸς καὶ παναθηναικοὶ ἀμφορεῖς*, *ΑΑΑ*, Π, τ. 1, 1969, σελ. 27-28.
- Θέμελης (1969)Γ': Θέμελης, Π.Γ., *Ἐρετριακά*, *ΑΕ*, 1969, σελ. 141-178.
- Θέμελης (1974): Θέμελης, Π.Γ. *ΠΑΕ*, 1974, σελ. 34-46, πίν. 12-28.
- Θέμελης (1975): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1975, σελ. 671.
- Θέμελης (1976): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1976, σελ. 69-87, πίν. 34-55.
- Θέμελης (1977): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1977, σελ. 32-37.
- Θέμελης (1978): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1978, σελ. 18-33.
- Θέμελης (1979): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1979, σελ. 40-55, πίν. 24-39.
- Θέμελης (1980): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1980, σελ. 78-102, πίν. 65-85.
- Θέμελης (1981): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1981, σελ. 101-117, πίν. Ζ'.
- Θέμελης (1982): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1982, σελ. 163-180, πίν. 102-118.
- Θέμελης (1983): Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1983, σελ. 131-147, πίν. 111-123.
- Θέμελης (1984)Α': Θέμελης, Π.Γ., *ΠΑΕ*, 1984, σελ. 212-228, πίν. 125-135.
- Θέμελης (1984)Β': Θέμελης, Π.Γ., *ΑΑΑ*, τ. 17, 1984, σελ. 115-117.
- Θέμελης (1984-5): Θέμελης, Π.Γ., *Ἐρέτρια. Κυκλικὸ κτίσμα καὶ Ἡρακλῆς*, *ΑΕΜ*, τ. ΚΣΤ', 1984, 5, σελ. 353-361.
- Θέμελης (1987): Θέμελης, Π.Γ., *Ἐρετριακὲς λατρεῖες, Φίλια Ἐπη εἰς Γ.Ε. Μυλωνᾶν, Ἡ ἐν Αθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία*, Αθήναι 1987, σελ. 106-124.
- Θέμελης (1992): Θέμελης, Π.Γ., *Ἡ Ἐρέτρια τὸν 8ον αἰ. π.Χ. Ἐργαστήριον χρυσοχοΐας*, *Αρχαιολογία*, τ. 42, 1992, σελ. 29-38.
- Θέμελης (2010): Θέμελης, Π.Γ., *Τὸ ἄγαλμα ἐνὸς νέου Ἐρετριέως, Ἐρέτρια: ματιὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Αθήναι, Π.Γ., *Ἀνασκαφὴ στὴν Ἐρέτρια τὸ 1981*, *ΑΕ*, 1981, σελ. 106-136.
- Καλλιγᾶς (1982): Καλλιγᾶς, Π.Γ., *Ἡ ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκίδας*, *Αρχαιολογία*, τ. 3, Αθήνα, Μάιος 1982, σελ. 65-69.
- Καλλιγᾶς (1983): Καλλιγᾶς, Π.Γ., *Ἡ ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκίδας*, *Αρχαιολογία*, τ. 4, Αθήνα, Αὐγούστος 1982, σελ. 53-57.
- Καλλιγᾶς (1988-9): Καλλιγᾶς, Π.Γ., *Ἡ πρῶμη ἀρχαία Χαλκίδα*, *ΑΑΧ*, τ. 3, 1988-9, σελ. 88-105.
- Καλλιπολίτης-Πετράκος (1963): Καλλιπολίτης, Β. Γ., Πετράκος, Β. Χ., *ΑΔ*, 1963, Χρον. σελ. 121-127.
- Καλλιπολίτης (1964): Καλλιπολίτης, Β., *ΑΔ*, 1964, σελ. 213.

- Καλογεροπούλου (1996-7): Καλογεροπούλου, Α., Σπάνιο αρχαϊκὸ σύμπλεγμα: Γλυπτική παράσταση τῆς πάλης τοῦ Ἡρακλῆ μετὰ τὸ λιοντάρι, πού βρέθηκε πρόσφατα στὴ Β. Εὐβοία, *ΑΕΜ ΛΒ'*, 1996-7, σελ. 271-2 (ἀναδημοσίευση τῆς ἐφημερίδας «*Ἡ Καθημερινή*», 1-3-1997, σελ. 10).
- Καλτσᾶς (2010): Καλτσᾶς, Ν., Εἰσαγωγή, *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 24-25.
- Καλτσᾶς κ.ἄ. (2010): Καλτσᾶς, Ν., Fachard, Sylvian, Ψάλτη, Ἀθανασία, Γιαννοπούλου, Μιμίκια, *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010.
- Καμπούρογλου (1986): Καμπούρογλου, Ἐ., Ἑλληνιστικὰ κτίρια καὶ ἐμφανίσεις σιδηρομεταλλεύματος στὸ Ἀσπρόχωμα Ἐρέτριας, *ΑΑΧ*, τ. 1, 1986, σελ. 85-92.
- Καμπούρογλου (1989): Καμπούρογλου Εὐάγγελος, *Ἐρέτρια, παλαιογεωγραφικὴ καὶ γεωμορφολογικὴ ἐξέλιξη κατὰ τὸ Ὀλόκαινο, σχέσηη φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἀρχαίων οἰκισμῶν*, Ἀθήνα 1989.
- Καραμεσίνη- Οικονομίδου (1983): Καραμεσίνη- Οικονομίδου, Μ., *Δύο νομισματικοὶ θησαυροὶ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ στὴν Ἐρέτρια*, 1981, σελ. 137-147.
- Καραπασχαλίδου (1984): Καραπασχαλίδου, Α., Τέσσερα ἀγαλμάτια κοριτσιῶν τοῦ μουσείου Χαλκίδας, *ΑΕ*, τ. 1984, σελ. 5-8.
- Καραπασχαλίδου (1984-85): Καραπασχαλίδου, Α., Κτήριο ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν Χαλκίδα, *ΑΕΜ*, τ. ΚΣΤ', 1984 σελ. 271-290.
- Καραπασχαλίδου (1986): Καραπασχαλίδου, Α., *Νεοχώρι: Ἐντοπισμὸς ἀρχαίων*, *ΑΑΧ*, τ. 1, 1986, σελ. 161-164.
- Καραπασχαλίδου (1988-1989): Καραπασχαλίδου, Α., *Νησίδα Χιλιόμοδιο ἢ Πασσᾶ ἢ Τσιρικᾶκη καὶ Χαλκίδα – Περιοχὴ Φανάρι, Οἰκ. Γ. Γιώτα - Ἀθ. Κουσκούτη, Ο.Ε.*, *ΑΑΧ*, τ. 3, 1988-9, σελ. 137-143 καὶ 205-210.
- Καραπασχαλίδου (1990)Α': Καραπασχαλίδου, Α., Πρακτικὰ διεθνoῦς ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου. *Ἡ πόλη τῆς Χαλκίδας*, 24-27 Σεπτεμβρίου 1987, 1990, σελ. 71-6.
- Καραπασχαλίδου (1990)Β': Καραπασχαλίδου, Α., *Ρωμαϊκὰ γλυπτὰ ἀπὸ τὴν Χαλκίδα*, 1990.
- Καραπασχαλίδου (1997): Καραπασχαλίδου, Α., *ΑΔ*, τ. 52, 1997, σελ. 402.
- Καραπασχαλίδου (1998): Καραπασχαλίδου, Α., *ΑΔ*, τ. 53, 1998, Β1 Χρον., σελ. 357-358.
- Καραπασχαλίδου (1999): Καραπασχαλίδου, Α., *ΑΔ*, τ. 54, 1999, Β1 Χρον., σελ. 334-339.
- Καραπασχαλίδου (2010): Καραπασχαλίδου, Α., *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 18-19.
- Καραπασχαλίδου (2012): Καραπασχαλίδου, Α., *ΑΕΕΑ*, Ἀθήνα 2012, σελ. 53-54.
- Καρδαρᾶ (1981): Καρδαρᾶ, Χρ., *Εἰσαγωγή στὴν ἀρχαία ἱστορία: Δημιουργία καὶ ἀνάπτυξη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων*, Ἀθῆναι 1981.
- Καρούσος (1926): Καρούσος, Χ., *ΑΔ*, τ. 10, 1926, σελ. 675.
- Κατάκης (1997): Κατάκης, Στ., *ΑΔ*, τ. 52, 1997, Χρονικά, σελ. 413-418.
- Κατάκης (1999): Κατάκης, Στ., *ΑΔ*, τ. 54, 1999, Χρονικά, σελ. 343.
- Κατάκης (2001): Κατάκης, Στ., Ἄκρᾶ ἐστὶν Εὐβοίας τὸ Ἀρτεμίσιον, στο: *Ἡ περιοχὴ τοῦ Ἀρτεμίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα*, Ἀθήνα 2001.
- Κατάκης-Νικολόπουλος (2010): Κατάκης, Σ.Ε.-Νικολόπουλος, Εὐ., *Βόρεια Εὐβοία, στό: Αρχαιολογία: Εὐβοία καὶ Στερεὰ Ἑλλάδα*, ἐπιμ. Α.Γ. Βλαχόπουλος, ἐκδ. Μέλισσα, Ἀθήνα 2010, σελ. 57-58.
- Κιοσσέ (1992-5): Κιοσσέ, Χ., *Στὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας Κύμης*, *ΑΕΜ*, τ. Λ'-ΛΑ', 1992-3 καὶ 1994-5, σελ. 251-153.
- Κοντολέων (1963): Κοντολέων, Ν.Μ., *Οἱ Ἀειναῦται τῆς Ἐρέτριας*, *ΑΕ* 1963, σελ. 32-33.
- Κοντολέων (1966): Κοντολέων, Ν. Μ., *Ἡ ἀποικιακὴ ἐξάπλωση τῆς Εὐβοίας*, *ΑΕΜ*, τ. ΙΒ', 1965, σελ. 18-32.
- Κορρῆς (1949): Κορρῆς, Στ. Γ., *Ἀρχαῖοι Ἕλληνες Λυρικοί*, Ἀθήνησι 1949.
- Κορωνάκης (1997): Κορωνάκης, Ἀρ., *ΑΔ*, τ. 52, Χρονικά, 1997, σελ. 402.
- Κουγέας (1934): Κουγέας, Σ., *Διάγραμμα στρατιωτικῆς οἰκονομίας τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἐκ Χαλκίδος*, *Ἑλληνικά*, τ. VII, 1934, σελ. 177-208.
- Κουμμανοῦδης (1986): Κουμμανοῦδης, Στ., *Ἀρχαῖες ἑλληνικὲς ἐπιγραφές*, Ἀθήνα 1986.

- Κούρου (1990-1): Κούρου, Ν., Βιβλιοκρισία στο βιβλίο του D. Ridgway, *Οί πρώτοι Έλληνες στη Δύση*, έκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992.
- Κούρου (1992): Κούρου, Ν., Λευκαντί. Ο αρχαιολογικός χώρος που επέβαλε τον επαναπροσδιορισμό τῶν Σκοτεινῶν Χρόνων, *Αρχαιολογία*, τ. 42, 1992, σελ. 42-46.
- Κουρουνιώτης (1987): Κουρουνιώτης, Κ., ΠΑΕ, 1987, σελ. 21-23.
- Κουρουνιώτης (1898): Κουρουνιώτης, Κ., ΠΑΕ, 1898), σελ. 95-100.
- Κουρουνιώτης (1899)Α': Κουρουνιώτης, Κ., ΠΑΕ, 1899, σελ. 16, 34-36 καὶ 53-56.
- Κουρουνιώτης (1899)Β': Κουρουνιώτης, Κ., Ἐπιγραφαὶ Χαλκίδος καὶ Ἐρετρίας, ΑΕ, 1899, σελ. 133-148.
- Κουρουνιώτης (1900)Α': Κουρουνιώτης, Κ., ΠΑΕ, 1900, σελ. 53-56.
- Κουρουνιώτης (1900)Β': Κουρουνιώτης, Κ., Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀμαρυσίας Ἀρτέμιδος, ΑΕ, 1900, σελ. 10-18.
- Κουρουνιώτης (1903): Κουρουνιώτης, Κ., ΑΕ, 1903, σελ. 1-38.
- Κουρουνιώτης (1908): Κουρουνιώτης, Κ. ΠΑΕ, 1908, σελ. 227
- Κουρουνιώτης (1910): Κουρουνιώτης, Κ., ΠΑΕ, 1910, σελ. 267-269.
- Κουρουνιώτης (1911): Κουρουνιώτης, Κ., Ἐρετρικαὶ ἐπιγραφαί, ΑΕ, τ. 50, 1911, σελ. 1-38.
- Κουρουνιώτης (1916): Κουρουνιώτης, Κ., ΠΑΕ, 1916), σελ. 30.
- Κουρουνιώτης (1917)Α': Κουρουνιώτης, Κ., ΑΕ, 1917, σελ. 238-9.
- Κουρουνιώτης (1917)Β': Κουρουνιώτης, Κ., ΑΕ, 1917, σελ. 238-9.
- Κωνσταντίνου-Τραυλός (1941-4): Κωνσταντίνου, Ἰ.-Τραυλός, Ἰ., ΠΑΕ, 1941-1944, σ.37.
- Κωνσταντίνου (1952): Κωνσταντίνου, Ἰ., ΠΑΕ, 1952, σελ. 153-166.
- Κωνσταντίνου (1955): Κωνσταντίνου, Ἰ., ΠΑΕ, 1955), σελ. 283-285.
- Κωνσταντίνου (1956)Α': Κωνσταντίνου, Ἰ., ΠΑΕ, 1956, σελ. 105-109.
- Κωνσταντίνου (1956)Β': Κωνσταντίνου, Ἰ., Ἔργον ΑΕ, 1956, σελ. 37-41.
- Λαζαρίδη (2007): Λαζαρίδη, Γιάννα, Σχεδιαστικὴ πρακτικὴ σὲ ἱστορικὲς πόλεις: τὸ παράδειγμα τῆς Ἐρέτριας, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνικὴ Σχολή, Τμήμα Ἀρχιτεκτόνων Μηχανικῶν, *Τεχνικὰ χρονικά*, τ. 1, Μάϊος-Ιούνιος 2007.
- Λαζαρίδης (1962): Λαζαρίδης, Π., ΑΔ, τ. 17, 1962, σελ. 157, πίν. 169.
- Λαζαρίδης (1969): Λαζαρίδης, Π., ΑΔ, τ. 24, 1969, Χρον., σελ. 211.
- Λαζαρίδης (1971): Λαζαρίδης, Π., ΑΔ, τ. 26, 1971, σελ. 276-277.
- Λαιμοῦ (2010): Λαιμοῦ, Εἰρήνη, Λευκαντί, Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη, σελ. 49-61.
- Λάμπρου (1881): Λάμπρου, Σ., Eine Inschrift aus Chalkis, ΑΜ. VI, 1881, σελ. 167-173.
- Λάμπρας (1963): Λάμπρας, Τ., Γιὰ τὴν ὀνοματοθεσίαν τῶν δρόμων τῆς Χαλκίδας, ΑΕΜ, τ. Ι, 1963, σελ. 135-141.
- Λεοντάρης (1974): Λεοντάρης, Σ.Ν., Περὶ τῆς γενέσεως τοῦ Ληλαντίου Πεδίου, ΑΕΜ ΙΘ', 1974, σελ. 33-48.
- Λεοντάρης (1978): Λεοντάρης, Σ. Ν., Συμβολὴ εἰς τὴν μορφολογικὴν καὶ μορφογενετικὴν ἀνάπτυξιν τῆς νήσου Εὐβοίας καὶ τοῦ εὐβοϊκοῦ κόλπου (βορείου καὶ νοτίου), ΑΕΜ ΚΒ', 1978, σελ. 145-172.
- Λιάγκουρας (1967): Λιάγκουρας, Ἄ., ΑΔ, 1967, σελ. 260-2.
- Λιάγκουρας (1968): Λιάγκουρας, Ἄ, ΑΔ, 1968, Χρον., σελ. 227-234, σχῆμα 8.
- Λυγγούρη (1987): Λυγγούρη, Ἐ., ΑΔ, τ. 106, Χρονικά, 1982.
- Μαγκούτας (ἡμ. προς. 23-5-2014): Μαγκούτας, Γιάννης, Ἐρέτρια: δῆμοι τῆς ἀρχαίας πόλης, <http://greeklove.mylivepage.com/forum/1332/1204/%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%91%CE%99%CE%91%20%CE%95%CE%A1%CE%95%CE%A4%CE%A1%CE%99%CE%91>
- Μαγκούτας (ἡμ. προς. 24-5-2014): Μαγκούτας, Γιάννης, Ἱστορία τοῦ χωριοῦ Ἀργυρῶ Εὐβοίας καὶ τῆς περιοχῆς του, Κέντρο ἔρευνας καὶ μελέτης ἱστορίας καὶ προβλημάτων Ἀργυροῦ Εὐβοίας, http://tatshs.blogspot.gr/p/blog-page_1820.html#ist
- Μαγκούτας (ἡμ. προς. 25-5-2014): Μαγκούτας, Γιάννης, Ἡ Ἐρέτρια διαχρονικά, http://paravouniotissa.gr/index.php?option=com_k2&view=item&id=653:%CE%B7-%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B1-

%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BD%CE%B7-
%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%85-
%CE%BC%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%BF%CF%85%CF%84%CE%B1&Itemid=77.

Μαζαράκης-Αινιάν (2000): *Μαζαράκης-Αινιάν, Ἀλέξανδρος, Ὀμηρος καὶ ἀρχαιολογία*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήναι 2000.

Μαζαράκης-Αινιάν (2004): *Μαζαράκης-Αινιάν, Ἀλέξανδρος, Ὁ Ὠρωπός κατά τους Πρώιμους Ἱστορικούς Χρόνους, στὸ Το Αἰγαίον στὴν Πρώιμη Εποχὴ τοῦ Σιδήρου, Ρόδος 1-4 Νοεμβρίου 2002* (ἐκδ. Ν. Σταμπολίδης & Α. Γιαννικουρή), Ἀθήνα 2004, σελ. 369-389.

Μαζαράκης-Αινιάν (2005): *Μαζαράκης-Αινιάν, Ἀλέξανδρος, Πρώιμοι ἱστορικοὶ χρόνοι: Πρωτογεωμετρικὴ-Γεωμετρικὴ περίοδος, Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων, τ. 2: Ἀρχαῖοι χρόνοι*, ἐκδ. Δομῆ, Ἀθήνα 2005, σελ. 38-81.

Μαζαράκης-Αινιάν (2006): *Ερέτρια: Ἀρχιτεκτονικὴ, Πολεοδομία καὶ Κοινωνικὴ Οργάνωση κατά τους Γεωμετρικούς Χρόνους*, in 1ο Ἀρχαιολογικὸ Ἔργο Θεσσαλίας καὶ Στερεάς Ἑλλάδας. Παν/μιο Θεσσαλίας (Τμῆμα ΙΑΚΑ) καὶ Εφορεῖες Ἀρχαιοτήτων ΥΠΠΟ, Βόλος 27.2 - 2.3.2003., Volos 2006, σελ. 955-977.

Μαστραπᾶς (1994): *Μαστραπᾶς, Α.Ν., Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήναι, 1994, σελ. 32,37,61.

Μαστροδημήτρης (1964): *Μαστροδημήτρης, Π. Δ., Τὰ Εὐβοϊκὰ τοῦ Στράβωνος* (κείμενον, μετάφρασις, σχόλια), *ΑΕΜ ΙΑ'*, 1964, σελ. 311-335.

Μάτσας (1899): *Μάτσας, Ἰ., Ἐπιγραφαὶ Εὐβοίας, Ἀθηνᾶ, τ. 11, 1899, σελ. 265-298.*

Μελαδίνη - Παπαδάκης (1974): *Γεωργοπούλου-Μελαδίνη, Μ., Παπαδάκης, Ν., Ἀρχαῖκα καὶ μεσαιωνικὰ εὐρήματα ἐν Χαλκίδι, ΑΑΑ VII, τ. 1, 1974, σελ. 35-43.*

Μουτσόπουλος (1982): *Μουτσόπουλος, Ν.Κ., Τὰ Δρακόσπιτα τῆς Ν.Δ Εὐβοίας, Συμβολὴ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ, τὴν τυπολογία καὶ τὴν μορφολογία τους, Ε.Ε.Π.Σ.Π.Θ., τ. 8, 1982, σελ. 285-303.*

Μουτσόπουλος (1992): *Μουτσόπουλος, Ν.Κ., Τὰ Δρακόσπιτα τῆς Ὀχης, Ἀρχαιολογία, τ. 42, Μάρτιος 1992, σελ. 47-54.*

Μπελλάρας (1940): *Μπελλάρας, Ν., Τὸ Ἐλύμνιον, Ἀθήναι 1940, σελ. 16-17.*

Μπελλάρας (1965): *Μπελλάρας, Ν., Τὸ Ἐλύμνιον, Β'* ἐκδ., Ἀθήναι 1965.

Μπούρας (1991): *Μπούρας, Χ.Θ., Παραδόσεις ἱστορίας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τ. 1, ἐκδ. Συμμετρία, Ἀθήναι 1991.*

Μπουρνιᾶ-Σημαντώνη (1997): *Μπουρνιᾶ-Σημαντώνη, Ἔ.Ε., Ἀρχαιολογία τῶν πρώιμων ἑλληνικῶν χρόνων*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1997.

Μυλωνᾶς (1961-62): *Μυλωνᾶς, Γ.Ε., Τὰ μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α., σελ. 291-356.*

Μυλωνᾶς (1965): *Μυλωνᾶς, Γ.Ε., Ὀμηρικὰ καὶ μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς, Ε.Ε.Φ.Σ.Π.Α., τ. 4, Ἀθήναι 1953-54, σελ. 263 καὶ ἐξῆς.*

Μυλωνᾶς (1965): *Μυλωνᾶς, Γ.Ε., Τὸ ὑπ' ἀρ. 337 ἀνάγλυφον τοῦ μουσείου Χαλκίδος, ΑΕ 1965, σ.2-6.*

Νικολόπουλος (2003): *Νικολόπουλος, Β., ΑΔ 52, 1997, Χρονικὰ, σελ. 413-414.*

Νικολόπουλος (2003-4)Α': *Νικολόπουλος, Β., Ἡ Εὐβοία στὴν περιφέρεια τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου καὶ ὁ ρόλος τῆς Αἰδηψοῦ, στο: Πρακτικὰ Β' διεθνοῦς διεπιστημονικοῦ συμποσίου: Ἡ περιφέρεια τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου, Λαμία 29 Σεπτ. 1999, Ἀθήνα 2003, σελ. 351- 357.*

Νικολόπουλος (2003-4)Β': *Νικολόπουλος, Β., Μαντεῖο τοῦ Ἀπόλλωνος στὶς Ῥοβιές Εὐβοίας, ΑΕΜ, τ. 35, 2003- 2004, σελ. 9- 18.*

Νικολόπουλος (2004): *Νικολόπουλος, Β., Αἰδηψὸς (ἀρχαιολογικὸς ὁδηγός), ἐκδ. ΤΑΠΑ, Ἀθήνα 2004.*

Ντουράντο (2006): *Ντουράντο, Φούριο, Ἱστορία τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας, ΙΤΕ, τ. 21, ἐκδ. Δομῆ, Ἀθήνα 2006, σελ. 29-67.*

Ξιφαρᾶς (2002): *Ξιφαρᾶς, Ναπολέων, Οἰκιστικὴ τῆς Πρωτογεωμετρικῆς καὶ γεωμετρικῆς Κρήτης, διδακτορικὴ διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2002.*

Ὀρλάνδος (1958): *Ὀρλάνδος, Α.Κ., Τὰ ὑλικά δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τ. 2, 1958.*

Πάλλης (1968): *Πάλλης, Ε. Ν., Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τελουμένων ἐν Εὐβοίᾳ ἀθλητικῶν ἀγώνων, ΑΕΜ, τ. ΙΔ', 1968, σελ. 354-389.*

- Παναγιωτοπούλου (1995): Παναγιωτοπούλου, Μ., *Αχράμπολη*, Αθήναι 1995.
- Παπαβασιλείου (1889): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Αθηνᾶ*, τ. 1, 1889, σελ. 311-314 καί 317.
- Παπαβασιλείου (1890): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Αθηνᾶ*, τ. 2, 1890, σελ. 149.
- Παπαβασιλείου (1891): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Αθηνᾶ*, τ. 3, 1891, σελ. 606-635.
- Παπαβασιλείου (1892): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Αθηνᾶ*, τ. 4, 1892, σελ. 633-6.
- Παπαβασιλείου (1894): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Ἐπιγραφαὶ ἐκ Χαλκίδος*, *Αθηνᾶ*, 6, 1894, σελ. 174-176.
- Παπαβασιλείου (1897): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή ἐκ Χαλκίδος*, *Αθηνᾶ*, τ. 9, 1897, σελ. 449-461.
- Παπαβασιλείου (1900): Παπαβασιλείου, Γ.Α., *ΠΑΕ*, 1900, σελ. 57-66.
- Παπαβασιλείου (1909)Α': Παπαβασιλείου, Γ.Α., *ΠΑΕ* 1901, σελ. 43-45.
- Παπαβασιλείου (1901)Β': Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΑΕ*, 1901, σελ. 89-96.
- Παπαβασιλείου (1902)Α': Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΠΑΕ*, 1902, σελ. 61-72.
- Παπαβασιλείου (1902)Β': Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Εὐβοικαὶ ἐπιγραφαί*, *ΑΕ* 1902, σελ. 97-124.
- Παπαβασιλείου (1903): Παπαβασιλείου, Γ.Α., *ΠΑΕ* 1903, σελ. 36-39.
- Παπαβασιλείου (1903)Β': Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Ευβοϊκά*, *ΑΕ* 42, 1903, σελ. 115-134.
- Παπαβασιλείου (1905): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΑΕ*, 1905, σελ. 14-22.
- Παπαβασιλείου (1906): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΠΑΕ*, 1906, σελ. 50.
- Παπαβασιλείου (1907): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΑΕ*, 1907, σελ. 15-24.
- Παπαβασιλείου (1908): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΠΑΕ*, 1908, σελ. 64, 101-113.
- Παπαβασιλείου (1909): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΠΑΕ*, 1909, σελ. 65, 206-268.
- Παπαβασιλείου (1910)Α': Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΠΑΕ* 1910, σελ. 265-266.
- Παπαβασιλείου (1910)Β': Παπαβασιλείου, Γ. Α., *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων*, Αθήναι 1910.
- Παπαβασιλείου (1911)Α': Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΠΑΕ*, 1911, σελ. 236-242.
- Παπαβασιλείου (1911)Β': Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΑΕ* 50, 1911, σελ. 83.
- Παπαβασιλείου (1912): Παπαβασιλείου, Γ. Α., *ΠΑΕ*, 1912, σελ. 139-145.
- Παπαδάκης (1924): Παπαδάκης, Μ. Ν., *ΒΧΗ*, τ. XLV, 1924, σελ. 480.
- Παπαδάκης (1926): Παπαδάκης, Μ. Ν., *ΒΧΗ*, τ. XLVI, 1926, σελ. 554-555.
- Παπαδάκης (1975-6): Παπαδάκης, Ν., *Τὸ μεσαιωνικὸ τεῖχος τῆς Χαλκίδας*, *ΑΕΜ*, τ. Κ', 1975, σελ. 277-317.
- Παπαδημητρίου (1951): Παπαδημητρίου, Ι., *Ἡ ἀρχαία Κύμη, ἐφημερίδα Ἡ Κύμη*, 1951.
- Παπαιωάννου (1909): Παπαιωάννου, Ι.Γ., *ἐφημερίδα Ἡχώ Κύμης*, 1909.
- Παπαϊωάννου (1936): Παπαϊωάννου, Ι. Γ., *Ἱστορικά: Ἡ ἀρχαία Ἱστιαία*, *ΑΕΜ*, τ. Α', 1935, Αθήνησι 1936, σελ. 86-106.
- Παπαϊωάννου (1955): Παπαϊωάννου, Ι. Γ., *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἱστιαίας*, *ΑΕΜ*, τ. Δ', 1955, Αθήνησι 1956, σελ. 105-115.
- Παπαμανώλης (1954): Παπαμανώλης, Γ., *Κάρυστος*, Αθήναι, 1954.
- Παπασταύρος, (1960): Παπασταύρος, Ι. Στ., *Αἱ πόλεις τῆς Εὐβοίας κατὰ τὸν Β' ἑλληνικὸν ἀποικισμὸν καὶ ἡ συμβολὴ τούτων εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης*, *ΑΕΜ Ζ'*, Αθήναι 1960, σελ. 332-340.
- Πετράκος (1960): Πετράκος, Β.Χ., *ΑΔ* 16, 1960, σελ. 150, πίν. 132.
- Πετράκος (1961-62): Πετράκος, Β.Χ., *ΑΔ* 17, 1961-2, Χρον., σελ. 144-155.
- Πετράκος (1968): Πετράκος, Β.Χ., *Ἐπιγραφαὶ Ἐρετρίας*, *ΑΔ*, τ. 23, 1968, Μελ., σελ. 100, πίν. 46.
- Πετράκος (1974): Πετράκος, Β. Χ., *Ἐπιγραφαὶ Εὐβοίας*, *ΑΔ*, τ. 29, 1974, Μελέται, σελ. 103-105.
- Πετράκος (1981-1982): Πετράκος, Β.Χ., *Στοὰ στὴν ἀγορὰ τῆς ἀρχαίας Ἐρετρίας*, *ΑΕΜ ΚΔ'*, 1981-2, σελ. 324-336, πίν. 1-8.
- Πέτσαλης (1935): Πέτσαλης, Ν. Α., *Εὐβοϊκὴ νομισματολογία*, *ΑΕΜ Α'*, 1935, Αθήνησι 1936, σελ. 9-21.
- Πολίτης (1936): Πολίτης, Λ., *Χαλκῆ ὕδρῖα ἐξ Ἐρετρίας*, *ΑΕ* 1936, σελ. 147-174.
- Πούλλος (1965): Πούλλος, Ι. Χ., *Αἱ περὶ Εὐβοίας ἱστορικαὶ μαρτυρίαι τοῦ Πλουτάρχου*, *ΑΕΜ*, τ. ΙΒ', 1965, σελ. 273-323.

- Ραγκαβῆς (1852): Rangabes, Al., *Memoire sur la partie meridionale de l' Eubée, Extrait des memoires presentes par divers savants a l' Academie des Inscriptions et Belles Lettres*, 1, III, Παρίσι 1852.
- Ραμουῦ-Χαψιάδη (1982): Ραμουῦ-Χαψιάδη Α., *Ἀπὸ τῆ φυλετικῆ κοινωνία στὴν πολιτικῆ*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα, 1982.
- Ριτσώνης (1996-7): Ριτσώνης, Ἀ., Συμβολὴ στὴν αἰσθητικὴ θεώρηση τοῦ γλυπτοῦ 295 τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Χαλκίδας ἀπὸ τὴν Λίμνη τῆς Εὐβοίας, *ΑΕΜ*, τ. ΛΒ', 1996-7, σελ. 207-230.
- Ριτσώνης (2003-4): Ριτσώνης, Ἀ., Παρατηρήσεις στὴν σχεδιαστικὴ ἀπόδοση κεφαλῆς τῆς Ἀνατολίζουσας ἐρετριακῆς ἀγγειογραφίας, *ΑΕΜ*, τ. ΛΕ', 2003-4, σελ. 19-27.
- Ριτσώνης (2012): Ριτσώνης, Ἀ., *Ἀπὸ τὸ ἀνασκαφικὸ ἔργο τῶν ἐφορειῶν ἀρχαιοτήτων*, Ὑπουργεῖο παιδείας καὶ ἀθλητισμοῦ, Ἀθήνα 2012, σελ. 53.
- Ρωμαῖος (1908): Ρωμαῖος, Κ., *ΑΕ* 1908, σελ. 151-158.
- Σακελλαρίου-Φαράκλας (1972): Σακελλαρίου, Μιχαήλ Β., Φαράκλας, Ν., *Μεγαρίς, Αιγύσθενα, Ερένεια*, Ἀθηναϊκὸς Τεχνολογικὸς Ὅμιλος : Ἀθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς Ἀθήνα 1972.
- Σακελλαρίου (2005)Α': Σακελλαρίου, Μιχαήλ, Πρώιμοι ἱστορικοὶ χρόνοι: Ἐθνικὲς ὁμάδες τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, *Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων*, τ. 2: Ἀρχαῖοι χρόνοι, ἐκδ. Δομῆ, Ἀθήνα 2005, σελ. 14-23.
- Σακελλαρίου (2005)Β': Σακελλαρίου, Μιχαήλ, Πρώιμοι ἱστορικοὶ χρόνοι: Χαρακτήρας ἀρχαίων ἑλληνικῶν κρατῶν, *Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων*, τ. 2: Ἀρχαῖοι χρόνοι, ἐκδ. Δομῆ, Ἀθήνα 2005, σελ. 26-37.
- Σακελλαρίου (2007): Σακελλαρίου, Μιχαήλ, *Πόλις: ἕνας τύπος ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κράτους*, μεταφρ. Δημήτρης Κοκκῶνης, ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2007.
- Σακκάς (1954): Σακκάς, Γ., Γύρω ἀπὸ τὴν Κάρυστο καὶ τὰ περὶχωρὰ τῆς, *ΑΕΜ Γ'*, 1954, Ἀθήνησι 1955, σελ. 109-130.
- Σαλλιώρα-Οἰκονομάκου (1999): Σαλλιώρα-Οἰκονομάκου, Μ., Τμῆμα νεκροταφείου τῆς ἀρχαίας Χαλκίδας, *ΑΕ*, 1999, σελ. 219-239.
- Σάμψων (1973-4): Σάμψων, Ἀδ., *ΑΔ*, τ. 29, 1973-4, Χρον., σελ. 487-93.
- Σάμψων (1975)Α': Σάμψων, Ἀδ., *ΑΔ*, τ. 30, 1975, Χρον., σελ. 135-155.
- Σάμψων (1975)Β': Σάμψων, Ἀδ., *ΑΑΑ*, τ. 8, 1975, Χρον., σελ. 35-37.
- Σάμψων (1976)Α': Σάμψων, Ἀδ., *ΑΔ*, τ. 31, 1976, Χρον., σελ. 136-160.
- Σάμψων (1976)Β': Σάμψων, Ἀδ., *Συμβολὴ στὴν τοπογραφία τῆς ἀρχαίας Χαλκίδος*, ἐκδ. ΕΕΣ, Ἀθῆναι 1976.
- Σάμψων (1976)Γ': Σάμψων, Ἀδ., *ΑΑΑ*, τ. 9, 1976, σελ. 44-56.
- Σάμψων (1980)Α': Σάμψων, Ἀδ., *Τὸ κοροπλαστικὸ ἔργαστήριο τῆς Χαλκίδας*, *ΑΕ* 1980, σ. 136-166.
- Σάμψων (1980)Β': Σάμψων, Ἀδ., Προϊστορικὲς θέσεις καὶ οἰκισμοὶ στὴν Εὐβοία, *ΑΕΜ ΚΓ'*, 1980, σελ. 91-248 (περιέχει τοπογραφικοὺς χάρτες κατὰ περιοχάς).
- Σάμψων (1981): Σάμψων, Ἀδ., *Εὐβοϊκὴ Κύμη*, ἐκδ. ΕΕΣ, Χαλκίδα, 1981, σελ. 1-45.
- Σάμψων (1982): Σάμψων, Ἀδ., *ΑΔ*, τ. 37, 1982, Χρον., σ. 174-76.
- Σάμψων (1984-5): Σάμψων, Α., Χερσαῖα καὶ νησιωτικὰ καταφύγια στὴν Εὐβοία, *ΑΕΜ ΚΣΤ'*, 1984-5, σελ. 369.
- Σάμψων (1986): Σάμψων, Ἀδ., *Ἀρχαία Χαλκίδα*, *ΑΑΧ* 1, 1986, σελ. 43-44.
- Σάμψων (1988-1989): Σάμψων, Ἀδ., Ἐπισημάνση ἀρχαιολογικῶν θέσεων στὴν Εὐβοία, *ΑΑΧ*, τ. 3, 1988-9, σελ. 163-181.
- Σάμψων (1993): Σάμψων, Ἀδ., *Σκοτεινὴ Θαρρουνίων*, Ἀθήνα 1993, σελ. 324-326.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1983): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Ἐ., *ΑΔ*, τ. 38, 1983, Χρον. 139, σελ. 139-153.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984)Α': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Ἐ., *ΑΔ*, τ. 39, 1984, Χρον., σελ. 119-127.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1984)Β': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Ἐ., *Ἡ εὐβοϊκὴ Κύμη τῆς ἐποχῆς τῶν ἀποικισμῶν*, *ΑΕ*, 1984, σελ. 151-160.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986)Α': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Ἐ., *ΑΔ*, τ. 41, 1986, σελ. 127-128.

- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1986)B': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., *Ἀμάρυνθος-Παλαιοχώρα καὶ ἡ σχέση της μὲ τὴν Ἐρέτρια στὰ μυκηναϊκὰ χρόνια*, ΑΑΧ 1, 1986, σελ. 67-70.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1987): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, τ. 42, 1987, Χρον., σελ. 201-214.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, 1988, Χρον., σελ. 294-297.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1988-9): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., Ἐρευνα στὴν προϊστορική Ἀμάρυνθο καὶ στὴν Μαγούλα Ἐρετρίας, ΑΕΜ, τ. ΚΗ', 1988-9, σελ. 91-104.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1989): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, τ. 44, 1989, Χρον., σ. 159-162.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1990): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, τ. 45, 1990, Χρον., σελ. 157-166.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1991): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, τ. 46, 1991 Χρον., σ.185-186.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1992): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, τ. 47, 1992, Χρον., σελ. 175-180.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1993): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, τ. 48, 1993, Χρον., σελ. 190-8.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)A': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, τ. 49, 1994, Χρον., σελ. 294-297.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1994)B': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., Ἀνασκαφὴ στὸ Καστρί Λιχάδος Εὐβοίας, 1994, ΑΕΜ 31 (1994-95), σελ. 131 καὶ ἐξῆς.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)A': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ, τ. 50, 1995, σελ. 312-316.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)B1': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., *Χαλκίς*, ΤΑΠΑ, Ἀθήνα 1995.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1995)BII': Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., *Ἐρέτρια*, ΤΑΠΑ, Ἀθήνα 1995.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., ΑΔ 51, 1996, σελ. 287-308.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (1996-7): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Έ., *Γεωμετρικὴ Κύμη : Ἡ ἀνασκαφὴ στὸ Βιγλατοῦρι Ὀξυλίθου*, ΑΕΜ, τ. ΛΒ', 1996-7, σελ. 59-64 καὶ εἰκ. 1-15.
- Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη (2010): Σαπουνᾶ-Σακελλαράκη, Εὐβοία: Ἱστορικὸ καὶ ἀρχαιολογικὸ περιγράμμα, στὸ: *Ἀρχαιολογία: Εὐβοία καὶ Στερεὰ Ελλάδα*, ἐπιμ. Α.Γ. Βλαχόπουλος, ἐκδ. Μέλισσα, Ἀθήνα 2010, σελ. 47-54.
- Στάης (1902): Στάης, Β., *Πυξίς ἐξ Ἐρετρίας*, ΑΕ 1902, σελ. 129-136.
- Σταμπολίδης (1996): Σταμπολίδης, Νικόλαος Χρ., *Ἐλεύθερνα: Ἀντίποινα*, Ρέθυμνο 1996.
- Σταμπολίδης (2004): Σταμπολίδης, Νικόλαος Χρ., *Ἐλεύθερνα: Πόλη, ἀκρόπολη, νεκρόπολη*, ἐκδ. Μουσείου Κυκλαδικῆς Τέχνης, Ἀθήνα 2004.
- Σταυρόπουλος (1895): Σταυρόπουλος, Δ., *Ἐρετρικά μελετήματα*, ΑΕ 1895, σελ. 125-130 καὶ 147-162.
- Συριόπουλος (1995): Συριόπουλος, Θ. Κ., *Ἡ προϊστορική κατοίκηση τῆς Ελλάδος καὶ ἡ γένεσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Ἀθήναι 1995.
- Τουλούπα (1978): Τουλούπα, Ε., ΑΔ, τ. 33, 1978, Χρον., σελ. 120-131.
- Τουλούπα (1979): Τουλούπα, Έ., ΑΔ, τ. 34, (1974), Χρον., σελ. 174-181.
- Τουλούπα (1980): Τουλούπα, Έ., ΑΔ, τ. 35, 1980, Χρον., σελ. 222-230.
- Τουλούπα (1983): Τουλούπα, Έ., *Τὰ ἐναέτια γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου στὴν Ἐρέτρια*. Ἰωάννινα 1983.
- Τριανταφυλλόπουλος (1975): Τριανταφυλλόπουλος, Ν. Δ.-Τριανταφυλλόπουλος Δ. Δ., *Ὁ Εὐβοϊκὸς τοῦ Δίωτος Χρυσοστόμου*, (μετάφρασις), ΑΕΜ Κ', 1975, σελ. 33-73.
- Τσιριβάκος- Διάγκουρας (1967): Τσιριβάκος, Η., Διάγκουρας, Ά., ΑΔ 22, 1967, Χρον., σελ. 265-270.
- Φαράκλας (1971): Φαράκλας, Ν., *Σικωνία*, Ἀθηναϊκὸς Τεχνολογικὸς Ὅμιλος : Ἀθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς Ἀθήνα 1971.
- Φαράκλας (1972)A': Φαράκλας, Ν., *Τροιζηνία, Καλαύρεια, Μέθανα*, Ἀθηναϊκὸς Τεχνολογικὸς Ὅμιλος : Ἀθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς Ἀθήνα 1972.
- Φαράκλας (1972)B': Φαράκλας, Ν., *Φλειασία*, Ἀθηναϊκὸς Τεχνολογικὸς Ὅμιλος : Ἀθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς Ἀθήνα 1972.
- Φαράκλας (1973): Φαράκλας, Ν., *Ερμιονίς-Αλιὰς*, Ἀθηναϊκὸς Τεχνολογικὸς Ὅμιλος : Ἀθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς Ἀθήνα 1973.
- Φαράκλας (1980): Φαράκλας, Ν., *Ἀρχαία Αἴγινα, ἡ ἀνθρώπινη κατοίκηση*, διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήνα 1980.

- Φαράκλας και άλλοι (1998): Φαράκλας, Ν., *Οί επικράτειες τῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Κρήτης*, ἐπιμ. Νίκη Τσατσάκη, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ῥέθυμνο 1998.
- Φαράκλας (2001): Φαράκλας, Νικόλας, *Ἡ γεωπολιτική συγκρότηση τῆς Πελοποννησιακῆς Ἀχαΐας*, σειρὰ Ῥέθυμνα, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ῥέθυμνο 2001.
- Φαράντος (1975): Φαράντος, Γ.Δ., *Ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν Ἐρετρικῶν*, *ΑΕΜ* Κ', 1975, σελ. 231-244.
- Φιλαδελφεύς (1907): Φιλαδελφεύς, Ἀ., *Εὐρήματα ἐκ Χαλκίδος*, *ΑΕ*, τ. 46, 1907, σ. 65-90.
- Φουριώτης (1969): Φουριώτης, Ἀ., *Ἡ Εὐβοία ὡς τὸν 7^{ον} π.Χ. αἰῶνα*, *ΑΕΜ*, τ. ΙΕ', 1969, σελ. 249-290.
- Φουριώτης (1970): Φουριώτης, Ἀ., *Ἡ Εὐβοία ὡς τὸν 7^{ον} π.Χ. αἰῶνα*, *ΑΕΜ*, τ. ΙΣΤ', 1970, σελ. 221-300.
- Φουσάρας (1935): Φουσάρας, Γ. Ἰ., *Ἡ συμβολὴ τῆς Εὐβοίας εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς ἀγῶνας*, *ΑΕΜ*, τ. Α', 1935, Ἀθήνησι 1936, σελ. 37-41.
- Φουσάρας (1964): Φουσάρας, Γ. Ἰ., *Ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Εὐβοίας τοῦ Jules Girard*, *ΑΕΜ*, τ. ΙΑ', 1964, σελ. 5-135.
- Φωκίτης (1902): Φωκίτης, Ἰ.Δ., *Ἀθηνᾶ* 1902, σελ. 360.
- Χαραλάμπους (1988-9): Χαραλάμπους, Δ., *Συμπόσια καὶ ἀνδρῶνες*, *ΑΑΧ*, τ. 3, 1988-9, σελ. 204.
- Χατζηδημητρίου (1992-1998): Χατζηδημητρίου, Ἀ., *Ἦρος* 10-12, 1992-1998, σελ. 460-461.
- Χιδίρογλου (1996-7): Χιδίρογλου, Μ.Α., *Οἱ λατρεῖες τῆς ἀρχαίας Καρύστου*, *ΑΕΜ*, τ. ΛΒ', 1996-7.
- Χιδίρογλου- Χατζηδημητρίου (2006): Χιδίρογλου, Μ.Α.- Χατζηδημητρίου, Ἀ. (ἐπιμ.), *Ἀρχαιότητες Καρυστίας*, Κάρυστος 2006.
- Χωρέμης (1970): Χωρέμης, Α. Κ., *ΑΔ*, τ. 25, 1970, *Χρονικά*, σελ. 247-255.
- Χωρέμης (1971): Χωρέμης, Α. Κ., *ΑΔ*, 26, 1971, *Χρονικά*, σελ. 261-305.
- Χωρέμης (1972): Χωρέμης, Α. Κ., *ΑΔ*, τ. 22, 1972, *Χρονικά*, σελ. , σχ. 4
- Χωρέμης (1973): Χωρέμης, Α. Κ., *ΑΔ*, τ. 28, 1973, , σελ. 298-303 σχ. 4.
- Ψάλτη (1997): Ψάλτη, Ἀθανασία, *ΑΔ*, τ. 52, *Χρονικά*, 1997, σελ. 402-403.
- Ψάλτη (1998): Ψάλτη, Ἀθανασία, *ΑΔ*, τ. 53, *Χρονικά*, 1998, σελ. 358-359.
- Ψάλτη (2000): Ψάλτη, Ἀθανασία, *ΑΔ*, τ. 55, *Χρονικά*, 2000, σελ. 413-415.
- Ψάλτη (2010): Ψάλτη, Ἀθανασία, *Ἡ θόλος τῆς Ἐρέτριας: ἓνα ἄγνωστο ἀστικὸ ἱερό, Ἐρέτρια: ματιᾶς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 284-285.
- Ψάλτη (2012): Ψάλτη, Ἀθανασία, *ΑΕΕΑ*, σελ. 55.
- Agostino (1967): Agostino, B. di, *DdA*, τ. 1, 1967, σελ. 20 καὶ ἐξῆς.
- Allen (1936): Allen, T., Halliday, S., Sikes, E., *The Homeric Hymus*, Oxford 1936.
- Ålin (1962): Ålin, P., *Das Ende der mykenischen Fundstätten auf dem griechischen Festland*, *Studies in Mediterranean Archaeology*, I, Lund 1962.
- Altherr-Charon καὶ Berard (1980): Altherr-Charon, A., Berard, Cl., *Eretrie. L'organisation de l'espace et la formation d'une cite grecque*, *L'archeologie aujourd'hui*, ed.A.Schnapp, Paris 1980, σελ. 234-238.
- Altherr-Charon (1981): Altherr-Charon, *AntK* 24, 1981, σελ. 82-83.
- Altherr-Charon καὶ Amstad (1982) : Altherr-Charon, A., Amstad, S., *Chantier du temple d'Apollon*, *AntK*, τ. 25, 1, 1982, σελ. 157.
- Andreiomenou(1986): Andreiomenou, A.K., *Vases protogeometriques et subgeometriques I-II, de l'atelier de Chalkis*, *BCH* 110, 1986, σελ. 88-110.
- Andreiomenou (1996): Andreiomenou, A., K., *Pottery from the workshop of chalkis (9th-8th centuries B.C.): Large closed vases*. *Στὸ Minotaur and Centaur, Studies in the archaeology of Crete and Euboea presented to M.Popham*, *Tempus reparatum*, BAR intern. series 638, 1996, σελ. 111-121.
- Andrews (2008): Andrews, Antony, *Ἀρχαία ἑλληνικὴ κοινωνία*, ἐκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2008.
- Aslan, C.Ch., "A place of burning. Hero or Ancestor Cult at Troy", *Hesperia* 80 (2011), σελ. 381-429.
- Auberson (1966): Auberson, P., *Le temple d' Apollon Daphnephoros*, *ΑΔ*, τ. 21, 1966, *Χρον.*, σελ. 228-231.
- Auberson (1967)Α': Auberson P., *ΑΔ*, τ. 22, 1967, *Χρον.*, σελ. 283.

- Auberson (1967)B': Auberson, P., Note sur Cyriaque d' Ancone, *AntK* 1967, 101, σελ. 57, πίν. 15,1.
- Auberson (1968): Auberson, P., *Le temple d' Apollon Daphnephoros: Architecture*, Eretria I, ed. A.G. Francke, Verlag, Berne 1968.
- Auberson-Schefold (1972): Auberson, P., Schefold, K., *Fuhrer durch Eretria*, Bern 1972.
- Auberson-Schefold (1973): Auberson, P., Schefold, K., *Ἐρέτρια: Αρχαιολογικός Ὁδηγός, μετάφρ. Π. Γ. Θέμελης*, Ἐκδ. Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως, Ἀθήναι 1973.
- Auberson (1974): Auberson, P., La reconstitution du Daphnephoreion d' Eretrie, *AntK* 17,1, 1974, σελ. 60-68, πίν.14-15.
- Auberson (1975): Auberson, P., A propos d'un puits public à Eretrie, *BCH* 99, 1975, σελ. 789-799.
- Austin- Vidal-Naquet (1998): Austin, M.M.- Vidal-Naquet, P., *Οἰκονομία καὶ κοινωνία στὴν ἀρχαία Ελλάδα*, ἔκδ. Δαίδαλος- Ἰωάννης Ζαχαρόπουλος, Ἀθήνα 1998.
- Bakhuizen (1970): Bakhuizen, S. C., *Salganeus and the fortifications on its mountains*, Chalcidian studies II, SPAHS, Croningen, 1970.
- Bakhuizen (1972): Bakhuizen, S. C., The two citadels of Chalkis in Euboea, *AAA*, 1972, σελ. 134-146.
- Bakhuizen (1976): Bakhuizen, S. C., *Chalcis in Euboea and Chalkidians abroad*, Leiden, 1976.
- Bakhuizen (1985): Bakhuizen, S. C., *Studies in the topography of Chalkis on Euboea: A discussion of the sources*, ἔκδ. E. J. Brill, Leiden 1985.
- Barclay-Head (1963): Barclay, V. Head, M. R. A. S., *A catalogue of the greek coins in the British Museum*, ἔκδ. Arnaldo Formi Bologna, 1963, σελ. XIV-XIX.
- Barthélemy (1819-1837): Barthélemy, J. J., *Voyage du jeune Anacharsis*, (μτφ. καὶ ἔκδ. Κουροπαλάτου), 7, Βιέννη, 1819-37.
- Baumeister (1864): Baumeister, A., *Topographische Skizze der Insel Euboeia*, Lubeck 1864.
- Baumer (2010): Baumer, Lorenz, E., Δύο ἱερὰ στὶς πλαγιές τῆς ἀκρόπολης: τὰ θεσμοφόρρα, *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 264-269.
- Beck (2004): Beck, Julien, Λευκαντί, *Ἐρέτρια, ἀρχαιολογικός ὁδηγός*, Ἑλβετικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, Λωζάνη 2004.
- Beloch (1925): Beloch, K., *Griechische Geschichte*, 4, Βερολίνο 1925.
- Berard (1967): Berard, Cl., *AD*, τ. 22, 1967, Χρον., σελ. 273 καὶ ἐξῆς.
- Berard (1969): Berard, Cl., *AntK*, τ. 12, 1969, σελ. 74 καὶ ἐξῆς.
- Berard (1970): Berard, Cl., *L'Heroon à la porte de l'Ouest, Eretria III*, Bern, 1970.
- Berard (1971): Berard, Cl., Architecture eretrienne et mythologie delphique, *AntK* 14, 1971, σελ. 59 καὶ ἐξῆς, εἰκ. 1-2, πίν. 40.
- Berard (1972): Berard, Cl., *Le sceptre du prince, MusHelv.* 29, 3, 1972, σελ. 219-227.
- Berard (1978): Berard, Cl., Topographie et urbanisme de l'Eretrie archaïque: L'Heroon, στὸ *Eretria VI*, Βέρονη 1978, σ.89-95.
- Berard (1982): Berard, Cl., Recuperer la mort du prince: Heroisation et formation de la cite, στὸ *Mort, morts*, 1982, σελ. 89-105.
- Berard (1983): Berard, Cl., L'heroisation et la formation de la cite: Un conflit ideologique, *Στὸ Architecture et societe de l'archaisme grec a la fin de la republique romaine. Actes du colloque international organise' par le Centre National de la Recherche Scientifique et l'Ecole Francaise de Rome*, Πώμη 2-4 Δεκεμβρίου 1980, Παρίσι καὶ Πώμη 1983, σελ. 43-59.
- Berard (1985): Berard, Cl., Argoura fut-elle la capitale de futures Eretriens?, *MusHelv.* 42, 1985, σελ. 274.
- Berard (1986): Berard, Cl., Apollon Port-laurier, *Δεσμός*, 11-12, 1986, σελ. 7-10.
- Bignasca (2010): Bignasca, Andrea, Οἱ αἰγυπτιακὲς θεότητες στὴν Ἐρέτρια: τὸ Ἰσεῖον, *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, σελ. 270-273.
- Blackman (1998-1999): Blackman, D., *AR*, 1998-1999, σελ. 58.
- Blackman (1999-2000): Blackman, D., *AR*, 1999-2000, σελ. 52-62.
- Blackman (2000-2001): Blackman, D., *AR*, 2000-2001, σελ. 61-63.
- Blackman (2001-2002): Blackman, D., *AR*, 2001-2002, σελ. 54-63.

- Blandin (2000) : Blandin, B., Une tombe du IX siècle av J.C. à Eretrie, *AntK*, τ. 11, 1968, 2, σελ. 134-146.
- Blandin (2004) : Blandin, B., *Ἐρέτρια, ἀρχαιολογικὸς ὁδηγός*, Ἑλβετική Ἀρχαιολογική Σχολή, Λωζάνη 2004, σελ. 118-123.
- Blandin (2010)A': Blandin, B., Τὰ ταφικὰ ἔθιμα καὶ τὰ κτερίσματα τῶν γεωμετρικῶν χρόνων στὴν Ἐρέτρια, *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 311-313.
- Blandin (2010)B': Blandin, B., Τὸ ἡρώον τῆς Ἐρέτριας καὶ οἱ τάφοι, *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 311-313.
- Blegen (1928): Blegen, Carl, *Zygouries*, 1928.
- Bloesch (1965): Bloesch, H., *ΑΔ*, τ. 20, 1965, Χρον., σ. 287-288.
- Bloesch (1965): Bloesch, H., Muhletaler, B., Stofreste aus spatgeometrischen Graber sudlich des Westtores von Eretria, (Herbstrabung 1965), *AntK* 10, 1967, σ. 130-132.
- Boardman (1952): Boardman, J., Pottery from Eretria, *BSA* 1952, σελ. 8, εἰκ. 114.
- Boardman (1957): Boardman, J., Early euboean pottery and history, *BSA* τ. 52, 1957, σελ. 1-29.
- Boardman (1980): Boardman, J., *The Greek overseas*, Λονδίνο 1980.
- Boardman (1982): Boardman, J., *Ἑλληνιστικὴ πλαστικὴ, Ἀρχαϊκὴ περίοδος*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1982.
- Boardman (1990): Boardman, J., *Al Mina and History*, *Oxford*, τ. 9, 1990, σελ. 169.
- Boardman (1993): Boardman, J., *The Oxford history of classical art*, Oxford University Press, Oxford 1993.
- Boardman (1996): Boardman, J., *Οἱ Ἕλληνες στὴν ὑπερπόντια ἐξάπλωσή τους: οἱ πρῶτες ἀποκίες καὶ τὸ ἐμπόριό τους*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1996.
- Bosanquet (1900): Bosanquet, R.C., *JHS* 20, 1900.
- Botsford- Robinson (2003): Botsford, G.W.- Robinson, C.A., *Ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία*, ἐκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2003.
- Bourguet (1903): Bourguet, E., *Inscriptions des Delphes*, *BCH* XXVII, 1903, σελ. 1-61.
- Bradeen (1947)A': Bradeen, D., *History of Chalkis, to 338 B. C.*, (ἀδημοσίευτη διατριβή), Πανεπιστήμιο τοῦ Cincinnati, 1947.
- Bradeen (1947)B': Bradeen, D., *The Lelantine War and Pheidon of Argos*, *ΤΑΠΑ*, LXXVIII, 1947, σελ. 223-241.
- Brelaz-Ducrey (2006): Brelaz, C.- Ducrey, P., Une grappe de balles de fronde en plomb à Erétrie, *AntK*, 49, 2006, σελ. 99-115.
- Brownson (1891): Brownson, C., *AJA* 1891, σελ. 266-280.
- Baumeister (1864): Baumeister, A., *Topographische Skizze der Insel Euboa*, Lubeck 1864.
- Bruneau (1975): Bruneau, P., *Le sanctuaire et le culte des divinités égyptiennes à Erétrie*, 1975.
- Bruneau (1976): Bruneau, P. Hypothese sur les vers 220-1 de l' hymne homérique à Apollon : Delphes et Eretrie, *REG*, 89, 1976, σελ. XIII-XVI.
- Brunner-Spoerri (2010): Brunner, Monica-Spoerri-Butcher, Marguerite, *Νομίσματα καὶ νομισματοκοπία στὴν Ἐρέτρια, Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 166-171.
- Buchon (1841): Buchon, A., *Voyage dans l' Eubée, les îles Ioniennes et les Cyclades en 1841*, Paris 1911.
- Burkert (1993): Burkert, Walter, *Ἀρχαία ἑλληνικὴ θρησκεία: ἀρχαϊκὴ καὶ κλασσικὴ ἐποχὴ*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1993.
- Burkert (1997): Burkert, Walter, *Μυστηριακὲς λατρεῖες τῆς ἀρχαιότητος*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1997.
- Bursian (1855): Bursian, C., Die dryopische Bauweise in Bautrümern Euboias, *AZ* LXXXII, 1855.
- Bursian (1856): Bursian, C., *Quaestionum Euboicarum Capita Selecta*, Leipzig 1856.
- Bursian (1859): Bursian, C., *Mitteilungen zur Topographie Boiotiens und Euboias*, στὸ Verhandlungen der k. Sächsischen Gessellschaft der Wissenschaften zu Leipzig, philol.-histor. Klasse 1859.
- Bursian (1872): Bursian, C., *Geographie von Griechenland*, Leipzig 1872.
- Busing (1970) : Busing, H. H., *Die griechische Halbsaule*, 37, 1970, p. 15.
- Cairns (1984): Cairns, F., A duplicate copy of Inscriptiones Graecae XII, 9, 1189, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, τ. 54, 1984, σελ. 133-144.

- Calligas (1986): Calligas, P.G., Hero cult in early Iron age, *Early greek cult practice, 5th international symposium 26-29 June 1986*, Stockholm 1988, σελ. 229-234.
- Capps (1894): Capps, E., Excavations in the eretrian theatre, *AJA*, 1894, σελ. 338-346.
- Carpenter-Boyd: Carpenter, R., Boyd, D., Dragon Houses : Euboea- Attika-Karia, *AJA* 81, 1977, σελ. 207.
- Caskey (1971): Caskey, M.E., *AJA* 75, 1971. P. 302-304.
- Cassio (1984): Cassio, A.C., *Campania*, Roma 1984.
- Catling (1973-4): Catling, H. W., *AR*, 1973-4, σελ. 5.
- Catling (1975-6): Catling, H. W., *AR*, 1975-6, σελ. 5.
- Catling (1976-77): Catling, H., W., *AR*, 1976-77, σελ. 16-18
- Catling (1979-80): Catling, H. W., *AR*, 1979-80, σελ. 22.
- Catling (1983-4): Catling, H. W., *AR*, 1983-4, σελ. 15- 17.
- Catling (1985-6): Catling, H. W., *AR*, 1985-6, σελ. 22.
- Catling (1987-8): Catling, H. W., *AR*, 1987-8, σελ. 18.
- Catling (1988-9): Catling, R., W., V., Three gravestones, *AAX* 3, 1988-9, s.106-109.
- Catling (1996): Catling, R.W.V., A 10th century trade mark from Lefkandi, *Minotaur and Centaur, BAR intern. series, 638, Tempus Reparatum*, 1996, σελ. 122- 125.
- Charbonnet (1984): Charbonnet, A., Amphiaraios `a Eretrie, *MusHelv* 41,1984, σελ. 49-53.
- Coldstream (1968): Coldstream, J. N., *Greek geometric pottery*, 1968, σελ. 189-195.
- Coldstream (1968): Coldstream, J.N., *ASAtene*, τ. 19, σελ. 241- 249.
- Coldstream (1977): Coldstream, J.N., *Geometric Greece*, London 1977.
- Coldstream (1997): Coldstream, J.N., *Γεωμετρική Ελλάδα*, έκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1997.
- Coldstream (1996): Coldstream, J.N., Knossos and Lefkandi: The attic connections, *Minotaur and Centaur, BAR intern. Series, 638, Tempus Reparatum*, 1996, σελ. 133- 145.
- Cole (1988): Cole, S., The uses of water in greek sanctuaries, στο *Early greek cult practice*, 1988, σελ. 164.
- Cole (1994): Cole, S., Demeter in ancient city and its countryside, στο *Placing the gods. Sanctuaries and sacre space in ancient Greece*, έκδ. Alcock and Osborne, Όξφόρδη 1994, σελ. 207.
- Cook (1965): Cook, A.B., *Zeus: A study in ancient religion*, I-III, N.York 1965.
- Cook (1994): Cook, A.B., *Ελληνική ἀγγειογραφία*, έκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.
- Coulton (1996): Coulton, J.J., Euboean Phylla and greek barraks, *Minotaur and Centaur, Studies in the archaeology of Crete and Euboea presented to M. Popham, ed.Tempus Reparatum*, BAR intern. Series, 638, 1996, σελ. 161-5.
- Crielaard (1990-1): Grielaard, J.-P., Ναυσικλειτή Εύβοια: Socio-economic aspects of euboian trade and colonization, *AEM*, τ. ΚΘ', 1990-1, σελ. 45-54.
- Crielaard (1992-3): Crielaard, J.P., *AEM*, τ. 30, 1992-3, σελ. 45-53
- Crielaard-Driessen(1996) : Crielaard, J.P., Driessen, J., The hero's home: Some reflections at Toumba Lefkandi, *TOPOI*, τ. 4, 1, 1994, σελ. 251-270.
- Crouwel : Crouwel, J.H., *Chariots and other wheeled vehicles in Iron Age Greece*, Allard Pierson series, 9.
- Davies : Davies, G., *Roman mines in Europe*.
- Daux (1960): Daux, G., *BCH* 1960, σ. 752-764.
- Daux (1961): Daux, G., *BCH* 1961, σ. 753-9.
- Deger-Jalkotzy-Lemos (2006): Deger-Jalkotzy, S. –Lemos, S.I. (έπιμ), *Ancient Greece from the mycenean palaces to the age of Homer*, Edinburg 2006.
- Desborough (1952): Desborough, R.,V., d'A., *Protogeometric pottery*, Oxford 1952.
- Desborough (1964): Desborough, R.,V., d'A., *The last Myceneans and their successors*, Oxford 1964.
- Desborough (1995): Desborough, R.,V., d'A., *Οί έλληνικοί σκοτεινοί αιώνες*, έκδ. Καρδαμιστα, Αθήνα 1995.
- Descoedres (1967): Descoedres, J.-P., *ΑΔ*, τ. 22, 1967, Χρον., σελ. 278-283.
- Descoedres (1968)Α': Descoedres, J.P., *ΑΔ*, τ. 23, 1968, Χρον., σελ. 239-242.

- Descoedres (1968)B': Descoedres, J.P., Ausgewahlte eretrische Keramik aus dem siebten und sechststen, *AntK* 1968, τ. 2, σελ. 104-105, πίν. 28.
- Dodds (1996): Dodds, E.R., *Οί Έλληνες και τὸ παράλογο*, μετάφραση Γ. Γιατρομανωλάκης, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Ἀθήνα 1996.
- Diehl (1964): Diehl, E., *Die Hydria*, Mainz, 1964.
- Dilke (1948): Dilke, The greek theater cavea, *BSA*, 1948, σελ. 158-160.
- Dilke (1950): Dilke, *BSA* 1950, σελ. 34-35.
- Dinsmoor (1950): Dinsmoor, W.B., *The architecture of ancient Greece*, 1950.
- Dittenberger (1892): Dittenberger, G., *Inscriptiones Graecae*, VIII, *Inscriptiones Megaridis et Boetiae*, Βερολίνο 1892.
- Dondorff (1860): Dondorff, H., *Die Ionier auf Euböa*, Jahresbericht über das königl. Joachimsthal'sche Gymnasium, Berlin 1860.
- Drerup (1969): Drerup, H., Griechische Baukunst in geometrische Zeit, *Archaeologia Homerica*, II, 1969, σελ. 80 καὶ ἐξῆς.
- Droysen (1883-5): Droysen J.G., *Histoire de l' Hellénisme*, (μτφ. A. Bouché-Leclercq), 3 τ., Παρίσι, 1883-5.
- Dubosson (2010): Dubosson, Benoît, Τὰ ταφικὰ ἔθιμα τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 328-333.
- Ducrey (1977): Ducrey, P., *ΑΔ*, τ. 32, 1977, Χρον. σελ. 102-3.
- Ducrey (1979): Ducrey, P., *La Maison aux Mosaïques*, *AntK*, τ. 22, 1979, σελ. 3-13, πίν. 1-4.
- Ducrey (1981): Ducrey, P., Fouilles dans la Maison aux Mosaïques, *AntK* 24, 1981, p.86.
- Ducrey (1985) : Ducrey, P., Eretrie, cité de la Grèce antique, *Histoire et archéologie*, *Les Dossiers*, no 94, Mai 1985.
- Ducrey-Reber-Charon-Huber (1991): Ducrey, P., Reber, K., Charon, A., Huber, S., *Ὁδηγὸς τῆς Οἰκίας μὲ τὰ Μωσαικά*, Ἀθήνα 1991.
- Ducrey-Metzger-Reber (1993): Ducrey, P., Metzger, I., Reber, K., *Le quartier de la Maison aux Mosaïques*, ed. Payot, Lausanne 1993.
- Ducrey καὶ ἄλλοι (2004): Ducrey, Pierre- Fachard, Sylvian- Knoepfler, Dennis- Theurillat, Delphine- Ζάννης, Ἄγγελος, *Ἐρέτρια: ὁδηγὸς τῆς ἀρχαίας πόλης*, ἐκδ. Ἑλβετικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς στὴν Ἑλλάδα, Fribourg 2004.
- Duerbach (1912): Duerbach, F., *Inscriptiones Graecae*, XI, *Inscriptiones Deti*, τ.2, Βερολίνο 1912.
- Dunant (1965): Dunant, Ch., *ΑΔ*, τ. 1965, σελ. 284-285.
- Dunant (1967): Dunant, Ch., *ΑΔ*, τ. 22, 1967, Χρον., σελ. 277 καὶ ἐξῆς.
- Dunant (1968): Dunant, Ch., *ΑΔ*, τ. 23, 1968, Χρον., σελ. 237 καὶ ἐξῆς.
- Duruy (1895): Duruy V., *History of Greece*, (μτφ. M. Ripley), 4, Βοστώνη, 1895.
- Earle-Fox (1898): *Greek coins in the collection of Mr. Earle-Fox*, Num Ch XVII, 1898, σελ. 286-293.
- Ehrenberg (1983): Ehrenberg V., *From Solon to Socrates*, Methuen, London & N.Y., 1983.
- Ekroth (1998): Ekroth, G., Altars in greek Hero-cults. A review of archaeological evidence, *Στὸ Ancient greek culy practice from the archaeological evidence*, ἐκδ. R. Hägg, Στοκχόλμη 1998, σελ. 117-130.
- Evely (2006): Evely, (ἐπιμ.), *Lefkandi IV: The Bronze age*, BSA, suppl. 39, London 2006.
- Fachard (2003): Fachard, S., Fachard, Sylvian, Deux fortifications du territoire d' Eretrie, *AntK*, 46, 2003, σελ. 94-97, πίν. 21-22.
- Fachard (2004): Fachard, S., L' enceinte urbain d' Eretrie: un état de la question, *AntK*, τ. 47, 2004, σελ. 91-109.
- Fachard (2006): Fachard, S., Les fortresses de l' Eretriade: prospections relevés et étude, *AntK*, τ. 49, 2006, σελ. 87-106.
- Fachard-Theurillat (2007): Fachard, S., Theurillat, T., Campagne de fouilles à Amarynthos, *AntK*, τ. 50, 2007, σελ. 135-139.
- Fachard- Theurillat (2008): Fachard, S., Ψάλτη, Αθ., Theurillat, T., Fouilles dans le canal et la nécropole occidentale d' Eretrie, *AntK*, τ. 53, 2010, σελ. 151-155.

- Fachard (2010): Fachard, S., Ἡ ζωὴ τῶν ἀνδρῶν, Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη, Ἀθήνα 2010, σελ. 139.
- Fachard- Theurillat (2010): Fachard, S., Theurillat, T., Campagne de fouilles à Amarynthos, *AntK*, τ. 51, 2008, σελ. 154-159.
- Fachard-Ψάλτη (2010): Fachard, S., Ψάλτη, Αθ. Τὸ θέατρο τῆς Ἐρέτριας, Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη, Ἀθήνα 2010, σελ. 187-191.
- Fachard (2011): Fachard, S., Boukaras, K., Campagne de sondages à Kotylaion La Cuppa, *AntK*, τ. 54, σελ. 129-135
- Fachard (2012): Fachard, S., Sylvian Fachard, *La défense du territoire. Etude de la chôra érétrienne et de ses fortifications* Série ERETRIA, τ. XXI, Fouilles et recherches, publication de l'Ecole Suisse d'Archéologie en Grèce, Infolio éditions, Gollion 2012.
- Faraklas (1972): Faraklas, Nicolaos *Epidaurus : the sanctuary of Asclepios*, Lycabettus Press, Athens 1972.
- Finley (1983): Finley M.I., *Politics in the Ancient World*, Cambridge University Press, 1983.
- Fossum (1891): Fossum, A., Excavations in the theatre of Eretria, *AJA* 1891, σελ. 153-266.
- Fossum (1898): Fossum, A., The eiskyklema in the eretrian theatre, *AJA*, σ. 2, 2, 1898, σελ. 194.
- Franzius (1853): Franzius, I., *Corpus inscriptionum Graecarum III*, Βερολίνο 1853.
- Fraser (1968-9): Fraser, P. M., *AR*, 1968-9, σελ. 8.
- Fraenkel (1890): Fraenkel, M., *Inschriften von Pergamon I*, Βερολίνο 1890.
- French (1989): French, E., B., *AR* 1990-1, σελ. 38.
- French (1990-1): French, E. B., *AR*, 1990-1, σελ. 38-39.
- French (1991-2): French, E. B., *AR*, 1991-2, σελ. 33-34.
- French (1991-2): French, E. B., *AR*, 1991-2, σελ. 34.
- French (1992-3): French, E. B., *AR*, 1992-3, σελ. 40.
- French (1993-4): French, E. B., *AR*, 1993-4, σελ. 201-3.
- French (1993-4): French, E. B., *AR*, 1993-4, σελ. 39.
- Gaebler (1898-1935): Gaebler, H., *Die Autiken Munzen Nord-Griechenlands*, 3 τ., Βερολίνο 1898-1935.
- Gaertriungen (1924): Gaertriungen, Hiller, von *Inscriptiones Graecae I: Inscriptiones Atticae Euclidis anno vetustiores*, ed. Minor, Βερολίνο 1924.
- Gard (1974): Gard, J.-M., L' Hermes juvenile du Palais II d' Eretrie, *AntK* 17,1, 1974, σελ. 50-59, πίν. 217-220.
- Georgiades (1905): Georgiades, Ath., Topographie d'Eretrie, *Congres intern. d'archeologie, Comptes rendus, I'*, Athenes 1905, σελ. 301.
- Georgiades (1907): Georgiades, Ath., *Les portes de la Grece dans l'Antiquite*, Athenes 1907, σελ. 6, πίν. 3.
- Georgiadou (1988): Georgiadou A. *Political Terminology and Ideology in Thucydides*, Ph.D. Univ. of London, 1988.
- Gerkan (1924): Gerkan, A. von, *Griechische Stadte Anlagen*, 1924.
- Gehrke (1988): Gehrke, Hans-Joachim, Eretria und sein Territorium, *Boreas*, τ. 11, 1988, σελ. 15-42.
- Gehrke (2009): Gehrke, Hans-Joachim, *Ιστορία του ἑλληνιστικοῦ κόσμου*, ἐκδ. ΜΙΕΤ, Ἀθήνα 2009.
- Geyer (1903): Geyer, Fr., *Topographie und Geschichte der Insel Euboa*, Berlin 1903.
- Geyer (1962): Geyer, Fr., *Τοπογραφία καὶ ἱστορία τῆς νήσου Εὐβοίας μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου*, (μτφ. Α. Ζαμπάλου), *AEM*, τ. Θ', 1962, σελ. 18-124.
- Gex (1993): Gex, Kr., *Eretria: Rotfigurige und weissgrundige Keramik*, ed. Payot, Lausanne 1993.
- Gex (2010): Gex, Kr., Οἱ παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια, Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη, Ἀθήνα 2010, σελ. 139.
- Gex (2010): Gex, Kr., Ταφικὰ ἔθιμα 6^{ος}-2^{ος} π.Χ. αἰώνας, Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη, Ἀθήνα 2010, σελ. 139.
- Girard (1951): Girard, J., *Memoire sur l' île d' Eubée*, Paris 1851.
- Girard (1964): Girard, J., Memoire sur l' île d' Eubée (μτφ. Γ. Ἰ. Φουσάρας), *AEM* IA', 1964, σ. 18-124-130.
- Girard (1964): Girard, J., Ἱστορία τῆς Εὐβοίας, (μτφ. Γ. Ἰ. Φουσάρας), *AEM* Z', 1964, σελ. 5 καὶ ἐξῆς.

- Gisinger (1927): Gisinger, RE, V, 1927, σελ. 635-646.
- Gisler (1993-4): Gisler, J.R., Eretrie et le peintre de Cesnola, *Αρχαιογνωσία*, τ. 8, 1993-4, σελ. 11-94.
- Glantz (1989): Glantz, Gustave, *Η ελληνική «Πόλις»*, έκδ. MIET, Αθήναι 1989.
- Goette (2001): Goette, H.R., Zur sculptureaustattung der «Thermen des Sulla» in Aidepsos und der sogstringabelvariante des Antinoos Portraits, στό: Ch. Reusser (έπιμ.) *Griechenland in der Kaizerzeit. Neue Funde und forschungen zu Skulptur, Architektur und Topographie*, colloquium zum sechzigsten Geburtstag von prof. D. Villers, Bern, 12- 13 Juni 1998, Hefte des Archäologischen Seminars der Universität Bern 4, Beiheft, Bern 2001, σελ. 79-84.
- Gomme A.W., *More Essays in Greek History and Literature*, Blackwell, Oxford, 1962.
- Gregory (1979): Gregory, T., Roman inscriptions from Aidepsos, *Greek, roman and byzantine studies*, σελ. 255- 277.
- Gruben (1966) : Gruben, G., *Die Tempel der Griechen*, 1966.
- Guettel (1988): Guettel, Susan, The uses of water in greek sanctuaries, *Early greek cult practice*, Στοκχόλμη 1988, σελ. 161-165.
- Guido (1973): Guido, M., *Southern Italy, N. Jersey*, 1973.
- Hankey (1952): Hankey, V., Late Heladic tombs at Khalkis, *BSA*, τ. XLVII, 1952, σελ. 49-60.
- Hansen (2006): Hansen, M.H., *Studies in the population of Aigina*, Athens and Eretria, Copenhagen 2006.
- Hammond (1959): Hammond, N., *A histoiry of Greece to 332 B.C.*, Oxford 1959.
- Hammond (1970): Hammond B.E., *The Political Institutions of the Ancient Greeks*, Argonaut, Chicago, 1970.
- Hawkins (1820): Hawkins, M.P., An account of the discovery of a very ancient temple on mount Ocha in Euboea, *Travels in various countries of the East*, 2, London, 1820, σελ. 290-1.
- Head (1884): Head, B., Poole, R. A., *Catalogue of the greek colusin the Britisch Museum, Central Greece*, Λονδίνον 1884.
- Head (1898): Head, B., *Historia nummorum*, (μτφ. Σβορώνου), Αθήναι 1898.
- Hankey (1959): Hankey, V, Late Helladic tombs at Khalkis, *BSA* XLVII, 1959, σελ. 49.
- Herman (1849): Herman, K.F., *Zeitschrift fur die Alterthumswissenschaft*, 1849.
- Herman (1896): Herman, Th., *AJA* 1896, σελ. 205-217.
- Holleaux (1889): Holleaux, M., Dédicaces nouvelles de la confédération Béotienne, *BCH* XIII, 1889, σελ. 1-23.
- Hornblower (2005): Hornblower, Simon, *Ο ελληνιστικός κόσμος*, έκδ. Όδυσσέας, Αθήνα 2005.
- Huber (1990): Huber, S., Un atelier dans le sanctuaire d' Apollon Daphnephoros a Eretrie, *Unpublished Memoire de Licence*, Univercité de Lausanne 1990, σελ. 9, πίν. 8.
- Huber (1991): Huber, S., Un atelier de bronzier dans le sanctuaire d'Apollon a Eretrie, *AntK* 34, 1991, σελ. 137-154.
- Huber (1993) A': Huber, S., Les fouilles dans le sanctuaire d'Apollon a Eretrie 1992, *AntK* 36,2, 1993, σελ. 122-125, πίν. 31.
- Huber (1993) B': Huber, S., Une aire sacrificielle proche du sanctuaire d'Apollon a Eretrie. Approche d'un rituel archaïque, *Ancient greek cult practice from archaeological evidence, proceedings from the 4th international seminar, Swedish institute at Athens, 22-24 October 1993*, ed. R.Hagg.
- Huber (2004): Huber, Sandrine, Θρησκεία και θάνατος, *Έρέτρια: οδηγός της αρχαίας πόλης*, Έλβετική Σχολή στην Ελλάδα, Fribourg 2004, σελ. 106-123.
- Huber (2007): Huber, Sandrine, Un mystère résolu Athéna sur l' acropole d' Eretrie, *AntK*, 50, 2007, σελ. 120-129.
- Huber (2007): Huber, Sandrine, Fouilles dans le sanctuaire d' Athéna sur l' acropole d' Eretrie, *AntK*, 51, 2008, σελ. 314.
- Huber (2010)A': Huber, Sandrine, Η Ανατολίζουσα κεραμεική, *Έρέτρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη*, Αθήνα 2010, σελ. 166-171.
- Huber (2010)B': Huber, Sandrine, Ο βόρειος χώρος θυσιών, *Έρέτρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη*, Αθήνα 2010, σελ. 256-260.
- Huber (2010)Γ': Huber, Sandrine, Το ιερό της Αθηνᾶς, *Έρέτρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη*, Αθήνα 2010, σελ. 166-171.

- Huguenot (2008): Huguenot, Caroline, *La Tombe aux Erotes et la tombe d' Amarynthos*, Eretria XIX, Gollion 2008.
- Hurwit (1992): Hurwit, J.M., *The art and culture of early Greece (1100-480 B.C.)*, Ithaca and London 1992, σελ.164-184.
- Hutton (1899): Hutton, C.A., Πήλινα ειδώλια ἐξ Ἐρετρίας, *AE* 1899, σελ. 25-44.
- Isler (1998): Isler, H.-P., *Bericht uber die arbeiten im Theater von Eretria*, *AntK*, τ. 41, 1998, σελ. 95.
- Isler (1999): Isler, H.-P., *Bericht uber die arbeiten im Theater von Eretria*, *AntK* 41, 1999), σελ. 116-118.
- Jeffery (1990): Jeffery, L. H., *The local scripts of archaic Greece*, Ὁξφόρδη 1990.
- Joubin (1892): Joubin, A., Wilchem, A., *Inscriptions de Chalkis*, *BCH* XVI, 1892, σελ. 90-120.
- Kahil (1965): Kahil, L., *AD*, τ. 20, 1965, Χρον., σελ. 281-287.
- Kahil (1968): Kahil, L., *AD*, τ. 23, 1968, Χρον., σελ. 239.
- Kahil (1980): Kahil, L., *Contribution a l' etude de l' Erétrie geometrique*, στὸ «*Στήλη. Τόμος εἰς μνήμην Ν. Κοντολέοντος*», Ἀθήναι 1980.
- Kahil (1981): Kahil, L., *ASAtene*, 59, 1981, σελ. 167.
- Kaspers (1966) : Kaspers, S., *Der Grabtumulus Sec-tepe bei Elaia*, *AA* 1966, σελ. 477, εἰκ. 58.
- Keil (1933): Keil, J., *Ojh* 28, 1933, *Beibl.* 28 καὶ ἐξῆς.
- Keil (1934): Keil, J., *Ojh* 29, 1934, *Beibl.* 105 καὶ ἐξῆς.
- Keil (1937): Keil, J., *Ojh* 30, 1937, 175 καὶ ἐξῆς.
- Kenzelman κ.ἄ. (2005): Kenzelman-Pfuffer, A.- Theurillat, T.- Verdan, Samuel, *Graffiti de l' époque géométrique provenant du sanctuaire d' Apollon Daphnéphoros à Erétrie*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 151, 2005, σελ. 51-52.
- Kenzelman (2010): Kenzelman-Pfuffer, Anne, Ἐρέτρια: Γεωμετρικὴ κεραμεικὴ τοῦ 8^{ου} αἰώνα, *Ἐρέτρια: ματιὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 74-75.
- Keru (1900): Keru, O., *Inscripfen von Magnesia um Maeander*, Βερολίνο 1900.
- Kleiner (1963): Kleiner, G., *Diadochengraber*, 1963, σελ. 80 καὶ ἐξῆς.
- Knoepfler (1977): Knoepfler, D., *Contributions à l' epigraphie de Chalkis*, *BCH* 101, 1977, σελ. 297-312.
- Knoepfler (1979): Knoepfler, D., *Contributions à l' epigraphie de Chalkis*, *BCH* 1979, σελ. 165-188.
- Knoepfler (1981): Knoepfler, D., *Argoura : un toponyme eubéen dans la Midienne de Démosthène*, *BCH*, τ. 105, 1, 1981, σελ. 289-329.
- Knoepfler (1988): Knoepfler, D., *A la recherche de l' Atremision d' Amarynthos près d' Erétrie*, *Comptes rendus des séances de l' Academie des Inscriptions et Belles Lettres*, 1988, σελ. 382-421.
- Knoepfler (1997): Knoepfler, D., *ΕΡΕΤΡΙΑΣ ΓΗ (ἐρετριάς γῆ)*, *Acts of the Copenhagen Polis Center*, 4, 1997.
- Knoepfler (2004): Knoepfler, D., *Ἀπὸ τὰ Μηδικὰ ὡς τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο*, *Ἐρέτρια: ὁδηγὸς τῆς ἀρχαίας πόλης*, Ἑλβετικὴ Σχολὴ στὴν Ἑλλάδα, Fribourg 2004, σελ. 30-34.
- Knoepfler (2004)A: Knoepfler, D., *Ἀπὸ τὰ Μηδικὰ ὡς τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο*, *Ἐρέτρια: ὁδηγὸς τῆς ἀρχαίας πόλης*, Ἑλβετικὴ Σχολὴ στὴν Ἑλλάδα, Fribourg 2004, σελ. 30-34.
- Knoepfler (2004)B': Knoepfler, D., *Πολιτικὴ ἀνανέωση καὶ κοινωνικοὶ ἀγῶνες στὸν 4^ο αἰώνα*, *Ἐρέτρια: ὁδηγὸς τῆς ἀρχαίας πόλης*, Ἑλβετικὴ Σχολὴ στὴν Ἑλλάδα, Fribourg 2004, σελ. 35-36.
- Knoepfler (2004)Γ': Knoepfler, D., *Ὁ αἰώνας τοῦ Μενεδήμου*, *Ἐρέτρια: ὁδηγὸς τῆς ἀρχαίας πόλης*, Ἑλβετικὴ Σχολὴ στὴν Ἑλλάδα, Fribourg 2004, σελ. 37-41.
- Knoepfler (2004)Δ': Knoepfler, D., *Ἀπὸ τὴ μακεδονικὴ κυριαρχία ὡς τὴν ἐπιβολὴ τῆς Ῥώμης*, *Ἐρέτρια: ὁδηγὸς τῆς ἀρχαίας πόλης*, Ἑλβετικὴ Σχολὴ στὴν Ἑλλάδα, Fribourg 2004, σελ. 42-45.
- Knoepfler (2008): Knoepfler, D., *Arguments en faveur de l' identification à l' Artemision d' Amarynthos*, *AntK*, τ. 51, 2008, σελ. 166-171.
- Knoepfler (2010)A': Knoepfler, D., *Ἡ πόλη μέσα στὴν ἱστορία*, *Ἐρέτρια: ματιὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 77-86.
- Knoepfler (2010)B': Knoepfler, D., *Ἡ ἀγορά: πολιτικοὶ θεσμοὶ καὶ δημόσια ζωὴ*, *Ἐρέτρια: ματιὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 121-126.
- Knoepfler (2010)Γ': Knoepfler, D., *Δύο μεγάλες ἐρετριακὲς ἐορτές: τὰ Ἀρτεμισία καὶ τὰ Διονύσια*, *Ἐρέτρια: ματιὲς σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 276-283.

- Theurillat και άλλοι (2013): Theurillat, Thierry, Duret, Marc, Saggini, Tamara, Tettamanti, Rocco, Kolbe (1913): Kolde, G., *Inscriptiones Graecae*, V, τ.1, *Inscriptiones Laconiae, Messeniae, Arcadiae*, Βερολίνο 1913.
- Korelj-Wurch: Korelj, T., Wurch-Korelj, M., Dragon Houses of southern Euboea : Military guard-Places of the quarries, *The study of marble and other stones used in antiquity*, ed. Y. Maniatis, N. Hertz, Y. Bassiakos, 1995.
- Kraay (1965): Kraay, M., *Greek coins*, Νέα Υόρκη 1966.
- Krause (1981): Krause, Cl., Eretria : Ausgrabungen 1979-1980, *AntK*, τ. 24, 1981, σελ. 77-79.
- Krause (1982): Krause, Cl., Zur stadtebaulichen Entwicklung Eretrias, *AntK* 25, 1982, σελ. 137-144.
- Kuruniotis (1914-15): Kuruniotis, K., *Antike Denkmaler*, 1914-15, σελ. 27-29.
- Lacroix (1881): Lacroix, L., *Les îles de la Grece*, Paris 1881.
- Latacz (2000): Latacz, Joachim, *Όμηρος: ό θεμελιωτής τής ευρωπαϊκής λογοτεχνιας*, έκδ. Παπαδήμας, Αθήνα, 2000.
- Latacz (2001): Latacz, Joachim, *Η Τροία και ό Όμηρος: ό δρόμος για την λύση του παλαιού αινίγματος*, έκδ. Πατάκης, Αθήνα 2001.
- Laurent (1901): Laurent, M., Έρετρικοί άμφορείς του 6ου π.Χ αι., *AE*, 1901, σελ. 173-194.
- Leake (1841): Leake, M.W., *The demes of Attica*, 1841.
- Leake (1967): Leake, M., *Travels in Northern Greece*, Amsterdam, έκδ. AM. Hakkert 1967.
- Lemos (2002): Lemos, I.S., *The protogeometric Aegean*, Oxford 2002.
- Lulies-Hirmer (1960): Lulies, R., Hirmer, M., *Griechische Plastik*, 1960.
- Lebessi (1996): Lebessi, A., The relation of Crete and Euboea in the 10th and 9th centuries B.C. The Lefkandi centaur and his predecessors, *Minotaur and Centaur*, BAR intern. series, 638, Tempus Reparatum 1996, σ.146-154.
- Legrand-Doublet (1891): Legrand, E., Doublet, G., Inscriptions d' Eubée, *BCH* XV, 1891, σελ. 405.
- Lehmann (1923): Lehman, K., *Die griechische Landschaften*, 1923.
- Lehmann (2001): Lehmann, St., Der bekleidete Gymnasiast-eine neue Deutung zum Jungling von Eretria, *AntK*, 44, 2001, σελ. 18-23, πίν. 9-13.
- Lemos (1996): Lemos, I.S., A Euboean painter from Lefkandi, Minotaur and Centaur, *Studies in the archaeology of Crete and Euboea presented to M. Popham*, Tempus Reparatum, BAR Intern.Series, 638, 1996, σελ. 122-125.
- Lemos (2002): Lemos, I.S. "The excavations at Lefkandi – Xeropolis (2003 -08)", *BICS* 53.2 (2010), σελ. 134-135.
- Lemos (2002): Lemos, I.S., *The protogeometric Aegean*, Oxford 2002.
- Lolling (1883): Lolling, G., Das Artemision auf Nordeuböa, *AM*, τ. 8, 1883, σελ. 7-23.
- Lolling (1883): Lolling, G., Ausgrabungen am Artemision auf Nordeuböa, *AM*, τ. 8, 1883, σελ. 200-210.
- Lolling (1885): Lolling, G., Zugleich Stätte von Alt- Eretria?, *AM*, τ. 10, 1885, σελ. 353 και έξής.
- Mango (1994): Mango, E., Das Gymnasion von Eretria, *AntK*, τ. 37, 2, 1994, σελ. 2100-2104, πίν. 24.
- Mango (1995): Mango, E., Die ausgrabungen im Gymnasion von Eretria 1994, *AntK* 38, 1, 1995, σελ. 120-125, πίν. 32, 1-4.
- Mazarakis-Ainian (1987): Mazarakis-Ainian, Al., Geometric Eretria, *AntK*, τ. 30, 1, 1987, σελ. 3-23.
- Mazarakis-Ainian (1988): Mazarakis-Ainian, A. J., Early greek temples: Their origin and Function, στο *Early greek cult practice*, Στοκχόλμη 1988, σελ. 105-119.
- Mazarakis-Ainian (1997): Mazarakis-Ainian, Al., *From ruler's dwellings to temples. Architecture, religion and society in early Iron age*, Jonsered, Paul Åstroms, Forlag, 1997.
- Mazarakis-Ainian (2002)A: Mazarakis-Ainian, Al., Recent Excavations at Oropos (Northern Attica), στο *Excavating Classical Culture*, (Oxford 2002), σελ. 149-178.
- Mazarakis-Ainian (2002)B: Mazarakis-Ainian, Al., Les fouilles d'Oropos et la fonction de périboles dans les agglomérations du début de l'Âge de Fer', in J.-M. Luce (éd.), *Habitat et urbanisme dans le monde grec de la fin des palais mycéniens à la prise de Milet (494 av. J.-C.)*, Pallas, τ. 58, 2002, σελ. 183-227.

- Mazarakis-Ainian (2004): Mazarakis-Ainian, Al., Ἐνδον σκάπτε, στὸ *Oropos and Euboea in the Early Iron Age*, εκδ. Alexander Mazarakis Ainian, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 2007, σελ. 21-60.
- Mazarakis-Ainian (2007): Mazarakis-Ainian, Al., Architecture and Social Structure in Early Iron Age Greece, in *Building Communities. House, Settlement and Society in the Aegean and Beyond. Proceedings of a Conference held at Cardiff University, 17-21 April 2001* (ἐκδ. R. Westgate, N. Fisher & J. Whitley), London 2007 (BSA Studies 15.), σελ. 157-168
- Mazarakis-Ainian (2011)A: Mazarakis-Ainian, Al., A Geometric Necropolis at Marathon. The Context, στὸ *The Dark Ages Revisited», International Conference Volos, 14-17 June 2007* (ἐκδ. A. Mazarakis Ainian), Volos 2011, σελ. 660-672.
- Mazarakis-Ainian (2011)B: Mazarakis-Ainian, Al., I primi Greci d'Occidente? Scavi nella Graia Omerica (Oropos), *Annali di archeologia e Storia antica*, Napoli, 13-14, 2006-2007, σελ. 81-110.
- Mazarakis-Ainian (2012)A: Mazarakis-Ainian, Al., The form and structure of Euboean society in the Early Iron Age based on some recent research, στὸ *50o Convegno Alle origini della Magna Grecia. Mobilità, migrazioni, fondazioni*, Taranto, 1-4 ottobre 2010, Taranto 2012, σελ. 73-99.
- Mazarakis-Ainian (2012)B: Mazarakis-Ainian, Al., Euboean Mobility towards the North. New Evidence from the Sporades, in Cyprus and the Aegean in the Early Iron Age, *The Legacy of Nicolas Coldstream* (ἐκδ. M. Iacovou), Nicosia 2012, σελ. 53-75.
- Mazarakis-Ainian -Vlachou (2014): Mazarakis-Ainian, Al., Vlachou, V., Archaeometric Analysis of Early Iron Age Pottery Samples from Oropos: Local or Euboean Production?, στὸ M. Kerschner – I.S. Lemos (ἐκδ.), *Archaeometric Analyses of Euboean and Euboean Related Pottery, ErghÖjh*, τ. 15. Wien 2014, σελ. 95-107.
- Meijden-Zanoni (2010): Meijden-Zanoni, Ella Vander, Ἡ καθημερινή ζωή τῶν γυναικῶν στὴν Ἐρέτρια, *Ἐρέτρια: ματιές σὲ μία ἀρχαία πόλη*, Ἀθήνα 2010, σελ. 146-154.
- Mendel : Mendel, C., *Scholia in Theocritum*, Teubner XV, 64, σελ. 311.
- Metzger (1966): Metzger, I., *ΑΔ*, τ. 21, 1966, σελ. 214-218.
- Metzger (1967): Metzger, I., *ΑΔ*, τ. 22, 1967, Χρον., σελ. 285-287.
- Metzger (1968): Metzger, I., Ausgewahlte Keramikfunde in Eretria, von der spatarchaichen bis zur romischen Zeit, *AntK*, τ. 11, 2, 1968, σελ. 106-109, πίν. 29.
- Metzger (1969): Metzger, I., *Eretria II: Die hellenistische Keramik in Eretria*, ed. Francke-Verlag, Bern 1969.
- Metzger (1979): Metzger, I., Funde aus dem Haus mit Mosaiken, *AntK*, τ. 22, 1979, σελ. 14-20, πίν. 5.
- Metzger (1980): Metzger, I., Bemerkungen zur dionysischen Thematik des Hauses mit mosaiken in Eretria, *AntK*, τ. 23, 1980, σελ. 45-47.
- Metzger (1984-85): Metzger, I. Die Keramik von Eretria, *AEM*, τ. ΚΣΤ', 1984-5, σελ. 221-252.
- Metzger (1985): Metzger, I., *Eretria VII: Das Thesmophorion von Eretria*, ed. Francke-Verlag, Bern 1985.
- Metzger (1986): Metzger, I., Ein Anhalter aus Glas, *AAX*, 1, 1986, σελ. 79-84.
- Metzger (1987): Metzger, I., Hellenistische Reliefkeramik in Eretria, *AAX*, 2, 1987, σελ. 35-52, πίν. σελ. 53-62.
- Michaud (1970): Michaud, J.-P., *BCH*, τ. 94, 1970, σελ. 1094.
- Michaud (1974): Michaud, J.-P., *BCH*, τ. 98, 1974, σελ. 681 καὶ 686-7.
- Michaud (1974): Michaud, J.-P., *BCH*, τ. 98, 1974, σελ. 681-7.
- Michaud (1996) : Michaud, J.,P., *BCH*, τ. 120, 1996, σελ. 1294.
- Mossè (1996): Mossè, Cl., Ὁ πολίτης στὴν ἀρχαία Ελλάδα. Γένεση καὶ ἐξέλιξη τῆς πολιτικῆς σκέψης καὶ πράξης, μετφρ. Ι. Παπακωνσταντίνου, ἐκδ. Σαββάλας, Ἀθήνα, 1996.
- Mossé-Schnapp (2004): Mossé, Claude- Schnapp-Gourbeillon, Annie, *Ἐπίτομη ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ελλάδας*, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 2004.
- Morgan (2007-8): Morgan, C., *AR* 2007-8, σελ. 51-56.
- Morgan (2008-9): Morgan, C., *AR* 2008-9, σελ. 47-51.
- Mouceaux (1822): Mouceaux, P., *Inscriptions de Salamine*, *BCH*, τ. VI, 1822, σελ. 521-539.
- Müller (1965): Müllerus, Carolus, *Geographi Graeci Minores*, Verlag Hildesheim, 1965.

- Müller (1965): Müller, Sylvie, *ΑΔ*, τ. 50, 1995, Χρον., σελ. 320.
- Müller-Celka (2010): Müller-Celka, Sylvie, Πριν από την πόλη-κράτος, Έρετρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη, Αθήνα 2010, σελ. 49.
- Mulliez (2009-2010): Mulliez, Dominique, *AR 2009-2010*, σελ. 88-90.
- Mylonas (1948): Mylonas, G.E., Homeric and mycenaean burial customs, *AJA*, τ. 52, 1948, σελ. 56 και έξής.
- Nachmanson (1913): Nachmanson, Ernst, *Historische Attische Inschriften*, Bonn 1913.
- New Pauly*, έκδ. Brill, Leiden-Boston 2004.
- 2004.Niese (1893-1903): Niese, B., *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten*, 3 Gotha, 1893-1903.
- Nilsson (1989): Nilsson, Martin M., *Όμηρος και Μυκηνες*, μεταφρ. Ι.Κ. Μαζαράκης-Αϊνιάν, έκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1989.
- Nilsson (1989): Nilsson, Martin M., *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας*, έκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1993.
- Oakley (1997): Oakley, J. H., *Picturing death in classical Athens; the evidence of the white lekythoi*, Cambridge 2004.
- Osborne (2000): Osborne, Robin, *Η γένεση της Ελλάδας 1200-479 π.Χ.*, έκδ. Όδυσσέας, Αθήνα 2000.
- Pace (1921) : Pace, Ann. III, 1921, σελ. 273. Βλ. Pace-Pernier (1921).
- Pariante (1990): Pariante, A., *BCH*, τ. 114, 1990, σελ. 807-808.
- Pariante (1991): Pariante, A., *BCH*, τ. 115, 1991, σελ. 923-924.
- Pariante (1992): Pariante, A., *BCH*, τ. 116, 1992, σελ. 925.
- Pariante (1993): Pariante, A., *BCH*, τ. 117, 1993, σελ. 873.
- Pace-Pernier (1921): Pernier, L, Pace, B., *Ricognizioni archeologiche nell' Eubea settentrionale*, *ASAtene*, τ. III, 1921, σελ. 273.
- Petrakos (1963): Petrakos, B., *Dedicaces d' Αειναῦται d' Eretrie*, *BCH*, τ. 87, 1963, σελ. 545-547.
- Philippson (1951): Philippson, A., *Die griechische Landschaften, Band I, Teil II, Das östliche Mittelgriechenland und die insel Euboea*, Berlin 1951.
- Picard (1976): Picard, Ol., *Chalkis et la confédération eubéene. Etude de numismatique et de l' histoire (IV-I, B. C. siècle)*, Paris 1976, (Νομίσματα Χαλκίδας και Κοινοῦ τῶν Εὐβοέων).
- Pickard (1891): Pickard, J., *AJA* 7, 1891, σελ. 372-389, πίν. 19.
- Polignac (2000): Polignac, F. de, *Η γέννηση της αρχαίας ελληνικής πόλης*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000.
- Popham (1959): Popham, M. R., *Why Euboea ASAtene*, τ. 19, 1959, σ. 237-239.
- Popham-Sackett (1964-66): Popham, M.R., Sackett, L.H., *Excavations at Lefkandi, Euboea 1964-1966*, London 1968. Μεταφράστηκε και επανεκδόθηκε στο *AEM* τ. ΙΣΤ', 1970, σελ. 91-182.
- Popham-Sackett (1965) Α': Popham, M.R., *ΑΔ*. 20, Χρον., 1965, σελ. 289-291.
- Popham-Sackett (1965) Β': Popham, M.R., Sackett, L.H., *Illustrated London News* 5,6, 1965, σελ. 30 και έξής.
- Popham-Sackett (1966): Popham, M.R., Sackett, L.H., *ΑΔ*, τ. 21, 1966, Χρον. σελ. 233-235.
- Popham, Sackett (1967): Popham, M.R., Sackett, L.H., *ΑΔ*, τ. 22, 1967, Χρον., σελ. 263.
- Popham-Sackett (1970): Popham, M.R., Sackett, L.H., *ΑΔ*, τ. 25, 1970, Χρον., σελ. 258-260.
- Popham-Sackett-Themelis (1979): Popham, M.R., Sackett, L.H., Themelis, P.G., *Lefkandi I : The Iron Age. Plates. The settlement. The cemeteries*. The B.S.A., Thames and Hudson 1979.
- Popham-Sackett-Themelis (1980): Popham, M.R., Sackett, L.H., Themelis, P.G., *Lefkandi I : The Iron Age. Text. The settlement. The cemeteries.*, The B.S.A., Thames and Hudson 1980.
- Popham-Touloupa-Sackett (1982): Popham, M.R., Touloupa, E., Sackett, L.H., *The hero of Lefkandi, Antiquity*, τ. 56, 1982, σελ. 169-174.
- Popham-Calligas-Sackett (1990): Popham, M.R., Calligas, P.G., Sackett, L.H., *Lafkandi II : The protogeometric building at Toumba, Part I'. The pottery*. The B.S.A., Thames and Hudson 1990.
- Popham-Calligas-Sackett (1993): Popham, M.R., Calligas, P.G., Sackett, L.H., *Lefkandi II: The protogeometric building at Toumba. Part II : The excavation, architecture and finds*, The BSA, ed. Thames and Hudson, 1993.

- Popham-Lemos (1996): Popham, M.R., Lemos, I.S., *Lefkandi III : The Toyumba cemetery : The excavations of 1981, 1984, 1986, Part II : Plates.*
- Powel (1899): Powel, B., *Trips in Euboea. Unpublished papers of the american school of classical studes,* Athens 1899.
- Powell (1991): Powell, B.B, *Homer and the Origin of the Ggreek Alphabet,* Cambridge 1991.
- Rangabé (1852): Rangabé, M., *Memoire sur la partie méridionale de l' île d' Eubée,* Paris 1852.
- Rayet (1872): Rayet, O., *Inscriptions Agonistique d' Halicarnasse,* R. Arch. XXIII, 1872, σελ. 109-111.
- Reber (1983): Reber, K., Ein silbernes Kybelerelief aus Eretria, *AntK*, τ. 26, 2, 1983, σελ. 77-83, σελ. 21.
- Reber (1989): Reber, K., Zur architektonischen Gestaltung der Andrones in der Hausern von Eretria, *AntK*, τ. 32, 1, 1989, σελ. 3-7, πίν. 1.
- Reber (1990): Reber, K., Vorbericht über die Grabungen der Sweizereischen Archaologischen Schule in Haus IV von Eretria, *AntK*, τ. 33, 2, 1990, σελ. 111-114, πίν. 22.
- Reber (1991): Reber, K., Die Grabungen in Haus IV von Eretria, *AntK*, τ. 34, 2, 1991, σελ. 133-136.
- Reber (1992): Reber, K., Die Grabungen in Haus IV von Eretria, *AntK*, τ. 35, 1992, σελ. 123-128, σελ. 244-259.
- Reber (1999): Reber, K., Apobaten auf einen geometrischen amphorenhals, *AntK*, τ. 42, 1999, σελ. 126-141, πίν. 21-22.
- Reber (2002): Reber, K., Die südgrenze des territoriums von Eretria, *AntK*, 45, 2002, σελ.40-53, πίν.10-12.
- Reber κ.ά. (2004): Reber, K.- Hansen, M.H.- Ducrey, P., Euboea, στό: H.M. Herman - T. Heine Nielelsen (έπιμ.), *An inventory of archaic and classical poleis,* Oxford 2004, σελ. 643- 663.
- Reber-Léderrey (2006): Reber, Karl- Léderrey, Claude, Grabungen im Westquartier 2005, *AntK*, 49, 2006, σελ. 78-86.
- Reber (2010): Reber, K., Έρέτρια: Οί οικίες τής Έρέτριας, *Έρέτρια: ματιές σέ μία άρχαία πόλη,* Άθήνα 2010, σελ. 121-126.
- Reber καί άλλοι (2010): Reber, K., Knoepfler, D., Ackermann, G., Krapf, T., Baeriswyl P., Saggini, T. Amarynthos 2012: Campagne de sondages, *AntK*, τ. 56, σελ. 100-107.
- Reber καί άλλοι (2011): Reber, K., Fachard, S., Boukaras, K., Theurillat, T., Dubosson, B. Ackermann, G., Duret, M., Tettamanti, R., Campagne de sondages à Kotylaion (La Cuppa-Vrysi), τ. 54, 2011, σελ. 129-135.
- Reber καί άλλοι (2012): Reber, K., Theurillat, T., Ackermann, G. Duret, M., Tettamanti, R., Campagne de sondages: E/600 SW, *AntK*, τ. 55, σελ. 139-151.
- Reber καί άλλοι (2013): Knoepfler, Denis, Reber, K., Theurillat, T., Ackermann, G. Duret, M., Tettamanti, R., Campagne de sondages: Amarynthos 2012, *AntK*, τ. 56, σελ. 100-105.
- Richardson (1891): Richardson, R., Inscriptions discovered at Eretria, *AJA* 1891, σελ. 246-253.
- Richardson (1895): Richardson, R., *AJA*, 1895, σελ. 326-337.
- Richardson (1896) : Richardson, R., *AJA*, 1896, σελ. 152-165.
- Richter (1966): Richter, G.M.A., *The furniture of the Greeks, Etruscans and Romans,* 1966, σελ. 27, εικ. 116 σελ. 60 καί έξής.
- Ridder (1896): Ridder, A., Un bronze Chalcidien sur l' Acropole, *BCH* XX, 1896, σελ. 401-422.
- Rider-Verdan (2002): Rider, Georges, le- Verdan, Samuel, La trouvaille d' Έρέτρίε: Reserve d' un or fèvre ou dépôt monétaire, *AntK* 45, 2002, σελ. 133-152, πίν. 29-31.
- Ridgway (1992): Ridgway, D., *Western Greeks,* Cambridge 1992.
- Ridgway (1992): Ridgway, D., *Οί πρώτοι Έλληνες στή Δύση. Η αύγή τής Μεγάλης Ελλάδας,* (μτφ. Φοίβου Άρβανίτη), έκδ. MIET, Άθήνα 1992.
- Ridgway-Buchner- (1993): Ridgway, D., Buchner, G., *Pithekoussai I, La necropoli: tombe 1-723 scavate dal 1952 al 1961 Monumenti Antichi, serie monografica,* τ. 4, Roma 1993.
- Ridgway (1994-1995): Ridgway, D, *Archaeology in Sardinia and South Italy,* *AR* (1994-1995), σελ. 82.
- Robert (1969): Robert, J. καί L., *Bulletin epigraphique,* *REG* 82, 1969, σελ. 450-496.
- Robinson (1929-38): Robinson, D., *Exavations at Olyntus,* 1929-38.

- Romm (2004): Romm, James, *Ηρόδοτος: Η ζωή και το έργο του*, έκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2004.
- Ross (1851): Ross, L., *Wanderungen in Griechenland im Gefolge des Königs Otto und der Königin Amalie*, II, Halle 1851.
- Rous-Hugenot (2010): Rous, Isabelle- Huguenot, Sandrine, *Από την Ήρέτρια στο μουσείο του Λούβρου: στά ίχνη του μικρού κοριτσιού, Ήρέτρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη*, Αθήνα 2010, σελ. 328-333.
- Rous-Hugenot (2010): Rous, Isabelle- Huguenot, Sandrine, *Τὰ ἑλληνιστικά ἔθιμα ταφῆς, Ήρέτρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη*, Αθήνα 2010, σελ. 328-333.
- Rumpf (1935): Rumpf, A., *Zum hellenistischen Haus*, *Jdl*, τ. 50, 1935.
- Schadewaldt (1994) : Schadewaldt, Wolfgang, *Από τὸν κόσμον καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ὀμήρου*, MIET, Αθήναι 1994.
- Sackett και ἄλλοι (1966): Sackett, L. H., Hankey, V., Howell, R. J., Jacobsen, T. W., Popham, M. R., *Prehistoric Euboea: Contributions toward a survey*, *BSA*, 1966, σελ. 33-112, πίν. 9-23.
- Sackett (1967): Sackett, L.H., *BSA*, τ. 61, 1967, σελ. 60.
- Sackett (1971): Sackett, L.H., *ΑΔ*, τ.26, 1971, Χρον., σελ. 267.
- Sackett-Popham (1972): Sackett, L.H., *Archaeology*, τ. 25, 1972, σελ. 8-19.
- Sackett και ἄλλοι (1974): Sackett, L. H., Hankey, V., Howell, R. J., Jacobsen, T. W., Popham, M. R., *Προϊστορικὴ Εὐβοία*, (μτφ. Εὐᾶς Μπουρνιά-Σημαντώνη, τοῦ ἄρθρου στοῦ *BSA* 1966), *AEM*, τ. ΙΘ', 1974, σελ. 129-190 καὶ τὸ β' μέρος στοῦ *AEM*, τ. Κ', 1975, σ. 145-205.
- Sakellariou -Faraklas (1971): Sakellariou, M.-Faraklas, N., *Ἀθηναϊκὸς Τεχνολογικὸς Ὅμιλος : Ἀθηναϊκὸ Κέντρο Οἰκιστικῆς* Αθήνα 1971.
- Sapouna-Sakellaraki (1989): Sapouna-Sakellaraki, E., *The Dragon houses of mount Ochi*, *The Athenian*, October 1989, σελ. 31.
- Sapouna-Sakellaraki (1992): Sapouna-Sakellaraki, E., *Un depot de temple et le sanctuaire d'Artemis Amarysia en Eubée*, *Kernos*, τ. 5, 1992, σελ. 235-263.
- Sapouna-Sakellaraki (1992): Sapouna-Sakellaraki, E. *Mycenaean Kerinthos*, στο: D. Evely, I.S. Lemos, S. Sherrat (ἐπιμ.), *Minotaur and Centaur, studies in the archaeology of Crete and Euboea*, *BAR intern. Series*, 638, 1996, σελ. 106-110.
- Sapouna-Sakellaraki (1998): Sapouna-Sakellaraki, E., *Geometric Kyme : The excavation at Viglatouri, Kyme, on Euboea*, στο: *Euboica: L' Euboea e la presenza euboica in Caladica e in Occidente*, atti de convegno internazionale di Napoli, 13- 16 Nov. 1996, Napoli 1998, σελ. 59-104.
- Sapouna-Sakellaraki κ. ἄ. (1998): Sapouna-Sakellaraki, E.- Coulton, J.- Metzger, I.R., *The fort at Phylla Vrachos*, *BSA*, suppl. 33, 2002.
- Schefold (1960): Schefold, *Meisterwerke griechischer Kunst*, 1960), σελ. 30-42.
- Schadewaldt (1994): Schadewaldt, Wolfgang, *Από τὸν κόσμον καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ὀμήρου*, τ. Α' καὶ Β', MIET, Αθήναι 1994.
- Schefold (1964) : Schefold, K., *AntK*, τ. 17, 1964, σελ. 69.
- Schefold (1965) : Schefold, K., *ΑΔ*, τ. 20, 1965, σελ. 263-268, 273-280.
- Schefold (1966) : Schefold, K., *AntK*, τ. 9, 1966, σελ. 108-120 καὶ ἐξῆς.
- Schefold (1967) : Schefold, K., Krause, Cl., Berard, Cl., Dunant, Ch., *ΑΔ*, τ. 22, 1967, Χρον., σελ. 270-8.
- Schefold (1968) : Schefold, K., *AntK*, τ. 11, 2, 1968, σελ. 91-96.
- Schefold-Krause (1968) : Schefold, K., Krause, C., *ΑΔ*, τ. 23, 1968, Χρον. σελ. 235-237.
- Schefold (1970) : Schefold, K., *ΑΔ*, τ. 25, 1970, Χρον., σελ. 255.
- Schefold (1971)Α' : Schefold, K., *ΑΔ*, τ. 26, 1971, Χρον. σελ. 267-273.
- Schefold (1971)Β' : Schefold, K., *AntK*, τ. 14, 1971, σελ. 59.
- Schefold (1972): Schefold, K., 27, 1972, *ΑΔ*, τ. 27, 1972, Χρον., σελ. 357-359.
- Schefold (1976): Schefold, K.- Knoepfler, D., *Forschungen in Eretria 1974-1975*, *AntK* 1976, σελ. 51-58.
- Schilikker (1940): Schilikker, *Hellenistische Vorstellungen von der Schönheit des Bauwerkes nach Vitruv*, Berlin 1940.
- Schmid (1996): Schmid, St. G., *ΑΔ*, τ. 51, Χρονικά, σελ. 309-310.

- Schmid (1997): Schmid, St. G., *AntK*, τ. 40, 1997, σελ. 104-108.
- Schmid (2000): Schmid, St. G., *AntK*, τ. 43, 2000, σελ. 122-127, πίν. 22-23.
- Schmid (2001): Schmid, St. G., *AntK*, τ. 44, 2001, σελ. 80-83, πίν.27.
- Schmid (2001)A': Schmid, St. G., *Worshipping the emperors, Journal of Roman Archaeology*, 14, 2001, σελ. 113-142.
- Scranton (1941): Scranton, R., *Greek Walls*, Harvard University Press, 1941
- Seltman (1955): Seltman, C., *Greek coins*, (β' εκδ.), London 1955.
- Schumacher (1993): Schumacher, R.W.M., *Three related sanctuaries of Poseidon, Greek sanctuaries, New approaches*, ed. N.Marinatos, R.Hagg, 1993, σελ. 77, ἀρ. 47,
- Siedentorpf (1958) : Siedentorpf, H.B., *Das hellenistische Reiterdenkmal*, Tübingen 1958.
- Simon-Andreiomenou (1970): Simon, E., Andreiomenou, A.K., *Grabplastiken aus Chalkis, AD*, τ. 25, 1970, Μελέται, σελ. 26-28.
- Simon (2002): Simon, Pascal, *Nouvelles activités de prospection dans le territoire Éretrien*, *AntK*, 45, 2002, σελ. 125-127.
- Sinclair (1967): Sinclair T.A., *A History of Greek Political thought*, Routledge, London, 1967.
- Sourvinou-Inwood (1991): Sourvinou-Inwood, C., *Reading greek culture*, Oxford 1991.
- Spoerri (2007): Spoerri, Marguerite, *Érétrie sous l' empire romain: le monnayage de la cité*, *AntK*, 50, 2007, σελ. 141-149.
- Starr (1977): Starr, C., *The economic and social arowth of early Greece*, N. York 1977.
- Svoronos (1902): Svoronos J. N., *Θησαυρὸς νομισμάτων ἐξ Ὠρεοῦ Εὐβοίας*, *JIAN* τ. V (1902), σελ. 318-328.
- Themelis (1983) A' : Themelis, P.G., *Die Nekropolen von Lefkandi Nord auf Euboea, Griechenland, Die Agais und die Levante während der "Dark Ages"*, vom 12, bis 9, Jh. V.Chr., S. Deger, Jalkotzy, Vienna 1983, σελ. 145-160.
- Themelis (1983) B' : Themelis, P.G., *A 8th century B.C. Greek goldsmith workschop at Eretria, Renaissance* 1983, σελ. 157-165.
- Theurillat καὶ ἄλλοι (2011): Theurillat, Thierry, Duboson, Benoît, Duret, Marc, Saggini, Tamara, Tettamanti, Rocco, E/600 SW, *AntK*, τ. 56, σελ. 135-142.
- Theurillat καὶ ἄλλοι (2013): Theurillat, Thierry, Duret, Marc, Saggini, Tamara, Ackerman, Guy, Tettamanti, Rocco, E/600 SW, *AntK*, τ. 56, σελ. 90-100.
- Thiersch (1846-1857) : Thiersch, Fr., *Über das Erechthen auf der Akropolis zu Athen, II*, 1846-1857.
- Tomlison (1995-6) : Tomlison, R. A., *AR*, 1995-6, σελ. 21.
- Touchais (1977) : Touchais, G., *BCH*, τ. 101, 1977, σελ. 624.
- Touchais (1980) : Touchais, G., *BCH*, τ. 104, 1980, σελ. 656-659.
- Touchais (1982) : Touchais, G., *BCH*, τ. 106, 1982, σελ. 586-7.
- Touchais (1983) : Touchais, G., *BCH*, τ. 108, 1983, σελ. 812.
- Touchais (1984) : Touchais, G., *BCH*, τ. 108, 1984, σελ. 812.
- Touchais (1985) : Touchais, G., *BCH*, τ. 109, 1985, σελ. 831-835.
- Touchais (1986) : Touchais, G., *BCH*, τ. 110, 1986, σελ. 733.
- Touchais (1987) : Touchais, G., *BCH*, τ. 111, 1987, σελ. 561.
- Touchais (1988) : Touchais, G., *BCH*, τ. 112, 1988, σελ. 671.
- Touchais (1989) : Touchais, G., *BCH*, τ. 113, 1989, σελ. 667.
- Touchais (2000) : Touchais, G., *BCH*, τ. 124, 2 2000, σελ. 964.
- Toynbee (1992): *Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ κληρονομίες τους*, ἐκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992.
- Tritle (1992): Tritle, L. A., *Eretria, Argoura, and the road to Tamynai. The Athenians in Euboea, 348 B.C.*, *Klio* 74, 1992, σελ. 131-165.
- Ulrichs (1863) : Ulrichs, H.N., *Veber den tempel der Juno auf dem Berge Ocha bei Carystos, Reisen und forschungen in Griechenland*, 2, Berlin 1863.
- Ulrichs (1864) : Ulrichs, H.N., *Reisen und Forschungen*, τ. II, Berlin 1864.
- Vanderpool-Wallace (1964) : Vanderpool, E., Wallace, W.P., *Hesperia*, τ. 33, 1964, σελ. 381 καὶ ἐξῆς.

- Ventris-Chadwick (1956): Ventris, Michael, Chadwick, John, *Documents in Mycenaean. Greek*, Cambridge University Press, United Kingdom 1956.
- Verdan (1998) : Verdan, S., Fouilles au sud du temple d'Apollon: Aux limites du sanctuaire ?, *AntK*, 41, 1998, σελ. 123-125.
- Verdan (2002) : Verdan, S., Fouilles dans le sanctuaire d'Apollon Daphnéphoros, *AntK*, 45, 2002, σελ. 123-125.
- Verdan (2004) : Verdan, S., Η ίδρυση της πόλης: η Γεωμετρική εποχή, *ομετρία: Αρχαιολογικός οδηγός*, έκδ. Έλβετικής αρχαιολογικής σχολής, Fribourg 2004, σελ. 20-25.
- Verdan (2008) : Verdan, S., Nouveau navire géométrique à Eretrie, *AntK*, 49, 2008, σελ. 97-106.
- Verdan κ.ά. (2008): Verdan, Samuel, Kenzelmann Pfyffer, Anne, Léderrey, Claude, *Céramique géométrique d'Eretrie*. Série ERETRIA, τ. XX, Fouilles et recherches, publication de l'Ecole Suisse d'Archéologie en Grèce, Infolio éditions, Gollion, 2008.
- Verdan (2010)A' : Verdan, S., Η γένεση της Έρετριας, *Έρετρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη*, Αθήνα 2010, σελ. 63-66.
- Verdan (2010)B' : Verdan, S., Το ιερό του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, *Έρετρια: ματιές σε μία αρχαία πόλη*, Αθήνα 2010, σελ. 238-247.
- Samuel Verdan, *Le Sanctuaire d'Apollon Daphnéphoros à l'époque géométrique*. Série ERETRIA, tome XXII, Fouilles et recherches, publication de l'Ecole Suisse d'Archéologie en Grèce, Infolio éditions, Gollion, 2013.
- Verdelis (1966) : Verdelis, N., *ΑΔ*, 1966, Χρον., σελ.218-227.
- Vollmoeller (1901): Vollmoeller, K.G., Über zwei Euböische Kammergräber mit Totenbetten, *MDAI* 26, 1901, σελ. 333-376.
- Wace (1949): Wace, A.J.B., *Mycene*, Princeton 1949.
- Wace-Stubbings (1984) Wace, A.J.B.- Stubbings, Fr., *Όμηρος: a companion*, έκδ. Καρδαμίτσα, Αθήναι 1984.
- Walker (2003): Walker, Keith, *Archaic Eretria: A Political and Social History from the Earliest Times to 490 BC*, Routledge, 2003.
- Wallace (1947) : Wallace, W.P., The demes of Eretria, *Hesperia*, τ. 16, 1947, σελ. 115-146, πίν. XI.
- Wallace (1955) : Wallace, W. P., The coinage of the euboian leage *Archaeology*, τ. VII, 1955, σελ. 264-267.
- Wallace (1956) : Wallace, W. P., *The euboian leag eand its coinange*, Νέα Υόρκη 1955.
- Wallace (1961) : Wallace, W.P., Οί δήμοι της Έρετριας, *AEM*, τ. Η', 1961, σελ. 157-203.
- Wallace (1963) : Wallace, W. P., Ιστορία του Κοινού των Εύβοέων, (μτφ. Ίσμήνη Στυλιανουΐ-Τριάντη), *AEM*, τ. I, 1963, σελ. 266-311.
- Wallace (1965) : Wallace, W.P., Έρετριείς άρχοντες νομισματοκοπειών, *AEM*, τ. IB', 1965, σελ. 33-39.
- Wallace (1972) : Wallace, M.B., *The history of Karystow from 6th to the 4th centuries B.C.*, (dissertation), University of toronto, Toronto, 1972.
- Walter (1942): Walter, *AA* 1942, σελ. 140.
- Welcker (1850) : Welcker, F.C., Der kleine Tempel auf der Seitze des Berges Ocha in Euboa, *Kleine Schriften*, τ. 3, Bonn 1850, σελ. 391-392.
- Welcker (1856) : Welcker, F.C., *Andere uralte Tempel auf dem Ocha apbrige*, Reinische Museum, X., Frankfurt am Mein 1856.
- Welter (1955) : Welter, G. *Ιστορία της Ελλάδος κατά περιοχάς*, I, Χαλκίς, Αθήναι 1955.
- Whitley (2002-3): Whitley, J., *AR* 2002-3, σελ. 52.
- Whitley (2003-4): Whitley, J., *AR* 2003-4, σελ. 40.
- Whitley (2004-5): Whitley, J., *AR* 2004-5, σελ. 50-52.
- Whitley (2006-7): Whitley, J., *AR* 2006-7, σελ. 36-40.
- Wiegand (1899) : Wiegand, T., *AM* 24, 1899, σελ. 206-8.
- Wiegand (1910) : Wiegand, T., *AM* 1910, σελ. 43.
- Wilcken (1976): Wilcken, Ulrich, *Αρχαία ελληνική ιστορία*, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1976.
- Willers (1991) : Willers, D., Zwei Thesmophorien in Eretria ?, *Mus Helv.*, 1991, σελ. 176-187.

- Wilhelm (1892): Wilhelm, A, *Ἐπιγραφαὶ ἐξ Εὐβοίας*, ΑΕ, τ. 31, 1892, σ. 70-180.
 Wilhelm (1904) : Wilhelm, A, *Ευβοϊκά*, ΑΕ, τ. 43, 1904, σ. 89-110.
 Wilhem (1905) : Wilhelm, A, ΑΕ, 1905, σελ. 222.
 Wilhelm (1912) : Wilhelm, A., ΑΕ 1912, σελ. 234-248.
 Winter (1971) : Winter, F.E., *Greek Fortifications*, 1971.
 Winter (1982) : Winter, N.A., *AJA* 86, 1982, σελ. 550.
 Wrede (1933) : Wrede, W., *Attische Mauern*, Aten 1933.
 Ziebarth (1915) : Ziebarth, E., *Inscriptiones Graecae*, XII, *Inscriptiones insularum mari Aegaei eraeter Delum*, τ. 9, *Inscriptiones Euboeae insulae*, Βερολίνον 1915.

ΑΡΧΑΙΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Ἀθήναιος**, *Δειπνοσοφισταί*, ἔκδ. G. Kaibel, Teubner 1923-1925, ἔκδ. C.B.Gulick, 1-7, LOEB 1951-1971.
Αἰσχίνης, *Λόγοι*, F. Blass, Teubner 1908, ἔκδ. C.D. Adams, LOEB 1968.
Ἀπολλώνιος Ῥόδιος, *Ἀργοναυτικά*, ἔκδ. R. Brunck, Λειψία 1810- 1813, ἔκδ. R.C. Seaton, LOEB 1967.
Ἀππιανός, *Historia Romana*, Mendelssohn, Teubner 1879, ἔκδ. H.White, τόμοι 4, LOEB 1972.
Ἀριστοτέλης, *Περὶ ζώων*, ἔκδ. Dittmeyer, L. Teubner, 1907, *Περὶ ζώων μορίων*, ἔκδ. Langkavel, B., Teubner 1868, ἔκδ. H.J.Drossaart Lulofs, Oxford University Press 1965, *Οἰκονομικά*, ἔκδ. Susemihl, F., Teubner 1887, ἔκδ. A.L. Peck LOEB, 1963.
Ἀρχέμαχος, *Εὐβοϊκά*.
Βάρρων Μάρκος Τερέντιος, *De agricultura*, εκδ. Goetz, G., Teubner 1912.
Δημοσθένης, *Λόγοι*, ἔκδ. Butcher, S.H. -Rennie, W., τόμοι 3, Ὁξφόρδη 1978, ἔκδ. J.H. Vince, τόμοι 7, LOEB 1970.
Δικαίαρχος, Muller, C., G.G.M., 1, σελ. 97-110.
Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική βιβλιοθήκη*, ἔκδ. Vogel, F. καὶ Fischer, C., Teubner 1888-1906, ἔκδ. C.H. Oldfather, Loeb 1962-1970..
Διογένης Λαέρτιος, *De clarorum Philosophorum vitis, Dogmaticus et apophthegmaticus*, ἔκδ. Firmin-Didot, A. Paris 1878, ἔκδ. R.D. Hicks, τόμοι 2, Loeb 1970, 1972.
Δίων Κάσσιος, *Historia Romana*, Dindorf, ἔκδ. Teubner 1863-1865, ἔκδ. E. Cary, Loeb 1960-1970.
Δίων Χρυσόστομος, *Ευβοϊκὸς ἢ Κυνηγός*, Prentice, K., Boston 1897, *Λόγοι*, ἔκδ. Teubner 1857, εκδ. J.W. Cohoon, τ.5, Loeb 1964-1987.
Εὐριπίδης, *Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι*, στ. 168 - 170, J. Diggle, t.III, Oxford Univ. Press 1994, σελ. 357-425.
Ζωναράς Ιωάννης, *Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν*, ἔκδ. Dindorf, L., Teubner 1868-1875.
Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, ἔκδ. Carolus Hude, Oxford University Press, Oxford 1976, Ἡροδότου Ἱστοριῶν Α, Κλειώ, ἔκδ. Δ. Ν. Μαρωνίτης (εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια), Ι. Θ. Κακριδῆς (πρόλογος), ἔκδ. Γκοβόστης, Ἀθήνα 1964, Ἡροδότου Ἱστοριῶν Θ, Πολύμνια, Γαβριήλ Συντομόρου (μετάφραση, εἰσαγωγή, σχόλια), ἔκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
Ἡσίοδος, *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, ἔκδ. F. Solmsen, R. Merkelbach, M. L. West, Oxford University Press 1990, ἔκδ. Paul Mazon, Les Belles Lettres, Paris 1972, *Ἔργα καὶ ἡμέρες*, Θεογονία, *Ἡ ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλῆ*, πρόλ. Δανιὴλ Ἰακώβ-εἰσαγωγή, μτφ, σχόλια Σταῦρος Γκριγκένης, ἔκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
Ἡρακλείδης ο Κρής, I, 29.
Θεόφραστος, *Ἱστορία φυτῶν*, ἔκδ. Capps, E., Page, T., Rouse, W., Loeb 1916, ἔκδ. A. Hort, τ.1-2, Loeb 1968, εκδ. B.Einarson, G.K.K. Link, τ.1-3, Loeb 1976.
Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι*, ἔκδ. H.S. Jones, τ.1-2, Oxford Univ. Press 1976, εκδ. C.F. Smith, τ. 1-2, Loeb 1969-1975.
Ἴων ὁ Χίος, ἔκδ. Muller, C., F.H.G., II, p.44-51.
Ἴσοκράτης, *Λόγοι*, εκδ. Blass, B., Teubner 1888, εκδ. G. Norlin, L. Van Hook, τ.1-3, Loeb 1966-1968.
Λίβιος, *Ab Urbe Condita*, μετάφρ. E. Sage, ἔκδ. Page, T., Capps, E., Rouse, W., Loeb 1964-1976.

Όμηρος, Ιλιάς, έκδ. Th. W. Allen, τ. 3-4, Oxford University Press 1975-1976, σχολιασμένη έκδοση που περιλαμβάνει τις ῥαψωδίες Α-Δ (κείμενο και ἑρμηνευτικὸ ὑπόμνημα) τοῦ G. S. Kirk, μετάφραση Δανιήλ Ἰακώβ, Αντώνης Ρεγκάκος, Univercity Studio Press/Cambridge Univercity Press, Θεσσαλονίκη 2003. **Ὀδύσσεια**, έκδ. D. Monro, T.W. Allen, τ. 1-2, Oxford University Press 1976, έκδ. A.T. Murray, τ. 1-2, 1971-1976.

Ὀμηρικοί Ὕμνοι, έκδ. Th. W. Allen, τ. 5, Oxford University Press 1974.

Παυσανίας, Ἑλλάδος Περιήγησις, έκδ. Spiro, F., Teubner 1903, εκδ. H.A.S. Jones, H.A. Ormerod, R.E. Wycherley, τ.1-5, Loeb 1966-1977, Παπαχατζής, Ν.Δ., Παυσανίου *Ἑλλάδος Περιήγησις*, τ.5, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1974-1983.

Πλίνιος, *Naturalis Historia*, Jan, L., Mayhoff, Teubner 1897-1906.

Πλούταρχος, Ἠθικά, έκδ. Βερναρδάκης, Γ., Teubner 1888-1896, εκδ.F.C. Barbit, H. Cherniss, W.C. Helmbold, P.A. Clement, H.B. Hoffleit, L. Pearson, F.H. Sandbach, B. Einarson, P.H. de Lacy, τ.1-12, Loeb 1965-1976, *Βίοι Παράλληλοι*, έκδ. Lindskog, C., Ziegler, K., Teubner 1914-1939, εκδ.B. Perrin, τ.1-11, Loeb 1967-1975.

Πολύαινος, Στρατηγήματα, έκδ. Woelfflin, Melber, J. Teubner 1887.

Πολύβιος, Ἱστορίαι, Buettner, Wobst, T. Teubner 1962-1963, έκδ. W.R. Paton, τ. 1-6, Loeb 1968-1975.

Πρόξενος, Χαλκιδικά.

Στέφανος Βυζάντιος, Ἐθνικά, έκδ. Meineke, A., Berlin 1849.




















































Στράβων, Γεωγραφικά, έκδ. Meineke, A., Teubner 1913-1921, εκδ. H.L. Jones, τ. 1-8, Loeb 1967-1969.

Υπερείδης, Λόγοι, έκδ. Jensen, C. Teubner 1963.



ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ			
ΑΧΡ = ΑΧΡΟΝΟΛΟΓΗΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΠΓ = ΠΡΩΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ, ΠΓ Α = ΠΡΩΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ Α, ΠΓ Β = ΠΡΩΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ Β. ΓΕ = ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ, ΠΓΕ = ΠΡΩΙΜΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΜΓΕ = ΜΕΣΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ, ΥΓΕ = ΥΣΤΕΡΗ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΑΡ = ΑΡΧΑΙΚΗ ΕΠΟΧΗ, ΠΑΡ = ΠΡΩΙΜΗ ΑΡΧΑΪΚΗ, ΜΑΡ = ΜΕΣΗ ΑΡΧΑΪΚΗ, ΥΑΡ = ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΪΚΗ ΚΛ = ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ, ΠΚΛ = ΠΡΩΙΜΗ ΚΛΑΣΣΙΚΗ, ΜΚΛ = ΜΕΣΗ ΚΛΑΣΣΙΚΗ, ΥΚΛ = ΥΣΤΕΡΗ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΕΛ = ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ, ΠΕΛ = ΠΡΩΙΜΗ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ, ΥΕΛ = ΥΣΤΕΡΗ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΡΩ = ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ, ΠΡΩ = ΠΡΩΙΜΗ ΡΩΜΑΪΚΗ, ΥΡΩ = ΥΣΤΕΡΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ ΠΒ = ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ			
ΦΥΣΙΚΑ ΟΧΥΡΗ ΘΕΣΗ ΦΥΣΙΚΑ ΟΧΥΡΗ ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ ΘΕΣΗ ΥΠΟΘΑΛΑΣΣΙΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΦΡΟΥΡΙΟ ΛΕΙΨΑΝΑ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΤΕΙΧΗ ΛΕΙΨΑΝΑ ΤΕΙΧΟΥΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ, ΛΕΙΨΑΝΑ ΟΧΥΡΩΣΕΩΝ ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΦΟΘ ΦΟΧΘ ΥΘ ΑΚ ΦΡ ΤΕ ΛΤΕ ΟΧ ΕΓΚ	ΓΛΥΠΤΑ ΒΑΘΡΟ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ ΓΛΥΠΤΑ (ΑΓΑΛΜΑΤΑ, ΑΝΑΓΛΥΦΑ, ΕΝΑΕΤΙΑ ΚΛΠ) ΑΓΑΛΜΑΤΙΑ-ΕΙΔΩΛΙΑ ΣΤΗΛΕΣ ΨΗΦΙΣΜΑΤΙΚΑΙ ΣΤΗΛΕΣ ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΣΤΗΛΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΣΤΗΛΕΣ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΣΤΗΛΕΣ ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΣΤΗΛΕΣ ΦΕΡΟΥΣΕΣ ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΣΤΗΛΕΣ ΦΕΡΟΥΣΕΣ ΑΝΑΓΛΥΦΟ	ΓΛ ΑΓΤ Σ ΨΣ ΑΝΕ ΕΝΣ ΕΝΣ ΕΣ ΕΝΕΣ ΕΣΑ ΕΝΕΣΑ
ΟΙΚΙΕΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΛΕΙΨΑΝΑ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΜΩΣΑΙΚΑ ΔΑΠΕΔΑ ΒΟΣΑΛΩΤΑ ΔΑΠΕΔΑ ΟΧΥΡΩΜΕΝΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ Η' ΠΟΛΗ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ	ΟΙ ΟΙΚ ΜΔ ΒΔ ΟΧΟΙΚ ΟΧΚΕ	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΤΑΛΛΟΤΕΧΝΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΧΡΥΣΟΧΟΙΑΣ ΥΦΑΝΤΙΚΑ ΒΑΡΗ	ΕΡΓ ΕΡΓΜ ΕΡΓΚ ΕΡΓΧ ΥΒ
ΤΟΙΧΟΙ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΤΙΡΙΑ ΛΕΙΨΑΝΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΛΕΙΨΑΝΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΜΕΛΗ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΕΡΑΜΟΙ ΣΤΕΓΑΣΕΩΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ	ΤΟ ΚΤ ΑΚ ΑΚΤ ΑΜ ΚΜ ΠΒ	ΑΓΓΕΙΑ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ ΑΠΟΘΕΤΗΣ ΑΝΔΗΡΟ-ΑΝΑΛΗΜΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΙΧΟΣ ΟΔΟΙ ΓΕΦΥΡΕΣ ΠΛΙΝΘΟΣ	ΚΕ ΑΤΟ ΟΔ ΓΕ ΠΛ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΤΗΡΙΑ ΤΟΙΧΟΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΛΕΙΨΑΝΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	ΔΚ ΑΘΕ	ΤΑΦΟΙ ΛΕΙΨΑΝΑ ΤΑΦΩΝ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΛΕΙΨΑΝΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ	ΤΑ ΛΤΑ ΝΕ ΛΝΕ ΣΑ
ΛΙΜΕΝΟΒΡΑΧΙΩΝ ΛΙΜΕΝΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΤΙΡΙΑ ΛΙΜΕΝΟΣ	ΛΙ ΛΙΕ ΚΛΙ	ΜΕΤΑΛΛΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΟΠΛΑ ΛΕΙΨΑΝΑ ΥΦΑΣΜΑΤΟΣ	ΜΑ ΝΟ ΚΟΣ ΟΠΛ ΛΥΦ
ΙΕΡΟ ΛΕΙΨΑΝΑ ΙΕΡΟΥ ΒΩΜΟΣ ΛΕΙΨΑΝΑ ΒΩΜΟΥ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΒΩΜΟΣ ΝΑΟΣ ΛΕΙΨΑΝΑ ΝΑΟΥ ΘΕΜΕΛΙΑ ΝΑΟΥ ΠΕΡΙΡΡΑΝΤΗΡΙΟ ΕΥΡΗΜΑΤΑ	ΙΕ ΛΙΕ ΒΩ ΛΒΩ ΕΒΩ ΝΑ ΛΝΑ ΠΕ ΕΥ	ΛΟΥΤΡΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΕΞΑΜΕΝΕΣ ΑΓΩΓΟΙ ΥΔΡΕΥΣΕΩΣ ΑΓΩΓΟΙ ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΕΩΣ ΠΗΓΗ ΦΡΕΑΤΑ ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ ΠΛΙΝΘΟΣ ΛΙΘΟΣΩΡΟΣ ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΛΑΤΟΜΕΙΑ	ΛΟΥ ΔΕ ΑΥ ΑΑ ΠΗΓ ΦΡ ΕΠΛ ΛΘΣ Μ Λ

ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ

	ΠΡΟΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ		ΦΥΣΙΚΑ ΟΡΙΑ ΜΕΙΖΟΝΩΝ
	ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ		ΠΕΡΙΟΧΩΝ 
	ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ		ΦΥΣΙΚΑ ΟΡΙΑ ΠΕΡΙΟΧΩΝ 
	ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ		ΦΥΣΙΚΑ ΟΡΙΑ ΥΠΟΠΕΡΙΟΧΩΝ 
	ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ		ΑΚΤΟΓΡΑΜΗ 
			ΠΟΤΑΜΟΙ 
	ΑΧΡΟΝΟΛΟΓΗΤΑ		ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΧΕΙΜΑΡΡΟΙ 
	ΦΥΣΙΚΑ ΟΧΥΡΗ ΘΕΣΗ		
	ΟΧΥΡΩΜΕΝΗ		
	ΦΥΣΙΚΑ ΟΧΥΡΗ ΘΕΣΗ " ΟΙΚΙΣΜΟΣ		
	ΑΚΡΟΠΟΛΗ, ΦΡΟΥΡΙΟ, ΤΕΙΧΗ, ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ, ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ		ΠΕΡΙΡΡΑΝΤΗΡΙΑ
	ΟΧΥΡΩΜΕΝΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ Η' ΠΟΛΗ		ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ
	ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΕΣ		ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
	ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ		ΔΕΞΑΜΕΝΕΣ, ΑΓΩΓΟΙ ΥΔΡΕΥΣΕΩΣ Η' ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΡΕΑΤΑ
	ΟΙΚΙΣΜΟΣ, ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ		ΠΗΓΗ
	ΤΟΙΧΟΙ Η' ΛΕΙΨΑΝΑ ΚΤΙΡΙΩΝ		ΛΟΥΤΡΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
	ΤΟΙΧΟΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ		ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ, ΛΑΤΟΜΕΙΑ
	ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ		ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ (ΚΕΡΑΜΕΙΚΗΣ, ΜΕΤΑΛΛΟΤΕΧΝΙΑΣ Κ.Λ.Π)
	ΛΙΜΕΝΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ, ΛΙΜΑΝΟΒΡΑΧΙΟΝΑΣ		ΣΚΩΡΙΑ ΜΕΤΑΛΛΩΝ
	ΑΡΧΙΤΕΚΤ. ΜΕΛΗ ΚΤΙΡΙΩΝ		ΕΥΡΗΜΑΤΑ
	ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ		ΑΡΧΑΙΟΣ ΔΡΟΜΟΣ
	ΟΙΚΙΑ		ΥΠΟΘΑΛΑΣΣΙΑ ΘΕΣΗ
	ΙΕΡΟ		
	ΒΩΜΟΣ		
	ΓΛΥΠΤΑ		
	ΕΙΔΩΛΙΑ		
	ΑΠΟΘΕΤΗΣ		
	ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ		
	ΒΑΘΡΟ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ		
	ΑΝΔΗΡΟ-ΑΝΑΛΗΜΜΑ		
	ΣΤΗΛΕΣ		
	ΤΑΦΟΙ		
	ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ		
	ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΣΤΗΛΕΣ		
	ΕΝΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΣΤΗΛΕΣ		

ΧΑΡΤΗΣ 1: 50.000 ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ								
ΧΑΡΤΗΣ 1: 250.000 ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ								
ΤΡΟΠΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ: ΕΠΙΧΡΩΜΑΤΙΣΜΕΝΑ ΔΙΑΦΑΝΗ ΠΛΑΣΤΙΚΑ ΤΡΑΠΕΖΟΜΑΝΤΗΛΑ								
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΥΒΟΙΑΣ ΑΝΑ ΜΕΙΖΟΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗ								
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΑ': Περιοχή Λιχάδας-Αϊδηψού-Ωρεών-Ίστιαίας, σελ. 16								
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ	ΓΕ	ΑΡ	ΚΛ	ΕΛ	ΡΩ	ΑΧΡ	
ΘΕΣΕΙΣ- ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ- ΤΑΥΤΙΣΗ								
Περιοχή ΠΑΑ': Περιοχή Λιχάδας- Αγίου Γεωργίου Λιχάδας, σελ. 43								
A1': Θέση ακρωτηρίου Κήναιον ή Λιχάδα.								
A1α': Ακρωτήριο Κήναιον ή Λιχάδα: <i>Τερό Διός Κηναίων.</i>			ΚΕ ΙΕ;	ΚΕ ΙΕ	ΙΕ ΤΕ ΚΕ		ΛΚ ΛΚΤ	
A1β': Καστρι ή Παλαιό Καστρι Λιχάδας: <i>Δίον.</i>	ΚΕ ΟΙΚ	ΚΕ ΟΙΚ ΕΡΓΜ	ΚΕ ΟΙΚ	ΚΕ ΟΙΚ	ΚΕ ΟΙΚ	ΚΕ ΟΙΚ	ΛΚ	
A1γ': Λιχάδα.							ΑΓΤ	
A1δ': Λιχαδονήσια.							ΕΥ	
Περιοχή ΠΑΒ': Περιοχή Γιάλτρων: σελ. 45								
A1β': Καστρι ή Παλαιό Καστρι Λιχάδας: <i>Δίον.</i> A2α': Καστέλλι Γιάλτρων: <i>Διάδες Αθήναι.</i>	ΚΕ ΟΧΟΙΚ	ΚΕ ΟΧΟΙΚ	ΚΕ ΟΧΟΙΚ	ΚΕ ΟΧΟΙΚ	ΚΕ ΟΧΟΙΚ	Κ Ε ΟΧΟΙΚ	ΤΕ ΛΚ	
A2β': Λουτρα Γιάλτρων.			ΚΕ			ΛΟΥ	ΓΛ	
A2γ': Η έκταση από το Καστέλλι Γιάλτρων μέχρι τα Γιάλτρα.	ΚΕ	ΚΕ	ΚΕ	ΚΕ	ΚΕ	ΚΕ		
A2δ': Άγιος Νικόλαος Γιάλτρων.				ΕΣΑ ΝΕ	ΕΣΑ ΝΕ			
A2: Γιάλτρα: Αδιευκρίνιστα.				ΕΣΑ ΝΕ			ΓΛ	
A3: Χερσονήσι.	ΚΕ	ΓΛ ΑΓΤ;	ΚΕ; ΑΓΤ;	ΚΕ ΟΙΚ			ΤΕ ΛΚ	
Περιοχή ΠΑΓ': Περιοχή ΒΔ της περιοχής ΠΑΒ', σελ. 48								
ΠΑΔ': Περιοχή Αϊδηψού- Λουτρών Αϊδηψού, σελ. 49								
A4α': Αϊδηψός (χωριό).						ΛΟΥ	ΛΚ ΑΜ	
A4βI': Κουμπι Αϊδηψού.							ΕΣ	
A4βII': Β των Λουτρών Αϊδηψού.				ΕΝΕΣΑ				
A4γ': Λουτρα Αϊδηψού.					ΟΧΟΙΚ ΚΕ ΛΚ	ΛΚ ΚΕ ΛΟΥ ΕΝΣ	ΝΟ	
A4' Αδιευκρίνιστα.							ΝΟ ΓΛ	
Περιοχή ΠΑΕ': Περιοχή Ήλιων, σελ. 51								
A5': Ήλια: Μονή Αγίου Γεωργίου: <i>Τερόν Σελινουντίου ή Σελιναίου Απόλλωνος.</i>							ΙΕ ΑΝΕ ΕΡΓΜ	
Περιοχή ΠΑΣΤ': Περιοχή Αγίου Αϊδηψού, σελ. 52								
A6': Άγιος Αϊδηψού.							ΛΚ ΑΜ	
A6α': Νησιώτισσα.						ΛΚ	ΛΙ ΤΑ	

A6δ': Αγιοκάμπος: Μάρμαρα.								ΚΜ ΠΛ ΚΕ ΛΚ;	
Περιοχή ΠΑΖ': Περιοχή Ίστιαίας, σελ. 54									
A6β1': Νέος Πύργος: Ωρεών. A6β2': Νέος Πύργος: Σταφίδες: <i>Τερὸν Ἡρακλέους.</i> A6γ': Νέος Πύργος: Κολώνα καὶ κοντινὲς θέσεις. A6γ1': Κολώνα. A6γ2': Κολώνα: Ἀλώνι. A6γ3': Κολώνα: Εἰκονοστάσι.		ΚΕ	ΚΕ ΙΕ ΓΛ	ΓΛ ΕΣΑ ΝΕ ΤΑ ΝΕ ΕΣ	ΓΛ ΕΣΑ ΝΕ ΝΕ ΕΣ		ΠΕ ΛΤΑ ΝΕ ΟΙ ΚΕ ΑΥ ΕΝΕΣ ΝΕ	ΛΚ ΠΕ	
A6ε1': Κάτω Ωρεοί: Ωρεός. A6ε2': Μπάμιες: A6στ1': Σκεπαστή. A6στ2': Ἄνω Ωρεοί. A6ζ': Κάστρο Ωρεών: <i>Ίστιαία ἢ Ἐστίαια.</i> A6η': Ωρεοί: Ναός Ἁγ. Βασιλείου. A6θ': Ωρεοί: Καραμίχια. A6ι': Ωρεοί: Ἁγ. Δημήτριος. A6α': Ωρεοί: Ἁγ. Ἰωάννης. A6ιβ': Ωρεοί: Ἁγ. Μηνᾶς. A6ιγ': Ωρεοί: Φραγκοκλησιὰ Ταξιάρχη. A6ιδ': Ωρεοί: Ἁγία Κυριακή.	ΚΕ	ΚΕ	ΚΕ ΓΛ	ΤΟ ΚΕ ΟΙ ΑΑ ΕΣ ΤΑ ΛΙΕ ΛΚ ΑΜ ΚΕ ΕΣ ΝΕ ΚΕ ΤΕ ΛΤΕ ΠΛ ΤΟ ΚΕ ΕΣ ΛΤΑ ΕΝΕΣΑ;	ΤΟ ΚΕ ΟΙ ΛΚ ΕΣ ΤΑ ΑΑ ΤΕ ΟΙΚ ΚΕ ΠΛ ΤΟ ΚΕ ΓΛ ΛΤΑ ΕΣ ΕΝΕΣΑ;	ΚΕ ΟΙ ΒΔ ΛΚ ΕΡΓΚ ΓΛ ΤΕ ΟΙΚ ΚΕ ΚΕ ΤΑ ΣΑ	ΤΕ; ΛΙ; ΤΟ ΤΕ ΕΣ ΕΣ ΣΑ ΕΝΕΣΑ	ΛΚ ΑΘΕ;	
A7' καὶ A7α': Πόλη τῆς Ίστιαίας καὶ περιοχή τῆς.					ΕΣ ΝΕ;		ΔΚ ΑΘΕ;		
A7β': Ἁγ. Γεώργιος Ίστιαίας.							ΕΣ ΤΟ		
A7γ': Βιστρίτσα: Ἁγία Παρασκευή. A7δ': Θέση 1-5χλμ. Δ τῆς Ίστιαίας.				ΚΕ			ΔΚ;		
A7ε': Ἁγ. Παντελεήμων.							ΚΕ		
A7στ': Πάλιουρας.							ΚΜ ΚΕ ΛΚΤ		
Aζ': Καστανιώτισσα.						ΝΕ			
A7: Ποταμὸς Ξηριάς.							ΓΛ		
Περιοχή ΠΑΗ': Περιοχή Μηλιῶν-Κρουονερίτη, σελ.64									
A7η': Μηλιές: ὕψωμα Λαυρέντη.				ΚΕ ΤΕ	ΚΕ ΤΕ		ΤΕ ΟΔ		
Περιοχή ΠΑΘ': Περιοχή Ἀσμηνίου - Ἀρτεμισίου – Γερακιούς, σελ. 65									
A8': Πευκί. A8α': Πευκί Γκέκα. A8β': Πευκί: Σύγχρονο Νεκροταφεῖο: <i>Τερὸν Ἀρτέμιδος Προσηῶας.</i> A8γ': Πευκί: Λόφος Μουσκάτ.				ΚΕ ΛΚ	ΕΝΣ ΑΝΑ		ΚΕ ΛΚ ΙΕ		

A9': Άσμήνιο.		ΚΕ						
A10': Άτρεμίσιο: Χωριό Α του Πευκίου.								
A11α': Γουΐβες: Παλαιόκαστρο. A11β': Γουΐβες: Όρμος Κατσούμπρι και παραλία Πλατανάκι.				ΚΕ ΠΛ ΟΙΚ;		ΚΕ ΤΟ		
Περιοχή ΠΑΙ': Περιοχή Αγριοβότανου- Έλληνικῶν, σελ. 68								
A12α': Άτρεμίσιο. A12β': Έλληνικά: Άγ. Νικόλαος, (Χερσονήσι) και Καστραδάκι: Ποσειδίων;. A12γ': Περιβολάκια.			ΤΕ ΚΕ ΟΧΟΙΚ; ΦΡ;	ΟΙ ΚΕ	ΟΙ ΚΕ	ΟΙ ΚΕ	ΥΘ	
Περιοχή ΠΑΙΑ': Περιοχή Βασιλικῶν, σελ. 69								
A13α': Βασιλικά: Όρμος Ψαρπούλι. A6στ1' A12γ': Περιβολάκια: A13β': Βασιλικά. Παλαιόκαστρο: Ποσειδίων.				ΚΕ ΤΟ ΑΜ			ΚΕ (ΑΡΧ. ΝΑΥΑΓΙΟ :)	
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 5	ΓΕ 7	ΑΡ 9	ΚΛ 23	ΕΛ 19	ΡΩ 17	ΑΧ 18 ΕΠΙΠΛ.	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΒ': Περιοχή Άγίας Άννας-Κηρίνου-Μαντουδίου-Προκοπίου-Λίμνης-Ροβιῶν, σελ. 116								
Περιοχή ΠΒΑ': Περιοχή Ροβιῶν, σελ. 117								
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ	ΓΕ	ΑΡ	ΚΛ	ΕΛ	ΡΩ	ΑΧΡ	
ΘΕΣΕΙΣ- ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ- ΤΑΥΤΙΣΗ								
B1': Ροβιές: σύγχρονο χωριό και λεκάνη.								
B1α': Ροβιές, σύγχρονο χωριό, σελ.				ΚΕ	ΚΕ ΑΥ		ΓΛ ΤΟ	
B1β': Ροβιές: Αράκλη.					ΚΕ ΤΟ ΚΜ			
B1γ': Ροβιές: Πρὸς Παλαιοχώριον. B1δ' I: Ροβιές: Παλαιοχώριον. B1δII': Ροβιές: Παλαιοχώριον. B1ε': Θέσις ΒΔ του Παλαιοχωρίου.				ΚΕ ΚΕ ΚΕ		ΚΕ ΚΕ ΚΕ	ΚΕ	
B1στ': Θέση ΝΑ τῶν Ροβιῶν.					ΚΕ ΤΟ ΟΙΚ;			
B1ζ': Ροβιές: Άγ. Ήλίας.				ΚΕ ΙΕ		ΤΑ	ΛΤΑ ΛΚ ΑΜ ΤΟ	
Περιοχή ΠΒΒ': Περιοχή Λίμνης, σελ. 119								
B2: Λίμνη. B2α': Λίμνη: Χρόνια. B2β': Λίμνη: Καστριά: Έλύμνιον. B2γ': Λίμνη: Σταυρός ἡ Στενούρα.	ΚΕ	ΚΕ	ΚΕ	ΕΥ ΚΕ	ΚΜ ΛΚ ΚΕ ΟΙΚ;	ΛΟ ΕΥ ΚΕ	ΚΜ ΤΟ ΚΕ	
						ΚΕ ΚΜ		

B2δ': Λίμνη: Παναγιά. B2ε': Λίμνη: Άγ. Γεώργιος. B2στ': Λίμνη: Σκεπαστή. B2ζ': Λίμνη: Ζωοδόχος Πηγή. B2': Λίμνη: Μονή Αγ. Νικολάου Γαλατάκη: <i>Τερὸν Ποσειδάωνος Αἰγαίου.</i> B2θ': Λίμνη: Κανδήλιον ὄρος, θέσις Χορτοκόπι.				KE KM KE KE NO		KE ΛΟΥ	ΕΣ ΝΕ; ΑΜ	
Περιοχή ΠΒΓ': Περιοχή Παππάδων-Κοτσικιάς, σελ. 122								
B3: Παραλία Κοτσικιάς.				KE TO KM ΦΡ;				
Περιοχή ΠΒΔ': Κερασιάς-Αμελάντων, σελ. 122								
Περιοχή ΠΒΕ': Κουρκουλιών-Κεχειριών-Δάφνης, σελ. 123								
B7α': Δάφνη (Μαντανικά): Κάστρο. B7β': Δάφνη: Στεφανιού.	KE ΕΥ	KE		KE TA TE TE OXOIK; KE TO KM ΛΚ			ΕΣ	
Περιοχή ΠΒΣΤ': Περιοχή Αγ. Άννας-Στροφιλιᾶς-Σπαθαρίου, σελ. 123								
B4β': Αγία Άννα: Ταμπούρι: <i>Τρύχας;</i> B4γ': Αγία Άννα: Παλαιόβρυση							TE ΕΝΣ	
B6α': Στροφιλιᾶ, σελ. B6β': Στροφιλιᾶ: Παλαιοχώρι.				TE ΛΚ KE OXOIK; ΦΡ; KE		KE	TE	
Περιοχή ΠΒΖ': Περιοχή Αγ. Βασιλείου-Αγκάλης-Ζωοδόχου Πηγῆς, σελ. 124								
B4α': Αγία Άννα: Αγ. Βασίλειος: <i>Τρύχα.</i>				OXOIK TE KE ΛΚ			ΕΡΓΜ	
Περιοχή ΠΒΗ': Περιοχή Κηρίνου-Μαντουδίου, σελ. 125								
B5α': Κήρινθος: Κρύα Βρύση ἢ Πελέκι: <i>Κήρινθος.</i> B5β': Κήρινθος: Καστρί. B5γ': Αγ. Ἡλίας.	KE KE	KE OIK KE ΛΚ	KE KE	KE ΕΝΕΣ KE ΛΚ TE OXOIK KE	KE; TA; KE ΛΚ ΕΣ OIK	 KE	KE ΛΚ ΑΥ ΛΚ ΕΝΕΣΑ ΕΡΓΜ	
B8: Μαντούδι: Πελέκι.		KE					ΕΝΣ	
Περιοχή ΠΒΘ': Κηρέως-Καλυβίων, σελ. 127								
Περιοχή ΠΒΙ': Περιοχή Προκοπίου, σελ. 127								
B9': Προκόπιο. B9α': Προκόπιο: Κάστρο ἢ Καστρί. B9β': Προκόπιο: Δαφνοῦσα.				KE TO ΓΛ ΛΚ OIK; KE	KE NO KM OIK;	KE OI		
Περιοχή ΠΒΙΑ': Περιοχή Πηλίου, σελ. 128.								
B10α': Πήλι (Πήλιον): Καστρί καὶ Μεσοκοτρώνη: Διάκριοι(;). B10β': Πήλι: Ἐρειπωμένη μονή				OX KE	OX KE			

B10: Αδιευκρίνιστα.				ΚΕ				ΟΠΑ
Περιοχή ΠΒΒ': Περιοχή Βλαχιάς, σελ. 128								
B 11: Βλαχιά: Καστρί. B 11: Βλαχιά: Πηγάδια.				ΚΕ ΛΚ ΚΕ;				
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 5	ΓΕ 5	ΑΡ 4	ΚΛ 25	ΕΛ 8	ΡΩ 11	ΑΧΡ 7 ΕΠΙΠΛ.	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΓ': Περιοχή Αγίας Σοφίας-Λάμαρης-Μετοχίου Δίρφυος, σελ. 141								
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ	ΓΕ	ΑΡ	ΚΛ	ΕΛ	ΡΩ	ΑΧΡ	
ΘΕΣΕΙΣ- ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ- ΤΑΥΤΙΣΗ								
ΠΓΑ': Περιοχή Αγίας Σοφίας, σελ. 141								
Γ1: Αγία Σοφία.					ΑΜ			
ΠΓΒ': Περιοχή Αγριοσυκέας – Γλυφάδας - Αγίας Ειρήνης, σελ. 141								
ΠΓΓ': Περιοχή Λάμαρης – Στροπώνων, σελ. 142								
Γ2: Λάμαρη: Καστρί.						ΛΚ ΔΚ ΝΑ;		
ΠΓΔ': Περιοχή Μετοχίου, σελ. 142								
Γ3: Μετόχιον Δίρφυος.			ΓΛ	ΟΧ ΟΙΚ;	ΟΧ ΟΙΚ;		ΦΡ ΓΛ ΑΜ	
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 0	ΓΕ 0	ΑΡ 1	ΚΛ 1	ΕΛ 2	ΡΩ 1	ΑΧΡ 0	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΔ': Περιοχή Πολιτικών - Ψαχνών - Τριάδας - Ν. Αρτάκης - Χαλκίδας - Βασιλικού - Έρετρίας - Αμαρύνθου, σελ. 144								
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ	ΓΕ	ΑΡ	ΚΛ	ΕΛ	ΡΩ	ΑΧΡ	
ΘΕΣΕΙΣ- ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ- ΤΑΥΤΙΣΗ								
Περιοχή ΠΔΑ': Περιοχή Πολιτικών, σελ. 167								
Δ1α': Πολιτικά: Λατομείον. Δ1β': Πολιτικά: Μνήμα. Δ1γ': Πολιτικά: Καύκαλα. Δ1δ': Πολιτικά: Βρυσάκια. Δ1ε': Πολιτικά: : Ν του λόφου τών Βρυσακίων. Δ1στ': Πολιτικά: Μπότσκα. Δ1: Πολιτικά: Αδιευκρίνιστα.		ΚΕ;	ΚΕ;	ΚΕ ΤΑ ΟΙΚ ΚΕ ΕΝΕ ΚΕ	ΚΕ ΓΛ;	ΟΙΚ ΚΕ ΓΛ	Λ ΛΚ ΕΝΣ	
Περιοχή ΠΔΒ': Περιοχή Καστέλλας - Ψαχνών – Μακρομάλλης - Νέας Αρτάκης, σελ. 169								

Δ2: Μακρυμάλλη. Δ2α': Μακρυμάλλη: Νεράκι.			ΟΙΚ ΚΕ	ΚΕ ΕΝΕΣ ΟΙΚ	ΕΝΕΣ ΝΕ; ΟΙΚ;	ΝΟ	ΤΟ ΤΑ ΝΟ ΑΥ	
Δ3: Ψαχνά. Δ3α': Ψαχνά: Κόκκινο Λιθάρι. Δ3β': Ψαχνά: Μουριά (Μπαϊράμ Αγά). Δ3γ': Ψαχνά: Του Στέφανου τὸ μαντρί. Δ3δ': Ψαχνά: Ἄγ. Ἡλίας. Δ3ε': Ψαχνά: Γλύφα. Δ3στ': Ψαχνά: Ἁγία Παρασκευή: Ἀρπάγιον; Ἄργυρα; Δ3ζ': Ψαχνά: Κουλουριάδα. Δ3: Ψαχνά: Ἀδιευκρίνιστα.	ΚΕ	ΚΕ ΚΕ ΚΕ	ΤΑ ΟΙΚ;	ΤΑ ΟΙΚ ΛΚ ΚΕ ΤΑ ΑΜ ΚΕ ΚΕ ΤΟ ΤΕ; ΚΕ ΤΑ	ΤΑ ΟΙΚ ΚΕ ΚΕ ΚΜ ΤΟ ΤΑ ΚΜ ΛΚΤ ΕΝΕΣΑ ΨΣ	ΤΑ ΟΙΚ	ΑΥ ΓΛ	
Περιοχή ΠΔΓ': Περιοχή Τριάδας - Μακρυκάπας – Πάλιουρα, σελ. 172-3								
Δ4: Τριάδα. Δ4α': Τριάδα: Ἐνετικός πύργος. Δ4β': Τριάδα: Βυζαντινὸς ναός. Δ4γ': Τριάδα: Φηγές. Δ4δ': Τριάδα: Σπήλαιον Κούρου. Δ4ε': Τριάδα: Ἄγ. Καλλιόπη. Δ4: Τριάδα: Ἀδιευκρίνιστα.		ΚΕ		ΚΕ ΥΒ ΚΕ ΟΙΚ; ΤΑ ΚΕ	ΑΜ ΚΕ	ΚΕ ΟΙΚ;	ΑΜ ΕΝΕΣ ΤΑ ΒΩ ΙΕ; ΓΛ	
Δ5: Πάλιουρας: Παλιοχώρι.						ΚΕ ΚΜ		
Περιοχή ΠΔΔ': Περιοχή Καθενῶν - Ἀμφιθέας - Ἄνω καὶ Κάτω Στενῆς – Πούρνου – Πισσῶνα, σελ. 173								
Δ6: Λούτσα.					ΑΓΤ ΙΕ;			
Δ7: Καθενοί: Μεγάλα Λιβάδια ἢ Καμίνια.							ΥΦ	
Δ8: Στενή Δίρφυος. Δ8α': Στενή Δίρφυος: Ἀγιούς.							ΔΚ ΙΕ;	
Δ9: Καμπιά.							ΤΟ	
Δ10: Μαυρόπουλο: Διακρία;							ΚΕ ΚΜ	
Δ11: Μίστρος. Δ11α': Μίστρος: σύγχρονο χωριό. Δ11β': Μίστρος: Δρακοσπηλιά. Δ11γ': Μίστρος.				ΚΕ ΑΓΤ ΙΕ	ΚΕ ΑΓΤ ΙΕ	ΝΕ ΤΑ ΓΛ	ΑΤΟ	
Δ12: Ἀμφιθέα.			ΤΑ ΚΕ ΟΙΚ;					
Δ13: Θεολόγος. Δ13α': Θεολόγος: χωριό. Δ13β': Θεολόγος: Βίδισμα. Δ13γ': Θεολόγος: Γέροντος Τάφος.		ΚΕ					ΔΚ ΤΑ ΚΟΣ	
Δ14: Καμάριον. Δ14α': Καμάριον: χωριό.				ΕΥ;		ΕΥ ΚΕ		

Δ14β': Καμάριον: Θέσις Δ του Καμαρίου. Δ14γ': Καμάριον: Αργυρού.		ΚΕ ΤΑ					ΤΑ
Δ15: Πεισώνας. Δ15α': Πεισώνας: Άνω Πεισώνας: Μόστρα. Δ11: Μίστρος Δ13: Θεολόγος, σελ Δ14: Καμάριον. Δ15β': Πεισώνας: Άνω Πεισώνας: Κοπρισσές. Δ15γ': Πεισώνας.					ΕΝΕΣ ΟΙΚ ΕΝΕΣ ΚΕΕΡΓ		ΕΝΕΣ ΛΚ
Δ16: Βατώντας. Δ16α': Βατώντας: Παλαιές Φυτίες. Δ16β': Βατώντας: Αλωνάκι. Δ16γ': Βατώντας: Πλησίον Νέας Αρτάκης. Δ16: Βατώντας: Αδιευκρίνιστα.				ΤΑ ΚΕ ΝΕ ΟΙΚ		ΛΚ	ΕΣ ΤΑ ΛΚ ΚΕ
Δ17: Νέα Αρτάκη.					ΕΝΕΣ ΟΙΚ;		ΕΝΕΣ ΑΜ ΝΟ
Περιοχή ΠΔΕ Γ': Περιοχή Χαλκίδος - Νέας Λαμφάκου - Μύτικα - Αγίου Νικολάου - Φύλλων - Βασιλικού - Λευκαντίου, σελ.177							
Δ18: Μάνικα. Δ18α': Μάνικα. Δ18β': Μάνικα: Συκιά. Δ18γ': Θέσις Α της Μάνικας. Δ18δ': Μάνικα: Γρεμίλα. Δ18ε': Μάνικα: Εκκλησία Ζωοδόχου Πηγής.				ΚΕ ΚΕ	ΚΕ ΚΕ ΛΚ		ΕΣ ΓΛ ΕΣ ΒΩ
Δ19: Δοκός. Δ19α': Δοκός: Πέι. Δ19β': Δοκός: Αγία Παρασκευή. Δ19γ': Δοκός: Σουβάλα. Δ19δ': Περιοχή Δοκού: Τρείς Καμάρες. Δ19ε': Περιοχή Δοκού: Δύο Δένδρα. Δ19στ1: Περιοχή Δοκού: Στέρνα. Δ19στ2: Περιοχή Δοκού: Αγία Ελεούσα. Δ19ζ': Περιοχή Δοκού: Κοπανάς. Δοκός: Αδιευκρίνιστα.				ΓΛ ΙΕ ΛΚ ΚΕ ΚΜ ΓΛ ΙΕ	ΕΝΣ ΟΙΚ ΓΛ ΨΣ ΕΣ ΛΚ ΚΕ ΚΜ ΕΝΕΣ ΝΟ	Σ ΓΛ ΨΣ ΕΣ	ΕΝΣ ΙΕ ΛΘΣ ΑΓΤ ΕΝΕΣ ΕΝΕΣ ΕΝΣ ΑΘΕ ΛΚ ΑΜ
Δ20: Έξω Παναγίτσα ή Παναγίτσα.	ΚΕ	ΚΕ		ΤΑ ΝΕ	ΚΕ ΤΑ ΟΙΚ	ΚΕ ΤΑ	
Δ21': Χαλκίς, σελ. 181 Δ21α': Χαλκίς: Πεδίον Βολής και Βαθροβούνι. Δ21β': Χαλκίς: Ν. Αλάτσατα. Δ21γ': Χαλκίς: Βρωμοῦσα (ή Τρύπα) και Λιανή Άμμος. Δ21δ': Χαλκίς: Όρμος	ΤΑ	ΤΑ	ΚΕ	ΚΕ ΤΑ ΚΕ	ΚΕ ΤΑ ΚΕ ΟΔ ΝΕ ΤΑ ΚΕ	ΚΕ ΤΑ ΚΕ ΝΕ ΕΡΓΚ ΕΡΓ ΕΣ ΑΘΕ ΤΕ	ΙΕ; ΝΕ; ΟΔ ΤΟ ΑΜ

				ΟΙΚ			
Δ23: Μύτικας. Δ23α': Μύτικας: Άγιος Ιωάννης. Δ23β': Μύτικας: Δύο Δέντρα. Δ24: Μύτικας: Καρατσόλια.				ΕΣ	ΕΣ ΝΕ ΟΙΚ		ΒΩ ΙΕ; ΓΛ ΕΣ ΔΚ ΤΑ ΑΜ ΕΣ
Δ25: Άγ. Νικόλαος-Μπούρτζι.						ΑΜ ΔΚ ΓΛ	
Δ26: Βασιλικό: περιοχή. Δ26α': Βασιλικό: σύγχρονη κωμόπολη. Δ26β': Βασιλικό: Έργοστάσιο Σέλμαν. Δ26γ': Βασιλικό: Άγ. Κωνσταντίνος. Δ26δ': Βασιλικό: Έργοστάσιο ΒΥΕΚΑ. Δ26ε': Βασιλικό: Σουβάλα. Δ26: Βασιλικό: Μύλοι.	ΚΕ ΚΕ	ΚΕ ΚΕ	ΚΕ	ΕΝΕΣ ΚΕ	ΚΕ ΕΣ ΑΓΤ ΟΙΚ ΝΕ ΕΝΕΣ ΝΕ ΟΧ ΚΕ ΔΚ ΚΕ ΔΚ ΕΝΕΣ	ΓΛ	ΑΜ ΑΜ ΤΑ ΚΕ ΚΟΣ ΚΕ
Δ27: Φύλλα: περιοχή. Δ27α': Φύλλα. Δ27β': Φύλλ: Έκκλησία της Παναγίας. Δ27γ': Φύλλα: Μονή Άγ. Γεωργίου ΑΡΜΑ. Δ27δ': Φύλλα: Βρυσάρα. Δ27ε': Φύλλα: Άργυροῦ,. Δ27στ': Φύλλα: Κομματάκια. Δ27ζ': Φύλλα: Νιχώρι.				ΟΙΚ ΕΣΑ ΚΕ ΟΙ	ΟΙΚ ΕΝΕΣ ΚΕ ΟΙ	ΚΕ ΤΑ	ΑΜ ΕΝΕΣ ΑΜ ΔΚ; ΕΝΕΣ ΑΜ ΙΕ ΑΜ
Δ27: Φύλλα: Βράχος.		ΥΓΕ:ΚΕ ΦΟΧΘ	ΥΑΡ:ΚΕ ΤΕ ΦΟΧΘ				
Δ28': Λευκαντί, σελ. 259 Δ28α': Λευκαντί: Νεκροταφείο κτηματος Σκουμπρή.	ΠΓΑ: ΚΕ ΤΑ	ΠΓΕ: ΚΕ ΤΑ ΜΓΕ: ΚΕ ΤΑ					
	ΠΓΒ: ΚΕ ΤΑ	ΥΓΕ: ΚΕ ΤΑ					
Δ28β': Λευκαντί: Νεκροταφείο Παλαιών Περιβολίων.	ΠΓΑ:	ΠΓΕ: ΚΕ ΤΑ ΜΓΕ:					
	ΠΓΒ: ΚΕ ΤΑ	ΥΓΕ:					
Δ28γ': Λευκαντί: Τούμπα.	ΠΓΑ:	ΠΓΕ: ΚΕ ΝΕ ΚΟΣ ΟΠΛ					
	ΠΓΒ: ΚΕ ΔΚ ΝΕ ΚΟΣ ΟΠΛ	ΜΓΕ: ΥΓΕ:					
Δ28δ': Λευκαντί: Οίκισμός Ξηροπόλεως.	ΠΓΑ: ΚΕ ΟΙ	ΠΓΕ: ΚΕ ΟΙΚ					

	ΟΙΚ	ΜΓΕ: ΚΕ ΟΙΚ						
	ΠΓΒ: ΚΕ ΟΙΚ	ΥΓΕ: ΟΙ ΟΙΚ						
Δ28ε': Λευκαντί: Κοντά Σκουμπρή.							ΚΕ ΤΑ	
Δ28στ': Λευκαντί: Κοντά στην Τούμπα.							ΚΕ ΤΑ	
Δ28ζ': Λευκαντί: Πύργος.	ΚΕ	ΚΕ						
Δ28η': Λευκαντί: Μύλοι.								ΕΝΕΣ
Δ28θ': Λευκαντί: Άπροσδιόριστς.				ΓΛ;	ΓΛ;			
Δ29: Λινοβρόχι.				ΓΛ ΤΑ;	ΓΛ ΤΑ;		ΛΚ ΚΕ	
ΕΠΟΧΕΣ ΣΥΝΟΛΟ ΠΔΠ'	ΠΓ 9	ΓΕ 14	ΑΡ 8	ΚΛ 30	ΕΛ 34	ΡΩ 23	ΑΧΡ 25 ΕΠΙΠΛ.	
Περιοχή ΠΔΕ ΙΙ': Περιοχή Μαλακώντα, Έρετριας, Αμαρύνθου, Γυμνού, σελ. 312								
Δ30: Αγ. Ανδρέας.				ΚΕ ΤΑ ΟΙΚ	ΚΕ	ΚΕ	ΕΥ	
Δ31: Μαλακώντας. Δ31α': Μαλακώντας. Δ31β': Μαλακώντας: Καμάρα. Δ31γ': Μαλακώντας: Μύλοι. Δ31δ': Μαλακώντας: Πλακάκια. Δ31ε': Μαλακώντας: Παλιοχώριον. Δ31στ': Μαλακώντας: Σκληρό. Δ31: Μεταξύ Μαλακώντα και Έρετριας: Χαλάσματα.	ΚΕ	ΚΕ	ΚΕ ΤΑ ΝΕ ΟΙΚ;	ΟΙΚ ΛΚ ΤΑ ΚΕ ΚΕ ΚΕ ΛΚ	ΟΙΚ ΛΚ ΚΕ ΤΑ ΝΕ ΚΕ ΚΕ ΟΙ ΤΑ ΝΕ ΚΕ ΛΚ	ΚΕ ΤΑ ΝΕ ΣΑ ΟΔ ΛΚ	ΤΑ ΝΕ ΣΑ ΟΔ ΛΚ	
ΕΠΟΧΕΣ Δ32: Έρέτρια, σελ. 313	ΠΓ	ΓΕ	ΑΡ	ΚΛ	ΕΛ	ΡΩ	ΑΧ	
Δ32: Έρέτρια, σελ. Λιμένας, Δυτική Πύλη, τείχος και άκρόπολη.			ΠΑΡ: ΜΑΡ & ΥΑΡ: ΤΕ	ΠΚΛ: ΤΕ ΜΚΛ: ΤΕ ΔΙ ΥΚΛ: ΤΕ	ΠΕΛ: ΤΕ ΛΙ ΥΕΛ: ΤΕ			
Όδοι.			ΟΔ	ΟΔ	ΟΔ	ΟΔ	ΟΔ	
Ηρώο και Ανάκτορο Ι.		ΠΓΕ: ΜΓΕ: ΥΓΕ: ΝΕ ΚΕ ΟΠΛ ΚΟΣ	ΠΑΡ: ΙΕ ΚΕ ΛΚ ΜΑΡ & ΥΑΡ: ΙΕ ΚΕ ΛΚ	ΠΚΛ: ΜΚΛ: ΛΚ ΥΚΛ: ΟΙ ΚΕ	ΠΕΛ: ΟΙ ΚΕ ΥΕΛ: ΟΙ ΚΕ			
Ανάκτορο ΙΙ.				ΥΚΛ: ΟΙ ΚΕ	ΠΕΛ: ΟΙ ΚΕ ΥΕΛ:			
Τερό Ένυαλίου.				ΠΚΛ: ΜΚΛ: ΙΕ ΝΑ ΠΒ ΚΕ ΕΝΣ ΥΚΛ: ΙΕ ΚΕ	ΠΕΛ: ΙΕ ΚΕ ΥΕΛ: ΙΕ ΚΕ			

Οικίες πλησίον Ανακτόρων Ι και ΙΙ.				ΥΚΛ: ΟΙ ΚΕ	ΠΕΛ: ΟΙ ΚΕ ΥΕΛ:			
Ιερό Διονύσου και Θέατρο.				ΠΚΛ: ΙΕ ΚΕ ΜΚΛ: ΔΚ ΥΚΛ: ΔΚ	ΠΕΛ: ΙΕ ΔΚ ΚΕ ΥΕΛ: ΙΕ ΔΚ ΚΕ			
Άνω Γυμνάσιο.				ΥΚΛ: ΔΚ ΚΕ	ΠΕΛ: ΔΚ ΚΕ ΥΕΛ: ΔΚ ΚΕ			
Στάδιο.				;	ΠΕΛ: ; ΥΕΛ: ΑΜ ΕΝΣ ΨΣ			
Θεσμοφόριο.					ΠΕΛ: ΚΕ ΙΕ ΑΓΤ ΥΕΛ: ΚΕ ΙΕ			
Ιερό Α'.			ΠΑΡ: ΜΑΡ & ΥΑΡ: ΙΕ ΚΕ ΔΚ ΝΑ ΑΓΤ		ΠΕΛ: ΚΕ ΙΕ ΑΓΤ ΥΕΛ:			
Ιερό Αθηνᾶς και πλάτωμα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως.			ΠΑΡ: ΚΕ ΙΕ ΜΑΡ & ΥΑΡ: ΙΕ ΚΕ ΔΚ ΝΑ ΓΛ ΑΓΤ		ΠΕΛ: ΙΕ ΚΕ ΥΕΛ:			
Δεξαμενή.					ΠΕΛ: ΥΕΛ: ΛΚΤ ΕΡΓ	ΕΥ		
Σεβαστεῖο, ἱερό τοῦ Αὐγούστου και τῆς Ρώμης.		ΔΚ ΚΕ			ΠΕΛ: ΕΡΓ ΥΕΛ: ΕΡΓ	ΠΡΩ: ΙΕ ΝΟ ΒΩ ΓΛ ΚΕ		
Οικία με τὰ μωσαϊκά.				ΥΚΛ: ΟΙ ΚΕ	ΠΕΛ: ΟΙ ΚΕ ΥΕΛ: ΤΑ ΠΒ	ΠΡΩ: ΕΡΓ		
Ανασκαφή Θέμελη και συνέχεια του οίκ. πρὸς Ν.	ΠΓΑ: - ΠΓΒ: ΤΑ ΚΕ	ΠΓΕ: ΚΕ ΜΓΕ: ΚΕ ΔΚ ΥΓΕ: ΑΤΟ (ΟΧ;)ΚΕ ΔΚ ΕΡΓΧ	ΠΑΡ: ΜΑΡ & ΥΑΡ: ΚΕ ΑΜ ΔΚ ΙΕ ΚΕ	ΠΚΛ: ΜΚΛ: ΥΚΛ: ΚΕ ΔΚ ΟΔ	ΠΕΛ: ΙΕ ΚΕ ΔΚ ΟΔ ΥΕΛ: ΔΚ ΚΕ	ΔΚ ΔΚ ΠΒ ΙΕ ΚΕ ΤΑ		
Ιερό Δαφνηφόρου Απόλλωνος.	ΠΓΑ: - ΠΓΒ: ΚΕ;	ΠΓΕ: ΤΑ ΚΕ ΜΓΕ: ΚΕ ΒΩ ΙΕ ΔΚ ΥΓΕ: ΚΕ ΒΩ ΝΑ ΙΕ ΔΚ ΕΡΓΜ	ΠΑΡ: ΚΕ ΙΕ ΝΑ ΜΑΡ & ΥΑΡ: ΚΕ ΙΕ ΝΑ ΔΚ ΓΛ	ΠΚΛ: ΜΚΛ: ΙΕ ΚΕ ΓΛ ΥΚΛ: ΙΕ ΚΕ ΨΣ ΕΝΣ	ΠΕΛ: ΙΕ ΚΕ ΨΣ ΕΝΣ ΕΡΓΚ ΥΕΛ: ΙΕ ΚΕ ΨΣ ΕΝΣ	ΙΕ ΚΕ		
Ιερό Β ἱεροῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος (βόρειος χώρος θυσιῶν).		ΠΓΕ: ΜΓΕ:	ΠΑΡ: ΜΑΡ & ΥΑΡ: ΚΕ	ΠΚΛ: ΤΑ ΜΚΛ: ΙΕ ΝΑ ΓΛ				

			ΙΕ ΔΚ	ΚΕ				
		ΥΓΕ: ΚΕ ΒΩ ΙΕ ΔΚΤ		ΙΕ ΝΑ ΓΛ ΚΕ ΨΣ ΕΝΣ				
Δημόσια κρήνη.			ΔΚ ΚΕ	ΥΚΛ: ΔΚ ΚΕ	ΠΕΛ: ΔΚ ΥΕΛ:			
Άγορά και Θόλος.			ΔΚ ΚΕ	ΠΚΛ: ΜΚΛ:ΔΚ ΙΕ ΑΓΤ ΝΟ ΥΚΛ: ΔΚ ΚΕ	ΠΕΛ:ΔΚ ΓΛ ΑΓΤ ΙΕ ΥΕΛ: ΔΚ ΚΕ			
Λουτρά παρὰ τὸν λιμένα.					ΠΕΛ: ΛΟΥ ΚΕ ΥΕΛ: ΛΟΥ ΚΕ			
Γεωμετρικὲς οἰκίες παρὰ τὸν λιμένα.		ΠΓΕ: ΜΓΕ:ΚΕ ΟΙ ΟΙΚ ΥΓΕ: ΚΕ ΟΙ ΟΙΚ		ΠΚΛ: ΜΚΛ:ΚΕ ΔΚ ΝΟ ΥΚΛ:				
Ἱερὸ Ἰσιδος καὶ αἰγυπτίων Θεῶν.					ΠΕΛ: ΙΕ ΝΑ ΚΕ ΥΕΛ:			
Κάτω Γυμνάσιο.				ΠΚΛ: ΔΚ ΚΕ ΜΚΛ: ΥΚΛ: ΔΚ ΚΕ	ΠΕΛ: ΔΚ ΚΕ ΥΕΛ: ΔΚ ΚΕ			
Οἰκίες καὶ ἐργαστήρια.		ΠΓΕ: ΜΓΕ: ΥΓΕ: ΟΙ ΔΚ ΚΕ ΕΡΓΧ	ΠΑΡ: ΚΕ ΜΑΡ: ΚΕ ΟΙ ΔΚ ΥΑΡ:ΚΕ ΟΙ ΔΚ	ΠΚΛ:ΚΕ ΜΚΛ: ΟΙ ΚΕ ΔΚ ΥΚΛ: ΟΙ ΚΕ ΔΚ	ΠΕΛ: ΟΙ ΚΕ ΕΡΓ ΥΕΛ: ΟΙ ΚΕ ΕΡΓ	ΠΡΩ: ΟΙ ΚΕ ΕΡΓ		
ΝΔ Νεκρόπολη.		ΠΓΕ: ΜΓΕ: ΥΓΕ: ΝΕ ΚΕ ΤΑ ΟΠΛ ΚΟΣ	ΠΑΡ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΜΑΡ & ΥΑΡ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ	ΠΚΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΜΚΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΥΚΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ				
Δ Νεκρόπολη.		ΠΓΕ: ΜΓΕ: ΥΓΕ: ΝΕ ΚΕ ΤΑ ΚΟΣ ΟΠΛ		ΠΚΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΜΚΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΥΚΛ:	ΠΕΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΥΕΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ			
Α Νεκρόπολη.				ΠΚΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΜΚΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΥΚΛ:	ΠΕΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ ΥΕΛ: ΝΕ ΤΑ ΚΕ			

Νεκρόπολη πλησιον ίεροῦ Δαφνηφόρου Απόλλωνος.				ΠΚΛ: ΜΚΛ: ΥΚΛ:				
Δ32α': Ἐρέτρια: Βουδόχιον ἢ Βουδόχη. Δ32β1: Ἐρέτρια: Ὀλυμπος. Δ32β'II: Ἐρέτρια: Ασπρόχωμα.			ΟΧ;	ΟΧ;				
Δ32γ': Ἐρέτρια: Ἀγ. Κυριακή. Δ32δ': Ἐρέτρια: Τούμπα, Μακεδονικὸς τάφος. Δ32ε': Ἐρέτρια: Ἀγ. Παρασκευή. Δ32στ': Ἐρέτρια: Κοτρώνι ἢ Καστράκι. Δ32ζ': Ἐρέτρια: Μαγούλα. Δ32η': Ἐρέτρια: Ἀγ. Τριάς.				ΟΙ ΤΑ ΑΤΟ ΤΕ; ΕΣ ΚΕ ΕΥ ΑΝΕ;	ΝΟ ΛΚ Μ ΚΕ ΤΑ ΚΕ ΚΟΣ ΝΕ ΚΕ ΕΥ ΑΝΕ;			ΤΑ ΔΕ ΛΚ ΑΜ ΝΕ ΤΑ
Δ33: Ἀμάρυνθος, σελ. 355 Δ33α': Ἀμάρυνθος: Μακεδονικὸς τάφος.					ΤΑ ΟΙΚ			
Δ33β': Ἀμάρυνθος: Κάτω Βάθεια ἢ Παλαιοεκκλησιές ἢ Παλαιοκάστρο ἢ Παλαιοχώρα ἢ Παλαιοχώρια.	ΠΓΑ: ΠΓΒ: ΚΕ ΥποΠΓ: ΚΕ	ΠΓΕ: ΜΓΕ: ΥΓΕ: ΙΕ ΚΕ ΟΙΚ ΛΚ	ΠΑΡ: ΙΕ ΚΕ ΥΑΡ:	ΠΚΛ: ΜΚΛ: ΥΚΛ: ΙΕ ΑΓΤ ΑΝΕ ΛΚ ΚΕ	ΠΕΛ: ΙΕ ΛΚ ΛΚΤ ΚΕ ΑΓΤ ΥΕΛ: ΙΕ ΛΚ ΛΚΤ ΚΕ ΑΓΤ	ΠΡΩ: ΙΕ	ΕΝΣ ΑΝΕ	
Δ33γ': Ἀμάρυνθος: Ἁγία Κυριακή.			ΙΕ ΑΓΤ	ΙΕ ΑΓΤ	ΙΕ ΑΓΤ	ΙΕ ΑΓΤ		
Δ33δ': Ἀμάρυνθος: Γύρος. Δ33ε': Ἀμάρυνθος: Τρόχαλα. Δ33στ': Ἀμάρυνθος: Ἀναθώνη. Δ33ζ': Ἀμάρυνθος: Ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Εὐαγγελίστριας. Δ33η': Ἀμάρυνθος: Πύργος ἢ Λιμπουνάρι ἢ Βάθεια (Vathia). Δ33θ': Ἀμάρυνθος: Ἀδιευκρίνιστα.	ΚΕ ΤΑ ΝΕ;						ΕΝΣ ΕΝΣ Σ ΑΝΕ	ΛΚ ΕΝΕΣ ΑΝΕ
Δ34: Ἄνω Βάθεια. Δ34α': Ἄνω Βάθεια: Βλαχοχώρια. Δ34β': Ἄνω Βάθεια: Ἀγλέφαρος.								ΑΝΕ ΛΚ ΑΜ ΕΣ ΟΙΚ
Δ35: Μάμουλα ἢ Καλλιθέα.					ΚΕ ΟΙΚ; ΤΑ ΚΟΣ			
Δ36: Γυμνό. Δ36α': Γυμνό: Παναγία ἢ Χιλιάρμενη. Δ36β': Γυμνό: Ἀγ. Θεόδωρος. Δ36γ': Γυμνό: Ἀγ. Νικόλαος. Δ36δ': Γυμνόν: Ἀγ. Ἰωάννης.						ΕΣ ΑΜ	ΕΣ ΑΜ ΑΜ ΕΣ ΕΣ ΑΜ ΛΚ	

Δ36ε: Γυμνό: Άγ. Γεώργιος.							NA; IE; ΕΣ AM ΛΚ KM NA; IE;	
ΕΠΟΧΕΣ: ΣΥΝΟΛΟ ΠΔΕΠ'	ΠΓ 4	ΓΕ 3	ΑΡ 6	ΚΛ 12	ΕΛ 15	ΡΩ 6	ΑΧΡ 16 ΕΠΙΠΛ.	
ΕΠΟΧΕΣ ΣΥΝΟΛΟ ΠΔ'	ΠΓ: 22	ΓΕ 20	ΑΡ 14	ΚΛ 40	ΕΛ 48	ΡΩ 31	ΑΧ 41 ΕΠΙΠΛ.	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΕ': Περιοχή Αλιβερίου - Αύλωναρίου - Κύμης - Δύστου - Ζαράκων, σελ. 416								
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ	ΓΕ	ΑΡ	ΚΛ	ΕΛ	ΡΩ	ΑΧ	
Περιοχή ΠΕΑ': Περιοχή Αλιβερίου: σελ. 416								
E1: Κακιά Σκάλα. E1α': Γύρος.							ΤΑ;	
E2: Αλιβέρι: Ταμύναι. E2α': Αλιβέρι: Τρόχαλα. E2β': Αλιβέρι: Πλάτωμα. E2γ': Αλιβέρι: Ρίφι. E2γ1': Αλιβέρι: Άγιος Λουκάς. E2δ': Αλιβέριον: Πόλη του Αλιβερίου. E2δ1': Αλιβέρι Λατομείον. E2ε': Αλιβέρι: Κάραβος. E2ε1': Αλιβέρι: Κάμπος. E2στ': Αλιβέρι: Μακρά Ράχη. E2ζ': Αλιβέρι: Μυλάκι ή Μηλάκι ή Ασμίλακι. E2ζ1': Αλιβέρι: Ριζόκαστρο: Πορθμός. E2η': Αλιβέρι: Βελλούσια ή Μπελλούσια. E2θ': Αλιβέριον: Πύργος. E2ι': Αλιβέρι: Κατακαλού. E2ια': Αλιβέρι: Κακή Ράχη Κόσκινων.				ΤΕ ΟΙΚ ΚΕ ΛΙ ΤΑ ΚΕ ΟΙΚ; ΦΡ ΑΜ ΚΕ	ΤΕ ΕΣ ΟΙΚ ΤΑ ΚΕ ΟΙΚ; ΨΣ ΝΟ	Λ ΛΟΥ ΤΑ ΚΕ ΝΕ ΟΙΚ;	ΟΧ ΤΑ ΑΥ ΨΣ ΙΕ; ΛΚ ΑΝΕ ΨΣ ΕΡΓ ΟΧ ΛΓ ΕΝΕΣ ΨΣ ΕΣΑ	
E2ιβ': Παρθένι: Ίερό Ἀρτέμιδος Παρθένου;							ΛΚ ΙΕ;	
E8η': Αύλωνάρι: Γαβαλάς: Κοκκίστρες.			ΚΕ;	ΚΕ;			ΝΟ ΤΑ	
Περιοχή ΠΕΒ' -ΠΕΓ' -ΠΕΔ' -ΠΕΕ': Περιοχή Θαρρουνιών, Μακρυχωρίου, Μανικιών, Όξυλίθου, Κύμης, Αύλωναρίου: σελ. 422								
Περιοχή ΠΕΒ': Περιοχή Θαρρουνιών, Μακρυχωρίου, Δαγονάρας: σελ. 423								
E3: Θαρρουνία.		ΚΕ		ΚΕ ΑΓΤ	ΚΕ ΑΓΤ ΙΕ	ΝΟ	ΛΚ; ΙΕ;	
E4: Μακρυχώρι. E4α': Μακρυχώρι: Κούστα Βρύση.							ΑΜ ΤΑ	
E5: Δραγονάρα, ή Δραγγονάρα ή Δραγωνάρα ή Τραγονέρα: Γρύγχοι.			ΚΕ	ΚΕ ΑΜ	ΚΕ ΑΜ	ΚΕ ΑΜ	ΤΕ ΕΥ	
Περιοχή ΠΕΓ': Περιοχή Κύμης:								

σελ. 424								
E6: Κάδι.					KE OIK; Σ NE;			
E7': Κύμη. E7α': Κύμη: Άνω Ποταμιά: Καστρί ή Παλαιοκαστρί, ή Άγ. Νικόλαος.				OX KE AK	OXKEAK NO OIK	NO		
E7γ': Κύμη: Ένορία. E7δ': Κύμη: Αγιοκάμπος. E7ε': Κύμη: Εύρημα. E7στ': Κύμη: Πτελέα.				TA KE	TA; NE; TA KE EY	TA TA; NE;		AK
Περιοχή ΠΕΔ': Περιοχή Όξυλίθου: σελ. 424								
E7β': Κύμη: Βιγλατούρι: σελ.	ΠΓ: OIK TA KE	ΠΓΕ: OIK TA KE ΜΓΕ: OIK AK KE TA IE; ΥΓΕ: OIK AK KE TA IE;						
Περιοχή ΠΕΕ': Περιοχή Αύλωναρίου-Όκτωνιάς: σελ. 428								
E8: Περιοχή Αύλωναρίου. E8: Αύλωνάρι ή Αύλών: Άγ. Γεώργιος ή Καρέα.								ΨΣ AK
E8α': Αύλωνάρι: Παλαιό Καστρί ή Παλαιοκαστρί: <i>Οίχαλία</i> ;					OX TA ENES OIK			
E8β': Αύλωνάρι: Βαρυπόμπι.				ΨΣ				
E8γ': Αύλωνάρι: Άντηρες.								OX ENΣ ΣA
E8δ': Αύλωνάρι: Άγ. Δημήτριος.								NA ΛIE
E8ε': Αύλωνάρι: Ίτέα: Ίερό <i>Απόλλωνος Ταμνναίου</i> .		KE	KE	AK AM	AM NA IE KE	AM NA IE KE	AM	
E8στ': Αύλωνάρι: Σαρρή.		KE TA OIK;						
E8ζ': Αύλωνάρι: Αγρός Κουτσούκου.			ENΣ					
E8ι': Αύλωνάρι: Όκτωνιά.								ΛΟΥ KE KM
Περιοχή ΠΕΣΤ'- Περιοχή Νεοχωρίου-Κριεζών: σελ. 431								
E8θ': Αύλωνάρι: Νεοχώρι. E8θ1': Αύλωνάρι: Νεοχώρι: Χερόμα ή Μάλλια.				NE TA KE				
E8θ2': Αύλωνάρι: Νεοχώρι: Λαμπούσα.				NE TA KE	NE TA KE			
E8θ3': Αύλωνάρι: Νεοχώρι: Μαγούλα.				KE AK KM OIK				
E9: Κριεζά.				TA KE NE OIK	TA KE NE OIK		KE	
Περιοχή ΠΕΖ': Περιοχή Πετριών: σελ. 431								
Περιοχή ΠΕΗ': Περιοχή Δύστου: σελ. 432								
E10: Δύστος: Καστρί: <i>Δύστος</i> .			OX OIK	OX OIK			ENΣ	

			ΟΙ ΚΕ	ΟΙ ΚΕ				
Περιοχή ΠΕΘ': Περιοχή Πόρτο Μπούφαλου: σελ. 433								
Περιοχή ΠΕΙ': Περιοχή Ζαράκων: σελ. 433								
E11': Ζάρακες ή Ζάρκα.							ΟΧ Σ	
E11α': Ζάρακες ή Ζάρκα: Ντούσα ή Καμάρα.							ΤΑ	
E11β': Ζάρακες: Μυρτιά: Φρούριο Ζάρηξ.		ΦΟΘ ΟΙΚ ΛΚ ΚΕ	ΦΟΧΘ ΟΙΚ ΛΚ ΚΕ	ΦΟΧΘ ΟΙΚ ΛΚ ΚΕ ΕΡΓ	ΦΟΧΘ ΟΙΚ ΛΚ ΚΕ ΕΡΓ	ΦΟΧΘ ΟΙΚ ΛΚ ΚΕ ΕΡΓ		
ΕΠΟΧΗ	ΠΓ 1	ΓΕ 6	ΑΡ 6	ΚΛ 19	ΕΛ 15	ΡΩ 10	ΑΧ 21 ΕΠΙΠΛ.	
ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΣΤ': Περιοχή Στύρων – Καρύστου: σελ. 468								
Περιοχή ΠΣΤΑ': Περιοχή Στύρων και περιοχή ΠΣΤΒ': Περιοχή Τσακαίων: σελ. 485								
Περιοχή ΠΣΤΑ': Περιοχή Στύρων: σελ. 485								
ΣΤ2': Νέα Στύρα: Γκιζούρι. ΣΤ2α': Νέα Στύρα: Γκιζούρι: Άγ. Νικόλαος. ΣΤ3': Στύρα. ΣΤ3α1': Στύρα: Η έγγυς περιοχή ΝΑ τών Στύρων: Μυτερή. ΣΤ3α2': Στύρα: Η έγγυς περιοχή ΝΑ τών Στύρων: Κλιόσι. ΣΤ3β': Στύρα : Μαραγκό. ΣΤ3γ': Στύρα: Κάψαλα. ΣΤ3δ': Στύρα: Νημπορειό. ΣΤ3ε': Στύρα: Γκούζη.				ΛΚ; ΚΕ ΟΙΚ; ΚΜ ΕΝΣ ΦΡ ΦΡ ΤΕ	ΛΚ; ΦΡ		ΛΚ ΛΙ ΑΝΕ Λ ΚΤ ΕΝΣ Λ Λ ΛΙ ΟΔ ΤΑ ΚΕ	
ΣΤ3στ': Όχη: Βίγλα.							ΚΤ	
ΣΤ3ζ': Νήσος Στούρα: <i>Αιγίλιη</i> .								
Περιοχή ΠΣΤΒ': Περιοχή Τσακαίων: σελ. 487								
ΣΤ1': Τσακαίοι: Καστρί: <i>Ιστιαία;</i>				ΟΧ ΟΙΚ ΚΕ	ΟΧ ΟΙΚ ΚΕ			
Περιοχή ΠΣΤΓ': Περιοχή Φιλάργας-Άγιου Δημητρίου: σελ. 488								
ΣΤ7ιδ': Κάρυστος: Άγ. Δημήτριος. ΣΤ7ιζ': Κάρυστος: Φιλάργα. ΣΤ7ηη': Κάρυστος: Αρχάμπολις ή Εὐαγγελισμός.		ΚΕ	ΚΕ	ΟΧ ΟΙΚ; ΚΕ ΚΕ	ΟΧ ΟΙΚ; ΚΕ ΚΕ	ΛΚ ΚΕ	Λ ΟΧ ΛΚ ΙΕ ΝΑ ΠΒ	
Περιοχή ΠΣΤΔ': Περιοχή Έλαφολίμανου: σελ. 489								
Περιοχή ΠΣΤΕ': Περιοχή Μαρμαρίου- Ποθίου: σελ. 489								
ΣΤ4': Μαρμάριον. ΣΤ4α': Μαρμάριον: Όμπόρες. ΣΤ4β': Μαρμάριον Φηγιά. ΣΤ5': Πόθιον.						Λ ΛΙ	Λ ΚΕ	
				ΑΜ				

Περιοχή ΠΣΤΣΤ': Περιοχή Καρύστου: σελ. 490								
ΣΤ6': Χερσόνησος Παξιμάδι. ΣΤ6α': Χερσόνησος Παξιμάδι: Μνήμα. ΣΤ6β': Χερσόνησος Παξιμάδι Παλιό Πιθάρι. ΣΤ6γ': Χερσόνησος Παξιμάδι Κουρμάλι. ΣΤ6δ': Χερσόνησος Παξιμάδι Πλακαρή.	ΚΕ ΛΚ	ΚΕ ΙΕ ΝΑ ΒΩ		ΟΧΟΙΚ ΟΙ ΚΕ ΟΙΚ ΚΕ ΚΜ ΤΟ ΤΑ ΚΕ ΟΙΚ	ΟΧΟΙΚ ΟΙ ΚΕ	ΟΧΟΙΚ ΟΙ ΚΕ	ΚΕ	ΙΕ ΝΑ ΒΩ ΚΕ
ΣΤ7': Κάρυστος.				ΓΛ ΤΑ		ΝΑ ΙΕ ΒΩ		ΑΜ ΒΩ ΓΛ ΤΑ ΣΑ ΕΣ ΠΒ
ΣΤ7α': Κάρυστος: Παλαιά Χώρα (συνουκία) και Μᾶζες. ΣΤ7α1': Κάρυστος: Παλαιά Χώρα: Ξάνεμο.			ΚΤ ΙΕ;	ΕΝΣ ΝΟ ΑΝΕ ΤΑ ΚΕΠΒ ΝΕ ΛΚ ΚΕ ΤΑ ΚΕ ΝΕ ΕΡΓ ΛΚ ΟΙΚ	ΚΕ ΤΑ ΝΕ ΟΙΚ	ΑΝΕ ΛΚ ΚΕ ΤΑ ΚΕ ΝΕ ΟΙΚ		ΑΓΤ
ΣΤ7β': Κάρυστος: Δυτική πλευρά του ὄρμου τῆς Καρύστου. ΣΤ7γ': Κάρυστος: Γραμπιά. ΣΤ7δ': Κάρυστος: Ἄγ. Γεώργιος Κάμπου.				ΑΜ ΛΚ ΑΜ		ΛΚ		ΑΜ
ΣΤ7ε': Κάρυστος: Καστέλλο Ρόσσο. ΣΤ7ε1': Κάρυστος: Νοτίως τοῦ Κάστρου.				ΟΧ ΚΕ	ΝΟ; ΟΧ ΚΕ	ΝΟ; ΟΧ ΚΕ		ΕΡΓΜ
ΣΤ7στ': Κάρυστος: Μύλοι. ΣΤ7στ1': Κάρυστος: Α τῆς σύγχρονης πόλεως. ΣΤ7ζ1': Κάρυστος: Αετός: Μάρμαρο. ΣΤ7ζ2': Κάρυστος: Αετός: Μάρμαρο.				ΛΚ ΚΕ ΕΡΓΚ	ΕΣ			Λ Λ
ΣΤ7ιβ': Κάρυστος: Αλαμανέικα. ΣΤ7ιγ': Κάρυστος: Σκουριές. ΣΤ7ιε': Κάρυστος: Τσέρρες.		ΚΕ		ΚΕ ΤΑ ΚΕ ΑΓΤ ΝΕ ΚΕ ΛΚ; ΤΑ ΟΙΚ;	ΤΑ ΚΕ ΑΓΤ ΝΕ ΚΕ ΛΚ; ΤΑ ΟΙΚ;			ΓΛ
Περιοχή ΠΣΤΖ': Περιοχή Καστρίου Γεραιστού-Πλατανιστού: σελ. 495								
ΣΤ7η1': Κάρυστος: Ἀκρωτήριο Μανδήλι (Κάβο Μαντέλο). ΣΤ7η2': Κάρυστος: Γεραιστός: Καστρί: Ἱερὸ Ποσειδῶνος Γεραιστίου. ΣΤ7θ': Κάρυστος: Πλατανιστός.			ΝΑ;	ΑΤΟ ΚΕ ΛΚ ΚΕ ΑΜ ΛΚ ΓΛ ΝΑ;	ΑΤΟ ΚΕ ΛΚ ΚΕ ΑΜ ΛΚ ΝΑ;			ΨΣ ΑΝΕ ΕΝΣ
ΣΤ7ι': Κάρυστος: Ὀχη.					ΑΝΕ ΙΕ			Λ
Περιοχή ΠΣΤΗ': Περιοχή Δρυμονιάς: σελ. 498								
ΣΤ7η2': Κάρυστος: Γεραιστός: Καστρί: Ἱερὸ Ποσειδῶνος Γεραιστίου. ΣΤ7ια': Κάρυστος: Δρυμονιά ἢ Δρυμονάριον.								ΑΝΕ ΙΕ

Περιοχή ΠΣΤΘ': Περιοχή Μετοχίου: σελ. 499							
ΣΤ7ιστ': Κάρυστος: Μετόχι: Καστρί.				ΟΧ ΟΙΚ ΚΕ	ΟΧ ΟΙΚ ΚΕ		
ΣΤ7ιζ': Κάρυστος: Φιλάγρα: (Βλ. ΠΣΤΓ')							
ΣΤ7ηη': Κάρυστος: Αχράμπολις ή Εύαγγελισμός: (Βλ. ΠΣΤΓ'.)							
ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 1	ΓΕ 3	ΑΡ 3	ΚΛ 27	ΕΛ 17	ΡΩ 8	ΑΧΡ 9 ΕΠΠΛ.
ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΑ'. ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 5	ΓΕ 7	ΑΡ 9	ΚΛ 23	ΕΛ 19	ΡΩ 17	ΑΧ 18 ΕΠΠΛ.
ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΒ'. ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 5	ΓΕ 5	ΑΡ 4	ΚΛ 25	ΕΛ 8	ΡΩ 11	ΑΧΡ 7 ΕΠΠΛ.
ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΓ'. ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 0	ΓΕ 0	ΑΡ 1	ΚΛ 1	ΕΛ 2	ΡΩ 1	ΑΧΡ 0
ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΔ'. ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 22	ΓΕ 20	ΑΡ 14	ΚΛ 40	ΕΛ 48	ΡΩ 31	ΑΧ 41 ΕΠΠΛ.
ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΕ'. ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 1	ΓΕ 6	ΑΡ 6	ΚΛ 19	ΕΛ 15	ΡΩ 10	ΑΧ 21 ΕΠΠΛ.
ΜΕΙΖΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΣΤ'. ΕΠΟΧΕΣ	ΠΓ 1	ΓΕ 3	ΑΡ 3	ΚΛ 27	ΕΛ 17	ΡΩ 10	ΑΧΡ 9 ΕΠΠΛ.
ΓΕΝΙΚΟ ΑΘΡΟΙΣΜΑ ΘΕΣΕΩΝ ΑΝΑ ΕΠΟΧΕΣ:	ΠΓ 34	ΓΕ 41	ΑΡ 37	ΚΛ 135	ΕΛ 109	ΡΩ 80	ΑΧΡ 96

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΜΥΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ, ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ, ΑΡΧΑΙΩΝ
ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ, ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΙΕΡΩΝ.

Άβαντες: σελ. 19, 22, 28, 106, 152-153, 224, 271, 452-453, 468, 520

Άβαντις φυλή: Χαλκίδα, σελ. 166, 225

Άγησανδρίδας Λακεδαιμόνιος, ναυμαχία 411 π.Χ. στο λιμάνι τῆς Ἐρέτριας: σελ. 292

Άγις Αρχιδάμου: σελ. 111

Άειναντῶν ἀρχή: σελ. 180

Άθῆναι Διάδες καὶ Ἀθηνῖται, πόλις καὶ δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: βλ. Διάδες Ἀθῆναι.

Άθηναίης τέμενος, Χαλκίς: σελ. 166, 179

Αἶας Ὀιλέως, Λοκρός: βλ. Κοῖλα Εὐβοίας.

Αἰγαί, ἱερὸν Ποσειδῶνος Αἰγαίου, πόλις καὶ δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: σελ. 89-90, 112-113, 121-122, 134

Αἰγαλῆ, δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312

Αἰγίλια (τὰ), Ἐρέτρια: βλ. Περσικὴ ἐκστρατεία 490 π.Χ., Δάτις καὶ Ἀρταφέρνης, καταστροφή Ἐρετρίας:
σελ. 404-405

Αἰγίλιη νῆσος, Ἐρέτρια: βλ. Περσικὴ ἐκστρατεία 490 π.Χ., Δάτις καὶ Ἀρταφέρνης: βλ. Ἐρέτρια καὶ περσικὴ
καταστροφή Ἐρετρίας.

Αἰδηψός, πόλις καὶ δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: σελ. 29-30, 49-51, 82-90

Αἰγλέφειρα, δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312, 359-360, 381

Αἶκλος ἢ Ἄικλος, οἰκιστὴς Ἐρέτριας μετὰ τὰ Τρωικά: σελ. 28, 39, 91, 145, 147, 277

Αἰολεῖς: σελ. 21, 152-153

Αἰσχύλος Ἴπποσθένου καὶ Ἴπποσθένης Αἰσχύλου: σελ. 304

Αἰσχίνης Νόθωνος, Ἐρετριεύς: βλ. Ἐρέτρια καὶ Πέρσες.

Άκαι καὶ Ἀκαΐδης, δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: 40-42

Άκμαίων λέσχη, Χαλκίς: βλ. Χαλκίς

Άλέξανδρος, Μ., Χαλκίς, σελ. 189-190, 192-193, 198, 214, 218, 223, 241

Άλιφῆ, δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312

Άλκέτας Λακεδιμόνιος ναύαρχος: σελ. 36

Άμάρνθος, ἱερὸν Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας: σελ. 217, 291, 297-299, 304-312, 355-359, 377-378, 387-389, 397-398

Άμφιδάμας, βασιλιάς Χαλκίδος: σελ. 147-148, 194, 251

Άμφιθόη, δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: σελ. 40-42

Άμφικλος, βασιλιάς Χίου: σελ. 106

Άνω Λόφος, δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: σελ. 40-42, 305-312

Άντίγονος Γονατᾶς: σελ. 111, 181, 223

Άντίγονος Δώσων: σελ. 111, 181

Άντίοχος Γ': σελ. 159-161

Άπόλλωνος λατρεῖες: βλ. Χαλκίς, Ἐρέτρια, καὶ σελ. 250

Άπόλλωνος Δαφνηφόρου ἱερὸν: βλ. Ἐρέτρια.

Άπόλλωνος Δελφινίου, ἱερὸν, Χαλκίς: σελ. 192, 199-201, 228, 235, 244-245

Άπόλλωνος Δηλίου, ἱερὸν, Ζάρηξ : σελ. 434

Άπόλλωνος Σελινουντίου ἢ Σελιναίου: βλ. Ὀροβίαι. καὶ σελ. 89-90, 113

Άπόλλωνος Σωσιανοῦ ἐναέτια γλυπτά: Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου ἱερὸν: βλ. Ἐρέτρια.

Άπόλλωνος Ταμυναίου ἱερὸν καὶ Ταμύνεια: σελ. 429-430, 444-446

Άρέθουσα, νύμφη, ἱερὸν καὶ πηγὴ, Χαλκίς: σελ. 148-151, 212, 231

Άρπάγιον, Χαλκίς: σελ. 150, 253

Άρτέμιδος-Εἰλυθνίας λατρεία, Χαλκίς: σελ. 231

Άρτεμίσιον ἄκρα, ἱερὸν Ἀρτέμιδος Ποσηώας: σελ. 38, 98-99, 108, 109

Άρτεμίσιον, ἱερὸν Ἀρτέμιδος Ἀμαρυσίας: βλ. Ἀμάρνθος.

Άρτέμιδος Ἀμαρυσίας ἱερὸν: βλ. Ἀμάρνθος.

Άρτέμιδος Ὀλυμπίας ἱερὸν, Ἐρέτρια: σελ. 11

Άρτέμιδος ἱερὸν, Ταμύναι: βλ. Ταμύναι.

Άρχένους Χαρικλέους: σελ. 240

Άρχηγέτις Χαλκίς: σελ. 164-165, 180

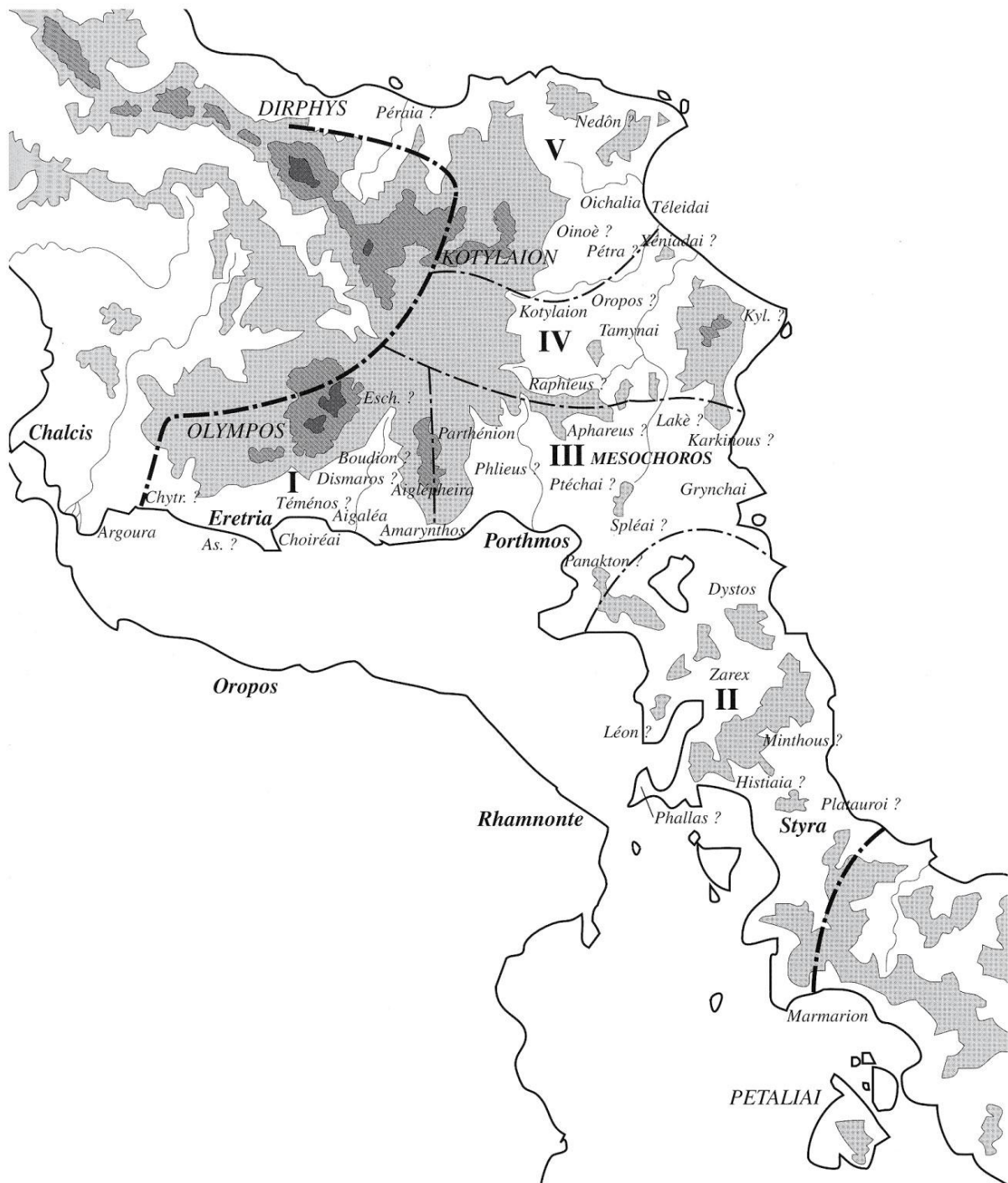
Αταλάντη νησίον: σελ. 25-26, 91
 Άτταλος Περγάμου: βλ. Ωρεός
 Άσκληπιού λατρεία, Ταμύναι: βλ. Ταμύναι.
 Άσκληπιού λατρεία, Έρέτρια, άνασκαφή Θέμελη: βλ. Έρέτρια.
 Αύτομέδων, τύραννος Έρετριάς: βλ. Έρέτρια.
 Άφαρεύς ή Άφαρείς, δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312, 441-442
 Άχερδούς, Άχερδουντόθεν, δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312
 Βούδιοι, δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312, 387-389
 Βούδωρος, ποταμός πεδιάδας Κηρίνθου : σελ. 11, 13
 Γεραιστός, ιερών Ποσειδώνος Γεραιστίου, Γεραίστεια: σελ. 13, 478-481, 506, 513-514,
 Γραΐα και Γραΐοι ή Γραΐκοι (Graeci): σελ. 227
 Γρύγχαι, Βρύγχαι, Γρυγχεΐς, πόλις και δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312, 414-415, 423, 449-452
 Δημήτριος Πολιορκητής και Δημητρίεια: σελ. 217
 Δήμητρος και Κόρης ιερών, Έρέτρια: βλ. Θεοδοφόριον Έρέτρια.
 Δήμητρος και Κόρης ιερών, Χαλκίς: σελ. 166, 181, 203, 230
 Διαγόρας, τύραννος αρχαϊκής Έρέτριας: βλ. Έρέτρια.
 Διάδες Άθήναι, πόλις και δήμος ίστιαιώτιδος χώρας: σελ. 27-28, 46, 72-75, 79, 102-105, 453
 Διακρία, Διάκριοι, Διακριεΐς από Χαλκιδέων: σελ. 104, 116, 140-141, 174, 409
 Δίον, Διεΐς από Κηναίου, πόλις και δήμος ίστιαιώτιδος χώρας, ιερών Διός Κηναίου: σελ. 19, 26-27, 34, 72-77,
 102-105, 453
 Διονύσου ιερών και θέατρον, και Διονύσια, Χαλκίς: 191, 209, 216, 235, 239, 244-245
 Διονύσου ιερών και Διονύσια Έρέτρια: σελ. 304
 Διός και Ήρας λατρεία, Όχη: σελ. βλ. Όχη και Κάρυστος.
 Διός Όλυμπίου ιερών, Χαλκίς: σελ. 161-162, 198, 238, 252
 Διός Ταμυναίου λατρεία: σελ. βλ. Ταμύναι.
 Διός Υψίστου ιερών: σελ. 483
 Δίρφυς όρος: σελ. 12, 168, 173
 Διρφωσσός όρος: σελ. βλ. Ζάρηξ.
 Δίσμαρος ή Δίσμαρον, δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312
 Δρακόσπιτα: σελ. 502-503
 Δρύοπες: σελ. 21, 39, 470-471
 Δύστος, πόλις και δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312, 387-389, 415, 432-433, 461-463,
 Έγω..., δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312
 Εΐρια ή Έρια, δήμος ίστιαιώτιδος χώρας: σελ. 40-42
 Εΐριστον ή Εΐριστος, δήμος ίστιαιώτιδος χώρας: σελ. 40-42
 Έκβάτανα και Αρδέρικκα Περσίας: βλ. Περσική έκστρατεία 490 π.Χ., Δάτις και Άρταφέρνης, καταστροφή
 Έρετριάς: βλ. Έρέτρια.
 Εκ Τη..., δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312
 Έκτωρ, βασιλιάς Χίου: σελ. 106
 Έλεφήνωρ Χαλκωδοντιάδης, μυθικός βασιλιάς Χαλκίδας: σελ. 19
 Έλλωψ, οίκιστής Έλλοπίας: σελ. 28
 Έλλοπες ή Έλλοπιεΐς και Έλλοπία πόλις και μοΐρα ίστιαιώτιδος χώρας: σελ. 21-23, 28-29, 34, 82-90
 Έλπίνικος Νικομάχου Έρετριεύς, γυμνασιάρχος: σελ. 304-305
 Έλύμνιον ή Ειλύμνιον και Ειλυμνιεΐς: σελ. 35, σελ. 40-42, 113-114, 121-122, 132-134,
 Έξ Ένι..., δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312
 Έξ Έσχ..., δήμος έρετρικής χώρας: σελ. 305-312
 Έξήκεστος Διοδώρου Έρετριεύς: βλ. έπιγραφές, Έρέτρια.
 Έρασίνοσ: σελ. 14,
 Έρέτρια, πολιτικό κέντρο:
 Τείχος: πόλεως, άκροπόλεως και διατείχισμα, 328, 337-338, 375-376, 377-386
 Λιμάνι: σελ. 328, 381-386
 Γεωμετρικών χρόνων συνοικία παρὰ τὸν λιμένα: σελ. 319, 323

Ἑλληνιστικά λουτρά παρὰ τὸν Λιμένα: σελ. 345-346, 381-386
 Ἱερὸν Ἀθηνᾶς, ἀκρόπολις: σελ. 330, 344, 349, 375-376, 381-386
 Θεόπομπος Ἀρχεδήμου Ἐρετριεύς, γυμνασίαρχος: σελ. 304
 Θεσμοφόριον: σελ. 297, 344, 375-376, 381-386
 Ἱερὸ Ἀ' (Θεσμοφόριον; Ἀρτέμιδος Ὀλυμπίας): σελ. 329-330, 381-386
 Ἱερὸν Διονύσου καὶ θεάτρον: σελ. 334, 338-339, 381-386
 Ἱερὸ Δυτικῆς Πύλης: σελ. 324-327, 349, 375-376
 Οἰκίαι Δυτικῆς συνοικίας καὶ συνοικίας τῆς Οἰκίας μὲ τὰ Μωσαϊκά: σελ. 338-342, 344, 351, 377-386
 Οἰκίαι πόλεως: σελ. 348, 377-386
 Ἄνω Γυμνάσιον: σελ. 304-305, 339-341, 350-351, 377-380, 381-386
 Σεβαστεῖον καὶ ΕΛ ἐργαστήρια: σελ. 345, 351, 381-389
 Τὸ ἐν Ἐρετρίᾳ στάδιον: σελ. 296, 304
 Ἱερὸν Ἡράκλειον: σελ. 304-305, 345-346
 Ἱερὸν Ἑρμοῦ καὶ ἀγῶνες: σελ. 304-305
 Ἱερὸν Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος: σελ. 315-323, 326-327, 329-332, 334-335, 342, 349, 361-366, 375-376, 381-386, 457
 Βόρειος χώρος θυσιῶν: σελ. 326
 Ἄγορὰ καὶ κρήνη: σελ. 332-333, 335-336, 342, 345-346, 375-380
 Ἱστίον: σελ. 348, 381-386
 Κάτω Γυμνάσιον ἢ παλαίστρα: σελ. 342, 377-380
 Νεκροταφεῖα: σελ. 324-326, 333-334, 342-343, 348, 377-380
 Μακεδονικὸς τάφος, Τούμπα: σελ. 353, 381-386
 Ἐρέτρια, ἐρετρικὴ χώρα καὶ Ἐρετριεῖς: σελ. 19, 23, 144-147, 271-281, 281-304, 305-312, 313-398, 515-516,
 Ἐρετρικοὶ δῆμοι: ἐπιγραφή τῶν στρατιωτῶν, σελ. 305-312, 312-313,
 Ἑρμοῦ λατρεία καὶ Ἑρμαῖα, Χαλκίς: σελ. 201, 235, 244-245
 Ἑρμαρος ἢ Ἑρμαρον, δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: σελ. 40-42
 Ἑστίαια: βλ. Ἰστιαία.
 Εὐβοία (συνολικῶς): σελ. 25-26, 91, 281-282, 295-296, 399
 Εὐβοία τετράπολις: σελ. 37, 293
 Εὐβοϊκὸς κόλπος: Βόρειος Εὐβοϊκὸς κόλπος, σελ. καὶ Νότιος Εὐβοϊκὸς κόλπος, σελ.
 Εὐρίπου πορθμός: σελ. 147-151, 192-193, 214, 232-233, 238
 Εὐφορβὸς Ἀλκιμάχου, Ἐρετριεύς: σελ. 284
 Ζάγκλη Σικελίας: σελ. 407
 Ζάρηξ ἢ Ζάραξ, πόλις καὶ δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312, 387-389, 407, 415, 433-434, 463-466,
 Ζάρητρα: διόρθωσις σὲ Ζάρηκα (αἰτ.), βλ. Ζάρηξ
 Ἡρακλῆς: σελ. 24, 29, 70-72, 89, 244-245
 Ἡρακλέους γυμνάσιον καὶ Ἡράκλεια, Χαλκίς: σελ. 162, 163-165, 185-186, 201, 235, 240, 244-245
 Ἡρακλέους ἱερόν, Κάρυστος: βλ. Κάρυστος καὶ Δρυμονία.
 Ἡρακλῆς, λατρεία καὶ Ἡράκλειον Ἐρετρίας: σελ.
 Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος: βλ. Ἰστιαία.
 Θεόπομπος Ἀρχεδήμου Ἐρετριεύς, γυμνασίαρχος, βλ. ἐπιγραφές, Ἐρέτρια.
 Θεοκλῆς Ξένω[νος] Ἐρετριεύς, πολέμαρχος: σελ. 304-305
 Θουκλῆς, οἰκιστὴς Νάξου: σελ. 156
 Ἰάσων, τύραννος Φερρών: σελ. 36, 92
 Ἰμβρασος ἢ Παρθένιος ποταμός: σελ. 13-14
 Ἰππεῖς, Ἐρετριεῖς, Ἐρέτρια: σελ. 367
 Ἰππίας, τύραννος Ἀθηνῶν: σελ. 283-285
 Ἰπποβόται Χαλκιδεῖς, Χαλκίς: σελ. 209, 222, 252, 288
 Ἰπποκλῆς Κυμαῖος, οἰκιστὴς Κύμης Ἰταλίας, σελ. : σελ. 145, 154-155, 406
 Ἰππόνικος Μακεδῶν, στρατηγὸς Φιλίππου Β': βλ. Πορθμός.
 Ἰρία ἢ Ἐρία, δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: βλ. Εἶρια ἢ Ἐρία.
 Ἰριστος ἢ Ἰριστον, δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: βλ. Εἶριστος ἢ Εἶριστον.

Ίσειον, Χαλκίς: σελ. 166, 209, 211-213, 237
Ίστιαία καὶ ἰστιαϊώτις χώρα: σελ. 19, 23, 30-34, 37-42, 54-63, 81, 91-109, 514-515
Ίστιαία, δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: βλ. *Στύρα*
Ίωνες καὶ Ίωνικὴ ἐπανάσταση: σελ. 225, 283, 452-453, 520
Καισάρεια Σεβαστεῖα: σελ. 166
Κάλλας, ποταμὸς Λεκάνης Ίστιαίας: σελ. 13-14, 40, 54
Καλλίας Χαλκιδεύς, τύραννος Χαλκίδος: βλ. *Ταμύναι*
Κάναι Αἰολίδος, ἀποικία Δίου: σελ. 77-79
Κάνηθος, ἀκρόπολη Χαλκίδος: σελ. 189, 214, 232-233, 238
Κάρυστος, καρυστία χώρα καὶ Καρύστιοι: σελ. 19, 468-469, 472-483, 484, 488-499, 504-514,
*Καρύστου λατρεῖες Διός, Ἀθηνᾶς καὶ Πλούτωνος-Διονύσου, Απόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος, Διὸς καὶ Ἥρας,
 Ρέα- Κυβέλης, Ἀσκληπιοῦ, Πανός, Ἀφροδίτης καὶ Ἡρακλέους*: σελ. 506-507, 510, 513
Καφηρεύς: σελ. 482
Καφηρεὺς ἄκρα: σελ. 13
Κεώνδης, δῆμος ἰστιαϊώτιδος χώρας: σελ. 40-42
Κήναιον ἄκρα, ἱερὸν Διὸς Κηναίου: σελ. 23-26, 43-44, 70-72, 75-77, 102
Κηρεὺς ποταμὸς: σελ. 11, 13-14
Κήρινθος, πόλις καὶ δῆμος ἰστιαϊώτιδος χώρας: σελ. 19, 70-72, 103-104, 114-116, 125-127, 136-140,
Κλείταρχος, τύραννος Ἐρετρίας: βλ. *Ταμύναι*.
Κλεόμαχος, ἵππαρχος χαλκιδικοῦ ἵππικοῦ: βλ. *Ληλάντιος πόλεμος*.
Κλίμακα ἢ Κλίμακες, δῆμος ἰστιαϊώτιδος χώρας: σελ. 40-42
Κόθος, οἰκιστὴς Χαλκίδας (ἢ Κηρίνθου) μετὰ τὰ Τρωικά: σελ. 28, 39, 91, 145, 147, 277
Κοῖλα Εὐβοίας: σελ. 9, 161, 409-411
Κοινὸν τῶν Εὐβοέων: σελ. 74, 163, 182, 218, 368, 376
Κουρήτες: σελ. 21
Κοτύλαιον ὄρος καὶ Κοτυλαιεῖς, δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 12, 144, 294-295, 299-300, 305-312, 387-389, 397-
 398-399, 400-404
Κραταιμένης, οἰκιστὴς Ζάγκλης: σελ. 154-155, 407
Κυβέλης λατρεία, Χαλκίς: σελ. 228, 235
Κυλ..., Ἀπὸ Κυλ..., δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
Κύμβρος, δῆμος ἰστιαϊώτιδος χώρας: σελ. 40-42
Κύμη Αἰολίδος: σελ. 144-145, 425
Κύμη Εὐβοίας, πόλις καὶ δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 144-145, 222, 227, 406, 422-427, 454-463, 272, 425
Κύμη Καμπανίας τῆς Κάτω Ἰταλίας: σελ. 144-145, 154-156, 220-222, 227, 272, 406, 425
Κώμη καὶ Κωμαιεῖς, δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312, 387-389
Λακέθεν, Λακεῖς, δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
Λαράσιον, χῶρος ἐρετρικῆς 4^{ου} αἰ. π.Χ.: βλ. *Οἰχαλία καὶ Νέδων*.
Λεύκιος Μόμμιος, Ρωμαῖος ὑπάτος: σελ. 94
Λέων ἄκρα: σελ. Εὐβοία συνολικῶς.
Λήλας ποταμὸς: σελ. 13-14
Ληλάντιον πεδῖον καὶ οἰκισμὸς Λευκαντίου: σελ. 152-153, 188, 220, 252-271, 271-281, 315, 361-363, 457
Ληλάντιος πόλεμος: σελ. 21, 145, 153, 220, 226-227, 246, 250-251, 258-259, 266, 268, 273, 288-289, 371-373
Λιχάδες νῆσοι: Κήναιον καὶ Δῖον.
Μαίονες, δῆμος ἰστιαϊώτιδος χώρας: σελ. 40-42
Μάκιστος ἢ Μήκιστος, ὄρος καὶ δῆμος ἰστιαϊώτιδος χώρας: σελ. 10, 13
Μαντιδώρος Καλλικράτους Ἐρετριεύς, γυμνασιάρχος: σελ. 304
Μαρμάριον, ἱερὸν Μαραμαρίνου Απόλλωνος: σελ. 471-472, 490, 506,
Μεγασθένης Χαλκιδεύς, οἰκιστὴς Κύμης Ἰταλίας: σελ. 154-155, 406
Μενέδημος Ἐρετριεύς, φιλόσοφος: σελ. 296-297, 369
Μεσόχωρος ἢ Μεσοχῶρος, χῶρος ἐρετρικῆς 4^{ου} αἰ. π.Χ.: σελ. 430-431, 434-447
Μινθοῦς, δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
Μυ..., Ἐκ μυ..., δῆμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312

Νάξος: σελ. 227
Νάπα, δήμος *Ιστιαιώτιδος χώρας*: σελ. 40-42
Ναύπλιος: βλ. *Κοΐλα τῆς εὐβοίας*.
Νεάπολις, ἐπίγειον *Κύμης Ἰταλίας*: βλ. *Κύμη*.
Νέδων ὄρος καὶ Νε..., *Ἐγ Νε...*, *Νέδων(;)*, δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 13, 305-312
Νεογένης: σελ. 36, 92
Νεῶν κατάλογος: σελ. 17-19
Νηλεὺς ποταμός: σελ. 11, 13-14
Θηριππίδης Λακεδαιμόνιος ναύαρχος: βλ. *Ἰστιαία*.
Οἰνὴ, δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
Οἰνοπίων, βασιλιάς *Χίου*: σελ. 106
Οἰχαλία, πόλις καὶ δήμος ἐρετρικῆς: σελ. 292, 305-312, 405-408, 447-449,
Ὀλυμπίου Διὸς ἱερόν, *Χαλκίς*: σελ. 190
Ὀλυμπος εὐβοϊκός, ὄρος: σελ. 12, 314
Ὀροβῖαι, ἱερόν *Ἀπόλλωνος Σελινουντίου ἢ Σελιναίου*: σελ. 89-90, 129-132, 134
Ὀφέλτης ὄρος: σελ. 13
Ὀχη ὄρος: σελ. 473. Βλ. ἐπίσης *Κάρυστος*.
Παλαιὰ Ἐρέτρια: βλ. *Λευκαντὶ καὶ Ἐρέτρια*.
Πανα..., δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
Πάνδωρος, οἰκιστὴς *Χαλκίδας*: σελ. 39, 145
Πανιώνιον Ἰωνίας, *Κοινὸν τῶν Ἰώνων*: σελ. 106
Παρθένιον, δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312, 387-389, 404
Παρθένιος ἢ Ἰμβρασος ποταμός: σελ. 14, 422
Πελασγοί: σελ. 21
Πενθίλος: σελ. 152-153
Περαίοθεν, *Περαιεῖς*: δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
Περιάδα (τὴν), διόρθωση σὲ *πεδιάδα*: βλ. *Ἰστιαία καὶ ἰστιαιώτις χώρα*.
Περιήρης, οἰκιστὴς *Ζάγκλης*: σελ. 154-155, 407
Περικλῆς Ξανθίπου, ἐκστρατεία 446 π.Χ.: σελ. 31-35, 157, 222, 252
Περραιβοί: σελ. 21, 39
Περσικὴ ἐκστρατεία 490 π.Χ., *Δάτις καὶ Ἀρταφέρνης*, καταστροφή *Ἐρετρίας*: σελ. 283-284, 367-368
Περσικὴ ἐκστρατεία 480-479 π.Χ., *Ξέρξης*, ἐχθροπραξίες *Ἀρτεμισίου*, σελ. 284-291
Περσικὴ ἐκστρατεία 480-479 π.Χ., *Ξέρξης*, ναυμαχία τῆς *Σαλαμίνας*, σελ. 367-368
Πεταλῖαι νῆσοι: βλ. *Κάρυστος*.
Πετρήθεν, *Πέτρα ἢ Πέτραι*: δήμος ἐρετρικῆς χώρας: βλ. ἐρετρικοὶ δήμοι καὶ σελ. 305-312, 387-389, 432, 449-450
Πίννος, δήμος *Ιστιαιώτιδος χώρας*: σελ. 40-42
Πλα..., *Ἐκ Πλα...*, δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
Πλούταρχος, τύραννος *Ἐρετρίας*: σελ. 400-403
Πορθμός, φρούριο *Ταμυνῶν*: σελ. 399-404, 418-419
Ποσειδῖον, δήμος *Ιστιαιώτιδος χώρας*: σελ. 40-42
Πρωτεῖον, δήμος *Ιστιαιώτιδος χώρας*: σελ. 40-42
Πτέχαι, λίμνη καὶ δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 301, 305-312, 441-442
Πυρσόφιον, *Χαλκίς*: σελ. 399-400
Ραφι..., δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312, 387-389
Ρωμαῖα, *Χαλκίς*: σελ. 209, 235
Σελινοῦς ποταμός: σελ. 13-14
Σελινουντίου Ἀπόλλωνος ἱερόν: σελ. 51-52. Βλ. ἐπίσης *Ὀροβῖαι*.
Σημώνδης, δήμος *Ιστιαιώτιδος χώρας*: σελ. σελ. 40-42
Σιδοῦς, δήμος *Ιστιαιώτιδος χώρας*: σελ. 40-42
Σκίος ἢ Σκίον, μοῖρα τῆς ἐρετρικῆς χώρας: βλ. *Οἰχαλία*.
Σπλη..., *Σπληδῶν*, δήμος ἐρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312, 441-442

Στύρα, πόλις καὶ δῆμος ἑρετρικῆς: σελ. 19, 147, 305-312, 387-389, 469, 470-471, 482-487, 50-504, 516-517,
 Σύλλας Κορνήλιος: σελ. 29, 85, 370
 Τάμυνα, Ταμύναι, πόλις καὶ δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 285, 294-296, 305-312, 400-404, 411-412, 416-422,
 434-446, 516,
 Τελέθριον ὄρος: σελ. 7, 16, 30, 96
 Τέ..., Τέμενος, δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 290, 283-285, 305-312, 387-389, 435-441
 Τρύχας ὄρος: σελ. 116, 135-136,
 Τυδεία, δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: σελ. 40-42
 Φάλληθεν, δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312, 503
 Φηγοῖς, Φηγοῦς, δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
 Φηρέαι, δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
 Φίλαγρος Κυνέω, Ἐρετριεύς: βλ. Πέρσες καὶ Ἐρέτρια.
 Φίλιππος Β': σελ. 25, 151-153
 Φίλιππος Ε': σελ. 159, 191, 300
 Φιλιστίδης, τύραννος Ἰστιαίας-Ἶρεοῦ: σελ.βλ. Ἰστιαία καὶ Ἶρεός.
 Φιλοκλῆς, Μακεδῶν διοικητὴς Χαλκίδος Φιλίππου Ε': σελ. 301
 [Φ]ιλοφάνης τοῦ Ἄρισ[τ...] καὶ Σωστράτος τοῦ Ἄρισ[...]Δημαρχούντων: σελ. 305
 Φλαμινῖνος Λεύκιος Κοῖνκτιος: σελ.300, 369
 Φλαμινῖνος Τίτος: σελ. 162-163, 240, 244, 300-301, 369
 Φλιεῦθεν, Φλιεῖς, δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 312
 Φωκίων, Ἀθηναῖος στρατηγός: Βλ. Ταμύναι καὶ Κοτύλαιον.
 Χα..., Ἐκ Χα..., δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
 Χαιρεφάνης Χαλκιδεύς, ἐργολάβος-μηχανικὸς ἀποξήρασης τῆς ἐν Πτέχαις λίμνης, ἑρετρικὴ χώρα: σελ.
 301
 Χαλκίς καὶ Χαλκιδεῖς: σελ. 19, 144-147, 147-166, 183-224, 224-245, 245-252, 274-275
 Χαλκιδικὴ χώρα: 167-182, 245-252
 Χαλκῶδους, μυθικὸς βασιλιάς Χαλκίδας : σελ. 19
 Χοιραῖαι, δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312, 387-389, 404-405
 Χρέμης ἢ Χρεμύς, δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: σελ. 40-42
 Χυτ..., Χύτριον (;), δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
 Ἶρον, Ἐξ Ἶρον, δῆμος ἑρετρικῆς χώρας: σελ. 305-312
 Ἶρεός, Ἶρεῖται καὶ Ἶρία τῆς Ἰστιαιώτιδος πόλις καὶ δῆμος ἰστιαιώτιδος χώρας: σελ. 34-37, 40-42, 54-63,
 85-88
 Ἶρωπός: σελ. 157, 285, 288, 292, 293, 305-312, 369



Χάρτης της έλβετικής αρχαιολογικής σχολής με διαφορετική γεωγραφική διαίρεση, διαφορετική έρμηνεία της έπιγραφής των στρατιωτών και, ως εκ τούτου, διαφορετικές ύποθετικές τοποθετήσεις δήμων της έρετρικής. (AntK) (Fachard (2006): Fachard, S., Les forteresses de l' Eretride: prospections relevés et étude, *AntK*, τ. 49, 2006, σελ. 87-106.)